

Subhashita Ratna Bhandagara

(A Collection of more than 10000 subhashitas)

Kashinath Sharma

सुभाषितरत्नभाण्डागारस्य विषयानुक्रमकोशः

१. मङ्गलाचरणप्रकरणम्

विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका
परब्रह्म	१	१-१९	त्रिमूर्तय	१४	१-४	(सीता)	२१	९३
गणेश	२	१-३५	विष्णु	१४	१-४९	(हनुमान्)	२१	९४-९५
सरस्वती	३	१-१३	शङ्ख	१६	४४-४५	(रामकृष्णौ)	२१	९६-९८
शिव	३	१-१६७	चक्रम्	१६	१६-४७	कृष्ण	२२	९९-१९४
जटाजूट	९	१२०-१२२	गरुड	१६	४८	(बलभद्र)	२६	१९५-१९७
गङ्गा	९	१२३-१२४	शेष	१६	४९	(रुक्मिणी)	२६	१९८
शशिलेखा	९	१३५-१३७	लक्ष्मी	१६	१-१५	(राधा)	२६	१९९-२००
लोचनम्	९	१३८-१४२	समुद्र	१७	१५	(नन्दक)	२६	२०१
कण्ठ	१०	१४३-१४६	ब्रह्मा	१७	१-४	(वेणु)	२६	२०२
शिरोमालिका	१०	१४७	दशावतारा	१७	१-२१२	बुद्ध	२६	२०३-२०९
गणा	१०	१४८	मत्स्य	१८	५-१५	कल्कि	२७	२१०-२१२
नन्दी	१०	१४९	कूर्म	१८	१६-२२	सूर्य	२७	१-२०
ताण्डवम्	१०	१५०-१६०	वराह	१८	२३-४०	(किरणा)	२७	१७-१९
अर्धनारीश्वर	१०	१६१-१६७	वृसिंह	१९	४१-५९	(तुरगा)	२८	२०
पार्वती	११	१-५४	वामन	२०	६०-६८	चन्द्र	२८	१-३
षण्मुख	१३	१-३	परशुराम	२०	६९-७४	पृथिवी	२८	१
हरिहरौ	१३	१-१०	रामचन्द्र	२०	७५-९२			

२. सामान्यप्रकरणम्

सुभाषितप्रशंसा	२९	१-२१	बिहूण	३५	२९	छान्दसप्रशंसा	४१	१
विद्याप्रशंसा	२९	१-१६	भट्टारहरिचन्द्र	३५	३०	छान्दसनिन्दा	४१	१
कान्यप्रशंसा	३०	१-५०	भवभूति	३६	३१-३३	वैयाकरणप्रशंसा	४१	१-८
नाट्यप्रशंसा	३२	१-२	भास	३६	३४	वैयाकरणनिन्दा	४१	१-३
कुकाव्यनिन्दा	३२	१-५	मयूर	३३	३५-३६	नैयायिकप्रशंसा	४१	१-५
सामान्यकविप्रशंसा	३२	१-६८	मातङ्गदिवाकर	३६	३७	नैयायिकनिन्दा	४३	१-१०
विशिष्टकविप्रशंसा	३४	२-७१	मुरारि	३६	३८-४०	मीमांसकप्रशंसा	४३	१-५
अमरसिंहः	३४	१	रत्नखेटकीक्षित	३६	४१	मीमांसकनिन्दा	४३	१-२
कालिदासः	३४	२-७	राजशेखर	३६	४२-४३	वैद्यप्रशंसा	४३	१-६
गणेश्वरः	३५	८	वाल्मीकि	३६	४४-५२	कुवैद्यनिन्दा	४४	१-९
शुभाख्यः	३५	९-११	विजया	३६	५३	गणकप्रशंसा	४४	१-६
गोविन्दराजः	३५	१२	विष्णुका	३६	५४	कुगणकनिन्दा	४४	१-६
अमलाशयपण्डितः	३५	१३-१६	व्यास	३६	५५-५८	पौराणिकनिन्दा	४४	१
जगदेवः	३५	१७	शाकल्यमल्ल	३७	५९	पुरोहितनिन्दा	४५	१
ज्योतिरीशः	३५	१८	सातवाहन	३७	६०	कायस्थनिन्दा	४५	१-४
दण्डी	३५	१९-२०	सुदर्शनः	३७	६१	सज्जनप्रशंसा	४५	१-२७८
द्रोणः	३५	२१	सुबन्धुः	३७	६२	दुर्जननिन्दा	४५	१-२८३
धनदः	३५	२२	कविवृन्दम्	३७	६३-७१	लक्ष्मीस्वभाव	४५	१-४३
नरहरिः	३५	२३	कुकाविनिन्दा	३७	१-३०	धनप्रशंसा	४५	१-१६
प्रवरसेनः	३५	२४	पण्डितप्रशंसा	३८	१-२८	धननिन्दा	४५	१-२०
बाणः	३५	२५-२८	कुपण्डितनिन्दा	३९	१-७७	धनप्रशंसा	४५	१-१५

विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका
द्वैतनिन्दा	६५	१-८७	क्षमाप्रशंसा	८३	१-३	पुत्रप्रशंसा	८९	१-१४
दानप्रशंसा	६८	१-२८	विनयप्रशंसा	८३	१	कन्यापितृनिन्दा	९०	१
लोभनिन्दा	६९	१-११	सत्यप्रशंसा	८३	१-३	सत्पुत्रप्रशंसा	९०	१-१३
उदारप्रशंसा	७०	१-४४	असत्यनिन्दा	८३	१-४	कुपुत्रनिन्दा	९०	१-१२
कृपणनिन्दा	७१	१-६१	आत्मश्लाघानिन्दा	८३	१-५	दैवाख्यानम्	९०	१-१३१
याचकनिन्दा	७३	१-४८	स्वभाववर्णनम्	८३	१-२३	जरावर्णनम्	९५	१-१८
परोपकारप्रशंसा	७४	१-१४	वाग्वर्णनम्	८४	१-१७	क्षुधावर्णनम्	९६	१-२
कृतघ्ननिन्दा	७५	१-४	वाग्मिप्रशंसा	८५	१-१५	भिक्षुक	९६	१-५
सतोषप्रशंसा	७५	१-१९	मौनगुणा,	८६	१-४	परगृहवास	९६	१-४
तृष्णानिन्दा	७५	१-५७	स्थानमाहात्म्यम्	८६	१-१४	उदरपूरणदूषणम्	९६	१-१४
धीरप्रशंसा	७७	१-१४	सत्सगतिप्रशंसा	८६	१-३६	सेवकनिन्दा	९७	१-१८
वीरप्रशंसा	७८	१-१५	अमत्सगतिनिन्दा	८७	१-१३	जीवितसाफल्यम्	९७	१-११
तेजस्विप्रशंसा	७८	१-२३	स्नेहवचनम्	८८	१-७	ऋणम्	९८	१-३
मनस्विप्रशंसा	८१	१-४९	सुमित्रप्रशंसा	८८	१-२०	प्रवास	९८	१-५
अपौरुषत्वनिन्दा	८१	१-२	कुमित्रनिन्दा	८८	१-२	व्यापारिण	९८	१-४
गुणप्रशंसा	८१	१-४८	ससार	८८	१-६	कलमहिमा	९८	१-३३
उद्यमप्रशंसा	८२	१-२०	गृहस्थाश्रमप्रशंसा	८९	१-६	मद्यपानगर्हणम्	१००	१-६
सहतिप्रशंसा	८३	१-३	गृहस्थाश्रमदूषणम्	८९	१-४	तमाखु	१००	१-७

३. राजप्रकरणम्

राजसभावर्णनम्	१०१	१-१	पारसीकक्षितीश	११६	६५	विक्रमार्क	१२२	१७८-१८१
राजमिलनम्	१०१	१	पृथ्वीराज	११६	६६	विप्रहराज	१२२	१८२
सामान्यराजप्रशंसा	१०१	१-२९५	बङ्गालिदास	११६	६७	वीरभानु	१२२	१८३-१८४
विशिष्टराजप्रशंसा	११३	१-१९४	बल्लाल	११६	६८	वीरवर	१२२	१८५-१८६
अकबर	११३	१-४	बङ्गालक्षोणिपाल	११६	६९	वीरसिंह	१२२	१८७-१८९
अनङ्गमीम	११३	५	बीसल	११६	७०	वेङ्कटपति	१२३	१९०
अर्जुनेन्द्र	११३	६	भावसिंहः	११६	७१	शाहिजहान	१२३	१९१
कर्ण	११३	७-१०	भीम	११६	७२	सिन्धुराधीश्वर	१२३	१९२
कर्णाटवसुंधराधिप	११४	११	भैरव	११७	७३	हम्मीरः	१२३	१९३-१९६
कलिङ्गेश्वर	११४	१२-१३	भोज	११७	७४-९८	राजविभूषावर्णनम्	१२३	१-८
कल्याणदास	११४	१४	मणिपाल	११७	९९	गजप्रशंसा	१२३	१-४
काविलेन्द्र	११४	१५-१६	मल्लशाह	११८	१००-१०२	तुरगप्रशंसा	१२३	१-११
कार्तवीर्य	११४	१७	माणिक	११८	१०३-१०७	खड्गप्रशंसा	१२४	१-१८
कुसुमेन्द्रसाहि	११४	१८	माधव	११८	१०८	राजयात्रावर्णनम्	१२५	१-४३
कृष्ण	११४	१९-२२	मानसिंह	११८	१०९	पताका	१२६	२८
गुर्जराधीश	११४	२३	मालवाखण्डल	११८	११०	दुन्दुभि	१२६	२९-३१
चोलेन्द्र	११४	२४-२५	मुकुन्ददेवः	११८	१११	गवाक्षविलोकनम्	१२६	३२-४३
जगद्देव	११४	२६	मुख	११८	११२	रणसामग्री	१२७	१-२४
जनकः	११४	२७	मुद्गाफरशाह	११८	११३	रणवर्णनम्	१२७	१-१२५
दलपतिराय	११४	२८	राजाबहादुर	११८	११४	अरिपलायनम्	१३१	१-४७
दशरथ	११५	२९-३०	राजेन्द्रसिंहः	११८	११५	प्रतापवर्णनम्	१३३	१-३०
दिल्लीन्द्रचूडामणि	११५	३१	रामचन्द्र	११८	११६-१६८	कीर्तिवर्णनम्	१३४	१-९१
नाना	११५	३२	रामजामः	१२२	१६९	कीर्तिप्रतापौ	१३८	१-९
निजामशाह	११५	३३-४०	रामनाथ	१२२	१७०	राज्याधिकारगर्हणम्	१३९	१-५
दुसिंहः	११५	४१-५८	रुद्र	१२२	१७१-१७५	राजसेवकः	१३९	१-९
परशुराम	११६	५९-६१	रूपनारायण	१२२	१७६	रथवेगवर्णनम्	१३९	१-६
पाण्ड्य	११६	६२-६४	रूपमणिः	१२२	१७७	समुद्रवर्णनम्	१४०	१-६

विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया.	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका
पर्वतवर्णनम्	१४०	१-५	तुरगा	१४३	५०-५७	ताम्बूलम्	१४४	१०४
सरोवर्णनम्	१४०	१	खड्ग	१४३	५८-५९	शस्त्रधारणम्	१४५	१०५
वनश्रीवर्णनम्	१४०	१-७	सैन्यम्	१४३	६०-६२	छत्रधारणम्	१४५	१०६
मृगयावर्णनम्	१४१	१-७	दुर्ग	१४३	६३-६८	चामरम्	१४५	१०७
मृगयानिर्गति	१४१	१	दृत	१४४	६९-७३	सिंहासनम्	१४५	१०७
क्रायाश्रमवर्णनम्	१४१	१-१४	भाण्डागारी	१४४	७४	मालाधारणम्	१४५	१०८
राजनीति	१४२	१-४२३	लेखक	१४४	७५	चन्दनलेप	१४५	१०८
राजा	१४२	१-१५	प्रतीहारी	१४४	७६	मृगया	१४५	१०९
सभासद	१४२	१६-१७	सूपकार	१४४	७७	कटकप्रयाणम्	१४५	११०
पुरोहित	१४२	१८	चारा	१४४	७८	उपवनानि	१४५	१११-११२
धर्माध्यक्ष	१४२	१९	अन्त पुरवर्गा	१४४	७९	तरव	१४५	११३-११४
वैद्य	१४२	२०	स्त्रिय	१४४	८०-८१	नीति	१४५	११५-४२३
मन्त्री	१४२	२१-३२	महिषी	१४४	८२	सामान्यनीति	१५३	१-१०५८
सेनापति	१४३	३३-३६	मृत्वा	१४४	८३-१०२			
गजा	१४३	३५-४९	स्नानम्	१४४	१०३			

४. चित्रप्रकरणम्

समस्याख्यानम्	१८१	१-७७	मात्राच्युतकादय	१९५	१-१५	महोक्ष	२०७	१५
प्रहेलिका	१८४	१-३९	मात्राच्युतकम्	१९५	१-२	धेनु	२०७	१६
अपहृतय	१८६	१-१५	बिन्दुच्युतकम्	१९५	३-४	रासभ	२०७	१७
कूटानि	१८६	१-९६	विसर्गच्युतकम्	१९५	५-६	अज	२०७	१८
क्रियागुप्तादय	१९३	१-५३	अक्षरच्युतकम्	१९५	७-८	मेष	२०७	१९
क्रियागुप्तम्	१९३	१-१७	स्थानच्युतकम्	१९५	९-१०	मयूर	२०७	२०
कर्तृगुप्तम्	१९४	१८-२५	व्यञ्जनच्युतकम्	१९६	११-१२	चातक	२०७	२१
कर्मगुप्तम्	१९४	२६-२८	च्युतदत्ताक्षरम्	१९६	१३-१५	पारावत	२०८	२२
करणगुप्तम्	१९४	२९-३०	अन्तरालापा	१९६	१-४४	बक	२०८	२३-२४
सप्रदानगुप्तम्	१९४	३१-३२	बहिरालापा	१९८	१-१२०	कुक्कुट	२०८	२५-२६
अपादानगुप्तम्	१९४	३३-३६	प्रश्नोत्तराणि	२०५	१-१०	गौरखरकृकलासौ	२०८	२७
सबन्धगुप्तम्	१९४	३५-३७	चित्रम्	२०५	१-१८	सर्प	२०८	२८
अधिकरणगुप्तम्	१९४	३८-३९	भाषाचित्रम्	२०६	१-३	पुलिन्द	२०८	२९
आमाश्रितगुप्तम्	१९५	४०-४३	जातिवर्णनम्	२०७	१-४१	पथिक	२०८	३०-३३
कर्तृक्रियागुप्तम्	१९५	४४	सिंह	२०७	१-४	शूर	२०८	३४
कर्तृकर्मक्रियागुप्तम्	१९५	४५-४६	तरक्षु	२०७	५	बाला	२०८	३५-३६
सधियुप्तम्	१९५	४७	करिणः	२०७	६	कुमार	२०८	३७
समासगुप्तम्	१९५	४८-४९	मृग	२०७	७	नर्तकी	२०८	३८
लिङ्गगुप्तम्	१९५	५०-५१	भल्ल	२०७	८	लेखनकर्त्री	२०८	३९-४०
सुब्वचनगुप्तम्	१९५	५२	हय	२०७	९-१३	कल्मषकण्डनी	२०८	४१
तिङ्ग्वचनगुप्तम्	१९५	५३	कपि	२०७	१४	गीतय	२०८	४८

५. अन्योक्तिप्रकरणम्

सूर्यान्योक्तय	२०९	१-१८	मेरु	२१५	५	रोहण	२१५	१३-१५
चन्द्रान्योक्तय.	२०९	१-४९	विन्ध्य	२१५	६	(पर्वतदरी)	२१५	१६
मेघान्योक्तय	२११	१-८४	मलय	२१५	७-८	(गिरिनिर्झर)	२१५	१७
वाय्वन्योक्तय	२१४	१-१३	मन्दरः	२१५	९	समुद्रान्योक्तय	२१५	१-८२
पर्वतान्योक्तय	२१५	१-१७	मैनाक	२१५	१०-११	क्षीरसागर	२१७	४०-४१
हिमाचल	२१५	२-४	लोकालोक.	२१५	१२	अगस्त्य	२१७	४२-४६

विषया	पृष्ठे	श्लोक	विषया	पृष्ठे	श्लोक	विषया	पृष्ठे	श्लोका
रत्नानि	२१७	४७-६३	(शेष)	२३५	१६५-१६५	पलाण्डु	२४३	१९३
(वज्रमणि)	२१८	६४	जलचरान्योक्तय	२३५	१-५	तृणानि	२४८	१९४-१९४
(कौस्तुभमणि)	२१८	६५	मत्स्य	२३५	१	कलमा	२४३	१९६-१९७
(सोमकान्त-सूर्य- कान्तौ)	२१८	६६	(रोहित)	२३५	२	ताम्बूलम्	२४३	१९८-१९९
(चन्द्रकान्त)	२१८	६७	(राघव)	२३५	३	तुम्बी	२४३	२००-२०१
(स्फटिक)	२१८	६८	कूर्म	२३५	४-५	वश	२४३	२०२
(मरकत)	२१८	६९-७१	वृक्षान्योक्तय	२३६	१-२४३	कुन्द	२४३	२०३-२०४
(माणिक्यम्)	२१८	७२	कल्पद्रुम	२३७	३१-३७	कमलानि	२४३	२०५-२०६
काच	२१८	३२	पारिजात	२३७	३८-३९	लता	२४५	२४३
शङ्ख	२१८	७४-८०	चन्दन	२३७	४०-६१	सकीर्णान्योक्तय	२४५	१-१०४
(पद्मजन्म)	२१८	८१-८२	अगरु	२३८	६२-६३	शिव	२४५	१-६
नद्यन्योक्तय	२१८	१-११	चम्पक	२३८	६४-७१	परशुराम	२४५	७
गङ्गा	२१९	९-१०	बकुल	२३८	७२-७३	रामचन्द्र	२४५	८
शोण	२१९	११	अशोक	२३८	७४-७७	सीता	२४५	९
तडागान्योक्तय	२१९	१-१९	यूथी	२३८	७८	इन्द्र	२४५	१०
मानसम्	२२०	२०	मालती	२३८	७९-८८	स्मर	२४५	११
कूपान्योक्तय	२२०	१-९	मल्लिका	२३९	८९	आकाशम्	२४५	१२
मरुस्थलान्योक्तय	२२०	१-६	दमनक	२३९	९०	पृथ्वी	२४५	१३
दावानलान्योक्तय	२२०	१-९	केतकी	२३९	९१-९६	जलम्	२४५	१-१५
वाडवानल	२२०	९	पाटला	२३९	९७	मारुत	२४५	१६
व्योमचरान्योक्तय	२२१	१-२३९	सहकार	२३९	९८-१३२	मृगतृष्णिका	२४५	१७
गरुड	२२१	१-२	पनस	२४०	१३३	सुवर्णम्	२४६	१८-१९
हंस	२२१	३-४०	तमाल	२४१	१३४	मौक्तिकम्	२४६	२०-२२
मधुकर	२२२	४१-११४	कदली	२४१	१३५	सुवर्णकार	२४६	२३
कोकिल	२२५	११५-१४७	द्राक्षा	२४१	१३६-१३७	हार	२४६	२४-२९
चातक	२२६	१४८-१६८	दाडिम	२४१	१३८-१३९	कशुक	२४६	३०
मयूर	२२६	१६९-१७८	नालिकेर	२४१	१४०	कुण्डलम्	२४६	३१
चक्रवाक	२२६	१७९-१८०	ताल	२४१	१४१-१४२	नासाभूषणम्	२४६	३२
शुक	२२७	१८१-२०३	भूर्ज	२४१	१४३-१४४	वलय	२४६	३३
काक	२२८	२०४-२२५	अश्वत्थ	२४१	१४५	रत्न	२४६	३४
बक	२२९	२२६-२३२	न्यग्रोध	२४१	१४६-१४८	वीणादण्ड	२४६	३५
घूक	२२९	२३३	मधूक	२४१	१४९-१५०	मुरली	२४६	३६-३७
खद्योत	२२९	२३४-२३९	शाल्मलि	२४१	१५१-१५४	कुविन्द	२४६	३८
स्थलचरान्योक्तय	२२९	१-१६५	निम्ब	२४१	१५५-१५९	लाङ्गुलिक	२४६	३९
सिंह	२२९	१-५४	बबुल	२४२	१६०-१६३	कर्णधार	२४६	४०-४१
गज	२३१	५५-९८	खदिर	२४२	१६४-१६६	तैलिक	२४६	४२
मृग	२३३	९९-१२३	किशुक	२४२	१६७-१६९	पञ्जरलावक	२४६	४३
करभ	२३४	१२४-१३७	शाखोट	२४२	१७०-१७१	व्याध	२४६	४४-४५
रासभ	२३४	१३८	पीलुः	२४२	१७२	विषमन्त्री	२४७	४६
शृषभ	२३४	१३९-१४९	करीर	२४२	१७३-१७४	मालाकार	२४७	४७
कपि	२३५	१५०-१५२	बिल्व	२४२	१७५	कायस्थ	२४७	४८
बराह	२३५	१५३-१५४	शालि	२४२	१७६	कवि	२४७	४९
(आदिवराह)	२३५	१५५	कुटज	२४२	१७७	बाला	२४७	५०
श्वा	२३५	१५६	इक्षु	२४२	१७८-१८०	शैलप	२४७	५१
शृश्विक	२३५	१५७	लवङ्गी	२४८	१८१-१८३	कुशीलवा	२४७	५२
मेक	२३५	१५८-१५९	कर्पास	२४२	१८४-१८६	बाला	२४७	५३
जम्बुक	२३५	१६०	शण	२४३	१८७	पद्मीपतिपुत्री	२४७	५४
सर्पः	२३५	१६१-१६३	कण्टकारिका	२४३	१८८	पान्थ	२४७	५५-५६
			धत्तुर	२४३	१८९-१९२	कस्तूरिका	२४७	५७-६१

विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोकाः
दीप	२४७	६२-६७	शरः	२४८	७५	नन्दनवनम्	२४८	८१
तुला	२४७	६८-६९	लम्पाक	२४८	७६	वसन्त	२४८	८२
कुम्भ	२४८	७०-७१	खल	२४८	७७	मुसल	२४८	८३
कलशः	२४८	७२	कण्टक	२४८	७८	सकीर्णा	२४८	८४-१०४
दुग्धम्	२४८	७३	कालकूटम्	२४८	७९			
बडिशदण्ड	२४८	७४	जिह्वा	२४८	८०			

६. नवरसप्रकरणम्

शृङ्गाररसनिर्देशः	२५०		वलित्रयम्	२६७	३२८-३३८	मयूरविषयकोक्ति	२८३	१६६
मनसिजप्रशंसा	२५०	१-२२	रोमावली	२६७	३३९-३६९	मुक्ताकलाप		
स्त्रीप्रशंसा	२५०	१-६१	पृष्ठभाग	२६८	३७०	प्रत्युक्ति	२८३	१६७
गुणवर्णनम्	२५२	१-९	नितम्ब	२६८	३७१-३७९	वियोगिन्या विप्रलापा	२८३	२-४९
बालावर्णनम्	२५३	१-४८	(काक्षी)	२६८	३८०-३८१	मदन प्रत्युक्तय	२८५	४३-४५
वय सधिवर्णनम्	२५४	१-६०	जघनम्	२६८	३८२-३८५	चन्द्र प्रत्युक्तय	२८५	४६-४८
तरुणीपृथगवयववर्णनम्	२५७	१-४३२	मदनमन्दिरम्	२६८	३८६-३८७	रोहिणी प्रत्युक्ति	२८५	४९
केशपाश	२५७	१-२६	ऊरु	२६८	३८८-३९८	नायिका प्रति सखी-		
(अभ्यङ्गारम्भ)	२५७	२७-२९	जङ्घे	२६९	३९९-४०२	वचनम्	२८५	१-३३
(सीमन्तरचनम्)	२५८	३०-३७	चरणौ	२६९	४०३-४१६	दूती प्रति स्वावस्था-		
(सीमन्तसिन्दूरम्)	२५८	३८-४९	गुल्फौ	२६९	४१७	कथनम्	२८७	१-१०
ललाट	२५८	४०	पादाङ्गुल्य	२६९	४१८	नायक प्रति दूतीप्रेषणम्		
(तिलकः)	२५८	४१-५१	नाखा-	२६९	४१९-४२१	नायकस्याग्रे दूत्युक्तय	२८७	१-९७
श्रवौ	२५८	५२-५९	(गमनम्)	२६९	४२२-४२५	नायकं प्रति नायिका-		
नैत्रे	२५९	६०-९६	(जृम्भा)	२६९	४२६-४२७	सदेश	२९१	१-४
(कटाक्ष)	२६०	९७-११२	(निद्रा)	२७०	४२८-४३०	नायिका प्रति सदेश-		
(अश्रूणि)	२६०	११३	(कान्ति)	२७०	४३१-४३२	प्रेषणम्	२९१	१
नासा	२६०	११४-११७	समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम्	२७०	१-७७	नायिका प्रति नायक-		
(नासाभूषणम्)	२६०	११८-१२२	परस्परदर्शनम्	२७३	१-२	सदेश	२९१	१-३६
कर्णौ	२६०	१२३-१३०	नायकदर्शनम्	२७३	१-६	दूती प्रति नायिका-		
(कर्णभूषणम्)	२६१	१३१-१३३	नायिकादर्शनम्	२७३	१-३४	प्रश्ना	२९२	१-३
कपोला	२६१	१३४-१३६	विरह	२७४	१	दूत्युपहासप्रश्ना	२९३	१-१२
अधर	२६१	१३७-१५४	वियोगिनोऽवस्था-			नायिका प्रति नायका-		
दन्ता	२६१	१५५-१५८	वर्णनम्	२७४	१-९	वस्थाकथनम्	२९३	१-५
चिबुकः	२६१	१५९	वियोगिन्या अवस्था-			सूर्यास्तमनसमयवर्ण-		
मुखम्	२६२	१६०-२०६	वर्णनम्	२७५	१-६५	नम्	२९३	१-७३
(स्मितम्)	२६३	२०७-१०	वियोगिनो विप्रलापा	२७७	१-१६७	चक्रवाकवस्थाख्यानम्	२९६	१-१३
कण्ठ	२६३	२११-२१७	मदन प्रत्युक्तय	२८२	१२३-१४३	सध्यावर्णनम्	२९६	१-६
(वाणी)	२६३	२१८-२२३	चन्द्र प्रत्युक्तय	२८२	१४४-१४८	रजनिवर्णनम्	२९६	१-६
वाहू	२६४	२२४-२२९	पवन प्रत्युक्तय	२८३	१४९-१५०	तमोवर्णनम्	२९६	१-४०
करो	२६४	२३०-२३५	मेघ प्रत्युक्तय	२८३	१५१-१५३	अभिसारिकासचार-		
(कङ्कणम्)	२६४	२३६-२४२	अशोक प्रत्युक्ति	२८३	१५४-१५५	कथनम्	२९८	१-२३
(हस्तरंजना)	२६४	२४३	तमाल प्रत्युक्ति	२८३	१५६	नक्षत्रोदयवर्णनम्	२९९	१-२
अङ्गुल्य	२६४	२४४-२४५	मृणालाहारं प्रत्युक्ति	२८३	१५७	चन्द्रोदयवर्णनम्	२९९	१-१६४
(मुद्रिका)	२६४	२४६	मधुकरं प्रत्युक्तय	२८३	१५८-१६१	चन्द्रकलावर्णनम्	३०३	१२३
स्तनौ	२६४	२४७-२९८	हंस प्रत्युक्ति	२८३	१६२	ज्योत्स्नावर्णनम्	३०३	१२४-१३८
कशुकी	२६६	२९९	चकोरं प्रत्युक्ति	२८३	१६३	सकलवृक्षवर्णनम्	३०३	१३९-१६४
(हारः)	२६६	३००-३११	कृष्णसारं प्रत्युक्ति	२८३	१६४	नायकागमनावस्था-		
मध्यदेश	२६६	३१२-३२३	सारङ्ग प्रत्युक्ति	२८३	१६५	वर्णनम्	३०४	१-६
नाभि	२६७	३२४-३२७						

विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका	विषया	पृष्ठे	श्लोका
नायकागमने नायिका			नायकं प्रति नायिको			कन्दुकक्रीडा	३४६	३४-४३
प्रति सखीवचनम्	३०४	१-४	क्तय	३३०	१-८	हेमन्तवायव	३४७	४४-४
नायकातिशयवर्णनम्	३०५	१-५	नायिक प्रति सखी-			हेमन्तपत्रिक	३४७	४७-५२
नायकस्य नायिका			वाक्यम्	३३०	१-४	शिशिरवर्णनम्	३४७	१-२२
प्रति प्रश्न	३०५	१-३	सखाय प्रति नाय-			शिशिरसमयस्वभा-		
प्रणयकलहे नायि-			कोक्ति	३३०	१	वाग्यानम्	३४७	२-१५
कानुनय	३०५	१-७०	नायिका प्रति सखी-			हज्जीलनक्रीडा	३४८	१६-६७
सख्यनुनय	३०७	१-२३	वाक्यम्	३३०	१	शिशिरवायव	३४८	१८-१९
कलहान्तरिताप्रला-	८		देशान्तरोपगतो नायक		१-३	शिशिरपत्रिका	३४८	२०-२२
पाग्यानम्	३०९	१-१६	वसन्तवर्णनम्	३३०	१-१४७	स्त्रीस्वभावनिन्दा	३४८	१-८३
नायकानुनय	३०	१-४	वसन्तसमयस्वभा-			मतीवर्णनम्	३५०	१-४१
नायकयोरुक्तिप्रत्यु-			वाग्यानम्	३३१	४-१०१	असतीचारेणम्	३५१	१-६६
क्तय	३०९	१-१२	मदनपूजा	३३२	१०२	पान्थसकेत	३५१	६७-८८
नायकशिक्षा	३१०	१-८	कुसुमावचय	३३४	१०३-११९	वेद्यागर्हणम्	३५१	१-११
नायिकाप्रसाद	३१०	१-५	वसन्तवायव	३३४	१२०-१३७	अष्टनायिका	३५१	१-१०३
परस्परप्रसाद	३१०	१-३२	वसन्तपत्रिका	३३५	१३८-१४७	स्वाधीनपत्रिका	३५१	१-९
प्रियचाटुक्य	३१२	१-७९	श्रीष्मवर्णनम्	३३५	१-१३०	खण्डिता	३५२	१०-२१
पानगोष्ठीवर्णनम्	३१४	१-६७	श्रीष्मसमयस्वभा-			अभिगारिका	३५६	२०-८०
द्यूतक्रीडावर्णनम्	३१६	१-६	वाग्यानम्	३३५	३-३२	कलहान्तरिता	३५७	४१-६८
बाह्यरतक्रीडावर्णनम्	३१६	१-२८	मथ्याह्न	३३६	३३-५८	विप्रलब्धा	३५८	६९-७९
आलिङ्गनम्	३१६	१-११	जलकेलिः	३३७	५९-११६	प्रोषितभर्तृस्य	३५९	८०-८७
चुम्बनम्	३१६	१२-१६	प्रपापालिका	३३९	११७-१२३	वामकन्या	३५९	८८-९६
विहार	३१७	१७-२८	श्रीष्मवायव	३३९	१२४-१२६	उत्का	३५९	९७-१०३
सुरतप्रशसा	३१७	१-९	श्रीष्मपत्रिका	३३९	१२७-१३०	वीररसनिर्देशः	३६०	१-११
नववधूसगमे सखी-			वर्षावर्णनम्	३४०	१-१११	करुणरसनिर्देशः	३६१	१-४१
वाक्यम्	३१७	१-४	वर्षासमयस्वभा-			अद्भुतरसनिर्देशः	३६३	१-२३
नववधूसगम	३१७	१-१९	वाग्यानम्	३४०	५-७२	हास्यरसनिर्देशः	३६३	१-५६
मुरतकेलिकथनम्	३१८	१-५१	दोलाकेलि	३४२	७३-७७	भयानकरस-	३६३	
विपरीतरतक्रिया	३२०	१-२१	वर्षावायव	३४२	७८-८०	निर्देशः	३६५	१-१४
सुरतनिवृत्ति	३२१	१-३४	वर्षापत्रिका	३४२	८१-९६	वीभत्सरसनिर्देशः	३६६	१-१
चन्द्रास्तसमयवर्णनम्	३२२	१-१४	वर्षापत्रिकामिनी	३४३	९७-१०९	रौद्ररसनिर्देशः	३६६	१-१८
मध्यरात्रक्रीडावर्णनम्	३२३	१-५	सद्योत	३४३	११०	शान्तरसनिर्देशः	३६७	१-२६
प्रभातवर्णनम्	३२३	१-६८	हस	३४४	१११	वैराग्यम्	३६७	१-११४
प्रभातवायुवर्णनम्	३२५	१-४१	शरद्वर्णनम्	३४४	१-५८	विषयोपहान	३७१	११५-१३७
सूर्योदयवर्णनम्	३२७	१-२५	शरत्समयस्वभा-			गर्भवामप्रयुक्तं		
नायिकानिर्गमनम्	३२८	१-६	वाग्यानम्	३४४	४-४७	दुःखम्	३७२	१३८-१४३
सभोगाविष्करणम्	३२८	१-२३	भ्रमरक्रीडा	३४५	४८-५४	अनित्यतानिरूप-		
प्रियप्रस्थानावस्था-			शरदवायव	३४५	५५-५६	णम्	३७२	१४४-१८८
कथनम्	३२९	१-२४	शरत्पत्रिका	३४५	५७-५८	कालाचरितम्	३७३	१८९-२०४
सखीं प्रति नायिका-			हेमन्तवर्णनम्	३४५	१-५२	पश्चात्ताप	३७४	२०५-२३०
वाक्यम्	३३०	१-२	हेमन्तसमयस्वभा-			विचार	३७५	२३१-२६३
			वाग्यानम्	३४५	४-३३			

७. संकीर्णप्रकरणम्

संकीर्णश्लोका ३७७/१-७०६

ABBREVIATIONS AND SOURCES

[THE EDITOR EXPRESSES HIS GRATITUDE TO DR V RAGHAVAN FOR THE HELP AND CO-OPERATION KINDLY EXTENDED BY HIM]

N. B.—NSP refers to a publication of the Nirnaya Sagar Press, by year, KM denotes a volume of the NSP Kāvya-mālā Series, by number.

अनर्घ. रा = अनर्घराघवम् of Muñāi, styled Bālavālmīki, son of Vaidhamāna, 9th c A D, probably patronised by a Kalacūri King of Māhismatī NSP 1908

अमरु = अमरुशतकम् (also called Śrngāraśataka) of Amaruka, 8th cent A D NSP 1929

अरसी = अरसीठकुर probably Anisimha, teacher and associate of Amaraśandya, of the time of Vastupāla, first half of the 13th cent A D

अलं कौ. = अलंकारकौस्तुभ of Viśveśvara Pandita (Pāndeya) of Almorā, son of Laksmīdhara, beginning of the 18th cent NSP 1898

अलं स. = अलंकारसर्वस्वम् of Rājānaka Ruyyaka of Kashmīr, son of Tilaka, guru of Mankhuka, c 1150 A D NSP 1893

अ. शा, अ. शाकुं. = अभिज्ञानशाकुन्तलम् of Kālidāsa NSP 1947.

अष्ट. रत्न. = अष्टरत्नम् Ptd HAEGERLIN'S Anthology and Jivananda's Kāvya-saṃgrāha

आनन्द (देवीश) = देवीशतकम् of Ānandavardhana of Kashmīr, son of Nona, end of the 9th cent KM ix

आसी. प्र. = आसीनगरप्राकाशप्रशस्ति quoted in the Śārngadharapaddhati

उत्तर.; उत्तर. रा = उत्तररामचरितम् of Bhavabhūti, son of Nīlakantha and Jātukainī He was a contemporary of Vākpatirāja and lived under Yaśovarman of Kanauj, beginning of the 8th cent A D. NSP 1949.

औचित्य. = औचित्यविचारचर्चा of Ksemendra of Kashmīr, styled Vyāsadāsa, pupil of Abhinavagupta, son of Prakāśendia, guru of Bhatta Udayasimha and prince Lakṣmanāditya, wrote under the Kashmīran kings Ananta and Kalaśa, first half of 11th cent, KM i

कथार्णव. = कथार्णव of Śivadāsa, a late work

कथास. = कथासरित्सागर of Somadeva of Kashmīr, son of Rāma, written for Sūryamatī, queen of King Ananta (1028-1063 A D.) NSP 1930 and also of Hermann Brockhaus

कवि. क. = कविकण्ठाभरणम् of Ksemendia. KM iv, written under King Ananta See also above.

कविता. = कवितामृतकूप. A choice collection of Sanskrit couplets compiled and published in Calcutta, 1826

कवीन्द्र. = कवीन्द्रकण्ठाभरणम् of Viśveśvara Pandita (Pāndeya) KM viii. See above under Alankāra Kaustubha

का. द; काव्या. = काव्यादर्श of Daṇḍin, 7th cent. ed by प्रेमचन्द्र तर्कवागीश, Bibl. Indica 1863 and also of Pt Rangacarya Reddy 1938.

का. नीति., कामं नी. = कामन्दकीयनीति: c. 700 A. D.; ed. Triv. Skt. Ser no xiv.

- का प्र ; काव्य प्र = काव्यप्रकाश of Mammata Bhatta and Allata (Alaka) (1050-1100 A D) Ed Vāmanācārya Jhalakīkar 1917.
- काव्यप्र = काव्यप्रदीप of Govinda Bhatta (Thakkura) of Mithilā, son of Keśava, c end of 15th cent NSP 1933.
- काव्यालं = काव्यालंकार of Rudrata surnamed शतानन्द, son of Vāmuka (850 A D) NSP 1886
- काव्यालं सू = काव्यालंकारसूत्राणि of Vāmana, minister under Jayāpīda of Kashmir (779-813 A D.) NSP 1926
- काशीखं = काशीखण्ड from Skandapurāna
- किरात = किरातार्जुनीयम् of Bhāravi, first mentioned in the Aihole inscription (634 A D), c 550 A. D NSP 1942.
- कुट्टनीमत. = कुट्टनीमतम् of Dāmodaragupta, of the court of Jayāpīda of Kashmir (779-813 A D) KM III, edited also with commentary by T. M. Tippathi, Gujarati Printing Press, Bombay, 1924
- कुमार = कुमारमभवम् of Kālidāsa NSP 1946
- कुव = कुवल्लयानन्द of Appayya Dikṣita of Tamil country, author of 104 works, patronised by Cinna Bomma of Vellore and Venkatapatirāya of Vijayanagara, flourished between 1552 and 1624 or 1520 and 1593. NSP 1942
- कृष्ण कर्ण = कृष्णकर्णमृतम् of Līlāsuka-Bhuvamangala, son of Dāmodara and Nīli, pupil of Īśānadeva, 11th cent
- क्षेमेन्द्र = See above under Aucṛtyavicāracārcā and Kavīkanthābharana, author also of Kavīkanthikā, Suvrttatilaka, Rāmāyanamañjarī, Bhāratamañjarī, Brhatkathāmañjarī, Lāvanyavatī, Nītilatā, Munimatamīmāṃsā Caturvaiga sangraha, Bauddhavadāna-kalpalatā, Avasarasāra, Lalitāratnamālā, Citra-bhāratānātaka, Vātsyāyanasūtrasāra, Samayamātikā, Pavanapañcāsikā, Sevyasevakopadeśa, Cāruaryā, Kalāvīlāsa, Padya-Kādambarī, Śaṣvamaśa, Kanakajānakī, Deśopadeśa, Narmamālā, Muktāvalī, Amṛtatarangakāvya, Daipadalana, Daśavatāracarita, Rājāvalī, Lokapīrakāśa, Vinayavallī and Vyāsūstaka
- खण्डप्र , खण्डप्रशस्ति = खण्डप्रशस्तिकाव्यम् attributed to Hanumat Kavī, a Ms
- गरुड = गरुडपुराणम् NSP 1938.
- गीत = गीतगोविन्दम् or अष्टपदी of Jayadeva Miśra of Kindubīva in Orissa, son of Bhajadeva, flourished in the court of Lakṣmīnara of Bengal, 12th cent. A D. NSP 1949
- गुण., गुण. रत्न. = गुणरत्नम् Subhāsita, ascribed to Bhavabhūti Ptd HABERLIN'S Anthology and Jivananda's Kāvyaśamgraha
- गोभट्ट = गोभट्ट or गोपभट्ट Styled Sūci-Gobhata, quoted in Saduktikarnāmṛta and Sūktimuktāvalī.
- घट. ख = घटखर्परकाव्यम् of Ghatakharpara (also called यमककाव्यम्), of ten attributed to Kālidāsa. Ptd. in the Kashmir Text Series with Abhinavagupta's commentary
- चाणक्य = चाणक्यनीतिमार of Cānakya ed Haberlin

चातका. = चातकाष्टकम् Ptd. in Hæberlin's Anthology

चा. नी. = (लघु) चाणक्यशतकम् of Cānakya, a Ms.

चोर. पं = चोरपचाशिका of Bilhana of Kashmī, came south to the Calukya court of Vikramāditya VI (1076-1127 A. D.) ed Bohlen

छलित = छलितरामनाटकम् quoted in Daśarūpa, Sarasvatikanthābharaṇa, Śingāra-prakāśa, Nātyadarpaṇa, etc

ज्योतिस्तत्त्व = of Raghunandana Bhaṭṭācārya (A. D. 1490-1570), quoted in the Nīrnayasindhu (1612)

दंपती., दं. = दम्पतीशिक्षा of Nilaratnaśarma ed श्रीरामपुर सन् १२४० (A. D. 1813) (Bengali and Sanskrit)

दर्प द = कर्पदलनम् of Ksemendra. See above. KM vi

दश, दशरू = दशरूपकम् of Dhanañjaya, son of Viṣṇu, of the court of king Muñja-Vākpatiṇāja of Dhārā (974 A. D.), brother of Dhanika, author of Daśarūpakāvaloka. NSP 1941

दशकु = दशकुमारचरितम् of Dandin. See above under Kāvyaadarśa NSP 1951

दृश., दृष्टांत. = दृष्टान्तकलिकाशतकम् or दृष्टान्तशतकम् of Kusumadeva, quoted by Vallabhadeva, in his Subhāsitāvalī. KM xiv and also cf Hæberlin's Anth

धनंजय = धनंजयविजयव्यायोग of Kāñcana, son of Nārāyaṇa Vāgīśvara, wrote by the order of King Jayadeva, in his court, presided over by Gadādhara, quoted by Śunhabhūpāla (Rasāṇavasudhākara c 400)

धर्म.; धर्मवि. = धर्मविवेक of Halāyudha (1000-1100 A. D.) Hæberlin Anth

धूर्तस. = धूर्तसमागम. of Jyotiṣvara Kavīśekhara of Mithila 14th cent. A. D. Ed. CAPPELLER and LASSEN

ध्वन्या = ध्वन्यालोक of Ānandavardhana. See above under Devisataka. NSP 1935.

नकुल. = Mentioned in Bṛahmavaivāsvatapurāṇa

न. र. = नवरत्नस्तोत्रम् Ptd HæBERLIN

नल. चं = नलचप. or दमयन्तीकथा of Trivikrama Bhatta, of Śāṇḍilya gotra, son of Nemāditya and grandson of Śrīdhara, composed the Nausari inscription of Rāṣṭrakūṭa India III in 915 A. D. NSP 1931.

नव साहसाङ्क. = नवसाहसाङ्कचरितम् of Padmagupta alias Paṇṇala, c 1005 A. D., celebrates Sindhurāja of Malwa

नागा. = नागानन्दम् of King Harṣavardhana, 7th century A. D. Triv. Skt. Series no. LIX

नीतित. = नीतितरङ्ग of Viśveśvaradatta

नीति. स. = नीतिसंकल्प Ed Guldemeister lib.

नीतिप्र. = नीतिप्रदीप of Vetāla Bhatta, Ptd HæBERLIN and JIVANANDA.

नै.; नैषध = नैषधीयचरितम् of Śrīharṣa, son of Hīra and Māmalladevī; wrote under Vijayacandra and Jayacandra of Kanauj, 2nd half of the 12th century A. D. NSP 1952 and Calcutta 1836

पंच. रत्न. = पंचरत्नस्तोत्रम् Ptd HæBERLIN.

प. त., पंच. = पञ्चतन्त्रम् of Viṣṇuśarma with Saralā Comm. NSP 1950 and also cf. Kosegarten.

पद्यवेणी = पद्यवेणी of Venīdatta, son of Jagajjivana, composed in 1644 A. D. Ptd. CALCUTTA.

पद्य. सं. = पद्यसंग्रह of Kavibhatta Ptd HABERLIN.

पार्वती. प = पार्वतीपरिणयम् of Vāmanabhatta-bāna, son of Komatīyajan and pupil of Vidyāriṇya, patronised by Komatī Vemabhūpāla of Kondavidu, beginning of the 15th cent NSP 1923

पुष्प. मा = पुष्पमालाकाव्यम् of Candiaśekhara, the father of Viśvanātha author of the Sāhityadarpaṇa (1300-1384 A. D.)

पूर्वचातुका = पूर्वचातुकाष्टकम् Ptd Jivananda, Kāvyaśaṅgraha and also edited by Śrī Dinānātha Nyāyaratna, 1869.

प्रदीप. = प्रदीप

प्रबो, प्रबंध चं = प्रबोधचंद्रोदयम् of Kṛṣṇamīśra, written for the Candella King Kirtivarman, 2nd half of the 11th, cent A. D. NSP 1985.

प्र. भ, प्रसंगाभ. = प्रसंगाभरणम् an anthology, Ptd. Granthaśatnamālā IV. nos. 10, 11 Bombay.

प्र. रा., प्र. राघव = प्रसन्नराघवम् of Jayadeva poet and logician, son of Mahādeva and Sumitrā known also as Paksadharamīśra and Piyūsavaiśa, author of Candrāloka etc, 13th cent A. D. NSP 1922

वाल रा = बालरामायणम् Nāṭaka of Rajaśekhara, author of Kāvya-mīmāṃsā, Haravilāsa etc, son of Durduka and Śilavatī, flourished in the courts of Mahendrapāla and Mahipāla of Kanauj, beginning of the 10th cent A. D.

विह्वण = See above under Corapañcāśikā Author also of Vikramāṅkadeva-carita, and Karnasundarī, from Kashmir migrated to the court of Karna of Dāhala, Cālukya Karnadeva of Anhilvad (1064-94) and Cālukya Vikramātya of Kalyān (1076-1127)

बृह. नीति. = बृहस्पतिनीतिसार (गरुडपुराण)

ब्रह्मांड. = ब्रह्माण्डपुराणम् Bombay edn

भट्टि = भट्टिकाव्यम् of Bhatti or Bhaṭṭisvāmin, written in Valabhi under Śrīdhara-sena, 7th cent A. D. NSP 1934

भर्तृ. = भर्तृहरिशतकत्रयम् of Bhartṛhari ed Bohlen See below under Bhartṛhari Subhāṣita Saṅgraha

भर्तृ. सं = भर्तृहरिसुभाषितसंग्रह a collection of couplets generally attributed to Bhartṛhari. Critical edn by Prof D. D. KOSAMBI

भल्लट. = भल्लटशतकम् of poet Bhallata, wrote in the reign of Śankaravarman of Kashmir (883-902) KM IV

भविष्य - भविष्यपुराणम् Bombay edn

भा, भार = महाभारतम् Calcutta ed 1834-39, also Bombay edn with Nilakanthi commentary.

भाग. = भागवतपुराणम् NSP 1950 and also ed Burnouf

भामिनी. = भामिनीविलास of Jagannātha Paṇḍitarāja, a Tailanga brahmin, son of Perubhatta, pupil of his father and Śesa Vireśvara at Benaras, flourished in the court of Shah Jehan (1628-1658 A. D.), patronised also by Asaf Khan of the same court (died 1641 A. D.), and prince Dara Shikoh and King Prāṇanārāyaṇa of Assam. NSP 1928.

- भाव. = भावशतकम् of Bhāvamīśa, a Ms
- भोज , भोजप्र = भोजप्रबन्ध of Ballāla, 16th cent A. D. NSP 1932.
- भ्रमरा = भ्रमराष्टकम् Ptd Jivananda, Kāvyaśaṃgraha.
- म , मनु. = मनुस्मृति of Manu with comm of Kullūkabhatta NSP 1946.
- म. वी. च , महावीर = महावीरचरितम् of Bhavabhūti See above under Uttara-rāma-carita. NSP 1926.
- महा. ना = महानाटकम् of Hanūmat Kavi, 11th cent. A. D. Gildemeister's Lib
- मात्स्य पु = मात्स्यपुराणम् Bombay edn
- मा. मा ; मालती. = मालतीमाधवम् of Bhavabhūti See above under U. R. Caṇṭa. NSP 1937.
- मालवि = मालविकाग्निमित्रम् of Kālidāsa. NSP 1935.
- मुकुंद. = मुकुन्दमाला of Kulāśekhara, traditionally identified with the Tamil Vaisnava Saint, the Ceia king of that name, hymn earlier than the 10th cent A. D. NSP 1952.
- मुद्रा. रा. = मुद्राराक्षसम् of Viśākhadatta, 9th cent A. D. NSP 1935.
- मुरा. ; मुरारि = See above under Anargharāghava.
- मृच्छ. = मृच्छकटिकम् of Śūdraka NSP 1950
- मेघ. = मेघदूतम् of Kālidāsa. NSP 1935.
- मोहमुद्र. = मोहमुद्रम् Ascribed to Śaṅkarācārya Haberlin's Anth.
- याज्ञ. = याज्ञवल्क्यस्मृति of Yājñavalkya Muni NSP 1926
- योगयात्रा. = योगयात्रा of Varāhamihira, died 586 A. D.
- रघु. = रघुवंशम् of Kālidāsa with comm of Mallinātha and extracts from 5 comm. NSP 1948
- रत्ना. = रत्नावली Nāṭikā of Harsavardhana See above under Nāgānanda. NSP 1938
- र. ; रामायण. = रामायणम् of Vālmiki NSP 1930 and also ed. Schlegel.
- रवि = (भदन्त) रविगुप्त author of the Candraprabhāvijaya, quoted in the Jayamangalā on the Kāmasūtras.
- रसगं. = रसगंगाधर of Jagannātha Paṇḍitarāja. See above under Bhāminīvilāsa. NSP 1947
- राज. त. ; राज = राजतरंगिणी of Kalhana of Kashmir, son of Campaka, minister of Harsa, written in 1149-50 A. D. under Jayasinha Ptd. Calcutta 1835.
- राजेन्द्र. = राजेन्द्रकर्णपूर of Śambhu Kavi of Kashmir, written in praise of King Harsa of Kashmir (1089-1101), Śambhu wrote also Anyoktimuktālatā (K. M. III) and is mentioned by Mañkhuka (SKC XXV. 96-97) as the father of the celebrated vaidya Ānanda.
- राघव. = राघवदेव. father of Gopāla, Dāmodara and Devadāsa, grandfather of Śārṅgadharā (au. of Śārṅgadharapaddhati), flourished in the court of Hammīra (died 1295 A. D.).

- राघवचैतन्य = Au of Mahāganapatistotra (K M 1) and Kavikalpalatā (?) , quoted in Śārṅgadharapaddhati.
- राघववि. = राघवविलासकाव्यम् of Viśvanātha Kavijā, quoted in साहित्यदर्पण.
- राघवा. = राघवानन्द quoted in साहित्यदर्पण.
- रामरक्षा = of Valmiki
- लक्ष्मणसेन = King of Bengal, son of Ballāla Sena and patron of Jayadeva, Umā-patidhara, Dhoyi and Govardhana, completed the Adbhutasāgara begun in 1168 A. D. by his father
- लटक = लटकमेलकप्रहसनम् of Śāṅkhaḍhara au. of Kavikarpatikā, written under Govindacandra of Kanauj in the beginning of the 12th cent. NSP 1900
- वराह. = वराहपुराणम् Bombay edn
- वाक्यप. जोन. = जोनराज's commentary on वाक्यपदीय a work on the philosophy of grammar, by Bhaṭṭarhari.
- वानरा. = वानराष्टकम् Ptd. Haberland and Jivananda.
- वानर्य. = वानर्यष्टकम् Ptd. Haberland and Jivananda
- वामन सू. = काव्यालंकारसूत्राणि See above under Kāvya-lankārasūtrāṇi.
- वायु. = वायुपुराणम् Bombay edn
- वाल्मी. = वाल्मीकि
- वासवदत्ता. = वासवदत्ता of Subandhu, middle of 7th cent. A. D. ed. Fitz Edward Hall in Bibl. Ind.
- वासिष्ठ. = योगवासिष्ठम् attributed to Vālmiki, 11th century (?) NSP 1937.
- विक्रम ; विक्रमच. = विक्रमचरितम् or Lekhāmbha, a Ms
- विक्रम. उ., विक्रमो = विक्रमोर्वशीय of Kālidāsa NSP 1942.
- विक्रमाङ्क. दे = विक्रमाङ्कदेवचरितम् of Bilhana, historical poem on Cālukya Vikramāditya VI Tribhuvanamalla (1076-1127 A. D.) of Kalyān See above under Corapañcāsikā and Bilhana
- विदग्ध मु. = विदग्धमुखमण्डनम् enigmatology of the Buddhist Dharmadāsa. NSP 1926.
- विद्ध. शा., विद्ध. = विद्धशालभञ्जिका नाटिका of Rājasekhara. See above under Bālārāmāyana Ed. K. R. Godbole, Poona 1886 and also a Ms
- विष्णु. पुराण. = विष्णुपुराणम् Bombay edn.
- वृ. चा., वृ. चाणक्य. = (वृद्ध) चाणक्यशतकम् of Cānakya. Ed. Bombay संवत् १९१५.
- वे. = वेतालपंचविंशतिका a Ms
- वेणीदत्त = author of Padyavenī and Pañcatattvaparakāśikā (Lex); son of Jagajjivana grandson of Lakṣmana See above under पद्मवेणी
- वेणी , वे. सं = वेणीसंहारम् of Bhatta Nārāyaṇa, before 800 A. D. NSP 1905
- शशि. वं = शशिवंश of Ksemendra See above under Aucityavicāracarcā and Ksemendra.
- शां श ; शांतिश. = शान्तिशतकम् of Śilhana, before 1205 A. D. Ptd. HABERLIN and JIVANANDA.

- शा. प. = शार्ङ्गधरपद्धति of Śārngadhara. See above under Rāghavadeva, compiled in 1363 A. D. Ed. Dr P. PETERSON 1888
- शार्ङ्गधर. = author of the Śārngadharapaddhati. See above
- शिशु. = शिशुपालवधम् (also called माघकाव्यम्) of Māgha son of Dattaka Saivāsraya, and grandson of Suprabhadeva minister of Vaimalāta, 7th century A. D. NSP 1933.
- शुक. = शुकसप्तति ed Lassen, also some Mss.
- शृ., शृ. ति. = शृंगारतिलकम् of Rudra Bhatta, K M III 9th-10th century A. D., au. also of a work Tīpuravadha
- शृंगारति.; शृंगार. = शृङ्गारतिलकम् attributed to Kāhādāsa NSP 1952
- शृंगारश. = शृङ्गारशतकम् of Amaruka See above under Amaru
- शौनकी. नी. = शौनकीयनीतिसार (गरुडपुराण)
- श्रीकंड. च. = श्रीकण्ठचरितम् of Mankhaka, son of Viśvāvarta, author of Mankhakośa etc., 1135-45 A. D. NSP 1900.
- सं. पाठोप. = संस्कृतपाठोपकारकतत्त्वबोधिनी
- स. कं. = सरस्वतीकण्ठाभरणम् of Bhoja (1005-1055 A. D.), NSP 1934.
- सप्त. रत्न. = सप्तरत्नम् Ptd Jivananda's Kāvya-samgraha
- सहृदया. = सहृदयानन्दम् of Kṛṣṇānanda of Kapiñjala race, quoted in साहित्यदर्पण. NSP 1910.
- साहि. कौ. = साहित्यकौमुदी of Baladeva Vidyābhūṣana, of the Caitanya School, wrote his Utkalīkāvallī in 1765 A. D., refers to Pratāparudra Gajapati of Orissa. NSP 1897
- सा. द. = साहित्यदर्पणम् of Viśvanātha Kavajā, son of Candrasekhara, great grandson of Nārāyaṇa He quotes his works Candrakalā, Kuvalyaśvacarita, Prabhāvatī-pārnaya, Praśastiratnāvalī and Rāghavavilāsa in his सा. द. (c 1300-1380 A. D.) NSP 1931.
- साधन. = साधनपञ्चकम् of Śaṅkarācārya NSP 1952
- सु. = सुभाषितावलि: of Vallabhadeva of Kashmir, quoted by Sarvānanda in his commentary on the Amarakośa (1160 A. D.), text inflated later. Ed Dr PETERSON 1886
- सुवृत्त. ति. = सुवृत्ततिलकम् of Ksemendia, see above under Aucityavicāracarcā and Kṣemendra K M II
- सुश्रु. = सुश्रुतसहिता of Suśruta NSP 1938
- सूक्ति. = सूक्तिसुफावलि of Jalhana, surnamed Ārohaṇa-Bhagadatta, edn. GOS, no. 82 Compiled for him by Vaidya Bhānu Pandita in A. D 1257, during the reign of the Yādava King Kṛṣṇa of Devagiri.
- सूक्ति. स. = सूक्तिसहस्रम् a collection of thousand elegant verses.
- सूर्य. श. = सूर्यशतकम् or मयूरशतकम् of Mayūra, 7th century NSP 1927.
- स्कान्द. = स्कान्दपुराणम् Bombay edn

हनु.; हनु. ना = हनुमन्नाटकम् of Hanūmat Kavi See above under Mahānātaka.
Ptd. Sanskrit Book Depot, Benaras, 1934

हरवि = हरविजय of Ratnākara, of Kashmu, styled Vāgīśvara Ja, flourished under
Jayāpīda and Avantivarman, middle of 11th cent NSP 1914

हरि, हरिवं. = हरिवंशम् ed Calcutta also Bombay शके 1783.

हर्ष = श्रीहर्ष

हि. = हितोपदेश of Nālāyana Pandita, c 10th-14th A. D. NSP 1947.

श्रीः

सुभाषितरत्नभाण्डागारम्

प्रथमं मङ्गलाचरणप्रकरणम्

परब्रह्म

अथ स्वस्थाय देवाय नित्याय हृतपाप्मने । त्यक्तकर्म-
विभागाय चैतन्यज्योतिषे नमः ॥ १ ॥ दिक्कालाद्यैव-
च्छिन्नानन्तचिन्मात्रमूर्तये । खानुभूत्येकमौनाय नमः शा-
न्ताय तेजसे ॥ २ ॥ अनन्तनामधेयाय सर्वाकारविधायिने ।
समस्तमन्त्रवाच्याय विश्वैकपतये नमः ॥ ३ ॥ कर्णिकादि-
ष्विव स्वर्णमर्णवादिष्विवोदकम् । भेदिष्वभेदि यत्तस्यै परस्यै
महत्से नमः ॥ ४ ॥ नमो वाञ्छनसातीतमहिम्ने परमेष्ठिने ।
त्रिगुणाष्टगुणानन्तगुणनिर्गुणमूर्तये ॥ ५ ॥ यथा तथापि यः
पूज्यो यत्र तत्रापि योऽर्चितः । योऽपि वा सोऽपि वा
योऽसौ देवस्तस्यै नमोऽस्तु मे ॥ ६ ॥ नमः स्वतन्त्रचिच्छक्ति-
मुद्रितस्वविभूतये । अव्यक्तव्यक्तरूपाय कस्यैचिन्मन्त्रमूर्तये
॥ ७ ॥ चराचरजगत्स्फारस्फुरत्तामात्रधर्मिणे । दुर्विज्ञेय-
रहस्याय युक्तैरप्यात्मने नमः ॥ ८ ॥ भवबीजाङ्कुरजलदा
रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य । ब्रह्मा वा विष्णुर्वा हरो
जिनो वा नमस्तस्यै ॥ ९ ॥ नित्य निरावृत्ति निजानुभवैक-
मानमानन्दधाम जगदङ्कुरबीजमेकम् । दिग्देशकालक-
लनादिसमस्तहस्तमर्दासह दिशतु शर्म महन्महो व
॥ १० ॥ लोकत्रयस्थितिलयोदयकेलिकारः कार्येण यो
हरिहरद्रुहिणत्वमेति । देवः स विश्वजनवाञ्छनसातिवृत्त-
शक्तिः शिव दिशतु शश्वदनश्वर वः ॥ ११ ॥ सत्रैः
किलायमवशः पुरुषाणुकर्मकायादिकारणगणो यदनु-
ग्रहेण । विश्वप्रपञ्चरचनाचतुरत्वमेति स त्रायता त्रि-
भुवनैकमहेश्वरो वः ॥ १२ ॥ मध्याह्नाहर्कर्मरीचिकाखिव
पयःपुरो यदज्ञानतः खं वायुर्वलनो जलं क्षितिरिति त्रैलो-

क्यमुन्मीलति । यत्तत्त्व विदुषा निर्मीलति पुनः स्रग्भोगि-
भोगोपमं सान्द्रानन्दमुपास्महे तदमलं स्वात्मावबोधं महः
॥ १३ ॥ यस्माद्विश्वमुदेति यत्र रमते यस्मिन्पुनर्लीयते
भासा यस्य जगद्विभाति सहजानन्दोज्ज्वलं यन्महः ।
शान्तं शाश्वतमक्रियं यर्मपुनर्भावाय भूतेश्वर द्वैतध्वान्तम-
पास्य यान्ति कृतिनः प्रस्तौमि तं पूरुषम् ॥ १४ ॥ यः
सृष्टिस्थितिसहतीर्वितनुते ब्रह्मादिमूर्तित्रिकैर्यस्याधीनतया
स्थितानि सदसत्कर्माण्यपि प्राणिनाम् । नित्येच्छाकृतिबुद्धि-
मानथ परो जीवात्परात्मा स्वयं सोऽयं वो विदधातु पूर्ण-
मचिराच्चेतोगत यद्भवेत् ॥ १५ ॥ शक्यं यन्न विशेषतो
निगदितुं प्रेम्णैव यच्चिन्तितं मृद्वङ्गीवदनेन्दुमण्डलमिव
स्वान्ते विधत्ते सुदम् । यन्मुग्धानयनान्तचेष्टितमिवाध्यक्षे-
ऽपि नो लक्षितं तत्तेजो विनयादर्मेन्दुहृदयानन्दाय वन्दा-
महे ॥ १६ ॥ विष्णुर्वा त्रिपुरान्तको भवतु वा ब्रह्मा सुरे-
न्द्रोऽथवा भानुर्वा शशलक्षणोऽथ भगवान्बुद्धोऽथ सिद्धो-
ऽथवा । रागद्वेषविषातिमोहरहितः सत्त्वानुकम्पोद्यतो यः
सर्वैः सह सस्कृतो गुणगणैस्तस्यै नमः सर्वदा ॥ १७ ॥
विश्वेशो वः स पायात्रिगुणैः सचिवता योऽवलम्ब्यैतानुवार
विष्वद्रीचीनसृष्टिस्थिति विलयमजः स्वच्छया निर्मिमीते ।
यस्यैर्यत्तामतीत्य प्रभवति महिमा कोऽपि लोकैर्व्यतीतस्त्यक्तो
यश्चक्षुरादौरपि निपुणतमैर्वाक्षणादिक्रियासु ॥ १८ ॥ ब्रह्मा
दक्ष कुबेरो यमवरुणमरुद्ब्रह्मिचन्द्रेन्द्रद्रुद्राः शैला नद्यः

१ ब्रह्मभिन्नतया तत्त्वेन अमाविषयीभवति २ खवाद्यादि-
रूपतद्भिन्नत्वेन अमाविषयीभवति ३ अमेण गृहीतो मालाया
सर्पकाय इव ४ निबिडानन्दस्वरूपम् ५ ब्रह्मात्मकज्ञानस्व-
रूपम् ६ तेज ७ निश्चलम् ८ पुनरुपपत्त्यभावात् ९ आ-
नन्दम् १० समीपस्थेऽपि ११ बहु १२ सर्वेश्वरजस्रम-
सहायताम् १३ बारवारम् १४ चराचरनिष्ठम् १५ सीमाम्
१६ सकललोकातीतः

१ नाशितकिल्बिषाय २ विधि ३ अविषयीकृता ४ प्रमा-
णम् ५ आकाशे दृश्यमानगलज्जलायमानरश्मिसमूहः, मृग
सृष्णेति यावत्

समुद्रा ग्रहगणमनुजा दैत्यगन्धर्वनागा । द्वीपा नक्षत्र-
तारारविवसुमुनयो व्योम भूरश्विनौ च सलीना यस्य सर्वे
वपुषि स भगवान् पातु को विश्वरूपः ॥ १९ ॥

गणेशः

वन्दे वैन्दारुमन्दारमिन्दुभूषणनन्दनम् । अमन्दान-
न्दसदोहर्वन्धुर सिन्धुराननम् ॥ १ ॥ आलम्बे जगदा-
लम्बे हेरम्बचरणाम्बुजे । शुष्यन्ति यद्रजःस्पर्शात्सद्यः
प्रैत्यूहवार्धयः ॥ २ ॥ गजाननाय महसे प्रत्यूहतिमिर-
च्छिदे । अपारकरुणापूरतरङ्गितदृशे नमः ॥ ३ ॥ नमस्त-
स्मै गणेशाय यत्कण्ठः पुष्करायते । मदाभोगधनध्वानो
नीलकण्ठस्य ताण्डवे ॥ ४ ॥ अर्गजाननपद्माके गजाननम-
हर्निशम् । अनेककं तं भक्तानामेकदन्तमुपासहे ॥ ५ ॥
चलत्कर्णानिलोद्धूतसिन्दूररुणिताम्बरः । जयत्यकालेऽपि
सृजन्सध्यामिव गजाननः ॥ ६ ॥ एकदन्तद्युतिसितः शम्भोः
सूनुः श्रियेऽस्तु वः । विद्याकन्द इवोद्भिन्नवाङ्मुरमनो-
हरः ॥ ७ ॥ अभिप्रेतार्थसिद्ध्यर्थं पूजितो यः सुरासुरैः ।
सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥ ८ ॥ दुरितस-
मूहबलाहकपटलीसहरणपवमानम् । शिवयोरङ्गाभरणं वन्दे
कचिद्गजानन तेजः ॥ ९ ॥ अविरलविगलन्मदजलकपोल-
पालीनिलीनमधुपकुलः । उद्भिन्नवश्मश्रुश्रेणिरिव द्विपमुखो
जयति ॥ १० ॥ एकरद द्वैर्मातुर निखिगुण चतुर्भुजोऽपि
पञ्चैकर । जय घणमुखनुत सप्तच्छदगन्धिमर्दाष्टतनुतनय
॥ ११ ॥ मङ्गलकलशद्वयमयकुम्भमदम्भेन भजत गजवद-
नम् । यद्दानतोयतरलैस्तिलतुलनालम्बिरोलम्बैः ॥ १२ ॥
शिवयोः सुधाहरिद्रादीसिमतोः सारभृजगत्पित्रोः । त्रिभुवन-
विघ्नध्वसी कैरिकल्पः कश्चिदरुणिमा जयति ॥ १३ ॥
युगपत्स्वगण्डचुम्बनलोलौ^१ पितरौ निरीक्ष्य हेरम्बः । तन्मु-
खमेलनकुतुकी स्वाजनमपनीय परिहसन्पायात् ॥ १४ ॥
हस्तपङ्कजनिविष्टमोर्दकन्याजसचरदशेषपुमर्थम् । नौमि
किञ्चिदवधूतितुण्डादण्डकुण्डलितमण्डितगण्डम् ॥ १५ ॥
अन्तरायतिमिरोपशान्तये शान्तपावनमचिन्त्यवैभवम् । त-
न्नर वपुषि कुञ्जर मुखे मन्महे किमपि तुन्दिलं महः ॥ १६ ॥
अशेषविघ्नप्रतिषेधदक्षमन्त्राक्षतानामिव दिङ्मुखेषु । विक्षेप-

लीला करशीकराणा करोतु वः प्रीतिमिमाननस्य ॥ १७ ॥
दन्ताग्रनिर्भिन्नहिमाचलोर्वीरन्ध्रोत्थिताहीन्द्रमणिप्रभौघे ।
नागाननः स्तम्भधिया कपोलौ घर्षन्पितृभ्या हसितः पुनातु
॥ १८ ॥ दन्ताखलेन धरणीतलमुन्नमय्य पातालकेलिषु
धृतादिवराहलीलम् । उल्लाघनोत्फणफणाधरगीयमानक्रीडा-
वदानमिभराजमुखं नमामः ॥ १९ ॥ आनन्दमात्रमकरन्द-
मनन्तगन्धं योगीन्द्रसुस्थिरमिलिन्दमपास्तबन्धम् । वेदान्त-
सूर्यकिरणैकविकासशील हेरम्बपादशरदम्बुजमानतोऽस्मि
॥ २० ॥ गण्डस्थलीगलदमन्दमदप्रवाहमाद्यद्विरेफमधुरस्वर-
दत्तकर्णः । हर्षादिवालसनिमीलितनेत्रयुग्मो विघ्नच्छिदे
भवतु भूतपतिर्गणेशः ॥ २१ ॥ लक्ष्मी तनोतु सुतरा-
मितरानपेक्षमद्भिद्वय निगमशाखिशिखाप्रवालम् । हेरम्बम-
म्बुरुहडम्बरचौर्यनिर्घ्नं विघ्नाद्रिभेदशतधारधुरधर नः ॥ २२ ॥
पायाङ्गेन्द्रवदनः स इमा त्रिलोकी यस्योद्धतेन गगने महता
करेण । मूलावलग्नसितदन्तबिसाङ्गुरेण नालायितं तपनबिम्ब-
सरोरुहस्य ॥ २३ ॥ अविरलमदधाराधौतकुम्भः शरण्यः फणि-
वरधृतगात्रः सिद्धसाध्यादिवन्धः । त्रिभुवनजनविघ्नध्वान्त-
विध्वंसदक्षो वितरतु गजवक्त्रः सतत मङ्गलं वः ॥ २४ ॥
जेतु यस्त्रिपुर हरेण हरिणा व्याजाद्वलि बध्नता स्रष्टु वारि-
भवोद्धवेन भुवन शेषेण धर्तु धराम् । पार्वत्या महिषासुर-
प्रमथने सिद्धाधिपैः सिद्धये ध्यातः पञ्चशरेण विश्वजितये
पायात्स नागाननः ॥ २५ ॥ विघ्नध्वान्तनिवारणैकतरणि-
र्विघ्नादवीह्वयवाङ्मिद्व्यालकुलामिमानगरुडो विघ्नेभपञ्चा-
ननः । विघ्नोत्तुङ्गगिरिप्रभेदनपविर्विघ्नाम्बुधौ वाडवो विघ्ना-
घौघघनप्रचण्डपवनो विघ्नेश्वरः पातु वः ॥ २६ ॥ उच्चैर्ब्र-
ह्माण्डखण्डद्वितर्यसहचर कुम्भभुगमं दधानः प्रेङ्खन्निगारिप-
र्क्षप्रतिभटविकटश्रोत्रतालाभिरामः । देवः गम्भीरपत्यं भुजग-
पतितनुस्पर्धिवर्धिष्णुर्हस्तैल्लोक्याश्चर्यमूर्तिः स जयति
जगतामीश्वरः कुञ्जरास्यः ॥ २७ ॥ दोर्घोतदन्तखण्डः
सकलसुरगणाडम्बरेषु प्रचण्डः सिन्दूराकीर्णगण्डः प्रक-
टितविलसच्चारुचान्द्रीयखण्डः । गण्डस्थानन्तर्घण्डः स्मरहर-
तनयः कुण्डलीभूतशुण्डो विघ्नाना कालदण्डः स भवतु
भवता भूतये वक्रतुण्डः ॥ २८ ॥ विघ्नेशो वः स पाया-
द्विहृतिषु जलधीर्पुष्कराग्रेण पीत्वा यस्मिन्नुद्धृत्य तोयं व
मति तदखिल दृश्यते व्योम्नि देवैः । क्वाप्यम्भः क्वापि
विष्णुः कचन कमलभूः क्वाप्यनन्तः कचिच्छीः क्वाप्यौर्वः

१ भक्तजनकल्पवृक्षम् २ सुन्दरम् ३ गजाननम् ४ जग
दाधारभूते ५ विघ्नसमुद्रा ६ मृदङ्गवदाचरति ७ निविडध्वनि
८ पार्वती ९ मोक्षाघनेकवस्तुदातागम् १० गणेशम् ११ पार्वती
गङ्गारूपमातृद्वयवत्वादित्यर्थं १२ शुण्डामादाय पञ्चकरत्वमित्यर्थं
१३ अष्टमूर्तिर्महादेव १४ अमरै १५ चूर्णम् १६ हस्तितुल्य
१७ कुम्भौ १८ विघ्न

१ दन्ताग्रेण २ हर्षितं ३ अधीनम् ४ वज्रम् ५ ब्रह्मणा ६ मद-
नेन ७ अग्नि ८ तुल्यम् ९ आधुनम् १० गरुड ११ प्रतिस्पर्धी
१२ शुण्डादण्डः १३ अमरः १४ शुण्डाग्रेण १५ ज्ञेय १६ वाडवः

१ कुशाग्रबुद्धय २ स्त्रियै ३ स्फटिकमयीम् ४ जपमालाम्.
५ मिश्राम् ६ प्रतिक्षणम् ७ शुक्. ८ समुच्चै ९ अज्ञानम्; पक्षे,-
अन्धकार १० मन्दबुद्धिः; पक्षे,-ल्लयो सावर्ण्यात् जलम्
११ विद्रज्जन, पक्षे,-चन्द्र १२ सरस्वती; पक्षे,-मेघमाला.
१३ स्त्री १४ सर्प १५ दिगम्बरम् १६ उपकरणम्; पक्षे,-
तुलिकादिकम् १७ संपत्तिः; पक्षे,-समूह १८ नानाकारम्, पक्षे,-
आलेख्यम् १९ चन्द्रकला; पक्षे,-आलेख्यक्रियाकौशलम् २० मोक्षः-

म्बरविभूषणम् । इत्यम्बरहरः पायात्परीरम्भहरः परौ ॥ ७ ॥ ॐ नमः परमाथैकरूपाय परमात्मने । स्वेच्छाव-
भासितासत्यभेदभिन्नाय शमवे ॥ ८ ॥ नमः शिवाय निः-
शेषकेशप्रशमशालिने । त्रिगुणग्रन्थिदुर्भेदभवबन्धविभेदिने ॥ ९ ॥ समस्तलक्षणयोग एव यस्योपलक्षणम् । तस्मै
नमोऽस्तु देवाय कस्यैचिदपि शंभवे ॥ १० ॥ ससारैकनि-
मित्ताय ससारैकविरोधिने । नमः ससाररूपाय निःससाराय
शमवे ॥ ११ ॥ सदसत्त्वेन भावाना युक्ता या द्वितीय-
स्थितिः । तामुलङ्घ्य तृतीयस्मै नमश्चित्राय शमवे ॥ १२ ॥
आसन्नाय सुदूराय गुप्ताय प्रकटात्मने । मुलभायातिदुर्गाय
नमश्चित्राय शमवे ॥ १३ ॥ ससेवितभृगुतुङ्गं विद्योतित-
वेदवेदाङ्गम् । परिनर्तितभवरङ्गं ममसिजमङ्गं समाश्रये
लिङ्गम् ॥ १४ ॥ स जयति हिमकरलेखा चकास्ति य-
स्योमयोत्सुकान्निहिता । नयनप्रदीपकजलजिघृक्षया रजत-
शुक्तिरिव ॥ १५ ॥ पाणिग्रहे पुलकितं वपुरैशं भूतिभू-
षितं जयति । अङ्कुरित इव मेनोभूर्यसिन् भस्मावशेषोऽपि
॥ १६ ॥ मा वम सवृणु विषमिदमिति सातङ्क पितामहे-
नोक्तः । प्रातर्जयति सलज्जः कज्जलमलिनाधरः शशुः
॥ १७ ॥ जयति प्रियापदान्ते गरलग्नैवेयैकः स्मरारातिः ।
विषमविशिखे विशन्निव शरणं गलबद्धकरवालः ॥ १८ ॥
सध्यासलिलाञ्जलिमपि कङ्कणफणिपीयमानमविजानन् ।
गौरीमुखार्पितमना विजयाहसितः शिवो जयति ॥ १९ ॥
प्रणयकुपितप्रियापदलाक्षासम्पर्शानुबन्धमधुरेन्दुः । तद्वलय-
कनकनिकषग्रावग्रीवः शिवो जयति ॥ २० ॥ अहिभू-
षणोऽप्यभयदः सुकलितहालाहलोऽपि यो नित्यः । दिग्ब-
सोऽप्यखिलेशस्तं शशधरशेखरं वन्दे ॥ २१ ॥ जयति
जटाकिर्जलकं गङ्गामधु मुण्डवलयबीजमयम् । गलगरलप-
ङ्कसमवमम्भोरुहमाननं शमोः ॥ २२ ॥ प्रतिबिम्बितगौरी-
मुखविलोकनोत्कम्पशिथिलकरगलितः । स्वेदभरपूर्यमाणः
शमोः सलिलाञ्जलिर्जयति ॥ २३ ॥ आदाय चार्पमंचल
कृत्वाहीनं गुणं विषमदृष्टिः । यश्चित्रमैच्युतशरो लक्ष्य-

१ परिणये २ सजातपुलकम् ३ भस्मना शोभितम् ४ मदन
५ कण्ठाभूषणम् ६ मदने ७ आरम्भः ८ केसरः ९ त्रिलोचनो
हिमाचलं धनुः, वायुकिं ज्याम्, विष्णु शरं च विधाय त्रिपुरासुर
जघानेति प्रकृतोऽर्थः । चलनशून्यं धनुः अहीनो धनुर्दण्डादन्यूनो
गुणः, विषमा लक्ष्यादन्यत्र निहिता दृष्टिः न च्युतः शरो यस्य
तथाविधः, तथापि लक्ष्यमङ्ग इति विरोधाभासः १० स्थिरम्,
पक्षे-पर्वतम् ११ गुणरहितम्; पक्षे-अहीनमिति पदच्छेदः
सर्पराजं गुणं कृत्वेत्यर्थः १२ असमदृक्; पक्षे-त्रिलोचनत्वादि-
भमदृष्टिः १३ न च्युतः शरो यस्य; पक्षे-अच्युतो विष्णुः स एव
शरो यस्य १४ शरव्यम्; त्रिपुरमित्यर्थः..

मैभाङ्गीन्नमस्तस्मै ॥ २४ ॥ उपहरणं विभवानां सहरणं
सकलदुरितजालस्य । उद्धरणं ससाराच्चरणं वः श्रेयसेऽस्तु
विश्वपतेः ॥ २५ ॥ आदृतकुपितभवानीकृतकरमालादिब-
न्धनव्यसनः । केलिकलाकलहादौ देवो वः शकरः पायात्
॥ २६ ॥ भिक्षुकोऽपि सकलेप्सितदाता प्रेतभूमिनिलयोऽपि
पवित्रः । भूतमित्रमपि योऽभयसत्री तं विचित्रचरितं शिव-
मीडे ॥ २७ ॥ पाणिग्रहे पर्वतराजपुत्र्याः पादाम्बुजं पाणि-
सरोरुहाभ्याम् । अश्मानमारोपयतः स्मरारेर्मन्दस्मितं
मङ्गलमातनोतु ॥ २८ ॥ पार्श्वस्थपृथ्वीधरराजकन्याप्रकोप-
विरैर्फूर्जथुकातरस्य । नमोऽस्तु ते मातरिति प्रणामाः शि-
वस्य सध्याविषया जयन्ति ॥ २९ ॥ क्व तिष्ठतस्ते पितरौ
ममेवेत्यपणयोक्ते परिहासपूर्वम् । क्व वा ममेव श्वशुरौ तवेति
तामीरयन् सस्मितमीश्वरोऽप्यात् ॥ ३० ॥ स पातु वो यस्य
जटाकलापे स्थितः शशाङ्कः स्फुटहारगौरः । नीलोत्पला-
नामिव नालपुञ्जे निद्रायमाणः शरदीव हसः ॥ ३१ ॥
जगत्सिद्धिप्रलयाक्रियाविधौ प्रयत्नमुन्मेषनिमेषविभ्रमम् ।
वदन्ति यस्मैक्षणलोलपक्ष्मणा पराय तस्मै परमेष्ठिने नमः
॥ ३२ ॥ वक्राणि पञ्च कुचयोः प्रतिबिम्बितानि दृष्ट्वा
दशाननसमागमनभ्रमेण । भूयोऽपि शैलपरिवृत्तिभयेन गाढ-
मालिङ्गितो गिरिजया गिरिशः पुनातु ॥ ३३ ॥ संन्या-
नतौ नरपुरप्रितनोः सरोषमुत्सारिते गिरिजया निजपाणि-
पद्मे । उत्सर्पिकङ्कणफणीन्द्रफणार्पणेन पूर्णोऽञ्जलिर्जयति
बालमृगाङ्गमौलेः ॥ ३४ ॥ यस्याहुरागमविदः परिपूर्ण-
शक्तेरशो कियत्यपि निविष्टममुं प्रपञ्चम् । तस्मै तमालरुचि-
भासुरकंधराय नारायणीसहचराय नमः शिवाय ॥ ३५ ॥
व्योम्नीव नीरदभरः सरसीव वीचिव्यूहः सहस्रमहसीव
सुधाशुधाम । यस्मिन्निदं जगदुदेति च लीयते च तच्छा-
मवं भवतु वैभवमृद्धये वः ॥ ३६ ॥ यः कन्दुकैरिव पुरं-
दरपद्मसद्गपद्मापतिप्रभृतिभिः प्रसुरप्रमेयः । खेलत्यलङ्क्य-
महिमा स हिमाद्रिकन्याकान्तः कृतान्तदलनो लघयत्वघ
वः ॥ ३७ ॥ मुक्तिर्हि नाम परमः पुरुषार्थः एकस्तामन्त-
रायमवयन्ति यदन्तरज्ञाः । किं भूयसा भवतु सैव सुधाम-
यूखलेखाशिखाभरणभक्तिरभङ्गुरा वः ॥ ३८ ॥ दिव्यास्त
शीतकिरणाभरणः शिवं वो यस्योत्तमाङ्गमुवि विस्फुरद्गर्भि-
पक्षा । हसीव निर्मलशशाङ्ककलामृणालकन्दार्थिनी सुर-
सरिन्नभसः पपात ॥ ३९ ॥ श्रेयासि वो दिशतु यस्य सि-
ताश्रुज्रा विभ्राजते सुरसरिद्वरमौलिमाला । ऊर्ध्वेक्षण-
ज्वलनतापविलीयमानचन्द्रामृतप्रविततामृतवाहिनीव ॥ ४० ॥

१ वभञ्ज २ दातारम् ३ वज्रनिर्घोषः.

कुसुमशरविनासे भङ्गस्याद्रिपुत्रीकरतलवलयस्य क्षमा-
तस्यार्धमेकम् । निजमिय शशिवण्ड याचमानस्य
शमोर्भवतु सह विवाद ज्ञान्तया कौतुकाय ॥ ४१ ॥
कथयत नभमेषा मेनया पिप्रदत्ता शिव शिव गिरि-
पुत्री वृद्धरूपादिकाय । र्हा वदति पुरभीमण्डले
मिद्विदेशययकृतवयवे पातु वः श्रीमहेश. ॥ ४२ ॥
अरुणनयन मधुमज्ञ दम्भुरनाभर मुतनु शशिन. क्रिष्टा
कान्ति करोतु नाननम् । कृतमनुनये कोपोऽय ते
मनाम्बनि वर्धतामिहा गदितयाक्षिप्रो दे या शिवाय शिवो-
ऽस्तु ॥ ४३ ॥ पण्यकुपिना एष्टा देवी ससभ्रमविस्मि-
तमिभुवनगुरुभीत्या सद्यः प्रणामपरोऽभवत् । नमितशि-
रसो गङ्गाशोके तथा चरणाहताववतु भवतरुयक्षस्यैतद्विल-
क्षमवस्थितम् ॥ ४४ ॥ कस्तुव श्ली मृगय भिषज नील-
कण्ठः प्रियेऽह केकामेका कुरु पशुपतिर्नैव दृश्ये विपाणे ।
स्थाणुर्गुणे न वदति तरुर्जीवितेशः शिवाया गच्छाटव्या-
मिति हनुचाः पातु वश्वन्द्रचूड. ॥ ४५ ॥ वन्दे देव
जलधिशरपि देवनामार्थभौम व्यासप्रष्टा भुवनविदिता यस्य
बाह्याधिवाहा. भूषापेटी भुवनमैधर पुष्कर पुष्पवाटी शोटी-
पालाः शनैर्मन्त्रमुखाश्चन्दनद्रुमनोभू. ॥ ४६ ॥ दीव्य-
मौलित्रिदशपरिषज्जीवनीयेन धाम्ना पण्यद्राल वलमितकर
प्राणता कङ्कणेन । वामाङ्गेन स्फुटमभिदधन्मान्मथी ब्रह्म-
विषा जीयादोज्ज्वलपुरयुवतीपञ्चवलीलवित्रम् ॥ ४७ ॥
च्युताभिन्दोर्देवा रतिकलहभभ च वलयं द्वय चक्रीकृत्य
प्रहसितमुखी शैलनयना । अवोचथ पश्येयवतु स शिवः
सा च गिरिजा स च श्रीडाचन्द्रो दशनकिरणापूरिततनुः
॥ ४८ ॥ नमन्तुभ्य देवासुरमुकुटमाग्निकिरणप्रणी-
सभेदक्षपितचरणाय स्मरजिते । महाकल्पम्बाहाकृतभुवन-
चक्रेऽपि नयने निरोदु भूयस्तत्परमिव काम हुतवते
॥ ४९ ॥ असोढा तत्कालोलसदसहभावस तपसः कथाना
विश्रम्भेष्वपि च रसिकः शैलदुहितुः । प्रमोद वो दिश्यात्क-
पटबटुवेषापनयने त्वराशैथिल्याभ्या सुगपदभियुक्तः स्मरहरः
॥ ५० ॥ सहसास्यो नागः प्रभुरपि मतः पञ्चवदनः

१ शिखरी, पक्षे, शूलरोगवान् २ देवम ३ शिव, पक्षे, -
मयूर.. ४ मयूरवाणी ५ शूरे ६ शिव, पक्षे, -छिन्नवृक्ष-
प्रकाण्डम् ७ पार्षत्याः, पक्षे श्रोत्राः ८ विपुरसंहारे शरीकृतस्य
विष्णोर्विश्रान्तिस्थानत्वात्. ९ व्यासप्रमुखा.. १० बाह्वनाम,
वेदानामित्यर्थः. अधिवाहा बाह्वनाधिकृता. ११ सर्वभूषणत्वा-
दित्यर्थः. १२ पाताकम्. १३ आकाशम् १४ पुष्पस्थानीयचन्द्रो-
द्गमाभारत्वात्. १५ दिगम्बरत्वेन दिशमेव शरीररूपत्वात् १६
इन्द्रादयो दिक्पाला इत्यर्थः १७ चन्दनस्थानीयममसवन्धित्वान्
मदनमसना शिवास्याह्वानामनुलेपनस्य प्रतिदे. १८ ओषः.

षडास्यो हन्तैकस्तनय इतरो वारणमुखः । सदा मैक्ष्य शश्व-
त्प्रभवतु कथ वर्तनमिति श्वसन्त्या पार्वत्यामथ जयति शंभुः
स्मितमुख ॥ ५१ ॥ मौनादस्तमितैव चाटुभणितिः ससौ-
कहस्तादृत दूरेऽप्यञ्जलिबन्धन प्रणमन स्तब्धार्धमूर्धः
कुतः । इत्थ सपटितैकविग्रहतया व्यग्रो गिरिग्रामणी-
जायां जातरुप जयत्यनु नयन्देवस्त्रिलोकीगुरु. ॥ ५२ ॥
यस्मिन्बुद्धदसकरा इव बहुब्रह्माण्डवण्डा कचिद्भान्ति
कापि च सीकरा इव विरिञ्चाद्याः स्फुरन्ति भ्रमात् ।
चिद्रूपा लहरीव विश्वजननी शक्तिः कचिद्द्योतते स्वान-
न्दामृतनिभैर शिवमहापाथोनिधि त नुमः ॥ ५३ ॥
कल्पान्ते शमितत्रिविक्रममहाकङ्कालबद्धस्फुरच्छेषस्यूतार्स-
हपाणिनखरप्रोतादिकोलाभिष. । विश्वैकार्णवताविशेषमु-
दितो तौ मत्स्यकूर्मावुभौ कर्षन्धीवरता गतः स्यतु र्साता
मोह महाभैरव. ॥ ५४ ॥ भीतिर्नास्ति भुजगपुगवविषा-
धीतिर्न चन्द्रामृतान्नाशौच हि कपालदामलुलनाच्छौच न
गङ्गाजलात् । नोद्वेगश्चित्तिभस्मना न च सुखं गौरीस्तना-
लिङ्गनादात्मारामतया हिताहितसम. स्वस्थो हरः पातु
व. ॥ ५५ ॥ वेदान्तेषु यमादुरेकपुरुष व्याप्य स्थित
रोदसी यस्मिन्नीश्वर इत्यनन्यविषयः शब्दो यथार्थाक्षरः ।
अन्तर्यश्च सुमुक्षुभिर्नियमितप्राणादिभिर्मृग्यते स स्थाणु
स्थिरभक्तियोगसुलभो निःश्रेयसायास्तु वः ॥ ५६ ॥
आनन्दश्रुतिताः समाधिषु मुखे गौर्या विलासोच्छसा
मभ्रान्ताः क्षणमुद्रताः क्षणमथ स्मेरा निजे वैर्कृते । कृग.
कृष्टशरासने मनमिजे दग्धे धृणाकूणितास्तत्कान्तारुदिते-
ऽश्रुपूरतरलाः शमोद्वेश. पान्तु व. ॥ ५७ ॥ स्वर्भातुः
सुरवर्त्मनानुसरति आसाभिलाषादसाविन्दोरिन्दुमुखि असेत
किमुत आन्त्या भवत्या सुखम् । इत्थ नाथगिरा नभोर्पित-
दशो वक्त्रे भवान्या भृश मानिन्याः कृतचुम्बनस्निनयन-
स्तादित्सिद्ध्यै सताम् ॥ ५८ ॥ विष्णोरगमन निशम्य
सहसा कृत्वा फणीन्द्रं गुणं कौपीनं परिधाय चर्म करिणः
शमौ पुरो धावति । दृष्ट्वा विष्णुरैथं सकम्पहृदयः सपौ-
ऽपतद्गतले कृत्तिर्विस्त्रलिता हियान्तमुखो नम्रो हरः पातु
वः ॥ ५९ ॥ भस्मान्धोरगफूत्कृतिस्फुटभवद्गालस्थवैश्वानर-
ज्वालास्त्रिजसुधाशुमण्डलगलत्पीयूषधारारसैः । संजीव-
द्विपचर्मगर्जितभयभ्राज्यद्रुपाकर्षणव्यासक्तः सहसाद्रिजोपह-
सितो नम्रो हर. पातु वः ॥ ६० ॥ एकोऽन्ते द्विसमस्त्रि-

१ शरीरम् २ आकुल ३ वामन ४ अस्त्रिपजर ५ वराह..
६ सता मोह स्यतु खण्डयतु ७ द्यावापृथिव्यौ. ८ विकारे.
९ दयासकुचिता १० राहु ११ स्रजम् १२ गरुडम्. १३ गजचर्म.

लोचन इति ख्यातश्चतुर्भिः स्तुतो वेदैः पञ्चमुखः षडानन-
पिता सप्तर्षिभिर्वन्दितः । अष्टाङ्गो नवतुल्य आमरणे
वासो दशांश दधत्स्वश्चैकादश सोऽवतान्न विजितो यो
द्वादशात्माशुभिः ॥ ६१ ॥ लीलाद्युतजिता कलाधर-
कला मौलौ दृढ कीलिता स्वीकर्तुं युगमुन्नमय्य भुजयोर्वि-
श्लेषयन्त्यास्तदा । पार्वत्याः कुचकुम्भपार्श्वयुगले सप्रेमदत्ते-
क्षणः कालक्षेपणमिन्दुमोचनविद्यो देव स नो रक्षतु
॥ ६२ ॥ भृत्यालेपनभूषित प्रविलसन्नेत्राग्निदीपाङ्कुर
कण्ठे पद्मगुष्पदामसुभगो गङ्गाजलैः पूरित । ईषत्ताम्रज
टायपलवयुतो न्यस्तो जगन्मण्डपे अमुर्मङ्गलकुम्भतामु-
पगतो भूयात्सता श्रेयसे ॥ ६३ ॥ मल्लीमाल्यविया सुधाकर-
कला कण्ठप्रिय कज्जलभ्रान्त्या मालविलोचनानलग्निखा
सिन्दूरपूराशया । कैलासे प्रतिविम्बितात्मवपुषो गृह्णन्-
मन्त्या मुहुः पार्वत्या प्रतिर्मकर्मणि चिर मुनो हरः पातु
वः ॥ ६४ ॥ दास्येऽहं परिगम्भणानि कित्त्र द्यूते जितानि
त्वया वैर्य वेदि यतः कृतः गतमहोरात्राणि तत्रावधिः ।
इत्युक्तः शिवया निगादिवसकृज्योतिर्मयाक्षिद्वयद्रागुन्मेष-
निमेषकोटिघटनाव्यग्रो हर पातु वः ॥ ६५ ॥ मौलौ
किं नु महेश मानिनि जल किं वस्त्रमम्भोरुह किं नीलाल
कवेणिका मधुकरी की अलता वीचिका । किं नेत्रे शफरौ
किमु स्तनयुग प्रेङ्खन्त्योद्गद्वय सागङ्गामिति वञ्चयन्गिरिसुता
गङ्गाधरः पातु वः ॥ ६६ ॥ देव्याः प्रार्थपरिगम्भणे किल
करो द्वौ द्वौ पुनस्तत्कारौ रोदुं तन्मुखमुन्मुख रचयितु
द्वौ चाधराभ्यादने । द्वौ नेत्रान्तपलालकापनयने मोक्तुं च
नीवी दृढा द्वावित्थ मफलीकृतान्विलकरः पायात्स वः श-
करः ॥ ६७ ॥ न कोधः क्रियता प्रिये स तु भवन्मौलिस्थ-
गङ्गोदरे मुग्धे मानमपूजित त्यज कृत युष्मन्नियोगद्वयम् ।
वक्त्रे श्लेषमसु निराकुरु कदाश्लिष्टोऽसि वक्त्रे मया वामा-
ज्येति हतोत्तरः स्मरहरः सेरानन पातु वः ॥ ६८ ॥
अङ्ग येन रथीकृत नयनयोर्युग्म रथाङ्गीकृत पत्र म्व रथ-
कर्मसारथिकृत श्वासास्तुरगीकृताः । कोदण्डीकृतमात्मवीर्य-
मचिरान्मौर्वीकृतं भूषण वामाङ्ग विशिखीकृत दिशतु नः क्षेम
स धन्वी पुमान् ॥ ६९ ॥ नृत्यारम्भरसत्रसद्गिरिसुतारिक्ता-
संपूर्तये निर्व्यूढभ्रमिविभ्रमाय जगतामीशाथ तुभ्यं नमः ।
यच्चडाभुजगेश्वरप्रभृतिमिस्तादृग्भ्रमन्तीर्दिशः पश्यद्विधन-
वूर्णमाननयनेः शान्तोऽपि न श्रद्धे ॥ ७० ॥ उद्दामभ्रमिवेग-
विस्तृतजटावल्लीप्रणालीपतत्स्वर्गङ्गाजलैर्दण्डिकावलयित नि-

र्माय तत्तज्जरम् । सन्नाम्यद्भुजदण्डपक्षपटलद्वन्द्वेन हसायि-
तल्लोक्यव्ययनाटिकानयनटः स्वामी जगन्नायताम् ॥ ७१ ॥
यच्चाव्यभ्रमिधूर्णमानवसुधाचक्राधिरूढे भृश मेरौ पार्श्वनिवा-
सिवासरनिशाचित्रे परिभ्राम्यति । तैजसस्तडितो भवन्तु
शतशो दृष्टा हि तास्ताः कथं तामसोऽपि स वः पुनातु
जगतामन्त्येष्टियज्वा विभुः ॥ ७२ ॥ तत्कालारमटीविजृम्भ
णपरिवासादिव भ्रमयता वामार्धेन तदेकशेषकरण बिभ्रद्भु
र्भैरवम् । तुल्य चास्थिभुजगभूषणमसौ भोगीन्द्रकङ्कालकै-
र्विधाणः परमेश्वरो विजयते कल्पान्तकर्मान्तिक ॥ ७३ ॥
चञ्चच्चन्द्रिकचन्द्रचारुकुसुभो मायजटापटवो दृष्यारुण-
दन्दशूकमणिमास्तपश्चशाखालयः (१) । स्थाणुर्मे फलदो भव-
त्वतितरा गोरीमुखेन्दुद्रवणीयूषधवदोहदादिव द्रष्टव्यद्रुमत्व
सदा ॥ ७४ ॥ वक्राम्भोरुहि विस्मिता स्वकिता यक्षो
रुहि स्फाणिताः श्रोणीसीमनि गुम्फिताश्चरणयोरङ्गोः पुनर्नि
स्तृता । पार्वत्या प्रतिगात्रचित्रगतयस्तवन्तु भद्राणि
वो विद्वस्यान्तिकपुष्पसायकशरैरीशस्य दृग्मद्भय ॥ ७५ ॥
शैलेन्द्रप्रतिपाद्यमानगिरिजाहस्तोपगूढोलसद्रोमाञ्चाविविषष्टु
लावितविविव्यासद्भङ्गाकुल । आ श्रेय तुहिनाच-
लस्य करयोरित्यूचिवान्सस्मित शैलान्तपुरमानुमण्डल-
गणैर्दृष्टोऽवताद्वः शिवः ॥ ७६ ॥ दिङ्कालात्मसमैव र्यस्य
विमुता र्यस्तत्र विद्योतते र्यचासुण्य गुधीभवन्ति किरणा
राशेः स र्यामामभूत् । र्यस्तैर्त्पित्तमुपसु र्योऽस्य हविषे
र्यस्तस्य जीवातवे वोढा र्यङ्गुणमेव मन्मथरिपोस्ताः पान्तु
नो मूर्तयः ॥ ७७ ॥ जीर्णोऽप्युत्कटकालकूटगरले प्रुष्टे
तथा मन्मथे नीते भासुरभालनेत्रतनुता कल्पान्तदावानले ।
यः शक्त्या समलकृतोऽपि शशिन शैलात्मजा न्वर्धुनी धत्ते
कौतुकराजनीतिनिपुणः पायात्स वः शकरः ॥ ७८ ॥ किं
गोत्र किमु जीवन किमु धन का जन्मभूः किं वयः किं
चारित्रममुण्य के सहचराः के वशजाः प्राक्तनाः । का
माता जनकः शिवस्य क इति प्रहेण पृथ्वीभृता पृष्टाः
सस्मितनभ्रमूकवदनाः सप्तर्षयः पान्तु वः ॥ ७९ ॥
तादृक्सप्तसमुद्रमुद्रितमहीभूमृद्भिरभ्रकवैः स्रोतोभिः परिवा-
रिता दिशि दिशि द्वीपैः समन्तादयम् । यस्य स्फारफणा-
वलीमणिचये मज्जत्कलङ्काकृतिः शेषः सोऽयगमद्यदङ्गदपद
तस्मै नमः शभवे ॥ ८० ॥ तौरानायकशेखराय जगदा-

१ कुर्वन्निति शेषः २ अक्षवर्तः ३ चक्रवाक ४ आलिङ्गने
५ सर्प ६ बाणीकृतम् ७ समाप्त ८ भ्रमणम् ९ जलस्य निर्गमनमागें
मकरमुखादिरूपा १० दण्ड

१ कर्बुरवर्ण २ तमोमया ३ नाट्यमेद ४ सर्प
५ दीयमानम् ६ आकाशस्य ७ सूर्यः ८ चन्द्रे ९ सूर्यस्य
१० चन्द्र ११ अपाम् १२ अग्निः १३ अपाम् १४ शुचि
रुदकम् १५ यजमान १६ अग्ने १७ वायुः १८ यज-
मानस्य १९ पृथिव्या २० वायु २१ नन्नेण २२ श्वराय

धाराय धाराधरच्छायाधारककन्धराय गिरिजासङ्गैकभृङ्गा-
रिणे । नद्या शेखरिणे दशा तिलकिने नारायणेनास्त्रिणे
नागैः कङ्कणिने नगेन गृहिणे नाथाय नित्यं नतिः ॥ ८१ ॥
केयूरीकृतकङ्कणीकृतजटाजूटावतंसीकृतज्यावल्लीकृतकुण्डली-
कृतकटीसूत्रीकृताहीश्वरः । पायाद्वस्त्रिकीकृतप्रियतमाद-
शीकृताक्षीकृतघृताम्भपणीकृतेन्दुशकलः कात्यायनीकामुकः
॥ ८२ ॥ कान्ता कामपि कामयत्यनुदिनं ध्यानापदेशादय
येनामु मुनयोऽप्यनादिनिधनं ध्यायन्ति धौतस्पृहाः ।
इत्यङ्गात्स्वकरे हृते गिरिजया पादे च पद्मासनाद्विश्वं पातु
पुरत्रिनद्वयपुषः शमोः समाधिव्ययः ॥ ८३ ॥ स्नात-
स्वर्गतरङ्गिणीजलभरैनेत्रोत्पलेनाञ्जितः पार्वत्याः सितभूति-
चन्दनचयैरालसगात्रोज्ज्वलः । देवश्चन्द्रकलासितभ्रतिलको
गौरीविवाहोत्सवारम्भे गैलकृताहणस्त्रिजगतामर्च्यो हरः
पातु वः ॥ ८४ ॥ उज्जित्वा दिशमम्बरं वरतर वासो
वसानश्चिरं हित्वा वासरस पुनः पितृवने कैलासहर्म्यश्रयः ।
त्यक्त्वा भस्त्रं कृताङ्गरागनिचयः श्रीखण्डसारद्वैदेव
पातु हिमाद्रिजापरिणयं कृत्वा गृहस्थः शिवः ॥ ८५ ॥
क्रीडन्मन्दरकन्दरोदरवलन्मन्दारवृन्दावने क्रोधान्वाग्ध-
कटातटमुहरणे जूम्भत्रिशूलोद्गमः । त्रैलोक्याखिलसकटो-
त्कटभयोद्वेलान्धकाराशुमान् पायाद्वस्त्रिपुरप्रमाथनपटुर्देवो हि
पञ्चाननः ॥ ८६ ॥ गर्जद्भीमभुजगभीषणफणाफूत्कारभी-
तिप्रदः क्रीडत्प्रेतपिशाचराक्षसगणः प्रत्यक्षतः प्रान्ततः ।
भालस्थप्रलयानलोल्लङ्घितः सक्रान्तसर्वास्यदः शार्दूलजिन-
भृङ्गयानकभयो भूयाद्भवो भूतये ॥ ८७ ॥ गौरीचुम्बनच-
ञ्चल परिचलद्गण्डप्रभामण्डलं व्यावलगतफणिकुण्डलं रतिरस-
प्रस्विन्नगण्डस्थलम् । प्रौढप्रेमपरम्परापरिचयप्रोत्फुल्लनेत्राञ्चल
शमोरस्तु विभूतये हि भवतामुन्मत्तगङ्गं शिरः ॥ ८८ ॥
पाणौ कङ्कणमुत्फण फणपतिर्नैत्रं लसत्पावकं कण्ठः कुण्ठित-
कालकूटविषमो वस्त्र गजेन्द्राजिनम् । गौरीलोचनलो-
भनाय सुभगो वेपो वरस्यास्ति मे गण्डोद्भासविभावितः
पशुपतेर्हासोद्गमः पातु वः ॥ ८९ ॥ दिव्यं वारि कथं यतः
सुरधुनी मौलौ कथं पावको दिव्यं तद्वि विलोचनं कथम-
हिर्दिव्यं स चाङ्गे तव । तस्माद्भूतविधौ त्वयाद्य मुषितो
हारः परित्यज्यतामित्थं शैलभुवा विहस्य लपितः शम्भु-
शिवायास्तु वः ॥ ९० ॥ श्रीकण्ठस्य सकृत्तिकार्तभरणी
मूर्तिः सदरोहिणी ज्येष्ठा भद्रपदा पुनर्वसुयुता चित्रा वि-
शाखान्विता । दिश्यादक्षतहस्तमूलघटिताषाढा मघाल-
कृता श्रेयो वैश्रवणान्विता भगवतो नक्षत्रपालीव वः

॥ ९१ ॥ त्राता भीतिभृतां पतिश्चिदचिता क्लेश सता शं-
सता हन्ता भक्तिमता सतां स्वसमता कर्तापकर्ताऽसताम् ।
देवः सेवकमुक्तिमुक्तिरचनाभूर्भुवःस्वस्वयीनिर्माणस्थिति-
संहतिप्रकटितकीडो मृडः पातु वः ॥ ९२ ॥ एषा ते हर
का सुगात्रि कतमा भूमिं स्थिता किं जटा हसः किं भजते
जटां नहि शशी चन्द्रो जल सेवते । मुग्धे भूतिरिय कु-
तोऽत्र गलिल भूतिस्तरंगायते यश्चैव विनिगूहते त्रिपथगां
पायात्स वः शकर ॥ ९३ ॥ मातर्जीव किमेतदङ्गुलिपुटे
तातेन गोपाय्यते वत्स स्वादु फलं प्रयच्छति न मे गत्वा
गृहाण स्वयम् । मात्रैव प्रहिते गुहे विघटयत्याकृष्य स-
ध्याञ्जलि शमोर्भिन्नममाधिरुद्धरभसो हासोद्गम पातु वः
॥ ९४ ॥ सध्या यत्प्रणिपत्य लोकपुरतो बद्धाञ्जलिर्याचसे
धत्से यच्च नदीं विलज्ज शिरसा तन्नाम सोढं मया । श्रीर्या
तामृतमन्थने यदि हरि कस्माद्विषं भक्षित मा स्त्रीलपट
मा स्पृशेति गदितो गौर्या हरः पातु वः ॥ ९५ ॥ तावत्सप्त-
समुद्रमुद्रितमही भूमृद्धिरभ्रकषैस्तावद्धिः परिवारिता
पृथुतरैर्द्वीपैः समन्तादियम् । यस्य स्फारफणामणौ निल-
यिनी तिर्यक्फणालकृतिः शेषः सोऽप्यगमयद्गदपदं रुद्राय
तस्मै नमः ॥ ९६ ॥ चिन्ताचक्रिणि हन्त चक्रिणि भिया
कुब्जासनेऽब्जासने नश्यद्भामनि तिग्मधामनि धृताशङ्के
शशाङ्के भृगम् । भ्रश्यच्चेतसि च प्रचेतसि शुचा तान्ते
कृतान्ते च यो व्यग्रोऽभूत्कटुकालकूटकवलीकाराय पा-
यात्स वः ॥ ९७ ॥ तात तत्ताततात कथय हरकुलेऽलकृते
सप्रदाने तच्छ्रुत्वा चन्द्रमौलिर्नतमुखकमलो जातलज्जो ब-
भूव । ब्रह्मावादीत्तदानीं शृणुत हरकुल वेदकण्ठोऽकण्ठौ
श्रीकण्ठाञ्जलकण्ठः प्रहसितवदनः पातु वः ॥ ९८ ॥
यौ सृष्टिः सृष्टुराद्या वहति विधिहुतं यौ हविर्यौ च होत्री यै द्वे
काल विधत्तः श्रुतिविषयगुणा यौ स्थिता व्याप्य विश्वम् । यौ-
मातुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यैया प्राणिनः प्राणवन्तः प्रत्यक्षाभिः
प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरिशः ॥ ९९ ॥ एकैश्वर्यस्थि-
तांऽपि प्रणतबहुफलो यः स्वयं कुत्तिवासाः कान्तासमिश्र-
देहोऽप्यविषयमनसा यः पुरस्ताद्यतीनाम् । अष्टाभिर्यस्य कृत्स्नं
जगदपि तनुभिर्बिभ्रतो नाभिमानः सन्मार्गालोकनाय व्यपन-
यतु न नस्तामसी वृत्तिमीशः ॥ १०० ॥ कैलामाद्रावुर्दस्त
परिचलति गणेपूज्यसत्कौतुकेषु क्रौड मातुः कुमारे विशति
विर्षमुचि प्रेक्षमाणे सरोषम् । पादावष्टम्भसीदद्वपुषि दशमुखे

याति पातालमूल कुब्जोऽप्याश्लिष्टमूर्तिर्भयघनमुमया पातु
हृष्टः शिवो नः ॥ १०१ ॥ क्रोधेद्वैदृष्टिपातैस्त्रिभिरुपशमिता
वह्नयोऽमी त्रयोऽपि त्रासार्ता ऋत्विजोऽधश्चपलगणहतो-
ष्णीषपट्टाः पतन्ति । दक्षः स्तौत्यस्य पत्नी विलपति
कृपणं विद्रुत चापि देवैः शसन्नित्यात्तहासो मखमथनविधौ
पातु देव्यै शिवो वः ॥ १०२ ॥ आसीने वृष्णि तूष्णीं
व्यसननि शशिनि व्योम्नि कृष्णे सतृष्णे दैत्येन्द्रे जात-
निद्रे द्रवति मधवति क्लान्तकान्तौ कृतान्ते । अत्रहण्य
ब्रुवाणे कर्मलपुटकुटीश्रोत्रिये शान्त्युपाये पायाद्वः कालकूट
झटिति कवलयल्लीलया नीलकण्ठः ॥ १०३ ॥ केय मूर्ध-
न्धकारे तिमिरमिह कुतः सुश्रुकान्तेन्दुयुक्ते कान्ताप्यत्रास्ति
काचिन्ननु भवतु मया पृथमेतावदेव । नाहं द्वन्द्वं करोमी-
त्यपनय शिरसस्तूर्णमेनामिदानीमित्थ प्रोक्तो भवान्या प्रति-
वचनजितः पातु वश्चन्द्रचूडः ॥ १०४ ॥ धन्या केय स्थिता
ते शिरसि शशिकला किं नु नामैतदस्या नामैवास्यास्तदेतत्प-
रिचितमपि ते विस्मृत कस्य हेतोः । नारी पृच्छामि नेन्दु
कथयतु विजया न प्रमाणं यदीन्दुर्देव्या निहोतुमिच्छोरिति
सुरसरित शाठ्यमव्याद्विभोर्व ॥ १०५ ॥ हर्षार्द्धम्भोजजन्म-
प्रभृतिदिविषदा ससदि प्रीतिमत्या श्वश्रवा मौलौ पुरारेर्दुहितृ-
परिणये साक्षत चुम्ब्यमाने । तद्वक्त्र मौलिवक्त्रे मिलितमिति
भृश वीक्ष्य चन्द्रः सहासो दृष्ट्वा तद्वृत्तमाशु स्मितसुमगमुखः
पातु वः पञ्चवक्त्रः ॥ १०६ ॥ कल्पान्तकूरुकेलिः क्रतुकदनकरः
कुन्दकर्पूरकान्तिः क्रीडन्कैलासकूटे कलितकुमुदिनीकामुकः
कान्तकायः । कङ्कालक्रीडनोत्कः कलितकलकलः कालकाली-
कलत्रः कालिन्दीकालकण्ठः कलयतु कुशल कोऽपि कापा-
लिको नः ॥ १०७ ॥ दृष्टः सप्रेम देव्या किमिदमिति भयात्स-
भ्रमाच्चासुरीभिः शान्तान्तस्तत्त्वसारैः सकरुणमृषिभिर्विष्णुना
सस्मितेन । आदायास्त्रं सगर्वरुपशमितवधूसभ्रमैर्दैत्यवीरैः
सानन्दं देवताभिर्मयपुरदहने धूर्जटिः पातु युष्मान् ॥ १०८ ॥
क्षितो हस्तावलम्बः प्रसभमभिहतोऽप्याददानोऽशुकान्त
गृह्णन् केशेष्वपास्तश्चरणनिपतितो नेक्षितः सन्नमेण । आलि-
ङ्गन् योऽवधूतस्त्रिपुरयुवतिभिः साश्रुनेत्रोत्पलाभिः कामीवार्द्धा-
पराधः स दहतु दुरितं शम्भवो वः शराभिः ॥ १०९ ॥ कल्याण
वः क्रियासुर्मिलद्वैतनिशुगस्थार्जुगीर्वाणभोगिस्त्रैणव्यत्यस्तक-
ल्पद्रुमनवसुमनोनागाहारावलीनि । नालीकाश्लिष्टलक्ष्मीक-
रतलकमलोद्धान्तर्माध्वीकधारातिम्यर्त्तकालेक्षणानि त्रिपुरहर-

धनुर्ज्योताकर्षणानि ॥ ११० ॥ कल्पान्ते क्रोधनस्य त्रिपुर-
विजयिन क्रीडया संचरिष्णोः कृत्वापि प्राणिजातैर्निजमुख-
कुहरातिथ्यमप्राप्ततृप्तेः । दिग्मितीः प्रेक्ष्य शून्याः प्रलयजलनि-
धिप्रेक्षितात्मीयमूर्तिग्रासव्यासक्तमोघश्रमजनितरुपः पान्तु वो
गर्जितानि ॥ १११ ॥ पर्यङ्कग्रन्थिर्बन्धत्रिगुणितभुजगाल्लेष-
सवीतजानोरन्तःप्राणावरोधव्युत्परतसकलज्ञानरुद्धेन्द्रियस्य ।
आत्मन्यात्मानमेव व्यपगंतकरण पश्यतस्तत्त्वदृष्ट्या शंभोर्वः
पातु शून्येक्षणघटितलैयब्रह्मलयः समाधिः ॥ ११२ ॥ वृत्ता-
भिख्या हतार्या श्रितविविधगणा छन्दसा वर्णनीयां याता
सर्वादिमत्त्व सुरगणकलिता भासमत्त्वं दधानाम् । युक्तं
स्थान नयन्ती लघुमपि सकल बिभ्रती मालयायान्यन्दे
वार्धोभवर्णा धृतमुनियतिका स्रग्धरा शमुमूर्तिम् ॥ ११३ ॥
देहार्धानद्वकान्ताकचकुसुमचयो भालनेत्रानलार्चिः पीनोष्मा-
मौलिखेलन्मुखसुरनदीनरीरम्यो जगन्ति । स्फीतोत्तसेन्दु-
कान्तिद्विरददृष्टिदृष्टाच्छादनव्यक्तशीतः शंभुर्भूषास्थिकुन्दप्र-
करपरिवृतः पातु सर्वतुर्मूर्तिः ॥ ११४ ॥ हेयोपादेयशून्यं
मुनिगणमनसामद्वयानन्दहेतुः सेतुः ससारवारानिधिसुखत-
रणे श्रीमहेशानसज्ञम् । प्रालेय ज्योतिरन्तःपरिणततिमिर-
व्यूहविच्छेददक्षं किञ्चिद्वाचामधीशं स्फुरतु मम हृदि त्र्यक्षरं
विश्वसाक्षि ॥ ११५ ॥ शुद्धान्ते सीधुपानोन्मदमदनमदो-
न्मादमत्तालिकालीतालीसताड्यमानोद्भटमुरजरवाडम्बरोह-
सिताङ्गः । नृत्यन्नभो विलज्जश्चलविकटतटेः संख्यैर्लोचना-
र्धैर्दृष्टः स्त्रीभिः सहास प्रहसनमुदितः पातु वो वामदेवः
॥ ११६ ॥ बिभ्रत्याथः कपर्दे सुरनगरनरीमिन्दुलेखा ललाटे
नेत्रान्तः कालवह्नि गरलमपि गले व्याघ्रचर्माङ्गभागे । पञ्चा-
सो वै त्रिनेत्रो वृषभगतिरतिर्वामभागार्धवामः सदृश्यात्संपद
वः सह सकलगुणैरद्भुताकार ईशः ॥ ११७ ॥ राजा राजा-
चिन्ताङ्गेरुपचितकलो यस्य चूडामणित्वं नागा नागात्मजार्धं
न भसितधवल यद्रुपुर्भूषयन्ति । मा रामारागिणी भून्म-
तिरिति यमिना येन वोऽदाहि मारः सप्ताः सप्ताश्वनुस्मरण-
किरणनिभाः पातु बिभ्रन्निनेत्रः ॥ ११८ ॥ एक दन्तच्छदस्य
स्फुरति जयवशादर्धमन्यत्प्रकोपादेकः पाणिः ग्रणन्तुः शिरसि
कृतपदः क्षेप्तुमन्यस्तमेव । एक ध्यानाग्निमीलत्यपरमविषहं
वीक्षितु चक्षुरित्थ तुल्यानिच्छापि वामा तनुवतु स वो
यस्य सध्यावसाने ॥ ११९ ॥

१ दक्षिणगार्हपत्याहवनीयाख्या २ दीनस्वरेण ३ सूर्ये
४ ब्रह्मणि ५ अन्धकरिपौ, पक्षे, तमसि ६ ब्रह्मा ७ धनुष्कोटि
८ स्थिरतरम् ९ विष्णुरूप शर १० पुष्परस ११ वङ्गया-
त्मक तृतीयलोचनम्

१ योगशास्त्रप्रसिद्धासनविशेष २ सधि ३ आवृत
४ निवृत्त ५ चक्षुरादीन्येकादशेन्द्रियाणि बुद्धिरहकारश्चेति त्रयोदश-
विधम् ६ प्रपञ्चाभाव ७ चित्तैकाग्रता

जटाजूटः

स धूर्जटिजटाजूटो जायता विजयाय वः । यत्रैकपलित-
भ्रान्ति करोत्यद्यापि जाह्नवी ॥ १२० ॥ चूडापीडकपाल-
सकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विद्युत्पायललाटलोचनपुट-
ज्योतिर्विमिश्रत्विषः । पान्तु त्वामकठोरकेतकशिखासदिग्ध-
मुग्धेन्दवो भूतेशस्य भुजगवह्निलयसङ्गद्वज्जटा जटाः
॥ १२१ ॥ गङ्गावारिभिरुक्षिताः फणिकणैरुपल्लवास्तच्छिखा-
रत्नैः कोरकिताः सिताशुकलया स्मेरैकपुष्पश्रियः । आन-
न्दाश्रुपरिप्लुताक्षिहुतमुग्धमैर्मिलद्वोहृदा नालप कल्पलताः फले
ददतु वोऽभीष्ट जटा धूर्जटे ॥ १२२ ॥

गङ्गा

पर्वतभेदि पवित्र जैत्र नरकस्य बहुमतङ्गहनम् । हरिमिव
हरिमिव हरिमिव सुरसरिदम्भ. पतन्नमत ॥ १२३ ॥ इय
चिद्रूपपि प्रकटजडरूपा भगवती यदीयाम्भोबिन्दुर्वितरति-
च शंभोरपि पदम् । पुनाना धुन्वाना निखिलमपि नाना-
विधमधं जगत्कृत्स्न पायादनुदिनमपायात् सुरधुनी ॥ १२४ ॥
चूडाशीतकरस्तन्धयसुधानीरैर्भ्रगन्धस्पृशः क्रीडाकङ्कण-
पन्नगेश्वरफणापीतावशिष्टा मुहुः । अङ्कासीनगिरीन्द्रजास्तन-
टीहारावलीलोलनाः सताप शमयन्तु वो हरजटागङ्गातरङ्गा-
निलाः ॥ १२५ ॥ वाते वाति यदङ्गसगमवशाच्छीशमुरूप-
प्रदे गौरी रुष्यति तुष्यति त्वहिपतिर्विन्ध्याटवी शोचति ।
चन्द्रस्त्रयति कुप्यते हरिरपि ब्रह्मा पर कम्पते सा गङ्गा निखिलं
कलङ्कनिचय भङ्ग तरङ्गैर्नयेत् ॥ १२६ ॥ शार्ङ्गी ब्रह्मकम-
ण्डलोरधिगतैर्यैः प्रापि तीर्थाङ्किता यैर्मृत्युंजयतामनायि
गरलग्रस्तो जटाजूटगैः । येभ्योऽशिक्षत माधुरी मृदुजटाजूटे
मठे चन्द्रमास्तानीमानि पयासि गौतमि तव श्रेयासि यच्छ-
न्तु नः ॥ १२७ ॥ यन्नाम्नः प्रथमाक्षर विजयते भानौ द्वि-
तीयाक्षर नित्य नृत्यति सत्कवीन्द्रवदने भूत्वान्त्यवर्णद्वयम् ।
रामो रावणमाजधान समरे शम्भोः शिरःशालिनी सा सर्वा-
क्षरमालिनी भवतु मे भाग्याय भागीरथी ॥ १२८ ॥ सु-
क्ताभा नृकपालशुक्तिषु जटावल्लीषु मल्लीनिभा वह्नौ लाज-
निभा दृशोर्मणिनिभा भोगोत्करे भोगिनाम् । नृत्यावर्तवि-
वर्तनैरितपयःसमूर्च्छनोच्छालिताः खेलन्तो हरमूर्ध्नि पान्तु
भवतो गङ्गापयोबिन्दवः ॥ १२९ ॥ एषा धर्मपताकिनी
तटसुधासेवावसन्नाकिनी शुष्यत्पातकिनी भगीरथतपःसाफ-
ल्यहेवाकिनी । प्रेमारूढपिनाकिनी गिरिसुतास्याकेर्कालो-
किनी पापाडम्बरडाकिनी त्रिभुवनानन्दाय मन्दाकिनी
॥ १३० ॥ स्वच्छन्दोच्छलदच्छकच्छकुहरच्छतेतराम्बुच्छटा-
मूर्च्छन्मोहमहर्षिहर्षविहितस्नानार्हिकाह्वय वः । भिन्धा-

दुग्धदुदारदुर्दुरदरीदीर्घादैरिद्रुमद्रोहोद्रेकमहोर्मिमेदुर्मदा
मन्दाकिनी मन्दताम् ॥ १३१ ॥ शैवालश्रेणिशोभां
दधति हरजटावल्लीयो हन्त यस्यास्तद्धासोऽस्त्रासवेच्छद्वर-
शफरतुला यत्र धत्ते कलावान् । उन्मीलद्भोगि-
भोगावनिभुगसिताम्भोजसभाविताम्भा गङ्गानङ्गारिसङ्गा
महति तव विधौ मङ्गलान्यातनोतु ॥ १३२ ॥ दृष्टा
सकष्टदाहा श्रवणपथगताः पुण्यपुञ्जावगाहाः स्पृष्टाः ससार-
पाथोनिधिपतितधरोद्धारधुर्या वराहाः । पीतास्तापोपशान्ति-
प्रजननपटवस्ते सुधावारिवाहाः कल्याणं कल्पयन्ता कलि-
कलुषहरा विष्णुपद्याः प्रवाहाः ॥ १३३ ॥ तावत्कर्णाध्वयाता
जनघनकलुषाधूनने गन्धवाहा दृष्टा. किं हव्यवाहाः सकृ-
दधदहने स्वर्गतौ पुण्यवाहाः । स्पृष्टाः ससारहाहारवकटुक-
महाम्भोधिमग्ने वराहा. पीताः पीयूषधाराधिकतरमधुराः
पान्तु गोदोदवाहाः ॥ १३४ ॥

शशिलेखा

पूर्णनखेन्दुद्विगुणितमञ्जीरा प्रेमशृङ्खला जयति । हर-
शशिलेखा गौरीचरणाङ्गुलिमध्यगुल्फेषु ॥ १३५ ॥ जयति
परिमुषितलक्ष्मा भयादनुपसर्पतेव हरिणेन । इह केसरिकर-
जाङ्कुरकुटिला हरमौलिविधुलेखा ॥ १३६ ॥ श्रीकण्ठस्य कैपर्द-
बन्धनपरिश्रान्तोरगग्रामणीसदृष्टा मुकुटावतंसकलिका वन्दे
कलामैन्दवीम् । या विम्बप्रतिपूरणाय परितो निष्पीड्य सद्-
शिकायन्नेणेव ललाटलोचनशिखिज्वालाभिरावर्त्यते ॥ १३७ ॥

लोचनम्

जयति ललाटकटाक्षः शशिमौलेः पक्ष्मलः प्रियाप्रणतौ ।
धनुषि स्मरेण निहितः सकण्ठकः केतकेषुरिव ॥ १३८ ॥
अन्तर्नाडीनियमितमरुद्धितब्रह्मरन्ध्र स्वान्ते शान्तिप्रण-
यिनि ससुन्मीलदानन्दसान्द्रम् । प्रेत्यग्योतिर्जयति यमिनः
स्पष्टलालाटनेत्रव्याजव्यक्तीकृतमिव जगद्ध्यापि चन्द्रार्धमौलेः
॥ १३९ ॥ सानन्दा गणनायके सपुलङ्गा गौरीमुखाम्भो-
रुहे सक्रोधाः कुसुमायुधे सकरुणाः पादानते वज्रिणि ।
सस्मेरा गिरिजासखीषु सनया. शैलाधिनाथे वहन्भूमीन्द्र
प्रदिशन्तु शर्म विपुलं शम्भोः कटाक्षच्छटाः ॥ १४० ॥
एक ध्याननिमीलनान्मुकुलित चक्षुर्द्वितीयं पुनः पार्वत्या
वदनाम्बुजस्तनटे शृङ्गारभारालसम् । अन्यदूरविकृष्टचाप-
मदनक्रोधानलोदीपितं शम्भोर्मिन्नरस समाधिसमये नेत्र-
त्रय पातु वः ॥ १४१ ॥ पक्ष्मालीपिङ्गलिङ्ग कण
इव तडिता यस्य कृत्स्नः समूहो यस्मिन्ब्रह्माण्डमीष-
द्विघटितमुकुले कालयज्वा जुहाव । अर्चिर्निष्ठसचूडा-

१ केशादौ जरसा यच्छोक्त्व तत् २ तिर्यङ्मन्दमाला ३ निविड
४ तिर्यङ्दृष्ट्या ५ अनुपसदृश कश्चिन्नद्यादेरुपान्तदेशः ६ बलवान्
७ पङ्क्ति ८ नश्यत् ९ झटिति
१० सु. र. भा.

१ व्यक्तीभवत् २ अक्षीणानाम् ; महतामित्यर्थः ३ सान्द्रस्त्रिंश
४ मान्द्यम् ५ जटाजूटः ६ कर्तारिका ७ शान्तिमति ८ व्यासम्
९ अधोगामि

शशिगलितसुधाघोरझाकारिकोणं तार्तीयं यत्पुरारेस्तदवतु
मदनप्लोषण लोचनं वः ॥ १४२ ॥

कण्ठः

पातु वो नीलकण्ठस्य कण्ठं श्यामाम्बुदोपमः । गोरी-
मुजलता यत्र विद्युल्लेखेव राजते ॥ १४३ ॥ पातु वः
शितिकण्ठस्य तमालश्यामलो गलः । ससक्तपार्वतीबाहु-
सुवर्णनिकषोपलः ॥ १४४ ॥ कस्तूरीतिलकान्तिं भाल-
फलके देव्या मुखाम्बोरुहे रोलम्बन्ति तमालवालमु-
कुलोत्तसन्ति मौलि प्रति । याः कर्णे विकचोत्पलन्ति कुच-
योरसे च कालागुरुस्थासन्ति प्रथयन्तु तास्तव शिव श्री-
कण्ठकण्ठविषः ॥ १४५ ॥ कस्तूरीयन्ति भाले तदनु न-
यनयोः कज्जलीयन्ति कर्णप्रान्ते नीलोत्पलीयन्त्युरसि मर-
कतालकृतीयन्ति देव्याः । रोमालीयन्ति नाभेरुपरि हरि-
मणीमेखलीयन्ति मध्ये कल्याणं कुयुरेते त्रिजगति पुरजि-
त्कण्ठभासा विलासाः ॥ १४६ ॥

शिरोमालिका

पित्रोः पादाब्जसेवागतगिरितनयौपुत्रपत्रातिभीतक्षुभ्य-
ङ्गप्राभुजगश्वसनगुरुमरुद्दीप्तनेत्राभितापात् । खिद्यन्मौलीन्दु-
खण्डसुतबहुलसुधासेकसजातजीवा पूर्वाधीत पठन्ती ह्यवतु
विधिशिरोमालिका शूलिनो वः ॥ १४७ ॥

गणाः

सध्याताण्डवडम्बरप्रणयिनो देवस्य चण्डीपतेर्भ्रष्टापीड-
विशीर्णमुण्डचयमव्यग्रा गणाः पान्तु वः । यैरौत्सुक्यवशी-
कृतैर्ग्रहगणाद्राहौ गृहीते हठात्सूर्याचन्द्रमसोर्मिथः स्मित-
वतोर्जात करस्फालनम् ॥ १४८ ॥

नन्दी

कण्ठालकारघण्टाघणघणरणिताभ्मातरोदकटाहः कण्ठे-
कालाधिरौहोचितधनैःसुभगभातुकस्त्रिघट्टः । साक्षाद्भर्मो
वपुष्मान् धवलककुदनिर्धूतकैलासकूटः कूटस्थो वः ककुब्बा-
न्निबिडतरतमःस्तोमसृर्ष्यां विर्तुर्ण्यात् ॥ १४९ ॥

ताण्डवम्

देवा दिक्पतर्यः प्रयात परतः खं सुञ्चताम्भोर्मुचः
पातालं ब्रज मेदिनिं प्रविशत क्षोणीतल भूधराः । ब्रह्मन्त्र-
त्रय दूरमात्मभुवनं नाथस्य नो नृत्यतः शमोः सकटमे-
तदित्यवतु वः प्रोत्सर्गणा नन्दिनः ॥ १५० ॥ दोर्दण्ड-
द्वयलीलया चलगिरिआम्र्यत्तदुच्चैरवध्वानोद्धीतजगद्भ्रमत्पद-
भरालोलतफणाग्रयोरगम् । भृङ्गापिङ्गजटाटवीपरिसरोद-
ग्रोर्मिमालाचलचन्द्र चारु महेश्वरस्य भवता निःश्रेयसे
ताण्डवम् ॥ १५१ ॥ सध्याताण्डवडम्बरव्यसनिनो भर्गस्य

चण्डभ्रमिव्यानृत्यद्भुजदण्डमण्डलभुवो ज्ञानानिलाः पान्तु
वः । येषामुच्छलता जवेन जगति व्यूहेषु भूमीभृतामुदी-
नेषु विडौजसा पुनरसौ दम्भोलिरालोकित ॥ १५२ ॥
यस्या मौलिमिलत्सुधाशुकलया सपूर्णविम्बायित भालाव-
स्थितलोचनेन सहमैवालातचक्रायितम् । आवर्तयितमा-
कपदममरस्रोतस्वतीधारया पातु त्रीणि त्रगन्ति रण्डपशो
सा ताण्डवाङ्गभ्रमिः ॥ १५३ ॥ पादम्याभिर्मवन्तीमवन्ति-
मैवने रक्षतः स्वैरपाते सकोचनेन दोगणा मुहुर्गभनयतः
सर्वलोकातिगानाम् । दृष्टिं लक्ष्येषु नोग्रा जगत्कणमुच-
बध्नतो दाहमीतेरित्याधारानुगोवात्रिपुरविजयिनः पातु वो
दुःखनृत्यम् ॥ १५४ ॥ मूर्धव्याधूयमानध्वनदमग्धुनी-
लोलकलोलजालोद्भूताम्भैःक्षोददम्भात्प्रममभिनम क्षिप्तन-
त्रलक्षम् । ऊर्ध्वन्यस्ताङ्गिदण्डभ्रमिवरमोद्यन्नभन्यपवेश-
आन्तब्रह्माण्डखण्डं प्रवितरन् शिव शामव ताण्डव वः
॥ १५५ ॥ शर्वाणीपाणितालैश्चलवलयजगत्कारिणिः श्ला-
घ्यमान स्थाने सभाव्यमान पुलकितवपुषा शमुना प्रेक्षकेण ।
खेलतिर्पच्छालि केकाकलकलकलित कौक्षिभिर्द्विभूना हेर-
म्बाकर्ण्डवृहार्तेरलितमनमस्ताण्डव त्वा भिनोतु ॥ १५६ ॥

पायादायासखेदक्षुभितफणिकणारैर्निर्यन्तनिर्यन्त्यामाया
पतङ्गद्युतिमुदितविर्यद्वाहिनीचक्रवाकम् । अभ्रान्ताभ्रान्तचूडा
तुहिनकरकरानीर्कनालीकनालच्छेदामोदानुधावद्रुधिरमिव
खगे धूर्जटेस्ताण्डव नः ॥ १५७ ॥ उच्चैरुत्तालस्वेलद्भुजवन-
पवनोद्भूतशैलौघपातस्फारोदन्तपयोधिप्रकटितमुकुटस्वर्धुनी
सगमानि । जीयासुस्ताण्डवानि स्फुटविकटजटाकोटिसघटभू-
रिभ्रश्यन्नक्षत्रचक्रव्यवसितमुमनोवृष्टिपातानि शमोः ॥ १५८ ॥
देवस्रैगुण्यभेदात्सृजति वितनुते सहस्रत्येव लोकानस्यैव
व्यापिनीभिस्तनुभिरपि जगद्भासमष्टाभिरव । वन्द्यो ना-
स्येति पश्यन्निव चरणगतः पातु पुष्पाञ्जलिर्वः शमोर्नृत्या-
वतारे वलयमणिफणाफूत्कृतैर्विप्रकीर्णः ॥ १५९ ॥ चक्ष-
द्देवेन्द्रकुट्यश्चलितदशदिशाकीर्णकोटीरकोट्यः सगायत्स्वर्व-
धूट्यः सरभसविनमस्मिद्गन्धर्वधाट्यः । विश्लिष्यच्चर्मपट्यो
विगलितशतपत्रासनोद्यत्करोट्यस्तुट्यत्कैलासतट्यस्त्रिपुरविज-
यिनः पान्तु मामारैर्भट्यः ॥ १६० ॥

अर्धनारीश्वरः

मन्दारमालालुलितालकायै कपालमालाद्वितशेखराय ।
दिव्याम्बरायै च दिगम्बराय नमः शिवायै च नमः
शिवाय ॥ १६१ ॥ एकः स्तनस्तुङ्गततरः परस्य वार्तामिव

१ इन्द्रेण २ वज्रम् ३ पृथिव्या ४ यथेष्ट देवणे ५ अति क्वा-
न्तचतुर्दशभुवनानाम् ६ आधारास्य पृथिव्यादनुग्राहादनुमा-
रात् ७ कणाः ८ पार्वती ९ उज्जितम् १० बर्हस्पत्यः ११ पदा-
ननः १२ अकाले भवम् १३ गर्जितम् १४ क्षुब्धचेतसः, मेध-
निर्घोषप्रान्त्येति भावः १५ अनायासम् १६ सुरसरि १७ वाण-
१८ ताण्डवप्राचण्डवम्.

१ षडाननं २ वाहनम्, मयूर इत्यर्थः ३ पूरित ४ बावा-
पृथिव्यौ ५ शकर ६ सुभग भवतीति तत् ७ परिभूत ८ निश्चल,
निर्विकारतया निरजीवीत्यर्थः ९ अज्ञाननिवहः १० तुणसमूहः
११ खादतु १२ मेघा १३ सानुनयनिर्देशः

प्रष्टुमगान्मुखाग्रम् । यस्याः प्रियार्धस्थितिमुद्वहन्त्याः
सा पातु व पर्वतराजपुत्री ॥ १६२ ॥ यस्योपवीत-
गुण एव फणावृतैकवक्षोरुहः कुंचपटीयति वामभागे ।
तस्मै ममास्तु तममामवमानसीमे चन्द्रार्धमौलिशिरसे म-
हसे नमस्मा ॥ १६३ ॥ खेदाद्रिवामकुचमण्डनपत्रमङ्ग-
सशोषिदक्षिणकराङ्गुलिमस्मरेणु । श्रीपुनपुनकपदव्यति-
लङ्घिनी व शमोस्तनुः सुखयतु प्रकृतिश्रुतुर्थी ॥ १६४ ॥
समोगानतिरिच्यमानविभवो यद्विप्रलम्भो रसस्तद्विव्य मि-
थुन परस्परपरिस्यूत नमस्कुर्महे । एकस्याः प्रतिबिम्बसमृत्-
विपर्यासे मुहुर्दर्पणे मव्याङ्गस्थितिकौतुक शमयति स्वामी
स यत्रापरः ॥ १६५ ॥ आश्लेषाधरबिम्बनुम्बनसुनालाप-
स्मितान्यामता दूरे तावदिदं मिथो न सुलभं जातं सुखा-
लोकनम् । इत्थं व्यर्थकृतैकदेहघटनोपन्यासयोरारवयोः केय
प्रेमविडम्बनेत्यवतु वः स्मेरोऽर्धनारीधरः ॥ १६६ ॥
स्वच्छन्दैकस्तनश्रीरुमयदलमिलन्मौलिचन्द्र फणीन्द्रप्राची-
नौवीतवाही सुखयतु भगवानर्धनारीश्वरो वः । यस्याधे
विश्वदाहव्यसनविर्लभरज्योतिरर्धे कृपोद्यद्वाप्य चान्योन्य-
वेगग्रहृतिसिमसिमाकारि चक्षुस्तृतीयम् ॥ १६७ ॥

पार्वती

हरकण्ठग्रहानन्दमौलिताक्षी नमाम्युमाम् । कालकूट-
विषस्पर्शजातमूर्च्छागमामिव ॥ १ ॥ पार्वतीमोषधीमेका-
मैपर्णा मृगयामहे । शैली हालाहल पीत्वा यया मृत्युजयो-
ऽभवत् ॥ २ ॥ अपर्णैव लता सेव्या विद्वद्विरिति मे मतिः ।
यया वृतः पुराणोऽपि म्थाणुः सूतेऽमृतं फलम् ॥ ३ ॥
मृणालव्यालवलया वेणीबन्धकपर्दिनी । हरानुकारिणी पातु
लीलया पार्वती जगत् ॥ ४ ॥ जन्मान्तरीणरमणस्याङ्गसङ्ग-
समुत्सुका । सलज्जा चान्तिके सख्या पातु नः पार्वती
सदा ॥ ५ ॥ तपस्वी का गतोऽवस्थामिति स्मेराननाविव ।
गिरिजायाः स्तनौ वन्दे भवभूतिसिताननौ ॥ ६ ॥ चिरमा-
विष्कृतप्रीतिभीतयः पान्तु वो द्विपाम् । वलयज्यारवोन्मि-
श्राश्चण्ड्याः कोदण्डकृष्टय ॥ ७ ॥ चण्डीजङ्घाकाण्डः शिरसा
चरणस्पृशि प्रिये जयति । शर्करपर्यन्तजितो वीरस्तम्भः
स्मरसेव ॥ ८ ॥ उन्नालनाभिपङ्कुरुह इव येनावभाति शमु-
रपि । जयति पुरुषायितायास्तदाननं शैलकन्यायाः ॥ ९ ॥

१ कञ्चुकीभवति २ यक्षोपवीतम् ३ प्रसारी ४ पर्वतसबन्धिनीम्,
पक्षे-पर्वतपुत्रीम् ५ पर्णरहिताम्, पक्षे-यतग्रास्त्री पार्वतीम्
६ शूलरोगवान्, पक्षे-त्रिशूलधारा ७ मृत्युनाशक, पक्षे-यत-
त्रास्त्रा प्रसिद्ध शिव ८ स्वतः सुखविशेषजनकतया तुच्छविषयपरा
बुद्धस्याप्येतादृश्यवस्यासपादनादिति भावः

अङ्गुलिनीनगजाननशङ्कोकुलबाहुलेयहेतवसनौ । सस्मितहर-
करकलितौ हिमगिरितनयास्तनौ जयतः ॥ १० ॥ कण्ठो-
चितोऽपि हुक्कृतिमात्रनिरस्तः पदान्तिके पतितः । यस्याश्च-
न्द्रशिखः स्मरमल्लनिभो जयति सा चण्डी ॥ ११ ॥ विरक्षि-
नारायणवन्दनीयो मानं विनेतुं गिरिशोऽपि यस्याः । कृपा-
कटाक्षेण निरीक्षणानि व्यपेक्षते सावतु वो भवानी ॥ १२ ॥
शिरसि धृतसुरापणे स्मरारावरुणमुखेन्दुरुचिर्गिरीन्द्रपुत्री ।
अथ चरणयुगानते स्वकान्ते स्मितसरसा भवतोऽस्तु
भूतिहेतु ॥ १३ ॥ तद्वत् प्रमार्ष्टुं विषदं प्रणतार्तिहृदया
न्यस्तं पदं महिषमूर्धनि चण्डिकायाः । वैरी यदीयनखराशु-
परीतशृङ्गः शक्रायुधाङ्कितनवान्धधरप्रभोऽभूत् ॥ १४ ॥
श्रुत्वा षडाननजनुमुदितान्तरेण पञ्चाननेन सहसा चतु-
राननाय । शार्दूलचर्मं मुजगामरणं सभस्म दत्तं नि-
शम्य गिरिजाहसितं पुनातु ॥ १५ ॥ पञ्चास्यपञ्च-
दशनेत्रपिधानदक्षा दाक्षायणीमृदुकराः कृतिनः पुनन्तु ।
द्वौ वल्लकी कथमकेति च वादयन्तावष्टादशोऽपि घटयन्स्तुति-
मौनमुद्राम् ॥ १६ ॥ आनन्दमन्थरपुरदरमुक्तमालयं मौलौ
हृतेन निहितं महिषासुरस्य । पादाम्बुजं भवतु वो विजयाय
मञ्जु मञ्जीरशिञ्जितमनोहरमम्बिकायाः ॥ १७ ॥ ब्रह्मादयो-
ऽपि यदपाङ्गतरङ्गमङ्गया सृष्टिस्थितिप्रलयकारणतां व्रजन्ति ।
लावण्यवारिनिधिवीचिपरिप्लुतायै तस्यै नमोऽस्तु सततं
हरवल्लभायै ॥ १८ ॥ ज्याकृष्टिर्बद्धखटकासुखपाणिपृष्ठप्रेङ्ख-
न्नखाशुचयसवलितोऽम्बिकायाः । त्वा पातु मञ्जरितपल्लवकर्ण-
पूरलोभमभ्रमरविभ्रमभृत्कटाक्षः ॥ १९ ॥ पौलस्त्यपीनमुज-
सपदुदस्यमानकैलाससम्रमविलोलदृशः प्रियायाः । श्रेयासि वो
दिशतु निहृतकोपचिह्नमालिङ्गनोत्पलकमासितमिन्दुमौलेः
॥ २० ॥ दिश्यान्महासुरशिरःसरसीप्सितानि प्रेङ्खन्नखा-
वल्लिमयूखमृणालनालम् । चण्ड्याश्चलच्चटुलनूपुरचक्षरीक-
ङ्काकारहारि चरणाम्बुरुहद्वयं वः ॥ २१ ॥ रचयति सहसा
यच्चित्रमेतत्पञ्च प्रशमयति च तद्वत्केनाचित्कौतुकेन । अवि-
दितमपरैस्तच्चण्डमुण्डादिनानादनुजदलनदक्षः सर्वसर्वस्वम-
व्यात् ॥ २२ ॥ प्रचण्डचण्डमुण्डयोर्महावलैकखण्डिनी ह्यनेक-
रुण्डमुण्डयुगले बलैकदायिनी । कचित्त्वशक्तिकारिणी रमावि-
लसदायिनी मुदेऽस्तु कालिका सदा समस्तपापहारिणी ॥ २३ ॥

१ स्तनयो कुम्भिकुम्भसाम्यादिति भावः २ कथं मां विहायै-
नमेव सगोप्यं बहुकालं स्तन्यं प्रयच्छतीति धियेति भावः ३ कान्ति-
केयः ४ गजानननिर्णयाधेमिति भावः ५ आलिङ्गनाहोऽपि;
पक्षे-अर्धचन्द्राकारतया कण्ठलक्ष्ययोग्योऽपि ६ न तु करतर्जना-
दिना, पक्षे-वाणादिना ७ प्रणामार्थमिति भावः, पक्षे-वेगव-
शादिति भावः ८ हस्तविन्यासविशेषः ९ इन्दुमौलेः प्रियायाः
पार्वत्याः १० सर्वस्य शिवस्य सर्वस्य पार्वतीरूपम्.

पुरारिततुहारिणी दुरितसङ्घसहारिणी भजन्मतिविवर्धिनी
प्रबलदानवोन्मर्दिनी । तुषारगिरिनन्दिनी मुनिहृदन्तरा-
लम्बिनी कुमारमुखचुम्बिनी हरनितम्बिनी पातु वः ॥ २४ ॥
सत्त्वादिस्वैरगणितगुणैर्हन्त विश्व प्रसूय व्यक्त धत्ते प्रहसन-
करी या कुमारीति सज्ञाम् । मोहध्वान्तप्रसरविरतिर्विश्व-
मूर्ति समन्तादाद्या शक्ति स्फुरतु मम सा दीपवद्देह-
गेहे ॥ २५ ॥ औत्सुक्येन कृतत्वरा सहस्रुवा व्यावर्तमाना
ह्रिया तैस्सैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीतामिसुख्य पुनः । दृष्ट्वा-
ऽग्रे वरमात्तसाध्वसरसा गौरी नवे सगमे सरोहतुलका
हरेण हसताश्लिष्टा शिवायास्तु वः ॥ २६ ॥ आदौ प्रेम-
कषायिता हरमुखव्यापारलोला शनैर्ग्रीडामारविघूर्णिता मुकु-
लिता धूमोद्गमव्याजत । पत्युः समिलिता दशा सरभस-
व्यावर्तनव्याकुला पार्वत्याः परिणीतिमङ्गलविधौ दृष्टिः
शिवायास्तु वः ॥ २७ ॥ प्रत्यासन्नविवाहमङ्गलविधौ देवार्चन-
व्यग्रया दृष्ट्वाऽग्रे परिणेतुरेव लिखिता गङ्गाधरसाकृतिम् ।
उन्मादक्षितरोषलज्जितधिया गौर्या कथचिच्चिराद्बृद्धस्त्रीवच-
नात्प्रिये विनिहितः पुष्पाञ्जलि पातु वः ॥ २८ ॥ रौमा-
द्याचय मेदिनी धनपतेर्बाज बलालाञ्जल प्रेतेशान्महिष
तवास्ति वृषभ फाल त्रिशूल तव । शक्ताऽह तव चाञ्ज-
दानकरणे स्कन्दोऽस्ति गोरक्षणे खिन्नाऽह हर भिक्षया
कुरु कृषिं गौरीवचः पातु वः ॥ २९ ॥ हे हेरम्ब किमम्ब
रोदिषि कथं कणौ लुठत्यग्निभूः किं ते स्कन्द विचेष्टितं
मम पुरा सख्या कृता चक्षुषाम् । नैतत्तेऽप्युचितं गजास्य
चरित नासा मीमीतेऽम्ब मे तावेव सहसा विलोक्य हसित-
व्यग्रा शिवा पातु वः ॥ ३० ॥ मातस्तातजटासु किं सुरसरि-
किं शेखरे चन्द्रमाः किं भाले हुतभुग्लुठत्युरसि किं नागाधिपः
किं कटौ । कृत्तिः किं जघनद्वयान्तरगत यदीर्घमालम्बते
श्रुत्वा पुत्रवचोऽम्बिका स्मितमुखी लज्जावती पातु वः ॥ ३१ ॥
धूमव्याकुलदृष्टिरिन्दुकिरणैराह्लादिताक्षी पुनः पश्यन्तीव
समुत्सुका नतमुखी भूयो ह्रिया ब्रह्मणः । सेष्या पादनखेन्दु-
दर्पणगते गङ्गा दधाने हरे स्पर्शादुत्पुलका करग्रहविधौ गौरी
शिवायास्तु वः ॥ ३२ ॥ गोनैसाय नियोजितागदरजाः सर्पाय
बद्धौषधिः कण्ठस्थाय विषाय वीर्यमहतः पाणौ मणीन्विभ्रती ।
भर्तुर्भूतगणाय गोत्रर्जरीतीनिर्दिष्टमन्त्राक्षरा रक्षत्वद्रिसुता
विवाहसमये प्रीती च भीती च वः ॥ ३३ ॥ खेदस्यन्दित-

१ समीपवर्ती २ भर्तुः ३ चित्तविभ्रम ४ परशुरामात् ५ कुवे-
रात् ६ बलमद्रात् ७ यमात् ८ कृषक ९ स्कन्द १० गोनासादि
सर्पमयानेवृत्तय इत्यर्थे गोनास सर्पजातिविशेष ११ बृद्धा १२ याव-
जीव कृततपस फलोन्मुखत्व समीक्ष्येत्यर्थे १३ भूतगणादिमाहिल्या-
चालोक्येत्यर्थे

सान्द्रचन्दनचय दोर्वह्निबन्धश्रमादूर्ध्वश्वासपरिस्वलत्सार-
कथं सदैवदन्तच्छदम् । सीत्काराश्वितलोचन सपुलक आ-
न्तर्भ्रु नृत्यत्कर पार्वत्या सुरतं मुदे रसवतामास्ता मृडानी-
पतेः ॥ ३४ ॥ खेदस्ते कथमीदृश प्रियतमे त्वन्नेत्रवद्देर्विभो
कस्माद्वेपितभेतदिन्दुवदने भोगीन्द्रभीतेस्तव । रोमांश्चः कथ-
मेष देवि भगवन्गङ्गाम्भसा सीकरैरित्थं भर्तरी भावगोपनपरा
गौरी चिर पातु वः ॥ ३५ ॥ शम्पाकस्य रजः प्रमृज्य
चरणे दत्तो मया यावको निर्मृज्य स्तनकुञ्जले च भसित
पत्राङ्गुरो निर्मितः । स्वच्छन्द विहरेति जल्पितगिर सा-
कूतमालीजन दृष्ट्या केवलमाम्बती कुटिलया दाक्षायणी
पातु वः ॥ ३६ ॥ वक्र शीतकरोऽधरो घनरसं कामप्रदो
विर्ग्रहः श्वासो गन्धवहः सरोरुहसुहृत्पाणि स्मितामा
शुचिः । वक्ष पीनैर्पयोर्धरैराधिकरण पृथ्वी नितम्बस्थलीत्यद्यौ
धूर्जटिमूर्तयः स्मरभयादुर्गाश्रिताः पान्तु वः ॥ ३७ ॥
पादाग्रस्थितया मुहुः स्तनभरेणानीतया नम्रता शभोः
मस्पृहलोचनत्रयपथ यान्त्या तदाराधने । ह्रीमत्या शिरसी-
हितः सपुलकखेदोद्गमोत्कम्पया विश्लिष्यन्कुसुमाञ्जलि-
गिरिजया क्षिप्तोऽन्तरे पातु वः ॥ ३८ ॥ कैलासालयमाल-
लोचनरुचा निर्वर्तितालक्तकव्यक्तिः पादनखद्युतिगिरिभुवः
सा वः सदा त्रायताम् । स्पर्धाम्बन्धसमृद्धयेव सुदृढं रुढा यया
नेत्रयो कान्तिः कोर्कनैदानुकारसरसा सद्यः समुत्सार्यते
॥ ३९ ॥ लम्बाः केलिकचग्रहश्चथजटालम्बेन निद्रान्तरे
मुद्राङ्कः शितिकन्धरेन्दुशकलेनान्तःकपोलस्थलम् । पार्वत्या
नखलक्ष्मशङ्कितसखीनर्मसितव्रीडया प्रोन्मृष्टः करपल्लवेन
कुटिलाताम्रच्छविः पातु वः ॥ ४० ॥ सत्रीडा दयितानने
सकरुणा मातङ्गचर्माम्बरे सत्रासा मुजगे सविस्मयरसा
चन्द्रेऽमृतस्यन्दिनि । सेष्या जह्नुसुतावलोकनविधौ दीना
कपालोदरे पार्वत्या नवसगमप्रणयिनी दृष्टिः शिवायास्तु वः
॥ ४१ ॥ भिक्षुः क्वास्ति बलेर्मखे पशुपतिः किं नास्त्यसौ
गोकुले मुग्धे पन्नगभूषणः सखि सदा शेते च तस्योपरि ।
आर्ये मुञ्च विषादमाशु कमले नाहं प्रकृत्या चैला चेत्यं वै
गिरिजासमुद्रसुतयोः सभाषण पातु वः ॥ ४२ ॥ हे गङ्गा-
धरपत्नि चक्रिवधु किं कुत्रास्त्यसौ नर्तको वृन्दाण्यभुवि
क्व सर्पकुतुकी स्यात्कालियस्य हृदे । भिक्षुः कुत्र गतोऽस्ति

१ चुम्बिताविल्यर्थे २ निमीलित ३ रोमहर्षणम् ४ स्वाभिप्राय
५ लाक्षारस ६ भस्म ७ उदकम्, पक्षे, - अधिकरस ८ शरीरम्
यजमानरूपम् ९ कमलाना मित्रम्, सूर्य इत्यर्थे, पाणिपक्षे, - सरोरु-
हाना सदृशी कान्तित्यर्थे १० अग्नि ११ स्तनौ, पक्षे, - मेधाः
१२ स्थानम् आकाश मेधाना स्थानमिति प्रसिद्धम् १३ इष्ट-
१४ रक्तोत्पलम् १५ खेदम्, पक्षे, - विषमतीति विपादस्त गिवम्
१६ चञ्चला, पक्षे, - लक्ष्मी

यज्ञसदने कासौ विषादी बकीकोडे सादिति पद्मजागिरि-
जयोर्वाग्भङ्गय पान्तु वः ॥ ४३ ॥ वेणीबन्धकपर्दिनी
सिततनु श्रीखण्डपासूकरैः केतक्येकदलेन्दुमृद्विसलतां
व्यालोपवीतित्यपि । प्राक्पाणिग्रहणाद्विनोदरभसा सख्याः
पुरो लीलया कुर्वाणानुकृति हरस्य दिशतु श्रेयामि वः
पार्वती ॥ ४४ ॥ यस्याङ्घ्रिद्वितय नमन्ति विबुधाः स त्वेक-
सर्ववित्त मृत्युजयमामनन्ति मुनयः सोऽद्यापि यातिव्रता^(१) ।
इत्याकर्ण्य कथा रहस्यपि यथा पत्युर्विवाहात्युरा भङ्क्त्वा-
ङ्गानि विजृम्भित गिरिभुवो मोहायित पातु वः ॥ ४५ ॥
सध्यारागवती स्वभावकुटिला गङ्गा द्विजिह्वः फणी वकाङ्गै-
र्मेलिनः शशी कपिमुखो नन्दी च मूर्खो वृषः । इत्थ
दुर्जनसंकटे पतिगृहे वस्तव्यमेतत्कथं गौरीत्य नृकपाल-
पाणिकमला चिन्तान्विता पातु वः ॥ ४६ ॥ भिक्षार्थं स क
यातः सुतनु बलिमखे ताण्डव काच भद्रे मन्ये वृन्दा-
वनान्ते क नु स मृगशिशुर्नैव जाने वराहम् । बाले कश्चिन्न
दृष्टो जैगठवृषपतिर्गोप एवास्व वेत्ता लीलासलाप इत्थ जल-
निधिहिमवत्कन्ययोस्त्रायता वः ॥ ४७ ॥ दीप्तक्षुद्रेगयोगा-
द्वदनलहलहलम्बजिह्वाग्रलीढब्रह्माण्डक्षौद्रबिन्दुप्रबलतरभव-
जाठराभिस्फुलिङ्गाम् । कार्ली कङ्कालशेषामतुलगलचल-
न्मुण्डमालाकरालीगुञ्जासवादिनेत्रामजिननिवसना नौमि
पाशासिहस्तम् ॥ ४८ ॥ उद्गाहारोपितार्द्राक्षतनिजपदयोः
संगतामिन्दुमौलावानज्रे या सुधाशोर्व्यधित किल कला
तूर्णमेवान्नपूर्णम् । सक्तानामक्षतानाममृतदहनलोपाधित-
पक्कमावाचानार्थैरन्नपूर्णा प्रणतजनततेः पूर्णतामातनोतु
॥ ४९ ॥ जङ्घाकाण्डोरुनालो नखकिरणलसत्केसराली-
करालः प्रत्यग्रालक्तकाभाप्रसरकिसलयो मञ्जुमञ्जीरमृङ्गः ।
भर्तुर्वृत्तानुकारे जयति निजतनुस्वच्छलावण्यवापीसभूता-
म्भोजशोभा विदधदमिनमो दण्डपादो भवान्याः ॥ ५० ॥
विद्रोणे रुद्रवृन्दे सवितरि तरले वज्रिणि ध्वस्तवज्रे जाताशङ्के
शशाङ्के विरमति मरुति त्यक्तवैरे कुबेरे । वैकुण्ठे कुण्ठि-
तास्त्रे महिषमतिरुषं पौरुषोपपन्ननिम्न निर्विघ्न निम्नती वः शम-
यतु दुरितं भूरिभावा भवानी ॥ ५१ ॥ वक्षःपीठे निरीक्ष्य
स्फटिकमणिशिलामण्डलस्वच्छभासि स्वा छाया सौम्यसूया
त्वमियमिति मुहुः सत्यमाश्वासितापि । वामे मे दक्षिणेऽस्याः
श्रवसि कुवलय नाहमित्यालपन्ती दत्तात्रेया सहास मदन-
विजयिना पार्वती वः पुनातु ॥ ५२ ॥ रामार्चिताङ्घ्रिभि-
रामाकृतिः कृतविरामा सुपर्वविपदा कामार्तिहृत्सफलकामा

निदेशरतकामादिनिर्जरवधूः । भौमा हरस्य नृतभौमा जैपा-
सदृशभा माननीयचरिता सा मामवत्वखिलसामादृतस्तुति-
रसामान्यमुक्तिसुखदा ॥ ५३ ॥ बालीयुतश्रवणपालीयुगा
ललितचूलीविराजिबकुला केलीगतानुगमरालीकुला मधुरमा-
लीभिरादृतकथा । नालीकद्वर्कसुमनालीकपाणिरिह काली-
यशसिसहजा तालीदलाभतनुमाली सदा भवतु काली
शुभाय मम सा ॥ ५४ ॥

षण्मुखः

शैलराजतनयास्तनयुग्मव्यापृतास्ययुगलस्य गुहस्य ।
शेषवक्रकमलानि मलं वो दुग्धपानविधुराणि हरन्तु ॥ १ ॥
विकसदमरनारीनेत्रनीलाब्जखण्डान्यधिवसति सदा यः सय-
माधःकृतानि । न तु रुचिरकलापे वर्तते यो मयूरे वितरतु
स कुमारो ब्रह्मचर्यश्रियं वः ॥ २ ॥ अर्चिष्मन्ति विदार्य
वक्रकुहराण्यासृक्तितो वासुकेरङ्गुल्या विषकर्बुरान्गणयत-
सस्पृश्य दन्ताङ्कुरान् । एक त्रीणि च सप्त पञ्च षडिति
प्रध्वस्यसख्याकमा वाचः कौश्वरिपोः शिशुत्वविकलाः श्रेयासि
पुष्पान्तु वः ॥ ३ ॥

हरिहरौ

जाह्नवी मूर्ध्नि पादे वा कालः कण्ठे वपुष्यथ । कामारि
कामतात वा कचिदेव भजामहे ॥ १ ॥ गाङ्गायामुनयोगेन
तुल्यं हारिहर वपुः । पातु नाभिगत पद्मं यस्य तन्मध्यगं
यथा ॥ २ ॥ अंबलाढ्यविग्रहश्रीरर्मैर्त्यनतिरक्षमालयोपेतः ।
पञ्चक्रमोदितमुखः पायार्त्यरमेश्वरो मुहुरर्नादिः ॥ ३ ॥ पद्मग-
धारिकराग्रो गङ्गोमालक्षितोऽद्भुतोऽग्रभुजः । शशिखण्ड-
शेखर उमापरिग्रहो मुहुरनादिरवतु त्वाम् ॥ ४ ॥ गवीश-
पत्रो नैर्गजार्तिहारी कुमारतातः शशिखण्डमौलिः । लङ्केश-

१ स्त्री २ क्रोधः असुरवधकालोत्पन्न इत्यर्थः ३ अरुणेत्यर्थः
४ कर्णभूषणविशेषः ५ केशपाश ६ सखीभिः ७ कमलनयनाः
८ पुष्पशरहस्ता ९ कालीय सर्पस्त शास्तीति स कृष्णस्तत्सहजा
भगिनी यशोदोदरे दुर्गाप्रादुर्भावस्य भागवते प्रसिद्धत्वात् १० पार्व-
त्यर्धाङ्गीकरणात्; पक्षे, -बलाढ्यो बलिष्ठ ११ देवसंपूजित, पक्षे, -
मृत्युलोकसंपूजितः तस्य रक्षणात् १२ अक्षमाला जपमाला; पक्षे, -
क्षमालय पृथ्वी १३ पद्मानन; पक्षे, -चक्रेण मोदित मुख यस्य सः
१४ परमेश्वर शिव, रमेश्वरो, विष्णु १५ न विद्यते आदिर्यस्य
स, पक्षे, -आद्यवर्णरहितः १६ गवीशो वृषो वाहन यस्य, पक्षे, -
आद्याक्षरस्य लोपात् वीशो गरुडो वाहन यस्य १७ पार्वतीदुःख-
नाशक पक्षे, -गजेन्द्रपीडाहारकः १८ कार्तिकेयपिता, पक्षे, -मदन-
पिता १९ चन्द्र शिरसि यस्य, पक्षे, -मयूरपिच्छानि शिरसि यस्य
२० रावणपूजितचरणकमल, पक्षे, -को ब्रह्मा, ईश शिव, प्रताभ्यां
पूजितपादपद्म

१ जीर्ण २ पलायिते ३ पौरुषोपपन्नानां पराक्रमिणा निम्न आयत्त-
स्तम् ४ प्रभूतप्रभावा ५ प्रतिबिम्बम् ६ सेष्या ७ कर्णे ८ दैत्यकृत-
देवविपत्तीनाम्

सपूजितपादपद्मः पायादर्नादिः परमेश्वरो व ॥ ५ ॥ स्फ-
टिकभरकतश्रीहारिणो. प्रीतियोगात्तदवतु वपुरेक कामकस-
द्विषोर्वः । भवति गिरिसुतायाः सार्धमम्भोधिपुत्र्या सदृश-
महसि कण्ठे यत्र सीमाविवाद ॥ ६ ॥ सप्राप्त मैकरध्वजेन
मैथन त्वत्तो मरुथे पुरा तद्युक्त बहूमार्गगा मम पुरो निर्लज्ज
बोहुस्तव । तामेवानुनयस्व-भावकुटिला हे कृष्ण कण्ठग्रह
मुञ्चेत्याह रुषा यमद्वितनया लक्ष्मीश्च पायास्त व ॥ ७ ॥
यौ तौ शङ्खकपालभूषितकरौ मालास्थिमालाधरौ देवौ द्वार-
वतीशमशाननिलयौ नागारिगोवाहनौ । द्वित्र्यक्षौ बलिदक्ष-
यज्ञमथनौ श्रीशैलजावल्लभौ पाप वो हरता सदा हरिहरौ
श्रीवत्सगङ्गाधरौ ॥ ८ ॥ लोले ब्रूहि कपालिकामिनि पिता
कस्ते पति. पाथसा कः प्रत्येति जलादपत्यजनन प्रत्येति य.
प्रैस्तारात् । इत्थ पर्वतसिन्धुराजसुतयोराकर्ण्य वाक्चातुरी
सस्मेरस हरेर्हरस्य व मुदो निगन्तु विघ्न तु व. ॥ ९ ॥
यस्मादासीत्कुमारः कुवलयदलवल्लीलयोवाह गङ्गा वामा य-
स्याङ्गसङ्गा पिहितजनचयो यो गवीशध्वजोऽपि । लङ्के-
शाद्येकनाथो हिमकररुचिभृद्भूविशेषाशयोऽसौ वर्णस्याद्यस्य
लोपादपहरतु हरिः पातक व. सरारिः ॥ १० ॥

त्रिमूर्तयः

नमस्त्रिमूर्तये तुभ्य प्राक्सृष्टे. केवलात्मने । गुणत्रयवि-
भागाय पश्चाद्भेदमुपेयुषे ॥ १ ॥ नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्व
तदनु विभ्रते । अथ विश्वस्य सहस्रे तुभ्य त्रेधास्थितात्मने
॥ २ ॥ रजोजुषे जन्मनि सत्त्ववृत्तये स्थितौ प्रजाना प्रलये
तमःस्पृशे । अजाय सर्वास्थितिनाशहेतवे त्रयीमयाय त्रि-
गुणात्मने नम ॥ ३ ॥ श्यामश्वेतरुणाङ्गा जलधरणिधरो-
त्फुल्लपङ्केरुहस्था मोमार्साविश्रुपेता रथचरणपिनाकोग्रहुकार-
शस्त्राः । देवा द्वित्र्यष्टनेत्रा जगदवनसमुच्छेदनोत्पत्तिदक्षा.
प्रीता वः पान्तु नित्य हरिहरविधयस्तोक्ष्यगोहसपत्रा. ॥ ४ ॥

विष्णुः

नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिस्थितिसहारहेतवे । विष्णवेऽपार-
संसारपारोत्तरणसेतवे ॥ १ ॥ आदिमध्यान्तरहित दर्शा-

१ न विद्यते आदिर्यस्य स, पक्षे,-आद्याक्षरशून्य २ शिव,
पक्षे, त्रिविष्णु ३ शिवपक्षे मदनेन, विष्णुपक्षे समुद्रेण, ४ विनाश,
पक्षे,-विलोचनम् ५ नदीम् गङ्गामित्यर्थ, पक्षे,-वेश्याम् कसस्य
कुब्जा दासीमित्यर्थ. ६ कृष्णकण्ठ नीलकण्ठ ग्रह निर्वन्ध मुञ्च, पक्षे,-
कृष्णकण्ठग्रह मत्कण्ठग्रह मुञ्च ७ पाषाणात् पार्वत्या पर्वतगर्भं
सजननत्वात् ८ स्त्री, पक्षे,-मा लक्ष्मी ९ चन्द्र, पक्षे,-मीन
१० मा लक्ष्मी, उमा पार्वती ११ चक्रम् १२ गरुड १३ वस्त्रस्य
प्रान्तभागस्या सूत्रवर्तिका

हीन पुरातनम् । अद्वितीयमह वन्दे मद्रस्त्रसदृश हरिम्
॥ २ ॥ लक्ष्मीकपोलसक्रान्तकान्तपत्रलतोज्ज्वला. । दोर्द्धमा.
पान्तु व. शौरैर्धनच्छाया महाफला. ॥ ३ ॥ जयति स
भगवान्कृष्ण शेते य. शेषभोगशय्यायाम् । मध्येपय पयो-
वेरपर इवाम्मोनिधि. कृष्ण ॥ ४ ॥ अतिविपुल कुजयुगल
रहसि करैरामृशन्मुहुर्लक्ष्म्या । तदपहृत निजहृदय जयति
हरिर्मृगयमाण इव ॥ ५ ॥ जयति स नाभिर्जगता
खनाभिरन्ध्रोद्वज्जगद्बीज. । दामोदरो निजोदरगह्वरनिर्विघ्न-
जगदण्ड ॥ ६ ॥ श्रीकरपिहित चक्षु. सुखयतु व पुण्ड-
रीकनयनस्य । जघनमिवेक्षितुर्मागतमब्जनिभ नाभिमुपि-
रेण ॥ ७ ॥ श्याम श्रीकुचकुङ्कुमपिञ्जरितमुरो मुरद्विषो
जयति । दिर्नसुखनभ इव कौस्तुभविभाकरो यद्विभूषयति
॥ ८ ॥ प्रतिविम्बितप्रियातनु सकौस्तुभ जयति मधुभिदो
वक्ष. । पुरुषायितमभ्यस्यति लक्ष्मीर्धृद्वीक्ष्य मुकुगमिव
॥ ९ ॥ केलिचलाङ्गुलिलम्बितलक्ष्मीनाभिर्मुद्विषश्चरण. ।
स जयति येन कृता श्रीरुद्ररूपा पद्मनाभस्य ॥ १० ॥
रोमावली मुरारे श्रीवत्सनिवेशिताग्रभागा व. । उन्नालर्ना-
भिनलिनच्छायेवोत्तैर्पमपहरतु ॥ ११ ॥ कमलाकुचकन-
काचलजलधरमाभीरसुन्दरीमदनम् । अधिततशेषफणावलि-
(सु) कमलवनभृङ्गमच्युत वन्दे ॥ १२ ॥ जीयादम्बुधितनयाध-
रसमास्वादयन्मुरारिरयम् । अम्बुधिमथनक्लेश कलयन्वि-
फलं च सफल च ॥ १३ ॥ श्रीधाम्नि दुग्धोदधिपुण्डरीके
यश्चैश्वरीकद्युतिमातनोति । नीलोत्पलश्यामलदेहकान्तिः
सवोऽस्तु भूत्यै भगवान्मुकुन्दः ॥ १४ ॥ वक्षस्थळी रक्षतु
सा जगन्ति जगत्प्रसूतेर्गुडध्वजस्य । श्रियोऽङ्गरागेण
विभाव्यते या सौभाग्यहेम्न कर्षपट्टिकेव ॥ १५ ॥ वृन्दाङ्का
यस्य भवन्ति भृङ्गा मन्दाकिनी यन्मकरन्दबिन्दु. । तवार-
विन्दाक्ष पदारविन्द वन्दे चतुर्वर्गचतुष्पद तत् ॥ १६ ॥
जयत्युपेन्द्र. स चकार दूरतो विभित्सया य. क्षणलब्ध-
लक्ष्यया । दृशैव कोपारुणया रिपोरु. स्वय भयाद्भिन्नमिवा-
स्रपाटलम् ॥ १७ ॥ पद्मापयोधरतटीपरिरम्भलक्ष्माश्मीर-
मुद्रितमुरो मधुसूदनस्य । व्यक्तानुरागमिव खेलैर्दनङ्गखेद-

१ लक्ष्मी २ रत्नरीतिवसनविहीनतया लज्जावशादिति भाव.
३ पिहितेऽपि चक्षुर्गोलकेऽन्यमार्गेण पुण्डरीकनयनमुत्पादयित्वा जघन-
विलोकन कृतमित्यर्थ ४ रन्ध्रम् ५ रक्तीकृतम् इडादिङ्गनादिति
भाव ६ प्रात कालीननभस स्वतो नीलिमत्वात् ७ कौस्तुभमणिरेव
सूर्यो यस्यिन् ८ विपरीतरतम् ९ दर्पणम् १० स्पष्ट ११ चरणरूप
पद्मनाभित्वेनेति भाव १२ रोमावत्या नालच्छायोत्प्रेक्षा श्रीवत्से च
नलिनच्छायोत्प्रेक्षा १३ महासतापम् १४ मृद १५ निकषग्रावा
१६ सुरतायास

स्वेदाम्बुपूरमनुपूरयतु प्रिय वः ॥ १८ ॥ श्रेय सदा दिशतु
मालम्पक्षमपाते निद्रायिते अपि दृशौ भृशमुन्नमय । सवा-
द्यमानचरणाम्बुनजानहर्षो लक्ष्मीमुखेक्षणपर परमेश्वरो वः
॥ १९ ॥ सकलमुवनयन्योर्वैरमिन्दो सरोजैरनुचितमिति
मत्वा य स्वपादागन्दिन्दम् । पटयितुमिव मायी योजयत्या-
ननेन्द्रो वटदलपुटशायी मङ्गल व कृपीष्ट ॥ २० ॥ कच-
कुचनुबुकाग्रे पाणिषु व्यापृतेषु प्रथमजलधिपुत्रीसगमेऽनङ्ग-
धाम्नि । ग्रथितनिबिडनीवीबन्धनिर्मोचनार्थं चतुरविक-
कराशः पातु वक्षक्रपाणि ॥ २१ ॥ विरमति महाकल्पे नामी-
पथैकनिकेतनस्त्रिभुवनपुरःशिल्पी यस्य प्रतिक्षणमात्मभू ।
किमधिकरण कीदृक्कस्य व्यवस्थितिरित्यमाबुदरमविशद्वृष्टु
तस्मै जगन्निधये नमः ॥ २२ ॥ लक्ष्मीपाणिद्वयविरचित
मूलमूर्धश्रुतीना व्यक्त वन्दे चरणकमलद्वन्द्वमावस्य पुस ।
यत्रैकस्य व्यधित बलिना पाद्यतोयैर्वितीर्णैरार्द्रस्यैव प्रणति-
तगल, क्षालन पद्मयोनि ॥ २३ ॥ अनादृतचमूपतिप्रहित-
हस्तमस्वीकृतप्रणीतमणिपादुक किमिति विस्मितान्तपुरम् ।
अवाहनपरिष्किय पतगराजमारोहतः करिप्रवरद्वहिते भग-
वतस्त्वगर्थे नमः ॥ २४ ॥ दृक्पातः कमलासनेऽस्तु
भवतो ज्ञान मनाध्वारुते श्रीकठोऽयमितं सुरानिति
नतास्तार्क्ष्येण विज्ञापित । प्रेयस्या, क तदासन क च
रुत कण्ठः क चेतुल्लमलक्ष्म्यावासितमानसो विजयते सुस-
प्रबुद्धो हरिः ॥ २५ ॥ निर्मयेन मयाम्भसि स्मरभरादालिः
समालिङ्गिता केनालीकमिदं तवाद्य कथित गद्ये सुधा
ताम्यसि । इत्युत्त्वमपरम्परासु शयने श्रुत्वा वचः शार्ङ्गिणः
मव्याज शिथिलीकृत कमलया कण्ठग्रहः पातु वः
॥ २६ ॥ य शैवा, समुपासते शिव इति ब्रह्मेति वेदा-
न्तिनो बौद्धा बुद्ध इति प्रमाणपटव, कर्तेति नैयायिकाः ।
अर्हन्नित्यथ जैनशासनरता, कर्मेति मीमांसकाः सोऽयं वो
विदुधातु वाञ्छितफल, त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ २७ ॥
येनोत्थाप्य समूलमन्दरगिरिश्छत्रीकृतो गोकुले राहुर्धन
महाबलः सुररिषु कार्यादशेषीकृतः । कृत्वा त्रीणि पदानि
येन वसुधा बद्धो बलिर्लीलया सोऽयं पातु युगे युगे युग-
पतिस्त्रैलोक्यनाथो हरिः ॥ २८ ॥ सुगन्धे सुश्रु विषादमत्र
बलमित्कम्पो गुरुस्त्यज्यता मद्भाव भज पुण्डरीकनयने
मान्यानिमान्मानय । इत्थं शिक्षयतः स्वयवरविधौ धन्वन्तरे-

वर्कछलादन्यत्र प्रतिषेधमात्मनि विधि शृण्वन्हरिः पातु
वः ॥ २९ ॥ नामीपद्मवसच्चतुर्मुखसुखोद्गीतस्तवाकर्णनप्रो-
न्मीलकमनीयलोचनकलाखेलन्मुखेन्दुबुति । सक्रोध मधु-
कैटभौ सकरुणस्नेहं सुतामम्बुधेः सोत्प्रासप्रणयं सरोज-
वसति पश्यन्हरि, पातु वः ॥ ३० ॥ निष्प्रत्यूहसुपास्महे
भगवतः कौमोदकीलक्ष्मणः कोकप्रीतिचकोरपारणपटु-
ज्योतिष्मती लोचने । याम्यामर्धविबोधसुगन्धमधुरश्रीरर्धनिद्रा-
यितो नामीपल्लवपुण्डरीकमुकुलः कम्बोः सपत्नीकृता
॥ ३१ ॥ भक्तिप्रह्विलोकनप्रणयिनी नीलोत्पलस्यार्धिनी
ध्यानालम्बनता समाधिनिरतैर्नीतिहितप्राप्तये । लावण्यै-
कमहानिधी रसिकता लक्ष्मीदशोस्तन्वती युष्माकं कुरुता
भयार्तिशमन नेत्रे तनुर्वा हरे, ॥ ३२ ॥ चत्वारः प्रथयन्तु
विद्रुमलतारक्ताङ्गुलिश्रेणय, श्रेय शोणसरोजकोरकरुचस्ते
शार्ङ्गिणः पाणय । मालेष्वब्जभुवो लिखन्ति युगपद्ये
पुण्यवर्णावली, कस्तूरीमकरी, पयोधरयुगे गण्डद्वये च
श्रियः ॥ ३३ ॥ आकल्प मुरजिन्मुखेन्दुमधुरोन्मीलनमरु-
न्माधुरीधीरोदात्तमनोहरः सुखयतु त्वा पाञ्चजन्यध्वनिः ।
लीलालङ्घितमेघनादविभवो य, कुम्भकर्णव्यथादायी दान-
वदन्तिना दशमुखं दिक्चक्रमाक्रामति ॥ ३४ ॥
आम्यन्मन्दरकदरोदरदरीव्यावर्तिभिर्वारिधेः कलोलैरलमाकुलं
कलयतो लक्ष्म्या सुखाम्भोरुहम् । औत्सुक्यात्तरला-
स्मराद्विकसिता भीत्या समाकुञ्चिता, क्रोधेन ज्वलिता मुदा
मुकुलिता शौरेर्दशः पान्तु वः ॥ ३५ ॥ पर्यङ्कीकृतनाग-
नायकफणाश्रेणीमणीना गणे सक्रान्तप्रतिबिम्बसवलनया
विभ्रद्वपुर्विक्रियाम् । पादाम्भोरुहधारिवारिधिसुतामक्षां
दिदृक्षु, शतैः कायव्यूहमिवाचरन्नुपचित्ताकृतो हरिः पातु
वः ॥ ३६ ॥ मन्थक्ष्माधरधूर्णिताणवपयःपूरान्तरालोहस-
ल्लक्ष्मीकन्दलकोमलाङ्गदलनप्रादुर्भवत्सञ्जमाः । हर्षोत्क-
ण्टकितत्वचो मधुरिपोर्देवासुराकर्षणव्यापारोपरमाय पान्तु
जगतीमाबद्धवीप्सा गिर ॥ ३७ ॥ चक्र ब्रूहि विभो
गदे जय हरे कम्बो समाज्ञापय भो भो नन्दक जीव पन्नग-
रिपो किं नाथ भिन्नो मया । को दैत्यः कतमो हिरण्य-
कशिपु, सत्य भवद्भ्यः शपे केनास्त्रेण नखैरिति प्रवदतो
विष्णोर्मुख पातु वः ॥ ३८ ॥ प्रत्यग्रोन्मेषजिह्वां क्षण-
मनभिमुखी रत्नदीपप्रभाणामात्मव्यापारगुर्वी जनितजललवा

१ ब्रह्मणि, पक्षे, -लक्ष्म्या आसने २ वायौ, पक्षे, -लक्ष्म्या शब्दे
३ शिव, पक्षे, -लक्ष्म्या कण्ठः ४ सखी ५ असत्यम्
६ कुप्यसि ७ खेदम्, पक्षे, -शिवम् ८ बल मिनतीति तम्,
पक्षे, -इन्द्रम् ९ बहु; पक्षे, -बृहस्पति १० सुष्ठुभावम्, पक्षे,
-सद्भावेन ११ कमललोचने, पक्षे, -विष्णौ

१ शङ्खस्य २ भक्तिप्रह्लादिविशेषणानि नेत्रपक्षे तनुपक्षे च क्रमेण
द्विवचनैकवचनान्तानि ३ नीता ईहितप्राप्तये इति तनुपक्षे छेदः
४ पश्यत ५ अदत्तपरपुत्रिकाप्रानर्भत्वेन ६ सबद्ध ७ बहुशरीरताम्
८ समृद्धकामभाव ९ उन्मीलनम् १० कुटिला ११ शेषशिरः
स्थानामित्यर्थः

जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः । नागाङ्क भोक्तुमिच्छोः शयनमुंरु-
फणाचैकवालोपधानं निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरे-
र्दृष्टिर्लोकैकरा व ॥ ३९ ॥ श्रीराजीवाक्षवक्षःस्थलनिलय-
रमाहस्तवास्तव्यलोलछीलाञ्जलि.सरन्ती मधुरमधुक्षरी
नाभिपद्मे सुरारेः । अस्तोक लोकमात्रा द्विर्युगमुखशिरोरा-
ननेष्वर्थमाण शङ्खप्रान्तेन दिव्य पय इति विबुधैः शङ्ख-
माना पुनातु ॥ ४० ॥ किञ्चिन्निर्मुच्यमाने गगन इव
मुखे शाठ्यनिद्रापयोदैर्न्यर्कुर्वाणे स्वभासा फणिपतिशिरसा
रत्नदीपाशुजालम् । पायास्ता वो सुरारेः शशितपनमये
लोचने यद्विभासा लक्ष्म्या हस्तस्थमर्धं विकसति कमल-
सार्धमभ्येति निद्राम् ॥ ४१ ॥ एकस्थ जीवितेशे त्वयि
सकलजगत्सारमालोकयामः श्यामे चक्षुस्तवास्मिन्वपुषि निवि-
शते नारूपपुण्यस्य पुसः । कस्यान्यत्रामृतेऽस्मिन्नतिरिति विपुला
दृष्टिरेवामृतं ते दैत्यैरित्युच्यमानो मुनिभिरपि हरिः स्नेह-
रूपोऽवताद्वः ॥ ४२ ॥ यस्मिन् दृष्ट्वा पादुमगहनवनच्छेदगोष्ठी-
कुठार चक्र निष्क्रान्ततीव्रानलबहलकणाकीर्णधार विचिन्त्य ।
जातग्रासावसायो दिवसकृतिलसन्मासलाशुप्रवाहे मुह्यत्य-
द्यापि राहुः स दहतु दुरितान्याशु दैत्यान्तको वः ॥ ४३ ॥

शङ्खः

भिन्दन्नरातिहृदयानि हरेः पुनातु निःश्वासवातमुखरीकृत-
कोटरो वः । सक्रान्तकुक्षिकुहरास्पदसप्तसिन्धुसघट्टघोरतरघोष
इवाशु शङ्खः ॥ ४४ ॥ पायात्स वः कुमुदकुन्दमृणालगौरः
शङ्खो हरेः करतनाम्बरपूर्णचन्द्रः । नादेन यस्य सुरशशुविला-
सिनीना काञ्च्यो भवन्ति शिथिला जघनस्थलीषु ॥ ४५ ॥

चक्रम्

दृष्टस्य यस्य हरिणा रणमूर्ध्नि मूर्तिरुद्धतदुःसहमह.प्रसरा
ममन्तात् । तल्लोचनस्थितरविप्रतिबिम्बगर्भेवामाति चक्रमरि-
चक्रतुदेऽस्तु तद्वः ॥ ४६ ॥ उद्धृतदैत्यपृतनापतिकण्ठपीठ-
च्छेदोच्छलद्वहलशोणितशोणधारम् । चक्र क्रियादभिमतानि
हरेरुदारदिग्दाहदारुणनभःश्रियमुद्रहद्वः ॥ ४७ ॥

गरुडः

सौवर्णाङ्कितपत्रमारुतहताहिज्रातकान्ताकुचस्फूर्जन्मौक्ति-
कभूषणः खगपतिः पूर्णेन्दुबिम्बानन । पद्माधीश्वरपादपद्म-
युगलस्पर्शमलाङ्गानतः पायाद्वो विनतासुतो हरिकृपा-
लोकैकगात्रीकृतः ॥ ४८ ॥

शेषः

ब्रह्माण्डकुम्भकारं भुजगाकार जनार्दनं नौमि । स्फारे
यत्कणचक्रे धरा शरावश्रिय वहति ॥ ४९ ॥

लक्ष्मीः

जयन्ति जगता मातुः स्तनकुङ्कुमविन्दवः । सुकुन्दा-
श्लेषसक्रान्तकौस्तुभश्रीविडम्बिनः ॥ १ ॥ पायात्पयोधि-
दुहितु कपोलामलचन्द्रमाः । यत्र सक्रान्तबिम्बेन हरिणा
हरिणायितम् ॥ २ ॥ देवेऽर्पितवरणसज्जि बहुमाये वहति
कैटभीरूपम् । जयति सुरासुरहमिता लज्जाजिह्वेक्षणा
लक्ष्मीः ॥ ३ ॥ तलपीकृताहिरगणितगरुडो हाराभिहतविधि-
र्जयति । फणशतपीतश्वासो रागान्धाया श्रियः केलिः
॥ ४ ॥ खेराननेन हरिणा सस्पृहमाकारवेदिनाकलितम् ।
जयति पुरुषायितायाः कमलायाः कैटभीध्यानम् ॥ ५ ॥
कमलासनकमलेक्षणकमलारिकिरीटकमलभृद्वाहैः । नुतपद-
कमला कमला करधृतकमला करोतु मे कमलम् ॥ ६ ॥
किञ्जल्कराजिरिव नीलसरोजलम्बा लेखेव काञ्चनमयी निक-
षोपलस्था । सौदामिनी जलदमण्डलगामिनीव पायादुरःस्थ-
लगता कमला सुरारेः ॥ ७ ॥ दन्तैः कोरकिता स्मितै-
र्विकसिता भ्रूविभ्रमैः पत्रिता दोर्म्या पलविता नखैः कुसुमिता
लीलाभिरुद्वेलिता । उत्तुङ्गस्तनमण्डलेन फलिता भक्ताभि-
लाषे हिता काचित्कल्पलता सुरासुरनुता पायात्सुधाब्धेः
सुता ॥ ८ ॥ उत्तुङ्गस्तनमण्डलोपरिलसत्प्रालम्बमुक्तामणे-
रन्तर्बिम्बितमिन्द्रनीलनिकरच्छायायानुकारिद्युति । लज्जाव्याज-
मुपेत्य नम्रवदना स्पष्ट सुरारेर्वपुः पश्यन्ती मुदिता मुदेऽस्तु
भवता लक्ष्मीर्विवाहोत्सवे ॥ ९ ॥ आख्याते हसितं पिता-
मह इति त्रस्त कपालीति च व्यावृत्तं गुरुरित्यय दहन
इत्याविष्कृता भीरुता । पौलोमीपतिरित्यसूयितमथ व्रीडा-
विनम्रश्रिया पायाद्वः पुरुषोत्तमोऽयमिति यो न्यस्त स पुष्पा-
ञ्जलिः ॥ १० ॥ क्रीडाभिन्नहिरण्यशुक्तिकुहरे रक्तात्मनाव-
स्थितान्धार हारमुदारकुङ्कुमरसानव्याजभव्यान्नखैः । वीर
श्रीकुचकुम्भसीमि लिखतो वीरस्य पत्रावलीस्तत्कालोचित-
भावबन्धमधुर मन्दस्मितं पातु वः ॥ ११ ॥ पद्माभाः
स्तनहेमसद्गनि मणिश्रेणीसमाकर्षके किञ्चित्कञ्चुकसधिसनि-
धिगते शौरे करे तस्करे । सद्यो जागृहि जागृहीति वलय-
ध्वनैर्ध्रुवं गर्जता कामेन प्रतिबोधिताः प्रहरिका रोमा-
ङ्कुराः पान्तु वः ॥ १२ ॥ यादृग्जानासि जाम्बूनदगिरि-
शिखरे कान्तिरिन्दो. कलानामित्यौत्सुक्येन पत्यौ स्मितमधुर-
मुखाम्भोरुह भाषमाणे । लीलादोलायमानश्रुतिकमलमि-
लद्रङ्गसगीतसाक्षी पायादम्भोधिजायाः कुसुमशरकलानाट्य-
नान्दीनकार ॥ १३ ॥ उत्तिष्ठन्त्या स्तान्ते भरसुरगपतौ
पाणिनैकेन कृत्वा धृत्वा चान्येन वासो विगलितकनरीभार-

मसे वहन्त्या । भूयस्तत्कालकान्तिद्विगुणितसुरतप्रीतिना
शौरिणा वः शय्यामालिङ्ग्य नीत वपुरलसलसद्वाहु लक्ष्म्या
पुनातु ॥ १४ ॥

समुद्रः

वत्से मा गा विषाद श्वसनमुरुजव सत्यजोर्ध्वप्रवृत्त
कम्पः को वा गुरुस्ते किमिह बलमिदा जृम्भितेनात्र याहि ।
प्रत्याख्यान सुराणामिति भयशमनच्छद्मना कारयित्वा यस्मै
लक्ष्मीमदाहः स दहतु दुरित मन्थमुग्धः पयोधिः ॥ १५ ॥

ब्रह्मा

त वन्दे पद्मसद्भानमुपवीतच्छटाच्छलात् । गङ्गा स्रोत-
स्त्रयेणैव यं सदैव निषेवते ॥ १ ॥ कुलशैलदल पूर्णसुवर्ण-
गिरिकर्णिकम् । नमोऽधितिष्ठतेऽनन्तनालं कमलविष्टरम्
॥ २ ॥ कृतकान्तकेलिकुतुकश्रीशीतश्वाससेकनिद्राणः । घोरित-
विततालिरुतो नाभिसरोजे विधिर्जयति ॥ ३ ॥ अवि-
रताम्बुजसगतिसगलद्वहलकेसरसवलितेव वः । ललित-
वस्तुविधानमुखोलसत्तनुरुहा तनुरात्मभुवोऽवतात् ॥ ४ ॥

दशावताराः

वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्दिश्रते दैत्यं दारयते
बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते । पौलस्त्य जयते हूलं कैलयते
कारुण्यमातन्वते म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय
तुभ्यं नमः ॥ १ ॥ यस्यालीयत शैलकसीम्नि जलधिः पृष्ठे
जगन्मण्डलं दद्यायां धरणी नखे दितिमुताधीशः पदे रोदसी ।
क्रोधे क्षत्रगणः शरे दशमुखः पाणौ प्रलम्बासुरो ध्याने
विश्वमसौवधार्मिककुल कस्मैचिदस्मै नमः ॥ २ ॥ पौंटीनः
कमठः किटिर्नरहरिः खर्वाकृतिर्भार्गवो रामः कसनिषूदनो
दर्शनबलः कल्की च नारायणः । युष्माकं स विभूतयेऽस्तु
भगवान्सेतुर्भवाम्मोनिधावुत्ताराय युगे युगे युगपतिस्त्रैलोक्य-
नाथो हरिः ॥ ३ ॥ वेदा येन समुद्धृता वसुमती पृष्ठे
धृताप्युद्धृता दैत्येशो नखरैर्हतः कणिपतेर्लोकं बलिः प्रापितः ।
क्ष्माऽक्ष्वा जगती दशास्यरहिता माता कृता रोहिणी हिंसा
दोषवती धराप्ययवना पायात्स नारायणः ॥ ४ ॥

१ खेदम् ; पक्षे, -हरम् २ आसम्, पक्षे, -पवनम् ३ महा-
वेगम् ४ क जल पातीति तथा वरुणः ; पक्षे, -कम्प ५ महान्,
पक्षे, -बृहस्पति ६ बल प्रसिद्ध, तन्निदा नाशकेन, पक्षे, -बला-
ख्यदैत्यनाशकेनेन्द्रेण ७ श्रीकृष्णसन्निधौ ८ वर्जनम् ९ भयनि-
वारणव्याजेन १० लाङ्गलम् ११ धारयते १२ त्वक् १३ खत्रे
१४ मत्स्य- १५ वराह- १६ दुष्ट-
३ सु. र. भां.

मत्स्यः

मये मेरौ पतति तपने तोयबिन्दाविवेन्दावन्तर्लीने
जलधिसलिले व्याकुले देवलोके । मात्स्यं रूपं मुखपुटतटा-
कृष्टनिर्मुक्तवार्धि श्रीकान्तस्य स्थलजलगतं वेत्यलक्ष्य पुनातु
॥ ५ ॥ वियत्पुच्छातुच्छोच्छलितजलगर्भं निधिरपामपानाथः
पौथः पृथुललवर्दुस्यो वियदभूत् । निधिर्भासामौर्वो
दिनपतिरभूदौर्वदहनश्चलत्काये यस्मिन्स जयति हरिर्मीन-
वपुषा ॥ ६ ॥ जीयासुः शकुलाकृतेर्भगवतः पुच्छ-
च्छटाच्छोटैनादुर्ध्वन्तः शतचन्द्रिताम्बरतलं ते बिन्दवः
सैन्धवाः । यैर्व्यावृत्य पतद्भिरौर्वशिखिर्नस्तेजो जटालं वपुः
पानोन्मानवशाद्दौरोचकरुजा चक्रे चिरायौ सपदम् ॥ ७ ॥
दिश्याहः शकुलाकृतिः स भगवान्नैःश्रेयसीं सपद यस्य
स्फूर्जदतुच्छपुच्छशिखरप्रेङ्खोलैर्नकीडनैः । विष्वग्वार्धिसमु-
च्छलजलभैर्मन्दाकिनीसगतैर्गङ्गासागरसंगमप्रणयिनी जाता
विर्हाय स्थली ॥ ८ ॥ मायामीनतनोस्तनोतु भवता
पुण्यानि पङ्कस्थितिः पुच्छाच्छोटैर्मुच्छलजलगुरुप्राग्मार-
रिक्तोदधेः । पातालावर्तमध्यसर्कटतया पर्याप्तकष्टस्थितेर्वेदो-
द्धारपरायणस्य सततं नारायणस्य प्रभोः ॥ ९ ॥ जृम्भा-
विस्तृतवक्रपङ्कजविधेर्हृत्वा श्रुंतीः सागरे लीनं त्रस्तसमस्त-
नकनिकर शङ्खं जघानौजिरे । पुच्छोत्क्षिप्तजल्लोकारैः प्रति-
दिशं सतर्प्य यो वै धरा पायाहः स मृणालकोमलतमु-
र्मीनाभिधानो हरिः ॥ १० ॥ हहो मीनतनो हरे किमुदधे
किं वेपसे शैत्यतः स्विन्नः किं वडवानलात्पुलकितः कस्मा-
त्त्वभावादहम् । इत्थं सागरकन्यकामुखशशिर्व्यालोकनेना-
धिकप्रोद्यत्कामजचिह्ननिर्हुतिपरः शौरिः शिवायास्तु वः
॥ ११ ॥ पुच्छ चेदहमुन्नयाम्यनवधिस्तुच्छो भवेदम्बुधिः
क्रीडा चेत्कलये मनागपि जले पीडा पर यादसाम् ।
निस्पन्दो भृशमामृशन्निति भरब्रह्माण्डमाण्डक्षयक्षोभाकुक्षित-
वेष एष भगवान्प्रीणातु मीनाकृतिः ॥ १२ ॥ चन्द्रादित्यो-

१ बहु २ उदकम् ३ विपुल ४ दरिद्र ५ सूर्य ६ वडवा-
नल, यदा पानीय मीनाकृत्या भगवता स्वपुच्छेनोच्छलितम्, तदा
सर्वमपि सामुद्र जल वियति गतम् तत्र च रविर्ब्रूत एव, स
वडवानलाकृत्या वृश्यत इत्यर्थः ७ समुद्रे पानीयाभावात्समुद्रस्या-
काशकरपना तत्र च वाडवान्ने सूर्योपमेति भावः ८ मत्स्याकृते.
९ इतस्तत आलोडनम्. १० ऊर्ध्वं गच्छन्त. ११ तेजोव्याप्तम्
१२ अग्निसयोगाभावः १३ अरुचिरोगाणां. १४ यो निदाघ
ज्वरादिरुगाक्रान्तो बहुपानीयं पिबति, तस्य पश्चात्पानीयस्यारुचिर्जा-
यते तथैतस्य वाडवान्नैरपीति भावः १५ दोला १६ आकाशस्थली.
यतः सागरजल मत्स्यपुच्छेनोच्छलित सुरनद्या सङ्गमवाप ततो
गङ्गासागरसंगमतीर्थं नभस्यपि जज्ञ इति भावः १७ उल्लोचनम्.
१८ भूरन्ध्रम् १९ सकीर्णतया २० वेदान् २१ रणाङ्गणे.
२२ दत्त्वा २३ अपलपनम्

रुनेत्रः कैमलभवभवस्फारपृष्ठप्रतिष्ठो भास्वत्कालाभिजिह्व
पृथुलगलगुहादृष्टनिःशेषविश्व । अद्भि पुच्छोत्थितामिश्रकित-
सुरवधूनेत्रससैचिताभिर्मित्यश्छिन्नाब्धिवेलं गगनतलमल
क्षालयन्वः पुनातु ॥ १३ ॥ य दृष्ट्वा मीनरूप स्फुरदनल-
शिखायुक्तसरक्तनेत्रं लोलद्विस्तीर्णकर्णक्षुभितजलनिधि नील-
जीमूतवर्णम् । आसोच्छासानिलौघैः प्रचलितगगनं प्रीतवारि
सुरारि दिङ्मूढोऽभूत्स शङ्खः स भवतु भवता भूतये मीन-
रूपः ॥ १४ ॥ दिङ्मूढ त सुरारि किल शितेदशनैः पीड्य-
मान रटन्तं हत्वा तीरे पयोधैः करतलकलित पूरयामास
शङ्खम् । नादेनाक्षोभ्य विश्व प्रमुदितविबुध त्रस्तदैत्य स
देवैर्दत्तार्थः पद्मयोनेः प्रहसितवदनः पातु वो दत्तवेदः ॥ १५ ॥

कूर्मः

निरवधि च निराश्रयं च यस्य स्थितमनिवर्तितकौतुक-
प्रपञ्चम् । प्रथम इह भवान्स कूर्ममूर्तिर्जयति चतुर्दश-
लोकवल्लिकन्दः ॥ १६ ॥ भ्राम्यन्महागिरिनिर्घर्षणलब्धपृष्ठ-
कण्डूयनक्षणसुखायितगाढनिद्रः । सुष्वाप दीर्घतरघर्षरघोर-
घोषः आसाभिभूतजलधिः कमठः स वोऽव्यात् ॥ १७ ॥
नमस्कूर्मः कूर्म नमदमरकोटीरनिकरप्रसर्पन्माणिक्यच्छवि-
मिलितमाञ्जिष्ठवपुषम् । जैरीजृम्भङ्गिर्मर्धुमणिरमणीयाशु-
लहरीपरीरम्भस्फूर्जद्वलमिदुपैलाद्रिप्रतिभटम् ॥ १८ ॥ निष्प्र-
त्यहमनल्पकल्पचरितस्त्रैलोक्यरक्षागुरुः क्रीडाकूर्मकलेवरः स
भगवान्दिश्यादमन्दा मुदम् । कल्पान्तोदधिमध्यमजन-
वशाद्वासर्पतः सलुठत्पृष्ठे यस्य बभूव सैकतकणच्छाय धरि-
त्रीतलम् ॥ १९ ॥ पृष्ठभ्राम्यदमन्दमन्दरगिरिआवाप्रकण्डू-
यनैर्निद्रालोः कमठाकृतेर्भगवतः आसानिला पान्तु व ।
यैस्संस्कारकलानुवर्तनवशाद्वेलाछलेनाम्भसा यातायातमत-
न्द्रित जलनिधेर्नाद्यापि विश्राम्यति ॥ २० ॥ दृग्भ्या यस्य
विलोकनाय जगतो द्रागीषदुत्तोलितग्रीवाग्रोपरि विस्फुरद्ब्रह्म-
गणे छत्रायिताया सुवि । हा धिग्भूः किमभूदभूतदित-
रत्किं चेति पर्याकुलो हन्यादेव हठादघानि कमठाधीशः
कठोराणि वः ॥ २१ ॥ यो धेत्ते शेषनाग तदनु वसुमती
स्वर्गपातालयुक्ता युक्ता सर्वैः समुद्रैर्हिमगिरिकनकप्रस्थसुख्यै-
र्नगेन्द्रैः । एतद्ब्रह्माण्डमस्यामृतघटसदृश भाति वशे सुरारः
पायाद्वः कूर्मदेहः प्रकटितमहिमा माधवः कामरूपी ॥ २२ ॥

वराहः

नमस्तस्मै वराहाय हेलयोद्धरते महीम् । खुरमध्यगतो
यस्य मेरुः खुरखुरायते ॥ २३ ॥ पातु वो मेदिनीदोला

१ गरिष्ठ २ ब्रह्मणो जातम्, ब्रह्माण्डमित्यर्थः ३ सविषय
वृष्टाभि ४ व्याकुल ५ तीक्ष्णदन्तैः ६ वादयामास ७ अव-
स्थानम् ८ मुकुट ९ लोहितम् १० अतिशयेन विकसन
११ तरुण १२ सूर्य १३ इन्द्रनीलपर्वतसदृशम् १४ आकुञ्चन-
प्रसारणादि १५ पृष्ठ इति शेष १६ तदुपरि १७ पृष्ठवशेः

बालेन्दुद्युतितस्करी । दष्टा महावराहस्य पातुलगृह-
दीपिका ॥ २४ ॥ हरेर्लीलावराहस्य दष्टादण्डः स पातु
वः । हेमाद्रिकलसा यत्र धात्री छत्रश्रियं दधौ ॥ २५ ॥
स जयति महावराहो जलनिधिजठरे चिर निमग्नोऽपि ।
येनात्रैरिव सह फणिगणैर्बलादुद्धृता धरणी ॥ २६ ॥ पातु
वः कपटकोलकेशवो यस्य निःश्वसितमारुतोद्धता । उच्छि-
तिप्रपतनैरचीकृपत्केलिकैन्दुकतुलामिला मुहुः ॥ २७ ॥
मेरुरुकेसरसुदारदिगन्तपत्रमामूललम्बिचलशेषशरीरनालम् ।
येनोद्धृत कुवलय सलिलात्सलीलमुत्तसकार्थमिव पातु स वो
वराह ॥ २८ ॥ न पङ्कैरालेप कलयति धरित्रीव्ययभयान्न
मुस्तामादत्तेऽप्युरगनगरभ्रशमयतः । न धत्ते ब्रह्माण्डस्फुट-
नभयतो घर्घररवं महाक्रोडः पायादिति सकलसकोचित-
मुखः ॥ २९ ॥ न मृद्रीयान्मृद्वी कथमिव मही पोत्रनिकषैर्मु-
खाभिज्वालाभिः कनकगिरिरीयात्र विलयम् । न शुष्येयुः
आसौ सलिलनिधयः सप्त च कथं वराहो वः पायादिति
विपुलचिन्तापरिकरः ॥ ३० ॥ पातु श्रीणि जगन्ति सततमैकूपा-
रात्समभ्युद्धरन्धात्रीं कोलकलेवरः स भगवान्यस्यैकदष्टाङ्कुरे ।
कूर्मः कैन्दति नालति द्विरसनः पत्रन्ति दिग्दन्तिनो मेरुः
कोशेति मेदिनी जलजति व्योमापि रोल्म्बति ॥ ३१ ॥
पातु श्रीस्तनपत्रमङ्गिमकरीमुद्राङ्कितोरःस्थलो देवो वः स
जगत्पतिर्मधुवधूवक्राब्जचन्द्रोदयः । क्रीडाक्रोडतनोर्नवेन्दु-
विशदे दंष्ट्राङ्कुरे यस्य भूर्भाति स प्रलयाब्धिपल्लवतलो-
त्खातैकमुस्ताकृतिः ॥ ३२ ॥ दृष्यदैत्यनितम्बिनीजनमनः-
सतोषसकोचनः कुर्याद्विश्वमनश्चर स भगवान् क्रोडावतारो
हरिः । यदंष्ट्राङ्कुरैर्कोटिकोटैर्कुटीकोणान्तरस्थेयसी पृथ्वी
भार्यवदातकेतकदलीनेव भृङ्गाङ्गना ॥ ३३ ॥ अथै यस्य
दिशो दलानि विपुलः कोशः सुवर्णाचलः कान्तं केसरजाल-
मर्ककिरणा भृङ्गाः पयोदावली । नालं शेषमहोरगः प्रविततवा-
रानिधेर्लीलया तद्वः पातु समुद्धरन्कुवलयं क्रोडाकृतिः केशवः
॥ ३४ ॥ बिभ्राणोऽभिनवेन्दुकोटिकुटिल दंष्ट्राङ्कुर लीलया क्रो-
डाकारधरो हरिः स भगवान्भूयाद्विभूतिप्रदः । यस्योत्क्षिप्तवतः

१ वराह २ अकरोत् ३ यथा कन्दुक क्रीडया शिशुभि-
रुत्क्षिप्यतेऽपक्षिप्यते च, तथैव भूरपि आसवायुप्रेरितोर्ध्वाध्व पतनैः
कन्दुकतुला तुल्यतीति भावः ४ यद्यह धरिण्यां सामुद्रे पङ्के
लुठिष्यामि तदेव भूर्मद्वपुष्येव विलयं यास्यतीति विचार्य ५ समु-
द्राव ६ कन्द इवाचरति ७ नालमिवाचरति ८ पत्राणीवाचरन्ति
९ कोरक इवाचरन्ति १० कमलमिवाचरति ११ अमर इवाचरति
१२ यथा चन्द्रोदयेऽब्जानि संकोचयामुवन्ति तथा हरेरुदया-मधुवधू-
वक्राभोरुहाणि नि श्रीकाण्यभवन्निति भावः १३ अग्रम् १४ नि-
कुहभवनम् १५ उज्ज्वलम् १६ पृथ्वीमण्डलम्; पक्षे, -नलिनम्

क्षमाकमलिनीमालम्बमानः क्षण लोलद्वालमृणालनालतुलना
भेजे भुजङ्गेश्वरः ॥ ३५ ॥ मुक्तैर्यास्यति कुत्रचिद्वसुमती
दष्टाङ्कुरस्थेयसी कुक्षौ क्षोभमवाप्स्यति त्रिभुवन रुद्धैरमीभिः
क्रमात् । इत्यखल्पविकल्पमीलितमतेः कण्ठे लुठन्तो मुहुः
क्रोडाकारधरस्य कैटभजितः श्वासानिलाः पान्तु वः ॥ ३६ ॥
भूयादेष सता हिताय भगवान्कोलावतारो हरिः सिन्धोः
क्लेशमपास्य यस्य दशनप्रान्ते नटन्त्या भुवः । तारा हारति
वारिदस्तिलकति खर्वाहिनी माल्यति क्रीडादर्पणति क्षपा-
पतिरहर्देवश्च ताटङ्कति ॥ ३७ ॥ लीने श्रोत्रैकदेशे नभसि
नयनयोस्तेजसि कापि नष्टे श्वासआसोपमुक्ते मरुति जल-
निधौ पादरन्ध्राधपीते । पोत्रप्रान्तैकरोमान्तरविवरगता
मार्गतश्चक्रपाणे, क्रोडाकारस्य पृथ्वीमकलितविभव वैभव वः
पुनातु ॥ ३८ ॥ सिन्धुष्वङ्गावगाहः खुरविवरविशत्तुच्छ-
तोयेषु नासः प्राप्ताः पातालपङ्के न लुठितरुचयः पोत्रमात्रोप-
योगात् । दष्टाविष्टेषु नासः शिखरिषु च पुनः स्कन्धकण्ड-
विनोदो येनोद्धारे धरित्र्याः स जयति विमुताविघ्नितेच्छो
वराहः ॥ ३९ ॥ केदानीं दर्पितास्ते धनमदमदिरामोदिनो
दिग्द्विपेन्द्रा हे मेरो मन्दराद्रे मलय हिमगिरे साधु वः
क्षमाधरत्वम् । शेष श्लाघ्योऽसि दीर्घैः पृथुभुवनभरोच्चण्ड-
शौण्डैः शिरोभिः शसन्सोत्पासमुच्चैरिति धरणिभृतः पातु
युष्मान्वराहः ॥ ४० ॥

नृसिंहः

सुरासुरशिरोरत्नकान्तिविच्छुरिताङ्गये । नमस्त्रिभुवने-
शाय हरये सिंहरूपिणे ॥ ४१ ॥ शत्रोः प्राणानिलाः
पञ्च वयं दश जयोऽत्र कः । इति कोपादिवाताभ्राः
पान्तु वो नृहरेर्नखाः ॥ ४२ ॥ प्रोज्ज्वलज्ज्वलनज्वालाविक-
टोरुसटाच्छटः । श्वासक्षिप्तकुलक्षमाभृत्पातु वो नरकेसरी
॥ ४३ ॥ व्याधूतकेसरसटाविकरालवक्रं हस्ताग्रविस्फुरितश-
ङ्खगदासिचक्रम् । आविष्कृतं सपदि येन नृसिंहरूपं नारा-
यण तमपि विश्वसृज नमामि ॥ ४४ ॥ दैत्यास्थिपञ्जरवि-
दारणलब्धरन्ध्ररक्ताम्बुनिर्जरसरिद्धनजातपङ्काः । बालेन्दु-
कोटिकुटिलाः शुक्रचक्षुभासा रक्षन्तु सिंहवपुषो नखरा
हरेर्वः ॥ ४५ ॥ दिश्यात्सुख नरहरिर्भुवनैकवीरो यस्याहवे
दितिसुतोदलनोद्यतस्य । क्रोधोद्धत मुखमवेक्षितुमक्षमत्व
जानेऽभवज्जिनखेष्वपि यन्नतास्ते ॥ ४६ ॥ वपुर्दलेनसञ्ज-
मात्स्वनखरं प्रविष्टे रिपौ क यात इति विस्मयात्प्रहित-
लोचनः सर्वतः । वृथेति करताडनान्निपतितं पुरो दानव
निरीक्ष्य भुवि रेणुवज्जयति जातहासो हरिः ॥ ४७ ॥
चटच्चटिति चर्मणि च्छमिति चोच्छलच्छोणिते धगद्धगिति

मेदसि स्फुटरवोऽस्थिनि घ्रागिति । पुनातु भवतो हरेरमर-
वैरिवक्षःस्थलकण्ठकर्जपञ्जरकर्कचकाषजन्मानलः ॥ ४८ ॥
ससत्वरमितस्ततस्ततैर्विहस्तहस्तावीनिकृत्तसुरशत्रुहर्क्षतज-
सिक्तवक्षःस्थलः । स्फुरद्वरगभस्तिभिः स्थगितसप्तसप्तियुति
समस्तनिर्गमस्तुतो नृहरिरस्तु नः स्वस्तये ॥ ४९ ॥ चच्च-
च्चण्डनखाग्रभेदविगलदैत्येन्द्रवक्षःक्षरद्रक्ताभ्यक्तमुपाटलोद्धट-
सटासन्नान्तभीमाननः । तिर्यक्कण्ठकटोरघोषघटनासर्वाङ्ग-
खर्वोभवदिङ्मातङ्गनिरीक्षितो विजयते वैकुण्ठकण्ठीरवः
॥ ५० ॥ दष्टासर्कटवक्रकन्दरलज्जिह्वस्य हव्याशनज्वाला-
भासुरभूरिकेसरसटाभारस्य दैत्यद्रुहः । व्यावल्गद्वलवद्विरण्य-
कशिपुक्रोर्डस्थलास्फालनस्फारप्रस्फुटदस्थिपञ्जररवकूरा नखाः
पान्तु वः ॥ ५१ ॥ सोमार्घायितनिष्पिधानदशनः सध्या-
यितान्तर्मुखो बालार्कयितलोचनः सुरधनुर्लैखायितभ्रूलतः ।
अन्तर्नादनिरोधपीवरगलर्बैकूपनिर्घत्तछितारस्फारसटावरुद्ध-
गगनः पायान्नृसिंहः स वः ॥ ५२ ॥ विद्युच्चक्रकरालकेसर-
सटाभारस्य दैत्यद्रुहः शौणन्नेत्रहुताशदम्बरभृतः सिंहाकृतेः
शार्ङ्गिणः । विस्फूर्जद्गलार्जितर्जितककुम्मातङ्गदर्पोदयाः
संरम्भाः सुखयन्तु वः खरनखक्षुण्णद्विषद्वक्षसः ॥ ५३ ॥
दैत्यानामधिपे नखाङ्कुरकुटीकोणप्रविष्टात्मनि स्फारीभूत-
करालकेसरसटासघातघोराकृतेः । सक्रोधं च सवि-
स्मयं च सगुरुव्रीडं च सान्तःसितं क्रीडाकेसरिणो
हरेर्विजयते तत्कालमालोकितम् ॥ ५४ ॥ किं ^{१५}किं सिंह-
स्ततः किं ^{१६}नरसदृशवपुर्देव चित्र गृहीतो नैतादवक्कापि
जीवोऽद्भुतमुपनय मे देव सप्राप्त एषः । चाप चापं न
चापित्यहहहहहहा कर्कशत्वं नखानामित्थं दैत्येन्द्रवक्षः-
खरनखमुखरैर्जम्भिवान्यः स वोऽव्यात् ॥ ५५ ॥ भूयः कण्ठा-
वधूतिव्यतिकरतरलोत्तर्जनैश्चक्रमालाबालेन्दुक्षुद्रघण्टारणित-
दशदिशादन्तिचीत्कारकारी । अव्याद्वो दैत्यराजप्रथमयम-
पुरीयानघण्टानिनादो नादो दिग्भित्तिभेदप्रसरसरभसः कूट-
कण्ठीरवस्य ॥ ५६ ॥ अन्तःक्रोधोर्जिर्हानज्ज्वलनभवशिखाकार-
जिह्वावलीढप्रौढब्रह्माण्डभाण्डः पृथुभुवनगुहागर्भगम्भीर-
नादः । दृष्यतीरिन्द्रमूर्तिर्मुर्जिदवतु वः सुप्रभामण्डलीभिः
कुर्वन्निधूमैर्धूमध्वजनिचितमिव व्योम रोमच्छटानाम्
॥ ५७ ॥ पायान्मायामृगेन्द्रो जगदखिलमसौ यत्तनूदर्चि-

रचिर्ज्वालाजालावलीढं बत भुवि सकल व्याकुलं किं न भूयात् । न स्याच्चेदाशु तस्याधिकविकटसटाकोटिमिः पाप्यमानादिन्दोरानन्दकन्दात्तदुपरि तुहिनासारसदोहवृष्टिः ॥ ५८ ॥ आदित्याः किं दशैते प्रलयभयकृतः स्वीकृताकाशदेशाः किं वोल्कामण्डलानि त्रिभुवनदहनायोद्यतानीति भीतैः । पायासुर्नारसिंह वपुरमरगणैर्विभ्रतः शार्ङ्गपाणेर्दृष्टा दृष्टासुरोरःस्थलदरणगलद्रक्तरक्ता नखा वः ॥ ५९ ॥

वामनः

अव्याद्वो वामनो यस्य कौस्तुभप्रतिबिम्बिता । कौतुकालोकिनी जाता जाठरीव जगत्रयी ॥ ६० ॥ अङ्घ्रिदण्डो हरेरूर्ध्वमुखिस्तो बलिनिर्ग्रहे । विधिविधेरपद्मस्य नालदण्डो मुदेऽस्तु नः ॥ ६१ ॥ खर्वग्रन्थिविमुक्तसधि विलसद्वक्षःस्फुरत्कौस्तुभ निर्यन्नाभिसरोजकुङ्कुलपुटीगम्भीरैरसामध्वनि । पात्रावासिसमुत्सुकेन बलिना सानन्दमालोकितां पायाद्वः क्रमवर्धमानमहिमाश्चर्यं मुरारेर्वपुः ॥ ६२ ॥ हस्ते शस्त्रकिणाङ्कितोऽरुणविभाकिर्मीरितोरःस्थलो नाभिप्रेङ्खदलिविलोचनयुगप्रोद्भूतशीतलातपः । बाहूर्मिश्रितवह्निरेष तदिति व्याक्षिप्य वाक्यं कैवेस्तारैर्भयनैर्हरन्बलिमनः पायाजगद्गामनः ॥ ६३ ॥ स्वस्ति स्वागतमर्थ्यहं वद विभो किं दीयता मेदिनी का मात्रा मम विक्रमत्रयपदं दत्तं जलं दीयताम् । मा देहीत्युशनाब्रवीद्धरिरयं पात्र किमस्मात्परं चेत्येव बलिनार्चितो मखमुखे पायात्स वो वामनः ॥ ६४ ॥ स्वामी सन्भुवनत्रयस्य विकृति नीतोऽसि किं याञ्जया यद्वा विश्वसृजा त्वयैव न कृत तदीयता ते कुतः । दान श्रेष्ठतमाय तुभ्यमतुल बन्धाय नो मुक्तये विज्ञप्तो बलिना निरुत्तरतया ह्रीतो हरिः पातु वः ॥ ६५ ॥ ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः शतधृतिभवनाम्मोरुहो नालदण्डः क्षोणीनौकूपदण्डः क्षरदमरसरित्यट्टिकाकेतुदण्डः । ज्योतिश्चक्रैर्क्षदण्डस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रिदण्डः श्रेयस्त्रैविक्रमैस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणा कालदण्डः ॥ ६६ ॥ यस्मादाक्रामतो द्या गूर्गडमणिशिलाकेतुदण्डायमानादौश्रयोतन्त्याबभासे सुरसरिदमला वैजयन्तीव कान्ता । भूमिष्ठो यस्तथान्यो भुवनगृहमहास्तम्भशोभा दधानः पातामेतौ पयो-

जोदरललिततलौ पङ्कजाक्षस्य पादौ ॥ ६७ ॥ कस्त्वं ब्रह्मन्नपूर्वः क्व च तव वसतिर्याऽखिला ब्रह्मसृष्टिः कस्ते नाथो ह्यनाथः क्व च तव जनको नैव तातं स्मरामि । किं तेऽभीष्टं ददामि त्रिपदपरिमिता भूमिरल्पं किमेतत्रैलोक्यं भावगर्भं बलिमिदमवदद्वामनो वः स पायात् ॥ ६८ ॥

परशुरामः

कुलाचला यस्य मही द्विजेभ्यः प्रयच्छतः सीमैदृषस्वमापुः । बभूवुरैतसर्गजलं समुद्राः स रैणुकेयः श्रियमातनोतु ॥ ६९ ॥ किं दोर्म्या किमु कौमुकोपनिषदा भैरवप्रसादेन किं किं वेदाधिगमेन भास्वति भृगोर्वशे च किं जन्मना । किं वानेन ममाद्भुतेन तपसा पीडा कृतान्तोऽपि चेद्विप्राणा कुरुतेऽन्तरित्यनुशयो रामस्य पुष्पातु वः ॥ ७० ॥ नाशिष्यः किमभूद्भवः किमभवत्तापत्रिणी रेणुका नाभूद्विश्वमकार्मुक किमिति वः प्रीणातु रामत्रपा । विप्राणा प्रतिमन्दिर मणिगणोन्मिश्राणि दण्डाहतेनाब्धीना स मया यमोऽपि महिषेणाम्भासि नोद्वाहितः ॥ ७१ ॥ पायाद्वो जमदग्निवंशतिलको वीर्यतालकृतो रामो नाम मुनीश्वरो नृपववे भास्वत्कुठारायुधः । येनाशेषहताहिताङ्गरुधिरैः सतर्पिताः पूर्वजा भक्त्या चाश्वमखे समुद्रवसना भूर्हन्तैकरीकृता ॥ ७२ ॥ द्वारे कल्पतरुं गृहे सुरगवीं चिन्तामणीनङ्गदे पीयूष सरसीषु विप्रवदने विद्याश्चतस्रो दश । एवं कर्तुमयं तपस्यति भृगोर्वशावतसो मुनिः पायाद्वोऽखिलराजकक्षयकरो भूदेवभूषामणिः ॥ ७३ ॥ नो सध्या समुपासते यदि तदा लोकपवादाद्भय सा चेत्स्वीक्रियते भविष्यति तदा राजन्यबीजे नति । इत्थं चिन्तयतश्चिर भृगुपतेर्निःश्वासकोष्णीकृतो नेत्रान्तःप्रतिबिम्बशोणसलिलः संध्याञ्जलिः पातु वः ॥ ७४ ॥

रामचन्द्रः

वन्दामहे महेशानचण्डकोदण्डखण्डनम् । जानकीहृदयानन्दचन्दनं रघुनन्दनम् ॥ ७५ ॥ नमो रामपदाम्भोज रेणवो यत्र सततम् । कुर्वन्ति कुमुदप्रीतिमरण्यगृहमेधिनः ॥ ७६ ॥ स्वर्णैणाजिनशयनो योजितनयनो

१ वन्धने २ आसनम् ३ ब्रह्मण सामवेदध्वनि ४ यतो हरेर्भगवतो हृदये कौस्तुभमणिर्लोहितच्छविरस्ति, अतस्तत्प्रभाभिर्कुरुितव वक्षःस्थलस्यापीति भावः ५ यतो हरेर्नाभौ कमल वर्तते, अतस्तत्र तत्सुरभिगन्धलोपतया भ्रमरागमन घटत एवेति भावः ६ लहरी ७ शुक्रस्य ८ ब्रह्मा ९ गुणवृक्ष १० नाभिक्षेप्यदारुदण्ड ११ त्रिषु लोकेषु पादन्त्यासो यस्य तस्य १२ मरकतमणिनिर्मितध्वजदण्डायमानात् १३ क्षरन्ती १४ पातका १५ आरक्तलाविति भावः

१ यदा ब्राह्मणेभ्यो भूर्दत्ता, तदा तेषां स्वस्वभूमिसीमार्थं कुलपर्वता एवासन्निति भावः २ यदा याचकेभ्यो दानं दीयते, तदा दानात्प्राग्दातुमिच्छासर्गजलं दीयते अतस्तेनैतावदानं दत्तं येन समुद्रा उत्सर्गजलतया भूवन्निति भावः ३ धनुर्वेदविद्याज्ञानरहस्येन ४ यतो महतामनुग्रहस्तदा सफलं स्यात्, यद्युपकारं कस्यचित्कर्तुं शक्येत, परं मया तत्पीडापि निवारिता न भवति, अतः शंभुप्रसादेन किमित्यर्थः ५ यतस्तपसाऽसाध्यमपि साध्यते परं यदि मया तत्कृत्यं नासाधि, तदानेन तपसा किमिति भावः ६ शत्रवः ७ ब्राह्मणेभ्यो देयत्वेन विहितेत्यर्थः 'यासप्रमाणे भिक्षा स्यादत्र यासचतुष्टयम् । अयं चतुर्गुणं प्राहुर्हन्तकारं द्विजोत्तमा ॥' इत्युक्तत्वात् ८ सूर्यः

दशस्यदिग्भागे । मुहुरवलोकितचापः कोऽपि दुर्गप. स नीलिमा गगनम् ॥ ७७ ॥ अविपञ्चवटीकुटीरवर्तिम्फुटिते-
न्दीवरसुन्दरोरुमूर्तिः । अपि लक्ष्मणलोचनैकसख्य भजत
ब्रह्म सरोरुहायताक्षम् ॥ ७८ ॥ कनकनिकपभासा सीतया-
लिङ्गिताङ्गो नवकुवलयदामश्यामवर्णाभिरामः । अभिनव
इव विद्युन्मण्डितो मेघखण्डः शमयतु मम ताप सर्वतो
रामचन्द्रः ॥ ७९ ॥ परिणयविधौ भङ्गत्वनङ्गद्विषो धनु-
ग्रतो जनकसुतया दत्ता कण्ठे स्रज हृदि धारयन् । कुसुम-
धनुषा पाशेनैव प्रसह्य वशीकृतोऽवनतवदनो रामः पाया-
त्रपाविनयान्वितः ॥ ८० ॥ उत्फुल्लामलकोमलोत्पलदलश्या-
माय रामामन.कामाय प्रथमाननिर्मलगुणग्रामाय रामात्मने ।
योगारूढमुनीन्द्रमानससरोरुभाय ससारविध्वसाय स्फुरदो-
जसे रघुकुलोत्तसाय पुसे नमः ॥ ८१ ॥ यो रामो निजघान
वक्षसि रणे त रावण सायकैर्हृदस्य प्रतिवासर वसति सौ
तस्या ह्यय राघवः । यस्मास्ते भुवनावली परिवृता द्वीपैः सम
सप्तभिः स श्रेयो विदधातु नस्त्रिभुवनत्राणैकचिन्तापर
॥ ८२ ॥ राज्य येन पटान्तलग्नतृणवत्यक्त गुरोराज्ञया पाथेय
परिगृह्य कर्मुकवर घोर वन प्रस्थितः । स्वाधीनः शशि-
मौलिचापविपये प्राप्तो न वै विक्रिया पायाद्भ. स विभीषणा-
ग्रजनिहा रामाभिधानो हरिः ॥ ८३ ॥ कारुण्यामृतनीग्मा-
श्रितजनश्रीचातकानन्दद शार्ङ्गाखण्डलचापमम्बुजभवाग्नी-
न्द्रादिबर्हीष्टदम् । चारुस्मेरमुखोलसज्जनकजासौदामिनीशो-
भितं श्रीरामाम्बुदमाश्रयेऽखिलजगत्ससारतापापहम् ॥ ८४ ॥
कूर्मो मूलवदालवालवदपाराशिलतावद्विशो मेघाः पलव-
वत्प्रसूनफलवन्नक्षत्रसूर्येन्दवः । स्वामिन्व्योमतरुः क्रमे मम
कियाञ्छुत्वेति गा मारुतेः सीतान्वेषणमादिशन्दिशतु वो
रामः सलज्ज. श्रियम् ॥ ८५ ॥ एतौ द्वौ दशकण्ठकण्ठ-
कदलीकान्तारकान्तिच्छिदौ वैदेहीकुचकुम्भकुङ्कुमरजःसा-
न्द्ररुणाङ्गाङ्कितौ । लोकत्राणविधानसाधुसवनप्रारम्भयूपौ भुजौ
देयास्तामुरुविक्रमौ रघुपतेः श्रेयासि भूयासि वः ॥ ८६ ॥
बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भङ्गावधि प्रहता ताते कानन-
सेबनावधि कृपा सुग्रीवसख्यावधि । आज्ञा वारिधिबन्धना-
वधि यशो लङ्केशनाशावधि श्रीरामस्य पुनातु लोकवशता
जानक्यपेक्षावधि ॥ ८७ ॥ कल्याणाना निधान कलिमल-
मथनं पावन पावनाना पाथेयं यन्मुमुक्षोः सपदि परपद-
प्राप्तये प्रस्थितस्य । विश्रामस्थानमेक कविवरवचसां जीवन
सज्जनाना वीज धर्मद्रुमस्य प्रभवतु भवता भूतये रामनाम

१ समूह २ सीता. ३ विभीषणस्याग्रजन्मा रावणस्त हन्तीति स
४ वाचम्

॥ ८८ ॥ कल्याणोलाससीमा कलयतु कुशल कालमेघा-
भिरामा काचित्माकेतधामा भवगहनगतिक्लान्तिहारिप्रणामा ।
सौन्दर्यहीणकामा धृतजनकसुतामादगधाङ्गनामा दिशु
प्रख्यातभूमा दिविपदभिनुता देवता रामनामा ॥ ८९ ॥
योऽद्धा योद्धावधीनान्मपटि पैलभुज. सर्वराये परा ये येना-
येनाश्रिताना स्तुतिरवनमितेशानचापेन चापे । लङ्कालकार-
हर्ता ककुभि ककुभि यः कान्तया सीतयासीदुनो दूनोऽथ हृष्ट.
स विभुरवतु वः स्वःसभार्यः सभार्य ॥ ९० ॥ ऋक्षणा
भूरिधाना श्रितमविपतिना प्रस्फुरद्भीमर्तार स्फार नेत्रानलेन
प्रसभनियमितोच्चैपमीनध्वजेन । रौमोयत्तं पुरारे
कुमुदशुचि लसन्नीलसुग्रीवमङ्ग प्लावङ्ग वापि सैन्य दैर्घवदन-
शिरश्छेदहेतु श्रियेऽस्तु ॥ ९१ ॥ यस्तीर्थानामुर्ध्वस्था
गलितमलभर मन्यते स स्वमेव नाज्ञासीजज्ञिरे यन्मम
चरणरज पादपूतान्यमूनि । पादस्पर्शेन कुर्वन्श्रुति विघ-
टितत्रावभावामहल्या कौसल्यासूनुस्त व्यपनयतु स वः
श्रेयसा च श्रिया च ॥ ९२ ॥

सीता

उन्मृष्ट कुचसीमि पञ्चमकर दृष्टा हठालिङ्गनात्कोपो
मास्तु पुनर्लिखाम्यमुमिति स्मेरे रघूणा वरे । कोपेनारुणितो-
ऽश्रुपातदलितः प्रेम्णा च विस्तारितो दत्तो मेथिलकन्यया
दिशतु न. क्षेम कटाक्षाङ्कुरः ॥ ९३ ॥

हनुमान

अशेषलङ्कापतिसैन्यहन्ता श्रीराममेवाचैककर्ता । अने-
कदु खाहतलोकगोप्ता त्वमौ हनुमास्तव सौख्यकर्ता ॥ ९४ ॥
कृतक्रोवे यस्मिन्नमरनगरी मङ्गलरत्ना नवातङ्का लङ्का सम-
जनि वन वृश्चति सति । सदा मीताकान्तप्रणतिमतिविख्या-
तमहिमा हनुमानव्याद्धः कपिकुलशिरोंमण्डनमणिः ॥ ९५ ॥

रामकृष्णौ

त्रातः कौकोदरो येन द्रोघापि करुणात्मना । पूतना-
मारणख्यातः स मेऽस्तु शरणं प्रभुः ॥ ९६ ॥

१ निश्चितम् २ राक्षसान् ३ युद्धे ४ शत्रव ५ भाग्येन
६ प्राप्ता ७ विरहित ८ दु स्थितमना. ९ देवसभास्वामी
१० ऋक्षणा भूकानामविपतिना जाम्बवता, पक्षे, -नक्षत्राणामधि-
पतिना चन्द्रेण ११ भीमस्तारो वानरविशेष, पक्षे, -भीमा तारा
नेत्रकनीनिका १२ नेत्रा नायकेन नलेन नलनाम्ना वानरेण, पक्षे,
नेत्रानलेन तृतीयनेत्राग्निना १३ उच्चा आपो यसिन्स उच्चापो
मीनध्वज समुद्र, पक्षे, -उद्भूतचापो मीनध्वज काम १४ रामा-
यत्त रामचन्द्राधीनम्, पक्षे, -रामाया पार्वत्या अधीनम् १५ कुमुद-
नाम्ना वानरेण शुचि, पक्षे, -कुमुदपुष्पवच्छुचि शुभ्रम् १६ नील
सुग्रीवश्च वानरा, पक्षे, -नीला नीलवर्णा शोभना ग्रीवा १७ दशव-
दनशिरश्छेदहेत्विति सैन्यपक्षे स्फुटम्, अन्यत्र शिवप्रसादनार्थं
रावणेनात्मन शिरासि च्छिन्नानीति प्रसिद्धिः १८ सेवनया
१९ पञ्चमकरम् २० नवभया २१ अदरो भयशून्य काक,
पक्षे, -कालियसर्प २२ पूतनामा पवित्रनामा रणे ख्यातश्च, पक्षे,
पूतनाया राक्षसा मारणेन ख्यातः

मर्दितरावणकसौ सरयूयमुनाविहारिणौ देवौ । अर्पितविप्र-
कुमारौ हरिर्पतिहरिकेतनप्रियौ वन्दे ॥ ९७ ॥ यः पूतना-
मारणलब्धकीर्तिः । कौकोदरो येन विनीतदर्पः । यशोदया-
लंकृतमूर्तिरव्यापतिर्यदूनामथवा रघूणाम् ॥ ९८ ॥

कृष्णः

इन्दीवरदलश्याममिन्दिरानन्दकन्दलम् । वन्दारुजन-
मन्दार वन्देऽहं यदुनन्दनम् ॥ ९९ ॥ देवः पायादपायान्न-
स्मरेन्दीवरलोचनः । ससारध्वान्तविध्वंसहंसकसनिषूदनः
॥ १०० ॥ पान्तु वो जलदश्यामाः शार्ङ्गज्याघातकर्कशाः ।
त्रैलोक्यमण्डपस्तम्भाश्चत्वारो हरिबाहवः ॥ १०१ ॥ दर्पणा-
र्पितमालोक्य मायास्त्रीरूपमात्मनः । आत्मन्येवानुरक्तो वः
शिव दिशतु केशवः ॥ १०२ ॥ हृदय कौस्तुभोद्भासि
हरेः पुष्पातु वः श्रियम् । राधाप्रवेशरोधाय दत्तमुद्रमिव
श्रिया ॥ १०३ ॥ देहि मत्कन्दुक राधे परिधाननिगूहितम् ।
इति विस्मयस्त्रीवी तस्याः कृष्णो मुदेऽस्तु नः ॥ १०४ ॥
चण्डचाणूरदोर्दण्डमण्डलीखण्डमण्डितम् । अव्याहो बाल-
वेषस्य विष्णोर्गोपतनोर्वपुः ॥ १०५ ॥ मीमासाणवसोम
लसदर्क तर्कपद्मस्य । वेदान्तविपिनसिंह वन्दे गोविन्द-
सामिध ब्रह्म ॥ १०६ ॥ अवलोकितमनुमोदितमालिङ्गित-
मङ्गनाभिरनुरागैः । अधिवृन्दावनकुञ्जं मरकतपुञ्ज नमस्यामः
॥ १०७ ॥ मकरीविरचनभङ्गा राधाकुचकलशपीडनव्य-
सनी । ऋजुमपि रेखा लुम्पन्बल्लववेपो हरिर्जयति ॥ १०८ ॥
कठिनतरदामवेष्टनलेखासदेहदायिनो यस्य । राजन्ति वलि-
विमङ्गाः स पातु दामोदरो भवतः ॥ १०९ ॥ खिन्नोऽसि
मुञ्च शैलं बिभ्रमो वयमिति वदत्सु शिथिलभुजः । भरभुज-
विनतबाहुषु गोपेषु हसन्हरिर्जयति ॥ ११० ॥ नीत नवनीत
क्रियदिति पृष्ठो यशोदया कृष्णः । इयदिति गुरुजनससदि
करधृतराधापयोधरः पातु ॥ १११ ॥ राधामधुसूदनयोरनु-
दिनमुपचीयमानस्य । प्रणयतरोरिव कुसुम मिथोऽवलोक-
सित पायात् ॥ ११२ ॥ श्रुतिमपरे स्मृतिमपरे भारतमपरे
भजन्तु भवभीताः । अहमिह नन्द वन्दे यस्यालन्दे पर
ब्रह्म ॥ ११३ ॥ तप्त कैर्न तपोभिः फलित तद्गोपबाला-
नाम् । लोचनयुगले यासामञ्जनमासीन्निरञ्जन ब्रह्म ॥ ११४ ॥
मदमयमदमयदुरागं यमुनामवतीर्य वीर्यशाली यः । मम
रतिममरतिरस्कृतिशमनपरः स क्रियाकृष्णः ॥ ११५ ॥
स्तनधयन्तं जननीमुखाब्ज विलोक्य मन्दस्मितमुज्ज्वला-

ङ्गम् । स्पृशन्तमन्य स्तनमङ्गुलीभिर्वन्दे यशोदाङ्गगत
मुकुन्दम् ॥ ११६ ॥ भुजप्रभादण्ड इवोर्ध्वगामी स पातु
वः कसरिपो कृपाणः । यः पाञ्चजन्यप्रतिबिम्बभङ्गा धारा-
म्भसः फेनमिव व्यनक्ति ॥ ११७ ॥ विहाय पीयूषरस
मुनीश्वरा ममाङ्घ्रिजाजीवरस पिवन्ति किम् । इति स्वपादा-
म्बुजपानकौतुकी स गोपबालः श्रियमातनोतु वः ॥ ११८ ॥
त्रिलिख्य सत्याकुचकुम्भसीम्नि पत्रावलिन्यासमिषेण राधाम् ।
लीलारविन्देन तथा सरोष पायद्विटः कोऽप्यमिह न्यमानः
॥ ११९ ॥ स पातु वो यस्य हतावशेषास्तुल्यवर्णाञ्जन-
रञ्जितेषु । लावण्ययुक्तेष्वपि विव्रसन्ति दैत्याः स्वकान्ता-
नयनोत्पलेषु ॥ १२० ॥ कुञ्चिताधरपुटेन पूरयन्वशिकां
प्रचलदङ्गुलिकम् । मोहयन्निखिलवामलोचनाः पातु कोऽपि
नवनीरदच्छविः ॥ १२१ ॥ अतसीकुसुमोपमेयकान्तिर्यमुना-
तीरकदम्बमध्यवती । नवगोपवधूविनोदशाली वनमाली
वितनोतु मङ्गल वः ॥ १२२ ॥ गायन्तीना गोपसीमन्ति-
नीना स्फीताकाङ्क्षामक्षिरोलम्बमालाम् । निश्चाश्वल्यामात्म-
वक्रारविन्दे कुर्वन्व्यादेवकीनन्दनो वः ॥ १२३ ॥ पुञ्जी-
भूत प्रेम गोपाङ्गनाना मूर्तीभूत भागधेय यदूनाम् ।
एकीभूत गुसवन्ति श्रुतीना श्यामीभूत ब्रह्म मे सनिध-
त्ताम् ॥ १२४ ॥ आनन्दमादधतमायतलोचनानामानील-
मावलितकधरमात्तवशम् । आपादमासुकुटमाकलितामृतौघ-
माकारमाकलयतामुपमान्तर नः ॥ १२५ ॥ त्वा पातु
नीलनलिनीदलदामकान्तेः कृष्णस्य पाणिसरसीरुहकोश-
बन्धः । राधाकपोलमकरीलिखनेषु योऽप्य कर्णावतसकमल
विपुलीचकार ॥ १२६ ॥ उत्फुलमानसरसीरुहचारुमध्य-
निर्यन्मधुव्रतभरद्युतिहारिणीभिः । राधाविलोचनकटाक्षपर-
म्पराभिर्दृष्टो हरिस्तव सुखानि तनोतु कामम् ॥ १२७ ॥
गोवर्धनोद्धरणहृष्टसमस्तगोपनानास्तुतिश्रवणलज्जितमानसस्य ।
स्मृत्वा वराहवपुर्निन्दुकलाप्रकाशदंष्ट्रोद्धृतक्षिति हरेरवतु स्मित
व ॥ १२८ ॥ अभिनवनवनीतप्रीतमाताम्रनेत्र विकचनलिन-
लक्ष्मीस्पर्धि सानन्दवक्रम् । हृदयभवनमध्ये योगिभिर्ध्यान-
गम्य नवगगनतमालश्यामल कचिदीडे ॥ १२९ ॥ अभि-
नवनवनीतस्निग्धमापीतदुग्ध दधिकणपरिदिग्ध सुग्धमङ्ग
मुरारेः । दिशतु भुवनकृच्छ्रच्छेदितापिच्छगुच्छच्छवि
नवशिखिपिच्छालाञ्छित वाञ्छित वः ॥ १३० ॥ कनककल-
शस्वच्छे राधापयोधरमण्डले नवजलधरश्यामामात्मद्युति प्रति-
बिम्बिताम् । असितसिचयप्रान्तभ्रान्त्या मुहुर्मुहुरत्क्षिपञ्जयति
जनितव्रीडाहामप्रियाहसितो हरि ॥ १३१ ॥

१ अर्जुन २ पूतनाया मारणेन लब्धा कीर्तिर्येन, पक्षे-
वित्रनामा, रणे लब्धा कीर्तिश्च येन. ३ कालिय सर्प, पक्षे-
धृष्ट काक ४ यशोदया मात्रालङ्घनो देहो यस्य, पक्षे-यशमा
दयया चालङ्घनो देहो यस्य. ५ धारयाम

ललितगमना नार्यो रौजन्मनोजनितान्तभाः सुरतिसदृशताः
 सैनमुख्यो भवानपि तद्गुणे । वनभुवमितो गोहादेको न
 गच्छतु मा विनेत्यसकृदुदितः पुत्रः पित्रा जयत्यनघो हरिः
 ॥ १३२ ॥ देवः पायात्पयसि विर्मले यामुने मँज्जतीना याच-
 न्तीनामनुनयपदैर्वञ्चितान्यशुकानि । लज्जालोलैरलसवलितै-
 रुन्मिषत्पञ्चबाणैर्गोपस्त्रीणा नयनकुसुमैरञ्चितः केशवो नः
 ॥ १३३ ॥ वृन्दारण्ये तपनतनयातीरवानीरकुञ्जे गुञ्जन्मञ्जुभ्रमर-
 पटलीकाकलीकेलिभाजि । आभीराणा मधुरमुरलीनादस-
 मोहिताना मध्ये क्रीडन्नवतु नियत नन्दगोपालबालः ॥ १३४ ॥
 शिरश्छाया कृष्णः क्षणमकृत राधाचरणयोर्भुजावलिच्छाया-
 मियमपि तदीयप्रतिकृतौ । इति क्रीडाकोपे निभृतमुभयो-
 रप्यनुनयप्रसादौ जीयास्तामपि गुरुममक्ष स्थितवतो ॥ १३५ ॥
 अवेमव्यापाराकलनमर्तुरीस्पर्शमचिरादनुन्मीलत्तन्तुप्रकरघट-
 नायासमसकृत् । विषीदत्पाञ्चालीविपदपनयैकप्रणयिनः पटाना
 निर्माणं पतंगपतिकेतोरवतु नः ॥ १३६ ॥ कपोले पत्राली पुल-
 किनि विधातु व्यवसितः स्वय श्रीराधायाः करकलितवर्तिर्म-
 धुरिपुः । अभूद्वेन्दौ यन्निहितनयनः कम्पितभुजस्तदेतत्सा-
 मर्थ्यं तदभिनवरूपस्य जयति ॥ १३७ ॥ जयश्रीविन्यस्तैर्महितै-
 इव मन्दारकुसुमैः स्वय सिन्दूरेण द्विप्रणमुदा मुद्रित इव ।
 भुजापीडक्रीडाहृतकुवलयपीडकरिणः प्रकीर्णासृग्बिन्दुर्जयति
 मुजदण्डो मुरजितः ॥ १३८ ॥ सुपर्णः स्वर्णाद्रौ रचितम-
 णिशृङ्गे जलधिजामुखाम्भोजे भृङ्गो निगमविलसत्पञ्जरशुकः ।
 त्रिलोकीकस्तूरीतिलककमनीयो व्रजवधूविहारी श्रीकृष्णो
 दिशतु भवता शर्म सततम् ॥ १३९ ॥ क यासि खलु
 चौरिके प्रमुषित स्फुट दृश्यते द्वितीयमिह मामक वहसि
 कन्दुक कञ्चुके । त्यजेति नवगोपिकाकुचयुगं प्रमथन्बलाल-
 सत्पलकपञ्जरो जयति गोकुले केशवः ॥ १४० ॥ मेघैर्म-
 दुरैर्मम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमैर्नक्तं^१ भीरुरयं त्वमेव
 तदिमं राधे गृहं प्रापय । इत्थ नन्दनिदेशतश्चलितयोः

प्रत्यध्वकुञ्जद्रुम राधामाधवयोर्यजयन्ति यमुनाकूले रंहःकेलयः
 ॥ १४१ ॥ कौन्तेर्यस्य सहायता करुणया गत्वा विनीता-
 त्मनो येनोद्धृतसत्पथः कुरुपतिश्चक्रे कृतान्तौतिथिः ।
 त्रैलोक्यस्थितिसूत्रधारतिलको देवः सदा सपदे साधूनामसु-
 राधिनाथमथनः स्ताद्देवकीनन्दनः ॥ १४२ ॥ आताम्रे नयने
 स्फुरन्कुचभरः श्वासो न विश्राम्यति स्वेदाम्भःकणदन्तुर
 तव मुख हेतुस्तु नो लक्ष्यते । धिक्को वेद मनः स्त्रिया
 इति गिरा रुष्टा प्रिया भीषयंस्तस्यास्तत्क्षणकातरेक्षणपरिस्पृष्टो
 हरिः पातु वः ॥ १४३ ॥ ससक्तानिव पातुमौपनिषदव्या-
 हारमाध्वीरसामुन्मार्थं व्रजसुन्दरीकुचतटीपाटीरेणुनिव ।
 उन्मीलनमुरलीनिनादबहुलामोदोपसीदद्गवीजिह्वालीढमलीक-
 बल्लवशिरोः पादाम्बुज पातु वः ॥ १४४ ॥ कृष्णो गोरस-
 चौर्यमम्ब कुरुते किं कृष्ण मातः सुरापानं न प्रकरोमि राम
 किमिदं नाहं परस्त्रीरतः । किं गोविन्द वदत्यसौ हलधरो
 मिथ्येति ता व्याहरन्गोपीगोपकदम्बक विहसयन्मुग्धो मुकु-
 न्दोऽवतु ॥ १४५ ॥ मातर्स्तेर्णकरक्षणाय यमुनाकच्छं
 न गच्छाम्यह कस्माद्वत्स पिनष्टि पीवरकुचद्वन्द्वेन
 गोपीजनः । भ्रूसञ्जाविनिवारितोऽपि बहुशो जल्पन्यशो-
 दाग्रतो गोपीपाणिसरोजमुद्रितमुखो गोपीपतिः पातु वः
 ॥ १४६ ॥ कासि त्वं वद चौर्यकारिणि कुतः कस्त्व
 पुरो यामिकः किं ब्रूषे मुषितौ सुवर्णकलशौ भूपस्य केन
 त्वया । कुत्र स्तः प्रकट्यै तवाञ्चलतटे कुत्रेति तत्पश्यता-
 मित्युक्ते धृतबल्लवीकुचयुगस्त्वा पातु पीताम्बरः ॥ १४७ ॥
 कृष्ण त्वं पठ किं पठामि ननु रे शास्त्र किमु ज्ञायते तत्त्वं
 कस्य विभोः स कस्त्रिभुवनाधीशश्च तेनापि किम् । ज्ञानं
 भक्तिरथो विरक्तिरनया किं मुक्तिरेवास्तु ते दध्यादीनि
 भजामि मातुरुदितं वाक्यं हरेः पातु वः ॥ १४८ ॥ कृष्ण
 त्व नवयौवनोऽसि चपलाः प्रायेण गोपाङ्गनाः कसो भूपति-
 रब्जनालमृदुलप्रीवा वय गोदुहः । तच्चाचैऽञ्जलिना भवन्त-
 मधुना वृन्दावन मद्भिना मा यासीरिति नन्दगोपवचसा
 नम्रो हरिः पातु वः ॥ १४९ ॥ कस्त्वं कृष्णमवेहि मां
 किमिह ते मन्मन्दिराशङ्कया युक्तं तन्नवनीतभाजनपुटे
 न्यस्तः किमर्थं करः । कर्तुं तत्र पिपीलिकापनयनं सुसाः
 किमुद्धोधिता बाला वत्सगतिं विवेक्तुमिति सजत्यन्ह्रिः पातु
 वः ॥ १५० ॥ स्वामी सुरधरतो वन घनमिदं बालाहमेका-
 किनी क्षोणीमावृणुते तमालमलिनच्छाया तमःसंहतिः ।
 तन्मे सुन्दर कृष्ण मुख सहसा वत्मेति गोप्या गिरः श्रुत्वा

१ गोपीपक्षे, -ललित गमन यासा ता, कृष्णपक्षे ललिते मे गाने
 मनो यस्य स २ स्त्रिय, पक्षे, -नास्त्यार्य श्रेष्ठो यस्मात्स
 ३ राजता मनोजेन मदनेन नितान्तात्यन्ता भा कान्तिर्यासा ता,
 पक्षे, -राजन्मनोजनि शोभमानमदनस्तान्तो म्लानो यस्यास्तादृशी
 भा यस्य स ४ शोभायमानया रत्या कामपत्न्या सदृश, पक्षे, -
 सुष्ठु रतौ रमणे योग्य ५ सन्ति शोभनानि सुखान्याननानि
 यासां ता, पक्षे, -सत्सु प्रशस्तेषु केलिचतुरेषु मुख्य ६ स्वच्छे
 ७ स्नान कुर्वतीनाम् ८ वेमा वक्ष्यन्तिदण्डस्तब्धपाररहितम्
 ९ तुरी तन्तुवायाना यन्त्रविशेष, तत्स्पर्श विना १० पतया
 पक्षिणस्तेषा पतिर्गर्ह स केतुर्यस्य तस्य कृष्णस्येत्यर्थ ११ विशिष्टे
 १२ पूजित १३ चित्रित १४ रक्तविन्दु १५ व्याप्तमित्यर्थ
 १६ रात्रौ.

१ एकान्तक्रीडा २ युधिष्ठिरस्य ३ मारित ४ वृषबालः
 ५ नगररक्षक

ता परिरभ्य मन्मथकलासक्तो हरिः पातु वः ॥ १५१ ॥
 मातः किं यदुनाथ देहि चैषक किं तेन पातु पयस्तन्नास्त्यद्य
 कदास्ति तन्नृशि निशा का बान्धकारोदये । आमील्याक्षि-
 युग निशाप्युपगता देहीति मातुः पुनर्वक्षोजाम्बरकर्षणोद्यत-
 करः कृष्णः स पुष्पातु नः ॥ १५२ ॥ अर्धोन्मीलितलोच-
 नस्य पिवतः पर्यासमेक स्तन सद्यः प्रस्रुतदुग्धदिग्धमपर हस्तेन
 समार्जतः । मात्रा चाङ्गुलिलालितस्य चिबुके सेरायमाणे मुखे
 विष्णोः क्षीरकणाम्बुधामववला दन्तद्युतिः पातु वः ॥ १५३ ॥
 गच्छाम्यच्युत दर्शनेन भवतः किं तृप्तिरुपयते किं त्वेव
 विर्जनस्थयोर्हृतजनः सभावयत्यन्यथा । इत्यामन्नमैङ्गि-
 सूचितवृथाप्रस्थानखेदालसामाश्लिष्यन्पुलकाङ्कुराश्चितवपुर्गोपी
 हरिः पातु वः ॥ १५४ ॥ रौमो नाम बभूव ह्यु तदबला सीतेति
 हुतौ पितुर्वाचा पञ्चवटीवने निवसतस्तामाहरद्रावण ।
 कृष्णेनेति पुरातनी निजकथामाकर्ण्य मात्रेरिता सौमित्रे क
 धनुर्धनुर्धनुरिति प्रोक्ता गिरः पान्तु वः ॥ १५५ ॥ कोऽय
 द्वारि हरिः प्रबाह्युपवन शाखामृगस्यात्र किं कृष्णोऽह दयिते
 बिभेमि सुतरा कृष्णादहं वानरात् । रावेऽह मधुसूदनो व्रज
 लता तामेव पुष्पान्वितामिथ निर्वचनीकृतो दयितया ह्रीणो
 हरिः पातु वः ॥ १५६ ॥ पीठे पीठनिषण्णबालकगले
 तिष्ठन्सगोपालको र्यन्नान्तःस्थितदुग्धभाण्डमवभिद्याच्छाद्य
 घण्टारवम् । वक्रोपान्तकृताञ्जलिः कृतशिरःकम्प पिवन्त्यः पयः
 पायादागतगोपिकानयनयोर्गण्डूषफूत्कारकृत् ॥ १५७ ॥
 पञ्चे त्वन्नयने स्मरामि सततं भावो भवत्कुन्तले नीले मुखति
 किं करोमि मंहितैः क्रीतोऽस्मि ते विभ्रमैः । इत्युत्स्वप्रवचो
 निशम्य सत्पुत्रा निर्भरिसितो राधया कृष्णस्तत्परमेव तद्वपदि-
 शन्क्रीडाविटः पातु वः ॥ १५८ ॥ दृष्ट्वा केशव गोपैर्ग-
 हृतया किञ्चिन्न दृष्ट मया तेनात्र स्खलितस्मि नथ पतिता
 किं नाम नालम्बसे । एकस्त्व विषमेषुखिन्नमनसा सर्वावलाना
 गतिर्गोप्यैव गदितः सैलेशमवर्ताद्गोष्ठे हरिर्वश्विरम् ॥ १५९ ॥
 केयं भाग्यवती तवोरसि मणी ब्रूषेऽर्घवर्ण विना कृत्वास्याः

प्रथमं विना क सहजो वर्णो मणेस्तादृशः । स्त्रीरूप कथमस्य
 लिङ्गनियमात्पृच्छामि बन्धाकृति मुग्धे त्वत्प्रतिबिम्बमित्यपल-
 पन्नाधा हरिः पातु वः ॥ १६० ॥ या दृष्ट्वा यमुना पिपासु-
 रनिश व्यूहो गवा गाहते विद्युत्त्वानिति नीलकण्ठनिवहो या
 द्रष्टुमुत्कण्ठते । उत्तसाय तमालपल्लवमिति च्छिन्दन्ति या
 गोपिकाः कान्तिः कालियशामनस्य वपुषः सा पावनी पातु
 वः ॥ १६१ ॥ श्रीमद्रोपवधूस्वयग्रहपरिष्वङ्गेषु तुङ्गस्तन
 व्यामर्दादलितेऽपि चन्दनरजसङ्गे वहन्सौरभम् । कश्चिज्जा-
 गरजातरागनयनद्वन्द्वः प्रभाते श्रियं विभ्रत्कामपि वेणुनाद-
 रसिको जाराग्रणी पातु वः ॥ १६२ ॥ कण्ठालिङ्गनमङ्गल
 धनकुचाभोगोपभोगोत्सव श्रोणीसगमसौभग च सतत
 मलेयसीना पुरः । प्राप्नु कोऽयमितिर्ष्ययेव यमुनाकूले बलाद्य
 स्वय गोपीनामहरद्वकूलनिचय कृष्ण स पुष्पातु नः ॥ १६३ ॥
 कृष्णेनाम्ब गतेन रन्तुममकृन्तुद्वक्षिता स्वेच्छया सत्य कृष्ण
 क एवमाह मुंसली मिथ्याम्ब पश्याननम् । व्यादेहीति
 विकासिते च वदने दृष्ट्वा समस्त जगन्माता यस्य जगाम
 विस्मयवद पायात्स व श्रीपति ॥ १६४ ॥ अम्ब श्राम्यसि
 तिष्ठ गोरसमह मश्रामि मन्थानक प्रालम्ब्य स्थितमीश्वरं
 स्रमस दीनाननो वासुकि । मासूय कर्मलालया सुर-
 गण सानन्दमुद्यद्भव रौहुः प्रैक्षत य स वोऽस्तु शिवदो
 गोपालबालो हरि ॥ १६५ ॥ कालिन्ध्याः पुलिनेषु केलि-
 कुपितामुत्सृज्य रासे रंस गच्छन्तीमनुगच्छतोऽश्रुकलुषा कस-
 द्विषो राधिकाम् । तत्पादप्रतिमानिवेशितपदसोद्भूतरोमोद्भूते-
 रक्षुण्णोऽनुनयः प्रसन्नदयितादृष्टस्य पुष्पातु वः ॥ १६६ ॥
 कस ध्वसयते मुरं तिरयते हंस तथा हिंसते बाण क्षीणयते
 बक लघयते पौण्ड्र तथा लुम्पते । भौम क्षामयते बलाढ्यल-
 मिदो दर्प पराकुर्वत क्लिष्ट शिष्टगण प्रणम्रमवते कृष्णाय
 तुभ्य नमः ॥ १६७ ॥ रासोह्लासभरेण विभ्रमभृतामभीर-
 वामभ्रुगर्मभ्यर्णो परिरभ्य निर्भरमुगः प्रेमान्वया राधया ।
 साधु त्वद्वदन सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुतिव्याजार्दुद्वेष्ट
 चुम्बितः स्मितमनोहारी हरिः पातु वः ॥ १६८ ॥ साकूत-
 स्मितमाकुलाकुलगलद्वम्बिलमुहसितभ्रूवल्लीकमलीकैर्दर्शित-
 भुजाभूलाधदृष्टस्तनम् । गोपीना निर्भृत निरीक्ष्य
 ललित काचिच्चिर चिन्तयन्नन्तर्मुग्धमनोहरो हरतु वः

१ पानपात्रम् २ एकान्तगतयो ३ रचना ४ यथा माता
 स्वपुत्रप्रस्वापनाय पुरातना कथा कथयति तथा यशोदापि
 राम इति कश्चिद्राजासीदिति वदति सा तच्छ्रुत्वा कृष्णोऽपि हुंकार
 दत्तवान् ५ वानर, पक्षे, -कृष्ण ६ कृष्णवर्ण, पक्षे, -कृष्णनामा
 ७ अमर, पक्षे, -मधुसूदननामा ८ आलम्बमानो रज्जुपञ्जर,
 शिख्य इति प्रसिद्ध ९ हे रमे, पक्षे, -पञ्जरूपे १० पूज्यै ११ गोपे
 त्वयि यो राग आसक्तस्तद्वृत्तयापहृतया, पक्षे, -गवा परागैर्धूलि
 भिर्व्याप्तया १२ युक्तायुक्तम्, पक्षे, -समविषमम् १३ पदित्वम्,
 पक्षे, -पतन प्राप्तम् १४ विषमेषु पञ्चशरस्तेन खिन्नमनसाम्, पक्षे,
 विषमेषु सकटेषु खिन्नमनसम् १५ स्त्रीणाम्, पक्षे, -बलरहितानाम्
 १६ ससृजनम् १७ गोस्थानम् १८ अग्रवर्णो र इति, रमणीयार्थं

१ बलभद्र २ विकासय ३ समुद्रमथने रज्जुकृतस्य मम
 पुनरपि स एव भयकर प्रसङ्ग आगत इति त्रासेन शेष ४ मम सपत्नी
 काचिद्भद्रविष्यतीत्यस्यया ५ अमृतप्राप्तिर्भविष्यतीति धिया
 ६ शिरच्छेदो भविष्यतीति बुद्ध्या ७ रागम् ८ सफला ९ गोपि-
 कानाम् १० समीपम् ११ प्रकटम् १२ उच्चैः कृता १३ जृम्भ
 णादिच्छलेनेत्यर्थः १४ गोप्यभावम्.

केशं नैवः केशवः ॥ १६९ ॥ तिर्यक्कण्ठविलोलमौलि-
तरलोत्तसस्य वशोच्चरद्भीतस्थानकृतावधानललनालक्षैर्न
सलक्षिता । समुग्ध मधुसूदनस्य मधुरे राधासुखेन्दौ
मृदुस्पन्द पल्लविताश्चिर ददतु वः क्षेम कटाक्षोर्मयः
॥ १७० ॥ वृष्टिव्याकुलगोकुलावर्नरसादुद्धृत्य गोवर्धन
विभ्रद्वलववलभाभिरधिकानन्दाच्चिर चुम्बितः । कदपेण
तदर्पिताधरतटीमिन्दूरमुद्राङ्कितो बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवता
श्रेयासि कसद्विष ॥ १७१ ॥ राधासुखमुखारविन्दमधुपल्लै-
लोक्यमौलिस्थलीनेर्पथ्योचितनीलग्रमवनीभारावतारक्षमः ।
स्वच्छन्दब्रजसुन्दरीजनमनन्तोषप्रदोषश्चिर कमध्वसनवृमकेतु-
रवतु त्वा देवकीनन्दन ॥ १७२ ॥ किं विश्राम्यसि कृष्ण
भोगिभवेने भाण्डीरभूमीरुहि आतर्यासि न दृष्टिगोचरमित-
सानन्दनन्दास्पदम् । राधाया वचन तदध्वगमुखान्नन्दान्तिके
गोपतो गोविन्दस्य जयन्ति सायमतिथिप्राशस्त्यगर्भा
गिरः ॥ १७३ ॥ सान्द्रानन्दपुरदरादिदिविषद्वन्दैरमन्दादरा-
दानम्रैर्मुकुटेन्द्रनीलमणिभिः सदर्शितेन्दीवरम् । स्वच्छन्द
मकरन्दसुन्दरगलन्मन्दाकिनीमेदुर श्रीगोविन्दपदारविन्द-
मशुमस्कन्दाय वन्दामहे ॥ १७४ ॥ प्रातर्नीलनिचोल-
मच्युतमुरःसवीतपीताशुक राधायाश्चकितं विलोक्य हसति
स्वैर सखीमण्डले । व्रीडाचञ्चलमञ्जल नयनयोराधाय राधा-
नने स्वादुस्मेरमुखोऽयमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः
॥ १७५ ॥ प्रीति वस्तनुता हरिः कुवलयपीठेन सार्धं रणे
राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुम्भेन समेदवान् । पत्रे बिभ्यति
मीलति क्षणमपि क्षिप्र तदालोकनाद्यामोहेन जित जित
जितमभूद्भूलोलकोलाहलः ॥ १७६ ॥ त्वामप्राप्य मयि स्वय-
वरपरा क्षीरोदतीरोदरे शङ्के सुन्दरि कालकूटमपिवन्मूढो
गृहानीपतिः । इत्थं पूर्वकथाभिरन्यमनसो विक्षिप्य वासोञ्चल
राधायाः स्तनकोरकोपरिलसन्नेत्रो हरिः पातु वः ॥ १७७ ॥
वामासस्थलचुम्बिकुण्डलरुचा जातोत्तरीयच्छवि वशीगीति-
भवत्रिभङ्गवपुष भूलासलीलापरम् । किचित्सस्तशिखण्ड-
शेखरमतिस्निग्धालिनीलालकं राधादिप्रमदाशतावृतमह वन्दे
किशोराकृतिम् ॥ १७८ ॥ अन्तर्मोहनमौलिर्धूर्जनैवलन्मन्दार-

विस्मसनः स्तब्धाकर्षणदृष्टिर्हर्षणमहामन्त्रः कुरङ्गीदशाम् ।
दृष्यद्दानवदूयमानदिविषदुर्वारदुःखापदा अश कसरिपोर्व्यपो-
हयतु वोऽश्रेयासि वशीरवः ॥ १७९ ॥ मौलौ केकिशिखण्डिनी
मधुरिमाधाराधरे वशिनी पीनासे वनमालिनी हृदि लसत्का-
रुण्यकल्लोलिनी । श्रोण्या पीतदुकूलिनी चरणयोर्व्यत्यस्तवि-
न्यासिनी लीला काचन मोहिनी विजयते वृन्दावनावासिनी
॥ १८० ॥ मालाबर्हमनोज्ञकुन्तलभरा वन्यप्रसूनोक्षिता शैले-
यागुरुसक्तचित्रतिलका शश्वन्मनोहारिणीम् । लीलावेणुरवा-
मृतैकरसिका लावण्यलक्ष्मीमयी बाला बालतमालनीलवपुष
वन्दे परा देवताम् ॥ १८१ ॥ असालम्बितवामकुण्डल-
धर मन्दोन्नतभ्रूलत किञ्चित्कुञ्चितकोमलाधरपुट साचिप्र-
सारीक्षणम् । आलोलाङ्गुलिपल्लवैर्मुसलिकामापूरयन्त मुदा
मूले कल्पतरोस्त्रिभङ्गललित ध्याये जगन्मोहनम् ॥ १८२ ॥
कस्तूरीतिलकं ललाटपटले वक्षःस्थले कौस्तुभं नासाग्रे
नवमौक्तिकं करतले वेणुं करे कङ्कणम् । सर्वाङ्गे
हरिचन्दन सुविमल कण्ठे च मुक्तावली विभ्र-
त्स्वीपरिवेष्टितो विजयते गोपालचूडामणिः ॥ १८३ ॥ कालि-
न्दीपुलिनोदरेषु मुसली यावद्गतः क्रीडितु तावत्कैवुरिकापयः
पिव हरे वर्धिष्यते ते शिखा । इत्थं बालतया प्रतारणपराः
श्रुत्वा यशोदागिरः पायाद्वः स्वशिखा स्पृशन्प्रमुदितः क्षीरे-
धर्षपीते हरिः ॥ १८४ ॥ आनन्देन यशोदया समदन
गोपाङ्गनाभिश्चिर साशङ्क बलविद्विषा सकुसुम सिद्धैः
पृथिव्याकुलम् । सेष्यं गोपकुमारकैः सकरुण पौरैः सुरैः
सस्मित यो दृष्टः स पुनातु वो मधुरिपु प्रोत्क्षिप्तगोवर्धनः
॥ १८५ ॥ राधामोहनमन्दिर जिगमिषोश्चन्द्रावलीमन्दि-
राग्राधे क्षेममिति प्रियस्य वचन श्रुत्वाह चन्द्रावली । क्षेम
कस ततः प्रियः प्रकुपितः कंसः क दृष्टस्त्वया राधा केति
तयोः प्रसन्नमनसोर्हसोद्गमः पातु वः ॥ १८६ ॥ दृष्टः क्वापि
स केगवो ब्रजवधूमादाय काचिद्वतः सर्व एव हि वञ्चिताः
खलु वय सोऽन्वषणीयो यदि । द्वे द्वे गच्छत इत्युदीर्य
सहसा राधा गृहीत्वा करे गोपीवेषधरो निकुञ्जभवन
प्राप्तो हरिः पातु वः ॥ १८७ ॥ किं युक्तं बत मामनन्यम-
वस वक्षःस्थलस्थायिनी भक्तमप्यवधूय कर्तुमधुना कान्तास-
हसं तव । इत्युक्त्वा फणभृत्फणामणिगता स्वामेव मत्वा तनु
निद्राच्छेदकर हरेरवतु वो लक्ष्म्या विलक्ष्मसितम् ॥ १८८ ॥
स्वप्रासादितदर्शनामनुनयन्प्राणेश्वरीमादरादसेऽस्मिन्पतितैरपा-
ङ्गवलितैर्यद्वोधितोऽप्यश्रुभिः । प्रत्याप्यस्त्वमतो मया ननु हरे
कोऽयं क्रमव्यत्ययः पातु त्वा ब्रजयोधितेत्यभिहित लज्जाकर

१ तरुण २ अव्यक्तम् ३ किञ्चिच्चलन यथा स्यात्तथा ४ रक्ष-
णम् ५ अनुराग ६ नीलत्वादधरपानकर्तृत्वाच्च ७ अलकार
८ रात्रिसुखे हि नार्थस्तुष्यन्तीति भावः ९ भोगी सर्प तस्य भवने,
पक्षे-भोगिनः शृङ्गारिणो विलासगृहे १० भाण्डीरनाम्नि वटवृक्ष
११ सगोपन कुर्वन् १२ सदर्शित इन्द्रीवरस्य नीलोत्पलस्य भ्रमो
यत्र १३ नाशाय १४ वस्त्रम् १५ परिधानाकृतम् १६ कटाक्ष
१७ बाहने १८ मृते सति १९ चञ्चल २० साधु सार्धवति
शिर कम्पनम् २१ गुम्फितम्
४ सु. र. भा

शार्ङ्गिण ॥ १८९ ॥ अस्मिन्कुञ्जे विनापि प्रचलति पवना-
द्वर्तते कोऽपि नून पश्यामः किं न गत्वेत्यनुसरति गणे
भीतभीतेऽर्भकाणाम् । तस्मिन्नाधासखो व सुखयतु विलस-
लीलया कैटभारिर्व्यातन्वानो मृगारिप्रबलघुरघुरारावरौद्राजि-
नादान् ॥ १९० ॥ अङ्गुल्या क कपाट प्रहरति कुटिले
मौधवः किं वसन्तो नो चैक्री किं कुलालो नहि धरणिधर
किं द्विजिह्वः फणीन्द्रः । नाह घोरोहिमर्दी किमुत खगपति-
नो हारिः किं कपीन्द्र इत्येव सत्यभामाप्रतिवचनजितः
पातु वश्चक्रपाणिः ॥ १९१ ॥ वृन्दारण्ये चरन्ती विभुरपि
सतत भूर्भुवःस्वः सृजन्ती नन्दोद्भूताप्यनादिः शिशुरपि
निगमैर्लक्षिता वीक्षितापि । विद्युल्लेखावनद्रोचमदमलमहा-
म्भोदसच्छायकाया माया पायादपायादविहितमहिमा कापि
पैताम्बरी वः ॥ १९२ ॥ नामोदस्ताखिलामो दमनियमयुजा
यः प्रकामोदवाहस्यामो दर्पाढ्यधामोदयमिलितयशोधारया
मोदते यः । वामोदस्यासदामोदरतरलदृशा दत्तकामोदयो
यः सामोदः श्रीलालामो दलयतु दुरित सोऽत्र दामोदरो
वः ॥ १९३ ॥ मल्लैः शैलेन्द्रकल्पः शिशुरखिलजनैः पुष्पचापो-
ऽङ्गनाभिर्गोपैस्तु प्राकृतात्मा दिवि कुलिशभृता विश्वकायोऽप्र-
मेयः । क्रुद्धः कसेन कालो भयचकितदृशा योगिभिर्ध्वेयमूर्तिर्दृष्टो
रङ्गावतारे हरिरमरजनानन्दकृत्पातु युष्मान् ॥ १९४ ॥

बलभद्रः

निष्पात्याशु हिमाशुमण्डलमधः पीत्वा तदन्त सुधा कृत्वेन
चषक हसन्निति हलापानाय कौतूहलात् । भो देव द्विजरात्रि
मादृशि सुरास्पशोऽपि न श्रेयसे मा मुञ्चेति तदर्थितो हलधरः
पायादपायाज्जगन् ॥ १९५ ॥ प्रेमोन्नामितरेवतीमुखगता-
मास्वाद्य कादम्बरीसुमन्त क्वचिदुत्पतत्क्वचिदपि भ्राम्यत्क्वचि-
त्यस्तलत् । गत्तापाङ्गमधीरलाङ्गलमलिश्यामाग्वराडम्बर क्लेश
नः कवलीकरोतु सकल पाकाभिराम महः ॥ १९६ ॥
उष्णालु क्वचिदर्कधामनि मनाड् निद्रालु शीतानिले हालाना
गृह्यालु चुम्बदसकृलज्जालु जायामुखम् । नित्यं निष्प-
तयालु तिर्यगवनीशय्याशयालु क्षण गीतेभ्यः स्पृहयालु
धाम धवल दीने दयालु श्रेय ॥ १९७ ॥

रुक्मिणी

श्लाघ्याशेषतनुं सुदर्शनकरः सर्वाङ्गलीलाजितत्रैलोक्या
चरणारविन्दललितेनाक्रान्तलोको हरिः । विभ्राणा सुखमिन्दु-
सुन्दररुच चन्द्रात्मचक्षुर्दधत्स्थाने या स्वतनोरपश्यदधिका
सा रुक्मिणी वोऽवतात् ॥ १९८ ॥

राधा

राधा पुनातु जगदच्युतदत्तचित्ता मन्थानमाकलयती
दधिरिक्तपात्रे । यस्याः स्तनस्तवकचूचुकलोलदृष्टिर्देवोऽपि
दोहनधिया वृषभ दुदोह ॥ १९९ ॥ सुधाधाम्नः कान्ति-
स्तव वदनपङ्केरुहगुणैर्जितव म्लानत्व व्रजति सहसा प्राण-
दयिते । वदत्येव कान्ते दिवसविरहातङ्कचकिता तदङ्गे
सलसा तव दिशतु राधा प्रियशतम् ॥ २०० ॥

नन्दकः

सान्द्रा मुद यच्छतु नन्दको वः सोल्लासलक्ष्मीप्रतिबिम्ब
गर्भः । कुर्वन्नचस यमुनाप्रवाहसलीलराधास्मरण सुरारः
॥ २०१ ॥

वेणुः

केङ्काः स्मरकार्मुकश्च सुरतकीडापिकीना रवो झङ्कारो
रतिमञ्जरीमण्डुलिहा लीलाचकरीध्वनिः । तन्व्याः
कञ्चुलिकापसारणभुजाक्षेपस्वलकङ्कणक्रीणः प्रेम तनोतु वो
नववयोलास्याय वेणुम्बनः ॥ २०२ ॥

बुद्धः

षट्चक्रे क्रैमभाः नानापरिगत हृत्पद्ममध्यस्थित
सपश्यन्निष्ठवरूपिण लङ्गवशादात्मानमव्याश्रितः । बुष्माक
मधुसूदनो बुधन्पुर्वारी स भूयान्मुदे यस्तिष्ठत्कर्मलसने
कृतस्त्विवर्बुद्धैकलिङ्गाकृति ॥ २०३ ॥ रेतोरक्तमयान्वमूनि
भविना त्रिण्मूत्रपूर्णोदराण्यालोक्षयेव कलेवराणि विगलतो-
याद्रन्ध्राणि यः । मायाजालेनियन्त्रितानि घृणया नोन्मी-
लयत्यक्षिणी निर्व्याजपणिधाननिश्चलमतिर्बुद्धयै स बुद्धोऽस्तु
वः ॥ २०४ ॥ ध्यानव्याजमुपेत्य चिन्तयसि कामुन्मील्य
चक्षु क्षण पश्यानङ्गशरातुर जनमिम त्रातापि नो रक्षसि ।
मिथ्याकारुणिकोऽसि निर्घृणतरस्वत्तः कुतोऽन्यः पुमाञ्छ-
श्चन्मारवधूमिरित्यभिहितो बुद्धो जिनः पातु वः ॥ २०५ ॥
आबाहूद्रतमण्डलाग्ररुचयः सनद्धवक्षःस्थलाः सोष्माणो
व्रणिनो विपक्षहृदयप्रोन्माथिनः कर्कशाः । उत्सृष्टाम्बरदृष्ट-
विग्रहभरा यस्य स्मराग्रसरा योधा वारवधूस्तनाश्च न दधुः
क्षोभ स वोऽव्याजिनः ॥ २०६ ॥ बद्धा पद्मासनं यो
नयनयुगमिदं न्यस्य नासाग्रदेशे धृत्वा भूतो च शान्तौ
समरसमिलितौ चन्द्रसूर्याख्यवातौ । पश्यन्नन्तर्विशुद्ध

१ द्वारम् २ लक्ष्मीपति, पक्षे, - वसन्त ३ चक्रधारी, पक्षे, -
कुलाल ४ विष्णु, पक्षे, - शेष ५ कृष्णपक्षे, - अहि कालिय,
गरुडपक्षे, - अहिः सर्पः ६ गरुड ७ विष्णु, पक्षे, - वानर
८ सुरापानपात्रम् ९ चन्द्रेण प्रार्थितः

१ शब्द २ मूलाधार-स्वाधिष्ठान मणिपूर-अनाहत-विशुद्धि-आ-
ज्ञाख्यानि षट् चक्राणि ३ परिपाटी ४ वासना ५ व्यासम्
६ चित्तैकाग्र्यवशात् ७ स्थित ८ 'जङ्घाया मध्यभागे तु संश्लेषो
यत्र जङ्घाया । पद्मासनमिति प्रोक्तं तदासनविचक्षणम् ॥' ९ ज्ञानी
१० ज्ञानम् ११ ससारिणाम् १२ बद्धानि १३ चेतःसमाधिना-
१४ शरीरे

किमपि च परमं ज्योतिराकारहीन सौख्याम्भोधौ निमग्नः स दिशतु भवता ज्ञानबोध बुधोऽयम् ॥ २०७ ॥ कामेना-
कृष्य चाप हतपटुपटहं वल्गुभिर्मरवीरैर्भ्रूभङ्गोत्क्षेपजम्भा-
स्मितललितदृशा दिव्यनारीजनेन । सिद्धैः प्रहोत्तमाङ्गैः पुल-
कितवपुषा विस्मयाद्वासवेन ध्यायन्यो योगपीठादचलित
इति व पातु दृष्टो मुनीन्द्रः ॥ २०८ ॥ किं स्याद्वास्वान्न
भानोरमृतघनरससन्दिनः सन्ति पादाः किं वा राका-
शशाङ्को नहि तुहिनरुचिः कुत्रचिन्निष्कलङ्कः । साक्षाच्चिन्ता-
मणिः किं विपुलफलमणेः सौकुमार्यं कुतस्त्यं सदेहान्मुग्ध-
धीभिः प्रथममिति मुनेः पातु दृष्ट वपुर्वः ॥ २०९ ॥

कल्किः

उद्यत्करकरवालः शक्तिमिस्वसने महानिपुणः । कल्कि-
हरिर्वः पायादपायतः कलिनिशान्तोत्थः ॥ २१० ॥ यवनी-
नयनाम्बुधोरणीभिर्धरिणीनामपनीय तापवह्निम् । सुकृतद्रुम-
सेकमाचरन्त धृतकल्क प्रणमामि निर्विकल्पम् ॥ २११ ॥
प्रेङ्खद्वाजितरगुन्मदगजग्राहप्रगल्भं भटव्यावल्गत्स्फुटपुण्ड-
रीकनिलयं डिण्डीरपिण्डावलिम् । म्लेच्छानीकमहार्णवं सुवि-
पुल सद्गमकल्पावधौ यश्चैर्वाभिरिवाभवद्दयतु वः कैल्पानि
कल्की हरिः ॥ २१२ ॥

सूर्यः

खण्डितानेत्रकजालिमञ्जुरञ्जनपण्डिताः । मण्डिताखिल-
दिक्प्रान्ताश्चण्डाशोः पान्तु भानवः ॥ १ ॥ शुक्रतुण्डच्छवि
सवितुश्चण्डरुचेः पुण्डरीकवनबन्धोः । मण्डलमुदित वन्दे
कुण्डलमौखण्डलाशयाः ॥ २ ॥ अतिविततगगनसरणि-
प्रसरणपरिमुक्तविश्रमानन्दः । मरुदुल्लासितसौरभकमलाकर-
हासकृद्रविर्जयति ॥ ३ ॥ प्राचीकुङ्कुमतिलक पूर्वाचल-
रोहणेकमाणिक्यम् । त्रिभुवनगृहैकदीप वन्दे लोकलोचन
देवम् ॥ ४ ॥ कटुभिरपि कठोरचक्रवाकोत्करविरहज्वर-
शान्तिशीतवीर्यैः । तिमिरहतमय महोभिरञ्जयति जग-
ज्जयनौघमुष्णभानुः ॥ ५ ॥ यद्विम्बमम्बरमणिर्यदपां प्रसूति-
र्नक्तं निषिञ्चति यदभिशिखासु भासः । ज्योत्स्ना निशासु
हिमघाम्नि च यन्मयूखाः पूषा पुराणपुरुषः स नमोऽस्तु
तस्मै ॥ ६ ॥ यो रक्ततामतिरामतुल दधानो दिक्प्रौढ-
दारपरिमोहनवासवासः । योपिद्वयीपतिविडम्बनभृत्स शश्व-
त्पायादपायसमुदायहरो रविर्नः ॥ ७ ॥ ब्रह्माण्डसपुटकले-
वरमध्यवर्ति चैतन्यपिण्डमिव मण्डलमस्ति यस्य । आलो-
कितोऽपि दुरितानि निहन्ति यस्तं मार्तण्डमादिपुरुषं प्रण-

१ केनपिण्ड २ खण्डयतु ३ पापानि ४ नायिकाविशेषा
५ कमलम् ६ पूर्वदिशः

मामि नित्यम् ॥ ८ ॥ सिन्दूरस्पृहया स्पृशन्ति करिणा
कुम्भस्थमाधोरणा मिह्री पल्लवशङ्कया विचिनुते सान्द्रद्रुमा
द्रोणिषु । कान्ताः कुङ्कुमगङ्गया करतले मृदन्ति लभं च
यत्तत्तेजः प्रथमोद्भव भ्रमकर सौर चिरं पातु वः ॥ ९ ॥
एकस्मिन्नयने भृगु तपति यः काले स दाहकमो येनात-
न्यत यत्प्रकाशसमयेनैषा पदं दुर्लभम् । सा व्योमावयवस्य
यन्न विदिता लोके गतिः शाश्वती श्रीसूर्यः सुरसेवि-
तोऽपि हि महादेवः स नन्नायताम् ॥ १० ॥
जम्भारातीभकुम्भोद्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुं रक्तैः
सिक्ता इवैधैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य । आयात्या
तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा वो विभूत्यै भूयासु-
र्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भानवीया ॥ ११ ॥
भक्तिप्रहाय दातु सुकुलपुटकुटीकोटरकोडलीना लक्ष्मीमाक-
ष्टुकामा इव कमलवनोद्घाटन कुर्वते ये । कालाकारान्धकारा-
ननपतितजगत्माध्वसध्वसकल्या कल्याणं व क्रियासु किस-
लयरुचयस्ते करा भास्करस्य ॥ १२ ॥ साटोपव्योमहृष्टोषित-
रजनिवणिङ्नायकोन्मुक्तनारा मुक्ताहारापहारात्तरलखगरव-
प्रोत्थिताकीर्तिशान्त्यै । कर्षन्नभोजकुम्भोदरकुहरबहिर्निःसर-
त्पट्पदालीकालव्यालीं करेणाकलयतु दिनकृत्कल्मषोन्मूलनं
व ॥ १३ ॥ चैक्री चक्रारपङ्क्ति हरिरपि च हरीन्धूर्जटिधू-
र्ध्वजान्तार्नक्षं नक्षत्रनाथोऽरुणमपि वरुणः कूबराग्र कुबेरः ।
रहः सङ्घः सुराणां जगदुपकृतये नित्ययुक्तस्य यस्य स्तोति
श्रीतिप्रसन्नोऽन्वहमहिमरुचेः सोऽवतात्सन्दनो वः ॥ १४ ॥
किं छत्रं किं नु रत्न तिलकमुत तथा कुण्डलं कौस्तुभो वा
चक्र वा वारिज वेत्यमरयुवैतिभिर्यद्वलित्वेद्वेदेहे । ऊर्ध्व
मौलौ ललाटे श्रवसि हृदि करे नाभिदेशे च दृष्ट पायात्तद्वो-
र्जबिम्ब स च दनुजरिपुर्वर्धमानः क्रमेण ॥ १५ ॥ शीर्ष-
ार्धणाङ्घ्रिपाणीर्ध्रुगिभिर्यद्वर्धमानैर्धराव्यक्तघोषान्दीर्घार्धतान-
धौघैः पुनरपि घटयत्येक उल्लाघयन् । धर्मागोस्तस्य वो-
ऽन्तर्द्विगुणधर्मेष्टुणानिघ्ननिर्विघ्नवृत्तेर्दत्तार्थाः सिद्धसधैर्विदधतु
घृण्यैः शीघ्रमहोविधातम् ॥ १६ ॥

किरणाः

करजालमपूर्वचेष्टितं वस्तदभीष्टप्रदमस्तु तिग्मभासः । कियते
भवबन्धनाद्विमुक्तिः प्रणतानामुपसेवितेन येन ॥ १७ ॥
युष्माकमम्बरमणेः प्रथमे मयूखास्ते मङ्गलं विदधतुदयराग-

१ इन्द्रः २ क्रयविक्रयस्थानम् ३ विष्णु ४ कीलकः ५ इन्द्रः
६ अश्वान् ७ वानमुखम् ८ चक्र ९ युगधर १० वेगः
११ चूडारत्नम् १२ यतो विष्णोर्नाभिदेशे कमल वर्तते १३ वामना-
कृत्या १४ कुष्ठरोगविशीर्षनासिकापादपाणीन् १५ क्षतविशिष्टैः
१६ शरीरैः १७ चिरकालं प्रस्तान् १८ सूर्यस्य १९ सततकृपाः
२० रश्मयः २१ पापनाशम्

भाज. । कुर्वन्ति ये दिवसजन्ममहोत्सवेषु सिन्दूरपाटल-
मुखीरिव दिक्पुरंध्री. ॥ १८ ॥ सिन्दूराणीय सीदत्कृपण-
कुण्डधूमूर्ध्नि ये सचरन्तः प्रेक्ष्यन्ते दिक्षु शैला शिखरमुवि-
लसत्पद्मरागाङ्गुरा यैः । धुन्वन्ते ध्वान्तधाराः सह दुरित-
चयैर्दूरदृश्या. सुदृश्याः पान्तु त्वा पद्मबन्धोरकरणकिरणाः
पूरणा. पद्मबन्धोः ॥ १९ ॥

तुरगाः

अवतु नः सवितुस्तुरगावली समतिलङ्घिततुङ्गपयोधरा ।
स्फुरितमध्यगतारुणनायका मरकतैकलतेव नभश्चिय. ॥ २० ॥

चन्द्रः

लालयन्तमरविन्दवनानि क्षालयन्तमभितो भुवनानि ।
पालयन्तमथ कोककुलानि ज्योतिषा पतिमह महयामि ॥ १ ॥

१ मेघा , पक्षे, -स्तनौ २ अरुणरूपो नायक मारयिष्यसा,
पक्षे, -अरुण आरक्तो नायको हारमध्यमणि ३ सूर्यतुरगमाणा
हरितवर्णत्वादित्यर्थ

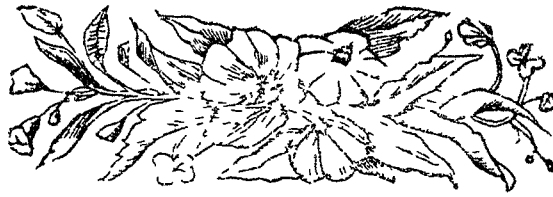
रविमावसते सना क्रियायै सुधया तर्पयते सुरान्पितृश्च । तमसा
निशि मूर्च्छता मिहन्ने हरचूडानिहितात्मने नमस्ते ॥ २ ॥
स्वर्मानुप्रतिवारपारणमिलहन्तौघयैर्ब्रोद्धवश्चैत्रालीर्पतयालुदीधि-
तिसुवासारस्तुषारद्युति. । पुष्पेष्वासनतत्प्रियार्पणयानन्दा-
भिषेकोत्सवे देव प्राप्तसहस्रधारकलशश्रीरस्तु नस्तुष्टये ॥ ३ ॥

पृथिवी

स्वर्गौकोभिरदोनिवासिपुरुषारब्धातिशुद्राध्वरस्वाहाकार-
वपट्क्रियोत्थममृत स्वादीय आदीयते । आम्नायप्रवणैरलंकृति-
जुषेऽमुष्यै मनुष्यै. शुभैर्दिव्यक्षेत्रसरित्पवित्रवपुषे देव्यै
पृथिव्यै नमः ॥ १ ॥

१ गिलनम् २ छिद्रकरणसाधनम् ३ दन्तदशनकृतविवरपरम्परा
४ पतनशीला ५ मदन ६ विवाह ७ देवै

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे प्रथमं मङ्गलाचरणप्रकरणं समाप्तम्

द्वितीयं सामान्यप्रकरणम्

सुभाषितप्रशंसा

भाषासु सुख्या मधुरा दिव्या गीर्वाणभारती । तस्माद्धि
काव्य मधुरं तस्मादपि सुभाषितम् ॥ १ ॥ सुभाषितेन
गीतेन युवतीना च लीलया । मनो न भिद्यते यस्य स
योगी ह्ययवा पशुः ॥ २ ॥ सुभाषितमयैर्द्रव्यैः सग्रहं न
करोति यः । सोऽपि प्रस्तावयज्ञेषु का प्रदास्यति दक्षि-
णाम् ॥ ३ ॥ समारकदुष्टक्षयं द्वे फले ह्यमृतोपमे । सुभा-
षितरसास्वाद सगतिः सुजने जने ॥ ४ ॥ सुभाषितरसा-
स्वादवद्गोमाधकचक्राः । विनापि कामिनीमङ्गं कवयः
सुखमासते ॥ ५ ॥ पृथिव्या ग्रीणि गत्वानि जलमन्त्र
सुभाषितम् । मूढैः पाषाणवण्डेषु रत्नसजा विधीयते ॥ ६ ॥
धर्मो यशो नयो दाक्ष्य मनोहारि सुभाषितम् । इत्यादि-
गुणरत्नानां सग्रही नैवसीदति ॥ ७ ॥ सर्गातमपि साहित्य
मरस्वत्याः स्तनद्वयम् । एकमापातमधुरमन्यदालोचना-
मृतम् ॥ ८ ॥ शिशुर्वेत्ति पशुर्वेत्ति वेत्ति गानरस फणी ।
साहित्यरसमाधुर्यं शंकरो वेत्ति वा न वा ॥ ९ ॥ द्राक्षा-
म्लानमुखी जाना शर्करा चोदमता गता । सुभाषितरसम्याग्रे
सुधा भीता दिव गता ॥ १० ॥ ससदि तदेव भूषण-
मुपकारकमवमरे धनं मुख्यम् । सूक्तं दधति सुवर्णं
कल्याणमनर्घमिह धन्या ॥ ११ ॥ कथमिह मनुष्यजन्मा
सप्रविशति सदसि विरुद्धगमितायाम् । येन न सुभाषिता-
मृतमाह्लादि निपीतमावृणो ॥ १२ ॥ अकलितशब्दालंकृति-
रसुकूला स्खलितपदनिवेशापि । अभिसारिकेव रमयति
संस्ति । सौर्त्कर्म्यशृङ्गारा ॥ १३ ॥ आस्वादितदयिताघर-
सुधासस्येव सूक्तयो मधुराः । अकलितरसालमुकुलो न
कोकिलः कलमुदञ्चयति ॥ १४ ॥ अवसरपठितं सर्वं सुभा-
षितत्वं प्रयात्यसूक्तमपि । क्षुधि कदशनमपि नितरां भोक्तुः

१ प्रसङ्ग २ न नश्यति ३ पाषाणनाम ४ काञ्चनम्, पक्षे,-
मृष्टपदैर्युक्तम् ५ पण्डितपूर्णाया देवयुक्ताया च ६ न कलिता
शब्दस्यालंकृतिर्यथा अनुप्रासादिशब्दालंकृतिरन्यथैव, पक्षे,-अक-
लित शब्दो यथैतादृश्यालंकृतिर्भूषणं यस्या सशब्दभूषणव-
त्त्वेऽन्यस्य ज्ञानं भविष्यतीति धियेति भावः ७ द्रुतं रमप्रत्यायिका,
पक्षे,-नायकचित्तानुकूलवती ८ कूटपदानां ग्रन्थः ९ तत्र,
पक्षे,-स्थानादन्यत्र पठनं यथा स्यात्तथा चरान्विन्यासो यस्या
९ सुभाषितम्, पक्षे,-शोभनोक्तिमती १० उत्कृष्टगालिशृङ्गार-
रसवती, पक्षे,-अहमस्याय ममेति रतिपरिपोषवती ११ मधुरम्
१२ वदति

सपद्यते स्वादु ॥ १५ ॥ यस्य वक्रकुहरे सुभाषितं नास्ति
नाप्यवसरे प्रजल्पति । आगतः सदसि धीमतामसौ लेप्य-
निर्मित इवावभासते ॥ १६ ॥ सुभाषितं हारिं विशत्यधो
गलान्न दुर्जनस्यार्करिपोरिवामृतम् । तदेव धत्ते हृदयेन
सज्जनो हरिर्महोरत्नमिवातिनिर्मलम् ॥ १७ ॥ नायं प्रयाति
विकृतिं विरसो न यः स्यान्न क्षीयते बहुजनैर्नितरा
निपीतः । जाड्यं निहन्ति रुचिमेति करोति वृत्तिं नूनं
सुभाषितरसोऽन्यरसातिशायी ॥ १८ ॥ धन्याः शुचीनि
सुरभीणि गुणोम्भितानि वाग्वीरुधः स्वददोपवनोद्भूतायाः ।
उचित्य सूक्तिकुसुमानि सता विविक्तवर्णानि कर्णपुलिनेष्व-
वतसयन्ति ॥ १९ ॥ किं हारैः किमु कङ्कणैः किमसमैः कर्णा-
वतसैरलं केयूरैर्मणिकुण्डलैरलमलं साडम्बरैर्गम्बरैः । पुसामे-
कमखण्डितं पुनरिदं मन्यामहे मण्डनं यन्निष्पीडितपार्वणा-
मृतकरैस्सन्दोपमाः सूक्तयः ॥ २० ॥ खिन्नं चापि सुभा-
षितेन रमते स्वीयं मनः सर्वदा श्रुत्वान्यस्य सुभाषितं खलु
मनः श्रोतुं पुनर्वाञ्छति । अज्ञाञ्ज्ञानवतोऽप्यनेन हि वशी-
कर्तुं समर्थो भवेत्कर्तव्यो हि सुभाषितस्य मनुजैरावश्यकः
सग्रहः ॥ २१ ॥ सुव्याहृतानि धीराणां फलतः परिचिन्त्य
य । अभ्यवस्यति कार्येषु चिरं यशसि तिष्ठति ॥ २२ ॥
सुव्याहृतानि सूक्तानि सुकृतानि ततस्ततः । सचिन्वन् धीर
आसीत् शिलाहारी गिलं यथा ॥ २३ ॥

विद्याप्रशंसा

अपूर्वः कोऽपि कोशोऽयं विद्यते तव भारति । व्ययतो
बुद्धिमायाति क्षयमायाति सचयात् ॥ १ ॥ अनेकसशयो-
च्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शकम् । सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य
नास्त्यन्ध एव सः ॥ २ ॥ सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुरनु-
त्तमम् । अहार्यत्वादनर्घ्यत्वादक्षयत्वाच्च सर्वदा ॥ ३ ॥
हर्तुं गोचरं याति दत्ता भवति विस्तृता । कल्पान्तेऽपि
न या नश्येत्किमन्यद्विद्यया समम् ॥ ४ ॥ ज्ञातिभिर्वर्ण्यते
नैव चोरेणापि न नीयते । दाने नैव क्षयं याति विद्यारत्नं

१ विले २ पङ्कुरचित ३ राहो ४ कौस्तुभमणि ५ विकारम्
६ मान्धवम् ७ अन्यरसानतिक्रम्य वर्तते इत्यर्थः ८ कर्णभूषणैः
९ अस्त्रादिभिः १० पूर्णं ११ किरणा १२ नास्त्युत्तमं यस्यात्
१३ विमज्जते

यदसेवनीयमसतामैभूतप्रायं सुवर्णविन्यासम् । सुसार्थमयं
काव्यं त्रिविष्टप वा समं विद्मः ॥ २२ ॥ सत्कविरमनाशूषी-
निस्तुषतरशब्दशालिषाकेन । तृमो दयिताधरमपि नाद्रियते
का सुधा दासी ॥ २३ ॥ काव्यसाक्षरमैत्रीर्भाजो न च
कर्कशा न च ग्राम्याः । शब्दा अपि पुरुषा अपि सौधव
एवार्थबोधाय ॥ २४ ॥ अन्तर्गूढानर्थानव्यञ्जयतः प्रसाद-
रहितस्य । सदर्मस्य नदस्य च न रसैः प्रीत्यै रसज्ञानाम्
॥ २५ ॥ आन्तरमिव बहिरिव हि व्यञ्जयितु रसमशेषतः
सततम् । असती सत्कविसूक्तिः काचघटीति त्रय वेद
॥ २६ ॥ न ब्रह्मविद्या न च राज्यलक्ष्मीस्तथा यथैव कविता
कवीनाम् । लोकोत्तरे पुंसि निवेश्यमाना पुत्रीव हर्षं हृदये
करोति ॥ २७ ॥ अनभ्रवृष्टिः श्रवणामृतस्य सरस्वतीविभ्रम-
जन्मभूमिः । वैदर्भीरिति कृतिनामुदेति सौभाग्यलभप्रति-
भूः पदानाम् ॥ २८ ॥ सहोदरा कुङ्कुमकेसराणा भवन्ति
नून कविताविलासा । न शीरदादेशमपास दृष्टेष्वा यद-
न्यत्र मया प्ररोहः ॥ २९ ॥ नमो नमः काव्यरसाय तस्मै
निषिक्तमन्तः पृषतापि यस्य । सुवर्णता वक्रमुपैति साधोर्दु-
र्वर्णता याति च दुर्जनस्य ॥ ३० ॥ अर्थो गिरामपिहित पिहितश्च
कश्चित्सौभाग्यमेति मरहट्टवधूकुचाम् । नान्त्रीपयोधर इवा-
तितरा प्रकाशो नो गुर्जरीस्तन इवातितरा निगूढः ॥ ३१ ॥
रे रे खला शृणुत मद्बचन समस्ताः स्वर्गे सुधास्ति सुलभा
न तु सा भवद्भिः । कुर्मस्तदत्र भवतामुपकारकारि काव्या
मृत पिबत तत्परमादरेण ॥ ३२ ॥ वाणी ममैव सरसा
यदि रञ्जयित्री न प्रार्थये रसविदामवधानदानम् । सायत-
नीषु मकरन्दवतीषु भृङ्गाः किं मल्लिकासु परमन्त्रणमारभन्ते
॥ ३३ ॥ आख्यातनामरचनाचतुरस्रसधिसद्भावलकृतिगुण
सरस सुवृत्तम् । आसेदुषामपि दिं कविपुगवाना तिष्ठत्य-
खण्डमिह काव्यमय शरीरम् ॥ ३४ ॥ सरसपरिषत्कर्णश्राव्यं
कवित्वरसायनं विरसमनसा नेतुं नेहामहे श्रवणान्तिकम् ।
मृगमदरस बिम्बौष्ठीना कठोरकुचोचितं जघननिकटे क्लिञ्जे

१ सहृदयमित्रानाम्, पक्षे, - पापवताम् २ अमृततुल्यम्, पक्षे, -
अमृतबहुलम् ३ शोभनाक्षराणा विन्यासो ग्रथन यत्र, पक्षे, -
सुवर्णमयम् ४ शोभनरसार्थप्रचुरम्, पक्षे, - देवसमूहबहुलम्
५ प्रस्फोटनम् ६ निर्दोष ७ निर्दोषकाव्यास्वादेनेत्यर्थः ८ एक-
वर्गघटितत्वादिरूपा ९ श्रुतिकटक, पक्षे, - कूरमतय १० अविद-
ग्धप्रयुक्ता, पक्षे, - ग्राममात्रवासिन ११ व्याकरणसिद्धा, पक्षे, -
निर्मलमतय १२ अभ्यन्तरे गूढस्थितान्, पक्षे, - अभ्यन्तरे निली-
नान् १३ प्रतिपाद्यविषयान्, पक्षे, - पदार्थान् १४ व्यञ्जनाविष-
यानकुर्वतः, पक्षे, - अप्रकटयत १५ प्रसादेन काव्यगुणेन रहि-
तस्य, पक्षे, - निर्मलतया रहितस्य १६ काव्यस्य १७ शृङ्गारादि-
, पक्षे, - जलम् १८ काश्मीरदेशम् १९ अन्येषामभिमतम्; अन्यै सह
विचारविनिमयो वा.

लिप्तेज्जरन्महिषस्य क ॥ ३५ ॥ अमृतजलधेः पाय पाय पयासि
पयोधरः किरति करकास्ताराकारा यदि स्फटिकावनौ । तदिह
तुलनामानीयन्ते क्षण कठिना पुन सततममृतस्यन्दोद्गारा
गिर प्रीतिभावताम् ॥ ३६ ॥ प्रयच्छति चमत्कृति विरचनाविधौ
चेतसः समासु पठितो भवत्यसमसाधुवादाप्तये । प्रथामुप-
गतस्तनोत्यतितरामुदार यशो न पुष्यति मनोरथं कमिव
काव्यचिन्तामणिः ॥ ३७ ॥ समुल्लासो वाचा सरसमधु-
निष्यन्दलहरी समुन्मेषद्वेषी सकलरसपोषोपजनकः । न केषा-
माधत्ते मनसि परितोष नवनवैर्विलासैरुन्मीलद्विकचित्तमधूली-
परिमलः ॥ ३८ ॥ यथा यूतस्तद्वत्परमरमणीयापि रमणी
कुमाराणामन्तःकरणहरण नैव कुरुते । मदुक्तिश्रेदन्तर्मद-
यति सुधीभूय सुधिया किमस्या नाम स्यादरसपुरुषा-
नादरमरैः ॥ ३९ ॥ परिच्छिन्नस्वादोऽमृतगुडमधुक्षौद्रपयसा
कदाचिच्चाभ्यासाद्भजति ननु वैरस्यमधिकम् । प्रियाविम्बौष्ठे
वा रुचिरकविवाक्येऽप्यनवधिर्नवानन्दः कोऽपि स्फुरति तु
रसोऽसौ निरुपमः ॥ ४० ॥ प्रसत्तेर्यः पात्र तिलकयति यं
सूक्तिरचना य आद्यः स्वादना श्रुतिचुलकलेष्टेन मधुना ।
यदात्मानो विद्याः परिणमते यश्चार्थवपुषा स गुम्फो
वाणीना कविवृषनिषेव्यो विजयते ॥ ४१ ॥ सदा मध्ये
यासामियदमृतनिष्यन्दसरसा सरस्वत्युद्गामा वहति बहुमार्गा
परिमलम् । प्रसाद ता एता धनपरिचिताः केन महता
महाकाव्यव्योम्नि स्फुरितमधुरा यान्तु रुचयः ॥ ४२ ॥
नव न्याकरणज्ञमेति पितरं न आतर नार्किकं दूरात्सकुचि-
तेव गच्छति पुनश्चाण्डालवच्छान्दसात् । मीमासानिपुणं
नपुसकमिति ज्ञात्वा निग्स्तादरा काव्यालकरणज्ञमेत्य कविता-
कान्ता वृणीते स्वयम् ॥ ४३ ॥ रम्यार्थोक्तितनूज्वला
रसमयप्राणा गुणोल्लासिनी चेतोरञ्जकरीतिवृत्तिकवितापाकं
वयो विभ्रती । भावालकरणोचितागमवती सर्वत्र निर्दोष-
ताशय्यार्मैश्चति कामिनीव कविता कस्यापि पुण्यात्मनः
॥ ४४ ॥ निर्हाद क्रकचक्षतैः किरति किं कर्णामृतं वल्लकी
किं वा मुञ्चति मालती परिमलं पाषाणनिषेवणैः । इत्थं
तारसर्कशा धियमसौ जल्पैर्विकाल्याकुलैराकूटं कमनीय-
कान्तिदमितं कार्यं कथं स्यन्दते ॥ ४५ ॥ यत्राकृष्टसुवर्ण-
सूत्रमिव यत्पद्यं सुमेरोस्तटादुन्मीलत्कुरुविन्दकन्दल इव
स्वच्छः पदार्थस्तु यः । यत्राप्युल्लसदशुकान्तरलसत्कान्ता-
कुचान्तोपमं व्यञ्ज्यं यत्तदहो कवित्वमपरं वाग्देवतोपप्लवः
॥ ४६ ॥ गुम्फः पङ्कजकुञ्जालद्युतिरुरस्तत्केसरोल्लासवानर्थो-
ऽप्यन्तरसौरभप्रतिनिभ व्यञ्ज्य चमत्कारि यत् । द्वित्रैर्द्रसिकै-

श्चिर सहृदयैर्भृङ्गैरेवास्वाद्यते तत्काव्यं न पुनः प्रमत्तकुङ्कु-
र्यात्किंचिदुज्ज्वलितम् ॥ ४७ ॥ निन्द्यन्ते यदि नाम मन्द-
मतिभिर्वक्त्राः कवीना गिर रद्व्यन्ते न च नीरसमृगदृशा
वक्त्रा कटाक्षच्छटा । तद्वद्व्यविदा सतामपि यत्र किं
नेहते वक्त्रा धत्ते किं न हरः किरीटशिखरे वक्त्रा कला-
मैन्दवीम् ॥ ४८ ॥ सानन्दप्रमदाकटाक्षविशिखैर्येषां न भिन्न
मनो यैः ससारसमुद्रपातविधुरेष्वन्येषु पोतायितम् । यैर्दुर्वार-
सरस्वतीविलसित द्वित्रैः पदैर्गुम्फित तेषामगुपरि स्फुरन्ति
मतयः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ ४९ ॥ वाणि त्वत्पदपद्मरेणु-
काणिका या स्वान्तभूमि सता सप्राप्ता कवितालता परिणता
सैवेयमुज्जृम्भते । तत्कर्णेऽपि चिराय यत्किंसलयं सूक्तापदेश
शिरःकम्पप्रशितपारिजातकलिकागुच्छे विधत्ते पदम् ॥ ५० ॥

नाट्यप्रशंसा

प्रत्यङ्कमङ्कुरितसर्वरसायतारनव्योलसत्कुसुमराजिविराजि-
बन्धम् । धर्मेतराशुरिव वक्त्रयतिरम्यं नाट्यप्रबन्धमति-
मञ्जुलसविधानम् ॥ १ ॥ देवानामिदमामनन्ति मुनयः कान्तं
क्रतु चाक्षुष रुद्रेणेदमुमाकृतव्यतिकरे स्वाङ्गे विभक्त द्विधा ।
त्रैगुण्योद्भवमत्र लोकचरित नानारस दृश्यते नाट्यं भिन्न-
रुचेर्जनस्य बहुधाप्येक समाराधनम् ॥ २ ॥

कुकाव्यनिन्दा

किं तेन किल काव्येन मृद्यमानस्य यस्य ताः । उदधे-
रिव नायान्ति रसामृतपरम्पराः ॥ १ ॥ किं तेन काव्यमधुना-
प्लाविता रसनिर्झरैः । जडाल्मानोऽपि नो यस्य भवन्त्यङ्कु-
रितान्तराः ॥ २ ॥ यदा प्रकृत्यैव जनस्य रागिणो भृशं प्रदीतो
हृदि मन्मथानलः । तदात्र भूयः किमनर्थपण्डितैः कुकाव्य-
हव्याहुतयो निवेशिताः ॥ ३ ॥ तत्किं काव्यमनल्पपीत-
मधुवत्कुर्यान्न यद्वद्भूत मात्सर्यावृतचेतसा रसवशादप्युद्गति
लोमसु । कम्पं मूर्ध्नि कगोलयुग्ममरुणं बाष्पाविले लोचने
अभ्यारोपितवस्तुकीर्तनपर वाचः करालम्बनम् ॥ ४ ॥ या
साधूनिव साधुवादमुलारान्मात्सर्यमूकानपि प्रोचैर्नो कुरुते
सता मतिमता दृष्टिर्न सा वास्तवी । या याताः श्रुतिगोचर
च सहसा हर्षोल्लासकधरास्तिर्यञ्चोऽपि न मुक्तशष्पकवलास्ताः
किं कवीना गिरः ॥ ५ ॥

सामान्यकविप्रशंसा

जयन्ति ते सुकृतिनो रससिद्धाः कवीश्वराः । नास्ति येषां
यैशःकाये जरामरणजं भयम् ॥ १ ॥ प्रस्तावे हेतुयुक्तानि

यः पठत्यविशङ्कितः । रा कविस्तानि काव्यानि काव्ये तस्य
परिश्रमः ॥ २ ॥ सुकृदे नारःसौभाग्यं सुकृद्विर्नेति नाप्यः ।
कलादवन्न जानाति परः कङ्कणचिन्तितम् ॥ ३ ॥ रान्ति
श्चान इवासरया जातिभाजो गृहे गृहे । उत्पादका न बहवः
कवयः शरभा इव ॥ ४ ॥ कवयः परितुष्यन्ति नतरे काये-
सूक्तिभिः । न ह्यकूपावकूपा वर्धन्ते विधुकाग्नितिभिः ॥ ५ ॥
कवीना मानस नौमि तरन्ति प्रतिभाम्भरा । यत्र हसवया
सीव भुवनानि चतुर्दश ॥ ६ ॥ अपूये भाति भारत्याः
काव्यामृतफले रसः । चर्वणे सर्वसाभान्ये स्वादुवित्केवल
कविः ॥ ७ ॥ उत्कुल्लगलैरालापाः क्रियन्ते दुर्मुखैः सुखम् ।
जानाति हि पुनः सम्यक्कविरेव कवेः श्रमम् ॥ ८ ॥ ते
धन्यास्ते महात्मानस्तेषां लोके स्थित यशः । यैर्निबद्धानि
काव्यानि ये वा काव्येषु कीर्तिता ॥ ९ ॥ अमृतोत्प्रेक्षणे रागं
कुर्वन्तुरगरज्जनाः । कपिर्गुरुवन्मान्यमिन्द्रवज्रादिवृत्तकृत्
॥ १० ॥ काव्यमव्यो गिरो यावच्चरन्ति विशदा भुवि ।
तावत्मारस्वन स्थानं कविरसाद्य तिष्ठति ॥ ११ ॥ अनन्त-
पदविन्यासरचना रससा केवेः । बुद्धो यदि समीपस्थो न
कुंजन्मा पुरो यदि ॥ १२ ॥ कविः करोति पद्यानि लालय-
त्युत्तमो जनः । तरुः प्रसूते पुष्पाणि मरुद्ब्रह्मति सौरभम्
॥ १३ ॥ कविः करोति काव्यानि स्वाद जानान्त पण्डिताः ।
सुन्दर्या अपि लावण्य पतिर्जानाति नो पिता ॥ १४ ॥ कविः
पिता पोषयति पालको रसिकः पतिः । कवितायुवतेर्नून
सोदरास्तु विवेकिनः ॥ १५ ॥ तत्त्व किमपि काव्याना
जानाति विरलो भुवि । मार्मिकः को मरन्दानामन्तरेण मधु-
व्रतम् ॥ १६ ॥ साध्वीव भारती भाति सूक्तिसङ्गतचारिणी ।
ग्रन्थार्थवस्तुसंश्लेषहिरज्ञा महाकवेः ॥ १७ ॥ कर्तपय-
निमेषवर्तिनि जन्मजरामरणविह्वले जगति । कल्पान्तकोटि-
बन्धुः स्फुरति कवीना यैश प्रसरः ॥ १८ ॥ कविवाक्या-
मृततीर्थस्नानैः पूता भृश यशोदेहाः । येषां त एव भूपा
जीवन्ति मृता वृथैवान्ये ॥ १९ ॥ काव्यप्रपञ्चेषु रचयति
काव्यं न सारविद्वद्वति । तरवः फलानि मुवते विन्दति सारं
पतङ्गसमुदायः ॥ २० ॥ विगुणोऽपि काव्यबन्धः साधूना-
मानन गतः स्वदते । फूलारोऽपि सुवशैरनुब्रूयमानः श्रुति
हरति ॥ २१ ॥ विद्वत्कवयः कवयः केवलकवयस्तु केवल
कपयः । कुलजा या सा जाया केवलजाया तु केवल माया

१ स्वर्णकार २ समुद्र ३ अनेकपदात्म, पक्षे, -विष्णुपदम्.
आकाशमित्यव ४ शृङ्गारादिरसमहिता, पक्षे, -वृष्टपदा ५ कव-
यितु, पक्षे, -शुक्रस्य ६ पण्डित, पक्षे तुल्यतर ७ नाच,
पक्षे, -कु ८ पृथ्वी तस्या जन्म यस्य भद्रल इत्यव ८ सामान्यम्
९ कीर्तिप्रकाश १० वित्त, निपुण. ११ सुवेगुभि

॥ २२ ॥ अवयः केवलकवयः कीरा स्युः केवल घीराः ।
वीराः पण्डितकवयस्तानवमन्ता तु केवल गवयः ॥ २३ ॥
अहमपि परेऽपि कवयस्तथापि परमन्तर परिज्ञेयम् । ऐक्य
रलयोरपि यदि तत्किं करमायते कलमः ॥ २४ ॥ दिवम-
प्युपयातानामाकल्पमनल्यगुणगणा येषाम् । रमयन्ति जग-
न्ति गिर कथमिव कवयो न ते वन्द्या ॥ २५ ॥ यास्यति
सज्जनहस्त रमयिष्यति त भवेच्च निर्दोषा । उत्पादितयापि
कविस्ताम्यति कथया द्रुहित्रेव ॥ २६ ॥ शीलाविज्जामारुला-
मोरिकाद्याः काव्यं कर्तुं सन्तु विज्ञाः स्त्रियोऽपि । विद्या वेत्तु
वादिनो निर्विजेतु दातु वक्तु यः प्रवीणः स वन्द्यः ॥ २७ ॥
सहृदयाः कविगुम्फनिकासु ये कतिपया त इमे न
विशङ्कुलाः । रसमयीषु लताखिव षट्पदा हृदयसारजुषो न
मुखस्प्रशः ॥ २८ ॥ लङ्कापतेः सकुचित यशो यद्यत्कीर्तिपात्र
रघुराजपुत्रः । स सर्व एवादिक्वे प्रभावो न कोपनीया
कवयः क्षितीन्द्रैः ॥ २९ ॥ जयन्ति ते पञ्चमनादमित्र-
चित्रोक्तिसदर्भविभूषणेषु । सख्यती यद्वदनेषु नित्यमाभाति
वीणामिव वादयन्ती ॥ ३० ॥ कुण्ठत्वमायाति गुण कवीनां
साहित्यविद्याश्रमवर्जितेषु । कुर्यादनाद्रेषु किमङ्गनानां केशेषु
कृष्णागुरुधूपवासः ॥ ३१ ॥ महीपतेः सन्ति न यस्य
पार्श्वे कवीश्वरास्तस्य कुतो यशसि । भूपाः कियन्तो न
बभूवुरुर्व्या नामापि जानाति न कोऽपि तेषाम् ॥ ३२ ॥
किं चारुचारित्रविलासशून्याः कुर्वन्ति भूपाः कविसग्रहेण ।
किं जातु गुञ्जाफलभूषणानां सुवर्णकारेण वनेचरणाम्
॥ ३३ ॥ प्रतीयमान पुनरन्यदेव वस्त्वस्ति वाणीषु महाकवी-
नाम् । यत्तत्प्रसिद्धावयवातिरिक्तमाभाति लावण्यमिवाङ्गना-
याः ॥ ३४ ॥ कवेरभिप्रायमशब्दगोचर स्फुरन्तमाद्रेषु पदेषु
केवलम् । वदद्भिर्ज्ञैः कृतरोमविक्रियैर्जनस्य तूष्णींभवतो-
ऽयमञ्जलिः ॥ ३५ ॥ स्वप्रज्ञया कुञ्चिकयेव कचित्सारस्वत
वक्त्रिमभङ्गिभाजम् । कवीश्वरः कोऽपि पदार्थकोशमुद्राव्य
विश्वाभरण करोति ॥ ३६ ॥ तर्केषु कर्कशतराः स्युरथापि
पुसा काले भवन्ति मृदवः कवितासु वाचः । दैत्येन्द्रशैलकु-
लिश दयिताकपोले नाथस्य कोमलमुदाहरण नख नः ॥ ३७ ॥
ख्याता नराधिपतयः कविसश्रयेण राजाश्रयेण च गताः
कवयः प्रसिद्धिम् । राज्ञा समोऽस्ति न कवेः परमोपकारी
राज्ञो न चास्ति कविना सदृशः सहायः ॥ ३८ ॥ तेऽनन्त-
वाङ्मयमहार्णवदृष्टपाराः सायात्रिका इव महाकवयो जय-
न्ति । यत्सूक्तिपेलवलवङ्गलवैरवैमि सन्तः सद् सु वदनान्य-
धिवासयन्ति ॥ ३९ ॥ त्रैलोक्यभूषणमणिगुणवर्गबन्धुरेक-

श्रकास्ति कविता सविता द्वितीय । शसन्ति यस्य महिमा-
तिशय शिरोभिः पादग्रह विदधतः पृथिवीभृतोऽपि ॥ ४० ॥
शब्दार्थमात्रमपि ये न विदन्ति तेऽपि या मूर्च्छनामिव मृगाः
श्रवणैः पिबन्तः । सरुद्धसर्वकरणप्रसरा भवन्ति चित्रस्थिता
इव कवीन्द्रगिर नुमस्ताम् ॥ ४१ ॥ स्फारेण सौरभभरेण
किमेणानभेस्तद्धानसारमपि सारमसारमेव । म्रक्सौमनस्यपि न
पुष्यति सौमनस्य प्रस्यन्दते यदि मधुद्रवमुक्तिदेवी ॥ ४२ ॥
अपि मुदमुपयान्तो वाग्विलासैः स्वकीयैः परमणिषु तृप्ति
यान्ति सन्तः कियन्तः । निजधनमकरन्दस्यन्दपूर्णालवालः
कलगसलिलमेक नेहते किं रसालः ॥ ४३ ॥ पदव्यक्तियव्यक्ती-
कृतसहृदयानन्दसरणौ कवीनां काव्ये न स्फुरति बुधमात्रस्य
धिषणा । नवक्रीडावेशव्यसनपिशुनो यः कुलवधूकटाक्षणा
पन्थाः स खलु गणिकानामविषयः ॥ ४४ ॥ अयं मे
वाग्गुम्फो विपदपदवैदग्ध्यमधुर स्फुरद्वन्धो वन्ध्यो जडहृदि
कृतार्थः कविहृदि । कटाक्षो वामाक्ष्या दरदलितनेत्रान्त-
गलितः किशोरे निःसारः स तु किमपि यून स्थगयति ॥ ४५ ॥
मर्दुक्तिश्चेदन्तर्मदयति सुधीभूय सुधियः किमस्या नाम
स्यादरसपुरुषानादरभरैः । यथा यूनस्तद्वत्परमरमणीयापि रमणी
कुमारानामन्तःकरणहरण नैव कुरुते ॥ ४६ ॥ भुजतरु-
वनच्छाया येषां निषेव्य महाजसा जलधिरशना मेदिन्यासी-
दसावकुतोभया । स्मृतिमपि न ते यान्ति क्षमापा विना यद-
नुग्रहः प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ॥ ४७ ॥
यदि प्रभुरुदारधी सुरसकाव्यकौतूहलस्तथैव च सभासदाः
सदसि तद्गुणग्राहिणः । सुवर्णसदलकृतिर्भवति तत्र नृत्योद्यता
मदीयरसनानटी रसवटीयमानन्दभू ॥ ४८ ॥ वदन्तु कैति-
चिद्रात्राखफच्छेते वर्णाञ्छठाः घटः पट इतीतरे पटु रटन्तु
वाक्पाटवात् । वयं बकुलमञ्जरीगलदमन्दमाध्वीहारीधुरीण-
पदरीतिभिर्मणिमितिभिः प्रमोदामहे ॥ ४९ ॥ हे राजानस्त्यजत
सुकविप्रेमबन्धे विरोधं शुद्धा कीर्तिः स्फुरति भवता नूनमेत-
त्प्रसादात् । तुष्टैर्बद्ध तदलघु रघुस्वामिनः सच्चरित्र कुड्मैर्नात-
स्त्रिभुवनजयी हास्यमार्ग दशास्यः ॥ ५० ॥ अर्थान्केचिदु-
पासते कृपणवत्केचित्त्वलकुर्वते वेश्यावत्खलु धातुवादिन
इवोद्भ्रान्ति केचिद्रसान् । अर्थालकृतिसर्द्रसद्रवमुचा वाचा
प्रशस्तिस्पृशा कर्तारः कवयो भवन्ति कतिचित्पुण्यैरगण्यैरिह
॥ ५१ ॥ मन्दं निक्षिपते पर्दानि परितः शब्दे समुद्रीक्षते

१ कविता २ तोषयति ३ नीरस ४ गोमनान्यक्षराणि, पक्षे,-
हेम ५ काव्यरस, पक्षे,-उदकम् ६ वैयाकरणा ७ नैयायिका
८ द्रव्यम्, पक्षे,-साव्यायान् ९ भूषणानि, पक्षे,-काव्यालकरणानि
१० पारद, पक्षे,-काव्यरस ११ सुसिद्धन्तादानि, पक्षे,-पादविक्षेपे
चरणान् १२ शब्द शुद्धो वापशब्दो वेति सम्बन्धिवचारयति, पक्षे,-
ध्वनिमाकर्णयति

नानार्थाहरणं च कौङ्कति मुद्गालकारमाकर्षति । आदत्ते सकल सुवर्णनिचय धत्ते रसान्तर्गत दोषान्वेषणतत्परो विजयते चोरोपम सत्कविः ॥ ५२ ॥ स्वेच्छामञ्जुरभाग्यमेघतडितः शक्या न रोद्धुः श्रिय प्राणाना सतत प्रयाणपटहश्रद्धा न विश्राम्यति । त्राण येऽत्र यशोभये वपुषि वः कुर्वन्ति काव्यामृतैस्तानाराध्य गुरुन्विधत्त सुकवीर्निर्गर्वमुर्वीश्वराः ॥ ५३ ॥ कल्याण भगवत्कथाकथनतः काव्य विधातुः कवेस्तस्यैवाङ्गतया क्वचिद्रचयतः शृङ्गारवीरादिकम् । को दोषो भविता यदत्र कविताशीलैः समाश्रीयते पन्था व्यासवैसुधराश्रुतिभयन्थादिषु प्रेक्षित ॥ ५४ ॥ ते भूमीपतयो जयन्ति नतयो येषां द्विषद्भृता ते वन्द्या यतयो विशन्ति मतयो येषां परे ब्रह्मणि । ते श्लाघ्याः कवयो वयोमदभरव्याजृम्भमाणाङ्गनाद्वक्ता इव तोषयन्ति हृदयं येषां गिरा सचयाः ॥ ५५ ॥ भूतावेशनिवेशिताशय इव श्लोक करोत्याशु यः श्लाघन्ते कविरद्भुतोऽयमिति तं मिथ्या जना विस्मिताः । द्वित्राण्येव पुर पदानि रचयन्पश्चात्समालोचयन्दूरयः कविता निनीषति कविः कामीव स स्तूयताम् ॥ ५६ ॥ सत्य सन्ति गृहे गृहेऽपि कवयो येषां वचश्चातुरी स्वे हर्म्ये कुलकन्यकेव लभते स्वल्पैर्गुणैर्गौरवम् । दुष्प्राप स तु कोऽपि कोविदमतिर्यद्वाग्रसग्राहिणा पण्यस्त्रीव कलाकलापकुशला चेतासि हर्तु क्षमा ॥ ५७ ॥ धन्यास्ते कवयो यदीयरमनारूक्षाध्वसचारिणी धावन्तीव सरस्वती द्रुतपदव्यासेन निष्कामति । अस्माकं रसपिच्छले पथि गिरा देवी नवीनोदयत्पीनोत्तुङ्गपयोधरेव युवतिर्मन्थर्यामलम्बते ॥ ५८ ॥ साहित्ये सुकुमारवस्तुनि दृढन्यासग्रहग्रन्थिले तर्के वा सयि सविधातरि सम लीलायते भारती । शय्या वास्तु मृदूत्तरच्छदपटा दर्भाङ्कुरैरास्तृता भूमिर्वा हृदयगमो यदि पतिस्तुल्या रतिर्योषिताम् ॥ ५९ ॥ येषां कोमलकाव्यकोशकलालीलावती भारती तेषां कर्कशतर्कवक्त्रचनोद्गारेऽपि किं हीयते । यैः कान्ताकुचमण्डले कररुहाः सानन्दमारोपितास्ते किं मत्तकरीन्द्रकुम्भशिखरे नारोपणीया शराः ॥ ६० ॥ तर्के कर्कशवक्त्रवाक्यगहने या निष्ठुरा भारती सा काव्ये मृदुलोक्तिसारसुरभौ स्यादेव मे कोमला । या प्रायः प्रियविप्रयुक्तवनिताहृत्कर्तने कर्तरी प्रेयोलालितयौवते न मृदुला सा

१ श्लेषेण वनिना वानेकार्थानां सपादनम्, पक्षे, -सुवर्णरूप्यादीनां हरणम् २ इच्छति ३ उपमाद्वलकारम्, पक्षे, -कङ्कणादिभूषणम् ४ सुरुचिरवर्णानां सचयम्, पक्षे, -हेमसचयम् ५ शृङ्गारादिरसमिश्रम्, पक्षे, -रसा पृथ्वी तदन्तर्गतम् ६ काव्यदोषाणां गवेषणे तत्परः, पक्षे, -दोषा रात्रिस्तस्यामन्वेषण आसक्त ७ वसुधरा पृथ्वी तस्यां श्रुतिलक्षणया वल्मीक तत्र भवो वाल्मीकि ८ विरहित ९ युवतिसमूहे

किं प्रसूनावली ॥ ६१ ॥ मातङ्गीमिव माधुरी ध्वनिविदो नैव स्पृशन्त्युत्तमा व्युत्पत्ति कुलकन्यकामिव रसोन्मत्ता न पश्यन्त्यमी । कस्तूरीर्धनसारसौरभसुहृद्युत्पत्तिमाधुर्ययोर्योगः कर्णरसायन सुकृतिनः कस्यापि सजायते ॥ ६२ ॥ यत्सारस्तवैभव गुरुकृपापीयूषपाकोद्भव तल्लभ्य कविनैव नैव हठत पाठप्रतिष्ठाजुषाम् । कासार दिवस वसन्नपि पयःपूर पर पङ्क्ति कुर्वाणः, कमलाकरस्य लभते किं सौरभ सेरिभैः ॥ ६३ ॥ अस्थाने गमिता लय हतधिया वाग्देवता कल्पते धिक्काराय पराभवाय महते तापाय पापाय वा । स्थाने तु व्यथिता सता प्रभवति प्रख्यातये भूतये चेतोनिर्वृतये परोः पकृतये प्रान्ते जिवावासये ॥ ६४ ॥ वल्मीकप्रभवेण रामनृपतिर्न्यासेन धर्मात्मजो व्याख्यात किल कालिदासकविना श्रीविक्रमाङ्को नृप । भोजश्चित्तपविह्वणप्रभृतिभिः, कर्णोऽपि विद्यापते ख्याति यान्ति नरेश्वरा, कविवरैः स्फुरैर्न भेरीरवैः ॥ ६५ ॥ येऽप्यासन्निकुम्भशायितपदा येऽपि श्रिय लेभिरे येषामप्यवसन्पुरा युवतयो गेहेष्वहश्चन्द्रिका । ताहोकोऽयमवैति लोकतिलकान्स्वभेऽप्यजातानिव भ्रातः सन्कविकृत्य किं स्तुतिशतैरन्व जगत्त्वा विना ॥ ६६ ॥ मौलौ मन्दारदामभ्रमदलिपटलीकाकली श्रोणिबिम्बे कूजत्काशीकलाप चरणरुमलयोर्मञ्जुमञ्जीरगिञ्जाम् । उत्पङ्गे कीर्त्तनीति स्तनभुवि ममृण वल्लकीपञ्चम वा यत्काव्ये दत्तकर्णा शिव शिव मनुते भारती भारमेव ॥ ६७ ॥ कस्याचिद्वाचि कैश्चिन्ननु यदि विहित दूषण दुर्दुर्लभश्चिन्न किं नस्तदा स्यात्पथितगुणवता काव्यकोटीश्वराणाम् । वाहाश्चेद्वन्ववाहाधिकविहितजवाः पञ्चषाश्चान्वस्वज्जाः का हानिः शरशाहक्षितिपकुलमणेरश्वकोटीश्वरस्य ॥ ६८ ॥

विशिष्टकविप्रशंसा

अमरसिंहः

प्रयोगव्युत्पत्तौ प्रतिपदविशेषार्थकथने प्रसक्तौ गाम्भीर्ये रमवति च काव्यार्थरचने । अगम्यायामन्यैर्दिशि परिणतावर्थवचसोर्मत चेदस्माकं कविरमरसिंहो विजयते ॥ १ ॥

कालिदासः

कवयः कालिदासाद्याः कवयो वयमप्यमी । पर्वते परमाणौ च पदार्थत्व प्रतिष्ठितम् ॥ २ ॥ निर्गतामलवाक्यस्य कालिदासस्य सूक्तिषु । प्रीतिर्मधुरमात्रासु मञ्जरीष्विव जायते ॥ ३ ॥ कविरमरः, कविरचलः, कविरभिनन्दश्च कालिदासश्च । अन्ये कवयः कपयश्चापलमात्र पर दधति ॥ ४ ॥ वयमपि कवयः कवयः कवयोऽपि च कालि-

दासाद्याः । दृषदो भवन्ति दृषदश्चिन्तामणयोऽपि हा दृषदः
॥ ५ ॥ साकूतमधुरकोमलविलासिनीकण्ठकूजितप्राये ।
शिक्षासमयेऽपि मुदे रतलीलाकालिदासोक्ती ॥ ६ ॥ पुरा
कवीना गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितकालिदासाः । अद्यापि
तत्तल्यकवेरभावादनमिका सार्धवती बभूव ॥ ७ ॥

गणेश्वरः

गणेश्वरकवेर्वचोविरचनैकवाचस्पते. प्रसन्नगिरिनन्दिनी-
चरणपल्लव ध्यायत. । तथा जयति भारती भगवती
यथा सा सुधा मुधीभवति मुञ्चुवामधरमाधुरी म्लायति ॥ ८ ॥

गुणाढ्यः

शश्वद्भाणद्वितीयेन नमदाकारधारिणा । धनुषेव गुणाढ्येन
निःशेषो रञ्जितो जन. ॥ ९ ॥ सैमुद्दीपितकदर्पा कृतगौरी-
प्रसाधना । हरलीलेव लोकस्य विस्मयाय बृहत्कथा ॥ १० ॥
अतिदीर्घजीविदोषाद्यासेन यशोऽपहारित हन्त । कैर्नोच्येत
गुणाढ्यः स एव जन्मान्तरापन्न ॥ ११ ॥

गोविन्दराजः

इन्दुप्रभारसविद विहग विहाय कीरानने स्फुरसि
भारति का रतिस्ते । आद्य यदि श्रयसि जल्पतु कौमुदीना
गोविन्दराजवचसा च विशेषमेष ॥ १२ ॥

जगन्नाथपण्डितः

कवयति पण्डितराजे कवयन्त्यन्येऽपि विद्वांसः । नृत्यति
पिनाकपाणौ नृत्यन्त्यन्येऽपि भूतवेतालाः ॥ १३ ॥ माधुर्यै-
रपि धुर्यैर्द्राक्षाक्षीरेक्षुमाक्षिकादीनाम् । वन्धैव माधुरीय
पण्डितराज कवितायाः ॥ १४ ॥ गिरा देवी वीणागुण-
रणनहीनादरकरा यदीयाना वाचाममृतमयमाचामति रसम् ।
वचस्तस्याकर्ण्य श्रवणमुभग पण्डितपतेरधुन्वन्मूर्धन नृपशु-
रथवाय पशुपति ॥ १५ ॥ मधु द्राक्षा साक्षादमृतमथ
वामाधरसुधा कदाचित्केषाचित्खलु हि विदधीरन्नपि मुदम् ।
ध्रुव ते जीवन्तोऽप्यहह मृतका मन्दमतयो न येषामानन्द
जनयति जगन्नाथभणितिः ॥ १६ ॥

जयदेवः

साध्वी माध्वीक चिन्ता न भवति भवतः शर्करे कर्क-
शासि द्राक्षे द्रक्ष्यन्ति के त्वाममृत मृतमसि क्षीर नीर
रसस्ते । माकन्द केन्द कान्ताधर धरणितल गच्छ यच्छन्ति
भाव यावच्छृङ्गारसारस्वतमिह जयदेवस्य विध्वंस-
चासि ॥ १७ ॥

१ सामिप्रायम् २ रत्नोत्कर्षाधायकरसनिष्ठगुणवत् ३ शब्दगु-
णशालि ४ अन्वर्था ५ कामोद्दीपिका, पक्षे, -भस्मीकृतमदना
६ वर्णितगौरीमाहात्म्या, पक्षे, -अलंकृता पार्वती यथा. ७ गुणा-
ढ्यकृतो ग्रन्थ ८ जीवित्वम् ९ शवा १० हे मधो ११ आक्रोश
कुरु १२ सर्वत .

ज्योतिरीशः

यश्चत्वारि शतानि बन्धघटनालंकारभाञ्जि द्रुतं श्लोकाना
विदधाति कौतुकवशादेकाहमात्रे कवि. । ख्यातः क्षमातल-
मण्डलेष्वपि चतुःषष्टे. कलाना निधि. सगीतागमनागरो
विजयते श्रीज्योतिरीशः कृती ॥ १८ ॥

दण्डी

जाते जगति वाल्मीकौ कनिरित्यभिधाभवत् । कवी
इति ततो व्यासे कवयस्त्वयि दण्डिनि ॥ १९ ॥ त्रयोऽग्नय-
स्त्रयो वेदास्त्रयो देवास्त्रयो गुणा. । त्रयो दण्डिप्रबन्धाश्च
त्रिषु लोकेषु विश्रुताः ॥ २० ॥

द्रोणः

सरस्वतीपवित्राणा जातिस्तत्र न देहिनाम् । व्यासस्पर्धी
कुलालोऽभूच्चद्रोणो भारते कविः ॥ २१ ॥

धनदः

यथेय वाग्देवी सुकविमुखवासव्यसनिनी कुहूकण्ठीकण्ठे
विलसति तथा चेदनवधि. । तदा भूमीभागे निरुपमतमः
किंचिदिव वा समाधत्ते साम्य धनदभणितीना
मधुरिमा ॥ २२ ॥

नरहरिः

यशोधननिर्वेयदा नरहरेर्वचो वर्ण्यते तदा गतमदा
मदालसमरालबालारवाः । न विभ्रमचरीकरीभवति चाधरी
माधुरी सुधाकरसुधाझरीमधुकथा वृथा जायते ॥ २३ ॥

प्रवरसेनः

कीर्ति. प्रवरसेनस्य प्रयाता कुमुदोज्ज्वला । सागरस्य पर
पार कपिसेनेव सेतुना ॥ २४ ॥

बाणः

हृदि लभेन बाणेन यन्मन्दोऽपि पदक्रम. । भवेत्कवि-
कुरङ्गाणा चापल तत्र कारणम् ॥ २५ ॥ शब्दार्थयोः समो
गुम्फ. पाञ्चाली रीतिरुच्यते । शीलामट्टारिकावाचि बाणो-
क्तिषु च सा यदि ॥ २६ ॥ जाता शिखण्डिनी प्राग्यथा
शिखण्डी तथावगच्छामि । प्रागल्भ्यमधिकमासु बाणी बाणो
बभूवेति ॥ २७ ॥ श्लेषे केचन शब्दगुम्फविषये केचिद्रसे
चापरेऽलकारे कतिचित्सदर्थविषये चान्ये कथावर्णके । आः
सर्वत्र गभीरधीरकविताविन्ध्याटवीचातुरीसचारी कविकुम्भि-
कुम्भमिदुरो बाणस्तु पद्मानन. ॥ २८ ॥

बिह्वणः

बिन्दुद्वन्द्वतरङ्गिताग्रसरणिः कर्ता शिरोबिन्दुकं कर्मेति

१ कुमुदव च्छुभ्रा, पक्षे, -कुमुदो नाम कपि शोभते यत्र
२ दिगन्तरे पक्षे, -समुद्रमुल्लङ्घ्य लङ्कादेशे, ३ काव्यविशेष, पक्षे, -
सेतुबन्ध ४ द्रुपदपुत्री ५ यथा 'रावण. सीता जहार' इति वाक्ये
'रावण' इति पद बिन्दुद्वन्द्व (विसर्ग) युक्त कर्तृ, 'सीता' इति शिरो-
बिन्दु (अनुस्वार) युक्त कर्म एवमेव कर्तृकर्मपदे सर्वत्र भगवत इति
निश्चयवन्तो जना

प्रतिबोधितान्वयविदो ये येऽपि तेभ्यो नमः । ये तु ग्रन्थ-
सहस्रशाणकषणनुद्यत्कलङ्कैर्गिरिगुह्यैः कवयन्ति विह्वल-
कप्रिस्तेष्वेन सनञ्चति ॥ २९ ॥

भट्टारहरिचन्द्रः

पद्मन्धोज्ज्वलो हारी कृतनैर्गोक्रमस्थितिः । भट्टारहरि-
चन्द्रस्य गद्यबन्धो नृपायते ॥ ३० ॥

भवभूतिः

सुकविद्वितय मन्ये निखिलेऽपि महीतले । भवभूति
शुक्लशाय वाल्मीकिस्तु तृतीयकः ॥ ३१ ॥ भवभूते सव-
न्धाद्भरभूरेव भारती भाति । एतत्कृतकारुण्ये किमन्यथा
रोदिति आवा ॥ ३२ ॥ ग्नावलीपूर्वकमन्यदास्तामसीम-
भोगस्य वचोमयस्य । पयोधरसेव हिमाद्रिजायाः पर विभूषा
भवभूतिरेव ॥ ३३ ॥

भासः

सुत्रधारकृतारम्भैर्नाटकैर्बहुभूमिकैः । सर्पतैर्कैर्यशो लेभे
भासो देवकुलैरिव ॥ ३४ ॥

मयूरः

तावत्कविविहगाना ध्वनिर्लोकेषु शस्यते । यावन्नो विशति
श्रोत्रे मयूरमधुरध्वनिः ॥ ३५ ॥ दर्प कविमुजगाना गता
श्रवणगोचरम् । विषविधेव मायूरी मायूरी वाङ्मिहृन्तति ॥ ३६ ॥

मातङ्गदिवाकरः

अहो प्रभावो वाग्देव्या यन्मातङ्गदिवाकरः । श्रीहर्षस्या-
भवत्सभ्यः समो बाणमयूरयो ॥ ३७ ॥

मुरारिः

भवेभूतिमनादृत्य निर्वाणमतिना मया । मुरारिपद-
चिन्तायामिदमाधीयते मनः ॥ ३८ ॥ मुरारिपदभक्तिश्चेत्तदा
मौघे रतिं कुरु । मुरारिपदभक्तिश्चेत्तदा मौघे रतिं कुरु
॥ ३९ ॥ देवी वाचमुपासते हि बहवः सारं तु सारस्वत
जानीते नितरामसौ गुरुकुलच्छिद्ये मुरारिः कविः । अन्धि-
र्लङ्घित एव वानरभट्टे किं त्वस्य गम्भीरतामापातालनिमग्न-
पीवरतनुर्जानाति र्मन्थाचलः ॥ ४० ॥

रत्नखेटदीक्षितः

विपश्चितामर्षिश्रिमे विवादकेलिनिश्चले सपत्नजित्ययत्नतस्तु

१ सुतिष्ठन्ताक्षरसमूहः, पक्षे, -चरण २ मनोहरः, पक्षे, -
मुक्ताहारैर्युक्तः ३ अक्षराणि, पक्षे, -ब्राह्मणक्षत्रियादि ४ शिवैश्वर्यस्य
५ नगेन्द्रकन्या ६ सरस्वती ७ भवभूतिकृते करुणारसप्रधाने नाटके
उत्तररामचरित इत्यर्थः ८ अपि आवा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृद-
यम् इति पक्षे ९ नाटकाचार्यः, पक्षे, -वास्तुविद्याज्ञाना १० प्रस्ता-
वना, पक्षे, -अट्टालादिगृहावयवविशेषः ११ नाटकावयवविशेषः,
पक्षे, -ध्वज १२ शिवैश्वर्यम्, पक्षे, -एतन्नग्न कविम् १३ विष्णुः,
पक्षे, -कविविशेषः १४ माघकाव्ये १५ अघे पातके मा प्रीति
कुर्वित्यर्थः १६ मन्दराद्रि १७ पूर्व इत्यर्थः

रत्नखेटदीक्षिते । बृहस्पतिः क जल्पति प्रसर्पति क मर्ष-
राडसमुखस्तु षण्मुखः सुदुर्मुखश्चतुर्मुखः ॥ ४१ ॥

राजशेखरः

बभूव वल्मीकभवः कविः पुरा ततः प्रपेदे सुवि भर्तृ-
मेष्ठताम् । स्थितः पुनर्यो भवभूतिरेखया स वर्तते सप्रति
राजशेखरः ॥ ४२ ॥ पातु श्रोत्ररसायन रचयितुं वाचः
सता समता व्युत्पत्ति परमामवासुमवधि लब्धु रसस्रोतसः ।
भोक्तु स्वादु फलं च जीविततरोर्यद्यस्ति ते कौतुक तद्भातः
शृणु राजशेखरकवे सूक्ती सुधास्यन्दिनी ॥ ४३ ॥

वाल्मीकिः

कवीन्दु नौमि वाल्मीकि यस्य रामायणी कथाम् । चन्द्रि-
कामिव चिन्वन्ति चकोरा इव साधवः ॥ ४४ ॥ सदैवणापि
निर्दोषा सखैरापि सुकोमला । नमस्तस्मै कृता येन रम्या
रामायणी कथा ॥ ४५ ॥ योगीन्द्रश्छन्दसा स्रष्टा रामायण-
महाकवि । वल्मीकजन्मा जयति प्राच्यः प्राचेतसो मुनिः
॥ ४६ ॥ लौकिकानां हि साधूनामर्थं वागनुवर्तते । ऋषीणां
पुनर्गद्यानां वाचमर्थोऽनुधावति ॥ ४७ ॥ आदिकवी चतु-
रास्यौ कमलजवल्मीकजौ वन्दे । लोकश्लोकविधात्रोर्ययोर्भिदा
लेशमात्रेण ॥ ४८ ॥ तमृषि मनुष्यलोकप्रवेशविश्रामशाखिन
वाचाम् । सुरलोकादवतारप्रान्तर्गत्खेदच्छिद वन्दे ॥ ४९ ॥
विहितघनालङ्कार विचित्रवर्णावलीमयस्फुरणम् । शक्रा-
युवमिव वक्र वल्मीकमुव मुनि नौमि ॥ ५० ॥ सति
काकुत्स्थकुलोन्नतिकारिणि रामायणेऽपि किं काव्यम् ।
रोहति कुल्या गङ्गापूरे किं बहुरसे वहति ॥ ५१ ॥ भास्व-
दृशवतसकीर्तिरमणीरङ्गप्रसङ्गस्वनद्वादित्रप्रथमध्वनिर्विजयते
वल्मीकजन्मा मुनिः । पीत्वा यद्बदनेन्दुमण्डलगलत्काव्या-
मृताब्धेः किमप्याकल्पं कविनूतनाम्बुदमयी कादम्बिनी
वर्षति ॥ ५२ ॥

विजया

सरस्वतीव कार्णाटी विजयाङ्गा जयत्यसौ । या वैदर्भ-
गिरा वासः कालिदासादनन्तरम् ॥ ५३ ॥

विज्जका

नीलोत्पलदलश्यामा विज्जका मामजानता । वृथैव
दण्डिना प्रोक्त सर्वशुक्ला सरस्वती ॥ ५४ ॥

१ वासुकि २ दूषणा राक्षसविशेषः, पक्षे, -काव्यदोषा ३ खरो
राक्षसविशेषः, पक्षे, -कर्कशरसम् ४ वाल्मीक्यादीनाम् ५ ले लकारे
शकारमात्रयोगेण लोकश्लोकयोर्भेदः, पक्षे, -किञ्चिन्मात्रम् ६ विहिता
घना बहुवोऽलङ्कारा उपमादयो येन तम्, पक्षे, -विहित घनानां मेधाना-
मलकरणं येन तम् ७ विचित्रा वर्णानामक्षराणां यावली पङ्क्तिस्तत्पञ्चुर
स्फुरण स्फूर्तिर्यस्य तम्, पक्षे, -वर्णा नीलोपीतादयस्तत्पङ्क्तिविकार स्फुर-
णमुत्पत्तिर्यस्य तम् ८ वक्रोक्तिकुशलम्, पक्षे, यथाश्रुतम् ९ वाल्मीकिम्,
पक्षे, -वल्मीकाज्जातम् इन्द्रवज्रनुषोऽपि तत एवोत्पत्तिरिति लौकिकम्-
'वल्मीकायात्प्रभवति धनु खण्डमारुण्डलस्य' इति कालिदासः ।

व्यासः

नमः सर्वविदे तस्मै व्यासाय कविवेधसे । चक्रे पुण्य सरस्वत्या यो वर्षमिव भारतम् ॥ ५५ ॥ अचतुर्वेदनो ब्रह्मा द्विबाहुरपरो हरिः । अमाललोचनः शशुर्भगवान्बाद-
रायणः ॥ ५६ ॥ श्रवणाञ्जलिपुटपेय विरचितवान् भारता-
ख्यममृतं य । तमहमरागमनृष्ण कृष्णद्वैपायन वन्दे ॥ ५७ ॥ व्यासगिरा निर्यास सार विश्वस्य भारत वन्दे ।
भूषणतयैव सज्ञा यैदङ्किता भारती वहति ॥ ५८ ॥

शाकलमलः

एकौऽभूत्पुलिनात्ततस्तु नैलिनाच्चान्योऽपि नाकोर-
भूत्याच्यास्ते त्रय एव दिव्यकवयो दीव्यन्तु देव्या गिरा ।
अर्वाचो यदि गद्यपद्यरचनाचतुर्गवागुद्रतास्तान्सर्वानतिशय्य
खेलतितरा शाकलमलः कवि ॥ ५९ ॥

सातवाहनः

अविनाशिनमग्राम्यमकरोत्सातवाहनः । विशुद्धजातिभि-
कोश रत्नैरिव सुभाषितैः ॥ ६० ॥

सुदर्शनः

न सुगन्धदयिताधरे न विषमाजि रत्नाकरे न राहुमुख-
कोटरे न किल तार्क्ष्यपक्षान्तरे । सुदर्शनकवीश्वरे रसिकचक्र-
चूडामणौ गुणौकसि सुधा बुधास्त्यजत सान्द्र-
चन्द्रप्रभम् ॥ ६१ ॥

सुबन्धुः

कवीनामगलदूषो नून वासवदत्तया । शक्तयेव पाण्डु-
पुत्राणा गतया कर्णगोचरम् ॥ ६२ ॥

कविवृन्दम्

उपमा कालिदासस्य भारवेरर्थगौरवम् । दण्डिनः
पदलालित्य माघे सन्ति त्रयो गुणाः ॥ ६३ ॥ माघेन
विश्रितोत्साहा नोत्सहन्ते पदक्रमे । स्मरन्तो भारवेरेव
कवयः कपयो यथा ॥ ६४ ॥ श्रीरामायणभारतवृहत्कथाना
कवीन्नमस्कर्मः । त्रिस्रोता इव सरसा सरस्वती स्फुरति
यैर्भिन्ना ॥ ६५ ॥ प्राचेतसव्यासपराशराद्याः प्राञ्च-
कवीन्द्रा जगदक्षितास्ते । गोष्ठी नवीनापि महाकवीना
पूज्या गुणज्ञैर्भुवनोपकर्त्री ॥ ६६ ॥ धन्वन्तरिक्षपणकामर-
सिंहशङ्कुवेतालभट्टघटखर्परकालिदासाः । ख्यातो वराहमि-
हिरो नृपतेः सभाया रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य ॥ ६७ ॥
यस्याश्चोरश्चिकुरनिकरः कर्णपूरो मयूरो भासो
हासः कविकुलगुरुः कालिदासो विलासः । हर्षो हर्षो

हृदयवसतिः पञ्चबाणस्तु बाणः केषा नैषा कथय कविता-
कामिनी कौतुकाय ॥ ६८ ॥ भासो रामिलसोमिलौ
वररुचिः श्रीसाहसाङ्गः कविर्मण्डो भारविकालिदासतरला-
स्कन्दः सुबन्धुश्च यः । दण्डी बाणदिवाकरौ गणपतिः
कान्तश्च रत्नाकरः सिद्धा यस्य सरस्वती भगवती के कस्य
सर्वेऽपि ते ॥ ६९ ॥ वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः सदर्भ-
शुद्धि गिरा जानीते जयदेव एव शरणं श्लाघ्यो दुरुह-
द्रुते । शङ्कारोत्तरसत्यमेयरचनैराचार्यगोवर्धनस्पर्धी कोऽपि
न विश्रुतः श्रुतिधरो धोयीकविश्मापतिः ॥ ७० ॥ माघश्चोरो
मयूरो मुररिपुरपरो भारविः सारविद्यः श्रीहर्षः कालिदासः
कविरथ भवभूत्याह्वयो भोजराज । श्रीदण्डी डिण्डिमाख्यः
श्रुतिसुकुटुगुरुर्मल्लो भट्टबाण ख्याताश्चान्ये सुबन्ध्यादय इह
कृतिभिर्विश्वमाह्लादयन्ति ॥ ७१ ॥

कुकविनिन्दा

अप्रगल्भा पैदन्यासे जैननीरागहेतवः । सन्त्येके
बहुलालापाः कवयो बालका इव ॥ १ ॥ कविभिर्नृपसेवासु
वित्तालकारकारिणी । वाणी वेश्येव लोभेन परोपकरणीकृता
॥ २ ॥ अन्यवर्णपरावृत्त्या बन्धचिह्ननिर्गूहने । अना-
ख्यातः सता मध्ये कविश्चोरो विभाव्यते ॥ ३ ॥ प्रायः
कुकवयो लोके रागाधिष्ठितदृश्यः । कोकिला इव जायन्ते
वाचालाः कामकारिणः ॥ ४ ॥ किं कवेस्तस्य काव्येन
सर्ववृत्तान्तगामिनी । कथेव भारती यस्य न प्राप्नोति
दिगन्तरम् ॥ ५ ॥ किं कवेस्तस्य काव्येन किं काण्डेन
धनुष्मतः । परस्य हृदये लग्न न घूर्णयति यच्छिरः ॥ ६ ॥
सुखमात्रेण काव्यस्य करोत्यहृदयो जन । छायामच्छामपि
श्यामा राहुस्तारापतेरिव ॥ ७ ॥ श्लोकार्थस्वादकाले तु
शब्दोत्पत्तिविचिन्तकाः । नीवीविमोक्षवेलाया वस्त्रमौल्यवि-
चिन्तका ॥ ८ ॥ अधिभिल्लपल्लिगल्ल स्याद्वल्लवपल्लवोऽपि वा-
चालः । नागरनरवरपरिषदि कस्य मुखादक्षर क्षरति ॥ ९ ॥
गणयन्ति नैपशब्दं न वृत्तंभङ्गं क्षयं न चार्थस्य । रसिक-
त्वेनाकुलिता वेदैर्योपतयः कुकवयश्च ॥ १० ॥ दुर्जनहुताश-
तस्य काव्यसुवर्णं विशुद्धिमायाति । दर्शयितव्यं तस्मान्मत्सरि-
मनसः प्रयत्नेन ॥ ११ ॥ कविरनुहरति च्छाया पदमेक
पादमेकमर्थं वा । सकलप्रबन्धहर्त्रे साहसकर्त्रे नमस्तस्मै
॥ १२ ॥ विपुलहृदयाभियोग्ये खिद्यति काव्ये जडो न

१ व्यास २ भारतचिह्निताम् ३ व्यास ४ ब्रह्मदेव
५ वात्मीकिः ६ चिरस्थायिनम्, पक्षे, -नाशं न गच्छन्तम् ७ मात्रा
छन्दादि, पक्षे, -मूल्यवन्तम् ८ ग्रन्थविशेष, पक्षे, -भाण्डागारम्
९ एतन्नाम्ना प्रबन्धेन, पक्षे, -इन्द्रदत्तया १० इन्द्रियविशेषम्, पक्षे, -
कुरुसेनानायक

१ कविविशेषः २ सुसिद्धन्तादि, पक्षे, -अङ्घ्रि ३ जनानां नीरागो
विरसता तस्य हेतवः, पक्षे, -जनन्या मातुः रागहेतवः प्रीतिहेतुभूता
४ बहुला आलापा येषाम्, पक्षे, -बह्वी या लाला ता पिबन्ति ते
५ वर्णान्तरपरिवर्तनेन ६ गोपनै ७ रक्तया, पक्षे, कोपेन
८ चालयति ९ दुःशब्दम् १० इन्द्रवज्रादि, पक्षे, -शीलम्
११ वाच्यस्य, पक्षे, -द्रव्यस्य १२ जरा

मौख्ये स्वे । निन्दति कञ्चुकमेव प्रायः शुष्कस्तनी नारी ॥ १३ ॥ अतिरमणीये काव्ये पिशुनोऽन्वेषयति दूषणान्येव । अतिरमणीये वपुषि व्रणमेव हि मक्षिका-
निकरः ॥ १४ ॥ बालाकटाक्षसूत्रितमसतीनेत्रत्रिभागकृत-
भाष्यम् । कविमाणवका दूतीव्याख्यातमधीयते भावम् ॥ १५ ॥ द्राघीयसा धाष्टर्गुणेन युक्ताः कैः कैरपूर्वैः
परकाव्यखण्डैः । औडम्बरं ये वचसा वहन्ति ते केऽपि
कन्थाकवयो जयन्ति ॥ १६ ॥ कर्णामृत सूक्तिरस विमुच्य
दोषेषु यत्नः । सुमहान्खलस्य । अवेक्षते केलिवन प्रविष्टः
कैमेलकः कण्टकजालमेव ॥ १७ ॥ साहित्यपाथोनिधि-
मन्थनोत्थं काव्यामृतं रक्षत हे कवीन्द्राः । यत्तस्य दैत्या
इव लुण्ठनाय काव्यार्थचोराः प्रगुणीभवन्ति ॥ १८ ॥
गृह्णन्तु सर्वे यदि वा यथेच्छ नास्ति क्षतिः कापि कवी-
श्वराणाम् । रत्नेषु लभेषु बहुध्वमत्यैरद्यापि रत्नाकर एव
सिन्धुः ॥ १९ ॥ दैवीर्गिरः केऽपि कृतार्थयन्ति ताः कुण्ठ-
यन्त्येव पुनर्विमूढाः । या विप्रुषः शुक्तिमुखेषु दैव्यस्ता एव
मुक्ता न तु चातकेषु ॥ २० ॥ परिश्रमज्ञं जनमन्तरेण
मौनिव्रत विभ्रति वाग्मिनोऽपि । वाचंयमाः सन्ति विना
वसन्त पुस्कोकिलाः पञ्चमचञ्चवोऽपि ॥ २१ ॥ काव्य
किरोषि किमु ते सुहृदो न सन्ति ये त्वामुदीर्णपवन न
निवारयन्ति । गव्य धृतं पिव निवातगृह प्रविश्य वाता-
धिका हि पुरुषाः कवयो भवन्ति ॥ २२ ॥ यः सत्पदस्य
मिह काव्यमधु प्रसन्न मुष्णन्परस्य तनुते निजपदमध्ये ।
अस्थानदोषजनितेव पिपीलिकाली काली विभाति लिखिता-
क्षरपङ्क्तिरस्य ॥ २३ ॥ हठादाकृष्टाना कतिपयपदाना
रचयिता जन स्पर्धालुश्चेदहह कविना वश्यवचसा ।
भवेदद्य श्रो वा किमिह बहुना पापिनि कलौ घटाना
निर्मातुस्त्रिभुवनविधातुश्च कलहः ॥ २४ ॥ स्तुवद्भवनि-
वर्तके सति हरौ कविः सूक्तिभिः करोति वरवर्णिनीचरित-
वर्णनं गार्हितम् । अनीतिरवनीपतिर्वैत शुनीतनु मौक्तिकै-
र्विभूषयति देवतामुकुटभागयोग्यैर्यथा ॥ २५ ॥ श्रीनाथ-
स्तवनानुरूपकवनां वाणीं मनोहारिणी कष्टं हा कवयः
कदर्यकुटिलक्ष्मीपालसात्कुर्वते । दूरोपाहृतसौरसैन्धवपयो
देवाभिषेकोचित ससेके विनियुजते सुमतयः शाखालवा-
लस्य किम् ॥ २६ ॥ लीलालुण्ठितशारदापुरमहासपद्मराणा
पुरो विद्यासन्निविर्गलत्कणमुषो बलान्ति चेत्पामराः । अद्य
श्वः फणिना शकुन्तशिशवो दन्तावलाना वृकाः सिंहाणा च
सुखेन मूर्धसु पद धास्यन्ति सालावृकाः ॥ २७ ॥ स्वाधीनो
रसनाञ्चलः परिचिताः शब्दाः कियन्तः कचित्क्षेपीन्द्रो न

नियामकः परिषदः शान्ताः स्वतन्त्र जगत् । तद्युयं कवयो
वयं वयमिति प्रस्तावनाहुकृतिस्वच्छन्द प्रतिसन्न गर्जत वयं
मौनव्रतालम्बिन ॥ २८ ॥ स्वर्गानर्गलनिर्गलसुरसरित्पाथः-
प्रपातप्रथाप्रत्याख्यानपटीयसापि वचसा जिहेति जिह्वेह
नः । एकद्व्यक्षरकष्टपिष्टरचनादुर्वारगर्वग्रहाः कन्थामात्रकुवि-
न्दकाः कवयितुं सज्जन्ति लज्जामुचः ॥ २९ ॥ यः स्था-
त्केवललक्ष्यलक्षणरतो नो तर्कसर्पकभृन्नालकारविचारचारु-
धिषणः काव्यज्ञशिक्षोऽज्ज्ञितः । तस्माच्चेद्रसशालि काव्य-
मुदयेदेकान्ततः सुन्दरं प्रासादो धवलस्तदा क्षितिपते
काकस्य काष्ण्याद्भवेत् ॥ ३० ॥

पण्डितप्रशंसा

पण्डिते हि गुणाः सर्वे मूर्खे दोषाश्च केवलाः । तस्मा-
न्मूर्खसहस्रेभ्यः प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ १ ॥ यत्र विद्व-
ज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि । निरस्तपादपे देशे
एरण्डोऽपि द्रुमायते ॥ २ ॥ किं कुलेन विशालेन विद्या-
हीनस्य देहिनः । अकुलीनोऽपि विद्यावान्देवैरपि स पूज्यते
॥ ३ ॥ रोहण सूक्तिरत्नाना वन्दे वृन्द विपश्चिताम् ।
यन्मध्यपतितो नीचः काचोऽप्युच्चैर्महीयते ॥ ४ ॥ विद्व-
नेव विजानाति विद्वज्जनपरिश्रमम् । नहि वन्ध्या विजानाति
गुर्वी प्रसववेदनाम् ॥ ५ ॥ प्राज्ञो हि जल्पता पुसा श्रुत्वा
वाचः शुभाशुभाः । गुणवद्वाक्यमादत्ते हसः क्षीरमिवा-
ग्मसः ॥ ६ ॥ विद्वत्त्व च नृपत्व च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान्सर्वत्र पूज्यते ॥ ७ ॥ अल-
करोति यः श्लोकं शुक एव न मध्यमः । अल करोति यः
श्लोकं शुक एव न मध्यमः ॥ ८ ॥ संदोषमपि निर्दोषं
भवत्यग्रे विपश्चितः । रामस्यैर्वाजुनवपुः कवेश्वर सरस वचः
॥ ९ ॥ गुणदोषौ बुधो गृह्णन्निन्दुक्ष्वैर्दोषैर्विवेश्वरः । शिरसः
श्लोघते पूर्व परं कण्ठे निर्यच्छति ॥ १० ॥ स्थिरा शैली
गुणवता खलबुद्ध्या न बाध्यते । रत्नदीपस्य हि शिखा
वात्ययापि न नाश्यते ॥ ११ ॥ वेद्यानामिव विद्याना
मुखं कैः कैर्न चुम्बितम् । हृदयग्राहिणस्तासा द्वित्राः सन्ति
न सन्ति वा ॥ १२ ॥ विदुषा वदनाद्वाचः सहसा यान्ति
नो बहिः । याताश्चेन्न पराञ्चन्ति द्विरदाना रदा इव
॥ १३ ॥ अर्थाहरणकौशल्य किं स्तुमः शास्त्रवादिनाम् ।

१ अतिदीर्घेण २ प्रागल्भ्यम् ३ उद्ग ४ अलकारादिप्रतपा-
दकशास्त्रागरमन्थनोद्भवम् ५ राजवर्णेनपराम् ६ गङ्गाजलम्

१ वृक्षवदाचरात् २ विरतीर्णेन ३ पूज्यते ४ महतीम्
५ प्रसवकाले या वेदना ताम् ६ निषेधति तिरस्करोतीत्यर्थः
७ नमध्यम शुको नकारो मध्ये यस्यैवविधं शुनकं वा इति भावः
८ दोषसहितम्, पक्षे, -दोषो हस्तस्तत्सहितम् ९ परशुरामस्य
१० सहस्राजुनशरीरम् ११ जानन्, पक्षे, -उपादान १२ गरलम्
१३ अभिनन्दयति, पक्षे, -धारयति १४ निरुणद्धि वाचा कण्ठा-
द्धिनोद्धाटयतीत्यर्थः, पक्षे, -स्थापयति १५ रीति

अव्ययेभ्योऽपि ये चार्थान्निष्कर्षन्ति सहस्रशः ॥ १४ ॥
स एव रसिको लोके श्रुत्वा काव्य परैः कृतम् । उत्पद्यते
च युगपद्वदनेऽक्षोश्च यस्य वाः ॥ १५ ॥ श्रुते महाकवेः
काव्ये नयने वदने च वाः । युगपद्यस्य नोदेति स वृषो
महिषोऽथवा ॥ १६ ॥ विद्या विनयोपेता ह्यति न चेतासि
कस्य मनुजस्य । काञ्चनमणिसयोगो नो जनयति कस्य
लोचनानन्दम् ॥ १७ ॥ व्याख्यातुमेव केचित्कुशलाः
शास्त्रं प्रयोक्तुमलमन्ये । उपनामयति करोऽन्न रसास्तु
जिह्वैव जानाति ॥ १८ ॥ सत्यं तपो ज्ञानमहिसता च
विद्वत्प्रणामं च सुशीलता च । एतानि यो धारयते स
विद्वान्न केवलं यः पठते स विद्वान् ॥ १९ ॥ कवीश्वराणां
वचसा विनोदैर्नन्दन्ति विद्यानिधयो न चान्ये । चन्द्रोपला
एव करैर्हिमाशोर्मध्ये शिलानां सरसा भवन्ति ॥ २० ॥
शास्त्राण्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान्पुरुषः स
विद्वान् । सुचिन्तितं चौषधमातुराणां न नाममात्रेण करो-
त्यरोगम् ॥ २१ ॥ न पण्डिताः साहसिका भवन्ति श्रुत्वापि
ते सतुल्यन्ति तत्त्वम् । तत्त्वं समादाय समाचरन्ति स्वार्थं
प्रकुर्वन्ति परस्य चार्थम् ॥ २२ ॥ इह तुरगशतैः प्रयान्तु
मूढा धनरहितास्तु बुधाः प्रयान्तु पञ्चाम् । गिरिशिखर-
गतापि काकपङ्क्तिं पुलिनगतैर्न समत्वमेति हसैः ॥ २३ ॥
सन्तश्चदिह गुणविन्दो बुधस्तान्सतुष्टः कवलयति स्फुटेऽपि
दोषे । सयुक्तानपि पयसः कणान्विचिन्वन्नम्बस्तो ग्रसति
हि मङ्गु मलिकाक्षः ॥ २४ ॥ अन्या जगद्धितमयी मनसः
प्रवृत्तिरन्यैव कापि रचना वचनावलीनाम् । लोकोत्तरा च
कृतिराकृतिरङ्गहृद्या विद्यावता सकलमेव गिरा दैवीयः
॥ २५ ॥ अधिगतपरमार्थान्यपण्डितान्धाऽवमंस्थास्नृणमिव
लघु लक्ष्मीनैव तान्सरुणद्धि । मदमिलितमिलिन्दश्यामगण्ड-
स्थलानां न भवति बिसतन्तुर्वारणं वारणानाम् ॥ २६ ॥
शास्त्रोपस्कृतशब्दसुन्दरगिरः शिष्यप्रदेयागमा विख्याताः
कवयो वसन्ति विषये यस्य प्रभोर्निर्धनाः । तज्जोड्य
वसुधाधिपस्य कवयो ह्यर्थे विनापीश्वराः कुत्साः स्युः कुप-
रीक्षका न मणयो यैरर्घतः पातिताः ॥ २७ ॥ हर्तुर्याति न
गोचर किमपि श पुष्पाति सर्वात्मना ह्यर्थिभ्य प्रति-
पाद्यमानमनिशं प्राप्नोति वृद्धिं पराम् । कल्पान्तेष्वपि न

प्रयाति निधनं विद्याख्यमन्तर्धनं येषां तान्प्रति मानसुज्झत
नृपाः कसैः सह स्पर्धते ॥ २८ ॥

कुपण्डितनिन्दा

यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम् । लो-
चनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥ १ ॥ मूर्खचि-
ह्नानि षडिति गर्वो दुर्वचनं सुखे । विरोधी विषवादी च
कृत्याकृत्यं न मन्यते ॥ २ ॥ मूर्खो हि जल्पता पुसा श्रुत्वा
वाचः शुभाशुभाः । अशुभं वाक्यमादत्ते पुरीषमिव शूकरः
॥ ३ ॥ उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये । पयःपानं
भुजगानां केवलं विषवर्धनम् ॥ ४ ॥ वरं पर्वतदुर्गेषु भ्रान्तं
वनचरैः सह । न मूर्खजनपसर्कः सुरेन्द्रभवनेष्वपि ॥ ५ ॥
मूर्खोऽपि मूर्खं दृष्ट्वा च चन्दनादपि शीतलः । यदि पश्यति
विद्वान् मन्यते पितृघातकम् ॥ ६ ॥ अन्तःसारविहीनस्य
सहायः किं करिष्यति । मलयेऽपि स्थितो वेणुर्वेणुरेव न
चन्दनः ॥ ७ ॥ यस्य नास्ति विवेकस्तु केवलं यो बहु-
श्रुतः । न स जानाति शास्त्रार्थान्दर्वी पाकरसानिव ॥ ८ ॥
रूपयौवनसपन्ना विशालकुलसभवाः । विद्याहीना न शोभन्ते
निर्गन्धाः किशुका इव ॥ ९ ॥ विद्याविधिविहीनेन किं कुली-
नेन देहिनाम् । अकुलीनोऽपि यो विद्वान्दैवतैरपि पूज्यते
॥ १० ॥ मदोपशमनं शास्त्रं खलानां कुरुते मदम् । चक्षुः-
प्रकाशकं तेज उलूकानामिवान्धताम् ॥ ११ ॥ ज्ञानविद्या-
विहीनस्य विद्याजालं निरर्थकम् । कण्ठसूत्रं विना नारी
ह्यनेकाभरणैर्युता ॥ १२ ॥ मूर्खं स्वल्पव्ययत्रासात्सर्वनाशं
करोति हि । कः सुधीः सत्यजेद्गण्डं शुल्कस्यैवातिसाध्वसात्
॥ १३ ॥ मातां शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
न शोभते सभामध्ये हसमध्ये बको यथा ॥ १४ ॥ पुस्त-
केषु च नाधीतं नाधीतं गुरुसनिधौ । न शोभते सभामध्ये
हसमध्ये बको यथा ॥ १५ ॥ विद्यया शस्यते लोके पूज्यते
चोत्तमैः सदा । विद्याहीनो नरः प्राज्ञः सभायां नैव शोभते
॥ १६ ॥ शोभते विदुषा मध्ये नैव निर्गुणमानसः । अन्तरे
तमसा दीपः शोभते नार्कतेजसाम् ॥ १७ ॥ बोद्धारो
मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्मयदूषिताः । अबोधोपहृताश्चान्ये जीर्ण-
मङ्ग्रे सुभाषितम् ॥ १८ ॥ पदद्वयस्य सधानं कर्तुमप्रतिभाः
खलाः । तथापि परकाव्येषु दुष्करेष्वप्यसम्भवाः ॥ १९ ॥
कः दोषोऽत्र मया लभ्य इति सचिन्त्यं चेतसा । खलः का-
व्येषु साधूनां श्रवणाय प्रवर्तते ॥ २० ॥ उपपत्तिमिरम्लाना
नोपदेशैः कदर्थिताः । स्वसवेदनसवेद्यसाराः सहृदयोक्तयः

१ अव्ययेभ्यः अव्ययानामनेकार्थत्वात्, पक्षे, -व्ययरहितेभ्यः
कृपणेभ्य इति यावत् २ उदकम्, पक्षे, -वा वा 'इति लौकिकशब्दः
३ नयने वा सलिलम् आनन्दाश्रुजलमित्यर्थः वदने च वा. 'वाहवा'
इति प्रशंसाबोधको देशी शब्दः ४ सैकतगतैः ५ राजहंसः ६ लोक-
हितप्रचुरा ७ अतिदूरम् ८ अवमानं मां कुरु ९ रोधं न कुरुते
१० गजानाम् ११ शास्त्रसंस्कारेण शुद्धा ये शब्दास्तैः सुन्दरा गिरौ
येषां ते १२ पण्डिताः १३ देशे १४ मौख्यम् १५ मूल्यतः
१६ अचिन्त्यम् १७ सुखम् १८ दीयमानम् १९ निरन्तरम्

१ त्यजत २ स्पर्धं करोति ३ विद्या ४ सुरेन्द्राणां भवनेषु, स्वर्गा-
दिलोकेष्वपीति भावः ५ नेतव्यानेतव्यवस्तुसबन्धी राजप्राज्ञो भागः

॥ २१ ॥ केपाचिद्वाचि शुक्लवत्परेषा हृदि मूकवत् । कस्या-
प्या हृदयाद्रेके वल्गु वल्गन्ति सूक्तय ॥ २२ ॥ बहूनि
नरशीर्षाणि लोमशानि बृहन्ति च । ग्रीवासु प्रतिबद्धानि कि-
चित्तेषु सकर्णकम् ॥ २३ ॥ कवीना महता सूक्तैर्गूढार्थान्तर-
सूचिभिः । विध्यमानश्रुतेर्मा भूदुर्जनस्य कथं व्यथा ॥ २४ ॥
अज्ञः सुखमाराध्य सुवतरमाराध्यते विशेषज्ञः । ज्ञानलव-
र्दुर्विदग्ध ब्रह्मापि नर न रञ्जयति ॥ २५ ॥ गुणिगणगण-
नारम्भे न पतति कैठिनी सुसम्प्रमाद्यस्य ॥ तेनाम्बा यदि
सुतिनी वद वन्ध्या कीदृशी भवति ॥ २६ ॥ निर्गुण इति
मृत इति च द्वावेकार्थाभिधायिनौ विद्धि । पश्य धनुर्गुण-
शून्य निर्जीव यदिह शसन्ति ॥ २७ ॥ अन्तर्भूतो निवसति
जडे जडः । शिशिरमहसि हरिण इव । अजडे शशीव तपने
स तु प्रविष्टोऽपि नि सरति ॥ २८ ॥ जीवित इव कण्ठगते
सूक्ते दुःखासिका कवेस्तावत् । नयनविकासविधायी सचेत-
नाभ्यागमो यावत् ॥ २९ ॥ साहित्यसगीतकलाविहीनः ।
साक्षात्पशु पुच्छविषाणहीनः । तृण न खादन्नपि जीवमान-
स्तद्गागधेय परम पशूनाम् ॥ ३० ॥ जडेषु जातप्रतिभाभि-
मानाः खला कवीन्द्रोक्तिषु के वराकाः । प्राप्ताग्निनिर्वापण-
गर्वमम्बु रत्नाङ्कुरज्योतिषि किं करोति ॥ ३१ ॥ येषां न
विद्या न तपो न दानं ज्ञान न शील न गुणो न धर्मः ।
ते मृत्युलोके भुवि भारभूता मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति
॥ ३२ ॥ मुक्ताफले, किं मृगपक्षिणा च मृष्टान्नपान किमु
गर्दमानाम् । अन्धस्य दीपो बधिरस्य गीत मूर्खस्य किं
धर्मकथाप्रसङ्गः ॥ ३३ ॥ अज्ञातपाण्डित्यरहस्यमुद्रा ये
काव्यमार्गे दधतेऽभिमानम् । ते गारुडीयाननधीत्य मन्त्रा-
न्हालाहलाभ्यादनमारभन्ते ॥ ३४ ॥ अवद्यजम्बालगवेष-
णाय कृतोद्यमाना खलसैरिभाणाम् । कवीन्द्रवाङ्मिर्जरनिर्क्ष-
रिण्या सजायते व्यर्थमनोरथत्वम् ॥ ३५ ॥ वर दरिद्रः
श्रुतिशास्त्रपारगो न चापि मूर्खो बहुरत्नसयुतः । सुलोचना
जीर्णपटापि शोभते न नेत्रहीना कनकैरलकृता ॥ ३६ ॥
व्यालाश्च राहुश्च सुधाप्रसादाजिह्वाशिरोनिग्रहमुग्रमापुः ।
इतीव भीता पिशुना भवन्ति पराङ्मुखाः काव्यरसामृतेषु
॥ ३७ ॥ सरस्वतीमातुरभूच्चिरं न यः । कवित्वपाण्डित्यघन-
स्तनधयः । कथं स सर्वज्ञमनासौष्ठवो दिनादिन प्रौढि-
विशेषमश्रुते ॥ ३८ ॥ वितीर्णशिक्षा इव हृदयस्थसरस्वती-
वाहनराजहंसैः । ये क्षीरनीरप्रविभागदक्षा विवेकिनस्ते कव-
यो जयन्ति ॥ ३९ ॥ काव्यामृत दुर्जनराहुनीत प्राप्य भवेन्नो
सुमनोजनस्य । सच्चक्रमव्याजविराजमानतैक्ष्ण्यप्रकर्षं यदि

१ विकृतिभाव गतम्, २ रञ्जयितुमसमर्थो भवति ३ खटिका
'खड्ग' इति लोके, न पतति सद्यो यस्य नाम न लिखति ४ पुत्रिणी
५ मूर्खे, पक्षे, जलरूपत्वात् ६ मूर्ख, पक्षे, पशुत्वात् ७ शृङ्गम्
८ दैवम् ९ कर्दम

नाम न स्यात् ॥ ४० ॥ विना न साहित्यविदापरत्र गुणः
कथंचित्प्रयते कवीनाम् । आलम्बते तत्क्षणमम्भसीव विस्ता-
रमन्यत्र न तैलबिन्दुः ॥ ४१ ॥ अत्यर्थवक्रत्वमनर्थकं या
शून्या तु सर्वान्यगुणैर्व्यनक्ति । अस्पृश्यतादूषितया तथा किं
तुच्छश्चपुच्छच्छटयेव वाचा ॥ ४२ ॥ नीचस्तनोत्वश्च निता-
न्तकार्ण्ये पुष्पातु साधर्म्यभृदञ्जनेन । विना तु जायेत
कथं तदीयक्षोदेन सारस्वतद्वक्त्रसादः ॥ ४३ ॥ विविनक्ति
न बुद्धिदुर्विधः, स्वयमेव स्वहितं प्रथमजनः । यदुदीरितम-
प्यदः परैर्न विजानाति तदद्भुतं महत् ॥ ४४ ॥ विदुरे-
ष्वैदपायमात्मना परतः श्रद्धयतेऽथ वा बुधाः । न परो
पहितः न च स्वतः प्रेमिमीतेऽनुभवाद्देहोऽप्यधीः ॥ ४५ ॥
अथ वाग्भिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकता सुभाषितम् ।
रविरागिषु शीतरोचिषः, करजाल कमलाकरेष्विव ॥ ४६ ॥
इतरकर्मफलानि यद्वच्छया विलिख तानि सहे चतुरानन ।
अगसिकेषु कवित्वनिवेदन शिरसि मा लिख मा लिख मा
लिख ॥ ४७ ॥ कतिचिदुद्धतनिर्भरमत्सराः । कतिचिदात्मवचः-
स्तुतिशालिनः । अहह केऽपि निरक्षरकुक्ष्यस्तदिह सप्रति
कं प्रति मे श्रमः ॥ ४८ ॥ ये के विचित्ररसशालिषु सत्कवीना
सूक्तेषु कर्णपथगामिषु नाद्रियन्ते । ते मालतीपरिमलेष्वपि
कन्दलत्सु नामापुटं करतलेन पिदध्युरेव ॥ ४९ ॥ मद्वापि मा
कुरु विषादमनादरण मात्सर्यमग्नमनसा सहसा खलानाम् ।
काव्यारविन्दमकरन्दमधुव्रतानामासेषु धास्यसितमा कियतो
विलासान् ॥ ५० ॥ चेतःप्रसादजनन विबुधोत्तमानामा-
नन्दि सर्वरसयुक्तमतिप्रसन्नम् । काव्य खलस्य न करोति हृदि
प्रतिष्ठा पीयूषदानमिव वक्रविवर्ति राहो ॥ ५१ ॥ बद्धा
यदर्पणरसेन विमर्दपूर्वमर्थान्कथं झटिति तान्प्रकृतान्न द्युः ।
चौरा इवातिमृदवो महता कवीनामर्थान्तरारण्यपि हठाद्वि-
तरन्ति शब्दाः ॥ ५२ ॥ अर्थोऽस्ति चेन्न पदशुद्धिरथास्ति
सापि नो रीतिरस्ति यदि सा घटना कुतस्तथा । साध्यस्ति
चेन्न नववक्रगतिस्तदेतद्वर्थं विना रसमहो गहन कवित्वम्
॥ ५३ ॥ श्लाघ्यैव वक्रिमगतिर्धनदारब्धबन्धोस्तथा । कवि-
प्रवरसूक्तिधनुर्लतायाः । कर्णान्तिकप्रणयभाजि गुणे यदीये
चेतासि मत्सरवता झटिति वृट्ति ॥ ५४ ॥ अरण्य-
रुदितं कृतं शिवशरीरमुद्धर्तितं स्थलेऽब्जमवरोपितं सुचिर-
मूर्धरे वर्णितम् । श्रुपुच्छैर्मवनामितं बधिरैर्कैर्जापः, कृतो
धृतोऽन्धमुखदर्पणो यदबुधो जनः सेवितः ॥ ५५ ॥ प्रसिद्ध

१ बुद्धिशून्य २ पामरजन ३ आगामिनम् ४ जानाति
५ दुराग्रहप्रस्तचित्तेषु ६ शीतमानो ७ स्वेच्छया ८ प्रेतश-
रीरम् ९ उद्धर्तनं यवगोधूमादिचूर्णेन मलापकर्षणं तेन सुगन्धि-
तम् १० निजलप्रदेशे ११ क्षारमृद्भूमौ १२ क्रजुतासपादनाय
नञीकृतम् १३ कर्णमत्र १४ बलात्कारं कृत्वा

मणिमुद्धरेन्मकवक्त्रदृष्ट्वाङ्कुरात्समुद्रमपि सतरेत्त्रचलदूर्ध्व-
मालाकुलम् । भुजगमपि कोपितं गिगसि पुष्पवद्भारयेन्न तु
प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५६ ॥ लभेत सिके-
तासु तैलमपि यत्नतः । पीडयन्निवेच्च मृगवृष्णिकासु सलिल
पिपासार्दित । कदाचिदपि पर्यटच्छशिविषाणमासादयेन्न तु
प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ॥ ५७ ॥ यदा किञ्चि-
ज्ज्ञोऽहं द्विषे इव मदन्धः । समभव तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभ-
वर्दवलित मम मनः । यदा किञ्चित्किञ्चिद्बुधजनसकाशाद-
वगत तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वर इव मदो मे व्यपगतः ॥ ५८ ॥
शिरः शीर्षं स्वर्गात्यशुपतिशिरस्तः क्षितिधर महीप्रादुत्तुङ्गाद-
वनिमवनेश्चापि जलधिम् । अधोऽधो गङ्गेय पदमुपगता
स्तोकमधुना विवेकभ्रष्टाना भवति विनिपातः शतमुखः ॥ ५९ ॥
परश्लोकान्तोक्ताननुदिवसमभ्यस्य ननु ये चतुष्पादी कुर्यु-
र्बहव इह ते सन्ति कवयः । अविच्छिन्नोद्गच्छज्जलधिलहरी-
रीतिसुहृदः सुहृद्या वैशद्यं दधति किल केषाचन गिरः ॥ ६० ॥
वितर्तति गुरु प्राज्ञे विद्या यथैव तथा जडे न तु खलु
तयोर्ज्ञाने शक्तिं करोत्येवमहन्ति वा । भवति च पुनर्भूयान्मेदः
फलं प्रति तद्यथा प्रभवति शुचिर्विभ्रमैर्ग्राहे मणिर्न मृदा
चयः ॥ ६१ ॥ अविनयभुवामज्ञानानां शमाय भवन्नपि
प्रकृतिकुटिलाद्विद्याभ्यासः खलत्वं विवृद्धये । फणिभयभृता-
मस्तूच्छेदक्षमस्तमसामसौ विषधरफणारत्नालोको भयं तु
भृशायते ॥ ६२ ॥ व्यासादीर्नैकविपुगवानर्ननुचितैर्वाक्यैः सलील
सहस्रचूर्चैर्जल्प निमील्य लोचनयुगं श्लोकान्सगर्वं पठ ।
काव्यं धिक्कुरु यत्परैर्विरचितं स्पर्धस्व सार्धं बुधैर्यद्यभ्यर्थयसे
श्रुतेन रहितं पाण्डित्यमाप्तुं बलात् ॥ ६३ ॥ ये ससत्सु
विवादिनः परयशःशूलेन शल्याकुलाः कुर्वन्ति स्वगुणस्त-
वेन गुणिना यत्नाद्गुणाच्छादनम् । तेषां रोषैर्कषायितोदरदृ-
शा कोपोष्णानिःश्वसिना दीप्ता रत्नशिखेव कृष्णफणिना
विद्या जनोद्वेजिनी ॥ ६४ ॥ ग्रीवास्तम्भभृतः परोन्नति-
कथामात्रे शिरःशूलिनः । सोद्वेगममणप्रलापविपुलक्षोभाभिभूत-
स्थितेः । अन्तर्द्वेषविषप्रवेशविषमक्रोधोष्णानिःश्वसिनः । कष्टा
नूनमपिण्डितस्य विकृतिर्भीमज्वरारम्भभूः ॥ ६५ ॥ मूर्खत्वं

मुलभ भजस्व कुमते मूर्खस्य चाष्टौ गुणा निश्चिन्तो बहु-
भोजनोऽतिमुखरो रात्रिदिव स्वप्नभाक् । कार्याकार्यविचारणा-
न्धबधिरो मानापमाने समः प्रायेणामयवर्जितो दृढवपुर्मूर्खः
सुखं जीवति ॥ ६६ ॥ व्यालं बालमृणालतन्तुभिरसौ रोद्धुं
समुज्जृम्भते छेतुर्वैज्रमणीश्रीरीषकुसुमप्रान्तेन सनहते ।
माधुर्यं मधुविन्दुना रचयितुं क्षाराम्बुधेर्गर्हते नेतुं वाञ्छति
यः खलान्यथि सता सूक्तैः सुधास्यन्दिभिः ॥ ६७ ॥ शक्यो
वारयितुं जलेन हुतमुक्छत्रेण सूर्यातपो नागेन्द्रो निश्चिता-
ङ्कुशेन समदो दण्डेन गोगर्दभौ । व्याधिर्मेघजसंग्रहैश्च
विविधैर्मन्त्रप्रयोगैर्विषं सर्वसौषधमस्ति शास्त्रविहितं मूर्खस्य
नास्त्यौषधम् ॥ ६८ ॥ तोयं निर्मथितं घृताय मधुने नि-
ष्पीडितं प्रस्तरं पानार्थं मृगवृष्णिकोर्मितरला भूमिः समा-
लोकिता । दुग्धा सेयमचेतनेन जरती दुग्धाशया सूकरी
कष्टं यत्खलु दीर्घया धनतृषा नीचो जनः सेवितः ॥ ६९ ॥
काव्ये भव्यतमेऽपि विज्ञनिवहैरास्वाद्यमाने मुहुर्दोषान्वेषण-
मेव मत्सरजुषा नैसर्गिको दुर्ग्रहः । कासारेऽपि विकासि-
पङ्कजचये खेलन्मराले पुनः क्रौञ्चश्चक्षुषुटेन कुञ्चितवपुः
शम्बूकमन्वेषते ॥ ७० ॥ विद्ये हृद्यतरासि किं नु कृपणा-
सभावनेर्लज्जसे सन्त्यन्ये तव तोषणाहितधियो धन्या वदा-
न्या भुवि । कान्तानां कुचकुम्भकौशलरुचा नो हानिरेता-
वता षण्डानां हृदयेऽपि यत्प्रणयते नानङ्गरागोदयः ॥ ७१ ॥
मीमासा पठिता न यैरुपनिषद्भैव श्रुता तत्त्वतः । श्रीमच्छङ्कर-
भाष्यतो भगवती गीताप्यधीता न यैः । सिद्धान्तापगतं
शिरोमणिमतं ज्ञात्वाऽपि किञ्चित्ततो भट्टाचार्यपदं गताः क-
थमहो लज्जा लभन्ते न ते ॥ ७२ ॥ पेटीचीवरपट्टवस्त्र-
पटलश्वेतातपत्रच्छटाशाटीहारकघोटकस्फुटघटाटोपायं तुभ्यं
नमः । येनानक्षरकुक्षयोऽपि जगतः कुर्वन्ति सर्वज्ञताभ्रान्तिं
येन विना तु हास्यपदवी सन्तोऽपि कष्टं गताः ॥ ७३ ॥
साकूतं निजसविदेकविषयं तत्त्वं सचेता ब्रुवन्नग्रे नूनमबोध-
मोहितधिया हास्यत्वमायासति । तद्युक्तं विदुषो जनस्य
जडवज्जोषं तु नामासितुं जात्यन्धं प्रतिरूपवर्णनविधौ कोऽयं
वृथैवोद्यमः ॥ ७४ ॥ ये तावत्स्वगुणोपहितधियस्तेषामरण्यं
जगद्येऽप्येते कृतमत्सरा परगुणं स्वप्नेऽपि नेच्छन्ति ये ।

अन्येषामनुरागिणा क्वचिदपि स्निग्धं मनो निर्वृतावित्थं यान्तु
तपोवनानि महता सूक्तानि मन्येऽधुना ॥ ७५ ॥ यातास्ते रस-
सारसमग्रविधिं निष्पीड्य निष्पीड्य ये वाक्तावेक्षुलता पुरा
कतिपये तत्त्वस्पृशश्चक्रिरे । जायन्तेऽद्य यथायथं तु कवयस्ते

१ शानलेशशून्यत्वेन विपरीतार्थग्राही २ बालकासु ३ मरी
चिकासु ४ शङ्खम् ५ गज ६ मगर्वम् ७ शर्वसबन्धि
८ मस्तकात् ९ ददाति १० मूर्ख ११ नाशयति १२ महान्
१३ विम्बग्रहणे १४ मृत्पिण्ड १५ कविश्रेष्ठान् १६ अयोग्यै
१७ रोषेण कषायितं तात्रमुदरं गर्भं यस्यां एवविधा दृग्देषाम्
१८ कृष्णसर्पाणाम् १९ त्रासदात्री २० ग्रीवास्तम्भं धारयत
२१ परोत्कर्ष २२ मूर्खस्य २३ विकार २४ दारुणज्वरारम्भकहेतु
६ सु. र. भा.

१ रोगवर्जित २ सर्पम् ३ विसम् ४ हीरकादीन् ५ सनद्धो
भवति ६ इच्छति ७ अमृतत्वादिभिः ८ तीक्ष्ण

तत्र सतन्वते येऽनुप्रासकठोरचित्रयमकश्लेषादिशलोच्चयम् ॥ ७६ ॥ प्रादु व्याप्यण्डिताना केविवचसि कथै प्रलनूतत्व-
चिन्ता विधेरन्यद्यवधैरन्यभिजहति तथा गृह्यते स्युर्गुणाश्चेत् ।
अन्यस्त्वन्यप्रमाणं परमवतनुते छिद्यते तावता कि नाय
रत्नस्य दोषो दृषदिति यदिद क्षिप्रमन्धा. क्षिपन्ति ॥ ७७ ॥

छान्दसप्रशंसा

नाध्यापयिष्यन्निर्गमाश्चमेषोपाध्यायलोका यदि शिष्य-
वर्गान् । निर्वेदवाद किल निर्वितानमुर्वीतल हन्त तदाभ-
विष्यत् ॥ १ ॥

छान्दसनिन्दा

आः कथमप्रहृष्टाः शिष्या अपि वित्तचापलाविष्टाः । अध्या-
पयन्ति वेदानादाय चिराय मासि मासि भृतिम् ॥ १ ॥

वैयाकरणप्रशंसा

वैयाकरणकिर्रातादपशब्दमुगा. क यान्ति सत्रस्ताः ।
ज्योतिर्नटविटगायकमिर्षानननगङ्गाणि यदि न स्युः ॥ १ ॥
यद्यपि बहु नाधीषे तथापि पठ पुत्र व्याकरणम् । स्वजनः
श्वजनो मा भूत्सकल शकल सकृच्छकृत् ॥ २ ॥ कृतदु-
रितनिराकरण व्याकरणं चतुरधीरधीयानः । बुधगणगण-
नावसरे कनिष्ठिकाया पर जयति ॥ ३ ॥ सूत्र पाणिनिबद्ध
कैलयन्पुरुषः सैमुद्रहति सुदृशम् । वर्णादीना धर्मान्बुद्ध्या
विधिवत्प्रयुक्तेऽसौ ॥ ४ ॥ पातं जले विष्णुपदापगाया
पातञ्जले चापि नैयेऽवगाहम् । आचक्षते शुद्धिर्दमो
प्रसूतेरां च क्षते रागमधोक्षजे च ॥ ५ ॥ नृणामनैभ्यस्त-

१ प्रादुर्भवेत् २ काव्ये ३ दोषा ४ वेदान् ५ वेतनम्
६ भिद्य ७ भीता. ८ गणका ९ नाट्यकारा १० जारा
११ वैद्या १२ गुहा १३ विद्या १४ व्याकरणसूत्रम्, पक्षे,-
कङ्कणम् १५ पाणिनिना बद्ध रचितम् पक्षे,-पाणि हस्ते निबद्धम्
विवाहकाले सूत्रनिर्मिते कङ्कणे वधूवरयोर्हस्तयोर्बन्धनीति प्रसिद्धिः
१६ अर्थज्ञानपूर्वक विचारयन्, पक्षे,-धारयन् १७ सम्यग्धारयति;
पक्षे,-सम्यगुद्बहति, पाणिग्रहणपूर्वक स्वीकरोतीत्यर्थः १८ शोभना
दृष्टिम्, शुद्धाशुद्धिविवेचनशक्तिमित्यर्थः पक्षे,-शोभना दृश्यस्या
प्रतादृशी स्त्रियम् १९ अकारप्रभृतिवर्णादीनाम्, पक्षे,-ब्राह्मणवर्णा-
दीनाम् २० ज्ञात्वा २१ यथाशास्त्रम् २२ प्रयोग करोति, पक्षे,-
योजयति २३ पतनम् २४ गङ्गाया २५ पतञ्जलिनिर्मिते
२६ व्याकरणशास्त्रे २७ मज्जनम्, पक्षे,-अभ्यासम् २८ वदन्ति
२९ जननादारभ्य ३० मरणान्तं च ३१ अनधीतमहाभाष्याणाम्

फणाभृदीशगिरा दुर्गापा बुधराजगोष्ठी । अबुद्धचापश्रुतिपद्ध-
तीना युद्धक्षमेवोद्धृतयोद्धुसार्था ॥ ६ ॥ नाङ्गीकृतव्याकर-
णौषधानामपाटवं वाचि सुगाढमास्ते । कस्मिंश्चिदुक्ते तु
पदे कथंचित्स्वैर वपु. स्विद्यति वेपते च ॥ ७ ॥ शब्द-
शास्त्रमनधीत्य यः पुमान् वक्तुमिच्छति वच. सभान्तरे ।
बन्धुमिच्छति वने मदोत्कटं हस्तिनं कमलनालतन्तुना ॥ ८ ॥

वैयाकरणनिन्दा

टिङ्गाणञ्द्वयसञ्चुट्टसिङ्सोस्तिस्त्रिस्त्रिस्थस्थमिब्वस्सस्ता
हशिचट्टुनाष्टुरतइश्शश्छोऽव्यचोऽन्त्यादिटि । लोपोव्योर्वलिबृ-
द्धिरेचियचिमेदाधाध्वदप्लेचटेरित्यब्दानखिलान्नयन्ति कति-
चिच्छब्दान्पठन्त. कर्तून् ॥ १ ॥ सूत्रैः पाणिनिनिर्मितैर्बहुतरै-
र्निष्पाद्य शब्दावलि वैकुण्ठस्तवमक्षमा रचयितुं मिथ्याश्रमाः
शाब्दिकाः । पक्कान्न विविध श्रमेण विविधापूपाय्यसूपान्वितं
मन्दाग्नीनैरुन्धते मितबलानात्रातुमप्यक्षमान् ॥ २ ॥ कु-
प्पोऽकूपौ च शेषोध्यसखि ससजुषोरुर्विरामोऽवसानं शश्छो-
ऽटीत्यादिशब्दैः सदसि यदि शर्टा. शाब्दिकाः पण्डिताः
स्युः । तेषा को वापराधः कथयत सतत ये पठ-
न्तीह थोर्त्तत्ताथय्याथय्यथय्याधिगधिगधिगधिवथय्यथय्येति
शब्दान् ॥ ३ ॥

नैयायिकप्रशंसा

अद्भुतस्तर्कपाथोधिरगाधो यस्य वर्षकः । अक्षपादो-
ऽर्तमःस्पृष्टस्त्वकलङ्कः कैलानिधिः ॥ १ ॥ अपरीक्षित-
लक्षणप्रमाणैरपरामृष्टपदार्थसार्थतत्त्वैः । अवशीकृतजैत्र्युक्ति-
जालैरलमेतैरनधीततर्कविधैः ॥ २ ॥ मोहं हर्णद्धि विमली-
कुरते च बुद्धि सैते च सस्कृतपदव्यवहारशक्तिम् । शा-
स्त्रान्तराभ्यसनयोग्यतया युनक्ति तर्कश्रमो न तनुते किमि-
होपकारम् ॥ ३ ॥ ज्ञानाविर्धेरक्षिचरण. कैर्णभक्षकश्च श्री-
पक्षिलोऽप्युदयन. स च वर्धमानः । गङ्गेश्वरः शशधरो

१ दुष्प्रापा २ पण्डितराजसभा ३ अज्ञातधनुर्वेदमार्गाणाम्
४ कम्पते ५ व्याकरणम् ६ अव्ययनमकृत्वा ७ विसतन्तुना
८ वर्षाणि ९ यापयन्ति १० कर्णकठोरान् ११ विष्णुस्तवम्
१२ कृत्वेति शेष १३ अनुकुर्वन्ति १४ धूर्ता १५ गायकाना
तालशब्दानुकरणमेतत् १६ तर्कसमुद्र १७ गौतम, पक्षे,-
क्षपा ददातीति क्षपाद, स न भवतीति तथाविध. चन्द्र इत्यर्थः
१८ अज्ञानेन, पक्षे,-राहुणा १९ कलाना निधि, पक्षे,-
बन्द २० अज्ञातपदार्थसमूहतत्त्वै २१ जययुक्ति २२ अज्ञानम्.
२३ रोधयति, नाशयतीत्यर्थः २४ उत्पादयति २५ योजयति
२६ गातम २७ कणाद

बह्वश्च नव्या ग्रन्थैर्व्यरुन्धत इमे हृदयान्वकारम् ॥ ४ ॥
प्रायः काव्यैर्गमितवयसः पाणिनीयाम्बुराशेः सारज्ञस्या-
प्यपरिकलितन्यायशास्त्रस्य पुसः । वादारम्भे वदितुमनसो
वाक्यमेक सभाया प्रह्ला जिह्वा भवति कियतीं पश्य कथा-
मवस्थाम् ॥ ५ ॥

नैयायिकनिन्दा

परामृशन्तो लिङ्गानि व्यभिचारविचारकाः । तार्किका
यदि विद्वांसो विटैः किमपराध्यते ॥ १ ॥ गुरोर्गिरः पञ्च-
दिनान्यधीत्य वेदान्तशास्त्राणि दिनत्रयं च । अमी समाघ्रात-
वितर्कवादाः समागताः कुक्षुटपादमिश्राः ॥ २ ॥ कर्कश-
तर्कविचारव्यग्र किं वेत्ति काव्यहृदयानि । ग्राम्य इव
कृषिविलग्नश्चलनयनावचोरहस्यानि ॥ ३ ॥ नैयायिकानां
मलिनाम्बराणां जनुर्गतं रासभचिन्तयैव । तथापि वेश्यास्तन-
सनिवेशस्तोतुः कवेः कोऽपि विशेष एव ॥ ४ ॥ न जिघ्र-
त्स्यान्नाय स्पृशति न तदङ्गान्यपि सकृत्पुराणं नादत्ते न
गणयति किं च स्मृतिगणम् । पठंश्चुष्कं तर्कं परपरिभवा-
र्थोक्तिभिरसौ नयत्यायुः सर्वं निहतपरलोकार्थयतनः ॥ ५ ॥
प्रयत्नैरस्तोकैः परिचितकुतर्कप्रकरणाः पर वाचोवश्यान्क-
तिपयपदौघान्विदधतः । सभाया वाचाटाः श्रुतिकटु रटन्तो
घटपटान्न लज्जन्ते र्मन्दाः स्वयमपि तु जिह्वेति विबुधः
॥ ६ ॥ ^१कर्मब्रह्मविचारणा विजहतो भोगापवर्गप्रदा घोषं
कंचन कण्ठशोषफलकं कुर्वन्त्यमी तार्किकाः । प्रत्यक्षं न
पुनाति नापहरते पापानि पीलुर्च्छेदाव्याप्तिर्नावति नैव पात्य-
नुमितिर्नो पक्षता रक्षति ॥ ७ ॥ हेतुः कोऽपि विशिष्टधी-
रनुमितौ न ज्ञानयुग्मं मूर्खत्वाचो नेति च मोघवादसुखरा
नैयायिकाश्चेद्बुधाः । मेषस्याण्डमियत्पलं ^२बलिमुजो दन्ताः
कियन्तस्तथैत्येव सततचिन्तनैः श्रमजुषो न स्युः कथं
पण्डिताः ॥ ८ ॥ साधु व्याकरणं हिताय विशदं काव्यं
पिकीगीतवन्मीमामा श्रुतितत्परा तदनुगं साख्यसपातजलम् ।
त्वं तु न्यायं विशुद्धवैदिकविधिव्याकोपबौद्धागमव्याघाताय
निगूढतर्कगहनं क्लामोदमाघाससि ॥ ९ ॥ हे हे मित्र
जिता मयातिबलिनो विप्रा धनं चार्जितं शेषेभ्यः शरयन्न-
दानमपि सत्सपादितं भूरिशः । ग्रन्थाश्चापि कृताः सुतर्क-

घटकाः शास्त्राणि सदृश्यं वै सोऽहं तर्कविभूषणोऽत्र गहने
धात्रा शृगालः कृतः ॥ १० ॥

मीमांसकप्रशंसा

भगवदनभ्युपगमनं दैवतचैतन्यनिर्ह्वयश्रैषाम् । कर्म-
श्रद्धावर्धकतत्प्राधान्यप्रदर्शनायैव ॥ १ ॥ आगमरूपविचारि-
ण्यधिकरणसहस्रशिक्षितविपक्षे । स्वामिनि जैमिनियोगिन्यु-
परज्यति हृदयमसदीयमिदम् ॥ २ ॥ शबरकुमारिलगुरवो
मण्डनभवदेवपार्थसारथयः । अन्ये च विश्वमान्या जयन्ति
सत्रायमाणतन्त्रास्ते ॥ ३ ॥ नैयायिका वा ननु शाब्दिका वा
त्रैचीशिरःसु श्रमशालिनो वा । वौदाहवे बिभ्रति जैमिनी-
यन्यायोपरोधे सति मौनमुद्राम् ॥ ४ ॥ आदौ धर्मे प्रमाणं
विविधविधिभिदाशेषता च प्रयुक्तिं पौर्वापर्याधिकारौ तदनु-
बद्बुविधं चातिदेशं तथोहम् । बाध तन्त्रं प्रसङ्गं नयमनय-
शतैः सम्यगालोचयद्भ्यो भिन्ना मीमांसकेभ्यो विदधति
भुवि के सादर वेदरक्षाम् ॥ ५ ॥

मीमांसकनिन्दा

ते मीमांसाशास्त्रलोकप्रसिद्धाः सर्वर्षीणां सेहिरे नैव
सत्ताम् । चैतन्यस्यापहवं देवतानां चक्रुर्विश्वं नश्वरं मन्य-
मानाः ॥ १ ॥ मीमांसकाः कतिचिदत्र मिलन्ति वेदप्रामा-
ण्यसाधनकृतोऽपि न तेऽभिवन्धाः । उद्धोषितोऽप्युपनिषद्भि-
रशेषशेषी ब्रह्मैव नाभ्युपगतः पुरुषोत्तमो यैः ॥ २ ॥

वैद्यप्रशंसा

गुरोरधीताखिलवैद्यविद्यः पीरूषपाणिः कुशलः क्रियासु ।
गतस्पृहो धैर्यधरः कृपालुः शुद्धोऽधिकारी भिषगीदृशः
स्यात् ॥ १ ॥ रागादिरोगान्नुत्ततानुषक्तानुशेषकायप्रसृतान-
शेषान् । औत्सुक्यमोहारतिदाञ्जघान योऽपूर्ववैधाय नमो-
ऽस्तु तस्मै ॥ २ ॥ अन्यानि शास्त्राणि विनोदमात्रं प्राप्तेषु
वा तेषु न तैश्च किञ्चित् । चिकित्सितज्योतिषमन्त्रवादाः पदे
पदे प्रत्ययमावहन्ति ॥ ३ ॥ माबोधि वैद्यकमथापि महाम-
येषु प्राप्तेषु यो भिषगिति प्रथितस्तमेव । औकारयत्यखिल
एव विशेषदर्शी लोकोऽपि तेन भिषगेण न दूषणीयः ॥ ४ ॥
^३मैस्ते दुःसहवेदनाकवलिते मग्ने स्वरेऽन्तर्गले तप्ताया

१ बुद्धेरज्ञानम् २ अनभ्यस्त ३ वक्ता ४ वेदम् ५ वेदाङ्गानि
६ नीरसम् ७ बहुभि ८ मूर्खा ९ लज्जा प्राप्नोति १० कर्मचिन्तन
ब्रह्मचिन्तन च ११ परमाणुसमुदाय १२ व्याप्तिविशिष्टपक्षधर्माता
ज्ञानविशिष्ट १३ पूर्वोक्तगताशङ्कयम् १४ त्वगिन्द्रियप्रत्यक्ष
१५ जलरकाः १६ काका

१ अपलाप २ शास्त्रदीपिकाकर्ता पार्थसारथिमिश्रपण्डित
३ वेदप्रथी ४ वादयुद्धे ५ न्यायरूपे प्रतिबन्धके ६ मामान्य-
विशेषभेदेन ७ प्रतीतपदार्थं सहाविचाल्य ८ अमृत पाणौ यस्य
स अमृतवदवश्यमारोग्यद इत्यर्थे ९ अविचार्यकार्यप्रवृत्ति-
१० विचाराशक्ति ११ असतोष १२ आह्वयति १३ मस्तके

ज्वरपावकेन च तनौ तान्ते ह्येकीकत्रजे । दूने बन्धुजने
कृतप्रलपने धैर्यं विधातु पुनः क. शक्तः कलितामयप्रशमनो
वैद्यात्परो विद्यते ॥ ५ ॥ आन्ता वेदान्तिन. कि पठथ
शठतयाद्यापि चाद्वैतविद्या पृथ्वीतत्त्वे लुठन्तो विमृशथ
सतत कर्कशास्तार्किकाः किम् । वेदैर्नानागमैः कि ग्लपयथ
हृदयं श्रोत्रियाः श्रोत्रशूलैर्वैद्यैर्नानावद्यं विचिनुत शरण
प्राणसमीपिणाय ॥ ६ ॥

कुवैद्यनिन्दा

वैद्यराज नमस्तुभ्य यमराजसहोदर । यमस्तु हरति
प्राणान्वैद्यः प्राणान्धनानि च ॥ १ ॥ वैद्यराज नमस्तुभ्य
क्षपिताशेषमानव । त्वयि विन्यस्तमारोऽय कृतान्तः सुखमे-
धते ॥ २ ॥ चिता प्रज्वलिता दृष्ट्वा वैद्यो विस्मयमागतः ।
नाहं गतो न मे आता कस्येद हस्ताघवम् ॥ ३ ॥ क-
षायैरुपवासैश्च कृतामुल्लाघता नृणाम् । निजौषधकृता वैद्यो
निवेद्य हरते धनम् ॥ ४ ॥ अज्ञातशास्त्रसद्भावाञ्छस्त्रमात्र-
परायणान् । त्यजेद्दूरार्द्धिष्वप्याशान्पाशान्वैर्वैस्वतानिव ॥ ५ ॥
मिथ्यौषधैर्हन्त मृषाकषायैरसह्यलेह्यैरयथार्थतैलैः । वैद्या इमे
वर्धितैरुगणवर्गाः पिचण्डभाण्ड परिपूरयन्ति ॥ ६ ॥ नटो-
ऽपि दद्याद्गणकोऽपि दद्यात्सप्रार्थितः पाशुपतोऽपि दद्यात् ।
वैद्यः कथं दास्यति याचमानो यो मर्तुकामादपि हर्तुकामः
॥ ७ ॥ न धर्मोर्विज्ञानं न च परिचयो वैद्यकनये न
रोगाणां तत्त्वावगतिरपि नो वस्तुगुणधीः । तथाप्येते वैद्या
इति तैरैल्यन्तो जडजनानैस्सुमूर्खैर्धृत्या इव वैसुं हरन्ते
गर्दजुषाम् ॥ ८ ॥ सत्कोण लोलनेत्रं कुलयुवतिमुख
दृश्यते सानुकम्पै रण्डानामर्धलज्जाश्चितमधिपुलक स्पृश्यते
पीनमङ्गम् । क्लीबानां खाद्यतेऽन्तश्चिरनिहितधन काष्ठमूला-
भितोयै. पूर्वा सिद्धा कलानां सकलगुणनिधिवैद्यविद्या-
भिवन्द्या ॥ ९ ॥

गणकप्रशंसा

चतुरङ्गबलो राजा जगतीं वशमानयेत् । अहं पञ्चाङ्ग-
बलवानाकाश वशमानये ॥ १ ॥ एकासनस्था जलवायुभक्षा
सुमुखवस्त्रैस्तत्परिग्रहाश्च । पृच्छन्ति तेऽप्यम्बरचारिचार

१ म्लाने २ इन्द्रियसमूहे ३ दुःखिते ४ वेदाध्यायिन ५ कर्णे
कटुभिः ६ सर्वेषां मध्ये निर्दोषम् ७ नीरोगताम् ८ वास्त-
वानर्थान् ९ कुतिसता भिषजो भिषक्पाशास्तान् १० यम
संबन्धिन ११ रोगिसमूह १२ उदरभाण्डम् १३ पारदादे
१४ आमयन्त १५ प्राणान् १६ यमस्य १७ द्रव्यम् १८ रोगिणाम्
१९ मोक्षेच्छव २० त्यक्त परिग्रह कलत्र यैस्ते २१ आकाश
सचारिग्रहर्गतिम्

दैवज्ञमन्ये किमुतार्थचिन्ताः ॥ २ ॥ न दैवं न पित्र्यं च
कर्मावसिद्धयेन्न यत्रास्ति देशे ननु ज्योतिषज्ञः । न तारा
न चारा नवाना ग्रहाणां न तिथ्यादयो वा यतस्तत्र बुद्धाः
॥ ३ ॥ दूतो न सचरति खे न चलेच्च वार्ता पूर्वं न
जल्पितमिदं न च सगमोऽस्ति । व्योम्नि स्थित रविशशिग्रहण
प्रशस्त जानाति यो द्विजवर. स कथं न विद्वान् ॥ ४ ॥
वृद्धिहासौ कुमुदसुहृदः पुष्पवन्तोर्पराग. शुकादीनामुदय-
विलयावित्यमी सर्वदृष्टा । आविष्कुर्वन्त्यखिलवचनेष्वत्र
कुम्भीपुलाकन्यायाज्योतिर्नयगतिविदा निश्चले मानभावम्
॥ ५ ॥ भानोः शीतकरस्य वापि भुजगग्रौसे पुरो निश्चिते
तीर्थानामटनं जनस्य घटते तापत्रयोच्चाटनम् । इष्टे प्रागव-
धारिते सति धृतेस्तुष्टेश्च लाभो भवेद्वृष्टे तु व्यसनोऽत्र तर्प-
रिहति. कर्तुं जपाद्यै. क्षमा ॥ ६ ॥

कुगणकनिन्दा

गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागम विशाखायाः ।
विविधभुजगक्रीडासक्ता गृहिणीं न जानाति ॥ १ ॥
गणिकागणकौ समानधर्मौ निजपञ्चाङ्गनिर्दर्शकावुभौ । जन-
मानसमोहकारिणौ तौ विधिना वित्तरौ विनिर्मितौ ॥ २ ॥
असुखमथ सुखं वा कर्मणा पंक्तिवेलाखहह नियतमेते
मुञ्जते देहभाजः । तदिह पुरत एव प्राह मौहूर्तिकश्चेत्कथय
फलममीषामन्ततः किं तत् स्यात् ॥ ३ ॥ ब्रिलिखति
सदसद्भा जन्मपत्र जनानां फलति यदि तदानीं दर्शयत्यौ-
त्मदाक्ष्यम् । न फलति यदि लग्नद्रष्टुरेवाह मोहं हरति
धनमिहैवं हन्त दैवज्ञपाशः ॥ ४ ॥ प्रमोदे खेदे वाप्युप-
नमति पुसा विधिवशान्मयैवं प्रागेवाभिहितमिति मिथ्या
कथयति । जनानिष्टानिष्टाकलनपरिहारैकनिरतानसौ मेषा-
दीनां परिगणनयैव अमयति ॥ ५ ॥ ज्योति.शास्त्रमहोदधौ
बहुनरोत्सर्गापवादात्मभिः कल्लोलैर्निबिडे कणान्कतिपर्या-
ल्लब्ध्वा कृतार्था इव । दीर्घायुःसुतसपदादिकथनदैवज्ञपाश
इमे गेह गेहमनुपविश्य धनिना मोहं मुहुः कुर्वते ॥ ६ ॥

पौराणिकनिन्दा

पौराणिकानां व्यभिचारदोषो नाशङ्कनीयः कृतिभिः क-
दाचित् । पुरार्णकर्ता व्यभिचारजातस्तस्यापि पुत्रो व्यभिचा-
रजातः ॥ १ ॥

१ क्षयवृद्धी २ चन्द्रस्य ३ सूर्याचन्द्रमसौ ४ ग्रहणम् ५ स्थाली-
पुलाकन्यायेन ६ ग्रहणे ७ दुःखे ८ परिहार ९ परिपात्रकालेषु
१० स्वचातुर्यम् ११ कुदैवज्ञ १२ हर्ष १३ अम करोत १४ सामा-
न्यनियम, अपवाद प्रसिद्ध १५ कुज्योतिषिका १६ व्यास

पुरोहितनिन्दा

पुरीषस्य च रोषस्य हिंसायास्तस्करस्य च । आद्याक्षराणि संगृह्य वेधाश्चक्रे पुरोहितम् ॥ १ ॥

कायस्थनिन्दा

काकाह्लैल्य यमात्क्रौर्यं स्थपतेर्दृढवातिताम् । आद्याक्षराणि संगृह्य कायस्थं केन निर्मितः ॥ १ ॥ कायस्थेनोदरस्थेन मातुरामिषशङ्कया । अन्नाणि यन्न भुक्तानि तत्र हेतु रदन्तता ॥ २ ॥ विना मद्य विना मांस परस्वहरण विना । विना परापवादेन दिविरो दिवि रोदिति ॥ ३ ॥ कलमाग्र-निर्गतमषीबिन्दुव्याजेन साज्जनाश्रुकणा । कायस्थलुण्ठ्यमाना रोदिति खिन्नेव राजश्री ॥ ४ ॥

सज्जनप्रशंसा

अहो किमपि चित्राणि चरित्राणि महात्मनाम् । लक्ष्मीरूपाय मन्यन्ते तद्भरेण नमन्त्यपि ॥ १ ॥ नाल्पीयसि नि-बध्नन्ति पदमुन्नतचेतसः । येषां भुवनलभेऽपि निःसीमानो मनोरथाः ॥ २ ॥ अञ्जलिस्थानि पुष्पाणि वासयन्ति करद्वयम् । अहो सुमनसा प्रीतिर्वामदक्षिणयोः समा ॥ ३ ॥ वज्रा-दपि कठोराणि मृदूनि कुसुमादपि । लोकोत्तराणां चेतासि को हि विज्ञातुमर्हति ॥ ४ ॥ गवादीनां पयोऽन्येषुः सद्यो वा जायते दधि । क्षीरोदधेस्तु नाद्यापि महता विकृतिः कुतः ॥ ५ ॥ गङ्गा पापं शशी तापं दैन्यं कल्पतरुस्तथा । पापं तापं च दैन्यं च घ्नन्ति सन्तो महाशयाः ॥ ६ ॥ छाया-वन्तो गतव्याला स्वारोहाः । फलदायिनः । मार्गद्रुमा महा-न्तश्च परेषामेव भूतये ॥ ७ ॥ सपदो महतामेव महतामेव चापदः । वर्धते क्षीयते चन्द्रो न तु ताराणाम् । क्वचित् ॥ ८ ॥ अपकुर्वन्नपि प्रायः प्राप्नोति महतः फलम् । और्वं दहन्तमेवामि सतर्पयति सागरः ॥ ९ ॥ महता प्रार्थनेनैव विपत्तिरपि शोभते । दन्तभङ्गो हि नागानां श्लाघ्यो गिरि-विदारणे ॥ १० ॥ गुणग्रामाविसवादि नामापि हि महात्मनाम् । यथा सुवर्णश्रीखण्डरत्नाकरमुधाकराः ॥ ११ ॥ वहन्ति शोकशङ्कुं च कुर्वन्ति च यथोचितम् । कोऽप्येष महता हन्त गाम्भीर्यानुगुणो गुणः ॥ १२ ॥ नागुणी गुणिन वेत्ति गुणी गुणिषु मत्सरी । गुणी च गुणरागी च विरलः सरलो जनः ॥ १३ ॥ महात्मानोऽनुगृह्णन्ति भज-

मानात्रिपूनपि । सपत्नीः प्रापयन्त्यर्द्धं सिन्धवो नगनिम्नगाः ॥ १४ ॥ मुखेन नोद्गिरन्त्यूर्ध्वं हृदयेन नयत्यधः । जैरय-त्यन्तरे माधुर्दोष विषमिवेश्वर ॥ १५ ॥ विकृति नैव गच्छन्ति सङ्गदोषेण साधवः । आवेष्टित महासर्पैश्चन्द्रनं न विषायते ॥ १६ ॥ मान्या एव हि मान्यानां मानं कुर्वन्ति नेतरे । शमुर्विभर्ति मूर्ध्नेन्दु स्वर्भानुस्त जिघृक्षति ॥ १७ ॥ सुजन व्यजन मन्ये चारुवर्णसमुद्भवम् । आत्मानं च परि-भ्राम्य परतापनिवारणम् ॥ १८ ॥ उदये सविता रक्तो रक्तश्चास्तमये तथा । सप्तौ च विपत्तौ च महतामेक-रूपता ॥ १९ ॥ आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः काम व्यग्रा भवन्ति च । महारम्भाः कृतधियस्तिष्ठन्ति च निराकुलाः ॥ २० ॥ सद्भिस्तु लीलया प्रोक्त शिलालिखितमक्षरम् । असद्भिः शपथेनापि जले लिखितमक्षरम् ॥ २१ ॥ हरेः पदाहति श्लाघ्या न श्लाघ्यं खररोहणम् । स्वर्धापि विदुषा युक्ता न युक्ता मूर्खमित्रता ॥ २२ ॥ साधोः प्रकोपितस्यापि मनो नायाति विक्रियाम् । नहि तापयितुं शक्य सागरा-म्भस्तृणोलकया ॥ २३ ॥ नारिकेलसमाकारा दृश्यन्तेऽपि हि सज्जना । अन्ये बदरिकाकारा बहिरेव मनोहराः ॥ २४ ॥ स्नेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणा नायान्ति विक्रि-याम् । भङ्गेनापि मृणालानामनुबध्नन्ति तन्तवः ॥ २५ ॥ परोपदेशे पाण्डित्य सर्वेषां सुकरं नृणाम् । धर्मे स्वीयम-नुष्ठानं कस्यचित्सुमहात्मनः ॥ २६ ॥ सपत्सु महता चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् । आपत्सु च महाशैलशिलासघातक-र्कशम् ॥ २७ ॥ पतन्ति व्यसने दैवाद्धारुणे दारुणात्मनि । सर्वमयति वज्रेण धैर्येण महता मनः ॥ २८ ॥ सन्तः स्वतः प्रकाशन्ते गुणा न परतो नृणाम् । आमोदो नहि कस्तूर्याः शपथेन विभाव्यते ॥ २९ ॥ पातितोऽपि करा-घातैरुत्पतत्येव कन्दुकः । प्रायेण हि सुवृत्तानाम्स्थायिन्यो विपत्तयः ॥ ३० ॥ सकृत्कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि । तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ ३१ ॥ दन्ति-दन्तसमानं हि निःसृतं महता वचः । कूर्मग्रीवेण नीचानां पुनरायाति याति च ॥ ३२ ॥ श्लोकस्तु श्लोकता याति यत्र तिष्ठन्ति साधवः । लंकारो लुप्यते तत्र यत्र तिष्ठन्त्यसाधवः ॥ ३३ ॥ किमत्र चित्रं यत्सन्तः परानुग्रह-तत्पराः । नहि स्वदेहशैल्याय जायन्ते चन्दनद्रुमाः ॥ ३४ ॥ काकैः सह विवृद्धस्य कोकिलस्य कैला गिरः ।

१ कायस्थ २ नृणवन्मन्यन्ते ३ लक्ष्मीभरेण ४ उदारचेतस ५ अन्यसिन्धवसे ६ विकारः ७ स्तुत्य ८ पर्वतभेदने.

१ जीर्णं करोति २ राहु ३ ग्रहीतुमिच्छति ४ वेणु, पक्षे, कुलम् ५ सिंहस्य ६ पादताडनम् ७ विकारम् ८ सबन्धं कु- न्ति ९ कठिनम् १० संगोपयति ११ क्षणिका १२ लकारलोपा-च्छोका एवावतिष्ठते १३ अन्यक्तमधुरा

खलसङ्गेऽपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ॥ ३५ ॥ यथा
चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः । चित्ते वाचि
क्रियाया च साधूनामेकरूपता ॥ ३६ ॥ विवेकः सह
सयत्या विनयो विद्यया सह । प्रभुत्व प्रश्रयोपेतं चिह्नमेत-
न्महात्मनाम् ॥ ३७ ॥ उपकर्तुं प्रियं वक्तुं कर्तुं स्नेहमै-
कृत्रिमम् । सज्जनानां स्वभावोऽयं केनेन्दुः शिशिरिकृतः
॥ ३८ ॥ निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दया कुर्वन्ति साधवः ।
नहि संहर्ते ज्योत्स्ना चन्द्रश्चाण्डालवेश्मसु ॥ ३९ ॥
उपकारिषु यः साधुः साधुत्वे तस्य को गुणः । अपकारिषु
यः साधुः स साधुः सद्भिर्बुध्यते ॥ ४० ॥ हृदयानि
सतामेव कठिनानीति मे मतिः । खलवाग्विशिखैस्तीक्ष्णैर्भि-
द्यन्ते न मनाग्यतः ॥ ४१ ॥ अपेक्षन्ते न च स्नेहं न
पात्रं न दर्शान्तरम् । सर्दालोकाहिते युक्ता रत्नदीपा इवो-
त्तमाः ॥ ४२ ॥ ब्रूतेऽन्यस्यासतोऽप्यार्यो गुणान्दोषास्तु
दुर्जनः । तुल्येऽप्यसत्त्वे किं त्वेको गच्छत्यूर्ध्वमधोऽपरः
॥ ४३ ॥ सन्तो मनसि कृत्वैव प्रवृत्ताः कृत्यवस्तुनि ।
कस्य प्रतिशृणोति स कमलेभ्यः श्रियं रविः ॥ ४४ ॥
आमरणान्ताः प्रणयाः कोपास्तत्क्षणभङ्गुराः । परित्यागाश्च
निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ ४५ ॥ सन्त एव
सता नित्यमापदुद्धरणक्षमाः । गजानां पङ्कमग्नानां गजा
एव धुरंधराः ॥ ४६ ॥ नूनं दुग्धाब्धिमन्योत्थाविमौ
सुजनदुर्जनौ । किं त्विन्दोः सोदरः पूर्वः कालकूटस्य चेतः
॥ ४७ ॥ गोत्रस्थितिं न मुञ्चन्ति सदा सन्नतिमाश्रिताः ।
उद्वन्तश्च सन्तश्च महासर्ववतयानया ॥ ४८ ॥ विगृ-
हीतः पदाकान्तो भूयोभूयश्च खण्डितः । साधुर्यमेवावहति
सुश्लोक इव सज्जनः ॥ ४९ ॥ प्रकृतिप्रत्ययोपेतः सद्वृत्तः
साधुसमतः । अर्थार्पणसमर्थश्च सुश्लोक इव सज्जनः
॥ ५० ॥ गुणोऽपि नूनं दोषाय दुषिषातोः खलस्य च ।
सन्मार्गसिद्धये वृद्धिर्भृजेः साधुजनस्य च ॥ ५१ ॥ सुध-
न्तश्चापलरस प्रस्थिताः पावने पथि । घना इवार्द्रहृदयाः
सन्तो जीवनहेतवः ॥ ५२ ॥ धनिनोऽपि निरुन्मादा
युवानोऽपि न चञ्चलाः । प्रभवोऽप्यप्रमत्तास्ते महामहिम-
शालिनः ॥ ५३ ॥ साधुरेव प्रवीणः स्वात्सङ्गुणामृत-
चर्वणे । नवचूताङ्गुराखादकुशलः कोकिलः किल ॥ ५४ ॥
उत्तमः क्लेशविक्षोभक्षमः सोढुं न हीतरः । मणिरेव

महाशाणवर्षणं न तु मृत्कणः ॥ ५५ ॥ सज्जना एव
साधूनां प्रथयन्ति गुणोत्करम् । गुणाणां सौरभं प्रायस्त्रैलुते
दिक्षु मारुतः ॥ ५६ ॥ स्वभाव नैव मुच्यन्ति सन्तः सस-
र्गतोऽसताम् । न त्यजन्ति रुतं मञ्जुं काकसर्पकृतः पिकाः
॥ ५७ ॥ सपत्नौ कोभलं चितं साधोरापदि कर्कशम् ।
सुकुमारं मधौ पत्रं तरोः स्वात्कठिनं शुचौ ॥ ५८ ॥ स्वभाव
न जहात्येव साधुरापद्रतोऽपि सन् । कर्पूरः पावकस्पृष्टः
सौरभं लभतेतराम् ॥ ५९ ॥ आग्याणत्समयः माघोः प्रयाति
श्लाघनीयताम् । विधोर्पिधुतुदास्कन्दविपत्कालोऽपि सुन्दरः
॥ ६० ॥ विना परीक्षा नो तत्त्वं प्रसिद्धं ज्ञायते सतः ।
स्ववर्त्मन्वान्नो शुद्धिर्ज्ञायते कर्षणं विना ॥ ६१ ॥ दृष्टदुर्जन-
दौरात्म्यः सज्जने रज्यते जनः । आरुह्य पर्वतं पान्थः सानौ
निर्वृतिमेत्यलम् ॥ ६२ ॥ क्षयक्षयिणि सापाये भोगे रज्यन्ति
नोत्तमाः । सत्यज्याम्भोजकिञ्जल्कं न प्रार्थयति शैवलम् ॥ ६३ ॥
उत्तमं सुचिरं नैव विपदोऽभिभवन्त्यलम् । राहुग्रसनसम्भूतिः
क्षणं विच्छाययेद्विधुम् ॥ ६४ ॥ प्रायः स्वभाव मुञ्चन्ति सन्तः
ससर्गतोऽसताम् । चण्डाश्चण्डातपात्पादा हिमाशोःमृतसृजः
॥ ६५ ॥ तुल्यं परोपतापित्वं कुड्योः साधुनीचयोः । न
दाहे ज्वलतोर्भिन्नं चन्दनेन्धनयोः कश्चित् ॥ ६६ ॥ महतां
तादृशं तेजो यत्र गाम्यन्त्यनौजसः । अस्तं यान्ति प्रकाशेन
तारका हि विवस्वतः ॥ ६७ ॥ आस्थासालम्ब्य नीतेषु वशं
क्षुद्रेध्वरातिषु । व्यक्तिमायाति महता माहात्म्यमनुकम्पया
॥ ६८ ॥ न गुणाः कापि पूज्यन्ते सत्स्वीकारो हि गौरवम् ।
पीतिमा गुणसाम्येऽपि हरिद्रास्वर्णयोरिव ॥ ६९ ॥ आ-
किमर्थमिदं चेतः सतामम्भोधिदुर्भरम् । इति कुवेवं दुर्वेधाः
परदुःखैरपूरयत् ॥ ७० ॥ काचो मणिर्मणिः । काचो येषां
तेऽन्ये हि देहिनः । सन्ति ते सुधियो येषां काचः काचो
मणिर्मणिः ॥ ७१ ॥ दोषानपि गुणीकर्तुं दोषीकर्तुं
गुणानपि । शक्तो वादी न तत्तथ्यं दोषा दोषा गुणा गुणा
॥ ७२ ॥ गुणराशिमहाभारनिर्भरापूरितान्तराः । सन्तो
गौरवमायान्ति यदि तत्र किमद्भुतम् ॥ ७३ ॥ स्वात्मन्येव
लय याति तादृशो गुणिनां गुणः । स्वयं प्रख्याप्यमानोऽपि
यस्तृणाय न मन्यते ॥ ७४ ॥ सुवृत्तसैकरूपस्य परप्रीत्यै
धृतोन्नतेः । साधोः स्तनयुगस्यैव पतनं कस्य तुष्टये ॥ ७५ ॥
च्युतोऽप्युद्वृच्छति पुनः प्रज्ञावान्न तु मूढधीः । केन्दुकः पत-
नोत्थायी न तु कान्ताकुचद्वयी ॥ ७६ ॥ नालोकः कियते
सूर्ये भूः प्रतीप न धार्यते । नहि प्रत्युपकाराणामपेक्षा सत्सु
विद्यते ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वापि दृश्यते दृश्यं श्रुत्वापि श्रूयते पुनः ।

१ विनय . २ निष्कपटम् . ३ प्राणिषु ४ चन्द्रकान्तिम् ५ चा-
ण्डालगृहे ६ किञ्चिदपि . ७ मैत्रीम् , पक्षे , -घृतादिम् ८ बोध्यताम् ,
पक्षे , -भाण्डम् ९ अवस्थान्तरम् , पक्षे , -सुत्रवर्तिम् १० लोकानां
हितं तस्मिन्नासक्ता , पक्षे , -आलोकं प्रकाशस्तदेव हितं तस्मिन्नासक्ता
११ कुलमर्यादाम् , पक्षे , -पर्वस्थितिम् १२ सन्नमनम् १३ समुद्रा
१४ प्राणिनः , पक्षे , -धैर्यम्

१ कषपापाणम् , 'कसोदी' इति लोके . २ प्रसारयति ३ ज्येष्ठमासे
४ 'चिद्' इति लोके प्रसिद्धं

सत्यं न साधुवृत्तस्य दृश्यते पुनरुक्तता ॥ ७८ ॥ सत्पक्षा
ऋजवः शुद्धाः सफला गुणसेविनः । तुल्यैरपि गुणैश्चित्रं
सन्तः सन्तः शराः शराः ॥ ७९ ॥ लाभप्रणयिनो नीचा
मानकामा मनस्विनः । मद्गुः सरसि मत्स्यार्थी हंसस्येष्टा प्रसन्नता
॥ ८० ॥ परदुःख समाकर्ण्य स्वभावसरलो जनः । उपकारासम-
र्थत्वात्प्राप्नोति हृदये व्यथाम् ॥ ८१ ॥ विचे त्यागः क्षमा शक्तौ
दुःखे दैन्यविहीनता । निर्दम्भता सदाचारे स्वभावोऽय
महात्मनाम् ॥ ८२ ॥ न कदाचित्सता चेत प्रसरत्यव-
कर्मसु । जलेषु द्रुतमप्यन्तः सर्पिराश्रयानता व्रजेत् ॥ ८३ ॥
सौगसेऽपि न कुप्यन्ति कृपया चोपकुर्वते । बोध स्वसैव
नेच्छन्ति ते विश्वोद्धरणक्षमाः ॥ ८४ ॥ सामिमानमसंभाव्य-
मौचित्यच्युतमप्रियम् । दुःखावमानदीन वा न वदन्ति
गुणोन्नताः ॥ ८५ ॥ आपत्स्वेव हि महता शक्तिरभिव्यज्यते
न सपत्सु । अगुरोस्तथा न गन्धः प्रागस्ति यथाग्निपतितस्य
॥ ८६ ॥ शून्येऽपि च गुणवत्तामातन्वानः स्वकीयगुणजालैः ।
विवराणि मुद्रयन्द्वागूर्णयुरिव सज्जनो जयति ॥ ८७ ॥
तरुमूलादिषु निहित जलमाविर्भवति पल्लवाग्रेषु । निर्मृत
यदुपक्रियते तदपि महान्तो बहन्त्युच्चैः ॥ ८८ ॥ सपदि
यस्य न हर्षो विपदि विषादो रणे च धीरत्वम् । त भुवनत्रय
तिलैक जनयति जननी सुत विरलम् ॥ ८९ ॥ दुर्जनवचना-
ङ्गारैर्दग्धोऽपि न विप्रियं वदत्यार्यः । अगुरुरपि दह्यमानः
स्वभावगन्ध परित्यजति किं नु ॥ ९० ॥ अप्रियवचनदरिद्रैः
प्रियवचनादथैः स्वदारपरितुष्टैः । परपरिवादनिवृत्तैः क्वचित्क-
चिर्मण्डिता वसुधा ॥ ९१ ॥ पतितोऽपि राहुवदने तर्जि-
र्बोधयति पद्मखण्डानि । भवति विपद्यैपि महतामङ्गीकृतव-
स्तुनिर्वाहः ॥ ९२ ॥ छिन्नोऽपि रोहति तरुश्चन्द्र क्षीणोऽपि
वर्धते लोके । इति विमृशन्तः सन्त सतप्यन्ते न लोके-
ऽस्मिन् ॥ ९३ ॥ वासरगम्यमैर्नरोरम्बरमवनी च वामनैक-
पदा । जलधिरपि पोतलङ्घ्य च सता मनः केन तुलयात् ॥ ९४ ॥
गौरीपतेर्गौरीयो गरलं गत्वा गले जीर्णम् । जी-
र्यति कर्णे महता दुर्वादो नाल्पमपि विशति ॥ ९५ ॥ निज-
पदगतिगुणरञ्जितजगता करिणा च सत्कवीना च । बहता-
मपि महिमान शोभायै सज्जना एव ॥ ९६ ॥ बाण हरिरिव

१ जलकाक २ घनत्वम् ३ सापराधेऽपि ४ व्यक्ता भवति
५ लता ६ पकान्ते ७ श्रेष्ठम् ८ अनिष्टम् ९ दूषणम्
१० शोभिता ११ सूर्य १२ विकासयति १३ सकटकाले
१४ अरुणस्य १५ नौका १६ पादविन्यासा, पक्षे, -पदप्रयोग-
ज्ञानम् १७ महापरिमाणम्, पक्षे, -प्रतिष्ठा १८ सत्पुरुषा, पक्षे, -
गजाना सज्जीकरणम् १९ बाणासुरम्

कुरुते सुजनो बहुदोषमप्यदोषमिव । यावद्दोष जाग्रति
मैलिम्लुचा इव पुनः पिशुना ॥ ९७ ॥ महतोः सुवृत्तयोः
सखि हृदयग्रहयोग्ययोः समस्थितयोः । सज्जनयोः स्तनयो-
रपि निरन्तर सगत भवति ॥ ९८ ॥ महतोऽपि हि विश्वा-
सान्महेशया दधति नाल्पवति लघ्वैव । सवृणुतेऽद्रीनुदधि-
निदाघनद्यो न भेकमपि ॥ ९९ ॥ वैगुण्येऽपि हि महता
विनिर्मित भवति कर्म शोभायै । दुर्वहनिन्मन्मन्थरमपि
हरति नितम्बिनीनृत्यम् ॥ १०० ॥ सज्जन एव हि विद्या
शोभायै भवति दुर्जने मोघा । न विदूरदर्शनतया कै-
श्चिदुपादीयते गृध्रः ॥ १०१ ॥ भवति सुभगत्वमधिक
विस्तारितपरगुणस्य सुजनस्य । बहति विकासितकुमुदो
द्विगुणरुचि हिमकरोद्दयोतः ॥ १०२ ॥ वदन प्रसाद-
सदनं सद्य हृदय सुधासुचो वाचः । करण परोप-
करण येषां केषां न ते वन्द्याः ॥ १०३ ॥ उपकारमेव तनुते
विपद्गत सद्गुणो महताम् । मूर्च्छा गतो मृतो वा निदर्शन
पारदोऽत्र रसः ॥ १०४ ॥ गिरयो गुरवस्तेभ्योऽप्युर्वीं गुर्वीं
ततोऽपि जगदण्डम् । तस्मादप्यतिगुरवः प्रलयेऽप्यचला
महात्मान ॥ १०५ ॥ अनवरतपरोपकरणव्यग्रीभवदमल-
चेतसा महताम् । आपातकाटवानि स्फुरन्ति वचनानि
भेषजानीव ॥ १०६ ॥ न भवति भवति च न चिर भवति
चिर चेत्फले विसवादी । कोप सत्पुरुषाणां तुल्य स्नेहेन
नीचानाम् ॥ १०७ ॥ इक्षोरग्रात्कमशः पर्वणि पर्वणि यथा
रसविशेषः । तद्वत्सज्जनमैत्री विपरीतानां च विपरीता ॥ १०८ ॥
उपचरितव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति नैकमुपदेशम् ।
यास्तेषां स्वैरैकैथास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ १०९ ॥
सुजनो न याति वैरं परहितनिरतो विनाशकालेऽपि । छेदेऽपि
चन्दनतरुः सुर्भयति मुखं कुंठारस्य ॥ ११० ॥ अतिकुपिता
अपि सुजना योगेन मृदूभवन्ति न तु नीचाः । हेमः कठि-
नस्यापि द्रवणोपायोऽस्ति न तृणानाम् ॥ १११ ॥ अनुकुरतः
खलसुजनावग्रिमपाश्चात्यभागयोः सूच्याः । विदध्वाति
रन्ध्रमेको गुणवानन्यस्तु पिदध्वाति ॥ ११२ ॥ आस्तामन्य-

१ गुणभिन्नो दोष, पक्षे, -बहुतरबहुशालिन् २ दोषशून्यम्,
पक्षे, -बाहुदहितम् ३ समग्रदोषम्, पक्षे, -यावद्वात्रिम् ४ तद्विषय-
कगवेषणावन्तो भवन्ति, पक्षे, -निद्राभाववन्तो भवन्ति ५ तत्करा .
६ श्रेष्ठयोः, पक्षे, -महापरिमाणशालिनो ७ सुचरितयोः, पक्षे, -
सुवर्तुल्यो ८ अलिङ्गनयोग्ययोः, पक्षे, -वक्षःस्थले विराजमानयो ९
श्रेष्ठानपि, पक्षे, -महापरिमाणानपि १० श्रेष्ठा, पक्षे, -गभीरा
११ नीचा, पक्षे, -स्वल्पपरिमाणशालिन १२ सेव्या १३ स्वैरा-
लपा १४ सुगन्धयति १५ परशो १६ अनुकरणं कुरत १७ करोति .
१८ सूत्रयुक्तः, पक्षे, -विद्याविनयादिगुणयुक्त १९ आच्छादयति

सुजना परोपकारैककरणदुर्लभिता । सतापिटपिशुनेषु स्व-
गुणेष्वपि हन्त खिद्यन्ते ॥ ११३ ॥ गगदि न वर्षति गर्जति
वर्षति वर्षासु नि स्वनो मेघ । नीचो वदति न कुरुते न
वदति सुजन करोत्येव ॥ ११४ ॥ यदमी दशन्ति दशना
रसना तत्पादमनुभवति । प्रकृतिरिय विमलाना क्लियन्ति
यदन्यकार्येषु ॥ ११५ ॥ तदपकृत विधिनाथिषु यत्नन्
स्वल्पसपदो विहिता । तुच्छे पयसि घनाना सीदति बत
जीवलोकोऽयम् ॥ ११६ ॥ अमृत किरति हिमाशुर्विषमेव
फणी मसुद्विरति । गुणमेव वक्ति माधुर्दोषममाधु प्रकाश-
यति ॥ ११७ ॥ गुणिनामपि निजरूपप्रतिपत्ति परत एव
सभवति । स्वमहिमदर्शनमक्षणेमुकुतले जायते यस्मात्
॥ ११८ ॥ उत्कर्षवान्निर्गुणो यथा यथा याति कर्ममन्यस्य ।
धनुर्वि सुवर्जजन्मा तथा तथा मज्जनो नमति ॥ ११९ ॥
दुर्जनवदनविनिर्गतवचनभुजगेन सज्जनो दष्ट । तद्विषनाश-
निमित्त माधु, सतोषमौषध पिबति ॥ १२० ॥ कमठकुला-
चलदिग्गजफणिपतिविधृतापि चलति वसुधेयम् । प्रतिपन्न-
ममलमनसा न चलति पुसा युगान्तेऽपि ॥ १२१ ॥ अन्तः-
कटुगपि लघुगपि सद्गुत्त यः पुमान्न सत्यजति । स भवति
मद्यो वन्द्यः सर्वप इव सर्वलोकस्य ॥ १२२ ॥ अद्यापि
दुर्नियार स्तुतिकन्या भजति कौमारम् । मञ्ज्यो न रोचते
मा सन्तोऽप्यस्यै न रोचन्ते ॥ १२३ ॥ मूकः परापवादे
परदानिरीक्षणेऽप्यन्व । पङ्क, परधनहरणे स जयति
लोकत्रये पुरुषः ॥ १२४ ॥ पेशलमपि खलवचन दहतितरा
मानस सुतत्वविदाम् । पुरुषमपि सुजनवाक्य मलयजरसव-
त्प्रमोदयति ॥ १२५ ॥ भक्तिर्भवे न विभवे व्यसन शास्त्रे
न सुवतिकामास्त्रे । चिन्ता यशसि न वपुषि प्रायः परिदृश्यते
महताम् ॥ १२६ ॥ उपरि कंरवालधाराकाराः क्रूरा भुजग-
मसदृक्षा । अन्तः साक्षाद्वाक्षादीक्षागुरवो जयन्ति केऽपि
जनाः ॥ १२७ ॥ स्वस्थानादपि विचलति मज्जति जलधौ च
नीचमपि भजते । निजपक्षरक्षणमनाः सुजनो मनाकशैल इव
॥ १२८ ॥ दुर्जनसहवासादपि शीलोत्कर्ष न सज्जनस्त्यजति ।
प्रतिपर्व तपनवासी नि सृतमात्रः शशी शीतः ॥ १२९ ॥
विप्रियमप्याकर्ण्य ब्रूते प्रियमेव सर्वदा सुजनः । क्षार पिबति
पयोधेर्वर्षत्यम्भोधरो मधुरमम्भः ॥ १३० ॥ खलसख्यं
प्राञ्जधुर नयोऽन्तराले निदाघदिनमन्ते । एकादिमध्यपरि-
णतिरमणीया साधुजनमैत्री ॥ १३१ ॥ न विमोचयितुं शक्यः

क्षमा महान्मोचितो यादे कथंचित् । मन्दरगिरिव हि तलं
निवर्तते न तु स समवाप्य ॥ १३२ ॥ स्वाधीनैव समृद्धिर्जनो-
पजीव्यत्वमुच्छ्रयश्छाया । मत्पुसो मरुभूरिव जीवनमात्रं समा-
शास्यम् ॥ १३३ ॥ सर्वस्य सर्वदापि स्पर्शनयोगेन तापमपनेतुम् ।
सुजनस्य व्यजनस्य च शक्तिमसगृह्यतः पश्य ॥ १३४ ॥ किं
मधुना किं विधुना किं सुधया किं च वसुधयाखिलया । यदि
हृदयहारिचरित पुरुषः पुनरेति नयनयोर्यनम् ॥ १३५ ॥
ते वन्द्यास्ते कृतिनः श्लाघ्या तेषा हि जन्मनोत्पत्ति । यैरु-
ज्जितात्मकार्यैः सहृदयमार्था हि माध्यन्ते ॥ १३६ ॥ स्व-
त्यापि माधुसपद्मोग्या महता न पृथ्व्यपि खलश्री । सारसमेव
पद्मन्तुषमपहृति न वारिवेर्जातु ॥ १३७ ॥ दोषो गुणाय
गुणिना महदपि दोषाय दोषिणा सुकृतम् । तृणमिव दुग्धाय
गवा दुग्धमिव विषाय सर्पाणाम् ॥ १३८ ॥ विषमगता
अपि न बुधा परिभवमिश्रा श्रिय हि वाञ्छन्ति । न पिबन्ति
भौममम्भः सरजममिति चातका एते ॥ १३९ ॥ योग्यतयैव
विनाश प्रायोऽनैर्येषु यान्ति गुणवन्तः । स्फुटवचना एव
शुकाः पञ्जरबन्ध निषेवन्ते ॥ १४० ॥ निर्गुणमप्यनुरक्त
प्रायो न समाश्रितं जहति सन्तः । सह वृद्धिक्षयभाज वहति
शशाङ्कः कलङ्कमपि ॥ १४१ ॥ अन्त्यावस्थोऽपि बुधः स्वगुण
न जहाति जातिशुद्धतया । न श्वेतभावमुज्जति शङ्खः शिखि-
मुक्तमुक्तोऽपि ॥ १४२ ॥ सासपदीन सख्य भवेत्कृत्या
विशुद्धचित्तानाम् । किमुतान्योन्यगुणकथाविसम्भनिबद्धभा-
गानाम् ॥ १४३ ॥ स्पृहणीयाः कस्य न ते सुमतेः सरला-
शया महात्मानः । त्रयमपि येषा सदृश हृदय वचन तथा-
चारः ॥ १४४ ॥ गुणिनः समीपवर्तो पूज्यो लोकस्य गुणवि-
हीनोऽपि । विमलेक्षणप्रमङ्गादञ्जनमाप्नोति काणाक्षि ॥ १४५ ॥
सहसिद्धमिदं महता धनेष्वनास्था गुणेषु कृपणत्वम् । पर-
दुःखे कातरता महच्च धैर्यं खदु खेषु ॥ १४६ ॥ उपकृति-
साहसिकतया क्षतिमपि गणयन्ति नो गुणिनः । जनयन्ति हि
प्रकाशं दीपशिखाः स्वाङ्गदाहेन ॥ १४७ ॥ उपकर्तुमप्रकाश
क्षन्तु न्यूनेष्वयाचित दातुम् । अभिसधातु च गुणैः शतेषु
केचिद्विजानन्ति ॥ १४८ ॥ मा भूत्सज्जनयोगो यदि योगो
मा पुनः स्नेहः । स्नेहो यदि विरहो मा यदि विरहो जीविताशा
का ॥ १४९ ॥ अम्बरमनूरुलङ्घ्यं वसुधरा सापि वामनैक-
पदा । अम्बरपि पोर्तलङ्घ्यः सता मनः केन तुल्यं स्यात्
॥ १५० ॥ किमपेक्ष्य फल पयोधरान्ध्वनतः प्रार्थयते मृगा-
धिपः । प्रकृतिः खलु सा महीयसः सहते नान्यसंमुज्जति

१ शन्दरहितः २ वर्षति ३ रञ्जु, पक्षे, विनयादि ४ कर्ण-
प्रदेशे, पक्षे, श्रुतिगोचरताम् ५ वेणु, पक्षे, कुलम् ६ स्तुतिरेव
कन्या ७ कुमारिकात्वम् ८ कोमलम् ९ खड्गम् १० सदाऽविकृता

१ अमृतेन २ स्थानम् ३ खलेषु ४ अग्नि ५ लघुभिः, पक्ष्यादि-
कैरित्यर्थः ६ नौका ७ शब्दान्कुर्वतः ८ स्वभाव ९ उत्कर्षम्

यया ॥ १५१ ॥ वचनैरसता महीयसो न खलु व्येति
गुरुत्वमुद्धतैः । किमपि रजोभिरौर्वैरैवकीर्णस्य मणेर्महार्घता
॥ १५२ ॥ प्रकटान्यपि नैपुण महत्तरवाच्यानि चिराय
गोपितुम् । विवरीतुमथात्मनो गुणान्भृशमाकौशलमार्यचेत-
साम् ॥ १५३ ॥ किमिवाखिललोककीर्तित कथयत्यात्मगुण
महामना । वैदिता न लघीयसोऽपरः स्वगुण तेन वदत्यसौ
स्वयम् ॥ १५४ ॥ विस्जृजन्त्यविस्थिनः परे विषमाशी-
विषवन्नराः क्रुधम् । दधतोऽन्तरैसाररूपता ध्वनिसाराः पटहा
इवेतरे ॥ १५५ ॥ जितगेषरया महाधियः सपदि क्रोध-
जितो लघुर्जनः । विजितेन जितस्य दुर्मतेर्मतिमद्भि सह
का विरोधिता ॥ १५६ ॥ इयमुन्नतसत्त्वगालिना महता
कापि कठोरचित्ता । उपकृत्य भवन्ति दूरतः परतः प्रत्यु-
पकारगङ्गाया ॥ १५७ ॥ सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति
विकृति रजस्यपि । अर्थितस्तु न महान्समीहते जीवन
किमु धन धनायितुम् ॥ १५८ ॥ आदिमध्यनिधनेषु मौहद
सज्जने भवति नेतरे जने । छेदतापनविधर्षताडनैर्नान्यभाव-
मुपयाति कौञ्चनम् ॥ १५९ ॥ चातकस्त्रिचतुरान्यय कणान्
याचते जलधर पिपासया । सोऽपि पूरयति विश्वमम्भसा
हन्त हन्त महतामुदारता ॥ १६० ॥ दोषजातमवधीर्य
मानसे धारयन्ति गुणमेव सज्जनाः । क्षारभावमपनीय गृह्णते
वारिधेः सलिलमेव वारिदाः ॥ १६१ ॥ सज्जनस्य हृदय
भवनीत यद्वदन्ति कवयस्तदलीकम् । अन्यदेहविलसत्परि-
तापासज्जनो द्रवति नो नवनीतम् ॥ १६२ ॥ उपकारिणि
वीतमत्सरे वा सदयत्व यदि तत्र कोऽतिरेकः । अहिते
सहसापराद्वलब्धे सघृण यस्य मनः सता स धुर्यः ॥ १६३ ॥
तुङ्गात्मना तुङ्गतराः समर्था मनोरथान्पूरयितु न नीचाः ।
धाराधरा एव धराधराणा निदाघदाह शैमिति न नद्यः
॥ १६४ ॥ प्रकाममभ्यस्यतु नाम विद्या सौजन्यमभ्यास-
वशादलभ्यम् । कर्णौ सपत्न्यः प्रविशालयेयुर्विशालयेदक्षियुग
न कोऽपि ॥ १६५ ॥ सन्तोऽपि सन्तः कः किरन्तु तेजः
कः न ज्वलन्तु कः ननु प्रथन्ताम् । विधाय रुद्धा ननु वेधसैव
ब्रह्माण्डकोषे घटदीपकल्पाः ॥ १६६ ॥ प्रसादमाधुर्यगुणो-
पपन्ना यत्नादनौचित्यपराङ्मुखानाम् । अर्थाः कवीनामिव
सज्जनाना सर्वस्य सर्वावसरोपयोगाः ॥ १६७ ॥ वनेऽपि
सिंहा मृगमासभक्षिणो बुभुक्षिता नैव तृणं चरन्ति । एवं
कुलीना व्यसनाभिभूता न नीचकर्माणि समाचरन्ति
॥ १६८ ॥ अहो महत्त्वं महार्तामपूर्वं विपत्तिकालेऽपि परो-

पकारः । यथास्यमध्ये पतितोऽपि राहोः कलानिधिः पुण्य-
चैय ददाति ॥ १६९ ॥ पिबन्ति नद्यः स्वयमेव नाम्भः
स्वयं न खादन्ति फलानि वृक्षाः । नादन्ति सैस्य खलु
वारिवाहाः परोपकाराय सता विभूतयः ॥ १७० ॥ रत्नाकरः
किं कुरुते स्वरत्नैर्विन्ध्याचलः किं करिभिः करोति । श्रीख-
ण्डखण्डैर्मलयाचलः किं परोपकाराय सता विभूतयः ॥ १७१ ॥
श्लाघ्यः स एको भुवि मानवानां स उत्तमः सत्पुरुषः स
धन्यः । यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाभिभङ्गाद्विमुखाः
प्रयान्ति ॥ १७२ ॥ सन्तस्तृणोत्सारणमुत्तमाङ्गात्सुवर्ण-
कोट्यर्पणमामनन्ति । प्राणव्यये वापि कृतोपकाराः खलाः
परे वैरमिहोद्वहन्ति ॥ १७३ ॥ कटु कणान्तो मलदायकाः
खलास्तुदन्त्यल बन्धनशृङ्खला इव । मनस्तु साधुध्वनिभिः
पदे पदे हरन्ति सन्तो मणिनूपुरा इव ॥ १७४ ॥
क्षार जल वारिमुचः पिबन्ति तदेव कृत्वा मधुर वमन्ति ।
सन्तस्तथा दुर्जनदुर्वचांसि पीत्वा च सूक्तानि समुद्गिरन्ति
॥ १७५ ॥ अयं स्वभावः स्वतः एव यत्परश्रमापनोदप्रवर्ण
महात्मनाम् । सुधाशुरेषः स्वयमर्ककर्मश्रमभाभितप्तमवति
क्षिति किल ॥ १७६ ॥ कर्णेजपाना वचनप्रपञ्चान्महात्मनः
क्वापि न दूषयन्ति । सुजङ्गमाना गरलप्रमङ्गान्नापेयता यान्ति
महासरांसि ॥ १७७ ॥ अपानिधि वारिभिरर्चयन्ति दीपेन
मूर्यं प्रतिबोधयन्ति । ताभ्यां तयोः किं परिपूर्णाता स्याद्-
कत्या हि तुष्यन्ति महानुभावाः ॥ १७८ ॥ दानाय लक्ष्मीः
सुकृताय विद्या चिन्ता परब्रह्मविनिश्चयाय । परोपकाराय
वचांसि यस्य बन्धस्त्रिलोकीतिलकः स एकः ॥ १७९ ॥ न
दुर्जनानामिह कोऽपि दोषस्तेषां स्वभावो हि गुणासहिष्णुः ।
द्वेष्यैव केषामपि चन्द्रखण्डविपाण्डुरा पुण्ड्रकशर्कराणि
॥ १८० ॥ दीपाः स्थितं वस्तु विभावयन्ति कुलप्रदीपास्तु
भवन्ति केचित् । चिरव्यतीतानपि पूर्वजान् ये प्रकाशयन्ति
स्वगुणप्रकर्षात् ॥ १८१ ॥ व्रते विद्याद विमति विवेके
सत्येऽतिशङ्का विनये विकारम् । गुणेष्वमान कुशले निषेधं
धर्मे विरोधं न करोति साधुः ॥ १८२ ॥ बन्धः स पुसा
त्रिदशाभिनन्द्यः कारुण्यपुण्योपचयक्रियाभिः । ससार-
सारत्वमुपैति यस्य परोपकारभरण शरीरम् ॥ १८३ ॥ किं
चन्द्रमाः प्रत्युपकारलिप्सया करोति गोभिः कुमुदावबो-
धनम् । स्वभाव एवोन्नतचेतसा सता परोपकारव्यसनं हि
जीवितम् ॥ १८४ ॥ चिराय सत्संगमशुद्धमानसो न
यात्यसत्संगतमात्मवान्नरः । मनोहरेन्दीवरखण्डगोचरो
न जातु भृङ्गः कुणपे निलीयते ॥ १८५ ॥ इदं हि माहात्म्य-

१ निष्ठुरै २ भौमै ३ छत्रस्य ४ कौशलम् ५ परदूषणानि
६ वक्ता ७ अनात्मश्लाघिनः ८ क्रूरसर्पवत् ९ अभ्यन्तरे १० विकृतिम्
११ सुवर्णम् १२ शमयितुम् १३ सकटव्यासा १४ अलौकिकम्
७ सु. र भा.

१ मुखमध्ये २ वृद्धिम् ३ धान्यम् ४ मेघा ५ ऐश्वर्याणि
६ शिरसः ७ त्रिलोक्या तिलको भूषणभूतः ८ इन्द्रकैः ९ मृतदेहे-

विशेषसूचकं वदन्ति चिह्नं महता मनीषिणः । मनो य-
 देश सुखदुःखसंभवे प्रयाति नो हर्षविषादवश्यताम् ॥ १८६ ॥
 सुभाषितैः प्रीतिरनुन्नतिः श्रिया परार्थनिष्पत्तिपटीयसी क्रिया ।
 गुणेष्वनुतिगुणवत्सु चादरो निगूढमेतच्चरितं महात्मनाम्
 ॥ १८७ ॥ विपदि धैर्यमर्थाभ्युदये क्षमा सदसि वैक्वपटुता
 युधि विक्रमः । यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं
 हि महात्मनाम् ॥ १८८ ॥ अविरतं परकार्यकृता सता
 मधुरमातिशयेन वचोमृतम् । अपि च मानसमम्बुनिधिर्यशो
 विमलशारदपार्वणचन्द्रिका ॥ १८९ ॥ यदि दहत्यनलोऽत्र
 किमद्भुतं यदि च गौरवमद्रिषु किं ततः । लवणमम्बु सदैव
 महोदधेः प्रकृतिरेव सतामविषादिता ॥ १९० ॥ आपद्गतः
 खलु महाशयचक्रवर्ती विस्तारयत्यकृतपूर्वमुदारभावम् ।
 कालागुरुर्दहनमध्यगतः समन्तालोकोत्तरं परिमलं प्रकटी-
 करोति ॥ १९१ ॥ यः प्रीणयेत्सुचरितैः पितरं स पुत्रो
 यद्भर्तुरेव हितमिच्छति तत्कलत्रम् । तन्मित्रमापदि सुखे च
 सप्तकिंयं यदेतत्रयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥ १९२ ॥
 प्रेम्नैव मास्तु यदि चेत्पथिकेन सार्धं तेनापि चेद्गुणवता न
 र्समं कदाचित् । तेनापि चेद्भवतु मास्तु कदापि
 भङ्गो भङ्गोऽपि चेद्भवतु वश्यमवश्यमायुः ॥ १९३ ॥
 चन्द्रः क्षयीं प्रकृतिवक्रतनुर्जडात्मा दोषाङ्करः स्फुरति
 मित्रविपत्तिकाले । मूर्धा तथापि विधृतं परमेश्वरेण नैवा-
 श्रितेषु महता गुणदोषशङ्का ॥ १९४ ॥ दोषाकरोऽपि
 कुटिलोऽपि कलङ्कितोऽपि मित्रवैसानसमये विहितोदयोऽपि ।
 चन्द्रस्तथापि हर्षवल्गुमतामुपैति नैवाश्रितेषु महता गुणदोष-
 शङ्का ॥ १९५ ॥ लज्जागुणौघजननीं जननीमिव स्वाम-
 त्यन्तश्चुद्धहृदयामनुवर्तमानाम् । तेजस्विनः सुखमसूनपि
 संलज्जन्ति सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः प्रतिज्ञाम् ॥ १९६ ॥
 सत्पुरुषः खलु हितचरणैरमन्दमानन्दयत्यखिललोकमनुक्तं
 एव । आशयितः कथय केन करैरुदारैरिन्दुर्विकासयति
 कैरविणीकुलानि ॥ १९७ ॥ दाता न दापयति दापयिता
 न दत्ते यो दानदापनपरो मधुरं न वक्ति । दानं च दाप-
 नमथो मधुरा च वाणी त्रीण्यप्यमूनि खलु सत्पुरुषे वस-
 न्ति ॥ १९८ ॥ केनाञ्जितानि नयनानि मृगाङ्गनाना को

वा करोति रश्मिराङ्गरुहान्मयूरान् । कश्चोत्पलेषु दलसंनिधयं
 करोति को वा करोति विनयं कुलजेषु पुंसु ॥ १९९ ॥
 अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं कूर्मो विभर्ति धरणीं
 खलु पृष्ठभागे । अम्भोनिधिर्वहति दुर्वहवाडवाग्निमङ्गीकृतं
 सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥ २०० ॥ विश्वाभिरामगुणगौरव-
 गुम्फितानां रोषोऽपि निर्मलधिया रमणीय एव । लोकप्रियैः
 परिमलैः परिपूरितस्य कश्मीरजस्य कटुतापि नितान्त-
 रम्या ॥ २०१ ॥ किं जन्मना च महता पितृपौरुषेण शक्त्या
 हि याति निजया पुरुषः प्रतिष्ठाम् । कुम्भा न कूपमपि
 शोषयितुं समर्थाः कुम्भोद्भवेन मुनिनाम्बुधिरेव पीतः ॥ २०२ ॥
 आरभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः प्रारभ्य विघ्नविहता
 विरमन्ति मध्याः । विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रार-
 ब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ २०३ ॥ सौजन्यधन्य-
 जनुषः पुरुषाः परेषां दोषानपास्य गुणमेव गवेषयन्ति ।
 त्यक्त्वा भुजगमविषाणि पटीरगर्भात्सौरभ्यमेव पवनाः परि-
 शीलयन्ति ॥ २०४ ॥ आक्रोशितोऽपि सुजनो न वदत्य-
 वाच्यं निष्पीडितो मधुरमुद्रमतीक्षुदण्डः । नीचो जनो
 गुणशतैरपि सेव्यमानो हासेन तद्बदति यत्कलहेऽप्यवा-
 च्यम् ॥ २०५ ॥ यद्वञ्चनाहितमतिर्वहुचादुर्गमं कार्योन्मुखः
 खलजनः कृतकं ब्रवीति । तत्साधवो न न विदन्ति विदन्ति
 किं तु कर्तुं वृथा प्रणयमस्य न पारयन्ति ॥ २०६ ॥ सद्ग-
 नस्य परितापनुदः सुवृत्तशुद्धात्मनः सकललोकविभूषणस्य
 छिद्रं प्रजातमपि साधुजनस्य दैवान्मुक्तामणेरिव गुणाय भव-
 त्यवश्यम् ॥ २०७ ॥ न्यायः खलैः परिहृतश्चलितश्च धर्मः कालः
 कलिः कलुष एव परं प्रवृत्तः । प्रायेण दुर्जनजनः प्रभविष्णु-
 रेव निश्चक्रिकः परिभवास्पदमेव साधुः ॥ २०८ ॥ सत्यं गुणा
 गुणवता विधिवैपरीत्याद्यत्नार्जिता अपि कलौ विफला
 भवन्ति । साफल्यमस्ति सुतरामिदमेव तेषां यत्तापयन्ति
 हृदयानि पुनः खलानाम् ॥ २०९ ॥ पापं समाचरति वीतघृणो
 जघन्यः प्राप्यापदं सघृण एव तु मध्यबुद्धिः । प्राणात्ययेऽपि
 न तु साधुजनः सुवृत्तं वेलां समुद्र इव लङ्घयितुं समर्थः
 ॥ २१० ॥ शुद्धः स एव कुलजश्च स एव धीरः श्लाघ्यो
 विपत्सपि न मुञ्चति यः स्वभावम् । तप्तं यथा दिनकरस्य
 मरीचिजालैर्देहं त्यजेदपि हिमं न तु शीतलत्वम् ॥ २११ ॥
 याच्नापदं मरणदुःखमिवानुभाव्य दत्तेन किं खलु भवत्यति-
 भूयसापि । कल्पद्रुमान्परिहसन्त इवेह सन्तः सकल्पितैर-
 तिददत्यर्कदर्थितं यत् ॥ २१२ ॥ ते साधवो भुवनमण्डल-
 मौलिभूता ये साधुता निरुपकारिषु दर्शयन्ति । आत्मप्रयो-

१ उदयकाले २ वक्तृत्वशक्ति ३ शास्त्रे ४ स्वभावसिद्धम्
 ५ पान्थेन सार्धं मास्तु ६ सह ७ विधात ८ प्रकृत्या स्वभावेन वक्ता
 तनुर्मुख ९ जलस्वभावः, पक्षे, - डलयो सावर्ण्याञ्जलात्मा जलरूप
 १० दोषां रात्रिं करोतीति दोषाकरश्चन्द्रः, पक्षे, - दोषाणामाकर
 खनिरिति यावत् ११ मित्रं सूर्यस्तस्य विपत्तिकालोऽस्तकालस्तस्मिन्,
 पक्षे, - मित्रं सुहृत्तद्विपत्तिकाल १२ सदाशिवेन, पक्षे, - केनचित्त्वा-
 मिना १३ सूर्यास्तसमये, पक्षे, - मित्रव्यसनकाले १४ शिवप्रियताम्

१ मनोहरलोम्न २ न लज्जति ३ सुन्दर ४ कुङ्कुमस्य
 ५ अगस्तेन ६ दोषशून्यम्

जन्मशीकृतखिन्नदेहः पूर्वोपकारिषु खलोऽपि हि सानुकम्पः
॥ २१३ ॥ नान्तर्विचिन्तयति किञ्चिदपि प्रतीपमाको-
षितोऽपि सुजनः पिशुनेन पापम् । अर्कद्विषोऽपि हि सुखे
पतिताग्रभागास्तारापतेरमृतमेव करा. किरन्ति ॥ २१४ ॥ हेतो
कुतोऽप्यसदृशाः सुजना गरीयः कार्यं निसर्गशुरव. स्फुटमार-
भन्ते । उत्थाय किं कलशतोऽपि न सिन्धुनाथमुद्रीचिमालम-
विबद्धगवानगस्त्यः ॥ २१५ ॥ पात्र पवित्रयति नैव गुणान्धि-
षोति स्नेह न सहरति नापि मलं प्रसूते । दोषावसान-
रुचिरश्चलता न धत्ते सत्सगमः सुकृतसद्गानि कोऽपि दीपः
॥ २१६ ॥ उदधिर्वधिरुर्व्याप्त हृन्मार्सतार निरवधि
गगन चेत्काण्डकोशे विलीनम् । इति परिमितमन्तो भान्ति
सर्वेऽपि भावाः स तु निरवधिरेकः सज्जनानां विवेकः
॥ २१७ ॥ नहि भवति वियोगः स्नेहविच्छेदहेतुर्जगति
गुणनिधीना सज्जनानां कदाचित् । धनतिमिरनिबद्धो
दूरस्थोऽपि चन्द्रः किमु कुमुदवनानां प्रेममग्न करोति
॥ २१८ ॥ धवलयति समग्र चन्द्रा जीवलोक किमिति
निजकलङ्क नात्मसंस्थ प्रेमार्ष्टि । भवति विदितमेतत्प्रायशः
सज्जनानां परहितनिरतानामादरो नात्मकार्ये ॥ २१९ ॥
प्रथमबयसि पीत तोयमल्पं स्मरन्तः शिरसि निहितभारा
नालिकेरा नराणाम् । ददति जलमनलपाखादमाजीवितान्तं
नहि कृतमुपकार साधवो विस्मरन्ति ॥ २२० ॥ मनसि
वचसि काये पुण्यपीयूषपूर्णास्त्रिभुवनमुपकारैर्गणिभिः प्रीण-
यन्तः । परगुणपरमाणून्यर्वतीकृत्य नित्य निजहृदि विक-
सन्तः सन्ति सन्तः कियन्तः ॥ २२१ ॥ उदयति यदि भानु
पश्चिमे दिग्दिभागे प्रचलति यदि मेरुः शीतता याति वह्निः ।
विकसति यदि पद्म पर्वताग्रे शिलाया न भवति पुनरुक्त
भाषित सज्जनानाम् ॥ २२२ ॥ व्यतिकरितदिगन्ताः श्वेतमा-
नैर्यशोभिः सुकृतविलसितानां स्थानमूर्जस्वलानाम् । अकलित-
महिमानः केतनं मङ्गलानां कथमपि भुवनेऽस्मिन्सादृशाः
सभवन्ति ॥ २२३ ॥ वपुरविहितसिद्धा एव लक्ष्मीविलासा.
प्रतिजनकमनीय कान्तिमत्केतयन्ति । अमलिनमिव रत्न
रश्मयस्ते मनोज्ञा विकसितमिव पद्मं बिन्दवो माकरन्दा.
॥ २२४ ॥ अपि विभवविहीनः प्रच्युतो वा स्वदेशाच्चहि
खलजनसेवा प्रार्थयत्युन्नतात्मा । तनु तृणमुपमुञ्चे न
क्षुधातोऽपि सिंह. पिबति रुधिरमुष्णं प्रायशः कुञ्जराणाम्
॥ २२५ ॥ वहति भुवनश्रेणी शेष. फणाफलकस्थिता
कमठपतिना मध्येषुष्ठ सदा स च धार्यते । तमपि कुरुते

क्रोडाधीन पयोनिधिरादरादहह महता निःसीमानश्चरित्र
भूभूतयः ॥ २२६ ॥ अणुरपि मणिः प्राणत्राणक्षमो विष-
भक्षिणा शिशुरपि रुषा सिहीसूनु. समाह्वयते गजान् । तनु-
रपि तरुस्कन्धोद्भूतो दहत्यनलो वन प्रकृतिमहता जालं
तेजो न मूर्तिमपेक्षते ॥ २२७ ॥ सुखलवदशा हर्षकैन्व्ये
खल. खलु खेलते स्वलति भजते लेशकेशे विषादविषूचि-
काम् । भवति न सता दर्पोद्दामा न दैन्यमयी मतिर्दुरभि-
भवता गम्भीराणां सुखेष्वसुखेषु च ॥ २२८ ॥ घृष्टं घृष्टं
पुनरपि पुनश्चन्दनं चारुगन्ध छिन्न छिन्न पुनरपि पुनः स्वाहु
चैवेषुकण्डम् । दग्ध दग्ध पुनरपि पुनः काञ्चनं कान्तवर्णं
न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ॥ २२९ ॥
केनादिष्टौ कमलकुमुदोन्मीलने पुष्पवन्तौ विश्वं तोयैः
स्नपयितुमसौ केन वा वारिवाह. । विश्वानन्दोपचयचतुरो
दुर्जनानां दुरापः श्लाघ्यो लोके जयति महतामुज्ज्वलोऽयं
निसर्ग ॥ २३० ॥ कस्यादेशात्क्षपयति तम. सैमससिः
प्रजानां छायाहेतोः पथि विटपिनामञ्जलिः केन बद्धः ।
अभ्यर्थयन्ते जललवमुच. केन वा वृष्टिहेतोर्जात्यैवैते परहित-
विधौ साधवो बद्धकक्षाः ॥ २३१ ॥ यैर्वातूलो भवति
पुरतः कथ्यमानैर्जनानां कामप्यन्तर्विदधति रुज येऽप्यनु-
द्वीर्षमाणा. । तेऽभिप्रायाः किमपि हृदये कण्ठलग्नाः स्फुरन्तो
यस्याख्येयास्तमिह सुहृदं पुण्यवन्तो लभन्ते ॥ २३२ ॥
उदन्वच्छन्ना भू. स च निधिरपा योजनशत सदा पान्थः
पूषा गगनपरिमाणं कलयति । इति प्रायो भावाः स्फुरदव-
धिमुद्रासुकुलिता. सता प्रज्ञोन्मेषः पुनरयमसीमा विजयते
॥ २३३ ॥ यदेतन्नेत्राम्भः पतदपि समासाद्य तरुणीकपोले
व्यासङ्ग कुचकलशमस्याः कलयति । ततः श्रोणीबिम्ब
व्यवसितविलास तदुचित स्वभावस्वच्छाना विपदपि सुखं
नान्तरयति ॥ २३४ ॥ यदिन्दोरन्वेति व्यसनमुदयं वा
निधिरपामुपाधिस्तत्राय जयति जनिकर्तु. प्रकृतिता । अयं
कः सबन्धो यदनुहरते तस्य कुमुद विशुद्धाः शुद्धानां भ्रुव-
मनभिसधिप्रणयिनः ॥ २३५ ॥ गुणायन्ते दोषा सुजन-
वदने दुर्जनमुखे गुणा दोषायन्ते तदिदमपि नो विस्मयपदम् ।
महामेषः क्षार पिबति कुरुते वारि मधुर फेणी क्षीर पीत्वा
वमति गरल दुःसहतरम् ॥ २३६ ॥ प्रियैप्राया वृत्तिर्विन-
यमधुरो वाचि नियमः प्रकृत्या कल्याणी मतिरनवगीतः
परिचय. । पुरो वा पश्चाद्वा तदिदमविपर्यासितरसं रहस्यं
साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते ॥ २३७ ॥ असाधुः साधुर्वा
भवति खलु जात्यैव पुरुषो न सङ्गादौर्जन्य न हि सुजनता

कस्यचिदपि । प्ररूढे ^१ससर्गे मणिभुजगयोर्जन्मजनिते
मणिर्नाहेर्दोषान्स्पृशति न तु सर्वो मणिगुणान् ॥ २३८ ॥
न साधु कुत्रापि व्रजति खलु दोष न गुणता खलाना सस-
र्गेरपि कृतनिवासोऽपि निपुण । यथा पक्षिव्यालैरपिहित-
तनुश्चन्दनतरुर्न वैकृत्य याति क्षपयति च ताप सुमनसाम्
॥ २३९ ॥ करे श्लाघ्यस्त्यौग शिरसि गुरुपादप्रणयिता
सुखे सत्या वाणी विजयि भुजयोर्वीर्यमैतुलम् । हृदि स्वस्था
वृत्तिः श्रुतमधिगतैकव्रतफल विनाप्यैश्वर्येण प्रकृतिमहता
मण्डनमिदम् ॥ २४० ॥ अचिन्त्याः पन्थान किमपि मह-
तामन्धकरिपोर्यदक्षोऽभूत्तेजस्तदकृत कथामप्यमदनाम् ।
मुनेर्नेत्रादत्रैर्यदजनि पुनर्ज्योतिरहह प्रतेने तेनेद मदनमय-
मेव त्रिभुवनम् ॥ २४१ ॥ इहानेके सन्तः सततमुपकारि-
ण्युपकृति कृतज्ञाः कुर्वन्तो जगति निवसन्तोऽपि सुधियः ।
क्रियन्तस्ते सन्त सुकृतपरिपाकप्रणयिनो विना स्वार्थं येषां
भवति परकृत्यव्यमनिता ॥ २४२ ॥ अभेदेनोपास्ते कुसुद-
मुदरं वा स्थितवतो विपक्षादम्भोजादुपगतवतो वा मधुलिह ।
अपर्याप्तः कोऽपि स्वपरपरिचर्यापरिचयप्रबन्ध साधूनाम-
यमनभिसधानमधुरः ॥ २४३ ॥ तृषार्ते सारंगैः प्रति
जलधर भूरि विरुत घनैर्मुक्ता धारा सपदि पयसस्तान्प्रति
मुहुः । खगाना के मेघाः क इह विहगा वा जलमुचाम-
याच्यो नार्तानामनुपकरणीयो न महताम् ॥ २४४ ॥ शिला
वाला जाता चरणगजमा यत्कुलशिरोः स एवाय सूर्य
सपदि निजपादगिरिशिलाम् । स्पृशन्भूयो भूयो न खलु
कुरुते कामपि वधू कुले कश्चिद्वन्यः प्रभवति नरः श्लाघ्य-
महिमा ॥ २४५ ॥ परार्थव्यासङ्गादुपजहदपि स्वार्थपरताम-
भेदैकत्व यो वहति गुरु भूतेषु सततम् । स्वभावादस्यान्तः
स्फुरति ललितोदात्तमहिमा समर्थो यो नित्य स जयतितरः
कोऽपि पुरुषः ॥ २४६ ॥ तमासि ध्वसन्ते परिणमति
भूयानुपशयः सकृत्सवादेऽपि प्रथत इह चासुत्र च शुभम् ।
अथ प्रत्यासङ्गः कमपि महिमान वितरति प्रसन्नाना वाचः
फलमपरिमेयं प्रसुवते ॥ २४७ ॥ प्रिया न्याय्या वृत्तिर्म-
लिर्नमसुभेदेऽप्यसुकरं त्वसन्तो नान्यैर्यथा सुहृदपि न
याच्यः कृशेधनः । विपद्युच्चैः ^{१६}स्थेयं ^{१७}पदमैतुविधेय च महता
सता केनोद्विष्टं विषममसिधाराव्रतमिदम् ॥ २४८ ॥

प्रदानं प्रच्छन्नं गृहमुपगते सन्नमविधिः प्रियं कृत्वा मौनं
सदसि कथनं नाप्युपकृतेः । अनुत्सेको लक्ष्म्या निर्भिमव-
साराः परकथाः सता केनोद्विष्ट विषममसिधाराव्रतमिदम्
॥ २४९ ॥ विजेतव्या लङ्का चरणतङ्गीयो जलनिधिर्वि-
पक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाश्च कपयः । तथाप्येको रामः
मकलमवधीद्राक्षसकुल क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महता
नोपकरणे ॥ २५० ॥ रथस्यैक चक्र भुजगयमिताः सप्त
तुरगा निरालम्बो मार्गश्चरणरहितः सारथिरपि । रविर्गच्छ-
त्यन्त प्रतिदिनमपारस्य नभसः क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति
महता नोपकरणे ॥ २५१ ॥ धनुः पौष्पं मौर्वी मधुकरमयी
चञ्चलदृशा दृशा कोणो बाण सुहृदपि जडैर्वात्मा हिमकरः ।
तथाप्येकोऽनङ्गस्त्रिभुवमपि व्याकुलयति क्रियासिद्धिः सत्त्वे
वसति महता नोपकरणे ॥ २५२ ॥ विपक्षः श्रीकण्ठो
जडतनुरमाल्य शशधरो वसन्तः मामन्तः कुसुममिषवः
सैन्यमवलाः । तथापि त्रैलोक्य जयति भदनो देहैरहितः
क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महता नोपकरणे ॥ २५३ ॥ घटो
जन्मस्थानं मृगपरिजनो भूर्जवसनो वने वासः कन्दाशुनमपि
च दुःस्थः वपुरिदम् । तथाप्येकोऽगस्त्यः सकलमपिबद्धारि-
धिजल क्रियासिद्धिः सत्त्वे वसति महता नोपकरणे ॥ २५४ ॥
जयन्ति जितमत्सराः परहितार्थमभ्युद्यताः पराभ्युदयसुस्थि-
ताः परविपत्तिखेदाकुलाः । महापुरुषसत्कथाश्रवणजातकौतू-
हला समस्तदुरितार्णवप्रकटसेतव साधवः ॥ २५५ ॥
ये जाते व्यमने निर्ऋकुलधियः सप्तसु नाभ्युद्यताः प्राप्ते
नैव पराङ्मुखाः प्रणयिनि प्राणोपयोगैरपि । ^{२२}हीमन्तः स्वगुण-
प्रकाशनविधावन्यस्तुतौ पण्डितास्ते भूमण्डलमण्डनैक-
तिलकाः सन्तः क्रियन्तो जनाः ॥ २५६ ॥ क्षुद्राः सन्ति
सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोद्यताः स्वार्थो यस्य पदार्थ एव
स पुमानेकः सतामर्गणीः । दुष्पूरोदरपूरणाय पिबति ^{२४}स्रोतः-
पति वाडवो जीमूतस्तु निर्दोषतापितजगत्सतापविच्छि-
त्तये ॥ २५७ ॥ मज्जन्तोऽपि विप्रेत्ययोधिगहने निःशङ्क-
धैर्यावृताः कुर्वन्त्येव परोपकारमनिश सन्तो यथाशक्ति वै ।
राहोरुग्रकैरालवक्रकुहरासाभिभूतोऽप्यल चन्द्रः किं न

१ सवन्धे २ सर्पस्य ३ दानम् ४ निस्तुलम् ५ भूषणम्
६ शरस्य ७ अकरोत् ८ वार्तावगिष्ठो मदनो यसिस्तत्तथाविधम्
९ न्यायानुसारिणी १० वर्तनम् ११ पातकम् १२ प्राणव्यये
१३ न याचितव्या १४ क्षीणधन १५ अनुसर्तव्यम्
१६ उपदिष्टम् १७ अतिकठिनम् १८ ख धाराताण्डवरूपम्

१ गुप्तम् २ अतिथौ ३ अनुदाटनम् ४ उपकारस्य ५ गर्वाभावः
६ निन्दा ७ रावण ८ कार्यनिधिः ९ सामग्र्याम् १० अनुर
११ पुष्पमयम् १२ ज्या १३ भ्रमररूपा १४ बुद्धिरहित
पक्षे, -डलयो सावर्ण्यात् जगत्मा जलरूप १५ अनङ्ग
१६ उत्पत्तिस्थानम् १७ मृगा एव परिजन १८ समुद्रम्
१९ व्यग्रचित्ता २० सङ्गते २१ अव्याकुलचित्ता २२ लज्जावन्तः
२३ नीचा २४ अग्रमर २५ समुद्रम् २६ वाडवाग्नि २७ मेघः
२८ ग्रीष्म २९ विपदेव विपदां वा पयोधि समुद्र ३० भयकरम्

जन करोति सुखिनं आसावशेषैः कैरैः ॥ २५८ ॥ वाञ्छा
सज्जनसगमे परगुणे प्रीतिगुरौ नम्रता विद्याया व्यसन
स्वयोषिति रतिलोकापवादाद्भयम् । भक्तिं ह्यूलिनि शक्ति-
रैतमदमने ससर्गमुक्तिं खलेष्वेते येषु वसन्ति निर्मलगुणा-
स्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥ २५९ ॥ दृश्यन्ते भुवि भूरि निम्ब-
तरवः कुत्रापि ते चन्दनाः पाषाणैः परिपूरता वसुमती
वंजो मणिर्दुर्लभः । श्रूयन्ते कैरटारवाश्च सततं चैव कुङ्कु-
कूजित तन्मन्ये खलसकुल जगदिदं द्वित्राः क्षितौ सज्जनाः
॥ २६० ॥ धर्मात् न तथा सुशीतलजलैः स्नानं न
सुक्तावलिर्न श्रीखण्डविलेपेन सुखयति प्रत्यङ्गमप्यर्पितम् ।
प्रीत्यै सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसः सद्युक्त्या
च पुरस्कृतं सुकृतिनामाकृष्टिमन्त्रोपमम् ॥ २६१ ॥ धर्मे
तत्परता मुखे मधुरता दाने समुत्साहिता मित्रेऽवञ्चकता
गुरौ विनयिता चित्तेऽतिगम्भीरता । आचारे शुचिता गुणे
रसिकता शास्त्रेऽतिविज्ञानिता रूपे सुन्दरता हरौ भजनिता
सत्स्वेव सदृश्यते ॥ २६२ ॥ सौजन्यामृतसिन्धवः परहित-
प्रारब्धवीरव्रता वाचालाः परवर्णने निजगुणालापे च
मौनव्रताः । आप्तस्वप्यविलुप्तधैर्यनिचयाः सपत्स्वितुसेकिनो
मा भूवन्खलवक्रनिर्गतविषज्वालातताः सज्जनाः ॥ २६३ ॥
ये दीनेषु दयालवः स्पृशति यानत्योऽपि न श्रीमदो व्यग्रा
ये च परोपकारकरणे हृष्यन्ति ये याचिताः । स्वस्थाः सन्ति
च यौवनोन्मदमहाव्याधिप्रकोपेऽपि ये तैः स्तम्भैरिव
सुस्थितैः कलिभरकान्ता धैरौ धार्यते ॥ २६४ ॥ क्षारो
वारिनिधिः कलङ्ककलुषश्चन्द्रो रविस्तापकृत्पर्जन्यश्चैषलाश्रयो-
ऽन्नपटलादृश्यः सुवर्णाचलः । शून्यं व्योम रसौ द्विजिह्व-
विधृता स्वर्धामधेनुः पशुः काष्ठं कल्पतरुर्दृष्टसुरमणिस्तत्केन
साम्यं सताम् ॥ २६५ ॥ कस्मादिन्दुरसौ धिनोति जगती
पीयूषगर्भैः कैरैः कस्माद्वा जलधारयैव धरणि धाराधरः
सिञ्चति । आम्रं आम्रमयं च नन्दयति वा कस्मात्रिलोकी
रविः साधूना हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्षं मनः ॥ २६६ ॥
अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यद्विश्रामो हृदयस्य
यत्र जरसा यस्मिन्नहार्यो रसः । कालेनावरणाल्यात्यतिरिणते
यत्नेहसारे स्थितं भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि
तत्प्रार्थ्यते ॥ २६७ ॥ गर्वं नोद्वहते न निन्दति पराङ्गो भाषते
निष्ठुरः प्रोक्तं केनचिदप्रियं च सहते क्रोधं च नालम्बते ।
श्रुत्वा काव्यमलक्षणं परकृतं सतिष्ठते मूकवद्दोषादृष्टादयते

स्वयं न कुरुते ह्येतत्सता लक्षणम् ॥ २६८ ॥ किं कर्मस्य
भरव्यथा न वपुषि क्षमा न क्षिपत्येषु यत्किं वा नास्ति
परिश्रमो दिनपतेरास्ते न यन्निश्चलः । किं चाङ्गीकृत-
मुत्सृजन्हि मनसा श्लाघ्यो जनो लज्जते निर्वाहः प्रतिपन्न-
वस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ॥ २६९ ॥ सेतूपक्रमकौतु-
काहृतगिरिप्रक्षेपवेगोच्छलन्निःशेषाम्बुपरिस्फुटोदरदरीगम्भी-
रिमा सागरः । चक्रे गोष्पदवद्विलङ्घितवतोऽप्यन्तर्मय
मारुतेः पूर्णत्वादतिरिच्यते हि महतस्तुच्छस्य दुर्लङ्घ्यता
॥ २७० ॥ शूरा सन्ति सहस्रशः प्रतिपदं विद्याविदोऽने-
कशः सन्ति श्रीपतयो निरस्तधनदास्तेऽपि क्षितौ भूरिशः ।
ये कर्मण्यनिरीक्ष्य वान्यमनुजं दुःखादितं यन्मनस्ताद्रूप्य
प्रतिपद्यते जगति ते सत्पुरुषाः पञ्चषाः ॥ २७१ ॥ ख्याति
यत्र गुणा न यान्ति गुणिनस्तत्रादरः स्यात्कुतः किं कुर्याद्बहु-
शिक्षितोऽपि पुरुषः पाषाणभूते जने । प्रेमारूढविलासिनी-
मदवशव्यावृत्तकण्ठस्वनः सीत्कारो हि मनोहरोऽपि बधिरे
किं नाम कुर्याद्गुणम् ॥ २७२ ॥ वृष्णा छिन्वि भज क्षमा
जहि मदं पापे रति मा कृथाः सत्यं ब्रूह्यनुयाहि साधुपदवीं
सेवस्व विद्वज्जनान् । मान्यान्मानय विद्विषोऽप्यनुनयं ह्याच्छा-
दय स्वांगुणान्कीर्तिं पालय दुःखिते कुरु दयामेतत्सता
लक्षणम् ॥ २७३ ॥ स्वाम्ये पेशलता गुणे प्रणयिता हर्षे
निरुसेकता पत्रे सवृत्तता श्रुते सुमतिता वित्तोदये त्यागिता ।
साधौ सादरता खले विमुखता पापे परं मीरुता दुःखे
क्लेशसहिष्णुता च महता कल्याणमाकाङ्क्षति ॥ २७४ ॥ गेह-
दुर्गतबन्धुभिर्गुरुगृहं छात्रैरहकारिभिर्हृष्टं पत्तनवध्वकैर्मुनि-
जनैः शापोन्मुखैराश्रमान् । सिंहाद्यैश्च वनं खलैर्नृपसभा
चौरैर्दिगन्तानपि संकीर्णान्यवलोक्य सत्यसरल साधुः कं
विश्राम्यति ॥ २७५ ॥ दीनानां कल्पवृक्षः सुगुणफलनतः
सज्जनानां कुटुम्बी ह्यादर्शः शिक्षितानां सुचरितनिकषः
शीलवेलासमुद्रः । सत्कर्ता नावमन्ता पुरुषगुणनिधिर्दक्षि-
णोदारसत्त्वो ह्येकः श्लाघ्यः स जीवत्यधिकगुणतया चोच्छ्रस-
न्तीव चान्ये ॥ २७६ ॥ नम्रत्वेनोन्नमन्तः परगुणकथनैः
स्वांगुणान्ख्यापयन्तः स्वार्थान्संपादयन्तो विततबहुतरार-
म्भयत्नाः परार्थे । क्षान्त्यैवाक्षेपरुक्षाक्षरमुखरमुखान्दुर्मुखा-
न्दुःखयन्तः सन्तः साश्चर्यचर्या जगति बहुनताः कस्य
नाभ्यर्थनीयाः ॥ २७७ ॥ वक्त्रे वैल्गाप्रकर्षः सैमरभुवि तव
प्राणरक्षापि दैवात्स्वेच्छाचारो न चास्ते नहि भवति तथा
भारवाहो नितान्तम् । इत्युक्तोऽथ स्वरेण प्रहसितवदनो
मूक एवावतस्थे तस्माज्जात्या महान्तोऽधमजनविषये मौन-
मेवाश्रयन्ते ॥ २७८ ॥

१ किरणै २ स्वस्त्रियाम् ३ शकरे ४ मनोजये ५ हीरकमणि
६ काकशब्दा ७ कोकिलशब्दा ८ मुक्तासर ९ सुजनतामृत
समुद्रा १० विपत्तिकालेषु ११ गर्वरहिता १२ हर्षयुक्ता भवन्ति
१३ पृथ्वी १४ विद्युत् १५ पृथ्वी

दुर्जननिन्दा

खलः सर्षपमात्राणि परच्छिद्राणि पश्यति । आत्मनो बिल्वमात्राणि पश्यन्नपि न पश्यति ॥ १ ॥ न विना परवा-
देन रमते दुर्जनो जन । काकः सर्वरसान्भुक्त्वा विनामैध्यं
न तृप्यति ॥ २ ॥ विशिखैर्व्यालयोरैन्त्यवर्णाभ्या यो विनि-
र्मितः । परस्य हरति प्राणान्नैतच्चित्रं कुलोचितम् ॥ ३ ॥
विषमा मलिनात्मानो द्विजिह्वा जिह्वा इव । जगत्प्राणहरा
नित्यं कस्य नोद्वेजकाः खलाः ॥ ४ ॥ दुर्जनं परिहर्तव्यो
विद्ययालकृतोऽपि सन् । मणिना भूषितं सर्पः किमसौ न
भयकरः ॥ ५ ॥ खलानां कण्टकानां च द्विविधैव प्रति-
क्रिया । उपानन्मुखमङ्गो वा दूरतो वा विसर्जनम् ॥ ६ ॥
अपूर्वं कोऽपि कोपाग्निं सज्जनस्य खलस्य च । एकस्य
शाम्यति स्नेहाद्वर्धतेऽन्यस्य वारितः ॥ ७ ॥ ऊर्जितं सज्जनं
दृष्ट्वा द्वेष्टि नीचः पुनः पुनः । कवलीकुरुते स्वस्थं विदुः द्विवि-
विधुतुदः ॥ ८ ॥ क्वचित्सर्पोऽपि मित्रत्वमियात्रैव खलः
क्वचित् । न शेषशायिनोऽप्यस्य वशे दुर्योधनो हरे ॥ ९ ॥
उपकारोऽपि नीचानामपकारो हि जायते । पयःपानं भुजगानां
केवलं विषवर्धनम् ॥ १० ॥ अलकाश्च खलाश्चैव मूर्धभिः
सुजनैर्धृताः । उपर्युपरि सत्कारेऽप्याविष्कुर्वन्ति वक्र-
ताम् ॥ ११ ॥ खलानां धनुषा चापि सद्वर्जनुषामपि ।
गुणलाभो भवेदाशु परहृद्रेदकारकः ॥ १२ ॥ बहुनिष्कपट-
द्रोही बहुधान्योपघातकः । रन्ध्रान्वेषी च सर्वत्र दूषको
मूषको यथा ॥ १३ ॥ नौश्च दुर्जनजिह्वा च प्रतिकूलवि-
सर्पिणी । परंप्रतारणायैव दारुणा केन निर्मिता ॥ १४ ॥
यस्मिन्वशे समुत्पन्नस्तमेव निर्जनेष्टिते । दूषयत्यचिरेणैव
घुणंकीट इवाधमः ॥ १५ ॥ स्वभावकठिनस्यास्य कृत्रिमा
विभ्रतो नैतिम् । गुणोऽपि परहिसायै चाप्यस्य च खलस्य
च ॥ १६ ॥ अयःपिण्ड इवोत्तसे खलानां हृदये क्षणात् ।
पतिता अपि नेक्ष्यन्ते गुणास्तोयकणा इव ॥ १७ ॥ वर्ज-
नीयो मतिमता दुर्जनः सख्यवैरयोः । श्वा भवत्यपकाराय

१ विष्टाद्यशुचि २ बाण ३ सर्प ४ अन्यवर्णौ 'खल' इति
५ कुटिला ६ मलिनान्तं करणा ७ सर्पा ८ प्रतीकार ९ उपानहा
पादस्त्रचर्मणा मुखमङ्ग १० निवारणात्, पक्षे, -जलात् ११ कुलम्,
पक्षे, -वेणु १२ विनयादि, पक्षे, -मौर्वी १३ बहु निष्कपटद्रोही,
पक्षे, -बहु निष्कपटद्रोही इति पदच्छेदः १४ बहुधा अन्योपघातकः,
पक्षे, -बहु धान्य उपघातक इति पदच्छेदः १५ दूषणान्वेषी, पक्षे,
-छिद्रान्वेषो १६ प्रतितीरम्, पक्षे, -विरुद्धम् १७ परेषा प्रकर्षण
तारपाय, पक्षे, -परेषा वञ्चनाय १८ भयकरा, पक्षे, -क्राष्टेन
१९ वेणौ, पक्षे, -कुले २० स्वकर्मभि २१ काष्ठवेधका कृमि
२२ क्रियया निर्दिष्टा, पक्षे, -रूपयुक्ता २३ नम्रत्वम् २४ मौर्वी,
पक्षे, -विनयादि २५ धनुष

लिहन्नपि दशन्नपि ॥ १८ ॥ वक्रतां विभ्रतो यस्य गुह्यमेव
प्रकाशते । कथं खलु समो न स्यात्पुच्छेन पिशुनः शुनः
॥ १९ ॥ स्नेहेन भूतिदानेन कृतः स्खच्छोऽपि दुर्जनः ।
दर्पणश्चान्तिके तिष्ठन्करोत्येकमपि द्विधा ॥ २० ॥ आजन्मसिद्धं
कौटिल्यं खलस्य च हूलस्य च । सोढुं तयोर्मुखाक्षेपमलमेकैव
सा क्षमा ॥ २१ ॥ यथा यथैव स्नेहेन भूयिष्ठमुपचर्यते ।
धत्ते तथा तथा तापं महावैश्वानरः खलः ॥ २२ ॥ स्तोके-
नोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम् । अहो नु सदृशी
वृत्तिस्तुलाकोटेः खलस्य च ॥ २३ ॥ दुर्जनः कृतशिक्षोऽपि
सज्जनो नैव जायते । अपि गङ्गाजलस्नानान्नाधःकेशः
कुशायते ॥ २४ ॥ दह्यमानां सुतीव्रेण नीचाः परयशो-
ऽग्निना । अगत्तास्तत्पदं गन्तुं ततो निन्दा प्रकुर्वते ॥ २५ ॥
खलः सत्क्रियमाणोऽपि ददाति कलहं सताम् । दुग्धधौ-
तोऽपि किं याति वायसः कलहसताम् ॥ २६ ॥ दुर्जनस्य
विशिष्टत्वं परोपद्रवकारणम् । व्याघ्रस्य चोपवासेन पारणं
पशुमारणम् ॥ २७ ॥ सत्यज्यं शूर्पवद्दोषान्गुणान्गृह्णाति
पण्डितः । दोषग्राही गुणत्यागी 'पेल्लोलीव' हि दुर्जनः
॥ २८ ॥ खलो न साधुता याति सद्भिः । सम्बोधितोऽपि
सन् । सरित्पूरप्रपूर्णोऽपि क्षारो न मधुरायते ॥ २९ ॥ सर्प-
दुर्जनयोर्मध्ये वरः सर्पो न दुर्जनः । सर्पो दशति कालेन
दुर्जनस्तु पदे पदे ॥ ३० ॥ अकस्मादेव कुप्यन्ति प्रसीद-
न्यनिमित्ततः । शीलमेतदसाधूनामत्र परिप्लवं यथा ॥ ३१ ॥
अशक्ताः शक्तिमात्मीया श्लाघयन्ते च दुर्जनाः । ते भव-
न्त्युपहासाय महतामेव सनिधौ ॥ ३२ ॥ सर्पः क्रूरः खलः
क्रूरः सर्पात्क्रूरतरः खलः । मन्त्रेण शाम्यते सर्पो न खलः
शाम्यते कदा ॥ ३३ ॥ दुर्जनं प्रथमं वन्दे सज्जनं तदन-
न्तरम् । मुखप्रक्षालनात्पूर्वं गुदप्रक्षालनं यथा ॥ ३४ ॥
दुर्जनः सुजनो न सादुपायानां शतैरपि । अपानं मृतसहस्रेण
धौतं चास्यं कथं भवेत् ॥ ३५ ॥ खलास्तु कुशलाः सम्बो-
धितप्रत्युहकर्मणि । निपुणाः फणिनः प्राणानपहर्तुं निरारिणाम्
॥ ३६ ॥ अहो बत महत्कष्टं विपरीतमिदं जगत् ।
येनोपपन्नपते साधुरसाधुस्तेन तुष्यति ॥ ३७ ॥ तक्षकस्य विषं
दन्ते मक्षिकाया विषं शिरः । वृश्चिकस्य विषं पुच्छं
सर्वाङ्गे दुर्जनो विषम् ॥ ३८ ॥ दुर्जनो नार्जवं याति सेव्य-
मानोऽपि नित्यशः । स्वेदनाभ्यञ्जनोपायैः श्वपुच्छमिव ना-

१ तैलेन, पक्षे, - समतया २ भस्म, पक्षे, - वैभवम् ३ लाङ्गलम्
४ पृथ्वी, पक्षे, -शान्ति ५ बाहुत्वेन ६ पूज्यते ७ अग्निः,
पक्षे, - वैश्वानर इति च्छेदः ८ तुलायुष्टे ९ राजहस्तत्वम्
१० चालनी ११ चञ्चलम् १२ हितेऽन्तरायाचरणे १३ निरपराधा-
नाम् १४ लज्जा प्राप्नोति १५ सरलताम्

मितम् ॥ ३९ ॥ वर्धन वाथ संमान खलाना प्रीतये कुत ।
फलन्त्यमृतसेकेऽपि न पथ्यानि विषद्रुमाः ॥ ४० ॥ दुर्जनै-
रुच्यमानानि वचासि मधुराण्यपि । अकालकुसुमानीव भय
संजनयन्ति हि ॥ ४१ ॥ शत दद्यान्न विवदेदिति विज्ञस्य
संमतम् । विना हेतुमपि द्वन्द्वमेतन्मूर्खस्य लक्षणम् ॥ ४२ ॥
अहो खलभुजगस्य विपरीतो वधक्रमः । अन्यस्य दशति
श्रोत्रमन्य, प्राणैर्वियुज्यते ॥ ४३ ॥ न यत्नकोटिशतकैरपि
दुष्ट, सुवीर्यवेत् । किं मर्दितोऽपि कस्तूर्या लशुनो याति
सौरभम् ॥ ४४ ॥ पाषाणो भिद्यते टङ्कैर्वज्र वज्रेण भिद्यते ।
सर्पोऽपि भिद्यते मन्त्रैर्दुष्टात्मा नैव भिद्यते ॥ ४५ ॥ दुर्ज-
नो दोषमादत्ते दुर्गन्धिमिव सूकरः । सज्जनश्च गुणग्राही
हस, क्षीरमिवाम्भस, ॥ ४६ ॥ अपूर्वा रसनाव्यालाः
खलाननविलेशयाः । कर्णमूले स्पृशन्त्यन्य हरन्त्यन्य-
स्य जीवितम् ॥ ४७ ॥ दुर्जनेन सम सख्य प्रीति चापि न
कारयेत् । उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते
करम् ॥ ४८ ॥ दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम् ।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम् ॥ ४९ ॥
मनस्यन्यद्वचस्यन्यकार्ये चान्यदुरात्मनाम् । मनस्येकं वच-
स्येकं कर्मण्येक महात्मनाम् ॥ ५० ॥ जीवनग्रहणे नैत्रा
गृहीत्वा पुनरुन्नताः । किं कनिष्ठाः किमु ज्येष्ठा धैर्यव्र-
स्य दुर्जनाः ॥ ५१ ॥ विभ्राणा गरल कण्ठे मुँजगपरि-
वेष्टिता । शाभवीव तनुः कस्य न वन्द्या दौर्जनी सभा
॥ ५२ ॥ अक्षमालापवृत्तिज्ञा कुंशासनपरिग्रहा । ब्राह्मीव
दौर्जनी संसद्बन्धनीया संमेखला ॥ ५३ ॥ खलः करोति
दुर्वृत्तिं नून फलति साधुषु । दशाननोऽहरत्सीता बन्धन
च महोदधे, ॥ ५४ ॥ कुर्वते स्वमुखेनैव बर्हुधान्यस्य ख-
ण्डनम् । नमः पतनशीलाय मुसलाय खलाय च ॥ ५५ ॥
अपवादादभीतस्य समस्य गुणदोषयोः । असद्वृत्तेरहो वृत्तं
दुर्विभाव्यं विधेरिव ॥ ५६ ॥ न देवाय न धर्माय न
बन्धुभ्यो न चार्थिने । दुर्जनस्यार्जित वित्तं भुज्यते राज-
तस्करैः ॥ ५७ ॥ मुखं पद्मदलाकारं वाचा चन्दनशीतला ।
तोहृदयं क्रोधसयुक्तं त्रिविध धूर्तलक्षणम् ॥ ५८ ॥ निष्णा-

ऽपि च वेदान्ते साधुत्व नैति दुर्जनः । चिर जलनिधौ
मग्नो मैनाक इव मार्दवम् ॥ ५९ ॥ खलः सज्जनकार्पास-
धक्षणेकहुताशन । परदुःखाग्निधनमारुतः केन वर्ण्य-
ताम् ॥ ६० ॥ येशः सौरभ्यलशुनः शान्तिशैत्यहुताशन ।
कारुण्यकुसुमाकाश खलः सज्जनदुःखद ॥ ६१ ॥ अन्तर्म-
लिनदेहेन बहिराह्लादकारिणा । महाकालफलेनेव के खलेन
न वञ्चिताः ॥ ६२ ॥ अहो प्रकृतिसादृश्य श्लेष्मणो दुर्जनस्य
च । मधुरैः कोपमायाति कटुकेनैव शाम्यति ॥ ६३ ॥
ईषलब्धप्रवेशोऽपि स्नेहविच्छेदकारक । कृतक्षोभो नरीन-
र्ति खलो मन्थानदण्डवत् ॥ ६४ ॥ विवृण्वती पुरस्तैक्ष्ण्य
पृष्ठतः कुर्वती गुणम् । कर्णान्निध्यति लोकस्य सूचीवस्तू-
चकस्य वाक् ॥ ६५ ॥ सर्वथा व्यवहर्तव्य कुतो ह्यवच-
नीयता । यथा स्त्रीणा तथा वाचा साधुत्वे दुजनो जनः
॥ ६६ ॥ कापूरुष, कुक्कुरश्च भोजनैकपरायण, । लालित,
पार्श्वमायाति वारितो नच गच्छति ॥ ६७ ॥ मालिन्यम-
वलम्बेत यदा दर्पणवत्खलः । तदैव तन्मुखे देय रजो नान्या
प्रतिक्रिया ॥ ६८ ॥ नीचः समुत्थितोऽवश्यमनवाप्य पराश्र-
यम् । छिद्र न रतिमाप्नोति दृष्टान्तोऽत्र कंठीभवः ॥ ६९ ॥
दुर्जनः परिहर्तव्य प्रत्यक्षो द्विपदः पशुः । विध्यते वा कुश-
ल्येन अदृष्टः कण्टको यथा ॥ ७० ॥ यथा वृष्टि समुद्रेषु भु-
क्तस्योपरि भोजनम् । एवं प्रीति, खलैः सार्धमुत्पन्नेऽर्थेऽव-
सीदति ॥ ७१ ॥ क्वचित्कार्यवशास्त्रीचोऽप्यलं भवति नो म-
हान् । कास्यस्यैव हि राज्ञोऽपि दर्पणः कनकस्य न ॥ ७२ ॥
दुर्जनो दूषयत्येव सता गुणगणं क्षणात् । मलिनीकुरते धू-
मः सर्वथा विमलाम्बरम् ॥ ७३ ॥ यथा दोषो विभात्यस्य ज-
नस्य न तथा गुणः । प्रायः कलङ्क एवेन्दो, प्रस्फुटो न प्रस-
न्नता ॥ ७४ ॥ सपत्नौ कर्कशं चित्तं खलस्यापिदो कोमलम् ।
शीतल कठिन प्रायस्तसं मृदु भवत्यर्थः ॥ ७५ ॥ प्रायः प्रकु-
प्यतितरा प्रीत्यैव प्रखलो जनः । नयन स्नेहसर्पात्कालुष्यं
समुपैत्यलम् ॥ ७६ ॥ प्राप्य वित्तं जडास्तूर्णं निर्वृति यान्ति
नान्यथा । तोयमासाद्य गर्जन्ति न रिक्ताः सैन्यिहवः ॥ ७७ ॥
सदा खण्डनयोग्याय तुषपूर्णशयाय च । नमोऽस्तु बहुबीजा-
य खलायोल्लखलाय च ॥ ७८ ॥ जिह्वादूषितसत्पात्रः पिण्डार्थी
कलहोत्कटः । तुल्यतामशुचिर्नित्यं बिभर्ति पिशुनः शुनः ॥ ७९ ॥

१ जिह्वारूपा सर्पा २ उदकम्, पक्षे, -प्राणा ३ अधोमुखा,
पक्षे, -विनीता ४ ऊर्ध्वमुखः पक्षे, -उद्धता ५ एकरज्जुसबद्ध-
व्यामालारूप 'राहाट' इति प्रसिद्धम् ६ सर्पा, पक्षे, - जारा
७ दुर्जनसवन्धिनी ८ अक्षमा य आलापास्तेषा वृत्तिज्ञा, पक्षे,
अक्षमाला जपमाला तस्या अपवृत्तिभ्रमण जानातीति सा
९ कुत्मित यच्छासन शिक्षा तस्य परिग्रहोऽवलम्बो यस्या
सा, पक्षे, -कुशासन दर्भासन तत्परिग्रह स्वीकारो यस्या सा
१० समे साधौ खला, पक्षे, -मेखला सहिता ११ बहुधा अन्यस्य
परस्य खण्डनम्, पक्षे, -पुष्कलधान्यस्य खण्डन वितुषीकरणम्

१ दहनम् २ कीर्तिरेव सौगन्ध्य तन्नाशकत्वाच्छुन इव लशुनो
हि कस्तूर्यादि सौगन्ध्य नाशयतीति प्रसिद्धिः ३ शान्तिरेव शैत्य
तन्नाशकत्वादक्षिरिव ४ कारुण्यमेव कुसुम तस्याकाश आकाशस्य
यथा पुष्प कदापि नोपलभ्यते तद्वत्खले कारुण्य सर्वथाऽसम्भाव्य
इत्यर्थः ५ बचुरफलेन ६ स्वभावसाम्यम् ७ कफस्य
८ साधुद्रव्यै, पक्षे, -सुवचनै ९ पुनः पुनर्नृत्यति १० पुरु
वध्यजनम् ११ लोहम् १२ मेघा १३ भक्ष्येच्छु

अहो बत खल. पुण्यैर्मूर्खोऽप्यश्रुतपण्डितः । स्वगुणोदीरणे शेषः
परनिन्दासु वाक्पतिः ॥ ८० ॥ खलः सुजनपैशुन्ये सर्वतोऽक्षि-
शिरोमुखः । सर्वतः श्रुतिमालोके सर्वमावृत्य तिष्ठति ॥ ८१ ॥
स साधुवादे मूर्खस्य मात्सर्यगलरोगिण । जिह्वा कङ्कमुखेना-
पि कृष्टा नैव प्रवर्तते ॥ ८२ ॥ मायामयः प्रकृत्यैव रागद्वेष-
मदाकुलः । महतामपि मोहाय ससार इव दुर्जनः ॥ ८३ ॥
खचित्रमपि मायावी रचयत्येव लीलया । लघुश्च महता
मध्ये तस्मात्खल इति स्मृतः ॥ ८४ ॥ खलेन धनमत्तेन
नीचेन प्रभविष्णुना । पिशुनेन पदस्थेन हा प्रजे क्व गमि-
ष्यसि ॥ ८५ ॥ ये श्रमं हर्तुमीहन्ते महता चिरसमृतम् ।
बन्धास्तेऽसरलात्मानो दुर्जनाः सज्जना इव ॥ ८६ ॥ अहो
कुटिलबुद्धीना दुर्ग्राह्यमसता मनः । अन्यद्वचसि कण्ठेऽन्यद-
न्यदोष्ठपुटे स्थितम् ॥ ८७ ॥ खलेषु सत्सु निर्याता वयमर्ज-
यितुं गुणान् । इयं सा तस्कराग्रामे रत्नकरयिडम्बना ॥ ८८ ॥
वर्धते स्पर्धयेवोभौ सपदा शतशाखया । अङ्कुरोऽवस्करो-
द्भूतः पुरुषश्चाकुलोद्भवः ॥ ८९ ॥ यस्मैव परा याति
सन्तः सतापसततिम् । तदसन्तो हसन्तोऽपि हेलयैव हि
कुर्वते ॥ ९० ॥ गुणदोषावशास्त्रज्ञः कथं विभजते जनः ।
किमन्धस्याधिकारोऽस्ति रूपभेदोपलब्धिषु ॥ ९१ ॥
प्रायः प्रकाशता याति मलिनः साधुबाधया । नाग्रसिष्यत
चेदर्कः कोऽज्ञास्यत्सिंहिकासुतम् ॥ ९२ ॥ प्रायः
परोपतापाय दुर्जनः सततोद्यतः । अवश्यकरणीयत्वान्न
कारणमपेक्षते ॥ ९३ ॥ यथा गजपतिः श्रान्तश्छायायार्थं
वृक्षमाश्रितः । विश्रम्य तं द्रुमं हन्ति तथा नीचः स्वमाश्रयम्
॥ ९४ ॥ चारुता परदारार्थं धनं लोकोर्पतसये । प्रभुत्व
साधुनाशाय खले खलतरा गुणाः ॥ ९५ ॥ परोपकार-
विज्ञानमात्रलोभोपजीविनाम् । दाशानामिव धूर्तानां जालाय
गुणसंग्रहः ॥ ९६ ॥ करोति पूज्यमानोऽपि लोकव्यसन-
दीक्षितः । दर्शने दर्शने त्रासं गृहाहिरिव दुर्जनः ॥ ९७ ॥
सत्यधर्मच्युतापुसः क्रुद्धादाशीविषादिव । नास्ति कोऽपि
ह्यद्विजते जनः किं पुनरास्तिकः ॥ ९८ ॥ येषां प्राणिवधः
क्रीडा नर्म मर्मच्छिदो गिरः । कार्यं परोपतापित्व ते
मृत्योरपि मृत्यवः ॥ ९९ ॥ न तथेच्छन्त्यकल्याणाः
परेषां वेदितुं गुणान् । यथेषां ज्ञातुमिच्छन्ति नैर्गुण्य पाप-
चेतसः ॥ १०० ॥ अतो हास्यतरं लोके किञ्चिदन्यन्न
विद्यते । यत्र दुर्जन इत्याह दुर्जनः सज्जन जनम् ॥ १०१ ॥
अपकारमसप्राप्य तुष्येत्साधुरसाधुतः । नैष लामो भुज-
गेन वेष्टितो यन्न दृश्यते ॥ १०२ ॥ लुब्धः स्तब्धोऽर्जु-
र्मूर्खः प्रसुरेकान्तदारुणः । बहूनेष खलः साधून्मारयित्वा

मरिष्यति ॥ १०३ ॥ का खलेन सह स्पर्धा सज्जनस्याभिमा-
निनः । भाषणं भीषणं साधुदूषणं यस्य भूषणम् ॥ १०४ ॥
मुखेनैकेन विध्यन्ति पादमेकस्य कण्टका । दूगन्मुखमह-
स्त्रेण सर्वप्राणहरा खलाः ॥ १०५ ॥ निर्माय खलजिह्वाग्र
सर्वप्राणहरं नृणाम् । चकार किं वृथा शत्रुविषवद्दीनप्रजा-
पतिः ॥ १०६ ॥ यथा परोपकारेषु नित्यं जागर्ति सज्जनः ।
तथा परापकारेषु जागर्ति सततं खलः ॥ १०७ ॥ विभेति
पिशुनाग्नीचः प्रकाशनपटीयम् । न पुनर्मूढहृदयो निन्द-
नीयात्स्वकर्मणः ॥ १०८ ॥ वृथाज्वलितकोपाग्नेः परुषा-
क्षरवादिनः । दुर्जनस्योपधं नास्ति किञ्चिदन्यदनुत्तरात्
॥ १०९ ॥ जीवन्नपि न तत्कर्तुं शक्नोति सुजनस्तथा ।
दुर्जनो यन्मृतः कुर्यात्परेभ्योऽहितमुत्तरम् ॥ ११० ॥ यव-
दिष्टतमं तत्तद्देशं गुणवते किल । अत एव खलो दोषा-
न्साधुभ्यः सप्रयच्छति ॥ १११ ॥ वरमत्यन्तविफलः सुख-
सेव्यो हि मज्जनः । न तु प्राणहरस्तीक्ष्णः शरवत्सफलः
खलः ॥ ११२ ॥ स्वभावेनैव निशितः कृतपक्षग्रहोऽपि
मन् । शरवद्गुणनिर्मुक्तः खलः कस्य न भेदकः ॥ ११३ ॥
दुर्जनः सुजनीकर्तुं यत्नेनापि न शक्यते । सत्कारेणापि
लशुनं कं सुगन्धीकरिष्यति ॥ ११४ ॥ नैवात्मनो
विनाशं गणयति पिशुनः परव्यसनहृष्टः । प्राप्य सहस्र-
विनाशं समरे नृत्यति मुदा कंबन्ध इव ॥ ११५ ॥ रविरपि
न दहति तादृग्यादृक्संदहति वालुकानिकरं । अन्यस्मालब्ध-
पदो नीचः प्रायेण दुःसहो भवति ॥ ११६ ॥ त्यक्त्वापि नि-
जप्राणान्परहितविघ्नं खलः करोत्येव । कवले पतिता सद्यो
वैमयति खलु मक्षिकाऽन्नभोक्तामृ ॥ ११७ ॥ कृतमपि
महोपकारं पय इव पीत्वा निरौतङ्गम् । प्रत्युत हन्तुं यतते
काकोदरसोदरः खलो जगति ॥ ११८ ॥ नलिकागतमपि
कुटिलं न भवति सरलं शुनः पुच्छम् । तद्वत्खलजनहृदय
बोधितमपि नैव याति माधुर्यम् ॥ ११९ ॥ एते स्निग्धतमा
इति मा मा क्षुद्रेषु यात विश्वासम् । सिद्धार्थानामेषा स्नेहो-
ऽप्यश्रूणि पातयति ॥ १२० ॥ गुणिना गुणेषु मत्स्वपि
पिशुनजनो दोषमात्रमादत्ते । पुष्पे फले विरागी क्रैमेलक-
कण्टकौघमिव ॥ १२१ ॥ सुजनानामपि हृदयं पिशुनपरिध्व-
ङ्गलिसमिहं भवति । पवनः परागवाही रथ्यासु बहन्र्जन्मलो
भवति ॥ १२२ ॥ परिपूर्णोऽपि तटाके काकः कुम्भोदक
पिबति । अनुकूलेऽपि कैलवे नीचः परदारलम्पटो भवति
॥ १२३ ॥ दुर्जनदूषितमनसा पुसा सुजनेऽपि नास्ति विश्वा-

१ सभाजितपासुसचयस्थानम्, 'उकीरडा' इति लोके २ राहुम्
३ परोपतापाय ४ म.स्वजीविधीवरानाम् ५ कुटिल

१ अशिरत्क कलेवरम् २ पासुपुञ्ज ३ वान्ति कारयन्ति.
४ नि शङ्कम् ५ वैपरीत्ये ६ सर्पबन्धु ७ श्वेतमर्षपाणाम्,
पक्षे-सिद्धोऽर्थं कार्यं येषां ते ८ तैलम्; पक्षे-स्नेहभाव ९
वाष्पाणि १० उष्ट्र ११ बीभीषु १२ रजोयुक्त १३ भार्यायाम्.

सः । बालः पयसा दग्धो दध्यपि फूत्कृत्य भक्षयति ॥ १२४ ॥
विषधरतोऽप्यतिविषमः खल इति न मृषा वदन्ति वि-
द्वांसः । यदयं नकुलद्वेषी स कुलद्वेषी पुनः पिशुनः ॥ १२५ ॥
अतिमलिने कर्तव्ये भवति खलानामतीव निर्पुणा धीः ।
तिमिरै हि कौशिकानां रूपं प्रतिपद्यते दृष्टिः ॥ १२६ ॥
लब्धोच्छ्रायो नीचः प्रथमतः स्वामिनं पराभवति । भूमिरजो
रथ्यादावुत्थापकमेव सवृणुते ॥ १२७ ॥ उपकृतमनेन
सुहृदयमित्यसतामस्ति न कचिदपेक्षा । होतुः स्वहस्त-
माश्रितमुद्धृतोऽग्निर्दहत्येव ॥ १२८ ॥ परवादे दशवदनः
परम्प्रेनिरीक्षणे सहस्राक्षः । सद्रुतचित्तहरणे बाहुसहस्रा-
र्जुनः पिशुनः ॥ १२९ ॥ परिशुद्धामपि वृत्तिं समाश्रितो दुर्जनः
परान्व्यथते । पर्वनाशिनीऽपि भुजगाः परोपतापं न मुञ्चन्ति
॥ १३० ॥ प्रेरयति परमनार्यः शक्तिविहीनोऽपि जगदभि-
द्रोहे । तेजयति शस्त्रधारा स्वयमसमर्था शिला छेत्तुम् ॥ १३१ ॥
शिरसि निहितोऽपि नित्यं यत्नादपि सेवितो वेदुःखैः । तरु-
णीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ॥ १३२ ॥ व्योम्नि
स वासं कुरुते चित्रं निर्माति सुन्दरं पवने । रचयति रेखाः
सलिले चरति खले यस्तु सत्कारम् ॥ १३३ ॥ अतिपेलवम-
तिपरिमितवर्णं लघुतरमुदाहरति शठः । परमार्थतः स हृदयं
बहति पुनः कालकूटघटितमिव ॥ १३४ ॥ मृद्वटवत्सुखमेधो
दुःसधानश्च दुर्जनो भवति । सुजनस्तु कनकघटवदुर्मेघश्चाशु-
सधेयः ॥ १३५ ॥ मृगमीनसज्जनानां तृणजलसतोषविहित-
वृत्तीनाम् । लुब्धकधीवरपिशुना निर्दोषाणवैरिणो जगति
॥ १३६ ॥ रे खल तव खलु चरितं विदुषामग्रे विविच्य
वक्ष्यामि । अथवालं पापात्मन् कृतया कथयापि ते हतया
॥ १३७ ॥ विर्व्यस्तपरगुणानां भवति खलानामतीव मलिन-
त्वम् । अन्तरितशशिरुचामपि सलिलमुचा मलिनिमाभ्य-
धिकः ॥ १३८ ॥ परं गुह्यगुप्तिनिपुणं गुणमयमखिलैः समीहि-
तं जितराम् । ललिताम्बरमिव सज्जनमाखव इव दूषयन्ति
खलाः ॥ १३९ ॥ दूरस्थापितहृदयो गूढरहस्यो निकामसौ-
शङ्कः । आल्लेपो बालानां भवति खलानां च समेदः ॥ १४० ॥
धर्मारम्भेऽप्यसतां परहिंसैव प्रयोजिका भवति । काकानाम-

भिषेकेऽकारणता वृष्टिरनुभवति ॥ १४१ ॥ यद्वीक्ष्यते ख-
लानां माहात्म्यं कापि देवयोगेन । काकानामिव शौक्ल्यं
तदपि हि न चिरादनर्थाय ॥ १४२ ॥ यत्खलु खलमुख-
हुतवहविनिहितमपि शुद्धिमेव परमेति । तदनलशौचमिवा-
शुकमिह लोके दुर्लभं प्रेम ॥ १४३ ॥ वशावलम्बनं यद्यो
विस्तारो गुणस्य या च नतिः । तज्जालस्य खलस्य च निर्जा-
ङ्गसुसप्रणाशाय ॥ १४४ ॥ सुगृहीतमलिनपक्षा लघ-
वः परमेदिनीस्तीक्ष्णाः । पुरुषा अपि विशिखा अपि
गुण्युताः कस्य न भयाय ॥ १४५ ॥ स्वैकपोलेन
प्रकटीकृतं प्रमत्तत्वकारणं किमपि । द्विरदस्य दुर्जनस्य
च मदं चकारैव दानमपि ॥ १४६ ॥ सतापमोहकम्पा-
न्सपादयितुं निहन्तुमपि जन्तून् । सखि दुर्जनस्य भूतिः
प्रसरति दूरं ज्वरसेव ॥ १४७ ॥ अर्थग्रहणे न तथा
व्यथयति कटुकजितर्यथा पिशुनः । रुधिरादानादधिकं
दुनोति कर्णे कुण्ठमर्शकः ॥ १४८ ॥ क्षुद्रोद्भवस्य कटुता
प्रकटयतो विदधतश्च मर्दमुच्चैः । मधुनोऽधमपुरुषस्य च
गरिमा लघिमा च मेदाय ॥ १४९ ॥ त्यजति च गुणा-
न्सुदूरं तनुमपि दोषं निरीक्ष्य गृह्णाति । सुक्त्वालंकृतकेशान्
यूकामिव वानरः पिशुनः ॥ १५० ॥ दोषालोकननिपुणाः
पुरुषगिरो दुर्जनाश्च घूकाश्च । दर्शनमपि भयजननं येषा-
मनिमित्तपिशुनानाम् ॥ १५१ ॥ पिशुनत्वमेव विद्या पर-
दूषणमेव भूषणं येषाम् । परदुःखमेव सौख्यं शिव शिव
ते केन वेधसा सृष्टाः ॥ १५२ ॥ हस्त इव भूतिमलिनो
लङ्घयति यथा यथा खलः सुजनम् । दर्पणमिव तं कुरुते
तथा तथा निर्मलच्छायम् ॥ १५३ ॥ अन्यस्य लगति
कर्णे जीवितमन्यस्य हरति बाण इव । हृदयं दुनोति
पिशुनः कण्टक इव पादलक्ष्मोऽपि ॥ १५४ ॥ स्वरसेन
बध्नतां करमादाने कण्टकोत्करैस्तुदताम् । पिशुनानां पन-
सानां कोर्शाभोगोऽप्यविश्वासाः ॥ १५५ ॥ वशे धुणं इव

१ फूत्कारं कृत्वा २ नकुलद्वेषी, पक्षे, -न कुल द्वेषी ३ अत्यन्त-
मलदूषिते ४ पूर्णा ५ तमसि ६ घूकानाम् ७ व्यथां करोति
८ वायुभक्षका ९ बहुप्रकारैः खेदैः सुगन्धतैलादिभिः, पक्षे, -बहुधा
प्रोला १० दुःखेन सधातुं शक्यः ११ व्याधः १२ निष्का-
रणशत्रवः १३ नाशिता १४ मेघानाम् १५ मालिन्यम्
१६ गुह्यगोपने निपुणम् १७ तन्तुप्रचुरम्, पक्षे, -दयादाक्षिण्यादिप्र-
चुरम् १८ मुख्यवद्वत्त्वमिव १९ दूरे स्थापितं हृदयं येन, पक्षे, -दूरे
स्थापितमन्तं करणं येन २० अन्तःकरणविषयीभूतम्, पक्षे, -मन्त्रादि
२१ भीतिः, पक्षे, -विश्वासाभावः
८ सु २ भा

१ काकैः खाने कृते वृष्टिर्न भवतीति वृद्धव्यवहारः २ कुलस्य,
पक्षे, -वेणो ३ जन्यत्वम्, पक्षे, -आश्रितत्वम् ४ आधिक्यम्,
पक्षे, -दैर्घ्यम् ५ पाण्डित्यशौर्ययोदे पक्षे, -रज्जो ६ विश्वस्तनाशा
येत्यर्थः ७ सम्यग्गृहीतो दुष्टानां पक्षोऽङ्गीकारो यैः, पक्षे, -शक्ति-
निष्कासनानर्हा श्यामपक्षवन्त इत्यर्थः ८ नीचा, पक्षे, -अल्प-
परिणामवन्त ९ परान्मेदयन्ति ते अन्येषां परस्परमेदजननेन
कलहप्रवर्तका इत्यर्थः पक्षे, -इतरच्छेदकारका १० क्रूरकमोणः, पक्षे,
-यथाश्रुतम् ११ साधुत्वादिगुणहीनाः, पक्षे, -ज्यायाश्च्युता १२ स्वस्य
गण्डस्थलेन प्रकटीकृतम् दानस्य तत् उत्पत्तेरिति भावः, पक्षे,
-स्वमुखे नाभिहितम् एव मया दानं कृतमिति १३ गुणगुणेति शब्द-
कुर्वन् १४ मधुमक्षिका, पक्षे, -नीचः १५ रूक्षताम्, पक्षे, -कटु-
भाषिताम् १६ उन्मादम्, पक्षे, -गर्वम् १७ सूक्ष्मम्, १८ दूषणानि,
पक्षे, -रात्रि १९ मनोगतप्रयत्नाः, पक्षे, -अन्तःसारः २० काष्ठकृमिः.

न विशति दोषो रसभाविते सता मनसि । रसमपि तु न प्रतीच्छति बहुदोषः सनिपातीव ॥ १५६ ॥ परपरितापन-कुतूही गणयति नात्मीयमपि तापम् । परहितहेतोः पिशुनः सदृश इव स्वपीडन सहते ॥ १५७ ॥ सगुणापि हन्त विगुणा भवति खलास्याद्विचित्रवर्णापि । आखुमुखा-दिव शौटी पदपरिपाटी कवेः कापि ॥ १५८ ॥ कतिपय-दिनपरमायुषि मदकारिणि यौवने दुरात्मानः । विदधति तथापराधं जन्मैव यथा वृथा भवति ॥ १५९ ॥ दुश्चरितैरेव निजैर्भवति दुरात्मा विशङ्कितो नित्यम् । दर्शनपथमापन्न पन्नगकुलमाकुलीभवति ॥ १६० ॥ स्वयमपि भूरिच्छिद्रश्चा-पलमपि सर्वतोमुखं तन्वन् । तिरितस्तुषस्य पिशुनो दोषस्य विवेचनेऽधिकृतः ॥ १६१ ॥ पिशुनः खलु सुजनानां खल-मेव पुरो निधाय जेतव्यः । कृत्वा ज्वरमात्मीयं जिगाय बाणं रणे विष्णुः ॥ १६२ ॥ वक्ताः कपटस्निग्धा मलिनाः कर्णान्तिके प्रसज्यन्तः । क भेदयन्ति न सखे खलाश्च गणि-काकटाक्षाश्च ॥ १६३ ॥ कस्तूरिकामृगाणामण्डाद्गन्धगुण-मखिलमादाय । यदि पुनरहं विधिः स्या खलजिह्वाया निवे-शयिष्यामि ॥ १६४ ॥ आचरति दुर्जनो यत्सहसा मनसो-ऽप्यगोचरानर्थान् । तन्न न जाने जाने स्पृशति मनः किं तु नैव निष्ठुरताम् ॥ १६५ ॥ नष्टमपात्रे दानं नष्टं हितमफल-बुद्ध्यवज्ञाने । नष्टो गुणोऽगुणज्ञे नष्टं दाक्षिण्यमकृतज्ञे ॥ १६६ ॥ रोगोऽण्डजोऽङ्कुरोऽग्निर्विषमर्श्वतरो घुणाः कृमयः । प्रकृतिकृतपन्नश्च नरः स्वाश्रयमविनाश्य नैधन्ते ॥ १६७ ॥ आदौ लज्जयति कृतं मध्ये परिभवति रिक्तमवसा-ने । खलसगतस्य कथयत यदि सुस्थितमस्ति किञ्चिदपि ॥ १६८ ॥ परममदिव्यदर्शेषु जालैवोचितनिगूढवैरेषु । कः खलु खलेषु शङ्का श्लथयिष्यति दम्भनिरतेषु ॥ १६९ ॥ अस्थानाभिनिवेशी प्रायो जड एव भवति नो विद्वान् । बा-लादन्यः कोऽम्भसि जिघृक्षतीन्द्रोः स्फुरद्विम्बम् ॥ १७० ॥ लब्धोदयोऽपि हि खलः प्रथमं स्वजनं तनोति परितापम् । उ-द्गच्छन्तर्दहन् नो जन्ममुवं दारु निर्दहति ॥ १७१ ॥ अल्प-श्रुतलव एव प्रायः प्रकटयति वाग्विभवमुच्चैः । सर्वत्र कु-न्ट एव हि नाटकमधिकं विडम्बयति ॥ १७२ ॥ प्रखला एव गुणवतामाक्रम्य धुरं पुरः प्रकर्षन्ति । तृणकाष्ठमेव जल-धेरुपरि प्लवते न रत्नानि ॥ १७३ ॥ महता यदेव मूर्धसु तदेव नीचास्तृणाय मन्यन्ते । लिङ्गं प्रणमन्ति बुधाः काकः पुनरासनीकुरुते ॥ १७४ ॥ सह वसतामप्यसता जलरू-

हजलवद्भवत्यसंश्लेषः । दूरेऽपि सता वसता प्रीतिः कुमुदे-न्दुवद्भवति ॥ १७५ ॥ साधयति यत्प्रयोजनमज्ञस्तत्तस्य काकतालीयम् । दैवात्कथमप्यक्षरमुत्किरति घुणोऽपि काष्ठेषु ॥ १७६ ॥ प्रायः खलप्रकृतयो नापरिभूता हिताय कल्पन्ते । पुण्यत्यधिकमशोको गणिकाचरणप्रहारेण ॥ १७७ ॥ परमर्मघटनादिषु खलस्य यत्कौशलं न तत्कृत्ये । यत्साम-र्थ्यमुपहतौ विषस्य तन्नोपकाराय ॥ १७८ ॥ अतिसत्कृता अपि शठाः सहसुवमुज्जान्ति जातु न प्रकृतिम् । शिरसा महे-श्वरेणापि ननु धृतो वक्र एव शशी ॥ १७९ ॥ वायुरिव खलजनोऽप्यप्रायः पररूपमेति सपर्कात् । सन्तस्तु रविकरा इव सदसद्योगेऽप्यसंश्लिष्टाः ॥ १८० ॥ दूरेऽपि परस्यागसि पटुर्जनो नात्मनः समीपेऽपि । स्वं व्रणमक्षि न पश्यति श-शिनि कलङ्क निरूपयति ॥ १८१ ॥ साधुध्वेवातितरामरुतदाः स्वा विवृण्वते वृत्तिम् । व्याधा निघ्नन्ति मृगान्मृतमपि न तु सिंहमाददते ॥ १८२ ॥ अविकारिणमपि सज्जनमनिश-मनार्यः प्रबाधतेऽत्यर्थम् । कमलिन्या किमिह कृतं हिमस्य यत्ता सदा दहति ॥ १८३ ॥ स्वगुणानिव परदोषा-न्वक्तु न सतोऽपि शक्नुवन्ति बुधाः । स्वगुणानिव परदोषान-सतोऽपि खलास्तु कथयन्ति ॥ १८४ ॥ कृत्वापि येन लज्जा-मुपैति साधुः परोदितेनापि । तदकृत्यैव खलजनः स्वय-मुद्धिरतीति धिग्लघुताम् ॥ १८५ ॥ प्रकृतिखलत्वादसता दोष इव गुणोऽपि बाधते लोकान् । विषकुसुमानां गन्ध-सुरभिरपि मनासि मोहयति ॥ १८६ ॥ मृगमदकर्पूरागुरु-चन्दनगन्धाधिवासितो लघुनः । न त्यजति गन्धमशुभं प्रकृ-तिमिव सहोत्थिता नीचः ॥ १८७ ॥ उपकृतिरेव खलानां दोषस्य गरीयसो भवति हेतुः । अनुकूलाचरणेन हि कुप्यन्ति व्याधयोऽत्यर्थम् ॥ १८८ ॥ न परं फलति हि किञ्चि-त्खल एवानर्थमावहति यावत् । मारयति सपदि विषतरु-राश्रयमाणं श्रमापनुदे ॥ १८९ ॥ स्वार्थनिरपेक्ष एव हि परोपघातोऽसता व्यसनमेव । अशनायोदन्या वा विरूमति फणिनो न सदृशतः ॥ १९० ॥ एकीभाव गतयोर्येऽलप-यसोर्मिन्नेतसोश्चैव । व्यतिरेककृतौ शक्तिर्हसानां दुर्जनानां च ॥ १९१ ॥ शल्यमपि स्खलदन्तः सोढुं शक्येत हालहलदिग्धम् । धीरैर्न पुनरकारणकुपितखलालीकदुर्वच-नम् ॥ १९२ ॥ प्रारम्भतोऽतिविपुलं भृशकुशमन्ते विभेदकृ-न्मलिनम् । महिषविषाणमिवाम्बुजं परुषं भयदं खलप्रेम ॥ १९३ ॥ हेपयति प्रियवचनैरादरमुपदर्शयन्खलीकुरुते । उत्कर्षयन् श्लथयति मूर्खसुहृत्सर्वथा वर्ज्यः ॥ १९४ ॥ अगुण-कणो गुणराशिर्द्वयमपि दैवेन खलमुखे पतितम् । प्रसरति तैल-मिवैकः सलिले घृतवज्जडत्वमेत्यन्यः ॥ १९५ ॥ तस्मिन्गता-

१ यन्त्रविशेषः, 'चिमटा' 'साडसी' इति लोके २ परिधानवस्त्र विशेषः ३ बहुवाच्यः, पक्षे, -बहुरन्त्र ४ मौख्यम्, पक्षे, -चापल्यम् ५ सकलजनसमक्षम्, पक्षे, -सर्वदिग्विषयम् ६ चालनी ७ निर्णये, पक्षे, -स्वीकारे ८ 'खेंचर' इति लोके, मातरं विनिह्यैवायं जन्म भवति ९ दावानल

द्रुभावे वीतरसे शुण्ठिशकल इव पुरुषे । अपि भूतिभाजि
मलिने नागरशब्दो विडम्बाय ॥ १९६ ॥ परितोषयिता न
कश्चन स्वगतो यस्य गुणोऽस्ति देहिनः । परदोषकथाभिरल्पकः
स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति ॥ १९७ ॥ सहजान्घटशः स्वदुर्नये
परदोषेक्षणदिव्यचक्षुषः । स्वगुणोच्चगिरो मुनिव्रताः परवर्ण-
ग्रहणेष्वसाधवः ॥ १९८ ॥ सुकुमारमहो लघीयसां हृदयं
तद्गतमप्रियं यतः । सहसैव समुद्रिरन्यमी क्षमयन्त्येव हि
तन्मनीषिणः ॥ १९९ ॥ उपकारपरः स्वभावतः सततं सर्व-
जनस्य सज्जनः । असतामनिशं तथाप्यहो गुरुहृद्रोगकरी
तदुन्नतिः ॥ २०० ॥ परितप्यत एव नोत्तमः परितप्तोऽप्य-
परः सुसंवृतिः । परवृद्धिर्भिरहितव्यथः स्फुटनिर्भिन्नदुराश-
योऽधमः ॥ २०१ ॥ अनिराकृततापसंपदं फलहीनां सुम-
नोभिरुज्जिताम् । खलतां खलतामिर्वासीं प्रतिपद्येत कथं
बुधो जनः ॥ २०२ ॥ अपि वेत्ति षडक्षराणि चेदुपदेष्टुं शिति-
कण्ठमिच्छति । वसनाशनमात्रमस्ति चेद्धनदादप्यतिरिच्यते
खलः ॥ २०३ ॥ अहमेव गुरुः सुदुरुणानामिति हालाहल
मा स्म तात ईर्ष्यः । ननु सन्ति भवादृशानि भूयो भुवनेऽस्मि-
न्वचनानि दुर्जनानाम् ॥ २०४ ॥ वदने विनिवेशिता भुजंगी
पिशुनानां रसनामिषेण धात्रा । अनया कथमन्यथावलीढा
नहि जीवन्ति जना मनागमन्त्राः ॥ २०५ ॥ अमरैरमृतं
न पीतमग्धेर्न च हालाहलमुल्लवणं हरेण । विधिना निहितं
खलस्य वाचि द्वयमेतद्वहिरैकमन्तरन्यत् ॥ २०६ ॥ वहति
विषैर्धारायैर्दीरजन्मा शिरसि मषीपटलं दधाति दीपः ।
विधुरपि भजतेतरां कलङ्कं पिशुनजनं खलु बिभ्रति क्षितीन्द्राः
॥ २०७ ॥ मधुरिमरुचिरं वचः खलानाममृतमहो प्रथमं
पृथु व्यनक्ति । अथ कथयति मोहहेतुमन्तर्गतमिव हाल-
हलं विषं तदेव ॥ २०८ ॥ प्रकटमपि न संवृणोति दोषं
गुणलवलम्पट एष सौधुवर्गः । अतिपरुषरूपं विनापि दोषैः
पिशुनशुनां भषतां प्रयाति कालः ॥ २०९ ॥ अन्तर्वाणि

१ तुच्छः. २ स्वाभाविकी अन्धा अपश्यन्ती दृग्दोषां ते.
३ स्वदोषे. ४ आत्मप्रशंसायां प्रगल्भवाच इत्यर्थः. ५ मौनव्रतिनः.
६ परस्तुतिवचनेषु. ७ शोभना. संवृतिः परितापगोपनं यस्य
सः. ८ उत्पादितसंतापः. ९ स्फुटे निर्भिन्नः प्रकाशितो दुरा-
शयः परशुभद्वेषलक्षणो दुरभिप्रायो यस्य सः. १० अनिराकृता न
निवारिता तापसंपत्तापातिशयो यथा ताम्; पक्षे संतापजननैक-
स्वभावादपरत्रासतद्व्यापारविरहात्. ११ इहामुत्र चोपकारशून्याम्;
पक्षे, -सर्वाधरहिताम्. १२ बुधैरुज्जिताम्; पक्षे, -पुण्यैर्वर्जिताम्.
१३ खलस्य लताम्. गगनलतिक्रामित्यर्थः. १४ दुष्टाः; पक्षे, -निरुपा-
ख्याम्. १५ शिवम्. १६ कुबेरात्. १७ श्रेष्ठः. १८ अतिती-
व्राणाम्. १९ गर्वोद्धतो मा भव. २० जिह्वाच्छलेन. २१ सर्पान्.
२२ चन्दनम्. २३ शास्त्रवित्, सज्जनो वा.

मन्यमानः खलोऽयं पौरोभाग्यं सूक्तिमुक्तासु धत्ते । सर्वान-
न्दिन्यङ्गके कामिनीनामीर्म मार्गत्येष वै बम्भरालिः ॥ २१० ॥
बोधितोऽपि बहुसूक्तिविस्तरैः किं खलो जगति सज्जनो
भवेत् । स्नापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गर्दभः किमु हयो
भवेत्कचित् ॥ २११ ॥ विद्यया विमलयाप्यलंकृतो दुर्जनः
सैदसि मास्तु कश्चन । साक्षरा हि विपरीततां गताः केवलं
जगति तेऽपि राक्षसाः ॥ २१२ ॥ दोषपोषमभियाति परं
यो बाधमेति बहुसज्जनयोगात् । संमतौ विमतिमात्रसहायो
दुर्जनो भ्रम इवातिचकास्ति ॥ २१३ ॥ उन्नतं पदमवाप्य
यो लघुर्हेलयैव स पतेदिति ब्रुवन् । शैलशेखरगतः
पृष्ठद्वगश्चरुमारुतधुतः पतत्यधः ॥ २१४ ॥ भ्रमकुम्भ-
शकलेन वै मलं बालकस्य जननी व्यपोहति । तद्वदोष्ठवद-
नेन दुर्जनो मातृतः शतगुणाधिको भवेत् ॥ २१५ ॥
एवमेव नहि जीव्यते खलात्तत्र का नृपतिवह्मभे कथा ।
पूर्वमेव हि सुदुःसहोऽनलः किं पुनः प्रबलवायुनेरितः ॥ २१६ ॥
अकरुणत्वं कारणविग्रहः परधने परयोषिति च स्मृता ।
सुजनबन्धुजनेष्वसहिष्णुता प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम्
॥ २१७ ॥ इतरदेव बहिर्मुखमुच्यते हृदि तु यत्स्फुरतीतर-
देव तत् । चरितमेतदधीरवितारकं धुरि पयःप्रतिबिम्बमि-
वासताम् ॥ २१८ ॥ क पिशुनस्य गतिः प्रतिहन्यते दशति
दृष्टमपि श्रुतमप्यसौ । अतिसुदुष्करमव्यतिरिक्तदृक्छुतिभि-
रप्यथ दृष्टिविषैरिदम् ॥ २१९ ॥ नमः खलेभ्यः क इवाथवा
न तानलं नमस्येदिह यो जिजीविषुः । विनैव ये दोषमृषि-
प्रकाण्डवन्नयन्ति शापेन रसातलं नरान् ॥ २२० ॥ अका-
रणाविष्कृतवैरदारुणादसज्जनात्कस्य भयं न जायते । विषं
महाहेरिव यस्य दुर्वचः सुदुःसहं संनिहितं सदा मुखे
॥ २२१ ॥ तथारिभिर्न व्यथते शिलीमुखैर्हतो दिगन्ते हृदये
न दूरतः । यथा खलानां कुधियां दुरुक्तिभिर्दिवानिशं
तप्यति मर्मताडितः ॥ २२२ ॥ गुणापवादेन तदन्यरोषणाद्दु-
शाधिरुद्धस्य समञ्जसं जनम् । द्विधेव कृत्वा हृदयं निगू-
हृतः स्फुरन्नसाधोर्विवृणोति वागसिः ॥ २२३ ॥ न दुर्जनः
सज्जनतामुपैति बहुप्रकारैरपि सेव्यमानः । भूयोऽपि सिक्तः
पयसा घृतेन न निम्बवृक्षो मधुरत्वमेति ॥ २२४ ॥
न लज्जते सज्जनवर्जनीयया भुजंगवक्रक्रिययापि दुर्जनः ।

१ दोषैकदृक्त्वम्. २ सूक्त्य एव मुक्ताफलानि तासु. ३ सर्वेषा-
माह्लादके. ४ व्रणम्. ५ शोषयति. ६ मक्षिका. ७ सभायाम्.
८ उत्कर्षम्; पक्षे, -उच्चस्थानम्. ९ अल्पबुद्धिः; पक्षे, -अल्पपरिमाणः.
१० अम्युकणसमुदायः. ११ मन्देन. १२ कम्पितः. १३ उत्कर्षा-
दीयते; पक्षे, -अधोदेशे पतति. १४ भिन्नशरावखण्डेन. १५ निरर्थ-
कविरोधः. १६ इच्छा. १७ असहनशीलता. १८ स्वभावसिद्धम्.

धियं कुमायासमयाभिचारिणी विदग्धतामेव हि मन्यते
 खलः ॥ २२५ ॥ समर्पिताः कस्य न तेन दोषा हठाद्गुणा
 वा न हताः खलेन । तथापि दोषैर्न वियुज्यतेऽसौ स्पृष्टो-
 ऽपि नैकेन गुणेन चित्रम् ॥ २२६ ॥ आराध्यमानो बहुभिः
 प्रकारैर्नाराध्यते नाम किमत्र चित्रम् । अयं त्वपूर्वः प्रतिभा-
 विशेषो यत्सेव्यमानो रिपुतामुपैति ॥ २२७ ॥ विद्वानु-
 पालम्भमत्राप्य दोषान्निवर्ततेऽसौ परितप्यते च । ज्ञातस्तु
 दोषो मम सर्वथेति पापो जन पापतर करोति
 ॥ २२८ ॥ विद्या विवादाय धनं मदाय शक्तिः परेषा
 परिपीडनाय । खलस्य साधोर्विपरीतमेतज्ज्ञानाय दानाय च
 रक्षणाय ॥ २२९ ॥ सद्गजजातं गुणैकौटियुक्तं धनुः कथं
 पार्थिववामहस्ते । शरः परप्राणविहारदक्षः सपक्षपातोऽप्य-
 धमो गरीयान् ॥ २३० ॥ दृष्टो वा सुकृतशतोपलालितो
 वा श्लिष्टो वा व्यसनशताभिरक्षितो वा । दौःशील्याज्जनयति
 नैव जात्वसाधुर्विस्मम्भ भुजग इवाङ्गमध्यसुप्तः ॥ २३१ ॥
 एकः खलोऽपि यदि नाम भवेत्समाया मोघीकरोति विदुषा
 निखिलप्रयासम् । एकापि पूर्णमुदरं मधुरैः पदार्थैरालोच्य
 रेचयति हन्त न मक्षिका किम् ॥ २३२ ॥ हालाहल
 खलु पिपासति कौतुकेन कालानल परिचुचुम्बिषति प्रका-
 मम् । व्यालाधिपं च यतते परिरब्धुमद्वा यो दुर्जनं वश-
 यितुं कुरुते मनीषाम् ॥ २३३ ॥ ते दृष्टिमात्रपतिता
 अपि कस्य नात्र क्षोभाय पक्षमसदृशमलकाः खलाश्च ।
 नीचाः सदेव सविलासमलीकलगा ये कालतां कुटिलता-
 मपि न त्यजन्ति ॥ २३४ ॥ प्राक्पादयोः पतति खादति
 पृष्ठमास कर्णे कल किमपि गैति शनैर्विचित्रम् । छिद्रं
 निर्ऋप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः सर्वं खलस्य चरितं मशकः
 करोति ॥ २३५ ॥ हित्वा मदं सममसज्जनसज्जनौ तौ वन्दे
 नितान्तकुटिलप्रगुणस्वभावौ । एकं भिया निरभिसहित-
 वैरिभावः प्रीत्या परं परमनिर्वृतिपात्रभूतम् ॥ २३६ ॥
 पादाहतोऽपि दृढदण्डसमाहतोऽपि यं दृष्ट्वा स्पृशति तं
 किल हन्ति सर्पः । हर्षादिवैषं पिशुनोऽत्र मनुष्यधर्मा कर्णे
 परं स्पृशति हन्ति परं समूलम् ॥ २३७ ॥ उद्भासिताखिल-
 खलस्य विशृङ्खलस्य प्राग्जातविस्मृतनिजाधमकर्मवृत्तेः ।
 दैवादवाप्तविभवस्य गुणद्विषोऽस्य नीचस्य गोचरगतैः
 सुखमाप्यते कैः ॥ २३८ ॥ सवार्धितोऽपि भुजगः पयसा न
 वश्यस्तत्पालकानपि निहन्ति बलेन सिंहः । दुष्टः परैरुप-
 कृतस्तदनिष्टकारी विश्वासलेश इह नैव बुधैर्विधेयः ॥ २३९ ॥

कस्तूरिका तृणभुजार्मटवीमृगाणां निक्षिप्य नाभिषु चकार
 च तान्वधारान् । मूढो विधिः सकलदुर्जनलोलजिह्वामूले
 स्म निक्षिपति चेत्सकलोपकारः ॥ २४० ॥ रूक्षं विरौति
 परिकुप्यति निर्निमित्तं स्पर्शेन दूषयति वारयति प्रवेशम् ।
 लज्जाकरं दशति नैव च तृप्यतीति कौलेर्यकस्य च खलस्य
 च को विशेषः ॥ २४१ ॥ युक्तं यथा किल निरन्तर-
 लब्धवृत्तेरस्याभिमानतमसः प्रसरं निरोद्धुम् । विद्वत्तया
 जगति तामवलम्ब्य केचित्तन्वन्त्यहकृतिमहो शतशास्त्रमा-
 न्यम् ॥ २४२ ॥ प्रायः स्वभावमनिलो महता समीपे तिष्ठ-
 न्खलः प्रकुरुतेऽर्थिजनोपघातम् । शीलार्दितैः सकललोक-
 सुखावहोऽपि धूमे स्थिते नहि सुखेन निषेव्यतेऽग्निः
 ॥ २४३ ॥ धूमः पयोधरपदं कथमप्यवाप्य वर्षाभुभिः
 शमयति ज्वलनस्य तेजः । दैवादवाप्य कलुषप्रकृति-
 र्महत्त्वं प्रायः स्वबन्धुजनमेव तिरस्करोति ॥ २४४ ॥
 नाश्र्वर्यमेतदधुना हतदैवयोगादुच्चैः स्थितिर्यदधमो न
 महानुभावः । रथ्याकलङ्कशतसकरसकुलोऽपि पृष्ठे
 भवत्यवकरो न पुनर्निधानम् ॥ २४५ ॥ बिस-
 मलमशनाय खादुः पानाय तोयं शयनमवनिपृष्ठे वल्कले
 वाससी च । नवधनमधुपानभ्रान्तसर्वेन्द्रियणामविनयमनु-
 मन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ॥ २४६ ॥ मलयमुवि विरूढ-
 श्रन्दनेनाभिवृद्धो न भजति किल वेणुः सौरभं चन्दनस्य ।
 तदिह नहि विचित्रं सर्वदोषाकराणां नहि भवति खलानां
 साधुतागन्धलेशः ॥ २४७ ॥ हसति लसति हर्षात्तीव्रदुःखे
 परेषां स्खलति गलति मोहादात्मनः क्लेशलेशे । नदति
 वदति निन्द्य मानिना किं च नीचः परुषवचनमल्यं श्रावितो
 हन्तुमेति ॥ २४८ ॥ दिगन्ते खेलन्ती सरसहृदयानन्द-
 जननी मया नीता दुष्टप्रचुरनगरी कापि कविता । अकस्मा-
 दुन्मीलितखलवदनवल्मीकरसनाभुजगीदृष्टाङ्गी शिवः शिवः
 समाप्तिं गतवती ॥ २४९ ॥ अभूदम्भोराशेः सह वसति-
 रासीत्कमलया गुणानामाधारो नयनफलमिन्दुः प्रथयति ।
 कथं सिहीसुतस्तमपि तुर्दति प्रौढदशनैर्गुणानामास्वादं पिशु-
 नरसना किं रसयति ॥ २५० ॥ वृथा दुग्धोऽनङ्गान् स्तन-
 भरनता गौरिति चिरं परिष्वक्तः षण्डो युवतिरिति लाव-
 ण्यसहिता । कृता वैदूर्याशा विकटकिरणे काचशकले मया
 मूढेन त्वा कृपणमगुणज्ञं प्रणमता ॥ २५१ ॥ स्वपक्षच्छेदं
 वा समुचितफलभ्रशमथवा स्वमूर्तेर्भङ्गं वा पतनमशुचौ
 नाशमथवा । शरः प्राप्नोत्येतान्हृदयपथसंस्थोऽपि धनुषः ऋजो-
 र्वक्राश्लेषाद्भवति खलु सुव्यक्तमशुभम् ॥ २५२ ॥ गुणा-
 नां सा शक्तिर्विपदमनुवध्नन्ति यदमीं प्रसन्नस्तद्वेषा मम

१ वेणु, पक्षे, कुलम् २ मौर्वी, पक्षे, विद्याविनयादि
 ३ अग्रम्, पक्षे, सख्याविशेष ४ मतिम् ५ शब्दं करोति
 ६ पक्षे, प्राप्य ७ आविष्कृतसकलदुष्टस्य ८ अमर्यादस्य

१ वनम् २ श्वानस्य ३ राहु ४ असति, पीडयतीत्यर्थः.
 ५ प्रसृतकिरणे

यदि न तैर्योगमकरोत् । विषण्णं दौर्गत्यादिति गुणिनमालोक्य
विगुणः करोति खेगेहे ध्रुवमतिसमृद्धोत्सवमसौ ॥ २५३ ॥
अवेक्ष्य स्वात्मान विगुणमपरानिच्छति तथा फलत्येतन्नो
चेद्विलपति न सन्तीह गुणिनः । निमार्ष्टुं शमु वा परिभवितु-
मुचच्छति ततोऽप्यहो नीचे रम्या सगुणविजिगीषा
विधिक्वता ॥ २५४ ॥ न विषममृतं कर्तुं शक्यं प्रयत्नशतै-
रपि त्यजति कटुतां न स्वा निम्बः स्थितोऽपि पयोहृदे ।
गुणपरिचितामार्या वाणीं न जल्पति दुर्जनश्चिरमपि बला-
ध्माते लोहे कुतः कनकाकृतिः ॥ २५५ ॥ यदि परगुणा
न क्षम्यन्ते यतस्व तदर्जने न हि परयशो निन्दाव्याजैरल
परिमार्जितम् । विरमसि न चेदिच्छाद्वेषप्रसक्तमनोरथो
दिनकरकरान्पाणिच्छत्रैर्नुदश्चममेष्यसि ॥ २५६ ॥ शमयति
यशः क्लेशं सूते दिशत्यशिवा गतिं जनयति जनोद्वेगायास
नयत्युपहासताम् । भ्रमयति मतिमानं हन्ति क्षिणोति च
जीवितक्षिपति सकलं कल्याणानां कुलखलसगमः ॥ २५७ ॥
जिह्वो लोकः कथयति पुरा हन्ति हित्वा गुणौघानम्भः
क्षारगुणगणनिघेस्तस्य रत्नाकरस्य । विश्वे छिद्रानुसरण-
समारूढसर्वेन्द्रियाणां दोषे दृष्टिः पिशुनमनसा नानुरागो
गुणेषु ॥ २५८ ॥ सन्तः सच्चरितोदयव्यसनिनः प्रादुर्भव-
द्यन्त्राणां सर्वत्रैव जनापवादचकिता जीवन्ति दुःखसदा ।
अव्युत्पन्नमतिः कृतेन न सता नैवासता व्याकुलो युक्ता-
युक्तविवेकशून्यहृदयो धन्यो जनः प्राकृतः ॥ २५९ ॥
या लोभात्सर्वविधे खलस्य सुरसा वाणी बुधैर्नीयते नो
जानाति स तामचेतनतया सैव स्वयं लीयते । मर्तुः स्नेह-
चयात्प्रविश्य दहने भस्मीभवत्यङ्गना गाढालिङ्गनतत्परेण
मनसा प्रेतो न वेत्ति प्रियाम् ॥ २६० ॥ नागच्छन्नुपहूयते
न वचनोत्थानासनैः पूज्यते नो पृच्छन्ननुभाष्यते न च
दृशा सान्द्रादरवीक्ष्यते । ईर्ष्यावेशकषायिते हृदि घृणा-
लेनोऽपि न स्पृश्यते किं त्वेकः प्रवदन्समञ्जसमपि प्राज्ञः
शठैर्हस्यते ॥ २६१ ॥ दूरादुच्छिन्नपाणिनिरार्द्रनयनः प्रोत्सारि-
तार्धासनो गाढालिङ्गनतत्परः प्रियकथाप्रश्रेषु दत्तादरः ।
अन्तर्भूतविषो बहिर्मधुमयश्चातीव मीयापटुः को नामाय-
सपूर्वनाटकविधिर्यः शिक्षितो दुर्जनैः ॥ २६२ ॥ जाड्य
हीमति गण्यते व्रतरुचौ दम्भः शुचौ कैतव शूरे निर्धृण्ता
मुनौ विमतिता दैन्यं प्रियालापिनि । तेजस्विन्यैर्वलिसता
सुखरता वक्तव्यशक्तिः स्थिरे तत्को नाम गुणो भवेत्स

गुणिना यो दुर्जनैर्नाङ्कितः ॥ २६३ ॥ पोतो दुस्तरवारि-
राशितरणे दीपोऽन्धकारागमे निर्वाते व्यजनं मदान्धक-
रिणा दपोपशान्त्यै सृणिः । इत्थं तद्भुवि नास्ति यस्य विधिना
नोपायचिन्ता कृता मन्ये दुर्जनचित्तवृत्तिहरणे धातापि
भैरोद्यमः ॥ २६४ ॥ धातस्तात तदैव दूषणमिदं यन्नाम कस्तू-
रिका कान्तारान्तरचारिणा तृणभुजा यन्नाभिमूले कृता । यद्येवं
पिशुनस्य हन्त रसनामूलेऽकरिष्यस्तदा प्रायासेन विनाभ-
विष्यदतुला कीर्तिश्च निर्दोषता ॥ २६५ ॥ एके सत्पुरुषाः
परार्थघटकाः स्वार्थे परित्यज्य ये सामान्यास्तु परार्थमुद्यम-
भृतः स्वार्थाविरोधेन ये । तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं
स्वार्थाय निघ्नन्ति ये ये तु घ्नन्ति निरर्थकं परहितं ते के न
जानीमहे ॥ २६६ ॥ नारीणां वचनेन कर्म कुरुते दीनं
वचो भाषते नालस्य विजहाति तिग्मकिरणे प्रौढे समुत्तिष्ठति ।
किञ्चित्कापि न साहस वितनुते देहे चिरं दूयते नो वा
विन्दति पौरुषं कुपुरुषः कोऽप्येष निर्णीयताम् ॥ २६७ ॥
वक्रत्व ननु कुन्तलादिव मुखे तैक्ष्ण्यं कटाक्षादिव क्रूरं
कुचमण्डलादिव सुनैर्घृण्यं स्वचित्तादिव । मालिन्यं नयना-
ङ्गनादिव किलाधैर्यं स्वभावादिव स्वैरिण्यैव सुशिक्षितोऽसि
खल किं जातोऽस्यतोऽस्तुदः ॥ २६८ ॥ वाताहारतया
जगद्विषयैराश्वास्य निःशेषितं ते अस्ताः पुनरभ्रतोयकणि-
कातीव्रतैर्बहिर्भिः । तेऽपि क्रूरचमूरुचर्मवसनैर्नीताः क्षयं
लुब्धकैर्दम्भस्य स्फुरितं विदन्नपि जनो जालमो गुणानीहते
॥ २६९ ॥ कस्त्वं भद्रं खलेश्वरोऽहमिह किं घोरे वने
स्थीयते शार्दूलादिभिरेव हिंस्रपशुभिः खौघोऽहमित्याशया ।
कसात्कष्टमिदं त्वया व्यवसितं मदेहमासाशिनः प्रत्युत्पन्न-
नृमासभक्षणधियस्ते घ्नन्तु सर्वान्नरान् ॥ २७० ॥ भिक्षो
मासनिषेवणं प्रकुरूपे किं तेन मद्यं विना मद्यं चापि तव
प्रियं प्रियमहो वाराङ्गनाभिः सह । वेश्या द्रव्यरुचिः
कुतस्तव धनं द्यूतेन चौर्येण वा चौर्यद्यूतपरिग्रहोऽपि भवतो
नष्टस्य कान्या गतिः ॥ २७१ ॥ वेश्यापेशमसु सौधुगन्ध-
ललनावक्रासवामोदितैर्नीत्वा निर्भरमन्मथोत्सवसुखैरुलिद्र-
चन्द्रा क्षपाः । सर्वज्ञा इति दीक्षिता इति चिरात्प्राप्तामिहोवा
इति ब्रह्मज्ञा इति तापसा इति दिवा धूर्तैर्जगद्रक्ष्यते
॥ २७२ ॥ वृत्तिस्वा बहु मन्यते हृदि शुचं धत्तेऽनु-
कम्पोक्तिभिर्व्यक्तं निन्दति योग्यता मितमतिः कुर्वन्स्तुतीरा-
त्मनः । गह्वोपायनिषेवणं कथयति स्थासुं वदन्व्यापदं श्रुत्वा
दुःखमरुतुदा वितनुते पीडा जनः प्राकृतः ॥ २७३ ॥
पाकश्चेन्न शुभस्य मेऽद्य तदसौ प्रागेव नादात्किमु स्वार्थ-
श्चेन्न मयास किं न भजते दीनान्स्वबन्धूनयम् । मत्तो

१ कुटिल २ स्वेच्छाचरणनिरोधो येषां ते ३ अनिपुण
मति ४ नीच ५ अन्तिके ६ कपटपट ७ लज्जावति
८ व्रतेषु रुचिः प्रीतिर्यस्य तस्मिन् ९ शास्त्रम् १० निर्दयता
११ मननशीले १२ दीनत्वम् १३ सगर्वता १४ वाचालत्वम्

१ नौका २ अङ्गुश ३ भग्नप्रयत्नः ४ दुर्गममार्गसंचारि-
णाम् ५ सूचकस्य ६ जिह्वामूले ७ प्रकृष्टेन यत्नेन ८ खल-
राज ९ व्याघ्रादिभिः १० धातकपशुभिः ११ भक्षणाय

रन्त्रदशोऽस्य भीर्यदि न तल्लब्धः किमेष त्यजेदित्यन्तः
 पुरुषोऽधमः कलयति प्रायः कृतोपक्रियः ॥ २७४ ॥
 साश्चर्यं युधि शौर्यमप्रतिहतं तत्खण्डिताखण्डलं याञ्चो-
 त्तानकरः कृतः स भगवान्दानेन लक्ष्मीपतिः । ऐश्वर्यं
 स्वकराससप्तभुवनं लब्धाब्धिचारयशः सर्वं दुर्जनसगमेन
 सहसा स्पष्टं विनष्टं कलेः ॥ २७५ ॥ वर्णस्थं गुरुलाघवं
 न गणयत्याशङ्कते न क्वचिद्रूपं नैव परीक्षते न पुरुषं
 वृत्तेषु वार्ता कुत । कष्टं नायशसो बिभेति महतो नैवाप-
 शब्दान्तरान्मृत्युर्मुखकविः खलु कुन्तपतिश्चौरस्य तुल्यक्रियाः
 ॥ २७६ ॥ वन्द्यान्निन्दति दुःखितानुपहसत्याबाधते बान्धवा-
 ञ्छूरान्द्वेष्टि धनच्युतान्परिभवत्याज्ञापयत्याश्रितान् । गुह्यानि
 प्रकटीकरोति घटयन् यत्नेन वैराग्यं व्रते शीघ्रमवाच्यमुज्झ-
 ति गुणान् गृह्णाति दोषान्खलः ॥ २७७ ॥ कर्णे तत्कथयन्ति
 दुन्दुभिरिव राष्ट्रे यदुद्घोषितं तन्नम्राङ्गतया वदन्ति करुण
 यस्मात्त्रपावान्मवेत् । श्लाघन्ते तदुदीर्यते यदरिणाप्युग्रं न
 मर्मान्तकृद्ये केचिन्ननु शाठ्यमौग्यनिधयस्ते भूभृता
 रजकाः ॥ २७८ ॥ भण्डस्ताण्डवमण्डपे चतुर्कथावीथीषु
 कन्थाकविर्गोष्ठश्चा स्वगृहाङ्गणे शिखरिभूगते खटौखुः स्फु-
 टम् । पिण्डीशूरतया विटश्च पटुता भूभृद्गृहे गाहते गच्छन्ति
 हृदकृष्टकच्छपतुला चित्रं ततोऽन्यत्र ते ॥ २७९ ॥ भिक्षो
 कन्था श्लथा ते नहि शफरिवधे जालमभासि मत्स्यास्ते वै
 मद्योपदशाः पिबसि मधु समं वेद्यया यासि वेद्याम् ।
 दत्त्वाङ्घ्रिं मूर्ध्न्यरीणां तव किमु रिपवो भित्तिभेत्तासि येषां
 चोरोऽसि द्यूतहेतोस्त्वयि सकलमिदं नास्ति नष्टे विचारः
 ॥ २८० ॥ देवादप्युत्तमानामपहरति यदा दुर्जनो वा
 कथंचिन्मानं नाप्नोति तेषामनुजनितगुणानेव कुत्राधिकत्वम् ।
 स्वर्मानुर्भानवीयान्हरति यदि पुनः शीतरश्मेर्मरीचीन्त्रह्णान्द-
 सेह खण्डे तदपि नरपते किं ग्रहेष्वमेति ॥ २८१ ॥ हे
 पक्षिन्नागतस्त्व कुत इह सरसस्तत्क्रियद्रो विशालं किं मद्वा-
 ञ्चोऽपि बाढं तदतिशयं महापापं मा ब्रूहि मिथ्या । इत्थं कूपो-
 दरस्थः शपति तटगतं दर्दुरो राजहंसं नीचः प्रायः शठार्थो
 भवति हि विषमो नापराधेन हृष्टः ॥ २८२ ॥ आसुः
 कैलासशैलं तुल्यति करं तस्मात्कर्ष्यमासाभिलाषी बभ्रुर्लाङ्गूलमूलं
 चलयति चपलस्तक्षकाहि जिघासुः । भेकः पारं यियासुर्भु-
 जगमपि महाघस्त्रस्याम्बुराशेः प्रायेणासन्नपातः स्मरति
 समुचितं कर्म न क्षुद्रकर्म ॥ २८३ ॥ अपूर्वः कोऽपि कोपाभिः
 सज्जनस्य खलस्य च । एकस्य शाम्यति स्नेहाद्वर्धतेऽन्यस्य
 वारितः ॥ २८४ ॥ विसृज्य शूर्पवद्दोषान् गुणान्गृह्णन्ति
 साधवः । दोषग्राही गुणत्यागी चालनीव हि दुर्जनः ॥ २८५ ॥

लक्ष्मीस्वभावः

या स्वसद्भानि पद्मेऽपि ^१ संध्यावधि विजृम्भते । इन्दिरा
 मन्दिरेऽन्येषां कथं तिष्ठति सा चिरम् ॥ १ ॥ गुणिनं जनमा-
 लोक्य निजबन्धनशङ्कया । राज्ञश्चक्ष्मीः कुरङ्गीव दूरं दूरं
 पलायते ॥ २ ॥ शूरं त्यजामि वैधव्यादुदारं लज्जया पुनः ।
 सापत्न्यात्पण्डितमपि तस्मात्कृपणमाश्रये ॥ ३ ॥ गोभिः
 क्रीडितवान्कृष्ण इति गोसमबुद्धिभिः । क्रीडत्यद्यापि सा
 लक्ष्मीरहो देवी पतिव्रता ॥ ४ ॥ अत्यार्यमतिदातारमति-
 शूरमतिव्रतम् । प्रज्ञाभिमानिनं चैव श्रीर्मयान्नोपसर्पति
 ॥ ५ ॥ अनागतविधातारमप्रमत्तमकोपनम् । स्थिरारम्भ-
 मदीनं च नरं श्रीरुपतिष्ठते ॥ ६ ॥ मन्ये सत्यमहं लक्ष्मीः
 समुद्राद्भूलिखिता । पश्यन्तोऽपि न पश्यन्ति सन्तो विह्वल-
 लोचनाः ॥ ७ ॥ समायाति यदा लक्ष्मीर्नारिकेलफलाम्बुवत् ।
 विनिर्याति यदा लक्ष्मीर्गजभुक्तकपित्थवत् ॥ ८ ॥ लक्ष्मी-
 र्यादोनिषेध्यादो नादो वादोचितं वचः । बिभ्यती धीवरेभ्यो
 या जडेष्वेव निर्मज्जति ॥ ९ ॥ कुटिला लक्ष्मीर्यत्र
 प्रभवति न सरस्वती वसति तत्र । प्रायः श्वश्रून्पुत्रयोर्न
 दृश्यते सौहृदं लोके ॥ १० ॥ अव्यवसायिनमलसं दैवपरं
 साहसाच्च परिहीनम् । प्रमदा पतिमिव वृद्धं नेच्छति लक्ष्मी-
 रुपस्थानुम् ॥ ११ ॥ गुणवद्भिः सह सगममुच्चैः पदमासु-
 त्सुका लक्ष्मीः । वीरकरं बालवसतिर्भुवमसिधाराव्रतं चरति
 ॥ १२ ॥ श्रीपरिचयाज्जडा अपि भवन्त्यभिज्ञा विदग्धचरि-
 तानाम् । उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि
 ॥ १३ ॥ वाक्चक्षुःश्रोत्रलय लक्ष्मीः कुरुते नरस्य को दोषः ।
 गरलसहोदरजाता तन्नित्रं यन्न मारयति ॥ १४ ॥ अनु-
 भवत ददत वित्तं मान्यान्मानयत सज्जनान्मज्जत । अति-
 परुषपवनविलुलितदीपशिखाचञ्चला लक्ष्मीः ॥ १५ ॥ रत्ना-
 करतनुजनुषि द्विजराजे राजनि श्रियो मित्रे । अमृतकरे च
 कलावति पद्मिनि वामा कुतो भवती ॥ १६ ॥ पूरयति पूर्ण-
 मेषा तरङ्गिणीसंहतिः समुद्रमिव । लक्ष्मीरधनस्य पुनर्लोचन-
 मार्गेऽपि नायाति ॥ १७ ॥ सुव्यवसायिनि शूरे क्लेशसहि-
 ष्णावनाकुलारम्भे । मयि पृष्ठतो विलम्बे यास्यसि कमले
 कियदूरम् ॥ १८ ॥ अपि दोर्म्यां परिवद्धा बद्धापि गुणैरने-
 कथा निपुणैः । निर्गच्छति क्षणादिव जलविजलोलसिपि-
 च्छिला लक्ष्मीः ॥ १९ ॥ हरिमामिनि सिन्धुसमवे कमले

१ संध्याकालपर्यन्तम् २ विराजते ३ लक्ष्मी ४ स्थिरा ५ मृगीव
 ६ समुद्रस्य ७ जलजन्तु ८ अदो वचो वादोचितं न ९ कैवर्तम्,
 पक्षे-बुद्धिश्रेष्ठेभ्यः १० मूर्खेषु, पक्षे-डलयो सावर्ण्यात् उदकेषु.
 ११ अन्तर्गच्छति, पक्षे-सुस्थिर तिष्ठति १२ अनुद्योगिनम्
 १३ नियतिपरम् १४ तरुणस्त्री १५ खड्गः

किं कथयामि ते गुणान् । अनुरज्यसि हा जडे जने गुण-
गौरं पुरुषे विरज्यसि ॥ २० ॥ वीक्षितानि तव वारिधि-
कन्ये यत्र पालितजगन्ति लगन्ति । चित्रमत्र च परत्र च
देहो देहिशब्दमपहाय चकास्ति ॥ २१ ॥ यद्वदन्ति चप-
लेत्यपवाद नैव दूषणमिदं कमलायाः । दूषणं जलनिधौ हि
भवेत्तद्यत्पुंराणपुरुषाय ददौ ताम् ॥ २२ ॥ चाञ्चल्यमुच्चै-
श्रवसस्तुरगात्कौटिल्यमिन्दोर्विषतो विमोहः । इति श्रिया-
शिक्षि सहोदरेभ्यो न वेक्षि कस्माद्गुणवद्विरोधः ॥ २३ ॥
श्वश्रू विना वृत्तिरिह स्वतन्त्रा प्रायः स्त्रुषाणामपवादहेतुः ।
यद्वाणि लोके रमया विहीना सतीमपि त्वामसतीं वदन्ति
॥ २४ ॥ उत्साहसपन्नमदीर्घसूत्र क्रियाविधिज्ञ व्यसने-
ष्वसक्तम् । शूर कृतज्ञ दृढसौहृद च लक्ष्मीः स्वयं याति
निवासहेतोः ॥ २५ ॥ हाहाहलो नैव विष विष रंमा जनाः
परं व्यत्ययमत्र मन्वते । निपीय जागर्ति सुखेन त शिवः
स्पृशन्निमा मुञ्चति निद्रया हरिः ॥ २६ ॥ तापापहे सुहृदये
रुचिरे प्रबुद्धे मित्रानुरागनिरते धृतसद्गुणौघे । स्वाङ्गप्रधानप-
रिपूरितषट्पदौघे युक्तं तवेह कमले कमले स्थितिर्यत् ॥ २७ ॥
रत्नाकरस्तव पिता कमले निवासो आता सुधामयतनुः
पतिरिदिदेवः । केनापरेण कमले बत शिक्षितानि सारङ्ग-
शृङ्गकुटिलानि विचेष्टितानि ॥ २८ ॥ लक्ष्मि क्षमस्व वच-
नीयमिदं दुरुक्तमन्धीभवन्ति पुरुषास्त्वदुपासनेन । नो
चेत्कथं कमलपत्रविशालनेत्रो नारायणः स्वपिति पन्नगमो-
गतल्पे ॥ २९ ॥ असौभाग्यं धत्ते परमसुखमोगास्पदमय
विचित्रं तद्वेहं भवति पृथुकार्तस्त्रैरमयम् । निविष्टः पल्यङ्के
कलयति स कान्तारतरणं प्रसादं कोपं वा जननि भवती
यत्र तनुते ॥ ३० ॥ समुद्रस्यापत्यं प्रथितमहिमामुद्रित-
भुवः स्वसा प्रालेयाशोस्त्रिनयनशिरोधामवसते । सुरैरा-
तेर्योषित्सरसिरुहकिञ्चलकनिलया तथापि श्री स्त्रीत्वात्प्रकृ-
तिचपलाऽऽलिङ्गति खलान् ॥ ३१ ॥ तीक्ष्णादुद्विजते सुदौ
परिभवत्रासान्न सतिष्ठते मूर्खान्द्वेष्टि न गच्छति प्रणयिता-
मत्यन्तविद्वत्सपि । शूरेभ्योऽप्यधिकं विभेत्त्युपहसत्येकान्त-

१ लक्ष्म्या २ नारायणाय, पक्षे, - वृद्धाय ३ विषमेद ४ लक्ष्मी
५ विपरीतभावम् ६ चन्द्र ७ नारायण ८ हरिणशृङ्गवद्वक्राणि
९ सर्पशरीरशय्यायाम् १० हे जननि, भवति यत्र यस्मिन्पुरुषे
प्रसादं तनुते करोत्यसौ पुरुषो भाग्यमैश्वर्यं धत्ते यत्र कोपं तनुते
सोऽसौभाग्यं सौभाग्याऽभावं धत्ते अयं प्रसादविषय परमसुखमोगा
नामास्पदम् अयं कोपविषय परमत्यन्तमसुखमोगास्पदम् भवतीति
शेषः ११ तस्य पूर्वोक्तस्य पुरुषस्य गेहं विविधचित्रयुक्तं तथा पृथु
महत्कार्तस्वरं स्वर्णं तन्मयं भवति, पक्षे, - चित्ररहितं तथा पृथुकानां
बालानामन्नाद्यभावप्रयुक्तेनार्तस्वरेण प्रचुरम् १२ सुवर्णमयम्
१३ सपूर्वोक्तं पुरुषं कान्ताया रतं रमणं तदेव रणं युद्धम्, पक्षे,
कान्तारं दुर्गमारण्यं तत्तरणं कलयति १४ चन्द्रस्य १५ विष्णो

भीरूनपि श्रीलब्धप्रसरेव वेश्वरनिता दुःखोपचर्या भृगम्
॥ ३२ ॥ कसैचित्कपटाय कैटभरिपूरःपीठदीर्घालया देवि
त्वामभिवाद्य कुप्यसि न चेत्तत्किञ्चिदाचक्ष्महे । यत्ते
मन्दिरमम्बुजन्म किमिदं विद्यागृहं यच्च ते नीचान्नीचतरो-
पसर्पणमपामेतत्किमाचार्यकम् ॥ ३३ ॥ पक्षे भृगुजने
ददासि विभव विद्वत्सु किं मत्सरो नाहं मत्सरिणी न
चापि चपला नैवास्ति मूर्खे रति । मूर्खेभ्यो द्रविणं ददामि
नितरा तत्कारणं श्रूयता विद्वान्सर्वगुणेषु पूजिततनुर्मूर्खस्य
नान्या गतिः ॥ ३४ ॥ तिर्यक्त्वं भजतु प्रतारयतु वा
धर्मक्रियाकोविदं हन्तुं स्वा जननीं पितृत्वपि सुरा शुद्धा
वधूमुज्जतु । वेदान्निन्दतु वा हिनस्तु जनता किं वाऽनया
चिन्तया लक्ष्मीर्यस्य गृहे स एव भजति प्रायो जगद्ग-
न्धताम् ॥ ३५ ॥ आलस्यं स्थिरतामुपैति भजते चापल्य-
मुद्योगिता मूकत्वं मितभाषिता वितनुते मौढ्यं भवेदार्जवम् ।
पात्रपात्रविचारणाविरहिता यच्छत्युदारामता मातर्लक्ष्मि
तव प्रसादवशतो दोषा अमी स्युर्गुणाः ॥ ३६ ॥ हे
लक्ष्मि क्षणिके स्वभावचपले मूढे च पापेऽधमे न त्वं
चोत्तमपात्रमिच्छसि खले प्रायेण दुश्चरिणी । ये देवार्चन-
सत्यशौचनिरता ये चापि वरं रतास्तेभ्यो लज्जसि
निर्दये गतमतिनाचो जनो वल्लभः ॥ ३७ ॥ नाहं दुश्च-
रिणी न चापि चपला मूर्खो न मे रोचते नो शूरो न च
पण्डितो न च शठो हीनाक्षरो नैव च । पूर्वस्मिन्कृतपुण्य-
योगविभवो मुञ्क्ते स मे सत्फलं लोकानां किमसद्यता सखि
पुनर्दृष्ट्वा परा सपदम् ॥ ३८ ॥ हन्तुर्बन्धुजनान्धनार्थमेन-
धान्गन्तुं परस्त्रीशतं रन्तुर्जन्तुविहिंसकैः सह जनैः सतु-
ष्यतो वञ्चनैः । वक्तुर्लक्ष्मणयुक्तमेव वचनं पञ्चुर्मितं
चौदनं नित्यं नृत्यसि मन्दिरेषु कमले कैत्यं तवैतन्मतम्
॥ ३९ ॥ यत्राभ्यागतदानमानचरणप्रक्षालनं भोजनं
सत्सेवा पितृदेवतार्चनविधिः सत्यं गवा पालनम् । धान्या-
नामपि सग्रहो न कलहश्चित्तानुरूपः प्रिया हृष्टा प्राह
हरिं वसामि कमला तस्मिन्गृहे निश्चला ॥ ४० ॥ येषामन्य-
कलत्रदर्शनकलान्युत्पत्तिश्च न्ये दशौ मूढ हृच्च परार्थचिन्तन-
विधौ मिथ्यालभिज्ञं मुखम् । अप्रज्ञातपशुन्मुक्षितशिशून्-
ओदकैस्ताम्यतस्तेषां लक्ष्मि गृहान्दशापि भयभीतेवेह नो
वीक्षसे ॥ ४१ ॥ नो जानाति कुलीनमुत्तमगुणं सत्त्वान्वितं
धार्मिकं नाचारप्रवर्णं न कार्यकुशलं न प्रज्ञायलंकृतम् ।
नीचं क्रूरमपेतसत्त्वमदयं यस्मादियं सेवते तद्वंशानुगुणं
पयोधिसुतया लक्ष्म्या प्रमाणीकृतम् ॥ ४२ ॥ पीतोऽग-

१ वेश्या २ प्रिय ३ निष्पापान् ४ प्राणिविधातकैः ५ अयोग्यम्
६ मितपचम् ; कृपणमिति भावः ७ किप्रकारकम् ८ परस्त्री
९ पयो नीचैरेव गच्छति, रुमुद्रे क्रूरजलचराः प्रसिद्धाः, अत एव
सिद्धमस्य साधकत्वम् ।

स्त्येन तातश्चरणतलहृतो वल्लभोऽन्येन रोषादाबाल्याद्विप्रवयं.
स्ववदनविवरे धारिता वैरिणी मे । गेह मे छेदयन्ति
प्रतिदिवसमुमाकान्तपूजानिमित्तं तस्मात्खिन्ना सदाह द्विज-
कुलसदन नाथ नित्यं त्यजामि ॥ ४३ ॥

धनप्रशंसा

अहो कनकमाहात्म्यं वक्तुं केनापि शक्यते । नामसा-
म्यादहो चित्रं धत्तरोऽपि मदप्रदः ॥ १ ॥ न वित्तं दर्शये-
त्प्राज्ञः कस्यचित्त्वल्पमप्यहो । मुनेरपि यतस्तस्य दर्शना-
च्चलते मनः ॥ २ ॥ धनमर्जय काकुत्स्थ धनमूलमिदं
जगत् । अन्तरं नैव पश्यामि निर्धनस्य मृतस्य च
॥ ३ ॥ ब्रह्मघ्नोऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् ।
शशिना तुल्यवशोऽपि निर्धनः परिभूयते ॥ ४ ॥ कुत
आगत्य घटते विघट्य कं नु याति च । न लक्ष्यते
गतिश्चित्रा धनस्य च धनस्य च ॥ ५ ॥ स्त्रीरूपं मोहकं
पुंसो धून एव भवेत्क्षणम् । कनकं स्त्रीबालवृद्धषण्डानामपि
सर्वदा ॥ ६ ॥ न नरस्य नरो दासो दासश्चार्थस्य भूपते ।
गौरवलाघववापि धनाधननिबन्धनम् ॥ ७ ॥ विभवो
हि यथा लोके न शरीराणि देहिनाम् । चाण्डालोऽपि नरः
पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम् ॥ ८ ॥ यस्यास्ति वित्तं स
नरः कुलीनः स पण्डितः स श्रुतवान्गुणज्ञः । स एव वक्ता
स च दर्शनीयः सर्वे गुणाः काञ्चनमाश्रयन्ति ॥ ९ ॥
त्यजन्ति मित्राणि धनैर्विहीनं पुत्राश्च दाराश्च सुहृज्ज-
नाश्च । तमर्थवन्तं पुनराश्रयन्ति ह्यर्थो हि लोके
पुरुषस्य बन्धुः ॥ १० ॥ बुभुक्षितैर्व्याकरणं न भुज्यते
पिपासितैः काव्यरसो न पीयते । न च्छन्दसा केनचिदुद्धृतं
कुलहिरण्यमेवार्जय निष्फला गुणाः ॥ ११ ॥ धनैर्नि-
ष्कुलीनाः कुलीना भवन्ति धनैरापदं मानवा निस्तरन्ति ।
धनेभ्यः परो बान्धवो नास्ति लोके धनान्यर्जयध्वं धनान्य-
र्जयध्वम् ॥ १२ ॥ दुन्दुभिस्तु सुतरामचेतनस्तनुखादपि
धनं धनं धनम् । इत्थमेव निनदः प्रवर्तते किं पुनर्यदि जनः
सचेतनः ॥ १३ ॥ त्यक्त्वा युवा स्वयुवाति सुविलासयोग्या
दूरं विदेशवसतौ निवसन्धनार्थी । रात्र्यागमे स्मरति
तां न समेति तस्मात्कान्ताभ्रमादपि वरः कनकभ्रमोऽयम्
॥ १४ ॥ जातिर्यातु रसातलं गुणगणस्तस्याप्यधो गच्छतु
शीलं शैलतटात्पतत्वभिजनः सदृशता वह्निना । शौर्यै वैरिणि
वज्रमाशु निपतत्वथोऽस्तु न केवलं येनकेन विना गुणा-
स्तृणलवप्रायाः समस्ता इमे ॥ १५ ॥ माता निन्दति नाभि-

नन्दति पिता भ्राता न सभाषते भृत्यः कुप्यति नानु-
गच्छति सुतः कान्ता च नालिङ्गते । अर्थप्रार्थनशङ्कया न
कुरुते सभाषणं वै सुहृत्तस्माद्व्यमुपार्जयस्व सुमते द्रव्येण
सर्वं वशाः ॥ १६ ॥

धननिन्दा

अर्थार्थी जीवलोकोऽयं श्मशानमपि सेवते । जनितार-
मपि त्यक्त्वा निःस्व गच्छति दूरतः ॥ १ ॥ लक्ष्मीवन्तो
न जानन्ति प्रायेण परवेदनाम् । शेषे धराभरकान्ते शेते
नारायणः सुखम् ॥ २ ॥ वैरं हालाहलं पीतं सद्यः प्राण-
हरं विषम् । न तु दृष्टं धनान्धस्य भ्रमङ्गकुटिलं
मुखम् ॥ ३ ॥ भैक्ते द्वेषो जडे प्रीतिररुचिर्गुरुलङ्घनम् ।
मुखे च कटुता नित्यं धनिना ज्वरिणामिव ॥ ४ ॥ आलि-
ङ्गिताः परैर्यान्ति प्रस्रवन्ति सैमे पथि । अव्यक्तानि च
भाषन्ते धनिनो मद्यपा इव ॥ ५ ॥ आजन्मानुगतेऽप्य-
स्मिन्नाले विमुखमम्बुजम् । प्रायेण गुणपूर्णेषु रीतिर्लक्ष्मी-
वतामियम् ॥ ६ ॥ धनं तावदसुलभं लब्धं कृच्छ्रेण
रक्ष्यते । लब्धनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ ७ ॥
जनयन्त्यर्जने दुःखं तापयन्ति विपत्तिषु । मोहयन्ति च
सप्तौ कथमर्थाः सुखावहाः ॥ ८ ॥ यथामिषं जले मत्स्यै-
र्भक्ष्यते श्वापदैर्भुवि । आकाशे पक्षिभिश्चैव तथा सर्वत्र
वित्तवान् ॥ ९ ॥ राजतः सलिलादग्नेश्चोततः स्वजनादपि ।
भयमर्थवता नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥ १० ॥ धना-
शया खलीकारः कस्य नाम न जायते । दूरादामिषलोभेन
वध्यते खेचरः खगः ॥ ११ ॥ बधिरयति कर्णविवरं
वाचं मूकयति नयनमन्धयति । विकृतयति गात्रयष्टिं सप-
द्रोणोऽयमद्भुतो राजन् ॥ १२ ॥ लक्ष्म्या परिपूर्णोऽहं न
भयं मेऽस्तीति मोहनिद्रैषा । परिपूर्णसैवेन्दोर्भवति भयं
सिंहिकान्सूतोः ॥ १३ ॥ अर्जुनीयति यदर्जने जनो वर्जनी-
यर्जनैर्जनादिभिः । मूर्खो नश्यति चिराय सचिता वञ्चिता
जगति के न सपदा ॥ १४ ॥ अर्थार्थी जीवलोकोऽयं ज्वल-
न्तमुपसर्पति क्षीणक्षीरा निराजीव्या वत्सस्त्यजति मातरम्
॥ १५ ॥ अर्थार्थी यानि कष्टानि मूढोऽयं कुरुते जनः ।
शताशेनापि मोक्षार्थं तानि चेन्मोक्षमाप्नुयात् ॥ १६ ॥
अर्थानामर्जने दुःखमार्जितानां च रक्षणे । आये दुःखं व्यये

१ ससुद्ध २ भृगुणा. ३ सरस्वती. ४ क. लम् ५ धत्तुर-
वनवाहय इति कोश ६ परिभव प्राप्तति ७ शास्त्रज्ञ
८ प्रेक्षणीय . ९ 'धनं धनं धनम्' इत्यनुकरणशब्दः, पक्षे, -वित्तम्

१ मनाविप्रयम् २ भृकुटिमोटनेन वक्रम् ३ भक्ता सेवकास्तेषां
द्वेषः, पक्षे, -भक्तमत्र तद्वेषः ४ जडेषु मुखेषु प्रीतिः, (पक्षे डलयो
सावर्ण्यात्) जले रुचिः. ५ गुरुणा मित्रादोनमुलङ्घने, पक्षे, -गुरु
यलङ्घनमुपवासस्तस्मिन्. ६ कटुभाषित्वम्, पक्षे, -कटुत्वम्. ७ अवि-
षमे ८ आकाशे चरन्नपि ९ विलक्षणं १० राहोः ११ महत्त-
वाद्बुवदाचरति. १२ भयत्रासादिभिः १३ झटिति.

दुःख विगर्थाः कष्टसंश्रयाः ॥ १७ ॥ वरमसिधारा तरुतलवासो
वरमिह भिक्षा वरमुपवासः । वरमपि घोरे नरके पतन न
च धनगर्वितबान्धवशरणम् ॥ १८ ॥ तानीन्द्रियाण्य-
विकलानि मनस्तदेव सा बुद्धिर्प्रतिहता वचन तदेव ।
अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव हन्यः क्षणेन भवतीति
विचित्रमेतत् ॥ १९ ॥ आपद्गत हससि किं द्रविणान्ध
मूढ लक्ष्मीः स्थिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् । एतान्प्र-
श्यसि घटाञ्जलयन्त्रचक्रे रिक्ता भवन्ति भरिता भरिताश्च
रिक्ताः ॥ २० ॥ धनमपि परदत्त दुःखमौचित्यभाजा
भवति हृदि तदेवानन्दकारीतरेषाम् । मलयजरसबिन्दुर्बा-
धते नेत्रमन्तर्जनयति च स एवाह्लादमन्यत्र गात्रे ॥ २१ ॥
लभेद्यदयुतं धनं तदधनं धनं यद्यपि लभेत निर्युतं धनं
निधनमेव तज्जायते । तथा धनपरार्थकं तदपि भाव-
हीनात्मकं यदक्षरपदद्वयान्तरगतं धनं तद्वनम् ॥ २२ ॥
दायादाः स्पृहयन्ति तस्करगणा मुष्णन्ति भूमीभुजो दूरेण
रुद्धलमाकलय्य हुतंभुग्मसीकरोति क्षणात् । अम्भः
प्लावयते क्षितौ विनिहितं यक्षा हरन्ति ध्रुवं दुर्वृत्तास्तनया
नयन्ति निर्धनं धिग्धिग्धनं तद्वद् ॥ २३ ॥

धनिप्रशंसा

धनवान्बलवाँल्लोके सर्वः सर्वत्र सर्वदा । प्रसुत्वं धनमूल
हि राज्ञामप्युपजायते ॥ १ ॥ वयोवृद्धास्तपोवृद्धा ज्ञान-
वृद्धाश्च ये परे । ते सर्वे धनवृद्धस्य द्वारे तिष्ठन्ति किंकराः
॥ २ ॥ न सा विद्या न तच्छीलं न तद्दानं न सा कला ।
अर्थार्थिभिर्न तच्छौर्यं धनिनां यन्न कीर्यते ॥ ३ ॥ पतन्ति
खड्गधारासु विशन्ति मेकैरालयम् । किं न कुर्वन्ति सुमनो
कष्टमर्थार्थिनो जनाः ॥ ४ ॥ एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ वद
मौनं समाचर । एवमाशाग्रहप्रस्तैः क्रीडन्ति धनिनो-
ऽर्थिभिः ॥ ५ ॥ यथार्थास्तस्य मित्राणि यथार्थास्तस्य
बान्धवाः । यथार्थाः स पुमालोके यथार्थाः स च पण्डितः
॥ ६ ॥ को नाम नानुवृत्तिं सुमहानपि धनवतः कुरुते ।
वित्तेशमवनभित्तेः समीपमुपसेवते शयुः ॥ ७ ॥ हेतुप्रमाण-

१ वैकल्यरहितानि २ अखण्डिता ३ द्रव्यरूपोष्णतया
४ विपद्भक्तम् ५ दशसहस्रम्, पक्षे, अकारेण युतं धनम्, अधन-
मित्यर्थः ६ लक्षसंख्याकम्, पक्षे, निशब्देन युतं धनम्, निधन-
मित्यर्थः ७ धनस्य परार्थं सख्याविशेषः, पक्षे, धनशब्दसबन्धि
परमर्थे 'न' इति तच्च भावहीनात्मकम् अभावबोधकमित्यर्थः
८ अक्षरं परमात्मा तच्चरणद्वयान्तरे गतं प्राप्तं यद्वनं मोक्षरूपं
धनं तदेव धनम्, पक्षे, अक्षरयोः प्रकारदकारात्मकयोर्मध्यवर्ति
धनं इत्येतदक्षरद्वयस्य, धनमित्यर्थः ९ हरन्ति १० कपटम्.
११ अग्नि १२ दुष्टाचरणा १३ नाशम् १४ समुद्रम्
९ सु. र. भा.

युक्तं वाक्यं न श्रूयते दरिद्रस्य । अपर्यतिपरुषमसत्य
पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ॥ ८ ॥ वैभवभाजा दूषण-
मपि भूषणपक्ष एव निक्षिप्तम् । गुणमात्मनामधर्मं द्वेषं
च गृणन्ति कौणादाः ॥ ९ ॥ वाणी दरिद्रस्य शुभा
हितापि हर्षेण शब्देन च सप्रयुक्ता । न शोभते वित्तवतः
समीपे भेरीनिर्नादोपहतेव वीणा ॥ १० ॥ यादृशि तादृशि
वित्तसनाथे पञ्च पिशाचशतानि वसन्ति । यानि पुनर्नि-
वसन्ति महीशे तानि न केनचिदाकलितानि ॥ ११ ॥
न विद्यया नैव कुलेन गौरवं जनानुरागो धनिकेषु सर्वदा ।
कंपालिना मौलिधृतापि जाह्नवी प्रयाति रत्नाकरमेव सत्वरम्
॥ १२ ॥ गङ्गा च धारयति मूर्ध्नि सदा कपाली सा तस्य
चुम्बति मुखं न कदाचिदेव । रत्नाकरं प्रति चुम्बन्व
सहस्रवक्त्रैर्गङ्गा यतो युवतयः सधनानुकूलः ॥ १३ ॥
धिगस्त्वेतां विद्या धिगपि कविता धिक् सुजनता वयो रूपं
धिग्धिग्धिगपि च यशो निर्धनवतः । असौ जीयादेकः
सकलगुणहीनोऽपि धनवान्बहिर्यस्य द्वारे तृणलवनिभाः
सन्ति गुणिनः ॥ १४ ॥ परिक्षीणः कश्चित्स्पृहयति यवानां
प्रसृतये स पश्चात्संपूर्णः कलयति धरित्रीं तृणसमाम् ।
अतश्चानैकान्त्याद्गुरुलघुतयार्थेषु धनिनामवस्थां वस्तूनि
प्रथयति च सकोचयति च ॥ १५ ॥

दरिद्रनिन्दा

उत्थाय हृदि लीयन्ते दरिद्राणां मनोरथाः । बाल-
वैधव्यदग्धानां कुलस्त्रीणां कुचा इव ॥ १ ॥ हे दरिद्र
नमस्तुभ्यं सिद्धोऽहं त्वत्प्रसादतः । पश्याम्यहं जगत्सर्वं न
मा पश्यति कश्चन ॥ २ ॥ इह लोकेऽपि धनिना परोऽपि
स्वजनायते । स्वजनोऽपि दरिद्राणां तत्क्षणादुर्जनायते
॥ ३ ॥ परीक्ष्य सत्कुलं विद्या शीलं शौर्यं सुरूपताम् ।
विधिर्ददाति निपुणः कन्यामिव दरिद्रताम् ॥ ४ ॥ येनैवा-
म्बरखण्डेन सवीतो निशि चन्द्रमा । तेनैव च दिवा
भानुरहो दौर्गत्यमेतयोः ॥ ५ ॥ चाण्डालश्च दरिद्रश्च
द्वावेतौ सदृशाविह । चाण्डालस्य न गृह्णन्ति दरिद्रो न
प्रयच्छति ॥ ६ ॥ अर्थेन तु विहीनस्य पुरुषस्यात्यमेधसः ।
क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति ग्रीष्मे कुसरितो यथा ॥ ७ ॥
द्वाविमावमसि क्षेप्यौ गाढं बद्धा गले शिलाम् । धनिनं
चाप्रदातारं दरिद्रं चातपस्विनम् ॥ ८ ॥ अत्यन्तविमुखे
देवे व्यर्थे यत्ने च पौरुषे । मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत्कुतः

१ अतिकठोरम् २ वैशेषिकशास्त्रप्रवर्तका ३ कल्याणी.
४ दुन्दुभिध्वनिमुत्प्रेषक, ५ शक्रेण ६ मस्तक ७ वधूपक्षे-
'कुलमा दौ परीक्षेत' इति विधिः, अन्यत्र, प्रायो हि पण्डिता अकिञ्चना
इति दृष्टचरम् ८ आकाशम्, पक्षे, वस्त्रम् ९ पराङ्मुखे

सुखम् ॥ ९ ॥ दूये कान्ताकर वीक्ष्य मणिकङ्कणवर्जितम् ।
 अतः परं परं दूये मणिक कणवर्जितम् ॥ १० ॥ रात्रौ
 जानुर्दिवा भानुः कुंशानुः सध्ययोर्द्वयोः । पश्य शीतं मया
 नीत जानुभानुकुशानुभिः ॥ ११ ॥ किं करोमि क
 गच्छामि कमुपैमि दुरात्मना । दुर्भरेणोदरेणाहं प्राणैरपि
 विडम्बितः ॥ १२ ॥ दुःख दुःखमिति ब्रूयान्मानवो नरकं
 प्रति । दारिद्र्यादधिक दुःख न भूत न भविष्यति ॥ १३ ॥
 किं चान्यैः सुकुलाचारैः सेव्यतामेति पूरुषः । धनहीनः
 पत्नीभिस्त्यज्यते किं पुनः परैः ॥ १४ ॥ किं वाच्यं
 सूर्यशशिनोर्दारिद्र्य महता पुरः । दिनरात्रिविभागेन परिधत्तो
 यैदम्बरम् ॥ १५ ॥ मौख्यं सर्वापदा निष्ठा का हि नापद-
 जानतः । तस्मिन्नप्यविषण्णो यः क्व सोऽन्यत्र विपत्स्यति
 ॥ १६ ॥ यदि नाम कुले जन्म तत्किमर्थं दरिद्रता ।
 दरिद्रेऽपि मूर्खत्वमहो दुःखपरम्परा ॥ १७ ॥ क्व स्वभाव-
 गभीराणा जानीयाद्बहिरापदम् । बालापत्येन मृत्येन
 यदि सा न प्रकाश्यते ॥ १८ ॥ सन्तोऽपि न विराजन्ते
 हीनार्थस्येतरे गुणाः । आदित्य इव भूताना श्रीर्गुणाना
 प्रकाशिनी ॥ १९ ॥ वरं हि नरके वासो न तु दुश्चरिते
 गृहे । नरकात्क्षीयते पापं कुगृहात्परिवर्धते ॥ २० ॥ नातः
 पापीयसी कश्चिदवस्था शम्बरोऽब्रवीत् । यस्या नैवाद्य न
 प्रातर्भोजन तात विद्यते ॥ २१ ॥ न तथा बाध्यते राज-
 म्रकृत्या निर्धनो जनः । यथा भद्राणि सप्राप्य तैर्विहीनः
 सुखोचितः ॥ २२ ॥ कुब्जस्य कीटखातस्य दावनिष्कुषित-
 त्वचः । तरोरप्यूरस्थस्य वर जन्म न चार्थिनः ॥ २३ ॥
 धर्मार्थकामहीनस्य परकीयान्नभोजिनः । काकस्येव दरिद्रस्य
 दीर्घमायुर्विडम्बना ॥ २४ ॥ शीतमध्या कदन्नं च वयो-
 तीताश्च योषितः । मनसः प्रातिकूल्य च जरायाः पक्ष
 हैतवः ॥ २५ ॥ सुहृदा हि धन भुक्त्वा कृत्वा प्रणयमी-
 प्सितम् । प्रतिकर्तुमशक्तस्य जीवितान्मरणं वरम् ॥ २६ ॥
 लज्जावतः कुलीनस्य याचितुं धनमिच्छतः । कण्ठे पाराव-
 तस्येव वाक्करोति गतागतम् ॥ २७ ॥ कण्ठे गद्गदता
 स्वेदो मुखे वैवर्ण्यवेपथुः । म्रियमाणस्य चिह्नानि यानि
 तान्येव याचतः ॥ २८ ॥ धन्यास्ते ये न पश्यन्ति देश-
 भङ्गं कुलक्षयम् । परचित्तगतान्दारान्पुञ्जं च व्यसनातुरम्
 ॥ २९ ॥ शेषमार्थं तु काव्येन काव्यं गीतेन हन्यते ।
 गीतं तु स्त्रीविलासेन स्त्रीविलासो बुभुक्षया ॥ ३० ॥ जी-
 वन्त्यर्थक्षये नीचा याच्योपद्रववञ्चनैः । कुलाभिमानमूकाना

साधूना नास्ति जीवनम् ॥ ३१ ॥ शून्यमपुत्रस्य गृह विरशून्यं
 नास्ति यस्य सन्मित्रम् । मूर्खस्य दिशः शून्याः सर्वे शून्यं
 दरिद्रस्य ॥ ३२ ॥ पक्षविकलश्च पक्षी शुष्कश्च तरुः सरश्च
 जलहीनम् । सर्पश्चोद्धतदष्टस्तुल्यं लोके दरिद्रश्च ॥ ३३ ॥
 अम्बा तुष्यति न मया न स्नुषया सापि नाम्बया न मया ।
 अहमपि न तया न तया वद राजर्कस्य दोषोऽयम्
 ॥ ३४ ॥ पृथुकार्तस्वरपात्र भूषितनिःशेषपरिजन देव ।
 विलसत्करेणुगहनं सप्रतिसममावयो सदनम् ॥ ३५ ॥
 दारिद्र्यान्मरणाद्वा मरणं संरोचते न दारिद्र्यम् । अल्पक्लेशं
 मरणं दारिद्र्यमनन्तकं दुःखम् ॥ ३६ ॥ तावत्सन्ति सहाया
 यावज्जन्तुर्न कृच्छ्रमाप्नोति । अभिपतति शिरसि मृत्यौ कं
 कः शक्तः परित्रातुम् ॥ ३७ ॥ विकसामि रवावुदिते
 सकोचमुपैमि चास्तसुपयाते । दारिद्र्यसरसि मग्नः पङ्कज-
 लीलामनुभवामि ॥ ३८ ॥ घृतलवणतैलतण्डुलशकैर्धन-
 चिन्तयानुदिनम् । विपुलमतेरपि पुंसो नश्यति धीर्मन्दविभ-
 वत्वात् ॥ ३९ ॥ वीणा वशश्चन्दनं चन्द्रभासः शय्या यान
 यौवनस्थास्तरुण्यः । नैतद्रम्यं क्षुत्पिपासार्दितानां सर्वाङ्गमा-
 स्तण्डुलप्रस्थमूलाः ॥ ४० ॥ दारिद्र्यं भोस्त्व परम
 विवेकिं गुणाधिके पुंसि सदानुरक्तम् । विद्याविहीने गुण-
 वर्जिते च मुहूर्तमात्रं न रतिं करोषि ॥ ४१ ॥ दारिद्र्य
 शोचामि भवन्तमेवमसच्छरीरे सुहृदिर्दुषित्वा । विपन्नदेहे
 मयि मन्दभाग्ये ममेति चिन्ता क्व गमिष्यसि त्वम्
 ॥ ४२ ॥ एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोरिति
 यो^{१२} बभाषे । न तेन दृष्ट कविना समस्तं दारिद्र्यमेकं
 गुणैकोटिहारि ॥ ४३ ॥ धनैर्विमुक्तस्य नरस्य लोके किं
 जीवितेनादित एव तावत् । यस्य प्रतीकारनिरर्थकत्वा-
 त्कोपप्रसादा विफलीभवन्ति ॥ ४४ ॥ अहो नु कथं सततं
 प्रवासस्ततोऽतिकष्टः परं गेहवासः । कष्टाधिका नीचजनस्य
 सेवा ततोऽतिकष्टा धनहीनता च ॥ ४५ ॥ वर वनं
 व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं द्रुमालयः पत्रफलाम्बुभोजनम् । तृणानि

१ खेद प्राप्नोमि २ मणियुक्त यत्कण तेन वर्जितम् ३ अत्य-
 न्तम् ४ मृगयपात्रम् ५ धान्यकणरहितम् ६ अग्नि
 ७ आकाशम्, पक्षे, - वस्त्रम्

१ दरिद्रस्य दोष इत्यर्थः २ पृथुनि कार्तस्वरस्य सुवर्णस्य पात्राणि
 यस्मिन्तत्, पक्षे, - पृथुकानां बालानामावैस्वरा रुदितशब्दास्तेषां पात्र
 भाजनम् ३ भूषिता अलंकृता नि शेषाः परिजना यस्मिन्, पक्षे, -
 भुवि उषिता नि शेषा परिजना यस्मिन् ४ विलसन्त्य शोभमानाः
 करेणवो हस्तिन्यस्ताभिर्गहनं निबिडम्, पक्षे, - वयोः सावर्ण्यात् बिले
 सीदन्तीति विलसद, विलसद एव विलसत्का बिलवर्तिनो ये रेणवो
 धूल्यस्तैर्गहनं व्याप्तम् ५ गृहम् ६ विचारशीलम् ७ प्रीतिम्-
 ८ स्थित्वा ९ विनष्टशरीरे १० हतभाग्ये ११ गुणसमुदाये
 १२ कालिदास 'एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दो किरणे-
 श्विवाङ्क' इति कुमारसम्भवस्थे पद्ये १३ कोटिगुणनाशकमिति भावः
 १४ परगृहवास

शय्या वसनं च वल्कलं न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम् ॥ ४६ ॥ यदा तु भाग्यक्षयपीडिता दशां नरः कृतान्तोप-
हिता प्रपद्यते । तदास्य मित्राण्यपि यान्त्यमित्रता चिरानु-
रक्तोऽपि विरज्यते जनः ॥ ४७ ॥ दानं न दत्तं न
तपश्च तप्तं नाराधितौ शकवासुदेवौ । अमौ रणे वा न
हुतश्च कायः शरीरं किं प्रार्थयसे सुखानि ॥ ४८ ॥
फलाशिनो मूलतृणाम्बुभक्षा विवाससो निस्तरशा-
यिनश्च । गृहे विमूढा मुनिवच्चरन्ति तुल्य तपः किं
तु फलेन हीनम् ॥ ४९ ॥ अर्था न सन्ति न च
मुञ्चति मा दुराशा दानान्न संकुचति दुर्ललित मनो मे ।
याच्या च लाघवकरी स्वध्वे च पाप प्राणा. स्वयं व्रजत
किं हि विलम्बनेन ॥ ५० ॥ भग्ना वयं परिभवासिभिरग्र-
धारैर्दारिद्र्यचण्डदहनेन नितान्तदग्धाः । बन्धूपकारविषमित्थ-
मपीह मुक्त जीवाम एव रविजस्य किमस्ति निद्रा ॥ ५१ ॥
धनं यदि गतं गतं चरणयुग्मरेणूषमं धरा
यदि गता गता कथय मे किमेतावता । इदं पुन-
र्रुतुद धनिगणैरिदानींतनैर्दारिद्र्यगणनाविधौ यदहमङ्कपाते
धृतः ॥ ५२ ॥ गते सुहृदि शत्रुता सततनिर्विवेके प्रभौ गृहे
कुगृहिणीवचःककचदारिते वा हृदि । महाजनविवर्जिते
सदसि मानिना श्रेयसे वर मरणमेव वा शरणमन्यदेशान्त-
रम् ॥ ५३ ॥ अप्रस्तावस्तुतिभिरनिशं कर्णशूल करोति
स्वं दारिद्र्यं वदति वसनं दर्शयत्येव जीर्णम् । छायाभूतश्च-
लति न पुरः पार्श्वयोर्नैव पश्चान्निःस्व खेदं दिशति धनिना
व्याधिवहुश्चित्सः ॥ ५४ ॥ निवासश्चिन्तायाः परपरिभवो
वैरमपरं जुगुप्सा मित्राणां स्वजनजनविद्वेषकरणम् । वनं गन्तुं
बुद्धिर्भवति च कलत्रात्परिभवो हृदिस्थः शोकाग्निं च दहति
सतापयति च ॥ ५५ ॥ अये लाजानुच्चैः पथि वचनमाकर्ण्य
गृहिणी शिशोः कर्णौ यत्नात्सुपिहितवती दीनवदना ।
मयि क्षीणोपाये यदकृतं दृशावशुशबले तदन्तःशल्यं मे
त्वमिव पुनरुद्धर्तुमुचितः ॥ ५६ ॥ विधातुर्द्वे कन्ये सुगति-
रपरा दुर्गतिरभूत्तयोराद्या घाता गुणकुलविहीनाय स ददौ ।
ततः पश्चात्तापादिव सुगुणसजातमधुना कुलीनं विद्वास
वरमिह वरेण्यं मृगयते ॥ ५७ ॥ न भिक्षा दुर्मिक्षे मिलति
दुरवस्थाः कथमृणं लभन्ते कर्माणि द्विजपरिवृढान्कारयतु
कः । अदत्तैव आसं ग्रहपतिरसावस्तमयते कं यामः किं
कुर्मो गृहिणि गहनो जीवनविधिः ॥ ५८ ॥ निरस्थ-
न्नालीकं क्षुद्रपहतसीदत्परिजनं विना दीपात्तप्तं सुख-
गहनसरुद्धतिमिरम् । अनाक्रान्तद्वारं प्रणयिभिरपूर्णोत्सव-

महो गृहं कारातुल्यं भवति खलु दुःखाय गृहिणः ॥ ५९ ॥
सखे खेदं मा गा. कलय किं तास्ता निजकलाः स्वकी-
त्या वर्षस्य कं नु खलु तवैतद्व्यवसितम् । न तन्मोघत्यत्र
स्फुरितमिति चेन्नैतदुचितं विचित्रोत्साहानां किमिदमियदेव
त्रिभुवनम् ॥ ६० ॥ दधति न जनास्तन्नैराश्याददृष्टवि-
भूतयो यदुचितसुखभ्रशाहुःखं निजच्युतसपदः । भवति
हि तथा जात्यन्धानां कुतो हृदि वेदना नयनविषय
स्मृत्वा स्मृत्वा यथोद्धतचक्षुषाम् ॥ ६१ ॥ मारोदीश्विर-
मेहि वस्त्ररुचिरान्दृष्ट्वा बालानिमानयातस्तव वत्स दा-
स्यति पिता ग्रैवेयकं वाससी । श्रुत्वैवं गृहिणीवचांसि
निकटे कुञ्चस्य निष्किंचनो निःश्वसाश्रुजलप्लवप्तुमुखः
पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ६२ ॥ वासःखण्डमिदं प्रयच्छ
यदि वा स्वाङ्गे गृहाणार्भकं रिक्तं भूतलमत्र नाथ भवतः
पृष्ठे पैलालोच्चयः । दपत्योरिति जलितं निशि यदा चौरः
प्रविष्टस्तदा लब्धं कैपटमन्यतस्तदुपरि क्षिप्त्वा रुदन्निर्गतः
॥ ६३ ॥ वृद्धोऽन्धः पतिरेष मञ्चकगतः स्थूणावशेषं गृहं
कालोऽभ्यर्णजलागमः कुशलिनी वत्सस्य वार्तापि नो ।
यत्नात्सचित्तैलबिन्दुघटिका भग्नेति पर्याकुला दृष्ट्वा गर्भ-
भरालसा निर्जवधूश्च श्रूश्चिरं रोदिति ॥ ६४ ॥ नो सेवा
विहिता गुरोरपि मनाङ्गो वा कृतं पूजनं देवानां विधिवन्न
वा शिव शिव स्निग्धादयः सेविता. । किं तु त्वच्चरणौ
सरस्वति रसादाजन्मनः सेवितौ तस्मान्मा विजहाति सा
भगवती शङ्के संपत्नी तव ॥ ६५ ॥ क्षुत्क्षामा. शिशवः
शवा इव भृशं मन्दाशया बान्धवा लिप्ता जर्जरैर्कैकरी
जुतुलवैर्नो मां तथा बाधते । गेहिन्या त्रुटिताशुकं घटयितुं
कृत्वा सैकैकु स्मितं कुप्यन्ती प्रतिवेशिलोकगृहिणी सूचीं
यथा याचिता ॥ ६६ ॥ दग्धं खाण्डवमर्जुनेन बलिना
दिन्यैर्द्रुमैः सेवितं दग्धं वायुसुतेन रावणपुरी लङ्का पुनः
स्वर्णभूः । दग्धः पञ्चशरः पिनाकपतिना तेनाप्ययुक्तं कृतं
दारिद्र्यं जनतापकारकमिदं केनापि दग्धं नहि ॥ ६७ ॥
उत्तिष्ठ क्षणमेकमुद्रहं सखे दारिद्र्यभारं मम श्रान्तस्तावदहं
चिरान्मरणजं सेवे त्वदीयं सुखम् । इत्युक्तं धनवर्जितस्य
वचनं श्रुत्वा श्मशाने शवो दारिद्र्यान्मरणं वरं वरमिति
ज्ञात्वैव तूष्णीं स्थितः ॥ ६८ ॥ भद्रे वाणि कुरुष्व तावद-
मला वर्णानुपूर्वीं सुखे चेतः स्वास्थ्यमुपैहि याहि करुणे

प्रज्ञे स्थिरत्व मज । लज्जे तिष्ठ पराङ्मुखी क्षणमहो तृष्णे
पुरः स्थीयता पापो यावदहं ब्रवीमि धनिनं देहीति दीन
वचः ॥ ६९ ॥ यो गङ्गामतरत्तथैव यमुना यो नर्मदा शर्मदा
का वार्ता सरिदम्बुलङ्घनविधौ यश्चाणवास्तीर्णवान् ।
सोऽस्माकं चिरमास्थितोऽपि सहसा दारिद्र्यनामा सखा
त्वदानाम्बुसरित्प्रवाहलहरीमग्नौ नै सभाष्यते ॥ ७० ॥
दारिद्र्याद्भ्रियमेति ह्रीपरिगतः सत्त्वात्परिभ्रश्यते निःसत्त्वः परि-
भ्रूयते परिभवान्निर्वैर्देमापद्यते । निर्विण्णः शुचमेति शोक-
निहतो बुद्ध्या परित्यज्यते निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता
सर्वापदामास्यदम् ॥ ७१ ॥ शीतेनोद्धृषितस्य माषशिमिव-
च्चिन्तार्णवे मज्जतः शान्ताग्नि स्फुटिताधरस्य धमतः क्षुत्क्षाम-
कण्ठस्य मे । निद्रा काप्यवमानितेव दयिता सत्यज्य दूर
गता सत्यात्रप्रतिपादितेव वसुधा न क्षीयते शर्वरी ॥ ७२ ॥
दारिद्र्यात्पुरुषस्य बान्धवजनो वाक्ये न संतिष्ठते सुस्निग्धा
विमुखीभवन्ति सुहृदः स्फारीभवन्त्यापदः । सत्त्व
ह्यसमुपैति शीलशशिनः कान्तिः परिम्लायते पाप
कर्म च यत्परैरपि कृतं तत्तस्य सभाष्यते ॥ ७३ ॥
सङ्गं नैव हि कश्चिदस्य कुरुते सभाष्यते नादरा-
त्संप्राप्तो गृहमुत्सवेषु धनिना सावज्ञमालोक्यते । दूरादेव
महाजनस्य विहरत्यल्पच्छदो लज्जया मन्ये निर्धनता प्रका-
ममपर षष्ठं महापातकम् ॥ ७४ ॥ पौरेभ्यो न भय न
दण्डपतन त्रासो न वा भूतेर्निःसङ्गं शयन निशासु गमनं
दुर्गेषु मार्गेषु च । दारिद्र्यं सुखमेव केवलमहो दोषद्वय
वर्तते जाया निन्दति चाङ्गभोगसमये मुञ्चन्ति वै याचकाः
॥ ७५ ॥ वासश्चर्म विभूषण शवशिरो भस्माङ्गलेपः सदा
ह्येको गौः स च लाङ्गलाद्यकुशलः सपत्तिरेतादृशी । इत्या-
लोच्य विमुच्य शकरमगाद्रत्नाकर जाह्नवी कष्ट निर्धनि-
कस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ॥ ७६ ॥ मद्देहे मूष-
कीव मूषकवधूर्धूर्षीव मार्जारिका मार्जारीव शुनी शुनीव
गृहिणी वाच्यः किमन्यो जनः । इत्यापन्नगिशूनसून्विजहतो
दृष्ट्वा तु झिलीरवैर्लतातन्तुवितानसवृतमुखी चुल्ली चिर
रोदिति ॥ ७७ ॥ पीठाः कच्छपवत्तरन्ति सलिले संमार्जनी
मीनवद्द्वीपं सर्पविचेष्टितानि कुरुते सत्रासयन्ती शिशून् ।
शूर्पाधीवृतमस्तका च गृहिणी भित्तिः प्रपातोन्मुखी रात्रौ
पूर्णतडागसनिभमभूद्राजन्मदीय गृहम् ॥ ७८ ॥ शीलं
शातयति श्रुतं शमयति प्रज्ञा निहन्त्यादरं दैन्यं दीपयति
क्षमा क्षपयति व्रीडामपि ह्यस्यति । तेजो जर्जर-

यत्यपास्यति सति विस्तारयत्यर्थिता पुंसः क्षीणधनस्य किं
न कुरुते वैरं कुटुम्बग्रहः ॥ ७९ ॥ दारिद्र्येण समीरितापि
बहुशः कण्ठं समालम्बते कण्ठात्कष्टशतैः कथं कथमपि
प्राप्नोति जिह्वातलम् । जिह्वाकीलककीलितेव सुहृदः तस्मान्न
निर्यात्यसौ वाणी प्राणपरिक्षयेऽपि महता देहीति नास्तीति च
॥ ८० ॥ दृष्टं दुर्जनचेष्टितं परिभवो लब्धः समानाज्जनात्पिण्डार्थे
धनिना कृतं श्रलडितं मुक्त कपालेष्वपि । पञ्चामघ्वनि
सप्रयातमसकृत्सुप्तं तृणप्रस्तरे यच्चान्यत्र कृतं कृतान्तं कुरु हे
तत्रापि सज्जा वयम् ॥ ८१ ॥ आसे चेत्स्वगृहे कुटुम्ब-
भरणं कर्तुं न शक्तोऽस्म्यहं सेवे चेत्सुखसाधनं मुनिवनं
मुष्णन्ति मा तस्कराः । श्वेत्सेत्स्वतनुं त्यजामि नरकाद्वी-
रात्महत्यावशान्नो जाने करवाणि देव किमहं मर्तुं न वा
जीवितुम् ॥ ८२ ॥ मा भूजन्म महाकुले तदपि चेन्मा
भूद्विपत्तापि चेन्मा भूद्भूरि कलत्रमस्ति यदि तन्मा भूदयार्द्रं
मनः । तच्चेदस्ति तदस्तु मृत्युरथ चेत्तस्यापि नास्ति क्षणस्त-
ज्जन्मान्तरनिर्विशेषसदसद्देशान्तरेऽस्तु स्थितिः ॥ ८३ ॥ यैः
कारुण्यपरिग्रहान्न गणितं स्वार्थं परार्थं प्रति यैश्चात्यन्त-
दयापरैर्न विहिता वन्ध्यार्थिना प्रार्थना । ये चासम्पदुःख-
दुःखितधियस्ते साधवोऽस्तु गताश्चक्षुः संहर बाष्पवेगम-
धुना कस्याप्रतो रुद्यते ॥ ८४ ॥ सक्तून्छोषयति दुतान्त्र-
तिकरोत्याक्रन्दतो बालकान्प्रत्यासिञ्चति कर्परेण सलिलं
शय्यातृण रक्षति । धृत्वा शूर्भिं पुराणशूर्पशकलं शून्ये गृहे
व्याकुला किं तद्यन्न करोति दुर्गतवधूदेवै भृशं वर्षति ॥ ८५ ॥
दारिद्र्यक्षितिपः स मे निजपतिस्तस्य प्रसादाद्भूयाच्चा जीव-
नमम्बर दश दिशो वासश्च देवालये । अस्मद्वैरिणि लब्ध-
सगतिरिति त्वय्याश्रये कुप्यता मद्भुत्ति विनियोजितास्त्वदरयः
का नाम वृत्तिर्मम ॥ ८६ ॥ आसीत्ताम्रमयं शरीरमधुना
सौवर्णवर्णं गतं मुक्ताहारलताश्रुबिन्दुनिवहैर्निःश्वस्य मे
कल्पिता । स्वल्प स्वल्पमनल्पकल्पमधुना दीर्घं वयः कल्पितं
स्वामिन्दुःखं भवत्प्रसादवशतः किं किं न लब्धं मया ॥ ८७ ॥

दानप्रशंसा

अनुकूले विधौ देयं यतः पूरयिता हरिः । प्रतिकूले
विधौ देयं यतः सर्वं हरिष्यति ॥ १ ॥ यद्दाति यदश्नाति
तदेव धनिनो धनम् । अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि
धनैरपि ॥ २ ॥ यद्दाति विशिष्टेभ्यो यच्चाश्नाति दिने
दिने । तत्ते वित्तमहं मन्ये शेषमन्यस्य रक्षसि ॥ ३ ॥
त्याग एको गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुणराशिभिः । त्यागा-

जगति पूज्यन्ते पशुपाषाणपादपाः ॥ ४ ॥ भवन्ति नरका-
पापात्पाप दारिद्र्यसम्भवम् । दारिद्र्यमप्रदानेन तस्माद्दानपरो
भवेत् ॥ ५ ॥ आसादार्धमपि आसमर्थिभ्यः किं न यच्छसि ।
इच्छानुरूपो विभवः कदा कस्य भविष्यति ॥ ६ ॥
गौरवं प्राप्यते दानान्न तु वित्तस्य सचयात् । स्थितिरुच्चैः
पयोदाना पयोधीनामधः स्थितिः ॥ ७ ॥ दरिद्रान्भर कौन्तेय
मा प्रयच्छेश्वरे धनम् । व्याधितस्यौषध पथ्यं नीरुजस्य
किमौषधैः ॥ ८ ॥ दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।
देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं विदुः ॥ ९ ॥
उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् । तद्वागोदर-
संस्थानां परीवाह इवाम्भसाम् ॥ १० ॥ दानोपभोगवन्ध्या
या सुहृद्भिर्या न भुज्यते । पुंसां यदि हि सा लक्ष्मीरलक्ष्मीः
कृतमा भवेत् ॥ ११ ॥ किं तथा क्रियते लक्ष्म्या या वधूरिव
केवला । या न वेश्येव सामान्या पथिकैरुपभुज्यते ॥ १२ ॥
आयासशतलब्धस्य प्राणेश्चोऽपि गरीयसः । गतिरेकैव वित्तस्य
दानमन्या विपत्तयः ॥ १३ ॥ दानेन श्लाघ्यता यान्ति
पशुपाषाणपादपाः । दानमेव गुणः श्लाघ्यः किमन्यैर्गुण-
कोटिभिः ॥ १४ ॥ दानं भोगो नाशस्तिस्रो गतयो भवन्ति
वित्तस्य । यो न ददाति न भुङ्क्ते तस्य तृतीया गतिर्भवति
॥ १५ ॥ यो न ददाति न भुङ्क्ते सति विभवे नैव तस्य
तद्व्ययम् । तृणमयकृत्रिमपुरुषो रक्षति सस्य परस्यार्थे
॥ १६ ॥ दातव्यं भोक्तव्यं सति विभवे सचयो न
कर्तव्यः । पश्येह मैथुकरीणां सचित्तमर्थं हरन्त्यन्ये
॥ १७ ॥ मीयता कथमभीप्सितमेषा दीयता द्रुतमयाचित-
मेव । तं धिगस्तु कलयन्नपि वाञ्छामर्थिवागवसर सहते
यः ॥ १८ ॥ प्रापितेन चतुष्पाकुर्विर्दम्ब लम्बितेन बहुया-
चनलज्जाम् । अर्थिना यदधमर्जति दाता तन्न लुम्पति विल-
म्ब्य ददानः ॥ १९ ॥ यत्प्रदेयमुपनीय वदान्यैर्दीयते
सलिलमर्थिजनानाम् । याचनोक्तिविफलत्वविशङ्कात्रासमूर्च्छन-
चिकित्सितमेतत् ॥ २० ॥ अर्थिने न तृणवद्धनमात्रं किंतु
जीवनमपि प्रतिपाद्यम् । एवमाह कुशवज्जलदायी द्रव्यदान-
विधिरुक्तिविदग्धः ॥ २१ ॥ पङ्कसगरविगर्हितमर्हं न
श्रियः कमलमाश्रयणाय । अर्थिपाणिकमलं विमलं तद्वास-
वेश्म विदधीत सुधीस्तत् ॥ २२ ॥ दानपात्रमधमर्णमिहै-
कग्राहिं कोटिगुणितं दिवि दायि । साधुरेति सुकृतैर्यदि
कर्तुं पारलौकिककुसीदमसीदत् ॥ २३ ॥ अर्थो विनैवार्थ-
नयोपसीदन्नाल्योऽपि धीरैरवधीरणीयः । मान्येन मन्ये

विधिना वितीर्णः स प्रीतिदायो बहुमन्तुमर्हः ॥ २४ ॥
दानेन भूतानि वशीभवन्ति दानेन वैराग्यं यान्ति नाशम् ।
परोऽपि बन्धुत्वमुपैति दानैर्दानं हि सर्वव्यसनानि हन्ति
॥ २५ ॥ तुरगशतसहस्रं गोगजानां च लक्षं कनकरजत-
पात्रं मेदिनी सागरान्ताम् । विमलकुलवधूनां कोटिकन्याश्च
दद्यान्नहि नहि सममेतैरन्नदानं प्रधानम् ॥ २६ ॥ कामं
वाचः कतिचिदफलाः सन्तु लोके कवीनां सन्त्येवान्या मधु-
रिपुकथाः संस्तवात्कामदोग्ध्यः । वित्तं कामं भवतु विफलं
दत्तमश्रोत्रियेभ्यः पात्रे दत्तैर्भवति हि धनैर्धन्यता भूरिदातुः
॥ २७ ॥ देयं भो ह्यधने धनं सुकृतिभिर्नो सचितं सर्वदा
श्रीकर्णस्य बलेन विक्रमपतेरद्यापि कीर्तिः स्थिता । आश्चर्यं मधु-
दानभोगरहितं नष्टं चिरात्सचितं निर्वेदादिति पाणिपादयुगलं
घर्षन्त्यहो मक्षिकाः ॥ २८ ॥

लोभनिन्दा

लोभः प्रतिष्ठा पापस्य प्रसूतिर्लोभ एव च । द्वेषक्रोधादि-
जनको लोभः पापस्य कारणम् ॥ १ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभ-
वति लोभात्कामः प्रजायते । लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः
पापस्य कारणम् ॥ २ ॥ लोभात्क्रोधः प्रभवति क्रोधाद्गोहः
प्रवर्तते । द्रोहेण नरकं याति शास्त्रज्ञोऽपि विचक्षणः
॥ ३ ॥ मातरं पितरं पुत्रं भ्रातरं वा सुहृत्तमम् । लोभाविष्टो
नरो हन्ति स्वामिनं वा सहोदरम् ॥ ४ ॥ लोभेन
बुद्धिश्चलति लोभो जनयते तृषाम् । तृषार्तो दुःखमाप्नोति
परत्रेह च मानवः ॥ ५ ॥ लोभाविष्टो नरो वित्तं वीक्षते न
स चापदम् । दुग्धं पश्यति मार्जारो न तथा लगुडाहतिम्
॥ ६ ॥ प्रायेण धनिनामेव धनलोभो निरन्तरम् । पश्य
कोटिद्वयोपेतं लक्ष्म्यां प्रणतं धनुः ॥ ७ ॥ लोभः सदा
विचिन्त्यो लुब्धेभ्यः सर्वतो भयं दृष्टम् । कार्याकार्यविचारो
लोभविमूढस्य नास्त्येव ॥ ८ ॥ सत्यप्रज्ञमतपोभिः सत्यधनैः
शास्त्रवेदिभिर्विजितः । लोभोऽर्वटः प्रविष्टः कुटिलं हृदयं
किराटीनाम् ॥ ९ ॥ ज्ञेहोपपन्न इति पूर्णदशाविशेषशाली
स्वमात्मनि वसुप्रकरं निधाय । लब्धोदये तमसि गृह्णति
पद्मबन्धौ दीपा भवन्ति कलुषा बलवान्निह लोभः ॥ १० ॥
यद्गुणैर्मण्डवीमटन्ति विकटं कामन्ति देशान्तरं गाहन्ते
गहनं समुद्रमथनक्लेशं कृषिं कुर्वते । सेवन्ते कृपणं पतिं
गदघटासघट्टदुःसचरं सर्पन्ति प्रधनं धनान्वितधियस्तल्लोभ-
विस्फूर्जितम् ॥ ११ ॥

१ अनेकोपभोग्या २ नाश इत्यर्थः ३ वृणक्तकपटपुरुषाकार
सत्परक्षणार्थमुच्चप्रदेशे शृगालादिभयहेतुस्तृणादिघटितं पुरुषं स्थाप्यत
इति प्रसिद्धम् ४ ऐश्वर्यं ५ भ्रमरीणाम् ६ हास्यत्वम्

१ तिष्ठतीति शेष २ धनुषं प्रान्तभागद्वयम्, हृदयगुहायामित्यर्थः
३ लक्ष लक्ष्यम्, पक्षे, लक्षसंख्या ४ गर्तम् ५ किराटो वणिग्जाति-
विशेषः ६ गहनम् ७ अरण्यम् ८ युद्धम् ९ विलासः

उदारग्रंथा

शतेषु जायते शूर सहस्रेषु च पण्डितः । वक्ता दश-
सहस्रेषु दाता भवति वा न वा ॥ १ ॥ अदाता पुरुषस्त्यागी
धन सत्यज्य गच्छति । दातारं कृपण मन्ये मृतोऽप्यर्थे न
सुञ्चति ॥ २ ॥ रक्षन्ति कृपणा पाणौ द्रव्यं कृष्यमिवा-
त्मनः । तदेव सन्तः सततमुत्सृजन्ति यथा मलम् ॥ ३ ॥
याचितो यः ग्रह्येत दत्त्वा च प्रीतिमान्भवेत् । त दृष्ट्वाप्य-
थवा श्रुत्वा नर स्वर्गमवाप्नुयात् ॥ ४ ॥ आकारमात्रविज्ञान-
सपादितमनोरथा । ते धन्या ये न शृण्वन्ति दीनाः प्रण-
यिना गिर ॥ ५ ॥ कर्णलङ्घिगुणोत्कर्षस्त्यागिनो धन्वि-
नस्तथा । निष्फलान्न विमुञ्चन्ति मार्गणान्समुखे स्थितान्
॥ ६ ॥ देहि देहीति जल्पन्ति त्यागिनोऽप्यर्थिनोऽपि च ।
आलोकयन्ति रमसादस्ति नास्तीति न क्वचित् ॥ ७ ॥
युध्यन्ते पक्षिपशवः पठन्ति शुकसारिका । दातु शक्नोति
यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ८ ॥ अयं निजैः परो
वेति गणना लघुचेतसाम् । उदारचरितानां तु वसुधैव
कुटुम्बकम् ॥ ९ ॥ लक्ष्मीपयोधरोत्सङ्गकुङ्कुमारुणितो
हरेः । धन्यो बलिः स येनास्य भिक्षापात्रीकृतः करः ॥ १० ॥
कर्णस्त्वचः शिबिर्मांस जीव जीमूतवाहनः । ददौ दधीचि-
रस्थीनि नास्त्यदेयं महात्मनाम् ॥ ११ ॥ दाता नीचोऽपि
सेव्यः स्यान्निष्फलो न महानपि । जलार्थी वारिधिं त्यक्त्वा
पश्य कूपं निषेवते ॥ १२ ॥ पुंसासुन्नतचित्तानां सुखा-
वहमिदं द्वयम् । सर्वसङ्गनिवृत्तिर्वा विभूतिर्वा सुविस्तरा
॥ १३ ॥ जरामरणदौर्गत्यव्याधयस्तावदासताम् । जन्मैव
किं न वीरस्य भूयो भूयस्त्रपाकरम् ॥ १४ ॥ अपि
नाम रा दृश्येत पुरुषातिशयो भुवि । गर्वोर्च्छन्नमुखा येन
धनिनो नावलोकिताः ॥ १५ ॥ पृथ्वी पृथ्वीगुणा मान्याः
सन्ति भूया विवेकिनः । पराभवापदं याति कस्मादुन्नत-
बुद्धयः ॥ १६ ॥ परिपूर्णगुणभोगगरिमोद्गार एव सः ।
त्रिजगत्स्पृहणीयेऽस्मिन्न रुचिर्द्रविणेऽपि यत् ॥ १७ ॥
त्यागो गुणो वित्तवता वित्तं त्यागवता गुणः । परस्परवि-
युक्तौ तु वित्तत्यागौ विडम्बना ॥ १८ ॥ नृणां धुरि स
एवैको यः कश्चित्त्यागपाणिना । निर्मार्ष्टि प्रार्थनापासुधूसर
सुखमर्थिनाम् ॥ १९ ॥ बुद्धिर्या सत्त्वरहिता स्त्रीत्वं तत्केवल
मतम् । सत्त्वं चानयसपन्नं तत्पशुत्वं न पौरुषम् ॥ २० ॥
अत्यद्भुतमिमं मन्ये स्वभावममनस्विनः । यदुपक्रियमाणोऽपि
प्रीयते न विलीयते ॥ २१ ॥ सैव परं न विनश्यति

१ मांसम् २ बाणान्, पक्षे, - याचकान् ३ स्वकीय ४ एतन्ना-
मको राजा ५ नृपश्रेष्ठः ६ सुतीक्ष्णः ७ समुद्रम् ८ स्त्रीतवदनाः

तनुरपि या श्रीर्निवेशिता सत्सु । अवशिष्यते हिमाशोः सैव
कला या स्थिता शंभौ ॥ २२ ॥ कियती पञ्चसहस्री कियती
लक्षापि कोटिरपि कियती । औदार्योन्नतमनसा रत्न-
वती वसुमती कियती ॥ २३ ॥ प्रत्युपकुर्वत्पूर्वं कृतोपकार-
मपि लज्जयति चेतः । यस्तु विहितोपकारादुपकारः
सोऽधिको मृत्यो ॥ २४ ॥ जीवञ्जीवयति हि यो ज्ञातिजनं
परिजनं च सुहृदश्च । तस्य सफला गृहश्रीर्धिगनुपजीव्यां
धनसमृद्धिम् ॥ २५ ॥ यच्छञ्जलमपि जलदो बल्लभतामेति
सर्वलोकस्य । नित्यं प्रसारितकरः सवितापि भवत्यचक्षुष्यः
॥ २६ ॥ नाप्तं यत्केनचिदपि मनोरथा अपि यतो निव-
र्तन्ते । तद्यदि न लभ्यतेऽन्यन्मनस्विनः किमभिमानफलम्
॥ २७ ॥ घटनं विघटनमथवा कार्याणां भवति विधि-
नियोगेन । उचितेऽनुचिते कर्मणि वृत्तिनिवृत्तिः समादत्ते
॥ २८ ॥ कल्पस्थायि न जीवितमैश्वर्यं नाप्यते च यद-
भिमतम् । लोकस्तथाप्यकार्यं कुरुते कार्यं किमुद्दिश्य
॥ २९ ॥ धनबाहुल्यमहेतुः कोऽपि निसर्गेण मुक्तकरः ।
प्रावृषि कस्याम्बुमुचः सपत्तिं किमधिकाम्बुनिधेः ॥ ३० ॥
द्रविणार्जनजः परिश्रमः फलितोऽप्यस्य जनस्य नीरसः ।
द्रविणार्जनमात्मतुष्टये परमावर्जयितुं गुणार्जनम् ॥ ३१ ॥
नाक्षराणि पठता किमपाठि पाठितोऽपि किमु विस्मृत एव ।
इत्थमर्थिजनसशयदोलाखेलना खलु चकार नकारः ॥ ३२ ॥
यः प्रशंसति नरो नरमन्य देवतासु वरदासु सतीषु । मुग्ध-
धीर्धनलवस्प्रहयालुस्त नृशसमहमाद्यमवैमि ॥ ३३ ॥
यथा शरीरं किल जीवितेन विनाकृतं काष्ठमिवावभाति ।
तथैव तज्जीवितमप्यवैमि लोकोत्तरेण स्फुरितेन शून्यम्
॥ ३४ ॥ जातश्च नाम न विनश्यति चेत्युक्तमुत्पाद
एव नियमेन विनाशहेतुः । तुल्ये च नाम मरणव्यसनो-
पतापे मृत्युर्वरं परहितावहिताशयस्य ॥ ३५ ॥ उत्पादिता
स्वयमियं यदि तत्तन्ज्वा तातेन वा यदि तदा भगिनी
खलु श्रीः । यद्यन्यसगमवती च तदा परस्त्री तत्त्यागबद्ध-
मनसः सुधियो भवन्ति ॥ ३६ ॥ त्वयि सति शिवदातृ-
स्वर्देभ्यर्थितानामितरमनुमन्तो दर्शयन्तोऽर्थिसुद्राम् । चैरम-
चरणपातैर्दुर्ग्रहं दोग्धुकामा कैरभमनुसरामः कामधेनौ
स्थितायाम् ॥ ३७ ॥ इयत्यप्येतस्मिन्निरवधिमहत्पद्विनि
गुणास्त एवामी द्वित्रा जरठजरठा याति गणनाम् ।
अहो ग्राम्यो लोकः स न परममीभिः कृतधृतिः सय-
स्त्वो यावत्कलयति समग्रं तृणमिदम् ॥ ३८ ॥ स्वचित्त-
परिचिन्तयैव परितापमात्मन्यमी न बिभ्रति मनस्विनो

१ अल्पा २ याचितानाम् ३ पाश्चात्यचरणपातै ४ उद्ग्रम्.

यदमुना न तावत्क्षतिः । अहर्निशमिहैव ये परमनोनुवृत्त्या पुनर्वहन्ति विजिगीषुता किमिव तेऽनुकम्पास्पदम् ॥ ३९ ॥ भुज्यन्ते खगृहस्थिता इव सुखं यस्मार्थिभिः सपदः पद्वी यस्य मतिस्तमः प्रहृतये द्वावेव तौ प्राणितः । यस्त्वात्मभरि-रुन्नतेऽपि विभवे हीनश्च विद्वत्तया तस्यालेख्यमणेरिवा-कृतिधृतः सत्ताप्यसत्ता ननु ॥ ४० ॥ आधाराय धरावका-शविधयेऽप्याकाशमालोकने भास्वानात्ममहत्त्वसाधनविधा-वन्ये गुणाः केचन । इत्यस्मिन्नुपकारकारिणि सदा वर्गे पर दुस्त्यजे दैन्यप्रीडकलङ्कमुज्झतु कथं चेतो महाचेतसाम् ॥ ४१ ॥ नित्यं या गुरुभृत्यबन्धुसुजनैर्न स्वेच्छया भुज्यते पश्यन्ति स्पृहालवो न रिपवो या विक्रमासादिताम् । यस्याः साधुपरिक्षयेण सुहृदा नाशेन वा सभवो नो सप-द्विपदेव सा गुणवता प्रीतिस्तया कीदृशी ॥ ४२ ॥ न्याय्य मार्गमनुज्झतः सुकृतिनो दैवाद्भवन्त्यापदो यास्ताः सन्तु बलेरिवादिपुरुषाद्योर्वी स्वयं यच्छतः । शक्रस्येव जुग-प्सितैः सुबहुभिर्निन्दैर्भृशं कर्मभिर्देवानामुपरि प्रभुत्वमपि मे मा भूत्रपाकारणम् ॥ ४३ ॥ रुद्रोऽर्द्रिं जलधि हरिर्दि-विषदो दूर विहायः श्रिता भोगीन्द्राः प्रबला अपि प्रथमतः पातालमूले स्थिताः । लीनाः पद्मवने सरोजनिलया मन्येऽर्थिसार्थाद्विद्या दीनोद्धारपरायणाः कलियुगे सत्पूरुषाः केवलम् ॥ ४४ ॥

कृपणनिन्दा

कृपणेन समो दाता न भूतो न भविष्यति । अस्पृशन्नेव वित्तानि यः परेभ्यः प्रयच्छति ॥ १ ॥ यद्वर्ज्यते परिक्षेपै-रर्जितं यन्न भुज्यते । विभज्यते यदन्तेऽन्यैः कस्यचिन्मास्तु तद्धनम् ॥ २ ॥ यत्करोत्यैरतिं क्लेशं तृष्णा मोहं प्रजाग-रम् । न तद्धनं कंदर्याणां हृदये व्यधिरेव सः ॥ ३ ॥ मृत्युः शरीरगोप्तारं धनरक्षं बसुंधरा । दुश्चारिणी च हसति स्वपति पुत्रवत्सलम् ॥ ४ ॥ त्यागभोगविहीनेन धनेन धनिनो यदि । भवामः किं न तेनैव धनेन धनिनो वयम् ॥ ५ ॥ दानोपभोगरहिता दिवसा यस्य यान्ति वै । स लोहकार-भस्त्रेव त्रसन्नपि न जीवति ॥ ६ ॥ अनुधैरर्थलाभाय पण्य-स्त्रीभिरिव स्वयम् । आत्मा संस्कृत्य सस्कृत्य परोपकरणीकृतः ॥ ७ ॥ कृपणेन शवेनेव मृतेनापि न दीयते । मासं वर्धयता तेन कौकसोपकृतिः कृता ॥ ८ ॥ बोधयन्ति न याचन्ते

भिक्षाद्वारा गृहे गृहे । दीयता दीयता नित्यमदातुः फल-मीदृशम् ॥ ९ ॥ द्वारं द्वारं रटन्तीह भिक्षुकाः पात्रपाणयः । दर्शयन्त्येव लोकानामदातुः फलमीदृशम् ॥ १० ॥ न दातुं नोपभोक्तुं च शक्नोति कृपणः श्रियम् । किं तु स्पृशति हस्तेन नपुंसक इव स्त्रियम् ॥ ११ ॥ किंशुके किं शुक्रः कुर्यात्कलितेऽपि बुभुक्षितः । अदातरि समृद्धेऽपि किं कुर्यु-रुपजीविनः ॥ १२ ॥ वरं विभवहीनेन प्राणैः संतर्पितो-ऽनलः । नोपचारपरिभ्रष्टः कृपणः प्रार्थितो जनः ॥ १३ ॥ उदारचरितस्त्यागी याचितः कृपणोऽधिकः । एको धनं ततः प्राणानन्यः प्राणास्ततो धनम् ॥ १४ ॥ नोपभोक्तुमपि क्लीबो जानात्युपचिता श्रियम् । ग्राम्यो विरागयत्येव रम-यन्नपि कामिनीम् ॥ १५ ॥ कृपणः स्वधूसङ्गं न करोति भयादिह । भविता यदि मे पुत्रः स मे वित्तं हरेदिति ॥ १६ ॥ यदधोऽधः क्षितौ वित्तं निचैखान मितपचः । तर्द्धोनिरय गन्तुं चक्रे पन्थानमप्रतः ॥ १७ ॥ निजसौख्यं निरुन्धानो यो धनार्जनमिच्छति । परार्थं भारवाहीव क्लेश-स्यैव हि भाजनम् ॥ १८ ॥ असभोगेन सामान्यं कृपणस्य धनं परैः । असेदमिति संबन्धो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १९ ॥ सति द्राक्षाफले क्षीरे मृदामाखादनं मुदे । अहो मातुरियं रीतिः कृपणे गर्भवर्तिनि ॥ २० ॥ अदातु-र्मानसं कापि न स्पृशन्ति कवेर्गिरः । दोषायैवातिवृद्धस्य विलासास्तरुणीकृताः ॥ २१ ॥ शरणं किं प्रपन्नानि विषव-न्मारयन्ति किम् । न त्यज्यन्ते न भुज्यन्ते कृपणेन धनानि यत् ॥ २२ ॥ धनं यदिह मे दत्से विधे मा देहि कर्हिचित् । औदार्यं धनिनो देहि यन्मदीये हृदि स्थितम् ॥ २३ ॥ वीणेव श्रोत्रहीनस्य लोलाक्षीव विचैक्षुषः । व्यसोः कुसु-ममालेव श्रीः कदर्यस्य निष्फला ॥ २४ ॥ लुब्धो न विसृजत्यर्थं नरो दारिद्र्यशङ्कया । दातापि विसृजत्यर्थं तथैव ननु शङ्कया ॥ २५ ॥ या विपत्तिर्धनापाये नदा भोगिवदान्ययोः । प्रज्ञापकर्षात्प्रागेव प्राप्ता हि कृपणेन सा ॥ २६ ॥ गृहमध्य-निखातेन धनेन रमते यदि । स तु तेनानुसारेण रमते किं न मेरुणा ॥ २७ ॥ अतिसचयकर्तृणा वित्तमन्यस्य कारणात् । अन्यैः सचीयते यत्नादन्यैश्च मधु पीयते ॥ २८ ॥ विड-म्बनैव पुंसि श्रीः परप्रणयपासुले । कान्तिं कामिह कुर्वीत कुणौ कटककल्पना ॥ २९ ॥ कृत्वोपकारं यस्तस्माद्वाञ्छति प्रत्युपक्रियाम् । दीनस्तृष्णाविधेयत्वाद्वा न्तमप्युपलेढि सः ॥ ३० ॥ दैववशादुत्पन्ने सति विभवे यस्य नास्ति भोगेच्छा ।

१ संपाद्यते २ अवसाने ३ अस्वस्थत्वम् ४ विचाराशक्तिः
५ कृपणानाम् ६ पीडितः ७ कस्य का उपकृतिरुपकारः कृता, अपि
तु न कस्यापि कापीत्यर्थः, पक्षे, -काकस्य पक्षिण

१ भिक्षुका इति शेषः २ त्यजतीति शेषः ३ आरोपयामास
४ नरकम् ५ चञ्चलाक्षी मृगानयनेति यावत् ६ अन्धस्य
७ प्राणरहितस्य, प्रेतस्येति यावत् ८ दारिद्र्यशङ्कयैव

न च परलोकसमीहा स भवति धनपालको मूर्खः ॥ ३१ ॥
 उपभोगकातराणां पुरुषाणामर्थसंचयपराणाम् । केन्यामणिरिव
 सद्ने तिष्ठत्यर्थं परस्यार्थं ॥ ३२ ॥ यदि भवति धनेन
 धनी^३ क्षितितलनिहितेन भोगरहितेन । तस्माद्वयमपि ध-
 निनस्तिष्ठति न. काञ्चनो मेरुः ॥ ३३ ॥ नन्दनरेन्द्रविणैर्दुष्कृ-
 तमिव किमपि विहितमतिघोरम् । वसुधातलोष्मपाको विर-
 मति नाद्यापि यत्तेभ्यः ॥ ३४ ॥ ईदतरनिबद्धमुष्टेः कोशै-
 निषण्णस्य सहजमलिनस्य । कृपणस्य कृपाणस्य च केव-
 लमाकारतो भेदः ॥ ३५ ॥ कृपणसमृद्धीनामपि भोक्ताः
 सन्ति केचिदतिनिपुणाः । जलसंपदोऽम्बुराशेर्यान्ति वश
 सर्वदेव वेडवाग्ने ॥ ३६ ॥ प्राप्तानपि न लभन्ते भोगान्भोक्तुं
 स्वकर्मभिः कृपणाः । मुखैर्पाकः किल भवति द्राक्षापाके
^१बलिभुजा हि ॥ ३७ ॥ अतिसाहसमतिदुष्करमत्याश्चर्यं च
 दानमर्थानाम् । योऽपि ददाति शरीरं न ददाति स वित्त-
 लेशमपि ॥ ३८ ॥ केऽपि स्वभावलुब्धास्तीव्रतरा यातना-
 मपि सहन्ते । न तु सत्यजन्ति वित्तं मात्सर्यमिवाधमाः
 सततम् ॥ ३९ ॥ और्वा इवातिलुब्धा भवन्ति धनलवण-
 वारिबहुतृष्णाः । तृणलवमिव निजदेहं त्यजन्ति लेशं न
 वित्तस्य ॥ ४० ॥^२अर्थिनि कवयति कवयति पठति च
 पठति स्तवोद्यते स्तौति । पश्चाद्यामीत्युक्ते कृपणः प्रणेतो-
 ऽञ्जलिं कुरुते ॥ ४१ ॥ दानं भोगं च विना धनसत्तामात्र-
 केण चेद्वनिनः । वयमपि किमिति न धनिनस्तिष्ठति नः
 काञ्चनो मेरुः ॥ ४२ ॥ धनिनोऽप्यदानभोगा गण्यन्ते
 धुरि महादरिद्राणाम् । हन्ति न यतः पिपासामतः समु-
 द्रोऽपि मरुरिव ॥ ४३ ॥ अभ्युपयुक्ताः सद्भिर्गतागतै-
 रहरहः सुनिर्विण्णाः । कृपणजनसंनिकर्षं सप्राप्त्यार्थाः
 स्वपन्तीव ॥ ४४ ॥ ते मूर्खतरा लोके येषां धनमस्ति
 नास्ति च त्यागः । केवलमर्जनरक्षणवियोगदुःखान्यनुभवन्ति
 ॥ ४५ ॥ याचमानजनमानसवृत्तेः पूरणाय बत जन्म न
 यस्य । तेन भूमिरतिभारवतीयं न दुर्मैर्न गिरिभिर्न समुद्रैः
 ॥ ४६ ॥ मा धनानि कृपण. खलु जीवस्तृष्णयार्पयतु जातु
 परस्मै । तत्र नैव कुरुते मम चित्र यत्तु नार्पयति तानि

१ इच्छा. २ उत्तमकन्या ३ भूयन्तर्गतेन ४ उपभोगहीनेन
 ५ नवनवति कोटिमिता. कनकदीनारा. पादलिपुत्रमहीपतिना नन्देन
 भूमौ निहिता अद्यापि तिष्ठन्तीति प्रसिद्धिः. ६ ईदतरमतिनिविडं
 निवद्म मुष्टिर्वेन; पक्षे, ईदतरं निबद्धा मुष्टि. त्सर्यस्य.
 ७ कोशागारे निषण्णस्य स्थितस्य, पक्षे, कोशे खड्गपिधाने
 स्थितस्य ८ स्वभावमलिनस्य. मलिनवेषत्वात्, पक्षे, कृष्णवर्णत्वात्
 ९ आकारत आकृत्या भेदः; पक्षे, कृपणशब्देऽकारो वर्तते कृपाण-
 शब्द आकारो वर्तते एतावतैव भेदो भिन्नत्वम्, कृपाण. खड्ग
 १० समुद्रस्य ११ वाडवाग्ने. १२ मुखरोग १३ काकानाम्
 १४ याचके १५ कविता करोति. १६ नम्र.

मृतोऽपि ॥ ४७ ॥ लोक एष परलोकमुपेता हा विधाय निधने
 धनमेकः । इत्यसुं खलु तदस्य निनीपत्यर्थिबन्धुरदय-
 इयचित्त. ॥ ४८ ॥ सचित क्रतुषु नोपयुज्यते याचितं
 गुणवते न दीयते । तत्कदर्यपरिरक्षित धन चौरपार्थिव-
 गृहेषु गच्छति ॥ ४९ ॥ वरममी तरवो वनगोचरा
 शकुनिसार्थविलुप्तफलश्रियः । न तु धनाब्जगृहाः कृपणाः
 फणानिहितरत्नभुजगमवृत्तयः ॥ ५० ॥ न निर्यियासन्ति
 कदर्यहस्ताद्वनानि पासोरिव तैललेशाः । दैवात्कदाचिद्विनि-
 योक्तुरेव निर्गन्तुमिच्छन्त्यसुभिः सहैव ॥ ५१ ॥ सुसवृत्तैर्जी-
 वितवत्सुरक्षितैर्निजेऽपि देहे कृतयन्नणस्य च । तवानुमार्गं
 व्रजतो भवान्तरे शठैर्धनैः पञ्चनदी न पूरिता ॥ ५२ ॥ अहो
 धनानां महती विदग्धता सुखोषितानां कृपणस्य वेश्मनि ।
 व्रजन्ति न त्यागदशा न भोग्यता परा च काचित्प्रथयन्ति
 निर्वृतिम् ॥ ५३ ॥ फलं स्वेच्छालभ्यं प्रतिवनमैखेदं^३ क्षिति-
 रुहा पय. स्थाने स्थाने शिशिरमधुर पुण्यसरिताम् । मृदुस्पर्शा
 शय्या सुललितलतापल्लवमयी सहन्ते सताप तदपि
 धनिना द्वारि कृपणाः ॥ ५४ ॥ यदेते साधूनामुपरि वि-
 मुखाः सन्ति धनिनो न चैषावज्ञैषामपि तु निजवित्तव्यय-
 भयम् । अतः खेदो नास्तिपरममनुकम्पैव भवति स्वमासत्र-
 स्तेभ्यः क इह हरिणेभ्यः परिभवः ॥ ५५ ॥ न शान्तान्त-
 स्तृष्णा धनलवणवारिव्यतिकरैः क्षतच्छायः कायश्चिरवि-
 सरूक्षाशनतया । अनिद्रा मन्दाभिर्नृपसलिलचौरानल-
 भयात्कदर्याणां कष्टं स्फुटमधनकष्टादपि परम् ॥ ५६ ॥
 जहाति सहसाननं झटिति पृच्छति स्वागतं नमस्यति
 कृताञ्जलिः श्रुतिमनोहर भाषते । ददाति कुसुमं फलं शिथि-
 ल्यत्यभीष्टा क्रियामहो न परिचीयते कृपणवस्त्रनाचातुरी
 ॥ ५७ ॥ ईयश्चणकचर्वणं फणिकणामणेः कर्षणं करेण
 गिरितोलनं जलनिधेः पदा लङ्घनम् । प्रसुप्तहरिबोधनं
 निशितखड्गसंस्पर्शनं कदाचिदखिलं भवेन्न च शठाद्वनसार्ज-
 नम् ॥ ५८ ॥ एकैकातिशयालवः परगुणज्ञानैकवैज्ञानिकाः
 सन्त्येते धनिकाः कलासु सकलास्वाचार्यचर्याचणाः ।
 अध्येते सुमनोगिरा निशमनाद्विभ्यत्यहो श्लाघया धूते
 मूर्धनि कुण्डले केषणतः क्षीणे भवेतामिति ॥ ५९ ॥
 प्रीतिं न प्रकटीकरोति सुहृदि द्रव्यव्ययाशङ्कया भीतः
 प्रत्युपकारकारणभयाच्चाकृष्यते सेवया । मिथ्या जल्पति
 वित्तमार्गणभयात्स्तुत्यापि न प्रीयते कीनाशो विमवव्ययव्य-
 तिकरत्रस्तः कथं प्राणिनि ॥ ६० ॥ मत्वा सार गुणानां

१ उद्यत्कर्णं चित्त यस्य. २ कुशरहितम् ३ वृक्षाणाम्.
 ४ सत्वरम् ५ कर्णमधुरम् ६ लोहम् ७ निद्रितासिंहोत्थापनम्.
 ८ तीक्ष्ण ९ वर्षणत.

शिरसि यदि शशी स्थापितो दैवयोगादीशेन क्षीणबिम्बः ।
सकलमुपचय किं न नीतः क्षणेन । मिथ्यैव ख्यापयन्तो
गुणिनि सरलता लोकभक्त्यर्थमुच्चैराढ्याः कुर्वन्ति वित्त-
व्ययचकितधियो मानमर्थेन शून्यम् ॥ ६१ ॥

याचकनिन्दा

वेपथुर्मलिन वक्र दीना वाग्गद्गदः स्वरः । मरणे यानि
चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ १ ॥ विद्यावतः कुली-
नस्य धनं याचितुमिच्छत । कण्ठे पारावतसेव वाक्करोति
गतागतम् ॥ २ ॥ दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य प्रसारितकरस्य च ।
तेजस्तेजस्विनोऽर्कस्य हीयतेऽन्यस्य का कथा ॥ ३ ॥
साधुरेवार्थिभिर्न्याय्यः क्षीणवित्तोऽपि सर्वदा । शुष्कोऽपि
हि नदीमार्गः खन्यते सलिलार्थिभिः ॥ ४ ॥ तृणादपि
लघुर्त्तूलस्तूलादपि च याचकः । वायुना किं न नीतोऽसौ
मामयं प्रार्थयेदिति ॥ ५ ॥ देहीति वचनं श्रुत्वा देहस्थाः
पञ्च देवताः । मुखाभिर्गन्तव्यं गच्छन्ति श्रीह्रीधौघृतिकीर्तयः
॥ ६ ॥ नवीनदीनभावस्य याचकस्यातिमानिनः । वचो-
जीवितयोरसीत्पुंरोनिःसरणे रणः ॥ ७ ॥ अदृष्टमुखभङ्गस्य
युक्तमन्धस्य याचितुम् । अहो वत महत्कष्टं चक्षुष्मानपि
याचते ॥ ८ ॥ गतेर्भङ्गः खरो हीनो गात्रे खेदो महद्भयम् ।
मरणे यानि चिह्नानि तानि चिह्नानि याचके ॥ ९ ॥ दारिद्र्या-
नलसतापः शान्तः सतोषवारिणा । याचकाशाविघातान्तर्दाहः
केनोपशम्यति ॥ १० ॥ दरिद्रस्य परा मूर्तिस्तृष्णा न
द्रविणालपता । जर्जरवधनः शमुस्तथापि परमेश्वरः ॥ ११ ॥
वदनाच्च बहिर्यान्ति प्राणा याच्नाक्षरैः सह । ददामीत्यक्षरै-
र्दातुः पुनः कर्णाद्विशन्ति हि ॥ १२ ॥ देहीति वक्तुका-
मस्य यद्बुद्धसुपजायते । दाता चेत्तद्विजानीयाद्द्यात्स्वपिशि-
तान्यपि ॥ १३ ॥ काक आह्वयते काकान् याचको न तु
याचकान् । काक-याचकयोर्मध्ये वर काको न याचकः ॥ १४ ॥
तीक्ष्णधारेण खड्गेन वर जिह्वा द्विधाकृता । न तु मान
परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥ १५ ॥ पुरतः प्रेरय-
त्याशा लज्जा पृष्ठवलम्बिनी । ततो लज्जाशयोर्मध्ये दोला-
यत्यर्थिना मनः ॥ १६ ॥ कर्णान्तरसार्थं रविणा दक्षिणाशा-
वलम्बिना । न केवलमनेनात्मा दिवसोऽपि लघूकृतः ॥ १७ ॥
एकेन तिष्ठताऽधस्तादन्येनोपरि तिष्ठता । दातु-याचक-

१ कम्प २ मृतोऽपि दक्षिणस्या दिशि गच्छति, तस्य वा, पक्षे,-
दक्षिणाया आशा तथा प्रवृत्तस्य ३ प्रसारिता विस्तारिता करा
किरणा येन, पक्षे,-प्रसारित करो हस्तो येन ४ कार्पास ५ अहम-
हमिकया अग्रतो नि सरणे ६ वृद्धवृषभ एव धन यस्य स शिवस्तथापि
'परमेश्वर' इति कथ्यते ७ मासानि ८ किरणान्, पक्षे,-हस्तान्
९ दक्षिणदिक्, पक्षे,-दक्षिणाया आशा स्पृहा

योर्भेदः कराभ्यामेव सूचितः ॥ १८ ॥ हृदि लज्जोदरे वह्नि
स्वभावादधिरुच्छिख । तेन मे दग्धलज्जस्य पुनरागमन
नृप ॥ १९ ॥ सेवेव मानमखिल ज्योत्स्नेव तमो जरेव
लावण्यम् । हरिहरकथेव दुरित गुणशतमर्प्यार्थिता
हरति ॥ २० ॥ याचकवीरो धन्यः करदानग्राहकः स्वदा-
तृभ्यः । कुरुते पराङ्मुखः वा ह्यतिनम्रः वा हरत्यसौ
पुण्यम् ॥ २१ ॥ अनुसरति करिकपोलः अमरः श्रवणेन
ताड्यमानोऽपि । गणयति न तिरस्कारः दानान्धविलोचनो
नीचः ॥ २२ ॥ कतरत्पुंरहरः परुषं हालाहलकवलयाचना-
वचसोः । एकैव तव रसज्ञा तदुभयरसतारतम्यज्ञा ॥ २३ ॥
अग्रे लघिमा पश्चान्महतापि पिधीयते नहि महिम्ना । वामन
इति त्रिविक्रममभिदधति दशावतारविदः ॥ २४ ॥ ताव-
न्महता महती यावत्किमपि हि न याच्यते लोकम् । बलि-
मनुयाचनसमये श्रीपतिरपि वामनो जातः ॥ २५ ॥ गुरु-
तासुपयाति यन्मृतः पुरुषस्तद्विदितं मयाधुना । ननु लाघव-
हेतुरर्थिता न मृते तिष्ठति सा मनागपि ॥ २६ ॥ याचना
हि पुरुषस्य महत्त्वनाशयत्यखिलमेव तथा हि । सद्य एव
भगवानपि विष्णुर्वामनो भवति याचितुमिच्छन् ॥ २७ ॥
उत्तमर्णधनदानशङ्कया पावकोत्थशिखया हृदिस्थया । देव
दग्धवसना सरस्वती नास्यतो बहिरुपैति लज्जया ॥ २८ ॥
नीचतामनवलम्ब्य जनः को याचनादवचिनोति फलानि ।
हन्त वामनपदः प्रतिपेदे भिक्षुतामुपगतो जगदीशः ॥ २९ ॥
अन्यतो यदि निजोपचिकीर्षा मानहानिरिति भीतिरनीतिः ।
श्रीधरोऽपि हि बलेः श्रियमिच्छन्मानमातनुत वामन-
मेव ॥ ३० ॥ सतापिताना मधुरैर्वचोभिर्मिथ्योपचारैश्च
वशीकृतानाम् । आशावता श्रद्धयता च लोके किमर्थिना
वञ्चयितव्यमस्ति ॥ ३१ ॥ स्वार्थं धनानि धनिकात्प्रतिगृह्णतो
यदास्य भजेन्मलिनता किमिदं विचित्रम् । गृह्णन्परार्थमपि
वारिनिधेः पयोऽपि मेघोऽयमेति सकलोऽपि च कालिमा-
नम् ॥ ३२ ॥ जैनस्थाने भ्रान्तः केनकमृगतृष्णाकुलतया
वचो वैदेहीति प्रतिपदमुदश्रुप्रलपितम् । कृतालकाभर्तु-

१ चन्द्रकान्ति २ याचकत्वम् ३ कराद्वस्तादानस्य ग्राहकः,
पक्षे,-करो राजग्राह्यो दण्डस्तस्य दानं समर्पणं तद्ग्राहकः ४ हे
शिव ५ लक्ष्मीपतिरपि ६ हस्तः, पक्षे,-लघु ७ किञ्चिदपि
८ जनानां स्थानानि नगरपत्तनादीनि तेषु भ्रमणं कृतम्, पक्षे,-
जनस्थाने नासिकाख्यजनपदे परिभ्रमणं कृतम् ९ कनकद्रव्यमेव
मृगतृष्णा मरीचिका तथा; पक्षे,-कनकस्य मृगो मायारूपधारी
मारीचो राक्षसस्तस्य तृष्णा तथा १० वै इति पदच्छेदः देहीति
प्रलपितम्, पक्षे,-वैदेही जानकीति प्रलपितम् ११ कामर्तुः कुत्सित-
स्वामिनो वदनपरिपाटीषु घटना अलमत्यर्थं कृता, पक्षे,-लकाभर्तुः
रावणस्य वदनपरिपाट्यामिषुघटना बाणरचना कृता

वदनपरिपाटीषु घटना मयातं रामत्वं कुशलवसुता नत्व-
धिगता ॥ ३३ ॥ क गन्तासि भ्रात. कृतवसतयो यत्र
धनिन किमर्थं प्राणाना स्थितिमनुविधातुं कथमपि । धनै-
र्याञ्जालवैर्ननु परिभवोऽभ्यर्थनफलं निकारोऽप्ये पश्चाद्धन-
महह मोस्तद्धि निधनम् ॥ ३४ ॥ पङ्को वन्धस्त्वमसि न
गृहं यासि योऽर्थी परेषा वन्योऽन्ध त्वं धनमदवता नक्षसे
यन्मुखानि । श्लाघ्यो मूक त्वमपि कृपणं सौषि नार्थाशया
य स्तोतव्यस्त्वं बधिर न गिर य. खलाना शृणोषि ॥ ३५ ॥
भ्रातर्घातरशेषयाचकजेने वैरायसे सर्वदा यस्माद्विक्रमशा-
लिवाहनमहीभृन्मुञ्जभोजादय. । अत्यन्तं चिरजीविनो न
विहितास्ते विश्वजीवातवो मार्कण्डध्रुवल्लोमशप्रभृतय सृष्टा
प्रभूतायुष. ॥ ३६ ॥ उड्डीना गुणपत्रिण. सुखफलान्याग-
द्विकीर्णान्यत्र पर्यस्ता परितो यशस्तवकिताः सपल्लता-
पल्लवाः । प्रागेवाप्रसृतप्रमोदहरिणच्छाया कथान्तं गता दैन्यो
रण्यमतंगजेन महता भग्नेऽभिमानद्रुमे ॥ ३७ ॥ शूरा.
केऽपि पुरस्थिता रिपुनरश्रेणि सहन्ते सुखं वीरा. केचन
कामबाणसदृशा कान्तादृगन्ताहतिम् । केचित्कूरवाश्च पश्व-
वदानन्दन्तीचपेटान्मटा नैवार्थिप्रकर प्रसारितकरं कश्चिद्वि-
सोढुं क्षम. ॥ ३८ ॥ दौर्गत्येन समीरिता हृदयतः कण्ठ
समालम्बते कण्ठात्कष्टतर कथं कथमपि प्राप्नोति जिह्वाञ्चलम् ।
लज्जाकीलककीलितेव निबिडं तस्मान्न निर्यात्यहो वाचा
प्राणपरिक्षयेऽपि महता देहीति नास्तीति च ॥ ३९ ॥
वक्त्रादुद्वस मे हठादधिवस त्वं वाणि वक्त्र मनागीशाना
तदनु कुधा भजतु मा लक्ष्मीरिमानुज्झतु । पश्चात्तेषु पठत्सु
मा प्रति यशोगाथावलीस्तृष्णया वक्त्रं मय्यथ वक्तव्यत्यनु-
भवन्तेतेऽपि तद्यातनाम् ॥ ४० ॥ तावत्सर्वगुणालय.
पटुमति. साधु सता वल्लभः शूर. सचरितः कलङ्करहितो
मानी कृतज्ञ. कवि. । दक्षो धर्मरतः सुशीलगुणवास्तावत्प्र-
तिष्ठान्वितो यावान्नेष्टुरवज्रपातसदृश देहीति नो भाष-
ते ॥ ४१ ॥ आस्वाद्य स्वयमेव वच्मि महतीर्मर्मच्छिदो
वेदना मा भूक्तस्यचिदप्यय परिभवो याच्चेति ससारिण ।
पश्य भ्रातरियं हि यौवनजराधिकारकेलिस्थली मानम्लान-
मपी गुणव्यतिकरप्रागल्भ्यगर्वच्युति. ॥ ४२ ॥ प्राणाना
वत किं ब्रुवे कठिनता तैरेव साविष्कृता निष्कामन्ति कथ-
चिदेव हि न ये याच्नावचोभिः समम् । आत्मानं पुनरा-
क्षिपामि विदितस्थैर्योऽपि येषामहो मिथ्याशङ्किततद्वियोग-

विधुरो यत्प्रार्थये सर्वश. ॥ ४३ ॥ वासो बलकलमास्तरः
किसलयान्योर्कस्तरूणा तलं मूलानि क्षतये क्षुधा गिरि-
नदीतोय तृपाशान्तये । क्रीडा मुग्धमृगैर्वयासि सुहृदो नक्त
प्रदीप. शशी स्वाधीने विभवे तथापि कृपणा याचन्त इत्य-
द्भुतम् ॥ ४४ ॥ सन्ति स्वादुफला वनेषु तरव स्वच्छ
पथो नैर्क्षर वामो बलकलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लता-
वल्लरी । आलोकाय निशासु चन्द्रकिरणा. सख्य कुरङ्गैः सह
स्वाधीने विभवेऽप्यहो नरपति सेवन्त इत्यद्भुतम् ॥ ४५ ॥
निष्कन्दा किमु कन्दरोदरभुवः क्षीणास्तरूणा त्वच कि
शुष्काः सरित. स्फुरद्गिरिगुरुग्रावस्खलद्वीचयः । प्रत्युत्थान-
मितस्तत प्रतिदिन कुर्वद्भिरुद्वीविभिर्द्युतारार्पितदृष्टिभिः
क्षितिभुजा विद्वद्भिरप्यास्यते ॥ ४६ ॥ कामं जीर्णपलाश-
सहतिकृता कन्था वसानो वने कुर्यामम्बुभिरप्ययाचितसुखै.
प्राणानुबन्धस्थितिम् । साङ्गलानि सवेपित सचकित
सान्तर्निदावज्वर वक्तु न त्वहसुस्तहे सकृपण देहीति दीन
वच ॥ ४७ ॥ द्वारे द्वारेऽवरेषामविरलमटति द्वारपालै.
करालैर्दृष्टो योऽप्याहत. सन्नयति गणयति स्वापमानं तु नैव ।
क्षन्तुं शक्नोति नान्यं स्वसदृशमितरागारमप्याश्रयन्तं श्राम्य-
त्यात्मोदरार्थं कथमहह शुना नो समो याचक. स्यात् ॥ ४८ ॥

परोपकारप्रशंसा

परोपकारः कर्तव्य. प्राणैरपि धनैरपि । परोपकारज पुण्यं
न स्यात्कतुशतैरपि ॥ १ ॥ धनानि जीवितं चैव परार्थे
प्राज्ञ उत्सृजेत् । तन्निमित्तो वर त्यागो विनाशे नियते
सति ॥ २ ॥ रविचन्द्रौ घना वृक्षा नदी गावश्च सज्जना. ।
एते परोपकाराय युगे देवेन निर्मिता ॥ ३ ॥ तृणं चाह
वर मन्ये नरादनुपकारिण. । घासो भूत्वा पशून्पाति
भीरून्पाति रणाङ्गणे ॥ ४ ॥ परोपकृतिकैवल्ये तोलयित्वा
जनार्दनः । गुर्वीमुपकृति मत्वा ह्यवतारान्दर्शयहीत् ॥ ५ ॥
आत्मार्थं जीवलोकेऽस्मिन्को न जीवति मानव । पर
परोपकारार्थं यो जीवति स जीवति ॥ ६ ॥ परोपकार-
शून्यस्य विद्वानुष्यस्य जीवितम् । जीवन्तु पशवो येषा
चर्मप्युपकरिष्यति ॥ ७ ॥ रागिणि नलिने लक्ष्मी दिवसो
निदधाति दिनकरप्रभवाम् । अनपेक्षितगुणदोष परोपकारः
सता व्यसनम् ॥ ८ ॥ कृच्छ्रानुवृत्त्योऽपि हि परोपकार
त्यजन्ति न महान्त. । तृणमात्रजीवना अपि करिणो दान-

१ कुशल च वसु च द्रव्य तद्भावो न सपादित, पक्षे-कुशलवो
सुतौ यस्या. सा वैदेही न प्राप्ता २ तिरस्कार ३ गुणा एव पक्षिण
४ समीपे. ५ दैन्यमेवारण्यमतंगज ६ कान्ताकटाक्षवेषम् ७ सिद्धान्

१ गृहम् २ विकाराल ३ भीतान् ४ परोपकार ५ मोक्ष-
६ उभयोरतुलनां कृत्वा ७ श्रेष्ठम् ८ मत्स्यादीन् ९ जग्राह

द्रवार्द्रकरा ॥ ९ ॥ परोपकाराय फलन्ति वृक्षा परोप-
काराय वहन्ति नद्यः । परोपकाराय दुहन्ति गावः परोप-
कारार्थमिदं शरीरम् ॥ १० ॥ भवन्ति नम्रास्तरव फलोद्ग-
मैर्नवाम्बुभिर्भूरिविलम्बिनो घनाः । अनुद्धता सत्पुरुषः सम्-
द्विभि स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् ॥ ११ ॥ श्रोत्रं
श्रुतेनैव न कुण्डलेन दानेन पाणिर्न तु कङ्कणेन । विभाति
काय खलु सज्जनानां परोपकारेण न चन्दनेन ॥ १२ ॥
पद्माकर दिनकरो विकचं करोति चन्द्रो विकासयति कैरव-
चक्रवालम् । नाभ्यर्थितो जलधरोऽपि जलं ददाति सन्तः
स्वयं परहितेषु कृताभियोगाः ॥ १३ ॥ दातुः परोप-
कृतिनिर्भरचित्तवृत्तेरासन्नदूरगणना नहि संश्रितेषु । भानुर्वि-
कासयति हन्त सरोजखण्डं पाणिस्थपङ्कजसमं भुवनान्त-
रेषु ॥ १४ ॥

कृतघ्ननिन्दा

ब्रह्मघ्ने च सुरापे च चोरे भग्नघ्ने तथा । निष्कृति-
र्विहिता लोके कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः ॥ १ ॥ उपकारिणि
विश्रब्धे शुद्धमतौ यः समाचरति पापम् । तं जनमसत्यसंघं
भगवति वसुधे कथं वहसि ॥ २ ॥ व्योमनि शम्बाकुरुते
चित्रं निर्माति यत्नतः सलिले । स्नपयति पवनं सलिलैर्यस्तु
खले चरति सत्कारम् ॥ ३ ॥ शोकं मा कुरु कुङ्कुर सत्वे-
ष्वहमधम इति मुधा साधो । कथादपि कष्टतर दृष्ट्वा श्वानं
कृतघ्ननामानम् ॥ ४ ॥

संतोषप्रशंसा

संतोषामृततृप्तानां यत्सुखं शान्तचेतसाम् । कुतस्तद्धन-
लुब्धानामितेश्चैतश्च धावताम् ॥ १ ॥ अकृत्वा परसंताप-
मगत्वा खलनम्रताम् । अनुत्सृज्य सता मार्गं यत्स्वल्पमपि
तद्बहु ॥ २ ॥ आगमिष्यन्ति ते भावा ये भावा मयि भाविनः ।
अहं तैरनुगन्तव्यो न तेषामन्यतो गतिः ॥ ३ ॥ यो मे
गर्भगतस्यापि वृत्तिः कल्पितवान्स्वयम् । शेषवृत्तिविधाने च
स किं सुप्तोऽथवा मृतः ॥ ४ ॥ अचिन्तितानि दुःखानि
यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैन्यमत्रा-
तिरिच्यते ॥ ५ ॥ पञ्चमेऽहनि षष्ठे वा शाकं पचति यो
गृहे । अमृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते ॥ ६ ॥

१ कर्ण २ शास्त्रेण ३ कासारम् ४ कुसुदमण्डलम्
५ असत्यप्रतिज्ञम् ६ व्योमन्याकाशे शम्बाकुरुते हलेन क्षेत्र वारद्वय
कषति ७ आलेख्यम् ८ पूजाम् ९ हे भषक १० व्यर्थम्
११ जीवनोपायम् १२ इहोदरनिर्वाहादिप्रबन्धे १३ विशिष्यते

आत्माधीनशरीराणां स्वपता निद्रया स्वया । कैदन्नमपि
मर्त्यानाममृतत्वाय कल्पते ॥ ७ ॥ सर्वत्र सपदस्तस्य
सतुष्टं यस्य मानसम् । उपानद्रूढपादस्य ननु चर्मावृतेव
भू ॥ ८ ॥ ते धन्या पुण्यभाजस्ते तैस्तीर्णः क्लेशसागरः ।
जगत्समोहजननी यैराशाशीविषी जिता ॥ ९ ॥ अकिच-
नस्य दान्तस्य शान्तस्य समचेतसः । सदा सतुष्टमनसः
सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १० ॥ न योजनशत दूर बाध्य-
मानस्य तृष्ण्या । सतुष्टस्य करप्राप्तेऽप्यर्थे भवति नादरः
॥ ११ ॥ अर्थी करोति दैन्यं लब्धार्थो गर्वमपरितोषं च ।
नष्टधनश्च स शोकः सुखमास्ते निस्पृहः पुरुषः ॥ १२ ॥
तन्मूलं गुरुतायास्तत्सौख्यं तद्यशस्तदैर्जित्यम् । तत्सौ-
भाग्यं पुंसां यदेतद्वैप्रार्थनं नाम ॥ १३ ॥ सर्पाः पिबन्ति
पवनं न च दुर्बलास्ते शुष्कैस्तृणैर्वनगजा बलिनो भवन्ति ।
कन्दैः फलैर्मुनिवरा क्षपयन्ति कालं सतोष एव पुरुषस्य
परनिधानम् ॥ १४ ॥ चीराणि किं पथि न सन्ति दिशन्ति
भिक्षा नैवाङ्घ्रिपाः फलभृताः सरितोऽप्यशुष्यन् । रुद्धा गुहाः
किर्मजितोऽवति नोपपन्नान्कस्माद्भजन्ति कवयो धनदुर्म-
दान्धान् ॥ १५ ॥ मन्निन्दया यदि जनः परितोषमेति
नन्वप्रयत्नसुलभोऽर्थमनुग्रहो मे । श्रेयोर्थिनोऽपि पुरुषाः
परितुष्टिहेतोर्दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ १६ ॥
वयमिह परितुष्टा बलकलैस्त्वं च लक्ष्म्या सम इह परितोषो
निर्विशेषो विशेषः । स हि भवति दरिद्रो यस्य तृष्णा
विशाला मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ॥ १७ ॥
गन्धाढ्या नवमल्लिका मधुकरस्त्यक्त्वा गतो यूथिका तां
दृष्ट्वाशु गतः स चन्दनवनं पश्चात्सरोजं गतः । बद्धस्तत्र
निशाकरेण सहसा रोदित्यसौ मन्दधीः सतोषेण विना परा-
भवपदं प्राप्नोति सर्वो जनः ॥ १८ ॥ मृत्युर्मर्द्यति मूर्ध्नि
शश्वदुरगी घोरा जरारूपिणी त्वामेषा ग्रसते परिग्रहमयै-
र्गुणैर्जगद्ग्रसते । धृत्वा बोधजलैर्बोधबहुलं तल्लोभजन्यं रजः
संतोषामृतसागराम्भसि चिरं मग्नः सुखं स्थाससि ॥ १९ ॥

तृष्णानिन्दा

तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं धैर्यवर्द्धकैकारिणि । विष्णुश्चैलोक्य-
नाथोऽपि यत्त्वया वैमनीकृतः ॥ १ ॥ तृष्णे कृष्णेऽपि ते
शक्तिर्दृष्टा मर्त्येषु का कथा । त्रैलोक्यव्यापि यद्रूपं तद्रूपं
वामनीकृतम् ॥ २ ॥ तृष्णा चेह परित्यज्य को दरिद्रः क

२ कुत्मितमन्त्रम् ३ उपानद्रूपां गूढौ पिहितौ पादौ यस्य
४ सर्पिणी ५ गौरवस्य ६ उत्साहशीलत्वम् ७ अथाचनम्
८ वृक्षा ९ भगवान् १० सतोषम् ११ प्रसाद १२ कल्याणच्छब्दः
१३ अन्यसतोष १४ विलयम् १५ हस्तीकृतः

ईश्वरः । तस्याश्चेत्प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम् ॥ ३ ॥ बलिभिर्मुखमाक्रान्तं पलितैरङ्कितं शिरः । गात्राणि शिथिलायन्ते तृष्णैका तरुणायते ॥ ४ ॥ नास्त्यन्या तृष्णया तुल्या कापि स्त्री सुभगा क्वचित् । या प्राणानपि मुष्णन्ती भवत्येवाविकं प्रिया ॥ ५ ॥ च्युता दन्ता सिता केशा दङ्गिरोवः पदे पदे । पातसज्जमिमं देहं तृष्णा साध्वी न मुञ्चति ॥ ६ ॥ तृष्णे त्वमपि तृष्णार्ता त्रिषु स्थानेषु रज्यसि । व्याधितेष्वनपत्येषु जैरापरिणतेषु च ॥ ७ ॥ तृष्णे देवि नमस्तुभ्यं या त्वं सर्वस्य सर्वदा । उत्पादयस्यत्वेन गोष्पदे सागरभ्रमम् ॥ ८ ॥ अपि मेरूपम प्राज्ञमपि शूरमपि स्थिरम् । तृणीकरोति तृष्णैका निमेषेण नरोत्तमम् ॥ ९ ॥ आशा नाम मनुष्याणां काचिदाश्चर्यशृङ्खला । यथा बद्धाः प्रधावन्ति मुक्तास्तिष्ठन्ति पङ्कवत् ॥ १० ॥ तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् । येनाशा पृष्ठतः कृत्वा नैराश्यमवलम्बितम् ॥ ११ ॥ "गिरिर्महान्गिरिरन्ध्रिर्महान्धवे-र्नभो महत् । नमसोऽपि महद्ब्रह्म ततोऽप्याशा गरीयसी ॥ १२ ॥ आशेव राक्षसी पुसामाशेव विषमञ्जरी । आशेव जीर्णमदिरा धिगाशा सर्वदोषभू ॥ १३ ॥ क्षुत्तृडाशाः कुटुम्बिन्यो मयि जीवति नान्यगाः । तासामाशा महासाध्वी कदाचिन्मा न मुञ्चति ॥ १४ ॥ यौवनं जग्यां अस्तमारोग्यं व्याधिभिर्हितम् । जीवितं मृत्युरभ्येति तृष्णैका निरुपद्रवा ॥ १५ ॥ यच्च कामसुखं लोके यच्च दिव्यं महत्सुखम् । तृष्णाक्षयसुखस्यैते नार्हतः षोडशी कलाम् ॥ १६ ॥ दारिद्र्यस्य परा मूर्तिस्तृष्णा न द्रविणालपता । जैरद्वयधनं शमुस्तथापि परमेश्वरः ॥ १७ ॥ तृष्णा हि चेत्परित्यक्ता को दरिद्रः क ईश्वरः । तस्याश्चेत्प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम् ॥ १८ ॥ मनोरथरथारूढं युक्तमिन्द्रियवाजिभिः । भ्राम्यत्येव जगत्कृत्स्नं तृष्णासारथिचोदेतम् ॥ १९ ॥ यथा हि शृङ्ग गोः काले वर्धमानस्य वर्धते । एवं तृष्णापि चित्तेन वर्धमानेन वर्धते ॥ २० ॥ अकर्तव्येष्वसाध्वीव तृष्णा प्रेरयते जनम् । तमेव सर्वपापेभ्यो लज्जा मातेव रक्षति ॥ २१ ॥ आशा बलवती कष्टं नैराश्यं परमं सुखम् । आशा निराशाः कृत्वा तु सुखं स्वपिति पिङ्गला ॥ २२ ॥ तृष्णाखनिरगाधेयं दुष्पूरा केन पूर्यते । या महद्भिरपि क्षिप्तैः पूरणैरेव खन्यते ॥ २३ ॥ आसन्नान्पुरतो भावान्दर्शयित्वा पुरः पुरः । छागो हरितमुष्ट्येव दूरं नीतोऽस्मि तृष्णया ॥ २४ ॥ वर्तते येन न विना नरो बाञ्छतु नाम तत् । ततोऽधिकार्थप्रणयी पृष्टो दद्यात्किमुत्तरम् ॥ २५ ॥

१ हरन्ती २ वृद्धेषु ३ मेरुमदृशम् ४ तृणवल्गुकरोति ५ पर्वत ६ कवृद्धवृषभ स एव धनं यस्य स ७ तन्नामका वेश्या

तावद्गुणा गुरुत्वं च यावन्नार्थयते परम् । अर्थित्वे वर्तमानस्य न गुणा न च गौरवम् ॥ २६ ॥ विद्वत्ता चैव शौर्यं च सौजन्यं च कुलीनताम् । खलीकरोति याच्यैका दुःशीलेवाङ्गना कुलम् ॥ २७ ॥ आशाया ये दासास्ते दासाः सर्वलोकस्य । आशा येषां दासी तेषां दासायते लोकः ॥ २८ ॥ दन्ता विश्लथदन्ताः केशा काशप्रसूनमकाशाः । नयनं तमसामयनं तथापि चित्तं धनाङ्गनायत्तम् ॥ २९ ॥ त्वामुदरं साधु मन्ये शाकैरपि यदसि लब्धपरितोषम् । हतहृदयं ह्यधिकाधिकवाञ्छाशतदुर्भरं न पुनः ॥ ३० ॥ इच्छति शती सहस्रं ससहस्रं कोटिमीहते कर्तुम् । कोटियुतोऽपि नृपत्वं नृपोऽपि वतः चक्रवर्तित्वम् ॥ ३१ ॥ चक्रधरोऽपि सुरत्वं सुरोऽपि सुरगज्यमीहते कर्तुम् । सुरराजोऽप्यूर्ध्वगतिं तथापि न निवर्तते तृष्णा ॥ ३२ ॥ अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं दैशनविहीनं जातं तुण्डम् । वृद्धो याति गृहीत्वा दण्डं तदपि न मुञ्चत्याशा पिण्डम् ॥ ३३ ॥ दिनयामिन्यौ सायं-प्रातः । शिशिरवसन्तौ पुरतायातः । कालः क्रीडति गच्छत्यायुस्तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥ ३४ ॥ आशावलम्बोप-चिता न कस्य तृष्णालतानर्थफलं प्रसूते । दिने दिने लब्धरुचिर्विर्विस्तान्मीनं च मेषं च वृषं च मुञ्जे ॥ ३५ ॥ विभूतिरर्घ्यपि याचकानां न दुर्गतं केचिदिहाद्रियन्ते । पीताम्बरोऽब्दे समवाप लक्ष्मीं दिगम्बरस्योपनतोऽर्ध-चन्द्रः ॥ ३६ ॥ भिक्षाशनं तदपि नीरसमेकवारं शय्या च भूः परिजनो निजदेहमात्रम् । वस्त्रं सुजीर्णशतखण्डमयी च कन्था हा हा तथापि विषयान्न जहाति चेत् ॥ ३७ ॥ या सा जगत्परिभवस्य निमित्तभूता हेतुः स्वयं सुरपतेरपि लाघवस्य । सा मा विडम्बयति नाथ सदैव तृष्णा छिन्धि प्रसन्नं भगवन्नपुनर्भवाय ॥ ३८ ॥ दुग्धं च यत्तदनु यत्क-थितं ततो नु माधुर्यमस्य हृतमुन्मथितं च वेगात् । जातं पुनर्घृतकृते नवनीतवृत्ति स्नेहो निबन्धनमनर्थपरम्पराणाम् ॥ ३९ ॥ गदोदन्ता दन्ताः पलितकलितः कुन्तलभरस्तमः-क्षेत्रे नेत्रेऽविषयपटुनी न श्रुतिपुटे । अभूदङ्गं रङ्गद्वलिवलय-वल्लीविलुलितं तथाप्येतच्चैतस्तरुण इव धावत्यनुदिनम् ॥ ४० ॥ गतं तत्तारुण्यं तरुणिहृदयानन्दजनकं विशीर्णा दन्तालिर्निजगतिरहो यदृशिरणा । जङ्घीभूता दृष्टि श्रवण-रहितं कर्णयुगलं मनो मे निर्लज्जं तदपि विषयेभ्यः स्पृह-यति ॥ ४१ ॥ वपुः कुब्जीभूत गतिरपि तथा यदृशिरणा

१ शिर २ दन्ता ३ मुखम् ४ आश्रय ५ सूर्य ६ मत्स्य, पक्षे, मीनराशि ७ षट्पद, पक्षे, मेघराशि ८ वृषभ, पक्षे, वृषभराशि ९ दणु एव शरणं रक्षको यस्याः सा

विशीर्णा दन्तालिः श्रवणविकल श्रोत्रयुगलम् । शिरः शुक्ल
चक्षुस्तिमिरपटलैरावृतमहो मनो मे निर्लेज्ज तदपि विषयेभ्यः
स्पृहयति ॥ ४२ ॥ खलोह्लापा सोढाः कथमपि तदाराधन-
तया निगृह्णान्तर्बाष्प हसितमपि शून्येन मनसा । कृत-
श्चित्तस्तम्भः प्रतिहतधियामञ्जलिरपि त्वमाशे मोघाशे किमु
परमितो नर्तयसि माम् ॥ ४३ ॥ निवृत्ता भोगेच्छा बहु-
पुरुषमानो विगलितः समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवित-
समाः । शनैर्यथ्युत्थान घनतिमिररुद्धे च नयने अहो
दुष्टः कायस्तदपि मरणापायचकितः ॥ ४४ ॥ अमीषा
प्राणाना तुलितबिसिनीपत्रपयसा कृते किं नास्माभिर्विगलित-
विवेकैर्यवसितम् । यदाढ्यार्थानामग्रे द्रविणमदनिःसृज्यमानसा
कृत वीतव्रीडैर्निजगुणकथापातकमपि ॥ ४५ ॥ समारम्भा
भग्नाः कति कति न वारास्तव पशो पिपासोस्तुच्छेऽस्मिन्द्र-
विणमृगतृष्णार्णवजले । तथापि प्रत्याशा विरमति न ते मूढ
शतधा न दीर्ण यच्चेतो नयितमशनिग्रावघटितम् ॥ ४६ ॥
विवेकव्याकोशे विकसति शमे शाम्यति तृषा परिष्वङ्गे तुङ्गे
प्रसरतितरा सा परिणतिः । जरा जीर्णैश्चर्यग्रसनगहनाक्षेप-
कृपणस्तृषापत्र यस्या भवति मरुतामप्यधिपतिः ॥ ४७ ॥
अहो तृष्णावेश्या सकलजनतामोहनकरी विदग्धा सुग्धाना
हरति विवशाना शमधनम् । विपद्दीक्षादक्षसहतरलतारैः
प्रणयिनीकटाक्षैः कूटाक्षैः कपटकुटिलः कामकितवः
॥ ४८ ॥ उत्खात निधिर्शङ्कया क्षितितल ध्माता गिरेर्धा-
तवो निस्तीर्णः सरितापतिर्नृपतयो यत्नेन सतोषिताः ।
मन्त्राराधनतत्परेण मनसा नीताः श्मशाने निशाः प्राप्त
काणवराटकोऽपि न मया तृष्णेऽधुना सुख माम् ॥ ४९ ॥
निःस्वो वैष्टि शतं शती दशशतं लक्ष सहस्राधिपो लक्षेशः
क्षितिराजता क्षितिपतिश्चक्रे शता वाञ्छति । चक्रे शः सुरराज-
ता सुरपतिर्ब्रह्मास्पदं वाञ्छति ब्रह्मा विष्णुपद हरिः शिव-
पद तृष्णावधि को गतः ॥ ५० ॥ माने नेच्छति वारय-
त्युपशमे क्षमाभिलिखन्त्या ह्रिया स्वातन्त्र्ये परिवृत्य तिष्ठति
करो व्याधूय धैर्ये गते । तृष्णे त्वामनुबध्नता फलमियत्प्राप्त
जनेनामुना यः स्पृष्टो न पदा स एव चरणौ स्पृष्टुं न
समन्यते ॥ ५१ ॥ दन्तैरुच्चलितं धिया तरलितं पाण्यङ्गिणा
कम्पितं दृग्मया कुञ्जलितं बलेन गलितं रूपश्रिया प्रोषितम् ।
प्राप्ताया यमभूपतेरिह महाधात्र्या धरायामिह तृष्णा
केवलमेकिकैव सुभटी धीरा पुरो नृत्यति ॥ ५२ ॥ आन्तं
याचनतत्परेण मनसा देहीति वाक्प्रेरिता मुक्तं मानविवर्जितं

परगृहे सागङ्गया काकवत् । साक्षेपं भुक्नुटीकटाक्षकुटिलं
दृष्टं खलाना मुखं तृष्णे देवि यदन्यदिच्छसि पुनस्तत्रापि
सज्जा वयम् ॥ ५३ ॥ आन्तं देशमनेकदुर्गविषमं प्राप्तं
न किञ्चित्फलं त्यक्त्वा जातिकुलाभिमानमुचितं सेवा कृता
निष्फला । मुक्तं मानविवर्जित परगृहेष्वाशङ्कया काकव-
त्तृष्णे जुम्भसि पापकर्मनिरते नाद्यापि सतुष्यसि ॥ ५४ ॥
आसिष्ये सुखितो गृहीति विहितो मोहेन दारग्रहस्तत्सङ्गा-
त्सुतदासबान्धवसुहृत्सबन्धिनानुद्भवः । तन्निर्वाहकदर्थना-
परिभवानौचित्यचिन्ताजुषः किं सौख्यं कतमा गृहस्थिति-
रतोऽनर्थो मया स्वीकृतः ॥ ५५ ॥ शान्तेर्मातुर्विवेका-
त्पितुरपि कृपणं मेङ्गु कृत्वा पृथङ्माशा योषा स्वतन्त्रा
व्रजति परगृहान्सर्वदा वीतलज्जा । सधत्ते मत्कुशलं मम
यमनियमौ आतरौ भर्त्सयन्ती पुष्पा चैवात्मबन्धुस्तदपि
पुनरहो हन्त बन्ध्या श्रयामः ॥ ५६ ॥ लज्जे त्वं मज्ज
सिन्धौ गिरिवरशिखरे त्वं च तिष्ठ प्रतिष्ठे शान्ते प्रान्ते
दिशान्ते कुरु वसतिमहो गर्व खर्वो भवाशु । तेजः पाताल-
मूलं भज सुवि भगवन्मान मा नाम तेऽस्तु प्रेम्णैकामाश्र-
यन्ती सततमहमिमा तूर्णमाशा श्रयिष्ये ॥ ५७ ॥

धीरप्रशंसा

स एव धन्यो विपदि स्वरूपं यो न मुञ्चति । त्यजत्य-
र्ककरैस्तप्तं हिमं देहं न शीतताम् ॥ १ ॥ चलन्ति गिरयः
कामं युगान्तपवनाहताः । कुच्छेऽपि न चलत्येव धीराणा
निश्चलं मनः ॥ २ ॥ कृतं पुरुषशब्देन जातिमात्रावलम्बि-
ना । योऽङ्गीकृतगुणैः श्लाघ्यः सविस्मयमुदाहृतः ॥ ३ ॥
असमानमिवौजासि सहसा गौरवेरितम् । नाम यस्याभि-
नन्दन्ति द्विषोऽपि स मतः पुमान् ॥ ४ ॥ सह परिजनेन
विलसति धीरो गंहनानि तरति पुनरेकः । विषमेकेन निपीतं
त्रिपुरजिता सह सुरैरमृतम् ॥ ५ ॥ श्लाघ्या महतामुन्नति-
रद्भुतमध्यवसितं च धीराणाम् । कनकगिरिरनभिलङ्घ्यो
रविरनिशमनुज्झितारम्भः ॥ ६ ॥ अङ्गणवेदी वसुधा कुल्या
जलधिः स्थली च पातालम् । वल्मीकश्च सुमेरुः कृतप्रतिज्ञ-
स्य धीरस्य ॥ ७ ॥ कैदर्थितस्यापि हि धैर्यवृत्तेर्न शक्यते
धैर्यगुणः प्रमोदुम् । अधोमुखस्यापि कृतस्य वह्नेर्नाधः
शिखा यान्ति कदाचिदेव ॥ ८ ॥ अर्थः सुखं कीर्तिर-
पीह मा भूदनर्थ एवास्तु तथापि धीराः । निजप्रतिज्ञाम-
नुरुध्यमाना महोद्यमाः कर्म समारम्भन्ते ॥ ९ ॥ रत्नैर्महाहै-

१ धनिकानाम् २ शून्यमनसान् ३ वज्रपाषाणघटितम् ४ इन्द्र
५ धननिक्षेपकल्पनया ६ सच्छिद्रापि कपटिकाः ७ इच्छति ८ पृथ्वी
९ तवानुबन्ध कुर्वतेत्यर्थः १० मुकुलितम्

१ शीघ्रम् २ गतलज्जा निर्लेज्जत्यर्थः ३ अहो इत्याश्चर्ये.
४ दुस्तराणि ५ शक्रेण ६ व्यापार ७ अजिरम् ८ कृत्रिमसरित्.
९ द्रिदस् १० दूरीकर्तुम्.

स्तुतुर्न देवा न भेजिरे भीमविषेण भीतिम् । सुधा
विना न प्रययुर्विराम न निश्चितार्थाद्विरमन्ति धीराः ॥ १० ॥
निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु लक्ष्मीः समाविशतु
गच्छतु वा यथेच्छम् । अथैव वा मरणमस्तु युगान्तरे
वा न्याय्यात्पर्यं प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥ ११ ॥
कान्ताकटाक्षैर्विशिखा न लुनन्ति यस्य चित्तं न निर्दहति
कोपकृशानुतापः । कर्षन्ते भूरि विषयाश्च न लोभपाशा
लोकत्रयं जयति कृत्स्नमिदं स धीरः ॥ १२ ॥ आपत्समुद्र
रणवीरधियं परेषा जाता महत्यपि कुले न भवन्ति सर्वे ।
विन्ध्याटवीषु विरलाः खलु पादपास्ते ये दन्तिदन्तमुसलो-
ल्लिखनं सहन्ते ॥ १३ ॥ विरम विरसायासादस्मादुरध्यव-
सायतो विपदि महता धैर्यध्वंसं यदीक्षितुमीहसे । अयि
जड विषे कल्पापायव्यपेतनिजक्रमाः कुलशिखरिणः क्षुद्रा
नैते न वा जलगशयः ॥ १४ ॥

वीरप्रशंसा

एकेनापि हि शूरेण पदाक्रान्तं महीतलम् । क्रियते
भास्करेणैव स्फारस्फुरिततेजसा ॥ १ ॥ बहवः पद्मवोऽपीह
नराः शास्त्राप्यधीयते । विरला रिपुखड्गाग्रघारापातसहि-
ष्णवः ॥ २ ॥ अनन्तोद्भूतभूतौघसकुले भूतलेऽखिले । शस्त्रे
शास्त्रे त्रिचतुराश्रतुरा यदि मादृशाः ॥ ३ ॥ महिम्नामन्तर
पश्य शेषाहे, साब्धिभूधरा । फणासहस्रस्रग्दाम्नि भ्रमरीव
विभाति भूः ॥ ४ ॥ स्पृहयति भुजयोरन्तरमायतकरवाल-
कररुहविदीर्णम् । विजयश्रीर्वीराणा व्युत्पन्नप्रौढवनितेव ॥ ५ ॥
भुजे विशाले विमलेऽसिपत्रे कोऽन्यस्य तेजस्विकथा सहेत ।
गतासुरप्याहवसीम्नि वीरो द्विधा विधत्ते रविमण्डल यः ॥ ६ ॥
लोकोत्तर चरितमर्पयति प्रतिष्ठा पुंसा कुलं नहि निमित्त-
मुदारतायाः । वातापितापनमुने कलशात्प्रसूतिर्लीलायितं
पुनरुसुद्रसमुद्रपानम् ॥ ७ ॥ नायाति बाडवशिखाकथनेन
ताप शैत्यं हिमाद्रिपयसा विशता च नाब्धिः । कश्चिद्भीर-
मनसा सततं विषादकाले प्रमोदसमये च समोऽनु-
भावः ॥ ८ ॥ सप्रामुवन्ति ननु मण्डलमेकमेव क्षमापा
जये समरसीम्नि वपुस्तु हित्वा । चण्डाशुमण्डलमथाभि-
मतानि कामं प्रेमाद्रिर्निर्जरवधूस्तनमण्डलानि ॥ ९ ॥
विनाप्यथैर्वीरः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं समायुक्तोऽप्यथैः
परिभवपदं याति कृपणः । स्वभावादुद्भूता गुणसमुदया-

वासि विषया द्युति सैही किं श्वा धृतकनकमालोऽपि
लभते ॥ १० ॥ को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा
विदेशस्तथा यं देशं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम् ।
यदद्वानखलाङ्गलप्रहरण मिहो वनं गाहते तस्मिन्नेव
हतद्विपेन्द्ररुधिरैस्तृष्णा छिनत्त्यात्मनः ॥ ११ ॥ सामो-
पायनयप्रपञ्चपटव प्रायेण ये भीरव शूराणा व्यवसाय
एव हि पर ससिद्धये कारणम् । विस्फूर्जद्विकटाटवीगज-
घटापीठैकसचूर्णनव्यापारैकरसस्य सन्ति विजये सिंहस्य के
मन्त्रिण ॥ १२ ॥ काकुत्स्थस्य दशाननो न कृतवान्दारापहारं
यदि काम्मोधिः क्व च सेतुवन्धघटना कोत्तीर्य लङ्काजयः ।
पार्थस्यापि पराभवं यदि रिपुर्नाधात्क तादृक्तपो नीयन्ते
रिपुभिः समुन्नतिपदं प्रायः पर मानिनः ॥ १३ ॥ वह्नि
शीतयितुं हिमं ज्वलयितुं वातं निरोद्धुं पयो मूर्तं व्योम
विधातुमुन्नमयितुं नेतुं नति वा महीम् । उद्धर्तुं किल भूभृतः
स्थलयितुं सिन्धुं च सभाव्यते शक्तिर्यस्य जनैः स एव नृपतिः
शेषा पर पार्थिवाः ॥ १४ ॥ नास्मिन्सततवेष्टनोल्बण-
तमैस्तल्पैरुदेति व्यथा ग्रन्थिभ्यश्चलितैर्न चालमसुभिर्ममव्यथा
जायते । कन्दद्वन्द्वधुजनार्तनादचकितस्वान्तं न वा स्थीयते न
क्षेतन्मरणं सुखस्य सुभगा काप्येव सप्राप्तिभूः ॥ १५ ॥

तेजस्विप्रशंसा

बालस्यापि रवेः पाँदाः पतन्त्युपरि भूभृताम् । तेजसा
सह जातानां वयः कुत्रोपयुज्यते ॥ १ ॥ एकः स एव
तेजस्वी सैहिकैर्यैः सुरद्विषाम् । शिरोमात्रावशेषेण जीयन्ते
येन शत्रवः ॥ २ ॥ मौनी पादप्रहारेऽपि न क्षमी नीच एव
सः । आकृष्टशस्त्रो मित्रेऽपि न तेजस्वी खलो हि सः ॥ ३ ॥
तुल्येऽपराधे स्वर्भानुर्भानुमन्तं चिरेण यत् । हिमाशुर्माशु
ग्रसते तन्म्रैर्दिग्गः स्फुटं फलम् ॥ ४ ॥ स्वयं प्रणमतेऽल्पेऽपि
परवायावुपेयुषि । निदर्शनमैसारणा लघुर्बहुतृणं नरः ॥ ५ ॥
तेजस्विमध्ये तेजस्वी र्दवीयानपि गण्यते । पञ्चमः पञ्चतपस-
स्तपनो जातवेदसाम् ॥ ६ ॥ अकृत्वा हेलया पादमुच्चैर्मूर्धसु

१ न्यायादनपेतात् २ मार्गात् ३ कटाक्षा एव विशिखा बाणा
४ न छिन्दन्ति ५ कोप क्रोध स एव कृशानुरस्मितात्ताप
६ सपूर्णम् ७ अगाधसमुद्रपानम् ८ पराजयस्थानम्

१ कान्तिम् २ सिंहसबन्धिनीम् ३ सुवर्णमालाकृतोऽपि
४ परदेश ५ दद्वानखलाङ्गलाश्च प्रहरण यस्य नखा एव
लाङ्गलानि विदारकत्वात् इलानि इति रूपकम् 'पान्तु वो नरसिंहस्य
नखलाङ्गलकोटय' इति कस्यचित्प्रयोग ६ प्रविशति ७ किरणा,
पक्षे, चरणा ८ पर्वतानाम्; पक्षे, राशाम् ९ राहु १० राहु
११ सूर्यम् १२ चन्द्रम् १३ मार्दवस्य १४ दृष्टान्त १५ दुर्बला-
नाम् १६ निष्पौरुष १७ लृणकल्पमित्यर्थ १८ दूरस्थोऽपि
१९ पञ्चाग्निसाध्य तपो यस्य

विद्विषाम् । कथंकारमनोलम्बा कीर्तिर्यामधिरोहति ॥ ७ ॥
अङ्गाधिरोपितमृगश्चन्द्रमा मृगलाञ्छनः । केसरी निर्धुरक्षिप्त-
मृगयूथो मृगाधिपः ॥ ८ ॥ तेजस्विनि क्षमोपेते नातिका-
र्कश्यमाचरेत् । अतिनिर्मन्थनादग्निश्चन्द्रनादपि जायते ॥ ९ ॥
तेजोहीने महीपाले स्वे परे च विकुर्वते । निःशङ्को हि
जनो धत्ते पदं भस्मन्यैर्नूषमणि ॥ १० ॥ एकचक्रो रथो
यन्ता विर्कलो विषमा हयाः । आक्रमत्येव तेजस्वी तथा-
प्यर्को नभस्तलम् ॥ ११ ॥ साधनं सुमहदस्य यन्त्रान्यस्य
विलोक्यते । तस्य धीशालिनः कोऽन्यः सहेतारालिता
श्रुवम् ॥ १२ ॥ येन पाषाणखण्डस्य मूल्यमल्पं यमुधरा ।
अनस्तमितसारस्य तेजसस्तद्विजृम्भितम् ॥ १३ ॥ सिंहः
शिशुरपि निपतति मदमलिनकपोलमिच्छिषु गजेषु ।
प्रकृतिरियं संववता न खलु वयस्तेजसो हेतुः ॥ १४ ॥
यदचेतनोऽपि पादैः स्पृष्टः प्रज्वलति सवितुरिर्नैकान्तः ।
तत्तेजस्वी पुरुषः परकृतविकृति कथं सहते ॥ १५ ॥
दर्शितार्तापोच्छ्रयैस्तेजोवद्भिः सुगोत्रसर्जातैः । हीरैरपि स्व-
धीरैरापस्त्वपि गम्यते नाधः ॥ १६ ॥ दीप्यन्ता ये दीप्त्यै
घटिता मणयश्च वीरपुरुषाश्च । तेजः स्वविनाशाय तु
भवति तृणानामिव लघूनाम् ॥ १७ ॥ मदसिक्तमुखैर्मृगाधिपः
करिभिर्वर्तयते स्वयहतैः । लघयन्खलु तेजसा जगन्न
महानिच्छति भूतिमन्यतः ॥ १८ ॥ तीव्रोष्णदुर्विषहवीर्य-
भृतः परेषां तेजस्विनो न गणयन्ति वपुर्महत्त्वम् । यत्पद्म-
रागशकलाकृतिरद्रितुङ्गं कात्स्न्येन भस्मयति काष्ठचयं
स्फुलिङ्गः ॥ १९ ॥ न तेजस्तेजस्वी प्रसृतमपरेषां
प्रसहते स तस्य स्रो भावः प्रकृतिनियतत्वादकृतकः ।
मैयुखैरेतन्तं तपति यदि देवो दिनकरः किमौ-
भेयप्रावा निरुक्तं इव तेजासि वमति ॥ २० ॥ हस्ती
स्थूलतनुः स चाङ्कुशवशः किं हस्तिमात्रोऽङ्कुशो वज्रेणाभि-
हता पतन्ति गिरयः किं शैलमात्रः पर्विः । दीपे प्रज्वलिते
विनश्यति तमः किं दीपमात्रं तमस्तेजो यस्य विराजते स
बलवान् स्थूलेषु कः प्रत्येयः ॥ २१ ॥ स्वल्पस्त्रायुवसावशेष-
मलिनं निर्मासमप्यस्थि गोः श्वा लब्ध्वा परितोषमेति न

तु तत्तस्य क्षुधः शान्तये । सिंहो जम्बुकमङ्कमागतमपि
त्यक्त्वा निहन्ति द्विपं सर्वः कृच्छ्रगतोऽपि वाञ्छति जनः
सैत्त्वानुरूपं फलम् ॥ २२ ॥ शमयति गजानन्यान् गन्धद्विप-
कलभोऽपि सन्भवति सुतरा वेगोदग्रं भुजंगशिरोर्विषम् ।
मुग्धमधिपतिर्बालावस्थोऽप्यलं परिरक्षितुं न खलु वयसा
जालैर्वायं स्वकार्यसहो भर ॥ २३ ॥

मनस्विप्रशंसा

काम प्रियानपि प्राणान्विमुञ्चन्ति मनस्विनः । इच्छन्ति
न त्वमित्रेभ्यो महतीमपि सत्क्रियाम् ॥ १ ॥ ब्रूत नूतन-
कूष्माण्डफलानां के भवन्त्यमी । अङ्गुलीदर्शनाद्येन विली-
यन्ते मनस्विनः ॥ २ ॥ ब्रह्माण्डमण्डलीमात्रं किं लोभाय
मनस्विनः । शैफरीस्फुरितैर्नान्वेः क्षुब्धता जातु जायते ॥ ३ ॥
कुसुमस्तंबकसेव द्वयी वृत्तिर्मनस्विनः । सूर्ध्वं वा सर्व-
लोकस्य शीर्यते वन एव वा ॥ ४ ॥ पादाहतं सदुत्थाय
मूर्धानमधिरोहति । स्वस्थादेवापमानेऽपि देहिनस्तद्वर-
रजः ॥ ५ ॥ समूलघातमर्घन्तः परान्नोद्यन्ति मानिनः ।
प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहणं रविः ॥ ६ ॥ स पुर्मानर्थं
वज्रन्मा यस्य नास्ति पुरःस्थिते । नान्यामङ्गुलिमभ्येति
सूर्योऽयमुद्यताङ्गुलिः ॥ ७ ॥ स्थित्यतिक्रान्तिभीरुणि स्व-
च्छान्त्याकुलितान्यपि । तोयानि तोयराशीनां मनासि च
मनस्विनाम् ॥ ८ ॥ शक्तिवैकल्यैर्नम्रस्य निःसारत्वाद्धी-
यसः । जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः ॥ ९ ॥
अलङ्घ्यं तत्तदुद्दीक्ष्य यद्यदुच्चैर्महीभृताम् । प्रियता ज्या-
यसीं मा गान्महता केन तुङ्गता ॥ १० ॥ तावदाश्रीयते
लक्ष्म्या तावदस्य स्थिर यशः । पुरुषस्तावदेवासौ यावन्मा-
नान्न हीयते ॥ ११ ॥ दुरासदवगज्यायान्गम्यस्तुङ्गोऽपि
भूधरः । न जहाति महौजस्कं मौनप्राशुमलञ्छयता ॥ १२ ॥
गुरुन्कुर्वन्ति ते वंश्यानन्वर्था तैर्वसुंधरा । येषां यशासि
शुभ्राणि ह्येयन्तीन्दुमण्डलम् ॥ १३ ॥ उदाहरणमाशीःषु
प्रथमे ते मनस्विनाम् । शुष्केऽशनिरिवामर्षो यैररातिषु
पात्यते ॥ १४ ॥ तुङ्गत्वमिर्तरो नाद्रौ नैदं सिन्धवा-

१ कथमित्यर्थः . २ निराधारा इति ४ उष्णत्वरहिते ५ सारथि
६ अनुर - अरुण ७ तुरगा ८ कुटिलिताम् ९ प्रशस्तकपोलेषु
१० बलवताम् ११ सूर्यकान्त १२ अपमानम् १३ कान्ति , पक्षे,
-प्रताप १४ कान्त्याधिक्यम् , पक्षे, -धनुष औन्नत्यम् १५ प्रकाश-
कत्वम् ; पक्षे, -सामर्थ्यम् . १६ पर्वत , पक्षे, -कुलम् १७ विधातु-
निष्पादिता १८ विस्तृतम् १९ स्वभावाधीनत्वात् २० अङ्गुलिम
२१ किरणै २२ सततम् २३ सूर्यकान्त . २४ विकृत इव २५ वज्रम्
२६ विश्वास .

१ प्रभावानुरूपम् २ यथेच्छम् ३ मत्सीस्फुरणेन ४ कदाचिद्
५ गुच्छस्य ६ अव्यग्रात् ७ चेतनात् ८ अनुन्मूलयन्त ९ शत्रु-
१० गाढ तम ११ सार्धकजन्मा १२ पुरुषगणनाप्रस्तावे १३ म-
र्यादोद्धुनाद्धेतोभीरुणि १४ सक्षोभिताग्नि १५ उत्साहादिशक्ति
वैधुर्येण , पक्षे, -अवष्टम्भसामर्थ्यविरहेण १६ प्रह्वीभूतस्य , पक्षे,
-विधेयभूतस्य १७ दुर्बलत्वात् , पक्षे, -स्थिराशरहितत्वात् १८ गौर-
वहीनस्य , पक्षे, -नीरसस्य १९ जन्तोः . २० प्रतापसपन्नम् .
२१ मानोन्नतपुरुषम् २२ अगाधता २३ तुङ्गत्वम्

गाधता । अलङ्घनीयताहेतुरुभय तन्मनस्विनि ॥ १५ ॥ न क्वचिच्च बहिर्यान्ति मानिना प्रार्थनागिरि । यदि निर्यातुमिच्छन्ति तदा प्राणपुरःसरा ॥ १६ ॥ असेवितेश्वरद्वारमदृष्ट-विरहव्यथम् । अनुक्तक्रीबवचन धन्य कस्यापि जीवितम् ॥ १७ ॥ मानिनो हतमानस्य मानोऽपि न सुखप्रदः । जीवन मानमूल हि माने म्लाने कुतः सुखम् ॥ १८ ॥ मनस्वी भ्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति । अपि निर्वाणमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १९ ॥ मनस्वि-हृदयं धत्ते रोषेणैव प्रसन्नताम् । भस्मना सुकुरः प्रायः प्रसादं लभतेतराम् ॥ २० ॥ मनस्विनो न मन्यन्ते परतः प्राप्य जीवनम् । बलिभुग्भ्यो न काकेभ्यः स्पृहयन्ति हि कोकिलाः ॥ २१ ॥ दूर्वाङ्कुरवृणाहारा धन्यास्ते वै वने मृगाः । विभवोन्मत्तचित्ताना न पश्यन्ति सुखानि यत् ॥ २२ ॥ सुख जीवन्ति हरिणा वनेष्वपरसेविनः । अर्थैरयत्नसुलभैर्जलदर्माङ्कुरादिभिः ॥ २३ ॥ उपकारेण दूयन्ते न सहन्तेऽनु-कम्पिताम् । आपत्स्वपि दुराराध्या नित्यदुःखा मनस्विनः ॥ २४ ॥ जलसेकेन वर्धन्ते तरवो नाश्मसचयाः । मव्यो हि द्रव्यतामेति क्रिया प्राप्य तथाविधाम् ॥ २५ ॥ अवृत्तिभयमन्याना मध्याना मरणाद्भयम् । उत्तमाना तु सत्त्वानामवमानात्पर भयम् ॥ २६ ॥ न सदश्वाः कशाघात न सिंहा घनगर्जितम् । परैरङ्गुलिनिर्दिष्टं न सहन्ते मनस्विनः ॥ २७ ॥ कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्त्य-यत्नसुलभेन । धनिषु न दैन्यं विदधति ते खलु पशवो बयं सुधियः ॥ २८ ॥ प्रत्युपकुर्वन्बह्वपि न भवति पूर्वो-पकारिणा तुल्यः । एकोऽनुकरोति कृतं निष्कारणमेव कुरुतेऽन्यः ॥ २९ ॥ न नटा न विटा न गायका न परद्रोह-निबद्धबुद्धयः । नृपसद्वनि नाम के वयं स्तनभारानमिता न योषितः ॥ ३० ॥ अभिमानधनस्य गत्वरैरुभिमि, स्थासु यशश्चिचीषतः । अचिराशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम् ॥ ३१ ॥ ज्वलितं न हिरण्यरेतस चय-मास्कन्दति भस्मना जनः । अभिभूतिभयादसूनतः सुख-मुज्जन्ति न धाम मानिनः ॥ ३२ ॥ पुरो वा पश्चाद्वा वयमुपविशामः क्षितिभुजा ततः किं नश्छिन्नं वचनरचना-क्रीतजगताम् । अगारे कान्तारे कुचकलशभारे मृगदृशा मणैस्तुल्य मूल्यं सहजसुभगस्य बुतिमत ॥ ३३ ॥ अमुक्ताया यस्या क्षणमपि न यातं नृपशतैर्भुवस्तस्या लाभे क इव बहुमान क्षितिभुजाम् । तदंशसाप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो विषादे कर्तव्ये विदधति जडः प्रत्युत मुदम् ॥ ३४ ॥

क्वचिद्भूमौ शय्या क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनं क्वचिच्छका-हारी क्वचिदपि च शालयोदनरुचिः । क्वचित्कन्धाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरो मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् ॥ ३५ ॥ स जातः कोऽप्यासीन्मदन-रिपुणा मूर्ध्नि धवल कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलंकारविधये । नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिदधुना नमद्भिः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः ॥ ३६ ॥ विपुलहृदयैर्धन्यैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृण यथा । इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश मुञ्जते कतिपय-पुरस्वाम्ये पुसा क एष मदज्वरः ॥ ३७ ॥ वरमहिमुखे क्रोधाध्माते करो विनिवेशितो विषमपि वर पीत्वा सुप्तं कृतान्तनिवेशने । गिरिवरतटान्मुक्तश्चात्मा वर शतधा कृतो न तु खलजनावाप्तैरर्थैः कृतं हितमात्मनः ॥ ३८ ॥ नानीयन्ते मधुनि मधुपाः पारिजातप्ररोहेर्नान्यर्थ्यन्ते तुहिन-रुचिना चन्द्रिकाया चकोराः । अस्मद्वाचा धुरि मधुरिमा यद्यपूर्वावतारः सोल्लासाः स्युः स्वयमिह बुधाः किं मुधाभ्य-र्थनाभिः ॥ ३९ ॥ मृत्पिण्डो जलरेखया वलयितः सर्वो-ऽप्ययं नन्वणूनङ्गीकृत्य स एव सयुगशतै राज्ञा गणैर्भुज्यते । तद्वदुददतेऽथवा न किमपि क्षुद्रा दरिद्रा मृश धिग्धिक्ता-न्युरुषाधमान् धनकण वाञ्छन्ति तेभ्योऽपि ये ॥ ४० ॥ त्वं चेन्नीचजनानुनागरमसादस्मासु मन्दादरः का नो मानद मानहानिरियती भूः किं त्वदेकप्रभुः । गुञ्जापुञ्जपरम्परा-परिचयाद्विह्वीजनैरुज्झितं मुक्तादाम न धारयन्ति किमहो कण्ठे कुरङ्गीदृशः ॥ ४१ ॥ त्वं राजा वयमशुपासितगुरु-प्रज्ञाभिमानोन्नताः स्यातस्त्वं विभवैर्यशसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः । इत्थं मानद नातिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं यद्यस्मासु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकान्ततो निःस्पृहाः ॥ ४२ ॥ ब्रह्माण्डं कियदस्ति तत्र वसुधापिण्डं किमाचक्ष्महे तत्रान्ये-कतर तु खण्डममितास्तस्मिन्नृपाः केचन । तेभ्यो दैन्यशतो पनीतविभवा दृष्टानुकम्पास्तु ते धिक्कुटाः स्पृहयन्ति हन्त किमपि स्वार्थेन तेभ्योऽपि ये ॥ ४३ ॥ पातालान्न विमो-चितो बत बलिर्नातो न मृत्यु क्षयं नोन्मृष्टं शशलाञ्छनस्य मलिनं नोन्मूलिता व्याधयः । शेषस्यापि धरा विधृत्य न कृतो भागवतारः क्षणं चेतः सत्पुरुषाभिमानमनिशं मिथ्या वहन्निवद्यसे ॥ ४४ ॥ नास्माकं शिबिका न चास्ति कटकाद्यालक्रियासत्क्रिया नोत्तुङ्गस्तुरगो न तद्विदनुगो नाप्यम्बर सुन्दरम् । किं तु क्षमातलवर्त्यशेषविदुषा साहित्य-विद्याजुषा चेतस्तोषकरी शिरोनतिकरी विद्याऽनवद्यास्ति

नः ॥ ४५ ॥ लक्ष्मीनिर्वृतिमेति हीनचरितैर्यैरेव तच्छिक्षया
कि नाद्यैव करोमि तामनुचरी रामा सकामामिव । ब्रह्माण्डे
निपतत्यपि स्खलति न प्रायेण येषा मनस्तेषामार्यमनस्विनामनु-
पदं गन्तास्मि नाह यदि ॥ ४६ ॥ पुण्ये ग्रामे वने वा महति
सितपटच्छन्नपालीं कैपालीमादाय न्यायगर्भं द्विजहुतहुत-
मुग्धमधून्मोपकण्ठम् । द्वार द्वार प्रवृत्तो वरमुदरदरीपूरणाय
क्षुधार्तो मानी प्राणी स्वदेशे न पुनरनुदिन तुल्यकुल्येषु
दीनः ॥ ४७ ॥ अर्थानामीशिषे त्व वयमपि च गिरामी-
श्महे यावदित्य शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं
पाटवं नः । सेवन्ते त्वा धनाढ्या मतिमलहतये मामपि
श्रोतुकामा मध्यप्यास्था न चेत्तत्त्वयि मम सुतरामेष राज-
न्गतोऽस्मि ॥ ४८ ॥ श्रेयस्वी यत्र मानं व्रजति दुरित-
कृष्णापमानं मनुष्यैरज्ञेयं यत्र दूतैः प्रभुमनु मनुजो नीयते
चानपेक्षः । मृत्योर्गेहं वर तन्न तु कुधनवता यत्र सर्वापमानो
लोकैर्विज्ञायमानः स्वयमतिथितया यत्र चार्थी प्रयाति ॥ ४९ ॥

अपौरुषत्वनिन्दा

माजीवन्यः पौरवज्ञादुःखदग्धोऽपि जीवति । तस्यार्जन-
निरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः ॥ १ ॥ असपादयतः कंचि-
दर्थं जातिकिर्यागुणैः । यदच्छाशब्दवत्पुंसः सज्ञायै जन्म
केवलम् ॥ २ ॥

गुणप्रशंसा

गुणाः कुर्वन्ति दूतत्वं दूरेऽपि वसता सताम् । केतकी-
गन्धमाघ्राय स्वयमायान्ति षट्पदाः ॥ १ ॥ गुणवज्जनसंपर्का-
द्याति स्वल्पोऽपि गौरवम् । पुष्पाणामनुषङ्गेण सूत्रं शिरसि
धार्यते ॥ २ ॥ कलावतः सैव कला ययार्थं क्रियते भवैः ।
बह्वीभिश्च कलाभिः किं यामिर्रङ्गः प्रदर्श्यते ॥ ३ ॥ न
पुत्रत्वेन पूज्यन्ते गुणैरासाद्यते पदम् । रवेर्व्यापारमादत्ते
प्रदीपो न पुनः शनिः ॥ ४ ॥ गुणाः सर्वत्र पूज्यन्ते पितृ-
वंशो निरर्थकः । वासुदेवं नमस्यन्ति वसुदेवं न
मानवाः ॥ ५ ॥ यदि सन्ति गुणाः पुंसां विकसन्त्येव ते

स्वयम् । नहि कस्तूरिकामोदः शपथेन निवार्यते ॥ ६ ॥
किमाढयत्वगुरुत्वाभ्यां चरमोऽपि गुणैर्गुरुः । केतकीकुसुमे
पश्य लघुपत्राऽपि गौरवम् ॥ ७ ॥ केतकीकुसुमं भृङ्ग-
खण्ड्यमानोऽपि सेवते । दोषाः किं नाम कुर्वन्ति गुणापहत-
चेतसः ॥ ८ ॥ शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमन्तरम् ।
शरीर क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ९ ॥ गुणे-
ष्वेव हि कर्तव्यः प्रयत्न पुरुषैः सदा । गुणयुक्तो दरिद्रो-
ऽपि नेश्वरैरगुणैः समः ॥ १० ॥ गुणैः सर्वज्ञकल्योऽपि
सीदत्येको निराश्रयः । अनर्घमपि माणिक्यं हेमाश्रयमपेक्षते
॥ ११ ॥ गुणेषु कियता यत्न किमौटोपैः प्रयोजनम् ।
विक्रीयन्ते न घण्टाभिर्गावः क्षीरविवर्जिताः ॥ १२ ॥ गुणैर्गौ-
रवमायाति न महत्यापि संपदा । पूर्णेन्दुर्न तथा बन्धो निष्क-
लङ्को यथा कृशः ॥ १३ ॥ स्वयं स्वमुखविस्तारादूर्णनाभः
पतत्यधः । तमेव सहरन्भूयः पदमुच्चैर्विगाहते ॥ १४ ॥
गुणो दूषणता याति दूषणं गुणता क्वचित् । तथा हि नम्रता
दोषः स्तनयोः स्तब्धता गुणः ॥ १५ ॥ गुणैरुत्तुङ्गता याति
नोच्चैरासनसंस्थितः । प्रासादशिखरस्थोऽपि काकः किं
गरुडायते ॥ १६ ॥ अहो गुणानां प्राप्त्यर्थं यतन्ते बहुधा
नराः । मुक्ता यदर्थं भग्न्यासा इतरेषां च का कथा ॥ १७ ॥
गुणेन स्पृहणीयः स्यान्न रूपेण युतो जनः । सौगन्ध्यवर्ज्यं
नादेयं पुष्पं कान्तमपि क्वचित् ॥ १८ ॥ प्रभुभिः पूज्यते
लोके कलैव न कुलीनता । कलावान्मान्यते मूर्ध्नि सत्सु
देवेषु शंभुना ॥ १९ ॥ गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि कुम्भः कूपे
निमज्जति । तस्य भारसहो नास्ति गुणकग्राहको यदि ॥ २० ॥
अहो वैचित्र्यमेतस्य संसारस्य किमुच्यते । गुणोऽपि क्लेश-
हेतुः स्याद्विश्रान्तः कण्ठकन्दले ॥ २१ ॥ जात्युत्कृष्टस्य हि
मणेर्नोचितं शाणवर्षणम् । आदर्शे चित्रकारैः किं लिख्यते
प्रतिबिम्बितम् ॥ २२ ॥ गुणयुक्तोऽप्यधो याति रिक्तः
कूपे घटो यथा । निर्गुणोऽपि भूतः पश्य जनैः शिरसि
धार्यते ॥ २३ ॥ गुणिनोऽपि हि सीदन्ति गुणग्राही न
चेदिह । सैर्गुणः पूर्णकुम्भोऽपि कूप एव निमज्जति ॥ २४ ॥
गुणो गुणान्तरापेक्षी स्वरूपख्यातिहेतवे । स्वभाववरम्यं
लावण्यं तारुण्येन मनोहरम् ॥ २५ ॥ गुणैः पूजा भवे-
त्पुंसां नैकसाज्जायते कुलात् । चूडारत्नं शशी शंभोर्यानमु-
च्चैः श्रवो हरेः ॥ २६ ॥ सर्वत्र गुणवानेव चकास्ति प्रथितो
नरः । मणिमूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ २७ ॥

१ शुभ्रवस्त्रेण पिहिता पाली यस्या २ भिक्षापात्रम्
३ गृहितं जीवतीति माजीवनम् ४ परैः कृता याऽवज्ञा तदेव दुःख
तेन दग्धः खिन्नः ५ अनुत्पत्तिः ६ ब्राह्मणत्वादि ७ इत्याध्य-
यनादिः ८ शौर्यादिः ९ भ्रमराः १० बन्धस्य, पक्षे, विदुषः
११ षोडशो भागः, पक्षे, चतुःषष्टिकलानामन्यतमा १२ अपो-
भागे ध्रियते, पक्षे, तिरस्क्रियते १३ शिवः, पक्षे, ससार
१४ कलङ्कः, पक्षे, दोषः

१ गुणाकृष्टान्त करणस्य २ शिवतुल्य ३ दुःख प्राप्नोति
४ अमूल्यम् ५ आढम्बरैः ६ राजभवनम् ७ भौक्तिकानि, पक्षे,
मोक्षमापन्ना ८ रञ्जयुक्तः, पक्षे, विनयादिगुणसंपन्न ९ रिक्तः
पक्षे, निर्द्रव्य १० पूर्ण ११ रञ्जयुक्त १२ अश्व १३ इन्द्रस्य

गुणानर्चन्ति जन्तूना न जाति केवला क्वचित् । स्फाटिकं
भाजनं भद्रं काकिन्यापि न गृह्यते ॥ २८ ॥ नहि जन्मनि
ज्येष्ठत्वं ज्येष्ठत्वं गुण उच्यते । गुणाद्गुरुत्वमायाति दधि
दुग्धं घृतं यथा ॥ २९ ॥ गुणवान्सुचिरस्थायी दैवे-
नापि न स्रज्यते । तिष्ठत्येको निशा चन्द्रः श्रीमान्संपूर्ण-
मण्डलः ॥ ३० ॥ सर्वत्र गुणवान्देशे चकास्ति प्रथते-
तराम् । मणिर्मूर्ध्नि गले बाहौ पादपीठेऽपि शोभते ॥ ३१ ॥
गुण आकर्षणयोग्यो धनुष इवैकोऽपि लक्षलाभाय । लूता-
तन्तुभिरिव किं गुणैर्विमर्दासहैर्बहुभिः ॥ ३२ ॥ अनवसरे
गुणवानपि हृदयादवतार्यते हारः । पश्य शलाकावसरे
तृणेऽपि भूपैः प्रसार्यते स्वकरः ॥ ३३ ॥ गुणवन्तः क्षिप्रं प्रायेण
भवन्ति निर्गुणा सुखिनः । बन्धनमायान्ति
शुका यथेष्टसंचारिणः काका ॥ ३४ ॥ गुणिनि गुणज्ञो
रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः । अलिरेति
वनात्कमलं न दुर्दुरस्तन्निवासोऽपि ॥ ३५ ॥ अवल-
म्बितविष्णुपदः कर्षितजनचक्षुरतुलगतिः । पत्रमयोऽपि
पदार्थः पतङ्गतामेति गुणयोगात् ॥ ३६ ॥ अमित-
गुणोऽपि पदार्थो दोषेणैकेन निन्दितो भवति ।
निखिलरसायनमहिमो गन्धेनोग्रेण लघुन इव ॥ ३७ ॥
दोषमपि गुणवति जने दृष्ट्वा गुणरागिणो न खिद्यन्ते ।
प्रीत्यैव शशिनि पतितं पश्यति लोक कलङ्कमपि ॥ ३८ ॥
अन्तर्गतैर्गुणैः किं द्वित्रा अपि यत्र साक्षिणो विरलाः ।
स गुणो गीतेर्यदसौ वनेचर हरिणमपि हरति ॥ ३९ ॥
गुणा गुणज्ञेषु गुणीभवन्ति ते निर्गुण प्राप्य भवन्ति दोषाः ।
सुखादुतोयाः प्रवहन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः
॥ ४० ॥ गुणेषु यत्नः पुरुषेण कार्यो न किंचिदप्राप्यतमं
गुणानाम् । गुणप्रकर्षादुडुपेन शंभोरलङ्घ्यमुलङ्घितमुत्त-
माङ्गम् ॥ ४१ ॥ निर्मलैर्लङ्ककलयैकयापि यः संयुतः
स खलु पूज्यते जनैः । भद्रं पश्य जलजोऽपि धार्यते
शंकरेण शिरसा निशाकरः ॥ ४२ ॥ वक्रोऽपि पङ्कजनि-
तोऽपि दुर्वासदोऽपि व्योलाश्रितोऽपि विर्कलोऽपि सकण्ट-
कोऽपि । गन्धेन बन्धुरसि केतकपुष्पजेन ह्येको गुणः
खलु निहन्ति समस्तदोषान् ॥ ४३ ॥ न खनति खुरैः
क्षोणीपृष्ठं न नर्दति सादरं प्रकृतिपुरुषं प्रेक्षयाप्यग्रे न
कुप्यति गोचरम् । वहति च धुर धुर्यो वैर्यादनुद्धतकंधरो

जगति गुणिनः कार्यौदार्यात्परानतिशेते ॥ ४४ ॥ गुणा-
नामज्ञाता प्रचुरधनदातापि न मुदे मुदे विद्याज्ञाता भवति
मितदातापि गुणिनाम् । दृशौ ग्राम्या दत्ते न पुनरवधत्ते
च चतुरो दशः प्रान्तं दत्त्वा वशयति नितान्तं पुरवधूः
॥ ४५ ॥ उपादाता यावन्न भवति गुणानां गुणवतामस-
त्कल्पास्तावन्निभुवनमहार्घा अपि गुणाः । अपि प्राग्दैत्यारे-
हदयवसतेः कौस्तुभमणिः स किं नासीदब्धौ श्रुतिरपि न
यस्य कचिदभूत् ॥ ४६ ॥ विवादप्रारम्भः प्रथयति पर
दम्भमतुलं गुणानां गाम्भीर्यं तव भवति साक्षी कलकलः ।
पयःपूर्णः कुम्भो ध्वनति न तथा वातवलितो यथा रिक्तो
भाभाध्वनिमनिभूतं सुध्वति मुहुः ॥ ४७ ॥ कौशेयं कृमिजं
सुवर्णमुपलाद्वर्वापि गोरोरमतः पङ्कजात्तमरसं शशाङ्क उदधेरि-
न्दीर्वरं गोमयात् । काष्ठादधिरहेः फणादपि मणिर्गोपिततो
रोचना प्राकाश्यं स्वगुणोदयेन गुणिनो गच्छन्ति किं
जन्मना ॥ ४८ ॥

उद्यमप्रशंसा

उद्योगः खलु कर्तव्यः फलं मार्जारवद्भवेत् । जन्मप्रभृति
गौर्नास्ति पयः पिबति नित्यशः ॥ १ ॥ उद्यमं साहसं धैर्यं
बुद्धिः शक्तिः पराक्रमः । षडेते यत्र वर्तन्ते तत्र देवः
सहायकृत् ॥ २ ॥ उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न
मनोरथैः । नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः
॥ ३ ॥ न देवमिति संचिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः । अनु-
द्यमेन कस्तैलं तिलेभ्यः प्राप्नुमर्हति ॥ ४ ॥ विहाय पौरुषं
यो हि देवमेवावलम्बते । प्रासादसिंहवत्तस्य मूर्ध्नि तिष्ठन्ति
वायसाः ॥ ५ ॥ पूर्वजन्मकृतं कर्म तदैवमिति कथ्यते । तस्मा-
त्पुरुषकारेण विना देवं न सिध्यति ॥ ६ ॥ यथा ह्येकेन चक्रेण
न रथस्य गतिर्भवेत् । एवं पुरुषकारेण विना देवं न सिध्यति
॥ ७ ॥ यथा मृत्पिण्डतः कर्ता कुरुते यद्यदिच्छति । एवमात्म-
कृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ८ ॥ निर्णानमिव मण्डूकाः सरः
पूर्णमिवाण्डजाः । सोद्योगं नरमायान्ति विवशाः सर्वसंपदः
॥ ९ ॥ देवं पुरुषकारेण साध्यसिद्धिनिबन्धनम् । योऽति-
क्रमितुमिच्छेत स लोके नावसीदति ॥ १० ॥ योजनाना
सहस्रं तु शनैर्गच्छेत्पिपीलिका । अगच्छन्वैनतेऽपि पद-
मेकं न गच्छति ॥ ११ ॥ कामपि श्रियमासाद्य यस्तद्बुद्धौ
न चेष्टते । तस्यैतत्पिषु न श्रेयो बीजमोजिकुटुम्भवत्

१ विचारक्षम, पक्षे, यथाश्रुतम् २ लक्षसख्याकधनलाभाय, पक्षे, -
वेध्यालाभाय ३ विचारासहै, पक्षे, -आकर्षणासहै ४ कुंशे प्राप्नुवन्ति
५ भ्रमर ६ मेक ७ आकाशाश्रय ८ पतङ्ग सूर्य, पक्षे, -पत्र
(कागद)निर्मितं सञ्चनिबद्धं क्रीडार्थं गगने उड्याय्यते 'पतंग' इति
नास्त्रैव देशभाषाया प्रसिद्धः ९ पूजितः १० चन्द्रेण ११ निर्मलविषया
१२ दुष्प्राप १३ सर्पाश्रितोऽपि १४ फलहीनोऽपि १५ सनमितग्रीव

१ पाषाणात् २ वेनुकेशेभ्यः ३ कर्दमात् ४ रक्तकमलम्
५ नील कमलम् ६ आश्रयति ७ प्रासादे देवालयशिखरे य
पाषाणनिर्मितं सिंहासद्वारं ८ कूपः ९ उद्यमेन १० साध्यसिद्धिधीनं
तदायत्तमित्यर्थः ११ उलङ्घयितुम् १२ व्यापारं न करोति १३ उत्तर-
कालेषु, भविष्यकाले इत्यर्थः १४ कल्याणम्

॥ १२ ॥ उद्योगिनः करालम्बं करोति कैमलालया ।
अनुद्योगिकरालम्बं करोति कैमलाग्रजा ॥ १३ ॥ कैकता-
लीयवत्प्राप्तं दृष्ट्वापि निधिमग्रतः । न स्वयं देवमादत्ते
पुरुषार्थमपेक्षते ॥ १४ ॥ आलस्यं हि मनुष्याणां शरी-
रस्थो महान्निपु । नास्त्युद्यमसमो बन्धुः कृत्वा यं नावसा-
दति ॥ १५ ॥ संपदा सुस्थितमन्यो भवति स्वल्पयापि
यः । कृतकृत्यो विधिर्मन्ये न वर्धयति तस्य ताम् ॥ १६ ॥
न लभन्ते विनोद्योगं जन्तवः संपदा पदम् । सुराः क्षीरोद-
विक्षोभमनुभूयामृतं पपुः ॥ १७ ॥ नात्युच्चशिखरो मेरुर्ना-
तिनीचं रसातलम् । व्यवसायद्वितीयानां नाप्यपारो महो-
दधिः ॥ १८ ॥ पूर्वजन्मजनितं पुराविद, कर्म देवमिति
संप्रचक्षते । उद्यमेन तदुपाजितं चिरादैवमुद्यमवशं न
तत्कथम् ॥ १९ ॥ उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्देवं
हि देवमिति कापुरुषा वदन्ति । देवं निहत्य कुरु पौरुषमा-
त्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न स्थिति कोऽत्र दोषः ॥ २० ॥

संहतिप्रशंसा

संहतिः श्रेयसी राजन्विगुणेष्वपि बन्धुषु । तुषैरपि परि-
भ्रष्टा न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ १ ॥ अल्पानामपि वस्तूनां
संहतिः कार्यसाधिका । तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्बध्यन्ते मत्तदन्तिनः
॥ २ ॥ बहूनामल्पसाराणां समवायो दुरत्ययः । तृणैर्वि-
धीयते रज्जुर्बध्यन्ते तेन दन्तिनः ॥ ३ ॥

क्षमाप्रशंसा

क्षमाशस्त्रं करे यस्य दुर्जनः किं करिष्यति । अतृणे
पतितो बहिः स्वयमेवोपशाम्यति ॥ १ ॥ नरस्याभरणं रूपं
रूपस्याभरणं गुणः । गुणस्याभरणं ज्ञानं ज्ञानस्याभरणं क्षमा
॥ २ ॥ क्षमा बलमशक्तानां शक्तानां भूषणं क्षमा । क्षमा
वशीकृतिर्लोके क्षमया किं न सिध्यति ॥ ३ ॥

विनयप्रशंसा

तिष्ठेत्ता तपसि पुण्यमार्गैर्जन्मसंपदोऽनुगुण्यन्मुखैषिणाम् ।
योगिना परिणमन्विर्मुक्तये केन नास्तु विनयः सता
प्रियः ॥ १ ॥

१ लक्ष्मी २ अलक्ष्मी ३ काकागमने सति तालपतनमिव
काकतालीय तद्वत् अवितर्कितम् अरुसादिति यावत् ४ खिन्नो न
भवति ५ पुरुषश्रेष्ठम् ६ कुतिसत्पुरुषा ७ सपात ८ धान्यत्वक्
९ अङ्कुरजननक्षमा न भवन्तीति भावः १० रञ्जितम् ११ शान्ति
१२ तपोनिष्ठानाम् १३ संपादयन् १४ अनुकूलयन् १५ सप-
मानः १६ अपवर्गाय

सत्यप्रशंसा

सूतृत सर्वशास्त्रार्थनिश्चितज्ञानशोभितम् । भूषणं सर्व-
वचसा लज्जैव कुलयोपिताम् ॥ १ ॥ अश्वमेधसहस्रं च
सत्यं च तुलया धृतम् । अश्वमेधमहस्रादि सत्यमेव विशि-
ष्यते ॥ २ ॥ गोभिर्विप्रैश्च वेदैश्च सतीभिः । मत्पुत्रादिभिः ।
अलुब्धवैर्दानवैश्च सप्तभिर्धार्यते मही ॥ ३ ॥

असत्यनिन्दा

नोसत्यवादिनः सख्यं न पुण्यं न यशो भुवि । दृश्यते
नापि कल्याणं कैलकूटमिवाश्रितम् ॥ १ ॥ असत्यमैप्रत्यय-
मूलकारणं कुवाष्पनासद्यममद्विवारणम् । विपद्भिर्दानं पर-
वश्वनोजितं कृतापराधं कृतिभिर्विवर्जितम् ॥ २ ॥ यशो
यस्माद्भस्मीभवति वैनवह्नेरिव वनं निर्दानं दुःखानां यदव-
निरुहाणामिव जलम् । न यत्र स्याच्छायातप इव तपःसं-
यमकथा कथंचित्तन्मिथ्यावचनमभिधत्ते न मतिमान् ॥ ३ ॥
जिह्वैकैव सतामुभे र्गणवता सैष्टुश्चतस्रश्च तास्ताः सप्तैव
विर्भावसोर्नियमिताः षट्कृतिकेयस्य च । पौलस्त्यस्य दशा-
भवनैर्गणपतेर्जिह्वासहस्रद्वयं जिह्वालक्षशतैककोटिनियमो नो
दुर्जनानां मुखे ॥ ४ ॥

आत्मश्लाघानिन्दा

परैः प्रोक्ता गुणा यस्य निर्गुणोऽपि गुणी भवेत् ।
इन्द्रोऽपि लघुता याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः ॥ १ ॥ न
सुखं न च सौभाग्यं स्वयं स्वगुणवर्णने । यथैव च पुरं-
ध्रीणां स्वहस्तकुचमर्दने ॥ २ ॥ स्वयं तथा न कर्तव्यं स्वगु-
णाख्यापनं पुनः । स्वगुणाख्यापनं युक्त्या परद्वारा प्रयोजयेत्
॥ ३ ॥ न सौख्यसौभाग्यकरा गुणा नृणां स्वयं गृहीताः
सुदृशा कुचा इव । परैर्गृहीता द्वितयं वितन्वते न तेन
गृह्णन्ति निजं गुणं बुधाः ॥ ४ ॥ निजगुणगरिमां सुखा-
करः स्वात्स्वयमनुवर्णयता सता न तावत् । निजकरकम-
लेन कामिनीनां कुचकलशकलनेन को विनोदः ॥ ५ ॥

स्वभाववर्णनम्

सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः । अतीत्य
हि गुणान्सर्वान्स्वभावो मूर्ध्नि वर्तते ॥ १ ॥ किं कुलेनो-

१ विषम् २ भक्षयत ३ अविश्वास ४ विपत्ते कारणम्
५ कुशलैः ६ दावाग्ने ७ आदिकारणम् ८ वृक्षाणाम् ९ वक्ति
१० सर्पाणाम् ११ ब्रह्मण १२ अग्नेः १३ रावणस्य १४ शेषस्य
१५ अतिक्रम्य

पदिष्टेन शीलमेवात्र कारणम् । भवन्ति सुतरा स्कीताः सुक्षेत्रे कण्टकिद्रुमा ॥ २ ॥ यः स्वभावो हि यस्यास्ते स नित्यं दुरतिक्रमः । आ यदि क्रियते राजा तत्किं नाश्वात्युपानहम् ॥ ३ ॥ परोपदेशकुशला दृश्यन्ते बहवो जना । स्वभावमतिवर्तन्त सहस्रेष्वपि दुर्लभाः ॥ ४ ॥ किं कुलेन विशालेन शीलमेवात्र कारणम् । कृमयः किं न जायन्ते कुसुमेषु सुगन्धिषु ॥ ५ ॥ सति शीले गुणा भान्ति पुंसा शौर्यादयो यथा । यौवने सदलंकारा शोभा विभ्रति सुभ्रुव ॥ ६ ॥ अद्रोहः सर्वभूतेषु कर्मणा मनसा गिरा । अनुग्रहश्च दानं च शीलमेतद्विदुर्बुधा ॥ ७ ॥ वृत्तं यत्नेन सरक्षेद्विदुः प्रमाणायाति याति च । अक्षीणो वित्तत क्षीणो वृत्तस्तु हतो हतः ॥ ८ ॥ यथा हि मलिनैर्वस्त्रैश्च तत्रोपविश्यते । एवं चलितवृत्तस्तु वृत्तशेषः न रक्षति ॥ ९ ॥ न कुलं वृत्तहीनानां प्रमाणमिति मे मतिः । अन्येष्वपि हि जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥ १० ॥ अकुलीनः कुलीनश्च मर्यादा यो न लङ्घयेत् । धर्मापेक्षी मृदुर्दान्तो न कुलीनशतैर्वरः ॥ ११ ॥ शीलं रक्षतु मेधावी प्राप्नुमिच्छुः सुखत्रयम् । प्रशंसा वित्तलाभं च प्रेत्य स्वर्गे च मोदनम् ॥ १२ ॥ विदेशेषु धनं विद्या व्यसनेषु धनं मतिः । परलोके धनं धर्मः शीलं सर्वत्र वै धनम् ॥ १३ ॥ रक्तत्वं कमलानां सत्पुरुषाणां परोपकारित्वम् । असता च निर्दयत्वं स्वभावसिद्धं त्रिषु त्रितयम् ॥ १४ ॥ वचो हि सत्यं परमं विभूषणं यथाङ्गनायाः कृशता कटौ तथा । द्विजस्य विद्यैव पुनस्तथा क्षमा शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ॥ १५ ॥ न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः । स्वभाव एवात्र तर्थातिरिच्यते यथा प्रकृत्या मधुर गवाः पयः ॥ १६ ॥ निम्नोन्नतं वक्ष्यति को जलानां विचित्रभावं मृगपक्षिणा च । माधुर्यमिक्षौ कैटुता च निम्बे स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ॥ १७ ॥ वरं विन्ध्याटव्यामनशनतृषार्तस्य मरणं वरं सर्पाकीर्णं तृणपिहितकूपे निपतनम् । वरं गर्तावर्तं गहनजलमध्ये विलयनं न शीलाद्विभ्रंशो भवतु कुलजस्य श्रुतवतः ॥ १८ ॥ वह्निस्तस्य जलायते जलनिधिः कुल्यायते तत्क्षणांशे स्वल्पशिलायते मृगपतेः संघः कुरगायते । व्यालो माल्यगुणायते विषरसः पीयूषवर्षायते यस्याङ्गेऽखिललोकवल्लभतमं शीलं संमुन्मीलति ॥ १९ ॥ ऐश्वर्यस्य विभूषणं सुजनता शौर्यस्य वाक्संयमो ज्ञानस्योपशमः कुलस्य विनयो वित्तस्य पात्रे

१ अतिक्रम्य वर्तते २ नीचोच्चम् ३ तीक्ष्णताम् ४ कृत्रिमसरि-
दिवाचरति ५ मर्ष ६ माला ७ अमृतम् ८ विजृम्भते ९ सौज-
न्यम् १० वाङ्मन्यमनम् ११ शान्तिः ।

व्ययः । अक्रोधस्तपसः क्षमा बलवता धर्मस्य निर्व्याजता सर्वेष्वपि सर्वकारणमिदं शीलं परं भूषणम् ॥ २० ॥ काकः पद्मवने रतिं न कुरुते हंसो न कूपोदके मूर्खः पण्डितसगमे न रमते दासो न सिंहासने । कुस्त्री सज्जनसगमे न रमते नीचं जनं सेवते या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ॥ २१ ॥ व्याघ्रः सेवति काननं सुगहनं सिंहो गुहां सेवते हंसः सेवति पद्मिनीं कुसुमितां गृध्रः श्मशानस्थलीम् । साधुः सेवति साधुमेव सततं नीचोऽपि नीचं जनं या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ॥ २२ ॥ पाण्डित्यस्य विभूषणं मधुरता शौर्यस्य वाक्संयमो ज्ञानस्योपशमः श्रुतस्य विनयो वित्तस्य पात्रे व्ययः । अक्रोधस्तपसः क्षमा प्रभवतो धर्मस्य निर्व्याजता सर्वस्यास्य पुनस्तथैव जगतः शीलं परं भूषणम् ॥ २३ ॥

वाग्वर्णनम्

तास्तु वाचः सभायोग्या याश्चित्ताकर्षणक्षमाः । स्वेषां परेषां विदुषां द्विषामविदुषामपि ॥ १ ॥ गौनावधेस्तु परं पारं नोपेयाय सरस्वती । अतो निमज्जनमयात्तुम्बी वहति वक्षसि ॥ २ ॥ प्रसन्नाः कान्तिहारिण्यो नानाश्लेषविचक्षणाः । भवन्ति कस्यचित्पुण्यैर्मुखे वाचो गृहे स्त्रियः ॥ ३ ॥ वर्णैः कतिपयैरेव ग्रथितस्य स्वरैरिव । अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता ॥ ४ ॥ बह्वपि स्वेच्छया कौमं प्रकीर्णमभिधीयते । अनुज्झितार्थसंबन्धः प्रबन्धो दुर्गुदाहरः ॥ ५ ॥ अदीयसीमपि धर्मानमनल्पगुणैर्कल्पिताम् । प्रसारयन्ति कुशलाश्चित्रा वाचं पटीमिव ॥ ६ ॥ सर्वालंकारयुक्तापि न क्षिप्रं वनितेव सा । वाणी मनोजातसुखं प्रौढानां न तनोति हि ॥ ७ ॥ या कर्षति निजयोगादन्तर्गतजीवनानि

१ निष्कपटत्वम् २ सुस्वभावः ३ गानसमुद्रस्य ४ गायनसमुद्र-
परपारं न प्राप ५ इक्ष्वाकुफलम् जलतरणार्थं तुम्ब्या संग्रहं लोका-
कुर्वन्तीति प्रसिद्धम् ६ प्रसन्नवदना, पक्षे, -उत्तानार्था ७ कान्त्या शो-
भया मनोहारिण्य, पक्षे, -भाषणगुणेन मनोहारिण्य ८ आलिङ्गनम्;
पक्षे, -श्लेष ९ परिमितैः १० निषादादिभिः ११ स्वप्रतिभानुसारेण
१२ यथेष्टम् १३ असगतम् १४ दुर्वचः १५ अतिशुक्लमाराक्षरम्;
पक्षे, -श्लक्ष्णतराम् १६ अर्थगुर्वाम्, पक्षे, -सान्द्राम्, कदलीदल-
कल्पमित्यर्थः १७ श्लेषादिभिः, पक्षे, -तन्तुभिः १८ रचिताम्,
पक्षे, -निर्मिताम् १९ शब्दादिविचित्राम्, पक्षे, -विचित्ररूपाम्.
२० शाटीमिव २१ उपमादिभिः, पक्षे, -कङ्कणादिभिः २२ श्लेष-
रहिता, पक्षे, -आलिङ्गनरहिता २३ मनः प्रति जातं यत्सुखं तत्;
पक्षे, -कामहर्षम् २४ चतुराणाम्, पक्षे, -प्रकर्षेण विधिपूर्वकं
विवाहितानाम् २५ दृढतानि जीवनानि, पक्षे, -उदकानि.

सरसानाम् । वाणी सैव गुणवती घटीव यद्वा वैधृटीव ॥ ८ ॥ रतीतिवीतवसना प्रियेव शुद्धापि वाञ्छदे सरसा । अरसा सौलकृतिरपि न रोचते शालमञ्जीव ॥ ९ ॥ सुख्य-
तितरा न रक्षति परिचयलेश गणाङ्गनेव श्री । कुलकामि-
नीव नोज्झति वाग्देवी जन्मजन्मापि ॥ १० ॥ वाङ्माधुर्या-
न्नान्यदस्ति प्रियत्व वाक्पारुष्याच्चोपकारोऽपि नेष्ट । कि
तद्वय्य कोकिलेनोपनीत को वा लोके गर्दभस्यापराधः ॥ ११ ॥
कौमान्दुग्धे विप्रकर्षत्यलक्ष्मी कीर्तिं सुते दुष्कृत या हिनस्ति ।
ता चाप्येता मातर मङ्गलाना वेनु धीराः स्रुता वाचमाहु
॥ १२ ॥ विविक्तवर्णाभरणा सुखश्रुति प्रसादयन्ती हृद-
यान्यपि द्विषाम् । प्रवर्तते नाकृतपुण्यकर्मणा प्रसन्नगम्भीर-
पदा सरस्वती ॥ १३ ॥ केयूरा न विभूषयन्ति पुरुष हारा
न चन्द्रोज्ज्वला न स्नान न विलेपन न कुसुम नालकृता
भूषजा । वाण्येका समलं करोति पुरुष या सस्कृता धार्यते
क्षीयन्ते खलु भूषणानि सतत वाग्भूषणं भूषणम् ॥ १४ ॥
अस्त्यद्यापि चतुःसुद्रपरिखापर्यन्तमुर्वीतलं वर्तन्तेऽपि च
तत्र तत्र रसिका गोष्ठीषु सक्ता नृपाः । एकस्तत्र निरादरो
भवति चेदन्यो भवेत्सादरो वाग्देवी वदनाम्बुजे वसति
चेत्को नाम दीनो जनः ॥ १५ ॥ ये सूक्तीन्दुकलकलङ्क-
जनका ये गाढगर्वज्वरा ये वा केवलतर्ककर्मशायिः
साक्षाच्च ये श्रोत्रियाः । ये वा द्वेषमभीमलीमसधियस्तान्प्राज्ञ-
गोष्ठीरसप्रौढप्रावृडवग्रहान्परिहरन्वाचा प्रसार कुरु ॥ १६ ॥
तथ्य पथ्यं सहेतु प्रियमितमृदुलं सारवदैन्यहीनं सामिप्राय
दुराप सविनयमशठं चित्रमल्पाक्षरं च बहर्थं कोपशून्यं
स्मितयुतघनदाक्षिण्यसदेहहीनं वाक्य ब्रूयाद्रमज्जं परिषदि
समये सप्रमेयाप्रमत्तम् ॥ १७ ॥

वाग्मिप्रशंसा

विरोधिवचसो मूकान्वागीशानपि कुर्वते । जडानर्थ्ये-

१ रसिकानाम्, पक्षे-कृपादीनाम् २ प्रागल्भ्यादिगुणयुक्ता,
पक्षे-रञ्जयुक्ता ३ स्त्रीव ४ अनुप्रासोपमाधलकाररहितापि
५ शृङ्गारादिमती पक्षे-शृङ्गाररसवती ६ रसशून्या ७ अल
कृतियुतापि, पक्षे-कटककुण्डलयुतापि ८ काष्ठपुत्तलीव ९ वेद्येव,
१० मनोरथान् ११ प्रपूरयति १२ सत्याम् १३ विविक्ता सयोगा
दिनाश्रिता, स्फुटोच्चरिता वर्णा अक्षराण्येवाभरणानि यस्या सा,
पक्षे-विविक्तानि शुद्धानि वर्णो रूपमाभरणानि च यस्या सा
१४ सुखा श्रुति श्रवण यस्या सा श्रान्वेत्यर्थः, पक्षे-श्रयन
इति श्रुतिर्वक्ता सुखा यस्या सा, मञ्जुभाषिणीत्यर्थः १५ प्रसन्नानि
वाचकानि गम्भीराण्यर्थगर्भाणि च पदानि सुसिद्धन्तरूपाणि यस्या
सा, पक्षे-प्रसन्ना विमला गम्भीरपदालमचरणा १६ बाहुभूषणानि
१७ चन्द्रवदुज्ज्वला १८ सुगन्धतैलादिना सस्कृता १९ केशा
२० सम्यगलकरोति २१ सरस्वती २२ वक्ता २३ अनुकूलवादिन

मुलोमार्थान्प्रवाच. कृतिना गिरः ॥ १ ॥ तीक्ष्णा नारुतुदा
बुद्धि कमे शान्तं प्रतापवत् । नोपतापि मनः सोष्म वागेका
वाग्मिन सत ॥ २ ॥ प्रसादगम्यमोजस्वि गैरीयो लाव-
वान्वितम् । साकाङ्क्षमनुपस्कार विष्वग्गति निराकुलम् ॥ ३ ॥
न्यायनिर्णीतसारत्वाच्चिरपेक्षमिवाङ्गमे । अपेक्षम्यतयान्येषा-
मस्त्रायवचनोपमम् ॥ ४ ॥ अलङ्घ्यत्वाज्जनैरन्यैः शुभितो-
दन्वद्गर्जितम् । औदार्यादर्थसपत्ते शान्त चित्तमेषरिव ॥ ५ ॥
इदमीदृगुणोपेत लब्धवावसरसाधनम् । व्यैकुर्यात्क प्रियं
वाक्यं यो वक्ता नेदृगाश्रयैः ॥ ६ ॥ श्रतिसिद्धान्तशूरस्य
तद्विरुद्धाच्चिरन्वत । वलितं वावदूकस्य कृतिन कि न
शोभते ॥ ७ ॥ अल्पाक्षररमणीय य कथयति निश्चितं
स खलु वाग्मी । बहुवचनमल्पसार य. कथयति विप्रलापी
सः ॥ ८ ॥ शुद्धकास्यरचितापि लालिता जिह्वया यदि
न योजिता भवेत् । कि तथा कर्णमस्ति घण्टया जिह्वया
जनिमता हि पूज्यया ॥ ९ ॥ भवन्ति ते संयतमा विप्रे-
श्चिता मनोगतं वाचि निवेशयन्ति ये । नयन्ति ते तेष्वप्युप-
पन्नैपुणा गैरीमरथ कतिचित्काशताम् ॥ १० ॥
स्तुवन्ति शुर्वीमभिवेयसपदं विशुद्धिसुक्तेरपरे विपश्चितः ।
इति स्थिताया प्रतिपूरुष रुचौ सुदुर्लभाः सर्वमनोरमा गिरः
॥ ११ ॥ पिक्वस्तावत्कृष्णः परमरुणया पश्यति दशा पराप-
त्यद्वेषी स्वसुतमपि नो पालयति यः । तथाप्येषोऽभीषा
सकलजगता बलभतमो न दोषा गण्यन्ते खलु मधुरवाचा
क्वचिदपि ॥ १२ ॥ आन्वाद्येष कषायमङ्कुरमुत्प्रेमानुबद्धा-
शयो माकन्दस्य यशसि कोकिलयुवा निर्माति दिग्मत्तिषु ।
माध्वीकानि निपीय तस्य मधुपास्तत्रैव गुञ्जन्त्यमी को

१ प्रगल्भवाच २ कुशलानाम्, ३ अभिमनोष्णम् ४ प्रसाद
प्रसिद्धार्थपदत्व तेन रम्यम् ५ समासभूषिष्ठम् ६ अर्थभूयस्त्व-
परिगतम् न तु शब्दाडम्बरमात्रमित्यर्थः ७ विस्तरदोषरहितम्
८ आकाङ्क्षावत्पदकदम्बात्माकम् न तु दशदाडिमादिवाक्यवदना-
काङ्क्षितमित्यर्थः ९ अध्याहारदोषरहितम् १० कृत्तार्थप्रतिपा-
दकम् न तु सावशेषार्थमित्यर्थः ११ असकीर्णव्यम् १२ न्यायेन
युक्त्या निश्चितायैत्वात् १३ स्वतन्त्रमिव. १४ शास्त्रे १५ अनुमा-
नादिभिरबाध्यत्वादप्रत्याख्याततया १६ वेदवाक्यतुल्यमित्यर्थः
१७ अनुलङ्घनीयत्वात् १८ उद्वेगान्मोघिगम्भीरम् १९ अप्राम्या
र्थत्वात्, पक्षे-त्यागित्वात्. २० प्रयोजनमपत्ते, पक्षे-अणिमा-
दिसमृद्धे २१ लब्धे प्राप्ते अवसरसाधने कालोपायौ येन तत्
२२ व्याहरेत् २३ पञ्चमषष्ठपद्यद्वय विशेषक ज्ञेयम् २४ प्रति-
वक्तु २५ घण्टाजिह्वा २६ कर्तव्यम् न किञ्चित्कार्यमस्तीति
भावः २७ सभाया साधुतमा निपुणतमा २८ विदुषाम्.
२९ वाचोद्विरन्तीत्यर्थः ३० वक्त्रपु ३१ सभावितकौशल्य
३२ निगूढम् ३३ अर्थसपत्तिम्. ३४ सामर्थ्यम् ३५ शब्दस्य
३६ कोकिल. ३७ आरक्तया

ब्रूतामसता सता च वचसा वर्त्मातिगं चेष्टितम् ॥ १३ ॥
श्रोतृन्मूकयति ब्रुवन्स्थिरैतमं कुर्वन्नमीषा मनो निर्बाष्पः
परबाष्पकृत्परदृशामेकाश्रयो नान्यदहम् । यस्त्यक्ताङ्गविकम्पन-
प्रचलयन्नित्यं सता मस्तक क्षीर श्रोतृषु मुख्यमात्मनि
गुणं धत्ते स वक्तोत्तमः ॥ १४ ॥ तद्वक्ता सदसि ब्रवीतु
वचनं यच्छृण्वता चेतसः प्रोह्योसं रसपूर्णं श्रवणयो-
रक्ष्णोर्विकासश्रियम् । क्षुब्धद्राश्रमदुःखकालगतिहृत्कार्या-
न्तरप्रस्मृति प्रोत्कण्ठामनिशं श्रुतौ वितनुते शोक विरा-
मादपि ॥ १५ ॥

मौनगुणाः

आत्मनो मुखदोषेण बध्यन्ते शुकसारिकाः । बकास्तत्र
न बध्यन्ते मौनं सर्वार्थसाधनम् ॥ १ ॥ रूपवाश्चापि मूर्खो-
ऽपि गत्वा च विपुला सभाम् । संरक्षेच्च स्विका जिह्वा भार्या
दुश्चरिणी यथा ॥ २ ॥ स्वायत्तमेकान्तगुण विधात्रा विनि-
र्मितं छान्दनमज्ञतायाः । विशेषतः सर्वविदा रसमाजे विभूषणं
मौनमपण्डितानाम् ॥ ३ ॥ कोलाहले काककुलस्य जाते
विराजते कोकिलकूजितं किम् । परस्परं संवदता खलाना
मौन विधेय सततं सुधीभिः ॥ ४ ॥

स्थानमाहात्म्यम्

नरकः स्वस्थानमासाद्य गजेन्द्रमपि कर्षति । स एव
प्रच्युतेः स्थानार्च्छुनापि परिभूयते ॥ १ ॥ किञ्चिदाश्रयसं-
योगाद्भक्ते शोभामसाध्वपि । कान्ताविलोचने न्यस्तं मली-
मसमिवाञ्जनम् ॥ २ ॥ कुस्थानस्य प्रवेशेन गुणवानपि
पीड्यते । वैश्वानरोऽपि लोहस्य कौरुकैरभिहन्यते ॥ ३ ॥
पदैस्थितस्य पद्मस्य मित्रे वरुणभास्करौ । पदैच्युतस्य
तस्यैव क्लेशदाहकराबुधौ ॥ ४ ॥ राजा कुलवधूर्विप्रा मन्त्रि-
णश्च पयोधराः । स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नरा
नखाः ॥ ५ ॥ स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा
नराः । इति विज्ञाय मतिमान्स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥ ६ ॥
पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः । जलमिव
समुद्रशुक्तौ मुक्तौ फलता पयोदस्य ॥ ७ ॥ अतिमात्रभास्व-
रत्वं पुष्यति भानो परिग्रहादनलः । अधिगच्छति महिमानं
चन्द्रोऽपि निशापरिगृहीतः ॥ ८ ॥ प्रायो यत्किञ्चिदपि

प्राप्तोत्पत्कर्षमाश्रयान्महतः । भक्तेभकुम्भतटगतमेति शङ्का-
रता भस्म ॥ ९ ॥ अश्वः शस्त्रं शस्त्रं वीणा वाणी नरश्च
नारी च । पुरुषविशेषं प्राप्ता भवन्ति योग्या अयोग्याश्च
॥ १० ॥ आश्रयवशेन सततं गुरुता लघुता च जायते
जन्तोः । विन्ध्ये विन्ध्यसमानाः करिणो बत दर्पणे
लघवः ॥ ११ ॥ जानामि नागेन्द्र तव प्रभाव कण्ठे स्थितो
गर्जसि शकरस्य । स्थान प्रधान न बल प्रधान स्थाने स्थितः
कापुरुषोऽपि शूरः ॥ १२ ॥ उभौ श्वेतौ पक्षौ चरति गगने-
ऽवारितगतिः सदा मीन भुङ्क्ते वसति सकलः स्थानुंशि-
रसि । बके चान्द्रः सर्वो गुणसमुदयः किञ्चिदधिको गुणाः
स्थाने मान्या नरवर न तु स्थानरहिताः ॥ १३ ॥ सिंह-
क्षुण्णकरीन्द्रकुम्भगलितं रक्ताक्तमुक्ताफलं कान्तारे बदरी-
धिया द्रुतमगाद्गिरिस्थ पत्नी मुदा । पाणिभ्यामवगृह्य शुक्ल-
कठिनं तद्वीक्ष्य दूरे जहावस्थाने पततामतीव महतामेता-
दृशी स्याद्गतिः ॥ १४ ॥

सत्संगतिप्रशंसा

महानुभावससर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । रथ्याम्बु
जाह्नवीसङ्गात्रिदशैरपि बन्धते ॥ १ ॥ महाजनस्य संसर्गः
कस्य नोन्नतिकारकः । पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रि-
यम् ॥ २ ॥ महानुभावससर्गः कस्य नोन्नतिकारकः । हरि-
हस्तगतः शङ्खः पवित्रः प्रथितो भुवि ॥ ३ ॥ मलयाचलग-
न्धेन त्विन्धनं चन्दनायते । तथा सज्जनसङ्केन दुर्जनः सज्ज-
नायते ॥ ४ ॥ वीणावंशाश्रया तुम्बी चुम्बत्युच्चैः कुचौ स्त्रियः ।
पिबत्यनार्यसयोगाद्रक्तं नक्तंचरी यथा ॥ ५ ॥ चन्दनं
शीतलं लोके चन्दनादपि चन्द्रमाः । चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये
शीतला साधुसंगतिः ॥ ६ ॥ साधूना दर्शनं पुण्यं तीर्थ-
भूता हि साधवः । कालेन फलते तीर्थं सद्यः साधुसमा-
गमः ॥ ७ ॥ करोति निर्मलधारस्तुच्छस्यापि महार्घताम् ।
अम्बुनो विन्दुरल्पोऽपि शुक्तौ मुक्ताफलं भवेत् ॥ ८ ॥ हीयते
हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् । समैश्च समतामेति
विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ९ ॥ मन्दोऽप्यमन्दतामेति संसर्गेण
विपश्चितः । पङ्कच्छिदः फलस्येव निकर्षेणाविल पयः ॥ १० ॥
कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सता शिरः । अंशमापि
याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ११ ॥ काचः काश्चन-
संसर्गाद्भक्ते मारिकतीर्थुती । तथा सत्सन्निधानेन मूर्खो

१ मूकान्करोति २ अचलम्, तटस्थमिति यावत् ३ प्रकर्षणो
ह्लास विकासम् ४ रसाना शृङ्गारादीना पूरणम् ५ अन्यकार्य-
विस्मृतिम् ६ स्वस्थाधीनम् ७ पिधानम् ८ मूर्खताया ९ सभा-
याम् १० मकर ११ भवकेण १२ लोहकारै १३ पद = स्थानम्,
जलाशयम् १४ कौशलम् १५ मौक्तिकत्वम् १६ मेघस्य

१ विन्ध्यपर्वते २ मत्स्यान्, पक्षे, मीनराशिम् ३ तरुशैलादयः,
पक्षे, -शिव ४ देवैः ५ आश्रय ६ महामूल्यत्वम् ७ कतकफलस्येव
८ कलुषम् ९ उदकम् १० पाषाण ११ मरकतसंबन्धिनी

याति प्रवीणताम् ॥ १२ ॥ यथोर्दयगिरौ द्रव्यं संनिकर्षेण दीप्यते । तथा सत्सन्निधानेन हीनवर्णोऽपि दीप्यते ॥ १३ ॥ भुक्तिमुक्तिक्रुदेकान्तसमादेशनतत्परः । कस्य नानन्दनिस्सन्दं विदधाति सदागमः ॥ १४ ॥ यदि सत्संगनिरतो भविष्यसि भविष्यसि । अथ दुर्जनससर्गे पतिष्यसि पतिष्यसि ॥ १५ ॥ अलब्ध्वापि धनं राज्ञः सश्रिता यान्ति सपदम् । महाहृदसमीपस्थं पश्य नीलं वनस्पतिम् ॥ १६ ॥ सङ्गः सर्वात्मना त्याज्यः स चेत्यक्तुं न शक्यते । स सद्भिः सह कर्तव्यः सन्तः सङ्गस्य भेषजम् ॥ १७ ॥ क्षुद्रोऽपि तनुते तात तेजस्तेजस्विसङ्गतः । अर्कसपर्कतः पश्य दर्पणे दहनद्युतिम् ॥ १८ ॥ बृहत्सहायः कार्यान्तं क्षोदीयानपि गच्छति । सभूयाम्भोधिमभ्येति महानद्या नगापगा ॥ १९ ॥ सज्जनसङ्गो मा भूद्यदि सङ्गो मास्तु तत्पुनः स्नेहः । स्नेहो यदि मा विरहो यदि विरहो मास्तु जीवितस्याशा ॥ २० ॥ वंशभवो गुणवानपि सङ्गविशेषेण पूज्यते पुरुषः । नहि तुम्बीफलविकलो वीणादण्डः प्रयाति महिमानम् ॥ २१ ॥ गुरुरपि लघूपनीतो न निमज्जति नियतमौशये निहितः । वानरकरोपनीतः शैलो मकरालयसेव ॥ २२ ॥ गंगाशानाना स शृणोति वाक्यमहं हि राजन्वचनं मुनीनाम् । न चास्य दोषो न च मद्गुणो वा संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ २३ ॥ कैल्पद्रुमः कल्पितमेव सूते सा कामधुक्कामितमेव दोषि । चिन्तामणिश्चिन्तितमेव दत्ते सता हि सङ्गः सकलं प्रसूते ॥ २४ ॥ असज्जनः सज्जनसङ्गिसङ्गात्करोति दुःसाध्यमपीह साध्यम् । पुष्पाश्रयाच्छंभुशिरोऽधिरूढा पिपीलिका चुम्बति चन्द्रबिम्बम् ॥ २५ ॥ शाखोटकैश्चन्दनसंगतोऽपि वक्षोजयोः क्रीडितमायताक्ष्याः । पयोऽपि मधं श्वपचे हि मन्यते संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति ॥ २६ ॥ सत्सङ्गाद्भवति हि साधुता खलानां साधूनां नहि खलसंगमात्खलत्वम् । आमोदो कुसुमभवं मृदेव घत्ते मृद्वन्धं नहि कुसुमानि धारयन्ति ॥ २७ ॥ किं वापरेण बहुना परिजल्पितेन संसर्ग एव महता महते फलाय । अम्मोनिषेस्तटरुहास्तरवोऽपि येन वेलाजलोच्छलितरत्नकृतालवालाः ॥ २८ ॥ जाड्यं धियो हरति सिञ्चति वाचि सत्यं मानोज्ञतिं दिशति पार्ष्णमैपाकरोति । चेतः प्रसादयति दिक्षु तैनोति कीर्तिं सत्संगतिः कथय किं न करोति पुंसाम् ॥ २९ ॥

१ उदयपर्वते. २ सूर्यसन्निधानेन. ३ प्रकाशितो भवति ४ अन्तःकरणे, पक्षे, -मध्ये ५ यवनानाम् यवनगृहस्थित सहोदरं शुक्रमुद्दिश्य मुनिगृहस्थितस्य शुक्रस्योक्तिरियम् ६ कल्पवृक्ष ७ कामधेनु. ८ सुगन्धम्. ९ मान्धवम्. १० ददाति. ११ निराकरोति. १२ विस्तारयति.

दूरीकरोति कुमतिं विमलीकरोति चेतश्चिरंतनमव च्छुकीकरोति । भूतेषु किं च करुणा बहुलीकरोति सङ्गः सता किमु न सङ्गलमातनोति ॥ ३० ॥ कान्तारभूमिरुहमौलिनिवासशीलाः प्रायः पलायनपरा जनवीक्षणेन । कूजन्ति तेऽपि हि शुकाः खलु रामनाम सङ्गः स्वभावपरिवर्तविधौ निदानम् ॥ ३१ ॥ एके केचिच्चित्तिरगता. पात्रसंज्ञा लभन्ते गायन्त्यन्ये सरसमधुर वीणया सप्रयुक्ताः । एके तेषा सहजगतिवशादुत्तर तारयन्ति केचित्तेषा ज्वलितहृदया रक्तमेवापिबन्ति ॥ ३२ ॥ सतैसायसि सस्थितस्य पयसो नामापि न श्रयते मुक्ताकारतया तदेव नलिनीपत्रस्थितं राजते । स्वात्मा सागरशुक्तिसंपुटगत तज्जायते मौक्तिकं प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणः संसर्गतो जायते ॥ ३३ ॥ गङ्गेवाधविनाशिनी जनमनःसंतोषसच्चन्द्रिका तीक्ष्णाशोरपि सत्यमेव जगदज्ञानान्धकारापहा । छायेवाखिलतापनाशनकरी स्वर्धनुवत्कामदा पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सत्संगतिर्दुर्लभा ॥ ३४ ॥ कीर्तिर्नृत्यति नर्तकीव भुवने विद्योतते साधुता ज्योत्स्नेव प्रतिभा सभासु सरसा गङ्गेव संमीलति । चित्तं रञ्जयति प्रियेव सतत संपत्प्रसादोचिता संगत्या न भवत्सता किल भवेत्किं किं न लोकोत्तरम् ॥ ३५ ॥ बुद्धिर्वर्धयति श्रियं वितनुते वैदग्ध्यमासुखति श्रेयः पल्लवयत्यघानि दलयत्युन्मीलयत्युन्नतिम् । विज्ञान परिशोधयत्युपचिनोत्युच्चैः कलाकौशलं किं किं नारभते हरेरिव कथाऽजयं सता संगतम् ॥ ३६ ॥

असत्संगतिनिन्दा

अहो दुर्जनसंसर्गान्मानहानिः पदे पदे । पावको लोहसङ्गेन मुद्गरैरभिहन्यते ॥ १ ॥ अन्तर्मलिनसंसर्गाच्छ्रुतवानपि दुष्यति । यच्चक्षुःसंनिकर्षेण कर्णोऽभूत्कुटिलाश्रयः ॥ २ ॥ दुष्टता दुष्टसंसर्गाददुष्टमपि गच्छति । सुराबिन्दुनिपातेन पञ्चगव्यघटी यथा ॥ ३ ॥ अणुरप्यसता सङ्गः सद्गुणं हन्ति विस्तृतम् । गुणरूपान्तरं याति तत्कयोगाद्यथा पयः ॥ ४ ॥ दुर्वृत्तः कियते धूर्तैः श्रीमानात्मविवृद्धये । किं नाम खलसंसर्गः कुरुते नाश्रयाशवत् ॥ ५ ॥ आनन्दमृगदावाभिः शीलशास्त्रिमदद्विषः । ज्ञानदीपमहावायुरयं खलसमागमः ॥ ६ ॥ असत्सङ्गाद्गुणज्ञोऽपि विषयासक्तमानसः । अकस्मात्प्रलयं याति गीतरक्तो यथा मृगः ॥ ७ ॥ आहृत्य

१ तुम्बीत्यर्थे २ लोहे ३ आनन्द एव मृगस्तस्य दावाभिरिव दाहकत्वात् ४ शीलमेव शास्त्री वृक्षस्तस्य मदद्विष इव उन्मूलकत्वात्. ५ ज्ञानमेव दीपस्तस्य महावात इव, निर्वाणकरणत्वात्

रक्ष्यमाणापि यत्नेनान्तविरागिणी । असन्मैत्री च वेश्या च
श्रीश्च कस्य कदा स्थिरा ॥ ८ ॥ पात्रैर्मपात्रीकुरुते दहति
गुणं स्नेहमाशु नाशयति । अमले मेलं नियच्छति दीप-
ज्वालेव खलमैत्री ॥ ९ ॥ दुर्जनजनससर्गात्सज्जनपुरुषोऽत्र
दोषमायाति । रावणकृतापराधाज्जलधेरपि बन्धन प्राप्तम्
॥ १० ॥ सगतिं स्वविपरीतगुणैस्त्व मा कृथाः खलु सखे
समयेऽस्मिन् । पश्य पूर्वमपि कृष्णरूपतार्मर्जुनोऽपि सम-
वाप निश्चितम् ॥ ११ ॥ दुर्वृत्तसंगतिरनर्थपरम्पराया हेतुः
सता भवति किं वचनीयमत्र । लङ्केश्वरो हरति दाशरथेः
कलत्रं प्राप्नोति बन्धनमसौ किल सिन्धुराजः ॥ १२ ॥
हंसोऽध्वगः श्रममपोहयितुं दिनान्ते कारण्डकाकवककोक-
कुलं प्रविष्टः । मूकोऽयमित्युपहसन्ति लुनन्ति पक्षान्नीचाश्रयो
हि महतामपमानहेतुः ॥ १३ ॥

स्नेहवचनम्

सखि साहजिक प्रेम दूरादपि विराजते । चकोरीनयन-
द्वन्द्वमानन्दयति चन्द्रमा ॥ १ ॥ केन्दोर्मण्डलमम्बुधिः क्व च
रविः पद्माकरः क्व स्थितः काभ्राः सन्ति मयूरपङ्क्तिरमला कालिः
क्व वा मालती । हसानां च कुलं क्व दूरविषये कास्ते सरो
मानसो यो यस्याभिमतः स तस्य निकटे दूरेऽपि सन्वल्लभ ॥ २

सुमित्रप्रशंसा

कराविव शरीरस्य नेत्रयोरिव पक्ष्मणी । अविचार्य प्रिय
कुर्यात्तन्मित्रं मित्रमुच्यते ॥ १ ॥ यस्य मित्रेण संभाषा
यस्य मित्रेण सस्थितिः । मित्रेण सह यो भुङ्क्ते ततो नास्तीह
पुण्यवान् ॥ २ ॥ शुचित्वं त्यागिता शौर्यं सामान्यं सुखदुः-
खयोः । दक्षिण्यं चातुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ३ ॥
अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत्सच्छान्तरात्मनः । प्रवर्ततेऽन्यथा
वाणी शाठ्योपहतचेतसः ॥ ४ ॥ उत्सवे व्यसने चैव
दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे । राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स
बान्धवः ॥ ५ ॥ स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरणे क्षमः ।
नतु भीतपरित्राणवस्तूपालम्भपण्डितः ॥ ६ ॥ औरस
कृतसंबन्ध तथा वंशक्रमागतम् । रक्षितं व्यसनेभ्यश्च
मित्रं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ ७ ॥ याचते कार्यकाले यः स किं
भृत्यः स किं सुहृत् । अकार्यकार्यकर्ता यस्त्वनादिष्टो-

ऽप्यसौ सुहृत् ॥ ८ ॥ तदेवास्व पर मित्रं यत्र संक्रामति
द्वयम् । दृष्टे सुखं च दुःखं च प्रतिच्छायेव दर्पणे ॥ ९ ॥
व्याधितस्यार्थहीनस्य देशान्तरगतस्य च । नरस्य शोकदग्धस्य
सुहृद्दर्शनमौषधम् ॥ १० ॥ दर्शने स्पर्शने वापि श्रवणे भा-
षणेऽपि वा । यत्र द्रवत्यन्तरङ्गं स स्नेह इति कथ्यते ॥ ११ ॥
स्वाभाविकं तु यन्मित्रं भाग्येनैवाभिजायते । तदकृत्रिमसौ-
हार्दमापत्स्वपि न मुञ्चति ॥ १२ ॥ न मातरि न दारे पु
न सोदर्ये न चात्मनि । विश्वासस्तादृशः पुंसां यादृच्छित्रे
स्वभावजे ॥ १३ ॥ शोकैराति भयत्राणं प्रीतिविश्रम्भ-
भाजनम् । केन रत्नमिदं सृष्ट मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ १४ ॥
उदयन्नेव सविता पद्मेष्वावर्पयति श्रियम् । बिम्बावयन्समृद्धीना
फलं सुहृदनुग्रहम् ॥ १५ ॥ नहि बुद्धिगुणेनैव सुहृदामर्थ-
दर्शनम् । कार्यसिद्धिपथः सूक्ष्मः स्नेहेनाप्युपलभ्यते ॥ १६ ॥
प्राणैरपि हिता वृत्तिरद्रोहो व्याजवर्जनम् । आत्मनीव
प्रियाधानमेतन्मैत्रीमहाव्रतम् ॥ १७ ॥ पापान्निवारयति
योजयते हिताय गुह्यानि गृह्णाति गुणान्प्रकटीकरोति । आ-
पद्रतं च न जहाति ददाति काले सन्मित्रलक्षणमिदं प्रव-
दन्ति सन्तः ॥ १८ ॥ मित्रं प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं
चेतसः पात्रं यत्सुखदुःखयोः सह भवेन्मित्रेण तदुर्लभम् ।
ये चान्ये सुहृदः समृद्धिसमये द्रव्याभिलाषाकुलास्ते सर्वत्र
मिलन्ति तत्त्वनिकषावा तु तेषां विपत् ॥ १९ ॥ क्षीरेणा-
त्मगतोदकाय हि गुणा दत्ताः पुरा तेऽखिलाः क्षीरे तापम-
वेक्ष्य तेन पयसा ह्यात्मा कृशानौ द्रुतः । गन्तुं पावकमु-
न्मनस्तदभवदृष्ट्वा तु मित्रापदं युक्तं तेन जलेन शाम्यति
सता मैत्री पुनस्स्वीदृशी ॥ २० ॥

कुमित्रनिन्दा

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् । वर्जयेत्तादृशं
मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥ १ ॥ रंहस्यभेदो याञ्छा
च नैष्ठुर्यं चलचित्ता । क्रोधो निःसत्यता द्यूतमेतन्मित्रस्य
दूषणम् ॥ २ ॥

संसारः

संसारं तव निःसारं पदं न दृवीयसी । अन्तरा
दुस्तरा न स्युर्यदि रे मदिरक्षणाः ॥ १ ॥ संसारविषवृक्षस्य
द्वे फले ह्यमृतोपमे । काव्यामृतरसास्वाद आलापः सज्जनैः

१ अयोग्यम् २ सूत्रम्, पक्षे, - विनयादि ३ तैलम्, पक्षे, -
प्रीति ४ मषीम्, पक्षे, - दोषम् ५ मध्यमपाण्डव, पक्षे, - शुद्ध
वर्ण ६ मिथो भाषणम् ७ तस्मात्पुरुषात् ८ निर्मलचित्तत्वम्
९ दानशीलत्वम् १० समानस्य भाव सामान्यम्, समत्वमित्यर्थं
११ सरलत्वम् १२ प्रीति

१ अकपटमित्रता २ शत्रु ३ विश्वास ४ सुहृत्स्वनुग्रह
प्रसादस्तम् ५ प्रीति रसायनमिव रसायनम् प्रीतिवर्धकमित्यर्थं
६ अशौ ७ मित्रविपत्तिम् ८ गुप्तप्रकाशनम् ९ प्रार्थनम् १० मार्ग
११ अतिदूरा १२ मध्ये

सह ॥ २ ॥ दुःखाङ्गारकतीव्रः संसारोऽयं महानसो गहनः ।
इह विषयामृतलालस मानसमार्जार मा निपत ॥ ३ ॥
अयमविचारितचारुतया संसारो भाति रमणीयः । अत्र पुनः
परमार्थदशा न किमपि सारमणीयः ॥ ४ ॥ कचिद्विद्व-
द्रोष्ठी कचिदपि सुरामत्तकलहः कचिद्वीणावाद कचिदपि च
हाहेति रुदितम् । कचिद्रम्या रामा कचिदपि जराजर्जरतनुर्न
जाने संसारः किममृतमयः किं विषमयः ॥ ५ ॥ कृच्छ्रेणा-
मेध्यमध्ये नियमिततनुभिः स्थीयते गर्भगर्ते कान्ताविश्लेष-
दुःखव्यतिकरविषमे यौवने विप्रयोगः । नारीणामर्प्यवज्ञा
विलसति नियतं वृद्धभावोऽप्यसाधुः संसारे रे मनुष्या
बदत यदि सुखं स्तोकमप्यस्ति किञ्चित् ॥ ६ ॥

गृहस्थाश्रमप्रशंसा

न्यायार्जितधनस्तत्त्वज्ञाननिष्ठोऽतिथिप्रियः । शास्त्रवित्स-
त्यवादी च गृहस्थोऽपि विमुच्यते ॥ १ ॥ यदि रमा यदि
च रमा यदि तनयो विनयधीगुणोपेतः । तनये तनयोत्पत्तिः
सुरवरनगरे किमाधिक्यम् ॥ २ ॥ सविप्रपादोदककर्मणि
सवेदशास्त्रध्वनिगर्जितानि । स्वाहास्वधाकारनिरन्तराणि
स्वानन्दतुल्यानि गृहाणि तानि ॥ ३ ॥ सानन्दं सदेनं सुताश्च
सुधियः कान्ता न दुर्भाषिणी सन्मित्रं सुधनं स्वयोषिति
रतिश्चाशापराः सेवकाः । आतिथ्यं शिवपूजनं प्रतिदिनं
मृष्टान्नपानं गृहे साधोः सङ्गमुपासते हि सततं धन्यो गृह-
स्थाश्रमः ॥ ४ ॥ मानुष्यं वैवंशजन्म विर्भवो दीर्घायुरा-
रोग्यता सन्मित्रं सुसुतः सती प्रियतमा भक्तिश्च नारायणे ।
विद्वत्त्वं सुजनत्वमिन्द्रियजयः सत्यान्नदाने रतिस्ते पुण्येन
विना त्रयोदश गुणाः संसारिणा दुर्लभाः ॥ ५ ॥ वंशो
विश्वोवतंसो जनुरनुपहतं स्वान्तमौल्यकान्तं लीला शीला-
नुकूला क्षपितकलिमला कापि विद्यानवद्या । वाणी वेणी^{१८}
गुणानां समधिकयशसा साधिका साधिका श्रीः श्रीर्भद्रौरी-
मयूरीसुदिर पुंरहर त्वत्कृपाया विपाके ॥ ६ ॥

गृहस्थाश्रमदूषणम्

यत्र नास्ति दधिमन्थनघोषो यत्र नो लघुलघूनि शिञ्जिनि ।

१ पाकगृहम् २ अशुचिमलादि तन्मध्ये, ३ जरायुणा बद्धशरीरै
४ गर्भाशये ५ अवमान ६ अल्पम् ७ न्यायेन सपादित धन
येन ८ सुक्तो भवति ९ स्त्री १० लक्ष्मी, ११ ब्राह्मणचरण-
क्षालनोदकेन पङ्क्तिलानि १२ गृहम्, १३ उत्तमकुल उत्पत्ति
१४ ऐश्वर्यम्, १५ विश्वभूषणम् १६ अन्त करणम् १७ निर्दोषा
१८ प्रवाह १९ साधयित्री, २० गौर्यैव मयूरी तस्या मुदिरो मेघ,
पक्षे, कायुक वल्लभ २१ हे त्रिपुरनाशक २२ परिणामः, फलमि
त्यर्थः २३ शिशुशब्दस्यात्र नपुंसकत्व चिन्त्यम्
१२ सु र भा.

यत्र नास्ति गुरुगौरवपूजा तानि किं बत गृहाणि वनानि
॥ १ ॥ न विप्रपादोदकपङ्क्तिलानि न वेदशास्त्रध्वनिगर्जि-
तानि । स्वाहास्वधाकारविवर्जितानि श्मशानतुल्यानि
गृहाणि तानि ॥ २ ॥ क्रोशन्तः शिशवः सैवारी सदनं
पङ्कावृतं चाङ्गणं शय्या दंशवती च रूक्षमशनं धूमेन पूर्णं
गृहम् । भार्या निष्ठुरभाषिणी प्रभुरपि क्रोधेन पूर्णः सदा
स्नानं शीतलवारिणा हि सततं धिग्धिग्गृहस्थाश्रमम् ॥ ३ ॥
तावद्विद्याऽनवद्या गुणगणमहिमा रूपसंपत्तिगौर्यै स्वस्थाने
सर्वशोभा परगुणकथने वाक्पटुस्तावदेव । यावत्पाकाकुलाभिः
स्वगृहयुवतिभिः प्रेषितापत्यवक्राद्धे बाबा नास्ति तैलं न च
लवणमपीत्यादिवाचा प्रचारः ॥ ४ ॥

पुत्रप्रशंसा

इदं तल्लेहसर्वस्वं सममाढ्यदरिद्रयोः । अचन्दनमनौशीरं
हृदयस्यानुलेपनम् ॥ १ ॥ गृहे जानुचरः केल्या सुगन्धित-
सुखाम्बुजः । पुत्रः पुण्यवतामेव पात्रीभवति नेत्रयोः ॥ २ ॥
स्वगर्भशुक्तिनिर्मिन्नं सुवृत्तं सुतमौक्तिकम् । वंशश्रीतिलकी-
भूतं मन्दभाग्यस्य दुर्लभम् ॥ ३ ॥ वर्धते न चिर लोकं
वशलक्ष्मीरसंतति । स्वल्पावशेषितस्नेहवर्तिमालेव दीपिका
॥ ४ ॥ अन्तःकरणतत्त्वस्य दंपत्यो स्नेहसंश्रयात् । आन-
न्दग्रन्थिरेकोऽयमपत्यमिति कथ्यते ॥ ५ ॥ दिग्वासं गत-
ब्रीडं जटिलं धूलिधूसरम् । पुण्याधिका हि पश्यन्ति गङ्गा-
धरमिवात्मजम् ॥ ६ ॥ धूलिधूसरसर्वाङ्गो विकसदन्तकेसरः ।
आस्ते कस्यापि धन्यस्य द्वारि दन्ती गृहेऽर्भकः ॥ ७ ॥
निन्द्यते पितृभिस्तैर्निरपत्यधनः पुमान् । अश्वनीनैरति-
श्रान्तैरैवकेशीव पादपः ॥ ८ ॥ किं मृष्टं सुतवचनं मृष्टतरं
किं तदेव सुतवचनम् । मृष्टान्मृष्टतमं किं श्रुतिपरिपक्वं
तदेव सुतवचनम् ॥ ९ ॥ उरुरुहादुद्रमितैः षयोभिरापूर्य
केल्या निजमास्यगर्भम् । फूत्कृत्य मातुर्वदने हसन्त तनू-
भवं पश्यति कोऽपि धन्यः ॥ १० ॥ कृतचक्रमणं गणेषु
किञ्चित्कणवत्किंकिणिरिङ्गदङ्घ्रिपद्मम् । यदि सन्महितं सुतं
श्रितं स्यात्तदिदं सद्य हितं भवेत्तदानीम् ॥ ११ ॥ अहं
किर्मन्वा किर्ममैष्टतापदे तवेति मातुर्धुरि तातपृच्छया ।
प्रलोक्यतुल्यं प्रवदन्तमर्भकं सुदा हंसैज्जिभ्रति मूर्ध्नि पुण्य-
भाक् ॥ १२ ॥ आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासैरव्यक्त-

१ उदकपूर्णम् २ मत्कुणपूर्णा ३ अस्त्रिधम् ४ कठोरभाषिणी.
५ इदं तु पितृलौकिक सन्बोधनम् ६ जानुभ्यां चरतीति स,
रिद्धमाण इत्यर्थः ७ सततिरहिता ८ नद्यम् ९ पान्यै, १० वन्ध्य.
११ स्तनात् १२ माता १३ इष्टस्थाने, १४ प्रलोक्यस्य प्रलोकनार्थं
दाशितस्य वस्तुनोऽनुरूपम् १५ अवघ्राणं करोति

वर्णरमणीयवच्च. प्रवृत्तीन् । अङ्काश्रयप्रणयिनस्तनयान्वहन्तो
धन्यास्तदङ्गरजसा मलिनीभवन्ति ॥ १३ ॥ आनन्दसुतिरा-
त्मनो नयनयोरन्त सुधाभ्यञ्जनं प्रसारः प्रणयस्य मन्मथतरो.
पुष्पं प्रसादो रतेः । आलान हृदयद्विपस्य विषयारण्येषु संचा-
रिणो दंपत्योरिह लभ्यते सुकृतत. ससारसारः सुतः ॥ १४ ॥

कन्यापितृनिन्दा

जातेति कन्या महती हि चिन्ता कस्यै प्रदेयेति महा-
न्वितर्कः । दत्ता सुख यास्यति वा न वेति कन्यापितृत्वं
खलु नाम कष्टम् ॥ १ ॥

सत्पुत्रप्रशंसा

एकोऽपि गुणवान्पुत्रो निर्गुणैः किं शतैरपि । एकश्चन्द्रो
जगच्चक्षुर्नक्षत्रैः किं प्रयोजनम् ॥ १ ॥ एकेनापि सुवृक्षेण
पुष्पितेन सुगन्धिना । वासित तद्वन सर्वं सुपुत्रेण कुल
यथा ॥ २ ॥ प्रज्ञया वा विसारिण्या यो बलेन धनेन वा ।
धुरं वहति गोत्रस्य जननी तेन पुत्रिणी ॥ ३ ॥ एकेनापि
सुपुत्रेण विद्यायुक्तेन भासते । कुलं पुरुषसिंहेन चन्द्रेणैव
हि शर्वरी ॥ ४ ॥ को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशलापूर्णा-
ढकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्रूयते पिता ॥ ५ ॥
पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः काप्यतिदुष्करम् । तस्य पुत्रो
भवेद्द्वयः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ ६ ॥ वरमेको गुणी
पुत्रो न च मूर्खशतान्यपि । एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च
तारागणोऽपि च ॥ ७ ॥ एकेनापि सुपुत्रेण सिद्धी स्वपिति
निर्भयम् । सहैव दशभिः पुत्रैर्भारं वहति रासमी ॥ ८ ॥
एकेनापि सुपुत्रेण जायमानेन सत्कुलम् । शशिना चैव गगन
सर्वदैवोज्ज्वलीकृतम् ॥ ९ ॥ किं जातैर्बहुभिः पुत्रैः शोक-
सन्तापकारकैः । वरमेकः कुलालम्बी यत्र विश्राम्यते कुलम्
॥ १० ॥ कुम्भः परिमितमम्भः पिबत्यसौ कुम्भसमवोऽ-
म्भोधिम् । अतिरिच्यते सुजन्मा कश्चिज्जनक निजेन चरि-
तेन ॥ ११ ॥ विद्याविहीना बहवोऽपि पुत्राः कल्याणुषः
सन्तु पितुः किमेतैः । क्षयिष्णुना वापि कलावता वा तस्य
प्रमोदः शशिनेव सिन्धोः ॥ १२ ॥ पात्रं न तापयति
नैव मलं प्रसूते स्नेहं न सहरति नैव गुणान्क्षिणोति ।
द्रव्यावसानसमये चलता न धत्ते सत्पुत्र एष कुलसद्गति
कोऽपि दीपः ॥ १३ ॥

कुपुत्रनिन्दा

किं तेन जातु जातेन मातुर्योर्वेनहारिणा । आरोहति न
यः स्वस्य वंशस्याग्रे ध्वजो यथा ॥ १ ॥ किं तथा क्रियते
धेन्वा या न दोग्ध्री न गर्भिणी । कोऽर्थः पुत्रेण जातेन
यो न विद्वान्न धार्मिकः ॥ २ ॥ एकेन शुष्कवृक्षेण दह्य-
मानेन वह्निना । दह्यते तद्वन सर्वं कुपुत्रेण कुल यथा ॥ ३ ॥
कोटरान्तस्थितो वह्निस्तरुमेकं दहेत्खलु । कुपुत्रस्तु कुले
जातः स्वकुल नाशयत्यहो ॥ ४ ॥ अजातमृतमूर्खाणां वर-
माद्यो न चान्तिमः । सकृद्दुःखकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे
पदे ॥ ५ ॥ अजातमृतमूर्खेभ्यो मृताऽजातौ सुतौ वरम् ।
यतस्तावल्पदुःखाय यावज्जीव जडो दहेत् ॥ ६ ॥ यस्य
पुत्रो न वै विद्वान्न शूरो न च धार्मिकः । अप्रकाशं कुलं
तस्य नष्टचन्द्रेव शर्वरी ॥ ७ ॥ अविनीतः सुतो जातः
कथं न दहनात्मकः । विनीतस्तु सुतो जातः कथं न पुरुषो-
त्तमः ॥ ८ ॥ दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं यशः ।
विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चार एव सः ॥ ९ ॥ निरुत्साहं
निरानन्दं निर्वीर्यमरिन्दनम् । मा स सीमन्तिनी काचि-
ज्जनयेत्पुत्रमीदृशम् ॥ १० ॥ वरं गर्भसावो वरमृतुषु च
नैवाभिगमनं वरं जातप्रेतो वरमपि च कन्यैव जनिता ।
वरं बन्ध्या भार्या वरमपि च गर्भेषु वसतिर्न चाविद्वान् रूप-
द्रविणगुणयुक्तोऽपि तनयः ॥ ११ ॥ पित्रोनैव वचः शृणोति
दिवसत्यागे व्रजत्यालयं यान्तीर्भिरुवतीभिरध्वनि मुहुः कौतू-
हलं विन्दति । बन्धूनामुपदेशवाचि वदति क्रोधैकतानं वचः
साधून्विन्दति दुर्जनं च मनुते मित्रं कुपुत्रो जनः ॥ १२ ॥

दैवाख्यानम्

दैवमुल्लङ्घ्य यत्कार्यं क्रियते फलवन्न तत् । सरोम्भश्चा-
तकेनात्तं गलरन्ध्रेण गच्छति ॥ १ ॥ भाग्यवंतं प्रसूयेथा
मा शूर मा च पण्डितम् । शूराश्च कृतविद्याश्च वने सीदन्ति
पाण्डवाः ॥ २ ॥ न केवलं मनुष्येषु दैव देवेष्वपि प्रभुः ।
सति मित्रे धनाध्यक्षे चर्मप्रावरणो हरः ॥ ३ ॥ सच्छिद्रो
मध्यकुटिलः कर्णः स्वर्णस्य भाजनम् । धिग्दैव निर्मलं चक्षुः
पात्रं कज्जलमस्त्रः ॥ ४ ॥ भगवन्तौ जगन्नेत्रे सूर्याचन्द्र-
मसावपि । पश्य गच्छत एवास्तं नियतिः केन लङ्घ्यते
॥ ५ ॥ किं करोति नरः प्राज्ञः शूरो वाप्यथ पण्डितः । दैवं

१ लालनार्थमङ्कारुढशिश्न २ गजबन्धनस्तम्भ ३ प्रसरण-
शीलया ४ कार्यभारम् ५ पुरुषश्रेष्ठेन ६ रात्रि ७ गर्दभी
८ अगस्त्य ९ अधिको भवति १० आचरणेन ११ क्षयशीलेन
१२ कलापूर्णं १३ दीपपात्र, पक्षे, -मातापितरौ १४ कलङ्क, पक्षे,
-मयी १५ अनुरागं, पक्षे, -तैलम् १६ कुलमेव सद्यः गृहं तस्मिन्

१ कदाचित् २ यौवनलोपहेतुना ३ दोहनशीला ४ प्रकाश-
रहितम् ५ विनयरहितः, पक्षे, -अविना मेघेण नीतः ६ अग्नेर्मयो बाह-
नम् ७ अग्निस्वरूपः ८ विनययुक्तः, पक्षे, -विना पक्षिणा गरुडेन
नीतः ९ पुरुषश्रेष्ठः, पक्षे, -विष्णुः १० मलविसर्जनम् ११ दैवम्

यस्य फलान्वेषि करोति विफलाः क्रियाः ॥ ६ ॥ दैवे विमुखता याते न कोऽप्यस्ति सहायवान् । पिता माता तथा भार्या भ्राता वाऽथ सहोदरः ॥ ७ ॥ पिबन्ति मधु पक्षेष्ु शृङ्गाः केसरधूसराः । हंसाः शैवालमश्नन्ति धिग्दैवमसमञ्जसम् ॥ ८ ॥ करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितस्ततः । फलं पुनस्तदेवास्व यद्विधेर्मनसि स्थितम् ॥ ९ ॥ दैवं फलति सर्वत्र न विद्या न च पौरुषम् । समुद्रमथनाल्लेभे हरिर्लक्ष्मीं हरो विषम् ॥ १० ॥ दैवं फलति सर्वत्र न विद्या न च पौरुषम् । पाषाणस्य कुतो विद्या येन देवत्वमागतः ॥ ११ ॥ यथा घेनुसहस्रेषु वत्सो विन्दति मातरम् । तथा पूर्वकृतं कर्म कर्तारमनुगच्छति ॥ १२ ॥ अचोद्यमानानि यथा पुष्पाणि च फलानि च । खं काल नातिवर्तन्ते तथा कर्म पुरा कृतम् ॥ १३ ॥ विपत्तौ किं विषादेन सपत्नौ हर्षणेन किम् । भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गतिः ॥ १४ ॥ हरिणापि हरेणापि ब्रह्मणा त्रिदैशैरपि । ललाटलिखिता रेखा न शक्या परिमार्जितुम् ॥ १५ ॥ सुहृदो ज्ञातयः पुत्रा भ्रातरः पितरावपि । नानुस्मरन्ति स्वजन यस्य दैवमदक्षिणम् ॥ १६ ॥ अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् । सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमत्रातिरिच्यते ॥ १७ ॥ अयाचितः सुखं दत्ते याचितश्च न यच्छति । सर्वस्व चापि हरते विधिरुच्छृङ्खलो नृणाम् ॥ १८ ॥ मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो दैवहतानपि । सिद्ध्यसिद्ध्योः समं कुर्याद्दैवं हि फलसाधनम् ॥ १९ ॥ पिता रत्नाकरो यस्य लक्ष्मीर्यस्य सहोदरी । शङ्खो रोदिति भिक्षार्थी फलं भाग्यानुसारतः ॥ २० ॥ तादृशी जायते बुद्धिर्व्यवसायोऽपि तादृशः । सहायास्तादृशाश्चैव यादृशी भवितव्यता ॥ २१ ॥ भवितव्यं भवत्येव नारिकेलफलान्भुवत् । गन्तव्यं गतमित्याहुर्गजभुक्तकपित्थवत् ॥ २२ ॥ महतामाश्रयः पुंसां फलं भाग्यानुसारतः । ईशस्य कण्ठलम्बोऽपि वासुकिर्वायुभक्षकः ॥ २३ ॥ कर्मणा बाध्यते बुद्धिर्न बुद्ध्या कर्म बाध्यते । सुबुद्धिरपि यद्रामो हैमं हरिणमन्वगात् ॥ २४ ॥ गुणोऽपि दोषता याति वर्कभीते विधातरि । सानुकूले पुनस्तस्मिन् दोषोऽपि च गुणायते ॥ २५ ॥ अवश्यं भाविनो भावा भवन्ति महतामपि । नम्रत्वं नीलकण्ठस्य महाहिशयनं हरेः ॥ २६ ॥ पुरुषः पौरुषं तावद्यावद्दैव तु सन्मुखम् । विपरीतगते दैवे पुरुषो न च पौरुषम् ॥ २७ ॥ न देशसेवया याति कर्मबन्धः परिक्षयम् । जघास घास-

मेवासौ बलीवर्दः कर्पार्दिनः ॥ २८ ॥ अवश्यं भाविभावाना प्रतीकारो भवेद्यदि । तदा दुःखैर्न लिप्येरन्नलरामयुधिष्ठिराः ॥ २९ ॥ भवितव्यं यथा येन नासौ भवति चान्यथा । नीयते तेन मार्गेण स्वयं वा तत्र गच्छति ॥ ३० ॥ किं करोति नरः प्राज्ञः प्रेर्यमाणः स्वकर्मणा । प्रागेव हि मनुष्याणां बुद्धिः कर्मानुसारिणी ॥ ३१ ॥ लिखिता चित्रगुप्तेन ललाटेऽक्षरमालिका । ता देवोऽपि न शक्नोति व्युल्लघ्य लिखितु पुनः ॥ ३२ ॥ येन यत्रैव भोक्तव्यं सुखं वा दुःखमेव वा । स तत्र बद्धा रज्ज्वेव बलाद्दैवेन नीयते ॥ ३३ ॥ सा सा संपद्यते बुद्धिः सा मतिः सा च भावना । सहायास्तादृशा एव यादृशी भवितव्यता ॥ ३४ ॥ अनुरागवती सध्या दिवसस्तत्पूरःसरः । अहो दैवगतिश्चित्रा तथापि न समागमः ॥ ३५ ॥ अघटितघटितं घटयति सुघटितघटितानि दुर्घटीकुरुते । विधिरेव तानि घटयति यानि पुमानैव चिन्तयति ॥ ३६ ॥ विकटाटव्यामटनं शैलारोहणमपानिधेस्तरणम् । निगडं गुहाप्रवेशं विधिपरिपाकः कथं न संधार्यः ॥ ३७ ॥ किं त्वं न वेत्सि जगति प्रख्यातं लामकारणे मूलम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ॥ ३८ ॥ द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात् । आनीय झटिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः ॥ ३९ ॥ अनुकूले सति धातरि भवत्यनिष्टादपीष्टमविलम्बम् । पीत्वा विषमपि शंभुर्मृत्युं जयतामवाप तत्कालम् ॥ ४० ॥ अनुचितमेवाचरितं पशुपतिना यद्विधेः शिरश्छिन्नम् । छिन्नो न चास्य हस्तो येनायं दुर्लभं लिखितं ॥ ४१ ॥ नहि भवति यन्न भाव्यं भवति च भाव्यं विनापि यत्नेन । क्रतुलगतमपि नश्यति यस्य हि भवितव्यता नास्ति ॥ ४२ ॥ सर्वाङ्गमर्पयन्ती लीलासुप्तं क्रमेण शय्यायाम् । अलसमपि भाग्यवन्तं भजते पुरुषायितेव श्रीः ॥ ४३ ॥ आरोहतु गिरिशिखरं तरु-समुद्रं प्रयातु पातालम् । विधिलिखिताक्षरमालं फलति कपालं न भूपालः ॥ ४४ ॥ सृजति च जगदिदमवति च संहरति च हेलयैव यो नियतम् । अवसरवशतः शंफरो जनार्दनः सोऽपि चित्रमिदम् ॥ ४५ ॥ यन्मनोरथशतैरगोचरं न स्पृशन्ति च गिरः कवेरपि । स्वप्नवृत्तिरपि यत्र दुर्लभा लीलयाैव विदधाति तद्विधिः ॥ ४६ ॥ अरक्षितं तिष्ठति दैवरक्षितं सुरक्षितं दैवहतं विनश्यति । जीवत्यनाथोऽपि वने विसर्जितः कृतप्रयत्नोऽपि गृहे विनश्यति ॥ ४७ ॥ दाता बलिः

प्रार्थयिता च विष्णुर्दानं भुवो वाजिमखस्य कालः । नमो-
ऽस्तु तस्यै भवितव्यतायै यस्याः फलं बन्धनमेव जातम्
॥ ४८ ॥ प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं लब्धयितु
न शक्तः । तस्मान्न शोचामि न विस्मयो मे यदस्मदीय
नहि तत्परेषाम् ॥ ४९ ॥ सा धाव मा धाव विनैव दैव
नो धावन साधनमस्ति लक्ष्म्याः । चेद्धावन साधनमस्ति
लक्ष्म्याः श्वा धावमानोऽपि लभेत लक्ष्मीम् ॥ ५० ॥ ईशः
करस्थीकृतकाञ्चनाद्रिः कुबेरमित्र रजताचलस्थः । तथापि
भिक्षाटनमस्य जातं विधौ शिरःस्थे कुण्डिले कुतः श्रीः
॥ ५१ ॥ स्वयं महेशः श्वशुरो नैगेशः सखा धनेशस्तनयो
गणेशः । तथापि भिक्षाटनमेव शंभोर्बलीयसी केवलमीश्वरे-
च्छा ॥ ५२ ॥ असंभव हेममृगस्य जन्म तथापि रामो
लुलुभे मृगाय । प्रायः समासन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसा
मलिनीभवन्ति ॥ ५३ ॥ न भूतपूर्वो न च केन दृष्टो हेमः
कुरंगो न कदापि वार्ता । तथापि तृष्णा रघुनन्दनस्य
विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ॥ ५४ ॥ धनानि भूमौ पशवश्च
गोष्ठे भार्या गृहद्वारि जनः श्मशाने । देहश्चिताया परलोक-
मार्गे कर्मानुगो गच्छति जीव एकः ॥ ५५ ॥ वने जने
शत्रुजलाभिमध्ये महार्णवे पर्वतमस्तके वा । सुप्तं प्रमत्त
विषमस्थित वा रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ॥ ५६ ॥
सुखस्य दुःखस्य न कोऽपि दाता परो ददातीति कुबुद्धिरेषा ।
अहं करोमीति वृथाभिमानः स्वकर्मसूत्रग्रथितो हि लोकः
॥ ५७ ॥ यः सुन्दरस्तद्वनिता कुरूपा या सुन्दरी सा
पतिरूपहीना । यत्रोभयं तत्र दरिद्रता च विधेर्विचित्राणि
विचेष्टितानि ॥ ५८ ॥ भ्रमन्वनान्ते नवमञ्जरीषु न षट्पदो
गन्धफलीमजिब्रत् । सा किं न रम्या स च किं न रन्ता
बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा ॥ ५९ ॥ विधौ विरुद्धे न पय
पयोनिधौ सुधौघसिन्धौ न सुधा सुधाकरे । न वाञ्छित
सिध्यति कल्पपादपे न हेम हेमप्रभवे गिरावपि ॥ ६० ॥ अव-
श्यमव्येष्ट्यनवग्रहग्रहा यया दिशा धावति वेधसः स्पृहा ।
तृणेन वात्येव तयानुगम्यते जनस्य चित्तेन भृशवशात्मना
॥ ६१ ॥ निपतति किल दुर्बलेषु दैवं तदवितथ ननु येन
कारणेन । बलवति न तथा यथाबलाना प्रभवति कृष्टशरा-
सनो मनोभूः ॥ ६२ ॥ हरशिरसि शिरसि यानि रेजु शिव
शिव तानि लुठन्ति गृध्रपादे । अयि खलु विषमैः पुराकृताना
भवति हि जन्तुषु कर्मणा विपाकैः ॥ ६३ ॥ क च ननु
जबकाधिराजपुत्री क च दशकंधरमन्दिरे निवासः । अयि

खलु विषमः पुराकृताना भवति हि जन्तुषु कर्मणा विपाकः
॥ ६४ ॥ क नु कुलमकलङ्कमायताक्ष्याः क नु रजनीचर-
सगमापवादः । अयि खलु विषमः पुराकृताना भवति हि
जन्तुषु कर्मणा विपाकः ॥ ६५ ॥ क वनं तरुवल्कभूषण
नृपलक्ष्मीः क महेंद्रवन्दिता । नियतं प्रतिकूलवर्तिनो बत
धातुश्चरित सुदुःसहम् ॥ ६६ ॥ सृजति तावदशेषगुणाकर
पुरुषरत्नमलकरणं भुवः । तदपि तत्क्षणमङ्घ्रि करोति चेदहह
कष्टमपण्डितता विधेः ॥ ६७ ॥ गजसुजंगमयोरपि बन्धन
शशिदिवाकरयोर्ग्रेहपीडनम् । मतिमता च समीक्ष्य दरि-
द्रता विधिरहो बलवानिति मे मतिः ॥ ६८ ॥ यदपि
जन्म बभूव पयोनिधौ निवसन जगतीपतिमस्तके । तदपि
नाथ पुराकृतकर्मणा पतति राहुमुखे खलु चन्द्रमाः ॥ ६९ ॥
प्रतिकूलतासुपगते हि विधौ विफलत्वमेति बहुसाधनता ।
अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि ॥ ७० ॥
यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यत्र च
शुभाशुभमात्मकर्म । तस्माच्च तेन च तथा च तदा च
तच्च तावच्च तत्र च विधातृवशादुपैति ॥ ७१ ॥ नैवाकृतिः
फलति नैव कुलं न शीलं विद्यापि नैव न च यत्कृतापि
सेवा । भाग्यानि पूर्वतपसा किल सचित्तानि काले फलन्ति
पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ ७२ ॥ आकाशमुत्पततु गच्छतु
वा दिगन्तमम्भोनिधि विशतु तिष्ठतु वा यथेच्छम् । जन्मा-
न्तरार्जितशुभाशुभकृन्नराणां ज्ञायेव न त्यजति कर्मफलानु-
बन्धः ॥ ७३ ॥ भीम वनं भवति तस्य पुरं प्रधानं सर्वो
जनः सुजनतासुपयाति तस्य । कृत्स्ना च भूर्भवति सन्नेधि-
रत्नपूर्णा यस्याति पूर्वसुकृत विपुल नरस्य ॥ ७४ ॥ कैवर्त-
कर्कशकरग्रहणच्युतोऽपि जालान्तरे निपतितः शफरो वराकः ।
दैवात्ततो विगलितो गिलितो वकेन वके विधौ बद्ध कथं
व्यवसायसिद्धिः ॥ ७५ ॥ दैवे समर्थ्य चिरसचितकर्मजाल
सुस्थाः सुखं वसत किं परयाचनाभिः । मेरुं प्रदक्षिणयतोऽपि
दिवाकरस्य ते तस्य सप्त तुरगा न कदाचिदद्यौ ॥ ७६ ॥
येनाश्वलेन सरसीरुहलोचनायास्त्रातः प्रभूतपवनादुदये
प्रदीपः । तेनैव सोऽस्तसमयेऽस्तमयं विनीतः क्रद्धे विधौ
भजति मित्रममित्रभावम् ॥ ७७ ॥ आधोरणाङ्कुशभयात्करि-
कुम्भयुग्म जातं पयोधरयुग हृदयेऽङ्गनानाम् । तत्रापि बलम-
नखक्षतमेदमिन्नं नैवान्यथा भवति यल्लिखितं विधात्रा ॥ ७८ ॥
संजातसान्द्रमकरन्दरसां क्रमेण पातु गतश्च कलिका कम-
लस्य भृङ्गः । दग्धा निपत्य सहसैव हिमेन सैषा वामे विधौ
नहि फलन्त्यभिवाञ्छितानि ॥ ७९ ॥ सिंहो बली गिरि-

१ अश्वमेधस्य. २ दैवाय. ३ दैवे, पक्षे, -चन्द्रे ४ वके, पक्षे, -
विपरीते ५ हिमालय. ६ पूर्वसचितकर्मसंबद्ध ७ भ्रमर ८ चम्पक-
कलिकाम् ९ दुरासदा, दु प्रतीकारा वा १० नितान्तचञ्चलत्वभावेन
११ मदनः. १२ कुशदः. १३ परिणामः

१ मूर्खता. २ दैवम् ३ दैववशात् ४ कैवर्तो धीवरः, तस्य
कठोरकरग्रहणाच्च्युतः ५ शत्रुस्वभावम्

गुहागहनप्रवासी वासोदरे वसति भूमिभृता विडालः । नो पौरुष कुलमपि प्रचुरा न वाणी दैव बलीय इति सुख सखे विषादम् ॥ ८० ॥ सदैसि विदुरभीष्मद्रोणशारद्वताना पतिभिर्मरकल्पैः पञ्चभिः पालितापि । अहह पौरिभवस्य द्रौपदी पात्रमासीद्वलवति सति दैवे बन्धुभिः किं विधेयम् ॥ ८१ ॥ गुणवदगुणवद्वा कुर्वता कार्यमादौ परितरिवंधार्या यत्नतः पण्डितेन । अतिरभसकृताना कर्मणामाविपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ८२ ॥ स हि गङ्गान-विहारी कल्मषध्वंसकारी दशशतकरकारी ज्योतिषा मध्य-चारी । विधुरपि विधियोगाद्रस्यते राहुणासौ लिखितमिह ललाटे प्रोज्झितं कः समर्थः ॥ ८३ ॥ अयममृतनिधान नायकोऽप्योषधीना शतैर्भिषगनुभातः शशुमूर्धोऽवतसः । विरहयति न चैन राजयक्ष्मा शशाङ्क हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः ॥ ८४ ॥ शशिनि खलु कलङ्कः कण्टकः पद्मनाले युवतिकुचनिपातः पक्वता केशजाले । जलधिजल-मपेय पण्डिते निर्धनत्वं वयसि धनविवेको निर्विवेको विधाता ॥ ८५ ॥ प्रियसखि विपद्दण्डप्रान्तप्रपातपरम्परापरि-चयचले चिन्ताचक्रे निधाय विधिः खलुः । मृदमिव बलात्पिण्डीकृत्य प्रगल्भकुलालवद्भवयति मनो नो जानीमः किमत्र करिष्यति ॥ ८६ ॥ कचित्पाणिप्राप्त घटितमपि कार्यं विघटयत्यशक्यं केनापि कचिदघटमानं घटयति । तदेव सर्वेषामुपरि परितो जाग्रति विधातुपालम्भः कोऽयं जनतनुधनोपार्जनविधौ ॥ ८७ ॥ नमस्वामो देवान्ननु हत-विधेस्तेऽपि वशगा विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैक-फलदः । फल कर्मायत यदि किममरैः किं च विधिना नमस्तत्कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ ८८ ॥ त्रिलोकेशः शौर्ङ्गी शैब्यशरलक्ष्यत्वमगमद्विधाता लोकाना-मलभत शिरःकृन्तनविधिम् । प्रयातौ तौ राहोर्दिनकर-शस्त्राङ्कौ कर्षलता प्रमुनश्च शंभुः शिरसि लिखितं लङ्घयति कः ॥ ८९ ॥ सुधाशोर्जातेय कथमपि कलङ्कस्य कणिका विधातुर्दोषोऽयं न च गुणनिधेस्तस्य किमपि । स किं नात्रः पुत्रो न किमु हरचूडार्चनमणिर्न वा हन्ति ध्वान्त जगदु-

परि किं वा न वसति ॥ ९० ॥ लुलाये गोमयौ मृगपरिषदि श्वापदकुले करिष्यन्कार्पण्य किमिह महिमानं गमयसि । निमग्नः पङ्केऽस्मिन्ननुभव करीन्द्राधिपदगामभद्रं भद्रं वा विधिलिखितमुन्मूलयति कः ॥ ९१ ॥ धुनोति ध्वान्तानि व्यपनयति नीहोरपटल कुल राजीवाना दलयति रथाङ्गं रमयति । जगद्ध्यापी देवैः सुखयति जनानां च नयनं न याति स्थैर्यमानं यदि तदिह दैवं जयतु कः ॥ ९२ ॥ त एवामी वाणास्तदपि हरलब्धं धनुरिदं स एवाह पार्थः प्रमथितसुसरतिनिचयः । इमास्तास्ता गोमयो हरिचरण-चित्तैकशरणा ह्रियन्ते गोपालैर्विधिरिह बलीयान्न तु नरः ॥ ९३ ॥ अलकार शङ्काकरनरकपाल परिजनो विशीर्णाङ्गो भृङ्गी वसु च वृष एको बहुवया । अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वामरगुरोर्विधौ वक्त्रे मूर्ध्नि स्थितवति वयं के पुनरमी ॥ ९४ ॥ पिता रत्नाभारः शुचिमहचरास्ते च मणयः स्वसा स्निग्धा लक्ष्मीरयमवरजः कल्पविटपी । अहो काम्यं धातु-स्तदपि खलु शङ्कः प्रतिपदं रुदित्वा यदीर्घं दिशि दिशि वैराट् मृगयते ॥ ९५ ॥ पत्रं नैव यदा करीरविटपे दोषो वसन्तस्य किं नोल्लेखं विलोक्यते यदि दिवा सूर्यस्य किं दूषणम् । धारा नैव पतन्ति चातकमुखे मेघस्य किं दूषणं यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ॥ ९६ ॥ या साधुश्च खलान्करोति विदुषो मूर्खान्हितान्द्वेषिणः प्रत्यक्षं कुरुते परोक्षममृतं ह्याहल तत्क्षणात् । तामाराधय सत्क्रिया भगवतीं भोक्तुं फलं वाञ्छितं हे साधो व्यसनिन्गुणेषु विपु-लेष्वास्था वृथा मा कृथा ॥ ९७ ॥ ब्रह्मा येन कुलालव-न्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे विष्णुर्येन दशावतारगहने क्षिप्तः सदा सकटे । रुद्रो येन कपालपाणिपुटके भिक्षाटनं कारितः सूर्यो भ्राम्यति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्मणे ॥ ९८ ॥ यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं स्तोकं महद्वा धनं तत्प्राप्नोति मरुस्थलेऽपि नितरा मेरौ ततो नाधिकम् । तद्धीरो भव वित्तवत्सु कृपणा वृत्ति वृथा मा कृथाः कूपे पश्य पयोनिधा-वपि घटो गृह्णाति तुल्यं जलम् ॥ ९९ ॥ नेता यस्य बृहस्पतिः प्रह्वरणं वज्रं सुराः सैनिकाः स्वर्गो दुर्गमनुग्रहः किल हरेरैरावतो वैरणः । इत्याश्चर्यबलान्वितोऽपि बलभि-द्भग्नः परैः सगरे तद्वक्तं वरमेव दैवशरणं धिग्धिग्वृथा पौरुषम् ॥ १०० ॥ जातः सूर्यकुले पिता दशरथः क्षोणी-भुजामग्रणीः सीता सत्यपरायणा प्रणयिनी यस्मानुजो लक्ष्मणः । दोर्दण्डेन समो न चास्ति भुवने प्रत्यक्षविष्णुः

१ सभायाम् २ देवतुल्यै ३ पराभवस्य ४ परिणाम ५ नि-
श्चेतव्या ६ अतिविरया ७ आकाशसचारी ८ अन्धकारनाशकर्ता
९ नक्षत्राणाम् १० नक्षत्रविशेषेण, पक्षे, भिषजां वैद्यानां शतेन
११ समर्थो भवति १२ कृष्ण १३ शबरो जरानामा भिन्न प्रभासे
परस्परं कलहेनाखिलयादवोपसंहारानन्तरमश्वत्थस्याधस्ताद्वामोरो
दक्षिण पाद निधायस्थिते भगवति जरानाम्ना भिन्नेन दूरतो भगवच्चरण
दृष्ट्वा मृगमुखभ्रमाद्भगवत्पादो बाणेन विद्ध इति भागवते १४ ब्रह्मा
१५ शिर कर्तनम् १६ आसताम् १७ अन्धकारम्

१ महिषे २ मृगधूतके ३ तमासि ४ हिमपटलम् ५ हस्तिनाम्
६ चक्रम् ७ सूर्य ८ दृढत्वम् ९ चन्द्रे, पक्षे, दैवे १० कपर्दकम्
११ दिवाभीतेन १२ शोधयितुम् १३ समर्थ १४ कुम्भकार
१५ क्षारभूमौ १६ अद्भुतम् १७ गज १८ इन्द्र १९ नृपाणाम्

स्वयं रामो येन विडम्बितोऽपि विधिना चान्ये जने का
कथा ॥ १०१ ॥ जामाता पुरुषोत्तमो भगवती लक्ष्मीः
स्वयं कन्यका दूतो यस्य बभूव कौशिकसुनिर्यज्वा वसिष्ठः
स्वयम् । दाता श्रीजनकः प्रदानसमये चैकादशस्था ग्रहाः
किं ब्रूमो भवितव्यता हतविधे रामोऽपि यातो वनम् ॥ १०२ ॥
आसाद्यापि महोदधिं न वितृषो जातो जलैर्वाडवो मेघ
प्राप्य न चातकोऽपि चरणौ भानुं न लेभेऽरुणः । चन्द्र
शंकरशेखरेऽपि निवसन्पक्षक्षये क्षीयते प्रायः सज्जनसगतो-
ऽपि लभते दैवानुरूप फलम् ॥ १०३ ॥ आहारे शुचिता
ध्वनौ मधुरता वाचालता मौधवे बन्धौ निर्भमता जनेषु
निरता नीडैः पराधीनता । एतैरेव गुणैर्युताः परभृतस्त्यक्त्वा
किमेते जना वन्दन्ते खलु खञ्जनं कृमिभुजं चित्रा गतिः
कर्मणाम् ॥ १०४ ॥ गीतं कोकिल ते मुदा रसविदः
शृण्वन्ति कर्णामृत नो किञ्चिद्विररन्ति ते तरुदलैरेव स्वयं
जीवसि । कर्णाधुर्हरमुद्विरन्ति विरुतं काकास्तु तेभ्यो बलि
प्राज्ञा एव दिशन्ति हन्त धिगिदं वक्रं विधेः क्रीडितम्
॥ १०५ ॥ छित्वा पाशमपास्य कूटरचना भङ्क्त्वा बला-
द्वागुरां पर्यन्ताग्निशिखाकलापजटिलान्निःसृत्य दूर वनात् ।
व्याधानां शरगोचरादतिजवेनोत्प्लुत्य धावन्मृगः कूपान्तः
पतितः करोति विमुखे किं वा विधौ पौरुषम् ॥ १०६ ॥
लब्धं जन्म सह श्रिया स्वयमपि त्रैलोक्यभूषाकरः स्थित्यर्थं
परमेश्वराम्बुपगतस्तेनापि मूर्धा धृतः । वृद्धिं शीतकरस्तथापि
न गतः क्षीणः पर प्रत्युत प्रायः प्राक्तनमेव कर्म बलवत्कः
कस्य कर्तुं क्षमः ॥ १०७ ॥ रामे प्रव्रजनं बलेनियमनं
पाण्डोः सुताना वन वृष्णीना निधनं नलस्य नृपते राज्या-
त्परिभ्रशनम् । कारागारनिषेवणं च मरण सचिन्त्य लङ्के-
श्वरे सर्वः कालवशेन नश्यति नरः को वा परित्रायते ॥ १०८ ॥
भग्नशस्त्रस्य कैरण्डपिण्डततोर्म्लानेन्द्रियस्य क्षुधा कृत्वाखुर्वि-
वरं स्वयं निपतित्त्वे नक्तं मुखे भोगिनः । तृप्तस्तपिशितेन
सत्वरमसौ तेनैव यातः पथा लोकाः पश्यत दैवमेव हि
नृणा वृद्धौ क्षये कारणम् ॥ १०९ ॥ माता यस्य धर्माधरे-
न्द्रदुहिता तातो महेशस्तथा आता विघ्नकुलान्तकः पितृ-
सखो देवो धनाना पतिः । ख्यातः क्रौञ्चविदारणे सुरपते.
सेनाग्रग. षण्मुखस्तदुदैवबलेन कुत्र घटते नाद्यापि पाणिग्रहः
॥ ११० ॥ काश्चित्तुच्छयति प्रपूरयति वा काश्चिन्नयत्युन्नतिं
काश्चित्पातविधौ करोति च पुनः काश्चिन्नयत्याकुलान् ।
अन्योन्यं प्रतिपक्षसहतिमिमा लोकस्थिति बोधयन्नेष क्रीडति

कूपयन्त्रघटिकान्यायप्रसक्तो विधिः ॥ १११ ॥ तुल्यं भूभृति
जन्म तुल्यसुभयोर्मूल्यं च तुल्यं वपुस्तुल्यं दार्ढ्यमुदभ-
टङ्कदलन तुल्यं च पाषाणयोः । एकस्याखिलवन्दनाय
विधिना देवत्वमारोपितं तद्वारे विहिता परस्य तु पदाघाता-
स्पद देहली ॥ ११२ ॥ यन्द्रघ्नं धनुरीश्वरस्य समरे यजाम-
दशयो जितस्त्यक्त्वा येन गुरोर्गिरा वसुमती सेतुः पयोधौ
कृतः । एकैकं दशकधरक्षयकृतो रामस्य किं वर्ण्यते दैवं
वर्णय येन सोऽपि सहसा नीतः कथाशेषताम् ॥ ११३ ॥
खल्वाटो दिवसेश्वरस्य किरणैः सतापितो मस्तके वाञ्छन्
देशमनातप विधिवशात्तालस्य मूलं गतः । तत्राप्यस्य महा-
फलेन पतता भग्नं सशब्दं शिरः प्रायो गच्छति यत्र भाग्य-
रहितस्तत्रापदा भाजनम् ॥ ११४ ॥ भूयिष्ठं द्रैविणात्मजं
जनयितुं लिप्सावता चेतसा नार्थः पञ्च मया क्रमेण कुलजाः
काले संमुद्राहिताः । सद्विद्या कविता विदेशवसतिः सेवा
तथाम्यर्थनो दैवेन प्रतिबन्धकेन युगपद्वन्ध्याः समस्ताः
कृताः ॥ ११५ ॥ मज्जत्वम्भसि यातु मेरुशिखरं शत्रूञ्जय-
त्वाहवे अणिज्यं कृषिसेवनादिसकला विद्याः कलाः शिक्षतु ।
आकाशं सकलं प्रयातु खगवत्कृत्वा प्रयत्नं परं नोऽभाव्यं
भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ॥ ११६ ॥
लक्ष्मीकौस्तुभपारिजातसहजः सूनुः सुधाम्भोनिधेर्देवेन प्रणय-
प्रसादविधिना मूर्धा धृतः शंभुना । अद्याप्युज्जति नैव
दैवविहित क्षेण्य क्षपार्वल्लभः केनान्येन विलङ्घ्यते विधिगतिः
पाषाणरेखासखी ॥ ११७ ॥ अम्भोधिः स्थलता स्थलं जल-
धिता धूलीलवः शैलता मेरुर्मृत्कणता तृणं कुलिशता वज्रं
तृणप्रायताम् । वह्निः शीतलता हिमं दहनतामायाति यस्ये-
च्छया लीलादुर्ललिताद्भुतव्यसनिने दैवाय तस्मै नमः
॥ ११८ ॥ जन्म ब्रह्मकुलेऽग्रजो धनपतिर्यः कुम्भकर्णा-
ग्रजः सूनुर्वासवजित्स्वयं दशशिरा दोर्दण्डका विंशतिः ।
अस्त्रं कौमगमं विमानमजयं मध्येसमुद्रं पुरी सर्वं निष्फल-
मेतदेव नियतं दैव पर दुर्जयम् ॥ ११९ ॥ यत्रार्खण्डलद-
न्तिदन्तमुसलान्याखण्डितान्याहवे धारा यत्र पिनाकपाणि-
परशोराकुण्ठितामागताः । तस्मै तावदुरो नृसिंहकरजैर्व्या-
दीर्यते साप्रतं दैवे दुर्बलता गते तृणमपि प्रायेण वज्रायते
॥ १२० ॥ दो.सदेहैर्वशंवदत्रिभुवनश्रीगर्वसर्वकषः कैला-
सोद्धरणप्रचण्डचरितो वीरः कुबेरानुजः । यत्रायं स्वयमस्ति
सेयममरावत्यापि बन्धा पुरी नीता मर्कटकेन कामपि दशा

१ यस्मिन्निवाहे इति शेष २ वसन्ते ३ कुलाये. ४ कोकिला
५ मुगबन्धनी. ६ यादववशीयानाम् ७ मञ्जुवासकुचितशरीरस्य
८ पार्वती ९ गजानन. १० कुबेरः ११ विवाह

१ पर्वते २ दृढता ३ उदग्रा ये टङ्कास्तैर्दलनम् ४ द्रविण द्रव्य
तदेवात्मज पुत्रस्तम् ५ विवाहिता ६ निष्फला ७ युद्धे.
८ चन्द्र ९ वज्रताम् १० इच्छानुकूलगतिः ११ इन्द्रस्यैरावत-
१२ शिव. १३ हिरण्यकशिपोरुक्तिरियम्. १४ समूहः

धिगदैवमावश्यकम् ॥ १२१ ॥ येनाकारि मृणालपत्रमशनं
क्रीडा करिण्या सह स्वच्छन्दं, भ्रमणं च कन्दरगणे पीत
पयो नैर्क्षरम् । सोऽय वन्यकरी नरेषु पतितः पुष्पाति देह
तृणैर्यद्दैवेन ललाटपत्रलिखितं तत्प्रोज्झितुं कः क्षमः ॥ १२२ ॥
दैवेन प्रमुणा स्वयं जगति यद्यस्य प्रमाणीकृतं तत्तत्सोपनमे-
न्मनागपि महाज्ञैवाश्रयः कारणम् । सर्वाशापरिपूरके जल-
धरे वर्षत्यपि प्रत्यहं सूक्ष्मा एव पतन्ति चातकमुखे द्वित्रा,
पयोबिन्दवः ॥ १२३ ॥ कान्तं वक्ति कपोतिकाकुलतया
नाथान्तकालोऽधुना व्याधोऽधो धृतचापसज्जितशरः श्येनः
परिभ्रामति । इत्थं सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोऽपि तेनाहत-
स्तूर्णं तौ तु यमालयं प्रति गतौ दैवी विचित्रा गतिः
॥ १२४ ॥ रेवावारिणि वारणेन विपुले राजीवराजीरजः-
पुञ्जापिञ्जरितोर्मिणि प्रविगलद्धानाम्बुगन्धोत्कटे । धौतं येन
मृगारिरक्तमसकृद्दन्तान्तरालस्थितं कोष्णं सोऽपि पयः पपौ
हतविधेः को गोचरे नागतः ॥ १२५ ॥ केषाचिन्निजवेष्टमनि
स्थितवतामालस्यनिद्रावता दृश्यन्ते फलिता लता इव फलै-
राचूलमूलं श्रियः । अद्रि लङ्घयता गिरि प्रयतता पृथ्वीतले
धावतामुद्योगव्यवसायसाहसधिया तन्नास्ति यत्पच्यते
॥ १२६ ॥ स्थाल्या वैर्दूर्यमय्या पचति तिलकणाश्चान्दनैरि-
न्धनौघैः सौवर्णेर्लाङ्गलाग्रैर्निखनति वसुधामर्कमूलस्य हेतोः ।
छित्त्वा कर्पूरखण्डान्वृत्तिमिह कुरुते कोद्रवाणां समन्तात्प्राप्येमा
कर्मभूमिं न चरति मनुजो यस्तपो मन्दभाग्यः ॥ १२७ ॥
पञ्चैते पाण्डुपुत्राः क्षितिपतितनया धर्मभीमार्जुनाद्याः शूराः
सत्यप्रतिज्ञा दृढतरवपुषः केशवेनापि गूढाः । ते वीराः
पाणिपात्रे कृपणजनगृहे भिक्षुचर्यां प्रवृत्ताः को वा कार्ये
समर्थो भवति विधिवशाद्भाविनी कर्मरेखा ॥ १२८ ॥ यत्र
श्यामाकबीजान्यपि चटकवधूचक्षुकोटिच्युतानि प्रोक्षीयन्ते
स्ववेश्मन्यशनविरहिते निर्धनश्रोत्रियाणाम् । दैवे दातृयक-
स्माच्चटुलशिशुकराकृष्टहारावलीतो अष्टास्तत्रैव दृष्टा युवति-
भिरलसं चूर्णिता मौक्तिकौघाः ॥ १२९ ॥ यन्माता
विष्णुनाभिः पतितरपि च सुतो यस्य साक्षात्प्रजानां लक्ष्मीर्यत्स-
श्रयाभूद्यदपि करतले भारती सबभार । भानुर्यस्यास्ति मित्रं
तदपि सरसिजं क्षीणमिन्दोर्मयूखैस्त्रातुं नैवोत्सहन्ते गत-
सुकृतफलं प्रासकालं सहायाः ॥ १३० ॥ कुत्रायोध्या क
रामो दशरथवचनाद्दण्डकारण्यमागात्कासौ मारीचनामा
कनकमयमृगः कुत्र सीतापहारः । सुग्रीवे राममैत्री क

जनकतनयान्वेषणे प्रेषितोऽहं योऽर्थोऽसमावनीयस्तमपि
घटयते क्रूरकर्मा विधाता ॥ १३१ ॥

जरावर्णनम्

अलंकरोति हि जरा राजामात्यभिषग्यतीन् । विडम्ब-
यति पण्यस्त्रीमल्लगायनसेवकान् ॥ १ ॥ क्षणात्प्रबोधमा-
याति लङ्घ्यते तमसा पुनः । निर्वासितः प्रदीपस्य शिखेव
जरतो मतिः ॥ २ ॥ शशिनीव हिमार्तानां धर्मात्तानां स्वा-
विव । मनो न रमते स्त्रीणां जराजीर्णेन्द्रिये पतौ ॥ ३ ॥
मलिनैरलकैरतैः शुक्लत्व प्रकटीकृतम् । तद्रोषादिव निर्याता
वदनाद्रदनावलिः ॥ ४ ॥ वृद्धत्वानलदग्धस्य सारयौवन-
वस्तुनः । दृश्यते देहगोहेषु भस्मैव पलितच्छलात् ॥ ५ ॥
वीक्ष्यते पलितश्रेणिनैव वृद्धस्य मूर्धनि । मूर्धैव नीतं जन्मेति
किं तु भस्म विधिर्न्यर्धात् ॥ ६ ॥ इद्वत्यामपि सामग्र्या सुकृतं
न कृतं त्वया । इतीव कुपितो दन्तान्नैतकः पातयत्यलम्
॥ ७ ॥ यममिव करधृतदण्डं हरिमिव स्रग्दं शशाङ्कमिव
वक्रम् । शिवमिव च विरूपाक्षं जरा करोत्यकृतपुण्यमपि
॥ ८ ॥ वदनं दर्शनविहीनं वार्चो न परिस्फुटा गता शक्तिः ।
अव्यक्तेन्द्रियशक्तिः पुनरपि बाल्यं कृतं जरया ॥ ९ ॥ पटुं
रटति पलितदूतो मस्तकमासाद्य सर्वलोकस्य । परिभवति
जरा मरणं कुरु धर्मं विरम पापेभ्यः ॥ १० ॥ शतैर्मन्युं
दर्ढधरं कुम्भरमपि शूलिनं तथा गदिनम् । कुरुते जरा न
सा किं कुर्यान्नीरूपनामकं मनुजम् ॥ ११ ॥ कृष्णवर्त्मनि
गुणान्णयन्ती जीवनेऽपि जरेरन्यनुरागम् । आगता बत
जरेव हिमानी सेव्यता सुरैरतरगवतीयम् ॥ १२ ॥ कृता-
न्तस्य दूती जरा कर्णमूले समागत्य वक्तीति लोकाः शृणु-
ध्वम् । परस्त्रीपरद्रव्यवाञ्छा त्यजध्वं भजध्वं रमानाथपादार-
विन्दम् ॥ १३ ॥ वर्णे सितं समभिवीक्ष्य शिरोरुहौणां स्थानं
जरा परिभवस्य यदेव पुंसाम् । आरौपितास्थिशकलं परिहृत्य

१ नर्मदोदके २ भोजनार्थमिति शेष ३ रत्नविशेषः ४ आर्तिक्यम्
५ 'वाजरी' इति प्रसिद्धाभ्यानामा ६ ब्रह्मा

१ हनुमत उक्तिरियम् २ कैत्रे ३ दन्तपङ्क्ति ४ वार्षक्य
तदेवानलस्तेन दग्धस्य ५ पलितमिषेण ६ पङ्क्ति ७ व्यर्थमेव
८ निक्षिप्तवान् ९ पुण्यम् १० यम ११ भद्रया आशुषविशेषेण
सहितम्, पक्षे, -गदेन रोगेण सहितम् १२ विकृताक्षम् १३ दन्त-
रहितम् १४ शुद्धकेशत्वमेव दूत १५ इन्द्रम्; पक्षे, -कोपनम्
१६ यमम्; पक्षे, -यष्टिपरम् १७ धनाधिपम्; पक्षे, -कुत्सितम्
शरीरम् १८ शिवम्, पक्षे, -शुलयुक्तम् १९ विष्णुम्; पक्षे, -
गदयुक्तम् २० अश्वौ, पक्षे, -कृष्णस्य वर्त्म मार्गस्तस्मिन् २१ उदके
पक्षे, -प्राणे २२ दूरीकुर्वाणा २३ हिमसंहति २४ सुरते रत्नवती;
पक्षे, -सुराणां तरंगवती भागीरथी २५ केशानाम् २६ आरौपित-
मस्त्य शकलं खण्डं यस्मिन् २७ अस्पृश्यत्वादिति भावः

यान्ति चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ १४ ॥ श्रुतिः
शिथिलता गता स्मृतिरपि प्रनष्टाधुना गतिर्विपथमागता
विगलिता द्विजानां तति । गवामपि च सहति । समुचित-
क्रियातश्च्युता कृता न जरया तथा कलियुगस्य सौधर्म्यता
॥ १५ ॥ गात्रं सकुचितं गतिर्विगलिता अथा च दन्ताव-
लिर्दृष्टिर्नश्यति वर्धते बधिरता वक्त्रं च लालायते । वाक्यं
नाद्रियते च बान्धवजनैर्भार्या न शुश्रूषते हा कष्टं पुरुषस्य
जीर्णवयसः पुत्रोऽप्यभिन्नायते ॥ १६ ॥ स्थूलप्रावरणोऽति-
वृत्तकथकः कासाश्रुलालाविलो भ्रमोरकटिपृष्ठजानुजघनो
मुग्धोऽतिथीन्वारयन् । शृण्वन्धृष्टवधूवचासि धनुषा सत्रा-
सयन्वायसानाशापाशनिबद्धजीवविभवो वृद्धो गृहे ग्लायति
॥ १७ ॥ पादौ सस्त्रम्भयन्ती मुखमपि नमयन्त्यङ्गमाकुञ्च-
यन्ती हस्तावुकम्पयन्ती प्रणयिजनवचो न श्रुती । श्राव-
यन्ती । रत्यामुद्वेजयन्ती वैलिततनुमती नूतनोढा जरा वा
तुल्या पूर्वा तु पुंसैस्सति बत परा भीतिहेतुर्नरस्य ॥ १८ ॥

क्षुधावर्णनम्

नास्ति क्षुधासमं दुःखं नास्ति रोगः क्षुधासमः । नास्त्या-
हारसमं सौख्यं नास्ति क्रोधसमो रिपुः ॥ १ ॥ शय्या वस्त्रं
चन्दनं चारुं हासं वीणा वाणी सुन्दरी या च नारी । न
आजन्ते क्षुत्पिपासातुराणां सर्वारम्भास्तण्डुलप्रस्थमूलाः ॥ २ ॥

भिक्षुकः

प्रतिदिनमयत्तसुलभे भिक्षुकजननि साधुसङ्घकल्पलते ।
नृपनमननरकतारिणि भगवति भिक्षे नमस्तुभ्यम् ॥ १ ॥
अगस्तितुल्याश्च घृताब्धिशोषणे देवमोलितुल्या वटिकाद्रि-
भेदने । शाकावलीकाननवह्निरूपास्त एव भट्टा इतरे भेटाश्च
॥ २ ॥ अर्थ्यो मुक्तिमता प्रयोगक्षमये मन्त्रेषु पृष्ठं गतं
पाकागारगतस्तु पाचकमनस्तोषाय वैचस्पतिः । उच्चाया

१ कर्णेन्द्रियम्, पक्षे, वेद २ स्मरणम्, पक्षे, मन्वादि
वाक्यम् ३ आचरणम्, पक्षे, गमनम् ४ दन्तानाम्, पक्षे,
ब्राह्मणानाम् ५ इन्द्रियाणाम्, पक्षे, धेनूनाम् ६ समानधर्मत्वम्
७ शत्रुनादाचरति ८ अतिक्रान्तानि वृत्तानि कथयतीति ९ धार्ष्ट्य-
युक्तस्त्वोवचनानि १० खेदं प्राप्नोति ११ पादयोः स्तम्भनं कुर्वती
१२ उद्वेगं कुर्वती १३ वलयं चर्मवलयं सजाता यस्या सा वलिता,
सा चासौ तनुश्च तद्वती, पक्षे, बलितं वलयं तच्छृङ्गाया तद्वती
१४ नवीनविवाहिता स्त्री १५ नूतनोढा १६ पुरुषात् १७ उद्वेगं
प्राप्नोति १८ जरा १९ भयकारणम् २० सुन्दरम् २१ वज्रसदृशं
२२ अरण्यम् २३ योद्धार २४ अग्रगण्यं २५ भोक्तृणां
२६ ब्रह्मस्पतिवत् कुशलं २७ दक्षिणायाम्, अथ तु वैदिकैरेवावगम्यो
दक्षिणासंबद्धं साकेतिकं शब्दः

निरतो रतोऽर्भकगणे पिण्डेषु दत्तादरो नानाश्राद्धगणैकचा-
लितमना भट्टोत्तमो राजते ॥ ३ ॥ उच्चैरध्ययनं पुरातन-
कथा स्त्रीभिः सहालापनं तासामर्भकलालनं पैतिनुतिस्तत्या-
कमिथ्यास्तुतिः । आदेशस्य करावलम्बनविधिः पाण्डित्य-
लेखक्रिया होरागौरुडमन्त्रतन्त्रकविधिर्भिक्षोर्गुणा द्वादश ॥ ४ ॥
प्रातः क्षालितलोचना, करतले चञ्चत्पवित्राङ्कुरास्तत्तत्या-
ननिवेशितोर्ध्वतिलकाश्चैलान्तबद्धाक्षता । को जातश्च मृतो-
ऽथवा मृततिथिः कस्यालये वर्तते चेत्थं हर्षशब्दैर्युताः
प्रतिदिनं धावन्त्यहो भिक्षुकाः ॥ ५ ॥

परगृहवासः

शिरसा धार्यमाणोऽपि सोमः सोमेन शंभुना । तथापि
कृशता धत्ते कष्टः खलु पराश्रयः ॥ १ ॥ विना कार्येण ये
मूढा गच्छन्ति परमन्दिरम् । अवश्यं लघुता यान्ति कृष्ण-
पक्षे यथा शशी ॥ २ ॥ कष्टं खलु मूर्खत्वं कष्टं खलु
यौवनेषु दारिद्र्यम् । कष्टादपि कष्टतरं परगृहवासः परान्नं च
॥ ३ ॥ उडुगणपरिवारो नायकोऽप्योषधीनाममृतमयशरीरः
कान्तियुक्तोऽपि चन्द्रः । भवति विगर्तरश्मिर्भण्डलं प्राप्य
भानो, परिसदननिविष्टः को लघुत्वं न याति ॥ ४ ॥

उदरपूरणदूषणम्

अस्य दग्धोदरस्यार्थे किं न कुर्वन्ति पण्डिताः । वानरी-
मिव वाग्देवीं नर्तयन्ति गृहे गृहे ॥ १ ॥ किमकारि न
कार्पण्यं कस्यालङ्घि न देहली । अस्य पापोदरस्यार्थे किम-
नाटि न नाटकम् ॥ २ ॥ एकः स एव जीवति हृदय-
विहीनोऽपि सहृदयो राहुः । यः सकलैर्लघिमकारणमुदरं न
विभर्ति दुःपूरम् ॥ ३ ॥ कंधरा संमपहाय कं धरा प्राप्य
सयति जहास कस्यचित् । मां किलानमयतः स्वपूर्तये
दुर्भरात्किमुदराद्वियोगतः ॥ ४ ॥ अहितहितविचारशून्यबुद्धेः
श्रुतिसमयैर्बहुभिस्तिरस्कृतस्य । उदरभरणमात्रकेवलच्छोः
पुरुषपशोश्च पशोश्च को विशेषः ॥ ५ ॥ इयमुदरदरी दुर-
न्तपूरा यदि न भवेद्भिर्मानमङ्गभूमिः । क्षणमपि न सहै
भवादृशानां कुटिलकटाक्षनिरीक्षणं नृपाणाम् ॥ ६ ॥ अप-

१ पठनम् २ शिशु ३ स्तुति ४ भाविशुभाशुभफलकथनं
प्रागल्भ्यमिति भावः ५ जन्मपत्रादिफलकथनम् ६ वलान्ते
७ उमासहितेन ८ नक्षत्रसमूह परिवारो यस्य ९ वनस्पतीनाम्
१० निस्तेजा ११ सर्वस्य १२ परगृहम् १३ हीनदशम्
१४ लघुत्वकारणम् १५ धारयति १६ दुःखेन पूरयितुं शक्यम्
१७ मस्तकम् १८ बुद्धे १९ श्रौतसिद्धान्तै २० अवमानकारणम्

हरति महत्त्वं प्रार्थना किं न जाने जनयति गुरुलज्जामित्यहं किं न वेद्मि । तदपि वद वदान्य तं सदा प्रत्यहं मा जठर-पिठरवर्ती वह्निरर्थीकरोति ॥ ७ ॥ गङ्गातरगकणशीर्करशी-तलानि विद्याधराधुषितचारुशिलातलानि । स्थानानि कि हिमवतः प्रलयं गतानि यत्सावमानपरपिण्डरतो मनुष्यः ॥ ८ ॥ अभिमतमहामानग्रन्थिप्रभेदपटीयसी गुरुतरगुणग्रा-माम्भोजस्फुटोज्ज्वलचन्द्रिका । विपुलविलसलज्जावल्लीवितान-कुठारिका जैठरपिठरी दुष्पूरेय करोति विडम्बनम् ॥ ९ ॥ ये वर्धन्ते धनपतिपुरःप्रार्थनादुःखभाजो ये चाल्पत्व दधति विषयाक्षेपपर्यस्तबुद्धे । तेषामन्तःस्फुरितहसित वासराणा स्मरेय ध्यानच्छेदे शिखरिकुहरआवश्यानिषण्णः ॥ १० ॥ मातर्नातः परमनुचित यत्खलाना पुरस्तादस्ताशङ्कं जठर-पिठरीपूर्तये नर्तितसि । तत्क्षन्तव्य सहजसरले वत्सले वाणि कुर्या प्रायश्चित्तं गुणगणनया गोपवेषस्य विष्णोः ॥ ११ ॥ दीनो दीनमुखैस्तथैव शिशुकैराकृष्टजीर्णाम्बरा क्रोशद्भिः क्षुधितैर्निरन्नविधुरां पश्येन्न चेद्वेदिनीम् । याच्नामङ्गभयेन गद्गदगलत्रुव्यद्विलीनाक्षर को देहीति वदेत्सदग्धजठरसार्थे मनस्वी जनः ॥ १२ ॥ हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशन धात्रा मरुकल्पितं व्यौलाना पशवस्तृणाङ्कुरभुजः सृष्टाः स्थली-शायिनः । संसारार्णवलङ्घनक्षमधिया वृत्तिः कृता सा नृणा यामन्वेषयता प्रयान्ति सतत सर्वे समाप्ति गुणाः ॥ १३ ॥ किं कन्दाः कन्दरेभ्यः प्रलयमुपगता निर्झरा वा गिरिभ्यः प्रध्वस्ता वा तरुभ्यः सरसफलभृतो वल्कलिन्यश्च शाखाः । वीक्ष्यन्ते यन्मुखानि प्रसन्नमपगतप्रश्रयाणा खलाना दुःखो-पात्ताल्पवित्तस्यैर्ष्येनवशान्नर्तितभ्रूलतानि ॥ १४ ॥

सेवकनिन्दा

स्वामिप्रायपरोक्षस्य परचित्तानुवर्तिनः । स्वयं विक्रीत-देहस्य सेवकस्य कुतः सुखम् ॥ १ ॥ चलेषु स्वामि-चित्तेषु सुलभे पिशुने जने । यदि जीवन्त्यहो चित्रं क्षणम-प्युर्पजीविनः ॥ २ ॥ सेवा श्रवृत्तियैरुक्ता न तैः सम्यगु-दाहृतम् । स्वच्छन्दचारी कुत्र आ विक्रीतासुः कः सेवकः ॥ ३ ॥ सेवया धनमिच्छद्भिः सेवकैः पश्य यत्कृतम् ।

१ अम्बुनृणः २ समर्था ३ जठरभाण्डम् ४ उपहास ५ विषयाक्षेपेण पर्यस्ता अष्टा बुद्धिर्यस्य ६ शिखरी पर्वतस्तस्य कुहर विल तत्संबन्धी यो ग्रावा पाषाण स एव शय्या तस्या निषण्ण उपविष्ट ७ उदरभाण्डम् ८ गोपवेषधारिण कृष्णस्य ९ कृपण १० रोदन कुर्वद्भिः ११ भार्या १२ नागानाम् १३ अविनीतानाम् १४ गर्व १५ सूचके १६ सेवका १७ विक्रीता असव प्राणा येन स- १३ सु र भा.

स्वातन्त्र्यं यच्छरीरस्य मूढैस्तदपि हारितम् ॥ ४ ॥ वर वन वर भैक्ष्यं वर भारोपजीवनम् । पुंसा विवेकहीनाना सेवया न धनार्जनम् ॥ ५ ॥ या प्रकृत्यैव चपला निपतत्यशुचावपि । स्वामिनो बहु मन्यन्ते दृष्टि तामपि सेवकाः ॥ ६ ॥ मनुष्य-जातौ तुल्याया भृत्यत्वमतिगर्हितम् । प्रथमो यो न तत्रापि स कि जीवत्सु गण्यते ॥ ७ ॥ तावज्जन्मातिदुःखाय ततो दुर्गतता सदा । तत्रापि सेवया वृत्तिरहो दुःखपरम्परा ॥ ८ ॥ नाश्नाति सेवयौत्सुक्याद्विनिद्रो न प्रबुध्यते । न निःशङ्कं वचो ब्रूते सेवकोऽप्यत्र जीवति ॥ ९ ॥ भूशय्या ब्रह्मचर्यं च कृशत्व लघु भोजनम् । सेवकस्य यतैर्यद्विशेषः पापधर्मजः ॥ १० ॥ शीतातपादिकष्टानि सहते यानि सेवकः । धनाय तानि चाल्यानि यदि धर्माय मुच्यते ॥ ११ ॥ मृदुनातिसुवृत्तेन समुद्रेनातिहारिणा । मोदके-नापि कि तेन निष्पत्तिर्यस्य सेवया ॥ १२ ॥ स्वयं जहाति सेवकः सुखं च मानमेव च । यदर्थमर्थमीहते तदेव तस्य हीयते ॥ १३ ॥ प्रणमत्युन्नतिहेतोर्जीवितहेतो-र्विमुञ्चति प्राणान् । दुःखीयति सुखहेतोः को मूढः सेवका-दन्यः ॥ १४ ॥ मौनान्मूकः प्रवचनपटुर्वातुलो जल्यको वा घृष्टः पार्श्वे वसति च सदा दूरतस्त्वप्रगल्भः । क्षान्त्या भीरुर्यदि न सहते प्रायशो नाभिजातः सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १५ ॥ विज्ञैः स्निग्धैरुपकृतमपि द्वेष-तामेति कश्चित्साक्षादन्यैरपकृतमपि प्रीतिमेवोपयाति । चित्रं चित्रं किमथ चरितं नैकभावाश्रयाणा सेवाधर्मः परमगहनो योगिनामप्यगम्यः ॥ १६ ॥ भक्तानामुपकारिणा परहित-व्यापारयुक्तात्मना सेवासव्यवहारतत्त्वविदुषा द्रोहच्युताना-मपि । व्यापत्तिः स्वलितान्तरेषु नियता सिद्धिर्भवेद्वा न वा तस्मादम्बुपतेरिवावनिपतेः सेवा सदाशङ्किनी ॥ १७ ॥ आहारे वडवानलश्च शयने यः कुम्भकर्णायते सदेशे बधिरः पलायनविधौ सिंहः शृगालो रणे । अन्धो वस्तुनिरीक्षणेऽथ गमने खड्गः पटुः कन्दने भाग्येनैव हि लभ्यते पुनरसौ सर्वोत्तमः सेवकः ॥ १८ ॥

जीवितसाफल्यम्

यस्य जीवन्ति धर्मेण पुत्रा मित्राणि बान्धवाः । सफलं जीवितं तस्य नात्मार्यं को हि जीवति ॥ १ ॥ यस्य मित्राणि मित्राणि शत्रवः शत्रवस्तथा । अनुकम्प्योऽनुकम्प्यश्च स जातः स च जीवति ॥ २ ॥ वाणी रसवती यस्य भार्या

१ नाशितम् २ भिक्षा ३ भारवाहकत्वेनोपजीवनम् ४ इच्छति ५ बहुभाषक ६ भयशील ७ अनर्थं नाशो वा ८ समुद्रस्य ९ वार्ताहरणे १० पादविकल ११ रोदने

पुत्रवती सती । लक्ष्मीर्दानवती यस्य सफलं तस्य जीवितम् ॥ ३ ॥ स जीवति यशो यस्य कीर्तिर्यस्य स जीवति । अयशोऽकीर्तिसंयुक्तो जीवन्नपि मृतोपमः ॥ ४ ॥ चलं वित्तं चलं वित्तं चले जीवितयौवने । चलाचलमिदं सर्वं कीर्तिर्यस्य स जीवति ॥ ५ ॥ यस्मिंजीवति जीवन्ति बहवः स तु जीवति । काकोऽपि किं न कुरुते चक्ष्वा खोदरपूरणम् ॥ ६ ॥ स जातो येन जातेन याति वशः स मुन्नतिम् । परिवर्तिनि ससारे मृतः को वा न जायते ॥ ७ ॥ अञ्जलि-रकारि लोकैर्गर्लानिर्मनास्वैव रञ्जिता जगती । सध्याया इव वसतिः स्वल्पापि सखे सुखायैव ॥ ८ ॥ यज्जीवति क्षणमपि प्रथितं मनुष्यैर्विज्ञानविक्रमयशोभिरभज्यमानम् । तन्नाम जीवितमिह प्रवदन्ति तज्ज्ञाः काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च मुञ्चे ॥ ९ ॥ यो नात्मजे न च गुरौ न च भृत्यवर्गे दीने दया न कुरुते न च बन्धुवर्गे । किं तस्य जीवितफलं हि मनुष्यलोके काकोऽपि जीवति चिराय बलिं च मुञ्चे ॥ १० ॥ जातः कूर्मः स एकः पृथुसुवनभरायार्पित येन पृष्ठं श्लाघ्यं जन्म भुवस्य भ्रमति नियमितं यत्र तेजस्वि चक्रम् । सजातव्यर्थपक्षाः परहितकरणे नोपरिघातं वाऽधो ब्रह्माण्डोदुम्बरान्तर्मशकवदपरे जन्तवो जातनष्टाः ॥ ११ ॥

ऋणम्

न विषं विषमित्याहुर्ब्रह्मस्वं विषमुच्यते । विषमेकाकिनं हन्ति ब्रह्मस्वं पुत्रपौत्रकम् ॥ १ ॥ पापं कर्तुमृणं कर्तुं मन्यन्ते मानवाः सुखम् । परिणामोऽतिगहनो महतामपि नाशकृत् ॥ २ ॥ लोकद्वयप्रतिभयैकनिर्दानमेतद्विक्रमिणा-मृणमहो परिणामघोरम् । एकः स एव हि पुमान्परमस्ति लोके क्रुद्धस्य येन धनिकस्य मुखं न दृष्टम् ॥ ३ ॥

प्रवासः

यो न संचरते देशान्यो न सेवेत पण्डितान् । तस्य सकुचिता बुद्धिर्घृतबिन्दुरिवाम्भसि ॥ १ ॥ यस्तु संचरते देशान्यस्तु सेवेत पण्डितान् । तस्य विस्तारिता बुद्धिस्तैल-बिन्दुरिवाम्भसि ॥ २ ॥ देशे देशे किमपि कर्तुं कदादहन्तं लोकैर्मानाः संपाद्यैव द्विविण्मर्तुलं सर्वं भूयोऽप्यवाप्य ।

१ दानादिप्रभवा कीर्तिं शौर्यादिप्रभवा यश २ भ्रमणशीले ३ अर्धदानार्थमिति भावः, पक्षे, -अञ्जलिकरणेन लोके आश्वाकारित्वं ध्वन्यते ४ निस्तेजस्कृत्वम्, पक्षे, -असामर्थ्यम्. ५ आरक्ततां नीता, पक्षे, -अनुरागवती कृता ६ प्रख्यातम् ७ उदुम्बरफले यथा जन्तवस्तिष्ठन्ति तथा तादृशमनुष्या ब्रह्माण्डरूपोदुम्बरे तिष्ठन्ति ८ ऋणम् ९ कारणम् १० परिणामे भयकरम् ११ आश्चर्यम् १२ वीक्षमाणा १३ द्रव्यम् १४ बहुलम् १५ गृहम् १६ पुनः.

संयुज्यन्ते सुचिरविरहोत्कण्ठिताभिः सतीभिः सौख्यं धन्याः किमपि दधते सर्वसंपत्समृद्धाः ॥ ३ ॥ आकिचन्यादति-परिचयाज्जाययोपेक्ष्यमाणो भूपालानामननुसरणाद्विभ्यदेवा-खिलेभ्यः । गेहे तिष्ठन्कुमतिरलसः कूपकूर्मैः सैधर्मा किं जानीते भुवनचरितं किं सुखं चोपमुञ्चे ॥ ४ ॥ तीर्थाना-मवलोकनं परिचयः सर्वत्र वित्तार्जनं नानाश्रयनिरीक्षणं चतुरता बुद्धेः प्रशस्ता गिरः । एते सन्ति गुणाः प्रवास-विषये दोषोऽस्ति चैको महान्यन्मुग्धामधुराधराधरसुधापानं विना स्वीयते ॥ ५ ॥

व्यापारिणः

आसीत्सत्ययुगे बलिस्तदनु च त्रेतायुगे भार्गवो रामः सत्यपराक्रमोऽथ भगवान्धर्मस्तथा द्वापरे । दाता कोऽपि न चास्ति संप्रति कलौ जीवन्ति केनार्थिनश्चेत्येवं कृतनिश्चयेन विधिना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ १ ॥ शक्रोद्याननिवासिताम-धिगतो दाता स कल्पद्रुमः पातालं किल कामवेनुरपि सा काम-प्रसून्वगात् । इत्थं विश्वसृजा विचिन्त्य यवनागाराधिकारा-र्थिनः सद्विद्यानिधिरक्षणार्थमधुना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ २ ॥ कौपीनं धृतवान्हरोऽपि भगवान्विष्णुः प्रविष्टो जलं वारा-राशिरपेयतामुपगतः को नाम दातुं क्षमः । इत्थं विश्वसृजा विचिन्त्य यवनागाराधिकारार्थिनः सद्विद्यानिधिजीवनार्थम-धुना व्यापारिणो निर्मिताः ॥ ३ ॥ व्यापारान्तरमुत्सृज्य वीक्षमाणो वधूमुखम् । यो गृहेष्वेव निद्राति दैरिद्राति स दुर्मतिः ॥ ४ ॥

कलिमहिमा

यवनैरवनिः क्रान्ता हिन्दवो विन्ध्यमाविशन् । बलिना वेदमार्गोऽयं कलिना कवलीकृतः ॥ १ ॥ सीदन्ति चाभिहो-त्राणि गुरुपूजा प्रणश्यति । कुमार्यश्च प्रसूयन्ते प्राप्ते कलियुगे सदा ॥ २ ॥ पराजनेन सुखं दग्धं हस्तौ दग्धौ प्रतिग्रहात् । परस्त्रीभिर्मनो दग्धं कुतः शापः कलौ युगे ॥ ३ ॥ राक्षसाः कलिमाश्रित्य जायन्ते ब्रह्मयोनिषु । ब्राह्मणानेव बाधन्ते तत्रापि श्रोत्रियान्कृशान् ॥ ४ ॥ कुशलाः शब्दवार्तायां वृत्तिहीनाः सुरागिणः । कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव ॥ ५ ॥ वायुच्चारोत्सवं मात्रं तत्क्रिया कर्तुम-क्षमाः । कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव ॥ ६ ॥ कृते च रेणुका कृत्या त्रेताया जानकी तथा । द्वापरे द्रौपदी कृत्या कलौ कृत्या गृहे गृहे ॥ ७ ॥ मधुग-

१ दारिद्र्यात् २ अवमानितः ३ सदृशः ४ मोक्षशार्पिकी ५ अशरोष्ठः ६ दारिद्र्यो भवति.

मध्योत्पन्नाः कृतयुगधर्मानुसारिणः किमिति । इति रोषादिव कलिना पीड्यन्ते साधवो बलिना ॥ ८ ॥ नाधीतेऽत्र जनो यदि कश्चिदधीते शते सहस्रे वा । दुस्तर्केषु श्राम्यति दूरी-
कुरुते श्रुतिस्मृतिसुतर्कान् ॥ ९ ॥ सीदन्ति सन्तो विलसन्त्य-
सन्तः पुत्रा भ्रियन्ते जनकश्चिरायुः । परेषु मैत्री स्वजनेषु
वैरं पश्यन्तु लोकाः कलिकौतुकानि ॥ १० ॥ एतादृशे
कलियुगेऽपि शतेषु कश्चिज्जातादरो जगति यः श्रुतिमार्ग
एव । यत्किञ्चिदाचरतु पात्रमसौ स्तुतीनां श्लाघ्य मिताप-
मपि किं न मैरौ सरश्चेत् ॥ ११ ॥ उपनयनविवाहावुत्सवै-
कप्रधानौ कलिविभवत एषां कालभेदानभिज्ञाः । विजहति
न कदाचिद्वेदपाठैकयोग्ये वयसि च यवनानीवाचनाभ्या-
समेते ॥ १२ ॥ न देवे देवत्वं कपटपटवस्तापसजना जनो
मिथ्यावादी विरलतरवृष्टिर्जलधरः । प्रसङ्गो नीचानामेवनि-
पत्यो दुष्टमनसो जना भ्रष्टा नष्टा अहह कलिकालः प्रभ-
वति ॥ १३ ॥ गता गीता नाशं क्वचिदपि पुराणं व्यपगतं
विलीनाः स्मृत्यर्था निगमनिचयो दूरमगमत् । इदानीं रैदा-
सप्रभृतिवचनैर्मोक्षपदवीं तदेवं जानीमो कलियुगं तवैवैष
महिमा ॥ १४ ॥ अपारैर्व्यापारैरहरिह नयन्तोऽशनदशा-
स्वथ स्नाताः संध्या विदधति न जातु स्वसमये । त्यजन्तः
स्वा वृत्तिं द्विजकुलभवग्रामगणकीभवन्तो हन्तामी कथमपि
च जीवन्ति बहवः ॥ १५ ॥ कुक्षेः पूर्णै यवनविततेभृत्य-
कृत्यानि कर्तुं विक्रीणीते वपुरपि निजं वेतनैरेतदास्ताम् ।
विप्रो भूत्वाप्यहह गणनानैपुणैर्वञ्चयित्वा स्वर्णस्तेयं रचयति
जनः स्वामिना पोषकाणाम् ॥ १६ ॥ वेदव्यासः स नव दश
यो वेद वेदाक्षराणि श्लोकं त्वेकं परिपठति यः स स्वयं जीव
एव । आपस्तम्बः स इह कलयेत्सम्यगौर्पासनं यः कष्टं शिष्ट-
क्षतिकृति कलौ कार्यमृच्छन्ति विद्याः ॥ १७ ॥ ये कायस्थ-
जनाश्च ये नृपसुता ये च द्विजाः शस्त्रिणस्ते यत्नादनुसृत्य
निर्दयतया शुष्कार्स्तुरुष्काधिपान् । देवान्भूमिसुराश्च पान्ति
कृन्निनस्ते चेन्मुधोदासते ब्राह्मण्याय जलाञ्जलिः किल भुवि
प्राज्ञैः प्रदेयो भवेत् ॥ १८ ॥ आक्रान्तासु वसुंधरासु यव-
नैरासेतुहेमाचलं विद्रांणे क्षितिभृद्गणे विकरुणे निद्राति
नारायणे । निर्विघ्नप्रसरे कलावपि बलाघ्निष्कण्टकं वैदिकं
पन्थानं किल तत्र तत्र परिपाल्यको हि लोकोत्तरः ॥ १९ ॥
अज्ञानामविरामलौकिकवचोभाजाममीषा पुनर्मन्त्रोच्चारण एव
पर्यवसितं मौनव्रतं कर्मसु । ग्रामायव्ययलेखनेन नयतां
कालानशेषानहो पारम्पर्यत ईदृशमिह नृणां ब्राह्मण्यमन्या-

दशम् ॥ २० ॥ ये सुष्पन्ति निशि प्रविश्य भवनं ये वा
बलात्काननं नैते स्वामिधनं हरन्ति ननु तान्निन्दन्ति चोरा
इति । सद्यो हन्त हरन्ति पोषकधनं सख्या विपर्यस्य ये
कष्टं तानपि वञ्चकानिह पुरस्कुर्वन्ति सर्वे जनाः ॥ २१ ॥
सौहार्दं शशशृङ्गवत्सुजनता वन्ध्यासुतस्पर्धिनी किं ब्रूमो
गुणिना गुणग्रहिलता व्योमप्रसूनोपमा । दृष्टिः शीलसुधा-
हलाहलमयी राज्ञा सुधामण्डले लोके सप्रति यत्कले स जयति
त्वदृष्टिलीलारसः ॥ २२ ॥ निर्वीर्या पृथिवी निरोषधिरसा
नीचा महत्वं गता भूपाला निजकर्मधर्मरहिता विप्राः कुमार्यो
रताः । भार्या मर्त्यविरोधिनी पररता पुत्राः पितुर्द्वेषिणो हा
कष्टं खलु वर्तते कलियुगे धन्या नरा ये मृताः ॥ २३ ॥
दूरादर्धिनमाकलय्य मजते सद्यो विरूपाक्षता सङ्गे किं च
विरोचनत्वमथ सस्थाने नृसिंहाकृतिम् । पाण्डित्योक्तिषु वैक-
तुण्डरचना दाने त्वपर्णात्मतामेकः पञ्चसुरात्मकः प्रसुरहो
भाग्यैः कलौ लभ्यते ॥ २४ ॥ धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलितं
सत्यं च दूरे गतं पृथ्वी मन्दफला नराः कपटिनश्चित्तं च
शाठ्योर्जितम् । राजानोऽर्थपरा न रक्षणपराः पुत्राः पितुर्द्वे-
षिणः साधुः सीदति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्युगे ॥ २५ ॥
सन्तः कापि न सन्ति सन्ति यदि वा दुःखेन जीवन्ति ते
विद्वान्मोक्षोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा मात्सर्ययुक्ताश्च ते ।
राजानोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा लोभाद्धनग्राहिणो
दातारोऽपि न सन्ति सन्ति यदि वा सेवानुकूलाः कलौ
॥ २६ ॥ हर्म्यस्थानमधर्मकर्मविततेर्दुर्मानभैर्मासनं शास्त्र-
स्तोमललाटभूलिपिलयः शान्तिः सर्वानामपि । सर्वाभ्यायवचः-
समापनदिनं सस्थां सदर्चाविधेरर्थांशाजनिभूरभूदिह महा-
नर्थावहोऽयं कलिः ॥ २७ ॥ प्रातर्हन्त कृताह्वोऽपि रजक-
स्पृष्टाञ्जडो रसैर्भै रूढान्धारयते पटाननुदिन धृत्वा बहिर्ग-
च्छति । गत्वा म्लेच्छमुखाशुचीन्स्पृशति च स्पृष्ट्वापि न
स्नात्यहो न स्नातोऽप्यथ मुङ्क्त एव चपलो भुक्त्वापि न
ब्रीडति ॥ २८ ॥ शस्त्रैर्जीवति शास्त्रमुज्झति पर शूद्राह-
तैरम्बुभिः स्नात्वाचामति देवताः स्नपयति स्वैरं पर्वत्योद-
नम् । उच्छिष्टान्न विभेति याति यवैरनैरुच्चावचैः संगतिं

१ अध्ययन न करोति. २ स्वल्पजलम् ३ मरुदेशे. ४ राजान
५ बृहस्पति. ६ स्मार्ताग्निम्. ७ प्राप्नुवन्ति. ८ म्लेच्छविशेषान्
९ उदासीना भवेयुः. १० नष्टे.

१ वन्ध्यासुततुल्या २ विकृतनेत्रत्वम्; पक्षे,-क्षिप्तताम्;
३ रुचिरादित्यम्; पक्षे,-सूर्यत्वम्. ४ नृसिंहस्यैव क्रूरमाकृतिम्;
पक्षे,-नृसिंहस्याकृतिम् ५ वक्रा या तुण्डस्य रचना ताम्; मुख-
वक्रत्वमित्यर्थः; पक्षे,-वक्रतुण्डस्य गणपतेरिव या रचना ताम्.
गणेशरूपमित्यर्थः ६ न विद्यन्ते पर्णान्यपि यस्य ताम्. अकिंचनत्व-
मित्यर्थः, पक्षे,-अपर्णा पार्वती तद्रूपताम् ७ सुवर्णनिर्मितमासनम्.
८ यज्ञानाम्. ९ वेदवचसाम्. १० मरणम् ११ ज्ञानम् १२ गर्दभैः.
१३ न लज्जते. १४ अन्नम्. १५ उच्चनीचैरनेकभेदभिन्नैः.

मार्तङ्गात्रिकटं गतानगणयन्मार्गान्मुहुर्गाहते ॥ २९ ॥ नीचै-
र्दुर्वयनैः शुनीभिरपि वा निःशङ्कमालोकितं सुद्धे पङ्क्तिवि-
द्वषकैः सह नरैरज्ञातवेदाक्षरैः । मद्यास्वादनमत्तचित्तजन-
तामोहाय भीहानितः कर्माण्यारभते श्रुतिस्मृतिवचोद्वारण्य-
सारण्यहो ॥ ३० ॥ विद्वत्ता वसुधातले विगलिता पाण्डि-
त्यधर्मो गतः श्रोतृणा हृदयेष्वबुद्धिरधिका ज्ञान गत चारणे ।
गाथागीतविनोदवाक्यरचनायुक्त्या जगद्रञ्जितं ज्योतिर्वैद्यक
शास्त्रसारमखिलं क्षुद्रेषु जातं कलौ ॥ ३१ ॥ धिक्त्वा रे कलि-
काल याहि विलय केयं विपर्यस्तता हा कष्टं श्रुतिशालिना
व्यवहृतिर्ल्लेच्छोचिता दृश्यते । एकैर्वाङ्मयदेवता भगवती
विक्रेतुमानीयते नि शङ्कैरपरैः परीक्षणविधौ सर्वाङ्गमुद्राव्यते
॥ ३२ ॥ कन्या कामप्युद्वह प्रविजहदुदयद्यौवनानामज्ञ एना
द्रव्याशापाशकृष्टो भ्रमति चिरतरं हन्त देशान्तरेषु । अन्यो-
न्याश्लेषवान्छविगलितवयसोरात्तमालिन्यमत्योर्दपत्योर्व्याकृत
वै हतविधिरुभयोर्लोकयोः शोकयोगम् ॥ ३३ ॥

मद्यपानगर्हणम्

वैकल्यं धरणीपार्तमयथोचितजल्पनम् । सनिर्पातस्य
चिह्नानि मद्य सर्वाणि दर्शयेत् ॥ १ ॥ एकतश्चतुरो वेदा ब्रह्म-
चर्यं तथैकतः । एकतः सर्वपापानि मद्यपानं तथैकतः ॥ २ ॥
मद्यपस्य कुतः सत्यं दया मासाशिनः कुतः । कामिनश्च
कुतो विद्या निर्धनस्य कुतः सुखम् ॥ ३ ॥ अयुक्तं बहु
भावन्ते यत्र कुत्रापि शेरते । नम्रा विक्षिप्य गात्राणि बालका
इव मद्यपाः ॥ ४ ॥ मत्तो हिनस्ति सर्व मिथ्या प्रलपति
हि विकलया बुद्ध्या । मातरमपि कर्मयते सावज्ञं मद्यपान-
मत्तः सन् ॥ ५ ॥ चित्ते भ्रान्तिर्जायते मद्यपानाद्भ्रान्ते चित्ते
परिचर्यामुपैति । पापं कृत्वा दुर्गतिं यान्ति मूढास्तस्मान्मद्यं
नैव पेयं न पेयम् ॥ ६ ॥

१ चाण्डाल २ प्रविशति ३ दुष्टयवनै ४ पङ्क्तिबाह्वै ५ श्रुति-
स्मृतिबाह्यानि ६ निष्फलानि ७ नटादौ. ८ नीचेषु ९ संजातयौव-
नाम् १० विकलत्वम् ११ अयुक्तप्रलाप १२ त्रिदोषस्य १३ लक्ष-
णानि १४ नाशयति १५ इच्छति १६ पापाचरणम् १७ नरकम्

तमाखुः

तमाखुपत्रं राजेन्द्र भज भाज्ञानदायकम् । तमाखुपत्रं
राजेन्द्र भज भाज्ञानदायकम् ॥ १ ॥ दारिद्र्यशीलोऽपि नर-
स्तमाखुं नैव मुञ्चति । निवारितोऽपि मार्जारस्तमाखुं
नैव मुञ्चति ॥ २ ॥ बिडौजा. पुरा पृष्ठवान्यन्नयोनि धरि-
त्रीतले सारभूतं किमस्ति । चतुर्भिर्मुखैरित्यवोचद्विरिञ्चि-
स्तमाखुस्तमाखुस्तमाखुस्तमाखु. ॥ ३ ॥ न स्वादु नौषध-
मिदं न च वा सुगन्धि नाक्षिप्रिय किमपि शुष्कतमाखु-
चूर्णम् । किं चाक्षिरोगजनकं च तदस्य भोगे बीजं नृणा
नहि नहि व्यसनं विनान्यत् ॥ ४ ॥ सुपर्णपरिसेवितस्तदनु
साधुपूगान्वितो द्विजावनमहापटुस्तदनु सारसंधानभाक् ।
सदैव सुधयाशनं भवति यस्य विष्णोः समस्तमाखुरिति
सेव्यता भवति वै यतो रंगिता ॥ ५ ॥ श्रीकृष्णः पूत-
नाया. स्तनमलमपिबत्कालकूटेन पूर्णं प्रस्कन्नं भूपदेशे
किमपि च पिबतो यत्तदा तस्य वक्त्रात् । तस्मादेषा तमाखुः
सुरवरपरमोच्छिष्टमेतदुरापं स्तुत्वा नत्वा मिलित्वा ह्यनिश-
मतिमुदा सेव्यते वैष्णवाग्र्यैः ॥ ६ ॥ भ्रातः कस्त्वं तमा-
खुर्गमनमिह कुतो वारिधे पूर्वपारात्कस्य त्वं दण्डवारी
नहि तव विदितं श्रीकलेरेव राज्ञः । चातुर्वर्ण्यं विधीत्रा
विविधविरचितं ब्रह्मणा धर्महेतोरेकीकर्तुं बलात्तन्निखिल-
जगति रे शासनादागतोऽसि ॥ ७ ॥

१ आखुर्भूषिक पत्र वाहन यस्य २ मा लक्ष्मी. ३ अज्ञानदायकं
तमाखुपत्रं मा भजेति ४ इन्द्र ५ ब्रह्मदेवम्. ६ सुपर्णेन
गरुडेन सेवितः, पक्षे, -सुष्पुपर्णेन नागवल्लीदलेन सह परिसेवितः
७ साधूनां पूगेः सचैरन्वितः, पक्षे, -साधु सम्यक्पूगं क्रमुकस्ते-
नान्वितः. ८ द्विजा द्विजन्मानो ब्राह्मणादयस्तेषामवन रक्षणं तस्मि-
न्महासमर्थः, पक्षे, -द्विजा दम्ता ९ सार श्रेष्ठवस्तु मोक्षादि तस्य
संधानं संधिं भजति, पक्षे, -सार खदिरसारस्तेन संधानं सम्यक्फलं
भवति १० सुधयामृतेन यस्य भोजनं भवति, पक्षे, -सुधया चूर्णेन
सदैव यस्य भक्षणं भवति ११ यतो विष्णोररागिता विषयेष्वप्रीति-
र्जायते, पक्षे, -यत्तत्तमाखोस्तमाखुपत्राद्रागिता मुखरक्तिमा जायते.
१२ जगत्कर्त्रा, ब्रह्मणो विशेषणम्

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे द्वितीयं सामान्यप्रकरणं समाप्तम्

तृतीयं राजप्रकरणम्

राजसभावर्णनम्

सभाकल्पतरु पन्दे वेदशास्त्रोपगोभितम् । शास्त्राण्य
समाकीर्णं विद्वद्भरमण्डितम् ॥ १ ॥ विद्वासः कवयो भट्टा
गायकाः परिहासकाः । इतिहासपुराणज्ञाः सभा ससाङ्ग-
सयुता ॥ २ ॥ धनदैर्घर्मराजैश्च कविभिर्गुरुभिर्वृता । सभा
ते भाति भूमीन्द्र सुधर्मातोऽधिका क्षितौ ॥ ३ ॥ सुवर्ण-
वर्णललिता पदविन्यासशालिनी । वाणीव भाति ललिता
सभा ते जगतीपते ॥ ४ ॥ विबुधावलिसपूर्णा सुखपूर्ण-
दिगीश्वरा । चतुराननसपूर्णा स्वर्गादपि सभाधिका ॥ ५ ॥
गुरुरेकः केविरैकः सदसि मैघोनः कैलाधरोऽप्येक । अद्भुत-
मत्र सभाया गुरवः कवयः कलाधराः सर्वे ॥ ६ ॥ अनेक-
विद्वज्जनरत्नपूर्णं वेदोदकन्यायतरगरम्यम् । अलङ्घनीयं गुरु-
तीर्थमेक सभासमुद्रं शिरसा नमामि ॥ ७ ॥ सारस्वते
स्रोतसि दूरमग्नौ सुधीवरैरुद्धृतसूक्तिरत्ने । न तत्किमप्युर्वरितं
यदेषामुपायनीकृत्य पुरो भवेयम् ॥ ८ ॥ सद्देदिमथ्योत्तम-
हेमकुम्भस्तना सुवर्णाधिकृता प्रसन्ना । सद्रत्नभूषाविमला
त्वयासौ कान्तेव ससन्नप भाति रम्या ॥ ९ ॥ पद्मानना
पद्मपलाशनेत्रा पद्मच्छविः पद्मकरामलाशुका । पद्मीशनाथै
परिशीलनीया लक्ष्मीरिवाभाति नरेश ते सभा ॥ १० ॥
साम्नयोऽपि किल शीतलशीला विश्रुता अपि बहु श्रुतबन्तः ।
पण्डिता अपि जडाः परवादे श्रोत्रिया इह सदा निवसन्ति
॥ ११ ॥ कचिचारुचामीकरारम्भरम्या कचिद्रत्नविद्योतित-
ध्वान्तदक्षा । कचिद्धीरकश्रेणिकैलासहासा कचिद्वीरवीरप्र-
वीरप्रकाशा ॥ १२ ॥ नाहूतापि पुरः पद रचयति प्राप्नोप-
कण्ठं हठात्पृष्टा न प्रतिवक्ति कम्पमयते स्तम्भं समालम्बते ।
वैवर्ण्यं स्वरमङ्गमञ्चति बलान्मन्दाक्षमन्दानना कण्ठं भोः प्रति-
भावतोऽप्यमिसभ वाणी नवोढायते ॥ १३ ॥ चिन्तासक्त-
निमग्नमन्त्रिसलिलं दूतोर्मिशङ्काकुलं पर्यन्तस्थितचारनक्रमकरं
नागाश्वहिंसाश्रयम् । नानावाशककङ्कपक्षिरुचिर कायस्थ-
सर्पास्पदं नीतिक्षुण्णतटं च राजकरणं हिंसैः समुद्रायते ॥ १४ ॥

राजमिलनम्

दुष्टं मार्गकसङ्गमोक्तिनिगडैः किर्मीरिता नर्मतो भार्या-
कन्दितकुन्तकीलितहृदो गर्वाद्गुरुत्वं गतः । प्रप्रथाः पदतः
कदापि नहि ये तेऽद्य त्वदीर्घगुणैराकृष्टा विदुषा वरा वय-
महो त्वा द्रष्टुमभ्यागताः ॥ १ ॥

सामान्यराजप्रशंसा

राजंस्त्वद्दर्शनेनैव गलन्ति त्रीणि तत्क्षणात् । रियोः
शस्त्रं कवेर्देन्यं नीवीबन्धो मृगीदृशाम् ॥ १ ॥ चिराद्यत्कौ-
तुकाविष्टं कल्पवृक्षमुदीक्षितुम् । तन्मे सफलमद्यासीन्नेत्रं
त्वय्यवलोकिते ॥ २ ॥ सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्या संस्तु-
यसे जनैः । नारयो^१लेभिरे पृष्ठं न वैक्षः परयोषितः ॥ ३ ॥
त्वया वीर गुणाकृष्टा ऋजुदृष्ट्या विलोकिताः । लैक्ष लब्धैव
गच्छन्ति मार्गणा इव मार्गणाः ॥ ४ ॥ कल्पद्रुमो न
जानाति न ददाति बृहस्पतिः । अयं तु जगतीजानिर्जा-
नाति च ददाति च ॥ ५ ॥ रविः कैरसहस्रेण दंशाशा-
परिपूरकः । त्वमेकेन करेणैव सहस्राशाप्रपूरकः ॥ ६ ॥ बलिः
पातालनिलयोऽधःकृतश्चित्रमत्र किम् । अधःकृतो दिवि-
स्थोऽपि चित्रं कल्पद्रुमस्त्वया ॥ ७ ॥ आर्तानामिह जन्तू-
नामार्तिच्छेदं करोति यः । शङ्खचक्रगदाहीनो द्विभुजः
परमेश्वरः ॥ ८ ॥ बहुधा राज्यलाभेन यस्तोषस्त्व भूपते ।
बहुधाराज्यलाभेन स तोषो मम भूपते ॥ ९ ॥ मुजगमोग-
सकान्ता कैलत्रं तव मेदिनी । अहंकारः परा कोटिम्य-
रोहति कुतस्तव ॥ १० ॥ तुलामारुह्य^{१२} रविणा^{१३} वृश्चिके
निहित पदम् । भवता शिरसि न्यस्तमयत्नेनैव भोगिर्नाम
॥ ११ ॥ किं^{१४} कृतेन न यत्र त्व यत्र त्वं किमसौ कलिः ।
कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥ १२ ॥

१ वैरिण २ पलायनाभावादित्यर्थ ३ उरःस्थलम् ४ ज्या,
पक्षे, -विनयादि ५ शरव्यम्, पक्षे, -लक्षद्रव्यम् ६ याचका .
७ वाणा . ८ पृथिवीपति ९ किरणा हस्ताश्च १० दिशो
मनोरथाश्च ११ बहुधारा गलन्ति यस्य तदाज्य द्युतम् १२ शेष ,
पक्षे, -जार . १३ फणा, पक्षे, -उपभोग . १४ भार्या १५ तुला-
राशिम् १६ वृश्चिकराशौ १७ सर्पाणाम्, पक्षे, -कामिनाम् .
१८ कृतयुगेन .

१ बृहस्पतिः . २ शुक्र ३ इन्द्रस्य ४ चन्द्र ५ हस्ति
नाथै ६ प्राप्नोति ७ गुप्तचरा ८ शब्द कुर्वाणा , पिशुना इत्यर्थं
९ राज्ञोऽधिकरणम्

असिधारापथे नाथ शत्रुशोणितपिच्छले । आजगाम कथं
लक्ष्मीर्निर्जगाम कथं यशः ॥ १३ ॥ कोऽप्यन्यः कल्प-
वृक्षोऽयमेकोऽस्ति क्षितिमण्डले । यत्पाणिपङ्क्तयोऽप्येकः कुरु-
तेऽयः सुरद्रुमम् ॥ १४ ॥ अर्चयेयं वनुर्विद्या भवता
शिक्षिता कुतः । मार्गणौघः समयाति गुणो याति दिगन्त-
रम् ॥ १५ ॥ युधिष्ठिरोऽसि भीमोऽसि चरितैरर्जुनो भवान् ।
पञ्जया सहदेवोऽसि वाच्यता नकुलस्य ते ॥ १६ ॥
बलिकर्णद्वीचाद्याः पुरा पञ्चत्वमागताः । पञ्चत्व न गता-
श्चित्र त्वयि जीवति पञ्चमे ॥ १७ ॥ एक एव महान्दोषो
भवता विमले कुले । लुम्पन्ति पूर्वजा कीर्तिं जाता जाता
गुणाधिकाः ॥ १८ ॥ भस्मासु रिपुसेनासु नरेन्द्र त्वं महा-
महा । खड्गान्तर्निजमेवैकमद्राक्षीः समुख मुखम् ॥ १९ ॥
किं वर्ण्यता कुचद्वन्द्वमस्याः कमलचक्षुषः । आसमुद्रकर-
ग्रही भवान्यत्र करप्रदः ॥ २० ॥ वेधा वेदेनयाश्लिष्टो
गोविन्दोऽपि गेदान्वितः । शमु. शूली विषादी च देव
केनोपमीयसे ॥ २१ ॥ तृष्णापहारी विमलो द्विजावासो
जनप्रियः । हृदः पद्मकरः किं तु बुधस्त्वं स जलेश्वरः
॥ २२ ॥ सदा हसालसं विभ्रन्मानसं प्रचलज्जलम् । भूभु-
न्नाथोऽपि नायाति यस्य साम्यं हिमालयः ॥ २३ ॥ मीमा-
सको महीपोऽयमन्यथा शक्तिमान्कथम् । नैयायिकोऽपि
स्यादेव परशक्तेस्तु खण्डनात् ॥ २४ ॥ राजन्दौवारिकादेव
प्राप्तवानसि वैरणम् । मर्दवारणमिच्छामि त्वत्तोऽहं जग-
तीपते ॥ २५ ॥ राजन्कनकधाराभिस्त्वयि सर्वत्र वर्षति ।
अभाग्यच्छन्नसच्छन्ने मयि नायान्ति बिन्दवः ॥ २६ ॥
सर्वज्ञ इति लोकोऽयं भवन्तं भाषते मृषा । परमेक न
जानासि वक्तु नास्तीति याचके ॥ २७ ॥ आश्वासनेह-
भक्तीनामेकमालम्बनं महत् । प्रकृष्टसेव धर्मस्य प्रसादो
मूर्तिसचयः ॥ २८ ॥ सत्यभामासमाश्लिष्टः सौधुवृन्दावने
रतः । यशोदयाम्मायुक्तस्त्वा पायात्त्वादृशो हरिः ॥ २९ ॥

१ याचका ; पक्षे, -बाणाः. २ विनयादिः. पक्षे, -ज्या.
३ अत्र वशे पूर्वापेक्षयोस्तोतर पुरुषो न कोऽपि न्यूनगुणोऽभूत्किं-
तु विशिष्टगुण एवामवदिति भावः. ४ वेदनया दुःखेनाश्लिष्टः,
पक्षे, -वेदेन नयेन चाश्लिष्टः. ५ गदेन रुजान्वितः, पक्षे, -गदया
सहितः. ६ शूलेन युक्तः, पक्षे, -त्रिशूलेन युक्तः. ७ दुःखी,
पक्षे, -विषमतीति स. ८ वृषा, पक्षे, -आशा. ९ पक्षिणः,
पक्षे, -ब्राह्मणा. १० कमलम्, पक्षे, -लक्ष्मी. ११ पण्डितः.
१२ उदकाश्रयः, पक्षे, -डलयोः. सावर्ण्यात् जडाश्रयो मूर्खाश्रयः
१३ गजम्, पक्षे, -निवारण. १४ मदेन युक्तं वारणम्, पक्षे, -
मत् अवारणम्. १५ सत्यभामयालङ्कितः, पक्षे, -सत्यं भा कान्तिर्मा
लक्ष्मीरेताभिर्युक्ता. १६ सधु यद्वृन्दावनं तस्मिन् रतः, पक्षे, -साधूना
वृन्दं समूहस्तस्यावनं रक्षणं तस्मिन्नासक्तः. १७ यशोदया नन्दपत्न्या
युक्तः, पक्षे, -यश कीर्तिर्दया कारणं ताभ्यां युक्तः

भवान्नि भगवानेव गतो भेदः परस्परम् । मेहत्यागदया-
युक्तः सत्यभामासमाश्रितः ॥ ३० ॥ एकमेव गुणं प्राप्य
नम्रतामगमद्वनुः । तवाशेषगुणा राज्ञः स्तब्धतेति सुविस्मयः
॥ ३१ ॥ भूषणाद्युपभोगेन प्रभुर्न भवति प्रभुः । परैरपरिभूता-
जस्त्वमिव प्रभुरुच्यते ॥ ३२ ॥ कस्ते शौर्यमदो योद्धुं त्वय्येकं
सैन्धिमस्थिते । सैन्धवसहितसमारूढा भवन्ति परिरिपन्थिनः
॥ ३३ ॥ हुतमिष्टं च तप्तं च धर्मश्चायं कुलस्य ते । गृहा-
त्यतिनिवर्तन्ते पूर्णकामा यदर्थिनः ॥ ३४ ॥ फणीन्द्रस्ते
गुणान्वक्तुं लिखितुं हेहयाधिपः । द्रष्टुमाखण्डलः शक्तः
काहमेष क्व ते गुणाः ॥ ३५ ॥ अमितः समितः प्राप्तेरु-
त्कर्षेहर्षदः प्रभो । अहितः सहितः साधुयशोभिरसतामसि
॥ ३६ ॥ स्वप्नोऽपि समरेषु त्वा विजयश्रीर्न मुञ्चति ।
प्रभावप्रभवं कान्तं स्वाधीनपतिका यथा ॥ ३७ ॥ पश्यन्त्य-
सख्यापथगा त्वद्दानजलवाहिनीम् । देव त्रिपथगात्मानं
गोपयत्युग्रमूर्धनि ॥ ३८ ॥ यद्वीर्यं कूर्मराजस्य यश्च शेषस्य
विक्रमः । पृथिव्या रक्षणे राजन्नेकत्र त्वयि तत्स्थितम्
॥ ३९ ॥ त्वयि सगरसंप्राप्ते धनुषासादिताः शराः । शैर-
रिशिरस्तेन भूस्तथा त्वं त्वया यशः ॥ ४० ॥ ययोरारो-
पितस्तारो हारस्तेऽरिवधूजनैः । निधीयन्ते तयोः स्थूलाः
स्तनयोरश्रुबिन्दवः ॥ ४१ ॥ मधुपानप्रवृत्तास्ते सुहृद्भिः
सह वैरिणः । श्रुत्वा कुतोऽपि त्वन्नाम लेभिरे विषमा
दशाम् ॥ ४२ ॥ यस्य चेतसि निर्व्याजं द्वयं वृणकणायते ।
क्रोधे विरोधिना सैन्यं प्रसादे कनकाचलः ॥ ४३ ॥ देव-
वद्दानपाथोद्यौ दारिद्र्यस्य निमज्जतः ॥ न कोऽपि हि करा-
लम्बं दत्ते मत्तेभदायकः ॥ ४४ ॥ राजचन्द्रं समालोक्य
त्वा तु भूतलमागतम् । रत्नश्रेणिमिषान्मन्ये नक्षत्राप्यप्यु-
पागमन् ॥ ४५ ॥ धारयित्वा त्वयात्मानं महात्यागधना-
धुना । मोचिता बलिकर्णाद्याः स्वयशोगुप्तकर्मणः ॥ ४६ ॥
क्षणमप्यनुगृह्णाति यं दृष्टिस्तेऽनुरागिणी । ईर्ष्यसेव त्यज-
त्याशु तं नरेन्द्र दरिद्रता ॥ ४७ ॥ योऽसंकुत्परगोत्राणां
पक्षिच्छेदक्षणक्षमः । शीतकोटिदता विभ्रद्विबुधैर्नन्दः स राजते
॥ ४८ ॥ ताम्बूलेन विना राजज्जङ्गीभूता सरस्वती । न
निःसरेन्मुखाद्वाणी मृहात्कुलवधूरिव ॥ ४९ ॥ अर्थिप्रत्य-

१ गकारेण, पक्षे, -नष्टः. २ महती या गदा तया युक्तः, पक्षे, -
महं उत्सवस्त्यागो दानं दया करुणा तैर्युक्तः. ३ सत्यभामय
समन्वितः, पक्षे, -सत्यं सन्तु भा कान्तिर्मा लक्ष्मीराभिः सत्ययुक्तः.
४ अश्वम्. ५ सूर्यमण्डलमेदिन इत्यर्थः. ६ शत्रवः. ७ सहस्र-
बाहुरर्जुनः. ८ युद्धाय. ९ शिवमस्तके. १० शत्रुकुलानाम्, पक्षे, -
प्रकृष्टपर्वतानाम्. ११ सहायः, पक्षे, -पतत्र. १२ शतस्य कोटेश्च
दातृताम्, पक्षे, -वज्रेण खण्डकृताम्. १३ पण्डिताः, पक्षे, -देवा

र्थिलक्षैरप्यपराङ्मुखचेतसम् । त्वा पराङ्मुखता निन्युः केवल
पर्योषितः ॥ ५० ॥ तव निर्वर्णयद्वर्ण स्वर्ण वर्णयतो गिरा ।
त्वत्कोशगेहान्निर्यात् तीर्थेषु वसति ध्रुवम् ॥ ५१ ॥ न
समासः समर्थस्य वसु व्याकरणस्य ते । विग्रहो नैव केनापि
न परः सर्वनामभाक् ॥ ५२ ॥ अर्थिना कृपणा दृष्टिस्त्व-
न्मुखे पतिता सकृत् । तदवस्था पुनर्देव नान्यस्य मुखमी-
क्षते ॥ ५३ ॥ धैर्यलावण्यगाम्भीर्यप्रमुखैस्त्वमुदन्वतः ।
गुणैस्तुल्योऽसि मेदस्तु वपुषैवेदशेन ते ॥ ५४ ॥ अलौकिक-
महालोकप्रकाशितजगन्नयः । स्तूयते देव सद्दशमुत्तारज
न कैर्मवान् ॥ ५५ ॥ शासति त्वयि हे राजन्नखण्डावनि-
मण्डलम् । न मनागपि निश्चिन्ते मण्डले शत्रुमित्रयोः ॥ ५६ ॥
मत्वा लोकमदातार सतोषे यैः कृता मतिः । त्वयि राजनि
ते राजन्न तथा व्यवमायिनः ॥ ५७ ॥ पद्मोदयदिनावीशः
सदागतिसमीरणः । भूभृदावलिदम्भोलिरेक एव भवान्भुवि
॥ ५८ ॥ सैन्नारीभरणोमा यमाराध्य विधुशेखरम् । सैन्नारी-
भरणोऽमायस्ततस्त्वं पृथिवीं जय ॥ ५९ ॥ देव त्वमेव
पातालमोशाना त्वं निबन्धनम् । त्वं चामरमरुद्धमिरेको
लोकत्रयात्मकः ॥ ६० ॥ जितेन्द्रियतया सम्यग्विद्यावृद्ध-
निषेविणः । अतिगाढगुणस्यास्य नाब्जवद्भुरा गुणाः
॥ ६१ ॥ अखण्डमण्डलः श्रीमान्पश्यैष पृथिवीपतिः । न
निशाकरवज्रात् कलावैकल्यमागतः ॥ ६२ ॥ अरातिविक्र-
मालोकविकस्वरविलोचनः । कृपाणोदग्रदोर्दण्डः स सहस्रा-
युधीयति ॥ ६३ ॥ कानने सरिदुद्देशे गिरीणामपि कन्दरे ।
पश्यन्त्यन्तकसंकाशं त्वामेकं रिपवः पुरः ॥ ६४ ॥ उदण्डे
भुजदण्डे तव कोदण्डे परिस्फुरति । अरिमण्डलरविमण्डल-
रम्भाकुचमण्डलानि वेपन्ते ॥ ६५ ॥ भवतामहमिव बहवो
भम तु भवानिव भवानेव । कुमुदिन्याः कति न विधोर्वि-
धुरिव विधुरेव कुमुदिन्योः ॥ ६६ ॥ लब्धार्धचन्द्र ईशः
कृतकंसभयं च पौरुष विष्णोः । ब्रह्मापि नाभिजातः केनो-

पमिमीमहे नृप भवन्तम् ॥ ६७ ॥ सरलप्रियं गुणाढ्यं लम्बि-
तमाल विचित्रैतिलकं च । मनमिव वपुस्तवैतत्कथमवन
नृप जगन्नाथ ॥ ६८ ॥ बाणकरवीरदमनकशतपत्रकव-
न्धुजीवकुसुमानि । नृप विविधविटपरूपस्थायि विटपः
कथं नासि ॥ ६९ ॥ स्तनयुगमश्रुन्नातं समीपतरवार्ति हृदय-
शोकाग्नेः । चरति विमुक्ताहार व्रतमिव भवतो रिपुस्त्री-
णाम् ॥ ७० ॥ कल्पतरुकामदोग्रीचिन्तामणिर्धनदर्शह्वा-
नाम् । रचितो रजोभरपयस्तेजश्चासान्तरास्त्रैरेषः ॥ ७१ ॥
तिग्मरुचिरप्रतापो विधुरनिशाकृद्धिभो मधुरलीलः । मति-
र्मननतत्त्ववृत्तिः प्रतिपदपक्षाग्रणीर्विभाति भवान् ॥ ७२ ॥
शैर्निर्देशिनिश्च तमुच्चैर्निहन्ति कुप्यसि नरेन्द्र यस्यै त्वम् ।
यत्र प्रसीदसि पुनः स भर्तुदोरोऽनुर्दारश्च ॥ ७३ ॥ क्षण-
दासार्वक्षणादा वनमर्वनं व्यसनमव्यसनम् । बत वीर तव
द्विषता पराङ्मुखे त्वयि पराङ्मुखं सर्वम् ॥ ७४ ॥ प्रधना-
ध्वनि धीरधनुर्ध्वनिभृति विधुरैरयोधि तव दिवसम् । दिव-
सेन तु नरप भवानयुद्ध विधिसिद्धसाधुवादपदम् ॥ ७५ ॥
गिरयोऽप्यनुजतियुजो मरुदप्यचलोऽब्धयोऽप्यगम्भीराः ।
विश्वभराप्यतिलघुर्नरनाथ तवान्तिके नियतम् ॥ ७६ ॥
समदमतगजमदजलनिसन्दतरङ्गिणीपरिष्वङ्गात् । क्षिति-
तिलक त्वयि तटजुषि शंकरचूडापगापि कालिन्दी ॥ ७७ ॥
विदलितसकलारिकुलं तव बलमिदमभवदाशु विमलं च ।
प्रखलमुखानि नराधिप मलिनानि च तानि जातानि ॥ ७८ ॥
पल्लवतः कल्पतरोरेष विशेषः कस्य ते वीर । भूषयति
कर्णमेकः परस्तु कर्णं तिरस्कुरुते ॥ ७९ ॥ हरवन्न विषमे-
दृष्टिर्हरिवन्न विभो विधूतविततवृषैः । रविवन्न चातिदुःसह-
कैरतापितभूः कदाचिदसि ॥ ८० ॥ स्तनयुगमुक्ताभरणाः

१ मित्र सूर्यः.. २ सतीनारीविभर्ति पालयतीति सन्नारीभरणा
तादृशीमुमा याति पत्नीत्वेन प्राप्नोति वस्तम्. ३ सन्ना अवसन्ना
अरीणामिमा इस्तिनो यस्मात्तादृशो रणो यस्य तादृशोऽमायोऽकपट
४ अलमत्यर्थं पाता पालकः ; पक्षे,-पाताललोक ५ आशानामभि-
लाषाणां निबन्धन मूलम्, पक्षे,-आशाना दिशां निबन्धन स्थापकः,
भूलोक इत्यर्थः. ६ चामरमशता चामरीयबाधूना भूमिराश्रय. चाम-
रवीज्यमानत्वाद्, पक्षे,-अमराणां मरुद्गणानां च भूमिराश्रय,
स्वर्गलोक इत्यर्थः ७ मण्डल राज्य विम्बं च. ८ कलावैदग्ध्य चन्द्र-
षोडशांशश्च ९ चन्द्रकला; पक्षे,-गलहस्त १० कृतकसंभयम्; पक्षे,
-कृत-कंस-भयम्. ११ न-अभिजातः कुलीनः ; पक्षे,-नाभिजातः.

१ सरला वृक्षविशेषा* प्रियगवश्चैतेषां समाहारस्तेनाढ्यं पूर्णम्;
पक्षे,-सरलं च तत्प्रियं हृद्यं च गुणैर्गौरवपूर्णत्वादिभिर्युक्तम् २ लम्बि-
नन्तमाला यसिस्तत्; पक्षे,-लम्बिमाला माल्य यस्य ३ विचित्रा
नानाविभास्तिलका वृक्षविशेषा यसिस्तत्; पक्षे,-विचित्रो विचित्र-
वर्णस्तिलकः. कस्तूरीकुङ्कुमादिकृतो यसिस्तत् ४ विद्यापालयतीति
स ५ कुबेरः.. ६ विधिविशेषः. ७ परागसमूहः. ८ शङ्खाभ्यन्तर-
पक्षाक्षम् ९ एष राजा कल्पवृक्षादीना क्रमेण रजोभरादिभिः
पञ्चभिर्भूतै रचित इत्यन्वयः. १० विधुराणां शत्रूणां निशेव निशा-
मरण तत्कर्ता ११ मतिर्वस्तुतत्त्वावधारणक्षमा बुद्धिः ; मानं प्रमाण
ताभ्यां तत्त्वे वाथार्थ्ये वृत्तिरनुसरणं यस्य स.. १२ प्रतिपद प्रतिस्थानं
पक्षाणामात्मीयानामग्रणीरग्रसरः. १३ शनिग्रहः १४ वज्रम्
१५ महान् १६ अनुगता दारा वनिता यस्य वशीकृतवनिता इत्यर्थः
१७ अनुस्तवदा. १८ रक्षकम्. शत्रूणां पलायनस्थानत्वाद् १९ द्युत-
नृत्यादि. २० अविस्तीर्णम् दुःखदशायां तद्विस्ताराद् २१ राधेयम्.
दानातिशयेनेत्यर्थः. २२ असमदृष्टिः; पक्षे,-त्रिलोचनः. २३ सुकृतम्,
पक्षे,-वृषासुर २४ रज्याश्रयभागः ; पक्षे,-किरणा

कण्टककलिताङ्गयष्टयो देव । त्वयि कुपितेऽपि प्रागिव विश्व-
स्तास्ते रिपुस्त्रियो जाताः ॥ ८१ ॥ सततमुसलासङ्गाद्बहुत-
रगृहकर्मघटनया नृपते । द्विजपत्नीनां कठिनाः सति भवति
कराः सरोजसुकुमाराः ॥ ८२ ॥ कमलेव मतिर्मतिरिव
कमला तनुरिव विभा विभेव तनुः । धरणीव धृतिर्धृतिरिव
धरणी सतत विभाति यस्य तव ॥ ८३ ॥ रत्नसानुशिखरा-
ङ्गणफुल्लकल्पपादपतलेषु निषण्णाः । उद्गुणन्ति नृपहम
सुवर्णं त्वद्यशः प्रवरकिनररामाः ॥ ८४ ॥ गाढकान्तदश-
नक्षतव्यथासंकटादरिवधूजनस्य यः । ओष्ठविद्रुमदलान्यमो-
चयन्निर्दशन्नुधि रुषा निजाधरम् ॥ ८५ ॥ बलमार्तभयो-
पशान्तये विदुषा समतये बहुश्रुतम् । वसु तस्य न केवल
विभोर्गुणवत्तापि परप्रयोजनम् ॥ ८६ ॥ तावकाः कति न
सन्ति मादृशा मादृशस्तु भवदेकजीविनः । अम्बुदस्य कति
वा न चातकाश्चातकस्य पुनरेक एव सः ॥ ८७ ॥ निखि-
लेषु गुणेषु चित्रता ते मनसो वैभवमद्भुत तवैव । न च ते
परतः प्रमाणमावस्तदपि न्यायनिविष्टातिचित्रम् ॥ ८८ ॥
स्फुरदद्भुतरूपमुत्पतापज्वलनं त्वा सृजतानवद्यविद्यम् ।
विधिना ससृजे नवो मनोभूर्भुवि सत्यं सविता बृहस्पतिश्च
॥ ८९ ॥ कलुषं च तवाहितेष्वकस्मात्सितपङ्केरुहसौन्द-
र्यं चक्षुः । पतितं च महीपतीन्द्र तेषां वपुषि प्रस्फुटमापदां
कटाक्षैः ॥ ९० ॥ गुणभेदविदग्निमप्रसङ्गे व्यवधानादनुप-
स्थितं पुरस्तात् । अपि वाजिनमात्रशेषमिष्टौ घटयन्वाजिभि-
र्यस्ये विधिज्ञैः ॥ ९१ ॥ यदि वै मनसि प्रशान्तिरुच्चैः कुरु
कल्पद्रुमदानकौशलम् । न भवेदिति वा वद स्फुटं कलिवर्णं
प्रतियामि मन्दिरम् ॥ ९२ ॥ नानन्वयस्ते न च ते विरो-
धोऽलंकारकोटौ तव नोपमापि । क्षितीश नो ते विषमं न
किञ्चित्साहित्यसौहित्यनिधिस्तथापि ॥ ९३ ॥ अविरल-
करवालकम्पनैर्भ्रुकुटीतर्जनगर्जनैर्मुहुः । ददृशे तव वैरिणा
मदः स गतः कापि तवेक्षणो क्षणात् ॥ ९४ ॥ तवाहवे
साहसकर्मशर्मणः करं कुपाणान्तिकमानिनीषतः । भटाः परेषा
विशारतरतामगुर्दधत्यवाते स्थिरता हि पासवः ॥ ९५ ॥ विशा-
पते विस्तरतो न वक्तु जानामि जानन्नपि ते गुणौघान् । यस्यैव
योऽसि प्रथमानकीर्ते स एव तद्वानिति निर्निरुद्धि ॥ ९६ ॥
यशोदयामण्डितकान्तदेहो बाल्येऽपि गोपालजनस्य नेता ।
गोमण्डलं पासि बलेन युक्तः कथं न राजन्पुरुषोत्तमोऽसि
॥ ९७ ॥ नक्षत्रभूः क्षत्रकुलप्रसूतेर्युक्तो न भोगैः खलु भोग-
भाजः । सुजातरूपोऽपि न याति यस्य समानता काचन काञ्च-
नाद्रिः ॥ ९८ ॥ अखण्डिता शक्तिरथोपमानं न स्वीकृतं
न च्छलरीतिरस्ति । अस्पृष्टसदेहविपर्ययस्य कोऽयं तव

न्यायनये निवेशः ॥ ९९ ॥ स्वतःप्रकाशो मनसो महत्त्व
धर्मेषु शक्तिर्न तथा न्यथा धीः भूपालगोपालपदैकभक्तेर-
न्यैव नैयायिकता तवेयम् ॥ १०० ॥ यस्येषवः सयुगयामि-
नीषु प्रोतप्रतिश्मापतिमौलिरत्नाः । गृहीतदीपा इव भिन्दते
स खङ्गान्धकारे रिपुचक्रवालम् ॥ १०१ ॥ लब्ध्वा यद-
न्तःपुरसुन्दरीणां लावण्यनिःस्यन्दमुपान्तभाजाम् । गृहीत-
सारस्त्रिदशैः पयोधिः पीयूषसदर्शनसौख्यमाप ॥ १०२ ॥
यदि त्रिलोकी गणनापरा स्यात्तस्याः समार्थिर्न नायुषः
स्यात् । पारे परार्थं गणितं यदि स्याद्गणेयनिःशेषगुणोऽपि स
स्यात् ॥ १०३ ॥ एतद्यशःक्षीरधिपूरगाहि पतत्यगाधे
वचनं कवीनाम् । एतद्गुणानां गणनाङ्कपातः प्रत्यर्थिकीर्ती-
खटिकाः क्षिणोति ॥ १०४ ॥ देवाधिपो वा भुजगाधिपो
वा नराधिपो वा यदि हैहयः स्यात् । सदृशनं ते गुण-
कीर्तनं ते सेवाञ्जलि ते तदहं विदध्याम् ॥ १०५ ॥ अत्याद-
रादध्ययनं द्विजानामर्थोपलब्ध्या फलवद्विधाय । क्रतून्तु-
च्छानवितु तवैषा मीमांसकाद्याधिकृतिः प्रसिद्धा ॥ १०६ ॥
तुच्छान्तराध्यासमसनिष्टमध्यक्षमत्यन्तमनिच्छतस्ते ।
अस्यान्तिस्स्यानुगतद्विषश्च स्याति । स्थिताऽनिर्वचनीयरूपा
॥ १०७ ॥ अन्त्यार्थनक्षीकृतवारिषाभौ विशङ्कमानास्तव दान-
नीरम् । परस्परं दीनमुखा न के वा देवाः सुमेरुं शुशुचुः
स्वभूमिम् ॥ १०८ ॥ तवाग्रतो वीर महीमहेन्द्र मन्द गजाः
शृङ्खलिनो विभान्ति । आवासदानादरिभूषतीनामाशान्त-
शीला इव सापराधाः ॥ १०९ ॥ कामं नृपाः सन्ति सहस्रः
शोऽन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिम् । नक्षत्रताराग्रहसकुलापि
ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः ॥ ११० ॥ दारिद्र्यदायाद-
गणाधमेन दीनो द्विजोऽर्थार्णपदातिसात्कृतः । जागर्ति नाथे
त्वयि भो द्विजानां विधेहि तद्येन सुखं भजे नृप ॥ १११ ॥
कमलभूतनया वदनाम्बुजे वसतु ते कमला करपल्लवे ।
वपुषि ते रमता कमलाङ्गजः प्रतिदिनं हृदये कमला-
पतिः ॥ ११२ ॥ उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं धनोदयः
प्राक्तदनन्तरं पयः । निमित्तनैमित्तिकयोरयं विधिस्तव
प्रसादस्य पुरस्तु सपदः ॥ ११३ ॥ अनेन सर्वार्थिकृतार्थ-
ता कृता ह्यर्थिनौ कामगवीसुरद्रुमौ । मिथः पयःसेचनपल्ल-
वशने प्रदाय दानव्यसनं समाप्नुतः ॥ ११४ ॥ मयि स्थिति-
र्नम्रतयैव तस्यैव दिगेन तु स्तब्धतया विलङ्घ्यते । इतीव
वा नृपदायगं क्षिण्यन्त्यनयं मग्गुग्गुदिशङ्काम् ॥ ११५ ॥
नृपः कस्यस्यामुदतोऽप्यधिजे नृपानयं याग्यततं पद-
द्वये । तदीयचूतकुरुविन्दरश्मिभिः स्फुटयमेतत्करपादरञ्जना
॥ ११६ ॥ इदं नृपप्रार्थिभिरुज्जितोऽर्थिर्मणिप्ररोहेण विवृण्व

रोहणः । कियद्दिनैरम्बरमावरिष्यते सुधा मुनिर्विन्ध्यमरुद्धं
भूधरम् ॥ ११७ ॥ कृतं च गर्वाभिमुखं मनस्त्वया किमन्य
देवं निहताश्च नो द्विषः । तमासि तिष्ठन्ति हि तावदशुमान्न
यावदायात्युदयाद्रिमौलिताम् ॥ ११८ ॥ अनेन पर्यासयता-
श्रुविन्दन्मुक्ताफलस्थूलतमान्स्तेषु । प्रत्यर्पिताः शत्रुविलासि-
नीनामाक्षेपसूत्रेण विनैव हाराः ॥ ११९ ॥ अधीतिबोधा-
चरणप्रचारणैर्दिशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः । चतुर्दशत्वं कृतवा-
न्कुतः स्वयं न वेद्मि विद्यासु चतुर्दशस्वयम् ॥ १२० ॥
अमुष्य विद्या रसनाग्रनर्तकी त्रयीव नीताङ्गगुणेन विस्तरम् ।
अगाहताष्टादशता जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रि-
याम् ॥ १२१ ॥ दिगीशवृन्दाशविभूतिरीशिता विशा स
कामप्रसारवरोधिनीम् । बभार शास्त्राणि दश द्वयाधिका
निजत्रिनेत्रावतरत्वबोधिकाम् ॥ १२२ ॥ पदैश्चतुर्भिः सुकृते
स्थिरीकृते कृतेऽमुना के न तपः प्रपेदिरे । भुव यदेकाङ्गिक-
निष्ठया स्पृशन्द्वाधवधर्मोऽपि कृशस्तपस्विताम् ॥ १२३ ॥
स्फुरद्धनुर्निखनतद्गनाशुगप्रगल्भवृष्टिव्ययितस्य सगरे ।
निजस्य तेजःशिखिनः परःशता वितेनुरङ्गारमिवायशः परे
॥ १२४ ॥ अनल्पदग्धारिपुरानलोज्ज्वलैर्निजप्रतापैर्वलय ज्वल-
द्भुवः । प्रदक्षिणीकृत्य जयाय सृष्टया रराज नीराजनया स
राजघः ॥ १२५ ॥ सिताशुवर्णैर्वयति स्म तद्गुणैर्महासिवेज्ञः
सहकृत्वरी बहुम् । दिगङ्गनाङ्गाभरणं रणाङ्गणे यशःपट
तद्गट्चातुरीतुरी ॥ १२६ ॥ प्रतीपभूपैरिव किं ततो भिया
विरुद्धधर्मैरपि मेतृतोऽज्ज्ञता । अमित्रजिन्मित्रजिदोऽसौ स
यद्विचारद्वन्द्वचारद्वन्द्ववर्तत ॥ १२७ ॥ अयं दरिद्रो
भवतेति वैधर्मी लिपिं ललाटेऽर्थिजनस्य जाग्रतीम् ।
मृषा न चक्रेऽल्पितकल्पपादपः प्रणीय दारिद्र्यदरिद्रता
नृपः ॥ १२८ ॥ विभज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो न सिन्धु-
रुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः । अमानि तत्तेन निजायशोदुग्
द्विफालबद्धाश्रिकुराः शिरःस्थितम् ॥ १२९ ॥ अजस्रमभ्यास-
मुपेयुषा सम मुदैव देवः कविना बुधेन च । दधौ पटी-
यान्त्समयं नयन्नयं दिनेश्वरश्रीरुदयं दिने दिने ॥ १३० ॥
अधोविधानात्कमलप्रवालयोः शिरःसु दानादखिलक्षमा-
मुजाम् । पुरेदमूर्ध्वं भवतीति वेधसा पद किमस्याङ्कित-
मूर्ध्वैरेखया ॥ १३१ ॥ सदुत्तंस दैवादयं कोऽपि दीनो
ऋणाब्धौ विलीनो विहीनो गुणेन । भवत्सन्निधिं सन्निधि
प्राप्य पीनो बभूवाशु मीनो यथा नीरपूरम् ॥ १३२ ॥
कति नो विषया निभालिताः कति वा भूमिसुजो न
शीलिताः । धरणीधर तावकान्गुणानवधार्याजगणं गुरु
लघुम् ॥ १३३ ॥ तव नित्यमुत्सवपरम्परा भवत्वनिशं
१४ सु. र भा

त्वमित्यमुपकासादरः । निजकीर्तिकान्तिकलितोज्ज्वले जग-
त्यथ सत्सुतादिभिरलं सुखं भज ॥ १३४ ॥ अभ्युद्धता
वसुमती दलितं रिपूः कोडीकृता बलवता बलिराजलक्ष्मीः ।
एकत्र जन्मनि कृतं यदनेन राज्ञा जन्मत्रये तदकरोत्युरुषः
पुराणः ॥ १३५ ॥ एकस्त्रिधा वससि चेतसि चित्रमत्र देव
द्विधा च विदुषा च मृगीदृशा च । तापं च समदरस च रति
च पुष्पण्शौर्योष्मणा च विनयेन च लीलया च ॥ १३६ ॥
शक्ति प्रमापयति वीर तवोपमानं प्रामाण्यमासवचनेषु
परैव जातिः । जातौ गुणा गुणगणाश्रयिणो विशेषा
वैशेषिकं किमपि दर्शनमद्भुत ते ॥ १३७ ॥ किं कारणं
सुकविराज मृगा यदेते व्योमोत्पतन्ति विलिखन्ति भुवं
वराहाः । देव त्वदस्त्रचकिताः श्रयितुं स्वजातिमेकै मृगाङ्ग-
मृगमादिवराहमन्ये ॥ १३८ ॥ सभाव्यमिष्टभुवनाभयदान-
पुण्यसभारमस्य वपुरत्र हि विस्फुरन्ति । लक्ष्मीश्च सात्त्विक-
गुणज्वलितं च तेजो धर्मश्च मानविजयौ च पराक्र-
मश्च ॥ १३९ ॥ प्रत्यक्षरक्षुतसुधारसनिर्विषाभिराशीर्भिरभ्य-
धिकभूषितभोगभाज । गायन्ति कञ्चुकविनिहृतरोमहर्ष-
स्वेदोर्मयस्तव गुणानुरोन्दकन्याः ॥ १४० ॥ भद्रात्मनो
दुरधिरुहृतनोर्विशालवशोन्नतेः कृतशिलीमुखसग्रहस्य ।
यस्यानुपप्लुतगतेः परवारणस्य दानाम्बुसेकसुभगः सततं
करोऽभूत् ॥ १४१ ॥ साक कुरगकदशा मधुपानलीला
कर्तुं सुहृद्भिरपि वैरिणि ते प्रवृत्ते । अन्याभिधायि तव नाम
विभो गृहीतं केनापि तत्र विषमामकरोदवस्थाम् ॥ १४२ ॥
अत्यायतैर्नियमकारिभिर्द्वैताना दिव्यैः प्रभाभिरनपायमयै-
रुपायैः । शौरिर्भुजैरिव चतुर्भिरदः सदा यो लक्ष्मीविलास-
भवनैर्भुवनं बभार ॥ १४३ ॥ नानाविधप्रहरणैर्नृप सप्र-
हारे स्वीकृत्य दारुणनिनादवतः प्रहारान् । दृष्टारिवीरविस-
रेण वसुंधरेयं निर्विप्रलम्भपरिलम्भविधिर्वितीर्णा ॥ १४४ ॥
अन्तःपुरीयसि रणेषु सुतीयसि त्वं पौरं जनं तव सदा
रमणीयते श्रीः । दृष्टः प्रियाभिरमृतद्युतिदर्शमिन्द्रसंचारमत्र
भुवि सचरसि क्षितीश ॥ १४५ ॥ राजन्विभान्ति भवतश्च-
रितानि तानि इन्दोर्भुतिं दधति यानि रसातलेऽन्तः ।
धीदोर्बले अतितते उचितानुवृत्ती आतन्वती विजयसपद-
मेत्य भातः ॥ १४६ ॥ पौरं सुतीयति जन समरान्तरेऽसा-
वन्तःपुरीयति विचित्रचरित्रचक्षुः । नारीयते समरसीम्नि

१ राजपक्षे-भद्रशिलीमुखवारणदानकरशब्द यथाक्रम शोभनवाण-
निवारकवितरणहस्तबोधका, इतिपक्षे तु-भद्रजातिभ्रमरहस्तिमदच-
लशुण्डादण्डबोधका २ इस्तिमदजल ३ उपायानां सततानुष्ठान-
मेवायतत्वं भुजानामाजानुलम्बितत्वम् ४ उद्धृत्तानां जनानाम्,
पक्षे-असुराणाम् ५ सामदानविधिभेदरूपैः, पक्षे-चतुर्भि

कृपाणपाणेरालोक्य तस्य चरितानि सपत्नसेवा ॥ १४७ ॥
 दोभ्यां तितीर्षति तरङ्गवतीभुजगमादातुमिच्छति करे हरि-
 णाङ्गबिम्बम् । मेरु लिलङ्घयिषति ध्रुवमेष देव यस्ते गुणा-
 न्गदितुमुद्यममादधाति ॥ १४८ ॥ हिमशिशिग्वसन्तग्रीष्म
 वर्षागरत्सु स्तनतपनवनाम्भोहर्म्यगोक्षीरपानैः । सुखमनुभव
 राजस्त्वद्विषो यान्तु नाश दिवसकमललज्जाशर्वरीरेणु-
 पङ्क्तैः ॥ १४९ ॥ विदधतु धरणीशा दानमुच्चैर्धराया प्रभ-
 वतु सुजनस्तत्प्रेरकः पुण्यशीलः । निजपरमतिहीनः केवल
 सत्स्वदीनस्त्वमिह नृप कुलीनः कार्यकर्ता विभासि ॥ १५० ॥
 कवीनां सत्तापो भ्रमणमभितो दुर्गतिरिति त्रयाणा पञ्चत्व
 रचयसि न तच्चित्रमधिकम् । चतुर्णां वेदाना व्यरचि नवता
 वीर भवता द्विषत्सेनालीनामयुतमपि लक्ष त्वमकृथाः
 ॥ १५१ ॥ समाजे सभ्राजा सदसि विदुषा धान्नि धनिना
 निकाये नीचानामपि च तरुणीना परिषदि । वय यत्रैव स्त्र-
 क्षणमतिथयस्तत्र शृणुमः स्फुरद्रोमोद्भेदाः सुभग भवत.
 पौरुषकथाः ॥ १५२ ॥ न लोपो वर्णाना न खलु परतः
 प्रत्ययविधिर्निपातो नास्त्येव कचिदपि न भग्ना प्रकृतयः ।
 गुणो वा वृद्धिर्वा सततमुपकाराय जगता मुनेर्दाक्षीपुत्रादपि
 तव समर्थः पदविधिः ॥ १५३ ॥ न मिथ्यावादस्ते न
 च विगुणचर्चास्त्वभिरतिर्न वा वाच्य किंचिद्वचसि न मना
 ज्ञायिनि मतिः । तथाप्येतच्चित्रं यदसि जगतीजानिरधुना
 त्वमेवैको लोके निगमपरमार्गार्थनिपुणः ॥ १५४ ॥ चकोराणा
 चन्द्रः कुसुमसमयः काननमुवा सरोजाना भालुः कुवलय-
 ष्ढम्ब मधुलिहाम् । मयूराणा मेषः प्रथयति यथा चेतसि
 सुखं तथास्माकं पीतिं जनयति तवालोकनमिदम् ॥ १५५ ॥
 अदातारं दातृप्रवरमनयं विश्वविनयं विरूपं रूपाढ्यं विगत-
 जयिनं विश्वजयिनम् । अकुल्यं कुल्यं त्वामहमवदमाशापरव-
 शान्मृधावादेत्युक्तिस्त्वयि खलु मृधावादिनि मयि ॥ १५६ ॥
 यशःस्तोमानुच्चैरुपैचिनु चकोरप्रणयिनीरसज्ञापाण्डित्यच्छिदु-
 रशशिधामभ्रमकरान् । अपि त्वत्तेजोभिस्तमसि शमिते रक्षति
 दिशामसौ यात्रामैत्री नमसि नितरामम्बरमणिः ॥ १५७ ॥
 सुराणा पातासौ स पुनरतिपुण्यैकहृदयो ग्रहस्तस्यास्थाने
 गुरुचित्तमार्गे स निरतः । करस्तस्यात्यर्थं वहति शतकोटि-
 प्रणयितां स सर्वस्वं दाता नृणामिव सुरेशं विजयते ॥ १५८ ॥
 मनोभूर्मुग्धासु क्षिपति यदि बाणावलिमसौ कथं तामिः
 क्षिप्तास्त्वयि नयनविक्षेपविशिखाः । अथ ज्ञात ब्रूमः शृणु
 सुभग शृङ्गारनलिनीवनक्रीडाहंसं स्मरमिव विदुस्त्वा
 मृगदृशः ॥ १५९ ॥ यशश्चन्द्रैरुद्यत्सुकृतनरकल्पद्रुमकरैः

परं लक्ष्मीगर्भैर्हिरदहयगन्नादिफलदैः । निजैर्दानाम्भोभिर्नि-
 यततुलितक्षीरजलधिश्रिर जीयाज्जीयादधिधरणि सोऽय
 नरपतिः ॥ १६० ॥ अथ मार्तण्डः किं स खलु तुरगे.
 सप्तभिरितः कृशानुः किं सर्वाः प्रसरति दिशो नैष निय-
 तम् । कृतान्तः किं साक्षान्महिषवहनोऽस्ताविति चिरं समा-
 लोकयाजौ त्वा विदधति विकल्पाप्रतिभटा ॥ १६१ ॥
 तुलाधारो धाना वहति वसुधा रूर्पपदवी फणीश. स्यात्सूत्र
 कनकशिखरी भानपलिका । तुलादण्डः सत्यं यदि भवति
 दामोदरगदा तथाप्येषोऽशक्यस्तव गुणसमूहस्तुलधि-
 तुम् ॥ १६२ ॥ न तूणादुद्धारे न गुणघटेन न श्रुतिशिख
 समाकृष्टौ दृष्टिर्न वियति न लक्ष्ये न च भुवि । नृणा दृश्ये
 देव कचन विशिखान्कितु पतितद्विषद्वक्षोरन्त्रैरनुमि-
 तिरमून्गोचरयति ॥ १६३ ॥ असुष्योर्वोर्भर्तु प्रसृमरचमू-
 सिन्धुरभवैरवैमि प्रारब्धे वैमथुर्भिरवश्यायसभये । न कम्प-
 न्तामन्तः प्रतिनृपमटा म्लायतु न तद्वधूवक्राम्भोजं भवतु
 न स तेषा कुदिवसः ॥ १६४ ॥ यशःपूर दूर ननु सुतनु-
 नेत्रोत्पलवनीतमस्तन्द्राचन्द्रातप तप सहस्राणि शरदाम् ।
 इयं चास्ता युष्मद्गुणकथनपीयूषपटलश्रितोत्सङ्गानन्दसुर-
 नरभुजङ्गा त्रिजगती ॥ १६५ ॥ स्वसुखनिरभिलाषः
 खिद्यसे लोकहेतो. प्रतिदिनमथवा ते वृत्तिरेवंविधैव ।
 अनुभवति हि मूढा पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परिताप
 छायाया सप्रितानाम् ॥ १६६ ॥ नियमयसि कुमार्गप्रस्थिताना-
 त्तदण्डः प्रशमयसि विवाद कल्पसे रक्षणाय । अतनुषु विम-
 वेषु ज्ञातयः सन्तु नाम त्वयि तु परिसमाप्त बन्धुकृत्यं प्रजानाम्
 ॥ १६७ ॥ अभिमतफलदाता त्वं च कल्पद्रुमश्च प्रकटमिह
 विशेषं कंचनोदाहरामः । कथमिव मधुरोक्तिप्रेमसंमानमिश्रं
 तुलयति सुरशाखी देव दानं त्वदीयम् ॥ १६८ ॥ अकाण्ड-
 धृतमानसव्यवसितोत्सवै. सारसैरकाण्डपटुताण्डवैरपि शिख-
 ण्डिना मण्डलैः । दिशः समवलोकिताः सरसनिर्भरप्रोष्ठ-
 सद्भवत्पृथुवरूथिनीरजनिभूरजःश्यामलाः ॥ १६९ ॥ सह-
 स्रकरपूरणान्निखिलजन्तुवक्राम्भुजप्रकाशकरणादथ प्रबलवैरि-
 तेजोवधात् । दरिद्रतिमिरोद्धृतेरखिलभूपचूडामणिर्जगन्म-
 णिरहर्मणिर्जगदिदं च धत्तः समम् ॥ १७० ॥ यशःकरण-
 धोग्णीतुलितरोहिणीवल्लभ त्वया क्षणमुदीक्ष्यते जगति यो
 दरिद्रो जनः । पयोधरमहीधरे नटति तस्य वामध्रुवा
 रणत्कनककिङ्किणीकलरवेण देव स्मरः ॥ १७१ ॥ यमः
 प्रतिमहीभृता द्रुतवहोऽसि तन्नीवृता सता खलु युधिष्ठिरो
 धनपतिर्धनाकाङ्क्षिणाम् । गृहं शरणमिच्छता कुलिशकोटिमि-

निर्मित त्वमेक इह भूतले बहुविधो विधात्रा
कृतः ॥ १७२ ॥ आलोकान्तप्रतिहततमोवृत्तिरासा प्रजाना
तुल्योद्योगस्तव च सवितुश्चाधिकारो मतो न । तिष्ठत्येक
क्षणमधिपतिज्योतिषा व्योममध्ये षष्ठे काले त्वमपि लभसे
देव विश्रान्तिमहः ॥ १७३ ॥ अध्याक्रान्ता वसतिरमुना-
प्याश्रमे सर्वभोग्ये रक्षायोगादयमपि तपः प्रत्यहं सच्चि-
नोति । अस्यापि द्या स्पृशति वशिनश्चारणद्वन्द्वगीतः पुण्यः
गन्धो मुनिरिति मुहुः केवल राजपूर्वः ॥ १७४ ॥ नैत-
च्चित्र यदयमुदधिस्थामसीमा धरित्रीमेकः कृत्स्नो नगरपरि-
घग्राशुबाहुर्भुनक्ति । आशसन्ते समितिषु सुराः सक्तवैरा
हि दैत्यैरसाविज्ये धनुषि विजय पौरैर्हूते च वज्रे ॥ १७५ ॥
त्रातु लोकानिव परिणतः कायवानस्त्रवेदः क्षात्रो धर्मः
श्रित इव तनु ब्रह्मकोषस्य गुप्त्यै । सामर्थ्यानामिव समुदयः
सच्यो वा गुणानामविर्भूय स्थित इव जगत्पुण्यनिर्माण-
राशिः ॥ १७६ ॥ हेषन्ते यजितजलधरध्वानमेते तुरगा
भूमि पादैर्यदपि च मुहुर्दक्षिणैरालिखन्ति । यानैत्सुक्य
यदपि चलनाद्बालधेव्येज्जयन्ति त्वद्दोर्दण्डद्वितयवशगा
तत्समग्रा जयश्री ॥ १७७ ॥ दृष्टः साक्षादसुरविजयी
नाकिना चक्रवर्ती मात्स्यो न्यायः कथयति यथा वारुणी-
दण्डनीतेः । पातालेन्द्रादहिमयमथोरत्येव नित्यानुषक्त
तन्नः पुण्यैरजनि भवता वीर राजन्वती भूः ॥ १७८ ॥
यत्कीर्त्या ध्वलीकृतं त्रिभुवन मूर्त्या जगन्मोहितं मतयेशः
परितोषितः सुचरितैरानन्दिताः सज्जनाः । पूर्णांशो बहवः
कृता वितरणैर्येन त्वया याचकास्तस्मै सर्वगुणाश्रयाय भवते
दीर्घायुराशास्महे ॥ १७९ ॥ दाने कल्पतरुर्नये सुरगुरुः
काव्ये कविस्तेजसि पौढग्रीष्मरविर्धने धनपातिः सत्ये
दयाया शिविः । गाम्भीर्ये सरितापतिर्निरुपमे शौर्ये सुमद्रापतिः
श्रीमान्धर्मरतिर्महीपतिरय जीयात्सहस्र समा ॥ १८० ॥
विद्वन्मानसहस्र वैरिकमलासकोचचन्द्रद्युते दुर्गामार्गण-
नीललोहित समित्स्वीकारवैश्वानर । सत्यप्रीतिविधानदक्ष
विजयप्रगभावभीम प्रभो साम्राज्य वरवीर वत्सरशतं वैरि-
श्वसुचैः क्रिष्या ॥ १८१ ॥ हस्तन्यस्तकुशोदके त्वयि न
भूः सर्वसहा वेपते देवागारतया स काञ्चनगिरिशिखरे न धत्ते
भयम् । अज्ञातद्विपभिक्षुभिक्षुकुलावस्थानदुस्थाशया
वेपन्ते मददन्तिनः परममी भूमीपते तावकाः ॥ १८२ ॥
अर्थिभ्रंशर्वहृत्सवत्फलभरव्याजेन कुञ्जायितः सत्यसिञ्चति-

दानभाजि कथमप्यास्ता स कल्पद्रुमः । आस्ते निर्व्ययरत्न-
सपदुदयोदयः कथं याचकश्रेणीवर्जनदुर्धशोनिबिडितबीडस्तु
रत्नाचलः ॥ १८३ ॥ देव त्वत्करनीरदे विशि दिशि प्रारब्ध-
पुण्योन्नतौ चञ्चत्कङ्कणरत्नकान्तितडिति स्वर्णमृते वर्षति ।
स्फीता कीर्तितरगिणी समभवत्तृता गुणग्रामभूः पूर्णं चार्थि-
सरः शशम विदुषा दारिद्र्यदावानलः ॥ १८४ ॥ देव त्वामस-
मानदाननिहितैरर्थैः कृतार्थीकृतनैलोक्त्य फलभारमङ्गुरशिराः
कल्पद्रुमो निर्दति । दङ्कच्छेदनवेदनाविरमणात्सजातसौ-
ख्यस्थितिः प्राचीर्नव्रणिताङ्गरोहणतया श्रीरोहणः स्तैति
च ॥ १८५ ॥ गण्डौ पाण्डिमसात्तनूस्तनिमसात्पक्षावली बाष्प-
सात्कीरः पञ्जरसान्मनोऽपि हरसात्कण्डोऽपि कैवल्यसात् ।
आसन्देव चर्मवरेण्य भवतः प्रत्यर्थिवामभ्रवा कोदण्डे
परिवेषभाजि विजयश्रीसाधने योधने ॥ १८६ ॥ देव
त्व मलयाचलोऽसि भवतः श्रीखर्ण्डशास्त्री भुजस्तस्मिन्काल-
भुजगमो निवसति स्फूर्जत्कृपाणच्छलात् । एष स्वाङ्गमर्न-
गल रिपुर्तैरुस्कन्धेषु सद्यष्टयन्दीर्घव्योमविमरि निर्मल्यशो
निर्मोर्कसुसुधति ॥ १८७ ॥ कर्पूरप्रतिपन्थिनो हिमगिरि-
ग्रावाग्रसघर्षिणः क्षीराम्भोनिधिभ्यर्गर्मजयिनो गङ्गाघसर्व-
कषा । खच्छन्द हरिचन्दनद्युतितुदः कुन्देन्दुसवादिनस्त-
स्यासन्नरविन्दकन्दुरुचयोऽनेके गुणाः केचन ॥ १८८ ॥
मन्ये स्पर्शमणि तवैनमतुल पाणि द्विजाभ्यर्चने दुर्वर्णान्यपि
भिक्षुभालफलकान्यासन्सुवर्णानि यत् । तच्चित्रं परमत्र मित्र
भवता दत्ताः स्वहस्तादिमा दुर्वर्णा न सुवर्णतामुपगताः
क्षुद्रास्तु मुद्राः कथम् ॥ १८९ ॥ सतस्रमहारिशीतलले
पुण्याश्रमालकृताबुधदैवदवानलेन कलिते विद्वत्तरुणा चये ।
सद्यो वर्ष सुवर्णवारिद विभो स्वर्णाम्बुधारास्ततो विश्व-
व्यापियशाः शिरोऽवनिभृतामाक्रम्य नन्दानिशम् ॥ १९० ॥
इन्दुस्त्वद्यशसा जितोऽवनिपते भासानिधिस्तेजसा कन्दूर्पो
वपुषा सुधाजलनिधिर्वाचोविलासेन च । तथ्य ते जयशील-

१ लज्जासवरणोपायासम्बाधिति भाव २ पानीयम् ३ जल-
भरैर्द्विदि प्राप्ता ४ गुणसमूहभूमि ५ अनुपमदानाय न्यस्तै
सुवर्णादिभि ६ यतस्त्वया दानेन सर्वे याचका सफलीकृता
अतस्तत्फलानां गृह्यालव केऽपि च नासन्निति भाव ७ खनित्रे
८ निर्वणतया ९ पर्वत १० यतस्तथैव सर्वथा सरजनया रत्नाधि-
नोऽभावात् नैश्चिदपि विदार्थत इति भावः ११ सेनाप्रधान १२ परि-
वेष्टो मण्डलीकरण धनुषस्त भजते सेवतेऽसौ परिवेषभाक्तसिञ्चाते
सति कर्णान्तमाकर्षणेन कुण्डलतां प्राप्ते सतीत्यर्थः १३ रणे
१४ चन्दनवृक्षः १५ खड्गः १६ यथेच्छम् १७ रिपुमस्तकेष्विति
यावत् १८ कञ्चुकम् १९ यथा कश्चन सर्पस्तरस्कन्धे सपटन
कुर्वन्स्व कञ्चुक परित्यजति तथा त्वत्कृपाणाहिः शत्रुतरस्कन्धेषु
सन्निध्य यशःकञ्चुक मुञ्चतीति भावः

१ लोकालोकपर्वतपर्यन्तम् २ दिवसस्य ३ देन्द्रे ४ साक्षात्
५ पुच्छस्य ६ कुम्भातोर्लिङ्ग ७ असम्भवन ८ व्ययाभावादुपची-
यमानस्य ९ लज्जयेवेति भावः १० दानशौण्डे

मेतदधुना त्वद्दानमदैन्ययोर्मध्ये क नु विजेष्यतीति विषये
दोलायते मे मनः ॥ १९१ ॥ यः पृष्ठं युधि दर्शयत्यरि-
भटश्रेणीषु यो वक्रता त्वा प्रत्येव विभर्ति यश्च किरति
क्रूरध्वनि निष्ठुर । दोष तस्य तथाविधस्य भजतश्चापस्य
गृह्णन्गुण विख्यातः स्फुटमेक एव हि भवान् सीमा गुण-
ग्राहिणाम् ॥ १९२ ॥ देव त्व जय यस्य राजति महाराष्ट्रीकु-
चोच्च कुल लाटीवाञ्छुदु नर्म चेदिवनितानाभीगर्भार मनः ।
आभीरीकटिविस्तृता मतिरसिगोढीकचश्यामला कर्णाटीरति-
निष्ठुरो रणरसः कीरीमुखाभ यशः ॥ १९३ ॥ ते कौपीन-
धनास्त एव हि पर धात्रीफल भुञ्जते तेषां द्वारि नैदन्ति
वाजिनिवहास्त्रैरेव लब्धा क्षितिः । तैरेतत्समलकृत निज-
कुल किवा बहु ब्रूमहे ये दृष्टाः परमेश्वरेण भवता स्तेन
तुष्टेन वा ॥ १९४ ॥ सागङ्गस्य समाकुलीकृतमतेरत्यन्त-
निस्तेजसश्छिन्नाङ्गस्य विकम्पमानहृदयस्यारूढमन्योर्भृशम् ।
लज्जा सत्यजतः क्रमं विमृशतो विघ्नान्बहून्पश्यतः क्लेशो
योऽर्थिजनस्य वक्तुमनसो मा भूस्त ते विद्विषाम् ॥ १९५ ॥
नो कामः प्रतिहन्यते प्रणयिषु स्वप्नेऽपि नाथ त्वया नैवाध-
कुक्षे वृष द्विरसना व्याला न त बलभा । नो बह्व्यस्तव
मूर्तयो न च तनुर्नित्यं जडानुग्रहव्यग्रा नो विषमा च
दृक्त्वमथ च ख्यातः क्षितावीश्वरः ॥ १९६ ॥ सग्रामाङ्गण-
सगतेन भवता चापे समारोपिते देवाकर्णय येन येन
सहसा यद्यत्समासादितम् । कोदण्डेन शराः शरैररिखिस्ते-
नापि भूमण्डल तेन त्व भवता च कीर्तिरतुला कीर्त्या च
लोकत्रयम् ॥ १९७ ॥ हारानाहर देव चन्द्रधवलान्नो
चेत्ययोधेस्तटी सप्राप्ते त्वयि सैन्यवारणगणैर्मज्जद्विरक्षो-
भितम् । सिन्दूरारुणमम्बु भेषपटलीपीतोऽज्जित शुक्तिषु
स्वत्यैरेव दिनैः करिष्यसि महीमाताप्रमुक्ताफलम् ॥ १९८ ॥
कृष्णतं घनमण्डलस्य गलित लग्नं मुखे त्वद्विषा विधुदाम
जगाम तावकमर्ति गर्जिर्भवदुन्दुभिम् । वृष्टिस्त्वपरिपन्थि-
पार्थिववधूनेत्रेषु चक्रे स्थिति चाप ते वसुधाविनाथ बलभि-
त्कोदण्डकान्तिः श्रिता ॥ १९९ ॥ नालिङ्गन्ति कुचद्वय
भवदिमप्रोत्तुङ्गकुम्भद्वयत्रासाद्वेणिलतासु नैव दधति प्रीति
तवासिभ्रमात् । भ्रूमङ्गान्भवदीयदुर्धरधनुर्भ्रान्त्या भजन्ते न
ते वैरिक्षोणिभुजो निजाम्बुजदशा भूमण्डलाखण्डल ॥ २०० ॥

१ कौपीनमेव धन वेषाम्, पक्षे, -कौ पृथिव्या पीनधना. पृष्ठ
धना २ आमलकीफलम्, पक्षे, -पृथ्वीफलम्, राज्यमित्यर्थ ३ न
इति पदच्छेद गजाश्वसमूहा; पक्षे, -वाजिनिवहा अश्वसमूहा
नदन्ति हेषित कुर्वन्तीत्यर्थः, ४ क्षय, पक्षे, -भूमि ५ समल
सदोष कृतम्; पक्षे, -सम्यगलकृतम्. ६ युद्धभूमिम्. ७ धनुषि
८ सज्जीकृते.

अस्य क्षोणिपतेः परार्धपरया लक्ष्मीकृताः सख्यया प्रेक्षा-
चक्षुरवेक्ष्यमाणबधिरश्चाख्या. किलाकीर्तयः । गीयन्ते स्वरम-
ष्टमं कैलयता जातेन बन्ध्योदरान्मूकानां प्रकरेण कूर्मर-
मणीदुग्धोदधे रोधसि ॥ २०१ ॥ द्वार खड्गिभिरावृत बहि-
रपि प्रखिन्नगण्डैर्गजैरन्तः कँक्षुकिभिः स्फुरन्मणिधरैरध्या-
सिता भूमयः । आक्रान्त महिषीभिरेव शयन त्वद्विद्विषा
मन्दिरे राजन्सैव चिरतनप्रणयिनी शून्येऽपि राज्य-
स्थितिः ॥ २०२ ॥ शौर्यं केसरिणा परोपकरण कल्पद्रुमे-
णापित लावण्यं मकरध्वजेन च शरच्चन्द्रेण शुभ्र यशः ।
धैर्यं ते कमठाधिपेन विपुल गाम्भीर्यमम्भोधिना सौभाग्य
तु तवैव केवलमिदं तत्केन नो विद्महे ॥ २०३ ॥
काम कामसमस्त्वमत्र जगति ख्यातोऽसि यत्सर्वदा रूपे-
णैव महीपते तव धनु पाण्डित्यमन्यादृशम् । त्व यस्मिन्वि-
शिखं विमुञ्चसि तमेवोद्दिश्य मुक्तत्रप त्रुव्यत्क्षुक्रमुद्रत-
स्युहमहो धावन्ति देवाङ्गना. ॥ २०४ ॥ सर्वं लुण्ठित-
मुद्रटैस्तव भटैस्तेन द्विष्टसुभ्रुवस्त्राणाय त्वयि योजि-
ताञ्जलिपुट काकृत्तिमातन्वते । त्राणं दूरत एव तिष्ठतु
मनस्तासा त्वया लुण्ठित तद्गम्भीर वदामि कुप्यसि न
चेत्साधोरय कः क्रमः ॥ २०५ ॥ कोदण्डस्तव हस्तगो
हृदि बलव्यतिस्तव द्वेषिणा त्व दाता रभसेन मार्गणगण-
स्तानेव ससेवते । देव त्व तु जयस्मिन्मनिश ते यान्ति
वैकुण्ठता सग्रामे तव भूपते महदिदं चित्र समालोक्यते
॥ २०६ ॥ मेदिन्या विषमेषुरित्यनुदिन शृङ्गारवीरोद्धटा-
चार्यः श्रीजगतीपतिः कमलदङ्कैर्नाम नो गीयते । शय्याया
च रणाङ्गणे च पतिताः सीदन्ति निश्चेतना कामिन्यश्च
विरोधिनश्च शतशो येनामुना खण्डिताः ॥ २०७ ॥ दोर्दण्ड-
द्वयकुण्डलीकृतलसत्कोदण्डचण्डाशुगन्धस्तोदण्डविपक्षमण्डल-
मथ त्वा वीक्ष्य मध्येरणम् । वल्गद्गाण्डिवमुक्तकाण्ड-
यलयज्वालावलीताण्डवग्रन्थयत्खाण्डवरुष्टपाण्डवमहो को न
क्षितीशः स्मरेत् ॥ २०८ ॥ को दण्ड न दृढाति देव भवते
कोदण्डमातन्वते को नारातिरूपैति पारमुदधेः कोणारुणे
लोचने । का कुञ्चान्तरमेत्य वैरितरुणी काकुं न वा भाषते
राजन्गर्जति वारणे तव पुरः को वा रणे वर्तताम् ॥ २०९ ॥
दृष्ट्वा मण्डलमध्यलम्भधुलिद्वैतण्डलक्षस्फुरत्तत्कोदण्डलसल-
तेषु लहरीः को न क्षमाखण्डले । स्वारात्ताण्डवभागकाण्ड-
वनमुग्धाराज्वलत्खाण्डवक्रुध्यत्पाण्डवकाण्डवर्षमतुलं ब्रह्माण्ड-

१ परार्धसख्यामतिक्रान्त्या. २ अन्ध.. अस्य राज्ञोऽकीर्तिरेव
नास्तीति भावः ३ स्वीकृताः. ४ समुद्देन. ५ तीरे ६ खड्गधारिभिः,
पक्षे, -गण्डकैः ७ द्वारपालैः, पक्षे, -सर्पैः. ८ पद्मभिषिक्तस्त्रीभिः,
पक्षे, -महिषस्त्रीभिः.

वर्म सरेत् ॥ २१० ॥ आलान जयकुञ्जरस्य दृषदा
सेतुर्विपद्धारिणेः पूर्वादिः करवालचण्डमहसो लीलोपधान
श्रियः । संग्रामामृतसागरप्रमथनकीडाविधौ मन्दरो राज-
न्याजति वैरिराजवनितावैधव्यदस्ते भुजः ॥ २११ ॥ लाव-
ण्यौकसि सप्रतापगरिमण्यग्रेसरे त्यागिना देव त्वय्यवनी-
भरक्षममुजे निष्पादिते वेधसा । ईन्दुः किं घटितः किमेष
विहितः पूषा किमुत्पादित चिन्तारत्नमहो मुधैव किममी
सृष्टाः कुलक्षमाभृतः ॥ २१२ ॥ नानाभूषणभूषितः प्रति-
भयापात्र प्रभूता स्थितिर्भारासक्तकरो भवाधिकरुचिर्भूरी-
कृताश्वद्विपः । शश्वत्सगतभासमानमुकुटो भिक्षुप्रवृद्धा-
दरस्त्व राजेन्द्र रिपुस्तवापि नितरा भेद पर भेद-
कृत् ॥ २१३ ॥ प्रत्यावासकसज्जता प्रथमतस्त्वा
योद्धुमुत्कण्ठिता योधास्तेऽभिसृता मनागरिचमूः स्वाधीन-
नाथा स्थिता । भीत्या प्रोषितभर्तृका समभवत्त्वायकैः
खण्डिता दूरादन्तरिता विधाय कलहं हा विप्रलब्धा विधे
॥ २१४ ॥ प्रामाण्य स्वत एव नैव परतो विज्ञायते मानता
शब्दस्यापि यथार्थता स्तुतिवचोराशेर्नोद्वृत्तयः । विश्व-
व्यापकता गतो न च महानन्यो भ्रमः कापि ते नास्ते देव
मत किमस्ति भवतः शास्त्रेषु न ज्ञायते ॥ २१५ ॥
प्रामाण्य परतः स्वतोऽपि भवतो विज्ञायते सन्मते भूमीन्द्र
प्रचुरक्षणास्थिरतया वर्णाश्रिर स्थापिताः । सर्वज्ञैकसदीश्वरो-
ऽपि न पर ब्रूते भवानीश्वर तन्नैयाधिकनायकस्य भवतो
मीमासकत्व कुतः ॥ २१६ ॥ एक वस्तु यदस्ति विश्व-
जनतानन्दप्रमोदात्मक सत्य तत्त्वमसीति वाक्यमखिल त्वय्येव
विश्राम्यति । त्वामाकर्ण्य न किञ्चिदन्यदवनीशृङ्गार मो मन्यते
त्वय्याप्ते जनकादिकीर्तिजनके किं ज्ञानमीमासया ॥ २१७ ॥
त्वद्वापेषु यमो जयेषु नियमः पाते स्थिर चासन भ्रान्तौ
श्वासविनिग्रहो गुणगणे प्रत्याहृतिः श्रीमतः । ध्यान शूलिनि
धारणा च धरणेर्धर्मे समाधिर्यतस्तन्निर्विण्णहृदः किमीश्वर-
परे वाञ्छन्ति पातञ्जले ॥ २१८ ॥ दृष्टान्तो न तवास्ति
धाचि न च ते सदेहलेशः क्वचिद्वाजोक्तिर्न कदापि शास्त्र-
कलने नैवानुमाने रुचिः । सामान्य च विशेषवन्न मनुषे

१ बन्धनस्तम्भ २ अनेनास्य सेतोरविनश्वरत्व सूचितम् ३ उदया
चल ४ सूर्य ५ विलोडनलीला ६ यथा क्षीराब्धिबन्धने मन्दरा
चलस्तथा संग्रामामृतसागरविलोडने त्वद्वज्रं यथा च तन्नामृतमुत्पन्न
तथाव यश इति भावः ७ यतस्त्वमेव विमलसकललावण्यगृहमत-
स्त्वत्पुत्रः सकलङ्कस्य चन्द्रस्य लावण्यमयत्वेन घटन व्यर्थमेवेति भावः
८ यत पूषा त्वत्प्रतापगरिमलक्षांशमपि नामोतीति भावः ९ यतश्चि-
न्तारत्नस्याय प्रभावो यथाचक्रयाचितार्थानां सद्य एव पूरण भवति
तच्च त्वच्च एव भवतीति अतश्चिन्तामण्युत्पत्तिर्द्वयेति भावः १० यत
पृथ्वीभारस्त्वया भुजाभ्यामेव धारितोऽतस्तदुत्पत्तिर्व्यर्थेति भावः

नाक्षेपबुद्धिर्मनागव्याघातोऽपि न वा सुखेऽप्यथ कथ साहि-
त्यतर्कज्ञता ॥ २१९ ॥ मेघो भाति जलेन गौस्तु पयसा
विद्वन्मुख भाषय तारुण्येन च कामिनी मधुरया वाण्या
पिक ख जलात् । मालिन्यान्नयन श्रिया च सदनं ताम्बूल-
रागान्मुख ब्रह्माण्ड सकल त्वया नरपते भाति स चित्रं
महत् ॥ २२० ॥ दारिद्र्योपहतो यथा घनघनं चान्द्री
चकोरः प्रभा कामार्तस्तरुणी क्षुधापरिगतः सद्यज्ञनं भोज-
नम् । सच्छिष्यः सुगुरु वियोगविधुरो वत्सो यथा मातर
तद्वद्वः सततं स्मरामि मनसा मद्वत्सलान्श्रीमतः ॥ २२१ ॥
लक्ष्मीस्ते सद्ने सदा विहरता वित्ते च चिन्तामणिः स्वर्धे-
नुस्तव गोकुले सुरतरुश्चरामभूमौ तव । वाणी ते वदने
दया नयनयोर्दान करे चान्वहं विष्णुश्चेतसि ते मतिश्च
वसता कीर्तिश्च लोकत्रये ॥ २२२ ॥ गङ्गायत्यसितापगा
फणिगणः शेषीयति श्रीपतिः श्रीकण्ठीयति कैरवीयति कुलं
नीलोत्पलानां च वै । कर्पूरीयति कज्जलं पिककुलं लीलामरा-
लीयति स्वःकुम्भीयति कुम्भिनमपि घटा त्वत्कीर्तिसघटतः
॥ २२३ ॥ लक्ष्मीस्ते हृदि भारती च वदने मौलौ सदा
केशवश्चण्डी ते भुजदण्डयोर्गुणनिधे गेहे कुबेरस्थितिः ।
चित्त नाथ तवास्तु धर्मसद्ने दानप्रसङ्गः करे सर्वास्ते
विपदः प्रयान्तु विपिने त्व दीर्घजीवी भव ॥ २२४ ॥
आयुस्ते नरवीर वर्धतु सदा हेमन्तरात्रिर्यथा लोकानां प्रिय-
वर्धनो भव सदा हेमन्तसूर्यो यथा । लोकानां भयवर्धनो
भव सदा हेमन्ततोय यथा नाश यान्तु तवारयोऽपि सतत
हेमन्तपद्म यथा ॥ २२५ ॥ यद्वाहू वहतः पराक्रमहत-
प्रत्यर्थिसीमन्तिनीचक्षुःकज्जलकालिकामिव धनुर्मौर्वीकिण-
श्यामिकाम् । यद्दोर्दुर्मदकर्मकर्मकुगुणप्रोत्ताललोलाहलैर्वैरि-
स्त्रीकलमेखलाकलकला पीता इवास्त गताः ॥ २२६ ॥
सौन्दर्य मदनादपि प्रथयति प्रौढिप्रकर्षं पुरा भेत्तार मदना-
रिमप्यधरयस्तुहामदोःकीडितम् । मुग्धत्वं मदनारिमौलि-
शशिनोऽप्युत्कर्षमालम्बते मूर्तैस्तत्किमसौ रसैर्विरचितः शृङ्गार-
वीराद्भुतैः ॥ २२७ ॥ आदाय प्रतिपक्षकीर्तिनिवहान्ब्रह्मा-
ण्डभूषान्तरे निर्विघ्न धमता नितान्तमुदितैः स्वैरेव तेजो-
भिभिः । तत्तादृक्पुदपाकशोधितमिव प्राप्त गुणोत्कर्षिणा
पिण्डस्थ च महत्तर च भवता निःक्षारतारं यशः ॥ २२८ ॥
व्यासं नैकतयास्थितं श्रुतिगण जैमी न वल्मीकतो नामौ
नैवममच्युतस्य सुमहद्वाप्यं च नैवाधिषम् । चित्रार्थो न

१ अनेकशाखारूपेण न विस्तारितवान्, तत्कर्ता व्यासो नामवमि
त्यर्थः २ वेदसमूहम् ३ नाहं वाल्मीकिरित्यर्थः ४ नाहं चतुर्मुख
इत्यर्थः ५ नाहं सङ्गजिह्व इत्यर्थः

वैहृत्कथामचकथं सुत्राणि नास गुरुर्देव त्वद्गुणवृन्दवर्णनमहं
कर्तुं कथं शक्याम् ॥ २२९ ॥ एकाभूत्कुसुमायुधेषुधिरिव
प्रयत्नपुङ्खवाली जेतुर्मङ्गलपालिकेव पुलकैरन्या कपोल-
स्थली । लोलाक्षी क्षणमात्रमाविविहृक्केशासहा पश्यतो
द्रागाकर्णयतश्च वीर भवतः प्रौढाह्वाडम्बरम् ॥ २३० ॥
येषा दोर्बलमेव दुर्बलतया ते समतास्तैरपि प्रायः केवल-
नीतिरिति शरणैः कार्यं किमुर्वीश्वरैः । ये क्षमाशक्त पुनः परा-
क्रमनयस्वीकारकान्तक्रमास्ते स्युर्नैव भवादृशास्त्रिजगति
द्वित्राः पवित्राः परम् ॥ २३१ ॥ अत्युच्चाः परितः स्फुरन्ति
गिरयः स्फोरास्तथाम्भोधयस्तानेतानपि विभ्रती किमपि न
ह्रान्तासि तुभ्यं नमः । आश्चर्येण मुहुर्मुहुः स्तुतिमिति
प्रस्तौमि यावद्भुवस्तावद्विभ्रदिमा स्मृतस्तव भुजो वाचस्ततो
मुद्रिताः ॥ २३२ ॥ येषा कण्ठपरिग्रहप्रणयिता सप्राप्य
धाराधरस्तीक्ष्णः सोऽप्यनुरज्यते च कमपि स्नेह परामोति
च । तेषा सगररङ्गमत्तमनसा राज्ञा त्वया भूपते पासूर्ना
पटलैः प्रसाधनविधिनिर्वर्त्यते कौतुकम् ॥ २३३ ॥ द्वेष्या
कीर्तिकल्लिन्दशैलसुतया नद्यास यद्वोद्वियीकीर्तिश्रेणिमयी
समागममगाद्गङ्गा रणप्राङ्गणे । तत्तस्मिन्निजिमज्ज्यैर्बाहुज-
भटैरारम्भ रम्भापरीरम्भानन्दनिकेतनन्दनवनक्रीडादराड-
म्बरः ॥ २३४ ॥ अस्मिन्दिग्विजयोद्यते पतिरयं मे
स्तादिति ध्यायति कर्णं सात्त्विकभार्वर्मश्चति रिपुक्षोणीन्द्रदारा
धरा । असैवाभिमुखं निपत्य समरे यासद्विस्तेर्ध्वं निज-
पथे भौर्वति दृश्यते विलमयः प्रत्यर्थिभिः पार्थिवैः ॥ २३५ ॥
विद्राणे रणचत्वरादरिगणे तस्ते समस्ते पुनः कोपात्कोऽपि
निवर्तते यदि भटः कीर्त्या जैर्गत्युद्धतः । आगच्छन्नपि
समुखं विमुञ्चतामेवाधिगच्छत्यसौ द्रागेतच्छुरिकारयेण
ठणिति च्छिन्नापमर्पच्छिराः ॥ २३६ ॥ हित्वा दैत्यरिपोरुरः
स्वभवनं शैत्यत्वदोषस्फुटासीदन्मर्कटकीटकृत्रिमसितच्छत्री-
भवत्कौस्तुभम् । ज्जिज्ञत्वा निजसद्व पद्ममपि तैश्चत्ताव-
नद्धीकृतं लूतातन्तुभिरन्तरद्य भुजयोः श्रीरस विश्राम्यति
॥ २३७ ॥ सिन्धोजैर्त्रैर्मयं पवित्रमसृजत्तत्कीर्तिपूर्ताद्भुतं
यत्र स्नान्ति जगन्ति सन्ति कवयः के वा न वैचिंयमाः ।

१ नाह गुणाढ्य इत्यर्थे २ इन्द्रे ३ नाह वाचस्पतिरित्यर्थे
४ विस्तीर्णा ५ खड्गम् ६ तैलादि, पक्षे, -मित्रत्वम् ७ यमुनया
८ क्षत्रियभट्टे ९ एतद्विरोधिना मरणमेव शरणमिति भावः
१० औत्पातिके भूकम्पे सात्त्विकोत्प्रेक्षा ११ प्रामोति १२ ऊर्ध्वं
लोकम् १३ आसन्नमृत्योरादिलमण्डल मच्छिद्रमिव दृश्यते
१४ सूर्यमण्डले १५ रणाङ्गणात् १६ प्रसिद्ध १७ पराङ्मुखत्वम्,
पक्षे, -विगतमुखत्वम् १८ ठणिति कश्चिदनुकरणशब्द १९ विष्णो
२० रिक्तादावोष २१ तन्तुवायकीटा २२ बद्धम् २३ लक्ष्मी
२४ जेतुं जयशीलम्, ततोऽप्यधिकमित्यर्थे २५ खातम् २६ सर्वेऽपि
कवयो मौनिनो भवन्ति, वर्णयितुमशक्यत्वादिति भावः

यद्विन्दुश्रियमिन्दुरश्चति जलं चाविश्य दृश्येतरो यस्यासौ
जलदेवतास्फटिकभूर्जगतिं यौगेश्वरः ॥ २३८ ॥ शुद्धा
चामिमुखं रणस्य चरणस्यैवावदसीयस्य वा बुद्धान्तः स्वपरा-
न्तर निपततामुन्मुच्य बाणावलीः । छिन्नं वावर्तनीभवन्नि-
जभियः खिन्नं भैरेणाथवा राजानेन हठाद्विलोठितमभूद्भ-
मावरीणा शिरः ॥ २३९ ॥ राज्ञामस्य शतेन किं कलयतो
हेति शतग्री कृतं लक्षैर्लक्षंभिदो दृशेव जयतः पद्मानि पक्षै-
रलम् । कर्तुं सर्वपरैरिच्छिदः किमपि नो शक्यं परीर्येन वा
तत्सर्वथापगमं विनास्ति न गतिः काचिद्वैततद्विषाम् ॥ २४० ॥
क्षीरोदन्वदपः प्रमथ्य मथितार्ता देशेऽमरैर्निर्मिते स्वाक्रम्य
सृजतस्तदस्य यशसः क्षीरोदसिहासनम् । केषा नाजनि वा
जनेन जगतामेतत्कवित्वामृतस्रोतः प्रोतपिपासुं कर्णकलशीभा-
जाभिषेकोत्सवः ॥ २४१ ॥ निस्त्रिंशुटितारिवारणषटाकुम्भा-
स्थिकूटावटैस्थानस्थोयुक्तमौक्तिकोत्कैरकरिः कैरस्य नायं करः ।
उन्नीतश्चतुरङ्गसैन्यसमरत्वेङ्गचतुरगैश्चक्षुणासु क्षितिषु क्षिप-
न्निव यशःक्षोणीजैर्बीजजत्रजम् ॥ २४२ ॥ यत्कस्यामपि
भौनुमान्न ककुभि स्थेभौनैमालम्बते जात यद्धनकाननैक-
शरणप्राप्तेन दावाग्निना । एषैतद्भुजतेजसा विजितयोस्तावत्त-
योरौचित्यं धित्तं वैडवमम्मसि द्विषि भिया येन प्रविष्टं
पुनः ॥ २४३ ॥ आत्मन्यस्य सैमुच्चितीकृतगुणस्याहोतरामौ-
चित्यं यद्वात्रान्तरवर्जैर्नैवजनयद्भुजानिरेष द्विषाम् । भूयो-
ऽहक्रियते स्म येन च हृदा स्कन्धो न यश्चानमत्तन्मर्माणि
दलंदल समिर्दलकर्मिणबाणत्रजः ॥ २४४ ॥ यद्भर्तुः कुरु-
तेऽभिषेणैर्नमय शक्रो भुव सा भ्रुवं दिग्दाहैरिव भस्मभि-
र्मधवता सृष्टैर्धृतोद्धूलना । शमोर्मा बत साध्यवेलनटन
भौजि व्रतं द्रागिति क्षोणी नृत्यति मूर्तिरष्टवपुषोऽसृगृष्टि-
सध्याधिया ॥ २४५ ॥ प्रागेतद्वपुरासुखेन्दु सृजतः स्रष्टुः
समग्रस्तिवषा कोष शोषमगादगाधजगतीशिल्पेऽप्यनल्पा-

१ सावर्ण्याददृश्य २ इन्दु ३ शिवलेङ्ग ४ अमुष्य-
५ नञीभवत् ६ भारेण ७ परिवर्तितम् ८ आयुधम् ९ अलम्
१० लक्षसख्या, पक्षे, -शरव्यम् ११ पञ्चसंख्यया, पक्षे, -अञ्जानि
१२ पञ्चसख्याभि १३ शत्रुच्छिद १४ परार्धसंख्यया, पक्षे, -
परेषामरीणामर्थेन १५ एतत्वादि, पक्षे, -युद्धम् १६ विलोड्य
१७ मयनोद्धृतो निर्जलो दधिक्षीरविकार १८ रूपान्तरे, रूपा-
न्तरापादनेन क्षीराब्धावभाव गमिते सतीत्यर्थे १९ स्वेनाक्रमणा-
र्थम् २० पुरिते २१ खड्ग २२ सघातः २३ गर्तप्रदेशः
२४ स्थायिन २५ समूहः २६ उत्प्रेक्षितः २७ सचरत्
२८ कृष्टाष्ट २९ वपत्रिव ३० बृक्ष ३१ सूर्यः ३२ स्थिरत्वम्
३३ औचित्यम् ३४ अन्नेर्जलम् सहजद्वेषि तस्मिन् ३५ समा-
दृतगुणस्य ३६ दण्डनमकरोदित्यर्थे ३७ दलयित्वा ३८ अमो-
घबाण इत्यर्थे ३९ सेनयाभियानम् ४० भूतभसानुलेपना-
४१ मा अभञ्जि

यितः । निःशेषवृत्तिमण्डलव्ययवशादीष्टलभैरेष वा शेषः ।
केशमयः किमन्धतमस्तोमैस्ततो निर्मितः ॥ २४६ ॥
अस्यारिप्रकरः शरश्च नृपतेः सख्ये पतन्ताडुभौ सीत्कार च
न समुखौ रचयतः कम्पं च न प्राप्तुः । तद्युक्तं न पुन-
निवृत्तिरुभयोर्जागर्ति यन्मुक्तयोरेकस्तत्र भिनन्ति मित्रमपर-
श्चामित्रमित्यद्भुतम् ॥ २४७ ॥ एतस्योन्नतसर्वकर्मकृति-
नखैलोक्यचूडामणः शंभुत्रयपुरदरप्रभृतयः स्तुत्यै न शक्ता
यदि । देवः पन्नगनायको भगवती पाणी स्वयं
चेज्जडा सौन्दर्यस्य निरूपणे वद कथं शक्तो भवेन्मा-
नवः ॥ २४८ ॥ अर्धं दानववैरिणा गिरिजयाप्यर्धं
हृग्याहृतं देवेत्यं भुवनत्रये स्मरहराभावे संमुन्मीलति ।
गङ्गा सागरसम्बर शशिकला शेषश्च पृथ्वीतल सर्वज्ञ-
त्वमर्धाधरत्वमगमत्वा मा च भिक्षाटनम् ॥ २४९ ॥
अन्यास्ता गुणरत्नरोहणंभुवो धन्या मृदन्त्यैव सा सभारा-
खलु तेऽन्य एव विधिना यैरेव सृष्टो युवा । श्रीमत्कान्ति-
जुषा द्विषा करतलात्स्त्रीणा नितम्बस्थलादृष्टे यत्र पतन्ति
मूढमनसामस्त्राणि वस्त्राणि च ॥ २५० ॥ यैर्दृष्टोऽसि तदा
ललाटपतितप्रासप्रहारो युधि स्फीतासृक्कुतिपाटलीकृतपु-
रोभागः परान्दारयन् । तेषां दुःसदकामदेहदहनप्रोद्भूतनेत्रा-
श्चलज्वालीभरभासुरे पुररिपावस्तं गतं कौतुकम् ॥ २५१ ॥
येऽणुत्वं मनसि स्वके विवृणुते रीत्या कयापि स्फुटं काणा-
दाचरणस्य तत्समुचितं मन्ये प्रतिक्षमाभूताम् । न्यायामि-
ज्जतमोऽपि यत्प्रथमसे चित्ते महत्त्वं निजे मीमांसामतपक्ष-
पातत इदं मन्ये त्वयाङ्गीकृतम् ॥ २५२ ॥ ये लब्धाश्रय-
मायतः फलभूत कुर्वन्ति किचिद्गुण वाधौ वारिमुचो न
कस्य विदितास्ते कर्ममीमांसकाः । आलोच्यैव निराश्रयान्फ-
लभैः सबन्धतः सहगुणाश्रीमद्राम तवाद्भुतं पुनरिदं मीमा-
सकत्वं स्तुमः ॥ २५३ ॥ त्रैलोक्याभयलक्षकेन भवता
व्रीरेण विस्मारितः सजीभूतमुहूर्तमण्डलधनुःपाण्डित्यमा-
खण्डलः । किं चाजस्रमखार्पितेन हविषा सफुलभासोल्लस-
त्सर्वाङ्गीणवलीविलुप्तनयनव्यूहः कथं वर्तते ॥ २५४ ॥
कल्पक्षोणिरुहोऽयमित्यनुदिन भूमीसुरैर्भाव्यसे कामोऽसा-
विति कामिनीभिरभितश्चित्ते चिरं चिन्त्यसे । श्रीनारायण
एव केवलमिति प्रेम्णा श्रिया ध्यायसे त्वं कालोऽयमिति
प्रतिक्षितिधरैरेकोऽप्यनेकात्मभृत् ॥ २५५ ॥ नीतिस्त्रीसुकुरो

जयध्वजनवस्तम्भः प्रतापाशुमत्पूर्वा दिक्परिपन्थिभूपति-
महासपन्मुनीवागुरा । उद्यत्पुण्यलतालवालमतनून्मत्तद्विषाला-
नकं यः श्रीकेलिनिर्केतनं गुणमणिश्रेणी नवीनाकरः ॥ २५६ ॥
रत्नान्यम्बुधितोयगर्ममगमन्मेरुः सुराब्धिश्चिन्त्ये स्वीयाङ्के
कमला निधाय विदधे निद्रा हरिर्नारधौ । यस्मिन्दस्तति
भूरि दातरि नृणां भालस्थले दुर्लिपि व्रीडाभिन्नशिराः कमण्ड-
लुमयं जग्राह मार्तुं विधिः ॥ २५७ ॥ लक्ष्मीश्चैव सरस्वती
तदुभयं यद्यस्ति नोदारता सा चैतन्नित्यं भवेच्च कुहचित्यु-
प्येरगप्यैरपि । सौजन्यं न विजृम्भते तदपि चेन्नास्तेऽवकृता
मतिस्तत्सर्वं परमेश्वरस्य कृपया त्वय्येव सभाव्यते ॥ २५८ ॥
शत्रूणां यमदण्डता मृगदशा कन्दर्कोदण्डता गीर्वाणद्रुम-
भावमर्थिविदुषा मध्ये त्रयाणामिति । आश्चर्यं मनुजेन्द्ररत्न
भवतो यद्बाहुदण्डद्वयं नानात्वं गतमेकमेव जगता मध्ये
त्रयाणामिति ॥ २५९ ॥ रक्तनैव विलोचनेन कैरुणारत्नकरेण
त्वया दृश्यन्ते नरदेवरत्न सुहृदा विद्वेषिणो नो नृपाः ।
किं सिक्ताः प्रथमं सुधाभिरभवन्दावानलैः किं परैः पूर्वं
पल्लविताः कुतः किमपरे भस्मत्वमासादितम् ॥ २६० ॥
या लाक्षावलयानि बाहुयुगले कण्ठे च काचक्षजं मन्यन्ते
बहुभूषणानि वनिता दीनद्विजाना पुरा । ता माणिक्य-
चितानि हेमवलयान्युज्ज्वन्ति सुक्तास्रजं यद्भाराद्बहुदानशील-
नृपते त्वत्पागलीलायितम् ॥ २६१ ॥ मेरुर्दरगतो हिमा-
लयगिरिः प्रालेयरूपोऽभवच्चन्द्रे श्रीसहजेऽपि याचकभया-
त्क्षीणत्वमुन्मीलति । कौपीनं कृतवान्हरोऽपि भगवान्विष्णु-
र्जलं सेवते वारा राशिरपेयतामुपगतः को नाम दातुं
क्षमः ॥ २६२ ॥ कल्याणं भवता यशः प्रसरता धर्मः
सदा वर्धता सपत्तिः प्रथता प्रजा प्रणमता शत्रुक्षयो जाय-
ताम् । वाक्यं सवदता वपुः प्रभवता लक्ष्मीपतिः प्रीयता-
मायुस्ते शरदा शनं विजयता दानाय दीर्घायुषे ॥ २६३ ॥
दृष्ट्वैवाङ्कुशमुद्रया निगडितो दारिद्र्यदन्तावलो वाचा सुन्द-
र्यार्चया मम कृतो गङ्गावगाहोत्सवः । अभ्युत्थाननम-
स्त्रिक्यार्धघटनैर्मानोऽपि दानोत्तरो लीलेयं भवता वयं तु
विदुषा मूर्धानमध्यासिताः ॥ २६४ ॥ पद्मा सद्गनि केश-
वस्य गहने रत्नानि रत्नाकरे हेमाद्रिर्हिमसातुना व्यवहितः
स्वर्गे सुराणां ततः । जम्बुद्वीपधरासु भूमिपतयो जाम्बू-
नन्दैर्दुर्मदास्त्वं तावत्सकलासयेऽसि सुलभो भाग्यैर्द्विजाना-
मिह ॥ २६५ ॥ राजन्मनुदयोऽस्तु जीव शरदां साग्रं
शतं तेऽरयो रोगैर्यान्तु लयं यशःशशधरः काष्ठासु देदीप्य-
ताम् । शिष्टान्पाहि बुधान्नय प्रणतिभिर्देहार्थिनां स्वं सदा

१ सुलभैः २ युगपत् ३ दुःखाभावात्, पक्षे, -निर्गल्यभावात्
४ भयाभावात्, पक्षे, -दुष्प्रयोगाभावात् ५ अगमादिति भावः,
पक्षे, -प्रत्यक्षादिति भावः ६ संसारादिलयं, पक्षे, -चापादिलयं
७ सूर्यम्, पक्षे, -यथाश्रुतम् ८ हरिणा हरिहरात्मकस्यैकस्य विग्रहस्य
प्रसिद्धेः ९ प्रकाशमाने १० पर्वतविशेष

वाणी ते वदने रमा प्रतिदिन गेहे भुजे स्ताज्यः ॥ २६६ ॥ प्रअश्रयच्छ्रुतिमस्तकः प्रविगलत्सद्वर्णविप्रस्थिति-
नश्यत्स्वाङ्गबलः प्रनष्टवचनप्राग्भावपूर्णस्मृतिः । वृद्धोऽत्यन्त-
मयं स्वयं कलिमहाम्लेच्छेन निर्मूलितो धर्मः सप्रति
चाल्यते तव करालम्बेन भूमीपते ॥ २६७ ॥ बन्दीकृत्य
नृप द्विषा मृगदृशस्ताः पश्यता प्रेयसा श्लिष्यन्ति प्रणयन्ति
लान्ति परितश्चुम्बन्ति ते सैनिकाः । अस्माकं सुकृतैर्दशोर्नि-
पतितोऽस्यौचित्यवारानिधे विध्वस्ता विपदोऽखिलास्तदिति
तैः प्रत्यर्थिभिः स्तूयते ॥ २६८ ॥ हित्वा त्वामुपरोधशून्य-
मनसा मन्ये न मौलिः परो लज्जावर्जनमन्तरेण न रमाम-
न्यत्र सदृश्यते । यस्त्यागं तनुतेतरा मुखशतैरेत्याश्रितायाः
श्रियः प्राप्य त्यागकृतावमाननमपि त्वय्येव यस्याः
स्थितिः ॥ २६९ ॥ धर्मं पालय नन्दय द्विजगणान्नाम
समाराधय प्रत्यर्थिक्षितिपालभूरुहवनं निर्मूलमुन्मूलय ।
कान्ताचित्सरोजसौभगवने भृङ्गत्वमासादय स्फीता कीर्तिम
शेषलोकजयिनीमाकल्पमाकल्पय ॥ २७० ॥ ऐश्वर्यं नहुषस्य
शमुविषयश्रद्धा दशास्यसा शौर्यं श्रीरघुनायकस्य
सहज गाम्भीर्यमम्भोनिधे । दातृत्वं बलिकर्णयोरीह
जगत्येकत्र चेत्सात्तदा श्रीवीरक्षितिपालमौलिनृपतेः साम्यं
कथंचिद्वेत् ॥ २७१ ॥ भिक्षुद्वारि सदानवारिमधुप-
श्रेणीमिमान्दूत्रमादत्ते यन्तृवधूर्वधुकरतलं शोणाम्बुजा-
शङ्कया । सैवान्वेति पलायितेति चकिता हस्ताग्रमाधुन्वती
मुग्धा वीरमहीपते तदखिलं त्वद्दानलीलायितम् ॥ २७२ ॥
श्रीवीर क्षितिपाल ते सुललित दानोद्यमे यद्वचः कास्ते
सर्वहिरण्यमित्युदभवत्कालमाकर्ण्य तत् । तापं प्राप
हिरण्यरेतसि जनिं जाड्यं हिरण्याचले खेदाम्भोऽपि हिरण्य-
गर्भवपुषि स्वापाय सत्रासतः ॥ २७३ ॥ राजानः शशि-
भास्कुरान्वयमुवः के के न संजज्ञिरे भर्तारं पुनरेकमेव हि
मुवस्त्वां वीर मन्यामहे । येनाङ्ग परिमृद्य कुन्तलमथाकृष्य
व्युदसायतं चोलं प्राप्य च मध्यदेशमसकृकाश्या करः
प्रापितः ॥ २७४ ॥ स्वान्ते वैभवमस्ति नैव परतः प्रामाण्य-
निर्धारणं नैवातद्वति तत्प्रकारकमतिनैवोपमानं तव । त्वदेशेषु
विभाति न च्छलकथा नो वा क्वचित्संशयः श्रीवीर प्रथिता
कथं पुनरियं नैयायिकत्वप्रथा ॥ २७५ ॥ वीर क्षीर-
समुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुषस्त्वत्कीर्तस्तुलना मृगाङ्क-
मलिनो घत्ता कथं चन्द्रमाः । स्यादेतत्त्वदरातिसौध-
शिखरप्रोद्धतदूर्वाङ्कुरासव्यग्रमतिः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्क-
शायी मृगः ॥ २७६ ॥ श्रीमद्वीर महीमहेन्द्र भवतः

प्रस्थानकालोद्भवद्वादित्रध्वनिभीतमानुहरयो द्रागम्बर प्राग-
मन् । तस्मिन्नेवमुपद्रवे किल विपर्यस्तं समस्त रवेर्युग्यं
सप्तरथाङ्गमेकमपदः सूतश्चिरादुद्भ्रमः ॥ २७७ ॥ गर्वग्रन्थि-
लगुर्जरज्वरकरः कर्णाटककर्णाटवीदावाभिर्द्रविडेन्द्रवीर्यदलनो
गौडेन्द्रनिद्राहरः । हम्मीरप्रमदामदालसलसद्भूनर्तनस्तम्भन-
प्रस्थाने तव वीर डिण्डिमचमत्कारः समुज्जम्भते ॥ २७८ ॥
चिन्तागम्भीरकूपादनवरतचलद्भूरिशोकारघटव्याकृष्टं निश्च-
सन्त्यः पृथुनयनघटीयन्ननिर्मुक्तधारम् । नासावंशप्रणाली-
विषमपथपतद्वाध्पानीयमेता देव त्वद्वैरिनार्यः कुचकलश-
युगेनान्वहं सवहन्ति ॥ २७९ ॥ त्वत्प्रारब्धप्रचण्ड-
ध्वननिर्धनितारातिवीरातिरेककीडकीलालकुल्यावलिभिरल-
भत स्खन्दमाकन्दमुर्वी । दर्म्भोलिस्तम्भभास्वद्भुज भुजग-
जगद्भर्तुराभर्तुरेना तेनायं मूर्धरत्नद्युतिततिमिषतः शोभते
शोर्णभावः ॥ २८० ॥ आसीदासीमभूमीवलयमलयजाले-
पनेपथ्यकीर्तिः सप्तार्कूपारपारीसदनजनर्धनोद्गीतचापप्रतापः ।
वीरादस्मात्परः कः पदयुगयुगपत्पातिभूपातिभूयचूडारत्नो
डुपत्नीर्करैपरिचरणामन्दनन्दनखेन्दुः ॥ २८१ ॥ एतेनो-
त्कृत्तकण्ठप्रतिसुभटर्नटैरब्धनाट्याद्भुताना कष्ट द्रष्टव्यं नाभू-
द्भुवि सैमरसमालोकिलोकास्पदेऽपि । अश्वैरस्वैरवेगैः कृत
खुरखुरलीमैर्धुसंयुग्मानक्षमापृष्ठोत्तिष्ठदन्धकरणगणधुरोरेणु-
धारान्वकारात् ॥ २८२ ॥ मन्दोद्भूतैः शिरोभिर्मणिभरगु-
रुभिः प्रौढरोमाश्वदण्डस्फायन्निर्मोकसधिप्रसरदविगलत्समद-
खेदपूरा । जिह्वायुग्माभिपूर्णाननविषमसमुद्गीर्णवर्णाभिरामं
वेलाशैलाङ्कभाजो भुजगयुवतयस्त्वद्गुणानुद्गणन्ति ॥ २८३ ॥
आ शैलेन्द्राच्छिलान्तःस्खलितसुरधुनीशीकरासारशीतादा-
तीरान्नैकरागस्फुरितमणिरुचो दक्षिणस्यार्णवस्य । आगत्या
गत्य भीतिप्रणतनृपशतैः शश्वदेव क्रियन्ते चूडारत्नाशुगर्भा-
स्तव चरणयुगस्याङ्गुलीरन्ध्रभागाः ॥ २८४ ॥ श्रावं श्रावं
त्वदीयं गुणगणमखिलं सर्वदा याचकेभ्यस्त्वत्प्राप्ताभीप्सि-
तेभ्यः सकलविषयजं भूपवर्गं विहाय । त्वत्तोऽहं प्राप्तुमि-
च्छुर्विबुधतिलकता त्वत्समीपेऽतिदृग्दायातस्तत्वं शतायुर्भव
कुरु च तथा येन नान्यं भजेऽहम् ॥ २८५ ॥ विद्यावन्तो
विनीताः प्रसभमभिसमं वाक्प्रपञ्चेषु जीवाः के वा नैवार-
भन्ते त्रिजगति वितता कीर्तिवल्लीमतल्लीम् । तेषामाधा-

रभावं भुवनभरमृतो निभ्रतो ये लसन्तै ते तु त्रैलोक्यतुङ्गा
विमलफलजुषः स्वःपतिं स्वल्पयन्ति ॥ २८६ ॥ वक्रा-
म्भोजं सरस्वत्यधिवसति सदा शोणं एवाधरस्ते बाहुः
काकुत्स्थवीर्यस्मृतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते सैमुद्रः । वैहिन्यः
पार्श्वमेताः सुचिरपरिचिता नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं स्वच्छेज्जन्त-
र्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपानाभिलाषः ॥ २८७ ॥
केचिद्बद्धाः सहेलं निजभवनगता मोचिताः केऽपि केचिद्देहा-
द्रेहान्तराणि क्षणमपि गमित्तः केऽपि नीता निबन्धम् ।
हत्वा हत्वा च केचित्प्रतिपदमदयं प्रापिता व्यर्थभाव
क्षोणीनाथस्य तस्योन्नतभुजपरिघेनारयः सारयश्च ॥ २८८ ॥
उच्चैः कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो
विख्यातः कर्णवृत्त्या न च वचसि कटुश्चित्रपाकानुभावी ।
कोषापेक्षी परस्मादुचितबहुकथस्तत्परः पुण्यलोके चित्रं
राजाधिराज त्वमिव तव रिपुस्तत्र कैम्पं प्रतीमः ॥ २८९ ॥
उत्पत्युत्पन्नशिष्टा विविधगुणगणा यत्र यान्ति प्रतिष्ठा
बाधेन प्राक्तनाना न च नियमविधिर्नापि सख्यार्थदाने ।
ऊहः सर्वत्र यस्य स्फुरति च सकलः सत्य एवार्थवादो
मीमासाभावमश्चत्यभिनवमधुना मूर्तिरेषा त्वदीया ॥ २९० ॥
हेलाप्रस्थानवेलाहतपृथुपुतनादुन्दुभिधानधाराधारावाहिप्रस-
ङ्गादसमन्वपसकृत्समभ्रान्तचित्ताः । दैवादाकुक्षिताङ्गं
विगलितनयनस्पन्दमिन्दीवराक्ष्यो लीयन्ते त्वद्विपूणा निज-
गृहवलभीचारुचित्राङ्गनासु ॥ २९१ ॥ श्रीकण्ठासक्त-
हस्तोऽधिगतमणिगणः शैशवाम्यस्तविद्यो लावण्यध्वस्तकामः
कविजनमिलितो यौवनासप्रकामः । आदत्तक्षोणिदण्डो
द्विजवशकृतधीः कङ्कणाहारयुक्तः स श्रीमान्वीर वीर
त्वमिव तव रिपुस्तत्र मुक्तादिवर्णः ॥ २९२ ॥ लोकाना
मानमात्रं मनुजजनरतिस्त्वं ससूदाक्षिरक्षो राज्ञामासत्त्वदक्षः
कृतसमयरुचिर्मण्डितो वीरवर्गैः । कायत्वञ्चीनकेतुः कर-
कलितयवा कोषमानैर्विहीनः श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव
रिपुस्तत्र मन्दं प्रतीमः ॥ २९३ ॥ वादानाशानुयुक्तो
नगरकृतमतिर्यौवनाकान्तदेहः सग्रामप्राप्तधैर्यो न विदलित-
रुची राजलक्ष्म्यातिहीनः । नित्यं दारासमस्थः प्रखर-
तनुनिभो यः सुभिक्षानुवर्ती श्रीमद्वीराधिराज त्वमिव तव
रिपुस्तत्र मुक्तादिवर्णः ॥ २९४ ॥ श्रीवीर त्वद्विपूणा
रणशिरसि शरैर्मिन्नशीर्षाङ्गकाणा वीरावेशाद्गताना दिव्यमधिक-
रुषान्योन्यशौण्डर्यभाजाम् । श्लेषेदिव्याङ्गनाना भुवि

कचनिचयो द्राक्कटाक्षे शरासासीषुआन्त्यारिवीरभ्रमकुटिल-
हृदामाजिरावर्तते ॥ २९५ ॥

विशिष्टराजप्रशंसा

अकबरः

हस्ताम्भोजालिमाला नखशशिरुचिरश्यामलच्छायवीचि-
स्तेजोऽग्नेधूमधारा वितस्नकरिणो गण्डदानप्रणाली ।
वैरित्रीवेणिदण्डो लवणिमसरसीबालशैवालवल्लीवेद्यस्वामी-
धरश्रीरकरधरणीपालपाणौ कृपाणः ॥ १ ॥ वीर त्वं
कार्मुकं चेदकबर कलयस्युग्रटङ्कारघोषं दूरे सद्यः कलङ्का
इव धरणिभृतो यान्ति कङ्कालशेषाः । शङ्कापन्नश्च किं
कारणमिति मनसा भ्रान्तिपङ्कायितेन त्यक्त्वाहंकारमङ्का-
द्विसृजति गृहिणीं किं च लङ्काधिनाथः ॥ २ ॥ कर्णाटं
देहि कर्णाधिकविधिविहितत्याग लटं ललाटप्रोत्तुङ्ग द्राविडं
वा प्रचलभुजबलप्रौढिमागाढराढम् । प्रस्फूर्जद्गुर्जरं वा दलित-
रिपुवधूगर्भं वैदर्भकं वा गाजी राजीवदृष्टे कुशशतमथवा
शाहजैलालुदीन ॥ ३ ॥ गाजीजैलालुदीन क्षितिपकुलमणे
द्राक्प्रयाणे प्रतीते प्रेयसः प्रारभन्ते तरलतरगतिव्याकुला
मङ्गलानि । नेत्राम्भःपूरपूर्णस्तनकलशमुखन्यस्तबालप्रवाला-
लुब्धन्मुक्ताकलापच्युतकुचकुसुमच्छन्ननाकीर्णलाजाः ॥ ४ ॥

अनङ्गभीमः

पृथ्वीश्रीमदनङ्गभीम महती तद्वेष्टनं बारिधिः पीतोऽसौ
कलशोद्भवेन मुनिना स व्योम्नि खद्योतवत् । तद्विष्णोर्दङ्गजा-
धिनाथजयिनः पूर्णं पदं नाभवदेवश्चेतसि वर्तते तव सदा
त्वंतो महान्नापरः ॥ ५ ॥

अर्जुनेन्द्रः

आयातस्ते समीप तव गुणविमलान्पण्डितो वादकर्ता
काव्ये भव्ये हि रेवाभवविगतरसे रुयुगे रोगहर्ता । नाहं जाने
चिकित्सा सकलगुणनिधे दुर्दरिद्रत्वरोगे श्रीमद्राजार्जुनेन्द्र
प्रबलमपि यते कल्पिता सा चिकित्सा ॥ ६ ॥

कर्णः

मुखे हारावाप्तिर्नयनयुगले कङ्कणभरो निर्दम्बे पञ्चाली
सैतिलकमभूत्पाणियुगलम् । अरण्ये श्रीकर्ण त्वदरियुवतीनां
विधिवशादपूर्वोऽयं भूषाविधिरहह जातः किमधुना ॥ ७ ॥
त्वं द्वित्राणि पदानि गच्छसि महीमुलङ्घ्य यान्ति द्विर्धस्त्वं
बाणान्दश पञ्च मुञ्चसि परे सर्वाणि शस्त्राण्यपि । ते
देवीपतयस्त्वदस्त्रनिहतास्त्वं मानुषीणा पतिर्निन्दा तेषु कथं
स्तुतिस्तव कथं श्रीकर्ण निर्णीयताम् ॥ ८ ॥ लोकेशः कर्ण-

१ बाणी, पक्षे, -नदीविशेष २ आरक्त, पक्षे, -नदविशेष
३ सुद्राभि. सहितः; पक्षे, -अब्धि. ४ सेना, पक्षे, -नभः
५ अन्त करणे, पक्षे, -सरोविशेषे. ६ अष्टपदाख्यक्रीडनकल्प
गुटिकाः ७ ककारस्थाने पकारम्. ८ इह पक्षे शञ्चपक्ष आद्या
क्षरस्याग ९ पक्षेऽस्मिन् भङ्कारस्थाने दकार पठनीयः.
१५ सु र भः.

१ अकबरस्यैव नामान्तरम् २ मुखे हाहा इति रावस्य शब्दस्या-
वाप्तिः ३ नयनयुगले क उदकं तस्य कणास्तेषां भरः. ४ नितम्बे
पञ्चाणामालिः पङ्क्तिः. ५ तिलकहृत्कालम्बिपाणियुगलम् ६ वैरिणः.
७ देवाङ्गनास्त्रामिनः.

राजाद्भुतकनकमयस्तावकीनप्रतापाद्ब्रह्माण्डानां समूहो द्रव इव भवितेत्येष सभाष्य यत्नात् । तस्यापि ह्लावनार्थं जलनिधिनिकरे व्यर्थतामत्र याते देव त्वद्वैरिनारीनयननयनजैर्निर्ममे नीरधिर्न ॥९॥ श्रीकर्ण प्रौढतेजाः प्रबलरिपुबलासखसतापदक्षो नाय श्रीमत्प्रतापो जगति विलसति श्रीमहाराज किंतु । मन्येऽहं कौशिकेनानुपमितमहसा नूतनस्वर्गसृष्टावुकृष्टः सृष्ट एष प्रखरतरकरो भास्करोऽसौ द्वितीयः ॥ १० ॥

कर्णाटवसुंधराधिपः

मागाः प्रत्युपकारकातरधिया वैवर्ण्यमाकर्णय श्रीकर्णाटवसुंधराधिपसुधासिक्तानि सूक्तानि नः । वर्णयन्ते कति नाम नार्णवनदीदावाभिनिध्याटवीसध्यामारुतनिर्क्षरप्रभृतयस्तेभ्यः किमाप्तं मया ॥ ११ ॥

कलिङ्गेश्वरः

आयुर्दानमहोत्सवस्य विनतक्षोणीभृता मूर्तिमान्विश्वासो नयनोत्सवो मृगदृशा कीर्तेः प्रकाशः परः । आनन्दः कलिताकृतिः सुमनसां वीरश्रियो जीवितं धर्मस्वेष निकेतनं विजयते वीरः कलिङ्गेश्वरः ॥ १२ ॥ धर्मिले नवमल्लिकासमुदयो हस्ते सिताम्भोरुहं हारः कण्ठतटे पयोधरयुगे श्रीखण्डलेपो घनः । एकोऽपि त्रिकलिङ्गभूमितिलक त्वत्कीर्तिराशिर्ययौ नानामण्डनता पुरदरपुरीवामभ्रुवा विग्रहे ॥ १३ ॥

कल्याणदासः

कीर्तिस्वर्गतंरिणीहिमगिरिर्विद्यानटीरङ्गभूर्लावण्यामृतमाजनं रसिकतावल्लिरसालद्रुमः । कान्तापाङ्गमृगस्थली तरुणतालक्ष्मीविलासाम्बुजं जीयाद्विश्रवभूषण नरपतिः कल्याणदासाभिधः ॥ १४ ॥

काबिलेन्द्रः

विस्फार्य व्योमगङ्गाबलदुरुलहरीकैतवात्कैसरालीरुच्चैर्मस्तिष्कदेशे हिमकरकपटान्मण्डलीकृत्य पुच्छम् । दिङ्गागारब्धलम्बस्तव विशदयशःकैसरी काबिलेन्द्र ब्रह्माण्डारण्यवीथीगिरिगहनदरीसभ्रमी बभ्रमीति ॥ १५ ॥ वेलासुलङ्घ्य हेलादलितधरणिभृद्वाहिनीकोटिपूरैरुद्वेष्टकाबिलेन्द्रप्रबलजलनिधिः ह्लावनायोजजृम्भे । स्यान्नम्रा मेदिनीयं प्रबलभुजबलप्रौढतच्चन्द्रहासज्वालाभिः सततं चेन्न दहति वडवावीतिहोत्रोवधेता (?) ॥ १६ ॥

कार्तवीर्यः

काष्ठानुषङ्गात्परिवर्धमाने जाग्रत्प्रतापज्वलने त्वदीये । श्रीकार्तवीर्यं प्रसेम पतन्ति ग्रन्थार्थिपृथ्वीपतयः पतङ्गा ॥ १७ ॥

कुसुमेन्द्रसाहिः

वीर श्रीकुसुमेन्द्रसाहिनृपतेः प्रौढप्रतापो वरः कन्या काचन मालवक्षितिपतेः साम्राज्यलक्ष्मीरियम् । तस्या वेषकरग्रहस्य समये तत्कुम्भसंस्थापनं कर्तुं मण्डपबन्धनं विरचितुं विप्रा वयं प्रेषिताः ॥ १८ ॥

कृष्णः

श्रीकृष्ण त्वत्प्रतापेन प्रतसाङ्गीर्दिगङ्गनाः । दिग्गजा वीजयन्त्येव कर्णतालैः पुनःपुनः ॥ १९ ॥ मन्येऽरण्ये कुलगिरिगुहागह्वरे पर्यटन्ती विद्धा दर्भैः किमपि चरणे वासुदेवस्य कीर्तिः । इन्दौ कुन्दे कुमुदमुकुले चामरे चन्दने वा दत्त्वा दत्त्वा मृदुनि पुरतः पादमेषा प्रयाति ॥ २० ॥ क्षीरक्षालितपाञ्चजन्यकिरणश्रीगर्वसर्वकषाः श्रीकृष्णार्जुनमारथेऽसुररिपो त्वत्कीर्तिर्विस्फूर्तयः । कैलासन्ति हिमाचलन्ति विकसत्कुन्दन्ति कन्दन्ति च क्षीरोदन्ति हलायुधन्ति विबुधाहारन्ति हीरन्ति च ॥ २१ ॥ त्वद्वाहूदूतधूतयः करिकरनिकरैः सीकराश्च प्रयुक्ता व्योम व्यापुः समन्ताद्यदुमुकुटमणे तत्र पङ्कोऽद्भुतोऽभूत् । आगच्छद्भिः सुरैः क्ष्मा तव भजनकृते स्फाटिकीभिः शिलाभिर्बद्धः पन्थास्तदानीं सुरसरिदिति तं मानया मानयन्ति ॥ २२ ॥

गुर्जराधीशः

कालिन्दि ब्रूहि कुम्भोद्भव जलविरहं नाम गृह्णामि कक्षाच्छत्रोर्मं नर्मदाऽहं त्वमपि कथमहो मत्सपत्न्याश्च नाम । मालिन्यं ब्रूहि किं ते प्रविरलविगलत्कज्जलैर्मालवीना नेत्राभ्योभिः किमासा समजनि कुपितो गुर्जराणामधीशः ॥ २३ ॥

चोलेन्द्रः

त्वत्खड्गखण्डितसैपन्नविलासिनीना भूषाभवन्त्यभिनवा मुवनैकवीर । नेत्रेषु कङ्कणमथोरुषु पत्रवल्ली चोलेन्द्रसिंह तिलकं करपल्लवेषु ॥ २४ ॥ सिञ्चानैर्मञ्जरीति स्तनकलशयुगं चुम्बितं चञ्चरीकैस्तत्रासोलासलीला । किसलयमनसा पाणयः कीरदृष्टाः । तल्लोपायाल्पन्त्यः पिकनिनदधिया ताडिताः काकलोकैरित्थं चोलेन्द्रसिंह त्वदरिमृगदृशा नाप्यरण्य शरण्यम् ॥ २५ ॥

जगद्देवः

चक्रं पप्रच्छ पान्थं कथय मम सखे नास्ति स कापि देशो वस्तु नो यत्र रात्रिर्भवति भुवि खगायेति स प्रत्युवाच । नीते मेरौ समाप्ति कनकवितरणैः श्रीजगद्देवनाम्ना सूर्येऽनन्तर्हितेऽस्मिन्कतिपयदिवसैर्वासराद्वैतसृष्टिः ॥ २६ ॥

जनकः

ज्याघातः कार्मुकस्य श्रयति करतलं कण्ठमोकारनादस्तेजो भाति प्रतापामिधमवनितले ज्योतिरात्मीयमन्तः । राज्यं सिंहासनश्रीः शममपि परम वक्ति पद्मासनश्रीर्येषां ते यूयमेते निमिकुलकुमुदानन्दचन्द्रा नरेन्द्राः ॥ २७ ॥

१ नर्मदायाः समुद्रस्य च सवाद्रोऽयम् २ यमुनाभ्रान्त्या समुद्रेण कालिन्दीत्युक्ते कोपात्साकृतमिदं नर्मदाया उत्तरम्-‘हे कुम्भोद्भव अगस्त्यमुने’ ब्रूहि इति ३ शत्रु ४ जलकृष्णम्, पक्षे, -वलयम् ५ पत्रयुक्ता, पक्षे, -पत्रिकारचना ६ तिलयुक्तं वा जलम्; पक्षे, -ललाटभूषणम् ७ आश्रयस्थानम्

दलपतिरायः

चन्द्रं चन्द्रार्धचूडं चतुर्दधिचयं चन्द्रिका चन्द्रकान्त
चार्वङ्गीलोचनान्त चमरसहचरीबालभारोच्चय च खर्वीकुर्वन्ति
दर्वीकरतिलकमपि ध्वस्तगुर्वीतिमीति स्वर्वीधिप्रस्थितास्ते
दलपतिगृहिणी त्वद्यशस्तोमसोमाः ॥ २८ ॥

दशरथः

चिरादक्ष्णोर्जाड्यं शमयति समस्तासुरवधूकचाकृष्टिक्रीडा-
प्रसभसुभगंभावुकभुजः । त्रिलोकीजङ्घालोज्ज्वलसहजतेजा-
मनुकुलप्रसूतिः सुत्राम्णो विजयसहकृत्वा दशरथ ॥ २९ ॥
यस्योद्यद्गुजदण्डचण्डिमवलकोदण्डलीलायितैर्निष्पीते दनु-
जेन्द्रचन्द्रवदनाद्भूवहरीविभ्रमे । लक्ष्मीमस्रविपाटलक्षतमयी-
मालम्बते केवल पौलोमीकरजाङ्गुरव्यतिकरादाखण्डलीय
वपुः ॥ ३० ॥

दिल्लीन्द्रचूडामणिः

राजेति क्षणदाकर विजयते दानोरुलक्ष्मीरिति स्वर्नाग
बहुवाहिनीपतिरिति क्षीरोदमास्कन्दति । दुर्गाधीश इति
स्फुटं पुररिपु विद्वेष्टि भोगोद्धतश्रीरित्यर्हति वासुकि स्वयशसा
दिल्लीन्द्रचूडामणिः ॥ ३१ ॥

नाना

जयश्रियः कृपाणीयं वेणी नानाख्यभूपतेः । असा
करगृहीतायामसावभिसुखी तव ॥ ३२ ॥

निजामशाहः

नृपतिनिजाम तवाद्भुतचरणार्पणबहलपीडामिः । रचयति
बहिरिद रसनामरुणध्वजकैतवावदनिः ॥ ३३ ॥ धरणिधर
निजामशाह युष्मत्करकरवालकरालकालसर्पः । द्विषदसुपवन
निपीय पीनो दिशि दिशि मुञ्चति कञ्चुकं यशस्ते ॥ ३४ ॥
अटकटकघोटकप्रकटचापटङ्कारवचटच्चटदिति स्फुटं स्फुटति
मेढिनी कर्परम् । निजामधरणीपतौ वलति कौतुकाडम्बरा-
दिद भुवनमण्डल दरदरीदरीदर्यहो ॥ ३५ ॥ क्षोणीकाम
निजामशाह भवतः प्रौढैः प्रतापानलैर्द्रागेव द्रवरूपतामुपगते
चामीकराणा चये । अश्यद्वासवधामधोरणि मुहुर्मज्जद्दह-
ग्रास्यणि त्रस्यत्कामिनि निःपतद्वनितलं मेरोः समुन्मीलति
॥ ३६ ॥ क्षोणीकाम निजाम तावकभुजं लब्ध्वा भुजगीश्वर
जानीमः करवालकालभुजगी किं नाम गर्भिण्यभूत् । मत्तेभेन्द्र-
विभिन्नकुम्भविदलन्मुक्ताकलापच्छलादच्छामण्डपरम्परामधि-
रणं सूते स्फुरन्ती मुहुः ॥ ३७ ॥ वाहव्यूहखुरक्षता वसुमतीं
सवीक्ष्य मूर्च्छावतीं मेरीझाङ्कृतिचञ्चलेन पयसा वारानिधिः
सिञ्चति । दिग्बाला तनुते निजामनृपतेर्वातं पताकाशुकैर्धूली-
धोरणिरश्विनीसुतमिव प्रष्टुं दिव धावति ॥ ३८ ॥ विद्वद्गोष्ठी-
गरिष्ठ प्रतिभटदयन श्रीनिजामः प्रतीम कृत्वा त्वत्कीर्तिगाथा
वहति गणविधि पद्मयोनि कठिन्या । वकालेखा गुरुणाम-
मृतकरकला कञ्चुमल्लीमरालाः शुद्धा लेखा लघूना विसभुजग-

नभोनिम्नगादन्तिदन्ताः ॥ ३९ ॥ अङ्गा सजातभङ्गाद्यनव-
नवसतिप्रातरङ्गाः कलिङ्गास्तैलङ्गाः स्वर्गगङ्गाभिषवणमतयः
शीर्यदङ्गाश्च वङ्गाः । लाटाः खिद्यल्लाटाः पदगमनदृढा
श्वासलोलश्च चोला जायन्ते श्रीनिजाम पृथुरण भवतः
प्रौढनि साणनादात् ॥ ४० ॥

नृसिंहः

आहवे जगदुद्दण्डराजमण्डलाहवे । श्रीनृसिंह महीपाल
स्वस्त्यन्तु तव बाहवे ॥ ४१ ॥ त्वयि लोचनगोचर गते
सफल जन्म नृसिंहभूपते । अजनिष्ट ममेति सादर युधि
विज्ञापयति द्विषा गणः ॥ ४२ ॥ कौमुदीव तुहिनाशुमण्डल
जाह्नवीव शशिखण्डमण्डनम् । पश्य कीर्तिरनुरूपमाश्रिता
त्वा विभाति नरसिंहभूपते ॥ ४३ ॥ गण्डाभोगे विहरति
मदै पिच्छिले दिग्गजाना वैरिणीणा नयनकमलेष्वञ्जनानि
प्रैमार्ष्टि । यद्यप्येषा हिमकरकराद्वैतसौवैस्त्रिकी ते कीर्तिर्विद्वुः
स्फुरति तदपि श्रीनृसिंहक्षितीन्द्र ॥ ४४ ॥ विचारखं
सरसकविता यानरत्न तुरगो वाञ्छारत्न परमपदवी भोगरत्नं
मृगाक्षी । स्रोतोग्रन्त विबुधतटिनी मासरत्नं वसन्तो भूभृद्वत्
कनकशिखरी भूपरत्नं नृसिंहः ॥ ४५ ॥ निशारत्नं चन्द्रः शयन-
तलरत्नं शशिमुखी मभारत्नं विद्वान् श्रवणपुटरत्नं हरिकथा ।
कलारत्नं गानं दिविगमनरत्नं दिनकरो महीरत्नं मन्ये सपदि
नरसिंह क्षितिपतिः ॥ ४६ ॥ श्रीलक्ष्मीनरसिंहसान्द्रजलदे
चञ्चन्नखालीतडिद्धाक्षि च्छन्नरिपुप्रतापतपने कोपावलि वर्षति ।
पूर्णा शोणितवाहिनी सुरमनःसतापदावानलः शान्तोऽभूद्विर-
राम वैरिवनितासीमन्तमार्गोदयः ॥ ४७ ॥ निर्यच्छोणित-
पूरताम्रवपुषः स्वैर रुदन्तो मुहुर्देव श्रीनरसिंह ते रिपुजना
दिग्गससो निस्त्रपाः । उद्गच्छजठराग्रनालसहितास्ते नून-
मासन्पुनर्जन्मानो रणभूमिमातुरुदरात्तत्कालमेव च्युताः ॥ ४८ ॥
देव त्वत्तरुणपतापशिखिनो निःशेषमैर्वायते शत्रूणा पटलं
तदीयमयशो जानामि धूमायते । मार्तण्डाशुलसन्नखावलिरसौ
ज्वालाकलापायते दुःखाना निकरस्तथा सुमनसा सङ्घः
पतङ्गायते ॥ ४९ ॥ किं मध्याह्नदिवाकरोऽयमपरः किं वाय-
मौवानलः किं वासौ चपलाचयः पशुपतेः किं भालनेत्रानलः ।
किं वाऽसौ प्रलयानलः किमथवा सर्वोऽपि भौमानलः श्रीमत्सिंह
भवत्पतापमहिमा नोदेति केषा मतिः ॥ ५० ॥ काठिन्यं
कुचकुम्भयोर्नयनयोश्चाक्षल्यमेतद्वयं भो ब्रह्मन्भवता कथं न
पदयोरस्माकमासादितम् । इत्थ श्रीनरसिंह ते त्रिभुवनाधीशस्य
धाटीभिया कान्तारेषु मिथः पलायनपरा जल्पन्ति वैरिण्यः
॥ ५१ ॥ एताः सप्रति गर्भगौरवमभ्राज्ञोऽवरोधाङ्गनाः कान्ता-
रेषु पलायितुं बत कथं पञ्चा भवेयुः क्षमाः । इत्थ चेतसि

संविभाव्य सद्य वैकुण्ठकण्ठीरव त्वन्नादावलिभिः महीभिरेव
कि तद्भ्रमपातः कृतः ॥ ५२ ॥ स्नातस्त्वद्रिपुरक्तपाथसि यशो
धौताम्बर धारय्यहक्ष्मीश त्वदरातिवक्रकमलैर्भूदेवता पूजयन् ।
शुद्धचैतदसूत्रकोपदहने युष्मत्प्रतापोदयः शत्रुच्छत्रवरार्थ-
दर्पयशसा प्राणाहुतीराददे ॥ ५३ ॥ कीर्तिः श्रीनरसिंह ते
त्रिपथगा तत्रोदितं कैरव चान्द्रं मण्डलमत्र नीलमिव
यत्तद्भृङ्गवृन्दं किमु । यद्वा त्वदलितारिबुन्दतरुणीचित्तेनाप्ये-
स्थलं चन्द्रस्तत्र विभाति नीलमिव यदूयः स मन्त्रा-
॥ ५४ ॥ अन्तर्विष्णोस्त्रिलोकी निवसति फणिनामीश्वरे
सोऽपि शेते सिन्धोः सोऽप्येकदेशे तमपि चुलुकया कुम्भयो-
निश्चकार । धत्ते खँद्योतलीलामयमपि नभसि श्रीनृसिंह-
क्षितीन्द्र त्वत्कीर्तेः कर्णनीलोत्पलमिदमपि च प्रेक्षणीय
विभाति ॥ ५५ ॥ नृत्यद्भर्गादृहासप्रचयसैहचरैस्तावकीनैर्य-
शोभिर्धावल्यं नीयमाने त्रिजगति परितः श्रीनृसिंहक्षितीन्द्र ।
नेर्ह्ययद्येष नाभीकमलपरिमलप्रौढिमासादयिष्यद्देवाना नाभ-
विष्यत्कथमपि कमलाकामुकस्यावबोधः ॥ ५६ ॥ श्रीमद्वैकुण्ठ-
कण्ठीरव तव निनदाकर्णनत्रासधावच्छक्रेभोद्भिन्नगण्डस्थल-
विगलदतिस्वच्छमुक्तामणीनाम् । माला तारावलीय विलसति च
पतद्दानपाथः पयोधिर्नो चेत्कल्या नु तारावलिस्थ लवणः साग-
रोऽसौ कुतस्तयः ॥ ५७ ॥ द्विर्भावः पुष्पकेतोर्विबुधविटपिना
पौनरुक्त्यं विकल्पश्चिन्तारत्नस्य वीप्सा तपनतनुभुवो वासवस्य
द्विरुक्तिः । द्वैतं देवस्य दैत्याधिपमथनकलाकेलिकारस्य कुर्व-
ज्ञानन्दं कोविदाना जगति विजयते श्रीनृसिंहक्षितीन्द्रः ॥ ५८ ॥

परशुरामः

आदर्शाय शशाङ्कमण्डलमिदं हर्म्याय हेमाचलं दीपाय
युगणि महीमिव कथं नो भिक्षवे दत्तवान् । दित्सापलवित-
प्रमोदसलिलव्याकीर्णनेत्राम्बुजो जानीमो भृगुनन्दनस्तदखिल
न प्रायशो दृष्टवान् ॥ ५९ ॥ गोत्राचारविचारपारगतया
बृद्धाभिरादिष्टया मात्रा वस्तुषु तेषु तेषु पुरतः प्रस्तारितेषु क्र-
मात् । अन्नप्राशनवासरे सरभस वक्षोभरोत्सर्पिणा येनात्तं घनुरी-
क्षिताश्च सपदि क्षत्रावतसा दिशः ॥ ६० ॥ तन्वन्ती तिमिरद्युति
कृतवती प्रत्यर्थिचक्रव्यथामेषा भार्गव तावकी विजयते निस्त्रि-
शधारा निशा ॥ युद्धकुद्धविपक्षपक्षविदलकुम्भीन्द्रकुम्भस्थल-
अश्रयन्मौक्तिककैतवेन परितस्तारावलीं वर्षति ॥ ६१ ॥

पाण्ड्यः

तवाङ्गणे सुन्दर वीर पाण्ड्य मतंगजाः शृङ्खलिनो
विभान्ति । आवासदानादरिभूपतीनामाशान्तशैला इव
सापराधाः ॥ ६२ ॥ विन्ध्याद्रिः करसाधनी निरुपमो रत्ना-
करः कोशभृत्सौगन्धी मलयाचलः परिचराः सर्वेऽपि
विद्याधराः । विश्वाशापरिपूर्णं वितरणं देशोऽप्यहो दक्षिणः

१ विष्णोरुदरे २ शेषे ३ ज्योतिरिङ्गण ४ विस्तारस्य ५ सट्टशै
६ कीर्तिवच्छुद्ध इत्यर्थः

पाण्ड्याखण्डल वीर पाण्ड्य भवतः किं किं न लोको-
त्तरम् ॥ ६३ ॥ एतद्वन्तिबलैर्विलोक्य निखिलामालिङ्गि-
ताङ्गी भुवं सग्रामाङ्गणसीञ्चि जंगमगिरिस्तोमप्रमाधायिभिः ।
पृथ्वीन्द्रः पृथुरेतदुग्रसमरप्रेक्षोर्पैनग्रामरश्रेणीमध्यचरः पुरः
क्षितिधरक्षेपाय धत्ते धियम् ॥ ६४ ॥

पारसीकाक्षितीशः

अद्यपि कटकयात्रारोधि पाथोधिना ते दिशि दिशि मम
पारसीकाक्षितीश । तदपि कुरु सुधा नो जीवितान्तं
नितान्तं कथयति बहुभार्य नैकनारीप्रियोग ॥ ६५ ॥

पृथ्वीराजः

मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरसे तृष्णा न कृष्णार्चने स्तम्भः
शंभुनितम्बिनीप्रणतिषु व्यग्रो न धातुर्गृहे । अस्माकं परमर्द-
नोऽस्ति वदने न्यस्तेन सरक्षितः पृथ्वीराजनरेश्वरादिति तृणं
तत्पत्तने पूज्यते ॥ ६६ ॥

बङ्गालिदासः

बङ्गालिदास भवतः शुभनामवर्णाः पद्मेषुपद्मविशिखन्ति
नितम्बिनीषु । प्राणान्ति बन्धुषु विरोधिषु पाण्डवन्ति देव-
द्रुमन्ति कविपण्डितमण्डलीषु ॥ ६७ ॥

बल्लालः

बल्लाल क्षोणिपाल त्वदहितनगरे संचरन्ती किराती
कीर्णान्यालोक्य रत्नान्युत्तरखदिराङ्गाशङ्काकुलाङ्गी ।
मुक्त्वा श्रीखण्डखण्डं तदुपरि मुकुलीभूतनेत्रा धमन्ती
श्वासामोदानुयातैर्मधुकनिकरैर्धूमशङ्का विभर्ति ॥ ६८ ॥

बाङ्गालक्षोणिपालः

आग्नेयास्त्रप्रवीणप्रबलमृगमटाः शत्रुसंक्षोभदक्षा यस्य
प्रौढप्रतापानलबहलशिखास्विन्धनत्वं प्रयान्ति । सोऽयं
प्राचीपयोधिप्रहितकरततीतूर्णसपूर्णकोपो बाङ्गालक्षोणिपाल-
स्त्रिभुवनजनतागीतकीर्तिप्ररोहः ॥ ६९ ॥

बीसलः

आ विन्ध्यादा हिमाद्रौर्वरचितविजयस्तीर्थयात्राप्रसङ्गा-
दुद्रीवेषु प्रहर्षान्नृपतिषु विनमत्कन्धरेषु प्रपन्नः । आर्यावर्ते
यथार्थं पुनरपि कृतवान्लेच्छविच्छेदनाभिर्देवः शाकंभरीन्द्रो
जगति विजयते बीसलः क्षोणिपालः ॥ ७० ॥

भावासिंहः

यस्याभिः कोपपुञ्जे वसति खुरपुटे वाजिना गन्धवाहो
लक्ष्मीः सन्नेहदृष्टौ कमठकुलमणेर्वाचि वाचामधीशा । रौक्षे
कौक्षेयकाग्रे क्षपितरिपुगणे कोपनोऽसौ कृतान्तः कस्तं
श्रीभावासिंहं प्रबलमखमुजमाश्रयं नाशयेत ॥ ७१ ॥

भीमः

रुधिरविसर्पसाधितकरालकरवालरुचिरभुजपरिवः । झटिति
भुक्रुटिविटङ्कितललाटपट्टो विभाति नृपभीमः ॥ ७२ ॥

१ उपगतानाम् २ महती ३ खड्गाग्रे

भैरवः

धनानि विद्वत्कविमण्डलीषु पक्षेषुवाणानपि कामिनीषु ।
वर्षन्ति वज्राण्यरिधोरणीषु श्रीभैरवक्षोणिमणेः कटाक्षा
॥ ७३ ॥

भोजः

त्वच्चित्ते भोज निर्व्याज द्वय तृणकणायते । क्रोधे विरो-
धिना सैन्य प्रसादे कनकोच्चयः ॥ ७४ ॥ भोज त्वद्दान-
पाथोद्यौ दरिद्रस्य निमज्जतः । न कोऽपि हि मुजालम्बं दत्ते
मेऽभयदायकम् ॥ ७५ ॥ निजानपि गजान्भोजं ददानं प्रेक्ष्य
पार्वती । गजेन्द्रवदन पुत्रं रक्षत्यथ पुनः पुनः ॥ ७६ ॥
प्रतापभीत्या भोजस्य तपनो मित्रतामगात् । और्वो वाडवता
धत्ते तडित्क्षणिकता श्रिता ॥ ७७ ॥ भोज त्वत्कीर्तिकान्ताया
नभोभालस्थित महत् । कस्तूरीतिलकं राजन्गुणागार विरा-
जते ॥ ७८ ॥ अस्य श्रीभोजराजस्य द्वयमेव सुदुर्लभम् ।
शत्रूणां शृङ्खलैर्लोहं ताग्रं शासनपत्रकैः ॥ ७९ ॥ धारेश
त्वद्यतापेन पराभूतस्त्रिषार्पतिः । सुवर्णपात्रव्याजेन देव
त्वामेव सेवते ॥ ८० ॥ त्वद्यशोजलधौ भोज निमज्जन-
भयादिव । सूर्येन्दुबिम्बमिषतो धत्ते कुम्भद्वयं नभः ॥ ८१ ॥
शुक्तिद्वयपुटे भोज यशोब्धौ तव रोदसी । मन्ये तदुद्भवं
मुक्ताफल शीताशुमण्डलम् ॥ ८२ ॥ अद्य धारा सदाधारा
सदालम्बा सरस्वती । पण्डिता मण्डिताः सर्वे भोजराजे
भुवं गते ॥ ८३ ॥ श्रीभोज साम्यं तव कल्पवृक्षः सदा
वदान्योऽपि कथं प्रयाति । यतो भवदानसुपुष्टविप्रह्वयेन
कुक्षिभरिरस्य भर्ता ॥ ८४ ॥ भोजप्रतापं तु विधाय धात्रा
शेषैर्निरस्तैः परमाणुभिः किम् । हरेः करेऽभूत्पविस्मरे च
भानुः पयोधेरुदरे कृशानुः ॥ ८५ ॥ भोजप्रतापाग्निरपूर्वं
एष जागर्ति भूभृत्कटकस्थलीषु । यस्मिन्प्रविष्टे रिपुपार्थि-
वानां तृणानि रोहन्ति गृहाङ्गणेषु ॥ ८६ ॥ यथा यथा
भोजयशो विवर्धते सिता त्रिलोकीमिव कर्तुमुद्यतम् ।
तथा तथा मे हृदयं विदूयते प्रियालकालीधवलत्व-
शङ्कया ॥ ८७ ॥ पन्थाः सहर दीर्घता त्यज निज तेजः
कठोर रवे श्रीमन्विन्ध्यगिरे प्रसीद सदयं सद्यः समीपे
भव । इत्थं दूरपलायनश्रमवतीं दृष्ट्वा निजप्रेयसीं श्रीम-
द्भोज तव द्विषः प्रतिदिनं जल्पन्ति मूर्च्छन्ति च
॥ ८८ ॥ धाराधीश धरामहेन्द्रगणनाकौतूहली यामयं
वेधास्त्वद्गणने चकार खटिकाखण्डेन रेखा दिवि ।
सैवेयं त्रिदशापगा समभवत्त्वत्तुल्यभूमीधराभावात्तु त्यजति
स सोऽयमवनीपृष्ठे तुषाराचलः ॥ ८९ ॥ राजन्मुञ्जकुल

प्रदीप सकलक्षमापालचूडामणे युक्तं संचरणं तवाद्भुत-
मणिच्छत्रेण रात्रावपि । मा भूत्वद्दनावलोकनवशा-
द्रीडाभिनम्र शशी मा भूत्वेयमरुन्धती भगवती दुःशी-
लताभाजनम् ॥ ९० ॥ छत्रं सैन्यरजोभरेण भवतः
श्रीभोजदेव क्षमारक्षादक्षिण दक्षिणक्षितिपतिः प्रेक्ष्यान्त-
रिक्षं क्षणात् । निःशङ्को निरपत्रपो निरनुगो निर्बान्धवो
निःसुहृन्निःस्त्रीको निरपत्यको निरनुजो निर्हाटको निर्गतः
॥ ९१ ॥ मुक्ताः 'केलि'विस्त्रहारगलिताः समार्जनीभिर्हृताः
प्रासाः प्राङ्गणसीमि मन्थरचलद्वालाङ्गिलाक्षारुणाः । दूराद्वा-
डिमबीजशङ्कितधियः कर्षन्ति केलीशुका यद्विद्वद्भवनेषु
भोजनपतेस्तस्यागलीलायितम् ॥ ९२ ॥ विद्वद्भुन्दगुणा-
नुरूपविभवत्यागैककल्पद्रुमे स्वर्गे वासिनि भोजराजचपतौ
विद्यानवद्यात्मनि । दातारो भुवि नैव भूमिवलये मा सन्तु
कि तावता ज्ञातारोऽपि न सन्ति हन्त नितरामेतावता
दूयते ॥ ९३ ॥ स्पृष्टाकृष्टासिपिष्टोक्तकरटिघटाकुम्भकूटा-
वदान्तर्निष्ठचूतासृक्तटिन्यास्तटनिकटरटकोणपादाद्वहासः ।
भोजेन्द्र त्वद्गणक्षमाक्षतभटविकटोरः स्थलत्रोटकुप्यद्भ्रौघ-
त्रोटिकोटिप्रकटचटचटाशब्दरोद्रोऽभवद्वाक् ॥ ९४ ॥ भो
भोः श्रीभोजदेवं श्रयत विनयतः शत्रवः क्षत्रवर्गाः प्राण-
त्राणाय नौका न भवति भवता काप्यरण्य शरण्यम् ।
मत्वा मातङ्गकुम्भद्वितयमिति पुरा कूरवृत्तिर्भिनति क्रुद्धः
शुद्धान्तकान्ताकुचकलशयुगं रहसा सिंहशावः ॥ ९५ ॥
नीरक्षीरे गृहीत्वा सकलखगपतीन् याति नैलैकजन्मा चक्रं
धृत्वा कराब्जे सकलजलनिर्धौश्रकपाणिर्मुकुन्दः ।
सर्वानुद्धृत्य शैलान्दहति पशुपतिर्भालनेत्रेण पश्यन्व्यासा
त्वत्कीर्तिकान्ता सकलवसुमती भोजराज क्षितीन्द्र ॥ ९६ ॥
स्वर्गाद्रोपाल कुत्र व्रजसि सुरसुने भूतले कामधेनोर्वेत्स-
स्यानेतुकामस्तृणचयमधुना मुग्ध दुग्धं न तस्याः । श्रुत्वा
श्रीभोजराजप्रचुरवितरणं व्रीडशुक्लस्तनी सा व्यर्थो हि
स्वात्प्रयासस्तदपि तदरिभिश्चर्वितं सर्वमुत्थाम् ॥ ९७ ॥
कूर्मः पातालगङ्गापयसि विहरता तत्तटीरूढमुस्तामादत्ता-
मादिपोत्री शिथिलयतु फणामण्डलं कुण्डलीन्द्रः । दिव्या-
तङ्गा मृणालीकवलनकलना कुर्वता पर्वतेन्द्राः सर्वे स्वैर
चरन्तु त्वयि वहति विभो भोज देवीं धरित्रीम् ॥ ९८ ॥

मणिपालः

प्रामाण्यं परतो न शक्तिगणना सादृश्यलोपः सदा
कार्यं चेश्वरकर्तृ नन्वनुमितौ ज्ञानं विशिष्टात्मकम् ।
सर्वं न्यायनयानुसारि विबुधे चैतन्यनाशोपमान्नश्येत्त-
न्मणिपाल भूप भवतो नैयायिकत्व कुतः ॥ ९९ ॥

महशाहः

मृगः प्रमीललोचन. पिक. कृतोक्तिमोचनः श्रितानति कृताततिर्मरालिकास्वलद्वति. । निरीक्ष्यते लसन्मते सुमह-
शाहभूपते तवारिकामिनी वृथाद्रुत द्रुताटवी यथा ॥ १०० ॥ पलायिता तवारिवामलोचना यदा यदा
पुलिन्दनायकै. सुलिसकालकूटसायकै । विहाय नासिकासु
मौक्तिकं सज च मौक्तिकी विलुण्ठिता. पुमर्थपञ्चमेह
महभूपते ॥ १०१ ॥ आदायादाय सुक्तास्तदनु शिखि-
धियादाय माणिक्यवर्ग धूमभ्रान्ति वहन्त्य स्ववदनकमला
मोदलुब्धालिवृन्दे । पक्तु भिल्लध. प्रवृत्ता. सरभसमस-
कृद्यद्विषत्पत्तनेषु ब्रूमः कि कीर्तिपूर धवलितवसुधं मह-
शाहस्य तस्य ॥ १०२ ॥

माणिकः

यश.शशाङ्काम्बुदये प्रवृद्धो द्विषद्वधूनेत्रजलाम्बुराशि ।
नष्ट हि दारिद्र्यतमो बुधाना तव क्षितौ माणिक भूमिपाल ॥ १०३ ॥ सदग्रहैर्भयता प्रदत्तैर्मदङ्गना कण्ठतटाग्रहारै ।
श्रीमाणिकक्षोणिपते प्रतुष्टा यथा यशो गायति तद्विधेहि ॥ १०४ ॥ सजाते द्रवरूपता हि रजताद्रौ स्वर्णशैले द्रुतं
भूमिपालललाम माणिकविभो प्रौढैः प्रतापानलै. । योगे-
ऽभूदनयो. सुपाण्डुररुचि. सातेऽरिकान्ताजनैर्नीता स्वीय-
कपोलयोश्च विरहव्याजेन गोपायते ॥ १०५ ॥ भोगासक्त-
कचेता भयवशसुखकूट्रीतिहा स्वाश्रिताना भोगान्भव्याय
यच्छल्लगति भवनत साधु भण्डारतिश्च । भूपाना ग्लानिकर्ता
भटनगजभयध्वसदेहो हि मलाकीर्णः श्रीमाणिकेन्द्रस्त्वमिव
तव रिपुस्तत्र दम्भ प्रतीम. ॥ १०६ ॥ सङ्ग्रामक्षोणिदृष्य
चपलरिपुचमूसिन्धुकीलालमाला पीत्वा कालं कृपाणोऽम्बुद
उपसमर गर्जते वीरघोषैः । वर्षत्युद्दामगौर दिशि दिशि
तव भोः कीर्तिवारीभकुम्भप्रोद्यन्मुक्ताहिमाश्मच्छुरित-
मरिततेर्माणिकक्षोणिपाल ॥ १०७ ॥

माधवः

सत्यासक्तमना गुणाकरलताकीर्णो न दीनाश्रयोऽरिष्टध्वं-
सपराजयश्च सुमनोवृन्दैरल वन्दितः । नानास्थानकला-
प्रधानमहिमा नित्यं सदानन्दक. श्रीमान्माधव एव माधव-
समः क्षोणीतले राजते ॥ १०८ ॥

मानसिंहः

काक्षी काक्षी न धत्ते कलयति न दशा केलितल्पं
कलिङ्गी सिन्दूर दूर एव क्षिपति करतलन्यस्तमान्ग्री पुरंग्री ।
सौराष्ट्री मार्ष्टि भूयः सपदि नयनयो रक्तता रक्तिमान
कार्णाटी कर्णिकाया मलिनयति मनो मानसिहप्रयाणे
॥ १०९ ॥

मालवाखण्डलः

पर्यङ्को राजलक्ष्म्या हरितमणिमयः पौरुषाब्धेस्तरङ्गः
सङ्ग्रामत्रासताम्यन्मुरलपतियगोहंसनीलाम्बुवाह. । भग्नप्रत्य-

१ वशपरपरया वसुमतीप्रदानै

थिर्वंशोल्लवणविजयकरिस्नानदानाम्बुपट्ट. खड्गः क्षमासौविदलः
समिति विजयते मालवाखण्डलस्य ॥ ११० ॥

मुकुन्ददेवः

करवारिरुहेण सधुनाने तरवारि नृपतौ मुकुन्ददेवे । वर-
यन्त्यमरावतीतरुण्य. प्रथमं काञ्चनगरिजातमाला. ॥ १११ ॥

मुञ्जः

लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे वीरश्रीवीरमेष्यति । गते मुञ्जे
यश पुञ्जे निरालम्बा सरस्वती ॥ ११२ ॥

मुद्गाफरशाहः

आकाश प्रसर प्रसर्पत दिशस्त्वं पृथिव पृथ्वी भव
प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशसा युष्माभिरुज्ज्वलितम् । श्रीमुद्गाफर-
शाहपार्थिवयशोराशे. समुज्ज्वमणाद्वीजोच्छ्वासविदीर्णदाडिम-
दशा ब्रह्माण्डमारोक्ष्यति ॥ ११३ ॥

राजवहादुरः

नित्यं वृद्धिमुपैषि सकलयसे सर्वा कलाः सर्वदा सानन्दं
कुमुदाकरं वितनुषे नास्ते कलङ्कस्तव । सर्वाशा परिपूर-
यन्समुदयं धत्सेऽनिशं सर्वतो न श्रीराजवहादुरेन्द्र नृपते
चन्द्राधिकस्त्व कथम् ॥ ११४ ॥

राजेन्द्रसिंहः

मूर्धा कल्याणवाही करजितवसुधः सर्वदा पूर्णकामो
विख्यातः कर्णवृत्त्या वचसि न च पटुश्चित्रपाकानुभावी ।
क्रोषापेक्षी परस्मादुचितबहुकथः सर्वदा पूर्णलोक इत्थं
राजेन्द्रसिंह त्वमिव तव रिपुस्तत्र कर्म प्रतीमः ॥ ११५ ॥

रामचन्द्रः

एकादशरुद्राणामेका गौरीत्यनौचिर्ती मत्वा । राघव
नृप तव यशसा दशापि गौरीकृता हरितै. ॥ ११६ ॥
त्वद्वैरिभवनलिखितां सीतामाहर्तुमुद्रत्य । कपिकौणपमण्ड-
लयो. शिव शिव भूयो भवन्ति सरम्भा. ॥ ११७ ॥ शरासने
सायकमादधाने श्रीरामभद्रक्षितिपालमौलौ । सुराङ्गनाना
वरलालसाना वामानि नेत्राणि परिस्फुरन्ति ॥ ११८ ॥
गायन्तु किनरगणाः सह किनरीभिः श्रीरामचन्द्र शिखरेषु
हिमाचलस्य । शेषेन्दुकुन्ददलबालमृणालनालनीहारहारहर-
हाससितं यशस्ते ॥ ११९ ॥ नालीकभङ्गकृदतीव नैदी-
नवन्धुर्नक्षेत्रपो नैवसुधाविभवैकहेतुः । राजा किमिन्दुरपि
नार्यभिमानहारी राजा परं जयति राघवसार्वभौमः ॥ १२० ॥
नृपतिमुकुटरत्न त्वत्प्रयाणप्रशस्ति प्लवगपदनमङ्गनिर्भराका-
न्तमोगं । लिखति दशगटङ्कैरुन्नमद्भिर्नमद्भिर्जरठकमठभर्तुः
कपरे सर्पराजः ॥ १२१ ॥ रघुतिलक नृपाल त्वद्विषक्षोणि-

१ दिश. २ अलीकभङ्गकृत, पक्षे, -कमलविकासकृत ३ अनाथ-
बन्धु, पक्षे, -नदीन समुद्रस्तद्वन्धु ४ क्षत्रियश्रेष्ठ, पक्षे, -नक्षत्र-
नायक ५ वसुधैश्वर्यस्य कारणम्, पक्षे, -नवीनाया सुधाया यो
विभवस्तस्य मुख्यकारणम् ६ शत्रुमानहारी, पक्षे, -नारीणा मान-
हारक ७ शरीरम् ८ रूपाले ९ शेषराज

पालप्रतिलसदपकीर्तिश्यामले विश्वजाले । भगवति भज-
माने कृष्णता शूलपाणौ किमुदधिगिरिपुत्र्यौ चक्रतुस्तत्र
विद्याः ॥ १२२ ॥ अवाक्षीन्नो लङ्कामयमयमुदन्वन्तमतर-
द्विशल्यं सौमित्रेरयमुपनिनायौषधिवनम् । इति स्मार स्मार
त्वदरिनगरीभित्तिलिखित हनूमन्त दन्तैर्दशति कुपितो
राक्षसगणः ॥ १२३ ॥ यदि क्षुण्ण पूर्वैरिति जहति रामस्य
चरितं गुणैरेतावद्भिर्जगति पुनरन्यो जयति कः । स्वमा-
त्मानं तत्तद्गुणगिरिमगम्भीरमधुरस्फुरद्वाग्ब्रह्माणः । कथमुप-
करिष्यन्ति कवयः ॥ १२४ ॥ झगिति जगतीमाग-
च्छन्त्याः पितामहविष्टपान्महति पथि यो देव्या वाचः श्रमः
समजायत । अथ कथमसौ मुखेदेन न चेदवगाहते रघु-
पतिगुणग्रामश्लाघासुधामयदीर्घिकाम् ॥ १२५ ॥ लज्जा
कीर्तिर्जनकतनया शैवकोदण्डभङ्गे तिष्ठः कन्या निरुपमतया
भेजिरे रामचन्द्रम् । अन्या पाणिग्रहणसमये ज्यायसी
जातकोपा भूपैः सार्धं खलु गतवती मध्यमाऽथो दिग-
न्तान् ॥ १२६ ॥ गेहे गेहे सुमग भवतो राममद्र
क्षितीश त्वामालिख्य स्वमपि सविधे सस्पृहं भावयन्त्यः ।
तस्मिन्नाकस्मिकमुपगते बह्वभे भीतिभाजः पौष्य चाप तव
करतले वेपमाना लिखन्ति ॥ १२७ ॥ अहो रघुशिरोमणे-
रभिनवप्रतापावलप्रचण्डकिरणप्रथाप्रसरसाध्वसादाश्रयम् ।
सुराधिपतिरम्बुदान्कमलमिन्दिरा सेवते हिमाशुरपि चन्द्रमाः
सततमम्बुधौ मज्जति ॥ १२८ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशरत्न भवतः
स्वर्वाहिनीगाहिनी दिक्पालानखिलान्परीत्य दधती पाण्योः
प्रतापानलम् । ससाम्भोनिधिमण्डलान्यधिगता त्वय्येकपत्नी-
व्रतख्यात्यै विष्णुपदं स्पृशत्यनुदिनं शेषस्य शीर्षा-
प्यपि ॥ १२९ ॥ कीर्तौ व्याप्तिमवेत्य वैरिवनिताबाष्पो-
दधेः साधनादुत्तुङ्गे पृथिवीमुजा परिवृढे शश्वद्वि-
पक्षे स्थितम् । सर्वक्षमापतिमौलिमण्डनमणे श्रीरामचन्द्र
प्रभो चित्रं पश्य तेव प्रतापदहनं जानन्ति सत्ता-
र्किकाः ॥ १३० ॥ श्रीराम त्वदनेकचित्रचरितप्रोद्दामकी-
र्तिश्रुतिप्रागल्भ्यादैवधूतमूर्ध्नि सकलत्रैलोक्यलोकेऽपि यत् ।
अश्रोत्राः फणिनस्तदेतदुचितं नो चेदहिस्वामिना व्याधूते

शिरसि क भूः क गिरयः कामी दिशामीश्वराः ॥ १३१ ॥
भ्रान्त्वा भूवल्यं दशास्यदमन त्वत्कीर्तिहसी दिवं याता
ब्रह्ममरालसगमवशात्सा तत्र गर्भिण्यभूत् । पश्य स्वर्ग-
तरगिणीपरिसरे कुन्दावदातं तथा मुक्त भाति विशाल-
मण्डकमिदं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ १३२ ॥ ये मज्जन्ति
निमज्जयन्ति च परास्ते प्रस्तरा दुस्तरे बाधौ वीर तरन्ति
वानरभटान्संतारयन्तेऽपि च । नैते ग्रावगुणा न वारिधि-
गुणा नो वानराणा गुणाः श्रीमदाश्वमेधे प्रतापमहिमा
सोऽयं समुज्जम्भते ॥ १३३ ॥ कीर्तिः श्रीरघुवंशदीप
भवतो दूती सुरारेः प्रिया यस्मात्तुभ्यमदात्तदादि गिरिशो-
ऽमूर्द्धनारीश्वरः । ब्रह्माभूच्चतुराननः सुरपतिश्चक्षुःसहस्र
दधौ स्कन्दो मन्दमतिश्चकार न करस्पर्श स्त्रियाः शङ्कितः
॥ १३४ ॥ एकं कौश्वनभूधरं सुवल्यं वासः सुधावारिधिं
तारं तारैकराजमण्डलमिदं सप्राप्य सत्कुण्डलम् । दूरै-
स्थापि च तेन तेन सदृशं त्वा भूषणं चापरं स्त्रीं मैन-
ग्रहिलेव यच्चितितरा श्रीराम कीर्तिसव ॥ १३५ ॥ सप्रभो
दिवर्सायते तव मुजः पूर्वाचलेन्द्रायते त्वत्क्रोधोऽभ्यैरुणा-
यते तव लसच्छौर्यं प्रकाशयते । त्वद्वैरी तिमिरायते तद-

१ इत् २ तीरे ३ कुन्दवडुङ्गलम् ४ लक्ष्मीम् ५ तदाप्रभृतिः
६ महेश्वरेणेत्य तर्कितम्—यद्यहमुमा स्वपार्श्वे न स्थापयिष्यामि तदैवं
कीर्तौदूतीलक्ष्मीमिवापहृत्य मम कामिनीं गौरीमपि रामाय प्रदास्यतीति
भिया स्वाङ्ग एव गौरी स्थापिता तत्प्रभृत्यर्धनारीश्वरो हर इति
ख्यातिः ७ ब्रह्मणा स्वपत्नीरक्षणार्थं चतसृष्वपि दिक्षु मुखानि
निर्मितानीति भावः ८ यतो बहूनि चक्षूषि मम चेद्भविष्यन्ति तदा
स्वाप्सरसः प्रलोभ्यापहतुमागच्छन्तीं कीर्तौदूतीमवलोकयिष्यामीति
भावः ९ मन्दा विवाहेऽलसा मतिर्यस्य स १० यतश्चेदहं कुच्छेन
प्राक्खिन्न परिणेष्यामि तथापि तदपहरणे मम तस्या वियोग एव भावी,
ततः किमेनेन परिणयनारम्भेणेति विचारादिति भावः ११ ममैकः
काञ्चनगिरिर्दक्षिणे करे कटकोऽस्ति, वामे तु न किमपीत्येकनेत्राजनवन्नं
शोभते पाणी, अतोऽपरं तादृशं बलयाख्यं भूषणं मेव देहीति प्रार्थयते
१२ यतो न ह्येक वास उपर्यधश्चात्रे परिधातुं शक्यते १३ उज्ज्वलम्
१४ इदमेकं तारकाणां राजा चन्द्रस्तस्य मण्डलं सत्कुण्डलमेक-
सिन्कर्णं सप्राप्य तत्सममपरकुण्डलं द्वितीयकर्णार्थं याचति १५ दि-
क्षुपर्यन्तं प्राप्तापि १६ स्त्रिया यो मानः स्वपतिसौभाग्यसुरूपत्वा-
दिगर्वस्तेन ग्रहिला ग्रहगृहीताः १७ अन्यापि या मानिनी मानग्रह-
गृहीता भवेत्सा विदेशस्थापि पतिं प्रभविष्णुं तत्तद्वस्तुं याचते
यज्जमण्डलेऽपि नाप्यते तथैव कीर्तिरप्यपरं भूषणं याचत इत्यर्थः
१८ यथा दिवसे सूर्यं प्रभाप्रगल्भतामुपैति तथा त्वत्खङ्गभानुरपि
संप्राप्ते स्वस्पष्टतां प्रकटयतीत्यर्थः १९ यथा भानुरुदयाचले भासते
तथा चासौ त्वत्खङ्गेभासत इत्यर्थः २० यथारुणो रक्तवर्णोऽग्रे प्रादु-
र्भवति तथा क्रोधोऽपि रक्तमुखनेत्रादिना प्रादुर्भवतीत्यर्थः २१ यथा
सूर्यस्योदये सर्वत्र प्रकाशः प्रसरति तथा त्वत्खङ्गभानोरुदये तव शौर्यं
स्पष्टमुदेतीत्यर्थः २२ यथा सूर्योदये तमसि नाशमायान्ति तथा
त्वत्खङ्गभानुदये तव वैरिणो दिगन्तगामिनो भवन्तीत्यर्थः

१ स्वसतीत्वव्रतशपनाय दिव्यकरण युक्तमेव अत्रायं भावः—या
हि स्त्री दिव्यं कर्तुमिच्छति सा पूर्वं गङ्गा गाहते, अपरं देवताः प्रद-
क्षिणीकृत्य पाण्योरनलं दधती सप्तमण्डलान्यतिक्रामति, ततो विष्णुपदं
स्पृशति; तथा सर्वं कर्षति, तद्वदियं त्वत्कीर्तिरपि जलाभिराल्पपदविष्णु
पदसंपर्कदर्शनाख्यानि पञ्च दिव्यानि स्वसतीत्वनिर्वाह्य विषत इति.
२ उत्कटाः ३ कम्पितः ४ शेषशिरोवधूतवे भूमेः पात एव स्यात्तत्-
स्तेषां गिर्यादिवस्तूनां काष्ठस्थानं भवेत्तत्स्तेषां भूम्याश्रितत्वात्तस्याश्च
शेषाश्रितत्वादित्यर्थः

बलाहत्सूर्यकान्तायतेत्वत्कीर्तिः कैमलायते रघुपते त्वत्त्वङ्ग-
चण्डद्युतेः ॥ १३६ ॥ अस्माकं परमन्दिरस्य चरितं यद्यद्य-
वाच्यं भवेत्त्वामी त्वं कथयामि तेन भवतः किञ्चित्प्रिया-
दूषणम् । श्रीमद्राम नृप त्वया रणमुखे पाणिग्रहः सादर
यस्याः सासिलता परस्य हृदये दृष्टा लुण्ठन्ती मया
॥ १३७ ॥ सत्य सा बहुरूपिणी समभवत्सिद्धिस्वरूपा
भवत्कीर्तिः श्रीरघुवशरत्न विमला जागर्ति विश्वोदरे ।
क्षमापारे रिपुमन्दिरे नृपपुरे रत्नाकरे निर्झरे कान्तारे गिरि-
शेखरे विषधरागारे तथैवाम्बरे ॥ १३८ ॥ गर्वावेश-
विशालरावणभुजप्रोर्धतप्रतापानलज्वालाजालनैवाम्बुदः कथम-
सौ सीतापतिर्वर्ण्यते । यस्मात्पतिनृपाः कृपाणजलधौ मग्नाः
पुरो गौरवादत्युच्चैर्गतयो भवन्ति च पुनर्भित्त्वा रवेर्मण्डलम्
॥ १३९ ॥ भीमं यज्जलधि जवेन हनुमानुलङ्घ्य
लङ्का गतो यच्चाशोकमहावन दलितवानक्ष च यत्क्षुण्ण-
वान् । सीतोपायनमौलिरत्नसहितः प्राप्तश्च यस्त्वामसौ
तत्राप्येष भवत्प्रतापमहिमा निर्यन्त्रेणः कारणम् ॥ १४० ॥
भक्ते नायक राम तावकयशो रामे शशाङ्के मरुद्वाहे स्वर्ग-
गजे हरे फणिपतौ वाण्या वृषे मे रुचिम् । अन्येषां तु तैर्द-
म्बरे तैर्दहिते तद्वज्जने तन्मदे तत्कण्ठे च तदीक्षणे
तदलके तैर्लोथके तैर्लये ॥ १४१ ॥ श्रीमन्नायक राम-
भद्र भवतः पाणौ कृपाणं रणे दृष्ट्वा यद्यदभूदरिक्षिति-
भुजा तत्तत्समाकर्णय । अङ्गे वैप्रेयुरन्धता नयनयोर्वक्त्रे तृण
भूयसी भीतिश्चेतसि वाचि सस्तुतिकथा हस्तद्वयं मस्तके

१ यथा भानोरुदये सूर्यकान्तमणिषु महास्तापः सजायते तथा
चैतदुदये सति वैरिहृदयेषु महान्पश्चात्तापो भवतीत्यर्थः २ यथा
भानोरुदये कमलानि विकस्वराणि भवन्ति तथा त्वत्त्वङ्गभानोरुदये
त्वकीर्तिर्विकासमुपैतीत्यर्थः ३ तिमराशुत्वात्खड्गस्य सर्वथा सूर्योप-
मत्वमस्तीति शेषः ४ परस्त्रियाः ५ यतो भक्ताः स्वस्वामिन
कथमपि हानिं सोढुमक्षमाः स्त्रीदुर्लक्षणं तु परममानकारणमतो
ब्रवीमीत्यर्थः ६ यथा काचित्पाणिगृहीती परपुरुषस्य हृदये विलासं
कुर्यात्तदा तस्मा असंतीत्वलक्षणेन पुरुषस्य महद्वर्णं लभ्य भवेत्
७ नानारूपत्वेन विश्वव्यापिन्यभूदिति भावः ८ अणिमाद्यष्टसिद्धि-
मती ९ यथा योगिनी सिद्धागिरिदर्यादिषु स्वकामचारिणी भवेत्तथा
त्वत्कीर्तिरपीति भावः १० देदीप्यमानाः ११ समूहः १२ अन्यो
ऽप्यनलोऽम्बुदेन शाम्यति यथा तथा तत्प्रतापाक्षिरपि रामेण शामित
इति भावः १३ स्वर्गयायिनो भवन्ति अन्यो हि यो जलधौ निमग्नो
भवति स च नीचैर्गतिरेव भवतीति प्रसिद्धम् १४ मारितवान्
१५ असुखलितः १६ बलभेदः १७ उच्चैः श्रवसि १८ घेरावते
१९ नक्षत्रे २० रामवखे तद्वखस्य नीलत्वादिति भावः २१ चन्द्र
शत्रौ राहावित्यर्थः २२ वृषनासिकायाम् २३ नक्षत्रपथे आकाश
इत्यर्थः २४ कंप २५ येषां मुखे तृणं दृश्यते ते शूरा अपि गोवदवध्या
इति भावः २६ गिरिस्ति कर्गद्वयं त्वप्रणानार्थं कृतवन्त इत्यर्थः

॥ १४२ ॥ आकृष्टे कवचादहीन्द्रसनाकल्पे कृपाणे
त्वया श्रीमन्नायक रामचन्द्र भवतः प्रत्यर्थिना वेश्मसु ।
गाहन्ते सहसा लुलायचैमरीशोर्दूलशोखाचरीयक्षोरक्षशृगाल-
कोलशैलभृङ्गलूकभिलादयः ॥ १४३ ॥ रेफ व्यञ्जनराज-
ता तव तवाकारप्रकर्षः स्वरेष्वन्त्यस्यापि मकार विस्फु-
रति ते वर्गाक्षरेष्वादिता । यैः सभूय निगद्यते रघु-
कुलालकारहीराङ्कुरो देवः क्षोणिसुतापयोधरतटीशृङ्गार-
हारो हरिः ॥ १४४ ॥ खेदाम्भःकणमण्डलानि सूरली-
खेलोद्भवान्यन्वह तद्वाहो रसैयन्महाबल इति ख्यातिं
गतो मरुतः । त चास्वाद्य मुहुः सहस्रफणिता-
शाली बलीर्यार्नैर्हिर्घत्ते कोमलकोमलैरपि फणैः श्रीराम-
चन्द्र स्थिरां ॥ १४५ ॥ श्रीरामे मृगया गतेऽपि
धनुषा बाणे समारोपितेऽप्याकर्णान्तगतेऽथ मुष्टिगलितेऽप्ये-
णाङ्गिल्लेऽपि च । न व्रस्त न पलायित न चकितं नोत्क-
म्पितं न द्रुतं मृगया मदशङ्कं करोति दयितं कामोऽयमि-
त्याशया ॥ १४६ ॥ गाम्भीर्येण महोदयेन शरणत्राणेन
मर्यादया सर्वाशापरिपूरणेन महता स्वैर्येण धैर्येण च ।
राम त्वामनुकर्तुमिच्छति तत्रा वारानिधिः किं त्वसौ पीतो
वानरलङ्घितः प्रमथितो बद्धः श्रिया त्याजितः ॥ १४७ ॥
देव श्रीनृप रामचन्द्र भवतो दिग्जैत्रयात्रोत्सवे धावद्वीर-
तुरगचक्षलखुरक्षुण्णक्षमामण्डलात् । वातोद्भूतरजोमिलसुर-
नदीसजातपङ्कस्थलीदूर्वाचुम्बनचक्षवो हरिहयास्तेनैव बद्धं
दिनैः ॥ १४८ ॥ साधर्म्येण कथं गुणन्तु यमुनावेणीं
कृपाणीं च ते श्रीमद्राम चमूरेण्य भवतो वाग्ब्रह्मसिद्धा-
न्तिनः । नाकृष्टा हलिना न कालियवशात्कूरा न धारा-
जडा न र्छायाजनिता न वर्कबहुला न प्राप्तमङ्गा कचित्
॥ १४९ ॥ आबाल्यं पतिरेष मे जगदिदं जानाति
तत्त्वं पुनर्भूमध्ये ससुपागता तदपि ते विख्यायते यः पतिः ।
बुद्धा नास्य गृहे वसामि सुचिर तिष्ठन्स्थिरात्रेति तन्मात्स-
र्यादिव राम भूप भवतः कीर्तिर्दिगन्तं गता ॥ १५० ॥
का शृङ्गारकथा कुतूहलकथा गीतादिकानां कथा माद्यद-

१ सट्टशे २ तन्मन्दिराणां शून्यत्वेन वनचरतिरश्वा तत्र प्रवे-
शस्यानिवार्यत्वादिति भावः ३ वनगावः ४ व्याघ्रा ५ वानर्यः
६ शूकरा ७ शल्यका ८ कृशा ९ व्यञ्जनेषु श्रेष्ठत्वम् १० कल
गादिषु ११ शस्त्राभ्यासः १२ आस्वादयन् १३ यदा त्वया वैरिणो
हतास्तदा त्वद्भजयोः परिश्रमज स्वेद उत्पन्नस्तच्छेषणादायुर्महा-
बलोऽभूदिति भावः १४ शेष १५ पृथ्वीम् १६ दूर्वाङ्कुरभ-
क्षणे रतां शरुणेन प्रेरिता अपि न तूर्णं प्रयान्ति किं तु शनैरेव अत
एव औष्मत्तो महान्तो दिवसा जायन्त इति भावः १७ कथयन्तु
१८ छात्रा सर्वभार्या १९ पानीयवाहाः २० जाततरङ्गाः

न्तकथा तुरगमकथा कोदण्डदीक्षाकथा । एकैवास्ति परं
पलायनकथा त्वद्वैरिभूमीभुजा देव श्रीरघुनाथ नाथ जगति
स्वप्नेऽपि नान्या कथा ॥ १५१ ॥ त्वं चेत्कल्पतरुर्वयं सुय-
नसत्त्वं चेत्सुधात्मा कलाः सपूर्णा वयमीश्वरो यदि भवान्
स्वच्छा विभूतिर्वयम् । सपूर्ण, कमलाकरो यदि भवान्
श्रीराजहसा वय स्वामिस्त्वं शृणु रामचन्द्र नृपते किं किं
न तेऽङ्ग वयम् ॥ १५२ ॥ बालक्रीडनमिन्दुशेखरधनुर्भ-
ङ्गावधि प्रहृता ताते काननसेवनावधि कृपा सुग्रीवमख्या-
पि । आज्ञा वारिधिबन्धनावधि यशो लङ्केशनाशावधि
श्रीरामस्य पुनातु लोकवशता जानक्युपेक्षावधि ॥ १५३ ॥
त्वत्कीर्तिर्धनिका धन मधुरिमा तस्याधमर्णा सुधा शीताशुः
प्रतिभूस्तदर्थनकृते सैषा दिव धावति । सा लीना तत्र
वाचि रामनृपते चन्द्रो निरस्तध्वनिः शङ्कातङ्कभृदशुका-
वृततनुर्नक्तं समुत्सर्पति ॥ १५४ ॥ अस्त्रामास तृण प्रिया-
द्रुहि तृणामास स्मरार्थेनुर्दारामास मुनेः शिलापि नृ-
रामाम स्वय पादुका । कुल्यामास महार्णवोऽपि कपयो
योधावभूदस्तदा पौलस्त्यो मशकीवभूव भगवंस्त्वं मानु-
षामासिथा ॥ १५५ ॥ उसा कीर्तिलता गुणैस्तत्र विभो
सिक्ता च दानोदकैर्मरुस्तम्भमवाप्य दिक्षु वितता प्रासा
नभोमण्डलम् । धूपैस्त्वंप्रतिपक्षलक्षवर्णितानिःश्वसजैर्धू-
पिता ऋक्षैः कोरकितेन्दुना कुसुमिता श्रीरामचन्द्र
प्रभो ॥ १५६ ॥ यद्वीजानि च मौक्तिकानि करिणा दन्ता
यदीयाङ्कुरा यत्पत्राणि शरद्वना हिमगिरिर्यस्याः प्रकाण्डो
महान् । यत्पुष्पाणि च तारका हिमरुचिर्यस्याः फल सुन्दर
सेय राजति रामकीर्तिलतिका ब्रह्माण्डमाण्डो-
दरे ॥ १५७ ॥ नो ग्लानि भजते दिने न च सुराधीशे
समापीयते नो राहुर्ग्रसते न वा मृगदृशा वक्रैः पराजीयते ।
नो मेघैश्च पिधीयते न च कुहूकालेऽपि सक्षीयते श्रीराम-
क्षितिपाल भाति जगति त्वत्कीर्तिचन्द्रः सदा ॥ १५८ ॥
आकृष्टे युधि कार्मुके रघुपते वामोऽब्रवीदक्षिणं पुण्ये कर्मणि
भोजने च भवत् । प्रागल्भ्यमस्मिन्न किम् । वामान्यः
पुनरब्रवीन्न मम भी' पृच्छाम्यहं स्वामिनं छिन्द्या रावणवक्त्र-
पङ्क्तिमथवेत्येकैकमादिश्यताम् ॥ १५९ ॥ अम्भः कर्द-
मतामुपैति सहसा पङ्कः पुनः पासुता रेणुर्वारणकर्णतालयु-
गलैर्दिवप्रातन्तीहारताम् । निम्रत्वं गिरिर्यः समं विषमता
शून्यं जैनाकीर्णता निर्याते त्वयि रामचन्द्रनृपते त्यक्त-
स्वरूपं जगत् ॥ १६० ॥ पाताले मँजु मूलं फणिपतिरभितः

कीर्तिबलेस्तवैषा स्थूणा कैलासशैलो गगनमिह महाम-
ण्डपः पौण्ड्रदण्डाः । दन्तीन्द्रस्थूलदन्ता दैलततिरतुला
शारदाभ्राणि सारास्ताराः पुष्पाणि चन्द्रः फलमिदममलं
रामराजेन्द्र मन्ये ॥ १६१ ॥ कूर्मः पौदोऽस्य वैष्टिभुजग-
पतिरसौ भोजनं भूतधात्री तैलापूराः समुद्राः कनकगिरि-
रयं वृत्तवर्तिप्ररोहः । ज्योतिश्चण्डाशुरोर्चिर्गगनमलिनिमा
कज्जलं दह्यमाना शत्रुश्रेणी पतङ्गा ज्वलति रघुपते त्वत्प्र-
तापप्रदीपः ॥ १६२ ॥ शक्तिः सर्वातिरिक्ता विलसति न
च ते पीलुपाकप्रियत्वं वाक्यं धर्मे प्रमाणं स्वयमपि चरितं
नान्य ईशोऽस्ति कश्चित् । नो वायं भेद आस्ते क्वचिदपि
विषये नैव मिथ्याप्रवादश्चित्रं पाण्डित्यमेतद्वहसि रघुपते गौत-
माचैरतर्क्यम् ॥ १६३ ॥ पूर्वत्रासिद्धबुद्धिर्द्विगुणितं करणे-
ऽप्यस्ति तेऽल्पप्रयत्नो यः कश्चिन्नैव लोप भजति बहुतरा-
पेक्षिणोऽप्यन्तरङ्गाः । नो वा बाध परेण क्वचिदपि विषये
नापवादो गुणाना वृद्धीना वर्णमात्रं सदनमिति नवो राम-
साधुत्वमार्गः ॥ १६४ ॥ प्रौढि धत्ता कलासु प्रथयतु
कुमुद सत्ये १० सचरेद्वा नेत्रानन्दं विधत्ता भवतु च विबुधा-
नैस्तु राजा तथापि । दोषैर्विषैर्कीलकी सँहजजडतनुः
सँक्षयः पँक्षपाती नँक्षत्रेशः कथं वा कलयतु तुलना राम-
चन्द्रेण चन्द्रः ॥ १६५ ॥ माचद्वैर्तेण्डगण्डच्युतमद-
मदिरासचरचँक्षरीकीझाकारानन्दगीता' कविभवनभुवस्ता'
पुरस्ताद्भवन्ति । पश्चादश्नन्ति येषामुपरि करुणया राम-

१ स्तम्भ २ श्वेतयष्टिका ३ पर्णसतति ४ अवष्टम्भहेतु'
५ दीपदण्ड ६ दीपाधारपात्रम् ७ मध्यवर्तिताद्वर्तुलदशाङ्कुर
८ चन्द्रपक्षे, -तथा कलास्वशेषे प्रौढि प्रागल्भ्य धत्ता विभर्तु,
रामपक्षे, -यथा कलासु विशानेषु प्रौढि धत्ते ९ चन्द्रपक्षे, -तथा
कुमुद प्रकाश प्रथयतु विस्तारयतु, रामपक्षे, -यथा कौ पृथिव्या
मुद हर्षं जनयति १० चन्द्रपक्षे, -तथा सता देवाना पन्या
सत्यथ आकाशस्तस्मिन्सचरेत्, रामपक्षे, -यथा सत्ये सता योग्ये
मार्गे सवरति ११ चन्द्रपक्षे, -तथा नेत्राणा लोचनानामानन्दं
विषत्ता कुरुताम्, रामपक्षे, -यथा नेत्राणा रक्षकाणामानन्दं जनयति
१२ चन्द्रपक्षे, -तथा विबुधान्देवानवतु रक्षतु, रामपक्षे, -यथा
विबुधान्पण्डितानवति १३ चन्द्रपक्षे, -तथा च राजा शोभितोऽ-
स्तु, रामपक्षे, -तथा नाम्ना क्रियया गुणैश्च राजा १४ चन्द्रपक्षे, -
दोषा रात्रिस्तामन्वेषते तच्छील, रामपक्षे, -न दोषमन्वेषते कितु
गुणान् १५ चन्द्रपक्षे, -फलङ्कवान्, रामपक्षे, -कलङ्की न
१६ चन्द्रपक्षे, -सहजतो जलमयी तनुर्यस्य स रामपक्षे, -
निसर्गतो मूढस्वभावो न १७ चन्द्रपक्षे, -कृष्णपक्ष एकैक-
कलाक्षयात्सक्षयः ; रामपक्षे, -न कदाचन तस्य क्षयः, कितु सर्वदा
वृद्धिरेव १८ चन्द्रपक्षे, -पक्षेऽतीतेऽमाया पतनशील, रामपक्षे, -
पक्षपाती न १९ चन्द्रपक्षे, -नक्षत्राणा तारकाणामीशः स्वामी ;
रामपक्षे, -न च नक्षत्रेशः ; कितु सर्वेषा क्षत्राणामीशः ; २० हस्ती.
२१ अमरी.

१ यतोऽम्भसो द्रवत्वेऽपि भवदीयाश्चाशुत्वापितरज सपर्कात्तस्य
कर्तृमता जातेति भाव २ घोटकसुरधुण्णा सन्त ३ त्वत्सेवया
वने प्रवेशादरण्यमपि जनपदवद्भवति. ४ मनोहरम्.

भूपालमौलेरुद्वेलहुग्धवीचीबहलधवलमाबद्धकक्षाः कटाक्षाः
॥ १६६ ॥ बीज चिन्तामणिश्चेत्कनकगिरितटीजन्मभूमि-
र्भवेत्सेवेत्री चेतकामधेनुर्विधिकुलमखिलं मूलसत्कारभुञ्चेत् ।
वित्तेशो रक्षिता चेतसरसिजनिलया मञ्जरी चेतदा
स्याद्राम क्षमापालमौले तव भुजलतया कल्पवृक्षः सदृक्षः
॥ १६७ ॥ मन्ये मृत्योः सपत्नी जगति सुविदिता
कालकूटस्य कन्या धात्री कर्कोटकस्य स्मरणभयकरी किं च
वज्रस्य माता । कल्पान्ताग्रे, पुरात्री प्रभवति भगिनी
भीषणा कालरात्रेर्द्वितीयं ते कृपाणी सुरपुरसुदृशा रामचन्द्र-
क्षितीश ॥ १६८ ॥

रामजामः

क्षुभ्यत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिहृदयसरस्तोषशोष दधाने त्वदोष्णा
सुप्रतापे तपति बहुगुणे रामजाम क्षितीन्द्र । सूर्यो मित्र-
त्वमायात्समजनि दहनः कृष्णवर्त्मा निमज्जन्पारावाराम्बुपूरे
निवमति वडवावहिरन्यत्किमु द्याम् ॥ १६९ ॥

रामनाथः

करकम्पितखड्गयष्टिभीमे रणसनाहितरामनाथवीरे । अरि-
भूभृदमर्त्यसुन्दरीणामचलन्दक्षिणवामलोचनानि ॥ १७० ॥

रुद्रः

कतिपयदिवसैः क्षयं प्रयायात्कनैकगिरिः कृतवासरौव-
सान । इति मुदमुपयाति चक्रवाकी वितरणशालिनि
वीररुद्रदेवे ॥ १७१ ॥ कवीन्द्राणामास-प्रथमतरमेवाङ्गण-
भुवश्चलद्रुद्रासङ्गाकुलकरिमदामोदमधुरा । अमी पश्चात्तेषा-
मुपरि पतिता रुद्रनृपते, कटाक्षा, क्षीरोदप्रसरदुरुवीची-
सहचराः ॥ १७२ ॥ भूयोभूयस्त्वदरिदलनाद्वासनाशास-
काशाद्यातैर्वतैरहह तरणेरुत्वणेषु व्रणेषु । साय साय
लनणमलितस्पर्गबाधासमाधावस्यालस्याकलितवपुषो रुद्र क.
स्यादुपायः ॥ १७३ ॥ चन्द्रोऽन्वेन कलङ्कितो बत वने रामोऽ-
मुना वञ्चित, किं चानेन कुलाङ्गनानयनयोर्लावण्यलक्ष्मीर्हिता ।
सखानामभिलाषकस्य भवत श्रीरुद्रचन्द्र प्रभो तन्मन्ये
हरिणस्य हन्त हननायाखेटकोपक्रमः ॥ १७४ ॥ रुद्रस्यापि
दिगम्बरस्य कृपया स्वर्गोऽमराः कोटिशो याचन्ते न कदापि
काञ्चनमहो शश्वत्सदा भुञ्जते । एकोऽहं वसुधातले न च पुन,
स्नेहस्य पात्रं सदा याचिष्ये कथमन्यभूपतिमतः श्रीरुद्रभूमीपते
॥ १७५ ॥

रूपनारायणः

अये यदि समीहसे परपुरावरोधं सदा समाकलय मद्रुचः
किमपि रूपनारायण । प्रतीपनृपनागरीनयननीरकलोलिनी-
समुत्तरणचातुरी तुरगराजमध्यापय ॥ १७६ ॥

रूपमणिः

श्रीमद्रूपमणे गुणेन यदयं हीनोऽपि नीतो गुरुगार्ढ
गौरवमादरेण भवता तेनास्ति शंभुर्भवान् । यत्तेनाप्यक्रजु
कलङ्कविकलो दोषाकरोऽपि स्फुटं विप्राधीशपदे विधाय
विधृतश्चन्द्रोऽनिशं मस्तके ॥ १७७ ॥

विक्रमार्कः

तत्कृतं यन्न केनापि तद्वत् यन्न केनचित् । तत्साधितमसाध्यं
यद्विक्रमार्केण भूमुजा ॥ १७८ ॥ सारसवत्ता विहता नवका
विलसन्ति चरति नो कङ्क । सरसीव कीर्तिशेष गतवति भुवि
विक्रमादित्ये ॥ १७९ ॥ हस्ती वन्य, स्फटिकघटिते भित्ति-
भागे खबिम्ब दृष्ट्वा दृष्ट्वा प्रतिगज इति त्वद्विषा मन्दिरेषु ।
दन्ताघातादलितदशनस्तं पुनर्वीक्ष्य सद्यो मन्दं मन्दं स्पृशति
करिणीशङ्कया विक्रमार्क ॥ १८० ॥ कीर्तिस्ते दयिता तदीय-
जठरे लोकत्रयं वर्तते तस्मात्त्वं जगतः पिता पितृघ्नं येना-
र्थिना त्वद्धनम् । वीर श्रीवर विक्रमार्क भवतस्त्यागं न मन्या-
महे कस्त्यागः स्वकुटुम्बपोषणविधायार्थव्ययं कुर्वत, ॥ १८१ ॥

विग्रहराजः

भूते सप्रति चाहुवाणतिलकः शाकंभरीभूपतिः श्रीमान्वि-
ग्रहराज एष विजयी सतानजानात्मनः । अस्माभिः करदं
व्यधापि हिमवद्विन्ध्यान्तरालं भुवः शेषस्वीकरणाय मास्तु
भवतामुद्योगशून्यं मनः ॥ १८२ ॥

वीरभानः

लङ्काधामनि वीरभाननृपतेः प्रेक्ष्य प्रतापोदयं प्रत्यागार-
मवीरनीरजदृशो भूयो हुताश्रमात् । क्षुभ्यद्वाणि विधूतपाणि
विगलन्मुक्तामणि प्रस्खलद्वाष्पश्रेणि विलोलवेणि दयितं
कण्ठस्थले बिभ्रति ॥ १८३ ॥ भेरीझाङ्कतिभिस्तुरगनिन्दै-
कुम्भीन्द्रकोलाहलैः प्रस्थाने तव वीरभानं दलितं ब्रह्माण्ड-
भाण्डोदरम् । आधाय ज्वलति प्रतापदहने रङ्गैः पुनर्वेधसा
तारानायकतारकासुरसरिञ्चाजादिवायोजितम् ॥ १८४ ॥

वीरवरः

कामो वामदृशा निर्धिनयजुषा कालानलो विद्विषा
खःशाखी विदुषा गुरुगुणवता पार्थो धनुर्धारिणाम् । लीला-
वासगृहं कलाकुलजुषा कर्णः सुवर्णार्थिना श्रीमान्वीरवरः
क्षितीश्वरवरो वर्वर्ति सर्वोपरि ॥ १८५ ॥ जम्बुद्वीपगृहप्रकाश-
नकरी स्नेहक्षमाधायिनी नीत्योद्दीर्घमपीततिः खलजनश्रेणी-
पतङ्गान्तकृत् । गाजीन्द्राकवरक्षितीश्वरमनश्चिन्तान्धकारापहा
यस्य क्षोणिपतेरराजदखिलं दीपोपमा लेखनी ॥ १८६ ॥

वीरसिंहः

वीरसिंहारिणारीणामञ्जनाक्ताश्रुबिन्दवः । उरोजे पतिता
रेजुः सरोजे मधुपां इव ॥ १८७ ॥ यस्योच्छिन्ना न वेदा
मनसि सदयता दूषणानामभावो दक्षो दूरेऽणुदृष्ट्या जहति
कठिनता दानशक्तिर्गिरिष्ठा । आपत्ते यश्च कुन्दं शिरसि

दरवता यश्च दूरीकृतार्तिः स श्रीमान्वीरसिंह त्वमिव
तव रिपुस्तत्र दम्भ प्रतीमः ॥ १८८ ॥ वैकुण्ठाभप्रकामः
कमलयुतशिराः कुञ्जराकृष्टदृष्टिः कोदण्डोदारनामाप्यमित-
परिजनो विश्वविख्यातकीर्तिः । सुन्दर्यासक्तचित्तः समरण-
विजयी कङ्कणाहारयुक्तो वीर श्रीवीरसिंह त्वमिव तव रिपुः
किंतु मुक्तादिवर्णः ॥ १८९ ॥

वेङ्कटपतिः

अत्र मन्मथमिवाति सुन्दरं दैनवारिमिव दिव्यतेजसम् ।
शैलराजमिव धैर्यशालिन वेङ्कटपति महीपतिम् ॥ १९० ॥

शाहिजहानः

भूभृन्मौलितटीषु वर्षति महाधाराधरेऽस्मिन्नसौ जाता
भूप सरस्वती विजयिनी कलोलिनी पावनी । श्रीमच्छाहि-
जहा ब्रवीमि तदिदं माहात्म्यमस्याः कथं यस्या मज्जति
पङ्कजीयति शिवस्तन्मूर्ध्वजो लीयति ॥ १९१ ॥

सिन्धुराधीश्वरः

अशर्मदहनज्वलकटुकटाक्षरूक्षेक्षणक्षपितशात्रवे जयति
सिन्धुराधीश्वरे । वयं न बहु मन्महे निजभुजानमद्राण्डिव-
च्युतास्त्रशिखिताण्डवज्वलितखाण्डव पाण्डवम् ॥ १९२ ॥

हम्मीरः

मुञ्चति मुञ्चति कोष भजति च भजति प्रकम्पमरिवर्गः ।
हम्मीरवीरखड्गे त्यजति त्यजति क्षमामाशु ॥ १९३ ॥ मा चक्र
चक्रकिरिहज्वरकातरो भूः सकोचमम्बुज न याहि न यामिनी-
यम् । हम्मीरभूषणपादविदीर्णभूमीरेणूत्तरैरयमकारि
दिवान्धकारः ॥ १९४ ॥

राजविभूषावर्णनम्

यशःपटोऽयमद्भुतो न ते महीप कङ्कुकः । सुपुण्यकर्म
भात्यदो जयप्रदं सुरक्षणम् ॥ १ ॥ प्रज्ञातृतीयोऽप्रविलो-
चनस्य भूत्योज्ज्वलस्येश्वरकामदातुः । कामारिसुत्सृज्य
मुद्रा सकामा उष्णीषगङ्गा तव भाति मूर्ध्नि ॥ २ ॥
चित्राभिरस्योपरि मौलिभाजा भाभिर्मणीनामनणीयसीमिः ।
अनेकधातुच्छुरिताश्मराशेर्गोवर्धनस्याकृतिरन्वकारि ॥ ३ ॥
तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघटनोत्तेजनया मणीनाम् ।
बंहीयसा दीप्तिवितानकेन चकासयामासतुरल्लसन्ति ॥ ४ ॥
शिरोवेष्टनव्याजतस्ते मुखेन्दोः पर पक्षपाताद्भसत्येव
राहुम् । रुषा मूर्ध्नि बद्धं कचच्छन्ननालं शशाङ्कोऽङ्गहीनो

विभात्येष राजन् ॥ ५ ॥ ताराधिनाथमभिजित्य मुखश्रि-
याद्धा राजस्त्वया पदकैतवतो व्यलम्बि । बन्दीकृता
इव तदीयवधूसमूहा हारच्छलेन तव वक्षसि भान्ति
नूनम् ॥ ६ ॥ धवलकुसुमभास्वत्कञ्जुकसोपरिष्ठात्कनकपरि-
करणे भ्राजसे राजराज । शरदि घनगणोद्यद्विद्युदु-
द्दामरेखाकलित इव धरेन्द्रः प्रोन्नतो विन्ध्यशैलः ॥ ७ ॥
स्वभावारक्तश्रीनखरसुषमानन्दकनकस्फुरद्विद्युद्राजत्कटकयुग-
लाम्ब्या तव करौ । विभात काश्मीरद्रवविलुलिताविन्द्र-
विजये हृते स्वर्गद्वारागल इव विभो द्विदस्थितिकृते ॥ ८ ॥

गजप्रशंसा

नीता कुम्भस्थलकठिनता कामिनीनामुरोजैस्तेय धृत्वा
धृतमणिगणैः कङ्कुकरावृतैव । इत्याख्यातु नरपति-
गृहद्वारि कुम्भेन्द्रडिम्भाः शुण्डादण्डैर्वपुषि बहुला धूलि-
मुद्धलयन्ति ॥ १ ॥ सिन्दूरयुतिमुग्धमूर्धनि धृतस्कन्धावधि-
श्यामिके व्योमैर्न स्पृशि सिन्धुरेऽस्य समरारम्भोर्द्धुरे
धावति । जानीमो नु यदि प्रदोषतिमिरव्यामिश्रसध्याधिये-
वास्त यान्ति समस्तबौहुजभुजातेजःसहस्राश्वः ॥ २ ॥
एतद्वन्धगजस्तृषाम्भसि भृशं कण्ठान्तमज्जतनुः फेनैः
पाण्डुरितः स्वदिक्करिजयक्रीडायाश्च स्पर्धिभिः । दन्तद्वन्द्व-
जलैर्नुविम्बनचतुर्दन्तः कराम्भोर्विमिव्याजार्दभ्रमुल्लभे-
न विरह निर्वापयत्यम्बुधेः ॥ ३ ॥ स्वीयोद्धान-
प्रगन्धप्रकुपितहृदयोत्तारितोद्दण्डशुण्डैरुद्धत्पुच्छगुच्छप्रति-
करटिधिया सिन्धुरैर्धौवमानैः । तत्पादन्यासनम्रीभवदचल-
भरोद्धान्तिधारावघूर्णत्पारावाम्बुपूर्णा धरणिरतितरा शङ्क-
माना चकम्पे ॥ ४ ॥

तुरगप्रशंसा

मेखलीयति मेदिन्याः कङ्कुमः कङ्कणीयति । मण्डली-
स्तुरगः कुर्वजगतः कुण्डलीयति ॥ १ ॥ धावन्तमनु-
धावन्ति हरिण तव वाजिनः । नाभिनिर्मुक्तकस्तूरीलुब्धा
इव समीरणाः ॥ २ ॥ अनूतवेगादयमद्वितीयश्छायातुरंगा-
दपि लज्जमानः । खुरोद्धतैर्वीर तुरगमस्ते रजोभिरह्वा-
पतिमावृणोति ॥ ३ ॥ प्रयातुमस्माकमिदं कियत्पदं धरा
तदम्भोधिरेपि स्थलायताम् । इतीव बहैर्निजवेगदर्पितैः
पयोधिरोधक्षममुद्धतं रजः ॥ ४ ॥ इयती जगती कियती

१ दकारे भकारम् २ इह पथे शङ्कुपक्ष आद्याक्षरत्यागः-
३ विष्णुः ४ हरम् ५ मदनशासकत्वात् ६ पिधानम्; पक्षे-
भाण्डागारम् ७ उल्लासनम्, पक्षे, प्रकृष्टकम्पम् ८ क्षान्तिम्
पक्षे, पृथ्वीम् ९ चक्रवाकीविरहातुरः

१ अन्नकषे २ अनर्गल इत्यर्थः ३ क्षत्रिय ४ सूर्याः
५ प्रतिबिम्बेन ६ करशीकर इत्यर्थः ७ घेरावतेन ८ अश्वैः

भविता नमिता न न यामिति याति ह्यः । विषदङ्गणरिङ्गण-
रङ्गणभूर्विमृशन्निव नर्तनमातनुते ॥ ५ ॥ किमङ्गारवद्वा खुरैः
स्पर्शयन्तः, कुरङ्गा इवाङ्गानि सकोचयन्तः । अटन्तो
नटन्तो भट तोषयन्तस्तुरगाः, सुरङ्गाः पुर गाहयन्ति
॥ ६ ॥ अलक्षितगतागतैः कुलवधूकटाक्षैरिष क्षणानुनय-
शर्तिलैः प्रणयकेलिकोपैरिव । सुवृत्तमसृणोन्नतैर्मृगदशा-
सुरोजैरिव त्वदीयतुरगैरिदं धरणिचक्रमाक्रम्यते ॥ ७ ॥
निर्मास मुखमण्डले परिमित मध्ये लघुं कर्णयो स्कन्धे
बन्धुरमप्रमाणमुरमि स्निग्ध च रोमोद्गमे । पीन पश्चिम-
पार्श्वयोः पृथुतर पृष्ठे प्रधानं जवे राजा वाजिनमारुरोह
सकलैर्युक्त प्रशस्तैर्गुणैः ॥ ८ ॥ धूलीभिर्दिवर्मन्धयन्बधिरय-
न्नाशा, खुराणा रैर्वैर्वातं सयति खञ्जयञ्जवजयै, स्तोतृगु-
णैर्मूकयन् । धर्माशयनसनियुक्तजगता राज्ञामुनाधिष्ठित,
सोन्मोत्फालमिषाद्विगायति पदा स्पृष्टुं तुरगोऽपि गाम् ॥ ९ ॥
वात स्थावरयन्त्रम, पुटकयन्त्रोतस्वती सूत्रयन्त्रिन्धुं पल्व-
लयन्वनं विटपयन्भूमण्डलं लोष्टयन् । शैल सर्षपयन्दिश
चपलयल्लोकत्रय क्रोडयन्हेलारब्धरयो ह्यस्तव कथंकार
गिरा गोचरः ॥ १० ॥ तस्मा गामिव सस्पृशन्ति गति-
भिर्द्यामुत्पतन्तो मुहुश्चान्तेवासिन आजवश्रुतगतीवाध्यापय-
न्तोऽनिलात् । देव स्वीयसुराग्रदीर्णवसुधाधूलीवितानं बला-
रात्यश्चो नटन पठिष्यति हि वस्तन्वन्ति वाहास्तव ॥ ११ ॥

खड्गप्रशंसा

वर्णयामि विमलत्वमम्भसः किं त्वदीयकरवालवर्तिनः ।
एति यत्प्रभवमैन्दवी बुति विश्वशुक्तिपुटमौक्तिकं यशः ॥ १ ॥
खड्गवारि भवतः, किमुच्यते लोलशैवलमिवारिकुन्तलैः ।
यत्र राजति निवेशितं त्वया राजहंसनिवहोपम यशः ॥ २ ॥
न पक्षवृत्तिर्न सपक्षवृत्तिर्विपक्षवृत्तिः करवालधूमः । तथापि
ते भूमिपते जगत्या प्रतापवह्निप्रमिति करोति ॥ ३ ॥
रिपुश्रियः किं कचसचयोऽयं प्रतापवह्नेः किमु धूमराजिः ।
विलोक्य यत्पाणिगतं कृपाणमेव जनस्तर्कयते रणेषु ॥ ४ ॥
सद्यः करम्पर्शमवाप्य चित्रं रणे रणे यस्य कृपाणलेखा ।
तमालनीला शरदिन्दुपाण्डु यशस्त्रिलोक्याभरण प्रसूते ॥ ५ ॥
दर्पाब्धगन्धगजकुम्भकपाटकूटसक्रान्तनिघ्नघनशोणितशोण-

१ अन्तरिक्षचारिणा इष्टी प्रतिबद्ध्यति । २ तत्रत्यान्प्राणिन
इत्यर्थः ३ वायोरप्यधिकवेग इत्यर्थः ४ जगतो धर्मैकसाधनकारिणा
५ वेगातिशयत्वाच्चिरन्तरमूर्धचरणनिक्षेपव्याजात् ६ भुवम्; पक्षे-
धेनुम् 'गोत्राह्वानानलान्भूमिं गोच्छिष्टं न पदा स्पृशेत्' इति निषेधा-
दिति भावः ।

शोचिः । वीरैर्बल्लोकि- युधि कोपकषायकान्तिः काली-
कटाक्ष इव यस्य करे कृपाणः ॥ ६ ॥ धाराधरस्त्वदसिरेष
नरेन्द्र चित्र वर्षन्ति वैरिवनिताजनलोचनानि । कोशेन
सततमसगतिराहवेऽस्य दारिद्र्यमभ्युदयति प्रतिपार्थि-
वानाम् ॥ ७ ॥ कुरगाद्या वेणी सुभग विपरीते रतिविधा-
वधिस्कन्धे दृष्ट्वा किमपि निपतन्तीमरिभटः । अधिग्रीव
युष्मत्प्रचलकरवालव्यतिकर स्मरन्नेव स्तब्धो विरमति परी-
रम्भगमसात् ॥ ८ ॥ कृपाणीय काली तव रिपुयशःक्षीर-
मनिशं पिबन्ती व्यालीव प्रथयति तथा दुर्विषहताम् ।
यथा दूरादस्याः स्फुरणमपि सभाव्य सहसा विमुह्यन्ति
ग्रौढग्रहरणभृतोऽपि प्रतिभटाः ॥ ९ ॥ राजन्वीर विपक्ष-
लक्षसुवधूवैधव्यदीक्षागुरु सङ्ग्रामाध्वरकर्ममर्मकुशलः प्रत्यर्थि-
पृथ्वीभुजाम् । प्राणानर्ह्यमणेर्मयापहरणं नाकारि किनु
प्रभो भ्रूमङ्गेन तवेति दिव्यमपिबत्कोशं स खड्गः परः ॥ १० ॥
अस्यासिर्भुजग स्वकोशविवराकृष्टः स्फुरत्कृष्णिमा कम्पो-
न्मीलदूराललीलवलनैस्तेषां भिये भूभुजाम् । सङ्ग्रामेषु
निजाङ्गुलीमयमहासिद्धौपधीवीरुधः, पैर्वासे विनिवेश्य जौङ्गु-
लिकता कैर्नाम नालम्बिता ॥ ११ ॥ भूभृन्मौलितटीषु
दर्शितसमारम्भोऽयमम्भोधरस्त्वत्खड्गः । प्रतिपक्षपङ्कपटल
प्रक्षालयन्धारया । युद्धकुद्धविरुद्धसिन्धुरगलद्रण्डस्थलप्रस्व-
लन्मुक्ताभिः करकाभिराशु समरे क्षोणीतले वर्षति ॥ १२ ॥
आश्चर्यं समराम्बरे रिपुयशश्चन्द्रप्रतापार्कयोः सर्वश्रासमयं
सहैव तनुते त्वत्खड्गराहु कथम् । किं चात्युत्परलोकनि-
र्भय भवास्तस्मिन्महत्सुत्सवे गृह्णाति त्यजतामकम्पहृदयो
राज्ञा समस्ता भुवः ॥ १३ ॥ देव त्वत्करपद्मकोशविगलन्म-
चालिमालामसि वैधव्योद्भूतधूमकेतुमपरे त्वद्वैरिवामभ्रवाम् ।
वेणी कालवधोः प्रतापहुतभुग्धूम च केचिज्जगुर्मन्ये काल-
भुजगलोलरसना हालाहलव्यापृता ॥ १४ ॥ सिक्ताया वीर-
कण्ठस्थलबहललद्रक्तधाराम्बुवर्षैर्माद्यन्मातंगकुम्भोद्दलनवि-
लुलितैर्मौक्तिकैः पुष्पितायाम् । सङ्ग्रामोद्यानभूमौ तुरगखुर-
पुटोत्खातकृष्टस्थलाया जातं ते खड्ग-वल्लभाः फलमतुल-
रसास्वादहृद्यं जयश्रीः ॥ १५ ॥ सर्पिवैषा कृपाणी तव
भुजभुजगासगतः, सगगादौ सद्यः कृत्तारिखण्डच्युतरुधिररजो-
योगमभ्यावहन्ती । दृष्यद्दानाम्बुपूरोत्कटकरिघटनागण्ड-
शैलेषु लीना सूते सद्यः किलाण्डान्यतिविमलगलद्भूरिसुक्ता-
च्छलेन ॥ १६ ॥ लेखन्ती व्योमगर्भे दिशि विदिशि मुहु-
निष्पतन्ती हरन्ती शश्वत्पौढान्धकारानखिलजनमनोविषयं

१ वक्रविलासा . २ प्रकटकुलगतिरित्यर्थः ३ ग्रन्थिम् .
४ विषवैद्यता

वर्धयन्ती । यस्य स्फारासिधारा तडिदिव तरला वैरिकण्ठो-
पकण्ठं प्राप्ता सद्यो नटीव प्रणयकुतुकिनी मोहमावि-
ष्करोति ॥ १७ ॥ चूडापीडाभिरामः स्फुरदुरुमणिभिर्मुद्रि-
काकल्पभूतैर्दोर्दण्ड, कुण्डलीन्द्रस्तव जयति जगन्मण्डलाधार
एष । क्षीरआन्यारिकीर्तिं सपदि समुदिता पातुकाम,
प्रसर्पज्जिहामुच्चैः किमेना चपलयति चमत्कारिणी खड्ग-
धाराम् ॥ १८ ॥

राजयात्रावर्णनम्

प्रयागे तव राजेन्द्र मुक्ता वैरिमुगीदृशाम् । राजहंस
गतिः पञ्चामाननेन शशिद्युतिः ॥ १ ॥ दिङ्मारीणा मृशत्यर्को
रजःसदृषिताम्बरम् । प्रस्थाने नृपते सन्तोऽपथैर्यान्ति रजो-
वृताः ॥ २ ॥ त्वद्वाजिराजिनिर्धूतधूलीपटलपङ्किलाम् । न
धत्ते शिरसा गङ्गा भूरिभारमिया हरः ॥ ३ ॥ यात्रासु यस्य
ध्वजिनीभरेण दोलायमाना सकला धरित्री । आर्द्रव्रणाधि-
ष्ठितपृष्ठपीठमर्मठं कूर्मपति चकार ॥ ४ ॥ अस्य प्रया-
णेषु समग्रशक्तेरग्रेसरैर्वाजिभिरुत्थितानि । कुर्वन्ति सामन्त-
शिखामणीना प्रेमाप्ररोहास्तमयं रजासि ॥ ५ ॥ यदस्य
यात्रासु बलोद्धतं रजः स्फुरत्पतापानलधूममञ्जितम् । तदेव
गत्वा पतितं सुधाम्बुधौ दधाति पङ्गीभवदङ्कता विधौ ॥ ६ ॥
त्वय्यागते किमिति वेपत एष सिन्धुस्त्वं सेतुमन्थकृदतः
किमसौ विभेति । द्वीपान्तरेऽपि न हि तेऽस्त्यवशवदोऽद्य
त्वा राजपुंगव निषेवत एव लक्ष्मीः ॥ ७ ॥ त्वयि प्रच-
लति प्रभो तुरगवल्गनासु स्फुरद्धरावलयधूलिभिः सकलमेव
कीर्णं नभः । दिवाकरहयावली निरवलम्बसचारतः श्रमा-
पनयनाय किं वसुमतीयमूर्ध्वं गता ॥ ८ ॥ चोली चोली
न तु कलयते गुर्जरा जर्जराङ्गी भूर्जाक्रान्त विशति
विपिनं मालवी सालवीथिम् । नो सगीत रचयति मनागङ्ग
वङ्गी कृशाङ्गी नाङ्गी रागं रहसि तनुते भूपते त्वत्प्रयाणे ॥ ९ ॥
देव त्वद्विजयप्रयाणविलसत्सद्वाजिराजिब्रजक्षुण्णश्मातल्लीन-
पासुपटलव्याप्तोऽनिमेषेक्षणः । सुत्रामा बहु मन्यते फणिपति
पातालमूलस्थितं सोऽप्युद्दामकरीन्द्रदुर्धरभरक्लान्तः सहस्रे-
क्षणम् ॥ १० ॥ देवे दिग्विजयोद्यते धृतधनुःप्रैत्यर्थिसामन्तिनी-
वैधव्यव्रतदायिनि प्रतिदिशं कुद्रे परिभ्राम्यति । आस्ता-
मन्यनितम्बिनी रतिरपि प्रायो न पौष्यं करे भर्तुर्धुर्तुर्मेदा-
न्मदान्धमधुपीनीलीनिचोलं धनुः ॥ ११ ॥ देव त्वद्विजयो-

द्यमे हरिखुरत्रैतक्षतक्षमातलान्प्रोद्धते रजसः परागपटले
दिक्चक्रमाकामति । अक्षणा पैङ्गुशतानि निन्दति निजं
हस्तद्वयं निन्दति स्वा निन्दत्यनिमेषता परि-
पतद्वाष्पाम्बुधारो हरिः ॥ १२ ॥ युष्मद्वाजिजिताजिराजि-
चरणक्षेपक्षतैर्मोहिनी मङ्गु क्षोणिमवेक्ष्य सिञ्चते धनैर्भर्ता
नदीना जलैः । आशामण्डलमुकटध्वजपटैर्वातं तनोति द्रुतं
चञ्चच्चलरेणुगश्चिनमिवानेतुं दिवं गच्छति ॥ १३ ॥
धृताधोरण देव वासवकरी पङ्केन लिप्तः कथं नीतः स्वर्ग-
तरणिणीजलमसौ तत्रास्ति पङ्कः कुतः । सर्वाशाविजयो-
त्सवं प्रति कृतोद्योगे धराधीश्वरे स्फायन्ते करिकर्णताल-
पवनोद्धताश्चमूरेणवः ॥ १४ ॥ देव त्वद्गजवाजिपत्रपटल-
प्रोद्धतधूलीभरैराकाशं वसुधायते खरैकरः सोमायते निष्प्र-
मः । किं चाधो भरकुञ्चितः फणवता नाथः स कूर्मा-
यते कूर्मो भोगैर्पतीयते किमपर रानीयते वासरः ॥ १५ ॥
वेष्टपक्षति राजहंसयुवतिवृत्त्यन्मुणालावलिभ्राम्यत्वदपद्भूरि-
झाङ्कतिपतच्चक्रीकृतकेङ्कति । पर्यस्यन्नवपद्मसहति पतद्दिग्ब-
र्तिर्वैगस्थिति प्रस्थानध्वजवातलोलमजनि स्वर्गपगायाः
पयः ॥ १६ ॥ सत्यं त्वं पुरुषोत्तमोऽसि नियतं तत्रापि
रामो भवान्प्रस्थाने तव लज्जयेव नमति व्यक्तं यतो मेदि-
नी । द्राक्पूर्वाचलपश्चिमाचलकुचावावृण्वती प्रोच्छलङ्कुका-
रावचलत्पयोधिलहरीचेलाञ्चलैश्चलैः ॥ १७ ॥ प्रस्थाने
तव भूमिपाल वसुधा जाता रजोदोषला त्वद्विद्वद्वारपयो-
धरोऽञ्जनवृतं वर्षत्यधोऽश्रूदकम् । झञ्झाश्वासहिमापमौक्तिक-
गणान्नामाः किरन्ति द्विषस्तच्चोत्पात इति प्रतापदहने
यासन्ति ते शत्रवः ॥ १८ ॥ एतद्वत्तासिघातस्रवदसृगसुह-

१ अश्वः २ समूह ३ दशशतानि. ४ यतश्चैतावद्रजः
समुच्छलितं येन तस्य सहस्रनेत्राणि तिरोहितानि बभूवुस्तेन यदि
मम नेत्रसहस्रं नाभविष्यत्तदा चैतावद्रजोनेत्रसहस्रं नापतिष्यदतो
नेत्रसहस्रं मम किमर्थमभवदिति ५ सत्यपि नेत्रसहस्रे तत्तिरो-
धानाय यदि हस्तसहस्रमप्यभविष्यत्तदा हस्तैः सर्वनेत्राच्छादनं
कर्तुं शक्यमतो मम पाणिद्वयं व्यर्थमेवेति ६ यत्रो मया
देवत्वादानिमेषता पक्षमपाताभावः किमिति प्राप्तं यस्माच्चक्षुषा
रजपटलाक्रान्तत्वमभूद्यदि च मे नयनेऽभविष्यत्तदा नाभविष्यत्तदा
रजपातोऽपि नाभविष्यदतः स्वामनिमेषता निन्दतीति भावः
७ रजःरूपसर्गात्परिपतन्ती निर्गच्छन्ती नेत्रेभ्यो बाष्पाम्बुधारा-
श्रुजलप्रवाहो यस्य स ८ इन्द्र ९ अश्विनीकुमारं वैद्यम्
१० बाहनम् ११ त्वद्वाहिन्येतावती विपुलासीद्यत्तत्समर्दादाका-
शमपि रजोमयं बभूवेति भावः १२ चण्डाशु १३ यथा कूर्मः स्व
शरीरं सकोचयति तथा शेषोऽपि त्वद्वाहिनीभरेण संकुचितशरी-
रोऽभूदिति भावः १४ संकुचितशरीरोऽपि प्रलम्बकायोऽभूदित्यर्थः
१५ यतस्तादृक्त्वद्वाहिन्या धूलीपटलः समुच्छलितः येन दिनमप्यन्ध-
कारवशाद्वात्रिरेवाभवदिति भावः १६ चक्रवाकी

१ राजकुमारा २ सेतुश्च मन्थश्चेति. ३ इन्द्रः ४ शत्रवः ५ यदि
मम भर्ता कामो धनुर्धारयिष्यति तदायं राजा मङ्गुर्तारं धनुर्धरत्वाद्
निष्यतीति भयात्त्वभर्ता धनुर्नाग्राहयदिति भावः

द्वर्शसान्देन्धनैतद्दोरुहामप्रतापज्वलदनलमिलद्भूमभूमभ्रमाय ।
 एतद्दिग्जैत्रयात्रासमसमरभर पश्यतः कस्य नासीदेतन्नासी-
 रवाजिब्रजसुरजरोराजिर्यजिस्थलीषु ॥ १९ ॥ तत्तद्दि-
 ग्जैत्रयात्रोद्धुरतुरगसुराग्रोद्धतैरन्धकार निर्वाणारिप्रतापान-
 लजमिव सृजत्येष राजा रजोभिः । भूगोलच्छायमौयामर्य-
 गणितविदुन्नेयकायो भिर्याभूदेतत्कीर्तिप्रतानैर्विधुभिरिव युधे
 रादुराह्वयमानः ॥ २० ॥ गान्धारा गुप्तदारास्त्वयि चलति
 गलद्वाष्पधारा विहारा रागस्त्रासान्वगाराः क्षितिपकुलमणे
 गुर्जरा जर्जराशः । तैलङ्गास्त्यक्तलिङ्गास्त्रिभुवनतिलक क्लिश्य-
 दङ्गा कलिङ्गा मोरङ्गा मुक्तरङ्गाः सपदि समभवन्वीर
 गङ्गाविहङ्गाः ॥ २१ ॥ काचित्कीर्णा रजोभिर्दिवमनुविदधौ
 मन्दवक्त्रेन्दुलक्ष्मीरश्रीका काश्चिदन्तर्दिश इव दधिरे दाह-
 मुद्भान्तसत्त्वाः । अमुर्वात्या इवान्याः प्रतिपदमपरा भूमि-
 वत्कम्पमानाः प्रस्थाने पार्थिवानामशिवमिति पुरोभावि नार्यः
 शशंसुः ॥ २२ ॥ जाने शुभमस्ययागे क्षितितिलक रजोयोग-
 दोषादशेषा दिग्योषाः स्नान्ति सद्यस्त्वदरिणृपवधूनेत्रनीराप-
 गासु । सगम्य त्वत्पतापैस्तदनु किमु दधुर्दोहनं देव तासा
 प्राची प्रातः प्रसूते यदियसुरुमहोऽखण्डमार्तण्डबिम्बम् ॥ २३ ॥
 घूर्णन्ते तूर्णमेतत्कुलधरणिभृतो दिग्विद्वपा दिग्विद्विधु
 क्षुभ्यन्ति क्षोभयन्ति क्षितिमतिमृदितो मर्मणा कूर्मराजः ।
 प्रस्थाने यस्य गर्जत्करटिघनघटासभ्रमन्यच्चदुर्वीसुर्वी दर्वी-
 करेन्द्रः कलयितुमुदितश्चायमार्तिं विभर्ति ॥ २४ ॥ नृत्यत्व-
 द्वाजिराजिप्रसरखुरपुटप्रोद्धतैर्धूलिजालैरालोकालोकभूमीधर-
 मतुलनिरालोकभावं प्रयाते । विश्रान्तिं कामयन्ते रजनि-
 रिति धिया भूतले सर्वलोकाः कोकाः क्रन्दन्ति शोकानल-
 विकलतया किं च नन्दन्त्युलूकाः ॥ २५ ॥ इन्द्रः प्रक्षुब्ध-
 चित्तो दिशि दिशि सकलान्दिक्पतीन्सावधानान्कुर्वन्वज्रा-
 च्छपाणिः सुरवरवलिता देवसेना निगृह्य । स्वर्गद्वारे यदी-
 योद्धतवलिनिहतप्रौढदङ्कानिनादं श्रुत्वा तिष्ठन्प्रकम्पकुच-
 कलशतटीर्किनरीणीयमानः ॥ २६ ॥ आजौ त्वद्वाजिरा-
 जिप्रखरखुरतरन्यासलीलामिरुर्व्या दीर्णाया देव निर्यन्न-
 विरलमवनीपाल पातालवह्निः । अश्रीयाद्विश्वमेव प्रतिनृपति-
 वधूनेत्रधाराभ्रुधारावारा यद्येनमारादरिकुलदमनं द्राड् न
 निर्वापयेयुः ॥ २७ ॥

पताका

भयेन कृष्णान्यरूपानि रागाद्याङ्गानि कान्तादिवियोग-
 भाजाम् । ढिषा मनासि ध्वजकैतवेन लोलानि भोस्त्वा नृप
 सश्रयन्ति ॥ २८ ॥

१ वेणव २ सेनामुखम् ३ रणभूमिषु ४ उच्छृङ्खल
 ५ कपटम् ६ गणितशास्त्रिकवेध ७ ज्योति शास्त्रप्रमाणक
 यद्राहोर्भूच्छायात्मकं तदेतत्कीर्तिचन्द्रभियेत्युत्प्रेक्षा

दुन्दुभिः

गङ्गाम्भसि सुरत्राण तव निःसाणनिःस्वनः । स्नातीवारि-
 वधूर्वर्गगर्भपातनपातकी ॥ २९ ॥ ब्रह्माण्डं प्रविखण्ड्य भूधर-
 गुहासुप्तान्हरीन्बोधयन् गर्मान्वैरिवधूर्वजस्य नृपते निष्पात्य हा
 पातकी । कीलालं परिशोष्य च प्रतिभटाना तेजसा तेऽद्भुतं
 शोढुं विष्णुपदं स्पृशत्यधिपयोराशि पुतो दुन्दुभिः ॥ ३० ॥
 पौरीन्द्राणा धुरीणैरवनिधरगुहागततः प्रोच्छलद्भिः स्वापन्नशा-
 पराधप्रचलितनयनप्रान्तमाकर्ण्यमानः । त्वत्प्रस्थानान्तरुद्यत्प्रल-
 यजलधरध्वानधिकारधीरो घृष्टक्षीराम्बुतीरो जगति विजयते
 दुन्दुभिद्वन्द्वनादः ॥ ३१ ॥

गवाक्षविलोकनम्

आलोकमार्गं सहसा व्रजन्त्या कयाचिद्वेष्टनवान्तमालय ।
 बद्धं न सभावित एव तावत्करेण रुद्धोऽपि च केशपाशः
 ॥ ३२ ॥ प्रसाधिकालम्बितमग्रपादमाक्षिप्य काचिद्वरागमेव ।
 उत्सृष्टलीलागतिरागवाक्षादलक्तकाङ्का पदवी ततान ॥ ३३ ॥
 विलोचन दक्षिणमञ्जनेन संभाव्य तद्वक्षितवामनेत्रा । तथैव
 वातायनसनिकर्षं ययौ शलाकामपरा वहन्ती ॥ ३४ ॥
 जालान्तरप्रेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्ना न बबन्ध नीवीम् ।
 नाभिप्रविष्टाभरणप्रभेण हस्तेन तस्याववलम्ब्य वासः ॥ ३५ ॥
 अर्धाक्षिता सत्वरमुत्थितायाः पदे पदे दुर्निमित्ते गलन्ती ।
 कस्याश्चिदासीद्रशना तदानीमद्भुष्टमूलार्पितसूत्रशेषा ॥ ३६ ॥
 स्तनं धयन्तं तनयं विहाय विलोकनाय त्वरया व्रजन्ती ।
 सप्रस्रुता या पदवी स्तनाभ्या सिषेच काचित्पयसा गवा-
 क्षम् ॥ ३७ ॥ अभिवीक्ष्य सौमिकृतमण्डनं र्यती । कर-
 रुद्धनीविगलदंशुकाः स्त्रियः । दधिरेऽधिभित्ति पटहप्रतिस्वने-
 स्फुटमदृष्टासमिव सौधपङ्क्तयः ॥ ३८ ॥ रमसेन हारपद-
 दत्तकाञ्चयः प्रतिमूर्धजं निहितकर्णपूरकाः । परिवर्तिताम्ब-
 रयुगाः समापतन्वलयीकृतश्रवणपूरकाः स्त्रियः ॥ ३९ ॥
 व्यतनोदपास्य चरणं प्रसाधिकाकरपल्लवाद्रसवशेन काचन ।
 द्रुतयावकैकपदचित्रितावनि पदवी गतेव गिरिजा हरार्ध-
 ताम् ॥ ४० ॥ व्यचलन्विशङ्कटकीरकस्थलीशिखरस्खल-
 न्मुखरमेखलाकुलाः । भवनानि तुङ्गतपनीयसक्रमक्रमणक-
 णत्कनकनूपुराः स्त्रियः ॥ ४१ ॥ करयुग्मपद्मसुकुलापवर्जितैः
 प्रतिवेश्म लाजकुसुमैरवाकिरन् । अवदीर्णशुक्तिपुटमुक्त-
 मौक्तिकप्रकरैरिव प्रियरथाङ्गमङ्गना ॥ ४२ ॥ नलिनान्तिको-
 पहितपल्लवश्रिता व्यवधाय चारु मुखमेकपाणिना । स्फुरि-
 ताङ्गुलीविवरनिःसृतोलसद्दशनप्रभाङ्कुरमजृम्भतापरा ॥ ४३ ॥

१ 'सुलतान' इति पदस्य शोषन सुरत्राण इति २ सिहानाम्
 ३ अर्धम्. ४ गच्छन्ती.

रणसामग्री

अथोच्चकैर्जरठकपोतकधरातनूरुहप्रकरविपाण्डुरधुति । व-
लैश्चलचरणविधूतमुच्चरुद्धनावलीरुद्धचरत क्षमारज ॥ १ ॥
विषङ्गिभिर्भृशमितरतर क्वचिन्नुरगमैरुपरि निरुद्धनिर्गमा ।
चलाचलैरनुपदमाहता । खुरैर्विबभ्रमुश्चिरमध एव धूल्य ।
॥ २ ॥ गरीयसः प्रचुरमुखस्य रागिणो रजोऽभवच्चवहितसत्त्व-
मुत्कटम् । सिसृक्षतः सरसिजजन्मनो जगद्वलस्य तु क्षय-
मपनेतुमिच्छत ॥ ३ ॥ पुरा शरक्षतिजनिनितानि सयुगे
नयन्ति नः प्रसभमसृञ्जि पङ्कताम् । इति ध्रुव व्यवधि-
पुरातमीतयः खमुच्चकैर्नलसखस्य केतवः ॥ ४ ॥ क्वचि-
लसद्वननिकुरम्बकबुधैः क्वचिद्विरण्मयकणपुञ्जपिञ्जर । क्वचि-
च्छरच्छशधरखण्डपाण्डुरः खुरक्षतक्षितितलरेणुरुद्ययौ ॥ ५ ॥
महीयसा महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गि-
णि । विसारितामजिहत कोकिलावलीमलीमसा जलदमदाम्बु-
राजयः ॥ ६ ॥ शिरोरुहैरलिकुलकोमलैरमी सुधा मृधे
मृषत युवान एव मा । बलोद्धत धवलितमूर्धजानिति ध्रुव
जनाञ्जरत इवाकरोद्रजः ॥ ७ ॥ सुसहर्तैर्दधदपि धाम
नीयते तिरस्कृति बहुभिरसशयं परैः । यतः क्षितेरवयव-
मपदोऽणवस्त्रिषानिवेरपि वपुरावरीषत ॥ ८ ॥ द्रुतद्रवद्रथ-
चरणक्षतक्षमातलोलसद्वहुलरजोवगुण्ठितम् । युगक्षयक्षण-
निरवग्रहे जगत्पयोनिधेर्जल इव मग्नमाबभौ ॥ ९ ॥ ससु-
लसद्दिनकरवक्त्रकान्तयो रजस्वलाः परिमलिताम्बरश्रियः ।
दिगङ्गना । क्षणमविलोकनक्षमा शरीरिणा परिहरणीयता
ययुः ॥ १० ॥ निरीक्षितुं वियति समेत्य कौतुकात्पराक्रमं
समरमुखे महीभृताम् । रजस्ततावनिमिषलोचनोत्पलव्यथा-
कृति त्रिदशगणैः पलाय्यत ॥ ११ ॥ विषङ्गिणि प्रतिप-
दमापिबत्यपो हताचिरनुतिनि समीरलक्षमणि । शनैःशनै-
रुपचितपङ्कभारिका । पयोमुच प्रययुरपेतवृष्टय ॥ १२ ॥
नभोनदीव्यतिकरधौतमूर्तिभिर्वियद्वतैरनधिगतानि लेभिरे ।
चलच्चमूतुरगखुराहतोत्पतन्महीरजःस्नपनसुखानि दिग्गजैः
॥ १३ ॥ गजव्रजाक्रमणभरावनम्रया रसातल यदखिलमा-
नशे मुखा । नभस्तलं बहुलतरेण रेणुना ततोऽगमत्रिजग-
दिवैकता स्फुटम् ॥ १४ ॥ समस्थलीकृतविवरेण
पूरिता महीभृता बलरजसा महागुह्याः । रहस्त्रपाविधुरवधू-
रतार्थिना नभःसदामुपकरणीयता ययुः ॥ १५ ॥ गते
मुखच्छदपटसादृशी दृशः पथस्तिरोदधति घने रजसपि ।
मदानिलैरधिमधुचूतगन्धिभिर्द्विपा द्विपानभिययुरेव रहसा
॥ १६ ॥ मदाम्भसा परिगलितेन सप्तधा गजाञ्जनः

क्षमितरजश्चयानधः । उपर्यवस्थितनघनपासुमण्डलानलोक-
यत्ततपटमण्डपानिव ॥ १७ ॥ तूणीरबन्धपरिणद्धमुजान्त-
रालमाकर्णलम्बिशिखिपिच्छकलापधारि । कोदण्डपाणि नि-
नदत्प्रतिरोधकानामापातदुष्प्रसहमाविरभूदनीकम् ॥ १८ ॥
आदावेव गजेन्द्रमौलिविलसद्वण्डा पताकावली पश्चाद्धारण-
राजधोरणिरतिप्रोद्दामयोधाश्रिता । उद्वण्डध्वजलाञ्छिता-
प्यथ घनीभृता रथाना ततिस्तत्पश्चात्तुरगावली विजयते
योधैः सम सर्वत ॥ १९ ॥ योधैरेव वशीकृताः कथमपि
प्रोद्दामरोषान्विता गाढध्वान्तधराधरा इव रणक्षोणीं समाल-
म्बिता । ईषन्मीलितघूर्णितं प्रतिदिशं प्रक्षिप्तेनाञ्चला मन्दा-
न्दोलितमौलयो मदजलैरामान्ति दन्तावलाः ॥ २० ॥
आरूढक्षितिपालभालविगलत्स्वेदाम्बुसेकोद्धता भेरीझाङ्गुति-
चापटकृतिचमत्कारोल्लसन्मानसा । क्षुब्धक्षोणिततलं स्फुर-
त्खुरपुट चञ्चलत्केशर मन्दभ्रान्तविलोचनं प्रतिदिशं
नृत्यन्ति वाजिब्रजाः ॥ २१ ॥ अन्यूनोन्नतयोऽतिमात्र-
पृथवः पृथ्वीधरश्रीभूतस्तन्वन्तः कनकावलीभिरुपमा सौदा-
मिनीदामभिः । वर्षन्तः शममानयन्नुपलसच्छृङ्गारलेखायुधा-
काले कालियकायकालवपुषः पासुन्गजाम्भोमुचः ॥ २२ ॥
हेषाघोषैर्हरीणा जितघननिनदैर्बृहत्तैः कुञ्जराणा ज्याघातो-
त्थैर्निनदैः पटुपटहरवैर्मदलोद्दामशब्दैः । प्राप्तैः कर्णोप-
कण्ठ भद्रगजनिवहस्कन्धघण्टाप्रणादैः शृङ्गाराय त्वरन्ते
त्रिदशमृगदृशो वीरवर्गानुरक्ताः ॥ २३ ॥ सजन्ता कुम्भ-
मितिच्युतमदमदिरामत्तभृङ्गा । करीन्द्रा युज्यन्ता स्यन्दनेषु
प्रसभजितमरुच्चण्डवेगास्तुरगाः । कुन्तैर्नीलोत्पलाना वन-
मिव ककुभामन्तराले सृजन्तः पादाताः सचरन्तु प्रसभ-
मसिलसत्याणयः पत्तयोऽपि ॥ २४ ॥

रणवर्णनम्

तनुत्राणं तनुत्राणं शस्त्रं शस्त्रं रथो रथ । इति शुश्रु-
विरे विष्वगुद्गता सुभटोक्तयः ॥ १ ॥ पत्तिः पत्तिमभीयाय
रणाय रथिनं रथी । तुरङ्गस्थं तुरङ्गस्थो दन्तिस्थं दन्तिनि
स्थितः ॥ २ ॥ सङ्ग्रामानन्दवर्धिणौ विग्रहे पुलकाङ्किते ।
आसीत्कवचविच्छेदो वीराणा मिलता मिथः ॥ ३ ॥ निर्दयं
खड्गभिन्नेभ्यः कवचेभ्यः समुच्छ्रितैः । आसन्व्योमविश-
स्तूलैः पलितैरिव पाण्डुराः ॥ ४ ॥ खड्गा रुधिरसलिसा-
श्रण्डाशुकरमासुराः । इतस्ततोऽपि वीराणा वैद्युतं वैभवं
दधुः ॥ ५ ॥ गृहीताः पाणिभिर्वीरैर्विकोशाः खड्गराजयः ।
कान्तिजालच्छलादाजौ व्यहसन्समदा इव ॥ ६ ॥ खड्गाः

शोणितसदिग्धा नृत्यन्तो वीरपाणिषु । रजोधने रणेऽनन्ते
विद्युता विभ्रम दधु ॥ ७ ॥ शस्त्रभिन्नेभ्योऽभ्यो मौक्ति-
कानि च्युतान्यधुः । आहवक्षेत्रमभ्युसकीर्तिवीजोत्करश्रियम्
॥ ८ ॥ वीराणां विषमैर्घोषैर्विद्रुता वारणा रणे । शास्यमाना
अपि त्रासाद्देजुर्धृताङ्कुशा दिशः ॥ ९ ॥ रणे बाणगणै-
र्भिन्ना भ्रमन्तो भिन्नयोधिनः । निमज्जुर्गलद्रक्तनिमग्नास्तु
महागजाः ॥ १० ॥ खड्गनिर्लेनमूर्धानो निपतन्तोऽपि
वाजिनः । प्रथम पातयामासुरसिना दारितानरीन् ॥ ११ ॥
वीराणां शस्त्रभिन्नानां शिरासि निपतन्त्यपि । अधावन्दन्त-
दष्टौष्ठभीषणान्यरिषु क्रुधा ॥ १२ ॥ शिरासि वरयोधानामर्ध-
चन्द्रहृतान्यपि । आददाना भृश पादै र्येना व्यानगिरे
दिशः ॥ १३ ॥ उत्क्षिप्ता अपि हस्तीन्द्रैः कोपनै पत्तय
करैः । ते रिपून्हनन्खड्गपातैः स्वस्य पुरः प्रभोः ॥ १४ ॥
उत्क्षिप्य करिभिर्दूर मुक्तानां योधिना दिवि । प्रापि
जीवात्मभिर्दिव्याङ्गनाकण्ठपरिग्रह ॥ १५ ॥ क्रुद्धस्य
दन्तिनः पत्तिर्जिघृक्षोरसिना करम् । निर्भिद्य दन्तमुसला-
न्यारुरोह जिघृक्षया ॥ १६ ॥ खड्गेनामूलतो हत्वा दन्ति
नोऽङ्घ्रिचतुष्टयम् । प्रपतिष्णोः प्रविष्टोऽपि पदातिर्निर्ग-
डुतम् ॥ १७ ॥ करेण करिणा वीर सुगृहीतोऽपि
कोपिना । अमिनासूत्रहाराशु तस्यैव स्वयमक्षतः ॥ १८ ॥
तुरङ्गी तुरगारूढ ग्रासेनाहत्य वक्षसि । पततस्तस्य नाश-
सीत्प्रासघात स्वके हृदि ॥ १९ ॥ तुरङ्गसादिन शस्त्रहत-
प्राण गतं भुवि । आत्राढ्योऽपि महावाजी नात्रस्तनयनो-
ऽत्यजत् ॥ २० ॥ द्विषा प्रासहतप्राणो वाजिपृष्ठदढासनः ।
हस्तोद्धृतमहाप्रासो भयो जीवन्निवाभ्रमत् ॥ २१ ॥ खड्गेन
शितधारेण भिन्नोऽपि रिपुणाश्वग । नामूर्च्छकोपतो हन्तु-
मियेष च पतन्नपि ॥ २२ ॥ रथिनो रथिभिर्बाणैर्हृतप्राणा
दढासनाः । कृतकार्मुकसधानाः मप्राणा इव मेनिरे ॥ २३ ॥
मिश्रोऽर्धचन्द्रनिर्लेनमूर्धानो रुषितौ रुषा । खेचरौ भुवि
नृत्यन्तौ स्वकबन्धावपश्यताम् ॥ २४ ॥ पत्तिः पदाति रथिनं
रथेशस्तुरगमादी तुरगाधिरूढम् । यन्ता गजस्याभ्यपतद्र-
जस्थ तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम् ॥ २५ ॥ उत्थापित-
संयति रेणुरश्वे सान्द्रीकृतः सन्दनवंशचक्रैः । विस्तारितः
कुञ्जरकर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यम् ॥ २६ ॥ रथो
रथाङ्गध्वनिना विजज्ञे विलोलघण्टाकैर्णितेन नागः । स्वमर्तु-
नामग्रहणाद्बभूव सान्द्रे रजस्यात्मपरावबोधः ॥ २७ ॥
आवृण्वतो लोचनमार्गमाजौ रजोन्धकारस्य विजृम्भितस्य ।
शस्त्रक्षताश्चद्विपवीरजन्मा बालारुणोऽभूदधिरप्रवाहः ॥ २८ ॥

स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्ठात्पवनावधृतः । अङ्गार-
शेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम इवावभासे ॥ २९ ॥
आधोरणानां गजसन्निपाते शिरासि चक्रेर्निशितैः क्षुराग्रैः । ह-
तान्यपि श्येननखाग्रकोटिव्यासक्तकेशानि चिरेण पेतुः ॥ ३० ॥
तनुत्यजा वर्मभृता विकोशैर्बृहत्सु दन्तेष्वसिभिः पतद्भिः ।
उद्यन्तमग्नि शमयाबभूवुर्गजा विविधाः करशीकरेण ॥ ३१ ॥
शिलीमुखोत्कृत्तशिरःफलाढ्या च्युतैः शिरस्त्रैश्चषकोत्तरेव ।
रणक्षितिः शोणितमद्यकुल्या रराज मृत्योरिव पानभूमिः ॥ ३२ ॥
केचिद्द्रुदाः केऽपि सचापबाणानन्ये कृपाणीमपरे च शूलम् ।
शक्त्यष्टिमन्ये मुसलं परे च प्रोत्तानहस्ताः परिनर्तयन्ति ॥ ३३ ॥
सरोषयुद्धाङ्गनमध्यधावन्मत्तद्विपानामधिकोत्सुकानाम् । पादा-
भिघाताभिहताः पतन्ति रथाश्च योधाश्च तुरगमाश्च ॥ ३४ ॥
रम्भातरुनुद्धतवातपूरा यथा तथा वारणयूथनाथाः । सङ्ग्राम-
भूमौ विनिपातयन्ति रथाश्च योधाश्च तुरगमाश्च ॥ ३५ ॥
परस्परं क्षतयोः ग्रहत्रोरुत्कान्तवाय्वोः समकालमेव । अम-
र्त्यभावेऽपि कयोश्चिदासीदेकाप्सरःप्राथित्योर्विवादः ॥ ३६ ॥
महास्वनः सैन्यविमर्दसम्भवः कर्णान्तमूलकपतामुपेयिवान् ।
पयोनिवेः क्षुब्धतरस्य मन्थनो बभूव भूम्ना भुवनोदर-
भरिः ॥ ३७ ॥ महागजानां गुरुहृतैः शतैः सुहेषितैर्घोर-
तरैश्च वाजिनाम् । धनै रथानां चलचण्डचीत्कृतैस्तिरो-
हितोऽभूत्पटहस्य निःस्वनः ॥ ३८ ॥ धनैर्विलोक्य स्थगि-
तार्कमण्डलैश्चमूरजोभिर्निचितं नभस्तलम् । अयायि हंस-
भिमानस घनभ्रमेण सानन्दमनर्ति केकिमि ॥ ३९ ॥
विलोक्य धूलीपटलैर्भृश भृतं द्यावापृथिव्योरलमन्तरं महत् ।
किमूर्ध्वतोऽधः किमधस्त ऊर्ध्वतो रजोऽभ्युपेतीति जनै-
रतर्क्यत ॥ ४० ॥ नोर्ध्वं न चाधो न पुरो न पृष्ठतो न
पार्श्वतोऽभूत्खलु चक्षुषो गतिः । सूच्यग्रभेदैः पृतनारजो-
भैरः सुनिर्भर प्राणिगणस्य सर्वतः ॥ ४१ ॥ उद्दामदानद्विप-
हृतैः शतैर्नितान्तमुत्तुङ्गतुरंगहेषितैः । चलङ्कजस्यन्दन-
नेमिनिःस्वनैरभून्निरुच्छ्वासमथाकुलं नभः ॥ ४२ ॥ महा-
गजानां गुरुभिस्तु गर्जितैर्विलोलघण्टारणितै रणोज्ज्वलैः ।
वीरप्रभेदैः प्रमदप्रमेदुरैर्वाचालतामादधिरेतरा दिशः ॥ ४३ ॥
दन्तीन्द्रदानाम्बुधिवारिवीचिभिः सद्योऽपि नद्यो बहु ताः
पुपरिरे । धरारजोभिस्तुरगक्षतैर्भृतं वाः पङ्कतामेत्य रजस्व-
लीकृतम् ॥ ४४ ॥ निम्नप्रदेशाः स्थलतामुपागमन्निम्नत्वमु-
च्चैरपि सर्वतः स्थलम् । तुरङ्गमाणां व्रजतां खुरैः क्षिती
रथैर्गजेन्द्रैः परितः समीकृता ॥ ४५ ॥ नमोदिगन्तप्रतिघो-
षभीषणैर्महामहीभृत्तदारणोल्लङ्घनैः । पयोधिनिर्धूननकेलिभि-
र्जगद्भूव भेरीस्वनितैः समाकुलम् ॥ ४६ ॥ इतस्ततो
वातविधूतचञ्चलैरारोधिताशागमनैर्ध्वजाशुकैः । लघुकण-

त्काञ्चनकिकिणीकुलैरमजि धूलीजलधौ नभोगतै ॥ ४७ ॥
घण्टारवै रौद्रतरैर्निरन्तरैर्विसृत्वैर्गर्जरवै सुमैरवै । मदद्वि-
पाना प्रथयावभूविरै न वाहिनीना पटहस्य नि खना ॥ ४८ ॥
करालवाचालमुखैश्चमूरवै, सस्ताम्बरा वीक्ष्य रजस्वला
दिशः । तिरोबभूवे गगने दिनेश्वरो रजोऽन्धकारे परित
कुतोऽप्यसौ ॥ ४९ ॥ आक्रान्तपूर्वा रमसेन सैनिकैर्दिग्गजना
व्योमरजोभिदूषिता । भेरीरवाणा प्रतिशब्दितैर्धनैर्जगज गाढ
गुरुमत्सरादिव ॥ ५० ॥ गुरुसमीरसमीरितभूधरा इव गजा
गगन विजगाहिरे । गुरुतरा बहुवारिभराद्वना भुवमतीव
नमन्त इवामवन् ॥ ५१ ॥ सजग्माते तावपायानपेक्षौ
सेनाम्भोधी धीरनादौ रयेण । पक्षच्छेदात्पूर्वमेकत्र देशे
वाञ्छन्तौ वा विन्ध्यसखौ निलेतुम् ॥ ५२ ॥ पत्ति, पत्ति
वाजिमेयाय वाजी नाग नाग, सन्दनस्थो रथस्थम् । इत्थ
सेना वेष्टमसेव रागादङ्गेनाङ्ग प्रत्यनीकस्य भेजे ॥ ५३ ॥
रथ्याघोषैर्बृहणैर्वारणानामैक्य गच्छन्वाजिना हेषया च ।
व्योमव्यापी सतत दुन्दुभीनामव्यक्तोऽभूदीशितेव प्रणाद
॥ ५४ ॥ रोषावेशाद्रच्छता प्रत्यमित्र दूरोत्क्षिप्तस्थूल
बाहुध्वजानाम् । दीर्घास्तिर्यग्जयन्तीसदृश्य पादाताना
भ्रेजिरे खङ्गलेखा ॥ ५५ ॥ उद्यन्नादं धन्विभिर्निष्ठुराणि
स्थूलान्युच्चैर्मण्डलत्वं दधन्ति । आस्फाल्यन्ते कर्मुकाणि
स्य काम हस्त्यारोहै कुञ्जराणा शिरासि ॥ ५६ ॥ घण्टा-
नादो नि खनो ङिण्डमाना ग्रैवेयाणामारवो बृहत्तानि ।
आमेत्येव प्रत्यवोचन्गजानामुत्साहार्थं वाचमाधोरणस्य ॥ ५७ ॥
रोषावेशादभिसुर्येन कौचित्पाणिग्राह रहसैवोपयातौ ।
हित्वा हेतीर्मलवन्मुष्टिघात ग्रन्तौ बाहूबाहवि व्यासृजे-
ताम् ॥ ५८ ॥ शुद्धाः सङ्ग न क्वचित्प्राप्तवन्तो दूरान्मुक्ता,
शीघ्रता दर्शयन्त । अन्त सेनं विद्विषामाविशन्तो युक्त
चक्रु सायका वाजिताया ॥ ५९ ॥ आक्रम्याजेरग्रिमस्क-
न्धमुच्चैरास्थायाथो वीतशङ्क शिरश्च । हेलालोला वर्त्म
गत्वातिमर्त्य द्यमारोहन्मानमाज, सुखेन ॥ ६० ॥ रोदो-
रन्ध्रं व्यधुवानानि लोलैरङ्गसान्तर्मपितैः स्थावराणि ।
केचिद्बुर्वामेत्य सयन्निर्षद्या क्रीणन्ति स प्राणमूल्यै-
र्यशासि ॥ ६१ ॥ वीर्योत्साहश्लाघि कृत्वावदान मङ्गामाग्रे
मानिना लज्जितानाम् । अज्ञाताना शत्रुभिर्युक्तमुच्चै-

श्रीमन्नाम श्रावयन्ति स्य नन्मा ॥ ६२ ॥ मिश्रीभूते तत्र
सैन्यद्वयेऽपि प्रायेणायं व्यक्तमासीद्विशेषः । आत्मीयास्ते ये
पराश्वः पुरस्तादभ्यावर्ती समुखो य, परोऽसौ ॥ ६३ ॥
सद्वंशत्वादङ्गससङ्गिनीत्व नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा ।
नीता हस्त वक्षयित्वा परेण द्रोह चक्रे कस्यचित्त्वा
कृपाणी ॥ ६४ ॥ नीते भेदं धौतधाराभिघातादम्भोदाभे
शात्रवेणापरस्य । मौसृग्राजिस्तीक्ष्णमार्गस्य मार्गो विद्युद्दीप्तः
कैङ्करे लक्ष्यते स ॥ ६५ ॥ आमूलान्तात्सायकेनायतेन
स्यूते बाहौ मण्डुकश्लिष्टमुष्टे । प्राप्यासह्य वेदनामस्तधैर्या-
दप्यभ्रश्यच्चर्म नान्यस्य पाणे ॥ ६६ ॥ भित्त्वा घोरौर्माय-
सेनाविवक्ष, स्थूरीपृष्ठो गार्ध्रपक्षेण विद्ध । शिक्षाहेतोर्गोढ-
रज्ज्वेव बद्धो हर्तुं वक्र नाशकहुर्मुखोऽपि ॥ ६७ ॥ विष्व-
द्रीचीर्विक्षिप्नन्सैन्यवीचीराजवन्त, कापि दूर प्रयातम् ।
बभ्रामैको बन्धुमिष्ट दिदृक्षु सिन्धौ वाद्यो मण्डल गोर्व-
राह ॥ ६८ ॥ यावच्चक्रे नाञ्जनं बोधनाय व्युत्थानज्ञो
हस्तिचारी मदस्य । सेनास्वानादन्तिनामात्मनैव स्थूलास्ता-
वत्प्रावहन्दानकुल्या ॥ ६९ ॥ प्रत्यासन्ने दन्तिनि प्राति-
पक्षे यन्ना नागः प्रास्तवक्रच्छदोऽपि । क्रोधाक्रान्त, क्रूर-
निर्दारिताक्ष, प्रेक्षाचक्रे नैव किञ्चिन्मदान्धः ॥ ७० ॥ अन्यो-
न्येषा पुष्करैरामृशन्तो दानोद्भेदानुच्चकैर्भुजबाला । उन्मूर्धान,
सनिपत्यापरान्तै, प्रायुध्यन्त स्पष्टदन्तध्वनीमा, ॥ ७१ ॥
द्राघीयास, सहता, स्थेमभाजश्चारुदप्रास्तीक्ष्णतामत्यजन्त ।
दन्ता दन्तैराहता सैमजाना भङ्गं जग्मुर्न स्वयं साम-
जाता, ॥ ७२ ॥ मातङ्गाना दन्तसघट्टजन्मा हेमच्छेदच्छाय-
चञ्चच्छिखाग्र, । लभोऽप्यग्निश्वामरेषु प्रकामं माञ्जिष्ठेषु
व्यज्यते न स सैन्ये ॥ ७३ ॥ ओर्षोर्मसे मत्सरोत्पातवा-
ताश्लिष्यद्वन्तक्षमारुहा वर्षणोत्थैः । यौर्गोर्तैर्वा बह्निभिर्वार-
णानामुच्चैर्मूर्ध्व्योन्नि नक्षत्रमाला ॥ ७४ ॥ सन्द्राम्भोदश्यामले
सामजाना वृन्दे नीताः शोणितै, शोणिमानम् । दन्ताः शोभा-
मापुरम्भोनिधीना कन्दोद्भेदा वैद्रुमा वारिणीव ॥ ७५ ॥
उत्क्षिप्योच्चै, प्रस्फुरन्त रदाम्यामीर्षादन्त, कुञ्जरं शात्रवी-
यम् । शृङ्गप्रोतैर्घ्रावृषेणान्बुदस्य स्पष्टं प्रापत्साम्यमुर्वी-
धरस्य ॥ ७६ ॥ व्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्यापसार सरम्भित्वादित्य
धीरो महीय । सेनामध्यं गाहते वारण, स ब्रह्मेव प्रागा-
दिदेवोदरान्त, ॥ ७७ ॥ शृङ्गश्रेणिश्यामभासा समूहैर्नारा-
चाना विद्धनीरन्ध्रदेहः । निर्भीतत्वादाहवेनाहतेच्छो हृष्य-

१ अश्वम् २ प्रियतमस्य यथा कान्ता कान्तस्योरुमूर्तुणा कर
करेण मुख मुखेन भजति, तथा सेना प्रतिमैत्यस्य पत्ति पत्ति
नाऽश्वमश्वनेत्यादिक्रमेण भेज इत्यर्थ ३ शस्त्राणि ४ अनुरूप
कर्म ५ पक्षवत्ताया ६ यथा कथंचित्कश्चित्कन्धमूर्ध्वारोहणकमेण
किञ्चिद्दूरादोहमद्रितयादिकमारोहति तद्वदिनि भाव ७ आपणम्
८ प्रशस्त कर्म

१० सु र भा.

१ बन्दिन २ पराङ्मुखा ३ सरक्तेखा ४ खङ्गस्य
५ कवचे ६ नासाम् ७ लोहमयेन ८ नवारूढ ९ बाणविशेषेण
१० सर्वव्यापिनी ११ पृथिव्या १२ शुण्डाग्रै १३ गजानाम्
१४ दन्ध्वेल्व १५ युगान्तभवेरिव १६ महादन्त १७ सल्लय .

न्हस्ती हृष्टोमेव रेजे ॥ ७८ ॥ आताम्रभा रोषभाजः
कटान्तादाशूखाते मार्गणे धूर्गतेन । निश्च्योतन्ती नाग-
राजस्य जज्ञे दानस्याहो लोहितस्येव धारा ॥ ७९ ॥ कुर्व-
ङ्योत्साविप्रुषा तुल्यरूपस्तारस्ताराजालसारासिव धाम् ।
खङ्गाघातैर्दारितादन्तिकुम्भादाभाति स प्रोच्छलन्मौक्ति-
कौष ॥ ८० ॥ दूरोत्क्षिप्ताक्षिप्रचक्रेण कृत्त मत्तो हस्तं
हस्तिराज स्वमेव । भीमं भूमौ लोलमानं सरोष पादे-
नासृक्पङ्कपेष पिपेष ॥ ८१ ॥ आपस्कारालूनगात्रस्य भूमि
निःसाधार गच्छतोऽवाञ्छुस्य । लब्धायाम दन्तयोर्युग्म-
मेव स्व नागस्य प्रापदुत्तमनन्वम् ॥ ८२ ॥ हस्तेनाग्रे
वीतभीत गृहीत्वा कचिञ्चालः क्षिप्तवान्ध्रुमुच्चैः ।
आसीनाना व्योम्नि तस्यैव हेतोर्दिव्यस्त्रीणामर्पयामास
नूनम् ॥ ८३ ॥ आक्रम्यैकामग्रपादेन जङ्गामन्यासुच्चैराद-
दान करेण । सांस्थिखानं दारुवद्धारुणात्मा कंचिन्म-
ध्यात्पाट्यासास दन्ती ॥ ८४ ॥ उत्प्लुत्यागर्द्धचन्द्रेण
लूने वक्त्रेऽन्यस्य क्रोधददोष्टदन्ते । सैन्यै कण्ठच्छेदलीने
कबन्धाद्भयो विभ्ये वलगतः सासिपाणेः ॥ ८५ ॥ प्रत्यावृत्त
भग्नभाजि स्वसैन्ये तुल्यं मुक्तैराकिरन्ति स कचित् । एकौघेन
स्वर्णपुङ्खैर्द्विषन्तः सिद्धा मान्यै साधुवादैर्द्वयेऽपि ॥ ८६ ॥
बाणाक्षिसारोहशून्यासनाना प्रक्रान्तानामन्यसैन्यैर्ग्रहीतुम् ।
सरब्धाना भ्रान्त्यतामाजिभूमौ वारी वारैः सस्मरे वारणा-
नाम् ॥ ८७ ॥ कश्चिन्मूर्च्छामेत्य गाढप्रहारः सिक्त-
शीतैः शीर्करैर्वारणस्य । उच्छश्वास प्रस्थिता ते जिघृक्षु-
र्व्यर्थाकृता नाकनारी मुमूर्च्छ ॥ ८८ ॥ लूनग्रीवात्सायके-
नापरस्य धामत्युच्चैराननादुत्पतिष्णोः । त्रेसे मुग्धै सैहिके-
यानुकाराद्रौद्राकारादप्सरोवक्रचन्द्रैः ॥ ८९ ॥ वृत्तं शुद्धे
शूरमाश्लिष्य काचिद्रन्तुं तूर्ण मेरुकुञ्ज जगाम । त्यक्त्वा
नाभौ देहमेति स यावत्पत्नी सद्यस्तद्वियोगासमर्था ॥ ९० ॥
त्यक्तप्राणं सयुगे हस्तिनीस्था वीक्ष्य प्रेम्णा तत्क्षणादुद्धतासुः ।
प्राप्याखण्ड देवभूयं सतीत्यादाशिश्लेष सैव कचित्पु-
रग्री ॥ ९१ ॥ स्वर्गे वास कारयन्त्या चिराय प्रत्यग्रत्वं
प्रत्यहं धारयन्त्या । कश्चिद्वेजे दिव्यनार्या परस्मिलोके
लोक प्रीणयन्त्येह कीर्त्या ॥ ९२ ॥ गत्वा नून वैबुध सद्य
रम्य मूर्च्छाभाजामाजगामान्तरात्मा । भूयो दृष्टप्रत्यया-
प्राप्तसज्ञाः साधीयस्ते यद्रणयाद्रियन्ते ॥ ९३ ॥ कश्चिच्छ-
स्त्रापातमूढोऽपबोर्दुर्लब्धा भूयश्चेतनामाहवाय । व्यावर्तिष्ट
क्रोशतः सख्युरुच्चैस्त्यक्तश्चात्मा का च लोकानुवृत्तिः ॥ ९४ ॥
मिञ्चोरस्कौ शत्रुणाकृष्य दूरादासन्नत्वात्कौचिदेकेषुणैव ।

अन्योन्यावष्टम्भसामर्थ्ययोगाद्धर्वावेव स्वर्गतावप्यभूताम्
॥ ९५ ॥ भग्नैर्दण्डैरातपत्राणि भूमौ पर्यस्तानि प्रौढचन्द्र-
द्युतीनि । आहाराय प्रेतराजस्य रौप्यस्थालीनीव स्थापितानि
स भान्ति ॥ ९६ ॥ रेजुर्गृष्टा वक्षसः कुङ्कुमाङ्गा मुक्ताहाराः
पार्थिवाना व्यसूनाम् । हासालक्ष्याः पूर्णकामस्य मन्ये मृत्यो-
र्दन्ताः पत्तिरक्तासवस्य ॥ ९७ ॥ निम्नेष्वोघीभूतमखक्षता-
नामस्य भूमौ यच्चकासाचकार । रागार्थं तत्किं नु कौसुम्भ-
मम्भः सव्यानानामन्तकान्तपुरस्य ॥ ९८ ॥ रामेण त्रिःसप्त-
कृत्वो हृदाना चित्र चक्रे पञ्चकं क्षत्रियासैः । रक्ताम्भोभित्त-
क्षणादेव तस्मिन्सख्येऽसख्याः प्रावहन्दीपवत्यः ॥ ९९ ॥
सदानान्तादस्त्रिभिः शिक्षितास्त्रैराविश्याधः शातशस्त्राव-
लूनाः । क्रमौपम्य व्यक्तमन्तर्नदीनामैभा प्रापन्नङ्गयोऽसृज्ययी-
नाम् ॥ १०० ॥ पद्माकारैर्योधवक्त्रैरिमाना कर्णभ्रष्टैश्चामरैरेव
हंसैः । सौपस्काराः प्रावहन्नसतोयाः स्रोतस्विन्यो वीचिषूचै-
स्तरद्भिः ॥ १०१ ॥ उक्तान्तानामामिषायोपरिष्ठादध्याकाश
वभ्रसुः पत्रवाहाः । मूर्ता प्राणा नूनमद्याप्यवेषामासु
काय त्याजिता दारुणास्त्रैः ॥ १०२ ॥ आतन्वर्द्धिर्दिक्षु
पत्राग्रनाद प्राप्तैर्दूरादाशु तीक्ष्णैर्मुखाग्रैः । आदौ रक्तं
सैनिकानामजीवैर्जीवैः पश्चात्पत्रिपूरैरपायि ॥ १०३ ॥
ओजोभाजा यद्रणे सस्थितानामादत्तीव सार्धमङ्गेन नूतम् ।
ज्वालाव्याजादुद्धमन्ती तदन्तस्तेजस्तार दीप्तजिह्वा वंवाशे
॥ १०४ ॥ नैरन्तर्यच्छिन्नदेहान्तराल दुर्भक्ष्यस्य ज्वालिना
वाशितेन । योद्धुर्बाणप्रोतमादीप्य मास पाकापूर्वस्वादमादे
शिवाभिः ॥ १०५ ॥ ग्लानिच्छेदि क्षुत्प्रबोधाय पीत्वा
रक्तारिष्टं शोषिताजीर्णशेषम् । स्वादुकार कालखण्डो-
पदर्शं क्रोष्टा र्द्धिम्बं द्येष्वणद्यस्वनच्च ॥ १०६ ॥ क्रव्या-
त्पूगैः पुष्करार्णयानकाना प्रत्याशाभिर्मदसो दारितानि ।
आभीलानि प्राणिन प्रत्यवश्यन्कालो नूनं व्याददावान-
नानि ॥ १०७ ॥ कीर्णा रेजे साजिभूमिः समन्तादप्राणद्भिः
प्राणभाजा प्रतीकैः । बह्वारम्भैरर्थसंयोजितैर्वा रूपैः सद्यः
सुधिकर्मान्तशाला ॥ १०८ ॥ त्वत्पत्रमुक्तविशिखैरशनि-
प्रकाशैरामूललूनवकेतककान्तदन्ताः । त्रासावसन्नमदधार-
कपोलभागाः संपादयन्ति करिणः करिणीभ्रमं नः ॥ १०९ ॥
मिलितमिहिरभास मौलिमेतस्य दृष्ट्वा परवरतनुपादालक्तकं
तर्कयन्त्या । त्वदरिधिराणिजानिर्भानुबिम्बेन गच्छन्सुरनगर-
मृगाक्ष्या वीक्ष्यते साम्यसूयम् ॥ ११० ॥ भवचुरग-

१ आमूलात् २ आयतम् ३ दुष्टहस्ती ४ भज्यमानास्त्रिपट
कारशब्दयुक्तम् ५ बाणेन ६ बन्धनस्थानम् ७ वृन्दैः ८ जलकणै

१ उत्तरीयाणाम् २ नद्य ३ गुल्फदेशमधिकृत्य ४ सपरि-
करा ५ मृतानाम् ६ पक्षिणः, पक्षे, -वाणा ७ रौति स ८ कले
वरम् ९ मुक्तवान् १० मुखानि ११ तूर्वाणाम् १२ वृणाभिः
१३ भयकराणि १४ अभयहरन् १५ अवयवै

निष्ठुरक्षुरदृढव्रणैराचिता क्षणात्समरविच्युतप्रतिनृपालचेला-
क्षिता । इय रणधरा भवद्विरददानधाराजलै किमु व्रण-
तलेऽर्पित वसनपट्टमासिञ्चति ॥ १११ ॥ कृपाणकिरणानलं
रुधिरनीरपूरच्छटाजटाव्रततिसकुल भटतिमिङ्गिलैराकुलम् ।
प्रमथ्य समरार्णव वरमकर्षि लक्ष्मीस्त्वया विधाय मन्दमन्थरं
मथनमन्दर सिन्धुरम् ॥ ११२ ॥ झणज्झणितकङ्कणकणि-
तकिङ्किणीक धनुर्ध्वनद्गुणाननीकृतकरालकोलाहलम् ।
वितत्य किरतो, शरानविरतस्फुरकुडयोर्विचित्रमभिवर्धते
भुवनभीममायोधनम् ॥ ११३ ॥ प्रतीक्ष्यन्ते वीरा, प्रतिमु-
खसुरोभि, सरभस विपक्षीणा हेतिः प्रतिनियतधैर्यानुभवतः ।
विदीर्णत्वग्भारादलितपिशितच्छिन्नधमनिप्रकाण्डास्थिस्रावु,
स्फुटतरविलक्ष्यान्ननिवहा, ॥ ११४ ॥ शितैर्बाणैरेके मृध-
मुवि परे तीक्ष्णखरैः क्रियामातयेनाप्यहमहमिकाकान्त-
मनस । मिथो विन्ध्यन्ति स्म प्रबलतमसमर्दविदलक्षित-
क्षोद, पिष्टातकसुरभिवक्षस्तभृत ॥ ११५ ॥ भलैर्मिन्ना-
प्रतिनृपतय, शङ्खनादानुदाराश्रुत्वा राजन्पुनरपि भुजादण्ड-
कण्डूतिभाजः । आलिङ्गन्त्यास्त्रिदशसुदृशो भ्रूलता वीक्ष्य
भुम्भा शापभ्रान्त्या चपलमनसो हस्तमावर्तयन्ति ॥ ११६ ॥
मुञ्चद्भिर्मदवारि वारणगणैर्मेधायित कार्मुकैरेतैः शक्रशरास-
नायितमधश्छत्रैः शिलीन्ध्रायितम् । खद्योतायितमल्लघट्टन-
समुद्भूतस्फुलिङ्गैः स्फुरन्नाराचैश्चपलायित रणमुवा सैन्यै-
र्नभस्यायितम् ॥ ११७ ॥ भुमभ्रूगुलैः कुधा समधिकस्फा-
रारुणाक्षैः क्षणात्स्वेदाम्भ, पटलप्रकृष्टतिलकैर्दृष्टाधरोष्ठैरपि ।
दृष्टश्मश्रुभिरुत्पतद्भिरभित सकीर्णमालक्ष्यते त्वदस्तात्र-
निकृत्तवैरिभटसुश्रेणीशिरोभिर्वियत् ॥ ११८ ॥ क्ष्वेडाभिः
ककुभ, पृष्ठकनिकरैर्व्योम द्विधाखण्डितैर्देहैर्विद्विषता धरातल-
मपि प्रच्छादयन्तौ चिरम् । कुर्वातेऽश्रुजलाविलेक्षणपथान्ये-
तावकाण्डोच्चरद्रोमाञ्चानि सवेपथून्पि मुहुर्वर्ष्माणि न पश्य-
ताम् ॥ ११९ ॥ आगुञ्जद्भिरिकुञ्जकुञ्जरघटाविस्तीर्णकर्णज्वर
ज्यानिर्घोषममन्ददुन्दुभिरवैराभ्मातमुज्जृम्भयन् । वेल्लद्वैरव-
भूरिरुण्डनिकरैर्वीरो विधत्ते भुवस्तृप्यत्कालकरालवक्रविधस-
व्याकीर्यमाणा इव ॥ १२० ॥ नो चापाकलनं न पत्रिधरणं
न ज्यासमाकर्षणं नो बाहुस्फुरणं न बाणगमनं सलक्ष्यते ते
रणे । किंतु प्रौढकरीन्द्रकुम्भविगलन्मुक्तागणप्रस्फुरत्प्र-
त्यर्थिक्षितिपालमौलिमणिभिर्विद्योतते भूरियम् ॥ १२१ ॥
वीराणां रुण्डणुण्डप्रविघटनपटुस्फारदोर्दण्डखण्डव्यापारक्षि-
प्यमाणप्रतिभटविकटाटोपवर्ष्मप्ररूढः । कूटः कोऽप्येष
शुद्धाजिरभुवि जरठश्चित्रकूटानुकारी लीयन्ते यत्र शत्रुपतन-
विवशा, कोटिशः शूरकीटाः ॥ १२२ ॥ प्रासप्रोतप्रवीरो-

ल्वणरुधिरपरामृष्टबुक्काजिघत्साधावद्ग्राधिराजाप्रतिमतनुरुह-
च्छायया वारितोष्णा । विश्राम्यन्ति क्षणार्धं प्रधनपरि-
सरेष्वेव मुक्ताभियोगा वीरा शस्त्रप्रहारवर्णमरुधरोद्गार-
दिग्वाखिलाङ्गा ॥ १२३ ॥ जीवाकृष्टि स चक्रे मृधमुवि
धनुष, शत्रुरासीद्वतासुर्लक्षासिर्मागणानामभवदरिवले तद्यश-
स्तेन लब्धम् । मुक्ता तेन क्षमेति त्वरितमरिगणैरुत्तमाङ्गै
प्रतिष्ठा पञ्चत्वं द्वेषिसैन्ये स्थितमवनिपतिर्नाप सख्यान्तर स
॥ १२४ ॥ युष्मद्वोर्दण्डमण्डल्यवनमितरणचण्डकोदण्ड-
दण्डोन्मुक्तेषुच्छिन्नमूर्च्छत्यतिनृपतिभुजाखण्डमुण्डावकीर्णा ।
गायन्नृत्यत्प्रवल्गद्रजनिचरवधूदत्ततालैः, करालैर्वेतालैरदृहास-
प्रकटितदशनैर्युद्धभूर्माति भीमा ॥ १२५ ॥

अरिपलायनम्

सौलकाननयुक्तापि सौलकाननवर्जिता । हारावरुद्ध-
कण्ठापि विहाराविवधूस्तव ॥ १ ॥ विचरन्ति विलासिन्यो यत्र
श्रोणिभरासा, । वृककाकशिवास्तत्र धावन्त्यरिपुरे तव ॥ २ ॥
स्वकान्तदवकान्तारो यद्वैरिसुदृशामभूत् । जघनस्तनमुच्चैर्यो
व्यलिखत्कण्टकैर्नखैः ॥ ३ ॥ काठिन्य कुचयो, स्रष्टुं वाञ्छ-
न्त्य पादपद्मयो, । निन्दन्ति विश्वधातार त्वद्धाटीध्वरि-
योषितः ॥ ४ ॥ वनेऽखलकलामक्ता परिहृत्य निजस्त्रिय, ।
त्वद्वैरिवनितावृन्दे पुलिन्दा कुर्वते रतिम् ॥ ५ ॥ वीर
त्वद्विपुरमणी परिधातुं पल्लवानि सस्पृश्य । न हरति
वनमुवि निजकररुहरुचिर्खचितानि पाण्डुपत्रधिया ॥ ६ ॥
त्वद्वैरिणो वीर पलायितस्य प्रकाशयन्नक्तमरण्यमार्गान् ।
कृशानुरासीदभिनन्दनीयस्तुङ्गेषु लभ्यो रिपुमन्दिरेषु ॥ ७ ॥
राजनिद्विषस्ते भयविद्रुतस्य भालस्थलं कण्टकिनो वनान्ता ।
अद्यापि किं वाऽनुभविष्यतीति व्यपाटयन्द्रष्टुमिवाक्षराणि ॥ ८ ॥
इतस्त्रसद्भिद्रुतवैरिभूभृत्प्रियाथ दृष्टा वनमानवीजनै । शशस
पृष्ठाद्भुतमात्मदेशे शीतद्विष, शीतलशीलता किल ॥ ९ ॥
समस्तावनीनाथमौले भवत् परास्ता द्विष पद्मविस्तारि-
नेत्रा । नितान्त विहस्ता स्वहस्ताविन्दैर्विधत्ते पुरस्ता-
दुरस्ताडनानि ॥ १० ॥ अलसभुजलताभिर्नादतो नागरीभि-
र्भवनदमनकाना नातिथिर्वा बभूव । त्वदरिणगरमध्ये
सचरंश्चैत्रजन्मा जरदजगरपीतः क्षीयते गर्धवाहः ॥ ११ ॥
त्वदरिणपतिमाशावासस धूलिधाराधवलमहह भिक्षुं वीक्ष्य
भर्गभ्रमेण । सुरभिदुदधिवेलाकानन गाहमानो दिशति कुसुम-
बाण दूतो निर्गमाय ॥ १२ ॥ त्वदरिणपतिकेलीसौध-
सरूढदूर्वाङ्कुरकवलविलोलं वीक्ष्य रङ्कु सुधाशोः । उपवन-

हरिणीनामुन्नतो भ्रूलताना प्रसरति रतिजानिगलानिजन्मा विवर्त ॥ १३ ॥ वर्षासु भीतमवशाङ्गिभुज भुजगमेक निगृह्य शिरमि स्थितमञ्जनाभम् । शून्ये तवारिनगरे शबरी सशङ्कमादित्सते कनकमुष्टिकृपाणलोभात् ॥ १४ ॥ स्फुटतरमटवीना प्रान्तरं पर्यटन्ती हरिहतगजकुम्भोन्मुक्तमुक्ताफलानि । परिकरयति हस्ताम्भोजशोणप्रभाभिः परिहरति च दृगन्मञ्जु गुञ्जाभ्रगेण ॥ १५ ॥ ये कन्दरासु निवसन्ति सदा हिमाद्रेस्त्वत्पातशङ्कितधियो विवशा द्विपस्ते । अप्यङ्गमुत्पुलकमुद्रहता सकम्पं तेषामहो वत भिया न बुधोऽप्यभिज्ञ ॥ १६ ॥ कुरुवक कुचाघातक्रीडासुखेन वियुज्यसे वकुलविटपिन्सर्तव्य ते मुखासवसेचनम् । चरणघटनावन्धो यास्यस्यशोक सशोकतामिति निजपुरत्यागे यस्य द्विषा जगदुस्त्रिय ॥ १७ ॥ अनारतपरिस्खलन्नयनवारिधाराशतप्रवृद्धपथनिगगासलिलरुद्रयानोद्यमा । त्वदीयरिपुकामिनी वट्टुविदेशयानैषिणी विनिन्दति वलदृशा गुरुष्वश्रुप प्रावृपम् ॥ १८ ॥ इतश्चेतश्चाद्रिर्विघटिततट सेतुरुदरे धरित्री दुर्लङ्घ्या बहुलहिमपङ्क्तो गिरिग्यम् । इदानीं निर्वृत्ते करितुरगनीराजनविधौ न जाने यातारस्त्व च रिपव केन च पथा ॥ १९ ॥ क्षण कान्तागारप्रसरविलसन्मानसरति क्षण शैलोत्सङ्गे द्विजकुलरवाकृष्टहृदय । क्षणं पत्रध्वानश्रुतिपुलकितो यद्भयभगाद्वसन्प्राप्तोऽरण्ये रिपुरवनिपालस्थितिमिव ॥ २० ॥ अये मातस्तात क गत इति यद्वैरिगिशुना दरीगेहे लीना निभृतमिह पृष्ठा स्वजननी । करेणास्य तस्य द्रुतमथ निरुद्धाश्रुभृतया विनिःश्वस्य स्फार शिव शिव दशैवोत्तरयति ॥ २१ ॥ अपर्णैर्यं भूभृद्वनमटति वल्काम्बरधरा जटालो दिग्वासाः शिखरिणि शिवोऽय निवसति । इति भ्रान्त्यान्योन्य क्षणमिलितयोः क्षोणितिलक द्विपदंपत्योस्ते शिव शिव शिवन्ति प्रणतयः ॥ २२ ॥ पश्येत्कश्चिच्चलचपल रे का त्वंराह कुमारी हस्तालम्ब पितर हहहा व्युत्क्रमः कासि यासि । इत्थं पृथ्वीपरिवृढ भवद्विद्विषोऽरण्यवृत्ते कन्या कंचित्फलकिसलयान्याढदानाभिधत्ते ॥ २३ ॥ स्वल्प ब्रूम किमपि चरितं वीरवर्य त्वदीय मिथ्यावादाः कवय इति नो दुःप्रवादो रुणद्धि । मुक्ता मुक्ता मलयशिखरे त्वद्विपक्षावरोधैरङ्गभ्रान्त्या मुजगललना सादर पालयन्ति ॥ २४ ॥ क्षोणीपाल त्वदरिहरिणीलोचना शोचमाना गुञ्जाहारं कुचकलशयोर्निःश्वसन्ती करोति । क्षुब्धक्षीराम्बुधिलहरिसक्षोभिभिस्त्वद्यशोभिर्गौरं मुक्ताफलमयमिवाविन्दते नन्दतन्वा ॥ २५ ॥ विमुञ्चति पदे पदे रुचिरचीरहारादिकं शुक्रं गृहसमुत्सुक त्यजति चैव जीवाधिकम् । पलायनपरा-

यणा तव विभो रिपोरङ्गना मुहुर्वलितकधर मिहिरमण्डल वीक्षते ॥ २६ ॥ धराधर तव द्विषा वनजुषा विहीनत्त्रिषा दवे गुणनिधे धनुर्विगुणमप्यनेकं गुणम् । फलाहरणयष्टिकाकरणकन्दगन्त शिवानिवारणविहगिकाकरणचुल्लिकाकर्षणे ॥ २७ ॥ राजन्राजसुता न पाठयति मा देव्योऽपि तूष्णीं स्थिताः कुब्जे भोजय मा कुमारसचिवैर्नाद्यापि वि मुन्यते । इत्थ नाय शुक्रस्तवारिमवने मुक्तोऽध्वगैः पञ्जगच्चित्रस्थानवलोक्य शून्यवलभावेकैरुमाभाषते ॥ २८ ॥ कामन्त्यः क्षतकोमलाङ्गुलिगलद्रुक्ते सदर्भा स्थली पादैः पातितर्यावकैरिव गलद्राष्पाम्बुधौतानना । भीता भर्तृकरावलम्बितकरास्त्वद्वेरीनार्योऽधुना दावाग्नि परितो भ्रमन्ति पुनरप्युद्यद्विवाहा इव ॥ २९ ॥ तन्वीमुज्झितभूषणा कलगिर रोमोद्गमं बिभ्रती वेपन्ती व्रणिताधरा विवसन्ता सीत्कारमातन्वतीम् । दोभ्यां चण्डतुषारपातसमयामालिङ्ग्य कण्ठे भृशं स्वा मूर्त दयितामिवातिरसिका त्वद्विद्विषः शेरते ॥ ३० ॥ भूसर्पकं रजोनिपातमलिनाः स्वस्माद्गृहात्प्रच्युताः सामान्यैरपि जन्तुभिः करतलैर्नि शङ्कमालिङ्गिता । सलभा कचिदेकतामुपगता कापि प्रबुद्धा कचित्सुप्ताः कापि च सारिवत्प्रतिगृह भ्रान्तास्तवारिस्त्रियः ॥ ३१ ॥ कर्षद्भि सिचयाञ्चलान्यतिरसात्कुर्वद्भिरालिङ्गन गृह्णानैः कचमालिहृद्भिरधर विभ्रामयद्भिः करौ । प्रत्यक्षेऽपि भवद्विरोधिनृपतेरन्त पुराणामहो धिक्कष्टं विटपैर्विद्वैरिव वने कि नाम नो चेष्टितम् ॥ ३२ ॥ स्नाता प्रावृषि वारिवाहपटलैः श्रोद्धतदूर्वाङ्कुरव्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्दत्त्वा निवापाञ्जलीन् । प्रासादास्तव विद्विषा परिपतत्कुड्यस्थपिण्डच्छात्कुर्वन्ति प्रतिवासर निजपतिप्रेताय पिण्डक्रिया ॥ ३३ ॥ मौलि मानविधि विना नमयितुं हार स्वय गुम्फितुं निर्यातुं दयितस्य पाणिकमलच्छाया विना वर्त्मनि । निद्रातुं च विनाङ्गपालिशयन द्रष्टुं च शून्या दिश सख्या त्वत्प्रतिवीरनीरजमुखी साकूतमध्याप्यते ॥ ३४ ॥ घ्रातं तालफलाशया स्तनतटं बिम्बभ्रमेणाधरो दष्टः पाकविदीर्णदाडिमधिया लीढा स्फुरन्तो रदा । भ्राम्यन्ती भ्रमनिःस्पृहानुविपिन त्वद्वैरिसीमन्तिनी निद्राणा मुहुराहता मुहुरपि क्षिप्ता च शाखाभृगैः ॥ ३५ ॥ त्वत्त्वैर्त्यर्थिवसुधरेशतरुणीः सन्नासतः सत्वर यान्तीर्वीरविलुण्ठितुं सरमस याता किराता वने । तिष्ठन्ति स्तिमिता प्ररूढपुलकास्ते विस्तृतोपक्रमास्तासामुत्तरलैः स्तनैरतितरालोलैरपाङ्गैरपि ॥ ३६ ॥ एतस्मिन्विजने वनेऽर्तनुतरुच्छन्नावकाशे सुखं तिष्ठामीति तव द्विषामधिपतिर्यावद्विधत्ते

मतिम् । तावत्तत्र निपातितं भुवि भवन्नामाङ्गसेल्लोहत दृष्ट्वा
केसरिणः किरङ्गमैसमत्रासो मुहुर्मूर्च्छति ॥ ३७ ॥ का त्व
पुनि नरेन्द्र लुब्धकवधूर्हसे किमेतत्पल क्षाम कि सहजं
ब्रवीमि नृपते यद्यस्ति ते कौतुकम् । गायति त्वदरिप्रिया-
श्रुतटिनीतीरेषु सिद्धाङ्गना गीताङ्गा न तृण चरन्ति हरि-
णास्तेनामिषं दुर्बलम् ॥ ३८ ॥ स्वप्नेऽपि क्षितिपायतम
भवतो भीत्या व्रजन्ती यन निर्मशा प्रतिपक्षवैरिरमणी कलो-
लिनीपाथमि । उक्षिप्तानगमुन्नतश्रु चरणव्यामक्तमुक्ताफल
भूय स्फारितबाहुवलि शयनादुद्भ्रान्तमुत्तिष्ठति ॥ ३९ ॥ ता-
दृग्दण्डविवर्तनर्तितममी चक्रादपक्रामिता क्वापि क्वापि च
कण्टकैरुपगता रेखोपरेखाभ्रमम् । यस्य प्रौढतरप्रतापदहन-
ज्वालाभिगन्ते विशामापाके निपतन्ति पार्थिवघटाः शीर्यन्ति
वीर्यन्ति च ॥ ४० ॥ आगच्छागच्छ सज्जं कुरु वरतुरग
सनिवेहि द्रुतं मे खड्गः कासौ कृपाणीमुपनय धनुषा कि
किमङ्गप्रविष्टम् । सरम्भोन्निद्रिताना क्षितिभृति गहनेऽन्योन्य-
मेवं प्रतीच्छन्वादः स्वप्नामिदृष्टे त्वयि चकितदशा विद्विषा-
माविरासीत् ॥ ४१ ॥ यातीत पान्थ पन्था व्रजति तनु
कथं स्थावर वर्त्म मुग्धे मार्गं पृच्छामि पृच्छ स्थितमिदमिह
ते विस्मितं प्रीक्ष्य नेत्रे । अध्यानं ब्रह्मपेत्तध्वनि भवति वच-
श्चित्रमुद्गमनेत्रा दृश्यन्ते दावमूढाः पथि पथिकवितैस्त्वद्विषा
नाथ नार्यः ॥ ४२ ॥ आत्ते सीमन्तरत्ने मरकतिनि हृते
हेमताटङ्कपत्रे लुप्ताया मेखलाया कनकमणितुलाकोटियुग्मे
गृहीते । शोण बिम्बौष्ठकान्त्या त्वदरिमृगदृशामित्वरीणाम-
रण्ये राजन्गुञ्जाफलाना स्रज इति शबरा नैव हार हरन्ति
॥ ४३ ॥ प्राप्तास्त्रासात्पिपासातिशयमुपगताः पातुमारण्य-
मम्भो युष्मद्विद्वेषियोषाः श्वसितसमुदयैस्तत्तदीयैरशोषि ।
एतत्सवीक्ष्य मूर्च्छानिपतिततनवो नैव जीवेयुरेताश्चिन्तोपेताः
शबरा यो निजनयनजलैः पल्वलं पूरयेयुः ॥ ४४ ॥ वीर
त्वद्वैरिद्वारा गहनगिरिगुहागङ्गरान्तस्तमिस्र त्वन्नासाद्बुधवा-
सा दरकलितहृदो यद्यदेव प्रपन्नाः । तत्तज्ज्योत्स्नायमानं
धरणिपरिवृढ प्रेक्ष्य युष्मदशोभिः सद्यो मोहान्धकारानु-
सरणशरणा वासरान्वाहयन्ति ॥ ४५ ॥ एतद्गीतारिनारी
गिरिविलविगलद्वासरा निःसरन्ती स्वकीडाहसमोहग्रहिल-
शिथुभृशप्रार्थितोन्निद्रचन्द्रा । आक्रन्दद्भ्ररि यत्तन्नयनजलमि-
लच्चन्द्रहंसानुबिम्बप्रत्यासत्तिप्रहृष्यत्तनयविहसितैराश्वसीञ्च्यश्व-
सीञ्च ॥ ४६ ॥ धूलीधाराभिरन्धास्तदनु बधिरतामागताः
स्फारभेरीभूयोज्ञाङ्काररावैरमृतकरकुलापीडयत्सैन्ययाने ।

धावन्तो विन्ध्यभूभृद्वनधनकुहरे कण्टकाकृष्टकेशास्त्रायध्नं
मुञ्चतेति प्रतिहतविकला वैरिणः सगिरन्ते ॥ ४७ ॥

प्रतापवर्णनम्

चित्रं तपति राजेन्द्र प्रतापतपनस्तव । अनातपत्रमु-
त्सृज्य सातपत्रं द्विषद्गणम् ॥ १ ॥ राजन्मत्तार्थ्यकूपारास्त्व-
त्प्रतापाभिषोषिता । पुनस्त्वद्वैरिवनिताबाष्पपूरेण पूरिता
॥ २ ॥ दीपयन्रोदसीरङ्गमेष ज्वलति सर्वतः । प्रतापस्तव
राजेन्द्र वैरिवशदवानलः ॥ ३ ॥ त्वत्प्रतापानर्थहेमसपुटे-
ऽतिमनोहरे । ब्रह्माण्डशालिग्रामोऽसौ धराधीश विराजते
॥ ४ ॥ तवारिनारीनयनाम्बुपूरं निपीय राजन्भ्रमति प्रतापः ।
रिङ्गत्तरगावलिनीरुतुङ्गं यथा समुद्रं वडवाहुताश ॥ ५ ॥
त्वत्प्रतापतपनातपतस्तस्तीक्ष्णरश्मिरपि दिक्षु नितान्तम् ।
धावति प्रतिदिनं मुकुटेश त्वद्यशोऽद्य पतितस्तुहिनाशुः ॥ ६ ॥
उदितेऽपि तवावनीन्द्र तेजस्तपने स्फारगमस्तिभारभाजि ।
तव वैरिचूपायशस्तमार्ति स्फुरदुज्ज्वलितमाचरन्ति चित्रम्
॥ ७ ॥ प्रत्यर्थिवामनयनानयनाम्बुपूरैः सद्यः स्खलद्बहल-
कज्जलजालनीलैः । युष्मत्प्रतापतपनस्तपनाद्यवीयानारभ्यते
यदमुना यमुनासहस्रम् ॥ ८ ॥ मार्तण्डमण्डलसमं भवत
प्रताप ये वर्णयन्ति नहि ते कवयः प्रवीणा । अम्भोनिधौ
विलयमेति परं पतङ्गं पारं प्रयाति जलवेस्तु तव
प्रताप ॥ ९ ॥ उल्लास्य कालकरवालमहाम्बुवाहं देवेन येन
जैरटोर्जितैर्गर्जितेन । निर्वापितः सकल एव रणे रिपूणां
धाराजलैस्त्रिजगति ज्वलितः प्रतापः ॥ १० ॥ वदन्तु देव
तावकं प्रतापमेव पावकं महातुषारशीतलं वदामहे वयं
यतः । सुमेरुकन्दरोदरस्थितो गृहीतकम्बलस्तवारिवर्ग-
पङ्कजः प्रकम्पते मुहुर्मुहुः ॥ ११ ॥ अये नृपतिमण्डली-
मुकुटरत्न युष्मद्भुजामहोष्मत्तिसजुषा बत भवत्प्रतापार्चिषा ।
द्विषामतिभृशं यशःप्रकटपारदो ध्मापनादुदस्फुटत तारका-
कपटतो विहायस्तटे ॥ १२ ॥ अत्युत्तौ यदि न प्रकुप्यसि
मृषावादं न चेन्मन्यसे तद्भूमोऽद्भुतदर्शनेन रसना केषा
न कण्डूयते । देव त्वत्तरुणप्रतापदहनज्वालावलीशोषिताः
सर्वे वारिधयस्तवारिवनितानेत्राम्बुभिः पूरिताः ॥ १३ ॥ देव
त्वत्तरुणप्रतापतपनत्रासादिव त्र्यम्बको नो गङ्गा विजहाति
निःसरति न क्षीराम्बुधेर्माधवः । ताम्यंस्तामरसान्तरालवस-
तिर्देवः स्वयम्भूरभूपातालावधिपङ्कममवपुषस्तिष्ठन्ति कूर्मा-
दयः ॥ १४ ॥ अब्दैर्वारिजिघृक्षयार्णवगतैः साकं व्रजन्ती
मुहुः ससर्गाद्वदवानलस्य समभूदापन्नस्तत्त्वा तडित् ।

१ समुद्रा २ कठिनम् ३ ऊर्जस्वलम् ४ प्रापित ५ आतपभाजा

मन्ये देव तया क्रमेण जनितो युष्मत्प्रतापानलो येनाराति-
वधूविलोचनजलैः सिक्तोऽपि 'संवर्धते ॥ १५ ॥ देव त्वद्भु-
जदण्डदर्पगिरिमोद्रीर्णप्रतापानलज्वालापक्रिमकीर्तिपारदघटी-
विस्फारिता बिन्दवः । शेषाहिः कति तारकाः कति कति क्षीरो-
दधिः कल्पपि प्रालेयाचलशङ्खशुक्तिकरका कर्पूरकुन्देन्दव
॥ १६ ॥ भेङ्गाकीर्तिमणीमलीमसतया प्रत्यर्थिसेनाभटश्रेणी-
तिन्दुककाननेषु विलसत्यस्य प्रतापानल । अस्मादुत्पतिताः
स्फुरन्ति जगदुत्सङ्गे स्फुलिङ्गाः स्फुटं भालोद्भूतर्भवाक्षि-
भानुहुतभुजम्भारिर्दम्भोलयः ॥ १७ ॥ तादृग्दीर्घविरिधि-
वासरविधौ जानामि यत्कर्तुंता शङ्के यत्प्रतिबिम्बमम्बुधि-
पय पूरोदरे वाडव । व्योमव्यापिविपक्षराजकयशस्तारापरा-
भावुक कासामस्य न स प्रतापतपन. पारं गिरा गाहते
॥ १८ ॥ शंभुर्मानससनिधौ सुरधुनीं मूर्धा दधानः स्थित.
श्रीकान्तश्चरणस्थितामपि वहन्नेता निलीनोऽम्बुधौ । ममः
पङ्कुरुहे कमण्डलुगतामेना दधन्नाभिभूर्मन्ये वीर तव प्रता-
पदहनं ज्ञात्वोत्पन्न भाविनम् ॥ १९ ॥ युष्मत्प्रौढतरप्रता-
पतपनज्वालावलीव्याकुले ब्रह्माण्डे मधुसूदनोऽहिशयने शेते
पयःसागरे । शंभुर्जहुसुता दधाति शिरसा भूमिस्तुषाराचल
तापव्याकुलितः पतत्यतितरा भानुः समुद्रे मुहुः ॥ २० ॥
नार्य. कुङ्कुमशङ्कया निटिलगं प्रोच्छन्त्यपास्तद्विषा साध्यं
रागमसुं विभान्य गगने गच्छन्ति केलीगृहम् । मुग्धा
दावधियोऽरयस्तव विभो यान्ति द्रुतं कानने लाक्षाराग
इति प्रकुप्यति धवे कान्ता प्रतापोदये ॥ २१ ॥ यो
नास्ताचलमस्तकं प्रति गतो दीनत्वमालम्बते यो नायाति
निशासु सशयपद नोदेति गिर्याश्रयात् । यो राहोरपि कर्क
शेषु दशनेष्वासीन्न वा गोचरः सोऽय भूप तव प्रतापतपनो
वर्धति सर्वोपरि ॥ २२ ॥ कान्तारे जलवृक्षवैरिणि मुहुस्त्व-
द्वैरिवाम्भुवो बालैराकुललोचनैः प्रतिपद रुद्रकमाश्चङ्कमे ।
पृथ्वीचण्डरुचे पटच्चरदशासघट्टदीप्तप्रभं सिञ्चन्त्यञ्जलिस-
चिताश्रुभिरलं युष्मत्प्रतापानलम् ॥ २३ ॥ अध्यायोधन-
वेदि मार्गणकुशानास्तीर्य खड्गमुचा द्रुतारः पललं चरुं
हविरसृक्तन्मस्तकस्वस्तिकैः । सवेष्ट्याहवनीयमानसदसि-

१ अत्राय भाव — वैरिस्त्रिय स्वमर्तमरणाद्यथा यथाऽधिकं रुदन्ति
तथा तथाऽधिकं तन्नेत्राम्बुभिस्त्वत्प्रतापाग्नि संवर्धते त्वत्प्रतापो
ऽधिको भवतीति यावत्, यत स प्रतापाग्निर्वज्रवानलत्पितुस्तडितश्च
मातु समुत्पन्नस्तौ च पितरौ पानीययोगादेवोष्मन्तेऽतस्तत्पुत्रोऽपि
त्वत्प्रतापो भवद्वैरिमणीनेत्राम्बुभि सिच्यमानो वृद्धिमाप्नोत्येतदुचित
मेवेति २ पराजय ३ कालरकन्धवनेषु ४ तिन्दुककाष्ठेभ्यो
दहमानेभ्यो महान्त स्फुलिङ्गा उत्तिष्ठन्तीति वृद्धव्यवहार
५ हरनिटिलनेत्रम् ६ कुलिशम् ७ 'चतुर्धुगसदृश तु ब्रह्मणो
दिनमुच्यते' इति

ख्योऽसौ प्रतापानलोऽस्थापि द्रागुदकाञ्जलीकृतचतुःपाथो-
धिना श्रीमता ॥ २४ ॥ देव त्वद्भुजदण्डचण्डिमचमत्कारि-
प्रतापानलज्वालाजालभयादिवाभिविशति क्षीराम्बुधि माधवः ।
भर्गः स्वर्गधुनी दधाति शिरसा त्यक्तत्रिलोकीकृतिर्वेधा. कि
तु मुहुः कमण्डलुजलैरात्मानमासिञ्चति ॥ २५ ॥ श्रीमद्वी-
राधिवीर पृथुतरमहसस्त्वत्प्रतापाग्निकीर्त्याच्छ्रुत्वाब्धे. शोष-
वातां शरणमनुगत. कुत्रचित्कश्चिदेव । चन्द्र कीर्त्या
सुधास्ये त्रिदशतरुवर. पाणिपद्मे च कोशे लक्ष्मीः १ क्ष्वेडं च
कोपे जलधरकुसुमं वैरिकान्तादृगन्ते ॥ २६ ॥ द्रागाक-
म्योदयाद्रि चैरमगिरिमतिस्पर्धया तिग्मरश्मेर्मेरुं पर्यट्य
लङ्कानगरमुपगत. कौतुकात्प्रत्यतापः । वीक्ष्यासु वीति-
होत्रं पुनरपि विपद देव निश्चिन्वतीना य क्षोभो राक्षसीना
क्षणमजनि स हि त्वद्विषा सर्वदास्ताम् ॥ २७ ॥ त्वत्स्व-
ङ्गाघातजातव्यथरिपुवनितामुक्तबाष्पाम्बुधारासारादारादुदा-
रादिशि दिशि सरितामुद्गवाश्चद्वेयुः । कल्पान्तक्रेकेलि-
प्रकरविजयिनो विस्फुरत्त्वत्प्रतापात्पारावारानपारानपि सपदि
पराशुष्यतः पूरयेत्क. ॥ २८ ॥ दुर्वारातिवाजीवनदवदहन.
कौङ्कुमो दिग्बधूना सर्वाङ्गीणोऽङ्गरागस्त्रिभुवनभवनध्वान्त-
विध्वंसदीपः । त्वद्दोरुद्दामदर्वीकरमुखहुतभुग्भूतघात्रीपुरध्या
वासो माञ्जिष्ठसुर्वीरमणकुलमणे जागरीति प्रताप ॥ २९ ॥
भूजाने कि न जाने भवदतुलभुजभ्राजमानप्रतापज्योतिर्ज्वा-
लावलीभिर्जलनिधिवलय निर्जल कि न भूयात् । युष्मत्प्रत्य-
र्थिपृथ्वीपरिवृढवनितानीरनेत्रसवन्तीसूत्रस्रोत सहस्रैरयमिह
परितश्चेन्न पूर्येत सद्य. ॥ ३० ॥

कीर्तिवर्णनम्

राजस्त्वकीर्तिचन्द्रेण तिथयः पूर्णिमा कृताः । मद्देहाज्ञ
बहिर्याति तिथिरेकादशी भयात् ॥ १ ॥ अस्थिवदधिवच्चैव
कुण्डवत्पिष्टवत्तथा । राजंस्त्व यशो भाति शरच्चन्द्रमरीचि-
वत् ॥ २ ॥ सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीर्वैदमनि ते
स्थिता । कीर्ति. किकु पिता राजन् येन देशान्तरं गता ॥ ३ ॥
यद्गुणैर्ग्रथितैः शुद्धैरमितैर्ब्रह्मगोलकः । विधत्ते कीर्तिक-
न्यायाः कीडाकन्दुककौशलम् ॥ ४ ॥ सिक्तं स्फटिक-
कुम्भान्तः स्थित श्वेतीकृतैर्जलैः । मौक्तिकं चेष्टता सूते
तत्पुष्पैस्ते समं यश. ॥ ५ ॥ अहो विशालं भूपाल भुवन-
त्रितयोदरम् । माति मातुमशक्योऽपि यशोराशिर्यदत्र
ते ॥ ६ ॥ त्वत्कीर्तिराजहंसा वैरिवधूवदनभाजनस्थमपि ।

१ अर्चि. २ गरलम् ३ अस्ताचल. ४ धारासपात
५ अपरिमित

पीत हासक्षीर व्यक्तीकृतमश्रुनीर च ॥ ७ ॥ कुचकलशेष-
बलानामलकायामथ पयोनिधे, पुलिने । क्षितिपाल कीर्ति-
यस्ते हारन्ति हरन्ति हीरन्ति ॥ ८ ॥ रजनीषु विमलमानोः
करजालेन प्रकाशितं वीर । धवलयति भुवनमण्डल-
मखिलं तव कीर्तिसतति, सततम् ॥ ९ ॥ दूरेऽपि श्रुत्वा
भवदीयकीर्तिं कर्णौ हि तृप्तौ न च चक्षुषी मे । तयोर्वि-
वाद परिहर्तुकामः समागतोऽहं तव दर्शनाय ॥ १० ॥
आकर्ण्य भूपाल यशस्त्वदीय विधूर्नयन्तीह न के शिरासि ।
विश्वभैरामङ्गभयेन धात्रा नाकारि कर्णौ भुजेश्वरस्य ॥ ११ ॥
यस्याञ्जनश्यामलखङ्गपट्टजातानि जाने धवलत्वमापु ।
अरातिनारीशरकाण्डपाण्डुगण्डस्थलीनिर्लुठनाद्यशासि ॥ १२ ॥
य कोटिहोमानलधूमजालैर्मलीमसीकृत्य दिशा मुखानि ।
तत्कीर्तिभिः क्षालयति स्म शश्वदखण्डतारापतिपाण्डुरा-
भिः ॥ १३ ॥ इय यशसि द्विषतः सुधारुच किमङ्कमेतद्वि-
षतं किमाननम् । यशोभिरस्याखिललोकधाविभिर्विभीषिता
धावति तामसी मसी ॥ १४ ॥ अदः समित्समुखवीरयौवैत-
त्रुटद्भुजाकैम्बुमृणालहारिणी । द्विषद्गणस्रैणदृग्गम्बुनिर्झरे यशो-
मरालावलिरस्य खेलति ॥ १५ ॥ अनि.सरन्तीमपि देहगर्मा-
त्कीर्तिं परेषामसती वदन्ति । स्वैर चरन्तीमपि च त्रिलोक्या
त्वकीर्तिमाहुः कवय, सती नु ॥ १६ ॥ करवालकरालवारि-
धारा यमुना दिव्यतरगिणी च कीर्तिः । तव कामद तीर्थ-
राज दूरादनुबध्नाति सरस्वती कवीनाम् ॥ १७ ॥ त्रिजग-
दङ्गनलङ्घनजाद्विकैस्तव यशोभिरतीव पवित्रिताः । प्रथम-
पार्थिवपुगवकीर्तयो विबुधसिन्धुजलैरिव सिन्धव ॥ १८ ॥
त्वत्कीर्तिमौक्तिकफलानि गुणैस्त्वदीयैः सदैर्मितुं विबुधैवाम-
दृश प्रवृत्ता । नान्तो गुणेषु न च कीर्तिषु रन्ध्रलेशो हारो
न जात इति ताश्च मिथो हसन्ति ॥ १९ ॥ पृथ्वीपते
शुभमते भवतो भवस्य ब्रूमो वयं सुयशसा कियदन्तर
वा । गौरीं चकार गिरिशो निजमर्धमङ्ग गौरीकृतं च
भवता भुवन समस्तम् ॥ २० ॥ कीर्तिस्त्व क्षितिप याति
भुजङ्गगेहं मातङ्गसगमकरी च दिग्गन्तकेषु । त्यक्तैर्वाम्बर
भजति नन्दनमर्प्यगैम्य किं करोति न निरर्गलता गता
स्त्री ॥ २१ ॥ निर्मुक्तशेषधवलैरचलेन्द्रमन्थसक्षुब्धदुग्धमय-
सागरगर्भगौरैः । राजन्निदं बहुलपक्षदलन्मृगाङ्गच्छेदोज्ज्व-

लैस्त्व यशोभिरशोभि विश्वम् ॥ २२ ॥ प्रतिनगरमटन्ती
प्रत्यगारं व्रजन्ती प्रतिनरपतिवक्षःकण्ठपीठे लुठन्ती । गिरि-
गरिमनितम्बाच्छादने सावधाना तदपि च तव कीर्तिर्निर्म-
लैवेति चित्रम् ॥ २३ ॥ त्यजसि यदपि लक्ष्मीं कीर्तिमा-
साद्य दानैर्व्रजति तदपि कीर्तिः सिन्धुपारं न लक्ष्मीः । कथय
क इह हेतुर्नारवेश त्वदीये वसति हृदयपद्मे नन्दसुसु-
रारिः ॥ २४ ॥ अनुक्षणमनुक्षणं क्षितिप रक्ष्यमाणा त्वया
प्रयाति विदिशो दश प्रबलकीर्तिरेकाकिनी । इय नियतम-
र्थिषु प्रतिदिनं वितीर्णा रमा जहाति न तवान्तिकं द्वितय-
मेतदत्यद्भुतम् ॥ २५ ॥ समुन्नतघनस्तनस्तवकुम्बिबु-
म्बीफलकणन्मधुरवीणया विबुधलोकवामभ्रुवा । त्वदीयसु-
पगीयते हरकिरीटकोटिस्फुरत्तुषारकरकन्दलीकिरणपूरगौरं
यशः ॥ २६ ॥ वनेषु वनदेवता दिवि दिवौकसा वल्लभा
भुजङ्गकुलकन्यका भुजगलोकलीलावने । यशः समरसंचितं
नरमृगेन्द्र गायन्ति ते प्रभावजितकौमुदीकुमुदपाण्डुता
डम्बरम् ॥ २७ ॥ अपायि मुनिना पुरा पुनरमैयि मर्या-
दयार्प्यतारि कैपिना पुरा पुनरदाहि लङ्कारिणा । अमन्थि
सुरवैरिणा पुनरबन्धि लङ्कारिणा क नाम वसुधापते तव
यशोम्बुधिः काम्बुधिः ॥ २८ ॥ महाराज श्रीमङ्गति
यशसा ते धवलिते पयःपारावार परमपुरुषोऽयं मृगयते ।
कैपदी कैलास सुरपतिरपि स्वं कैरिवर कैलानाथं राहुः
कैर्मलभवनो हसमर्धुना ॥ २९ ॥ कुविन्दस्त्व तावत्पटयसि
गुणग्राममभितो यशो गायन्त्येते दिशि दिशि च नैवास्तव
विभो । शरज्योत्स्नागौरस्फुटविकटसर्वाङ्गमुभगा तथापि
त्वत्कीर्तिर्भ्रमति विगताच्छादनमिह ॥ ३० ॥ पतत्येतत्ते-
जोहुतभुजि कदाचिद्यदि तदा पतङ्गः स्यादङ्गीकृततम-
पतङ्गापदुदयः । यशोऽमुष्येवोपाजयितुमसमर्थेन विधिना
कथंचित्क्षीराम्भोनिधिरपि कृतस्तत्प्रतिनिधिः ॥ ३१ ॥
इन्दोर्लक्ष्मं त्रिपुरजयिन, कण्ठमूलं मुरारिर्दिङ्गानां मद-
जलमधीर्भोजि गण्डस्थलानि । अद्याप्युर्वीवल्यतिलक-
रैर्यामलिम्रानुलिप्तान्याभासन्ते वद धवलितं किं यशोभिस्त्व-

१ कम्पयन्ति २ पृथ्वी ३ शेषस्य, ४ युवतिसमूह ५ शङ्खव-
लयानि ६ युक्तिरुम् ७ देवाङ्गना ८ नागलोकम्, पक्षे, -गणिका-
पतिगेहम् ९ घेरावतादीनामष्टदिग्गजानां समागमकरी, पक्षे,
-चण्डालसगमकारिणी १० दिक्पथ्यन्तेषु, पक्षे, -विजनप्रदेशेषु,
११ व्योम, पक्षे, -वस्त्रम् १२ सुरालयवनम्, पक्षे, -पुत्रम्, १३ गन्तुम
शक्यम्, पक्षे, -गमनानर्हम् १४ निष्प्रतिबन्धत्वम्

१ पीत २ अगस्तिना ३ मित ४ तीर्ण ५ हनुमता
६ मथित, ७ बद्ध ८ क्षीरसमुद्रम् ९ विष्णु १० शिव,
११ इन्द्र १२ घेरावतम् १३ चन्द्रम् १४ विधि १५ यत् सर्वेषां
समुद्राणां पर्वतानां गजानां सर्वभक्ष्याणां पक्षिणां च त्वच्छ्रेयकीर्त्या
श्वेतत्वात्क्षीराब्ध्यादीनामन्वगमस्तेषामतस्ते तान्सर्वत्रावलोकयन्तीति
भाव १६ तन्तुवाय, पक्षे, -कु पृथिवी विन्दति लभते स १७ पद
वस्त्र करोषि, पक्षे, -पद करोषि १८ तन्तु; पक्षे, -सद्गुण
१९ नम्रा, पक्षे, -स्तुतिपाठका २० कलङ्क २१ दिग्गजानाम्
२२ युक्तानि, २३ नीलिम्रा

दीये ॥ ३२ ॥ किं वृत्तान्तै परगृहगते कितु नाह
समर्थस्तूष्णीं स्थातु प्रकृतिमुखरो दाक्षिणात्यम्भवत् । गेहे
गेहे विपणिषु तथा चत्वरं पानगोष्ठ्यामुन्मत्तेव भ्रमति
भवतो वल्लभा देव कीर्तिः ॥ ३३ ॥ कैलामस्य प्रथम-
शिखरे वेणुसमूर्च्छनाभि श्रुत्वा कीर्तिं विबुधमणीगीय-
माना यदीयाम् । सस्तापाङ्गा सरमबिसिनीकाण्डसजात-
शङ्का दिङ्मातङ्गा श्रवणगुलिने हस्तमावर्तयन्ति ॥ ३४ ॥
अध्याहार स्मरहरगिरश्चन्द्रशेषस्य शेषस्याहेर्भूय फणस-
मुचित काययथीनिकाय । दुग्धाम्भोवेर्मुनिचुलुकनवास-
नाशाभ्युपायः कायव्यूह क्व जगति न जागर्त्यद कीर्तिप्र-
॥ ३५ ॥ कथमननिप द्यो यन्निगातामिवागदलनगलितमृदा
विद्विषा स्वीकृता श्री । ननु तव निहताग्नेयसा कि
न नीता त्रिदिवमपगताङ्गेप्रेलभा कीर्तिर्भूभि ॥ ३६ ॥
समितिपतिनिपाताकर्णनद्रागदीर्णप्रतिनृपतिमृगाक्षीलक्षप्रक्षः-
गिलासु । लिखितलिपिरिवागस्ताडनव्यस्तहस्तप्रखरनखर-
ङ्कैरस्य कीर्तिप्रगति ॥ ३७ ॥ सुमितवमनालकागया
कदाचन कौसुदीमहमि सुदृशि खैर यान्त्या गतोऽसमभू
द्विषु । तदनु भवत कीर्तिं केनाप्यगीयत येन सा
प्रियगृहमगान्मुक्तागङ्गा क्व नासि शुभप्रद ॥ ३८ ॥ देव
त्वद्यगसि प्रसर्पति जगलक्ष्मीसुधोच्चै श्रवश्चन्द्रैरावणकौ-
स्तुभः स्थितिमिवामन्यन्त दुग्धाम्भुवौ । किं त्वेक पुन-
रस्ति दूषणकणो यन्नोपयाति भ्रमात्कृष्णं श्री गितिकण्ठ-
मद्रितनया नीलाम्बर रेवती ॥ ३९ ॥ इन्दुं निन्दति
चन्दनं न सहते मल्लीस्रज नैक्षते हार द्वेष्टि सिताब्जमु-
ज्जति विमस्तोमं विगृह्णाति च । श्रीभूपाल महीवरेषु
विपिनेष्वम्भोधितीरेषु च त्वत्कीर्तिस्त्वदरिप्रिया च निल-
सत्युच्चै स्फुरत्पाण्डिमा ॥ ४० ॥ इन्दुं निन्दति चन्दनं
न सहते विद्वेष्टि पङ्केरुहं हार भारमवैति नैव कुरुते
कर्पूरपूरे मनः । स्वर्गङ्गामवगाहते हिमगिरि गाढ समालिङ्गते
त्वत्कीर्तिर्विरहातुरेव न मनागेकत्र विश्राम्यति ॥ ४१ ॥
यस्य क्षोणिपतेर्विहायसि यशोरागौ चमत्कुर्वति द्राक्कर्पूर-
रजोभ्रमेण वणिजो वीथीमुपस्कुर्वते । चञ्चुं चञ्चलयन्ति चन्द्र-
किरणभ्रान्त्या चकोरा पयोबुद्ध्या व्योम्नि नियोजयन्ति
कलशीमनीय वामभ्रुव ॥ ४२ ॥ कर्पूरादपि केतकादपि
दलत्कुन्दादपि स्वर्णदीकलोलादपि कैम्बादपि चलत्कान्ता-
दगन्तादपि । दूरोन्मुक्तकलङ्कशकरशिरःशीताशुखण्डादपि

श्वेताभिस्तत्र कीर्तिभिर्धवलिता सप्तार्णवा मेदिनी ॥ ४३ ॥
देव त्वद्यशसा सदा सुमहसा गीर्वाणवृन्देऽखिले गम्भोर्भा-
वमवापिते तु सहसा यत्कौतुक तच्छृणु । साकृता सकृत्-
हला सचकिता, सोत्कण्ठता साद्रुताः सागङ्गाश्च मुहुर्मु-
हुर्मधुरिपो लक्ष्म्यादृगः पातिता ॥ ४४ ॥ किं शीताशुम-
रीचय किमु सुरस्रोतस्विनीवीचय कियं केतकमूचयः
किमथवा चन्द्रोपलाना चय । इत्थं जातकुतूहलाभिरभितः
सानन्दमालोकिता, कान्ताभित्तिदिव्यौकसा दिशि दिशि
कीडन्ति यत्कीर्तयः ॥ ४५ ॥ श्रीमद्राजगिरिखामणे तुलयितु
धाता त्वदीयं यग कैलासं च निरीध्य तत्र लघुता निक्षि-
मवाऽन्यतः । उक्षाण तदुपर्यमामहचर तन्मूर्ध्नि गङ्गाजल
तस्यां प्र फणिपुगन तदुपरि स्फार सुवादीधितिम् ॥ ४६ ॥
भारत्या वदन प्रिया च गदन श्रीकण्ठभक्त्या मनो धर्मेण
प्रवर्णा परश्च चरणौ गोर्धेण वाहुद्वयम् । दानेनापि करौ स
गीर्धय सकल यस्याज्ञया भूतल स्थातु चानवकागता कथयितु
कीर्तिस्तु दूर गता ॥ ४७ ॥ अन्योर्वागमणस्य पार्वणविधु-
द्वैरागसंज्ञ यग सर्वाङ्गोज्ज्वलगर्वपवेतसितश्रीर्गर्वनिर्वासि
यत् । तत्कम्बुप्रतिविम्बितं किमु शरत्पर्जन्यराजिश्रियः
पर्याय किमु दुग्धमिन्दुपयसा सर्वानुवाद किमु ॥ ४८ ॥
कर्पूरन्ति सुधाद्रवन्ति कमलाहासन्ति हसन्ति च प्राले-
यन्ति हिमालयन्ति करकासारन्ति हारन्ति च । त्रैलोक्या-
ङ्गनरङ्गलङ्घिमगतिप्रागल्भ्यमभाविता, शीतागो, किरण-
च्छटा एव जयन्त्येतर्हि तत्कीर्तय ॥ ४९ ॥ किं चिन
सुवनानि पावयति यद्यच्चाहिताना यशो हसान्मज्जयति प्रता-
पदहनं निर्वापयत्याशु यन् । आश्रये नृपनायकस्य भवतो
यत्कीर्तिमन्दाकिनी तानारोहति भूधराङ्गलनिधीनुलङ्घय
गच्छत्यपि ॥ ५० ॥ अर्वाङ्गाहितपार्वकीर्तिवनितादीव्यस्ति-
ताशुप्रभ कैलासीकृतदिङ्करीन्द्रशिरसि न्यस्तस्वपादाम्बुजम् ।
विश्वव्याप्यविनाशि शकरपद यायान्वदीयं यशो न स्यादस्य
यदि क्षितीश भवतो दानादिकेभ्यो जनिः ॥ ५१ ॥ कृत्वो
मेरुसुलूखलं ग्रहसता वृन्देन दिग्योषिता स्वर्गङ्गामुसलेन
गालय इव त्वत्कीर्तय कण्ठिता । तामा रागिरमौ तुपार-
शिखरी तारागणास्तक्रणा किं चान्यच्छशिखण्डशूर्पविसर-
ज्योत्स्नाश्च तत्पासव ॥ ५२ ॥ कैलासीयति कैरवीयति
लमन्कर्पूरपुञ्जीयति क्षीरोदीयति मौक्तिकीयति नभोगङ्गात-
रङ्गीयति । हंसौघीयति मानसीयति शरन्मेघीयति क्षोणि-
भृन्नाथीयत्यमृतीयति क्षितितले देव त्वदीयं यशः ॥ ५३ ॥
गङ्गीयत्यसितापगा फणिगणं श्रेणीयति श्रीपतिः श्रीकण्ठीयति

१ शेषपूरक २ समूह यावत्फणं कायैर्भविष्यति भाव
३ कायमवात ४ अभिन्ना, अक्षरविन्यापयोग्या इति यावत्
५ वल्लभद्रष्ट

१ सनदम् २ कैलामस्य ३ कैलासादपि शुभम् ४ रूपान्तरम्
५ पवस्यापि पुनरुक्ति

कैरवीयति कुलं नीलोत्पलानां वने । कर्पूरीयति कज्जलं
पिककुलं लीलामरालीयति स्वकुम्भीयति कुम्भिनामपि घटा
त्वत्कीर्तिसघटतः ॥ ५४ ॥ पूर्णेन्दुः करकन्दुको हिमगिरिः
क्रीडाविहारस्थली क्षीराब्धिर्गृहदीर्घिका प्रियसखी वाचा पति-
देवता । शय्या दिग्गजराजदन्तवलभी त्वत्कीर्तिकन्याकृते
पाञ्चालीमिथुन व्यर्थाय विधिना गौरीगिरीशवपि ॥ ५५ ॥
शत्रुक्षत्रकलत्रनेत्रसलिलैर्जम्बालजालस्पृशि भ्रान्त्वा भूपति
मालभूषण भवत्कीर्तिर्भुवो मण्डले । यद्यान्ती विबुधा-
लयं प्रति सुधाकुण्डे सुधाशोर्व्यर्धाद्विक्षालनमित्ययं किल
मलस्तस्मिन्गत स्मेरताम् ॥ ५६ ॥ एतत्कीर्तिर्विवर्तधौत-
निखिलत्रैलोक्यनिर्वासितैर्विश्रान्तिः कलिता कथासु ज्वरता
ईयामैः समग्रैरपि । जज्ञे कीर्तिमयादहो भयभैरसाद-
कीर्तिः पुनः सा यन्नास्य कथापथेऽपि मलिनच्छाया
बबन्ध स्थितिम् ॥ ५७ ॥ त्वत्तेजःप्रतिभाभयादप-
सृताः प्रत्यर्थिभूभृत्स्त्रियः कान्तारे घनकण्टकिद्रुम-
वनव्यस्तप्रयुक्ताम्बरा । आर्याणां पुरतस्त्रपापरवशा
गच्छेयुरेताः कथं क्षौमाकातरया न चेत्यरिणमेतत्तावकीर्तं
यशः ॥ ५८ ॥ चन्द्रश्चन्दनमिन्दुरिन्दुरमणं पीयूषमीशादयो
विश्वस्योपकृतावनेन महता ते तेऽवतारा धृताः । एतद्यत्र
न विद्यते त्रिभुवने न स्थानमेवविध जाने जङ्गमपारिजात
सगुण ब्रह्मेव पूर्वं यशः ॥ ५९ ॥ चन्द्राद्रूप्यकमण्डलोः
समुदयद्वैराशुगङ्गाजलैर्ज्योत्स्नाचन्दनचर्चनैर्विकसितैस्ताराप्र-
सूनैरपि । एतद्विष्णुपद किमञ्चति भवत्कीर्तिर्महायोगिनी
पूजामूर्तिविधायि लक्ष्म तुलसीदाम्ना कदाऽन्विष्यति ॥ ६० ॥
गङ्गासागरसगमे कृतशतस्नाना बदर्याश्रमे स्थित्वासौ परि-
धाय तद्गुणमयं श्वेतं दुर्कूलं पुनः । ब्राह्मं वैष्णवमेन्द्रमैश्वर-
मपि स्थान स्पृशन्ती मुहुः कीर्तिस्ते पतिदेवता युगशत
दीर्घाशुकाङ्कति ॥ ६१ ॥ अर्घ्याम्बुधिरिन्दुमण्डलमपि
श्रीचन्दनं तण्डुलास्तारा बिल्वदल नमः सुरधुनी धूपः
प्रदीपो रविः । खेटाः पञ्चफलानि किञ्च ककुभस्ताम्बूलमा-
रार्तिकं मेरुः श्रीजगतीपते तव यशोयागेश्वरसाचने ॥ ६२ ॥
देव क्षीरसमुद्रसान्द्रलहरीलावण्यलक्ष्मीमुषस्त्वत्कीर्तेस्तुलना

कलङ्कमलिनो धत्ते कथं चन्द्रमा । स्यादेवं त्वदरातिसौध-
वलमीप्रोद्भूतदूर्वाङ्कुरासव्यग्रमतिः पतेद्यदि पुनस्तस्याङ्क-
शायी मृगः ॥ ६३ ॥ भोगीन्द्र प्रमदोत्तरङ्गसुरगीसगीत-
गोष्ठीषु ते कीर्तिं देव शृणोतु विशतिशती यच्चक्षुषा वर्तते ।
रक्ताभि सुरसुन्दरीभिरभितो गीतं च कर्णद्वयीदुःस्थ-
श्रोव्यति नाम किं स हि सहस्राक्षो न चक्षुःश्रवा ॥ ६४ ॥
गीयन्ते यदि पन्नगीभिरनिशं त्वत्कीर्तयस्तद्वयं तुष्टा एव
परतु चेतसि चमत्कारोऽयमारोहति । तासां तादृशभाव-
भङ्गचलनासंस्थानसदृशिनि व्यालेन्द्रेऽप्यवधूतमूर्धनि मही-
चक्रं पुनर्भ्राम्यति ॥ ६५ ॥ यद्वन्धद्विपदानवारिभिरभूत्स-
ङ्गामभू पङ्किला तस्या वैरिकरीन्द्रमौक्तिकमय वीजं च
येनाहितम् । तस्मात्पादुरभूद्यशस्तरय तस्योद्रताः कोरका-
स्तारास्तेषु च पूर्णचन्द्रकपटादेकैक उज्जृम्भते ॥ ६६ ॥
यत्कीर्तिर्वलय भुवः सुविमलं सपाद्य सचारतः कान्त्वा मेरु-
गिरि विधाय सरितानाथस्य सख्यं दृढम् । आराध्यामृत-
भातुशेखरमलं सपाद्य तद्रूपता गच्छन्ती त्रिदशालय द्रुत-
गतिः शीताशुना स्पर्धते ॥ ६७ ॥ शैलूषी तव कीर्तिरद्भु-
तकरी दृष्ट्वा समस्ता दिशो मेरु वशवर परीत्य परितस्तूर्ण
समारुह्य तम् । भ्राम्यन्ती परितः प्रनर्तिततनुमुक्तावलीमौ-
क्तिकैस्ताराभिस्तरलीकरोति गगन भूमण्डलाखण्डल ॥ ६८ ॥
त्वत्कीर्तिः शशिनः समीपमगमत्कान्तिप्रतिस्पर्धया दृष्ट्वा तं
च कलङ्किनं पुनरसौ स्नातुं जगमाम्बुधिम् । श्रुत्वा तं च
घटोद्भवेन मुनिना पीतोऽज्ज्ञितं तत्पथः पुण्यं ब्रह्मकमण्डलु
कलयितु ब्रह्माण्डमन्य ययौ ॥ ६९ ॥ कैलासीयति
केतकीयति हस्तकुन्दीयति प्रोच्छलत्क्षीरोदीयति चन्दनी-
यति लसत्कर्पूरपूरीयति । पीयूषीयति शर्करीयति शरच्चन्द्री-
यति क्षमापते स्वर्गङ्गीयति शकरीयति भवत्कीर्तिः करी-
न्द्रीयति ॥ ७० ॥ विश्वासो भवता यशस्यपि निजे कार्यो
न शौर्याधिके मा कोशादिवशान्नपुसकमिति ज्ञात्वावहेला
कृथाः । यज्जङ्घालधुरधरेण धरणीनाथ द्विधा कुर्वता
ब्रह्माण्ड विदधेऽसुना भवदरिक्षोणीमुजा निर्गमः ॥ ७१ ॥
रिङ्गुत्तुङ्गतरङ्गसुन्दरसुधासिन्धु तरत्युज्ज्वला रागाच्छर्वपुर-
सरानभिसम देवान्मुदालिङ्गति । कूराहीश्वरमाश्लिषत्यधि-
गृह याति भ्रुव भूपते साध्वीशब्दरता तथापि कुतुक
कीर्तिं प्रभक्ता क्षितौ ॥ ७२ ॥ कस्तूरी सितिमानमागतव-
ती शौक्ल्य गताः कुन्तला नील चोलमभूत्सित धवलमा
जातो मणीना गणे । ध्वान्तं शान्तमभूत्सम नरपते
त्वत्कीर्तिचन्द्रोदये त्रैलोक्येऽप्यभिसारसाहसरसः शान्तः
कुरङ्गीदृशाम् ॥ ७३ ॥ स्नातु वाञ्छसि किं मुधैव धवल-
क्षीरोदपूरोदरच्छायाहारिणि वारिणि द्युसरितो दिक्पूरवि-

१ जले 'जीवनं भुवन वनं' इति कोश २ घेरावणमिवाचरति
३ हस्तिनाम् ४ सरस्वती ५ त्वत्कीर्तिरेव कन्या तदर्थम् ६ पुत्रिका-
युगलम् ७ वैरिराज ८ कर्दम ९ अत्रत्यं भाव — यच्चन्द्रान्त
कालुष्यमवलोक्यते तत्पङ्किलभूभ्रमणेन कर्दमाङ्कितचरणया त्वत्कीर्त्या
चन्द्राभूतकुण्डे स्वमलिनपादक्षालनतो जनितमिति अन्योऽपि हि यो
देवतानर्थं याति स जलपूर्णकुण्डे चरणौ प्रक्षाल्य याति तथेयमपीति
१० बिलासै ११ निष्कासितै १२ वृद्धनाम् १३ इयामवस्तुभि
१४ वस्त्रम् १५ यशोरूपस्य यागेश्वरस्य शिवस्य
१८ सु. र. भा.

स्तारिणि । आस्ते ते कलिकालकल्मषमघीप्रक्षालनैकक्षमा
कीर्तिं सनिहितैव सप्तमुवनस्वच्छन्दमन्दाकिनी ॥ ७४ ॥
क्षीरोदीयन्ति सद्य सकलजलधयो वासुकीयन्ति नागा
कैलासीयन्ति शैला दिवि च दिविषदः शकरीयन्ति सर्वे ।
यौष्माकीणे समन्तात्पचलति धवले चारुकीर्तिप्रताने मघो-
षाकाचभूषा किमिति न सहसा मौक्तिकीयन्ति देव ॥ ७५ ॥
उद्यद्वालाङ्कुरश्रीर्दिशि दिशि दशनैरेभिराशागजाना रोह-
न्मूलासुगौरैरुगपतिफणैरत्र पातालकुक्षौ । अस्मिन्नाकाश-
देशे विकसितकुसुमा राशिभिस्तारकाणा नाथ त्वकीर्तिवल्ली
फलति फलमिदं बिम्बमिन्दो, सुवाब्धिम् ॥ ७६ ॥ वापी
पातालमूल जलमुरगनदी कच्छपः स्वच्छकन्दः शेषो
नाल दलाना विततिरपि फणाः कर्णिका शैवशैल । तारा-
स्तारा परागा मधु च मधुमती केसरा दन्तिदन्तास्त-
स्मिन्स्वकीर्तिपद्मे भ्रमति मधुकर शर्वरीसार्वभौम ॥ ७७ ॥
नेपालीनामराले विरचयति कचे केतकीपत्रकृत्य कण्ठे
मुक्ताकलापान्द्विगुणयति सितान्पाण्ड्यसीमन्तिनीनाम् ।
कर्णे कर्णाटकीना प्रकटयति तमा दन्तताटङ्कलक्ष्मी कार्पूरी
पत्रवल्ली भवति तव यशो गण्डयोः केरलीनाम् ॥ ७८ ॥
लग्न रागावृताङ्ग्या सुदृढमिह ययैवामि यश्चरिक्ण्ठे
मातङ्गानामपीहोपरि परपुरुषैर्य च दृष्टा पतन्ती । तत्स-
त्तोऽयं न किञ्चिद्व्रणयति विदितं तेऽस्तु तेनास्मि दत्ता
भृत्येभ्यः श्रीनियोगाद्वादितुमिति गतेवाम्बुधि यस्य कीर्तिं
॥ ७९ ॥ शक्तिर्निश्चिंशजेय तव भुजयुगले नाथ दोषाकर-
श्रीवक्त्रे पार्श्वे तथैषा प्रतिवसति महाकुट्टनी खड्गयष्टिः ।
आज्ञेय सर्वगा ते विलसति च पुनः किं मया वृद्ध्या
ते प्रोच्येवेत्य प्रकोपाच्छशिकरसितया यस्य कीर्त्या प्रया-
तम् ॥ ८० ॥ अन्तः सतोषबाष्पैः स्थगयति न दृशस्ता-
मिराकर्णयिष्यन्नङ्गेनानस्तिलोमा रचयति पुलकश्रेणिमान-
न्दकन्दाम् । न क्षोणीभङ्गभीरु कलयति च शिरःकम्पन
तत्र विघ्नः शृण्वन्नेतस्य कीर्ती, कथमुरगपति प्रीतिमावि-
ष्करोति ॥ ८१ ॥ यावत्पौलस्त्यवास्तूभवदुभयहरिलोमरे-
खोत्तरीये सेतुप्रालेयशैलौ चरति नरपतेस्तावदेतस्य कीर्तिं ।
यावत्प्राक्प्रत्यगाशापरिवृढनगरारम्भणस्तम्भमुद्रावद्री सध्या-
पताकारुचिरचितशिखाशोणशोभावुमौ च ॥ ८२ ॥ आस्ते
दामोदरीयामियमुदरदरी याधिशय्य त्रिलोकी समातु
शक्तिमन्ति प्रथिममरवशादत्र नैतद्यशसि । तामेता पूर-

यित्वा निरगुरिव मधुध्वसिनः पौण्ड्रपद्मच्छद्वापन्नानि तानि
द्विपदशनसनामीनि नामीपथेन ॥ ८३ ॥ देव ब्रह्माण्ड-
भाण्डे सदसि विकसितन्यायनान्दीनिनादैर्भूतेशप्रीतिहेतो-
र्भुवनधवलनं नाटक नाटयन्त्याः । त्वत्कीर्तेर्मूर्त्योऽमी कुसु-
दकुमुदिनीकान्तकपूर्कुन्दक्षीराब्धिक्षीरमुक्तामणिविबुधसरि-
त्तारकाशेषशङ्खाः ॥ ८४ ॥ बीज चेदिन्द्रदन्तिस्फुरितगलत-
टीमुक्तमुक्तामणिः स्वाच्चन्द्रश्चेदालवालं यदि भवति सुधा-
वारिसेकीन्दुमौलिः । तत्रोत्पन्ना लता काप्यमृतकरनिभं चेत्य-
सूनं प्रसूते मन्ये तत्सात्तदानीमवनिधव भवत्कीर्तिलेशो-
पमार्थम् ॥ ८५ ॥ दुग्धाम्भोधावगावे विहरति सुधया
क्षालयत्यङ्घ्रियुग्मं कृत्स्ना ज्योत्स्ना दुकूलं कलयति मलयो-
द्भूतचर्चा तनोति । स्वच्छन्द नृत्यति द्रामुजगपतिशिरसेव
निद्राति चन्द्रे त्वत्कीर्तिं, स्वामिनीव त्रिजगति विहरत्येवमु-
र्वीश गुर्यौ ॥ ८६ ॥ स्वर्गे कल्पद्रुमाधस्तव जयति यश-
पुञ्जयागेश्वरोऽयं य नित्यं देवराजः स्तपयति नियत काम-
धुग्धुग्धपूरैः । यन्मौलौ बिल्वपत्रद्युतिमिदममल व्योम वस्ते-
ऽतिनील चन्द्रः पाटीरपङ्क तदुपरि ललितास्तारकास्तण्डु-
लानि ॥ ८७ ॥ यत्कीर्तिं कापि गङ्गाखिलमलनिचयं
नाशयन्ती गभीर क्षीराब्धि यत्प्रतापज्जलनकरगणे शोषित
पूरयन्ती । भूलोकस्यान्तरालस्फुरदतुलमहादुःखपापौघपङ्क-
भूय प्रक्षालयन्ती त्रिजगति महिता सौख्यमाविष्करोति
॥ ८८ ॥ तुङ्गब्रह्माण्डसिंहासनमिदमुदयच्चित्रमध्यास्य नित्य-
न्यञ्चदिव्यस्रवन्तीसितचमरचयं लालयन्दिग्वधूभिः । राका-
चन्द्रातपत्रं दिनकरमुकुटं ग्राहयँल्लोपकालान्निर्जित्यैन्द्र
करीन्द्र तव जयति यशश्चक्रवर्ती वधेल ॥ ८९ ॥ कालि-
न्दीनर्मदाम्भः सुतमदसलिलोत्सङ्गिनौ पुष्पवन्तौ बिभ्राण,
कुम्भयुग्मं गगनतलगतः स्वर्धुनीपूरशृण्डः । घण्टालः
साधुवादैरनभिमतयशोमृन्मलं सदधानः कीर्तिस्तोमात्र-
कुम्भी जगदुदरसरः सञ्जमीति ॥ ९० ॥ स्फूर्ज-
द्ब्रह्माण्डशुक्तौ तव भुजजलदोदामदानौघवर्षप्रोद्यत्त्वकीर्ति-
मुक्ताफलममलमहो वामकर्णे निधाय । अन्यं तेनैव तुल्य
धरणिधरसुता प्रार्थयामास पत्यौ तस्यालाभेन मन्ये प्रभुरपि
जगतामर्धनारीश्वरोऽभूत् ॥ ९१ ॥

कीर्तिप्रतापौ

रात्रौ रवेर्दिवा चेन्दोरभावादिव स प्रभुः । भूमौ प्रता-
पयशसी सृष्टवान्सततोदिते ॥ १ ॥ मलिनयितुं खलवदन

१ आच्छादयति २ वृत्तिम् ३ अविद्यमानलोमा ४ विभीषणवै-
श्रवणयो ५ दक्षिणोत्तरदेशावित्यर्थः ६ प्रभू, इन्द्रवरुणावित्यर्थः
७ उदयास्तशैलावित्यर्थः ८ वैष्णवीम् ९ महिमातिशयवशात्

विमलयति जगन्ति देव कीर्तिसे । मित्राह्लादं कर्तुं मित्राय
द्रुहति प्रतापोऽपि ॥ २ ॥ सिन्दूर सीमन्तास्त्रित मुखा-
द्वैरिराजवनितानाम् । यस्य प्रतापयशसी हरतः स सद-
गुणासहने ॥ ३ ॥ तदोजसस्तद्यशसः स्थिताविमौ वृथेति
चित्ते कुरुते यदा यदा । तनोति भानोः परिवेषकैर्वात्तदा
विधिः कुण्डलना विधोरपि ॥ ४ ॥ कीर्त्यास्य चन्द्रकरको-
मलयातिशुभ्रं शोणं नवार्ककिरणप्रतिमप्रतापैः । श्यामद्युति
द्विषदकीर्तिमपीभिरित्य चित्र तदाम्बरमराजत दिग्बधू-
नाम् ॥ ५ ॥ क्षितिप किमपि चित्र जागरूकेऽपि युष्म-
द्यशसि शशिकदम्बे त्वत्प्रतापेऽर्कविम्बे । नयनकुवलयानि
त्वद्विषत्कामिनीनामपि च वदनपद्मान्याशु यत्सकुचन्ति ॥ ६ ॥
गुणागारे गौरे यशसि परिपूर्णं विलसति प्रतापो वा
भिन्नान्दहति तव भूमीन्द्रतिलक । नवैव द्रव्याणीत्यकथ-
यदहो मूढतमधीश्वरुर्धा तेजोऽपि व्यभजत कणादः
कथमसौ ॥ ७ ॥ कीर्तिस्वर्गतरङ्गिणीभिरभितो वैकुण्ठमाह्ला-
वितं क्षोणीनाथ तव प्रतापतपनैः सतापितः क्षीरधि ।
इत्येवं दयितायुगेन हरिणा त्व याचितः स्वाश्रय हृत्पद्म
हरये श्रिये स्वभवन कण्ठ गिरे दत्तवान् ॥ ८ ॥
भूशकस्य यशसि विक्रमभरेणोपार्जितानि क्रमादेतस्य स्तुम हे
महेभदशनस्पर्धानि कैरक्षरैः । लिम्पद्भिः कृतक कृतोऽपि
रजत राज्ञा यशःपारदैरस्य स्वर्णगिरिः प्रतापदर्हनैः स्वर्ण
पुनर्निर्मितः ॥ ९ ॥

राज्याधिकारगर्हणम्

परैः समुज्यते राज्यं स्वयं पापस्य भाजनम् । धर्मा-
तिक्रमतो राजा सिहो हस्तिवधादिव ॥ १ ॥ औत्सुक्य-
मात्रमवसादयति प्रतिष्ठां क्षिप्वाति लब्धपरिपालनवृत्तिरेव ।
नातिश्रमापनयनाय यथा श्रमाय राज्यं स्वहस्तधृतदण्ड-
मिवातपत्रम् ॥ २ ॥ परार्थानुष्ठाने जडयति नृप स्वार्थ-
परता परित्यक्तस्वार्थो नियतमयथार्थः क्षितिपतिः । परार्थ-
श्रेयस्वार्थादभिमततरो हन्त परवान्परायत्तः प्रीते कथमिव
रस वेत्तु पुरुषः ॥ ३ ॥ भयं तावत्सेव्यादभिविशते सेव-
कजनं ततः प्रत्यासन्नाद्भवति हृदयेष्वेव निहितम् । अतो-
ऽर्थाख्यानं पदमसृज्यते द्वेषजननं मतिः सोर्च्छयाणा पत-

१ सुहृत् २ सूर्याय ३ परिधि ४ छलात् ५ कुण्डलना वैयर्थ्य-
सूचिका रेखावेष्टनम् ६ रज्जुद्वि. ७ कृत्रिमम् ८ रसलिप्तसुवर्णं
रजतसुवर्णं भवति तत्पुनरभिदाह्यद्विषयं भवतीति प्रसिद्धमेव
९ नाशयति १० गुरुता ११ निकटस्थाधिजनात् १२ अतिशय-
प्राप्तमहिम्नाम् १३ दुर्जनस्य १४ उन्नतानाम्

नर्मनुकूलं कलयति ॥ ४ ॥ छत्रं कार्यमुपक्षिपन्ति पुरुषा
न्यायेन दूरीकृतं स्वान्दोषान्कथयन्ति नाधिकरणे रागाभि-
भूताः स्वयम् । तैः पश्चात्परपक्षवर्धितबलैर्देवैर्नृप स्पृश्यते
सक्षेपादपवाद एव सुलभो द्रष्टुगुणो दूरतः ॥ ५ ॥

राजसेवकः

राजसेवा मनुष्याणामसिधारोवलेहनम् । व्याघ्रीगात्र-
परिवृद्धो व्यौलीवदनचुम्बनम् ॥ १ ॥ सप्ततयः पराधीना,
सदा चित्तमनिर्वृतम् । स्वजीवितेऽप्यविश्वासस्तेषां ये राज-
सेवकाः ॥ २ ॥ अन्तःपुराणा विहितव्यवस्थ पदे पदेऽहं
स्खलितानि रक्षन् । जरातुरः सप्रति दण्डनीत्या सपे नृप-
स्यानुकरोमि वृत्तम् ॥ ३ ॥ अशुभपुषि कलावप्यप्रमत्ता
स्वधर्मादनुदिनमुपकारानाचरन्ते बुधानाम् । बहुजनपरि-
पुष्टा बद्धदीक्षास्त एते तनुसुखमपि हित्वा तन्वते राजसे-
वाम् ॥ ४ ॥ नैषा सध्याविधिरविकलो नाच्युतार्चापि साक्षा
न खे काले हवननियमो नापि वेदार्थचिन्ता । न क्षुब्धे-
लानियतमशन नापि निद्रावकाशो न द्वौ लोकावपि तनु-
भृता राजसेवापराणाम् ॥ ५ ॥ सर्वः कैल्ये वयसि यतते
लब्धुमर्थान्कुटुम्बी पश्चात्पुत्रैरुपहितभरः कैल्यते विश्रमाय ।
अस्माकं तु प्रतिदिनभिय सादयन्ती प्रतिष्ठा सेवाकाकु-
परिणतिरभूत्स्त्रीषु कथोऽधिकारः ॥ ६ ॥ नोच्चैः सत्यपि
चक्षुषीक्षितुमल श्रुत्वापि नाकर्णितं शक्तेनाप्यधिकार इत्य-
धिकृता यष्टिः समालम्ब्यते । सर्वत्र स्खलितेषु दत्तमनसा
यात मया नोद्धतं सेवास्वीकृतजीवितस्य जरसा किं नाम
यन्मे कृतम् ॥ ७ ॥ भेतव्यं नृपतेस्ततः सचिवतो राज-
स्ततो वल्लभादन्येभ्यश्च भवन्ति येऽस्य भवने लब्धप्रसादा
विटाः । दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपनैः पिण्डार्थमायसतः सेवा
लाघवकारिणी कृतधियः स्थाने श्ववृत्तिं विदुः ॥ ८ ॥
अप्राप्तेन च कातरेण च गुणः स्याद्भक्तिर्युक्तेन कः प्रज्ञा-
विक्रमशालिनोऽपि हि भवेत्किं भक्तिहीनात्फलम् । प्रज्ञा-
विक्रमभक्तयः समुदिता येषां गुणा भूतये ते भृत्या नृपते.
कलत्रमितरे सपत्सु चात्पसु च ॥ ९ ॥

रथवेगवर्णनम्

आलिङ्गन्तो वसुधा निजसुरदलितामिवानुनेतुममी ।
वदनविनिर्गतचरणा इव लक्ष्यन्ते जवादन्वाः ॥ १ ॥ उद्धत-

१ नियतम् २ सत्यमप्यसत्येनासत्यमपि सत्येन चावृतम् ३ अर्थि-
प्रत्यर्थिप्रभृतयः ४ खड्गधारा ५ जिह्वया घट्टनम् ६ सर्पिणी
७ प्रथमे. ८ योग्यो भवति

पासुपटलानुमितप्रबन्धधावत्सुराग्रचयचुम्बितभूमिभागा ।
निर्मथ्यमानजलधिध्वनिघोरघोषमेते रथ गगनसीमि वहन्ति
वाहा ॥ २ ॥ मुक्तेषु रश्मिषु निरायतपूर्वकाया निष्क-
म्पचामरगिखा निभृतोर्ध्वकर्णा । वातोद्धतैरपि रजोभि-
रलङ्घनीया धावन्त्यमी मृगजवाक्षमयेव रथ्या ॥ ३ ॥
यदालोके सूक्ष्म व्रजति सहसा तद्विपुलता यदन्तर्विच्छिन्न
भवति कृतसधानमिव तत् । प्रकृत्या यद्वक्त्रं तदपि समरेख
नयनयोने मे दूरे किञ्चित्क्षणमपि न पार्श्वे रथजवात् ॥ ४ ॥
विच्छिन्ना रथचक्रपद्धतिरिय हेलाप्लुतैर्वाजिनामायान्तीव
जवेन समुखममी मार्गस्थिताः शाखिनः । खेद पादतला-
हतेरिव पुरो गन्तुं गतो नेहते पादानामनुकूलमारुतमरो-
द्धूतोऽपि धूलिव्रज ॥ ५ ॥ अग्रे यान्ति रथस्य रेणुवदमी
चूर्णीभवन्तो घनाश्चक्रभ्रान्तिररान्तरेषु जनयत्यन्यामिवा-
रावलम् । चित्रन्यस्तमिवाचलं ह्यशिरस्यायामवचामरं
यथ्यग्रे च समं स्थितो ध्वजपटः प्रान्ते च वेगानिलात् ॥ ६ ॥

समुद्रवर्णनम्

साक्षात्किलाष्टमूर्तेस्तस्यैषा मूर्तिरम्मयी प्रथमा । गीतः
सागर इति नृभिरपरिच्छेद्यात्मगाम्भीर्यः ॥ १ ॥ लक्ष्मीरस्य
हि याद कृष्णोरस्यापि सुभटभुजवसति । इन्दु स च
मृडचूडामणिरपि जगतामलकारः ॥ २ ॥ आश्लिष्टभूमि
रमितारमुच्चैर्ललद्रुजाकारवृहतरङ्गम् । फेनायमानं पतिमाप-
गानामसावपस्मारिणमाशशङ्के ॥ ३ ॥ नाभिप्रमिच्छाम्बुरुहास-
नेन सस्तूयमानः प्रथमेन धात्रा । अमुं युगान्तोचितयोग-
निद्रः सहत्य लोकान्पुरुषोऽधिसेते ॥ ४ ॥ स्यादेव तोयम-
मृतप्रकृतिर्यदि स्यान्नेकान्तमद्भुतमिदं पुनरद्भुतं नः । लक्ष्मी-
तुषारकरकोस्तुभपारिजातधन्वन्तरिप्रभृतयो यदपा विवर्त-
॥ ५ ॥ आकण्ठदृष्टशिरसाप्यभिभाव्यपृष्ठपार्श्वोदरेण चिर-
मृगिरूपास्यपानः । नाभीसरोरुहजुषा चलुराननेन शेते
किलात्र भगवानरविन्दनाभः ॥ ६ ॥

पर्वतवर्णनम्

अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपैयोधरोपरुद्धाः ।
सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्विभर्ति
॥ १ ॥ अयमभिनवमेघश्यामलोत्तुङ्गसानुर्मदमुखरमयूरी-
मुक्तसंसक्तकेकः । शकुनिशैबलनीडानोकहस्त्रिगधर्वर्ष्मा वित-

१ गिरिपक्षे, -कठिना, वृद्धवेद्यापक्षे, -जीर्णा २ मेघ पक्षे, -
कुचा ३ परिणतास्तिर्यगन्तप्रहारिणो दिग्गजा यासु ताः पक्षे, -
परिणते प्रकटे दिक्करिके दिग्गर्तुल दशनक्षतम् करिका नखक्षतं
यासा ता ४ मिलिता ५ कर्बुरै ६ पक्षिवासवृक्षा ७ शरीरम्

रति वृहदश्मा पर्वतः प्रीतिमक्ष्णो ॥ २ ॥ दधति कुहर-
भाजामत्र भल्लूकयूनामैनुरसितगुरुणि रेत्यानमैर्ब्रूतानि ।
गिरिकटुकषायः रेत्यायते सैलकीनामिर्भदलितविकीर्ण-
ध्रैन्थिनिष्यन्दगन्धः ॥ ३ ॥ इह समदशकुन्ताक्रान्तैर्वानी-
रवीरुत्प्रेमवसुरभिशीतम्बच्छतोया वहन्ति । फलभरपैरिणाम-
श्यामजम्बूनिकुञ्जरखलनमुखरभूरिखोतसो निक्षरिण्यः ॥ ४ ॥
एते ते गिरिकूटसघटशिलासघटशीर्णाम्भस प्रेङ्खचामरवा-
रुसीकरकण्ठसरा दरीनिर्झरा । यत्पातेषु निकुञ्जकुञ्जरमुख-
भ्रश्यन्मृणालाङ्कुरासोद्ग्रन्थितटं रटन्ति परितः कण्ठीरवा
भैरवम् ॥ ५ ॥

सरोवर्णनम्

नेत्रैरिवोत्पलैः पद्मैर्मुखैरिव सरःश्रियः । पदे पदे विभा-
न्ति स चक्रवाकैः स्तनैरिव ॥ १ ॥

वनश्रीवर्णनम्

नीपस्कन्धे निवसति लसद्बर्हभारो मयूरो दीर्घपाङ्कज-
रति च तृणं शाद्वलेऽयं कुरग । कुम्भेनोच्चैः स्पृशति विटपे
सलकी कुञ्जरोऽसौ कसै नायं कमलनयने रोचतेऽरण्य-
भागः ॥ १ ॥ हरिणचरणक्षुण्णोपान्ताः सशाद्वलनिर्झराः
कुसुमललितैर्विष्वग्वातैस्तरङ्गितपादपा । विविधविहगश्रेणी-
चित्रध्वनिप्रतिनादिता मनसि न मुदं केषा दधुः शिवा
वनभूमयः ॥ २ ॥ वानीरप्रसवैर्निकुञ्जसरितामैः सक्तवास
पयः पर्यन्तेषु च यूथिकासुमनसामुज्ज्वलित जालकैः ।
उन्मीलत्कुटजप्रहासिषु गिरेरालम्ब्य सानूनिनः । प्राग्भारेषु
शिखण्डिताण्डवविधौ मेघैर्वितानायते ॥ ३ ॥ जृम्भाजर्जर-
डिर्भङ्गवर्धनश्रीमत्कदम्बद्रुमाः शैलभोगभुवो भवन्ति
ककुभः कौदम्बिनीश्यामलाः । उद्यत्कन्दलकान्तकेतकभृत-
कैश्छाः सरिस्त्रोतसामाविर्भूतशिलीन्ध्रलोभ्रकुसुमसरा वनाना
ततिः ॥ ४ ॥ निक्कूजस्तिमिता कचित्कचिदपि प्रोक्तेष्व-
सैत्स्वनाः स्वेच्छासुसगभीरभोगभुजगश्वासप्रदीप्ताश्रयः ।
सीमानः प्रैदरोदरेषु विलसत्स्वल्पाभसो यास्वयं तृष्यद्भिः
प्रतिसूर्यकैरजगरस्वेदद्रवः पीयते ॥ ५ ॥ वृन्तैः शुद्रप्रवाल-

१ विपुलशिल २ गुहावासिनाम् ३ प्रतिरवेण स्थूलानि ४ घन-
ताम् ५ संश्लेषकथूत्कारवनय ६ निबिडीभवति ७ वृक्षमेदानाम्
८ खण्डित ९ विस्तीर्ण १० पर्व ११ वेतसलतानाम् १२ पुष्पै
१३ परिपाकेन १४ लज्जसौरभम् १५ शिखरेषु १६ विकासेन
१७ पृथग्भूत १८ गोलक १९ आटम्बरेण २० मेघमालाश्यामा
२१ विकसितै २२ नवाङ्कुरै २३ कूलानि २४ नि शब्दनया गम्भीरा
२५ शीषणा २६ वनजन्तूनाम् २७ भूविदारमध्येषु २८ कृकलासः

स्थगितमिव तलं भाति शोफालिकानां गन्धः सप्तच्छदानां
सपदि गजमदामोदमोहं करोति । एते चोन्निद्रपञ्च्युतबह-
लरजःकायपिङ्गाङ्गरागा गायन्त्यत्राप्यवाचः किमपि मधु-
लिहो वारुणीपानमत्ताः ॥ ६ ॥ श्रोत्रं हसस्वनोऽयं सुखयति
दयितानूपुराह्लादकारी दृष्टिप्रीतिं विधत्ते तटतरुविवराल-
क्षिता सौधमाला । गन्धेनाम्भोरुहाणां परिमलपटुना जायते
प्राणसौख्यं गात्राणां ह्लादमेते विदधति मरुतो वारिसर्पक-
शीताः ॥ ७ ॥

मृगयावर्णनम्

निहतं निहतं तूर्णं धत्तं धत्तं त्वराभिर्मिलतं मिलतं के-
के कुत्र कुत्र प्रयान्ति । इत इत इत एते यान्ति यान्तीत्य-
रण्यादतुलकलकलश्रीः सर्वतः प्रादुरासीत् ॥ १ ॥ अनवरत-
धनुर्ज्यास्फालनकूरकर्मा रविकिरणसहिष्णुः खेदलेशैरभिन्नः ।
उपचितमपि गात्रं व्यायतत्वादलक्ष्य गिरिचर इव नागः
प्राणसारं बिभर्ति ॥ २ ॥ मार्गं देहि पदं निधेहि निभृतं
तं शब्दमाकर्णय श्वानं वारय कन्दलात्कलकल कोऽयं
सखे तावकः । इत्यन्योन्यमनेकधा मृगवधव्यापारपारगमै-
र्व्याधैः कोऽप्यधिको रसः प्रतिपदं जल्पद्विरूपाद्यते ॥ ३ ॥
क्ष्वेलातर्जितसिंहगर्जितभयभ्राम्यद्गजग्रामणीभीटारद्रवदक्षद-
र्शनकृतभ्रूभङ्गशाखाभृगम् । कुन्तक्षुण्णतरक्षुवक्रगलितक्षो-
णीनिषण्णार्भकघ्राणं व्यापृतरोहिताहितबहूकारं वनाभ्यन्त-
रम् ॥ ४ ॥ एष क्षुभ्राति पङ्कं दैलति कमलिनीमत्तिं
गुन्द्राप्ररोहानारान्मुस्तास्थलानि स्थैपुटयति जलान्युत्कसे-
तूनि याति । प्राप्तः प्राप्तः प्रविष्टो वनगहनमयं याति
यातीति सैन्यैः पश्चादन्विष्यमाणः प्रविशति विषमान्कानगा-
न्तान्वराहः ॥ ५ ॥ आस्तीर्यन्तामुपान्ते वनवृत्तिनिपुणैर्जा-
लिकैर्जालबन्धा मुच्यन्ता शङ्खलाभ्यः श्वगणिभिरटवीगह्वरे
सारमेयाः । आकीर्यन्ता स्थलानि श्रमशिथिलहयैः सादिभिः
पाशहस्तैर्व्याधूयन्ता कृतान्तैरिव महिषचैर्दण्डिभिः कान-
नानि ॥ ६ ॥ शङ्खुव्याकीर्णरङ्गुदुतनिशितशरक्षुण्णदीव्यत्तर-
क्षुव्याघोषक्षुब्धकण्ठीरवरवचकितव्यस्तमातङ्गयूथम् । खड्ग-
व्यालूनकण्ठं तुमुलकलकलप्रान्तकूजच्छकुन्तं भल्लव्यस्ता-
च्छभल्लं वनभुवि मृगयाकर्म तेन प्रतेने ॥ ७ ॥

मृगयानिवृत्तिः

गाहन्ता महिषा निपानसलिलं शङ्खैर्मुहुस्ताडितं छाया-
बद्धकदम्बकं मृगकुलं रोमन्थमभ्यस्यतु । विश्रब्धैः कियता
वगाहपतिभिर्मुस्ताक्षति पल्लवे विश्रान्तिं लभतामिदं च
शिथिलज्याबन्धमसद्भनु ॥ १ ॥

ऋग्याश्रमवर्णनम्

विष्वक्तपोवनकुमारसमर्प्यमाणश्यामाकतण्डुलहता च
पिपीलिकानाम् । श्रेणीभिराश्रमपथाः प्रथमानचित्रपत्रावली-
वलधिनो मुदमुद्वहन्ति ॥ १ ॥ व्याजृम्भमाणवदनस्य हरेः
करेण कर्षन्ति केसरसटाः कलभाः किलैकैः । अन्ये च
केसरकिशोरकपीतमुक्तं दुग्धं मृगेन्द्रवनितास्तनजं पिबन्ति
॥ २ ॥ मधुरमिव वदन्ति स्वागतं भृङ्गनादैर्नतिमिव फल-
नम्रैः कुर्वन्तेऽमी शिरोभिः । ननु ददत इवार्धं पुष्पवृष्टिं
किरन्तः कथमतिथिसपर्यां शिक्षिताः शाखिनोऽपि ॥ ३ ॥
नीपस्कन्धे कुहरिणि शुकाः स्वागतं व्याहरन्ति प्राणग्राही
हरति हृदयं हव्यगन्धः समीरः । एता मृग्यः सलिलपुलि-
नोपान्तससक्तदर्भं पश्यन्त्योऽस्नान्सचकितदृशो निर्झराम्भ-
पिबन्ति ॥ ४ ॥ कुल्याम्भोभिः पवनचपलैः शाखिनो
धौतमूला भिन्नो रागः किसलयरुचामाज्यधूमोद्गमेन । एते
चार्वागुपवनभुवि च्छिन्नदर्भाङ्कुराया नष्टातङ्का हरिणशिशवो
मन्दमन्दं चरन्ति ॥ ५ ॥ रसालानामन्तर्मदकलरणको-
किलकुलं समन्तादुन्मीलद्वकुलमुकुलमोदभरितम् । घन-
स्निग्धच्छायं क्रमुककदलीशीतलतलं ननु प्रीतिं धत्ते नव-
मिदमृषेराश्रमपदम् ॥ ६ ॥ नीवाराः शुक्रकोटरार्भकमुख-
भ्रष्टास्तरुणामधः प्रस्निग्धाः कचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त
एवोपलाः । विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगा-
स्तोयाधारपथाश्च वल्कलशिखानिष्यन्दरेखाङ्किताः ॥ ७ ॥
तत्तादृक्तृणपूलकोपनयनकेशाच्चिरद्वेषिभिर्मध्या वत्सतरी
विहस्य बटुभिः सोल्लुण्ठमालभ्यते । अप्येष प्रतनूभवत्यति-
थिभिः सोच्छ्वासनासापुटैरापीतो मधुपर्कपाकसुरभिः प्राग्वश-
जन्मानिलः ॥ ८ ॥ प्रत्यासन्नतृषारदीधितिकरक्लिश्यत्तमो-
वल्लरीकल्याभिर्मखधूमवह्निभिरमी समीलितव्यञ्जनाः । श्वः
सचीवरयिष्यमाणबटुकव्याधौतशुश्रूष्यत्वचो निद्राणातिथयस्त-
पोवनगृहाः कुर्वन्ति नः कौतुकम् ॥ ९ ॥ नीवारौदनम-
ण्डमुष्णमधुरं सद्यःप्रसूतप्रियापीतादप्यधिकं तपोवनमृगः
पर्याप्तमौचामति । गन्धेन स्फुरता मनागनुसृतो भैक्तस्य स-
र्पिष्मतः कर्कन्धूफलमिश्रशाकपचनामोदः परिसीर्यते ॥ १० ॥

आमूल कचिदुद्धृता कचिदपि चिह्नान्ना स्थली बर्हिषामानम्रा
कुसुमोच्चयाच्च सदयाकृष्टग्रशाखा लता । एते पूर्वविल्ल-
वल्कलतया रूढव्रणाः शाखिनः सद्यश्छेदममी वहन्ति
समिधा ग्रसन्दिनः पादपाः ॥ ११ ॥ वासोऽर्थं दययैव
नातिपृथक् । कृत्तास्तरूणा त्वचो भग्नानेकजरत्नमण्डल नभः-
स्वच्छ पयो नैर्हरम् । दृश्यन्ते वृटितोज्झिताश्च बहुभिर्मा-
ञ्ज्यः कचिन्मेखला नित्याकर्णनया शुकेन च पद् सान्नामिद
गीयते ॥ १२ ॥ क्रीडन्माणवकाङ्क्षिताडनशैरुज्जागरस्य
क्षणं शार्दूलस्य नखाङ्कुरेषु कुरुते कण्डूविनोद मृगः । चञ्च-
न्द्रशिखण्डितुण्डघटनानिर्माकनिर्मोचितः किं चायं पिवति
प्रसुप्तनकुलश्वासानिल पन्नगः ॥ १३ ॥ पक्वानि श्रव्यवन्ते
कमुकविटपिनामुच्छ्रिताना फलानि स्पन्दन्ते राजरम्भा,
फलभरनमिता वाति मन्दानिलेऽपि । सदृश्यन्ते विपाक-
च्युतमधुरफलव्यासमूला रसाला भारेणामी फलाना युवति-
कुचभरस्पर्धिनी नालिकेराः ॥ १४ ॥

राजनीतिः

राजा

राजास्य जगतो वृद्धेर्हेतुर्वृद्धाभिसगतः । नयनानन्द-
जननः शशाङ्क इव वारिधेः ॥ १ ॥ राजानं प्रथम
विन्देत्ततो भार्या ततो धनम् । राजन्यसति लोकेऽस्मिन्कुतो
भार्या कुतो धनम् ॥ २ ॥ धार्मिकं पालनपरं सम्यक्परपु-
रंजयम् । राजानमभिमन्यन्ते प्रजापतिमिव प्रजाः ॥ ३ ॥
पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः । विकलेऽपि हि
पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥ ४ ॥ सदानुरक्तप्रकृतिः
प्रजापालनतत्परः । विनीतात्मा हि नृपतिर्भूयसी श्रियमश्नुते
॥ ५ ॥ सर्वदेवमयो राजा मनुना सप्रकीर्तितः । तस्मात्त-
मेव सेवेत न व्यलीकेन कर्हिचित् ॥ ६ ॥ सर्वदेवमय-
स्यापि विशेषो भूपतेरयम् । शुभाशुभफलं सद्यो नृपादेवा-
द्भवान्तरे ॥ ७ ॥ बालोऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति
भूमिपः । महती देवता ह्येषा नररूपेण तिष्ठति ॥ ८ ॥
यस्य प्रसादे पद्मास्ते विजयश्च पराक्रमे । मृत्युश्च वसति
क्रोधे सर्वतेजोमयो हि सः ॥ ९ ॥ अशुचिर्वचनाद्यस्य
शुचिर्भवति पूरुषः । शुचिश्चैवाशुचिः सद्यः कथं राजा न
दैवतम् ॥ १० ॥ निकटस्थं दहत्यग्निं तु दूरापसर्पितम् ।
कुलं दहति राजाभिः सपशुद्रव्यबान्धवम् ॥ ११ ॥ पात्रे
त्यागी गुणे रागी भोगी परिजनैः सह । भावबोद्धा रणे
योद्धा प्रभुः पञ्चगुणो भवेत् ॥ १२ ॥ आक्षेपवचनं तस्य न
वक्तव्यं कदाचन । अनुकूलं प्रियं चास्य वक्तव्यं जनसंसदि
॥ १३ ॥ इन्द्रात्ममुत्वं ज्वलनात्प्रतापे क्रोधो यमाद्वैश्रव-
णाच्च वित्तम् । पराक्रमं रामजनादर्नाभ्यामादाय राज्ञः

क्रियते शरीरम् ॥ १४ ॥ उत्खातान्प्रतिरोपयन्कुसुमिताश्चि-
न्नेलघूर्णवर्धयन्नत्युच्चाभयन्नतान्समुदयन्विश्लेषयन्सहतान् ।
क्षुद्रान्कण्टकिनो बहिर्निर्मयन्लानान्पुनः सेचयन्मालाकार
इव प्रयोगनिपुणो राजा चिरं नन्दति ॥ १५ ॥

सभासदः

धर्मशास्त्रार्थकुशलाः कुलीनाः सत्यवादिनः । समाः शत्रौ
च मित्रे च नृपतः स्युः सभासदः ॥ १६ ॥ श्रुत्यध्ययन-
सपन्ना धर्मज्ञाः सत्यवादिनः । राज्ञा सभामदः कार्या रिपौ
मित्रे च ये समाः ॥ १७ ॥

पुरोहितः

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः । आशीर्वादपरो नित्य-
मेव राजपुरोहितः ॥ १८ ॥

धर्माध्यक्षः

कुलशीलगुणोपेतः सर्वधर्मपरायणः । प्रवीणः प्रेक्षणाध्यक्षो
धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ १९ ॥

वैद्यः

आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वेषां प्रियदर्शनः । आर्यशीलगुणो-
पेत एष वैद्यो विधीयते ॥ २० ॥

मन्त्री

मन्त्रतन्त्रार्पितप्रीतिर्देशकालोचितस्थितिः । यश्च राज्ञि भवे-
द्भक्तः सोऽमात्यः पृथिवीपतेः ॥ २१ ॥ स ह्यमात्यः सदा
श्रेयान्काकिनी यः प्रवर्धयेत् । कोशः कोशवतः प्राणाः प्राणाः
प्राणा न भूपतेः ॥ २२ ॥ कमण्डलूपमोऽमात्यस्तनुत्यागो
बहुग्रहः । नृपतिः किंक्षुणो मूर्खो दरिद्रः किं वराटकः
॥ २३ ॥ प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्यपरिवर्तोऽनुरोधनम् । उपेक्षा
बुद्धिहीनत्वं भोगोऽमात्यस्य दूषणम् ॥ २४ ॥ स्वदे-
शजं कुलाचारं विशुद्धमथवा शुचिम् । मन्त्रज्ञमव्यसनिनं
व्यभिचारविवर्जितम् ॥ २५ ॥ अधीतव्यवहारज्ञं मौल-
ख्यातं विपश्चितम् । अर्थस्रोत्पादकं चैव विदध्यान्मन्त्रिणं
नृपः ॥ २६ ॥ अन्तःसारैरकुटिलैरच्छिद्रैः सुपरीक्षितैः ।
मन्त्रिभिर्धार्यते राज्यं सुस्तम्भैरिव मन्दिरम् ॥ २७ ॥
सग्रहं नाकुलीनस्य सर्पस्येव करोति यः । स एव श्लाघ्यते
मन्त्री सम्यग्गारुडिको यथा ॥ २८ ॥ पृष्ठे ब्रूते न सत्यं
यः परिणामे सुखावहम् । मन्त्री चेत्प्रियवक्ता स्यात्केवलं
स रिपुः स्मृतः ॥ २९ ॥ मूर्खं व्यसनिनं लुब्धमप्रगल्भं
भयाकुलम् । क्रूरमन्यायकर्तारं नाधिपत्ये नियोजयेत् ॥ ३० ॥
दूरादर्थं घटयति नवं दूरतश्चापशब्दं त्यक्त्वा भूयो भवति
निरतः सत्सभारज्जनेषु । मन्दं मन्दं रचयति पदं लोकचि-
त्तानुवृत्त्या कामं मन्त्री कविरिव सदा खेदमारैरमुक्तः ॥ ३१ ॥
शास्त्रज्ञः कपटानुसारकुशलो वक्ता न च क्रोधनस्तुल्यो
मित्रपरस्वकेषु चरितं दृष्ट्वैव दत्तोत्तरः । ह्रीन्यालपित्ता

शठान्वयथयिता धर्म्येऽतिलोमान्वितो द्विर्भावे परतत्त्ववद्ध-
हृदयो राज्ञश्च कोपापहः ॥ ३२ ॥

सेनापतिः

समस्तनीतिशास्त्रज्ञो वाहने पूजितश्रमः । शौर्यवीर्य-
गुणोपेत सेनाध्यक्षो विधीयते ॥ ३३ ॥ शूरोऽर्थशास्त्रनिपुणः
कृतशास्त्रकर्मा सङ्ग्रामकेलिचतुरश्च तुरङ्गयुक्तः । भर्तुर्निदेशव-
शगोऽभिमतश्च तत्र सेनापतिर्नरपतेर्विजयागमाय ॥ ३४ ॥

गजाः

यतः सत्यं ततो धर्मो यतो धर्मस्ततो धनम् । यतो रूप
ततः शीलं यतो नागास्ततो जयः ॥ ३५ ॥ यतो गजैर्विना
राज्ञा राज्यशोभा न जायते । जयप्रतापौ सैन्यस्य रक्षा
तस्मादिहोच्यते ॥ ३६ ॥ यद्वद्वनमसिहं च यद्वद्राष्ट्रमपार्थि-
वम् । यद्वच्छौर्यमशस्त्रं तु तद्वत्सैन्यमकुञ्जरम् ॥ ३७ ॥
प्राकारगोपुराट्टालकपाटोद्घाटनादिषु । भञ्जने मर्दने चैव
नागा वज्रोपमाः स्मृताः ॥ ३८ ॥ शरजालाञ्चितमुख-
कोऽन्यः शक्तः परं गजात् । हन्तुं प्राकारमुन्मथ्य
रथाश्च नरकुञ्जरान् ॥ ३९ ॥ एकशक्तिप्रहारेण म्रियतेऽश्वो
नरोऽपि च । सहेच्छतं प्रहाराणां महायुद्धेषु वारण-
॥ ४० ॥ कीडासु च नरेन्द्राणां चले पुष्पितपङ्कजे । रूपयन्ति
गजा हस्तैर्लघुपुष्करपुष्करैः ॥ ४१ ॥ स्त्रियोऽवतारयन्त्येते
मृगमया इव निश्चलाः । नास्ति हस्तिमसो बन्धुर्नास्ति
हस्तिमसः सखा ॥ ४२ ॥ चलन्ति येषां न शत
गजेन्द्राः पुरः प्रयाणे बत शैलतुल्याः । वाञ्छन्ति चैवं
विजयं कथं ते राजेति शब्दं च कथं लभन्ते ॥ ४३ ॥
रक्षन्ति पक्षं मुदिताः स्वकीयं मश्रन्ति सैन्यं कुपिताः
परेषाम् । प्राणैरपीच्छन्ति हितं प्रभूणां गजैः समानं कं बलं
बलीयः ॥ ४४ ॥ सैन्योत्तारणतो धुनीषु सततं यो वारि-
बन्धायते यो मश्रन्परितः परोद्धतबलं युद्धेषु योधायते ।
यः स्त्रीयक्षितिनाथरक्षणविधौ प्रोचैकदुर्गायते स प्राज्ञैर्वि-
जिगीषुभिर्गजगणः कैः पार्थिवैर्नोऽर्ह्यते ॥ ४५ ॥ मात-
ङ्गैरथ यैर्महेन्द्रभवनं पुण्याधिकं जन्यते यैः श्यामैरपि
सर्वलोकमहिता कीर्तिः सिता तन्यते । यैर्मत्तैरपि संगरे
रिपुमदं शोषं समानीयते तेऽमी भाग्यवतः प्रयान्ति पुरतः
स्तम्बेरमा भूपतेः ॥ ४६ ॥ चीत्कारैर्नाशयन्तः स्वपतिम-
टमनो मोदयन्तो मदाढ्याः प्रौढाः सङ्ग्रामसीमिन् स्वबलबह-
लता बाढमाढौकमानाः । शुण्डादण्डप्रहारैः परममपि बलं
कम्पयन्तः परेषां येषां सर्वे गजेन्द्रा भुवि विजयविधौ ते
मता भूमिपालाः ॥ ४७ ॥ सेतुं समेदयन्तो बलविकटभट-
प्रोन्नतिं त्रोटयन्तः प्राकारं दारयन्तः परमनसि परा भीति-
मुत्पादयन्तः । व्यूहं विद्रावयन्तः सुघनमपि वनं हेलयो-
त्पादयन्तो येषामाजौ गजेन्द्राः खलु धरणिमुजा तज्जयः सिद्ध-
एव ॥ ४८ ॥ तावद्गजैर्न विधीयते न विधनविधौ युद्धमध्येऽपि

धीरास्तावद्वावन्ति वेगं परमपि दधतः समुखीनास्तुरङ्गाः ।
शूरास्तु सुसज्जो मदमुदितमना मानिमानं विधुन्वन्वावन्ना-
याति कोपात्कृतविविधरवाटोप एकोऽपि नागः ॥ ४९ ॥

तुरगाः

अश्वा यस्य जयस्तस्य यस्याश्वास्तस्य मेदिनी । अश्वा
यस्य यशस्तस्य यस्याश्वास्तस्य काञ्चनम् ॥ ५० ॥ निपत्य
युधि वेगेन मिषता सर्वधन्विनाम् । शत्रुं निहत्य यात्येक-
शूरो वाजिप्रभावतः ॥ ५१ ॥ शस्त्रास्त्रैर्मन्त्रदेहोऽपि
श्रान्तोऽपि गुरुभारतः । न मुञ्चति रणे नाथमतः कोऽन्यो
हयात्सुहृत् ॥ ५२ ॥ दूरस्थोऽपि बली शत्रुर्न शेते रजनी-
ष्वपि । तस्य भीत्या गृहे यस्य हरयो वेगवत्तराः ॥ ५३ ॥
न गजैर्न नरैः कार्यं सिद्धिमभ्येति भूयताम् । तथा निमेष-
मात्रेण यथा वाहैः सुसाधितैः ॥ ५४ ॥ राज्यं शतक्रतुमृद्धि-
समानमश्नैरश्वैः श्रियः सकलकामदुघा भवन्ति । अश्वैर्यशसि
विपुलानि समुल्लसन्ति नाश्वैः प्रयान्ति सदृशत्वमिभादयोऽपि
॥ ५५ ॥ तीक्ष्णाग्रहेतिहतिभिः सुतलोलदन्तं चञ्चत्कगल-
करवालविघट्टिताङ्गिम् । कोऽन्यो विहाय हयमाहवजात-
मूर्च्छप्राणप्रयाणसमयेऽवतुमीशमीशः ॥ ५६ ॥ पादा
कन्दुकवस्थितिश्च गिरिवद्वेषारवो मेघवन्नेत्रे नीरजवज्रवः
पवनवच्चास्फालनं सिंहवत् । विन्यासो नटवन्मुखं कुल-
वधूवकेन्दुवद्वाजिनो यस्य क्षोणिभुजो विशस्तदितरे साम्रा-
ज्यसुर्वीतले ॥ ५७ ॥

खड्गः

खड्गालक्ष्मीस्तथा राज्यं यशः खड्गादवाप्यते । खड्गा-
द्वैरिविनाशं च यत्नात्तमभिदध्महे ॥ ५८ ॥ यस्मिन्खड्गे
शरीरं प्रतिफलति यथा खड्गराजोऽभिवन्द्यो वन्द्योऽयं
देववृन्दैरपि यदि स भवेदधर्चन्द्रोपपन्नः । नानावर्णैर्युतश्चेत्स
भवति नृपतेः शत्रुनाशकहेतुः सेतुर्लक्ष्मीप्रवाहे निखिलरिपु-
कुलध्वंसने धूमकेतुः ॥ ५९ ॥

सैन्यम्

प्रथमं युद्धकारित्वं समस्तबलपालनम् । दिव्यार्गयोध-
शोधित्वं पत्तिकर्मं प्रचक्षते ॥ ६० ॥ स्वभावशूरमस्त्रज्ञ-
मविरक्तं जितश्रमम् । प्रसिद्धक्षत्रियप्रायं बलं श्रेष्ठतमं विदुः
॥ ६१ ॥ वरमल्पबलं सारं न बह्वी मुण्डमालिका ।
कुर्यादसारमङ्गो हि सारमङ्गमपि स्फुटम् ॥ ६२ ॥

दुर्गः

न गजानां सहस्रेण न लक्षेण च वाजिनाम् । तथा
सिध्यन्ति कार्याणि यथा दुर्गप्रभावतः ॥ ६३ ॥ अदुर्गो
विषयः कस्य नारः परिमवास्पदम् । अदुर्गोऽनाश्रयो
राजा पोतच्युतमनुष्यवत् ॥ ६४ ॥ विषहीनो यथा नागो
मदहीनो यथा गजः । सर्वेषां वश्यता याति दुर्गहीनस्तथा

नृपः ॥ ६५ ॥ शतमेकोऽपि सधत्ते प्राकारस्थो धनुर्धरः ।
तस्मादुर्गं प्रशसन्ति नीतिशास्त्रविदो जनाः ॥ ६६ ॥
एकः शतं योधयते प्राकारस्थो धनुर्धरः । शतं सहस्राणि
तथा सहस्रं लक्षमेव च ॥ ६७ ॥ दुर्गाणि राज्ञा कार्याणि
सजलानि दृढानि च । द्रव्यमन्नं च तेष्वेव स्थापनीयं
प्रयत्नतः ॥ ६८ ॥

दूतः

मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तोपलक्षकः । धीरो
यथोक्तवादी च एष दूतो विधीयते ॥ ६९ ॥ उद्यतेष्वपि
शस्त्रेषु दूतो वदति नान्यथा । सदैवावध्यभावेन यथार्थस्य
हि वाचकः ॥ ७० ॥ भक्तो गुणी शुचिर्दक्षः प्रगल्भो-
ऽव्यसनी क्षमी । ब्राह्मणः परमर्मज्ञो दूतः स्यात्प्रतिभानवान् ॥
७१ ॥ साकारो निःस्पृहो वाग्मी नानाशास्त्रविचक्षणः ।
परचित्तावगन्ता च राज्ञो दूतः स इष्यते ॥ ७२ ॥
नियोगिभिर्विना राज्यं नास्ति भूपे हि केवले । तस्मादमी
विधातव्या रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥ ७३ ॥

भाण्डागारी

प्रवीणो वाक्पटुर्धर्मान्स्वामिमक्तश्च नित्यशः । अलुब्धः
सत्यवादी च भाण्डागारी स इष्यते ॥ ७४ ॥

लेखकः

सकृदुक्तगृहीतार्थो लघुहस्तो जितेन्द्रियः । शब्दशास्त्र-
परिज्ञाता एष लेखक इष्यते ॥ ७५ ॥

प्रतीहारी

इङ्गिताकारतत्त्वज्ञो बलवान्प्रियदर्शनः । समयज्ञः
स्वामिमक्तः प्रतीहारी स इष्यते ॥ ७६ ॥

सूपकारः

पुत्रपौत्रगुणोपेतः शास्त्रज्ञो मृष्टपाचकः । शूरश्च
कठिनश्चैव सूपकारः स इष्यते ॥ ७७ ॥

चाराः

भवेत्स्वपरराष्ट्राणां कार्याकार्यावलोकने । चारचक्षुर्मही-
भर्तुर्यस नास्त्यन्ध एव सः ॥ ७८ ॥

अन्तःपुरवर्गाः

काणाः कुब्जाश्च षण्ढाश्च तथा वृद्धाश्च पङ्गवः । एते
चान्तपुरे नित्यं नियोक्तव्याः क्षमाभृता ॥ ७९ ॥

स्त्रियः

पक्वान्नमिव राजेन्द्र सर्वसाधारणाः स्त्रियः । परोक्षे
च समक्षे च रक्षितव्याः प्रयत्नतः ॥ ८० ॥ सूक्ष्मेभ्योऽपि
प्रसङ्गेभ्यो रक्ष्या नार्यो हि सर्वदा । द्वयोर्हि कुलयोः शोक-
मावहेयुररक्षिताः ॥ ८१ ॥

महिषी

महिष्या हृष्ट्या भाव्यं गृहकार्येषु दक्षया । सुसंस्कृतो-
पस्करया व्यये चामुक्तहस्तया ॥ ८२ ॥

भृत्याः

बहूनामप्यसाराणां समुदायो हि दारुणः । राज्ञा भृत्या
प्रकर्तव्यास्ते हि सर्वक्रियाक्षमाः ॥ ८३ ॥ तृणैरावेष्ट्यते
रज्जुस्तया नागो हि बध्यते । एव ज्ञात्वा नरन्त्रेण भृत्याः
कार्या विचक्षणाः ॥ ८४ ॥ न विना पार्थिवो भृत्यैर्न
भृत्याः पार्थिवं विना । तेषां च व्यवहारोऽयं परस्पर-
निबन्धनः ॥ ८५ ॥ भृत्यैर्विना स्वयं राजा लोकानुग्रह-
कार्यपि । मयूखैरिव दीमाशुस्तेजस्व्यपि न गोभते ॥ ८६ ॥
अरे सधार्यते नाभिर्नामौ चाराः प्रतिष्ठिता । स्वामिसेव-
कयोरेवं वृत्तिचक्रं प्रवर्तते ॥ ८७ ॥ शिरसा विधृता
नित्यं तथा स्नेहेन पालिताः । केशा अपि विरज्यन्ते
निःस्नेहा किं न सेवकाः ॥ ८८ ॥ ताडितोऽपि दुरुक्तोऽपि
दण्डितोऽपि महीभुजा । न चिन्तयति यः पापं स भृत्योऽहो
महीभुजाम् ॥ ८९ ॥ योऽनाहूतः समभ्येति द्वारे तिष्ठति
सर्वदा । पृष्ठं सत्यं मितं ब्रूते स भृत्योऽहो महीभुजाम्
॥ ९० ॥ अनादिष्टोऽपि भूपस्य दृष्ट्वा हानिकरं च यः ।
यतते तस्य नाशाय स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९१ ॥
न क्षुधा पीड्यते यस्तु निद्रया न कदाचन । न च
शीतातपाद्यैश्च स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९२ ॥ श्रुत्वा
साङ्गामिकी वार्ता भविष्या स्वामिनः प्रति । प्रसन्नास्यो
भवेद्यस्तु स भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९३ ॥ सीमा वृद्धि-
समायाति शुक्लपक्ष इवोडराद् । नियोगसंस्थिते यस्मिन्स
भृत्योऽहो महीभुजाम् ॥ ९४ ॥ सीमा सकोचमायाति वह्नौ
चर्म इवाहितम् । स्थिते यस्मिन्स तु त्वाज्यो भृत्यो राज्यं
समीहता ॥ ९५ ॥ स्वाम्यादिष्टस्तु यो भृत्यः समं विष-
ममेव च । मन्यते न च सधार्यो भूभुजा भूतिमिच्छता
॥ ९६ ॥ स्वाम्यादेशात्सुभृत्यस्य न भीः सजायते क्वचित् ।
प्रविशेन्मुखमाहेयं दुस्तरं वा महार्णवम् ॥ ९७ ॥
सालसं सुखं कूरं स्तब्धं व्यसनिनं शठम् । असतुष्टमभक्तं
च त्यजेद्भृत्यः नराधिपः ॥ ९८ ॥ स्वाम्युक्ते यो न यतते
स भृत्यो भृत्यपाशकः । तज्जीवनमपि व्यर्थमजागल-
कुचाविव ॥ ९९ ॥ द्विजा अपि न गच्छन्ति या गतिं नैव
योगिनः । स्वाम्यर्थं सत्यजन्त्राणां गतिं याति सेवकः
॥ १०० ॥ राजा तुष्टोऽपि भृत्यानां मानमात्रं प्रयच्छति ।
तेऽपि समानमात्रेण प्राणैः प्रत्युपकुर्वते ॥ १०१ ॥ सारा-
सारपरिच्छेत्ता स्वामी भृत्यस्य दुर्लभः । अनुकूलः शुचिर्दक्षः
प्रभोर्भृत्योऽपि दुर्लभः ॥ १०२ ॥

स्नानम्

स्नानं नाम मनःप्रसादजननं दुःस्वप्नविध्वंसनं शौचस्या-
यतनं मलापहरणं सर्वधनं तेजसः । रूपोद्द्योतकरं गदप्र-
शमनं कामाग्निसंदीपनं नारीणां च मनोहरं श्रमहरं स्नाने
दृश्यते गुणाः ॥ १०३ ॥

ताम्बूलम्

ताम्बूलं मुखरोगनाशि निपुणं सवर्धन तेजसो नित्यं
जाठरवह्निवृद्धिजननं दुर्गन्धदोषापहम् । वक्रालंकरणं प्रहर्ष-
जननं विद्वन्नृपाग्रे रणे कामस्यायतनं समुद्रवकरं लक्ष्म्याः
सुखस्यास्पदम् ॥ १०४ ॥

शस्त्रधारणम्

दुष्टाविनीतशत्रूणां भयकृद्बन्धुसनिभम् । शस्त्रधारण-
मौजस्य रक्षोविद्युद्गहापहम् ॥ १०५ ॥

छत्रधारणम्

वर्षानिलरजोधर्महिमादीनां निवारणम् । राज्यलक्ष्म्या
गृहं धन्यं चक्षुष्यं छत्रधारणम् ॥ १०६ ॥

चामरम्

चामरं श्रीकरं दिव्यं राज्यशोभाकरं परम् ।

सिंहासनम्

सिंहासनं सुखैश्वर्यकरं लोकानुरञ्जनम् ॥ १०७ ॥

मालाधारणम्

सुमनोवरत्नानां धारणं दिव्यरूपकृतम् ।

चन्दनलेपः

पापालक्ष्मीप्रशमनं चन्दनाद्यनुलेपनम् ॥ १०८ ॥

मृगया

मेदच्छेदकृशोदरं लघुं भवत्युत्थानयोग्यं वपुः सत्त्वा-
नामपि लक्ष्यते विकृतिमच्चित्तं भयक्रोधयोः । उत्कर्षः स च
धन्विना यदिषवः सिध्यन्ति लक्ष्ये चले मिथ्यैव व्यसनं
वदन्ति मृगयामीदृग्निनोदं कुत ॥ १०९ ॥

कटकप्रयाणम्

बाजी चारुगतिः शशाङ्कधवलं छत्रं प्रिया पृष्ठतः ।
प्रोत्तुङ्गस्तनमण्डला विजयिनो भृत्या पुरः पञ्चपाः । ताम्बूल-
मधुरं सखा सुचतुर सपद्यते चेत्यथि प्रादुस्तकटकप्रयाण-
मितरत्नप्रयाणं बुधाः ॥ ११० ॥

उपवनानि

नवं वयो हारि वपुर्वैराङ्गनाः सखी कलाविकलवल-
कीस्वन । धनं हि सर्वं विफलं सुखैषिणो विना विहारो-
पवनानि भूपते ॥ १११ ॥ पुसा सर्वसुखैकमाधनफल-
मौन्दर्यगर्वोद्धुरकीडालोलविलासिनीजनमनःस्फीतप्रमोदा-
वहाः । गुञ्जद्गुञ्जविनिद्रपङ्कजभरस्फारोलसद्दीर्घिकायुक्ता-
सन्ति गृहेषु यस्य विपुलारामाः स पृथ्वीपतिः ॥ ११२ ॥

तरवः

बहुभिर्बत किं जातैः पुत्रैर्धर्मार्थवर्जितैः । वरमेकः पथि तरु-
र्यत्र विश्रमते जनः ॥ ११३ ॥ दशकूपसमा बापी दशवा-
पीसमो हृदः । दशहृदसमः पुत्रो दशपुत्रसमो द्रुमः ॥ ११४ ॥

नीतिः

सुलभाः पुरुषा राजन्सततं प्रियवादिनः । अप्रियस्य च
पैथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः ॥ ११५ ॥ यः कुलाभि-

जनाचारैरतिशुद्धः प्रतापवान् । धार्मिको नीतिकुशलः स स्वामी
युज्यते भुवि ॥ ११६ ॥ प्रजा सरक्षति नृपः स वर्धयति
पार्थिवम् । वर्धनाद्रक्षणं श्रेयस्तन्नाशेऽन्यत्सदप्यसत् ॥ ११७ ॥
आत्मानं प्रथमं राजा विनयेनोपपादयेत् । ततोऽमात्यास्ततो
भृत्यास्ततः पुत्रास्ततः प्रजाः ॥ ११८ ॥ राज्ञि धर्मिणि
धर्मिष्ठाः पापे पापाः समे समाः । लोकास्तमनुवर्तन्ते यथा
राजा तथा प्रजाः ॥ ११९ ॥ नृपाणां च नराणां च केवलं
तुल्यमूर्तिता । आधिक्यं तु क्षमा धैर्यमाशा दानं पराक्रमः
॥ १२० ॥ प्रजा न रजयेद्यस्तु राजा रक्षामिर्गुणैः । अजा-
गलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ १२१ ॥ अजामिव प्रजा
हन्याद्यो मोहात्पृथिवीपति । तस्यैका जायते तृप्तिर्द्वितीया न
कथंचन ॥ १२२ ॥ प्रजापीडनसतापात्समुद्गतो हुताशनः ।
राज्ञं कुलं श्रियं प्राणान्नादध्वा विनिवर्तते ॥ १२३ ॥
यथा बीजाङ्कुरः सूक्ष्मः प्रयत्नेनाभिवर्धितः । फलप्रदो भवे-
त्काले तद्वल्लोकाः सुरक्षिताः ॥ १२४ ॥ निजवर्षाहितस्नेहा
बहुभक्तजनान्विताः । सुकाला इव जायन्ते प्रजापुण्येन
भूभृतः ॥ १२५ ॥ यदि न स्यान्नरपति सम्यङ्ज्ञेता ततः
प्रजा । अर्कणधारा जलधौ विप्लवेतेह नौरिव ॥ १२६ ॥
प्रकृतिः स्वामिनं त्यक्त्वा समृद्धापि न जीवति । अपि धन्व-
न्तरिवैद्यः किं करोति गतायुषि ॥ १२७ ॥ नरेशे जीव-
लोकोऽयं निर्मलति निर्मलति । उदेत्युदीयमाने च रवाविव
सरोरुहम् ॥ १२८ ॥ हिरण्यधान्यरत्नानि गजेन्द्राश्चापि
वाजिनः । तथान्यदपि यत्किञ्चित्प्रजाभ्यः स्यान्महीपतेः
॥ १२९ ॥ मा तात साहसं कार्ष्णिर्विभवैर्गर्वमागतः ।
स्वगात्राण्यपि भाराय भवन्ति हि विपर्यये ॥ १३० ॥
मा त्वं तात बले स्थित्वा बाधिष्ठा दुर्बलं जनम् । नहि
दुर्बलदग्धानां काले किञ्चित्प्ररोहति ॥ १३१ ॥ यानि
मिथ्याभिभूतानां पतन्त्यश्रूणि रोदताम् । तानि सताप-
कान्धन्ति सपुत्रपशुबान्धवान् ॥ १३२ ॥ मा तात सपदा-
मग्रमारूढोऽस्मीति विश्वसीः । दूरारोहपरिभ्रंशविनिपातो
हि दारुणः ॥ १३३ ॥ कितैवायं प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति
चौराणां । यः प्रशंसन्ति बन्धक्यः स पार्थ पुरुषाधमः
॥ १३४ ॥ राजानो यः प्रशंसन्ति यं प्रशंसन्ति वै द्विजाः ।
साधवो यं प्रशंसन्ति स पार्थ पुरुषोत्तमः ॥ १३५ ॥ प्रज्ञागु-
प्तशरीरस्य किं करिष्यन्ति सहाताः । गृहीतहस्तच्छत्रस्य
वारिधारा इवारयः ॥ १३६ ॥ कोऽत्रेत्यहमिति ब्रूयात्स-
म्यगादेशयेति च । आज्ञामवितथा कुर्याद्यथाशक्ति
महीपतेः ॥ १३७ ॥ अल्पेच्छुर्धृतिमान्प्राज्ञश्छायेवानुगतः
सदा । आदिष्टो न विकल्पेत स राजवसति बसेत् ॥ १३८ ॥

१ कर्णधाररहिता नौका यथा जलधौ शीर्यते तद्वत् २ सतिसप्तमी
३ शठः ४ भूता वा. ५ स्तुतिपाठका ५ कुलदा

अप्राप्तकालं वचनं ब्रह्मस्मृतिरपि ब्रुवन् । प्राप्नुयाद्बुद्ध्यवज्ञान-
मपमानं च शाश्वतम् ॥ १३९ ॥ किं भक्तेनासमर्थेन किं
शक्तेनापकारिणा । भक्त शक्तं च मा रजन्नावज्ञातु त्वमर्हसि
॥ १४० ॥ जनं जनपदा नित्यमर्चयन्ति नृपार्चितम् । नृपेणाव-
मतो यस्तु स सर्वैरवमन्यते ॥ १४१ ॥ नानिवेद्य प्रकुर्वीत भर्तु
किञ्चिदपि स्वयम् । कार्यमापत्प्रतीकारादन्यत्र जगतीपतेः
॥ १४२ ॥ अतिव्ययोऽनपेक्षा च तथार्जनमधर्मतः । मोक्षण
दूरस्थानं कोषव्यसनमुच्यते ॥ १४३ ॥ क्षिप्रमायमना-
लोच्य व्ययानश्च स्ववाञ्छया । परिक्षीयत एवासौ
धनी वैश्रवणोपम ॥ १४४ ॥ यो यत्र कुशलः कार्यं तत्र
विनियोजयेत् । कर्मस्वदृष्टकर्मा यः शास्त्रज्ञोऽपि विमुह्यति
॥ १४५ ॥ एकं हन्यान्न वा हन्याद्विषुक्तो धनुष्मता ।
बुद्धिर्बुद्धिमता युक्ता हन्ति राष्ट्र सनायकम् ॥ १४६ ॥
न तच्छैर्न नागोन्मैर्न हयैर्न च पत्तिभिः । कार्यं ससिद्धि-
मभ्येति यथा बुद्ध्या प्रसाधितम् ॥ १४७ ॥ दुर्योधन-
समर्थोऽपि दुर्मन्त्री प्रलयं गत । राज्यमेकश्चकारोच्चैः सुमन्त्री
चन्द्रगुप्तक ॥ १४८ ॥ अशृण्वन्नपि बोद्धव्यो मन्त्रिभिः
पृथिवीपतिः । यथा स्वदोषनाशाय विदुरेणाश्विंकासुतः
॥ १४९ ॥ समा वा न प्रवेष्टव्या वक्तव्यं वा समञ्जसम् ।
अब्रुवन्ब्रुवन्वापि नरो भवति किल्बिषी ॥ १५० ॥
तस्मात्सम्यग् समा गत्वा रागद्वेषविवर्जितः । वचस्तथाविधं
ब्रूयाद्यथा न नरकं व्रजेत् ॥ १५१ ॥ माता पिता गुरुर्भ्राता
भार्या पुत्रः पुरोहितः । नादण्ड्यो नाम राज्ञोऽस्ति स्वधर्मे यो
न तिष्ठति ॥ १५२ ॥ विशोषयेन्महीपालो मन्त्रिशालामशेषतः ।
अयुक्तो नार्हति स्थातुमस्या मन्त्ररहस्यवित् ॥ १५३ ॥
षट्कर्णो भिद्यते मन्त्रश्चतुःकर्णः स्थिरो भवेत् । द्विकर्णस्य तु
मन्त्रस्य ब्रह्माप्यन्तं न गच्छति ॥ १५४ ॥ त्रिविधाः पुरुषा
राजन्तुत्तमाधममध्यमाः । नियोजयेत्तथैवास्त्रिविधेष्वपि कर्म-
सु ॥ १५५ ॥ तुल्यार्थं तुल्यसामर्थ्यं सर्वज्ञं व्यवसायि-
नम् । अर्धराज्यहरं मृत्यो यो न हन्यात्स हन्यते ॥ १५६ ॥
निर्विशेषो यदा राजा समं श्रुत्येषु तिष्ठति । तत्रोद्यमस-
मर्थानामुत्साहः परिहीयते ॥ १५७ ॥ प्रसादो निष्फलो
यस्य यस्य क्रोधो निरर्थकः । न तं राजानमिच्छन्ति षण्ढं
पतिमिवाङ्गना ॥ १५८ ॥ अविषेकिनि भूपाले नश्यन्ति
गुणिना गुणाः । प्रवासरसिके कान्ते यथा साध्व्याः स्तनो-
न्नतिः ॥ १५९ ॥ न कश्चिन्नण्डकोपानामात्मीयो नाम भूभु-
ताम् । होतारमपि जुहन्तं ब्रह्मैव हुताशनः ॥ १६० ॥
चक्रं सेव्यं नृपः सेव्यो न सेव्यः केवलो नृपः । पश्य चक्र-

स्य माहात्म्यं मृत्पिण्डः पात्रता गतः ॥ १६१ ॥ यस्मि-
न्नेवाधिकं चक्षुरारोपयति पार्थिवः । कुलीनो वाऽकुलीनो वा
स श्रियो भाजनं भवेत् ॥ १६२ ॥ राज्ञि मातरि देव्या
च कुमारे मुख्यमन्त्रिणि । पुरोहिते प्रतीहारे समं वर्तेत
राजवत् ॥ १६३ ॥ पानमक्षास्तथा नार्यो मृगया गीतवा-
दिते । एतानि युक्त्या सेवेत प्रसङ्गो ह्यत्र दोषवान् ॥ १६४ ॥
आयाचतुर्थभागेन व्ययकर्म प्रवर्तयेत् । प्रभूततैलदीपो हि
चिरं भद्राणि पश्यति ॥ १६५ ॥ कर्मणा मनसा वाचा
चक्षुषापि चतुर्विधम् । प्रसाधयति लोकं यस्त लोको नु
प्रसीदति ॥ १६६ ॥ समोजनं सकथनं सप्रश्नोऽथ समा-
गमः । ज्ञातिभिः सह कार्याणि न विरोधः कदाचन ॥ १६७ ॥
मृदो परिभवो नित्यं वैरं तीक्ष्णस्य नित्यशः । उत्सृज्य
तद्वयं तस्मान्मन्या वृत्तिं समाश्रयेत् ॥ १६८ ॥ अबुद्धि-
माश्रितानां च क्षन्तव्यमपराधिनाम् । नहि सर्वत्र पाण्डित्य
सुलभं पुरुषे कचित् ॥ १६९ ॥ किमप्यसाध्यं महता
सिद्धिमेति लघ्वीयसाम् । प्रदीपो भूमिगोहान्तध्वान्तं हन्ति
न भानुमान् ॥ १७० ॥ अरावप्युचितं कार्यमातिथ्यं गृह-
मागते । छेत्तुमप्यागते च्छाया नोपसहरते द्रुमः ॥ १७१ ॥
अगाधहृदया भूपाः कूपा इव दुरासदाः । घटका गुणिनो
नो चेत्कथं लभ्येत जीवन्म् ॥ १७२ ॥ कथं नाम न
सेव्यन्ते यत्नतः परमेश्वराः । अचिरेणैव ये तुष्टाः पूरयन्ति
मनोरथान् ॥ १७३ ॥ भोगिर्नैव केशुकासक्ता क्रूराः
कुटिलगामिनः । सुदुष्टा मन्त्रसाध्याश्च राजानं पन्नगा इव
॥ १७४ ॥ अकस्माद्वेष्टि यो मन्त्रमाजन्मपरिसेवितम् ।
न व्यञ्जने रुचिर्यस्य त्याज्यो नृप इवातुरः ॥ १७५ ॥
सुगन्धं केतकीपुष्पं कण्टकैः परिवेष्टितम् । यथा पुष्पं तथा
राजा दुर्जनैः परिवेष्टितः ॥ १७६ ॥ असत्प्रलापं पारुष्यं
पेशुन्यमनृतं तथा । चत्वारि वाचा राजेन्द्र न जल्पेन्नैव
चिन्तयेत् ॥ १७७ ॥ प्राज्ञे नियोज्यमाने तु सन्ति राज-
स्त्रयो गुणाः । यशः स्वर्गनिवासश्च विपुलश्च धनागमः
॥ १७८ ॥ मूर्खे नियोज्यमाने तु त्रयो दोषा महीपते ।
अयशश्चार्थनाशश्च नरके गमनं तथा ॥ १७९ ॥ इदमेव
नरेन्द्राणां स्वर्गद्वारमनर्गलम् । यदात्मनः प्रतिज्ञा च प्रजा
च परिपालयते ॥ १८० ॥ मन्त्रो योऽयं इवाधीरः सर्वाङ्गैः
संवृतैरपि । विरं न सहते स्थातुं परेभ्यो भेदशङ्कया ॥ १८१ ॥
आत्मोदयं परग्लानिर्द्वयं नीतिरितीयती । तदूरीकृत्य कृति-

१ भेद प्राप्नोति, सर्वेषां ज्ञानविषयो भवतीति भावः २ विचारः
३ पारम् ४ सदा प्रवासिनि भवति सति वियोगेन भार्यायां बौवन
यथा नश्यति तद्वत् ५ होमकर्तारम्

१ कार्यसाधका, पक्षे, -कुम्भा २ गुणवन्त, पक्षे, -रज्जुयुक्ता
३ जीवनोपायभूतं द्रव्यम्, पक्षे, -उदकम् ४ विलासिनः, पक्षे, -
भोगवन्त ५ कवचम्; पक्षे, -सर्पकङ्कुकम् ६ विचारः, पक्षे, -
शाबरादि ७ सर्पा ८ सेवकम्, पक्षे, -ओदनम् ९ राजचिह्नेषु,
पक्षे, -लेखादौ १० रोगी ११ रहस्यं सुगुप्तमपि बोद्धव्यदेकत्र न
स्यात् सहते

भिर्वाचस्पत्यं प्रतायते ॥ १८२ ॥ तृसियोगः परेणापि महि-
म्ना न महात्मनाम् । पूर्णश्चन्द्रोदयाकाङ्क्षी दृष्टान्तोऽत्र
महार्णव ॥ १८३ ॥ बुद्धिशस्त्रं प्रकृत्यङ्गो घनसवृति-
कञ्चुक । चारेक्षणो दूतमुखः पुरुषः कोऽपि पार्थिवः ॥ १८४ ॥
तेजः क्षमा वा नैकान्तं कालज्ञस्य महीपते । नैकमोज
प्रसादो वा रसभावविदः कवे ॥ १८५ ॥ कृतापचारोऽपि
परैरनाविष्कृतविक्रियः । असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले
गदो यथा ॥ १८६ ॥ मृदुव्यवहितं तेजो भोक्तुमर्थान्प्र-
कल्पते । प्रदीपः स्नेहमादत्ते दशयाभ्यन्तरस्थया ॥ १८७ ॥
नालम्बते दैष्टिकता न निषीदति पौरुषे । शब्दार्थौ सत्कवि-
रिव द्वयं विद्वानपेक्षते ॥ १८८ ॥ स्थायिनोऽर्थे प्रवर्तन्ते
भावाः सचारिणो यथा । रसस्यैकस्य भूयास्तथा नेतुर्मही-
भूतः ॥ १८९ ॥ तन्नावापविदा योगैर्मण्डलान्यथितिष्ठता ।
सुनिग्रहा नरन्द्रेण फणीन्द्रा इव शत्रवः ॥ १९० ॥
करप्रचेयामुत्तुङ्गं प्रभुशक्तिं प्रतीयसीम् । प्रजाबलवृद्धन्मूल
फलवृत्ताहपादपः ॥ १९१ ॥ स दोषः सचिवस्यैव
यदसत्कुरुते नृपः । याति यन्तुः प्रमादेन गजो व्याल-
त्ववाच्यताम् ॥ १९२ ॥ न सर्पस्य सुखे रक्तं न दृष्टस्य
कलेवरे । न प्रजासु न भूपाले धनं दुरधिकारिणि ॥ १९३ ॥
यद्यपि क्षितिपालानामाज्ञा सर्वत्रगा स्वयम् । तथापि शास्त्रदीपेन चरत्येव मतिः सताम् ॥ १९४ ॥
असाध्यमन्यथा दोषं परिच्छिद्य शरीरिणाम् । यथा
वैद्यस्तथा राजा शस्त्रपाणिर्विषहति ॥ १९५ ॥
जातमात्रं न यः शत्रुं व्याधि वा प्रशमं नयेत् । अति-
पुष्टाङ्गयुक्तोऽपि स पश्चात्तेन हन्यते ॥ १९६ ॥ पातकानां
समस्तानां द्वे परे तात पातके । एकः दुःसचिवो राजा
द्वितीयः च तदाश्रयः ॥ १९७ ॥ राजा सपत्तिहीनोऽपि
सेव्यः सेव्यगुणाश्रयः । भवत्याजीवनं तस्मात्फलं काला-
न्तरादपि ॥ १९८ ॥ स जयी वरमातङ्गा यस्य तस्यास्ति
मेदिनी । कोशो यस्य सुदुर्धर्षो दुर्गस्तस्य स दुर्जयः
॥ १९९ ॥ सुवर्णैः पट्टचेलैश्च शोभा स्याद्धारयोषिताम् ।
पराक्रमेण दानेन राजन्ते राजनन्दनाः ॥ २०० ॥ यं यं
नृपोऽनुरागेण समानयति ससदि । तस्य तस्योत्सारणाय
यतन्ते राजवल्लभा ॥ २०१ ॥ ब्राह्मणः क्षत्रियो बन्धुर्ना-
धिकारे प्रशस्यते । ब्राह्मणः सिद्धमप्यर्थं कृच्छ्रेणापि नि-
यच्छति ॥ २०२ ॥ नियुक्तः क्षत्रियो द्रव्ये खड्गं दर्शयते
ध्रुवम् । सर्वस्वं ग्रसते बन्धुराक्रम्य ज्ञातिभावतः ॥ २०३ ॥
अपराधेऽपि निःशङ्को नियोगी चिरसेवकः । स स्वामिनम-
वज्ञाय चरेच्च निरवग्रहः ॥ २०४ ॥ उपकर्ताऽधिकारस्थः
स्वापराधं न मन्यते । उपकारं ध्वंजीकृत्य सर्वमेवावलुम्पति

॥ २०५ ॥ आज्ञाभङ्गकरान् राजा न क्षाम्येत्स्वसुतानपि ।
विशेषः कोऽनुरागस्य राजचित्तगतस्य च ॥ २०६ ॥
तस्करेभ्यो नियुक्तं यः शत्रुभ्यो नृपवल्लभात् । नृपतिर्निज-
लोभं च प्रजा रक्षेत्पितेव हि ॥ २०७ ॥ भोगस्य
भाजनं राजा न राजा कार्यभाजनम् । राजकार्यपरिध्वं-
सान्मन्त्री दोषेण लिप्यते ॥ २०८ ॥ वरं प्राणपरित्यागं
गिरमो वापि कर्तनम् । न तु स्वामिपदावामिपातकेच्छो-
रपेक्षणम् ॥ २०९ ॥ विषदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य
चलितस्य च । अमात्यस्य च दुष्टस्य मूलादुद्धरणं सुखम्
॥ २१० ॥ यः कुर्यात्सचिवायत्ता श्रियं तद्व्यमने सति ।
सोऽन्धवज्रगतीपालः सीदेत्सचारकैर्विना ॥ २११ ॥
सदामात्यो न सिद्धः स्यात्समृद्धः सर्व एव हि । सिद्धा-
नामयमादेशः ऋद्धिश्चित्तविकारिणी ॥ २१२ ॥ मूलभृत्या-
न्परित्यज्य नागन्तून्प्रतिमानयेत् । नातः परतरो दोषो
राज्यभेदकरो यतः ॥ २१३ ॥ मन्त्रवीजमिदं गुप्तं रक्ष-
णीयं यथा तथा । मनागपि न भिद्येत तद्विद्मं न प्ररोहति
॥ २१४ ॥ मन्त्रिणा पृथिवीपालचित्तं विधटितं क्वचित् ।
बल्यं स्फटिकस्यैव को हि सधातुमीश्वरः ॥ २१५ ॥
वज्रं च राजतेजश्च द्वयमेवातिभीषणम् । एकमेकत्र पतति
पतत्यन्यत्समन्ततः ॥ २१६ ॥ मृतं प्राप्नोति वा स्वर्गं
शत्रुं हत्वा सुखानि वा । उभावपि हि शूराणां गुणावेतौ
सुदुर्लभौ ॥ २१७ ॥ यत्रायुद्धे भ्रुवं मृत्युयुद्धे जीवित-
सशयः । तमेव कालं युद्धस्य प्रवदन्ति मनीषिणः
॥ २१८ ॥ अयुद्धे हि यदा पश्यन्न किञ्चिद्विगतमात्मनः ।
युध्यमानस्तदा प्राज्ञो म्रियते रिपुणा सह ॥ २१९ ॥
जये च लभते लक्ष्मी मृते चापि सुराङ्गनाम् । क्षणविध्वं-
सिनः कायाः का चिन्ता मरणे रणे ॥ २२० ॥ पिता
वा यदि वा भ्राता पुत्रो वा यदि वा सुहृत् । प्राणच्छेद-
करा राज्ञा हन्तव्या भूतिमिच्छता ॥ २२१ ॥ राज्यलोभा-
दहंकारादिच्छतः स्वामिनः पदम् । प्रायश्चित्तं तु
तस्यैकं जीवोत्सर्गो न चापरम् ॥ २२२ ॥ आत्मनश्च परेषां
च यः समीक्ष्य बलबलम् । अन्तरं नैव जानाति स
तिरस्क्रियतेऽरिभिः ॥ २२३ ॥ राजा मत्तः शिशुश्चैव
प्रमाणी धनगर्वितः । अप्राप्यमपि वाञ्छन्ति किं पुनर्लभ्य-
तेऽपि यत् ॥ २२४ ॥ वर्णाकारप्रतिध्वानैर्नैववक्रविकारतः ।
अप्यूहन्ति मनो धीरास्तस्माद्रहसि मन्त्रयेत् ॥ २२५ ॥
आकारैरिङ्गितैर्गत्या चेष्टया माषणेन च । नेत्रवक्रविकारा-
भ्यां ज्ञायतेऽन्तर्गतं मनः ॥ २२६ ॥ षट्पुण्यं मिद्यते
मन्त्रस्तथा प्राप्तश्च वार्तया । इत्यात्मना द्वितीयेन मन्त्र-
कार्यो महीभृता ॥ २२७ ॥ मन्त्रभेदेऽपि ये दोषा भवन्ति
पृथिवीपते । न शक्यास्ते समाधातुमिति नीतिविदा

मतम् ॥ २२८ ॥ न तथोत्थाप्यते ग्रावा प्राणिभिर्दारुणा
 यथा । अल्पोपायान्महासिद्धिरेतन्मन्त्रफलं महत् ॥ २२९ ॥
 विजेतुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन कदाचन । अनित्यो विजयो
 यस्माद्दृश्यते युध्यमानयो ॥ २३० ॥ साम्ना दानेन
 भेदेन समस्तैरथवा पृथक् । साधितुं प्रयतेतारीन्न युद्धेन
 कदाचन ॥ २३१ ॥ बलिना सह योद्धव्यमिति नास्ति
 निदर्शनम् । यद्युद्धं हस्तिना सार्धं नराणां मृत्युमावहेत्
 ॥ २३२ ॥ स मूर्खः कालमप्राप्य योऽपकर्तरि वर्तते ।
 कलिर्बलवता सार्धं कीटपक्षोद्गमो यथा ॥ २३३ ॥
 महत्पल्लवेऽप्युपायज्ञः सममेव भवेत्क्षमः । समुन्मूलयितुं
 वृक्षास्तृणानीव नदीरयः ॥ २३४ ॥ धान्यानां सग्रहो
 राजन्नुत्तमः सर्वसग्रहात् । निक्षिप्तं हि मुखे रत्नं न
 कुर्यात्प्राणधारणम् ॥ २३५ ॥ यथा प्रभुक्रुतान्मानाद्युध्यन्ते
 भुवि मानवाः । न तथा बहुभिर्दत्तैर्द्रविणैरपि भूपते
 ॥ २३६ ॥ अविद्वानपि भूपालो विद्यावृद्धोपसेवया ।
 परा श्रियमवाप्नोति जलासन्नतरुर्नृपः ॥ २३७ ॥ पानं
 स्त्री मृगया द्यूतमर्थदूषणमेव च । वाग्दण्डयोश्च पारुष्यं
 व्यसनानि महीभुजाम् ॥ २३८ ॥ शिष्टैरप्यविशेषज्ञः
 उग्रश्च कृतनायकः । त्यज्यते किं पुनर्नान्यैश्चाप्यात्मभरि-
 नरः ॥ २३९ ॥ सत्यं शौर्यं दया त्यागो नृपस्यैते
 महागुणाः । एभिर्मुक्तो महीपालः प्राप्नोति खलु
 वाच्यताम् ॥ २४० ॥ यो येन प्रतिबद्धः स्यात्सह तेनोदयी
 व्ययी । स विश्वस्तो नियोक्तव्यः प्राणेषु च धनेषु
 च ॥ २४१ ॥ धूर्तः स्त्री वा शिशुर्यस्य मन्त्रिणः स्युर्मही-
 पतेः । अनीतिपवनक्षिप्तः कार्याव्यो स निमज्जति ॥ २४२ ॥
 हर्षक्रोधौ समौ यस्य शास्त्रार्थे प्रत्ययः सदा । नित्यं
 भृत्यानपेक्षा च तस्य स्याद्वनदा धरा ॥ २४३ ॥ दाता
 क्षमी गुणग्राही स्वामी दुःखेन लभ्यते । शुचिर्दक्षोऽनु-
 रक्तश्च जाने भृत्योऽपि दुर्लभः ॥ २४४ ॥ आहवेषु च
 ये शूराः स्वाम्यर्थे त्यक्तजीविताः । भर्तृभक्ताः कृतज्ञाश्च
 ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ २४५ ॥ कृतकृत्यस्य भृत्यस्य
 कृतं नैव प्रणाशयेत् । फलेन मनसा वाचा दृष्ट्या चैनं
 प्रहर्षयेत् ॥ २४६ ॥ कोपप्रसादवस्तूनि ये विचिन्वन्ति
 सेवकाः । आरोहन्ति शनैः पश्चादुन्वन्तमपि पार्थिवम्
 ॥ २४७ ॥ विद्यावता महेच्छानां शिल्पविक्रमशालिनाम् ।
 सेवावृत्तिविदा चैव नाश्रयः पार्थिवं विना ॥ २४८ ॥
 ये जात्यादिमहागर्वाङ्गरेन्द्रान्नोपयन्ति च । तेषामामरणं
 भिक्षा प्रायश्चित्तं विनिर्मितम् ॥ २४९ ॥ ये च प्राहु-
 र्दुरात्मानो दुराराध्या महीभुजः । प्रमादालसजाड्यानि

ख्यापितानि निजानि तैः ॥ २५० ॥ सर्पान्व्याघ्रान्गजान्सि-
 हान्दृष्ट्वोपायैर्वशीकृतान् । राजेति कियती मात्रा धीमताम-
 प्रमादिनाम् ॥ २५१ ॥ राजानमेव सश्रित्य विद्वान्याति
 परा गतिम् । विना मलयमन्यत्र चन्दनो न प्ररोहति
 ॥ २५२ ॥ धवलान्यातपत्राणि वाजिनश्च मनोरमा ।
 सदा मत्ताश्च नागेन्द्राः प्रसन्ने सति भूपतौ ॥ २५३ ॥
 सुवर्णपुष्पा पृथिवी चिन्वन्ति पुरुषास्त्रयः । शूरश्च कृत-
 विद्यश्च यश्च जानाति सेवितुम् ॥ २५४ ॥ सा सेवा
 या प्रमुहिता ग्राह्या वाक्यविशेषतः । आश्रयेत्पार्थिवं
 विद्वान्स्तरैरेणैव नान्यथा ॥ २५५ ॥ यो न वेत्ति गुणान्
 यस्य न तं सेवेत पण्डितः । नहि तस्मात्फलं तस्य
 सुकृष्टादूर्ध्वरादिव ॥ २५६ ॥ द्रव्यप्रकृतिहीनोऽपि सेव्यः
 सेव्यगुणान्वितः । भवत्याजीवनं तस्मात्फलं कालान्तरादपि
 ॥ २५७ ॥ अपि स्थाणुवदासीनः शुष्यन्परिगतः क्षुधा ।
 न त्वेवानात्मसपन्नादृत्तिमीहेतुः पण्डितः ॥ २५८ ॥
 सेवकः स्वामिनं द्वेष्टि कृपणं परुषाक्षरम् । आत्मानं किं
 स न द्वेष्टि सेव्यासेव्यं न वेत्ति यः ॥ २५९ ॥ यमाश्रित्य
 न विश्रामं क्षुधार्ता यान्ति सेवकाः । सोऽर्कवन्नृपतिस्त्याज्यः
 सदा पुष्पफलोऽपि सन् ॥ २६० ॥ जीवेति प्रब्रुवन्प्रोक्तः
 कृत्यं कृत्यविचक्षणः । करोति निर्विकल्पं यः स भवेद्राज-
 वल्लभः ॥ २६१ ॥ प्रभुप्रसादजं वित्तं सुपात्रे यो
 नियोजयेत् । वस्त्राद्यं विदधात्यङ्गे स भवेद्राजवल्लभः
 ॥ २६२ ॥ अन्तःपुरचरैः सार्धं यो मन्त्रं न समाचरेत् । न
 कलत्रैर्नरेन्द्रस्य स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६३ ॥ समतोऽहं
 प्रभोर्नित्यमिति मत्वा व्यतिक्रमेत् । कुच्छ्रेष्णपि न मर्यादा
 स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६४ ॥ द्विषि द्वेषपरो नित्यमिष्टाना-
 मिष्टकर्मकृत् । यो नरो नरनाथस्य स भवेद्राजवल्लभः
 ॥ २६५ ॥ द्यूतं यो यमदूताभं हाला हालाहलोपमाम् ।
 पश्येद्वारान्वृथाकारान्स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६६ ॥ युद्ध-
 कालेऽग्रगो यः स्यात्सदा पृष्ठानुगः पुरे । प्रभोर्द्वाराश्रितो-
 हर्म्यं स भवेद्राजवल्लभः ॥ २६७ ॥ दुराराध्या हि
 राजानः पर्वता इव सर्वदा । व्यालाकीर्णाः सुविषमाः
 कठिना दुःखसेविताः ॥ २६८ ॥ दुरारोहं पदं राज्ञा
 सर्वलोकनमस्कृतम् । स्वल्पेनाप्यपचारेण ब्राह्मण्यमिव
 दुष्यति ॥ २६९ ॥ दुराराध्याः श्रियो राज्ञा दुरापा
 दुष्परिग्रहाः । तिष्ठन्त्याप इवाधारे चिरमात्मनि
 सस्थिताः ॥ २७० ॥ अनभिज्ञो गुणानां यो न भृत्यैरनुग-
 म्यते । घनाढ्योऽपि कुलीनोऽपि क्रमायातोऽपि भूपतिः
 ॥ २७१ ॥ सव्यदक्षिणयोर्यत्र विशेषो नोपलभ्यते ।

कस्तत्र क्षणमप्यार्यो विद्यमानगतिर्वसेत् ॥ २७२ ॥ काचे
मणिर्मणौ काचो येषा बुद्धिः प्रवर्तते । न तेषा सनिधौ
भृत्यो नाममात्रोऽपि तिष्ठति ॥ २७३ ॥ यस्मिन्कृत्यं
समावेश्य निर्विशङ्केन चेतसा । आस्यते सेवकः स सात्क-
लत्रमिव चापरम् ॥ २७४ ॥ यः कृत्वा सुकृत राज्ञो
दुष्कर हितमुत्तमम् । लज्जया वक्ति नो किञ्चित्तेन राजा
सहायवान् ॥ २७५ ॥ कुत सेवाविहीनाना चामरोद्धूत-
सपद । उद्दण्डवदलच्छत्रवाजिवारणवाहिनी ॥ २७६ ॥
अपि स्वल्पमसत्यं यः पुरो वदति भूभुजाम् । देवानां
च विनश्येत् स द्रुतं सुमहानपि ॥ २७७ ॥ अकुली-
नोऽपि मूर्खोऽपि भूपाल योऽत्र सेवते । अपि समानही-
नोऽपि स सर्वत्रापि पूज्यते ॥ २७८ ॥ अपि कापुरुषो
भीरुः स्याच्चतुर्पतिसेवकः । यदाप्नोति बलं लोकात्तस्याश-
मपि नो गुणी ॥ २७९ ॥ यत्सकाशात्र लाभः स्यात्के-
वलाः स्युर्विपत्तयः । स स्वामी दूरतस्त्याज्यो विशेषादनु-
जीविभिः ॥ २८० ॥ फलहीनं नृपं भृत्याः कुलीनमपि
चोन्नतम् । सत्यज्यान्यत्र गच्छन्ति शुष्कं वृक्षमिवाण्डजाः
॥ २८१ ॥ भूपः कृप इवाभाति नमज्जनसुखावहः ।
ददाति गुणसबन्धाद्यथा पात्रानुरूपतः ॥ २८२ ॥ अपि
समानसयुक्ता कुलीना भक्तितत्पराः । वृत्तिमद्भान्महीपालं
त्यक्त्वा यान्ति सुसेवकाः ॥ २८३ ॥ कालातिक्रमण
वृत्तेर्यो न कुर्वीत भूपतिः । कदाचित् न मुञ्चन्ति
भर्त्सिता अपि सेवकाः ॥ २८४ ॥ देशानामुपरि क्षमाया
आतुराणां चिकित्सकाः । वणिजो ग्राहकाणां च मूर्खा-
णामपि पण्डिताः ॥ २८५ ॥ प्रमादिना तथा चौरा
भिक्षुका गृहमेधिनाम् । गणिका कामुकानां च सर्वलो-
कस्य शिल्पिनः ॥ २८६ ॥ सामादिसज्जितैः पाशैः प्रती-
क्षन्ते दिवानिशम् । भुञ्जते च यथाशक्ति जलजाञ्जलजा
यथा ॥ २८७ ॥ शनैः शनैश्च यो राज्यमुपमुञ्जे यथा-
बलम् । रसायनमिव प्राज्ञः स पुष्टिं परमां व्रजेत्
॥ २८८ ॥ विधिना मन्त्रयुक्तेन रूक्षापि मथितापि च ।
प्रयच्छति फलं भूमिररणीव हुताशनम् ॥ २८९ ॥
प्रजानां पालनं शस्त्रं स्वर्गकोशस्य वर्धनम् । पीडनं धर्म-
नाशाय पापायायशसे स्थितम् ॥ २९० ॥ गोपालेन
प्रजायेनोर्विचतुर्धं शनैः शनैः । पालनात्पोषणाद्वाह्यं
न्याय्या वृत्तिः समाचरेत् ॥ २९१ ॥ फलार्थी नृपतिर्लो-
कान्पालयेद्यत्नमास्थितः । दानमानादितोयेन मालाकारोऽङ्कु-

रानिव ॥ २९२ ॥ नृपवीर्यं धनसङ्गं प्रजाम्बुः सहस्रपि ।
अन्तरस्थैर्गुणैः शुभ्रैर्लक्ष्यते नैव केनचित् ॥ २९३ ॥
यथा गौर्दुह्यते काले पाल्यते च तथा प्रजा । सिच्यते
चीयते चैव लता पुष्पफलप्रदा ॥ २९४ ॥ लोकान्मह-
कर्तारं प्रवर्धन्ते नरेश्वराः ॥ लोकानां सक्षयाच्चैव क्षय
यान्ति न सशयः ॥ २९५ ॥ उत्तिष्ठमानस्तु परो
नोपेक्ष्य पथ्यमिच्छता । समौ हि शिष्टैराम्नातौ वर्त्मन्तावा
मयः स च ॥ २९६ ॥ मृतानां स्वामिनः कार्यं भृत्या-
नामनुवर्तिनाम् । भवेत्स्वर्गोऽक्षयो वासः कीर्तिश्च धरणी-
तले ॥ २९७ ॥ न यज्वानोऽपि गच्छन्ति तां गतिं
नैव योगिनः । या यान्ति प्रोज्झितप्राणाः स्वाम्यर्थे
सेवकोत्तमाः ॥ २९८ ॥ चातुरद्वन्द्वदुर्वृत्तैस्तथा साहसि-
कादिभिः । पीड्यमाना प्रजा रक्षयाः कटच्छद्मादिभिः
स्तथा ॥ २९९ ॥ प्रजानां धर्मषड्भागो राज्ञो भवति
रक्षितुः । अधर्मादपि षड्भागो जायते यो न रक्षति
॥ ३०० ॥ राजा बन्धुगबन्धूना राजा चक्षुरचक्षुषाम् ।
राजा पिता च माता च सर्वेषां न्यायवर्तिनाम् ॥ ३०१ ॥
गुणालयोऽप्यसन्मन्त्री नृपतिर्नाधिगम्यते । प्रसन्नस्वादु-
सलिलो दुष्टग्राहो यथा हृदः ॥ ३०२ ॥ चित्रास्वादकथै-
र्भृत्यैरनायासितकामुकैः । ये रमन्ते नृपास्तेषां रमन्ते रिपवः
श्रिया ॥ ३०३ ॥ यः समानं समाधत्ते भृत्यानां
क्षितिपोऽधिकम् । वित्ताभावेऽपि तं दृष्ट्वा ते त्यजन्ति न
कर्हिचित् ॥ ३०४ ॥ विश्वासः सपदा मूलं तेन यूथपति-
र्गजः । सिंहो मृगाधिपत्येऽपि न मृगैरुपसृज्यते ॥ ३०५ ॥
कारुण्यं सविभागश्च यस्य भृत्येषु सर्वदा । स भवेत्स
महीपालश्चैलोक्यस्यापि रक्षणे ॥ ३०६ ॥ अपृष्टस्तु नरः
किञ्चिद्यो ब्रूते राजससदि । न केवलमसमानं लभते च
विडम्बनम् ॥ ३०७ ॥ अजन्मा पुरुषस्तावद्भूतामुस्तृणमेव
वा । यावन्नेषुभिरादत्ते विलुप्तमरिभिर्यशः ॥ ३०८ ॥
विपाकदारुणो राज्ञा रिपुरल्पोऽप्यरुतुदः । उद्वेजयति
सूक्ष्मोऽपि चरणं कण्टकाङ्कुरः ॥ ३०९ ॥ निर्विषोऽपि यथा
सर्पः फटाटोपैर्मयकरः । तथाडम्बरवानराजा न परैः परिभूयते
॥ ३१० ॥ भूमिर्मित्रं हिरण्यं वा विग्रहस्य फलत्रयम् ।
नास्त्येकमपि यद्येषा न तत्कुर्यात्कथंचन ॥ ३११ ॥ सामैव
हि प्रयोक्तव्यमादौ कार्यं विजानता । सामसिद्धानि कार्याणि
विक्रिया यान्ति न क्वचित् ॥ ३१२ ॥ शपथैः सधितस्यापि न
विश्वासं व्रजेद्विपोः । राज्यलोभोद्यतो विप्रः शक्रेण शपथैर्हतः
॥ ३१३ ॥ उपकारगृहीतेन शत्रुणा शत्रुमुद्धरेत् ।
पादलभं करस्थेन कण्टकेनैव कण्टकम् ॥ ३१४ ॥

नोपेक्षितव्यो विद्वद्भिः शत्रुरत्योऽप्यवज्ञया । वहिरत्योऽपि
सवृद्धः कुरुते भस्मसादनम् ॥ ३१५ ॥ कौर्म सकोच-
मास्थाय प्रहारानपि मर्षयेत् । प्राप्ते काले च मतिमानु-
त्तिष्ठेत्कृष्णसर्पवत् ॥ ३१६ ॥ स्वाम्यमात्यश्च राज्यं च
कोषो दुर्गं बलं सुहृत् । एतावदुच्यते राज्यं सत्त्वबुद्धिव्य-
पाश्रयम् ॥ ३१७ ॥ सविविग्रहयानानि सस्थिति
सश्रयस्तथा । द्वैधीभावश्च भूपाना षड्गुणा परिकीर्तिताः
॥ ३१८ ॥ उत्साहस्य प्रभोर्मन्त्रस्यैवं शक्तित्रयं मतम् ।
आत्मनः सुहृदश्चैव तन्मित्रस्योदयास्त्रयः ॥ ३१९ ॥
सामदाने भेददण्डावित्युपायचतुष्टयम् । हस्त्यश्वरथपादातं
सेनाङ्गं स्याच्चतुष्टयम् ॥ ३२० ॥ क्षत्रियस्योरसि क्षत्रं
पृष्ठे ब्रह्म व्यवस्थितम् । तेन पृष्ठं न दातव्यं पृष्ठदो
ब्रह्महा भवेत् ॥ ३२१ ॥ रक्षाविकागदीशत्वाद्भूतानुग्रह-
कारणात् । यदेव कुरुते राजा तत्प्रमाणमिति स्थितिः
॥ ३२२ ॥ राजा नाम चरत्येष भूमौ साक्षात्महसदृक् ।
न तस्याज्ञामतिक्रम्य सतिष्ठेरन्निमा प्रजा ॥ ३२३ ॥
राज्ञामाज्ञाभयाद्यस्मान्न च्यवन्ते पथः प्रजाः । व्यवहार-
स्ततो ज्ञेयः शान्तितो राजशासनम् ॥ ३२४ ॥
नित्यार्थपृथिवीपालैश्चारित्रविधयः कृताः । चारित्र्येभ्यस्ततः
प्राहुर्गरीयो राजशासनम् ॥ ३२५ ॥ पुण्यैरपि न
योद्धव्यं किं पुनर्निशितैः शरैः । जये भवति सदेहः प्रधान-
पुरुषक्षयः ॥ ३२६ ॥ अभिभूतोऽप्यवज्ञातो यो राजा
द्वारि तिष्ठति । स तु राजा श्रियं भुङ्क्ते नाभिमानो
कदाचन ॥ ३२७ ॥ अन्तःपुरधनाध्यक्षैर्वैरिभूते निराकृते ।
ससर्गं न ब्रजेल्लोके विना पार्थिवशासनात् ॥ ३२८ ॥
जृम्भा निष्ठीवनं कौर्यं कोपं पर्यङ्किता श्रमम् ।
भ्रुकुटि वातमुद्रा च तत्समीपे विवर्जयेत् ॥ ३२९ ॥
राज्ञस्तु दर्शनं कुर्याज्ज्ञात्वावसरसौष्ठवम् । गुणादिख्या-
पनात्पूर्वमुपनीतो महाशयैः ॥ ३३० ॥ दर्शनं नाधम-
द्वारा राज्ञः कार्यं विपश्चिता । गरिष्ठोऽप्यतिनीचः स्वादुप-
नीतो लघुर्भवेत् ॥ ३३१ ॥ शत्रोरत्यन्तमित्रं यत्तेन
मैत्री विवर्जयेत् । अर्दयेत्तद्विरोधेन प्रतिष्ठाघातकारिणा
॥ ३३२ ॥ यत्रात्मीयो जनो नास्ति भेदस्तत्र न विद्यते ।
कुठारैर्दण्डनिर्मुक्तैर्भिद्यन्ते तरवः कथम् ॥ ३३३ ॥
एतदर्थं कुलीनानां नृपाः कुर्वन्ति समग्रम् । आदिमध्या-
वसानेषु न ते यास्यन्ति विक्रियाम् ॥ ३३४ ॥ सर्व एव
जनः शूरो ह्यनासादितसगरः । अदृष्टपरसामर्थ्यः सदर्थः
को भवेन्नहि ॥ ३३५ ॥ रथोऽपि राजा यद्दद्यान्न तत्तुष्टो
वणिग्जनः । अतो भूमिपतिः सेव्यस्त्याज्यो दूरतरेण स

॥ ३३६ ॥ नापरीक्ष्य नयेदृण्डं न च मन्त्रं प्रकाशयेत् ।
विसृजेन्नैव लुब्धेभ्यो विश्वसेनापकारिषु ॥ ३३७ ॥ चरे-
द्धीमानकटको युञ्जेल्लेहं न नास्तिक । अनुशंसश्चरेदर्थ
चरेत्कार्यमनुद्धतः ॥ ३३८ ॥ सदधीत न चानार्यैर्वि-
गृह्णीयान्न बन्धुभिः । नाभक्त चारयेच्चार कुर्यात्कार्यमपी-
डया ॥ ३३९ ॥ सर्वे यत्र विनेतारः सर्वे यत्राभिमा-
निनः । सर्वे महत्त्वमिच्छन्ति कुल तदवसीदति ॥ ३४० ॥
अकृत्वा निजदेशस्य रक्षा यो विजिगीषते । स नृपः
परिधानेन वृतमौलिः पुमानिव ॥ ३४१ ॥ विजिगीषुर-
रिर्मित्रं पार्ष्णिग्रहोऽप्यमध्यमः । उदासीनोऽन्तरान्तर्वि-
रत्येषा नृपते स्थितिः ॥ ३४२ ॥ गृध्राकारोऽपि सेव्यः
स्याद्वंसाकारैः समासदैः । हंसाकारोऽपि सत्याज्यो गृध्राकारैः
समासदैः ॥ ३४३ ॥ ये ह्याहवेषु बध्यन्ते स्वाम्यर्थं
पराङ्मुखा । विकटैरायुधैर्यन्ति ते स्वर्गं योगिनो यथा
॥ ३४४ ॥ पदानि क्रतुतुल्यानि आहवेष्वनिवर्तिनाम् ।
राजा सुकृतमादत्ते हताना विपलायिनाम् ॥ ३४५ ॥
तवाहवादिनं ह्रीवं निर्हेति परमागतम् । न हन्याद्विनिवृत्त
च युद्धं प्रेक्षितुमागतम् ॥ ३४६ ॥ सुतभृत्यसुहृद्वैरिस्वामि-
सद्गुरदैवते । एकैकोत्तरतो वृद्ध्या श्रीकारः पत्रमूर्धनि
॥ ३४७ ॥ सपक्षो लभते काको वृक्षस्य विविधं फलम् ।
पक्षहीनो मृगेन्द्रोऽपि भूमिसंस्थो निरीक्षते ॥ ३४८ ॥
सपक्षो लभते लक्ष गुणमुक्तोऽपि मार्गणः । न लक्षस्यो
विपक्षः स्याद्गुणैरपूर्यते यदि ॥ ३४९ ॥ परस्परानुरक्ता ये
योधाः शार्ङ्गधनुर्धराः । सनद्धास्तुरगारूढास्ते जयन्ति रणे
रिपून् ॥ ३५० ॥ जिते लक्ष्मीर्मृते स्वर्गः कीर्तिश्च धरणीतले ।
तस्माद्युद्धं विधातव्यं हन्तव्या परवाहिनी ॥ ३५१ ॥
विधाय वैरं सामर्थ्यं नरोऽसौ य उदासते । प्रक्षिप्योर्दक्षिण
कक्षे शेरते तेऽभिमारुतम् ॥ ३५२ ॥ सद्गुणसम्भवः शुद्धः
कोटिदोऽपि गुणान्वितः । काम धनुरिव क्रूरो वर्जनीयः
सता प्रभुः ॥ ३५३ ॥ असमाप्तजिगीषस्य स्त्रीचिन्ता का
मनस्विनः । अनाक्रम्य जगत्कृच्छ्रं नो सध्या भजते रविः
॥ ३५४ ॥ चिन्त्यते नय एवादावमन्दं समुपेप्सुभिः ।
विनम्य पूर्वं सिहोऽपि हन्ति हस्तिनमोजसा ॥ ३५५ ॥
स्वजातीयं विना वैरी न जय्यः स्यात्कदाचन । विना वज्र-
मणिं मुक्तामणिर्भेद्यः कथं भवेत् ॥ ३५६ ॥ युक्त्या परोक्ष
बाधेत विपक्षपणक्षमः । शोषयत्यचिरेणैव प्रान्तरस्थमलं
पयः ॥ ३५७ ॥ दुर्गदेशप्रविष्टोऽपि शूरोऽभ्येति पराभवम् ।
गाढपङ्कनिमग्नाङ्गो मातङ्गोऽप्यवसीदति ॥ ३५८ ॥ नये-

नाङ्कुरितं शौर्यं जयाय न तु केवलम् । अन्ययुक्तं विषं
भुक्तं पथ्यं स्यादन्यथा मृतिः ॥ ३५९ ॥ मृदुभिर्वहुभिः
शूरं पुंभिरको न बाध्यते । कपोतपोतकैरेकः श्येनो जातु
न बाध्यते ॥ ३६० ॥ विपक्षमखिलीकृत्य प्रतिष्ठा खलु
दुर्लभा । अनीत्वा पङ्कता धूलिमुदकं नावतिष्ठते ॥ ३६१ ॥
ध्रियते यावदेकोऽपि रिपुस्तावत्कुत सुखम् । पुरः क्लिश्नाति
सोमं हि सैहिकेयोऽसुरदुहाम् ॥ ३६२ ॥ रिक्ताः कर्मणि
पटवस्तृसास्त्वलसा भवन्ति भृत्या ये । तेषां जलौकसामिव
पूर्णानां रिक्तता कार्या ॥ ३६३ ॥ गन्तव्या राजसभा
द्रष्टव्या राजपूजिता लोका । यद्यपि न भवन्त्यर्थस्तथा-
प्यनर्था विनश्यन्ति ॥ ३६४ ॥ अतितेजस्व्यपि राजा पाना-
सक्तो न साधयत्यर्थान् । तृणमपि दग्धुमशक्तो वडवाग्निः
सपिवत्यब्धिम् ॥ ३६५ ॥ अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः प्रकृति-
ध्वरूढमूलत्वात् । नवसरोपणशिथिलस्तरुरिव सुकरः समु-
द्धर्तुम् ॥ ३६६ ॥ सप्रतिबन्धं कार्यं प्रभुरधिगन्तुं सहाय-
वानेव । दृश्यं तमसि न पश्यति दीपेन विना सचक्षुरपि
॥ ३६७ ॥ अभिमुखनिहतस्य सतस्तिष्ठतु तावज्जयोऽथवा
सर्गः । उभयबलसाधुवादश्रवणसुखस्यैव नास्त्यन्तः
॥ ३६८ ॥ अविवेकमतिर्नृपतिर्मेघी गुणवत्सु वक्तिग्रीवः ।
यत्र खलाश्च प्रबलास्तत्र कथं सज्जनावसरः ॥ ३६९ ॥
अतिगम्भीरे भूपे कूप इव जनस्य दुरवतारस्य । दधति
समीहितसिद्धिं गुणवन्तः पार्थिवा घटकाः ॥ ३७० ॥ सैद-
वनमैसदनुशासनमाश्रितभरणं च राजचिह्नानि । अभिवेकः
पटवन्धो बालव्यजनं व्रणस्यापि ॥ ३७१ ॥ यदि तव
हृदयं विद्वन्सुनयं स्वप्नेऽपि मा स सेविष्ठाः । सचिवजितं
षण्डलितं युवतिजितं चैव राजानम् ॥ ३७२ ॥ आश्रयि-
तव्यो नरपतिरर्जयितव्यानि भूरि वित्तानि । आरब्धव्यं
वितरणमानेतव्यं यशोऽपि दशदिग्भ्यः ॥ ३७३ ॥ असमैः
समीयमानः समैश्च परिहीयमाणसत्कारः । धुरि यो न
युज्यमानस्त्रिभिरर्थपतिं त्यजति भृत्यः ॥ ३७४ ॥ अनुया-
तानेकजनः परपुरुषैरुद्धतेऽस्य निजदेहः । अधिकारस्थः
पुरुषः शव इव न शृणोति वीक्षते कुमतिः ॥ ३७५ ॥ स
क्षत्रियस्त्राणसहः सता यस्तत्कार्मुकं कर्मसु यस्य शक्तिः ।
वहन्द्वयीं यद्यफलेऽर्थजाते करोत्यसत्कारहतामिवोक्तिम् ।
॥ ३७६ ॥ क्षतात्किल त्रायत इत्युदग्रं क्षत्रस्य शब्दो
मुवनेषु रूढः । राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशम-
लीमसैर्वा ॥ ३७७ ॥ अत्युच्छ्रिते मन्त्रिणि पार्थिवे च
विद्विष्य पादावुपतिष्ठते श्रीः । सा स्त्रीस्वभावादसहा भरस्य

तयोर्द्वयोरेकतर जहाति ॥ ३७८ ॥ यः काकिनीमप्यपथ-
प्रपन्ना समुद्धरेन्निष्कसहस्रतुल्याम् । कालेषु कोटिष्वपि
मुक्तहस्तस्त राजसिंहं न जहाति लक्ष्मीः ॥ ३७९ ॥ उपे-
क्षित क्षीणबलोऽपि शत्रुः प्रमाददोषात्पुरुषैर्मदान्वैः ।
साध्योऽपि भूत्वा प्रथमं ततोऽसावसाध्यता व्याधिरिव प्रयाति
॥ ३८० ॥ मित्राणि शत्रुत्वमिवानयन्ती मित्रत्वमप्यवशाच्च
शत्रून् । नीतिर्नयत्यस्मृतपूर्ववृत्तं जन्मान्तरं जीवत एव पुंसः
॥ ३८१ ॥ मन्मन्त्रिणा वर्धयते नृपाणां लक्ष्मीमहीधर्मयशः-
समूहः । दुर्मन्त्रिणा नाशयते तथैव लक्ष्मीमहीधर्मयशः-
समूहः ॥ ३८२ ॥ नियुक्तहस्तापितराज्यभारास्तिष्ठन्ति ये
सौधविहारसाराः । बिडालवृन्दार्पितदुग्धपूराः स्वपन्ति ते
मूढधियः क्षितीन्द्राः ॥ ३८३ ॥ सुहृदामुपकारकारणा-
द्विषतामप्यपकारकारणात् । नृपसश्रय इष्यते बुधैर्जठरं को
न विभर्ति केवलम् ॥ ३८४ ॥ विषमोऽपि विरोधात्ते नयः
कृतंतीर्थं पयसामिवाशयः । स तु तत्र विशेषदुर्लभः सैदु-
पन्यस्यति कुल्यवर्त्म यैः ॥ ३८५ ॥ द्विषतामुदयं सुमे-
धसा गुरुरस्वन्तरः सुमर्षणः । न महानपि भूतिमिच्छता
फलसपत्न्यवणः परिक्षयः ॥ ३८६ ॥ अचिरेण परस्य
भूयसी विपरीता विगणय्य चात्मनः । क्षययुक्तिसुपेक्षते
कृती कुरुते तत्प्रतिकारमन्यथा ॥ ३८७ ॥ अनुपालयतामु-
देष्यती प्रभुशक्तिं द्विषतामनीहया । अपयान्त्यचिरान्मही-
भुजा जननिर्वादमयादिव श्रियः ॥ ३८८ ॥ क्षययुक्तमपि
स्वभावाजं दधत धौमं शिवं समृद्धये । प्रणयन्त्यनपायमु-
त्थितं प्रतिपच्चन्द्रमिव प्रजा नृपम् ॥ ३८९ ॥ प्रभवः खलु
कोशदर्पदेयोः कृतपञ्चाङ्गविनिर्णयो नयः । स विधेयपदेषु
दक्षता नियतिं लोक इवानुरुध्यते ॥ ३९० ॥ अभिमान-
वतो मनस्विनः प्रियमुच्चैः पदमारुरुक्षतः । विनिपात-
निवर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम् ॥ ३९१ ॥ विपदो-
ऽभिभवन्त्यविक्रमं रहयत्यापदुपेतमायतिः । नियता लघुता
निरायतेरगरीयाच्च पदं नृपश्रियः ॥ ३९२ ॥ चञ्चलं वसु
नितान्तमुन्नता मेदिनीमपि हरन्त्यरातयः । भूधरस्थिरमुपे-

रमागतं मावमस्त सुहृद महीपतिम् ॥ ३९३ ॥ आज्ञा
कीर्तिः पालनं ब्राह्मणानां दानं भोगो मित्रसरक्षणं च । येषा-
मेते षड्गुणा न प्रवृत्ताः कोऽर्थस्तेषां पार्थिवोपाश्रयेण ॥ ३९४ ॥
स किसखा साधु न शास्ति योऽधिप हितान्न यः सशृणुते
स किप्रभु । सदानुकूलेषु हि कुर्वते रति नृपेष्वमात्येषु च
सर्वसपद ॥ ३९५ ॥ नराधिपा नीचजनानुवर्तिनो बुधो-
पदिष्टेन न यान्ति ये पथा । विशन्त्यतो दुर्गममार्गनिर्गमं
समस्तसबाधमनर्थपञ्जरम् ॥ ३९६ ॥ नृपोऽण्कृष्टः सचि-
वात्तद्वर्णः स्तनधयोऽत्यन्तशिशुः स्तनादिव । अदृष्टलोक-
व्यवहारमूढधीर्मुहूर्तमयुस्सहते न वर्तितुम् ॥ ३९७ ॥
ब्रजन्ति ते मूढधियः पराभवं भवन्ति मायाविषु ये न
मायिन । प्रविश्य हि घ्नन्ति शठास्तथाविधानसंवृताङ्गान्नि-
शिता इवेषवः ॥ ३९८ ॥ कर्तौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये
यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे । प्रियासु नारीष्वधनेषु बन्धुषु
धनव्ययस्तेषु न गण्यते बुधैः ॥ ३९९ ॥ परं विनीतत्वमु-
पैति सेवया महीपतीनां विनयो हि भूषणम् । प्रवृत्तदानो
मृदुसचरत्करः करीव भद्रो विनयेन शोभते ॥ ४०० ॥
अवन्ध्यकोपस्य विहन्तुरापदा भवन्ति वश्या स्वयमेव
देहिनः । अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहादनं न
विद्विषादरः ॥ ४०१ ॥ यदि समरमपास्य नास्ति मृत्यो-
र्भयमिति युक्तमितोऽन्यतः प्रयातुम् । अथ मरणमवश्य-
मेव जन्तो किमिति मुधा मलिनं यश क्रियेत ॥ ४०२ ॥
आसन्नमेव नृपतिर्भजते मनुष्य विद्याविहीनमकुलीनमसगतं
या । प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लताश्च यः पार्श्वतो भवति
तं परिवेष्टयन्ति ॥ ४०३ ॥ सत्यानृता च रूपा प्रियवा-
दिनी च हिंसा दयालुरपि चार्थपरा वैदान्या । नित्यव्यया
प्रचुरनित्यधनागमा च वेद्याङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा
॥ ४०४ ॥ राजन्दुर्बुधसि यद्वि क्षितिधेनुमेता तेनाद्य वस्त-
मिव लोकमसु पुष्पाणि । तस्मिन् सम्यगनिशं परिपोष्यमाणे
नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः ॥ ४०५ ॥ सिध्यन्ति
कर्मसु महत्त्वपि यन्निर्गोय्याः सभावनागुणमवेहि तन्मी-
श्वराणाम् । किं प्राभविविष्यदर्शनं स्तमसा वधाय तं चेत्सहस्र-
किरणो धुरि नाकरिष्यत् ॥ ४०६ ॥ तातार्थमन्त्रिसुत-
सोदरपण्डितानां नित्यं भजन्ति विभजीकृतमव्यभोगान् ।
तस्मात्कदाचन रहस्यपि तद्विधानामाज्ञा विभज्य न दिशन्ति
मही महीशा ॥ ४०७ ॥ ये बाहवो न युधि वैरिकठोर-

कण्ठपीठोच्छलदुधिरराजिविराजितासाः । नापि प्रियापृथुपयो-
धरपत्रभङ्गसकान्तकुङ्कुमरसाः खलु निष्फलास्ते ॥ ४०८ ॥
नरपतिहितकर्ता द्वेष्यता याति लोके जनपदहितकर्ता त्यज्यते
पार्थिवेन । इति महति विरोधे विद्यमाने समाने नृपतिजन-
पदानां दुर्लभः कार्यकर्ता ॥ ४०९ ॥ नियतविषयवर्ती
प्रायशो दण्डयोगाजगति परवशेऽस्मिन्दुर्लभः साधुवृत्तः ।
कृशमपि विकलं वा व्याधितं वाऽधनं वा पतिमपि कुलनारी
दण्डभीत्याऽभ्युपैति ॥ ४१० ॥ नृप कामासक्तो गणयति
न कार्यं न च हितं यथेच्छं स्वच्छन्दश्चरति किल मत्तो गज
इव । ततो मानाध्मात् पतति तु यदा शोकगहने तदा
भृत्ये दोषान्निक्षपति न निजं वेत्त्यविनयम् ॥ ४११ ॥
अवज्ञानात्प्राज्ञो भवति मतिहीनः परिजनस्ततस्तत्प्रामाण्या-
द्भवति न समीपे बुधजनः । बुधैस्त्यक्ते राज्ये न हि भवति
नीतिर्गुणवती विपन्नाया नीतौ सकलमवशः सीदति जगत्
॥ ४१२ ॥ अयुक्तं युक्तं वा यदभिहितमज्ञेन विमुना स्तुया-
देतन्नित्यं जडमपि गुरुं तस्य विनृणोत् । विवत्सुर्नैरिष्टं कथ-
मपि सभायामेभिनेत्येत्स्वकार्यं सतुष्टे क्षितिभृति रहस्येव
कथयेत् ॥ ४१३ ॥ मुहुर्लक्ष्योद्भेदा मुहुरधिगमाभाव-
गहना मुहुः सपूर्णाङ्गी मुहुरतिकृशा कार्यवगतः । मुहु-
र्भ्रश्यद्वीजा मुहुरपि बहुप्रापितफलेत्यहो चित्राकारा नियति-
रिव नीतिर्नयविदः ॥ ४१४ ॥ इच्छेयस्तु सुखं निवस्तु-
र्मनौ गच्छेत्स राज्ञः सभा कल्याणी गिरमेव समदि वदे-
त्कार्यं विदध्यात्कृती । अक्लेशाद्धनमर्जयेदधिपतेरावर्जयेद्द-
लभान्कुर्वीतोपकृतिं जनस्य जनयेत्कस्यापि नापक्रियाम्
॥ ४१५ ॥ अज्ञो वा यदि वा विपर्ययगते ज्ञानेऽथ सदेह-
भृदृष्टादृष्टविरोधि कर्म कुरुते यस्तस्य गोप्ता गुरुः ।
नि सदेहविपर्यये सति पुनर्ज्ञाने विरुद्धक्रिय राजा चेतुरश्व न
शास्ति तदयं प्राप्तः प्रज्ञाविप्लवः ॥ ४१६ ॥ मूचीमात्र-
विभेदसम्रमगुणः क्षोणीशवाभ्रुवामुत्तुङ्गस्तनमण्डलेषु लभते
लीलारति कञ्चुकः । नाराचैर्निविडैर्विभिन्नवपुषा पुंसां महा-
योधने स्वर्गस्त्रीकुचकुम्भसम्रमपरीरम्भः कथं दुर्लभः
॥ ४१७ ॥ एक भूमिपति करोति सचिव राज्ये प्रमाणं
यदा तं मोहाच्छ्रयते मदः स च मदालसेन निर्भिद्यते ।
निर्भिन्नस्य पद करोति हृदये तस्य स्वतन्त्रस्पृहा स्वात-
व्यस्पृहया ततः स नृपतेः प्राणान्तिकं दुहति ॥ ४१८ ॥
ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते तं गच्छन्त्यनु-

१ तीक्ष्ण २ कर इस्त, पक्षे, - शुण्डादण्ड ३ जातस्नेहेन
४ कर्कशा ५ धातुका ६ दानशौण्ड्या ७ दोहनं कर्तुमिच्छसि.
८ पोषणं कुरुः ९ मृत्वा १० राजान् ११ सूर्यसारथिः १२ सूर्यः

१ उक्तम् २ तद्गुरोः स्तवनं कुर्यात् ३ नि स्पृहताम् ४ अभि-
नयपूर्वकं दर्शयेत् ५ एकान्ते ६ प्रविश्याम् ७ मनोहासम्
८ सभावाम् ९ प्रियान् १० अपकारम् ११ प्रतिकूलता गते.
१२ विकल्पात्मक १३ प्रजानां संप्राप्त इति भावः १४ यावत्पर्यन्तं
द्रोहमाचरति, तत्परणार्थेन यतनि.

ये विपत्तिषु पुनस्ते तत्प्रतिष्ठाशया । भर्तुर्ये प्रलयेऽपि पूर्व-
सुकृतासङ्गेन निःसङ्गया भक्त्या कार्यधुर वहन्ति कृतिनस्ते
दुर्लभास्तादृशाः ॥ ४१९ ॥ द्वारे रुद्धमुपेक्षते कथमपि प्राप्तं
पुरो नेश्ते विज्ञसौ गजमीलनानि कुरुते गृह्णाति वाक्य-
च्छलम् । निर्यातस्य करोति दोषकथनं तद्विद्विषामग्रतः स
स्वामी यदि सेव्यते कुमतिभिः किं नः पिशाचैः कृतम्
॥ ४२० ॥ वृत्तिच्छेदविधौ द्विजातिमरणे मित्रार्थसंप्रेषणे
सप्राप्ते मरणे कलत्रहरणे स्वामिग्रहे गोग्रहे । प्राणत्राणपरा-
यणैकमनसा येषां न शस्त्रग्रहस्तानालोक्य विलोकते च
मनसा सूर्योऽपि सूर्यान्तरम् ॥ ४२१ ॥ धर्मं प्रागेव चिन्त्य-
सचिवगतमिती भावनीये सदैव ज्ञेया लोकानुवृत्तिर्वरचर-
नयनैर्मण्डलं वीक्षणायम् । प्रच्छाद्यौ रागरोषौ मृदुपरुषुतौ
वर्जनीयौ च काले स्वात्मा यत्नेन रक्ष्यो रणशिरसि पुनः
सोऽपि नापेक्षणीय ॥ ४२२ ॥ कोऽहं कौ देशकालौ सम-
विषमगुणा केऽस्य के सहायाः का शक्तिः कोऽभ्युपाय-
फलमिह च कियत्कीदृशी दैवसपत् । सपत्नौ को निबन्धः
प्रविदितवचनस्योत्तरं किं नु मे स्यादित्येव कार्यसिद्धाववहित-
मनसो हस्तगाः सपद स्युः ॥ ४२३ ॥

सामान्यनीतिः

अनुगन्तुं सता वर्त्म कृत्स्नं यदि न शक्यते । स्वल्पम-
प्यनुगन्तव्यं मार्गस्थो नावसीदति ॥ १ ॥ प्रत्यहं प्रत्य-
वेक्षेत नरश्चरितमात्मनः । किं नु मे पशुभिस्तुल्यं किं नु
सत्पुरुषैरिति ॥ २ ॥ सद्भिरेव सहासीत सद्भिः कुर्वीत
संगतिम् । सद्भिर्विवादं मैत्री च नासद्भिः किञ्चिदाचरेत्
॥ ३ ॥ न द्विषन्ति न याचन्ते परनिन्दनं न कुर्वते ।
अनाहूता न चायान्ति तेनाश्मानोऽपि देवताः ॥ ४ ॥ पठतो
नास्ति मूर्खत्वं जपतो नास्ति पातकम् । मौनिनः कलहो
नास्ति न भयं चास्ति जाग्रतः ॥ ५ ॥ गतेऽपि वयसि
ग्राह्या विद्या सर्वात्मना बुधैः । यद्यपि स्यान्न फलदा सुलभा
साऽन्यजन्मनि ॥ ६ ॥ यस्य चाप्रियमन्विच्छेत्तस्य कुर्यात्सदा
प्रियम् । व्याधा मृगवधं कर्तुं सम्यग्गायन्ति सुखरम् ॥ ७ ॥
प्रहरिष्यन्प्रियं ब्रूयात्प्रहृत्यापि प्रियोत्तरम् । अपि चास्य
शिरश्छित्त्वा रुधाच्छेचेत्तथापि च ॥ ८ ॥ सुमन्त्रिते सुवि-
क्रान्ते सुकृतौ सुविचारिते । प्रारम्भे कृतबुद्धीना सिद्धिरव्य-
भिचारिणी ॥ ९ ॥ नालसाः प्रामुख्यार्थान्न शठा न च
मायिनः । न च लोकरवाद्भीता न च शश्वत्प्रीक्षिणः ॥ १० ॥
नोद्वानार्थितामेति सदाऽम्भोभिः प्रपूर्यते । आत्मा तु पात्रता

नेयः पात्रमायान्ति सपदः ॥ ११ ॥ काकतालीययोगेन
यदनात्मवति क्षणम् । करोति प्रणयं लक्ष्मीस्तदस्याः स्त्रीत्व-
चापलम् ॥ १२ ॥ यो यमथ प्रार्थयते यदर्थं घटतेऽपि
च । अवश्यं तदवाप्नोति न चेच्छान्तो निवर्तते ॥ १३ ॥
केचिदज्ञानतो नष्टाः केचिन्नष्टाः प्रमादतः । केचिज्ज्ञाना-
वलेपेन केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः ॥ १४ ॥ मित्रस्वजनबन्धूना
बुद्धेर्वैर्यस्य चात्मनः । आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति
सारताम् ॥ १५ ॥ दुष्टैरपि निजैरेव प्रावृत्त सर्वसुखम् ।
वर जीर्णाम्बरं वापि हृष्टे कर्पटमर्हति ॥ १६ ॥ चिन्त-
नीया हि विपदामादावेव प्रतिक्रियाः । न कूपखननं युक्तं
प्रवीप्ते वह्निना गृहे ॥ १७ ॥ वर दारिद्र्यमन्यायप्रभवाद्धि-
भवादिह । कृशताऽभिमता देहे पीनता न तु शोफतः ॥ १८ ॥
स्त्री विनश्यति रूपेण ब्राह्मणो राजसेवया । गावो दूरप्रचा-
रेण हिरण्यं लोमलिप्सया ॥ १९ ॥ अतिदानाद्बलिर्वद्धो
ह्यतिमानान्मुयोधनः । विनष्टो रावणो लौल्यादति सर्वत्र वर्ज-
येत् ॥ २० ॥ धनमस्तीति वाणिज्यं किञ्चिदस्तीति कर्ष-
णम् । सेवा न किञ्चिदस्तीति भिक्षा नैव च नैव च ॥ २१ ॥
स्पृशन्नपि गजो हन्ति जिघ्रन्नपि भुजंगम् । हसन्नपि नृपो
हन्ति मानयन्नपि दुर्जनः ॥ २२ ॥ गीतशास्त्रविनोदेन
कालो गच्छति धीमताम् । व्यसनेन तु मूर्खाणां निद्रया
कलहेन वा ॥ २३ ॥ जानन्ति पशवो गन्धाद्वेदाजानन्ति
पण्डिताः । चाराजानन्ति राजानश्चक्षुर्भ्यामितरे जनाः ॥ २४ ॥
युक्तियुक्तं प्रगृह्णीयाद्वालादपि विचक्षणः । रवेरविषयं वस्तु
किं न दीपः प्रकाशयेत् ॥ २५ ॥ वृथा वृष्टिः समुद्रेषु
वृथा वृत्तस्य भोजनम् । वृथा दानं समर्थस्य वृथा दीपो
दिवापि च ॥ २६ ॥ अजायुद्धमृषिश्राद्धं प्रभाते मेघडम्ब-
रम् । दपत्योः कलहश्चैव परिणामे न किञ्चन ॥ २७ ॥
अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च । वञ्चनं चापमानं
च मतिमान्न प्रकाशयेत् ॥ २८ ॥ अवृत्तिकं त्यजेद्देशं वृत्तिं
सोपद्रवां त्यजेत् । त्यजेन्मायाविनं मित्रं धनं प्राणहरं
त्यजेत् ॥ २९ ॥ सौहृदेन परित्यक्तं निःस्नेहं खलवत्यजेत् ।
सोदरं भ्रातरमपि किमुतान्यं वृथगजनम् ॥ ३० ॥ यन्नि-
मित्तं भवेच्छोको दुःखं वा त्रास एव च । आयासो वा
यतः शूलस्तदेकाङ्गमपि त्यजेत् ॥ ३१ ॥ त्यजेदेकं कुल-
सार्थं ग्रामसार्थं कुलं त्यजेत् । ग्रामं जनपदसार्थं
ह्यात्मार्यं पृथिवीं त्यजेत् ॥ ३२ ॥ न गणस्याग्रतो गच्छे-
त्सिद्धे कार्ये समं फलम् । यदि कार्यविपत्तिः स्यान्मुखर-
स्तत्र हन्यते ॥ ३३ ॥ धनिकं श्रोत्रियो राजा नदी
वैद्यस्तु पञ्चमः । पञ्च यत्र न विद्यन्ते न तत्र दिवसं वसेत्

॥ ३४ ॥ चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन पण्डितः । नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥ ३५ ॥ अनायके न वस्तव्यं न वसेद्बहुनायके । स्त्रीनायके न वस्तव्यं न वसेद्बालनायके ॥ ३६ ॥ सर्वथा सत्यजेद्वादं न कंचिन्मर्मणि स्पृशेत् । सर्वान्परित्यजेदर्थान्स्वाध्यायस्य विरोधिनः ॥ ३७ ॥ अनभिध्या परस्वेषु सर्वसत्त्वेषु सौहृदम् । कर्मणा फलमस्तीति मनसा त्रितयं चरेत् ॥ ३८ ॥ प्राणातिपातं स्तैन्यं च परदारभिमर्शनम् । त्रीणि पापानि विदुषा नित्यं परिवर्जयेत् ॥ ३९ ॥ न कश्चिदपि जानाति किं कस्य श्रो भविष्यति । अतः श्वः करणीयानि कुर्यादद्यैव बुद्धिमान् ॥ ४० ॥ अनेन मर्त्यदेहेन यल्लोकद्वयशर्मदम् । विचिन्त्य तदनुष्ठेयं कर्म हेयं ततोऽन्यथा ॥ ४१ ॥ उपकारं परो धर्मः परार्थं मर्म नैपुणम् । पात्रे दानं परं कामः परो मोक्षो वितृष्णता ॥ ४२ ॥ अञ्जनस्य क्षयं दृष्ट्वा बल्मीकस्य तु सचयम् । अवन्ध्य दिवसं कुर्याद्दानाध्ययनकर्मसु ॥ ४३ ॥ परदारा न गन्तव्याः सर्ववर्णेषु कर्हिचित् । न हीदृशमनायुष्यं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ ४४ ॥ मात्रा स्वप्ना दुहित्रा वा नैकशय्यासनो भवेत् । बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वासमपि कर्षति ॥ ४५ ॥ परदारपरद्रव्यपरद्रोहपराशुखः । गङ्गां ब्रूते कदागत्य मामयं पावयिष्यति ॥ ४६ ॥ ब्रह्महत्या सुरापानं स्तेयं गुर्वङ्गनागमः । महान्ति पातकान्याहुस्तत्सर्गां च पञ्चमः ॥ ४७ ॥ स्त्रीबालस्वामिमित्रघ्नो गोघ्नो विश्वासघातकः । सुरापो ब्रह्महाराचोरो यान्त्येते सर्वनारकान् ॥ ४८ ॥ कूटमाक्षी मृषावादी यश्चासदनुशास्ति वै । ते मोहमृत्यव सर्वे तथा ये वेदनिन्दकाः ॥ ४९ ॥ घटं भिन्द्यात्पटं छिन्द्यात्कुर्याद्वासमनिःस्वनम् । येन केन प्रकारेण प्रसिद्धं पुरुषो भवेत् ॥ ५० ॥ न हीदृशं सवननं त्रिषु लोकेषु विद्यते । दया मैत्री च भूतेषु दानं च मधुरा च वाक् ॥ ५१ ॥ विवादो धनसंबन्धो याचनं स्त्रीषु सगतिः । आदानमग्रतः स्थानं मैत्रीमङ्गस्य हेतवः ॥ ५२ ॥ दर्शितानि कलत्राणि गृहे मुक्तमशङ्कितम् । कथितानि रहस्यानि सौहृदं किमतः परम् ॥ ५३ ॥ दुःखेन श्लिष्यते भिन्नं श्लिष्टं दुःखेन भिद्यते । भिन्नश्लिष्टा तु या ग्रीतिः सा दुःखैकप्रदायिनी ॥ ५४ ॥ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं कुलम् । तयोर्मैत्री विवाहश्च न तु पुष्टविपुष्टयोः ॥ ५५ ॥ उत्तमा आत्मना ख्याताः पितुः ख्याताश्च मध्यमाः । अधमा मातुलाख्याताः श्वशुराच्चाधमाधमाः - ॥ ५६ ॥ ऋणशेषश्चाभि-

शेषः शत्रुशेषस्तथैव च । पुनः पुनः प्रवर्तन्ते तस्माच्छेषं न रक्षयेत् ॥ ५७ ॥ कुमोज्येन दिनं नष्टं कुकलत्रेण शर्वरी । कुपुत्रेण कुलं नष्टं तन्नष्टं यन्न दीयते ॥ ५८ ॥ बर्बरश्च तपस्वी स्याच्छूरश्चाप्यकृतव्रणः । मद्यपा स्त्री सती राजन्निति न श्रद्दधामहे ॥ ५९ ॥ नाभिस्तृप्यति काष्ठानां नापगानां महोदधिः । नान्तकः सर्वभूतानां न पुसा वामलोचना ॥ ६० ॥ सा भार्या या प्रियं ब्रूते स पुत्रो यत्र निवृत्तिः । तन्मित्रं यत्र विश्वासः स देशो यत्र जीव्यते ॥ ६१ ॥ व्रजत्यधः प्रयात्युच्चैर्नरः स्वैरेव चेष्टितैः । अधः कूपस्य खनक ऊर्ध्वं प्रासादकारकः ॥ ६२ ॥ कुर्यान्न परदाररेच्छा विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत् । हतो दशास्यः सीतार्थी हतः पत्न्या विदूरथः ॥ ६३ ॥ न मद्यव्यसनी क्षीबः कुर्याद्वेतालचेष्टितम् । वृष्णयो हि ययुः क्षीवास्तृणैः प्रहरणैः क्षयम् ॥ ६४ ॥ दानं मत्वाश्रितं कुर्यान्न पश्चात्तापवान्भवेत् । बलिनात्मार्षितो बन्धे दानशेषस्य शुद्ध्ये ॥ ६५ ॥ न स्त्रीजितं प्रमूढं स्याद्ब्राह्मरागवशीकृतं । पुत्रशोकाद्दशरथो जीवं जायाजितोऽत्यजत् ॥ ६६ ॥ क्षिपेद्वाक्यशरान्घोरान्न पारुष्यविप्रभुतान् । वाक्पारुष्यरुषा चक्रे भीमकुरुकुलक्षयम् ॥ ६७ ॥ परेषां क्लेशदं कुर्यान्न पैशुन्यप्रभुप्रियम् । पैशुन्येन गतौ राहोश्चन्द्रार्कौ भक्षणीयताम् ॥ ६८ ॥ कुर्यान्नीचजनाभ्यस्ता न याच्चा मानहारिणीम् । बलिप्रार्थनया प्राप लघुतां पुरुषोत्तमः ॥ ६९ ॥ वकैः क्रूरतरैर्लुब्धैर्न कुर्यात्प्रीतिमगतिम् । वसिष्ठस्याहरद्वेनु विश्वामित्रो निमज्जितः ॥ ७० ॥ तीव्रे तपसि लीनानामिन्द्रियाणां न विश्वसेत् । विश्वामित्रोऽपि सोत्कण्ठं कण्ठे जग्राह मेनकाम् ॥ ७१ ॥ भक्तं रक्तं सदासक्तं निर्दोषं न परित्यजेत् । रामस्त्यक्त्वा सती सीता शोकशल्याकुलोऽभवत् ॥ ७२ ॥ वर्जयेदिन्द्रियजयी निर्जने जननीमपि । पुत्रीकृतोऽपि प्रद्युम्न कामितः शम्बरस्त्रिया ॥ ७३ ॥ प्रभुप्रसादे विश्वासं न कुर्यात्प्रसन्ननिभे । नन्देन मन्त्री निक्षिप्तः शकटारोऽपि बन्धने ॥ ७४ ॥ अप्युन्नतपदारूढः पूज्यान्नैवापमानयेत् । नहुषः शक्रतां प्राप्य च्युतोऽगस्त्याव्रमाननात् ॥ ७५ ॥ हितोपदेशं शृणुयात्कुर्वीत च यथोदितम् । विदुरोक्तमकृत्वा भूत्कौरवः शोकशल्यमाक् ॥ ७६ ॥ न पुत्रायत्तमैश्वर्यं कुर्यादार्थः कथंचन । पुत्रार्पितप्रभुत्वोऽभूद्धृतराष्ट्रस्तृणोपमः ॥ ७७ ॥ श्रुतिस्मृत्युक्तमाचारं न त्यजेत्साधुसेवितम् । दैत्यानां श्रीवियोगोऽभूत्सत्यधर्मक्रियासुचाम् ॥ ७८ ॥ नदीनां नखिना चैव शङ्किणा शस्त्र-

पाणिनाम् । विश्वासो नैव कर्तव्य स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ ७९ ॥ न कुर्यादभिचारोग्रवश्यादिकुहकक्रियाम् । लक्ष्मणेनेन्द्रजित्कृत्याभिचारसमये हतः ॥ ८० ॥ व्याकुलोऽपि विपत्त्यातैः स्मरेद्विष्णुं सदा हृदि । शरतल्पगतो भीष्मः सस्मार गरुडध्वजम् ॥ ८१ ॥ चिन्ता जरा मनुष्याणामनन्धा वाजिना जरा । असभोगो जरा स्त्रीणा वस्त्राणामातपो जरा ॥ ८२ ॥ प्रियवाक्यप्रदानेन सर्वे तुष्यन्ति जन्तवः । तस्मात्तदेव वक्तव्यं वचने का दरिद्रता ॥ ८३ ॥ पञ्चभिः सह गन्तव्यं स्थातव्यं पञ्चभिः सह । पञ्चभिः सह वक्तव्यं न दुःख पञ्चभिः सह ॥ ८४ ॥ यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् । अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ॥ ८५ ॥ विद्याभ्यासो विचारश्च समयोरेव शोभते । विवाहश्च विवादश्च समयोरेव शोभते ॥ ८६ ॥ लक्ष्मीर्वसति जिह्वाग्रे जिह्वाग्रे मित्रबान्धवा । जिह्वाग्रे बन्धनं प्राप्तं जिह्वाग्रे मरणं भ्रुवम् ॥ ८७ ॥ यस्मिन्देशे न समानो न प्रीतिर्न च बान्धवाः । न च विद्यागमः कश्चिन्न तत्र दिवस वसेत् ॥ ८८ ॥ वहेदमित्रं स्कन्धेन यावत्कालविपर्ययः । अथैवमागते काले भिन्नाद्धटमिवाश्मनि ॥ ८९ ॥ सर्वनाशे ससुप्त्ये ह्यर्थं त्यजति पण्डितः । अर्थेन कुरुते कार्यं सर्वनाशो न जायते ॥ ९० ॥ मूर्खशिष्योपदेशेन दुष्टस्त्रीभरणेन च । द्विषता सप्रयोगेण पण्डितोऽप्यवसीदति ॥ ९१ ॥ मित्रद्रुहः कृतघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च । चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृतिर्नैव विश्रुता ॥ ९२ ॥ गतश्रीर्गणकान्द्वेष्टि गतायुश्च चिकित्सकान् । गतश्रीश्च गतायुश्च ब्राह्मणान्द्वेष्टि भारत ॥ ९३ ॥ आत्मबुद्धिः सुखायैव गुरुबुद्धिर्विशेषतः । परबुद्धिर्विनाशाय स्त्रीबुद्धिः प्रलयावहा ॥ ९४ ॥ विस्मयः सर्वथा हेर्यः प्रेत्यूहः सर्वकर्मणाम् । तस्माद्विस्मयमुत्सृज्य साध्यसिद्धिर्विधीयताम् ॥ ९५ ॥ विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काश्चनम् । नीचादप्युत्तमा विद्या स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि ॥ ९६ ॥ लुब्धमर्थेन गृहीत्यात्कुद्रमञ्जलिकर्मणा । मूर्खं छन्दानुवृत्त्या च तत्त्वार्थेन च पण्डितम् ॥ ९७ ॥ जानीयात्सगरे भृत्यान्बान्धवान्वयसनागमे । आपत्कालेषु मित्राणि भार्या च विभवंक्षये ॥ ९८ ॥ स्वरं श्वानं गजं मत्तं रण्डा च बहुभाषिणीम् । राजपुत्रं कुमित्रं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ९९ ॥ दूरस्थं जलमध्यस्थं धावन्तं धनगर्वितम् । क्रोधवन्तं मदोन्मत्तं नमस्कारेऽपि वर्जयेत् ॥ १०० ॥ पिपीलिकार्जितं धान्यं

मक्षिकासचितं मधु । लुब्धेन सचितं द्रव्यं समूलं च विनश्यति ॥ १०१ ॥ न सारणीया धीरेण रसना नीरसे जने । को नाम कुरुते फेरौ नायकः सायकक्षतिम् ॥ १०२ ॥ धातुवादेषु वित्ताशा मोक्षाशा कौलिके मते । जामातरि च पुत्राशा त्रयमेतन्निरर्थकम् ॥ १०३ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके सुखिनौ न कदाचन । यश्चाधनः कामयते यश्च कुप्यत्यनीश्वरः ॥ १०४ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके परप्रत्ययकारकौ । स्त्रिय कामितकामिन्यो लोकः पूजितपूजकः ॥ १०५ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके सूर्यमण्डलभेदिनौ । परिव्राड् योगयुक्तश्च रणे चाभिमुखो हतः ॥ १०६ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके स्वर्गं स्वोपरि तिष्ठतः । प्रमुश्च क्षमया युक्तो दरिद्रश्च प्रदानवान् ॥ १०७ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके न भूतौ न भविष्यतः । प्रार्थितं यश्च कुरुते यश्च नार्थयते परम् ॥ १०८ ॥ द्वाविमौ पुरुषौ लोके शिरःशूलकरावुभौ । गृहस्थश्च निरारम्भो यतिश्च सपरिश्रमः ॥ १०९ ॥ शत्रुर्दहति सयोगे वियोने मित्रमप्यहो । उभयोर्दुःखदायित्वं को भेदः शत्रुमित्रयोः ॥ ११० ॥ दुष्टा भार्या शठं मित्रं भृत्यश्चोत्तरदायकः । ससर्पे च गृहे वासो मृत्युरेव न सशयः ॥ १११ ॥ ददतो युध्यमानस्य पठतः पुलको न चेत् । आत्मनश्च परेषा च धिक्कृत्याग पौरुषं श्रुतम् ॥ ११२ ॥ न तद्भुक्तं न तत्पीतं न तत्सुप्तं न तद्व्रतम् । यन्मासमाहिषक्षीरलैलनावैजिवर्जितम् ॥ ११३ ॥ निःसारस्य पदार्थस्य प्रायेणाढम्बरो महान् । न सुवर्णं ध्वनिस्तादृग्यादृक्कास्ये प्रजायते ॥ ११४ ॥ मासि मासि समा ज्योत्स्ना पक्षयोरुभयोरपि । तत्रैकः शुक्लपक्षोऽभूद्यशः पुण्यैरवाप्यते ॥ ११५ ॥ मत्सादयोऽपि जानन्ति नीरक्षीगविवेचनम् । परप्रसिद्धिर्हसस्य यशः पुण्यैरवाप्यते ॥ ११६ ॥ पञ्चभिः कामिता कुन्ती तद्वधूरथ पञ्चभिः । सती वदति लोकोऽयं यशः पुण्यैरवाप्यते ॥ ११७ ॥ सौभाग्यं विरलस्य स्वात्ममकर्मगुणेष्वपि । षड्विंशदायुधा-पृथ्वी खड्गायत्तैव दृश्यते ॥ ११८ ॥ हस्तादपि न दातव्यं गृहादपि न दीयते । परोपकरणार्थाय वचने किं दरिद्रता ॥ ११९ ॥ वनानि दहतो वहेः सखा भवति मारुतः । स एव दीपनाशाय कृशे कस्यास्ति सौहृदम् ॥ १२० ॥ भोज्यं भोजनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वरस्त्रियः । विभवो दानशक्तिश्च नाट्यस्य तपसः फलम् ॥ १२१ ॥ जानन्ति हि गुणान्वक्तुं तद्विधा एव तादृशाम् । वेत्ति विश्वंभरा भार गिरीणा गरिमाश्रयन् ॥ १२२ ॥ जीवन्तोऽपि मृताः पञ्च व्यासेन परिकीर्तिताः । दरिद्रो व्याधितो मूर्खः प्रवासी नित्यसेवकः ॥ १२३ ॥

अत्यासज्जा विनाशाय दूरतश्चाफलप्रदाः । मध्यभावेन से-
व्यन्ते राजा वह्निर्गुरुः स्त्रियः ॥ १२४ ॥ अमृतं दुर्लभं
नृणां देवानामुदकं तथा । पितृणां दुर्लभः पुत्रस्तत्र शक्यः
दुर्लभम् ॥ १२५ ॥ शनैः पन्थाः शनैः कन्था शनैः पर्वत-
मस्तके । शनैर्विद्या शनैर्वित्तं पञ्चैतानि शनैः शनैः ॥ १२६ ॥
अन्वयागतविद्यानामन्वयागतसपदाम् । विदुषा च प्रभूणा
च हृदयं नौवलप्यते ॥ १२७ ॥ मक्षिका मशको वेश्या
मूषको याचकस्तथा । ग्रामणीर्गणकश्चैव सप्तैते परमक्षकाः
॥ १२८ ॥ अकृतोपद्रवः कश्चिन्महानपि न पूज्यते ।
अर्चयन्ति नरा नागं न तार्क्ष्यं न गजादिकम् ॥ १२९ ॥
शोभन्ते विद्यया विप्राः क्षत्रिया विजयश्रिया । श्रियोऽनुकूल-
दानेन लज्जया च कुलाङ्गनाः ॥ १३० ॥ ब्राह्मणा
गणका वेश्याः सारमेयाश्च कुक्कुटाः । दृष्टेष्वन्येषु कुप्यन्ति
न जाने तस्य कारणम् ॥ १३१ ॥ पुत्रपौत्रवधूभृत्यै-
सपूर्णमपि सर्वदा । भार्याहीनगृहस्थस्य शून्यमेव गृहं
मतम् ॥ १३२ ॥ अक्षरद्वयमभ्यस्तं नास्ति नास्तीति यत्पुरा ।
तदिदं देहि देहीति विपरीतमुपस्थितम् ॥ १३३ ॥ नवे
वयसि यः शान्तः स शान्त इति मे मतिः । धातुषु क्षीय-
माणेषु शान्तिः कस्य न जायते ॥ १३४ ॥ धिग्गृहं गृहि-
णीशून्यं धिक्कलत्रमपुत्रकम् । धिक्पुत्रमविनीतं च धिग्ज्यो-
तिषमजातकम् ॥ १३५ ॥ अश्वं नैव गजं नैव व्याघ्रं नैव
च नैव च । अजापुत्रं बलिं दद्यादेवो दुर्बलघातकः ॥ १३६ ॥
दुर्मन्त्री राज्यनाशाय ग्रामनाशाय कुञ्जरः । श्यालको गृह-
नाशाय सर्वनाशाय मातुलः ॥ १३७ ॥ जले तैलं खले
गुह्यं पात्रे दानं मेनागपि । प्राज्ञे शास्त्रं स्वयं याति विस्तार-
वंस्तुशक्तितः ॥ १३८ ॥ उद्योगः कलहः कण्डूर्धूतं मधं
परस्त्रियः । आहारो मैथुनं निद्रा सेवनाच्च विवर्धते ॥ १३९ ॥
कृतार्थः स्वामिनं द्वेष्टि कृतदारस्तु मातरम् । जातापत्या
पतिं द्वेष्टि गतरोगश्चिकित्सकम् ॥ १४० ॥ चक्षुःपूर्तं न्यसे-
त्पादं वस्त्रपूर्तं जलं पिबेत् । सत्यपूर्ता वदेद्वाणीं मनःपूर्तं
समाचरेत् ॥ १४१ ॥ नास्ति यज्ञः स्त्रियः कश्चिन्नं व्रतं
नोपवासकम् । या तु भर्तारि शुश्रूषा तथा स्वर्गं जयत्सौ
॥ १४२ ॥ शुचिः भूमिगतं तोयं शुचिर्नारी पतिव्रता ।
शुचिः क्षेमकरो राजा सतोषी ब्राह्मणः शुचिः ॥ १४३ ॥
नित्यमास्यं शुचिः स्त्रीणां शकुनिः फलपातने । वत्सोऽपि

स्तनपाने स्याच्छूरा मृगग्रहणे शुचिः ॥ १४४ ॥ भर्ता देवो
गुरुर्भर्ता धर्मतीर्थव्रतानि च । तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं
भजेत्सती ॥ १४५ ॥ असारे खलु ससारे सारमेतच्चतुष्ट-
यम् । काश्या वासः सता सङ्गो गङ्गाम्भः शमुसेवनम्
॥ १४६ ॥ उदारस्य तृणं वित्तं शूरस्य मरणं तृणम् ।
विरक्तस्य तृणं भार्या निःस्पृहस्य तृणं जगत् ॥ १४७ ॥
सप्तैतानि न पूर्यन्ते पूर्यमाणान्यनेकशः । ब्राह्मणोऽश्रियमो
राजा पयोधिरुदरगृहम् ॥ १४८ ॥ कल्पान्तवामसक्षोभ-
लङ्घिताशेषभूभृतः । स्थैर्यप्रसादमर्यादास्ता एव हि महो-
दधेः ॥ १४९ ॥ सपत्न्यं सरस्वती सत्यं सतानं सदनग्रहः ।
सत्ता सुकृतसभारः सकाराः सप्त दुर्लभाः ॥ १५० ॥
अन्नच्छाया खलप्रीतिर्नवसस्यानि योषितः । किञ्चित्कालोप-
भोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १५१ ॥ परोऽपि हितवान्
बन्धुर्बन्धुरप्यद्वितः परः । अहितो देहजो व्याधिर्हितमा-
रण्यमौषधम् ॥ १५२ ॥ जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते
घटः । स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च ॥ १५३ ॥
सौवर्णानि सरोजानि निर्मातुं सन्ति शिल्पिनः । तत्र
सौरभनिर्माणे चतुरश्रतुराननः ॥ १५४ ॥ साक्षरं पुरुषं दृष्ट्वा
यो नरो नाभिमन्यते । बलीवैर्दसमो लोके खुरशङ्खविव-
र्जितः ॥ १५५ ॥ को न याति वशं लोके मुखे पिण्डेन
पूरितः । मृदङ्गो मुखलेपेन करोति मधुरध्वनिम् ॥ १५६ ॥
लुब्धानां याचकः शत्रुश्चोराणां चन्द्रमा रिपुः । जारस्त्रीणां
पतिः शत्रुर्मूर्खाणां बोधको रिपुः ॥ १५७ ॥ अमन्त्रमक्षर-
नास्ति नास्ति मूलमनौषधम् । अयोग्यः पुरुषो नास्ति योजक-
स्तत्र दुर्लभः ॥ १५८ ॥ परोपदेशवेलायां शिष्टा सर्वे
भवन्ति वै । विस्तरन्तीह शिष्टवं स्वकार्यं समुपस्थिते
॥ १५९ ॥ गुणिना निर्गुणानां च दृश्यते महदन्तरम् ।
होरः कण्ठगतः स्त्रीणां नूपुराणि च पादयोः ॥ १६० ॥
अलभ्यं लब्धुकामस्य जनस्य गतिरीदृशी । अलभ्येषु भग्न-
स्तापः सचित्तार्थो विनश्यति ॥ १६१ ॥ शत्रुवाक्यामृतं श्रुत्वा
तेन सौहार्दमार्जवम् । नहि धीरेण कर्तव्यमात्मनः शुभमि-
च्छता ॥ १६२ ॥ शूराश्च कृतविद्याश्च रूपवत्यश्च योषितः ।
यत्र यत्र गमिष्यन्ति तत्र तत्र कृतादराः ॥ १६३ ॥
चत्वारो धनदायादा धर्माभिनृप्तस्कराः । तेषां ज्येष्ठानामा-
नेन त्रयः कुप्यन्ति बान्धवाः ॥ १६४ ॥ शीलभारवती
कान्ता पुष्पभारवती लता । अर्थभारवती वाणी भजते
कामपि श्रियम् ॥ १६५ ॥ पुरोत्पीडे तडागस्य परीवाहः
वैतिक्रिया । शोकक्षोमे च हृदयं प्रलयैरेव धार्यते

१ पञ्चसु वाक्येषु अतिवाह्यते सिध्यति आरोहति प्राप्यते वर्धते इति
पञ्चक्रियाध्याहारः २ मार्गातिवाहनादीनि ३ पतानि त्वरया न
भवन्तीत्यर्थः ४ वशपरम्परागतविद्यानाम् ५ समर्थं न भवति
६ कुलस्त्रिय ७ श्वानः ८ गजः ९ स्वल्पमपि १० वस्तुमा-
हात्येन ११ कृता दारा स्त्री येन सः १२ वैश्यम् १३ पवित्रम्

१ स क्रमः सर्वविद्याभनार्जनेऽपि चोक्तः २ मुक्ताहारः ३ अ-
चिन्त्याम् ४ शोभा ५ प्रवहणम् ६ उपायः

॥ १६६ ॥ उपभोक्तुं न जानाति श्रियं प्राप्यामि मानवः ।
आकण्ठजलमग्नोऽपि आ लिह्येव जिह्वया ॥ १६७ ॥
आर्ता देवान्नमस्यन्ति तप कुर्वन्ति रोगिणः ।
निर्धना दानमिच्छन्ति वृद्धा नारी पतिव्रता ॥ १६८ ॥
जामाता जठर जाया जातवेदा जलाशयः । पूरिता
नैव पूर्यन्ते जकारा पञ्च दुर्भरा ॥ १६९ ॥
जननी जन्मभूमिश्च जाह्नवी च जनार्दन । जनकः
पञ्चमश्चैव जकाराः पञ्च दुर्लभाः ॥ १७० ॥ सा
श्रीर्या न मद कुर्यात्स सुखी तृष्णयोज्झितः । तन्मित्रं
यत्र विश्वासः पुरुषः स जितेन्द्रियः ॥ १७१ ॥ सुलभं
वस्तु सर्वस्य न यात्यादरणीयताम् । स्वदारपरिहारेण पर-
दारार्थिनो जनाः ॥ १७२ ॥ एकस्य कर्म सवीक्ष्य करो-
त्यन्योऽपि गर्हितम् । गतानुगतिको लोको न लोकः
पारमार्थिकः ॥ १७३ ॥ क्वचिद्रुष्ट क्वचित्तुष्टो रुष्टस्तुष्टः
क्षणे क्षणे । अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः
॥ १७४ ॥ गुरुपत्न्या निशाधीशो ब्राह्मण्या पाकशासनः ।
गत पञ्चेषुलक्ष्यत्वं का कथाऽन्यस्य देहिनः ॥ १७५ ॥
यस्मिन्नेष्टे भयं नास्ति तुष्टे नैव धनागमः । निग्रहा-
नुग्रहौ न स्तः स रुष्टः किं करिष्यति ॥ १७६ ॥
आलस्योपहृता विद्या परहस्तगताः स्त्रियः । अल्पबीज
हत क्षेत्र हत सैन्यमनायकम् ॥ १७७ ॥ निर्विषेणपि
मर्षेण कर्तव्या महती फटा । विषमस्तु न चाप्यस्तु
फटाटोपो भयंकरः ॥ १७८ ॥ एक एव पदार्थस्तु
त्रिधा भवति वीक्षितः । कुणपः कामिनी मास
योगिमि कामिमिः श्वभिः ॥ १७९ ॥ नारी परमुख-
द्रष्ट्री कविरव्यवहारवित् । अपथ्यसेवी रोगी च किय-
द्भिर्नोपहस्यते ॥ १८० ॥ अन्यदा भूषण पुंसां क्षमा
लज्जेव धोषिताम् । पराक्रमः परिभवे वैयाल्यं सुरतेष्विव
॥ १८१ ॥ सासारिकसुखासक्तं ब्रह्मज्ञोऽस्मीति
यादिनम् । कर्मब्रह्मोभयभ्रष्टं तं त्यजेदन्यजं यथा
॥ १८२ ॥ शैले शैले न माणिक्य मौक्तिकं न गजे गजे ।
माधवो नहि सर्वत्र चन्दन न वने वने ॥ १८३ ॥
पीतिलक्ष्मीर्व्ययः क्लेशः सा किं सा किं स किं स किम् ।
या लोभाद्या परद्रोहात्परार्थं यः परार्थकृत् ॥ १८४ ॥
मनो मधुकरो मेघो मानिनी मदनो मरुत् । मा मदो
मर्कटो मत्स्यो मकारा दश चञ्चलाः ॥ १८५ ॥
यावज्जीवं सुख जीवेदणं कृत्वा घृतं पिबेत् । मसी-
भूतस्य जीवस्य पुनरागमनं कुतः ॥ १८६ ॥ असार

एष ससारः स्मर सारङ्गलोचनाः । तदर्थं धनमिच्छन्ति
तत्प्रागे तु धनेन किम् ॥ १८७ ॥ सत्यानुसारिणी
लक्ष्मीः कीर्तिस्त्यागानुसारिणी । अभ्याससारिणी विद्या
बुद्धि कर्मानुसारिणी ॥ १८८ ॥ उपाध्यायश्च वैद्यश्च
ऋतुकाले वरस्त्रियः । सूतिका दूतिका नौका कार्यान्ते
ते च शण्वत् ॥ १८९ ॥ विशाखान्ता गता मेघाः
प्रसूतान्तं च यौवनम् । प्रणामान्तः सता कोपो याच-
नान्तं हि गौरवम् ॥ १९० ॥ कृतान्तपाशबद्धाना दैवो-
पहतचेतसाम् । बुद्धयः कुब्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि
॥ १९१ ॥ सदय हृदयं यस्य भाषितं सत्यभूषितम् ।
काय परहिते यस्य कलिस्तस्य करोति किम् ॥ १९२ ॥
अपत्यदर्शनस्यार्थे प्राणानपि च या त्यजेत् । त्यजन्ति
तामपि कूरा मातर दारहेतवे ॥ १९३ ॥ पुत्रसू-
पाककुशला पवित्रा च पतिव्रता । पद्माक्षी पञ्चपैर्नारी
भुवि सयाति गौरवम् ॥ १९४ ॥ दातुरुन्नतचित्तस्य गुण-
युक्तस्य चार्थिनः । दुर्लभः खलु सयोग सद्बीजक्षेत्रयो-
रिव ॥ १९५ ॥ आज्ञामात्रफलं राज्यं ब्रह्मचर्यफलं तपः ।
परिज्ञानफलं विद्या दत्तभुक्तफलं धनम् ॥ १९६ ॥
आयुर्वित्तं गृहच्छिद्रं मन्त्रमौषधमैशुने । दानं मानाप-
मानौ च नव गोप्यानि कारयेत् ॥ १९७ ॥ अग्नौ
दग्धं जले मग्नं हृतं तस्करपार्थिवैः । तत्सर्वं दान-
मित्याहुर्नृपि क्लृप्तं न भाषते ॥ १९८ ॥ सन्नमः
स्नेहमाख्याति वपुराख्याति भोजनम् । विनयो वंशमा-
ख्याति देशमाख्याति भाषितम् ॥ १९९ ॥ किं
विद्यया किं तपसा किं योगेन श्रुतेन च । किं
विविक्तेन मौनेन स्त्रीभिर्नमो मनो हतम् ॥ २०० ॥
यश्च मूढतमो लोके यश्च बुद्धेः पर गतः । तावुभौ
सुखमेधेते क्लिश्यत्यन्तरितो जनः ॥ २०१ ॥ त्यजे-
त्स्वामिनमत्युग्रमत्युग्रात्कृपणं त्यजेत् । कृपणादविशेषज्ञं
तस्माच्च कृतशासनम् ॥ २०२ ॥ पात्रापात्रविवेको-
ऽस्ति धेनुपन्नगयोरिव । तृणात्संजायते क्षीर क्षीरात्स-
जायते विषम् ॥ २०३ ॥ शनैर्विद्या शनैरर्थानारोहे-
त्सर्वतं शनैः । शनैरश्वसु वर्तते योजनान्न पर ब्रजेत्
॥ २०४ ॥ द्यूतं पुस्तकवाद्ये च नाटकेषु च सक्तता ।
स्त्रियस्तन्त्री च निद्रा च विद्याविघ्नकराणि षट् ॥ २०५ ॥
अतिथिर्बालकः पत्नी जननी जनकस्तथा । पञ्चैते गृहिणः
पोष्या इतरे च स्वशक्तितः ॥ २०६ ॥ गाढं गुणवती
विद्या च मुदे विनयं विना । मूर्खतापि मुदे भूयान्महत्सु
विनयान्विता ॥ २०७ ॥ अहो साहजिकं प्रेम दूरादपि

विराजते । चकोरनयनद्वन्द्वमाह्लादयति चन्द्रमाः ॥ २०८ ॥
 साक्षरा विपरीताश्चेद्राक्षसा एव केवलम् । सरसो विपरीत-
 श्चेत्सरसत्व न मुञ्चति ॥ २०९ ॥ यदीच्छसि वशीकर्तुं
 जगदेकेन कर्मणा । परापवादसंस्थेभ्यो गा चरन्ती निवा-
 रय ॥ २१० ॥ एकस्तपो द्विरध्यायी त्रिभिर्गीतं चतुः पथम् ।
 सप्त पञ्च कृषीणा च सङ्ग्रामो बहुभिर्जनैः ॥ २११ ॥
 काकः पक्षिषु चाण्डालः स्मृतः पशुषु गर्दभः । नराणां
 कोऽपि चाण्डालः स्मृतः सर्वेषु निन्दकः ॥ २१२ ॥
 दातृत्वं प्रियवक्तृत्वं धीरत्वमुचितज्ञता । अभ्यासेन न
 लभ्येयुश्चत्वारः सहजा गुणाः ॥ २१३ ॥ लोभमूलानि
 पापानि रसमूलानि व्याधयः । इष्टमूलानि शोकानि
 त्रीणि त्यक्त्वा सुखी भव ॥ २१४ ॥ प्रदोषे दीपकश्चन्द्रः
 प्रभाते दीपको रविः । त्रैलोक्ये दीपको धर्मः सुपुत्रः
 कुलदीपकः ॥ २१५ ॥ सुखार्थी त्यजते विद्या विद्यार्थी
 त्यजते सुखम् । सुखार्थिनः कुतो विद्या कुतो विद्यार्थिनः
 सुखम् ॥ २१६ ॥ अन्नदानात्परं दानं विद्यादानमतः परम् ।
 अन्नेन क्षणिका तृप्तिर्यावज्जीव च विद्यया ॥ २१७ ॥
 दूरस्थाः पर्वता रम्या वेश्या च मुखमण्डने । युद्धस्य
 वार्ता रम्या च त्रीणि रम्याणि दूरतः ॥ २१८ ॥ माता
 यदि विषं दद्याद्विक्रीणाति पिता सुतम् । राजा हरति
 सर्वस्वं तत्र का परिदेवना ॥ २१९ ॥ अहेरिव गणाद्वीतः
 पराज्वाच्च विषादिव । राक्षसीभ्य इव स्त्रीभ्यः स
 विद्यामधिगच्छति ॥ २२० ॥ अवज्ञात्रुटितं प्रेम
 नवीकर्तुं क ईश्वरः । सधि न याति स्फुटितं
 लाक्षालेपेन मौक्तिकम् ॥ २२१ ॥ सनिकर्षोऽत्र मर्त्याना-
 मनादरणकारणम् । गाङ्गं हित्वा यथाऽन्याम्भस्तत्रत्यो याति
 शुद्धये ॥ २२२ ॥ लेखनी पुस्तकं रामा परहस्ते गता गता ।
 कदाचित्पुनरायाता भ्रष्टा मुष्टा च चुम्बिता ॥ २२३ ॥
 पूर्वदत्तेषु या विद्या पूर्वदत्तेषु च यद्धनम् । पूर्वदत्तेषु या
 भार्या अग्रे धावति धावति ॥ २२४ ॥ श्रुत्वा धर्मं
 विजानाति श्रुत्वा त्यजति दुर्मतिम् । श्रुत्वा ज्ञानमवा-
 मोति श्रुत्वा मोक्षं च विन्दति ॥ २२५ ॥ मनो धावति
 सर्वत्र मदोन्मत्तगजेन्द्रवत् । ज्ञानाद्भुशसमा बुद्धिस्तस्य
 निश्चलते मनः ॥ २२६ ॥ इच्छेच्चैद्विपुला मैत्री त्रीणि तत्र न
 कारयेत् । वाग्वादमर्थसम्बन्धं तत्पत्नीपरिभाषणम् ॥ २२७ ॥
 अयुक्तं स्वामिनो युक्तं युक्तं नीचस्य दूषणम् । अमृतं
 राहवे मृत्युर्विषं रुद्रस्य भूषणम् ॥ २२८ ॥ पण्डिते चैव
 मूर्खे च बलवत्यपि दुर्जने । ईश्वरे च दरिद्रे च मृत्योः सर्वत्र
 तुल्यता ॥ २२९ ॥ सङ्ग्रामे सुमटेन्द्राणां कवीनां कवि-

मण्डले । दीप्तिर्वा दीप्तिहानिर्वा मुहूर्तादेव जायते ॥ २३० ॥
 विषय विषयाणां हि दृश्यते महदन्तरम् । उपभुक्तं विषं
 हन्ति विषयाः सगणादपि ॥ २३१ ॥ पुराणान्ते श्मशान-
 नान्ते मैथुनान्ते च या मतिः । सा मतिः सर्वदा चैत्स्यात्को
 न मुच्येत बन्धनात् ॥ २३२ ॥ आकारेणैव चतुरास्तर्क-
 यन्ति परेक्षितम् । गर्भस्थः केतकीपुष्पमामोदेनेव पटपदाः
 ॥ २३३ ॥ न ज्ञातुं नाप्यनुज्ञातुं नेक्षितुं नाप्युपेक्षितुम् ।
 स्वजनः स्वजने जातं विपत्पातं समीहते ॥ २३४ ॥
 प्रायो दुरन्तपर्यन्ताः संपदोऽपि दुर्गात्मनाम् । भवन्ति हि
 सुखोदकी विपदोऽपि महात्मनाम् ॥ २३५ ॥ उदक-
 भूतिमिच्छद्भिः सद्भिः खलु न दृश्यते । चतुर्थीचन्द्रलेखेन
 परस्त्रीभालपट्टिका ॥ २३६ ॥ अकाण्डपातजातानामार्द्राणां
 मर्मभेदिनाम् । गाढशोकप्रहारानामचिन्तैव महौषधम्
 ॥ २३७ ॥ अनिलोद्भितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा ।
 निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कसेन वलितम् ॥ २३८ ॥ शम्भु-
 श्वेतार्कपुष्पेण चन्द्रमा वस्त्रतन्तुना । अच्युतः स्मृतिभाषेण
 साधवः करसपुटे ॥ २३९ ॥ अकृत्या पौरुषं या श्रीर्वि-
 कृप्तिरपि किं तया । जरद्भवोऽपि चाश्नाति देवादुपगत-
 तृणम् ॥ २४० ॥ मन्दाकिनीपयःपानं मन्दाक्षीमुखचुम्ब-
 नम् । मन्दरोपवनकीडा मन्दानुष्ठानतः कुतः ॥ २४१ ॥
 दीपो भक्षयते ध्वान्तं कज्जलं च प्रसूयते । यदन्नं भक्षये-
 ज्जित्यं जायते तादृशी प्रजा ॥ २४२ ॥ मौनं कालविल-
 म्बश्च प्रयाणं भूमिदर्शनम् । भृकुट्यन्यमुखी वार्ता नकारः
 षड्विधः स्मृतः ॥ २४३ ॥ अक्षगणिः परीक्ष्यन्तामम्बर-
 म्बरेण किम् । शम्भुरम्बरहीनोऽपि सर्वज्ञः किं न जायते
 ॥ २४४ ॥ दोषोऽपि गुणता याति प्रभोर्भवति चेत्कृपा ।
 अङ्गहीनोऽपि सूर्येण सारथ्ये योजितोऽरुणः ॥ २४५ ॥
 उत्तमं प्रणिपातेन शूरं भेदेन योजयेत् । नीचमल्पप्रदानेन
 इष्टं धर्मेण योजयेत् ॥ २४६ ॥ अकुले पतितो राजा मूर्ख-
 पुत्रो हि पण्डितः । निर्धनस्य धनप्राप्तिस्तृणवन्मन्यते जगत्
 ॥ २४७ ॥ लोकेषु निर्धनो दुःखी ऋणग्रस्तस्ततोऽधिकम् ।
 ताभ्यां रोगयुतो दुःखी तेभ्यो दुःखी कुमार्यकः ॥ २४८ ॥
 आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां विप्राणां मानखण्डनम् । पृथक्शय्या
 च नारीणामशस्त्रवध उच्यते ॥ २४९ ॥ प्रस्तावसदृशं
 वाक्यं सद्भावसदृशं प्रियम् । आत्मशक्तिसमं कोपं कुर्वाणो
 न विनश्यति ॥ २५० ॥ पठकः पाठकश्चैव ये चान्ये
 शास्त्रपाठकाः । सर्वे व्यसनिनो ज्ञेया यः क्रियावान्स पण्डितः
 ॥ २५१ ॥ पण्डितैः सह सागत्यं पण्डितैः सह सकथाः । पण्डितैः
 सह मित्रत्वं कुर्वाणो नावसीदति ॥ २५२ ॥ शीलं शौर्यमना-

लक्षं पाण्डित्यं मित्रसमग्रहः । अचोरहरणीयानि पञ्चैतान्यक्षयो
निधिः ॥ २५३ ॥ मातृवत्परदाराणि परद्रव्याणि लोष्टवत् ।
आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स पश्यति ॥ २५४ ॥
धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते । अजागलस्त-
नस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २५५ ॥ स जीवति गुणा
यस्य धर्मो यस्य स जीवति । गुणधर्मविहीनो यो निष्फलं
तस्य जीवितम् ॥ २५६ ॥ गुरुशुश्रूषया विद्या पुष्कलेन
धनेन वा । अथवा विद्यया विद्या चतुर्थी नोपलभ्यते ॥ २५७ ॥
षट्पदः पुष्पमध्यस्थो यथा सारं समुद्धरेत् । तथा सर्वेषु
शास्त्रेषु सारं गृह्णन्ति पण्डिता ॥ २५८ ॥ गुणान्भूषयते
रूपं शीलं भूषयते कुलम् । सिद्धिर्भूषयते विद्या भोगो
भूषयते धनम् ॥ २५९ ॥ अगुणस्य हत रूपमशीलस्य
हत कुलम् । असिद्धेस्तु हता विद्या अभोगस्य हत धनम्
॥ २६० ॥ दिवा पश्यति नोलूकः काको नक्तं न पश्यति ।
अपूर्वं कोऽपि कामान्धो दिवा नक्तं न पश्यति ॥ २६१ ॥
यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता । एकैकमप्यनर्थाय
किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ २६२ ॥ मुख्यमेकं पुरस्कृत्य शून्या-
त्मानोऽपि साधकाः । भवन्ति तं विना नैव यथा सख्या-
ङ्गविन्दवः ॥ २६३ ॥ वचस्तत्रैव वक्तव्यं यत्रोक्तं सफलं
भवेत् । स्थायीभवति चात्यन्तं रङ्गः शुक्लपटे यथा ॥ २६४ ॥
पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना कुण्डे कुण्डे नव पयः । जातौ
जातौ नवाचारा नवा वाणी सुखे सुखे ॥ २६५ ॥ गान्धर्व-
गन्धसयुक्तं ताम्बूलं भारती कथा । इष्टा भार्या प्रियं मित्र-
मपूर्वाणि दिने दिने ॥ २६६ ॥ विद्यया सह मर्तव्यं कुशि-
ष्याय न दापयेत् । तथापि दीयते विद्या पश्चात्सजायते रिपुः
॥ २६७ ॥ मर्कटस्य सुरापानं तस्य वृश्चिकदशनम् । तन्मध्ये
भूतसंचारे यद्वा तद्वा भविष्यति ॥ २६८ ॥ पुस्तकेषु च
या विद्या परहस्तेषु यद्धनम् । सङ्ग्रामे च गृहे सैन्यं तिस्रः
पुसा विडम्बनाः ॥ २६९ ॥ असावधाने पाण्डित्यं क्रय-
क्रीतं च मैथुनम् । भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुसा विड-
म्बनाः ॥ २७० ॥ पादेन क्रम्यते पन्था मानहीनं च
भोजनम् । अविवेकिप्रभोः सेवा पातकं किमतः परम् ॥ २७१ ॥
तुष्यन्ति भोजनैर्विप्रा मयूरा घनगर्जितैः । साधवः परसं-
तोषैः खलाः परविपत्तिषु ॥ २७२ ॥ प्रत्यक्षे गुरवः स्तुत्याः
परोक्षे मित्रबान्धवाः । कर्मान्ते दासभृत्याश्च पुत्रा नैव तथा
स्त्रियः ॥ २७३ ॥ विनयः राजपुत्रेभ्यः पण्डितेभ्यः सुभा-
षितम् । अन्तर्गतं भूतकारेभ्यः स्त्रीभ्यः शिक्षेत कैतवम् ॥ २७४ ॥
धनधान्यप्रयोगेषु विद्यासमग्रहेषु च । आहारे व्यवहारे च
त्यक्तलजः सुखी भवेत् ॥ २७५ ॥ सुहृत्तमपि जीवेत नरः

शुक्लेन कर्मणा । न कल्पमपि कृष्णेन लोकद्वयविरोधिना
॥ २७६ ॥ गते शोको न कर्तव्यो भविष्यं नैव चिन्त-
येत् । वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः ॥ २७७ ॥
स्वभावेन हि तुष्यन्ति देवाः सत्पुरुषाः पिता । ज्ञातय-
स्वन्नपानेन वाक्प्रदानेन पण्डिता ॥ २७८ ॥ नराणां
नापितो धूर्तः पक्षिणा चैव वायसः । चतुष्पदा शृगालस्तु
स्वेच्छाचारी तपस्विनाम् ॥ २७९ ॥ चाण्डालः पक्षिणा
काकः पशूना चैव कुकुरः । कोपो मुनीनां चाण्डालः-
श्चाण्डालः सर्वनिन्दकः ॥ २८० ॥ भ्रमत्सपूज्यते चक्रं भ्रम-
न्सपूज्यते द्विजः । भ्रमन्सपूज्यते राजा स्त्री भ्रमन्ती
विनश्यति ॥ २८१ ॥ न पश्यति च जन्मान्धः कामान्धो
नैव पश्यति । न पश्यति मदोन्मत्तो ह्यर्थी दोषं न पश्यति
॥ २८२ ॥ स्वयं कर्म करोत्यात्मा स्वयं तत्फलमश्नुते ।
स्वयं भ्रमति ससारे स्वयं तस्माद्विमुच्यते ॥ २८३ ॥
खङ्गमूलं भवेद्राज्यमस्त्रीमूलं स्थिरं भवेत् । प्रजामूलं भवे-
दर्थी वैरमूलं विनश्यति ॥ २८४ ॥ ऋणकर्ता पिता
शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी । अविनीता रिपुर्भार्या पुत्रः
शत्रुरपण्डितः ॥ २८५ ॥ नास्ति कामसमो व्याधिर्नास्ति मोह-
समो रिपुः । नास्ति क्रोधसमो वह्निर्नास्ति ज्ञानात्परं सुखम्
॥ २८६ ॥ विद्या मित्रं प्रवासेषु भार्या मित्रं गृहेषु च ।
व्याधितस्यौषधं मित्रं धर्मो मित्रं मृतस्य च ॥ २८७ ॥
नास्ति मेघसमं तोयं नास्ति चात्मसमं बलम् । नास्ति
चक्षुःसमं तेजो नास्ति धान्यसमं प्रियम् ॥ २८८ ॥ अधना
धनमिच्छन्ति वादमिच्छन्ति गर्विताः । मानवाः स्वर्गमि-
च्छन्ति मोक्षमिच्छन्ति देवताः ॥ २८९ ॥ सत्येन
धार्यते पृथ्वी सत्येन तपते रविः । सत्येन वायवो वान्ति
सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ॥ २९० ॥ हस्तस्य भूषणं दानं
सत्यं कण्ठस्य भूषणम् । श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रं भूषणे
किं प्रयोजनम् ॥ २९१ ॥ युक्तमुक्तं पुराविद्धिश्चिन्ता
जैतिः सुदारुणा । न भेषजैर्लङ्घनैर्वा न चान्यैरुपशाम्यति
॥ २९२ ॥ आवासः क्रियता गाङ्गे पापहारिणि वारिणि ।
स्तनमध्ये तरुण्या वा मनोहारिणि हारिणि ॥ २९३ ॥
सुभाषितरसास्वादः प्रौढस्त्रीसगमस्तथा । सेवा विवेकिनो
राशो दुःखनिर्मूलनं त्रयम् ॥ २९४ ॥ ईर्ष्यां घृणी त्वस-
तुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः । परभाग्योपजीवी च षड्भेदे
दुःखभागिनः ॥ २९५ ॥ नवं वस्त्रं नवं छत्रं नव्या स्त्री नूतनं
गृहम् । सर्वत्र नूतनं शस्तं सेवकाश्च पुरातने ॥ २९६ ॥
वृद्धस्य वचनं ग्राह्यमापत्काले ह्युपस्थिते । सर्वत्रैव विद्या-

रेण नाहारे न च मैथुने ॥ २९७ ॥ अतिदूरपथश्रान्ता-
 श्छाया यान्ति च शीतलाम् । शीतलाश्च पुनर्यान्ति का
 कस्य परिदेवना ॥ २९८ ॥ अपमानं पुरस्कृत्य मान
 कृत्वा च पृष्ठतः । स्वकार्यमुद्धरेत्याज्ञः कार्यध्वसो हि मूर्खता
 ॥ २९९ ॥ कृतस्य करण नास्ति मृतस्य मरण तथा ।
 गतस्य शोचन नास्ति ह्येतद्वेदविदा मतम् ॥ ३०० ॥
 नाकाले म्रियते जन्तुर्विद्ध शरशतैरपि । कुशकण्टक-
 विद्धोऽपि प्राप्तकालो न जीवति ॥ ३०१ ॥ निमग्नस्य पयो-
 राशौ पर्वतात्पतितस्य च । तक्षकेणापि दष्टस्य आयुर्मर्माणि
 रक्षति ॥ ३०२ ॥ नानृषि कुरुते काव्यं नारुद्र क्रम-
 पाठकः । नादेवाशो ददात्यन्न नाविष्णु पृथिवीपति
 ॥ ३०३ ॥ कवयः किं न पश्यन्ति किं न भक्षन्ति
 वायसा । मद्यपाः किं न जल्पन्ति किं न कुर्वन्ति योषित
 ॥ ३०४ ॥ वह्निज्वालेव गृहिणी रक्षणीया प्रयत्नतः ।
 बुद्धिक्षयविकाराभ्यां स्वाश्रयक्षेममिच्छता ॥ ३०५ ॥
 ढढाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति । मुञ्जे
 भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥ ३०६ ॥ अस्थिर
 जीवितं लोके अस्थिरे धनयौवने । अस्थिरा पुत्रदाराश्च
 धर्मः कीर्तिर्द्वयं स्थिरम् ॥ ३०७ ॥ लालयेत्पञ्च वर्षाणि दश
 वर्षाणि ताडयेत् । प्राप्ते तु षोडशे वर्षे पुत्रं मित्रवदाचरेत्
 ॥ ३०८ ॥ गणेशः स्तौति मार्जारं स्ववाहस्याभिरक्षणे ।
 महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ॥ ३०९ ॥ श्यामा
 मन्थरगामिन्यः पीनोन्नतपयोधरा । महिष्यश्च महिष्यश्च
 सन्ति पुण्यवता गृहे ॥ ३१० ॥ पदे पदे च रत्नानि
 योजने रसकूपिका । भाग्यहीना न पश्यन्ति बहुरत्ना वसुं-
 धरा ॥ ३११ ॥ राजा वेश्या यमो वह्निः प्राधूर्णा बालया-
 चकौ । परदुःखं न जानाति ह्यष्टमो ग्रामकण्टकः ॥ ३१२ ॥
 क्रोधो मूलमनर्थानां क्रोधः ससारबन्धनम् । धर्मक्षयकरः
 क्रोधस्तस्मात्क्रोधं विवर्जयेत् ॥ ३१३ ॥ प्रेमः सत्यं तयोरेव
 ययोर्योगवियोगयोः । वत्सरा वासरीयन्ति वासरीयन्ति
 वत्सराः ॥ ३१४ ॥ किं धनेन कुबेरस्य सुभाषितगुणेन किम् ।
 वाचस्पतेश्च दीपेन रवेः सिन्धोश्च बिन्दुना ॥ ३१५ ॥
 मधुना सिञ्चयेन्निम्बं निम्बः किं मधुरायते । जातिस्वभाव-
 दोषोऽयं कटुकत्वं न मुञ्चति ॥ ३१६ ॥ कर्तव्यमेव कर्त-
 व्यं प्राणैः कण्ठगतैरपि । अकर्तव्यं न कर्तव्यं प्राणैः कण्ठ-
 गतैरपि ॥ ३१७ ॥ अभिहोत्रं गृहं क्षेत्रं मित्रं भार्या सुतं
 शिशुम् । रिक्तपाणिर्न पश्येत राजानं देवता गुरुम् ॥ ३१८ ॥
 उत्तमं स्वार्जितं भुक्तं मध्यमं पितुरर्जितम् । कनिष्ठं
 भ्रातृवित्तं च स्त्रीवित्तमधमाधमम् ॥ ३१९ ॥ अलसस्य कुतो

विद्या अविद्यस्य कुतो धनम् । अधनस्य कुतो मित्रममि-
 त्रस्य कुतः सुखम् ॥ ३२० ॥ अनर्थमपि माणिक्यं हेमा-
 श्रयमपेक्षते । अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लता
 ॥ ३२१ ॥ विप्रार्थेषु धनक्षीणं स्वदागगतयौवनम् । स्वामि-
 कार्यं हतप्राणमन्ते तिष्ठति माधवः ॥ ३२२ ॥ न विश्वसे-
 दसित्रस्य मित्रस्यापि न विश्वसेत् । कदाचित्कुपितं मित्रं
 सर्वं गुह्यं प्रकाशयेत् ॥ ३२३ ॥ अभ्रच्छाया तृणाग्निश्च
 खले प्रीतिः स्थले जलम् । वेश्यासक्तिः कुमित्रं च षडेते
 बुद्धदोषमाः ॥ ३२४ ॥ प्रमदा मदिरा लक्ष्मीर्विज्ञेया त्रिवि-
 द्धा सुरा । दृष्ट्वोन्मादयत्येका पीता चान्यातिसचयात्
 ॥ ३२५ ॥ राजपत्नी गुरोः पत्नी भ्रातृपत्नी तथैव च ।
 पत्नीमाता स्वमाता च पञ्चैता मातरः स्मृताः ॥ ३२६ ॥
 इक्षुदण्डास्तिला शूद्रा कामिनी हेम मेदिनी । दधि चन्दन-
 ताम्बूले मर्दनं गुणवर्धनम् ॥ ३२७ ॥ पराधीनं वृथा जन्म
 परस्त्रीषु वृथा सुखम् । परगोहे वृथा लक्ष्मीर्विद्या या पुस्त-
 के वृथा ॥ ३२८ ॥ असमाने तपोवृद्धिः समानाच्च तप-
 क्षयः पूजया । पुण्यहानिः साविन्दया सद्गतिर्भवेत्
 ॥ ३२९ ॥ ध्यानशस्त्रं बकानां च वेश्यानां मोहशस्त्रकम् ।
 साधुत्वशस्त्रं मैन्दानां परप्राणार्थहागकम् ॥ ३३० ॥
 ललितान्तानि गीतानि प्रसूतान्तं च यौवनम् ।
 विशाखान्ता मेघमाला तक्रान्तं खलु भोजनम् ॥ ३३१ ॥
 धातु परीक्षा दुर्भिक्षे स्त्रीपरीक्षा च निर्धने । युद्धे शस्त्र-
 परीक्षा च मृत्योरत्यन्तमापदि ॥ ३३२ ॥ अन्यमाश्रयते
 लक्ष्मीस्त्वन्यमन्यं च मेदिनी । अनन्यगामिनी पुंसां कीर्ति-
 रेका पतिव्रता ॥ ३३३ ॥ न कालः खड्गमुद्यम्य शिरः
 कुन्तति कस्यचित् । कालस्य बलमेतावद्विपरीतार्थदर्शनम्
 ॥ ३३४ ॥ जानन्नपि जनो दैवात्प्रकरोति विगर्हितम् । न
 कर्म गर्हितं लोके कस्यचिद्रोचते कृतम् ॥ ३३५ ॥ सद्भावेन
 जयेन्मित्रं सद्भावेन च बान्धवान् । स्त्रीभृत्यान्दानमानाम्ना
 दाक्षिण्येनेतरं जनम् ॥ ३३६ ॥ सतोषस्त्रिषु कर्तव्यं स्व-
 दारे भोजने धने । त्रिषु चैव न कर्तव्यो दाने तपसि पाठने
 ॥ ३३७ ॥ न पुत्रात्परमो लाभो न भार्यायाः परं सुखम् ।
 न धर्मात्परमं मित्रं नानृतात्पातकं परम् ॥ ३३८ ॥ ज्या-
 यासमपि शीलेन विहीनं नैव पूजयेत् । अपि शूद्रं च
 धर्मज्ञं सद्बुद्धमभिपूजयेत् ॥ ३३९ ॥ शत्रोरपि गुणा वाच्या
 दोषा वाच्या गुणोरपि । सर्वदा सर्वयत्नेन पुत्रे शिष्यवदा-
 चरेत् ॥ ३४० ॥ सुकुले योजयेत्कन्यां पुत्रं विद्यासु
 योजयेत् । व्यसने योजयेच्छत्रुमिष्टं धर्मेण योजयेत् ॥ ३४१ ॥

नक्षत्रभूषण चन्द्रो नारीणा भूषण पति । पृथिवीभूषण
गजा विद्या सर्वस्य भूषणम् ॥ ३४२ ॥ लालने बहवो
दोषात्मगडने बहवो गुणा । तस्मात्पुत्र च शिष्यं च ताड-
येन्न तु लालयेत् ॥ ३४३ ॥ दूरत शोभते मूर्खो लम्बशाट-
पटावृत । तावच्च शोभते मूर्खो यावत्किञ्चिन् भाषते
॥ ३४४ ॥ सकृदुष्टं च मित्रं य पुनः सधातुमिच्छति । स
मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा ॥ ३४५ ॥ न कश्चित्क-
स्यचिन्मित्रं न कश्चित्कस्यचिद्रिपु । कारणेन हि जायन्ते मि-
त्राणि रिपवस्तथा ॥ ३४६ ॥ हस्ती हस्तसहस्रेण शतहस्तेन
वाजिनः । शृङ्गिणो दशहस्तेन स्थानत्यागेन दुर्जनः ॥ ३४७ ॥
आपदर्थं धनं रक्षेद्वारान् रक्षेद्वनैरपि । आत्मानं सततं रक्षे-
दारैरपि धनैरपि ॥ ३४८ ॥ परदारान्परद्रव्यं परीवाद् परस्य
च । परीहासं गुरोः स्थाने चापल्यं च विवर्जयेत् ॥ ३४९ ॥
अग्रगतस्य या विद्या कृपणस्य च यद्वनम् । यच्च बाहुबलं
भीगेर्व्यर्थमेतन्नयं भुवि ॥ ३५० ॥ शरीरनिरपेक्षस्य दक्षस्य
व्यवसायिनः । बुद्धिप्रारब्धकार्यस्य नास्ति किञ्चन दुष्करम्
॥ ३५१ ॥ असूयया हतेनैव पूर्वोपायोद्यमैरपि । कर्तृणा
गृह्यते सप्तसुहृद्भिर्मित्रमिस्तथा ॥ ३५२ ॥ अतिदाक्षिण्य-
युक्तानां शङ्कितानां पदे पदे । परापवादमीरूपा दूरतो
यान्ति सपद ॥ ३५३ ॥ आदानस्य प्रदानस्य कर्तव्यस्य
च कर्मणः । क्षिप्रमक्रियमाणस्य कालं पिबति तद्रसम्
॥ ३५४ ॥ न स्वल्पस्य कृते भूरि नाशयेन्मतिमान्नरः ।
एतदेव हि पाण्डित्यं न स्वल्पाद्भूरिनाशनम् ॥ ३५५ ॥
अफलानि दुरन्तानि समव्ययफलानि च । अशक्यानि च
वस्तूनि नारभेत विचक्षणः ॥ ३५६ ॥ किं नु मे स्यादिदं
कृत्वा किं नु मे स्यादकुर्वतः । इति सचिन्त्य मनसा प्राज्ञः
कुर्वीत वा न वा ॥ ३५७ ॥ देहे पातिनि का रक्षा यशो
रक्ष्यमपातवत् । नरः पतितकायोऽपि यशःकायेन जीवति
॥ ३५८ ॥ निमेषमात्रमपि ते वयो गच्छन्न तिष्ठति ।
तस्माद्देहेष्वनित्येषु कीर्तिमेकामुपार्जय ॥ ३५९ ॥ बुधाय न
गुणान्ब्रूयात्साधु वेत्ति यतः स्वयम् । मूर्खाग्रेऽपि च न
ब्रूयाद्बुधोक्तं न वेत्ति सः ॥ ३६० ॥ यावत्स्वस्थमिदं देहं
यावन्मृत्युश्च दूरतः । तावदात्महितं कुर्यात्प्राणान्ते किं करि-
ष्यसि ॥ ३६१ ॥ यः करोति बधोदकां निःश्रेयसकरी-
क्रिया । ग्लानिदोषच्छिदः स्वच्छः स मूढः पङ्कयत्यपः
॥ ३६२ ॥ मूलं दोषस्य हिंसादेरर्थकामौ स मा सुषः ।
तौ हि तत्त्वावबोधस्य दुरुच्छेदावुपप्लवौ ॥ ३६३ ॥ अमि-
द्रोहेण भूतानामर्जयन्तावरी श्रियः । उदन्वानिब सिन्धू-
नामापदामेति पात्रताम् ॥ ३६४ ॥ या गम्याः सत्सहा-

यानां यासु खेदो भयं यतः । तासां किं यन्न दुःखाय विप-
दामिन्न सपदाम् ॥ ३६५ ॥ दुरामदानरीनुग्रान्धृतेर्विश्वास-
जन्मनः । भोगान्भोगानिवाहेयानध्यास्यापन्नं दुर्लभा ॥ ३६६ ॥
नान्तरज्ञः श्रियो जातु प्रियैरामा न भूयते । आसक्तास्ता-
स्वमी मूढा वामशीला हि जन्तवः ॥ ३६७ ॥ कोऽपवादः
स्तुतिपदे यदशीलेषु चञ्चलाः । माधुवृत्तानपि क्षुद्रा विक्षि-
पन्त्येव सपद ॥ ३६८ ॥ कृतवानन्यदेहेषु कर्ता च विधुर
मनः । अप्रियैरिव सथोगो विप्रयोग प्रियैः सह ॥ ३६९ ॥
शून्यमाकीर्णतामेति तुल्यं व्यसनमुत्सवैः । विप्रलम्भोऽपि
लभाय सति प्रियसमागमे ॥ ३७० ॥ तदा रम्याण्यर-
म्याणि प्रिया शल्यं तदासवः । तदेकाकी सबन्धुः सन्निष्टेन
रहितो यदा ॥ ३७१ ॥ युक्तं प्रमाद्यसि हितादपेतं परित-
प्यसे । यदि नेष्टात्मनः पीडा मा सञ्जि भवता जने ॥ ३७२ ॥
जन्मिनोऽस्य स्थितिं विद्वांलक्ष्मीमिव चलाचलाम् । भवान्मा
स वधीन्याय्य न्यायधारा हि साधवः ॥ ३७३ ॥ अवि-
ज्ञातप्रबन्धस्य वचो वाचस्पतेरिव । व्रजत्यफलतामेव नय-
दुहं इवेहितम् ॥ ३७४ ॥ कर्मायत्तं फलं पुंसां बुद्धिः कर्मा-
नुसारिणी । तथापि सुधिया भाव्यं सुविचार्यैव कुर्वता
॥ ३७५ ॥ मनसा चिन्तितं कर्म वचसा न प्रकाशयेत् ।
अन्यलक्षितकार्यस्य यतः सिद्धिर्न जायते ॥ ३७६ ॥ कुदेश
च कुवृत्तिः च कुभार्या कुनदी तथा । कुद्रव्यं च कुभोज्यं
च वर्जयेत्तु विचक्षणः ॥ ३७७ ॥ अस्ति पुत्रो वशो यस्य
भृत्यो भार्या तथैव च । अभावे सति सतोषः स्वर्गस्थोऽसौ
महीतले ॥ ३७८ ॥ माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रि-
यवादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम्
॥ ३७९ ॥ कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।
विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ३८० ॥
अविद्यं जीवनं शून्यं दिक्शून्या चेदबान्धवा । पुत्रहीनं गृहं
शून्यं सर्वशून्या ढरिद्रता ॥ ३८१ ॥ अदाता वशदोषेण
कर्मदोषाद्वरिद्रता । उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण मूर्खता
॥ ३८२ ॥ अतिदर्पे हता लङ्का ह्यतिमाने च कौरवाः ।
अतिदाने बलिर्बद्धः सर्वमत्यन्तगर्हितम् ॥ ३८३ ॥ वस्त्र-
हीनस्त्वलंकारो घृतहीनं च भोजनम् । स्तनहीना च या नारी
विद्याहीनं च जीवनम् ॥ ३८४ ॥ पुत्रप्रयोजना दाराः पुत्र-
पिण्डप्रयोजनः । हितप्रयोजनं मित्रं धनं सर्वप्रयोजनम्
॥ ३८५ ॥ दुर्लभं सत्कृतं वाक्यं दुर्लभः क्षेमकृतसुतः । दुर्लभा
सदृशी भार्या दुर्लभाः स्वजनः प्रियः ॥ ३८६ ॥ अशोच्यो
निर्धनः प्राज्ञोऽशोच्यः पण्डितबान्धवः । अशोच्या विधवा
नारी पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिता ॥ ३८७ ॥ अविद्यः पुरुषः शोच्यः

शोच्यं मैथुनमप्रजम् । निराहाराः प्रजाः शोच्याः शोच्यः राज्यमराजकम् ॥ ३८८ ॥ कुलीनैः सह सपत्न्यं पण्डितैः सह मित्रताम् । ज्ञातिमिश्रं समं मेलं कुर्वाणो न विनश्यति ॥ ३८९ ॥ कष्टा वृत्तिः पराधीना कष्टे वासो निराश्रयः । निर्धनो व्यवसायश्च सर्वकष्टा दरिद्रता ॥ ३९० ॥ तस्करस्य कुतो धर्मो दुर्जनस्य कुतः क्षमा । वेश्यानां च कुतः स्नेहः कुतः सत्यं च कामिनाम् ॥ ३९१ ॥ प्रेषितस्य कुतो मानः कोपनस्य कुतः सुखम् । स्त्रीणां कुतः सतीत्वं च कुतो मैत्री खलस्य च ॥ ३९२ ॥ दुर्बलस्य बलं राजा बालानां रोदनं बलम् । बलं मूर्खस्य मौनित्वं चौराणामनृतं बलम् ॥ ३९३ ॥ यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिषेवते । ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥ ३९४ ॥ शुष्कं मासं स्त्रियो वृद्धा बालार्कस्तरुणं दधि । प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यःप्राणहराणि षट् ॥ ३९५ ॥ सद्योमासं नवान्नं च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् । घृतमुष्णोदकं चैव सद्यःप्राणकराणि षट् ॥ ३९६ ॥ सिंहादेकं वकादेकं षट् शुनस्त्रीणि गर्दभात् । वायसापञ्च शिक्षेच्च चत्वारि कुक्कुटादपि ॥ ३९७ ॥ प्रभूतमल्पकार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति । सर्वारम्भेण तत्कुर्यात्सिंहादेकं प्रकीर्तितम् ॥ ३९८ ॥ सर्वेन्द्रियाणि सयम्य वक्तव्यपतितो जनः । कालदेशोपपन्नानि सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ ३९९ ॥ ब्रह्मशी स्वल्पसंतुष्टः सुनिद्रः शीघ्रचेतनः । प्रभुभक्तश्च शूरश्च ज्ञातव्याः षट् शुनो गुणाः ॥ ४०० ॥ अविश्रामं वह्नेद्वारं शीतोष्णं च न विन्दति । ससतोषस्तथा नित्यं त्रीणि शिक्षेत गर्दभात् ॥ ४०१ ॥ गूढमैथुनधाष्टये च काले चालयसग्रहम् । अप्रमादमनालस्य पञ्च शिक्षेत वायसात् ॥ ४०२ ॥ युद्धं च प्रातरुत्थानं भोजनं सह बन्धुभिः । स्त्रियमापद्धता रक्षेच्चतुः शिक्षेत कुक्कुटात् ॥ ४०३ ॥ कोऽतिभारः समर्थानां किं दूरं व्यवसायिनाम् । को विदेशः सविद्यानां कः परः प्रियवादिनाम् ॥ ४०४ ॥ आपदा कथितः पन्था इन्द्रियाणामसयमः । तज्जयः सपदा मार्गो येनेष्ट तेन गम्यताम् ॥ ४०५ ॥ न च विद्यासमो बन्धुर्न च व्याधिसमो रिपुः । न चापत्यसमः स्नेहो न च दैवात्परं बलम् ॥ ४०६ ॥ ससुद्रावरणा भूमिः प्राकारावरणं गृहम् । नरेन्द्रावरणा देशाश्चरित्रावरणाः स्त्रियः ॥ ४०७ ॥ घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान् । तस्माद्धृतं च वह्निं च नैकत्र स्थापयेद्बुधः ॥ ४०८ ॥ आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा । षड्गुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ४०९ ॥ जीर्णमन्नं प्रशंसीयाद्भार्या च गतयौवनाम् । रणात्पत्यागतं शूर

सस्यं च गृहमागतम् ॥ ४१० ॥ असंतुष्टा द्विजा नद्याः संतुष्टाश्च महीभुजः । सलज्जा गणिका नद्या निर्लज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥ ४११ ॥ अवशपतितो राजा मूर्खपुत्रश्च पण्डितः । अधनेन धनं प्राप्तं तृणवन्मन्यते जगत् ॥ ४१२ ॥ पुस्तकस्था तु या विद्या परहस्तगतं धनम् । कार्यकाले समुत्पन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ॥ ४१३ ॥ पादपानाभयं वातात्पन्नानां शिशिराद्भयम् । पर्वतानां भयं वज्रात्साधूनां दुर्जनाद्भयम् ॥ ४१४ ॥ यस्य क्षेत्रं नदीतीरे भार्या वापि परप्रिया । पुत्रस्य विनयो नास्ति मृत्युरेव न सशयः ॥ ४१५ ॥ असमाभ्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षमपि दृश्यते । शिला तरति पानीयं गीतं गायति वानरः ॥ ४१६ ॥ सुभिक्षं कृषके नित्यं नित्यं सुखमरोगिणि । भार्या भर्तुः प्रिया यस्य तस्य नित्योत्सवं गृहम् ॥ ४१७ ॥ हेला स्यात्कार्यनाशाय बुद्धिनाशाय निर्धनम् । याचना माननाशाय कुलनाशाय भोजनम् ॥ ४१८ ॥ प्रथमे नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं धनम् । तृतीये नार्जितं पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥ ४१९ ॥ नदीकूले च ये वृक्षाः परहस्तगतं धनम् । कार्यं स्त्रीगोचरं यत्स्यात्सर्वं तद्विक्रमं भवेत् ॥ ४२० ॥ कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री चेष्टकालयम् । शीतकाले भवेदुष्णं ग्रीष्मकाले च शीतलम् ॥ ४२१ ॥ विषं चङ्क्रमणं रात्रौ विषं रात्रौऽनुकूलता । विषं स्त्रियोऽप्यन्यहृदो विषं व्याधिरवीक्षितः ॥ ४२२ ॥ दुरधीता विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् । विषं गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ ४२३ ॥ प्रदोषे निहतः पन्था पतिता निहताः स्त्रियः । अल्पबीजं हतं क्षेत्रं भृत्यदोषाद्धतः प्रभुः ॥ ४२४ ॥ हतमश्रोत्रियं श्राद्धं हतो यज्ञस्त्वदक्षिणः । हता रूपवती वन्ध्या हतं सैन्यमनायकम् ॥ ४२५ ॥ किं करिष्यन्ति वक्ता श्रोता यत्र न विद्यते । नक्षत्रपणके देशे रजकः किं करिष्यति ॥ ४२६ ॥ अजरा-मरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् । गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ ४२७ ॥ आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च । पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिना ॥ ४२८ ॥ यदभावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा । इति चिन्ताविषमोऽयमगदः किं न पीयते ॥ ४२९ ॥ नाद्रव्ये निहिता काचित्क्रिया फलवती भवेत् । न व्यापारशतेनापि शुकवत्पाठ्यते वक्ता ॥ ४३० ॥ शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च । दिवसे दिवसे मृदमाविशन्ति न पण्डितम् ॥ ४३१ ॥ उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् । मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥ ४३२ ॥ अनिष्टादिष्टलभेऽपि न गतिर्जायते शुभा । यत्रास्ते विषसर्गाः-

मृतं तदपि मृत्यवे ॥ ४३३ ॥ न सशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति । सशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ॥ ४३४ ॥ गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेशिनीम् । प्रमाणयति नो धर्मे यथा गोघ्नमपि द्विजम् ॥ ४३५ ॥ प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा । आत्मौपम्येन भूतेषु दया कुर्वन्ति साधवः ॥ ४३६ ॥ प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये । आत्मौपम्येन पुरुषः प्रमाणमविगच्छति ॥ ४३७ ॥ अवशेन्द्रियचित्तानां हस्तिस्रानमिव क्रिया । दुर्भगाभरणप्रायो ज्ञानं भारः क्रिया विना ॥ ४३८ ॥ शङ्काभिः सर्वमाक्रान्तमन्नं पानं च भूतले । प्रवृत्तिः कुत्र कर्तव्या जीवितव्यं कथं नु वा ॥ ४३९ ॥ सुमहान्त्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः । छेत्तारः सशयानां च क्रिश्यन्ते लोभमोहिताः ॥ ४४० ॥ षड्दोषाः पुरुषेणेह हानव्या भूतिमिच्छताः । निद्रा तन्द्रा भय क्रोध आलस्य दीर्घसूत्रता ॥ ४४१ ॥ माता मित्र पिताचेति भवभावान्नित्यं हितम् । कार्यकारणतश्चान्ये भवन्ति हितबुद्धयः ॥ ४४२ ॥ जातिमात्रेण किं कश्चिद्व्यन्यते पूज्यते क्वचित् । व्यवहार परिज्ञाय वध्यः पूज्योऽथवा भवेत् ॥ ४४३ ॥ तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूत्रता । एतान्यपि सता मोहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ४४४ ॥ आपत्सु मित्रं जानीयाद्युद्धे शूरमृणे शुचिम् । भार्या क्षीणेषु वित्तेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ४४५ ॥ सुहृदा हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् । विपत्सनिहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ४४६ ॥ अपराधो न मेऽस्तीति नैतद्विश्वासकारणम् । विद्यते हि नृशसेभ्यो भयगुणवतामपि ॥ ४४७ ॥ दीपनिर्वाणगन्धं च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् । न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः ॥ ४४८ ॥ मार्जारो महिषो मेषः काकः कापुरुषस्तथा । विश्वासात्प्रभवन्त्येते विश्वासस्तत्र नो हितः ॥ ४४९ ॥ युद्धशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् । नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ४५० ॥ द्रवत्वात्सर्वलोहानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् । भयाल्लोभाच्च मूर्खाणां सगतं दर्शनात्सताम् ॥ ४५१ ॥ पटुत्वं सत्यवाग्वित्त्वकथायोगेन बुध्यते । अस्तबन्धत्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ ४५२ ॥ लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता । पक्ष यत्र न विद्यन्ते न कुर्यात्तत्र सस्थितिम् ॥ ४५३ ॥ अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्मित्ररहितस्य च । मूर्खस्य च दिशः शून्याः सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ४५४ ॥ परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपत्तयः । अपरिच्छेदकर्तृणां विपद्ः स्युः पदे पदे ॥ ४५५ ॥ पानीयं वा निरा-

यासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् । विचार्य खलु पश्यामि तत्सुखं यत्र निर्वृतिः ॥ ४५६ ॥ जलमग्निर्विषं शस्त्रं क्षुब्धाधिः पतनं गिरेः । निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणान्विमुञ्चति ॥ ४५७ ॥ नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितम् । आपत्स्वपि न मुञ्चन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥ ४५८ ॥ सुखमापतितं सेव्यं दुःखमापतितं तथा । चक्रवत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ ४५९ ॥ वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्मिता । गर्भादुत्पतिते जन्तौ मातुः प्रभवतः स्तनौ ॥ ४६० ॥ येन शुद्धीकृता हसाः शुकाश्च हरितीकृताः । मयूगाश्चित्रिता येन स ते वृत्तिविधास्यति ॥ ४६१ ॥ धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरः तस्य निरीहता । प्रक्षालनाद्धि पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ ४६२ ॥ जन्मनि क्लेशबहुले किं नु दुःखमतः परम् । इच्छासंपद्यतो नास्ति यच्चेच्छा न निवर्तते ॥ ४६३ ॥ यद्यदेव हि वाञ्छेत ततो वाञ्छा प्रवर्तते । प्राप्त एवार्थतः सोऽर्थो यतो वाञ्छा निवर्तते ॥ ४६४ ॥ अम्मासि जलजन्तूनां दुर्गं दुर्गनिवासीनाम् । स्वभूमिः श्वापदादीनां राज्ञा मन्त्री परं बलम् ॥ ४६५ ॥ कायं सनिहितापायं सपदं पदमापदाम् । समागमा मापगमाः सर्वमुत्पादि भङ्गुरम् ॥ ४६६ ॥ अधोऽधः पश्यतः कस्य महिमा नोपचीयते । उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति ॥ ४६७ ॥ अलब्धं चैव लिप्सेत लब्धं रक्षेद्वेक्षया । रक्षितं वर्धयेत्सम्यग्बुद्धं तीर्थेषु निक्षिपेत् ॥ ४६८ ॥ शीतवातातपक्लेशान्महन्ते यान्पराश्रिताः । तदंशेनापि मेधावी तपस्त्यक्त्वा सुखी भवेत् ॥ ४६९ ॥ एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता । ये पराधीनतायातास्ते वै जीवन्ति के मृताः ॥ ४७० ॥ आश्रितानां भूतौ स्वामिसेवायां वर्मसेवने । पुत्रस्योत्पादने चैव न सन्ति प्रतिहस्तकाः ॥ ४७१ ॥ पृष्ठतः सेवयेदकं जठरेण हुताशनम् । स्वामिनं सर्वभावेन परलोकममायया ॥ ४७२ ॥ पञ्चभिर्याति दासत्वं पुंगुणैः कोऽपि मानवः । कोऽपि लक्ष्मैः कृती कोऽपि लक्ष्मैरपि न लभ्यते ॥ ४७३ ॥ वाजिवारणलोहानां काष्ठपाषाणवाससाम् । नारीपुरुषतोयानामन्तरं महदन्तरम् ॥ ४७४ ॥ आरोप्यते गिला शैले यत्नेन महता यथा । निपात्यते क्षणेनाधस्तथात्मा गुणदोषयोः ॥ ४७५ ॥ अनाहूतो विशेषस्तु अपृष्टो बहु भाषते । आत्मानं मन्यते प्रीतं भूपालस्य स दुर्मतिः ॥ ४७६ ॥ किमप्यस्ति स्वभावेन सुन्दरं वाप्यसुन्दरम् । यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ॥ ४७७ ॥ यस्य यस्य हि

यो भावस्तेन तेन हि तं नरम् । अनुप्रविश्य मेधावी
क्षिप्रमात्मवश नयेत् ॥ ४७८ ॥ दोषभीतेरनारम्भस्त-
त्कारुषलक्षणम् । कैरजीर्णभयाद्भ्रातर्भोजन परिहीयते
॥ ४७९ ॥ स्थान एव नियोज्यन्ते भृत्याश्चाभरणानि
च । नहि चूडामणिः पादे नूपुर मूर्ध्नि वार्यते ॥ ४८० ॥
मुकुटे रोपितः काचश्चरणाभरणे मणिः । नहि दोषो मणे-
रस्ति कितु साधोरविज्ञता ॥ ४८१ ॥ बालादपि ग्रहीतव्य
युक्तमुक्तं मनीषिभिः । रवेरविषये किं न प्रदीपस्य प्रका-
शनम् ॥ ४८२ ॥ बन्धुस्त्रीभृत्यवर्गस्य बुद्धेः सत्त्वस्य
चात्मनः । आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम्
॥ ४८३ ॥ आपद्बुद्धिर्गमने कार्यकालालयेषु च ।
कल्याणवचनं ब्रूयादपृष्टोऽपि हितो नरः ॥ ४८४ ॥ कुर्व-
न्नपि व्यलीकानि यः प्रियः प्रिय एव सः । अनेकदोषदुष्टोऽपि
कायः कस्य न बलम् ॥ ४८५ ॥ अप्रियाप्यपि कुर्वाणो
यः प्रियः प्रिय एव सः । दग्धमन्दिरसारेऽपि कस्य बह्वाव-
नादरः ॥ ४८६ ॥ अप्रियस्यापि पथस्य परिणामः सुखा-
वहः । वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र सपदः
॥ ४८७ ॥ न परस्मादपराधेन परेषा दण्डमाचरेत् । आत्म-
नावगतं कृत्वा बध्नीयात्पूजयेच्च वा ॥ ४८८ ॥ गुणदोषाव-
निश्चित्य विधिर्न ग्रहनिग्रहे । स्वनाशाय यथा न्यस्तो
दर्पात्सर्पमुखे करः ॥ ४८९ ॥ पराभवं परिच्छेत्तुं योग्या-
योग्यं न वेत्ति यः । अस्तीह यस्य विज्ञानं स कृच्छ्रेऽपि न
सीदति ॥ ४९० ॥ ययोरेव समं वित्तं ययोरेव समं बलम् ।
तयोर्विवादो मैत्री वा नोत्तमाधमयो क्वचित् ॥ ४९१ ॥
बलवानपि निस्तेजाः कस्य नाभिः सपदम् । नि शङ्कं दीयते
लोकैः पश्य मस्यचये पदम् ॥ ४९२ ॥ बन्धुः को नाम
दुष्टानां कुप्येत्को नातिपातितः । को न तृप्यति वित्तेन
कुक्कुले को न पण्डितः ॥ ४९३ ॥ धर्मार्थकामतत्त्वज्ञो
नैकान्तकरूपो भवेत् । नहि हस्तस्थमप्यन्नं क्षमावान्भक्षितु
क्षमः ॥ ४९४ ॥ क्षमा शत्रौ च मित्रे च यतीनामेव भूषणम् ।
अपराधिषु सत्त्वेषु नृपाणां सैव दूषणम् ॥ ४९५ ॥ सेवि-
तव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः । यदि दैवात्फल
नास्ति छाया केन निवार्यते ॥ ४९६ ॥ हीनसेवा न कर्तव्या
कर्तव्यो महावृक्षः । पयोऽपि गौर्द्विकीहस्ते वारुणीत्य-
भिधीयते ॥ ४९७ ॥ महानप्यल्पता याति निर्गुणे गुणवि-
स्तरः । आधाराधेयभावेन गजेन्द्र इव दर्पणे ॥ ४९८ ॥
वैद्यानामातुरः श्रेयान्वयसनी मौनियोगिनाम् । विदुषा
जीवनं मूर्खः सद्गुणो जीवनं सताम् ॥ ४९९ ॥ तावद्भ-
याद्धि भेतव्यं यावद्भयमनागतम् । आगतं तु भयं वीक्ष्य

प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥ ५०० ॥ सुपूरा स्यात्कुन्दिका सुपूरो
मूषकाञ्जलिः । सुसतुष्टः कापुरुषः स्वल्पकेनापि तुष्यति
॥ ५०१ ॥ अम्भसा भिद्यते सेतुस्तथा मन्त्रोऽप्यरक्षितः ।
पैशुन्याद्धिद्यते स्नेहो वाचा भिद्यते कातरः ॥ ५०२ ॥
अन्यप्रतापमासाद्य यो दृढत्वं न गच्छति । जातुषाभरण-
स्यैव रूपेणापि हि तस्य किम् ॥ ५०३ ॥ भये वा यदि
वा हर्षे सप्राप्ते यो विमर्शयेत् । कृत्यं न कुरुते वेगान्न
स सतापमाप्नुयात् ॥ ५०४ ॥ न वध्यन्ते ह्यविश्वस्ता
बलिभिर्दुर्बला अपि । विश्वस्तास्तेव वध्यन्ते बलिनो
दुर्बलैरपि ॥ ५०५ ॥ महामतिरपि प्राज्ञो न विश्वासं ब्रजे-
द्रिगौ । विश्वासाद्भिदोऽन्तरेण दितेर्गर्भो विदारितः ॥ ५०६ ॥
मन्त्रिणा भिन्नसधाने भिषजा सानिपातिके । कर्मणि व्यज्यते
प्रज्ञा स्वस्थे को वा न पण्डितः ॥ ५०७ ॥ अमृतं शिशिरे
बहिरमृतं प्रियदर्शनम् । अमृतं राजसमानममृतं क्षीरभोजनम्
॥ ५०८ ॥ सर्पाणां च खलानां च परद्रव्यापहारिणाम् ।
अभिप्राया न सिध्यन्ति तेनेदं वर्तते जगत् ॥ ५०९ ॥
नाविदग्धः प्रियं ब्रूयात्स्फुटवक्ता न वञ्चकः । निस्पृहो
नाधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ॥ ५१० ॥ औषधा-
र्थसुमन्त्राणां बुद्धेश्चैव महात्मनाम् । अमाध्य नास्ति लोके-
ऽत्र यद्ब्रह्माण्डस्य मध्यगम् ॥ ५११ ॥ न यस्य चेष्टितं
विद्यान्न कुलं न पराक्रमम् । न तस्य विश्वसेत्प्राज्ञो यदीच्छे-
च्छेयं आत्मनः ॥ ५१२ ॥ नष्टं मृतमतिक्रान्तं नानुशोचन्ति
पण्डिताः । पण्डितानां च मूर्खाणां विशेषोऽयं यतः स्मृतः
॥ ५१३ ॥ अशोच्यानीह भूतानि यो मूढस्तानि शोचति ।
स दुःखे लभते दुःखं द्वावनर्थो निषेवते ॥ ५१४ ॥ स
सुहृद्भक्षणे यः स्यात्स पुत्रो यस्तु भक्तिमान् । स भृत्यो यो
विधेयज्ञः सा भार्या यत्र निर्वृतिः ॥ ५१५ ॥ यत्र देशे-
ऽथवा स्थाने भोगान्भुक्त्वा स्ववीर्यतः । तस्मिन्निवभवाहीनो
यो वसेत्स पुरुषाधमः ॥ ५१६ ॥ येनाहंकारयुक्तेन चिर-
विलसितं पुरा । दीनं वदति तत्रैव यः परेषां स निन्दितः
॥ ५१७ ॥ मूर्खाणां पण्डिता द्वेष्या निर्धनानां महाधना ।
व्रतिनः पापशीलानामसंतीनां कुलस्त्रियः ॥ ५१८ ॥
मित्रद्रोही कृतघ्नश्च तथा विश्वामघातकः । ते नरा नरक-
यान्ति यावच्चन्द्रदिवाकरौ ॥ ५१९ ॥ जिह्वालौल्यप्रसक्तानां
जलमध्यनिवासिनाम् । अचिन्तितो वधोऽज्ञाना मीनाना-
मिव जायते ॥ ५२० ॥ व्यसनेष्वेव सर्वेषु यस्य बुद्धिर्न
हीयते । स तेषां पारम्भयेति तत्प्रभावादसशयम् ॥ ५२१ ॥
मित्रवान्साधयत्यर्थान्दुःसाध्यानां वै यतः । तस्मा-

न्मित्राणि कुर्वीत समानान्येव चात्मनः ॥ ५२२ ॥ अपि सपूर्णतायुक्तैः कर्तव्याः सुहृदो बुधैः । नदीशः परिपूर्णोऽपि चन्द्रोदयमपेक्षते ॥ ५२३ ॥ यो मित्रं कुरुते मूढ आत्मनोऽसदृशं कुधी । हीनः वाऽप्यधिकं वापि हास्यतायात्सौ जनः ॥ ५२४ ॥ कारणान्मित्रतायाति कारणाद्याति शत्रुताम् । तस्मान्मित्रत्वमेवात्र योज्यं वैरं न घीमता ॥ ५२५ ॥ उपकाराच्च लोकानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् । भयाल्लोभाच्च मूर्खाणां मैत्री स्यादर्शनात्सताम् ॥ ५२६ ॥ यस्य न ज्ञायते वीर्यं न कुलं न विचेष्टितम् । न तेन सगतिं कुर्यादित्युवाच बृहस्पतिः ॥ ५२७ ॥ शनैः-शनैश्च भोक्तव्यं स्वयं वित्तमुपार्जितम् । रसायनमिव प्राज्ञैर्हृलया न कदाचन ॥ ५२८ ॥ मृतो दरिद्रः पुरुषो मृतं मेथुनमप्रजम् । मृतमश्रोत्रियं श्राद्धं मृतो यज्ञस्त्वदक्षिणः ॥ ५२९ ॥ गुरोः सुता मित्रभार्या स्वामिसेवकगोहिनीम् । यो गच्छति पुर्मोहोके तमाहुर्ब्रह्मघातिनम् ॥ ५३० ॥ अयशः प्राप्यते येन येन चापगतिर्भवेत् । स्वर्गाच्च भ्रश्यते येन तत्कर्म न समाचरेत् ॥ ५३१ ॥ यः स्तोकेनापि सतोषं कुरुते मन्दधीर्जनः । तस्य भाग्यविहीनस्य दत्ता श्रीरपि माज्यते ॥ ५३२ ॥ कृतनिश्चयिनो ब्रह्मास्तुङ्गिमा नोपभुज्यते । चातकः को वराकोऽयं यसेन्द्रो वारिवाहकः ॥ ५३३ ॥ तावत्स्यात्सर्वकृत्येषु पुरुषोऽत्र स्वयं प्रभुः । स्त्रीवाक्याङ्कुशविशुण्णो यावन्नो भ्रियते बलात् ॥ ५३४ ॥ अकृत्यं मन्यते कृत्यमगम्यं मन्यते सुगम् । अभक्ष्यं मन्यते भक्ष्यं स्त्रीवाक्यप्रेरितो नरः ॥ ५३५ ॥ अभिहोत्रफला वेदाः शीलवृत्तफलं श्रुतम् । रतिपुत्रफला दारा दत्तमुक्तफलं धनम् ॥ ५३६ ॥ आपन्नाशाय विबुधैः कर्तव्याः सुहृदोऽमलाः । न तरत्यापदं कश्चिदोऽत्र मित्रविवर्जितः ॥ ५३७ ॥ व्यसनं प्राप्य यो मोहात्केवलं परिदेवयेत् । क्रन्दनं वर्धयत्येव तस्यान्तः नाधिगच्छति ॥ ५३८ ॥ केवलं व्यसनस्योक्तं भेषजं नयपण्डितैः । तस्योच्छेदसमारम्भो विषादपरिवर्जनम् ॥ ५३९ ॥ नदीनां च कुलानां च मुनीनां च महात्मनाम् । परीक्षा न प्रकर्तव्या स्त्रीणां दुश्चरितस्य च ॥ ५४० ॥ सद्भिः संबोध्यमानोऽपि दुरात्मा पापपूरुषः । घृष्यमाण इवाङ्गारो निर्मलत्वं न गच्छति ॥ ५४१ ॥ जनिता चोर्पनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति । अन्नदाता भयत्राता पश्चैते पितरः स्मृताः ॥ ५४२ ॥ कन्या वरयते रूपं माता वित्तं पिता श्रुतम् । बान्धवाः कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥ ५४३ ॥

यः पृष्ट्वा कुरुते कार्यं प्रष्टव्यान्स्वान्हितान्गुरुन् । न तस्य जायते विघ्नः कस्मिंश्चिदपि कर्मणि ॥ ५४४ ॥ कल्हान्तानि हर्म्याणि कुवाक्यान्तं च सौहृदम् । कुराजान्तानि राष्ट्राणि कुकर्मान्तं यशो नृणाम् ॥ ५४५ ॥ कृते ण्ति-कृतिं कुर्याद्विसिते प्रतिहिमितम् । न तत्र दोषं पश्यामि दुष्टे दुष्टः समाचरेत् ॥ ५४६ ॥ सर्वहिसान्निवृत्ता ये नरा सर्वसहाश्च ये । सर्वसाश्रयभूताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ५४७ ॥ योजति यस्य यदा मासमुभयोः पश्यतान्तरम् । एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ५४८ ॥ मर्तव्यमिति यदुःखं पुरुषस्योपजायते । शक्यते नानुमानेन परेण परिवर्णितम् ॥ ५४९ ॥ स्वच्छन्दवनजातेन शक्येनापि प्रपूर्यते । अस्य दग्धोदरस्यार्थे कं कुर्यात्पातकं महत् ॥ ५५० ॥ विद्यया विनयावाप्तिः सा चेदविनयावहा । किं कुर्मः कं प्रति ब्रूमो गौरदाया स्वमातरि ॥ ५५१ ॥ वेधा द्वेधा भ्रमं चक्रे कान्तासु कनकेषु च । तासु तेऽवप्यनासक्तः साक्षाद्भगो नराकृतिः ॥ ५५२ ॥ द्विः शरं नाभिसधत्ते द्विः स्थापयति नाश्रितान् । द्विर्ददाति न चार्थिभ्यो रामो द्विर्नाभिमाषते ॥ ५५३ ॥ मुनेरपि वनस्थस्य स्वानि कर्माणि कुर्वतः । तत्रापि सभवन्त्येते मित्रोदासीनशत्रवः ॥ ५५४ ॥ पञ्चैतानि विलिख्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनाः । आयुः कर्म च विद्या च वित्तं निधनमेव च ॥ ५५५ ॥ नास्ति सत्यं द्यूतकारे न शौचं वृषलीपतौ । मद्यपे सौहृदं नास्ति धूर्तेषु त्रितयं न हि ॥ ५५६ ॥ सर्वसहा ये ऋजवः प्रतिज्ञा-तार्थपालकाः । परोपकारिणः सेव्या निर्धना अपि ते जनाः ॥ ५५७ ॥ शरणागतस्तर्क्षार्थं स्त्रीगोद्विजहिताय च । स्वाम्यर्थं यस्त्यजेत्प्राणास्तस्य लोकाः सनातनाः ॥ ५५८ ॥ कृतघ्नस्य शिशुघ्नस्य स्त्रीघ्नस्य पिशुनस्य च । चतुर्णामपि चैतेषां निष्कृतिः नैव शुश्रुमः ॥ ५५९ ॥ परं पलितकायेन कर्तव्यः श्रुतसग्रहः । न तत्र धनिनो यान्ति यत्र यान्ति बहुश्रुताः ॥ ५६० ॥ विश्वासप्रतिपन्नानां वञ्चने कश्चिद्विदधता । अङ्गमारुह्य सुप्तानां हन्तुः किं नाम पौरुषम् ॥ ५६१ ॥ नाजारजः पितृद्वेषी नाजरा भर्तृवैरिणी । नालम्पटोऽधिकारी स्यान्नाकामी मण्डनप्रियः ॥ ५६२ ॥ अचला कमला कस्य कस्य मित्रं महीपतिः । शरीरं च स्थिरं कस्य कस्य वश्या वराङ्गना ॥ ५६३ ॥ गर्दभः पैटहो दासी ग्रामण्यः पशवः स्त्रियः । दण्डेनाक्रम्य मुञ्जीयात्ते समानभाजनम् ॥ ५६४ ॥ बहुभिर्न विरोद्धव्यं दुर्जनैः स्वजनैरपि । स्फुरन्तमपि नागेन्द्रं भक्षयन्ति पिपी-

लिकाः ॥ ५६५ ॥ क्षन्तव्यो मन्दबुद्धीनामपराधो मनी-
षिणा । नहि सर्वत्र पाण्डित्यं सुलभं पुरुषे क्वचित् ॥ ५६६ ॥
राजा पश्यति कर्णाम्या युक्त्या पश्यन्ति पण्डिता । पशुः
पश्यति गन्धेन भूतैः पश्यन्ति बर्बरा ॥ ५६७ ॥ प्रत्यूहः
सर्वसिद्धीनामुत्तापः प्रथमः किल । अतिशीतलमप्यम्भः किं
भिनत्ति न भूभृतः ॥ ५६८ ॥ अव्यापारेषु व्यापारो यो
नरः कर्तुमिच्छति । स तत्र निधनं याति कीलोत्पाटीव
वानरः ॥ ५६९ ॥ हतं ज्ञानं क्रियाहीनं हताश्वाज्ञानिनो
नरा । हतं चानायकं सैन्यमभर्तारो हता स्त्रियः ॥ ५७० ॥
कन्या निष्कासिता श्रेष्ठा वधूः श्रेष्ठा प्रवेशिता । अन्नं सक-
लितं श्रेष्ठं धर्मः श्रेष्ठो दिने दिने ॥ ५७१ ॥ सत्यं सत्यं
मुनेर्वाक्यं नादत्तमुपतिष्ठते । अम्बुभिः पूरिता पृथ्वी चात-
कस्य मरुस्थली ॥ ५७२ ॥ न स्वप्नेन जयेन्निद्रा न कामेन
स्त्रियं जयेत् । नेन्धनेन जयेद्बद्धिं न पानेन सुरा जयेत्
॥ ५७३ ॥ तद्गृहं यत्र वसतिस्तद्गोत्रं येन जीवति ।
तन्मुक्तये यदेवोक्तं ज्ञानमज्ञानमन्यथा ॥ ५७४ ॥ पिता
रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने । पुत्रस्तु स्थाविरे भावे
न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ ५७५ ॥ पानं दुर्जनससर्गः
पत्या च विरहोऽनन्यम् । स्वप्नमन्यगृहे वासो नारीणां
दूषणानि षट् ॥ ५७६ ॥ हन्तुं मेघोऽपसरति मृगेन्द्रः
सकुचत्यपि । बुद्धिमन्तः सहन्ते च निधाय हृदि किञ्चन
॥ ५७७ ॥ यदपथ्यमतामायुर्यदनीतिमता श्रियः । तदेतत्का-
कतालीयं तदेतच्च घृणाक्षरम् ॥ ५७८ ॥ वस्त्रं गा च
बहुक्षीरा जलपात्रमुपानहौ । औषधं बीजमाहारं सक्ती-
णीत यथामुयात् ॥ ५७९ ॥ रागे द्वेषे च माने च द्रोहे
पापे च कर्मणि । अग्रिये चैव कर्तव्ये चिरकारी प्रशस्यते
॥ ५८० ॥ बन्धूना सुहृदा चैव भृत्याना स्त्रीजनस्य च ।
अव्यक्तेष्वपराधेषु चिरकारी प्रशस्यते ॥ ५८१ ॥ चिरेण
मित्रं सधीयाच्चिरेण न कृतं त्यजेत् । चिरेण विहितं मित्रं
चिरं वारणमर्हति ॥ ५८२ ॥ लामस्तेषां जयस्तेषां कुत-
स्तेषां पराजयः । येषां हृदिस्थो भगवान्मङ्गलायतनो हरिः
॥ ५८३ ॥ धनाशा जीविताशा च गुर्वी प्राणभृता सदा ।
वृद्धस्य तरुणी भार्या प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ ५८४ ॥
चित्रास्वाती गतावर्षा, प्रसूता गतयौवना । प्रवासी गत-
सौख्यश्च याचना गतगौरवा ॥ ५८५ ॥ शाखामृगस्य
शाखायाः शाखा गन्तुं पराक्रमः । उल्लङ्घितो यदम्भोधिः
प्रभावः प्रभवो हि सः ॥ ५८६ ॥ राः पुण्यं च कलत्राणि
पुत्रोत्पत्तिर्निधिस्तथा । सुकृतादेव लभ्यन्ते नैव पार्थ
पराक्रमात् ॥ ५८७ ॥ धर्महान्यर्जिते वित्तेऽनुभवन्ति

सुखं परे । स्वयं पादस्य पात्रं स्यात्सिंहो गजवधादिव
॥ ५८८ ॥ यथा काष्ठमयो हस्ती यथा चर्ममयो
मृगः । तथा वेदं विना विप्रस्त्रयस्ते नामधारकाः ॥ ५८९ ॥
वरः कृतध्वस्तगुणादत्यन्तमगुणः पुमान् । प्रकृत्या ह्यगुणः
श्रेयान्नलंकारश्च्युतोपलः ॥ ५९० ॥ दूरस्थोऽपि समीपस्थो
यो यस्य हृदि वर्तते । यो यस्य हृदये नास्ति समीपस्थोऽपि
दूरगः ॥ ५९१ ॥ मद्यपा, किं न जल्पन्ति किं न भक्षन्ति
वायसाः । कवयः किं न पश्यन्ति किं न कुर्वन्ति योषितः
॥ ५९२ ॥ अशक्तः सततं साधुः कुरुषा च पतिव्रता ।
व्याधितो देवभक्तश्च निर्धना ब्रह्मचारिणः ॥ ५९३ ॥
तावन्महत्त्वं पाण्डित्यं कुलीनत्वं विवेकिता । यावज्ज्वलति
नाङ्गेषु स्वतः पञ्चेषुपावकः ॥ ५९४ ॥ बाहितः चाश्ववा-
णिज्य राजसेवा तपोवनम् । धीराश्चत्वारि कुर्वन्ति कृषि
कुर्वन्ति कातरा ॥ ५९५ ॥ न देवो विद्यते काष्ठे न
पाषाणे न मृन्मये । भावेषु विद्यते देवस्तस्माद्भावो हि
कारणम् ॥ ५९६ ॥ अन्यायोपार्जितं द्रव्यं दश वर्षाणि
तिष्ठति । प्राप्ते चैकादशे वर्षे समूलं च विनश्यति ॥ ५९७ ॥
तृप्त्यर्थं भोजनं येषां सतानार्थं च मैथुनम् । वाक्सत्यवच-
नार्थाय दुर्गाण्यतितरन्ति ते ॥ ५९८ ॥ नित्यं क्रोधाच्छिष्यं
रक्षेत्तपो रक्षेच्च मत्सरात् । विद्या मानापमानाभ्यामात्मानं
तु प्रमादत ॥ ५९९ ॥ क्षमातुल्यं तपो नास्ति न सतो-
षात्परं सुखम् । न तृष्णायाः परो व्याधिर्न च धर्मो दया-
परः ॥ ६०० ॥ दानेन भोगी भवति मेधावी वृद्धसेवया ।
अहिमया च दीर्घायुरिति प्राहुर्मनीषिणः ॥ ६०१ ॥ यच्छक्यं
ग्रसितुं ग्रासं ग्रस्तं परिणमेच्च यत् । हितं च परिणामे स्यात्त-
त्कार्यं भूतिमिच्छता ॥ ६०२ ॥ बुद्धौ कलुषिताया च
विकारे प्रत्युपस्थिते । अनयो नयसकाशो हृदयान्नापसर्पति
॥ ६०३ ॥ यदैव भर्ता जानीयान्मन्त्रमूलपरा स्त्रियम् ।
उद्विजेत तदैवास्याः सर्पद्विश्मगतादिव ॥ ६०४ ॥ न
क्रोधयातुधानस्य वीमान्गच्छेद्विधेयताम् । निपीतभ्रातृ-
रुधिरः प्राप निन्दा वृकोदरः ॥ ६०५ ॥ न लोकायतवादेन
नास्तिकः स्याददैवतः । हरिर्हिरेण्यकशिपुं जघान स्तम्भ-
निर्गतः ॥ ६०६ ॥ सदेहो वैष्णवे मार्गे न कार्योऽन्यैः
कुदर्शनैः । रामप्रभावमद्यापि पयोधौ पश्य सेतुना
॥ ६०७ ॥ गौगौं, कामदुघा सम्यक्प्रयुक्ता स्मर्यते बुधैः ।
दुःप्रयुक्ता पुनर्गौत्वं प्रयोक्तुः सैव शंसति ॥ ६०८ ॥ न
जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति । हविषा कृष्ण-
वर्त्मैव भूय एवाभिवर्धते ॥ ६०९ ॥ नापृष्टः कस्यचिद्भू-

यान्न चान्यायेन पृच्छतः । जानन्नपि हि मेधावी जडवल्लोक
आचरेत् ॥ ६१० ॥ धर्माथै यत्र न स्याता शुश्रूषा वापि
तद्विधा । तत्र विद्या न वक्तव्या शुभं बीजमिवोर्षरे
॥ ६११ ॥ विद्ययैव समं काम मर्तव्यं ब्रह्मवादिना । आप-
द्यपि हि घोराया न त्वेनामिरिणे वपेत् ॥ ६१२ ॥ सावित्री-
मात्रसारोऽपि वर विप्र सुयन्त्रित । नायन्त्रितश्चतुर्वेद,
सर्वाशी सर्वविक्रयी ॥ ६१३ ॥ न हायनैनं पलितैर्न
वित्तेन न बन्धुभि । ऋषयश्चकिरे धर्मं योऽनूचान, स नो
महान् ॥ ६१४ ॥ नारुतुद, स्यादातोऽपि न परद्रोहकर्मभि ।
ययाऽस्योद्विजते वाचा नालोक्या तामुदीरयेत् ॥ ६१५ ॥
यथा खनन्खनित्रेण नरो वार्यधिगच्छति । तथा गुरुगता
विद्या शुश्रूषुरधिगच्छति ॥ ६१६ ॥ य मातापितरौ क्लेशं
सहेते समवे नृणाम् । न तस्य निष्कृतिः शक्या कर्तुं वर्ष-
शतैरपि ॥ ६१७ ॥ पित्रोर्नित्यं प्रियं कुर्यादाचार्यस्य च
सर्वदा । तेषु हि त्रिषु तृष्टेषु तपः सव समाप्यते ॥ ६१८ ॥
श्रद्धानं शुभा विद्यामाददीतावरादपि । अन्त्यादपि पर धर्म
स्त्रीरत्न दुष्कुलादपि ॥ ६१९ ॥ यद्यत्परवशं कर्म तत्तद्य-
त्नेन वर्जयेत् । यद्यदात्मवशं तु स्यात्तत्तत्सेवेत यत्नतः
॥ ६२० ॥ यत्कर्म कुर्वतोऽस्य स्यात्परितोषोऽन्तरात्मन ।
तत्प्रयत्नेन कुर्वीत विपरीतं तु वर्जयेत् ॥ ६२१ ॥ न
द्रव्याणामविज्ञाय विधि धन्यं प्रतिग्रहेत् । प्रातः प्रतिग्रहं
कुर्यादवसीदन्नपि क्षुधा ॥ ६२२ ॥ सर्वेषामेव शौचाना-
मर्थशौचं पर स्मृतम् । योऽर्थे शुचि स हि शुचिर्न मृदा-
रिशुचि शुचि ॥ ६२३ ॥ नास्ति विद्यासमं चक्षुर्नास्ति
सत्यसमं तपः । नास्ति रागसमं दुःखं नास्ति त्यागसमं
सुखम् ॥ ६२४ ॥ नात्यर्थमर्थार्थितया लुब्धमुद्वेजयेज्जनम् ।
अब्धिर्दत्त्वाऽश्वरत्नं स्त्रीर्मथ्यमानोऽसृजद्विषम् ॥ ६२५ ॥
न स्थातव्यं न गन्तव्यं क्षणमप्यधमै सह । पयोऽपि
शौण्डिकीहस्ते मेदिरा मन्यते जनः ॥ ६२६ ॥ अकिञ्चि-
दपि कुर्वाणः सौख्यैर्दुःखान्यपोहति । तत्तस्य किमपि द्रव्यं
यो हि यस्य प्रियो जनः ॥ ६२७ ॥ अत्युष्णात्सघृताद्-
न्नादच्छिद्राच्चैव वाससः । अपरप्रेष्यभावाच्च भूय इच्छन्पत-
त्यधः ॥ ६२८ ॥ आपदामापतन्तीना हितोऽप्यायाति
हेतुताम् । मातृजङ्घैव वत्सस्य स्तम्भो भवति बन्धने
॥ ६२९ ॥ भवत्येकस्थले जन्म गन्धस्तेषां पृथक्पृथक् ।
उत्पलस्य मृणालस्य मत्स्यस्य कुमुदस्य च ॥ ६३० ॥
तत्र मित्रं न वस्तव्यं यत्र नास्ति चतुष्टयम् । ऋणदाता
च वैद्यश्च श्रोत्रियः सजला नदी ॥ ६३१ ॥ सच्छिद्रनिकटे

वासो न कर्तव्यं कदाचन । घटी पिबति पानीयं ताड्यते
झलरी यथा ॥ ६३२ ॥ तृणं ब्रह्मविदं स्वर्गस्तृणं शूरस्य
जीवितम् । जिताक्षस्य तृणं नारी निःस्पृहस्य तृणं जगत्
॥ ६३३ ॥ गुरोरप्येवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः । उत्प-
थप्रतिपन्नस्य न्याय्यं भवति शासनम् ॥ ६३४ ॥ मनसैव
कृतं पापं न शरीरकृतं कृतम् । येनैवाल्लिङ्गिता कान्ता तेनै-
वाल्लिङ्गिता सुता ॥ ६३५ ॥ भिन्ने चित्ते कुतः प्रीतिः
स्याद्वा प्रीतिः कुतः सुखम् । त्वं च स्मरसि तं पुत्रं पुच्छ-
च्छेदं स्मराम्यहम् ॥ ६३६ ॥ मक्षिका व्रणमिच्छन्ति धन-
मिच्छन्ति पार्थिवा । नीचा कलहमिच्छन्ति शान्ति-
मिच्छन्ति साधवः ॥ ६३७ ॥ हस्ती चाङ्गुलहस्तेन कशा-
हस्तेन वाजिनः । शृङ्गी लङ्गुलहस्तेन खड्गहस्तेन दुर्जनः
॥ ६३८ ॥ देशानुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।
तत्रैव निधनं यान्ति काका कापुरुषा मृगाः ॥ ६३९ ॥
वाग्वादमर्थसंबन्धं परोक्षे दारदर्शनम् । यदीच्छेद्विपुला
प्रीतिं त्रीणि तत्र न कारयेत् ॥ ६४० ॥ अर्थानामर्जनं
कायं वर्धनं रक्षणं तथा । भक्ष्यमाणो निरादाय सुमेरुरपि
हीयते ॥ ६४१ ॥ आपदर्थं धनं रक्षेन्महता कुतः आपदः ।
कदाचित्कुपितो देवः सचितं चापि नश्यति ॥ ६४२ ॥
युध्यन्ति पशवः सर्वे पठन्ति शुक्रसारिकाः । दातुं जानाति
यो वित्तं स शूरः स च पण्डितः ॥ ६४३ ॥ नदीतीरेषु
ये वृक्षा यस्य नारी निरङ्कुशाः । मन्त्रिहीनो भवेद्राजा तस्य
राज्यं विनश्यति ॥ ६४४ ॥ गुणं पृच्छस्व मा रूपं शीलं
पृच्छस्व मा कुलम् । सिद्धिं पृच्छस्व मा विद्यां भोगं
पृच्छस्व मा धनम् ॥ ६४५ ॥ गुणो भूषयते रूपं शीलं
भूषयते कुलम् । सिद्धिर्भूषयते विद्या भोगो भूषयते धनम्
॥ ६४६ ॥ यस्य न ज्ञायते शीलं कुलं विद्या नरस्य च । कस्तेन
सह विश्वासं पुमान्कुर्याद्विचक्षणः ॥ ६४७ ॥ का प्रीतिः सह
मार्जारैः का प्रीतिरवनीपतौ । गणिकाभिश्च का प्रीतिः का
प्रीतिर्भिक्षुकैः सह ॥ ६४८ ॥ धीराणां भूषणं विद्या मन्त्रिणां
भूषणं नृपः । भूषणं च पतिः स्त्रीणां शीलं सर्वस्य भूषणम्
॥ ६४९ ॥ महानदीप्रतरणं महापुरुषविग्रहम् । महाजन-
विरोधं च दूरतः परिवर्जयेत् ॥ ६५० ॥ नारुहद्विषमं वृक्षं
जीर्णं नावं न चारुहेत् । कूपे नालोकयेत्तोयं न चात्मानं
विनाशयेत् ॥ ६५१ ॥ सकटे न च गन्तव्यं विषमे न
कदाचन । महापथे न गन्तव्यं गन्तव्यं चात्मनः पथम्
॥ ६५२ ॥ अनादायी व्ययं कुर्यादसहायी रणप्रियः ।
आतुरः सर्वभक्षी च नरः शीघ्रं विनश्यति ॥ ६५३ ॥

सुसदिग्धस्य भक्तस्य दन्तस्य चालेतस्य च । अमात्यस्य च
दुष्टस्य मूलादुद्धरणं वरम् ॥ ६५४ ॥ दीर्घशृङ्गमनङ्गाहं
गण्डा च बहुभाषिणीम् । शूद्रमक्षरसयुक्तं दूरत परिवर्जयेत्
॥ ६५५ ॥ सिद्ध मन्त्रौषधं धर्मं गृहच्छिद्रं च मैथुनम् ।
कुमुक्तिं कुश्रुतं चैव वचनं न प्रकाशयेत् ॥ ६५६ ॥
धनेषु जीवितव्येषु स्त्रीषु भोजनवृत्तिषु । अतृप्ता मानवा सर्वे
याता यास्यन्ति यान्ति च ॥ ६५७ ॥ सौहार्दस्वर्णरेखाणामुच्चा-
वचभिदाजुषाम् । परोक्षमिति कोऽप्यस्ति परीक्षानिकषोपल
॥ ६५८ ॥ परापकारनिरतैर्दुर्जनैः सह सगति । वदामि
भवतस्तत्त्वं न विधेया कदाचन ॥ ६५९ ॥ नरत्वं दुर्लभ
लोके विद्या तत्र सुदुर्लभा । कवित्वं दुर्लभं तत्र शक्तिस्तत्र
सुदुर्लभा ॥ ६६० ॥ वारिजेनेव सरसी शशिनेव निशी-
थिनी । यौवनेनेव वनिता नयेन श्रीर्मनोहरा ॥ ६६१ ॥
दानं विच्छादतं वाचं कीर्तिधर्मौ तथायुषः । परोपकरण
कायादमारात्मारमाहरेत् ॥ ६६२ ॥ श्रुतं कृतधिया सङ्गा-
जायते विनयः श्रुतात् । लोकानुरागो विनयान्न किं लोका-
नुरागतः ॥ ६६३ ॥ किमाराध्यं सदा पुण्यं कश्च सेव्य
सदागमः । को ध्येयो भगवान्विष्णुः किं काम्यं परम
पदम् ॥ ६६४ ॥ एकामिषाभिलाषो हि बीजं वैरमहातरो ।
तिलोत्तमाभिलाषो हि यथा सुन्दोपसुन्दयो ॥ ६६५ ॥
आचान्तकान्तिरुन्निद्रैर्मयूखैरहिमत्विषः । धूसरापि कला
चान्द्री किं न वध्नाति लोचनम् ॥ ६६६ ॥ हेतुर्नैसर्गिकः
कोऽपि प्रीतेर्यद्वि न वर्तते । मालती मधुराऽस्तीति मधुप
केन शिक्ष्यते ॥ ६६७ ॥ देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे दैवज्ञे भेषजे
गुरौ । यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ ६६८ ॥
न माता गपते पुत्रं न दोषं लभते मही । न हिंसा
कुरुते साधुर्न देवः सृष्टिनाशकः ॥ ६६९ ॥ प्रायः
सन्त्युपदेशार्हा धीमन्तो न जडाशयाः । तिलाः कुसुम-
सौगन्धवाहिनो न यवा क्वचित् ॥ ६७० ॥ सस्थितस्य
गुणोत्कर्षः प्रायः प्रस्फुरति स्फुटम् । दग्धस्यागुरुखण्डस्य
स्फारीभवति सौरभम् ॥ ६७१ ॥ उपकर्तुं यथा स्वल्प-
समर्थो न तथा महान् । प्रायः कूपस्तृषा हन्ति
मतत न तु वारिधिः ॥ ६७२ ॥ जडे प्रभवति प्रायो
दुःखं विभ्रति साधवः । शीताशाबुदिते पद्माः सकोच
यान्ति वारिणि ॥ ६७३ ॥ ऋशित्कस्यचिदेव स्यात्सु-
हृद्विभ्रमभाजनम् । पद्मं विकासयत्यर्कः सकोचयति कैर-
वम् ॥ ६७४ ॥ ईश्वराः पिशुनान्शब्दविभ्रतीति किमद्भु-
तम् । प्रायो निधय एवाहीन्द्रजिह्वान्दधतेतराम् ॥ ६७५ ॥

सपद्यास्ते परैः साकं विपदि स्वजनैर्जडः । जृम्भत्यम्भो-
रुहे भृङ्गः शुष्यत्युदकशैवलैः ॥ ६७६ ॥ नीचावमान
मलिना यो मुङ्गः सपदः पुमान् । लशुनाक्ता स
कर्पूग्वचो वितनुते तनौ ॥ ६७७ ॥ व्यसनानन्तरं मौख्य
स्वल्पमप्यधिकं भवेत् । काषायरसमास्वाद्य म्माद्वतीवाम्बु
विन्दते ॥ ६७८ ॥ गुणानामन्तरं प्रायस्तज्ज्ञो जानाति
नेतरः । मालतीमलिकामोदं घ्राणं वेत्ति न लोचनम्
॥ ६७९ ॥ प्रभूतवयसः पुंसो धियः पाकः प्रवर्तते ।
जीर्णस्य चन्दनतरोरामोदः उपजायते ॥ ६८० ॥ धना-
गमेऽधिकं पुंसां लोभमभ्येति मानसम् । निदाघकाले
प्रायेण प्रायः शैत्यं वहत्यलम् ॥ ६८१ ॥ सहजोऽपि
गुणः पुंसां साधुवादेन वर्धते । कामं सुरसलेपेन कान्ति
वहति काञ्चनम् ॥ ६८२ ॥ निन्दा यं कुरुते
साधोस्तथा स्वः दूषयत्यसौ । स्वे भूतिर्यस्त्यजेदुच्चै-
र्मूर्ध्नि तस्यैव सा पतेत् ॥ ६८३ ॥ शुभं वाप्यशुभं
कर्म फलकालमपेक्षते । शरद्येव फलत्याशु शालिर्न
सुरभौ क्वचित् ॥ ६८४ ॥ भोगेच्छा नोपभोगेन
भोगिना जातु शाम्यति । लवणेनान्तरालेन तृष्णा
प्रत्युत जायते ॥ ६८५ ॥ दुर्लभोऽप्युत्तमः प्रायः
स्वजातीयेन लभ्यते । कर्णकोटरगं वस्त्रं वारिणैवावकृष्यते
॥ ६८६ ॥ जन्तोर्निरुपभोगस्य दृश्यते भुवि रूक्षता ।
घाताशिनो द्विजिह्वत्वं विहितं पश्य वेधसा ॥ ६८७ ॥
आकारः कारणं जन्तोर्दौर्जन्यस्य न जायते । कालकूट
सुधासिन्धो प्राणिनां प्राणहारकः ॥ ६८८ ॥ न
व्यासिरेषा गुणिनो गुणवाञ्छायते ध्रुवम् । चन्दनोऽनलस-
दग्धो न भस्म सुरभिः क्वचित् ॥ ६८९ ॥ कार्यापेक्षी
जनः प्रायः प्रीतिमाविष्करोत्यलम् । लोभार्थी शौण्डिकः
शष्पमेष पुष्पाति पेशलैः ॥ ६९० ॥ दुर्जनो जीयते
युक्त्या विग्रहेण न धीमता । निपात्यते महावृक्षस्त-
त्समीपक्षितिक्षयात् ॥ ६९१ ॥ स्वभावसुन्दरं वस्तु न
सस्कारमपेक्षते । मुक्तारत्नस्य शाणाश्मघर्षणं नोपयुज्यते
॥ ६९२ ॥ येनात्मा पण्यता नीतः स एवान्विष्यते
जनैः । हस्ती हेमसहस्रेण क्रीयते न मृगाधिपः ।
॥ ६९३ ॥ विक्रीतं निजमात्मानं वस्त्रैः सस्फुरते जडः ।
परेभ्यः स्वशरीरस्य के वा भूषा वितन्वते ॥ ६९४ ॥
असंभवगुणस्तुत्या जायते स्वात्मनस्त्रया । कर्णिकार
सुगन्धीति वदन्को नोपहास्यते ॥ ६९५ ॥ तटस्थैः
ख्यापिताश्चेतो विशन्ति गुणिनां गुणाः । उत्कोचितानां
पद्मानां गन्धो वायुभिराहतः ॥ ६९६ ॥ निजाशयवदा-

भाति पुसा चित्ते परागय । प्रतिमा मुखचन्द्रस्य कृपाणे
याति दीर्घताम् ॥ ६९७ ॥ अधन बाधते भूयो
दुःखवेगो न तूत्तमम् । पादद्वय रुजत्याशु शीतस्पर्शो
न चक्षुषी ॥ ६९८ ॥ यत एवागतो दोषस्तत एव
निवर्तते । अग्निदग्धस्य विस्फोटशान्तिः स्यादग्निना
ध्रुवम् ॥ ६९९ ॥ बुद्धिमत्त्वाभिमान. को भवेत्प्रज्ञो-
पजीविनाम् । अन्यदीयैरलंकारैर्नाहंकारो विभूषणे ॥ ७०० ॥
उत्तमोऽप्यधमस्य स्याद्वाच्यानम्रकर. क्वचित् । कौस्तु-
भादीनि रत्नानि ययाचे हरिरम्बुधिम् ॥ ७०१ ॥ प्रयत्ने
समके केचिदेव स्यु फलभागिन । क्षीरोदमथना-
द्देवैरमृतं प्रापि नासुरै ॥ ७०२ ॥ भोग परोपतापेन
पुंसा दुःखाय न स्थिर । पानमप्यमृज क्षिप्रं स्वपीडायै
जलौकसाम् ॥ ७०३ ॥ नोपभोगपरानर्थान्कोऽपि सचि-
नुते चिरम् । आखवः किमलंकारानात्मन्याहृत्य कुर्वते
॥ ७०४ ॥ विवर्णवचनैर्मृत्युगृढोऽप्यन्त. प्रकाशते । इन्ध-
नान्तरसस्यैश्च ज्वलत्यग्निः पय कणै ॥ ७०५ ॥
निकटस्थं गरीयासमपि लोको न मन्यते । पवित्रमपि
यन्मर्त्या न नमस्यन्ति जाह्नवीम् ॥ ७०६ ॥ स्वजन.
स्वात्मवज्जन्तुर्ज्ञायते गुणवान्यरै । गोपैर्गोपवदाज्ञायि
हरिर्देवो जगत्पति ॥ ७०७ ॥ उत्तमस्तोषमायाति तदङ्ग
पोष्यते यदि । वृक्ष. प्रसीदति प्रायः पादाभ्यङ्गेन
न स्वयम् ॥ ७०८ ॥ दुर्भग. स्यात्प्रकृत्या यो विभू-
त्यापि न तादृशः । गोमयं श्रीनिवासोऽस्ति न तथापि
मनोहरम् ॥ ७०९ ॥ आगच्छदुत्सवो भाति यथैव न
तथा गतः । हिमाशोरुदयः सार्यं चकास्ति न तथोपसि
॥ ७१० ॥ सतोषर्क्षतये पुंसामाकस्मिकधनागमः । सरसां
सेतुमेदाय वर्षौघ स च न स्थिर. ॥ ७११ ॥ संतुष्यत्यु-
त्तम स्तुत्या धनेन महताधमः । प्रसीदन्ति जपैर्देवा बलि-
भिर्भूतविग्रहा. ॥ ७१२ ॥ स्वजातीयविघाताय माहात्म्य
दृश्यते नृणाम् । श्येनो विहंगमानेव हिनस्ति न भुजं-
गमान् ॥ ७१३ ॥ गुरुं प्रयोजनोद्देशादजयन्ति न भक्तित् ।
दुग्धदात्रीति गौर्गैहे पोष्यते न तु धर्मत. ॥ ७१४ ॥
गुरुरग्निर्द्विजातीना वर्णाना ब्राह्मणो गुरु । पतिरेको गुरु-
स्त्रीणा सर्वस्याभ्यागतो गुरु ॥ ७१५ ॥ बहुभिर्मुखै-
सघातैरन्योन्यं पशुवृत्तिभिः । प्रच्छाद्यन्ते गुणा. सर्वे मेघै-
रिव दिवाकर. ॥ ७१६ ॥ मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं
क्षाम्यतु य क्षमी । क्रियासमभिहारेण विराध्यन्तं क्षमेत
कः ॥ ७१७ ॥ कामाय स्पृहयत्यात्मा सयतोऽपि मनी-
षिणः । वीथीनियमितोऽप्युक्षा शष्पमासाद्य धावति

॥ ७१८ ॥ रोगशोकपरीतापवन्धनव्यसनानि च । आत्मा-
पराधवृक्षाणा फलान्येतानि देहिनाम् ॥ ७१९ ॥ भूमि-
पतावर्थपतौ बाले वृद्धे तपोनिधौ विदुषि । योषिति मूर्खे
गुरुषु च विदुषा नैवोत्तर देयम् ॥ ७२० ॥ कटुकं वा
मधुर वा प्रस्तुतवाक्यं मनोहारि । वामे गर्दभनादश्चित्त-
प्रीत्यै प्रयाणेषु ॥ ७२१ ॥ अतिपरिचयादवज्ञा सततगम-
नादनादरो भवति । लोक. प्रयागवासी कूपे स्नानं समा-
चरति ॥ ७२२ ॥ अतिपरिचयादवज्ञा सततगमनादना-
दरो भवति । मलये भिल्लपुरध्री चन्दनतरुकाष्ठमिन्धनं
कुरुते ॥ ७२३ ॥ अतिपरिचयादवज्ञेत्येतद्वाक्यं मृषैव
तद्भाति । अतिपरिचितेऽप्यनादौ ससारोऽस्मिन्न जायते-
ऽवज्ञा ॥ ७२४ ॥ अविधेयो मृत्युजन शठानि मित्राण्यदा-
यक स्वामी । अविनयवती च भार्या मस्तकशूलानि
चत्वारि ॥ ७२५ ॥ वैधस्तर्कविहीनो निर्लज्जा कुलवधूर्य-
तिर्मूर्ख । कटके च घ्राणुणिको मस्तकशूलानि चत्वारि
॥ ७२६ ॥ शक्तिरहितोऽपि कुप्यति सेवासक्तोऽपि मान-
मुद्रहति । अधनोऽपि हि कामयते जानाति विधिर्विडम्ब-
यितुम् ॥ ७२७ ॥ त्यजति भयमकृतपापं सुमित्रमयश.
प्रमादिनं विद्या । ह्री कामिनमलस श्री. क्रूर स्त्री दुर्जनं
लोकः ॥ ७२८ ॥ अनुचितकर्मारम्भ स्वजनविरोधो
बलीयसा स्पर्धा । प्रेमदाजनविश्वासो मृत्युद्वाराणि चत्वारि
॥ ७२९ ॥ अन्यमुखे दुर्वादो य प्रियवदने स एव परि-
हास. । इतरेर्न्यमजन्मा यो धूमः सोऽगुरुभवो धूपः ॥ ७३० ॥
अशठमलोभमजिह्वं त्यागिनमनुराणिणं विशेषज्ञम् । यदि
नाश्रयति नरं श्रीः श्रीरेव हि वञ्चिता तत्र ॥ ७३१ ॥
व्यथयति तरामुपेत. स्वस्थप्रकृतेरवयलेशोऽपि । भृशमुद्वि-
जते चक्षुः सक्तेन रज कणेनापि ॥ ७३२ ॥ शरदि समग्र-
निशाकरकरशतहततिमिरसचया रजनी । जलदान्तरिता-
कामपि दिवसच्छायां न पूरयति ॥ ७३३ ॥ यत्र न फलि-
तास्तरवो विकसितसरसीरुहाः सरस्यो वा । नच सज्जनाः
स देशी गच्छतु निधनं श्मशानसमः ॥ ७३४ ॥ गुणमधि-
गतमपि धनवानचिरान्नाशयति रक्षति दरिद्रः । मज्जयति
रज्जुमम्भसि पूर्णः कुम्भो न खलु तुच्छ ॥ ७३५ ॥
अनुधा अजंगमा अपि कयापि गत्या पर पदमवाप्ता. ।
मन्त्रिण इति कीर्त्यन्ते नयंबलगुटिका इव जनेन ॥ ७३६ ॥
खल्या इति रामबलैर्ये न्यस्ता नाशये पयोराशेः । ते शैलाः
स्थितिमन्तो हन्त लघिन्मैव बहुमान. ॥ ७३७ ॥ यत्रार्जवेन

१ मलयपर्वते. २ भिल्लखी ३ आगन्तुक. ४ स्त्रीषु विश्वासः.
५ दुष्टभाषणम् ६ काष्ठम् ७ सरलम् ८ दानशीलम्.
९ लघुनीचो वा १० 'चतुरङ्गा'स्यक्रीडनकल्प पाशा.

लघिमा गरिमाणं वक्रता तनुते । छन्दःशास्त्र इवा-
 सिंल्लोके सरलः सखे किमसि ॥ ७३८ ॥ सुहृदि निरन्तर-
 चित्ते गुणवति भृत्ये प्रियासु नारीषु । स्वामिनि शक्ति-
 समेते निवेद्य दुःखं जनः सुखी भवति ॥ ७३९ ॥ प्राप्य
 चलानधिकाराश्वेषु मित्रेषु बन्धुवर्गेषु । नापकृत नोप-
 कृत न सत्कृतं किं कृतं तेन ॥ ७४० ॥ वित्तं परिमित-
 मधिकव्ययशीलं पुरुषमाकुलीकुरुते । ऊनाशुकमिव पीनस्तन-
 जघनायाः कुलीनाया ॥ ७४१ ॥ अप्रतिबुद्धे श्रोतरि वक्तु-
 र्वाक्यं प्रयाति वैफल्यम् । नयनविहीने भर्तारि लावण्यमिवेह
 खञ्जनाक्षीणाम् ॥ ७४२ ॥ बह्वुतरहिते रसातले उत्तिष्ठन्ते
 हि सुमनसस्तपसि । कान्तारैर्जनवेगं विषह्य सद्रसफलास्तु
 विरला स्तु ॥ ७४३ ॥ प्रतिगृहकोणं गुणिनो लूताकीटा
 इव स्फुरन्ति शतम् । तद्भासक स्वर्गोभिः को वा रविरिव
 गुणज्ञोऽस्ति ॥ ७४४ ॥ रमणीयः स हि पुरुषो रमणी
 यत्रैव रज्यति विदग्धः । श्लोक स एव सुभगश्चित्तं सक्तं
 हि यत्र रसिकस्य ॥ ७४५ ॥ आपरितोषाद्विदुषा न साधु
 मन्ये प्रयोगविज्ञानम् । बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं
 चेतः ॥ ७४६ ॥ अवला यत्र प्रबला शिशुरवनीतो निर-
 क्षरो मन्त्री । नहि नहि तत्र पनागा जीवितं आशापि
 दुर्लभा भवति ॥ ७४७ ॥ ज्वलति चलतेन्धनोऽग्निर्विप्र-
 कृतः पन्नगः फणा कुरुते । प्रायः स्व महिमानं क्षोभात्प्र-
 तिपद्यते जन्तुः ॥ ७४८ ॥ राजनि विदुषा मध्ये वरसुर-
 ताना समागमे स्त्रीणाम् । सौध्वसद्विषितहृदयो वाक्पटुरपि
 कातरो भवति ॥ ७४९ ॥ अलिखितस्य परिमलं लक्ष्मी-
 रनुसरति नयगुणसमृद्धिम् । निम्नमनुसरति सलिलं विधिलि-
 खितं बुद्धिरनुसरति ॥ ७५० ॥ स्वार्थेनेऽपि कलत्रे नीचः
 परदारलम्पटो भवति । सपूर्णोऽपि तडागे काकः कुम्भो-
 दकं पिबति ॥ ७५१ ॥ किं कूरु फणिहृदयं पुनरपि किं
 क्रूरमङ्गनाहृदयम् । क्रूरात्क्रूरतर किं पतिसुतधनहीनकामि-
 नीहृदयम् ॥ ७५२ ॥ अनुकूला विमलाङ्गी कुलजा कुशला
 सुशीलसपत्न्याम् । पञ्चलकारा भार्या पुरुषः पुण्योदयालभते

॥ ७५३ ॥ अरसिकजनभाषणतो रसिकजनैः सह वर
 कलहः । लम्बकुचालिङ्गनतो लिकुचकुचापादताडनं श्रेयः
 ॥ ७५४ ॥ आपदि मित्रपरीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति ।
 विनये वशपरीक्षा स्त्रियः परीक्षा तु निर्धने पुंसि ॥ ७५५ ॥
 अनवसरे च यदुक्तं सुभाषितं तच्च भवति हास्याय । रहसि
 प्रौढवयूना रतिसमये वेदपाठ इव ॥ ७५६ ॥ आरोग्यं
 विद्वत्ता सज्जनमैत्री महाकुले जन्म । स्वाधीनता च पुंसा
 महदैश्वर्य विनाप्यथै ॥ ७५७ ॥ अवसरपठिता वाणी गुण
 गणरहितापि शोभते पुंसाम् । रतिसमये युवतीना भूषाहानि-
 र्विभूषणं भवति ॥ ७५८ ॥ अव्याकरणमधीनं मित्रद्रोण्या
 तरङ्गिणीतरणम् । भेषजमपश्यसहितं त्रयमिदमकृतं वर
 न कृतम् ॥ ७५९ ॥ य पठति लिखति पश्यति परि-
 पृच्छति पण्डितानुपाश्रयति । तस्य दिवाकरकिरणैर्नलिनी-
 दलमिव विकास्यते बुद्धिः ॥ ७६० ॥ विरला जानन्ति
 गुणान्विरलाः कुर्वन्ति निर्धने स्नेहम् । विरला परकार्यरता
 परदुःखेनापि दुःखिता विरला ॥ ७६१ ॥ उद्वेजयति
 दरिद्रं परमुद्राया ज्ञणत्कारः । गृहपतिरतिमिलिताया
 कङ्कणनादो यथा जारम् ॥ ७६२ ॥ कोऽन्धो योऽकार्यरतः
 को बधिरो यः शृणोति नैतानि । को मूको यः काले
 प्रियाणि वक्तुं न जानाति ॥ ७६३ ॥ कुत्र विधेयो यत्नो
 विद्याभ्यासे सदैवधे दाने । अवधीरणा क कार्या खलपर-
 योषित्परधनेषु ॥ ७६४ ॥ कुत्र विधेयो वासः सज्जनकण्ठे
 यथा काश्याम् । क परिहार्यो देश पिशुनयुतो लुब्धभूषश्च
 ॥ ७६५ ॥ दधि मधुर मधु मधुर द्राक्षा मधुरा सुधापि
 मधुरैव । तस्य तदेव हि मधुर यस्य मनो यत्र सलज्जम्
 ॥ ७६६ ॥ अविदितपरमानन्दो वदति जनो विषयमेव
 रमणीयम् । तिलतैलमेव मृष्टं येन न दृष्टं घृतं कापि
 ॥ ७६७ ॥ रोगी चिरप्रवासी परान्नभोजी परावसथशायी ।
 यजीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विश्रामः ॥ ७६८ ॥
 को धर्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति । कः स्नेहः
 सद्भावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ ७६९ ॥ दानं प्रियवा-
 कसहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् । वित्तं त्यागनियुक्तं
 दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ ७७० ॥ कल्पयति येन वृत्तिं येन
 च लोके प्रशस्यते सद्भिः । स गुणस्तेन च गुणिना रक्ष्यः
 सर्वधनीयश्च ॥ ७७१ ॥ दुर्जनगम्या नार्यः प्रायेणापात्रभृ-
 द्भवति राजा । कृपणानुसारि च धनं मेघो गिरिजलधिवर्षी
 च ॥ ७७२ ॥ कृतशतमसस्तु नष्टं सुभाषितशतं च नष्टम-
 बुधेषु । वचनशतमवचनकरे बुद्धिशतमचेतने नष्टम् ॥
 ॥ ७७३ ॥ दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कल्यता

१ अरप वक्रम् २ मूर्खे ३ खजरीटनयनानाम् ४ त-रहिते
 रसातले-रसाले आश्रवक्षे इत्यर्थः ५ पुष्पाणि, पक्षे, -शोभनमनस
 मुनय इत्यर्थः ६ माधमासे, पक्षे, -तपश्चर्यायाम् ७ कान्ता-
 रमरणम् दुर्गममार्ग इति यावत् तत्सबन्धि जनवेगं कम्पनवेगं
 विषह्य सहित्वा सद्रसानि फलानि येषामेवविधा विरला स्तु ; पक्षे, -
 कान्ता स्त्री, रा द्रव्य, जनवेगो जनसताप एतान्मर्षयित्वा सद्रसो
 मोक्षरस स एव फल येषामेतादृशा विरला स्तु ८ प्रकाशक
 ९ स्ववाणीभिः, पक्षे, -स्वकिरणैः १० चतुरा ११ अविश्वस्तम्
 १२ जीवने १३ मयम् १४ बाग्मी

सुखमरोगी । उद्युक्तो विधान्तं धर्मार्थयशांसि च विनीतः ॥ ७७४ ॥ निरतिशयं गरिमाणं तेन जनन्याः स्मरन्ति विद्वांसः । यत्कमपि वहति गर्भं महतामपि यो गुरुर्भवति ॥ ७७५ ॥ अप्रकटीकृतशक्तिः शक्तोऽपि जनस्तिरस्क्रियां लभते । निवसन्नन्तर्दरुणि लङ्घ्यो बहिर्न तु ज्वलितः ॥ ७७६ ॥ विषमस्थस्वादुफलग्रहणव्यवसायनिश्चयो येषाम् । उष्ट्राणामिव तेषां मन्येऽहं शंसितं जन्म ॥ ७७७ ॥ दुरधिगमः परं भागो यावत्पुरुषेण पौरुषं न कृतम् । जयति तुलामधिरूढो भास्वानपि जलदपटलानि ॥ ७७८ ॥ आपदि येनापकृतं येन च हसितं दशासु विषमासु । अपकृत्य तयोरुभयोः पुनरपि जातं नरं मन्ये ॥ ७७९ ॥ असती भवति सलज्जा क्षारं नीरं च शीतलं भवति । दम्भी भवति विवेकी प्रियवक्ता भवति धूर्तजनः ॥ ७८० ॥ पश्यति परस्य युवतिं सकाममपि तन्मनोरथं कुरुते । ज्ञात्वैव तदप्राप्तिं व्यर्थं मनुजो हि पापभाग्भवति ॥ ७८१ ॥ स्त्रीणां हि साहचर्याद्भवन्ति चेतांसि भर्तृसदृशानि । मधुरापि हि मूर्च्छयते विषे विटपिसमाश्रिता वैही ॥ ७८२ ॥ सकृदपि दृष्ट्वा पुरुषं विबुधा जानन्ति सारतां तस्य । हस्ततुल्यापि निपुणाः पलप्रमाणं विजानन्ति ॥ ७८३ ॥ कविहृदयेष्वनसूया कस्तूरीकर्दमेष्वालिन्यम् । अक्षारता प्रयोधाववनीपालेषु पाण्डित्यम् ॥ ७८४ ॥ वस्तुनि चिरामिलषिते कथमपि दैवात्म्यसक्तसंघटने । प्राक्प्राप्तान्यपि बहुशो दुःखानि परं सुखानि जायन्ते ॥ ७८५ ॥ विस्मय-घातदोषः स्वधाय खलस्य वीरकोपकरः । नवतरुभङ्ग-ध्वनिरिव हरिनिद्रातस्करः करिणः ॥ ७८६ ॥ सत्यपि च सुकृतकर्मणि दुर्नीतिश्चच्छ्रयं हरत्येव । तैलैः सदो-पयुक्तां दीपशिखां दलति वातालिः ॥ ७८७ ॥ उपचारः कर्तव्यो यावदनुत्पन्नसौहृदाः पुरुषाः । उत्पन्नसौहृदानामु-प्रचारः कैतवं भवति ॥ ७८८ ॥ स्नेहो हि वरमघटितो न वरं संजातविघटितस्नेहः । हृतनयनो हि विषादी न विषादी भवति जात्यन्धः ॥ ७८९ ॥ नलिनीदलगतजल-वत्तरलं किं यौवनं धनं चायुः । के शशधरकरनिकरानु-कारिणः सज्जना एव ॥ ७९० ॥ किं क्रूरं स्त्रीहृदयं किं गृहिणः प्रियहिताय दारगुणाः । कः कामः संकल्पः किं दुष्करसाधनं प्रज्ञा ॥ ७९१ ॥ वितरति यावद्दाता ताव-त्सकलोऽपि भवति कैलभाषी । विरते पयसि घनेभ्यः शाम्यन्ति शिखण्डिनां ध्वनयः ॥ ७९२ ॥ व्यसने मित्र-

परीक्षा शूरपरीक्षा रणाङ्गणे भवति । विनये भृत्यपरीक्षा दानपरीक्षा च दुर्मिक्षे ॥ ७९३ ॥ आलस्यं स्त्रीसेवा सरो-गता जन्मभूमिवात्सल्यम् । संतोषो भीरुत्वं षड् व्याघाता महत्त्वस्य ॥ ७९४ ॥ अप्येकवंशजनुषोः पश्यत पूर्णत्व-तुच्छताभाजोः । ज्याकार्मुकयोः कश्चिद्गुणभूतः कश्चिदपि भर्ता ॥ ७९५ ॥ अन्धत्वं मन्धसमये बधिरत्वं बधिरकाल आलम्ब्य । श्रीकेशवयोः प्रणयी परमेष्ठी नाभिवास्तव्यः ॥ ७९६ ॥ नियतैः पदैर्निषेव्यं स्थलितेऽनर्थावहं समाश्रयति । संभवदन्यगतिः कः संक्रमकाष्ठं दुरीशं च ॥ ७९७ ॥ सम्यगनिष्पन्नः सन् योऽर्थस्वरया स्फुटीक्रियते । स व्यङ्ग्य एव भवति प्रथमो विनतातनूज इव ॥ ७९८ ॥ अधरस्य मधुरिमाणं कुचकाठिन्यं दशोस्तथा तैक्ष्ण्यम् । कवितायाः परिपाकाननुभवरसिको विजानाति ॥ ७९९ ॥ सविता विध-वति विधुरपि सवितरति तथा दिनन्ति यामिन्यः । यामि-नयन्ति दिनानि च सुखदुःखवशीकृते मनसि ॥ ८०० ॥ निजदोषावृत्तमनसामतिसुन्दरमेव भाति विपरीतम् । पश्यति पित्तोपहतः शशिशुभ्रं शङ्खमपि पीतम् ॥ ८०१ ॥ राज्ये सारं वसुधा वसुधायामपि पुरं पुरे सौधम् । सौधे तल्पं तल्पे वराङ्गनानङ्गसर्वस्वम् ॥ ८०२ ॥ वाप्यो भवन्ति विमलाः स्फुरन्ति कमलानि वापीषु । कम-लेषु पतन्त्यलयः करोति संगीतमलिषु पदम् ॥ ८०३ ॥ संनिहितेऽपि दुरापे वस्तुनि मनसोऽनवासविषयस्य । भवति न संशयनाशो बहुशोऽप्याश्वासमानस्य ॥ ८०४ ॥ स्ववशः करोति कर्म प्रमादयुक्तस्तु परवशो भवति । स्ववशो रोहति वृक्षं निपतत्यवशस्ततः पुरुषः ॥ ८०५ ॥ भोगाक्षमस्य रक्षां दृष्ट्वात्रेणैव कुर्वतोऽनभिमतस्य । वृद्धस्य प्रमदापि श्रीरपि भृत्यस्य भोगाय ॥ ८०६ ॥ सर्वथा स्वहितमाचरणीयं किं करिष्यति जनो बहुजल्पः । विद्यते नहि स कश्चिदुपायः सर्वलोकपरितोषकरो यः ॥ ८०७ ॥ कस्यचित्किमपि नो हरणीयं मर्मवाक्यमपि नोचरणीयम् । श्रीपतेः पदयुगं स्मरणीयं लीलया भवजलं तरणीयम् ॥ ८०८ ॥ आसुरं कुलमनादरणीयं चित्तमेतदमलीकरणी-यम् । रामधाम शरणीकरणीयं लीलया भवजलं तरणीयम् ॥ ८०९ ॥ जीवितं तदपि जीवितमध्ये गण्यते सुकृतिभिः किमु पुंसाम् । ज्ञानविक्रमकलाकुललज्जात्यागभोगरहितं विफलं यत् ॥ ८१० ॥ लोक एष गतलोचनत्रयः कस्य वा न विवृणोति वाच्यताम् । लोचनोत्सवमशेषजीवनं यत्कलङ्कयति चन्द्रमण्डलम् ॥ ८११ ॥ यः परस्य विषमं

विचिन्तयेत्प्राप्नुयात्स कुमतिः स्वयं हि तत् । पूतना हरि-
वधार्थमाययौ प्राप सैव वधमात्मनस्ततः ॥ ८१२ ॥ काके
शौचं द्यूतकारे च सत्यं सर्पे क्षान्तिं स्त्रीषु कामोपशान्तिः ।
ह्रीर्बे धैर्यं मद्यपे तत्त्वचिन्ता राजा मित्रं केन दृष्टं श्रुतं वा ॥ ८१३ ॥ एको देवः केशवो वा शिवो वा एकं मित्रं
भूतिर्वा यतिर्वा । एका भार्या सुन्दरी वा दूरी वा एको
वासः पत्न्ये वा वने वा ॥ ८१४ ॥ चित्तायत्तं धातुबद्धं
शरीरं नष्टे चित्ते धातवो यान्ति नाशम् । तस्माच्चित्तं
सर्वदा रक्षणीयं स्वस्थे चित्ते बुद्धयः सम्भवन्ति ॥ ८१५ ॥
शुक्ले पक्षे शीतरश्मिर्बलीयान्नं प्राधान्यं तारकायास्तु दृष्टम् ।
शक्त्या युक्ते विद्यमानेऽपि कान्ते न प्राधान्यं योषिता
कापि दृष्टम् ॥ ८१६ ॥ दाता दानस्यान्तरा स्यात्पृथिव्या
गेहे गेहे याचकानां समूहः । चिन्तारत्नस्यास्ति सत्त्वे
विवादो मार्गे मार्गे रेणवः सन्त्यसख्याः ॥ ८१७ ॥ मासः
मृगाणां दशनौ गजानां मृगद्विषा चर्म फलं द्रुमाणाम् ।
स्त्रीणां सूरूपं च नृणां हिरण्यमेते गुणा वैरकरा भवन्ति ॥ ८१८ ॥ शाठ्येन धर्मे कपटेन मित्रं परोपतापेन समृद्धि-
भावम् । सुखेन विद्या परुषेण नारी वाञ्छन्ति ये व्यक्त-
मपण्डितास्ते ॥ ८१९ ॥ राजा घृणी ब्राह्मणः सर्वभक्षी
स्त्री चावशा दुष्टबुद्धिः सहायः । प्रेष्यः प्रतीपोऽधिकृतः
प्रमादी त्याज्या इमे यश्च कृतं न वेत्ति ॥ ८२० ॥ मूर्खो
द्विजातिः स्थविरो गृहस्थः कामी दरिद्रो धनवास्तपस्वी ।
वेश्या कुरूपा नृपतिः कदर्यो लोके षडेतानि विडम्बितानि ॥ ८२१ ॥ दानं दरिद्रस्य विभोश्च शान्तिर्यूना तपो ज्ञान-
वता च मौनम् । इच्छानिवृत्तिश्च सुखान्वितानां दया च
भूतेषु दिवः नयन्ति ॥ ८२२ ॥ अर्थागमो नित्यमरो-
गिता च प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च । वश्यश्च पुत्रो-
ऽर्थकरी च विद्या षड् जीवलोकस्य सुखानि राजन् ॥ ८२३ ॥ आरोग्यमाप्तुं मविप्रवासः सप्रत्यया वृत्तिर-
भीतिवासः । सद्भिर्मनुष्यैः सह सप्रयोगः षड् जीव-
लोकस्य सुखानि राजन् ॥ ८२४ ॥ मृतस्य लिप्ता कृपणस्य
दिर्ज्ञा विमार्गगायाश्च रुचिः स्वकान्ते । सर्पस्य शान्तिः
कुटिलस्य मैत्री विघातृमृष्टौ नहि दृष्टपूर्वा ॥ ८२५ ॥
आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लघ्वी पुरा वृद्धिमती च
पश्चात् । दिनस्य पूर्वार्धपरार्धमिन्ना छायेव मैत्री खलसज्ज-
नानाम् ॥ ८२६ ॥ भार्यावियोगः स्वजनापवादो ऋणस्य
शेषं कृपणस्य सेवा । दारिद्र्यकाले प्रियदर्शनं च विना-
भिना पञ्च दहन्ति कायम् ॥ ८२७ ॥ अश्वप्लुतं वासवऽ-

गर्जितं च स्त्रीणां च चित्तं पुरुषस्य भाग्यम् । अवर्षणं
चाप्यतिवर्षणं च देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ॥ ८२८ ॥
राष्ट्रस्य चित्तं कृपणस्य वित्तं मनोरथः दुर्जनमानुषाणाम् ।
स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ॥ ८२९ ॥ किं पौरुषं रक्षति यो न दासस्तान्त्रिकं वा धनं
नार्थिजनाय यत्स्यात् । सा किं क्रिया या न हितानुबद्धा
किं जीवितं साधुविरोधि यद्वै ॥ ८३० ॥ अन्यायनिन्तेन
कृतोऽपि धर्मः सध्याज इत्यादुरशेषलोकाः । न्यायार्जि
तार्थेन स एव धर्मो निर्व्याज इत्यार्यजना वदन्ति ॥ ८३१ ॥
यशोऽधिगन्तुं सुखलिप्सया वा मनुष्यसख्यामतिवर्तितुं
वा । निरुत्सुकानामभियोगभाजा समुत्सुकेवाङ्गमुपैति
सिद्धिः ॥ ८३२ ॥ शास्त्रेषु निष्ठा सहजश्च बोधः प्रागल्भ्यम-
भ्यस्तगुणा च वाणी । कालानुरोधः प्रतिभानवत्त्वमेते गुणा
कामदुघाः क्रियासु ॥ ८३३ ॥ न स्वल्पमप्यध्यवसायभीरो
करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि । अन्धस्य किं हस्ततलस्थितो-
ऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ ८३४ ॥ न कस्यचित्क-
श्चिदेहः स्वभावाद्भवत्युदारोऽभिमतः खलो वा । लोके
गुरुत्वं विपरीतता वा स्वचेष्टितान्येव नरं नयन्ति ॥ ८३५ ॥
अपायसदर्शनजा विपत्तिमुपायसदर्शनजा च सिद्धिम् । मेधा-
विनो नीतिविधिप्रयुक्ता पुरःस्फुरन्तीमिव दर्शयन्ति ॥ ८३६ ॥
दन्तस्य निष्कोषणकेन राजन्कर्णस्य कण्डूयनकेन वापि ।
नृणेन कार्यं भवतीश्वराणां किमङ्गं वाक्पाणिमता नरेण ॥ ८३७ ॥ त्यजेत्क्षुधार्तो महिला सपुत्रा खादेत्क्षुधार्ता
भुजगी स्वमण्डम् । बुभुक्षितः किं न करोति पापक्षीणा
नरा निष्करुणा भवन्ति ॥ ८३८ ॥ दारेषु किंचित्स्वजनेषु
किंचिद्रोष्यं वयस्त्रेषु सुतेषु किंचित् । युक्तं न वा युक्त-
मिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनुरोधात् ॥ ८३९ ॥
मृगा मृगैः सङ्गमनुव्रजन्ति गावश्च गोभिस्तुरगास्तुरगैः ।
मूर्खश्च मूर्खैः सुधियः सुधीभिः समानशीलव्यसनेषु सख्यम् ॥ ८४० ॥ त्याज्यं न धैर्यं विधुरेऽपि काले धैर्यात्कदाचि-
द्भतिमाप्नुयात्सः । यथा समुद्रेऽपि च पोतमङ्गे सायात्रिको
वाञ्छति तर्तुमेव ॥ ८४१ ॥ दानेन तुल्यो विधिरस्ति
नान्यो लोभाच्च नान्योऽस्ति परः पृथिव्याम् । विभूषणं
शीलसमं न चान्यत्सतोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ॥ ८४२ ॥
एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवार्णवस्य ।
तावद्वितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति ॥ ८४३ ॥ क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णं धनक्षये वर्धति
जाठराग्निः । आपत्सु वैराणि समुद्भवन्ति छिद्रेष्वनर्था बहु-
लीभवन्ति ॥ ८४४ ॥ अर्थातुराणां न गुरुर्न बन्धुः कामा-

तुराणा न भयं न लज्जा । विद्यातुराणा न सुखं न निद्रा
क्षुधातुराणा न रुचिर्न वेला ॥ ८४५ ॥ विवाहकाले ऋतु-
सप्रयोगे प्राणाल्यये सर्वधनापहारे । विप्रस्य चार्थेऽप्यनृत
वदेयु पञ्चानृतान्याहुरपातकानि ॥ ८४६ ॥ यत्रास्ति लक्ष्मी-
र्विनयो न तत्र ह्यन्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः । उभौ च
तौ यत्र न तत्र विद्या नैकत्र सर्वो गुणसन्निपातः ॥ ८४७ ॥
द्वारि प्रविष्टः सहसा ततः किं दृष्टः प्रभुः स्नेहमुखस्ततः
किम् । कथा श्रुता श्रोत्ररसा ततः किं व्यथा न शान्ता
यदि जाठरीया ॥ ८४८ ॥ सुपात्रदानाच्च भवेद्धनाढ्यो धन-
प्रभावेण करोति पुण्यम् । पुण्यप्रभावात्सुरलोकवासी पुन-
र्धनाढ्यः पुनरेव भोगी ॥ ८४९ ॥ कुपात्रदानाच्च भवेद्दरिद्रो
दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् । पापप्रभावान्नरकं प्रयाति पुन-
र्दरिद्रः पुनरेव पापी ॥ ८५० ॥ प्रभुर्विवेकी धनवाश्च दाता
विद्वान्विरागी प्रमदा सुशीला । तुरगमः शस्त्रनिपातधीरो
भूमण्डलस्याभरणानि पञ्च ॥ ८५१ ॥ स्वदेशजातस्य
नरस्य नूनं गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा । निजाङ्गना यद्यपि
रूपराशिस्तथापि लोकः परदारसक्तः ॥ ८५२ ॥ गन्धः
सुवर्णं फलमिक्षुदण्डे नाकारि पुष्पं खलु चन्दनेषु । विद्वान्ध-
नाढ्यो न तु दीर्घजीवी धातुः पुरा कोऽपि न बुद्धिदोऽभूत्
॥ ८५३ ॥ सर्पस्य रत्ने कृपणस्य वित्ते सत्याः कुचे केसरि-
णश्च केशे । मानोन्नतानां शरणागते च मृतौ भवेदन्यकर-
प्रचारः ॥ ८५४ ॥ श्रुतिर्विभिन्ना स्मृतयश्च भिन्ना नैको
मुनिर्यस्य वचोऽप्रमाणम् । धर्मस्य तत्त्वं निहितं गुहाया
महाजनेन येन गतः स पन्थाः ॥ ८५५ ॥ प्रागल्भ्यहीनस्य
नरस्य विद्या शस्त्रं यथा कापुरुषस्य हस्ते । न वृत्तिमुत्पाद-
यते शरीरे वृद्धस्य दारा इव दर्शनीयाः ॥ ८५६ ॥ राजा-
श्रयस्तस्करताश्चपण्यमाथर्वणं चापि समुद्रयानम् । एतानि
सिध्यन्ति महाफलानि विपर्यये प्राणहराणि पञ्च ॥ ८५७ ॥
स्वर्गच्युतानामिह भूमिलोके चत्वारि चिह्नानि वसन्ति देहे ।
दानप्रसङ्गो मधुरा च वाणी सुरार्चनं ब्राह्मणतर्पणं च
॥ ८५८ ॥ निरक्षरं वीक्ष्य महाधनत्वं विद्यानवद्या विदुषा
न हेया । रत्नावतंसाः कुलटाः समीक्ष्य किमर्थनार्यः
कुलटा भवन्ति ॥ ८५९ ॥ गीर्भिशुरूणा परुषाक्षरामिस्तिर-
स्कृता यान्ति नरा महत्त्वम् । अलब्धशानोल्लेखणा नृपाणा
न जातु मौलौ मणयो वसन्ति ॥ ८६० ॥ किमिष्टमन्नं खर-
सूकराणां किं रत्नहारो मृगपक्षिणा च । अन्यस्य दीपो
बधिरस्य गीतं मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रसङ्गः ॥ ८६१ ॥
ये शान्तदान्ताः श्रुतिपूर्णकर्णा जितेन्द्रियाः स्त्रीविषये
निवृत्ताः । प्रतिग्रहे सकुचिताग्रहस्तास्ते ब्राह्मणास्त्वारभितुं

समर्थाः ॥ ८६२ ॥ पतिव्रतायाः कुचकुम्भयुग्ममत्सुग्रशार्दूल-
नखावलिश्च । वीरस्य शस्त्रं कृपणस्य वित्तं लभ्यानि
चत्वारि तदन्तकाले ॥ ८६३ ॥ देशाटनं पण्डितमित्रता
च वाराङ्गना राजसभाप्रवेशः । अनेकशास्त्रार्थविलोकनं च
चातुर्यमूलानि भवन्ति पञ्च ॥ ८६४ ॥ न वेत्ति यो यस्य
गुणप्रकर्षं स त सदा निन्दति नात्र चित्रम् । यथा किराती
करिकुम्भजाता मुक्ता परित्यज्य बिभर्ति गुञ्जाम् ॥ ८६५ ॥
गिरौ मयूरा गगने पयोदा लक्षान्तरेऽर्कश्च जलेषु पद्मम् ।
इन्दुर्द्विलक्षं कुमुदस्य बन्धुर्यो यस्य मित्रं नहि तस्य दूरम्
॥ ८६६ ॥ सुभाषितज्ञेन जनेन साकं समाषणं सुप्रभुसेवनं
च । आलिङ्गनं तुङ्गपयोधराणां प्रत्यक्षसौख्यं त्रयमेव लोके
॥ ८६७ ॥ अर्थो नराणां पतिरङ्गनाना वर्षा नदीनाम्-
तुराटं तरूणाम् । स्वधर्मचारी नृपतिः प्रजानां गतं गतं
यौवनमानयन्ति ॥ ८६८ ॥ जितेन्द्रियत्वं विनयस्य कारणं
गुणप्रकर्षो विनयादवाप्यते । गुणाधिके पुंसि जनोऽनुरज्यते
जनानुरागप्रभवा हि सपदः ॥ ८६९ ॥ सपूर्णकुम्भो न
करोति शब्दमर्थो घटो घोषमुपैति नूनम् । विद्वान्कुलीनो
न करोति गर्वं जल्पन्ति मूढास्तु गुणैर्विहीनाः ॥ ८७० ॥
धिग्जीवितं शास्त्रकलोज्झितस्य धिग्जीवितं चोद्यमवर्जितस्य ।
धिग्जीवितं व्यर्थमनोरथस्य धिग्जीवितं ज्ञातिपराजितस्य
॥ ८७१ ॥ रूपं जरा सर्वसुखानि नृणां खलेषु सेवा पुरु-
षाभिमानम् । यात्रा गुरुत्वं गुणमात्मपूजा चिन्ता बलं
हन्त्यदया च लक्ष्मीम् ॥ ८७२ ॥ शुष्केन्धने वह्निरूपैति
वृद्धिं बालेषु शोकश्चपलेषु कोपः । कान्तासु कामो निपुणेषु
वित्तं धर्मो दयावत्सु महत्सु वैर्यम् ॥ ८७३ ॥ निर्वाणदीपे
किमु तैलदानं चौरं गते वा किमु सावधानम् । भयोगते
किं वनिताविलासः पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ॥ ८७४ ॥
त्रिविक्रमोऽभूदपि वामनोऽसौ स शूकरश्चेति स वै नृसिंहः ।
नीचैरनीचैरतिनीचनीचैः सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम्
॥ ८७५ ॥ कुग्रामवासः कुजनस्य सेवा कुभोजनं क्रोध-
मुखी च मार्या । मूर्खश्च पुत्रो विधवा च कन्या दहन्त्यमी
वह्निमृते शरीरम् ॥ ८७६ ॥ अल्पीयसामेव निवासभूमि-
त्यागाद्विपत्तिर्मेहतां न जातु । रत्नाकरात्सन्मणयोऽभियान्ति
राज्ञां शिरः काकमुखानि मेकः ॥ ८७७ ॥ अनेकशास्त्रं
बहुं वेदितव्यमल्पश्च कालो बह्वश्च विज्ञाः । यत्सारं मूर्तं
तदुपासितव्यं हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ॥ ८७८ ॥
अनन्तपारं किल शब्दशास्त्रं स्वल्पं तथाप्युर्बह्वश्च विज्ञाः ।
सारं ततो ब्राह्मणपास्यं फल्गुं हंसी यथा क्षीरमिवाम्बु-
मध्यात् ॥ ८७९ ॥ क्रोधो हि शत्रुः प्रथमो नराणां देह-

स्थितो देहविनाशनाय । यथा स्थित काष्ठगतो हि वह्निः
 स एव वह्निर्देहते शरीरम् ॥ ८८० ॥ यथा विहंगास्तरु-
 माश्रयन्ति नद्यो यथा सागरमाश्रयन्ति । यथा तरुण्यः
 पतिमाश्रयन्ति सर्वे गुणाः काष्ठनमाश्रयन्ति ॥ ८८१ ॥
 यती व्रती चापि पतिव्रताश्च वीराश्च शूराश्च दयापराश्च ।
 त्यागी च भोगी च बहुश्रतश्च स्वसङ्गमात्रेण दहन्ति पापम्
 ॥ ८८२ ॥ वसन्त्यरण्येषु चरन्ति दूर्वाः पिबन्ति तोयान्य-
 परिग्रहाणि । तथापि वध्या हरिणा नराणां को लोकमारा-
 धयितु समर्थः ॥ ८८३ ॥ न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धा
 वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् । धर्मो न वै यत्र च
 नास्ति सत्यं सत्यं न तद्यच्छलनानुविद्धम् ॥ ८८४ ॥ वर
 सखे सत्पुरुषापमानितो न नीचससर्गगुणैरलकृतः । वराश्च-
 पादेन हृतो विराजते न रासभस्योपरि सस्थितो नरः ॥ ८८५ ॥
 आदित्यचन्द्रावनलानिलौ च बौर्भूमिरापो हृदयं यमश्च ।
 अहश्च रात्रिश्च उभे च सभ्ये धर्मश्च जानाति नरस्य वृत्तम्
 ॥ ८८६ ॥ उपाधिभिः सततसगतोऽपि नहि स्वभावं
 विजहाति भावः । आजन्म योन्मज्जति दुग्धसिन्धौ तथापि
 काकः किल कृष्ण एव ॥ ८८७ ॥ किं वाससा तत्र विचा-
 रणीयं वासः प्रधानं खलु योग्यतायाः । पीताम्बरं वीक्ष्य
 ददौ स्वकन्या चर्माम्बरं वीक्ष्य विषं समुद्रः ॥ ८८८ ॥ करोति
 नोऽशेषजनातिरिक्ता सभावनामर्शवर्ती क्रियाभिः । ससत्सु
 जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति सख्या ॥ ८८९ ॥
 नरस्य चिह्नं नरकागतस्य विरोधिता बन्धुजनेषु नित्यम् ।
 सरोगता नीचगतेषु सेवा ह्यतीव दोषः कटुका च वाणी
 ॥ ८९० ॥ खादन्नं गच्छामि हसन्नं जल्पे गतं न शोचामि कृतं
 न मन्ये । द्वयोस्तृतीयो न भवामि राजन्केनास्मि मूर्खो वद
 कारणेन ॥ ८९१ ॥ यस्मिन्कुले यः पुरुषः प्रधानः स सर्वयत्नेन
 हिरक्षणीयः । तस्मिन्विनष्टे सकलं विनष्टं न नाभिमङ्गे ह्यरका
 बहन्ति ॥ ८९२ ॥ पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि
 काव्यं नवमित्यवद्यम् । सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्भजन्ते मूढः
 परप्रत्ययनेयबुद्धिः ॥ ८९३ ॥ सचिन्त्य सचिन्त्य जगत्समस्तं
 त्रयः पदार्था हृदयं प्रविष्टाः । इक्षोर्विकाराः कृतयः कवीनां
 मुग्धाङ्गनापाङ्गतरङ्गितानि ॥ ८९४ ॥ बालसखित्वमकारण-
 हास्यं स्त्रीषु विवादमसज्जनसेवा । गर्दभयानमसस्कृतवाणी
 षट्सु नरो लघुतामुपयाति ॥ ८९५ ॥ वयसि गते कः
 कामविकारः क्षीणे वित्ते कः परिवारः । शुष्के नीरे कः
 कासारो ज्ञाते तत्त्वे कः ससारः ॥ ८९६ ॥ जवो हि संज्ञे
 परमं विभूषणं त्रपाऽङ्गनायाः कुशता तपस्विनः । द्विजस्य

विद्या नृपतेरपि क्षमा पराक्रमः शस्त्रबलोपजीविनाम् ॥ ८९७ ॥
 धनेन किं यो न ददाति याचके बलेन किं यश्च रिपुं न
 बाधते । श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरेत्किमात्मना यो न
 जितेन्द्रियो भवेत् ॥ ८९८ ॥ श्रुतेन बुद्धिर्व्यसनेन मूर्खता
 मदेन नारी सलिलेन निम्नगा । निशा शशाङ्केन धृतिः
 समाधिना नयेन चालंक्रियते नरेन्द्रता ॥ ८९९ ॥ प्रकीर्ण-
 केशामनवेक्ष्यकारिणी सदा च भर्तुः प्रतिकूलभाषिणीम् ।
 परस्य वेश्माभिरतामपत्रपामेवंविधा योषितमाशु वर्जयेत्
 ॥ ९०० ॥ सतीमपि ज्ञातिकुलैकसश्रया जनोऽन्यथा भर्तु-
 मतीं विशङ्कते । अतः समीपे परिणेतुरिष्यते प्रियाप्रिया
 वा प्रमदा स्वबन्धुभिः ॥ ९०१ ॥ मनीषिणः सन्ति
 न ते हितैषिणो हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।
 सुहृच्च विद्वानपि दुर्लभो नृणां यथौषधं स्वादु हितं च
 दुर्लभम् ॥ ९०२ ॥ परोऽवजानाति यदज्ञताजडस्तदुन्न-
 ताना न विहन्ति धीरताम् । समानवीर्यान्वयपौरुषेषु यः
 करोत्यतिक्रान्तिमसौ तिरस्क्रिया ॥ ९०३ ॥ यदा विगृ-
 ह्णाति हतं तदा यशः करोति मैत्रीमथ दूषिता गुणाः ।
 स्थितिं समीक्ष्योभयथा परीक्षकः करोत्यवज्ञोपहतं पृथग्ज-
 नम् ॥ ९०४ ॥ वनेषु दोषाः प्रभवन्ति रागिणा गृहेषु
 पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः । अकुत्सिते कर्मणि यः प्रवर्तते निवृत्त-
 रागस्य गृहं तपोवनम् ॥ ९०५ ॥ सुजीर्णमन्नं सुवि-
 चक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः । सुचिन्त्य
 चोक्तं सुविचार्य यत्कृतं सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रि-
 याम् ॥ ९०६ ॥ तृणानि नोन्मूलयति प्रभञ्जनो मृदूनि
 नीचैः प्रणतानि सर्वतः । समुच्छ्रितानेव तरुन्मृगबाधते महा-
 न्महस्वेव करोति विक्रमम् ॥ ९०७ ॥ निमित्तमुद्दिश्य हि
 यः प्रकुप्यति ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति । अकारणद्वेषि
 मनस्तु यस्य वै कथं जनस्तं परितोषयिष्यति ॥ ९०८ ॥
 न साहसैकान्तरसानुवर्तिना न चाप्यपायोपहतान्तरात्मना ।
 विभूतयः शक्यमवामुमूर्जिता नये च शौर्ये च वसन्ति
 सपदः ॥ ९०९ ॥ सुदं विषादः शरदं हिमागमस्तमो विव-
 खान्सुकृतं कृतघ्नता । प्रियोपपत्तिः शुचमापदं नयः श्रियः
 समृद्धा अपि हन्ति दुर्नयः ॥ ९१० ॥ उदीरितोऽर्थः पशु-
 नापि गृह्यते हयाश्च नागाश्च बहन्ति चोदिताः । अनुक्त-
 मप्यूहति पण्डितो जनः परेङ्गितज्ञानफला हि बुद्धयः
 ॥ ९११ ॥ असत्यता निष्ठुरताऽकृतज्ञता भयं प्रमादोऽल-
 सता विषादिता । वृथाभिमानो ह्यतिदीर्घसूत्रता तथाङ्ग-
 रौक्ष्यादि विनाशनं श्रियः ॥ ९१२ ॥ दरिद्रता धीरतया

विराजते कुरूपता शीलतया विराजते । कुभोजनं चोष्ण-
तया विराजते कुवस्त्रता शुभ्रतया विराजते ॥ ९१३ ॥
यथा चतुर्भिः कनक परीक्ष्यते निर्घर्षणच्छेदनतापताडनैः ।
तथा चतुर्भिः पुरुष परीक्ष्यते श्रुतेन शीलेन कुलेन कर्मणा
॥ ९१४ ॥ कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसंचयः कुपुत्रमासाद्य
कुतो जलाञ्जलिः । कुगेहिनी प्राप्य गृहे कुत सुखं कुशि-
ष्यमध्यापयत कुतो यशः ॥ ९१५ ॥ मात्रा सम नास्ति
शरीरपोषण चिन्तामम नास्ति शरीरशोषणम् । भार्यासम
नास्ति शरीरतोषण विद्यासम नास्ति शरीरभूषणम् ॥ ९१६ ॥
गुणी गुण वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो बली बल वेत्ति न वेत्ति
निर्बल । पिको वसन्तस्य गुण न वायसः करी च सिंहस्य
बलं न मूषक ॥ ९१७ ॥ सुखं हि दुःखान्यनुभूय शोभते
घनान्धकारेष्विव दीपदर्शनम् । सुखाच्च यो याति नरो दरि-
द्रता धृतः शरीरेण मृत स जीवति ॥ ९१८ ॥ स दीक्षितो
यः सकल सदीक्षते स पण्डितो यः करणरखण्डितः ।
स तापसो य परतापकर्षण स धार्मिको यः परमर्म न
स्पृशेत् ॥ ९१९ ॥ यशस्करो कर्मणि मित्रसग्रहे प्रियासु
नारीष्वधनेषु बन्धुषु । कर्तौ विवाहे व्यसने रिपुक्षये धनव्यय-
स्त्वेषु न गण्यते बुधैः ॥ ९२० ॥ विवादशीला स्वयमर्थ-
चोरिणी परानुकूला बहुपाकपाकिनीम् । सकोधिनी चान्य-
गृहेषु वासिनी त्यजन्ति भार्या दशपुत्रमातरम् ॥ ९२१ ॥
अतिप्रचण्डा बहुदुःखभागिनी विवादशीला परगेहगामिनी ।
भर्तुः स्वयं निन्दति या च तस्करी त्यजेत्स्वभार्या दशपुत्र-
पुत्रिणीम् ॥ ९२२ ॥ कुले कलङ्कः कबले कदान्नता सुतः
कुबुद्धिर्भवने दरिद्रता । रुजः शरीरे कलहप्रिया प्रिया गृहा-
गमे दुर्गतयः षडेते ॥ ९२३ ॥ प्रकटं मृदु नाम जल्पतः
पुरुष सूचयतोऽर्थमन्तरा । शकुनादिव मार्गवर्तिभिः पुरुषा-
दुद्धिजितव्यमीदृशात् ॥ ९२४ ॥ मतिरेव बलाद्वरीयसी
यदभावे करिणामिय दशा । इति घोषयतीव डिण्डिमः
करिणो हस्तिपकाहतः कणम् ॥ ९२५ ॥ महता यदि
निन्दने रतिगुणसख्यैव तदा विधीयताम् । असतामपि
चेत्स्त्वैव रतिर्ननु तद्भूषणमेव गण्यताम् ॥ ९२६ ॥ अव-
गच्छति मूढचेतनः प्रियनाशं हृदि शल्यमर्पितम् । स्थिर-
धीस्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धृतम् ॥ ९२७ ॥
महतस्तरसा विलङ्घयन्निजदोषेण कुधीर्विनश्यति । कुरुते
न खलु स्वयेच्छया शलमानिन्धनमिद्धदीपिति ॥ ९२८ ॥
क्रियते धवलः खलूच्चकैर्धवलैरेव सितेतरैरधः । शिरसौघ-
मघत्तं शंकरः सुरसिन्धोर्मधुजितमङ्घ्रिणा ॥ ९२९ ॥ कृति-
नामकृती कथं कथं वा तुलना यातु कृतैर्वचःप्रपञ्चैः ।

बहुभिर्विधृतैः कचैः कलापैर्विधवा किं सधवोपमानमेति
॥ ९३० ॥ अरुचिर्निशया विना शशी शशिना सापि विना
महत्तम । उभयेन विना मनोभवस्फुरित नैव चकास्ति
कामिनो ॥ ९३१ ॥ उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्म-
फलस्य भूरिणः । अनपायि निबर्हणं द्विषा न तितिक्षासम-
मस्ति साधनम् ॥ ९३२ ॥ जरा रूपं हरति हि धैर्यमाशा
मृत्यु प्राणान्धर्मचर्यामसूया । कामो ह्रिय वृत्तमनार्यसेवा
क्रोधः श्रिय सर्वमेवाभिमान ॥ ९३३ ॥ गुणवानपि नोप-
याति पूजा पुरुष सत्पुरुषैरकथ्यमानः । न हि सौर्मणि-
स्वभावकान्ति रविपादैरनधिष्ठित करोति ॥ ९३४ ॥
सहसा विदधीत न क्रियामविवेक परमापदा पदम् । वृणुते
हि विमृश्यकारिणं गुणलब्धः स्वयमेव सपदः ॥ ९३५ ॥
विना गोरस को रसो भोजनानां विना गोरस को रसो
भूपतीनाम् । विना गोरस को रसः कामिनीनां विना गोरसं
को रसः पण्डितानाम् ॥ ९३६ ॥ सकलापि कला कला-
वता विकला पुण्यकला विना खलु । सकले नयने वृथा
यथा तनुभाजा हि कनीनिका विना ॥ ९३७ ॥ सुकुल-
जन्म विभूतिरनेकधा प्रियसमागमसौख्यपरम्परा । नृपकुले
गुरुता विमल यशो भवति पुण्यतरो, फलमीदृशम् ॥ ९३८ ॥
कैनकभूषणसग्रहणोचितो यदि मणिर्नृपुणि प्रणिधीयते । न
स विरोति न चापि हि शोभते भवति योजयितुर्वचनीयता
॥ ९३९ ॥ सहजमलिनवक्रभावभाजा भवति भवः प्रभवा-
त्मनाशहेतुः । जलधरपदवीमवाप्य धूमो ज्वलनविनाशमनु-
प्रयाति नाशम् ॥ ९४० ॥ परिहरत पराङ्गनानुपङ्गं बत
यदि जीवितमस्ति बल्लभं वः । हरहर हरिणीदृशो निमित्तं
दश दशकंधरमौलयो लुठन्ति ॥ ९४१ ॥ शिशुरपि
निर्पुणो गुरोर्गरीयात्र न वपुषैव महान्महत्प्रतिष्ठः । मणिरणु-
रपि भूषणाय पुसा न तु पृथुलैव शिला विलासहेतुः
॥ ९४२ ॥ अनुदिनमनुकूलमाचरन्तं विहितमतिः प्रतिकूल-
माचरेत्कः । शमितगरलजातकण्ठदाह शितिकण्ठः शशिनं
शिरःसु धत्ते ॥ ९४३ ॥ नितम्बो विशालः कटिर्मध्यसूक्ष्मा
कुचद्वन्द्वमत्यन्तभव्यं मुखं च । वचश्चेन्न किंचिद्रसालं रम-
ण्यास्ततः किं ततः किं ततः किं ततः किम् ॥ ९४४ ॥
स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री नष्टक्रियस्य कुलमर्थ-
परस्य धर्मः । विद्याफलं व्यसनिनः कृपणस्य सौख्यं राज्यं
प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ ९४५ ॥ दुर्मन्त्रिणं कमप-
यान्ति न नीतिदोषाः सतापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः ।

कं श्रीर्न दर्पयति कं न निहन्ति मृत्यु कं स्वीकृता न विषया ननु तापयन्ति ॥ ९४६ ॥ वित्तेन किं वितरणं यदि नास्ति दीने किं सेवया यदि परोपकृतौ न यत्नः । किं सगमेन तनयो यदि नेक्षणीय किं यौवनेन विरहो यदि वल्लभायाः ॥ ९४७ ॥ किं भूषणं सुदृढमत्र यशो न रत्नं किं कार्यमार्यचरितं सुकृतं न दोषः । किं चक्षुरप्रतिहतं धिषणा न नेत्रं जानाति कस्त्वदपरः सदसद्विवेकम् ॥ ९४८ ॥ प्राप्ताः श्रियः सकलकामजुषस्ततः किं दत्तं पदं शिरसि विद्विषता ततः किम् । सतर्पिताः प्रणयिनो विभवेस्ततः किं कल्पं स्थितं तनुभृता तनुभिस्ततः किम् ॥ ९४९ ॥ आदौ न वा प्रणयिना प्रणयो विधेयो दत्तोऽथवा प्रतिदिनं परिपोषणीयः । उत्क्षिप्य उत्क्षिपति तत्प्रकरोति लज्जा भूमौ स्थितस्य पतनाद्भयमेव नास्ति ॥ ९५० ॥ वाञ्छैव सूचयति पूर्वतरं भविष्यं पुंसां यदन्यतनुजं त्वशुभं भुम्भं वा । विज्ञायते शिशुरजतकलापचिह्नः प्रत्युद्गतैरपसरन्सरसः (१) कलापि ॥ ९५१ ॥ शस्त्रैर्हतास्तु रिपवो न हता भवन्ति प्रज्ञाहताश्च नितरां सुहता भवन्ति । शस्त्रं निहन्ति पुरुषस्य शरीरमेकं प्रज्ञा कुलं च विभवं च यशश्च हन्ति ॥ ९५२ ॥ स्थानेषु शिष्यनिवहैर्विनिर्मुक्तमाना विद्या गुरुं हि गुणवत्तरमातनोति । आदाय शुक्तिषु बलाहकविप्रकीर्णं रत्नाकरो भवति वारिभिरम्बुराशिः ॥ ९५३ ॥ वार्ता च कौतुककरी विमला च विद्या लोकोत्तरः परिमलश्च कुरंगनाभः । तैलस्य बिन्दुरिव वारिणि दुर्निवारमेतन्नयं प्रसरति स्वयमेव भूमौ ॥ ९५४ ॥ अत्यन्तमन्थनकदर्थनमुत्सहन्ते मर्यादया नियमिताः किमु साधवोऽपि । लक्ष्मीसुधाकरसुधाधुपनीय शेषे रत्नाकरोऽपि गरल किमु नोजगार ॥ ९५५ ॥ अर्था हसन्त्युचितदानविहीनलुब्धं भूम्यो हसन्ति मम भूमिरिति ब्रुवाणम् । जारा हसन्ति तनयानुपलालयन्तं मृत्युर्हसत्यवनिपं रणरङ्गभीरुम् ॥ ९५६ ॥ वैद्या वदन्ति कफपित्तमरुद्विकाराङ्गोतिर्विदो ग्रहगतिं परिवर्तयन्ति । भूताभिषङ्ग इति भूतविदो वदन्ति प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति ॥ ९५७ ॥ कस्यापि कोऽप्यतिशयोऽस्ति स तेन लोके ख्यातिं प्रयाति नहि सर्वविदस्तु सर्वे । किं केतकी फलति किं पनसः सुपुष्पं किं नागवल्लवपि च पुष्पफलैरुपैता ॥ ९५८ ॥ शीलावलम्बनमहर्निशमिष्टचिन्ता विचानु-रूपमशनाभरणानि कार्यम् । वार्यं च दुर्जनसमाजनिजप्रशंसाहास्यादि सज्जनवचो हृदये निधेयम् ॥ ९५९ ॥ पश्यन्ति नैव कवयो निजकाव्यदोषं भक्षन्ति नो बल्लिमुजो

निजजातिमासम् । जल्पन्ति नैव मधुपा निजमर्मवाक्यं कुर्वन्ति नो युवतयः पुरुषेषु बीजम् ॥ ९६० ॥ कीर्तिं मृणालकमनीयभुजामनिन्द्रचन्द्रानना स्मितसरोरुहचारुनेत्राम् । उयोऽस्मास्मितामपहता दयितामिव स्वा लब्धुं न कं परमुपक्रममातनोति ॥ ९६१ ॥ शास्त्रं सुनिश्चलधिया परिचिन्तनीयं सेव्यो नृपोऽपि सततं परिसेवनीयः । अङ्गे स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतः स्थिरत्वम् ॥ ९६२ ॥ हंसो विभाति नलिनीदलपुञ्जमध्ये सिंहो विभाति गिरिगङ्गादरासु । जाल्यो विभाति तुरगो रणयुद्धमध्ये विद्वान्विभाति पुरुषेषु विचक्षणेषु ॥ ९६३ ॥ हंसो न भाति बलिभोजनवृन्दमध्ये गोमायुमण्डलगतो न विभाति सिंहः । जाल्यो न भाति तुरगः खरयूथमध्ये विद्वान्न भाति पुरुषेषु निरक्षरेषु ॥ ९६४ ॥ विश्वेश्वरस्तु सुधिया गलितेऽपि भेदे भावेन भक्तिसहितेन समर्पणीयः । प्राणेश्वरश्चतुरया मिलितेऽपि चित्ते चैलाञ्जलव्यवहितेन निरीक्षणीयः ॥ ९६५ ॥ किं कोकिलस्य विरुतेन गते वसन्तै किं कातरस्य बहुशस्त्रपरिग्रहेण । मित्रेण किं व्यसनकालपराङ्मुखेन किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण ॥ ९६६ ॥ हारः प्रलम्बितपयोधरमध्यवर्ती शुष्कस्तनान्तरगतो वरकक्षुकश्च । काणेक्षणाञ्जनमूर्ध्नि च पुष्पमाला दीनाश्रयो सुधजन खलु पक्ष दुःखम् ॥ ९६७ ॥ नीचं समृद्धमपि सेवति नीच एव त दूरतः परिहरन्ति पुनर्महान्तः । शाखोटक मधुरपक्वफलैरुपेतं सेवन्ति वायसगणा न तु राजहंसाः ॥ ९६८ ॥ माकन्दराजपरिरम्भणलालिताऽपि मल्लीवधूर्मधुरागवती बभूव । दृष्ट्वापि तत्कुटिलतां न जहाति चूतः प्रायः कुजातिनिवहेषु कुतोऽभिमानः ॥ ९६९ ॥ कालक्रमेण परिणामवशादनव्याभावा भवन्ति खलु पूर्वमतीव तुच्छाः । सुक्तामणिर्जलदतोयकणोऽप्यणीयान्सपद्यते च चिरकीचकरन्ध्रमध्ये ॥ ९७० ॥ यच्चिन्तितं तदिह दूरतरं प्रयाति यच्चैतसीपि न कृतं तदिह अभ्युपैति । इत्थं विधेर्विधिविपर्ययमाकलयन् सन्तः सदा सुरसरित्तटमाश्रयन्ति ॥ ९७१ ॥ अन्तःप्रतप्तमरुसैकतद्व्यमानमूलस्य चम्पकतरोः कं विकासचिन्ता । प्रायो भवत्यनुचितस्थितिदेशभाजा श्रेयः स्वजीवपरिपालनमात्रमेव ॥ ९७२ ॥ उचितमनुचितं वा कुर्वता कार्यजातं परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन । अतिरभसकृतानां कर्मणामा विपत्तेर्भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाकः ॥ ९७३ ॥ व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुर्न खलु बहिरुपाधीन्यतीतयः सश्रयन्ते । विकसति हि पतञ्जस्योदये पुण्डरीकं

द्रवति च हिमरश्मावुद्गते चन्द्रक्रान्ते ॥ ९७४ ॥ प्रथम-
दिवसचन्द्र सर्वलोकैकवन्द्यः स च सकलकलाभिः पूर्णचन्द्रो
न वन्द्यः । अतिपरिचयदोषात्कस्य नो मानहानिर्नवनवगुण-
रागी प्रायशः सर्वलोकः ॥ ९७५ ॥ भवति हृदयहारी
कोऽपि कस्यापि हेतुर्न खलु गुणविशेषः प्रेमबन्धप्रयोगे ।
किसलयितवनान्ते कोकिलारावरम्ये विकसति न वसन्ते
मालती कोऽत्र हेतुः ॥ ९७६ ॥ परीवादस्तथ्यो भवति
वितथो वापि महता तथाप्युच्चैर्धात्रो हरति महिमानं जन-
रवः । तुलोत्तीर्णस्यापि प्रकटितहताशेषतमसो रवेस्तादृक्तेजो
नहि भवति कन्या गतवतः ॥ ९७७ ॥ बहिः सर्वाकार-
प्रगुणरमणीयं व्यवहरन्पराभ्युहस्थानान्यपि तनुतराणि
स्थगयति । जनं विद्वानेकः सकलमभिसंधाय कपटैस्तदस्थ-
स्वानर्थान्घटयति च मौनं च भजते ॥ ९७८ ॥ कलारत्न
गीतं गगनतलरत्नं दिनमणि सभारत्नं विद्वान्श्रवणपुटरत्नं
हरिकथा । निशारत्नं चन्द्रः शयनतलरत्नं शशिसुखी महीरत्न
श्रीमाञ्जयति रघुनाथो नृपवरः ॥ ९७९ ॥ नराः सस्कारार्हा
जगति किल केचित्सुकृतिनः समानाया जातावपि वयसि
सत्यामपि धिधि । अयं दृष्टान्तोऽत्र स्फुटपरिचयादभ्यसनतः
शुकः श्लोकान्वक्तुं प्रभवति न काकः क्वचिदपि ॥ ९८० ॥
वर तुङ्गाच्छृङ्गाद्रुरुशिखरिणः कापि पुलिने पतित्वायं
कायः कठिनदृषदन्तर्विदलितः । वर न्यस्तो हस्तः फणिप-
तिसुखे तीव्रदशने वर वह्नौ पातस्तदपि न कृतः शील-
विलयः ॥ ९८१ ॥ विदैवज्ञं ग्रामं विबुधविधुरा भूपतिसभा
मुखं श्रुत्या हीनं मनुजपतिश्च न्यं च विषेयम् । अनाचारा-
न्दारानपहरिकथं काव्यमपि च प्रवक्तृत्वापेतं गुरुमपि
सुबुद्धिः परिहरेत् ॥ ९८२ ॥ मणिः शौणोल्लीढः समरविजयी
हेतिनिर्हंतो मदक्षीणो नागः शरदि सरितः शयानपुलिनाः ।
कलाशेषश्चन्द्रः सुरतमृदिता बालवनिता तनिम्ना शोभन्ते
गलितविमवाश्चार्थिषु नृपाः ॥ ९८३ ॥ किमासेव्यं पुंसा
सविधमनवधं घुसरितः किमेकान्ते ध्येयं चरणयुगलं
कौस्तुभमृतः । किमाराध्यं पुण्यं किमभिलषणीयं च करुणा
यदासक्त्या चेतो निरवधि विमुक्तौ प्रभवति ॥ ९८४ ॥
वर मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदनृतं वरं क्लैब्यं पुंसा न च
परकलत्राभिगमनम् । वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्ये-
ष्वभिरुचिर्वरं भिक्षाशित्वं न च परधनास्वादनसुखम्
॥ ९८५ ॥ वर शून्या शाला न च खलु वरो दुष्टवृषभो
वरं वेश्या पत्नी न पुनर्विनीता कुलवधूः । वरं वासोऽरण्ये न
पुनरिवेर्काधिपपुरे वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानासुपगमः

॥ ९८६ ॥ दृढः प्रेमा भग्नः सदैसरिव सधि न भजते
भजेतापि प्रायः स्वलति खलु यत्नैरपि धृतः । स्वलेन्नो
चेत्साम्यं भजति न भजेद्वा न भवति च्युताशङ्कश्चेत्सास्मृ-
तिमुपगतस्तु व्यथयति ॥ ९८७ ॥ इय प्रीतिर्वह्नी हृदयमुवि
दैवात्समुदिता तथा यत्नाद्रक्ष्या प्रकृतिमृदुलापायबहुला ।
यथा नैना स्फीता पिशुनजनदुर्व्याक्यदहनो दहत्यन्तः
शोषं व्रजति न पुनः सौहृदनिधेः ॥ ९८८ ॥ न रम्य
नारम्यं प्रकृतिगुणतो वस्तु किमपि प्रियत्वं यत्र स्यादितरदपि
तद्वाहकवशात् । रथाङ्गाहानाना भवति विधुरङ्गारशकटी
पटीराम्भकुम्भः स भवति चकोरीनयनयोः ॥ ९८९ ॥
अरण्यं सारङ्गैर्गिरिकुहरगर्भाश्च हैरिभिर्दिशो दिङ्मातङ्गैः
सलिलमुषितं पङ्कजवनैः । प्रियाचक्षुर्मध्यस्तनवदनसौन्दर्यवि-
जितैः सता माने म्लाने मरणमथवा दूरगमनम् ॥ ९९० ॥
नभोभूषा पूषा कमलवनभूषा मधुकरो वचोभूषा सत्य
वरविभवभूषा वितरणम् । मनोभूषा मैत्री मधुसमयभूषा
मनसिजः सैदोभूषा सूक्तिः सकलगुणभूषा च विनय
॥ ९९१ ॥ कलासीमा काव्यं सकलगुणसीमा वितरण
भये सीमा मृत्युः सकलसुखसीमा सुवदना । तपः
सीमा मुक्तिः सकलकृतिसीमाश्रितभृतिः प्रिये सीमाह्लादः
श्रवणसुखसीमा हरिकथा ॥ ९९२ ॥ शशी दिवसधूसरो
गलितयौवना कामिनी सरो विगतवारिज सुखमनक्षर
स्वाकृते । प्रमुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो नृपाङ्गन-
गतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥ ९९३ ॥ प्रसरति
मनः कार्यारम्भे दृढीभवति स्पृहा स्वयमुपनयन्नर्थान्मन्त्रो न
गच्छति विप्लवम् । फलति सकलं कृत्यं चित्तं समुन्नतिमश्नुते
भवति च रतिः श्लाघ्ये कृत्ये नरस्य भविष्यतः ॥ ९९४ ॥
सरसि बहुशस्ताराच्छाये क्षणात्परिवर्धितः कुमुदविटपान्वेषी
हंसो निशासु विचक्षणः । न दशति पुनस्ताराशङ्की दिवापि
सितोत्पलं कुहकचकितो लोकः सत्येऽप्यप्रायमपेक्षते ॥ ९९५ ॥
स्वफलनिचयः शाखाभङ्गं करोति वनस्पतेर्गमनमलस बर्हा-
टोपः करोति शिखण्डिनः । चतुरगमनो जात्यो योऽश्वः
स गौरिव वाह्यते गुणवति जने प्रायेणैते गुणाः खलु दूष-
णम् ॥ ९९६ ॥ कूर्मिकुलचितं लैलाक्लिन्नं विगन्वि जुगु-
प्सितं निरुपमरसप्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषम् । सुपति-
मपि आ पार्श्वस्थं विलोक्य न शङ्कते नहि गणयति क्षुद्रो
जन्तुः परिग्रहफलगुर्तम् ॥ ९९७ ॥ मधुकरगणश्रुतं
त्यक्त्वा गतो नवमल्लिका पुनरपि गतो रक्ताशोकं कदम्ब-

१ रक्षिताम्. २ देशम्. ३ निकषपाषाणेनोद्धितम्. ४ आयुषः कृत-
क्षत ५ हस्ती. ६ शुष्क. ७ नपुंसकत्वम्. ८ दुःखरिता. ९ दुर्विवेकिराज्ये.
१३ सु. र. भा.

१ समीचीनः खड्ग इव २ मृगै ३ सिंहैः ४ दिग्गजैः ५ सूर्य
६ समा. ७ दरिद्र ८ कीटकसमूहैर्व्याप्तम् ९ लालयार्द्रम् १० आम-
गन्धि ११ गदितम्. १२ निर्मासम्. १३ इन्द्रम्. १४ क्षुल्लकत्वम्

वन तत । तदपि सुचिरं स्थित्वा तेभ्यः प्रयाति सरोरुहं
परिचितजनद्वेषी लोको नवं नवमीहते ॥ ९९८ ॥ दद्या-
त्साधुर्यदि निजपदे दुर्जनाय प्रवेशं तन्नाशाय प्रभवति ततो
वाञ्छमानः स्वयं सः । तस्माद्देवो विपुलमतिभिर्नावका-
शोऽधमाना जारोऽपि स्याद्गृहपतिरिति श्रूयते वाक्यतोऽत्र
॥ ९९९ ॥ मौने मौनी गुणिनि गुणवान्पण्डिते पण्डितोऽसौ
दीने दीनः सुखिनि सुखवान्मोगिनि प्राप्तभोगः । मूर्खं मूर्खो
युवतिषु युवा वाग्मिषु प्रौढवाग्मी धन्यः कोऽपि त्रिभुवन-
जयी योऽवधूतेऽवधूतः ॥ १००० ॥ विद्यातीर्थे जगति
विबुधाः साधवः सत्यतीर्थे गङ्गातीर्थे मलिनमनसो योगिनो
ध्यानतीर्थे । धारातीर्थे धरणिपतयो दानतीर्थे धनाढ्या लज्जा-
तीर्थे कुलयुवतयः पातकं क्षालयन्ति ॥ १००१ ॥ साध्वीस्त्रीणां
दयितविरहे मानिना मानभङ्गे सल्लोकानामपि जनरवे निग्रहे
पण्डितानाम् । अन्योद्रेके कुटिलमनसा निर्गुणानां विदेशे
भृत्याभावे भवति मरणं किं तु समावितानाम् ॥ १००२ ॥
शीतेऽतीते वसनमशन वासरान्ते निशान्ते क्रीडारम्भं कुव-
लयदृशा यौवनान्ते विवाहम् । सेतोर्वन्धं पयसि चलिते
वार्धके तीर्थयात्रा वित्तेऽतीते वितरणमति कर्तुमिच्छन्ति
मृदाः ॥ १००३ ॥ श्रेयो नूनं व्रजति स पुमाश्चिक्षया
वर्धितो यः स्वच्छन्दं यश्चरति स पराभूतिमाप्नोति काले ।
पूज्यो वेणुर्भवति च नति ग्रापितो भूपतीनामन्य नृत्तोचित-
मिति करे नर्तकाः कल्पयन्ति ॥ १००४ ॥ बाले बाला
विदुषि विबुधा गायने गायनेशाः शूरे शूरा निगमविदि
चाम्नायलीलागृहाणि । सिद्धे सिद्धा मुनिषु मुनयः सत्सु
सन्तो महान्तः प्रौढे प्रौढाः किमिति वचसा तादृशा यादृ-
शेषु ॥ १००५ ॥ चान्द्री लेखा दशति दशनैर्दारुणः सैहि-
केयो नव्या वल्ली दवदहनकश्चान्दनी दन्दहीति । अप्यु-
न्मत्तः कुवलयमयी मालिकामालुनीते मूलादुन्मूलयति
नलिनी दुष्टहस्ती करेण ॥ १००६ ॥ यावत्स्वस्थमिदं शरीर-
मरुजं यावज्जरा दूरतो यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता याव-
त्क्षयो नायुषः । आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो
महान्सदीप्ते भवने तु कूपखननं प्रेत्युद्यमः कीदृशः ॥ १००७ ॥
निर्वृत्ताध्वरकृत्य ऋत्विजमहो तीर्थापगो नाविकं युद्धान्ते
सुभटं च सिद्धविजयो वोढारमासस्थलः । वृद्ध वारवधूजनं
च किर्तव्यो निर्घृष्टतद्यौवनो ध्वस्तौतङ्गचयश्चिकित्सकमपि
द्वेष्टि प्रदेयार्थिनम् ॥ १००८ ॥ मित्रं स्वेच्छतया रिपुं
नर्यबलैर्लुब्धं धनैरीश्वरं कार्येण द्विजमादरेण युवति प्रेम्णा

शर्मैर्बान्धवान् । अत्युग्रं स्तुतिभिर्गुरुं प्रणतिभिर्मूर्खं कथा-
भिर्बुधं विद्यामी रसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्याद्विशम्
॥ १००९ ॥ दौर्मद्व्यान्वृत्तिर्विनश्यति यतिः सङ्गात्सुतो
लालनाद्विप्रोऽनध्ययनात्कुलं कुतनयाच्छीलं खलोपासनात् ।
स्त्री मद्यादनवेक्षणादपि कृषिं स्नेहः प्रवासाश्रयान्मैत्री चाप्रण-
यात्समृद्धिरनयात्यागात्प्रमादाद्जनम् ॥ १०१० ॥ कोऽर्था-
न्प्राप्य न गर्वितो भुवि नरः कस्यापदोऽस्त गताः स्त्रीभिः
कस्य न खण्डितं वत मनः को नाम राज्ञा प्रियः । कः
कालस्य न गोचरो धनकृते कोऽर्थी गतो गौरव को वा
दुर्जनवाशुरानिपतितः क्षेमेण यातो गृहम् ॥ १०११ ॥
वैद्यं पानरतं नटं कुपठिनं स्वाध्यायहीनं द्विजं योवं कापु-
रुषं हय गतरयं मूर्खं परिव्राजकम् । राजानं च कुम्भिमिः
परिवृतं देशं च सोपद्रवं भार्या यौवनगर्विता पररता मुञ्च-
न्ति ते पण्डिताः ॥ १०१२ ॥ वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति
विहगाः शुष्कं सरः सारसा निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिकाः
अष्टं नृपं मन्त्रिणः । पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं
वनान्तं मृगाः सर्वः कार्यवशाज्जनोऽभिरमते तत्कस्य को
बलम् ॥ १०१३ ॥ सन्तश्चेदमृतेन किं यदि खलस्तत्का-
लकृतेन किं दातारो यदि कल्पशाखिमिरलं यद्यर्थिनः किं
तृणैः । किं कर्पूरशलाकया यदि दृशः पन्थानमेति प्रिया
ससारोऽपि सर्तान्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम् ॥ १०१४ ॥
लोभश्चेदगुणेन किं पिशुनता यद्यस्ति किं पातकैः सत्यं चेत्त
पसा च किं शुचिं मनो यद्यस्ति तीर्थेन किम् । सौजन्यं
यदि किं गुणैः स्वमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः सद्भिद्या
यदि किं धनैरपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ॥ १०१५ ॥
छेदश्चन्दनचूतचम्पकवने रक्षापि शाखोटके हिंसा हंस-
मयूरकोकिलकुले काकेषु नित्यादरः । मातङ्गेन खरकयः
समतुला कर्पूरकार्पासयोरेषा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय
तस्मै नमः ॥ १०१६ ॥ या राका शशिशोभना गतघना सा
यामिनी यामिनी या सौन्दर्यगुणान्विता पतिरता सा कामिनी
कामिनी । या गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरी माधुरी
या लोकद्वयसाधनी तनुभृता सा चातुरी चातुरी ॥ १०१७ ॥
किं तीर्थं हरिपादपद्मभजनं किं रत्नमच्छा मतिः किं शास्त्रं
श्रवणेन यस्य गलति द्वैतान्धकारोदयः । किं मित्रं सततो-
पकाररसिकं तत्त्वावबोधः सखे कः शत्रुर्वदः खेददानकुशलो
दुर्वासनासचयः ॥ १०१८ ॥ क्षान्तिश्चेद्वचनेन किं किम-
रिभिः क्रोधोऽस्ति चेद्देहिना ज्ञातिश्चेदनेन किं यदि सुहृ-
द्व्यौषधैः किं फलम् । किं सपैर्यदि दुर्जनाः किमु धनैर्वि-
द्यानवद्या यदि व्रीडा चेत्किमु भूषणैः सुकविता यद्यस्ति

१ रुजारहितम् २ उद्योग ३ सपादितयश्चकृत्य ४ उत्तीर्णा
नदी येन स ५ योद्धारम् ६ धूर्त ७ निरस्तरोगसचयः
८ वेषम् ९ नीतिशक्तिभिः

राज्येन किम् ॥ १०१९ ॥ सखु सच्चरितः सती प्रियतमा
स्वामी प्रसादोन्मुखः स्निग्धं मित्रमवबध्कः परिजनो निःक्लेश-
लेशं मन । आकारो रुचिरः स्थिरश्च विभवो विद्यावदातं
मुखं तुष्टे पिष्टपकट्टहारिणि हरौ सप्राप्यते देहिना ॥ १०२० ॥
का श्लाघ्या गुणिना क्षमा परिभव को यः स्वकुल्यै कृतः
किं दुःखं परसश्रयो जगति कः श्लाघ्यो यः आश्रीयते । को
मृत्युर्व्यसनं शुचिं जहति के यैर्निर्जिता शत्रवः कैर्विज्ञात-
मिदं विगटनगरे छन्नस्थितैः पाण्डवैः ॥ १०२१ ॥ स
स्निग्धोऽकुलान्निवारयति यस्तत्कर्म यन्निर्मलं सा स्त्री यातु-
विधायिनी स मतिमान्यः सद्भिरभ्यर्च्यते । सा श्रीर्या न
मदं करोति स सुखी यस्तृष्णया मुन्यते तन्मित्रं यदकृषिम
म पुरुषो यः खिद्यते नेन्द्रियैः ॥ १०२२ ॥ प्रायेणात्र
कुलान्वित कुकुलजाः श्रीवल्लभ दुर्मगा दातार कृपणा ऋजू-
ननृजत्रो वित्तान्वितं निर्धना । वैरूप्योपहताश्च कान्तवपुषं
धर्माश्रयं पापिनो नानाशास्त्रविचक्षणं च पुरुषं निन्दन्ति
मूर्खा जना ॥ १०२३ ॥ पौलस्त्यः कथमन्यदारहरणे
दोषं न विज्ञातवान्नामेणापि कथं न हेमहरिणस्यासम्बो लक्षि-
तः । अक्षैश्चापि युधिष्ठिरेण सहमा प्राप्तो ह्यनर्थः कथं प्रत्या-
सन्नविपत्तिमूढमनसा प्रायो मतिः क्षीयते ॥ १०२४ ॥
सिंहो व्याकरणस्य कर्तुरहरत्प्राणान्प्रियाण्याणिनेर्मीमासाकृत-
मुन्ममाथ महसा हस्ती मुनि जैमिनिम् । छन्दोज्ञानविधि
जवानं मकरो वेलातटे पिङ्गलं ह्यज्ञानावृतचेतसामतिरुषा
कोऽर्थस्तिरश्चा गुणैः ॥ १०२५ ॥ शक्तेनापि सता जनेन
विदुषा कालान्तरप्रेक्षिणा वस्तव्यं खलु वज्रपातविषमे क्षुद्रे-
ऽपि पापे जने । दर्शिव्यग्रकरेण धूममलिनेनायासयुक्तेन किं
भीमेनातिबलेन मत्स्यभवनेऽपूपा न सघटिताः ॥ १०२६ ॥
सिद्धिं वाञ्छयता जनेन विदुषा तेजो निगृह्य स्वक सत्त्वो-
त्साहवतापि दैवगतिषु स्वैर्यं प्रकायं क्रमात् । देवेन्द्रद्रुहि-
णोपमैर्बहुगुणैरभ्यर्चितो ब्राह्मिः किं क्लिष्टः सुचिर विराट-
भूवने पूर्वं न धर्मात्मजः ॥ १०२७ ॥ रूपेणाप्रतिमेन
यौवनगुणैः श्रेष्ठे कुले जन्मना गन्तव्यानि दिनानि दैव-
वशतो भूयो धनं वाञ्छता । सैरन्ध्रीति विगर्हिता युवतिभिः
साक्षेपमाज्ञाभयाद्वैपद्या किल मत्स्यराजभवने घृष्टं न किं
चन्दनम् ॥ १०२८ ॥ किं चित्रं यदि राजनीतिकुशलो
राजा भवेद्भार्मिकः किं चित्रं यदि वेदशास्त्रनिपुणो विप्रो
भवेत्पण्डितः । तच्चित्रं यदि रूपयौवनवती साध्वी भवेत्का-
मिनी तच्चित्रं यदि निर्धनोऽपि पुरुषः पापं न कुर्यात्कचित्
॥ १०२९ ॥ वासासि व्रजचारिवारिजदशा हत्वा हठादुच्च-
कैर्यः प्राग्भूरुहमारुरोह स पुनर्वस्त्राणि विस्तारयन् । व्रीडा-

भारमपाचकार सहसा पाञ्चालजायाः स्वयं को जानाति
जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ॥ १०३० ॥ अथी
लाघवमुच्छित्तो निपतन कामातुरो लान्छनं निःस्वो वचन-
मुन्मना विकलता द्रोषाकुलः सशयम् । लुब्धोऽकीर्तिर्मस-
गरः परिभव दुष्टोऽन्यदेषे रतिं दुर्वागप्रियता दुर्दोदवग-
प्राप्नोति कष्टं मुहुः ॥ १०३१ ॥ नीतिर्भूमिभुजा नतिर्गुण-
वता ह्यीरङ्गनाना रतिर्दपत्योः शिशवो गृहस्य कविता बुद्ध-
प्रसादो गिगम् । लावण्यं वपुषः श्रुतं सुमनसं शान्तिर्द्वि-
जस्य क्षमा शक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवता स्वास्थ्यं सता
मण्डनम् ॥ १०३२ ॥ कार्पण्येन यशः कुवा गुणचयो
दम्भेन सत्यं क्षुधा मर्यादा व्यसनैर्धनं च विपदा स्वैर्यं प्रमा-
दैर्द्विजः । पैशुन्येन कुलं मदेन विनयो दुश्चेष्टया पौरुषं दारि-
द्रेण जनादरो ममतया चात्मप्रकाशो हतः ॥ १०३३ ॥
तारुण्यं तरुणीजने विकर्षिता पुष्पे विधौ चन्द्रिका कासारं
कुसुदं वने पिचुवनं दानं द्विपेऽर्जले । आनृत्यं गृहिणा
गृहस्य गृहिणी पित्रो शुभा सततिर्लावण्यं तनुते द्विजे
ऽतिपलिते विद्वच्चतुर्थाश्रमः ॥ १०३४ ॥ माधुर्यं प्रमदाजनेषु
ललितं दाक्षिण्यमार्ये जने शौर्यं शत्रुषु नम्रता गुरुजने धर्मि-
ष्ठता साधुषु । मर्मज्ञेष्वनुवर्तनं बहुविधं मानं जने पण्डिते
शाठ्यं पापिजने नरस्य कथिताः पर्यन्तमष्टौ गुणाः
॥ १०३५ ॥ इन्दुः निन्दति तत्करो गृहपतिं जारो सुशीलं
खलः साध्वीमप्यसती कुलीनमकुलो जह्याज्जरन्तं युवा ।
विद्यावन्तमनक्षरो धनपतिं नीचश्च रूपोज्ज्वलं वैरूप्येण हतः
प्रबुद्धमबुधोत्कृष्टं निकृष्टो जनः ॥ १०३६ ॥ विद्वान् ससदि
पौक्षिकः परवशो मानी दरिद्रो गृही द्रव्याढ्यः कृपणो यति-
र्वसुमना वृद्धो विवाहोद्यतः । राजा दुःसचिवप्रियः सुकुलजो
मूर्खः पुमान्स्त्रीजितो वेदान्ती हतसक्रियः किमपरं ह्यस्या-
स्पदं भूतले ॥ १०३७ ॥ का विद्या कविता विनार्थिनि
जने त्यागं विना श्रीश्च का को धर्मः कृपया विना क्षिति-
पतिः को नाम नीतिः विना । कः सन्तुर्विनयः विना कुलवधूः
का स्वामिभक्तिः विना भोग्यं किं रमणी विना क्षितितले
किं जन्म कीर्तिः विना ॥ १०३८ ॥ दाक्षिण्यं स्वजने
दया परजने शाठ्यं सदा दुर्जने प्रीतिः साधुजने नैयो नृप-
जने विद्वज्जनेऽप्यार्जवम् । शौर्यं शत्रुजने क्षमा गुरुजने नारी-
जने धूर्तता ये चैवं पुरुषः कलासु कुशलास्तेष्वेव लोक-
स्थितिः ॥ १०३९ ॥ स्वाधीना दयिता सुतावधि सुतोऽसौ

१ कलङ्कम् २ निर्धनं ३ अस्वस्थान्तं करणं ४ अदृष्टयुद्धप्रसङ्गं
५ दुर्वचनशीलं ६ दूतवशं ७ लज्जा ८ प्रसन्नता ९ क्रोधेन
१० गुणसमुदायः ११ विकसनं १२ कार्पासवनं १३ चतुर्दिक्प्रति-
बन्धरहितस्य १४ सभायाम् १५ पक्ष्मारी १६ गृहस्थाश्रमी १७ ज्ञेयः
१८ हास्यविषयः १९ सरलभावः २० नीतिः २१ पुत्रजन्मावधि

१ रावणः २ पाशैः ३ प्राप्तविपद्भक्तचित्तानाम् ४ विराटनगरे

षोडशाब्दावधि स्यात्कन्या करपीडनावधि सुतस्त्री तद्वशत्वा-
वधि । जामाता बहुलार्पितावधि सखा साधुप्रलापावधि
शिष्यो गुह्यनिरूपणावधि परे चैतेऽधनत्वावधि ॥ १०४० ॥
स्त्रीणा यौवनमर्थिनामनुगमो राज्ञा प्रतापः सता स्वास्थं
स्वल्पधनस्य सहतिरसद्वृत्तेश्च वाङ्मन्त्रः । स्वाचारस्य सद-
र्चनं परिणतेर्विद्या कुलसैकता प्रज्ञाया धनमुन्नतेरतिनतिः
शान्तेर्विवेको बलम् ॥ १०४१ ॥ नागो भाति मदेन ^१कं जल-
रुहै पूर्णेन्दुना शर्वरी शीलेन प्रमदा जेवेन तुरगो नित्योत्स-
वैर्मन्दिरम् । वाणी व्याकरणेन हंसमिथुनैर्नद्यः सभा पण्डितैः
सत्पुत्रेण कुल नृपेण वसुधा लोकत्रयं विष्णुना ॥ १०४२ ॥
एहि स्वागतमाविशासनमिदं कस्माच्चिरादृश्यसे का वार्ता
पैरिदुर्बलोऽसि नितरा श्रीतोऽस्मि ते दर्शनात् । इत्येव समु-
पागतं द्विजवरं सभावयन्त्यादरात्तेषा युक्तमशङ्कितेन मनसा
गेहेषु गन्तुं सदा ॥ १०४३ ॥ स्यादत्यन्तनिरक्षरः क्षिति-
पतिः श्रीकारमात्राश्रयान्मन्त्री तत्कथितार्थलेखनपरस्तत्सेवको
जायते । अध्येता तदगारमेव भजते विद्वास्तु तं याचते
यावान्यस्य गिरा समं परिचयस्तावान्विदूरे श्रियः ॥ १०४४ ॥
को लाभो गुणिसगमः किमसुखं प्राज्ञैरैः सगतिः का हानिः
समयच्युतिर्निपुणता का धर्मतत्त्वे रतिः । कः शूरो विजि-
तेन्द्रियः प्रियतमा कानुव्रता किं धनं विद्या किं सुखमप्र-
वासगमनं राज्यं किमाज्ञाफलम् ॥ १०४५ ॥ सस्यानि स्वय-
मत्ति चेद्भूमिमाता सुतं हन्ति चेद्वेलासम्बुनिधिर्विल-
ङ्घयति चेद्भूमि दहेत्यावकः । आकाशं जनमस्तके पतति
चेदन्नं विषं चेद्भवेदन्यायं कुरुते यदि क्षितिपतिः कस्तं
निरोद्धुं क्षमः ॥ १०४६ ॥ वासः शुभ्रमृतुर्वसन्तसमयः
पुष्पं शरन्मालती धानुष्कं कुसुमायुधः परिमलः कस्तूरि-
काञ्चं धनुः । वाणी तर्करसोज्ज्वला प्रियतमा श्यामा वयो
नूतनं मार्गः शाभव एव पञ्चमलया गीतिः कविर्विह्वलः
॥ १०४७ ॥ ^२रोलम्बैर्न विलम्बित विघटितं धूमाकुलैः कोकि-
लैर्मयूरैश्चलितं पुरैव रमसात्कीरैरधीरैर्गतम् । एकेनापि
सुपलवेन तरुणा दावानलोपप्लवः सोढः को न विपत्सु मुञ्चति
जनो मूर्धापि यो लालितः ॥ १०४८ ॥ ^३क्षोणीशाश्रयिणा परो-
पकरणाभावादवाप्तश्रिया कार्पण्यात्सुधियामनध्ययनतो यूना
प्रवासाश्रयात् । ज्ञातृणां जगदीशभक्तिविरहादायुर्वृथा

१ उदकम्. २ वेगेन ३ कृश ४ अत्यन्तदूरे ५ मूर्धै
६ भ्रमरैः ७ विलम्बो न कृत ८ मयूरसमूहैः ९ शुक्रै
१० राजाश्रयवताम् ११ अनिनाम्

गच्छतीत्येवं कास्यसमुद्भवः प्रतिदिनं नादो वदत्युच्चकै-
॥ १०४९ ॥ मानुष्ये सति दुर्लभा पुरुषता पुंस्त्वे पुनः
विप्रता विप्रत्वे बहुविद्यतातिगुणता विद्यावतोऽर्थज्ञता ।
अर्थज्ञस्य विचित्रवाक्यपटुता तत्रापि लोकज्ञता लोकज्ञस्य
समस्तशास्त्रविदुषो धर्मे मतिर्दुर्लभा ॥ १०५० ॥ आयाते
च तिरोहितो यदि पुनर्दृष्टोऽन्यकार्ये रतो वाचि सेरमुखो
विषण्णवदनः स्वक्लेशवादे मुहुः । अन्तर्वेश्मनि वासमि-
च्छति भृशं व्याधीति यो भाषते भृत्यानामपराधकीर्तनपर-
स्तन्मन्दिरं न व्रजेत् ॥ १०५१ ॥ बन्दी विन्दति चेदमा-
त्यपदवी शिष्टैरल भूरभिः पुंभिश्चेत्यतिपाद्यते रतिकला कैणी-
दशामादरः । विश्रान्ता यदि वैखरीषु कविता काव्येन
मव्येन किं भूपाले यवने समस्तमुवने वैदग्ध्यमस्तं गतम्
॥ १०५२ ॥ आहूतेषु विहगमेषु मशको नायान्पुरो वार्यते
मध्येवारिधि वा वसस्तृणमणिर्धत्ते मणीना रुचम् । खद्यो-
तोऽपि न कम्पते प्रविचलन्मध्येऽपि तेजस्विना धिक्सा-
मान्यमचेतस प्रभुमिवानामृष्टतत्त्वान्तरम् ॥ १०५३ ॥
मूर्खोऽशान्तस्तपस्वी क्षितिपतिरलसो मत्सरी धर्मशीलो
दुःस्थो मानी गृहस्थः प्रसुरतिकृपणः शास्त्रभृद्धर्महीनः ।
आज्ञाहीनो नरेन्द्रः शुचिरपि सततं यः परान्नोपभोजी वृद्धो
रोगी दरिद्रः स च युवतिपतिर्धिग्विडम्बप्रकारान् ॥ १०५४ ॥
ख्यातः शक्रो भगाङ्को विधुरपि मलिनो माधवो गोपजातो
वेश्यापुत्रो बसिष्ठो रतिपतिरतनुः सर्वभक्षी हुताशः । व्यासो
मत्स्योदरीयो लवणजलनिधिः पाण्डवा जारजाता रुद्रः प्रेता-
स्थिधारी त्रिभुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ॥ १०५५ ॥
प्राणाघातान्निवृत्ति परधनहरणे सयमः सत्यवाक्यं काले
शक्त्या प्रदानं युवतिजनकथामूकभावः परेषाम् । तृष्णास्रोतो-
विभङ्गो गुरुषु च विनयः सर्वभूतानुकम्पा सामान्यः सर्वशा-
स्त्रेष्वनुपहतविधिः श्रेयसामेष पन्थाः ॥ १०५६ ॥ आविर्भू-
तानुरागाः क्षणमुदयगिरेरुज्जिहानस्य भानोः पत्रच्छायैः पुर-
स्तादुपवनतरवो दूरमाश्वेव गत्वा । एते तस्मिन्निवृत्ता पुन-
रितरककुप्यान्तर्पर्यस्तबिम्बे प्रायो भृत्यास्त्यजन्ति प्रचलित-
विभवं स्वामिनं सेवमानाः ॥ १०५७ ॥ मणिना बल्यं
बलयेन मणिर्मणिना बलयेन विभाति करः । कविना च
विभुर्विभुना च कविः कविना विभुना च विभाति सभा ।
शशिना च निशा निशया च शशी शशिना निशया च
विभाति नभः । पयसा कमलं कमलेन पयः पयसा कमलेन
विभाति सरः ॥ १०५८ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे तृतीयं राजप्रकरणं समाप्तम्

चतुर्थ चित्रप्रकरणम्

समस्याख्यानम्

सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात् । दलितश्चक्रि-
तश्छन्नस्तव सैन्ये विसर्पति ॥ १ ॥ कामं कामदुर्घं धुङ्क्ष्व
मित्राय वरुणाय च । वयं धीरेण दानेन सर्वान्कामानशी-
महि ॥ २ ॥ असमाने समानत्वं भविता कलहे मम ।
इति मत्वा ध्रुव मानी मृगात्सिंहः पलायते ॥ ३ ॥ हीन-
हत्या दधाल्येव लाघव महतामपि । इति मत्वा द्विपद्वेषी
मृगात्सिंहः पलायते ॥ ४ ॥ तिष्ठार्जुनाद्य सङ्ग्रामे त्वा हनि-
ष्याम्यह शरैः । तिष्ठामि कर्ण किं मूढ मृगात्सिंहः पलायते
॥ ५ ॥ ऋषेरस्याश्रमे पुण्ये शापसन्नस्तमानसः । मुद्बोध-
तोऽपि प्रायोऽयं मृगात्सिंहः पलायते ॥ ६ ॥ अयं मृग समा-
याति त्वरितैस्त्वरितैः पदैः । ततो वेगात्पलायस्व मृगात्सिंहः
पलायते ॥ ७ ॥ विद्याया दुर्मदो येषा कार्पण्यं विभवे
सति । तेषा दैवामिशसना सलिलादभिरुत्थितः ॥ ८ ॥
सीतासमागमोत्कण्ठाकर्णान्ताकृष्टधन्वनः । राघवस्य शरा-
ङ्गारै समुद्रादभिरुत्थितः ॥ ९ ॥ दामोदकराघातविह्वली-
कृतचेतसा । दृष्ट चाणूरमलेन शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १० ॥
चलत्तरङ्गरङ्गाया गङ्गाया प्रतिबिम्बितम् । सचन्द्रं शोभते-
ऽत्यर्थं शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ ११ ॥ विधे विधेहि शीताशुं
यावन्नायाति मे प्रियः । आगते दयिते कुर्याः शतचन्द्रं
नभस्तलम् ॥ १२ ॥ सुमेरुशिखरप्रान्तस्फुरदिव्यवधूमुखम् ।
परितः स्फुरितैः शङ्के शतचन्द्रं नभस्तलम् ॥ १३ ॥ घृतं
न श्रूयते कर्णे दधि स्वप्नेऽपि दुर्लभम् । मुग्धे दुग्धस्य का
वार्ता तक्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ १४ ॥ अक्रत्वङ्गमतस्तक्र
न शैतक्रतुना हुतम् । नादत्तमिति वाक्यार्थात्तक्र शक्रस्य
दुर्लभम् ॥ १५ ॥ भीष्मग्रीष्मर्तुसतसून्यरथ्यान्तरस्थयोः ।

(१) 'सहस्रशीर्षा पुरुषः सहस्राक्षः सहस्रपात्' इति समस्या (२)
'कामं कामदुर्घं धुङ्क्ष्व', 'मित्राय वरुणाय च', 'सर्वान्कामानशीमहि'
इति च समस्या (३, ४, ५, ६, ७), 'मृगात्सिंहः पलायते' इति
समस्या (८) 'सलिलादभिरुत्थितः' इति समस्या (९) 'समुद्रादभि-
रुत्थितः' इति समस्या (१०, ११, १२, १३), 'शतचन्द्रं नभस्तलम्'
इति समस्या (१४, १५) 'तक्रं शक्रस्य दुर्लभम्' इति समस्या

अन्योन्यालापसुखिनोर्नृनोश्चन्द्रायते रविः ॥ १६ ॥ स्वस्ति
क्षत्रियदेवाय जगद्देवाय भूभुजे । यद्यशःपुण्डरीकान्तर्गगनं
भ्रमरायते ॥ १७ ॥ स्फुरिते जठरे विष्णोर्नवनीतभुज-
शिरोः । मक्षिकापादघातेन कम्पित भुवनत्रयम् ॥ १८ ॥
अतसीपुष्पसकाशं खं वीक्ष्य जलदागमे । ये वियोगेऽपि
जीवन्ति न तेषा विद्यते भयम् ॥ १९ ॥ वागर्थविव
सपृक्तौ शतकोटिप्रविस्तरम् । तुरासाह पुरोधाय नेमु, मर्वे
सुरा, शिवौ ॥ २० ॥ आषाढी कार्तिकी माघी वचा शुष्ठी
हरीतकी । गयाया पिण्डदानेन पुण्या श्लेष्महरानृणी
॥ २१ ॥ जम्बूफलानि पक्वानि पतन्ति विमले जले ।
कपिकम्पितशाखाभ्यो गुलुगुगुलुगुगुलु ॥ २२ ॥ विदग्धे
सुसुखे रक्ते नितम्बोपरि सस्थिते । कामिन्याश्चिष्टसुगले
कूजितं रतिकूजितम् ॥ २३ ॥ प्रलयसहायकरा इति गोला-
नाचम्य सकलभूमिरुहाम् । विलसति दवदहनावलिरेह
जलवाहः पर शरणम् ॥ २४ ॥ निजपतिराद्य, प्रणयी
हरिर्द्वितीयः करोमि किं गोपि । शृणु मखि पाणिनिसूत्रं
विप्रतिषेधे पर कार्यम् ॥ २५ ॥ दैत्याना मनसि दया
जाता कृष्ण हि रक्षितु कस्मात् । द्रष्टुं देवमजस्रं दैत्यस्त्रीणा-
मपि प्रीतिः ॥ २६ ॥ श्रीनाथ नः श्रुतमिति बहुधा भ्रमता
मया नलोकेषु । शीलं वारवधूना दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः
॥ २७ ॥ रामाभिषेके मदविह्वलाया हस्ताक्युतो हेमघट-
स्तूरण्याः । सोपानमासाद्य करोति शब्दं ठठंठठंठठंठठंठठः

(१६) 'यूनोश्चन्द्रायते रविः' इति समस्या (१७) 'गगनं भ्रमरायते'
इति समस्या (१८) 'मक्षिकापादघातेन कम्पित भुवनत्रयम्' इति च
समस्या (१९) 'अतसीपुष्पसकाशम्', 'न तेषा विद्यते भयम्' इति च
समस्या (२०) 'वागर्थविव सपृक्तौ', 'शतकोटिप्रविस्तरम्' इति च
समस्या (२१) 'पुण्या श्लेष्महरानृणी' इति समस्या (२२) 'गुलुगु-
गुलुगुगुलु' इति समस्या (२३) 'कूजितं रतिकूजितम्' इति समस्या
(२४) 'प्रलयसहायकरा इति गोलाचम्य' इति समस्या (२५) 'विप्र-
तिषेधे पर कार्यम्' इति समस्या (२६, २७) 'दैत्यस्त्रीणामपि प्रीतिः'
इति समस्या

१ अन्योन्याभाषणेन जाताह्लादयो . २ इन्द्रम् ३ पार्वतीशंकरौ
४ आषाढी कार्तिकी माघी एकादशी पुण्या वचा शुष्ठी हरीतकी
श्लेष्महरा गयाया पिण्डदानेनानृणी पित्रर्णान्मुक्त इति योजना

कटितटे शार्दूलचर्मम्बरम् । माया यस्य रुणद्धि विश्वम-
खिलं तस्मै नमः शंभवे जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बाल-
वज्जालवत् ॥ ५० ॥ ख्यातस्व फलवृष्टिपुष्टिसुमनःस्वा-
धीनजाम्बूनदः शीर्णास्ते रिपुसपद प्रतिदिनं मित्रोदये
मोदसे । पान्थानां कुरुषे विलम्बनमहो दत्तान्तरसेजमा
जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५१ ॥
मङ्गामे रिपुभूभुजा मुखरुचिर्जीवश्च देवाङ्गणाञ्छु प्रोहम-
दक्षमासनिवहैस्तन्मेदिनीमण्डनम् । त्वच्चापोद्वतवाणसहति-
रभूच्छीराम भूमीपते जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालव-
ज्जालवत् ॥ ५२ ॥ वैदेही समवाप्य दाशरथिनारब्धे प्रया-
णेऽग्रतो दृष्टा पुष्पकसंस्थितेन रमसाढाकाशमारोहता ।
लङ्कासागरजानकीवनरणक्षोण्यश्रमत्कारिका जम्बूवज्जलबि-
न्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५३ ॥ यो द्रोणाचलमा-
दधौ करतले योऽतीतरत्सागर यश्चोत्खातितवास्तरुदु-
वहत्पुच्छेन दावानलम् । यो रक्षान्समरेऽरुणत्कपिवर
पायाद्धनूमानसौ जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जाल-
वत् ॥ ५४ ॥ कस्तूरीतिलक ललाटरचितं नामामणि निस्तल
वक्त्रं कुञ्चितकेशपाशमनिशं दृष्टि निःसृष्टा पुरः । पुसा मानस-
मत्स्यबन्धनविधौ वत्सेऽत्र वत्से स्वयं जम्बूवज्जलबिन्दुव-
ज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५५ ॥ विद्धि श्रीहृदय सदा-
न्तमलिन भीमं भवाम्भोनिवि विज्ञाने सुरत महीशमवन
गूढं दृढ कण्टकैः । दारागारममागम सुविषम मोह पर दुस्तर
जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजवज्जम्बालवज्जालवत् ॥ ५६ ॥
शुण्ठीगोक्षुरयोर्विचार्य मनसा कल्काशन यन्मया प्रोक्तं
तद्विपरीतक कृतमहो गो खूरमात्रं ददौ । नार्थो मूर्खजना-
लये न च सुखं नो वा यगो लभ्यते सदैवे कविभूपतौ
हरिहरे लाभ पर गोवध ॥ ५७ ॥ पञ्चासस्य पराभवाय
भेषको मासेन गोर्भूयमा दध्यक्षेपि पायमेः प्रतिदिनं सव-
र्धितो यो मया । सोऽयं मिहरवाद्वाहान्तरगमद्रीत्याकुलः
सभ्रमाद्वन्ताशा विलय गता हतविवे लाभ पर गोवध
॥ ५८ ॥ पारीन्द्रस्य पराभवाय सुरभीमासेन दुर्मेधसा
पोष्यन्ते किल पीवराः कटुगिरि श्वान प्रयत्नादमी । न त्वेभि-
र्मदमत्तवारणचमूविद्रावण केसरी जेतव्यो भवता किरात-
नृपते लाभ पर गोवध ॥ ५९ ॥ अस्माकं जैलजीविना
जलमिदं रौद्राजिराजिब्रजे पातव्य पररक्तसक्तमनसा तृप्तिः

(५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५५, ५६) 'जम्बूवज्जलबिन्दुवज्जलजव
ज्जम्बालवज्जालवत्' इति समस्या (५७, ५८, ५९) 'लाभ पर गोवध'
इति समस्या

१ सिंहस्य २ श्वानस्य ३ जलैकजीविनानाम् ४ तुरगपङ्क्तिमूढे ।

पतीना क्षयः । मत्स्यैव किल राजदेव नृपते त्वज्जैत्रयात्रोत्सवे
मत्स्यी रोदिति मक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामभ्रुवः ॥ ६० ॥
श्रुत्वा मागरवन्धनं दशशिरा सर्वैर्मुखैरेकदा तृणं पृच्छति
वार्तिकान्सचकितो भीत्या पर सभ्रमात् । बद्धः सत्यमपानि-
धिर्जलनिधिः कीलालधिस्रोयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुद-
धिर्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६१ ॥ पापाणाः पयसि प्रबद्धवपुष-
स्तिष्ठन्ति सेतु गताः श्रुत्वैवं वदता दशाननधरः कुद्धः समुद्रं
प्रति । धिक्त्वा नाम तवाम्बुधिः सलिलधिः पानीयधिस्रोयधिः
पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६२ ॥
अम्बा कुप्यति तात मूर्ध्नि विधृता गङ्गेयमुत्सृज्यता विद्वन्ध-
ण्मुख का गतिर्मम चिर मूर्ध्नि स्थिताया वद । कोपावेर्ग-
र्गदशेषवदनैः प्रत्युत्तर दत्तवान्पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधि-
र्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६३ ॥ माध्वीके विधुमण्डले वरवधूवक्त्रे
च गीतान्तरे सक्ते वक्त्रचतुष्टये दशमुखो विज्ञापितमन्त्रैः ।
बद्धोऽमाविति चेतैरभयवशादूचे वचः सभ्रमात्पाथोधिर्जलधिः
पयोधिरुदधिर्वारानिधिर्वारिधिः ॥ ६४ ॥ पीतस्त्वं कलशो-
द्भवेन मुनिना ध्वस्तोऽसि देवासुरैराबद्धोऽसि च राघवेण
मृदुना शीखाभ्रगैर्लङ्घितः । नाम्नामारमटी वृथैव भवतो
लोकैरिय युष्यते पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वारानिधिर्वारि-
धिः ॥ ६५ ॥ ततुं पर्वतसनिभेन कपिनौलाव कृता वक्षसि
क्षिप्र वीक्ष्य निमज्जतीमथ तव स्पृष्टास्तगन्ती शिला ।
लोके नृत्यपरे विभीषणजने सीताह सेतुधमे तुम्बी मज्जति
सतरन्ति दृषद प्रेतो दिवा नृत्यति ॥ ६६ ॥ त्व नो गोत्र-
पतिस्तवेन्दुरधिपस्तस्यामृतं त्वत्करे तेन व्याधशगहतां
प्रणयिनीमेना पुनर्जीवय । इत्यूर्ध्व गगने निशापतिभृगे
कारुण्यमातन्वतः शृङ्गायादपतन्मृगस्य रुदतो बाष्पाम्बु
भूमण्डले ॥ ६७ ॥ उन्नादाम्बुदवर्धितान्धतमसि प्रअष्ट-
विअण्डले काले यामिकजाग्रदुग्रसुभटव्याकीर्णकोलाहले ।
कर्णस्यासुहृदर्णवाम्बुवडवावहेयदन्तपुरादायातासि नदम्बु-

(६०) 'मत्स्यी रोदिति मक्षिका च हसति ध्यायन्ति वामभ्रुवः' इति
समस्या (६१) 'अपानिधिर्जलनिधिः कीलालधिस्रोयधिः पाथोधिर्ज-
लधिः पयोधिरुदधिर्वारानिधिर्वारिधिः' इति समस्या (६२) 'अम्बुधि-
सलिलधिः पानीयधिस्रोयधिः पाथोधिर्जलधिः पयोधिरुदधिर्वारानि-
धिर्वारिधिः' इति समस्या (६३ ६४, ६५) 'पाथोधिर्जलधिः पयोधि-
रुदधिर्वारानिधिर्वारिधिः' इति समस्या (६६) 'तुम्बी मज्जति सन-
रन्ति दृषद प्रेतो दिवा नृत्यति' इति समस्या (६७) 'शृङ्गायादपतन्-
मृगस्य रुदतो बाष्पाम्बु भूमण्डले' इति समस्या

१ विजयात्रोत्सवे २ चिन्तयन्ति ३ सेतुबन्धम् ४ रावण
५ श्रुति ६ वृत्तान्तज्ञापकान् ७ माता ८ मस्तके ९ त्यज्यताम्
१० कोषपरत्वेन ११ षडभिर्मुखैरित्यर्थ १२ मर्कटैः १३ अलाबुस्तुम्बी

जाक्षि कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥ ६८ ॥ उग्रग्राहमुद-
न्वतो जलमतिक्रामत्यनालम्बने व्योम्नि भ्राम्यति दुर्गमक्षि-
तिभृता मूर्धानमारोहति । व्यास याति विषाकुलैरहिकुलैः ।
पातालमेकाकिनी कीर्तिस्ते मदनाभिराम कृतकं मन्ये भयं
योषिताम् ॥ ६९ ॥ चित्रं नर्तनमम्बरे शिखरिणौ शीताशु-
बिम्बे तमः सद्यश्च जलचं कपोतरणितं कामागमप्रक्रिया ।
मीनौ विद्युति तारका विहरणं ज्योत्स्ना विकोशाम्बुजे कुर्वते
कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्यलंकुर्वते ॥ ७० ॥ यस्य द्वारि
सदा समीरवरुणौ समार्जनं हव्यवाट् पाकं शीतगुरातपत्र-
करणं दत्तौ प्रतीहारताम् । देवा लास्यविधिं च दास्यममग-
वर्ण्यो दगास्यः कथं कुर्वते कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्य-
लंकुर्वते ॥ ७१ ॥ कश्चित्पान्थस्तृषार्तः पथि तैपनक्रतौ
गम्यमानोऽन्यपान्थं पप्रच्छानन्दलीनो वद पथिकं कुतो
जङ्घकन्याप्रवाहः । तेनासौ शीघ्रवाचा प्रचलितमनसा विप-
वर्येण चोचे सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गा-
प्रवाहः ॥ ७२ ॥ राम त्वत्कीर्तिवृक्षाद्बहुतरममलादुत्थिता-
कोरका ये तन्मध्ये रुद्ररूपोऽप्यजनि खलु यगःकोरकस्तस्य
चाग्रे । अस्य श्रोत्राक्षिकूपास्तदुपरि च शिरस्तत्र चास्ति
खवन्ती सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः
॥ ७३ ॥ उद्दामार्काशुदीप्यद्दिनमणिमणिभिर्मसितान्ते समन्ता-
द्वायुव्याधूयमानज्वलनकणगणाकीर्णधूलिप्रकीर्णं । कान्तारे-
ऽसिन्नपार्ते पथि पथिकमवे कापि पाथोदसेना^(१)सूच्यग्रे कूप-
षट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः ॥ ७४ ॥ सा साक्षी-
कृत्य सुगधे विजयमभिलषेलेखयामास शंशुर्भूत्या मन्मौलि-
माला सदृशैववशीतमक्षपातान्वित्य । गौर्यप्यानञ्जदृष्टि-
र्जितनखनवभूर्स्तन्वि शेषा तदित्थं शीर्षाणां सैव वन्ध्या
भैम नवतिरभूलोचनानामशीतिः ॥ ७५ ॥ प्रत्येकं दिक्पती-
शानिलतपनवसून्मन्नतस्त्व यथा भूरश्रौषीस्त्वं यथा च
स्वरसहितलसन्मूर्च्छनाग्रामतालात् । कृष्णन्यस्तान्यमौलीक्षण-
वदवसरे सा च सा च प्रमादाच्छीर्षाणां शेष वन्ध्या नव-
नवतिरभूलोचनानामशीतिः ॥ ७६ ॥ इन्द्राद्या लोकपाला
हरिविधुतपना नागविद्याधराद्या द्वेष्ट्याः सर्वेऽपि देवाः प्रिय

(६८, ६९) 'कृतकं मन्ये भयं योषिताम्' इति समस्या (७०, ७१)
'कुर्वते कुरुते करोति कुरुतः कुर्वन्त्यलंकुर्वते' इति समस्या (७०, ७३,
७४) 'सूच्यग्रे कूपषट्कं तदुपरि नगरी तत्र गङ्गाप्रवाहः' इति समस्या
(७५) 'शीर्षाणां सैव वन्ध्या मम नवतिरभूलोचनानामशीतिः' इति
समस्या (७६) 'शीर्षाणां शेष वन्ध्या नव नवतिरभूलोचनानाम-
शीतिः' इति समस्या

१ निदाघे २ १९२० इति संख्या. ३ सहस्रशिरसो द्विसहस्रा-
क्षस्य स्वभार्या प्रति गौरीगिरीशशतक्रीडोपन्यासः ।

तव वरदः कोऽस्ति वन्द्यो गरीयान् । श्रुत्वा वाचं प्रियाया
इति दग्मुखतः प्राह वाक्यं दशास्यः शूली शम्भुः पिनाकी
शिवभवपशुपः शर्व ईशश्च भर्गः ॥ ७७ ॥

प्रहेलिकाः

अपदो दूरगामी च माक्षरो न च पण्डितः । असुखः
स्फुटवक्ता च यो जानाति स पण्डितः ॥ १ ॥
वैने जाता वैने त्यक्ता वने तिष्ठति नित्यशः ।
पैण्यस्त्री न तु सा वेद्या यो जानाति स पण्डितः ॥ २ ॥
गोपालो नैव गोपालस्त्रिशूली नैव शंकरः । चक्रपाणिः स
नो विष्णुर्यो जानाति स पण्डितः ॥ ३ ॥ उच्छिष्टं शिव-
निर्माल्यं वमनं शवर्कपटम् । काकविष्टासमुत्पन्नं पञ्चैतेऽति-
पवित्रकाः ॥ ४ ॥ अनेकसुषिरं वाद्यं कान्तं च ऋषिमज्ञि-
तम् । चक्रिणा च सदा राध्यं यो जानाति स पण्डितः
॥ ५ ॥ जने वसति को वीरो योऽस्थिमासविवर्जितः ।
असिक्तकुरुते कार्यं कार्यं कृत्वा वनं गतः ॥ ६ ॥ रविजा
शशिकुन्दाभा तापहारी जगत्प्रिया । वर्धते वनसङ्गेन न
तापि यमुनापि न ॥ ७ ॥ तर्ह्य्यालिङ्गितः कण्ठे निर्द्वै-
स्थलमाश्रितः । गुह्येणा सनिधानेऽपि कः कूर्जति सुहृद्भुः
॥ ८ ॥ अवलोक्य स्तनौ वध्वा गुञ्जाफलविभूषितौ ।
निःश्वस्य रोदितुं लग्ना कुतो व्याधुकुटुम्बिनी ॥ ९ ॥

(७७) 'शूली शम्भुः' पिनाकी शिवभवपशुपा शर्व ईशश्च भर्गः
इति समस्या

१ लेखपत्रम्. (२) नौका (३) महोक्ष (४) दुग्धं गङ्गा मधु पट्टा-
म्बरं पिण्डश्च (५) वन्मीकम् (६) कुलालवोरक (७) तक्रम्
(८) कलश (९) शबरस्त्री पुत्रजायाया स्तनौ गुञ्जाफललङ्कितौ
दृष्ट्वा कुतो निःश्वस्य करोद् यतो मत्पुत्रं पतामनुरक्तस्तथा क्षीणतां
गतो यथा गजान्विनिहत्य तदण्डस्थलमुक्ताफलहारे स्तनौ विभ्र-
षयितुं नाहम्, अतोऽनप्रयासलभ्यैर्गुञ्जाफलैर्विभूषयति क्षीणे
च सति पुत्रे तन्जितधननिर्वाहवृत्तिकस्य सर्वस्यापि कुटुम्बस्य
जीवितसदहं अतो व्याधुकुटुम्बिनी दुःखान्निःश्वस्य रोदितुं लग्ना

१ अरण्ये काष्ठरूपेणोत्पन्ना २ उदके. ३ मृत्युं दत्त्वा भोग्या
स्त्री गणिका यथा द्रव्यदानेन भोग्या तथेयमपीत्यर्थः ४ धेनुतां
पतिवत्पालकः ५ तप्तत्रिशूलाद्वितत्वात्तच्छिहवान्. ६ बाहौ तप्तच-
क्राद्वितत्वात्तच्छिहवान् ७ बिलम् ८ वकार आद्यो यस्य ९ कका-
रोऽन्ते यस्य १० सर्पेण ११ रविरिति महाराष्ट्रभाषाया मन्वा-
नदण्डस्य नाम १२ कुम्भं कूपसरोवरादौ जलेन भृत्वा शिरस्या-
रोपणसमये तरुण्या हस्ताभ्यामालिङ्ग्यते भर्तापि तरुण्या सोत्कण्ठ-
मालिङ्ग्यते. १३ कुम्भो नितम्बस्थाने गृह्यते भर्तापि नितम्बस्थाने
गुह्यप्रदेशे तिष्ठेत् १४ कुम्भो गुरूणा वृद्धघटानामुपर्युपविश्य कूजति
बडबडायते. भर्तापि गुरूणा मातृपितृश्वशुरजनानामग्रे स्थित्य
कामयते. १५ शब्दं करोति

भृशेश्वरो दोषानिष्टकरो न धर्मेनिरतः कीलालपो नासुरः ।
नृणां पृष्ठपलाशनो न पिशुनः शीघ्रंगमो नो हयः शश्वद्रात्रि-
चरो न राक्षसगणः कोऽयं सखि ब्रूहि मे ॥ ३७ ॥ सर्व-
स्वापहरो न तस्करगणो रक्षो न रक्ताशनः सर्पो नैव विले-
शयोऽखिलनिशाचारी न भूतोऽपि च । अन्तर्धानपटुर्न सिद्ध-
पुरुषो नाप्याङ्गुगो मारुतस्तीक्ष्णास्यो न तु सायकस्तमिह ये
जानन्ति ते पण्डिताः ॥ ३८ ॥ जाता शुद्धकुले जघान पितरं
हत्वापि शुद्धा पुनः स्त्री चैषा वनिता पितैव सततं विश्वस्य या
जीवनम् । सङ्गं प्राप्य पितामहेन जनकं प्राप्तुं या कन्यका
सा सर्वैरपि वन्दिता क्षितितले सा नाम का नायिका ॥ ३९ ॥

अपहृतयः

वदन्ती जारवृत्तान्तं पत्यौ धूर्ता सखीधिया । पतिं बुद्ध्वा
सखि ततः प्रबुद्धास्त्रीत्यपूरयत् ॥ १ ॥ रुचिरस्वरवर्णपदा रस-
भाववती जगन्मनो हरति । तत्किं तरुणी नहि नहि वाणी
बाणस्य मधुरशीलस्य ॥ २ ॥ सीत्कारं शिक्षयति व्रणयत्यधरं
तनोति रोमाञ्चम् । नागरिकः किं मिलितो नहि नहि सखि
हैर्मनः पवनः ॥ ३ ॥ काले पयोधराणामपतितया नैव
शक्यते स्थातुम् । उत्कण्ठितासि बाले नहि नहि सखि
पिच्छिलः पन्थाः ॥ ४ ॥ प्रहरति न पञ्चबाणः केवलमबले
निमेषोऽपि । वर्षति परं न देवः क्षणदायी विप्रयोगं ते ॥ ५ ॥
मधुरस्वना धृतोर्णा मण्यामरणा सुशोभना सुंदरी । मत्स्क-
न्धोचितदण्डा भिक्षो दयितास्ति किं न मे वीणा ॥ ६ ॥ रागी
भिनत्ति निद्रां तल्पं न जहाति निधुरं दशति । चतुरे किं
प्राणेशो नहि नहि सखि मत्कुणत्रातः ॥ ७ ॥ आदौ गृहीत-
पाणिः पश्चादारूढजघनकटिभागा । नखमुखलालनसुखदा सा
किं रामास्ति नैव भोः पामा ॥ ८ ॥ नाथ विलोकय मेधं नहि
नहि दाप्य तवातिपुण्यायाः । नहि कथयामि पयोधरमपसारय
कञ्चुकीसुरसः ॥ ९ ॥ पञ्चदशीरजनिसमा तारामणिभूषणापि
लोकिलभाक् । चन्द्रसमा गतवसना हस्तगता स्त्री न मे वीणा

(३७, ३८) उत्कण्ठः (३९) जलवृष्टिः यतः सा शुद्धजलसमुदाय-
वृत्तेनैव बुद्ध्वा स्वजनमना स्वोत्पादकं मेधं विनाशयति, तथापि स्वयं
शुद्धा सख्यच्छजलास्ति. पितुरिव समस्तस्य जगतो जीवनं च भवति.
सर्वैरपि ससुदोषके शोषिते सति तस्मान्मेधोत्वत्तिर्भवतीति समुद्रो
मेधपिता. सा पुत्रोक्ता जलवृष्टिर्मेधस्य पित्रा स्वपितामहीभूतेन सागरेण
सह जहादिद्वारा सेवने प्राप्य तेन तज्जलं वर्षयित्वा पुनर्मेधोत्वत्तय
यव हेतुर्भवतीति जनकं प्राप्तुं तत्प्रत्यक्षमाभिप्रायः.

१ हेमन्तवर्षा २ इति विना; पक्षे, -पतनाभावेन. ३ पङ्क्तिः.
४ धृतोर्णादिदत्ताः पक्षे, -धृतोर्णादिवशा. ५ शोभना दन्ता यस्याः सा;
पक्षे, -इतिहन्तवन्ति मेतत्फलं कारवती. ६ अनुरक्तः; पक्षे, -रक्तवर्णः.
७ कण्डू रोगः. ८ अम्बुदम्; पक्षे, -मेधं पापम्. ९ मेधम्; पक्षे, -स्तनम्.

॥ १० ॥ नाथ मयूरो नृत्यति तुरगाननवक्षसः कथं नृत्यम्
नहि कथयामि कलापिनमिह सुखलापी प्रिये कोऽस्ति ॥ ११ ॥
अक्षरमैत्रीभाजः सालंकारस्य चारुवृत्तस्य । किं ब्रूमी सखि यूनो
नहि नहि सखि पद्यबन्धस्य ॥ १२ ॥ इह पुरोऽनिलकम्पित-
विग्रहा मिलति का न वनस्पतिना लता । स्मरसि किं सखि
कान्तरतोत्सवं नहि घनागमरीतिरुदाहृता ॥ १३ ॥ तन्वी
चारुपयोधरा सुवदना श्यामा मनोहारिणी नीता निष्करुणेन
केनचिदहो देशान्तरादागता । उत्सङ्गोचितया तथा रहितया
किं जीवनं प्रेक्षसे भिक्षो ते दयितास्ति किं नहि नहि प्राण-
प्रिया तुम्बिका ॥ १४ ॥ या पाणिग्रहलालिता सुसरला तन्वी
सुवंशोर्द्धवा गौरी स्पर्शसुखावहा गुणवती नित्यं मनोहा-
रिणी । सा केनापि हृता तथा विरहितो गन्तुं न शक्तोऽस्म्यहं
रे भिक्षो तव कामिनी नहि नहि प्राणप्रिया यदिका ॥ १५ ॥

कूटानि

‘केशवं पतितं दृष्ट्वा द्रोणो हर्षमुपागतः । रुदन्ति
कौरवाः सर्वे हा केशव कथं गतः ॥ १ ॥ पानीयं पातुमिच्छामि
त्वत्तः कमललोचने । यदि दास्यसि नेच्छामि नो दास्यसि
पिवाम्यहम् ॥ २ ॥ विषं भुङ्क्ष्व महाराज स्वजनैः परि-
वारितः । विना केन विना नान्यां कृष्णाजिनमर्कण्टकम्
॥ ३ ॥ अर्जुनस्य इमे बाणा नेमे बाणाः शिखण्डिनः ।
सीदन्ति मम गात्राणि माधमा सेगवा इव ॥ ४ ॥ यस्य
षष्ठी चतुर्थी च विहस्य च विहाय च । अहं कथं द्वितीया
स्याद्वितीय्या स्यामहं कथम् ॥ ५ ॥ समरे हेमरेखाङ्कं
बाणं मुञ्चति राघवे । सरावणोऽपि मुमुचे मध्येरीतिधरं
शरम् ॥ ६ ॥ शिल्पितपदद्वन्द्वं नासापितकरद्वया । अभू-
द्यक्तस्तनी नारी कथमेतद्विध्यति ॥ ७ ॥ सुवैर्णस्य सुवै-

१ ‘मे उरः’ इति पदच्छेदः. २ समीपे स्थातुं योग्यया; पक्षे, -
अङ्कमारोढुं योग्यया. ३ विवाहः; पक्षे, -पाणौ धारणम्. ४ कुलम्;
पक्षे, -वेणुः. ५ जले. ६ मृतकम्. ७ कृष्णकाकः. ८ शृगालः.
९ यदि दासी असि नेच्छामि. नो दासी असि तदा पिवाम्यहमिति
पदच्छेदः. १० विगतः प्रकारो यस्मात्. ११ ककारेण विना.
१२ नकारद्वयरहितम्. १३ कृष्णाजिनम्. अत्र ककार-पकार-नका-
राणां निष्कासने ‘ऊ आजि अम्’ इति स्थिते संधौ कृते ‘राज्यम्’.
१४ शरुरहितम्. १५ ‘माधमा कर्कटी प्रोक्ता तदपत्यानि सेगवा’
इत्युक्तेः कर्कटवा अपत्यानि यथा जन्मसमये तस्या अङ्गानि विदार्थ
वहिर्यान्ति तद्वदिमे बाणा ममाङ्गानि विदारयन्तीत्यर्थः. १६ सहध-
र्मिणी. १७ मध्यमार्गे रीतिः पित्तलं तद्विशिष्टम्; पक्षे, -मध्ये
रीकारविशिष्टं शरम्. शरीरमित्यर्थः. १८ ‘अधस्ताद्धारुणि शिला’.
१९ ‘नासा दारुपरि स्थितम्’. २० उज्ज्वलवर्णस्य. २१ शोभना
वर्णा नामाक्षराणि यत्र तस्य.

र्णस्य सुवर्णस्य च जानकि । प्रेषिता तव गमेण सुवर्णस्य
च मुद्रिका ॥ ८ ॥ निश्चितं सैसुर, कोऽपि न कुलीनः ममे-
ऽमतिः । सर्वथा सुसंबद्धं काव्यं यो नाभिनन्दति ॥ ९ ॥
येनाकारि पराभूतिर्दिननायकसूनुव । यद्वोत्रात्मभवकान्त
तन्महं श्रेयसेऽस्तु व ॥ १० ॥ विजितात्मभवद्वेषिगुरु
पादहृतो जनः । हिमापहामित्रधरैर्व्याप्तं व्योमाभिनन्दति
॥ ११ ॥ ^{१३} शंकर पतितं दृष्ट्वा पार्वती हर्षनिर्भरा । रुरुदु-
पन्नगा, सर्वे हा हा शंकर शंकर ॥ १२ ॥ हनूमति हृता-
रामे वानरा हर्षनिर्भरा । रुदन्ति राक्षसाः सर्वे हा हा राम
हता हता ॥ १३ ॥ विराजराजपुत्रारेयेन्नाम चतुरक्षरम् ।
पूर्वार्धे तव शत्रूणां परार्धे तव सगरे ॥ १४ ॥ अर्द्धशूला
जनपदा शिवशूलाश्चतुष्पथाः । प्रमदा केशशूलिन्यो
भविष्यन्ति कलौ युगे ॥ १५ ॥ कुन्दकुञ्जममु पश्य मरसी-
रुहलोचने । अमुना कुन्दकुञ्जेन मखि मे किं प्रयोजनम्
॥ १६ ॥ राजन्कमलपत्राक्ष तत्ते भवतु चाक्षयम् ।
आसादयति यद्रूपं करेणु करणैर्विना ॥ १७ ॥ स्तेनमण्डल-
माश्रित्य नग्नस्य वरयोषिताम् । कदाकर्णयते गीतं रमया
सह रङ्गराट् ॥ १८ ॥ एकोना विगतिः स्त्रीणां स्नानार्थं

१ अशीतिरक्तिकापरिमितस्य २ काञ्चनस्य ३ सुरया सहित
मथप इत्यर्थः, पक्षे, -ससुर इति पदच्छेदे सुरो देव ४ मत्कुल
प्रसूत, पक्षे, -कोलीन ५ ममे साधौ अमति श्रद्धारहित इति
यावत्, पक्षे, -ममे विष्णौ मतिर्यस्य म ६ गोमनरसविशिष्ट बद्ध
रचितम्, पक्षे, -असुरे भवद्ध युक्तम् ७ कविश्रुतिम्, पक्षे, -शुक्रम
८ पराजय, पक्षे, -परा उत्कृष्टा भूतिरैश्वर्यम् ९ कर्णाद्य सुधीवाय
यमाय च १० गात्राद्यन्ते ते गोपास्तेषामात्मभवा गोपिकास्तास्ता
कान्त मनोहरम् अथ च गोत्राया पृथ्व्या जात्मभवा सीता मा
कान्ता यस्य तत् त्रय च गोत्रस्य हिमाल्यस्यात्मभवा पार्वती मा
कान्ता यस्य तत् ११ कृष्णस्य रामस्य शिवाख्य च १२ विना
गरुडेनाभूतादरण्यममये जित इन्द्रस्तशात्मभवोऽजुनस्तद्वेषी कर्णस्त
दुरु पिता सूर्यस्तपादहस्ततत्किरणसततम् हिमापहोऽग्निस्तदमित्र
पानीय तद्वरो मे । सूर्यकिरणसततो जनो मेवाच्छन्नमाकाशमभि-
नन्दन्तीति तात्पर्यार्थः १३ श्रेष्ठचन्दनम् १४ पर्वतवासिनी स्त्री
मिह्री १५ हते जारामे रावणस्योद्याने वाहिते सतीत्यर्थः १६ वय
पक्षिणस्तेषां राजा गरुडस्तद्राना विष्णुस्तत्पुत्रो मदनस्तदरि-
शिवस्तस्य चतुरक्षर नाम 'सृत्युजय' इति तत्पूर्वार्धं सृत्युरिति सगरे
तव शत्रूणां उत्तरार्धं जय इति तव १७ अद्रुमत्र शिवो वेदो
ब्राह्मणश्च चतुष्पथः । केजो भग इति प्रोक्तं शूलो विक्रय उच्यते ॥
इति १८ मुकाररहितेन मुकुन्दकुञ्जेनेति यावत् १९ करेणु कर
णैर्विना ककार रेफणकारैर्विना यद्रूपमासादयति प्राप्नोति तत्तेऽक्षय
भवविलम्बव्य उक्तव्यजनत्रयरहितम् 'अ ए उ' इति स्वरत्रयम्
तत्र अ ए इत्यत्र वृद्धौ ऐ उ इत्यत्र आयादेशे 'आयु' इति सिद्धम्
२० खस्याकाशस्य मण्डलमाश्रित्य हे कद मेघ । मा स्तन गर्जितं मा
कुरु यतो रङ्गराजज्ञानाथो रमया सह वरयोषिता गीतमाकर्णयत
इत्यन्वयः २१ एकोना इति विंशतेर्विशेषणेन विरोधः. एको ना
नरः इति पदच्छेदेन परिहारः.

मग्न्य गता । विगतिः पुनरायाता एको व्याघ्रेण सक्षिप्तः
॥ १९ ॥ 'वैरोक्ये' नोपमेतस्याः मग्ने किमिति भाषसे ।
अनन्तरा सा नादिर्वा न तृतीयेति मे मतिः ॥ २० ॥
सुवर्णालङ्कृता कन्या हेमालकारवर्जिता । सा कन्या विववा
जाता गृहे गेदिति तत्पति ॥ २१ ॥ अहं च त्वं च
गजेन्द्र लोकनाथावुभावपि । बहुव्रीहिर्हं राजज्येष्ठतत्पुन्यो
भवान् ॥ २२ ॥ अपि पितृप्रपापालामनुरक्तो विलोकयन् ।
अगस्त्यं चिन्तयामास चतुरः सापि सागरान् ॥ २३ ॥
ब्रह्म नान्तमपि ज्ञीव मनः सान्तं न पश्यति । किं चित्र
लोकजनक वाङ्मन्ता नैत्येकान्तकम् ॥ २४ ॥ अर्धरात्रे
दिनस्यार्धे अर्धचन्द्रेऽर्धमास्कुरे । रावणेन हता सीता
कृष्णपक्षे मिताष्टमी ॥ २५ ॥ शमीगर्भस्य यो गर्भस्तस्य
गर्भस्य यो रिपुः । रिपुगर्भस्य यो भर्ता स मे विष्णुः
प्रसीदतु ॥ २६ ॥ कैहमसि गुहावक्तिः प्रश्नेऽमुष्मिन्कि-
मुत्तरम् । कथमुक्तं न जानासि कदर्थयसि यत्तस्यि ॥ २७ ॥
विहर्गा वाहनं येषां त्रिकर्चधरपाणयः । पार्मालसहिता
देवाः सदा तिष्ठन्तु ते गृहे ॥ २८ ॥ शस्त्रं न खलु कर्तव्य-

१ कश्चित्स्वनायिका स्तौति न प्रति जन्त्या प्रतिभापते हे सखे ।
एतस्याल्लेलोक्ये उपमा नास्तीति किमिति कुतो भाषसे यत् मा
उपमैव अनन्तरा मध्यवर्णरहिता उमेति यावत् अथवा नैव उमा
अनादि आद्यवर्णरहिता मा लक्ष्मीरिति यावत् उपमा उपमानम्
स्तीति भावः तृतीया नास्तीति मे बुद्धिः २ सुषुवर्णेन कान्त्यालङ्कृता
३ विष्टदित्यर्थः ४ विविधा धवा पतयो यस्या मा कुलटेत्यर्थः
५ बहुव्रीहिपक्षे, -लोका जना नाथा स्वामिनो यस्यैवविद्योऽहम्
याचकत्वात् षष्ठीतत्पुरुषपक्षे, -लोकानां जनानां नाथ एवविध
स्त्वम् राजत्वेन पालकत्वात् ६ समुद्रमपि करे चुलुकयतो मुने
सामर्थ्यं मम चेत्स्यात्तर्हि झटिति तृदशान्त्यभावाच्चिरमेना पश्या
भीति पान्थाभिप्रायः यदि चतुर सागरा समिहिताः स्थुस्तदान
वरत जल्धारा विस्तृजन्ती चिरमेतद्दर्शनसुखमनुभवेयमिति प्रपापा
ल्यभिप्रायः ७ न विद्यतेऽन्तो यस्य तत्, पक्षे, -नकारान्तम्
८ अन्तेन सहितम्, पक्षे, -सकारान्तम् ९ ककारोऽन्ते यस्या,
पक्षे, -कान्ता रमणी १० अकस्य दुःखस्यान्तक नाशकम्, पक्षे, -
ककारान्तं न भवतीति तत् सान्तं मनो नान्तं ब्रह्म न पश्यतीति
युक्तमेव परं स्वयं कान्ता वाक् अकान्तकमपि लोकजनकत्वात्कान्तं
ब्रह्म नैतीति चित्रमिति भावः ११ कृष्णपक्षे, - याष्टमी तस्य दिनस्यार्धे
रावणेन सीता हता किल्लक्षणाष्टमी? अर्धरात्रे सिता पुं० किं
अर्धचन्द्रे किमूतेऽर्धचन्द्रे अर्धं भा करोति अर्धमास्कुरस्तस्मिन्
१२ शम्याः शमीवृक्षस्य गर्भोऽन्तः सारस्तस्य गर्भोऽग्निस्तन्मन्थनेनो-
द्भूतमानत्वात्, तस्यामे रिपुजलं तद्रभो लक्ष्मीस्तस्या सागरमथनेन
जलजात्वात् तस्या भर्तृत्वादि शमीगर्भपदेन अश्वत्थ इत्यपि केचित्
तदापि सुवचं अश्वत्थस्यापि वक्षिष्योनित्वात् १३ कहमित्यत्र कथं 'खघ-
धधभास्' इति कात्यायनसूत्रेण प्राकृते अकारस्याने हकार १४ वि-
गरुड, हंस, गौः वृषभ १५ त्रिशूलः, कम्पुः चक्रम् १६ पार्वती,
सावित्री, लक्ष्मीः १७ नखान् लुञ्जतीति नखलु नखच्छेदकम्.

मिति पित्रा नियोजितः । तदेव शस्त्रं कृतवान्पितुराज्ञा न लङ्घिता ॥ २९ ॥ कान्ते धावय मे पाठाविति भर्त्रा निवेदिता । न तथा धावितौ पादौ भर्तुगज्ञा न लङ्घिता ॥ ३० ॥ देवराजो मया दृष्टो वारिवारणमस्तके । भक्षयि-
स्त्वाकर्मणानि विषं पित्वा क्षयं गतः ॥ ३१ ॥ कुमार-
सम्भवं दृष्ट्वा रघुवंशे मनोऽद्भुतः । राक्षसानां कुलश्रेष्ठो रामो राजीवलोचनः ॥ ३२ ॥ किं नौ यौवनमार्गणं गच्छन्तौ लपित मया । हरे कृत्यं दर्शयता पश्येत्युक्ते न दृश्यते ॥ ३३ ॥ विनायकपतेः शत्रुस्तस्य नाम षडक्षरम् । पूर्वाधे तव राजेन्द्र उत्तरार्धं तु वैरिणाम् ॥ ३४ ॥ कोला-
कृतिरपारेवो मोरोहसो जलोदरी । कंसारिराक्षलीलो वो वाघलो भूकलोऽवतु ॥ ३५ ॥ रामैरा मेऽतिरामेऽतिरामे रामे मनोरमे । सहस्रनामतचुल्य रामनाम वरानने ॥ ३६ ॥ यथा नयति कैलासं नगं गानसरस्वती । तथा नयति कैलासं न गङ्गा न सरस्वती ॥ ३७ ॥ मोरारामममादंन्दे

१ नतया नञ्नीभूत्या २ हे देवर' अजङ्गना ३ सेतु ४ पानीयम् ५ वास ६ रघुवंशे कुलश्रेष्ठो राजीवलोचनो रामो राक्षसानां कुलपृथिवी मारयति पीडयतीति कुमार पृथ्वीपीडक इति यावत् तादृशं सम्भवमुद्भव दृष्ट्वा तत्र तेषां नाशे मनोऽद्भुतं निश्चि-
त्यर्थः ७ यौ विना पक्षिणां गरुडेन वाहनेन वनमार्गेण जलमार्गेण क्षीराब्धाविति यावत् गच्छन्तौ स्तः, अत्र वाक्ये मया लक्ष्म्या सहितस्य हरेर्विष्णोः कृत्यं लपितं प्रोक्तमस्ति, परं दर्शयता दर्शनं कारयन्ति तेषामत्र पश्येत्युक्ते तस्यपि अविमृशज्ज्ञस्तत्कृत्यं न दृश्यते न ज्ञायते ८ कीना पक्षिणां नायको गरुडस्तस्य पतिर्विष्णुस्तस्य ९ 'हिरण्यं कशिपु' इत्यर्थः १० हिरण्यं सुवर्णम् ११ कशिपुस्तत्पदं तव शत्रवो निद्रिता भवन्तिवा निद्रा १२ कमरि श्रीकृष्णो वो युष्मानवतु रक्षतु कथंभूतं कमरि' कोलाकृतिः, कोलकस्य सूकरस्य रूपं यस्य स पुं० क०, अपारेव अपारे समारे अवति रक्षति तथा यद्वा, अपारे समुद्रे वसतीति क्षीरम्, समुद्रशायीत्यर्थः पुं० क०, मोरोहसः माया लक्ष्म्या उरो वक्षस्तत्र हस इव हस पुं० क०, जलोदरी जले उदके उदरं गृहं यस्यास्तीति स पुं० क०, आत्तलील आत्ता अङ्गीकृता लीला विलासो येन स पुं० क०, वाघल वा निश्चयेन अघं लुनातीति स पुं० क०, भूकलं भुवः कलयति उद्धरतीति स १३ हे वरानने' अहं रामे अतिरामे कथंभूते रामे अतिरामे अतिक्रान्ता रामा येनासौ तस्मिंश्चुदे ब्रह्मणि पुं० क०, मनोरमे मनो रमयतीति तस्मिन् कथंभूतं अहम्' रामरा' राम एव रा द्रव्यं यस्य स यत् कारणान्मे मम सहस्रनामभिस्तुल्यं रामनाम अत इति कारणात् । अथवा अहं रामे अतिरामे कथंभूते रामे' वरानने वरमाननं यस्यासौ तस्मिन् उत पार्वत्या सबोधनं वा कथंभूतं रामनाम' सहस्रनामतत् सहस्रनामं तनोतीति सहस्रनामतत् 'रमन्ते योगिनो यत्र परानन्दे विद्यात्मनि । अतो रामपदेनासौ परं ब्रह्माभिधीयते ॥' इति १४ गानसरस्वती यथा कैलासं नगं नयति तथा न गङ्गा न सरस्वती प्रापयति १५ मोहः माया रागः मदः मलः मानं दम्भः द्वेष इति प्रथमार्धाक्षरानुक्रमेण ग्रहणम्

हयागदलनमपः । यस्यैतानि न विद्यन्ते स याति परमा गतिम् ॥ ३८ ॥ तातेन कथितं पुत्रं लेखं लिख ममा-
ज्ञया । न तेन लिखितो लेखः पितुराज्ञा न लोपिता ॥ ३९ ॥ वासनावासुदेवस्य वासितं भुवनत्रयम् । सर्व-
भूतनिवासीनां वासुदेव नमोऽस्तु ते ॥ ४० ॥ अत्रिलोचन-
सभूतज्योतिरुद्गममासिभिः । सदृशं शोभतेऽत्यर्थं भूपाल तव चेष्टितम् ॥ ४१ ॥ मुद्रदाली धृतव्याली कर्वाण्ड वितुषा कथम् । भक्तवल्गुमसयोगाजाता विगतकञ्चुकी ॥ ४२ ॥ प्रोञ्जप्राङ्घ्रिष्णुधामाप्य विषमाश्वः करोत्ययम् । निद्रां सहस्रपर्णानां पलायनपरायणाम् ॥ ४३ ॥ कंति ते कवरीभारः । सुमनःसङ्गात्प्रियेऽति ११ नीलत्वात् । भवति च कैलापवत्प्राङ्घ्रिर्जरसेव्यः कथं न स्यात् ॥ ४४ ॥ यामि विधावैभ्युदिते पुनरेष्यामीति यदुदितं भवता । जार्नात्यु-
दन्तमेतं नेदं तत्त्वेन सुधवधूः ॥ ४५ ॥ अधुना मधुकर-
पतिना मिलितोऽप्येवंपकारदपती येन । त्रातः स पालयेत्वा

१ नतेन नञ्नीभूतेन २ हे वासन वामयतीति वामनस्तस्य मधुद्वौ त्वं भुवनत्रयं अव रक्ष पालय कथंभूतं भुवनत्रयम् सर्वभूतनिवासि मर्वाणि भूतानि निवसन्त्यस्मिस्तत् हे असुदेव प्राणेश्वर' इना कामा दीना वासितं स्य अन्तं कुम् हे वासुदेव' ते तुभ्यं नमः अस्तु ॥ अथवा अस्तुवे न स्तौतीति अस्तुत् तस्मै स्तोतुमशक्याय वसुभिदा-
व्यतीति वासुदेव' तस्य सवुद्धौ हे वासुदेव' अथवा वसुदेवशब्दितं शुद्धं सत्त्वं तत्र भवो वासुदेवस्तस्य सवुद्धौ ते तुभ्यं नमः अस्तु अस्-
न्दगतीति असुदेव, यद्वा, अस्तुना देव असुदेव हे असुदेव ॥ गणेश पक्षे,—हे सर्वभूतनिवासीन सर्वभूतैः सह निवासकारी न्द्र न इह पितृन्वात्स्वामी यस्येति तथोक्तस्तथा हे अम्बासुद' अम्बा पार्वती माता तस्यै सुखं ददाति तथोक्तं' हे पार्वतीनन्दनेत्यर्थः तथा हे इव इ मही वाति भक्ताननुग्रहीतु प्राप्नोतीति तत्संयुद्धौ ते तुभ्यं नमो नतिरस्तु त्वं भुवनत्रयं त्रिलोकीं अवसि पालयसि कथंभूतं भुवनत्रयम्' अवा-
सितम् वास आश्रयो जातो यस्येति वासितम्, न वासितं अवासितम् निराश्रयमित्यर्थः कया अवसि' वास एवाश्रय एव नौ दुःखसागरतर-
णाय हेतुभूता तरी तथा किं, सुदे शोभनप्रदे वरदानपरायणे वरद-
समूहे श्रेष्ठे इति शेषः ॥ हरिपक्षे,—हे इह स्वामिन्! तथा हे अम्बासुद अम्बावन्मातृवत् सु शोभनं ददातीति हे तथोक्तं तथा हे इव इ लक्ष्मी वाति प्राप्नोति न इव तत्सवुद्धौ यद्वा,—हे अम्बासुदेव इत्येकं सबोधनं पदम् अम्बा माता असुद प्राणदाता पिता कथ्यते तथैव लक्ष्मीं वाति प्राप्नोतीति हे तथोक्तं जगता मातृत्वं पितृत्वं वेति सबोधना-
भिप्रायं ते नमोऽस्तु ३ चन्द्रविकासिभिः कुसुदैरित्यर्थः ४ जलदे आजमान ५ आकाशम् ६ सप्ताश्वः, सूर्य इत्यर्थः ७ सकोचम् ८ पञ्चानाम् ९ क इव ब्रह्मेव आचरति १० पुष्पाणाम्, पक्षे,—
देवानाम् ११ अ इव विष्णुरिवाचरति १२ भव इव शिव इवाचरति-
१३ कलापो भूषणं तद्वत्त्वात्, पक्षे,—कलापश्चन्द्रस्तद्वत्त्वात् १४ जरार-
हितैस्तत्त्वैः सेव्यः, पक्षे,—निर्जरेदैवैः सेव्यः १५ दैवैः पक्षे,—चन्द्रे १६ वृत्तान्तम्; पक्षे,—उकारान्तम् १७ इदं तत्त्वेन सत्यत्वेन-
पक्षे,—इदन्तत्त्वेन इकारान्तत्वेन १८ अपगतो धुकारो यस्यात्तेन १९ मधुकरपतिर्नकरपतिस्तेन २० पकारशून्यो दंपती दन्तीत्यर्थः

विगतविकारो विनायको लभ्याः ॥ ४६ ॥ उपरिगतं हि
सवर्णं हृत्वा करतो ददासि रन्तुं मे । धन्यः सरोजयुगलं
त्यक्त्वा स्तनयुगमथास्पृशत्कृष्णः ॥ ४७ ॥ अच्युतभक्ति-
बशादिह समभावस्तत्प्रमत्नेन । सारमतेरभ्युदयति रतिरिति
नैवाद्भुतं किञ्चित् ॥ ४८ ॥ मञ्जुलघौ सभावितगुणे क्वचि-
न्नापदाधारे । अयि सखि तत्रोपपत्तौ मम चेतो न त्वनीदृशे
पत्यौ ॥ ४९ ॥ अयि सखि शस्तः सखिवत्पतिरिति कि
त्वं न जानासि । शस्तोऽतिसखिवदुपपत्तिरित्यालि कथं
त्वयापि नाबोधि ॥ ५० ॥ द्वन्द्वो द्विगुरपि चाहं मदेहे
नित्यमव्ययीभावः । तत्पुरुष कर्म धारय येनाहं स्या बहु-
व्रीहिः ॥ ५१ ॥ त्वद्विरहममहमाना निन्दति बाला दिवा-

१ विगतो विकारो यस्मात्स विनायक, नायक इत्यर्थः = कृष्णो
राविका पृच्छति उपरिगतं सवर्णं ममानवणं सरोजयुगलं करतो
हृत्वा म्वहस्तेन आहृत्य मे रन्तुं ददासि ततो राधया तस्मिन्नातु
गृहीते मति उवर्णेन परिगतं युक्तं सवर्णरहितं एतादृशं मरोजयुगलं
उरोजयुगलमेव इति धिया कमलयुगं त्यक्त्वा स्तनयुगलमेव कृष्णो
ऽस्पृशत् ३ इह ससारे अच्युतभक्तिबशात्समभावः समत्वं शत्रुमि-
त्रादिषु तत्प्रमत्नेन भक्तिप्रसङ्गेन सारमते श्रेष्ठबुद्धे पुनरिति प्रीति
अभ्युदयति इति न किञ्चिदद्भुतम् ॥ व्याकरणपक्षे, -भो अच्युतभ
अच्युता अहीना मा प्रतिभा यस्य क्तिबशात् क्तिप्रत्ययवशात् स
प्रसिद्धो मभावः मकारस्याभावो लोपः भवतीति शेषः सत्प्रसङ्गेन
क्तिप्रत्ययप्रसङ्गेन रमतेर्थातो सा रति अभ्युदयतीत्यपि नाद्भुतम्
रमु क्रीडायामित्यस्माद्धातो क्तिनि अनुदात्तोपदेशेति मलोपे रतिरिति
रूपं सिध्यति ४ कापि विदुषितरा नायिका सखी प्रति वदति
अयि सखि तत्र तस्मिन्नुपपत्तौ मम चेतः, अस्तीति शेषः कीदृशे ?
मञ्जुलघौ मञ्जु सुन्दरं स चामौ लघुरिदृशश्च पु० की० सभावित-
गुणे सभावितगुणा सौन्दर्यादयो यत्र पु० की० क्वचित्कदा
चिदपि न आपदाधारे आपद्रहिते इत्यर्थः अनीदृशे उक्तगुणरहिते
पत्यौ मम चेतो नास्तीति ॥ व्याकरणपक्षे, -उपपत्तौ उपपत्तिशब्दे
मम मनोऽस्ति, की० मञ्जुला घिसिञ्चायस्मिन् सभावित 'वेडिति'
इति गुणो यस्य ना इति पदस्य 'आडो नास्त्रियाम्' इति सप्तवि-
हितस्याधारे आश्रये अनीदृशसिञ्चागुणनादेशरहिते केवले पति
शब्दे ५ अयि सखि ! पति सखिवन् शस्त मित्रवद्विश्वसनीय इति
त्वं किं न जानासि ? सखी प्रत्याह—हे आलि ! उपपत्तिर्जार अस्ति-
सखिवत् अतिशयितमित्रवत् शस्त इति त्वयापि कथं नाबोधि ॥
व्याकरणपक्षे—पतिशब्दः शस्तः शस इति शस्त पञ्चम्यन्तात्तसि
द्वितीयाबहुवचनात्परं सखिवत्सखितुल्यरूपो ज्ञेयः नादेशभावेन
कार्यक्यात् उपपत्तिशब्दः शस्तः द्वितीयाबहुवचनात्परं अतिसखि-
शब्दवत् नादेशभाक् ६ यतः स्त्रीपुरुषरूपव्यक्तिद्वयात्मक ७ द्वौ
गावौ यस्य ८ भावो वस्तुमात्रम् अव्ययी व्ययाभाववान् मदेहे
कस्यापि वस्तुनो व्ययो नास्तीत्यर्थः यदा अव्ययीभवः अव्ययीभावः
९ तत्तस्मादे पुरुषः । येनाहं बहुव्रीहिर्यद्विधान्यविशिष्टः स्या तत्कर्म
धारयेत्यन्वयः समासपदप्रतिपादनमत्र चित्रम् १० मन्मथावशे-
षणाच्छत्रुम्, चन्द्रावशेषणाद्राहुम्, मलयार्थविशेषणाद्रामचन्द्रम् ।
मन्मथजनकत्वाद्वलरामानुजम्, वायुभक्षिसर्पहननात्पन्नगरातिं गरुड
निन्दितवतीति भावः

निशंशुम् । राहुमपि रामचन्द्रं रामानुजमपि च पन्नगा-
रानिम् ॥ ५० ॥ म जयति चित्रचरित्रो यस्य हि वैरच-
रणपुष्करकेणुः । महिषीमृषिमिहस्य प्राजीजनदपि वृषो-
दये हेतुः ॥ ५३ ॥ रविमुतकृतगोकर्णं ध्रुतिविषयगु-
णाम्बरो वनात्मधरः । नरकशिरा जगदखिलं चिरमव्याद-
समरुक्पाणिः ॥ ५४ ॥ सायकसहायबाहो मकरध्वजनि-
यमितक्षमाधिपते । अब्जरुचिभास्वरस्ते भातिरामवनिप-
श्लोकः ॥ ५५ ॥ वाताच्छीतिरिन्द्रोऽर वो हरतान्महासुरी-
दयितः । व्रीडब्राज्यानीका वार्वाहामोऽसमस्तानाः ॥ ५६ ॥
लम्बोदरतव चरणावादरतो यो न पूजयति । स भवति
विश्वमित्रो दुर्वासा गौतमश्चेति ॥ ५७ ॥ अम्बरमम्बुनि
पत्रमरातिः पीतमहीनगणस्य ददाह । यस्य वधूस्तनयं
गृहमञ्जा पातु स वो हरलोचनवद्धिः ॥ ५८ ॥ वायुमित्र-
सुतवन्धुवाहनारसतिभूषणशिरोवलम्बिनी । तज्ज्वैरिभगि-
नीपतेः सखा पातु मा कमललोचनो हरिः ॥ ५९ ॥ अत-
नुज्वरपीडितासि बाले तव सौख्याय मतो ममोपवासः ।
रसमर्पय वैद्यनाथ नाहं भवदावेदितलङ्घने समर्था ॥ ६० ॥
अंकुबेरपुरीवलोकनं न धैरासुनकर कदाचन । अथ तत्प्र-
तिकारहेतवेऽर्धमेयन्तीपतिलोचनं भज ॥ ६१ ॥ रामं सीता
लक्ष्मणं जीविकार्थं विक्रीणीते यो नरस्तं च धिग्धिक् ।
अस्मिन्यद्ये योऽपशब्दान्न वेत्ति व्यर्थप्रज्ञं पण्डितं तं च

१ वर श्रेष्ठो यक्षरणकमलसवन्धी रेणु २ ऋषिश्रेष्ठस्य गौतमस्य
पत्नीम् ३ वृषः सुकृतम् ४ उत्कृष्टचरणशुष्काग्रो गजः मिहस्य
महिषी जनयामास वृषो वृषभस्तस्योदये हेतुरिति चित्रम् ५ न
नमोऽनमो विषमः स चासौ रक् च समरुक् शूलरो ग्रीवशूलमि-
त्यानुधविशेषः स पाणौ हस्ते यस्य स शूलपाणिः शिव इत्यर्थः
६ खड्ग ७ ममुद्र ८ चन्द्र ९ वज्र १० वाताच्छीति वातं
अस्ति स वातात् शेषस्तस्मिन्सीति शयनं यस्य स अरिघ्नः अरि चक्र-
धरति स वार्वाहाम वार्वाहो मेघस्तस्येवाभाति स असमस्ताना-
असमस्तं खण्डितं अनं शकटं येन स नौकाः न सूर्यः ओकः
निवासस्थानं यस्य स ईदयित ई लक्ष्मीस्तत्पतिर्विष्णुररुद्रतु वो
युष्माकं व्रीडब्राज्या व्रीडयन्ति ता व्रीडास्त्रपावहाश्च ता ब्राज्याः
अज्ञानकृतससारभ्रमणानि ता ससृतीर्हरतादिति ११ जगतः शत्रुः
१२ मलिनवस्त्र १३ पशु १४ स कृष्णो वो युष्मान्पातु यस्याम्बरं
पीतम् यस्य गृहमम्बुनि यस्य पत्र बाहनं अहीनगणस्यारातिं गरुडः
यस्य वधूरञ्जा कमला यस्य तनयः हरलोचनवद्धिः ददाह १५ वायु-
मित्रमस्मिन्नुत वधुमुखस्तद्वन्धुर्गजाननस्तदाहनं मूषकस्तदरातिः
सर्पस्तद्वधुः शिवस्तच्छिरोवलम्बिनी गङ्गा तज्जो भीष्मस्तद्वी-
शिखण्डी तद्वगिनी द्रौपदी तस्या पतिरर्जुनस्तत्सखा कृष्णः
१६ महान्, पक्षे, -कामः १७ लङ्घनम्, पक्षे, -समीपस्थितिः
१८ मेघजम्, पक्षे, -प्रीतिम् १९ उपवासे; पक्षे, -उच्छङ्खने
२० अनलका विधवेत्यर्थः २१ मञ्जुलकारकम् २२ अनललोचनं शिवम्
२३ 'जीविकार्थं चापण्ये' इत्यत्र अपण्ये इत्युक्तत्वाद्दस्तिकान्निष्क्रीणीते
इत्यत्रैव रामक सीतका लक्ष्मणक इति प्रयोगो यत्र साधवः

धिग्धिक् ॥ ६२ ॥ गोगर्जवाहनभोजनभक्ष्योद्धृतपमित्र-
सपत्नजशत्रोः । वाहनवैरिभूतासनतुष्टा मामिह पातु जग-
त्रयजुष्टा ॥ ६३ ॥ नैदीज लङ्केश्वनारिकेतुर्नगाह्वयोनाम
नगारिसूनुः । एषोऽङ्गनावेषधरः प्रमाथी जित्वाव यं
नेष्यति चाद्य गा व ॥ ६४ ॥ गोकर्णराडाभरण यदीय
यद्व्यहव्यादजमाददाह । कु भेनचूडामणिरादिगन्तात्पा-
यादपायादुरगात्मजार्धः ॥ ६५ ॥ विलासिनी काञ्चनपट्टि-
काया पौर्णपङ्केर्विरही विलिख्य । तस्या कपोले व्यलि-
खर्त्तवर्गं तैवर्गमोष्ठे चरणे टैवर्गम् ॥ ६६ ॥ काचिद्वियो-
गानलतमगात्री प्राणान्समाधारयितुं लिलेख । बाह्वोर्भुजग
हृदि राहुविम्बं नामौ च कर्पूरमयं महेशम् ॥ ६७ ॥ नेत-
प्रयाणोन्मुखता समीक्ष्य नैक्षत्रमुक्तावलिमस्य कण्ठे । अघा-
रयत्सा स तु वासराणा सख्यापरोऽभूत्सखि कोऽत्र भावः
॥ ६८ ॥ गौरीक्षेण भूधरजाहिनाथः पत्रं तृतीयं दयितो-
पवीतम् । यस्याम्बर द्वादशलोचनाख्यः काष्ठा सुतः पातु

सदाशिवो व ॥ ६९ ॥ पुष्पेषुमाता पुरुषायमाणा लज्जावती
विश्वसृज विलोक्य । नाभीसरोजे नयन मुरारेर्वामेतर वारयति
स चित्रम् ॥ ७० ॥ भृगत्रय भाति वपुष्यवेशे फलानि
चत्वारि सुमानि पञ्च । कपोलपट्टक प्रमदालताया पृच्छन्ति
मध्य विदुष कवीन्द्राः ॥ ७१ ॥ इन्दीवराक्ष्याः स्फुटविद्रु-
मोष्ठ्याः सकेतमुद्दिश्य वने चरन्त्याः । चौरैः समस्ताभर-
णानि हत्वा नासामणिर्नोऽपहतः किमेतत् ॥ ७२ ॥ नैसि-
हदेवे चलिते भरेण प्रत्यर्थिभूतेः क्रियते भरेण । कण्ठे
कुठारः कमठे ठकारः शेषे ठकारस्तपने चकार ॥ ७३ ॥
कुंभ्रनसुप्रीनयनाश्रयाशदग्धोन्मदा दूर्दुरहर्षकाले । स्वजन्म-
भक्षप्रियभोजनाशा नृत्यन्ति भीमानुजगोजभाज ॥ ७४ ॥
शिरसि देवनदी पुरवैरिण सपदि वीक्ष्य घग्धरकन्यका ।
निविडमानवती रमणाङ्गके कचन चुम्बनमारभते स सा
॥ ७५ ॥ काचिद्विलोलनयना रमणे स्वकीये दूर गते सति
मनोभवबाणखिन्ना । त्यक्तुं शरीरमचिगन्मर्लयाद्रिबायुं
सौरभ्यशालिनमहो पिबति स चित्रम् ॥ ७६ ॥ कौन्ता रुचि

१ गवागच्छतीति गोग शिवस्तज्ज कान्तिकेयस्तस्य वाहन मयूरस्तस्य
भोजन भक्ष्य सर्पस्तस्य भक्ष्य वायुस्तद्भूतो हनुमास्त पातीति स तत्प
मुधोवस्तस्य मित्र रामस्तस्य सपत्नो रावणस्तज्ज इन्द्रजित्तस्य शत्रुरिन्द्र
स्तस्य वाहन धेरावनस्तस्य वैरी सिंहस्तत्रोर्विष्टा अत एव सर्वोपरि
तुष्टा अम्बिक्र मा पातु रक्षतु २ भो नदीज गङ्गातनय भीष्म ।
एष इदृयमान अङ्गनावेषधर स्त्रीरूपधारी लङ्केश्वनारिकेतु रावण-
वनभञ्जकहनुमच्छज नगाह्वयोऽर्जुननामा नगारिसूनुर्नृपुत्र भो
भो कौरवा । अय प्रमाथी हन्ता अद्य वो युष्माजित्वा गाश्च नेष्य
तीत्यर्थ ३ उ शिव कु धरणि अपायात्राशात्पायाद्रक्षतु स क
गोकर्णा मर्पास्तेषा राट् वासुकि यदीय आभरणम् हूयते तद्व्ययम
गोरिद गव्यः, गव्यं च तद्व्ययं च गव्यहव्यम् गव्यहव्यमत्तीति गव्यह-
व्याद् बहि यस्य शिवस्य गव्यहव्याद्बहिरित्यनेन व्यम्बकस्य तृतीय-
नेत्रोत्थवह्निरित्यर्थ स अज अनङ्ग आददाह यस्य तृतीयनेत्रोत्थो
गव्यहव्याद्बहि मदन भस्मीचकारेत्यर्थ किभूत भाना क्रक्षाणा इन
स्वामी चन्द्र स एव चूडामणिमुकुटरत्न यस्य स पु० क० अगा-
त्मजा पार्वती अर्थे अर्थ वा यस्य स आदिगन्तादिगन्तेभ्य आ इति
दिशामन्त मर्यादीकृत्य आदिगन्त तस्मात् ४ चन्दनद्रव्यै ५ गण्डे
६ पवर्गस्य ओष्ठस्यानीयत्वात् ओष्ठाभ्या तव चुम्बन करिष्यामीति
सूचितम् ७ तवर्गस्य दन्तस्थानत्वाद्दन्तैस्तवौष्ठौ खण्डयिष्यामीति
सूचितम् ८ टवर्गस्य मूर्धस्थानत्वाद्यदि त्व रष्टासि तर्हि त्वा शिरसा
नमाभीति सूचितम् ९ सर्पघ्रासमीत्या प्राणा स्वतो न निर्गमिष्य-
न्तीत्याशयेन बाह्वोर्भुजग लिलेख चन्द्रश्च स्वभागतया श्रुतिसिद्ध
मृताना मनो ग्रहीतुमागच्छेदित्याशयेन हृदि राहुम्, मन्मथत्रासाय
शिवं च लिलेखेति भावः १० नक्षत्रमालाधारणेन नक्षत्रोदयवेलेनया
मागमन कर्तव्यमिति तथा सूच्यते वासरसख्याकरणेन सप्तदिन-
मव्य एव मया गम्यत इति तेन सूचितम् ११ स सदाशिवो वो
युष्मानपातु स क १ यस्य भौ वृषभ पत्र रथ तथा ईक्षेण तृतीयं
यस्य भूधरजा पार्वती दयिता यस्य अहिनाथ शेष उपवीत यस्य
अम्बर बल काष्ठा दिशो यस्य द्वादशलोचनाख्य कुमार सुतो
यस्य इत्यन्वयः ।

१ पुष्पेषोर्मेदनस्य माता लक्ष्मी पुरुषायमाणा पुरुषवदाचरन्ती,
विपरीतरत कुर्वतीत्यर्थ, विश्वसृज भगवन्नाभिसरोजस्य ब्रह्माण्ड विलोक्य
लज्जावती मती मुरारेर्दक्षिण नयन वारयति स यनो भगवन्नेत्रे हि
सूर्यचन्द्रात्मके, तत्र दक्षिणस्य सूर्यात्मकत्वात्तद्वारेण सरोज मुकुलित
भवेत् तनश्च ब्रह्मापि मरोजकोशेऽन्ताहितो भवेत् इति मनसि कृत्वा
नद्वारयामासेति भावः २-३ उपरि अक्ष्णो नीलच्छाया ग्रथस्तात्
ओष्ठस्य रक्तवर्णच्छाया नयो प्रतिबिम्बितं नामामौक्तिक गुञ्जाफल
मिति मनसि कृत्वा चौरैर्न हृतम् इत्यभिप्रायः ४ नृमिहदेवे मेनाभरेण
सह यात्रार्थं चलति प्रत्यर्थिभूते शत्रुभूतनिमि मेनाभि सह पत्न्या-
यमानैर्भरेण मावमाधिवयेन कण्ठे कुठार क्रियते कुठारघाततुल्या
पीठानुभूयते तथा च भरेण सेनासमूहगुरुत्वेन कमठे ठकार क्रियते
भूभरश्च कूमावतारोऽङ्गसमर्द्धमीत्या पाणिपाङ्मुत्तमन्त सज्जोच्य
ठकारतुल्योऽभूत् तथा केवल मण्डलाकृतिस्तस्यो तथा शेषोऽपि एक-
सिन्नेव भुव प्रदेशेऽधिकभरेण ठकारतुल्यो बक्रोक्तग्रीवकुण्डलिकोऽ-
भूत् तपने सूर्ये च चकार समुच्चय क्रियते अतिभीत्या तेषा शत्रूणा
शतसूर्यं नभस्तल पश्यता इत्यर्थ ५ कु पृथ्वी धरन्ति ते कुभ्रा पर्वता-
स्तेषामिन स्वामी हिमाचलस्तस्य स पुत्री पार्वती ता प्रीणतीति
प्रीमहादेवस्तस्य नयनस्य आश्रयाशो नेत्रवह्निस्तेन दग्धो य कामस्तेन
उन्मदा उन्मत्ता ६ दूर्दुराणा मण्डूकाना हर्षकालो वर्षाकालस्तस्मिन्
७ स्वसाज्जन्म येषा तानि स्वजन्मानि स्वापत्यानि तानि भक्षयन्ति ते
स्वजन्मभक्षा सर्पास्त एव प्रिया भोजनस्य आशा येषा व ईदृशा
मयूरा इत्यर्थ ८ अत्र भीमानुजगोजभाज इत्यस्य भीमानुजोऽर्जुन-
स्तत्सन्नका ये गोजा गो पृथिव्या जायन्ते ते गोजा वृक्षास्तत्तेविन
स्फुटितार्जुनवृक्षा येनाधितिष्ठन्त इति यावदित्यर्थ एषा टीका विद-
ग्धमुखमण्डनेऽपि न्यूनैव ९ सविषे गले १० मलयस्यचन्दनेष्वनिश
सर्वनिवासात्तच्छाससपृक्तस्य वायो सविषत्वात्तत्पानेन झटिति मे
मरण स्यादिति बुद्ध्या तं पपाविति गूढाशयः ११ कान्ता हारे रुचि
धत्ते, मुनिजने हरे रुचि धत्ते, अवियोगी तरुणो हिमकरे रुचि धत्ते.
कामो मकरे निजचिह्नभूते रुचि धत्ते, रत्नमणिरत्नबलकङ्कणेन सह
करे कुचभूषणेन सह पयोधरयुगे च रुचि धत्ते

मुनिजनस्तरुणोऽवियोगी कामश्च रत्नमणिरुज्ज्वलकङ्कणेन ।
पते पयोधरयुगे कुचभूषणेन हारे हरे हिमकर मकरे करे
च ॥ ७७ ॥ विकसति नयनाभ्या कैरव पङ्कजं च
श्लथयति चरणाभ्यु ब्रह्मचर्ये पयोधे । उरसि लसति
यस्य श्रेयसा सप्रदायः स फणिनमधिशेते पद्मया पद्मनाभः
॥ ७८ ॥ अहिरिपुपतिकान्तातातसबद्रकान्ताहरतनयनि-
हन्तृप्राणदातृध्वजस्य । सखिसुतसुतकान्तातातसपूज्यका-
न्तापितृशिरसि पतन्ती जाह्नवी न. पुनातु ॥ ७९ ॥
उदितवति परस्मिन्प्रत्यये शास्त्रयोनौ गतवति विलयं च
प्राकृतेऽतिप्रपञ्चे । सपदि पदमुदीत केवल प्रत्ययो
यस्तदियमिति च वक्तुं कः क्षमः पण्डितोऽपि ॥ ८० ॥
हरिद्राया राहुप्रसरपिहितेच्छापरिषदि प्रयुक्तालंकृत्यै
वियुत उरुता दुर्गकुरटीम् । वय साकोपेता. प्रहर इति
सेनाधिपकृताममात्येभ्यो लेखा प्रतिदिशति सिंहक्षितिपतिः
॥ ८१ ॥ गता सा कि स्थान पथि सह तया का
स्थितवती नृपेणेत्य पृष्टा सखि चतुरदूती स्थितवती ।

१ म पद्मनाभ पद्मया सह फणिनं शेषमविशेते यस्य नयनाभ्या
चन्द्रस्यलक्षणाभ्या कैरवं पङ्कजं च विकसति यस्य चरणाभ्यु गङ्गाजल
पयोधेब्रह्मचर्यं श्लथयति दूरीकरोति गङ्गाया ममुद्रपत्नीत्वात्,
यस्योरसि श्रेयसा सप्रदायः कोस्तुभमणिलसति एवंविध पद्मनाभ
फणिनमधिशेते २ अहि सर्पस्तद्विपुर्गुरुत्तपतिर्विष्णुस्तत्कान्ता-
लक्ष्मीस्तत्तात समुद्र स मय्यग्नवदो येन स रामस्तत्कान्ता जानकी
तस्या हरो हर्ता रावणस्तत्तनय इन्द्रजित्त्रिहन्ता लक्ष्मणस्तत्प्राणदाता
हनुमान्स एवमेत्येतादृशोऽर्जुनस्तस्य सखा कृष्णस्तत्सुतो मदनस्त
त्सुतोऽनिरुद्धस्तत्कान्ता उषा तत्तातो बाणासुरस्तस्य सन्यक्पूज्य
शिवस्तत्कान्ता पार्वती तरिपता हिमालयस्तच्छिरसि पतन्ती जाह्नवी
भागीरथात्यर्थः ३ सिंहक्षितिपति सेनाधिपकृता लेखा अमात्येभ्य
प्रदानेभ्य प्रति दिशति कथयति इति लेखा प्रतीति किम् वय
साकोपेता अकेशब्देन इन लक्ष्यते संयुक्त इन सेनोपेता हरिद्राया
निशाया राहुप्रसरपिहितेच्छापरिषदि सत्याम् राहुशब्देन तम,
हितशब्देनाच्छादनम् इच्छाशब्देन आगा दिशा, परिषच्छब्देन
मण्डलम् प्रयुक्तो योऽलकारः हार तस्य कृत्यै प्रहारार्थम् वियुत
गन्ताम् गहस्पक्ष उच्यते विकारयुक्ताना पक्षाणा विपक्षाणाम्
दुर्गकुरटीम् कुरटीशब्देन नगरी लक्ष्यते दुर्गनगरी प्रहर इत्यर्थः
४ कश्चिद्राजा काचिन्नायिका स्वगृहमानयत् ततश्च तद्भर्तारमागत
दृष्ट्वा ता स्वगृह प्रापयितुं दूतीमाशापयति सा सा च दूती ता स्वगृह
प्रापय्य पुना राजनिकटे आगत्य स्थितवती ता प्रत्याह राजा सा कि
म्वस्थान गता गतवत्या तया सह पथि मार्गे का स्थितवती एव राजा
पृष्टा चतुरा दूती स्थितवती सती निजमलंकार 'पोहोची' इति महा-
राष्ट्रभाषाप्रसिद्ध तथा शाक 'मेथी' इति महाराष्ट्रभाषाप्रसिद्ध शाकविशेष
चावलोक्य तावन्मात्रेणैव नरपति निराकाङ्क्षसुतरविषये आकाङ्क्षारहित
चक्रे एतदलंकारशाकावलोकनं कथं प्रभवति राज्ञो नैराकाङ्क्ष-
सपादने कथं समर्थं भवतीति कथयेति कविप्रश्न अत्र प्रथमप्रश्नस्य
प्राप्त्यर्थकं 'पोहोची' इति हिन्दीभाषयोत्तरम् द्वितीयप्रश्नस्य तु
अहमासमित्यर्थकं 'मेथी' इति हिन्दीभाषयोत्तरमिति तात्पर्यं बोध्यम्.

विलोक्यालंकार निजमथ च शाकं नरपति निराकाङ्क्षं
चक्रे कथय कथमेतत्प्रभवति ॥ ८२ ॥ स्तनान्ते नो हारो
रजतगिरिमूले न धनद सुकेशीनां मध्ये विहरति न
कामो नवयुवा । रसान्ते नैवाब्धिर्विबुधनगरीसीञ्चि न
सुरस्तथान्वस्मिन्पद्मे स्फुटमयतु दैवं किमपि न ॥ ८३ ॥
काचिद्दाला रमणवसति प्रेषयन्ती करण्डं सा तन्मूले
सभयमल्लिखद्दालमस्योपरिष्ठात् । गौरीनाथं पवनतनयं
चम्पकं चास्य भावं पृच्छत्यार्यान्प्रति कथमिदं मल्लिनाथ
कवीन्द्रः ॥ ८४ ॥ सर्वज्ञ सन्वदसि बहुधा दीयते दीयते
वै दाधातूना भवति सदृश रूपमेषा चतुर्णाम् । द्वौ दानार्थौ
भवति च तथा पालने खण्डने वा नो जानीमः कथयति
भवान्कस्य धातोः प्रयोगम् ॥ ८५ ॥ चञ्चद्वादश-
नीलनीरजयुतं सप्ताम्बुजोद्भासितं नित्य षोडशशोणपद्मरुचिर
धात्रानिग सेवितम् । क्षीराम्भोधिगृह सहस्रदलमत्यर्थङ्क-
विश्रान्ति यत्पायाद्वः कमलाङ्गसङ्गिशयनं तन्नीलोचिर्महः
॥ ८६ ॥ रामं वानरवाहिनी पुररिपुं राहु रवेः साराथि
कुम्भीगर्भसमुद्भवं सुगरिपुं मारस्य मौर्वीरवम् । तन्वी
नूतनपल्लवैर्विरचिते शय्यातले शायिनी सख्या वीजितता-

१-२ प्रियनिवासम् ३ करण्डस्थितपुष्पसौरभ गन्धवाहो हरेदिति
तद्भक्तं सर्पम् ४ पुष्पबाणो बाणाथ हरेदिति तद्वेरिण शिवम् ५ सर्वं
पुष्पं स्वकरैः शोषयेदिति जन्मकाले एव भक्ष्यबुद्ध्या हर्तुं प्रवृत्तं भय-
जननाय हनूमन्तम् ६ तन्मकरन्दं भृङ्गो हरेदिति चम्पकमल्लिखदिति
भाव चम्पके भृङ्गा न गच्छन्तीति प्रसिद्धे ७ त्वं सर्वज्ञ सन् बहुधा
वारंवार दीयते दीयते इति वदसि दीयते इति रूपं चतुर्णामपि दाधा-
तूना सदृशं भवति तन्मध्ये द्वौ दानार्थौ, दाणूदाने, दुदाव्यदाने, इति.
एक पालने; देह रक्षणे इति एक खण्डने, दोडखण्डने इति एत-
न्मध्ये भवान्कस्य धातोः प्रयोगं कृत्वा वदति त न जानीमः ८ तन्नी-
लोचि इयामप्रभ महस्तेज कृष्णलक्षणं वीर्युष्मान्पायात् तत्किंभूतम्
कमलाङ्गसङ्गिशयनं लक्ष्मीसनाथ शय्यम् पु० कि० सहस्रदलमत्यर्थङ्क-
विश्रान्ति सहस्रफणदिव्यशयनशेषस्थितम् पु० कि० क्षीराम्भो-
धिगृहं दुग्धसमुद्रनिवासम् पु० कि० धात्रा नाभिसरोरुहस्थेन
ब्रह्मणा अनिश सेवितमध्यासितम् पु० कि० षोडशशोणपद्मरुचिरं
षोडशशोणकमलमनोहरम् षोडशशोणपद्माना विवृति.-विष्णो-
श्चत्वारो हस्ता द्वौ चरणौ तावन्त एव ब्रह्मण द्वौ करो द्वौ चरणौ
लक्ष्म्या इत्येवं षोडशशोणपद्मरुचिरम् पु० कि० नित्यमविनाशि पु०
कि० सप्ताम्बुजोद्भासितं सप्तकमलशोभितम् सप्ताम्बुजाना विवृति —
चत्वारि मुखानि ब्रह्मण. एकं नाभिसरोरुहम् एकं विष्णोमुखम्
एकं लक्ष्मीमुखम् इत्येवं सप्ताम्बुजोद्भासितम् पु० कि० चञ्च-
द्वादशनीलनीरजयुतं शोभमानद्वादशनीलोत्पलयुक्तम् द्वादशनील-
नीरजाना विवृति — अष्टौ नयनानि ब्रह्मण द्वे विष्णो. द्वे लक्ष्म्या .
इत्येवं द्वादशनीलरजयुतम् ९ कोकिलरक्षककावावशेषकत्वाद्वा-
मम् मलयाश्ववशेषणाद्वा नरवाहिनीम् मन्मथावशेषणात्पुररिपुम्.
चन्द्रावशेषणाद्वाहुम् रवेः शीघ्रमस्ताद्रिप्रापणेन राजसिंहादनाद-
नूतम् चन्द्रोत्पादकसमुद्रावशेषणादगस्त्यम् मन्मथोत्पादनामुररिपुं
निनिन्देति भावः कोकिलादीना कामोदीपकत्वं रसशास्त्रे प्रसिद्धम्.

लघुन्तपवना बाला मुहुर्निन्दति ॥ ८७ ॥ सत्यासक्तमना प्रवृद्धनरकच्छेदी द्विजेन्द्राश्रयो युक्तानेकमुखोद्भवस्पर्शमलं श्रीर्यत्र सराजते । यो गंगा च विभर्ति यश्च सशिवो यः कामदेहाश्रयः सङ्घः साम्यमयं प्रयातु भवता कृष्णेन रुद्रेण वा ॥ ८८ ॥ येन ध्वस्तमनोभवेन बलिजिक्तायः पुरा स्त्रीकृतो यो गंगा च दधेऽन्धकक्षयकरो यो बर्हिपत्र-

प्रियः । यस्याहुः शशिमच्छिरोहर इति स्तुत्यं च नामाभ्यामः सोऽव्यादिष्टभुजंगहारवलयस्त्वा सर्वदो माधवः ॥ ८९ ॥ यो व्योमाडिनगोऽहरीडडुपगोयुग्मः कगप्रोऽपभीर्भीमभर्व-र्यसुकी रमारतरसो नाभ्यबुडासीनकः । घोसच्चम्बवनम्य-पत्सलिलजो वार्धिसपोऽष्टार्धदोरादो गद्यसिवाङ्घादभृतपाः पायात्स वः कंदभाः ॥ ९० ॥ लक्ष्मीवन्कृतकूरसू रणद-हिन्दूधक्क्षमः पापडीलाडूढोऽकलधी वडाछन वडी खाजा-

१ अर्थ भवता सद् कृष्णेन रुद्रेण वा साम्यं प्रयातु प्राप्नोतु किभू तेन कृष्णेन अर्थवशाद्विपरिणाम किभूत ? सत्यासक्तमना सत्यमायामासक्त मनो यस्यामौ नानैकदेशे नामग्रहणम् प्रवृद्धो नरक सुरस्त छिनत्तीति द्विजाना पक्षिणामिन्द्रो गरुडस्तस्याश्रय सेव्य युक्तान्येकमुखानि यस्य ब्रह्मणस्तस्य उद्भवो यस्मात्कमलात्तत् यस्या स्पदम् अलमत्यर्थं यत्र श्रीरक्ष्मी राजते योऽग गोवर्धन गा पृथ्वी च विभर्ति शिवेन सह वर्तमान 'विष्णोश्च हृदयं शिव' इति वचनात् य कामदेह प्रवृद्धस्तस्याश्रय ॥ किभूतो रुद्रः ? सत्यामासक्त वित्त यस्य 'उमा गौरी सती चण्डी' इत्यभिधानात् प्रवृद्ध यन्नरस्य ब्रह्मण क गिरस्तस्य छेत्ता द्विजाना ब्राह्मणानामिन्द्रश्चन्द्रस्तस्याश्रय अनेकमुखानामुद्भवो यस्य कार्तिकेयस्य तदास्पदम् श्रीर्यत्र सराजते निधिपतित्वात् यो गङ्गा विभर्ति य शिवया पार्वत्या सह वर्तमान काम दति खण्डयति एवविधा या ईहा तस्या आश्रय ॥ किभूत सद् ? सत्या सन्ता वाक् तत्र लभ मनो यस्य सः प्रवृद्ध यन्नरक दु खं तस्य नाशक द्विजेन्द्रा ब्राह्मणास्तेषामाश्रय युक्तानि योग्यानि यानि अनेकमुखानि तेभ्य उद्भवो यस्य धर्मवार्ताया तस्या आस्पदम् यत्र श्रीः शोभा राजते यो गा वाणी धत्ते काम ददातीति कामदा ईहा इच्छा तदाश्रय २ त्वा सर्वदा स उमाधवोऽव्याद्रक्षतु स क ? येन बलि जितवानिति बलिजिद्विष्णुस्तस्य काय शरीर पुरा त्रिपुरवधकालेऽस्त्रीकृतोऽन्धत्वेन सपादितः किभूतेन ध्वस्तो मनोभवो मारोयेन ध्वस्तमदन पुं स क ? यो गङ्गा दधे पुन कीदृश ? अन्धकनामा दैत्यस्तस्यान्तकर पुं कीदृश ? यो बर्हो मयूर एव पत्रं रथो यस्य स स्कन्द प्रियो यस्य स पुं की० सुलमीड्य नाम यस्य अमरा इति आहु इतीति किम् हर इति किभूत ? शशिमच्छिर शशिरस्ति यस्मिन्च्छशिमत् तादृश शिरो यस्य स हाराश्च वलयानि च हारवलयम् इष्टाश्च ते भुजंगाश्च इष्टभुजगाः ते हारवलयानि यस्य स इष्टा वल्लभा भुजगा सर्पा हार कण्ठभूषणं वलय कटक बाहुभूषण-मित्यर्थः यद्वा, -इष्टानि भुजगा एव हारवलयानि यस्येति ॥ हरिपदे, -सर्वं ददातीति सर्वं स माधवो लक्ष्मीपति मा लक्ष्मीस्तस्या ववो भर्ता माधवः त्वामव्यात् स क ? भवेन भवेनेत्युत्पन्नमात्रेण धृतविग्र हेणेत्यर्थे अनो ध्वस्तं शकटाकृति दनुज हतवानित्यर्थे अथवा अभवेनेति घोरसंसारसागरे प्राक्तनकर्मानुसारेण विद्यते भवो जन्म यस्य स तेन कृष्णलीलाभृतविग्रह इति पुं स क ? येनाभृतविभागार्थं रुद्रमोहार्थं वा बलिजिह्वासौ कायश्चेति पुरा स्त्रीकृत स्त्रीभावं प्रापित पुं की० य अग गोवर्धनम् गा पृथ्वी च दधे पुं की० यः अन्धे अगाधे के जले क्षय गृह करोतीति विष्णुस्तु जलशाधीति पुं की० बर्हिणो मयूरस्य पत्राणि बर्हिणि पिच्छानि प्रियाणि वल्लभानि यस्य स पुं की० अमरा यस्य इति स्तुत्यं नाम आहु इतीति किम् शशिमच्छिरोहर इति शशिन चन्द्रं मन्नातीति शशिमत् राहु तस्य शिर हरतीति स तथा इष्ट भुजगहा गरुडो यस्य स तथा अर सुदर्शनं बलयं यस्य स तथा रवे परब्रह्मणि लयो यस्य स रवलय इति

१ कं जलं ददातीति कदास्तेषा मा इव मा यस्य म श्राकृष्णो वो युष्मान्वायाद्रक्षतु स क य व्योमाडिनग व्योमाटा पक्षिणा इनो गरुटस्तेन गच्छतीति स तथा अह्ना ईद अहरीद सूर्य उडु-पश्चन्द्रस्तौ गोयुग्म नेत्रद्वयं यस्य स तथा कु पृथ्वी अगा गिरय ताधरतीति तथा अपगता भीमय यस्मात्स तथा पुं क० भीम-भर्वर्यसुकी ऋभृणा देवाना अरय ऋभ्वरय भीमाश्च ते ऋभ्वरयश्च भीमभर्वरय भीमभर्वरीणा असन् प्राणान् किरतीति स ऋभव अरय तेषामरयो दैत्या भीमाश्च ते ऋभ्वरयश्च भीमभर्वर्यश्च तेषामसन् किरति कलेवराद्रियोजयति तथा तथा रमा लक्ष्मी तस्या रते क्रीडाया रम आमक्तिर्यस्य म अप्सु रहति इति अष्टद कमल नाभावश्रुति आसीन क ब्रह्मा यस्येति तथा पुं क० घोमदा देवाना चम्बा सघेन अवनम्य पत्सलिलज चरणकमल यस्य वार्षो स्वपि तीति तथा अष्टार्ध चत्वारो दोषा बाहवो यस्य जाय अनादिति त्यव गदा गदाधर अमि खड्ग वहति मोक्षं ददाति २ हे लक्ष्मीवन् त्वं मा सेवकं अव्या रक्ष कर्तृभूतस्त्वम् ? कृतकू कृत को पृथिव्या ऊ अवर्तं रक्षण येनामो पुं क० असू स्यते उत्पद्यते असौ सू न सू असू अज इत्यप पुं क० रणदहिन् रण सग्राम ददति ते रणदा शत्रवस्तान्निहन्ति जमौ शत्रुहा इत्यप पुं क० दूधकू दुव दुख दहतीति दूधकू पुं क० क्षम क्षमास्यास्तीति स पुं क० पापडी डल योरभेदात् पापली पापं छुनातीति स पु क० इलद् इलया पृथिव्या अदतीति इलद् पुरा वामनादिरूपेण बले सकाश प्राप्त उक्तं च—'बहवो मा न जानन्ति मम मायाविमोहिता । सदाह द्विज्रूपेण विचरामि महीतले ॥' इति भारतवचनात् पुं क० विविमुना रूढ बीना पत्रिणा विभुर्गरुटस्तेन ऊढ बाह्यमान इत्यर्थे पुं क० अकलधी अरु दुखं लङ्घयतीति अकलधी पुं क० अवलाञ्छनं अवगर्न लाञ्छन यस्य स अवलाञ्छनस्तस्य सबुद्धो हे अवलाञ्छन ! अवा-प्योरुपसर्गयोरकारलोप पुं क० वडी ववयोः डलयोश्च साव-र्ण्यात् बली बलमस्यास्तीति स पुं क० खाजाम्बुदालीरुचि खे आकाशे अजन्नि गच्छन्ति ते राजा गगनचरा ते च ते अभु दाश्च तेषामालि पङ्क्तिस्तस्या रुचिरैव रुचिर्यस्यासौ घनश्याम इत्यर्थे पुं क० मङ्गुशाकरखण्डन महाश्वाणूरादयस्तेषामाशा वाञ्छा तस्या आकर समूह तं खण्डयतीति स महेच्छासमूहना शन इत्यर्थे पुं क० क्षीरावस क्षीरे क्षीरसमुद्रे आसमन्ताद्भा-वेन वसतीति तस्य सबुद्धो हे क्षीरावस हे अतुरय नास्ति तुल्यो यस्य स तस्य सबोधने कीदृशं माम् ? साधुम् असव प्राणास्तै सह वर्तमानम् पुं क० अलितत्रिभाङ्गवसन अङ्गं च वसनं च अङ्गवसने अलिश्च तडिच्च अलितडितौ तयोर्निमेष निभा ययोस्ते अलितडिन्निमे अङ्गवसने यस्यासौ अलितडिन्निभाङ्गवसनः पुं क० सारवान् सारो बलमस्यास्तीति सः पालनसमर्थ इत्यर्थे ।

म्बुदालीरुचिः । मड्डाशाकरखण्डनो विविभुना क्षीरावसा-
तुल्य मा सामूं हालितडिन्निभाङ्गवसनोऽव्या. सेवकं सार-
वान् ॥ ९१ ॥ खादीच्छाशिपलेहपापडवडीर्ष्यारोडभाजी
गणो यद्भक्तोऽनिमिषीव वा कुलचणा ध्यायन्ति या
योगिनः । कालामीलकरालभूखलमहादैत्येन्द्रमाथार्थिनी सा
सासूयरसा तवाघतटये स्तात्कर्ममोटी चिरम् ॥ ९२ ॥
सूदारा उलपाडिमेखलतटी कच्छोटजा विभ्रती पूता
रेभरडीननीलजसभा नागीव पातालगा । खाधोऽसावज-
कालियारिहरिणव्याधैः समं पीडितामामोघोघरवाघवारण-
पद मन्दाकिनी वः क्रियात् ॥ ९३ ॥ जायन्ते नव सौ तथामि
च नव म्याम्भिस्म्यसा सगमे षट्सख्यानि षडेव सुप्यथ
शशि त्रीण्येव तद्वज्जसि । चत्वार्यन्यवच.सु यस्य विबुधाः
शब्दस्य रूपाणि तज्जानन्ते यदि शक्तिरस्ति गदितुं षण्मा-
सिकोऽत्रावधिः ॥ ९४ ॥ सुद्रीदालिसुशालित्तरतणीगावं
सुदुग्ध घृतं नीकादूहपलेहपापडवडी कोरीवधारीमडा । मूला-
कोठकुठीवडा च कपिटाटीटीदुराचीमडा आदासूरणरायता-
खदिवडा कुर्वन्तु वो मङ्गलम् ॥ ९५ ॥ वाँश्चारेड्वज-

१ सा कर्ममोटी चासुण्डा तवाघतटये अवहरणाय स्तात् अस्तु
कथभूता सा ? सासूयरसा अस्या कोपस्तस्य रस तेन सह वर्त-
माना कथभूता सा ? काला कृष्णवर्णा मीला भीषणा तेभ्योऽपि
कराला, अतिरोद्रा इत्यर्थे भुवि खला भूखला दुर्जना, ते च ते
महादैत्याश्च तेषां मायो मथन तमर्थयतीति एवविधा तथा वा कुल-
चणा कुलख्याता योगिन ध्यायन्ति तथा यद्भक्तो गण यस्या सेवको
गणः यत्प्रसादेनानिमिषीव देवराज इव 'वर्तते' इति वाक्यशेष
तामेव विशिनष्टि—खे वियल्यटतीति खादी इच्छया अश्नातीति
इच्छाशी पले आमिषे ईहा स्पृहा अत्येति पलेह तथा डलयोरै
क्यात् पाप लुनातीति पापड बवयोस्तथैक्यात् बलमस्यास्तीति
बली तथा ईर्ष्यायां रोलं लोल भजते इति स चासी स च इति
कर्मधारय २ उलपानि हरितवृणानि तेषामालि पङ्क्ति सैव मेखला
काञ्ची यस्यास्तद्विधा तटी भृगुर्यस्या सा तथा कच्छे जलप्राये देशे
उटजानि पर्णकुटी विभ्रती विभ्राणा तथा पूता पावना तथा
रेभ शब्द त राति अङ्गीकरोतीति रेभरा सशब्दा मुखरा इत्यर्थे
तथा लीनाना एकान्तगताना नीरजाना पङ्क्तिस्थानाम् हसचक्र
वाककलहसादीनामित्यर्थे सभा परिषत् सभा यस्या सा तथा
खाध अम्बरादध नागीव पातालगा, भोगवती इत्यर्थे तथाजो
ब्रह्मा कालियारि हरिणव्याधो रुद्र तै मम सहैव युगपदित्यर्थ
पीडितावगाहितेत्यर्थे तथा मा मीयते इति मा तद्विरुद्धा, इयत्ता
शून्या इत्यर्थे अमोघो नेतृणा मोक्षप्रद ओघवर लोतोध्वनिर्यस्या
मा तथा एवगुणविशिष्टा मन्दाकिनी सूदारा सुतरा उदारा वो युष्माक
इति शेष अववारणपद अववारणस्य पदं अवस्थिति क्रियात् करोतु
यद्वा, 'वो युष्मान् अववारणपदं अववारणसमर्थानित्यर्थे २ गवाक्षश-
ब्दस्येत्यर्थे ३ वारुं चरन्ति तेषा इदं स्वामी मकर स ध्वजो
यस्य त काम दहतीति वाक्शारेड्वजधकृ श्रुत उड्डना नक्षत्राणाम-
धिपतिर्येन कु पृथ्वी भरन्ति तेषामीदृ हिमालयस्तसाञ्जाना पार्वती
२५ सु.२ मा

धग्धृतोद्धधिपति. कुभ्रेड्वजजानिर्गणेज्ञोराडारुडुरःमरेडुरतर-
त्रैवेयकभ्राडग्म् । उड्डीडुडुनरकास्थिधृक्त्रिदग्गिमेडार्द्राजिना-
च्छच्छवि. स स्तादम्बुमदम्बुदालिगरुग्देवो मुदे वो
मृड. ॥ ९६ ॥

क्रियागुप्तादयः

क्रियागुप्तम्

आगता. पाण्डवा. सर्वे दुर्योधनममीहया । तस्मै गा च
सुवर्णं च रत्नानि विविधानि च ॥ १ ॥ निरुद्यमानवद्याङ्गाया-
चकान्दु खसचयान् । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स
पण्डितः ॥ २ ॥ प्रातः प्रातः समुत्थाय द्वौ सुनी च कमण्डलू ।
अत्र क्रियापदं वक्तुमवधिर्ब्रह्मणो वयः ॥ ३ ॥ ललाटतिल-
कोपेतः कृष्णः कमललोचनः । गोकुलेऽत्र क्रिया वक्तुं
मर्यादा दशवार्षिकी ॥ ४ ॥ पम्पासरसि रामेण सस्नेहं
सविलासया । सीतया किं कृतं सार्धमत्रैवोत्तरमीक्ष्यताम् ॥ ५ ॥
राजन्नवघ्ननश्याम निस्त्रिशाकर्षं दुर्जय । आकल्प वसुधामेता
विद्विषो च रणे बहून् ॥ ६ ॥ कान्तया कान्तसयोगे किमकारि
नवोदया । अत्रापि चोत्तर वक्तुमवधिर्ब्रह्मणो वयः ॥ ७ ॥
दामोदराय पुण्यात्मन्पुष्पमूलफलान्यपि । अत्र क्रियापदं
गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ८ ॥ विराटनगरे राजन्की-
चकादुपकीचकम् । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः
॥ ९ ॥ कान्तं विना नदीतीरं मदमालोक्य केकिनी ।
अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ १० ॥
अम्लानपङ्कजा माला कण्ठे रामस्य सीतया । मुधा बुधा

(१) य धनसमीहया धनेच्छया आगतस्तस्मै सर्वं पाण्डवा गा च
सुवर्णं च विविधानि रत्नानि च 'अदु' ददति स्म (२) निरुद्यमानाचनो-
योगहीनानपि याचकान् अव रक्ष दु खसचयान् व खण्डय (३) 'प्रातः'
इति क्रिया प्रा पूरणे लट् प्रथमपुरुषद्विवचनम् (४) 'ललाट'
इति लट् बाल्ये लिट् (५) 'सने' इति णा शौचे कर्मणि लिट्-
(६) 'अव' इति अव रक्षणे 'घ' इति च दोऽवखण्डने लोट्
(७) 'अत्रापि' इति त्रपूष लज्जायाम् कर्मणि लुङ् (८) हे दामो-
दर पुष्पमूलफलानि 'आय' आनय इट्किट्कटी इत्यत्र प्रच्छिद्य ईषा-
नोराडपूर्वस्य लोटो रूपमिदम् उपसर्गसमभिव्यहरेण आनयनार्थ-
कत्वम् (९) वि पक्षी कीचकाद्वेणो कीचकान्तर 'आट' बभ्राम
(१०) केकिनी मयूरी इरमद मेवज्योति विश्रुतमिति यावत्
आलोक्य 'विनानदीति' विशेषेण पुन पुनर्वा शब्द करोतीत्यर्थे

सा जाया यस्य स कुभ्रेड्वजजानि गणाना प्रमथानामीश गवा राजा
नन्दी तमारोहतीति आरुद्र उरसा सरन्ति ते भुजगास्तेषामीदं स एवो
रुतर त्रैवेयकं ऋणभूषण तेन अरमत्यन्तं भ्राजते तथा उड्डनामीशस्य
रक्त यस्य स नरकपालास्थिधारक त्रिनेत्र इमाना हस्तिनामिदं
तस्यार्द्राजिन तेनाच्छा छविर्व्यस्य स मृड देव व मुदेस्तात् आशिषि
'असंभुवि' इत्यस्य लोटो रूपम् अम्बु विचते येषा ते अम्बुमन्त
एनाडृशा अम्बुदा मेवास्तेषामालिमाला सेव कण्ठच्छविर्व्यस्य एतादृशः

भ्रमन्त्यत्र प्रत्यक्षेऽपि क्रियापदे ॥ ११ ॥ नारसिंहा-
कृति वीक्ष्य वने मत्तमतंगज. । अत्र क्रियापदं गुप्तं
यो जानाति स पण्डितः ॥ १२ ॥ सध्यावन्दनवेलाया
तडागान्ते द्विजोत्तमैः । अत्र क्रियापदं गुप्तं यो जानाति
स पण्डितः ॥ १३ ॥ पुस्कोकिलकुलस्यैते नितान्तमधुरारवैः ।
सहकारदुमा रम्या वसन्ते कामपि श्रियम् ॥ १४ ॥
बिम्बाकार सुधाधारं कान्तावदनपङ्कजम् । अत्र क्रियापद
गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ १५ ॥ राघवस्य शरैर्धैरैर्घोर-
रावणमाहवे । अत्र क्रियापदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी
॥ १६ ॥ पामारागभिभूतस्य श्लेष्मव्याधिनिपीडित । यदि
ते जीवितस्येच्छा तदा भोः शीतलं जलम् ॥ १७ ॥

कर्तृगुप्तम्

गौरीनखरसादृश्यश्रद्धया शशिनं दधौ । इहैव गोप्यते
कर्ता वर्षेणापि न लभ्यते ॥ १८ ॥ अन्नवस्त्रसुवर्णानि
रत्नानि विविधानि च । ब्राह्मणेभ्यो नदीतीरे ददाति
व्रज सत्वरम् ॥ १९ ॥ राक्षसेभ्य सुता हत्वा जनकस्य
पुरीं ययौ । अत्र कर्तृपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २० ॥
श्यामौ तव स्तनावेतौ पिबन्ति सततं सुदा । अत्र
कर्तृपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी ॥ २१ ॥ व्ययवासाः
पञ्चशिरा यरिर्वीनारिभूषणः । असिरोमा क्रियादुर्षं शङ्क-
लायनवीक्षणः ॥ २२ ॥ व्यामोहं तव भिन्दन्तु छिन्दन्तु
दुरितानि च । कर्तृगुप्तमिमं श्लोकं ये जानन्ति विचक्षणाः
॥ २३ ॥ न करोति नाम रोष न वदति परुष न हन्त्ययं
शत्रून् । रञ्जयति महीमखिला तथापि धीरस्य वीरस्य
॥ २४ ॥ शरदिन्दुकुन्दधवल नगपतिनिलयं मनोहर
देवम् । यैः सुकृत कृतमनिशं तेषामेव प्रसादयति ॥ २५ ॥

(११) 'प्रत्यक्षेपि' क्षिप्ता (१२) गज सिंहस्याकृति वीक्ष्य 'नार' न
जगाम ऋ गतौ कर्तरि लिट् (१३) हे द्विजोत्तम 'ये' आगच्छ
(१४) 'अधु' दधति स्म (१५) पूर्वोक्त कान्तावदन 'दश' चुम्बस्वेति
(१६) हे राघव । तव रावण आहवे शरैः कृत्वा 'स्य' मारय इति (१७)
भो श्लेष्मव्याधिनिपीडित । यदि जीवितस्येच्छा तर्हि शीतल जल 'मा
पा' मा पिबेति (१८) इ कामस्त हन्तीति 'इहा' ईश्वर इति
(१९) हे ब्राह्मण 'इभ्य' समृद्ध (२०) राक्षसानां इभ्य
स्वामी रावण जनकस्य सुता सीता हत्वा पुरी लङ्का ययौ (२१)
श्यामौतव कृष्णमार्जारा (२२) 'उ' महादेव (२३) उ,
शिव इ ब्रह्मा अ विष्णु इत्यनेन व्य इति जातम् तस्य बहुवचने
'व्या' हर-विधि-हरय तव मोह भिन्दन्तु दुरितानि छिन्दन्तु. ये
कर्तृज्ञास्ते विचक्षणा (२४) अय पुरुषो रोष न करोति परुषं
कठोर न वदति शत्रून् हन्ति नामेति प्रसिद्धम् तथापि अस्य
वीरस्य 'धी' अखिला मही रञ्जयति. (२५) वैरनिश सुकृतं कृत
तेषामेव 'भन' शरदिन्दुकुन्दधवल नगपतिनिलय देव हर प्रसादयति.

कर्मगुप्तम्

शीकगसारसवाहिसरोजवनमारुतः । प्रक्षोभयति पान्थ-
स्त्रीनि. श्वासैरिव मासलः ॥ २६ ॥ सुभग तवाननपङ्कजदर्शन-
सजातनिर्भरप्रीतेः । शमयति कुर्वन्दिवसः पुण्यवतः कस्य
रमणीय. ॥ २७ ॥ एहि हे रमणि पश्य कौतुक धूलि-
धूसरतनुं दिगम्बरम् । सापि तद्वदनपङ्कजं पयो भ्रात-
रुक्तमपि किं न बुध्यते ॥ २८ ॥

करणगुप्तम्

पूतिपङ्कमयेत्यर्थं कासारे दुःखिता अमी । दुर्वारा मानस
हसा गमिष्यन्ति घनागमे ॥ २९ ॥ अह महानसायातः
कल्पितो नरकस्तव । मया मासादिकं भुक्तं भीमं जानीहि
मा बक ॥ ३० ॥

संप्रदानगुप्तम्

अम्भोरुहमये स्नात्वा वापीपयसि कामिनी । ददाति
भक्तिसपन्ना पुत्रसौभाग्यकाम्यया ॥ ३१ ॥ प्रशस्त्यायुक्त-
मार्गस्य तव समानिता श्रिताः । स्पृहयन्ति न के नाम
गुणरत्नालय प्रभो ॥ ३२ ॥

अपादानगुप्तम्

शिलीमुखैस्त्वया वीर दुर्वारैर्निर्जितो रिपु. । विभेत्य-
त्यन्तमलिनो वनेऽपि कुसुमाकुले ॥ ३३ ॥ सरसीतो-
यसुद्धृत्य जनः कंदर्पकारकम् ॥ पिबत्यम्भोजसुरभि स्वच्छ-
मेकान्तशीतलम् ॥ ३४ ॥

संबन्धगुप्तम्

तूणेव मधुमासेऽस्मिन्सहकारदुमञ्जरी । इयमुन्निद्रमुकुलै-
र्भाति न्यस्तशिलीमुखा ॥ ३५ ॥ भानुर्वै जायते लक्ष्म्या
सरस्वत्याथवा मता । अत्र षष्ठीपदं गुप्तं मर्यादा दशवार्षिकी
॥ ३६ ॥ प्राप्तमदो मधुमासः प्रबला रुक्मिण्यतमोऽपि दूरस्थः ।
असती सनिहितेयं सहतशीला सखी नियतम् ॥ ३७ ॥

अधिकरणगुप्तम्

या कटाक्षच्छटापातैः पवित्रयति मानवम् । एकान्ते
रोपितप्रीतिरस्ति सा कमलालया ॥ ३८ ॥ विपद्यमानता
सिद्धा सर्वस्यैव निरुद्धमणः । यथात्र भस्म पट्या च निर्वापं
हन्त्ययं जन. ॥ ३९ ॥

(२६) पान्थस्त्रीनि श्वासैर्मसल पुष्ट इवेत्युत्प्रेक्षा शीकगसारसवा-
हजवन मारुतो वेगवान्वायु 'त' प्रक्षोभयति (२७) दिवस 'श'
सुर कुर्वन् अयति गच्छति (२८) हे रमणि । एहि कौ पृथिव्या तुर्क
बालक धूलिधूसरतनु दिगम्बरं पश्य (२९) दुष्ट वा जल दुर्वा,
तेन 'दुर्वारा' कलुषितजलेन (३०) महच्च तत् अन शकटं च महान
तेन 'महानमा' महता शकटेन आयात आगत नरको मृत्यु
(३१) अम्भोरुहमये इत्यत्र 'अये' इ काम तस्यै (३२) प्रशस्त्या-
युक्तमार्गस्य इत्यत्र 'प्रशस्त्यै' कल्याणाय उक्तमार्गस्य (३३) 'अलिन'
भ्रमरात् (३४) 'सरसीत' सरोवरात्, क जलम् (३५) उन्निद्रमु-
कुला 'ए' इति भिन्ने पदे क्रियेते इ कामस्तस्य ए (३६) भा
कान्ति 'नु' नरस्य (३७) 'मास' चन्द्रस्य अदो मधु मद्य प्राप्तम्
(३८) 'ए' कृष्णे 'कान्ते' भवति (३९) विपद्यमानता इत्यत्र 'विपदि'
कष्टे निर्गत ऊष्मा द्रव्यरूपो यस्मात्तस्य निरुद्धमण अमानता
आदराभाव, शान्तमूष्मरहितमित्यर्थः.

आमन्त्रितगुप्तम्

कमले कमले नित्य मवृन् पिबतस्तव । भविष्यन्ति न सदेह' कष्ट दोषाकरोदये ॥ ४० ॥ सर्वज्ञेन त्वया किंचिन्नास्त्यविज्ञातमीदृशम् । मिथ्यावचस्तथा च त्वमसत्य वेत्सि न कश्चित् ॥ ४१ ॥ पिबतस्ते शगवेण वारि कङ्कारशीतलम् । केनेमौ दुर्विदग्धेन हृदये सनिरोपितौ ॥ ४२ ॥ वटवृक्षो महानेष मार्गमावृत्य तिष्ठति । तावत्त्वया न गन्तव्यं यावन्नान्यत्र गच्छति ॥ ४३ ॥

कर्तृक्रियागुप्तम्

धनघनाघनकान्तिघनोऽघनुदभुजपुङ्खमिनात्रिजगुर्विग । सकमलोऽपिनद्धसमा क्रियामिह विलोकयितु च सकर्तृ-
काम् ॥ ४४ ॥

कर्तृकर्मक्रियागुप्तम्

भवानिशंकरोमेश प्रति पूजापरायण । कर्तृकर्मक्रियागुप्तं यो जानाति स पण्डितः ॥ ४५ ॥ वीरमत्यद्भुत लोके किमहं वच्म्यतः परम् । कर्तृकर्मक्रियागुप्तं मर्यादा ब्रह्मणो वयः ॥ ४६ ॥

संधिगुप्तम्

न मया गोरसाभिज्ञ चेत् कस्मात्प्रकुप्यसि । अस्थान-
रुदितैरैतैरलमालोहितेक्षणे ॥ ४७ ॥

समासगुप्तम्

विषादी भैक्ष्यमश्नाति सदारोग न मुञ्चति । रुष्टेनापि त्वया वीर शंभुनारिः समः कृतः ॥ ४८ ॥ नित्यमाराधिता देवैः कसस्य द्विषतस्तनुः । मण्डलाग्रै गदा शङ्ख चक्रं जयति विभ्रती ॥ ४९ ॥

(४०) कमले इत्यत्र 'क' अले' इति पदच्छेदः हे 'अले' अमर' क सुख यथा स्यात्तथा पिबतस्तव (४१) सर्वजानातीति सर्वज्ञस्तस्य इन स्वामी तत्संबोधन हे सर्वज्ञेन पण्डितश्रेष्ठ । (४२) हे 'एण' मृग' कङ्कारशीतल वारि उदक पिबत ते हृदये केन दुर्विदग्धेन इमौ शरी बाणौ सनिरोपितौ इत्यन्वयः (४३) बवयोरैक्यात्, हे 'वटो' ब्राह्मण' ऋक्ष भल्लूक पावृत्य रुद्धा (४४) घन सान्द्र स चासौ घनाघन पर्जन्यश्च तस्य कान्तिस्त द्रव घन सुन्दर घनवत्सुन्दर इत्यर्थे तथा अधनुत् अधहन्ता इन सूर्य अत्रिजश्चन्द्र तावेव गावौ नेत्रयुग्मे यस्य स तथा विना गरुडेन गच्छतीति 'विग' कमलया लक्ष्म्या सह वर्तते इति अतः विष्णु रामावतारे कृष्णावतारे च दनुजपुञ्ज दैत्यनिचय 'अपिन्द' चूर्णितवान् अत्र श्लोके सकर्तृका कर्त्रा सह वर्तमाना क्रिया क्रियापद विलोकयितु अर्धसमा अर्धवर्ष ददामीति श्लोककर्ता प्रतिज्ञा करोति (४५) हे 'क्र' हस्त' 'उमेग' प्रति अनिश पूजापरायणो 'भव' (४६) वीर, अहमत्यद्भुत वीर लोके पश्यामि अतः पर किं वच्मि (४७) न निषेध मेमम आगोरसाभिज्ञमिति पदच्छेदः मे चेत् आगोरसाभिज्ञ अपराधरमाभिज्ञ नेत्यर्थे (४८) विषादी खिन्न, पक्षे, -विष कालकूटमस्तीति स विषादी तत्पुरुषसमास सदा सर्वदा रोग व्याधि न मुञ्चति पक्षे, -दारै सह वर्तमान सदार सखीक अग शैल न मुञ्चति तत्पुरुषसमास (४९) नित्य देवै आराधिता, पक्षे, -नित्य मा लक्ष्मीर्यस्या सा नित्यमा देवै राधिता बहुव्रीहिसमास' (५०) अयं नितान्तमतिशयेन स्वच्छं निर्मल हृत् हृदय यस्य स नितान्तस्वच्छहृत् प्रेयान् समागत पुलिङ्गनिर्देशः

लिङ्गगुप्तम्

नितान्तस्वच्छहृदयं सखि प्रेयान्ममागतः । त्वा चिरा-
दर्शनप्रीत्या यं समालिङ्ग्य रस्यते ॥ ५० ॥ कलिकालमियं यावदगस्त्यस्य मुनेरपि । मानस खण्डयत्यत्र शशिखण्डानु-
कारिणी ॥ ५१ ॥

सुवचनगुप्तम्

प्रमोद जनयत्येव सदाग गृहमेधिनः । यदि धर्मश्च कामश्च भवेता सगताविमौ ॥ ५२ ॥

तिङ्गवचनगुप्तम्

कस्मात्तु दुर्बलासीति सख्यस्ता परिपृच्छति । त्वयि सनिहिते तासु दद्यात्कथय सोत्तरम् ॥ ५३ ॥

मात्राच्युतकादयः

मात्राच्युतकम्

महाशयमतिस्वच्छ नीर सतापशान्तये । खलवासादति-
श्रान्ताः समाश्रयत हे जना ॥ १ ॥ तुषारधवल स्फूर्जन्महा-
मणिधरोऽनघ । नागराजो जयत्येकः पृथिवीधरणक्षमः ॥ २ ॥

बिन्दुच्युतकम्

सुश्यामा चन्दनवती कान्ता तिलकभूषिता । कसैषा-
नङ्गभू प्रीति मुजगस्य करोति न ॥ ३ ॥ यथा सत्प्रसवः स्निग्धः सन्मार्गविहितस्थितिः । तथा सर्वाश्रयः सत्यमयं मे वकुलद्रुमः ॥ ४ ॥

विसर्गच्युतकम्

महीरुहो विहगानामेते हृद्यैकलापिनाम् । विरुतै स्वागता-
नीव नीरवाहाय कुर्वते ॥ ५ ॥ अगस्त्यस्य मुनेः शापाद्ब्रह्मस्य-
न्दनमास्थितः । महासुः स्वात्परिभ्रष्टो नहुषः सर्पता गतः ॥ ६ ॥

(५१) इयं अगस्त्यस्य वृक्षस्य कलिका अलमल्यन्त मुनेर्मनः खण्डयति स्त्रीलिङ्गनिर्देशः (५२) सदाग इत्यत्र 'रा' इति प्रथमैकवचन सुबन्तम् गृहमेधिन इति षष्ठी (५३) अतिशयेन पृच्छतीति परिपृच्छति 'इति' यद्बलुगन्ते अन्ति परतो रूपमस्ति इदमेव रूपमेकवचनं ज्ञायते नतु बहुवचनेन इति तिङ्गवचनगुप्तम्

(१) एकस्मिन्नर्थे 'नीर' जलम् द्वितीयेऽर्थे नीरशब्दस्य ईकारस्थाने अकार क्रियते तदा 'नर' पुरुष इत्यवशिष्यते (२) एकस्मिन्नर्थे 'नागराज' शेष द्वितीयेऽर्थे नागराज इत्यस्य आकारस्थाने अकार क्रियते तदा 'नगराज' हिमाचल इति स्यात् (३) एकस्मिन्नर्थे 'अनङ्गभू' कामस्य स्थान ईदृशी स्त्री द्वितीयेऽर्थे अनुस्वारो लुप्यते तदा 'तङ्गभू' पर्वतस्य भूमि इत्यवशिष्यते (४) एकस्मिन्नर्थे 'अयं मे' मम 'वकुलद्रुम' बवयोरैक्यात् द्वितीयेऽर्थे अनुस्वारस्यागेन 'अयमेव कुलद्रुम' इति स्थितम् अयं पुमान् कुले द्रुम इव द्रुमो वृक्षः (५) एकस्मिन्नर्थे 'हृद्यै' मनोहरै विरुतै शब्दे द्वितीयेऽर्थे विसर्गलोपे कृते 'हृद्यैकलापिनाम्' इति जातम् हृद्यं सुन्दर एक अद्वितीयं लपन्ति वदन्ति ते हृद्यैकलापिनस्तेषां विहगानाम् (६) एकस्मिन्नर्थे 'महासु' महान्तोऽमव प्राणा यस्य स 'खात्' आकाशात् द्वितीयेऽर्थे विसर्गलोपे 'महासुखात्' महच्च तत्सुखं च तस्मात् राज्यात्

१ यत्र प्रश्ने मात्राबिन्दुविसर्गाणां च्युतकेषु कृतेषु सत्सु द्वितीयोऽर्थे प्रकटो जायते तन्मात्राच्युतकादिकम् च्युतकशब्देन कुत्रचित्स्थाने नाशः, कुत्रचिद्विनिमयः

अक्षरच्युतकम्

महानपि सुधीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि सन् । विरसः कुपरी-
वारो नदीनः केन सेव्यते ॥७॥ सुशीलः स्वर्णगौराङ्गः पूर्णचन्द्र-
निमाननः । सुगतः कस्य न प्रीतिं तनोति हृदि सस्थितः ॥८॥

स्थानच्युतकम्

तनोतु ते यस्य फणी गरुत्मान् पाणौ मुरारिर्दयिता च
शय्या । नाभौ स्फुरन्मद्रमशुभ्रदेशः पद्मा गतिश्चक्रमसौ
विधाता ॥ ९ ॥ हरः क्षयी तापकरः सुदेशः शान्तो
हरिर्गोत्ररिपुर्विवस्वान् । चन्द्रो द्विजिह्वाश्रित इत्युपेक्ष्य
लक्ष्म्या वृतः पातु विधिर्जगन्ति ॥ १० ॥

व्यञ्जनच्युतकम्

भिक्षवो रुचिराः सर्वे रसा सर्वजनप्रियाः । क्षमायामभि-
सपन्ना दृश्यन्ते मगधे परम् ॥ ११ ॥ सत्याशीलदयोपेतो दाता
सुचिरमत्सरः । जिनः सर्वात्मना सेव्यः पदमुच्चैरभीप्सता ॥ १२ ॥

च्युतदत्ताक्षरम्

सदागतिहयोच्छ्रायस्तमसो वश्यता गतः । अस्तमेष्यति
दीपोऽयं विधुरेकः शिवे स्थितः ॥ १३ ॥ पूर्णचन्द्रमुखी
रम्या कामिनी निर्मलाम्बरा । तनोति कस्य न स्वान्तमेकान्त-
मदनातुरम् ॥ १४ ॥ कूजन्ति कोकिलाः साले यौवने
फुलमम्बुजम् । किं करोतु कुरङ्गाक्षी वदनेन
निपीडिता ॥ १५ ॥

अन्तरालापाः

कस्तूरी जायते कस्मात्को हन्ति करिणा कुलम् । किं
कुर्यात्कातरो युद्धे मृगात्सिंहः पलायनम् ॥ १ ॥ कः खे

(७) एकस्मिन्नर्थे नदीना इन् स्वामी 'नदीन' समुद्र द्वितीयेऽर्थे
नदीन इत्यस्मात् नकारः सस्वरो लुप्यते तदा 'दीन' इति निष्पत्तिः
दीनशब्देन कृपणधनी पुमान् (८) एकस्मिन्नर्थे 'सुगतो' बुद्ध जिनः
द्वितीयेऽर्थे सुगत इत्यस्मात् गकारः सस्वरो लुप्यते तदा 'सुत' इति
स्यात् सुत पुत्र (९, १०) एषा श्लोकानां मध्ये अर्थयोजनक्रियाया
कृताया सत्या योजनिका स्थानान्तरे धृताऽस्ति यो यस्य शब्दस्य
अन्वयत्वेन लगति सं शब्दस्तत्पार्थे धृतो नास्ति (११) एकस्मिन्नर्थे
'भिक्षव' श्वेताम्बरा द्वितीयेऽर्थे भिक्षव इति पदात् भकारलोप-
क्रियते तदा 'इक्षव' गुडवृक्षा (१२) एकस्मिन्नर्थे 'जिनो' वीतराग
द्वितीयेऽर्थे जिन इत्यस्माज्जकारो लुप्यते तदा 'इन' इति स्थितम् इन्
स्वामी राजा वा (१३) एकस्मिन्नर्थे 'दीप' द्वितीयेऽर्थे दीप इत्यत्र
पकार लुप्त्वा तत्स्थाने नकारो दीयते तदा 'दीन' इति अयं दीनो
विधुश्चन्द्र एक एव शिवे स्थित (१४) एकस्मिन्नर्थे 'कामिनी' स्त्री
द्वितीयेऽर्थे 'यामिनी' रात्रि (१५) अत्र 'रसाले' इति वक्तव्ये 'साले'
इति रक्ष्युत 'वने' इत्यत्र 'यौवने' इति यौवने 'वदनेन' इत्यत्र
'मदनेन' इति मक्ष्युतो वो दत्त

(१) कस्तूरी कस्मात् जायते? मृगात् करिणा कुल को हन्ति?
सिंह कातरो युद्धे किं कुर्यात्? पलायनम्-इति योजना

१ कर्तृकर्मक्रियापदानां स्थानान्तरे धृतत्वात् अन्वयो दुर्लभो यस्य
वृत्तस्य तत् स्थानच्युतकम् २ स्फोटयित्वाक्षरं किञ्चित्पुनरन्यस्य
दानत । यत्रापरो भवेदर्थच्युतदत्ताक्षरं हि तत् ॥ इति

चरति का रम्या का जप्या किं विभूषणम् । को वन्द्यः कीदृशी
लङ्का वीरमर्कटकम्पिता ॥ २ ॥ सीमन्तिनीषु का शान्ता
राजा कोऽभूदुपोत्तमः । विद्वद्भिः का सदा वन्द्या अवै-
वोक्त न बुध्यते ॥ ३ ॥ युधिष्ठिरः कस्य पुत्रो गङ्गा वहति
कीदृशी । हसस्य शोभा का वास्ति धर्मस्य त्वरिता गतिः
॥ ४ ॥ भोजनान्ते च किं पेयं जयन्तः कस्य वै सुतः ।
कथं विष्णुपदं प्रोक्तं तत्रं शक्रस्य दुर्लभम् ॥ ५ ॥ पृथ्वी-
सबोधनं कीदृक्कविना परिकीर्तितम् । केनेदं मोहितं विश्वं
प्रायः केनाप्यते यशः ॥ ६ ॥ कः कुर्याद्भुवनं सर्वं कः समु-
न्मूलयेद्भुमान् । किं प्रतीके भवेन्मुख्यः कः परत्रैति पुण्यताम्
॥ ७ ॥ भवत इवातिस्वच्छः कस्याभ्यन्तरमगाधमतिशिशि-
रम् । काव्यामृतरसमग्नस्त्वामिव सदा कः कथय सरसः ॥ ८ ॥
वीरे सरुषि रिपूणां नियतं का हृदयशायिनी भवति । नभसि
प्रस्थितजलदे का राजति हन्त वद तारा ॥ ९ ॥ अमरहितः
कीदृक्षो भवतितरा विकसितः पद्मः । ज्यौतिषिकः कीदृक्षः
प्रायो भुवि पूज्यते लोकैः ॥ १० ॥ प्रभवः को गङ्गाया नग-
पतिरतिभुमगश्चक्रधरः । के सेव्यन्ते सेवकसाथैरत्यर्थमर्थतैः
॥ ११ ॥ अयमुदितो हिमरश्मिर्वनितावदनस्य कीदृशः
सदृशः । नीलादिकोपलम्भः स्फुरति प्रत्यक्षतः कस्य ॥ १२ ॥
गैरिकमनःशिलादिः प्रायेणोत्पद्यते कुतो नगतः । यः खलु
न चलति पुरुषः स्थानादुक्तः स कीदृक्षः ॥ १३ ॥ कस्य मरौ
दुरधिगमः कमले कः कथय विरचितावासः । कैस्तुष्यति
चासुण्डा रिपवस्ते वद कुतो अद्याः ॥ १४ ॥ कं सजधान
कृष्णः का शीतलवाहिनी गङ्गा । के दारपोषणरताः कं बल-
वन्तं न बाधते शीतम् ॥ १५ ॥ कः कौ के कं कौ कान् हसति

(२) खे क चरति? वि पक्षी रम्या-रमा जप्या? ऋक् विभूषणम्-
कटकम् वन्द्य-पिता लङ्का-वीरमर्कटैर्हनुमदादिभिः कम्पिता नाशि
तेत्यर्थः (३) चरणाद्यन्ताक्षरयोर्मेलनेनोत्तरम् यथा सीता राम विद्या
(४, ५) चतुर्थपादस्थपदत्रयेण प्रश्नत्रयस्योत्तरम् (६) 'कविना' है
को हे पृथ्वि' इना कामेन कविना काव्यकर्त्रा (७, ८) 'सरस' तडा-
गस्य रसेन शङ्करादिना सह वर्तमान (९) 'तारा' आरा चर्मप्र-
मेदिनी शङ्करा मनसि दुःखरूपा तारा नक्षत्रम् (१०) 'अमरहित'
अमराणां भृङ्गाणां हितो हितकृद् अमेण मिथ्यामत्या रहित शुद्धज्ञान-
वान् (११) 'प्रभव' उत्पत्तिस्थानम् महान्त ईश्वरा (१२)
'सदृश' समान इव दृश्यतेऽमौ तुल्य इत्यर्थः दृशा नेत्रेण सह वर्त-
मान सदृक् तस्य सनेत्रस्य मनुष्यस्य (१३) 'नगत' नगात्पर्वतात्
न गत स न जगामेत्यर्थः (१४) 'कस्य' कं जल तस्य 'क' गङ्गा
'कै' मस्तकै 'कुत' पृथ्व्या सकाशात् पृथ्व्याभिकारात्पतिता इत्यर्थः
(१५) कृष्ण कं सजधान? कसम् शीतलवाहिनी गङ्गा का? काशी
दारपोषणरता के? केदारपोषणरता शीत बलवन्तं कं न बाधते?
कम्बलवन्तम्-इति योजना

च हसतो हसन्ति हरिणाक्ष्याः । अधरः पल्लवमङ्गी हंसौ चन्द्रस्य कोरकान्दन्ताः ॥ १६ ॥ का शंभुकान्ता किमु कुन्दकान्तं कान्तामुख किं कुरुते भुजंगः । कः श्रीपति का विषमा समस्या गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १७ ॥ का लोकमाता किमु देहमुख्यं रतेः किमादौ कुरुते मनुष्यः । को दैत्यहन्ता वद वै क्रमेण गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १८ ॥ का शैलपुत्री किमु नेत्ररम्यं शुकार्मकः किं कुरुते फलानि । मोक्षस्य दाता स्मरणेन को वा गौरी-मुखं चुम्बति वासुदेवः ॥ १९ ॥ के भूषयन्ति स्तनमण्डलानि कीदृश्युमा चन्द्रमसः कुतः श्रीः । किमाह सीता दशकण्ठ-नीता हारामहादेवरतातमातः ॥ २० ॥ रवेः कवेः किं समरस्य सारं कृषेभ्य किं किमुशन्ति भृङ्गाः । खलाद्भयं विष्णुपदं च केषा भागीरथीतीरसमाश्रितानाम् ॥ २१ ॥ ब्रजन्ति पद्मानि कदा विकास प्रिया गते भर्तरि किं करोति । रात्रौ च नित्यं विरहाकुला का सूर्योदये रोदिति चक्रवाकी ॥ २२ ॥ सन्तश्च लुब्धाश्च महर्षिसघा विप्राः कृषिस्थाः खलु माननीयाः । किं किं समिच्छन्ति तथैव सर्वे नेच्छन्ति किं माधवदाघयानम् ॥ २३ ॥ का पाण्डुपत्नी गृहभूषणं किं को रामशत्रुः किमगस्त्यजन्म । कः सूर्यपुत्रो विपरीतपृच्छा कुन्तीसुतो रावणकुम्भकर्णाः ॥ २४ ॥ करोति शोभामलके स्त्रियाः को दृश्या न कान्ता विधिना च कोक्ता । अङ्गे तु कस्मिन्दहनः पुरारेः सिन्दूरबिन्दुर्विध-वाललाटे ॥ २५ ॥ किं भूषण सुन्दरसुन्दरीणा किं दूषण पान्थजनस्य नित्यम् । कस्मिन्विधात्रा लिखितं जनानां सिन्दूरबिन्दुर्विधवाललाटे ॥ २६ ॥ कीदृक्षा गिरिशतनुर्जये च धातुर्विष्णौ का विबुधजरातमस्तृतीया । मध्यार्णे सति कथमात्मकोऽस्ति देशः सोमाज्यं सकलकला जसातसाहा ॥ २७ ॥ विवाहे पुरंध्रीजनैर्लिप्यते का न के मानमायान्ति गर्वोन्नता का । घने वारिधौ रामतः कम्पते का हरिद्रा दरिद्राः सरिद्रावणश्रीः ॥ २८ ॥ कस्मिन्वसन्ति वद

(१६) हरिणाक्ष्याः क कं हसति ? अधरः पल्लवम् कौ कौ हसत ? अङ्गी हंसौ । के कान् हसन्ति ? दन्ताः कुन्दस्य कोर-कान् (१७, १८, १९) गौरी मुखं चुम्बति वासुदेवः गौरीमुखं चुम्बति वासुदेवः भुजंगो जार (२०) हारा महादेवरता तमात रात्रि हा राम हा देवर, हा तात, हा मातः (२१) भा कान्ति गी वाणी रथी बोद्धा इति । अनावृष्ट्यादि भृङ्गा रस उशन्ति वाञ्छन्ति आश्रितानाम् भागीरथीतीरसमाश्रितानाम् (२२) सूर्यो-दये । रोदिति चक्रवाकी २३ मानम् धनम् वनम् दानम् धनम्-यानम् माधवदाघयान माधवे वैशाखे दाघ ऊष्मा तस्मिन् यान गमन नेच्छन्ति (२४, २५, २६) चतुर्थपादस्यपदै प्रश्नस्योत्तरम् (२७) सोमा जिह्वलक्ष्मी (२८) चतुर्थपादस्यचतुर्भि पदै क्रमेण चत्वारि उत्तराणि

मीनगणा विकल्प किं वापदं वदति किं कुरुते विवस्वान् । विद्युलतावलयवान्पथिकाङ्गनानामुद्वेजको भवति कः खलु वारिवाहः ॥ २९ ॥ शब्दः प्रभूगत इति प्रचुराभिधायी कीदृग्भवद्वदत शब्दविदो विचिन्त्य । कीदृग्बृहस्पतिमते विहिताभियोगः प्रायः पुमान्भवति नास्तिकवर्गमध्यः ॥ ३० ॥ कः प्रार्थ्यते मदनविह्वलया युवत्या भाति क पुण्ड्रकमुपैति कथं वतायुः । कानादरो भवति केन च रज्यतेऽब्ज बाह्यास्ति किं फलमुदाहर नालिकेरम् ॥ ३१ ॥ क वसति लघु जन्तुः किं निदानं हि वान्तेर्ज्ञेय इति वद पशु कं लम्बकण्ठं वदन्ति । प्रसवसमयदुःखं वेत्ति या कामिनीनां तिलतुषपुटकोणे मक्षिकोऽङ्गं प्रसूता ॥ ३२ ॥ को निर्दग्ध-क्षिपुरिपुणा कश्च कर्णस्य हन्ता नद्याः कूल विधयति कः कः परस्त्रीरतश्च । कः सनद्धो भवति समरे भूषणं किं कुचाभा किं दुःसङ्गाद्भवति महता मानपूजापहारः ॥ ३३ ॥ कः कान्तारमगात्पितुर्वचनतः सश्लिष्य कण्ठस्थली कामी किं कुरुते च गृध्रहठतश्छिन्नं प्ररुद्धं च किम् । का रक्ष कुलकालरात्रिरभवच्चन्द्रातपं द्वेष्टि को रामशुम्भति रावणस्य वदनं सीतावियोगातुरः ॥ ३४ ॥ कीदृग्बलमतंगजः कमभिनत्पादेन नन्दात्मजः शब्दं कुत्र हि जायते सुवतयः कस्मिन्सति व्याकुलाः । विक्रेतुं दधि गोकुलात्प्रचलिता कृष्णेन मार्गे धृता गोपी काचन त किमाह करुण दानी अनोखे भये ॥ ३५ ॥ किं कुर्वन्त्युषसि द्विजाः प्रतिदिनं के माननीयाः प्रभोः का वा साहसिकी निशासु सततं द्यौः कीदृशी वर्तते । कुत्रास्ते मधु नालिकेरजफले कैः स्थात्पि-पासाशमः सध्यावन्दनमाचरन्ति विबुधा नारीभगान्तर्जलैः ॥ ३६ ॥ लकाभूपनिशाचरो रघुपति शुद्धे कथं दृष्टवान् दीनं पाति पितेव यः पशुपतिः कस्तस्य वाहः प्रियः । केना-पूर्वफलं नरैः सुकृतिभिः कस्मिन्स्थले भुज्यते जारा ये सुवि तान्प्रशास्ति कतमो हेषामिहैवोत्तरम् ॥ ३७ ॥

(२९) वारिवाहः वारि जले वा विकल्पार्थे अहं दिनम् वारि-वाहो मेघ ३० नास्ति कवर्गमध्य न विद्यते कवर्गो गकारो मध्ये यस्य स प्रभूतशब्द प्रभूत प्रचुरवाची नास्तिकानां अपुनर्जन्म वादिना वर्गं समूहस्तस्य मध्येऽन्तर्वर्ती (३१) 'नालिकेरम्' ना पुरुष अलिके भाले अर शीघ्रम् पुन प्रतिलोमम् रङ्गे क्षुद्रे अलिना भ्रमरेणः बाह्येऽस्य यस्य एवविधं नालिकेरम् (३२) चतुर्थपादस्यपदै चतुष्टयेन प्रश्नचतुष्टयस्योत्तरम् (३३) मार मदन नर पूर जार पर हार मानपूजापहार मानपूजयोरपहारो नाश (३४) चतुर्थपादस्यपदैरनुक्रमेण उत्तराणि (३५) दानी दानमस्या-स्तीति अन शरदम् खे आकाशे भये सति दानी अनोखे भये यावन्नीमाषया प्रत्युत्तरम् (३६) चतुर्थपादस्यपदैरनुक्रमेणोत्तराणि (३७) लंका-काल दीन-नदी केन सुखेन-नाके स्वर्गे जारा-राजा

कुत्रोदेत्युदयाचलस्य तैरणी रम्या यति कस्य खे कान्त्या भान्ति च कि करोति गणको यष्टि विधृत्यैति क' । कस्मिन्नाप्रति जन्तवो न च कदा सूते च का क प्रिय. शृङ्गात्रे तुरगस्य भानि गणयत्यन्वोऽहि वन्ध्यासुत ॥ ३८ ॥ अन्यस्त्रीस्पृह्यालवो जगति के पञ्चामगम्या च का को धातुर्दशने समस्तमुजै. का प्रार्थ्यतेऽहर्निशम् । दृष्ट्वाका यवनेश्वरो निजपुरे पद्मानना कामिनी मित्रं प्राह किमादरेण सहसा यागानदी दशमा ॥ ३९ ॥ कस्मिन्शेते मुरारिः क न खलु वसति-र्वायसी को निषेध स्त्रीणा रागस्तु कस्मिन्क न खलु मितिर्मा शौरिसबोधनं किम् । सबुद्धि का हिमाशोर्विधिहरयसा चापि सबुद्धय का व्रते लुब्ध. कथं वा कुरुकुलहननं फेग तत्केशवेन ॥ ४० ॥ गच्छन्ति कौजिवह्नौ हुतनिजतनव. का भिनन्ति स्वकूल कि स्याद्योऽयं विकल्पे कौकचजिभनखै कि नृसिहेन भिन्नम् । कीदृगित्या. प्रसूति किमनलशमन का नृपै. पालनीया को वन्द्य कः प्रमार्ष्टि त्रिभुवनकलुषं स्वर्धुनी-वारिपूर ॥ ४१ ॥ पुस. सबोधनं कि विदधति करिणा के रूचोऽर्धद्विषकि का शून्या ते रिपूणा नरवरनरकं कोऽ-धीद्वोर्चकं किम् । के वा वर्षासु न स्युर्बिसमिव हरिणा कि नखाग्रैर्विभिन्नं को वा मार्ग विसर्पन्विघटयति तरुन्नर्मदा-वारिपूरः ॥ ४२ ॥ कि तृष्णाकारि कीदृग्रथचरणमहो रौति कः काब्धिकाब्धिः कोऽपसारि मुजगे किमु कलिशमन त्वार्य-सबोधनं किम् । का सुन्दर्यामपीन्दुः कथमचलभृतः का च सबुद्धिरग्रेर्वीजं कि कौवनीजारमणमतिहरा हेममारङ्गलीला ॥ ४३ ॥ ताराविष्णुरणाविट्खगहृदयरमास्कन्दसबुद्धय. क क स्याद्वातुत्रयं लुग्विकरणपठित कुत्र तत्तत्रावबोध. । चत्वार-

(३८) चतुर्थपादस्यपदैरनुक्रमेणोत्तराणि (३९) यारा जारा नदी दश मालक्ष्मी यारानदीद शमा हे मित्र, यतादृशी दीपकलिका मया कदापि न दृष्टा इत्यर्थक यावनीभाषया उत्तरम् (४०) के उदके शवे प्रेते न नवे शके यत्रनविशेषे केशव इन क ईश वे न केशवेन (४१) स्व स्वर्गे धुनी नदी वा रिपूर रिपोर्हिरण्यकशिपोरर स्थलम् स्वर्धुनी स्व स्वर्गे धूनयति कम्पयतीति तादृशी वारि उद-कम् पू पुरी अ विष्णु स्वर्धुनीवारिपूर (४२) न मदा वारि पू नगरी अ विष्णु नर्मै क्रोडानर्मै दावा दावानला रिपूर हिरण्यकशिपोरर स्थलम् नर्मैदावारिपूर (४३) हेम सार अरामि. सहितम् गली प्रशस्तकण्ठ इला पृथ्वी लाली लालावान् गर विषम् साम सान्त्वम् हे हेला लीला मली मलवान् कलङ्कीति यावत् साग अग्रेर्वृक्षै सहित रम् हेमसारङ्गलीला हेन्न सुवर्णस्य सारङ्गो मृग तस्य लीला

१ कस्मिन्प्रदेशे २ सूर्य ३ श्वेतवस्त्रम् ४ सत्रामाशौ ५ त्यक्तनि जदेहा ६ करपत्रसदृशनखै ७ शोभा. ८ रमणीयम् ९ गायति १० अविनिजा सीता तद्रमणो राम

स्तद्धिताः स्युः क नु खलु विगतैकैकवर्णस्वरूपाः कि सूत्रं पाणिनीयं विकसति न सहस्रोक्तिभिर्मास्वरेऽपि ॥ ४४ ॥

बहिरालापाः

पूजाया कि पदं प्रोक्तमस्तनं को बिभर्त्युरः । क आयु-धतया ख्यात. प्रलम्बासुरविद्विष. ॥ १ ॥ को दुराढ्यस्य मोहाय का प्रिया मुरविद्विष. । पदं प्रश्नवितर्के कि को दन्तच्छदभूषणम् ॥ २ ॥ पक्षिश्रेष्ठसखीबभ्रूसुरा वा-च्या. कथं वद । ज्येष्ठे मासि गता शोष कीदृश्योऽल्पजला भुव ॥ ३ ॥ विश्वंभराप्रलम्बघ्नप्रीहिमानुषसयुगा. । कथ वाच्या भग्न्येता दिनान्ते विकसन्ति का. ॥ ४ ॥ आन-न्दयति कोऽत्यर्थं सज्जनानेव भूतले । प्रबोधयति पद्मानि तमासि च निहन्ति क ॥ ५ ॥ अटवी कीदृशी प्रायो दुर्गमा भवति प्रिये । प्रियस्य कीदृशी कान्ता तनोति सुर-तोत्सवम् ॥ ६ ॥ कीदृक्कि स्यान्न मत्स्याना हितं स्वेच्छा-विहारिणाम् । गुणैः परेषामत्यर्थं मोदते कीदृश पुमान् ॥ ७ ॥ अगस्त्येन पथोराशेः कियत्कि पीतमुज्झितम् । त्वया वैरिकुल वीर समरे कीदृशं कृतम् ॥ ८ ॥ के स्थिराः के प्रियाः स्त्रीणा कोऽप्रियो नक्तमाह्वय । नृत्यभूः कीदृशी रम्या नदी कीदृग्घनागमे ॥ ९ ॥ का कृता विष्णुना कीदृग्योषिता कः प्रशस्यते । असेव्यः कीदृशः

(४४) हे भ हे अ अवे मा वे भाव इ भावे भा दीप्तौ वा गतिगन्धनयो इण् गतौ भावे भवस्यापत्य भावि अवस्यावि वस्य वि अस्य इ. सश्वरश्च अश्व स्त्रा तेषामुक्तय स्रोक्तय ताभि सह 'भास्वरे' इत्यस्मिन्पदे 'भावे' इत्युत्तर स्फुरति 'भास्वरे' इत्यत्र सकार-अकारेफैविना 'भावे' इति पाणिनिस्त्व मुद्भवतीत्यर्थ

(१) 'सुनासीर' सु पूजायाम् ना पुरुष सीरो हलम् (२) 'रामानुराग' रा धनम् मा लक्ष्मी नु इति वितर्के राग आरक्तत्वम् (३) 'विवरालीनकुलीरा' वि पक्षी वर श्रेष्ठम् आली सखी नकुली नकुलस्त्री इरा मदिरा विवरेषु छिद्रेषु आलीना प्रविष्टा. कुलीरा जलचरजीवविशेषा यासु ता (४) 'कुवलयवनराज्य' कु पृथ्वी (ववयोरैक्यात्) बलो बलभद्र. यवो धान्यभेद नरो मनुष्य आजि सग्राम कुवलयाना कमलाना वनाना राज्य पञ्चय (५) 'मित्रोदय' मित्राणा सखीनामुदयो वृद्धि. मित्रस्य सूर्यस्य उदय उद्गमनम् (६) 'मदनवती' मदन मदनवृक्षा विद्यन्ते यस्या सा अतिगहनत्वाद्दुर्गमा मदन कामो विधत्ते यस्या सा सयौ-वना इत्यर्थे (७) 'विमत्सर' वय पक्षिणो विद्यन्ते यस्मिन्स्तत् विमत् ईदृश सरस्तङ्गागम् विगतो मत्सरोऽहंकारो यस्य स (८) 'सकल क्रु' सकल समस्त क पानीय मूत्र च कलङ्केन लान्छनेन सह वर्त मानं कृन्तम् (९) 'अगाधवारिपूरजनिततरङ्गा' अगा पर्वता धवा भर्तार रिपु शत्रु हे रजनि' ततरङ्गा ततो विस्तीर्णो रज्जो नर्तन-मण्टपे यस्या सा अगाधेन अतल्स्पर्शेन वारिपूरेण जनसमूहेन जनिता उत्पादितास्तरङ्गा लङ्घ्यो यस्या सा

स्वामी को निहन्ता निशातमः ॥ १० ॥ लक्ष्मणेत्युत्तर
यत्र प्रश्नः स्यादत्र कीदृशः । ग्रीष्मे द्विरदवृन्दाय वनाली
कीदृशी हिता ॥ ११ ॥ प्रायः कार्ये न मुह्यन्ति नराः
सर्वत्र कीदृशाः । नाथा इति भवेच्छब्दो नौवाची वद
कीदृशः ॥ १२ ॥ कामुका. स्युः कथा नीचाः सर्वः कस्मि-
न्प्रमोदते । अर्थिनः प्राप्य पुण्याहं करिष्यध्वे वसूनि किम्
॥ १३ ॥ को दुःखी सर्वकार्येषु किं भृशार्थस्य वाचकम् ।
यो यस्माद्विरतो नित्यं ततः किं स करिष्यति ॥ १४ ॥
वारेणेन्द्रो भवेत्कीदृक्प्रीतये भृङ्गसहते । यद्यवश्यं तदास्मै
किमकरिष्यमहं धनम् ॥ १५ ॥ काले देशे यथायुक्तं
नरः कुर्वन्नुपैति काम् । मुक्तवन्तावलप्स्येता किमन्नम-
करिष्यताम् ॥ १६ ॥ हिमानीस्थगिरौ स्याता कीदृशौ
शशिभास्करौ । कः पूज्यः कः प्रमाणेभ्यो न प्रभाकरसमतः
॥ १७ ॥ के प्रवीणाः कुतो हीनं जीर्णं वासोऽशुमाश्च कः ।
निराकरिणवो बाह्यं योगाचाराश्च कीदृशाः ॥ १८ ॥ न
श्लाघते खल, कस्मै सुसिङ्गन्त किमुच्यते । लादेशाना
नवाना च तिडा किं नाम कथ्यताम् ॥ १९ ॥ सतत

(१०) 'कुसुदवनबान्धवोदय' को पृथिव्या मुत् कुसुत् पृथिव्या
मध्ये प्रीतिः कृत्यैव अवन रक्षण विद्यते यस्यासौ अवनवान् रक्षाकर
धवो भर्ता नास्ति दया यस्य स अदय दयारहितः कुसुदाना चन्द्र
विकासिकमलाना वनानां बान्धवो भ्राता चन्द्रस्तस्योदय (११)
'कासारसहिता' सारसस्य पक्षिणो हिता प्रिया का इति प्रश्न सारसस्य
योषित् लक्षणा कासारेण आखानसरोवरेण सहिता सहवर्तमाना
(१२) 'सावधाना' सह अवधानेन समाधिना वर्तते इति अव्य-
ग्रचित्ता इत्यर्थे सौ अथा ना स इति पदच्छेद अस्वार्थे औका
रेण सहवर्तमान सौ न धा अथा धारहित एवविध ना इति शब्द
सकारस्य विसर्ग 'नौ' इति नौवाची भवेदिति योजना (१३)
'दास्यामहे' दास्या वेद्यया महे महोत्सवे दास्यामहे दान
दास्याम् (१४) 'प्रयास्यती' प्रयास आयासोऽस्यास्तीति प्रयासी
अति भृशम् प्रयास्यति प्रकर्षेण तत्स्यात् विमुच्य गमिष्यति (१५)
'समदास्य' समद मदसहित आस्यं मुख यस्य स समादास्य भ्रमरा
हि गजाना मदमाधाय हृष्यन्ति समदास्य त्व दानं व्यतरिष्य
(१६) 'अहास्यताम्' हास्यस्य भावो हास्यता न हास्यता अहास्यता
ताम् शुक्तक्रिया कुर्वतो न कश्चिदसेदित्यर्थे ओहाद्व लागे क्रिया
तिपत्तौ स्यप् तदन्नं तावत्त्यक्ष्यतामित्यर्थे (१७) अभाव 'अभौ
नास्ति भा दीप्तिर्योस्तौ कान्तिरहितौ अ कृष्ण अभाव प्रमाण
शास्त्रे प्रसिद्ध सप्तम पदार्थे प्राभाकरास्तु अभावरूप सप्तम पदार्थ
प्रमाणत्वेन न मन्यन्ते (१८) 'विज्ञानवादिन' विद्या विशेषेण
जानन्ति ते चतुरा नवात् नूतनात् जीर्णं हि वस्त्रं नवात् हीनमूल्य
स्यादित्यभिप्राय इन सर्वं विज्ञानवादिन विशेषेण ज्ञानस्य तत्त्वा
यज्ञानस्य वादो विद्यते येषु ते विज्ञानवादिन इति पदं बौद्धशास्त्रे
प्रसिद्धम् (१९) 'परसैपदम्' आत्मव्यतिरिक्त पर तसै परसै
अन्यसै न स्तौति पद पदसङ्ग सुसिङ्गन्त पदम् परसैपद नवाना-
मपि तिडा तिप्-तस-श्चि इत्यादीना परसैपदसङ्ग

१ बाह्यशून्यत्ववादिनो योगाचारा बौद्धविशेषा

श्लाघते कस्मै नीचो भुवि किमुत्तमम् । कर्तव्येपि रुचादीना
धातूना किं पद भवेत् ॥ २० ॥ किमव्ययतया ख्यातं
कस्य लोपो विधीयते । ब्रूत शब्दविदो ज्ञात्वा समाहारः
क उच्यते ॥ २१ ॥ कौ विख्यातावहेः शत्रू शोकं वदति
किं पदम् । कोऽभीष्टोऽतिदरिद्रस्य सेव्यन्ते के च भिक्षुभिः
॥ २२ ॥ किं मुह्यन्ति पयोवाहाः कीदृशी हरिवल्लभा ।
पूजाया किं पदं कोऽग्निः कः कृष्णेन हतो रिपुः ॥ २३ ॥
वद वल्लभ सर्वत्र साधुर्भवति कीदृशः । गोविन्देनानसि
क्षिप्ते नन्दवेश्मनि कामवत् ॥ २४ ॥ यत्नादन्विष्य का
ग्राह्या लेखकैर्मसिमल्लिका । घनान्धकारे निःशङ्क मोदते केन
बन्धकी ॥ २५ ॥ किमनन्ततया ख्यातं पादेन व्यङ्गमाह्वय ।
जनाना लोचनानन्दं के तन्वन्ति घनात्यये ॥ २६ ॥
प्रायेण नीचलोकस्य कः करोतीह गर्वताम् । आदौ वर्ण-
द्वयं दत्त्वा ब्रूहि के वनवासिनः ॥ २७ ॥ सानुज काननं
गत्वा नैकषेयाञ्जघान कः । मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः
कीदृशो वद ॥ २८ ॥ धत्ते विद्योगिनीगण्डस्थलपाण्डुफलानि
का । वद वर्णो विधायान्ते सीता हृष्टा भवेत्कया ॥ २९ ॥
विष्णोः का वल्लभा देवी लोकत्रितयपावनी । वर्णावाद्य-
न्तयोर्दत्त्वा कः शब्दस्तुल्यवाचकः ॥ ३० ॥ पुरुषः कीदृशो
वेत्ति प्रायेण सकलाः कलाः । मध्यवर्णद्वयं त्यक्त्वा
ब्रूहि कः स्यात्सुरालयः ॥ ३१ ॥ यजमानेन कः स्वर्गहेतुः
सम्यग्विधीयते । विहायाद्यन्तयोर्वर्णौ गोत्वं कुत्र स्थितं
वद ॥ ३२ ॥ नीचेषु यावनी वाणी का कः स्याच्छुभदो

(२०) 'आत्मनेपदम्' आत्मने स्वसै पद प्रतिष्ठास्थानम् आत्म-
नेपद त आताम् श इत्यादीनि नव वचनानि भवन्ति इति भाव
(२१) 'स्वरित' स्वरस्वरव्यय स्वर्गे निपात इत इत्संज्ञकस्य
स्वरित इत्यादयस्त्रयः स्वरा प्रत्येकमुदात्तानुदात्तस्वरितसंज्ञा
समाहार स्वरित इति तात्पर्यायै (२२) 'वीहारा' विश्व विश्व
वी गरुडमयूरौ हा इति खेदे रा द्रव्यम् वीहारा तीर्थभूमय
(२३) 'कसासुर' क जलम् सा एन कृष्णेन सहवर्तमाना लक्ष्मी
सु पूजायाम् र अग्नि कामासुर एतन्नामा दैत्य (२४) 'दीनरक्षी-
क्षीरनदी' दीनान्दुःखान् मिश्राचरादीन् रक्षत इत्येवशीलो दीनरक्षी
दीनपालक क्षीर दुग्ध तस्य नदी क्षीरनदी (२५) 'नालिकेरजा-
जारकेलिना' नालिकेरजाता नालिकेरजा जारेण उपपन्निता सह
केलि क्रीडा तथा जारकेलिना (२६) 'खजना' रा आकाशम्
आकाशस्य सर्वत्र वर्तमानत्वात्तन्तो नासि हे खज खजना पक्षि-
विशेषा (२७) 'शवरा' रा द्रव्यम् शवरा मिष्टा (२८) 'राक्षसो-
त्तम' राम दाशरथि राक्षसोत्तम राक्षमाना मध्ये उत्तम श्रेष्ठ
(२९) 'लवलीलया' लवली लताविशेष लवलीलया लवो नाम पुत्र-
स्तस्य लीला क्रीडा तथा (३०) 'समान' मा लक्ष्मी समान तुल्य
(३१) 'नागरिक' नागरिक 'नगरनिवासी चतुरो वा नाक स्वर्ग
(३२) 'यागविवि' याग यजन तस्य विधि गविशब्दे गोत्वं वर्तते

२ मत्स्याधारपात्रम्

जने । शमोरावरणं किं कं भजन्ते व्याधयो जनम् ॥ ३३ ॥
 कस्मिन्वपि कंमारिः का वृत्तिरधमा नृणाम् । किं ब्रूते पितर-
 बालः किं दृष्ट्वा रमते मनः ॥ ३४ ॥ किमिच्छति नरः काश्या-
 भूपाना को रणे हितः । को वन्धः सर्वदेवाना दीयतामेक-
 सुत्तरम् ॥ ३५ ॥ भागीरथी कथंभूता कामिनी प्राह किं
 प्रियम् । एकमेवोत्तर देहि शास्त्रलौकिकभाषया ॥ ३६ ॥ बुध-
 कीदृग्बचो ब्रूते को रोगी कश्च नास्तिकः । कीदृक्चन्द्रं नम-
 स्यन्ति किं मूत्र पाणिनेर्वद ॥ ३७ ॥ राज्ञः सबोधनं किं स्यात्सु-
 ग्रीवस्य तु का प्रिया । अधनास्तु किमिच्छन्ति आर्तैः किं
 क्रियते वद ॥ ३८ ॥ किमस्ति यमुनानद्या जारान्कि वक्ति
 जारिणी । आन्ध्रगीर्वाणभाषामेकमेवोत्तर वद ॥ ३९ ॥
 का कान्ता कालियारातेः पुनरर्थे किमव्ययम् । किं वन्धं
 सर्वदेवाना फलेषु किमु सुन्दरम् ॥ ४० ॥ केदारे कीदृशो
 मार्गः कुत्र शेते जनार्दनः । स्त्रीचित्तं कुत्र रमते स्वामी किं
 वक्ति चेष्टिकाम् ॥ ४१ ॥ धनसमये शिखिषु स्यान्नृत्यं
 कीदृक्षु किं घनात्यतति । प्रावृषि कस्य न गमनं मानसगमनाय
 कीदृशा हसाः ॥ ४२ ॥ चादय इति यत्र स्यादुत्तरमथ तत्र
 कीदृशः प्रश्नः । कथय त्वरितं के स्युर्नौकाया वाहनो-
 पायाः ॥ ४३ ॥ वदतानुत्तमवचनं ध्वनिरुच्चैरुच्यते स
 कीदृक्षः । तव सुहृदो गुणभिर्वहै रिपुनिवहं किं नु कर्तारः
 ॥ ४४ ॥ को माद्यति मकरन्दैस्तनयः कमसूत जनकराजः
 सुता । कथय कृषीवल सस्यं पक्वं किमचीकरस्त्वमपि ॥ ४५ ॥
 पृच्छति पुरुषः केऽस्या समभूवन्वज्रकृतपक्षतयः । बहुभय-

(३३) 'अवेलाभोजिनम्' अवे लाभ अजिनम् ओवेलाभोजि-
 नम् (३४) 'शेषेसेवापारूपम्' 'शेषे सेवा वा पररूपम्' (३५)
 'मृत्युजय' 'मृत्युम् जय मृत्युजय' (३६) 'मलापहा' मलापहा
 मला पहा (३७) 'अर्धवदधातुरप्रत्यय प्रातिपदिकम्' अर्धवद्
 अधातु अप्रत्यय प्रातिपदिकम् अर्धवदधातुरप्रत्यय प्रातिपदिकम्
 (३८) 'देवताराधनम्' देव तारा धनम् देवताराधनम् (३९)
 कालिय कालि य (४०) 'मातुलिङ्गम्' मा तु लिङ्गम् मातुलिङ्गम्
 (४१, ४२) 'समुत्सुकमनस' समुत्सु सुदा हर्षेण सह वर्तमाना समु-
 दस्तेषु क पानीयम् अनस शकटस्य समुत्सुक उत्कण्ठासुक मनो
 येषां ते समुत्सुकमनस (४३) 'केनिपाता' अत्र, के निपाता इति
 प्रश्न प्रथमवारमेव द्वितीयवार उत्तरम् निपाता के भवन्तीति
 प्रश्न चादयो निपातसज्ञा के पानीये निपातन्ति ते केनिपाता अरि-
 त्राणि (४४) 'अवमतार' अवम नीचाथैवाचकम् तार अत्युच्चै-
 र्ध्वनि अवमन्तार अस्मिन्मित्राणि रिपूनामपमान करिष्यन्ति इत्यर्थः
 (४५) 'अलीलवम्' अली भ्रमरः, लव लवनामान पुत्रम्, अह अली-
 लव छेदनमकरवम् (४६) 'मानवनागा' हे मानव! नगा पर्वता-
 इन्द्रेण हि पर्वताना पक्षच्छेदं कृत इति पौराणिकी कथा, मानवना-
 गा हे अनवन न विद्यते अवन रक्षण यस्य स अनवन तत्सबोधन
 हे अरक्षित त्वं मा गा गमनं मा कुर्या

देशं जिगमिषुरेकाकी वार्यते स कथम् ॥ ४६ ॥ को नयति
 जगदशेष क्षयमथ विभरावभूव कं विष्णुः । नीचः कुत्र
 सगर्वः पाणिनिसूत्रं च कीदृक्षम् ॥ ४७ ॥ किं स्याद्विशेष्य-
 निष्ठ का सख्या वदत पूरणी भवति । नीचः केन
 सगर्वं सूत्रं चन्द्रस्य कीदृक्षम् ॥ ४८ ॥ सुकपरिविन्दः
 शब्दः सुब्रह्मण्यस्य वाचकः केन । स्तनभरनमिता नारी
 केनोपायेन रञ्जयेत्कान्तम् ॥ ४९ ॥ कीदृग्गृहं याम्यगृहं
 गतस्य कास्त्राणमम्भस्तरणे जनानाम् । भूषा कथं कण्ठं न
 ते नु पृष्टे मुक्ताकलापैरिति चोत्तर किम् ॥ ५० ॥ कीदृ-
 ग्वम स्यान्न भयाय पृष्टे यदुत्तरं तस्य च कीदृशस्य ।
 वाच्यं भवेदीक्षणजातमम्बु कं चाधिरोते गवि कोऽर्चनीयः
 ॥ ५१ ॥ दधौ हरिः कं शुचि कीदृगग्रं पृच्छत्येकः
 किं कुरुते सशोकः । श्लोक विद्यायापि किमित्पुदारः कविर्न
 तोष समुपैति भूयः ॥ ५२ ॥ लक्ष्मीधरः पृच्छति कीदृशः
 स्यान्नृप सपत्न्येऽपि दुर्निवारः । अकारि किं ब्रूहि नरेण सम्य-
 क्पितृत्वमारोपयितुं स्वकीयम् ॥ ५३ ॥ कीदृशं वद मरु-
 स्थलं मत द्वारि कुत्र सति भूषणं भवेत् । ब्रूहि कान्तं
 सुमटः सकार्मुकः कीदृशो भवति कुत्र विद्विषाम् ॥ ५४ ॥
 का प्रियेण रहिता वराङ्गना धाम्नि केन तनयेन नन्दिता ।
 कीदृशेन पुरुषेण पक्षिणा बन्धनं समभिलष्यते सदा ॥ ५५ ॥

(४६) 'यमो गन्धने' यम कृतान्त अग गोवर्धनम् धने यमो
 गन्धने पाणिनीयव्याकरणमध्ये इदं सूत्रमस्ति (४८) 'विशेषणमेकार्थेन'
 विशेषणम् एकाश्रयाना सख्यापूरक एकमेव भवति एकादी अङ्को
 लिख्यते तदा बिन्दूना साफल्य स्यादन्यथा शून्यमेव अर्थेन द्रव्येण
 विशेषणमेकार्थेन इदं चन्द्रव्याकरणसूत्रमस्ति (४९) 'उपरिविहरणेन'
 आधे सुकपरिविन्दशब्दे उ प रि वि इत्येतेषा वर्णाना हरणेन निष्का-
 सनेन स्कन्द इति शब्दः सुब्रह्मण्यस्य षडाननस्य वाचको भवति
 द्वितीये उपरि विहरणेन इत्यस्य विपरीतरतेनेत्यर्थः (५०) 'हारावि-
 नाव' हारावि हा इति खेदे हा इति राव शब्दो विद्यते यस्मिन्ना-
 नाव बौका हे हारा, वो शुष्मान्विना (५१) 'अहिंस्रमहिम' अहि-
 स्त्रम् न सन्ति हिंसा धातुका जीवविशेषा यस्मिन्ना अहिम् न
 विद्यते हिम् अहिम् तस्य अहिम् सत कोऽर्थे यदा अहिंस्रशब्दात्
 हिम् दूरीक्रियते तदा अन्व इति तिष्ठेत् अन्व नेत्रजल अश्रुपात अहिं
 शेषनागम् अ कृष्ण पूज्य सन् अधिशेते (५२) 'अगमकमकरो
 दिति अग गोवर्धनम् अक न विद्यते क जल यत्र तद् हे अक न
 विद्यते क मुख यस्य स हे दु खिन्' रोदिति रोदन करोति अग-
 मकमकरोदिति एव श्लोक अगम्य अकरोत् इति विचारयन् तुष्टो न
 भवति (५३) 'समजनितनय' हे सम मा लक्ष्मीस्तया सह वर्तमान हे
 लक्ष्मीधर! जनितनय कृतो नयो न्यायो येन स समजनि तनय,
 तनय पुत्र समजनि उत्पादित (५४) 'अवारितोरणे' अवारि न
 विद्यते वारि जल यस्मिन्ना तोरणे बहिर्दारे सति अवारितो रणे
 रणे सग्रामे अवारित न वारयितुं शक्यते स (५५) 'शकुन्तलाभर-
 तेन शकुन्तलानाम्नी कषे पुत्री भरतनाम्ना पुत्रेण, नन्दिता इत्यर्थः
 शकुन्ताना पक्षिणा लाभोऽर्जनं तत्र रत आसक्तस्तेन, व्याधेनेत्यर्थः

कीदृश हृदयहारि कूजितं कः सखा यशसि भूपतेर्मतः । कस्त-
वास्ति विपिने भयाकुलः कीदृशश्च न भवेन्निशाकरः ॥ ५६ ॥
कीदृशी निरयभूरनेकधा सेव्यते परमपापकर्मभिः । प्रेतराक्षस-
पिशाचसेविता कीदृशी च पितृकाननस्थली ॥ ५७ ॥ केसर-
द्रुमतलेषु सस्थित कीदृशो भवति मत्तकुञ्जरः । तत्त्वतः शिव-
मपेक्ष्य लक्ष्मणैरर्जुनः समिति कीदृशो भवेत् ॥ ५८ ॥ निर्जित-
सकलारातिः पृच्छति को नैको मृत्योर्भयमृच्छति । मेघा-
त्ययकृतरुचिराशायाः किं तिमिरक्षयकारि निशायाः ॥ ५९ ॥
विहगपतिः कं हतवानहितं कीदृग्भवति पुर जनमहितम् । किं
कठिनं विदित वद धिमन्यादः पतिरपि कीदृग्भयकृत् ॥ ६० ॥
अनुकूलविधायिदैवतो विजयी स्यान्ननु कीदृशो नृपः । विरहि-
ण्यपि जानकी वने निवसन्ती मुदमादधौ कुतः ॥ ६१ ॥
कुसुमं पतदेत्य नाकतो वद कस्यै स्पृहयन्ति भोगिनः । अधि-
गम्य रतं वराङ्गना क नु यत्नं कुरुते सुशिक्षिता ॥ ६२ ॥
कवयो वद कुत्र कीदृशाः कठिणं किं विदितं समन्ततः ।
अधुना तव वैरियोषिता हृदि तापः प्रबलो विहाय काः ॥ ६३ ॥
वसति कुत्र सरोरुहसततिर्दिनकृतो ननु के तिमिर-
च्छिदः । पवनभक्षसपत्नरणोः सुकं पुरुषमाह्वय को जगति
प्रियः ॥ ६४ ॥ न भवति मलयस्य कीदृशी भूः क इह
कुचं न विभर्ति कं गता श्रीः । भवदरिनिवहेषु कास्ति नित्यं
बलमथनेन विपद्यधायि केषाम् ॥ ६५ ॥ समयमिह

(५६) 'कलंकविरहित' कल मधुर शब्द कवि काव्यादिकृत
अहित शत्रु कलङ्केन मृगरूपाभिज्ञानेन विरहित न स्यात् इति
भावाय (५७) 'नरकपालरचिता' नरकाणां पालाः नारकजीव-
क्षका यमभटास्तै रचिता उपस्कृता नराणां कपालानि कर्पराणि तै
कृत्वा रचिता इमं शानभूमिस्तु मनुष्याणां मुण्डे सहिता भवति
(५८) 'दानवकुलभ्रमरहित' दानेन मदेन वकुलानां वृक्षाणां भ्रम-
रेभ्य सकाशात् हित हितकृतदिल्लेखं दानवानां दैत्यानां कुले यो
भ्रमो दानवा अमी युध्यन्तीति मिथ्याज्ञानं तेन रहित (५९) 'विधु-
तारातेज' हे विधुताराते! विधुता कम्पिता अरातयः शत्रवो येन स
तत्संबोधनम् अजः ब्रह्मा विधुश्चन्द्रः तारा नक्षत्राणि तासां तेजः
प्रकाशः (६०) 'अहिमकरमय' अहि सर्पम् अकर नास्ति करो
राजदण्डो यस्मिंस्तत् अयं लोहम् अहय सर्पा मकरा मत्स्यविशेषा-
स्तन्मयः (६१) 'कुशलवर्धित' कुशलैः शुभपञ्चकशकुनैर्वर्धितो वर्षा
पित कुशलश्च लवश्च कुशलौ एतन्नामानौ पुत्रौ तयोर्केद्वि सप्तत्वात्
(६२) 'सुरतरवे' सुरतरवे कल्पवृक्षाय वाञ्छन्ति सुरतस्य सभो-
गस्य रवः शब्दस्तस्मिन् (६३) 'गिरिसारमुखा' गिरि वाण्या सार
प्रधान स्फुटोच्चारणवन्मुखं वदन् येषां ते गिरिसार लोहम् उखा
स्थाल्यः (६४) 'केकिरणोत्करा' के पानीये किरणानां उत्कराः
समूहा हे केकिरणोत्करा, केका विद्यते येषां ते केकिन तेषां मयूराणां
रणे शब्दे उत्क उत्सुक तत्संबोधनम् रा द्रव्यम् (६५) 'विपन्नगा-
नाम्' विगता पन्नगा सर्पा यस्या सा विपन्नगा न किन्तु पन्नगस्य
हितैव ना पुमान् अ कृष्णम् विपत्सपत्त्यभावः दरिद्रता नगानां
पर्वतानाम्

वदन्ति कं निशीथं शमयति कान्वाद वारिवाहवृन्दम् ।
वितरति जगता मनःसु कीदृञ्चुदमतिमात्रमयं महातडागः
॥ ६६ ॥ किमकरवमहं हरिर्मेहीभ्रं स्वभुजवलेन गवा हितं
विधित्सुः । प्रियतमवदनेन पीयते कः परिणतबिम्बफलोपमः
प्रियायाः ॥ ६७ ॥ परिहरति भयात्तवाहितं किं कमथ
कदापि न विन्दतीह भीतः । कथय किमकरोरिमा धरित्रीं
नृपतिगुणैर्नृपते स्वयं त्वमेक ॥ ६८ ॥ पृच्छति शिरसिरुहो
मधुमथनं मधुमथनस्तं शिरसिरुहं च । कः खलु चपल-
तया सुवि विदितः का ननु यानतया गवि गदिताः ॥ ६९ ॥
कीदृक्तोयं दुस्तरः स्यात्तितीर्थो का पूज्यास्मिन्वज्रमामन्त्र-
यस्य । दृष्ट्वा धूम दूरतो मानविज्ञाः किं कर्तास्मि प्रातरेवा-
श्रयाशम् ॥ ७० ॥ कीदृक्प्रातर्दीपवर्ते शिखा स्यादुष्टः
पृच्छत्याभजन्ते मृगाः किम् । देवामात्ये किं गते प्रायशो-
ऽसिल्लोकः कुर्यान्नो विवाहं विवित्तः ॥ ७१ ॥ कीदृक्सेना
भवति रणे दुर्वारा वीरः कस्यै स्पृहयति लक्ष्मीमिच्छन् ।
का सुबुद्धिर्भवति भुवः सग्रामे किं कुर्वीध्वं सुभटजना
भ्रातृव्यान् ॥ ७२ ॥ कसारातेर्वद गमनं केन स्यात्कस्मिन्दृष्टि
सलभते स्वल्पेच्छुः । क सर्वेषां शुभकरमूर्धुधाराः किं कुर्यात्स्वं
सुजन सशोकं लोकम् ॥ ७३ ॥ कीदृक्षः सकलजनो भवे-
त्सुराक्षः कः कालो विदित इहान्धकारहेतुः । कः प्रेयान्कु-
सुदवनस्य को निहन्ति भ्रातृव्यं वद शिरसा जितस्त्वया
कः ॥ ७४ ॥ सग्रामे स्फुरदसिना हतास्त्वया के दुःखं के
बत निरये नरस्य कुर्युः । कस्मिन्नुद्भवति कदापि नैव लोभ
ज्ञाताः के जगति महालघुत्वभाजः ॥ ७५ ॥ कीदृक्षं

(६६) 'अरविदवान्' अरवि नास्ति रवि सूर्यो यस्मिन् अरविस्तम्
दवान्दवानलान् अरविन्दवान् अरविन्दानि कमलानि विद्यन्ते यस्मि-
न्स (६७) 'अधर' हे कृष्ण! त्वं गोवर्धनपर्वत अधर हस्ते धृतवान्
अधर ओष्ठः (६८) 'समरजयम्' समर सग्रामम् जय जयवादम्
अहं समरजय रागिणी पृथ्वीमकरवम् (६९) 'केशवनौका' हे केश-
वनौका वने ओको गृहं यस्यासौ वानर हे केशव नौका नावः
(७०) 'अनुमातासे' अनु न विद्यते नौ यत्र तत् नौकारहितमित्यर्थः
माता जनित्री हे असे खड्ग! अनुमातासे त्वं अनुमानं करिष्यसि
(७१) 'विभाकरभवनम्' विभा विगता भा कान्तिर्यस्या सा हे
करम उष्ट्रं वनम् विभाकरभवनं विभाकरस्य सूर्यस्य भवनं गृहं
तत् सिहराशि गते जीवे लोका विवाहादिशुभकार्याणि न कुर्वन्ति
सिद्धस्याधिपति सूर्यः (७२) 'पराजयेमहि' परा उत्कृष्टा उत्कृष्टा एव
सेना जय प्राप्नुयादित्यर्थः आजये सग्रामाय हे महि हे पृथिवी वयं
पराजयेमहि जयेम (७३) 'विनोदयेयम्' विना गरुडेन उदये सति
परस्योन्नतौ सत्याम् अयं भाग्यम् अहं तं विनोदयेयं विनोदेन
युक्तं कुर्यामित्यर्थः (७४) 'विधुरविरहित' विधुरेण कष्टेन विरहितः
सुखीत्यर्थः विधुश्च रविश्च विधुरवी चन्द्रादिलौ ताभ्यां रहितः
विधुश्चन्द्रः अवि ऊर्णांशु अहितः शत्रुः (७५) 'नरकरेणवः'
नराश्च करेणवश्च मनुष्यहस्तिनः नरकस्य रेणवो धूल्यः अग्निरूपा
बालुका इत्यर्थः नरकरे पुरुषाणां हस्ततले अणवः परमाणवः

समिति बलं निहन्ति शत्रु विष्णो. का मनसि मुद सदा तनोति । तुच्छ सच्छरधिमुख निगद्यते कि पञ्चत्यै समम-
पमान एव केषु ॥ ७६ ॥ कामरिरहितामिच्छति भूपः
कासुद्धरयति शूकररूप । केनाकारि हि मन्मथजननं केन
विभाति च तरुणीवदनम् ॥ ७७ ॥ हिमाशुखण्डं कुटिलो-
ज्ज्वलप्रभं भवेद्वराहप्रवरस्य कीदृशम् । विहाय वर्णं पद-
मध्यस्थितं न कि करोत्येव जिन. करोति किम् ॥ ७८ ॥
वसन्तमासाद्य वनेषु कीदृशा. पिकेन राजन्ति रसालभूरुहाः ।
निरस्य वर्णद्वयमत्र मध्यमं तव द्विषा कान्ततमा तिथिश्च
का ॥ ७९ ॥ उरस्थलं कोऽत्र विना पयोधर विभर्ति
सबोधय मारुताशनम् । वदन्ति कं पत्तनसमभवं जना. फल
च कि गोपवधूकुचोपमम् ॥ ८० ॥ वसन्तमासाद्य वनेषु
राजते विकासि कि वल्लभ पुष्पमुच्यताम् । विहंगमं कं च
परिस्फुटाक्षर वदन्ति कि पङ्कजसमभवं विदु ॥ ८१ ॥ समुद्यते
कुत्र न याति पासुला समुद्यते कुत्र भय भवेज्जलात् । समुद्यते
कुत्र तवापयात्यरि. प्रहीणसबोधनवाचि कि पदम् ॥ ८२ ॥
तपस्विनोऽत्यन्तमहासुखाश्रया वनेषु कस्यै स्पृहयन्ति
सत्तमा. । इहापि वर्णद्वितयं निरस्य भो. सदा स्थितं कुत्र
च सत्त्वमुच्यताम् ॥ ८३ ॥ पदमनन्तरवाचि किमिष्यते
कपिपतिर्विजयी ननु कीदृश । परगुणं गदितुं गतमत्सराः
कुरुत कि सतत भुवि सज्जनाः ॥ ८४ ॥ वदति राममनुष्य
जघन्यजो वसति कुत्र सदासमानस. । अपि च शकसुतेन
तिरस्कृतो रविसुत. किमसौ विदधे त्वया ॥ ८५ ॥ मेघा-
त्यये भवति कः समद सुभगं च कि कमधरन्मुरजित् ।
कुट्टतैलमिश्रितगुडो नियतं विनिहन्ति कं त्रिगुणसप्तदिनै.
॥ ८६ ॥ वर्षासु का भवति निर्मधु कीदृगञ्जं शेषं विभर्ति

(७६) 'अभिमानिषु' अभि नास्ति मीर्षय यस्य तद् मालक्ष्मी
अनिषु न विद्यन्ते इषवो बाणा यस्मिंस्तत् अभिमानिषु गर्ववत्सु
(७७) 'कुङ्कुमेन' कुं पृथ्वीम् कु धराम् एन कृष्णेन कुङ्कुमेन
(७८) 'दष्टाभम्' दष्टा दाढा तद्वत् आभा शोभा यस्य तत् द्विती
यायामुदय प्राप्तश्चन्द्रो वक्रोऽवलगुणेन सूकरदृष्ट्या सहोपमीयते
दम्भ कष्ट जिन न करोति भद्र कल्याण जिन करोति (७९)
'कान्तगिरा' कान्तागिरा कान्ता मनोहरा गीर्वाणी यस्यासौ
कान्तगीस्तेन कारा बन्दिगृहम् राका पूर्णभासी (८०) 'नागरगम्'
ना पुमान् हे नाग हे सर्प' नागर नगरे भवस्तम् नागरा नार-
ङ्गीफलम् (८१) 'किशुकम्' किशुक पलाशम् शुक्र कीरम् क म्रक्षा-
णम् (८२) 'हिमकरे' हिमकरे चन्द्रे उद्गते सति मकरे मत्स्ये उत्पन्ने
सति करे हस्ते सायुधे ऊर्ध्वोद्गते सति रे रे दास इति चामर्रणे
(८३) 'तपसे' तपोगुणाय से सकारभाव- सकारे वर्तते (८४) 'अनु-
सराम' अनु पश्चाद्वाचि रामेण सह वर्तमान सराम अनुसराम
वय परगुण प्रति अनुसरण कुर्म (८५) 'अनुजगृहे' हे अनुज आत ।
गृहे मया अनुजगृहे अनुगृहीत (८६) 'आसरोगम्' आ तेषु
दिनेषु मैथुनेच्छो भवेत्. सरमस्तडागम् अग गोवर्धनम् आसरोगम्

वसुधासहितं क एकः । आमन्नयस्य धरणीधरराजपुत्रीं
को भूतिभस्मनिचिताङ्गजनाश्रयः स्मात् ॥ ८७ ॥ कौ
शंकरस्य वलयावपयोधरः क' कीदृक्परस्य नियतं वशमेति
भूप. । सबोधयोरगपति विजयी च कीदृग्दुर्योधनो नहि
भवेद्वद कीदृशश्च ॥ ८८ ॥ कासुजहार हरिरम्बुधिमध्य-
ममा कीदृक्श्रुतं भवति निर्मलमानसानाम् । आमन्नयस्य
वनमग्निशिखावलीढ तच्चापि को दहति के मदयन्ति मृज्जान्
॥ ८९ ॥ मेघात्यये भवति कि सुभगावगाहं का वा
विडम्बयति वारणमल्लवेश्याः । दुर्वारवीर्यविभवस्य भवेद्रणे
क काः स्मरवक्रसुभगास्तरणिप्रभाभिः ॥ ९० ॥ कल्याण-
वाक्त्वमिव कि पदमत्र कान्तं सद्गुणस्त्वमिव कः परितोष-
कारी । क. सर्वदा वृषगतिस्त्वमिवातिमात्र भूत्याश्रितः
कथय पालितसर्वभूतः ॥ ९१ ॥ सूर्यस्य का तिमिरकुञ्जर-
वृन्दसिंही सत्यस्य का सुकृतवारिधिवन्दलेखा । पार्थश्च
कीदृगरिदावहुताशनोऽभूत्का मालतीकुसुमदाम हरस्य मूर्ध्नि
॥ ९२ ॥ मेघात्यये भवति का सुभगावगाहा वृत्तं वसन्त-
तिलक कियदक्षराणाम् । भो भो कदर्यपुरुषा विषुवद्दिने च
वित्तं च वः सुबहु तत्कियता किमेतत् ॥ ९३ ॥ प्राप्ते
वसन्तसमये वद कि तरुणा कि क्षीयते विरहिणासुरगः
किमेति । कि कुर्वते मधुलिहो मधुपानमत्ता कीदृग्वनं
मृगगणास्त्वरित त्यजन्ति ॥ ९४ ॥ दुर्वारवीर्य सरुषि
त्वयि का प्रसुप्ता श्यामा सपत्नहृदये उपयोधरा च । तुष्टे

(८७) 'कालिकापालिकमठ' कालिका श्यामता अपगता अलथो
भ्रमरा यस्मात्तदपपालि भ्रमररहितम् कमठ कच्छप हे कालि हे
पार्वति! कापालिको योगी तस्य मठ (८८) 'अहीनाक्षतनय'
अही सर्पो ना पुमान् क्षतनय क्षत खण्डितो नयो न्यायो येन
स अन्यायवान् हे अहीन सर्पाणा स्वामिन्! अक्षतनय न क्षतो
नयो न्यायो येन स अखण्डन्यायवान् हीने अक्षिणी यस्यासौ
हीनाक्षोऽन्धस्तस्य तनय पुत्र न हीनाक्षतनयो अहीनाक्षतनय
धृतराष्ट्रो हि हीनाक्षोऽन्ध इति पौराणिका तत्पुत्रो दुर्योधनोऽही-
नाक्षतनयो न भवति, किन्तु अन्धपुत्र इत्यर्थ (८९) 'कुन्द-
मकरन्दविन्दव' कु पृथ्वीम् दमकर उपशमक्षमायुक्त भवति
इत्यर्थ हे दविन् दवो विद्यते यस्मिंस्तत् दवि तत्सबोधनम्
दव वनाग्नि कुन्दमकरन्दविन्दव कुन्दाना पुष्पविशेषाणा मक-
रन्द पुष्परसस्तस्य विन्दव कणा (९०) 'सरोजराजय' सरस्तडा-
गम् जरा वयोहानि जय सरोजराजय कमलश्रेणय (९१)
'शंकर' श सुखम् करो राजभाग शकरो महादेव (९२) 'भागी-
रथी' भा कान्ति गी वाणी रथी रथो विद्यते यस्य स भागीरथी
गङ्गा (९३) 'नदीयताम्' नदी इयता एतावदक्षराणाम् न दीय-
ताम् (९४) 'दवविकलम्' दलम् बलम् विलम् कल अव्यक्त-
मधुरम् दवविकल दावाग्निना व्याकुलम्

१ श्यामवर्णो लोहमयत्वात्, पक्षे, -बोडशवापिकी २ सुष्ठु पयः
जलं धरतीति सुपयोधरा लोहनिमित्ते शस्त्रे पानीय दीयते इति
प्रसिद्धि, पक्षे, -सुस्तनी

पुनः प्रणतशत्रुसरोजमूर्त्यै सैवाद्यवर्णरहिता वद नाम का
स्वात् ॥ ९५ ॥ उरसि मुरमिदः का गाढमालिङ्गितास्ते
सरसिजमकरन्दामोदिता नन्दने का । गिरिसमैलघुवर्णरर्ण-
वाख्यातिसख्यैर्गुरुभिरपि कृता का छन्दसा वृत्तिरस्ति
॥ ९६ ॥ समरगिरसि सैन्यं कीदृशं दुर्निवारं विगतघन-
निशीथे कीदृशे व्योम्नि शोभा । कमपि विधिवशेन प्राप्य
योग्याभिमानं जगदखिलमनिन्द्यं दुर्जनः किं करोति
॥ ९७ ॥ भवति गमनयोग्या कीदृशी भू रथानां किमिति-
मधुरमल्लं भोजनान्ते प्रदेयम् । प्रियतम वद नीचाग्रघ्नो
किं पदं स्वात्कुमतिकृतविवादाश्रकिरे किं समर्थं ॥ ९८ ॥
भवति जयिनी काजौ सेनाह्वयाधरभूषणं वहति किमहि
पुष्पं कीदृक्कुसुम्भसमुद्भवम् । महति समरे वैरी वीर त्वया
यद किं कृतं कमलमुकुले भृङ्गः कीदृक्पिबन्मधुं राजत
॥ ९९ ॥ आह्वानं किं भवति हि तरो कस्यचित्प्रश्वविशा-
प्रायः कार्यं किमपि न कलौ कुर्वते के परेषाम् । पूर्णं
चन्द्रं वहति ननु का पृच्छति म्लानचक्षुः केनोदय्याज-
नितमसमं कष्टमाप्नोति लोकः ॥ १०० ॥ का सवुद्धिः
सुभट भवतो ब्रूहि पृच्छामि सम्यक्प्रातः कीदृग्भवति
विपिनं सप्रबुद्धैर्विहंगैः । लोकः कस्मिन्प्रथयति मुदं का
त्वदीया च जैत्रि प्रायो लोके स्थितमिह सुखं जन्तुना
कीदृशेन ॥ १०१ ॥ गतक्लेशायासा विमलमनसः कुत्र
मुनयस्तपस्यन्ति स्वस्थाः सुररिपुरिपोः का च दयिता ।
कैविप्रेयाः किं स्यान्नवलघुयुतैरष्टगुरुभिर्बुधा वृत्तं वर्णैः स्फुट-
पटितबन्धं कथयत ॥ १०२ ॥ विभर्ति वदनेन किं क

(९५) 'शङ्खी' आद्यवर्णरहिता 'खी' हे दुर्वारवीर्य ! त्वयि
सरसि सति सपल्लवदये का प्रसुप्ता ? शङ्खी, प्रणतशत्रुसरोजमूर्त्यै
त्वयि तुष्टे सति सपल्लवदये प्रसुप्ता सैवाद्यवर्णरहिता का ? खी (९६)
'मालिनी' मा लक्ष्मी पल्लिनी भ्रमरी मालिनी नाम छन्दोवृत्तम्
(९७) 'अभिभवति' अभि नास्ति भीर्यस्य तत् भयरहितम् भवति
भानि नक्षत्राणि विद्यन्ते यस्मिंस्तत् भवत् तस्मिन्नक्षत्रयुक्ते अभिभवति
पराभवति नीचो वृद्धि गतो दुःखदायक एव भवेदिति भावः (९८)
'समादधिरं' समा अविषमा दधि क्षीरजम् रे इति नीचसंबोधन
दीयते समाहिता (९९) 'परागरजित' परा लक्ष्म्या हे राग आर-
क्तत्व गर गरलम् रजि रजतीत्येवशीलं तत् जित परागरजित
परागेण केमरेण रजित प्रीणितमना (१००) 'नीरापकारेण' हे
नीप वृक्षविशेषः परे अन्ये आत्मनः कार्याणि नर्वन् कुर्वन्ति परकार्यं कृत्वा
विरलं राक्षः पूर्णिमा हे काण एकाक्षः । नीरापकारेण नीरस्य जलस्य
अपकारः अभावस्तेन नीरं विना वृषा कष्टं ददाति (१०१) 'वीहार
सेविना' हे वीर ! रवि रवः शब्दो विद्यते यस्मिन् तत् शब्दयुक्तम्
हासे हास्ये सेना सैन्यम् वीहारसेविना वीहार उपवनादिषु खेलन
सेवते इत्येवशीलस्तेन (१०२) 'शिखरिणी' शिखराणि विद्यन्ते यस्मि
नलो शिखरी पर्वतं तस्मिन् शिखरिणी ई लक्ष्मी, शिखरिणी छन्दः

१ विष्णो २ अष्टाभिर्लघुभिः सप्तभिश्च गुरुभिरित्यर्थः
३ कैविप्रियम्

इह सत्त्वपीडाकरं कुलं भवति कीदृशं गलितयौवनं योधि-
ताम् । वमारं हरिर्म्बुधेरुपरि का च केन स्तुतो हतः
कथय कस्त्वया नगपतेर्भयं कीदृशात् ॥ १०३ ॥ हरिर्वहति
का तवास्त्यरिषु का गता कं च का कमर्चयति रोगवान्ध-
नयती पुरी कीदृशी । हरिः कमधरद्वलिप्रभृतयो धरा किं
व्यधुः कया सदसि कस्त्वया बुधः जितोऽम्बुधिः कीदृशः
॥ १०४ ॥ पवित्रमतिवृत्तिकृत्किमिह किं भटामव्रणं ब्रवीति
धरणीधरश्च किमजीर्णसंबोधनम् । हरिर्वदति को जितो
मदनवैरिणा सयुगे करोति ननु कः शिखण्डिकुलताण्डवाड-
म्बरम् ॥ १०५ ॥ को मोहाय दुरीश्वरस्य विदितः संबो-
धनीयो गुरुः को धात्र्या विरलः कलौ नयधनः किवन्न
कीदृग्द्विजः । किं लेखावचनं भवेदतिशयं दुःखाय कीदृ-
क्खलः को विज्ञाधिपतिर्मनोभवममो मूर्त्या पुमान्कीदृशः
॥ १०६ ॥ कामिन्या स्तनभारमन्थरगतेर्लीलचलचक्षुषः
कंदर्पैकविलामनित्यवसते कीदृक्पुमान्वल्लभः । हेल्याकृष्ट-
कृपाणापाटितगजानीकात्कुतस्तेऽस्य श्वासायासविशुष्ककण्ठ-
कुहरा निर्यान्ति जीवार्थिनः ॥ १०७ ॥ दैत्यारातिरसौ
वराहवपुषा कामुजहाराम्बुधे का रूपं विनिहन्ति को
मधुवधूवैधव्यदीक्षागुरुः । स्वच्छन्दं नवसल्लकीकवलनैः
पम्पासरोमजनैः के विन्ध्याद्रिवने वसन्त्यभिमतकीडाभि-
रामस्थिताः ॥ १०८ ॥ का चक्रे हरिणा धने कृपणधीः

(१०३) 'विषमपादनिःकुजगताहित' विष गरलम् अपात् सर्पं
अनि नास्ति इ कामो यस्मिन् तत् कदर्परहितम् कु पृथ्वीम् जगता
ससारेण अहितं शत्रु विषमपादनिःकुजगताहित विषमाणा
दुर्गमाणा पादानां प्रत्यन्तपर्वतानां निःकुजेषु गहनस्थानेषु गता अहय
सर्पं यस्मिन् विषमपादनिःकुजगताहितस्मात् यत्र पर्वते शिलाया
अधस्तात्सर्पः निर्गच्छन्ति तत् पर्वताद्विभीयते (१०४) 'कुभीरमीन
मकरागमदुर्गवारि' कु पृथ्वीम् भी भयम् अ विष्णुम् ई लक्ष्मी
इन सूर्यम् अकरा नास्ति करो राजदण्डो यस्मा सा अग गोवर्धन-
पर्वतम् अटु ददति स गवा वाण्या वादेन कृत्वा अरिं प्रति-
वादी कुभीरमीनमकरागमदुर्गवारि कुभीरा नकाश्च मीना मत्स्याश्च
मकराश्च तेषां आगमौ आगमनगमने ताभ्यां कृत्वा दुर्गं दुस्तरं वारि
जलं यस्यासौ ईदृशं समुद्रो भवति (१०५) 'पयोधरसमय' पयो
जलम् हे योधः हे धर पर्वतः हे रस अजीर्णः हे समः मा लक्ष्मी-
स्तया सहवर्तमानः हरे मय मयनामा कश्चिदैत्यविशेषो हरेण हतः
इति भावार्थः पयोधरसमय पयोधरस्य मेघस्य समय काल मेघा-
गमे हि मयूरा विशेषेण नृत्यन्तीत्यर्थः (१०६) 'राजीवसन्निभवदन'
रा द्रव्यम् हे जीव हे गुरो सन् सज्जनः इभवत् हस्तिवत् न
विद्यते अ कृष्णोऽस्मिन्निति अनः ब्राह्मणो हि कृष्णरहितः कदाचिन्न
स्यादित्यर्थः राजी पङ्क्तिं वसन् निवासं कुर्वन् इभवदन इभवत्
हस्तिवत्स्य वदनं मुखं यस्यासौ गणेश इत्यर्थः राजीवने कमलेन
सन्निभं सदृशं वदनं मुखं यस्यासौ राजीवसन्निभवदन (१०७) 'सम-
रत' सम तुल्य रत भोगक्रिया यस्य स सद्यमावत् (१०८) 'कुजरा'
कु पृथ्वीम् जरा वृद्धत्वम् अ कृष्णः कुजरा हस्तिनः

कीदृग्मुजंगेऽस्ति कि कीदृक्कुम्भसमुद्भवस्य जठरं कीदृग्निय-
यासुर्वधू । श्लोकः कीदृगभीप्सितः सुकृतिना कीदृङ्गनभो
निर्मलं क्षोणीमाह्वय सर्वग किमुदितं रात्रौ सरः कीदृशम्
॥ १०९ ॥ मुण्डः पृच्छति कि मुरारिशयनं का हन्ति
रूपं नृणा कीदृग्वीरजनश्च कोऽतिगहनः संबोधयावधितम् ।
का धात्री जगतो बृहस्पतिवधू कीदृक्कवि. कादतः कोऽर्थः
कि भवता कृतं रिपुकुलं कीदृक्सरो वासरे ॥ ११० ॥
कस्यै यच्छति सज्जनो बहुधनं सृष्टं जगत्केन वा शंभोर्भाति
च को गले युवतिभिर्वेण्या च का धार्यते । गौरीशः
कमताडयच्चरणत का रक्षिता राक्षसैरारोहादवरोहत
कलयतामेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ १११ ॥ कः स्यादम्बुदयाचको
युवतय. कं कामयन्ते पतिं लज्जा केन निवार्यते निकटके
दासे कथं यावनी । भाषा दर्शयतेति वस्तुषु महाराष्ट्रे
कदा वा भवेदाद्यन्ताक्षरयोर्हि लोपरचनाचातुर्यत. पूर्य-
ताम् ॥ ११२ ॥ का मेघादुपयाति कृष्णदयिता का वा
सभा कीदृशी का रक्षत्यहिहा शरद्विकचयेत्कं धैर्यहन्त्री च
का । कं घत्ते गणनायक. करतले का चञ्चला कथ्यतामा-
रोहादवरोहतश्च निपुणैरेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११३ ॥ कुत्र
श्री. स्थिरतामुपैति भुवि को दुःखी किमीषत्यदं धर्मा-

(१०९) 'कुमुदवनपरागरजिताम्भोविहितगमागमकोकमुग्धरेखम्'
कुमुदं पृथ्व्या हर्षोऽकारि, पृथ्वी उद्धृता इत्यर्थे अवनपरा अवन
रक्षण धनस्य गोपन तत्र परा सावधाना गर विषम् जितानि
पीतानि अम्भासि जलानि येन तज्जिताम्भ विहितगमा विहित
कृतो गमो गमन यथा सा गमक अर्थाभिप्रायेण गम्यते प्राप्यते
स गमक अकमुक् क पानीय मुञ्चन्ति ते कमुचो मेघा न विद्यन्ते
कमुचो यस्मिन् तद अकमुक्, मेघै रहितमित्यर्थे हे धरे हे पृथ्वि !
ख आकाशम् कुमुदवनपरागरजिताम्भोविहितगमागमकोकमुग्धरेख
कुमुदाना चन्द्रविकासिकमलाना वनानि तेषा परागेण रजसा रजितं
रङ्गयुक्तं कृतं अम्भो जल यस्मिन् तद ईदृश सर पुन. कीदृशम् ?
विहितौ निष्पादितौ गमागमौ गमनागमने याभ्या तौ विहितगमा-
गमौ तौ च तौ कोकौ च ताभ्या कृत्वा मुग्धा मुन्दरा रेखा पङ्क्तिर्य-
स्मिन् तद यतस्तौ चक्रवाकीचक्रवाकौ अन्योन्य 'वियुक्तौ सन्तौ
रात्रौ मिलनाय तीरात्तीर पर्यटत' तयोर्गमनागमनेन जलरेखाया-
भवात् रात्रौ सर ईदृश इति भाव (११०) 'विकचवारिजराजिसमुद्भ-
वोच्छलितभूरिपरागविराजितम्' हे विकच विगता कचा केशा
यस्य स तत्संबोधन हे वालरहित ! वारि जलम्, महाप्रलये हरि.
शेषशय्याया समुद्रजले शेते जरा वृद्धत्वम्, आजिसमुद्र आजौ
सग्रामे समुद्र सहर्ष, भव ससार, हे अच्छलित हे अवधित ! भू
पृथ्वी इपरा १. कामस्तेन परा उत्कृष्टा नित्ययौवनवती, गवि
वाण्याम्, रा' द्रव्यम्, जितम् 'विकचवारिजराजिसमुद्भवोच्छलित-
भूरिपरागविराजित' विकचाना प्रफुल्लाना वारिजाना कमलाना राजि-
पङ्क्तिस्तस्या समुद्भवस्तेन अच्छलितो यो भूरि प्रचुर पराग तेन
विराजितं शोभितम् (१११) साधवे-वैषसा, कालिमा-मालिका,
कालं-लका (११२, ११३) धारा-राधा वधा-धाव (अहिहा
इन्द्र) काश-शका पाश-शापा (विधुव)

दीन्विनिवारयन्ति पथि के पान्थस्य दीनस्य च । का
सबुद्धिरिह श्रियश्च तमसः कौ नाशकौ प्रोच्यता गच्छन्तं
पथिक किमाह यवनः सङ्गाभिलाषान्वितः ॥ ११४ ॥ कः
खे भाति हतो निशाचरपतिः केनाम्बुधौ मज्जति कः
कीदृक्तरुणीविलासगमनं को नाम राज्ञा प्रियः । पत्रं कि
नृपतेः किमप्सु ललितं को रामरामाहरो मत्प्रश्नोत्तरमभ्य-
माक्षरपदं यत्तत्तवाशीर्वचः ॥ ११५ ॥ कि त्राणं जगतां
न पश्यति च क. के देवताविद्विषः कि दातु. करभूषणं
निरुदरः कः किं पिधानं दृशाम् । के खे खेलनमाचरन्ति
सुदृशा किं चारुताभूषणं बुद्ध्या ब्रूहि विचार्य सूक्ष्ममतिमं-
स्त्वेकं द्वयोरुत्तरम् ॥ ११६ ॥ कः कर्णारिपिता गिरीन्द्र-
तनया कस्य प्रिया कस्य तुक्कौ जानाति परेङ्गितं विषमगु.
कुत्रोदभूत्कामिनाम् । भार्या कस्य विदेहजा तुदति का
भौमेऽहि निन्द्यश्च कस्तत्पत्युत्तरमध्यमाक्षरपदं सर्वार्थसपक-
रम् ॥ ११७ ॥ लावण्यं क नु योषिता नभसि के सचार-
मातन्वते कासामुच्चतरा भवन्ति निनदाः क क्रीडतो
दंपती । केषु श्रीः प्रकटीचकार भगवान्सीतापतिः पौरुषं
मत्प्रश्नोत्तरमध्यवर्णघटितो देवो मुदे सोऽस्तु वः ॥ ११८ ॥
कः पूज्यः सुजनत्वमेति कतम. क स्वीयते पण्डितैः श्रीमत्या
शिवया च केन भुवने युद्धं कृतं दारुणम् । कि वाञ्छन्ति
सदा जना युवजना ध्यायन्ति किं मानसे मत्प्रश्नोत्तरम-
ध्यमाक्षरपदं भूयात्तवाशीर्वचः ॥ ११९ ॥ क्षोणी कं सहते
करोति दिवि का नृत्यं शिवायाः पतिर्भूताना कमयुङ्क्त
जीवहरणे का रामशत्रोः पुरी । कं रक्षन्ति च साधवः
पशुपते. किं वाहनं प्रोच्यतामालोमप्रतिलोमशास्त्रचतुरैरेकं
द्वयोरुत्तरम् ॥ १२० ॥

(११४) इमे उत्तरे अर्थस्फोरिते एवान्येषा योजनासौकर्याय
लिख्येते—ए विष्णौ, भयी भीतियुक्त, आ खला (डल्योरभेदात्
खडा) एव ए भय्या खडा (११५) ग्रहेशः रामेण मैनाक
मथरम् सचिव' तुरग गज राजीवम् रावण एतन्मध्य
माक्षरघटित वाक्य 'हे मे नाथ ! चिर जीव' इति राजान प्रति
आशीर्वचनम् (११६) अन्य अन्न इग्विहीनश्च दानवा दैत्या
दानवारि च, दानोदकमित्यर्थे तम राहु. अन्धकारश्च वय
पक्षिण तारुण्य च (११७) वासव हरस्य हस्वस्य तुगागमो
'हस्वस्य पिति कृति तुक्' इति सूत्रेण मतिमान् नभसि रामस्य
कुस्तुति अभ्यङ्ग एतन्मध्यमाक्षरघटितवाक्यं 'सरस्वति नमस्तु-
भ्यम्' इति विषमा' पञ्च गावो बाणा यस्येति विषमयु काम
(११८) नैपुण्ये, अण्डजा, पारीणा, एकान्ते, रक्ष सु, मध्यमवर्णोद्गा-
रात्पुण्डरीकाक्ष-इत्युत्तरम् पारीणामित्यस्य नदीपूर इत्यर्थे 'कर्क-
रीपूरयो पारी पादरज्जवा च हस्तिन.' इति विश्व. (११९) भूदेव,
स्ववश, ससदि, दुर्गेण (दैत्य) वैभव, युवति, मध्यमाक्षरोद्धरेण देव
सर्गे भव इत्युत्तरम् उच्चकोटिस्थ स्या. इति तात्पर्यम् (१२०)
भार—रभा काल—लका दीनं—नंदी

प्रश्नोत्तराणि

भारतं चेक्षुदण्डं च सिन्धुमिन्दु च वर्णय । पाठमेकं प्रदास्यामि प्रतिपर्वमोदय ॥ १ ॥ कियन्मात्र जलं विप्र जानुद्वं नराविप । तथापीयमवस्था ते नहि सर्वे भवा- दशाः ॥ २ ॥ अहो केनेदृशी बुद्धिर्दार्ढ्या तव निर्मिता । त्रिगुणा श्रूयते बुद्धिर्न तु दारुमयी क्वचित् ॥ ३ ॥ भूरि- भारभराकान्तो बाधति स्कन्ध एष ते । न तथा बाधते स्कन्धो यथा बाधति बाधते ॥ ४ ॥ निरर्थक जन्म गत नलिन्या यया न दृष्ट तुहिनाशुविम्बम् । उत्पत्तिरिन्दोगपि निष्फलैव कृता विनिद्रा नलिनी न येन ॥ ५ ॥ अङ्गणं तदिदमुन्मदद्विपश्रेणिशोणितविहारिणो हरे । उल्लमत्तरुण- केलिपल्लवा सल्लकी त्यजति किं मतङ्गज ॥ ६ ॥ इदमनु- चितमक्रमश्च पुंसा यदिह जरास्वपि मान्मया विभाग । इदमपि न कृत नितम्बिनीना स्तनपतनाववि जीवित रतं वा ॥ ७ ॥ यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीला वितनुते तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मा प्रति तथा । अह त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाकान्ततरुणीकटाश्लोकापातव्रणकिणकलङ्काङ्कित- तनुम् ॥ ८ ॥ भवित्री रम्भोर त्रिदशवदनगलानिरधुना स रामो मे स्थाता न युधि पुरतो लक्ष्मणसख । इयं यास्य- त्युच्चैर्विपदमधुना वानरचमूलधिष्ठेदं षष्ठाक्षरपरविलोपात्यठ पुनः ॥ ९ ॥ अद्यै हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलाना तुलाः पञ्चाशन्मधुगन्धमत्तमधुपाः क्रोधोद्धताः सिन्धुराः । अश्वा- नामयुतं प्रपञ्चचतुर पण्याङ्गनाना शत दण्डे पाण्ड्यनृपेण दौकितमिदं वैतालिकायार्पणम् ॥ १० ॥

(१) पूर्वार्धं भोजराजस्योक्ति उत्तरार्धं तु कालिदासस्य प्रत्युक्ति (२) प्रथमपादस्तृतीयपादश्च नदीमुत्तितीर्षोर्भोजस्योक्ति द्वितीयपाद- श्वतुर्थपादश्च राजदर्शनार्थं छन्नना काष्ठभारवाहपण्डितस्य प्रत्युक्ति (३) पूर्वार्धं मानिनीमनुनयता वटभस्योक्ति उत्तरार्धं तु तस्य वक्रोक्ति (४) पूर्वार्धं मृगयाया गृहमागच्छत शिविकारूढस्य भोज- राजस्योक्ति उत्तरार्धं च राजदर्शनार्थं गच्छत शिविकावाहकस्य पण्डितस्य प्रत्युक्ति (५) पूर्वार्धं विह्वलस्योक्ति उत्तरार्धं राजक- न्याया (६) पूर्वार्धं तच्चित्तपरीक्षिकाया राजकन्याया उक्ति उत्त- रार्धं तदनुरक्तस्य विह्वलस्य प्रत्युक्ति (७) पूर्वार्धं सारक्रीडा कुर्वत्या शीलामट्टारिकाया उत्तरार्धं च भोजस्य (८) पूर्वार्धं रात्रौ चन्द्र वर्णयतो भोजस्योक्ति उत्तरार्धं च राजदर्शनार्थं आगनस्य छन्नचौर- पण्डितस्य (९) प्रतिचरणसप्तमाक्षरविलोपात् द्वितीयोऽयं उद्भवति पूर्वचरणत्रय रावणस्योक्ति सीता प्रति चतुर्थचरणस्तु तस्या प्रत्युत्तरम् (१०) निखिलमपि पद्य विज्ञापयतो भाण्डागारिकस्योक्ति वैतालिकायार्पण इति च सप्ताक्षरणि वैतालिकगीतदत्तकणिस्य विक्रमा दित्यस्य प्रत्युक्ति

चित्रम्

नमामि मामनोनुन्नमान मुनिममानिनम् । नानानमनमा नाममौनानामनुमेनमुम् ॥ १ ॥ तागतारतंगेतैरुत्तरोत्तगो र्मुने । रतार्ता तित्तिरी गैति तीरे तीरे तंगे तंगे ॥ २ ॥ तनुता तनुता नीता तेन ते नीतनीतिना । नाता नृतनता तान्ति तनौ तेनातनोति न ॥ ३ ॥ या माताममता माया मा परोक्षक्षरोपमा । तागेने गगनेऽगो तामक्षगच्छल्लगक्षम ॥ ४ ॥ सर स्वतिप्रमादं मे स्थितिं चित्तमरस्वति । सग- स्वति कुरु क्षेत्रकुरुक्षेत्रमरस्वति ॥ ५ ॥ समार साक- दर्पेण कंदर्पेण मसारमा । शर नवाना विश्राणा नाविश्राणा शरज्जवा ॥ ६ ॥ मागारिशकगमेभमुखैरामाररहमा । माग- रब्धस्तवा नित्य तदतिहरणक्षमा ॥ ७ ॥ माता नताना सवष्ट. श्रिया बाधितसन्नमा । भान्याथ सीमा रामाणा शं मे दिश्यादुमाविजा ॥ ८ ॥ सरला बहलारम्भतरलालि-

(१) ब्रह्मर पद्यम् नमामि नमस्करोमि कम् उ विष्णुम् न केवल तमेव अपि तु उमेन पार्वतीनायम्, हरिहरमित्यर्थः किंभूतम्? मामनोनुन्नमान मा लक्ष्मीस्तस्या मनसो नुन्नोऽपहृतो मानो येन स तथा त लक्ष्मीचाञ्चल्यगवापहारिणम् पु० कि०? मुनिं योगीश्वर अमानिन मानरहितम् पु० कि०? नानानन नानाविधानि आननानि मुखानि यस्यामौ त दशवतारत्वादनैकविधमुपगम् पु० कि०? अमा- नाम अमानमाकाशममति अतिक्रामतीत्यमानामस्तम् पु० कि० औनामानं ब्रह्मन्स्वरूपम् एवविदं उमेन हर उ हरिं च नमामि (२, ३) द्वयक्षर (४) उ इति मबोधनम् हे अक्षगच्छल्लगक्षम! अक्षे रिन्द्रियैर्गच्छन्ति प्रतिपद्यते ते अक्षगच्छा विषया तेषां छग नाश तत्र क्षम समर्थं तस्य मबोधनम् हे महायोगिन्! गगने आकाशे ता अर प्राप किंभूते गगने? तारोने ताराभि ऊन तस्मिन् ता काम्? या माता अर्थात् विश्वस्य माता पु० की०? या ममता मम- तास्वरूपेण वर्तते या वैष्णवी माया पु० की०? या मा लक्ष्मी पु० की०? या परोक्षक्षरोपमा परश्चामौ उक्षा च परोक्षा वृषभ तेन क्षरति गच्छतीति स श्रीमहादेव तेन उपमीयतेति सा (५) स्वतिप्र- साद सुन्दरातिप्रसन्नता मर प्राप्नुहि चित्तमरस्वति चित्तसमुदे क्षेत्र शरीरमेव कुरुक्षेत्रं तत्र मरस्वत्याख्यनदीरूपे नद्या- समुद्रस्थितेरो- चित्येन मम चित्तममुदे स्थितिं कुरु इत्यर्थः (६) नवा शरत् कंदर्प- रूपेण दर्पेण साक ससार किंभूता? मसारमा मारसेन पक्षिविशेषेण पक्षेन वा सहिता शर काण्डं विश्राणा पोषयन्ती. परिपाक प्रापय- न्तीत्यर्थः नवाना नवमन शकट कर्दमाभावेन पथि यस्या मा न अविश्राणा वीना पक्षिणा आण शब्द न तेन रहिता च (७, ८) खड्गबन्धोऽयम् उमा गौरी शं सुखं मे मया दिश्यादेयात् कीदृशी आदिजा जगदादिभवा तथा मारारि शम्भु, शक्र इन्द्र, रामो जामदग्न्यो दाशरथिर्वा, इभमुखो गणाधिपस्तैरामाररहसा वेग- वर्षवद्देवेनादरावेशात्सार उत्कृष्ट आरब्ध प्रकृत स्तव स्तुतिर्यस्या- सा तथा नित्य सदा तेषा मारारिप्रभृतीनामर्ते पीढाया हरणेऽपन- यने क्षमा समर्था तथा नवाना मातेव माता वत्सलत्वात् तथा- सवष्ट समूह कामा? श्रियामृदीनाम् तथा बाधितो नाशितो भक्ताना सन्नमो भय यया सा तथाभूता तथा मान्या पूज्या- अथ सीमा मयादा रामाणा स्त्रीणाम्, सर्वोत्तमेत्यर्थः

बलारवा । वारलवहलामन्दकरला बहलामला ॥ ९ ॥ भामते
प्रतिमासारमाभाताहताविता । भावितात्मा शुभा वादे
देवाभा वन ते मभा ॥ १० ॥ मारमासुषमा चारु रुचा
मारवधूत्तमा । मात्तवूर्ततमायामा सा वामा मेऽस्तु मा
रमा ॥ ११ ॥ रसा साररसा सार सायताक्ष क्षतायसा ।
सातावात तवातासा रक्षतस्त्वस्त्वतक्षर ॥ १२ ॥ यदाव-
तोऽयदानतो नयात्ययं न यात्ययम् । शिवे हिता शिवेहिता
स्मगमिता स्मगमि ताम् ॥ १३ ॥ आम्नायानामाहान्त्यावा
गीतिर्नीतिर्भीति प्रीति । मोगो रोगो मोदो मोहो ध्येयेच-
च्छेत्क्षेमे देशे ॥ १४ ॥ नागविशेषे शेषे शेषेऽशेषेऽपि सहते
जगति । हंससिकाळं काल का लङ्कालङ्घने स्तुतिर्भवत ।
॥ १५ ॥ विनायमेनो नयतासुखादिना विना यमेनोनयता
सुखादिना । महाजनोऽदीयत मानसादर महाजनोदी-
यतमानमादरम् ॥ १६ ॥ विश्वस्य हेतुर्मरैवहु गीयसे

(९) मुरजबन्धोऽयम् शरद्वर्णनमेतन् मरलोऽर्थे नाममाताङ्गने ।
प्रभूतैरारम्भेण तरलाणां प्रखलानामलिबलानां प्रमरमैरन्यानामारव
शब्दो यस्या सा मरलावहलारम्भतरलालिबलारवा तथा वारलभिह
सीभिर्बहला सनता यष्टि वा वारेण परिपाटया लावो लवन येषा तानि
तथाविधानि हलानि हलकृष्टधान्यक्षेत्राणि यस्या मा तथाविधा तथा क्र
लान्ति गृह्णन्ति ये ते करला नृपा अमन्दा यात्राया सोधमा करला
यस्या सा तथाविधा तथा बहलानि प्रभूतान्यामलान्यामलकीफलानि
यस्या सा तथाविधा यदि वा बहलमलधर्ममला निर्मला बहुलामला
(१०, ११) पञ्चबन्ध (१२) सर्वनोभद्र हे सार उत्कृष्ट तवरक्षत पाल
यत सत मा रसा पृथ्वी मरसा उत्कृष्टरसास्तु भवतु हे आयताक्ष दीर्घ
लोचन, तथा मा क्षतायमा चास्तु क्षतो नाशित आयोऽर्थागमो यैस्ते
क्षतायाश्चौरादयस्तान्यलान्त नयतीति कृत्वा तथा मात सुगमवर्तीति
सातावा, अयस्करीत्यर्थे अस्तिवति सर्वत्र योज्यम् हे अत, अतति नित्य
मेवोद्यम भजत इत्यर्थे तथा अतासा अक्षया रसा भवतिव्यत्रापि योग
तुनियमे रक्षत एव, न त्ववलिप्तस्य तथा हे अतक्षर । तत्क्षय तक्षस्तनूक-
रण त राति ददातीति तक्षर, न तक्षरोऽनक्षर, पुष्टिद इत्यर्थे (१३)
यस्यामानतोऽय जन न यात्यय गीतिविशेषे न याति कुत अयदानत
अर्थात् तयैवाय शुभात्रहविधिदानात् शिवे मङ्गले हिता अनुकूलम्
शिवेन महादेवेन ईहिता प्रार्थनीयाम् स्मरेण कर्तव्येण अमिता मातु
मयोग्याम् अनभिभूतामित्यर्थे (१४) चतुर्मात्रिको विष्णुर्नालाछन्द
आम्नायाना वेदानामन्त्या वाक् उपनिषद् आह अकथयत् किम् ? इति
नीति भीति प्रीति भोग रोग मोद मोह क्षेमे शुभे देशे स्थाने आ-
त्मषरात्मनो ध्येयेत् इच्छेच्च (१५) सानुप्रास हे राम । त्वया अशेषे
समस्तेऽपि जगति सहते त्व नागविशेषे शेषनागे शेषे स्वपिषि तथा अस्ति-
वत् खड्गवत् काल कृष्ण काल इति मारयसि अतो भवतस्त्व लङ्काया
लङ्कने पारगमने का स्तुति स्वतन् ? न किमपीत्यर्थे (१६) मृत जटायुष
दृष्ट्वा राम प्रति लक्ष्मणोक्तिरियम् अय विना पक्षिस्वरूप पुरुष जटायु
यमेन यतमानसादर यतमानाना रक्षितसुखताना साद विषाद राति
ददातीति तत् यथा स्यात्तथा अर शीघ्र मानसमानस चित्तमेव मानस
मानससरस्वसात् अदीयत अखण्डयत अय किंभूत ? महाजन महात्मा
महाजनोदी च मह उत्सवमजन्ति क्षिपन्ति ये दुर्जनास्तन्नोदी तदपसा-
रक यमेन किंभूतेन ? एनो विना अपराधमृते नयता स्वपुर प्रापयता
असुखादिना प्राणभक्षकेण सुखादिना ऊनयता च हीन कुर्वता च इत्यर्थे

त्वं विश्वगरे शिवशिवे त्रिगुणात्ममूर्ते । चिद्धोमतोऽपि
परमा प्रथमा वदन्ति त्वा योगिन, स्तुतिपरा, प्रणिधान-
दृष्ट्या ॥ १७ ॥ पायाद्वः करणोऽरणो रणरणो राणो रणो-
वारणो दत्ता येन रमारमारमरमा रामारमा, सा रमा ।
स श्रीमानुदयोदयोऽदयदयो दायोदयोदेदयो विष्णुर्जिष्णु-
रभीरभीरभिरभीराभीरभीमारभी, ॥ १८ ॥

भाषाचित्रम्

उत्तरङ्गकलितोरुकटारीभाजिग उत्त मयंकरमाला ।
मन्तु पायकगणा जय तेस्त्व गामगोहरमिलाव इलावी
॥ १ ॥ हरनयनहुतागन्वाल्या जो जलाया रतिनयन-

(१७) अस्य वमन्नतिलकाठन्मो दुर्गास्तुतिरूपस्य पद्यस्य चतुर्णा-
मपि पादानां पष्ठमस्तमाष्टनाक्षरलोपेन इन्द्रजावृत्त शिवस्तुतिश्च
जायते (१८) स पुराणप्रसिद्ध वेवेष्टि व्याप्नोतीति विष्णुभैरवान्वो
गुप्तान्पायादित्यर्थे व इति बहुवचनेन सर्वममत्व सूचितम् मायया
स्पृष्टस्य तस्य कथं रक्षकत्व भवति । त्वत् आह—श्रीमानिति श्रीनित्य-
नस्यास्तीति श्रीमान् माया विनाभूदित्यर्थे ननु बहूना रक्षणपरिप-
न्थिना विद्यमानत्वात्कथमस्य रक्षकत्वमित्याह—विष्णुरिति जयनशील
इत्यर्थे तथा च रक्षणपरिपन्थिनोऽपि तदशगा इति भाव इदानीं व
इति बहुवचनोक्त सर्वममत्व द्रष्टुमित्यवतारविशेषणमुखेनाह—करण
इति क जल रणति गच्छतीति करण मत्स्यकूर्मावतारवानित्यर्थे
पुन अरण न विद्यते रण सप्रामो यस्य स तथा अनेन च ब्रह्मकर्म
मात्रप्रणयी वामनावतार उक्तो भवति यस्येति शेष स क ? यस्य
विष्णो राण रणस्याथ राण, रणतबन्धीत्यर्थे रणरण रणाच्छब्दा-
ज्जायमानो रण शब्दो रणरण प्रतिशब्द रणोवारण रणस्य उ
लक्ष्मण व्रणादिच्छिद् येषा ते रणव वीरा तान् वारयतीति रणोवारण
अभूत् उकारस्त्विह लक्षणम् अनेन नृसिंहावतार उक्तो भवति
क म ? येन अर शीघ्र अरीणा समूहो आर अरिबृन्द मिनोति हिन-
स्तीति आरमा तेन आरमा अरिकुलनिहन्त्रा रमा लक्ष्मीर्विश्रेष्ठो
विश्राणिता इत्ता तथा रमया रमते असौ रमारमो विष्णुस्तस्मिन्-
मते ते रमारमरमा ब्राह्मणास्तान् आरमयति आह्लादयति स, तथा
आम वभूवेत्यर्थे अनेन क्षत्रियान्तकारिपरशुरामावतार उक्तो भवति
पु० क० ? उदयोदय याति प्राप्नोतीति य न य अय अप्राप्त उदयो-
येन तत् अयोदय भूधरादि उत् उद्धत अयोदय अप्राप्तोदय जलनि-
मग्न भूधरादि नये स तथा अनेन आदिवराह उक्तो भवति पु०
क० ? अदयदय अदयेषु दयते स तथा कूरैवपि दयावानित्यर्थे
अनेन बौद्धावतार उक्तो भवति पु० क० ? दायोदयोदेदय दायार्थे
विभागार्थे उद्धत अयो लोहमय शुख यैस्ते दायोदया धातौराष्ट्रा
तान्धति खण्डयतीति तथाविधोऽर्जुन, तस्मिन् दयते स तथा अनेन
कृष्णावतार उक्तो भवति पु० क० ? अमीरमीरभि पराङ्गनाहरणा-
दिभ्यः कृत्येभ्यो अमीरा निर्भया रावणादयस्तेषु भिद्यै भयार्थे रमते
रामस्येन वर्तते स तथा अनेन रामावतार उक्तो भवति पु० क० ?
अमीराभीरभीस्तारमी अमीरा शूरा भीरा कातरा तेष्वपि कोट्या
लोभादिवशात् भिय सारयन्ति प्रयच्छन्ति ते दुष्टस्तेच्छास्तेषां भी
यसात् स तथा अनेन कल्क्यवतार उक्तो भवति

(१) हे राजन् । तव पायकगणा सेवकलोका उत्तरङ्गकलितोरुक
टारीभाजिग उत्तरङ्गा अतिमुदिता कलितोरुकटा सज्जिनपृथुलक

जलौघे खाक बाकी बहाया । तदपि दहति चित्तं माक-
क्या मै करोंगी मदनसरसि भूयः क्या बला आग लागी
॥ २ ॥ नूनं बादलशाह शोहपसरी निःसाणशब्द खर,
शत्रुं पाडि लुटालितो विहणिसो एवं भणन्त्युद्धटा । रूढे
गर्दभरामधालि सहसा रे कं तमेरे कहे कण्ठे पापनिवेशि
याहि शरणं श्रीमल्लदेव प्रभुम् ॥ ३ ॥

जातिवर्णनम्

सिंहः

गर्जन्हरि साम्भसि शैलकुञ्जे प्रतिध्वनीनात्मकृताञ्चि-
शम्य । पदं बबन्ध क्रमितुं सरोष, प्रतर्कयन्नन्यमृगेन्द्रनादम्
॥ १ ॥ लीढग्रस्तविपाण्डुराग्रनखयोरार्कणीर्णं मुखं विन्य-
स्याग्निमयोर्युगे चरणयोः सद्यो विभिन्नद्विपः । एतस्मिन्मद-
गन्धवासितसट, सावज्ञतिर्यक्चलत्सृक्कान्ताहतिधूतलोलमधुपः
कुञ्जेषु शेते हरि ॥ २ ॥ पश्योदञ्चदवाञ्चदञ्चितवपु, पश्चार्ध-
पूर्वार्धभाक्स्तब्धोत्तानितपृष्ठनिष्ठितमनाग्मुद्राग्रलाङ्गूलभृत् ।
दंष्ट्राकोटिविशङ्कायस्कुहर कुर्वन्सटामुक्तटामुत्कर्णं, कुरुते
क्रमं करिपतौ क्रूराकृतिः केसरी ॥ ३ ॥ उत्कर्णोऽयमकाण्डच-
ण्डिमपटुः स्फारस्फुरत्केसरः क्रूराकारकरालवक्त्रविकटस्तब्धो-
र्ध्वलाङ्गूलभृत् । चित्रेणापि न शक्यतेऽभिलिखितुं सर्वाङ्गसको-
चनाचीत्कुर्वद्भिरिक्कुञ्जकुञ्जरशिरःकुम्भस्थलस्थो हरि, ॥ ४ ॥

तरशुः

लाङ्गूलेनाभिहृत्य क्षितितलमसकृद्धारयन्नग्रपद्भ्यामात्मन्येवा-
वलीय द्रुतमथ गगन ग्रोत्यतन्त्रिक्रमेण । स्फूर्जद्भुकारघोष
प्रतिदिशमखिलान्द्रावयन्नेष जन्तून्कोपाविष्ट, प्रविष्ट, प्रतिवन-
मरुणोच्छ्रनचक्षुस्तरशुः ॥ ५ ॥

करिणः

अम्भोमुचा सलिलमुद्रमता निशीथे तालीवनेषु निभृतं
स्थिरकर्णतालाः । आकर्णयन्ति करिणोऽर्धनिमीलिताक्षा
धारारवान्दशनकोटिनिषण्णहस्ता, ॥ ६ ॥

मृगः

ग्रीवामङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन
प्रविष्टः शरपतनभयाद्भयसा पूर्वकायम् । दर्भैरर्धावलीढै
श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा पश्योदग्रपुतत्वाद्वियति
बहुतर स्तोकमुर्व्या प्रयाति ॥ ७ ॥

भल्लः

नयनपथनिरोधात्क्रोधनिर्धूतभालभ्रमदविरलरोमस्तोमबद्धा-
न्वकार, । कृमिकवलनलोभोत्खातवलमीकरन्ध्रोत्थितफणि-
फणघातैरुच्छलत्येष भल्लः ॥ ८ ॥

पोल ये अरीभा शत्रुगजास्तेषां योऽसौ आजि सग्राम त रान्ति
वदतीति ते सन्तु उत पुन भयकरभाला भृकुटीमीषणललाटा सन्तु
नै पायकगणै इलाव पृथ्वीरक्षक इलावीजितकदर्पस्त्व अगोहर
अगोत्रह यथा स्वात्तयेव गा पृथ्वी जह परदेशानात्मीयान्कुह

हयः

यावच्छकलितो वायुरेकीभवितुमर्हति । तावदेव तुरंगो-
ऽयमाजगाम जगाम च ॥ ९ ॥ मण्डले मण्डलाकारो रेखा
वाजीमयी जवे । सव्यापसव्ये द्विमुखो नकुलाधिष्ठितो हयः
॥ १० ॥ पुरो नुन्न, पश्चाद्भजति विधृतश्चोच्छ्रिततनुः समुत्प-
त्योत्तान पतति पथि लोकान्प्रविशति । हय, किञ्चिद्द्रुच्छद्यदि
नयति पत्ति कचिदहो कशाघाते तिष्ठत्यथ चरणघातेन
खनति ॥ ११ ॥ आकर्षन्निव गा वमन्निव खुरौ पश्चार्ध-
मुज्झन्निव स्वीकुर्वन्निव खं पिबन्निव दिशो वार्यंश्च मुष्णन्निव ।
साङ्गारप्रकरा स्पृशन्निव भुव छायाममृष्यन्निव प्रेङ्खन्नामर-
वीज्यमानवदन, श्रीमान्हयो धावति ॥ १२ ॥ पश्चादङ्गी
प्रसार्य त्रिकनतविततं द्राघयित्वाङ्गमुच्चैरासज्यामुन्नकण्ठो
मुखसुरमि सटा धूलिधूमा विधूय । घासग्रासाभिलाषादनव-
रतचलप्रोथतुण्डस्तुरङ्गो मन्दं शब्दायमानो विलिखति
शयनादुत्थित, इमा खुरेण ॥ १३ ॥

कपिः

यदर्काशुक्लान्तस्फुरदरुणपुष्पोदरधिया प्रविष्टो नासान्तः
कणितमणिडिम्भः प्रकुरुते । कपि, स्थित्वा स्थित्वा
तदिदमनुशृण्वन्विचकितो धुनोत्यास रौति प्रचलति
चलत्युच्छलति च ॥ १४ ॥

महोक्षः

गर्जित्वा मेघधीर प्रथममथ शनैर्मण्डलीकृत्य दैहं
शृङ्गाभ्या भीषयन्तावभिसुखमवनी दारयन्तौ खुराग्रैः ।
मन्द मन्द समेत्य स्थिरनिहितपदं दत्तघातौ सरोषं युध्येते
चालयन्तौ कुटिलितमसकृत्पुच्छमेतौ महोक्षौ ॥ १५ ॥

धेनुः

आहत्याहृत्य मूर्धा द्रुतमनुपिबत, प्रस्रुत मातुरूध,
किञ्चित्कुब्जैकजानोरनवरतचलचारुपुच्छस्य धेनुः । उत्कर्ण
तर्णकस्य प्रियतनयतया दत्तहुंकारमुद्राविस्संस्तीरधारालव-
शबलमुखस्याङ्गमातृति लेडि ॥ १६ ॥

रासभः

आग्रायाग्राय गन्ध विकटमुखपुटो दर्शयन्दन्तपङ्क्तिं
धावत्युन्मुक्तनादो मुहुरपि च रसाद्भ्रष्टा पृष्ठलम्भ, ! गर्दभ्याः
पादघातद्विगुणितसुरतप्रीतिराकृष्टशिरो वेगादारुण्यं मुखन्नव-
तरति खरः खण्डितेच्छश्रिरेण ॥ १७ ॥

अजः

ब्रात्वा श्रोणीमजाया विततमभिमुखं वक्त्रसकोचभङ्गं
स्थित्वा सूर्य निरीक्ष्य प्रविकसितसटो घट्टयन्क्षमा खुरेण ।
बोवोकारान्प्रकुर्वन्मणिशकलनिभं चालयन्नेत्रयुग्मं छागश्चाटून-
नेकाश्रतुर इव विटो मन्मथान्धः करोति ॥ १८ ॥

मेघः

पार्श्वस्फालावलेपाचटुलितचरणोल्लेखिताकाशदेशः सघ-
ट्टाटोपकोपप्रसरितरसनापल्लवालीढसङ्क, । किञ्चित्साचीकृ-
तास्य, स्फुरदधरपुट, स्फारिताताम्रचक्षुर्घोणाघाताभिलाषा-
दपसरति रूपं दर्शयन्नेष मेघः ॥ १९ ॥

मयूरः

मण्डलीकृत्य बर्हाणि कण्ठैर्मधुरगीतिभिः । कलापिनः
प्रनृत्यन्ति काले जीमूतमालिनि ॥ २० ॥

चातकः

दम्भोलिस्फूर्जदम्भोधरविपुलतडिङ्गमगम्भीरनादैरम्भः सभा-
रसभावनकुतुकिकुलं चातकानां प्रनृत्यत् । ऊर्ध्वं विन्यस्त-
चक्षुषुटमुपरि परिभ्राम्यदुत्पातवातैरम्भोदोन्मुक्तमम्भः कणमपि
न चिरात्प्राप्य नम्र मिथोऽभूत् ॥ २१ ॥

पारावतः

कलकणितगर्भेण कण्ठेनाधूर्णितेक्षणः । पारावतः परावृत्य
रिरंसुश्रुम्बति प्रियाम् ॥ २२ ॥

बकः

नालेनेव स्थित्वा पादेनैकेन कुञ्चितप्रीवम् । जनयति
कुमुदभ्रान्तिं वृद्धवको बालमत्स्यानाम् ॥ २३ ॥ स्थित्वा
धैर्यादुपाम्भः समजठरशिराश्चक्रमूर्तिमुद्धतैः धूर्तैः सत्यक्तीरः
कतिचिदपि पदान्युच्चकैः कुञ्चितान्नि । पश्चाद्भीवा प्रसार्य
त्वरितगतिरपा मध्यमाविश्य चक्ष्वा चक्षन्तीमूर्ध्वकण्ठः
कथमपि शफरीं स्फारिताक्षो बकोऽस्ति ॥ २४ ॥

कुक्कुटः

न्यक्षचक्षुश्चक्षुः कुम्भनचलच्छाप्रमुपतश्चकारकराल-
केसरसटास्फारस्फुरत्कन्धरम् । वारवारमुदङ्घ्रिचक्षुश्चक्षुः प्रश्य-
न्नखक्षुण्णयोर्दृष्टा कुक्कुटयोर्द्वयोः स्थितिरिति क्रूरक्रमं युध्यतो.
॥ २५ ॥ पक्षावुत्क्षिप्य ध्रुवन्सकलतनुरुहान् भोगविस्तारि-
तात्मा प्रागेवोद्धीननिद्रः स्फुरदरुणकरोद्भासितं ख निरीक्ष्य ।
प्रातः प्रोत्थाय नीडस्थितचपलतनुर्धर्ध्वानमुच्चैरुद्धीवं पूर्वका-
योन्नतविकटसटः कुक्कुटो रारटीति ॥ २६ ॥

गौरखर-कृकलासौ

ग्रीष्मादित्यकप्रतप्तसिकतामध्योपविष्टः सुखं शेते गौर-
खरो मरुस्थलमुवि प्रोथ निधाय क्षितौ । गुञ्जजाहककण्ट-
काहृतमरुद्धतोऽपतद्भूलिमिश्लिन्नाङ्गः कृकलासकोऽपि निभृत
मार्तण्डमुद्धीक्षते ॥ २७ ॥

सर्पः

आलोकप्रस्तनारीकृतसभयमहानादधावज्जनौघव्यासद्वार-
प्रदेशप्रचुरकलकलाकर्णनस्तव्यचक्षुः । काष्ठं दण्डं गृहाणेत्य-
तिमुखरजनेस्ताडितो लोष्टघातैर्मितः सर्पो गृहस्थानधिगत-
विवरः कोणतः कोणमेति ॥ २८ ॥

पुलिन्दः

वामस्कन्धनिषण्णशार्ङ्गकुटिलप्रान्तापिताधोमुखस्यन्दच्छो-
णितलम्बमानशशकान्वेणीस्खलच्चामरान् । ज्यान्तप्रोतकपोत-
पोतनिपतद्रक्ताक्ततूणीरकान्तोऽपश्यत्करिकुम्भमेदजनिता-
स्कन्दान्पुलिन्दान्पुरः ॥ २९ ॥

पथिकः

गायति हसति च नृत्यति हृदयेन धृता प्रिया

विविचिन्तयति । समविषमं न च विन्दति गृहगमनसमुत्सुकः
पथिकः ॥ ३० ॥ मातर्धर्मपरे दया कुरु मयि श्रान्तेऽद्य
वैदेशिके द्वारालिन्दककोणके सुनिभृतं यास्यामि सुस्वा
निशि । इत्युक्ते सहसा प्रचण्डगृहिणीवाक्येन निर्भर्त्सितः
स्कन्धन्यस्तपलालमुष्टिविभवः पान्थः पुनः प्रस्थितः ॥ ३१ ॥
भद्रं ते सदृशं यदध्वगशतैः कीर्तिस्तवोद्बुध्यते स्थाने रूपमनु-
त्तमं सुकृतिना दानेन कर्णो जितः । इत्यालोक्य भृशं
दृशा करुणया शीतातुरेण स्तुतः पान्थेनैकपलालमुष्टिरुचिना
गर्वायते हालिकः ॥ ३२ ॥ देशैरन्तरिता शतैश्च सरितामु-
र्वीभृता काननैर्यत्नेनापि न याति लोचनपथं कान्तेति
जानन्नपि । उद्धीवश्चरणार्धरुद्धवमुधः कृत्वाश्रुपूर्णे दृशौ
तामाशा पथिकस्तथापि किमपि ध्यायन्मुदुर्वीक्षते ॥ ३३ ॥

शूरः

खड्गहस्तोऽरिमालोक्य हर्षामर्षसमन्वितः । शूरः पुलकितो
रक्तनेत्रो हसति जृम्भते ॥ ३४ ॥

बालः

धूलीधूसरतनवो राज्यस्थितिरचनकल्पितैकनृपाः । कृत-
मुखवाद्यविकाराः क्रीडन्ति सुनिर्भर बालाः ॥ ३५ ॥ आयातो
भवतः पितेति सहसा मातुर्निशम्योदितं धूलीधूसरितो
विहाय शिशुभिः क्रीडारसान्प्रस्तुतान् । दूरात्स्मरमुखः
प्रसार्य ललितं बाहुद्वयं बालको नाधन्यस्य पुरः समेति
परया प्रीत्या रटन्धरम् ॥ ३६ ॥

कुमारः

अकूर्चारम्भोऽपि प्रतिचुबुकदेशं करतल प्रतिशया कुर्वन्
युवतिषु दृशं स्निग्धतरलाम् । कुमारोऽहंकारात्परिषदि समा-
नानगणयन्भुजौ वक्षः पश्यन्नवयसि कान्तिं वितनुते ॥ ३७ ॥

नर्तकी

स्वेदक्रेदितकङ्कणा भुजलता कृत्वा मृदङ्गाश्रया चेटीहस्त-
समर्पितैकचरणा मञ्जीरसधित्सया । सा भूयः कुचकम्पसूचि-
तरयं निःश्वासमामुष्यती रङ्गस्थानमनङ्गसाकृतवती तालावबौ
तस्थुषी ॥ ३८ ॥

लेखनकर्त्री

उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि रचयन्त्याः । कण्ट-
कितेन प्रथयति मय्यनुराग कपोलेन ॥ ३९ ॥ यद्भूलते
तगलिते यदुदङ्गुलीकः पाणिः पुरो यदपि चक्षुरलब्धलक्ष्यम् ।
उन्मुद्रिताधरदलं च यदास्यमस्यास्तत्काव्यकर्मणि निषिक्त-
मवैमि चेतः ॥ ४० ॥

कलमकण्डनीगीतयः

विलासमसृणोहसन्मुसललोकदोः कन्दलीपरस्परपरिस्वल-
द्वलयनिःखनोद्बन्धुराः । लसन्ति कलहुंकृतिप्रसभकम्पितोरः-
स्थलत्रुट्कमकसकुलाः कलमकण्डनीगीतयः ॥ ४१ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे चतुर्थं प्रकरणं समाप्तम् ।

पञ्चममन्योक्तिप्रकरणम्

सूर्यान्योक्तयः

रवेरेबोदयः श्लाघ्यः क्रोऽन्येषामुदयग्रहः । न तमासि न तेजासि यस्मिन्नभ्युदिते सति ॥ १ ॥ खद्योतो द्योतते तावथावन्नोदयते शशी । उदिते तु संहृत्ताशौ न खद्योतो न चन्द्रमाः ॥ २ ॥ तस्यैवाभ्युदयो भूयाद्भानोर्यस्योदये सति । विकासमाजो जायन्ते गुणिनः कमलाकराः ॥ ३ ॥ निमीलनाय पश्चानामुदयायात्यतेजसाम् । तमसामवकाशाय प्रजत्यस्तमसौ रविः ॥ ४ ॥ कैरस्फोटोऽम्बरत्यागस्तेजोहानिः सरागता । वारुणिसंगजावस्था भानुनाप्यनुभूयते ॥ ५ ॥ अजस्रं लसत्यग्निनीवृन्दसङ्घं मधूनि प्रकामं पिबन्तं मिलिन्दम् । रविर्मोचयत्यब्जकारागृहेभ्यो दयालुर्हि नो दुष्टवहोषदर्शी ॥ ६ ॥ एतावत्सरसिजकुञ्जलस्य कृत्यं भित्त्वाम्भः सरसि विनिर्गमो बहिर्यत् । आमोदो विकसनमिन्दिरा-निवासस्तत्सर्वं दिनकरकृत्यमामनन्ति ॥ ७ ॥ देवो हरिर्वहतु वक्षसि कौस्तुभं तन्मन्ये च काचन पुनर्धुमणेः प्रतिष्ठा । यत्पादसंगतिसमर्पितसौरभाणि घत्ते स एव शिरसा सरसीरुहाणि ॥ ८ ॥ उद्यन्त्वमूनि सुबहूनि महामहासि चन्द्रोऽप्यलं भुवनमण्डलमण्डनाय । सूर्यादते न तदुदेति न चास्तमेति येनोदितेन दिनमस्तमितेन रात्रिः ॥ ९ ॥ दिक्प्रीतमोहतिजगज्जनरञ्जनादि सर्वं भविष्यति रवेरिव चन्द्रतोऽपि । किं स्वस्तगामिनि रवौ भविता न जाने राजीवजीवनविवौ कृतमः प्रकारः ॥ १० ॥ अधिगमनमनेकास्तारका राजमानाः प्रतिगृहमपि दीपाः प्राप्नुवन्ति प्रतिष्ठां । दिशि दिशि विकसन्तः सन्ति खद्योतपोताः सवितरि उदितेऽस्मिन्किं नु लोकैरलोकि ॥ ११ ॥ गते तस्मिन्भानौ त्रिभुवनसमुन्मेषविरहव्यथा चन्द्रो नेष्यत्यनुचितमितो नास्ति किमपि । इदं चेतस्तार्पं जनयतितरामत्र यदमी प्रदीपाः सजातास्तमिरहतिबद्धोद्गुरशिखाः ॥ १२ ॥ पातः पूष्णो भवति महते नोपतापाय यस्मात्कालेनास्तं क इह न गता यान्ति यासन्ति चान्ये । एतावत्तु व्यथयति यदालोकबाह्यैस्तमोभिस्तस्मिन्नेव प्रकृतिमहति व्योम्नि लब्धोऽवकाशः ॥ १३ ॥ पततु नभसो गच्छत्वस्तं निमज्जतु

१ ज्योतिरिङ्गण २ सूर्ये ३ किरणा, पक्षे, -हस्ता ४ आकाश, पक्षे, -वक्षम् ५ वरुणदिक्, पक्षे, -मधविशेषः ।

२७ सु. २ भां.

वारिधौ ब्रजतु वरुणागारद्वार प्रभाभिरनादतः । तदपि तरणि-र्दत्त्वा पादं शिरःसु महीभृता दलिततिमिरव्रातः प्रातः पुनः सकृदेष्यति ॥ १४ ॥ येनोन्मथ्य तमासि मासलघन-स्पर्धानि सर्वे जगच्चक्षुष्मत्परमार्थतः कृतमिदं देवेन तिग्म-त्विषा । तस्मिन्नस्तमिते विवस्वति कियान्कूरो जनो दुर्जनो यद्वधाति धृतिं शशाङ्कशकलालोके प्रदीपेऽथवा ॥ १५ ॥ यत्पादा शिरसा न केन विधृताः पृथ्वीभृता मध्यतस्त-स्मिन्मासति राहुणा कँवलिते लोकत्रयीचक्षुषि । खद्योतैः स्फुरितं तमोभिरुदितं तारामिरुजृम्भितं धूँकैरुत्थितमाः किमत्र करवै किं किं न कैश्चेष्टितम् ॥ १६ ॥ पूर्वाह्णे प्रीति-बोध्य पङ्कजवनान्युत्सार्य नैशं तमः कृत्वा चन्द्रमस प्रका-शरहितं निस्तेजस तेजसा । मध्याह्ने सरिता पयः प्रविततै-रापीय दीप्तैः करैः सायाह्ने रविरस्तमेति विवशः किं नाम शोच्यं भवेत् ॥ १७ ॥ दूर यान्तु निशाचराः शशिकराः क्लेशं लभन्तातरामुद्योतं कलयन्तु हन्त न चिर खद्योतका द्योतले । ध्वान्तं ध्वंसमुपैतु हंसनिवहः पद्माकरे शाम्यतु प्राचीपर्वतमौलिमण्डनमणिः सूर्य समुज्जृम्भते ॥ १८ ॥

चन्द्रान्योक्तयः

आलोकवन्तः सन्त्येव भूयासो मास्करादयः । कला-वानेव तु ग्र्यावद्रावकर्मणि कर्मठः ॥ १ ॥ दैवाद्यद्यपि तुल्यो-ऽभूद्भूतेशस्य परिग्रहः । तथापि किं कर्मालानि तुला यान्ति कलानिधेः ॥ २ ॥ अहो नक्षत्रराजस्य सामिमानं विचेष्टितम् । परिक्षीणस्य वक्रत्वं सपूर्णस्य सुवृत्तता ॥ ३ ॥ व्यज्यमानकलङ्कस्य वृद्धौ सति कलानिधेः । आशास्वहे वयं पूर्वा सर्वश्लाघ्या कृशा दशाम् ॥ ४ ॥ क्षीणः क्षीणः समीपत्वं पूर्णं, पूर्णोऽतिदूरताम् । उपैति मित्रौघचन्द्रो युक्तं तन्मैलिनात्मनः ॥ ५ ॥ निशाचरोऽपि दीनोऽपि सकलङ्कोऽपि चन्द्रमाः । चकोरीनयनद्वन्द्वमानन्दयति सर्वदा ॥ ६ ॥ हरमुकुटे सुरतटिनीनिकटस्थितिलामतो

१ किरणा, पक्षे, -चरणा २ शैलानाम्, पक्षे, -राज्ञाम् ३ सूर्ये ४ ग्रसे ५ दिवान्यै ६ उन्निद्राणि कृत्वा ७ निशासबन्धि ८ प्रका-शवन्तः ९ बहव १० पाषाण ११ समर्थ १२ कपालास्थीनि १३ सूर्याय, पक्षे, -सिन्ध्याय १४ कलङ्गिनः

द्विजेन्द्रेण । अपि गरलं फणिफूत्कृतिरीक्षणीक्षणाशुशुक्षणि
क्षान्तः ॥ ७ ॥ निजकनिकगममृद्व्या धवलय भुवनानि
पार्वण शशाङ्क । सुचिर हन्त न सहते हतविधिरिह
सुस्थितं कमपि ॥ ८ ॥ यद्यपि शिरोऽधिगेहति रोद्रः क्रोवेन
मिहिकातनय । त्यजति न शरण यात सागरमनुमृगं
तदपि ॥ ९ ॥ प्रोषितवति रजनिकरे बन्धुतया न खलु
कैरवाण्येव । म्लायन्ति किंतु सहसा भुवनान्यपि तमसि
मज्जन्ति ॥ १० ॥ अंकरशिरसि निवेगितपदेति मा गर्व-
मुद्रहेन्दुकले । फलमेतस्य भविष्यति तव चण्डीचरणरेणु-
मृजा ॥ ११ ॥ या महेशशिरसो विभूषणं या त्रिलोक-
जनलोचनोत्सव । सेयमिन्दुकलिका दिनात्यये तापिता
कमिह नातितापयेत् ॥ १२ ॥ रञ्जिता न ककुभो निवेगिता
नार्चिषो वत चकोरचञ्चुषु । कष्टमिन्दुरुदये निपीयते दारुणेन
तैमसा बलीयसा ॥ १३ ॥ किरति प्रकर गवा प्रकर्ष सुमन-
स्वच्छतर विधौ कलानाम् । कति चेतकलयन्ति यत्प्र-
बोध कति चेन्नेति स तत्त्वभाव एव ॥ १४ ॥ निधे. कला-
नामपि रीतिरेषा मर्माणि मे सस्पृशतीव भूयः । कुतो
विशेषाकुमुदेऽनुराग. कुतो विरागश्च कुशेशयेषु ॥ १५ ॥
निष्पीडितो यद्यपि दैवयोगान्निशाकरश्चापि विधुंतुं देन ।
तथापि पीयूषविशेषवर्षी सुधाकर कैरवकाननेषु ॥ १६ ॥
वक्रोऽस्तु बाल्ये तदनु प्रवृद्ध कलङ्कवानस्तु जडोऽस्तु
चन्द्र. महेशमौलौ च पद दधातु जायेत वन्द्यो विविधो-
पकागत् ॥ १७ ॥ तारागणाश्चन्द्रमस भजन्ते न जातु
नैथं नलिनाकराणाम् । एतावता तस्य किमस्ति हानिर्ज्ञाना
तयोरन्तरमेष लोक ॥ १८ ॥ यस्मिन्दयेनैव दिशा प्रसाद-
स्तापापनोदोऽपि जगन्नयस्य । चकोरचञ्चूपापारणे तु
चन्द्रस्य तस्यास्ति कियान्प्रयास ॥ १९ ॥ प्रकुर्वता सगति-
मिन्दुनानुना किं किं च लब्ध जगदीश्वरेण वै । कलङ्क-
हानिः सुरसिन्धुसगमः कलाक्षयित्वं च पदं तथोच्चकै ॥ २० ॥
नयनमसि जनार्दनस्य शंभोर्मुकुटमणि. सुदृशा त्वमादि-
देवः । त्यजसि न मृगमात्रमेकमिन्दो चिरमिति येन कल-
ङ्किनं वदन्ति ॥ २१ ॥ विरम तिमिर साहसादमुध्माद्यदि
रविरस्तमित. स्वतस्तत किम् । कलयसि न पुरो महोर्मि-
धाराद्युतिनिधिरभ्युदयत्ययं शशाङ्क. ॥ २२ ॥ आस्ते विधु.
परमनिर्घृत एव मौलौ शंभोरिति त्रिजगतीजनचित्तवृत्ति. ।
अन्तर्निर्गूढनयनानलदाहदुःख जानाति क परमृते वत
शीतरश्मेः ॥ २३ ॥ एकैव सामृतमयी सुतरामनर्घ्या काप्य-
स्त्यसौ हिमकरस्य कला ययैव । आरोपितो गुणविदा

परमेश्वरेण चूडामणौ न गणितोऽस्य कलङ्कदोषः ॥ २४ ॥
श्रेयान्विधोर्बहुलपक्षपरिक्षयोऽपि नो पूर्णतापि जलधेरिह
वर्णनीया । यद्वारि न स्पृशति हन्त पृथग्जनोऽपि यस्यामृतै-
र्मखभुजोऽपि मुदं लभन्ते ॥ २५ ॥ मारस्य मित्रमसि
किं च सुधामयूख शंभावपि प्रणयिता प्रकटीकरोषि । विश्वास-
पात्रमसि यद्विषतोस्तयोरप्येतत्तव प्रकृतिशुद्धतनोश्चरि-
त्रम् ॥ २६ ॥ रत्नाकरो जनयिता सहजश्च वर्गः किं कथ्यता-
ममृतकोस्तुभपारिजाताः । किं तैरचिन्त्यमिह तत्पुन-
रन्यदेव तत्त्वान्तर कुमुदबन्धुरसौ यदिन्दु ॥ २७ ॥
नानन्दि कैरवमवर्धि न वाम्बुराशिरादीपि नाम्बरमहारि न
वान्धकारः । धिगदैवदुर्विलसितं यदसौ सुधाशुरभ्युद्यतश्च
तैमसा कवलीकृतश्च ॥ २८ ॥ चन्द्रं समाश्रयति नाम तिथि-
स्त्वनेका क्षीणस्तु बिम्बपरिपूर्णमपूरणाय । एवं पुनः सकल-
मण्डलपूर्णवर्ण सा पूर्णिमैव खलु पूरयितुं समर्था ॥ २९ ॥
सैरा दिश. कुमुदमुद्भिदुर पिबन्ति ज्योत्स्नाकरम्भमुदर-
भरयश्चकोरा. । आ. कीदृगत्रिमुनिलोचनदूषिकाया पीयूष-
दीधितिरिति प्रथितोऽनुराग. ॥ ३० ॥ हिमकर परमाग भूष-
यिष्यन्सुमेरोर्ब्रजसि यदि तदाहं न क्षम. सनिरौद्धम् । इति
तु बहुविधाभिः काकुभि. प्रार्थये त्वा पुनरपि कुमुदानामेत्य-
हायो विषाद. ॥ ३१ ॥ कलास्तास्ता. सम्यग्वहसि यदसि
त्वं द्विजपतिर्द्युतिस्तादृश्रत्वा जनिरपि च रत्नाकरकुले । बहु
ब्रूम किंवा पुरहृगशिरोमण्डलमसि त्वदीयं तत्सर्वं शशधर
कलङ्काद्विफलितम् ॥ ३२ ॥ पादन्यास क्षितिधरगुरोर्मूर्ध्नि
कृत्वा सुमेरो. क्रान्तं येन क्षपिततमसा मध्यम धाम विष्णो. ।
सोऽयं चन्द्र पतति गगनादल्पशेषैर्मयूखैर्दूरारोहो भवति
महतामप्यपभ्रंशहेतु. ॥ ३३ ॥ त्वं भो. शंभोर्निवससि
शिरोदेशमाश्रित्य नित्यं तत्त्वा याचे जगदुपकृतिव्यापृतिव्यग्र-
मिन्दो । य सद्भावस्तव परिणत. कैरवे वा चकोरे स्पृश्य-
स्तेन प्रतिनिशमसौ चक्रवाको वराक. ॥ ३४ ॥ यजा-
तोऽसि पयोनिधौ हृजटाजूटे प्रसिद्धोऽसि यद्विश्वसोदर-
दीपकोऽसि विधिना सृष्टोऽसि यच्चामृतै । भ्रातः शीत-
मयूख सर्वमधुना म्लानीकृतं तत्त्वया राजीवं यदपास्य कैरव-
कुलं नीतं विकासास्पदम् ॥ ३५ ॥ पीयूष वपुषोऽस्य हेतु-
रुदयो विश्वस्य नेत्रोत्सव पुष्टं भानुकैरिदं त्रिभुवनं
ज्योत्स्नाभरै. सिञ्चति । सर्वाशाप्रतिरोधकान्धतमसध्वंसाय
बद्धोद्यमो धिग्धातारमिहापि लक्ष्म लिखितुं यस्य प्रवृत्तं
मन. ॥ ३६ ॥ उच्चै. स्थानकृतोदयैर्बहुविधैर्ज्योतिर्भिरुद्यमैः
शुक्राद्यै. किममीभिरत्र वितथा प्रौढि दधानैरपि । यावल्लोक-
तमोपहेन भवता लक्ष्मीर्न विस्तार्यते तावच्चन्द्र कथं

प्रयाति परमा वृद्धिं स रत्नाकरः ॥ ३७ ॥ जन्म क्षीरमहाण्वे
सहस्रव. श्रीपारिजातादयो बिम्बं यस्य सुधामय त्रिमु-
वनाधीशस्य मूर्ध्नि स्थितिः । इत्थं सर्वचराचरप्रियकरे यस्यो
दये चेद्भवेत्सकोचः कमलस्य दुष्कृतिरसौ निन्द्यो न
ताराधिपः ॥ ३८ ॥ इन्दुं निन्दतु नाम वाथ नलिनी
निन्दन्तु चक्राङ्गया नैवानेन सुधाकरस्य सुप्रमाहानिर्न वा
दुर्यशः । एतेनैव कृतार्थतास्य जनता यन्मोदमालम्बते
यज्ज्योत्स्नासु चिरं चकोरपरिषच्चक्षुपुटं न्यस्यति ॥ ३९ ॥
लक्ष्मीकेलगृहे कुशेशयदशा पाणिद्युतिद्रोहिणि श्यामासुक्ति-
सुधासहोदरमधुप्रसन्दसदोहिनि । जीवातुस्त्रिदिवौकसा
त्रिजगतामाप्यायन चन्द्रमस्त्वं चेदम्बुरुहे न रज्यसि गुण-
श्लाघा बतान्नं गता ॥ ४० ॥ यातेय रजनी सहैव
भवता भावी प्रकाशो दिशा सूर्येणापि चिरं चकोरनिचये
स्थेयं कचित्कानने । उद्यद्धारुणचण्डभानुजदवज्वाले जग-
न्मण्डले कस्यै चन्द्र समर्थ्य कैरवकुलं व्योमान्तमाल-
म्बसे ॥ ४१ ॥ नक्षत्राणि बहूनि सन्ति परितः, पूर्णोदया-
न्यम्बरे किं तैः शान्तिमुपैति दीर्घतिमिर किं वार्धिरुज्ज-
म्बते । किं स्यादातंचकोरपारणविधिर्भ्रातः, सुधादीधिते
तन्नून भुवनैकतापशमन, श्लाघ्यस्तवैवोदयः ॥ ४२ ॥ ध्माता
भालतलानलैः कवलिता कण्ठस्थहालाहलैरालीढाथ जैटा-
टवीविलुटितैरशीविषाणा गणैः । छन्ना भस्मभिराहतास्थि-
पटलैः क्षिन्नाद्रचर्माम्बरे, स्वीया मुञ्चति माधुरी हरशिरोरत्न
किमिन्दो कला ॥ ४३ ॥ श्रीमाहेश्वरमौलिमण्डनमणि-
वैश्वंभर लोचनं त्वं रत्नाकरसम्भवः किमपर भूदेवदेवो भवान् ।
यद्भालानलसङ्गदोषभसाद्दन्दद्वये नोग्रजाज्जातं तत्किमि-
हास्ति ते सुमनसश्चित्रं कलाना निधे ॥ ४४ ॥ येनास-
भ्युदितेन चन्द्र गमितः क्लान्तिं रवौ तत्र ते युज्येत प्रति-
कर्तुमेव न पुनस्तस्यैव पादग्रहः । क्षीणेनैतदनुष्ठित यदि
ततः किं लज्जसे नो मनागस्त्वेव जडधामता तु भवतो
यद्यौघि विस्फूर्जसे ॥ ४५ ॥ जन्म क्षीरनिधौ तथैव
विपुलं पीयूषपूर्णं वपुः सतापार्तिहर हरस्य शिरसि स्थान
सदा सुन्दरम् । तारानाथ निशामुखैकतिलक ख्यातौषधीना-
पते चन्द्र त्वां वसनाञ्चलस्य दशया सभावयामः
कथम् ॥ ४६ ॥ इन्दुर्यद्युदयाद्रिमूर्ध्नि न भवत्यद्यापि तन्मा
स भूक्षासीरेऽपि तमःसमुच्चयममूरुन्मूलयन्ति त्विषः ।
अप्यक्ष्णोर्मुदमुद्रहन्ति कुमुदैरामोदयन्ते दिशः सप्रत्यूष्वर्मसौ
तु लान्छनमभिव्यक्त प्रकाशिष्यते ॥ ४७ ॥ पूर्णः पङ्कज-

लोचनामुखतुलामायासि कालक्रमात्क्षीणोऽपि क्षणदापते
पशुपतेरायासि भूषास्पदम् । एतस्मिन्नथ सैहिकेयकवल्लेशे
मनाग्वर्तिनि त्वं साधारणवत्सुधाकर सुधा हा हन्त किं
ताम्यसि ॥ ४८ ॥ भीतो वाडववासतो जननिधौ शम्भोः
शिरः स्वीकृत तत्र त्र्यम्बकमौलिवासुकिविषज्वालावली-
त्रासितः । तस्माल्लोकमगादिवं निपतितस्तत्रैव राहोर्मुखं प्रायो
गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः ॥ ४९ ॥

मेघान्योक्तयः

प्रावृषेण्यस्य मालिन्यं दोषः कोऽभीष्टवर्षिणः । शारदा-
प्रस्य शुभ्रत्व वद कुत्रोपयुज्यते ॥ १ ॥ चातकः स्वानु-
मानेन जलं प्रार्थयतेऽम्बुदात् । स सौदार्यतया सर्वां प्लावय-
त्यम्बुना महीम् ॥ २ ॥ त्वयि वर्षति पर्जन्ये सर्वे पल्लविता
द्रुमाः । अस्माकमर्कवृक्षाणां पूर्वपत्रेऽपि सशयः ॥ ३ ॥
आसन्त्यावन्ति याच्यासु चातकाश्रूणि चाम्बुद । तावन्तोऽपि
त्वया मेघ न मुक्ता वारिबिन्दवः ॥ ४ ॥ त्वमेव चातका-
धार इति केषा न गोचरः । धिगम्भोधर तस्यापि कर्प-
ण्योक्तिं प्रतीक्षसे ॥ ५ ॥ यदम्बुकणमादाय प्राप्तोऽसि जल-
दोन्नतिम् । तस्योपर्यम्बुधेर्गर्जा मलिनस्योचितैव ते ॥ ६ ॥
नोपेक्षा न च दाक्षिण्यं न प्रीतिर्न च सगतिः । तथापि
हरते तापं लोकानामुद्यतो घन ॥ ७ ॥ समागमिष्यतो-
ऽम्भोद वेत्ति कः समयं तव । रौति नो यदि सारङ्गस्तदोच्चैः
खे पुरःसरः ॥ ८ ॥ आश्रयः कियतामेष तरुः सन्मार्गमा-
श्रितः । पाथोद सिच्यता काले नोपेक्ष्यो दूरभावतः ॥ ९ ॥
सन्ति कूपा स्फुरद्गूपाः सागरः सरितस्तथा । तथापि
चातकस्यैक फलदो जलदोदयः ॥ १० ॥ नदेभ्योऽपि हृदे-
भ्योऽपि पिबन्त्यन्ये सदा पयः । चातकस्य तु जीभूत
भवानेवावलम्बनम् ॥ ११ ॥ एकस्य तस्य मन्ये धन्याम-
भ्युन्नति जलधरस्य । विश्वं सशैलकाननमाननमवलोकते
यस्य ॥ १२ ॥ सप्रति न कल्पतरवो न सिद्धयो नापि
देवता वरदा । जलद त्वयि विश्राम्यति सृष्टिरियं भुवन-
लोकस्य ॥ १३ ॥ क्षणदृष्टनष्टतडितो निजसपत्ने, पयोद-
निवहेन । ज्ञातं साधु यदुचितं भुवनेभ्यो वितरता
वारि ॥ १४ ॥ जलधर जलभरनिकरैरपरि तरितापमुद्रतं
जगतः । नो चेदपसर दूरं हिमकरकरदर्शनं वितर ॥ १५ ॥
अयि जलद यदि न दास्यसि कतिचित्त्वं चातकाय जल-
कणिका । तदयमचिरेण भविता सलिलाञ्जलिदान-
योग्यस्ते ॥ १६ ॥ नैताः स्वयमुपमोक्षयसि मोक्षयसि जलदो-

षरादिषु कापि । तत्किं तत्र न मुञ्चसि मुक्ता भुक्ता भवन्ति यत्रापः ॥ १७ ॥ धीरध्वनिभिरल ते नीरद मे मासिको गर्भः । उन्मदवारणबुद्ध्या मध्येजठर ससुच्छ लति ॥ १८ ॥ जलदं समुद्रसेवामाचरति समग्रभुवनभरणाय । कुरुते तामपि हतमतिरौत्तमभरिर्निशमौर्वाभिः ॥ १९ ॥ सर्वं वनं तृणाल्या पिहितं पीता. सिताशुरविताराः । प्रध्वस्ता. पन्थानो मलिनेनोद्गम्य मेघेन ॥ २० ॥ प्रावृषि शैलश्रेणीनितम्बमुज्ज्वलदिगन्तर भ्रमसि । चपलान्तर घन किं तव वचनीयं पवनवश्योऽसि ॥ २१ ॥ यद्यपि सन्ति बहूनि सरासि स्वादुसुशीतलसुरभिपयासि । चातकपोतस्तदपि च तानि त्यक्त्वा याचति जलदजलानि ॥ २२ ॥ एतदत्र पथिकैकजीवितं पश्य शुध्यतिररा महत्सर । धिङ् सुधाम्बुधर रुद्रमद्रतिर्वर्धिता किमिह तेऽद्रिवाहिनी ॥ २३ ॥ मुञ्च मुञ्च सलिलं दयानिधे नास्ति नास्ति समयो विलम्बने । अद्य चातककुले मृते पुनर्वारि वारिधर किं करिष्यसि ॥ २४ ॥ चातकस्य खलु चञ्चुसपुटे नो पतन्ति किल वारिबिन्दवः । सागरीकृतमहीतलस्य किं दोष एष जलदस्य दीयते ॥ २५ ॥ ऊषरेषु विवरेषु चाम्भसा वीचयोऽपि भवता विनिर्मिता. । क्षेत्रसीम्नि निहितास्तु बिन्दवो वारिवाह भवतो नवो नयः ॥ २६ ॥ आपो विमुक्ताः कचिदाप एव कचिन्न किचिद्गलं कचिच्च । यस्मिन्विमुक्ता. प्रभवन्ति मुक्ताः पयोद तस्मिन्विमुखः कुतस्त्वम् ॥ २७ ॥ पानीयमानीय परिश्रमेण पाथोद पाथो-निधिमध्यतस्त्वम् । कल्पद्रुमे सीदति साभिलोषे महोषरे मुञ्चसि किं निमित्तम् ॥ २८ ॥ पपात पाथ.कणिका न भूमाववाप शान्तिं ककुभा न तापः । दृष्ट्वैव जीवातुरयं तडित्वाकृषीवलाना मुदमाततान् ॥ २९ ॥ प्रथितोऽसि यतस्ततः पृथिव्यामपि जीमूत जनस्य जीवनेन । विषयानपि गच्छतः किमेतान्ध्वनिभिर्भीषयसीह राजहंसान् ॥ ३० ॥ गर्जितबधिरिकृतककुभा किमपि कृतं न घनेन । कियती चातकचञ्चुपुटी सापि भृता न जलेन ॥ ३१ ॥ गर्जसि मेघ न यच्छसि तोयं चातकपक्षी व्याकुलितोऽहम् । दैवादिह यदि दक्षिणवातः क्व त्वं काहं क्व च जलपातः ॥ ३२ ॥ वितर वारिद वारि देवातुरे चिरपिपासितचातकपोतके । प्रचलिते मरुति क्षणमन्यथा क्व च भवान्क्व पयः क्व च चातकः ॥ ३३ ॥ किसलयानि कुतः कुसुमानि वा क्व च फलानि तथा नववीरुधाम् । अयमकारणकारुणिको न

चेद्वितरतीह पयासि पयोधर ॥ ३४ ॥ पयोद हे वारि ददासि वा न वा त्वदेकचित् पुनरेष याचकः । वर महत्या श्रियते पिपासया तथापि नान्यस्य करोत्युपासनाम् ॥ ३५ ॥ दीनानामिह परिहाय शुष्कसस्यान्यौदार्य प्रकटयतो महीधरेषु । औन्नत्यं परममवाप्य दुर्मदस्य ज्ञातोऽयं जलधर तावको विवेकः ॥ ३६ ॥ अन्योऽपि चन्दनतरोर्महनीयमूर्तेः सेकार्थमुत्सहति तद्गुणबद्धतृष्णः । शाखोटकस्य पुनरस्य महाशयोऽयमम्भोद एव शरणं यदि निर्गुणस्य ॥ ३७ ॥ आश्वास्य पर्वतकुलं तपनोष्मतं दुर्दाववह्निविधुराणि च काननानि । नानानदीनदशतानि च पूरयित्वा रिक्तोऽसि यज्जलद सैव तवोत्तमा श्रीः ॥ ३८ ॥ एतेषु हा तरुणमारुतधूयमानदावानलैः कवलितेषु मही-रुहेषु । अम्भो न चेज्जलद मुञ्चसि मा विमुञ्च वज्रं पुनः क्षिपसि निर्दय कस्य हेतोः ॥ ३९ ॥ शोषे गते सरसि शैवलमञ्जरीणामन्तर्स्तिर्भिर्लुठति तापविशीर्णदेहः । अत्रान्तरे यदि न वारिद वारिपूरैराप्लावयेस्तदनु किं मृतमण्डनेन ॥ ४० ॥ शृण्वन्पुरः पुरुषगर्जितमस्य हन्त रे पान्थ विह्वलमना न मनागपि स्याः । विश्वार्तिवारणसमर्पितजीवनोऽयं नाकर्णित. किमु सखे भवताम्बुवाहः ॥ ४१ ॥ यत्तादृशेषु सरलेषु न पक्षपातो जातो बत स्फुटमसौ कुटजेषु रागः । विश्वैकजीवनपटोरपि वारिवाह दुर्वारवायुवशगस्य न तद्विचित्रम् ॥ ४२ ॥ यत्पल्लवः समभवत्कुसुमं यदासीत्तत्सर्वमस्य भवतः पयसः प्रसादः । यद्भूरुहे फलविधौ न ददासि वारि प्राचीनमम्बुद यशो मलिनीकरोषि ॥ ४३ ॥ नैवाल-वालवलयं भरितं द्रुमाणा नार्द्रकृतापि बत चातकपोतचञ्चु. । दावानलाकुलतरु. शमितो न शीघ्रं भाराय वारिधर वारिपदं तवाभूत् ॥ ४४ ॥ के वा न सन्ति भुवि वारि-रुहावतंसा हंसावलीवलयिनो जलसनिवेशाः । किं चातक. फलमपेक्ष्य स वज्रपाता पौरंदरीं कलयते नववारिधाराम् ॥ ४५ ॥ वातैर्विधूनय विभीषय भीमनादैः सचूर्णय त्वम-श्रवा करकाभिघातैः । त्वद्धारिबिन्दुपरिपालितजीवितस्य नान्या गतिर्भवति वारिद चातकस्य ॥ ४६ ॥ व्याजस्तुति-स्त्व पयोद मयोदितेय यज्जीवनाय जगतस्तव जीवनानि । स्तोत्रं तु ते महदिदं घन धर्मराजसाहाय्यमर्जयसि यत्पथि-काग्निहत्य ॥ ४७ ॥ सपादिता. सपदि दुर्दुरदीर्घनादा यत्कोकिलाकलरुतानि निराकृतानि । निष्पीतमम्बु लवणं न तु देवनद्याः पर्जन्य तेन भवता विहितो विवेकः ॥ ४८ ॥ यस्योदये गुरुमनोरथमन्धरेण सचिन्तितं किमपि चेतसि

१ गम्भीरशब्दै. २ मत्तहस्तिबुद्ध्या ३ उड्डयनं करोति ४ समुद्रसेवाम् ५ उन्मदमति ६ स्त्रोदरपूरक ७ अहोरात्रम् ८ वाडवाधि ९ दावानलपीडिते. १० वायौ

चातकेन । आः कष्टमिष्टफलदानविधानहेतोरम्भोधरात्पतति
सप्रति वज्रवह्नि ॥ ४९ ॥ द्रवदहनजटालज्वालजालाहताना
परिगलितलताना म्लायता भूराणां । अयि जलधर
शैलश्रेणिशृङ्गेषु तोय वितरसि बहु कोऽयं श्रीमदस्ताव-
कीनः ॥ ५० ॥ नमसि निरवलम्बे सीदता दीर्घकाल त्वद-
भिमुखनिषण्णोत्तानचञ्चुपुटेन । जलधर जलधारा दूरतस्ताव-
दास्ता ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुतश्चातकेन ॥ ५१ ॥ अये
हेलावेलालुलितकुलशैले जलनिधौ कुतो वारामोघं वत जलद
मोघ वितरसि । समन्तादुत्तालज्वालदन्तकीलाकवलनहमोपे-
तानतानुपकुरु पयोभिर्विदपिन ॥ ५२ ॥ अमु कालक्षेप त्यज
नन्द गम्भीरैर्मधुरै विमेभिर्निर्घोषैः सृज ईदिति झाङ्कारि
मलिलम् । अये पर्यावस्थाभक्कणममीरव्यतिकरज्वालदाव-
ज्वालावलिजेटिलमूर्तेर्दिपिन ॥ ५३ ॥ अकृपागठारि
प्रचुरतरमादाय जलद म दानाध्यक्षोऽपि प्रकिरति जठं
नाद्भुतमिदम् । स मेघो धन्यो यत्परिकिरति मुक्ताफलतया
यदीयासौ कीर्तिर्नटति नृपनारीकुचतटे ॥ ५४ ॥ तवैव
प्रावीण्य जलद जगदानन्दकरणं यदम्भ-पालीराहरमि खल-
सत्त्वाज्जलनिवे । निसर्गात्क्षारास्ता नयसि च कथन्मिधु-
रतामथासारैस्तासा युगपदुपकर्तासि जगत ॥ ५५ ॥ विल-
पति तथा सागङ्गोऽय भवानयमुन्नतो जलमपि च ते सयो-
गोऽयं कथंचिदुपस्थित । उपकुरु कुरु प्रह्वं चेतो न वेत्ति
यदग्रतो जलधर पुनः क्व त्व काय क्व ते जलविन्दवः
॥ ५६ ॥ नीर दूर तदपि विरस जगमा नो लताद्यास्त-
स्मिन्दातर्यपि जलनिधौ को लभेताम्बुविन्दुम् । दानाध्यक्षे
त्वयि जलधर कापि कुत्रापि शैला शालावन्तोऽमृतनिभजलै-
स्तर्पिताः सर्व एते ॥ ५७ ॥ तृस्या नद्यः कमलसरसी
राजहंसावतंसा पुण्याश्चेतो हिमगिरिभुवस्त्वत्कृते येन
मुक्ताः । सप्राप्तेऽसिज्जलद दहनोच्चण्डदाहे निदाघे पर्जन्य
स्वीकुरु तमधुना चातक पातकं वा ॥ ५८ ॥ शैलेयेषु
शिलातलेषु च गिरेः शृङ्गेषु गर्तेषु च श्रीखण्डेषु बिभीतकेषु
च तथा पूर्णेषु रिक्तेषु च । स्निग्धेन ध्वनिनाखिलेऽपि
जगतीचक्रे सम वर्षतो वन्दे वारिद सार्वभौम भवतो विश्वो-
पकारि व्रतम् ॥ ५९ ॥ नीहाराकरसारसागरसरित्कासार-
नीरश्रियं त्यक्त्वा तोयद चातकेन महती सेवा ममाल-
म्बिता । तस्यैतत्फलितं समुज्जसि शिलासंताडन मस्तके
गाढ गर्जसि वज्रमुज्जसि तडिलेखाभिगातर्जसि ॥ ६० ॥
आरामाभरणस्य पल्लवचयैरापीततिग्मत्विषः पाथोद प्रशम

नयागुरुतरोरेतस्य दावज्जग्म् । ब्रूमस्त्वामुपकारकातर गत-
प्रायाः पय सपदो दग्धोऽप्येष तरुर्दिशः परिमलैरपूर्य निर्वा-
स्यति ॥ ६१ ॥ यावत्तिष्ठति चातकोऽयमसुभिः कण्ठस्थल-
स्थायिभिस्तावदेहि पय पथोद फलतु त्वद्वागि कल्पद्रुमः ।
नो चेदस्य तृषार्तपीडिततनो प्राणैः प्रयाणे कृते कश्चै
दास्यसि को ग्रहीष्यति पुनस्तापस्तु ते स्थास्यति ॥ ६२ ॥
कूपे पानमधोमुख भवति मे नद्यो वराक्य स्त्रियः सामान्य
वकटिद्विभै सह सस्येव समालोकयन् । शुष्यत्तालु-
गलोऽपि कम्पिततनु श्रुत्वा गभीरध्वनि धैर्यादुद्धृतकन्धरो
जलधर त्वा याचते चातक ॥ ६३ ॥ मार्गो भूरि जलं
मरुस्थलमुवि स्वप्नेऽपि नो लभ्यते तीव्रो वाति समीरण
क्वचिदपि च्छायाभृतो न द्रुमा । अङ्गारप्रकरान्किरन्निव
रग्विग्राभे तपत्यम्बरे तद्रो पान्थहिताय पूरय धरा पाथोद
पाथोभ ॥ ६४ ॥ भैरवे कोटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्गत
कच्छपैः पाठीनैः पृथुपङ्कपीठलुठितैर्यस्मिन्मुद्गमूर्च्छितम् ।
तस्मिन्शुष्कसरसकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं यत्राकुम्भनि-
मग्नवन्यकरिणा यूथैः पूर्यते ॥ ६५ ॥ कालातिक्रमण
कुरुष्व तडिता विस्फूर्जितैस्त्रासय स्फारैर्भीषणगर्जितैरतितरा
काण्ठ्यं मुखे दर्शय । अस्यानन्यगतेः पथोद मनसो जिज्ञा-
सया चातकस्याधेहि त्वमिहाखिलं तदपि न त्वत्तः पर
याचते ॥ ६६ ॥ भूयो गर्जितमम्बुद प्रकटिता विद्युत्स्वमा-
पूरित दूरावग्रह तिष्ठ तिष्ठ तदल वृष्ट्या तवातः परम् ।
निर्दग्धाखिलशालिहालिकवधूसनद्वनेत्रैः पर नैगस्यादिह
वर्षितव्यमधुना केदारपूर पय ॥ ६७ ॥ गर्जन्मधु ददाति
तच्च कणिकारूपेण यत्र क्वचिद्वर्षाकालमपेक्ष्य दानसमये
काण्ठ्यं विधत्ते मुखे । पश्चात्पाण्डुरतामुपैति लघुतामप्येति
भूयस्ततः श्रीमद्राम नृपालशेखर विभो दाता कियान्वारिदः
॥ ६८ ॥ आसक्ताः प्रतिकोटैर विषधरा भानोः करा मूर्धनि
ज्वालाजालकरालदावदहन प्रत्यङ्गमालिङ्गति । सर्वानन्दन-
चारुचन्दनतरोरेतस्य जीवातवे रे जीमूत विमुञ्च वारि बहु-
शो युष्मद्यशो जृम्भताम् ॥ ६९ ॥ ते ते चातकपोतका
वितृषिता दावाग्निमग्न वनं सनिर्वापितमुष्णतापितमही निर्वा-
पिता सर्वतः । कांसाराः परिपूरिता पृथुपयोधाराभिरम्भो-
धर त्वय्येवायमहो महोर्जितमहादानावदानक्रमः ॥ ७० ॥
तापं लुम्पसि सर्वतो वितरसे मुक्ताफल शुक्तिषु क्षेत्रं सिञ्चसि
किं च पल्लवयसि श्रीखण्डमुख्यान्दुमान् । क्षार क्षार-
मिद जल जलनिधेरादाय जीमूत हे विश्व जीवयसि ब्रवीतु
जगति प्रौढोऽपि कस्ते गुणान् ॥ ७१ ॥ सतापं जगतो

१ दावाग्नि २ शलानि प्राप्नुवताम् ३ व्योमोत्थितैर्मृगजैने

४ शीघ्रम् ५ व्यासदेहस्य ६ वृक्षस्य ७ उद्यानभूषणस्य

१ कृष्णनाम् २ प्रतिबिलम् ३ चण्डिका

विलुम्पसि धरा धाराभिगसिश्वासि क्षेत्राण्यङ्कुरयस्यमून्मुकुल-
यस्यहाय नीपदुमान् । सारङ्गस्य नभोनिवेशितदृशश्चक्षुपुटी-
पूरणे वैमुख्य वह्मि त्वमम्बुद यदि प्रत्येतु को नाम तन ॥ ७२ ॥
कूपाम्भासि पिबन्तु कूपरसिका वापीषु वापीजुषो
नादेयाश्च पतत्रिणोऽपि मुदिता आस्वादयन्तामप । मार-
ङ्गस्य नभोनिवेशितदृशः किं तेन यावन्महीमम्भोभिः स्नप-
यन्नसावुदयते न प्रावृषेण्यो घनः ॥ ७३ ॥ कर्तव्यो हृदि
वर्तते यदि तरोरस्योपकारस्तदा मा काल गमयाम्बुवाह समये
सिञ्चैनमम्भोभरैः । शीर्णं पुष्पफले दले विगलिते मूले गते
शुष्कता कर्म किं हितमाचरिष्यति परीतापस्तु ते स्थान्यति ॥ ७४ ॥
नो चिन्तामणिभिर्नि कल्पतन्भिर्नो कामवेन्वादिभिर्नो
देवेश्च परोपकारनर्तै स्थूलैर्न सूक्ष्मैरपि । अम्भोदेह निर-
न्तर जलमग्नेस्तामुर्गता सिञ्चता वारयेण धुर त्वयाद्य वहता
मन्ये जगज्जीवितम् ॥ ७५ ॥ हे पाथोद यथोन्नतेन भवता
दिग्ब्यावृता सर्वतो मन्ये धीर तथा करिष्यसि खलु क्षीराद्य-
तुल्य मर । किं त्वेष क्षमते नहि क्षणमपि ग्रीष्मोष्मणा व्या-
कुल पाटीनादिगणस्त्वदेकशरणस्तद्वर्ष तावत्क्रियन् ॥ ७६ ॥
नान्यो रक्षन्धनतिः सरसु न मनो वापीषु नापीहित कर्णे-
ऽप्यर्णवसक्रथा न च कृता नाद्यापि नद्या मन । सारङ्गेण
समुत्तरङ्गरसनादण्डेन चण्डातपन्नान्तेनापि निरन्तर जलद
हे त्वय्येव दत्त मन ॥ ७७ ॥ नि पद्म शिशिरेण धीवरगणै-
र्निर्मल्यनि कूर्मक व्याधैर्निर्विहग निरम्बु रविणा निर्नालक
दन्तिभिः । नि शालूकमकारि शूकरगणैर्नामैकमात्र मगे हे
जीभूत परोपकारक पथोदानेन मा पूर्य ॥ ७८ ॥ कामा-
रेषु मरित्सु सिन्धुषु तथा नीचेषु नीरग्रह विकतत्रापि शिरो-
नति किमपर हेय भवेन्मानिनाम् । इत्यालोच्य पिमुच्य चात-
कयुवा तेषु स्पृहामादरादुद्गीवस्तव वारिवाह कुरुते धाग-
धरालोकनम् ॥ ७९ ॥ रं धागधर धीर नीरनिकरैरेषा रसा
नीरसा शेषा पूषकरोल्करैरतिखरैरापूर भूरि त्वया । एकान्तेन
भवन्तमन्तरगत स्वान्तेन सचिन्तयन्नाश्चर्यं परिपीडितोऽभि-
रमते यच्चातकस्तृष्णया ॥ ८० ॥ आरामाधिपतिर्विवेकविकलो
नून रसा नीरसा वात्याभिः परुषीकृता दश दिशश्चण्डातपो
दुःसहः । एव धन्वनि चम्पकस्य सकले सहारहेतावपि
त्व सिञ्चन्नमृतेन तोयद कुतोऽप्याविष्कृतो वेधमा ॥ ८१ ॥
ग्रीष्मे भीष्मतरेः कौर्दिनकृता दग्धोऽपि यच्चातकस्त्वा
ध्यायन्धन वासरान्कथमपि द्राघीयसो नीतवान् । दैवालो-
चनगोचरेण भवता तस्मिन्निदानीं यदि स्वीचक्रे करका-
निपातनकृपा तत्क प्रति ब्रूमहे ॥ ८२ ॥ स क्षागे जलवि

सगसि वितरन्त्यभ्यागतेभ्यो मित गृह्यन्ते सरितः श्रमेण
परितोऽग्राधारबन्वं बलात् । प्राप्य कूपकतः कथंचन
किमग्यारोप्य कण्ठे पद तत्त्वा त्यागिनमेकमेव भगवन्पूज-
न्य मन्यामहे ॥ ८३ ॥ हर्ष वर्षन्विघत्से चिग्समयतृषाशु-
ष्यता चातकाना भूमेस्तापोपशान्ति वितरति तरसा लोक-
शोकं धुनोषि । अम्भोदेतत्तत्रैक परममनुचितं यत्पिघत्से सुधाशु
वाचामीश कवि वा बुधमपि वहसि प्रेम खद्योतवगं ॥ ८४ ॥

वाग्वन्योक्तयः

वायुरेव महाभूत वदन्तु निखिला जना । आयुरेवैष
भूतानामिति मन्यामहे वयम् ॥ १ ॥ अलिपटलैरनुयाता
स्वहृदयहृदयन्तर विलुम्पन्तीम् । मृगमदपरिमललहरीं
समीग किं पामरेषु रे किमपि ॥ २ ॥ परमो मरुत्सम्बाधे-
स्तजोर्वाद्भ तनोतु त जेतुम् । दीप हरति तदस्य ज्ञान प्रति-
पत्तिर्निर्वहणम् ॥ ३ ॥ प्रायमिकी वनवृष्टिः ग्रामा निखिनो
निदाघतमस्य । आकस्मिकेन मा पुनरुपनीता कापि पवनेन
॥ ४ ॥ वरतरुविघटनपटत्र कटवश्चञ्चन्ति वायवो बहव ।
तत्कुसुमबहलपरिमलगुणविन्यासे कृती त्वेक ॥ ५ ॥
गन्धवाह गहनानि गाहसे गन्धजातमिह सचिनोषि
च । नैपुणच्युतिरिय तु तावकी यत्र तत्र मदसद्विवेचनम्
॥ ६ ॥ अहह चण्डसमीरण दारुण किमिदमाचरित
चरितं त्वया । यद्विह चातकचक्षुषुटोदरे पतति वारि तदेव
निवारितम् ॥ ७ ॥ अनिल निखिलविश्व प्राणिनि त्वत्प्रयुक्त
मपदि च विनिमीलत्याकुल त्वद्विशोभात् । वपुर्गसि परमेश-
स्योचित नोचितं ते सुगमिसुगमि वा यत्सम स्वीकरोषि
॥ ८ ॥ राजीविनीविपिनसोरमसारगन्धिर्योऽभूद्भ्रमन्तदिवसेषु
जनैकबन्धु । रव्यारजासि विकिरन्विरुज्जगोन्मन्तव-
ज्जमति पश्यत सोऽद्य वायु ॥ ९ ॥ ये जाल्या लघव
मदैव गणना याता न ये कुत्रचित्पञ्चामेव भिमर्दिताः
प्रतिदिन भूमौ विलीनाश्चिरम् । उत्क्षिप्ताश्चपलाशयेन मरुता
पश्यान्तरिक्षे सखे तुङ्गानामुपरि स्थिति क्षितिभृता कुर्व-
न्त्यमी पामवः ॥ १० ॥ हंहो दग्धसमीर सर्पति भवत्यस्मि-
न्वने शाखिना शाखाधर्षणजः स कोऽपि सुचिर जज्वाल
दावानल । येनादाहि पलायमानहरिणं भस्मीभवद्गुरुं शुष्य-
त्रिर्ज्ञगमुत्पतत्त्वगकुलं चेष्टद्गुजं वनम् ॥ ११ ॥ हंहो धीर
समीर हन्त जननं ते चन्दनक्षमाभूतो दाक्षिण्यं जगदुत्तर परि-
चयो गोदावरीवारिभिः । प्रत्यङ्गं दहतीह मे त्वमपि चेदु-

हामदावाधिवन्मत्तोऽयं मलिनात्मको वनचर, किं वक्ष्यते कोकिल ॥ १२ ॥ कोऽयं भ्रान्तिप्रकारस्तव पवन घनाव-
स्करस्थानजात तेजस्वित्रातसेव्ये नभसि नयसि यत्पासुपूरं
प्रतिष्ठाम् । अस्मिन्नुत्थाप्यमाने जननयनपथोपद्रवस्तावदास्ता
केनोपायेन सह्यो वपुषि कलुषतादोष एषस्तवैव ॥ १३ ॥

पर्वतान्योक्तयः

नाधन्याना निवास विदधति गिरय शेषरीभूतचन्द्रा
शृङ्गैर्ज्योत्स्नाप्रवाहं द्रुतमिव तुहिन दिङ्मुखेषु क्षिपन्तः ।
येषामुच्चैस्तरूणामविहतगतिना वायुना कम्पितानामाकाशे
विप्रकीर्णं कुसुमचय इवाभाति ताराग्रहौघ ॥ १ ॥

हिमाचलः

तरुकुलमुषमापहरा जनयन्ती जगति जीवजातार्तिम् ।
केन गुणेन भवानीतात हिमानीमिमा वहसि ॥ २ ॥
विन्ध्यमन्दरसुमेरुभूभृता यत्पतिस्तुहिनपर्वतोऽभवत् । ईश्वर-
श्चश्रुताप्रभावतस्तद्भुव जगति जृम्भते यशः ॥ ३ ॥
क्षोणी यस्य हिरण्यमयी मणिमयः प्राकारशिल्पोच्चय कुञ्जा
कल्पलतामया सुरधुनीधारामयो निक्षेपः । किं चेन्द्रादि-
समस्तदिक्पतिपुरीमय्यन्ति यत्पल्लावा, शैलः, सोऽपि गिरिर्वयं
च गिरयस्त्वय्येव मे का मतिः ॥ ४ ॥

मेरुः

ये सतोषमुखप्रबुद्धमनसस्तेषामभिन्नो मृदो येऽप्यन्ये धन-
लोभसकुलधियस्तेषां तु दूरे नृणाम् । इत्थं कस्य कृते
कृतः स विधिना तादृक्पद सपदा स्वात्मन्येव समाप्तहेम-
महिमा मेरुर्न मे रोचते ॥ ५ ॥

विन्ध्यः

आचक्ष्महे तव किमद्यतनीमवस्था तस्याद्य विन्ध्यशिखरस्य
मनोहरस्य । यत्रैव सप्त मुनयस्तपसा निषेदु सोऽयं विलास-
वसतिः पिशिताशनानाम् ॥ ६ ॥

मलयः

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा यत्राश्रिता हि
तरवस्तरवस्त एव । मन्यामहे मलयमेव यदाश्रयेण शाखो-
टनिम्बकुटजा अपि चन्दनानि ॥ ७ ॥ विद्योतन्ते कति
न गिरयस्तेषु किं नोदयन्ते शाखावन्तः खदिरवदरीशाल-
शाखोटाकाद्या । धन्यस्तावन्मलयशिखरी यत्र जातास्त एव
खैरामोदैस्त्रिभुवनमथ प्रीणयन्त स्फुरन्ति ॥ ८ ॥

मन्दरः

मुरारार्तिर्लक्ष्मी त्रिपुरविजयी शीतकिरणं करीन्द्रं पोलोमी-
पतिरपि च लेभे जलनिधे । त्वया किं वा लब्ध कथय मथितो
मन्दरगिरे शरण्य शैलानां यदयमदय रत्ननिलय ॥ ९ ॥

मैनाकः

शक्रादरक्षि यदि पक्षयुगं तथापि मैनाक सन्ति तव
नेह गतागतानि । निःसत्त्वता च निरपत्रपता च किन्तु

पाथोनिधौ निवसता भवताजितात्र ॥ १० ॥ वर पक्षच्छेदः
समदमवन्मुक्तकुलिशप्रहारैरुद्धच्छद्महलदहनोद्गारगुरुभिः ।
तुषाराद्रेः सूनोरहह पितरि क्लेशविवशे न चासौ सपातः
पयसि पयमा पत्युरुचित ॥ ११ ॥

लोकालोकः

एकस्यायमुदेति मूर्धनि गिरेरन्यस्य चैव क्रमादस्त याति
कलानिविस्तदुभयोरस्त प्रशस्तोऽचलः । को नामोदयिनं
करोति न गिरोमाणिक्यमस्त पुनर्यात य कुरुते भवानिव स
दु प्रापोऽस्ति पृथ्वीतले ॥ १२ ॥

रोहणः

रोहणाचल शैलेषु कस्तुला तुलयेत्तव । यस्य पाषाण-
खण्डानि मण्डनानि महीभृताम् ॥ १३ ॥ रत्नानां न
किमालयो जलनिधि किं न स्थिरा मेदिनी किं न व्योम
महत्पदं सुकृतिना किं नाम नैवोन्नतम् । हहो रोहण
किं न याचकचमूनि शङ्कटङ्काहितक्षान्तिस्वीकरणेन गोत्र-
तिलकस्त्रैलोक्यवन्द्यो भवान् ॥ १४ ॥ यामस्ते गिवमस्तु
रोहणगिरे मत्तः स्थितिप्रच्युता वर्तिष्यन्त इमे कथं
कथमिति स्वप्नेऽपि मैवं कथा । आतस्ते मणयो वयं यदि
भवन्नामप्रसिद्धास्ततः किं शङ्कारपरायणाः क्षितिभुजो नाङ्गी-
करिष्यन्ति नः ॥ १५ ॥

पर्वतदरी

यस्या स केसरियुवा पदमावबन्ध गन्वद्विपेन्द्ररुधिरा-
रुणिताङ्गनायाम् । तामद्य पर्वतदरी धुतव्यूहलोमा गोमायुरेष
वपुषा मलिनीकरोति ॥ १६ ॥

गिरिनिर्झरः

कलोलमचलदगाधजलैरलोलैः कलोलिनीपरिवृष्टैः किम-
पेयतोयै । जीयान्स जर्जरतनुर्गिरिनिर्झरोऽयं यद्विपुषापि
तृषिता वितृषीभवन्ति ॥ १७ ॥

समुद्रान्योक्तयः

नात्रज्ञा नाप्यवैदग्ध्यमुदधेर्महिमैव स । यत्तीरपङ्क-
मन्नानि महारत्नानि शेरते ॥ १ ॥ यद्यपि स्वच्छभावेन दर्शय-
त्युदधिर्मणीन् । तथापि जानुदधोऽयमिति चेतसि मा
कृथा ॥ २ ॥ रत्नैरापूरितम्यापि मदलेशोऽस्ति नाम्बुधे ।
मुक्ता कतिपयाः प्राप्य मातङ्गा मदविह्वला ॥ ३ ॥ अध-
कगेपि रत्नानि मूर्ध्ना धारयसे नृणाम् । दोषस्तवेष जलधे
रत्न रत्न नृणाम् ॥ ४ ॥ वातोच्छासितकलोल धिक्ते
सागर गर्जितम् । यस्य तीरे तृषाकान्त पान्थः पृच्छति
वापिकाम् ॥ ५ ॥ अयं रत्नाकराऽम्भोविरित्यसेवि धना-
शया । धन दूरेऽस्तु वदनमपूरि क्षारवारिभिः ॥ ६ ॥
यद्यपि बद्धः शैलैर्यद्यपि गिरिमथनमुषितसर्वस्वः । तदपि

परमीतभूधररक्षाया दीक्षितो जलधिः ॥ ७ ॥ किं खलु
रत्नैरैतैः किं पुनरभ्यायितेन वपुषा ते । सलिलमपि यन्न तावक-
मर्णव वदनं प्रयाति तृषितानाम् ॥ ८ ॥ मा कुरु गुरुता-
गर्वं लघुरन्यो नास्ति सागरं त्वत्त । जलसग्रहमन्य-
स्मात्त्वयि सति कुर्वन्ति पोतंभ्या ॥ ९ ॥ किमधिकमस्य
ब्रूमो महिमानं वारिधेरिहिर्यत्र । अज्ञात एव शेते कुक्षौ
निक्षिप्य भुवनानि ॥ १० ॥ लघुरयमाह न लोकः कामं
गर्जन्तमपि पतिं पयसाम् । सर्वमलज्जाकरमिह यत्कुर्वन्तीह
परिपूर्णा ॥ ११ ॥ तृषा धराया शमयत्यशेषा यः
सोऽम्बुदो गर्जति गर्जतूच्चैः । यस्त्वेव कस्यापि न हन्ति
तृष्णा स किं वृथा गर्जति निस्त्रपोऽब्धिः ॥ १२ ॥
त्वमद्य सिन्धो जगदेकबन्धो रत्नानि दातुं विमुखोऽसि
कस्मात् । किं वा सुतः कल्पमहीरुहस्ते दानैः कृतार्थी-
कुरुते जगन्ति ॥ १३ ॥ अयि रोषसुरीकरोषि नो
चेत्किमपि त्वा प्रति वारिधे वदाम् । जलदेन तवार्थिना
विमुक्तान्यपि तोयानि महान्न हा जहासि ॥ १४ ॥
तोयानामधिपतिराकरो मणीनां शैलानामभयपदं महान्महद्भ्यः ।
अग्राह्यो भवसि यदि त्वमेव तावत्को नु स्याज्जगति तदा
जनावलम्ब ॥ १५ ॥ स्वस्त्यस्तु विद्रुमवनाय नमो मणिभ्यः
कल्याणिनी भवतु मौक्तिकशुक्तिमाला । प्राप्तं मया
सकलमेव फलं पयोवे यद्धारुणैर्जलचरैर्न विदारितोऽस्मि
॥ १६ ॥ आदाय वारि परितः सरिता मुखेभ्यः किं
तावदर्जितमनेन दुरर्णवेन । क्षारीकृतं च वडवादहने हुतं च
पातालकुक्षिकुहरे विनिवेशितं च ॥ १७ ॥ निःपीतपीन-
तिमिराणि मनोहराणि रत्नानि सन्ति न कियन्ति तवा-
न्तिकेषु । एतस्य कौस्तुभमणेर्रजतः परतु पाथोनिवे
स्मरणमन्तरमावहेथा ॥ १८ ॥ कल्लोलवेहितदृषत्प्रहारे
रत्नान्यमूनि मकरालय माऽवमंस्था । किं कौस्तुभेन विहितो
भवतो न नाम याच्नाप्रसारितकरः पुरुषोत्तमोऽपि ॥ १९ ॥
लज्जामहे वयमर्हा वचनेऽपि हन्त सार्यात्रिकाः सलिल-
राशिममी विशन्ति । असाधिरोपिततदीयतटोपकण्ठ-
कौपेयकाम्बुदतयो यदुदीर्णतृष्णाः ॥ २० ॥ चपलतरतरगै-
र्दूरमुत्सारितोऽपि प्रथयति तव कीर्तिं दैक्षिणावर्तशङ्खः ।
पैरिगणय पयोधे पञ्चानाभार्थयोग्यस्तव निकटनिषण्ण
श्लुलकैः श्लाघ्यता का ॥ २१ ॥ यद्वीचीभिः स्पृशसि
गगनं यच्च पातालमूलं रत्नैरुदीपयसि पयसा यत्पिधत्से धरि-
त्रीम् । धिक् सर्वं तत्तव जलनिधे यद्विमुच्याश्रुधारास्तीरं

नीरग्रहणरसिकैरुध्वगैरुज्जितोऽसि ॥ २२ ॥ अयं वारामेको
निर्येय इति रत्नाकर इति श्रितोऽस्माभिस्तृष्णातरलितमनो-
भिर्जलनिधिः । क एवं जानीते निजकरपटुकोटरगतं
शणादेनं ताम्यत्तिमिकरमापास्यति मुनि ॥ २३ ॥ अये
वारागशं कुलिशकरकोपप्रतिभयादयं पक्ष्येष्णा गिरिवर-
सुतस्त्वामुपगतः । त्वदन्तर्वास्तव्यो यदि पुनरयं वाडवशिखी
प्रदीप्तं प्रत्यङ्गं ग्लपयति ततः कोऽस्य शरणम् ॥ २४ ॥
इतः स्वपिति केशव कुलमितस्तदीयद्विषामितश्च शरणार्थिनः
गिर्वरिपत्रिणं शेरते । इतोऽपि वडवानलं सह सैमस्त-
सवर्तकैरहो विततमूर्जितं भरसह च सिन्धोर्वपुः
॥ २५ ॥ ग्रावाणो मणयो हरिर्जलचरो लक्ष्मीः पयोमानुषी
मुक्तांघाः सिकताः प्रवाललतिकाः शैवालमम्भ सुधा । तीरे
कल्पमहीरुहाः किमपरं नाम्नापि रत्नाकरो दूरे कर्णगमायनं
निकटतस्तृष्णापि नो शाम्यति ॥ २६ ॥ एतस्मादमृत
सुगैः शतमुखेनोच्चैःश्रवाः सद्गुणः कृष्णेनाद्भुतविभ्रमैक-
वसतीर्लक्ष्मीः समासादिता । इत्यादि प्रचुरा पुरातनकथाः
सर्वेभ्य एव श्रुता अस्माभिर्न च दृष्टमत्र जलवौ मृष्ट
पयोऽपि क्वचित् ॥ २७ ॥ सख्येया न भवन्ति ते युगशतै-
र्गाम्भीर्यमुख्या गुणाः सत्य वारिनिधे तथापि तदिदं चिने
विधत्ते व्यथाम् । स्वच्छन्देन तिमिगिलाज्जिज्जुलप्रासं सद्गुः
कुर्वतो यत्ते वागयितुं निजेऽपि विषये न स्वामिता विद्यते
॥ २८ ॥ कल्लोलैः स्थगयन्मुखानि ककुभामभ्रलिहैरम्भसा
क्षारेणापि दिवानिशं जलनिधे गर्जन् विश्राम्यसि । एतत्ते यदि
घोरनकनिलयं स्वादु व्यथासद्विधिं किं कर्तासि तदा न वेद्मि
तरलैः स्वैरव दुश्चेष्टितैः ॥ २९ ॥ वामारोहति वाञ्छति स्थग-
यितुं तेजोऽपि तेजस्विनामुच्चैर्गर्जति पूरयन्नपि महीमम्भोभिर-
म्भोधरः । काश्चिद्वागुपजीव्यं तोयचुलकान्तिन्वौ भवत्सनिधौ
पानीयप्रचयेषु सत्स्वपि न ते जातो विकारः क्वचित् ॥ ३० ॥
किं वाच्यो महिमा तवात्र जलधे यस्सेन्द्रवज्राहतित्रस्तक्षमाभृ-
दमज्जदम्बुनिचये मज्जत्कलक्रीकृतिः । मैनाकोऽपि गभीरनीर-
विलसत्पाटीनपृष्ठोलसच्छैवालाङ्कुरकोटिकोटरकुटीकुड्यान्तरे
निर्वृतः ॥ ३१ ॥ आस्ता तावदहोऽसुद्रमहिमा दूरेऽपि
कर्णप्रियस्तीरे यस्य पिपासयैव मरणं प्राप्नोति शीघ्रं जन ।
तस्मादम्बुनिधेर्वरं लघुसरः कूपोऽथवा वापिका यत्र स्वीय-
करद्वयेन सलिलं पेयीयते स्वच्छया ॥ ३२ ॥ देवैर्यद्यपि
तत्कवद्विमथितं केदारवद्वानरैर्वद्धं सिद्धवद्वज्जनाविजनुषा

१ नौकास्थिता, नाविका इत्यथ २ नौक्या व्यापार
कुर्वाणा ३ दक्षिणभागे आवर्तो यस्यैतादृशं शङ्खं ४ जानीहि
५ विष्णुपूजायोग्य ६ क्षुद्रशङ्खैः

१ जलानाम् २ स्थानम् ३ पिपासा, पक्षे, -अर्थाभिलाष
४ अगस्त्य ५ शिखरिण पर्वतास्त एव पत्रिण पक्षिण
६ सवर्तकसङ्केतैर्बद्धं ७ ह्रस्वजलाशय

कुल्यावदुल्लङ्घितः । किं चासीच्चुलुकेऽम्बुविन्दुवदयं द्राकु-
म्भयोर्नेर्मुनेर्नातारोऽयमिति प्रथा जलनिवेरासीदथापि श्लथा
॥ ३३ ॥ पीयूषेण सुरा. श्रिया सुरिपुर्मर्यादाया मेदिनी
शक कल्परहा शशाङ्ककल्या श्रीशकरस्तोषितः । मैनाका-
हिनगा निजोदरगता सस्थानतः स्थापितास्त्वचूलीकरणे
घटोद्भवमुनिः केनापि नो वारितः ॥ ३४ ॥ हे हेलाजित-
बोधिसत्त्व वचसा किं विस्तैरस्तोयये नास्ति त्वत्सदृश-
पर. परहिताधाने गृहीतव्रतः । तृष्यत्पान्थजनोपकारघट-
नावैमुख्यलब्धायशोभारप्रोद्बहने करोषि कृपया साहायकं
यन्मरोः ॥ ३५ ॥ पीयूषेण कृतार्थिता दिविषदो लक्ष्म्या
हरि. प्रीणितश्चन्द्रार्धेन विभूषितः पशुपति. कल्पद्रुमैर्वाभव. ।
आत्मानं परिपन्थिनाप्युदधिना किं किं न तेषा कृत
तस्यागस्त्यमुनिप्रपीतपयसो नोच्चैः कृतैकाङ्गुलि ॥ ३६ ॥
लक्ष्म्या श्रीपुरुषोत्तमो हिमरुचा गौरीप्रियोऽलकृतो देवेन्द्रो-
ऽपि विमानवारणहयस्त्रीरत्नकल्पद्रुमैः । पीयूषैरमितैस्त्वया
दिविषदश्चान्ये कृतार्थीकृता श्रीमन्वारिनिधे त्वदीयमहिमा
नून न वाग्गोचरः ॥ ३७ ॥ हहो वारिनिधे विधे समुचिन
येनासि रत्नाकरो रत्नाश्वेदवमन्यसे वद विभो नैतत्पदं
विन्दसि । पश्यालंकरण पुरदरपुरे चिन्तामणि. कौस्तुभो
विष्णोर्वक्षसि मीनकेतनरिपो. शीर्षे कलाना निधि. ॥ ३८ ॥
पीत्वा गर्जन्यपस्ते दिशि दिशि जलदास्त्व शरण्यो गिरीणा
सुत्रामत्रासभाजा त्रिदशविटपिना जन्मभूमिस्त्वमेव ।
गाम्भीर्यं तच्च तादृक्त्वयि सलिलनिधे किंतु विज्ञाप्यमेतत्स-
र्वोपायेन मैत्रावरुणिमुनिर्कृपादृष्टयः काङ्क्षणीया. ॥ ३९ ॥

क्षीरसागरः

दिशि दिशि गिरिआवाणः स्वा वमन्तु सरस्वतीं तुलयतु
मिथस्तामापातस्फुरद्भुजिङ्ग्वरान् । स परमपरः क्षीरोदन्वान्
यदीयमुदीर्यते मथितुरमृत खेदच्छेदि प्रभोरनुमोदनम्
॥ ४० ॥ साक आवागणैर्लुठन्ति मणयो बालार्कबिम्बोपमा
न्नेरे नीरचरैः समं स भगवान्निद्राति नारायण. । एव वीक्ष्य
तवाविवेकमथ च प्रौढि परामुन्नते. किं निन्दाम्यथवा
स्तवीमि कथय क्षीरार्णव त्वामहम् ॥ ४१ ॥

अगस्त्यः

मुनिर्जयति योगीन्द्रो महात्मा कुम्भसम्भवः । येनैक-
चुलुके दृष्टौ दिव्यौ तौ मत्स्यकच्छपौ ॥ ४२ ॥ अखर्व-
पर्वगर्तेषु विच्छिन्नो यस्य वारिधिः । हा स एव मुनेः
पाणिरघस्ताद्विन्ध्यभूतः ॥ ४३ ॥ अल्पीयसैव पयसा
यत्कुम्भः पूर्यते प्रसिद्ध तत् । ब्राह्मं तेज. पश्यत कुम्भो-
द्भूतः पपौ वार्धिम् ॥ ४४ ॥ गतोऽस्मि तीर जलधेः पिपा-
सया स चापि शुष्कश्चुलुकीकृतो मया । न लक्ष्यते दोष-

लवोऽपि तोयधर्मैव तत्कर्मफलं विजृम्भते ॥ ४५ ॥
कम्पन्ते गिरय. पुरदरभिया मैनाकमुख्याः पुनः कन्दन्त्यम्बु-
धरा. स्फुरन्ति वडवावक्रोद्धता वह्नयः । भो कुम्भोद्भव
मुच्यता जलनिधि. स्वस्त्यस्तु ते साप्रत निद्रालुश्लथबाहुवल्लि-
कमलाश्लेषो हरिः सीदति ॥ ४६ ॥

रत्नानि

मणिर्लुठति पादेषु काच. शिरसि धार्यते । यथै-
वास्ते तथैवास्ता काच काचो मणिर्मणि. ॥ ४७ ॥
अप्याकरसमुत्पन्ना मणिजातिरसस्कृता । जातरूपेण कल्याणि
नहि मयोगमर्हति ॥ ४८ ॥ अनस्तमितसारस्य तेजसस्त-
द्विजृम्भितम् । येन पात्राणखण्डस्य मूल्यमल्पं वसुंधरा
॥ ४९ ॥ धन्योऽयं मणिरेकदिल्लो भिन्नश्च चक्रनिर्घृष्ट. ।
सुक्तस्तजोनिचयैर्धन्यो दु खेऽपि योऽधिकाभास ॥ ५० ॥
अथ नृपतिकिरीटाद्भूमौ पतितं निरोहितं रजमा । विधि-
विलसितेन रत्न जनचरणविडम्बना सहते ॥ ५१ ॥ वपु-
र्परीणाहगुणेन तेभ्यो यशस्विनः किं मणयो भवन्ति ।
तथापि च्छासु महीपतीना त एव खेलन्ति न गण्डशैला.
॥ ५२ ॥ सिन्धुस्तरङ्गैरुपकल्प्य फेनान्तरत्नानि पङ्कर्मलिनी-
करोति । तथापि तान्येव महीपतीना किरीटकोटीषु पदं
लभन्ते ॥ ५३ ॥ विरम रत्न मुधा तरलायसे तव न कश्चि-
दिहास्ति परीक्षक । विधिवशेन परिच्युतमाकरात्त्वमपि काच-
मणीकृतमीश्वरैः ॥ ५४ ॥ अनिभालित एव केवल खनि-
गर्भे निधिरेष जीर्यतु । न तु सीदतु मूल्यहानितो वणिजा-
लोकनगोचरीकृतः ॥ ५५ ॥ समुद्रेणान्त.स्थस्तदमुवि तरङ्गै-
रकरुणैः समुत्क्षिप्तोऽस्मीति त्वमिह परिताप त्यज मणे ।
अवश्यं कापि त्वद्गुणपरिचयाकृष्टहृदयो नरेन्द्रस्त्वा कुर्या-
न्निजमुकुटकोटिप्रणयिनम् ॥ ५६ ॥ पयोधे. सर्वस्य शिरसि
धृतवान् य नृपगण पणो यस्य क्षोणी चतुरुदधिसीमावधि-
रभूत् । स एवायं देवाच्छबरवनितापाणिपतितो मणिर्मेघ-
श्रीवाद्भिगुणगुणबद्धो विहरति ॥ ५७ ॥ आप्रात पेरिलीढ-
सुग्रनखैर क्षुण्ण च यच्चर्वितं क्षिप्त यद्वत नीरसत्त्वकुपिते-
नेति व्यथा मा कृथा । हे सद्रत्न तवैतदेव कुशलं यद्वा-
नरेणाग्रहादन्तःसारविचारणव्यसनिना चूर्णीकृतं नाश्मना
॥ ५८ ॥ उत्तसेषु न नर्तित. क्षितिभुजा न प्रेक्षकैर्लक्षित
साकाङ्क्ष लुठितो न च स्तनतटे लीलावतीना कचित् ।
कथं भोश्चिरमन्तरेण जलधेर्देवाद्भिर्क्षीणोऽभवत्खेलव्याल-
कुलाङ्गघर्षणपरिक्षीणप्रमाणो मणिः ॥ ५९ ॥ ये गृह्णन्ति
हठात्तृणानि मणयो ये चाप्ययःखण्डकं ते दृष्टाः प्रतिधाम

दग्धमणयो विच्छिन्नसख्याश्चिरम् । नो जाने किमभावतः
किमथवा दैवादहो श्रूयते नामाप्यत्र न तादृशस्य हि मणे
रत्नानि गृह्णाति य ॥ ६० ॥ यन्मुक्तामणयोऽम्बुधेरुदरतः
क्षिप्ता महावीचिभिः पर्यन्तेषु लुठन्ति निर्मलरुचः स्पष्टाद्वासा
इव । तत्तस्यैव परिक्षयो जलनिधेर्द्वीपान्तरालम्बिनो रत्नाना
तु परिग्रहव्यसनिनः सन्त्येव सायात्रिकाः ॥ ६१ ॥ यत्रा-
नुलिखिताख्यमेव निखिल निर्माणमेतद्विधेरुत्कर्षप्रतियोगि-
कल्पनमपि न्यक्कारकोटिः परा । याताः प्राणभृता मनोरथ-
गतीरुलङ्घ्य यत्सपदस्तस्याभासमणीकृताऽमसु मणेरस्मत्त्व-
मेवोचितम् ॥ ६२ ॥ काचाः काञ्चनभूषिताः कति न वा
मुष्णन्ति रत्नश्रियं मौलौ वा कति नोद्धहन्त्यपधियस्तानेव
रत्नभ्रमात् । अक्ष्णा ये पुनरुन्मज्जन्ति तिमिर यैर्नाम रत्नाकरः
सिन्धुस्ते पृथगेव हन्त मणयस्तेष्वप्यभिज्ञाः पृथक् ॥ ६३ ॥

वज्रमणिः

यस्य वज्रमणेर्भेदे भिद्यन्ते लोहसूचयः । करोति तत्र किं
नाम नारीनखविलेखनम् ॥ ६४ ॥

कौस्तुभमणिः

न श्वेताशुवदन्धकारदलनादुद्द्योतिते रोदसी नाप्यैरावत-
वन्निरस्तदितिजत्रासः कृतो वासवः । नो चिन्तामणिरत्नवज्रि-
मुबने छिन्ना विपद्वाऽर्थिना भूत्वा तस्य हरेरुरःप्रणयिना किं
कौस्तुभेनार्जितम् ॥ ६५ ॥

चन्द्रकान्त-सूर्यकान्तौ

सोमकान्तो मणिः स्वच्छः सूर्यकान्तस्तथा न किम् ।
उद्गारे तु विशेषोऽस्ति तयोरमृतवह्नयः ॥ ६६ ॥

चन्द्रकान्तः

सुधाकरकरस्पर्शाद्बहिर्भवति सर्वतः । चन्द्रकान्तमणेस्तेन
मृदुत्वं लोकविश्रुतम् ॥ ६७ ॥

स्फटिकः

स्फटिकस्य गुणो योऽसौ स एवायाति दोषताम् । धत्ते
स्वच्छतया छाया यस्ता मलवतामपि ॥ ६८ ॥

मरकतः

त्यज निजगुणाभिमानं मरकत पतितोऽसि पैमरे
वणिजि । काचमणेरपि मौल्यं लभसे यत्तदपि ते श्रेयः
॥ ६९ ॥ केनासीनः सुखमकरुणेनाकरादुद्धृतस्त्व विक्रेतु
वा समभिलषितः केन वाऽस्मिन्कुदेशे । यस्मिन्विच्यय-
भरसहो ग्राहकस्तावदास्ता नास्ति भ्रातर्मरकतमणे त्वत्परीक्षा-
क्षमोऽपि ॥ ७० ॥ आसीत्पूर्वं विमलजलधौ मेण्डनं भूपतीना
नारीणा च प्रबलमुकुटे काञ्चनेन प्रसङ्गात् । तन्नीबद्धः
कथमिदमहो काचखण्डेन सार्धं भिल्लीकण्ठे मरकतमणे
कामवस्था गतोऽसि ॥ ७१ ॥

माणिक्यम्

पौरस्त्यैर्दाक्षिणात्यैः स्फुरदुस्मतिभिर्मित्र पाश्चात्यसचै-
रौदीच्यैर्यत्परीक्ष्य क्षितिपतिमुकुटे न्यासि माणिक्यमेकम् ।

१ नौकाव्यापारिण २ हीरकमणे ३ नीचे ४ भूषणम्
५ काचमणिना ६ सह

यद्येतस्मिन्कथञ्चित्कथयति कृपणः कोऽपि मालिन्यमन्ये
प्रेक्षावन्तस्तदा तं निरवधिजडतामन्दिर सगिरन्ते ॥ ७२ ॥

काचः

अज्ञतया प्रेम्णा वा चूडामणिमाकलय्य काचमणिम् ।
नृपतिर्वहते शिरसा तेनासौ न ह्यनर्घ्यमणिः ॥ ७३ ॥

शङ्खः

अन्तःकुटिलता बिभ्रच्छङ्खः स खलु निष्ठुरः ।
हुंकरोति यदा ध्मातस्तदैव बहु गण्यते ॥ ७४ ॥ उच्चै-
रुच्चरति चिर झिल्ली वर्त्मनि तरु समारुहः । दिग्ग्यापिनि
शब्दगुणे शङ्खः सभावनाभूमिः ॥ ७५ ॥ कीटगृहं कुटि-
लोऽन्तःकठिन क्षाराम्बुसम्भवः शून्यः । शङ्खः श्रीपति-
निकटे केन गुणेन स्थिति लेभे ॥ ७६ ॥ जलनिधौ जननं
धवल वपुर्मुनिपोरपि पाणितले स्थितिः । इति समस्तगुणा-
न्वित शङ्खः भो कुटिलता हृदये न निवारिता ॥ ७७ ॥
ध्वनिरतिमधुरः शुचित्वमुच्चैर्जनिरपि शङ्खः नैदीनतस्तवाभूत् ।
अवगतमखिल बहिस्तवेदं कुटिलतर पुनरन्तर न विद्मः
॥ ७८ ॥ क्व वाऽम्बोधौ जन्म क्व च वपुरिदं कुन्दधवलं क्व
चावासस्थान कृतमहह विष्णोः करतलम् । क्व नीचानामासे
परिणतिरिय चुम्बनविधावितीवायं शङ्खः करुणकरुण रोदिति
मुहुः ॥ ७९ ॥ तातः क्षीरनिधिः स्वसा जलधिजा भ्राता
सुरेशद्रुमः सौजन्यं सह कौस्तुभेन शुचिता यस्य द्विजेशा-
दपि । धिक्कर्माणि स एव कम्बुरुधुना पाखण्डकान्ताकरे
विश्रान्तः प्रतिवासर प्रतिगृहं भैक्ष्येण कुक्षिभरिः ॥ ८० ॥

पाञ्चजन्यः

सर्वाशापरिपूरिहुंकृतिमदो जन्मापि दुग्धोदधेर्गोविन्दा-
ननचुम्बि सुन्दरतर पूर्णेन्दुविम्बाद्रुपुः । श्रीरेषा सहजा गुणाः
किमपर मण्यन्त एते हि यत्कौटिल्यं हृदि पाञ्चजन्य भव-
तस्तेनातिलज्जामहे ॥ ८१ ॥ शङ्खाः सन्ति सहस्रशो जल-
निधेर्वीचिच्छटाघटिताः पर्यन्तेषु लुठन्ति ये दलशतैः कल्मा-
षितक्षमातलाः । एकः कोऽपि स पाञ्चजन्य उदभूदाश्चर्यधामा
सता यः सर्वतर्भरक्षमैर्मधुरिपोः श्वासानिलैः पूर्यते ॥ ८२ ॥

नद्यन्योक्तयः

तटिनि चिराय विचारय विन्ध्यभुवस्तव पवित्रायाः ।
शुष्यन्त्या अपि युक्तं किं खलु रथ्योदकादानम् ॥ १ ॥
कतिपयदिवसस्थायी पूरो दूरोन्नतोऽपि भविता ते । तटिनि
तटद्रुमपातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ २ ॥ यासति जलधर-
समयस्तव च समृद्धिर्लघीर्यसी भविता । तटिनि तटद्रुम-
पातनपातकमेकं चिरस्थायि ॥ ३ ॥ कुरु गम्भीराशयता

१ अमूल्य २ कौटिल्यम् ३ नदीन सरित्वतिस्तस्मात्
४ कुन्दपुष्पवच्छुभ्रम् ५ भगिनी ६ लक्ष्मी ७ अल्पतराः

कलोलैर्जनय लोकविभ्रान्तिम् । वीतपयोधरलक्ष्मी. कस्य न चरणैर्विलङ्घ्यासि ॥ ४ ॥ मलयस गिरेरपत्यमादौ तदनु भ्रातृमती पटीरवृक्षैः । किमु चित्रमपानिवे. कलत्र तटिनी काचन मौक्तिकानि सूते ॥ ५ ॥ नावतो न च तरला-स्तरगमाला नेदानी जलरयजा रवा. कगला. । सैव त्व तटिनि तटद्रुमान्विपात्य प्रौढानामपयशसामिवासि पात्रम् ॥ ६ ॥ छाया प्रकुर्वन्ति नमन्ति पुष्पैः. फलानि यच्छन्ति तटद्रुमा ये । उन्मूल्य तानेव नदी प्रयाति तरिगिणा क प्रतिपन्नमस्ति ॥ ७ ॥ न वारयामो भवती विगन्ती वर्षा-नदि स्रोतमि जह्नुजाया. । न युक्तमेतत् पुरो यदस्या-स्तरगमङ्गान्प्रकटीकरोषि ॥ ८ ॥

गङ्गा

यद्यपि दिशि दिशि सरित. परित परिपूरिताम्भस. सन्ति । तदपि पुरंदरतरुणीसगतिमुखदायिनी गङ्गा ॥ ९ ॥ स किमु सुहेत सुधाशु स्वरहरभालानलज्वाला । शिशिरै शीकरनिवहैः सिञ्चति सुरनिम्नगा नो चेत् ॥ १० ॥

शोण.

आजन्मस्थितयो महीरुह इमे क्ले समुन्मूलिता. कल्लोला. क्षणभङ्गुरा पुनरमी नीता. परामुन्नतिम् । अन्तर्ग्राहपरिग्रहो बहिरपि भ्राम्यन्ति गन्धद्विपा भ्रात शोण न सोऽस्ति यो न हसति त्वत्सपदा विप्लवान् ॥ ११ ॥

तडागान्योक्तयः

आगच्छतामपूर्णाना पूर्णानामपि गच्छताम् । यदध्वनि न सद्यष्टा घटाना कि सरोवरम् ॥ १ ॥ अयमवसरः सरस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिशम् । इदमतिमुलभं चाम्भो भवति पुरा जलधराभ्युदये ॥ २ ॥ कस्य तृषं न क्षपयति पिबति न कस्तव पयः प्रविश्यान्त. । यदि सन्मार्गमरोवर नको न क्रोडमधिवसति ॥ ३ ॥ तानि तानि कमलानि तज्जलं तानि षट्पदकुलानि ते खगाः । सर्वमेकपद एव विच्युतं पङ्कशेषमचिराद्भूत्सर. ॥ ४ ॥ विहगैर्गतं मधुकरै-श्चलितं प्रकरै प्रयातमपि पद्मदशाम् । विभवे गते सकल-मेव गत भ्रुवमेकमध्वति यश. सरस. ॥ ५ ॥ आपेदिरे-ऽम्बरपथं परितः पतङ्गा भृङ्गा रसालमुकुलानि समाश्रयन्ति । सकोचमर्हति सरस्त्वयि दीनदीनो मीनो नु हन्त कतमा गतिमभ्युपैतु ॥ ६ ॥ इयत्या सपत्तावति च सलिलाना त्वमधुना न तृष्णामार्ताना हरसि यदि कासार सहसा । निर्दाघे चैण्डाशौ किरति परितोऽङ्गारनिकर कृशीभूतः

केषामहह परिहर्तासि खलु ताम् ॥ ७ ॥ क्रौञ्च. क्रीडतु कूर्दता च कुग्ग कङ्क परिष्वज्यता मंदुर्माद्यतु सारसश्च रमतु प्रोड्डीयता टिट्ठिम । भेका सन्तु बका वसन्तु चरतु स्वच्छन्दमाटिस्तटे हंस पद्मसर कुत. कतिपयैर्हमैर्विना श्रीस्तव ॥ ८ ॥ एतस्मिन्मरुण्डले परिचलत्कल्लोलकोलाहल-क्रीडत्कङ्कमपङ्कमङ्कविलसन्नि शङ्कमत्स्यत्रजम् । केनेद विक-सत्कुशेशयकुटीकोणकणत्पट्पदं स्त्रेणप्रीणितपान्थमुज्ज्वलजलं चक्रे विगालं सर ॥ ९ ॥ स्तोकात्मःपरिवर्तिताङ्गशफरी-ग्रासार्थिन. सर्वतो लप्स्यन्ते वकटिद्विभ्रभृतय. स्वल्पेषु साधु स्थितिम् । सद्य शोषमुपागतेऽद्य मरमि श्रीमद्गपद्मा-करे तस्मिन्पङ्कजिनीविलासरुचयो हसा क यास्यन्त्यमी ॥ १० ॥ माद्यद्विगजदानलिसकटप्रक्षालनक्षोभिता व्योम्न. सीम्नि विचेरुप्रतिहता यस्मैर्मयो निर्मला । कष्ट भाग्य-विपर्ययेण मरस कल्पान्तरस्थायिनस्तस्यायेकवक्त्रप्रचारकलुष कालेन जात जलम् ॥ ११ ॥ रे पद्माकर यावदस्ति भवतो मध्ये पय पूरितं तावच्चकचक्रोगकङ्ककुग्गश्रेणी समुल्लासय । पश्चात्त्व समटद्वकोटचटुलत्रोटीपुटव्याहतित्रुव्यत्कर्कटकर्पर-व्यतिकरैर्निन्दास्पद यास्यसि ॥ १२ ॥ याते मय्यचिरा-न्निदाघमिहिरैर्ज्वालाशतै शुष्कता गन्ता कं प्रति पान्थ-सततिरसौ सतापमालाकुला । एव यस्य निरन्तराधिपटलै-र्नित्यं वपु क्षीयते धन्यं जीवनमस्य मार्गसरसो धिग्वारि-धीना जनु. ॥ १३ ॥ सोपानानि तिरोहितानि पदवी छन्ना तृणैर्नूतनै. कालुष्य पयसा विलोक्य शनकैरुड्डीय हसा गता. । माधुर्यं न मधुव्रतोदितगिरा पद्मानि मद्मानि के भेकानामिह गर्जितं परमहो वृद्धैव नष्टं सरः ॥ १४ ॥ आपूर्येत पुनः स्फुरच्छफरिकासारोर्मिभिर्वारिभिर्भूयोऽपि प्रवि-जृम्भमाणनलिनं पश्येम तोयाशयम् । इत्याशाशततन्तु-वद्धद्वयो नक्तंदिवं दीनधी शुष्यत्यातपशोषितस्य सरसस्तीरे जरत्सारस. ॥ १५ ॥ उद्दानाम्बुदवर्धमानशिखिनीकेका-तिरेकाकुले सप्राप्यं सलिल स्थलेष्वपि सदा निस्तर्षवर्षागमे । भीष्मग्रीष्मभटे परस्परभयादालोच्यमानं सुहृदीं न मीनकुलं न पालयसि चेत्कासार का सारता ॥ १६ ॥ सौवर्ण. कमलाकर. शशिशिलासोपानबन्धकमो वारि क्षीरसहोदर तटतरुश्रेणी-सुखाः क्षोणयः । सर्व ते रुचिर सरोवर पर निन्द्य. कुतोऽयं विधि. कूटग्राहभयात्प्रयान्ति विमुखा. पान्था निदाघेऽप्यमी ॥ १७ ॥ उड्डीतं विहगैर्मृतं जलचरै. क्षमान्तर्गतं कच्छपैः पाठीनै. पृथुपङ्कपीठलुठनाद्यस्मिन्सुहृर्मूर्च्छितम् । तस्मिन्नेव

१ पुष्पे सह फलानि ददतीत्यर्थे २ तरगवच्चपलत्वभावानाम्
३ अङ्गीकृतम् ४ इन्द्रस्त्रीणा रम्भोर्विद्यादीना समागमसुखदात्री
५ आकाशमार्गम् ६ प्राप्नुवति सति ७ हे सर ८ ग्रीष्मे ९ सूर्ये

१ खेलतु २ जलकाक ३ सूर्य ४ गमिष्यति ५ मनो-
न्यथापरपराभि ६ मार्गे यत्सरोवर तस्य

सरस्यकालजलदेनागत्य तच्चेष्टितं येनाकुम्भनिमग्नवन्धकरिणा यूथैः पय पीयते ॥ १८ ॥ हंसैर्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलस-
स्तरङ्गैस्तरगैर्नीरैर्नर्गभीरैश्चपलबककुलत्रासलीनैश्च मीनैः ।
पालीरुदुमालीतलसुखशयितस्त्रीप्रणीतैश्च गीतैर्भाति प्रकीड-
दातिस्तवसलिलचलच्चक्रवाकस्तडागः ॥ १९ ॥

मानसम्

नो वा कियन्तः परितः स्फुरन्ति जलाशया निर्मल-
भूरितोया । सदावदात परमेकमेव हंसस्य विश्रामपदं
वदन्ति ॥ २० ॥

कूपान्योक्तयः

हे कूप त्वं चिरं जीव स्वल्पतोये बहुव्यय । गुणवद्विक्त-
पात्राणि प्राप्नुवन्ति हि पूर्णताम् ॥ १ ॥ रे कूप जीवना-
गारं यदि दातृत्वमिच्छसि । तदा त्वं गुणवत्पात्रमेकं वा
सन्निधौ कुरु ॥ २ ॥ अमुना मरुकूपेन के के नाम न
वञ्चिता । रुदत्यधिकनेत्राम्बुपिच्छिलप्रान्तभूमिना ॥ ३ ॥
संगुणैः सेवितोपान्तो विनतैः प्राप्तदर्शनः । नीचोऽपि कूपः
सत्पात्रैर्जीवैर्नार्थं समाश्रितः ॥ ४ ॥ यद्यपि बहुगुणगम्य
जीवनमेतस्य कूपमुख्यस्य । जयति तथापि विवेको दान
पात्रानुमानेन ॥ ५ ॥ नितैरा नीचोऽस्मीति त्वं खेदं कूप
मा कदापि कृथाः । अत्यन्तसंसर्गहृदयो यतः परेषां गुण-
ग्रहीतासि ॥ ६ ॥ चित्रं न तद्यद्यमम्बुधिरम्बुदौघसिन्धुप्र-
वाहपरिपूरणया महीयानः । त्वं त्वर्थिनामुपकरोषि यदल्पकूप
निष्पीड्य कुक्षिकुहरिं महत्त्वमेतत् ॥ ७ ॥ दिनमवसितं
विश्रान्ताः स्म त्वया मरुकूप हे परसुपकृतं शेषं वक्तुं वयं
न पुनः क्षमाः । भवति सुकृतैरध्वन्यानामशेषजलो भवानि-
यमपि घनच्छाया भूयात्तवोपतटं शमी ॥ ८ ॥ भीमैश्याम-
प्रतनुवदनं क्रूपातालकुक्षिकोडप्रान्तोपहितविभवसाथं किं
ते ब्रवीमि । येन त्वत्तं समभिलषितं वाञ्छनः क्षुद्रकूप
ह्याम्यन्मूर्तेर्भवति सहसा कस्य नाधोमुखत्वम् ॥ ९ ॥

मरुस्थलान्योक्तयः

मरौ नास्त्येव सलिलं कुच्छ्राद्यद्यपि लभ्यते । तत्कटु-
स्तोकमुष्णं च न करोति वितृष्णताम् ॥ १ ॥ सत्पादपान्चि-
पुलपल्लवपुष्पभारसत्परीतवपुषः फलभारमग्नान् । यो मञ्जु-
सिञ्जितशकुन्तशताश्रितोरुशाखान्मरौ मृगयते न ततोऽस्ति
मुग्धः ॥ २ ॥ पार्यं पायं पिबं पिबं पयः सिञ्च सिञ्चाङ्गमङ्गं
भूयो भूयः कुरु कुरु सखे मज्जनोन्मज्जनानि । एषोऽशेष-

१ रज्जुसहितं, पक्षे, गुणयुक्तं २ उदकारधर्म ३ अत्यन्तम् ४ निम्न
५ रमयुक्तं हृदयं यस्य ६ भीम भयकर श्यामं अन्धकारयुक्तत्वात्
प्रतनु संकुचिन् मुख यस्य

श्रमशमपटुर्दुःखिताध्वन्यबन्धुः सिन्धुर्दूरीभवतु भवतो मारवः
पान्थ पन्थाः ॥ ३ ॥ कल्याण नः किमधिकमितो
जीवनार्थं यतस्त्वं छित्त्वा वृक्षानहह दहसि भ्रातर-
ङ्गारकारः । नन्वेतस्मिन्नशनिपिशुनैरातपैराकुलानामध्वन्याना-
मशरणं मरुप्रान्तं रे कोऽप्युपायः ॥ ४ ॥ किमसि विमतिः
किं चोन्मादी क्षणादभिलक्ष्यसे पुनरपि सखे प्रेक्षापूर्वा न
काचन ते क्रिया । स्वयमजलदा जानानोऽपि प्रविश्य मरु-
स्थली शिशिरमधुरं वारिं प्राप्तुं यदध्वगं वाञ्छसि ॥ ५ ॥
भो भोः किं किमर्काण्ड एव पतितस्त्वं पान्थ कान्या गति-
स्तत्तादृक्वृषितस्य मे खलमतिः सोऽयं जलं गृह्णते ।
अस्थानोपगतामकालसुलभां तृष्णां प्रति क्रुध्य हे त्रैलोक्य-
प्रथितप्रभावमहिमा मार्गोऽस्त्यसौ मारवः ॥ ६ ॥

दावानलान्योक्तयः

हे दावानल शैलाग्रवासिनः साधुशाखिनः । मुग्धं व्यर्थं
त्वया दग्धा प्रेरितेन प्रेमज्जनेः ॥ १ ॥ यस्या महत्त्वभाजो
भवन्ति गुणिनोऽमिता धनुर्दण्डाः । दहतस्तां जंशालि को वन-
वह्ने विवेकस्ते ॥ २ ॥ दवदहनादुत्पन्नो धूमो घनतामवाप्य
वर्षैस्तम् । यच्छमयति तद्युक्तं सोऽपि च दवमेव निर्दहति
॥ ३ ॥ अभ्युन्नतेऽपि जलदे जगदेकसारसाधारणप्रणय-
हारिणि हा यदेते । उल्लासलास्यललितं तरवो न यान्ति हे
दावपावक स तावक एव दोषः ॥ ४ ॥ छाया फलानि
मुकुलानि च यस्य विश्रमाह्लादयन्ति सहकारमहीरुहस्य ।
आमृष्य तस्य शिखया नवपल्लवानि मञ्जसां रे दवहुताश
हताश कष्टम् ॥ ५ ॥ दुर्दैवप्रभवप्रमज्जनभयादुद्भूतं भूमिरु-
हानेतान्सत्त्वगुणाश्रयानकरुणः शुष्यन्किमुन्माद्यसि । ब्रूमस्त्वा
वैनहव्यवाहं यदमी दग्धार्धदग्धा अपि द्रष्टव्यास्तव तत्क्षणा-
द्विलयिनो नामापि न ज्ञायते ॥ ६ ॥ विध्वस्ता मृगपक्षिणो
विधुरता नीताः स्थलीदेवता धूमैरन्तरिताः स्वभावमलिनैराशा
मही तापिताः । मस्तीकृत्य सपुष्पपल्लवफलैर्नान्महापादपा-
नुद्भूतेन दवानलेन विपिनं वल्मीकशेषं कृतम् ॥ ७ ॥
दिवचक्रं तृणमसना कवलितं मूलान्यपि क्षमारहा निर्द-
ग्धानि न चार्भकोऽपि हरिणीयूथस्य शोभीकृतः । आः कष्टं
विपिनौकसोऽपि मुनयः पुष्टाः कृतान्तक्रिया कृत्वेत्थं वन-
वह्निना किमधुना शान्तेन दीप्तेन वा ॥ ८ ॥

वडवानलः

तेजासि यस्य प्रथमं प्रयान्ति वारा प्रवाहेण स वह्निरन्यः ।
अयं पुनर्वाडवनामधेयः समुद्रमापीय विमर्ति तेजः ॥ ९ ॥

१ अनचित्त्याने २ बायुभिः ३ असख्या ४ वेणुपङ्क्तिम् ५ वनानल

व्योमचरान्योक्तयः

गरुडः

बामोदरमुदराहितभुवन यो वहति लीलया गरुडः ।
कस्य तरोरुपरिष्ठात्विन्नोऽसौ श्रान्तिमपनयतु ॥ १ ॥ अहि-
रहिरिति सन्नमपदमितरजनः किमपि कातरो भवतु ।
विहंगपतेराहारे स तु सरलमृणालदलरुचिर ॥ २ ॥

हंसः

कर्मरिचरणोद्धतसिन्धुकलोललालितम् । मन्ये हंस
मनो नीर कुल्याना रमते न ते ॥ ३ ॥ अस्ति यद्यपि
सर्वत्र नीर नीरजमण्डितम् । रमते न मरालस्य मानसं
मानस विना ॥ ४ ॥ एकेन राजहंसेन या शोभा सरसो
भवेत् । न सा बकमहच्चेन परितस्मीरवासिना ॥ ५ ॥
हंस श्वेतो बक श्वेत को भेदो बकहंसयोः । नीरक्षीर-
विभागे तु हंसो हंसो बको बकः ॥ ६ ॥ बककोयष्टिभिर्जुष्टे
पल्वले मानस कुन । मोदते हि मरालस्य सन्मानसविहा-
रिण ॥ ७ ॥ अपसरणमेव शृणु मौन वा तत्र राज-
हंसस्य । कटु रटति निकटवर्ती याचाट्टिट्टिभो यत्र ॥ ८ ॥
यदि नाम दैवगत्या जगदसरोज कदाचिदपि जातम् ।
अँवरनिकर पिकिरति तत्किं कृकवाकुरिव हसः ॥ ९ ॥
नीरक्षीरविवेके हंसालयं त्वमेव तनुषे चेत् । विश्वस्त्रि-
धुनान्य कुलव्रत पालयिष्यति क ॥ १० ॥ सैव सैव
सरसी रमणीया यत्र यत्र बलते तव राग । राजहंस
रसिक सरणीया श्रीमता तदपि मानसकेलिः ॥ ११ ॥
गाङ्गामम्बु सितमम्बु याभुनं कज्जलाममुभयत्र मज्जत ।
राजहंस तव सैव शुभ्रता चीयते न च न चापचीयते ॥ १२ ॥
कचिदैव समय समागतं त्वा न विस्मयति शश्वदम्बुजम् ।
मानसे विहर हस मानसे मा विमुञ्च पुनरस्य मौहृदम्
॥ १३ ॥ यत्रापि कुत्रापि भवन्ति हसा हसा महीमण्डल-
मण्डलानि । हानिस्तु तेषा हि सरोवराणां येषा मगलै सह
विप्रयोग ॥ १४ ॥ अम्मोजिनीवनविलासनमेव हन्त
हंसस्य हन्तु गितरा कुपितो विधाता । न त्वस्य दुग्धजल-
भेदविधिप्रसिद्धा वैदग्ध्यकीर्तिमपहर्तुमसौ समर्थः ॥ १५ ॥
भृङ्गाङ्गनाजनमनोहरहारिगीतराजीवरेणुकणकीर्णपिशङ्गतो-
याम् । रम्या हिमाचलनदीं प्रविहाय हंस हे हे हताश वद
का दिशमुत्सुकोऽसि ॥ १६ ॥ स्थित्वा क्षण विततपक्षति-
नान्तरिक्षे मातङ्गसङ्गकलुषा नलिनी विलोक्य । उत्पन्नमन्यु-
परिषर्धरनिःस्वनेन हंसेन साशु परिवृत्य गतं नलिन्याः
॥ १७ ॥ रे राजहंस किमिति त्वमिहागतोऽसि योऽसौ बकः
स इह हंस इति प्रतीतः । तद्वन्मतामनुपदेन पुनः स्वभूमौ

यावद्ब्रूयति न बक खलु मूढलोकः ॥ १८ ॥ ये वर्धिताः
कनकपङ्कजरेणुमध्ये मन्दाकिनीविमलनीरतरगर्भजैः । ते
नाप्रतं विधिवशात्खलु राजहंसः शैवालजालचटिल जल-
माश्रयान्ते ॥ १९ ॥ हा हन्त मानसमरमलिलावतंस रे
राजहंस पयसोः प्रविवेचनाय । चेच्छक्तिमान्खलु भवाञ्च
तदा किमु स्यात्किंवा कोऽन वा कलवेङ्कपोत ॥ २० ॥
नेद सर सरस्वति न वारिज वा नैनन्मधूनि मधुपा मह-
वामिनो वा । हेमारवेन्द्यनान्मपिलाममजो र हंस मान-
सजुषमन्त्र भाग्येऽपि ॥ २१ ॥ हंस प्रगति धनकैर्यदि
यातु तस्य नेमर्गिकं गतिरिय नति तत्र चित्रम् । गत्या
तया जिगमिषुर्बक एव भूदश्चेतो दुनोति सकलस्य जनस्य
नूनम् ॥ २२ ॥ भुक्ता मृणालपटली मन्ता निपीतान्य-
म्बुनि यत्र नलिनानि निषेविताणि । रे राजहंस वद तस्य
सरोवरस्य कृत्वेन केन भवितामि कुतोपकार ॥ २३ ॥ तगै
तीरोद्धते कचिदपि नलाच्छादिततनु पतद्वागसारा गमय
विषमा प्रावृषमिमाम् । निवृत्ताया तस्या मरुमि मरुतोफु-
ल्लनलिने स एव त्व हंस पुनपि विलभास्त इह ते
॥ २४ ॥ गतं तद्वाग्भीयं नटमपि चित्त जालिकशतैः सखे
हंसातिष्ठ त्वारेतममुतो गच्छ सरस । न यावत्पङ्कान्तकलु-
षिततनुर्भूरिवेलमद्वकोऽसौ वाचालश्रणयुगलं मूर्ध्नि कुरुते
॥ २५ ॥ पुरा सरसि मानसे विकचमारसालिखलत्पराग-
सुरभीकृते पयमि यस्य यातं व्य । स पल्वलजलेऽधुना
मिलदनेकभेकाकुले मरालकुलनायक कथय रे कथ वर्त-
ताम् ॥ २६ ॥ वातान्दोलितपङ्कजस्थितरजःपुञ्जाङ्गरागो-
ज्वलो यः शृण्वन्कलकूजितं मधुलिहा सजातहर्षः पुरा ।
कान्ताचक्षुषुपुटापयर्जितबिसग्रासग्रहेऽप्यक्षम सोऽयं सप्रति
हसको मरुगत कौप पयो याचते ॥ २७ ॥ यो दिव्या-
म्बुजलोलमत्तमधुपप्रोद्वीतरम्य सरस्यक्त्वा मानसमत्यवा-
रिणि रति बध्नाति कैदारिके । तस्यालीकसुखाशया परिभव-
कोडीकृतस्याधुना हसस्योपरि टिट्टिभो यदि पदं घत्तेऽत्र
को विस्मयः ॥ २८ ॥ अन्या सा सरसी मराल मुनिभिर्य-
त्तीरसोपानिकाविन्यस्तास्तिलतण्डुलान्कवलयन्द्योऽसि हृष्टै-
मुखैः । एषा पङ्कणवापिका कमलिनीखण्डेन गुप्तात्म-
मिर्व्याघ्रैस्त्वद्विधसुग्धबन्धनविधौ कं नाम नो सूच्यते
॥ २९ ॥ कस्त्व लोहितलोचनास्यचरणो हंसः कुतो
मानसात्किं तत्रास्ति सुवर्णपङ्कजवनान्यम्भः सुधासंनि-
भम् । रत्नाना निचया प्रवालमणयो वैदूर्यगोहाः कचिच्छ-
म्बुका अपि सन्ति नेति न बकैराकर्ण्य हीहीकृतम् ॥ ३० ॥
य सतापमपाकरोति जगता यश्चोपकारक्षमः सर्वेषाममृता-

१ उदरे आहित स्थापित भुवन ब्रह्माण्ड येन २ श्रान्त
३ गरुडस्य ४ विष्णु ५ कुविमसरिताम् ६ मानसमरोवरम्
७ स्रकरसचयम् ८ ताम्रचूड ९ चातुर्यम्

स्मृत्तं तत्रा प्रीणाति नेत्राणि यः । तस्याप्युन्नतिमम्बुदस्य
महती २ त्वमेतावता वर्णेनैव पर मगल धवल कृष्ण-
श्च वैरम् ॥ ३१ ॥ आकारः कमनीयता कुलगृहं लीला
ल सा गति सपर्कः कमलालयै कलतया लोकोत्तर
कूडि ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १० ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १०० १०१ १०२ १०३ १०४ १०५ १०६ १०७ १०८ १०९ ११० १११ ११२ ११३ ११४ ११५ ११६ ११७ ११८ ११९ १२० १२१ १२२ १२३ १२४ १२५ १२६ १२७ १२८ १२९ १३० १३१ १३२ १३३ १३४ १३५ १३६ १३७ १३८ १३९ १४० १४१ १४२ १४३ १४४ १४५ १४६ १४७ १४८ १४९ १५० १५१ १५२ १५३ १५४ १५५ १५६ १५७ १५८ १५९ १६० १६१ १६२ १६३ १६४ १६५ १६६ १६७ १६८ १६९ १७० १७१ १७२ १७३ १७४ १७५ १७६ १७७ १७८ १७९ १८० १८१ १८२ १८३ १८४ १८५ १८६ १८७ १८८ १८९ १९० १९१ १९२ १९३ १९४ १९५ १९६ १९७ १९८ १९९ २०० २०१ २०२ २०३ २०४ २०५ २०६ २०७ २०८ २०९ २१० २११ २१२ २१३ २१४ २१५ २१६ २१७ २१८ २१९ २२० २२१ २२२ २२३ २२४ २२५ २२६ २२७ २२८ २२९ २३० २३१ २३२ २३३ २३४ २३५ २३६ २३७ २३८ २३९ २४० २४१ २४२ २४३ २४४ २४५ २४६ २४७ २४८ २४९ २५० २५१ २५२ २५३ २५४ २५५ २५६ २५७ २५८ २५९ २६० २६१ २६२ २६३ २६४ २६५ २६६ २६७ २६८ २६९ २७० २७१ २७२ २७३ २७४ २७५ २७६ २७७ २७८ २७९ २८० २८१ २८२ २८३ २८४ २८५ २८६ २८७ २८८ २८९ २९० २९१ २९२ २९३ २९४ २९५ २९६ २९७ २९८ २९९ ३०० ३०१ ३०२ ३०३ ३०४ ३०५ ३०६ ३०७ ३०८ ३०९ ३१० ३११ ३१२ ३१३ ३१४ ३१५ ३१६ ३१७ ३१८ ३१९ ३२० ३२१ ३२२ ३२३ ३२४ ३२५ ३२६ ३२७ ३२८ ३२९ ३३० ३३१ ३३२ ३३३ ३३४ ३३५ ३३६ ३३७ ३३८ ३३९ ३४० ३४१ ३४२ ३४३ ३४४ ३४५ ३४६ ३४७ ३४८ ३४९ ३५० ३५१ ३५२ ३५३ ३५४ ३५५ ३५६ ३५७ ३५८ ३५९ ३६० ३६१ ३६२ ३६३ ३६४ ३६५ ३६६ ३६७ ३६८ ३६९ ३७० ३७१ ३७२ ३७३ ३७४ ३७५ ३७६ ३७७ ३७८ ३७९ ३८० ३८१ ३८२ ३८३ ३८४ ३८५ ३८६ ३८७ ३८८ ३८९ ३९० ३९१ ३९२ ३९३ ३९४ ३९५ ३९६ ३९७ ३९८ ३९९ ४०० ४०१ ४०२ ४०३ ४०४ ४०५ ४०६ ४०७ ४०८ ४०९ ४१० ४११ ४१२ ४१३ ४१४ ४१५ ४१६ ४१७ ४१८ ४१९ ४२० ४२१ ४२२ ४२३ ४२४ ४२५ ४२६ ४२७ ४२८ ४२९ ४३० ४३१ ४३२ ४३३ ४३४ ४३५ ४३६ ४३७ ४३८ ४३९ ४४० ४४१ ४४२ ४४३ ४४४ ४४५ ४४६ ४४७ ४४८ ४४९ ४५० ४५१ ४५२ ४५३ ४५४ ४५५ ४५६ ४५७ ४५८ ४५९ ४६० ४६१ ४६२ ४६३ ४६४ ४६५ ४६६ ४६७ ४६८ ४६९ ४७० ४७१ ४७२ ४७३ ४७४ ४७५ ४७६ ४७७ ४७८ ४७९ ४८० ४८१ ४८२ ४८३ ४८४ ४८५ ४८६ ४८७ ४८८ ४८९ ४९० ४९१ ४९२ ४९३ ४९४ ४९५ ४९६ ४९७ ४९८ ४९९ ५०० ५०१ ५०२ ५०३ ५०४ ५०५ ५०६ ५०७ ५०८ ५०९ ५१० ५११ ५१२ ५१३ ५१४ ५१५ ५१६ ५१७ ५१८ ५१९ ५२० ५२१ ५२२ ५२३ ५२४ ५२५ ५२६ ५२७ ५२८ ५२९ ५३० ५३१ ५३२ ५३३ ५३४ ५३५ ५३६ ५३७ ५३८ ५३९ ५४० ५४१ ५४२ ५४३ ५४४ ५४५ ५४६ ५४७ ५४८ ५४९ ५५० ५५१ ५५२ ५५३ ५५४ ५५५ ५५६ ५५७ ५५८ ५५९ ५६० ५६१ ५६२ ५६३ ५६४ ५६५ ५६६ ५६७ ५६८ ५६९ ५७० ५७१ ५७२ ५७३ ५७४ ५७५ ५७६ ५७७ ५७८ ५७९ ५८० ५८१ ५८२ ५८३ ५८४ ५८५ ५८६ ५८७ ५८८ ५८९ ५९० ५९१ ५९२ ५९३ ५९४ ५९५ ५९६ ५९७ ५९८ ५९९ ६०० ६०१ ६०२ ६०३ ६०४ ६०५ ६०६ ६०७ ६०८ ६०९ ६१० ६११ ६१२ ६१३ ६१४ ६१५ ६१६ ६१७ ६१८ ६१९ ६२० ६२१ ६२२ ६२३ ६२४ ६२५ ६२६ ६२७ ६२८ ६२९ ६३० ६३१ ६३२ ६३३ ६३४ ६३५ ६३६ ६३७ ६३८ ६३९ ६४० ६४१ ६४२ ६४३ ६४४ ६४५ ६४६ ६४७ ६४८ ६४९ ६५० ६५१ ६५२ ६५३ ६५४ ६५५ ६५६ ६५७ ६५८ ६५९ ६६० ६६१ ६६२ ६६३ ६६४ ६६५ ६६६ ६६७ ६६८ ६६९ ६७० ६७१ ६७२ ६७३ ६७४ ६७५ ६७६ ६७७ ६७८ ६७९ ६८० ६८१ ६८२ ६८३ ६८४ ६८५ ६८६ ६८७ ६८८ ६८९ ६९० ६९१ ६९२ ६९३ ६९४ ६९५ ६९६ ६९७ ६९८ ६९९ ७०० ७०१ ७०२ ७०३ ७०४ ७०५ ७०६ ७०७ ७०८ ७०९ ७१० ७११ ७१२ ७१३ ७१४ ७१५ ७१६ ७१७ ७१८ ७१९ ७२० ७२१ ७२२ ७२३ ७२४ ७२५ ७२६ ७२७ ७२८ ७२९ ७३० ७३१ ७३२ ७३३ ७३४ ७३५ ७३६ ७३७ ७३८ ७३९ ७४० ७४१ ७४२ ७४३ ७४४ ७४५ ७४६ ७४७ ७४८ ७४९ ७५० ७५१ ७५२ ७५३ ७५४ ७५५ ७५६ ७५७ ७५८ ७५९ ७६० ७६१ ७६२ ७६३ ७६४ ७६५ ७६६ ७६७ ७६८ ७६९ ७७० ७७१ ७७२ ७७३ ७७४ ७७५ ७७६ ७७७ ७७८ ७७९ ७८० ७८१ ७८२ ७८३ ७८४ ७८५ ७८६ ७८७ ७८८ ७८९ ७९० ७९१ ७९२ ७९३ ७९४ ७९५ ७९६ ७९७ ७९८ ७९९ ८०० ८०१ ८०२ ८०३ ८०४ ८०५ ८०६ ८०७ ८०८ ८०९ ८१० ८११ ८१२ ८१३ ८१४ ८१५ ८१६ ८१७ ८१८ ८१९ ८२० ८२१ ८२२ ८२३ ८२४ ८२५ ८२६ ८२७ ८२८ ८२९ ८३० ८३१ ८३२ ८३३ ८३४ ८३५ ८३६ ८३७ ८३८ ८३९ ८४० ८४१ ८४२ ८४३ ८४४ ८४५ ८४६ ८४७ ८४८ ८४९ ८५० ८५१ ८५२ ८५३ ८५४ ८५५ ८५६ ८५७ ८५८ ८५९ ८६० ८६१ ८६२ ८६३ ८६४ ८६५ ८६६ ८६७ ८६८ ८६९ ८७० ८७१ ८७२ ८७३ ८७४ ८७५ ८७६ ८७७ ८७८ ८७९ ८८० ८८१ ८८२ ८८३ ८८४ ८८५ ८८६ ८८७ ८८८ ८८९ ८९० ८९१ ८९२ ८९३ ८९४ ८९५ ८९६ ८९७ ८९८ ८९९ ९०० ९०१ ९०२ ९०३ ९०४ ९०५ ९०६ ९०७ ९०८ ९०९ ९१० ९११ ९१२ ९१३ ९१४ ९१५ ९१६ ९१७ ९१८ ९१९ ९२० ९२१ ९२२ ९२३ ९२४ ९२५ ९२६ ९२७ ९२८ ९२९ ९३० ९३१ ९३२ ९३३ ९३४ ९३५ ९३६ ९३७ ९३८ ९३९ ९४० ९४१ ९४२ ९४३ ९४४ ९४५ ९४६ ९४७ ९४८ ९४९ ९५० ९५१ ९५२ ९५३ ९५४ ९५५ ९५६ ९५७ ९५८ ९५९ ९६० ९६१ ९६२ ९६३ ९६४ ९६५ ९६६ ९६७ ९६८ ९६९ ९७० ९७१ ९७२ ९७३ ९७४ ९७५ ९७६ ९७७ ९७८ ९७९ ९८० ९८१ ९८२ ९८३ ९८४ ९८५ ९८६ ९८७ ९८८ ९८९ ९९० ९९१ ९९२ ९९३ ९९४ ९९५ ९९६ ९९७ ९९८ ९९९ १०००

मधुकरः

सैरजस्का पाण्डुवर्णा कण्टकप्रकराङ्गिताम् । केतकीं
सेवसे हन्त कथं रोलम्ब निर्वप ॥ ४१ ॥ फलाना च
दलाना च सन्तु ते ते विवेकिनः । मकरन्दविशेषज्ञो
मिलिन्दमपहाय कः ॥ ४२ ॥ पलाशकुसुमभ्रान्त्या शुक्तुण्डे
पतत्यलि । सोऽपि जम्बूफलभ्रान्त्या तमलि धर्तुमिच्छति

॥ ४३ ॥ कचित्कचिदयं यातु स्थातुं प्रेमवशंवद । न
विस्मरति तत्रापि राजीवं अमरो हृदि ॥ ४४ ॥ अम अमर
यूथीषु मालतीषु चिर मिल । मा पुन पङ्कजारण्यस्नेह-
शून्य मन कृथा ॥ ४५ ॥ मधुपे मालतीपुष्प सतृष्णं
यातुमुद्यते । हन्त दैवादुपागम्योपात्तमारण्यकेन तत् ॥ ४६ ॥
मधुकर तव करनिकरैः किं किं क्रान्तं वनं न कुसुमानाम् ।
तद्वद सरसिजकमले लब्धं किञ्चिदन्यतस्तत्किम् ॥ ४७ ॥
गौरी चम्पककलिकामपहाय भ्रान्तदुर्बुद्धे । शालमलिकुसुम-
दलेषु स्वैर गुञ्जन्न लज्जसे मधुप ॥ ४८ ॥ मदनमवलोक्य
निष्फलमनित्यता बन्धुजीवकुसुमानाम् । वनमुपगम्य अमरः
सप्रति जातो जैपासक्त ॥ ४९ ॥ अपसर मधुकर दूर परि-
मलवहुलेऽपि केतकीकुसुमे । इह न हि मधुलवलामो
भवति पर धूलिवूसर वदनम् ॥ ५० ॥ कृत्वापि कोशपानं
अमरयुवा पुरत एव कमलिन्या । अभिलषति वकुल-
कलिका मधुलिहि मलिने कुतः सत्यम् ॥ ५१ ॥ येनामन्द-
मरन्दे दलदरविन्दे दिनान्यनायिषत । कुटजे खलु तेनेर्हा
तेनेर्हा मधुकरेण कथम् ॥ ५२ ॥ अमरतरकुसुमसौरभ-
सेवनसपूर्णकामस्य । पुष्पान्तरसेवेय अमरस्य विडम्बना
महती ॥ ५३ ॥ इह रूपमात्रसारे चित्रगते कनककह्लारे ।
न रसो नापि च गन्धो मधुकर बन्धो मुधा अमसि ॥ ५४ ॥
अपनीतपरिमलान्तरकथे पद न्यस्य देवतरकुसुमे । पुष्पा-
न्तरेऽपि गन्तु वाञ्छसि चेद्धमर धन्योऽसि ॥ ५५ ॥ मलि-
नेऽपि रागपूर्णा विकसितवदनामनल्पजल्पेऽपि । त्वयि
चपलेऽपि च सरसा अमर कथ वा सरोजिनीं त्यजसि
॥ ५६ ॥ नन्दनजन्मा मधुपः सुरतरकुसुमेषु पीतमकरन्द ।
दैवादवनिमुपेत । कुटजे कुटजे समीहते वृत्तिम् ॥ ५७ ॥
दूरतया स्थूलतया नीलतया दानलोलेपैर्मधुपैः । आमित-
मिभराजधिया हन्ताभूदन्ततो महिष ॥ ५८ ॥ नष्टे वारिज-
विपिने कष्टे नष्टेऽथ मालतीनिकरे । तत्किं जीवति लोके
मूलकमकरन्दबिन्दुना यदलिः ॥ ५९ ॥ पवनापनीतसौरभ-
दूरोदकपूरपद्मिनीलुब्ध । अपरिक्षतस्वपक्षो गन्ता हन्ता-
पदं मधुपः ॥ ६० ॥ कति कति न लताः कलिताः सच-
रता चञ्चरीकरसिकेन । नलिनि भवन्मधु मधुर यत्पीत
तत्तदेव परिपीतम् ॥ ६१ ॥ मधुकर मा कुरु शोकं विचर
करीरद्रुमस्य कुसुमेषु । घनतुहिनपातदलिता कथं नु सा
मालती मिलति ॥ ६२ ॥ यस्तोषं न गतः कमलेषु मल्ली-

चम्पकबकुलकुलेषु । तस्यालेर्यदि निम्बे वाम. कथय कथं
न भवत्युपहासः ॥ ६३ ॥ आलिङ्गसे चारुलता लवङ्गीमा-
चुम्बसे चाम्बुजिनी क्रमेण । ता चूतवल्ली मधुप प्रकामं
सताड्यसेव पदै. किमेतत् ॥ ६४ ॥ वेत्रत्वचा तुल्यरुचा
वधूना कर्णाग्रतो गण्डतलागतानि । भृङ्गा. सहेलं यदि
नापतिष्यन्कोऽवेदयिष्यन्नवचम्पकानि ॥ ६५ ॥ कि
न पश्यसि महेन्द्रदिङ्मुखे शीतवीथितिरमावुदञ्चति ।
मीलितैव नलिनीह मा कृथास्तन्मधुव्रत मुधा गता-
गतम् ॥ ६६ ॥ चञ्चरीक चतुरोऽसि चन्द्रि-
कावैभवे कुमुदिनी निषेवसे । भास्करे जयिनि पुष्करे
नवे प्रोन्मिषन्नवदलेऽनुरज्यसि ॥ ६७ ॥ नीरजान्यपि
निषेव्य निर्भर नीरसानि कुटजानि वाञ्छसि ।
चञ्चलत्वमिह चञ्चरीक ते साहस कथमिदं विमोक्ष्यसि ।
॥ ६८ ॥ पीतमत्र मधु यापिता क्षपा भृङ्ग सर्वमचिरेण
विस्मृतम् । हीनमानसुषमा हिमागमे पद्मिनी यदिह नाव-
लोकेसे ॥ ६९ ॥ कुन्दकुञ्जलसुपास्यता त्वया यत्र शीत-
समयोऽतिवाहितः । चञ्चरीक परिहीनसौरभा रोचते न
भवते सरोजिनी ॥ ७० ॥ भ्रमर भ्रमता दिगन्तराणि कचि-
दासादितमीक्षितं श्रुतं वा । वद सत्यमपास्य पक्षपात
यदि जातीकुसुमानुकारि पुष्पम् ॥ ७१ ॥ अभिनवनलिनी-
विनोदलुब्धो मुकुलितकैरविणीवियोगभीरुः । भ्रमति मधु-
करोऽयमन्तराले श्रयति न पङ्कजिनी कुमुद्वती वा ॥ ७२ ॥
अलिरयं नलिनीदलमध्यगः कमलिनीमकरन्दमदालसः ।
विधिवशात्प्रदेशसुपागतः कुटजपुष्परस बहु मन्यते ॥ ७३ ॥
अपि दलन्मुकुले बकुले यया पदमधायि कदापि न हेलया ।
अहह सा सहसा विधुरे विधौ मधुकरी बदरीमनुसेवते ॥ ७४ ॥
यदपि भेकगणेन निषेवितं प्रकटकण्टककोटिसम-
न्वितम् । तदपि पङ्कजमेति मधुव्रतः सुरससौरभसुन्दरता-
श्रयम् ॥ ७५ ॥ आनम्राः स्तवकभरेण पल्लविन्यः गोभन्ते
कति न लताः परागपूर्णाः । आमोदे मधुनि च मार्दवे च
तासा यो भेदः स खलु मधुव्रतैकवेद्यः ॥ ७६ ॥ निःशङ्कं
गजपतिगण्डदानधारामारुध्य भ्रमर दिनान्यमून्यनैषी. ।
यावन्न स्फुरति करालकर्णतालस्तावत्त्वं नय नलिनीवनी-
मुपेत्य ॥ ७७ ॥ रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं भास्वानु-
देष्यति हसिष्यति पङ्कजश्रीः । इत्थ विचिन्तयति कोशगते
द्विरेफे हा हन्त हन्त नलिनी गज उज्जहार ॥ ७८ ॥
अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग लोलं विनोदय मन. सुम-
नोलतासु । सुधामैजातरजस कलिकामकाले बाला कैदर्थयसि

कि नवमालिकाया. ॥ ७९ ॥ फुल्लेषु य. कमलिनीकमलोदरेषु
चूतेषु यो विलसितः कलिकान्तरस्थः । पश्याद्य तस्य मधु-
पस्य शरद्वपाये कृच्छ्रेण वेणुविवरे दिवसाः प्रयान्ति
॥ ८० ॥ ये वर्धिता. करिकपोलमदेन भृङ्गा. प्रोत्कुलपङ्कज-
रज सुरभीकृताङ्गाः । ते साग्रतं प्रतिदिन क्षपयन्ति काल
निम्बेषु चार्किकुसुमेषु च दैवयोगात् ॥ ८१ ॥ एणीदृशः
श्रवणसीमि यदानयन्ति तेनैव तस्य महिमा नवचम्पकस्य ।
त्वं तत्र नो विहरसे यदि भृङ्ग तेन नैतस्य किंचिदपि तत्तु
तवैव हानि. ॥ ८२ ॥ मानन्दमेष मकरन्दमिहारविन्दे
विन्देत पदपदयुवेति जनैरटङ्कि. दैवादकाण्डपरिमुद्रितपुण्ड-
रीककोषादभूदहह नि.सरणं पुमर्थः ॥ ८३ ॥ आजन्म-
कल्पतरुकाननकामचारी यत्कौतुकादुपगतः कुटजं मिलिन्दः ।
तत्कर्मणः सुसदृशं फलमेतदेव यत्प्राप्य साम्यमधुना मधु-
मक्षिकामि. ॥ ८४ ॥ मा गा विषादमलिपोतक केतकीना-
मन्तर्निगूढमनवाप्य मधुप्रकर्षम् । लाभः स एव परमो ननु
कण्टकाना श्रेणीभिरक्षतशरीरतया प्रयासि ॥ ८५ ॥ नालि-
ङ्गिता नवलवङ्गलता न वापि समाविता विटपिनः कल-
गुञ्जितेन । आसादिता सपदि काचन रीतिरन्या माकन्द-
कोरकमुदीक्ष्य मधुव्रतेन ॥ ८६ ॥ मन्दारमेदुरमरन्दरसाल-
साङ्गः स्वर्नागरीनयननन्दन एष भृङ्ग. दैवादुपेत्य जगती-
मगतिर्विषीदञ्छाखोटकोटरकुट्रीषु निलीय शेते ॥ ८७ ॥
कि केतकीपरिमलोत्थितगन्धलुब्धो गुञ्जन्ममन्ममर वाञ्छसि
रन्तुमेताम् । तत्कण्टकैः परिवृतामतुलामगम्या सत्यज्यता
व्रज निकुञ्जलता सपुष्पाम् ॥ ८८ ॥ इह सरसि सहर्षं
मैत्रु गुञ्जाभिरामं मधुकर कुरु केलि सार्धमम्भोजि-
नीभिः । अनुपममकरन्दामोददत्तप्रमोदा त्यजति बत न
निद्रा मालती यावदेषा ॥ ८९ ॥ भ्रमर मरणभीति मुञ्च
चाम्पेयपुष्पे विहर हर तदीयं सौरभं सौहृदेन । मधुकर
सुकर चेद्वस्तु हस्तेन लब्धं भवतु तदुपभोगेऽनिष्टमिष्ट फलं
वा ॥ ९० ॥ गन्धैराढ्या जगति विविता केतकी स्वर्णवर्णा
पद्मभ्रान्त्या क्षुधितमधुप. पुष्पमध्ये पपात । अन्वीभूतस्तदनु
रजसा कण्टकैश्छिन्नपक्षः स्थातु गन्तु क्षणमपि सखे नैव
शक्तो द्विरेफ. ॥ ९१ ॥ दृष्ट्वा रङ्गीतोऽभवदलिरसौ लेख्य-
पद्म विशालं चित्र चित्रं किमिति किमिति व्याहरन्निष्पपात ।
नास्मिन्गन्धो न च मधुकणा नास्ति तत्सौकुमार्यं घूर्णन्मूर्ध्वा
वत नतशिरा व्रीडया निर्जगाम ॥ ९२ ॥ सदम्भोजाम्भोजं
परिषजति समोगरहितो गतोऽमन्दे कुन्दे वहति मकरन्दं
न हि मनः । ततो मन्येऽरण्ये कचिदधिकपुण्येऽपि ललिता
लवङ्गीमासङ्गी भजति नवभृङ्गीपरिवृढः ॥ ९३ ॥ निरानन्दः

कौन्दे मधुनि विधुरो बालवकुले न साले सालम्बो लवमपि
लवङ्गे न रमते । प्रियङ्गा नासङ्गं रचयति न चूतेऽपि रमते
स्मरलक्ष्मीलीलाकमलमधुपान मधुकरः ॥ ९४ ॥ श्रियो
वासाभोजे त्रिदिवसरिदम्भोजकुहरे हरेर्नाभीपद्मे मधु मधु-
करो यः किल पपौ । म दैवादुन्मीलत्तपनकरतापव्यतिकर-
व्यथाकम्पः सप्रत्यतरुमरुभूमौ विचरति ॥ ९५ ॥ लता-
स्तास्तास्तद्वधुरमवती पङ्कजवनीः समालिङ्गं शुम्बन्नय-
मगमयद्भरिसमयम् । इदानीं चेन्नीचे विचरति रुचरेष
लकुचे कुचेष्टेय धातुर्भवति नहि वाच्यो मधुकरः ॥ ९६ ॥
मधूके माध्वीक पिबसि शतपत्रेऽभिरमसे मधूलीभिश्चान्न-
मधुप सहकारेऽपि रमसे । वसन्ते वासन्तीमधु मधुरम-
श्रामि बहुयो दुरावेशोऽय ते तदपि कुटजे यद्विचरसि
॥ ९७ ॥ भ्रमन्तैर जातभ्रमर नवयूथेषु बहुशो
मधूलीमन्विष्यन्कुमुदवनवीथीषु विचर । वसन्तप्रारम्भस्फु-
रितमधुसभागसुभगो न ते विस्मर्तव्य कचन सहकार-
व्यतिकरः ॥ ९८ ॥ अये मधुप मा कृथा बत वृथा मनो-
दीनता तुषारसमये लताशतनिषेवणव्याकुलः । इय पुरत एव
ते सरसपुष्पमामोदये रसालनवमञ्जरी मधुञ्जरी जरीजृम्भते
॥ ९९ ॥ नो मल्लीनयमीहते न भजते मत्तेभकुम्भस्थली
वासन्ती सहते न चन्दनवनीमालम्बते न कचित् । जाती-
मेव हृदीश्वरीमिव महानन्दैककन्दाङ्कुरा ध्यायन्निर्वृतिमेति
षट्पदयुगा योगीव वीतभ्रमः ॥ १०० ॥ किं कापि प्रण्या-
नलैर्विदपिनो निर्दह्य भस्मीकृताः किंविद्देवगजेन पङ्कजवनं
निष्कन्दमुन्मूलितम् । किंवा हन्त कृतान्तकेसरिभयान्त्यक्तो
मदः कुञ्जरैर्येनास्मिन्विगसे करीरकुसुमे हा भृङ्ग विश्राम्यसि
॥ १०१ ॥ यस्याः सगमवाञ्छया न गणिता वाप्यो विनि-
द्रोत्पला यामालिङ्ग्य समुत्सुकेन मनसा यातः परा निर्वृ-
तिम् । भग्ना तामवलोक्य चन्दनलता भृङ्गेण यज्जीव्यते
धैर्यं नाम तदस्तु तस्य न पुनः स्नेहानुरूपं कृतम् ॥ १०२ ॥
दग्धा सा वकुलावली कवलितास्ते ते रसालद्रुमाः पृष्टास्ते-
ऽपि विनिद्रपुष्पपटलीपीतातपाः पादपाः । आतर्भृङ्ग दवा-
ग्निना वनमिदं वल्मीकशेष कृतं किं त्वं सप्रति काननान्तर-
परिस्पन्दाय मन्दायसे ॥ १०३ ॥ दूरादुज्जति चम्पक न
च भजत्यम्भोजराजीरजो नो जिघ्रत्यपि पाटलापरिमल वत्ते
न चूते रतिम् । मन्दागे यदनादरो विचकिलोपान्ते न सत्तु-
प्यते तन्मन्ये कचिदङ्ग भृङ्गतरुणेनास्वादिता मालती
॥ १०४ ॥ येनामोदिनि केसरस्य मुकुले पीत मधु
स्वेच्छया नीता येन निशा शशाङ्कधवला पद्मोदरे शारदी ।

भ्रान्तं येन मदप्रवाहमलिने गण्डस्थले दन्तिना सोऽयं
भृङ्गयुवा कर्णरविटपे वज्राति तुष्टि कुतः ॥ १०५ ॥ आत-
र्भ्राम्य लवङ्गवल्लीषु पिब स्वैर नवाम्भोरुहं माध्वीमाधवि-
कामधूनि मधुराण्याकण्ठमास्वादय । कसादापतितोऽसि
केतकमिदं यस्मिन्नुदीर्णं रजो दृष्टि लुम्पति सूचय प्रवि-
चिताः कुन्तन्ति मर्माण्यपि ॥ १०६ ॥ आस्वाद्यात्र मधूनि
षट्पद मद सा गा कषायाङ्कुरैर्मकन्दस्य पिकान्प्रतारित-
वतो मूर्धानमध्यासितः । प्रत्यासन्नतमे पिकेऽपि भवते
येनार्पिता तादृशी माध्वी तस्य विवेकविच्युतिरियं साहृण्य-
मेतन्न ते ॥ १०७ ॥ नीतं जन्म नवीननीरजवने पीत मधु
स्वेच्छया मालत्याः कुसुमेषु येन सतत केली कृता हेलया ।
तेनेय मधुगन्धलुब्धमनसा गुञ्जालता सेव्यते हा धिग्दैव-
कृतं स एव मधुपः का का दशा नागत ॥ १०८ ॥
प्रारम्भे कुसुमाकरस्य परितो यस्योल्लसन्मञ्जरीपुञ्जे मञ्जुल-
गुञ्जितानि रचयंस्तानातनोरुत्सवान् । तस्मिन्नद्य रसाल-
शाखिनि दशा देवात्कुशामञ्जति त्वं चेन्मुञ्चसि चञ्चरीक
विनयं नीचस्त्वदन्योऽस्ति कः ॥ १०९ ॥ सोऽपूर्वो रसना-
विपर्ययविधिस्तर्कैर्णयोश्चापलं दृष्टि मा मदविस्मृतस्वपरदिक्किं
भूयसोक्तं वा । मर्व विस्मृतवानसि भ्रमर हे यद्धारणो-
ऽद्याप्यसर्वन्तं शून्यकरो निषेव्यत इति आत क एष ग्रह
॥ ११० ॥ केतक्य कटुकण्टकाः कुसुदिनी दोषोदया-
न्मोदते जायन्ते विकला कलावति पुन पङ्केरुहा पङ्कयः ।
अन्यानि प्रसवानि षट्पदपदन्यासेरवाञ्छि कचिद्रङ्गो
आम्यति कल्पवृक्ष विपदामन्तर्भवन्तं विना ॥ १११ ॥ यद्य-
प्याम्रतरोरमुष्य वनिताकर्णावतंसोचितामाजिघ्रन्वमञ्जरी
मधुप हे जातोऽसि पूर्णोत्सवः । विस्मर्तुं भवतस्तथाप्यनु-
चितं तद्वन्धमिन्दीवर यस्यास्वाद्य मधूलि चानतशिरो मञ्जु
त्वयोद्भुजितम् ॥ ११२ ॥ माकन्दे मधुपानमम्बु वकुले
क्रीडा कदम्बद्रुमे दोलाखेलनकौतुकं कुबलये कः को न
वा विभ्रमः । येनाकारि मधुव्रतेन सहसा सोऽयं मधूके
मधौ माध्वीक परिपीय पीवरतनुर्जीवत्यहो जीवनम् ॥ ११३ ॥
पीत पङ्कजकानने मधु मया नीपेऽपनीत वयो बन्धूके वर-
बन्धुता विगचिता रक्त रसालद्रुमे । किं चाकारि कुमुद्वती-
परिकरे क्रीडाकलाकौशल कस्तद्वत्तु विधीयतेऽद्य बदरी-
वृन्दस्य यद्वन्दनम् ॥ ११४ ॥

१ इच्छा करोति २ माधवीलताम् ३ गतभ्रम ४ कृगन्त
काल स एव केमरी मिह ५ विचकिल पुष्पभेद ६ शरत्सवन्धिनी

१ अग्निशापात्करिणा जिह्वापरिवृत्तिः, पक्षे, पूर्वविपरीताभिधानम्
२ कर्णचापल प्रसिद्धम्, पक्षे, पिशुनप्रताप्यत्व च ३ मद प्रसिद्ध,
पक्षे, गव ४ स्वपरयोर्विच्छागं, पक्षे, आत्मानासविभाग ५ गज,
पक्षे, वारक ६ मरन्त्रः, पक्षे, वचरहित ७ शुण्डा, पक्षे, इस्तः

कोकिलः

ममुद्रिरसि किं वाचः पुष्कोकिल सुकोमला । धञ्जेऽस्मि-
ञ्जडपाषाणगुरुनिर्घोषभैरवे ॥ ११५ ॥ तवैतद्वाचि माधुर्यं
जाने कोकिल कृत्रिमम् । प्रपोषितो येस्तानेव जानपक्षो
जहामि यत् ॥ ११६ ॥ रसालशिखरासीनां शतं सन्तु
पतत्रिण । तन्मञ्जरीरसामोदं विदुरेव कुहमुखा ॥ ११७ ॥
भद्रं मद्रं कृत मौनं कोकिलैर्जलदागमे । वक्तारो दैर्दुरा
यत्र तत्र मौनं हि शोभते ॥ ११८ ॥ शृगालशगशार्दूल-
दूषितं दण्डकावनम् । पञ्चमं गायनानेन कोकिलेन
प्रतिष्ठितम् ॥ ११९ ॥ काकः कृष्णः पिकः कृष्णः को
भेदः पिककाकयोः । वसन्तमये प्राप्ते काकः काकः
पिकः पिकः ॥ १२० ॥ तावन्मौनेन नीयन्ते कोकिलैश्चैव
वासराः । यावत्सर्वजनानन्ददायिनी वाक्प्रवर्तते ॥ १२१ ॥
कोकिलोऽहं भवान् काकः समानः कालिमावयोः । अन्तर-
कथयिष्यन्ति काकलीकोविदाः पुनः ॥ १२२ ॥ संहकारे
चिरं स्थित्वा सलीलं बालकोकिलः । तं हित्वाऽद्यान्वयक्षेषु
विचरन्न विलज्जसे ॥ १२३ ॥ कलकण्ठं यथा शोभा संह-
कारे भवद्भिर । खदिरे वा पलाशे वा किं तथा स्याद्विचा-
रयः ॥ १२४ ॥ कोकिलः कलमालापरलमलमालोकसे
रसालं किम् । शरनिकरभरितशरधिः शबरः संरतीह परिसरे
सधनुः ॥ १२५ ॥ तत्किं स्वरसि न मुक्तं यत्पिकं रे
काकमन्दिरे पूर्वम् । संहकारकुसुमकाले हठेन कुरुषेऽधुना
रावम् ॥ १२६ ॥ तावत्कोकिलः विरसान्थापय दिवसा-
न्वनान्तरे निवसन् । यावन्मिलद्विलमालः कोऽपि रसालः
समुल्लसति ॥ १२७ ॥ एकस्त्वं गहनेऽस्मिन्कोकिलः न
कलं कदाचिदपि कुर्यात् । सैजात्यशङ्कयामी न त्वा निघ्नन्तु
निर्दयाः काकाः ॥ १२८ ॥ अथ कोकिलः कुरु मौनं जल-
धरसमयेऽपि पिच्छिला भूमिः । विकसति कुटजकदम्बे
वक्तारि भेके कुनस्तवावसरः ॥ १२९ ॥ मलिनात्मना विरागः
प्रकटीकृत एव कोकिलकलेन । जीवनदानामुन्नतिसमये
वाच्यमीभवता ॥ १३० ॥ रे रे कोकिल मा भज मौनं
किञ्चिदुदञ्चय पञ्चमरागम् । नो चेत्त्वामिह को जानीते
काककदम्बकपिहिते चूते ॥ १३१ ॥ अस्यां सखे बधिर-
लोकनिवासभूमौ किं कूजितेन खलु कोकिलः कोमलेन ।
एते हि देवहताकसैर्दमिन्नवर्णं त्वा काकमेव कलयन्ति
कलानभिज्ञाः ॥ १३२ ॥ रे बालकोकिलः करीरमरुस्थलीषु किं
दुर्विदग्धमधुरध्वनिमातनोषि । अन्यः स कोऽपि संहकारतरु-
प्रदेशे राजन्ति यत्र तत्र विभ्रमभाषितानि ॥ १३३ ॥ किं
कोमलैः कलरवैः पिकः तिष्ठ तूष्णीमेते तु पामरनराः स्वर-

भाकलय्य । को वा रटन्त्ययमये निकटे कटनि रे ज्यता-
मिति वदन्ति गृहीतदन्तः ॥ १३४ ॥ तावच्चर्कोरचण्णा-
युधचक्रवाकपागवतादिविहगाः कटमान्पन्तु । यावद्वसन्त-
रजनीघाटेकावसानमामाद्य कोकिलयुवा न कुहकरोति
॥ १३५ ॥ येनोषितः रुचिरपल्लवमञ्जरीषु श्रीखण्डभण्डलरसाल-
वने सदैव । दैवात्स कोकिलयुवा निपपात निम्बे तत्रापि
रुधवलपुष्टकुलैर्विवादः ॥ १३६ ॥ हे कोकिलाखिललतासु
फलानि सन्ति सत्यज्य तानि ननु चूतलता सपुष्पाम् ।
किं काङ्क्षसीह रमितुं फलभोक्तुकामो न ज्ञायसे नृपतिसेवक-
भीषणीयाम् ॥ १३७ ॥ परभृतशिरो मौनं तावद्विधेहि
नभस्तलोत्पतनविवये पक्षौ स्थाना न यावदिमौ क्षमौ । ध्रुव-
मपरया द्रष्टव्योऽसि स्वजातिविलक्षणध्वनितकुपितध्वाङ्ग-
त्रोटीपुटाहतिजर्जरः ॥ १३८ ॥ अहंयुगवर्णिनीजनमदाय-
तोदघ्नतस्फुरच्चतुरपञ्चमस्वरजितान्यपक्षिब्रजः । रसालतरुणा
कृतामसमतुल्यतामात्मनो विहन्तुमिह कोकिलः फलिनमन्य-
मुद्वीक्षते ॥ १३९ ॥ क्वचिज्जिह्वादीनां क्वचिदतुल्यकालक-
लहः क्वचित्कङ्कारावः क्वचिदपि कपीना कलकलः । क्वचिदोर-
फेरुध्वनिरयमहो दैवघटनात्कथकार तौर रसति चकिनः
कोकिलयुवा ॥ १४० ॥ मूकीभूय तमेव कोकिलः मधु बन्धुं
प्रतीक्षस्व हे हेलोछासितमलिकापरिमलाभोदानुकूलानिलम् ।
यत्रैतास्तव सूक्तयः सफलतामायान्त्यमी तूष्णमप्यशूतस-
सृतो निदाघदिवसा सतापमदायिनः ॥ १४१ ॥ येनानन्द-
मये वसन्तसमये मौग्ध्यहेलामिलदृङ्गालीमुखरे रसाल-
शिखरे नीताः पुरा वासराः । आ कालस्य वगेन कोकिलयुवा
सोऽप्यथ सर्वा दिशः खेलन्नायमचक्षुषातावदलन्मूर्धा मुहु-
र्धावति ॥ १४२ ॥ दौत्यहा मरस रसन्तु सुभगं गायन्तु
केकाभृतः कादम्बाः कलमालपन्तु मधुर कूजन्तु कोयष्टयः ।
दैवाद्यावदसौ रसालविटपिच्छायामनासादयन्निर्विण्णः कुट-
जेषु कोकिलयुवा सजातमौनव्रतः ॥ १४३ ॥ भ्रातः
कोकिलः कूजितेन किमलं नाद्याप्यनर्घ्यो गुणस्तूष्णीं तिष्ठ
विशीर्णपर्णपटलच्छन्नः क्वचित्कोटरे । प्रोद्दामद्रुमसकटे कदुर-
टकाकावलीसकुलः कालोऽयं शिशिरस्य संप्रति सखे नायं
वसन्तोत्सवः ॥ १४४ ॥ अम्भोजप्रकोऽथ केतककुलं
कुन्दोत्करः कैरवव्रातो महिगणोऽथ चम्पकचयो जाती-
समूहोऽथवा । नो चेदादरमातनोति पिकः ते खेदं वृथा मा
कृथा यस्मात्कापि कदापि कोऽपि भविता यस्त्वद्गुणान्ज्ञा-
सति ॥ १४५ ॥ आसाद्याव्रवनीमिमा प्रति नवामाखाद्य

१ लज्जति २ वर्षाकाले ३ भेका ४ आत्रे ५ सचरति
६ आसमन्ताद्भागे ७ कोकिल ८ अतिवाहय ९ ममानज्ञाती
यत्त्वशङ्कया १० काकसमानवर्णम् ११ आत्र
२९ सु. र. भा.

१ द्रोणकाक २ जम्बुकध्वनि ३ अत्युच्चं यथा तथा ४ कूजते
५ कालकण्ठक, जलकाक इति प्रसिद्ध ६ मयूरा ७ कलहसा
८ अव्यक्तमधुरम् ९ टिट्ठिमा १० पञ्चसमूह

तन्मञ्जरीं मैवं पञ्चममञ्च नन्दनवनभ्रान्त्या तया कोकिल ।
एषा वायसमण्डली घनशिरशूलाहतिव्याकुला कुध्वानै-
र्बधिरीकरिष्यति वृथा श्रोत्राणि सत्यत्रिणाम् ॥ १४६ ॥ उत्कू-
जन्तु वटे वटे वत वका काका वराका अपि काङ्कुर्वन्तु
मदा निनादपटवस्ते पिप्पले पिप्पले । मोऽन्य कोऽपि रसाल-
पल्लवलवग्रासोल्लसत्याटवकीडकोकिलकण्ठकूजनकलालीला-
विलासवग्ग ॥ १४७ ॥

चातकः

एक एव खगो मानी वने वसति चातकः । पिपा-
सितो वा म्रियते याचते वा पुरदरम् ॥ १४८ ॥ पिपासा-
क्षामकण्ठेन याचितं चाम्बु पक्षिणा । नवमेघोज्झिता
चास्य धारा निपतिता मुखे ॥ १४९ ॥ शक्यते येन
केनापि जीवनेनैव जीवितुम् । किंतु कौलव्रतोद्भङ्गप्रसङ्ग-
पर्युःसह ॥ १५० ॥ अवश्यकारणैः प्राणान्धारयत्येव
चातकः । प्रार्थनामङ्गभीतोऽपि शकादपि न याचते ॥ १५१ ॥
चातक धूमसमूहं दृष्ट्वा मा धाव वारिधरबुद्ध्या । इह हि
भविष्यति भवतो नयनयुगादेव वारिणा पूर ॥ १५२ ॥
यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलधरमकालवेलायाम् । तदपि
न कुप्यति जलदो गतिरिह नान्या यतस्तस्य ॥ १५३ ॥
दीनोन्नतचलपक्षतया बह्वपि लब्धमवस्तु । चातक सत्सभा-
वनया किमपि यदस्ति तदस्तु ॥ १५४ ॥ विश्वोपजीव्ये न
पिबत्यपोऽयं पद्माकरे यद्यपि चातकश्चेत् । स्वार्थक्षतिस्तस्य तृषा-
तुरस्य लघुत्वमेवास्ति न किञ्चिदस्य ॥ १५५ ॥ ऊर्ध्वीकृतग्रीव-
महो मुवैव किं याचसे चातकपोत मेघम् । अत्यूर्जितं
गर्जितमात्रमस्मिन्नम्भोधरे विन्दुलवस्तु दूरे ॥ १५६ ॥ वृथा गत
नृत्यसि चातक त्वं न नीलमेघोऽथ गजो मदन्धः । स त्वाद-
शेभ्यो न ददाति नूनं मातङ्गदानं मधुपेभ्य एव ॥ १५७ ॥
आत्मानमम्भोनिधिरेतु शोष ब्रह्माण्डमासिञ्चतु वा तरङ्गैः ।
नास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि पयोदधृत्ते खलु चातकस्य
॥ १५८ ॥ रक्ताब्जपुञ्जरजसारुणितान्विमुच्य स्वच्छान्मुधा-
समरस्मानपि वारिराशीन् । यच्चातक पिबति वारिधरोद-
विन्दून् मन्ये तर्दानतिभयान्छिरसोऽभिमानी ॥ १५९ ॥
अन्येऽपि सन्ति बत तामरसावतंसा हसावलीवलयिनो
जलसनिवेशाः । कोऽप्याग्रहो गुरुरयं बत चातकस्य पौरुषं
यदभिवाञ्छति वारिधाराम् ॥ १६० ॥ धिग्वारिदं पैरि-
हृतान्यजलाशयस्य यच्चातकस्य कुरुते न तृषाप्रशान्तिम् ।
धिकचातक तमपि योऽर्थितयास्तैलजस्तं द्वादश च यदपैति
पिपासितोऽपि ॥ १६१ ॥ अये वापीहसा निजवसतिसकोच-
पिशुनं कुरुष्व मा चेतो वियति बहतो वीक्ष्य विहगान् ।

अमी सारङ्गास्ते भुवनमहनीयव्रतभृतो निरीहाणा येषा तृण-
मिव भवन्यम्बुनिधयः ॥ १६२ ॥ बीजैरङ्कुरितं लताभि-
रुदितं वल्लीभिरुज्जृम्भितं कन्दै कन्दलितं जनैः प्रमुदितं
धाराधरे वर्पति । आतश्चातक पातकं किमपि ते सम्यङ् न
जानीमहे येनास्मिन्न पतन्ति चक्षुषुटके द्वित्रा पयोविन्दवः
॥ १६३ ॥ अन्ये ते जलदायिनो जलधरास्तृष्णा विनि-
श्चन्ति ये आतश्चातक किं वृथा विरुदितै खिन्नोऽसि विश्र-
म्यताम् । मेघः शारद एष काशधवल पानीयरिक्तोदरो
गर्जत्येव हि केवल भृशतर नो विन्दुमप्युज्जति ॥ १६४ ॥
यः कृष्णं कुरुते मुखं जनयति त्रासं तडिद्विस्तु यो यश्च
प्रार्थयते पर दलयति श्रोत्रं निजैर्गर्जितैः । सत्यं चातक तं
तथाविधमपि आतस्त्वया याचता जीमूतं कृतमेव तुल्य-
मनयोरर्थित्वतिर्यक्त्वयोः ॥ १६५ ॥ रे रे चातक सावधान-
मनसा मित्र क्षणं श्रूयतामम्भोदा बहवो वसन्ति गगने
सर्वेऽपि नैतादृशाः । केचिद्वृष्टिभिरार्द्रयन्ति धरणीं गर्जन्ति
केचिद्वृथा यं यं पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनं
वच ॥ १६६ ॥ वापी स्वल्पजलाशयो विषमयो नीचाव-
गाहो हृद क्षुद्राक्षुद्रतरो महाजलनिधिर्गण्डूषमेकं मुने ।
गङ्गाद्याः सरितः पयोनिधिगताः सत्यज्य तस्मादिमान्समानी
खलु चातको जलमुचामुचै पयो वाञ्छति ॥ १६७ ॥
अन्ये ते विहगाः पयोद परितो धावन्ति तृष्णातुरा वापी-
कूपतडागसागरजले मज्जन्ति दत्तादराः । मामद्यापि न
वेत्ति चातकशिशुं यच्छुष्ककण्ठोऽपि सन्नान्य वाञ्छति
नोपसर्पति न च प्रस्तौति न ध्यायति ॥ १६८ ॥

मयूरः

अहमस्मि नीलकण्ठस्तव खलु तुष्यामि शब्दमात्रेण ।
नाह जलधर भवतश्चातक इव जीवनं याचे ॥ १६९ ॥
यत्नादपि कं पश्यति शिखिनामहारनिर्गमस्थानम् । यदि
जलदनिनदमुदितास्त एव मूढा न नृत्येयुः ॥ १७० ॥
वेगज्वलद्विदपिपुञ्जमहारयोऽयं गर्जिन तीव्रतरहेतिरियं न
शैम्या । दावाग्निधूमनिवहोऽयमये न मेघः किं नृत्यसि
द्रुतमितो व्रज तत्कलापिन् ॥ १७१ ॥ अस्मान्विचित्रवपुष-
स्तव पृष्ठलघ्नान्कसाद्विमुञ्चति भवान् यदि वा विमुञ्च । रे
नीलकण्ठ गुरुहानिरियं तवैव मौलौ पुनः क्षितिभृतो
भवति स्थितिर्न ॥ १७२ ॥ अये नीलग्रीव क्व न खलु
सखे तेऽद्य मुनयः पर तोष येषा तव रविलासो
वितनुते । अमी दूरात्कूरा कणितमिदमाकर्ण्य सहसा त्वर-
न्ते हन्तुं त्वामहह शबरा पुङ्खितशराः ॥ १७३ ॥ सम-
न्तादाकान्ता दवदहनसङ्घैः शिखरिणः किरातैराकीर्णाः कर-

१ नमनभयात् २ घन्दीम्, मेघोत्पन्नमित्यर्थः ३ परिहृतास्त्यक्ता
अन्ये जलाशया समुद्रादयो येन ४ गतलज्ज, निर्लज्ज इत्यर्थः

१ काशपुष्पवत्पाण्डुर २ मेघानाम् ३ गुदस्थानम् ४ मेघनादेन
सजानानन्दा ५ विधुत्

१ द्रोणकाक २ वाचयमो मौनी ३ पोतमध्यस्थिते कूपके

गलितानया हतगिरेत्येव शुक्र. शोचति ॥ २०० ॥
 याते यातमधस्थिते स्थितमुपर्यालोकिते लोकितां यद्यु-
 दानशुकोऽयमाकलयते शुद्धान्तहस्तस्थित । तत्सव मणि-
 भित्तिमेव भवता छायाशुकाङ्गीकृतं तस्मिन्कर्णमुधा
 वितन्वति गिर तूष्णीं किमु स्थीयते ॥ २०१ ॥ स्वस्व-
 व्यापृतिमग्नमानमतया मत्तो निवृत्ते जने चञ्चूकोटिविघटिता-
 ररपुटो यास्याम्यहपञ्जरात् । इत्थं कीरवरे मनोरथमयं पीयूष-
 माखादयत्यन्त. सप्रविवेश वारणकराकार फणिग्रामणीः
 ॥ २०२ ॥ दृष्ट्वा शाखावकीर्ण फलभरनमित भूमिभागावनद्ध
 त्यक्त्वा शालप्रकाण्ड पनममुपगतश्चिन्तयित्वेति कीर. ।
 हत्वा चञ्चु प्रहर्षाद्विगलितपयसा मभृताशेषपक्षो भिन्नश्रोद्धीय
 गन्तुं गगनपरिचिता या गतिः सापि नष्टा ॥ २०३ ॥

काकः

वयं काका वय काका जल्पन्तीति प्रेगे द्विका ।
 तिमिरारिस्तमो हन्यादिति शङ्कितमानमाः ॥ २०४ ॥
 तुल्यवर्णच्छद कृष्ण कोकिलै. सह सगत. । केन विज्ञा-
 यते काक स्वयं यदि न भाषते ॥ २०५ ॥ अहो
 मोहो वराकस्य काकस्य यदमो मुहु । सरीसर्पि नरी-
 नार्ते पुरत. शिखेदंसयो ॥ २०६ ॥ आमरणादपि विरुतं
 कुर्वणा. स्पर्धया सह मयूरे. । कि जानन्ति वराकाः
 काका. केकारवं कर्तुम् ॥ २०७ ॥ तत्काक त्वयि युक्ता.
 कदुवाग्वैवर्ण्यधूर्तताशुचिताः । यदि विष्ठाकृमिपुष्टे तत्र न
 दोषा हि तच्चित्रम् ॥ २०८ ॥ विधिरेव विशेषर्णहणीयः
 कर्तुं त्वं रैट कस्तवापराध । सहकारतरौ चकार यस्ते
 सह वास सरलेन कोकिलेन ॥ २०९ ॥ काकस्य गात्रं
 यदि काञ्चनस्य मणिक्यरत्नं यदि चञ्चुदेशे । एकैकपक्षे
 ग्रथितं मणीना तथापि काको न तु राजहंस. ॥ २१० ॥
 त्रोटिपुटं कर्तुं कुञ्जलयाद्य तात यावत्प्रतिव्रजति नाक-
 मयं सराल. । नो चेदमङ्गलकठोररवा विहंगा. सर्वे भुवी-
 ति निजससदि शसिता न. ॥ २११ ॥ प्रत्यङ्गणं प्रतिहरं
 प्रतिवारिनीर काकाश्चरन्ति चलचञ्चुपुटा रटन्त. । नो
 यान्ति तृक्षिमय मण्डितपुण्डरीकखण्डे वसन्नहह तृप्यति
 राजहंस. ॥ २१२ ॥ कृष्णं वपुर्वहनु चुम्बतु सत्फलानि
 रग्रेषु सचरतु चूतवनान्तरेषु । पुस्कोकिलस्य चरितानि
 करोतु नाम काक. किल ध्वनिविधौ ननु काक एव
 ॥ २१३ ॥ पथि निपतिता शून्ये दृष्ट्वा निरावरणानना दधि-
 भृतघटी गर्वोन्नद्ध. समुद्रतर्कधर. । निजसमुचितास्ता-
 स्ताश्चेष्टा विकारशताकुला यदि न कुरुते काण काकः
 कदा नु करिष्यति ॥ २१४ ॥ गात्र ते मलिन तथा

श्रवणयोरुद्वेगकृत्केङ्कृत मक्ष्यं सर्वमपि स्वभावचपलं दुश्चे-
 धित ते सदा । एतैर्वायस सगतोऽस्य विनयैर्दोषैरमीभिः
 पर यत्सर्वत्र कुटुम्बवत्सलमतिस्तेनैव धन्यो भवान् ॥ २१५ ॥
 रुक्षस्यामधुरस्य चातिमलिनच्छायस्य वृष्टस्य च क्षुद्रस्य
 क्षतकारिणोऽतिचपलस्याह्लादविच्छेदिन । येय निम्बफलेषु
 काक भवतस्तिक्तेषु नैसर्गिकी प्रीतिस्तत्सदृशं विधेर्विल-
 सित निष्पन्नमेतच्चिरात् ॥ २१६ ॥ कर्णारुतुर्दमन्तरेण
 रणित गाहस्य काक स्वयं माकन्दं मकरन्दशालिनमिह
 त्वा मन्महे कोकिलम् । धन्यानि स्थलवैभवेन कतिचि-
 द्वस्तूनि कस्तूरिका नेपालक्षितिपालफालपतिते पङ्के न
 शङ्केत क. ॥ २१७ ॥ काक त्वं फलनप्रमात्रविपिन
 देवात्समासादयन् कि कर्णौ बधिरीकरोषि पुरुषकेङ्कार-
 कोलाहलै । मौनं चेदवलम्बसे रतभरप्रक्रान्तपुंस्कोकिलभ्रा-
 न्त्यापि त्वयि सचरन्ति न कथं मुग्धाकटाक्षच्छदा ॥ २१८ ॥
 नो चारु चरणौ न चापि चतुरा चञ्चून् वाच्य वचो नो
 लीलाचतुरा गतिर्न च शुचिः पक्षग्रहोऽयं तव । क्रूर-
 केङ्कृतिनिर्भरा गिरमिह स्थाने वृथैवोद्विरन्मूर्ख ध्याङ्क न लज्ज-
 सेऽयसदृशं पाण्डित्यमुन्नाटयन् ॥ २१९ ॥ यस्याकर्ण्य
 वच. मुधाकवलितं वाच्यमानामपि व्यग्राणि व्यथयन्ति
 मन्मथकथाश्चेतासि चैत्रोत्सवे । रे रे काक वराक सौक-
 मसुना पुस्कोकिलेनाधुना स्पर्धोबन्धमुपेयुषस्तव तु कि
 लज्जापि नोजागरा ॥ २२० ॥ आलाप कलकण्ठिका न
 कुरुते कीरा न धीरध्वनिं व्याहार कलयन्ति कोमलगिरः
 कूजन्ति नो बर्हिणः । नीराडम्बरदुर्दिनाम्बरतले दूरे द्विरेफ-
 ध्वनिः काका. केवलमेव केङ्कृतैः कुर्वन्ति कर्णज्वरम्
 ॥ २२१ ॥ बन्धं लब्धवतः परस्य वदन भिक्षाशया
 पश्यतः स्वावासच्युतिवेदना विदधतः कान्ता विना
 सीदतः । आम्यन्त. सह भार्यया प्रतिदिशं प्रत्यापगं प्रत्यगं
 कीरस्याध्ययनं हसन्ति विविधक्रीडालसा वायसाः ॥ २२२ ॥
 कि केकीव शिखण्डमण्डिततनुः कि कीरवत्पाठकः किं
 वा हंस इवाङ्गनागतिगुरुः सारीव किं सुखरः । किं वा
 हन्त शकुन्तबालपिकवत्कर्णामृतं स्यन्दते काकः केन
 गुणेन काञ्चनमये व्यापारितः पञ्जरे ॥ २२३ ॥ अत्रस्थ.
 सखि लक्षयोजनगतस्यापि प्रियस्यागमं वेत्याख्याति च
 धिक्शुकादय इमे सर्वे पठन्तः स्थिता. । मत्कान्तस्य वियोग-
 तापदहनज्वालावलीवारिद काकरतेन गुणेन काञ्चन-
 मये व्यापारित. पञ्जरे ॥ २२४ ॥ अस्मिन्नभ्योदवृन्द-
 ध्वनिजनितरुषि प्रेक्षमाणेऽन्तरिक्षं मा काक व्याकुलो

१ राजमहिषीकराग्रस्थित २ प्रातः काले ३ द्वौ ककारौ नास्ति
 विद्येने येषां ते ४ निम्ब ५ काक ६ शब्द कुरु ७ ग्रथनम्
 ८ चञ्चुपुटम्

१ पीडाजनकम् २ विना ३ शब्दितम् ४ आत्रवृक्षम् ५ मौनि
 नाम् ६ सह ७ पक्षिविशेष

भूस्तरशिखरशवक्रव्यलेशानशान । धत्ते मत्तेभकुम्भव्यति-
करकरजग्रामवज्राग्रजगद्वासक्तमुक्ताधवलितकवलो न
स्पृहामत्र सिंहः ॥ २२५ ॥

वक्रः

एष वक्रः महमैव विपन्न शाठ्यमहो क नु तद्रतमस्य ।
साधु कृतान्तक कश्चिदपि त्वा वञ्चयितु न कुतोऽपि ममर्थः
॥ २२६ ॥ न कोकिलानामिव मञ्जु कूजित न लब्धलास्यानि
गतानि हसवत् । न बर्हिणानामिव चित्रपक्षता गुणस्तथाप्यस्ति
बके वक्रव्रतम् ॥ २२७ ॥ बकोट ब्रूमस्त्वा लघुनि सगसि
क्वापि शफरैस्त्व न्याय्या वृत्तिर्न पुनरवगाढं समुचित ।
इतश्चेतश्चाभ्रलिहलहरिहेलातरलितक्षितिप्रयासैकग्रहिलतिमि-
पोत पतिरपाम् ॥ २२८ ॥ नैर्मल्यं वपुषस्तवास्ति वसतिः
पद्माकरे जायते मन्द याहि मनोरमा वद गिर मौन च
सपादय । धन्यस्त्वं वक्र राजहमपदवी प्राप्नोऽसि कि
तैर्गुणैर्नीरक्षीरविभागकर्मनिपुणा शक्तिः कथं लभ्यते ॥ २२९ ॥
जातिस्तस्य न मानसे न शुचिर्मिथुत्तिर्मृणालाङ्कुरैर्न ब्रह्मोद्बहनेन
निर्मलयश प्राप्ता न वाच कला । जीवन्स्त्ववधेन
बाह्यधवलो भ्राम्यन्सगर्व पुनर्मिथ्यैवोन्नतकधरः शठवको हसैः
सह स्पर्धते ॥ २३० ॥ रे रे शिष्टबकोट नाकतटिनीतीरे
तपस्त्रितं ध्यानेनानिमिषोपभोगमनसा युक्तं करोषीदृशम् ।
एव यत्किल मानसस्य पदवी काङ्क्षस्ययुक्तं हि तन्नरीक्षीरविवे-
कनिर्मलधियो हंसस्य नान्यस्य सा ॥ २३१ ॥ न भ्रूणा स्फुरणं
न चक्षुचलन नो चूलिकाकम्पन न ग्रीवाचलनं मनागपि न
यत्पक्षद्वयोत्क्षेपणम् । नासाग्रेक्षणमेकपाददमनं कष्टैकनिष्ठं
पर यावन्तिष्ठति हीनमीनवदनस्तावद्वक्तृतापसः ॥ २३२ ॥

ध्रूवः

यद्यपि तरणे. किरणैः सकलमिदं विश्वमुज्ज्वल विदधे ।
तदपि न पश्यति ध्रूवः पुराकृतं भुज्यते कर्म ॥ २३३ ॥

खद्योतः

जर्जरतृणाग्रमदहन्सर्षपकणमप्रकाशयन्नूनम् । कीटत्वमा-
त्मतत्त्वात्खद्योतः ख्यापयन्नटति ॥ २३४ ॥ घनसन्तमस-
मलीमस दशदिशि निशि यद्विराजसि तदन्यत् । कीटमणे
दिनमधुना तरणिकरान्तरितसितकिरणम् ॥ २३५ ॥ क्वापि
गत. पतिरह्ना जलदान्तरित. शशी सनक्षत्रः । शून्ये तमसि
भवानपि खद्योत खद्योतता नाम ॥ २३६ ॥ इन्दुः प्रयास्यति
विनङ्कयति तारकश्री. स्थास्यन्ति लीढतिमिरा न मणिप्रदीपा ।
अन्धं समग्रमपि क्रीटमणे भविष्यत्युन्मेषमेष्यति भवानपि
दूरमेतत् ॥ २३७ ॥ आजिष्णवो नमसि मेघकृतान्तराले
खल्यप्रभा अपि परैरनिरस्तभासः । खद्योतकाः प्रकटितोरुतर-
प्रभावास्तावन्न सैतुरग. समुदेति यावत् ॥ २३८ ॥

१ जन्म २ शुभ्रे ३ जीवनम् ४ ब्रह्मण उद्बहनेन वाहनतया
पृष्ठे धारणेन ५ सूर्य

अदृष्टव्यापारं गतवति दिनानामधिपतौ यैश शेषीभूते
शशिनि गैतधाम्नि ग्रहगणे । तथा ध्वान्तं जातं जगदुपनते
मेघसमये यथामी गण्यन्ते तमसि पटव. कीटमणय ॥ २३९ ॥

स्थलचरान्योक्तयः

सिंहः

एकोऽहमसहायोऽह कृशोऽहर्मेपरिच्छदः । स्वप्नेऽप्येवविधा
चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥ १ ॥ मृगेन्द्र वा मृगारि वा
मुख व्याहरता जनः । तस्योभयमपि व्रीडा क्रीडादलित-
दन्तिनः ॥ २ ॥ मृगेभ्यो रक्ष्यते क्षेत्रं नरैस्तृणमयैरपि । सिंहा-
क्रान्तं पुनर्मूढ न हयैर्न च दन्तिभिः ॥ ३ ॥ मृगेर्नष्टं शशैर्लीनं
वराहैश्चलितं स्थलात् । ह्याना हेषितं श्रुत्वा सिंहैः पूर्ववदा-
मितम् ॥ ४ ॥ खनन्नासुबिलं सिंह. पाषाणशकलाकुलम् । प्राप्नोति
नखमङ्ग वा फल वा मूषको भवेत् ॥ ५ ॥ जीर्णोऽपि क्रम-
हीनोऽपि कृशोऽपि यदि केसरी । तथापि यूथनाथस्य शङ्कात-
ङ्काय कल्पते ॥ ६ ॥ नाभिषेको न सस्कारः सिंहस्य क्रियते वने ।
विक्रमार्जितसत्त्वस्य स्वयमेव मृगेन्द्रता ॥ ७ ॥ वेर्तेण्डगण्ड-
कण्डूतिपाण्डित्यपरिपन्थिना । हरिणा हरिणालीषु कथ्यता
कः पराक्रमः ॥ ८ ॥ उत्तुङ्गमत्तमातङ्गमस्तकन्यस्तलोचनः ।
आसन्नेऽपि च सारङ्गे न वाञ्छा कुरुते हरिः ॥ ९ ॥
जातं स्तन्यं न जग्राह कर्ण्ठीरवकिशोरकः । चक्षुर्व्यापार-
यामास कुञ्जे कुञ्जरशालिनि ॥ १० ॥ वरमुन्नतलोङ्गलात्सैर्दा-
धूननभीषणात् । सिंहात्पादप्रहागेऽपि न शृगालाधिरोहणम्
॥ ११ ॥ शूरोऽसि कृतविद्योऽसि दर्शनीयोऽसि पुत्रक । कुले
तस्मिन्प्रजातोऽसि गजो यत्र न हन्यते ॥ १२ ॥ यस्मिञ्जीवति
मिहे वनमिदमासीदुरासदं द्विरदैः । घटयन्ते कटिसूत्रं तस्य
सटाभिः शबरशिशवः ॥ १३ ॥ एकाकिनि वनवासिर्निराज-
लक्ष्मण्यनीतिशास्त्रज्ञे । सैर्वोच्छिद्यते मृगपतौ राजेति गिरः
परिणमन्ति ॥ १४ ॥ अनिशं मतङ्गजान् ब्रूहिर्तर्माकर्ण्यते
यथा विपिने । मन्ये तथा न जीवति गजेन्द्रकटपलकवलनः
सिंहः ॥ १५ ॥ यद्यपि च दैवयोगात्सिंह. पतितोऽतिदुस्तरे
कूपे । तदपि च वाञ्छति सततं करिकुम्भविदारणं
मनसि ॥ १६ ॥ यद्यपि रटति सरोषं मृगपति-
पुरतोऽपि मत्तगोमायुः । तदपि न कुप्यति सिंहोऽप्य-
सदृशपुरुषेषु क. कोपः ॥ १७ ॥ जठरज्वलनज्वलता-

१ दर्शनव्यापाररहित यथा स्यात्तथा २ यशोमात्रावशिष्टे
३ गततेजसि ४ परिवारहीन ५ आक्रमणवलरहित ६ मत्तगजानाम्
७ वैरिणा ८ मृगपङ्क्तिषु ९ मृगे १० सिंह ११ सिंहशावक
१२ पुच्छम् १३ कम्पनम् १४ राजचिह्नरहिते १५ बलोन्नते
१६ गर्जितम् १७ हस्तिगण्डस्थलमासयासकर

प्यपगतशङ्कं समागतापि पुर । करिणामरिणा हरिणा
हरिणाली हन्यता नु कथम् ॥ १८ ॥ हेलाविदलितकरि-
कुल कण्ठीरव कीदृशं प्रकोपोऽयम् । लोले बालशृगाले
केवलकोलाहलाधारे ॥ १९ ॥ गर्जितमाकर्ण्य मनागङ्गे
मातुर्निगार्धजातोऽपि । हरिशिशुरुत्पतितुं द्रागङ्गान्याकुञ्च्य
लीयते निभूतम् ॥ २० ॥ वयोभिमानादपमानता चेद्वि-
धीयते फेरुजरत्तरेण । हेलाहतानेककरीन्द्रयूनो हरीन्द्र-
सूनोर्नहि कापि हानि ॥ २१ ॥ भिनत्ति भीमं करिराज-
कुम्भं विभर्ति वेगं पवनादतीव । करोति वास गिरिगङ्घरेषु
तथापि सिंह पशुरेव नान्य ॥ २२ ॥ गम्यते यदि मृगे-
न्द्रमन्दिरे लभ्यते करिकपोलमौक्तिकम् । जम्बुकालयगतेन
लभ्यते वस्सपुच्छसुरचर्मखण्डनम् ॥ २३ ॥ येन भिन्न
करिकुम्भविस्खलनमौक्तिकावलिभिरञ्चिता मही । अद्य
तेन हरिणान्तिके कथं कथ्यता नु हरिणा पराक्रम
॥ २४ ॥ हरिरलसविलोचन, सहेलं बेलमवलोक्य
पुनर्जगाम निद्राम् । अधिगतपतिविक्रमास्तभीतिर्न तु वनि-
तास्य विलोकयाचकार ॥ २५ ॥ उत्तुङ्गशैलशिखरस्थित-
पादपस्य काकोऽपि पक्कफलमालभते सपक्षः । सिंहो बली
गजविदारणदारुणोऽपि सीदत्यहो तरुतले खलु हीनपक्षः
॥ २६ ॥ अन्तर्बलान्यहममुष्य मृगाधिपस्य वाचा निवेद्य
कथमद्य लघूकरोमि । जानन्ति किं तु करजक्षतकुम्भ-
कुम्भनिर्मुक्तमौक्तिकमयानि वनान्तराणि ॥ २७ ॥ आबद्ध-
कृत्रिमसटाजटिलासभित्तिरारोपितो मृगपते, पदवी यदि
श्वा । मत्तेभकुम्भतटपाटनलम्पटस्य नादं करिष्यति कथं
हरिणाधिपस्य ॥ २८ ॥ भिन्ना महागिरिशिला, करजाग्र-
जाग्रदुद्दामशौर्यनिकरैः कैरटिभ्रमेण । देवे पराश्वि करिणाम-
रिणा तथापि कुत्रापि नापि खलु हा पिशितस्य लेश ॥ २९ ॥
पारीन्द्रशावक न तावकरीतिरेषा वेशान्तरैर्विहरसि श्व-
शृगालशावै । कुम्भीन्द्रकुम्भदलनोत्पतनाक्रमेच्छा वंशोचिता
न खलु रीतिमुरीकरोषि ॥ ३० ॥ उत्प्लुत्य यः शिखरिणं
मदकुम्भिकुम्भमुद्भिद्य सानुशतमायतमुल्लङ्घ्ये । पञ्चाननो
नियतया जरयामिभूतः सोऽयं करौ लिहति बृहितलोहि-
ताक्षः ॥ ३१ ॥ दिगन्ते श्रूयन्ते मदमलिनगण्डा कैरटिनः
करिण्यः कारुण्यास्पदमसमशीला, खलु मृगा । इदानीं
लोकेऽस्मिन्ननुपमशिखाना पुनरयं नखाना पाण्डित्यं प्रकट-
यतु कस्मिन्मृगपतिः ॥ ३२ ॥ न यत्र स्थैर्मानं दधुरति-
भयभ्रान्तनयना गलद्दानोद्रेकभ्रमदलिकदम्बाः करटिनः ।
लुठन्मुक्ताभारे भवति परलोकं गतवतो हरेरेद्य द्वारे

त्रिव शिव शिबाना कलकल ॥ ३३ ॥ कुरङ्गीणा यथं
निभूतमिदमङ्गीकृतमय निरातङ्को यन्निर्दयहृदयभावोऽर्दयतु
तत् । निवेद्यो वा कश्चिन्नयमविनय केसरियुवा हठान्म-
त्तमाना युवतिषु विधत्ते नखपदम् ॥ ३४ ॥ स्थिति नो रे
दध्या क्षणमपि मदान्वेक्षण मखे गजश्रेणीनाथ त्वमिह
जटिलाया वनभुवि । अमौ कुम्भिभ्रान्त्या खरनखरनिर्दारित-
महागुरुग्रावग्राग स्वपिति मिरिगभै हरिपतिः ॥ ३५ ॥
पिव स्तन्य पोत त्वमिह मददन्तावलधिया दगन्तानाधत्से
किमिति हरिदन्तेषु पक्षान् । नयाणा लोकानामपि हृदय-
नाग परिहरन्नयं धीर धीरं ध्वनति नवनीलो जलधर ॥ ३६ ॥
क्षुद्रा मन्ति सहस्रशोऽपि विपिने गौर्ण्डीर्यवीर्योद्धतास्तस्यै-
कस्य पुन स्तत्रीमहि मह सिंहस्य विश्वोत्तरम् । केलि
कोलकुलैर्मदो मदकलै कोलाहलो नाहलै सहर्षो महिषैश्च
यस्य मुमुचे साहंकृते हुंकृते ॥ ३७ ॥ कोल केलिमलंकरोतु
करिण क्रीडन्तु कान्तामखा कासारे वनकासराः सर्गभस
मजन्तिवह खेच्छया । अभ्यस्यन्तिवभयोषितश्च हरिणा
भूयोऽनुरूपा गति कान्तारान्तरसचरिष्णुरधुना पञ्चाननो
वर्तते ॥ ३८ ॥ नास्योच्छ्रायवती तनुर्न दशनौ नो दीर्घ-
दीर्घ कैर सत्यं वारण नैष केसरिशिशुस्त्वाडम्बरैः स्पर्धते ।
तेजोवीजमसह्यमस्य हृदये न्यस्तं पुनर्वेधसा तादृक्त्वादृशमेव
येन सुतरा भोज्यं पशुं मन्यते ॥ ३९ ॥ श्रुत्वाभोऽपि
जराकृशोऽपि शिथिलग्राणोऽपि कष्टा दशामापन्नोऽपि विपन्न-
धीधृतिरपि प्राणेषु नश्यत्स्वपि । मत्तेभेन्द्रविभिन्नकुम्भ-
पिशितग्रासैकबद्धस्पृहः किं जीर्णं तृणमत्ति मानमहतामग्रेसर,
केसरी ॥ ४० ॥ येनानर्गलकालकेलिकलितप्रत्यग्रकादम्बिनी-
धाराधोरणिधौतधातुषु पुरा शैलेषु लीलायितम् । सोऽयं
शृङ्गनिपातभञ्जरण, स्फारस्फुरत्फेरवीफूत्कारैः कुपितोऽद्य
खादति मुहुः, पाणी मृगग्रामणीः ॥ ४१ ॥ ग्रामाणामुप-
श्लयसीमनि मदोद्रेकस्फुरत्सौष्ठवा, फेत्कारध्वनिमुद्गिरन्ति
बहवः, सभूय गोमायवः । सोऽन्यः कोऽपि घनाघन-
ध्वनिघन पारीन्द्रगुञ्जारव शुष्यद्वण्डमलोलशुण्डमचलत्कर्ण
गर्जर्यः श्रुतः ॥ ४२ ॥ एणः क्रीडति शूकरश्च खनति
द्वीपी च गर्वायते क्रोष्टा कन्दति वल्गते च शशको
वेगाद्गुरुधीवति । निःशङ्कः करिपोतकस्तखलतामुन्मोटते
लील्या हंहो सिंह विना त्वयाद्य विपिने कीदृग्दशा वर्तते
॥ ४३ ॥ हे मातङ्ग मदाम्बुडम्बरतया शोलम्बरोलं वह-
द्वन्यानामवलम्बनं वनमिदं भङ्गं यदुत्कण्ठसे । दृष्टस्त-

१ वृद्धजम्बूकेन २ मृगयार्धमागता सेनाम् ३ गजभ्रमेण ४ हे
सिंहशिरो ५ गजा ६ स्थितिम् - ७ सिंहस्य

१ कुरङ्गीणाम् २ दिगन्तेषु ३ अहकारकारवत्त्वम् ४ नीचा
५ 'नाहलो मदेच्छजात्यन्तरे' इति हैम ६ शुण्डादण्ड ७ शुधया
खिन्न ८ नूतनमेघमाला ९ जम्बुकी

किमहो महोन्नतधराधौरेयधात्रीधरप्रस्थप्रस्थितमेवयूथमथ-
नोत्कण्ठी न कण्ठीरवः ॥४४॥ यस्यावन्ध्यरुषः प्रतापवसते-
नार्देन धैर्यद्रुहः शुष्यन्ति स्म मदप्रवाहसरित मद्योऽपि
दिग्दन्तिनाम् । देवात्कष्टदशावश गतवतः मिहस्य तस्या-
धुना कर्षन्त्येव करेण केसरसटाभार जैरत्कुञ्जरा ॥४५॥
यः शौर्यवधिरिव यस्य सहसा दिग्दन्तिनोऽप्यन्तिक
नायाताः किल येन विन्ध्यवसुधा गम्या न कस्याप्यभूत् ।
तस्मिन्कौतुकिना त्वया करिपतौ लुमे कपोलस्थलीभृङ्ग
केसरिवीर सप्रति पुनः कुत्रैष विश्राम्यतु ॥४६॥ यूना
येन विभिन्नवारणघटाकुम्भोच्छलन्मौक्तिकश्रेणीभिः परि-
पूरितास्तटमुवो भूमीभृता कोटिशः । तस्यैवाद्य निवाससीम्नि
कलभा क्रीडन्ति निःसाध्वस पारीन्द्रस्य जरातुरस्य तदहो
जीर्णो जिगीषारमः ॥४७॥ कः कः कुत्र न घुर्धु-
रायितघुरीघोरो घुरेत्सूकरः कः कः कं कमलाकर
विमलकं कर्तुं करी नोद्यतः । के के कानि वनान्यरण्यम-
हिषा नोन्मूलयेयुर्यतः सिहीस्नेहविलासबद्धवसति पञ्चाननो
वर्तते ॥४८॥ मातङ्गा किमु वल्लितैः किमफलैराडम्बरै-
र्जम्बुका सारङ्गा महिषामद व्रजत किं शून्येषु शूरा न
के । कोपाटोपसमुद्भटोत्कटसटाकोटेरिभारेः पुनः सिन्धु-
ध्वानिनि हुक्कते स्फुरति यत्तद्गर्जितं गर्जितम् ॥४९॥
काकः पक्षबलेन भूपतिगृहे आस यदि प्राप्तवान्किं वा तस्य
महत्त्वमस्य लघुता पैञ्चाननस्यागता । येनाक्रम्य करीन्द्र-
गण्डयुगलं निर्भिद्य हेलालवाह्यव्या आसवर वराटकधिया
मुक्तागणस्त्यज्यते ॥५०॥ निद्रामीलितलोचनो मृगपति-
र्यावद्गुहा सेवते तावत्स्वैरममी चरन्तु हरिणाः स्वच्छन्द-
सचारिणः । उन्निद्रस्य विधूतकेसरसटाभारस्य निर्गच्छतो
नादे श्रोतृपथ गते गतधियः सन्त्वेव दीर्घायुषः ॥५१॥
खेराः सन्तु सभासदः करिचमूदर्पज्वरोत्सारिणो हर्यक्षेण
समं च जम्बुकयुवा युद्धाय बद्धादरः । तत्रापि प्रथयन्ति
तुल्यबलतामेके तयोरुच्चकैरन्ये सशयशंसिनस्तदपरे बाढ
विपर्यासिनः ॥५२॥ हे हर्यक्ष सहस्र सप्रति लघु-
गोमायुरग्रे सता मत्साधारणवन्यजन्तुमनसा गुञ्जारव सव्य
धातुः । नीचाना प्रकृतिर्भ्रमो मुखरता चात कथं खिद्यसे
शार्दूले द्विरदे मृगे शशकुले कस्ते विपक्षग्रहः ॥५३॥
दिङ्गागा प्रतिपेदिरे प्रथमतो जाल्यैव जेतव्यता समान्य
स्फुटविक्रमोऽथ वृषभो गौरेव गौरीपतेः । विक्रान्तेर्निकषं
करोतु कतम नाम त्रिलोकीतले कण्ठेकालकुटुम्बिनी-
करुण्या सिक्तः स कण्ठीरवः ॥५४॥

गजः

गजस्य पङ्कममस्य त्रपाकरमिदं महत् । पादमुद्धृत्य यद्-
च्छन्हरिणोऽपि हसत्यसौ ॥५५॥ मलोत्सर्गं गजेन्द्रस्य
मूर्ध्नि काकं करोति चेत् । कुलानुरूपं तत्तस्य यो गजो
गज एव सः ॥५६॥ आसाद्रलितसिक्थस्य किं गतं
करिणो भवेत् । पिपीलिकस्तु तेनैव सकुटुम्बोऽपि जीवति
॥५७॥ बन्धनस्थो हि मातङ्गः सहस्रभरणक्षमः । अपि
स्वच्छन्दचारी श्वाः सोदरेणापि दुःखितः ॥५८॥
अन्तर्वसति मार्जारी शुनी वा राजवेष्मनि । बहिर्वद्भोऽपि
मातङ्गस्ततः किं लघुता गतः ॥५९॥ गवितमो गजः
पद्मास्तद्ब्रह्मान्नाधितुं ध्रुवम् । मरो विशति न स्नातुं गज-
स्नानं हि निष्फलम् ॥६०॥ कौपे पयमि लघीयमि
तापेन कः प्रसारित करिणा । सोऽपि न पयमा लितो
लाघवमात्मा पर नीतः ॥६१॥ यदि मत्तोऽसि मतङ्गज
किममीभिरपारमरलतरुदलनैः । हरिमुत्तर खरनखर
व्यपनेप्यति ते स करटकण्डूतिम् ॥६२॥ कलम तवा-
न्तिकमागतमलिमेन मा कदाप्यवशासी । अपि दानसुन्द-
राणां द्विपधुर्याणामय गिरोधार्यः ॥६३॥ लीलासुकुलित-
नयनं किं सुखशयनं समतनुषे । परिणामविषमहरिणा
करिनायकं वर्धते वैरम् ॥६४॥ आपातालगभीरे मज्जति
नीरे निदाघसतम् । न स्पृशति पल्वलाम्भ पञ्जरशेषोऽपि
कुञ्जरः कापि ॥६५॥ सूते सुकरगृहेणी सुतशतमति-
दुर्मगं झटिति । करिणी चिराय सूते कमपि महीपाल-
लालित कलभम् ॥६६॥ गिरिगह्वरेषु गुरुगर्वगुम्फितो
गजराजपोतः न कदापि सचर । यदि बुध्यते हरिशिशु
स्तनंधयो भविता करेणुपरिशेषिता मही ॥६७॥ केलिं
कुरुष्व परिमुङ्क्ष्व सरोरुहाणि गौह्रस्व शैलतटनिर्झरिणी-
पयासि । भावानुरक्तकरिणीकरलालिताङ्ग मातङ्गः सुख
मृगराजरागमिलाषम् ॥६८॥ भो भोः करीन्द्र दिवसानि
क्रियन्ति तावदस्मिन्मरौ संमतिवाहय कुत्रचित्त्वम् । रेवा-
जलैर्निजकरेणुकरप्रयुक्तैर्भूयः शमं गमयितासि निदाघ-
काले ॥६९॥ दानार्थिनो मधुकरा यदि कर्णनालैर्दूरीकृता
करिवर्णेन मदान्धबुद्ध्या । तस्यैव गण्डयुगमण्डनहानिरेषा
भृङ्गाः पुनर्विकचपद्मवने चरन्ति ॥७०॥ लाङ्गूलचालन-
मधश्चरणावताप भूमौ निपत्य वदनोदरदर्शनं च । श्वा
पिण्डदस्य कुरुते गजपुंगवस्तु धीरं विलोकयति चाटु-
शतेश्च भुङ्क्ते ॥७१॥ गण्डस्थले हि मदवारिजलौघलुब्ध-
मत्तभ्रमद्भ्रमरपादतलाहतोऽपि । कोपं न गच्छति नितान्त-
बलोऽपि नागस्तुल्ये बले हि बलवान्परिकोपमेति ॥७२॥

न स्वा करेणुमपि नापि निजान्किशोरास्मान्मानमेष परि-
शोचति वारणेन्द्रः । दवाधिमद्यतनुग्न यथोपमन्नान्दाना
र्थिनो मधुकुरानधिरूढभावान् ॥ ७३ ॥ दैन ददत्यपि जलैः
महसाधिरूढे को विद्यमानगतिरासितुमुत्सहेत । यद्-
न्तिन कंटकटाहततान्निर्ममङ्गोर्मङ्गदपाति परित पटलैरली-
नाम् ॥ ७४ ॥ न गृह्णाति आस नवकमलकिञ्जलिकनि जले
न पङ्कजराह्णद व्रजति विसमझावशकलैः । ललन्ती प्रेमार्द्रा-
मपि विषहते नान्यकरिणीं स्मरन्दावभ्रष्टा हृदयदयिता
वारणपतिः ॥ ७५ ॥ गले पागस्तीव्रश्ररणयुगले गाढनिगडो
दृढ स्कन्धे बन्धः शिरसि सृणिपात खरतर । नर
स्कन्धारूढो वत मरणयोग्येऽपि विषये न जानीमोऽत्ययं
द्विरद वद कस्मात्तव मद ॥ ७६ ॥ निपेवन्तामेते वृष-
महिषमेषाश्च हरिणा गृहा क्षुद्राणाणि कतिपयतृणैरेव सुखिनः ।
गजानामास्थान मदमलिलजम्बालितभुवा तदेकं विन्ध्याद्रे-
र्विपिनमथवा भूपसदनम् ॥ ७७ ॥ न कुर्याः प्राखर्यं
किमपि करिपोत प्रतिभिया हरीणा हेलैय यदिह बहुवेले
विहरसि । अकस्मादेतेषा कुटिलदृशि रोषस्पृशि मनाङ्गनिरर्थे
भाविन्यो मदकरिदरिद्रा वनभुवः ॥ ७८ ॥ जहीहि गुरु-
गर्जित विजहि शुण्डया सीत्कृतं परिभ्रम शनैर्वन किमु
गजेन्द्र गर्वायसे । यथा न किल केसरी गिरिदरीषु निद्रा
त्यजन्विमूर्च्छयति जृम्भया सुभग तावकीनं मनः ॥ ७९ ॥
रे चाञ्चल्यजुषो मृगाः श्रितनगाः कलोलमालाकुलमेताम-
म्बुधिगामिनी व्यवसिताः सगाहितुं वा कथम् । अत्रैवो-
च्छलदम्बुनिर्भरमहावर्तैः समावर्तितो यद्वावेव रसातल
पुनरसौ यातो गजग्रामणीः ॥ ८० ॥ नीवारप्रसवाग्रमुष्टि-
कवलैर्यो वर्धितः शैशवे पीत येन सरोजपत्रपुटके होमा-
वशेषं पयः । तं दृष्ट्वा मदमन्थरालिवलयव्यालुसगण्डं गजं
सोत्कण्ठं सभयं च पश्यति सुहृद्वरे स्थितस्तापसः ॥ ८१ ॥
कर्णे चामरचारुकम्बुकलिकाः कण्ठे मणीना गणाः सिन्दूर
प्रकर शिरःपरिसरे पार्श्वान्तिके किङ्किणी । लब्धश्चेन्नृप-
वाहनेन करिणा बद्धेन भूषाविधिस्तकि भूधरधूलिधूसर-
तनुमान्यो न वन्यः करी ॥ ८२ ॥ पीतं यत्र हिम पयः कव-
लिता यस्मिन्मृणालाङ्कुरास्तापार्तेन निमज्ज्य यत्र सरसो
मध्ये विमुक्तः श्रमः । धिक्तस्यैव जलानि पङ्किलयतः पाथो-
जिनी मशतो मूलान्युत्खनतः करीन्द्र भवतो लज्जापि नो

जायते ॥ ८३ ॥ तापो नापगतस्तृषा न च कृशा धौता न
बूली तनोर्न स्वच्छन्दमकारि कन्दकवलः का नाम केली-
कथा । दूरोत्क्षिप्तकरणे हन्त करिणा स्पृष्टा न वा पद्मिनी
प्राग्बो मधुपैरकाण्णमहो झाङ्कारकोलाहल ॥ ८४ ॥
नाभूवन्भुवि यस्य कुत्रचिदपि स्पर्शकरा कुञ्जरा सिहेनापि
न लङ्घिता किमपर यस्मिन्मृता पद्धतिः । कथं सोऽपि
कैदर्थ्यते करिवरः स्फारारवैः फेग्वैरापातालगभीरपङ्क-
पटलीमग्नोऽद्य भोग्यमः ॥ ८५ ॥ पादाघातविघूर्णिता
वसुमती त्रामाकुला पक्षिणः पङ्काङ्कानि सरासि गण्ड-
कषणक्षोदक्षता शाखिनः । प्राण्येदं करिपोतकैर्विधिवगा-
च्छादूलशून्य वनं तत्तन्नाम कृतं विशृङ्खलतया वक्तुं न
यत्यर्थते ॥ ८६ ॥ आगमोऽयमनर्गलेन बलिना भग्न
समग्रो मयेत्यन्तः सभृतहर्षवर्धितमदोदग्र किमुन्माद्यसि ।
मातङ्ग प्रतिवर्षमेव भवतो मावी निदाघचवरस्तत्रापि प्रति-
कागमर्हमि सखे सम्यक्समालोचितुम् ॥ ८७ ॥ कौपं वारि
विलोक्य वारणपते किं विस्मितेनास्यते प्रायो भोजनमस्य
सप्रति भवास्तत्पीयतामादरात् । उन्मज्जच्छफरीपुलिन्द-
ललनापीनस्तनास्फालनस्फारीभूतमहोर्मिनिर्मलजला दूरेऽधुना
नर्मदा ॥ ८८ ॥ नो मन्ये दृढबन्धनाक्षतमिदं नैवाङ्कुशा-
घातन स्कन्धारोहणताडनात्परिभव नैवान्यदेशागमम् ।
चिन्ता मे जनयन्ति चेतसि यथा स्मृत्वा स्वयूथ्यान्वने
सिंहत्रासितभीतभीरुकलभा यासन्ति कस्याश्रयम् ॥ ८९ ॥
पत्युर्यत्पतितावशेषकवलग्रासेन वृत्तिः कृता पीत यच्च करा-
वगाहकलुष तत्पीतशेष पयः । प्राणान्पूर्वतर विहाय तदिदं
प्राप्तं करिण्या फलं यद्वन्धव्रणकातरस्य करिणः क्लिष्टं न
दृष्ट सुखम् ॥ ९० ॥ क्रीडाकारि तडागवारिणि गतातङ्कं
न पङ्कजैर्वह्नी काचन शल्लकीतरुगता नाकर्षिता हर्षतः ।
नास्तिष्टा करिणी करेण करेणा कामातुरेणासुना दंष्ट्राभि-
र्विकटाननः शिव शिव व्यालोकि पञ्चाननः ॥ ९१ ॥
सान्द्रामोदवतीः स्वकीयवसतीः पङ्कजराणां ततीस्त्यक्त्वायं
भ्रमरः करीन्द्र भवतामभ्याशमभ्यागतः । एतच्चेतसि
सप्रार्थं जगतीविख्यातदानैस्तथा युष्माभिः क्रियता यथो-
परमते हासाय नासागमः ॥ ९२ ॥ त्यक्तो विन्ध्यगिरिः
पिता भगवती माता च रेवोज्झिता त्यक्ताः स्नेहनिबद्ध-
बन्धुरधियस्तुल्योदया दन्तिनः । त्वल्लोभाच्च न हस्तिनि
प्रतिदिन बन्धाय दत्तं वपुस्त्वं दूरीक्रियसे लुठन्ति च
शिरःपीठे कठोराङ्कुशाः ॥ ९३ ॥ स्पर्धन्ता सुखमेव कुञ्जर-
तया दिक्कुञ्जरैः कुञ्जरा ग्राम्या वा वनवासिनो मदजलप्र-

१ वितरणम्, पक्षे, -मदजलम् २ उदकैः, पक्षे, -डलयोरमेदात्
जडैः ३ आक्रान्ते ४ सगलिक, पक्षे, -बुद्धिमान् ५ स्थातुम्
६ शङ्कयात् ७ गण्ड ८ मज्जन कर्तुमिच्छो ९ शीघ्रम्
१० अङ्कुशपात ११ वृणधान्यानि

१ धिक्क्रियते २ हतप्रयत्न ३ पात्रम् ४ शबरस्त्री ५ करि
शावका

स्निग्धगण्डस्थला । आः कालस्य कुतूहलं शृणु सखे प्राचीन-
पालीमलैः प्रायः स्निग्धकपोलपालिरधमः कोलोऽपि सस्प-
धते ॥ ९४ ॥ यत्पत्यप्रदलावलीकवलनैर्जातोऽसि शैलोपमो
यच्छायासु कदर्थितोऽसि न कदाप्यकांशुभिः कर्कशैः । घोरा-
घातकिरातपत्रिपतने यैर्वारवाणायितं तन्मातङ्गमदान्व पाट-
यसि किं विन्ध्याटवीपादपान् ॥ ९५ ॥ ऊर्णा नैष दधाति
नापि विषयो बाहस्य दोहस्य वा तृप्तिर्नास्य महोदरस्य बहुशो
धामैः पल्लैरपि । हा कष्टकथमस्य पृष्ठशिखरे गोणी
समारोप्यते को गृह्णाति कपर्दकैरमुमिति ग्राम्यैर्गजो हस्यते
॥ ९६ ॥ घासग्रास गृहाण त्यज करिकलमप्रीतिबन्धं
करिण्या पाशग्रन्थिब्रणानामविरलमधुना देहि पङ्कानुलेपम् ।
दूरीभूतास्तवैते शबरवरववृविभ्रमोद्भ्रान्तदृश्या रेवातीरोप-
कण्ठच्युतकुसुमरजोधूसरा विन्ध्यपादाः ॥ ९७ ॥ यूथान्यग्रे
गतानि प्रबलबलभृतो बद्धवैरा मृगेन्द्रा मूलादाकृष्यमाणाः
सपदि तटरुहो भूरुहा निष्पतन्ति । दृष्ट्वा हृष्यन्ति हन्त
प्रतिदिनमखिला भिल्लपल्लवा अधीशा हस्तालम्बाय केषा
कलयतु वदनं पङ्कमग्नः करीन्द्रः ॥ ९८ ॥

मृगः

इह किं कुरङ्गशावक केदारे कलममञ्जरी त्यजसि ।
तृणधन्वा तृणबाणस्तृणघटितः कपटपुरुषोऽयम् ॥ ९९ ॥
तृणमुखमपि न खलु त्वा त्यजन्ति हे हरिण वैरिणः
शबराः । यशसैव जीवितमिदं त्यज योजितश्छद्मसङ्ग्रामः
॥ १०० ॥ विद्धा मृगी व्याधिशिलीमुखेन मृगस्तु
तत्कातरवीक्षितेन । विहाय देहं विगतव्यथैका परस्य
जीवावधिराधिरासीत् ॥ १०१ ॥ कति कति न मदो-
द्धताश्चरन्ति प्रतिशिखरप्रतिकाननं कुरङ्गाः । कचिदपि
पुनरुत्तमा मृगास्ते मदयति यन्मद एव मेदिनीशान्
॥ १०२ ॥ अयि कुरङ्गि तपोवनविभ्रमादुपगतासि किरात-
पुरीमिमाम् । इह न पश्यसि दारय मारय अस्य पिबेति
शुकानपि जल्पतः ॥ १०३ ॥ अयि कुरङ्गि तुरङ्गमविक्रमे
त्यज वनं जवनं गमनं कुरु । इह वने विचरन्ति हि
नायकाः सुरभिलोहितलोहितसायकाः ॥ १०४ ॥ सेय
स्थली वनतृणाङ्कुरजालमेतत्सेयं मृगीति हृदि जातमुद-
कुरङ्ग । नैवं तु वेत्ति यदिहान्तरितो लताभिरायाति
सज्जितकठोरशरः किरातः ॥ १०५ ॥ रोमन्थमारचय मन्थर-
मेत्य निद्रा मुञ्च श्रमं तदनु सचर रे यथेच्छम् । दूरे स
पामरजनो मुनयः किलैते निष्कारणं हरिणपोत विभ्रेषि
कस्मात् ॥ १०६ ॥ ऐणीगणेषु गुरुगर्वनिमीलिताक्षः किं
कृष्णसार खलु खेलसि काननेऽस्मिन् । सीमामिमा कैलय

भिन्नकरीन्द्रकुम्भमुत्तामयी हरिविहारवसुंधरायाः ॥ १०७ ॥
कस्तूरिका हरिण मुञ्च वनोपकण्ठमा सौरभेण कुकुमः
सुरभीकुरुष्व । आस्ता यशो ननु किरातशराभिघातात्रातापि
हन्त भविता भवतो दुराप ॥ १०८ ॥ द्रुततरमितो
गच्छ प्राणैः कुरङ्ग वियुज्यसे किमिति बलितग्रीवस्थित्वा
मुहुर्मुहुरीक्षसे । विदधति हतव्याधाना ते मनागपि
नार्त्रता कठिनमनसामेषामेते विलोचनविभ्रमाः ॥ १०९ ॥
स्थलीना दग्धानामनुरि मृगतृष्णामनुसरस्तृषार्तं सारङ्गो
विरमति न खिन्नेऽपि मनसि । अजानानस्तत्त्व न स मृग-
यतेऽन्यत्र सरसीमभूमौ प्रत्याशा न च फलति विघ्नं च
कुरुते ॥ ११० ॥ पुगे रेवापारे गिरिरितिदुगरोहशिखरः
सरः मव्ये वामे दवदहनदाहव्यतिकरः । धनुष्पाणिः
पश्चाच्छबरहतको धावतितरा न यातुं न स्थातुं हरिणिशिशुरेष
प्रभवति ॥ १११ ॥ अग्रे व्याधः करधृतशरः
पार्श्वतो जालमाला पृष्ठे बहिर्दहति नितरा सनिधौ सार-
मेयाः । एणी गर्भादलसगमना बालकै ररुद्धपादा चिन्ताविष्टा
वदति हि मृगं किं करोमि क्व यामि ॥ ११२ ॥
सौरभ्येण त्रिभुवनमनोहारिणा काननेऽस्मिन्सकस्तूरी-
हरिण भवता वासितो दिग्विभागः । तस्यैतत्ते फलमुपगतं
पत्रिभिर्लुब्धकानां विद्धः प्राणास्त्यजसि न गुणः श्रेयसे
निर्गुणेषु ॥ ११३ ॥ अल्पीयः स्वल्पेन यत्र पतनं कृच्छ्रेण
यत्रोन्नतिर्द्वारे वेत्रलतावितानगहने कष्टप्रवेशकमः ।
हे सारङ्ग मनोरमा वनभुवस्त्यक्त्वा विशेषार्थिना किं भूय-
त्कटकस्थितिव्यसनिना व्यर्थं खुराः शातिताः ॥ ११४ ॥
सारङ्गो न लतागृहेषु रमते नो पासुले भूतले नो रम्यासु
वनोपकण्ठहरितच्छायासु शीताखपि । तामेवायतलोचनामनु-
दिनं ध्यायन्मुहुः प्रेयसी शैलेन्द्रोदरकन्दरेषु गतधीः
श्छङ्गारिवेषः स्थितः ॥ ११५ ॥ आ कष्टं वनवाससाम्यकृ-
तया सिद्धाश्रमश्रद्धया पल्ली बालकुरङ्ग सप्रति कुतः प्राप्तोऽसि
मृत्योर्मुखम् । यत्रानेककुरङ्गकोटिकदनक्रीडोलसल्लोहित-
स्रोतोभिः परिपूरयन्ति परिखासुड्डमराः पामराः ॥ ११६ ॥
स्वच्छन्दं हरिणेन या विहरता दैवात्समासादिता भङ्गप्रसूत-
दुग्धबिन्दुमधुरा शालेर्नवा मञ्जरी । निःश्वासानलदग्ध-
कोमलतृणप्रख्यापितान्तर्व्यथस्तामेव प्रतिवासर मुनिरिव
ध्यायन्वने शुष्यति ॥ ११७ ॥ त्यक्तं जन्मवनं तृणाङ्कुर-
वती मातेव मुक्ता स्थली विश्रान्तिस्थितिहेतवो न गणिता
बन्धूपमाः पादपाः । बालापत्यवियोगकातरमुखी त्यक्तार्ध-
मार्गे मृगी मृग्यन्तः पदवी तथाप्यकरुणा व्याधा न मुञ्चन्ति
माम् ॥ ११८ ॥ यद्वक्त्रं मुहुरीक्षसे न धनिना वृषे न

चाट्मृषा नैषा गर्वगिरः शृणोषि न च तान्प्रत्याशया
धावसि । काले बालवृणानि खादसि पर निद्रासि
निद्रागमे तन्मे बृहि कुरङ्ग कुत्र भवता कि नाम
तम तप ॥ ११९ ॥ नात्र व्याधशरा पतन्ति परितो
नैवात्र दावानलो नाप्युचावचभीतिरस्ति कुहचिन्नो वागुरा
भङ्गुरा । पर्यालोच्य कुरङ्गकेण विहितो नक्षत्रनाथाश्रयो नो
जानाति यदत्र दास्यति विवि स्वर्मानुदन्तव्रणम् ॥ १२० ॥
व्योमार्धे ज्वलितो रविः कवलित दावानलैः कानन धूम्या-
भिर्न दिश स्फुरन्ति परितः पन्थाः शिलादन्तुर । इत्थ
लोहितसिक्तमृकणि यथाप्राण मृगे वावति व्यावेनापि
शरासने करुणया नागेपित मायक ॥ १२१ ॥ मुक्ता
भव्यवृणानि नव्यसलिलान्यापीय वापीतलान्नि गङ्गा परि-
शील्य शीतलतरुन्रोमन्थमभ्यस्यति । या सैवाद्य मृगी
मृगादनसुखप्राप्ता शिशुं गोचते तद्वधा बहुधा विपद्विरचने
बीजानि नापेक्षते ॥ १२२ ॥ पाशक्षुण्णखुरस्य बाणपतनप्रव्यक्त-
रक्तच्छटाच्छन्नाङ्गस्य द्वाग्निदाहविकलस्यासेदुषोऽप्याश्र-
मम् । विग्दैवं विषमा मृगस्य दिवसाः सर्गानुकम्पामयो मा
मैधीरिति भाषणेऽपि यद्भूद्वाचयमोऽयं मुनिः ॥ १२३ ॥

करभः.

वपुर्विषमसन्धान कर्णज्वरकरो रव । करभस्योऽगुगल्यैव
छादिता दोषसहतिः ॥ १२४ ॥ दासेरको रसत्पेय युक्त
भारेऽधिरोहति । उत्तार्यमाणोऽपि पुनर्यत्तत्र किमु कुर्महे
॥ १२५ ॥ तुभ्य दासेर दासीय वदरी यदि रोचते ।
एतावता हि कि द्राक्षा न साक्षादमृतप्रिया ॥ १२६ ॥
दु प्रापमम्बु पवनः परुषोऽतितापी छायाभृतो न तरव
फलभारनम्रा । इत्थं सखे करभ वच्मि भवन्तमुच्चैः का
सगतिः खलु मरौ रमणीयतायाः ॥ १२७ ॥ अस्याननस्य
भवत खलु कोटिरेषा कण्टारिका यदि भवेदविशीर्णपर्णा ।
योग्या कथं करभ कल्पतरोर्लतायास्ते पल्लवा विमलविद्रुम-
भङ्गभाज ॥ १२८ ॥ रूक्ष वपुर्न च विलोचनहारि रूप
न श्रोत्रयोः सुखदमारटितं कदापि । इत्थं न साधु तव
किचिदिदं च साधु तुच्छे रति करभ कण्टकिनि दुमे
यत् ॥ १२९ ॥ कुसुदगबलैः फुलाम्भोजैः सरोभिरलंकृता
मरकतमणिश्यामा शर्षपैर्विहाय वनस्थलीम् । सरति करभो
यद्वृक्षाणा चरन्मरुधन्वना परिचयरति सा दुर्वारा न सा
गुणवैरिता ॥ १३० ॥ करभदयिते योऽसौ पीलुस्त्वया
मधुलब्धया व्यपगतघनच्छायस्त्यक्तो न सादरमीक्षितः ।
चलकिसलयं सोऽपीदानी प्ररूढनवाङ्कुरः करभदयितावृन्दै-
रन्यैः सुख परिभुज्यते ॥ १३१ ॥ करभदयिते यत्तत्पीतं

सुदुर्लभमेकदा मधु वनगतं तस्यालामे विरौषि किमुत्सुका ।
कुरु परिचितैः पीलो पत्रैर्धृति मरुगोचरे जगति सकले
कस्यावाप्ति सुखस्य निरन्तरा ॥ १३२ ॥ यस्मिन्नुच्चैर्विषम-
गहनान्तर्गता स्वादुवल्ली खेच्छ मुक्ता सरलितगलेनात्म-
चेतोनुलम्बा । तत्तारुण्यं करभ गलित कुत्र ते प्राग्विलासा
यत्स्वावीन यदपि सुलभं तेन तुष्टि विधेहि ॥ १३३ ॥
चिन्ता मुञ्च गृहाण पल्लवमिदं प्लक्षस्य गालस्य वा गाङ्ग-
साम्य जलस्य चन्द्रयपुषो गण्डूषमेकं पिब । जीवन्द्रक्ष्यसि
ता पुन करभ हे दासेरकीया भुवो रम्याः पीलुशमीकरी-
वदरीकूजत्कपोताकुलाः ॥ १३४ ॥ यस्यासीन्नवपीलुपत्र-
वदग्रासोऽपि सतुष्टये दीर्घाध्वन्यनुगम्यते न पदवी यस्य
स्वयध्वरपि । सोऽय सप्रति याति बालकरभ क्षीणोद्यमः
क्षामता मन्ये नूनमनेन दैवहतकेनास्वादितं आमरम्
॥ १३५ ॥ पीलूना हि फल कषायरहितं रोमन्थयित्वा मरौ
शाखाग्र यदस्वादं चारु करभीवक्त्रार्पितं प्रेमतः । तत्स्मृत्वा
करभेण खेदविधुर दीर्घ तथा कूजितं प्राणानामभवत्तदेव
सहसा प्रस्थानतूर्यं यथा ॥ १३६ ॥ यस्याः सभृतमालबाल-
वलय भूपालशृङ्गारिणीभृङ्गारोदरविप्रलम्भविधुरैर्नीरैः सुधा-
वन्धुभिः । तामेता मृदुलप्रवालललिता द्राक्षाक्षलतामार-
ट्छुद्नीव प्रकटीकृतार्धदशनो दासेरक कृन्तति ॥ १३७ ॥

रासभः

रे रे गर्सभ वस्त्रभारवहनात्कुप्रासमश्नासि कि राजा-
श्ववसथ प्रयाहि चणकाभ्यूषान्सुखं भक्षय । सर्वान्पुच्छवतो
हया इति वदन्यत्राधिकारे स्थिता राजा तैरुपदिष्टमेव
मनुते सत्यं तदस्था परे ॥ १३८ ॥

वृषभः

नास्य भारग्रहे शक्तिर्न च वाहगुणः क्वचित् ।
देवागारे वलीवर्दस्तथाप्यश्नाति भोजनम् ॥ १३९ ॥
गुणानामेव दौरात्म्याद्भुरि धुर्यो निभुज्यते । असजातकिण-
स्कन्ध सुख स्वपिति गौर्वली ॥ १४० ॥ जाल्मो गुरुः
सुधृष्टो वामेतरचरणभेद उपदेशः । ख्यातिर्गुणधवल इति
भ्रमसि सुख वृषभ रथ्यासु ॥ १४१ ॥ अंसि सीदति
सैर्कतवर्त्मनि प्रचुरभारभरक्षपितौक्षके । गुरुभरोद्धरणोद्धर-
कन्धर सरति सारथिरेष धुरधरम् ॥ १४२ ॥ एतानि
बालधवल प्रविहाय काम गोष्ठाङ्गणे तरलतर्णकचेष्टितानि ।
स्कन्ध निवेदि धुरि पूर्वधुरीणमुक्ते नेतव्यतासुपगतोऽस्ति
तवैव भार ॥ १४३ ॥ गुरुर्नायं भारः क्वचिदपि न पन्थाः
स्थपुटितो न ते कुण्ठा शक्तिर्वहनमपि तेऽङ्गे न विकलम् ।
इह त्वङ्गे नान्यस्तव गुणसमानस्तदधुना धुनानेन स्कन्धं
ववल किमु मुक्तः पथि भरः ॥ १४४ ॥ मार्गे

कर्मदुर्गमे जलभृते गर्ताशतैराकुले खिन्ने गाकटिके भरेऽतिविषमे दूर गते रोधसि । शब्दे नैतदह ब्रवीमि महता कृत्योच्छ्रिता तर्जनीमीदृक्षे विषमे विहाय धवल वोढुं क्षम. को धुरम् ॥ १४५ ॥ दन्ता सप्त चल विषाणयुगलं पुच्छाञ्चल. कर्बुरः कुक्षिशन्द्रकितो वपुः कुसुमित सधृणितं चेष्टितम् । अस्मिन्दुष्टवृषे मृषामितगुणग्रामानभिज्ञात्मनो ग्रामीणस्य तथापि चेतसि चिर धुर्यभ्रम स्फूर्जति ॥ १४६ ॥ केषाचिद्वलाश्रिर निवसिताश्रिते परेषा पुनर्नीलो वा कपिलोऽथवा वरवृषो रक्तोऽथवा मेचक । ग्रामीणैरवधीरितोऽपि शिथिलस्कन्धोऽप्यनुचै.श्रवाः स्वान्ते मे परतन्त्रतुन्दिलतनुर्जागर्यय कर्बुर ॥ १४७ ॥ न ध्वानं कुरुपे न यासि विकटं नोच्चैर्वहस्यानन दर्पाबोलिखसि क्षिति खुरपुटैर्नार्वाज्ञया वीक्षसे । किंतु त्व वसुधातलैकधवल. स्कन्धाधिरूढे भरे तीराण्युच्चतटीविटङ्कविषमाणुलङ्घयन् क्षीयसे ॥ १४८ ॥ यस्यादौ व्रजमण्डनस्य वहतो गुर्वी धुर धैर्यतो धौरैर्ये प्रगुणीकृतो न युगपत्स्कन्ध समस्तैरपि । तस्यैवं श्लथकम्बलस्य धवलस्योत्थापने साप्रतं द्रैङ्गेऽत्रैव जगवसादितनोगो पुण्यमुद्रोष्यते ॥ १४९ ॥

कपिः

हार वक्षसि केनापि दत्तमज्ञेन मर्कट । लेढि जिघ्रति सक्षिप्य करोत्युन्नतमाननम् ॥ १५० ॥ कपिरपि च कापिशायनमदमत्तो वृश्चिकेन सदट । अपि च पिशाचग्रस्त. कि ब्रूमो वैकृत तस्य ॥ १५१ ॥ वृक्षान्दोलनमद्य ते क नु गतं नर्म स्वयूथस्य वा यूकान्वेषणरोषसौख्यबहुलाश्रेष्ठा सुखोत्थाः क ताः । कारण्ये फलपूर्णगलकुहरस्यान्येषु ता भीषिका भीतः सप्रति कौशिकाद्गलवलङ्घ्याल कपे नृत्यसि ॥ १५२ ॥

वराहः

सर्वलोकपरितोषकारिणि स्वर्धुनीविमलवारिणि स्थिते । पूतिगन्धवति पल्लवलोदके सूकरः सुखमतीव मन्यते ॥ १५३ ॥ आकर्ण्य गर्जितवरं घनगर्जतुल्य सिंहस्य यान्ति वनमन्य-दिभा भयार्ताः । तत्रैव पौरुषनिधिः स्वकुलेन सार्धं दर्पोद्धुरो वसति वीतभयो वराहः ॥ १५४ ॥

आदिवराहः

निष्कन्दाभरविन्दिनी स्थपुटितोद्देशा कैसेरुस्थलीर्जम्बा-लाविलमम्बु कर्तुमितरा सूते वराही सुतान् । दष्टाया प्रलयार्णवोर्मिसलिलैराप्लावितायामिय यस्या एव शिशो. स्थिता विपदि भू सा पोत्रिणी पुत्रिणी ॥ १५५ ॥

श्वः

पिब पय. प्रसर क्षितिपान्तिक कलय काचन काञ्चन-शङ्खलाम् । इदमवद्यतम हि यदीहसे भषक सप्रति केसरिण-स्तुलाम् ॥ १५६ ॥

वृश्चिकः

विषभारसहसेण गर्वं नायाति वासुकि. । वृश्चिको विन्दुमात्रेणाप्यूर्ध्वं वहति कण्टकम् ॥ १५७ ॥

मेकः

दिव्य चतरस पीत्वा गर्वं नो याति कोकिलः । पीत्वा कर्ममपानीय मेको रटरटायते ॥ १५८ ॥ गङ्गादीना सकल-सरिता प्राप्य तोय समुद्र. किचिद्वर्वा न भवति वपुर्दिव्यरत्ना-करोऽपि । एको मेक. परममुदिन. प्राप्य गोष्पादनीर को मे को मे रटति बहुधा स्पर्धया विश्वमुचै ॥ १५९ ॥

जम्बुक.

उदस्योच्चै. पुच्छ गिरसि निहित जीर्णजटिलं यदृच्छा-व्यापन्नद्विपपिशितलेशा कवलिताः । गुहागर्ते शून्ये सुचिरमुषित जम्बुक सखे किमेतस्मिन्कुर्मो यदमि न गत. मिहसमताम् ॥ १६० ॥

सर्पः

तावद्गर्जन्ति मण्डूका. कूपमाश्रित्य निर्मया । यावत्करि-कगकार कृष्णमर्षो न विद्यते ॥ १६१ ॥ यस्यै ददाति विवर भूमि फूत्कारमात्रभीतेव । आशीविष स देवाङ्गोन्मकण्डे स्थिति सहते ॥ १६२ ॥ मौलौ सन्मणयो गृहं गिरिगुहा त्याग किलैतमत्वचो निर्यत्नोपनतैश्च वृत्तिरनिलैरेकत्रचर्येदृशी । अन्यत्रार्जुवर्मता द्विरर्मेना वक्त्रे विषं वीक्षणं सर्वाभङ्गल-सूचक कथय भो भोगिन्सखे कि न्विदम् ॥ १६३ ॥

शेषः

अनेके फणिनः सन्ति मेकमक्षणतत्पराः । एक एव हि शेषोऽय धरणीधरणक्षम. ॥ १६४ ॥ युक्तोऽसि भुवनभारे मा वक्रा वितनु कन्धरा शेष । त्वय्येकस्मिन्दु खिनि सुखितानि भवन्ति भुवनानि ॥ १६५ ॥

जलचरान्योक्तयः

मत्स्यः

क्षारं वारि न चिन्तितं न गणिताः क्रूराश्च नक्रादयश्च-द्वीचि कदम्बडम्बरमिलत्रासोऽपि दूरीकृत । मध्येऽम्मोनिधि मत्स्यरङ्ग भवता झम्पः कृतो लीलया सपत्तिर्मकार्जनं विपदिह प्राणप्रयाणावधिः ॥ १ ॥

रोहितः

अगाधजलसचारी न गर्वं याति रोहितः । अङ्गुष्ठोदक-मात्रेण शफरी फर्फरायते ॥ २ ॥

राघवः

यस्मिन्वेष्टति सर्वतः परिचलत्कल्लोलकोलाहलैर्मन्थाद्रि-भ्रमणभ्रमं हृदि हरिदन्तावलाः पेदिरे । सोऽयं तुङ्गः तिमिगिलाङ्गकवलीकारक्रियाकोविदः कोडे कीडतु कस्य केलिकलहृत्यत्तार्णवो राघव. ॥ ३ ॥

कर्मः

अमति गिरिराट् पृष्ठे गर्जत्युपर्यपि सागरो दहति
विततज्वालाजालो जगन्ति विपानल । म तु विनिहितग्री-
वाकाण्डः कटाहकुटोदर स्वपिति भगवान्कूर्मो निद्रामगलस-
लोचन ॥ ४ ॥ पुत्रिण्य कति नात्र सन्ति भुवनेऽभूवन्किय-
न्त्योऽथवा मौभाग्येकमठी तथादिकमठी स्त्रीषु प्रशसास्पदम् ।
मग्रे भोगिनि भङ्गुरेषु कैरिषु अष्टोत्सवे दष्टिणि क्षोणा
साहसिकाग्रणीस्तुल्यितुं जागर्ति यस्याः सुतः ॥ ५ ॥

वृक्षान्योक्तयः

अहो एषा वर जन्म सर्वप्राण्युपजीवनम् । धन्या मही-
रुहा येभ्यो निराशा याप्ति नार्थिन ॥ १ ॥ पत्रपुष्पफल-
च्छायामूलवल्कलदारुभिः । गन्धनिर्यासमसास्थितोक्मै
कामान्वितन्वते ॥ २ ॥ प्रत्यग्रे पत्रनिचयैस्तूर्यरेव
शोभित । जहाति जीर्णास्तानेव किं वा चित्र कुंजन्म ॥ ३ ॥
छायामन्यस्य कुर्वन्ति तिष्ठन्ति स्वयमातपे । फलान्यपि
परार्थाय वृक्षाः सत्पुरुषा इव ॥ ४ ॥ परोपसर्पणान्तचि-
न्तानलशिखाशतैः । अचुम्बितान्त करणाः साधु जीवन्ति
पादपा ॥ ५ ॥ सुखेन गरलं मुञ्चन्मूले वसति चेत्कफी ।
फलसद्देहैर्गुरुणा तरुणा किं प्रयोजनम् ॥ ६ ॥ शाखाशत-
चित्तवियतः सन्ति कियन्तो न कानने तरवः । परिमल-
भरमिलदलिकुलदलितदलाः शाखिनो विरलाः ॥ ७ ॥ तीव्रो
निदाघसमयो बहुपथिकजनश्च मारवः पन्थाः । मार्गस्थित-
तरुरेकः कियता सतापमपहरति ॥ ८ ॥ हिमसमयो वन-
वह्निर्विवनः पवनस्तडिलिताविभवः । हन्त सहन्ते यावत्ता-
वद्गुम कुरु परोपकृतिम् ॥ ९ ॥ अध्वन्यध्वनि तरवः पथि
पथि पथिकैरुपास्यते छायाः । विरल स कोऽपि विटपी
यमध्वगो गृहगत स्मरति ॥ १० ॥ कश्चिन्नव पलवमा-
ददाति कश्चित्सूनानि फलानि कश्चित् । पर करालेऽस्य
निदाघकाले मूले न दाता सलिलस्य कश्चित् ॥ ११ ॥
व्यागुञ्जन्मधुकपुञ्जमञ्जुगीतान्याकर्ण्य श्रुतिमदजाह्नयातिरे-
कात् । आभूमीतलनतकन्धराणि मन्येऽरण्येऽस्मिन्नवनिरुहा
कुटुम्बकानि ॥ १२ ॥ भुक्तानि यैस्तव फलानि पंचेलि
मानि क्रोडस्थितैरहह वीतभयैः प्रसुप्तम् । ते पक्षिणो
जलरयेण विक्रयमाणं पश्यन्ति पादप भवन्तममी तटस्था
॥ १३ ॥ धत्ते भर कुसुमपत्रफलावलीना धर्मव्यथा वहति
शीतमवा रुज च । यो देहमर्पयति चान्यसुखस्य हेतो-
स्तस्मै वैदान्यगुरवे तरवे नमस्ते ॥ १४ ॥ इहोद्याने
सप्रत्यहह परिशिष्टाः क्रमवशादमी वल्मीकास्ते भुजगकुल-
लीलावसतयः । गतास्ते विस्तीर्णस्तबकभरसौरभ्यलहरीपरी-
तव्योमान प्रकृतिगुरवः केऽपि तरवः ॥ १५ ॥ विपन्नं

१ दिग्गजेषु २ नूतनैः ३ कु पृथ्वी तस्या जन्म यस्य, पक्षे,
कुत्सित जन्म यस्य ४ समूह ५ मरुदेशसन्धी ६ पक्षाणि
७ दानशौण्डाना गुरवे ८ व्यासम् ९ स्वभावतो महान्त

पद्मिन्या मृतमनिमिषैर्यातमलिभिः खगैरप्युड्डीन रथचरणहस-
प्रभृतिभिः । दशा दीना नीते सरसि विषमग्रीष्मदिवसैः
कुलीनत्वादास्ते तटरुहतरुः कोऽपि तदपि ॥ १६ ॥ इयं
वाल्मीकी वृद्धी मृदुकिंसलयं तापविलय धनच्छाय शालं वनम-
निविशाल परिगताः । पर त्वस्याभ्यन्तर्गललवमस्मीकृतवनं
भुजगं प्रोत्तुङ्गं कथमिव वराकी कलयतु ॥ १७ ॥ यजातो-
ऽसि चतुष्पथे घनलसच्छायोऽसि किं छायाया सयुक्तः
फलितोऽसि किं यदि फलैः पूर्णोऽसि किं संनतः । हे सद्बुद्ध
सहस्र सप्रति सखे शाखाशिखाकर्षणक्षोभामोद्वनभञ्जनानि
जनत खैरेव दुश्चेष्टितैः ॥ १८ ॥ छायासुप्तमृगः शकुन्तनिव-
हैर्विष्वग्विलुप्तच्छदः कीटैरावृतकोटरः कपिकुलैः स्कन्धे
कृतप्रश्रयः । विश्रब्धं मधुपैर्निपीतकुसुमः श्लाघ्यः स एकस्तरु-
याङ्गीकृतसत्त्वसङ्गवमरे भग्नपादोऽन्ये द्रुमाः ॥ १९ ॥ भुक्त
खादुफल कृत च शयन शाखाग्रजैः पलवैस्त्वच्छायापरि-
शीतलं सुसलिलं पीतं व्यपेतश्रमैः । विश्रान्ताः सुचिर पर
सुमनसः ग्रीतिः किमत्रोच्यते त्व सन्मार्गतर्कव्यं च पथिका
याम पुनर्दर्शनम् ॥ २० ॥ पान्थाधार इति द्विजाश्रय
इति श्लाघ्यस्तरुणामिति स्निग्धच्छाय इति प्रियो दश इति
स्थान गुणानामिति । पर्यालोच्य महातरो तव घनच्छाया
वय सश्रितास्तत्त्वकोटरवासिनो द्विरसना दूरीकरिष्यन्ति
नः ॥ २१ ॥ मूलं स्थूलमतीव बन्धनदृढं शाखाः शतं
मांसला वासो दुर्गमहीधरे तरुपते कुत्रास्ति भीतिस्तव ।
एकः कितु मनागर्थं जनयति स्वान्ते ममाधिज्वरं ज्वाला-
लीवलीयमवन्नकरुणो दावानलो घस्रगः ॥ २२ ॥ ये पूर्व
परिपालिताः फलभग्च्छायादिभिः प्राणिनो विश्रामद्रुम
कथ्यता तव विपत्काले क ते साप्रतम् । एता सगतिमात्र-
कल्पितपुरस्कारास्तु धन्यास्त्वचो यासा छेदनमन्तरेण
पतितो नायं कुठारस्त्वयि ॥ २३ ॥ वृद्धिर्यस्य तरोर्मनोरथ-
शतैराशावता प्रार्थिता जातोऽसौ सरसप्रकामफलद्
सर्वाश्रितोपाश्रयः । नानादेशसमागतैरविदितैराक्रान्तमन्यैः
खगैस्त लब्धावसरोऽपि वृद्धशकुनिर्दूरे स्थितो वीक्षते
॥ २४ ॥ छायाभिः प्रथम ततस्तु कुसुमैः पश्चात्फलैः
खादुभिः ग्रीणात्येव तरुः पथीति पथिकैः श्रान्तैः सुख
स्थीयते । को जानाति यदत्र कोटरगतः प्रत्यग्रहालहल-
ज्वालाजालकरालवक्रकुहरः कृष्णः फणी वर्तते ॥ २५ ॥
आमोदैर्मरुतो मृगः किसलयैर्लम्बैस्त्वचा तापसाः पुष्पैः
षट्चरणाः फलैः शकुनयो धर्मादिताडयया । स्कन्धैः
गन्धगजाश्च विश्रमरुजाः शश्वद्विभक्तास्त्वया प्राप्तस्त्वं द्रुम
बोधिसत्त्वपदवीं सत्यं कुजाताः परे ॥ २६ ॥ रोलम्बै-

१ सर्पाः, राजपक्षे, - पिशुना सचिवादय २ पुष्टाः

निमित्तं गृहं विघटितं धूमाकुलैः कोकिलैर्मयूरैश्चलितं
पुरैव रभसा कीरैरधीरैर्गतम् । एकेनापि सपल्लवेन तरुणा
दावानलोपप्लव सोढ को न विपस्तु सुञ्चति जनो मूर्खापि
यो लालित ॥ २७ ॥ एकस्त्वं मरुभूमहेन्द्र वितते
शाखागतैरञ्चितः पुष्प्यपुष्पफलान्वितैरमृदितैर्जाव्या, सहस्रं
समा । अश्रान्तं श्रमरुग्णपान्थजनतासर्वार्थनिर्वाहणं कस्त्वा
सात्त्विकमन्तरण भुवन निर्मातु धर्माशय ॥ २८ ॥ धत्से
मूर्धनि दुःमहा दिनमणेरुद्धामधामच्छटाश्लयाभि पथिका-
न्निदाघमथितान्पुष्पाणि पुष्पैः फलैः । धैर्यं सुञ्चसि नैव
येन भवता शाखा सुविस्तारितास्तेनाशासु वनस्पते तव
यशस्तोम समुज्जृम्भते ॥ २९ ॥ तीव्रोऽयं नितरा निदाघः
प्रोद्यत्पञ्चङ्गुतिर्माणो मारु एष तव पथिकाः सचारिण
कोटिशः । तेषां कश्चिदिहाश्रयस्तरुवरो दैवेन सपादित
सोऽप्येकं सुकृती करोतु कियता सतापनिर्वापणम् ॥ ३० ॥

कल्पद्रुमः

कल्पद्रुमोऽपि कालेन भवेद्यदि फलप्रदः । को विशेषस्तदा
तस्य वन्यैरन्यैर्महीरुहैः ॥ ३१ ॥ न मया रचिनं
तवालवाल पयसा वा विहितस्तवाभिषेकः । अयि कल्पतरो
परोपकारे भवतो विश्वविलक्षणः प्रकारः ॥ ३२ ॥ किं न
द्रुमा जगति जायति लक्षसख्यास्तुल्योपनीतपिककाक-
फलोपभोगा । धन्यस्तु कल्पविटपी फलसप्रदानं कुर्व-
न्सदैव विबुधानमृतैकवृत्तीन् ॥ ३३ ॥ स्वर्णैः स्कन्धपरि-
ग्रहो मरुतैरुल्लासिताः पल्लवा मुक्ताभिः स्तवकश्रियो मधु-
लिहा वृन्दानि नीलोत्पलैः । सकल्पानुविधायि यस्य फलित
कस्तस्य वृत्ते तुला धिजातु द्रुमसकथासु यदयं कल्पद्रुमो-
ऽपि द्रुमः ॥ ३४ ॥ औदार्यं भुवनत्रयेऽपि विदितं सभूति-
रभ्योनिर्धेर्वासो नन्दनकानने परिमलो गीर्वाणचेतोहरः । एवं
दातृगुणोत्करः सुरतरोः सर्वोऽपि लोकोत्तरः सादर्थिप्रवार्थि-
तार्पणविधावेको विवेको यदि ॥ ३५ ॥ न द्वारि द्विरदावली
न परितो वानायुजश्रेणयः किंवा शौक्तिकमौक्तिकैर्मृगदृशा
सारा न हारावलिः । हे कल्पद्रुम दूरतोऽस्तु भवतः सेवा-
भवं वैभव तुष्ट्यामि त्वयि तावतापि यदि न स्मेरा भवन्ति
द्विषः ॥ ३६ ॥ जन्माभूदुदयौ विधौ सहजता वृन्दारकै-
र्वन्द्यता तत्तत्कामफलाय शक्तिरतुला यस्यास्ति वश्यानिशम् ।
विश्रामाय चिराय कल्पलतिका भूयोऽयमालम्बते कस्त्वा
स्तोतुमपि क्षमोऽस्ति तदपि त्वं जल्प कल्पद्रुम ॥ ३७ ॥

पारिजातः

पारिजाततरुं यावन्न लभेत मधुव्रतः । भ्रमणं तावदेवास्य
कुञ्जे कुञ्जे तरौ तरौ ॥ ३८ ॥ परिमलसुरभितनभसो
बहवः कनकाद्रिपरिसरे तरवः । तदपि सुराणां चेतसि
निवसितमिव पारिजातेन ॥ ३९ ॥

चन्दनः

मन्त्येव लिङ्गिताकाशा महीयासो महीरुहः । तथापि
जनताचित्तानन्दनश्चन्दनद्रुमः ॥ ४० ॥ यद्यपि चन्दनविटपी
विधिना फलकुसुमविवर्जितो विहितः । निजवपुषैव परेषां
तथापि सतापमपहरति ॥ ४१ ॥ अयि मलयज महिमायं
कस्य गिरामस्तु विषयस्ते । उद्धिरतो यद्गुरुलं फणिन
पुष्पाणि परिमलोद्गारैः ॥ ४२ ॥ पाटीर तव पैटीयान्कः
परिपाटीमिमांशुरीकर्तुम् । यत्पिपतामपि नृणां पिष्टोऽपि
तनोषि परिमलैः पुष्टिम् ॥ ४३ ॥ यैस्त्वं गुणगणवानपि
सतां द्विजिह्वैरसेव्यता नीतः । तानपि वह्मि पटीरज किं
कथयामस्त्वदीयमौन्नत्यम् ॥ ४४ ॥ जनकः सानुविशेषो
जाति काष्ठं भुजगमैः सद्गुणैरेव पटीरज यातोऽस्मि
तथापि महिमानम् ॥ ४५ ॥ मूलं भुजंगैः शिखरं प्लवङ्गैः
शाखा विहगैः कुसुमानि शृङ्गैः । नास्त्येव तच्चन्दनपादपस्य
यन्नाश्रितं सत्त्वमरैः समन्तात् ॥ ४६ ॥ कति न सन्ति
महीषु महीरुहः सुरभिपुष्परसालफलालयः । सुरभयन्ति न
केऽपि च भूरुहानिति यशोऽस्ति पर तव चन्दन ॥ ४७ ॥
विकचेष्टितानि परशो परिशोचनीयबालप्रवालमलयाद्रि-
रुहद्रुहस्ते । निर्भिद्यमानहृदयोऽपि महातुभावः स त्वन्मुखं
पुनरभीः सुरभीकरोति ॥ ४८ ॥ कालागुरौ सुरभिताति-
शयेऽपि सज्जादारभ्यते सुरभिताऽपरपादपेऽपि । पाटीर
पाटवमिदं तव सज्जिवातैस्तादात्म्यमेति कतरो न तरो
समूहः ॥ ४९ ॥ उपानीतं दृगात्परिमलमुपाधाय मरुता
ममायासीदस्मिन्मधुरमधुलोभांमधुकरः । परो दूरे लाभः
कुपितफणिनश्चन्दनतरो पुनर्जीवन् यायाद्यदि तदिह लाभोऽय-
मतुलः ॥ ५० ॥ कान्ताकेलि कलयतु तरुः कोऽपि
कश्चित्प्रभूणामत्यानन्दं जनयतु फलैः कोऽपि लोकान्धिर्नोतु ।
धन्यं मन्ये मलयजमहो यः प्रभूतोपतापः संसारस्य
द्रुतमपनयत्यात्मदेहव्ययेन ॥ ५१ ॥ आमोदैस्ते दिशि
दिशि गतैर्दूरमाकृष्यमाणा साक्षालक्ष्मी तव मलयज
द्रष्टुमभ्यागताः स्मः । किं पश्यामः सुभग भवतः क्रीडति
क्रोड एव व्यालस्तुभ्यं भवतु कुशलं सुञ्च नः साधु यामः
॥ ५२ ॥ केचिल्लोचनहारिणः कतिपये सौरभ्यसंभारिणः
केऽप्यन्ये फलधारिणः प्रतिदिनं ते सन्तु हन्त द्रुमाः ।
धन्योऽयं हरिचन्दनः परिसरे यस्य स्थितैः शाखिभिः
शाखोटादिभिरप्यहो मृगदृशामङ्गेषु लीलायितम् ॥ ५३ ॥
आतश्चन्दनं किं ब्रवीमि विटपस्फूर्जत्फणाभीषणा गन्धसापि
महाविषाः फणभृतो गुप्त्यै यदेते कृताः । दैवात्पुष्पफला-

१ जनसमूहः २ चन्दनः ३ अतिशयेन पट्टः समर्थः ४ रीतिम्
५ अङ्गीकर्तुम् ६ पेषणं कुर्वताम् ७ सप्तः ८ वानरैः ९ प्रीणयतु
१० ससारे स्थितस्य जनस्य

न्यतो यदि भवान्नामविष्यत्तदा नो जाने किमकल्पयिष्यदधिकं ग्लार्थमस्यात्मन ॥ ५४ ॥ एतैर्दक्षिणगन्ध-वाहचलनै श्रीखण्ड कि सौरभ ब्रूमस्ते परितो मधुव्रतयुवा येनायमानीयते । माकन्दादपहृत्य पङ्कजवनादुद्धय कुन्दो दरादुद्धाम्य द्विपगण्डमण्डलदलादाकृष्य हृष्यन्मना ॥ ५५ ॥ वास. शैलशिलान्तरेषु सहज मङ्गो भुजंगै सह प्रेङ्ग-त्क्षारपयोधिवीचिभिर्भूदुद्धतसेकक्रिया । जानीमो न वय प्रसीदतु भवाञ्श्रीखण्ड तत्कथ्यता कस्मात्ति परतापगण्डन महो पाण्डित्यमप्यागतम् ॥ ५६ ॥ लोकानन्दन चन्दन-द्रुम सखे नास्मिन्वने स्थीयता दुर्वशै. परुषैरमारहृदयैर-क्रान्तमेतद्वनम् । ते ह्यन्योन्यनिवर्पजानदहनज्वालावलीस कुला न स्वान्येव कुलानि केवलमिदं सर्वे दहेयुर्वनम् ॥ ५७ ॥ भोगस्य भुवनत्रयेऽपि विदितं त्रैलोक्ये तु लोका-न्तर कीर्ति कि च दिग्गजनाडनगता कि त्वेतदकं शृणु । सर्वानेव गुणानियं निगिरति श्रीखण्ड ते सुन्दगनुज्जना-खलु कोटरेषु गरलज्वाला द्विजिह्वावली ॥ ५८ ॥ श्रीम-चन्दनवृक्ष सन्ति बहवस्ते आस्मिन् कानने येषां सौरभ-मात्रक निवसति प्रायेण पुष्पश्रिया । प्रत्यङ्गं सुकृतेन तेन शुचिना ख्यात प्रसिद्धात्मना योऽसौ गन्धगुणस्त्वया प्रक-टित. कासाविह प्रेक्ष्यते ॥ ५९ ॥ जात केलिकलावलीकुच-तटीसौभाग्यमासादितुं त्रैलोक्याधिपतेर्यशः कथयितुं माले विपद्भापितुम् । कि वाच्य गुणगौरवस्य महिमा ख्यातोऽखिले भूतले धिगदैवं कलये यदत्र मलये भग्न पटीरुद्रम् ॥ ६० ॥ एकस्मिन्मलयाचले बहुविधै. कि तैरकिचिक्करै काकोलूक-कपोतकोकिलकुलैरैकोऽपि पार्श्वस्थित. । केकी कूजति चेत्तदा विघटितव्यालावलीबन्धन सेव्य. स्यादिह सर्वलोक-मनसामानन्दनश्चन्दन ॥ ६१ ॥

अगुरुः

अगुरुरिति वदतु लोको गौरवमत्रैव पुनरहं मन्ये । दर्शितगुणैव वृत्तिर्यस्य जने जनितदाहेऽपि ॥ ६२ ॥ एणाद्या पशव किरातपरिवर्तैषा गुणग्राहिणी सचारोऽस्ति न नागरस्य विषयोच्छिन्नं मुनीना मन. । धूमेनातिमुगन्धि-नात्र विधिने दिक्चक्रमामोदयन्नामूलं परिदह्यतेऽगुरुतरु कसै किमाचक्ष्महे ॥ ६३ ॥

चम्पकः

साधारणतरुबुद्ध्या न मया बद्धस्तवालवालोऽपि । लज्जयसि मामिदानीं चम्पक भुवनाधिवासिभिः कुसुमै ॥ ६४ ॥ यद्यपि खदिरारण्ये गुप्तो वस्ते हि चम्पको वृक्ष. । तदपि च परिमलमतुलं दिशि दिशि कथ-येत्समीरणस्तस्य ॥ ६५ ॥ रूपसौरभसमृद्धिसमेतं चम्पक प्रति ययुर्न मिलिन्दा. । कामिनस्तु जगद्गुस्तदशेषा आहका

१ दुष्टवेणुभिः, पक्षैः-दुष्टकुलैः २ यूथानि ३ नाच्चा, पक्षैः-लघु

हि गुणिना कति न स्युः ॥ ६६ ॥ केनात्र चम्पकतरो बत रोपितोऽसि कुग्रामपामरजनान्तिकवाटिकायाम् । यत्र प्रबृद्ध-वनशाकविबृद्धिलोभाद्गो भग्नवाटघटनोचितपल्लवोऽसि ॥ ६७ ॥ उद्यानपालकलशाम्बुनिषेचनानामेतस्य चम्पकतरोरयमेव काल । अस्मिन्निदाघनिहते घनवारिणा वा सर्वापि ते तव प्रथमयथोपयोग ॥ ६८ ॥ यन्नादतस्त्वमलिना मलिनाशयेन कि तेन चम्पक विषादसुरीकरोषि । विश्वाभिरामनवनीरद-नीलवेषा केना कुशेशयदशः कुशलीभवन्तु ॥ ६९ ॥ कोपं चम्पकं मुञ्च याचकजनैरगायामितस्त्वं सखे मा म्लासी. परितो विलोच्य तरु कस्तेऽधिरूढस्तुलाम् । कोपश्चेन्नियतस्तवास्ति हृदये पात्रे तथा कुप्यता येन त्व हि सुवर्णवर्णकुसुमामोदो-द्वितीय कृत ॥ ७० ॥ मन्त्येकेऽपि महीरुहा प्रतिदिनं मम तम तावत्यस्ततादृग्गणिनो लवङ्गलवलीमाकन्दकुन्दा-व्य. । आशास्यं जनुगस्य चम्पकतरोर्गोर्गकोरकान्तर्दल स्वैरङ्गै-रुपनीय गजरमणी साम्प्रमालोकते ॥ ७१ ॥

बकुल

निर्गन्दागमे तरुकुलसमारोपसुकृती कृती मालाकारो प्रकुम्भपि कुत्रापि निदधे । इह को जानीते यदयमिह कोणा-गमता जगज्जालं कर्मा कुसुमभरसौगन्ध्यमरितम् ॥ ७२ ॥ दधान प्रमाणं तरुषु समभावेन विपुलं न मालाकारोऽसाव-कृत करुणा बालबकुले । अयं तु द्रागुद्यत्कुसुमनिकराणा परिमलैर्दिग्गन्तानातेने मधुपकुलझङ्कारभरितान् ॥ ७३ ॥

अशोकः

गर्वायसे विकचकोरकमञ्जुगुञ्जदुद्धृतपदघटाविभवेन कि नु । वामभ्रुवा चरणताडनदोहदानि कि नाम न स्मरसि तावदशोक तानि ॥ ७४ ॥ उन्मीलयन्ति कुसुमानि मनोरमाणि के नाम नात्र तरवः समयोचितानि । कस्यदशं कथय दोहदमस्ति तस्य यादृग्विनिर्मितमशोकमहीरुहस्य ॥ ७५ ॥ मृदूना स्वादूना लघुरपि फलाना न विभवस्तवाशोक स्तोके स्तवकमहिमा सोऽप्यसुरभिः । यदेतन्नो तन्वीकरचरण-लावण्यसुभगं प्रवालं बाल स्यात्तरुषु स कलङ्क. किमपर. ॥ ७६ ॥ कि ते नम्रतया किमुन्नततया कि वा घन-च्छायया कि वा पल्लवलीलया किमनया वाऽशोक पुष्पश्रिया । यत्वनमूलनिषण्णखिन्नपथिकस्तोर्मैः स्तुवन्नन्वहं न स्वादूनि मृदूनि खादति फलान्याकण्ठमुत्कण्ठितः ॥ ७७ ॥

यूथी

यूथि यथोचितविधिना विधेयमातिथ्यमेतैस्मिन् । मालति-काप्राणेश. प्राधुणिकस्ते घुणाक्षरन्यायात् ॥ ७८ ॥

मालती

कुसुमस्तवकानम्रा. सन्त्येव परितो लताः । तथापि अग्रश्रान्ति हरत्येकैव मालती ॥ ७९ ॥ मालतीकुसुमे भाति गुञ्जन्मत्तमधुव्रत । प्रयागे पञ्चवाणस्य शङ्ख-

१ कुशल २ अल्प ३ सुगन्धरहित ४ समूह ५ अर्थाङ्गमरे ६ अतिथि ७ मदनस्य

मापूरयन्निव ॥ ८० ॥ गुञ्जति मधु मिलिन्दे मालति मा
मौनमुपयासीः । शिरसा वदान्यगुरवः सादरमेनं वहन्ति
सुरतरव ॥ ८१ ॥ अयि किं गुणवति मालति जीवति
भवती विना मधुपः । अथ यदि जीवति जीवतु जीवित-
मपि तस्य जीवनाभासः ॥ ८२ ॥ मा मालति म्लायति
येद्यविद्यश्चुम्ब तुम्बीकुसुम षडङ्घ्रिः । पदैश्चतुर्भिर्हि युतः
पशुश्चेत्त षड्रिध्वर्धपशुः कथं नो ॥ ८३ ॥ कति सन्ति
लवङ्गलता ललिता नवकोरकिता धरणीसुतले । कति बन्धु-
रगन्धभृतस्तरवो गुरवो निवसन्ति गिरौ मलये ॥ ८४ ॥
अयि मालति सौरभसारविनिर्जितसविकसत्कमलानिलये ।
मधुपानविधौ मधुपस्य पुनर्भुवने भवतीमहमाकलये ॥ ८५ ॥
किं मालतीकुसुम तौम्यसि निष्ठुरेण केनापि यत्किल
विल्लनमितो लताग्रात् । लोकोत्तरेण विलसद्गुणगौरवेण
को नासुना शिरसि नाम करिष्यति त्वाम् ॥ ८६ ॥
अदीयस्त्वाधिक्यान्न भवति विमर्दक्षमसिद न चान्येभ्यो
रूपं भवति कुसुमेभ्योऽधिकतरम् । प्रसूनं मालत्यास्तदपि
हृदयाह्लादकरणं प्रवीणैरामोदैर्भवति जगतो मौलिनिलयम्
॥ ८७ ॥ अस्मिन्केलिवने सुगन्धपवने क्रीडत्युरग्रीजने
गुञ्जद्गुञ्जकुले विशालबकुले कूजत्यिकीसकुले । उन्मीलन्नव-
पाटलापरिमले मल्लीप्रसूनाकुले यथेकापि न मालती विक-
सिता तत्किं न रम्यो मधुः ॥ ८८ ॥

मल्लिका

न च र्गन्धवद्देन चुम्बिता न च पीता मधुपेन
मल्लिका । ^१पिहितैव कठोरशाखया ^२परिणामस्य जगाम
गोचरम् ॥ ८९ ॥

दमनकः

वद प्रादुर्भावावधि परिमलावस्थितदशा जगत्या विख्याता
दमनक प्रतीपास्तव गुणाः । तथाप्यस्मिन्भृङ्गे मधुलवपिपासा-
परवशे दृढप्रेमाबद्धे कथय कथमौदास्यमकरोः ॥ ९० ॥

केतकी

कालक्रमकमनीयक्रोडेयं केतकीति का शङ्का । वृद्धिर्यथा
यथा स्यास्तथा तथा कण्टकोत्कर्षः ॥ ९१ ॥ पत्राणि
कण्टकशतैः परिवेष्टितानि वार्तापि नास्ति मधुनो
रजसान्धकारः । आमोदमात्ररसिकेन मधुव्रतेन नालोकि-
तानि तव केतकि दूषणानि ॥ ९२ ॥ एतासु केत-
किलतासु विकासिनीषु सौभाग्यमद्भुततर भवती बिभर्ति ।
यत्कण्टकैर्व्यथितमात्मवपुर्न जानस्वामेव सेवितुमुपक्रमते
द्विरेफः ॥ ९३ ॥ एकेन चेत्यरिहतोऽसि महेश्वरेण किं
तेन केतक विषादसुरीकरोषि । अन्ये न किं जगति सन्ति

महागुणज्ञा ये त्वा वहन्ति शिरसा नरदेवदेवाः ॥ ९४ ॥
हे हेमकेतकि कथं बहु गर्वितासि ससेव्यसे मधुरैरखि-
लैरितीव । नैषा रसातिगयता नलिनीवियोगात्तैर्दीयते
विकटकण्टकशूलझम्पः ॥ ९५ ॥ रोलम्बस्य चिराय केतक-
परिष्वङ्गेष्वभङ्गो रसः सुज्ञात वत केतकस्य च मनो भृङ्ग-
प्रसङ्गोत्सुकम् । जानात्येव मिथोऽनुरागमनयो सर्वोऽपि नैस-
र्गिक प्रत्युहाय दलेषु धिक्समभवन्मर्माविवः कण्टकाः ॥ ९६ ॥

पाटला

पाटलया वनमध्ये कुसुमितया मोहितस्तथा भ्रमरः ।
सैवेयमिति यथाभूत्यतीतिरस्यान्यपुष्पेऽपि ॥ ९७ ॥

सहकारः

अरविन्देषु कुन्देषु रमितं कालयोगतः । अये
माकन्द जानीहि तवैवायं मधुव्रतः ॥ ९८ ॥ यद्यपि
दिशि दिशि तरवः परिमलबहुलाश्च पारिजाताद्याः । तदपि
रसालोऽप्येक कोकिलहृदये सदा वसति ॥ ९९ ॥ वेत्ता
कोकिल एव ज्ञाता च रसाल एव नियतमिदम् । यः पञ्चम-
मुद्रायति यस्यास्थिषु पुलकमुकुलानि ॥ १०० ॥ लोडि-
तमखिलं गहनं परितो दद्याश्च विटपिनः सर्वे । सहकार
न प्रपेदे मधुपेन तवोपमा जगति ॥ १०१ ॥ कुन्दे
कदम्बे कुमुदेऽरविन्दे यथाकथंचित्समयं नयन्ति । प्राप्ते
वसन्ते पुनरुत्तरङ्गा रसाल जानीहि तवैव भृङ्गाः ॥ १०२ ॥
भूरिशोऽपि च वसन्ति कानने शाखिनः फलविशेषशा-
लिनः । कोकिलस्य तदपीह मानसं नो रसालमपहाय
तुष्यति ॥ १०३ ॥ आत्र यद्यपि गता दिवसास्ते पुष्प-
सौरभफलप्रचुरा ये । हन्त सप्रति तथापि जनानां छायेयैव
दलयस्यतितापम् ॥ १०४ ॥ फलितस्य रसालशाखिनः
फलदानव्यसनैकशालिनः । विनिपत्य ददातु कः फलं
श्रममुत्साध्वगपाणिपल्लवे ॥ १०५ ॥ कति पल्लविता न
पुष्पिता वा तरवः सन्ति समन्ततो वसन्ते । जगती-
विजये तु पुष्पकेतोः सहकारी सहकार एक एव ॥ १०६ ॥
वहसि बलिभुजा कुलानि मौलौ यदि सहकार तदत्र
किं निषिद्धा । परमुदयति पल्लवाञ्चलेषु स्फुरदलिभिस्तव
सौरभप्रसिद्धिः ॥ १०७ ॥ दिङ्मण्डलं परिमलैः सुरभीकरोषि
सौन्दर्यमावहसि लोचनलोभनीयम् । हंहो रसाल फलवर्ष
तथापि दूये यद्गन्धिल च कठिनं हृदयं बिभर्षि ॥ १०८ ॥
उत्तसकौतुकरसेन विलासिनीर्भिल्लनानि यस्य न नखैरपि
पल्लवानि । उद्यानमण्डनतरो सहकार स त्वमङ्गारकार-
करगोचरता गतोऽसि ॥ १०९ ॥ यावत्फलोदकमुखः
सहकार जातः प्रागेव कण्टकचयेन वृतोऽसि तावत् ।
छायापि ते न सुलभा फलमस्तु दूरे तन्निष्फलोऽपि हि
वर सुखसेवनीयः ॥ ११० ॥ उत्फुल्लरम्य सहकार रसाल-

१ खिषति २ मूढ ३ इक्ष्वाकुकुसुमम् ४ षट्पद ५ सताप
कुरुषे. ६ छिन्नम् ७ मार्दवाधिकात् ८ वायुना ९ छादिता
१० परिणतिं प्राप्तेत्यर्थः

बन्धो कूजत्पिकावलिनिवान् तथा विधेहि । गुञ्जद्वयम-
रकस्त्वयि बद्धतृणो नान्यान्प्रयाति पितुण्डकरीरवृक्षान् ॥ १११ ॥ शश्वन्निसर्गमलिना महकार कामं लुण्ठन्ति
तान्यपि मधूनि तव द्विरेफा । युक्तं न तत्तव कषाय-
रसप्रगेहेरेतान्प्रताप्यसि किं कलकण्ठयूनः ॥ ११२ ॥ २ रे
रसाल तरुसार वचो विधेहि वासन्तिकी खफलपल्लवपुष्प-
लक्ष्मीम् । तावद्विकस्वरपिकद्विजमात्कुल द्राड् न व्यञ्जि-
तोऽसि कलभैः शलमैश्च यावत् ॥ ११३ ॥ यद्य-यनीन-
चिरमध्वनि धर्मखिन्नः कासारतीररुहमाश्रय नम्रमात्रम् ।
छाया न केवलमित श्रमिता लभन्ते काम पचेलिमफलं
विमल जलं च ॥ ११४ ॥ सौरभ्यगर्भमकरन्दकरम्बि-
तानि पङ्केरुहाण्यपि विहाय समागतस्त्वाम् । ससारसार
सहकार तथा विधेहि येनोपहासविषयो न भवेद्विरेफ
॥ ११५ ॥ कति कति न वसन्ते वह्यः शाखिनो वा
किसलयसुमनोभिः शोभमाना बभूवुः । तदपि युव-
जनानां प्रीतये केवलोऽभूदभिनवकलिकालीभारशाली रसालः
॥ ११६ ॥ यदेकस्मिन्वर्षे न फलति रसालस्तरुणं पिक-
किं काकेष्ट फलितमपि निम्बं व्रजति किम् । व्रजन्लानि
ग्लानि न वदति च कस्यापि पुरतः स्मरन्वारवार पुनरपि
रसालं मृगयते ॥ ११७ ॥ अधिश्रीरुद्याने त्वमसि भवत
पल्लवचयो धुरीणः कल्याणे तव जगति शाखा श्रमहरा ।
मुदे पुष्पोल्लेखः फलमपि च तुष्ट्यै तनुभृता रसाल त्वा
तस्माच्छ्रयति शतशः कोकिलकुलम् ॥ ११८ ॥ न तादृक्क-
र्पूरे न च मैलयजे नो मृगमदे फले वा पुष्पे वा तव मिलति
यादृक्परिमलः । पर त्वेको दोषस्त्वयि खलु रसाले यद-
धिक पिके वा काके वा लघुगुरुविशेषं न मनुषे ॥ ११९ ॥
चिरश्रान्तो दूरादहमुपगतो हन्त मलयात्तदेकं त्वद्वेहे
तरुणि परिणेष्यामि दिवसम् । समीरेणोक्तैवं नवकुसुमिता
चूतलतिका धुनानां मूर्धनं नहि नहि नहीत्येव वदति
॥ १२० ॥ विमुक्ता वासन्ती बकुलमुकुले नापि मिलितं
व्यलोकि व्याकोशः क्षणमपि न कोऽपि क्षितिरुहः । यमा-
लोक्योत्कण्ठातरलमिह भृङ्गेन चलित विदूरान्माकन्दः स
खलु दलितो यूथपतिना ॥ १२१ ॥ येऽभिज्ञाः कुसुमो-
द्गमादनुदिन त्वामाश्रिता षट्पदास्ते आभ्यन्ति फला-
द्वहिर्बहिरहो दृष्ट्वा न समाषसे । ये कीटास्तव दृक्पथं न च
गतास्ते त्वत्फलाभ्यन्तरे धिक्त्वा चूततरो परावरपरि-
ज्ञानानभिज्ञो भवान् ॥ १२२ ॥ आकर्ण्यार्द्रफलस्तुति जलम-
भूतन्नारिकेलान्तर प्रायः कण्टकितं तथैव पनस जातं
द्विधोर्वारकम् । आस्तेऽधोमुखमेव कादलमलं द्राक्षाफलं

क्षुद्रता श्यामत्वं वत जाम्बवं गतमहो मात्सर्यदोषादिह
॥ १२३ ॥ यो दृष्टः स्फुरदस्थिसपुटवशात्तिर्यक्प्रवालाङ्कुरो
देवात्म द्विदलादिकक्रमवशादारूढशाखाशतः । स्निग्धं
पल्लवितो घनं मुकुलितं स्फारच्छद पुष्पितं सोत्कर्ष
फलितो भृशं च विनत कोऽप्येष चूतद्रुमः ॥ १२४ ॥
एतस्मिन्वनमार्गभूपरिसरे सौन्दर्यमुद्राङ्कितं प्रोद्यद्भिः फल-
पुष्पपत्रनिचयैश्चूतं स एक परम् । यं वीक्ष्य स्मितवक्रमुद्रित-
महासतोषमुल्लासितस्फारोत्कण्ठमुकुण्ठितकमममी धावन्ति
पान्थव्रजा ॥ १२५ ॥ कूष्माण्डीफलवत्फलं न यदपि
न्यग्रोधवन्नोच्चता रम्भापत्रनिभं दलं न कुसुमं नो
केतकीपुष्पवत् । सौरभ्यं कुसुमे फले तदपि तत्कि-
चिन्समुज्जृम्भते लोको येन रसाल शालनिकरास्त्यक्त्वा
गुणान्स्तौति ते ॥ १२६ ॥ गर्वं मा कुरु शर्करे तव
गुणाञ्जानन्ति राज्ञा गृहे ये दीना धनवर्जिताश्च कुपणाः
स्वप्नेऽपि पश्यन्ति नो । आत्रोऽहं मधुकूपकैर्मम फलैस्तृप्ता
हि सर्वे जना हे रण्डे तव किं गुणा मम फलैस्तुल्यं न
किञ्चित्फलम् ॥ १२७ ॥ उन्मीलद्रसविन्दुगन्धकुसुमा-
वह्यो वसन्तोदये कान्ताः कोमलपल्लवाः कति कति
कीडावने सन्ति न । सौभाग्यैकनिधे रसाल तदपि श्रीमञ्जरी-
शालिनस्त्वत्तोऽन्यत्र च कुञ्चिन्मधुकरश्रेणी न विश्राम्यति
॥ १२८ ॥ स्निग्धाग्राः फलिनो वृताः परिमलैः पौष्पैर्मधु-
स्यन्दिनो नानन्दाय भवन्ति किं वनमुवा भूमीरुहो भूरिशः ।
माधुर्यं मधुनस्तवैव परमं माकन्द मन्यामहे माध्वीमर्मविदो
ददं मधुलिहः स्यूता यतो मर्मणि ॥ १२९ ॥ आस्ता गाढ-
तरानुशीलनविधिः सस्पर्शनं दूरतः सभाषाविषयीकृतोऽसि
न मनागक्ष्णोः पदं प्रापितः । किं ब्रूमः सहकार तावक-
गुणानन्यादृशैर्दुर्लभान्सौरभ्येण यदध्वगानपि मुहुः प्रीणासि
दूरादपि ॥ १३० ॥ त्वं सामान्यतरुभ्रमेण सकलक्षोणी-
रुहक्षमापतौ माकन्देऽपि किरात पातय मुधा मास्मिन्कुठारं
हठात् । एष श्लाघ्यजनस्य जीवितमलिव्यूहस्य बन्धुर्मधो-
सर्वस्व कुसुमायुधस्य विजयामाल्यः पिकानां गुरुः ॥ १३१ ॥
शान्ता धर्मकणाः श्रमः शिथिलितस्तीर्णस्तृषामुद्रमो वारवार-
मुदारकोकिलरवैरानन्दितं मानसम् । सर्वं प्राप्तमभीप्सितं
तव तले चूतं प्रसन्ना द्विजश्रेणीकूजितरञ्जिताखिलमनो
यामो वयं स्वस्ति ते ॥ १३२ ॥

पनसः

गरीयः सौरभ्यः रसपरिचये नार्हति सुधा सिता
मृद्वीकापि प्रथिमनि निमग्नः फलभरः । परार्थे कोशश्रीरिति
पुलकितं कण्टकमिषादहो ते चारित्रं पनस मनसः कस्य न
मुदे ॥ १३३ ॥

तमालः

पास्यन्ति कस्य कसुमे मधुपा मधूनि स्थास्यन्ति कस्य शिखरेषु विहंगमालाः । इत्येव शोचति पर परितो विसारिदावाभिमग्नपुरेण तरुस्तमालः ॥ १३४ ॥

कदली

तालीतरोरनुपकारि फल फलित्वा लज्जावशादुचिन एव विनाशयोगः । एत चित्रमुपकृत्य फले परेभ्यः प्राणान्निजान्नाटिति यत्कदली जहाति ॥ १३५ ॥

द्राक्षा

दासेरकस्य दासीय बदरी यदि राचते । एतावतैव कि द्राक्षा न साक्षादमृतप्रदा ॥ १३६ ॥ यद्यपि न भवति हानिः परकीया चरति रामभे द्राक्षाम् । अमम-जसमिति मत्वा तथापि खलु खिद्यते चेन ॥ १३७ ॥

दाडिमः

मयि जीवति बीजाद्ये किमन्ये बीजपूरकाः । इति सचिन्त्य मनसा विद्रे दाडिमीफलम् ॥ १३८ ॥ आ पुष्पप्रसवान्मनो-हरतया विश्वास्य विश्व जनं हहो दाडिम तावदेव सहसे वृद्धि स्वकीयामिह । यावन्नैति परोपभोगसहतामेषा ततस्ता तथा ज्ञात्वा ते हृदयं द्विधा दलति यत्तनातिवन्द्यो भवान् ॥ १३९ ॥

नालिकेरः

उच्चैरेष तरुः फल च विपुलं दृष्ट्वैव हृष्टः शुक्रः पक्व शालिवनं विहाय जडघीस्तं नालिकेर गतः । तत्रारुह्य बुभुक्षितेन मनसा यत्न कृतो भेदने वाञ्छा तस्य न केवलं विगलिता चञ्चूर्गता चूर्णाताम् ॥ १४० ॥

तालः

अये ताल ब्रीडा ब्रज गुरुतया भाति न भवान् फले न च्छाया नो कठिणपरिवारो हि भवतः । इयं धन्या धन्या सरलकदली सुन्दरदला परात्मान मन्ये सुखयति फलेनामृतवता ॥ १४१ ॥ अध्वन्यध्वनि भूरुहः फलभृतो नब्राहुपेक्ष्यादरादूरादुन्नतिसश्रयव्यसनिन पान्थस्य मूढात्मनः । यन्मूल समुपागतस्य मधुरच्छायाफलैः का कथा शीर्णेनापि हि नोपयोगमगमत्पर्णेन तालद्रुमः ॥ १४२ ॥

भूर्जः

दौर्जन्येमात्मनि पर प्रथितं विधात्रा भूर्जद्रुमस्य विफलत्व-समर्पणेन । किं चर्मभिर्निशितशस्त्रशतावकृत्तराशा न पूरयति सोऽर्थिपरम्परगणाम् ॥ १४३ ॥ कुर्वन्तु नाम जनतोपकृति प्रसूनच्छायाफलैर्विकलैः सुलभैर्दुर्मासे । सोढास्तु कर्तनरुज पररक्षणार्थमेकेन भूर्जतरुणा करुणापरेण ॥ १४४ ॥

अश्वत्थः

वर्धितैः सेवितैः किं तैः सत्यश्वत्थेऽन्यपादपैः । वर्धितो नरकाद्रक्षेत्पृथोऽरिष्टानि हन्ति यः ॥ १४५ ॥

न्यग्रोधः

महातरुर्वा भवति समूलो वा विनश्यति । नाङ्कुरप्रक्रिया-मेति न्यग्रोधकणिकाङ्कुरः ॥ १४६ ॥ न्यग्रोधे फलशालिनि स्फुटतरः किञ्चिफल पच्यते बीजान्यङ्कुरगोचराणि कतिचि-

त्सिध्यन्ति तस्मिन्नपि । एकस्तेष्वपि कश्चिदङ्कुरवरः प्राप्नोति तासुन्नति यामासाद्य निदाघपीडिततनुग्लानिच्छिन्दे धावति ॥ १४७ ॥ विस्तीर्णो दीर्घशाखाश्रितशकुनिगतः शाखिनार्मे-ग्रणीस्त्वं न्यग्रोध क्रोधमन्तः प्रकटयसि न चेद्वच्चि किञ्चित्त-दल्पम् । जल्पोऽप्येष त्रैपाकृत्यलघुपरिकरा कापि कूष्माण्डवल्ली पल्लीपृष्ठप्रतिष्ठा हसति हि फलने त्वत्फलानां किमन्यत् ॥ १४८ ॥

मधूकः

तत्तेजस्तरणेर्निदाघसमये तद्गारि मेधागमे तज्जाज्य शिशिरे यदेकशरणेः सोढं पुरा यदैतैः । आयातोऽप्यधुना फलस्य समयः कोऽयं विना तैरिति स्मृत्वा तानि शुचैव रोदिति गलत्पुष्पैर्मधूकद्रुमः ॥ १४९ ॥ मूलादेव यदस्य विस्तृतिभर-श्छायाप्यनन्यादृशी ते यस्य प्रमत्ता सुमञ्जुलरमेरानन्दयन्त प्रजाः । स्नेहं च प्रकटीकरोति पद्मं भूय फलानां गुणैर्हित्वै-कैकगुणास्तरुन्मज सखे तस्मान्मधूकद्रुमम् ॥ १५० ॥

शाल्मलिः

विशाल शात्मत्या नयनसुभगं वीक्ष्य कुसुमं शुक्रस्यासी-द्वृद्धि फलमपि भवेत्तादृशमिति । चिरं तत्र स्थित्वा फलमपि च काले परिणतं विपाके तूलोऽन्तः सपदि मरुता सोऽप्यपहृतः ॥ १५१ ॥ दूरं मार्गान्निवमसि पुनः कण्टकैरावृतोऽसि छायाशून्यः फलमपि च ते वानरैर्गन्धमध्यम् । निर्गन्धस्त्वं मधुपरहितः शाल्मले साग्न्यः सेवास्माकं भवति विफला तिष्ठ निःश्वस्य याम् ॥ १५२ ॥ हमाः पद्मवनाशया बलिभुजो गृध्राश्च मासाशया पन्था स्वादु-फलाशया मधुलिहः सौरभ्यगन्धाशया । दूरान्निष्फलरक्तपुष्प-निचयैनि सार रथ्योन्नतं रं रं शाल्मलिपादप प्रतिदिनं के न त्वया वञ्चिता ॥ १५३ ॥ कायः कण्टकभूषितो न च धनच्छायायुक्ता पल्लवाः पुष्पाणि च्युतसागभागि न दलश्रेणी मनोहारिणी । किं त्रम फलपाकमस्य यदुपन्या-सेऽपि लज्जामहे तद्गो केन गुणेन शाल्मलितरो जातोऽसि सीमद्रुमः ॥ १५४ ॥

निम्बः

निम्बः किं बहुनोक्तेन निर्फलानि फलानि ते । यानि सजातपाकानि काका नि शेषयन्त्यमी ॥ १५५ ॥ यश्च निम्बः परशुना यश्चैनं मधुमर्षिषा । यश्चैनं गन्धमाल्याद्यैः सर्वेभ्यः कटुरेव स ॥ १५६ ॥ पश्यानुरूपमिन्द्रिन्द्विरेण माकन्दशेखरो सुखरः । अपि च पिचुमन्दसुकुले माकुलि-कुलमाकुल मिलति ॥ १५७ ॥ चित्रं चित्रं वत वत महच्चिचमेतद्विचित्रं जातो देवादुन्नितघटनासविधाता विधाना । यन्निम्बानां परिणतफलरूपीतिरास्वादनीया यच्चैतस्याः केवलनकलाकोविदः काकलोकः ॥ १५८ ॥ यस्मादर्थिजनो मनोभिलषित लब्ध्वा मुदा मेदुर सार्धं

बन्धुजनैश्चकार विविधान्भोगान्विलामोद्धुरः । तं देवेन विवेकशून्यमनसा निर्मूल्य चूतद्रुमं स्थाने तस्य तु काक-
लोकवैसतिर्निम्बः समारोपितः ॥ १५९ ॥

बब्बुलः

पत्रफलपुष्पलक्ष्म्या कदाप्यदृष्टं वृतं च खलु शूकैः ।
उपसर्पेभ्यो भवन्त बब्बुल वद कस्य लोभेन ॥ १६० ॥
गात्रं कण्टकसकटं प्रविरलच्छाया न चायासहर्निर्गन्धः
कुसुमोत्करस्तव फलं न क्षुब्धनाशक्षमम् । बब्बुलद्रुम मूल-
मेति न जनस्तत्तावदास्तामहो ह्यन्येषामपि शाखिना फल-
वता गुप्त्यै वृतिर्जायसे ॥ १६१ ॥ आमूलग्रनिबद्ध-
कण्टकतनुर्निर्गन्धपुष्पोद्गमश्छाया न श्रमहारिणी न च
फलं क्षुब्धमसतोपकृन् । रे रे बब्बुल साधुसङ्गरहित-
स्तत्तावदास्तामहो ह्यन्येषामपि शाखिना फलवता गुप्त्यै
वृतिर्जायसे ॥ १६२ ॥ शाखा कण्टककोटिभिः परिवृता
वज्र फल कुम्भित पत्र क्षुद्रतर न चास्ति गहना छायापि
पान्थप्रिया । अन्येषामपि शाखिना फलभृता रक्षार्थमानी-
यसे बब्बुलद्रुम कैर्गुणैर्गुणैरैवृक्षेषु सभाज्यसे ॥ १६३ ॥

खदिरः

विना खदिरसारेण हारेण हरिणीदृशाम् । नावरे जायते
रागो नानुरागः प्रयोधरे ॥ १६४ ॥ चन्दने विषधरान्सहा-
महे वस्तु सुन्दरमैगुप्तिमत्कुतः । रक्षितुं वद किमात्ममौष्ठं
सचिताः खदिर कण्टकास्तवया ॥ १६५ ॥ पर तदिह
नास्ति यत्र खदिरैः खैरावृतं न तेऽपि खदिगा न ये कुटिल-
कण्टकैरावृताः । न ते कुटिलकण्टकाः किमपि ये न मर्मच्छिद-
समुज्झत वृथास्थिति वत सहध्वमध्वश्रमम् ॥ १६६ ॥

किशुकः

किंशुकं किं शुक्लमुखवत् कुसुमानि विकासयस्वनिशम् ।
यस्या जनोऽनुरागी सा गीरतैः कदापि नोच्चार्या ॥ १६७ ॥
त्यज किंशुक पुष्पिताभिमान निजशिरसि श्रमरोपसेवनेन ।
विकसन्नवमालिकावियोगात्कुरुते वह्निधिया त्वयि प्रवेशम्
॥ १६८ ॥ उपनदिपुलिने महापलाशः पवनसमुच्छलदेक-
पत्रपाणिः । दवदहनविनष्टजीविताना सलिलमिवैष ददाति
पादपानाम् ॥ १६९ ॥

शाखोटः

शाखोटं शाल्मलिपलाशकरीरकाद्याः शृण्वन्तु पुण्यनिलयो
यदसौ वसन्तः । युष्मभ्यमर्पयति पल्लवपुष्पलक्ष्मीं मौरभ्य-
सम्भवविधिस्तु विधेरघीनः ॥ १७० ॥ कस्त्व भो कथयामि
दैवहतं मा विद्धि शाखोटं वैराग्यादिव वक्षि साधु विदित
कसादिद कथ्यते । वामेनात्र वटस्तमध्वगजन संवात्मना सेवते
न च्छायापि परोपकारकृतये मार्गस्थितस्यापि मे ॥ १७१ ॥

पीलुः

घन्याः सूक्ष्मफला अपि प्रियतमास्ते पीलुवृक्षाः क्षितौ

१ निवास २ पुष्पप्रकर ३ प्राचीरम् ४ सर्पाङ्ग ५ रक्षारहितम्
६ पलाशवृक्ष ७ समित्पत्रच्छायादिभि

क्षुब्धोणेन जनेन हि प्रतिदिनं येषां फलं भुज्यते । किं
तैस्तत्र महाफलैरपि पुनः कल्पद्रुमावैर्दुर्भयैषां नाम मनागपि
श्रमनुदे छायापि न प्राप्यते ॥ १७२ ॥

करीरः

फलं दूरतरेऽप्यास्ता पुष्पासि कुसुमैर्जनान् । इतरे
तरवो मन्ये करीर तव किकराः ॥ १७३ ॥ किं पुष्पैः
किं फलैस्तस्य करीरस्य दुरात्मनः । येन वृद्धि समासाद्य
न कृतः पत्रसंग्रहः ॥ १७४ ॥

विल्वः

आमोदीनि सुमेदुराणि च मृदुस्वादूनि च क्षमारुहासु-
द्यानेषु वनेषु लब्धजनुषा संन्तीतरेषामपि । किं तु श्रोफलता
तवैव जयिनी मालूर दिव्यण्डले यस्यैतानि फलानि
यौवनवतीवक्षोजलक्ष्मीगृहाः ॥ १७५ ॥

शालिः

शाखास्ततिसनिरुद्धनभसो भूयास एवावनौ विद्यन्ते
तरव फलैर्विकलैरार्तिच्छिदः प्राणिनाम् । किंतु द्वित्रदलै-
रलंकृततनो शालेः स्तुमस्तुङ्गता दत्त्वा येन निर्जं शिरः
सुकृतिना को नाम न प्रीणितः ॥ १७६ ॥

कुटजः

समुपागतवति दैवादवलेहा कुटज मधुकरे मा गा ।
मकरन्दतुन्दिलानामरविन्दानामय यतो मान्यः ॥ १७७ ॥

इक्षुः

कान्तोऽसि नित्यमधुरोऽसि रसाकुलोऽसि किं चासि
पञ्चशर्कामुक्कमद्वितीयम् । इक्षो तवास्ति सकलं परमेकमृतं
यत्सेवितो भजसि नीरसता क्रमेण ॥ १७८ ॥ परार्थे यः
पीडामनुभवति भङ्गेऽपि मधुरो यदीयः सर्वेषामिह खलु
विकारोऽप्यभिमतः । न सप्राप्तो वृद्धि यदि स भृशमक्षेत्रपतितः
किमिक्षोर्दोषोऽसौ न पुनरगुणाया मरुभुवः ॥ १७९ ॥ मुखे
यद्वैरस्य वपुरपि पुनर्ग्रन्थिर्निचितः न सूतसः कोऽपि क्षणमपि
भजेन्मूलमभितः । फलं चैवाप्राप्य वितथरसलिप्तोर्हि भव-
तस्तदिक्षोर्नायुक्तं विहितमितरैर्यत्तु दलनम् ॥ १८० ॥

लवङ्गी

अयि दुष्कृतकेन केन वत्से हलिकद्वारि लवङ्गि-
पुष्पितासि । स्वकास्तव पासुभिः परीताः परितः प्राङ्गणसीम्नि
यल्लुठन्ति ॥ १८१ ॥ लूनं मत्तमनगजैः कियदपि च्छिन्नं
तुषारादितैः शिष्टं ग्रीष्मजतीक्ष्णभानुकिरणैर्भस्मीकृतं काननम् ।
एषा कोणगता सुहुः परिमलैरामोदयन्ती दिशो हा कष्टं
ललिता लवङ्गलतिका दावाग्निना दहते ॥ १८२ ॥
सौरभ्येण समावृणोषि ककुभः पुष्पासि पुष्पन्धर्याल्लुतातनु
वृथा तथापि कियतीस्त्वं यापयेर्यामिनी । अस्मिन्दासपुरे
परस्ततः इतो विन्यस्तविस्मामिषे मालाकारमृते लवङ्गि
ललितान्कस्ते गुणान् ज्ञास्यति ॥ १८३ ॥

१ फलानीति शेष २ गुटशर्करादि ३ अग्रे ४ पूर्वव्याप्तम्
५ वितथा दलनादिरिक्ततावनाभावेन विफला रसस्य लिप्सा
लब्धुमिच्छा यसिस्तस्य

कार्पासः

नीरसैऽन्यपि रोचन्ते कार्पासस्य फलानि मे । येषां गुणमयं जन्म परेषां गुह्यगुप्तये ॥ १८४ ॥ श्लाघ्य कार्पासफलं यस्य गुणै रन्ध्रवन्ति पिहितानि । मुक्ताफलानि तरुणीकुचकलश- तटेषु विलसन्ति ॥ १८५ ॥ निष्पेषोऽस्थिचयस्य दु महतर प्राप्तस्तुलारोहणं ग्राम्यस्त्रीनखचुम्बनव्यतिकरस्तन्त्रीप्रहारव्यथा । मौतङ्गोक्षितमण्डवारिकणिकापानं च कूर्चाहनि कार्पासेन परार्थमाधनविधौ किं किं न चाङ्गीकृतम् ॥ १८६ ॥

शणः

भूर्जः परोपकृतये निजकवचविकर्तनं सहते । परबन्धनाय तु शणः प्रेक्षध्वमिहान्तर कीदृक् ॥ १८७ ॥

कण्टकारिका

उचित नाम नागज्या केतक्यामपि कण्टका । रसगन्धो- विज्ञते किं ते कण्टका कण्टकारिके ॥ १८८ ॥

धत्तूरः

मूर्धुर्यमाराधरितामृतस्य तत्कण्टकित्वं पनसस्य सद्यम् । उन्मादिनो मातुलपुत्रकस्य कथं सहामो वत कण्टकित्वम् ॥ १८९ ॥ धत्तूरं वृत्तं तरुणन्दुनिवासयोग्ये स्थाने पिशाचपतिना विनिवेशितोऽसि । किं कैरवाणि विकसन्ति तमः प्रयाति चन्द्रोपले द्रवति वार्विरुपेति वृद्धिम् ॥ १९० ॥ धत्तूरकण्टक फलप्रतिरोधबुद्ध्या वैरं वृथैव कुरुषे पनसेन सार्धम् । सन्तो हमन्ति न भजन्ति च चेतसा त्वा भ्रान्ता भवन्ति पुरुषास्तव सेवनेन ॥ १९१ ॥ महेशस्त्वा धत्ते शिरसि रसगजस्य जयिनी विशुद्धिस्त्वत्सङ्गात्कनक- मयमेतन्निभुवनम् । तनोति त्वत्मेवा ननु कनकवृक्ष त्वदपरः परः को नु स्यात्तद्यदि न सुलभीभावमभजः ॥ १९२ ॥

पलाण्डुः

कर्पूरधूलीरचितालवालः कस्तूरिकाकुङ्कुमलिप्तदेहः । सुवर्ण- कुम्भैः परिषिच्यमानो निज गुण मुञ्चति किं पलाण्डुः ॥ १९३ ॥

तृणानि

रूढस्य सिन्धुतटमनु तस्य तृणस्यापि जन्म कल्याणम् । यत्सलिलमज्जदाकुलजनस्य हस्तावलम्बनं भवति ॥ १९४ ॥ उत्तुङ्गैस्तर्भुमि किमेभिरखिलैराकाशसस्पर्शभिर्धन्योऽसौ नित- रसमुलूपविटपी नद्यास्तटेऽवस्थितः । एव यं कृतबुद्धिरुज्जित- जलव्यालोलवीचीवशान्मज्जन्तं जनमुद्धरामि सहसा तेनैव मज्जामि वा ॥ १९५ ॥

कलमाः

कलमा पाकविनम्रा मूलतलाव्रातसुरभिकह्वाराः । पवना- कम्पितगिरसः प्रायः कुर्वन्ति परिमलश्लाघाम् ॥ १९६ ॥ अस्मानवहिः कलमानलमहतानां येषां प्रचण्डमुसलै-

१ शुष्काणि २ सूत्रमयम् ३ मातङ्गेनान्यजेनोक्षितं सिकं यन्म- ण्डवारि सिन्धुद्रवोदकं तत्कणिकाया पानम् अतीवाशुचीति भावः ४ माधुर्यमात्रेण तुच्छीकृतममृतं येन ५ धत्तूरफलस्य ६ अकरोण ७ चन्द्रक्रान्तं ८ जयिनी उत्तरार्धवती रमराजस्य पारस्य विशुद्धि- एनन्निभुवनं कनकमयं सुवर्णमयं तनोतीत्यन्वयः ९ जातेति शेषः १० कटपं ११ शालिविशेषान् १२ फण्डितानाम्

रैवदातैव । १३ स्नेहं विमुच्य सहसा खलता प्रयान्ति ये स्वल्पपीडनवशान्न त्रयं तिलान्ते ॥ १९७ ॥

ताम्बूलम्

किं वीरुधो भुवि न सन्ति सहस्रशोऽन्या यासां दलानि न परोपकृतिं भजन्ते । एकैव वह्निषु विराजति नागवल्ली या नागरीवदनचन्द्रमलंकरोति ॥ १९८ ॥ वल्लीनां कति न स्फुरन्ति परितः पत्राणि किं तैरिह स्निग्धैरप्यति- कोमलैरपि निजामेवाश्रयङ्गिः श्रियम् । तानेव मृतुमहे महाजनमुखश्रीकारिजन्मव्रतान्यान्सूते नवनागरीप्रियतमा- स्ताम्बूलवल्लीदलान् ॥ १९९ ॥

तुम्बी

सर्वान्तुम्ब्यः समकटुगस्तास्तुम्बिवल्लीप्रसूतास्ताः सबद्धा अपि कतिपया दुस्तरं तारयन्ति । शैव्दायन्ते सरसमपरा शुष्ककाष्ठे निष्पण्णान्मन्मध्येऽन्या ज्वलितहृदया शोणितं सपिबन्ति ॥ २०० ॥ एके तुम्बा व्रतिकरगताः पात्रता- मानयन्ति गायन्त्यन्ये सरसमधुरं शुद्धवंशे विलम्बाः । एके तावद्भूयितमगुणा दुस्तरं तारयन्ति तेषां मध्ये ज्वलित- हृदया रक्तमेके पिबन्ति ॥ २०१ ॥

वंशः

छिन्नः सनिशितैः शल्लैर्विद्धश्च नवसप्तधा । तथापि हि सुवंशेन विरसः नापजल्पितम् ॥ २०२ ॥

कुन्दः

एष षट्पदयुवा मदायत कुन्दं यापयति यामिनीस्त्वयि । दुर्वहा तदपि नापचीयते पश्चिनीविरहवेदना हृदि ॥ २०३ ॥ सदर्शयस्व मधुवैभवमस्ति यत्ते रे कुन्द किं दुरभिमानमुरीकरोषि । एतन्न चेतसि करोषि सरोजबन्धु- पुष्पधयोऽपि मम सौरभमातनोति ॥ २०४ ॥

कमलानि

वरमश्रीकतैवास्तु नेतरश्रीसमानता । इति कैरवको- ङ्गेदे कमलं मुकुलायते ॥ २०५ ॥ प्रसारितकरे मित्रे जगद्द्वयोत्कारिणि । किं न कैरव लज्जा ते कुर्वतः कोर्शसद्युतिम् ॥ २०६ ॥ लक्ष्मीसर्पकरूपोऽयं दोषः पद्मस्य निश्चितम् । यदयं गुणसदोहधामनीन्दौ पराङ्मुखः ॥ २०७ ॥ अन्तश्छिद्राणि भूयासि कर्णटका बहवो बहिः । कथं कमलनालस्य नाभूवन्भङ्गुरा गुणाः ॥ २०८ ॥ मालतीमुकुला याताः कुन्दा मन्दायितास्तथा । पङ्कजं त्वामिदं ब्रूमः कुत्र यातु मधुव्रतः ॥ २०९ ॥ पङ्कजं जलेषु वासः प्रीतिर्भूषेषु कैर्णटकैः सङ्गः । यद्यपि तदपि तवैत- चित्रं मित्रोदये हर्षः ॥ २१० ॥ कुसुमं कोशातक्या

१ शुभ्रत्वम् २ तैलम्, पक्षे, -प्रीतिम् ३ दुर्जनत्वम्, पक्षे, - खलरूपत्वम् ४ लताः ५ तुम्बीफलानि ६ शब्दं कुर्वन्ति ७ रक्तम् ८ कोशसवरणम् ९ रन्ध्राणि, पक्षे, -दोषस्थानानि १० शूकाः, पक्षे, -खलाः ११ सौभाग्यादयः, पक्षे, -नन्तवः १२ उदकेषु, पक्षे, - खल्यो मावर्णयान् जडेषु मूर्तेषु १३ भ्रमरेषु, पक्षे, -मधुपेषु १४ स्वाङ्गरहै, पक्षे, -दुष्टैः १५ मूर्त्योदये, पक्षे, -सुहृदभ्युदये

विकसति रात्रौ दिवा च कूष्माण्ड्या । अलिकुलनिचयै
रुचिर किं तु यत्र कुमुदकमलयोरेव ॥ २११ ॥ उदित-
वति द्विजगजे कस्य न हृदये मुद पदं दवति । सकुचसि
कमल यदयं हर हर वामो विधिर्भवत् ॥ २१२ ॥ एते
हि गुणा पङ्कज मन्तोऽपि न ते प्रकाशमायान्ति । यल्लक्ष्मी-
वमतेस्तव मधुपैरुपजीव्यते कोश ॥ २१३ ॥ पद्मिनि
किमिति क्रीडसि मधुपैर्लज्जालोऽपि न हि किं ते । हर
हर विस्मृत्योक्तं कं नु लज्जा सवितृक्ताया ॥ २१४ ॥
किं कुप्यसि कस्यैव न मौरमसाराय कुप्य निजमधुने ।
यस्य कृते गतपत्र प्रतिपत्र तेऽद्य मृग्यते भ्रमरैः ॥ २१५ ॥
अयि मकरन्दस्यन्दिनि पद्मिनि मन्ये तवैव सुभगत्वम् ।
पुष्पवर्तीमपि भवती त्यजति न वृद्ध शुचिर्हंसः ॥ २१६ ॥
मधुप इव मारुतेऽस्मिन्मा मौरमलोभमम्बुजिनि मस्था ।
लोकानामेव मुदे महितोऽप्यात्मानुनाऽर्थिता नीत ॥ २१७ ॥
न कुले वापि न शीले न वास्ति रूपेऽपि कश्चिदुत्कर्षः ।
यत्पुष्पाति मिलिन्दानरविन्द महत्त्वमेतत्ते ॥ २१८ ॥
रे पद्मिनीपत्र भवच्चरित्रं चित्रं प्रतीमो वयमत्र किञ्चित् ।
त्वं पङ्कजन्मापि यदच्छभावादपि स्पृशस्यम्बु न पङ्कसङ्गि
॥ २१९ ॥ जनिः सरोङ्गादतिपङ्किनो यद्यलोलोपैर्वा मधुपै-
र्विहारः । कलङ्क एवैष कुमुद्वतीना कैलङ्किनः किं तु
कलावतीनाम् ॥ २२० ॥ अपि त्वया कैरविणि व्यधायि
मुधा सुधाबन्धुनि बन्धुभावः । जनापवादः परितः प्रयातः
समागमो हन्त न जातु जात ॥ २२१ ॥ कमलिनि
मिलिनीकरोषि चेत् किमिति बकैरैवहेलितार्नभिज्ञैः । परि-
णतमकरन्दमार्मिकास्ते जगति भवन्तु चिरायुषो मिलिन्दा
॥ २२२ ॥ रुचिरतिरुचिरा शुचित्वमुच्चैः शिरसि धृत स्वय-
मेव शंकरेण । कमलिनि मिलिनीकरोषि कस्मान्मुखमिदमिन्दु-
मुदीक्ष्य लोककान्तम् ॥ २२३ ॥ नलिनि निपुणता वदामि
किं ते भ्रमरविलासिनि लास्यलालसायाः । त्रिभुवननयनो-
त्सवं यद्विन्दुं नयसि न हन्त दगन्तवर्त्मसीमाम् ॥ २२४ ॥
स्वच्छन्दं दलदरविन्द ते मरन्द विन्दन्तो विदधतु
गुञ्जित मिलिन्दाः । आमोदानथ हरिदन्तराणि नेतुं
नैवान्यो जगति समीरणात्प्रवीणः ॥ २२५ ॥ यावत्त्वा न खलु
हसन्ति कैरविण्यो यावत्त्वा तरणिकैरौ परामृशन्ति । यावत्ते
मधुविभवो नवोऽस्ति तावन्माध्वीकं वितर सरोज पद्म-

१ सूर्यानुरक्ताया, पक्षे, - सविता पिता तस्मिन् रक्ताया पितृ-
गामिन्या इत्यभिप्राय २ पुष्पयुक्ताम्, पक्षे, - रजस्वला ३ श्वेत,
पक्षे, - पवित्र ४ राजहस, पक्षे, - परमहस ५ चन्द्रस्य ६ कलुषी
करोषि ७ अवहेला नीना, तिरस्कृतेति यावत् ८ अपण्डितैः ९
ममशा १० भ्रमरा ११ दिगन्तराणि १२ वायो १३ सूर्यकिरणा

पदेभ्यः ॥ २२६ ॥ रे पद्मिनीदल तवात्र मया चरित्रं दृष्ट विचित्र-
मिव यद्विदितं ध्रुवं तत् । यैरेव शुद्धमलिलैः परिपालितस्त्वं
तेभ्यः पृथग्भवसि पङ्कजभवोऽसि यस्मात् ॥ २२७ ॥ कामं भवन्तु
मधुलम्पटपद्मौघसप्तद्वर्धघनध्वनयोऽञ्जखण्डाः । गाय-
न्नपि श्रुतिसुखं विधिरेष यत्र भृङ्गः स कोऽपि धरणी-
धरनाभिपद्म ॥ २२८ ॥ विभ्रम्य काननमसौ दिवसावसाने
त्वयैव षट्पदयुवा हृदयं बबन्ध । राजीव चेन्मलिनिमान-
सुरीकरोषि कः स्यादहो मधुलिहामधुनावलम्बः ॥ २२९ ॥
स्वामोदवासितसमग्रदिगन्तराला रक्ता मनोहरशिखा
सुकुमारमूर्ति । सेव्या सरोजकलिका तु यदैव जाता नीत-
स्तदैव विधिना मधुपोऽन्यदेशम् ॥ २३० ॥ किं बान्धवेन
रविणा हरिणाथ किं वा लक्ष्या च किं च जैलजोदरजेन
किं वा । एतस्य शुद्धचरितस्य सरोरुहस्य नैषा तुषारजनिता
शमिता विपत्तिः ॥ २३१ ॥ लक्ष्मीनिवास इति वारिरुहा
प्रसिद्धिरन्वेषिता कतिपया वैरटास्तु सन्ति । राज्ञि प्रसा-
रितकरे किमहं ददामि सकोचित वदनमम्बुरुहैरितीव
॥ २३२ ॥ लक्ष्मी स्वयं निवसति त्वयि लोकधात्रि
मित्रेण चापि विहितोऽस्ति दृढोऽनुरागः । बन्दीव गायति
गुणास्तव चञ्चरीकः कः पुण्डरीक तव साम्यसुरीकरोति
॥ २३३ ॥ अयि दलदरविन्द स्यन्दमानं मरन्दं तव
किमपि लिहन्तो मञ्जु गुञ्जन्तु भृङ्गाः । दिशि दिशि निर-
पेक्षस्तावकीन विवृण्वन्परिमलमयमन्यो बान्धवो गन्धवाहः
॥ २३४ ॥ समुत्पत्तिः स्वच्छे सरसि हरिहस्ते निवसनं
निवास पद्माया सुरहृदयहारी परिमलः । गुणैरेतैरन्यै-
रपि च ललितस्याम्बुज तव द्विजोत्तमे हंसं यदि रति-
रतीवोन्नतिरियम् ॥ २३५ ॥ नालस्य प्रसरो जलेष्वपि
कृतावासस्य कोशे रुचिर्दण्डे कर्कशता मुखेऽतिमृदुता
मित्रे महान्प्रश्रयः । आमूलं गुणसग्रहव्यसनिता द्वेषश्च
दोषाकरे यस्यैषा स्थितिरम्बुजस्य वसतिर्युक्तैव तत्र श्रियः
॥ २३६ ॥ नीरान्निर्मलतो जनिर्मधुरता वामासुखस्यार्थिनी
वासो यस्य हरेः करे परिमलो गीर्वाणचेतोहरः । सर्वसं
तदहो महाकविगिरा कामस्य चाम्भोरुह त्व चेत्प्रीति-
मुरीकरोषि मधुपे किं त्वां प्रति ब्रूमहे ॥ २३७ ॥ एकस्मि-
न्निरावयो समजनि स्वच्छे सरोवारिणि आतः काचिदि-
हैव कानिचिदहान्यत्र व्यतीतानि नौ । लब्ध तामरस
त्वया मृगदशा लीलावतंसास्पदं शैवाल विलुठामि पामर-
वधूपादाहते पाथसि ॥ २३८ ॥ वैमुख्यं मृगलाञ्छनस्य

१ कर्दमोत्पन्न २ ब्रह्मणा ३ हस्य, पक्षे, - कपर्दका ४ लक्ष्म्या
५ पक्षिश्रेष्ठे ६ दोषाणामाकरे, पक्षे, - चन्द्रे ७ देवमनोहारी
८ अङ्गीकरोषि

मनसो निर्माति मे न व्यथा नो दूये चिरलालिता मधु-
लिहः सर्पन्ति यन्त्रान्तिकम् । जल्पन्तीव दुरक्षराणि मधुप-
श्रेणीरवच्छन्नाना यत्कादम्ब कुसुद्वती हसति मा तन्मे
मनस्ताम्यति ॥ २३९ ॥ सभूतिस्तव मानसे सरसिज त्वत्सौ-
रभैर्वासिता. सर्वास्ता. ककुभस्तवास्ति परमो बन्धुर्विवस्वा-
निति । त्वं चेदद्य गुणानवद्य शिशिरे शीतानिलैः शीर्यसि
प्रायः प्राप्तमिदं तदत्र परमं दिष्टेऽब्ददृष्टं बलम् ॥ २४० ॥
खद्योतास्तरला भवन्ति भगवानस्तंगतो भानुमान् कोकः
शोकमुपैति मत्तमनसः केङ्कुर्वते कौशिकाः । इत्थं चेत्सदस-
द्विवेकधुरो धाता तदेतादृशं न द्रष्टव्यमितीव मुद्रितवती
पद्मेक्षणं पद्मिनी ॥ २४१ ॥ पौलोमीपतिकानने विलसता
गीर्वाणभूमिरुहा येन व्रातसमुज्झितानि कुसुमान्याजधरे
निर्जरेः । तस्मिन्नद्य मधुव्रते विधिवशान्माध्वीकमाकाङ्क्षति त्वं
चेदञ्चसि लोभमम्बुज तदा किं त्वा प्रति ब्रूमहे ॥ २४२ ॥

लताः

लतानामेतासामुदितकुसुमाना मरुदयं मत लास्य दत्त्वा
श्रयति भृशमामोदमसम् । लतास्त्वध्वन्यानामहह दशमादाय
सहसा ददत्याधिव्याधिभ्रमिरुदितमोहव्यतिकरम् ॥ २४३ ॥

संकीर्णान्योक्तयः

शिवः

भस्मनि स्मररिपोरनुरागो हीयते न घनसारपरागः । भूषणं
यदि फणी न मणीना काचिदप्यपचित्तिर्न च हेन्नः ॥ १ ॥
उरसि फणिपतिः शिखी ललाटे शिरसि विधुः सुरवाहिनी
जटायाम् । प्रियसखि कथयामि किं रहस्यं पुरमथनस्य
रहोऽपि संसदेव ॥ २ ॥ इयं तावल्लीला यदधिरुहे
वृद्धवृषभो यदुन्नेहे रुष्टं यदिह चित्तिभ्रमापि लिलिपे ।
अयं को व्यापारो यदतिलकि माले हुतवहो यदग्रैवि व्यालो
यदकवलि हालाहलमपि ॥ ३ ॥ विभ्राणे त्वयि भस्म कः
समभवन्मन्दादरश्चन्दने कः क्षौर्म कलयाचकार न कृती
कृत्ति वसाने त्वयि । धत्तूरस्पृहयालुता त्वयि गते तत्याज
क. केतकी स्वातन्त्र्याज्जहिहि त्वमीश्वर गुणोल्लोकोऽस्ति
तद्गाहकः ॥ ४ ॥ त्वं चेत्सचरसे वृषेण लघुता का नाम
दिग्दन्तिना व्यालैः काञ्चनकुण्डलानि कुरुषे हानिर्न हेन्न.
पुनः । मूर्धा चेद्वहसे जैलाशुमयशः किं नाम लोकत्रयी-
दीपस्याम्बुजबान्धवस्य जगतामीशोऽसि किं ब्रूमहे ॥ ५ ॥
छेत्सि ब्रह्मशिरो यदि प्रथयसि प्रेतेषु सख्यं यदि क्षीर्ब
क्रीडसि मातृभिर्यदि रति घत्से श्मशाने यदि । सृष्ट्वा
सहरसि प्रजा यदि तथाप्याधाय भक्त्या मन. कं सेवे
करवाणि किं त्रिजगती शून्या त्वमेवेश्वर ॥ ६ ॥

परशुरामः

त्वं जामदग्न्य जननीवधपातकेन सदूषितः कतुविदां धुरि

१ नन्दिना २ दिग्गजानाम् ३ जलाशु चन्द्रम्, पक्षे, -जडा
शुम् ४ सूर्यस्य ५ ख्यापयसि ६ मत्त ७ ब्राह्म्यादिभि

नाभविष्यः । गीर्वाणवन्धचरणस्तव चन्द्रमौलिराचार्यकं स
भगवान् यदि नाकरिष्यत् ॥ ७ ॥

रामचन्द्रः

सङ्ग्रामाङ्गणमागते दशमुखे सौमित्रिणा विस्मितं सुग्रीवेण
विवर्तितं हनुमता व्यालोलमालोकिताम् । श्रीरामेण परंतु
पीनपुलकस्फूर्जत्कपोलश्रिया सान्द्रानन्दरसालसा निदधिरै
बाणासने दृष्टय ॥ ८ ॥

सीता

वनान्ते खेलन्ती शशकशिशुमालोक्य चकिता भुजप्रान्तं
मर्तुर्भजति भयहर्तुः सपदि या । अहो सेयं सीता दशवदननीता
हलरदैः परीता रक्षोभिः श्रयति विवशा कामपि दशाम् ॥ ९ ॥

इन्द्रः

जम्भारिरेव जानाति रम्भासयोगविभ्रमम् । घंटीचेटीविटः
किंस्त्रिजानात्यैमरकामिनीम् ॥ १० ॥

स्मरः

पुरो गीर्वाणाना निजभुजबलाहोपुरुषिकामहो कार कारं
पुरमिदि शर संमुखयतः । स्मरस्य स्वर्बालानयनशुभमाला-
चैनपदं वपुः सद्यो भालानलमसितजालास्पदमभूत् ॥ ११ ॥

आकाशम्

यः पीयूषसहोदरैः स्नपयति ज्योत्स्नाजलैः सर्वतो यश्च
त्वामधिकाधिकं ज्वलयति प्रोद्धामतापैः करैः । भ्रातर्व्याम
तयोरपि स्थितिमिह व्यातन्वतो विक्रियानिर्मुक्तस्य
महत्त्वमेतदसमं दूरेऽधिरुद्धं तव ॥ १२ ॥

पृथ्वी

विश्वास्य मधुरवचनैः साधून् ये वञ्चयन्ति नम्रतमा । तानपि
दधासि मातः काश्यपि यातस्तवापि च विवेकः ॥ १३ ॥

जलम्

शैल्यं नाम गुणस्तवैव सहजः स्वाभाविकी स्वच्छता किं
ब्रूम. शुचिता भवन्ति शुचयः स्पर्शेन यस्यापरे । किं वाऽतः
परमुच्यते स्तुतिपदं यज्जीवन देहिना त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि
पयः कस्त्वा निरोद्धुं क्षमः ॥ १४ ॥ अञ्जं त्वज्जमथाञ्जभूस्तत
इदं ब्रह्माण्डमण्डलात्पुनर्विश्वं स्थावरजंगम तदितरत्वनमूलमित्यं
पय । धिक्त्वा चोर इव प्रयासि निभृतं निर्गत्य जालान्तरै-
र्बध्यन्ते विवशास्त्वदेकशरणास्त्वामाश्रिता जन्तव ॥ १५ ॥

मारुतः

सैन्ना नाविकधोरणी निपतिता मध्येजलं क्षेपणी पन्थाः
पर्वतदुर्गमो घनघनच्छन्नश्च तारापथ. हहो मारुत दुस्तरो
जलनिधिः १ शीर्णा च नौः साप्रतं मध्ये मज्जय वा तदं
गमय वा हस्ते तवास्ते द्वयम् ॥ १६ ॥

मृगतृष्णिका

जलभ्रमोत्पत्तिकृतो गुणौघान्प्रकाशयन्त्या मृगतृष्णिकायाम् ।
जलाशयान्तरिभूममैषा प्रभूतसतापकरी पिपासा ॥ १७ ॥

१ इन्द्र २ घटवाहिका दासी, तस्या जार ३ देवाङ्गनाम्
४ भूमे ५ गत ६ गलिता ७ जलमध्ये ८ निविडघना-
च्छादित ९ अतरिक्षम् १० मित्रा

सुवर्णम्

अग्निदाहे न मे दुःखं छेदे न निःशेषे न वा । यत्तदेव महद्दुःखं गुञ्जया सह तोलनम् ॥ १८ ॥ न वै ताडनात्तापना-
द्वह्निमध्ये न वै विक्रयात्किञ्चिद्व्यमानोऽहमस्मि । सुवर्णस्य मे मुख्यदुःखं तदेकं यतो मा जना गुञ्जया तोलयन्ति ॥ १९ ॥

मौक्तिकम्

अत्यच्छेनाविरुद्धेन सुवृत्तेनातिचारुणा । अन्तर्भिन्नेन सप्रामं मौक्तिकेन निबन्धनम् ॥ २० ॥ हृदये कुरु सचयं गुणानां यदि रे वाञ्छसि नासिके निवासम् । इति मौक्तिकं ते वदामि नूनं गुणहीनो नहि नासिके विभाति ॥ २१ ॥ रत्नाकरं परिहृता वसति किमन्यदङ्गीकृतं कठिनवैवनदुःखभागं । वक्षोजकुम्भ-
परिरम्भणलोलुपेन किं किं न तेन विहितं वत मौक्तिकेन ॥ २२ ॥

सुवर्णकारः

हे हेमकारं परदुःखविचारमूढं किं मां सुदुःखिपतिं वाग्शतानि बह्वैः । सवीर्यते मयि सुवर्णगुणातिरक्तो लाभं परं तव मुखे त्वलुं भस्मपातं ॥ २३ ॥

हारः

मुक्ताहारं गुणीभूय नोपमार्थं स्तनस्त्वया । निभवे यस्य काठिन्यं व्यर्थं तदुपमर्षणम् ॥ २४ ॥ गुणवतस्त्वयं हारं न युज्यते परकलत्रकुचेपु विलुण्ठनम् । स्पृशति शीर्तकरो जघनस्थलीमुचितमस्ति तदेव कलङ्किन ॥ २५ ॥ सद्बृत्त-
सद्गुणविचित्रमहार्हकान्ते कान्ताघनस्तनतटाञ्चितचारुमूर्तं । आ पामरीकठिनकण्ठविलग्नमङ्गो हा हारं हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ २६ ॥ दीर्घोऽसि चेतकममृत्रनिवेशनाय मुक्ता-
कलाप किमतो भवतो विषादः । यत्पञ्चबाणजयमङ्गलहेमकुम्भ-
कुम्भस्तनीस्तनतटे भवितानुपद्म ॥ २७ ॥ अन्येऽपि सन्ति कति नो गुणिनो जगत्या हारं त्वमेव गुणिनामुपरि स्थितोऽसि । एणीदृशामुरमि नित्यमवस्थितस्य सद्बृत्तता च शुचिता च न खण्डिता यत् ॥ २८ ॥ येनाकारि मर्त्रीभृतामविरलं कण्ठेषु लीलायितं येन प्रापि मरोजसुन्दरदृशा तुङ्गस्तनालिङ्गनम् । जातं येन गजेन्द्रगण्डपुलिने माधारणं गुञ्जया मुक्तादामं तदेव पामरपुरे नावाप का का दशाम् ॥ २९ ॥

कञ्चुकः

श्रीमता कथय कञ्चुकं पूर्वं कानि कानि मुकृतानि कृतानि । जन्म यापयामि येन समस्तं हागृह्यहृदये हरिणाश्या ॥ ३० ॥

कुण्डलम्

यत्पूर्वं पवनाग्निशस्त्रमलिलेश्रीणं तपो दुष्करं तस्यैतत्फल-
मीदृशं परिणतं यज्जातरूपं वपुः । मुग्धापाण्डुकपोलचुम्बनसुखं सङ्गश्च रत्नोत्तमैः प्राप्तं कुण्डलं वाञ्छसे किमपरं यन्मूढं दोलायसे ॥ ३१ ॥

नासाभूषणम्

हारस्यातिदुर्गममस्ति भुवने हे नासिकाभूषणं त्व-

१ नृजवनं, पक्षे, - गुणयुक्तस्य २ चन्द्र ३ कलङ्कयुक्तस्य
४ सुवर्णं च

त्सोभाग्यमिति प्रतीहि वनितावक्त्रेन्दुकान्तिप्रदं । यत्कान्तातनु-
सगमाय सहते मोऽन्तर्विभेदव्यथा सा नासा पुटभेदनादपि
भवत्सङ्गं यतो वाञ्छति ॥ ३२ ॥

वलयः

गुणानामज्ञानादनुभवतु तावत्प्रतिपदं सुहृर्बाहुच्छेद-
व्यतिकरमसौ स्वर्णवलयः । अपि ज्ञाते तत्त्वे तव गुणसमुद्रस्य
पुगतं समं गुञ्जापुञ्जैस्तुलनमतिलज्जाकर्मिदम् ॥ ३३ ॥

रङ्गः

हे रङ्ग हेमतुल्या तुलितोऽसि नित्यं मानं जहीहि किमु
पश्यमि नो विशेषम् । स्वर्णं सरत्नघटितं नृपशेखरेषु त्वं
पापं पामरवधूचरणेषु लीनं ॥ ३४ ॥

वीणादण्डः

यदेतत्कामिन्या सुरतविरतौ पल्लवरुचा करेणानीतस्त्वं
वमसि महं हारेण गुणिना । मुहुः कुर्वन्गीतं कुचकलश-
पीठोपरि लुठन्नये वीणादण्डं प्रकटय फलं कस्य तपसः ॥ ३५ ॥

मुरली

माववस्य मुरली मुखलम्भा रागमावहतु किमु वयस्ये ।
वशजाहमिति मास्तु सगर्वा या बिभीषि बहुशो विवराणि ॥ ३६ ॥
परिपीड्य करद्वयेन गाढं परपुंसां परिचुम्बिताननापि । मुरली
महनीयवंशजाता मुहुराकन्दममन्दमातनोति ॥ ३७ ॥

कुविन्दः

आतर्ग्राम्यकुविन्दं कन्दलयता वस्त्राण्यमूनि त्वया गोणी-
विभ्रमभाजनानि सुबहून्यात्मा किमायास्यते । किं त्वेकं
रुचिरं चिरादभिनव वासस्तदासूच्यता यन्नोज्झन्ति
कुचस्थग्रत्क्षणमपि क्षोणीभुजा वल्लभा ॥ ३८ ॥

लाङ्गलिकः

रे लाङ्गलिक निषद्याकोडे लोहं पुरा यदद्राक्षी ।
स्पर्शस्पर्शविशेषात्तदखिलमजनिष्ट हेम नृपयोग्यम् ॥ ३९ ॥

कर्णधारः

दुर्गा नदी शिथिलबन्धविडम्बिनी नौरभ्युन्नता जलमुचो
विषमः समीरः । आरूढवान्निजकुटुम्बयुतोऽध्वनीनस्तत्कर्ण-
धारं कुरु यत्सदृशं कुलस्य ॥ ४० ॥ जीर्णा तरिः सरिदियं च
गभीरनीरा नकाकुला वहति वायुरतिप्रचण्डं । तार्या, स्त्रियश्च
शिशवश्च तथैव वृद्धास्तत्कर्णधारभुजयोर्वलमाश्रयामः ॥ ४१ ॥

तैलिकः

अमी तिलास्तैलिकं नूनमेता स्नेहादवस्था भवतो-
पनीताः । द्वेष्योऽभविष्यद्यदमीषु नूनं तदा न जाने
किमिवाकरिष्य ॥ ४२ ॥

पञ्जरलावकः

आतं पञ्जरलावकं मां कुरु सतोषमन्यनिधनेन ।
प्रातस्तवेव धातुः स्वामित्वं किं न जानासि ॥ ४३ ॥

व्याघ्रः

एको विश्वसता हैराम्यपट्टणं प्राणानहं प्राणिनामित्येवं
परिचिन्त्य मां स्वमनसि व्याधानुतापं कृथा ।

१ गुणयुक्तेन २ स्पर्शो मणिविशेष ३ निष्करुण

भूपाना भवनेषु किञ्च विमलक्षेत्रेषु गूढागया साधूनामरयो
वसन्ति कति नो त्वत्तुल्यकक्षा खला ॥ ४४ ॥
सर्वोद्वेगकर मृगादनमसु सत्यज्य हा धिक्त्वया लोकस्या-
नपकारिणं गिरिन्दीतीराटवीनिर्वृतम् । अश्वन्तं तृणमेण-
शावमदयं व्याध भ्रतासुं वृथा देवो दुर्बलघातकोऽयमिति
सा गाथा यथार्थीकृता ॥ ४५ ॥

विषमन्त्री

भेकेन कणता सरोपपरुष यत्कृष्णसर्पानने दातु
कर्णचपेटमुज्झितभिया हस्त मसुल्लासित । यच्चाधोमुख-
मक्षिणी विदधता नागेन तूष्णीं स्थित तत्तमर्व विषमन्त्रिणो
भगवत कस्यापि लीलायितम् ॥ ४६ ॥

मालाकारः

तोयैरत्नैरपि करुणया भीमभानौ निदावे मालाकार
व्यरचि भवता या तरोरस्य पुष्टि । सा किं शक्या
जनयितुमिह प्रावृषेण्येन वाग धागसारानपि विकिरता
विश्वतो वारिदेन ॥ ४७ ॥

कायस्थः

विप्रेभ्यः साधुदानं रिपुजनसुहृदा चोपकारान्कुरु त्व
सौजन्यं बन्धुवर्गे निजहितमुचितं स्वामिकार्यं यथार्थम् ।
श्रोत्रे ते तथ्यमेतत्कथयति मततं लेखनी भाग्यशालिन्नो
चेन्नष्टेऽधिकारे मम सुखसदृश तावकास्य भवेद्वि ॥ ४८ ॥

कविः

कस्त्वं भो. कवैरस्मि तत्किमु सखे क्षीणाऽस्यनाहारतो
धिग्देश गुणिनोऽपि दुर्मतिरिय देश न मामेव विक् ।
पाकार्थी क्षुधितो यदैव विदधे पाकाय बुद्धि तदा विन्ध्ये
नेन्धनमम्बुधौ न सलिलं नान्न धरित्रीतले ॥ ४९ ॥

बालाः

ये शिरसा निहिता अपि न भवन्ति सखे समान-
सुखदुःखाः । चिकुरा इव ते बाला एव जरापाण्डु-
भावेऽपि ॥ ५० ॥

शैलूष

वंशः प्राशुरसौ घृणत्रणमयो जीर्णा वग्रा इमा कीला
कुण्ठतया विशन्ति न महीमाहन्यमाना अपि । आगेह-
व्यवसायसाहसमिदं शैलूष सत्यज्यता दूर श्रीनिकटे
कृतान्तमहिषत्रैवेयघण्टारव ॥ ५१ ॥

कुशीलवाः

मौलि स्वर्णकिरीटकान्तिरुचिर केयूरभट्ट्यौ भुजा
त्वद्भृत्याः किल कञ्चुकिप्रभृतयो देवेति विशाप्यसे । इत्थ
कल्पनया कुशीलव नृपाहकारदार्ढ्यं वृथा नृत्यान्ते भवतो
भविष्यति मसीमात्रावशेषं वपु ॥ ५२ ॥

बाला

सगदाम मूर्धनि निवेहि गवेधुकाना गुञ्जामयीसुरसि
धारय हारयष्टिम् । बाले कलावति चिर पतितासि पल्लौ
तल्लौहमन्यदपि भूषणमेषणीयम् ॥ ५३ ॥

पल्लीपतिपुत्री

एतन्मन्दविपकृतिन्दुकफलश्यामोदरापाण्डुरप्रान्तं हन्त
पुलिन्दमुन्दरकरस्पर्शक्षमं लभ्यते । तात्पल्लीपतिपुत्रि कुञ्जर-
कुल कुम्भामयाभ्यर्थनादीनं त्वामनुनाथने कुचयुग पत्रावृत
मा कृथा ॥ ५४ ॥

पान्थ

न यत्र गुणवत्पात्रमेकमन्यस्ति मनियो । कस्तत्र भवतः
पान्थ कृपाम्बुग्रहणाग्रह ॥ ५५ ॥ वापी कापि कदापि न
श्रुतचरी को वेद कीदृक्सरो व्योमाम्भोजवनीव चात्र तटिनी
कैर्नाम विज्ञायते । हहो पान्थ दुग्न्तमाहमभगेत्त्रागत चेन्मंगे
मण्डूकाकुलपङ्कसकुठजलादैन्यो. क्वन्व पत्र ॥ ५६ ॥

कस्तूरिका

अयि त्यक्तामि कस्तूरि पामरै पङ्कगङ्गाया । अल
खेदेन भूपाला किं न मन्ति महीतले ॥ ५७ ॥ यद्यपि
देवाल्लज्वा कस्तूरीभूमिर्गत्र भूरितगम् । नेया किममौ नदपि
हि शौचाथ जानता पुमा ॥ ५८ ॥ दुर्गलपल्लीपतिपुत्रहस्तं
कस्तूरि कस्तं वद दुर्विपाक । आगम्य मोग्म्यकथामु
मोन मालिन्यमात्र वचमोऽवकाश ॥ ५९ ॥ अयि वन
गुरुगर्व मा स कस्तूरि यासीरम्बिलपरिमलाना मालिना
मौरभेण । गिरिगहनगुहाया त्रीनमत्यन्तदीनं म्वजनक-
ममुनैव प्राणहीन करोषि ॥ ६० ॥ जन्मस्थानं न स्वपु
विमल वर्णनीयो न पर्णा दूरे पुमा वपुषि रचना पङ्कगङ्गा
करोति । यद्यप्येव सकलसुगन्धिद्रव्यगर्वापहारी को जानीते
परिमलगुण कोऽपि कस्तूरिकायाः ॥ ६१ ॥

दीप

रक्ष पात्रगत स्रष्ट प्रदीप त्रीविकथनम् । प्रयास्यन्ति
पिना तेन भस्मत्वं यद्वदृष्टा ॥ ६२ ॥ बहिरिति निर्मलरूप
वहनस्त दीप दवना जगति । अवगतमचिगदान्तरमाज्ज्वल्य
कज्जलद्वाग ॥ ६३ ॥ न मणेरितोऽधिया भा ना मृदुता
न प्रकाशममता वा । अचिरस्थितिर्गिति दीपो न हि
बहुमृत्योऽभवत्याय ॥ ६४ ॥ या कान्ति वहसि परा
प्रदीप मद्र स्वीयापाविति हृदि मा स मन्यथास्त्वम् । सखेहे
त्वयि निशि भानुनाहितामौ नेव चेदहनि सति क वा
गता सा ॥ ६५ ॥ प्रदीप किमु कुप्यसि प्रलयमारुतप्रज्वल-
प्रभापटलपाटलप्रकटपावकव्यक्तये । त्वमङ्ग किमु कामिनी-

कुचतटीपटीपल्लवप्रकम्पनपरिस्फुरत्पवनलेशपार गतः ॥ ६६ ॥
रे रे दीप तिरस्कृताखिलतमः स्तोमारिवर्गस्य ते रात्रौ
गूढनिजाङ्गपातिशलाभातेन किं पौरुषम् । तत्कर्माचर येन
तावकयशो भूयात्प्रभाते पुनर्न स्नेहो न च सा दशा नहि पर
ज्योति पर स्यास्यति ॥ ६७ ॥

तुला

गुरुषु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुषूत्रता समेषु समा ।
उचितज्ञासि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफलैः कनकम् ॥ ६८ ॥
प्राप्य प्रमाणपदवीं को नामास्ते तुलेऽवलेपस्ते । नयसि
गरिष्ठमधस्तात्तदितरमुच्चैस्तरा कुरुषे ॥ ६९ ॥

कुम्भः

ढढतरगलकनिबन्धः कूपनिपातोऽपि कलश ते धन्यः ।
यज्जीवनदानैस्त्वं तर्षामर्षं नृणां हृषसि ॥ ७० ॥ श्लाघ्यं
नीरसकाष्ठताडनशत श्लाघ्यं प्रचण्डातप क्लेश श्लाघ्यतर
सुपङ्कनिचयैः श्लाघ्योऽतिदाहानलः । यत्कान्ताकुचपार्श्व-
बाहुलतिकाहिन्दोललीलासुखं लब्धं कुम्भवर त्वया नहि
सुखं दुःखैर्विना लभ्यते ॥ ७१ ॥

कलशः

भ्रातः काञ्चनलेपगोपितबहिस्ताम्राकृते सर्वतो मा भैषी ।
कलशः स्थिरो भव चिर देवालयस्योपरि । ताम्रत्वं गतमेव
काञ्चनमयी कीर्तिं स्थिरा तेऽधुना नान्तस्तत्त्वविचारण-
प्रणयिनो लोका बहिर्बुद्धयः ॥ ७२ ॥

दुग्धम्

को हि तुलामधिरोहति शुचिना दुग्धेन सहजमधुग्ण ।
तप्तं विकृतं मथितं तथापि यत्स्नेहमुद्गिरति ॥ ७३ ॥

वडिशदण्डः

यत्सद्गुणोऽपि सरलोऽपि तटस्थितोऽपि वंशोद्भवोऽपि
विदधासि नृशसकर्म । वकात्मनो वडिशदण्ड तदेव तस्य
जानामि सगतिफलं तव कण्टकस्य ॥ ७४ ॥

शरः

कोटिद्वयस्य लाभेऽपि नतं सदृशज धनुः । असदृश्यः शर
स्तब्धो लक्षलाभाभिकाङ्क्षया ॥ ७५ ॥

लम्पाकः

प्रागल्भ्यं प्रथयन् यशो विशदयन्धाटी मुखे योजयन्भूपाना
कलयन्कथा विरचयन्हस्ताङ्गुली स्फोटयन् । दान
पल्लवयन्गुण द्विगुणयन्नेत्राञ्चल घूर्णयन्हस्ताकः सविध समेत्य
सुदृशा किं नाम नो भाषते ॥ ७६ ॥

खलः

किमहं वदामि खल दिव्यमतं गुणपक्षपातमभितो भवतः ।
गुणशालिनो निखिलसाधुजनान्यदहर्निश न खलु विस्म-
रसि ॥ ७७ ॥

कण्टकः

सुमुखोऽपि सुवृत्तोऽपि सन्मार्गपतितोऽपि सन् । सता
वै पादलोचोऽपि व्यथयत्येव कण्टकः ॥ ७८ ॥

कालकूटम्

नन्वाश्रयस्थितिरियं तव कालकूट केनोत्तरोत्तरविशिष्ट-
पदोपदिष्टा । प्रागर्णवस्य हृदये वृषलक्ष्मणोऽथ कण्ठेऽधुना
वससि वाचि पुनः खलानाम् ॥ ७९ ॥

जिह्वा

द्वात्रिंशद्दशनद्वेषिमध्ये भ्रमसि नित्यशः । तदिदं शिक्षितं
केन जिह्वे सचारकौशलम् ॥ ८० ॥

नन्दनवनम्

खलोऽस्य शिखामणि सुरतरंग्यामस्य धामाद्भुत पौलोमी-
पुरुहूतयो परिणतिः पुण्यावलीनामसि । सत्यं नन्दनं कित्तिवदं
सहृदयैर्नित्यं विविधं ग्राभ्यते त्वत्तत्त्वं खाण्डवरङ्गताण्डवनटो
दूरस्तु वैश्वानरः ॥ ८१ ॥

वसन्तः

धूमायिता दश दिशो दलितारविन्दा देहं दहन्ति दहना
इव गन्धवाहाः । त्वामन्तरंगं मृदुताम्रदलाभ्रमञ्जुगुञ्जन्मधुव्रत
मधो किल कोकिलस्य ॥ ८२ ॥

मुसलः

जगति विदितमेतत्काष्ठमेवासि नूनं तदपि च किल सत्यं
कानने वर्वितोऽसि । मवकुवलयनेत्रापाणिस्त्रिजोत्सवेऽस्मिन्मुसल
किसलय ते तत्क्षणाद्यन्नं जातम् ॥ ८३ ॥

संकीर्णाः

गतास्ते दिवसा यत्र ह्यवज्ञा कल्पशाखिनाम् ।
औदुम्बरफलेभ्योऽपि स्पृहयामोऽद्य जीवितुम् ॥ ८४ ॥
नौका वै भजते तावद्यावत्पारं न गच्छति । उत्तीर्णे तु
नदीपारे नौकाया किं प्रयोजनम् ॥ ८५ ॥ एका
भूरुभयोरैक्यमुभयोर्दलकाण्डयोः । शालिश्यामाकयोर्भेद
फलेन परिचीयते ॥ ८६ ॥ कौस्तुभमुरसि मुरारे, गिरसि
शशी द्योतते पुरजयिनः । ननु जन्मना नु जलधे-
र्जगमुरिरियती गतिं पश्य ॥ ८७ ॥ साधो कुण्डलघटना-
परिश्रमादलमविद्वक्कर्णा पू । वसति दिगम्बरनगरं रजक-
श्चतुरोऽपि किं कुरुते ॥ ८८ ॥ शतपदी सति पादशते
क्षमा यदि न गोष्पदमप्यतिवर्तितुम् । किमियता द्विपदस्य
हनूमतो जलनिधेः क्रमणे विवदामहे ॥ ८९ ॥ हे मल्लि
हे मालति हे लवङ्गि न तादृशी कापि भवादृशीनाम् ।
क्षणं समाधाय मधुव्रतं या विस्मारयेदम्बुजिनीवियोगम्

॥ ९० ॥ यः कुन्तपागिरिह भूप इति प्रसिद्धो भूखण्ड-
मात्रविभवः परसेवकश्च । तस्यात्मजः सततमिच्छति राजशब्द-
व्रीडे जगज्जननि हन्त निराश्रयासि ॥ ९१ ॥ इन्द्रो
यमोऽसि वरुणोऽसि हुताशनोऽसि ब्रह्मा हरो हरिरसीत्य-
सकृच्चदुक्तिः । भूपालमौलिमणिरञ्जितपादपीठ तसानृतस्य
फलमिन्धनमुद्रहामि ॥ ९२ ॥ आः सर्वतः स्फुरतु कैरवमा-
पिबन्तु ज्योत्स्नाकरम्भसुदरभरयश्चकोराः । यातो यदेष
चरमाचलमूलचुम्बी पङ्केरुहप्रकरजागरणप्रदीपः ॥ ९३ ॥
खरनखरविमुक्ता रक्तरक्ताश्च मुक्ता परिणतबदराणा
विभ्रमेणोपगृह्य । सपदि सरसि धौताः प्रत्यभिज्ञाय मुक्ता
इति किरति किराती हन्त कान्तार एव ॥ ९४ ॥ अब्वे-
रम्भ स्थगितमुवनाभोगपातालकुक्षे पोतोपाया इह हि
बहवो लङ्घनेऽपि क्षमन्ते । आहो रिक्त कथमपि भवेदेष
दैवात्तदानी को नाम स्यादवटकुहरालोकनेऽप्यस्य कल्पः
॥ ९५ ॥ इत्येतस्मिन्वा निरवधिचमकृत्यतिशये वराहो
वा राहुः प्रभवति चमत्कारविषयः । महीमेको मग्ना यद-
यमवहदन्तमुसलैः शिरःशेष शत्रुं निगिलति पर सत्यजति
च ॥ ९६ ॥ श्रुत्वा कुम्भसमुद्रवेन मुनिना किञ्चित्तदा-
त्याहितं सिन्धार्धन्धुकुटुम्बदर्दुरकुल हर्षादिद ध्यायति ।
गाम्भीर्याद्यदि ते न बिभ्यति न वा त्रसन्ति भेकी-
शिशोरत्रागत्य सुखं वसन्तु तिमयो जातानुकम्पा वयम्
॥ ९७ ॥ वक्रा नैष तनूविवर्तनगति गृह्णाति साचिसित-

स्मैरैर्दम्बलनैरमुष्य न मनावचेतः परावर्तते । हस्ते त्व
मुनिदारकस्य पतिता कल्याणि तन्नीयता वेदीमार्जनबर्हिर्नर्पण-
वषट्कर्तव्यपाकैर्वयः ॥ ९८ ॥ सन्त्यन्येऽपि बृहस्पति-
प्रभृतयः सभाविताः पञ्चषास्तान्प्रत्येष विशेषविक्रमरुची
राहुर्न वैरायते । द्वावेव असते दिनेश्वरनिशाप्राणेश्वरौ
भासुरौ आतः पर्वणि पश्य दानवपतिः शीर्षावशेषीकृतः
॥ ९९ ॥ वीणाप्येकगुणेन राजरमणीनीरन्ध्रपीनस्तनद्वन्द्वे
खेलति शुष्कदारुनिचया निःसारतुम्बीफला । चञ्चत्पा-
र्विकशर्वरीपरिवृढप्रौढप्रथाभासुर मुक्ताजातमपीह निर्गुण-
तया योग्य न सभाव्यते ॥ १०० ॥ तृष्णालोलविलोचने
कलयति प्राची चकोरीगणे मौनं मुञ्चति किं च कैरवकुले
कामे धनुर्धुन्वति । माने मानवतीजनस्य सपदि प्रस्थातु-
कामेऽधुना धातः किं नु विधौ विधातुमुचितो धाराधरा-
डम्बरः ॥ १०१ ॥ कस्मै हन्त फलाय सज्जनगुणग्रामार्जने
सज्जसि स्वात्मोपस्करणाय चेन्मम वचः पथ्यं ममाकर्ण्य । ये
भावा हृदयं हरन्ति नितग शोभाभरैः सभृतास्तैरेवास्य कलेः
कलेवरपुषो दैनदिनं वर्धनम् ॥ १०२ ॥ मर्यादानिलयो
महोदधिरयं रत्नाकरो निश्चितः सर्वाशापरिपूरकोऽनुगमितः
सपत्तिहेतोर्मया । शम्भूकोऽपि न लभ्यते किमपर रत्न महार्घं
पर दोषोऽयं न महोदधेः फलमिदं जन्मान्तरीय मम ॥ १०३ ॥
एकः कर्णमहीपतिः प्रतिदिनं लक्षाधिका याचकाः कस्मै किं
वितरिष्यतीति मनसा चिन्ता वृथा मा कृथाः । आस्ते किं
प्रतियाचकं सुरतरुः प्रत्यम्बुजं किं रविश्चन्द्र किं प्रतिकैरवं
प्रतिलतागुल्म किमम्बोधरः ॥ १०४ ॥

१ कूपनिवासिभेकसमूह

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे पञ्चममन्योक्तिप्रकरणं समाप्तम् ।

षष्ठं नैवरसप्रकरणम्

शृङ्गाररसनिर्देशः मनसिजप्रशंसा

अनङ्गेनावलासङ्गाजिता येन जगन्नयी । स चित्रचरित
कामः सर्वकामप्रदोऽस्तु व ॥ १ ॥ एक वस्तु द्विधा कर्तुं
बहवः सन्ति धन्विन । धन्वी स मार एवैको द्वयोरैक्य
करोति यः ॥ २ ॥ न कठोर न वा तीक्ष्णमायुधं पुष्प-
धन्वनः । तथापि जितमेवासीदमुना भुवनत्रयम् ॥ ३ ॥
स एकस्त्रीणि जयति जगन्ति कुसुमायुधः । हरतापि तनुं
यस्य शमुना न हृतं बलम् ॥ ४ ॥ कर्पूर इव दग्धोऽपि
शक्तिमान्यो जने जने । नमोऽस्त्वव्ययीर्याय तस्मै मकर-
केतवे ॥ ५ ॥ बाणेष्वारोप्य गुणान्विधाय चापं वियोगि-
नीनयने । स्वयमतनुर्जगदेतज्जयति सुमालो विचित्र-
धानुष्कः ॥ ६ ॥ सपदमतरललभ्यामनन्यसामान्यबहलदर्प-
निधे । पुष्पातु चित्तयोर्नेरघटितघटनापटीयसी विभुता
॥ ७ ॥ याभिरनङ्ग साङ्गीकृतः स्त्रियोऽस्त्रीकृताश्च ता येन ।
वामाचरणप्रवणौ प्रणमत तौ कामिनीकामौ ॥ ८ ॥ जयति
मनसिज सुखैकहेतुर्मिथुनकुलस्य वियोगिना कठोरः ।
वपुषि यदिषुपातवारणार्थं वहति वधू शशिखण्डमण्डनोऽपि
॥ ९ ॥ चेतोभुवश्चापवति प्रसङ्गे का वा कथा मानुष-
लोकभाजाम् । हर्तुं पुरामप्यलिकेक्षणस्य तथाविध पौरुष-
मर्धमासीत् ॥ १० ॥ शिव शिव हि शिवेन पुष्पधन्वा
प्रलयनटेन किमित्येकारि भस्म । स हि पुनर्दितश्छलाय
लोके स तु मणिमन्त्रमहौषधैरसाध्यः ॥ ११ ॥ शमुस्वयं-
भुहरयो हँरिणेक्षणानां येनाक्रियन्त सततं रूहकर्मदामा ।
वाचामगोचरचरित्रविचित्रिताय तस्मै नमो भगवते कुं-
सायुधाय ॥ १२ ॥ वक्षःस्थलीवदनवामशरीरभागैः पुष्प्यन्ति
यस्य विभुता पुरुषास्त्रयोऽपि । सोऽयं जगन्नितयजित्वर-
चापधारी मारः परान्प्रहरतीति न विस्मयाय ॥ १३ ॥ 'स्तो-
कास्त्रमाधनवता भवता 'मनोज' 'स्त्रैर' जगज्जितमनङ्ग-
तयापि सर्वम् । स्याच्चैद्वान्बहुशरः प्रतिलब्धगात्रः कुर्या-

स्ततो यदपि कर्म कियन्न जाने ॥ १४ ॥ हारो जलाद्रि
वसनं नलिनीदलानि प्रालेयशीकरमुचस्तुहिनाशुभासः ।
यस्येन्धनानि सरसानि च चन्दनानि निर्वाणमेष्यति कथं
स मनोभवाग्निः ॥ १५ ॥ कुलगुरुरवलाना केलिदीक्षाप्रदाने
परमसुहृदनङ्गो रोहिणीवल्लभस्य । अपि कुसुमपृपत्कैर्देव-
देवस्य जेता जयति सुरतलीलानाटिकासूत्रधार ॥ १६ ॥
हृदयतृणकुटीरे दीप्यमाने स्मरान्नावुचितमनुचित वा वेत्ति
कः पण्डितोऽपि । किमु कुवलयनेत्राः सन्ति नो नाकर्ण-
स्त्रिंशदपतिरहल्या तापसी यत्मिषेवे ॥ १७ ॥ न गम्यो
मन्त्राणा न च भवति भेषज्यविषयो न चापि प्रेम्ध्वस व्रजति
विविधैः शान्तिरुशतैः । अमावेशादङ्गे किमपि विदधद्भङ्ग-
मसं स्मरापस्मारोऽयं भ्रमयति दृश धूर्णयति च ॥ १८ ॥
कान्तेत्युत्पललोचनेति विपुलश्रोणीभरेत्युल्लसत्पीनोत्तुङ्गपयो-
धरेति सुसुन्वाम्भोजेति सुभूरिति । दृष्ट्वा माद्यति मोदते-
ऽभिरमते प्रस्तौति विद्वानपि प्रत्यक्षाशुचिपुत्रिका स्त्रियमहो
कामस्य दुश्चेष्टितम् ॥ १९ ॥ चन्द्रे शीतल्यत्यलीकनयन
शमोः सुधाशीकरैर्विष्वग्याकुलयत्सु सयमधनान्कान्ता-
दृगन्तेषु च । लीलायै परमैश्वर्यं धनुरिषून्विभ्रत्पसूनात्मनः
स्वच्छन्दं रतिवल्लभो विजयते त्रैलोक्यवीरः स्मरः ॥ २० ॥
इक्षुर्धन्व शराः प्रसूनविततिर्भृङ्गावली सिञ्जिनी यस्याज्ञा-
वशवर्तिनः प्रमनसो निर्विष्टराष्ट्रादयः । यद्वाणाभिहता
विरञ्जिमुखजिन्मृत्युंजयेन्द्रादयो व्यासाशेषमस्त्रा इव त्रिभुवन
पायादजेयः स्मरः ॥ २१ ॥ प्रासादीयति वैणवादिगहनं
दीपीयति द्राक्तमः पर्यङ्कीयति भूतल दृषदपि श्लक्ष्णोपधा-
नीयति । कस्तूरीयति कर्दमः किमपर यूनो रसाविष्टयोर्येना-
लोकितयोः स वन्द्यमहिमा देवो नमस्यः स्मरः ॥ २२ ॥

स्त्रीप्रशंसा

दृशा दग्धं मनसिजं जीर्वयन्ति दृशैव या । विरूपाक्षस्य
जयिनीस्ताः स्तुवे वामलोचनाः ॥ १ ॥ न हयैर्न च मातङ्गैर्न
रथैर्न च पतिभिः । स्त्रीणामपाङ्गदृष्ट्यैव जीयते जगता त्रयम्
॥ २ ॥ सोमः शौचं ददौ तासां गन्धर्वश्च शुभा गिरम् ।

१ 'शृङ्गारवीरकरुणाद्धतहास्यभयानका । बीभत्सरौद्रगान्ताश्च
नवधा कीर्तिता रसाः ॥' २ प्रलयकालिको नर्तकः शिव इति यावत्
३ कृत ४ उत्पन्न ५ छल कर्तुम् ६ अचिकित्स्य ७ स्त्रीणाम् ८ गृह-
कर्मकरा दासा ९ मदनाय १० अल्पानि ११ मदन १२ स्वेच्छया

१ पुष्पबाण २ हृदयमेव तृणगृहम् ३ इन्द्र ४ औषधोपायमाध्य
५ नाशम् ६ रोगविशेष ७ कामम् ८ जीवन्त कुर्वन्ति ९ शिवस्य

अग्निः सर्वाङ्गकान्तित्वं तस्मान्निष्कसमाः स्त्रियः ॥ ३ ॥ स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् । मासि मासि रजो यामा दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ ४ ॥ अमृतस्येव कुण्डानि रत्नानामिव राशयः । रतेरिव निधानानि निर्मिताः केन योषितः ॥ ५ ॥ प्राणानां च प्रियायाश्च मूढा सादृश्यकारिणः । प्रिया कण्ठगता रत्यै प्राणा मरणहेतवः ॥ ६ ॥ अकृत्रिमप्रेमरसा विलासालसगामिनी । असारे दग्धससारे सार सारङ्गलोचना ॥ ७ ॥ हरिणप्रेक्षणा यत्र गृहिणी न विलोक्यते । सेवितं सर्वसपद्मिरपि तद्भवनं वनम् ॥ ८ ॥ यासामध्वलवातेन दीपो निर्वाणता गतः । तासामालिङ्गने पुसा नरके पतनं कुत ॥ ९ ॥ नामृतं न विषं किचिदेका मुक्त्वा नितम्बिनीम् । यस्या सङ्गेन जीव्येत त्रियेत च वियोगतः ॥ १० ॥ यासा नाम्नापि कामः स्यात्सगमदर्शनं विना । तासा दृक्सगमं प्राप्य यत्र द्रवति कौतुकम् ॥ ११ ॥ यावदृष्टिर्गङ्गाक्षीणा नो नरीनर्ति मञ्जुरा । तावज्ज्ञानवता चित्ते विवेकः कुरुते पदम् ॥ १२ ॥ समाश्लिष्टाः समाल्लेषैश्चुम्बिताश्चुम्बनैरपि । दद्याश्च दशनैः कान्तं दासीकुर्वन्ति योषितः ॥ १३ ॥ ज्योत्स्नेव नयनानन्दः सुरैव मदकारणम् । प्रभुतेव समाकृष्टसर्वलोका नितम्बिनी ॥ १४ ॥ कार्पासकृतकूर्पासशतैरपि न शाम्यति । शीतं शातोदरीपीनवक्षोजालिङ्गनं विना ॥ १५ ॥ सपन्नं रमणी शीलसपन्नरमणीं विना । इत्यूढवान्नरमणी रमणीं रुक्मिणी हरिः ॥ १६ ॥ पादसवाहने वैज्री केशसमार्जने फणी । अहो भाग्यं पुरप्रीणा दधिसमन्थने रविः ॥ १७ ॥ प्रभवति मनसि विवेको विदुषामपि शास्त्रसम्भवस्तावत् । निपतन्ति दृष्टिविशिखा यावन्नेन्दीवराक्षीणाम् ॥ १८ ॥ सन्तु विलोकनभाषणविलासपरिहासकेलिपरिरम्भाः । स्मरणमपि कामिनीनामलमिह मनसो विकाराय ॥ १९ ॥ ह्लादनतापनशक्ती सहजे स्तः सुभ्रुवा कटाक्षेषु । तत्राद्या प्रबला स्यान्नेदीयस्त्वे परा दवीयस्त्वे ॥ २० ॥ अवलोकनमपि सुखयति कुवलयदलचारुचपलनयनायाः । किं पुनरमृतसमानं सरभसमालिङ्गनं तस्याः ॥ २१ ॥ व्रीडावेलारुद्धसागरसलिलमिव योषिता हृदयम् । रागेन्दुरुदयमानो भूयो भूयस्तरङ्गयति ॥ २२ ॥ आदानपानलेपैः काश्चिद्भ्रूलोपतापहारिण्यः । पुरतः स्थितैव सिद्धौषधिवल्ली कापि जीवयति ॥ २३ ॥ उपनिषदः परिपीता गीतापि च हन्त

मतिपथं नीता । तदपि न हा विधुवदना मानससदनाहृदिर्याति ॥ २४ ॥ यस्य न सविधे दयिता दवदहनस्तुहिनदीधितिस्तस्य । यस्य च सविधे दयिता दवदहनस्तुहिनदीधितिस्तस्य ॥ २५ ॥ यत्र पतत्यबलाना दृष्टिर्निशिता पतन्ति तत्र शराः । तच्चापरोपितशरो धावत्यासा पुरः स्मरो मन्ये ॥ २६ ॥ स्वपरप्रतारकोऽसौ निन्दति योऽलीकपण्डितो युवतीः । यस्मात्तपसोऽपि फलं स्वर्गं स्वर्गेऽपि योषितोऽप्यस्य ॥ २७ ॥ अकृश कुचयो कृश वल्लभे विततचक्षुषि विस्तृत नितम्बे । अरुणाधरमाविरस्तु चित्ते करुणाशालिकपालिभागवेयम् ॥ २८ ॥ अधरे नववीटिका-नुगागो नयने कज्जलमुज्ज्वलं दुकूलम् । इदमाभरणं नितम्बिनीनामितरद्भूषणमङ्गदूषणाय ॥ २९ ॥ रत्नानि विभूषयन्ति योषा भूष्यन्ते वनिता न रत्नकान्त्या । चेतो वनिता हरन्त्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गात् ॥ ३० ॥ तावदेव विदुषा विवेकिनी बुद्धिरस्ति भवबन्धभेदिनी । यावदिन्दुवदना न कामिनी वीक्षिता रहसि हसगामिनी ॥ ३१ ॥ तरुणिमनि कृतावलोकना ललितविलासविलम्बविग्रहा । स्मरशरविसराचितान्तरा मृगनयना हरते मुनेर्मनः ॥ ३२ ॥ तावदेव कृतिना हृदि स्फुरत्येष निर्मलविवेकदीपकः । यावदेव न कुरङ्गचक्षुषा ताड्यते चपललोचनाध्वलैः ॥ ३३ ॥ मेघे धरित्र्या पुरजव सार पुरे गृहं सद्गनि चैकदेशः । तत्रापि शय्या शयने वरा स्त्री रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य सारः ॥ ३४ ॥ आस्यं सहास्यं नयनं सलास्यं सिन्दूरविन्दुदयशोभि भालम् । नवा च वेणी हरिणीदृशश्चेदन्यैरगण्यैरपि भूषणैः किम् ॥ ३५ ॥ मात्सर्यमुत्सार्य विचार्य कार्यमार्गः समर्थादभिदं वदन्तु । सेव्या नितम्बाः किमु भूधराणामुत स्मरस्मरविलासिनीनाम् ॥ ३६ ॥ सितेन भावेन च लज्जया भिंथा पराङ्मुखैर्धकटाक्षवीक्षणैः । वचोभिरीर्ष्याकलहेन लीलया समस्तभावैः खलु बन्धनं स्त्रियः ॥ ३७ ॥ अविश्वसन्धूर्तधुरंधरोऽपि नरः पुरप्रीपुरतोऽन्ध एव । अशेषशिक्षाकुशलोऽपि काकः प्रतार्यते किं न पिर्काङ्गनाभिः ॥ ३८ ॥ उड्डराजमुखी मृगराजकटिर्गजराजविराजितमन्दगतिः । यदि सा वनिता हृदये निहिता क्व जपः क्व तपः क्व समाधिरतिः ॥ ३९ ॥ तदाखण्डलाशा महीमण्डलाशा तथा भोगिभोगानुरागं त्यजामः । मनःक्षोभदक्षान्कृपातः कटाक्षान्कुरगेक्षणाश्चेत्क्षणं पातयन्ति ॥ ४० ॥ भूचातुर्याकुञ्चिताक्षाः कटाक्षाः स्निग्धा वाचो लज्जिताश्चैव हासाः । लीलामन्दं प्रस्थितं च स्थितं च स्त्रीणामेतद्भूषणं चायुधं

१ सुवर्णमदृशा २ मधमिव ३ पादस्थमलनिर्हरणार्थं कृतो भजितेष्टकाखण्डो वज्रीति लोके कथ्यते, पक्षे, -इन्द्र ४ दन्त पत्रिका, पक्षे, -शेष ५ मन्था, पक्षे, -सूर्य ६ ब्रह्मप्रतिपादका श्रुतिशिरोभागा ७ अभ्यस्ता

१ स्थूलम् २ मध्ये ३ हरस्य ४ स्वच्छम् ५ मुखम् ६ हामयुक्तम् ७ भयेन ८ प्रणयकोपेन ९ वज्रयते १० कोकिलाभि

च ॥ ४१ ॥ नूनं हि ते कविवरा विपरीतबोधा ये नित्य-
माहुरबला इति कामिनीस्ताः । यामिर्विलोतरतारकदृष्टि-
पातैः शक्रादयोऽपि विजितास्त्वबला कथं ताः ॥ ४२ ॥
नान्दीपदानि रतिनाटकविभ्रमाणामाद्याक्षराणि परमाण्य-
श्रवा स्मरस्य । दृष्टेऽधरे प्रणयिना विधुताप्रपाणेः सीत्कार-
शुष्करुदितानि जयन्ति नार्या ॥ ४३ ॥ अलमतिचपल-
त्वात्त्वग्रमायोपमत्वात्परिणतिविरसत्वात्सगमेनाङ्गनायाः ।
इति यदि शतकृत्वस्तत्त्वमालोचयामस्तदपि न हरिणाक्षीं
विस्मरत्यन्तरात्मा ॥ ४४ ॥ द्रुतं यस्यालोकाद्विरहिजन-
शोकापनयनं यदङ्गे सानन्दं नयनमरविन्दं विहरति । न
यस्यापैति श्रीः कचनिचयराहोरपि पुरः समे खेदं रामा-
वर्दनहिमधामा शमयतु ॥ ४५ ॥ श्रुतं दृष्टं स्पृष्टं स्मृत-
मपि नृणां ह्लादजननं न रत्नं स्त्रीभ्योऽन्यत्कचिदपि कृतं
लोकपतिना । तदर्थं धर्माथौ विभववरसौख्यानि च ततो
गृहे लक्ष्म्यो मान्याः सततमबला मानविभवैः ॥ ४६ ॥
ललाटे कस्तूरीतिलकमबला कज्जलरुचि दृशोः कर्णद्वन्द्वे
विमलमणिताटङ्कयुगलम् । गले मुक्तामाला शुचि वसनमङ्गे
च सततं वशीकर्तुं विश्वं दधति खलु बाह्योपकरणम्
॥ ४७ ॥ भवन्तो वेदान्तप्रणिहितधियामत्र गुरवो विद-
ग्धालापाना वयमपि कवीनामनुचराः । तथाप्येतद्भूमौ न
हि परहितात्पुण्यमधिकं न चास्मिन्ससारे कुवलयदृशो
रम्यमपरम् ॥ ४८ ॥ विमुञ्चति बुधो जनः सुकृतचिन्तनं
दूरतो जहाति च मुनिस्तपस्त्यजति धीरता शकरः ।
विधिर्भवति चञ्चलस्त्रिजगतीपतिः क्षुभ्यति क्षणं कुटिलदृष्टयो
यदि पतन्ति वामभ्रुवः ॥ ४९ ॥ अमृतममृतं कः सदेहो
मधून्यपि नान्यथा मधुरमधिकं चूतस्यापि प्रसन्नरस फलम् ।
सकृदपि पुनर्मध्यस्थः सन्नसान्तरविज्जनो वदतु यदिहान्य-
त्त्वादु स्यात्प्रियारदनच्छदात् ॥ ५० ॥ वचसि भवति
सङ्गत्यागमुद्दिश्य वार्ता श्रुतिमुखरमुखानां केवल पण्डि-
तानाम् । जघनमरुणरत्नग्रन्थिकाक्षीकलापं कुवलयनयनानां
को विहातुं समर्थः ॥ ५१ ॥ किमिह बहुमिरुक्तैर्युक्ति-
शून्यैः प्रलापैर्द्वयमिह पुरुषाणां सर्वदा सेवनीयम् । अभि-
नवमदलीलालस सुन्दरीणां स्तनभरपरिखिन्न यौवनं वा
वनं वा ॥ ५२ ॥ यासां सत्यपि सद्गुणानुसरणे दोषानुरागो
भृशं याः प्राणान्परमर्पयन्ति न पुनः सपूर्णदृष्टिं प्रिये ।
अत्यन्ताभिमतेऽपि वस्तुनि विधिर्यासा निषेधात्मकस्तत्त-
त्केलिषु दक्षिणा अपि सदा वामा जयन्त्येव ताः ॥ ५३ ॥
स्त्रीमुद्रा कुसुमायुधस्य परमा सर्वार्थसंपत्कर्त्री ये मूढाः प्रवि-
हाय यान्ति कुधियो मिथ्याफलान्नेषिणः । ते तेनैव

निहत्य निर्दयतर नशीकृता मुण्डिताः केचिद्रक्तपटीकृताश्च
जटिलाः कापालिकाश्चापरे ॥ ५४ ॥ द्रष्टव्येषु किमुत्तमं
मृगदृशः प्रेमप्रसन्नं मुखं प्रातर्व्येष्वपि किं तदास्यपवनः
श्राव्येषु किं तद्वचः । किं स्वाद्येषु तदोष्ठपल्लवरसः स्पृश्येषु
किं तद्वपुर्ध्वयं किं नवयौवने सहृदयैः सर्वत्र तद्विभ्रमः
॥ ५५ ॥ यत्रैता लहरीचलाचलदृशो व्यापारयन्ति भुव यत्त-
त्रैव पतन्ति सततममी मर्मस्पृशो मार्गणाः । तच्चक्रीकृत-
चापमञ्चितशरप्रेङ्खत्करः क्रोधनो धावत्यग्रत एव शासनधरः
सत्यं सदासा स्मर ॥ ५६ ॥ विश्वामित्रपराशरप्रभृतयो
वाताम्बुपर्णाशनास्तेऽपि स्त्रीमुखपङ्कजं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं
गताः । शाल्यन्न सधृतं पयोदधियुतं ये भुञ्जते मानवास्ते-
षामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरैत्सागरे ॥ ५७ ॥
आलोलैरुपगम्यते मधुरैः केशेषु माल्यग्रहः कान्तिः कापि
कपोलयो प्रथयते ताम्बूलमन्तर्गतम् । अङ्गानामनुलेपनं परि-
मलैरालेपनप्रक्रिया वेष कोऽपि सरोजसुन्दरदृशः सूते मुख
चक्षुषो ॥ ५८ ॥ सद्रत्नस्फारहारा भयवरदकरा स्रस्तध-
म्मिलभारा मूलाधाराधिकारा निगमनिधिधरा काव्यकोटि-
प्रचारा । ससारानल्पकारा सदनमयहरा चिद्वनैकावतारा
तारा शृङ्गारधारा मनसि वसतु ते सर्वदा सर्वसारा
॥ ५९ ॥ ससारेऽस्मिन्नसारे परिणतितरले द्वे गती पण्डितानां
तत्त्वज्ञानामृताम्भःपुलकितमनसा यातु कालः कदाचित् । नो
चेन्सुग्धाङ्गनाना स्तनजघनभराभोगसभोगिनीनां स्थूलो-
पस्थस्थलीषु स्थगितकरतलस्पर्शलोभोद्यतानाम् ॥ ६० ॥
ससारेऽस्मिन्नसारे कुन्तपतिभवनद्वारसेवाकलङ्कव्यासङ्गव्यस्त-
वैर्यं कथममलधियो मानस सविदधुः । यथेता प्रोद्यदि-
न्दुद्युतिनिचयभृतो न स्युरभोजनेत्राः प्रेङ्खत्काक्षीकलापाः
स्तनभरविनमन्मध्यभागास्तरुण्यः ॥ ६१ ॥

युववर्णनम्

अधारि पद्मेषु तदङ्घ्रिणा घृणा क तच्छयच्छायलवोऽपि
पल्लवे । तदास्यदास्येऽपि गतोऽधिकारिता न शारद
पार्विकशर्वरीश्वरः ॥ १ ॥ किमस्य रोम्णा कपटेन कोटिभि-
र्विधिर्न लेखाभिरजीगणद्गुणान् । न रोमकूपौघमिषाजग-
त्कृता कृताश्च किं दूषणशून्यबिन्दवः ॥ २ ॥ अमुष्य
दोर्म्यमरिदुर्गलुण्ठने भ्रुवं गृहीतार्गलदीर्घपीनता । उरःश्रिया
तत्र च गोपुरस्फुरत्कपाटदुर्धर्षतिरप्रसारिता ॥ ३ ॥
स्वकेलिलेशस्मितनिन्दितेन्दुनो निजाशद्वत्कर्जितपद्मसपदः ।
अतद्वयीजित्वरसुन्दरान्तरे न तन्मुखस्य प्रतिमा चराचरे
॥ ४ ॥ सरोरुहं तस्य दृशैव तर्जितं जिताः स्मितेनैव
विधोरपि श्रियः । कुतः परं भव्यमहो महीयसी तदाननसो-

पमितौ दरिद्रता ॥ ५ ॥ खवालभारस्य तदुत्तमाङ्गजैः समं
चमयेव तुलामिलाषतः । अनागसे शंसति बालचापलं
पुनः पुनः पुच्छविलोलनच्छलात् ॥ ६ ॥ निमीलनभ्रश-
जुषा दशा भृशं निपीय तं यस्मिदशीभिरर्जितः । अमूस्तम-
भ्यासभर विवृण्वते निमेषनिःस्वरधुनापि लोचनैः ॥ ७ ॥
विलोकयन्तीभिरजस्रभावनावलादसु तत्र निमीलनेष्वपि ।
अलम्भि मर्त्याभिरमुष्य दर्शने न विभ्रलेशोऽपि निमेष-
निर्मितः ॥ ८ ॥ न का निशि स्वभगतं ददर्श तं जगाद
गोत्रस्खलिते च का न तम् । तदात्मताध्यातधवा रते च
का चकार वा न स्वमनोभवोद्भवम् ॥ ९ ॥

बालावर्णनम्

अभ्यासः कर्मणा सम्यगुत्पादयति कौशलम् । विधिना
तावदभ्यस्त यावत्सृष्टा मृगेक्षणा ॥ १ ॥ न देवकन्यका
नापि गन्धर्वकुलसभवा । तथाप्येषा तपोभङ्गं विधातुं
वेधसोऽप्यलम् ॥ २ ॥ इयं व्याधायते बाला भ्रूरस्याः कार्मु-
कायते । कटाक्षश्च शरायन्ते मनो मे हरिणायते ॥ ३ ॥
मनोऽपि शङ्कमानाभिर्बालाभिरुपजीव्यते । अषडक्षीणषाड्गुण्य-
मन्त्री मकरकेतनः ॥ ४ ॥ अतन्द्रचन्द्राभरणा समुद्दी-
पितमन्मथा । तारकातरला शयमा सानन्दं न करोति
कम् ॥ ५ ॥ निर्माणकौशल धातुश्चन्द्रिका लोकचक्षुषाम् ।
क्रीडागृहमनङ्गस्य सेयमिन्दीवरेक्षणा ॥ ६ ॥ प्रेङ्खणप्रेक्ष-
णालापान्कुर्वत्यः सस्मितप्रपम् । न वीणायाः प्रवीणायाः
खञ्जनं स्मररञ्जनम् ॥ ७ ॥ दग्धो विधिर्विधत्ते न सर्व-
गुणमुन्दरं जन कमपि । इत्यपवादभयादिव मुग्धाक्षी
निर्मिता विधिना ॥ ८ ॥ मीनवती नयनाभ्या चरणाभ्यामपि
सुफुल्लकमलवती । शैवालिनी च कैशैः सुरसेयं सुन्दरी
सरसी ॥ ९ ॥ अलिकुलमञ्जुकेशी परिमलबहुला रसा-
वहा तन्वी । किसलयपेशलपाणिः कोकिलकलभाषिणी
प्रियतमा मे ॥ १० ॥ अमृत तदधरबिम्बे वचनेष्वमृतं
विलोकनेऽप्यमृतम् । अमृतभृतौ कुचकुम्भौ सत्यं सा सृष्टि-
रपरैव ॥ ११ ॥ स्तनकलशस्खलदम्बरसवरणव्यग्रपाणि-
कमलायाः । निपतन्ति भाग्यभाजासुपरि कटाक्षाः सरो-
जाक्ष्याः ॥ १२ ॥ कुङ्कुमपङ्केनाङ्कितदेहा गौरपयोधर-
कम्पितहारा । नूपुरहंसरणत्पदपद्मा कं न वशीकुरुते भुवि
रामा ॥ १३ ॥ मन्दमन्दगमना करिणी किं वा विशाल-
नयना हरिणी किम् । पूर्णचन्द्रवदना रजनी किं पश्य
गच्छति सखे तरुणी किम् ॥ १४ ॥ उत्तुङ्गस्तनभरतान्त-
तान्तमध्यं विश्लिष्यद्धनकचवान्तवान्तसूनम् । वक्राब्जभ्रम-

दलिभीतभीतनेत्रं मुग्धाक्षी मम धुरि मन्दमन्दमेति ॥ १५ ॥
उदयदुदयदीक्षणाया पत्युश्चपलदशस्त्रपया निरुध्यमानम् ।
मन इव कृपणस्य दानकाले कति न ततान गतागतानि
चक्षुः ॥ १६ ॥ अदम्भा हि रम्भा विलक्षा च लक्ष्मी-
धृताची हिया चीरसच्छादितास्या । अहो जायते मन्द-
वर्णाप्यपर्णा समाकर्ण्य तस्या गुणसैकदेशम् ॥ १७ ॥
एकान्तसुन्दरविधानजडः क्व वेधाः सर्वाङ्गकान्तिचतुरं क्व
च रूपमस्याः । मन्ये महेश्वरभयान्मकरध्वजेन प्राणार्थिना
युवतिरूपमिदं गृहीतम् ॥ १८ ॥ किं कौमुदीः शशिकलाः
सकला विचूर्ण्य सयोज्य चामृतरसेन पुनः प्रयत्नात् ।
कामस्य घोरहरहुङ्कृतिदग्धमूर्तेः सजीवनौषधिरियं विहिता
विधात्रा ॥ १९ ॥ नेदं मुखं मृगवियुक्तशशाङ्कबिम्ब नेमौ
स्तनावमृतपूरितहेमकुम्भौ । नैवालकावलिरिय मदनास्त्र-
शाला नैवेदमक्षियुगलं निर्गडं हि यूनाम् ॥ २० ॥ चित्ते
निवेश्य परिकल्पितसत्त्वयोगान रूपोच्चयेन विधिना विहिता
कृशाङ्गी । स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे धातुर्विभुत्व-
मनुचिन्त्य वपुश्च तस्याः ॥ २१ ॥ चन्द्रो जडः कदलि-
काण्डमकाण्डशीतमिन्दीवराणि च विमुद्रितविभ्रमाणि ।
येनाक्रियन्त सुतनोः स कथं विधाता किं चन्द्रिका क्वचि-
दशीतरुचिः प्रसूते ॥ २२ ॥ निर्मुक्तशैवदशशिशिरा
नवीनसप्राप्तयौवनवसन्तमनोरमश्रीः । उन्मीलितस्तनवस्त-
वका निकाममेणीदृशस्तनुलता तनुते मुदं नः ॥ २३ ॥
नीलोत्पलोल्लसितखञ्जनमञ्जुनेत्रा संपूर्णशारदसुधाकरकान्त-
वक्रा । बाला जगन्नितयमोहनविद्यमूर्तिर्मन्ये विभाति
जगति स्मरवीरकीर्तिः ॥ २४ ॥ एता स्खलद्वलयसहृति-
मेखलोत्थझङ्कारनूपुररवाहतराजहसाः । कुर्वन्ति कस्य न मनो
विवशं तरुण्यो विश्वस्तमुग्धहरिणीसदृशैः कटाक्षैः ॥ २५ ॥
एषा भविष्यति विनिद्रसरोरुहाक्षी कामस्य कापि दयिता
तनुजाऽनुजा वा । यः पश्यति क्षणमिमां कथमन्यथासौ
कामस्तमस्तकरुणस्तरुण हिनस्ति ॥ २६ ॥ अर्पाङ्गतरले
दृशौ तरलवक्रवर्णा गिरो विलासभरमन्थरा गतिरतीव
कान्त मुखम् । इति स्फुरितमङ्गे क्व मृगदृशा स्वतो लीलया
तदत्र न महोदयः कृतपदोऽपि सलक्ष्यते ॥ २७ ॥
दृशः पृथुतरीकृता जितनिजाब्जपत्रत्विषश्चतुर्भिरपि साधु
साध्विति मुखैः सम व्याहृतम् । शिरासि चलितानि
विस्मयवशाद्भुव वेधसो विधाय ललना जगत्रयललामभूता-
मिमाम् ॥ २८ ॥ क्वचित्सभ्रभङ्गैः क्वचिदपि च लज्जापरि-
णतैः क्वचिद्भोतित्रसैः क्वचिदपि च लीलाविलसितैः ।

नवोढानामेभिर्वदनकमलैर्नचलितैः स्फुरल्लीलालीनाः प्रकर-
परिपूर्णा इव दृशः ॥ २९ ॥ अमुष्या लावण्य मृदुलमृदु-
लानप्यवयवान्मनोलौल्य धातुः करकठिनता मे विमृशति ।
पदं चिन्ने धत्ते मतिरिति पुरा पङ्कजमुवा ध्रुव कल्याणीय
कलितमुकृतैरेव रचिता ॥ ३० ॥ समीचीना चीनाशुक-
परिवृताङ्गी प्रविलसत्कुचापीना हीना जघनघनभागेऽञ्ज-
वदना । न दीना दीनान्तःकलितमदना सेयमधुना नवीना
मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३१ ॥ स्फुरन्नाना-
रत्नारुणितवसना वृत्तमसृणस्तनापीना मत्ता तरलजघना
हंसगमना । स्मराधीनासीना कविहृदि जिताशेषललना
नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३२ ॥
उदासीनालीनामपि वचसि लीना तनुलमन्त्रपाधीना दीनाल-
पनपदवीनायकधृता । कवीनामासीना हृदि कुमुदिनीनाथ-
वदना नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३३ ॥
निलीना वेष्टमान्तः कथमपि सखीनामभिहितैः कृताधीना
हीनाकृतिरपि मतीनामविषया । कवीनामज्ञत्वं ज्ञपयति
विषीना तनुतया नवीना मीनाक्षी व्यथयति मुनीनामपि
मनः ॥ ३४ ॥ कुचाभ्या मास्वन्ती विजितलकुचाभ्या
युवमनो हरन्ती बिम्बोकैः सरसि विहरन्ती मधुरगी ।
तरुण्या लावण्यं किमपि विदधानार्भकविधौ नवीना मीनाक्षी
व्यथयति मुनीनामपि मनः ॥ ३५ ॥ अमलमृणाल-
काण्डकमनीयकपोलरुचेस्तरलसलीलनीलनलिनप्रतिफुल्लदृशः ।
विकसदशोकशोणकरकान्तिभृतः सुतनोर्मदललितानि हन्त
ललितानि हरन्ति मनः ॥ ३६ ॥ किमिन्दु किं पद्मं किमु
मुकुरबिम्बं किमु मुख किमञ्जे किं मीनौ किमु मदनबाणौ
किमु दृशौ । खगौ वा गुच्छौ वा कनककलशौ वा किमु
कुचौ तडिद्वा तारा वा कनकलतिका वा किमबला ॥ ३७ ॥
तनुस्पर्शादस्या दरमुकुलिते हन्त नयने ह्युदञ्चद्रोमाञ्चं व्रजति
जडतामङ्गमखिलम् । कपोलौ घर्माद्रौ ध्रुवमुपरताशेषविषय
मनः सान्द्रानन्दं स्पृशति झटिति ब्रह्म परमम् ॥ ३८ ॥
मधुरवचनैः सन्भ्रमङ्गैः कृताङ्गुलितर्जनैरलसवलितैरङ्गन्यासैर्म-
होत्सवबन्धुभिः । असकृदसकृत्स्फारस्फारैरपाङ्गविलोकितेस्त्रि-
सुवनजये सा पञ्चषोः करोति सहायताम् ॥ ३९ ॥
कर्पूरेण स्थलविरचना कुङ्कुमेनालवालं माध्वीकानि
प्रतिदिनपयः पञ्चबाणः कृपाणः ^(१) । तत्रोत्पन्ना यदि किल
भवेत्काञ्चनी कापि वल्ली सा चेदस्याः किमपि लभते
सुभ्रुवः सौकुमार्यम् ॥ ४० ॥ लावण्यामृतदीर्घिका कुलगृहं
सौन्दर्यसौभाग्ययोर्लोक्याकररत्नकन्दलिरिय जीव्यात्सहस्र
समा । रूपालोकनकौतुकेन बहुना शिल्पश्रेणादरान्मन्ये
या विधिना विहाय विहित सृष्टेर्ध्वजारोपणम् ॥ ४१ ॥

अस्याः सर्गविधौ प्रजापतिरभूच्चन्द्रो नु कान्तिप्रदः शृङ्गारैकरसः
खय नु मदनो मासो नु पुष्पाकरः । वेदाभ्यासजडः
कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलो निर्मातुं प्रभवेन्मनोहरमिदं
रूपं पुङ्गवो मुनिः ॥ ४२ ॥ वक्र चन्द्रविकासि पङ्कज-
परीहामक्षमे लोचने वर्णः स्वर्णमैपाकरिष्णुरल्लिनीर्जिष्णुः
कचाना चय । वक्षोजाविभकुम्भविभ्रमहरो गुर्वी
नितम्बस्थली वाचा हारि च मार्दव युवतिषु स्वाभा-
विकं मण्डनम् ॥ ४३ ॥ अस्याश्चेद्व्रतिसौकुमार्यमधुना
हसस्य गर्वैरल सलापो यदि धार्यता परभृतैर्वीच्यमत्व-
व्रतम् । अङ्गानामकठोरता यदि दृष्टप्रायेव सा मालती
कान्तिश्चेत्कमला किमत्र बहुना कौषायमालम्बताम् ॥ ४४ ॥
निर्मित्सु सुदतीर्मजो विरचिते वक्त्रे शशिभ्रान्तितः
कोगीर्भूतनिजाम्बुजामनमधिष्ठानु न शक्तो विधिः । मध्यं
विस्मृतवान्कुचौ च कठिनौ पीनौ नितम्बौ कचान्वक्रान्ति-
र्मितवान्मति स्फुरति हि स्वस्थे नृणा चेतसि ॥ ४५ ॥
सौन्दर्यस्य तरङ्गिणी तरुणिमोत्कर्षस्य हर्षोद्भ्रमः कान्तेः
कार्मेणकर्म नर्मरहसामुल्लासनावसभू । विद्या वक्रगिरा
विधेरनवविप्रावीण्यसाक्षात्क्रिया बाणाः पञ्चशिलीमुखस्य
ललनाचूडामणिः सा प्रिया ॥ ४६ ॥ दृष्टिः सालसता बिभर्ति
न शिशुक्रीडासु बद्धादगा श्रोत्रे प्रेषयति प्रवर्तितसखी सभो-
गवार्ताखपि । पुसामङ्गमपेतशङ्कमधुना नारोहति प्राग्यथा
बाला नूतनयौवनव्यतिकरावष्टभ्यमाना शनैः ॥ ४७ ॥
आयाति श्रियमञ्जसा नयनयोरम्भोरुहप्रेयसी सनाहः स्तन-
योरयं कलयते सभोगयोग्या दशाम् । वैदग्ध्येन सहासिका
वितनुते वाचामिय प्रक्रिया मुग्धाया पुनरैन्दवी न सहते
मुख्यामभिरुया मुखम् ॥ ४८ ॥

वयःसंधिवर्णनम्

यथा यथा विगत्यस्या हृदये हृदयेश्वर । तथा तथा
बहिर्यातौ मन्ये सकोचतः कुचौ ॥ १ ॥ अन्तरङ्गमनङ्गस्य
शृङ्गारकुलदैवतम् । अङ्गीकरोति तन्वङ्गी सा विलासमय
वयः ॥ २ ॥ अन्येयं रूपसपत्तिरन्या वैदर्भ्यधोरेणी । नैषा
नलिनपत्राक्षी सृष्टिः साधारणी विवे ॥ ३ ॥ अनायासकृशं
मध्यमशङ्कतरले दृशौ । अभूषणमनोहारि वपुर्वयसि सुभ्रुव
॥ ४ ॥ दृश्य दृशा सहस्रेनसामयुतैर्विर्भावनीय च ।
सुकृतशतकोटिभोग्य किमपि वयः सुभ्रवो जयति ॥ ५ ॥

१ उत्पत्तिविधाने २ जीर्ण ३ तुल्य कुवन् ४ जयशील
५ मनोहरम् ६ मियो भाषणम् ७ मौनव्रतम् ८ पाषाणरूपा
९ लक्ष्मी १० काषायवस्त्रम् ११ निर्मातुमिच्छु १२ ब्रह्मा
१३ मुकुलीभूतस्वकीयकमलमननम् १४ चातुर्यम् १५ परिपाटी
१६ ध्येयम्

न्यञ्चति वयसि प्रथमे समुदञ्चति तरुणिमनि सुदशः । दधति
स्व मधुरिमाण वाचो गतयश्च विभ्रमाश्च भृशम् ॥ ६ ॥
यदवधि विलासभवन यौवनमुदियाय चन्द्रवदनाया ।
दहन विनैव तदवधि यूना हृदयानि दहन्ते ॥ ७ ॥
अधर किसलयरागः कोमलविटपानुकारिणौ बाहू । कुसु-
ममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु सनद्धम् ॥ ८ ॥ मृदुलवलि-
ललितमध्यं पृथुलकुच चारु विपुलभूजघनम् । पुर्नागस्पृह-
णीय स्फुरति वनं यौवनं च नारीणाम् ॥ ९ ॥ समिन्नयोर-
मुष्या वयसोः पयसोरिवोङ्गेषु । अनयो रसद्विभेद मानस-
जन्मा पर वेद ॥ १० ॥ स्तनतटमिदमुत्तुङ्ग निम्नो मध्य-
समुन्नत जघनम् । विपमे मृगशावाक्ष्या वपुषि नवे क इव
न स्खलति ॥ ११ ॥ उदयति तरुणिमतरणौ शशव-
शशिनि प्रशान्तिमायाते । कुचचक्रवाकयुगल तरुणितटिन्या
मिथो मिलति ॥ १२ ॥ अचल चलदिव चक्षुः प्रकृतमपीदं
समुद्यदिव वक्षः । अतदिव तदपि शरीर सप्रति वामभ्रुवो
जयति ॥ १३ ॥ अयमङ्कुरभाव एव तावत्कुचयोः कर्षति
लोकलोचनानि । इतरेतरपीडनीमवस्था गतयोः श्रीरनयोः
कथं भवित्री ॥ १४ ॥ परिहरति यथा यथा वयोऽस्या-
स्फुरदुरुकन्दलशालिबालभावम् । द्रढयति धनुषस्तथा तथा
ज्या स्पृशति शरानपि सज्जयन्मनोभू ॥ १५ ॥ निशित-
शरधियाऽर्पयत्यनङ्गो दृशि सुदृश स्वबल वयस्सराले । दिशि
निपतति यत्र सा च तत्र व्यतिकरमेत्य समुन्मिषन्त्यवस्थाः
॥ १६ ॥ यथा यथाऽस्या कुचयोः समुन्नतिस्तथा तथा
लोचनमेति वक्रताम् । अहो महन्ते वत नो परोदय
निसर्गतोऽन्तर्मलिना ह्यसाधवः ॥ १७ ॥ सम विलामोऽङ्कु-
रितः स्तनाभ्या त्रपा विलासेन महावर्तीणा । अवर्तता-
न्यस्त्रपयैव साक कान्तः प्रकाशो वचसा कुशाङ्गा ॥ १८ ॥
उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्योऽभिरभिन्नमिवारविन्दम् ।
भभूव तस्याश्चतुरस्रशोभि वपुर्विभक्तं नवयौवनेन ॥ १९ ॥
असमृत्त मण्डनमङ्गयष्टेरनासवाख्य करण मदस्य । कामस्य
पुष्पव्यतिरिक्तमखं बाल्यात्पर साधु वयः प्रपेदे ॥ २० ॥
आवृणोति यदि सा मृगीदृशी स्निग्धलेन कुचकाञ्चनाच-
लम् । भूय एव बहिरिति गौरवाद्भुक्तो न सहते तिगस्त्रि-

याम् ॥ २१ ॥ अत्युन्नतस्तनसुरो नयने सुदीर्घे वक्त्रे भ्रुवा-
वतितरा वचनं ततोऽपि । मध्योऽधिक तनुरनून्गुरु-
र्नितम्बो मन्दा गतिः किमपि चाद्भुतलोचनाया ॥ २२ ॥
भ्रूपल्लवो धनुरपाङ्गतरङ्गितानि बाणा गुणाः श्रवणपालिरिति
स्मरेण । तस्यामनङ्गजयजगमदेवतायामस्त्राणि निर्जितज-
गन्ति किमर्पितानि ॥ २३ ॥ दृगोः सीमावादः श्रवणयुग-
लेन प्रतिकल स्तनाभ्या सरुद्धे हृदि मनसिजस्तिष्ठति
बलात् । नितम्ब साकन्दं क्षिपति रशनादाम परतः प्रवेश-
स्तन्वङ्ग्या वपुषि तरुणिनो विजयते ॥ २४ ॥ अनाघ्रातं
पुष्पं किमलयमलूनं करुहैर्नानाविद्ध रत्न मधु नवमनास्वा-
दितरमम् । अखण्डं पुण्याना फलमिव च तद्रूपमनघ न
जाने भोक्तार कमिह समुपस्थास्यति विधिः ॥ २५ ॥
भ्रुवो काचिल्लीला परिणतिरपूर्वा नयनयोः स्तनाभोगो व्यक्त-
स्तरुणिमसमारम्भसमये । इदानीं बालाया किममृतमय
किं विषमयः किमानन्द माक्षाङ्गनितमधुर पञ्चमरवः
॥ २६ ॥ अनाकृतैरेव प्रियसहचरीणा शिशुतया वचोभिः
पाञ्चालीमिथुनमधुना सगमयितुम् । उपादत्ते नो वा विर-
मति न वा केवलमिय कपोलं कल्याणी पुलकमुकुलै-
र्दन्तुरयति ॥ २७ ॥ प्रगल्भानामन्तःप्रविशति शृणोति प्रिय
कथा स्वयं तत्तच्चेष्टाशतमभिनयैर्वञ्चयति च । स्पृहामन्त
कान्ते वहति न समभ्येति निकट यथैवेयं बाला हरति
हि तथा चित्तमधिकम् ॥ २८ ॥ स्मित किंचिद्वक्त्रे सरल-
तरलो दृष्टिविभव परिस्पन्दो वाचामभिनवविलासोक्ति-
संगः । गतीनामारम्भ किसलयितलीलापरिकर स्पृशन्त्या-
स्तारुण्य किमिह न हि रम्य मृगदृशः ॥ २९ ॥ इमे
तारुण्यश्रीनवपरिमला प्रौढसुरतप्रतापप्रारम्भाः स्मरविजय-
दानप्रतिभुवः । चिर चेतश्चौरा अभिनवविकारैरुचयो
विलासव्यापाग किमपि विजयन्ते मृगदृशः ॥ ३० ॥
अपक्रान्ते बाल्ये तरुणिमनि चागन्तुमनसि प्रयाते मुग्धत्वे
चतुरिमणि चाश्लेषरसिके । न केनापि स्पृष्ट यदिह वयमा
मर्म परम यदेतत्पञ्चैर्भोजयति वपुरिन्दीवरदृशः ॥ ३१ ॥
तदात्वप्रोन्मीलन्म्रदिमरमणीया कठिनता विचित्य प्रत्य-
ङ्गादिव तरुणभावेन घटितौ । स्तनौ सविभ्राणा क्षण-
विनयवैयाल्यमसृणस्मरोन्मेषा केषामुपरि न रसाना युव-
तय ॥ ३२ ॥ न शील दृग्भङ्गी कलयति कुरङ्गीनय-
नयो कुचश्चा कर्कन्वृफलमाप न बन्वूकृतवती । सुधाया
मश्रीर्चा न च वचनवार्त्ता परिचिता तथापि श्रीगस्या
युवजननमया विजयते ॥ ३३ ॥ उदञ्चद्वक्षोजद्वयतट-
भङ्गक्षोभितकटि मङ्गलद्वया मन्दीकृतविलमदिन्दीवरयुगम् ।

१ गच्छति मति २ उदय प्राप ३ स्पृहणायम् ४ मृदा या त्व
ल्लिच्छति ५ ललितो मध्यभागो यस्य तत्, पक्षे-मृदुला या
बल्यो बलित्वेन तेन ललितो मन्वो यसिन् ६ पृथग स्पृह्या
लकुचा यसिन्, पक्षे-पृथुला कुचौ यसिन् ७ सुन्दरम् ८ पुण्ड्र
ये भूजा वृक्षास्तेष्वेन निमिद्धम्, पक्षे-पुण्ड्रला भूजा ने ९ पुण्ड्रभुव
पतादृश जघना यसिन्स्तत् पुण्ड्रद्वयापक्रान्तमव्यय ८ पुनाग
केसरवृक्ष स्पृहणीयम्, पक्षे-पुरुषशब्दे स्पृहणायम् ९ कुटिल
अर्थावावरूपे १० स्वस्वण

समुच्चभ्रं प्रविहितधनुर्मङ्गमनिशं वयस्त्यद्याक्षा. कथ-
मिव मनो न व्यथयतु ॥ ३४ ॥ मुख विकसितस्मितं
वैशितवकिमप्रेक्षितं सैमुच्छलितविभ्रमा गतिरपास्तसंस्था
मति. । उरो मुकुलितस्तनं जघनमसबन्धोर्द्धुर वतेन्दु-
वदनातनौ तरुणिमोद्गमो मोदते ॥ ३५ ॥ न दन्तुरमुरःस्थलं
वचसि नाश्रिता चातुरी विकारि न विलोकित भ्रुवि न
वकिमोपक्रम । तथापि हरिणीदृशो वपुषि कापि कान्ति
च्छटा पटावृतमहामणिद्युतिरिवात्र सलक्ष्यते ॥ ३६ ॥ इदं
परमसुन्दर तनुपुर कुरङ्गीदृशा निवार्य खलु शैशवं स्वय-
मनेन नीत बलात् । तदागमनशङ्कया मकरकेतुना कि
कृत पयोधरधराधरौ त्रिवलिवाहिनीदुस्तरौ ॥ ३७ ॥ स्थिर-
त्वमचिरद्युतौ तमसि कोऽपि बन्धग्रहो विधौ किमपि सौरभ
मधुनि कापि वर्णात्मता । शिरीषनवदामनि स्फुरति कोऽपि
शैलोदयो वयोऽभिनववेधसस्तदिह मन्महे कौशलम् ॥ ३८ ॥
क्षणं सरलवीक्षणं क्षणमपाङ्गसवीक्षणं क्षणं रजसि खेलनं
क्षणमतीव भूषादर । क्षणं द्रुततरा गतिः क्षणमतीव मन्दा
गति. क्षणक्षणविलक्षण जयति चेष्टितं सुभ्रुव. ॥ ३९ ॥
क्षोभं धत्ते यदतिबहुल स्निग्धलावण्यपूर. प्रत्यङ्गं यत्तटम-
नुसरन्त्यूर्मयो विभ्रमाणाम् । उन्मथ यस्स्फुरति च मना-
कुम्भयोर्द्वन्द्वमेतत्तन्मन्येऽस्या. स्मरगजयुवा गाहते हृत्तडा-
गम् ॥ ४० ॥ मन्दं मन्दं श्रवणपुटकोपान्तगन्ता दृगन्तः
किचिकिचिद्विरमति मनो धूलिकेलीरसेभ्यः । आविर्भावः
स्तनमुकुलयो. कापि कान्ति. समन्तादद्य श्रो वा कुसुम-
धनुषो यौवराज्याभिषेकः ॥ ४१ ॥ सनद्धोऽय नवतरु-
णिमा काममास्कन्दुकामो नैना सुख्यहह सहसा कौतुकी
बालभावः । तद्वैराज वरतरतनुखर्णभूमौ प्रवृत्तं प्रायस्त्व-
स्मादनुदिनमयं क्षीयते मध्यदेश. ॥ ४२ ॥ श्रोणीबन्धस्त्य-
जति तनुता सेव्यते मध्यभाग पञ्चा मुक्तास्तरलगतयः
सश्रिता लोचनाभ्याम् । धत्ते वक्ष कुचसचिवतामद्वितीयं
तु वक्रं तद्वात्राणा गुणविनिर्मेय. कल्पितो यौवनेन ॥ ४३ ॥
सभ्रूभङ्गं करकिसलयावर्तनैरालपन्ती सा पश्यन्ती ललित-
ललितं लोचनसाञ्चलेन । विन्यस्यन्ती चरणकमले लीलया
सैरयतैर्नि सङ्गीतं प्रथमवयसा नर्तिता पङ्कजाक्षी ॥ ४४ ॥
दोलाया जघनस्थलेन चलता लोलेक्षणा लज्जते साशङ्कं
तनुकण्टकक्षतभिया क्रीडावने क्रीडति । धत्ते दिक्षु निरी-
क्षणं स्मितमुखी पारावताना रुतै. सज्जं मौग्ध्यविसर्जनाय
सुतनोः शृङ्गारमित्रं वयः ॥ ४५ ॥ वक्षस्यावरणादरस्तन-

युगोद्भेदं विनाप्यङ्गुलीमुद्रासूचितहासमास्यमधिकं नो
पुत्रिकादौ रसः । तिर्यग्लोचनवीक्षितानि वचसा छेकोक्ति-
सकान्तयस्तस्याः सीदति शैशवे समभवत्कोऽप्येष नव्यः क्रमः
॥ ४६ ॥ लावण्यामृतनिर्दरेण सुदृशः सिक्ताखिलाङ्गस्थली
जातस्तत्र नवीनयौवनकलालीलतामण्डपः । तस्मिन्वेष-
विशेषशीतलतरच्छायासु सुमोत्थित. कदर्पस्त्रिजगज्जयोद्यम-
परोऽप्यद्यापि निद्रालस. ॥ ४७ ॥ बाल्ये गेहपतौ निमी-
लति वयःसधि विधाय स्मरश्चौरश्चाकृतर विवेश निभृतं
बालाशरीरालयम् । चाञ्चल्यं चरणे पृथुत्वमुदरे निर्लज्जता
चेतसि क्षामत्वं हृदये दृशो. सरलता सर्वस्वमस्या हरन्
॥ ४८ ॥ एतस्या रतिवह्नभक्षितिपते क्रीडासरसा शनैः
सशोषं नयतीव शैशवजलं तारुण्यतिग्मद्युतिः । अन्तःस्था
च यथा यथा विकसति प्राय. कुचोच्चस्थली स्थौल्यं हन्त
तथा तथा वितनुते दृक्पीनमीनावली ॥ ४९ ॥ रेखा
काचन कज्जलस्य नयनाम्भोजे मिथः कौशलादालीभिः सर-
लीकृतापि कुटिलीभाव समालम्बते । लक्ष्या वक्षसि पाणि-
पद्मविषमस्पर्शोदयादुन्नतिर्जानीमो वयमेणशावनयने बाल्य न
पालय तव ॥ ५० ॥ मध्यस्य प्रथिमानमेति जघन वक्षो-
जयोर्मन्दता दूर यात्युदर च रोमलतिका नेत्रार्जवं धावति ।
कदर्पं परिवीक्ष्य नूतनमनोराज्याभिषिक्तं क्षणादङ्गानीव
परस्पर विदधते निर्लुण्ठन सुभ्रुव. ॥ ५१ ॥ दृष्टि. शैशव-
मण्डना प्रतिकल लावण्यमभ्यस्यते पूर्वाकारमुरस्तथापि
कुचयो. शोभा नवामीहते । सप्राप्ता गुरुता तथाप्युपचिता-
भोगा नितम्बस्थली तन्व्या. स्वीकृतमन्मथं विजयते तन्नेत्र-
पेय वयः ॥ ५२ ॥ तत्तस्याः कमनीयकान्ति विजित-
त्रैलोक्यनारीवपुः शृङ्गारस्य निकेतन समभवत्सारसार
वयः । यस्मिन्विस्मृतपक्ष्मपालिचलनाः कामालसा दृष्टयो नो
यूना पुनरुत्पतन्ति पतिताः पाशे शकुन्ता इव ॥ ५३ ॥
केलीकौतुकमादराच्छ्रवणयोरालीभिराश्रान्यते बालाभिस्तु पुरः
पुरेव रजसि क्रीडार्थमाहूयते । चेतो याति न वा तत-
स्तदुभयोरेणीदृशः साप्रत मध्ये चुम्बकयोरयःशकलवन्निः-
पक्षपातं मनः ॥ ५४ ॥ उत्तालालकमञ्जनानि कवरीपाशेषु
शिक्षारसो दन्ताना परिकर्म नीविर्नहनं भ्रूलास्ययोग्याग्रहः ।
तिर्यग्लोचनचेष्टितानि वचसा छेकोक्तिसकान्तयः स्त्रीणा
म्लायति शैशवे प्रतिकलं कोऽप्येष केलिक्रमः ॥ ५५ ॥
मौत्रा नर्तनपण्डितभ्रु वदनं किञ्चित्प्रगल्भे दृशौ स्तोकोद्भेद-
निवेशनस्तनमुरो मध्य दरिद्राति च । अस्या यज्जघनं
घनं च कलया प्रत्यङ्गमेणीदृशः सत्यंकारमिव स्मरैकसुहृदा
तद्यौवनेनार्पितम् ॥ ५६ ॥ लावण्यामृतमाहित वरतनोरङ्गे

१ स्वायत्तीकृतम् २ गमुद्रत ३ नियतैकविषयता ४ उन्नतम्
५ उत्कर्षभाभवति ६ जघनबन्ध ७ सूक्ष्मताम् ८ चञ्चलगमनानि
९ विपर्यय

स्थितं यत्पुरा तत्तारुण्यघनोदयेन बहुधा सर्वार्थितं पद्मभूः ।
वीक्ष्य स्यन्दनशङ्कितः कुचयुगव्याजान्नितम्बस्थलाचक्रे सेतु-
युग न चेदिह कुतस्तादृशसंस्थासुता ॥ ५७ ॥ विस्तारी
स्तनभार एष गमितो न स्वोचितामुन्नतिं रेखोद्भासि कृतं वलि-
त्रयमिदं न स्पष्टनिम्नोन्नतम् । मध्येऽस्या ऋजुरायतार्धकपिशा
रोमावली निर्मिता रम्यं यौवनशैशवव्यतिकरोन्मिश्रं वयो
वर्तते ॥ ५८ ॥ चाञ्चल्यं चरणौ विहाय नयनप्रान्तं प्रति-
ष्ठासते वस्तु बाञ्छति वाचि काचिदमृतस्पर्धाकरी माधुरी ।
कान्तिः काचन वक्षसो विजयते तन्व्या दुकूलञ्चल तन्मन्ये
दिवसैः कियद्विरतनुर्जेता जगन्मण्डलम् ॥ ५९ ॥ आला-
पान्मूविलासो विरलयति लसद्बाहुविक्षिप्ति यातं नीविग्रन्थि
प्रथिम्ना प्रतनयति मनाञ्चध्यनिम्नो नितम्बः । उत्पुण्यत्पार्श्व-
मूर्च्छकुचशिखरमुरो नूनमन्तः स्मरेण स्पृष्टा कोदण्डकोट्या
हरिणशिशुदृशो दृश्यते यौवनश्रीः ॥ ६० ॥

तरुणीपृथगवयववर्णनम्

केशपाशः

अस्या मनोहराकारकबरीभारनिर्जिताः । लज्जयेव वने
वास चक्रुश्चमरवर्हिणः ॥ १ ॥ भाति विन्यस्तकह्वार
सुकेश्याः केशसचयम् । शोणिताद्रैः शरैः पूर्णं तूणीरमिव
मान्मथम् ॥ २ ॥ स्तनाभोगे पतन्भाति कपोलाकुटिलो-
लकः । शशाङ्कविम्बतो मेरौ लम्बमान इवोरगः ॥ ३ ॥
चलत्कामिमनोमीनमादातुं चित्तजन्मनः । गलयष्टिरिवाभाति
बालावेणी गुणोज्ज्वला ॥ ४ ॥ एणीदृशो विजयते वेणी
पृष्ठावलम्बिनी । कशेव पञ्चबाणस्य युवतर्जनहेतवे ॥ ५ ॥
तमस्तोम भृशं सोममण्डलोपरि राजसे । धूमपानेन कि
नाम धाम गम्यमतः परम् ॥ ६ ॥ वेणी श्यामा भुजगीय
नितम्बान्मस्तकं गता । वक्रचन्द्रसुधा लेढुं सान्द्रसिन्दूर-
जिह्वया ॥ ७ ॥ तस्याः कञ्चभरव्याजात्तनयस्नेहलालितः ।
आरूढः पार्वतीबुद्ध्या गुह्यवर्हीव मूर्धनि ॥ ८ ॥ श्यामा
मिलिन्दमाला बालाया वदनपद्ममकरन्दम् । आखादितुमिव
मिलिता ललिता वेणीमिषादेषा ॥ ९ ॥ मलिना अपि
'सयमनाङ्कुटिला अपि सुमनसा समागतम् । बाला अपि
मुक्तानामनुपङ्गाभिर्जैतृत्वमुपयान्ति ॥ १० ॥ स्नानार्द्रमुक्ते-
ष्वनुधूपवास विन्यस्तसायंतनमल्लिकेषु । कामो वसन्तात्यय-
मन्दवीर्यः केशेषु लेभे बलमङ्गनानाम् ॥ ११ ॥ एणीदृशः
पाणिपुटे निरुद्धा वेणी विरेजे शयनोत्थितायाः । सैरोज-

कोशादिव निष्पतन्ती श्रेणी घनीभूय मैथुनतानाम् ॥ १२ ॥
इयं सुखाम्भोरुहसनिधाने विलम्बिधम्मिलिततिच्छलेन ।
समागता सादरमेव बाला द्विरेफमालामुत वा दधाति
॥ १३ ॥ अस्याः सपक्षैकविधोः कचौषः स्थाने सुखस्यो-
परि वासमाप । पक्षस्थतावद्बहुचन्द्रकोऽपि कलापिना येन
जितः कलापः ॥ १४ ॥ अस्या यदासेन पुरस्तिरश्च
तिरस्कृतं शीतरुचान्वकारम् । स्फुटस्फुरद्भङ्गिकचच्छलेन
तदेव पश्चादिदमस्ति वद्धम् ॥ १५ ॥ अस्याः कचाना
शिखिनश्च किं नु विधि कलापौ विमतेरगाताम् । तेनायमेभिः
किमपूजि पुष्पैरभर्त्सि दत्त्वा स किमर्धचन्द्रम् ॥ १६ ॥
आभाति शोभातिशयं प्रपञ्चादेणीदृशोऽस्या रमणीयशोभा ।
वेणी लसत्कुन्तलधोरणीना श्रेणीव किं चास हरिन्मणीनाम्
॥ १७ ॥ विधि किमस्या नितराममान्तमङ्गेषु शृङ्गारस
सुकेश्याः । स्निग्धोऽलसत्कुन्तलकैतवेन निधाय मूर्ध्नि स्रक्की-
चकार ॥ १८ ॥ चिकुरप्रकरा जयन्ति ते विदुषी मूर्धनि
यान्विभर्त्सि सा । पशुनाय्यैपुरस्कृतेन तत्तुलनामिच्छति
चामरेण कः ॥ १९ ॥ लसन्मौक्तिकश्रेणिगङ्गातरङ्गा स्वयं
नन्दिनी भास्वतो नीलवर्णा । ससीमन्तसिन्दूरसारस्वताभा
त्रिवेणीयमेणीदृशो मौलिवेणी ॥ २० ॥ एता नवाम्बुधर-
कान्तिमुदीक्ष्य वेणीमेणीदृशो यदि वदन्ति वदन्तु नाम । ब्रूमो
वयं सुखसुधाशुसुधाभिलाषादभ्यागता भुजगिनी मणिसुद्ध-
हन्तीम् ॥ २१ ॥ स्वर्मानुराकलयितुं स समुद्यतोऽभूद्भाका
विनाननसुधाशुमहो यदस्याः । मन्ये तदस्य न च तिष्ठति
पूर्णमाया भावो हि कितु परिपूर्णकले सुधाशौ ॥ २२ ॥
विकचकचकलापः किचिदाकुञ्चितोऽयं कुचकलशनिवेशी
शोभते श्यामलक्ष्याः । मधुरसपरितोषात्किचिदुत्फुल्लकोशे
कमल इव निलीनाः पेटकाः षट्पदानाम् ॥ २३ ॥ न
जीमूतच्छेदः स हि गगनचारी न च तमो न तसेन्दो-
मैत्री न च मधुकरास्ते हि सुखराः । न पिच्छ तत्केकिन्धु-
चितमसितोऽयं न च मणिर्मृदुत्वादाशान्तं घनचिकुरपाशो
मृगदृशः ॥ २४ ॥ धुनोतु ध्वान्तं नस्तुलितदलितेन्द्रीवर-
वनं घनस्निग्धं श्लक्ष्णं चिकुरनिकुरम्बं तव शिवे । यदीयं
सौरभ्यं सहजमुपलब्धं सुमनसो वसन्त्यस्मिन्मन्ये बल-
मथनवाटीविटपिनाम् ॥ २५ ॥ उन्मीलद्वन्द्वेन्दुकान्तिवि-
सर्गैरेरे समुत्सारितं भ्रमं पीनकुचस्थलस्य च रुचा हस्त-
प्रभाभिर्हतम् । एतस्याः कलविङ्ककण्ठकदलीकल्पं मिलत्कौतु-
कादप्राप्ताङ्गसुख रूपेव सहसा केशेषु लभं तमः ॥ २६ ॥

अभ्यङ्गारम्भः

अस्याः पीठोपविष्टाया अभ्यङ्गं वितनोत्यसौ । लसच्छ्रेणि
चलद्वेणि नटद्गुरुपयोधरम् ॥ २७ ॥ आवर्त्य कण्ठं सिञ्चयेन

१ बन्धनात्, पक्षे, -इन्द्रियनिग्रहात् २ पुष्पाणाम्, पक्षे, -
साधूनाम् ३ वयोरुपमेदात् केशाः, पक्षे, -अर्भका ४ मौक्तिकानाम्,
पक्षे, -जीवन्मुक्तानाम् ५ जरारहितत्वम्, पक्षे, -देवत्वम् ६ कमल-
कञ्चनात्

१ पङ्क्ति २ अमराणाम् ३ केशकलापा ४ पश्चात्कृतेन

सम्यगावद्व्य वक्षोरुहकुम्भयुग्मम् । कासौ करालम्बिततैल-
पात्रा मन्द समासीदति सुन्दरी ताम् ॥ २८ ॥ वक्षोजौ
निविड निरुध्य सिचयेनाकुक्ष्य मध्यं शनै कृत्वा चम्पक-
तैलसेकमबला सपीड्य मन्दं शिरः । पाणिभ्या चलकङ्क-
णोद्यतक्षणत्कारोत्तराभ्या करोत्यभ्यङ्ग परिपश्यत, सकुतुक
दोरन्तर प्रेयस, ॥ २९ ॥

सीमन्तरचनम्

स्नेहसवर्धितान्वालान्दृढं बध्नाति सुन्दरी । करुणा
हरिणाक्षीणा कुत कठिनचेतसाम् ॥ ३० ॥ सप्रासचिकुर-
भाव, कचनिचयो वा युवा करे लग्न । स्त्रीभिर्दृढ निबध्यो
न चेत्यरकैलत्रमनुमरति ॥ ३१ ॥ यथा यथाऽयं बलते
भुजोऽस्या उदक्षित सयमने कचानाम् । तथा तथा बलगति
काममेक स एव वक्षोरुह उत्पलाक्ष्या ॥ ३२ ॥ जानुभ्यामुप-
विश्य पाणिनिहितश्रोणीभग प्रोन्नमदोर्वेली नमदुन्नमत्कुचनटी
दीव्यन्नखाङ्कावलि । पाणिभ्यामवधूय कङ्कणज्ञणत्कारावतारो-
त्तर बाला नैवति किं निजालकभर किं वा मदीयं मन ॥ ३३ ॥
अश्रान्तं दृढयन्त्रणेन कुचयोरत्यक्तकाठिन्ययोराबद्धस्फुटमण्ड-
लोलनितिलचोलं विमुच्योरस, । नीवीविच्छुरितं विधाय
तमसुं वामस्तनालम्बिनी वेणी पाणिनखाञ्जलै, शिथिलयत्या-
कम्प्य पीठ पदा ॥ ३४ ॥ आमुष्माङ्गुलिपल्लवौ कचभरे
व्यापारयन्ती करौ बन्धोत्कर्षनिबद्धमानसतया शून्या
दधाना दशम् । बाहुत्क्षेपसमुन्नते कुचतटे पर्यस्त-
चोलाशुका ह्रीसकोचितबाहुमूलसुभगा बध्नाति जृटी वधू, ॥ ३५ ॥
जानुस्थापितदर्पणं परिणमद्रीवं समुद्युज
न्यञ्चत्कर्पसुन्नमदुजलसत्कक्षान्तगोहकुचम् । पाणिभ्या
प्रविभज्य केशनिचयं सीमन्तकर्मोद्यता चेत कस्य वशीकरोति
न बलाद्वाला विलोलेक्षणा ॥ ३६ ॥ केशान्वाककरावलम्बित
शिखान्भूयो रणत्कङ्कणं व्याधूयाथ कनिष्ठिकानखसुखेना-
कुञ्चितान्याङ्गुलि । सीमन्त विरचय्य तस्य करभेणोन्मृज्य पार्श्व-
द्वय तान्पश्चाद्गुणपत्त्रणीय करयोर्युग्मेन बध्नात्यसौ ॥ ३७ ॥

सीमन्तसिन्दूरम्

वहन्ती सिन्दूर प्रबलकवरीभारतिमिरत्निषा वृन्दैर्वन्दीकृत
मिव नवीनार्कभरणम् । तनोतु क्षेमं नस्तव वदनसौन्दर्यलहरी-
परीवाहस्रोत सरणिरिव सीमन्तसरणि, ॥ ३८ ॥ अये मातृदृष्टा
सुखममृतभानुभ्रमवशात्कचच्छब्दा राहुर्वेमति किमु तृष्णान-
लित, । किमेवं कदर्पान्तकतरुणि सिन्दूरसरणिच्छलाद्रोक्त
भूयो वहिरिव रसजा फलयति ॥ ३९ ॥

ललाटः

केशान्धकारादथ दृश्यभालस्थलार्धचन्द्रा स्फुटमष्टमीयम् ।
एना यदासाद्य जगजयाय मनोमुवा सिद्धिरसाधि
साधु ॥ ४० ॥

तिलकः

बाले ललामलेखेय भाले मल्लीव राजते । भ्रूलताचापमा-
कृष्य न विद्य कं हनिष्यति ॥ ४१ ॥ कस्तूरीतिलकं बाले भाले
मा कुरु मा कुरु । अद्य साम्य भजामीति जृम्भते शशलाञ्छन,
॥ ४२ ॥ श्यामलेनाङ्कित भाले बाले केनापि लैक्षणा ।
मुखं तवान्तरासुप्तभृङ्गफुल्लाम्बुजायते ॥ ४३ ॥ नासावश-
विनिर्मुक्तमुक्ताफलमनाभिना । भाति भालतलस्थेन बाला
चन्दनविन्दुना ॥ ४४ ॥ लोचनफुल्लाम्भोजद्वयलोभान्दोलि-
तैकमनाः । कस्तूरीतिलकमिषादयमलिकेऽलि, समुल्लसति
॥ ४५ ॥ अस्या ललाटे रचिता सखीभिर्विभाव्यते
चन्दनपत्रलेखा । आपाण्डुरक्षामकपोलभित्तावनङ्गबाणव्रण-
पट्टिकेव ॥ ४६ ॥ अस्यास्तनुसन्दनससितो वै स मीनकेतु-
जगती विजेतुम् । मकुङ्कुमालेखमिषेण वीरो व्यमोचयच्चा-
रुतरा पताकाम् ॥ ४७ ॥ विराजतेऽस्यास्तिलकोऽयमश्रितो
विकुञ्चिनभ्रूलतिकाद्वयान्तरे । विजित्य लोकद्वितयं दिव प्रति
स्मरेण बाणो धनुषीव योजित, ॥ ४८ ॥ अस्या सुगन्धिनव-
कुङ्कुमपङ्कदत्तो मुग्धश्चास्ति तिलको मदिरक्षणाया, ।
आविष्टरागमभिराममुखारविन्दनिष्यन्दलश्रमिव मे हृदय
द्वितीयम् ॥ ४९ ॥ अस्या, सयमवान्कचो मधुकरैरभ्यर्ध्य-
मानो मुहुर्भृङ्गीगोपनजाभिशापमचिरादुन्मार्ष्टुकामो निजम् ।
सीमन्तेन करण कोमलरुचा सिन्दूरविन्दुच्छलादातसायस-
पिण्डमण्डलमसावादातुमाकाङ्क्षति ॥ ५० ॥ केयूर न करे
पदे न कटक मौलौ न माला पुन कस्तूरीतिलक तथापि
तनुते ससारमारश्रियम् । सर्वाधिक्यमलेखि भालफलके
यत्सुभ्रुवो वेधमा जानीम किमु तत्र मन्मथमहीपालेन
मुद्रा कृता ॥ ५१ ॥

भ्रुवौ

भ्रूखायुगल भाति तस्याश्चटुलचक्षुष । पत्रद्वयीव हरिता
नामावगविनिर्गता ॥ ५२ ॥ असितात्मा समुन्नद्ध समा-
विष्कृतचापल । भुजंगकुटिलस्तस्या भ्रूविक्षेप, खलायते
॥ ५३ ॥ स्मरकल्पद्रुमो बाले तव भाले द्विपत्रक ।
पत्रयोगनयोदलाया भ्रुवोर्व्याजादुदक्षति ॥ ५४ ॥ किञ्चित्सवि-
भ्रमोदश्चिभ्रूलता भाति भामिनी । बालक्रीडाप्रतिद्वन्द्वि तर्ज-
यन्तीव यौवनम् ॥ ५५ ॥ कामकार्मुकतया कथयन्ति भ्रूलता
मम पुनर्मतमन्यन् । लोचनाम्बुरुहयोरुपरिस्थ भृङ्गशावक-
ततिद्वयमेतन् ॥ ५६ ॥ तस्या शलाकाञ्जननिर्मितेव कान्ति-

श्रुवोरायतलेखयोर्या । ता वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्ग-
स्वचापसौन्दर्यमद मुमोच ॥ ५७ ॥ श्रुभ्या प्रियाया भवता
मनोभूचापेन चापे घनसारभाव । निजा यदङ्गोपदशाम
पेक्ष्य सप्रत्यनेनाधिकवीर्यतार्जि ॥ ५८ ॥ स्मार धनुर्वद्विधु
नोज्झितास्या यासेन भूतेन च लक्ष्मलेखा । एतद्भवौ जन्म
तदाप युग्म लीलाचलवोचितबालभावम् ॥ ५९ ॥

नेत्रद्वयम्

नूनमाजाकरस्तस्या सुभ्रुवो मकरध्वज । यतस्तन्नेत्र-
सचारसूचितेषु प्रवर्तते ॥ ६० ॥ नि सीमशोभासौभाग्यं
नताङ्ग्या नयनद्वयम् । अन्योन्यालोकनानन्दविग्हादिव
चञ्चलम् ॥ ६१ ॥ आमा व्रतमतीवाक्षोर्यत्पुन परि-
सर्पणम् । सह यात मनस्तत्र त्यक्त्वा भूयो निवर्तनम्
॥ ६२ ॥ अर्जुन कृष्णसमुक्त कर्ण यत्रानुधावति ।
तन्नेत्रं तु कुरुक्षेत्रमिति मुग्धे मृशामहे ॥ ६३ ॥ एक-
मेवाक्षि वामाक्षि रञ्जयाञ्जनलेखया । जायतामेन्दवे विन्वे
खञ्जनाम्बुजसगम ॥ ६४ ॥ असुष्य मुषिता लक्ष्मीश्च-
क्षुषेति न नूतनम् । न वेद्मि कथयत्यस्या कर्णे लग्नं
किमुत्पलम् ॥ ६५ ॥ मृगसबन्धिनी दृष्टिरमौ यदि न
सुभ्रुव । धावति श्रमणोत्तमलीलादर्वाङ्कुरे कुत ॥ ६६ ॥
तस्या श्रवणमार्गण चलिते यदि लोचने । कुत प्रकाम-
धवले धत्त कृष्णानुरक्तताम् ॥ ६७ ॥ श्रूयता कौतुक
सोऽपि स्मरः शृङ्गारिणा गुरु । असुष्या शिष्यतामेति
श्रवणोन्मुखयोर्दृशो ॥ ६८ ॥ भास्वत्कुण्डलमाणिक्य-
प्रभाप्रतिहृतेरिव । नताङ्ग्याः श्रवणोत्सङ्गमारूढा नय-
नद्वयी ॥ ६९ ॥ नयनस्य तुला चक्रे नलिनेन नतभ्रुव ।
जनेन चलिते भृङ्गं मामरभाद्विधिर्दोषः (?) ॥ ७० ॥
अनङ्गमङ्गलभुवस्तदपाङ्गम्य भङ्ग्य । जनयन्ति मुहु-
र्यनामन्त सतापमततिम् ॥ ७१ ॥ यदि स्यान्मण्डले सक्त-
मिन्दोरिन्दीवरद्वयम् । तदोपमीयते तस्या वदन चारु-
लोचनम् ॥ ७२ ॥ श्रमयति शरीरमात्रिक भ्रमयति चेत
करोति सतापम् । मोह मुहुश्च कुरुते विषविषम वीक्षण तस्या
॥ ७३ ॥ अतिपूजिततारेय दृष्टि श्रुतिलङ्घनक्षमा सुतनु ।
जिनसिद्धान्तस्थितिरिव सवासना कं न मोहयति ॥ ७४ ॥
नयनच्छलेन सुतनोर्वदनजिते शशिनि कुलपतौ क्रोधात् ।
नासानालनिबद्धं स्फुटितमिवेन्दीवर द्वेधा ॥ ७५ ॥ आया-
मिनोस्तदक्षणोरञ्जनरेखाविव वितन्वन्त्या । पाणि प्रमा-
धिकाया प्रापदपाङ्ग चिरेण विश्रम्य ॥ ७६ ॥ प्रवात-
नीलोत्पलनिर्विशेषमधीरविप्रेक्षितमायताक्ष्या । तया गृहीतं नु
मृगाङ्गनाभ्यस्ततो गृहीत नु मृगाङ्गनाभि ॥ ७७ ॥ सुखा-

रविन्दोपरिभागसंस्थं नेत्रद्वयं खञ्जनमामनन्ति । प्रफुल्लवक्त्रा-
म्बुजपार्श्ववर्ति दलद्वय भृङ्गयुतं मतं मे ॥ ७८ ॥ इन्दीवर
लोचनयोस्तुलायै निर्माय यत्नेन विवि कदाचित् । अतु-
ल्यता वीक्ष्य ततो गजामि निक्षिप्य चिक्षेप स पङ्कमध्ये
॥ ७९ ॥ इषुत्रयेणैव जगत्रयस्य विनिर्जयात्पुष्पमयाशुगेन ।
शेषा द्विवाणी सफलीकृतेय प्रियादृग्भोजपदेऽभिषिच्य
॥ ८० ॥ सेय मृदु कौसुमचापयष्टिः स्मरस्य मुष्टिग्रहणा-
हमध्या । तनोति न श्रीमदपाङ्गमुक्ता मोहाय या दृष्टि-
गणैश्चदृष्टिम् ॥ ८१ ॥ आघूर्णित पक्ष्मलमक्षिपद्मं प्रान्तद्युति
धैत्यजितामृताशु । अस्या इवास्याश्चलदिन्द्रनीलगोलमल-
क्ष्यामलतारगारम् ॥ ८२ ॥ कर्णोत्पलेनापि मुखं सनाथ लभेत
नेत्रद्युतिनिर्जितेन । यद्येतर्दयेन तत कृतार्था स्वचक्षुषी किं
कुरुते कुरङ्गी ॥ ८३ ॥ त्वच ममुक्तार्य दलानि रीत्या मोचा-
त्वच पञ्चषपाटनानाम् । सारैर्गृहीतैर्विधिरुपलोधादस्याम-
भूदीक्षणरूपशिल्पी ॥ ८४ ॥ चक्रोग्नेत्रेण दृगुत्पलाना निमेष-
यन्त्रेण किमेव कृष्टः । सार सुधोद्गारमय प्रयत्नैर्विधातुमेत-
न्नयने विधातु ॥ ८५ ॥ ऋणीकृता किं हरिणीभिरासीदस्याः
सकागान्नयनद्वयश्री । भूयोगुणैः सकला बलाद्यत्ताभ्योऽन-
यालभ्यत विभ्यतीभ्य ॥ ८६ ॥ दृशौ किमस्याश्चपल-
स्वभावे न दृग्माक्रम्य मियो मिलेताम् । न चेत्कृत स्यादनयोः
प्रयाणे विघ्न श्रव कूपनिपातभीत्या ॥ ८७ ॥ केदारभाजा
शिगिरप्रवेगात्पुण्याय मन्ये मृतसुत्पलिन्या । जाता
यतस्तत्कुसुमेक्षणेय यतश्च तत्कोरकद्वक्कोर ॥ ८८ ॥
नतभ्रुवो लोचनगवञ्जरीदौ विहारमानङ्गमिहारभेते । कथं न
मानन्दहृदो युवानस्तारुण्यमन्तर्निविमुन्नयन्तु ॥ ८९ ॥
स्वदृशोर्जनयन्ति मान्वता खुरकण्डूयनकैतवान्मृगा ।
जितयोरुदयत्प्रमीलयोस्तदस्वर्वेक्षणशोभया भयात् ॥ ९० ॥
नलिन मलिन विवृण्वती पृषतीमम्पृगती तदीक्षणे । अपि
खञ्जनमञ्जनाञ्जिते विदध्याते रुचिगर्वदुर्विषम ॥ ९१ ॥ श्रुति-
लङ्घनमीहमानयोर्मलिनाभ्यन्तरयोर्गधीरयो । स्मृतितापकर-
त्नमेतयोरुचित लोचनयोर्मृगाद्वय ॥ ९२ ॥ लोचने हरिण-
गर्वमोचने मा विदधय नताङ्गि कज्जले । मायक सपदि
जीवहारक किं पुनर्हि गंगलेन लेपित ॥ ९३ ॥ कामिनी
नयनकज्जलपङ्कादुत्थितो मदनमत्तवगाह । कामिमानमवना-
न्तरचारी मूलमुत्पन्नति मानलताया ॥ ९४ ॥ रामाविलोल-
नयने किमु मीनवालौ नीलोत्पले किमथवा किमु गवञ्जरीदौ ।
किं वा जगत्रयजयाय कृतिर्न जाने कंदर्पभूपरचिता नव-
कर्मणस्य ॥ ९५ ॥ सुखविवुपरिवृत्तोत्तानाटङ्कपाशाववि-

चकितचकोरीकान्तिचौर तदक्षि । त्रिभुवनयुवचेतोबन्ध-
सकेतहेतोः सहचरमिव कर्तुं पाशमाशङ्क्य याति ॥ ९६ ॥

कटाक्षः

यान्ती गुरुजने सार्धे स्मयमानमुन्वाम्बुजा । तिर्यग्ग्रीवं
यदद्राक्षीत्तन्निष्पत्राकरोज्जगत् ॥ ९७ ॥ कचित्कृष्णार्जुनगुणा
कचित्कर्णान्तगामिनी । अपाङ्गश्रीस्तवाभाति सुभ्रूभारत-
गीरिव ॥ ९८ ॥ विशालाक्षीकटाक्षस्य साक्षी त्र्यक्षो
महेश्वर । नाद्यापि प्रकृति याति येन विद्धो दिगम्बरः
॥ ९९ ॥ यासा कटाक्षविशिखैः स्मरचौरेण ताडिता ।
हृतचैतन्यसर्वम्वा मोह्यन्ते मुग्धकामुका ॥ १०० ॥ रे रे
घट्ट मा रोदी कं कं न भ्रामयन्त्यम् । कटाक्षवीक्षणादेव
कगकृष्टस्य का कथा ॥ १०१ ॥ हत्वा लोचनविशिखै-
र्गत्वा कतिचित्पदानि पद्माक्षी । जीवति युवा न वा किं भूयो
भूयो विलोकयति ॥ १०२ ॥ अस्याः कररुहखण्डित-
काण्डपटप्रकटनिर्गता दृष्टिः । पटविगलितनिःकलुषा स्वदत्ते
पीयूषधारेव ॥ १०३ ॥ वसन्तनीलोत्पलषट्पदाना गीता-
मृतं श्रोतुमिवोत्तरङ्गौ । नतभ्रुवो लोचनकृष्णसारौ कर्णा-
न्तिकं सततमाश्रयेते ॥ १०४ ॥ नयनाञ्जलचञ्चरीकपूरो
वलतेऽयं यत एव पक्ष्मलाक्ष्याः । तत एव भवन्ति नील-
पक्षप्रकराणां ननु वृष्टयो नवीना ॥ १०५ ॥ यत्र यत्र वलते
शनैः शनैः सुभ्रुवो नयनकोणविभ्रमः । तत्र तत्र शतपत्र-
धोरणी तोरणीभवती पुष्पधन्वनः ॥ १०६ ॥ भवनभुवि
सृजन्तस्तारहारवतारान्दिशि दिशि विकिरन्तः केतकाना
कुटुम्बम् । वियति च रचयन्तश्चन्द्रिका दुग्धमुग्धा प्रति-
नयननिपाताः सुभ्रुवो विभ्रमन्ति ॥ १०७ ॥ प्रणालीदीर्घस्य
प्रतिपदमपाङ्गस्य सुहृदः कटाक्षव्याक्षेपाः शिशुशफरफालप्रति-
मुवः । सुवानाः सर्वस्वं कुसुमधनुषोऽस्मान्प्रति सखे नवं
नेत्राद्वैतं कुवलयदृशः सनिदधति ॥ १०८ ॥ दिनान्ते
स्नान्तीनां कनककलशाकारकुचयोरुपर्यस्यन्तीनां कमल-
कलिकाकोमलकौ । समुद्यत्कालिन्दीतरलतरकलोलकुटिलः
कटाक्षः कान्तानां कमिह कमितार न कुरुते ॥ १०९ ॥
शिलासम्यग्यौतोज्ज्वलधवलधारापरिसरानिमानन्तः श्यामानिव
विषमबाणस्य विशिखान् । दृढप्रज्ञावर्माण्यपि हृदयमर्माणि
रुजतः कटाक्षानेतस्या मुनिरपि न सोढुं प्रभवति ॥ ११० ॥
पिपासुरिव चञ्चलं विकटकर्णकूपाजलं ततः प्रतिचलन्मुहुः
श्रवणपाशमीतोऽमितः । तनोति तललाकृतिस्तरललोचने
सततं गतागतकुतूहलं सुहुरपाङ्गरङ्गुस्त्व ॥ १११ ॥
सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणां लज्जा
तावद्विधत्ते विनयमपि समालम्बते तावदेव । भ्रूचापाकृष्ट-

मुक्ताः श्रवणपथजुषो नीलपक्ष्माण एते यावल्लीलावतीना
हृदि न धृतिसुषो दृष्टिबाणाः पतन्ति ॥ ११२ ॥

अश्रूणि

अश्रुच्छलेन सुदृशो हुतपावकधूमकलुषाक्ष्याः । अप्राप्य
मानभङ्गे विगलति लावण्यवारिपूर इव ॥ ११३ ॥

नासा

पुराणबाणत्यागाय नूतनाखकुतूहलात् । तन्नासा भाति
कामेन तूणीवाधोमुखीकृता ॥ ११४ ॥ दन्तालिदाडिमी-
बीजभक्षणोत्कण्ठचेतसः । मन्ये मारशुकस्येयं नासा
चञ्चूर्विराजते ॥ ११५ ॥ नासादसीया तिलपुष्पतूर्णं
जगत्रयन्यस्तशरत्रयस्य । श्वासानिलामोदभरानुमेया दधद्वि-
बाणी कुसुमायुधस्य ॥ ११६ ॥ केचित्तिलस्य कुसुमं शुक्-
चञ्चुमन्ये नासा वदन्ति कथयाम्यहमन्यदेव । सरक्षितो निज-
शरासनसनिधाने कामेन केतकदलैकमयो निषङ्गः ॥ ११७ ॥

नासामूषणम्

नासामौक्तिकमबले किमधरबिम्बेन विद्रुमं कुरुषे ।
दृष्ट्या गुञ्जाबीजं शिव शिव भूयस्तदेव हसितेन ॥ ११८ ॥
श्लेष्मागारे वसतिर्जातास्माकं तदत्र मा यात । आन्दो-
लनच्छलादिह निवारयन्तीव मौक्तिकानि विटान् ॥ ११९ ॥
सुधामयोऽपि क्षयरोगशान्त्यै नासाग्रमुक्ताफलकच्छलेन ।
अनङ्गसजीवनदृष्टशक्तिर्मुखामृतं ते पिबतीव चन्द्रः
॥ १२० ॥ आकाशात्पतितं पुनर्जलनिधौ मध्ये
चिरं सस्थितं पश्चाद्दुःसहदेहरन्ध्रजनितक्लेशान्वितं मौक्ति-
कम् । बाले बालकुरङ्गलोचनयुगे घोर तपः सचर-
न्नासामूषणतामुपैति सखि ते बिम्बाधरापेक्षया ॥ १२१ ॥
अस्याः कामनिवासरम्यभवनं वक्त्रं विलोक्यादरास्त्रिस्त्येव
सुधाकरं प्रियतमं भूमीगतं शोभनम् । नासामौक्तिककैतवेन
रुचिरा तारापि सा रोहिणी मन्ये तद्विरहासहिष्णुहृदया
तत्सन्निधिं सेवते ॥ १२२ ॥

कर्णौ

सौन्दर्यपात्रे वक्त्रेन्दौ कुरङ्गासङ्गमीतया । सूचितौ
श्रोत्रपाशाभ्यां पाशाविव मृगीदृशा ॥ १२३ ॥ कमनीयता-
निवासः कर्णस्तस्या विचित्रमणिभूषः । सविधप्रसूतरत्नं
शङ्खनिधिं दूरतरमकरोत् ॥ १२४ ॥ तालीदलं काञ्चन-
कर्णपाशौ प्रसारयन्ती सुतनुः कराम्याम् । रराज कर्णान्त-
निषण्णदृष्टिः शाणे दधानेव कटाक्षबाणान् ॥ १२५ ॥
वियोगबाष्पाश्रितनेत्रपद्मच्छद्धान्वितोत्सर्गपयःप्रसूनौ । कर्णौ
किमस्या रतितत्पतिभ्यां निवेद्यपूषौ विधिशिल्पीमीदृक्
॥ १२६ ॥ इहाविशद्येन पथातिवक्त्रं शस्त्रौघनिष्पन्दरसप्र-
वाहः । सोऽस्याः श्रवःपत्रयुगे प्रणालीरेखेव धावत्यभिकर्ण-
कूपम् ॥ १२७ ॥ अस्या यदद्यादश सविभज्य विद्यः

श्रुती दध्नतुरर्धमधम् । कर्णान्तरुकीर्णगभीररेखः किं तस्य
सख्यैव न वा नवाङ्क ॥ १२८ ॥ मन्येऽमुना कर्णलता-
मयेन पाणद्वयेन च्छिदुरेतरेण । एकाकिपाशं वरुण विजि-
ग्येऽनङ्गीकृतयामतती रतीशः ॥ १२९ ॥ आत्मैव तातस्य
चतुर्भुजस्य जातश्चतुर्दोरुचितः स्मरोऽपि । तच्चापयो कर्ण-
लते भ्रुवोर्ज्ये वशत्वगंगौ चिपिटे किमस्या ॥ १३० ॥

कर्णभूषणम्

मुक्ताताटङ्कयुगं प्रतिमुक्तं कर्णपार्श्वयोरस्या । मुखकसल-
मिव निषेवितुमागतममृताशुबिम्बयुगम् ॥ १३१ ॥
ताटङ्कमस्यास्तग्लेक्षणाया मुक्ताफलैश्चारुरिव विधत्ते ।
मुखश्रिया चन्द्रमिवाभिभूय बन्दीकृतं तारकचक्रवालम्
॥ १३२ ॥ शशी हर्तुं लोभान्मुखकमलशोभा श्रुतिफलं
मिषेवे सातङ्कस्त्व तरुणि ताटङ्ककपटात् । तदन्तःपीयूषं
निखिलमथ निक्षेपुमधरे मनोजन्मा मुष्णन्मुहुरहह तुच्छं
तमकरोत् ॥ १३३ ॥

कपोलौ

कपोलपालीं तव तन्वि मन्ये लावण्यधन्ये दिशमुत्तरा-
ख्याम् । विभाति यस्या ललितालकाया मनोहरा वैश्रवणस्य
लक्ष्मीः ॥ १३४ ॥ स्वर्णच्छवीनामसितेक्षणाणा कर्णान्ततो
गण्डलतातलानि । भृङ्गाः सहेलं यदि नापतिष्यन्कोऽवे-
दयिष्यन्नवचम्पकानि ॥ १३५ ॥ आवध्नन्परिवेषमण्डलमलं
वक्त्रेन्दुबिम्बाद्वहिः कुर्वत्सङ्कजजृम्भमाणकलिकाकर्णवतस-
क्रियाम् । तन्वङ्ग्याः परिन्त्यतीव हसतीवोत्सर्पतीवोल्बण
लावण्य ललतीव काञ्चनशिलिकान्ते कपोलस्थले ॥ १३६ ॥

अधरः

तवैष विद्वेमच्छायो मैरुमार्ग इवाधर । करोति कस्य
नो मुग्धे पिपासाकुलितं मनः ॥ १३७ ॥ अल्पेनापि
सुरक्तेन साधनेन प्रयोजनम् । ओष्ठद्वयसहायेन कान्तासेन
जगज्जितम् ॥ १३८ ॥ सर्वस्यैव हि रत्नस्य त्रैणोऽर्धः^६
परिहीयते । दयिताधररत्नं तु त्रैणित यार्त्यनर्घताम्
॥ १३९ ॥ अधरोऽयमभीराक्ष्या बन्धुजीवप्रभाहरः । अन्य-
जीवप्रभा हन्त हरतीति किमद्भुतम् ॥ १४० ॥ सुखा-
रविन्ददत्तश्रीः सुतनोररुणोऽधरः । कुरुते हारमाणिक्यप्रदी-
पान्पाण्डुरत्विषः ॥ १४१ ॥ सततोदयसम्येव वदनेन्दोर-
निन्दिता । तदोष्ठमुद्रा लावण्यसमुद्रस्येव विद्रुमः ॥ १४२ ॥
अधरोऽसौ कुरङ्गाक्ष्या शोभते नासिकातले । सुवर्णनलिका-
मध्यान्माणिक्यमिव विच्युतम् ॥ १४३ ॥ अधर खलु

बिम्बनामकं फलमाभ्यामिति भव्यमन्वयम् । लभतेऽधर-
बिम्ब इत्यदः पदमस्या रदनच्छदे वदत् ॥ १४४ ॥ उत्थितो
निशि कलानिधिर्भवेदेतदीयमुखतुल्यतासये । प्रापितो
मलिनभावमेतया लज्जया नभसि याल्यदृश्यताम् ॥ १४५ ॥
अपि मृगाक्षि तवाधरपल्लवे दयितदन्तपदं न भवत्यदः ।
भुवनमोहनमन्नपदाङ्कितं किमुत यन्नमिदं स्मरयन्निष्णः ॥ १४६ ॥
अभिलषन्ति तवाधरमाधुरीं तदिह किं हरिणाक्षि मुधा
बुधाः । सुरसुधामधरीकुरुते यतस्त्वदधरोऽधरतामगमत्ततः
॥ १४७ ॥ पुष्पं प्रवालोलपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा
स्फुटविद्रुमस्थम् । ततोऽनुकुर्याद्विजदस्य तस्यास्ताप्रौष्ठ-
पर्यस्तरुचः सितस्य ॥ १४८ ॥ बन्धूकबन्धूभवदेतदस्या
मुखेन्दुनानेन सहोजिहानम् । रागश्रिया शैशवयौवनीया
स्वमाह सध्यामधरोष्ठलेखा ॥ १४९ ॥ अस्या मुखेन्दाव-
धरः मुधाभूर्बिम्बस्य युक्तः प्रतिबिम्ब एषः । तस्याधवा
श्रीर्द्रुममाजि देशे संभाव्यमानास्य तु विद्रुमेऽसौ ॥ १५० ॥
जानेऽतिरङ्गादिदमेव बिम्बं बिम्बस्य च व्यक्तमितोऽधर-
त्वम् । द्वयोर्विशेषौवगमाक्षमाणा नास्मि भ्रमोऽभूदनयोर्योर्जना-
नाम् ॥ १५१ ॥ प्रियामुखीभूय सुखी मुधाशुर्वसत्यसौ राहुभय-
व्ययेन । इमा दधाराधरबिम्बलीला तस्यैव बालं करचक्र-
वालम् ॥ १५२ ॥ अधरममृतं कः सदेहो मधुन्यपि नान्यथा
मधुरमधिक द्राक्षायाश्च प्रसन्नरस फलम् । सकृदपि पुनर्म-
ध्यस्थः सन्नसान्तरविज्जनो वदतु यदिहान्यत्स्वादु स्यात्प्रिया-
दशनच्छदात् ॥ १५३ ॥ त्वं पीयूष दिवोऽपि भूषणमसि द्राक्षे
परीक्षेत को माधुर्यं तव विश्वतोऽपि विदित माध्वीक
माध्वीकता । एतत्किं तु मनार्गैरुतुदमिव ब्रूमो न चेत्कुप्यसि
यः कान्ताधरपल्लवे मधुरिमा नान्यत्र कुत्रापि सः ॥ १५४ ॥

दन्ताः

द्विधा विधाय शीताशुं कपोलौ कृतवान्विधिः ।
तन्व्यास्तद्रसनियन्दिबिन्दवो रदनावलिः ॥ १५५ ॥
चन्द्राधिकैतन्मुखचन्द्रिकाणा दरायतं तत्किरणान्नानाम् ।
पुरःपरिस्वस्तपृष्ठद्वितीयं रदावलीद्वन्द्वति बिन्दुवृन्दम् ॥ १५६ ॥
राजौ द्विजानामिह राजदन्ताः सविभ्रति श्रोत्रियविभ्रमं यत् ।
उद्वेगरागादिमृजावदाताश्चत्वार एते तदवैमि मुक्ताः ॥ १५७ ॥
यावद्यावत्कुवलयदृशा मृज्यते दन्तपालिस्तावतावद्विगुणम-
धरच्छायया शोणशोचिः । काचित्त्वस्याः परिमलकलाहूत-
मात्रालिकान्त्या वक्राश्वासे प्रसरति मुहुः श्यामिकाप्याविरा-
सीत् ॥ १५८ ॥

चिबुकः

विलोकितास्या मुखमुन्नम्य किं वेधसेय सुषमासमासौ ।
धृत्युद्धवा यच्चिबुके चकास्ति निम्ने मनागङ्गुलि-
यन्त्रणेव ॥ १५९ ॥

१ अलका केशा, पक्षे, कुबेरनगरी २ वैश्रवणस्य कुबेरस्य
पक्षे, वै इति पदच्छेदः श्रवणस्य कर्णस्य ३ प्रवालकान्ति, पक्षे,
विगता हुमच्छाया यस्मात् ४ मरुदेशस्य मार्गः ५ छिद्रे जाते सती-
त्यथाहार्यम् ६ मूल्यम् ७ सजातव्रणम् ८ अमूल्यताम् ९ बन्धूक-
पुष्पम्, पक्षे, बन्धुभूता जीवा

मुखम्

जितेन्दुपद्मलावण्यं क कान्तावदनं जयेत् । सुक्त्वा तदेव सुरतश्रमजिह्वितलोचनम् ॥ १६० ॥ चलद्भृङ्गमिवा-
म्भोजमधीग्नयनं मुखम् । तदीयं यदि दृश्येत काम-
ऋद्धोऽस्तु किं ततः ॥ १६१ ॥ विलसत्याननं तस्या नामाग्रस्थितमौक्तिकम् । आलक्षितबुधाश्लेष राकेन्दोरिव मण्डलम् ॥ १६२ ॥ मुखं वहति बन्धूकबन्धुरेणाधरेण सा । पूर्णेन्दुमिव सौन्दर्यादङ्कलालितकौस्तुभम् ॥ १६३ ॥ विधा-
यापूर्वपूर्णेन्दुमस्या मुखमभूद्भवम् । धाता निजासनाम्भोज-
विनिमीलनदुःस्थित ॥ १६४ ॥ शरत्कालसमुल्लासिपूर्णमा-
शर्वरीप्रियम् । करोति ते मुखं तन्वि चपेटापातनाति-
थिम् ॥ १६५ ॥ राकायामकलङ्कं चेदमृतागोर्भवेद्वपु । तस्या मुखं तदा साम्यपराभवमवाप्नुयात् ॥ १६६ ॥
आनन मृगशावाक्ष्या वीक्ष्य लोलालकावृतम् । अमङ्गमर-
सकीर्णं स्मरामि सरसीरुहम् ॥ १६७ ॥ इय सुनयना दासी-
कृतनामरसप्रिया । आननेनाकलङ्केन जयतीन्दु कलङ्कि-
नम् ॥ १६८ ॥ लावण्यमधुमि पूर्णमास्यमस्या विक-
स्वरम् । लोकलोचनरोलम्बकदम्बैः कैर्न पीयते ॥ १६९ ॥
ननु नीलाञ्जलसवृतमाननमाभाति हरिणनयनाया । प्रति-
बिम्बित इव यमुनागभीर्नीरान्तरेणाङ्क ॥ १७० ॥ अम्बुज-
मन्वुनि मग्नं त्रासादाकाशमाश्रितश्चन्द्र । सप्रति क
परिपन्थी यं प्रति कोपारुणं वदनम् ॥ १७१ ॥ आसायं
सलिलमरे सवितागमुपास्य सादर तपसा । अधुनाञ्जेन
मनाक्तव मानिनि तुलना मुखस्यासा ॥ १७२ ॥ सुवि-
रलमौक्तिकतारे धवलाशुकचन्द्रिकाचमत्कारे । वदनपरिपूर्ण-
चन्द्रे सुन्दरि राकास्ति नात्र सदेह ॥ १७३ ॥ पुसा
दर्शय सुन्दरि मुखेन्दुमीषत्रपामपाकृत्य । जायाजित इति
रूढा जनश्रुतिर्मे यशो भवतु ॥ १७४ ॥ अबले सलिले
व्यवस्यता ते मुखभावो गमितो न पङ्कजेन । कथमौदिमवर्ण-
तान्त्यजस्य द्विजगजेन कृतोरुनिग्रहस्य ॥ १७५ ॥
सुषमाविषये परीक्षणे निखिलं पद्मभाजि तन्मुखात् ।
अधुनापि न मङ्गलक्षणं सलिलोन्मज्जनमुज्झति स्फुटम्
॥ १७६ ॥ य ससर्ज कमल रमागृहं विश्वलोचनमहो-
त्सवं विधिः । एष तादृगमृजन्मृगीदृशो मीनकेतननिकेतन
मुखम् ॥ १७७ ॥ माधु चन्द्रममि पुष्करै कृतं मीलित
यदभिरामताविके । उद्यता जयिनि कामिनीमुखे तेन साहस-

मनुष्ठितं पुनः ॥ १७८ ॥ तस्या मुखस्यातिमनोहरस्य
कर्तुं न शक्तः सदैवं प्रियायाः । अद्यापि शीतद्युतिरात्म-
बिम्बं निर्माय निर्माय पुनर्निनन्ति ॥ १७९ ॥ अनेन रम्भोरु
तवाननेन पीयूषभानोस्तुलया धृतस्य । ऊनस्य नूनं परिपूर-
णाय तारा स्फुरन्ति प्रतिमानखण्डाः ॥ १८० ॥ अस्या
मुखस्यास्तु न पूर्णिमास्य पूर्णस्य जित्वा महिमा हिमाशुम् ।
भ्रूलक्ष्मखण्ड दधदधमिन्दुर्भालस्तृतीय खलु यस्य भाग
॥ १८१ ॥ व्यधत् धाता मुखपद्ममस्याः सम्राजमम्भोज-
कुलेऽखिलेऽपि । सरोजराजौ मृजतोऽदसीया नेत्राभिधेयावत
एव सेवाम् ॥ १८२ ॥ दिवारजन्यो रविमोमभीते चन्द्रा-
म्बुजे निक्षिपत स्वलक्ष्मीम् । अस्या यदाभ्ये न तदा
तयो श्रीरेकप्रियेद तु कदा न कान्तम् ॥ १८३ ॥ अस्या
मुखश्रीप्रतिबिम्बमेव जलाच्च ताताङ्मुकुराच्च मित्रात् ।
अभ्यर्थ्य धत्त खलु पद्मचन्द्रौ विभूषणं याचितकं कदाचित्
॥ १८४ ॥ अस्या मुखेनैव विजित्य नित्यस्पर्षी मिलत्कुङ्कुम-
रोषभासा । प्रसह्य चन्द्र खलु नह्यमान स्यादेव तिष्ठ-
न्परिवेषपाश ॥ १८५ ॥ विधोर्विधिर्विम्बशतानि लोप लोप
कुहूरात्रिषु मासि मासि । अभङ्गुरश्रीकमसु किमस्या मुखे-
न्दुमस्यापयदेकगोपम् ॥ १८६ ॥ कपोलपत्रान्मकरात्सकेतु-
श्रृङ्ग्या जिगीषुर्वनुषा जगन्ति । इहावलम्ब्यास्ति रति
मनोभू रज्यद्वयस्यो मधुनाधरेण ॥ १८७ ॥ धिक्तस्य
मन्दमनस कुक्वेः कविन्व यः स्त्रीमुखं च शशिनं च सम
करोति । अमङ्गविभ्रमकटाक्षनिरीक्षितानि कोपप्रसादहसि-
तानि कुत शगाङ्के ॥ १८८ ॥ चन्द्रं कलङ्करहित शफर-
द्वयं च निस्तोयमन्धतमसं च सुगन्धि तन्व्याः । वक्त्र-
च्छलेन सुवि मृष्टवतो विधातुर्वर्ण्येत केन करकौशलमद्भुतं तत्
॥ १८९ ॥ अस्यामपूर्वं इव कोऽपि कलङ्करिक्तश्चन्द्रोऽपर
किमुत तन्मकरध्वजेन । रोमावलीगुणमिलत्कुचमन्दरेण
निर्मथ्य नाभिजलवि श्रुवमुद्धत स्यात् ॥ १९० ॥ लोके
कलङ्कमपहातुमयं शशाङ्को जातो यतस्तव मुखं तरलाय-
ताक्षि । तत्रापि कल्पयसि तन्वि कलङ्कलेखा नार्थं समा-
श्रितजन हि कलङ्कयन्ति ॥ १९१ ॥ यन्मञ्जुसिञ्जित-
मितो रसनामणीना यन्ल्लामसौरभवलादलयो वदन्ति ।
यद्वीतय स्खलदलंकृतयश्च लीला दोलाविलासतरलस्तदयं
मुखेन्दु ॥ १९२ ॥ प्रविश झटिति गेहं मा बहिस्तिष्ठ
कान्ते ग्रहणममयवेला वर्तते शीतग्रमे । तव मुखमकलङ्क
वीक्ष्य नूनं म रादृश्यमिति तव मुखेन्दु पूर्णचन्द्र विहाय
॥ १९३ ॥ यदमगगतै सिन्धोरन्त कथंचिदुपार्जित सकल-

१ मायकालपर्यन्तम् २ सुगत्वम् सुप्रमास्यमित्यय ३ आशो
मवर्णो यस्य तस्य भावस्तत्ता प्रकारादे पङ्कजस्य मकारात्पत्य कथमि
त्यर्थः, पक्षे, -ब्राह्मणत्वम् ४ अन्ते जकारो यस्येतादृशस्य पङ्कजस्य,
पक्षे, -अतिशूद्रस्य ५ चन्द्रेण, पक्षे, -ब्राह्मणप्रेष्ठेन ६ कृत उर्मिहासि
ग्रहो दण्डो यस्य

मपि तद्वात्रा कान्तामुखे विनिवेशितम् । सुरसुमनसः
 आसामोदे शशी च कपोलयोरमृतमधरे तिर्थभूते विष
 च विलोचने ॥ १९४ ॥ असावन्तश्चन्द्रिकचनवलीलाञ्ज-
 युगलस्तलस्फूर्जत्कम्बुर्विलसदलिसघात उपरि । विना ढोषा-
 सङ्ग सततपरिपूर्णाखिलकलः कुतः प्राप्तश्चन्द्रो विगलित-
 कलङ्कः सुमुखि ते ॥ १९५ ॥ जगन्नेत्रानन्दं वदनमतुलं
 पश्मलदृशः कथकार पङ्केरुहमनुविधातु प्रभवति । अयं
 चेदाकाङ्क्षी सह मदनकोदण्डलतया वराको राकेन्दुः
 कुवलययुगं किं न वहति ॥ १९६ ॥ अनाकाशे चन्द्रः
 सरसिजदलद्वन्द्वसहितो गृहीतः पश्चार्धे कुटिलकुटिलैः
 सोऽपि तिमिरैः । सुधा मुञ्चत्युच्चैरशनिमथ समोहजननी
 किमुत्पातालीयं वदत जगतः कर्तुरुदिता ॥ १९७ ॥ सुधा-
 बद्धग्रासैरुपवनचकोरैरनुसृता किरञ्ज्योत्स्नामच्छा नवलैवलि-
 पाकप्रैणयिनीम् । उपप्राकाराय प्रैहिणु नयने तर्कय मनाग-
 नाकाशे कोऽयं गलितहरिणः शीतकिरणः ॥ १९८ ॥ विना
 सायं कोऽयं समुदयति सौरम्यसुभगः किरञ्ज्योत्स्नाधारा-
 मधिधरणि तारापरिवृढः । धनुर्धत्ते स्मरतिरयति विहार
 न तमसा निरातङ्कः पङ्केरुहयुगलमङ्गे नटयति ॥ १९९ ॥
 अनुच्छिद्यो देवैरपरिदलितो राहुदशनैः कलङ्केनास्पृष्टो न
 खलु परिभूतो दिनकृता । कुहूमिर्नो लुप्तो न च युवति-
 ब्रक्केण विजितः कलानाथः कोऽयं कनकलतिकायामुदयते
 ॥ २०० ॥ स्मितज्योत्स्नागङ्गा तपनतनया श्यामलरुचिः
 सरस्वत्योष्ठाभारुणकिरणसौन्दर्यजयिनी । इमास्तिस्तीर्था-
 धिप इव मुखे सुभ्रु मिलितास्तवेद सेवन्को न लभत इहा-
 नन्दलहरीम् ॥ २०१ ॥ कोषः स्फीततरः स्थितानि परितः
 पत्राणि दुर्गे अलं मैत्रं मण्डलमुज्ज्वलं चिरमधो नीता-
 स्तथा कण्टकाः । इत्याकृष्टशिलीमुखेन रचना कृत्वा तद-
 त्यद्भुतं यत्पद्मेन जिगीषुणापि न जितं मुग्धे त्वदीयं मुखम्
 ॥ २०२ ॥ आरब्धे दयितामुखप्रतिसमे निर्मातुमस्मिन्नपि
 व्यक्तं जन्मसमानमेव मिलितामंशुच्छ्रया वर्षति । आत्म-
 द्रोहिणि रोहिणीपरिवृढे पर्यङ्कपङ्केरुहः सकोचादथ दुःस्थितस्य
 न विधेस्तच्छीलमुन्मीलितम् ॥ २०३ ॥ तानि प्राञ्चि
 दिनानि यत्र रजनी सेहे तमिस्रापदं सा सृष्टिर्विरराम यत्र
 भवति ज्योत्स्नामयो नातपः । अद्यान्यः समयस्तथा हि तिथ-
 योऽप्यस्या मुखस्योदये हस्ताहस्तिकया हरन्ति परितो
 राकावराकीयशः ॥ २०४ ॥ अज्ञातेन्दुपरामवं परिलस-
 द्बालोलेनेत्राञ्जनं भ्रान्तभ्रूलतमैणनाभितिलकं श्रीखण्डपत्राल-
 कम् । बन्धूकाधरसुन्दर सुरमुनिव्यामोहि वाक्यामृतं
 त्रैलोक्याद्भुतपङ्कजं वरतनोरासं न कस्य प्रियम् ॥ २०५ ॥

चातुर्यस्यैकचिह्नं फलममलगिरा मूलमुत्तापशान्तेः पद्मायाः
 सप्रसाद स्थलमपि च रुचा कोशभूतं फलानाम् । शृङ्गार-
 स्थातिमान शरदमृतकरस्यार्धं सौभाग्यसिन्धोराम्यं तस्याः
 सहासं मनसि न मृदुले कस्य लास्य तनोति ॥ २०६ ॥

स्मितम्

कामबाणप्रहारेण मूर्च्छितानि पदे पदे । जीवन्ति
 युवचेतासि युवतीना स्मितामृतैः ॥ २०७ ॥ स्मयमान-
 मायताक्ष्या किचिदभिव्यक्तदशनशोभि मुखम् । अममग्र-
 लक्ष्यकेसरमुच्छ्वसदिव पङ्कजं दृष्टम् ॥ २०८ ॥ धवलीकरोति
 हरितो मलिनीकुरुते मनः सपत्नीनाम् । अस्या हास्यविकासो
 मम तु मनो रक्तमाचरति ॥ २०९ ॥ यदि प्रसादीकुरुते
 सुधाशोरेषा सहस्राशमपि स्मितस्य । तत्कौमुदीना कुरुते
 तमेव निमित्त्य देवः सफलः स्वजन्म ॥ २१० ॥

कण्ठः

कण्ठस्य विदधे कान्तिं मुक्ताभरणता यश्च । नास्या
 स्वभावस्यस्य मुक्ताभरणता तथा ॥ २११ ॥ असा-
 नुद्वेल्लवण्यरत्नाकरसमुद्भव । जगद्विजयमाङ्गल्यशङ्कु
 कुसुमधन्वन ॥ २१२ ॥ श्रोत्रपीयूषगण्डूषैः काकलीकल-
 गीतिभिः । कण्ठ कुण्ठितचातुर्यो विपञ्चीपञ्चमध्वने.
 ॥ २१३ ॥ अयं त्रयाणां ग्रामाणां विधानं मधुरध्वनिः ।
 रेखात्रयमितीवास्या सूत्रितं कण्ठकन्दले ॥ २१४ ॥
 कण्ठस्य तस्या स्तनबन्धुरस्य मुक्ताकलापस्य च निस्त-
 लस्य । अन्योन्यशोभाजननाद्भूय साधारणो भूषणभूष्य-
 भावः ॥ २१५ ॥ कवित्वगानप्रियवादसत्यान्यस्या विधाता
 न्यधिताधिकण्ठम् । रेखात्रयन्यासमिषादमीषा वासाय सोऽयं
 विवभाज सीमा ॥ २१६ ॥ मुक्तोत्कर सकटशुक्तिमध्या-
 द्विनिर्गतः सारसलोचनाया । जानीमहेऽस्या कमनीय-
 कम्बुग्रीवाधिवासाद्गुणवत्त्वमाप ॥ २१७ ॥

वाणी

अमृतद्रवमाधुरीधुरीणा गिरमाकर्ण्य कुरङ्गलोचनायाः ।
 मुद्गरभ्यसन कषायकण्ठी कलकण्ठी कुरुते कुहूरुतेन
 ॥ २१८ ॥ स्वरेण तस्याममृतस्रुतेव प्रजल्पितायामभिजान-
 वाचि । अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा श्रोतुर्वितन्नीरिव
 ताड्यमाना ॥ २१९ ॥ शिरीषकोषादपि कोमलाया वेधा विधा-
 याङ्गमशेषमस्याः । प्राप्तप्रकर्षः सुकुमारसर्गे समापयद्वाचि मृदु-
 त्वमुद्राम् ॥ २२० ॥ प्रसूनबाणाद्वयवादिनी सा कापि द्विजे-
 नोपनिषत्पिकेन । अस्याः किमास्यद्विजराजतो वा नाधीयते
 मैक्षमुजा तरुभ्यः ॥ २२१ ॥ पद्माङ्कसन्धानमवेक्ष्य लक्ष्मीमेकस्य
 विष्णोः श्रयणात्सपत्नीम् । आस्येन्दुमस्या भजते जिताब्जं
 सरस्वती तद्विजिगीषया किम् ॥ २२२ ॥ कण्ठे वसन्ती चतुरा

यदस्याः सरस्वती वादयते विपश्चीम् । तदेव वाग्भूय मुखे
मृगाक्ष्याः श्रोतुः श्रुतो याति सुधारसत्वम् ॥ २२३ ॥

बाहू

दयिताबाहुपाशस्य कुतोऽयमपरो विधिः । जीवयत्यर्पितः
कण्ठे मारयत्यपर्वजितः ॥ २२४ ॥ शब्दवद्विरलकारैरु-
पेतमतिकोमलम् । सुवृत्तं काव्यवद्रेजे तद्बाहुलतिकाद्वयम्
॥ २२५ ॥ सरले एव दोल्लेखे यदि चञ्चलचक्षुषः ।
असुग्धाभ्यो मृणालीभ्यः कथमाजहत्तु, श्रियम् ॥ २२६ ॥
बाहू तस्याः कुचाभोगनिरुद्धान्योन्यदर्शनौ । मन्त्रितं कथ-
मेताभ्या मृणालीकीर्तिलुण्ठनम् ॥ २२७ ॥ बाहू प्रियाया
जयता मृणालं द्वन्द्वे जयो नाम न विस्रयोऽस्मिन् । उच्चैस्तु
तच्चित्रममुष्य भग्नस्यालोक्यते निर्व्यथनं यदन्तः ॥ २२८ ॥
अजीयतावर्तशुभं नु नाभ्या दोभ्या मृणालं किमु कोमला-
भ्याम् । निःसूत्रमास्ते घनपङ्कमृतु मूर्तासु नाकीर्तिषु
तन्निमग्नम् ॥ २२९ ॥

करो

कुसुमायुधकोदण्डे हस्तौ विस्तीर्णचक्षुष । अशोकपल्ल-
वास्त्राणा प्रतिहस्तत्वमागतौ ॥ २३० ॥ नाह धार्यमधीराक्षि
मुखेन्दो समुखं त्वया । इतीव लीलापद्मेन करोऽस्याः
कान्तिरर्पिता ॥ २३१ ॥ स्पृष्टस्त्वयैव दयिते सारपूजा-
व्यापृतेन हस्तेन । उद्भिन्नापरमृदुतरकिसलय इव लक्ष्यते-
ऽशोकः ॥ २३२ ॥ अस्याः करस्पर्शनगर्धनद्विर्बालत्व-
मापत्खलु पल्लवो यः । भूयोऽपि नामाधरसाम्यगर्वं कुर्वन्कथं
वास्तु न स प्रवालः ॥ २३३ ॥ अस्यैव सर्गाय भवत्करस्य
सरोजसृष्टिर्मम हस्तलेखः । इत्याह धाता हरिणेषणाया कि
हस्तलेखीकृतया तया स्याम् ॥ २३४ ॥ मुग्धे प्रतारयसि कि
कुसुमानि हर्तुमेतान्यशोकविटपस्य कुतूहलेन । अस्यैव तन्वि
नवपल्लवडम्बरेषु त्वं हारयिष्यसि ननु स्वयमेव पाणी २३५

कङ्कणम्

गौराङ्गा मुजलावण्यमैलितं हेमकङ्कणम् । कण्ठाश्लेषे
वयस्याभिः काठिन्यादन्वमीयत ॥ २३६ ॥ प्रकोष्ठबन्धे
बिम्बोष्ठयास्तस्यां काञ्चनकङ्कणम् । नालं वलयितं हस्ते
हेमाब्जसेव राजते ॥ २३७ ॥ सौवर्णकङ्कणश्रेण्या
भाति तद्बाहुकन्दली । तूणचम्पकमौर्व्येव पुष्पचापेन
वेष्टिता ॥ २३८ ॥ सहेमकटकं धत्ते सा कर पद्मतस्करम् ।
पद्मिनीवल्लभसेव मूले वेष्टितमशुना ॥ २३९ ॥ हस्ते
चकास्ति बालायास्तस्याः कङ्कणमालिका । मन कुरङ्गवन्धाय
पाशालीव मनोभुवः ॥ २४० ॥ कृशाङ्गा, कुचभारेण
दूरमुत्सारितौ भुजौ । वहतः कलहायेव वाचाला वलया-
वलिम् ॥ २४१ ॥ न्यस्तानि दन्तवलयानि करे कदा-
चित्तानीन्दुखण्डघटितानि ममैष तर्कः । अस्या निसर्गमृदु-
पाणिसरोजमेषामामोचने झटिति यन्मुकुलीबभूव ॥ २४२ ॥

१ त्यक्त

हस्तरेखा

आयुरेखां चकारास्याः करे द्राघीयसी विधिः । शौण्डीर्य-
गर्वनिर्वाहप्रत्याशा च मनोभुवः ॥ २४३ ॥

अङ्गुल्यः

सुदीर्घा रागशालिन्यो बहुपर्वमनोहराः । तस्या विरेजुर-
ङ्गुल्यः कामिना सकथा इव ॥ २४४ ॥ रज्यन्नसखाङ्गुलि-
पञ्चकस्य मिषादसौ हैङ्गुलपद्मतूणे । हैमैकपुङ्खास्ति विशुद्धपर्वा
प्रियाकरे पञ्चशरी सरस ॥ २४५ ॥

मुद्रिका

अङ्गुलीषु कुरङ्गाक्ष्याः शोभते मुद्रिकावलिः । प्रोतेव बाणैः
पुष्पेषो, सूक्ष्मलक्ष्यपरम्परा ॥ २४६ ॥

स्तनौ

मृद्वङ्गि कठिनौ तन्वि पीनौ सुमुखि दुर्मुखौ । अत
एव बहिर्यातौ हृदयात्ते पयोधरौ ॥ २४७ ॥ तन्वङ्ग्या स्तन-
युग्मेन मुखं न प्रकटीकृतम् । हाराय गुणिने स्थानं न
दत्तमिति लज्जया ॥ २४८ ॥ यन्न माति तदङ्गेषु लावण्य-
मतिसमृत्तम् । पिण्डीकृतसुरोदेशे तत्पयोधरता गतम् ॥ २४९ ॥
स्वयंभू, शशुरम्भोजलोचने त्वत्पयोधरः । नखेन कस्य धन्यस्य
चन्द्रचूडो भविष्यति ॥ २५० ॥ अविवेकि कुचद्वन्द्व
हन्तु नाम जगत्रयम् । श्रुतिप्रणयिनोरक्षणेयुक्तं जनमार-
णम् ॥ २५१ ॥ प्रायश्चित्तं न गृहीतस्तन्वङ्ग्याः पतितौ
स्तनौ । अत एव तयो स्पर्शे लोकोऽयं शिथिलादरः ॥ २५२ ॥
पयोधरघनीभावस्तावदम्बरमध्यगः । आश्लेषोपगमस्तत्र याव-
न्नैव प्रवर्तते ॥ २५३ ॥ माति निर्विवरे तस्याश्रितं कुच-
युगान्तरे । क्रीडाकुण्डलितोच्चण्डकोदण्डः कुसुमायुधः
॥ २५४ ॥ कुचद्वये चकोराक्षी चिम्बुकप्रान्तचुम्बिनि ।
मर्मोक्तिषु न शक्नोति स्थातु लज्जानतानना ॥ २५५ ॥ शङ्के
तच्चित्तमङ्केशसाध्यं कुसुमधन्वनः । काठिन्यं बहिरैवास्याः
स्तनाभ्या येन धारितम् ॥ २५६ ॥ सा स्तनाञ्जलिबन्धेन
मन्मथं प्रथमागतम् । करोतीवोमुखं बाला बान्धवं यौवन-
श्रियः ॥ २५७ ॥ अस्त्यप्रतिसमावेयं स्तनद्वन्द्वस्य दूषणम् ।
स्फुटता कञ्चुकाना यन्नायात्यावरणीयताम् ॥ २५८ ॥ कुम्भौ
सदम्भौ करिणा कलशौ मन्दकौशलौ । चक्रवाकौ वराकौ
च तदीयकुचयोः परः ॥ २५९ ॥ मुखेन्दुचन्द्रिकापूरहाव्य-
माश्रौ पुनः पुनः । शीतभीताविवान्योन्यं तस्याः पीडयतः
स्तनौ ॥ २६० ॥ तत्कुचौ चरतः किञ्चिन्नूनं मनसिजव्रतम् ।
नित्योन्मुखौ यदासाते मौलीरत्नस्य भासतः ॥ २६१ ॥
सा धारयत्यधीराक्षी दुर्वह स्तनमण्डलम् । गर्वपर्वतमारुढ-
श्रित्रं कुसुमकामुकः ॥ २६२ ॥ तस्यास्तुत्तनच्छाया

१ विशेषदर्शनरहितम्, पक्षे, -विशेषशून्यम् परस्पर सखिष्टत्वात्
२ वेद, पक्षे, -कर्ण ३ पापनिष्कृतिम्, पक्षे, -प्रायो बाहुल्येन चित्त
स्वान्तम् ४ पातकिनौ, पक्षे, -गलितौ ५ पयोधराणा मेधाना
घनीभाव प्राचुर्यम् ६ आकाशमध्यवती च ७ आश्लेषानक्षत्र-
सौंदर्य ; पक्षे, -सुगमम्

चकास्ति त्रिवलीतटे । लीना तिमिरलेखेव वदनेन्दोरगोचरे ॥ २६३ ॥ स्वकीयं हृदय भित्त्वा निर्गतौ यौ पयोधरौ । हृदयस्यान्यदीयस्य भेदने वा कृपा तयोः ॥ २६४ ॥ अल्प निर्मितमाकाशमनालोच्यैव वेधसा । इदमेवंविधं भावि भवत्या स्तनमण्डलम् ॥ २६५ ॥ उच्छ्वसन्मण्डलप्रान्तरेख-
मावद्धकुञ्जलम् । अपर्याप्तमुरो वृद्धे, शंसत्यस्याः स्तनद्वयम् ॥ २६६ ॥ मध्येन तनुमध्या मे मध्यं जितवतीत्ययम् । इभकुम्भौ भिनत्यस्याः कुचकुम्भनिभौ हरिः ॥ २६७ ॥ पटविघटितमपि कुचतटमकपटमनसः, कुरङ्गचयनायाः । मणिभवमयूखपटलीपटलीनतया न सम्यगालोचि ॥ २६८ ॥ प्रतिपक्षो यदि वक्षोरुहपरिणाहः, कुरङ्गनयनाया । आकाश-
वासतपसः, श्रीफल विफलस्तवायासः ॥ २६९ ॥ चञ्चत्काञ्चन-
शैलावसा वक्षोरुहौ तन्व्याः । नो चेत्तावधिरुद्धा कथ-
मनिमिषता भजेत मे दृष्टिः ॥ २७० ॥ करतलयुगपरिणद्धे कुचकलशे कुङ्कुमारुणे तस्याः । सिन्दूरिते करिपतेः कुम्भे नक्षत्रमालेव ॥ २७१ ॥ काठिन्यमङ्गैरखिलैर्निस्त कुचौ युवत्याः शरणं जगाम । अधः पतिष्याव इतीव भीत्या न शक्नुतस्तावपि हातुमेतत् ॥ २७२ ॥ दिवानिशं वारिणि कण्ठदन्ने दिवाकरारा-
धनमाचरन्ती । वक्षोजताक्ष्ये किमु पक्षमलक्ष्यास्तपश्चरत्यम्बुज-
पङ्क्तिरेषा ॥ २७३ ॥ अन्योन्यमुत्पीडयदुत्पलाक्ष्याः स्तन-
द्वयं पाण्डु तथा प्रवृद्धम् । मध्ये यथा श्याममुखस्य तस्य मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम् ॥ २७४ ॥ किं नर्मदाया मम सेयमस्या दृश्यामितो बाहुलतामृणाली । कुचौ किमुत्तस्थतु-
रन्तरीपे स्मरोधमशुष्यत्तरवात्यवारः ॥ २७५ ॥ ताल प्रभु स्यादनुर्कुतेतावुत्थानसुखौ पतितं न तावत् । परं च नाश्रित्य तरु महान्तं कुचौ कृशाङ्ग्याः स्वत एव तुङ्गौ ॥ २७६ ॥ एतत्कुचस्पर्धितया घटस्य ख्यातस्य शास्त्रेषु निदर्शनत्वम् । तस्माच्च शिल्पान्मणिकादिकारी प्रसिद्धनामा-
जनि कुम्भकारः ॥ २७७ ॥ निःशङ्कसकोचितपङ्कजोऽय-
मस्यामुदीतो मुखमिन्दुविम्बः । चित्रं तथापि स्तनकोक-
युग्मं न स्तोकमप्यञ्चति विप्रयोगम् ॥ २७८ ॥ आभ्या कुचाभ्यामिभकुम्भयोः श्रीरादीयतेऽसावनयोः क ताम्याम् । मयेन गोपायितमौक्तिकौ तौ प्रव्यक्तमुक्ताभरणाविमौ यत् ॥ २७९ ॥ कराग्रजाग्रच्छतकोटिरर्थी ययोरिमौ तौ तुल-
येत्कुचौ चेत् । सर्वं तदा श्रीफलमुन्मदिष्णु जातं वैदीम-
प्यधुना न लुब्धम् ॥ २८० ॥ मध्यं तनूकृत्य यदीदमीयं वेधा न दध्यात्कमनीयमंशम् । केन स्तनौ सप्रति यौव-
नेऽस्याः सृजेदनन्यप्रतिमाङ्गयष्टे ॥ २८१ ॥ तवोपकण्ठ-

स्थिततारदारस्फुरत्प्रभाशैवलिनीजलेषु । लीनो मनोजद्विप एव तस्य व्यक्तो न गण्डौ किमुरोजपिण्डौ ॥ २८२ ॥ सता समालोकयता विवेकान्द्वीषि हुत्वा स्मरबाणवह्ना । धत्ते स्तन श्यामशिरोमिषेण तनूदरि त्र्यायुषमसबिन्दुम् ॥ २८३ ॥ नयननीरज किं भवता कृतं सुखशशी यदय रिपुराश्रित । इति वचो वितरीतुमिवोन्मुखं वरतनो स्तन-
चक्रयुगं बभौ ॥ २८४ ॥ वदरामलकाभ्रदाडिमानामपहृत्य श्रियमुन्नतौ क्रमेण । अधुना हरणे कुचौ यतेते दयिते ते करिशावकुम्भलक्ष्म्याः ॥ २८५ ॥ कनककमुकायित पुर-
स्तादथ पङ्केरुहकोरकायमाणम् । क्रमशः कलशायमान-
मास्ते सुदृशो वक्षसि कस्य भागवेयम् ॥ २८६ ॥ अपि तद्वपुषि प्रसर्पतोर्गमितः, कान्तिक्षरेरगाधताम् । स्मरयौवनयोः खलु द्वयोः प्लवकुम्भौ भवतः कुचावुभौ ॥ २८७ ॥ कलशे निजहेतुदण्डजः किमु चक्रभ्रमिकारिता गुणः । स तदुच-
कुचौ भवन्प्रभाक्षरचक्रभ्रमितातनोति यत् ॥ २८८ ॥ जम्बीरश्रियमतिलङ्घ्य लीलयैव व्यानप्रीकृतकमनीयहे-
मकुम्भौ । नीलाम्भोरुहनयनेऽधुना कुचौ ते स्पर्धते किल कनकाचलेन सार्धम् ॥ २८९ ॥ शुकीचञ्चत्खातच्छवि फलयुगं यौवनतरोरयः शङ्कुक्षुण्ण मदनकरिणः कुम्भयुगलम् । समुद्रं भोगायामृतकलशयुग्मं सुकृतिनः कुचद्वन्द्वं तन्व्या नवनखपदाङ्गं विजयते ॥ २९० ॥ कुचावस्या काम-
द्विपकलभकुम्भाविति परे वदन्यन्ये वक्षःसरसि कमले काञ्चनघटौ । ममायं सिद्धान्तः स्फुरति मदनेन त्रि-
जगती विनिर्जित्य न्युब्जीकृतमिव निजं दुन्दुभियुगम् ॥ २९१ ॥ जम्बीर वा कमलमुकुलं हेमगुच्छं यथेच्छं माङ्गल्यं वा कलयतु जनो भूपतेर्मन्मथस्य । एतद्वन्द्वं कलयति मतिर्मासकीना नवीना केनाप्यस्या हृदि विनि-
हितं मन्मथानन्दकन्दम् ॥ २९२ ॥ पुष्पेषोरभिषेकहेमक-
लशौ हारप्रभावाहिनीचक्राहौ मदनोन्मदद्विपतेः कुम्भौ रतेः कन्दुकौ । कन्दौ बाहुमृणालिकायुगलयोर्लीलालतास-
त्फले नव्यौ रत्नसमुद्रकौ वहति सा लावण्यपूर्णौ स्तनौ ॥ २९३ ॥ यूना मोहमहाफलप्रसविनी, नाभ्यालवालो-
त्थिता सेकतुं रोमलता मुखामृतनिघेर्लावण्यनामामृतम् । नेष्यन्सारणिका विमज्ज्य कृतवान्कूटद्वयं पार्श्वयो पञ्चेषु-
स्तविद पयोधरयुगं लोकाः समाचक्षते ॥ २९४ ॥ उद्भिन्नं किमिदं मनोभववृत्तकीडारविन्दद्वयं सूते तत्कथ-
मेकतः किल लसद्रोमावलीनालतः । चक्रद्वन्द्वमिदं क्षमं तदपि न स्यातुं सुखेन्दो पुरो लावण्याम्बुनि

मध्वयौवनगजस्यावैमि कुम्भद्वयम् ॥ २९५ ॥ उद्वेद
प्रतिपद्य पक्ववद्रीभाव समेत्य क्रमात्पुंनागाकृतिमाप्य
रूपदवीमारुह्य वित्वश्रियम् । लब्ध्वा तालफलोपमा
च ललितामासाद्य भूयोऽनुना चञ्चत्काञ्चनकुम्भजृम्भणमि-
भावस्या स्तनौ विभ्रत ॥ २९६ ॥ रत्याप्तप्रियलञ्छने
कैठिनतावासे रसालिङ्गिते प्रह्लादैकरसे क्रमादुपचिते भूभृ-
द्गुरुत्वापहे । कोकम्पर्धिनि भोगभाजि जनितानङ्गे खली-
नोन्मुखे भाति श्रीरमणावतारदशकं बाले भवत्या, स्तने
॥ २९७ ॥ मध्योऽयं बलिसद्व दृष्टिरधिक पृथ्वी सुपर्वा-
लयो बाहुस्तत्कमलेश्वणा त्रिजगतीमेकैव सरक्षति । इत्येव
स्तनयोर्मिषण कनकक्षोणीभृता सधृतौ यस्यामात्मकिशोरकौ
पविभयव्यग्रेण जम्भद्विष ॥ २९८ ॥

कञ्चुकी

उपरि पीनपयोधरपातिता पटकुटीव मनोभवभूपतेः ।
विजयिनस्त्रिपुरारिजिगीषया तव विराजति भामिनि
कञ्चुकी ॥ २९९ ॥

हारः

घटीयन्नायते हारो नाभिकूपे मृगीदृशः । ससेक्तुमिव
लावण्यपयमा यौवनद्रुमम् ॥ ३०० ॥ हारः कुरङ्गशावाक्ष्या
राजति स्थूलमौक्तिक । नाभिलावण्यपानीयघटीयन्नगुणोपमः
॥ ३०१ ॥ मातङ्गकुम्भससर्गजातपातकशङ्कया । स्नातीव
मुक्ताहागेऽस्या, स्फुरत्कान्तिजले गले ॥ ३०२ ॥
प्राणेश्वरपरिध्वङ्गविभ्रमप्रतिपत्तिभि । मुक्ताहारेण लसता
हसतीव स्तनद्वयम् ॥ ३०३ ॥ हारोऽयं हरिणाक्षीणा
लुठति स्तनमण्डले । मुक्तानामायवस्थेयं के वयं
स्मरकिकरा ॥ ३०४ ॥ मणिहारलता विभाति तन्व्या
स्तनमिहासनसीमि तस्थिवासम् । अभिप्रेक्तुमनङ्गदेवराज
गलशङ्खादलितेव दुग्धधारा ॥ ३०५ ॥ ग्रीवाद्भुतैवाव-
दुगोभितापि प्रमाविता माणवकेन सेयम् । आलिङ्ग्यता-

१ रत्नावस प्रियस्य लञ्छन चिह्न नमस्कृताङ्गरगादिक येन तथा
भूते, पक्षे, -रत्या आस प्रिय कामस्तस्य लञ्छन मन्व्यस्तद्वपे
२ कठिनताया आवासे स्थानभूते, पक्षे, -कठिनताया आवासे कूर्मे
३ रसेनालिङ्गिते, पक्षे, -रमया पृथिव्या स्वोद्धरणकाले आलिङ्गिते
बराहे ४ प्रकृष्टाह्लाद एकरसे तत्परे, पक्षे, -प्रह्लादे एको रम
प्रीतिर्यस्य तस्मिन्मिहे ५ क्रमाद्वदरामलकादिपरिमाणलाभेनोपचिते
प्रवृद्धे, पक्षे, -क्रम पादविक्षपस्तदनुसारेणोपचिते प्रवृद्धे वामने
६ भूभृता पवनाना गुरुत्वमपन्नति नाशयति तादृशे तनोऽपि
महत्त्वात्, पक्षे, -भूभृता राजा गागवनाशके भार्गवे ७ चक्रवाकस्पर्षा-
शीले तत्सदृशत्वात्, पक्षे, -मीताविधागातुरतया चक्रवाकशपद राम
८ भोग सुप्त शरार तद्भाजि, पक्षे, -भोग फणा तद्भाजि शेषावतारं
बलमद् ९ जनिमदने, पक्षे, -जनिमनङ्गमङ्गस्य शरीरस्य विरुद्ध
मौनभोगत्यागसमाधिप्रभृति येन तस्मिन्बुद्धे १० खेचिन्द्रियेषु
लीना अमक्ता उन्मुखा यसिस्तादृशे, पक्षे, -खलीनमन्त्रस्य बला
तदुन्मुखे कान्तिरिति ११ विष्णो १२ अन्त्यज, पक्षे, -गज

मध्यवलम्बमाना सुरूपताभागखिलोर्ध्वकाया ॥ ३०६ ॥
स्तनातटे चन्दनपङ्क्तिरेऽस्या जातस्य यावद्युवमानसानाम् ।
हारावलीरत्नमयूखधाराकाराः स्फुरन्ति स्खलनस्य रेखाः
॥ ३०७ ॥ निविडानुषक्तकुचकोकदम्पती मुखतारकापरि-
वृष्टेन शासितुम् । अवतारितेव निजतारकावली हरिणीदृशः
स्फुरति हारवल्ली ॥ ३०८ ॥ एकावलीकलितमौक्तिककैत-
वेन तन्व्याः समुन्नतपयोधरयुग्मसेवाम् । चक्रुर्मनासि यमिना-
मतिनिर्मलानि कन्दर्पमुक्तशरपातकृतान्तराणि ॥ ३०९ ॥
सारङ्गाक्ष्याः कुचकलशयोरन्तराकाशदेशः प्राप्तच्छेदः क्वचि-
दपि चलन्प्रस्खलन्नि.पपात । नाभीकूपः समजनि नतस्तस्य
देहच्युतासौ नक्षत्राणा ततिरिव समालम्बते हारशोभाम्
॥ ३१० ॥ मुक्तावली स्मरविदाहविपाण्डुमूले नद्धा चकास्ति
सितकम्बुनि कण्ठकाण्डे । निश्चिन्वती मृगदृशो वदनं
मृगाङ्गं नक्षत्रपङ्क्तिरिव संपतिता नमस्तः ॥ ३११ ॥

मध्यदेशः

युक्तं मध्ये कृशा तन्वी कार्मुकीकरणाय यत् । अत्रैव
कुसुमास्त्रेण पीड्यते श्लिष्टमुष्टिना ॥ ३१२ ॥ स्तनौ
भारार्पणव्यग्रौ काञ्ची कलकलोन्मुखी । कस्या दिशि
न मध्यस्य तस्याः कार्यं सहेतुकम् ॥ ३१३ ॥ मध्यं तव
सरोजाक्षि पयोधरभरार्दितम् । अस्ति नास्तीति सदेहः कस्य
चित्ते न भाषते ॥ ३१४ ॥ स्मरमानसिकसमस्याः स्यात्स्त-
निमा निरवधिर्मध्यः । श्रीरेव पूरयति या न गिरा देवी न
चापि गुरुरस्याः ॥ ३१५ ॥ अस्मिन्प्रकृतिमनोज्ञे लज्जा
प्रायेण मान्मथी दृष्टिः । सुन्दरि यतो भवत्या, प्रतिक्षणं
क्षीयते मध्य ॥ ३१६ ॥ वयःप्रकर्षादुपचीयमानस्तनद्वय-
स्योद्धहनश्रमेण । अत्यन्तकार्श्यं वनजायताक्ष्या मध्यो
जगामेति ममैष तर्कः ॥ ३१७ ॥ बद्धा ह्रियोमा त्रिवली
गुणेन गृह्णाति रोमावलिनेत्रवल्लीम् । इतीव चिन्ताकुलभङ्ग-
रोऽयं मध्यो मृगाक्ष्याः कृशतामुपैति ॥ ३१८ ॥ काञ्चीगुणै-
र्विरचिता जघनेषु लक्ष्मीर्लब्धा स्थितिः स्तनतटेषु च रत्न-
हारैः । नो भूषिता वयमितीव नितम्बिनीना कार्यं निरर्ग-
लमधार्यत मध्यभागैः ॥ ३१९ ॥ स्फुटमसद्वलङ्गं तन्वि
निश्चिन्वते ते तदनुपलभमानास्तर्कयन्तोऽपि लोकाः ।
कुचगिरिवरयुग्मं यद्विनाधारमास्ते तदिह मकरकेतोरिन्द्र-
जाल प्रतीमः ॥ ३२० ॥ तुङ्गाभोगे स्तनगिरियुगे प्रौढमिम्बे
नितम्बे सीमादेशं हरति नृपतौ यौवने जृम्भमाणे । मध्यो
भीरुः क्वचिदपि ययौ पद्मपत्रेक्षणायाः शून्य मध्यस्थलमिति
तत किंवदन्ती वदन्ति ॥ ३२१ ॥ देह हेमद्युति परिहृता-
म्मोजवृष्टि च दृष्टि राशीभूतभ्रमरपटलीचारुवेषं च केशम् ।

दृष्ट्वा सद्यो विपुलहृदयानन्दमूढेन धात्रा सारङ्गाक्ष्या किमु
रचयितुं विस्मृतो मध्यदेशः ॥ ३२२ ॥ आक्रान्ते शैशवेऽ-
स्मिन्नभिनववयसा शासनान्मीनकेतोर्बालाया नेत्रयुग्मं श्रुति-
युगमविशङ्क्युगेनापि सार्धम् । वक्षोजद्वन्द्वसुचैर्वहिरिह
निरगाच्छोणिबिम्बेन साकं मध्यः सगृह्य बद्धस्त्रिवलिभिर-
मितः काश्यमङ्गीकरोति ॥ ३२३ ॥

नाभिः

मन्ये समाप्तलावण्ये सारसर्गे मृगीदृशः । अपूरयित्वेव
गतो नाभिरन्ध्रं चतुर्मुखः ॥ ३२४ ॥ कुचकुम्भौ
समालम्ब्य तरन्ती कान्तिनिभ्रगाम् । भ्रमादितस्ततो दृष्ट्वा
दृष्टिर्नाभौ निमज्जति ॥ ३२५ ॥ स्तनौ तुङ्गौ समारूढे चाप्य-
स्तभरे स्मरे । कोदण्डाटनिमुद्रेव जाता नाभी नतभ्रुवः ॥ ३२६ ॥
उरोजवच्चक्रमनोज्ञरूपा केशावलीव भ्रमराजिता वा । सगीत-
वत्सप्तुटभेदहृद्या विधेव नाभीसरसी मृगाक्ष्याः ॥ ३२७ ॥

वलित्रयम्

एकमेव बलिं बध्वा जगाम हरिरुन्नतिम् । तन्व्यास्त्रिवलि-
बन्धेऽपि सैव मध्यस्य नम्रता ॥ ३२८ ॥ स्तनभाग्य
मध्येन त्रिवलिव्याजत कृता । तस्याः शङ्कितभङ्गेन
भ्रूमङ्गानामिवावलिः ॥ ३२९ ॥ तदीयत्रिवलीमार्गसोपानारो-
हणश्रमः । अनङ्गत्वादनङ्गस्य जातो रत्येकगोचरः ॥ ३३० ॥
परिहृत्य दुरारोहं तस्याः स्तनतटं कृता । कंदर्परथसचार-
मार्गालीव वलित्रयी ॥ ३३१ ॥ दरिद्रमुदरं दृष्ट्वा चके
लावण्यपूर्णयोः । पन्थानं स्तनयोस्तस्यास्त्रिवलीविषमं विधिः
॥ ३३२ ॥ राजति त्रिवली तस्याः स्तनभारोन्नतिक्रमात् ।
उपर्युपरि जातेव हारमुद्रापरम्परा ॥ ३३३ ॥ मध्यत्रिवली-
त्रिपथे पीवरकुचचत्वरे च चपलदृशाम् । छलयति मदन-
पिशाचः पुरुषं हि मनागपि स्खलितम् ॥ ३३४ ॥ मध्येन सा
वेदिविलम्बमध्या वलित्रयं चारु बभार बाला । आरोहणार्थं
नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम् ॥ ३३५ ॥ अनन्य-
साधारणकान्तिकान्ततनोरमुष्याः किमु मध्यदेशः । जग-
त्रयीजन्मभृता निषण्णा चित्तावलीयं त्रिवलीमिषेण ॥ ३३६ ॥
मध्यात्समानाय सुसारभागं वक्षोजमुत्पादयिता विवाता ।
अतिप्रयत्नात्रिवलीमिषेण सोपावनतर्मत्रितयं चकार ॥ ३३७ ॥
मत्वा चापं शशिमुखि निजं सुष्टिना पुष्पधन्वा तन्वीमेना तव
तनुलता मध्यदेशे बभार । यस्मादत्र त्रिभुवनवशीकारमुद्रा-
नुकारास्तिष्ठो भान्ति त्रिवलिकपटाद्बुलीसधिरेखाः ॥ ३३८ ॥

रोमावली

नाभिरन्ध्रं प्रविष्टास्या श्यामला रोमवल्लरी । त्रस्ता
तिमिरलेखेव मेग्वलामणिकान्तितः ॥ ३३९ ॥ भाति
रोमावली तस्याः पयोधरभरोन्नतौ । जाता रत्नशलाकेव

श्रोणिवैदूर्यभूमितः ॥ ३४० ॥ नाभिसङ्गेन गौराङ्ग्याः शोभते
रोममञ्जरी । कंदर्पहेमकटकाह्लाक्षाधारेव निर्गता ॥ ३४१ ॥
नाभीवल्यसबद्धा रोमाली भाति सुभ्रुवः । सहिता निगडे-
नेव शृङ्खला स्मरदन्तिनः ॥ ३४२ ॥ रोमावली विलासिन्याः
प्रविष्टा नाभिमण्डलम् । कियद्गाम्भीर्यमत्रेति तात्पर्यमिव
विभ्रति ॥ ३४३ ॥ लिखन्त्या कामसाम्राज्यशासनं यौवन-
श्रियः । गलितेव मपीधारा रोमाली नाभिगोलकात् ॥ ३४४ ॥
जाने रात्रिषु तन्मध्ये ददाति शनकैः पदम् । गम्भीरनाभि-
कुहप्रवेशाशङ्कया स्मरः ॥ ३४५ ॥ कुचदुर्गराजधान्यो-
र्मध्येमार्गं मृगीदृशो मदनः । किमकृत नाभीवापीमपि रोमाली-
तमालवनरेखाम् ॥ ३४६ ॥ वयसी शिशुतातदुत्तरे सुदृशि
स्वाभिविधिं विधित्सुनी । विधिनापि न रोमरेखया कृतसीम्नि
प्रविमज्ज्य रज्यत ॥ ३४७ ॥ तस्याः प्रविष्टा नतनाभिरन्ध्रं
रगाजं तन्वी नवरोमराजिः । नीवीमतिक्रम्य सितेतरस्य
तन्मेपल्लगमध्यमणेरिवार्चिः ॥ ३४८ ॥ गौरीव पत्या सुभगा
कदाचित्कर्त्रीयमप्यर्घतनूसमस्याम् । इतीव मध्ये निदधे
विधाता रोमावलीमेचकसूत्रमस्याः ॥ ३४९ ॥ रोमावली-
रज्जुसुरोजकुम्भौ गम्भीरमासाद्य च नाभिकूपम् । मृदृष्टि-
तृष्णा विरमेद्यदि स्यान्नेषा वतैषा सिचयेन गुप्तिः
॥ ३५० ॥ उन्मूलितालानविलाभनाभिश्छिन्नस्वलन्तृङ्खल-
रोमदामा । मत्तस्य सेय मदनद्विपस्य प्रस्थापवप्रोच्च-
कुचालु वास्तु ॥ ३५१ ॥ रोमावलिभ्रुकुसुमैः स्वमौर्वी-
चापेभिर्यथालाटमूर्ध्नि । व्यस्तैरपि स्थासुभिरेतदीयैर्जैत्रः
स चित्रं रतिजानिवीरः ॥ ३५२ ॥ गम्भीरनाभीहृदसनिधाने
रराज तन्वी नवरोमराजिः । मुखेन्दुभीतस्तनचक्रवाक-
द्वन्द्वोज्जिता शैवलमञ्जरीव ॥ ३५३ ॥ स्वर्णावदातद्युति-
कायकाण्डे सपूर्णपीयूषमयूखमुख्यः । एणीदृश पृष्ठवलिम्बि-
वेणीबिम्बः पुरो राजति रोमराजि ॥ ३५४ ॥ पयोधर-
स्तावदयं समुन्नतो रसस्य वृष्टिः सविवे भविष्यति । अतः
समुद्वच्छति नाभिरन्ध्रतो विसारि रोमालिपिपीलिकावलिः
॥ ३५५ ॥ गम्भीरनाभीहृदपार्श्ववर्तिनी विराजते लोम-
तती मृगीदृशः । मुखारविन्दस्य रसाभिलाषिणी द्विरेफ-
पङ्क्तिश्चलितेव नीरवा ॥ ३५६ ॥ समुदितकुचकुम्भमङ्ग-
नाया हृदयमनङ्गमतङ्गजोऽधिशेते । तदखिलपदबन्धनाय
रोमावलिरिह शृङ्खलिका विलोक्यते यत् ॥ ३५७ ॥ दत्तं
मया पदमिदं नवयौवनाय त्वं सत्वरं कचन शैशवसाध-
येति । कामस्य हस्तलिखिताक्षरमालिकेव रोमावली विजयते
जलजेक्षणाया ॥ ३५८ ॥ नाभीविलान्तरविनिर्गतपद्मगीयं
सप्रस्थिता नयनखञ्जनभक्षणाया । नासासुदीक्ष्य गरुडभ्रम-

मुद्वहन्ती गुप्तेव पीनकुचपर्वतयोरधस्तात् ॥ ३५९ ॥
 अतिबहुतरलज्वाशृङ्खलाबद्धपादो मदननृपतिवाहो यौवनो-
 न्मत्तहस्ती । प्रकटितकुचकुम्भो लोमराजीकरेण पिबति
 सरसि नाभीमण्डलाख्ये पयासि ॥ ३६० ॥ रचयति युव-
 नेत्रक्षेत्रपीयूषवृष्टिं नवजलधररेखा रोमराजिच्छलेन । यदुद-
 यति कलापिप्रक्रियेयं तदुच्चैः स्तनघनसमयोऽस्यामाविरस्तीति
 विद्मः ॥ ३६१ ॥ असुष्मिच्छावण्यामृतसरसि नूनं मृगदृशः
 स्मरः शर्वपृष्ठे पृथुजघनभागे निपतितः । यदङ्गाङ्गाराणां
 प्रथमपिशुना नाभिकुहरे शिखा धूमस्येयं परिणमति रोमा-
 वलिमिषात् ॥ ३६२ ॥ इयं सृष्टा चञ्चत्कनकलतिका
 पङ्कजभुवा निषिक्ता लावण्यामृतरसभरेणानुदिवसम् । अक-
 स्माद्रोमालीमधुपपटलीह स्फुरति यत्ततः शङ्के पुष्पोद्गममय-
 मायातमधुना ॥ ३६३ ॥ हरकोधज्वालावलिभिरवलीढेन
 वपुषा गभीरे ते नाभीसरसि कृतज्ञम्पो मनसिजः । समु-
 त्तस्थो तस्मादचलतनये धूमलतिका जनस्ता जानीते तव
 जननि रोमावलिरिति ॥ ३६४ ॥ निर्णेतव्यो मनसिज-
 कलतन्नसिद्धान्तसारो जेतव्या च त्रिदशसुदृशामङ्गलावण्य-
 लक्ष्मीः । रोमश्रेणीलिखनसुभगं पत्रमादर्शयन्ती पत्रालम्बं
 जगति कुरुते सुभ्रुवो यौवनश्रीः ॥ ३६५ ॥ उत्तुङ्गस्तन-
 पर्वतादवतरद्भवेव हारावली रोमाली नवनीलनीरजरुचिः सेयं
 कैलिन्दात्मजा । जातं तीर्थमिदं सुपुण्यजनकं यत्रानयो-
 सगमश्चन्द्रो मज्जति लाञ्छनापहतये नूनं नैखाङ्गच्छलात्
 ॥ ३६६ ॥ उत्तुङ्गस्तनभार एष तरले नेत्रे चले भ्रूलते
 रागान्वेषु तदोष्ठपल्लवमिदं कुर्वन्तु नाम व्यथाम् । सौभाग्या-
 क्षरपङ्क्तिरेव लिखिता पुष्पायुधेन स्वयं मध्यस्थापि करोति
 तापमधिकं रोमावली केन सा ॥ ३६७ ॥ यूना धैर्यतृणा-
 ङ्कुरं कवल्यन् व्रीडाम्बुपूरं पिबन् शृङ्गागे हरिणस्तव स्तन-
 गिरेः सीमानमारोहति । नाभे काचन तस्य निःसृतवती
 कस्तूरिकामालिका रोमश्रेणिमहोत्सव वितनुते कल्याणि
 जानीमहे ॥ ३६८ ॥ सौन्दर्यस्य मनोभवेन गणनारेखा
 किमेषा कृता लावण्यस्य विलोकितुं त्रिजगतामेषा किमुद्री-
 विका । आनन्दद्रुमकन्दली नयनयोः किं वा समुज्जृम्भते
 सुन्दर्याः किमु वा स्वभावसुभगा रोमालिरुन्मीलति ॥ ३६९ ॥

पृष्ठभागः

अस्याः खलु ग्रन्थिनिबद्धकेशमलीकदम्बप्रतिबिम्बवेशात् ।
 स्मरप्रशस्ती रजताक्षरेय पृष्ठस्थलीहाटकपट्टिकायाम् ॥ ३७० ॥
 नितम्बः

तन्नितम्बस्य निन्दन्ति वृद्धिं परिजनाङ्गनाः । काञ्ची-
 नवनवग्रन्थिप्रथनेन कदर्थिताः ॥ ३७१ ॥ नितम्बबिम्बं
 बिम्बोष्ठी चन्द्रकान्तशिलाघनम् । घत्ते कंदर्पदोःस्तम्भ-

प्रशस्तिफलकोपमम् ॥ ३७२ ॥ विस्तारिणा मुहुस्तस्याः
 श्रोणीविम्बेन पीडिता । वृटिता वृटितास्तीति पूत्करोतीव
 मेखला ॥ ३७३ ॥ अपर्याप्तमुजायामः सखेदोऽस्याः सखी-
 जनः । श्रोण्या कथंचित्कुरुते रशनादामबन्धनम् ॥ ३७४ ॥
 नितम्बगौरवेणासौ गौराङ्गी खिद्यते दृढम् । हारयत्यपरि-
 स्पन्दा कन्दुकं क्रीडितेषु यत् ॥ ३७५ ॥ स कथं न
 स्पृहणीयो विषयरतैस्तन्नितम्बविन्यासः । शान्तात्मनापि
 विहितं विश्वसृजा गौरव यत्र ॥ ३७६ ॥ पृथुवर्तुलतन्नि-
 तम्बकृन्मिहिरस्यन्दनगिल्पशिक्षया । विधिरेककचकचारिण
 किमु निर्मलसति मान्मथं रथम् ॥ ३७७ ॥ चक्रेण विश्वं
 युधि मत्स्यकेतुः पितुर्जितं वीक्ष्य सुदर्शनेन । जगज्जिगीष-
 त्वमुना नितम्बद्वयेन किं दुर्लभदर्शनेन ॥ ३७८ ॥ रोमा-
 वलीदण्डनितम्बचक्रे गुणं च लावण्यजलं च बाला । तारुण्य-
 मूर्ते कुचकुम्भकर्तुर्विभर्ति शङ्के सहकारिचक्रम् ॥ ३७९ ॥

काञ्ची

बद्धा मणिमयकाञ्ची तस्या परिणाहशालिनि नितम्बे ।
 पङ्क्तिरिव सारसाना सुरसरितः पुलिनमण्डलाभोगे
 ॥ ३८० ॥ स्रस्ता नितम्बादवरोपयन्ती पुनः पुनः केसर-
 पुष्पकाञ्चीम् । न्यासीकृता स्थानविदा स्वरेण द्वितीयमौर्वीमिव
 कार्मुकस्य ॥ ३८१ ॥

जघनम्

तस्याः पद्मपलाशाक्ष्यास्तन्यास्तज्जघनं घनम् । दृष्टं
 सखीभिर्यामिस्ताः पुम्भावं मनसा ययुः ॥ ३८२ ॥ अनङ्गरङ्ग-
 पीठोऽस्याः शृङ्गारस्वर्णविष्टरः । लावण्यसारसघातः सा
 घना जघनस्थली ॥ ३८३ ॥ तदीयजघनाभोगगरिमा
 विस्मयास्पदम् । दूरपाती पृष्ठकोऽभूद्येनानङ्गस्य साङ्गना
 ॥ ३८४ ॥ वपुरनुपमं नाभेरूर्ध्वं विधाय मृगीदृशो
 ललितललितैरङ्गन्यासैः पुरा रभसादिव । तदनु सहसा
 खिन्नैरेव प्रजापतिना भृशं पृथुलपृथुला स्थूलस्थूला कृता
 जघनस्थली ॥ ३८५ ॥

मदनमन्दिरम्

अङ्गेन केनापि विजेतुमस्या गवेण्यते किं चलपत्रपत्रम् ।
 न चेद्विशेषादितरच्छदेभ्यस्तस्यास्तु कम्पस्तु कुतो भयेन
 ॥ ३८६ ॥ गौरमुग्धवनितावराङ्गके रेजुरुत्थिततनूराङ्कुराः ।
 तर्पणाय मदनस्य वेधसा स्वर्णशुक्तिनिहितास्तिला इव ॥ ३८७ ॥

ऊरू

मन्ये तदूरू संभाव्य हस्तसर्वस्वहारिणौ । वहन्त्यस्पृश्य-
 ताहेतोर्मातङ्गत्वं मतङ्गजाः ॥ ३८८ ॥ लम्बिताः कदलि-
 स्तम्भास्तदूरुभ्यां पराभवम् । अत्यन्तमृदुमिलिब्धो जडैः क
 जयडिण्डिमः ॥ ३८९ ॥ ऊरुः कुरङ्गकदशश्वश्व-

लचेलाञ्चलो भाति । सपताकः कनकमयो विजय-
स्तम्भ स्वरसेव ॥ ३९० ॥ तरुमूर्युगेण सुन्दरी किमु
रम्भा परिणाहिना परम् । तरुणीमपि जिष्णुरेव ता धनदा-
पत्यतपःफलस्तनीम् ॥ ३९१ ॥ रम्भापि किं चिह्नयति
प्रकाण्डं न चात्मनः स्वेन न चैतदूरु । स्वसेव येनो-
परि सा ददाना पत्राणि जागर्त्यनयोर्भ्रमेण ॥ ३९२ ॥
विधाय मूर्धानमधश्चर चेन्मुञ्चेत्तपोभिः स्वमसारभावम् ।
जाड्य च नाञ्चेत्कदली बलीयस्तदा यदि स्याद्विमूर्च्छा
॥ ३९३ ॥ ऊरुप्रकाण्डद्वितयेन तस्याः कर पराजीयत
वारणीयः । युक्तं हिया कुण्डलनच्छलेन गोपायति स्वं
मुखपुष्कर सः ॥ ३९४ ॥ अस्या सुनीनामपि मोदमूहे भृगु-
र्महान् यत्कुचशैलशीली । नानारदाह्लादि मुखं श्रितोरुर्व्यामो
महाभारतसर्गयोग्य ॥ ३९५ ॥ पश्यन्हतो मन्मथबाणपातैः
शक्तो विधातुं न निमील्य चक्षुः । ऊरु विधात्रा हि कथं
कृतौ तौ विन्यासवत्या सुमतेर्वितर्क ॥ ३९६ ॥ नागेन्द्रहस्ता-
स्त्वचि कर्कशत्वादेकान्तशैत्यात्कदलीविशेषाः । लब्धापि लोके
परिणाहि रूपं जातास्तदूर्वोरुपमानबाह्याः ॥ ३९७ ॥ कदली
कदली करमः करमः करिराजकरः करिराजकरः । सुवन-
त्रितयेऽपि विभर्ति तुलामिदमूर्युगं न चमूहदशः ॥ ३९८ ॥

जङ्घे

जङ्घे तदीये सतापं यज्जनस्यानुरागिणः । जनयाचक्रतु-
स्तीव्रं तत्र हेतुर्विलोमता ॥ ३९९ ॥ हेमञ्जीरमालाम्या
भाति जङ्घालताद्वयम् । लावण्याय कृतास्थानं कुङ्कुमेनैव
सुभ्रुवः ॥ ४०० ॥ वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे जङ्घे शुभे
सृष्टवत्सदीये । शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लावण्य उत्पाद्य
इवास यत्नः ॥ ४०१ ॥ क्रमोद्गता पीवरताधिजङ्घ वृक्षाधि-
रुद्धं विदुषी किमस्याः । अपि अमीभङ्गिभिरावृताङ्गं वासो
लतावेष्टितकप्रवीणम् ॥ ४०२ ॥

चरणौ

अमृत्यस्य मम स्वर्णतुलाकोटिद्वयं कियत् । इति
कोपादिवाताग्रं पादयुग्मं मृगीदृशः ॥ ४०३ ॥ जाग्रतः
कमलालक्ष्मीं यज्जग्राह तदद्भुतम् । पादद्वन्द्वस्य मत्तेभ-
गतिस्तेये तु का स्तुति ॥ ४०४ ॥ स्तनभारोऽत्र वक्रेन्दु-
चन्द्रिकावरणं मम । इति तत्पादयोर्लम्बा वेष्टि प्राङ्गणपद्मिनी
॥ ४०५ ॥ अत्यपूर्वस्य रागस्य पूर्वपक्षाय पल्लवाः ।
पद्मानि पादयुग्मस्य प्रत्युदाहरणानि च ॥ ४०६ ॥ दृश्यन्ते
मानसोत्तसा राजहंसाः क्वचिद्यदि । गतौ चरणयोस्तस्याः
प्रक्ष्यते यावदन्तरम् ॥ ४०७ ॥ नितम्बपीड्यमानेन पाद-
युग्मेन सुभ्रुवः । कृता भ्रुकुटिभङ्गीव नीलनूपुरमालया
॥ ४०८ ॥ चरणकमलं तदीयं लाक्षाबालतपेन सवलितम् ।

अध्यास्त भृङ्गमालावलिभिर्मणिलिखितनूपुरव्याजात् ॥ ४०९ ॥
अननुरणन्मणिमेखलमविरलसिञ्चानमञ्जुमञ्जीरम् । परिसरण-
मरुणचरणे रणरणकमकाङ्गं कुरुते ॥ ४१० ॥ दशकैरववा-
न्धवान्धवानौ जडससर्गविमुक्तिसावधानौ । चरणौ नलिनेन
तोलयन्तः कथमस्याः कवयो न यान्ति लज्जाम् ॥ ४११ ॥
अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्विग्नौ । आज-
हृतुस्तचरणौ पृथिव्या स्थलारविन्दश्रियमव्यवस्थाम् ॥ ४१२ ॥
अस्याः पदौ चारुतया महान्तावपेक्ष्य सौक्ष्म्याल्लवभावभाजः ।
जाता प्रवालस्य महीरुहाणां जानीमहे पल्लवशब्द-
लब्धिः ॥ ४१३ ॥ जगद्वभूर्धसु रूपदर्पाद्यदेतयाधायि
पदारविन्दम् । तत्सान्द्रसिन्दूरपरागारगैर्द्वयं प्रवलप्रवलारुणं
तत् ॥ ४१४ ॥ यानेन तन्व्या जितदन्तिनाथौ पदाब्ज-
राजौ परिशुद्धपार्ष्णी । जाने न शुश्रूषयितुं स्वमिच्छन्तेन
मूर्ध्ना कतरस्य राज्ञः ॥ ४१५ ॥ प्रियासखीभूतवतो मुदेदं
व्यधाद्विधिः साधुदशत्वमिन्दोः । एतत्पदच्छन्नसरागप-
ञ्चसौभाग्यभाग्य कथमन्यथा स्यात् ॥ ४१६ ॥

गुल्फौ

अरुन्धतीकामपुरंश्रिलक्ष्मीजम्भद्विषद्वारनवाभिकानाम् ।
चतुर्दशीयं तदिहोचितैव गुल्फद्वयाप्रा यददृश्यसिद्धिः ॥ ४१७ ॥

पादाङ्गुल्यः

एष्यन्ति यावद्गणनादिगन्तान्नृपाः स्मरार्ताः शरणे प्रवेष्टुम् । इमे
पदाब्जे विधिनापि सृष्टास्तावत्य एवाङ्गुल्योऽत्र रेखाः ॥ ४१८ ॥

नखाः

तस्याः पादनखश्रेणी शोभते किल सुभ्रुवः । रत्नावलीव
लावण्यरत्नाकरसमुद्रता ॥ ४१९ ॥ तत्पादनखरत्नानां
यदलक्तकमार्जनम् । इदं श्रीखण्डलेपेन पाण्डुरीकरणं विधोः
॥ ४२० ॥ तद्वक्त्रं नेत्रपद्मं प्रकटितममकृत्स्नार्धितं यन्मयैत-
ज्जात तस्मात्कृशत्व ग्रहणमपि ततो जायमानः कलङ्कः ।
तत्सर्वं क्षम्यता मे पुनरपि न करोम्येवमुक्त्वा तु तस्या गाढं
लम्भः शशाङ्कशरणनखमणिच्छन्नना पादयुग्मम् ॥ ४२१ ॥

गमनम्

सलीलमियमायान्ती कामिनी गजगामिनी । उन्नतं
हि नखज्योतिः पुष्पैर्मुवमिवार्चति ॥ ४२२ ॥ मारयन्त्या
जनं सर्वं निरागसमिवाज्ञया । मातङ्गानां गतिर्यादृक्ता-
दृगासीदसशयम् ॥ ४२३ ॥ सा राजहंसैरिव सनताङ्गी
गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु । व्यनीयत प्रत्युपदेशलब्धैरादि-
त्सुभिर्नूपुरसिञ्जितानि ॥ ४२४ ॥ गुरुतरकलनूपुरानुनादं
सललितनर्तितवामपादपद्मा । इतरदनतिलोलमादधाना
पदमथ मन्मथमन्थर जगाम ॥ ४२५ ॥

जृम्भा

चक्रीकृतमुजलतिकं वकीकृतवक्रमुन्नमद्भीवम् । नो
हरति कस्य हृदयं हरिणदृशो जृम्भणारम्भः ॥ ४२६ ॥

आस्येन्दो. परिवेषवद्रतिपतेश्चाप्तेयकोदण्डवद्वम्भिलाम्बुमुचः
क्षणद्युतिवदासजौ क्षिपन्ती भुजौ । विश्लिष्यद्वलि लक्ष्य-
नाभि विगलन्नीव्युन्नमन्मध्यमं किञ्चित्किञ्चिदुदञ्चदञ्चलमहो
कुम्भस्तनी जृम्भते ॥ ४२७ ॥

निद्रा

सार्थकानर्थकपदं ब्रुवती मन्थराक्षरम् । निद्रार्धमी-
लिताक्षी सा लिखितेवास्ति मे हृदि ॥ ४२८ ॥ उत्ताना-
मुपधाय बाहुलतिकामेकामपाङ्गश्रितामन्यामप्यलसा निधाय
विपुलामोगे नितम्बस्थले । नीवीं किञ्चिदिव श्लथा
विदधती निश्वासलोलालका तल्पोत्पीडनतिर्यगुन्नतकुचं
निद्राति शातोदरी ॥ ४२९ ॥ आसीलन्नवनीलनीरजतुला-
मालम्बते लोचनं शैथिल्यं नवमल्लिकासहचरैरङ्गैरपि
स्वीकृतम् । आलापादधर स्फुरत्कलयति प्रेङ्खत्यालोपमामा-
नन्दप्रभवाश्च बाष्पकणिका मुक्ताश्रियं बिभ्रति ॥ ४३० ॥

कान्तिः

सुन्दरी सा भवत्येष विवेक केन जायते । प्रभामात्रं
हि तरल दृश्यते नात्र नाश्रय ॥ ४३१ ॥ अवयवेषु पर-
स्परविम्बितेष्वतुलकान्तिषु राजति यत्नो । अयमयं प्रवि-
भाग इति स्फुट जगति निश्चिनुते चतुरोऽपि क ॥ ४३२ ॥

समग्रस्त्रीस्वरूपवर्णनम्

सा दृष्टा यैन वा दृष्टा मुषिताः सममेव ते । हृदय
हृतमेकेषामन्येषा चक्षुषोः फलम् ॥ १ ॥ सुखेन चन्द्र-
कान्तेव महानीलैः शिरोरुहैः । पादाभ्या पद्मरागाभ्या
रेजे रत्नमयीव सा ॥ २ ॥ गुरुणा स्तनभारेण मुखचन्द्रेण
भास्वता । शनैश्चराभ्या पादाभ्या रेजे ग्रहमयीव सा
॥ ३ ॥ फलायते कुचद्वन्द्वमियं हेमलतायते । अङ्गानि
कुसुमायन्ते मनो मे भ्रमरायते ॥ ४ ॥ वक्त्रे गुरुत्वं यदि ते
छन्दःशास्त्रविदो विदुः । कठिने कुचयुग्मेऽस्या वदता
किं नु हीयते ॥ ५ ॥ विकसन्नेत्रनीलाञ्जे तथा तन्व्या.
स्तनद्वयी । तव दत्ता सदा मोद लसत्तरलहारिणी ॥ ६ ॥
दन्तप्रभापुष्पचिता पाणिपल्लवशोभिनी । केशपाशालिवृन्देन
सुवेषा हरिणेष्वक्षणा ॥ ७ ॥ अकृशं नितम्बभागो क्षामं मध्ये
समुन्नतं कुचयोः । अत्यायत नयनयोर्मम जीवितमेतदायाति
॥ ८ ॥ अव्याजसुन्दरीं ता विज्ञानेनाद्भुतेन योजयता ।
उपकल्पितो विधात्रा बाणः कामस्य विषदिग्धः ॥ ९ ॥
आलोक्य चिकुरनिकरं सततं सुमनोधिवासयोग्यं ते ।
कामो निज निषङ्गं परिवृत्य पराचकर्ष साशङ्कः ॥ १० ॥
आलपति पिकवधुरिव पश्यति हरिणीव चलति हंसीव ।
स्फुगति तडिलितिकेव स्वदते तुहिनाशुलेखेव ॥ ११ ॥
वेणीबन्धमहीन कृष्ण नेत्रान्तमचलरूपं तम् । कचमस्या.

स्त्रीकुर्वन्पुरुषो लीला वहत्यहो शंभोः ॥ १२ ॥ अङ्गं
भूषणनिकरो भूषयतीत्येष लौकिको वादः । अङ्गानि
भूषणानां कामपि सुषममजीजनंस्तस्याः ॥ १३ ॥ सौरभ-
मम्भोरुहवन्मुखस्य कुम्भाविव स्तनौ पीनौ । हृदयं मदयति
वदनं तव शरदिन्दुर्यथा बाले ॥ १४ ॥ मधुरः सुधावदधरः
पल्लवतुल्योऽतिपेलवः पाणिः । चकितमृगलोचनाभ्या सदृशी
चपले च लोचने तस्या ॥ १५ ॥ कलयति कुवलयमाला-
ललितं कुटिलः कटाक्षविक्षेपः । अधरः किसलयलीलामानन-
मस्याः कलानिधिविलासम् ॥ १६ ॥ तरुणिमनि कलयति
कलामनुमदनधनुर्ध्रुवो. पठत्यग्रे । अधिवसति सकलललना-
मौलिमियं चकितहरिणचलनयना ॥ १७ ॥ नयनयुगा-
सेचनकं मानसवृत्त्यापि दुष्प्रापम् । रूपमिदं मदिराक्ष्या
मदयति हृदयं दुनोत्यपि च ॥ १८ ॥ संन्यस्तभूषापि
नवैव नित्यं विनापि हार हसतीव कान्त्या । मदं विनापि
स्खलतीव भावैर्वाच विना व्याहरतीव दृष्ट्या ॥ १९ ॥
भ्रूयुग्मसुचैर्धनुरुज्झितज्य बाणाः कटाक्षाः कुटिला नितान्त-
म् । तथापि यूना हृदयं भिनत्ति कोऽयं विलासो वनिता-
जनस्य ॥ २० ॥ अलीकरूपो यदि मध्यभागः पयोधरा-
कारभृत्तश्च केशाः । उत्सङ्गशोभापि सरोरुहाक्ष्याः करस्य
शोभा कलयेन्न कस्मात् ॥ २१ ॥ सर्वोपमाद्रव्यसमुच्चयेन
यथाप्रदेशं विनिवेशितेन । सा निर्मिता विश्वसृजा प्रयत्ना-
देकस्थसौन्दर्यदिदृक्ष्येव ॥ २२ ॥ प्रत्यङ्गमस्यामभिकेन
रक्षा कर्तुं मघोनेव निजास्त्रमस्ति । वज्रं च भूषामणि-
मूर्तिधारि नियोजितं तद्व्युत्तिकार्मुकं च ॥ २३ ॥ भ्रूश्चित्र-
रेखा च तिलोत्तमास्या नासा च रम्भा च यदूरुष्टिः ।
दृष्टा ततः पूरयतीयमेकानेकाप्सर प्रेक्षणकौतुकानि ॥ २४ ॥
कर्णाक्षिदन्तच्छदबाहुपाणिपदादिनः स्वाखिलतुल्यहेतुः ।
उद्वेगभागद्वयताभिमानादिहैव वेधा व्यधित द्वितीयम्
॥ २५ ॥ यशः पदाङ्गुष्ठनखौ मुखं च बिभर्ति पूर्णेन्दुचतु-
ष्टयं या । कलाचतुःषष्टिरुपैति वास तस्या कथं सुभ्रुणि
नाम नास्याम् ॥ २६ ॥ काल्दर्येन निर्वर्णयितुं च रूप-
मिच्छन्ति तत्पूर्वसमागतानाम् । न तु प्रियेष्वायतलोचनानां
समग्रपातीनि विलोचनानि ॥ २७ ॥ यतो यतोऽङ्गादपयाति
कञ्चुकस्ततस्ततः स्वर्णमरीचिवीचयः । यतो यतोऽस्या
निपतन्ति दृष्टयस्ततस्ततः श्यामसरोजवृष्टयः ॥ २८ ॥ तदा
तदङ्गस्य बिभर्ति विभ्रमं विलेपनामोदमुचः स्फुरद्बुचः ।
दरस्फुरत्काञ्चनकेतकीदलात्सुवर्णमभ्यस्यति सौरभं यदि
॥ २९ ॥ अधरे मधुरा सरस्वतीयं ननु कर्णे मणिकर्णिकाप्र-
वाह । गिरसि प्रतिभाति चारुवेणी कथमेणीर्नयना न

तीर्थराजः ॥ ३० ॥ वेणी विडम्बयति मत्तमधुव्रतालीम-
ङ्गीकरोति गुणमैन्दवमास्यमस्याः । बाहू मृणाललतिक्रिय-
माश्रयेते पुङ्खानुपुङ्खयति कामशरान्कटाक्षः ॥ ३१ ॥ बन्धूक-
बन्धुरधर सितकेतकाम चक्षुर्मधूकफलिकामधुरः कपोल ।
दन्तावली विजितदाटिमवीजगजिगम्यं पुनर्विकचपङ्कज-
दत्तदास्यम् ॥ ३२ ॥ येनोत्पलानि च गशी च मृणालि-
काश्च रम्भालताश्च कमलानि च निर्मितानि । नून
स एव मृगशावदशोऽपि वेधा सृष्टिक्रमो यदयमेकतया
चकास्ति ॥ ३३ ॥ मा रामणीयकनिवेगधिवेता वा सौन्द-
र्यमासमुदायनिकेतनं वा । तस्या सखे नियतमिन्दुसुधा-
मृणालज्योत्स्नादि कारणमभून्मदनश्च वेधा ॥ ३४ ॥
राजीव जीवसि सुधा न सुधाकर त्वमस्याः समः पदनखस्य
कुतो मुखस्य । अग्रे दशोर्मृगदृश कतमः कुरङ्गस्तत्त्वज्ञन-
त्वमपि किं जनरञ्जनाय ॥ ३५ ॥ सा दुग्धमुग्धमधुरच्छवि-
रङ्गयष्टिस्ते लोचने तरुणकेतकपत्रदीर्घे । कम्बोर्विडम्बन-
कश्च स एव कण्ठ सैवेयमिन्दुवदना मदनयुधं वा
॥ ३६ ॥ ऊरुद्वय मृगदृशः कदलेश्च काण्डौ मध्यं च वेदिर-
तुल स्तनयुग्ममस्या । लावण्यवारिपरिपूरितशातकुम्भकुम्भौ
मनोजन्तुपतेरभिषेचनाय ॥ ३७ ॥ तन्वी शरत्रिपथगा-
पुलिने कपोलौ लोले दृशौ रुचिरचञ्चलखञ्जरीटौ । तद्वन्ध-
नाय सुचिरार्पितसुभ्रुचापचाण्डालपाशयुगलाविव शून्यकर्णौ
॥ ३८ ॥ व्याकोशकोकनदशोककरः करोऽयं खेल-
श्चकोरमयचोरमिदं च चक्षुः । उद्भिन्नविद्रुमरहस्यहरोऽ-
धरोऽयं तत्सादरण्यमपि वश्यमवश्यमस्याः ॥ ३९ ॥
मुख यदि किमिन्दुना यदि चलाञ्जले लोचने किमु-
त्पलकदम्बकैर्यदि तरङ्गभङ्गी भ्रुवौ । किमात्मभवधन्वना
यदि सुसयताः कुन्तलाः किमम्बुरुहडम्बरैर्यदि तनूरिय कि
श्रिया ॥ ४० ॥ इदं वक्रं साक्षाद्विरहितकलङ्कः शशधरः
सुधाधाराधारश्चिरपरिणत विम्बमधरः । इमे नेत्रे रात्रिदिव-
मधिकशोभे कुवलये तनुर्लावण्याना जलधिरवगाहे सुखतरः
॥ ४१ ॥ विनैवाम्भोवाह बहलरुचिदीप्ताम्बरतलात्तडिलेखा
हेमद्युतिविततिरम्या विलसति । विनैव स्वर्गङ्गा लभसि रभस-
व्यग्रशफरीपरीवर्ते सार्धं स्फुरति विकचेन्द्रीवरवनम् ॥ ४२ ॥
तमःस्तोमः पूर्य तदनु सकलः शीतकिरणस्ततः कोकद्वन्द्वं
तदनु च न किचित्सुनरभूत् । अधस्तस्यावर्तस्तदनु कदली-
काण्डयुगल ततोऽवाञ्चौ पद्मौ शिवशिव विधेः शिल्परचना
॥ ४३ ॥ पदाभ्यामुद्भिद्रामधगयति शोणाम्बुजसुचि कराभ्या-
मादत्ते नवकिसलयानामरुणताम् । प्रवालस्य च्छाया दशन-
वसनाग्रेण पिबति स्मितज्योत्स्नापूरैरुपहसति कान्ति हिमरुचे-

॥ ४४ ॥ वहत्यस्या दृष्टिविकचनवनीलोत्पलतुल्यमखण्ड-
स्याभिरस्या वदनमिदमिन्दोः कलयति । कुचौ किचिन्मी-
लत्कमलतुलना कन्दलयतस्तम गोभा चित्रा चिकुरनिकुरम्ब
हि कुरुते ॥ ४५ ॥ कर वेणीमेणीमदृगनयना ज्ञानविरतौ
दवाना हर्म्याग्रे हर्गनयनतेजोद्गुतमाप । दय मुग्धा दुग्धा-
म्बुविवहलकञ्जोलमदृशा दृशा वाग्वार मनमिजनर पल्लवयति
॥ ४६ ॥ दायादत्व मनमिजधनुर्भ्रविलयमस्य वत्त योग-
क्षेमौ वहति नयनद्वन्द्वमिन्दोवगणाम् । तदात्राणा पुनरिह
जगज्जैत्रयावण्यभाजामाभात्यग्रे मण्डवदग्निल म्लानवर्ण
सुवर्णम् ॥ ४७ ॥ नीलाञ्जना नयनयुगलद्राधिमा दत्तपत्रः
कुम्भावैभौ कुचपरिकर पूर्वपक्षीचकार । भ्रूविश्रान्तिर्मदन-
युधौ विभ्रमानन्ववादीदृक्ज्योत्स्ना शशधररुच दूषयामाम
तस्या ॥ ४८ ॥ तन्वी श्यामा शिखरिदृगना पक्वविम्बाध-
रोष्ठी मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभि ।
श्रोणीभारादलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्या या तत्र
साद्युवतिविषये सृष्टिगवेध धातु ॥ ४९ ॥ वापी कापि
स्फुरति गैगने तत्पर सूक्ष्मपैद्या सोपानालीमधिगतवती
काञ्चनीमैन्द्रनीली । अग्रे शैलौ सुकृतिमुगमौ चन्दनच्छन्न-
देशौ तत्रत्याना सुलभममृतं सनिधानात्सुधाशोः ॥ ५० ॥
तद्वक्त्रं यदि मुद्रिता शशिकथा तच्चैस्मित का सुधा तच्चक्षु-
र्यदि हारित कुवलयैस्ताश्चेद्भिरो धिक्काधु । धिक्कन्दर्पधनु-
र्भ्रुवौ यदि च ते किं वा बहु ब्रूमहे यत्सत्य पुनरुक्तवस्तु-
विरसः सर्गक्रमो वेधसः ॥ ५१ ॥ सौरभ्यं मृगलाञ्छने
यदि भवेदिन्दीवरे वक्रता माधुर्यं यदि विद्रुमे तरलता
कन्दर्पचापे यदि । रम्भाया यदि विप्रतीपगमनं प्राप्नोपमानं
तदा तद्वक्त्रं च तदीक्षणं तदधरस्तद्वक्त्रदूरयुगम् ॥ ५२ ॥
वेणीवेलनमङ्गलं किमु वलन्नेणीदृशो मध्यमं सव्यानं किमिदं
विवृत्तिविषमाद्वासः स्तनात्ससते । नृत्यन्तीव किमन्तिके
वलितयो स्निग्धा दृशोः कान्तयः साकृतस्मितगर्भितं किमु
मुखं वक्तुं सखी वाञ्छति ॥ ५३ ॥ बाहू द्वौ च मृणाल-
मास्यकमल लावण्यलीलाजलं श्रोणीतीर्थशिला च नेत्रशफरी-
धम्मिल्लगैवालकम् । कान्ताया स्तनचक्रवाकयुगल
कन्दर्पबाणानलैर्दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो
निर्मितम् ॥ ५४ ॥ जिघ्रत्याननमिन्दुकान्तिरधर विम्बप्रभा
चुम्बति स्प्रष्टुं वाञ्छति चारुपद्ममुकुलच्छायाविशेषः स्तनौ ।
लक्ष्मीः कोकनदस्य खेलति करावालम्ब्य किं चादरा-

१ तद्वक्त्रं नीला २ सूक्ष्मतया तदुल्लेखे मध्ये ३ सरणि-
स्तच्छाया रोमावली ४ सोपानपङ्क्ति तत्सदृशी त्रिवली ५ कुचौ
६ पुण्यकृता मुगम्यौ, पक्षे, सुलभगमनौ ७ चन्दनतरुभिः, पक्षे,
चन्दनपङ्केन ८ विसम् ९ मत्सी

देतस्या. सुदृश. कगेति पदयो. सेवा प्रवालद्युति. ॥ ५५ ॥
कर्णारुतुमैव कोकिलरुत तस्या श्रुते भाषिते चन्द्रे लोक-
रुचितदाननरुचे प्रागेव सददर्शनात् । चक्षुर्मालनमेव तन्न-
यनयोरत्र मृगाणा वर हैमी वल्लयपि तावदेव ललिता
यावन्न सा लक्ष्यते ॥ ५६ ॥ चक्षुर्मैचकमम्बुज विजयते
वक्रस्य मित्र शशी श्रृंगस्य सनाभि मन्मथमनुर्गवण्य-
पण्य वपुः । लेखा कापि गदच्छदे च सुतनोर्भावि च तत्का
मिनीमेना वर्णयिता स्मरो यदि भवेद्वेदमध्यमभ्यस्यति
॥ ५७ ॥ स्निग्धस्मेरविलोलसुगन्धमधुग यन्नेनयोर्विश्रमा
यद्यामृष्टविलासपत्रलतिका घर्मोद्गमाद्गुण्डयो. । यच्च ग्राढ-
कदम्बकुञ्जलसखी काप्यङ्गके विक्रिया तत्तस्या मिमपि
स्फुटं रतिपते. कोदण्डविस्फूर्जितम् ॥ ५८ ॥ स्निग्धेन्द्रो
पलसुन्दर. कचभरो वक्र सगोत्र विवोर्वक्षोजौ मणिकुम्भ
डम्बरमुषौ मध्योऽस्ति वा नास्ति वा । श्रोणीमण्डलमूरुदुर्वह
महो शोणाञ्जलुत्ये पदे मन्ये मधुगिरो मरालमहिला-
ध्येयो गतेर्विश्रम. ॥ ५९ ॥ नेत्रोपान्तवनसिते श्रुतिपुटे
नीलोत्पलं निष्फल हामश्रीपरिकर्मिते स्तनतटे हागे-
ऽन्यहार कथम् । पिण्डालक्तकपातन चरणयो. पीडाफलं
ताम्रयोर्वामाक्ष्या वपुषि स्वभावसुरभौ व्यर्थानुलेपव्यथा
॥ ६० ॥ एतस्याः स्तनपद्मकोरकयुग यस्याननेन्द्रो सित-
ज्योत्स्नाभिर्न भजत्यदो मृगदृश. शङ्के विकास पुनः ।
तस्मिँल्लोचनपङ्कज विकसित श्रृङ्गससेवित स्वान्ते सशय-
मातनोति सुतरामेतन्ममैवासकृत् ॥ ६१ ॥ पानायाधर-
तोऽमृतं वसतयेऽप्यस्या स्तनक्षमाधरोऽधस्तात्सज्जघनान्त-
कन्दरधर. सस्याय चक्षुर्मृगः । जप्यो मन्त्रवरो मनोहरकथा
ध्यानाय वक्राम्बुज चेत्य देहतप.स्थले सति कथं सन्तो
वनान्त गता. ॥ ६२ ॥ कर्णोत्सङ्गविसर्पिणी नयनयो.
कान्तिर्वतसोत्पल लाक्षासम्रमनिर्व्यपेक्षमधर लावण्यमेवा-
श्चति । हारोऽस्याः सितचन्द्रिकैव कुचयोरङ्गप्रभाकञ्चुकी
तन्व्याः केवलमङ्गभारमधुना मन्ये पर भूषणम् ॥ ६३ ॥
अस्याश्चदलकावली कृतमलिश्रेणीभिरेणीदृशः सौन्दर्यं यदि
चक्षुषोस्तरलयो. कि मन्मथस्यायुधैः । का ग्रीतिः कनकार-
विन्दुमुकुले पीनौ स्तनौ चेदतो मन्ये कार्चादय मनोभव-
कृता माया जगन्मोहिनी ॥ ६४ ॥ ऊर्ध्व नीरदगृन्द-
मैन्दवमिद बिम्ब त्वधो निर्मित व्योम्न. पल्लवचांचितस्य
निहितौ शैलवुपर्युन्नतौ । कि चाध. पुलिनोच्चयस कदली-
काण्डाववारोपितौ तन्मन्ये चतुरस्य पुष्पघनुष सर्गोऽय-
मन्यादृशः ॥ ६५ ॥ शृङ्गालीमुदरे क्षिपन्ति शतश. पद्मानि

शङ्खीमिव प्रत्यागच्छत। लङ्घनार्थमसकृद्योमाङ्गणं चन्द्रमाः ।
वक्रपापहृते कुरङ्गसुदृशखेलक्यरूपोच्चये प्रत्यावर्तनवाञ्छयेव
कर्तुं न क्लेश समातन्वते ॥ ६६ ॥ वक्रं निर्मलमुन्नता
कुचतटी मध्यप्रदेश. कृग ओपीमण्डलमङ्गनाकुलगुरोर्देवस्य
सिहामनम् । कृत्वा चारुदृगश्चतुर्ग्रामिद तुष्टाव मन्ये
विधिर्हर्षाद्गदगद्यपद्यरचनागर्भश्चतुर्भिर्मुखै ॥ ६७ ॥ मध्य
विष्णुपद कुचौ शिवपद वक्र विवातु पदं धम्मिह. सुमन-
पद प्रविलसत्काञ्ची नितम्बस्थली । वाणी चेन्मधुराधरोऽ
रुणवर. श्रीरङ्गभूमिर्वपुस्तस्या. कि कथयामि पुण्यचरित
मान्या सदा निर्जरैः ॥ ६८ ॥ यत्तीर्थाम्बु सुखाम्बुजामवरसो
नेत्रे नवेन्दीवरे दन्तश्रेणिरखण्डिताक्षतचयो दूर्वा च
गेमावली । उत्तुङ्ग च कुचद्वय फलयुगं पात्रं कराम्भोरुह
तन्मन्ये मदनाचर्नाहितमति. स्वाङ्गोपहारैरियम् ॥ ६९ ॥
दीर्घाक्ष शरदिन्दुकान्ति वदनं बाहू नतावंसयोः सक्षिप्तं
निविटोन्नतस्तनसुर. पार्थं प्रमृष्टे इव । मध्यः पाणिमितो
नितम्बि जघन पादावुदगाङ्गुली लन्दो नर्तयितुर्यथैव
मनस सृष्ट तथास्या वपुः ॥ ७० ॥ नेत्रे खञ्जनगञ्जने सर-
सिजप्रत्यर्थि पाणिद्वय वक्षोजौ करिकुम्भविश्रमकरीमत्युन्नति
गच्छत. । कान्तिः काञ्चनचम्पकप्रतिनिधिर्वाणी सुधास्पर्धिनी
स्मेरेन्दीवरदाममोदरवपुस्तस्याः कटाक्षच्छटा. ॥ ७१ ॥ दृष्टिः
कापि सुरा सुधा क्षितमिद वक्र कलाना निधिवेक्षः कुम्भि
क्षौ दृशो विजयते धन्वन्तरि. सत्कृपा । कान्तिः श्रीस्त्रि-
वलीतरङ्गलहरी नाभी गतावर्ततामेतस्यामचिरेण भाविकलने
लावण्यवारानिधौ ॥ ७२ ॥ कि तारुण्यतरोरियं रसभरो-
द्विघ्ना नवा वल्लरी वेलाप्रोच्छलितस्य कि लहरिका लावण्य-
वारानिधे. । उद्गाढोत्कलिकावता स्वसमयोपन्यासविश्र-
म्भणः कि साक्षादुपदेशयष्टिरथवा देवस्य शृङ्गारिणः ॥ ७३ ॥
जानीमो वदनं सरोरुहदृशो निर्माय पश्यन्सुहृद्दृष्ट्याकाम-
कठोरपावकगिखासतापित. पद्मभूः । रम्भामूरुतटी स्तनं
रसघटीं पीयूषवीची वचो बाहू बालविस कर किसलयं
नाभी सरो निर्ममे ॥ ७४ ॥ जानीमो वयमासनस्य कमले
तस्या मुखेन्दोस्त्विषा सकोच समुपागते स भगवान्दु.स्थ.
सराजासन । मुग्ध भ्रूलतिकायुग विहितवान्वक्रे दृगौ
सृष्टवान् मध्य विस्मृतवान्कचाश्च कुटिलान्नामभ्रुव सृष्टवान्
॥ ७५ ॥ मुक्ता विद्रुममन्तरा मधुरमः पुष्पं परं धूर्वहं
प्रात्येयद्युतिमण्डले खलु तथोरकांसिका नर्तनवे । तच्चोदञ्चति
शङ्खमूर्ध्नि न पुन. पूर्वाचलाभ्यन्तरे तानीमानि विकल्पयन्ति
त इमे चेपा न सा दम्पत्ये ॥ ७६ ॥ इन्दुलिप्त इवाञ्जनेन

१ नीलम् २ अलेखाया. ३ मोदरम् ४ हसो ५ सज्जघन,
पक्षे, सत् जघन

१ मध्य २ कवठम् ३ भारवाहकम्, न तु मधुरसयुक्तम्
४ चन्द्रमण्डले ५ एकसिद्धामि तावस्थिति एकाधिकरणमित्यर्थः.

जडिता दृष्टिर्मृगीणामिव प्रमलानारुणिमेव विद्रुमदल श्यामेव हेमप्रभा । कार्कश्यं कलया च कोकिलवधूकण्ठेष्विव प्रस्तुत सुन्दर्या । पुरतश्च हन्त शिखिना बर्हा । सगर्हा इव ॥ ७७ ॥

परस्परदर्शनम्

स्मरतोरमिषकल्पितान्वहुशः स्वप्रभुवः समागमान् । अपि दृष्टिपथं प्रपन्नयोर्निविशश्वास चिर मनस्तयोः ॥ १ ॥ आघ्रात कमल प्रियेण सुदृशा स्निग्धापनीतं सुखं दत्तं विभ्रमकन्दुके नखपदं सीत्कृत्य गूढौ स्तनौ । दत्ता चम्पकमालिकोरसि भुजानिभिन्नरोमाब्ध्या मीललोचनया स्थितं प्रणयिनोर्दूरेऽपि पूर्णो रसः ॥ २ ॥

नायकदर्शनम्

न जाने समुखायाते प्रियाणि वदति प्रिये । सर्वाण्यङ्गानि किं यान्ति नेत्रतामुत कर्णताम् ॥ १ ॥ या या प्रियः प्रैक्षत कातराक्षी सा सा ह्रिया नम्रमुखी बभूव । निःशङ्कमन्याः सममाहितेर्ष्यास्तत्रान्तरे जघ्मुरमुं कटाक्षैः ॥ २ ॥ काचिन्निवारितबहिर्गमना जनन्या द्रष्टुं प्रियं भवनजालकमाससाद । तस्या विलोचनमदृश्यत दशदत्तयन्त्रोपरुद्धशफरोपमित क्षणेन ॥ ३ ॥ कृच्छ्रेण कापि गुरुणैव जनेन रोधमुलङ्घ्य नायकसमीपभुवं प्रतस्थे । हा हन्त शीघ्रगमनप्रतिरोधहेतुस्तस्याः पुनः स्तनमरोऽपि गुरुर्वभूव ॥ ४ ॥ नान्तःप्रवेशमरुणद्विमुखी न चासीदाचष्ट दोषपरुषाणि न चाक्षराणि । सा केवलं सरलपक्ष्मभिरक्षिपातैः कान्तं विलोकितवती जननिर्विशेषम् ॥ ५ ॥ किञ्चित्कुञ्चितहारयष्टि सरलभ्रूवल्लि साचिखित ग्रान्तग्रान्तविलोचनद्युति भुजापर्यस्तकर्णोत्पलम् । अङ्गुल्या स्फुरदङ्गुलीयकरुचा कर्णस्य कण्डूयनं कुर्वाणा नृपकन्यका सुकृतिनं सव्याजमालोकते ॥ ६ ॥

नायिकादर्शनम्

प्रियादर्शनमेवास्तु किमन्यैर्दर्शनान्तैः । प्राप्यते येन निर्वाण सारगेणापि चेतसा ॥ १ ॥ क्षीरसागरकलोलोलोचनयानया । असारोऽपि हि ससारः सारवानिव लक्ष्यते ॥ २ ॥ सेयं सीधुमयी वा सुधामयी वा हलाहलमयी वा । दृग्भ्या निपीतमात्रा मदयति मोदयति मूर्च्छयति ॥ ३ ॥ गच्छति न तृप्तिमेतत्सुललितमस्या समापिबद्रूपम् । नयनयुगं मम नूनं सप्रति समुपैति सफलता चैवम् ॥ ४ ॥ जानीमहेऽस्याः खलु सारसाक्ष्या विराजतेऽन्तः । प्रियवक्रचन्द्रः । तत्कान्तिजालैः प्रसूतेस्तदङ्गेष्वापाण्डुता कुञ्जलताऽक्षिपे ॥ ५ ॥

सेयं ममाङ्गेषु सुधारसच्छटा सुपूरकपूगशलाकिका दृशोः । मनोरथश्रीर्मनसः शरीरिणी प्राणेश्वरी लोचनगोचर गता ॥ ६ ॥ तामनङ्गजयमङ्गलश्रिय किञ्चिदुच्चभुजमूललोकिताम् । नेत्रयोः कृतवतोऽस्य गोचरं कोऽप्यजायत रसो निरन्तर ॥ ७ ॥ इदमसौ तरलायतलोचना गुरुसमुन्नतपीनपयोधरा । पृथुनितम्बभरालसगामिनी प्रियतमा मम जीवितहारिणी ॥ ८ ॥ इय सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुम्भाकुसुम्भारुण चारु वामो वमाना । समस्तस्य लोकस्य चेतःप्रवृत्ति गृहीत्वा घटे न्यस्य यातीव भाति ॥ ९ ॥ कर्पूरधूलिधवलद्युतिपूरधौतदिङ्मण्डले शिशिरोचिषि तस्य यूयः । लीलागिरोशुकनिवेशविशेषकृषिव्यक्तस्तनोन्नतिरभून्नयनावनौ सा ॥ १० ॥ अर्धस्मितेन विनिमज्ज्य दैशार्धबाणमर्धे विधूय वसनाञ्चलमर्धमार्गे । अर्धेन नेत्रविशिखेन निवृत्य सार्धमर्धमैव तरुणी तरुण चकार ॥ ११ ॥ आधाय कोमलकराम्बुजकेलिनालीमालीसमाजमधिकृत्य समालपन्ती । मन्दस्मितेन मयि साचिविलोकितेन चेतश्चकोरनयना चुलुकीचकार ॥ १२ ॥ मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती रतिरिव मूर्तिमती विभाति येयम् । मम हृदयमनङ्गवह्नितप्तं भृशमिव चन्दनशीतल करोति ॥ १३ ॥ पुरः स्थित्वा किञ्चिद्वलितमुखमालोकय सखे सखेदाः स्थासन्ति ध्रुवमिदमदृष्ट्वा तव दृशः । इतश्चञ्चत्काङ्क्षीरणितमुखरात्मौघशिखरादराकाया कोऽय कवलयति चान्द्रेण महसा ॥ १४ ॥ अये केय लीलाधवलगृहवातायनतले तुल्लोकोटिकाणैः कुसुमधनुषं जागरयति । अहो नेत्रद्वन्द्व विलसति विलङ्घ्य श्रुतिमहो कथं न त्रैलोक्यं जयति मदनः स्मरवदनः ॥ १५ ॥ तडिलेखा नेय विलसति पर सौधशिखरे वसन्त्याः कस्याश्चित्कनकरुचिरा गात्रलतिका । अपीदं नोन्मज्जत्कुवलयवनं मीनतरलं पर तस्या एव स्फुरति नयनालोकललितम् ॥ १६ ॥ सखे सायं स्नात्वा कनकरुचिकौसुम्भवसनं वसानायास्तिर्यग्बलितचिकुरसन्दिशलिलम् । दिशन्त्या दृष्टेयं कुसुमशरकोदण्डलतिकामकसादसाकं मृगशिशुदृगो दर्शनमभूत् ॥ १७ ॥ अमृतममृत चन्द्रश्चन्द्रस्तथाम्बुजमम्बुजं रतिरपि रति कामः कामो मधूनि मधून्यपि । इति न भजते वस्तु प्रायः परस्परसकर तदियमबला धत्ते लक्ष्मी कुतः सकलात्मिकाम् ॥ १८ ॥ केय श्यामोपलविरचितोल्लेखहेमैकरेखालग्नैरङ्गैः कनककदलीकन्दलीगर्भगौरैः । हारिद्राम्बुद्रवसहचर कान्तिपूर वहद्भिः कामक्रीडामवनवलभीदीपिकेवाविरस्ति ॥ १९ ॥ अर्कच्छाय तिगयति सुधासिन्धुविद्युन्मत्तङ्गी चक्रप्रख्यं महति

सुषमामण्डले दूरमग्नम् । रक्तादर्शप्रतिफलमिव श्रीसदङ्ग
वहन्ती दृष्ट काचित्तरलयनया देवतेव स्वरस्य ॥ २० ॥ नेय
विद्युद्भ्रुवमधिगता काञ्चनी नापि वल्ली मन्द मन्दं प्रचलति
यतो नापि वा पन्नगस्य । चूडारत्नस्फुरदुरुशिखा कापि धत्ते
सरोज का वा तर्हि प्रकृतिसुभगा तत्सखे न प्रतीमः ॥ २१ ॥
वक्रोपान्तं नयनयुगलं सर्वतो निक्षिपन्ती श्रोणीभाराच्छि-
थिलशिथिलन्यस्तपादारविन्दा । आरादालीकरकिसलये दत्त-
हस्तावलम्बा काचित्कान्त्या विकसितमहीचक्रमायाति तन्वी
॥ २२ ॥ इय भुजगिनीश्रिता लसदनेकपुष्पान्विता द्विरेफ-
ततिसेविता प्रमदव्यञ्जनालंकृता । फलद्वयभरानता विल-
सिता नयै पल्लवैर्विलोचनपथं गता भवति कापि हैमी
लता ॥ २३ ॥ पातालाद्भवनावलोकनपरा कि नागकन्यो-
त्थिता मिथ्या तत्त्वलु दृष्टमेव हि मया तस्मिन्कुतोऽस्ती-
दृशी । मूर्ता स्याद्विह कौमुदी न घटते तस्या दिवा दर्शनं
केयं हस्ततलस्थितेन कमलेनालोक्यते श्रीरिव ॥ २४ ॥
अच्छिन्नामृतविन्दुवृष्टिसदृशी प्रीति ददत्या दृशा याताया
विगलत्ययोधरभगद्भ्यता कामपि । अस्याश्चन्द्रमसस्तनो-
रिव करस्पर्शास्पदत्व गता नैते यन्मुकुलीभवन्ति सहसा
पद्मास्तदेवाद्भुतम् ॥ २५ ॥ श्रोणीभारभरालसा दैर्गल-
न्माल्यापवृत्तिच्छलाल्लीलोत्क्षिप्तभुजोपदर्शितकुचोन्मीलन्नखा-
ङ्कावलि । नीलेन्द्रीवरदामदीर्घतरया दृष्ट्वा धयन्ती मनो
दूरान्दोलनलोलकङ्कणक्षणत्कारोत्तर सर्पति ॥ २६ ॥ लभ
पादतले नखेषु विलुट्ससक्तमूर्ध्वोर्ध्वगे विश्रान्तं जघनस्थले
निपतित नाभीसरोमण्डले । शून्यं मध्यमवेक्ष्य रोमलतिकाम-
मालम्बमान क्रमादारूढ स्तनयो. प्लुतं नयनयोर्लीन मनः
केशिके ॥ २७ ॥ अस्या धाम सरोवरे भुजबिसे वक्रार-
विन्दे भ्रमन्नेत्रभ्रूमरे सुयौवनजले कस्तूरिकापङ्किले ।
वक्षोजप्रतिकुम्भिकुम्भदलनक्रोधादुपेत्य द्रुतं मग्नश्चित्तमतगजः
कथमसावुत्थाय निर्यास्यति ॥ २८ ॥ खैर सखितमीक्षते
क्षणमलं व्याजृम्भते वेपते रोमाञ्चं तनुते मुहुः स्तनतटे
व्यालम्बते नाम्बरम् । आलिङ्ग्यपरा तनोति चिकुर प्रत्यु-
त्तर याचते केयं कामकलाविलासवसतिर्लोकक्षणा भाविनी
॥ २९ ॥ खेलत्खञ्जननेत्रया परिलसत्स्वर्णारविन्दास्यया
पीनोत्तुङ्गनिरन्तरस्तनभरव्यालोलसन्मध्यया । स्फीतस्फीत-
नितम्बया क्षणमपि व्यालोकितश्चानया कि न स्याद्वशिना
वरः स्वरहर सार. शर्गेर्जजर ॥ ३० ॥ सायं चन्द्रकलामृतो-
दयगिरिस्पर्धो दधान. स्तनस्पर्शोत्तुङ्गतरो नखाङ्गरुचिर.
शोणाम्बराभ्यन्तर । अस्या. क न विलोकनोत्कमकरोत्तीक्ष्ण
कटाक्ष क्षण भृङ्गाकृष्टगरिष्ठकेतकदलान्ति वहन्नप्ययम्

॥ ३१ ॥ उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तरसुरो निम्नातिनाभिस्थली
भीम देहवनं स्फुरद्भुजलतं रोमालिजालाकुलम् । व्याधः
पञ्चशरः किरत्यतितरास्तीक्ष्णान्कटाक्षाशुगास्तन्मे ब्रूहि मनः-
कुरङ्ग शरणं कं साप्रतं यास्यसि ॥ ३२ ॥ वक्रश्रीजित-
जर्जरेन्दुमलिनं कृत्वा करे कन्दुक क्रीडाकौतुकमिश्रभावमनया
ताम्रं वहन्त्याननम् । भृङ्गाग्रग्रहकृष्णकेतकदलस्पर्धावतीना
दृशा दीर्घपाङ्गतरङ्गितैकसुहृदामेषोऽस्मि पात्रीकृतः ॥ ३३ ॥
स्कन्धे विन्यस्य सख्या भुजमपरकरसार्धचन्द्रेण मध्यं
विभ्राणा धूयमानस्तनतटवसना गन्धवाहेन मन्दम् । पन्थानं
दृग्विलासैरिव नलिनदलैः कोमलैरास्तृणन्ती सौधाग्रे कस्य
साक्षात्परिणमति तप.सिद्धिरेषा सुवेषा ॥ ३४ ॥

विरहः

समानकुलशीलयोः सुवयसोः परायत्तयोः परस्परविलो-
कनाकुलितचेतसोः प्रेयसो. । तनुत्वमनुविन्दतोर्बहुविधा
व्यथा विन्दतोरशक्यविनिवेदना विरहवेदना वर्धते ॥ १ ॥

वियोगिनोऽवस्थावर्णनम्

प्रियाविरहितसास्य हृदि चिन्ता समागता । इति मत्वा
गता निद्रा के कृतघ्नमुपासते ॥ १ ॥ अत्राशित शयितमत्र
निपीतमत्र तोयं तथा सह मया विधिवच्चितेन । इत्यादि हन्त
परिचिन्तयता वनान्ते हा तस्य लोचनपयोभिरभूत्ययोधिः
॥ २ ॥ मन्द मरुद्वहति गर्जति वारिवाहो विद्युलता चलति
नृत्यति नीलकण्ठः । एतावति व्यतिकरे तरुणस्य तस्य
मूर्च्छैव केवलमभूदवलम्बनाय ॥ ३ ॥ गमनमलस शून्या
दृष्टि. शरीरमसौष्ठवं श्रसितमधिकं कि न्वेतत्सात्किमन्य-
दितोऽथवा । भ्रमति भुवने कंदर्पाज्ञा विकारि च यौवन
ललितमधुरास्ते ते भावा. क्षिपन्ति च धीरताम् ॥ ४ ॥
धत्ते चक्षुर्मुकुलिनि रणत्कोकिले बालचूते मार्गे गात्रं
क्षिपति बकुलामोदगर्भस्य वायोः । दाहप्रेम्णा सरस-
बिसिनीपत्रमात्रान्तरायस्ताम्यन्मूर्तिः श्रयति बहुशो मृत्यवे
चन्द्रपादान् ॥ ५ ॥ रम्यं द्वेष्टि यथा पुरा प्रकृतिभिर्न प्रत्यहं
सेव्यते शय्योपान्तविवर्तनैर्विगमयत्युन्निद्र एव क्षणा ।
दाक्षिण्येन ददाति वाचमुचितामन्तःपुरेभ्यो यदा गोत्रेषु
स्खलितस्तदा भवति च व्रीडावनम्रश्चिरम् ॥ ६ ॥ प्रत्यादिष्ट-
विशेषमण्डनविधिर्वामप्रकोष्ठे श्लथ विभ्रत्काञ्चनमेकमेव
वल्यं आसापरक्ताधरः । चिन्ताजागरणप्रताम्रनयनस्तेजो-
गुणैरात्मनः सस्कारोल्लिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि नाल-
क्ष्यते ॥ ७ ॥ चन्द्रश्रेण्डकरायते मृदुगतिर्वीतोऽपि वैज्रा-

यते माल्यं सूचिकुलायते मलयजालेपः स्फुलिङ्गायते । रात्रिः कैल्यशतायते विधिवशात्पाणोऽपि भारायते हा हन्त प्रमदावियोगसमयः सहारकालायते ॥ ८ ॥ माकन्दाक्षिप मा मरन्दनिकरं मूको भव त्वं शुक्र स्फार कोकिल कोमलं कलरवं आतः क्षणं सहर । सौगन्ध्यं वह गन्धवाह न मनावसर्वैः क्षणं क्षम्यता जानीध्व तरुणस्य तस्य यदयं कालः करालो महान् ॥ ९ ॥

वियोगिन्या अवस्थावर्णनम्

दक्षमानेऽपि हृदये मृगाक्ष्या मन्मथाग्निना । ज्ञेहस्तथैव यत्तस्यौ तदाश्चर्यमिवामवत् ॥ १ ॥ जीवेन तुलितं प्रेम सखि मूढेन वेधसा । लघुर्जीवो ययौ कण्ठं गुरुप्रेम हृदि स्थितम् ॥ २ ॥ कपोलफलकावस्थाः कष्ट भूत्वा तथाविधौ । अपश्यन्ताविवाग्न्योन्यमीदृक्षा क्षामता गतौ ॥ ३ ॥ वल्लभोत्सङ्गसङ्गेन विना हरिणचक्षुषः । राकाविभावरीजानिर्विषज्वालाकुलोऽभवत् ॥ ४ ॥ अस्तमितविषयसङ्गा मुकुलितनयनोत्पला मुहुः श्वसिता । ध्यायति किमप्यलक्ष्य बाला योगाभियुक्तम् ॥ ५ ॥ लिखति न गणयति रेखा निर्झरबाष्पाम्बुधौतगण्डतला । अवधिविदवसावसानं मा भूदिति शङ्किता बाला ॥ ६ ॥ अपसारय घनसारं कुरु हार दूर एव किं कमलैः । अलमलमालि मृणालैरिति वदति दिवानिशं बाला ॥ ७ ॥ पातयति हृदयदेशे प्रियजनगर्भे पुनः पुनर्मुग्धा । वर्णितमदनातङ्का बाष्पवर्ती भावमन्यरा दृष्टिम् ॥ ८ ॥ श्लिष्यति पश्यति चुम्बति पुनः पुनः पुलकमुकुलितैरङ्गैः । प्रियसङ्गाय स्फुरिता वियोगिनी वामबाहुलताम् ॥ ९ ॥ कमले निधाय कमल कलयन्ती कमलवासिनं कमले । कमलयुगादुद्भूतं कमलं कमलेन वारयति ॥ १० ॥ नयनोत्पलचलधारा दृष्ट्वा वारानिधिभ्रान्त्या । वडवानल इव भगवान्वसति तनौ कुशतनोस्ताप ॥ ११ ॥ लीनानसूत्सरोरुहदृष्टेरन्वेष्टुमेष कुसुमेषु । भ्रमति द्राग्वपुरन्तः सतापं दीपमादाय ॥ १२ ॥ कुसुमितलताभिरहताप्यधत्त रुजमलिकुलैरदृष्टापि । परिवर्तते स नलिनी लहरीमिलोलिताप्यघूर्णत सा ॥ १३ ॥ शशभृन्नवपल्लवे शशाङ्के मकरन्दसुतिवारिणी सरोजे । अपि चास्य मरुद्वान्प्रसूते तिलकुसुमं स्फुटचम्पकौषदाग्नि ॥ १४ ॥ अधिदेहलि हन्त हेमवल्ली शरदिन्दुः सरसीरुहे शयानः । उपखञ्जनचक्षु मौक्तिकाली फलितं कस्य सुजन्मनस्तपोभिः ॥ १५ ॥ विश्रम्य विश्रम्य वनद्रुमाणा छायासु तन्वी विचचार काचित् ।

तनूत्तरीयेण करोद्धतेन निवारयन्ती शशिनो मयूखान् ॥ १६ ॥ अपि मरणमुपैति सा मृगाङ्गे विलसति कैव कथा रसान्तरस्य । अपि कथमधुना दधातु शान्तिं विषमशरज्वरतीव्रदेहदाहः ॥ १७ ॥ निवेशिते यदि शूकशिखा पदे सृजति सा कियतीमिव न व्यथाम् । मृदुतनोर्वितनोतु कथं न तामवनिभृत्तु निविश्य हृदि स्थित ॥ १८ ॥ सा तोरणाग्निकमुपेत्य दिशोऽवलोक्य निश्चस्य दीर्घमुपधाय कर कपोले । मत्वा च तं पुरत एव ससभ्रमत्वाज्ज्ञात्वाऽऽर्म् मोहलिखितेव न किं किमासीत् ॥ १९ ॥ अस्यास्तनौ विरहताण्डवरङ्गभूमौ स्वेदोदविन्दुकुसुमाञ्जलिमाविकीर्य । नान्दीं पपाठ पृथुवेपथुवेपमानकाञ्चीलताकलरवैः स्मरसूत्रधारः ॥ २० ॥ मदनदहनशुष्यत्त्वान्तकान्ताकुचान्तर्धनमलयजपङ्के गाढवद्वाखिलाङ्गि । उपरि विततपक्षो लक्ष्यतेऽलिनिर्मम शर इव कुसुमेषोरेष पुङ्खवाशेषः ॥ २१ ॥ नवकिसलयतल्प कल्पितं तापशान्त्ये करसरसिजसङ्गात्केवलं म्लापयन्त्याः । कुसुमशरकुशानुप्रापिताङ्गारतायाः शिव शिव परिताप को वदेत्कोमलाङ्ग्या ॥ २२ ॥ दरललितहरिद्राग्रन्थिगौरे शरीरे स्फुरति विरहजन्मा कोऽप्ययं पाण्डुभावः । वलति सति हि यस्मिन्सार्धमावर्त्य हेम्ना रजतमिव मृगाक्ष्याः कल्पितान्यङ्गकानि ॥ २३ ॥ किसलयमिव मुग्धं बन्धनाद्विप्रलूतं हृदयकुसुमशोषी दारुणो दीर्घशोकः । ग्लपयति परिपाण्डुक्षाममस्याः शरीर शरदिज इव घर्मे केतकीगर्भपत्रम् ॥ २४ ॥ पैरिमृदितमृणालीम्लानमङ्गं प्रवृत्तिः कथमपि पैरिवारप्रार्थनाभिः क्रियासु । कलयति च हिमाशोर्निष्कलङ्कस्य लक्ष्मीमभिनवकरिदन्तच्छेदकान्त कपोल ॥ २५ ॥ स्थगयति नयनास लक्ष्मणा धूमधूम्न प्रययति च नितान्तं काश्यमङ्गप्रकृत्या । अहह विरहबाधा छादयत्यम्बुजाक्षी तदपि वदति साक्षी पाण्डुरो गण्डदेश ॥ २६ ॥ परिम्लानं पीनस्तनजघनसङ्गादुभयतस्तनोर्मध्यस्थान्तः पैरिमिलनमप्राप्य हँरितम् । इदं व्यस्तन्यास श्लथभुजलताक्षेपवलनैः कुशाङ्ग्याः सतापं वदति विसिनीपत्रशयनम् ॥ २७ ॥ प्रयतेऽस्तं भानौ श्रितशकुनिनीडेषु तरुषु स्फुरत्सध्यारागे शशिनि शनकैरुलमति च । प्रियप्रत्याख्यानद्विगुणविरहोत्कण्ठितदृशा तदारब्धतन्व्या मरणमपि यत्रोत्सवपदम् ॥ २८ ॥ लतामूले लीनो हरिणपरिहीनो हिमकर स्वलन्मुक्ताकारा गलति जलधारा कुवल्यात् । धुनीते बन्धूकं तिलकुसुमजन्मा हि पवनो गृहद्वारे पुण्यं परिणमति कस्यापि कृतिन ॥ २९ ॥ मराल-

श्रेणीभिर्नियतमुपनीतं सफलता गतिस्पर्धावैर मृदुकलरवै-
रम्बुजदृश । यदेतान्द्रुण्वत्या प्रियविरहवत्या कृशतनो-
रगादस्या स्तम्भादहह गतिसभावनमपि ॥ ३० ॥ अ-
गारेऽम्बिकान्ते गिरिशमनिगानाथशकलं भुजगानुत्तुङ्गा-
न्सकलमपि वातायनपथे । निकुञ्जेषु ज्येनानविगृहशिरो
गडुवलय लिखन्त्या नीयन्ते शिव शिव तथा हन्त दिवसाः
॥ ३१ ॥ स्तनन्यस्तोशीर प्रशिथिलमृणालैकवलय प्रियायाः
साबाव तदपि कमनीय वपुरिदम् । समस्ताप काम
मनसिजनिदाघप्रसरयोर्न तु ग्रीष्मस्यैव सुभगमपराद्रं युव-
तिषु ॥ ३२ ॥ कपोले पाण्डुत्व किमपि जलधारा नयन-
योस्तनौ कार्य्ये दैन्य वचसि हृदि दावानलशिखाम् ।
अवज्ञा प्राणेषु प्रकृतिषु विपर्यासमधुना किमन्यद्वैराग्य सकल
विषयेष्वाकलयते ॥ ३३ ॥ निकाम क्षामाङ्गी सरसकदली-
गर्भसुभगा कलाशेषा मूर्तिः शशिन इव नेत्रोत्सवकरी ।
अवस्थामापन्ना मदनदहनोद्वाहविधुरामियं न, कल्याणी
रमयति मनः, कम्पयति च ॥ ३४ ॥ घनोऽयं चेद्वेदुपरि
विकिरश्चन्दनरसानुदागन्नेहारी सरिदुरसि हारीभवति वा ।
समन्तात्प्राणाली चिम्बुपवनाली मिलति वा तदप्यस्यास्ताप,
प्रियविरहजः किं विरमति ॥ ३५ ॥ इतो विधुद्वलीविलसित-
मित, केतकजः स्फुरद्बन्ध प्रोद्यजलदनिनदस्फूर्जितमित, ।
इतः केकिक्रीडाकलकलभर, पक्षमलदृशा कथं यास्यन्त्येते
विरहदिवसाः सभ्रमरसा ॥ ३६ ॥ न नीतमुपनासिकं परि-
मलव्ययाशङ्कया न हन्त विनिवेशित विरहवहिकुण्डे हृदि ।
दृशोर्बहिरिति श्रुतौ न निहित प्रियप्रेषितं करे कमलमर्पित
मृगदृशा दृशा पीयते ॥ ३७ ॥ वीणामङ्के कथमपि सखी-
प्रार्थनाभिर्विधाय स्वैर रत्या सरसिजदृशा गातुमारब्धमेव ।
तन्नीबुद्ध्या किमपि विरहक्षीणदीनाङ्गवल्लीमेनामेव स्पृशति
बहुशो मूर्च्छना चित्रमेतत् ॥ ३८ ॥ अन्तस्तार तरलतरला
स्तोकमुत्पीडभाजः पक्ष्माग्रेषु ग्रथितपृषत कीर्णधारा, क्रमेण ।
चित्तातङ्कं निजगरिमत, सम्यगासूत्रयन्तो निर्यान्त्यस्याः
कुवलयदृशो बाष्पवारा प्रवाहाः ॥ ३९ ॥ सुक्त्वानङ्गः
कुसुमविशिखान्पञ्च कुण्ठीकृताग्रान्मन्ये मुग्धा प्रहरति हठा-
त्पत्रिणा वारुणेन । वारा पूर, कथमपरथा स्फारनेत्रप्रणाली-
वक्रोद्गन्तस्त्रिवलिविपिने सारणीसाम्यमेति ॥ ४० ॥
स्विन्नौ गण्डौ स्फुरितमधर स्पन्दितं चूचुकाग्रं सन्नौ बाहू
मसृणमुकुले लोचने भ्रूश्चलैव । अङ्गादङ्गादजनि पुलक-
श्रेणिरूरु सकम्पौ किं च श्वासास्तरलितदुकूलाञ्चलाश्च-
लाक्ष्याः ॥ ४१ ॥ पीनोत्तुङ्गस्तनकलशयोस्तारहार न धत्ते
हस्तेनापि स्पृशति सहसा नैव कर्पूरवीटीम् । मध्वं नापि
श्रयति शयितुं हंसतूलास्तराव्य तादृक्त्वा गुरुजनभया-

द्रोतुकामा स्वतापम् ॥ ४२ ॥ गण्डे पाण्डौ कलयति
पुनश्चान्दनान्पत्रमङ्गाच्चिद्रालाभे स्वयमरुणद्वक्पृच्छति त्वा
निदानम् । प्रत्यासन्ने मधुरलपिते गृह्यके कीरशावे कण्ठे
धत्ते कमलनयना चारु वैदूर्यहारम् ॥ ४३ ॥ नीवीबन्धो-
च्छसनमधरस्पन्दन दोर्विषाद, स्वेदश्चक्षुर्मसृणमधुराकेर-
स्निग्धमुग्धम् । गात्रस्तम्भ, स्तनमुकुलयोरुत्पन्नवन्ध, प्रकम्पो
गण्डाभोगे पुलकपटल मूर्च्छना चेतना च ॥ ४४ ॥ सध्या
कोष नत उपगता हन्त रात्रि कृपाणीं चन्द्रं चक्र विरह-
विधुरा तारकापङ्क्तिमुग्राम् । तूणीसन्तर्गतशरतति प्रज्वल-
त्पुङ्खभागा सनद्धास्त्रं कलयति पुनर्मन्मथं राक्षसेन्द्रम्
॥ ४५ ॥ लीलावल्लीभवनकुहरे पत्ररन्ध्राचकोरीचक्षुस्त्रस्त
शशिकरकणं वीक्ष्य मूर्च्छामुपैति । लीलारामात्पिकमुख-
रितात्का कथा सा विमेति स्वाल्पेभ्यश्चकितनयना यत्कुह-
कोमलेभ्यः ॥ ४६ ॥ व्यजनमरुत, श्वासश्रेणीमिमासुप-
चिन्वते मलयजरमो धारावाष्पं प्रपञ्चयितुं प्रभुः । कुसुम-
शयनं कामास्त्राणा करोति सहायता द्विगुणगरिमा कामो-
न्माद कथं नु विरस्यति ॥ ४७ ॥ विषयविधुरा दृष्टिः
श्वासानिला ग्लपिताधरास्तनुरपि भृश म्लाना लूनेव पल्लव-
मञ्जरी । अपि च लवलीपाकोद्रेदाभिरामवदावदः स्फुरति
कुचयोर्मूले गण्डे च कश्चन पाण्डिमा ॥ ४८ ॥ कथ-
मपि कृतप्रत्यावृत्तौ प्रिये स्खलितोत्तरे विरहकृशया कृत्वा
व्याजं प्रकल्पितमश्रुतम् । असहनसखीश्रोत्रप्राप्तिप्रमाद-
ससभ्रमं प्रचलितदृशा शून्ये गेहे समुच्छ्वसितं पुनः
॥ ४९ ॥ तन्वङ्ग्या गुरुसनिवौ नयनजं यद्वारि सस्त-
म्भितं तेनान्तर्गलितेन मन्मथशिखी सिक्तो वियोगोद्भवः ।
मन्ये तस्य निरस्यमानकिरणस्यैषा मुखेनोद्भता श्वासायास-
समागतालिसरणिव्याजेन धूमावली ॥ ५० ॥ मुग्धा स्वप्न-
ममागते प्रियतमे तत्पाणिसस्पर्शन रोमाञ्चाश्रितया शरीर-
लतया सभाव्य कोपात्किल । मा वा बल्लभ संस्पृशेति
सहसा शून्य वदन्ती मुहुः, सख्या नो हसिता सचिन्तमसकृ-
त्सशोचिता प्रत्युत ॥ ५१ ॥ शीघ्रं भूमिगृहे गृहाण वसतिं
प्राणैः, किमु क्रीडसि प्राप्ता पश्यसि किं न दैवहतिका ज्योत्स्ना
गवाक्षोदरे । इत्थं मन्मथतीव्रसज्जरजुषो गेहेषु वामश्रुवा-
मुद्रच्छन्ति कुरङ्गलाञ्छनभयादीना सखीना गिरः ॥ ५२ ॥
शय्या पुष्पमयी परागमयतामङ्गार्पणादश्रुते ताम्यन्यन्तिक-
तालवृत्तनलिनीपत्राणि दाहोष्मणा । न्यस्तं च स्तन-
मण्डले मलयजं शीर्णान्तर दृश्यते काथादाशु भवन्ति फेनि-
लमुखा भूषामृणालङ्कुराः ॥ ५३ ॥ आदातुं सकृदीक्षिते-
ऽपि कुसुमे हस्ताग्रमालोहितं लाक्षारञ्जनवार्तायापि सहसा
रक्तं तलं पादयोः । अङ्गानामनुलेपनस्मरणमप्यत्यन्तखेदा-

वहं हन्ताधीरदृशः किमन्यदलकामोदोऽपि भारयते
॥ ५४ ॥ अङ्गासङ्गिमृणालकाण्डमैयते मृङ्गावलीना रुचं
नासामौक्तिकमिन्द्रनीलसरणि श्वासानिलार्द्राहते । क्षिप्ता सा
हिर्मवालुकापि कुचयोर्धत्ते क्षण दीपता तस्मात्पतिताम्बु-
वत्करतले धागम्बु सलीयते ॥ ५५ ॥ केनै कोमलमा-
लिकामपि चिर या विभ्रती खिद्यते या गात्रेषु घनं विले-
पनमपि न्यस्त न वोढु क्षमा । दीपन्यापि शिखा न
चापि भवने स्वप्नेऽपि या वीक्षितु तापं सा विरहानलस्य
महतः सौढु कथं गक्ष्यते ॥ ५६ ॥ उद्धूयेत तनूलतेति
विसिनीपत्रेण नो वीज्यते स्फोट स्यादिति नाङ्गक मलयज-
क्षोदाम्भसा सिच्यते । स्यादस्यातिभरात्पराभव इति
आसान्न वा पल्लवारोपो वक्षसि तत्कथं वरतनोरावि समा-
धीयताम् ॥ ५७ ॥ नि श्वासानलविद्रवन्तवसना नेत्राम्बु-
सिक्तस्तनी हस्तन्यस्तकपोलदीनवदना हरैकभूषावती ।
विभ्राणासपदेन तुङ्गजघना विस्रंसिनी वेणिकामास्ते स्थण्डिल
एव पाण्डुमधुरक्षामालसैरङ्गकैः ॥ ५८ ॥ क्षामक्षामकपोल-
माननमुरः काठिन्यमुक्तस्तनं मध्य क्लान्ततर प्रकाम-
विनतावसौ छविः पाण्डुरा । शोच्या च प्रियदर्शना च
मदनग्लानेयमालक्ष्यते पत्राणामिव शोषणेन मरुता स्पृष्टा
लता माधवी ॥ ५९ ॥ कर्पूराम्बुनिषेकमाजि सरसैरम्भो-
जिनीना दलैरास्तीर्णोऽपि विवर्तमानवपुषः सस्तस्रजि सस्तरे ।
मन्दोन्मेषदृशा किमन्यदभवत्सा काप्यवस्था तदा यस्या-
श्रन्दनचन्द्रचम्पकदलश्रेण्यादि वह्नीयते ॥ ६० ॥ आली-
चालितपद्मिनीदलचलत्सर्वाङ्गमङ्गीकृतस्वाङ्गालिङ्गनमर्मरीकृत-
नवाम्भोजालिशय्या चिरात् । चैतन्य कथमप्युपेत्य शनकै-
रुन्मील्य नेत्राञ्चलं बाला केवलमेव शून्यहृदया शून्य
जगत्पश्यति ॥ ६१ ॥ न क्रीडासु कुतूहलं वितनुते नाल-
कृतौ सादरा नाहारेऽपि च मस्पृहा न गणयत्यालापलोला
सखीम् । बाला केवलमङ्गकैरनुकलक्षामैर्विविक्तस्थले ध्या-
न्यन्ती किल किञ्चिदन्तरधुना नि स्पन्दमास्ते सदा ॥ ६२ ॥
सोन्मेषो न सखीजन परिजन प्रागल्भ्यभूमिर्न वा वात्स-
ल्यादिविभावितस्फुटवयोवस्थाविशेषो गुरुः । आयाता नव-
मल्लिकापरिमलकूरा शरदासराः कस्याख्यातु नितम्बिनी
पितृगृहावस्थानदुग्धं जनु ॥ ६३ ॥ दुःख दीर्घतर वह-
त्यपि सखीवर्गाय नो भाषते शैवालैः शयनं सृजत्यपि पुन
शेते न वा लज्जया । कण्ठे गद्गदवाचमञ्चति दृशा धत्ते न बा-
ष्पोदक सताप सहते यदम्बुजमुखी तद्वेद चेतोभवः ॥ ६४ ॥

कण्ठे मौक्तिकमालिकाः स्तनतटे कर्पूरमच्छं रज मान्द्रं
चन्दनमङ्गके वलयिताः पाणौ मृणालीलताः । तन्वी नक्त-
मियं चकास्ति तनुनी चीनाशुके विभ्रती शीताशोरधिदेव-
तेव गलिता व्योमाग्रमारोहतः ॥ ६५ ॥

वियोगिनो विप्रलापाः

यदि प्रियावियोगेऽपि रुचते दीनदीनकम् । तदिदं दग्ध-
मरणमुपयोग क यास्यति ॥ १ ॥ दिव्यचक्षुरहं जातः सरा-
गेणापि चक्षुषा । इहस्थो येन पश्यामि देशान्तरगता प्रियाम्
॥ २ ॥ नपुसकमिति ज्ञात्वा ता प्रति प्रहितं मनः । तत्तु तत्रैव
रमते हँताः पाणिनिना वयम् ॥ ३ ॥ न मे दुःखं प्रिया दूरे
न मे दुःखं हतेति सा । एतदेवानुशोचामि वयोऽस्या ह्यतिव-
र्तते ॥ ४ ॥ यदि स्मरामि तन्वर्द्धी जीविताशा कुतो मम । अथ
विस्मृत्य जीवामि जीवितव्यसनेन किम् ॥ ५ ॥ मुखं तस्याः
स्मितस्मेर किञ्चिदञ्चलसवृतम् । मदालोकनलोलाक्षं स्मृत्वा
मन्ये सुधा मुग्धा ॥ ६ ॥ तद्वियोगसमुत्थेन तच्चिन्तावि-
पुलाचिंषा । रात्रिदिव शरीर मे दहते मदनाग्निना ॥ ७ ॥
विशालाक्ष्याः कटाक्षेण विकृष्टं रश्मिनेव मे । हृदयं कि
करिष्यामि न पुनर्विनिवर्तते ॥ ८ ॥ सति प्रदीपे सत्यग्नौ
सत्सु तारावरीन्दुषु । विना मे मृगशावाक्ष्या तमोभूतमिदं
जगत् ॥ ९ ॥ दत्त्वा कटाक्षमेणाक्षी जग्राह हृदयं मम ।
मया तु हृदयं दत्त्वा गृहीतो मदनज्वर ॥ १० ॥ अपूर्वो
दृश्यते वह्निः कामिन्याः स्तनमण्डले । दूरतो दहते गात्रं
हृदि लग्नस्तु शीतल ॥ ११ ॥ भ्रूचापवल्ली सुमुखी याव-
न्नयति वक्रताम् । तावत्कटाक्षविशिखैर्भिद्यते हृदय मम
॥ १२ ॥ मनः प्रकृत्यैव चलं दुर्लक्ष्यं च तथापि मे ।
कामेनैतत्कथं विद्ध समं सर्वैः शिलीमुखैः ॥ १३ ॥ या
जयश्रीर्मनोजस्य यया जगदलंकृतम् । यामेणाक्षीं विना प्राणा
विफला मे कुतोऽद्य सा ॥ १४ ॥ अरविन्दमिदं वीक्ष्य
खेलत्खञ्जनमञ्जुलम् । स्मरामि वदनं तस्याश्चरु चञ्चललो-
चनम् ॥ १५ ॥ स्पर्शं स्तनतटस्पर्शो वीक्षणं वक्रवीक्षणम् ।
तस्याः केलिकथालापसमयः समयः सखे ॥ १६ ॥ कुतः
प्रेमलनोऽप्यस्ति खले मे हृदये खलु । सुन्दरीं तामना-
लोक्य यदहं प्राणिमि प्रिय ॥ १७ ॥ नूनमयं मे पापः
कान्ताविरहो रसायनीभूतः । वर्षसहस्राभ्यधिकाञ्चयामि
कथमन्यथा दिवसान् ॥ १८ ॥ सगमविरहवितर्के वरमिह

१ चञ्चलदृशः २ विमगण्डम् ३ प्राप्नोति ४ भृङ्गपङ्क्तिनाम्
५ कान्तिम् ६ प्राप्नोति ७ कर्पूर ८ दीप्तरूपताम् ९ तप्तलोहपतित-
जलवत्

१ रोदनं क्रियते २ अतीन्द्रियज्ञानवान् ३ वञ्चिता ४ सितेन
हास्येन स्मेरं प्रमत्तम् ५ वखाञ्चलेनावगुण्ठितम् ६ अमृतम्
७ व्यर्थम् ८ जीवनसाधकसायनरूपो नात

विरहो न सगमस्तस्या । सङ्गे सैव तथैका त्रिभु-
वनमपि तन्मयं विरहे ॥ १९ ॥ अनिशमपि मकरकेतुर्म-
नसो रुजमावहन्नभिमतो मे । यदि मदिरायतनयना ताम-
धिकृत्य प्रहरतीति ॥ २० ॥ दैवादहमत्र तया चपलायत-
नेत्रया वियुक्तश्च । अविरलविलोलजलदः कालः समुपा-
गतश्चायम् ॥ २१ ॥ स्मेर विधाय नयनं विकसितमिव
नीलमुत्पलं मयि सा । कथयामास कृशाङ्गी मनोगतं निखि-
लमाकूतम् ॥ २२ ॥ आनन्दममन्दमिमं कुवलयदललोचने
ददासि त्वम् । विरहस्त्वयैव जनितस्तापयतितरा शरीर मे
॥ २३ ॥ तस्या सुतनुसरस्या चेतो नयनं च निष्पतितम् ।
चेतो गुरु तु निमग्न लघु नयनं सर्वतो भ्रमति ॥ २४ ॥
निष्कासयन्त्यनेके सागरसरिदम्बुपूरपरिपतितम् । हृदयहृदे
निमग्नमिन्दुसुखी मा बहिः कुरुताम् ॥ २५ ॥ दर्शन-
पथमुपयाता यद्ववि मदिरायतेक्षणा सहसा । तदवधि
हृदयेनाह मदनेषुभयाद्विवोक्त ॥ २६ ॥ अपसरति न
चक्षुषो मृगाक्षी रजनिरियं च न याति नैति निद्रा । प्रह-
रति मदोऽपि दुःखिताना वत बहुशोऽभिमुखीभवन्त्य-
पाया ॥ २७ ॥ पुनरपि मिलनं यदाकदाचित्प्रियतमया
कृपया भवेद्विधातुः । हरिरिव करवै हृदि प्रतिष्ठामिह रमणीं
तनयै तनोरभिन्नाम् ॥ २८ ॥ स्खलदंशुकमव्यवस्थितार
क्षितकान्ति स्त्रपिताधरप्रवालम् । असमासनकारमासशोभं
हरिणाङ्गं हरिणीदृशः स्वरामः ॥ २९ ॥ अधृतपरिपतन्निचोल-
बन्धं सुषितनकारमवक्रदृष्टिपातम् । प्रकटहसितमुन्नतास-
बिम्बं पुरसुदृशः स्मरचेष्टितं स्मरामि ॥ ३० ॥ नयनेन निरी-
क्षिता नताङ्गी हृदये हन्त पतत्रिणः पतन्ति । विषमा विष-
मायुधव्यथासौ परिभूयेत परः परापराधैः ॥ ३१ ॥ यत्राकृति-
स्तत्र गुणा वसन्ति नैतद्धि सम्यक्कविभिः प्रणीतम् । येनातिचा-
र्वङ्ग्यपि मे हृदिस्था दुनोति गात्रं विरहे प्रियासौ ॥ ३२ ॥
पञ्चासायकमहेन्द्रजादिना पाणिपद्मसमुदञ्चिता स्वयम् ।
मोहनाय मनसः प्रगल्भते पिच्छिकेव मम चञ्चलेक्षणा
॥ ३३ ॥ दूरमस्तु दरघूर्णिततारं शारदेन्दुमुखवीक्षण-
मक्ष्णो । एतदेव मम पुण्यमगण्यं यत्कृशोदरि दृशोरतिथि-
स्त्वम् ॥ ३४ ॥ असति कोऽपि विमोहविधुंतुदो हृदय-
चन्द्रमस मम दारुणः । तदपि हन्त तदन्तरशायिनी लगति
चिह्नमृगाव मृगेक्षणा ॥ ३५ ॥ असुलभा सकलेन्दुमुखी
च सा किमपि चेदमनङ्गविचेष्टितम् । अभिमुखीष्विव वैञ्छित-
सिद्धिषु ब्रजति निर्वृतिमेकैव मनः ॥ ३६ ॥ तसे महा-
विरहवह्निशिखावलीभिरापाण्डुरस्तनतटे हृदये प्रियायाः ।

मन्मार्गवीक्षणनिवेशितदीनदृष्टेर्नृनं छमच्छमिति बाष्पकणाः
पतन्ति ॥ ३७ ॥ कान्तामुखं सुरतकेलिविमर्दखेदसजात-
धर्मकणविच्छुरितरतान्ते । आपाण्डुर विलसदर्थनिमीलिताक्ष
सस्मृत्य हे हृदय किं शतधा न यासि ॥ ३८ ॥ अद्यापि
तत्पचलकुण्डलमृष्टगण्ड वक्त्रं स्मरामि विपरीतरताभियोगे ।
आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दुमुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं
प्रियायाः ॥ ३९ ॥ निद्रार्धमीलितदृशो मदर्मन्थराणि नाप्य-
र्थवन्ति न च नाम निरर्थकानि । अद्यापि मे मृगदृशो
मधुराणि तस्यास्तान्यक्षराणि हृदये किमपि ध्वनन्ति ॥ ४० ॥
अद्यापि ता कनकचम्पकदामगौरीं फुल्लारविन्दनयना तनु-
रोमराजिम् । सुसोत्थिता मदनविह्वललालसाङ्गी विद्या
प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥ ४१ ॥ अद्यापि सा मनसि
सप्रति वर्तते मे रात्रौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ।
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपात्कर्णे कृतं कनकपत्रम-
नालपन्त्या ॥ ४२ ॥ आसन्नमार्गमतिलङ्घ्य नतेन मूर्ध्ना
पश्चात्पसङ्गवलितेन मुखेन यान्त्या । आरोपिताः कतिपये
मयि पङ्कजाक्ष्या साकूतहासमनतिप्रकटाः कटाक्षा ॥ ४३ ॥
राजल्लटफलका कमनीयकूजत्काञ्चीगुणप्रणयिनी धृत-
केशपक्षा । हा किं करोमि मम सा हृदयं प्रविष्टा नाराचय-
ष्टिरिव पुष्पशिलीमुखस्य ॥ ४४ ॥ यत्र क्षिपामि दृशमन्य-
दिदृक्षयाह तत्रागतः स्फुरति केवलमेतदेव । तद्वक्त्रवि-
म्बमरुणाधरलोभनीयं ते लोचने तदलसालसमीक्षितं च
॥ ४५ ॥ मन्दस्मितेन मधुराधरपल्लवेन कुम्भोन्नमत्कुचभरेण
कृशोदरेण । विद्युन्निभाङ्गलतया च विचिन्त्यमाना चेतो
धुनोति च धिनोति च चञ्चलाक्षी ॥ ४६ ॥ तामिन्दुसुन्दर-
मुखीं सुचिर विभाव्य चेतः कथं कथमपि व्यपवर्तते मे ।
लज्जा विजित्य विनयं विनिवार्य धैर्यमुन्मथ्य मन्थरविवेकम-
काण्ड एव ॥ ४७ ॥ यद्विस्मयस्तिमितमस्तमितान्यभावमा-
नन्दमन्दममृतल्लवनादिवाभूत् । तत्सनिधौ तदधुना हृदयं
मदीयमङ्गारसुम्बितमिव व्यथमानमास्ते ॥ ४८ ॥ पश्यामि
तामित इतः पुरतश्च पश्चादन्तर्बहिः परित एव विवर्तमा-
नाम् । उद्बुद्धमुग्धकनकाब्जनिभं वहन्तीमासक्ततिर्यगपवर्ति-
तदृष्टि वक्त्रम् ॥ ४९ ॥ लीलासितेन शुचिना मृदुनोदितेन
व्यालोकितेन लघुना गुरुणा गतेन । व्याजृम्भितेन जघनेन
च दर्शितेन सा हन्ति तेन गलितं मम जीवितेन ॥ ५० ॥
यान्त्या सुहृर्वलितकंधरमाननं तदावृत्तवृत्तशतपत्रनिभं
वहन्त्या । दिग्धोऽमृतेन च विषेण च पक्ष्मलाक्ष्या गाढं
निखात इव मे हृदये कटाक्षः ॥ ५१ ॥ ता हेमचम्पकरुचिं

मृगशावकाक्षीं पार्श्वे स्थिता च पुरतः परिवर्तमानाम् ।
पश्चात्तथा दशदिशासु परिस्फुरन्तीं पश्यामि तन्मयमहो
भुवन किमेतत् ॥ ५२ ॥ अद्यापि तिष्ठति दृगोरिदमुत्तरीयं
धर्तुं पुरः स्तनतटात्पतितं प्रवृत्ता । वाचं निशम्य नयनं
नयनं ममेति किञ्चित्तदा यदकरोत्स्वितमायताक्षी ॥ ५३ ॥
राकासुधाकरमुखी तरलायताक्षी सखेरयौवनतरङ्गितविभ्र-
मास्या । तत्किं करोमि कथमत्र तनोमि मैत्रीं तत्स्वीकृति-
व्यतिकरे क इहाम्युपायः ॥ ५४ ॥ यान्त्याः सरः सलिल-
केलिकुतूहलाय व्याजादुपेत्य मयि वर्त्मनि वर्तमाने ।
अन्तःस्थितद्युतिचमत्कृतितद्वक्त्ररङ्गैरङ्गीकृत किमपि वामदशः
स्मरामि ॥ ५५ ॥ मन्दादरः कुसुमपत्रिषु पेलवेषु नूनं
विभर्ति मदनः पवनास्त्रमद्य । हारप्रकाण्डसरलाः कथमन्य-
थामी श्वासाः प्रनर्तितदुकूलदशाः सरन्ति ॥ ५६ ॥ पीतो यतः-
प्रभृति कामपिपासितेन तस्या मयाधरसः प्रचुरः प्रियायाः ।
तृष्णा ततः प्रभृति मे द्विगुणत्वमेति लावण्यमस्ति बहु तत्र
किमप्यपूर्वम् ॥ ५७ ॥ अलसविलसितानामुल्लसद्भूलताना
मसृणमुकुलिताना प्रान्तविस्तारितानाम् । प्रतिनयननिपाते
किञ्चिदाकुक्षिताना विविधमहमभूवं पात्रमालोकितानाम्
॥ ५८ ॥ अलसवलितमुग्धस्निग्धनिस्पन्दमन्दैरधिकविक-
सदन्तर्विस्मयस्मेरतारैः । हृदयमशरणं मे पक्ष्मलाक्ष्याः
कटाक्षैरपहृतमपविद्ध पीतन्मुमूलितं च ॥ ५९ ॥ क्रमसर-
लितकण्ठप्रकमोलासितोरस्तरलितवलिलेखासूत्रसर्वस्वमसाः ।
स्थितमतिचिरमुच्चैरग्रपादाङ्गुलीभिः करकलितसखीकं मा
दिदृक्षोः स्मरामि ॥ ६० ॥ ब्रीडयोगाङ्गैतवदनया सनि-
धाने गुरूणा बद्धोत्कम्पस्तनकलशया मैन्युमन्तर्निर्गुह्य ।
तिष्ठेत्युक्तं किमिव न तथा यत्समुत्सृज्य बाष्प मय्यासक्त-
श्चकितहरिणीहारिनेत्रत्रिभागः ॥ ६१ ॥ बारवार तिरयति
दशोरुद्रमं बाष्पपूरस्तसंकल्योपहितजडिम स्तम्भमभ्येति
गात्रम् । सद्यः स्निग्धन्नयमविरतोत्कम्पलोलाङ्गुलीकः पाणि-
ल्लेखाविधिषु नितरा वर्तते किं करोमि ॥ ६२ ॥ हा हा
देवि स्फुटति हृदयं संसते देहबन्धः शून्यं मन्ये जगद-
विरतज्वालमन्तर्ज्वलामि । सीदन्नन्वेतमसि विधुरो मज्ज-
तीवान्तरात्मा विष्वज्जोहः स्थगयति कथं मन्दभाग्यः करोमि
॥ ६३ ॥ ऊरू रम्भा दृगपि कमलं शेवलं केशपाशो वक्रं
चन्द्रो लपितममृतं मध्यदेशो मृणालम् । नाभिः कूपो वलि-
रपि सरित्पल्लवः किं च पाणिर्यस्याः सा चेदुरसि न कथं
हन्त तापस्य शान्तिः ॥ ६४ ॥ ग्रासादे सा दिशि दिशि
च सा पृष्ठतः सा पुरः सा पर्यङ्के सा पथि पथि च सा

तद्वियोगातुरस । हंहो चेतः प्रकृतिरपरा नास्ति मे कापि
सा सा सा सा सा सा जगति सकले कोऽयमद्वैतवादः
॥ ६५ ॥ कुन्दं दन्तैर्मधु निगदितैः षट्पदं दृग्विलासैरेभि-
र्हासैरमृतलहरीं कुन्तलैरम्बुवाहम् । इन्दोर्बिम्ब वदनश-
शिना पङ्कजं च स्तनाभ्या त्वं जित्वा तान्वससि
हृदये तेन मा विद्विषन्ति ॥ ६६ ॥ स्वप्ने दृष्टा किमपि
पिशुनाशङ्कया नैव पृष्टा स्पृष्टा नीवी न खलु भयतः किङ्कि-
णीनिक्कणानाम् । आश्लेषाय स्पृहयति मयि द्रागव्यरसीदसीमा
निद्रामुद्रा शिव शिव दृशो रीदृशो दुर्विपाकः ॥ ६७ ॥ दलति
हृदयं गाढोद्वेग द्विधा न तु भिद्यते वहति विकलः कायो
मोहं न मुञ्चति चेतनाम् । ज्वलयति तनूमन्तर्दाहः करोति
न भस्मसात्प्रहरति विधिर्मर्मच्छेदी न कृन्तति जीवितम्
॥ ६८ ॥ जगति जयिनस्ते ते भावा नवेन्दुकलादयः प्रकृ-
तिमधुराः सन्त्येवान्ये मनो मदयन्ति ये । मम तु यदियं
याता लोके विलोचनचन्द्रिका नयनविषयं जन्मन्येकः स
एव महोत्सवः ॥ ६९ ॥ मयि सकपटं किञ्चित्त्वापि प्रणी-
तविलोचने किमपि नयनं प्राप्ते तिर्यग्विजृम्भिततारकम् ।
स्थितमुपगतामालीं दृष्ट्वा सलज्जमवाधितं कुवलयदृशः स्मेरं
स्मेर स्मरामि तदाननम् ॥ ७० ॥ हृदयमिषुभिः काम-
सान्तः सशल्यमिदं सदा कथमुपलभे निद्रा स्वप्ने समागम-
कारिणीम् । न च सुवदनामालेख्येऽपि प्रियामसमाप्य ता
मम नयनयोरुद्भाष्यत्व सखे न भविष्यति ॥ ७१ ॥ कुसुम-
शयनं न प्रत्यग्रं न चन्द्रमरीचयो न च मलयजं सर्वाङ्गीण
न वा मणियष्टयः । मनसिजरुजं सा वा दिव्या ममालम-
मोहितुं रहसि लघयेदारब्धा वा तदाश्रयिणी कथा ॥ ७२ ॥
ईदमेशिशिरैरन्तस्तापाद्विर्वर्णमणीकृतं निशि निशि मुजन्य-
स्तापाङ्गप्रवर्तिभिरश्रुभिः । अनतिलुलितज्याघाताङ्कं मुहुर्मणि-
बन्धनात्कनकवलयं स्रस्तं स्रस्त मया प्रतिसार्यते ॥ ७३ ॥
कदा कान्तागारे परिमलमिलसुष्पशयने शयानः श्यामायाः
कुचयुगमहं वक्षसि वहन् । अये स्निग्धे मुग्धे चपलनयने
चन्द्रवदने प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान्
॥ ७४ ॥ तथा गाढं मुक्तो भुवि धनुषि सधाय निशितः
कटाक्षेषुर्नान्यैः सह पठनयोग्यः शरगणैः । पतन्गात्रे गात्रे
परममृतमास्त्रौदिव तदा दवीयानद्यायं दलयति पुनर्न व्रण-
यति ॥ ७५ ॥ तदा मुग्धं वक्रं किसलयसखः सोऽधरमणि-
र्विशाले ते नेत्रे स्तनभरनता सा तनुलता । सलीलं तद्यातं

जननयनसजीवनसुधा प्रिया सा सा सा सेत्यजनि हृदयं
तन्मयमहो ॥ ७६ ॥ कटाक्षेणापीषत्क्षणमपि निरीक्षेत यदि
सा तदानन्द. सान्द्रः स्फुरति निहताशेषविषय. । सरोमा-
ञ्चोदञ्चकुचकलशानिर्भिन्नवसन. परीरम्भारम्भः क इव भवि-
ताम्भोरुहदृग. ॥ ७७ ॥ पुरस्ताद्गच्छन्ती सह सहचरीभिः
प्रियतमा ममालापं श्रुत्वा सचकितपरावृत्तवदना । किमग्रे
व्यासङ्गादहमहह यामीति विनयप्रणालीमालीना यदकृत
तदन्तर्व्यथयति ॥ ७८ ॥ समुत्तीर्णे तन्व्या निशितनयना-
न्तेन मृदिते स्तनद्वन्द्वस्पन्दैः स्मितलवसुधाभि. मृतमति ।
मदन्त. केदारं मदनकृषिकारेण जनिता चिरादाशावली
किमिति न फलं हन्त रुभते ॥ ७९ ॥ विलीयेन्दुः साक्षा-
दमृतसवापी यदि भवेत्कलङ्कस्तत्रत्यो यदि च विक्रैचेन्दी-
वरवनम् । तत. स्नानक्रीडाजनितजडभावैरवयवै. कदाचिन्मु-
ञ्चेयं मदनशिखिपीडाव्यतिकरम् ॥ ८० ॥ परागैः कार्पूरै-
स्तुहिनसलिलैश्चान्दनरसैः सुधाभिर्ज्योत्स्नाभिः स्रपितमिव य
प्रागकृत माम् । स एवासौ मारः शिव शिव वियोगे मृगदृशः
करालं काकोल किरति मयि कालानलमपि ॥ ८१ ॥ न
दूतीसचारो न सरसपरोक्षोक्तिकलना न सामुख्ये हासः क्वचि-
दपि न वाचा व्यतिकरः । अहो चित्र चेतः क्षणपरिचिता-
लोकनवशान्मुहुर्धावंधावं व्रजति सुदृश नो विरमति
॥ ८२ ॥ शरीर क्षामं स्यादसति दयितालिङ्गनसुखे भवे-
त्सास्रं चक्षुः क्षणमपि न सा दृश्यत इति । तथा सार-
ङ्गाश्या त्वमसि न कदाचिद्विरहित प्रसक्ते निर्वाणे हृदय-
मरिताप वहसि किम् ॥ ८३ ॥ दृगन्तव्यापारप्रबलनिगडेन
स्फुरदुरस्तटीकारागारे तव समुचितं बन्धनमिदम् । अरे
चेतस्यक्त्वा यदिह जनमाजन्मसुहृदं क्षणप्राप्तामेतामधर-
मधुलामेन भजसे ॥ ८४ ॥ विपत्तिस्त्रुं बन्धु विगलितजलं
नेत्रयुगलं सशोकं भूलोकं भुवनवलय खेलनिलयम् ।
अनङ्गं नीरङ्ग विषटितधनं कोशभवनं विधातु किं धातस्तव
हृदि न लज्जा प्रभवति ॥ ८५ ॥ न वक्षोजालेषप्रभृति-
कुतुकानामवगमो न पीयूषस्वादस्मितवलितवाचामनुभव. ।
न चासीन्मे तादृग्दृढपरिचयः पङ्कजदृशः कुतो हेतोस्तन्वी
क्षणमपि न निर्याति मनस. ॥ ८६ ॥ आः पात्री स्यामकृ-
तकधनप्रेमविस्फारिताना सत्रीडाना सकलकरणानन्दनाडि-
धमाना. । तेषा तेषा हृदयनिहिताकूतविष्यन्दिनेत्रव्यापा-
राणा पुनरपि तथा सुभ्रुवो विभ्रमाणाम् ॥ ८७ ॥ तदङ्ग-
मपि नाम तत्सहजकान्तिपूराद्भुत सुवर्णकदलीदलोद्दलितग-
र्भगौर पुन. । कठोरमदनव्यथापिशुनपाण्डिमाधिष्ठितप्रथीय-

कुचमण्डल परिरमेय वीक्षेय वा ॥ ८८ ॥ जाने कोपपरा-
ञ्चुखी प्रियतमा स्वप्नेऽद्य दृष्टा मया मा मा सस्पृश पाणि-
नेति रुदती गन्तुं प्रवृत्ता पुरः । नो यावत्परिरम्य चाटुक-
शतैराशासयामि प्रिया आतस्तावदह शठेन विधिना निद्रा-
दरिद्रीकृतः ॥ ८९ ॥ याता किं न मिलन्ति सुन्दरि पुन-
श्चिन्ता त्वया मत्कृते नो कार्या नितरा कृशासि कथयत्येवं
सबाष्पे भयि । लज्जामन्थरतारकेण निपतत्पीताश्रुणा
चक्षुषा दृष्ट्वा मा हसितेन भाविमरणोत्साहस्तया सूचितः
॥ ९० ॥ आसा एव मृगीदृशो न गणिता. के नाम झञ्झा-
निलास्तीर्णा बाष्पपरम्परैव सरिता वृन्देषु कः सन्नम. ।
सोढा कातरदृष्टिरेव कियती वज्राभिघातव्यथा प्रेमेवाय-
मुपेक्षितो यदि तदा प्राणेषु कोऽनुग्रह ॥ ९१ ॥ सा बाला
वयमप्रगल्भमनस. सा स्त्री वयं कातरा. सा पीनोन्नतिम-
त्पयोधरयुग धत्ते सखेदा वयम् । साकान्ता जघनस्थलेन
गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रयरपटवो जाता.
स इत्यद्भुतम् ॥ ९२ ॥ प्रेमाद्रा प्रणयस्पृश परिचयादु-
द्गाढरागोदयास्तास्ता सुगदृशो निसर्गमधुराश्चेष्टा भवेयुर्मयि ।
यास्वन्त. करणस्य बाह्यकरणव्यापारोधी क्षणादागसापरि-
कलितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लय. ॥ ९३ ॥ धन्या सा
गृहदेहली स्पृशति या तत्पादपद्मप्रभा जाता सा सरसी
रसाद्विशति सा यस्या विहारेच्छया । बन्धः कोऽपि स एव
यः खलु तथा नेत्रेण सभाव्यते धिग्धग्वेधममेषु मा यदन-
यन्नैकं कथञ्चित्कथम् ॥ ९४ ॥ किं मे मद्गुरुसेवनै. प्रति-
दिन किं व्योमकेशार्चनै. किं स्यादध्ययनेन वा सुरपुरप्राप्त्या-
थवा किं फलम् । एतस्या. कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भप्रभावो-
द्भवस्वेदाम्भोभिरनङ्गवद्विरधुना निर्वापितो नो यदि ॥ ९५ ॥
तन्वी सा यदि गायति श्रुतिकटुर्वीणाध्वनिर्जायते यथावि-
ष्कुरुते स्मितानि मलिनैवालक्ष्यते चन्द्रिका । आस्ते म्लानमि-
वोत्पल नवमपि स्याच्चेत्पुरो नेत्रयोस्तस्या. श्रीरवलोचयते यदि
तडिद्वली विवर्णैव सा ॥ ९६ ॥ तानि स्रग्मसुखानि ते च
तरलस्निग्धा दृशोर्विभ्रमास्तद्वक्राम्बुजसौरभं स च सुधा-
स्यन्दी गिरा वक्रिमा । मा बिम्बाधरमाधुरीति विषयासङ्गोऽपि
मन्मानस तस्या लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधि. कथं वर्तते
॥ ९७ ॥ तस्मिन्पञ्चशरे सरे भगवता भर्गेण भस्मीकृते
जानाम्यक्षयसायक कमलम् कामान्तर निर्ममे । यस्यामीभि-
रितस्ततश्च विशिखैरापुङ्खमद्यात्मभिर्जात मे विदलत्कदम्ब-
सुकुलस्पृशमानं वपुः ॥ ९८ ॥ ज्योत्स्नी श्यामलिमानमान-
यत भो. सान्द्रैर्मषीकूर्चकैर्मन्त्रं तन्मथ प्रयुज्य हरत श्वेतो-
त्पलाना स्मितम् । चन्द्र चूर्णयत क्षणाच्च कणश. कृत्वा
शिलापट्टके येन द्रष्टुमह क्षमे दश दिशस्तद्वक्रमुद्राङ्किताः

॥ ९९ ॥ किं तिष्ठामि किमु ब्रजामि किमहं जागर्मि
निद्रामि किं किं जानामि किमु भ्रमामि किमु वा मुख्यामि
दुःख्यामि वा । किं नास्म्यसि किमित्यनल्पकलिते न कापि
पक्षे स्थितः । प्राप्यानिर्वचनीयमेव कमपि क्रूर विकार मखे
॥ १०० ॥ आसीनः शयितः स्थितः प्रचलितः स्वप्नायितो
जागृतः पश्यन्मीलितलोचनो व्यवहरन्मौनं प्रपन्नोऽथवा ।
ता प्रेमाकुलव्रीक्षिता स्मितमुखी सत्रीडमन्दागमा श्लिष्यन्तीं
प्रणयार्द्रमुग्धलपिता पश्यामि नक्तंदिनम् ॥ १०१ ॥ नीले-
न्दीवरशङ्कया नयनयोर्वन्धूकबुद्ध्याधरे पाणौ पद्मधिया मधू-
ककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयो । लीयन्ते कवरीषु बान्धव-
जनन्यामोहजातस्पृहा दुर्वारा मधुपाः कियन्ति तरुणि
स्थानानि रक्षिष्यसि ॥ १०२ ॥ सा मे यद्यपि सुन्दरी भग-
वतो मामेव चेतोभुवो न स्वप्ने न च जागरे नयनयोः पन्थान-
मासादिता । तामाकर्ण्य तथापि तादृशदशावैधुर्यमासेदुषी-
मानन्दाद्भुतशोककौतुकभयव्रीडाकुल मे मनः ॥ १०३ ॥ सा
सचारचमत्कृतिर्नयनयोः स भ्रूलताविभ्रमस्तद्विन्वाधरपाट-
लक्षितयुतस्यास्य सा वैखरी । सेय चङ्गमचातुरी चरणयो-
सोऽप्यङ्गहारक्रमो दिष्ट्या तन्मम नेत्रपात्रमखिल जायेत
जीवामि च ॥ १०४ ॥ लीनेव प्रतिविम्बितेव लिखिते-
वोत्कर्षारूपेव च प्रत्युप्तेव च पञ्जलेपघटितेवान्तर्निखातेव
च । सा नश्चेतसि कीलितेव विशिखैश्चेतोभुवः पद्मभि-
श्रिन्तासततितन्तुजालनिबिडस्यूतेव लम्बा प्रिया ॥ १०५ ॥
सा विद्याधरकन्यका किमु भुवं पुण्यैः प्रपन्ना नृणा लावण्या-
मृतसागराद्विमथिता लक्ष्मीः किमन्योत्थिता । आ ज्ञात
घनमारचन्दनसुधाज्योत्स्नाभृणालादिभिः प्रारब्धा हृदयं मम
अमयितुं पौष्पेष्वी शाम्बरी ॥ १०६ ॥ हृत्वा पद्मवनद्युति
प्रियतमेवैयं दिनश्रीर्गता रागोऽस्निग्धम चेतसीव सवितु-
र्बिम्बेऽधिकं लक्ष्यते । चक्राहोऽहमिव स्थित सहचरी
ध्यायन्नलिन्यास्तटे सजाताः सहसा ममैव भुवनस्याप्यन्ध-
कारा दिशः ॥ १०७ ॥ नेत्रे खञ्जनगञ्जने नवसुधाधारानु-
कारा गिरः पाणिः पद्मसहोदरः कचरुचिः शैवालजालोपमा ।
वक्त्रं कार्तिकपौर्णिमापतिसमं हारिद्रह्यं वपुस्त्वं यस्यै वलसे
विलासिनि हृदा तेनैव तप्त तपः ॥ १०८ ॥ आस्ता दूर-
तया तदीयवदनाम्भोजामृतास्वादन नोदेत्येव मनोरथोऽपि
हृदये तत्सगमाशा प्रति । उत्कण्ठाशिथिलीकृताङ्गलतिक
वीक्षेत मामेकदा सखेहं यदि सा सरोजवदना धन्योऽस्म्यहं
तावता ॥ १०९ ॥ निद्रे लोचनमुद्रणं विरचय स्वप्न त्वम-
प्याचर प्राणाभिन्नतमा चिरात्प्रियतमा मञ्चेतसो गोचरम् ।
आतर्बोध दृढानुरोध न तथा कुर्या यथा प्रेयसीप्रौढाश्लेष-
विघट्टनेन भवतः क्रीडन्ति दुष्कीर्तयः ॥ ११० ॥ लज्जै-
३६ सु र भा.

वोद्धटिता किमत्र कुलिशोद्विग्ना कपाटावली मर्यादैव विल-
ङ्घिता मखि पुनः केयं कलिन्दात्मजा । आक्षिप्ता खलु दृष्टि-
रेव किमिय व्यालवली वा पुनः प्राणा एव समर्पिताः सखि
पुनस्तस्मै किमेषा तनुः ॥ १११ ॥ सव्याज तिलकालका-
न्वरलर्यलोलोङ्गुलिः सस्पृशन्वारवारमुदङ्मयन्कुचयुगप्रोदक्षि-
नीलाञ्जलम् । यद्भूमङ्गतर्ङ्गिताश्वितदशा सावज्ञमालोकित
तद्गर्वादवधीरितोऽसि न पुनः कान्ते कृतार्थीकृत ॥ ११२ ॥
काकायं शगलक्ष्मणः क्व च कुलं भूयोऽपि दृश्येत् सा
दोषाणां प्रणमाय न श्रुतमहो कोपेऽपि कान्तं मुखम् ।
किं वक्ष्यन्त्यपकलमषा कृतधियं म्वप्रेऽपि सा दुर्लभा चेतः
स्वास्थ्यमुपेहि क खलु युवा धन्योऽधर पास्यति ॥ ११३ ॥
हा विहू सा किल तामसी शशिमुखी दृष्टा मया
यत्र सा तद्विच्छेदरुजान्धकारितमिदं दग्धं दिनं कल्पि-
तम् । किं कुर्मः कुगले सदैव विधुरो वाता न चेत्तत्कथं
तादृग्यामवतीमयो भवति मे नो जावलोकोऽधुना
॥ ११४ ॥ ज्ञाता तिष्ठति कुन्तलेश्वरसुता वारोऽङ्गगजख-
सुधूने रात्रिर्नियं जिता कमलया देवी प्रसाद्याद्य च । इत्य-
न्तःपुरसुन्दरी प्रति मया विज्ञाय विज्ञापिते देवेनाप्रतिपत्ति-
मूढमनसा द्वित्राः स्थितं नाडिका ॥ ११५ ॥ सा सौन्दर्य-
निधिर्विलासभवनं मीनध्वजस्यापि वा कान्तीनामधिदेवता-
धिकरण माधुर्यसारस्य वा । तामुद्रीक्ष्य मखे तदादि गत-
वान्मर्वेन्द्रियाणामहं सार्धं तद्गतमानसेन गलितोत्साह
किलानीशताम् ॥ ११६ ॥ तस्याः किं मुखपङ्कजं स्मितरुचा
चन्द्रद्युतेर्निन्दक किं वा नेत्रयुग कटाक्षचतुर किं भ्रूलता-
विभ्रमम् । किं वा स्निग्धमवेक्षित मयि पुनर्यान्त्या सखीना
पुरः किं किं सप्रति चिन्तयामि हृदये कामेन लक्ष्यीकृते
॥ ११७ ॥ शीताशुर्विषसोदरः फणभृता लीलास्पद चन्दन
हारः क्षारपयोभवः प्रियसुहृत्पङ्केहं भासतः । इत्येषा
किमिवास्तु वस्तु मदनज्वालाविघाताय यद्वाह्याकारपरि-
भ्रमेण तु वयं तत्त्वत्यजो वक्षिता ॥ ११८ ॥ जाने स्वप्न-
विधौ ममाद्यं चुलुकोत्सेक्यं पुरस्तादभूत्पन्यूपे परिवेषमण्डल-
मिव ज्योत्स्नासपत्न महः । तस्यान्तर्नखनिस्तुषीकृतशर-
चन्द्रप्रभैरङ्गकैर्दृष्टा काप्यबला बलात्कृतवती सा मन्मथ
मन्मथम् ॥ ११९ ॥ सौमित्रे ननु सेव्यता तरुतलं चण्डा-
शुरुज्जम्भते चण्डाशोर्निशि का कथा रघुपते चन्द्रोऽयमु-
न्मीलति । वस्तैतद्विदितं कथं तु भवता धत्ते कुरङ्ग यतः
कासि प्रेयसि हा कुरङ्गनयने चन्दनने जानकि ॥ १२० ॥
पादाङ्गुष्ठेन भूमिं किं सलयरुचिना सांपदेश लिखन्ती भूयो-

भूयः क्षिपन्ती मयि सितशबले लोचने लोलतारे । वक्त्रं
ह्रीन्म्रमीषत्स्फुरदधरपुटं वाक्यगर्भं दधाना यन्मा नोवाच
किञ्चित्स्थितमपि पुरतो मानस तर्ह्युनोति ॥ १२१ ॥ चक्षुः-
प्रीत्या निषण्णे मनसि परिचयाच्चिन्त्यमानेऽभ्युपाये याते
रागे विवृद्धि प्रविसरति गिरा विस्तरे दूतिकायाः । आस्ता
दूरे स तावत्सरभसदयितालिङ्गनानन्दलाभस्तद्देहोपान्त-
रथ्याभ्रमणमपि परा निर्वृति सतनोति ॥ १२२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः

स्वयमप्राप्तदुःखो यः स दुनोति न विस्मयः । त्व स्मर
प्राप्तदाहोऽपि दहसीति किमुच्यते ॥ १२३ ॥ भवनेत्रभवो
वह्निग्यापि त्वयि मन्मथ । ज्वलतीवान्यथा कि ते
विशिखास्तत्कणा इव ॥ १२४ ॥ अद्यापि नून हरकोप-
वह्निस्त्वयि ज्वलत्यैव इवाम्बुराशौ । त्वमन्यथा मन्मथ
मद्विधाना भस्मावशेषः कथमेवमुष्णः ॥ १२५ ॥ वृथैव
सकल्पशतैरजस्रमनङ्ग नीतोऽसि मयातिवृद्धिम् । आकृष्य
चापं श्रवणोपकण्ठे मध्येव युक्तस्तव बाणमोक्षः ॥ १२६ ॥
क्व रुजा हृदयप्रमाथिनी क्व च ते विश्वसनीयमायुधम् ।
मृदुतीक्ष्णतर यदुच्यते तदिदं मन्मथ दृश्यते त्वयि ॥ १२७ ॥
अनुममार न मार कथं नु सा रतिरतिप्रथितापि पतिव्रता ।
अयमनाथवधूवधपातकी दयितयापि तयासि किमुल्लितः
॥ १२८ ॥ भुवनमोहनजेन किमेनसा तव परेत बभूव
पिशाचता । यदधुना विरहाधिमलीमसामभिवन्त्रमसि स्मर
मद्विधाम् ॥ १२९ ॥ स्मर नृशंसतमस्त्वमतो विधिः
सुमनस कृतवान्भवदायुधम् । यदि दृढं धनुरायसमाशुग
तव सृजेत्रिजगत्प्रलयं व्रजेत् ॥ १३० ॥ विधिरनशमभेद्य-
मवेक्ष्य ते जनमनः खलु लक्ष्यमकल्पयत् । अपि स
वज्रमदास्यत चेत्तदा त्वदिषुभिर्व्यदलिष्यदसावपि ॥ १३१ ॥
अपि विधिः कुसुमानि तवांशुगान्स्मर विधाय स निर्वृति-
मासवान् । अदित पञ्च हि ते स नियम्य तास्तदपि तैर्बत
जर्जरित जगत् ॥ १३२ ॥ सह तथा स्मर भस्म झटित्यभूः
पशुपति प्रति यामिषुमग्रहीः । भ्रुवमभूदधुना वितनोः शरस्तव
कटुस्वर एव स पञ्चमः ॥ १३३ ॥ त्वमुचित नयनार्चिषि
शभुना भुवनशान्तिकहोमहविः कृतः । तव वयस्यमपास्य
मधुं मधु हतवता हरिणा बत कि कृतम् ॥ १३४ ॥
बाणाभिमतस्तरुणो विकिरन्ममाङ्गे प्रायो न वेत्ति विषमास्त्रवर
स्वपीडाम् । सताप एव भवता किमु नान्वभावि चण्डीपते-
रलिकलोचनगोचरेण ॥ १३५ ॥ तव कुसुमशरत्वं शीतरश्मि-
त्वमिन्दोर्द्वयमिदमयथार्थं दृश्यते मद्विधेषु । विमुजति

हिमगर्भैरग्निमिन्दुर्मयूखैस्त्वमपि कुसुमबाणान्वज्रसारीकरोषि
॥ १३६ ॥ हृदि विसलताहारो नाय भुजगमनायकः
कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः । मलयजरजो नेदं
भस्म प्रियारहिते मयि प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग कुधा किमु
धावसि ॥ १३७ ॥ पाणौ मा कुरु चूतसायकमसु मा
चापमारोपय क्रीडानिर्जितविश्व मूर्च्छितजनाघातेन कि
पौरुषम् । तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेङ्खत्कटाक्षानलश्रेणी-
जर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि सधुक्षते ॥ १३८ ॥
रे रे निर्दयं दुर्निवार मदन प्रोक्तुलपङ्केरुहं बाणं संवृणु
सवृणु त्यज धनुः कि पौरुष मा प्रति । कान्तासङ्गवियोग-
दुःखदहनज्वालावलीढं वपुः शूराणा मृतमारणे न हि परो
धर्मः प्रयुक्तो बुधैः ॥ १३९ ॥ आपुङ्ख्वाग्रममी शरा मनसि
मे मद्याः समं पञ्च ते निर्दग्ध विरहाग्निना वपुरिद तैरेव
सार्धं मम । तत्कंदर्प निरायुधोऽसि भवता जेतु न शक्तः
परो दुःखी स्यामहमेक एव सकलो लोकः सुखं जीवतु
॥ १४० ॥ बाणाः पञ्च मनोभवस्य नियतास्तेषामसख्यो
जनः प्रायोऽस्मद्विध एव लक्ष्य इति यलोके प्रसिद्धि गतम् ।
दृष्टं तत्त्वयि विप्र्रतीपमधुना यस्मादसख्यैरयं विद्धः कामिजनः
शरैरशरणो नीतस्त्वया पञ्चताम् ॥ १४१ ॥ तद्विच्छेद-
कशस्य कण्ठलुठितप्राणस्य मे निर्दयं क्रूरः पञ्चशरः शरैरति-
शितैर्मिन्दन्मनो निर्भरम् । शमोर्भूतकृपाविधेयमनसः प्रोद्दाम-
नेत्रानलज्वालाजालकरालितः पुनरसावास्ता समस्तात्मना
॥ १४२ ॥ बाणान्सहर मुञ्च कर्मुकलता लक्ष्यं तव
त्र्यम्बकः के नामात्र वयः शिरीषकलिकाकल्पं यदीयं मनः ।
तत्कारुण्यपरिग्रहात्कुरु दयामस्मिन्निवधेये जने स्वामिन्मन्मथ
तादृश पुनरपि स्वमाद्भुत दृश्य ॥ १४३ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः

चण्डीशचूडाभरण चन्द्रं लोकतमोपह । विरहिप्राणहरण
कदर्थय न मा वृथा ॥ १४४ ॥ तारापते कुसुदिनीमनु-
कूलकान्ता पादेन पीडयसि कम्पयसि द्विजंतीन् । विद्वेषमा-
चरसि कि च वियोगिलोके नैतत्करस्य भवतः करुणा
कुतः स्यात् ॥ १४५ ॥ कि रे विधो मृगदृश सुखमद्वितीयं
राजीव दृष्यसि दृगम्बुजमन्यदेव । झङ्कारमावहसि भङ्गतनुर्न
तादृक्कर्माणि धिक् न पुनरीदृशमीक्षणीयम् ॥ १४६ ॥
अभिलषसि यदिन्दो वक्रलक्ष्मी मृगाक्ष्याः पुनरपि
सकृदब्धौ मज्ज सक्षालयाङ्कम् । सुविमलमथ बिम्ब
पारिजातस्य गन्धैः सुरभय वद नो चेत्त्वं क तस्या सुखं क
॥ १४७ ॥ सूर्तिर्दुग्धसमुद्रतो भगवतः श्रीकौस्तुभौ

१ लोला चञ्चला तारा कनीनिना ययो २ लज्जया नम्रम्
३ सतापयति ४ वडवाग्नि ५ समुद्रे ६ दैत्यविशेषम् ७ असत्यम्

१ वज्रवत्कठिनाङ्करोषि २ वासुकि ३ निष्करण ४ विकसितम्
५ उपसहर ६ विरहद्वस्भावम् ७ पक्षिणः, पक्षे, -बाह्याणां
८ रात्रिचरस्य, पक्षे, -राक्षसस्य ९ लाञ्छनमित्यर्थ १० उत्पत्ति

सोदरौ सौहार्दं कुसुदाकरेषु किरणाः पीयूषधाराकिरः । स्पर्धा
ते वदनाम्बुजैर्गङ्गां तत्स्थानुचूडामणे हंहो चन्द्र कथं नु
सिञ्चसि मयि ज्वालासुचो रोचिषः ॥ १४८ ॥

पवनं प्रत्युक्तयः

उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्वनमकरन्दगन्ध-
बन्धो । तामीषत्पचलविलोचनां नताङ्गीमालिङ्गन्पवन मम
स्पृशाङ्गमङ्गम् ॥ १४९ ॥ व्याधूय यद्वसनमम्बुजलोचनाया
वक्षोजयोः कनककुम्भविलासभाजोः । आलिङ्गसि प्रसभ-
मङ्गमशेषमस्या धन्यस्त्वमेव मलयाचलगन्धवाह ॥ १५० ॥

मेघं प्रत्युक्तयः

भो मेघ गम्भीरतरं नद त्वं तव प्रसादात्स्मरपीडितं मे ।
संस्पर्शरोमाञ्चितजातरागं कदम्बपुष्पत्वमुपैति गात्रम् ॥ १५१ ॥
भ्रमय जलदानम्भोगार्मान्प्रमोहय चातकान्कलय शिखिनः
केकोत्कण्ठाकण्ठोरय केतकान् । विरहिणि जने मूर्च्छां लब्ध्वा
विनोदयति व्यथामकरुण पुनः संज्ञाव्याधिं विधाय किमीहसे
॥ १५२ ॥ मलयमरुतां व्राता याता विकासितमल्लिका
परिमलभरो भग्नो ग्रीष्मस्त्वमुत्सहसे यदि । घन घटयितुं
निःस्नेहं तं य एव निवर्तने प्रभवति गवां किं नश्छिन्नं स
एव धनंजयः ॥ १५३ ॥

अशोकं प्रत्युक्तिः

रक्तस्त्वं नवपलवैरहमपि श्लाघ्यैः प्रियाया गुणैस्त्वा-
मायान्ति शिलीमुखाः स्मरधनुर्मुक्तास्तथा मामपि । कान्तापाद-
तलाहतिस्त्व मुदे तद्वन्ममाप्यावयोः सर्वे तुल्यमशोक
केवलमहं धात्रा सशोकः कृतः ॥ १५४ ॥ रक्ताशोक कृशोदरी
क नु गता त्यक्त्वानुरक्तं जनं नो दृष्टेति मुधैव चालयसि किं
वातावधूतं शिरः । उत्कण्ठाघटमानषट्पदघटासंघट्टदृष्टच्छद-
स्तत्पादाहतिमन्तरेण भवतः पुष्पोद्गमोऽयं कुतः ॥ १५५ ॥

तमालं प्रत्युक्तिः

धन्यस्त्वमसि तमाल स्पृष्टस्तन्या लतावदनया यत् ।
अथ स्थावरजन्मा जातस्त्वं जङ्गमादधिकः ॥ १५६ ॥

मृणालहारं प्रत्युक्तिः

परिच्युतस्तत्कुचकुम्भमध्याकिं शोषमायासि मृणालहार ।
न सूक्ष्मतन्तोरपि तावकस्य तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात्
॥ १५७ ॥

मधुकरं प्रत्युक्तयः

वदनमिदं न सरोजं नयने नेन्दीवरे ह्येते । इह सविधे
मुग्धदृशो मधुकर न मुधा परिभ्राम्य ॥ १५८ ॥ आत-
द्विरिह भवता भ्रमता समन्तात्प्राणाधिका प्रियतमा मम
वीक्षिता किम् । ब्रूषे किमोमिति सखे कथयाशु तन्मे किं

१ रक्तवर्णः; पक्षे, -अनुरक्तः. २ अनराः; पक्षे, -बाणाः. ३ कान्ता-
पादघातः. 'पादाहतः प्रमदया विकसत्यशोकः'

किं व्यवसति कुतोऽस्ति च कीदृशीयम् ॥ १५९ ॥
चलापाङ्गां दृष्टिं स्पृशसि बहुशो वेपथुमतीं रहस्याख्यायीव
स्वनसि मृदु कर्णान्तिकचरः । करौ व्याधुन्वत्याः पिवसि
रतिसर्वस्वमधरं वयं तत्त्वान्वेषामधुकर हतास्त्वं खलु
कृती ॥ १६० ॥ उन्मीलन्नयनान्तकान्तिलहरीनिष्पीतयोः
केवलादामोदादवधारणीयवपुषोः कान्तासखे न क्षणम् ।
यत्कर्णोत्पलयोः स्थितेन भवता किञ्चित्समुद्भुजितं आतस्तिष्ठति
कुत्र तत्कथय मे कान्तं प्रियाया मुखम् ॥ १६१ ॥

हंसं प्रत्युक्तिः

हंस प्रयच्छ मे कान्तां गतिरस्यास्त्वया हृता । विभा-
वितैकदेशेन देयं यदभियुज्यते ॥ १६२ ॥

चकोरं प्रत्युक्तिः

चुलुकयसि चन्द्रदीधितिमविरलमश्वासि नूनमङ्गारान् ।
अधिकरणमुष्णमनयोः किमिह चकोरावधारयसि ॥ १६३ ॥

कृष्णसारं प्रत्युक्तिः

स्नेहं स्वीकुरु कृष्णसार कथय कागान्मम प्रेयसी नो
जानासि यदावयोः समजनि व्यापारतो मित्रता । स्फीते
यत्किल मण्डले हिमरुचेर्जातं त्वया लाञ्छनं भव्ये भास्कर-
मण्डले तदधुना दत्तः कलङ्को मया ॥ १६४ ॥

सारङ्गं प्रत्युक्तिः

रे सारङ्गा वनवसतयस्तत्त्वमाख्यात यूयं कुत्राधीतं
त्रिभुवनमनोहारि चाञ्चल्यमक्ष्णोः । आं जानीमो गमनसमये
हन्त कान्तारसीमन्येकाकिन्याः कुवलयदृशो लुण्ठिता
यौवनश्रीः ॥ १६५ ॥

मयूरविषयकोक्तिः

मृदुपवनविभिन्नो मत्प्रियाया विनाशाद्वनरुचिरकलापो
निःसप्तोऽद्य जातः । रतिविगलितबन्धे केशपाशे सुकेश्याः
सति कुसुमसनाथे किं हरेदेव बर्हः ॥ १६६ ॥

मुक्ताकलापं प्रत्युक्तिः

सूचीमुखेन सकृदेव कृतव्रणस्त्वं मुक्ताकलाप लुठसि
स्तनयोः प्रियायाः । बाणैः स्मरस्य शतशो विनिकृत्तमर्मा
स्वप्नेऽपि तां कथमहं न विलोकयामि ॥ १६७ ॥

वियोगिन्या विप्रलापाः

हारो नारोपितः कण्ठे मया विश्लेषभीरुणा । इदानी-
मन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः ॥ १ ॥ विभेमि सखि
संवीक्ष्य भ्रमरीभूतकीटकम् । यद्भयानादागते पुंस्त्वे तेन
सार्धं रतिः कथम् ॥ २ ॥ याः पश्यन्ति प्रियं स्वमे
धन्यास्ताः सखि योषितः । अस्माकं तु गते कान्ते गता निद्रापि
वैरिणी ॥ ३ ॥ यदीयबलमालोक्य गतः प्रेयान्वियुज्यते ।

१ सीतावियोगदूयमानमानसस्य सूर्यवंशमुक्तामणेः श्रीरामस्यो-
क्तिरियम्. २ वियोगः.

आलोकये कथं सख्यस्तस्य चन्द्रमसो मुखम् ॥ ४ ॥
 विरमत विरमत मख्यो नलिनीदलतालवृन्तपवनेन । हृदय-
 गतोऽयं वह्निर्दृष्टिनि कदाचिज्ज्वलत्येव ॥ ५ ॥ अनल-
 स्तम्भनविद्या सुभग भवाश्रितमेव जानाति । मन्मथशराभि-
 तसे हृदि मे कथमन्यथा वससि ॥ ६ ॥ अजनि प्रतिदिन-
 मेघा कर्दमशेषा मदङ्गसङ्गेन । प्रतिनिशमपूरं पैम्पा दक्षिण-
 सपातिभिः सलिलैः ॥ ७ ॥ मदकलकृतान्तकासरखुरपुट-
 निर्धूतवृत्तिसकाशम् । केतकरजो निवार्य सखि यदि कार्यं
 मम प्राणैः ॥ ८ ॥ आलि बालिशतया बलिरस्मै दीयता
 बलिभुजे न कदापि । केवल हि कलकण्ठशिशूनामेष एव
 कुशलेषु निदानम् ॥ ९ ॥ गरलद्रुमकन्दमिन्दुबिम्बं करुणा-
 वारिजवारणो वसन्तः । रजनी स्मरभूपतेः कृपाणी करणीयं
 किमतः पर विधातः ॥ १० ॥ हन्तालि सतापनिवृत्तयेऽस्या
 किं तालवृन्तं तरलीकरोषि । उत्ताप एषोऽन्तरदाहहेतुर्नत-
 भ्रुवो नै व्यजनापनोद्य ॥ ११ ॥ वरमसौ दिवसो न पुन-
 निर्शा ननु निशैव वर न पुनर्दिनम् । उभयमेतदुपैतथवा
 क्षयं प्रियजनेन न यत्र समागमः ॥ १२ ॥ अहमिह स्थित-
 वत्यपि तावकी त्वमपि तत्र वसन्नपि मामकः । न तनु-
 सगम एव सुसगमो हृदयसगम एव सुसगमः ॥ १३ ॥ बकुल-
 मालिकयापि मया न सा तनुरभूषि तदन्तरभीरुणा । तद-
 धुना विधिना कृतमावयोर्गिरिदरीनगरीशतमन्तरम् ॥ १४ ॥
 दहनजा न पृथुर्दवथुर्व्यथा विरहजैव यथा यदि नेदृशम् ।
 दहनमाशु विशन्ति कथं स्त्रियः प्रियमपासुमुपासितुमुद्धुरा-
 ॥ १५ ॥ कति न सन्ति जना जगतीतले तदपि तद्विरहा-
 कुलितं मनः । कति न सन्ति निशाकरतारकाः कमलिनी
 मलिनी रविणा विना ॥ १६ ॥ अरतिरियमुपैति नापि निद्रा
 गणयति तस्य गुणान्मनो न दोषान् । विगलति रजनी न
 सगमाशा व्रजति तनुस्तनुता न चानुरागः ॥ १७ ॥ प्रियसखि
 न तथा पटीरपङ्को न च नलिनीदलमारुतोऽपि शीतः ।
 शमयति मम देहदाहमन्तः सपदि कथा हि यथा नरेन्द्र-
 सूनो ॥ १८ ॥ एतानि निःसहतनोरसमङ्गसानि शून्यं
 मनः पिशुनयन्ति गतागतानि । एते च तीरतरव प्रथयन्ति
 तापमालम्बितोज्झिततरुगल्पितैः प्रवालैः ॥ १९ ॥ अन्त-
 र्गता मदनवह्निशिखावली या सा बाधते किमिह चन्दन-
 चर्चितेन । यः कुम्भकारभवनोपरि पङ्कलेपस्तापाय केवल-
 मसौ न च तापशान्त्यै ॥ २० ॥ बत सखि कियदेतत्पश्य
 वैर स्मरस्य प्रियविरहकृशोऽस्मिन्नागिलोके तथा हि । उपवन-
 सहकारोद्गासिभृङ्गच्छलेन प्रतिविशिखमनेनोर्द्धङ्कित काल-

कूटम् ॥ २१ ॥ कलयति मम चेतस्तल्पमङ्गारकल्प ज्वल-
 यति मम गात्रं चन्दन चन्द्रकश्च । तिरयति मम नेत्रे
 मोहजन्मान्धकारो विकृतबहुविकार मन्मथो मा दुनोति
 ॥ २२ ॥ रिपुरिव सखीसवासोऽयं शिखीव हिमानिलो
 विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन्दुनोति मनोगते । हृदयमदये
 तस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात्कुवलयदृशा वाम कामो निकाम-
 निरङ्कुशः ॥ २३ ॥ ज्वलतु गगने रात्रौ रात्रावखण्डकलः
 गशी दहतु मदनः किं वा मृत्योः परेण विधास्यति । मम
 तु दयितः श्लाघ्यस्तातो जनन्यमलान्वया कुलममलिनं न
 त्वेवायं जनो न च जीवितम् ॥ २४ ॥ इदानीं तीव्राभिर्दहन
 इव भाभिः परिवृतो ममाश्चर्यं सूर्य किमु सखि रजन्यामुद-
 यति । अयं सुगंधं चन्द्रः किमिति मयि ताप प्रकटयत्यना-
 थाना बाले किमिव विपरीतं न भवति ॥ २५ ॥ पिकाली
 वाचालीभवति बहुधाऽलीकवचने मृणाली व्यालीव व्यथय-
 तितरामङ्गमनिशम् । विषज्वालाजालं सखि किरति पीयूष-
 किरणो जगत्प्राणः प्राणनपहरति केय परिणति ॥ २६ ॥
 मनोरागस्तीव्रं विषमिव विसर्पत्यविरत प्रमाथी निर्धूम
 ज्वलति विधुतः पावक इव । हिनस्ति प्रत्यङ्ग ज्वर इव
 गरीयानित इतो न मा त्रातुं तातः प्रभवति न चान्वा न
 भवती ॥ २७ ॥ आदौ हालाहलहुतमुजा दत्तहस्तावलम्बो
 बाल्ये शंभोर्निटिलमहसा बद्धमेत्रीनिरुद्धः । प्रौढो राहोरपि
 मुखविषेणान्तरङ्गीकृतो यः सोऽयं चन्द्रस्तपति किरणैर्मा-
 मिति प्राप्तमेतत् ॥ २८ ॥ भस्मीभूत कुसुमविशिखः शंभु-
 नेत्राभिनाभूज्वालादायी तदनु मनसि प्राप्तजन्मा बभूव ।
 भूयस्तस्मिन्विरहदहनैर्दाहितोऽसौ मयैवं कुत्रोत्पन्नो व्यथयति
 पुनर्नामहो तन्न वेद्मि ॥ २९ ॥ पञ्चत्व तनुरेति भूतानेवहाः
 स्वाशैर्मिलन्तु ध्रुव धातार प्रणिपत्य हन्त शिरसा तत्रापि याचे
 वरम् । तद्वापीषु पयस्तदीयमुकुरे ज्योतिस्तदीयाङ्गनव्योम्नि
 व्योम तदीयवर्त्मनि धरा तत्तालवृन्तेऽनिलः ॥ ३० ॥ यास्या-
 मीति समुद्यतस्य गदित विश्रब्धमाकर्णित गच्छन्दूरमुपेक्षितो
 मुहुरसौ व्यावृत्त्य तिष्ठन्नपि । तच्छून्ये पुनरागतासि भवने
 प्राणास्त एते दृढाः सख्यस्तिष्ठत जीवितव्यसनिनी दम्भादह
 रोदिमि ॥ ३१ ॥ यात्रामङ्गलसविधानरचनाव्यग्रे सखीना जने
 बाष्पान्मपिहितेक्षणे गुरुजने तद्वत्सुहृन्मण्डले । प्राणेशस्य
 महीक्षणापितदृशः कृच्छ्रादपि कामतः किं व्रीडाहतया मया
 भुजलतापाशो न कण्ठेऽर्पितः ॥ ३२ ॥ दाक्षिण्यं मलया-
 निलस्य विदित शैत्यं सुधादीयितेर्वाचामेव न गोचरे मल-
 यजसापि स्फुटं सौष्ठवम् । विश्लेषे तव केन मे परिचिताः

१ विराम कुरुत २ एतन्नामक सर इयमपि रामोक्ति
 ३ नव्यो नवीनो जनस्तरुण , पक्षे, -व्यजन तालवृन्तम् ४ दत्तम्

१ ललाटेनेत्राग्निना २ प्रसिद्ध ३ ग्रहणकाले सपकातिशयादन्त
 रङ्गता प्रापित इत्यर्थ ४ न्यायप्राप्तमित्यर्थः ।

प्राणेश तत्तत्कथाविष्कारे पुनरप्रमाणयति मामव्याहतेयं तनुः ॥ ३३ ॥ दुर्वागः स्वरमार्गणा प्रियतमो दूरं मनोऽत्युत्सुकं गाढ प्रेम नव वयोऽतिकठिना प्राणा कुलं निर्मलम् । स्त्रीत्वं धैर्यविरोधि मन्मथसुहृत्काल कृतान्तोऽक्षमी नो सख्यश्चतुरा कथं नु विरह सोढव्य इत्थ मया ॥ ३४ ॥ शंवत्तत्त्वविबोधवत्कुसुमवत्पीयूषवन्मित्रवद्यान्यासन् भजति प्रिये मृगदृशोऽथ प्रस्थिते तत्क्षणान् । गेह तन्मुकुर तदेव वलयं तच्चन्दनं सा निशा कारावत्करवालवत्कचवत्काकोलवत्कालवत् ॥ ३५ ॥ रोलम्बो मधुपः पिकस्तु परभृङ्गान्धनुसारी मरुद्वंशः केवलभक्षपातनिरताश्चन्द्रोऽपि दोषाकरः । चेतो नैति शुक्रस्त्वहैकपठिताख्यायी पयोदो जडः क वाहं प्रहिणोमि हन्त कठिनस्वान्ताय कान्ताय मे ॥ ३६ ॥ आयाता मधुयामिनी यदि पुनर्नायात एव प्रभुः प्राणा यान्तु विभावमौ यदि पुनर्जन्मग्रह प्रार्थये । व्याधः कोकिलबन्धने हिमकरध्वंसे च राहुग्रहः कंदर्पे हरनेत्रदीधितिर्ह प्राणेश्वरे मन्मथ ॥ ३७ ॥ रात्रिर्मे दिवसायते हिमरुचिश्चण्डाशुलक्षायते तारापङ्क्तिरपि प्रदीप्तवडवावहिरुफुलिङ्गायते । धीरो दक्षिणमारुतोऽपि दहनज्वालावलीढायते हा हा चन्दनविन्दुरद्य जलवत्सचारिरङ्गायते ॥ ३८ ॥ गुञ्जन्ति प्रतिगुञ्जमम्बुजदलद्रोणीषु भृङ्गाङ्गनाः फुलत्पुष्परसालवीथिशिखरे कूजन्ति माद्यतिकाः । कामः काममयं करोति विशिखैर्हन्तु मुहुर्दुर्दिनं का सा तन्मलयाजिलस्य सखि मे भीतिस्त्वयोद्भास्यते ॥ ३९ ॥ रोलम्बाः परिपूरयन्तु हरितो झङ्कारकोलाहलैर्मन्द मन्दमुपैतु चन्दनवनीजातो नमस्त्वानपि । माद्यन्तः कलयन्तु चूतशिखरे केलीपिकाः पञ्चमं प्राणा सत्वरमश्मसारकठिना गच्छन्तु गच्छन्त्वमी ॥ ४० ॥ वार्यन्ता मन्दमन्द मधुकरनिकरप्रौढझङ्कारधारा क्षिप्यन्ता यत्र कुत्र प्रतिदिशमधुना भूरिभाराश्च हाराः । दहन्ता सर्व एते कमलदलयुता किं च हा पुष्पभारास्तारा नाराचधारा विकिरति हृदये मन्मथोऽयं हताशः ॥ ४१ ॥ श्रुत्वा नामापि श्लस स्फुटघनपुलकं जायतेऽङ्गं समन्ताद्दृष्ट्वा यस्याननेन्दुं भवति वपुरिदं चन्द्रकान्तानुकारि । तस्मिन्नागत्य कण्ठग्रहणसरभसस्थायिनि प्राणनाथे भग्ना मानस्य चिन्ता भवति मम पुनर्वज्रमय्या कदा नु ॥ ४२ ॥

मदनं प्रत्युक्तयः

हृदयमाश्रयसे यदि मामकं ज्वलयसीत्थमनङ्ग तदेति कम् । स्वयमपि क्षणदग्धनिजेन्धनः क्व भवितासि हताश हुताशवत् ॥ ४३ ॥ जटा नेय वेणीकृतकचकलापो न गैरलं गले कस्तूरीय शिरसि शशिलेखा न कुसुमम् । इय

भूतिर्नाङ्गे प्रियविरहजन्मा धवलिमा पुरारातिभ्रान्त्या कुसुमशर किं मा व्यथयामि ॥ ४४ ॥ पञ्चत्वं यान्तु वाणा ममयपरिणतस्ते विनीर्णोऽस्तु चाप क्रूरः क्रूराहिवक्त्रं विशतु तव रथो मा भव त्व गरीरी । किं ते शापेन मादृग्युवतिवधमहापातकिन्मीनकेतो शयः पाथोजयोनिः स खलु रचितवान्पापिनो दीर्घमायुः ॥ ४५ ॥

चन्द्रं प्रत्युक्तयः

सतापय चिर चन्द्र न तत्र प्रतिविध्यसे । निवारय करस्पर्शं गमस्याह परिग्रह ॥ ४६ ॥ मुग्धस्य ते वद विधुतुद किं वदामि किं त्यक्तवानसि मुखे पतित शशाङ्कम् । अस्मद्भिम्बगलितेन सुधारसेन सधानमेति तव किं न जरत्कबन्धः ॥ ४७ ॥ प्रियविरहमहोष्मामर्मरामङ्गलेखामपि हतक हिमाशो मा स्पृश क्रीडयापि । इह हि तव लुठन्तः श्लोषपीडा भजन्ते दरजरटमृणालीकाण्डमुग्धा मयूखाः ॥ ४८ ॥

रोहिणी प्रत्युक्तिः

भो रोहिणि त्वमसि रात्रिचरस्य भार्याऽथैनं निवारय पति सखि दुर्निवारम् । जालान्तरेण मम सद्गनि सनिविष्टः श्रोणीतटं स्पृशति किं कुलधर्म एषः ॥ ४९ ॥

नायिकां प्रति सखीवचनम्

वियोगवहिकुण्डोऽस्मिन्हृदये ते वियोगिनि । प्रियसङ्गसुखायैव मुक्ताहारस्तपस्यति ॥ १ ॥ पाण्डु क्षाम वदनं हृदयं सरस तवालस च वपुः । आवेदयति नितान्तक्षेत्रियरोगं सखि हृदन्त ॥ २ ॥ सखि पतिविरहहुताश किमिति प्रशम न याति नैनोदै । शृणु कारण नितम्बिनि मुञ्चसि नयनोदक तु सखेहम् ॥ ३ ॥ सहसा हृदये निधाय चेतो नयनादिन्द्रियमुद्रणा विधाय । अयि कण्टकिताङ्गयष्टि सत्य कथय ध्यायसि किं रहो निषण्णा ॥ ४ ॥ सहचरि शपथाः शतं मदीया वद विरहग्लपिता निजामवस्थाम् । सहचरि परिपृच्छ भानुकन्यानवदलिनीनलिनीनिकुञ्जशय्या ॥ ५ ॥ नलिनीदलतालवीजन सखि तन्व्या विनिवारित मया । तनुवलिभिभूतिशङ्कया विनिवार्य श्वसिता निलः कथम् ॥ ६ ॥ अयं विपाको वद कस्य यूना कल्याणि कल्याणपरम्पराणाम् । यदक्षिकोणस्रवदच्छधाराहारावतारो गुणमन्तरेण ॥ ७ ॥ वासस्तदेव वपुषो वलय तदेव हस्तस्य मेव जघनस्य च रत्नकाञ्ची । वाचाालभृङ्गसुभगे सुरभौ समस्तमद्याधिक भवति ते सखि किं निदा-

१ भस २ पाण्डुरता ३ शिवभ्रान्त्या ४ मुक्तस्त्यक्त आहारो येन, पक्षे, मुक्ताना मौक्तिकाना हार ५ पत्युर्विरहो वियोग एव हुताशोऽस्मि ६ नेत्रोदकै अश्रुभिरिति यावत्

नम् ॥ ८ ॥ उत्पादयत्यलमिदं मनसो विषादं सीदत्सरो-
रुहनिभ वदनं त्वदीयम् । ज्ञात्वा निदानमहमत्र समान-
दुखा प्राणैरपि प्रियतमे भवितुं समीहे ॥ ९ ॥ अनुदिन-
मधिक ते कम्पते कायवल्ली शिव शिव नयनान्तं नाशु-
धारा जहाति । कथय कथय कोऽयं यत्कृते कोमलाङ्गि-
त्यजति न परिणद्धं पाण्डिमान कपोलः ॥ १० ॥ विलुलित-
मतिपूरैर्वाष्पमानन्दशोकप्रभवमवसृजन्ती तृष्णयोत्तानदीर्घा ।
स्नपयति हृदयेश स्नेहनिष्पन्दिनी ते धवलबहलसुग्धा
दुग्धकुलयेव दृष्टि ॥ ११ ॥ अविकरतलतल्पं कल्पितस्वाप-
लीलापरिमिलननिमीलत्पाण्डिमा गण्डपाली । सुतनु कथय
कस्य व्यञ्जयस्यञ्जमैव स्मरनरपतिलीलायौवराज्यामिषेकम्
॥ १२ ॥ अलमवलितैः प्रेमाद्राद्रिमुहुमुकुलीकृतैः क्षणमभि-
मुखैर्लज्जालोर्लैर्मेषपराङ्मुखैः । हृदयनिहतं भावाकृतं
वमद्विरिवेक्षणैः कथय सुकृती कोऽयं सुग्धे त्वयाद्य विलो-
क्यते ॥ १३ ॥ भगिनि मदनः श्रीमानेष त्वया यदि
लिख्यते किमपि सुमुखि व्यग्रासीति ब्रजामि निजालयम् ।
यदपि मकरोऽधस्तात्पौष्पं करे च शरासनं तदपि परितो
दृष्टिर्देया जनः सखि नामरः ॥ १४ ॥ गोपायन्ती विरह-
जनितं दुःखमग्रे गुरुणा किं त्वं सुग्धे नयनगलितं बाष्प-
पूरं रुणत्सि । नक्तं नक्तं नयनसलिलैरेष आर्द्रकृतस्ते
शय्योपात्तः कथयति दशमातपे गोप्यमाणः ॥ १५ ॥
शोणौ कोणौ सखि नयनयोरुद्यतौ गोपनाय शङ्कामेव स्फुटय-
तितरा स्नेदबिन्दुप्रचारः । अन्तः प्रेमाङ्कुरपरिकरारम्भकं
कन्दमस्याः किञ्चित्किञ्चित्कथयति पुनः कापि दिव्या
मुखश्रीः ॥ १६ ॥ मुक्ताहारं न च कुचगिरेः कङ्कणं नैव
हस्तात्कर्णात्स्वर्णाभरणमपि वा नीतवान्नैव तावत् । अहो
स्वप्ने वकुलकुसुम भूषणं सदधानः कोऽयं चौरः हृदयमहर-
त्तन्वि तन्न प्रतीमः ॥ १७ ॥ सायं दामग्रथनसमये
लग्नया कर्णमूले सख्या मन्दस्मितसुभगया सादर सूच्य-
मानः । धन्यः कोऽयं कमलनयने यत्कथायाः पुरस्ता-
दङ्गुल्यग्रं निजमपि मुहुः सूचिविद्धं न वेत्ति ॥ १८ ॥
मुखं पाण्डुच्छायं नयनयुगलं बाष्पतरलं तनुः क्षामक्षामा
गतमविशदं धैर्यविगमः । ह्रियं मुक्त्वा मूढे कथयसि न
मे सारवचनान्यवस्था येनेयं तव सखि मुहूर्तेन पतिता
॥ १९ ॥ पक्ष्माग्रथिताश्रुविन्दुनिकरैर्मुक्ताफलस्पर्धिभिः
कुर्वत्या हरहासहारि हृदये हारावलीभूषणम् । बाले बाल-
मृणालनालवलयालंकारकान्ते करे विन्यस्याननमायताक्षि
सुकृती कोऽयं त्वया स्मर्यते ॥ २० ॥ आसन्नामवलम्ब्य
केसरलतामेकेन पुष्पोज्ज्वला सव्यं निःसहया नितम्बफलके
कृत्वा कराम्भोरुहम् । आमीलन्नयनान्तवान्तसलिलं श्लाघ्यस्य

निन्ध्यस्य वा कसेद दृढसौहृदे प्रतिदिनं दीनं त्वया
स्मर्यते ॥ २१ ॥ उज्जृम्भाननसुलसत्कुचतटं लोलङ्गमद्भुतं
स्नेदाम्भस्त्रपिताङ्गयष्टि विगलद्वीडं सरोमाध्वया । धन्यः
कोऽपि युवा स यस्य वदने व्यापारिताः साप्रतं सुग्धे दुग्ध-
महाद्विफेनपटलप्रख्याः कटाक्षच्छटा ॥ २२ ॥ सुग्धे
दोर्लतिका निधाय न कृतो द्वारोपरोधस्त्वया लग्ना नो
रुदती गतासि रभसात्तस्योत्तरीयाशुके । कालेऽस्मिन्कुसु-
माकरे द्विगुणितप्रेमोत्सवे रागिणा गच्छन्नग्रत एव मूढ-
हृदये मुक्तस्त्वया बल्लभः ॥ २३ ॥ विश्रान्तो दिवसस्तटी-
मयमत्यस्ताचलस्याशुमान्सप्रत्यङ्कुरितान्धकारपटलैर्लम्बालका
घोरभूत् । एहन्तर्विशं वेश्मनः शशिमुखि द्वारस्थली-
तोरणस्तम्भालम्बितबाहुबलि रुदती किं स्वं पथः पश्यसि
॥ २४ ॥ आहारे विरतिः समग्रविषयग्रामे निवृत्तिः परा
नासाग्रे नयनं यदेतदपरं यच्चैकतानं मनः । मौनं चेदमिदं
च शून्यमखिलं यद्विश्रमाभाति ते तद्गूया सखि योगिनी
किमसि भोः किं वा वियोगिन्यसि ॥ २५ ॥ यत्तालीदल-
पाकपाण्डु वदनं यदुर्दिनं नेत्रयोर्यत्प्रेङ्खोलितकेलिपङ्कजवनाः
श्वासाः प्रसर्पन्ति च । गौरी कुप्यतु वर्तते यदि न ते
तत्कोऽपि चित्ते युवा विगिधक्त्वा खलु पासुखेलनसखी-
लोकेऽपि यन्निहवः ॥ २६ ॥ क्षामं गात्रमतीव पाण्डु वदनं
क्लिष्टा कपोलस्थली कोऽसौ चेतसि वर्तते तव युवा लोकैक-
मान्याकृतिः । त्यक्त्वा किञ्चिदपत्रपा कथय मे खिन्नासि
किं त्वं वृथा घोरः पञ्चशरो यदि त्वमवला वक्ष्यामि नातः
परम् ॥ २७ ॥ चिन्ताभिः स्तिमितं मनः करतले लीना
कपोलस्थली प्रत्यूषक्षणदेशपाण्डुवदनं श्वासैकखिन्नोऽधरः ।
अम्भःशीकरपद्मिनीकिसलयैर्नपैति तापः शमः कोऽस्याः
प्रार्थितदुर्लभोऽस्ति सहते दीना दशामीदृशीम् ॥ २८ ॥
लावण्यद्रविणव्ययो न गणितः क्लेशो महानर्जितः स्वच्छन्दं
चरतो जैनस्य हृदये चिन्ताज्वरो निर्मितः । एषापि स्वगु-
णानुरूपरमणाभावाद्धराकी हता कोऽर्थश्चेतसि वेधसा विनि-
हितस्तन्वीमिमा तन्वता ॥ २९ ॥ जानीमस्तव गौरि
चेतसि चिरं शशुः समुज्जृम्भते तापो नेत्रतनूनपादिव तनौ
तीव्रं समुन्मीलति । अक्षोरस्रमिषेण गच्छति बहिर्गङ्गातर-
ङ्गावलिः पाण्डिन्नः कपटेन चन्द्रकलिकाकान्तिः समुन्मीलति
॥ ३० ॥ न ग्रीतिः पवने रतिर्न रसने प्रेमा न पङ्केरुहे
न स्नेहः कुसुमे सुखं न शयने यत्नो न वा जीवने । चन्द्रे
नैव चमत्कृतिर्मृगयते मोदो न मौनव्रते तेने तेन कियास्त-
पस्तरुणिमा यस्यै तवेयं दशा ॥ ३१ ॥ मातः कं हृदये

निधाय सुचिर रोमाञ्चिताङ्गी मुहुर्जम्भा मन्थरतारका सुल-
लितापाङ्गा दधाना दृग्म । सुमेवाल्लिखितेव शून्यहृदया
लेखावशेषीभवस्यात्मद्रोहिणि किं ह्रिया कथय मे गूढो निहन्ति
स्मर ॥ ३२ ॥ श्वासास्ते सखि सूचयन्त्यविरता, सतापवाधा
पर विद्यस्तत्र न कारण वयमिति स्वान्तेऽतिचिन्ताभर । किं
वा धर्मनिपीडिता तव तनूवल्ली निकामं प्रिये पुष्पाद-
प्यतिकोमला मलिनता याता मृणाली यथा ॥ ३३ ॥

दूती प्रति स्वावस्थाकथनम् ।

अद्विसवीक्षणं चक्षुरद्विसमीलन मनः । अद्विसस्पर्शनं
पाणिगद्वय मे किं करिष्यति ॥ १ ॥ हन्त कान्तमपि तं
दिदृक्षते मानस मम न साधु यत्यते । इन्दुरिन्दुमुखि
मन्दमारुतश्चन्दन च वितनोति वेदनाम् ॥ २ ॥ तुष्यन्तु
मे छिद्रमवाप्य शत्रव करोतु मे शान्तिभर गृहेश्वर ।
मणिस्तु वक्षोरुहमध्यभूषणं ममास्तु सौन्दर्यनिकेतनं
प्रिय ॥ ३ ॥ कालो मधु कुपित एष च पुष्पवन्वा धीरा
वहन्ति रतिखेदहरा समीरा । केलीवनीयमपि वञ्चलकुञ्ज-
मञ्जुर्वरे पति, कथय किं करणीयमय ॥ ४ ॥ कान्त
कृतान्तचरित, कुटिला तदम्बा वज्रोपमानि वचनानि च
दुर्जनानाम् । प्रत्यङ्गमन्तगतनोः प्रहरन्ति बाणा प्राणा
पुनः सखि बहिर्नि खलु प्रयान्ति ॥ ५ ॥ अकस्मादेकस्मि-
न्पथि सखि मयासुं वनतट व्रजन्त्या दृष्टो यो नवजलधरश्या-
मलतनु । स दृग्मङ्गया किं वाकुरुत नहि जाने तत इदं
मनो मे व्यालोलं क्वचन गृहकृत्ये न वलने ॥ ६ ॥ गते
प्रेमाबन्धे प्रणयवहुमाने विगलिते निवृत्ते सद्भावे प्रणयिनि
जने गच्छति पुर । तदुत्प्रेक्ष्योत्प्रेक्ष्य प्रियसखि गतास्ताश्च
दिवसान्न जाने को हेतुर्दलति शतधा यन्न हृदयम् ॥ ७ ॥
स्वामी कुप्यतु कुप्यता परिजना निन्दन्तु मामन्यवक्ति
तावत्प्रथमतमयं तु जगति प्रौढो ममोपद्रव । आशास्य पुन-
रेतदेव यदिदं चक्षुश्चिर वर्धता येनेदं परिचीयते मुररिपो,
सौन्दर्यसार वपुः ॥ ८ ॥ नि सेह, पतिरुज्झिता करुणया
श्चश्रूरजस्रं वृथा वागवाणैर्हृदय भिनत्ति कलहोत्ताला पुन-
र्यातर । नित्यं निन्दति नैव नन्दति कदाप्येषा ननान्दापि
तन्मातः, कं शरणं व्रजामि तरुणी दीनाहमेकाकिनी ॥ ९ ॥
किं स्वप्नं किमु जागर किमथवा रात्रि किमासीद्दिनं
मोहावस्थितया मया न किमपि ज्ञात किमेतत्सखि । यन्नाम-
श्रवणादनन्तरमिदं वृत्तं तमेव प्रियं चेतो दुर्लभमप्यपास्त-
सकलव्यापारमाकाङ्क्षति ॥ १० ॥

नायकं प्रति दूतीप्रेषणम् ।

अपूजितेवास्तु गिरीन्द्रकन्या किं पक्षपातेन मनोभवस्य ।
यद्यस्ति दूती सरमोक्तिदक्षा दास पति पादतले वधूनाम्
॥ १ ॥ न च मेऽवगच्छति यथा लघुता करुणा यथा च
कुरुते स मयि । निपुण तथैनमवगम्य वदेरभिदूति काचि-
दिति सदिदिशे ॥ २ ॥ ननु मदिदिशे मद्योदितया त्रपया न
किञ्चन किलाभिदवे । निजमैक्षि मन्दमनिश निगितै कृशितं
गरीरमशरीरशै ॥ ३ ॥ त्रिशि दिशि परिहासगूढगर्भाः
पिशुनगिरो गुरुगञ्जनं च तादृक् । सहचरि हृदये निवेदनीयं
भवदनुरोधवशादय विपाकः ॥ ४ ॥ वृथा गाथाश्लोकेरलम-
लमलीका मम रुजं कदाचिद्धूर्तौऽसौ कविवचनमित्याकल-
यति । इदं पार्श्वे तस्य प्रहिणु परिलग्नान्नचयस्रवद्वाणो-
त्पीडस्थगितलिपि ताटङ्कयुगलम् ॥ ५ ॥ वाच्यं तस्मै सह-
चरि भवद्भूरिविश्लेषवह्नौ स्नेहेरिद्रे मम वपुरिदं कामहोता
जुहोति । प्राणानस्मै तदिहमुचिता दक्षिणा दातुमीहे तत्रा-
देशो भवतु भवता यत्त्वमेषामधीश ॥ ६ ॥ जीवामीति
वियोगिनी यदि लिखेदत्रैव वृत्ता, कथा अद्य श्वेऽथ मरि-
ष्यतीति मरणे कालात्यय, किं कृतः । आगन्तव्यमिहेति
सप्रति सखे सभावना निष्फला भ्रातः, सप्रति याहि नास्ति
लिखित तद्ब्रूहि यत्ते क्षमम् ॥ ७ ॥ उल्लङ्घ्यापि सखीवच,
समुचितामुल्लङ्घ्य लज्जामलं भित्त्वा भीतिभर निरस्य च
निजं सौभाग्यगर्वं मनाक् । आज्ञा केवलमेव मन्मथगुरो-
रादाय नूनं मया त्व निःशेषविलासिवर्गगणनाचूडामणिः
सम्भूत ॥ ८ ॥ दूति त्व तरुणी युवा स चपल, श्यामा-
स्तमोभिर्दिशं सदेश, स रहस्य एव विपिने सकेतकावासक ।
भूयोभूय इमे वसन्तमरुतश्चेतो नयन्यन्यथा गच्छ क्षेम-
समागमाय निपुणे रक्षन्तु ते देवता ॥ ९ ॥

नायकस्याग्रे दूत्युक्तयः ।

सुभग त्वत्कथारम्भे कर्णकण्डूतिलालमा । उज्जम्भव-
दनाम्भोज भिनत्त्यङ्गानि साङ्गना ॥ १ ॥ त्वयि दृष्टं कुर-
ङ्गाश्या, समते मदनव्यथा । यथा हृदयभाजीन्दौ ग्लानि,
कुसुदसहते ॥ २ ॥ विरहे तव तन्वङ्गी कथं क्षपयतु
क्षपाम् । दारुणव्यवसायस्य पुरस्ते भणितेन किम् ॥ ३ ॥
सा सुन्दर तव विरहे सुतनुरियन्मात्रलोचना सपदि । एता-
वतीमवस्था याता दिवसैरियन्मात्रैः ॥ ४ ॥ तव विरहे
विधुवदना मदनाधिक का न सीदन्ति । सीदसि विरहे
यस्या साधु तपस्याफलं तस्याः ॥ ५ ॥ प्राणेश तव विरहिणी
हिमकरकिरणेषु हर्म्यमिलितेषु । सतापनिःसहाङ्गी मुञ्चति

निचयं चकोराणाम् ॥ ६ ॥ अनयनपथे प्रिये न व्यथा
यथा दृश्य एव दुःप्रापे । म्लानैव केवल निगि तपन-
शिला वासरे ज्वलति ॥ ७ ॥ मा सर्वथैव रक्ता राग
गुञ्जैव न तु मुखे वहति । वचनपटोस्तव राग, केवलमास्ते
शुकसेव ॥ ८ ॥ न सवर्णो न च रूप न सस्त्रिकया नैव
सा प्रकृतिः । बाला त्वद्विरहापदि जातापभ्रंशभावेव ॥ ९ ॥
मा विगृह्यहन्तृना मृत्वा मृत्वापि जीवति वराकी । मारीव
कितव भवतानुकूलिता पातिताक्षेण ॥ १० ॥ गायति गीते
गंसति वंशे वादयति मा विपश्चीषु । पाठयति पञ्जरशुक
तव सदेशाक्षर रामा ॥ ११ ॥ तव विरहमसहमाना सा
तु प्राणान्विसुक्तवती । कितु तथाविधमङ्ग न सुलभमिति
ते न सुञ्चन्ति ॥ १२ ॥ अभिनवनलिनीकिसलयमृणालवल्-
यादि दवदहनराशिः । सुभग कुरङ्गदण्डोऽस्या विधिवग-
तस्त्वद्वियोगपविपाते ॥ १३ ॥ त्वद्विरहे विस्तारितरजनौ
जनितेन्दुचन्दनद्वेषे । विसिनीव माघमासे विना हुताशेन
सा दग्धा ॥ १४ ॥ या दक्षिणा त्वमस्यामदक्षिणो दक्षिण-
स्तदितरस्याम् । जलधिरिव मध्यसस्थो न वेलयो सद्य-
माचरसि ॥ १५ ॥ अनुगवर्तिना तव विगृहेणोऽग्रेण सा
गृहीताङ्गी । त्रिपुररिपुणेव गौरी वरतनुरर्धावशिष्टेव ॥ १६ ॥
अगणितगुणेन सुन्दर कृत्वा चारित्रमप्युदासीनम् । भवता-
नन्यगतिः सा विहितावर्तेन तरणिरिव ॥ १७ ॥ कितव
प्रपञ्चिता सा भवता मन्दाक्षमन्दसचारा । बहुदायैरपि सप्रति
पाशकसारीव नायाति ॥ १८ ॥ रुष्टे का परपुष्टे मन्दे का
हन्त मारुते चर्चा । त्वयि गतवति हृदयेशे जीवनदा-
तापि जीवनं हरति ॥ १९ ॥ कुशलं तस्या जीवति कुशल
पृच्छामि जीवतीत्युक्तम् । पुनरपि तदेव कथयसि मृता न
कथयामि या श्वसिति ॥ २० ॥ उद्धूयेत नतभ्रूः पक्ष्मनि-
पातोद्धवै पवनैः । इति निर्निमेषमस्या विरहवयस्या
विलोकते वदनम् ॥ २१ ॥ त्वयि दृष्ट एव तस्या निर्वान्ति
मनो मनोभवज्वलितम् । आलोके हि हिमाशोर्विकसति
कुमुद कुमुद्वत्याः ॥ २२ ॥ तव विरहे हरिणाक्षी निरीक्ष्य
नवमालिका दलिताम् । हन्त नितान्तमिदानीमा कि
हतजल्पितैरथवा ॥ २३ ॥ सरसरगतविधुराया भणामि
सख्याः कृते किमपि । क्षणमिह विश्राम्य सखे निर्दयहृद-
यस्य किं वदान्यथवा ॥ २४ ॥ तव विरहे मलयमरुद्वा-
नलः शशिरुचोऽपि सोष्माण । हृदयमरुतमपि भिन्ते
नलिनीदलमपि निदाघविरस्याः ॥ २५ ॥ व्यजनं व्यजनं
जल जलं घनसारो घनसार इत्यपि । अवरोधगृहेषु सुभ्रुवा
कुररीणामिव कातरो ध्वनिः ॥ २६ ॥ मम रूपकीर्तिमह-
रद्भुवि यस्तदनुप्रविष्टहृदयेयमिति । त्वयि मत्सरादिव निरस्त-

दय सुतरा क्षिणोति खलु ता मदन ॥ २७ ॥ तव सा
कथासु परिघट्टयति श्रवणं यदङ्गुलिमुखेन सुहृत् । घनता भ्रुव
नयति तेन भवद्गुणपूगपूरितमनस्यता ॥ २८ ॥ उपताप-
मानमलघूष्णिमभि श्वसितैः सितेतर्गमरोजदृश । द्रवता
न नेतुमधर क्षमते नवनागवह्निदलरागरमः ॥ २९ ॥
दधति स्फुट रतिपतेरिषव श्रिताता यदुत्पलपलाशदृशः । हृदयं
निरन्तरचूहत्कठिन स्तनमण्डलावरणमप्यभिनत् ॥ ३० ॥
कुसुमादपि स्मितदृश सुतरा सुकुमारमङ्गमिति नापरथा ।
अनिश निर्जरकरुण करुण कुसुमेपुरुषपति यद्विशिखैः
॥ ३१ ॥ पिषता निषेवितमपक्रियया समुपैति सर्वमिति सत्य-
मदः । अमृतसुतोऽपि विरहाद्भवतो यदमूं दहन्ति हिम-
रश्मिरुचः ॥ ३२ ॥ उदित प्रिया प्रति सहार्दमिति श्रद्धधीयत
प्रियतमेन वचः । विदितेक्षिते हि पुर एव जने समुदीरिताः
खलु लगन्ति गिरः ॥ ३३ ॥ त्व विनिर्जितमनोभवरूपः
सा च सुन्दर भवत्यनुरक्ता । पञ्चभिर्युगपदेव ग्रैस्ता
तापयत्यनुशयादिव काम ॥ ३४ ॥ क्षणमपि विरहः पुरा
न सेहे नयननिमीलनखिन्नया यया ते । श्वसिति कथमसौ
रसालशाखा चिगविरहेण विलोक्य पुष्पिताग्राम् ॥ ३५ ॥
सखि दयितमिहानयेति सा मा प्रहितवती कुसुमेषुणाभितप्ता ।
हृदयमहृदया न नाम पूर्वं भवदुपकण्ठमुपागत विवेद ॥ ३६ ॥
चिरमपि कलितान्यपारयन्त्या परिगदितु परिशुष्यता
मुखेन । गतघृण गमितानि सत्नस्त्रीना नयनयुगे, सममा-
र्द्रता मनासि ॥ ३७ ॥ अचकमत मपल्लवा धरित्री मृदु
सुगमि विरहय्य पुष्पगय्याम् । भृशमगतिमवाप्य तत्र
चास्यास्तव सुखशीतमुपैतुमङ्गमिच्छा ॥ ३८ ॥ हारावशेषा
ननु कण्ठनाला त्वन्नामशेषा रसना तदीया । लावण्यशेषा
तनुमात्रयष्टिस्त्वद्विज्ञानशेष परम तदायु ॥ ३९ ॥ तस्या
महाविरहवह्निशिखाकलापतते स्थितोऽसि हृदये सततं
प्रियायाः । प्रालेयशीकरममे हृदि सा कृपालो बाला क्षण
वसति नैव खलु त्वदीये ॥ ४० ॥ अङ्गानि मे दहतु कान्त-
वियोगवह्निः सरक्षता प्रियतमो हृदि वर्तते यः । इत्याशया
शशिसुखी गलदश्रुबिन्दुधाराभिरुष्णमभिषिञ्चति हृत्पदेशम्
॥ ४१ ॥ सकेतकुञ्जमुवि सा शयनोपधानव्यालकृत सुभग
कुण्डलिन न वेद । तत्कण्ठलग्नघनचन्दनगन्धलुब्धस्तत्रैव
निश्चलमुवाग चिराय सोऽपि ॥ ४२ ॥ राकासुधाकरकै-
र्नलिनीदलैश्च नीहारहारघनमारभरैः किमेनैः । किं वा भयेन
हरिचन्दनपङ्कसेकैर्न त्वा विना मृगदृशः परितापशान्तिः
॥ ४३ ॥ त्वामञ्जनीयति कलासु विलोकयन्ति त्वा शृण्वती
कुवलयीयति कर्णपूरम् । त्वा पूर्णिमाविधुमुखी हृदि भाव-
यन्ती वक्षोनिनीलनवनीलमणीकरोति ॥ ४४ ॥ अविरल-

परिवाहैरश्रुणः माग्नीना स्मग्दहनशिखोष्णश्चामपूरैश्च
तस्याः । सुभग वत कुशाङ्गयाः स्पर्धयान्योग्यमेभि कियत इव
पुगेभू पङ्क्तिं पासुला च ॥ ४५ ॥ स्मग्दवधुनिमित्तं गृहमुन्नेतु-
मस्याः सुभग तव कथाया प्रस्तुताया सखीभिः । भवति वि-
ततपृष्ठोदस्तपीनस्तनाया ततवलयितवाहुर्जृम्भिते साङ्गभङ्गः
॥ ४६ ॥ विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमन्तर्जनित-
जडिमकाकुल्याकुलं व्याहरन्ती । तव कितव विधायामन्द-
कन्दर्पचिन्तारसजलनिधिमया ध्यानलम्बा मृगाक्षी ॥ ४७ ॥
अङ्गेऽनङ्गज्वरहतवहश्चक्षुषि ध्यानमुद्रा कण्ठे जीव क-
किसलये दीर्घगायी कपोलः । असे वेणी कुचपरिसरे
चन्दनं वाचि मौनं तस्याः सर्वं स्थितमपि न तु त्वा विना
क्वापि चेतः ॥ ४८ ॥ किं पृष्टेन द्रुततरमितो गम्यता सा
प्रिया ते दृष्टा मार्गे दिवसमखिलं मानमेका मयैवम् ।
पान्थे पान्थे त्वमिति रमसोद्गीर्णमालोकयन्ती दृष्टे दृष्टे न
भवति भवानित्युदसं वलन्ती ॥ ४९ ॥ चित्रोत्कीर्णादपि
विषधराद्रीतिभाजो निगाया किं नु ब्रूमस्त्वदभिमरणे
साहस नाथ तस्याः । ध्वान्ते यान्त्या यदतिनिभृत वालया
सप्रकाशत्रासात्पाणिः पथि फणिफणारत्नरोधी व्यधायि
॥ ५० ॥ यावद्यावद्भवति कलया पूर्णकाम शशाङ्कस्ताव-
त्तावद्द्युतिमयवपुः क्षीयते सा मृगाक्षी । मन्ये धाता घट-
यति विधु सारमादाय तस्यास्तस्माद्यावन्न भवति सखे
पूर्णमा तावदेहि ॥ ५१ ॥ हस्ताम्भोजे वदनमलकानाय-
तान्बाहुभूले द्वारि स्वैर नयनमधरे तर्जनी सनिधाय ।
दीर्घोच्छ्वास विरतविषया स्वादमुक्कण्ठितोष्ण मुग्धाक्षी त्वा
हृदि विदधती बाष्पमाविष्करोति ॥ ५२ ॥ आद्यः कोप-
स्तदनु मदनस्त्वद्वियोगस्तृतीयः शान्त्यै द्वितीयचनमपरः
पञ्चमः शीतमानु । इत्थं बाला निरवधि पर त्वा फलं प्रार्थ-
यन्ती हा हा पञ्चज्वलनमधुना सेवते योगिनीव ॥ ५३ ॥
धातुः शिल्पातिशयनिकषस्थानमेषा मृगाक्षी रूपे देवोऽप्यय-
मनुपमो दत्तपादः स्मरत्ये । आतं दैवात्सदृशमनयोः सगत
यत्तदेतच्छृङ्गारसोपनतमधुना राज्यमेकातपत्रम् ॥ ५४ ॥
अभ्रध्वानैर्मुखरितदिशः श्रेणयस्तोयदाना धारासारैर्धरणि-
वल्यं सर्वतः प्लावयन्ति । तेन स्नेहं वहति विपुलं मत्सखीयुक्त-
मेतत्त्वं निःस्नेहो यदसि तदिदं नाथ मे विस्मयाय ॥ ५५ ॥
प्रादुर्भूते नवजलधरे त्वत्पथं द्रष्टुकामाः प्राणाः पङ्केरुहदल-
दृशः कण्ठदेशं प्रयान्ति । अन्यत्किं वा तव मुखविभुं
द्रष्टुमुड्डीय गन्तु वक्षः पक्ष सृजति विसिनीपलवस्य च्छलेन
॥ ५६ ॥ गृहीतं ताम्बूलं परिजनवचोभिः कथमपि
स्मरत्यन्तःशून्या सुभग तव मूर्तिं प्रतिदिनम् । तथैवास्ते
हस्तः कलितफणिवल्लीकिमलयस्तथैवासीनस्याः कमुकफल-

कालीपरिचिनम् ॥ ५७ ॥ गलत्येका मूर्च्छा भवति पुनरन्या
यदनयोः किमप्यासीन्मध्ये सुभग सकलायामपि निशि ।
लिखन्त्यास्तत्तस्याः कुसुमशरलेखं तव कृते समामि
स्वस्तीति प्रथमपदमागोऽपि न गतः ॥ ५८ ॥ सखीमिक्षा
याचे वत नतगिरास्त्वामिदमहं न चेदस्ति प्रीतिः कुरु
तदपि कारुण्यकणिकाम् । अवस्था मा तस्याः सुकृतमय-
मस्या किमपर प्रमोहो विश्रामस्त्वमय मरण वा प्रतिकृतिः
॥ ५९ ॥ विमुञ्चन्त्या प्राणाश्चिरविरहदुःखासहनया तथा
सदिष्ट ते कठिनहृदयापश्चिममिदम् । अपत्यं बालैका मम
विधिहतायाः सलिलदा तथा नेय सेव्या व्यसनरुचये
दीयत इति ॥ ६० ॥ न हार नाहार कलयति विहार
विषमिव स्मरन्ती सा गमा सुभग भवतश्चागमदिनम् । पर
क्षीणा दीना परमसुखहीना सुवदना कुहपक्षग्लौबचपल-
नयनाङ्गीकृतगतिः ॥ ६१ ॥ क्षणं मूर्च्छामेति भ्रमति परितो-
ऽथ क्षणमपि क्षणं प्रति स्तम्भं निग्वधि भवद्भयाननिगता ।
क्षणं स्वप्ने बाला तव सुभग योग च लभते क्षणं तेजः
गर्भोर्नयनजमथ ध्यायति यमम् ॥ ६२ ॥ कुसुमशयने-
ऽप्यङ्गं ताम्यत्यनङ्गविवर्तनं वदनपवनैः श्यामच्छायो बभूव
सखीजनः । हृदयनिहितः शीतो लेपश्छमीति रवं करोत्यहह
कठिनावस्था तस्यास्त्वयैवमुपेक्ष्यते ॥ ६३ ॥ विरहविषमः
कामः कामं तनुं कुरुते तनुं दिवसगणनादक्षश्चायं व्यपेत-
घृणोपमः । त्वमपि वशगो मानव्याधेर्विचिन्तय नाथ हे
किसलयमृदुर्जीवत्येवं कथं प्रमदाजनः ॥ ६४ ॥ मृगशिशु-
दृशस्तस्यास्ताप कथं कथयामि ते दहनपतिता दृष्टा मूर्ति-
र्मया न हि वैधवी । इति तु विदित नारीरूपः स लोकदृशा
सुधा तव शठतया शिलोत्कर्षो विधेर्विघटिष्यते ॥ ६५ ॥
मुहुर्व्यजनवीजनैः सरसचन्दनासेचनैः सरोजदलवेषनैरपि
न चेष्टते सुन्दरी । तथापि तव नामनि प्रियसखीभिरावे-
दिते निवेदयति जीवित श्रवणसीमि रोमोद्गमः ॥ ६६ ॥
गेहादङ्गणमङ्गणादपि बहिर्बाह्याच्च पृथ्वीतल तामार्तिं यदि
वेत्ति सैव सुमुखी किं चान्यदाचक्षमहे । पर्यङ्केऽपि तवाङ्ग-
सङ्गसुभगैः स्वेदाम्भसा निक्षेपैर्धारामण्डपतामनीयत तथा
तस्मिन्नुदत्या मुहुः ॥ ६७ ॥ दृष्टे चन्द्रमसि प्रलूतमसि व्योमा-
ङ्गणस्थेयसि स्फूर्जन्निर्मलतेजसि त्वयि गते दूर निजप्रेयसि ।
श्वास कैरवकोरकीयति मुखं तस्याः सरोजीयति क्षीरोदीयति
मन्मथो मृगदृशो दृक्चन्द्रकान्तीयति ॥ ६८ ॥ आवासो
विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते तापोऽपि श्वसितेन
दावदहनज्वालाकलापायते । सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणी-
रूपायते हा कथं कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयन् शार्दूल-
विक्रीडितम् ॥ ६९ ॥ अच्छिन्न नयनाम्बु बन्धुषु कृतं

तापं सखीष्वाहितो दैन्यं न्यस्तमशेषतः परिजने चिन्ता
गुरुभ्योऽर्पिता । अद्य श्वः किल निर्वृतिं ब्रजति सा श्वासैः
परं खिद्यते विश्रब्धो भवः विप्रयोगजनितः दुःखविमक्तः
तया ॥ ७० ॥ त्वच्चिन्तापरिकल्पितं सुभग सा समाव्य
रोमाञ्चिता शून्यालिङ्गनसचलद्रुजयुगेनात्मानमालिङ्गति ।
किं चान्यद्विरहव्यथाप्रगमनी सप्राप्य मूर्च्छां चिरात्प्रत्युजी-
वति कर्णमूलपठितैस्त्वन्नाममन्त्राक्षरैः ॥ ७१ ॥ नीरागा
मृगलाञ्छने सुखमपि स्वनेक्षते दर्पणे तस्ता कोकिलकूजिता-
दपि गिरं नोन्मुद्रयत्यात्मनः । चित्रं दुःसहदाहदायिनि
धृतद्वेषापि पुष्पायुवे सा बाला सुभग प्रति प्रतिपद प्रेमा-
धिकं पुष्यति ॥ ७२ ॥ उन्मीलन्ति नखैर्लुनीहि वहति
क्षौमाञ्चलेनावृणु क्रीडाकाननमाश्रयन्ति वलयकाणैः समु-
न्नासय । इत्थं वज्रलदक्षिणानिलकुहकण्ठीषु साङ्केतिक-
व्याहारः सुभग त्वदीयविरहे तस्या सखीना मिथः ॥ ७३ ॥
वर्षन्ति स्तनयिन्नवो न सरले धारागृहे वर्तसे गर्जन्ति
प्रतिकूलवादिनि न ते द्वारि स्थिता दन्तिन । इत्येव
गमितो घनव्यतिकर सा राजपुत्री पुनर्वातो वाति कदम्ब-
पुष्पसुरभौ केन प्रतारिष्यते ॥ ७४ ॥ सप्राप्तेऽवधिवासरे
क्षणमसौ त्वद्वर्त्मवातायन वारवारमुपेत्य निष्कृतया निश्चित्य
किञ्चिच्चिरम् । सप्रत्येव निवेद्य केलिकुररी सान्न सखीभिः
शिशोर्मधव्याः सहकारकेण करुणः पाणिग्रहो निर्मितः
॥ ७५ ॥ नाय मुञ्चति सुभ्रुवामपि तनुत्यागे वियोगज्वरस्ते-
नाहं विहिताञ्जलिर्यदुपते पृच्छामि सत्यं वद । ताम्बूलकुसुम
पैटीरमुदकं यद्वन्धुभिर्दीयते स्यादत्रैव परत्र तत्किमुचित-
ज्वालावलीदुःसहम् ॥ ७६ ॥ श्वासान्मुञ्चति भूतले विलुठति
त्वन्मार्गमालोकते दीर्घं रोदिति निक्षिपत्यविरत क्षामा भुजा-
वल्लीरम् । किं च प्राणसमा न काङ्क्षितवती स्वप्नेऽपि ते सगमं
निद्रा वाञ्छति न प्रयच्छति पुनर्दग्धो विभिस्तामपि ॥ ७७ ॥
कोदण्डो विशिखो मनोनिवसति, कामस्य तस्या अपि भ्रूवल्ली
नयनाञ्चलं मनसि ते वासः समुन्मीलति । इत्थं साम्यविधौ
तयोः प्रभवति स्वामिस्तथा स्निह्यता तन्वाना तनुता क्रमाद-
तनुता नैषा यथा गच्छति ॥ ७८ ॥ शोकोत्पत्तिरशोकतः
सुमनसो यद्वैमनस्योदयो वैरस्य च रसालतो विकलता
तावत्कलाना निधेः । किं चान्यन्नलदो भवत्यनलदो निर्णीत-
मुन्नीयते वामः केवलमेक एव न भवानस्यामशेषं जगत्
॥ ७९ ॥ नैष्ठुर्यं कलकण्ठकोमलगिरा पूर्णस्य शीतयुते-
स्तिग्मत्वं बत दक्षिणस्य मरुतो दाक्षिण्यहानिश्च ताम् । स्तर्त-
व्याकृतिमेव कर्तुमबला मनाहमातन्वते तद्विभ्रं कियते वृणा-
दिचलनोद्भूतैस्त्वदासिभ्रमैः ॥ ८० ॥ या चन्द्रस्य कलङ्किनो
जनयति स्मेराननेन त्रपा वाचा मन्दिरकीरमुन्दरगिरो या

सर्वदा निन्दति । निःश्वासेन तिरस्करोति कमलामोदा-
न्वितान्यानिलान्सा तैरेव रहस्त्वया विरहिता काचिद्दशा
नीयते ॥ ८१ ॥ चन्द्रं चन्दनकर्दमेन लिखितं समार्ष्टि
दद्याधरा कामः पुष्पशरः किलेति सुमनोवर्गं लुनीते च
यत् । वन्द्यं निन्दति यच्च मन्मथमसौ भङ्क्त्वाग्रहस्ता-
ङ्गुलीस्तत्कामं सुभग त्वया वरतनुर्वातूलता लम्बिता ॥ ८२ ॥
तापोऽम्भःप्रसृतिपत्रं प्रचयवान्बाष्पः प्रणालोचितः श्वासा
कम्पितदीपवर्तिकलिका पाण्डिभि मग्न वपुः । किं चान्य-
त्कथयामि रात्रिमखिला त्वन्मार्गवातायने हस्तच्छत्र-
निरुद्धचन्द्रमहसस्तस्याः स्थितिर्वर्तते ॥ ८३ ॥ विभ्राणा
हृदये त्वया विनिहित प्रेमाभिधानं नवं शल्यं यद्विदधाति
सा विधुरिता साधो तदाकर्ण्यताम् । शेते शुष्यति
ताम्यति प्रलपति प्रम्लायति प्रेङ्खति भ्राम्यत्युलूठति प्रणश्यति
गलत्युन्मूर्च्छति नृन्व्यति ॥ ८४ ॥ काश्यं चेत्पतिपत्कला
हिमरुचः स्थूलैव चेत्पाण्डिमा लीना एव मृणालिका
यदि पुनर्बाष्पः कियानम्बुधि । सतापो यदि शीतलो
हुतवहस्तस्याः कियद्वर्ण्यता किं तु त्वत्स्मृतिमात्रमेव गरण
लावण्यशेषं वपुः ॥ ८५ ॥ सौधादुद्विजते त्यजत्युपवनं
द्वेष्टि प्रभामैन्दवी द्वारात्रस्यति चित्रकेलिसदसो वेषं विषं
मन्यते । आस्ते केवलमब्जिनीकिसलयप्रस्तारशय्यातले
सकल्पोपनमत्त्वदाकृतिरसायत्तेन चित्तेन सा ॥ ८६ ॥ सा
न स्नाति न चानुलिम्पति न वा केशेषु धत्ते सज्ज न क्रीडासु
मनो दधाति न सखीगलोकते चाटुषु । किं तु न्यस्य
मुखाम्बुज करतले बाष्पायमाणेक्षणं निःश्वासगलपिताधर
च शयने जागर्ति ते चिन्तया ॥ ८७ ॥ सा रोमाञ्चति
सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ताम्यति ध्यायत्युद्गमति प्रमी-
लति पतत्युद्यति मूर्च्छत्यपि । एतावत्यतनुज्वरे वरतनु-
र्जीवेन्न किं ते रसात्स्ववैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्यक्तोऽन्यथा
हस्तकः ॥ ८८ ॥ कंदर्पज्वरसज्ज्वराकुलतनोराश्रयमस्या-
श्चिरं चेत्तश्चन्दनचन्द्रमः कमलिनीचिन्तासु सताम्यति । किं
तु क्षान्तिवशेन शीतलतनु त्वामेवमेक प्रिय ध्यायन्ती
रहसि स्थिता कथमसौ क्षीणा क्षण प्राणिति ॥ ८९ ॥
अङ्गेष्वाभरण करोति बहुशः पत्रेऽपि सचारिणि प्राप्त त्वा
परिशङ्कते वितनुते शय्या चिर ध्यायति । इत्याकल्पविकल्प-
तत्परचनासकल्पलीलाशतव्यासक्तापि विना त्वया वरत-
नुनैषा निशा नेष्यति ॥ ९० ॥ आलम्ब्याङ्गणवापिकापरि-
सरे चूतद्रुमे मञ्जरीं सर्पत्सान्द्रपरागलम्पटरणद्भृङ्गाङ्गनाशोभि-
नीम् । मन्ये स्वा तनुमुत्तरीयशकलेनाच्छाद्य बाला स्फुर-

त्कण्ठध्वाननिरोधकम्पितकुचश्वासोद्गमा रोदिति ॥ ९१ ॥
चित्राय त्वयि चिन्तिते स्मृतिभुवा सजीकृत स्व धनुर्वर्ति
धर्तुमुपागतेऽङ्गुलियुगे बाणा गुणे योजिता । प्रारब्धे तव
चित्रकर्मणि पुनस्तद्वाणमिन्ना सती भित्ति द्रागवलम्ब्य मिह-
लपते मा तत्र चित्रायते ॥ ९२ ॥ आदावञ्जनपुञ्जलिसवपुषा
श्रामानिलोल्लासितप्रोत्सर्पद्विरहानलेन च ततः सतापिताना
दशाम् । सप्रत्येव निषेकमश्रुपयसा देवस्य चेतोभुवो भली-
नामिव पानकर्म कुरुते कामं कुरङ्गेक्षणा ॥ ९३ ॥ ज्योत्स्ना
मौक्तिकदाम चन्दनरस शीताशुकान्तद्रवः कर्पूर कदली
मृणालवलयान्यम्भोजिनीपल्लवाः । अन्तर्मानसमास्त्वया
प्रभवता तस्या स्फुलिङ्गोत्करव्यापाराय भवन्ति हन्त किम-
नेनोक्तेन न ब्रूमहे ॥ ९४ ॥ पाणिनीरवकङ्कण स्तनतटी
निष्कम्पमानाशुका दृष्टिर्निश्चलतारका समभवन्निस्ताण्डव
कुण्डलम् । कश्चित्रार्पितया मम कुगतनोर्मदो भवेन्नो यदि
त्वन्नामस्मरणेन कोऽपि पुलकारम्भः समुज्जृम्भते ॥ ९५ ॥
दत्तोऽस्या प्रणयस्त्वयैव भवता चेय चिर ललिता दैवा-
दद्य किल त्वमेव कृतवानस्या नव विप्रियम् । मन्थुर्दुःसह
एष यात्युपशम नो सान्त्ववादैः स्फुट हे निखिष विमुक्त-
कण्ठकरुण तावत्सखी रोदितु ॥ ९६ ॥ चूडारत्नमपानिधिर्यदि
भवेच्चैकुन्तलं गण्डकी कावेरी यदि कङ्कणं यदि पुनर्ग्रैवेयकं
गौतमी । मुक्तास्रकुसुनिन्नगा यदि यदि स्यान्मेखला नर्मदा
कौशेय यदि कौशिकी कुशतनोस्तापस्तदाप्येति वा ॥ ९७ ॥

नायकं प्रति नायिकासंदेशः

अदृष्टे दर्शनोत्कण्ठा दृष्टे विच्छेदभीरुता । नादृष्टेन न
दृष्टेन भवता विद्यते सुखम् ॥ १ ॥ आलीमि सह भाषितं
किमपि तद्वर्त्तापि सवीक्षितं पञ्चेषु, कुसुमैरपूजि कथमप्या-
धाय चित्ते मनाक् । तेनापि प्रिय चेत्तथा मयि कृपाकार्पण्य-
मालम्बसे प्राणेश प्रबलं तदत्र निखिलं तत्प्रातिकूल्यं विधेः
॥ २ ॥ नित्य ब्रह्म यथा स्मरन्ति मुनयो हसा यथा
मानस सानन्दाः स्फुटसल्लकीवनयुता ध्यायन्ति रेवा गजाः ।
युष्मद्दर्शनलालसा, प्रतिदिनं युष्मान्स्मरामो वय धन्य
कोऽपि स वासरोऽत्र भविता यत्रावयोः सगम ॥ ३ ॥
इन्दु कैरविणीव कोकपटलीवाम्भोजिनीवान्धव मेघ चात-
कमण्डलीव मधुप्रेषणीव पुष्पाकरम् । माकन्द पिकसुन्दरीव
तरुणी प्राणेश्वर प्रोषितं चेतोवृत्तिरिय मम प्रियसखे त्वा
द्रष्टुमुत्कण्ठते ॥ ४ ॥

नायिकां प्रति संदेशप्रेषणम्

दैवात्पश्येर्जगति विचरन्निच्छया मत्प्रिया चेदाश्वासादौ

तदनु कथयेर्मासकीनामवस्थाम् । आगतन्तुर्न च कथय-
तात्यन्तमुच्छेदनीयः प्राणत्राण कथमपि कगेत्यायताक्ष्याः
स एकः ॥ १ ॥

नायिकां प्रति नायकसंदेशः

त्वं दूरमपि गच्छन्ती हृदय न जहासि मे । दिर्नावमाने
छायेव पुरो मूलं वनस्पते ॥ १ ॥ स्मर्तव्योऽहं त्वया
कान्ते न स्मरिष्याम्यहं तव । स्मरणं चेतनो धर्मस्तचेतो
भवदाहृतम् ॥ २ ॥ त्वया मम समेतस्य कल्या अपि
ममाममा । भवत्या विप्रयुक्तस्य कल्पकल्पः क्षणोऽपि मे
॥ ३ ॥ यत्प्रभृति ते कान्त मुखमालोकिन मया । काम-
काम ममाङ्गानि वसप्रयत्यमितः शरैः ॥ ४ ॥ तपति तैनु-
गात्रि मदनस्त्वामनिशं मा पुनर्दहत्येव । ग्लपयति यथा
शशाङ्क न तथा हि कुमुद्वती दिवस ॥ ५ ॥ किमकारि
मन्दमतिना रतिपतिना कामतन्त्रनिपुणेन । स्यूतासि हरि-
णनयने हन्त हृदि स्नेहतन्तुना न तनौ ॥ ६ ॥ कृष्णा ते
कचसहतिरम्बुजनयने तवाधरः गोण । त्वं सुरतरङ्गिणी
कथमभितस्तापी न ते वियोग स्यात् ॥ ७ ॥ दूर मुक्ता-
लतया विससितया विप्रलोभ्यमानो मे । हंस इव दर्शि-
ताशो मानसजन्मा त्वया नीतः ॥ ८ ॥ स्निग्धमालप
सुरूक्षमेव वा त्वत्कथैव सखि मे रसायनम् । शीतलं
सलिलमुष्णमेव वा पावक हि शमयेदसगयम् ॥ ९ ॥
स्वप्नेऽपि देवि रमसे न मया विना त्वं स्वापे त्वया विर-
हितो मृतवद्भवामि । दूरीकृतासि विधिदुर्ललितैस्तथापि
जीवत्यवेहि मन इत्यसवो दुरन्ता ॥ १० ॥ वल्गत्कचानि
वलनासहमध्यमानि कण्ठोदयत्कलरुतानि गलत्कुचानि ।
आस्वादिताधरदलान्यलसेक्षणाणि तान्येव तन्वि सुरतानि
तव स्मरामि ॥ ११ ॥ अद्यापि सुन्दरि तवाननचन्द्रबिम्बं
बन्दीकृताम्बुजयुगं परिचुम्ब्य चेतः । त्वत्सगमोद्भवसुखं
तनुते तथापि वैरं करोति करुणाविकलो विवेकः ॥ १२ ॥
त्वदीयमुखपङ्कजं यदि विवोरलं वार्तया तवाधरसुधा यदा
भवति किं सुधा नो मुधा । त्वदङ्गपरिरम्भेण भण
कृतं सुधागाहनैस्त्वदीयदृगनुग्रहस्तदपि धिग्धिगैन्द्र पदम्
॥ १३ ॥ भवतु विदितं व्यर्थालपैरलं प्रिय गम्यता तनु-
रपि न ते दोषोऽस्माकं विधिस्तु पराङ्मुखः । तव यदि
तथाभूतं प्रेम प्रपन्नमिमा दशा प्रकृतितरले का न पीडा
गते हतजीविते ॥ १४ ॥ यदिन्दोर्लक्ष्मीस्ते वदनकमले
वासमकरोत्तम स्तोमस्थेमा तव तरुणि धम्मिल्लमभजत् ।
अनुप्राप्ता हारावलिमपि च तारावलिर्बुचि शरण्यायाः कस्ते

मम शरणदाने परिभव. ॥ १५ ॥ भवत्या विश्लेषे गुरुहृदय-
खेदेन तनुता तनुर्नित्य धत्ते महशमिति मत्तेभगमने ।
इदं तावच्चित्र कमलमुखि सर्व्वरवयवै सुरूपा त्व लोके
नियतमसुरूपा भवसि न ॥ १६ ॥ सुमध्ये वाग्मज्ञैर्वचन-
विधिमङ्गीकुरु न वा स्मितज्योत्स्नाकान्त कुरु वदनमेत-
न्मयि न वा । त्रिलोकीर्मूर्धन्या यदि विविधपुण्याधिकतया
मया दृष्टासि त्व तदिह सफल मेऽजनि जनु. ॥ १७ ॥
यदि प्राणा एव प्रणयपरिणाह कथमयं विभिन्ना तेभ्य-
श्चेत्कथमियमभेदव्यवसिति । न भिन्ना नाभिन्ना यदि
भवसि कि नाम तदपि त्वमेकासि त्वं मे कुवलयदलश्रेणि-
नयने ॥ १८ ॥ यदेकः कासार रचयति तथा कूपम-
थवा तदाकाङ्क्षा देवो वितरतितरा श्रीपतिरपि । मया तु
त्वद्धेतो कमलमुखि सान्द्राश्रुसलिलै कृताः पारावारास्त
दपि गणना ते न हृदये ॥ १९ ॥ इतो विद्युत्पुञ्जस्फुरितम-
सकृदाययतु मामित. केकानेका हरतु हृदय निर्दयमिदम् ।
इत. कामो वाम प्रहरतु मुहु. पुङ्खितशरो गतासि त्व दूर
चपलनयने प्राप्स्यसि कुत ॥ २० ॥ हिमाशुश्रृण्वाश्रुर्नव-
जलधरो दावदहन. सरिद्वीचीवात. कुपितफणिनि. श्वासपवन. ।
नवा मल्ली मल्ली कुवलयवन कुन्तगहन मम त्वद्विश्लेषा
त्सुमुखि विपरीतं जगदिदम् ॥ २१ ॥ आस्ता तावद्वचन-
रचनाभाजनत्वं विदूरे दूरे चास्ता तव तनुपरीरम्भसमाव-
नापि । भूयो भूय. प्रणतिभिरहं किनु याचे विधेया स्मार
स्मार स्वजनगणने कापि लेखा ममापि ॥ २२ ॥ श्यामा-
खङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं वक्त्रच्छाया शशिनि
शिखिना बर्हभारेषु केशान् । उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु
भ्रूविलासान्हनैकस्निग्धचिदपि न ते चण्डि सादृश्यमस्ति
॥ २३ ॥ त्वामालिख्य प्रणयकुपिता धातुरागैः शिलाया-
मात्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्तुम् । अस्मैस्ता-
वन्मुहुर्गुणचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते
सगमं नौ कृतान्त. ॥ २४ ॥ मामाकाशप्रणिहितभुजं
निर्दयाश्लेषहेतोर्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वमसदर्शनेषु ।
पश्यन्तीना न खलु बहुशो न स्थलीदेवताना मुक्ता-
स्थूलास्तरुकिमुलयेष्वश्रुलेशा. पतन्ति ॥ २५ ॥ भित्त्वा
सद्य. किसलयपुटान्देवदारुद्रुमाणा ये तत्क्षीरस्रुतिसुर-
भयो दक्षिणेन प्रवृत्ता. । आलिङ्ग्यन्ते गुणवति मया ते
तुषाराद्रिवाता पूर्वं स्पृष्ट यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति
॥ २६ ॥ सक्षिप्येत क्षण इव कथ दीर्घयामा त्रियामा
सर्वावस्थास्वहरपि कथ मन्दमन्दातप स्यात् । इत्थं चेत-
श्चतुलनयने दुर्लभप्रार्थन मे गाढोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वि-
योगव्यथाभि. ॥ २७ ॥ कस्याख्याय व्यतिकरमिम मुक्त-

दु. खो भवेय को जानीते निभृतसुभयोरावयो. स्नेहसारम् ।
जानात्येकं शशधरमुखि प्रेमतत्त्वं मनो मे त्वामेवैतच्चि-
रमनुगत तन्प्रिये कि करोमि ॥ २८ ॥ त्वद्रूपामृतपान-
दुर्ललितया दृष्ट्या क विश्रम्यता त्वद्वाक्यश्रवणाभियोग-
परयोः श्रव्यं कुत. श्रोत्रयो । एभिस्त्वत्परिरम्भनिर्भरसैरङ्गैः
कथ स्थीयता कष्ट त्वद्विरहेण सप्रति वयं कथामवस्था गताः
॥ २९ ॥ यत्त्वन्नेत्रसमानकान्ति सलिले मद्यं तदिन्दीवर
मेघैरन्तरित प्रिये तव मुखच्छायानुकारी शशी । येऽपि
त्वद्गमनानुकारिगतयस्ते राजहंसा गतास्त्वत्सादृश्यविनोद-
मात्रमपि मे दैवेन न क्षम्यते ॥ ३० ॥ गूढालिङ्गनगण्ड-
चुम्बनकुचस्पर्शादिलीलायितं सर्वं विस्मृतमेव विस्मृतवतो
बाले खलेभ्या मयात् । सर्लोपस्त्वधुना सुदुर्घटतमस्त-
त्रापि नातिव्यथा यत्त्वदर्शनमप्यभूदसुलभ तेनैव दूये भृशम्
॥ ३१ ॥ धन्यस्तन्वि स एष पाण्डिमवरश्चुम्बनकपोलस्थलं
धन्य तन्वि तदेव कार्यमिह यत्प्रत्यङ्गमालिङ्गति ।
धन्योऽय विरहानलस्तव मनो यस्यानुवृत्तेः पदं दूरे हन्त
तया तु पातकितया मादृग्जन सीदति ॥ ३२ ॥ न स्नानं
न च भोजन न पठनं नान्यत्र सौख्य धृतिर्नान्यस्त्रीजन-
सेवन न च कथानिद्राविलासोद्यमः । किनु त्वा परिचिन्त-
यामि सततं ध्यानेन चेतःस्थिता स्वमालोकनकामकेलि-
विधिना जीवामि कान्ते तव ॥ ३३ ॥ रात्रिः कालयुगोपमा
मलयजो गन्धानिल. कि विष सोमः सूर्य इवामवन्मलय-
जालेपः स्फुलिङ्गोपम. । तिक्त. सुखरगीतवाद्यपरभृत्पाराव-
तादिध्वनिर्वज्रसाहतिरेव कर्णयुगले विच्छेदतो मे तव
॥ ३४ ॥ चन्द्रो द्वादश भास्कराः समभवन्त्रयिगुणाना
शत मिष्ट तिक्तरस विलेपनमहो दीप्तानलो मे तव ।
विच्छेदान्मलयानिल प्रियतमे कि कालकूटः श्रुतौ गीतादि-
ध्वनिरेव वज्रसदृशोऽरण्यं विचित्रं गृहम् ॥ ३५ ॥ स्थाना-
न्निर्गत्य दूर व्रजति मयि चिर मुक्तकण्ठ रुदित्वा पश्चादु-
न्मृज्य नेत्रे प्रणतिमुपगता वेपमानाङ्गयष्टिः । कान्ते यन्मा-
मवोच. प्रलयघनघटाटोपबद्धान्धकारे काले कापालिकोऽपि
प्रवसति न गृहात्तन्मनो मे दुनोति ॥ ३६ ॥

दूतीं प्रति नायिकाप्रश्नाः

उल्लापयन्त्या दयितस्य दूती बध्वा विभूषा च निवेश-
यन्त्या । प्रसन्नता कापि मुखस्य जज्ञे वेषश्रिया नु प्रिय-
वार्तया नु ॥ १ ॥ अलमलमघृणस्य तस्य नाम्ना पुनरपि सैव
कथा गतः स कालः । कथय कथय वा तथापि दूति
प्रतिवचनं द्विषतोऽपि माननीयम् ॥ २ ॥ कथय निपुणे

कस्मिन्दृष्टः कथं नु कियच्चिर किमभिलिखित कि तेनोक्तं कदा स इहैष्यति । इति बहुविधप्रेमालापप्रपञ्चितविस्तारः प्रियतमकथाः स्वल्पेऽप्यर्थे प्रयान्ति न नष्टात् ॥ ३ ॥

दूत्यपहासप्रश्नाः

पार्श्वभ्या सप्रहारभ्यामधरे व्रणखण्डिते । दूति सङ्ग्राम-
योग्यासि न योग्या दूतकर्मणि ॥ १ ॥ बहुनात्र किमुक्तेन
दूति मत्कार्यसिद्धये । स्वमासान्यपि दत्तानि वक्तव्येषु तु
का कथा ॥ २ ॥ कि त्वं निगूहसे दूति स्तनौ वक्र च
पाणिना । खण्डिता एव शोभन्ते शूराधरपयोधराः ॥ ३ ॥
त्व दूति निरगा. कुञ्जं न तु पापीयसो गृहम् । किञ्चुका-
भरणं देहे दृश्यते कथमन्यथा ॥ ४ ॥ दूति त्वया कृत-
महो निखिल मदुक्तं न त्वादृशी परहितप्रवणास्ति लोके ।
श्रान्तासि हन्त मृदुलाङ्गि गता मदर्थं सिध्यन्ति कुत्र सुकृ-
तानि विना श्रमेण ॥ ५ ॥ रजन्यामन्यस्या सुरतपरिवृत्ताव-
नुचित मदीयं यद्वास. कथमपि हतं तेन सुहृदा । त्वया
प्रत्यानीतं निजवसनदानाः पुनरिदं कुतस्त्वादगदूति स्खलित-
शमनोपायनिपुणा ॥ ६ ॥ निःशेषच्युतचन्दन स्तनतट
निर्मृष्टरागोऽधरो नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वी तवेयं
तनुः । मिथ्यावादिनि दूति बान्धवजनस्याज्ञातपीडागमा
वापीं स्नातुमितो गतासि न पुनस्तथाधमस्यान्तिकम् ॥ ७ ॥
दूतीदं नयनोत्पलद्वयमहो तान्तं नितान्तं तव खेदाम्भ-
कणिका ललाटफलेके मुक्ताश्रिय बिभ्रति । निश्वासा.
प्रचुरीभवन्ति नितरा हा हन्त चन्द्रातपे यातायातवशाद्ब्रूया
मम कृते श्रान्तासि कान्ताकृते ॥ ८ ॥ दूति श्वासविशेष
एष किमहो चण्डि त्वराधावनाद्विभ्रष्टालकवल्लरी कथमहो
त्वन्नाथपादार्पणात् । निर्मृष्टाधररागपल्लवरुचिस्त्वत्कार्यसज-
त्यनाद्वासस्तस्य किमङ्गसगतमहो विश्वासहेतोस्तव ॥ ९ ॥
श्वास. कि त्वरिता गता पुलकिता कक्षात्प्रसाद. कृतः सस्ता
वेप्यपि पादयोर्निपतनास्त्रीवी गमादागमात् । खेदार्द्र मुख-
मातपेन गलितं क्षामा किमत्युक्तिभिर्दूति म्लानसरोरुहा-
कृतिधरसौष्ठव्य कि वक्ष्यसि ॥ १० ॥ स्विन्नं केन मुख
दिवाकरकरैस्ते रागिणी लोचने रोषात्तद्वचनोत्थिताद्विलुलिता
नीलालका वायुना । अष्टं कुङ्कुममुत्तरीयकषणात्कान्तासि
गत्यागतैर्युक्त तत्सकलं किमत्र वद हे दूति क्षुतस्थाधरे
॥ ११ ॥ सायं स्नानमुपासितं मलयजेनाङ्ग समालेपित
यातोऽस्ताचलमौलिमम्बरमणिर्विश्रब्धमन्दा गति । आश्चर्यं
तव सौकुमार्यमभितः क्लान्तासि येनाधुना नेत्रद्वन्द्वममीलन-
व्यतिकर शक्नोमि तेनासितुम् ॥ १२ ॥

नायिकां प्रति नायकावस्थाकथनम्

पदगन्दलीनहृदयो रूपालकागभावनानिपुणः । कविरिव
सचिन्तमुद्रस्तरुणि तवार्थे पर स युवा ॥ १ ॥ परिहृगति
रति मतिं लुनीते स्खलतितरा परिवर्तते च भूय । इति
तव विषमा दगास देहं परिभवति प्रसम किमत्र कुर्म
॥ २ ॥ विकिरति मुहु श्वासान्नासा पुरो मुहुरीक्षते प्रवि-
शति मुहु कुञ्जाकुञ्ज मुहुर्वहु ताम्यति । गन्धयति मुहु
गन्ध्या पर्याकुलं मुहुरीक्षते मदनकदनद्वान्त कान्ते प्रियस्तव
वर्तते ॥ ३ ॥ मा मा द्रक्ष्यति वक्ष्यति स्मरकथा प्रचञ्च-
मालिङ्गनै. प्रीति यान्यति रस्यते सखि ममागत्येति चिन्ता-
कुल । मार्गं पश्यति वेपते पुलकयत्यानन्दति स्विद्यति
प्रत्युद्गच्छति मूर्च्छति स्थिरतमपुञ्जे निकुञ्जप्रिय ॥ ४ ॥
पूर्वं यत्र सम त्वया रतिपतेगसादिता सिद्धयस्तस्मिन्नेव
निकुञ्जमन्मथमहातीथे पुनर्भावव । ध्यायस्त्वामनिशं जप-
न्नपि तवैवालापमन्त्रावलीभूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीग्म्भा-
मृतं वाञ्छति ॥ ५ ॥

सूर्यास्तमनसमयवर्णनम्

मन्त्रसंस्कारसपन्नास्तन्वदौदन्वर्तारप । एतन्नयीमयं
ज्योतिरादित्याख्यं निमज्जति ॥ १ ॥ तापनैरिव तेजोभि-
र्दग्धनिर्वाणमेचका । दिशो जाता. प्रतीची तु समुदाचरति
कमात् ॥ २ ॥ पुराणरश्मिजालेषु सस्तेष्वस्तावलम्बनम् ।
बिम्बमम्बुरुहा नेतुरम्बरादवलम्बते ॥ ३ ॥ विलोक्य सगमे
राग पश्चिमाया विवस्वत. । कृत कृष्ण मुख प्राच्या नदि
नार्यो विनेर्ष्यया ॥ ४ ॥ करिष्यति कलानाथ. कुतुकी कर-
मम्बरे । इति निर्वापयामास रविदीपं निशाङ्गना ॥ ५ ॥
निलीयमानैर्विहगैर्निमीलद्विश्च पङ्कजै । विकमन्त्या च
मालत्या गतोऽस्तं ज्ञायते रवि. ॥ ६ ॥ अस्तं गतवति सवि-
तरि भर्तारि मेषुपं निवेश्य कोशान्ते । कमलिन्योऽपि रमन्ते
किमत्र चित्रं मृगाक्षीणाम् ॥ ७ ॥ कृतोपकार प्रियवन्धुमर्क-
मा द्राक्षम हीनाशुमध. पतन्तम् । इतीव मत्वा नलिनीवधू-
भिर्निमीलितान्यम्बुरुहेक्षणानि ॥ ८ ॥ साध्यरागरुधिरारुण-
मारान्निपपात रविमण्डलमव्यौ । क्रूरकालकैरवाऽविल्लन
वासरस्य सहसैव शिरो नु ॥ ९ ॥ नो रविर्न च तमो न
तमीशो न द्युतिर्ग्रहगणो न च सध्या । यादृशी प्रथमत.
किल सृष्टेस्तादृगेव भुवन श्रियमूहे ॥ १० ॥ मानुबिम्बमिद-
मस्तगाभि च प्रोद्यतं कुमुदबन्धुमण्डलम् । दृश्यते रतिपते.
प्रवासिना क्रोधरक्तमिव लोचनद्वयम् ॥ ११ ॥ स्थान-
माह्निकमपास्य दन्तिन सलकीविटपभङ्गवासितम् । आविभात-

चरणाय गृह्यते वारि वारिरुहवद्धपदम् ॥ १२ ॥ पश्य
पश्चिमदिगन्तलम्बिना निर्मित कथमिद विवस्वता । दीर्घया
प्रतिमया सरोम्भसा तापनीयमिव सेतुबन्धनम् ॥ १३ ॥
उत्तरन्ति विनेकीर्य पल्वलं गाढपङ्कमतिवाहितातपा ।
दद्विणो वनवराहयूथपा दृष्टभङ्गुरविसाङ्गुग इव ॥ १४ ॥
एष वृक्षशिखरे कृतास्पदो जातरूपरसगौरमण्डलः । हीय
मानमहरत्ययातप पीवरोरु पिबतीव बर्हिण ॥ १५ ॥
पूर्वभागतिमिरप्रवृत्तिभिर्व्यक्तपङ्कमिव जातमेकत । खं हता-
तपजल विवस्वता भाति किचिदिव शेषवत्सरः ॥ १६ ॥
आविशार्द्रजटङ्गणं मृगैर्मूलसेकसरसैश्च वृक्षकैः । आश्रमा
प्रविशदश्रयधेनवो विभ्रति श्रियमुदीरिताश्रयः ॥ १७ ॥ बद्ध-
कोशमपि तिष्ठति क्षणं सावशेषविवर कुशेशयम् । षट्पदाय
वसतिं ग्रीहीष्यते प्रीतिपूर्वमिव दातुमन्तरम् ॥ १८ ॥ दूर-
लग्नपरिमेयरश्मिना वारुणी दिगरुणेन भानुना । भाति
केसरवतेव मण्डिता बन्धुजीवनिलकेन कन्यका ॥ १९ ॥
साध्यमस्तमितशेषमातपं रक्तलेखमपरा बिभर्ति दिक् ।
सपरायवसुधा सशोणित मण्डलाग्रमिव तिर्यगुत्थितम् ॥ २० ॥
कोऽत्र भूमिवलये जनान्मुधा तापयन्सुचिरमेति सपदम् ।
वेदयन्ति दिनेन भानुमानाससाद चरमाचल ततः ॥ २१ ॥
मध्योपलनिभे लसदशावेकतश्च्युतिमुपेयुषि भानौ । द्यौरुवाह
परिवृत्तिलोला हारयष्टिमिव वासरलक्ष्मीम् ॥ २२ ॥
अशुपाणिभिरतीव पिपासुः पद्मजं मधु भृश रसयित्वा ।
क्षीबतामिव गतः क्षितिमेष्ण्यल्लोहितं वपुरुवाह पतङ्गः ॥ २३ ॥
मुक्तमूललघुरुज्झितपूर्वः पश्चिमे नभसि सभृतसान्द्रः । सौमि
मज्जति रवौ न विरेजे खिन्नजिह्वा इव रश्मिसमूहः ॥ २४ ॥
कान्तदूत्य इव कुङ्कुमताम्राः सायमण्डनमभि त्वरयन्त्यः ।
सादर दृष्टिशिरे वनिताभिः सौधजालपतिता रविभासः ॥ २५ ॥
अग्रसानुषु नितान्तपिशङ्गैर्भूरुहान्मुदुकरैरवलम्ब्य । अस्त-
शैलगहनं नु विवस्वानाविवेश जलधिं नु मही नु ॥ २६ ॥
आकुलश्चलपतत्रिकुलानामारवैरनुदितौषसरागः । आययाव-
हरिदश्वविपाण्डुस्तुल्यता दिनमुखेन दिनान्तः ॥ २७ ॥
आस्थित स्थगितवारिदपङ्कचा सध्यया गगनपश्चिमभागः ।
सोर्मिविद्रुमवितानविभासा रञ्जितस्य जलधेः श्रियमूहे ॥ २८ ॥
प्राञ्जलावपि जने नतमूर्ध्नि प्रेम तत्प्रवणचेतसि हित्वा ।
सध्ययानुविदधे विरमन्त्या चापलेन सुजनेतरमैत्री ॥ २९ ॥
अभितापसपदमथोष्णरुचिर्निजतेजमामसहमान इव । पयसि
प्रपित्सुरपराम्बुनिधेरविरोढुमस्तगिरिमभ्यपतत् ॥ ३० ॥
गतया पुरः प्रतिगवाक्षमुख दधती रतेन भृशमुत्सुकताम् ।
सुहुरन्तरालमुवमस्तगिरेः सवितुश्च यौषिदमिमीत दशा
॥ ३१ ॥ विरलातपच्छविरनुष्णवपुः परितो विपाण्डु दधदश्र-

शिरः । अभवद्गतः परिणति शिथिलः परिमन्दसूर्यनयनो
दिवसः ॥ ३२ ॥ अपराह्णशीतलतरेण शनैरनिलेन लोलित-
लताङ्गुलये । निलयाय शाखिन इवाह्वयते ददुराकुलाः
खगकुलानि गिरः ॥ ३३ ॥ उपसध्यमास्त तनु सानुमतः
शिखरेषु तत्क्षणमशीतरुचः । करजालमस्तसमयेऽपि सता-
मुचितं खलूच्चतरमेत्य पदम् ॥ ३४ ॥ नवकुङ्कुमारुणयो-
धरया स्वकरावसत्करचिराम्बरया । अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य
दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः ॥ ३५ ॥ गतवत्पराजत
जपाकुसुमस्तवकद्युतौ दिनकरेऽवन्तिम् । बहलानुरागकुरु-
विन्ददलप्रतिबद्धमध्यमिव दिग्बलयम् ॥ ३६ ॥ द्रुतशात-
कुम्भनिभमशुमतो वपुर्धमन्नवपुषः पयसि । रुरुचे विरश्चि-
नखभिन्नबृहज्जगदण्डकैकतरखण्डमिव ॥ ३७ ॥ अनुराग-
वन्तमपि लोचनयोर्दधतं वपुः सुखमतापकरम् । निरैकास्य-
द्रविमैपेतवसु वियदालर्यादपरदिग्गणिका ॥ ३८ ॥ अभितिग्म-
रश्मि चिरमा विरमादवधानखिन्नमनिमेषतया । विगल-
न्मधुव्रतकुलाश्रुजल न्यमिमीलदब्जनयन नलिनी ॥ ३९ ॥
अविभाव्यतारकमदृष्टहिमद्युतिविम्बमस्तमितभानु नभः । अव-
सन्नतापमनमिस्त्रमभादपदोषतैव विगुणस्य गुणः ॥ ४० ॥
रुचिवाग्नि भर्तारि भृश विमलाः परलोकमभ्युपगते विविशुः ।
ज्वलनं त्विषः कथमिवेतरथा सुलभोऽन्यजन्मनि स एव
पतिः ॥ ४१ ॥ महद्गिरोधैस्तमसामभिद्रुतो भयेऽप्यसमूह-
मतिर्भ्रमन्क्षितौ । प्रदीपवेधेण गृहे गृहे स्थितो विखण्ड्य
देहं बहुवेव भास्करः ॥ ४२ ॥ अयमसौ गगनाङ्गणदीप-
कस्तरलकालमुज्जगशिखामणिः । क्षणविडम्बितवाडवविग्रहः
पतति वारिनिधौ विधुरो रविः ॥ ४३ ॥ अभिभूय सताम-
वस्थिति जडजेषु प्रतिपाद्य च श्रियम् । जगतीपरिताप-
कृत्कथं जलधौ नावपतेदसौ रविः ॥ ४४ ॥ परिपतति पयो-
निधौ पतङ्गः सरसिरुहासुदरेषु मत्तभृङ्गः । उपवनतरुकोटरे
विहगस्तरुणिजनेषु शनैः शनैरनङ्गः ॥ ४५ ॥ शुचिरिति
परितः प्रसिद्धिभाजि प्रकटिततेजसि दुर्जये कुशानौ ।
निर्जयमुनिकुरम्बमस्तवेलाव्यतिकरवान्निर्दधे सँरोजबन्धु
॥ ४६ ॥ जगदिव बहुलातपाभितसं जनयितुमद्य जलाभिषेक-
शीतम् । परिधृतरविशातकुम्भकुम्भा प्रन्वलति पश्चिमवारिधि
दिनश्रीः ॥ ४७ ॥ पतति रविरपूर्ववारिराशौ हृदि पथिकस्य
यथात्मभूर्दुताशः । प्रसरति चरमा तमःप्ररोहः प्रतिपदमद्य
यथा मनोविमोहः ॥ ४८ ॥ अस्तावलम्बिरविम्बतयोद्-
याद्रिचूडोन्मिषः सकलचन्द्रतया च सायम् । सध्याप्रवृत्त-

हरहस्तगृहीतकास्तालद्वयेव समलक्ष्यत नाकलक्ष्मी ॥४९॥
यातोऽसि पद्मनयने समयो ममेष सुप्ता मयैव भवती
प्रतिबोधनीया । प्रत्यायनामयमितीव संरोरुहिण्या. सूर्यो-
ऽस्तमस्तकनिविष्टकर करोति ॥ ५० ॥ कृत्वा प्रबुद्धकमला-
मखिला त्रिलोकीममोनिधेर्विशति गर्भमसाविदानीम् ।
अन्तःप्रसुमहरिनाभिसरोजबोधकौतूहलीव भगवानरविन्द-
बन्धु ॥ ५१ ॥ पूर्वा क्षणक्रमनिरस्तसमस्तरागा हित्वा
निजान्तिकमुपेत्य रवौ सरागे । आलोकत पुनरमुष्य धृत-
प्रसादा जाता चिरेण चरमा परमानुरक्ता ॥ ५२ ॥ स्पृष्टो-
ल्लसत्किरणकेसरसूर्यबिम्बविस्तीर्णकैणिकमथो दिर्वसारवि-
न्दम् । श्लिष्टाद्विगदलकलापमुषावतारबद्धान्धकारमधुपावलि
सचुकोच ॥ ५३ ॥ पृथु गगनकैबन्धस्कन्धचक्र किमेत-
त्किमु रुधिरकपाल कालकापालिकस्य । कललभरितमन्तः
किं नु तौक्ष्ण्यद्विखण्ड प्रजनयति वितर्क साध्यमर्कस्य विम्बम्
॥ ५४ ॥ अयमपि खरयोषित्कर्णकाषायमीपद्विस्मरतिमि-
रोर्णाजरोपान्तमर्चिः । मदकलकलविङ्कीकाकुनान्दीकरेभ्य
क्षितिरुहशिखरेभ्यो भानुमानुचिनोति ॥ ५५ ॥ गतवति
दिननाथे पश्चिमक्षमाधरान्त गिशिरकरमयूखैर्निर्भर दह्यमाना ।
परिहृतमिलितालि. पान्थकान्तेव दीना सपदि कमलिनीय
हासहीना बभूव ॥ ५६ ॥ उदयगिरितटस्थः पद्मिनीर्बोध-
यित्वा मृदुतरकिरणग्रेस्ता. स्वयं चोपभुज्य । मलिनमधुपस-
ङ्गात्तासु सजातकोप कृतरुधिरविरोचिर्भानुरस्तं प्रयात
॥ ५७ ॥ अयमपि पुरुहूतप्रेयसीमूर्ध्नि पूर्ण. कलश इव
मुधाशु साधुरुलालसीति । मदनविजययात्राकालविज्ञापनाय
स्फुरति जलधिमध्ये ताप्रपात्रीव भानु ॥ ५८ ॥ रवेरस्त
तेजः प्रमुदयति खद्योतपटली मरालाली मूका कलकल-
परोल्लकपटली । इदं कष्टं दृष्ट्वा चिरमसह्यमाना कमलिनी
भ्रमदृङ्गव्याजात्कवल्यति हालाहलमिव ॥ ५९ ॥ सैरन्ध्री-
कुरकृष्टकङ्कणसरद्वीरध्वनि. सचरद्वीतीसूत्रितसधिविग्रहविधि
सोलासलीलाधर. । वारस्त्रीजनसज्जमानशयन. सनद्धपुष्पा-
युधः श्रीखण्डद्रववौतसौधशिखरो रम्य क्षणो वर्तते ॥६०॥
विश्लेषाकुलचक्रवाकमिथुनैरुत्पक्षमाकन्दित कारुण्यादिव
मीलितासु नलिनीष्वस्त च मित्रे गते । शोकेनेव दिगङ्ग-
नाभिरभित श्यामायमानैर्मुखैर्निःश्वासानिलधूमवर्तय इवो-
द्गीर्णास्तमोराजय ॥ ६१ ॥ निर्यद्वासरजीवपिण्डकरणि
बिभ्रत्कवोष्णै. करैर्मज्जिष्ठ रविबिम्बमम्बरतलादस्ताचल
चुम्बति । किं च स्तोकतमःकलापकलनाश्यामायमान मना-

ग्धूमश्यामपुराणचित्रगचनारूप जगज्जायते ॥ ६२ ॥
सध्याताण्डवचण्डदण्डपरशुप्रारब्धभीमभ्रमीवेगसस्तकपर्दवा-
सुक्किफणामाणिक्यगङ्गावहम् । मग्न पाथसि पश्चिमस्य जलवे-
मार्तण्डविम्ब ततो ध्वान्तैर्भूतगणेरगाहि भुवन मन्ये तदन्वे-
षिभि ॥ ६३ ॥ पाश्चात्याम्बुधिदृष्टपूर्ववडवासदर्शनोत्कण्ठया
धावद्रश्यतुरगनिधुरनुरक्षुण्णोऽस्तगैलस्थले । तस्मादुच्चलि-
तेन धातुरजसा लिप्तानुरक्ताङ्गको मन्दाशु प्रियदर्शन खलु
सहस्राशुर्वरीदृश्यते ॥ ६४ ॥ तद्रोदोऽन्तरसततान्धतमस
निर्भिद्य तिग्माशुभि मल्लेतु वलिमद्भग कृतमतिर्भानुर्जगाहे-
ऽम्बुविम् । अन्यत्सप्रति सनिपत्य वृणुते लोके तमोमण्डलं
किं चेतस्य नयत्यहो परिभव पाथोजिनी वल्लभाम् ॥ ६५ ॥
द्रागेन्द्रीमनुचुम्ब्य सस्मितमुखीमामोदिनी पद्मिनी कृत्वासौ
परिरम्भसभ्रमपरिश्रान्ता च वारस्त्रियम् । सरत्तो हिमभानु-
रद्य चरमा श्लिष्यत्यहो रागिणी काश्मीरोपलसत्पयोधर-
भरा कान्ता दिश वारुणीम् ॥ ६६ ॥ ध्माता मालतला-
नलै. कवलित कण्ठोत्थहालाहलैरालीढाथ जटाटवीवलयितै-
राशीविषाणा गणै. । कीर्णा मसमिराहतास्थिपटलैर्विद्धा
जटाग्रैरपि स्वीयामुज्जति माधुरी हरशिरोरत्न किमिन्दो.
कला ॥ ६७ ॥ आवासोत्सुकपक्षिण कलरुत कामन्ति
वृक्षालयान्कान्ता भाविवियोगभीरुरधिक क्रन्दत्ययं कातर ।
चक्राहो मधुपा सरोजगहन धावन्त्युलूको मुद धत्ते चारुणता
गतो रविरसावस्ताचल चुम्बति ॥ ६८ ॥ अध्वान नैकचक्र.
प्रभवति भुवनभ्रान्तिदीर्घ विलङ्घ्य प्रातः प्राप्नु गथो मे पुन-
रिति मनसि न्यस्तचिन्तातिभार । सध्याकृष्टावगिष्टस्वकर-
परिकरै स्पष्टहेमारपङ्क्ति व्याकृष्यावस्थितोऽस्तक्षितिभृति
नयतीवैष दिक्चक्रमर्कः ॥ ६९ ॥ प्राचीमालम्बमाने घन-
तिमिरचये बान्धवे बन्धकीना सप्रप्ते च प्रतीची गश्चिकर-
निकरे वैरिणि खेरिणीनाम् । अर्धश्यामोपलार्धस्फटिकमिव
दिशामन्तराल विधत्ते कालिन्दीजङ्घुकन्यामिलदमलजलस-
न्दसदोहमैत्रीम् ॥ ७० ॥ सध्यावध्यस्रगोण तनुदहनचिता-
ङ्गारमन्दार्कविम्ब तारानारास्थितीर्णे विशदनरकरङ्गायमाणो-
ज्वलेन्दु । हृष्यन्नक्तचरौघ घनतिमिरमहाधूमधूभानुकार
जात लीलाश्मशान जगदखिलमहो कालकापालिकस्य ॥७१॥
गाढ प्रौढाङ्गनाभि सुरतरतमन.समदोत्सारिताक्ष मुग्धाभि
सस्तनेत्रं रतिसमरभय चिन्तयन्तीभिरेवम् । पान्थानामङ्ग-
नाभि ससलिलनयनं शून्यचित्ताभिरुच्चै कष्ट दृष्टोऽस्तशैल
भृशमभजदय मण्डलश्चण्डरश्मे. ॥ ७२ ॥ व्योन्नस्तापिच्छ-

१ विश्वाभोत्पादनम् २ कमलिन्या ३ वराट ४ दिवसरूपमर
विन्दम् ५ प्रकाशाभावेन परस्पर मिलिता ६ अगिरस्कलेवरम्
७ काल एव नापालिको भिक्षु ८ गरुड ९ वियोगाकुलै

१ सध्याया कृष्टा उपसह्नास्तैभ्योऽवशिष्टो य स्वकराणा परि
कर ममूहस्तद्वपा स्पष्टा हेमनिर्मितानामराणा पङ्क्तिर्भस्त्व
२ दिशा चक्र मण्डलम्, रथाङ्ग च

गुच्छावलिभिरिव तमोवल्लरीभिर्वयन्ते पर्यन्ता प्रान्तवृत्त्या
पयसि वसुमती नूतने मज्जतीव । वात्यासवेगविष्वग्वित-
तवलयितस्फीतधूम्याप्रकाश प्रारम्भेऽपि त्रियामा तरुणयति
निज नीलिमानं वनेषु ॥ ७३ ॥

चक्रवाकावस्थारख्यानम्

रतिकेलिकल कश्चिदेष मन्मथमन्थरः । पश्य सुभ्रु
समाश्रुता कादम्बश्चमति प्रियाम् ॥ १ ॥ दधतामरस-
केमरत्यजो कन्दतोर्विपरिवृत्तकण्ठयो । निम्नयो सरसि
चक्रवाकयोरल्पमन्तरमनल्पता गतम् ॥ २ ॥ आतपे धृतिमता
सह वध्वा यामिनीविरहिणा विहगेन । सेहिरे न किरणा
हिमरश्मेर्दु खिते मनसि सर्वमसह्यम् ॥ ३ ॥ गम्यतामुपगते
नयनाना लोहितायति सहस्रमरीचौ । आससाद् विरहस्य
धरित्री चक्रवाकहृदयायमितापः ॥ ४ ॥ इच्छता सह वधू-
भिरभेद यामिनीविरहिणा विहगानाम् । आपुरेव मिथुनानि
वियोग लङ्घयते न खलु कालनियोगः ॥ ५ ॥ यच्छति
प्रतिमुखं दयितायै वाचमन्तिकगतेऽपि शकुन्तौ । नीयते
स नतिमुज्जितदर्ष पङ्कज मुखमिवाम्बुरुहिण्या ॥ ६ ॥
आयाति याति पुनरेव जलं प्रयाति पद्माङ्कुर च विचिनोति
धुनोति पक्षम् । उन्मत्तवद्भ्रमति कूजति मुक्तकण्ठः कान्ता-
वियोगविधुरो निशि चक्रवाकः ॥ ७ ॥ एकेनाक्ष्णा प्रवित-
तरुषा वीक्षते लम्बमानं भानोर्विम्बं जलविलुलितेनापरेण
स्वकान्तम् । अहश्छेदे दयितविरहाशङ्किनी चक्रवाकी द्वौ
सकीर्णौ रचयति रसौ नर्तकीव प्रगल्भा ॥ ८ ॥ वापीतोय
तटरुहवनं पद्मिनीपत्रशय्या चन्द्रालोको विकचकुसुमामोद-
हृद्य समीर । यत्रैतेऽपि प्रियविरहिणो दाहिनश्चक्रनाम्न-
स्तथोपायः क इव भवतु प्राणसवारणो यः ॥ ९ ॥ चक्राहो
विरही हतोऽपि हृदये बाणेन न त्यक्तवान्प्राणान्प्राणसमास-
मागममुखध्यानैकतानश्चिरम् । स्वा छायामवलोक्य वारिणि
गलद्रक्तामवेक्ष्य प्रिया भ्रान्तस्तद्गणवेदनापरिगतः कष्टं मृत
साप्रतम् ॥ १० ॥ तीरात्तीरमुपैति रौति करुणं चिन्ता
समालम्बते किञ्चिद्भ्रायति निश्चलेन मनसा योगीव युक्ते
क्षण । स्वा छायामवलोक्य कूजति पुन कान्तेति मुग्ध
खगे धन्यास्ते भुवि ये निवृत्तमनसो धिग्दुःखितान्कामिनः
॥ ११ ॥ मित्रे कापि गते सरोरुहवने बद्धानने ताम्यति
कन्दस्तु भ्रमरेषु वीक्ष्य दयिताश्रितं पुर सारसम् । चक्राह्वेन
वियोगिना विसलता नाखादिता नोज्झिता वक्त्रे केवलमर्गलेव
निहिता जीवस्य निर्गच्छतः ॥ १२ ॥ भङ्क्त्वा भोक्तु न
भुङ्क्ते कुटिलविसलताकोटिमिन्दोर्वितर्कात्ताराकारास्तृषार्तः
मिबति न पयसा विर्युषः पत्रसस्याः । छायामम्भोरुहाणाम-

लिकुलसबला वेत्ति सध्यामसध्या कान्ताविक्षेषभीरुर्दिनमपि
रजनी मन्यते चक्रवाकः ॥ १३ ॥

संध्यावर्णनम्

उच्चैस्तरादम्बरशैलमौलेश्च्युतो रविर्गैरिकगण्डशैलः ।
तस्यैव पातेन विचूर्णितास्य सध्यारजोराजिरिबोज्जिहीते ॥ १ ॥
विहिताञ्जलिर्जनतया दधती विकसत्कुसुम्भकुसुमारुणताम् ।
चिरमुज्झितापि तनुरौज्ज्वलदसौ न पितृप्रसूः प्रकृतिमात्मभुवः
॥ २ ॥ अथ सान्द्रसाध्यकिरणारुणित हरिहेतिहूति मिथुन
पततो । पृथगुत्पपात विरहार्तिदलद्भृदयस्तुतासृगनुलितमिव
॥ ३ ॥ निलय श्रिय सततमेतदिति प्रथितं यदेव जल-
जन्म तथा । दिवसात्ययात्तदपि मुक्तमहो चपलाजन प्रति
न चोद्यमदः ॥ ४ ॥ दिवसोऽनुमित्रमगमद्विलय किमिहास्यते
वत मयाबलया । रुचिर्भर्तुरस्य विरहाधिगमादिति सध्यापि
सपदि व्यगमि ॥ ५ ॥ मुग्धस्य केलिविजितस्मरचापयष्टेरात-
न्वती रुचिमतीव सुधाकरस्य । रागोद्धुरा स्फुटमुदञ्चित-
तारकश्रीः सध्याविरस्ति ननु कापि पतिवरेव ॥ ६ ॥

रजनिवर्णनम्

व्योमपात्रमपि चैकपाणिना विस्फुटोडुकुसुमानि बिभ्रति ।
अन्यपाणिकलितेन्दुदर्पणा कामिनीव रजनीयमागता ॥ १ ॥
नृपतिपुरुषशङ्कितप्रचार परगृहदूषणनिश्चितैकवीरम् । घन-
मिरनिरुद्धसर्वभावा रजनिरिय जननीव संवृणोति ॥ २ ॥
अस्तोदयाचलविलम्बिरवीन्दुबिम्बव्याजात्क्षणं श्रवणयोर्नि-
हितारविन्दा । ताराच्छलेन कुसुमानि समुत्क्षिपन्ती सध्येय-
मागतवती प्रमदेव काचित् ॥ ३ ॥ शशाङ्के सनद्धे भरत
इव सध्यायवनिका तिरोभूत्वा पुष्पाञ्जलिमिव विकीर्योडु-
निकरम् । कलं गायन्तीभि कुमुदवनभृङ्गीभिरधुना नभोरङ्गं
प्राप्ता विहरति निर्शालासिकवधूः ॥ ४ ॥ उन्मुक्ताभिर्दिवसम-
धुना सर्वतस्ताभिरेव स्वच्छायाभिर्निचुलितमिव प्रेक्षयते विश्व-
मेतत् । पर्यन्तेषु ज्वलति जलधौ रत्नसानौ च मध्ये चित्रा-
ङ्गीय रमयति तमःस्तोमनीला धरित्री ॥ ५ ॥ उज्जोत्स्ना-
भस्मच्छुरणधवल विभ्रती तारकास्थीन्यन्तर्धानव्यैसनरसिका
रात्रिकोपालिकीयम् । द्वीपाद्वीप भ्रमति दधती चन्द्रमुद्रा-
कपाले न्यस्त सिद्धाञ्जनपरिमल लान्छनस्य च्छलेन ॥ ६ ॥

तमोवर्णनम्

लिम्पतीव तमोऽङ्गानि वर्षतीवाञ्जनं नभः । असत्पुरुष-
सेवेव दृष्टिर्निष्फलता गता ॥ १ ॥ अविज्ञातविशेषस्य सर्व

तेजोपहारिण । स्वामिनो निर्विवेकस्य तमसश्च किमन्तरम् ॥ २ ॥ आपूरितमिदं श्यामतमसतमसैरलम् । ब्रह्माण्ड-
मण्डलं भाति सकज्जलकरण्डवत् ॥ ३ ॥ तनुलम्बा इव
ककुभं क्षमावलयं चरणचारपात्रमिव । वियदपि चालिक-
दग्नें मुष्टिग्राह्यं तमं कुरुते ॥ ४ ॥ अम्बरविपिनमिदानीं
तिमिरवराहोऽवगाहते जलवे । रोमसु यदस्य लग्नास्तारक-
जलबिन्दवो भान्ति ॥ ५ ॥ घटितमिवाञ्जनपुञ्जं, पूरितमिव
मृगमदक्षोदैः । ततमिव तमालतरुभिर्वृतमिव नीलाशुकै-
र्भुवनम् ॥ ६ ॥ औषसातपभयादपलीनं वासरच्छविविराम-
पटीय । सनिपत्य गनकैरिव निम्नादन्धकारमुदवाप
समानि ॥ ७ ॥ एकतामिव गतस्य विवेकः कस्यचिन्नं मह-
तोऽप्युपलेभे । भास्वता निदधिरे भुवनानामात्मनीव पतितेन
विशेषः ॥ ८ ॥ रञ्जिता नु विविधास्तरुशैला नामितं नु
गगनं स्थगितं नु । पूरिता नु विषमेषु धरित्री सद्गता नु
ककुभस्तिमिरेण ॥ ९ ॥ रात्रिरागमलिनानि विकासं पङ्कजानि
रहयन्ति विहाय । स्पष्टतारकमियाय नमः श्रीर्वस्तुमिच्छति
निरापदि सर्वं ॥ १० ॥ नोर्ध्वमीक्षणगतिर्न चाप्यधो ना-
भितो न पुरतो न पृष्ठतः । लोक एष तिमिरौघवेष्टितो
गर्भवास इव वर्तते निशि ॥ ११ ॥ शुद्धमाविलमवस्थित
चलं वक्रमार्जवगुणान्वितं च यत् । सर्वमेव तमसा समी-
कृतं धिक्महत्त्वमसता हतान्तरम् ॥ १२ ॥ पिदधति ति-
मिरे समस्तलोकं प्रलयमहाब्धिनिभे भृतोच्चनीचे । व्यरु-
चदुडुगणो वैलक्ष्मरोर्चिर्वहुविधफेनसमूहत्वरूपः ॥ १३ ॥
पतिते पतङ्गमृगराजि निजप्रतिबिम्बरोषित इवाम्बुनिधौ ।
अथ नागयूथमलिनानि जगत्परितस्तमासि परितस्तरिरे
॥ १४ ॥ व्यसरन्तु भूधरगुहान्तरतः पटलं बहिर्बहुलपङ्क-
रुचिः । दिवसावसानपटुनस्तमसो बहिरेत्य चाधिकमभक्त
गुहा ॥ १५ ॥ किमलम्बताम्बरविलग्नमधः, किमवर्धतोर्ध्व-
मवनीतलतः । विससारति र्थगथ दिग्भ्य इति प्रचुरीभवन्न
निरधारितमः ॥ १६ ॥ स्थगिताम्बरक्षितितले परितस्ति-
मिरे जनस्य दृशमन्वयति । दधिरे रसाञ्जनमपूर्वमतः, प्रिय
वेश्मवर्मं सुदृशो ददृशुः ॥ १७ ॥ अवधार्य कार्यगुरुताम-
भवन्न भयाय सान्द्रतमसन्तमसम् । सुतनो, स्तनौ च दधि-
तोपगमे तनुरोमराजिपथवेपथवे ॥ १८ ॥ ददृशेऽपि भास्कर-
रुचाहिं न यः, स तमी तमोभिरभिगम्य तताम् । द्युति-
मग्रहीद्ब्रह्मणो लघवः, प्रकटीभवन्ति मलिनाश्रयतः ॥ १९ ॥
अनुलेपनानि कुसुमान्यबला कृतमन्यवः, पतिषु दीपशिखाः ।
समयेन तेन चिरसुप्तमनोभवबोधनं समवबोधिषत ॥ २० ॥
विवस्वतानायिषतेव मिश्रा, स्वर्गोत्सहस्रेण समं जनानाम् ।

गावोऽपि नेत्रापरनामधेयास्तेनेदमान्धं खलु नान्धकारैः
॥ २१ ॥ चरमगिरिनिकुञ्जमुष्णभानौ भगवति गच्छति विप्र-
योगस्त्रिणा । मुकुलितनयनाम्बुजा धरित्री वपुषि बभार
तमासि शैवलानि ॥ २२ ॥ काश्मीरगौरवपुषामभिमारिका-
णामाबद्धरेखमभितोरुचिमञ्जरीभिः । एतत्तमालदलनीलतम
तमिन्नं तत्प्रेमहेमनिकषोपलता तनोति ॥ २३ ॥ उद्गा-
मदिगिद्वरदचञ्चलकर्णपूरगण्डस्थलोच्चलदलिस्तवकाकृतीनि ।
मीलन्नभासि मृगनाभिममानभासि दिक्कन्दरेषु विलसन्तितमा
तमासि ॥ २४ ॥ सिन्धो सुधाशुशकल परिगृह्य सध्याक्षे-
मकरी निपतिताम्बरभूरुहाग्रे । चञ्चुपुटेन चपलेन तथा
विकीर्णास्तागमिषेण पतिता इव पक्षखण्डा ॥ २५ ॥ व्यस-
निन इव विद्या क्षीयते पङ्कजश्रीर्गुणिन इव विदेशे दैन्य-
मायान्ति भृङ्गाः । कुन्तपतिरिव लोकं पीडयत्यन्धकारो धन-
मिव कृपणस्य व्यर्थतामेति चक्षुः ॥ २६ ॥ इदं नभसि
भीषणभ्रमदुल्लूककोलाहलैर्निशाचरविलासिनीनिबहदत्तनेत्रो-
त्सवम् । प्ररिस्फुरति निर्भरप्रचुरपङ्कमघोलसद्वराहकुलमास-
लप्रबलबन्धमन्धं तमः ॥ २७ ॥ पुरं पूर्वामेव स्थगयति
ततोऽन्यामपि दिशः क्रमात्क्रामन्नद्रिद्रुमपुरविभागास्तिरयति ।
उपेतः पीनत्व तदनु भुवनसेक्षणपथं तमसघातोऽयं हरति
हरकण्ठद्युतिहरः ॥ २८ ॥ अमुष्मिन्नुद्यानद्रुमकुहरनी-
रन्ध्रभरिते तमः खण्डे पिण्डीकृतवहलकालायसघने ।
यतामद्यास्माकं कथमपि पुरोन्यस्तचरणं निमेषेऽप्युन्मेषे
नहि नहि विशेषो नयनयोः ॥ २९ ॥ काकोलः कल-
कण्ठिका कुबलयः कादम्बिनी कर्दमः, कंसारिः कंबरी
कृपाणलतिका कस्तूरिका कज्जलम् । कालिन्दी कष-
पट्टिका कैरिघटा कामारिकण्ठस्थली यस्यैते कंदरा भवन्ति
सखि तद्वन्दे विनिद्रं तमः ॥ ३० ॥ किं भूमौ परितः स्फु-
रन्ति करिणः, कस्तूरिकाया रसैः सिक्ता, किं निखिला
दिशः, किमखिल लिप्तं मभीर्भनम् । किं व्याप्तं भुवनं
समस्तमपि च श्रीकण्ठकण्ठतिषा कालिन्दीजलकान्तिभाजि
निबिडे जातेऽन्धकारेऽधुना ॥ ३१ ॥ सद्यः सान्द्रमभी-
विलुप्तककुभः, क्षिप्येन्द्रनीलद्रव्यामीलन्नभसो निरन्तरमिल-
नीलीरसश्रयोतिनः । एते कोकिलकायकालिमहतो लुम्पन्ति
वृत्तिं दृशोरुन्निद्राञ्जनपुञ्जमेचकरुचो भीमास्तमः प्रकृमा ॥ ३२ ॥
चिन्वच्चौरचिकीर्षितानि घटयद्वेतालगोष्ठीसुखं तन्वानं
शैवसाधनोत्सवरसं निर्व्याजवीरात्मनाम् । कुर्वत्कामकृशा-
नुतसमनसा गुप्ताङ्गनासगमं दृष्यत्कोकिलकालकण्ठमलिनं

ध्वान्तं समुज्जृम्भते ॥ ३३ ॥ नाकाशं न दिशो न भूधर-
कुलं नाम्मोधयो न क्षितिर्न द्यौर्नाम्बुधरा न तीव्रकिरणो
नेन्दुर्न तारागण । एतै षट्पदकायकान्तिपटलीपाण्डित्य-
वैतण्डिकै कलोलैस्तमसामसाप्रतमय विश्वव्ययः कल्पते
॥ ३४ ॥ एतद्योमवनीवराहवल्यं विश्वैकवीरस्वरस्कन्धा-
वारमदान्धसिन्धुरकुलं श्यामावधूकैशिकम् । चक्षुष्याञ्जन-
वस्तु धूकसदमा विश्लिष्टचक्राह्वयस्तोमान्तर्गतधूमकेतन-
महाधूम्या तमस्तार्यते ॥ ३५ ॥ सर्वे ध्वान्तमिदं वदन्तु
बहुधा सिद्धान्त एव तु न स्वाधारेषु करेषु पुष्करमणे सस्तेषु
नून शनै । अस्तालम्बतयाम्बरेण पतता ग्रस्ते समस्ते
जगत्यन्मीलकरकन्दलैरपि विधोस्तत्तावदुत्तार्यते ॥ ३६ ॥
विश्वं चाक्षुषमस्तमस्ति हि तमःकैवल्यमौपायिकप्राच्यादिव्य-
वहारवीजविरहाद्विघ्नात्रमेव स्थितम् । गृह्यन्ते भयहेतवः
पटुभिरप्यक्षान्तैर्मौति च ध्वान्तेनातिघनेन वस्तु वचसा
ज्ञात खरेणामुकः ॥ ३७ ॥ व्योम्नि प्राङ्गणसीम्नि साध्य-
किरण विस्तार्य चेलाञ्चल ध्वान्तैः । कार्मणपासुभिश्च जगता
द्राड् मोहयित्वा दृशौ । ताराशौक्तिकमौक्तिकानि विहग-
श्रेणीरवच्छन्नाना जिजिह्व्य च मायिक स्वरनटो वक्राद्वहि-
र्वर्षति ॥ ३८ ॥ उत्खातच्छिन्नसध्यारुणकमलवनो व्योम-
कासारमध्य मन्ये मत्तो निशीथाह्वयवनमहिपो मङ्क्ष्वविश्व
न्मिगलुः । तत्कालोद्भिद्यमान सह तनुपृथुभिस्तारकाबुद्बु-
दौघस्तस्मादेवोजिहीते कलुषितभुवन भीषणो ध्वान्तपङ्क
॥ ३९ ॥ चूडारत्नैः स्फुरद्विधिवधरविवराण्युज्ज्वलानुज्ज्वलानि
प्रेदयन्ते चक्रवाकीमनसि निविशते सूर्यकान्तात्कुशानुः । कि
चामी शल्ययन्तस्तिमिगुभयतो निर्भराहस्तमिन्नासघट्टो-
त्पिष्टसध्याक्रगनिकपरिस्पर्विनो भान्ति दीपाः ॥ ४० ॥

अभिसारिकासंचारकथनम्

मेघा वर्षन्तु गर्जन्तु मुञ्चन्त्वशनमेव वा । गणयन्ति न
शीतोष्णं रमणाभिमुखा स्त्रियः ॥ १ ॥ मलिकामाल्य-
भारिण्यः सर्वाङ्गीणार्द्रचन्दनाः । क्षौर्मवत्यो न लक्ष्यन्ते ज्यो-
त्स्नायामभिसारिकाः ॥ २ ॥ मलिकाचित्तधम्मिच्छाश्चारुच-
न्दनचर्चिता । अविभाव्या सुख यान्ति चन्द्रिकास्वभिसा-
रिकाः ॥ ३ ॥ गर्ज वा वर्ष वा मेघ मुञ्च वा शतशोऽ-
शनिम् । न शक्या हि स्त्रियो रोद्धुं प्रस्थिता दयित प्रति
॥ ४ ॥ प्राणेशमभिसरन्ती पथि स्वलन्ती सुपिच्छिले
मुग्धा । अवलम्बनाथ वारा धारासु कर प्रसारयति ॥ ५ ॥
अधियाभिनि गजगामिनि कामिनि सोदामिनीव य व्रजसि ।
जलदेनेव न जाने कति कति सुकृतानि तेन विहितानि

॥ ६ ॥ जलधर निर्लिजस्त्वं यन्मा दयितस्य वेश्म गच्छ
न्तीम् । स्तनितेन भीषयित्वा धाराहस्तैः परामृशसि ॥ ७ ॥
यद्वदहल्याहेतोर्मृषा वदसि शक्र गौतमोऽस्मीति । तद्वन्म-
मापि दुःखं निरवेक्ष्य निवार्यता जलदः ॥ ८ ॥ यदि गर्जति
वारिधरो गर्जतु तन्नाम निष्ठुरा पुरुषा । अयि विद्युत्प्रमदाना
त्वमपि च दुःखं न जानासि ॥ ९ ॥ रभसादभिसर्तुमुद्यताना
वनिताना सखि वारिदो विवस्वान् । रजनी दिवसोऽन्ध-
कारमर्चिर्विपिन वेश्म विमार्ग एव मार्गः ॥ १० ॥ चन्द्रोदये
चन्दनमङ्गकेषु विहस्य विन्यस्य विनिर्गताया । मनो निहन्तुं
मदनोऽपि बाणान्करेण कौन्दान्विभरावभूव ॥ ११ ॥
स्फुरदुरसिजभारभङ्गुराङ्गी किसलयकोमलकान्तिना पदेन ।
अथ कथय कथं सहेतु गन्तु यदि न निशासु मनोरथो
रथः स्यात् ॥ १२ ॥ सचरन्ति मृगनाभिचर्चिता मेचका-
म्बरकृतावगुण्ठनाः । प्राणनाथमभिसर्तुमुद्यता सुभ्रुवस्ति-
मिरदेवता इव ॥ १३ ॥ क प्रस्थितासि करभोरु धने
निशीथे प्राणाधिपो वसति यत्र मन प्रियो मे । एकाकिनी
वद कथं न विभेषि बाले नन्वस्ति पुङ्खितशरो मदनः
सहायः ॥ १४ ॥ मन्दं निवेहि चरणौ परिधेहि वासो नीलं
पिधेहि वलयावलिमञ्चलेन । मा जल्प साहसिनि शारद-
चन्द्रकान्तदन्ताशवस्तव तमासि समापयन्ति ॥ १५ ॥ मूढे
निरन्तरपयोधरया मयैव कान्तः सहाभिरमते यदि कि
तवात्र । मा गर्जितैरिति सुहृर्विनिवारयन्ती मार्गं रुणद्धि
कुपितेव निशा सपत्नी ॥ १६ ॥ उरसि निहितस्तारो हार
कृता जघने घने कलकलवती काक्षी पादौ रणन्मणिनूपुरौ ।
प्रियमभिसरस्वेवं मुग्धे त्वमाहतडिण्डिमा यदि किमपर
त्रासोत्कम्प दिशः समुदीक्षसे ॥ १७ ॥ न जल्प दशन-
त्विषा भवति ते तमिस्रक्षतिस्तरङ्गय दृगञ्चलं भवतु तेन
गाढ तमः । अपीह सखि साध्वस पथि जहीहि निमोन्नते
स्वर समदसिन्धुर समविरुह निर्गच्छसि ॥ १८ ॥ वातो-
द्धूतमुखी प्रनष्टतिलका तोयार्द्रलीनाशुका मेघाना निनदेन
भीतहृदया गत्वा प्रियस्थालयम् । द्वार नेच्छति लज्जया
प्रलपित देहीति वर्षाहता पादौ नूपुरकर्मप्रतिहतौ सशब्द-
यन्ती स्थिता ॥ १९ ॥ मुक्त भौक्तिकदाम हेमवलयश्रेणी
समुत्सारिता वासो नीलमुरीकृत नियमितो मञ्जीरकोलाहलः ।
गच्छन्त्यास्तव साहस न सहते तन्वङ्गि सगोपनं धम्मि-
ल्लयुतमलिकापरिमलप्रादो निशीथानिलः ॥ २० ॥ जाताः
प्रासादपालीकनकवलभिकाच्यस्तमाणिक्वदीपच्छायाविच्छर्द-
तुच्छीकृतविरलतमा ये निशीथान्धकाराः । तेऽमी स्फारीकि-
यन्ते प्रतिविशिखमितः कान्तसकेतधावद्गामभ्रमुक्तनेत्रोत्प-

लतरलतरत्तारकामेचकिन्ना ॥ २१ ॥ उत्तस केकिपिच्छै-
र्मरकतवल्यै श्यामले दो.प्रकाण्डे हार. सान्द्रेन्द्रनीलैर्मृग-
मदरचितो वक्रपत्रप्रपञ्चः । नीलाञ्जै. शेखरश्रीरसितवमनता
चेत्यभीकाभिसारे सप्रत्येणक्षणाता तिमिरभरसखी वर्तते
वेषलीला ॥ २२ ॥ मलयजरसविलिप्ततनवो नवहारलताविभू-
षिता. सिततरदन्तपत्रकृतवक्ररुचो रुचिरामलाशुका । शश-
भृति विततधाम्नि धवलयति धरामविभाव्यता गता प्रिय-
वसति प्रयान्ति सुखमेव निरस्तभियोऽभिसारिका ॥ २३ ॥

नक्षत्रोदयवर्णनम्

घनतरतिमिरघुणोत्करजग्धानामिव पतन्ति काष्ठानाम् ।
छिद्रैरमीभिरुडुभि. किरणव्याजेन चूर्णानि ॥ १ ॥ उद्धर्तु
किल शैलकेलिभसस्रस्तानि पाथोनिधेरन्तर्भूषणमौक्तिकानि
दिविजखीभि. समुत्कण्ठया । गाढ तत्र निमज्जितेन रविणा
बद्धा दृढ रश्मिभि. प्रोत्क्षिप्तानि निपत्य तानि गगने तारा-
पदेश दधुः ॥ २ ॥

चन्द्रोदयवर्णनम्

तत. कुमुदनाथेन कामिनीगण्डपाण्डुना । नेत्रानन्देन
चन्द्रेण मोहेन्द्री दिगलकृता ॥ १ ॥ कुमुदेष्वधिक भान्ति
पतिताश्चन्द्ररश्मयः । अतिप्रकृष्टशीलेषु कुलेष्विव समृद्धयः
॥ २ ॥ आनन्दं कुमुदादीनामिन्दु कन्दलयन्नयम् । लङ्घ-
यत्यम्बरभोगं हनूमानिव सागरम् ॥ ३ ॥ पिनष्टीव तर-
ङ्गाग्रैः समुद्र. फेनचन्दनम् । तदादाय कैरिन्दुलिम्पतीव
दिगङ्गना. ॥ ४ ॥ नयनानन्ददायीन्दोर्विम्बमेतत्प्रसीदति ।
अधुना विनिरुद्धाशं प्रविशीर्णमिदं तमः ॥ ५ ॥ नाशयन्तो
घनध्वान्तं तापयन्तो वियोगिनः । पतन्ति शशिनः पादा
भासयन्त. क्षमातलम् ॥ ६ ॥ ज्योत्स्नाचय पय पूरस्तारकाः
कैरवाणि च । राजति व्योमकासारराजहंसः सुधाकरः
॥ ७ ॥ इदमाभाति गगने भिन्दानं सततं तमः । अमन्द-
नयनानन्दकर मण्डलमैन्दवम् ॥ ८ ॥ उदयतटान्तरित-
मिय प्राची सूचयति दिङ्मिथानाथम् । परिपाण्डुना मुखेन
प्रियमिव हृदयस्थित रमणी ॥ ९ ॥ अथ पथिकवधूदहनः
शनकैरुदभूतिशालकरालोकः । कुमुदप्रबोधदूतो व्यसनगुरु-
श्चक्रवाकीणाम् ॥ १० ॥ त्रिनयनचूडारत्नं मित्रं सिन्धोः कुमु-
द्वतीदयितः । अयमुदयति घुसृणारुणरमणीवदनोपमश्चन्द्रः
॥ ११ ॥ हंसो यथा राजति पञ्जरस्थ. सिंहो यथा
मन्दरकन्दरस्थ । वीरो यथा दर्पितकुञ्जरस्थश्चन्द्रोऽपि
बभ्राम तथाऽम्बरस्थ ॥ १२ ॥ आकाशवापीसितपुण्डरीकं

शौणोपल मन्मथमायकानाम् । पश्योदित शारदमम्बुजाक्षि
सध्याङ्गनाकन्दुकमिन्दुविम्बम् ॥ १३ ॥ वीथीषु वीथीषु
विलासिनीना मुखानि सवीक्ष्य शुचिस्मितानि । जालेषु जालेषु
कर प्रमार्य लावण्यभिक्षामटनीव चन्द्र ॥ १४ ॥ नमोलता-
कुञ्जमुपागताया प्रमोदपर्याकुलतारकाया । निशाङ्गनाया
स्फुरता करेण गशी तम कञ्चुकमुन्मुषोच ॥ १५ ॥
मनोजराजस्य सितातपत्र श्रीखण्डचित्रे हरिदङ्गनाया ।
विगजति व्योमसर सरोज कर्पूरपूरप्रभमिन्दुविम्बम् ॥ १६ ॥
अथ मन्मथवाहिनीपगग किमपि ज्योतिरुदस्फुरत्पुर-
स्तात् । तिमिरस्य जग चकोरकूर कुलटाकेलिवनीदवा-
नलार्चि ॥ १७ ॥ नवकुङ्कुमचर्चिका रजन्या गग-
नागोक्तरो. प्रवालपङ्क्तिः । मणिकुन्तलता स्मरस्य मन्ये
शशिन प्राथमिकी मयूखलेखा ॥ १८ ॥ उपोढरागेण
विलोलतारक तथा गृहीत शशिना निशामुखम् । यथा
समस्त तिमिराशुकं तथा पुरोऽपि रागाद्गलित न लक्षितम्
॥ १९ ॥ करमुदयमर्हाधरस्तनग्रे गलिततम पटलाशुके
निवेश्य । विकसितकुमुदक्षणं विचुम्बत्ययममरेणदिशो मुखं
सुधाशु. ॥ २० ॥ अन्धकारगरलं यतो जगन्मोहकारि
भृशमन्ति नित्यश. उज्ज्वल जठरमोषधीषतेरञ्जनाभमभव-
त्ततः प्रिये ॥ २१ ॥ मानिनीजनविलोचनपातानुष्णवाष्प-
कलुषान्प्रतिगृह्णन् । मन्दमन्दमुदित. प्रययौ ख भीतभीत
इव शीतमयूख ॥ २२ ॥ शंकरार्धतनुबद्धपार्वतीकुङ्कुमाक्त-
कुचकोरकाकृतिः । सूच्यते कमलिनीभिरुन्नमत्पद्मकोशकर-
लीलया शशी ॥ २३ ॥ इन्दुरिन्दुरिति कि दुराशया बिन्दुरेष
पयसो विलोक्यते । नन्विद विजयते मृगीदृश श्याम-
कोमलकपोलमाननम् ॥ २४ ॥ रुद्रनिर्गमनमा दिनक्षयात्पूर्व-
दृष्टतनुचन्द्रिकास्मितम् । एतदुद्भिरिति रात्रिचोदिता दिग्रहस्य-
मिव चन्द्रमण्डलम् ॥ २५ ॥ पश्य पक्षफलिनीफलत्विषा
बिम्बलाञ्छितवियत्सरोम्भसा । विप्रकृष्टविवर हिमाशुना
चक्रवाकमिथुनं विडम्ब्यते ॥ २६ ॥ अङ्गुलीभिरिव केश-
सचय सनियम्य तिमिर मरीचिभि । कुञ्जलीकृतसरोज-
लोचन चुम्बतीव रजनीमुखं शशी ॥ २७ ॥ रक्तभावमपहाय
चन्द्रमा जात एव परिशुद्धमण्डल । विक्रिया न खलु
कालदोषजा निर्मलप्रकृतिषु स्थिरोदया ॥ २८ ॥ उन्नतेषु
शशिन प्रभा स्थिता निम्नसश्रयपर निशातम. नूनमात्म-
सदृशी प्रकल्पिता वेधसैव गुणदोषयोर्गतिः ॥ २९ ॥ चन्द्र-
पादजनितप्रवृत्तिभिश्चन्द्रकान्तजलबिन्दुभिर्गिरिः । मेखला-
तरुषु निद्रितानमून्बोधयत्यसमये शिखण्डिन ॥ ३० ॥

उन्नतावनतभागवत्तया चन्द्रिका सतिमिरा गिरेरियम् ।
 भक्तिर्भिवहुविधाभिरर्पिता भाति भूतिरिव मत्तदन्तिनः ॥ ३१ ॥
 एतदुच्छसितपीतमैन्दव सोढुमक्षममिव प्रभारसम् । सुक्त-
 षट्पदविरावमञ्जसा भिद्यते कुसुदमा निबन्धनात् ॥ ३२ ॥
 आननानि हरिणीनयनानामद्भुतानि च समीक्ष्य जगत्याम् ।
 लज्जयैव घनमण्डललीनो मन्दमन्दमहहेन्दुरुदेति ॥ ३३ ॥
 व्यानशे शशधरेण विमुक्त केतकीकुसुमकेसरपाण्डुः ।
 चूर्णसुष्टिरिव लम्बितकान्तिर्वासवस्य दिशमंशुसमूहः ॥ ३४ ॥
 उज्ज्वती शुचमिवाशु तमिस्रामन्तिकं व्रजति तारकराजे ।
 दिक्प्रसादगुणमण्डनमूहे रश्मिहासविशदं मुखमैन्द्री ॥ ३५ ॥
 नीलनीरजनिमे हिमगौर शैलरुद्धवपुषः सितरश्मे । खे-
 रराज निपतत्करजालं वारिधेः पयसि गाङ्गमिवाम्भः ॥ ३६ ॥
 द्या निरुन्धदतिनीलघनाभं ध्वान्तसुद्यतकरेण पुरस्तात् ।
 क्षिप्यमाणमसितेतरभासा शंभुनेव करिचर्म चक्रासे ॥ ३७ ॥
 अन्तिकान्तिकगतेन्दुविस्मृष्टे जिह्मता जहति दीधितिजाले ।
 निःसृतस्तिमिरभारनिरोधादुच्छसन्निव रराज दिगन्तः ॥ ३८ ॥
 लेखया विमलविद्रुमभासा सतत तिमिरमिन्दुरुदासे ।
 दंष्ट्रया कनकटङ्कपिशङ्गया मण्डलं भुव इवादिवराहः ॥ ३९ ॥
 दीपयन्त्रथ नभः किरणौघैः कुङ्कुमारुणपयोधरगौरः । हेम-
 कुम्भ इव पूर्वपयोधेरुन्ममज्ज शनकैस्तुहिनाशु ॥ ४० ॥
 उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्रा पश्यति स रजनीमवितृप्तः ।
 व्यंशुकस्फुटमुखीमतिजिह्वा व्रीडया नववधूमिव लोकः ॥ ४१ ॥
 न प्रसादमुचित गमिता द्यौर्नोद्धतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः ।
 दिङ्मुखेषु न च धाम विकीर्ण भूषितैव रजनी हिमभासा ॥ ४२ ॥
 श्लिष्यत प्रियवधूरुपकण्ठं तारकास्ततकरस्य हिमाशोः ।
 उद्गमन्नभिरराज सम्मन्तादङ्गराग इव लोहित-
 रागः ॥ ४३ ॥ प्रेरित शशधरेण करौघः सहतान्यपि
 नुनोद तमासि । क्षीरसिन्धुरिव मन्दरभिन्नः काननान्यविर-
 लोच्चतरुणि ॥ ४४ ॥ शङ्कता गमितया शशिपादैश्छायया
 विटपिना प्रतिपेदे । न्यस्तशुक्लबलिचित्रतलामिस्तुल्यता
 वसतिवेश्ममहीभिः ॥ ४५ ॥ गन्धसुद्धतरजःकणवाही
 विक्षिपन्विकसता कुसुदानाम् । आदुधाव परिलीनविहङ्गा
 यामिनीमरुदपा नवराजी ॥ ४६ ॥ सविधातुमभिषेकमुदासे
 मन्मथस्य लसदंशुजलौघः । यामिनीवनितया ततचिह्नः
 सोत्पलो रजतकुम्भ इवेन्दुः ॥ ४७ ॥ ओजसापि खलु नून-
 मनूनं नासहायमपयाति जयश्रीः । यद्विभुः शशिमयूखसखः
 सन्नाददे विजयि चापमनङ्गः ॥ ४८ ॥ कलितमम्बरमा-
 कलयन्करैर्मृदितपङ्कजकोशपयोधरः । विकसदुत्पलनेत्रविलो-
 कितः सखि निशा सरसीकुरुते विधुः ॥ ४९ ॥ वसुधा-
 न्तनि सृतमिवाहिपते पटलं फणामणिमहस्ररुचाम् । स्फुरदशु-

जालमथ शीतरुचः ककुभं समस्फुरत माधवनीम् ॥ ५० ॥
 विशदप्रभापरिगतं विभभावुदयाचलव्यवहितेन्दुवपुः । सुख-
 मप्रकाशदशनं शनकैः सविलासहासमिव शक्रदिशः ॥ ५१ ॥
 कलया तुषारकिरणस्य पुरः परिमन्दभिन्नतिमिरौघजटम् ।
 क्षणमभ्यपद्यत जनैर्न मृषा गगनं गणाधिपतिमूर्तिरिति ॥ ५२ ॥
 नवचन्द्रिकाकुसुमकीर्णतमः कबरीभृतो मलयजार्द्र-
 मिव । ददशे ललाटतटहारि हरेर्हरितो मुखे तुहिनरश्मि-
 दलम् ॥ ५३ ॥ प्रथमं कलामभवदधार्ममथो हिमदीधिति-
 मंहदभूदुदित । दधति ब्रुवं क्रमश एव न तु द्युतिशालिनो-
 ऽपि सहसोपचयम् ॥ ५४ ॥ उदमज्जि कैटभजितः शय-
 नादपनिद्रपाण्डुरसरोजरुचा । प्रथमप्रबुद्धनदराजसुता-
 वदनेन्दुनेव तुहिनद्युतिना ॥ ५५ ॥ अथ लक्ष्माणानुगत-
 कान्तवपुर्जलधि विलङ्घ्य शशिदाशरथिः । परिवारितः
 परित ऋक्षगणैस्तिमिरौघराक्षसकुलं विभिदे ॥ ५६ ॥ उप-
 जीवति स सततं दधतः परिमुग्धता वणिगिवोडुपतेः ।
 घनवीथिवीथिमवतीर्णवतो निधिरम्भसासुपचयाय कलाः
 ॥ ५७ ॥ रजनीमवाप्य रुचमाप शशी सपदि व्यभूषय-
 दसावपि ताम् । अविलम्बितक्रममहो महतामितरेतरोप-
 कृतिमञ्चरितम् ॥ ५८ ॥ दिवस भृशोष्णरुचिपादहता रुदती-
 मिवानवरतालिरुतैः । सुहुरामृशन्मृगधरोऽग्रकरैरुदशिश्न-
 सत्कुसुदिनीवनिताम् ॥ ५९ ॥ प्रतिकामिनीति ददशुश्चकिताः
 स्मरजन्मधर्मपयसोपचिताम् । सुदशोऽभिर्भर्तृशशिरश्मिगल-
 जलबिन्दुमिन्दुमणिदारुवधूम् ॥ ६० ॥ अमृतद्रवैर्विदधद-
 ब्जदशामपमार्गमोषधिपति स करैः । परितो विसर्पि परि-
 तापि भृशं वपुषोऽवतारयति मानविषम् ॥ ६१ ॥ अम-
 लात्मसु प्रतिफलन्नमितस्तस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः । विस-
 सार सान्द्रतरमिन्दुरुचामधिकावभासितदिशा निकरः ॥ ६२ ॥
 उपगृह्येवेलमलधूर्मिभुजैः सरितामचक्षुमदधीशमपि । रजनी-
 कर किमिव चित्रमहो यदुरागिणा गणमनङ्गलघुम् ॥ ६३ ॥
 भवनोदरेषु परिमन्दतया शयितोऽलमः स्फटिकयष्टिरुचः ।
 अवलम्ब्य जालकुमुखोपगतानुदतिष्ठदिन्दुकिरणान्मदनः
 ॥ ६४ ॥ अविभावितेषुविषयः प्रथमं मदनोऽपि नूनमभव-
 त्तमसा । उदिते दिशः प्रकटयत्यमुना यदधर्मधास्त्रि धनु-
 राचकृषे ॥ ६५ ॥ युगपद्विकासमुदयाद्गमिते शशिनः शिली-
 मुखगणोऽलमतः । द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुसुदेऽङ्गना-
 मनसि चावसरम् ॥ ६६ ॥ ककुभा मुखानि सहसोज्ज्व-
 लयन्दधदाकुलत्वमधिकं रतये । अदिदीपदिन्दुरपरो दहनः
 कुसुमेषुभन्निनयनप्रभवः ॥ ६७ ॥ ख्याता वयं समधुपा
 मधुकोशवत्यश्चन्द्रः प्रगारितकरो द्विजराज एषः । अस्म-
 त्सागमकृतोऽस्य पुनर्द्वितीयो मा भूत्कलङ्क इति सङ्कुचिता

नलिन्य. ॥ ६८ ॥ उद्गर्भहृणतरुणीरमणोपमर्दमुन्नतत-
ननिवेशनिभ हिमाशो । बिम्ब कठोरबिसकाण्डकडारमेन-
द्रम्भापदं प्रथममग्रकरैर्व्यनक्ति ॥ ६९ ॥ ताराक्षतान्प्रति-
किरन्कलकण्ठनादान्मन्त्राक्षराणि निगदन्कुसुमेपुरेष ।
लाभाय वासरमणेषुषितस्य साय सचारयत्यमृतदीधितिका-
खपात्रम् ॥ ७० ॥ एतद्विभाति चरमाचलचूडचुम्बिण्डी-
रपिण्डरुचिशितमरीचिविम्बम् । उज्ज्वालितस्य रजनीं
मदनानलस्य धूम दधत्यकटलाञ्छनकैतवेन ॥ ७१ ॥ भूय-
स्तराणि यदमूनि तमस्विनीषु ज्यौत्स्नीषु च प्रविरलानि ततः
प्रतीमः । सध्यानलेन भृशमम्बरमूषिकायामावर्तितैरुडुभि-
रेव कृतोऽयमिन्दुः ॥ ७२ ॥ उज्जृम्भते कुसुदिनीसुकृत
मृगाङ्को विष्वग्निर्कीर्णपरिपाटलरश्मिदण्डः । उत्सूतविद्रुम-
कुलो जलधेस्तरङ्गादुत्क्षिप्यमाण इव कश्चन राजकम्बुः
॥ ७३ ॥ गगनविपिनसिंहः कामभूपातपत्र निखिलदिग-
बलाना कन्दुक क्रीडनाय । मणिरिव रतिभर्तु कामेणः
पार्वणोऽयं जयति कुसुदबन्धुर्वन्धुरश्चन्द्रबिम्बः ॥ ७४ ॥
अयमुदयति चन्द्रो वारिधेरम्बुगर्भादमृतकणकरालैरशुभि-
र्दीप्यमानः । भुजगशयनवक्षोहर्म्यदेशे ललन्त्या वदनमिव
यदृच्छोत्तानित विश्वमातु ॥ ७५ ॥ अयमुदयति चन्द्रश्च-
न्द्रिकाधौतविश्वः परिणतविमलस्त्रि व्योम्नि कर्पूरगौर ।
ऋजुरजतशलाकास्यार्धभिर्भ्यस्य पादैर्जगदमलमृणालीपञ्चरस्यं
विभाति ॥ ७६ ॥ उदयति कलमन्दैः कण्ठतालैरलीना
कुसुदमुकुलकेषु व्यञ्जयन्नङ्गहारान् । मदमुखरचकोरीतोय-
कर्मान्तिकोऽयं तुहिनरुचिरधामा दक्षिण लोकचक्षुः ॥ ७७ ॥
मृगाङ्कोऽयं धत्ते गगनजलधे, फेनतुलना सितच्छत्राकारा
मदननृपतेर्विश्वजयिनः । त्रियामारामाया मलयजविशेष-
प्रतिकृति जगद्धात्रीदेव्या मणिमुकुरलक्ष्मीं च विमलाम्
॥ ७८ ॥ कपाले मार्जारः पय इति करालेडि शशिनस्तरु-
च्छिद्रप्रोतान्विसमिति करी सकलयति । रतान्ते तल्पस्था-
नहरति वनिताप्यंशुकमिति प्रभामत्तश्चन्द्रो जगदिदमहो
विह्वलयति ॥ ७९ ॥ अयं नेत्रादन्नेरजनि रजनीवल्लभ इति
भ्रमः कोऽयं प्रज्ञापरिचयपराधीनमनसाम् । सुधानामाधारः
स खलु रतिबिम्बाधरसुधारसासेकस्निग्धादजनि नयनातुष्य-
धनुषः ॥ ८० ॥ जटाभामिर्भाभिः करधृतकलङ्काक्षवल्यो
वियोगिव्यापत्तेरिव कलितवैराग्यविशदः । परिप्रेङ्खत्तारापरि-
करकपालाङ्किततले शशी भस्मापाण्डुः पितृवन इव व्योम्नि
चरति ॥ ८१ ॥ तथा पौरस्त्याया दिशि कुसुदकेदारकलि-
काकवाटनीमिन्दुः किरणलहरीमुल्लसयति । समन्तादुन्मील-
द्बहलजलबिन्दुस्तबकिनो यथा पुञ्जायन्ते प्रतिगुडकमेणा-
ङ्गमणयः ॥ ८२ ॥ सुधारश्मिः सद्यस्तिमिरनिकरान्तं

विरचयन्नलिन्येभ्यः स्यन्द शशिमणिसमुत्थं च वितरन् ।
उदेत्यादौ रक्ताम्बुजममरुचिः कैरववने प्रमोद तन्वानो
मधुपवनितागीतिमधुरम् ॥ ८३ ॥ त्रिनयनजटावल्लीपुष्पं
निशावदनस्मितं ग्रहकिसलयं सध्यानारीनितम्बनलक्षतिः ।
तिमिरभिदुर व्योम्नि शृङ्ग मनोभवकार्मुक प्रतिपदि नवसे-
न्दोर्विम्ब सुखोदयमस्तु न ॥ ८४ ॥ प्रथममरुणच्छायस्ता
वत्ततः कनकप्रभस्तदनु विरहोत्ताम्यत्तन्वीकपोलतल्लुति ।
उदयति ततो ध्वान्तध्वसक्षमः क्षणदामुखे सरसविसिनीक-
न्दच्छेदच्छविर्गुलालाञ्छनः ॥ ८५ ॥ मयूखनखरत्रुटतिमिर-
कुम्भिकुम्भस्थलोच्छलत्तरलतारकागणविकीर्णमुक्तागणः ।
पुरदरहरिदरीकुहरगर्भसुसोथितस्तुषारकरकेसरी गगनका-
ननं गाहते ॥ ८६ ॥ प्रसारणपरैः करैः प्रकटितानुरागोदये
सुधाकिरणकासुके त्वरितमम्बुरालम्बिनि । तदा विगलितो-
ल्लसन्तिमिरजालनीलाशुका पुरदरदिगङ्गना पुलकितैव तारा-
गणैः ॥ ८७ ॥ कलानिधिरयं रवेः समुपलभ्य रूप स्वय
दिनान्तसमयेऽस्पृशत्सपदि पद्मिनी रागवान् । धैवान्यकर-
सगमान्मुकुलितेति पूर्वाकृति समीक्ष्य जहसुः प्रियां प्रवम-
भूदतः पाण्डुरः ॥ ८८ ॥ दपोद्रेकः कुसुमधनुषो जीवित
कैरवाणा जीवंजीवप्रणयगरिमा भाग्यराशिर्निशायाः । शृङ्गा-
रश्रीललितहसितं पानपात्रं सुराणा पौरस्त्याद्रेजयति शिखर
कि तमः स्थातुमीष्टे ॥ ८९ ॥ तैः सर्वजीभवदभिसृतानेत्र-
सिद्धाञ्जनैर्वा नीरन्ध्रैर्वा त्रिभुवनदशमन्धपट्टैस्तमोभिः ।
व्याप्तं पृथ्वीवल्यमखिलं क्षालयन्नुच्छलद्विज्योत्स्नाजालैरय
मुदयते शर्वरीसार्वभौमः ॥ ९० ॥ पश्येदेति वियोगिना
दिनमणिः । शृङ्गारक्षामणिस्तारामौक्तिकहारनायकमणि-
श्चण्डीशचूडामणिः । प्रौढानङ्गसुजंगमस्तकमणिः कन्दर्पसीम-
न्तिनीकाश्चीमध्यमणिश्चकोरपरिष्विन्तामणिश्चन्द्रमाः ॥ ९१ ॥
अकारो मदनद्विजस्य गगर्नक्रोडैकदंष्ट्राङ्कुरस्तारामौक्तिक-
शुक्तिरन्धतमसस्तम्बेरमस्याङ्कुशः । शृङ्गारगलकुञ्चिका विरहि-
णीमर्मच्छिदा कर्तरी सध्यावारवधूनखक्षतिरिय चान्द्री कला
जृम्भते ॥ ९२ ॥ खैर कैरवकोरकान्विदलयन् यूना मनो
दालयन्नम्भोजानि निमीलयन्मृगदृशा मानं समुन्मूलयन् ।
ज्योत्स्ना कन्दलयन्दिशो धवलयन्नम्भोधिमुद्वेल्लयन्कोकाना-
कुल्यंस्तम कवलयन्निन्दुः समुज्जृम्भते ॥ ९३ ॥ एष स्वर्ग-
तरंगिणीजलमिलद्दिग्दन्तिदन्तद्युतिर्भ्रश्यद्राजतकुम्भविभ्रम-
धरः शीताशुरभ्युद्यतः । हंसीयत्यमलाम्बुजीयति लस-
ङ्घिण्डीरपिण्डीयति स्फारस्फाटिककुण्डलीयति दिशामानन्द-

१ सूर्यादौ २ पति ३ पूर्ववदाकृति स्वरूप यस्य तथा बिम्बम्
प्रथम पद्मिनीदर्शनेन विकृताकृति पश्चान्मुकुलीभावेन निराशतया
विकारापगमेन स्वरूपस्थितिं प्राप्तमित्यर्थः ४ कैरविण्य ५ विरहिणः
सर्ववत्तापक ६ बराह ७ उद्धाटनसाधनम्, 'चावी' इति लोके

कन्दीयति ॥ ९४ ॥ अद्यापि स्तनशैलदुर्गविषमे किं मानि-
नीना हृदि स्थातुं वाञ्छति मान एष झगिति क्रोधा-
दिवालोहित । उद्यन्दूतरप्रसारितकरः कर्षत्यसौ तत्क्षणा-
त्फुल्लकैरवकोशनिःसरदलिश्रेणीकृपाण शशी ॥ ९५ ॥
कैलासायितमद्रिभिर्विदपिभिः श्वेतातपत्रायितं मृत्पङ्केन
दधीयितं जलनिधौ दुग्धायित वारिमि । मुक्ताहार-
लतायित व्रततिभिः शङ्खायितं श्रीफलैः श्वेतद्वीपजनायितं
जनपदैर्जाते शशाङ्कोदये ॥ ९६ ॥ पीयूषाश्रपण जगन्नय-
दृगामालानलेखालवो विश्वोन्माथहुताशनस्य ककुभासुद्धाटिनी
कुक्षिका । वीरेषु प्रथमा च पुष्पधनुषो रेखा मृगाक्षीमुख-
श्रीणा च प्रतिराजबीजमधिकानन्दी नवश्चन्द्रमा ॥ ९७ ॥
दिग्बालाकरकन्दुकः स्वरवधूसीमन्तमुक्तामणिः कामक्षोणि-
पतेर्विहारवलभीनिर्व्यूहपारावतः । हृद्व्योम्नि विनीर्णतारक
मणिः श्यामा वणिक्सुभ्रुवः स्फारः स्फाटिकसपुटः कुसुदिनी-
कान्तोऽयमुन्मीलति ॥ ९८ ॥ यातस्यास्तमनन्तर
दिनकृतो वेषेण रागान्वितः स्वैर शीतकरः कर कमलिनी-
मालिङ्गितु योजयन् । शीतस्पर्शमुपेत्य सप्रति तया रुद्धे
सुखाम्भोरुहे हासेनेव कुसुद्वतीवनितया वैलक्ष्यपाण्डुकृतः
॥ ९९ ॥ एतत्कोककुटुम्बिनीजनमनःशल्यं चकोराङ्गना-
चक्षूकोटिकपाटयोर्घटितयोरुद्धाटिनी कुक्षिका । दग्धस्यापि
नवाङ्कुरः स्वरतरोराद्रागसा प्रेयसीमानोद्दामगजाङ्कुशो विज-
यते मुग्धं सुधाशोर्वपुः ॥ १०० ॥ क्षीराब्धेरुहरीषु फेन-
धवलाश्वन्द्रोपलेषु स्रवत्याथःसीकरिणो विकासिकुसुदक्रोडे
रजःपिञ्जराः । उन्मीलन्ति चकोरचञ्चुगहने छिन्नप्रस्तुदाश्रम-
त्कुर्वन्तः प्रियविप्रयुक्तमणीगात्रे सुधाशोः कराः ॥ १०१ ॥
ध्वान्तौघे शितिकण्ठकण्ठमहसि प्राप्ते प्रतीचीमुखं प्राचीमञ्चति
किं च दुग्धलहरीमुग्धे विधोर्धामनि । एतत्कोकचकोरशोकर-
मसम्भानप्रसन्नोल्लसद्दृक्पातोर्मिकदम्बचुम्बितमिव त्रैलोक्य-
माभासते ॥ १०२ ॥ शीताशुस्फटिकालवालवलयद्रागु-
लसत्कौमुदीवलीनूतनपलवाञ्चितमिव प्राप्य क्षण ताग्रताम् ।
चक्षन्मत्तचकोरचञ्चुघटनाच्छिन्नाग्रकाण्डसुतक्षीरखन्दनिर-
न्तराद्भुतमिव श्वेतं वियद्भासते ॥ १०३ ॥ यः श्रीखण्ड-
तमालपत्रति दिशः प्राच्या स्वरक्षमापतेः पाण्डुच्छत्रति दन्त-
पत्रति वियलक्ष्मीकुरङ्गीदृशः । केलिश्वेतसहस्रपत्रति रतेः
किं च क्षपायोषितः क्रीडाराजतसीधुपात्रति शशी सोऽयं
जगन्नेत्रति ॥ १०४ ॥ ये पूर्व यवसूचिसूत्रसुहृदो ये
केतकाग्रच्छदच्छायासाम्यभृतो मृणाललतिकालावण्यभाजो-
ऽत्र ये । ये धाराम्बुविडम्बिनः क्षणमथो ये तारहारश्रियस्तेऽमी
स्फाटिकदण्डडम्बरजितो जाताः सुधाशोः कराः ॥ १०५ ॥ सद्य-
श्चन्दनपङ्कपिच्छलमिव व्योमाङ्गण कल्पयन्पश्यैरावतकान्त-

दन्तमुसलच्छेदोपमेयाकृतिः । उद्गच्छत्ययमच्छमौक्तिकल-
ताप्रालम्बलम्बैः करैर्मुग्धाना स्वरलेखवाचनकलाकेलिप्रदीपः
शशी ॥ १०६ ॥ कोकानाकुलर्यश्रकोरतरुणीवैकल्यमुन्मूलयन्न-
म्भोजानि निमीलयन्कुमुदिनीरुन्मीलयन्सर्वतः । पान्थाना-
कुलता नयन्कुलवधूचेत समुल्लासयन्नस्त याति दिवापतिः ससु-
दयं यात्येष दोषापति ॥ १०७ ॥ स्वर्गामामृतपानचारुचषक
किं कामदेवाङ्गनाक्रीडाकन्दुक एष किं सुरनदीदिण्डीरपिण्डः
किमु । किञ्च स्वरभूपतेः किमु यशः पुञ्जं पुरस्तादिदं चेतःसश-
यकारकं समुदितं शीतद्युतेर्मण्डलम् ॥ १०८ ॥ पद्मिन्या दयिते-
ऽनुधावति रुषा स्व पद्मिनीद्रोहिण श्रान्त्वा भीतमना दिगन्त-
मखिलं चन्द्रो जगाहेऽम्बुधिम् । गाढे तत्र च तत्र विह्वलममुं
कर्षन्ति ताराः पति सोऽयं तच्छ्रमवारिकुङ्कुमरसैः सिक्तोऽरुणो
दृश्यते ॥ १०९ ॥ भानावभ्युदिते तथा मयि गते किं स्यान्मम
प्रेयसी हा हेत्यस्तमितः शशी रसवशादिन्दीवरिण्याः स्वरन् ।
सोऽय सप्रति नीलिमाङ्किततनुस्तस्माद्रीदृश्यते ये वै यत्किल
सस्सरन्ति चरमे तद्रूपमेष्यन्ति ते ॥ ११० ॥ आदायामृतपूर्ण-
मर्कचषक शोणारविन्दप्रमे पाणाविन्दवधूर्वलोक्य च पुनस्त-
स्मिन्नमःश्यामिकाम् । चिक्षेपोपरि कोपतः परिजनेऽसशोध्य
दत्ता सुधेत्येनं त शशिनं प्रशसति जनस्तत्पाणिमुक्तार्जुनम्
॥ १११ ॥ आनीला करपलवैरपनयन्नच्छा तमःकञ्चुकीमाशा
सप्रति वासवीमनुसरन्नक्षीणरागः शशी । अस्याश्च स्तनसङ्घिनी-
मिव वहन्नङ्गेन कस्तूरिकामालिङ्गत्ययमादरेण रजनीमर्षोन्मि-
षत्तारकाम् ॥ ११२ ॥ यत्पीयूषमयूखमालिनि तमःस्तोमाव-
लीढायुषा नेत्राणामपमृत्युहारिणि पुरः सूर्योद एवातिथौ ।
अम्भोजानि पराञ्चि तन्निजमधं दत्तैव तेभ्यस्ततो गौराङ्गीवद-
नोपमासुकृतमादत्ते पतिर्यज्वनाम् ॥ ११३ ॥ यं प्राक्प्रत्य-
गवागुदञ्चि ककुभा नामानि सविभ्रतं ज्योत्स्नाजालझलझ-
लाभिरभितो लुम्पन्तमन्वं तमः । प्राचीनादचलादितस्त्रिज-
गतामालोकबीजाद्वहिर्निर्यान्तं हरिणाङ्गमङ्कुरमिव द्रष्टुं जनो
जीवति ॥ ११४ ॥ स श्रीकण्ठकिरीटकुट्टिमपरिष्कारप्रदीर्पा-
ङ्कुरो देवः कैरवबन्धुरन्धतमसप्राग्भारकुक्षिमरिः । सस्कर्ता
निजकान्तिमौक्तिकमणिश्रेणीभिरेणीदृशा गीर्वाणाधिपतेः
सुधारसवतीपौरोगवः प्रोदगात् ॥ ११५ ॥ प्राचीनाचलचुम्बिच-
न्द्रमणिभिर्निर्व्यूढपाद्यं निजैर्निर्यासैरुडुभिर्निजेन वपुषा दत्तार्ध-
लाजाञ्जलि । अन्तःप्रौढकलङ्कतुच्छमभितः सान्द्र परिस्तीर्यते-
विम्बादङ्कुरभग्नैशिकतमःसदोहमिन्दोर्मह ॥ ११६ ॥ साय
नायसुदेति वासरमणिश्चन्द्रो नु चण्डद्युतिर्दावाग्निः कथम-
म्बरे किमशनिः स्वच्छान्तरीक्षे कुतः । हन्तेदं निरणापि
पान्थरमणीप्राणानिलाशशया धावद्भोरविभावरीविषधरी-
भोगस्य भीमो मणिः ॥ ११७ ॥ प्राणायामोपदेष्टा सरसिरुहसुने-

यौवनोन्मादलीलागोष्ठीना पीठमर्दस्त्रिभुवनवनितानेत्रयो
प्रातराश । कामायुष्टोमयज्वा शमितकुसुदिनीमानसुद्रानुराग
शृङ्गारद्वैतवादी प्रभवति भगवानेषु पीयूषभानु ॥ ११८ ॥
कलोलक्षिपङ्कत्रिपुरहरशिरस्व सवन्तीमृणालं कर्पूरक्षोद-
जालं कुसुमशरवधूसीधुभृङ्गारनालम् । एतद्गुग्गुलिवन्धो-
र्गगनकमलिनीपत्रपानीयविन्दोरन्तस्तोष न केपा किसल
यति जगन्मण्डन खण्डमिन्दो ॥ ११९ ॥ सरम्भोद्विक्त-
नक्तसमयदशमुखोच्चण्डदोर्दण्डहेलाकैलास सप्तलोकीजयमु-
दितमनोजन्मवादित्रशङ्ख । लोलक्षीगण्डपालीलवणिमजलवे-
रद्रत. फेनपिण्ड पश्य व्योमावकाशं विशति विरहिणा
दत्तशङ्ख. शशाङ्क ॥ १२० ॥ कैतन्मार्तण्डविम्बं मरसि
सरसिजश्रेणिहासं क यात कैते याता रथाङ्गा. सपदि
गतह्रियः क प्रविष्टा मरालाः । सध्यारागारुणाङ्ग. कुपित
इव पति. प्रोद्यतोऽयं हिमाशुर्मन्ये हर्षादिवेय हसति कुमु-
दिनी जाग्रतीवालिनारैः ॥ १२१ ॥ प्राचीभागे मरागे
धरणिविरहिणीह्रान्तवक्रे समुद्रे निद्रालौ नीरजालौ विक-
सति कुमुदे निर्दिशारे चकोरे । आकाशे सावकाशे तमसि
शममिते नागलोके मशोके कदर्पे मन्ददपे वितरति किरणान्
शर्वरीसार्वभौमः ॥ १२२ ॥

चन्द्रकलावर्णनम्

अकलङ्कचन्द्रकलया कलिता सा भाति वारुणी तरुणी ।
भालस्थलीव शम्भोः सध्याध्यानोपविष्टस्य ॥ १२३ ॥

ज्योत्स्नावर्णनम्

दलविततिभृता तले तरुणामिह तिलतण्डुलितं
मृगाङ्करोचि । मदचपलचकोरचक्षुकोटीकवलनतुच्छमिवान्त-
राऽन्तराभूत् ॥ १२४ ॥ आलोक्य चन्द्रमसमभ्युदितं
समन्तादुद्वेष्टदूर्मिविलत्कलशाम्बुराशेः । विष्वग्विसारिपर-
माणुपरम्परैव ज्योत्स्नात्मना जगदिदं धवलीकरोति
॥ १२५ ॥ सितकिरणकपोलीमालिमालोकयन्ती तिमिर-
विरहतापव्याकुला व्योमलक्ष्मीम् । रजनिरमलताराशीकरैः
सिक्तमस्याः परिमलयति गात्रं चन्द्रिकाचन्दनेन ॥ १२६ ॥

अपि पिवत चकोरा. कृत्स्नमुन्नम्य कण्ठ कमकवलनचञ्च-
च्चञ्चवश्चन्द्रिकाभम् । विरहविधुरिताना जीवितत्राणहेतोर्भवति
हरिर्णलक्ष्मा येन तेजोदरिद्र. ॥ १२७ ॥ सह कुमुदकदम्बैः
काममुल्लासयन्त. सह घनतिमिरौघैर्धैर्यमुत्सारयन्त. । सह
सरसिजखण्डैः स्वान्तमामीलयन्तः प्रतिदिशममृतागोरशवः
सचरन्ति ॥ १२८ ॥ भास्वत्कर्कशशाणचक्रकषणैराकाश-
कैलायसाधच्चूर्णं निषिद्ध निपत्य तम इत्याख्या जगत्या-
मगात् । यच्चन्द्रोश्चलसिद्धपारदमहाविन्दोः समायोगतो
जातं रूप्यरजोमयं वयमिदं ज्योत्स्ना समाचक्ष्महे ॥ १२९ ॥
एतत्तर्क्य कैरवक्त्रमहरे शृङ्गारदीक्षागुरौ दिक्कान्तामुकुरे

चकोरसुहृदि प्रौढे तुषारत्विति । कर्पूरैः किमपूरि कि
मलयजैरालेपि कि पारदैश्चालि स्फटिकोपलैः किमघटि
द्यावापृथिव्योर्वपुः ॥ १३० ॥ उन्मीलन्ति मृणालकोमल-
रुचो राजीवसवर्तिकासवर्तव्रतवृत्तय कतिपये पीयूषभानो.
करा । अप्युन्मैर्धवलीभवत्सु गिरिषु क्षुब्धोऽयमुन्मज्जता
विश्वेनेव तमोमयो निविग्नपामह्वाय फेनायते ॥ १३१ ॥ कि
नु ध्वान्तपयोधिरेष कतकक्षोदैरिवेन्दो. करैरत्यच्छोऽयमधश्च
पङ्कपटलं छायापदेशादभूत् । कि वा तत्करकर्तरीभिरभितो
निस्तक्षणादुज्ज्वल व्योमैवेदमितस्ततश्च पतिताश्छायाच्छ-
लेन त्वच. ॥ १३२ ॥ पौलोमीकुचकुम्भकुङ्कुमरज स्वाज-
न्यजन्मोद्धता. शीतागोर्धुतय पुरदरपुरीसीम्रासुपस्कुर्वते ।
एताभिर्लिहतीभिरन्वतममान्युद्भृतीभिर्दिग् क्षोणीमास्तृण-
तीभिरन्तरतम व्योमेदमोजायते ॥ १३३ ॥ नैवाय भगवा-
नुदञ्चति शशी गव्यूतिमात्री^मपि धामधापि तमस्तु कैरवकुल
श्रीचाटुकारा. करा. । मशन्ति स्थलसीम्रि शैलगहनोत्सङ्गेषु
सरन्धते जीवगाहमिव कचिक्कचिदपि च्छायासु गृह्णन्ति च
॥ १३४ ॥ यन्नद्रावितकेतकोदरदलस्रोतश्चियं विभ्रती येयं
मौक्तिकदामगुम्फनविधौ योग्यच्छवि प्रागभूत् । उत्सेच्या
कलशीभिरञ्जलिपुटैर्ग्राह्या मृणालाङ्कुरैः पातव्या च शशिन्य-
सुग्धविभवे सा चन्द्रिका वर्तते ॥ १३५ ॥ सुग्धा दुग्धधिया
गवा विदधते कुम्भानधो बल्लवा. कर्णे कैरवशङ्कया कुवल्यं
कुर्वन्ति कान्ता अपि । कैर्कन्वूफलसुखिनोति शबरी
मुक्ताफलाकाङ्क्षया सान्द्रा चन्द्रमसो न कस्य कुरुते चित्त-
भ्रम चन्द्रिका ॥ १३६ ॥ इन्दोरस्य त्रियामायुवतिकुचतटी-
चन्दनस्थासकस्य व्योमश्रीचामरस्य त्रिपुरहरजटावलरी-
कोरकस्य । कन्दर्पक्षोणिपालस्फटिकमणिगृहसैतदाखण्डलाशा-
नासामुक्ताफलस्य स्थगयति जगती कोऽपि भासा विलास
॥ १३७ ॥ लक्ष्मीकीडातडागो रतिधवलगृह दर्पणो
दिग्बधूना पुष्प श्यामालतायास्त्रिभुवनजयिनो मन्मथस्यात-
पत्रम् । पिण्डीभूत हरस्य स्मितममरसरित्पुण्डरीकं मृगाङ्को
ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सितवृषस्तरकागोकुलस्य ॥ १३८ ॥

सकलङ्कचन्द्रवर्णनम्

दोषागमनमागङ्गय रविरेश तिरोहितः । कथमिन्दु
समायाति कुत. शङ्का कलङ्किन. ॥ १३९ ॥ यक्ष विरहिण
कंचिन्नासयामास तेजसा । यक्ष एव विलोमेन सल्लभोऽ-
भूद्विधौ क्षय. ॥ १४० ॥ शिवमालानलोत्थेन धूमयोगेन
कालिमा । विधौ शुक्लतरे कि वा इति मन्मानसाशय
॥ १४१ ॥ इन्दोरेककलाया रुद्रेणोद्धृत्य मूर्धनि
वृताया । स्थानमिव तुच्छमेतत्कलङ्करूपेण परिणमति
॥ १४२ ॥ अस्त गतवति सवितरि पायसपिण्ड सुधाकर
प्राची । विरचयदम्बरकुशमुवि चरति कलङ्कस्तदन्तरे

१ किरणै २ निमेली नामरुजलप्रकाशरूपलक्षकलै ३ बदरी
फलम् ४ विपरीततया

काकः ॥ १४३ ॥ कृष्णवर्णहृदय सितदीप्ति दुर्धियः किल कलङ्किनमाहुः । कृष्णवर्णसमुदीरणमात्रादेव यद्वलति दृश्यकलङ्कः ॥ १४४ ॥ आयताग्रसितरश्मिनिबद्ध लाञ्छन-च्छविमपीरसदिग्धम् । चन्द्रकैतवमरुत्पटचक्र क्रीडयो-त्सृजति किं स्मरबालः ॥ १४५ ॥ शम्बरारिरमृत विषगर्भं चन्द्रबिम्बकपटात्प्रयुनक्ति । यद्वहिः सितमथासितमन्तः प्रोषि-तान्दहति दर्शनमात्रात् ॥ १४६ ॥ अयं पुरः पार्वणशर्वरीशः किं दर्पणोऽयं रजनीरमण्या । यतस्तदीयं प्रतिबिम्बमस्मि-न्सलक्ष्यते लाञ्छनकैतवेन ॥ १४७ ॥ प्रदोषमातङ्गमनङ्ग-देवस्तुङ्गं समारुह्य समागतोऽयम् । सिन्दूरिते तस्य सुधाशु-कुम्भे किमङ्कुशो लक्ष्ममिषेण दत्तः ॥ १४८ ॥ मम प्रिया कैरविणीं करेण सतापयामास दिनाधिनाथः । इतीव दुःखै-र्विकलः कलावान्पौ विषं लक्ष्ममिषेण सद्यः ॥ १४९ ॥ कला-धिनाथानयनाय सायं कुसुद्वतीप्रेषित एष भृङ्गः । किमिन्दु-नालिङ्ग्य सरागमङ्गे कृतः कलङ्कभ्रममातनोति ॥ १५० ॥ नेदं नभोमण्डलमम्बुराशिनैताश्च तारा नवफेनमङ्गाः । नाय शशी कुण्डलितः फणीन्द्रो नासौ कलङ्कः शयितो मुरारिः ॥ १५१ ॥ मधुव्रतौघः कुपितः स्वकीयमधुप्रपापघ्ननिमीलनेन । बिम्ब समाक्रम्य बलात्सुधाशोः कलङ्कमङ्गे भ्रुवमातनोति ॥ १५२ ॥ अत्रान्तरे च कुलटाकुलवर्मपातसजातपातक इव स्फुटला-ञ्छनश्रीः । वृन्दावनान्तरमदीपयदंशुजालैर्दिक्सुन्दरीवदन-चन्दनबिन्दुरिन्दुः ॥ १५३ ॥ अच्छप्रकाशवति चन्द्रमसि प्रियेऽस्मिन्नाह्लादकारिणि सुधावति पूर्णबिम्बे । धाता विचिन्त्य मनसाखिलदृष्टिपातं हर्तुं चकार किमु कज्जलबिन्दु-योगम् ॥ १५४ ॥ दष्टे जगद्रूपि कालमुजंगमेन तत्रान्ध-कारमिषमाविरभूद्विषं यत् । सजातलक्ष्मणि तदिन्दुमणौ निपाय्य ज्योत्स्नामये पयसि तत्क्षिपति स्म धाता ॥ १५५ ॥ दिग्यन्त्रतस्तिमिरचूर्णविशेषपूर्णादुद्वलरोडुमयरञ्जकविस्फुलि-ङ्गात् । कालेन पूर्वगिरिदुर्गजुषा प्रयुक्तो वृत्तोपलो विधु-मिषात्यथिकान्हिनस्ति ॥ १५६ ॥ मन्थानभूमिधरमूलशिला-सहस्रसघटनव्रणकिर्णः स्फुरतीन्दुमध्ये । छाया मृग शशक इत्यतिर्षामरोक्तिस्तेषां कथंचिदपि तत्र हि न प्रसक्तिः ॥ १५७ ॥ अवाप्तः प्रागल्भ्य परिणतरुचः शैलतनये कलङ्को नैवायं विलसति शशाङ्कस्य वपुषि । अमुष्येयं मन्ये विगल-दमृतस्यन्दशिशिरे रतिश्रान्ता शेते रजनिरमणी गाढमुरसि ॥ १५८ ॥ समयशबरो व्योमारण्ये सुधाशनमक्षिकासुविहित-सुधाबिम्बक्षौद्रस्फुरत्पटलं प्रति । कलयति कलङ्कार्यं धूमं निपीड्य पुनश्च तत्किरति मधुरज्योत्स्नाक्षौद्रं महीतलभाजने ॥ १५९ ॥ रुचिभिरमितष्टङ्कोत्कीर्णैरिव त्रसरेणुभिर्भ्यदुडुभिरपि

च्छेदैः स्थूलैरिव त्रियते नभः । प्रकृतिमलिनो भास्वद्विम्बो-न्मृजाकृतकर्मणस्तदयमपि हि त्वष्टुः कुन्दे भविष्यति चन्द्रमाः ॥ १६० ॥ तरुणतमालकोमलमलीमसमेतदयं कलयति चन्द्रमाः किल कलङ्कमिति ब्रुवते । तदनृतमेव निर्दयविधु-तुददन्तपदव्रणविवरोपदर्शितमिदं हि विभाति नभः ॥ १६१ ॥ अङ्क केऽपि शशङ्किरे जलनिवेः पङ्क परे मेनिरे सारङ्गं कतिचिच्च सज्जगदिरे भूच्छायमैच्छन्परे । इन्दोर्यद्वैलितेन्द्र-नीलशकलश्यामं दरीदृश्यते तत्सान्द्रं निशि पीतमन्धतमस कुक्षिस्थमाचक्ष्महे ॥ १६२ ॥ रङ्गावङ्कगते त्रिविष्टपवनीखेल-त्कुरङ्गीगणैः साकं क्रीडनकौतुकेन रभसादुत्सुत्य याते दिवम् । तच्छायानुगतात्ममूर्तिरधुना धर्तुं तमेन शशी मन्दं व्यायतरश्मिजालकलितः खाग्र समारोहति ॥ १६३ ॥ काश्मी-रेण दिहानमम्बरतलं वामभ्रुवामाननद्वैराज्यं विदधानमिन्दु-दृषदा भिन्दानमम्भःसिराः । प्रत्युद्यत्सुरुहूतपत्तनवधूदत्तार्धदु-र्वाङ्कुरक्षीबोत्सङ्कुरङ्गमैन्दवमिदं बिम्बं समुज्जृम्भते ॥ १६४ ॥

नायकागमनावस्थावर्णनम्

श्रुत्वायान्त बहिः कान्तमसमासविभूषया । भालेऽञ्जन दृशोर्लक्षा कपोले तिलकः कृतः ॥ १ ॥ आगच्छन्सूचितो येन येनानीतो गृहं प्रति । प्रथमं सखि कः पूज्यः किं काकः किं क्रमेलकः ॥ २ ॥ सज्जितसकलशरीरा क्षणे क्षणे मनसि किमपि गणयन्ती । उत्सवमिव तं दिवसं मनुते मुग्धा प्रियागमने ॥ ३ ॥ अभ्युन्नतस्तनयुगा तरलायताक्षी द्वारि स्थिता तदुपयानमहोत्सवाय । सा पूर्णकुम्भनवनीरजतोरण-स्रक्सभारमङ्गलमयत्नकृत विधत्ते ॥ ४ ॥ आयातो दयित-स्तवेति सहसा न श्रद्धे भाषितं सद्यः समुखता गतेऽपि सुमुखी भ्रान्तिं निजा मन्यते । कण्ठाश्लेषिभुजेऽपि शून्य-हृदया स्वमान्तर शङ्कते प्रत्यावृत्तिमियं प्रियस्य कियता प्रत्येतु शातोदरी ॥ ५ ॥ द्वारोपान्तनिर्ऋन्तरे मयि तया सौन्दर्य-सारश्रिया प्रोह्लासोरुयुगं परस्परसमासक्तं समासादितम् । आनीतं पुरतः शिरोशुकमधः क्षिप्ते चले लोचने वाचस्तच्च निवारितं प्रसरणं सकोचिते दोलते ॥ ६ ॥

नायकागमने नायिकां प्रति सखीवचनम्

नित्यं मनोरथस्यापि सखि दुर्गम एव यः । अभवत्साप्रतं कामं प्रत्यक्षेण विभाति सः ॥ १ ॥ धैर्यमाधाय लज्जा च व्यपनीय विलासिनम् । सभावयसि किं नैनं दिष्ट्या स्वयमु-पस्थितम् ॥ २ ॥ अपाङ्गससर्गि तरङ्गित दृशोर्भ्रुवोरालान्त-

विकासि वेहनम् । विसारि रोमाञ्चितकञ्चुक तनोस्तनोति योऽसौ सुभगे तवागतः ॥ ३ ॥ कलय वलय धम्मिहोऽस्मिन्निवेशय मल्लिका रचय सिचय मुक्ताहार विभूषय सत्वरम् । मृगमदमभीपत्रालेपं कुरुष्व कपोलयोः सहचरि समायात प्रातः स ते हृदयप्रिय ॥ ४ ॥

नायकातिथ्यवर्णनम्

आयाते दयिते मरुत्थलभुवासुत्प्रेक्ष्य दुर्लङ्घ्यता गेहिन्या परितोषबाष्पकलिलामासज्य दृष्टि मुखे । दत्त्वा पीलुगमी-करीरकवलं लोलाञ्छलेनादरादुन्मृष्टं करमस्य केसरसटाभाराभ्र-लम्भ रजः ॥ १ ॥ बाला चन्दनमालिकाकिसलयग्रन्थीनध-कुर्वतः श्रुत्वा बल्लभवाहनस्य रटितं दासेरकस्याङ्गने । आक्र-न्दात्सुहृदो वनाद्गुरुजन नासाग्रसङ्गादसूकान्त स्त्रीवर्षपात-कात्स्वरमसत्कीर्तः परावर्तयत् ॥ २ ॥ किञ्चित्कम्पितपाणिकङ्कण-रवैः पृष्ठ ननु स्वागतं व्रीडानम्रमुखाब्जया चरणयोर्म्यस्ते च नेत्रोत्पले । द्वारस्थस्तनयुग्ममङ्गलघटे दत्त प्रवेशो हृदि स्वामिन्कि न तवातिथेः समुचितं सख्यानयानुष्ठितम् ॥ ३ ॥ दीर्घा वन्दनमालिका विरचिता दृष्टयैव नेन्दीवरैः पुष्पाणा प्रकरः स्मितेन रचितो नो कुन्दजात्यादिभिः । दत्तः खेदमुचा पयोधरभरेणाध्यो न कुम्भाम्भसा स्वैरेवावयवैः प्रियस्य विशतस्तन्व्या कृत मङ्गलम् ॥ ४ ॥

नायकस्य नायिकां प्रति प्रश्नः

कृशा केनासि त्वं प्रकृतिरियमङ्गस्य ननु मे मलाधूम्ना कक्षाद्गुरुजनगृहे पाचकतया । स्मरस्यस्मान्कञ्चिन्नहि नहि नहीत्येवमवदत्सरोत्कम्पं बाला मम हृदि निपत्य प्ररुदिता ॥ १ ॥ कृशासीत्यालीना मलिनवसनसीत्यवनता चिराद्दृ-ष्टासीति स्तनकलशकम्पं प्ररुदिता । परिष्वक्ता यावत्प्रणय-पदवीं कामपि गता ततः सारङ्गाक्ष्या हृदयसदने लीनमभवत् ॥ २ ॥ अङ्गानामतिताम्रव कुत इदं कक्षादकक्षादये मुग्धे पाण्डुकपोलमाननमिति प्राणेश्वरे पृच्छति । तन्व्या सर्वमिदं स्वभावत इति व्याहृत्य पक्ष्मान्तरव्यापी बाष्पभरस्तया चलि-तया निःश्वस्य मुक्तोऽन्यतः ॥ ३ ॥

प्रणयकलहे नायिकानुनयः

अनिर्दयोपभोगस्य रूपस्य मृदुनः कथम् । कठिन खलु ते चेतः शिरीषसेव बन्धनम् ॥ १ ॥ किं त्वा मणामि विच्छेद-दारुणायासकारिणि । कामं कुरु वरारोहे देहि मे परि-रम्भणम् ॥ २ ॥ मयि ते पादपतिते किंकरत्वमुपागते । प्रिये कामातुरः कोपं कान्ते कोऽन्योऽपनेष्यति ॥ ३ ॥ दाक्षिण्यं नाम बिम्बोष्ठि नायकाना कुलव्रतम् । तन्मे

दीर्घाक्षि ये प्राणास्ते त्वदाशानिवन्धनाः ॥ ४ ॥ मुखमिन्दु-र्यथा पाणिः पल्लवेन समः प्रिये । वाचः सुधा इवोष्ठस्ते विम्बतुल्यो मनोऽश्मवत् ॥ ५ ॥ मोदुमलमस्मि नाहं सुन्दरि मन्दागमाद्विलम्बं ते । पञ्चगरास्त्रहत मा सजीवय चारुगात्रि परिरम्भैः ॥ ६ ॥ सकृदिव समर्प्य बाले मम हस्ते मदनधर्मतप्तस्य । अपहारेसे कुचकुम्भं तृषितकरा-दमृतकुम्भमिव ॥ ७ ॥ अपराधी नूनमहं प्रसीद रम्भोर विरम सरम्भात् । सेव्यो जनश्च कुपितः कथं नु दासो निरपगध ॥ ८ ॥ त्वामेयमावद्धाञ्जलि दासजनस्तमिममर्थ-मर्थयते । स्वपिहि मया सह सुरतव्यतिकरखिन्नेव मा भैवम् ॥ ९ ॥ सरले साहसरागं परिहर रम्भोर मुख सर-म्भम् । विरसं विरहायास वोढु तव चित्तमसह मे ॥ १० ॥ क्षीणः क्षीणोऽपि शशी भूयो भूयोऽभिवर्धते नित्यम् । विरम प्रसीद सुन्दरि यौवनमनिवर्ति यातं तु ॥ ११ ॥ अङ्गानि खेदयसि किं शिरीषकुसुमपरिपेलवानि मुधा । अयमीहितकुसुमाना सपादयिता तवास्ति दासजनः ॥ १२ ॥ मधुधारेव न मुखसि मानिनि रूक्षापि माधुरीं सहजाम् । कृतसुखमङ्गापि रस ददासि मम निम्नगा यथाभ्योवेः ॥ १३ ॥ विराममेवानलयाऽतितोषात्तथापि रोषारुणितेव दृष्टिः । निशापतिः श्लिष्यति पश्चिमाशामये किमाशा विफलीकरोषि ॥ १४ ॥ यदि प्रिये वेत्सि तव प्रभु मामनन्यसाधारण-दासमङ्गयोः । तदद्य वक्षो मम पात्रमस्तु स्वयंग्रहाश्लेषमहो-त्सवानाम् ॥ १५ ॥ उत्तरङ्गय कुरङ्गलोचने लोचने कमलगर्व-मोचने । अस्तु सुन्दरि कलिङ्गनन्दिनीवीचिडम्बरगभीर-मम्बरम् ॥ १६ ॥ शशिसुखि तव भाति भङ्गुरभ्रयुवजन-मोहकरालकालसर्पः । यदुदितमयमङ्गनाय यूना त्वदधर-सीधुसुधैव सिद्धमन्नः ॥ १७ ॥ त्वयि निबद्धरतेः प्रियवादिनः प्रणयमङ्गपराञ्जुखचेतसः । कमपराधलवं मयि पश्यसि त्यजसि मानिनि दासजनं यतः ॥ १८ ॥ विसृज सुन्दरि सगमसाध्वस ननु चिरात्प्रभृति प्रणयौमुखे । परिगृहाण गते सहकारता त्वमतिमुक्तताचरितं मयि ॥ १९ ॥ मोहान्मया सुतनु पूर्वमुपेक्षितस्ते यो बाष्पबिन्दुरधर परि-बाधमानः । तं तावदाकुटिलपक्ष्मविलम्भमद्य कान्ते प्रमृज्य विगतानुशयो भवामि ॥ २० ॥ मुग्धे विधेहि मयि निर्दय-दन्तदंशं दोर्वल्लिवन्धनिविडस्तनपीडनानि । चण्डि त्वमेव मुदमञ्चय पञ्चबापचण्डालकाण्डदलनादसवः प्रयान्ति ॥ २१ ॥ मा मा ससाध्वसमपेहि विलोलनेत्रे दासे जने किमिति सभ्रमकातरासि । किं युज्यते बत मया चिरकाञ्चित्तस्य मध्ये वराङ्गि परिरम्भसुखस्य भङ्गः ॥ २२ ॥ किं शीकरैः

कृमविमर्दिभिरार्द्रवातं सचालयामि नलिनीदलतालवृन्तम् ।
 अङ्गे विधाय चरणानुत पद्मताम्रौ सवाहयामि करभोर
 यथासुखं ते ॥ २३ ॥ आताम्रतामपनयामि विलक्ष एष
 लाक्षाकृता चरणयोस्तव देवि मूर्ध्ना । कोपोपरागजनिता तु
 सुखेन्दुबिम्बे हर्तुं क्षमो यदि पर करुणा मयि स्यात् ॥ २४ ॥
 ईन्दीवरेण नयनं सुखमम्बुजेन कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन ।
 अङ्गानि चम्पकदलैः स विधाय वेधाः कान्ते कथं घटित-
 वानुपलेन चेतः ॥ २५ ॥ किं मुक्तमासनमल मयि सभ्र-
 मेण नोत्थातुमित्यसुचितं मम तन्तुमध्ये । दृष्टिप्रसादविधि-
 मात्रहृतो जनोऽयमत्यादरेण किमिति क्रियते विलक्षः ॥ २६ ॥
 शुभालकं स्मितपराजितचन्द्रलेखं दृगलीलया कुवलयश्रियमा-
 ददानम् । एतन्मुखं दिविषदामपि दुर्निरीक्ष्यं तन्वङ्गि
 मामिव मुधा किमधःकरोषि ॥ २७ ॥ लावण्यकान्तिपरि-
 पूरितदिङ्मुखेऽस्मिन्सरेऽधुना इव मुखे तरलायताक्षि । क्षोभ
 यदेति न मनागपि तेन मन्ये सुव्यक्तमेव जलराशिरयं
 पयोधिः ॥ २८ ॥ किं ते निसर्गरुचिरौ चरणौ कराभ्या
 संवाहयामि नयने च तवाञ्जनेन । किं रञ्जयामि किमु ते
 स्तनयोर्विचित्रा पत्रावलीं विरचयाम्यचिरेण तन्वि ॥ २९ ॥
 सुतनु जहिहि मौनं मुख वाचो जडत्व प्रणयिनि मयि कोपं
 किंकरे किं करोषि । अथ यदि तव चित्ते सापराधोऽस्मि
 नाले निजमुजयुगवल्लीबन्धनं मा विधेहि ॥ ३० ॥ किमपि
 किमपि शङ्के मङ्गलेभ्यो यदन्यद्विरमतु परिहासश्चण्डि
 पर्युत्सुकोऽस्मि । कलयसि कलितोऽहं वल्लभे देहि वाचं
 भ्रमति हृदयमन्तर्विह्वल निर्दयासि ॥ ३१ ॥ यदिदमगण-
 यित्वा दुर्वहं श्रोणिभार मदभिसरणलोभात्प्रस्थित पद्मताम्रम् ।
 अयमहमभिवान्छाम्यप्रमृज्यैव पासुं सुसुखि पदतलं ते
 चूडितं चुम्बितं च ॥ ३२ ॥ वितरय कुचयोस्त्वद्दर्शनोप-
 क्रमाणा मदनशररुजाना शान्तये मामकीनाम् । सकृदपि
 परिरम्भं सुभ्रु दोग्ध्रूलकूलकषधनपरिणाहृत्प्रातयोरेतयोस्ते
 ॥ ३३ ॥ चरणकमलदासस्त्वेष सकल्पसङ्गे सुसुखि यद-
 भिघत्से त्वं बलात्कारधूर्तम् । प्रसभविधूर्ततर्षः पीडयाम्या-
 त्मनैव द्विरद इव सरोजं पाणिमापाटलं ते ॥ ३४ ॥
 विकिर धवलदीर्घपाङ्गसंसर्पि चक्षुः परिजनपथवर्तिन्यत्र किं
 संभ्रमेण । स्मितमधुरमुदार देवि मामालपोचैः प्रभवति मम
 पाण्योरञ्जलिः सेवितुं त्वाम् ॥ ३५ ॥ परिलुठति ललाटे
 मङ्गुरा भ्रूलता किं मदनजयपताकाविभ्रमं विभ्रतीयम् ।
 स्फुरति च किमकाण्डे चण्डि बिम्बाधरोऽयं मृदुपवनविधू-
 तोन्निद्रबन्धूकबन्धुः ॥ ३६ ॥ सुहृसुहृद्वेक्षणं सरसमञ्जसा
 सत्तवः समुच्चलतरङ्गिणि प्रचुरनर्ममर्मस्पृहा । सुहृर्निबिड-

नम्रता परिजनव्यपेक्षापि नो कुतः सुसुखि शिक्षिता कथय
 कोपरीतिस्त्वया ॥ ३७ ॥ तरङ्गय दृशोऽङ्गने रचय बन्ध्य-
 मिन्दीवर क्षण वपुरपावृणु स्पृशतु काञ्चनं कालिमा ।
 स्फुटीकुरु रदच्छदं व्रजतु विद्रुमः श्वेततामुदञ्चय सुखं
 मनागभवतु लज्जितश्चन्द्रमाः ॥ ३८ ॥ उदञ्चय दृगञ्चलं
 चलतु चञ्चरीकोञ्चयः प्रपञ्चय वचःसुधा श्रवणपालिमा-
 लिङ्गतु । भ्रुवं नटय नागारि त्यजतु मन्मथः कार्मुकं
 सुखं च कुरु समुखं व्रजतु लाघवं चन्द्रमाः ॥ ३९ ॥
 पुरोदिगनुरागिणी तदपि नानुरागोदयः कृशोदरि निशा
 कृशा तदपि ते न मानः कृशः । प्रसन्नमिदमम्बर तदपि न
 प्रसन्नं मनो ननाद चरणायुधस्तदपि मौनमालम्बसे ॥ ४० ॥
 कृतो दूरादेव स्मितमधुरमभ्युद्गमविधिः शिरस्याज्ञा न्यस्ता
 प्रतिवचनमुच्चैः प्रणमितम् । न दृष्टेः शैथिल्यं मिलत इति
 चेतो दहति मे निगूढान्तःकोपा कठिनहृदये सवृत्तिरियम्
 ॥ ४१ ॥ गतप्राया रात्रिः कृशतनु शशी सीदत इव
 प्रदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो धूर्णत इव । प्रणामान्तो मान-
 स्यजसि न तथापि कुधमहो कुचप्रत्यासत्त्या हृदयमपि ते
 चण्डि कठिनम् ॥ ४२ ॥ इदं दूर्वाकाण्डद्युतिमुषि कपोले
 कतिपयैः श्रमाम्मोभिः कीर्णं सहजबकुलामोदसुभगम् ।
 समाकाङ्क्षे ताम्राधरमनुमनुष्व प्रियतमे मनोज्ञं ते पातुं
 सुखकमलमात्रातुमथवा ॥ ४३ ॥ प्रसादे वर्तस्व प्रकटय मुदं
 सत्यज रुषं प्रिये शुष्यन्त्यङ्गान्यमृतमिव ते सिञ्चतु वचः ।
 निधानं सौख्याना क्षणमभिसुखं स्थापय सुखं न मुग्धे प्रत्येतुं
 प्रभवति गतः कालहरिणः ॥ ४४ ॥ प्रसीदेति ब्रूयामिदमसति
 कोपे न घटते करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः ।
 न मे दोषोऽस्तीति त्वमिदमपि हि ज्ञास्यसि मृषा किमेत-
 स्मिन्वक्तुं क्षममिति न वेद्मि प्रियतमे ॥ ४५ ॥ कृतेऽप्याज्ञाभङ्गे
 कथमिव मया ते प्रणतयो धृताः स्मिता हस्ते विसृजसि
 रुषं सुभ्रु बहुशः । प्रकोपः कोऽप्यन्यः पुनरयमसीमाद्य
 गुणितो वृथा यत्र स्निग्धाः प्रियसहचरीणामपि गिरः ॥ ४६ ॥
 कपोले पत्राली करतलनिरोधेन मृदिता निपीतो निःश्वासै-
 रयममृतहृदोऽधररसः । सुहृः कण्ठे लग्नस्तरलयति बाष्पः
 स्तनतटं प्रियो मन्युर्जातस्तव निरनुरोधे न तु वयम् ॥ ४७ ॥
 सुतनु हृदयात्प्रत्यादेशव्यलीकमपैतु ते किमपि मनसः
 समोहो मे तदा बलवानभूत् । प्रबलतमसामेवंप्रायाः शुभेषु
 हि वृत्तयः सैन्यमपि शिरस्यन्धः क्षिता धुनोर्लक्ष्यहिशङ्कया
 ॥ ४८ ॥ परिहर कृतातङ्गे शङ्का त्वया सततं घनस्तन-
 जघनयाक्रान्ते स्वान्ते परानवकाशिनि । विशति वितनोरन्यो
 धन्यो न कोऽपि ममान्तर स्तनभरपरीरम्भारम्भे विधेहि

विधेयताम् ॥ ४९ ॥ व्यथयति वृथा मौनं तन्वि प्रपञ्चय
पञ्चमं तरुणि मधुरालपैस्ताप विनोदय दृष्टिभिः । सुमुखि
विमुखीभाव तावद्विमुख न वञ्चय स्वयमतिशयस्निग्धो
मुग्धे प्रियोऽहमुपस्थित ॥ ५० ॥ कठिनहृदये मुञ्च भ्रान्तिं
व्यलीककथाश्रिता पिशुनवचनैर्दुःखं नेतु न युक्तमिमं जनम् ।
किमिदमथवा सत्यं मुग्धे त्वया हि विनिश्चितं यदभिरुचितं
तन्मे कृत्वा प्रिये सुखमास्यताम् ॥ ५१ ॥ पादामक्ते
सुचिरमिह ते वामता कैव मुग्धे नर्मासक्ते प्रणयिनि जने
कोऽपराधोपराध । इत्थं तस्या परिजनकथा कोमले कोपवेगे
वाष्पोद्देस्तदनु सहसा न स्थितं न प्रवृत्तम् ॥ ५२ ॥
कोऽय कोपविधिः प्रयच्छ करुणागर्भं वचो जायता पीयूष-
द्रवदीर्घिकापरिमलैरामोदिनी मेदिनी । आस्ता वा स्पृहयालु-
लोचनमिदं व्यावर्तयन्ती मुहुर्यस्मै कुप्यसि तस्य सुन्दरि
तपोवृन्दानि वन्दामहे ॥ ५३ ॥ सूर्येऽस्ताचलमौलिमालिनि
गृहे दीपावलीशालिनि प्राणस्वामिनि मानिनि प्रतिपद
सत्कारमातन्वति । यन्मानं न जहासि कोपकलनादालोहित-
स्तत्क्षणादिन्दुः सुन्दरि पूर्वपर्वतशिरसीमानमारोहति ॥ ५४ ॥
सन्त्येवात्र गृहे गृहे युवतयस्ताः पृच्छ गत्वाधुना प्रेयांसः
प्रणमन्ति किं तव पुनर्दासो यथा वर्तते । आत्मद्रोहिणि
दुर्जनप्रलपित कर्णे वृथा मा कृथाश्छिन्नैरहरसा भवन्ति
पुरुषा दुःखानुवर्त्या यतः ॥ ५५ ॥ क्षीणाशु शशलाञ्छनः
सखि पुनः क्षीणो न मानस्तव स्नेह पद्मवनं मना-
गपि न ते स्नेह मुखाम्भोरुहम् । पीत श्रोत्रयुगेन
षट्पदरुतं पीत न ते जल्पितं रक्ता शैकदिगङ्गना
रविकरैर्नद्यापि रक्तासि किम् ॥ ५६ ॥ किं कण्ठे शिथिली-
कृतो भुजलतापाशः प्रमादान्मया निद्राच्छेदविवर्तनेष्वभि-
मुखी नाद्यापि सभाविता । अन्यस्त्रीजनसकथालघुरहं स्वप्ने
त्वया लक्षितो दोष पश्यसि किं प्रिये परिजनोपालम्भयोग्ये
मयि ॥ ५७ ॥ चक्षुर्जोष्यमपैतु मानिनि मुखं सदृश्य
श्रोत्रयोः पीयूषक्षुत्तिसौख्यमस्तु मधुरा वाचं प्रिये व्याहर ।
तापः शाम्यतु मे प्रसादशिशिरा दृष्टि शनैः पातय त्यक्त्वा
दीर्घमभूतपूर्वमचिराद्रोषं सखीदोषजम् ॥ ५८ ॥ कल्याणाङ्ग-
रुचानुरक्तमनसा त्व येन सप्रार्थ्यते यस्मार्थं सुमुखि त्वया
पुनरसुत्यागेऽपि सनह्यते । सोऽयं सुन्दरि पञ्चबाणवि-
शिखव्यालीढदोरन्तरस्त्रैरोत्पीडितपीवरस्तनतटस्त्वद्दोलतापञ्जरे
॥ ५९ ॥ शीताशुर्मुखमुपले तव दृशौ पद्मानुकारौ करौ
रम्भागर्भनिभं तवोरुयुगलं बाहू मृणालोपमौ । इत्याह्लादकरा-
खिलाङ्गि रभसान्निःशङ्कमालिङ्ग्य मामङ्गानि त्वमनङ्गताप-
विधुराण्येहोहि निर्वापय ॥ ६० ॥ स्निग्धं यद्यपि वीक्षितं

नयनयोस्ताम्रा तथापि द्युतिर्माधुर्यापि सती स्वलल्यनुपदं ते
गद्गदा वागियम् । निःश्वासा नियता अपि स्तनभरोत्कम्पेन
सलक्षिताः कोपस्ते प्रकटं प्रयत्नविधृतोऽप्येष स्फुट लक्ष्यते
॥ ६१ ॥ भ्रूमङ्गं क्रियते ललाटशशिनः कस्मात्कलङ्को मुधा
वाताकम्पितबन्धुपुष्पसमता नीतोऽधरः किं स्फुरन् । मध्यश्वा-
धिककम्पितस्तनभरेणार्थं पुनः खिद्यते कोप मुञ्च तवैव चित्त-
हरणायैतन्मया क्रीडितम् ॥ ६२ ॥ भ्रूमङ्गं न करोषि रोदिषि
मुहुर्मुग्धेक्षणो केवलं नातिप्रस्फुरिताधरानवरतं निःश्वासमेवो-
ज्जसि । वाचं नापि ददासि तिष्ठसि पर प्रध्यातनभ्रानना
कोपस्ते स्तिमितोऽतिपीडयति मा गूढप्रहारोपमः ॥ ६३ ॥
धृष्टः किं पुरतोऽवरुध्य विहसन्मृहामि कण्ठे प्रिया किं वा
चादुशतप्रचण्डरचनाप्रीता करिष्यामि ताम् । किं तिष्ठामि
कृताञ्जलिर्निपतितस्तस्याः पुरः पादयोः सत्यं सत्यमहो न
वेद्यनुनयस्तस्याः कथं स्यादिति ॥ ६४ ॥ सुभ्रु त्वं कुपितेत्य-
पास्तमशनं त्वक्ताः कथा योषिता दूरादेव मयोज्जिताः सुरभयः
सम्गन्धधूपादयः । रागं रागिणि मुञ्च मय्यवनते दृष्टे प्रसीदा-
धुना सद्यस्त्वद्विरहे भवन्ति सुभगे सर्वा ममान्धा दिशः
॥ ६५ ॥ व्यावृत्तं खलु सर्वतो विषयतस्त्वय्येव लीनं मनो
नित्यं च त्वदधीनमेव नियतं मज्जीवितं मानिनि । मत्तैवं मयि
नूनमन्यविषया शङ्का त्वया त्यज्यता किं वान्यत्र निशाकरोऽ-
भिरमते मुक्त्वा क्षणं कौमुदीम् ॥ ६६ ॥ यद्वर्त्म्यं गुरुगौरवस्य
सुहृदो यस्मिँल्लभन्तेऽन्तर यदाक्षिप्यवशात्प्रसन्न सहते नर्मोप-
चारानपि । यल्लज्जा निरुणद्धि यत्र शपथैरुत्पाद्यते प्रैत्य-
स्ताकि प्रेम स उच्यते परिचयस्तत्रापि कोपेन किम् ॥ ६७ ॥
मुग्धे मानिनि कोपरीतिरियती युक्ता न तथ्यं त्विदं कान्ते
किं त्वदुपेक्षिता मम तनुः शोभेत नेहाद्भुतम् । अन्यायो
भवति च्छलस्य करणे दक्षे जनेऽन्यादृशं काहेति प्रतिरुद्ध-
वागकरवं वाक्स्तम्भनं चुम्बनैः ॥ ६८ ॥ मानं मानिनि मुञ्च
देवि दयिते मिथ्या वचः श्रूयते किं कोपो निजसेवके यदि
वचः सत्यं त्वया गृह्यते । दोर्म्या बन्धवमाशु दन्तदलनं
पीनस्तनास्फालन दोषश्चेन्मम ते कटाक्षविशिखैः शस्त्रैः प्रहार
कुरु ॥ ६९ ॥ सुभ्रु त्वं नवनीतकल्पहृदया केनापि दुर्मन्त्रिणा
मिथ्यैव प्रियकारिणा मधुमुखेनास्मासु चण्डीकृता । किं
त्वेतद्विमृश क्षणं प्रणयिनामेणाक्षि कस्ते हितः किं धात्री-
तनया वयं किमु सखी किं वा किमस्त्वसुहृत् ॥ ७० ॥

सख्यनुनयः

मुग्धे मानं न ते कर्तुं युक्तं प्राणाधिके प्रिये । धत्से
मत्स्यी कियत्कालं जीवितं जीवितं विना ॥ १ ॥ कुपितासि
यदा तन्वि निधाय करजक्षतम् । बधान भुजपाशाम्या

कण्ठमस्य दृढं तदा ॥ २ ॥ स्नेरराजीवनयने नयने कि
निमीलिते । पश्य निर्जितकंदर्प कंदर्पवशं प्रियम् ॥ ३ ॥
रमणे चरणप्रान्ते प्रणतिप्रवणेऽधुना । वदामि सखि ते तत्त्वं
कदाचिन्नोचिताः क्रुधः ॥ ४ ॥ यदि कुप्यसि नास्ति रतिः
कोपेन विनाऽथवा कुतः कामः । कुप्य च कोपय च त्वं
प्रसीद च त्वं प्रसादय च कान्तम् ॥ ५ ॥ अरुणे च तरुणि
नयने तव मलिनं च प्रियस्य मुखम् । मुखमानत च सखि
ते ज्वलितश्चास्यान्तरे स्मरज्वलनः ॥ ६ ॥ अञ्चति रजनि-
रुदञ्चति तिमिरमिदं चञ्चति मनोभू । उक्तं न त्यज युक्तं
विरचय रक्त मनस्तस्मिन् ॥ ७ ॥ वियदलिमलिनाम्बुगर्भ-
मेघं मधुकरकोकिलकूजितैर्दिशा श्री । धरणिरभिनवाङ्कुरा-
ङ्कटङ्का प्रणतिपरे दयिते प्रसीद मुग्धे ॥ ८ ॥ जहीहि कोपं
दयितोऽनुगम्यता पुरोऽनुशेते तव चञ्चलं मनः । इति प्रियं
काचिदुपैतुमिच्छती पुरातुनिन्ये निपुणः सखीजनः ॥ ९ ॥
समयचकितं विन्यस्यन्ती दृश तिमिरे पथि प्रतितरु मुहु
स्थित्वा मन्दं पदानि वितन्वतीम् । कथमपि रह प्राप्तमङ्गै-
रनङ्गतरङ्गिभि सुमुखि सुभगः स त्वा पश्यन्नुपैतु कृतार्थताम्
॥ १० ॥ चपलहृदये कि स्वातन्त्र्यात्स्वयं गृहमागतश्चरण-
पतितः प्रेमाद्राद्रिः प्रियः समुपेक्षितः । तदिदमधुना यावज्जीवं
निरस्तसुखोदया रुदितशरणा दुर्जाताना सहस्र रूपा फलम्
॥ ११ ॥ लिखन्नास्ते भूमि बहिरुत्पन्नतः प्राणदयितो निर-
हाराः सख्यः सैततरुदितोच्छ्रननयनाः । परित्यक्तं सर्व
हसितपठितं पञ्जरशुकैस्तवावस्था चेयं विसृज कँठिने मान-
मधुना ॥ १२ ॥ असद्वृत्तो नायं न च खलु गुणैरेष रहितः
प्रियो मुक्ताहारस्तव चरणमूले निपतितः । गृहाणैनं मुग्धे
व्रजतु निजकण्ठप्रणयितासुभायो नास्त्यन्यस्तव हृदयसंताप-
शमने ॥ १३ ॥ अनालोच्य प्रेम्णः परिणतिमनादृत्य सुहृदस्त्व-
याकण्ठे मानः किमिति सरले सप्रति कृतः । समाकृष्टा ह्येते
प्रलयदहनोद्गासुरशिखा सहस्तेनाङ्गारास्तदलमधुनारण्य-
रुदितैः ॥ १४ ॥ अयेऽस्तमयते शशी नहि कृशीभवत्याग्रहो
विनश्यति तमो हठं किमणुमर्षपास्ते मनः । सखि प्रक-
टितोऽरुणो न करुणोदयस्ते मनाक्प्रयाति खलु यामिनी न
विमनीकृथा नायकम् ॥ १५ ॥ आयातः कुमुदेश्वरो विजयते
सर्वेश्वरो मारुतो भृङ्ग स्फूर्जति भैरवो न निकटं प्राणेश्वरो
मुञ्चति । एते सिद्धरसाः प्रसूनविशिखो वैद्योऽनवद्योस्तवो
मानव्याधिरयं कृशोदरि कथं त्वच्चेतसि स्थास्यति ॥ १६ ॥
मानं मानिनि सुख मानसमुवः साम्राज्यमुज्जृम्भता हा हा

१ नव २ उपवासशील ३ सततरोदनेन शोथयुक्तानि नय-
नानि यासाम् ४ पाषाणहृदये ५ मौक्तिकानां हारः, पक्षे, मुक्त-
स्त्यक्त आहारोऽशन येन प्रियेणेत्यर्थः ६ हृदयदाहशान्त्यै ७
अनवसरे ८ नाशयति.

गच्छति यामिनी न समयो यातः पुनः प्राप्यते । अत्यल्पा-
गति कल्पिताधिकमये कान्ते पदान्तानते कोऽय कोकिल-
वाणि केलिसमये कोपस्त्वयालम्बितः ॥ १७ ॥ स्निग्धे यत्प-
रुषासि यत्प्रणमति स्तब्धासि यद्रागिणि द्वेषस्थासि यदुन्मुखे
विमुखता यातासि तस्मिन्प्रिये । तन्मुग्धे विपरीतकारिणि तव
श्रीखण्डचर्चा विषं शीताशुस्तपनो हिम हुतवहः क्रीडामुदो
यातना ॥ १८ ॥ त्वा चित्तेन चिर वहन्नयमतिश्रान्तो भृशं
तापितः कन्दर्पेण च पातुमिच्छति सुधासवादि बिम्बाधरम् ।
अस्याङ्कं तदलंकुरु क्षणमिह ब्रूक्षेपलक्ष्मीलवकीते दास-
जनेऽपि सेवितपदाम्भोजे कुतः सञ्जमः ॥ १९ ॥ मुग्धे कि
नखरैः क्षिपस्यविरतं नेत्राम्बु मानोन्नते पश्यैनं चरणाग्रनम्र-
शिरस स्वं कान्तमात्ताञ्जलिम् । अप्रह्वे तव चेतसि प्रणयिनि
प्राप्तेऽतिनिर्विण्णतामन्यासक्तमनस्युपेक्षितगता फूत्कृत्य रोदि-
ष्यति ॥ २० ॥ मुग्धे मुग्धतयैव नेतुमखिलः काल किमारभ्यते
मानं धत्स्व धृति बधान ऋजुता दूरीकुरु प्रेयसि । सख्यैवं
प्रतिबोधिता प्रतिवचस्तामाह भीतानना नीचैः शसै हृदि
स्थितो हि ननु मे प्राणेश्वर श्रोष्यति ॥ २१ ॥ अङ्गुल्यग्रनखेन
बाष्पसलिलं निक्षिप्य निक्षिप्य कि तूष्णीं रोदिषि कोपने बहु-
तरं फूत्कृत्य रोदिष्यसि । यस्यास्ते पिशुनोपदेशवचनेर्मानेऽति-
भूमि गते निर्विण्णोऽनुनयं प्रति प्रियतमो मध्यस्थतामेष्यति
॥ २२ ॥ नो तैल्यं भजसे न जल्पसि सुधाधारानुकारा गिरो
द्वपातं कुरुषे न वा परिजने कोपप्रकाशच्छलात् । इत्थं
केतकगर्भगौरि दयिते कोपस्य सगोपनं तत्स्यादेव न चेत्युनः
सहचरी कुर्वीत साचिस्मितम् ॥ २३ ॥

कलहान्तरिताप्रलापारुयानम्

उपचारानुनयास्ते कितवस्योपेक्षिताः सखीवचसा ।
अधुना निष्ठुरमपि यदि स वदति कलिकैतवाद्यामि ॥ १ ॥
प्रयाहि तत्रैव ययानुरज्यसे किमत्र निस्त्रिंशं तव प्रयोजनम् ।
न कञ्चुकग्रन्थिमपाकुरुष्व मे कथं हृदि ग्रन्थिमपाकरिष्यसि
॥ २ ॥ अकरोः किमु नेत्रशोणिमानं किमकार्षीं करपल्ल-
वावरोधम् । कलहं किमघा क्रुधा रसज्ञे हितमर्थं न
विदन्ति दैवदयाः ॥ ३ ॥ स्फुरसि बाहुलते किमनर्थकं
त्वमपि लोचनभावमहो गता । तमहमागतप्यपराधिन न
परिरब्धुमलं न च वीक्षितुम् ॥ ४ ॥ मानोन्नतेत्यसहनेत्यतिप-
ण्डितेति मय्येव धिक्कृतिरनेकमुखी सखीनाम् । दाक्षिण्यमात्र-
मसुणेन विचेष्टितेन धूर्तस्य तस्य हि गुणानुपवर्णयन्ति ॥ ५ ॥
नवनखपदभङ्गं गोपयस्वशुकेन स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना

१ क्रोध २ सरलत्वम् ३ कथय ४ उदासीनताम् ५ ज्ञय्याम्
६ अमृतधारातुल्या ७ केतकीगर्भवच्छ्रुताङ्गि ८ निर्दय

दन्तदष्टम् । प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गशंसी विसर्पन्नवपरिमलगन्धः ।
केन शक्यो वरीतुम् ॥ ६ ॥ इदं कृष्ण कृष्ण प्रियतम ननु
श्वेतमथ किं गमिष्यामो यामो भवतु गमनेनाथ भवतु ।
पुरा येनैव मे चिरमनुसृता चित्तपदवी स एवान्यो जातः
सखि परिचिता कस्य पुरुषा ॥ ७ ॥ कथमपि सखि
क्रीडाकोपाद्गजेति मयोदिते कठिनहृदयस्त्यक्त्वा शय्या
बलाद्गत एव स । इति सरभसवस्तप्रेम्णि व्यपेतवृष्णे
स्पृष्टा पुनरपि हतव्रीडं चेतः करोति करोमि किम् ॥ ८ ॥
अद्यारभ्य यदि प्रिये पुनरहं मानस्य चान्दस्य वा गृहीया
शठदुर्नयेन मनसा नामापि सक्षोभत । तत्तेनैव विना
शशाङ्ककिरणस्पष्टाङ्गहामा निशा एको वा दिवस पथोद-
मलिनो भूयान्मम प्रावृषि ॥ ९ ॥ मानव्याधिनिपी-
डिताहमधुना शक्नोमि तस्यान्तिक नो गन्तु न सखी-
जनोऽस्ति चतुरो यो मा बलाच्चेत्यति । मानी सोऽपि जनो न
लाघवमयादभ्येति मात स्वयं कालो याति चल च जीवित-
मिदं क्षुण्णं मनश्चिन्तया ॥ १० ॥ निःश्वासा वदन
दहन्ति हृदयं निर्मूलमुन्मथ्यते निद्रा नैति न दृश्यते
प्रियमुखं नक्तदिनं रुद्यते । अङ्गं शोषमुपैति पादपतितः
प्रेयास्तदोपेक्षितः सख्यः कं गुणमाकलय्य दयिते मान वय
कारिता ॥ ११ ॥ तद्वक्त्राभिमुखं मुखं विनमित दृष्टिः कृता
पादयोस्तस्यालापकुतूहलाकुलतरे श्रोत्रे निरुद्धे मया ।
पाणिभ्या च तिरस्कृतः सपुलकः खेदोद्गमो गण्डयोः सख्यः
किं करवाणि यान्ति शतशो यत्कञ्चुके सधयः ॥ १२ ॥ नो
चाटु श्रवणं कृतं न च दशा हारोऽन्तिके वीक्षितः कान्तस्य
प्रियहेतवे निजसखीवाचोऽपि दूरीकृता । पादान्ते विनिपत्य
तत्क्षणमसौ गच्छन्मया मूढया पाणिभ्यामवरुध्य हन्त
सहसा कण्ठे कथं नार्पितः ॥ १३ ॥ भर्तुर्यस्य कृते गुरु-
र्लघुरभूदोष्ठी कनिष्ठीकृता धैर्यं कोषधनं गत सहचरी नीतिः
कृता दूरत । निर्मुक्ता तृणवन्नपा परिचिता स्रोतस्विनी
विन्दुवत्स कोषादवधीरितो हतधिया मातर्बलीयान्विधिः
॥ १४ ॥ यत्पङ्केरुहलक्ष्म पाणिकमलं भाग्यालये यद्वरुण्यस्तं
वा मम यल्ललाटफले भाग्याक्षरं वेधसा । तत्सर्वं सखि यो
यथार्थमकरोत्तस्मिन्प्रकोपः कृतो धिड् मा धिड् मम जीवितं
धिगतनु धिक्चेष्टितं धिग्वयः ॥ १५ ॥ केकामि कलयन्तु
केकिनिवहा सभूय कर्णज्वरं विद्युद्भिः सह भीषयन्तु परितः
पाथोधराणा घटाः । पञ्चेषुर्वधिरिकरोतु ककुम सर्वा शराणा
रवेर्नाहं दम्बदुरन्तजीवनकृते कस्यापि वर्या सखि ॥ १६ ॥

नायकानुनयः

घनघनमपि दृष्ट व्योम वानो मरुत्वान् शिखिकुलकलवाचा
श्रोत्रमासीन्निवास । असुमम न मृताहं त्वद्वियोगेऽपि जाते
तव घनपरिरम्भप्रार्थनागावशेन ॥ १ ॥ मयि मलयममीरो
वर्षतीव स्फुलिङ्गानहह हिमकरो मामग्निना मिञ्चतीव ।
किमिति मकरकेतो किं नु वक्ष्ये कठोरे कथमपि तदहं ते
नाथ नोपेक्षणीया ॥ २ ॥ त्वं तावद्बहुवल्लभो नवयुवा कान्तः
सुखी निर्द्विगो नो जानासि परव्यथा शठमते नैवासि दुःखी
यत । किं त्वन्याः परिपृच्छ मन्मथगौरैः पीडाममह्यामिसा
वाता नो भव येन सज्जनजनैः कापालिको नोच्यसे ॥ ३ ॥
मुक्तो मानपरिग्रहः सह सखीसार्थेन तन्मन्त्रिणा शक्ता
त्वच्चरणप्रसादरहिता नाहं क्षणं प्राणितुम् । पश्य त्वं सुकृशं
शरीरकमिदं या यामवस्थां गतं सैषाहं तव पादयोर्निपतिता
नाथ प्रसीदाधुना ॥ ४ ॥

नायकयोरुक्तिप्रत्युक्तयः

सार्धे मनोरथशतैस्तव धूर्त कान्ता सैव स्थिता मनसि
कृत्रिमभावरम्या । अस्माकमस्ति न कथंचिदिहावकाशस्त-
स्मात्कृतं चरणपातविडम्बनाभिः ॥ १ ॥ तदवितथमवादीर्य-
न्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिमुक्तं यदुकूलं दधानं । मद-
धिवसति मागा कामिना मण्डनश्रीव्रजति हि सफलत्वं
वल्लभालोकनेन ॥ २ ॥ यदा त्वं चन्द्रोऽभू शिगिरकरसर्पक-
रुचिरस्तदाहं जाता द्राक्षशधरमणीना प्रतिकृतिः । इदानी-
मर्कस्त्वं खररुचिसमुत्सारितरसः किरन्ती कोपाग्नीहमपि
रविग्रावघटिता ॥ ३ ॥ तवेदं पश्यन्त्या प्रसरदनुरागं बहिरिव
प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणघोतिहृदयम् । ममाद्य प्रख्यात-
प्रणयभरमङ्गेन कितव त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जा
जनयति ॥ ४ ॥ कृतककृतकैर्मायाशाठ्यैस्त्वयाप्यतिवर्तितं
निभृतनिभृतैः कार्यालापैर्मयाप्युपलक्षितम् । भवतु विदितं
नेष्टा तेऽहं वृथा परिखिद्यते अहमसहना त्वं नि स्नेहः समेन
समं गतम् ॥ ५ ॥ कोपो यत्र भुक्नुटिरचना निग्रहो यत्र
मौनं यत्रान्योन्यक्षितमनुनयो दृष्टिपातं प्रसादः । तस्य प्रेम्ण-
स्तदिदमधुना वैगैस पश्य जातं त्वं पादान्ते लुठसि न च मे
मन्युमोक्षं खलायाः ॥ ६ ॥ बाले नाथ विमुञ्च मानिनि
रुष रोषान्मया किं कृतं खेदोऽस्मासु न मेऽपराधयति भवान्
सर्वेऽपराधा मयि । तत्किं रोदिषि गद्गदेन वचसा कस्या-
ग्रतो रुद्यते नन्वेतन्मम का तवास्ति दयिता नास्तीत्यतो
रुद्यते ॥ ७ ॥ किं मे वक्त्रमुपेत्य चुम्बसि बलार्धिलज्जं लज्जा

क ते वस्त्रान्त शठ मुञ्च मुञ्च शपथे किं वृत्तं वाग्बन्धने ।
खिन्नाहं तव रात्रिजागरवशात्तामेव याहि प्रिया निर्माल्यो-
ल्लिखतपुष्पदामनिकरे का पैदपदाना रति ॥ ८ ॥ साहार
वचनं प्रयच्छसि न मे नो वाञ्छितं यच्छसि प्रायः प्रोच्छसिषि
द्रुत द्रुतवहज्वालासमं रात्रिषु । कण्ठाश्लेषपरिग्रहे शिथि-
लता यन्नादराचम्बसे तत्तं वृत्तं हृदि स्थिता प्रियतमा
काचिन्ममेवापरा ॥ ९ ॥ सत्यं तद्यदवोचथा मम महान्ता-
गस्त्वदीयादिति त्वं प्राप्सोऽमि विभात एव सदन मां द्रष्टु-
कामो यतः । रागं हि च विमर्षि नाथ हृदये ताश्मीर-
पत्रोदितं नेत्रे जागरजं लशटफलके लाक्षारभाषितम्
॥ १० ॥ रोहन्तौ प्रथमं ममोग्निं तव प्राप्ता विष्टुद्रि सन्तो
सलापास्तव वाक्यमङ्गमलिना मोग्निं परं त्याजिता । शची-
कण्ठमपास्य बाहुलतिकं कण्ठे तवामञ्जिते निर्दक्षिण्य क्रोमे
किं नु विगिवाप्येषा (१) न पन्थास्तव ॥ ११ ॥ अज्ञानेन परा-
ङ्मुखी परिभवादाश्लिष्य मां दुःखिता किं लब्धं चटुल त्वयेह
नयता सौभाग्यमेता दगाम् । पश्यैतद्व्यिताकुचव्यतिक्रान्ते-
ष्टाङ्गरागारुण वक्षस्ते मलतेल्पङ्कगवलेर्द्वेणीपदेरङ्कितम् ॥ १२ ॥

नायकशिक्षा

अङ्गुलीकिमलयाग्रतर्जनं श्रुविमदकुटिलं च वीक्षितम् ।
मेखलाभिरमकृच्च बन्धन वञ्चयन्प्रणयिनीरथाप म ॥ १ ॥
अधिरजनि जगाम धाम तस्या प्रियतमयेति रुपा सत्पवनद्व-
पदमपि चलितुं युवा न सेहे किमिव न शक्तिदर ममा व
सानाम् ॥ २ ॥ सालक्तकेन नवपल्लवक्रोमलेन पादेन नूपुर-
वता मदनालसेन । यस्ताड्यते दयितया प्रणयापगधानो-
ऽङ्गीकृतो भगवता मकरध्वजेन ॥ ३ ॥ मालक्तक गत-
दलाधिककान्तिरम्य रत्नौषधामनिकारारुणनूपुर च । क्षिप्त
भृशं कुपितया तरलोत्पलाक्ष्या सौभाग्यचिह्नमिव मूर्ध्नि
पदं विरेजे ॥ ४ ॥ कोपात्किंचिदुपानतोऽपि रभसादाकृष्य
केशेष्वल नीत्वा मोहनमन्दिर दयितया हारेण बद्धा दृढम् ।
भूयो यास्यति तद्गृहानिति मुहुः कण्ठार्यरुद्धाक्षर जल्पन्त्या
श्रवणोत्पलेन सुकृती कश्चिद्रहस्ताड्यते ॥ ५ ॥ सा त्राट
भवतेक्षितेति निबिडं संयम्य बाहो सजा भूयो द्रक्ष्यसि
ता शटेति नितरा सभर्त्स्य सतर्ज्य च । आलीना पुर एव
निहुतिपरः कोपाद्रसन्नूपुर मानिन्याश्ररणप्रहारविधिना प्रेया-
नशोकीकृतः ॥ ६ ॥ पादे मूर्धनि ताप्रतामुपगते कर्णो-
त्पले चूर्णिते छिन्ने हारलतागुणे करतले सपातजातव्रणे ।
अप्राप्तप्रियताडनव्यतिकरा हन्तुं पुन कोपिता वाञ्छन्ती
मुहुरेणशावनयना पर्याकुला रोदिति ॥ ७ ॥ कोपात्कोमल-
लोलबाहुलतिकापाशेन बद्धा दृढं नीत्वा केलिनिकेतनं

१ नवनवकुसुमलीलुपानां श्रमराणाम्, पक्षे, अनेकस्त्रीसत्तानाम्

दयितया सायं सखीना पुरः । भूयोऽप्येवमिति स्खलत्कल-
गिरा ससूच्य दुश्चेष्टितं धन्यो हन्यत एव निहुतिपरः प्रेया-
नरुदत्या हसन् ॥ ८ ॥

नायिकाप्रसादः

भवति विततश्वासोच्चाहप्रणुन्नपयोधर हृदयमपि च स्निग्धं
चक्षुर्निजप्रकृतौ स्थितम् । तदनु वदनं मूर्च्छाच्छेदात्प्रसादि
विगजते परिगतमिव प्रारम्भेऽह्म श्रिया सगसीरुहम् ॥ १ ॥
आविर्भूते शशिनि तमसा मुच्यमानेव रात्रिनैशस्यार्चिर्द्रुत-
भुज इव छिन्नमूर्तिप्रधूमा । मोहेनातर्वरतनुरियं लक्ष्यते
मुक्तकल्या गङ्गा रोधं पतनकलुषा गृह्णीतीव प्रसादम् ॥ २ ॥
कुरङ्गीवाङ्गानि स्तिमितयति गीतध्वनिषु यत्सखी कान्तो-
दन्त श्रवमपि पुन प्रक्षयति यत् । अनिद्रं यश्चान्तः
स्वपिति तदहो वेदयमिन्वा प्रवृत्तोऽस्याः सेक्तुं हृदि मनसिजः
प्रेमलतिक्राम ॥ ३ ॥ परिम्लाने माने मुखशशिनि तस्या
करधृते मयि श्री गोपाये प्रणिपतनमात्रैककरणे । तथा पश्म-
प्रान्तव्रजपुटनिरुद्धेन सहसा प्रमादो बाष्पेण स्तनतट-
विशीर्णेन कथित ॥ ४ ॥ कृष्णस्निग्धकैनीनिके विकसतः
कर्णान्तदीर्घं दृगावुत्कम्पो हृदयग्य वेपितकुचामोग शनैः
शाम्यति । धत्ते शीतरुचो विवृतुदमुखान्मुक्तस्य लक्ष्मी-
मद मुग्धाङ्गा विगलद्रिमाहतिमिर वक्त्रं प्रसीदत्कमात् ॥ ५ ॥

परम्परामादः

पदप्रणतमालोभ्य कान्तमेकान्तकातरम् । मुञ्चन्ती
बापसतानं सुमुखं तेन चुम्बिता ॥ १ ॥ इह स्फुट
निष्ठति नाथ कण्टक शनैः शनैः कर्षं नखाग्रलीलया । इति
च्छात्राकाचिदलम्रकण्टक पदं तदुत्सङ्गतले न्यवेशयत् ॥ २ ॥
निपपात सभ्रमभृतः श्रवणादसितभ्रुवः प्रणदितालिकुलम् ।
दयितावलोकविकसन्नयनप्रसरप्रणुन्नमिव वारिरुहम् ॥ ३ ॥
उपनेतुमुन्नतिमतेव दिवं कुचयोर्युगेन तरसा कलिताम् । रभ-
सोत्थितापुपगत सहसा परिभय कश्चन बधूमरुरुधत् ॥ ४ ॥
अनुदेहमागतवतः प्रतिमा परिणायकस्य गुरुमुद्रहता ।
सुकुरेण वेपथुभृतोऽतिभरात्कथमप्यपाति न वधूकरतः ॥ ५ ॥
अवनम्य वक्षसि निमग्नकुचद्वितयेन गाढमुपगूढवता ।
दयितेन तत्क्षणचलद्रशनाकलकिङ्किणीरवमुदासि वधूः ॥ ६ ॥
कररुद्धनीवि दयितोपगतौ गलित त्वराविरहितासनया ।
क्षणदृष्टहाटकशिलासदृशस्फुरदूरुभिति वसन ववसे ॥ ७ ॥
पिदवानमन्वगुपगम्य दृशौ ब्रुवते जनाय वद कोऽयमिति ।
अभिधातुमध्यवससौ न गिरा पुरुकैः प्रिय नववधूर्यगदत्

॥ ८ ॥ उदितोरुमादमतिवेपथुमत्सुदृगोऽभिभर्तु विदुर
त्रपया । वपुरादरातिगयर्गासि पुन प्रतिपत्तिमूढमपि वाढम-
भूत् ॥ ९ ॥ परिमन्थराभिरलघूभरादधिवेगं पन्थुरुपचार-
विधा । स्खलिताभिरप्यनुपदं प्रमदा प्रणयातिभूमिमगम-
न्गतिभिः ॥ १० ॥ मधुरोन्नतभ्रु ललितं च दृशो सकर-
प्रयोगचतुर च वचः । प्रकृतिस्थमेव निपुणागमितं स्फुट-
नृत्यलीलमभवत्सुतनो ॥ ११ ॥ लोलाशुकस्य पवनकुलि-
ताशुकान्त त्वदृष्टिहारि मम लोचनवान्धवस । अध्यामितुं
तव चिर जघनस्थलस्य पर्याप्तमेव करभोरु ममोरुगुग्मम् ।
॥ १२ ॥ सुतनु जैहिहि मौन पश्य पादानतं मा न खलु
तव कदाचित्कोप एवंविधोऽभूत् । इति निगदति नाथे
तिर्यगामीलिताक्ष्या नयनजलमनल्पं मुक्तमुक्तं न किञ्चित्
॥ १३ ॥ वचोवीचीदानं स्फुरदधरपानं विविनयं कृशीभूते
माने मयि मृगयमाणे मृगदृश । वभूव भ्रूभङ्ग सनयन
तरङ्गः सपदि यः प्रमुत्त्व व्यातेने जगदुपरि तेनेह मदन
॥ १४ ॥ तदेवाजिह्वाशु मुखमविशदस्ता गिर इमा स
एवाङ्गश्लेषो मयि सरसमाश्लिष्यति तनुम् । तदुक्तं प्रत्युक्तं
यदपटु शिरःकम्पनपर प्रिया मानेनेय पुनरपि कृता मे
नववधूः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वाकासनसंस्थिते प्रियतमे पश्चादुपेत्या-
दरादेकस्या नयने निमील्य विहितक्रीडानुबन्धच्छलः ।
ईषद्वक्तिकन्धरः सपुलकः प्रेमोद्धसन्मानसामन्तर्हासलस-
त्कपोलफलका धूर्तोऽपरा चुम्बति ॥ १६ ॥ आगत्य प्रणि-
पातसात्त्वितसखीदत्तान्तरे सागसि स्वैर कुर्वति तल्पपार्श्व-
निभृते धूर्तेऽङ्गसवाहनम् । ज्ञात्वा स्पर्शवशात्प्रिय किल
सखीभ्रान्त्या स्वमञ्चं शनैः खिन्नासीत्यभिधाय मीलितदृशा
सानन्दमारोपित ॥ १७ ॥ सत्यं दुर्लभ एष वल्लभतरो
रागो ममास्मिन्पुन कोपोऽस्यातिगुरुर्न चातिनिपुणाः
सख्योऽपि सबोधने । सचिन्त्येति मृगीदृशा प्रियतमे दृष्टे
श्लथा मेखला वध्नन्त्या न गत स्थितं न च वल्लभासोऽथवा
सवृत्तम् ॥ १८ ॥ वाचो वाग्मिनि कि तवाद्य परुषाः सुभ्रु
भ्रुवो विभ्रमोऽप्युद्भ्रान्तः कृत एष लोलनयने कि लोहिते
लोचने । नास्त्यागो मयि कि मुदैव कुपितेत्युक्ते पुनः
प्रेयसा मानिन्या जलबिन्दुदन्तुपुटा दृष्टिः सखीष्वाहिता
॥ १९ ॥ सा यावन्ति पदान्यलीकवचनैरालीजनैः पाठिता
तावन्येव कृतागसो हुततर सलप्य पत्यु पुर । प्रारेमे
पुरतो यथा मनसिजस्येच्छा तया वर्तितुं प्रेम्णो मौग्ध्य-
विभूषणस्य सहजः कोऽप्येष कान्तः क्रमः ॥ २० ॥ दृष्टे
लोचनवन्मनाङ्गुकुलित पार्श्वस्थिते वक्रवर्त्यैर्भूतं बहिरासित
पुलकवत्स्पर्शं समातन्वति । नीवीबन्धवदागत शिथिलता

सभापमाणे श्रृणान्मानेनापमृतं ह्रियेव मुदृशः पाद-
सृष्टिं प्रयन्ति ॥ २१ ॥ एकस्मिन्शयने पराङ्मुखतया
वीतोत्तर ताम्यतोऽन्योन्यस्य हृदि स्थितेऽप्यनुनये सरक्षतो-
गौरवम् । दंष्ट्रयो गनकम्पाङ्गवलनान्मिश्रीभवच्छुषोर्भग्नो
मानकलि महामग्मसव्यामक्तकण्ठग्रहः ॥ २२ ॥ कृत्वा
विग्रहमश्रुपातकलुष शय्यासनादुत्थिता क्रोधाच्चापि विहाय
गर्भमवनद्वार रूपा प्रस्थिता । दृष्ट्वा चन्द्रमस प्रभाविरहितं
प्रत्यूषवाताहता ह्य रात्रिस्त्वरिता गतेति पतिता कान्ता
प्रियस्योसि ॥ २३ ॥ पश्यामः किमियं प्रपद्यत इति स्थैर्ये
मयालम्बित कि मा नालपतीत्यय खलु शठः कोपस्तया-
प्याश्रितः । इत्यन्योन्यविलक्षदृष्टिचतुरे तस्मिन्नवस्थान्तरे
सव्याजं हस्मित मया वृत्तिदहो मुक्तस्तु बाष्पस्तया ॥ २४ ॥
चक्षुर्लसमपीकणं कवलितस्ताम्बूलरागोऽधरे विश्रान्ता कवरी
कपोलफलके लुप्तव गात्रद्युति । जाने सप्रति मानिनि प्रण-
यिना कैरप्युपायक्रमैर्मग्नो मानमहातरुस्तरुणि ते चेतःस्थली-
वर्धितः ॥ २५ ॥ तस्याः सान्द्रविलेपनस्तनयुगप्रश्लेषमुद्राङ्कितं
कि वक्षश्चरणानतिव्यतिकरव्याजेन गोपायते । इत्युक्ते क
तदित्युदीर्य सहसा तत्सप्रमार्ष्टु मया सश्लिष्टा रभसेन तत्सुख-
वशात्तन्व्यापि तद्विस्मृतम् ॥ २६ ॥ नापेतोऽनुनयेन यः
प्रियसुहृद्वाक्यैर्न यः सहतो यो दीर्घं दिवस विषय हृदये
यत्नात्कथंचिद्धृत । अन्योन्यस्य हृते मुखे विहितयोस्तिर्यङ्मथ-
चिदृशो समेदे सपदि स्मितव्यतिकरे मानो विहस्योज्झित
॥ २७ ॥ शून्य वासगृहं विलोक्य शयनादुत्थाय किचिच्छनै-
र्निद्राव्याजमुपागतस्य सुचिर निर्वर्ण्य पत्युर्मुखम् । विश्रब्धं
परिचुम्ब्य जातपुलकामालोक्य गण्डस्थली लज्जानम्रमुखी
प्रियेण हसता वाद्य चिर चुम्बिता ॥ २८ ॥ कान्ते
घोरकृतान्तवक्त्रकुहरात्त्वं पुण्यपुञ्जेन मे मुक्ता कृन्त तदर्जन-
श्रमभर प्रत्यङ्गमालिङ्ग्य माम् । इत्याकर्ण्य निमीलितार्ध-
नयनं स्मेर शनैरानतं सोल्लास वदनाम्बुजं मृगदृश स्वैर
चुचुम्ब प्रियः ॥ २९ ॥ एकस्मिन्शयने सरोरुः पर्वि-
ज्ञाय निद्रा तयोरेका पल्लवितावगुण्ठनवतीमुक्तन्धरो
दृष्टवान् । अन्यस्या सविधं समेत्य निभृतव्यालोलहस्ताङ्गुलि-
व्यापारैर्वसनाञ्चलं चपलयन्स्वापच्युतिं हृमवान् ॥ ३० ॥
लालातामरसाहतोऽन्यवनितानिःशङ्कदृष्टाधर कश्चित्केसर-
दृष्टिक्षेप इव व्यामील्य नेत्रे स्थितः । मुग्धा कुञ्जलिता-
न्नेन दधती वायु स्थिता तस्य सा भ्रान्त्या धूर्ततया च वेप-
थुमती तेनानिशं चुम्बिता ॥ ३१ ॥ जाता नोत्कलिका स्तनौ
न लुलितौ गात्रं न रोमाञ्चितं वक्त्रं खेदकणाञ्चितं न सहसा

यावच्छटेनामुना । दृष्टेनैव मनो हृत वृत्तिमुषा प्राणेश्वरेणाद्य
मे तत्केनापि निरूप्यमाणनिपुणो मान. समाधीयताम् ॥३२॥

प्रियचाटूक्तयः

सुगन्धे वानुष्मता केयमपूर्वा त्वयि दृश्यते । यया
विध्यसि चेतासि गुणैरेव न नायकै ॥ १ ॥ कृष्णार्जुनानु-
रक्तापि दृष्टि. कर्णाग्रलम्बिनी । याति विश्वसनीयत्व कस्य ते
कलभाषिणि ॥ २ ॥ स्मितपुष्पोद्गमोऽय ते दृश्यतेऽवरपल्लवे ।
फलं तु जातं सुगन्धाक्षि चक्षुषोर्मम पश्यत ॥ ३ ॥ अपूर्वं
चौर्यमभ्यस्तं त्वया चञ्चललोचने । दिवैव जाग्रता पुमा
चेतो हरसि दूरत. ॥ ४ ॥ कुत. कुवलय कर्णे करोपि
कलभाषिणि । किमपाङ्गमपर्याप्तमस्मिन्कर्मणि मन्यसे ॥ ५ ॥
दृष्टि देहि पुनर्बाले कमलायतलोचने । श्रूयते हि पुग
लोके विषस्य विषमौषधम् ॥ ६ ॥ विभ्रमैर्विश्वहृद्यैस्त्व
विद्याप्यनवद्यया । केनापि हेतुना मन्ये प्राप्ता विद्याधरी
क्षितिम् ॥ ७ ॥ त्वदङ्गमर्दवे दृष्ट कस्य चित्ते न भासते ।
मालतीशशभृलेखाकदलीना कठोरता ॥ ८ ॥ बिम्बोष्ठ
एव रागस्ते तन्वि पूर्वमदृश्यत । अधुना हृदयेऽप्येष मृग-
शावाक्षि दृश्यते ॥ ९ ॥ पातालमिव ते नाभि स्तनौ क्षिति-
धरोपमौ । वेणीदण्डः पुनरयं कालिन्दीपातमनिभ ॥ १० ॥
अनङ्गोऽयमनङ्गत्वमद्य निन्दिष्यति ब्रुवम् । यदनेन न
सप्राप्त पाणिस्पर्शोत्सवस्त्व ॥ ११ ॥ कमले कमलोत्पति
श्रूयते न च दृश्यते । बाले तव मुखाम्भोजे दृष्टमिन्दी-
वरद्वयम् ॥ १२ ॥ आकर्णय सरोजाक्षि वैचनीयमिदं
भुवि । शशाङ्कस्तव वक्त्रेण पामरैरुपसीयते ॥ १३ ॥
नीतानामाकुलीभावं लुब्धैर्भूरिगिलीमुसै. । मद्दशे वैनृद्धाना
कमलाना त्वदीक्षणे ॥ १४ ॥ यन्मध्यदेभादपि ते सूक्ष्म
लोलाक्षि दृश्यते । मृणालसूत्रमपि ते न समाति स्तनान्तरे
॥ १५ ॥ अनयोरन्नवधाङ्गी स्तनयोर्जृम्भमाणयो. । अवकाशो
न पर्याप्तस्तव बाहुलतान्तरे ॥ १६ ॥ निर्णेतुं शक्यमस्तीति
तव मध्य नितम्बिनि । अन्यथा नोपपद्येत पयोधर-
भरस्थिति ॥ १७ ॥ रात्राविभावरीकान्तसकान्तद्युति ते
सुखम् । तपनीयशिलाशोभी कटिश्च हरते मन ॥ १८ ॥
आक्षिपन्त्यरविन्दानि सुगन्धे तव सुखश्रियम् । कोषदण्ड-
समप्राणा किमेषामस्ति दुष्करम् ॥ १९ ॥ आवर्त एव
नाभिस्ते नेत्रे नीलसरोरुहे । तरङ्गा वलयस्तेन त्वं लावण्याम्बु-

वापिका ॥ २० ॥ साहजिकरूपवत्या भवति भवत्या
विभूषणं भार । सर्वाङ्गसौरभिण्या दमनकवत्या. किमालि
कुसुमेन ॥ २१ ॥ इन्दु कि क कलङ्क सरसिजमेत-
त्किमम्बु कुत्र गतम् । ललितसविलासवचनैर्मुखमिति
हरिणाक्षि निश्चितं परत ॥ २२ ॥ आरुह्य शैलशिखर
त्वद्वदनापहतकान्तिसर्वस्व. । पूर्वकर्तुमिवोर्ध्वकर स्थित.
पुरस्तान्निगानाथ ॥ २३ ॥ कौटिल्य कचनिचये करचरणा-
धरदलेषु रागस्ते । काठिन्यं कुचयुगले तरलत्व नयन-
योर्वसति ॥ २४ ॥ आक्षिपसि कर्णमक्षणा बैलिरपि बद्ध-
स्त्वया त्रिधा मध्ये । इति जिर्नसकलवदान्ये तनुदाने
लज्जसे सुतनु ॥ २५ ॥ नयननिपातेऽङ्कुरित. पल्लवितो
वचसि पुष्पितो हसिते । फलतु कृशाङ्गि तवाङ्गस्पर्शेन मनो-
रथोऽस्माकम् ॥ २६ ॥ उचित गोपनमनयो कुचयो
कनकाद्रिकानि तत्स्करयो. । अवधीरितविधुमण्डलमुखमण्डल-
गोपनं किमिति ॥ २७ ॥ वदनेन निर्जितं तव निलीयते
चन्द्रविम्बमम्बुधरे । अरविन्दमपि च सुन्दरि निलीयते
पौथसा पूरे ॥ २८ ॥ सत्यं तप. सुगत्यै यत्तद्वाम्बुषु रवि-
प्रतीक्ष सत् । अनुभवति सुगतिमब्ज त्वत्पदजन्मनि समस्त-
कमनीयम् ॥ २९ ॥ दलदमलकोमलोत्पलपलाशङ्काकुलो-
ऽयमलिपोत । तव लोचनयोरनयोः परिसरमनुवेलमनु-
सरति ॥ ३० ॥ तव कुवल्याक्षि वक्षसि कुण्डलिता कापि
काञ्चनी कान्ति । कुसुमेषोर्विजिगीषोर्भवति च भवतीह
भूयसी कण्डु ॥ ३१ ॥ कम्बुकण्ठि चरण शनैश्चरो राहु-
रेष तव केशकलाप. । न च्युतं तदपि यौवनमेतत्मा पयो-
धरगुरोरनुकम्पा ॥ ३२ ॥ कमलाक्षि विलम्ब्यता क्षण
कमनीये कचभारबन्धने । दृढलग्नमिदं दृगोर्गुणं शनैश्चरो
मसुद्धराम्यहम् ॥ ३३ ॥ अयि मन्मथचूतमञ्जरि श्रवणा-
यतचारलोचने । अपहृत्य मन क यासि तत्किमराजकमत्र
राजते ॥ ३४ ॥ भवत्कृते खञ्जनमञ्जुलाक्षि शिरो मदीयं यदि
याति यातु । नीतानि नाशं जनकात्मजार्थं दशाननेनापि
दशाननानि ॥ ३५ ॥ ताम्बूलरागोऽधरलोलुपो यद्यदञ्जनं
लोचनचुम्बनोत्सुकम् । हरश्च कण्ठग्रहलालसो यत्स्वार्थं स
तेषा न तु भूषणं ते ॥ ३६ ॥ यत्पद्ममादित्सु तयाननीया
कुरङ्गलक्ष्मा च मृगाक्षि लक्ष्मीम्. । एकार्थलिप्साकृत एव
मन्ये शशाङ्कपङ्केरुहयोर्विरोध. ॥ ३७ ॥ सदा प्रदोषो मम
याति जाग्रतः सदा च मे निःश्वसतो गता निशा । त्वया
समेतस्य विशाललोचने ममाद्य शोकान्तकर. प्रदोषकः ॥ ३८ ॥

१ इन्दीवरसदृश नेत्रयुगलम् २ अलीकृतया निन्दितम् ३ व्याप्त
ताम्, पक्षे, चपलताम् ४ लोभशीलै, पक्षे, व्याधौ ५ भ्रमरै
पक्षे, वाणै ६ जलम्, पक्षे, अरण्यम् ७ पद्मानाम्, पक्षे,
हरिणानाम्

१ आर्तव्याहरण पूकार २ श्रोत्रम्, पक्षे, अङ्गाधिपम् ३ बलि
नामा दैत्य, पक्षे, ववयो सावण्यात् बलि बलित्वयम् ४ जित
मवदानशौण्डे ५ जलानाम्

तवानन सुन्दरि फुलपङ्कज स्फुटं जपापुष्पमसौ तवाधर ।
 विनिद्रपद्मं तव लोचनद्वयं तवाङ्गमन्यत्किल पुष्पसचयः
 ॥३९॥ प्रिये सदा पूर्णतर मनोहर ते निष्कलङ्क सुखचन्द्र-
 मण्डलम् । विलोक्य सत्रीडतया निशापतिर्गत प्रतप्तो जलधे-
 र्जलान्तरम् ॥ ४० ॥ त्वद्वर्तुलस्थूलसुवर्णकान्ति रम्यस्तन-
 श्रीफलयुग्ममेतत् । दृष्ट्वा वने श्रीफलमाकुलं किं लज्जाभिराल-
 म्बितमेव वृक्षे ॥ ४१ ॥ जघान बाणैर्दशभिर्दशास्यशिरासि
 सीताहरणे स राम । त्वदङ्गसङ्गाय सदानुरक्ते प्रयातु मे
 मस्तकमेकमेव ॥ ४२ ॥ शिखरिणि क्व नु नाम कियच्चिर
 किमभिधानमसावकरोत्तप । तरुणि येन तवावरपाटलं
 दशति विम्बफलं शुक्रगावकः ॥ ४३ ॥ अनधिगत-
 मनोरथस्य पूर्वं शतगुणितेव गता मम त्रियामा । यदि तु
 तव समागमे तथैव प्रमरति सुश्रु ततः कृता भवेयम्
 ॥ ४४ ॥ दलितकुचनखाङ्गमङ्कपालि रचय ममाङ्गसुपेत्य
 पीवरोरु । अनुहर हरिणाक्षि शंकराङ्गस्थितहिमशैलसुता-
 विलासलक्ष्मीम् ॥ ४५ ॥ कुसुदकमलनीलनीरजालिलित-
 विलासजुषोर्दशो पुर का । अमृतममृतरश्मिरम्बुजन्म
 प्रतिहतमेकपदे तवाननस्य ॥ ४६ ॥ नारद्व्य कुचपरि-
 रम्भणेषु वाम्य वैमुख्यं किमपि न चुम्बने कदाचित् ।
 किं नीवीगतमबले रुणत्सि पाणि विक्रीते करिणि किमङ्कुशे
 विवादः ॥ ४७ ॥ दासे कृतागसि भवेदुचितः प्रभूणा
 पादप्रहार इति मानिनि नास्मि दूये । उद्यत्कठोरपुलकाङ्कित
 कण्टकाग्रैर्यद्विद्यते तव पदं ननु सा व्यथा मे ॥ ४८ ॥
 बाले तवाधरसुधारसपानकाले चेतो मदीयमभिवान्छति
 शेषभावम् । आलिङ्गने तव विरोचनपौत्रभाववर्माखण्डल-
 त्वमखिलाङ्गनिरीक्षणे ते ॥ ४९ ॥ एको हि खञ्जनवरो
 नलिनीदलस्थो दृष्टः करोति चतुरङ्गबलाधिपत्यम् । किं वा
 करिष्यति भवद्वदनारविन्दे जानामि नो नयनखञ्जनयुग्म-
 मेतत् ॥ ५० ॥ कोपस्त्वया हृदि कृतो यदि पङ्कजाक्षि
 सोऽस्तु प्रियस्तव किमत्र विधेयमन्यत् । आश्लेषमर्पय
 मदर्पितपूर्वमुच्चैर्दन्तक्षतं मम समर्पय चुम्बनं च ॥ ५१ ॥
 म्लानस्य जीवकुसुमस्य विकासनानि सतर्पणानि सकले-
 न्द्रियमोहनानि । एतानि ते सुवचनानि सरोरुहाक्षि
 कर्णामृतानि मनसश्च रसायनानि ॥ ५२ ॥ मालिन्यमञ्ज-
 शशिनीर्मधुलिङ्गकलङ्कौ धत्तो मुखे तु तव दन्तिलकाञ्चना-
 भाम् । दोषावित्तं कचन मेलनतो गुणत्व वक्तुर्गुणो हि
 वचसि भ्रमविप्रलम्भौ ॥ ५३ ॥ पादास्त एव शशिनः

सुखयन्ति गात्रं बाणास्त एव मदनस्य ममानुकूला । सरम्भ-
 रूक्षमिव सुन्दरि यद्यदासीत्त्वत्सगमेन मम तत्तदिवानुनीतम्
 ॥५४॥ पद्मातपत्ररसिके सरसीरुहस्य किं बीजमर्पयितुमिच्छसि
 वापिकायाम् । काल कलिर्जगदिदं न कृतज्ञमज्ञे स्थित्वा
 हरिष्यति सुखस्य तवैव लक्ष्मीम् ॥ ५५ ॥ त्वद्वक्त्रसाम्यम-
 यमम्बुजकोर्गमुद्राभङ्गात्तत्तत्सुषमभिर्त्रकरोपकृष्टया । लब्ध्वापि
 पर्वणि विधु कमहीयमानं शंसत्यनीत्युपचिता श्रियमाशु-
 नाशाम् ॥ ५६ ॥ मृदुलकनककान्ति श्वाससौरभ्यरम्य
 वदनकमलमेतन्नेत्रमत्तद्विरफम् । तव किमु सुसमीक्ष्य
 व्रीडया पद्मवृन्द सरसि सलिलपूर्णे मर्तुकाम विवेश ॥ ५७ ॥
 यः प्रागासीदभिनववयोविभ्रमावाप्तजन्मा चित्तोन्माथी विगत-
 विषयोपप्लवानन्दसान्द्रः । वृत्तीरन्तस्तिरयति तवाश्लेषजन्मा
 स कोऽपि प्रौढप्रेमा नव इव पुनर्मनमथो मे विकारः
 ॥ ५८ ॥ गोत्रे साक्षादजनि भगवानेष यत्पद्मयोनिः
 शय्योत्थायं यदखिलमहः प्रीणयन्ति द्विरफान । एकाग्रा
 यदधति भगवत्युष्णभानौ च भक्ति तत्पापुस्ते सुतनु
 वदनौपम्यमम्भोरुहाणि ॥ ५९ ॥ उन्मेषं यो मम न सहते
 जातिवैरी निशायामिन्दोरिन्दीवरदलदृशा तस्य सौन्दर्य-
 दर्पः । नीतः शान्ति प्रसभमनया वक्त्रकान्त्येति हर्षालम्भा
 मन्ये ललिततनु ते पादयो पद्मलक्ष्मी ॥ ६० ॥ हस्त-
 स्वेदक्षपित इव यश्चन्दनक्षोदवृन्दैरालिप्तोऽलकृतपरिसरः
 फुलकह्वारहारैः । आराधीत्य तव नवकुरङ्गाक्षि वक्षोजशंभुः
 साक्षात्कार तदपि न दिशत्येष किं वा करोमि ॥ ६१ ॥
 विनिश्चेतु शक्त्यो न सुखमिति वा दुःखमिति वा प्रमोहो निद्रा
 वा किमु विषविसर्पः किमु मदः । तव स्पर्शे स्पर्शे मम हि
 परिमृष्टेन्द्रियगणो विकारश्चैतन्यं भ्रमयति च समीलयति च
 ॥ ६२ ॥ स्मितज्योत्स्नाभिस्ते धवलयति विश्व शशिमुखि
 दृशस्ते पीयूषद्रवमिव विमुञ्चन्ति परितः । वपुस्ते लावण्यं
 किरति मधुर दिक्षु तदिदं कुतस्ते पारुष्य सुतनु हृदयेनाद्य
 गुणितम् ॥ ६३ ॥ स्तुमः कं वामाक्षि क्षणमपि विना यं न
 रमसे विलेभे कः प्राणान् रणमखमुखे यं मृगयसे । सुलभे
 को जात शशिमुखि यमालिङ्गसि बलात्तपःश्रीः कस्येषा
 मदननगरि ध्यायसि तु यम् ॥ ६४ ॥ पुराभूदस्माकं प्रथम-
 र्मविभिन्ना तनुरिय ततो नु त्वं त्रेयान् वयमपि हताशाः
 प्रियतमा । इदानीं नाथरुव वयमपि कलत्र किमपर हताना
 प्राणाना कुलिशकठिनाना फलमिदम् ॥ ६५ ॥ दशौ तव
 मदालसे मदनमिन्दुमत्यान्वितं गतिर्जनमनोरमा विधुतरम्भ-

१ अस्सीलक्ष्मणे २ शेषत्वम् जिह्वासदस्त्वत्वात्, ३ बाणासुर
 त्वम्, हस्तसहस्रवत्त्वात् ४ इन्द्रत्वम्, चक्षु सहस्रत्वात् ५ मलिन
 त्वम् ६ प्राप्तु ७ मित्रो मिलनात् ८ भ्रान्तिपतारणे

१ कुञ्जल, पक्षे, -भाण्डारगृहम् २ मुकुलीभाव, पक्षे, -मुद्रणम्
 ३ गृहीता ४ गोभा ५ सूर्यकिरण, पक्षे, -सुहृत्पाणय ६ एका
 ७ वज्रवत्कठोरानाम्

मूरुद्वयम् । रतिस्तव कलादती रुचिरचित्रलेखे भ्रुववहो विबुधयौवनं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥ ६६ ॥ दिनकर-
करामृष्टं बिभ्रद्भ्युति परिपाटला दशनकिरणैरुत्सर्पद्भिः स्फुटी-
कृतकेसरम् । अथि मुखमिदं मुग्धे सत्यं समं कमलेन ते मधु मधुकर, किं त्वेतिस्मिन्निबन्ध विभाव्यते ॥ ६७ ॥
बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः स्निग्धो मधूकच्छविर्गण्डे चण्डि-
चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम् । नासान्वेति तिल-
प्रसूनपदवीं कुन्दाभदन्ति प्रिये प्रायस्त्वन्मुखसेवया विज-
यते विश्वं स पुष्पायुध ॥ ६८ ॥ केशा, संयमिनः श्रुते-
रपि परं पारं गते लोचने ह्यन्तर्वक्त्रमपि स्वभावशुचिभिः
कीर्णं द्विजानां गणैः । मुक्तानां सततं निवासरुचिरं वक्षोज-
कुम्भद्वयं चेत्यं तन्वि वपुः प्रशान्तमपि ते रागं करोत्येव
नः ॥ ६९ ॥ भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातुं मर्म-
व्यथा श्यामात्मा कुटिलं करोतु कवरीमारोऽपि मारोद्यमम् ।
मोहं तावदयं च तन्वि तनुता बिम्बाधरो रागवान्सद्भुतः
स्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीडति ॥ ७० ॥ ये ये
खञ्जनमेकमेव कमले पश्यन्ति दैवात्कचित्ते सर्वे कवयो
भवन्ति सुतरां प्रख्यातभूमीभुजः । त्वद्वक्त्राम्बुजनेत्रखञ्जन-
युगं पश्यन्ति ये ये जनास्ते ते मन्मथबाणजालविकला
मुग्धे किमत्यद्भुतम् ॥ ७१ ॥ धत्ते बर्हभरे शिखी तव न
किं धम्मिल्लभारश्रियं सारङ्गो भजते न किं तव दृशोः
सौभाग्यमालोकते । मत्तेभश्च शिरःपदे वहति ते वक्षोजलक्ष्मीं
न किं तन्मन्ये तरुणि त्वया विवृणुते साम्यं वनश्रीरियम्
॥ ७२ ॥ किं पद्मस्य रुचिं न हन्ति नयनानन्दं विधत्ते
न किं वृद्धिं वा क्षीयकेतनस्य कुरुते नालोकमात्रेण किम् ।
वक्त्रेन्दौ तव सत्ययं यदपरः शीताक्षुरंज्जम्भते दर्पः स्वाद-
मृतेन चेदिह तदप्यस्त्येव बिम्बाधरे ॥ ७३ ॥ लावण्या-
मृतवर्षिणि प्रतिदिशं कृष्णागरुश्यामले वर्षाणामिव ते पयो-
धरभरे तन्वाङ्गि दूरोन्नते । नासावंशमनोज्ञकेतकतनुभ्रूपत्र-
गर्भोल्लसन्पुष्पश्रीस्तिलकः सहेलमलकैर्भृङ्गैरिवापीयते ॥ ७४ ॥
अन्तःकूजदुदारकण्ठमसकृन्मुञ्चेति लोलेक्ष्णं प्रायः स्नेहकपोल-
मूलममृतप्रसन्दि बिम्बाधरम् । आधूताङ्गुलिपल्लवाग्रमल-
मित्यानर्तितभ्रूलत पीतं येन मुखं त्वदीयमबले सोऽहं हि धन्यो
युवा ॥ ७५ ॥ हुंकारैर्देदता मया प्रतिवचो यन्मौनमासेवितं
यदावानलदीप्तिमिस्तनुरियं चन्द्रातपैस्तापिता । ध्यात यत्सु-

बहून्यनन्यमनसा नक्तदिनानि प्रिये तस्यैतत्तपसः फलं मुख-
मिदं पश्यामि यत्तेऽधुना ॥ ७६ ॥ काश्मीरद्वगौरि हन्त किमयं
भूयोऽङ्गरागे ग्रहः को वा नीलसरोरुहाक्षि नितरां नेत्राञ्जने
सभ्रमः । रक्ताशोकदलोपमेयचरणे किं लाक्षया दत्तया
नो रागान्तरमीहते निजरुचा विभ्राजमानो मणिः ॥ ७७ ॥
तन्वि त्वद्वदनस्य विभ्रमलवं लावण्यवाराणिधेरिन्दुः सुन्दरि
दुग्धसिन्धुलहरीबिन्दुः कथं विन्दतु । उत्कलोलविलोचने
क्षणमयं शीताक्षुरालम्बतामुन्मीलन्नवनीलनीरजवनीखेलन्म-
रालश्रियम् ॥ ७८ ॥ वेणीं ते प्रसमीक्ष्य चित्रकुसुमैरुद्भासिता
वर्हिणो लज्जन्ते निजवर्हवृन्दमधिकं भारं विठित्वा प्रिये ।
निर्याता शनकैरिति खनिलयादूरे निलीय स्थिता,
पश्यैतानपि लज्जयेव मधुपान्वल्लीर्बिहायोद्गतान् ॥ ७९ ॥

पानगोष्ठीवर्णनम्

दृश्यते पानगोष्ठीषु कान्तावक्त्रगतं मधु । स्मर सहाय-
मासाद्य ग्रस्तो राहुरिवेन्दुना ॥ १ ॥ सागसि प्रियतमे
कृतकोपा याद्वियुग्मपतितेऽपि न तुष्टा । सैव मद्यपरिलुप्त-
विवेका तं तथैव परितोषयति स्म ॥ २ ॥ मूर्तिमन्तमिव
रागरसौघं ते परस्परसमर्पितवक्त्राः । आननासवमिवेण
तदानीमक्षिपन्त हृदयेषु युवानः ॥ ३ ॥ सज्जितानि सुरभी-
प्यथ यूनामुल्लसन्नयनवारिरुहाणि । आययुः सुघटितानि
सुरायाः पात्रता प्रियतमावदनानि ॥ ४ ॥ सोपचारमुप-
शान्तविचारं सातुतर्षमनुतर्षपदेन । ते सुहृर्तमथ मूर्तमपीप्य-
न्नेम मानमवधूय वधूः स्वाः ॥ ५ ॥ क्रान्तक्रान्तवदन-
प्रतिबिम्बे मग्नबालसहकारसुगन्धौ । स्वादुनि प्रणदितालनि
शीते निर्ववारं मेधुनीन्द्रियवर्गः ॥ ६ ॥ कापिशायनसुगन्धि
विधूर्णन्नुन्मदोऽधिशयितुं समशेत । फुल्लदृष्टि वदनं प्रमदा-
नामञ्जचारु चषकं च षडङ्गि ॥ ७ ॥ बिम्बितं भूतपरि-
सुति जानन्भाजने जलजमिथ्यबलायाः । ब्रातुमक्षि पतति
भ्रमरः स्म भ्रान्तिभाजि भवति क विवेकः ॥ ८ ॥ दत्त-
मिष्टतमया मधु पत्युर्बाढमाप पिबतो रसवत्ताम् । यत्सुवर्णमु-
कुटाशुभिरासीचेतनाविरहितैरपि पीतम् ॥ ९ ॥ स्वादनेन
सुतनोरविचारादोष्ठतः समचरिष्ट रसोऽत्र । अन्यमन्यदिव
यन्मधु यूनाः स्वादमिष्टतमनिष्टं तदेव ॥ १० ॥ विभ्रतौ
मधुरतामतिमात्रं रागिभिर्युगपदेव पपाते । आननैर्मधुरसो
विकसद्भिर्नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः ॥ ११ ॥ पीतवत्यभि-
मते मधुतुल्यस्वादमोष्ठरुचकं विददद्भौ । लभ्यते स्म परि-
रक्ततयात्मा यावकेन वियतापि युवत्याः ॥ १२ ॥ कस्य-
चित्समदनं मदनीयप्रेयसीवदनपानपरस्य । स्वादितः मकृदि-

१ बन्धनयुक्ता, पक्षे, -नियमवन्त २ कर्णस्य, पक्षे, -वेदस्य
३ दन्तानाम्, पक्षे, -ब्राह्मणानाम्, ४ मौक्तिकानाम्, पक्षे, -जीवन्मु-
क्तानाम् ५ भूरेव चापस्तस्मिन् ६ कटाक्ष एव विशिखो बाण
७ मलिनस्वभाव ८ समुद्रस्य, पक्षे, -कामस्य ९ आलोक, पक्षे, -
प्रकाश १० उदितो भवति ११ चञ्चलनेत्रम्

वासव एव प्रत्युत क्षणविदशपदेऽभूत् ॥ १३ ॥ पीतशीधु-
मधुरैर्मिथुनानामाननैः परिहृत चषकान्त । ब्रीडया
रुददिवालि विरावैर्नीलनीरजमगच्छदधस्तात् ॥ १४ ॥ प्रातिम
त्रिमरेकेण गताना वक्रवाक्यरचनारमणीय । गूढ-
सूचितरहस्यसहासः सुभ्रुवा प्रववृते परिहास ॥ १५ ॥
हावहारि हसितं वचनाना कौशल दृशि विकारविशेषा ।
चकिरे भृशमृजोरपि वध्वा कामिनेव तरुणेन मदेन
॥ १६ ॥ अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ कोपदीप्तसुररीकृतधैर्यम् ।
क्षालितं नु शमितं नु वधूना द्रावितं नु हृदय मधुवारं
॥ १७ ॥ सन्तमेव चिरमप्रकृतत्वादप्रकाशितमदिद्युतदङ्गे ।
विभ्रम मधुमदः प्रमदाना घातुलीनमुपमर्ग इवार्थम् ॥ १८ ॥
सावशेषपदमुक्तमुपेक्षा स्रस्तमालयवसनाभरणेषु । गन्तु-
मुत्थितमकारणतः स्म द्योतयन्ति मदविभ्रममासाम् ॥ १९ ॥
मद्यमन्दविगलत्रपमीषच्चक्षुरुन्मिषितपक्ष्म दधत्या । वीक्ष्यते
स्म शनकैर्नववध्वा कामिनो सुखमधोमुखयैव ॥ २० ॥
या कथंचन सखीवचनेन प्रागभिप्रियतम प्रजगल्भे । ब्रीड-
जाड्यममजन्मधुषा सा स्वा मदात्प्रकृतिमेति हि सर्वः ॥ २१ ॥
छादितः कथमपि त्रपयान्तर्यं प्रियं प्रति चिराय रमण्या ।
वारुणीमदविशङ्कमथाविश्रक्षुषोऽभवदसाविव रागः ॥ २२ ॥
आगतानगणितप्रतियातान्वहमानभिसिमारयिषूणाम् । प्रापि
चेतसि स विप्रतिसारे सुभ्रुवामवसरः सरकेण ॥ २३ ॥ मा
पुनस्तमभिसीसरमागस्कारिणं मदविमोहितचित्ता । योषि-
दित्यभिललाष न हाला दुस्त्यजः खलु सुखादपि मानः
॥ २४ ॥ ह्रीविमोहमहरदयितानामन्तिक रतिसुखाय
निनाय । सप्रसादमिव सेवितमासीत्सद्य एव फलद मधु
तासाम् ॥ २५ ॥ दत्तमात्तवदनं दयितेन व्याप्तमातिशयिकेन
रसेन । सख्यदे मुखसुरा प्रमदाभ्यो नाम रूढमपि च व्युद-
पादि ॥ २६ ॥ लब्धसौरभगुणो मदिराणामङ्गनास्यचष-
कस्य च गन्धः । मोदितालिरितरेतरयोगादन्यतामभजता-
तिशयं नु ॥ २७ ॥ मानमङ्गपटुना सुरतेच्छा तन्वता प्रथ-
यता दृशि रागम् । लेभिरे सपदि भावयतान्तर्योषितः प्रण-
यिनेव मदेन ॥ २८ ॥ पानधौतनवयावकरागं सुभ्रुवो
निभृतचुम्बनदक्षाः । प्रेयसामधरारागसेन खं किलाभरमुपालि-
रञ्जु ॥ २९ ॥ अर्पित रसितवत्यपि नामग्राहमन्यवृते-
र्दयितेन । उज्जति स्म मदमप्यपिबन्ती वीक्ष्य मद्यमितरा
तु ममाद ॥ ३० ॥ अन्ययान्यवनितागतचित्त चित्तनाथ-
मभिशङ्कितवत्या । पीतभूरिसुरयापि न मेदे निर्वृतिर्हि मनसो
मदहेतुः ॥ ३१ ॥ कोपवत्युनयानगृहीत्वा प्रागथो मधु-
मदाहितमोहा । कोपितं विरहखेदितचित्ता कान्तयेव कल-

यन्त्यनुनिन्ये ॥ ३२ ॥ कुर्वता मुकुलिताक्षियुगानामङ्गमाद-
मवमादितवाचाम् । ईर्ष्ययेव हरता ह्रियमासा तद्गुणः स्वयम-
कारि मदेन ॥ ३३ ॥ गण्डमितिषु पुरा सदृशीषु व्याञ्जि नाञ्चि-
तदृशा प्रतिमेन्दुः । पानपाटलितकान्तिषु पश्चाद्वोभ्रचूर्णतिल-
काकृतिरासीत् ॥ ३४ ॥ उद्धतैरिव परस्परसङ्गादीरितान्यु-
भयत कुचकुम्भैः । योषितामतिमदेन जुघूर्णुर्विभ्रमातिशय-
पुषि वपूषि ॥ ३५ ॥ चारुता वपुरभूषयदासा तामनून-
नवयौवनयोगः । त पुनर्मर्ककेतनलक्ष्मीस्ता मदो दयित-
सगमभूपः ॥ ३६ ॥ क्षीवतामुपगतास्वनुवेलं तासु रोषपरि-
तोषवनीषु । अप्रहीनु मथर धनुर्जङ्गमास नूज्जितनिषङ्ग-
मनङ्गः ॥ ३७ ॥ शङ्कयान्ययुवतौ वनिताभिः प्रत्यभेदि
दयितः स्फुटमेव । न क्षम भवति तत्त्वविचारे मत्सरण हत-
सद्युति चेतः ॥ ३८ ॥ आननैर्विचकसे हृपिताभिर्वह्नभानभि-
तन्मूरभावि । आर्द्रता हृदयमाप च रोषो लोलति स्म
वचनेषु वधूनाम् ॥ ३९ ॥ रूपमप्रतिविधानमनोज्ञ प्रेम्कार्य
मनपेक्ष्य विकासि । चाटु चाकृतकसभ्रममासा कार्मणत्वमगम-
न्रमणेषु ॥ ४० ॥ लीलयव सुतनोस्तुल्यित्वा गोरवाड्यमपि
लावणिकेन । मानवञ्चनविदा वदनेन क्रीतमेव हृदय दयि-
तस्य ॥ ४१ ॥ शीधुपानविधुरासु निगृह्णन्मानमाशु शिथिली
कृतलज्ज । सगतासु दयितैरुपलेभे कामिनीषु मदनो नु मदो नु
॥ ४२ ॥ पातुमाहितरतीन्यभिलेषुस्तर्षयन्त्यपुनरुत्तरसानि ।
सस्मितानि वदनानि वधूना सोत्पलानि च मधूनि युवानः
॥ ४३ ॥ कान्तसगमपराजितमन्यौ वारुणीरसनशान्तविवादे ।
मानिनीजन उपाहितसधौ सदधे धनुषि नेषुमनङ्गः ॥ ४४ ॥
कुप्यताशु भवतानतचित्ताः क्रोपिताश्च वरिवस्तू यूनः ।
इत्यनेक उपदेश इव स्म स्वाद्यते युवतिभिर्मधुवारः ॥ ४५ ॥
भर्तुभिः प्रणयसभ्रमदत्ता वारुणीमतिरसा रसयित्वा ।
ह्रीविमोहविरहादुपलेभे पाटवं नु हृदय नु वधूभिः ॥ ४६ ॥
स्वादितः स्वयमथैधितमान लम्भितः प्रियतमैः मह पीतः ।
आसवः प्रतिपद प्रमदाना नैऋतपरसतामिव भेजे ॥ ४७ ॥
भ्रूविलाससुभगाननुकतु विभ्रमानिव वधूनयनानाम् ।
आददे मृदुविलोलपलाशैरुपलेश्वषकवीचिषु कम्पः ॥ ४८ ॥
ओष्ठपल्लवविदंशरुचीना हृद्यतासुपययौ रमणानाम् । फुल्ल-
लोचनविनीलसरोजैरङ्गनास्यचषकैर्मधुवारः ॥ ४९ ॥ प्राप्यते
गुणवतापि गुणाना व्यक्तमाश्रयवशेन विशेष । तत्तथा
हि दयिताननदत्त व्यानशे मधु रसातिशयेन ॥ ५० ॥
वीक्ष्य रत्नचषकेष्वतिरिक्ता कान्तदन्तपदमण्डनलक्ष्मीम् ।
जज्ञिरे बहुमता प्रमदानामोष्ठयावकनुदो मधुवाराः ॥ ५१ ॥
लोचनाधरकृताहतरागा वासिताननविशेषितगन्धा । वारुणी
परगुणात्मगुणाना व्यत्यय विनिमयं नु वितेने ॥ ५२ ॥

तुल्यरूपमसितोत्पलमक्षणे कर्णगं निरुपकारि विदित्वा ।
 योषितः सुहृदिव प्रविभेजे लम्बितेक्षणरुचिर्मदराग ॥५३॥
 क्षीणयावकरसोऽप्यतिपानैः कान्तदन्तपदसभृतशोभः ।
 आययावतितरामिव वध्वाः सान्द्रतामधरपल्लवरागः ॥ ५४ ॥
 रागकान्तनयनेषु नितान्तं विद्रुमारुणकपोलतलेषु । सर्व-
 गापि ददृशे वनिताना दर्पणेष्विव मुखेषु मदश्रीः ॥ ५५ ॥
 बद्धकोपविकृतीरपि रामश्रारुताभिमततामुपनिन्ये । वश्यता
 मधुमदो दयितानामात्मवर्गहितमिच्छति सर्वः ॥ ५६ ॥
 वासमा शिथिलतामुपनामि ह्रीनिरासर्मपदे कुपितानि ।
 योषिता विदधती गुणपक्षे निर्ममार्ज मदिरा वचनीयम् ॥५७॥
 भर्तृपुसखि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम् ।
 व्रीडया विफलया वनिताना न स्थितं न विगतं हृदयेषु
 ॥ ५८ ॥ रुन्धती नयनवाक्यविकास सादितोभयकरा परि-
 रम्भे । व्रीडितस्य ललितं युवतीना क्षीबता बहुगुणैरनुजहे
 ॥ ५९ ॥ योषिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि ययौ दयि-
 ताङ्गम् । कारयत्यनिभृता गुणदोषे वारुणी खलु रहस्य-
 विभेदम् ॥ ६० ॥ आहिते नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य
 गमिते नु विकासम् । आबभौ नव इवोद्धतरागः कामिनी-
 ष्ववसरः कुसुमेषोः ॥ ६१ ॥ मा गमन्मदविमूढवियो नः
 प्रोज्झ्य रन्तुमिति शङ्कितनाथा । योषितो न मदिरा भृश-
 मीषु प्रेम पश्यति भयान्तर्यपदेऽपि ॥६२॥ चित्तनिर्वृतिनिधायि
 विविक्तं मन्मथो मधुमद शशिभासः । सगमश्च दयितैः
 स नयन्ति प्रेम कामपि भुव प्रमदानाम् ॥ ६३ ॥ धार्ष्ट्य-
 लङ्घितयथोचितभूमौ निर्दयं विलुलितालकमालये । मानिनी-
 रतिविधौ कुसुमेषुर्मत्तमत्त इव विभ्रममाप ॥ ६४ ॥
 शीघ्रपानविधुरेषु वधूना निघ्नतामुपगतेषु वपुषु । ईहितं
 रतिरसाहितभावं वीतलक्ष्यमपि कामिषु रेजे ॥ ६५ ॥
 पीतस्तुषारकिरणो मधुनेव सार्धमन्तः प्रविश्य चषकप्रति-
 बिम्बवती । मानान्धकारमपि मानवतीजनस्य नूनं विभेद
 यदसौ प्रससाद सद्यः ॥ ६६ ॥ पिपि प्रिय सस स्वयं मुमु
 सुखासवं देहि मे तत त्यज दुदु दुतं भभभ भाजन काञ्चनम् ।
 इति स्खलितजल्पितं मदवशात्कुरङ्गीदृशः प्रगे हसितहेतवे
 सहचरीभिरध्वेयत ॥ ६७ ॥

यूतक्रीडावर्णनम्

स्मितेनोपायनं दूरादागतस्य कृतं मम । स्तनोपपीडमा-
 श्लेषः कृतो यूते पणस्तया ॥ १ ॥ आश्लेषचुम्बनरतोत्सव-
 कौतुकानि क्रीडादुरोदरपणः प्रैतिभूरनङ्गः । भोगः स यद्यपि
 जये च पराजये च यूनोर्मनस्तदपि वाञ्छति जेतुमेव ॥ २ ॥
 रतिक्रीडायूते कथमपि समासाद्य समयं मया लब्धे तस्याः

१ अनवसरे अस्थाने वाः २ प्रभाते ३ 'जामीन' इति लोके

कणितकलकण्ठार्धमधरे । कृतभ्रूभङ्गासौ प्रकटितविलक्षार्ध-
 रुदितस्मितक्रोधोद्भ्रान्तं पुनरपि विदध्यान्मयि सुखम् ॥ ३ ॥
 अद्य द्यूतजिताधरग्रहविधावीशोऽसि तत्खण्डनादाधिक्ये वद
 को भवोनिति मृषा कोपाश्वितभ्रूलता । सद्यः खिन्नकराप्रकुन्तल-
 परायत्तीकृतास्यस्य मे मुग्धाक्षी प्रतिकृत्य तत्कृतवती द्यूतेऽपि
 यन्त्रार्जितम् ॥ ४ ॥ गाढालिङ्गनपूर्वमेकमनया द्यूते जिते
 चुम्बनं तत्किञ्चित्परिरभ्य दत्तममुना प्रत्यर्पितं चानया ।
 नैतच्चादृगिद न तादृशमिति प्रत्यर्पणप्रक्रमैर्यूनोश्चुम्बनमेक-
 मेव बहुधा रात्रिर्गता तन्वतोः ॥ ५ ॥ आश्लेषे प्रथमं क्रमेण
 विजिते हृद्येऽधरस्यार्पणे नर्मद्यूतविधौ पण प्रियतमे कान्ता
 पुनः पृच्छति । अन्तर्हासनिरोधसभृतरसोद्रेदस्फुरद्गण्डया
 खैर सारिविमारणाय विहित स्वेदाम्बुगर्भः करः ॥ ६ ॥

बाह्यरतक्रीडावर्णनम्

आलिङ्गनम्

ह्रीतया गलितनीवि निरस्यन्नन्तरीयमवलम्बितकाञ्चि ।
 मण्डलीकृतपृथुस्तनभार सखजे दयितया हृदयेश ॥ १ ॥
 उत्तरीयविनयात्रपमाणा रुन्धती किल तदीक्षणमार्गम् ।
 आवरिष्ट विकटेन विवोदुर्वक्षसैव कुचमण्डलमन्या ॥ २ ॥
 अशुकं हृतवता तनुवाहुस्वस्तिकापिहितमुग्धकुचाग्रा । भिन्न-
 शङ्खुवल्यं परिणेत्रा पर्यरम्भि रभसादचिरोढा ॥ ३ ॥
 सजहार सहसा परिरब्धप्रेयसीषु विरहय्य विरोधम् । सहितं
 रतिपतिः स्मितभिन्नक्रोधमाशु तरुणेषु महेषुम् ॥ ४ ॥
 संसमानमुपयन्तरि वध्वाः श्लिष्टवत्युपसपत्नि रसेन । आत्मनैव
 रुरुषे कृतिनेव स्वेदसङ्गि वसनं जघनेन ॥ ५ ॥ पीडिते पुर
 उरःप्रतिपेष भर्तारि स्तनयुगेन युवत्याः । स्पष्टमेव दलतं
 प्रतिनार्यास्तनयत्वमभवद्भृदयस्य ॥ ६ ॥ दीपितस्मरसुरस्युप-
 पीडं वल्लभे घनमभिष्वजमाने । वक्रता न ययतु कुचकुम्भौ
 मुश्रुवः कठिनतातिशयेन ॥ ७ ॥ सप्रवेष्टुमिव योषित ईषु
 श्लिष्यता हृदयमिष्टमानाम् । आत्मनः सततमेव तदन्त-
 र्वर्तिनो न खलु नूनमजानन् ॥ ८ ॥ स्नेहनिर्ममधत्त
 वधूनामार्द्रता वपुरसशयमन्तः । यूनि गाढपरिरम्भिणि-
 वस्त्रकोपमम्बु ववृषे यदनेन ॥ ९ ॥ न स माति वपुषः
 प्रमदानामन्तरिष्टतमसगमजन्मा । यद्बहुर्बहिरवाप्य विकास
 व्यानशे तनुह्राण्यपि हर्ष ॥ १० ॥ यत्प्रियव्यतिकराद्व-
 नितानामङ्गजेन पुलकेन बभूवे । प्रापि तेन भृशमुच्छ्रसिता-
 भिर्नीविभिः सपदि बन्धनमोक्षः ॥ ११ ॥

चुम्बनम्

लोलदृष्टि वदन दयितायाश्चुम्बति प्रियतमे रभसेन ।
 व्रीडया सह विनीवि नितम्बादंशुकं शिथिलतामुपपेदे
 ॥ १२ ॥ आदृता नखपदैः परिरम्भाश्चुम्बितानि
 घनदन्तनिपातैः । सौकुमार्यगुणसभृतकीर्तिर्नाम एव सुरते-

१ अक्षणा स्थलान्तरीकरणाधर्मम्

ष्वपि काम ॥ १३ ॥ ह्रीभरादवनत परिरम्भे रागवानव-
दुजेष्ववकृष्य । अपितोष्ठदलमाननपद्म योषितो मुकुलिताक्ष-
मधासीत् ॥ १४ ॥ पल्लवोपमिति साम्यसपक्ष दष्टवत्यधरवि-
म्बमभीष्टे । पर्यंकूजि सरुजेव तरुण्यास्तारलोलवलयेन करेण
॥ १५ ॥ केनचिन्मधुरमुल्लवरागं बाष्पतममधिक विरहेषु ।
ओष्ठपल्लवमपास्य मुहूर्तं सुभ्रुव सरसमक्षि चुचुम्बे ॥ १६ ॥

विहार

आवृतान्यपि निरन्तरमुच्चैर्योषितामुरसिजद्वितयेन ।
रागिणामित इतो विमृशद्भि पाणिभिर्जगृहिरे हृदयानि
॥ १७ ॥ कामिनामसकलानि विमुञ्चैः । स्वेदवारिमृदुभि
करजाग्रैः । अक्रियन्त कठिनेषु कथचित्कामिनीकुच-
तटेषु पदानि ॥ १८ ॥ सोष्मणस्तनशिलाशिखराग्रादात्तधर्म-
सलिलैस्तरुणानाम् । उच्छ्वसत्कमलचारुषु हस्तैर्निम्ननाभिसर-
सीषु निपेते ॥ १९ ॥ आमृशद्भिरभितो वलिबीचीर्लोल-
मानवितताङ्गुलिहस्तैः । सुभ्रुवामनुभवात्यतिपेदे मुष्टिमेयमिति
मध्यमभीष्टे ॥ २० ॥ प्राप्य नाभिनदमज्जनमाशु प्रस्थितं
निवसनग्रहणाय । औपनीविकमरुन्ध किल स्त्री वल्लभस्य
करमात्मकराभ्याम् ॥ २१ ॥ कामिनः कृतरतोत्सवकाल-
क्षेपमाकुलवधूकरसङ्घि । मेखलागुणविलग्नमसूया दीर्घसूत्र-
मकरोत्परिधानम् ॥ २२ ॥ अम्बर विनयतः प्रियपाणेया-
षितश्च करयो कलहस्य । वारणामिव विधातुमभीक्ष्ण
कक्षयया च वलयैश्च शिशिञ्जे ॥ २३ ॥ ग्रन्थिसुद्वययितुं हृद-
येशे वाससः स्पृशति मानधनायाः । भ्रूयुगेण सपदि प्रति-
पेदे रोममिश्र सममेव विभेदः ॥ २४ ॥ आशु लङ्घित-
वतीष्टकराग्रे नीविमर्धमुकुलीकृतदृष्ट्या । रक्तवैणिकहताधर-
तन्त्रीमण्डलकणितचारु चुकूजे ॥ २५ ॥ आयताङ्गुलिरभूद-
तिरिक्तः सुभ्रुवा कश्मिशालिनि मध्ये । श्रोणिषु प्रियकरः
पृथुलासु स्पर्शमाप सकलेन तलेन ॥ २६ ॥ चक्रुरेव लल-
नोरुषु राजीः स्पर्शलोभवश्लोलकराणाम् । कामिनामनिभृ-
तान्यपि रम्भास्तम्भकोमलतलेषु नखानि ॥ २७ ॥ ऊरुमूल-
चपलेक्षणमग्न्यैर्वतसकुसुमैः प्रियमेताः । चकिरे सपदि
तानि यथार्थं मन्मथस्य कुसुमायुधनाम् ॥ २८ ॥

सुरतप्रशंसा

सुरते च समाधौ च मनो यत्र न लीयते । ध्यानेनापि
हि किं तेन किं तेन सुरतेन वा ॥ १ ॥ यत्र न मदन-
विकारः सद्भावसमर्पणं च गात्राणाम् । तस्मिन्नुद्धतभावे पशु-
कर्मणि पशव एव रज्यन्ते ॥ २ ॥ प्रतिक्षणसमुल्लसन्नव
कलाकलापान्वितक्षपाकरविलोकने यदि तवास्ति कौतूहलम् ।
विलोक्य तदा सखे सुरतसगरालोकनप्रहृष्टदयितासुखं

निविडकञ्चुकोत्तारणे ॥ ३ ॥ नैरर्थिफलजन्मभिर्गिरिदरी न किं
सेव्यते न चेच्छृण्वणोचरीभवति जातुचिज्जन्मनि । कोपोत-
रवमाधुरीविगचनानुकारादरीरतासहकृणोदरीवचनकाकुरीति-
ध्वनि ॥ ४ ॥ सदष्टेऽधरपल्लवे मचकितं हस्ताग्रमा-
धुन्वती मा मा मुञ्च शठेति कोपवचनेनार्तितत्रलता ।
सीत्काराङ्घ्रितलोचना सगम्भस्यैश्वम्बिता मानिनी प्राप्त तै-
रमृत श्रमाय मथितो मूढैः सुरैः सागर ॥ ५ ॥ किं चेतेर्गुरु-
सेवनैः किमपरव्योमार्चनैः किं फल किं स्यादध्ययनेन मे
सुरपदप्राप्त्याथ किं वा फलम् । एतस्या कुचकुम्भसम्रम-
परीरम्भप्रवाहोद्गमस्वेदाम्भोभिरनङ्गवह्निधुना निर्वापितो नो
यदि ॥ ६ ॥ प्राङ् मा मेति मनागनागतगुणं जानामि-
लापं ततः सत्रीडं तदनु श्लथोद्यममनु प्रभ्रष्टव्यं पुनः ।
प्रेमाद्रिस्पृहणीयनिर्भररहः क्रीडाप्रगल्भः ततो निःसङ्गाङ्गविधर्ष-
णाधिकसुखं रम्य कुलस्त्रीरतम् ॥ ७ ॥ शङ्काशङ्कलितेन
यत्र नयनप्रान्तेन न प्रेक्ष्यते केयूरध्वनिभूरिभीतिचकितं नो
यत्र बाह्विध्यते । नो वा यत्र शनैरलम्बदशनं विम्बावरः
पीयते नो वा यत्र विवीयते च मणितं तत्किं रतं कामिनो
॥ ८ ॥ आकाशे नटन सरोरुहयुगे मञ्जरीमञ्जुध्वनिः
शीताशौ कलकूजितं किसलये पीयूषपानोत्सवः । स्वर्गक्षेपि-
धरे नखात्परिभवो ध्वान्ते करार्कषणं रम्भाया रसनारव-
स्तरुणयोः पुण्यानि मन्यामहे ॥ ९ ॥

नववधूसंगमे सखीवाक्यम्

रक्षामालिकया बाले वद्धया किं प्रयोजनम् । अवश्यं-
भावितान्वेतौ कुचग्रहकचग्रहो ॥ १ ॥ बाला तन्वी मृदुतनु-
रिय त्यज्यतामत्र शङ्का दृष्टा काचिद्धमरभरतो मञ्जरी भज्य-
माना । तस्मादेषा रहसि भवता निर्दय पीडनीया मन्दा-
क्रान्ता विसृजति रम नेक्षुयष्टि समग्रम् ॥ २ ॥ नीरन्ध्रं
परिरभ्यते प्रियतमो भूयस्तारुच्यते तद्वाढं कियते यदस्य
रुचिर चाट्टकरैः स्तूयते । सख्या मुग्धवधूरसौ रतविधौ
यत्नेन सा शिक्षिता निर्भ्रान्त गुरुणा पुनः शतगुण पञ्चेषुणा
कारिता ॥ ३ ॥ नार्यस्तन्वि हठाद्धरन्ति रमण तिष्ठन्ति नो
वारितास्तत्किं ताम्यसि किं च रोदिषि मुधा तासा प्रियं मा
कृथा । कान्त केलिरुचिर्युवा सहृदयस्तादृक्पतिः कातरे
किं नो वर्बरकर्कशैः प्रियशतैराक्रम्य विक्रीयते ॥ ४ ॥

नववधूसंगमः

यावकरसार्द्रपादग्रहारगोणितकचेन दयितेन । मुग्धा
साध्वसतरला विलोक्य परिचुम्बिता सहसा ॥ १ ॥
आभाति बालिकेय पाणिस्पर्शेन पुलकितावयवा । अभिनव-
वसन्तसङ्गादाविर्मुकुलेव बालचूतलता ॥ २ ॥ खिद्यति

कूणति वेष्टति विवलयति निमिषति विलोकयति तिर्यक् ।
 अन्तर्नन्दति चुम्बितुमिच्छति नवपरिणया वधूः शयने
 ॥ ३ ॥ भुजपञ्जरे गृहीता नवपरिणीता वरेण रहसि
 वधूः । तत्कालजालपतिता बालकुरङ्गीव वेपते नितराम्
 ॥ ४ ॥ असुखालोकनमाभिमुख्यं निषेध एवानुमतिप्रकारः ।
 प्रत्युत्तरमुद्रणमेव वाचो नवाङ्गनाना नव एव पन्थाः ॥ ५ ॥
 चुम्बनेषु परिवर्तिताधर हस्तरोधि रसनाविवदने । वि-
 क्षितेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेन्धनमभूदधूरतम् ॥ ६ ॥
 विरम नाथ विमुञ्च ममाञ्चलं शमय दीपमिमं समया सखीम् ।
 इति नवोदवधूवचनैर्युवा मुदमगादधिका सुरतादपि ॥ ७ ॥
 नीवीदृढार्पितकरा निविडीकृतोरु व्रीडानता तत इतो वदनं
 हरन्तीम् । आरोप्य वक्षसि सुखं परिरब्धुमेना बाला
 बलादभिलषामि न पारयामि ॥ ८ ॥ पटालग्रे पत्यौ नम-
 यति सुखं जातविनया हठाश्लेषं वाञ्छत्यपहरति गात्राणि
 निभृतम् । न शक्नोत्याख्यातु स्मितसुखसखीदत्तनयना
 ह्रिया ताम्यत्यन्तः प्रथमपरिहासे नववधूः ॥ ९ ॥ समा-
 कृष्टं वासः कथमपि हठात्पश्यति तदा क्रमादूरद्वन्द्वं जरठ-
 शरगौर मृगदृशः । तया दृष्टिं दत्त्वा महति मणिदीपे
 निपुण्या निरुद्धं हस्ताभ्यां झटिति निजनेत्रोत्पलयुगम्
 ॥ १० ॥ बलाघ्नीता पार्श्वं सुखमभिमुखं नैव कुरुते धुनाना
 मूर्धानं हरति बहुशश्रुम्बनविधिम् । हृदि न्यस्तं हस्तं
 क्षिपति गमनारोपितमना नवोढा वोढार सुखयति च
 सतापयति च ॥ ११ ॥ स्फुरद्रोमोद्भेदस्तरलतरताराकुल-
 दृशो भयोत्कम्पोत्तुङ्गस्तनयुगभरासङ्गसुभगः । अधीराक्ष्या
 गुञ्जन्मणिवलयदोर्वेष्टिरचितः परीरम्भो मोद जनयति च
 समोहयति च ॥ १२ ॥ अप्यौत्सुक्ये महति दयितप्रार्थ-
 नासु प्रतीपाः काङ्क्षन्त्योऽपि व्यतिकरसुखं कातरा स्वाङ्ग-
 दाने । आबाध्यन्ते न खलु मदनेनैव लब्धान्तरत्वादावा-
 धन्ते मनसिजमपि क्षिप्तकालाः कुमार्यः ॥ १३ ॥ दृष्टा
 दृष्टिमयो ददाति कुरुते नालापमाभाषिता शय्याया परिवृत्य
 तिष्ठति बलादालङ्गिता वेपते । निर्यान्तीषु सखीषु वास-
 भवनाग्निर्गन्तुमेवेहेते बाला वामतया प्रियस्य नितरा प्रीत्यै
 नवोढाभवत् ॥ १४ ॥ असाकृष्टदुकूलया सरभस गूढौ
 भुजाभ्यां स्तनावाकृष्टे जघनाशुके कृतमथःससक्तमूरुद्वयम् ।
 नामीमूलनिबद्धचक्षुषि तया व्रीडानताङ्गया प्रिये दीपः
 फूत्कृतिवातवेपितशिखः कर्णोत्पलेनाहतः ॥ १५ ॥ हस्तं
 कम्पयती रुणद्धि रशनाव्यापारलोलङ्गुलि हस्तौ स्वौ नयति
 स्तनावरणतामालिङ्गयमाना बलात् । पातु पक्ष्मलचक्षुरु-
 न्नमयतः साचीकरोत्याननं व्याजेनाप्यभिलाषपूर्णसुखं नि-
 वर्तयत्येव मे ॥ १६ ॥ कण्ठाश्लेषिणमुन्नतस्तनभरश्रोणी-

तटग्राहिणं ससक्तोरुयुगं गृहीतजघनप्राकारमप्यन्ततः ।
 द्रागेव श्लथबन्धमिन्दुवदना गाढावमर्दासहं विज्ञायात्यज-
 दाशु काञ्चनपटं व्रीडाकुलापि क्षणम् ॥ १७ ॥ कान्ते
 काञ्चुलिकावलोकनि कलावत्या नमन्त्या स्थितं तस्मिन्को-
 मलकाकुभाषिणि तया स्पन्दी निरुद्धोऽधरः । उत्थायाथ
 करस्पृशि प्रियतमे यूनोर्नवे सगमे काञ्चीकूजितकैतवेन
 मदनो द्यौःशान्तिमभ्यस्यति ॥ १८ ॥ इत्थं तल्पतलाधि-
 रोहणमियं पर्णार्पणप्रक्रिया शय्याया वचनक्रमस्य दयितस्यैव-
 विधाराधना । एवं केलिगृहोपदेहलि बलादानीयमाना
 मुदुश्चादृक्प्रकरोश्चिरं नववधूरालीभिरध्याप्यते ॥ १९ ॥

सुरतकेलिकथनम्

आस्ता दूरेण विश्लेषः प्रियामालिङ्गतो मम । खेदः किं
 नु सरिन्नाथो रोमाञ्चः किं नु पर्वतः ॥ १ ॥ उग्ररूपं कुच-
 द्वन्द्वं हारगङ्गाधरं तव । चन्द्रचूडं करिष्यामि कुरु ताव-
 दिगम्बरम् ॥ २ ॥ कान्ते कलितचोलान्ते दीपे वैरिणि
 दीप्यति । आसीदसितपद्माक्ष्या पक्षो नयनमुद्रणम् ॥ ३ ॥
 ब्रह्मानन्दप्रचुरं किमपीदं नेति रतिषु वचनेन । श्रुतिसीम-
 सगताक्षी मुग्धे सारङ्गमादिशति ॥ ४ ॥ तव तन्वि तरुण-
 पुण्यादम्बरमणिमकरसकमो जातः । अधिवेणि भवति
 नियमः फलमविलम्बेन भावि कामस्य ॥ ५ ॥ विधृताः
 प्रियस्य केशाः कण्ठे लग्नं भुजे वलितम् । मज्जन्या रस-
 सिन्धौ किं किं न कृतं तया सुदृशा ॥ ६ ॥ पृष्ठे कक्षुक-
 मुक्त्यै सुतनुरसव्यं प्रहिण्वती पाणिम् । हन्तुमिव चित्त-
 हरिणं यूनस्तूणादिवेषुमादत्ते ॥ ७ ॥ चारुनूपुररङ्गकृतं रते
 कामिना हरति मानसं यथा । नो तथा मधुरगीतवादितं
 केकिचातकपिकखना अपि ॥ ८ ॥ हेमकुम्भमिव तुङ्ग-
 मुरोजं वह्निमे स्पृशति चोरवदस्याः । जाग्रति स सहसैव
 तदानीं यामिका इव तनूरुहसधाः ॥ ९ ॥ पाणिपल्लव-
 विधूननमन्तः सीत्कृतानि नयनार्धनिमेषाः । योषिता रहसि
 गद्गदवाचामस्त्रतामुपययुर्मदनस्य ॥ १० ॥ धैर्यमुल्बण-
 मनोभवभावा वामता च वपुरर्पितवत्यः । व्रीडितं ललित-
 सौरतवाच्यार्थानिरेऽभिरुचितेषु तरुण्यः ॥ ११ ॥ पाणि-
 रोधमविरोधितवाञ्छं भर्त्सनाश्च मधुरस्मितगर्भाः । कामिनः
 स कुरुते करभोरुर्हारी शुष्करुदिते च सुखेऽपि ॥ १२ ॥
 वारणार्थपदगद्गदवाचामीर्ष्यया मुहुरपत्रपया च । कुर्वते
 स सुदृशामनुकूलं प्रातिकूलिकतयैव युवानः ॥ १३ ॥
 अन्यकालपरिहार्यमजस्रं तद्वयेन विदधे द्वयमेव । धृष्टता
 रहसि भर्तृषु तामिर्निर्दयत्वमितरैरबलासु ॥ १४ ॥ बाहु-
 पीडनकचग्रहणाभ्यामाहतेन नखदन्तनिपातैः । बोधितस्त-

नुशयस्तरुणीनामुन्मिली विशद विषमेषु ॥ १५ ॥
कान्तया सपदि कोऽप्युपगूढं प्रोढपाणिगपनेतुमियेष । सहत-
स्तनतिरस्कृतदृष्टिर्ग्रथमेव न दुकूलमपश्यत् ॥ १६ ॥
आहतं कुचतटेन तरुण्या साधु सोढमधुनेति पपात ।
त्रुव्यत प्रियतमोर्गति हागात्पुष्पवृष्टिरिव मात्तिकवृष्टि-
॥ १७ ॥ सीकृतानि मणित करुणोक्ति स्निग्धमुक्तमल-
मर्थवचासि । हामभूषणरवाश्च रमण्या कामसूत्रपदतामुप-
जग्मु ॥ १८ ॥ उद्वर्तनिभृतमेकमनेकैरुच्छेदवन्मृगदृशा-
मविगमै । श्रूयते स मणितं कलकाञ्चीनृपुग्वनिभिरक्षतमेव
॥ १९ ॥ ईदृशस्य भवत कथमेतल्लाघव मुहुर्गताव रतेषु ।
क्षिप्तमायतमदर्शयदुव्या काञ्चिदाम जघनस्य महत्त्वम्
॥ २० ॥ प्राप्यते स गतचित्रकचित्रैश्चित्रमार्द्रनखलक्ष्म-
कपोलै । दधिरस्थ रमसच्युतपुष्पा स्वेदबिन्दुकुसुमान्य-
लकान्ता ॥ २१ ॥ यद्यदेव रुचे रुचिरभ्यः सुश्रुवो
रहसि तत्तदकुर्वन् । आनुकूलिकतया हि नगणामा-
क्षिपन्ति हृदयानि तरुण्यः ॥ २२ ॥ प्राप्य मन्मथरसाद-
तिभूमि दुर्वहस्तनभराः सुरतस्य । शश्रमु श्रमजलाद्र-
ललाटश्लिष्टकेगमसितायतकेश्यः ॥ २३ ॥ पत्यु प्रवृत्तस्य
रतौ जिगीषावचो निशम्याथ न किञ्चिद्वे । कला-
वर्ता कि तु विहस्य तस्य कपोलयोः स्वेदमपाचकार
॥ २४ ॥ उरोरुहाम्भोरुहदर्शनाय विमुञ्चतः कक्षकवन्ध-
नानि । आनन्दनीराकुललोचनस्य प्रियस्य जातो विपुल
परिश्रम ॥ २५ ॥ स्वामिन्प्रभो प्रिय गृहाण परिष्वजस्व
कि कि शठोऽस्यकरुणोऽसि सुखोचितोऽसि । हा दुखय-
स्यलमलं विरमेति वाच स्त्रीणा भवन्ति सुरते प्रणयानु-
कूलाः ॥ २६ ॥ मत्तभकुम्भपरिणाहिनि कुङ्कुमार्द्रं कान्ता-
पयोधरयुगे रतिखेदखिन्न । वक्षो निधाय भुजपञ्जरमध्य-
वर्ती धन्यः क्षपा क्षपयति क्षणलब्धनिद्र ॥ २७ ॥ कान्ते
तथा कथमपि प्रथित मृगाक्ष्या चातुर्यमुद्रतमनोभवया
रतेषु । तत्कूजितान्यनुवदद्विरनेकवार शिष्यायित गृह-
कपोतशतैर्यथासा ॥ २८ ॥ आमीलितालसविवर्तिततारकाक्षी-
मुत्कण्ठबन्धनदरश्लथबाहुवलीम् । प्रस्वेदवारिकणिका-
चितगण्डबिम्बा सस्मृत्य तामनिशमेति न शान्तिमन्त
॥ २९ ॥ रतिरभसनिनितान्तश्रान्तकान्ताकुचान्तश्चलदमल-
कराग्रा नाभिदेशेष्वधो वा । सितमधुरसुखीना हीणनेत्रो-
त्पलानामधरमधु बधूना भाग्यवन्तः पिवन्ति ॥ ३० ॥
अविदितसुखदुःखं निर्गुणं वस्तु किञ्चिज्जडमतिरिह कश्चि-
न्मोक्ष इत्याचक्षे । मम तु मतमनङ्गस्मेरतारुण्यधूर्णन्मद-
कलमदिराक्षीनीविमोक्षो हि मोक्ष ॥ ३१ ॥ अभिनवपुलका-
लीमण्डिता गण्डपाली निगदति विनिगूढानन्दहिन्दोलि

चेत । सुदति वदति पुण्ये कस्य धन्यैर्मनोजप्रसगमसकृदे-
तच्चापल लोचनस्य ॥ ३२ ॥ भजन्यास्तनान्त कृतकपट-
कण्डूनिपिहितस्मित याते मेहाद्वहिग्वहितालीपरिजने ।
प्रियास्य पश्यन्त्या स्मग्गममाकृतमुभग मलज्जाया लज्जा
व्यगमदिव दूर मृगदृश ॥ ३३ ॥ दुकूल दोर्मूलत्पणयिनि
परीग्मगमिके हग्न्यम्भोजाक्षी निभृतनिभृत नम्रवदना ।
प्रियाश्लेषद्वेषिण्यपमर्गतु लज्जा स्फुटमिति स्मितक्षीरेणैव
स्तनकरुणशंसु स्तपयति ॥ ३४ ॥ चिग्विरहिणो रत्युत्कण्ठा-
श्लथीकृतगात्रयोर्नयमिव जगज्जात भूयश्चिरादभिनन्दतो ।
कथमपि दिने दीर्घे याते निशामविस्तृतयो प्रसगति कथा
बह्वी यूनोयथा न यथा गति ॥ ३५ ॥ दृशा सपदि मीलित
दशनरोचिषा निर्गत करेण परिवेपितं वलयकैश्चाकन्दितम् ।
प्रियं समदयोषिता ननु विखण्ड्यमानेऽधरे परव्यसनकातराः
किमिव कुर्वता साधवः ॥ ३६ ॥ नैषा वेग मृदुतर-
तनुस्तावकीन विमोढु गक्ता नैना चपल नितरा खेदये-
न्दीवराक्षीम् । रत्यभ्यास विदधत इति प्राणनाथस्य गत्वा
कर्णोपान्ते निभृतनिभृत नूपुर शसतीव ॥ ३७ ॥ आयाते
दयिते मनोरथशतेर्नीते कथचिद्दिने वैदग्ध्यापगमाज्जे परि-
जने दीघा कथा कुर्वति । दद्यास्तीत्यभिवाय मत्वरपदं
व्याधूय चीनाशुक तन्वज्ज्ञया रतिकातरेण मनसा नीतः प्रदीप-
शमम् ॥ ३८ ॥ गाढालिङ्गनवामनीकृतकुचप्रोद्धतरोमो-
द्गमा मान्द्रस्नेहसातिरेकविगलच्छ्रीमन्निम्बाम्बरा । मा मा
मानद माति मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी सुप्ता कि नु
मृता नु कि मनसि मे लीना विलीना नु किम् ॥ ३९ ॥
दोर्भ्या सयमितः पयोधरभरेणापीडित पाणिजैराविद्धो
दशनै क्षताधरपुटः श्रोणीतलेनाहत । हस्तनानमितः करे-
ऽधरमुधासन्देन समोहितः कान्त कामपि तृप्तिमाप तदहो
कामस्य वामा गति ॥ ४० ॥ ईषन्मीलितदृष्टिमुग्धहसितं
सीत्कारागवशादव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दन्ताशुवौता
वरम् । श्वामोत्कम्पिपयोधरोपरिपरिष्वक्त कुरङ्गीदृशो हर्षो-
त्कर्षविमुक्तनिःसहतनोर्वन्यो धयत्याननम् ॥ ४१ ॥ स्विन्नं
मण्डलमैन्दवं विगलितं स्रग्भारनद्धं तम प्रागेव प्रथमान-
केतकशिखावीरायित च स्थितम् । शान्त कुण्डलताण्डवं
कुवलयद्वन्द्वं तिरो मीलित वीतं विद्रुमसीत्कृतं नहि ततो
जाने किमासीदिति ॥ ४२ ॥ गाढाश्लेषनिपीडनान्निपतिता-
मालोक्य हागवली स्थातुं हन्त भिया क्षण निबिडया
नीव्यापि न व्यापृतम् । विश्लेषज्वरवेदनासहनयोः कारुण्य-
कीर्णात्मना कापि प्रापितयोः समागममुखं यूनोर्मनोजन्मना
॥ ४३ ॥ हारस्तुव्यति कङ्कण निपतति सक्रौमुदी क्लिश्यति
ध्वान्त धावति सीत्करोति रजनीजानिर्वली भज्यति ।

काञ्ची क्षुभ्यति काञ्चनक्षितिधरे किं च क्षतं चञ्चति प्रारम्भे
मदनाहवस्य विजयी देवो मनोभूरभूत् ॥ ४४ ॥ सिन्दूर
रविमिन्दुमाननमसौ वम्मिल्लराहुस्त्वय यद्वाढ असतीव
तत्प्रियतमे निर्णीतमौत्पातिकम् । चोले चञ्चलता भविष्यति
मुहु स्यात्कुन्तले कर्षण नीवी स्थास्यति न स्थिरा ममुदये-
दङ्गे महान्सगरः ॥ ४५ ॥ पश्यन्ती परिणामकेलिषु
मुहुनि शङ्कामालिङ्ग्य ता प्रोत्कृजत्कलमग्रहीषमधर स्पर्शवती
साप्यभूत् । नाहं वेद्मि न वेत्ति सा च दयिता तत्रावयो-
श्चेष्टित शय्या वेत्ति न वेत्ति वा स तु कुत सङ्ग्रामलो-
स्तर ॥ ४६ ॥ प्रयूहः पुलकाङ्कुरेण निविडाश्लेषे निमेषेण
च क्रीडाकूतविलोकितेऽवरसुवापाने कथाकेलिभिः । आन-
न्दाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेऽपि यस्मिन्नभूदुद्धतः स तयो-
र्बभूव सुरतारम्भ प्रियभावुक ॥ ४७ ॥ ईषत्कम्पयोधर
गुरुकटिप्रौढप्रहाराद्भुत खिद्यद्भालमनेकहास्यसरस सरम्भ-
मन्दव्यथम् । वारवारसुर प्रहारसुभग मदश्यमानाधर
किञ्चिद्वत्तनितम्बदेशनखर धन्यो रत सेवते ॥ ४८ ॥ त्व
मुग्धाक्षि विनैव कञ्चलिकया वत्से मनोहारिणी लक्ष्मीमि-
त्यभिधायिनि प्रियतमे तद्वीटिकासस्पृशि । शय्योपान्तनि-
विष्टसंस्तितस्त्रीनेत्रोत्सवानन्दितो निर्यातः शनैरलीकवचनो-
पन्यासमालीजन ॥ ४९ ॥ कोकः स्तोकविमुक्तमौक्तिक-
भरो निखन्दमिन्दीवर चाप चापलवर्जित हिमकरकोडे तम
क्रीडति । वात कातरयत्यपाकृतरस बन्धूकमेतावती वार्ता
कापि कदापि पाणिपिहिता कस्यापि वा तिष्ठति ॥ ५० ॥
धम्मिल्लो भङ्गमेतु प्रविशतु तिलकः केशपागान्धकार पत्राली
गण्डपाली त्यजतु च विवर कर्णयोर्गन्तुकामा । वामायाः
कान्तदन्तक्षतततिसहने एक एवाधरोऽसौ वीरः कामा-
हवेऽस्मिन्निति वदति मुहुर्नूपुरः क्राणमङ्गवा ॥ ५१ ॥

विपरीतरतक्रिया

प्रशान्ते नूपुरावाये श्रूयते मेखलाध्वनिः । कान्ते नूनं
रतश्रान्ते कामिनी पुरुषायते ॥ १ ॥ पततु तवोरसि सतत
दयिताधम्मिल्लमल्लिकानिकरः । रतरसरमसकचग्रहलुलिता-
लकवल्लीरगलितः ॥ २ ॥ विपरीतमविपरीतं यद्रतमन्यत्तदेव
विपरीतम् । तरुमारोहति लतिका नारोहति च लतिका
तरुः कापि ॥ ३ ॥ साक्षादभूत्स्वयंभूरथ मुक्तास्तिमिरनिकर-
भरा । प्रणनाम शीतरोचिस्तवपाठं मेखला विदधे ॥ ४ ॥
वियति विलोलति जलदः स्खलति विधुश्चलति कूजति
कैपोतः । निष्पतति तारकाततिरान्दोलति वीचिरमैरवाहिन्याः

१ केशकलापरूप २ मुखरूप ३ कण्ठरूप ४ मुक्ताकलापरूपा
५ त्रिवलिरूपा

॥ ५ ॥ स्थगयति तमः शशाङ्क चलति गिरिः स्रवति तारका-
पटलम् । कथयति मन्ये काञ्चीपुरसीमनि किमपि सक्षो-
भम् ॥ ६ ॥ मुक्ता पतन्ति भूमौ बाला कलयन्ति केवला
मुक्तिम् । चुम्बत्यम्बरमवानि विपरीते किं न विपरीतम् ॥ ७ ॥
वल्गुचुचं व्याकुलकेशपाश खिद्यन्मुख स्वीकृतमन्द-
हासम् । पुण्यातिरेकात्पुरुषा लभन्ते पुभावमम्भोरुहलोचना-
नाम् ॥ ८ ॥ वक्रस्यन्दिदस्वदविन्दुप्रवन्वैर्दृष्ट्वा भिन्नं कुङ्कुम
कापि कण्ठे । पुंस्त्व तन्व्या व्यञ्जयन्ती वयस्या स्मिता
पाणौ खङ्गरेखा लिलेख ॥ ९ ॥ मधुपानसमुल्लसत्प्रवाल
चलहेमाचलकान्तिभिर्जटालम् । विधुनि पतदन्धकारजाल
शुभकालं क पुनर्विलोकयाम ॥ १० ॥ अभिमुखपतयालु-
मिल्ललाटश्रमसलिलरपनीतपत्रलेख । कथयति पुरुषायितं
वयूना मृदितहिमद्युतिनिर्मल कपोलः ॥ ११ ॥ तन्नास्ति
कारयति यन्न मनोभवस्य सा शक्तिरप्रतिहता भुवने तथा हि ।
उद्धाव्य पीवरपयोधरमण्डलाग्र वलगन्ति यत्पुरुषवत्प्रमदा
अपीह ॥ १२ ॥ सुगवे तवास्मि दयिता पुरुषो भव त्वस्मि-
त्युक्त्या नहि नहीति शिरो विधूय । स्वस्मात्करात्प्रियकरे
वलय क्षिपन्त्या वाच विनाभ्युपगम कथितो मृगाक्ष्या ॥ १३ ॥
वीरायितेषु मृगशावविलोचनाना कण्ठोदितान्यचरम कल-
कूजितानि । आग्नेयद्विरथ सौधगतैः कपोतैः शङ्के गृहीत
इति मप्रति शिष्यभावः ॥ १४ ॥ तमः स्तोम सोम गिलति
वमनीवोडुनिकर रथाङ्गद्वन्द्वेऽस्मिन्नमरतटिनी खेलति मुहुः ।
लतायामुत्कम्पो मदनवसतीकाञ्चनगिरिर्विपर्येति प्रायो रति-
पतिमते सर्वमधुना ॥ १५ ॥ विहायसि विहारिणी भवतु
नाम सौदामिनी सुमेरुशिखरादवः पततु नाम मन्दाकिनी ।
पर तदिदमद्भुतं यदयमेत्य भूमीतल नमन्नमृतदीधितिः
कमलसारमाकर्षति ॥ १६ ॥ प्रारब्धे रतिकेलिसकुलरणारम्भे
तया साहसप्राय कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भितत्सभ्र-
मात् । खिन्ना येन कटीतटी शिथिलिता दोर्वहिरुत्कम्पितं
वक्षो मीलितमैक्षि पौरुषरमः स्त्रीणा कुतः सिध्यति ॥ १७ ॥
आलोलामलकावली सकुसुमा बिभ्रच्चलकुण्डल किञ्चिन्मृष्ट-
विशेषकं तनुतरैः स्वेदाम्भसः सीकरैः । तन्व्या यत्सुरतान्त-
तान्तनयन वक्रं रतव्यत्यये तत्त्वा पातु चिराय किं हरि-
हरब्रह्मादिभिर्देवतैः ॥ १८ ॥ प्रारब्धे विपरीतनामनि रते
सर्वं तदाभूत्क्षणात्क्षामाङ्ग्या विपरीतमेव कुटिला मुक्ताः
सुवृत्ता अपि । मुक्ता निःपतिता भवन्ति तरलास्तौ चाचलौ
चेलतुः सीदन्ति श्रुतिपारगाः सुमनसः कान्ता नु कान्तायते
॥ १९ ॥ निःशेषं व्यपनीय नीविवसन मञ्जुकण्ठमेखलं
क्रीडान्दोलनखिन्नमध्यलतिक किञ्चित्प्रकम्पस्तनम् । उद्यत्कुण्ड-

लताण्डव च रुचिर विक्रम्य कान्तोपरि क्लान्ता वक्षसि
कामिना मुकुलितप्रान्ताक्षिक शेरते ॥ २० ॥ प्रागल्भ्य पुरु-
षायिते मम पुर, पश्येति सनद्धया तन्व्या ताम्यदुरोजयापि
सुचिर विक्रम्य रम्यं तथा । श्रान्ता वक्षसि मे निपत्य च
पुनः सापन्नपं मस्मितं साकूतं च समीक्षित मृगदृशा यत्त-
त्कथ कथ्यते ॥ २१ ॥

सुरतनिवृत्तिः

सन्यासमकृत काञ्ची जहौ कलत्र दुकूलमबलाया ।
तत्याज रागमधरो मुक्तिमुरीचकिरे चिकुगः ॥ १ ॥ सुतनु
श्रुतिसेवनतो मन्ये नयन निरञ्जनं जातम् । सुगवा स्नेहा-
त्कवरी युक्ता मुक्ति कथं प्राप ॥ २ ॥ खिन्नालमनयनान्तं
खिन्नालिकलङ्घकन्तलस्तबकम् । वदनमवलुसतिलकं मदन
नेदयति दवयति वृत्ति मे ॥ ३ ॥ पपात मेगे सुरसिन्धु-
धारा ववर्ष तारागणमन्धकार । बभूव भृङ्गावलिरप्यकम्पा
शशाम शम्पालतिकाविलास ॥ ४ ॥ पपात गङ्गा हर्मौलि-
सङ्गादन्धं तमोभूतमपेतबन्धम् । तद्विलता चञ्चलताम-
हासीदस्पन्दमासीदरविन्दयुग्मम् ॥ ५ ॥ कामसगरविधौ
मृगीदृशं ग्रौढपौरुषधरे पयोधरे । स्वेदराजिरुदियाय सर्वतः
पृष्पवृष्टिरिव पुष्पधन्वनः ॥ ६ ॥ सगताभिरुचितैश्चलितापि
प्रागमुच्यत चिरेण सखीव । भूय एव समगंस्त रतान्ते
ह्रीर्वधूमिरसहा विरहस्य ॥ ७ ॥ प्रेक्षणीयकमिव क्षणमास-
न्हीविभङ्गुरविलोचनपाता । सन्नमद्रुतगृहीतदुकूलच्छाद्य-
मानवपुष सुरतान्ता ॥ ८ ॥ अप्रभूतमतनीयसि तन्वी
काञ्चिधाम्नि पिहितैकतरोरु । क्षौममाकुलकरा विचर्कष
क्रान्तपल्लवमभीष्टतमेव ॥ ९ ॥ मृष्टचन्दनविशेषकभक्तिश्रृङ्ग-
भूषणरुद्धितमालयः । सापराध इव मण्डनमासीदात्मनैव
सुदृशसुपमोगः ॥ १० ॥ योषितः पतितकाञ्चनकाञ्चौ मोह-
नातिरभसेन नितम्बे । मेखलेव परितः स विचित्रा राजते
नवनखक्षतलक्ष्मी ॥ ११ ॥ भातु नाम सुदृश दशनाङ्कः
पाटलो धवलगण्डतलेषु । दन्तवाससि समानगुणश्रीः समुखो-
ऽपि परभागमवाप ॥ १२ ॥ सुभ्रुवामधिपयोधरपीठ
पीडनैस्तुटितवत्यपि पत्यु । मुक्तमौक्तिकलघुगुणशेषा हार-
यष्टिरभवद्गुरुरेव ॥ १३ ॥ विश्रमार्थमुपगूढमज्ज यत्प्रियै
प्रथमरत्यवसाने । योषितामुदितमन्मथमादौ तद्वितीयसुरतस्य
बभूव ॥ १४ ॥ आस्तृतेऽभिनवपल्लवपुष्पैरप्यनारतरताभि-
रताभ्य । दीयते स शयितुं शयनीये न क्षणः क्षणद-
यापि वधूभ्यः ॥ १५ ॥ उपबर्हमम्बुजदृशो निजं भुजं
विरचय्य वक्रमपि गण्डमण्डले । निजसन्निधौ सन्निधौ
निधाय सादर स्वपिति स्तनार्पितकराम्बुजो युवा ॥ १६ ॥

करकिसलयं धृत्वा धृत्वा विमार्गति वाससी क्षिपति सुमनो-
मालाशेष प्रदीपशिखा प्रति । स्थगयति सुहृदः पत्युर्नैवे
विहस्य समाकुला सुरतविरतौ गम्या तन्वी सुहृदुहरीक्षते
॥ १७ ॥ सुरतविरतकीडावेशश्रमश्चथहस्तया रहसि गलितं
तन्व्या प्राप्तु न पारितमंशुकम् । रतिरसजडैरङ्गैरङ्गे पिधातु-
मशक्तया प्रियतमतनौ सर्वाङ्गीणं प्रविष्टमधृष्टया ॥ १८ ॥
प्रियकृतपटस्तेयव्रीडाविलम्बनविह्वला किमपि कृपणालापा
वाला विलोक्य ससन्नमः । अपि विचलिते स्कन्धावारे गते
सुरताहवे त्रिभुवनमहाधन्वी स्थाने न्यवर्तत मन्मथ
॥ १९ ॥ गयानस्योत्तान हृदि निहितवक्षोरुहभरा तिरश्चीने
वक्त्रे निबिडकलितात्मीयवदना । समाक्रम्योरुभ्यामति-
दृढतर सन्निधयुगलं स्वपित्यम्भोजाक्षी गिथिलभुजबन्धेय-
मधुना ॥ २० ॥ सुख जृम्भारम्भि प्रमरति मदामोदलहरी
दृगोस्तन्द्राभारः स्फुरति विगलत्यङ्गलतिका । त्वमेतादृक्कान्ति
कमलमुखि धन्यैव नितरामसौ धन्यो यस्ते सकलरजनी
जागरयिता ॥ २१ ॥ प्रियाया प्रत्यूषे गलितकवरीबन्धन-
विधाबुदञ्चदोर्वल्लीदरदलितचेलाञ्चलमुरः । घनाकूते पश्य-
त्यथ मयि समन्दाक्षिवलितं नमन्त्या यद्रूप नहि लिखितु-
मीशो मनसिजः ॥ २२ ॥ रतान्ते प्राणेशे वसनमददाने
कथमपि स्थिताया याचन्त्या वितर मम चेल गुणनिधे ।
सरोषं पश्यन्त्या, किमपि च हसन्त्या, परिचलन्नमन्त्या-
स्तद्रूप न हि लिखितुमीशो मनसिजः ॥ २३ ॥ शान्ते मन्मथ-
सगरे रणभृता सत्कारमातन्वती वासोऽदाजघनस्य पीन-
कुचयोर्हार श्रुतेः कुण्डलम् । विमोष्ठस्य च वीटिका
सुनयना पाण्यो रणत्कङ्कणे पश्चादम्बिनि केऽपाशनिचये
युक्तो हि बन्धकम् ॥ २४ ॥ नेपथ्यादपि राजते हि
नितरा व्यालुसभूषा तनु, समोगश्रममीलितं विजयते चक्षु
कटाक्षादपि । गाढालिङ्गनकौतुकादपि नवं दोर्वलिविस्मसन
ग्रीत्यालापरसादपि प्रियतम मौन कुरङ्गीदृशः ॥ २५ ॥
निवृत्ते सुरतोत्सवे बहुविधे जातेऽधिकेऽङ्गकमे तल्पे स्वेद-
जलाद्रचन्दनमये किञ्चिद्गृहीतेऽम्बरे । सान्द्रस्नेहवशाद्विशेष-
विषयव्यासङ्गजिह्वात्मनोर्दपत्यो, स्मरघस्मरातुरतया भूयोऽपि
जाता स्पृहा ॥ २६ ॥ मुक्ताभूषणमिन्दुबिम्बमजनि व्याकीर्ण-
तार नभः स्मार चापमपेतचापलमभूदिन्दीवरे सुद्विते ।
व्यालीनं कलकण्ठकण्ठनिनदैर्मन्दानिलैर्मन्दितं निष्कम्प-
स्तबकापि चम्पकलता साभूज जानेऽथ किम् ॥ २७ ॥
नीव्या सयमनं कचे नियमनं श्रोणीतले चासनं निःश्वासा-
भ्यसनं मुखे समभवत्प्रत्याहृतिभूषणे । ध्यानं प्रेमणि धारणा
स्तनतटे तन्व्या, समाधिः प्रिये निर्वेदादिव कि रतान्तसुलभा-
त्सर्वाङ्गयोगोत्सवः ॥ २८ ॥ निर्लेपौ कुचकुञ्जलौ कच-

भरस्तत्याज बन्ध ययौ काञ्ची निर्गुणता निरञ्जनदशा
दृग्भ्या समासादिता । नीरागोऽधरपल्लवश्च गुरुणा केनापि
गौराङ्गि ते शङ्के शम्बरशासनोपनिषदा तत्त्वावबोध कृत
॥ २९ ॥ तन्द्रातुन्दिलशोणलोचनयुग दत्ताङ्कदन्तच्छद
पर्यस्तालकवल्लि धर्मपटलप्रोद्विन्नपत्रावलि । जृम्भोज्जृम्भित-
सीधुसौरभमिलद्रुङ्गीभिरङ्गीकृतस्तोत्रं शंसति वृत्तमेव रजनी-
वृत्तान्तमेणीदृशः ॥ ३० ॥ स्वामिन्भङ्गुर्यालक सतिलक
भाल विलासिन्कुरा प्राणेश त्रुटितं पयोधरतटे द्वार पुन
र्योजय । इत्युक्त्वा सुरतावसानसमये सपूर्णचन्द्रानना
स्पृष्टा तेन तथैव जातपुलका प्राप्ता पुनर्मोहनम् ॥ ३१ ॥
व्यालोलः केशपाशस्तरलितमलकैः खेदलोलैः कपोलैः क्लिष्टा
बिम्बाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टिः । काञ्ची
काचिद्वताशा स्तनजघनपद पाणिना छादयन्ती भूषाहीनापि
काचित्प्रियहृदयमहो ग्रीणयत्येव मुग्धा ॥ ३२ ॥ सव्यासव्यो-
रुबाहुव्यतिकरमधुर कूर्परन्यस्तशीर्षे ससक्तास्याब्जयुग्मश्वसित-
हतचलचारुनासाविभूषम् । भूयो निद्रातिरेकात्क्रमशिथिल-
भुजाश्लेषदत्तावकाशोच्छ्वासोदधत्कुचाग्रप्रतिहतहृदयं शेरतेऽमी
रतान्ते ॥ ३३ ॥ व्यामिश्रैकैकबाहु प्रवलितपृथुलैकैकवारू-
रुकाण्ड दृष्ट्वा दृष्ट्वाधरोष्ठ दरशिथिलतनुश्लेषमालिङ्ग्य कान्ताः ।
शश्वन्निःश्वासवेगस्फुरितगुरुकुचद्वन्द्वसष्टवक्षाः श्रान्तः शेते
रतान्ते सुखमिह सुकृती लीलया कामिलोकः ॥ ३४ ॥

चन्द्रास्तसमयवर्णनम्

कलङ्कदाशो गगनाम्बुराशौ प्रसार्य चन्द्रातपतन्तुजालम् ।
लघोडुमीनाल्लघु सजिघृक्षुश्चन्द्रप्लवस्थश्चरमाब्धिमेति ॥ १ ॥
असौ हि दत्त्वा तिमिरावकाशमस्त ब्रजत्युन्नतकोटिरिन्दुः ।
जलावगाढस्य वनद्विपस्य तीक्ष्णं विषाणाग्रमिवावशिष्टम्
॥ २ ॥ वृन्देन तारावलितपण्डुलानामङ्गेन च श्रीफलपल्लवेन ।
अभ्यर्च्य जागेश्वरमिन्दुबिम्ब विसर्जयत्येष नभोमुनीन्द्रः
॥ ३ ॥ मन्दमग्निमैधुर्यमोपला दर्शितैश्वर्यधु चाभवत्तमः ।
दृष्टयस्तिमिरज सिधेविरे दोषमोषधिपतेरसनिधौ ॥ ४ ॥
अरुणकिरणजालैरन्तरिक्षे गतर्क्षे चलति शिशिरवाते मन्द-
मन्दं प्रभाते । युवतिजनकदम्बे नाथमुत्तौष्ठबिम्बे चरम-
गिरिनितम्बे चन्द्रबिम्बं ललम्बे ॥ ५ ॥ जरठ इव मर्ललो
जर्जराग्रैर्मयूखैः स्खलति शिशिरभानु पश्चिमाम्मोधिपारे ।
श्लथगरुत इवाभूत्तत्र तत्रान्तरिक्षे विरलविरलभासः किं च
तारा लुठन्ति ॥ ६ ॥ चरमगिरिकुरङ्गीशृङ्गकण्डूयनेन

१ शिवम् २ मन्दीभूतमग्निम् पक्षे, - रोगविशेष ३ धृतवन्त
४ सूर्यकान्ता ५ पृष्ठत्वम्, पक्षे, - रोगविशेष ६ आन्ध्यम्, पक्षे, -
रोगविशेष ७ चन्द्रस्य, पक्षे, - वैद्यस्य ८ हस

स्वपिति सुखमिदानीमन्तरिन्दोः कुरङ्गः । परिणतरविगर्भ-
व्याकुला पौरुहूती दिगपि घनकपोतीहुंकृतैः कुप्यतीव
॥ ७ ॥ उदयमुदितदीप्तिर्याति यः सगतौ मे पतति न वर-
मिन्दु सोऽपरामेष गत्वा । स्मितरुचिरिव सद्यः साम्यसूय
प्रमेति स्फुरति विशदमेषा पूर्वकाष्ठाङ्गनाया ॥ ८ ॥ नव-
कुमुदवनश्रीहासकेलिप्रसङ्गादभिकरुचिरशेषामप्युषा जाग-
रित्वा । अयमपरदिशोऽङ्गे सुखति सस्तहस्तः शिशयिषुरिव
पाण्डुम्लानमात्मानमिन्दु ॥ ९ ॥ सपदि कुमुदिनीभि-
र्मिलितं हा क्षपापि क्षयमगमदपेतास्तारकास्ताः समस्ताः ।
इति दयितकलत्रश्चिन्तयन्नङ्गमिन्दुर्वहति कृशमशेषं भ्रष्टशोभ
शुचेव ॥ १० ॥ प्रकटमलिनलक्ष्मा मृष्टपत्रावलीकैरधिगत-
रतिशोभैः प्रत्युषःप्रोषितश्रीः । उपहसित इवासौ चन्द्रमाः
कामिनीनां परिणतशरकाण्डापाण्डुभिर्गण्डभागैः ॥ ११ ॥
विकसितमुखी रागासङ्गाद्गलत्तिमिरावृतिं दिनकरकरस्पृष्टा-
मैन्द्री निरीक्ष्य दिशं पुर । जरठलवलीपाण्डुच्छाया भृश
कलुषान्तर श्रयति हरितं हन्त प्राचेतसी तुहिनद्युतिः
॥ १२ ॥ नक्षत्रक्षितिनायकोऽयमधुना रुद्धः प्रभातागमे
सप्ताश्वेन बलीयसातिमहसा रोषारुणज्योतिषा । अश्वद्वान्त-
शिरोरुहा प्रविगलत्तारालिहारावलीमादाय क्षणदा प्रिया
क्षितिधर पाश्चात्यमारोहति ॥ १३ ॥ सक्लिष्टा सानुरागं
स्वकरपरिचयप्राप्तभूरिप्रसादा या पूर्वा मुक्तपूर्वा रविकर-
कलिता तासुदीक्ष्यामृताशुः । निस्तेजा पश्चिमाब्धौ
प्रविशति हि सता दुःसहो मानभङ्गः किं वक्तव्यं सिताशोः
स तु सैकलसता मण्डलस्यापि नेता ॥ १४ ॥

मध्यरात्रक्रीडावर्णनम्

शमितनिखिलदीपे सुप्तनिद्रालोके रतपरवशचित्ता
मध्यरात्रे विबुद्धाः । प्रथमसुरतखिन्ना मुग्धिका बोधयन्तो
बहुदृढपरिरम्भैः कामुकाः खेदयन्ति ॥ १ ॥ अनुनयम-
गृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची रुतमथ कृकवाकोस्तरमाकर्ण्य
कैल्ये । कथमपि परिवृत्ता निद्रायान्धा किल स्त्री मुकुलित-
नयनैवाश्लिष्यति प्राणनाथम् ॥ २ ॥ चिररतिपरिखेदप्राप्त-
निद्रासुखानां चरममपि शयित्वा पूर्वमेव प्रबुद्धाः । अपरि-
चलितगात्राः कुर्वते न प्रियाणामशिथिलभुजचक्राश्लेषमेद
तरुण्यः ॥ ३ ॥ वदनशशिनः स्पर्शे शीतादिवागतवेपथु-
स्तनयुगले भ्रान्त्वा तुङ्गे निविष्ट इव भ्रमात् । ज्वलित-
मदनाङ्गारे तन्व्यास्ततो जघनस्थले सपुलकजलः पत्युः
पाणिर्विलीन इवाभवत् ॥ ४ ॥ रतिकृति गते मायानिद्रा

१ सूर्यहस्तलक्ष्मा २ चन्द्र ३ नक्षत्राणाम्, पक्षे, - द्विजानाम्
४ नायक ५ निर्वह्यमुखी ६ प्रभाते

प्रवर्तितचुम्बना पुलकप्रयमा तत्त्वं मत्वा सुवादहतानना ।
कृतकगयनो निश्राद्धोऽसीत्युदीर्य कल वधूर्ध्रणितमधर कृत्वा
दन्तैरपूरयत स्पृहाम् ॥ ५ ॥

प्रभातवर्णनम्

ततोऽरुणपरिस्पन्दमन्दीकृतवपु शशी । दध्रे कामपरि-
क्षामकामिनीगण्डपाण्डुताम् ॥ १ ॥ कुक्कुटे कुर्वति क्वाण-
माननं श्लिष्टयोस्तयोः । दिवाकरकराक्रान्तं शशिकान्तमिवा-
बभौ ॥ २ ॥ विकसितसकुचितपुनर्विकस्वरेष्वम्बुजेषु
दुर्लक्ष्याः । कलिकाः कथयति नूतनविकासिनीर्मधुलिहामधः
॥ ३ ॥ प्रियवसतेरपयान्यो मिथ करम्बितकराम्बुजन्मानः ।
करजपदव्रणविरलस्तनपुलकममू किमपि विवदन्ते ॥ ४ ॥
आश्लेषशेषा रतिरङ्गनानामामोदशेषा कुचकुङ्कुमश्रीः । तूणीर-
शेषः कुसुमायुधोऽपि प्रभातशेषा रजनी बभूव ॥ ५ ॥
नभोवन नक्तमसौ विगाह्य नक्षत्रसेनासहितः शशाङ्कः ।
कगग्रलशान्कतिचित्प्रहृत्य पान्थान्प्रभाते प्रपलायतेऽद्य ॥ ६ ॥
चन्द्रकान्तगलदम्बुनाधुना हा चकोरनयने समाश्रिते ।
कोकलोकहृदयानल पुन सूर्यकान्तमणिमाश्रयत्यहो ॥ ७ ॥
सनिगृह्य चिकुर तमोमय यामिनी तदनु केलिविच्युतम् ।
कुर्वती श्रवसि चन्द्रमण्डल कुण्डल गगनकेलिमुज्जाति
॥ ८ ॥ तरुणा दिवाकरमयूखमञ्जरीमरुणामशोकशिखरा-
वलम्बिनीम् । कमनीयपुष्पमनसा समाश्रिता मधुगो विड-
म्बयति मञ्जुभाषिणीम् ॥ ९ ॥ प्राची दिग्मन्वरमणौ दयिते
विभाते प्रान्तेऽम्बर स्पृशति वासकसज्जिकेयम् । घीरा
जगाद रमणस्य न भूषणानि रोषारुणा त्यजति तारक-
भूषणानि ॥ १० ॥ यालेकतोऽस्तशिखर पतिरोषधीनामावि-
ष्कृतारुणपुर सर एकतोऽर्कः । तेजोद्वयस्य युगपद्यसनो-
दयाभ्या लोको नियम्यत इवैष दशान्तरेषु ॥ ११ ॥
अन्तर्हिते शशिनि सैव कुमुद्वतीय दृष्टि न नन्दयति सस्मर-
णीयशोभा । इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनेन दु खानि नून-
मतिमात्रदुरुद्धानि ॥ १२ ॥ प्रालेयमिश्रमकरन्दकरालकोशै
पुष्पैः सम निपतिता रजनी प्रबुद्धैः । अर्काशुभिन्नमुकुलोदर-
सान्द्रमन्धससूचितानि कमलान्यलय पतन्ति ॥ १३ ॥
दिङ्मण्डलीमुकुटमण्डनपद्मरागरत्नाङ्कुरे किरणमालिनि गर्भि-
तेऽपि । सौख्यप्रसुप्तिकमधुव्रतचक्रवालवाचालपङ्कजवनी-
सरसाः सरसः ॥ १४ ॥ पीत्वा भृशं कमलकुञ्जलशक्ति-
कोषा दोषातनी तिमिरवृष्टिमथ स्फुटन्तः । निर्यन्मधुव्रत-
कदम्बमिषाद्वमन्ति विभ्रन्ति कारणगुणानिव मौक्तिकानि
॥ १५ ॥ आपाटलैः प्रथममङ्कुरितैर्मयूखैरह्वापतिः प्रथम-
शैलविहारिणीनाम् । सोऽयं करोति सुरपुङ्गवसुन्दरीणा

कर्णेषु कल्पतरुपलवमङ्गलक्ष्मीम् ॥ १६ ॥ अन्यत्र यापित-
निशं परिलोहिताङ्गमन्याङ्गनागतमिवागतमुष्णरश्मिम् ।
प्रातर्निरीक्ष्य कुपितेव हि पद्मिनीयमुत्फुल्लहलकसुलोहित-
लोचनाभूत् ॥ १७ ॥ का कावला निधुवनश्रमपीडिताङ्गी
निद्रा गता दयितबाहुलतातुबद्धा । सा मा तु यातु भवनं
मिहिरोद्गमोऽय सकेतवाक्यमिति काकचया वदन्ति ॥ १८ ॥
दिशि दिशि मृगयन्ते वल्गुना घासमेते सुहुरपगतनिद्राः
संसयो हेषितेन । अयमपि च सरोष कामिभिः श्रूयमाणो
नन्दति मधुरतार ताम्रचूडो विहगः ॥ १९ ॥ अविरतमवि-
रामा रागिणा सर्वगत्र नवनिधुवनलीला, कौतुकेनाभिवीक्ष्य ।
इदमुदयमितानामस्फुटालोकसपन्नयनमिव सनिद्रं घूर्णते
दैपमर्चि ॥ २० ॥ रतिरभसविलासाभ्यासतान्तं न याव-
न्नयनयुगममीलत्तावदेवाहतोऽसौ । रजनिविरतिशंसी कामि-
नीना भविष्यद्विरहविहितनिद्राभङ्गमुच्चैर्मदङ्ग ॥ २१ ॥
प्रहरकमपनीय स्वं निदिद्रासतोच्चं प्रतिपदसुपूत, केन-
चिज्जागृहीति । सुहुरविशदवर्णा निद्रया शून्यशून्या दददपि
गिरमन्तर्बुध्यते नो मनुष्यः ॥ २२ ॥ विपुलतरनितम्बा-
भोगरुद्धे रमण्याः शयितुमनधिगच्छन्नीवितेशोऽवकाशम् ।
रतिपरिचयनश्यन्नैद्रतन्द्रः कथंचिद्गमयति शयनीये शर्वरीं
कि करोतु ॥ २३ ॥ द्रुततरकरदक्षा क्षिप्तवैशाखशैले
दधति दधनि धीरामारवान्वारिणीव । शग्निमिव स्रौषाः
सारमुद्धर्तुमेते कलशिसुदधिगुर्वी बलवा लोडयन्ति ॥ २४ ॥
परिशिथिलितकर्णग्रीवमामीलिताक्षः क्षणमयमनुभूय स्वप्न-
मूर्ध्वन्तरेव । रिरसयिषति भूयः शष्पमग्रे विकीर्ण पटुतरचप-
लौष्ठः प्रस्फुरत्योथमश्वः ॥ २५ ॥ कृतधवलमभेदैः कुङ्कु-
मेनेव किञ्चिन्मलयरुहरजोभिर्भूषयन्प्रश्रमाशाम् । हिम-
रुचिररुणिन्ना राजते रज्यमानैर्जरठकमलकन्दच्छेदगौरैर्मयूखैः
॥ २६ ॥ शिशिरकिरणकान्त वासरान्तेऽभिसार्य श्रसनसुरभि-
गन्धिः साप्रतं सत्त्वेव । व्रजति रजनिरेषा तन्मयूखाङ्ग-
रागैः परिमिलितमनिन्धैरम्बरान्ते वहन्ती ॥ २७ ॥ व्रजति
विषयमक्ष्णामंशुमाली न यावत्तिमिरमखिलमस्तं तावदेवा-
रुणेन । परपरिमवि तेजस्तन्वतामाशु कर्तुं प्रभवति हि
विपक्षोच्छेदमग्रेसरोऽपि ॥ २८ ॥ विगततिमिरपङ्कं पश्यति
व्योम यावद्भवति विरहखिन्नः पक्षती यावदेव । रथचरण-
समाहस्तावदौत्सुक्यनुन्ना सरिदपरतटान्तादागता चक्र-
वाकी ॥ २९ ॥ अरुणजलदराजीमुग्धहस्ताग्रपादा बहुल-
मधुपमालाकज्जलेन्दीवराक्षी । अनुपतति विरावै, पत्रिणा
व्याहरन्ती रजनिमचिरजाता पूर्वसध्या सुतेव ॥ ३० ॥
अयमुदयमहीभृन्मूर्ध्नि पाणि गृहीत्वा दिवसपतिरहौषी-

दिन्दुपादान्द्वीषि । अरुणकिरणवह्नौ कन्यका पौरुहूती
हरिदपि किमकर्षीत्तारकालाजहोमम् ॥ ३१ ॥ कुमुद-
वनमपश्चि श्रीमदम्भोजखण्ड त्यजति मुदमुल्लङ्घः प्रीतिमा-
श्रक्तवाकः । उदयमहिमरश्मिर्याति शीताशुरस्तं हृतविधि-
लसिताना ही विचित्रो विपाकः ॥ ३२ ॥ ललितनयनतारा-
क्षामवक्त्रेन्दुबिम्बा रजनय इव निद्राक्लान्तनीलोत्पलाक्ष्य ।
तिमिरमिव दधानाः संसिनः केशपाशार्नवनिपतिगृहेभ्यो
यान्त्यमूर्वारिवध्वः ॥ ३३ ॥ शिथिलयति सरागो यावदको
नलिन्याः कमलमुकुलनीवीग्रन्थिमुद्रा करेण । प्रविकसदलि-
माला गुञ्जितैर्मञ्जुशब्दा जनयति मुदमुच्चै कामिना कामि-
नीव ॥ ३४ ॥ नभसि विरलतारा मौक्तिकानीव भान्ति
स्फुटतरमयमस्तक्ष्माधर चुम्बतीन्दुः । रविरुदयधरित्रीधारि-
मूर्धानमेतुं हृदयमनु नितान्तोच्छासमङ्गीकरोति ॥ ३५ ॥
अभूत्पाची पिङ्गा रसपतिरिव प्राश्य कनकं गतच्छाय-
श्चन्द्रो बुधजन इव ग्राम्यसदसि । क्षणात्क्षीणास्तारा
नृपतय इवानुद्यमपरा न दीपा राजन्ते द्रविणरहितानामिव
गुणाः ॥ ३६ ॥ इतः शुक्ला चन्द्रद्युतिभिरिह रक्तारुण-
कैस्तमिषैरप्यन्तःस्खलितगतिभिर्मंचकरुचिः । प्रभातश्रीरेषा
विलसति पुरस्था सुकृतिना मिमङ्गुणा जह्नुद्युमणिविधिजा-
सगम इव ॥ ३७ ॥ तमोभिः पीयन्ते गतवयसि पीयूषवपुषि
ज्वलिष्यन्मार्तण्डोपलपटलधूमैरिव दिशः । सरोजाना कर्ष-
न्नलिमयमयस्कान्तमणिवत्क्षणादन्तःशल्यं तपति पतिरद्यापि
न रुचाम् ॥ ३८ ॥ इतः पौरस्त्याया ककुभि विवृणोति
क्रमदलत्तमिस्रामर्माणं किरणकलिकामम्बरमणिः । इतो
निष्कामन्ती नवरतिगुरोः प्रोच्छति वधूः स्वकस्तूरीपत्राङ्कुर-
मकरिकामुद्रितमुरः ॥ ३९ ॥ दुभाः पाण्डुप्राया धृत-
निबिडगर्भाः स्त्रिय इव प्रफुल्लस्ते कन्दा नृपतिकृतमाना
इव जनाः । पिको मन्द मन्दं हृदि मदननामानि जपति
प्रभोरग्रे पूर्वापरचित्तसमाकः कविरिव ॥ ४० ॥ विरल-
विरलीभूतास्ताराः कलौ सुजना इव व्यपसरति च ध्वान्तं
चित्तात्सतामिव दुर्जनः । मन इव मुनेः सर्वत्रापि प्रसन्नमभू-
न्नमो विगलति निशा क्षिप्रं लक्ष्मीरनुद्यमिनामिव ॥ ४१ ॥
व्रजत्यपरवारिधि रजतपिण्डपाण्डुः शशी न भान्ति जल-
बुद्बुदद्युतिसपलिकास्तारकाः । कुरण्टकविपाण्डुर दधति धाम
दीपाङ्कुराश्चकोरनयनारुणा भवति दिक्च सौत्रांमणी ॥ ४२ ॥
अयं मृदुमृणालिनीवनविलासवैहासिकस्तिवषा वितपते पतिः
सपदि दृश्यमाना निजाः । स्तनौ पुलकयन्ति चोत्पलदृशा

प्रियोरःस्थले विपर्ययितवृत्तयो घुसृणपङ्कपत्राङ्कुराः ॥ ४३ ॥
जृम्भारम्भप्रविततदलोपान्तजालप्रविष्टैर्हस्तैर्मानोर्नृपतय इव
स्पृश्यमाना विबुद्धाः । स्त्रीभिः सार्धं घनपरिमलस्तोक-
लक्ष्याङ्गरागा मुञ्चन्त्येते विकचनलिनीगर्भशय्या द्विरेफाः
॥ ४४ ॥ य सैन्ये स्मरपार्थिवस्य विरहिप्रत्यर्थिनामग्रेणी-
ज्योत्स्नानिर्झरमुञ्जति स्म जगता यस्तापनिर्वारणम् । सोऽय
तारकनायकः किमपर शृङ्गारसजीवन जातः पृष्ठपराग-
पाण्डुरजैरत्कूष्माण्डपिण्डाकृतिः ॥ ४५ ॥ ये कुण्ठीकृतवल्लभ-
प्रणतय शस्त्रैरनङ्गस्य ये न प्राप्ताश्च निशीथिनीपतिकरैः
शैथिल्यवीथीमपि । ते निःशङ्कविटङ्कतालुतुल्यप्रोतप्तुत-
प्लावितैश्छिन्ना कुक्कुटकूजितैर्मृगदृशा मानग्रहग्रन्थयः ॥ ४६ ॥
कान्ते जग्मुषि ताम्रचूडरटित श्रुत्वा प्रबुद्धा जैवात्किचि-
द्वासवदिष्ट्युखं प्रविकसद्दृष्ट्वा गवाक्षाध्वना । सत्रासेन समी-
रिता प्रियतमप्रेम्णावरुद्धा शनैरुत्थानोपनिवेशनानि कुरुते
तल्पे मुहुः पौसुला ॥ ४७ ॥ निर्यान्त्या ^१रतिवेश्मनः
^२परिणतप्राया विलोक्य क्षेपा गाढालिङ्गनचुम्बनानि बहुशः
कृत्वाप्यमतुष्टया । एकं भूमितले निधाय चरण तल्पे
प्रकल्प्यापर तन्वङ्गया ^३परिवर्तिताङ्गलतया ^४प्रेयाश्चिर
चुम्बितः ॥ ४८ ॥ पद्मिन्याः सकला विधाय विकलैः
ताराधिपः ^५सपद तल्पेयस्युदयोन्मुखे सति रवारुद्विभ्रतामा-
श्रित । ताराः स्वस्य ^६कैरैर्विकृष्य सहसा गच्छन्नितोऽस्ता-
चलं लग्नाः काश्चन ताः प्रभाकरकरे पश्यन्परिभ्रमयति
॥ ४९ ॥ एते केतकधूलिधूसररुचः शीतद्युतेरशवः प्राप्ताः
सप्रति पश्चिमस्य जलधेस्तीर जराजर्जराः । अयेते विकस-
त्सरोरुहवनीदृक्पातसभाविताः प्राचीरागमुदीरयन्ति तरणे-
स्तारुण्यभाजः कराः ॥ ५० ॥ सद्यः सघटमानकोकमिथुन-
व्याजेन पीनस्तनद्वन्द्वव्यञ्जितयौवनोज्ज्वलरुचो निर्माय
दिक्कन्यकाः । दुर्दैवाक्षरमालिकामिव झटित्याकृष्य भृङ्गा-
वलीं लक्ष्मीमम्बुजिनीजनस्य तनुते देवस्तिवषामीश्वरः
॥ ५१ ॥ उन्मीलन्ति निशानिशाचरवधूत्योच्चाटनमात्रिकाः
सायं सालससुप्तपङ्कजवनप्रोद्धोर्ध्वैतालिकाः । फुल्लपङ्कज-
कोशगर्भकुहरप्रोद्धूतभृङ्गावलीशङ्करप्रणवोपदेशगुरवस्तीव्रद्युते-
रशवः ॥ ५२ ॥ एतत्तर्कय चक्रवाकसुदृशमाश्रसनादायिनः
प्रौढध्वान्तपयोधिमग्नजगतीदृत्तावलम्बोत्सवाः । दीप्ताशो-
र्विकसन्ति दिङ्मृगदृशा काश्मीरपङ्कोदकज्यैत्युक्षीचतुराः

१ गतशोभम् २ धूक ३ चञ्चलनयनकनीनिका ४ क्षाम कुश
वक्त्रेन्दुमण्डल यासा ता ५ शिथिलान् ६ राजगृहेभ्य ७ वाराङ्गना
८ पारद ९ उद्योगरहिता १० रौप्यगोलकवत्पाण्डुर ११ ऐन्द्री
प्राचीत्यर्थ

१ शत्रुणाम् २ श्रेष्ठ ३ अग्रेसर इत्यर्थ ४ ज्योत्स्नाप्रवाहम्
५ शृङ्गारस्य जीवनौषधम् ६ जीर्ण ७ कुक्कुटारवम् ८ सभ्रमेण
९ प्राचीमुखम् १० स्वैरिणी ११ निर्गच्छन्त्या १२ केलिमन्दिरात्
१३ प्रभातप्रायाम् १४ रात्रिम् १५ निधाय १६ वलिताङ्गवर्धियया
सा १७ प्रियतम १८ हीनाम् १९ शोभाम् २० किरणै २१ जलेन परस्परभ्युक्षणरूपा क्रीडा

सरोरुहवनश्रीकेलिकारा करा. ॥ ५३ ॥ द्वित्रैव्योञ्जि
पुराणमौक्तिकमणिच्छाये स्थित तारकज्योत्स्नापानभरालसेन
वपुषा मत्ताश्चक्रोराङ्गना । यान्तोऽस्ताचलचूलमुद्रसमधुच्छत्र-
च्छविश्चन्द्रमाः प्राची बालबिडालोचनरुचा जाता च
पात्रं ककुप् ॥ ५४ ॥ जाता. पक्षपलाण्डुपाण्डुमधुरच्छाया-
किरस्तारका. प्राचीमङ्कुरयन्ति किञ्चन रुचो राजीवजीवा-
तव. । लूतातन्तुवितानवर्तुलमितो बिम्बं दधन्नुम्बति प्रात.
प्रोषितरोचिरम्बरतलादस्ताचलं चन्द्रमा ॥ ५५ ॥ प्राची-
विभ्रमकर्णिकाकमलिनीसवर्तिका. सप्रति द्वे तिस्रो रमणीय-
मम्बरमणेर्यामुच्चरन्ते रुच । सूक्ष्मोच्छ्वासमपीदमुत्सुकतया
सभूय कोषाद्बहिर्निष्कामद्रुमरोधसभ्रमभरादम्भोजमुज्ज्वलते
॥ ५६ ॥ एकद्विप्रभृतिरुमेण गणनामेषामिवास्त यता कुर्वाणा
समकोचयद्दशशतान्यम्भोजसवर्तिका. । भूयोऽपि क्रमश.
प्रसारयति ताः सप्रत्यमूनुद्यता सख्यातु सकुतूहलेव नलिनी
भानो. सहस्र करान् ॥ ५७ ॥ प्रत्यासन्नसुरेन्द्रसिन्धुरशिरः-
सिन्दूरसान्द्रारुणा यत्तेजस्वसरेणवो वियदित प्राचीनमाचि-
न्वते । शङ्के सप्रति यावदभ्युदयते तत्तर्कुटङ्कोन्मृजारज्य-
द्विम्बरजश्छटावलयितो देवस्त्विषामीश्वरः ॥ ५८ ॥ प्रत्यग्र-
ज्वलितै. पतङ्गमणिभिर्नीराजिता भानव. सावित्रा कुरुविन्द-
कन्दलरुचः प्राचीमलंकुर्वते । प्रौढध्वान्तकरालितस्य वपुष-
श्छायाछलेन क्षणादप्रक्षालितनिर्मलं जगद्द्रो निर्मोक-
मुमुञ्चति ॥ ५९ ॥ स्तोकोन्निद्रनिदाघदीधितिमहत्सन्द्रालु-
चन्द्रातपास्तायन्ते ककुभो रथाङ्गगृहिणीगार्हस्थ्यगर्हाभिद. ।
अद्यापि स्वकुलायशाखिशिरसि स्थित्वा रुन्तो मुहुस्तूर्णी
प्रत्यभिजानते बलिभुजो भीताः स्वयूध्यस्वरान् ॥ ६० ॥ प्राचीं
वासकसज्जिकामुपगते भानौ दिशा बल्लभे पश्येता रुचयः
पतङ्गदृषदामाग्रेयनाडिधमाः । लोकस्य क्षणदानिरङ्कुशरसौ
समोगनिद्रागमौ कोकद्वन्द्वकुमुद्वतीविपिनयोर्निक्षेपमातन्वते
॥ ६१ ॥ मालिन्य परिदृश्यते हिमरुचौ मन्दश्रियस्तारका.
शैताः केचन सचरन्ति कमलामोदस्पृशो मारुता । आसी-
दन्ति च चक्रवाकमिथुनान्यन्योन्यमुत्कण्ठया पादैस्ताडित-
कैरवा मधुलिहो गच्छन्ति पद्माटवीम् ॥ ६२ ॥ किञ्चिद्वि-
श्वथकेशवान्तकुसुमा. कीडाविलोलाशुका लुसालुसशरीरचन्द-
नतया लोकैकनेत्रोत्सवा. । समोगश्रमविह्वलैरव्ययै. सकेत-
शालान्तरान्निद्राशेषकषायितार्धनयना निर्यान्ति वाराङ्गना.
॥ ६३ ॥ मौरभ्ये चलिते ग्से विगलिते चासालिवर्गे गते
म्लानातीव कुमुद्वतीयमधुना मूर्च्छा परामृच्छति । तामु-
द्वीक्ष्य तथाविधा कमलिनी जाता प्रहासोन्मुखी हन्तोदीक्ष्य
विपन्नवैरिवनिता का वा न सतुष्यति ॥ ६४ ॥ अलोकैरति-
पाटलैरचरमा विस्तारयद्दिश नक्षत्रद्युतिमाक्षिपद्भिरचिरादा-

शङ्ख सूर्योदयम् । पुञ्जीभूय भयादिवान्धतमस मन्ये द्विरेफ-
च्छलान्मीलनीलसरोरुहोदरकुटीकोणान्तरे लीयते ॥ ६५ ॥
मिन्दानो मानिनीना पतिषु रुषमय हर्म्यपागवतेभ्यो वाचा-
लत्वं ददान कवितृषु कविताप्राप्तिभ सद्धानः । प्रातस्त्यस्तू-
र्यनाद. स्थगयति गगनं मासल पाशुतल्पादस्त्वल्पादुत्थिताना
नरवरकरिणा शृङ्खलासिञ्जितेन ॥ ६६ ॥ कुर्वन्नामुद्यपृष्ठो मुख-
निकटकटीस्कन्धरोमा तिरश्चीं लोलेनाहन्यमानस्तुहिनकण-
मुचा चञ्चता केशरेण । निद्राकण्डूकषायं कषति निविडित-
श्रोत्रशुक्तिस्तुरङ्गस्वङ्गवक्ष्माग्रलभ्रप्रतनुवसकण कोणमक्षः
सुरेण ॥ ६७ ॥ कोकानुद्वीवयन्त. पथि पथि कुलटामानस
कम्पयन्त. प्रस्थातार प्रभाते प्रियतममबला गाढमालिङ्ग-
यन्त । उत्थातुं चाङ्गभङ्गी कुलकमलदृशा कारयन्तो निशान्ते
कूकारा कुङ्कुटाना मधुमधुरसमारम्भगम्भीरधीरा. ॥ ६८ ॥

प्रभातवायुवर्णनम्

लता पुष्पवतीं स्पृष्ट्वा स्नातो विमलवारिणा । पुनः सपर्क-
शङ्कीव मन्द चरति मारुत. ॥ १ ॥ लवङ्गलतिकामङ्ग-
दयालुर्दक्षिणानिल । कथमुन्मूलयत्येष मानिनीमानपर्व-
तान् ॥ २ ॥ सुरतभरखिन्नपन्नगविलासिनीपानकेलिर्ज-
रितः । पुनरपि विरहश्चासैर्मलयमरुन्मासलीक्रियते ॥ ३ ॥
दरफुल्लकमलकाननसौरभसभारमन्थर. पवनः । दयितोरसि
शयितामपि दयिता सतापयाचक्रे ॥ ४ ॥ भिक्षितकमल-
कुटुम्बा. शिक्षितगजगामिनीगतयः । लक्षितहिमगिरिपादाः
प्रातरमी मातरिश्वान. ॥ ५ ॥ आदाय बकुलगन्धानन्धी-
कुर्वन्पदे पदे भ्रमरान् । अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारि-
पावन. पवन ॥ ६ ॥ अपहाय ग्रनैः पटीरवाटीरिह लाटी-
जनमानलुण्ठनाय । ममुदेति मनोजराजघाटीपरिपाटीपटुरेष
गन्धवाह. ॥ ७ ॥ वासो विधूय स्तनयोरमुष्या. कपोल-
कीर्णा कबरीमुदस्य । अवारित प्रोञ्छति वारिधारा मुखे
मृगाक्ष्याः सुकृती समीरः ॥ ८ ॥ अरविन्दवृन्दमकरन्द-
तुन्दिलो मरुदेति मन्दमिह मन्दराचलात् । सुरतान्ततान्त-
सुदतीमतल्लिकाकबरीपरीमलञ्जरीपरीवृत. ॥ ९ ॥ उत्सार्य
कुन्तलमपास्य दुकूलकूलमुन्नाम्य बाहुलतिकमलसास्तरुण्यः ।
खेदाम्बुसिक्ततनव स्पृहयन्ति यस्मै तस्मै नम. सुकृतिने
मलयानिलाय ॥ १० ॥ चोलाङ्गनाकुचनिचोलतलानुलीनो
द्राक्केरलीविरलकुन्तलकम्पलोलः । लाटील्लाटतटशोषणमान-
सोऽय फुल्लारविन्दघनबन्धुरूपैति वायु. ॥ ११ ॥ वैभक्तिको मरु-
दनुक्रमवर्धमानपद्माटवीपरिमलप्रसरानुमेयः । आयाति सोऽय-
मलसोत्थितसारसाक्षीपुंभावन्त्यपुनरुद्यमसूत्रधारः ॥ १२ ॥
शङ्खानिलोऽपि सुरतान्तनितान्ततान्तकान्ताकुचान्तधनधर्म

मपाकरोति । भूयोऽभिलाषजननी पुनरन्यथैव स्वेदा-
पनोदनकला मलयानिलस्य ॥ १३ ॥ विकचकमलगन्धै-
रन्धयन्भृङ्गमालाः सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वातः ।
प्रमदमदनमाद्यद्यौवनोद्गमरामारमणरभसखेदखेदविच्छेददक्षः
॥ १४ ॥ स्तनपरिसरभागे दूरमावर्तमाना स्फुटतनिमि
मध्ये किञ्चिदेव स्खलन्तः । ववुरलघुनितम्बामोगरुद्धा
वधूना निधुवनरसखेदच्छेदिनः प्राह्ववाताः ॥ १५ ॥ दर-
विगलितमल्लीवह्निचञ्चलरागप्रकटितपटवासैर्वासयन्काननानि ।
इह हि दहति चेतः केतकीगन्धवन्धुः प्रसरदसम-
बाणप्राणवद्वन्धवाहः ॥ १६ ॥ सललितमलकाना वल्ली-
नर्तयन्तो मधुसुरभिमुखाब्जोच्छ्वासगन्धानुबन्धाः । नवतर-
रतभाजा योषिता स्वेदबिन्दूस्तृष इव पिबन्तो वान्ति
मन्द समीराः ॥ १७ ॥ उपसि मलयवासी जालमार्गप्रविष्टो
विकचकमलरेणु व्याकिरन्मोहचूर्णम् । सपदि शमितदीपो
वायुचोरो वधूना हरति सुरतखेदखेदमुक्ताफलानि ॥ १८ ॥
कुसुमपरिमलेनामोदितालिल्लताना वलितकिसलयाना लास्य-
लीलोपदेष्टा । ललितकमलवृन्दः शीकरासारबोढा मृदुमलय-
समीरो वाति वैमातिकोऽयम् ॥ १९ ॥ विलुलित-
कमलोद्यः कीर्णवल्लीवितानः प्रतिवनमवधूताशेषशाखिप्रसूनः ।
क्वचिदयमनवस्थः स्थास्तुतामेति वायुर्वनकुसुमविमर्दोद्गन्धि-
वेश्मान्तेरेषु ॥ २० ॥ पुरातनपरीमलप्रकरमेदुरा मारुता न
वान्ति मुकुलीभवत्कुसुमदर्भलीना इव । चरन्ति नवसौरभाः
पुनरमी समीराङ्कुराः सजृम्भणसरोजिनीसरसिजास्यमुक्ता
इव ॥ २१ ॥ अमी तटसमीपनिर्झरतरङ्गरिङ्गत्ययोजडीकृत-
पटीरभूरुहकुटीरसचारिणः । मनो विधुरयन्ति मे मलय-
मेखलामेदुरादुरासदवनप्रियप्रियतमारुता मारुता ॥ २२ ॥
लताकुञ्जे गुञ्जन्मदवदलिपुञ्जं चपलयन्समालिङ्गन्नङ्गं दृढतर-
मनङ्गं प्रबलयन् । मरुन्मन्दं मन्दं दलितमरविन्दं तरलयन्रजो-
वृन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि दिशि ॥ २३ ॥ अनन्य-
क्षुण्णश्रीर्मलयवनजन्मायमनिलो निपीय स्वेदाम्बु स्नानमकर-
समुक्तविभवम् । विदर्भाणा भूरि प्रियतमपरीरम्भरभस-
प्रसङ्गादङ्गानि द्विगुणपुलकासञ्जि तनुते ॥ २४ ॥ वृथा
धूलीधाराः परिकिरसि वात्याः प्रथयसे नवावेगः कोऽय पवन
तव हा नन्वसमये । रतान्तश्रान्ताभिः स्तिमितनयनान्ता-
भिरनिश स्मृतौ यत्कान्ताभिर्न सुलभतरः कापि च भवान्
॥ २५ ॥ वारवार धुतकुसुमितारण्यरेवातटे वा सेवापुण्यं
परिणतमिदं तावकं तर्कयामि । यत्त्वा मत्त्वान्तिकसुपगतं
कामवामाभिरामा रामाः स्वैरं कुचकलशतो वस्त्रमुत्सार-
यन्ति ॥ २६ ॥ चूतश्रेणीपरिमलसुषश्चरीकानुयाता भूयो
भूयः कुवलयकुटीकोटरे लीयमानाः । मन्दं मन्दं सुरत-

विरतौ वान्ति सीमन्तिनीना गण्डाभोगश्रमजललवभ्राहिणो
गन्धवाहाः ॥ २७ ॥ रामाणा रमणीयवक्त्रशशिनः स्वेदोद-
बिन्दुप्लुतो व्यालोलालकमञ्जरीः प्रचलयन्धुन्वन्नितम्बाम्ब-
रम् । प्रातर्वाति मधौ प्रकामविक्रसद्वाजीवराजीरजःपुञ्जामो-
दमनोहरो रतिरसग्लानि हरन्मारुतः ॥ २८ ॥ उत्सिक्तः
कुसुमासवैः कुसुदिनीं राजप्रिया पुष्पिणीमालिङ्गन्निशि
निर्भयं परिचयं कुर्वन्पुनः पल्लवैः । यावत्पङ्कजसौरभस्वम-
खिलं गृह्णेल्लघु प्रस्थितस्तावत्कल्य उपस्थिते मरुदयं पिब-
ग्मयाद्वावति ॥ २९ ॥ अद्योत्सङ्गवसद्भुजङ्गकवल्लेशादि-
वेशाचलप्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखण्डशैलानिलः । कि
च स्निग्धरसालमौलिसुकुलान्यालोक्य हर्षोदयादुन्मीलन्ति
कुहूः कुहूरिति कलोत्तालाः पिकाना गिरः ॥ ३० ॥ नारीणा
मृगनाभिकुङ्कुमरसप्रक्षालनश्यामलान्संभोगश्रमशीकरान्परिहर-
न्नाकम्पयन्कुन्तलान् । पुष्पाभोदमनोरमान्विगलितानम्भो-
जगन्धं वहन्प्रातस्त्यः पवनो वहत्ययमलं स्वान्तप्रमोदप्रदः
॥ ३१ ॥ प्रातः सीमन्तिनीना निधुवनलुलितान्त्रसयन्केश-
पाशानुन्मील्यपङ्कजान्तःपरिमलसुरभिः स्फारयन्कामलीलाः ।
स्वच्छावश्यायविन्दुन्दिशि दिशि विकिरन्स्थूलमुक्ताफलभा-
न्धूलीभिः केतकीना धवलितभुवनो वाति मन्दं नमस्वान्
॥ ३२ ॥ धुन्वानाश्चन्दनालीं बकुलमुकुलजा धूलिमुद्बूलयन्त-
श्चुम्बन्तश्चूतयष्टीः परिमलबहलाश्चम्पकान्कम्पयन्तः । आरा-
दारामसीमातटघटितघटीयन्ननिर्मुक्तवारा धारामाधारयन्तः
श्रमशमपटवो वान्त्यमी गन्धवाहाः ॥ ३३ ॥ कुप्यल्लङ्केश-
बाहुप्रकरनियमिताशेषलेखाम्बुजाक्षीशापक्षीणाः क्षरन्तः
क्षणपरिकलिताः केकिना कामिनीभिः । कार्णाटीनामकाण्डे
मृगमदमसृण केशपाशं स्पृशन्तः पम्पासपातसम्पा मलयज-
मरुतो जातकम्पा पतन्ति ॥ ३४ ॥ कृत्वा कार्णाटकान्ताः
कुचकनकगिरिप्रान्तसचारलीला क्षम्पामासाद्य पम्पापयसि
वनमुवि क्षिप्तमल्लीरजस्काः । आकर्षन्तः पुरस्तान्निगडमिव
कलध्वानपुष्पन्धयालीं धावन्त्येते मदान्वा मदननरपतेः
सिन्धुरा गन्धवाहाः ॥ ३५ ॥ एते पाटीरवाटीनवविटपन-
टीलास्यशिक्षातिदक्षा दोलाखेलपुरध्रीश्रमजलकणिकाजाल-
पातिप्रतानाः । सौरभ्यादापतद्भिर्मधुकरपटलैः पृष्ठतोऽनु-
प्रयाताः कामाग्नेः स्फारध्यायाः पथिककुलवधूबद्धवैराः समीराः
॥ ३६ ॥ एष क्रीडान्तताम्यत्कुसुमपुरवधूवक्त्रसौरभ्यवन्धुर्मुग्ध
निद्राजडाना रसितमनुसरो द्रौघयन्सारसानाम् । आवात्य-

१ मत्त पक्षे, -सपृक्त २ चन्द्रप्रियाम्, पक्षे, -नृपप्रियाम्
३ पुष्पयुक्ताम्, पक्षे, -रजस्वलाम् ४ किसलयै, पक्षे, -विटै ५ पङ्क-
जसौरभ कमलामोदस्तदेव स्व धनम् ६ सत्वरम् ७ प्रभाते
८ अग्निप्रज्वालनक्रक ९ प्रसारयन्

ङ्गानुकूलश्चलितविचकिलश्रेणिगन्धानुधावद्रोलम्बोद्धुष्यमाण-
स्तरजयविरुदाडम्बरो मातरिश्वा ॥ ३७ ॥ कावेरीवारिवेल-
लहरिपरिकरक्रीडनक्कान्तशान्तस्फीतश्रीखण्डखण्डभ्रमणभर-
भवद्भूरिसौरभ्यगर्भा । चोलस्त्रीचीनचेलाञ्जलकलनकलाकान्त-
कान्ताकुचान्ता वान्ति प्रेमाश्रिकीलाकलितवरवधूवद्वयैरा-
समीराः ॥ ३८ ॥ चञ्चत्कपूरचौरा मलयगिरिगुरुग्रावहावा-
दवाप्ता मन्दानन्दैर्मिलिन्दैरहमहमिकयानुदवदीर्घपान्था ।
कावेरीवारिसेका विरलतरतरत्तीरवानीरसित्ता मुक्ताद्राः
स्वेदनिद्रालव इव पवनास्तालवन्था विशान्ति ॥ ३९ ॥
लीलादोलातिखेलारसरभसलसद्वालचेलाञ्जलाना चोलीनामा-
पिबन्तो मृगमदसुरभिस्वेदबिन्दूनमन्दान् । लोलन्तः केर-
लीना कुचकलशलसत्कुङ्कुमालेपनेषु श्लिष्यन्तो मालवीना
मलयजमधुरा कक्षुकीर्वाण्ति वाता ॥ ४० ॥ भृङ्गाली-
कण्ठमाला स्फुटितकमलिनीधूलिभिर्धूसराङ्गाश्चञ्चन्तश्चन्द्र-
कल्यालधुतरलहरीश्रीकरासारलाला । अङ्कादङ्कं व्रजन्तो
विकसितविलसक्तेकमालतीना मोदन्ते मन्दमन्दं मलय-
गिरिदरीगर्भतो वातपोता ॥ ४१ ॥

सूर्योदयवर्णनम्

ततः कोकवधूबन्धुर्वन्धूककुसुमप्रभः । उदयाद्रिशिरोरत्न-
मुद्ययौ तेजसा निधिः ॥ १ ॥ निजाशुकावृता प्राची
चुम्बत्यर्केऽतिरागिणीम् । लज्जयेव ययौ कापि श्यामा मीलित-
लोचना ॥ २ ॥ निसर्गसौरभोद्भ्रान्तभृङ्गसगीतशालिनी ।
उदिते वासराधीशे सेराजनि सरोजिनी ॥ ३ ॥ पुरूहूतदिगङ्गना
प्रसूता रविमुद्गमसुतं चिरादुपेतम् । अलिनो नलिनोदराद्वि-
मुक्ताः प्रियबाहुद्वयबन्धनान्नवोढाः ॥ ४ ॥ उदयति वित-
तोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमरुचौ हिमघास्त्रि याति चास्तम् । वहति
गिरिरयं विलम्बिघण्टाद्वयपरिवारितवारणेन्द्रलीलाम् ॥ ५ ॥
घटमानकोककुचमामृशङ्करैर्विकसत्ययोजनयनावलोकितः ।
परिचुम्बतीदमरुणप्रभाधर रविरद्य वारवनितासुख मुहुः
॥ ६ ॥ आगत्य सप्रति वियोगविसंस्थुलाङ्गीमम्भोजिनीं
कचिदपि क्षपितत्रियाम् । एता प्रसादयति पश्य शनैः
प्रभाते तन्वङ्गि पादपतनेन सहस्ररश्मिः ॥ ७ ॥ उन्निद्र-
कोकनदरेणुपिशङ्गिताङ्गा गायन्ति मत्तमधुपा गृह-
दीर्घिकासु । एतच्चकास्ति चरवेनवबन्धुजीवपुष्पच्छदामुदया-
चलचुम्बि बिम्बम् ॥ ८ ॥ भूयो निपीय लवणाम्बुधि-
माप्रभातं पुञ्जीभवन्नुदयते तपनच्छलेन । और्वाभिरम्बर-
पयोनिधिमद्य पातुं लीनोडुबुदुदकदम्बमिति प्रतीम ॥ ९ ॥
अयमुदयति मुद्रामञ्जन पद्मिनीनामुदयगिरिवनालीबाल-

मन्दारपुष्पम् । विरहविधुरकोकद्वन्द्वबन्धुर्विभिन्दन्कुपितकपि-
कपोलकोडताम्रस्तमासि ॥ १० ॥ करनखरविदीर्घान्त-
कुम्भीन्द्रकुम्भानुहिनकणमिषेण क्षिप्तमुक्ताप्ररोहः । अयमुदय-
धरित्रीधारिमूर्धाधिरूढो नयनपथमुपेतो भानुमत्केसरीन्द्र
॥ ११ ॥ नवकनकपिशङ्ग वासराणा विधातु ककुभि
कुलिशपाणेर्भाति भासा वितानम् । जनिनभुवनदाहारम्भम-
म्भासि दग्ध्वा ज्वलितमिव महान्वेरुर्ध्वमौर्वानलार्चिः
॥ १२ ॥ विततपृथुवरत्रातुल्यरूपैर्मयूखैः कलग इव गरी-
यान्दिग्भिराकृष्यमाण । कृतचपलविहङ्गालापकोलाहला-
भिर्जलनिधिजलमध्यादेश उत्तार्यतेऽर्कः ॥ १३ ॥ पयसि
सलिलारोर्नेक्तमन्तर्निमग्न स्फुटमर्नशमतापि ज्वाल्या
वाडवाग्ने । यदर्यामिदमिदानीमङ्गमुद्यन्द्वाति ज्वलितखदिर-
काष्ठाङ्गारगौर विवस्वान् ॥ १४ ॥ अतुहिनरुचिनासौ
केवल नोदयाद्रिः क्षणमुपारगतन क्षमाभृतः सर्व एव । नव-
करनिकरण स्पष्टबन्धूकसूतस्तवकरचितमेते शेखर बिभ्रतीव
॥ १५ ॥ उदयशिखरिशृङ्गप्राङ्गणेष्वेव रिङ्गन्सकमलमुख-
हास वीक्षित पद्मिनीभिः । विततमृदुकराग्र शब्दयन्त्या
वैद्युभिः परिपतति दिवोऽङ्के हेलया बालसूर्य ॥ १६ ॥
क्षणमयमुपविष्ट क्ष्मातलन्यस्तपादः प्रणतिपरमवेक्ष्य प्रीतम-
हाय लोकम् । सुवनतलमशेष प्रत्यवेक्षिष्यमाण क्षितिधर-
तटपीठादुत्थित सप्तसप्ति ॥ १७ ॥ उदयमयते दिङ्मा-
लिन्यं निराकुरुतेतरा नयति निधनं निद्रामुद्रा प्रवर्तयति
क्रिया । रचयतितरा स्वैराचारप्रवर्तनकर्तनं बत बत लस-
तेजपुञ्जो विभाति विभाकर ॥ १८ ॥ अय खलु मृणालिनी-
नवविलासवैहासिकस्त्विषा वितपते पतिः सपदि दृश्यमाना
निजा । स्तनौ पुलकयन्ति चोत्पलदृशा प्रियोर स्थले विप-
र्यसितवृत्तयो घुसृणपङ्कपत्राङ्कुरा ॥ १९ ॥ आयान्त्या
दिवसत्रिय पदतलस्पर्शानुभावादिव व्योमाशोकतरोर्नवीन-
कलिकागुच्छः समुज्ज्वलते । आतन्वन्नवतसविभ्रममसा-
वाशाकुरङ्गीदृशामुन्मीलितरुणप्रभाकरकरस्तोम समुद्रासते
॥ २० ॥ एतत्तर्कय चक्रवाकहृदयाश्वासाय तारागण-
ग्रासाय स्फुरदिन्दुमण्डलपरीहासाय भासानिधि । दिङ्कान्ता-
कुचकुम्भकुङ्कुमरसन्त्यासाय पङ्केरुहोहासाय स्फुटवैर-
कैरववनत्रासाय विद्योतते ॥ २१ ॥ मीलत्करवलोचना प्रवि-
गलत्ताराच्छहारावली ग्लायच्चन्द्रमुखा विशृङ्खलतम केशा
सशेषाम्बराम् । प्राप्त सत्वरमित्वरीमिव बलादुद्गढारागै
करैराकर्षन्निव यामिनीमनुपतत्यम्भोजिनीवल्लभ ॥ २२ ॥
यावन्नीरनिधे प्रभातसमय प्रोद्धृत्य लोकत्रयीमाणिक्यं रवि-
बिम्बमम्बरवणिग्वीथीपथे न्यस्यति । तावत्कर्तुमिवास मूल्य-
मुचितं पद्माकरेण स्वयं लक्ष्मीर्लब्धविकासपङ्कजकरन्यस्तं

पुरः स्थाप्यते ॥ २३ ॥ मञ्जिष्ठारुणदीधितिर्मधुकरैर्माङ्गल्य-
गीतिस्ततः कोकाह्लादपटुः सरोरुहवन प्रीत्या समुज्ज्वल-
यन् । लोकालोककरः करैश्च तमसा स्तोमं समुत्सारयन्ना-
रोह्यदयाचल रविरयं बन्धूकगुच्छच्छविः ॥ २४ ॥ कीलालैः
कुङ्कुमाना सकलमपि जगज्जालमेतन्निषिक्तं मुक्ताश्रोन्मत्त-
भृङ्गा विघटितकमलकोडकारागृहेभ्यः । उत्सृष्टं गोसहस्र
किमुत कलकल श्रूयते च द्विजाना भाग्यैर्वृन्दारकाणा
हरिहयहरिता सूयते पुत्ररत्नम् ॥ २५ ॥

नायिकानिर्गमनम्

निद्रानिवृत्तावुदिते दुरले सखीजने द्वारपद परास्ते ।
श्वशीकृताश्लेषसे भुजङ्गे चचाल नालिङ्गनतोऽङ्गना सा
॥ १ ॥ गुरुत्रासादासादितभवदुपालम्भवचसा मुहुः सार
सार कथमपि निशीथे समगमम् । इदानीं मुञ्च त्व दयित
पुनरेष्यामि समभूदुषःकालीनोऽयं चटुलचटकालीकलकलः
॥ २ ॥ प्रबुद्धायाः प्रातर्लसदलसदोर्वल्लिवलयं गलन्मल्लीदाम्नः
शिथिलकबरीबन्धसमये । प्रियालोके घूर्णन्नयनमसृणखेर-
मधुरो मुखे जृम्भारम्भी जयति भृशामिन्दीवरदशः ॥ ३ ॥
प्राणेशेन प्रहितनखरेष्वङ्गकेषु क्षपान्ते जातातङ्का रचयति
चिर चन्दनालेपनानि । धत्ते लाक्षामसकृदधरे दन्तदन्ताव-
घाते क्षामाङ्गीयं चकितमभितश्वधुषी विक्षिपन्ती ॥ ४ ॥
धम्मिल्ल परिबध्नीती नखमुखे सीमन्तमातन्वती पश्यन्ती
नखरोत्सवं कुचयुगे सव्यापसव्य मुहुः । नाभीसीमनि कुञ्चि-
ताङ्गुलिदलं नीवीभर रुन्धती शय्यागारविनिर्गतापि हृदया-
न्नाद्यापि निष्कामति ॥ ५ ॥ एषा का मुक्तमुक्ता विलुलित-
वसना खेदलान्तवस्त्रा प्रत्युषे याति बाला मृग इव चकिता
सर्वतः शङ्कयन्ती । केनेदं वक्त्रपद्मं ह्यधरमधुरम मण्डित केन
पीत स्वर्गः केनाद्य भुक्तो हरनयनहतो मन्मथ कस्य तुष्टः ॥ ६ ॥

संभोगाविष्करणम्

रतखिन्नतनु प्रातर्लज्जानम्रमुखी वधूम् । स्मरन्ती रात्रि
चरित दृष्ट्वाप्नोति न को मुदम् ॥ १ ॥ राजते राजगमाया
एष बिम्बाधरव्रण । मुधा पीत्वेव कान्तेन तच्छेषोऽयं स
मुद्रितः ॥ २ ॥ आच्छादयसि किं मुग्धे वस्त्रेणाधरपल्लवम् ।
खण्डिता एव शोभन्ते वीराधरपयोधरा ॥ ३ ॥ सखि
दशनद्वारमगरे किं गोपयसे प्रयत्नेन । सप्रति रजनिरहस्य
नयनालस्यं निवेदयति ॥ ४ ॥ सवरणाय वधूटी बहुपरि-
पाटीं करोतु किं तेन । सप्रति रजनिरहस्य नयनालस्यं
निवेदयति ॥ ५ ॥ उषसि परिवर्तयन्त्या मुक्तादामोपवी-
तता नीतम् । पुरुषायितवैदग्ध्यं लज्जावति कैर्न कलित

ते ॥ ६ ॥ चन्दन स्तनतटेऽधरबिम्बे यावकं धनतर च
सपहया । प्रातरीक्ष्य कुपितापि मृगाक्षी सागसि प्रियतमे
परितुष्टा ॥ ७ ॥ दर्पणेषु परिभोगदर्शिनी पृष्ठतः प्रणयिनो
निषेदुष । प्रेक्ष्य बिम्बमनुबिम्बमात्मन कानि कानि न
चकार लज्जया ॥ ८ ॥ किमपि कान्तभुजान्तरवर्तिनी
कृतवती यदियं कलभाषिणी । तदनुकृत्य गिरा गुरु-
सनिधौ ह्रियमनीयत सारिकया वधूः ॥ ९ ॥ धन्यासि या
कथयसि प्रियसगमेऽपि नर्मोक्तिचाटुकशतानि रतान्तरेषु ।
नीवी प्रति प्रणिहिते तु करे प्रियेण सख्य शपामि यदि
किञ्चिदपि स्मरामि ॥ १० ॥ बहु जगद पुरस्तात्तस्य मत्ता
किलाह चकर च किल चाटु प्रौढयोषिद्वदस्य । विदित-
मिति सखिभ्यो रात्रिवृत्तं विचिन्त्य व्यपगतमदयाहि
व्रीडितं मुग्धवध्वा ॥ ११ ॥ शशपदमणिमालं चन्द्रेखाभि-
राम ललितपुलकजालं लक्ष्यबिन्दुप्रवालम् । वपुरनधम-
मुष्या वक्ति कस्यापि यूना सुरतकलहलीलासूक्ष्ममार्गाभि-
योगम् ॥ १२ ॥ प्रभाते पृच्छन्तीरनुरहसवृत्त सहचरीर्न-
बोद्धा न व्रीडामुकुलितमुखीय सुखयति । लिखन्तीना
पत्राङ्कुरमनिशमस्यास्तु कुचयोश्चमत्कारो गूढं करजपदमासा
कथयति ॥ १३ ॥ कचिच्चाम्बुलाक्तः कचिदगुरुपङ्कङ्क-
मलिन कचिच्चूर्णोद्गारी कचिदपि च साठक्तकपदः ।
वलीभङ्गाभोगैरलकपतितैः कीर्णकुसुमै स्त्रिय सर्वावस्थ
कथयति रतं प्रच्छदपटः ॥ १४ ॥ नखक्षतसुरःस्थले-
ऽधरदले रदस्य व्रण च्युता वकुलमालिका विगलिता च
मुक्तावली । रतान्तसमये मया सकलमेतदालोकितं स्मृतिः
क च रति क च क च तवालि शिक्षाविधिः ॥ १५ ॥
वक्षस्ते दृढलभककशकुचद्वन्द्वावभगान्तर कण्ठ कङ्कण-
रत्नकोटिकलनासुव्यक्तमुद्राङ्कित । व्यत्यासव्यतिषजितश्च
तिलकः फाले तवायं सखे कस्याश्चित्पकटीकरोति सुरत-
प्रौढि परा सुभ्रुव ॥ १६ ॥ तस्या पाटलपाणिजाङ्कितसुरो
निद्राकणाये दृशौ निर्धृताधरशोणिमा विलुलितस्रस्तस्रजौ
मूर्धजा । काक्षीदाम दरशुताञ्चलमिति प्रातर्निवातेर्दृशो-
रेमि कामशरैस्तदद्भुतमहो पत्युर्मन कीलितम् ॥ १७ ॥
यद्रात्रौ रहसि व्यपेतविनय वृत्त रमात्कामिनोरन्योन्यं शय
नीयमीहितरसानामिप्रवृत्तस्पृहम् । तन्मानन्दमिलदृशो कथ-
मपि स्मृत्या गुरुणा पुगे हामोद्रेदनिरोधमन्थरामिलतार
कथंचिन्स्थितम् ॥ १८ ॥ दम्पत्योर्निशि जलपतोर्गृहशुकेना
कर्णित यद्वचस्तत्पातगुरुसनिधौ निगदतस्तस्यातिमात्र वधू ।
कर्णालम्बितपद्मरागशकल विन्यस चञ्चया पुटे व्रीडार्ता प्रकरो-
ति दाडिमफलव्याजेन वाग्बन्धनम् ॥ १९ ॥ वन्यास्ता सखि
योषित प्रियतमे सर्वाङ्गलभेऽपि या प्रागल्भ्य रचयन्ति

मन्मथविवावालयस्य वेद्यं महत् । अस्माकं तु तदीयपाणि-
कमलेनोन्मोचयत्यशुक्रं कोऽयं का वयमत्र किं च मुग्नं
नैव स्मृतिर्जायते ॥ २० ॥ कान्ते तत्पमुपागते विगलिता
नीवी स्वयं वन्धनात्तद्वासं श्लथमेवलागुणवृत्तं किञ्चिन्नि-
तम्बे स्थितम् । एतावन्मयि वेद्वि केवलमहं तस्याङ्गसङ्गे पुन-
कोऽमौ काऽस्मि रतं नु वा कथमिति स्वल्पापि म न स्मृतिः ।
॥ २१ ॥ गाढाश्लेषविशीर्णचन्दनरजपुञ्जप्रमाणद्वयं शय्या-
मप्रति कोमलाङ्घ्रिपरुषत्यागेष्य मा वक्षसि । गाढाश्रय-
पूर्वमाकुण्ठयथा पादाग्रसदशकेनाकृष्याम्बरमात्मनो यदुचितं
भूतेन तत्पस्तुतम् ॥ २२ ॥ निद्रातुन्दिलगोणलोचनयुग-
दन्ताङ्गदन्तच्छदपर्यन्ताल्लङ्घयित्वा धर्मपटलप्राप्तपञ्चावलि ।
नृन्माजम्भितसीधुमौरभमितलङ्घनीभिर्लङ्घनीकृतस्तोत्रं शमति-
वक्त्रमेव रजनीवृत्तान्तरमेणीदृश ॥ २३ ॥

प्रियप्रस्थानावस्थाकथनम्

सुखा कान्तस्य शोचोक्तिश्चवर्णादेव मूर्च्छिता । बुद्ध्वा वक्ति
प्रियं दृष्ट्वा किं चिन्नेगागतो भवान् ॥ १ ॥ यामीति प्रिय-
पृष्टाया प्रियाया कण्ठलभ्यो । वचोजीवितयोरासीद्वहि-
र्निमरणे गणः ॥ २ ॥ बाष्पाकुटं प्रउपतोर्गृहिणि
निवर्तय कान्तं गच्छेत् । यात दपत्योदिनमनुगमनावधि
सरस्तीरं ॥ ३ ॥ यामि न यामीनि वचं वदति पुरस्ता-
क्षणेन तन्वङ्गया । गलितानि पुगेवलयान्यपगणि तथैव
दलितानि ॥ ४ ॥ मनसि निविशते स कोऽपि ताप-
पणयिनि बाहुलतान्तरस्थितेऽपि । सगमिजमकरन्दगन्ध-
वन्धुर्वेहति यदेष शनं शनं समीर ॥ ५ ॥ कान्ते कथचि-
द्भूतिप्रयागे श्रय विनम्रा विरहार्दिताङ्गी । ततः समा-
लोक्य कदागतोऽसीत्याख्याय कान्ता मुदमाससाद ॥ ६ ॥
लज्जा विहाय रुद्रितं विधृतं पटान्ते मा गाम् वमित्युदितम-
ञ्जुलयो मुखेऽस्मा । स्थित्वा पुरं पतितमेव निवर्तनाय
प्राणेश्वरं व्रजति किं न कृतं कृशाङ्गया ॥ ७ ॥ गन्तुर्विवस्व-
दुदये हृदयेऽस्म्यं प्रत्युपपाक्षनिनदश्रमजातरुम्पा । निद्रा-
जलैरशिशिरमन्यनाच्चजान कान्ता तदमशिखरे पतित-
जहार ॥ ८ ॥ प्राणे वचं किमपि जन्पति निगमाय क्षामोदरी
वदनमानमयाचनारं । ॥ ९ ॥ पुनर्निश्चुतमेत्य लतानिकुञ्ज-
मुन्मत्तं होक्लिं हलानानमाततान ॥ ९ ॥ गन्तुं प्रिये वदति
निश्चितं न रार्धमासीन्न वा नयनशोर्जलमाविरासीत् ।
आयुर्लिपि पठितुमेणेदृशं परतु भालस्थली किमु करः समु-
पाजगाम ॥ १० ॥ पहरविरतो मध्ये वाऽहस्ततोऽपि परेण
वा किमुत सकले यातेऽप्यङ्घ्रि प्रिय त्वमिहैष्यसि । इति

दिनशतप्राप्य देगं प्रियस्य प्रियासतो हरति गमनं बाला-
लापैः सबाष्पललज्जलैः ॥ ११ ॥ पितुरधिपुरं त्यक्त्वा
सरस्यं समं निजबान्धवैर्न च परिचितिर्जाता पत्युर्गृहेऽपि
कथाचनं । कतिपयदिनोदञ्चत्प्रेम्णि प्रिये प्रथमत्यसौ कथयतु
मनस्तापं कम् नव नवकामिनी ॥ १२ ॥ मान्त्रप्राप्यैः प्रणय-
वचनैर्गन्तुमापृच्छमाने कान्ते तिर्यङ्गमितवदना रुन्वती
वाष्पपूरम् । दीर्घोच्छ्वासस्यगनविकथोक्तमपि नामापुटान्ता
सरयाशून्यं गणयति मृगलोचना कङ्कणानि ॥ १३ ॥ यामी-
त्युक्ते हृदयपतिना पञ्चशः शङ्खभूषा स्वरं स्वरं झटिति
गलिता पाणिपङ्केरुहाग्रात् । नो यास्यामीत्यनुपदमिमा वाच-
माकर्णयन्त्यास्तन्वया शेषा अपि चटचटेत्येव भङ्गं समीयुः ।
॥ १४ ॥ आयाते श्रुतिगोचरं प्रियतमप्रस्थानकाले बलात्त-
ल्यान्तस्थितया तथा जनमलं दृष्ट्वा चिरं मुग्धया । सोच्छ्वास-
ददमन्युनिर्भरगलद्वाष्पांस्सुवौतं तथा स्व वक्त्रं विनिवेश्य
भर्तृहृदये निःशब्दकं रुद्यते ॥ १५ ॥ दृष्ट्वा कातरनेत्रया
चिरतरं बद्धाञ्जलिं याचितं पश्चादंशुकपल्लवेन विधृतो नि-
र्व्याजमालिङ्गितः । इत्याक्षिप्य समस्तमर्थमपृणो गन्तुं प्रवृत्त-
शठः पूर्वं प्राणपरिश्रमो दधितया मुक्तस्तनो वल्लभः ॥ १६ ॥
लज्जा नाशुकपल्लवे भुजलता नो द्वारदेशेऽर्पिता नो वा पाद-
युगे तथा निपतितं तिष्ठति नोक्तं वचः । काले केवलं
मम्बुदालिमलिने गन्तुं प्रवृत्तः शठस्तन्वया बाष्पजलोघकल्पि-
तनदीपूरेण रुद्धः प्रियः ॥ १७ ॥ दूरं सुन्दरि निर्गतासि
नगरादेशं द्रुमः क्षीरवानस्मादेव निवर्त्यतामिति शनैरुक्त्वा-
ध्वगेन प्रियाम् । गाढालिङ्गनवकितस्तनतटाभोगस्फुटकञ्चुक-
वीक्ष्योरस्थलमश्रुपूरितदृशं प्रस्थानभङ्गं कृतं ॥ १८ ॥
यामि प्रेयसि वारिदागमदिने जानीहि मामागतं चिन्तां
चेतसि मा विधेहि कथयत्येवं सबाष्पे मयि । निश्वासै-
पवनायितं वरतनोरङ्गं कदम्बायितं कान्त्या केतकपत्रका-
यितमहो दग्भ्या पयोदायितम् ॥ १९ ॥ यामीत्यप्रिय-
वादिनि प्रियतमे मुद्राभवत्कङ्कणं केलीसशवर्हिर्गतैकचरणे
भूमौ शरीरस्थितिः । अन्तर्धानगते पुनर्मृगदृशो वाच्या किमन्या
दृशा लाजास्फोट इव स्फुटत्यविरलं हारोऽपि वामश्रुव-
॥ २० ॥ प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैरसैरजसं गतं धृत्या
न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरं । यातु निश्चित-
चेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता गन्तव्ये सति जीवित-
प्रियसुहृत्सार्थं किमु त्यज्यते ॥ २१ ॥ गच्छामीति मयो-
क्तया मृगदृशा निश्वासमुद्रेकिणं त्यक्त्वा तिर्यगवेक्ष्य
बाष्पकलुषणैकेन मा चक्षुषा । अद्य प्रेममदपितं प्रियसखी-
वृन्दे त्वया बध्यतामित्यं स्नेहविवर्धितो मृगशिशुः सोत्प्रास-
माभाषितः ॥ २२ ॥ चिन्तामोहविनिश्चलेन मनसा मौनेन

पादानतः प्रत्याख्यानपराञ्जुख. प्रियतमो गन्तुं प्रवृत्तो-
ऽधुना । सत्रीडैरलसैरिन्तरलुठद्वाष्पाकुलैर्लोचनैः श्वासोत्कम्प-
कुच निरीक्ष्य सुचिर जीवाशया वारित. ॥ २३ ॥
कान्तो यास्यति दूरदेशमिति मे चिन्ता पर जायते लोका-
नन्दकरो हि चन्द्रवदने वैरायते चन्द्रमा । किं चायं
वितनोति कोकिलकलालापो विलापोदय प्राणानेव हरन्ति
हन्त नितरामाराममन्दानिला. ॥ २४ ॥

सखी प्रति नायिकावाक्यम्

वयो नव्य स्वान्तं विषयतरलं हन्त सतत प्रियो दूरे देशे
जनकनगर दुर्लभतरम् । जनश्चायं दुष्टो भृशमिदमनर्थाय
सततं कथंकार पार कथय सखि यामोऽस्य वयस. ॥ १ ॥
आयाता जलदावली सरभस विद्युत्समालिङ्गिता शैलाना
परितः सशब्दमहिभुक्श्रेणी नरीनृत्यति । एवं सत्यपि हन्त
सप्रति पतिर्देशान्तर प्रस्थितस्तदुःखं विनिवेद्यता सखि कथं
कस्याधुनात्रे मया ॥ २ ॥

नायकं प्रति नायिकोक्तयः

गच्छ गच्छसि चेत्कान्त पन्थान. सन्तु ते शिवा. ।
ममापि जन्म तत्रैव भूयाद्यत्र गतो भवान् ॥ १ ॥ न चिरं
मम तोपाय तव यात्रा भविष्यति । यदि यास्यसि यातव्य-
मलमाशङ्कयापि ते ॥ २ ॥ सहिष्ये विरह नाथ देखदृश्या-
जनं मम । यदक्तनेत्रा कदर्पः प्रहर्तुं मा न शक्यति ॥ ३ ॥
प्राणेश विश्वसिरियं मदीया तत्रैव नेया दिवसाः कियन्त. ।
सप्रत्ययोग्यस्थितिरेष देश. करा हिमाशोरपि तापयन्ति
॥ ४ ॥ एतस्मिन्सहसा वसन्तसमये प्राणेश देशान्तर
गन्तुं त्वं यतसे तथापि न मयं तापात्प्रपद्येऽधुना । यस्मा-
त्कैरवसारसौरभमुष्ण साकं सरोवायुना चान्द्री दिक्षु विजृ-
म्भते रजनिषु स्वच्छा मयूखच्छटा ॥ ५ ॥ लोलैर्लोचन-
वारिभिश्च शपथैः पादप्रणामैः परैरन्यास्ता विनिवारयन्ति
कृपणा. प्राणेश्वर प्रस्थितम् । पुण्याहं व्रज मङ्गलं सुदिवसः
प्रातः प्रयातस्य यत्त्वत्सेहोचितमीहित प्रिय मया त्वं निर्गतः
श्रोष्यसि ॥ ६ ॥ मास्वाश्रूततरुर्गुरुर्मनसिजः कोऽप्येष भृङ्ग-
स्तमो मन्दो गन्ववहः सितो मलयजो दोषाकरो माधव. ।
अङ्गारो नवपल्लवः परभृतो विशो गुरोराज्ञया निर्यातोऽसि
विचारिताः कथममी क्रूरा ग्रहा न त्वया ॥ ७ ॥ मा
याहीत्यपमङ्गलं व्रज किल स्नेहेन शून्यं वचस्तिष्ठेति प्रभुता
यथारुचि कुरुष्वैषाण्डुदासीनता । नो जीवामि विना त्वयेति
वचनं सभाव्यते वा न वा तन्मा शिक्षय नाथ यत्समु-
चितं वक्तुं त्वयि प्रस्थिते ॥ ८ ॥

नायकं प्रति सखीवाक्यम्

किमिति सखे परदेशे गमयसि दिवसान्धनाशया लुब्धः ।
वर्षति मौक्तिकनिकर तव भवनद्वारि काञ्चनी वल्ली ॥ १ ॥
या विम्बौष्ठरुचि. क्व विद्रुममणिः स्वप्नेऽपि ता लब्धवान्
हासश्रीसदृशैस्तपोभिरपि किं मुक्ताफलैर्भूयते । तत्कान्तिः
शतशोऽपि वह्निपतनैर्हेम्न कुत. सेत्स्यति त्यक्त्वा रत्नमयीं
प्रयासि दयिता कस्मै धनायाध्वग ॥ २ ॥ उद्यद्दर्हिषि दुर्द-
रारवपुषि प्रक्षीणपान्थायुषि श्रयोतद्विपुषि चन्द्ररुद्रमुषि सखे
हंसद्विषि प्रावृषि । मा मुञ्चोच्चकुचान्तसततगलद्वाष्पाकुला
वालिका काले कालकरालनीलजलद्व्यालुप्तभास्वविषि
॥ ३ ॥ मा गच्छ प्रमदाप्रिय प्रियशतैरभ्यर्थितस्त्व मया
बाला प्राङ्गणमागतेन भवता प्राप्नोत्यवस्था पराम् । किं
चास्याः कुचभारनि.सहतरैरङ्गैरनङ्गाकुलैश्चुव्यक्कशुकजालकै-
रनुदिनं नि.सूत्रमसङ्गहम् ॥ ४ ॥

सखायं प्रति नायकोक्तिः

शेते शीतकरोऽम्बुजे कुवलयद्वन्द्वद्विनिर्गच्छति स्वच्छा
मौक्तिकसहतिर्धवलिमा हैमी लतामञ्चति । स्पर्शात्यङ्गज-
कोशयोरभिनवा यान्ति स्रजः क्लान्ततामेषोत्पातपरम्परा
मम सखे यात्रास्पृहा कृन्तति ॥ १ ॥

नायिकां प्रति सखीवाक्यम्

वारंवारमुदश्रु लोचनयुगं पर्याकुलं जायते निःश्वासा
विरमन्ति न क्षणममी व्याश्लिष्टदन्तच्छदाः । प्रस्थानश्रवणा-
दपि प्रियतमस्याहो तवेयं स्थितिर्नो जाने निलयं गते तु
दयिते कीदृशदशामाप्यसि ॥ १ ॥

देशान्तरोपगतो नायकः

दिदक्षमाणः क्षणमायताक्ष्या सुखाम्बुजं मञ्जुलमध्व-
नीनः । सुहूर्तमात्रं सुसुहूर्तकालं सवर्षकालं कलयाचकार
॥ १ ॥ निशम्य केलीभवनोपकण्ठे मञ्जीरमञ्जुध्वनिमध्व-
नीनः । यथा तथा बद्धकथावशेषं समापयामास समं सुहृद्भिः
॥ २ ॥ सुखं प्रियायाः समुदीक्षमाण. कान्तो दिनस्या-
न्तमपेक्षमाणः । सुहृदुहृद्व्योमनि तिग्मभानौ निवेशयामास
विलोचने स्ने ॥ ३ ॥

वसन्तवर्णनम्

मधुपराजिपराजितमानिनीजनमन.सुमनःसुरभिश्चियम् ।
अभूत वारितवारिजविप्लव स्फुटितताम्रतताम्रवर्नं जगत्

॥ १ ॥ रणत्कङ्कणानां अणन्नूपुगणा चल्कुण्डलानां कण-
त्किङ्किणीनाम् । वधूनां मुखाम्भोरुहं द्रष्टुकामो रथमन्थर-
चक्रबन्धुश्चकार ॥ २ ॥ विकसितसहकारभारहारिपरिमल-
पुञ्जितगुञ्जितद्विरेफः । नवकिसलयचारुचामरश्रीर्हरति मुने-
रपि मानसवसन्तः ॥ ३ ॥

वसन्तसमयस्वभावाख्यानम्

कोकिलश्चतुर्गिरिरेणुपिञ्जरः । गदितैर्व्यक्ततामेति
कुलीनश्चेतिरिव ॥ ४ ॥ परिचुम्बति सश्लिष्य भ्रमरश्चूत-
मञ्जरीम् । नवसगमसहृष्टकामी प्रणयिनीमिव ॥ ५ ॥ आत्रे
पल्लविते स्थित्वा कोकिला मधुरस्वरम् । चुकूज कामिना
चित्तमार्कषन्तीव दूतिका ॥ ६ ॥ सुभगे कोटिसख्यत्वमुपेत्य
मदनाशुगैः । वसन्ते पञ्चता त्यक्ता पञ्चतासीद्वियोगि-
नाम् ॥ ७ ॥ पतङ्गपाकसमये पतङ्गपतिविक्रमाः ।
पतङ्गसोदये चेलुः पतङ्गा इव वानरा ॥ ८ ॥ सहकार-
कुसुमकेसरनिकरभरामोदमूर्च्छितदिगन्ते । मधुरमधुविधुर-
मधुपे मधौ भवेत्कस्य नोत्कण्ठा ॥ ९ ॥ मलयानिल
मिलनोत्कटमदकलकलकण्ठकलकलापः । मधुरमधुवि-
धुरमधुपो मधुरयमधुना धिनोति धराम् ॥ १० ॥ किशुक-
कलिकान्तर्गतमिन्दुकलास्पधिकेसरभाति । रक्तनिचोलक-
पिहितधनुरिव जतुमुद्रितं वितनोः ॥ ११ ॥ आयाता
मधुरजनी मधुरजनीगीतिहृद्यम् । अङ्कुरितः स्मरविटपी
स्मरविटपीनस्तनीमबलाम् ॥ १२ ॥ अविरलकमल-
विकासः सकलालिमदश्च कोकिलानन्दः । रम्योऽयमेति सप्रति
लोकोत्कण्ठाकरकालः ॥ १३ ॥ सपदि सखीभिर्विभूतं
विरहवतीस्त्रातुमत्र भज्यन्ते । सहकारमञ्जरीणां शिखोद्गम-
ग्रन्थयः प्रथमे ॥ १४ ॥ असौ मरुम्भितचारुकेसरं
प्रसन्नताराधिपमण्डलाग्रणीः । वियुक्तैरामातुरदृष्टिवीक्षितो
वसन्तकालो हनुमानिवागतः ॥ १५ ॥ प्रसूनशृङ्गैर्मकरन्द-
तोयं सलीलमादाय वसन्तकामी । वनस्थलीवामदृशा
मुखानि सिञ्चत्यसौ मन्दमरुत्करेण ॥ १६ ॥ व्यतीतकल्पे
शिशिरैकबाल्ये सकल्पपुष्पोद्गमबन्धुराङ्गी । इयं लवङ्गी
युवभृङ्गसङ्गादुच्छ्रान्तगुच्छस्तनिकेव भाति ॥ १७ ॥ दत्ते
जनोऽसौ खलु विद्यमानमविद्यमानं तु न कोऽपि तावत् ।
वियोगिना पुष्पनमन्नगोक शोकप्रदोऽभूदतिस्त्रिमेतत्
॥ १८ ॥ जगौ विवाहावसरे वनस्थलीवसन्तयो कामहुताश-
माक्षिणि । पिकद्विजः प्रीतमना मनोरम सुदुर्मुहुर्मङ्गलमन्त्र-
मादरात् ॥ १९ ॥ रथस्थितानां परिवर्तनाय पुरातनाना-

मिव वाहनानाम् । उत्पत्तिभूमौ तुरगोत्तमाना दिशि प्रतस्थे
रविरुत्तरस्वाम् ॥ २० ॥ आस्वादितस्वादुमरन्दविन्दु-
स्वच्छन्दमिन्दीवरसुन्दरीभिः । माकन्दपुष्पप्रमदाजनस्य
प्रमोदमामोदमरैरकार्षीत् ॥ २१ ॥ कुबेरगुप्ता दिशमुष्ण-
रश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयविलङ्घ्य । दिग्दक्षिणा गन्धवह
मुखेन व्यलीकनिश्चाममिवोत्समर्ज ॥ २२ ॥ असूत मद्य
कुसुमान्यगोकस्फन्धात्प्रभृत्येव सपल्लवानि । पादेन
नापैक्षत सुन्दरीणां सपर्कमासिञ्जितनूपुरेण ॥ २३ ॥ मद्यः
प्रवालोल्लसत्पत्रे नीते समाप्ते नवचूतवाणे । निवेशया-
माममधुद्विरेफान्नामाक्षगणीवमनोभवस्य ॥ २४ ॥ वर्ण-
प्रकर्षे सति कर्णिकारदुनोति निर्गन्वतया स्तचेतः ।
प्रायेण सामग्र्यविवौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वमृजः प्रवृत्तिः
॥ २५ ॥ बालेन्दुवक्राण्यविकामभावाद्वभुः पलाशान्यति-
लोहितानि । मद्यो वसन्तेन समागतानां नखक्षतानीव
वनस्थलीनाम् ॥ २६ ॥ लग्नद्विरेफाञ्जनभक्तिचित्रमुखे
मधुश्रीस्तिलकप्रकाश्यः । रागेण बालारुणकोमलेन चूत-
प्रवालोल्लसत्पत्रे ॥ २७ ॥ मृगा प्रियालदुममञ्जरीणां
रजकणैर्विभ्रितदृष्टिपाता । मदोद्धता प्रत्यनिलं विचेर-
वन्स्थलीर्मर्मरपत्रमोक्षा ॥ २८ ॥ चूताङ्कुरास्वादकषाय-
कण्ठः पुस्कोकिलो यन्मधुरचुकूज । मनस्विनी-
मानविधातदक्षतदेव जातं वचनस्मरस्य ॥ २९ ॥
हिमव्यपायाद्विशदाधराणामापाण्डुरीभूतमुखच्छवीनाम् ।
खेदोल्लसत्किपुरुषाङ्गनानाचक्रे पदं पत्रविशेषकेषु ॥ ३० ॥
मधुद्विरेफकुसुमैकपात्रे पपौ प्रिया स्वामनुवर्तमानः ।
शृङ्गेण च स्पर्शनिमीलिताक्षीं मृगीमकण्डूयतकृष्णसार
॥ ३१ ॥ ददौ रमात्पङ्कजरेणुगन्धिगजाय गण्डूषजलं
करेणुः । अधोपभुक्तेन विस्रेण जाया समावयामास रथाङ्ग-
नामा ॥ ३२ ॥ गीतान्तरेषु श्रमवारिलेगैः किञ्चित्समुच्छ्रा-
सितपत्रलेखम् । पुष्पामवाधूर्णितनेत्रशोभिप्रियामुखं कि-
म्पुरुषश्चुम्बे ॥ ३३ ॥ पर्याप्तपुष्पस्तवकस्तनाभ्यस्फुरत्प्रवा-
लोष्ठमनोहराभ्यः । लतावधूयस्तरवोऽप्यवापुर्विनम्रशाखा-
भुजबन्धनानि ॥ ३४ ॥ न तज्जलयन्नसुचारुपङ्कजं न
पङ्कजं तद्यदलीनपदपदम् । न षट्पदोऽसौ कलगुञ्जितो न
यो न गुञ्जिततन्नजहारयन्मनः ॥ ३५ ॥ कुसुमजन्म
ततो नवपल्लवास्तदनु षट्पदकोकिलकूजितम् । इति यथा-
क्रममाविरभून्मधुर्दुमवतीमवतीर्य वनस्थलीम् ॥ ३६ ॥
उपहितशिशिरापगमप्रिया सुकुलजालमशोभतकिशुके ।
प्रणयिनीव नखक्षतमण्डनप्रमदया मद्यापितलज्जया
॥ ३७ ॥ ऋणगुरुप्रमदाधरदुःसहं जघननिर्विषयीकृतमेख-
लम् । न खलु तावदशेषमपोहितं रविरलविरलकृतवान्

१ शालिविगेपस्य परिपाकमनये २ गह्वरपराक्रम ३ सूर्यस्य
४ शलभा ५ पुनाग, पक्षे, -सटा ६ चन्द्रविम्ब, पक्षे, -सुग्रीवस्य
सेना ७ स्त्री, पक्षे, -दशरथपुत्र

हिमम् ॥ ३८ ॥ अभिनयान्परिचेतुमिवोद्यता मलयमारुत-
कम्पितपल्लवा । अमदयत्सहकारलता मनः सकलिका कलिका-
मजितामपि ॥ ३९ ॥ नयगुणोपचितामिव भूपते. सद्-
पकारफला श्रियमर्थिन. । अभिययु. सरसो मधुसभृता
कमलिनीमलिनीरपतत्रिण ॥ ४० ॥ कुसुममेव न केवल-
मार्तवं नवमशोक्तरौ स्मरदीपनम् । किसलयप्रसवोऽपि
विलासिना मदयिता दयिताश्रवणार्पितः ॥ ४१ ॥ विर-
चिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रविशेषका. । मधु-
लिङ्गा मधुदानविशारदा कुम्भका रवकारणता ययु
॥ ४२ ॥ सुवदनावदनासवसभृतस्तदनुवादिगुणः कुसुमो-
द्गम । मधुकैरकरोन्मधुलोलुपैर्वकुलमाकुलमायतपङ्क्तिभि.
॥ ४३ ॥ प्रथममन्यभृताभिरुदीरिता. प्रविरला इव मुग्ध-
वधूकथाः । सुरभिगन्धिषु शुश्रुविरे गिरः कुसुमितासु मिता
वनराजिषु ॥ ४४ ॥ श्रुतिसुखभ्रमरस्वनगीतय. कुसुम-
कोमलदन्तरुचो बभु । उपवनान्तलता. पवनाहते किसलयै.
सलयैरिव पाणिभिः ॥ ४५ ॥ ललितविभ्रमबन्धविचक्षणं
सुरभिगन्धपराजितकेसरम् । पतिषु निर्विविशुर्मधुमङ्गना.
स्मरमख रसखण्डनार्जितम् ॥ ४६ ॥ शुश्रुभिरे स्मित-
चारुतरानना. स्त्रिय इव श्लथगिञ्जितमेखलाः । विकचतामरसा
गृहदीर्घिका मदकलोदकलोलविहंगमाः ॥ ४७ ॥ उपययौ
तनुता मधुखण्डिता हिमकरोदयपाण्डुसुखच्छवि. । सद्दश-
मिष्टसमागमनिर्वृति वनितयानितया रजनीवधू ॥ ४८ ॥
अपतुषारतया विशदप्रभै. सुरतसङ्गपरिश्रमनोदिभि. । कुसुम-
चापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकरोर्जितकेतनम् ॥ ४९ ॥
हुतहुताशनदीप्ति वनश्रियः प्रतिनिधिः कनकामरणस्य यत् ।
युवतयः कुसुमं दधुराहितं तदलके दलकेसरपेशलम्
॥ ५० ॥ अलिभिरञ्जनबिन्दुमनोहरैः कुसुमपङ्क्तिनिपातिभि-
रङ्कितः । न खलु शोभयति स वनस्थली न तिलकं
तिलकः प्रमदामिव ॥ ५१ ॥ अमदयन्मधुगन्धसनाथया
किसलयाधरसततया मनः । कुसुमसभृतया नवमल्लिका
स्मिटरुचा तरुचारुविलासिनी ॥ ५२ ॥ अरुणरागनिषेधिभि-
रशुकै. श्रवणलब्धपदैश्च यवाङ्कुरैः । परभृताविरुतैश्च विला-
सिनः सरबलैरबलैकसाः कृताः ॥ ५३ ॥ उपचितावयवा
शुचिभिः कणैरलिकदम्बकयोगमुपेयुषी । सद्दशकान्तिरलक्ष्यत
मञ्जरी तिलकजालकजालकमौक्तिकै. ॥ ५४ ॥ ध्वजपटं
मदनस्य धनुर्भूतश्छविकर मुखचूर्णमृतुश्रिय. । कुसुमकेसर-
रेणुमणित्रजा सपवनोपवनोत्थितमन्वयुः ॥ ५५ ॥ अनुभव-
न्नवदोलमृतसुखं पटुरपि प्रियकण्ठजिघृक्षया । अनयदामन-
जुपरिग्रहे भुजलता जलतामबलाजन ॥ ५६ ॥ त्यजत मानमलं
व्रत विग्रहैर्न पुनरेति गतं चतुर वयः । परभृताभिरितीव

निवेदिते स्मरमते रमते स वधूजनः ॥ ५७ ॥ नवपलाश-
पलाशवनं पुरः स्फुटपरागपरागतपङ्कजम् । मृदुलतान्त-
लतान्तमलोकयत्स सुरभि सुरभि सुमनोभैर ॥ ५८ ॥
विलुलितालकसहतिरामृशन्मृगदशा श्रमवारि ललाटजम् ।
तनुतरङ्गतनि सरसा दलकुवल्यं वलयन्मरुदाववौ
॥ ५९ ॥ स्फुटमिवोज्ज्वलकाञ्चनकान्तिभिर्भुतमशोकमशोभत
चम्पकै. विरहिणा हृदयस्य मिदाभृत. कण्ठशितं पिशित
मदनाभिना ॥ ६० ॥ स्मरहुताशनसुर्मुखचूर्णता दधुरिवाभ्र-
वणस्य रज कणा. । निपतिता. परित. पथिकव्रजानुपरि ते
परितेपुरतो भृशम् ॥ ६१ ॥ रतिपतिप्रहितेव कृतक्रुध प्रियतमेव
वधूरनुनायिका । बकुलपुष्परसासवपेशलध्वनिरगान्निरगा-
न्मधुपावलि ॥ ६२ ॥ प्रियसखीमदश प्रतिबोधिताः किमपि
काम्यगिरा परपुण्या. । प्रियतमाय वपुर्गुरुमत्सरच्छिदुरयादु-
र्याचितमङ्गना. ॥ ६३ ॥ मधुकैरपवादकैरिव स्मृतिभुवः
पथिका हरिणा इव । कलतया वचस परिवादिनीस्वर-
जिता रजिता वशमाययु ॥ ६४ ॥ समभिसृत्य रमादव-
लम्बित प्रमदया कुसुमौवचिचीषया । अविनमन्न रराज
वृथोच्चकैरनृतया नृतया वनपादपः ॥ ६५ ॥ वदनसौरभलोभ-
परिभ्रमद्भ्रमरसभृतसभृतशोभया । चलितया विदधे कल-
मेखलाकलकलोऽलकलोलदृशान्यया ॥ ६६ ॥ कुसुमकार्मुक-
कार्मुकसहितद्रुतशिलीमुखखण्डितविग्रहाः । मरणमप्यपरा.
प्रतिपेदिरे किमु सुहृत्सुसुहृगतमर्तृकाः ॥ ६७ ॥ मधुरया
मधुबोधितमाधवीमधुसमृद्धिसमेधितमेधया । मधुकराङ्ग-
नया मुहुरन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे ॥ ६८ ॥ अरुणि-
ताखिलशैलवना मुहुर्विदधती पथिकान्परितापिनः । विकच-
किशुकसहतिरुच्चकैरुदवहदवहव्यवहश्रियम् ॥ ६९ ॥ कम-
लिनी मलिनी दयित विना न सहते सह तेन निषेवितुम् ।
तमधुना मधुना निहितं हृदि स्मरति सा रतिसारमहर्निशम्
॥ ७० ॥ सुहृदस्तरुणीनखक्षताना प्रतिपक्षा. पथिकाङ्गनाजना-
नाम् । दहनद्युतिदस्य. समन्ताद्विपिने किशुककुञ्जला विरेजुः
॥ ७१ ॥ किशुकक्षितिरुहा विलसन्त कुङ्मलाः कुटिलतां
कलयन्त. । पान्थवारणविदारणताम्राः कामकेसरिनखा
इव रेजुः ॥ ७२ ॥ प्रस्फुरत्यचुरबालपल्लवा वीरुधश्च तर-
लाश्चकाशिरे । क्रीडिता इव कुसुम्भवारिभि. काममित्रसमये
समागते ॥ ७३ ॥ कूजितानि कलयन्वनप्रियो न प्रियो विरहि-
णामजायत । मन्मथाग्निरपि भस्मना दर सादर मुनिमनो-
ऽम्बुजं व्यधात् ॥ ७४ ॥ बकुलकुलमिलन्मिलिन्दमालामद-
कलकोकिलकूजितोदयेन । अहह नियमिनोऽपि तत्त्वचि-
न्ताच्युतमतयो मतयोषितो बभूवु ॥ ७५ ॥ कुसुमनग-
वनान्युपैतुकामा किसलयिनीमवलम्ब्य चूतयष्टिम् । कण-

दलिकुलनूपुग निरासे नलिनवनेषु पदं वमन्तलक्ष्मीः ॥ ७६ ॥
विकमितकुसुमाधर हर्मन्ती कुरवकराजिवधू विलोकयन्तम् ।
ददशुरिव सुराङ्गना निषण्णं सशरमनङ्गमशोकपल्लवेषु
॥ ७७ ॥ सुदुरनुपतता विधूयमानं विरचितसहति दक्षिणा-
निलेन । अलिकुलमलकाकृति प्रपेदे नलिनमुखान्तविसर्पि
पङ्कजिन्या ॥ ७८ ॥ श्वसनचलितपल्लवाधरोष्ठे नवनिहिते-
र्षमिवावधूनयन्ती । मधुसुरभिणि षट्पदेन पुष्पे सुख इव
शाललता रधूश्चुम्बे ॥ ७९ ॥ उत्सृष्टमम्बुजदृशमिव मान-
रत्नमादाय षट्पदतिलान्मधुवारिपूरान् । पुस्कोकिलस्य कल-
कृजितकेतवेन सकल्पवाक्यमयमातनुते रमाल ॥ ८० ॥
उत्फुल्लपङ्कजनिषक्तलसद्विरेफ किञ्चिद्विनिद्रकुमुदोत्तर-
समृत्तरी । आमूलनद्विविधाद्रुतमाल्यमालश्रित्रं न कस्य
तनुते ललितस्तमाल ॥ ८१ ॥ ध्रुवन्यमूनि मदमूर्च्छदलि-
ध्वनीनि वृताध्वनीनहृदयानि मवोर्दिनानि । निस्तन्द्रचन्द्र-
वदनावदनारविन्दसौरभ्यमौहृदसगर्वसमीरणानि ॥ ८२ ॥
कुपितापि मेन पतिना सह का सहकारविलोकनजातगमा ।
तरसा रमते स्म न हा रमणी रमणीयतनु सुतनु सुरभौ
॥ ८३ ॥ स्थलकमलतरुणा कामिनीलोचनेषु क्षिपति
मुकुलमुध्या धूलिजालं विशालम् । तदनु हरति हन्त
स्वान्तसर्वस्वमासामयमनयविदग्धो धूर्तवन्मीनकेतुः ॥ ८४ ॥
पथि पथि शुक्चञ्चूचारुगमाङ्कुराणा दिशि दिशि पवमानो
वीरुधा लामकश्च । नरि नरि किरति द्राक्सायकान्पुष्पधन्वा
पुरि पुरि विनिवृत्ता मानिनीमानचर्चा ॥ ८५ ॥ इह मधुप-
वधूना पीतमल्लीमधूना विलसति कमनीय काकलीसप्र-
दायः । इह नटति सलीलं मञ्जरी वज्रलस्य प्रतिपदमुप-
दिष्टा दक्षिणेनानिलेन ॥ ८६ ॥ विकसति सहकारे स्फार-
सौरभ्यसारे वहति युतपटीरे मन्दमन्द समीरे । कलयति
कलवाचं कोकिलोकोऽपि रुष्टः क्षणमपि न मृगाक्ष्या वल्लभो
दुर्लभोऽभूत् ॥ ८७ ॥ इह हि नववसन्ते मञ्जरीरेणुपुञ्ज-
च्छुरणधवलदेहा बद्धहेलं सरन्ति । तरलमलिसमूहा हारि-
हुंकारिकण्ठा बहलपरिमलालीसुन्दरं सिन्दुवारम् ॥ ८८ ॥
स्थाने स्थाने मलयमरुतः पूरयन्त्यङ्गपाली पुष्पालीषु स्मर-
गजरजःस्नानयोग्याः परागाः । जातं चूते मधु मधुकरप्रेयसी-
जानुदम्रं निर्विघ्नत्वं सपदि भवते रागराज्याभिषेकः ॥ ८९ ॥
प्रसूनकलिकाकुलैः किसलयैः करस्पर्धिभि स्फुरन्मधुमदभ्र-
मङ्गमरकोकिलाकृजितैः । इति क्रमसमुद्रतैरुपवनावली-
मण्डलीममण्डयदिव प्रियामृतवसुंधरावल्लभ ॥ ९० ॥
विलासिभिरिवोन्मदै रचितगम्यगुञ्जारवैः प्रसूनसुरभीकृतै-
र्विगणितत्रपास्तापसा । अशोकशिखरस्थितैः सुनयनान्वितैः

षट्पदैर्निरन्तरनिषेवितामितमधौ मधौ रमिरे ॥ ९१ ॥
मन्दोऽयं मलयानिल किसलयं चूतद्रुमाणा नवं माद्यत्को-
किलकृजित विचकिलामोदः पुराणं मधु । वाणानित्युपदी-
करोति सुरभि पञ्चैव पञ्चेष्वे यूनामिन्द्रियपञ्चकस्य युगप-
त्समोहसगादिनः ॥ ९२ ॥ उद्यद्विद्रुमकान्तिभिः किसलयै-
स्ताम्रा न्विषं विभ्रतो भृङ्गालीविरुतैः कलैरविशदव्याहार
लीलाभूत । भ्राम्यन्तो मलयानिलाहतिचलैः शाखासहस्रै-
र्मुहुर्भान्ति प्राग्य मधुप्रसङ्गमधुना मत्ता इवामी द्रुमा ॥ ९३ ॥
चूनाना चिरनिर्गतापि कलिका वध्नाति न स्व रज सनद्ध
यदपि स्थित कुरवक तत्कोरकावस्थया । कण्ठेषु स्खलितं
गतेऽपि शिशिरे पुस्कोकिलाना रुन शङ्के सहरति स्मरोऽपि
चकितस्तूणार्धकृष्टं शरम् ॥ ९४ ॥ पुष्पाणि प्रथमं तत-
प्रकटिताः स्वान्तोत्सवा पल्लवा पश्चादुन्मदकोकिलालि-
ललनाकोलाहल कोमल । इत्थ प्रादुरभूदुपेत्य परित
प्राज्यप्रमोदप्रदः प्रोद्दामद्रुमगजिगजितवनक्षोणीमृतुः सनापतिः
॥ ९५ ॥ स्तोत्रं चैत्रगुणोदयस्य विरहिषाणप्रप्राणानकष्ट-
कार स्मरकार्मुकस्य सुदृशा शृङ्गारशिक्षागुरुः । दोलाकेन्ति-
कलासु मङ्गलपदं वन्दी वनान्तश्रिया नादोऽय कलकण्ठ-
कण्ठकुहरेऽहोलित श्रूयते ॥ ९६ ॥ मरकन्दच्युतपुष्परेणु-
पटलीकुसालबालोदरे मन्दस्वन्दिमरन्दपूरभरिते वातोत्थपु-
ष्पध्वैः । खेलन्तो ललित मधोगुणगणान्गायन्ति पुष्पधयाः
कान्तानामधरे धैर्यन्ति मधुर मक्त मधूलीरसम् ॥ ९७ ॥
आरूढो मलयानिलद्विपवर युक्तो विलासानुगैः पीत-
पुष्पविलोचनेनैवलतापौराङ्गनाना गणैः । अभ्राम्यद्वनपत्तने
मधुमहीपालस्ततः कोकिलालीलापमिलद्भ्रमद्भ्रमरिकाभा-
ङ्गाभेरीरवैः ॥ ९८ ॥ वारस्वीव वनस्थली नवनवा शोभा
भमारान्वह पान्थान्पीडयति स्म तस्कर इव क्रूरैः शरैर्मन्मथः ।
शृङ्गारः सगुण क्षमापतिरिव प्राप्तः प्रतिष्ठा परा रात्रिः
स्वीकुरुते स्म मुग्धललनालज्जैव कार्यं क्रमात् ॥ ९९ ॥
साम्य सप्रति सेवते विचकिल प्राणमासिकैर्मौक्तिकैर्बाह्यकी
दशनव्रणारुणतरैः पत्रैरशोकश्रितः । भृङ्गालङ्घितकोटि किशु-
कमिद किञ्चिद्विद्वन्तायते माञ्जिष्ठस्तबकैश्च पाटलितरोरन्यैव
काञ्चिलिपिः ॥ १०० ॥ गर्भग्रन्थिषु वीरुधा सुमनसो मध्ये-
ऽङ्कुर पल्लवा वाञ्छामात्रपरिग्रहः पिकवधूकण्ठोदरे पञ्चमः ।
कि च त्रीणि जगन्ति जिष्णु दिवसैर्द्वित्रैर्मनोजन्मनो
देवस्यापि चिरोज्जितं यदि भवेदभ्यासवश्य धनु ॥ १०१ ॥

मदनपूजा

कुसुमसुकुमारमूर्तिर्दधती नियमेन तनुतरं मध्यम् ।
आभाति मकरकेतोः पार्श्वस्था चापयष्टिरिव ॥ १०२ ॥

कुसुमावचयः

निजनयनप्रतिबिम्बैरम्बुनि बहुशः प्रतारिता कापि ।
नीलोत्पलेऽपि विमृशति करमर्पयितुं कुसुमलावी ॥ १०३ ॥
असख्यपुष्पोऽपि मनोभवस्य पञ्चैव बाणार्थमय ददाति ।
एवं कदर्यत्वमिवावधार्य सर्वस्वमप्राहि मधोर्वधूमि ॥ १०४ ॥
अताडयत्पल्लवपाणिनैकं पुष्पोच्चये राजवधू-
रशोकम् । तच्छेदहेतोरलिपङ्क्तिभङ्गा विवृन्तिता बाललता
स्मरेण ॥ १०५ ॥ अन्यत्र यूयं कुसुमावचायं कुरुध्वम-
त्रास्मि करोमि सख्यः । नाहं हि दूर अस्मि तु समर्था
प्रसीदतायं रचितोऽञ्जलिर्वः ॥ १०६ ॥ उच्चित्य प्रथमम-
वस्थितं मृगाक्षी पुष्पौघ श्रितविटपं ग्रहीतुकामा । आरोहं
पदमदधादशोकयथावामूलं पुनरपि तेन पुष्पिता सा
॥ १०७ ॥ सुखकमलकमुन्नमय्य यूना यदभिनवोदवधू-
र्वलादचुम्बि । तदपि न किल बालपल्लवाग्रग्रहपरया विविदे
विदग्धसख्या ॥ १०८ ॥ व्रतविवृतमिस्तिरोहिताया
प्रतियुवतौ वदन प्रियः प्रियाया । यदधयदधरावलोपनृत्य-
त्करवलयस्वनितेन तद्विवरे ॥ १०९ ॥ विलसितमनुकुर्वती
पुरस्ताद्वरणिर्हृदिरो वधूर्लतायाः । रमणमृजुतया पुर-
सखीनामकलितचापलदोषमालिलिङ्ग ॥ ११० ॥ सललित-
मवलम्ब्य पाणिनासे सहचरमुच्छ्रितगुच्छवाञ्छयान्या ।
सकलकलभकुम्भविभ्रमाभ्यामुरसि रसादवस्तरे स्तनाभ्याम्
॥ १११ ॥ मृदुचरणतलाग्रदुःस्थितत्वादसहतरा कुच-
कुम्भयोर्भरस्य । उपरि निरवलम्बन प्रियस्य न्यपतदधोच्च-
तरोच्चिचीषयान्या ॥ ११२ ॥ उपरिजतरुजानि याचमाना
कुशलतया परिरम्भोलुपोऽन्यः । प्रथितपृथुपयोधरा गृहाण
स्वयमिति सुगन्धधूसुदास दोर्भ्याम् ॥ ११३ ॥ इदमिद-
मिति भूरुहा प्रसूनैर्मुहुरतिलोभयता पुरः पुरोऽन्या ।
अनुरहसमनायि नायकेन त्वरयति रन्तुमहो जनं मनोभू-
॥ ११४ ॥ विजनमिति बलादसुं गृहीत्वा क्षणमथ वीक्ष्य
विपक्षमन्तिकेऽन्यः । अभिपतितुमना लघुत्वभीतेरभवदसु-
श्चति वल्लभेऽतिगुर्वी ॥ ११५ ॥ पूर्वं द्विरेफपरिभूतिभया-
द्भवत्या यत्केशपुष्पभरण हरिणाक्षि मुक्तम् । व्यर्थं तदद्य
पुनरप्यलकेषु भृङ्गा । पुञ्जीभवन्निजकुलभ्रमतः पतन्ति
॥ ११६ ॥ सन्तु द्रुमाः किसलयोत्तरपुष्पभाराः प्राप्ते वस-
न्तसमये कथमित्थमेव । न्यासैर्नवद्युतिमतो पदयोस्तवेय
भू पुष्पिता सुतनु पल्लवितेव भाति ॥ ११७ ॥ अनुभवत
युवत्यो भाग्यवत्यो नितान्तं कुसुमवलयवेलासङ्गखेलासु-
खानि । मम तु मधुकराणां वाटपाटचराणां सपदि पतति
घाटी पुष्पवाटीनिवेशे ॥ ११८ ॥ पाणौ पद्मधिया
मधूककुसुमभ्रान्त्या तथा गण्डयोर्नीलेन्द्रीवरशङ्कया नय-
नयोर्वन्धूकबुद्ध्याधरे । लीयन्ते कवरीभरे निजकुल-

व्यामोहजातस्पृहा दुर्वारा मधुपाः कियन्ति तरुणि स्थानानि
रक्षिष्यसि ॥ ११९ ॥

वसन्तवायवः

यथायथ ताः सहिता नमश्चरैः प्रभाभिरुद्भासित-
जेलवीरुवः । वनं विशन्त्यो वनजायतेक्षणा क्षणद्युतीना
दधुरेकरूपताम् ॥ १२० ॥ विनयति सुदृशो दृशः परागं
प्रणयिनि कांसुममाननानिलेन । तदहितयुवतेरभीक्षणमक्षो-
र्द्वयमपि रोषरजोभिरापुपूरे ॥ १२१ ॥ स्फुटमिदमभिचार-
मन्न एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम् । वरतनुरमुनोपहृत्य
पत्या मृदुकुसुमेन यदाहताप्यमूर्च्छत् ॥ १२२ ॥ विपुल-
कमपि यौवनोद्धताना घनपुलकोदयकोमल चकाशे ।
परिमलिनमपि प्रियैः प्रकाम कुचयुगसुज्ज्वलमेव कामिनी-
नाम् ॥ १२३ ॥ हिमलवसदृशः श्रमोदविन्दूनपनयता
किल नूतनोदवध्वाः । कुचकलशकिशोरकौ कथंचित्तरलतया
तरुणेन पस्पृशाते ॥ १२४ ॥ समदनमवतसितेऽधिकर्ण
प्रणयवता कुसुमे सुमध्यमाया । व्रजदपि लघुता बभूव
भार सपदि हिरण्मयमण्डन सपत्न्या ॥ १२५ ॥ अति-
मन्दचन्दनमहीधरवात स्तवकाभिरामलतिकातरुजातम् ।
अपि तापसानुपवनं मदनार्तान्मदमञ्जुगुञ्जदलिपुञ्जमकर्षीत्
॥ १२६ ॥ उपवनतरुत्वाध्यापने लब्धवर्णो विरचित-
जलकेलि पद्मिनीकामिनीभिः । प्रियसुहृदसमेषोराययौ योगि-
योगस्थितिदिवदक्षो दक्षिणो गन्धवाहः ॥ १२७ ॥
आलिङ्गन्ते मलयजतरुनाखजन्ते वनान्तानापृच्छन्ते चिर-
परिचितान्मालयान्निर्झरोघान् । अद्य स्थित्वा द्रविडमहिला-
भ्यन्तरे श्व प्रभाते प्रस्थातारो मलयमरुतः कुर्वते सनिधा-
नम् ॥ १२८ ॥ लताकुञ्ज गुञ्जमदवदलिपुञ्ज चपलयन्
समालिङ्गन्नङ्ग द्रुततरमनङ्ग प्रबलयन् । मरुन्मन्दं मन्दं
दलितमरविन्दं तरलयनरजोवृन्दं विन्दन्किरति मकरन्दं दिशि
दिशि ॥ १२९ ॥ मलयशिखरादकैलास मनोभवशास-
नाद्भुवनवलयं जेतु वाञ्छन्वसन्तसमीरणः । विहितवसति
कैलासाग्रे भुजङ्गधर हर मनसि विमृशन्भीतः शङ्के प्रयाति
शनैः शनैः ॥ १३० ॥ पथि पथि लतालोलाक्षीभिः सवन्मधु-
सीकर कुसुमनिकर वर्षन्तीभिः सहर्षमिवार्चितः । मधु-
करवधूगीतासक्तं कुरङ्गकमास्थितः प्रसरति वने मन्द मन्दं
वसन्तसमीरण ॥ १३१ ॥ उदञ्चत्कावेरीलहरिषु परिष्वङ्ग-
रङ्गे नटन्तः कुहूकण्ठीकण्ठीरवरवलवत्रासितप्रोषितेभाः ।
अमी चैत्रे मैत्रावरुणितरुणीकेलिकेङ्केलिमलीचलद्रुहीहृष्टी-
सकसुरमयश्चण्डि चञ्चन्ति वाताः ॥ १३२ ॥ हेमाम्भोरुह-
पत्तनं परिमलस्तेयी वसन्तानिलस्तत्रत्यैरिव यामिकैर्मधु-
करैरारब्धकोलाहल । निर्यातस्त्वरया व्रजनिपतितः श्रीखण्ड-

पङ्कद्वैलिसे केरलकामिनीकुचतटे खञ्ज. शनैर्गच्छति ॥ १३३ ॥ प्राप्तः प्राज्यमिव श्रम जलजिनी-सौरभ्यभार वहन्नुदामस्तवकानमन्नवलतालक्ष्मीमिवालोचयन् । स्वीकुर्वन्मदमन्थरानिव गतेर्वामभ्रवा विभ्रमान्मन्द मन्द-सुपाजगाम पवन पाटीरवाटीतटात् ॥ १३४ ॥ पानीयं नारि-केलीफलकुहरकुहूत्कारि कलोलयन्त कावेरीतीरतालद्रुम-भरितसुराभाण्डभाङ्गारचण्डा । एते तन्वन्ति वेलावनललित-लताताण्डवं द्राविडस्त्रीकर्पूरापाण्डुगण्डस्थललुठितरया वायवो दाक्षिणात्याः ॥ १३५ ॥ कावेरीतीरभूमीरुहभुजगवधू-मुक्तमुक्तावशिष्ट, कर्णाटीचीनपीनस्तनवसनदगान्दोलनस्पन्द-मन्द । लोलछाटीललाटालकललितलतालास्यलीलाविलोलः कष्ट भो दाक्षिणात्य, प्रसरति पवनः पान्थकान्ताकृतान्त, ॥ १३६ ॥ ये दोलाकेलिकारा, किमपि मृगदृशा मानतन्तु-च्छिदो ये सद्य, शृङ्गारदीक्षाव्यतिकरगुरवो ये च लोकत्रयेऽपि । ते कण्ठे लोठयन्त, परभृतवयसा पञ्चम रागराज वान्ति स्वैर समीरा, स्वरविजयमहासाक्षिणो दाक्षिणात्याः ॥ १३७ ॥

वसन्तपथिकाः

वकेण शिरसि पतता नित्य रुधिरारुणेन दुर्वार, । मत्त-द्विप इव पथिक, किशुककुसुमाङ्कुशेन भृतः ॥ १३८ ॥ समवलोक्य विलासवनस्थली न पथिकैः पथि कैः पतित भुवि । मलयजद्रुमसौरभमेदुरोदरसमीरसमीरितवल्लीम् ॥ १३९ ॥ वसन्तप्रारम्भे चिरविरहस्त्रिन्ना सहचरी यदि प्राणान्मुञ्चेत्तदिह वधभागी भवति कः । वयो वा स्नेहो वा कुसुमविशिखो वेति विमृशंस्तुहीति प्रव्यक्तं पिकनिकर-श्चाङ्गारमशृणोत् ॥ १४० ॥ रे पान्था, स्वगृहाणि गच्छत सुखं सेवाक्षणे मुच्यता मानं मानिनि मुञ्च वल्लभजने कोपानुबन्धेन किम् । आयातः कुसुमैकरः क्षपयति प्राणा-न्वियोगातुरेष्वित्येवं परपुष्टनादपटहो वक्तीव कामाज्ञया ॥ १४१ ॥ सा तन्वीति घनस्तनीति विकसन्नीलाब्जनेत्रेति च स्वैर सचरतीति वक्ति मधुरा वाचं विचित्रामपि । इत्थं विद्रुमपाटलाघरपुटा सीमन्तिनी ध्यायतो रोमाञ्चो रुदितं स्मित प्रलपितं पान्थस्य सजायते ॥ १४२ ॥ अध्वन्यस्य वधूर्विद्योगविधुरा भर्तु, स्मरन्ती यदि प्राणानुज्झति कस्य तत्खल महत्सजायते पातकम् । यावन्नो कृतमध्यगेन हृदये तावत्तरोर्मूर्धनि प्रोद्धुं परपुष्टया तव तवेत्युच्चैर्वचोऽनेकश, ॥ १४३ ॥ उन्मीलन्मधुगन्धलब्धमधुपव्याधूतचूताङ्कुरकीडत्को-किलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वरा, । नीयन्ते पथिकै, कथं कथमपि ध्यानावधानक्षणप्राप्तप्राणसमासमागमरसोऽसैरमी वासराः ॥ १४४ ॥ अध्वन्यैर्मकरन्दशीकरसुरामत्तकण्ठो-

किले मार्गे मार्गनिरोधिनी परिहृता शङ्केऽशुभाशङ्कया । पान्थस्त्रीवधपातकादुपनत चण्डालचिह्नं मधोरेषा खिङ्खिणि-केव षट्पदमयी माङ्कारिणी सहति, ॥ १४५ ॥ सन्याधे, कृशता क्षतस्य रुधिर दृष्टस्य लालामृति, किञ्चिन्नेतदिहास्ति तत्कथममौ पान्थस्तपस्वी मृत, । आ ज्ञात मधुलम्पटैर्मधुकरै-रारन्ध्रकोलाहले नून साहसिकेन चूतमुकुले दष्टि, समारोपिता ॥ १४६ ॥ एतस्मिन्दक्षिणागानिलचलितलतालीनमत्तालि-मालापक्षशोभावधूतच्युतवहलरजोह्लादिहृद्य वसन्ते । प्रेम-स्वेदाद्रिबाहुश्लथवलयलसत्प्रौढसीमन्तिनीना मन्दः कण्ठ-ग्रहोऽपि प्लपयति हृदयं कि पुनर्विप्रयोगः ॥ १४७ ॥

ग्रीष्मवर्णनम्

रेजे पुष्पैर्ग्रीष्ममामाद्य मल्ली मल्ली सद्यः संश्रयन्ते स्म भृङ्गा, । भृङ्गैस्तवारस्मि हर्षेण गानं गाने लौह्यं लेभिरे योगिनोऽपि ॥ १ ॥ अत्युल्लसद्विसरहस्ययुजा भुजेन वक्त्रेण शारदसुशशुसरोरुहेण । पीयूषपोषसुभगेन च भाषितेन त्वं चेत्प्रसीदसि मृगालि कुतो निदाघ, ॥ २ ॥

ग्रीष्मसमयस्वभावाख्यानम्

प्रतिगतमर्थिजनानां विच्छिन्नाशं समूहमवलोक्य । स्फुटि-तमपयसस्तापादिव हृदयमलं तडागस्य ॥ ३ ॥ सुभगसलिला-वगाहाः पाटलससर्गसुरभिवनवाताः । प्रच्छायसुलभनिद्रा दिवसाः परिणामरमणीयाः ॥ ४ ॥ देशे देशे जैडिमकुरङ्गा-स्तोजोमल्लैर्दिनकरभिह्ले । धौवं धावं प्रहरति राजा धारागेहं शरणमवापु ॥ ५ ॥ सजातपत्रप्रैकरान्वितानि समुद्रहन्ति स्फुटपाटलत्वम् । विर्कस्वरान्यर्ककराभिर्मर्शाद्दिनानि पद्मानि च वृद्धिमीर्युः ॥ ६ ॥ प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः सदाव-गाहक्षतवारिसचय, । दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो निदाघ-कालोऽयमुपागतः प्रिये ॥ ७ ॥ दुःप्रेक्ष्यमुच्चैर्गगनं निदाघे कोपाकुलसेव मुखं नृपस्य । हरेः शयानस्य मृणालबुद्ध्या कर्षन्ति पुच्छं करिणः करेण ॥ ८ ॥ प्रायश्चरित्वा वसुधामशेषा छायासु विश्रम्य ततस्तरुणाम् । प्रौढि गते सप्रति तिर्यग्भानौ शैल्यं शनैरन्तर्रपामयासीत् ॥ ९ ॥ रवि-तुरङ्गतनूरुहतुल्यता दधति यत्र शिरीषरजो रुच, । उपययौ विदधन्नवमल्लिकाः शुचिरसौ चिरसौरभसपदः ॥ १० ॥ दलित-कोमलपाटलकुञ्जले निजवधूश्चसितानुविधायिनि । मरुति वाति विलासिभिरुमदभ्रमदलौ मदलौल्यमुपाददे ॥ ११ ॥

१ चण्डालवल्ली २ हिमान्येव कुरङ्गा मृगा ३ धावित्वा धावित्वा ४ समूहा ५ वृक्षविशेष, पक्षे, पाटलवर्णानि ६ भासुराणि; पक्षे, विकासशालीनि ७ आपु ८ हेमन्ते इत्यर्थे ९ वसन्ते इत्यर्थे १० ग्रीष्मे ११ जलानाम्

निदधिरे दयितोरसि तत्क्षणस्नपनवारितुषारभृतस्तनाः । सरस-
चन्दनरेणुरनुक्षणं विचक्रे च करेण वगेरुभिः ॥ १२ ॥
कथमिव तव समतिर्भवित्री सममृतुभिर्मुनिनावधीरितस्य ।
इति विरचितमलिकाविकासः स्रजत इव स्र मधुं निदाघ-
कालः ॥ १३ ॥ बलवदपि बलं मिथोविरोधि प्रभवति नैव
विपक्षनिर्जयाय । भुवनपरिभवी न यत्तदानीं तमृतुगणः क्षण-
मुन्मनीचकार ॥ १४ ॥ अपि शिशिरतरोपचारयोग्य द्वितय-
मिद युगपन्न सखमेव । जरठितरविदीधितिश्च कालो दयित-
जनेन सम च विप्रयोगः ॥ १५ ॥ तस्मा मर्हा विरहिणा-
मिव चित्तवृत्तिस्तृष्णाध्वगेषु कृपणेष्विव वृद्धिमेति । सूर्य-
कैरैर्दहति दुर्वचनैः खलो नु छाया सतीव न विमुञ्चति पाद-
मूलम् ॥ १६ ॥ छाया वियोगिवनितेव गता कृशत्वं तप्तं
पयः पिशुनमानसवद्भूव । केनाधुना बत मनागवलोकनीयः
कुद्धोत्तमर्षमुखमण्डलवत्पतङ्गः ॥ १७ ॥ रिक्तेषु वारि-
कथया विपिनोदरेषु मध्याह्नजृम्भितमहातपतापतसाः ।
स्कन्धान्तरोत्थितदवाग्निशिखाच्छलेन जिह्वा प्रसार्य तरवो
जलमर्थयन्ते ॥ १८ ॥ मुखकृतविसखण्डश्चण्डमार्तण्डतापा-
तिसतजलजतलस्यो राजते राजहंसः । रजतघट इवाय
विदुर्माबद्धधाराविवरविगलदम्बुः कम्बुकण्ठि प्रतीहि ॥ १९ ॥
रजनिचरमयामेष्वदिशन्ती रतेच्छा किमपि कठिनयन्ती
नालिकेरीफलाम्भः । अपि परिणमयित्री राजरम्भाफलानां
दिनपरिणतिभोग्या वर्तते ग्रीष्मलक्ष्मीः ॥ २० ॥ निजा
कायच्छाया श्रयति महिषः कर्दमधिया च्युतं गुञ्जापुञ्जं रुधिर-
मिति काकः कलयति । ससुत्सर्पसर्पः सुषिरविवर ताप-
विवशः सचीत्काराधूतं प्रविशति कर कुञ्जरपते ॥ २१ ॥ तदा-
त्वस्त्रातानां दरदलितमल्लीमुकुलिताः स्रजो बिभ्राणानां मलय-
जरसार्द्राद्रिवपुषाम् । निदाघाग्निप्रोषणलपितमभिसार्यं मृगदृशा
परिष्वङ्गोऽनङ्गं पुनरपि शनैरङ्कुरयति ॥ २२ ॥ जलार्द्रां
शष्पाणां विसकिसलयैः केलिवलयाः शिरीषैरुत्तसा विचकिल-
मयी हाररचना । शुचावेणाक्षीणा मलयजरसार्द्राश्च तनवो
विना तन्नं मन्नं रतिरमणमृत्युजयविधिः ॥ २३ ॥ हरन्ति
हृदयानि यच्छ्रवणशीतला वेणवो यददति कैरम्बिता
शिशिरवायुना वारुणी । भवन्ति च हिमोपमाः स्तनमवो यदे-
णीदृशो रुचेरुपरि सस्थितो रतिपतेः प्रसादो गुरुः ॥ २४ ॥
मूलं बालकवीरुधा सुरभयो जातीतरूणां त्वचः सारश्चन्दन-
शाखिना कसलथान्याद्राप्यशोकस्य च । शैरीषी कुसुमो-
न्नतिः परिणमन्मोचश्च सोऽयं गणो ग्रीष्मेणोष्महरः पुरा
किल ददे दग्धाय पञ्चषवे ॥ २५ ॥ अङ्गारैः खचितेव
भूर्विष्यदपि ज्वालाकराल कैरस्तिग्माशोः किरतीव तीव्रम-
भितो वायुः कुकूलानलम् । अप्यम्भासि नखपंचानि सरि-

तामाशा ज्वलन्तीव च ग्रीष्मेऽस्मिन्नववद्दिदीपितमिवांशेष
जगद्वर्तते ॥ २६ ॥ पाश्चात्यैर्मरुमारुतैस्त्रिजगतामुन्मूल्यन्ना-
र्द्रता दावाग्निर्ज्वलितैरपारगहनान्यप्यानयन्मस्रताम् । वात्या-
भिस्तृणपत्रधूलिनिकरान्धुन्वन्विहाय स्थले ग्रीष्मः शुष्य-
दपुच्छपल्वलुठन्मत्स्यः समभ्यागतः ॥ २७ ॥ अत्यच्छं
सितमशुकं शुचि मधु स्वामोदमच्छं रजः कार्पूरं विधृताद्र-
चन्दनकुचद्वन्द्वाः कुरङ्गीदृशः । धारावेश्म सपाटलं विचकिल-
स्रग्दाम चन्द्रत्विषो धातः सृष्टिरियं वृथैव तव न ग्रीष्मो-
ऽभिविष्यद्यदि ॥ २८ ॥ माकन्दद्रुममञ्जरीषु वसतिस्तपलवै-
र्वर्तनं सा नो मञ्जुलता वचःसु मधुना सर्वं सह प्रस्थितम् ।
एतत्तिष्ठतु दुःश्रवं मृदुहृदा निःस्वामिनस्तत्सखे प्रोन्मीलत्क-
रणो द्विजोऽयमिति हि त्वं ग्रीष्म मुष्णाहि नः ॥ २९ ॥ कानि
स्थानानि दग्धान्यतिशयगहनाः सन्ति के वा प्रदेशाः किं वा
शेषं वनस्य स्थितमिति पवनासङ्गविस्पष्टतेजाः । चण्डज्वाला-
वलीढस्फुटिततनुलताग्रन्थिसुक्ताट्टाहासो दावाग्निः । शुष्कवृक्षे
शिखरिणि गहनेऽधिष्ठितः पश्यतीव ॥ ३० ॥ बाले मालेय-
मुच्चैर्न भवति गगनव्यापिनी नीरदाना किं त्वं पश्मान्तवान्तैर्म-
लिनयसि मुधा वक्रमश्रुप्रवाहैः । एषा प्रोद्धूतमत्तद्विपकटकष-
णक्षुण्णविन्ध्योपलानां दावाग्नेः सप्रवृद्धा मलिनयति दिशा
मण्डलं धूमलेखा ॥ ३१ ॥ स्फूर्तिं शीतं गतं क्व क्व शिशिरकि-
रणः कास्ति हेमन्तमासः कैते पानीयपूर्णं मलिनजलधराः काद्य
विद्युत्प्रमोदः । इत्युच्चैर्जल्पमानैरिव सुखरमुखैर्मिलिदूतैरुपेतो
वातौघश्चागतोऽसौ प्रकटितविजयस्तम्भचिह्नैर्निर्दिष्टः ॥ ३२ ॥

मध्याह्नः

एष सूर्याशुसतसो मृगः कुतरुमाश्रितः । साधुर्भाग्यपरि-
क्षीणो नीवं प्राप्येव सीदति ॥ ३३ ॥ मध्याह्ने नूनमापो-
ऽपि तिग्मतापोपशान्तये । दधुः कमलिनीपत्रमानपत्रमिवोपरि
॥ ३४ ॥ दुःसहसतापमयात्सप्रति मध्यस्थिते दिवसनाथे ।
छायामिव वाञ्छन्ती छायापि गता तहतलानि ॥ ३५ ॥
रवेर्मयूखैरमितापितो भृशं विदह्यमानः पथि तप्तपासुभिः ।
अवाक्फणो जिह्वगतिः श्वसन्मुहुः फणी मयूरस्य तले निषी-
दति ॥ ३६ ॥ अस्मद्रिपूणामनिलाशनानां दत्तो निवासः खलु
चन्दनेन । इतीव रोषाब्जजनस्य वायुर्व्यशोषयच्चन्दनमङ्गसस्थम्
॥ ३७ ॥ स्पृशति तिग्मरुचौ ककुभः कैरैर्दयितयेव विजृम्भितता-
पया । अतनुमानपरिग्रह्या स्थित रुचिरया चिरयायिदिनश्रिया
॥ ३८ ॥ तरुणतरणितेजःपुञ्जसतसदेहं पतति जरठखङ्गः पल्वले
पङ्कलेह । हरिरपि सलिलार्थी शङ्कया तस्य नीरं न पिबति
न च याति क्लिश्यति प्राप्य तीरम् ॥ ३९ ॥ किरति मिहिरे
विष्वद्रीचः करानतिपामनी स्थलकमठवद्देहच्छाया जनस्य
विचेष्टते । गजपतिमुखोद्गीर्णैराप्यैरथ त्रसरेणुभिः शिरस-

धुरामेणाः कच्छस्थलीमधिशेरते ॥ ४० ॥ भानोः पादैर्दहन-
परुषैर्दहमानान्तराणामुत्क्रामन्तः किल विटपिना प्राणपिण्डा
इवामी । गाढोदयानुकूलितमनसो भिन्नचञ्चूपुटान्ताः कोकू-
यन्ते विहगशिशवः कोटराणां मुखेषु ॥ ४१ ॥ वहद्वहल-
मारुतप्रसरदग्निवृण्डैरिव स्फुरद्बुधमणिमण्डलद्युतिवितानकै-
स्तापिताः । विसारि वपुरात्मनः सपदि वासरश्रीरियं चलन्मरु-
मरीचिकासिचयपल्लवेनाञ्जति ॥ ४२ ॥ विशन्तीनां स्नातु
जघनपरिवेषैर्मृगदृशा यदम्भ सप्राप्तं प्रमदवनवाप्यास्तट-
भुवम् । गभीरे तन्नाभीकुहरपरिणाहाध्वनि रस्तकुहुंकाररफार
रचयति निनादं नयति च ॥ ४३ ॥ धत्ते पद्मलतादलेप्सुरूपरि
स्व कर्णतालं द्विपः शष्पस्तम्बरसान्निध्यच्छति शिखी मध्ये-
शिखण्ड । शिरः मिथ्या लेढि मृणालकोटिरभसादृष्टाङ्कुर शूकरो
मध्याह्ने महिषश्च वाञ्छति निजच्छायामहाकर्दमम् ॥ ४४ ॥
सर्पत्सारिणि वारिशितलतले विन्यस्तपुष्पोत्करे नीरन्ध्रे कदली-
वने गुरुदलच्छायाहताकल्बिषि । कर्पूरागरुपङ्कपिच्छिल-
घनोत्तुङ्गस्तनालिङ्गिभिः कान्ताकेलिरतैरहो सुकृतिभिर्मध्यंदिनं
नीयते ॥ ४५ ॥ उद्दामद्युमणिद्युतिव्यतिकरप्रकीडकोपल-
ज्वालाजालजटालजाङ्गलतटीनिष्कूजकोयटयः । भौमोष्म-
प्लवमानसूर्यकिरणाः क्रूरप्रकाशा दशामायुःकर्म समापयन्ति
विगमूर्मध्याह्नशून्या दिशः ॥ ४६ ॥ मध्याह्ने हरितो दुता-
शनमुच कामोऽपि वामभ्रुवा पाटीरद्रवचर्चिता स्तनतटीमा-
साद्य निद्रायते । एणाः केसरिणोऽपि केसरसटोपान्तश्रिताः
शेरते छायामङ्गगता न मुञ्चति तरुर्वेढा नवोढामिव ॥ ४७ ॥
मध्याह्ने चलतालवृन्तमनिलः सर्वात्मना सेवते वारि खेद-
मिषेण शीतलवधूवक्षोजमालम्बते । निद्रा नेत्रमुपैति पक्ष्म-
युगलच्छायाश्रिता दैहिकी पान्थानामथ पादयोर्निपतति
छायापि मा यान्त्विति ॥ ४८ ॥ काश्मर्याः कृतमालसुद्रतदलं
कोयटिकडीकते तीराश्मन्तकशिम्बिचुम्बितमुखा धावन्यप-
पूर्णिकाः । दायूहैस्तिनिश्च कोटरवति स्कन्धे निलीय
स्थित वीरुव्रीडकोतकूजितमनुकन्दन्त्यध कुक्कुटाः ॥ ४९ ॥
खे खे कर्मणि सनियोज्य सुहृदो भूमीसुरान्मन्त्रिणश्चक्र
निर्भयमारचय्य भगवान्सप्राप्तारागोदयः । स्वालोकक्षण-
कौदिशीकमधुनोत्खातं विचिन्वन्निव ध्वान्तं कापि निलीन-
मम्बरमणिव्योमाग्रमारोहति ॥ ५० ॥ छाया सश्रयते तलं
विटपिना श्रान्तेव पान्थैः सम मूलं याति सरो जलस्य
जडता ग्लानेव मीनैः सह । आचामत्यहिमाशुदीधितिप-
स्तप्तेव लोकैः सम निद्रा गर्भगृहं सह प्रविशति क्लान्तेव
कान्ताजनैः ॥ ५१ ॥ उष्णालुः शिशिरे निषीदति तरोर्मूलल-

वाले शिखी निर्भिद्योपरिकर्णिकारकुसुमान्याशेरते पैदपदाः ।
तप्तं वारि विहाय तीरनलिनी कारण्डवः सेवते क्रीडावेष्म-
निवेशिपञ्जरशुकः क्लान्तो जल याचते ॥ ५२ ॥ स्कन्धान्सि-
न्धुरयूथगण्डकषणव्यासैस्तदानोदकान्सेवन्ते मधुपा मही
रुहशिरः पुष्पाणि हित्वा भृशम् । लीयन्ते बलमूर्कुलाय-
कुहरे निस्पन्दमेते खगा जिह्वालीढवधूमुखो मृगगणश्छा-
यासु विश्राम्यति ॥ ५३ ॥ उत्तप्तोऽयसुरगमः शिखितलच्छाया
समालम्बते वैर साहजिक विहाय च शिखी मूलं तरो-
र्गच्छति । याचन्ते च जलं निकुञ्जमवने तृष्णातुराः सारिका-
स्तप्ते वारिणि पङ्कजानि मधुपास्त्यक्त्वा श्रयन्ते लताः
॥ ५४ ॥ अङ्गं चन्दनपाण्डु पल्लवमृदुस्ताम्बूलताम्रोऽधरो
धारायन्त्रजलाभिषेककलुषे धौताञ्जने लोचने । अन्तः पुष्प-
सुगन्धिरार्द्रकबरी सर्वाङ्गलम्बाम्बर रामाणां रमणीयता
विदधति ग्रीष्मापराह्णागमे ॥ ५५ ॥ पान्थानां प्रमदा इव
प्रतिदिनं दैन्यं हृदिन्यो ययुर्दृश्यन्ते स्म दिगम्बरा इव वने
पत्रोज्झिताः पादपाः । निःश्वासा इव दुःसहा विरहिणा
वाता वधुः सर्वतः पायं पायमिव प्रियाधरस पाथ पपु-
प्राणिनः ॥ ५६ ॥ अस्वाध्यायः पिकानां मदनमखसमारम्भ-
णस्याधिसो निद्राया जन्मलङ्घं किमपि मधुलिहा कोऽपि
दुर्मिक्षकालः । विट्थिर्यात्रोत्सुकानां मलयजमरुता पान्थकान्ता-
कृतान्तः प्रालेयोन्मूलमूलं समजनि समयः कश्चिदौत्पाति-
कोऽयम् ॥ ५७ ॥ पत्रच्छायासु हंसा मुकुलितनयना दीर्घिका-
पद्मिनीनां सौधान्यत्यर्थतापाद्वलमिपरिचयद्वेषिपारावतानि ।
विन्दूक्षेपान्पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रं
सर्वैरुक्षैः समग्रस्त्वमिव नृपगुणैर्दीप्यते सप्तसप्ति ॥ ५८ ॥

जलकेलिः

निजप्रियमुखभ्रान्त्या हर्षेणाचुम्बदम्बुजम् । दद्याधरा
तु भृङ्गेण सीत्कारमकरोन्मृदु ॥ ५९ ॥ ललितसुरसा तरन्ती
तरलतरङ्गौघचालितनितम्बा । विपरीतरतासक्ता किमदृश्यत
सरसि या सख्या ॥ ६० ॥ एता गुरुश्रोणिपयोधरत्वा-
दात्मानमुद्रोदुमशकुवत्यः । गाढाङ्गदैर्बाहुभिरप्सु बालाः
क्लेशोत्तर रागवशात्प्लवन्ते ॥ ६१ ॥ अमी शिरीषप्रसवावतंसाः
प्रश्रिणो वारिविहारिणीनाम् । पारिप्लवा स्रोतसि निम्न-
गाया शैवाललोलाश्छलयन्ति मीनान् ॥ ६२ ॥ आसा
जलास्फालनतत्पराणां मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु । पयो-
धरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः सलक्ष्यते न छिद्रोऽपि हारः
॥ ६३ ॥ आवर्तशोभा नतनाभिकान्तेर्मङ्गलो भ्रुवा
द्वन्द्वचराः स्तनानाम् । जातानि रूपावयवोपमानान्य-
द्वरवर्तीनि विलासिनीनाम् ॥ ६४ ॥ तीरस्थलीबहिर्भि-

१ द्विजान् २ भयद्रुतम् ३ गुप्तम् ४ सूर्य ५ पिबति
६ उष्णहान्त

१ मयूर २ अमरा ३ गजसमूहस्य ४ लिप्तमदोदकान्
५ भृङ्गा ६ नीरन्ध्रे ७ निश्चलम् ८ बापी ९ किरणं १० सूर्य

रुक्तालपैः प्रस्निग्धकैरभिनन्द्यमानम् । श्रोत्रेषु समूर्च्छति
रक्तमासा गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम् ॥ ६५ ॥ सदृष्ट-
वस्त्रेष्वबलानितम्बेष्विन्दुप्रकाशान्तरितोडुतुल्याः । अमी
जलापूरितसूत्रमार्गा मौनं भजन्ते रशनाकलापाः ॥ ६६ ॥
एताः करोत्पीडितवारिधारा दर्पात्सखीमिर्वदनेषु सिक्ताः ।
वक्त्रेतराग्रैरलकैस्तरुण्यश्रुणारुणान्वारिलवान्वहन्ति ॥ ६७ ॥
उद्वन्धकेशश्च्युतपत्रलेखो विश्लेषिमुक्ताफलपत्रवेष्टः । मनोज्ञ
एव प्रमदासुखानामम्भोविहारकुलितोऽपि वेषः ॥ ६८ ॥
उन्मृष्टपत्राः कलितालकान्ता. कण्ठेषु लम्बा जघन स्पृशन्तः ।
स्तनस्थलेष्वाहतिमादधाना गता वधूना प्रियता जलौघाः ॥ ६९ ॥
हृतोऽङ्गरागस्तिलकं विमृष्टं लब्धान्तरैरेभिरतीव
मत्वा । सुसहितेनेति तदा जलानामदायि मध्यं न कुच-
द्वयेन ॥ ७० ॥ निरीक्ष्य वेणीप्रतिबिम्बमेणीदृशो भुजंगभ्रम-
मावहन्त्यः । पतदुकूलं धृतबाहुमूलं झम्पाप्रकम्पाकुलिताः
प्रचेलुः ॥ ७१ ॥ अथ स्फुरन्मीनविधूतपङ्कजा विपङ्कतीर-
स्वलितोर्मिसहतिः । पयोऽवगाढु कलहंसनादिनी समा-
जुहावेव वधूः सुरापगा ॥ ७२ ॥ प्रशान्तघर्माभिभव. शनै-
र्विवाञ्चिलासिनीभ्यः परिमृष्टपङ्कजः । ददौ भुजालम्बमिवात्त-
शीकरस्तरङ्गमालान्तरगोचरोऽनिलः ॥ ७३ ॥ गतैः सहायैः
कलहंसविक्रमं कलत्रभारैः पुलिनं नितम्बिभिः । मुखैः
सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुरक्षिय. साम्यगुणाञ्जिरासिरे ॥ ७४ ॥
विभिन्नपर्यन्तगमीनपङ्क्तयः पुरो विगाढा. सखिभि-
र्मरुत्वतः । कथंचिदापः सुरसुन्दरीजनैः समीतिभिस्तत्प्र-
थम प्रपेदिरे ॥ ७५ ॥ विगाढमात्रे रमणीभिरम्भसि प्रयत्न-
सवाहितपीवरोरुभिः । विभिद्यमाना विससार सारसानुदस्य
तीरेषु तरङ्गसहतिः ॥ ७६ ॥ शिलाघनैर्नाकसदामुर.स्थलै-
र्बृहन्निवेशैश्च वधूपयोधरैः । तटाभिनीतेन विभिन्नवीचिना
रुषेव भेजे कलुषत्वमम्भसा ॥ ७७ ॥ विधूतकेशाः परि-
लोलितसजः सुराङ्गनाना प्रविलुप्तचन्दना. अतिप्रसङ्गाद्विहि-
तागसो मुहुः प्रकम्पमीयुः सभया इवोर्मयः ॥ ७८ ॥
विपक्षचित्तोन्मथना नखत्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन ये ।
हृतस्य शेषानिव कुङ्कुमस्य तान्विकथनीयान्दधुरन्वथा स्त्रियः ॥ ७९ ॥
प्रियेण समग्रस्य विपक्षसन्निधाउपाहिता वक्षसि
पीवरस्तने । सजं न काचिद्विजहौ जलाविला वसन्ति हि
प्रेम्णि गुणा न वस्तुनि ॥ ८० ॥ असशयं न्यस्तमुपान्त-
रक्तता यदेव रोदुं रमणीभिरञ्जनम् । हृतेऽपि तस्मिन्सलि-
लेन शुक्लता निरास रागो नयनेषु न श्रियम् ॥ ८१ ॥
द्युति वहन्तो वनितावतसका हृता. प्रलोभादिव वेगिभि-
र्जलैः । उपप्लुतास्तत्क्षणशोचनीयता च्युताधिकारा सचिवा
इवाययुः ॥ ८२ ॥ विपन्नलेखा निरलक्तकाधरा निरञ्जनाक्षी-

रपि विभ्रतीः श्रियम् । निरीक्ष्य रामा बुबुधे नभश्चरै-
रलंकृत तद्रूपेषु मण्डनम् ॥ ८३ ॥ तथा न पूर्वं कृतभूष-
णादरः प्रियानुरागेण विलासिनीजनः । यथा जलाद्रो नख-
मण्डनश्रिया ददाह दृष्टीश्च विपक्षयोषिताम् ॥ ८४ ॥
शुभाननाः साम्बुरुहेषु भीरवो विलोलहाराश्चलफेनपङ्क्तिषु ।
नितान्तगौर्यो हृतकुङ्कुमेष्वालं न लेभिरे ताः परभागमूर्मिषु ॥ ८५ ॥
हृदाम्भसि व्यस्तवधूकराहते रव मृदङ्गध्वनिवीर-
मुञ्जति । मुहुः स्तनैस्तालसमं समाददे मनोरम नृत्यमिव
प्रवेपितम् ॥ ८६ ॥ श्रिया हसद्भिः कमलानि सस्मितैरलं-
कृताम्बुः प्रतिमागतैर्मुखैः । कृतानुकूल्या सुरराजयोषिता
प्रसादसाफल्यमवाप जाह्नवी ॥ ८७ ॥ परिस्फुरन्मीनविच-
दितोरवः सुराङ्गनास्त्रासविलोलदृष्टयः । उपाययुः कम्पित-
पाणिपल्लवा. सखोजनस्यापि विलोकनीयताम् ॥ ८८ ॥
भयादिवाश्लिष्य झषाहतेऽम्भसि प्रियं मुदानन्दयति स्म
मानिनी । अकृत्रिमप्रमरसाहितैर्मनो हरन्ति रामाः कृतकै-
रपीहितैः ॥ ८९ ॥ तिरोहितान्तानि नितान्तमाकुलैरपा
विगाहादलकैः प्रसारिभिः । यथुर्वधूना वदनानि तुल्यता
द्विरेफवृन्दान्तरितैः सरोरुहैः ॥ ९० ॥ करौ धुनाना नव-
पल्लवाकृतौ पयस्यगाधे किल जातसभ्रमा । सखीषु निर्वाच्य-
मधार्थदूषित प्रियाङ्गसश्लेषमवाप मानिनी ॥ ९१ ॥ प्रियैः
सलीलं करवारिवारित प्रवृद्धनिःश्वांसविकम्पितस्तनः ।
सविभ्रमाधूतकराग्रपल्लवो यथार्थतामाप विलासिनीजनः ॥ ९२ ॥
उदस्य धैर्यं दयितेन सादर प्रसादितायाः करवारि-
वारितम् । मुखं निमीलन्नयनं नतश्रुवः श्रियं सपत्नीबद-
नादिवाददे ॥ ९३ ॥ विहस्य पाणौ विधृते धृताम्भसि
प्रियेण वध्वा मदनार्द्रचेतसः । सखीव काञ्ची पयसा घनी-
कृता बभार वीतोच्चयवन्धमंशुकम् ॥ ९४ ॥ निरञ्जने
साचिविलोकित दशावयावक वेपथुरोष्ठपल्लवम् । नतश्रुवो
मण्डयति स्म विग्रहे बलिक्रिया चातिलक तदास्पदम् ॥ ९५ ॥
निमीलदाकेकरलोलचक्षुषा प्रियोपकण्ठ कृतगात्रवेपथुः ।
निमज्जतीना श्वसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासा मदनो नु
पप्रथे ॥ ९६ ॥ प्रियेण सिक्ता चरमं विपक्षतश्चुकोप
काचिन्न तुतोष सान्त्वनैः । जनस्य रूढप्रणयस्य चेतसः
किमप्यमर्षोऽनुनये भृशायते ॥ ९७ ॥ अञ्जलौ जलमधीर-
लोचना लोचनप्रतिशरीरलाञ्छितम् । आत्तमात्तमपि कान्त-
सुक्षितु कातरा शफरशङ्किनी जहौ ॥ ९८ ॥ निम्ननाभि-
कुहरेषु यदम्भ. प्लावितं चलदृशा लहरीभिः । तद्भवैः कुहुरतैः
सुरनार्यैः स्मारिता सुरतकण्ठरुतानाम् ॥ ९९ ॥ सक्षोभं
पयसि पुनर्महेभकुम्भश्रीभाजा कुचयुगलेन नीयमाने ।
विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाञ्जोरुद्धृत. क इव सुखावद. परेषाम्

॥ १०० ॥ किं तावत्सरसि सरोजमेतदारादाहोस्विन्मुखमव-
भासते तरुण्या । सशय्य क्षणमिति निश्चिकाय कश्चिद्वि-
ब्बोर्कैर्बकसहवासिना परोक्षैः ॥ १०१ ॥ योग्यस्य त्रिनयन-
लोचनानलार्चिर्निर्दग्धस्मरपृतनाधिराज्यलक्ष्म्या । कान्ताया
करकलशोद्यतैः पयोभिर्वक्त्रेन्दोरकृत महाभिषेकभेकः ॥ १०२ ॥
पर्यच्छे सरसि हृतैः शुके पयोभिर्लोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपि-
ष्णोः । सुश्रोण्या दलवसनेन वीचिहस्तन्यस्तेन द्रुतमकृताब्जिनी-
सखित्वम् ॥ १०३ ॥ नारीभिर्गुरुजघनस्थलाहतानामास्यश्री-
विजितविकासिवारिजानाम् । लोलत्वादपहरता तदङ्गराग
सज्जो सकलुष आशयो जलानाम् ॥ १०४ ॥ सौगन्ध्य
दधदपि काममङ्गनाना दूरत्वाद्व्रतमहमाननोपमानम् । नेदीयो
जितमिति लज्जयैव तासामालोले पयसि महोत्पलं ममज्ज
॥ १०५ ॥ प्रभ्रष्टैः सरभसमम्भसोऽवगाहक्रीडाभिर्विदलित-
युषिकापिशङ्गैः । आकल्पैः सरसि हिरण्मयैर्वधूनामौर्वाधिदुति-
शकलैरिव व्यराजि ॥ १०६ ॥ आस्माकी युवतिदृशाभसौ
तनोति च्छायैव श्रियमनपायिनी किमेभिः । मत्त्वैवं स्वगुणपि-
धानसाम्यसूयैः पानीयैरिति विदधाविरेऽञ्जनानि ॥ १०७ ॥
निधौते सति हरिचन्दने जलौघैरापाण्डोर्गतपरभागयाङ्ग-
नायाः । अह्नाय स्तनकलशद्वयादुपेये विच्छेदः सहृदययेव
हारयध्वः ॥ १०८ ॥ अन्यूनं गुणममृतस्य धारयन्ती सफुल्ल-
स्फुरितसरोरुहावतंसा । प्रेयोभिः सह सरसी निषेव्यमाणा
रक्तत्वं व्यधित वधूदृशा सुरैव ॥ १०९ ॥ स्नान्तीना वृहदम-
लोदबिन्दुचित्रौ रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ । हाराणा
मणिभिरुपाश्रितौ समन्तादुत्सृजैर्गुणवदुपपन्नकाम्ययेव ॥ ११० ॥
आरूढः पतित इति स्वसम्भवोऽपि स्वच्छाना परिहरणीयता-
मुपैति । कर्णेभ्यश्च्युतमसितोत्पलं वधूना वीचीभिस्तटमनु
यन्निरासुरापः ॥ १११ ॥ दन्तानामधरमयावक पदानि प्रत्य-
ग्रास्तनुमविलेपना नखाङ्गाः । आनिन्युः श्रियमधितोयमङ्ग-
नाना शोभायै विपदि सदाश्रिता भवन्ति ॥ ११२ ॥ कस्या-
श्चिन्मुखमनु धौतपत्रलेखं व्यातेने सलिलभरावलम्बिनीभिः ।
किञ्चलकव्यतिकरपिञ्जरान्तराभिश्चित्रश्रीरलमलकाग्रवल्लरीभिः
॥ ११३ ॥ अविरलमिदमम्भः स्वेच्छयोच्छालयन्त्या विक-
चकमलशोभोत्तानहस्तद्वयेन । परिकलित इवार्धं कामवाणा
तिथिभ्यः सलिलमिव वितीर्णं बाललीलासुखेभ्यः ॥ ११४ ॥
जलविलुलितवस्त्रव्यक्तनिम्नोन्नताभिः परिगततटभूमिस्नान-
मात्रोत्थिताभिः । कनकरुचिरकुम्भश्रीमदाभोगतुङ्गस्तनविनि-
हितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः ॥ ११५ ॥ एतस्याः करिकुम्भ-
संनिभकुचप्राग्भारपृष्ठे लुठद्भुजागर्भगजेन्द्रमौक्तिकसरश्रेणी-
मनोहारिणि । दूरादेत्य तरङ्ग एष पतितो वेगाद्विलीनः कथं
को वाऽन्योऽपि विलीयते न सरसः सीमन्तिनीसगमे ॥ ११६ ॥

प्रपापालिका

यथोर्ध्वाक्षः पिबत्यम्बु पथिको विरलाङ्गुलिः । तथा
प्रपापालिकापि धारा वितनुते तनुम् ॥ ११७ ॥ अङ्गुल्यग्र-
निरोधतस्तनुतग धारामिय कुर्वती कर्कर्या न पर पयो नि-
पुणिका दातुं प्रपापालिका । विश्लिष्टाङ्गुलिना करेण दशन-
पीड शनैः पान्थ हे निष्पन्दोर्ध्वविलोचनस्त्वमपि हा जानासि
पातुं पयः ॥ ११८ ॥ दूरादेव कृतोऽञ्जलिर्न तु पुन
पानीयपानोचितो रूपालोकनकौतुकात्प्रचलितो मूर्धा न
शान्त्या तृषः । रोमाञ्चोऽपि निरन्तर प्रकटितः प्रीत्या न
शैत्यादपामक्षुण्णो विविरध्वगेन विहितो वीक्ष्य प्रपापालिकाम्
॥ ११९ ॥ गन्तुं सत्वरमीहसे यदि पुनर्व्यालोलवेणीलता
द्रष्टुं वा स्वकुटुम्बिनीमनुदिनं कान्ता समुत्कण्ठसे । तत्तृष्य-
न्नपि सुगन्धमन्थरवलम्बेन्नान्तरुद्धाध्वगामेता दूरत एव हे
परिहर भ्रातः प्रपापालिकाम् ॥ १२० ॥ मध्याह्नेऽ-
तिखरे निदाघसमये तापोऽध्वनो वर्तते शीते कुञ्जतटे
विचित्रविटपे भो पान्थ विश्रम्यताम् । एकाकी च
भवानहं च तरुणी शून्या प्रपा वर्तते लज्जेऽहं व्रवती स्वयं
तु चतुरो जानासि कालोचितम् ॥ १२१ ॥ कस्मैयं तरुणि
प्रेषा पथिक नः किं पीयतेऽस्या पयः वेनूनामथ माहिष
पथिक रे वारः कथं मङ्गलः । सोमो वाथ शनैश्चरोऽमृतैर्मिदं
तत्तेऽधरे दृश्यते भो भोः पान्थ विलाससुन्दर सखे यद्रोचते
तत्पिब ॥ १२२ ॥ मध्याह्नं गमय त्यज श्रमजलं स्थित्वा
पयः पीयता मा शून्येति विमुञ्च पान्थ विवशः शीतः प्रपा-
मण्डपः । तामेव स्मर घस्मरस्मरशरत्रस्ता निजप्रेयसी त्वच्चित्त
तु न रञ्जयन्ति पथिक प्रायः प्रपापालिकाः ॥ १२३ ॥

ग्रीष्मवायवः

आध्मातोद्धतदाववह्निमुहदः कीर्णोष्णरेणूकराः सतप्ता-
ध्वगमुक्तखेदविषमश्वासोष्णसवादिनः । तृष्णार्ताजगगयता-
स्यकुहरक्षिप्रप्रवेशोत्कटा भ्रूमङ्गैरिव तर्जयन्ति पवना दग्धस्थ-
लीकज्जलैः ॥ १२४ ॥ कारङ्गीः कुञ्जयन्तो निजजरटरवव्यञ्जि-
तावीरकोशानुत्पाकान्कृष्णलाना पृथुसुविरगताश्चिम्बिकाप्याट-
यन्तः । झिल्लीकाझलरीणा बधिरितककुभ शंकृतं खे क्षिपन्तः
सिञ्जानाश्चत्थपत्रप्रकरझणझणाराविणो वान्ति वाताः
॥ १२५ ॥ व्योमव्यालोलमुक्ताफलधवलगलद्विन्दुसदोहगर्भा-
नम्भोदान्भर्त्सयित्वा दिशि दिशि भुवने भीतिमुद्गावयन्तः ।
एते रक्षोमृगाक्षीगतलुलितमदक्षोभसरम्भरुक्षा वाताः पाताल-
कुक्षिस्थितमपि सलिलं तत्क्षणाद्भक्षयन्ति ॥ १२६ ॥

ग्रीष्मपथिकाः

सर्वाशारुधि दग्धवीरुधि सदा सारङ्गवद्धकुधि
क्षामक्षमारुहि मन्दमुन्मथुलिहि स्वच्छन्दकुन्दद्रुहि ।

१ सूक्ष्मा २ पानीयशालिका ३ जलम्, पक्षे, -क्षीरम्
४ जलानि, पक्षे, -सोमादिवासर ५ उदरम्, पक्षे, -पीयूषम्

शुष्यत्स्रोतसि तप्तभूमिरजसि ज्वालयमानार्णसि ग्रीष्मे मासि
ततार्कतेजसि कथं पान्थं व्रजजीवसि ॥ १२७ ॥ वाताकीर्ण-
विशीर्णवीरणतृणश्रेणीझणत्कारिणि ग्रीष्मे सोष्मणि चण्ड-
सूर्यकिरणप्रकाश्यमानाम्भसि । वित्तारोपितकामिनीमुखशशि-
ज्योत्स्नाहतक्रान्तयो मध्याह्नेऽपि सुखं प्रयान्ति पथिका स्वं
देशमुक्कण्ठिताः ॥ १२८ ॥ ग्रीष्मोष्मलोषशुष्यत्ययसि वक्र-
भयोद्भान्तापटीनभाजि प्रायः पङ्कजमात्रं गतवति सरसि
स्वल्पतोये लुठित्वा । कृत्वा कृत्वा जलाद्रिःकृतमुरसि जरत्कर्ण-
ग्रार्धं प्रपाया तोयं जम्बापि पान्थः पथि वहति हृद्वा हेति कुर्वं
न्पिपासु ॥ १२९ ॥ आम्यचीत्कारचक्रभ्रमरितघटीयन्नचक्र-
प्रमुक्तस्रोतपूर्णप्रणालीपथसरणिशिरासारि सीत्कारि वारि ।
कौप पान्था प्रकाम शितमणिमुसलाकागविस्फारधार विक्षिप्त-
क्षुण्णमुक्ताकणनिकरनिभासारपातं पिबन्ति ॥ १३० ॥

वर्षावर्णनम्

चलद्दलाकादशनाभिरामः परिस्रवद्वारिमदाम्बुधार ।
आह्वयमानस्तडिदङ्कुशेन सरस्य ध्वानं घनद्विपेन्द्रः ॥ १ ॥
या कामिनी सा यदि मानिनी स्यात्सरस्य राशौ ह्यपराधिनी
स्यात् । इतीव दण्डैः किमु ताड्यतेऽसौ कादम्बिनी काम-
नृपस्य दङ्का ॥ २ ॥ वन्द्रबिम्बरविबिम्बतारकामण्डलानि
घनमेघडम्बरैः । भक्षितानि जलदोदरेषु तद्रोदनध्वनिरिवैष
गर्जितम् ॥ ३ ॥ निद्रितस्य बत शम्बरद्विषो जागराय
किमु वारिवाहक । ऊर्जितं दधदतीव गर्जितं सन्नमन्नमसि
सन्नमाद्ययौ ॥ ४ ॥

वर्षासमयस्वभावाख्यानम्

शीतलादिव सत्रस्तं प्रावृषेण्यान्नभस्वतः । नभो बभार
नीरन्ध्रं जीमूतकुलकम्बलम् ॥ ५ ॥ स्फुरन्तः पिङ्गलाभासो
धरण्यामिन्द्रगोपकाः । सरक्तवान्तपान्थस्त्रीजीवा इव चका-
शिरे ॥ ६ ॥ पतत्यविरतं वारि नृत्यन्ति च कलापिनः ।
अद्य कान्तः कृतान्तो वा दुःखस्यान्तं करिष्यति ॥ ७ ॥
उत्कण्ठयति मेघानां माला वर्गं कैलापिनाम् । यूना चोत्कण्ठ-
यत्यद्य मानस मकरध्वजः ॥ ८ ॥ अस्थिरमनेकरागं गुणरहितं
नित्यदुष्पापम् । प्रावृषि सुरेन्द्रचापं विभाव्यते युवतिचित्त-
मिव ॥ ९ ॥ नन्दयति कस्य न मनश्चपलैर्वनधूलिधूसरच्छायैः ।
आक्रम्य पुत्रकैरिव मलिनीकृतमम्बरं जलदैः ॥ १० ॥ आयाताः
सखि वर्षा वर्षादपि यासु वासरो दीर्घः । दिशि दिशि नीर-
तरङ्गो नीरतरङ्गो ममापि हृदयेऽयः ॥ ११ ॥ गर्जति वारिद-
पटले वर्षति नयनारविन्दमबलायाः । मुजवलिमूलसेके

विरहलता पङ्खं सूते ॥ १२ ॥ अतिशयितकदम्बोऽयं
मोदकदम्बानिलो वहति । वियदम्बुदमेदुरितं मे दुरितं पश्य
नागतो दयित ॥ १३ ॥ शमयति जलधरधारा चातकयूना
तृष चिरोपनताम् । क्षपयति च वधूलोचनजलधारा कामिना
प्रवासरुचिम् ॥ १४ ॥ आस्वाद्य निर्विशेषं विरहिवधूना मृदूनि
मासानि । करकामिषेण मन्ये निष्ठीवति नीरदोऽस्थिनी ॥ १५ ॥
वर्षासु जाता नवयौवनश्रीराशावधू प्रौढपयोधराभूत् ।
पुण्ड्रमोऽजायत मालतीना बभूवुरस्पृश्यतामास्तदिन्धः
॥ १६ ॥ वसन्तविलेखमपारयन्त्या भुवो निदाघस्मरतापशा-
न्त्यै । आशावयस्याभिरुदाहियन्ते पयोदनीलोत्पलपङ्खवानि
॥ १७ ॥ घनोद्यमे गाढतमेऽन्धकारे न कोऽपि निर्णेतुमह-
शशाक । स्पृशन्मुहुः किमु कणेन नाभीसरोजमभीरकुलाधि-
नाथः ॥ १८ ॥ कामेन कामं प्रहिता जवेन प्रावृद्ध चचाल
त्रिजगद्विजेतुम् । किं चन्द्रबिम्बं दधि भक्षयन्ती सधार
यन्ती हरितः शुभाय ॥ १९ ॥ निरीक्ष्य विद्युन्नयनैः पयोदो
मुखं निशायामभिसारिकायाः । धारानिपातैः सह किं नु
वान्तश्चन्द्रोऽयमित्यार्ततर ररासैः ॥ २० ॥ सजलजलधर
नभो विरेजे विवृतिमियाय रुचिस्तडिलितानाम् । व्यवहित-
रतिविग्रहैर्वितेने जलगुरुभिः स्तनितैर्दिगन्तरेषु ॥ २१ ॥
परिसुरपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनाम् ।
विरलमपजहार बद्धबिन्दुः सरजसतामवनेरपा निपात ॥ २२ ॥
प्रतिदिशमभिगच्छतामिमृष्ट ककुभविकासमुगन्धिनानिलेन ।
नव इव विबभौ स चित्तजन्मा गतधृतिराकुलितश्च जीव-
लोकः ॥ २३ ॥ व्यथितमपि भृशं मनो हरन्ती परिणत-
जम्बुफलोपभोगहृष्टा । परभृतयुवतिः स्वन वितेने नवनवयो-
जितकण्ठरागरम्यम् ॥ २४ ॥ अभिभवति मनः कदम्बवायौ
मदमधुरे च शिखण्डिना निनादे । जन इव न धृतेश्चचाल
जिष्णुर्न हि महता सुकरः समाधिभङ्गः ॥ २५ ॥ धृतबिस-
वल्यावलिर्वहन्ती कुमुदवनैकदुकूलमात्तबाणा । शरदमल-
तले सरोजपाणौ घनसमयेन वधूरिवाललम्बे ॥ २६ ॥ समद-
शिखिरुतानि हसनादैः कुमुदवनानि कदम्बपुष्पवृष्ट्या ।
श्रियमतिशयिनी समेत्य जग्मुर्गुणमहता महते गुणाय
योगः ॥ २७ ॥ सरजसमपहाय केंतकीना प्रसवमुपान्तिक
नीपरेणुकीर्णम् । प्रियमधुरसनानि षट्पदाली मलिनयति
स विनीलबन्धनानि ॥ २८ ॥ मुकुलितमतिशय्य बन्धुजीव
धृतजलबिन्दुषु शाद्वलस्थलीषु । अविरलवपुषः सुरेन्द्रगोपा
विकचपलाशचयश्रियं समीयुः ॥ २९ ॥ रटतु जलधरः पतन्तु
धाराः स्फुरतु तडिन्मरुतोऽपि वान्तु शीता । इयमुरसि

१ ऊर्ध्वं कण्ठो यन्त्र ताड्यश करोति २ मयूराणाम् ३ विरतसुर
नगरम्

१ मेघः, पक्षे, निर्गता रटा दन्ता यस्य, दन्तानामभावादस्यिचर्वाणा
ममर्धे मरत्यजतीति भावः २ भगवान्पद्मनाभ ३ आक्रन्दन कृतवान्

महौषधीव कान्ता निखिलभयप्रतिघातिनी स्थिता मे ॥३०॥
स्फुरदधीरतडिन्नयना सुहुः प्रियमिवागलितोरुपयोधग ।
जलधरावलिरप्रतिपालितस्वसमयासमयाज्जगतीधरम् ॥३१॥
गजकदम्बकमेचकमुच्चकैर्नमसि वीक्ष्य नवाम्बुदमम्बरे ।
अभिससार न वल्लभमङ्गना न चमके च कमेकरस गृह ॥३२॥
अनुययौ विविधोपलकुण्डलद्युतिवितानकसवलितशुकम् ।
धृतधनुर्वलयस्य पयोमुखः शबलिमा वलिमानमुखो वपु
॥ ३३ ॥ द्रुतसमीरचलैः क्षणलक्षितव्यवहिता विटपैरिव
मञ्जरी । नवतमालनिभस्य नभस्तरोगचिरगेचिरोचत
वारिदै ॥३४॥ पटलमम्बुमुचा पथिकाङ्गना मपदि जीवित
सशयमेष्यती । सनयनाम्बुसखीजनसभ्रमाद्विधुरबन्धुगवन्धुग-
मैक्षत ॥ ३५ ॥ प्रवसतः सुतरासुदकम्पयद्विदलकन्दल-
कम्पनलालितः । नमयति स्म वनानि मनस्विनीजनमनो-
नमनो घनमारुतः ॥ ३६ ॥ जलदपङ्क्तिरनर्तयदुन्मद कल-
विलापि कलापिकदम्बकम् । कृतसमार्जनमर्दलमण्डलध्वनि-
जया निजया स्वनसपदा ॥ ३७ ॥ नवकदम्बरजोरुणिताम्बरै-
रधिपुरात्रि शिलीन्ध्रसुगन्धिभिः । मनसि रागवतामनुरागिता
नवनवा वनवायुभिरादवे ॥ ३८ ॥ शमिततापमपोढमहीरजः
प्रथमबिन्दुभिरम्बुमुचोऽम्भसाम् । प्रविरलैरचलाङ्गनमङ्गना-
जनसुगं न सुगन्धि न चकिरे ॥ ३९ ॥ द्विरददन्तवलक्ष-
मलक्ष्यत स्फुरितभृङ्गभृङ्गच्छवि केतकम् । घनघनौघविघट्ट-
नया दिवः कृशशिखं शशिखण्डमिव च्युतम् ॥ ४० ॥ दलित-
मौक्तिकचूर्णविपाण्डवः स्फुरितनिर्झरशीकरचारवः । कुटज-
पुष्पपरागकणा स्फुट विदधिरे दधिरेणुविडम्बनाम् ॥ ४१ ॥
नवपयःकणकोमलमालतीकुसुमसततिसततसङ्किभिः । प्रच-
लितोडुनिभै परिपाण्डिमा शुभरजोभरजोऽलमिराददे ॥ ४२ ॥
निजरज पटवासमिवाकिरद्भुतपटोपमवारिमुचा दिशाम् ।
प्रियविशुक्तवधूजनचेतसामनवनी नवनीपवनावलिः ॥ ४३ ॥
प्रणयकोपभृतोऽपि पराङ्मुखाः सपदि वारिधारावभीरव । प्र-
णयिनः परिरब्धुमथाङ्गना ववल्लिरे वलिरेचितमध्यमा ॥ ४४ ॥
विगतरागगुणोऽपि जनो न कश्चलति वाति पयोदनभस्वति ।
अभिहितेऽलिभिरेवमिवोच्चकैर्ननृते ननृते नवपल्लवैः ॥ ४५ ॥
प्रौढमौक्तिकरुच पयोमुचा बिन्दवः कुटजपुष्पबन्धवः ।
विद्युता नभसि नाट्यमण्डले कुर्यते स्म कुसुमाञ्जलिश्रियम्
॥ ४६ ॥ महीमण्डलीमण्डपीभूतपाथोधरागन्धहर्षासु वर्षासु
सद्यः । कदम्बे प्रसून प्रसूने मगन्दो मगन्दे मिलिन्दो मिलिन्दे
मदोऽभूत् ॥ ४७ ॥ उन्निद्रकन्दलदलान्तरलभ्यमानगुञ्ज-
न्मदान्धमधुपे नवमेघकाले । स्वप्नेऽपि यः प्रवसति प्रविहाय
कान्ता तस्मै विषाणरहिताय नमो वृषाय ॥ ४८ ॥
घनसमयमहीभूत्पत्तनस्याम्बरस्य त्रिभुवनपतिचाप गोपुरत्व

प्रपेदे । अपि विगमवचोभिः प्रासपङ्काभिषेकाः कुकवय इव
मेका खेदयन्ति स्म लोकान् ॥ ४९ ॥ घनतगघनवृन्दच्छा-
दिते व्योम्नि लोके मवितुरथ हिमागो सकथैव व्यरसीत् ।
रजनिदिवमभेदं मन्दवाताः शशंसु कुमुदकमलगन्धानाह-
रन्त क्रमेण ॥ ५० ॥ घनतगघनवृन्दच्छादिते व्योम्नि
लोके मवितुरथ हिमागो सकथैव व्यरसीत् । विरहमनुभव-
न्ती सगम चापि मर्त्रा रजनिदिवमभेद चक्रवाकी शशंस
॥ ५१ ॥ अथ नभसि निरीक्ष्य व्यामदिकचक्रवाल मजल-
जलदजाल प्राप्तहर्षप्रकर्ष । विहितविपुलबर्हाडम्बगे नील-
कण्ठो मदमृदुकलकण्ठो नाट्यमङ्गीचकार ॥ ५२ ॥ अभि-
नवयवसश्रीशालिनि ध्मातलेऽस्मिन्नतिशयपरभाग भेजिरे
जिष्णुगोपा । कुवलयशयनीये सुगधसुगन्धेक्षणाया मणय इव
विमुक्ता कामकेलिप्रसङ्गात् ॥ ५३ ॥ मलिनद्रुतमुग्धम-
श्यामैर्दिशो मलिना घनैर्विरलतृणश्यामा भूमिर्नोद्गत-
कन्दलैः । सुरतसुभगो नूनं काल स एष समागतो मरण-
शरणा यस्मिन्नते भवन्ति वियोगिनः ॥ ५४ ॥ क्षपा क्षामी-
कृत्य प्रममपहृत्याम्बु सरिता प्रताप्योर्वा कृत्वा तरुगहन-
सुच्छोष्य सकलम् । क सप्रत्युष्णाशुर्गत इति तदन्वेषण-
पराङ्मुखिद्वीपालोका दिशि दिशि चरन्तीव जलदाः ॥ ५५ ॥
मेघाटोपै स्तनितसुभगं वीक्ष्य ख हस्तिदन्तै कृत्वा भिती-
नुपरिसदनं चामरैश्छादयित्वा । कर्पूरैस्ता मृगमदरमैर्भूमि-
मालिप्य शेते सैह चर्मण्युरसि दधिताबाहुरूढ पुलिन्द
॥ ५६ ॥ उपैति घनमण्डली नवति नीलकण्ठावली तडि-
ल्लसति सर्वतो वहति केतकीमारुत । इतोऽपि यदि नागतः
प्रियतमो नु मन्येऽधुना दधाति मकरध्वजखुटितशिञ्जिनीकं
धनुः ॥ ५७ ॥ दिशा हाराकारा शमितशमभारा शमवता-
मसूचीसचारा कृतमदविकागश्च शिखिनाम् । हृताध्व-
व्यापारास्तुहिनकणसारा विरहिणीमन कीर्णाङ्गारा किरति
जलधारा जलधरः ॥ ५८ ॥ देवे वर्षत्यशनपवनव्यापृता
वह्निहेतोर्गेहाद्देहं फलकनिचितै सेतुभि पङ्कभीताः । नीव्र-
प्रान्तानविरलजलान्पाणिभिस्ताडयित्वा शूर्पच्छत्रस्थगित-
शिरसो योषितः सचरन्ति ॥ ५९ ॥ आकर्ण्य स्मरयौवराज्य-
पटहं जीमूतधीरध्वनि नृत्यकेकिकुटुम्बकस्य दधतं मन्द्रा
मृदङ्गक्रियाम् । उन्मीलन्नवनीलकन्दलदलव्याजेन रोमाञ्चिता
हर्षेणैव समुच्छ्रितान् वसुमती दध्रे गिलीन्ध्रध्वजान् ॥ ६० ॥
वज्रेण त्रिजगत्पतेर्बलरिपोरच्छिन्नपक्षाः पुरा ये भीता निम-
मज्जुरब्धजठरे ते लूनपक्षाङ्गिरीन् । आश्वास्य व्रणदुःखजा
शमयितु तेषामुदग्रव्यथासुप्तस्थुर्जलदन्तलेन जलधेरूढा-
म्भसः पर्वताः ॥ ६१ ॥ मन्दं मुद्रितपासवः परिपत-

ज्झंकारिञ्जन्नामरुद्वेगध्वस्तकुटीरकाग्रनिपतच्छिद्रेषु लब्धा-
न्तरा । कर्मव्यग्रकुटुम्बिनीकुचभरस्वेदच्छिद, प्रावृष प्रारम्भे
मदयन्ति कन्दलदलोलासा पयोविन्दव ॥ ६२ ॥ किञ्चिन्मु-
द्रितपासवः शिखिकुलैरुत्कण्ठमालोकिता जीर्णावामरुद्वरि-
द्रगृहिणीश्वासानिलैर्जर्जरा । एते ते निपतन्ति नूननघना-
त्प्रावृड्भरारम्भिणो विन्छायीकृतविप्रयुक्तवनितावक्त्रेन्दवो
विन्दव ॥ ६३ ॥ काले नीलबलाहके मतडिति प्रीतिप्रदे
बर्हिणामाश्रय कथयामि व. शृणुत भो यद्वृत्तमस्मद्गृहे ।
सौभाग्यव्ययशङ्कयैकगयने कान्ताप्रियाभ्यामहो मानिभ्या
बत गत्रिमेव सकला चीर्ण प्रवासिब्रतम् ॥ ६४ ॥ उत्फुल्ल
र्जुनसर्जवासितवहृत्पौरस्त्यञ्जानिलप्रेङ्खोलस्खलितेन्द्रनील-
शकलस्निग्धाम्बुदश्रेणय । वारासिक्तवसुधरासुरभय प्रासास्त
एवाधुना धर्माभ्योविगमागमव्यतिकरश्रीवाहिनो वासरा
॥ ६५ ॥ आच्छन्ने क्षितितेजसी मनसिजव्यापारमेय
मनः स्वात्मा च द्वयमेतदस्ति दशम द्रव्य परषा तम ।
कालाकाशदिशा निरस्तमधुना नामापि वर्षागमे द्रव्य वारि
गुणश्च वारिदरवः कर्मापि वारिक्रिया ॥ ६६ ॥ आसारेण
न हर्म्यत प्रियतमैर्यातुं बहि शक्यते शीतोत्कम्पनिमित्त-
मायतदृशा गाढ समालिङ्गयते । जालैः शीकरशीतलैश्च
मरुतो रत्यन्तखेदच्छिदो धन्याना बत दुर्दिन सुदिनता याति
प्रियासगमे ॥ ६७ ॥ उद्योग क्षयमेति हन्त सहसा जाड्य
समुज्जृम्भते मित्रस्यापि च दर्शन भवति नो किं वान्यदाच-
क्षमहे । यलोकस्पृहणीयता गतमभूत्तज्जीवनं व्यर्थता प्राप्त
येन दुनोति तन्मम मनो दुर्देववदुर्दिनम् ॥ ६८ ॥ सर्व-
त्रोद्वतकन्दला वसुमती वृद्धिर्जलाना परा जात निष्कमल
जगत्सुमलिनैर्लब्धा घनैरुन्नाते । सर्पन्ति प्रतिमन्दिर द्विर-
सना. सत्यक्तमार्गो जनो वर्षाणा च कलेश्च सप्रति जय-
त्येकैव राज्यस्थितिः ॥ ६९ ॥ नैतद्वारिदगर्जित रतिपति-
प्रस्थानदङ्कारवो नैते वारिधरा. स्ववन्दजलास्तत्तिन्धुराः
प्रोद्धुरा । नैषा विद्युदिय विभाति रुचिरा तच्चन्द्रहासप्रभा
मन्ये मानिनि मानदुर्गमधुना जेतुं किमायात्यसौ ॥ ७० ॥
दृष्ट्वाडम्बरमम्बरे घनकृत सौदामिनीनर्तकीनृत्यागम्भमृदङ्ग-
मङ्गलरव श्रुत्वा च तद्गर्जितम् । पुष्प्यपुष्पभरानताङ्गण-
तरस्कन्धावसद्वायसक्काणाकर्णनसोत्सवप्रियतम पान्था ययु-
र्मन्दिरम् ॥ ७१ ॥ सद्यन्येव निरन्तर निवमतिर्मित्राघना-
लोकनं पन्था पङ्कसमाकुल. कलुषता वारा सदा दुर्दि-
नम् । एवं यद्यपि दूषणानि तदपि स्वभूजोलासकृतसख्यो-
त्पत्तिनिमित्ततैकगुणत. प्रावृट् प्रपेदे यशः ॥ ७२ ॥

दोलाकेलिः

सौन्दर्यमिन्दीवरलोचनाना दोलासु लोलासु यदुल्लस ।
यदि प्रसादालभते कवित्वं जानाति तद्वर्णयितुं मनोभू

॥ ७३ ॥ प्रसार्य पादौ विहितस्थितीना दोलासु लोलासु
पल्लवानाम् । मनोरथानामपि यन्न गम्यं तद्गुमापुः सुदृशा
युवान. ॥ ७४ ॥ उन्नम्य दूरं सुदुरानमन्त्यः कान्ताः
श्रुथीभूतनितम्बविम्बा । दोलाविलासेन जितश्रमत्वात्पकर्ष-
मापु. पुरुषायितेषु ॥ ७५ ॥ दृशा विदधिरे दिश. कमल
राजिनीराजिता कृता हसितरोचिषा हरति चन्द्रकावृष्टय. ।
अकारि हरिणीदृश. प्रबलदण्डकप्रस्फुरद्वपुर्विपुलरोचिषा
वियति विधुता विभ्रम. ॥ ७६ ॥ प्रत्यासन्नमुखी कगम्बुज-
युगप्रेङ्खोलिता प्रेङ्खिकामारुख्यमुदस्तहारलतिकाव्यावृत्त-
तुङ्गस्तनी । दृष्टादृष्टमुखी गतागतवशादोलोमानाशुका
तन्वङ्गी गगने करोति पुरत शातहृदं विभ्रमम् ॥ ७७ ॥

वर्षावायवः

एते ते दुरतिक्रमक्रममिलद्वर्मोर्मिमर्मच्छिद. कादम्बेन
रजोभरेण ककुभो रुन्धन्ति झञ्झानिला । गाढारम्भनिगूढ-
नीरुदघटासघटनीलीभवद्योमक्रोडकटाहपातुकपयोवेणीकण-
ग्राहिणः ॥ ७८ ॥ धागधौतं धुनाना शशधग्धवल केसर
केतकीना कैलासे किनरीणा चलदलकलतालाखलीला
दधानाः । आमूलं मानिनीना मनसि विनिहितं मानमुन्मूल
यन्तो वान्त्येते वारिवाहव्यतिकरशिशिरा प्रावृषेण्या.
समीगः ॥ ७९ ॥ गोकर्ण गाहमाना पृथुतरपृषतग्राहिणः
शंबरोधानाकर्षन्तो दिगन्तानपि च विदधत कन्दलीसुप्रचा-
गन् । एते धावन्ति वार्धश्रवससुखधनुर्वारयन्तः समन्तादा-
वृषन्तोऽभ्रवीथि वनमिव शबरभ्रान्तिभाजोऽम्बुवाहा. ॥ ८० ॥

वर्षापथिकाः

उपरि पयोधगमाला दूरे दयिता किमेतदापतितम् ।
हिमवति दिव्यौषधय कोपाविष्ट फणी गिरसि ॥ ८१ ॥
उपरि घन घनपटल तिर्यगिरयोऽपि नर्तितमयूरा । क्षितिरपि
कन्दलधवला दृष्टि पथिक. क पातयतु ॥ ८२ ॥ कि
गतेन यदि सा न जीवति प्राणिति प्रियतमा तथापि
किम् । इत्युदीक्ष्य नवमेघमालिका न प्रयाति पथिकः
स्वमन्दिरम् ॥ ८३ ॥ शिखिनि कूजति गर्जति तोयद्रे
स्फुटति जातिलताकुसुमाकरे । अहह पान्थ न जीवति ते
प्रिया नभसि मासि न यासि गृहं यदि ॥ ८४ ॥ रसति
तरुणीकेशश्यामे पयोभृति निर्भर स्फुटति चपले वारवार
क्षणद्युतितेजसि । उपगुरुजनं मन्ये दैन्यात्पराङ्मुख-
सुप्तया निभृतनिभृत मन्दोच्छ्वास तया बत रुद्यते
॥ ८५ ॥ निशीथे लीनाना झटिति तडिता वीक्ष्य
विषयं घनानामभोग रसिकपथिकेनोन्मुखदृशा । न गीतं
सोत्कण्ठ न च रुदितमुत्कण्ठतरलं न मुक्ता निःश्वासाः
स्फुरदनुमतं किं तु हृदयम् ॥ ८६ ॥ यथा रन्ध्रे
व्योम्नश्चलजलदधूम. स्थगयति स्फुलिङ्गाना रूप दधति च

यथा कीटमणयः । यथा विद्युज्वालोहसितपरिपिङ्गाश्च
ककुभस्तथा मन्ये लग्नः पथिकतरुखण्डे स्वरद्वयः ॥ ८७ ॥
बर्ही रैति वका रटन्ति तडितो आम्यन्यतिव्याकुला
विक्रोगन्ति घना घना च विलपत्युच्चैर्बलाकावलिः ।
आत्मान मरुतः क्षिपन्ति सलिलासारः पतत्यग्रतो मुक्त्वा
प्रावृषि साहसैकरसिके याति प्रियामध्वने ॥ ८८ ॥
नृत्यच्चन्द्रकिणि कणन्मधुलिहि श्यामायमानक्षितौ धीरध्वान-
पयोमुचि प्रविलसन्मौदामिनीदामनि । धाराम्भकणवाहि-
शीतमरुति प्राणान्पयोदागमे हा हा हास्यति मुग्धका नववधू-
रित्यध्वग क्रन्दति ॥ ८९ ॥ श्रुत्वा बालमृगीविलोलनयना
शब्दं घनाना पुरा भीत्या वक्षसि सश्रितापि निविड भूय
समालिङ्गति । या वक्त्रादपहृत्य रोपितवती कण्ठे ममैवा-
नन सा द्रक्ष्यत्यधुना कथं नु विरहे बाला पयोदावलीम्
॥ ९० ॥ रात्रौ वारिभरालसाम्बुदरोद्विभेन जाताश्रुणा
पान्थेनात्मवियोगदुःखपिशुनं गीतं तथोत्कण्ठया । आस्ता
जीवितहारिणः प्रवसनालापस्य सकीर्तनं मानस्यापि जला-
ञ्जलि सरभस लोकेन दत्तो यथा ॥ ९१ ॥ ग्रामेऽस्मिन्
पथिकाय पान्थ वसतिर्नैवाधुना दीयते रात्रावत्र विहारमण्डप-
तले पान्थः प्रसुप्तो युवा । तेनोद्दीय खलेन गर्जति घने
स्मृत्वा प्रिया तत्कृत येनाद्यापि करङ्कदण्डपतनाशङ्की जन-
स्तिष्ठति ॥ ९२ ॥ भ्रातः पान्थ कुतो भवान्नगरतो वार्ता
न वा वर्तते बाढ ब्रूहि युवा पयोदसमये त्यक्त्वा प्रिया
जीवति । सत्यं जीवति जीवतीति कथिता वार्ता मयापि
श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविध किं किं न समा-
व्यते ॥ ९३ ॥ धीर वारिधरस्य वारि किरतः श्रुत्वा निशीथे
ध्वनि दीर्घोच्छ्वासमुदश्रुणा विरहिणी बाला चिर ध्यायता ।
अध्वन्येन विमुक्तकण्ठकरुण रात्रौ तथा क्रन्दितं ग्रामीणैः
पुनरध्वगस्य वसतिर्ग्रामे निपिङ्गा यथा ॥ ९४ ॥ भ्रातः
पान्थ प्रसीद प्रतिविरमः समुत्सृज्य बालामकाण्डे गन्तुं
बाष्पाम्बुपूरप्लुतनयनमुखी प्रेयसी ते न युक्तम् । वृत्तं ग्रामे-
ऽतिकष्टं यदिह गृहपतेः प्रोपितस्य प्रियाया मुक्ताक्रन्दास्त्व-
मेतान्सलिलवितरणे निर्गतान्पश्य बन्धून् ॥ ९५ ॥ भद्रात्र
ग्रामके त्व वससि परिचयस्तेऽस्ति जानासि वार्तामस्मिन्न-
ध्वन्यजाया जलधररसितोत्का न काचिद्विपन्ना । इत्थ पान्थः
प्रवासावधिदिनविगमापायशङ्की प्रियायाः पृच्छन् वृत्तान्त-
मारात्स्थितनिजभवनोऽप्याकुलो न प्रयाति ॥ ९६ ॥

वर्षापथिककामिनी

अदृष्टपूर्वमस्माभिर्यदेतद्दृश्यतेऽधुना । विष विषधरै
पीत मूर्च्छिताः पथिकाङ्गना ॥ ९७ ॥ सखि
हे पश्य रसमय जलधरसमय समुन्नद्धम् । विलसति

कापि बलाका कापि बलाका मुदं धत्ते ॥ ९८ ॥
शिशिरसीकरवाहिनि मारुते चरति शीतभयादिव मत्वरः ।
मनसिजः प्रविवेश वियोगिनीहृदयमाहितशोकहुताशनम्
॥ ९९ ॥ एष्यन्त्यवश्यमधुना हृदयाधिनाथा मुग्धा मुग्धा
कुरुत मा विविधं विलापम् । इत्थं शङ्गसुरिव गर्जितकैत-
वेन पाथोघराः पथिकपङ्कजलोचनाभ्यः ॥ १०० ॥ आकर्णि-
तानि रसितानि यथा प्रसर्पत्यधुनाजरथनिःस्वनसोदराणि ।
उच्चै रणच्चरणनूपुरया पुरन्ध्रया क्षिप्रं प्रियं कुपितयापि तया-
भिससे ॥ १०१ ॥ प्रणतिभिरपि पत्युः प्रार्थनामिश्र सख्याः
क्षणमपि न मनस्तो मानिनी मानमौज्झत् । तमसमशरश
स्त्रीभूतगानप्रकारः फणिनमिव शिखण्डी किं न खण्डीचकार
॥ १०२ ॥ नभसि जलदलक्ष्मी सास्रया वीक्ष्य दृष्ट्वा
प्रवससि यदि कान्तेत्यर्धमुक्त्वा कथंचित् । मम पटमव-
लम्ब्य प्रोल्लिखन्ती धरित्रीं तदनु कृतवती सा यत्र वाचो
निवृत्ता ॥ १०३ ॥ विरमत घना किं वो वृष्ट्या मुधैव
विमृष्ट्या व्रजत ककुभं कामप्यन्या मनोरुचिरामतः । न
तदिह वनं नासौ मार्गो न तच्च धरातल विरहगलितैस्तन्व्या
यन्न प्लुतं नयनाम्बुभिः ॥ १०४ ॥ प्रसरदलकाकीर्णे कर्णे
न केकिरुतं श्रुतं श्वसितविजितो वातो भ्रातो न वा कुट-
जोत्कटः । न च परिचितासावासपत्न्युताश्रुणि लोचने
तदपि किमपि प्रावृट्श्यामा धुनोति वियोगिनी ॥ १०५ ॥
मेघैर्व्योमं नवान्बुभिवसुमती विद्युलताभिर्दिशो धाराभि-
र्गगन वनानि कुटजैः पूरैर्वृता निम्नगाः । एका वातयितु
वियोगविधुरा दीना वराकी स्त्रियं प्रावृट्काल हताश वर्णय
कृतं मिथ्या किमाडम्बरम् ॥ १०६ ॥ वाता वान्तु कदम्ब-
रेणुशबला नृत्यन्तु सर्पद्विषः सोत्साहा नववारिगर्भगुरवो
मुञ्चन्तु नादं घना । मग्ना कान्तवियोगशोकजलधौ मा
वीक्ष्य दीनानना विद्युत्किं स्फुरसि त्वमप्यकरुणे स्त्रीत्वे
समाने सति ॥ १०७ ॥ अम्भोवाहसुरद्विषो निवसनं ध्वान्ताद्वि-
दिव्यौषधी कन्दर्पस्य विलासचम्पकधनुर्वर्षालतामञ्जरी ।
लेखा व्योमकपोपले विरचिता चामीकरस्य स्फुरद्भान्नः
पान्थविलासिनीजनमनःकम्पाय शम्भाभवत् ॥ १०८ ॥ श्रुत्वा
तन्व्या निशीथे नवधनरसितं विश्रुताङ्गं पतित्वा शय्याया
भूमिपृष्ठे करतलधृतया दुःखितालीजनेन । सोत्कण्ठं मुक्त-
कण्ठं कठिनकुचतटाघातशीर्णाश्रुबिन्दु स्मृत्वा स्मृत्वा प्रियस्य
स्खलितमृदुवचो रुधते पान्थवध्वा ॥ १०९ ॥

खद्योतः

प्राचीमहीधरशिलाविनिवेशितस्य धाराधरस्फुरदयोधनता-
डितस्य । तप्तायसस्य तपनस्य कणा विकीर्णाः खद्योतपोत-
सुषमा स्फुटमावहन्ति ॥ ११० ॥

हंसः

तटमुपगतं पद्मे पद्मे निवेशितमानन प्रतिपुटकिनीपत्र-
च्छाया मुहुर्मुहुरासितम् । मुहुरपगतैरस्रैः कोष्णीकृता जल-
बोचयो जलदमलिना हंसेनाशा विलोक्य पिपासता ॥१११॥

शरद्वर्णनम्

अहो बाणस्य सधानं शरदि स्मरभूपते । अपि सोऽयं
त्विषामीश. कन्याराशिमुपागतः ॥ १ ॥ अपीतक्षीर्वाकाद-
म्बमससृष्टामलाम्बरम् । अप्रसादितसूक्ष्मांशु जगदासीन्म-
नोरमम् ॥ २ ॥ अथोपगूढे शरदा शशाङ्के प्रावृड्यथौ
शान्ततडितकाक्षा । कासा न सौभाग्यगुणोऽङ्गनाना नष्टः
परिभ्रष्टपयोधराणाम् ॥ ३ ॥

शरत्समयस्वभावाख्यानम्

दर्शयन्ति शरन्नद्यः पुलिनानि शनैः शनैः । नवसगम-
सत्रीडा जघनानीव योषित ॥ ४ ॥ एकेन चुलुकेनाविध-
निपीतः कुम्भजेन यत् । तस्योदयेऽन्तःकालुष्यं त्यजन्त्यापो
भयादिव ॥ ५ ॥ पाथोदजालजटिल मलिन शरदङ्गना ।
अम्बर धावयामास चन्द्रिकाचयवारिभिः ॥ ६ ॥ धन्या,
शरदि सेवन्ते श्लेष्मसच्चित्रशालिकान् । प्रासादान्क्षीसखा,
पौराः केदाराश्च कृषीवला ॥ ७ ॥ नमिता. फलभारेण
न मिताः शालमञ्जरीः । केदारेषु हि पश्यन्त. के दारेषु
विनिःस्पृहाः ॥ ८ ॥ हंसश्चन्द्र इवाभाति जलं व्योमतल
यथा । विमला कुमुदानीव तारकाः शरदागमे ॥ ९ ॥
राजीवमिव राजीव जलं जलमिवाजनि । चन्द्रश्चन्द्र
इवातन्द्रः शरत्समुदयोद्यमे ॥ १० ॥ काशा. क्षीरनिकाशा
दधिशरवर्णानि सप्तपर्णानि । नवनीतनिभश्चन्द्रः शरदि
च तत्प्रभा ज्योत्स्ना ॥ ११ ॥ द्वयमिदमत्यन्तसमं
नीचे प्रभविष्णुता शरच्चयम् । क्षेत्रेभ्यः प्राप्य फलं खलेषु
निक्षिप्यते यस्याम् ॥ १२ ॥ अथ प्रसन्नेन्दुमुखी सिताम्बरा
समाययावुत्पलपत्रलोचना । सपङ्कजा श्रीरिव गा निषेवितुं
सहस्रबालव्यजना शरद्वधूः ॥ १३ ॥ समुलसत्पङ्कजलोचनेन
विनोदयन्ती तरुणानशेषान् । शुद्धाम्बरा गुप्तपयोधरश्री.
शरन्नवोदेव समाजगाम ॥ १४ ॥ पयोदकेशेषु विकृष्य
रोषान्निष्कास्य सा कोकनदायताक्षी । वर्षावधूं स्वा
श्रियमुन्नयन्ती प्रौढा सपत्नीव शरच्चकाशे ॥ १५ ॥ चन्द्रायते
शुक्लरुचापि हसो हसायते चारुगतेन कान्ता । कान्तायते
स्पर्शमुखेन वारि वारीयते स्वच्छतया विहाय ॥ १६ ॥
ऐन्द्र धनुः पाण्डुपयोधरेण शरद्वधानार्द्रनखक्षतामम् ।
प्रमोदयन्ती सकलङ्कमिन्दुं तापं रवेरभ्यधिकं चकार ॥ १७ ॥
उपैति ससं परिणामरम्यता नदीरनौद्वत्यमपङ्कता महीम् ।

१ मत्तम् २ आकाराम्, पक्षे, वस्त्रम्

नवैर्गुणैः संप्रति सस्तवस्थिर तिरोहितं प्रेम घनागमश्रियः
॥ १८ ॥ पतन्ति नास्मिन्विशदाः पतन्निणो धृतेन्द्रचापा
न पयोदपङ्कयः । तथापि पुष्पाति नभः श्रियं परा न
रम्यमाहार्यमपेक्षते गुणम् ॥ १९ ॥ विपाण्डुभिर्मलिनतया
पयोधरैश्च्युताचिराभा गुणहेमदामभिः । इयं कदम्बानिल-
भर्तुरत्यये न दिग्बधूना कृशता न राजते ॥ २० ॥ विहाय
वाञ्छासुदिते मदात्ययादरक्तकण्ठस्य रुते शिखण्डिनः ।
श्रुति. श्रयत्युन्मदहंसनिःस्वनं गुणा. प्रियत्वेऽधिकृता न
सस्तवः ॥ २१ ॥ अमी पृथुस्तम्बभृतः पिशङ्गता गता
विपाकेन फलस्य शालयः । विकासि वप्राम्भसि गन्धसूचितं
नमन्ति निघ्रातुमिवास्ततोत्पलम् ॥ २२ ॥ विहारभूमेरभि-
घोषमुत्सुका. शरीरजेभ्यश्च्युतयूथपङ्कयः । असक्तमूधासि
पयः क्षरन्त्यमरूपायनानीव नयन्ति धेनवः ॥ २३ ॥
जगत्प्रसूतिर्जगदेकपावनी व्रजोपकण्ठं तनयैरुपेयुषी । द्युति
समग्रा समितिर्गवामसायुपैति मन्त्रैरिव सहिताद्भुति ॥ २४ ॥
कृतावधानं जितबर्हिणध्वनौ सुरक्तगोपीजनगीतनिःस्वने ।
इदं जिघत्सामपहाय भूयसी न सस्यमभ्येति मृगीकदम्बकम्
॥ २५ ॥ असावनास्थापरयावधीरित. सरोरुहिण्या शिरसा
नमन्नपि । उपैति शुष्यन्कलम. सहान्भसा मनोभुवा
तप्त इवाभिपाण्डुताम् ॥ २६ ॥ अमी समुद्रूतसरोज-
रेणुना हृता हृतासारकणेन वायुना । उपागमे दुश्चरिता
इवापदा गति न निश्चेतुमलं शिलीमुखा ॥ २७ ॥
मुखैरसौ विद्रुमभङ्गलोहितैः शिखा. पिशङ्गी. कमलस्य
विभ्रती । शुकावलिर्व्यक्तशिरीषकोमला धनु श्रियं गोत्रभिदो-
ऽनुगच्छति ॥ २८ ॥ ददतमन्तरितहिमदीधिति खगकुलाय
कुलायनिलायिताम् । जलदकालमबोधकृत दिशामपरथाप
रथावयवायुध. ॥ २९ ॥ स विकचोत्पलचक्षुषमैक्षत
क्षितिभृतोऽङ्कगता दयितामिव । शरदमच्छगलद्वसनोपमा-
क्षमघनामघनाशनकीर्तनः ॥ ३० ॥ जगति नैशमशीतकरः
करैर्विगति वारिदवृन्दमय तमः । जलजराजिषु नैद्रमदिद्रवन्न
महतामहता. क्व च नारय ॥ ३१ ॥ समय एव करोति बला-
बलं प्रणिगदन्त इतीव शरीरिणाम् । शरदि हंसरवा परुषी-
कृतस्वरमयूरमयूरमणीयताम् ॥ ३२ ॥ तनुरुहाणि पुरोविजित-
ध्वनेर्धवलपक्षविहङ्गमकूजितैः । जगलुरक्षमयेव शिखण्डिन.
परिभवोऽरिभवो हि सुदुःसहः ॥ ३३ ॥ अनुवनं वनराजि-
वधूमुखे बहलरागजवाधरचारुणी । विकचबाणदलावलयो-
ऽधिकं रुचिरे रुचिरेक्षणविभ्रमाः ॥ ३४ ॥ कनकभङ्गपिशङ्ग-
दलैर्दधे सरजसारुणकेसरचारुभिः । प्रियविमानितमानवती-
रुषा निरसनै रसनैरवुथार्थता ॥ ३५ ॥ मुखसरोजरुचं मद-
पाटलामनुचकार चकोरदृशा यतः । धृतनवातपमुत्सुकतामतो

न कमल कमलम्भयदम्भसि ॥ ३६ ॥ विगतसस्यजिघत्स-
मघट्टयत्कलमगोपवधूर्न मृगव्रजम् । श्रुततदीरितकोमल-
गीतकध्वनिमिषेऽनिमिषेक्षणमग्रतः ॥ ३७ ॥ कृतमद निग-
दन्तं इवाकुलीकृतजगत्रयमूर्जमतङ्गजम् । ववुरयुक्छद-
गुच्छसुगन्धयः सनतगास्ततगानगिरोऽलिभिः ॥ ३८ ॥ तीक्ष्ण
रविस्तपति नीच इवाचिराद्व्यः शृङ्गं रुरुस्त्यजति मित्रमिवा-
कृतज्ञः । तोयं प्रसीदति मुनेरिव चित्तवृत्तिः कामं दरिद्र
इव शोषमुपैति पङ्कः ॥ ३९ ॥ आसादितप्रकटनिर्मलचन्द्र-
हासः प्राप्तः शरत्समय एष विशुद्धकान्तः । उत्खाय गाढ-
तमस घनकालमुग्र रामो दशास्यमिव सभृतबन्धुजीवः
॥ ४० ॥ वृद्धाङ्गनेव विजहौ सरिदुद्धतत्व वेदान्तिनामिव
मनः शुचि नीरमासीत् । चन्द्रे प्रभा युवतिवक्त्र इवाद्भुता-
भृद्विद्वत्कवित्वमिव केकिरुत न रेजे ॥ ४१ ॥ मधुमधुरिम-
भङ्गी भेजिरे हसनादास्तुहिनपटललीला लेभिरे वारि-
वाहाः । क्षितिर्भवदपङ्का किं च रोलम्बबालावलिक्लित-
नलिन्यः शैवलिन्यस्तदासन् ॥ ४२ ॥ स्फुटं स्फुटपलाशवत्सु-
भगभासिचक्षुषुटे विपाककपिशिकृताः कलममञ्जरीर्विभ्रती ।
बभौ दिवि शुकावलिः कुबलयच्छविर्जङ्गमा स्वभावहृदय-
ममा विबुधचापलक्ष्मीरिव ॥ ४३ ॥ अपाकृत्याशेषाण्यपि
च घनजालानि परितस्तमोधूमस्तोमोद्भवमलिनिमानं च
तदनु । शरच्चन्द्रः शिल्पी रतिपतिमुदेऽसौ निजकरैः सुधा-
सदोहाद्रैर्मुवनभवन पाण्डुरयति ॥ ४४ ॥ रम्यं हर्म्यतलं
नवाः सुनयना गुञ्जद्विरेफा लताः प्रोन्मीलन्नवमालतीसुर-
भयो वाताः सचन्द्राः क्षपाः । यद्येतानि जयन्ति हन्त
परितः शस्त्राण्यमोघानि मे तद्भोः कीदृगसौ विवेकविभवः
कीदृक्प्रबोधोदयः ॥ ४५ ॥ अर्वं सुप्तो निशायाः सरभस-
सुरतायाससन्नश्चक्राङ्गः प्रोद्धतासह्यतृष्णो मधुमदविरतौ
हर्म्यपृष्ठे प्रबुद्धः । सभोगकान्तकान्ताशिथिलभुजलतावर्जितं
कर्करीतो ज्योत्स्नाभिन्नाच्छधार न पिबति सलिलं शारदं
मन्दपुण्यः ॥ ४६ ॥ चेत कर्षन्ति सप्तच्छदकुसुमरसासार-
सौरभ्यलुभ्यद्दृङ्गीसगीतभङ्गिश्रुतिसुभगदिशो वासराः शार-
दीनाः । किं च व्याकोशपङ्केरुहमधुरमुखी सचरच्चञ्चरीक-
श्रेणीवेणीसनाथा रमयति तरुण पद्मिनीमंशुमाली ॥ ४७ ॥

अमरक्रीडा

अलक्षितकुचाभोगं भ्रमन्ती नृत्यभूमिषु । स्मरेणापि
सरोजाक्षी न लक्ष्यीक्रियते शरैः ॥ ४८ ॥ अमात्रकीर्णे
अमरीषु किञ्चिच्चलाच्चले चञ्चललोचनाया । कुचौ
कदाचिज्जघन युवानो विलोक्य साफल्यमवापुरक्ष्णोः
॥ ४९ ॥ परिभ्रमन्त्या अमरीविनोदे नितम्बविम्बाद्विगल-
दुकूलम् । विलोक्य कस्याश्चन कोमलाङ्गयाः पुभावमन्या
सुदृशो ववाञ्छुः ॥ ५० ॥ यतो यत षट्चरणोऽभिवर्तते

ततस्ततः प्रेरितलोललोचना । विवर्तितभ्रुरियमद्य दोक्षते
भयादकामापि हि दृष्टिविभ्रमम् ॥ ५१ ॥ करौ धुनाना नव-
पल्लवाकृती वृथा कृथा मानिनि मा परिश्रमम् । उपेयुषी
कल्पलताभिः शङ्कया कथं न्वितस्त्रसति षट्पदावलिः ॥ ५२ ॥
चेलोच्चलेन चलहारलताप्रकाण्डैर्वेणीगुणेन च चलद्वल्यी-
कृतेन । हेलाहितभ्रमरकभ्रममण्डलीभिश्छत्रयं रचयतीव
चिर नतभ्रु ॥ ५३ ॥ मुक्ते काञ्चनकुण्डले निपतिते माणिक्य-
भूषामणौ कीर्णे केलिमरोरुहे विगलिते मुक्ताकलापे
सति । निःश्वस्याम्बुजलोचनाभ्रमरिक्कानृत्यावसाने पुन
प्राणेशच्युतिशङ्कयेव हृदये हस्तारविन्दं ददौ ॥ ५४ ॥

शरद्वायवः

वान्ति रात्रौ रतिक्लान्तकामिनीसुहृदोऽनिलाः । ललना-
लोलधम्मिल्लमलिकामोदवासिता ॥ ५५ ॥ वान्ति कल्लार-
सुभगाः सप्तच्छदसुगन्धयः । वाता नवरतम्लानवधू-
गमनमन्थराः ॥ ५६ ॥

शरत्पथिकः

पङ्कानुषङ्ग पथि विस्मरन्त कथावशेषे च पयोदवृन्दे ।
मार्गेषु चन्द्रातपपिच्छिलेषु पदे पदे चस्वलुरध्वनीना
॥ ५७ ॥ इह निचुलनिकुञ्जे वशसभारभाजि स्वपिषि
यदि सुहूर्त पश्यसि क्षेत्रमेतत् । इति पथिकमकसान्मार्ग
एवोपविष्ट वदति तरुणकान्तं गोपिका साङ्गमङ्गम् ॥ ५८ ॥

हेमन्तवर्णनम्

हेमन्तहिमनिस्पन्दमवलोक्य मनोभवम् । प्रहृतं सुभ्रवा
चेतो रविर्देवो घनुर्दधौ ॥ १ ॥ दुराशेव दरिद्रस्य तृष्णव
कृष्णस्य च । अहो न विरमत्येषा हन्त हेमन्तयामिनी ॥ २ ॥
हेमन्ते बहुदोषाब्धे द्वौ गुणौ सर्वसमतौ । अयत्नगीतलं
वारि सुरतं स्वेदवर्जितम् ॥ ३ ॥

हेमन्तसमयस्वभावाख्यानम्

हे हेमन्त स्मरिष्यामि त्वय्यतीते गुणद्वयम् । अयत्न-
शीतल वारि निशा च सुरतक्षमा ॥ ४ ॥ हसन्ती वा
हसन्ती वा हसन्ती वामलोचनाम् । हेमन्ते ये न सेवन्ते
ते नूनं दैववञ्चिता ॥ ५ ॥ कामिनो हन्त हेमन्तनिशि
शीतज्वरातुरा । जीवन्ति हरिणाक्षीणा वक्षोजाश्लेषरक्षिता
॥ ६ ॥ अद्य शीत वरीवर्ति सरीसर्पि समीरणः ।
अपत्नीको मरीमर्ति नरीनर्ति कुचोष्मवान् ॥ ७ ॥
हिमधवलदन्तकेशी मन्दद्युतितरका बृहत्तिमिरा ।
द्विगुणीभूता रजनी वृद्धेव शनैः शनैर्याति ॥ ८ ॥
अम्बरमेष रमण्यै यामिन्यै वासरः प्रेषान् । अधिकं
ददौ निजाङ्गादथ सकुचितं स्वयं तस्थौ ॥ ९ ॥
विकसति सूर्ये विकसति मुकुलति चास्तङ्गते तस्मिन् ।
शिशिरे निम्बकुटुम्ब पङ्कजलीला समुद्रहति ॥ १० ॥

कन्याप्रसूतस्य धेनु प्रसङ्गादङ्गाधिकासादितविक्रमस्य । धेन-
जयाधीनपराक्रमस्य हिमस्य कर्णस्य च को विशेषः ॥ ११ ॥
अलं हिमानीपरिदीर्घगात्र समापित. फाल्गुनसगमेन ।
अत्यन्तमाकाङ्क्षितकृष्णवर्त्मा भीष्मो महात्माजनि माघतुल्यः
॥ १२ ॥ अविरलफलिनीवनप्रसूनः कुसुमितकुन्दसुगन्धिगन्ध-
वाह. गुणमसमयज चिराय लेभे विरलतुषारकणस्तुषार-
काल. ॥ १३ ॥ निचयिनि लवलीलताविकासे जनयति लोभ-
समीरणे च हर्षम् । विकृतिमुपययौ न पाण्डुसुनुश्चलति
नयान्न जिगीषता हि चेतः ॥ १४ ॥ कतिपयसहकारपुष्प-
रम्यस्तनुतुहिनोऽल्पविनिद्रसिन्दुवारः । सुरभिमुखहिमागमान्त-
शसी समुपययौ शिशिर स्रैकबन्धुः ॥ १५ ॥ गजपति-
द्वयसीरपि हैमनस्तुहिनयन्सरितः पृषतापति. । सलिल
सततिमध्वगयोषितामतनुतातनुतापकृतं दशाम् ॥ १६ ॥
इदमयुक्तमहो महदेव यद्वरतनो. स्मृतसयौवनसोष्मपयोधरान्सतुहिनस्तु हिनस्तु वियोगिन
॥ १७ ॥ प्रियतमेन यया सरुषा स्थितं न सहसा सहसा
परिरभ्य तम् । श्लययितु क्षणमक्षमताङ्गना न सहसा सहसा
कृतवेपथु ॥ १८ ॥ भृशमद्वयत याऽधरपल्लवक्षतिरनावरणा
हिममारुतै. । दशनरश्मिपटेन च सीत्कृतैर्निवसितेन सितेन
सुनिर्व्वौ ॥ १९ ॥ व्रणभृता सुतनोः कलसीत्कृतस्फुरित-
दन्तमरीचिमयं दधे । स्फुटमिवावरणं हिममारुतैर्मृदुतया
द्रुतयाधरलेखया ॥ २० ॥ धृततुषारकणस्य नभस्वतस्तरु-
लताङ्गुलितर्जनविभ्रमा । पृथुनिरन्तरमिष्टभुजान्तर वनित-
यानितया न विषेहिरे ॥ २१ ॥ हिमऋतावपि ता. स्म
भृशस्विदो युवतय सुतरासुपकारिणि । प्रकटयत्यनुराग-
मकृत्रिम स्मरमयं रमयन्ति विलासिन ॥ २२ ॥ प्रालेयशैल-
शिखरानिलसप्रयोगः प्रोत्फुल्लकुन्दमकरन्दहृतालिवृन्द. ।
कालोऽयमातपति कुङ्कुमपङ्कपिङ्गप्रोत्तुङ्गरम्यरमणीकुचसङ्ग-
योग्य. ॥ २३ ॥ शुक्लहरितयवाना सीम्नि नीहारभासः सपदि
विगतनिद्रा क्रौञ्चकान्ता क्षपान्ते । विदधति कमनीयकाणमु-
द्यत्कार सरलितगलनाल जर्जरस्फाररेफम् ॥ २४ ॥ लघुनि
तृणकुटीरे क्षेत्रकोणे यवाना नवकलमपलालस्रस्तरे सोपधाने ।
परिहरति सुषुप्तं हालिकद्वन्द्वमारुत्कुचकलशमहोष्मावद्धरेख-
स्तुषारः ॥ २५ ॥ अपि दिर्नमणिरेष क्लेशितः शीतसघैरथ
निशि निजभार्या गाढमालिङ्ग्य दोर्भ्याम् । स्वपिति पुनरुदतं

१ कन्याराशावुत्पन्नस्य, पक्षे-कुमारिकाया प्रसूतस्य २ धनू-
राशिसगमेनाङ्गेषु शरीरेष्वधिकमासादित सपादितो विक्रमो रोमा-
ञ्चोत्पादनादिरूप पराक्रमो येन, पक्षे-धनुर्विषयाङ्गदेशेषु सपादित
पराक्रमो येन ३ धनजयोऽभिस्तदधीन पराक्रमो बल यस्य, पक्षे-
धनजयोऽर्जुनस्तदधीनपराक्रम ४ सूर्य

सालसाङ्गस्तु तस्मात्किमु न भवतु दीर्घा हैमनी यामिनीयम्
॥ २६ ॥ जरीजृम्भत्यौढबुमणिकरसदोहसदशस्फुरद्दीप्तिव्रात-
प्रगुणतरतारुण्यसुभगाम् । हसन्ती हैमन्ते परिजन-
युता वा सुवदना हसन्ती सेवन्ते परिणतमहाभाग्यनिचयाः
॥ २७ ॥ वेपन्ते कपयो भृशं कृतजड गोजाविकं म्लायति
श्वा चुल्लीकुहरोदर क्षणमपि प्राप्यापि नैवोज्झति । शीता-
तिव्यसनातुर. पुनरसौ दीनो जनः कूर्मवत्स्वान्यङ्गानि
शरीर एव हि निजे निहोतुमाकाङ्क्षति ॥ २८ ॥ शीताशो-
रिव नूतनस्य रुचयो विद्या इवामेघसा विप्रातिक्रमिणा
विभूतय इव क्षीबस्य बोधा इव । भावैः सवलित इव
प्रियतमे दृग्भङ्गयः सुभुवा प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा
हैमन्तिका वासरा. ॥ २९ ॥ लज्जा प्रौढमृगीदृशामिव नवस्त्रीणा
रतेच्छा इव स्रैरिण्या नियमा इव स्मितरुचः कुल्याङ्गना-
नामिव । दम्पत्योः कलहा इव प्रणयिता वाराङ्गनानामिव
प्रादुर्भूय तिरोभवन्ति सहसा हैमन्तिका वासरा ॥ ३० ॥
हैमन्ते दधिदुग्धसर्पिरशना माञ्जिष्ठवासोभृतः काश्मीर-
द्रवलितचारुवपुषः खिन्ना विचित्रै रतैः । वृत्तोरुस्तनकामिनी-
जनकृताश्लेषा गृहाम्यन्तरे ताम्बूलीदलपूगपूरितसुखा धन्याः
सुख शेरते ॥ ३१ ॥ चक्रे चण्डरुचा समं रणमसौ
हैमन्तपृथ्वीपतिर्ये ये तत्र जिता दिवाकरकरास्ते तेऽसुना
तत्क्षणात् । कान्ताना कुचभूवरे निदधिरे मन्येऽहमेव तदा
नो चेन्मन्दकर. कथं दिनकरस्तस्य तन्वीस्तनः ॥ ३२ ॥
प्रोद्यत्यौदारविन्दद्युतिभृति विदलत्कुन्दमाद्यद्विरेफे काले
प्रालेयवातप्रबलविकसितोद्दाममन्दारदाम्नि । येषा नो कण्ठ-
लज्जा क्षणमपि तुहिनक्षोददक्षा मृगाक्षी तेषामायामियामा
यमसदनसमा यामिनी याति नूनम् ॥ ३३ ॥

कन्दुकक्रीडा

पयोधराकारधरो हि कन्दुकः करेण रोषादिव ताड्यते
सुहु । इतीव नेत्राकृतिभीतमुत्पलं तस्या प्रसादाय
पपात पादयोः ॥ ३४ ॥ वनिताकरतामरसाभिहत. पतितः
पतितः पुनरुत्पतसि । विदित खलु कन्दुक ते हृदयं
वनिताधरसगमलुब्धमिव ॥ ३५ ॥ सानन्दकन्दुकविहार-
विधौ वधूना दोलायमानमणिकङ्कणनिक्रमेण । उड्डयितेषु
युवचित्तविहंगमेषु श्येना इव स्मृतिभुवो विशिखा विलम्बा.
॥ ३६ ॥ स्मरशरधिनिकाशं कर्णपाश कृताङ्गी रयविगलित-
तालीपत्रताटङ्कमेकम् । वहति हृदयचोर कुङ्कुमन्यास-
गौर वलयितमिव नालं लोचनेन्दीवरस्य ॥ ३७ ॥
अमन्दमणिनूपुरकणनचारुचारिक्रमं झणज्झणितमेखला-
स्खलिततारहारच्छटम् । इदं तरलकङ्कणावलिशेषवाचालित
मनो हरति सुभ्रुक. किमपि कन्दुकक्रीडनम् ॥ ३८ ॥ अम-
ञ्जरणपल्लवकणदमन्दमञ्जीरकं परिस्खलदुरोरुहस्तबककम्प-

मानाशुकम् । रणत्कनकमेखलं करसरोरुहाभ्या पुरः पतन्त-
मपराऽऽदे कुसुमकन्दुकं सुन्दरी ॥ ३९ ॥ वक्रश्रीजित-
लज्जितेन्दुमलिनं कृत्वा करे कन्दुकं व्रीडाकौतुकमिश्रभाव-
मनया तिर्यग्वहन्त्याननम् । भृङ्गाग्रहकृष्णकेतकदल-
स्पर्धावतीना दशा दीर्घापाङ्गतरङ्गपैकसुहृदा कोऽप्येष पात्री-
कृत ॥ ४० ॥ व्यावल्गकुचभारमाकुलकच व्यालोलहारा-
वलि प्रेङ्खत्कुण्डलशोभिगण्डयुगल प्रखेदि वक्त्राम्बुजम् ।
शश्वद्भक्तकरप्रहारमधिकश्वास रसादेतया यस्मात्कन्दुक
सादर सुभगया ससेव्यसे तत्कृती ॥ ४१ ॥ चञ्चलेला-
ञ्चलानि प्रतिसरणिचलव्यस्तवेपीनि बाहोर्विक्षेपादक्षिणस्य
प्रचलितवलयरस्फारकोलाहलानि । श्वासवृद्ध्यद्वचामि द्रुत-
मितगकरोक्षेपलोलालकानि भस्तस्रज्जि प्रमोद दधति मृग-
दशा कन्दुकक्रीडितानि ॥ ४२ ॥ अस्या स्वेदाम्बुविन्दु-
च्युततिलकतया व्यक्तवक्त्रेन्दुकान्तेर्वारवारेण वेगप्रहणन-
गणनाकेलिवाचालिताया । तस्यातोत्थानतालक्रमनमितदश-
स्ताण्डयोत्तालतालीलालित्याल्लोभिता स प्रतिकलममुना
कन्दुकक्रीडितेन ॥ ४३ ॥

हेमन्तवायवः

दधत्यधरचुम्बन नयनपङ्कज सुद्वयत्यमन्दपुलकं मनागमल-
मङ्गमालिङ्गते । विचालयति चालक चपललोचनाना
हठात्तनोत्यविनय मरुप्रिय इवैष हैमन्तिकः ॥ ४४ ॥
हूणीसीमन्तमुद्रा सपदि तरलयन्कीरकान्ताकुचान्तः स्वच्छ-
न्दस्तवस्त्राञ्चलचपलतया लोलयन्हारवलीम् । प्रालेया-
वासपृथ्वीधरशिखरचलच्चारुवारिप्रवाहप्रक्षोभप्रातिभश्रीः प्रस-
रति परितो हैमनो गन्धवाहः ॥ ४५ ॥ नीत्वोच्चैर्विक्षिपन्तः
कृततुहिनकणासारसङ्गाप्तरागान्कौन्दानानन्दितालीनतितर-
सुरभीभूरिशो दिङ्मुखेषु । एते ते कुङ्कुमाक्तस्तनकलशभरा-
स्फालनादुच्छलन्तः पीत्वा सीत्कारिवक्त्रं शिशुहरिणदशा
हैमना वान्ति वाताः ॥ ४६ ॥

हेमन्तपथिकः

आहूतोऽपि सहायैरेमीत्युक्त्वा विमुक्तनिद्रोऽपि । गन्तु-
मना अपि पथिकः सकोच नैव शिथिलयति ॥ ४७ ॥ हेमन्ते
पथिकजनाः प्रियावियुक्ता लोकाना गृहबहिरङ्गणे शयानाः ।
कन्दर्पाकुलमनसा निशासु तेषा शीतं किं लगति जगत्प्रकम्प-
कारि ॥ ४८ ॥ हेमन्ते हिमकरबिम्बचारमुख्या रामाया
मृदुमुजपङ्कजे शयानाः । ये कालं परमसुखं नयन्ति तेषा शीतं
किं लगति जगत्प्रकम्पकारि ॥ ४९ ॥ हे पान्थ प्रियविप्रयोग-
हृतमुग्ज्वालानभिज्ञोऽसि किं किं वा नास्ति तव प्रिया गतघृणः
किं वा विहीनो धिया । येनास्मिन्नवकुङ्कुमारुणरुचिव्यासङ्ग-
धर्मोचिते कुन्दानन्दितमत्तपद्मपदकुले काले गृहान्निर्गत

॥ ५० ॥ शीतार्तिप्रसरस्तथाकुलपदन्यासैः समुत्कम्पिभिः पान्थै-
र्निर्दयतुच्छगोधननदद्वापागवैः सूचिताः । प्राप्यन्ते हिमपीडि-
तानि निभृतप्रोद्धाटधूमा घनस्तोकालक्षकुटीरकाः कथमपि
प्राप्ता गिरिग्रामकाः ॥ ५१ ॥ अन्योन्याहतिदन्तनादमुखर
वक्रं मुख कुर्वता नेत्रे साश्रुकणे निमील्य पुलकव्यासङ्गि
कण्डयता । हा हा हेति सुनिपुर विवदता बाहू प्रसार्य क्षण
पुण्याग्निं पथिकेन पीयत इव ज्वालाहतमश्रुणा ॥ ५२ ॥

शिशिरवर्णनम्

प्रावरणैर्गङ्गारैर्गर्भगृहे स्तनतटैश्च दयितानाम् । सतर्जित-
माढ्याना निपतति शीतं दरिद्रेषु ॥ १ ॥

शिशिरसमयस्वभावाख्यानम्

कारणोत्पन्नकोपोऽपि साप्रतं प्रमदाजनः । निशि शीता-
पदेशेन गाढमालिङ्गति प्रियम् ॥ २ ॥ एते समुलसद्भासो रा-
जन्ते कुन्दकोरकाः । शीतभीता लताकुन्दमाश्रिता इव तारकाः
॥ ३ ॥ अशुकमिव शीतभयात्सस्त्यानत्वच्छलेन हिमधवलम् ।
अम्मोभिरपि गृहीत पश्यत शिशिरस्य माहात्म्यम् ॥ ४ ॥
आचुम्ब्य बिम्बाधरमङ्गवलीमालिङ्ग्य सस्पृश्य कपोलपालिम् ।
श्रीखण्डमादाय करेण कान्तः सत्रासयामास सरोरुहाक्षीम्
॥ ५ ॥ तपनस्तपति स मन्दमन्दं ज्वलनोऽपि ज्वलति स किचि-
देव । शरणं शिशिरेऽथ किं च यूना युवतीना स्तनयुग्ममात्र-
मासीत् ॥ ६ ॥ कुसुमयन्फलनीरलिनीरवैर्मदविकासिभिराहित-
दृक्कृतिः । उपवनं निरभर्त्सयत प्रियान्वियुवतीर्युवतीः शिशि-
रानिलः ॥ ७ ॥ उपचितेषु परेष्वसमर्थता व्रजति काल-
वशाद्वलवानपि । तपसि मन्दगमस्तिग्भीषुमान्नहि महाहिमहा-
निकरोऽभवत् ॥ ८ ॥ अभिविषेणयिषुं भुवनानि यः स्मरमि-
वाख्यत लोभ्रजश्चय । क्षुभितसैन्यपगगविपाण्डुरद्युतिरय
तिरयन्नुदभूद्दिशः ॥ ९ ॥ शिशिरमासमपास्य गुणोऽस्य नः क इव
शीतहरस्य कुचोष्मणः । इति धियास्तरुषः परिरेभिरे धनमतो
नमतोऽनुमतान्प्रियाः ॥ १० ॥ अधिलवङ्गममी रजसाधिकं मलि-
नितासुमनोदलतालिनः । स्फुटमिति प्रसवेन पुरो हसत्सपदि
कुन्दलता दलतालिनः ॥ ११ ॥ द्वार गृहस्य पिहित शय-
नस्य पार्श्वे वह्निर्ज्वलत्युपरि तूलपटो गरीयान् । अङ्गानुकूल-
मनुरागवश कलत्रमित्थ करोति किमसौ स्वपतस्तुषारः
॥ १२ ॥ वह्ने शक्तिर्जलमिव गता दर्शनाद्वाहवृत्तेर्नित्यो-
द्भवे नवमरुबके वर्तते पुष्पकार्यम् । शीतत्रास दधदिव
रविर्याति सिन्धोः कृशानुः शीतैर्भीता इव च दिवसाः
सांप्रतं सकुचन्ति ॥ १३ ॥ पीनोत्तुङ्गपयोधराः परिलसत्स-
पूर्णचन्द्राननाः कान्ता नैव गृहे गृहे न च दृढ जाल्यं न
काश्मीरजम् । ताम्बूलं न च तूलिका न च पटी तैल न

गन्धाविलं सद्यो गोघृतपाचिता न वटका. शीत कथं गम्यते ॥ १४ ॥ चुल्लीसीमनि गोरसार्द्रमशनं भुक्त्वा परीत्याऽर्भ-
कैरभ्याशे स्वकृषीक्षुयन्ननिनन्दं हर्षात्समाकर्णयन् । शेते
सहतगोगणोष्मणि गृहे सस्ताम्बरां रोहिनीमालिङ्गयागणय-
त्रिशसु तुहिनं प्रोङ्गामरः पामरः ॥ १५ ॥

दङ्गीलनक्रीडा

न पाणिप्रच्छाद्य नयनयुगमत्यायतमिदं नितम्बस्त्रौदा-
र्यान्त्वरितगतियोगोऽप्यसुलभः । अतिस्वल्पौ पाणी स्तनभर-
निरोधान्न मिलितौ निमीलक्रीडाया कलुषयसि मुग्धे किमिति
नः ॥ १६ ॥ नैतस्याः प्रसृतिद्वयेन सरले शक्ये पिधातु दृशौ
सर्वत्रैव विलोक्यते मुखशशिव्योत्साविता नैरियम् । इत्थं
बालतया सखीभिरसकृद्दृष्टमिलनाकेलिषु व्यापिद्धा रजनीमुखे
च नयने स्वे गर्हते कन्यका ॥ १७ ॥

शिशिरवायवः

केशानाकुलयन्दशौ मुकुलयन्वासो बलादाक्षिपन्नातन्व-
न्पुलकोद्गमं प्रकटयन्नावेगकम्प गतेः । वारवारमुदारसीकृत-
भरैर्दन्तच्छदं पीडयन्प्रायः शैशिर एष सप्रति मरुत्कान्तासु
कान्तायते ॥ १८ ॥ चुम्बन्तो गण्डभिन्तीरलकवति मुखे सीत्कृ-
तान्यादधाना वक्षःसूक्तक्षुकेषु स्तनभरपुलकोद्भेदमापादयन्तः ।
ऊरुनाकम्पयन्तः पृथुजघनतटात्संसयन्तोऽंशुकानि व्यक्त
कान्ताजनाना विटचरितभृतः शैशिरा वान्ति वाताः ॥ १९ ॥

शिशिरपथिकः

पुण्याशौ पूर्णवाञ्छा प्रथममगणितलोषदोषः प्रदोषे पान्थः
सुप्त्वा यथेच्छं तदनु तनुतृणे धामनि ग्रामदेव्याः । उत्कम्पी
कर्पटार्थे जरति परिजडे छिद्रिणि छिन्ननिद्रं वाते वाति
प्रकाम हिमकणिनि क्णत्कोणतः कोणमेति ॥ २० ॥ सविष्टो
ग्रामदेव्याः कुटघटितकुटीकुड्यकोणैकदेशे शीते सवाति वायौ
हिमकणिनि रणदन्तपङ्क्तिद्वयाग्रः । पान्थः कन्था निशीथे परि-
कुथितजरत्तन्तुसतानुर्वी ग्रीवापादाग्रजानुग्रहणचटचटकर्पटा
प्रावृणोति ॥ २१ ॥ आरात्कारीषवहेर्विरचितसुतृणप्रस्तरान्त-
निषण्णैः सशीर्णग्रन्थिकन्थाविवरवशविशच्छीतवाताभिभूतैः ।
नीताः कृच्छ्रेण पान्थैः श्रमिरिव निबिडं जानुसकोचकुब्जैरन्त-
र्दुर्वारदुःखद्विगुणतरकृतायामयामास्त्रियामा ॥ २२ ॥

स्त्रीस्वभावनिन्दा

अर्धतं साहस माया मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निर्द-
यत्वं च स्त्रीणा दोषाः स्वभावजाः ॥ १ ॥ स्त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा
दुर्मर्षाः प्रियसाहसाः । ग्रन्थल्पार्थेऽपि विश्रब्धं पति आत-
रमप्युत ॥ २ ॥ स्त्रियो हि नाम खल्वेता निर्सेर्गादेव

पण्डिताः । पुरुषाणा तु पाण्डित्य शास्त्रेणैवोपदिश्यते ॥ ३ ॥
विधायालीकविश्रम्भमज्ञेषु त्यक्तसौहृदाः । नवं नवम-
मीप्सन्त्यः पुंश्चैत्यः स्वैरवृत्तयः ॥ ४ ॥ जल्पन्ति सार्धमन्येन
पश्यन्त्यन्यं सविभ्रमम् । हृदये चिन्तयन्त्यन्यं प्रियः को
नाम योषिताम् ॥ ५ ॥ स्त्रीणा द्विगुण आहारो लज्जा चापि
चतुर्गुणा । साहस षड्गुणं चैव कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ६ ॥
अन्तःक्रूराः सौम्यमुखा अगाधहृदया स्त्रियः । अन्तर्विषा
बहिःसौम्या भक्ष्या विषकृता इव ॥ ७ ॥ कामनान्ना किरोतेन
वर्तिता मूढचेतसाम् । नार्यो नैरविहंगनामङ्गबन्धनवर्गागुराः
॥ ८ ॥ दर्शनाद्वरते चित्तं स्पर्शनाद्भसते बलम् । सगमा-
द्भसते वीर्यं नारी प्रत्यक्षराक्षसी ॥ ९ ॥ चतुरः सृजतः
पूर्वमुपायास्तेन वेधसा । न सृष्टः पञ्चमः कोऽपि गृह्यन्ते
येन योषितः ॥ १० ॥ स्त्रियस्तु यः कामयते सनिकर्तुं च
गच्छति । ईषत्प्रकुरुते सेवा तं तमिच्छन्ति योषितः ॥ ११ ॥
स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः । तेन
नारद नारीणा सतीत्वमुपजायते ॥ १२ ॥ यो मोहान्म-
न्यते मूढो रक्तेयं मम कामिनी । स तस्या वशगो नित्यं
भवेत्क्रीडाशकुन्तवत् ॥ १३ ॥ अनर्थित्वान्मनुष्याणा भया-
त्परिजनस्य च । मर्यादायाममर्यादाः स्त्रियस्तिष्ठन्ति सर्वदा
॥ १४ ॥ नासा कश्चिदगम्योऽस्ति नासा च वयसि स्थितिः ।
विरूप रूपवन्त वा पुमानित्येव भुञ्जते ॥ १५ ॥ रक्तो-
ऽभिजायते भोग्यो नारीणा शार्ङ्गको यथा । वृष्यते यो दशा-
लम्बी नितम्बे विनिवेशितः ॥ १६ ॥ अलक्तको यथा
रक्तो निष्पीड्य पुरुषस्तथा । अबलाभिर्वलाद्रक्तः पादमूले
निपात्यते ॥ १७ ॥ शम्बरस्य च या माया या माया
नमुचेरपि । बले कुम्भीनसैश्चैव सर्वास्ता योषितो विदुः
॥ १८ ॥ हसन्त प्रहसन्त्येता रुदन्तं प्ररुदन्त्यपि । अप्रियं
प्रियवाक्यैश्च गृह्णन्ति कालयोगतः ॥ १९ ॥ उशना वेद
यच्छास्त्रं यच्च वेद बृहस्पतिः । स्त्रीबुद्ध्या न विशिष्येत
तस्माद्रक्ष्याः कथं हि ताः ॥ २० ॥ अन्तं सत्यमित्याहुः
सत्यं चापि तथानृतम् । इति यास्ताः कथं धीरैः सरक्ष्याः
पुरुषैरिह ॥ २१ ॥ अन्तर्विषमया ह्येता बहिश्चैव मनोरमाः ।
गुञ्जाफलसमाकारा योषितः केन निर्मिताः ॥ २२ ॥ यदि
स्यात्वावकः शीतः प्रोष्णो वा शशलाञ्छनः । स्त्रीणा तदा
सतीत्वं स्याद्यदि स्यादुर्जनो हितः ॥ २३ ॥ या भार्या
दुष्टचरिता सतत कलहप्रिया । भार्यारूपेण सा ज्ञेया
विदग्धैर्गारुणा जरा ॥ २४ ॥ तस्मात्सर्वप्रयत्नेन नामापि परि-
वर्जयेत् । स्त्रीणामिह हि सर्वासा य इच्छेत्सुखमात्मनः

१ कपटविश्वासम् २ कुलटा ३ स्वेच्छावृत्तयः ४ सह
५ भिद्येन ६ प्रसृता ७ नरा पव विहगा पक्षिणस्तेषाम् ८ पाशा
९ समुचितवस्त्रम् १० क्रीडार्थं पालितं पिश्ररन्थो हि पक्षी
यथा भाषणादि करोति तद्वत् ११ पट

॥ २५ ॥ के नाम न विनश्यन्ति मिथ्याज्ञानाग्निदम्बिनीम् ।
रम्या बुद्धोपसर्पन्ति ये ज्वाला शलभा इव ॥ २६ ॥ यद-
न्तस्तन्न जिह्वाया यजिह्वाया न तद्वहिः । यद्वह्निस्तन्न कुर्वन्ति
विचित्रचरिताः स्त्रिय ॥ २७ ॥ ताडिता अपि दण्डेन
शस्त्रैरपि विखण्डिताः । न वश योषितो यान्ति न दानेन
च सस्तवैः ॥ २८ ॥ आस्ता तावत्किमन्येन दौरात्त्येनात्र
योषिताम् । विधृत खोदरेणापि घ्नन्ति पुत्रमपि स्वकम्
॥ २९ ॥ रूक्षाया स्नेहसमार कठोराया सुमार्दवम् । नीर-
साया रस बालो बालिकाया विकल्पयेत् ॥ ३० ॥ भोज-
नाच्छादने दद्यादतुकाले च सगमम् । भूषणाद्यं च नारीणा
न ताभिर्मन्त्रयेत्सुधीः ॥ ३१ ॥ यत्र स्त्री यत्र कितवो बालो
यत्र प्रगासिता । राजस्निर्मूलता याति तद्गृह भार्गवोऽब्रवीत्
॥ ३२ ॥ तावत्स्यात्सुप्रसन्नास्यस्तावद्गुरुजने रत । पुरुषो
योषिता यावन्न शृणोति वचो रहः ॥ ३३ ॥ एताः स्वार्थ-
परा नार्य केवलं स्वसुखे रता । न तासा वल्लभः कोऽपि
सुतोऽपि स्वसुखं विना ॥ ३४ ॥ यदि स्वाच्छीतलो वह्नि-
श्चन्द्रमा दहनात्मकः । सुन्वाद् मागरः स्त्रीणा तत्सतीत्वं
प्रजायते ॥ ३५ ॥ सगतानि मृगाक्षीणा तडिद्विलसितान्यपि ।
क्षणद्वयं न तिष्ठन्ति घनारब्धान्यपि स्वयम् ॥ ३६ ॥
उत्तमानामपि स्त्रीणा विश्वासो नैव विद्यते । राजप्रियाः कैर-
विण्यो रमन्ते मधुपैः सह ॥ ३७ ॥ न लज्जा न विनीतत्वं
न दाक्षिण्य न भीरुता । प्रार्थनाभाव एवैक सतीत्वे कारण
स्त्रिया ॥ ३८ ॥ न दानेन न मानेन नार्जवेन न सेवया ।
न शस्त्रेण न शास्त्रेण सर्वथा विषमाः स्त्रियः ॥ ३९ ॥
सुरूपं पुरुष दृष्ट्वा भ्रातर यदि वा सुतम् । योनिं ह्लिद्यति
नारीणामामपात्रमिवाम्भसा ॥ ४० ॥ न स्त्रीणामप्रियः
कश्चित्प्रियो वापि न विद्यते । गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति
नवं नवम् ॥ ४१ ॥ कुलीना रूपवत्यश्च नाथवत्यश्च
योषितः । मर्यादासु न तिष्ठन्ति स दोषः स्त्रीषु नारद ॥ ४२ ॥
समयज्ञानर्थवत् प्रतिरूपान्वशे स्थितान् । पतीना तटमा-
माद्य नाल नार्यः प्रतीक्षितुम् ॥ ४३ ॥ न भयान्नाप्यनुको-
शान्नार्थहेतोः कथंचन । न ज्ञातिकुलसबन्धात्स्त्रियस्तिष्ठन्ति
मर्तृषु ॥ ४४ ॥ माद्यति प्रमदा दृष्ट्वा सुरा पीत्वा न
माद्यति । यस्माद्दृष्टिमदा नारी तस्मात्ता परिवर्जयेत् ॥ ४५ ॥
यौवने वर्तमानाना मृष्टाभरणवाससाम् । नारीणा स्वर-
वृत्तीना स्पृहयन्ति कुलस्त्रियः ॥ ४६ ॥ या हि शश्वद्बहुमता
रक्ष्यन्ते दयिताः स्त्रियः । अपि ताः सप्रसज्जन्ते कुब्जान्ध-
जडवामनैः ॥ ४७ ॥ पङ्गुष्वपि च देवर्षे ये चान्ये
कुत्सिता जनाः । स्त्रीणामगम्यो लोकेऽस्मिन्नास्ति कश्चिन्महा-
मुने ॥ ४८ ॥ अलाभात्पुरुषाणा हि भयात्परिजनस्य च ।

वधवन्धमयाच्चैव तथा गुप्ता हि योषितः ॥ ४९ ॥ लोका-
नामपि दातार कर्तार मानसान्वयोः । रक्षितारं न मृष्यन्ति
मर्तारं परमस्त्रिय ॥ ५० ॥ न कामभोगान्वद्गुलान्नालका-
रार्थसचयान् । तथा हि बहु मन्यन्ते यथा रत्या परिग्रहम्
॥ ५१ ॥ अमद्धर्मैरुच्यं स्त्रीणामस्माकं भवति प्रभो । पापी-
यसो नरान् यद्वै लज्जा त्यक्त्वा भजन्ति ता ॥ ५२ ॥
अविद्वत्समलं लोके विद्वाममपि वा पुनः । प्रमदा ह्युत्थं नेतुं
कामक्रोधवशानुगम् ॥ ५३ ॥ यस्य स्त्री तस्य भोगेच्छा
निःस्त्रीकस्य क मोगभूः । स्त्रिय त्यक्त्वा जगत्त्यक्त जगत्त्य-
क्त्वा सुखी भवेत् ॥ ५४ ॥ यस्य जिह्वामहस्य साजीवे-
त्साग्रगतं च यः । अनेन्यकर्मा स्त्रीदोषान्सोऽप्यनुक्त्वा लयं
ब्रजेत् ॥ ५५ ॥ न विषेण न शस्त्रेण नाग्निना न च मृत्युना ।
अप्रतीकारपारुष्याः स्त्रीभिरेव स्त्रियः कृता ॥ ५६ ॥ नयन-
विकारैरन्य वचनैरन्य विचेष्टितैरन्यम् । स्मयति सुरतेनान्य
स्त्री बहुरूपा निजा कस्य ॥ ५७ ॥ स्त्रीषु न रागः कार्यो
रक्त पुरुष स्त्रियः परिभवन्ति । रक्तैव हि रन्तव्या विरक्त-
भावा तु हातव्या ॥ ५८ ॥ हृदयं हरन्ति नार्यो मुनेरपि
भ्रूकटाक्षविक्षेपैः । दोर्मूलनाभिदेश प्रदर्शयन्त्यो महाचपलाः
॥ ५९ ॥ सुसुखेन वदन्ति वल्गुना प्रहरन्त्येव शितेन
चेतसा । मधु तिष्ठति वाचि योषिता हृदये हालहल मह-
द्विषम् ॥ ६० ॥ अत एव निपीयतेऽधरो हृदयं मुष्टिभिरेव
ताड्यते । पुरुषैः सुखलेशवञ्चितैर्मधुलुब्धैः कमल यथालिभिः
॥ ६१ ॥ गुणाश्रयं कीर्तियुत च कान्तं पति विषेयं सधनं
रतिज्ञम् । विहाय शीघ्रं वनिता ब्रजन्ति नरान्तर शील-
गुणादिहीनम् ॥ ६२ ॥ समुद्रवीचीव चलस्वभावाः सध्याभ्र-
लेखेव सुहृतरागाः । स्त्रियो ह्युत्तरार्थाः पुरुष निरर्थं निर्भी-
डितालक्तकवत्यजन्ति ॥ ६३ ॥ स्त्रियो हि मूल निर्ध-
नस्य पुंस स्त्रियो हि मूल र्व्यसनस्य पुंस । स्त्रियो हि मूलं
नरकस्य पुंस स्त्रियो हि मूल कलहस्य पुंसः ॥ ६४ ॥
अपण्डितास्ते पुरुषा मता मे ये स्त्रीषु च श्रीषु च विश्व-
सन्ति । श्रियो हि कुर्वन्ति तथैव नार्यो भुजंगकन्यापरि-
सर्पणानि ॥ ६५ ॥ अन्यं मनुष्य हृदयेन कृत्वा अन्यं ततो
दृष्टिभिराह्वयन्ति । अन्यत्र मुञ्चन्ति मदप्रसेकमन्यं शरीरेण
च कामयन्ते ॥ ६६ ॥ नातिप्रसङ्गं प्रमदासु कार्यो नेच्छे-
द्वलं स्त्रीषु विवर्धमानम् । अतिप्रसक्तैः पुरुषैर्यतस्ताः
क्रीडन्ति काकैरिव लूनपक्षैः ॥ ६७ ॥ कुर्वन्ति तावत्प्रथमं
प्रियाणि यावन्न जानन्ति नर प्रसक्तम् । ज्ञात्वाथ तं मन्यन्-

१ प्रतीकाररहित पारुष्यं क्रौर्यं यासा ता २ तरङ्ग ३ मायत
नाभ्रमिव क्षणमनुरागिण्य ४ निर्भीडितलाक्षारसरञ्जितकार्पासवत्
५ मरणस्य ६ दुःखस्य

पाशबद्धं अस्तामिषं मीनमिवोद्धरन्ति ॥ ६८ ॥ संमोह-
यन्ति मदयन्ति विडम्बयन्ति निर्भर्त्सयन्ति रमयन्ति विषा-
दयन्ति । एताः प्रविश्य सदयं हृदयं नराणां किं नाम
वामनयना न समाचरन्ति ॥ ६९ ॥ स्त्रीणामशिक्षितपटुत्व-
ममानुषीणां सदृश्यते किमुत याः परिबोधवत्यः । प्रागन्त-
रिक्षगमनात्स्वमपत्यजातमन्यद्विजैः परभृताः किल पोषयन्ति
॥ ७० ॥ अनङ्कुरितकूर्चकः स तु ^१सितोपलाब्धं पयः स एव
धृतकूर्चकः सलवणाम्बुतकोपमः । स एव सितैककूर्चकः
कथितगुग्गुलूद्वेगकूटवन्ति हरिणीदृशा प्रियतमेषु भावास्त्रयः
॥ ७१ ॥ शृणु हृदयं रहस्यं यत्प्रशस्तं मुनीनां न खलु न
खलु योषित्सनिधिः सविधेयः । हरति हि हरिणाक्षी क्षिप्र-
मक्षि क्षुरप्रैः पिहितशमतनुत्रं चित्तमप्युत्तमानाम् ॥ ७२ ॥
शास्त्रज्ञोऽपि प्रकटविनयोऽप्यात्मबोधेऽपि गाढं ससारेऽस्मि-
न्भवति विरलो भाजनं सद्वतीनाम् । येनैतस्मिन्निरयनगर-
द्वारमुद्घाटयन्ती वामाक्षीणा भवति कुटिला झूलता कुञ्चि-
केव ॥ ७३ ॥ अपसरत रे दूरादस्मात्कटाक्षविषानलात्प्रकृ-
तिविषमाद्योषित्सर्पाद्विलासफणाभृतः । इतरफणिना दष्ट-
शक्यश्चिक्रिसितुमौषधैश्चटुलवनिताभोगिग्रस्तं त्यजन्ति हि
मन्त्रिणः ॥ ७४ ॥ स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे च वसतिर्यात्रो-
त्सवे सगतिगोष्ठीपूरुषसनिधाननियमो वासो विदेशे तथा ।
संसर्गः सह पुंश्चलीभिरसकृद्बुद्धेर्निजायाः क्षतिः पत्युर्वार्धक-
मीप्सितं प्रवसनं नाशस्य हेतुः स्त्रियः ॥ ७५ ॥ अग्राह्यं
हृदयं तथैव वदनं यद्वर्णान्तर्गतं भावः पर्वतसूक्ष्ममार्ग-
विषमः स्त्रीणां न विज्ञायते । चित्तं पुंश्चरपत्रतोयतरलं विद्व-
द्भिराशंसितं नारी नाम विषाङ्कुरैरिव लतादोषैः समं वर्धिता
॥ ७६ ॥ एकेन स्मितपाटलाधररुचो जल्पन्त्यनल्पाक्षर-
वीक्षन्तेऽन्यमितः स्फुटकुसुदिनीफुल्लोद्यसल्लोचनाः । दूरोदार-
चरित्रचित्रविभवं ध्यायन्ति चान्यं धिया केनेत्थं परमार्थ-
तोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामञ्चुवाम् ॥ ७७ ॥ कार्कश्यं स्तन-
योर्दृशोस्तरलताऽलीकं मुखे दृश्यते कौटिल्यं कचसचये प्रव-
चने मान्यं त्रिके स्थूलता । भीरुत्वं हृदये सदैव कथितं
मायाप्रयोगः प्रिये यासां दोषगणो गुणा मृगदृशा ताः किं
नराणां प्रियाः ॥ ७८ ॥ भर्ता यद्यपि नीतिशास्त्रनिपुणो
विद्वान्कुलीनो युवा दाता कर्णसमः प्रसिद्धविभवः शृङ्गार-
दीक्षागुरुः । स्वप्राणाधिककल्पिता स्ववनिता स्नेहेन सला-
लिता तं कान्तं प्रविहाय सैव युवती जारं पतिं वाञ्छति

॥ ७९ ॥ आलापैर्मधुरैश्च काश्चिदपरानालोकिताः सखितैरन्या-
न्विभ्रमतल्पनाभिरितरानङ्गैरनङ्गोज्ज्वलैः । आचारैश्चतुरैः परा-
नभिनवैरन्यान्नुवः कम्पनैरित्थं काश्चन रञ्जयन्ति सुदृशो
मन्ये मनस्वत्यथा ॥ ८० ॥ हासस्तूकलिकाप्रदीपनपटुहस्ता-
ङ्गिनेत्राननं तन्वङ्ग्या विषजातमेव भुजगी वेणी च रोमावलिः ।
किं च श्रीफलमुन्नतस्तनभरः कामं मनस्तामिमा सर्वाकार-
विषोऽग्रमूर्तिमबला प्राप्यापि यज्जीवति ॥ ८१ ॥ मुक्ताहारलता
रणन्मणिमया हैमास्तुलाकोटयो रागः कुङ्कुमसम्भवः सुरभय-
पौष्प्यो विचित्रा स्रजः । वासश्चित्रदुकूलमल्पमतिभिर्नार्या-
महो कल्पितं बाह्यान्तः परिपश्यता तु निरयो नारीति
नाम्ना कृतः ॥ ८२ ॥ आवर्तः सशयानामविनयम्भवन-
पत्तनं साहसानां दोषाणां सनिधानं कपटशतमयं क्षेत्रम-
प्रत्ययानाम् । दुर्ग्राह्यं यन्महद्भिन्नरवरवृषभैः सर्वमायाकरण्डं
स्त्रीयन्त्रं केन लोके विषममृतमयं धर्मनाशाय सृष्टम् ॥ ८३ ॥

सतीवर्णनम्

यस्य भार्या शुचिर्दक्षा भर्तारमनुगामिनी । नित्यं मधुर-
वक्त्री च सा रमा न रम रमा ॥ १ ॥ नित्यं स्नाता सुगन्धा-
च नित्यं च प्रियवादिनी । अल्पमुद्रमितवक्त्री च देवता
सा न मानुषी ॥ २ ॥ असारभूते ससारे सारभूता नित-
म्बिनी । इति संचिन्त्य वै शमुरर्धाङ्गे पार्वतीं दधौ ॥ ३ ॥
सैव साध्वी सुभक्तश्च सुस्नेहः सरसोज्ज्वलः । पौकः सजा-
यते यसाः करादप्युदरादपि ॥ ४ ॥ रूपसपन्नमैग्राम्यं
प्रेमप्रायं प्रियंवदम् । कुलीनमनुकूलं च कैलज कुत्र लभ्यते
॥ ५ ॥ न गृहं गृहमित्याहुर्गृहिणी गृहमुच्यते । गृहं तु
गृहिणीहीनं कान्तारादतिरिच्यते ॥ ६ ॥ वृक्षमूलेऽपि
दधिता यत्र तिष्ठति तद्गृहम् । ग्रासादोऽपि तथा हीनो ह्यरण्य-
सदृशः स्मृतः ॥ ७ ॥ तावत्कुलस्त्रीमर्यादा यावत्लज्जा-
वगुण्ठनम् । हृते तस्मिन्कुलस्त्रीभ्यो वरं वेश्याङ्गनाजनः
॥ ८ ॥ कार्ये दासी रतौ वेश्या भोजने जननीसमा ।
विपत्तौ बुद्धिदात्री च सा भार्या सर्वदुर्लभा ॥ ९ ॥ वश्य-
भावेन सुमनाः सुव्रता सुसमाहिता । अनन्यचित्ता सुसुखी
भर्तुः सा धर्मचारिणी ॥ १० ॥ न कार्येषु न भोगेषु नैश्वर्ये
न सुखे तथा । स्पृहा स्याच्च यथा भर्तुः सा नारी सुख-
भागिनी ॥ ११ ॥ कैल्योत्थानपरा नित्यं गुरुश्रुषणे रता ।
सुसमृष्टगृहा चैव गोशकृत्कृतलेपना ॥ १२ ॥ श्वश्रूश्चशुरयोः
पादौ तोषयन्ती पतिव्रता । मातापितृपरा नित्यं या

१ अनुद्वतश्मश्रु २ शर्करायुक्तं दुग्धमिव सुखावहं ३ सितकूर्चक-
स्तु स्त्रीणां कथितगुग्गुलूद्वेगजनकं न कथमपि सतोषजनकं इत्यर्थः
४ 'चावी' इति लोके ५ समागम ६ प्रवास ७ चित्ताभिप्राय
८ पर्वतस्थसूक्ष्ममार्गवदसिकठिन ९ कमलपत्रगतजलबिन्दुवच्चञ्चलम्
१० उपदेष्टा

१ पवित्रा २ लक्ष्मी ३ पक्वान्नम्, पक्षे, बालक ४ सौन्दर्य-
पूर्णम् ५ सख्यवहारचतुरम् ६ प्रेमबहुलम् ७ मधुरभाषि ८ पत्नी
९ लज्जाया अवगुण्ठनं सवरणम् १० प्रातरुत्थाननियमा

नारी सा पतिव्रता ॥ १३ ॥ पतिर्हि देवो नारीणा पति-
र्बन्धुः पतिर्गतिः । पत्युर्गतिरसमा नास्ति दैवत वा यथा
पतिः ॥ १४ ॥ बाल्या वा युवत्या वा वृद्ध्या वापि योषि-
ता । न स्वातन्त्र्येण कर्तव्यं किञ्चित्कार्यं गृहेष्वपि ॥ १५ ॥
नास्ति स्त्रीणा पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषणम् । पति शुश्रू-
षते येन तेन स्वर्गे महीयते ॥ १६ ॥ पाणिग्राहस्य साध्वी
स्त्री जीवतो वा मृतस्य वा । पतिलोकमभीप्सन्ती नाचरे-
त्किञ्चिदप्रियम् ॥ १७ ॥ सदा प्रहृष्टया भाव्यं गृहकार्यं च
दक्षया । सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चासुक्तहस्तया ॥ १८ ॥
जीवति जीवति नाथे मृते मृता या मुदा युता मुदिते ।
सहजस्नेहरसाला कुलवनिता केन तुल्या स्यात् ॥ १९ ॥
प्रतिरजनि प्रतिदिवस विहर बहिःश्रण्डि डिण्डिमं दत्त्वा ।
कोणवधूद्वग्वलितैर्विश्व पुनराकुलीभवति ॥ २० ॥ दीप-
दशा कुलयुवती वैदग्ध्यैर्नैव मलिनतामेति । दोषा अपि
भूषायै गणिकायाः शशिकलायाश्च ॥ २१ ॥ प्रतिपक्षेणापि
पति सेवन्ते भर्तृवत्सलाः साध्व्यः । अन्यरुदिता शतानि
हि समुद्रगाः प्रापयन्त्यब्धिम् ॥ २२ ॥ तल्पे प्रसुरिव
गुरुरिव मनसिजशास्त्रे श्रमे भुजिष्येव । गोहे श्रीरिव गुरुजन-
पुरतो मूर्तेव सा व्रीडा ॥ २३ ॥ ढक्कामाहत्य मद वितन्वते
करिण इव चिर पुरुषाः । स्त्रीणा करिणीनामिव मदः पुनः
स्वकुलनाशाय ॥ २४ ॥ अकरुण कातरमनसा दर्शितनीरा
निरन्तरालेयम् । त्वामनुधावति विमुखं गङ्गेव भगीरथं
दृष्टिः ॥ २५ ॥ परपतिनिर्दयकुलटाशोषित शठ नेर्ष्या न
कोपेन । दग्धममतोपतप्ता रोदिमि तव तानवं वीक्ष्य ॥ २६ ॥
कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु माता शयनेषु रम्भा ।
धर्मेऽनुकूला क्षमया धरित्री भार्या च षाड्गुण्यवतीह दुर्लभा
॥ २७ ॥ बहिर्न लोला दृगपाङ्गमूलादुपैति कूलादिव साग-
रोर्मि । न वा सतीनामभिलाषबन्धं व्यनक्ति गन्धं कलि-
केव चेतः ॥ २८ ॥ लज्जावशावनतमन्थरदृष्टिपातं यैश्चु-
म्बितं कुलवधूवदनारविन्दम् । तेषामनेकपुरुषव्रणिताधरेषु
सक्तिः कथं भवति वेशवधूसुखेषु ॥ २९ ॥ नातः पर कुल-
मतः परतो न शीलं नातः पर च करुणासदन मृगाक्ष्या ।
यद्वाष्पविन्दुरपराधवतोऽपि पत्युरुत्सङ्गितेन चरणेन तया-
पनिन्ये ॥ ३० ॥ मानाग्निवर्धनमहौषधमेतदेव स्त्रीणा सपत्न-
वनिताह्वयकीर्तनं यत् । अव्याजनिर्भरभयप्रणतोत्तराणा
मन्ये विशेषत इदं कुलकन्यकानाम् ॥ ३१ ॥ पदन्यासो
गेहाद्बहिर्द्विहिकणारोपणसमो निर्जोवासादन्यद्भवनमपरद्वीप-
तुलितम् । वचो लोकालभ्यं कृपणधनतुल्यं मृगादृशः पुमानन्यः

कान्ताद्विधुरिव चतुर्थीसमुदितः ॥ ३२ ॥ चतुर्थेऽहि
स्नाता त्रिदिनविरहात्पाण्डुवदना रजोमुक्ता तन्वीं चपल-
नयना कामकलिताम् । हिमत्वङ्मार्जारीमलयभगवन्ध-
प्रणयिनीमधन्यः को मुञ्क्ते च्युतकुसुमशेषामिव लताम् ॥ ३३ ॥
गतागतकुतूहल नयनयोरपाङ्गावधि स्मितं कुलनतश्रुवा-
मधर एव विश्राम्यति । वचः प्रियतमश्रुतेरतिथिरेव कोप-
क्रमः कदाचिदपि चेत्तदा मनसि केवल मज्जति ॥ ३४ ॥
भक्तिः प्रेयसि सश्रितेषु करुणा श्वश्रूषु नम्रं शिरः प्रीतिर्या-
तृषु गौरवं गुरुजने क्षान्तिः कृतागस्यपि । अम्लाना कुल-
योषिता व्रतविधिः सोऽयं विधेयः पुनर्मन्दर्तुर्दयिता इति प्रिय-
सखीबुद्धिः सपत्नीष्वपि ॥ ३५ ॥ अभ्युत्थानमुपागते गृह-
पतौ तद्वाषणे नम्रता तत्पादार्पितदृष्टिरासनविधिस्तस्योप-
चर्या स्वयम् । सुप्ते तत्र शयीत तत्पथमतो जैह्वाच्च शय्या-
मिति प्राच्यैः पुत्रि निवेदितः कुलवधूसिद्धान्तधर्मागमः
॥ ३६ ॥ शुश्रूषस्व गुरुन्कुरु प्रियसखीवृत्तिं सपत्नीजने
भर्तुर्विप्रकृतापि रोषणतया मा स्म प्रतीपं गमः । भूयिष्ठ भव
दक्षिणा परिजने भोगेष्वनुत्सेकिनी यान्येव गृहिणीपदं
युवतयो वामाः कुलस्याधयः ॥ ३७ ॥ निर्व्याजा दयिते नना-
न्देषु नता श्वश्रूषु भक्ता भव स्निग्धा बन्धुषु वत्सला परि-
जने स्नेहा सपत्नीष्वपि । भर्तुर्मित्रजने सनम्रवचना खिन्ना
च तद्वैरिषु प्रायः सवननं नतश्रु तदिदं वीतौषधं भर्तृषु
॥ ३८ ॥ स्नानाम्भो बहु साधिता रसवती देवाभिकार्यो-
चितः सभारो रचितो विशुद्धवसने कालोचिते योजिते ।
स्नानं नाथ विधीयतामतिथयः सीदन्ति नान्या त्वरा धन्यं
बोधयते शनैरिति पति मध्याह्नसुप्तं सती ॥ ३९ ॥ सचारो
रतिमन्दिरावधि सखीकर्णावधि व्याहृतं चेतः कान्तसमीहि-
तावधि महामानोऽपि मौनावधि । हासं चाधरपल्लवावधि
पदन्यासावधि प्रेक्षितं सर्वं सावधि नावधिः कुलमुवा प्रेम्णः
पर केवलम् ॥ ४० ॥ शुश्रूषामनुरुन्धती गुरुजने वाक्ये
ननान्दुः स्थिता दाक्षिण्यैकपरायणा परिजने स्निग्धा सपत्नी-
ष्वपि । सन्नद्धातिथिसत्कृतौ गृहभरे नैस्तन्यमाविभ्रती वत्से
किं बहुना भजस्व कुशल भर्तुः प्रिये जाग्रती ॥ ४१ ॥

असतीचरित्रम्

यस्य भार्या विरूपा च कैश्मला कलहप्रिया । अधिका-
धिकमक्ष्मा च सा जरा न जरा जरा ॥ १ ॥ एषैव योषि-
ता धन्या शीलं च लभते सुखम् । दिवा पतिव्रता भूयो

१ कान्तात्प्रियादन्य पुमान्वरदचतुर्थ्युदितश्चन्द्र इव दर्शनानर्ह
इत्यर्थे २ भवेति ३ आश्रितेषु ४ क्षमा ५ अपराधिनि
६ प्रकुलवदना ७ पूजा ८ लजेत ९ अमङ्गला १० वृद्धत्वम्

नक्तं च कुलटा यतः ॥ २ ॥ पर्यङ्कः स्वास्तरणः पतिरुत्कूलो
मनोहर सदनम् । तृणमिव लघु मन्यन्ते कामिन्यश्चौर्य-
रतिलुब्धाः ॥ ३ ॥ दुर्दिवसे घनतिमिरे दु संचारासु नगर-
वीथीषु । पत्युर्विदेशगमने परमसुखं जघनचपलायाः ॥ ४ ॥
इह वटवृक्षे यक्षः प्रतिवसति दिवापि यत्र भयशङ्का ।
तस्मिन्नभिनववध्वा नीता वीतोदया, क्षणदाः ॥ ५ ॥ सुख-
शय्या ताम्बूलं विश्रब्धाश्लेषचुम्बनादीनि । तुल्यन्ति न
लक्षाशं त्वरितक्षणचौर्यसुरतस्य ॥ ६ ॥ दिवसे घटिकास्त्रि-
शत्रिशद्वटिकाः पर रजनौ । लक्ष्यं नगरयुवानस्तात विधातः
किमाचरितम् ॥ ७ ॥ आरोपिता शिलायामश्मेव त्वं भवेति
मन्त्रेण । मन्त्रापि परिणयापदि जारमुखं वीक्ष्य हसितैव ॥ ८ ॥
कुलपतनं जनगर्हा बन्धनमपि जीवितस्य सदेहम् । अङ्गी-
करोति सकलं वनिता परपुरुषसत्ता ॥ ९ ॥ सखि सुख-
यत्नैवकाशे प्राप्तः प्रेयान् यथा तथा न गृहे । वातादवारि-
तादपि भवति गवाक्षानिलः शीतः ॥ १० ॥ द्वारि स्तम्भ-
विलम्बा प्रियसखि दृष्टि पथि क्षिपसि । ग्रहिणोषि भान्यभाजि
प्रेयसि दूतीमिव भ्रमरीम् ॥ ११ ॥ सुभगं वदति जनस्तं
निजपतिरिति नैष रोचते मह्यम् । पीयूषेऽपि हि मेषजभावो-
पहिते भवत्यरुचिः ॥ १२ ॥ इह नगरे प्रतिरथ्यं मुञ्ज-
सर्बाधरुचिरसंचारे । सुन्दरि मम मतमेतन्नकुलप्रतिपालनं
श्रेयः ॥ १३ ॥ केलिः प्रदहति मज्जा शृङ्गारोऽस्थीनि चाटव
कटवः । बन्धक्याः परितोषो न स्वादनभीष्टदंपत्योः ॥ १४ ॥
सदिग्धे परलोके जनापवादे च जगति बहुचित्रे । स्वाधीने
परमणे धन्यास्तारुण्यफलभाजः ॥ १५ ॥ यदि भवति दैव-
योगात्पुमान्विरूपोऽपि बन्धकी रहसि । न तु कृच्छ्रादपि
भद्रं निजकान्तं सा भजत्येव ॥ १६ ॥ यदवधि विवृद्धमात्रा
विकसितकुसुमोत्करा शणश्रेणी । पीताशुकप्रियेय तदवधि
पल्लीपते, पुत्री ॥ १७ ॥ तिमिरेऽपि दूरदृश्या कठिनाश्लेषे
च रहसि मुखरा च । दन्तमयवलयरानी गृहपतिशिरसा
सह स्फुटतु ॥ १८ ॥ एष्यति मा पुनरयमिति गमने यद-
मङ्गलं मयाकारि । अधुना तदेव कारणमवस्थितौ दग्ध-
गोहपते ॥ १९ ॥ ग्रामतरुण तरुण्या नैवैवजुलमञ्जरी-
सनाथवरम् । पश्यन्त्या भवति मुहुर्नितरा मलिना मुख-
च्छाया ॥ २० ॥ मया कुमार्यापि न सुप्तमेकया न जार-

१ दुर्दिने २ रात्रय ३ स्थापिता ४ परिणयरूपायामापदि
सकटे ५ अष्टताम् ६ निन्दाम् ७ अवसरे ८ रथ्याया रथ्यायाम्
९ सर्पा, पक्षे, -जारा समर्प १० नकुलस्य पालनम्, पक्षे, -न इति
पदच्छेद ११ कुलप्रतिपालनं न श्रेय १२ बन्धकी = कुलटा १३
अशोकफलिका १४ अशोकतरुतले कृतसकेत तत्र गत्वा तदीयमञ्जरी
मादाय प्रतिनिवृत्त दृष्ट्वा गृहव्यापारावेशात्स्वकृतसकेतभङ्गात्स्वापराध-
भावनाया तस्या मुखच्छाया लज्जया मलिना भवतीत्यर्थः

मुत्सृज्य पुमान्विलोकितः । अनेन गोत्रस्थितिपालनेन मे
प्रसन्नतामेतु भवोपकारिणी ॥ २१ ॥ यापौ गृहीतापि पुर-
स्कृतापि स्नेहेन नित्यं परिवर्धितापि । परोपकाराय भवेद-
वश्यं वृद्धस्य भार्या करदीपिकेव ॥ २२ ॥ प्रियो मयैवाव-
चितैः प्रसूनैर्हृद्यो हरस्यातनुते सपर्याम् । अतो नतानेक-
लतावृतानि यास्यामि साय विपिनानि सख्यः ॥ २३ ॥
निभृतं निभृत निभालयन्त्या वरुणाशाभरणायित पतङ्गम् ।
गुरुयन्त्रितयापि गोपवध्वा न्यनान्तेन निमन्त्रितो मुकुन्दः
॥ २४ ॥ शिरसि शिरसिज दृशोर्निमेष विटपिनि पल्लवमालये
तृणं वा । गणयितुमपि पारयन्ति केचित्प्रियसखि के कथ-
यन्तु जारसख्याम् ॥ २५ ॥ पतिरतीव धनी सुभगो युवा
परविलासवतीषु पराङ्मुखः । शिशुरलकुरुते भवन सदा
तदपि सा सुदती रुदती कुत ॥ २६ ॥ नाम्बुजैर्न कुसुमै-
रूपमेयं स्वैरिणीनयनपङ्कजयुग्मम् । नोदये दिनकरस्य न
वेन्दो केवल तमसि यस्य विकास ॥ २७ ॥ दृग्भङ्गभङ्गि-
मशतैरसतीरहस्यमन्वेषयन्कपटभिक्षुक लक्षितोऽसि । म्वस्य
प्रभुर्न च भवामि तत क्षमस्व भिक्षोपदौकनमिषादयमञ्ज-
लिस्ते ॥ २८ ॥ ब्रह्मैव सत्यमखिल नहि किंचिदन्यत्तस्मान्न मे
सखि परापरमेदबुद्धिः । जारे तथा निजवरे सदृशोऽनुरागो व्यर्थ
किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥ २९ ॥ जन्मैव मास्तु यदि वा
न नितम्बिनीषु तत्रापि चेदहह नैव कुलाङ्गनासु । हा
धिग्विधे कुलवधूरथ चेद्वेयं नैवास्तु च कचन मे मनसोऽनु-
बन्ध ॥ ३० ॥ गोष्ठेषु तिष्ठति पतिर्वधिरा नानान्दा नेत्र-
द्वयस्य च न पाटवमस्ति यातु । इत्थं निशम्य तरुणी कुच-
कुम्भसीम्नि रोमाञ्चकञ्चुकमुदञ्चितमाततान ॥ ३१ ॥ वय
बाल्ये बालास्तरुणिर्मेनि यूना परिणतावपीच्छामो वृद्धान्
परिणयविधौ न, स्थितिरियम् । त्वयारब्धं जन्म क्षपयितु
मनेनैकपतिना न मे गोत्रे पुत्री कचिदपि सतीलाञ्छनमभूत्
॥ ३२ ॥ दृशा किंचित्किञ्चिलितभुजलीलाविलसितैः करा-
घातैः किञ्चिन्नखविलिखनैः किंचिदधिकम् । स्पृशन्त्या
सर्बाधे गुरुभिरनभिप्रेक्षितपथे यथेष्टं चेष्टन्ते स्फुटकुचतटा
पश्य कुलटा ॥ ३३ ॥ अनार्यप्रज्ञानामिह जनवधूना हि
मनसो महाशल्य कर्णे तव नवकजम्बूकिसलयः । भ्रमन्मिक्षा-
हेतोरधिनगरि बुद्धोऽसि न मया त्वयैतावद्वेष पथिक न
विधेयः पुनरपि ॥ ३४ ॥ अय रेवार्कुञ्ज, कुसुमशरसेवा-
समुचितः समीरोऽयं वेलावनविदलदेलापरिमलः । इयं प्रावृड्

१ प्रीत्या, पक्षे, -तेलेन २ सुन्दर, अथ च, -सुष्ठु न नक्षत्र
तस्मिन्नाच्छति कुयोग त्यक्त्वा भार्या व्रजति इदमेव रोदनकारणम्
३ उपमातु योग्यम् ४ बाल्यावस्थायाम् ५ तारुण्ये ६ वार्धक्ये
७ इच्छाविषयान्कुर्म ८ जनसमर्प ९ व्यापार कुर्वते
१० स्वैरिण्य ११ नर्मदातीरभव लतागृहम्

धन्या नवजलदविन्यासचतुरा पराधीनं चेतः सखि किमपि कर्तुं मृगयते ॥ ३५ ॥ स्थितिर्गोहोपान्ते परिजनपरीहासकलना सुहृयातायाते सकृदपि गृहे व्याजगमनम् । सुहृस्तद्गोयेऽपि क्षणपरिचयो वस्तुनि दृशः समुत्पन्नेप्रेम्णः सकलमिदमापात-सुखदम् ॥ ३६ ॥ नितम्बिन्यो नित्यं विनयपथविन्यस्तमनसः पताकाः स्युः पुत्रि प्रतिनियतमेताः स्वकुलयोः । गुरोरित्या-देशं सदासि सुदृशामोकृतवती गतातङ्कं राधा हरिसुखमृगाङ्क मृगयते ॥ ३७ ॥ अये को जानीते निजपुरुषसङ्गो नहि तथा यथा स्त्रीणां चेतः परपुरुषसङ्गो रमयति । अपि स्वैर मुक्ता दिवसमखिलं वासरकृता करस्पर्शादिन्दोर्मुकुलयति नेत्राणि नलिनी ॥ ३८ ॥ ताम्बूलाक्तं दशनमसकृदर्शय-न्तीह चेटी घोटीह्वेषा विकृतविरुत हेतुहीनं हसन्ती । स्थानस्थानस्खलितपदविन्यासमाभासमाना यूनामग्रे वसति कुटिलं नर्तितोच्चैर्नितम्बम् ॥ ३९ ॥ ज्ञाता मैत्री सहज-मधुरापातिमिलोचितान्तैः कर्णाकर्णि प्रथितमयगो बन्धुवर्गे-रमाणि । सप्रत्येवं तदपि न मनाञ्छति प्राणनाथ को जानीते कुवलयदृशः कीदृशः प्रेमबन्धः ॥ ४० ॥ भ्रूमेदैः कतिचिद्विरा कुटिलया काश्चित्किमत्यः स्मितैः स्वैरिण्यः कथयन्ति मन्मथरसव्यापारवश्य मनः । कासाचित्पुनरङ्गकेषु मसृणच्छायेषु मध्यस्थितो भावः काचपुटेषु पुष्करमिव प्रव्यक्तमालोक्यते ॥ ४१ ॥ यः कौमारहरः स एव हि वैरस्ता एव चैत्रक्षपास्ते चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः । सा चैवास्ति तथापि चौर्यसुरतव्यापार-लीलाविधौ रेवारोधसि वेतसीतरुतले चेतः समुत्कण्ठते ॥ ४२ ॥ दृष्टि हे प्रतिवेशिनि क्षणमिहाप्यस्मद्गृहे दास्यति प्रायेणास्य शिशोः पिता न विरसाः कौपीरप पास्यति । एकाकिन्यपि यामि तद्वरमित सोतस्तमालाकुल नीरन्ध्रास्तमुपालिखन्तु जरठच्छेदा नलग्नन्थय ॥ ४३ ॥ शुश्रूषस्व गुरुन्निवर्तय सखीर्वन्दस्व बन्धुस्त्रियः कावेरीतटसनिविष्टनयने मुग्धे किमुत्तम्यसि । आस्ते पुत्रि समीप एव गमनादेकलता-लिङ्गितन्यश्चट्वालतमालदन्तुरदरी तत्रापि गोदावरी ॥ ४४ ॥ भद्र तस्य तरोः स्वयं चिरकृतप्रस्थानकं कथ्यता दुर्वारस्त-मरण्यवह्निरदहद्विग्दारुणं दुर्वचः । मा खिद्यस्व ततः प्रभृ-त्यनुदिनं तस्याः पतद्भिर्दशोरम्मोभिः परिणद्धपल्लवधनच्छाय-स्तरुवर्धते ॥ ४५ ॥ स्वामी नि श्रसितेऽप्यसूयति मनोजिप्र-सपत्नीजनः श्वश्रुरिज्जितदेवत नयनयोरीहालिहो यातरः । तद्गूरादयमञ्जलिः किमधुना दग्धमङ्गिभावेन ते वैदग्धीमधुर-प्रपञ्चचतुर व्यर्थोऽयमत्र श्रमः ॥ ४६ ॥ आयातासि विमुञ्च

वेपथुभर दृष्टासि नो केनचिन्नीलं चोलमसुं विमुञ्च हरतु खेदं निशीथानिलः । इत्यन्तर्भयसन्नकण्ठममकृद्यामीति तल्पं गता जल्पन्ती परिरम्यते मुकुतिभिः स्वैर नवस्वैरिणी ॥ ४७ ॥ सत्रीडार्धनिरीक्षणं यदुभयोर्यद्वृत्तिसप्रेषण ह्यद्य श्रो भविता समागम इति प्रीतिप्रसादश्च यः । प्राप्ते कालसमा-गमे सरभस यच्चुम्बनालिङ्गनं तत्कामस्य फल तदेव सुरतं शेषा पशूना स्थितिः ॥ ४८ ॥ इन्दुर्यत्र न निन्द्यते न मधुर दूतीवचः श्रूयते नोच्छ्वासा हृदयं दहन्त्यशिशिरा नो याति कार्यं वपुः । स्वाधीनामनुकूलिका स्वगृहिणीमालिङ्ग्य यत्सुप्यते तत्किं प्रेम गृहाश्रमव्रतमिदं कष्टं समाचर्यते ॥ ४९ ॥ चेत्यौगदपि शङ्कसे हिमरुचोरप्यर्चिपो लज्जसे भोगीन्द्रादपि चेद्विमेषि तिमिरस्तोमादपि त्रस्यसि । चेतुञ्जा-दपि द्यसे जनघटध्वानादपि क्षुभ्यसि प्रायः पुत्रि हतास्मि हन्त भविता त्वत्तः कलङ्कः कुले ॥ ५० ॥ आ. पार्कं न करोषि पापिनि कथं पापी त्वदीयः पिता रण्डे जल्पसि किं तवैव जननी रण्डा त्वदीया स्वसा । निर्गच्छ त्वरितं गृहा-द्वहिरितो नेद त्वदीयं गृहं हा हा नाथ ममाद्य देहि मरणं जारस्य भाग्योदयः ॥ ५१ ॥ कार्ये सत्यपि जातु याति न बहिर्नाप्यन्यमालोकते साध्वीरप्यनुकुर्वती गुरुजनं श्वश्रू च शुश्रूषते । विर्लम्भ कुरुते च पत्युरधिकं प्राप्ते निशीथे पुन-र्निद्राणे सकले जने शशिसुखी निर्याति रन्तु विटैः ॥ ५२ ॥ आकारेण शशी गिरा परभृतः पारावतश्चुम्बने हंसश्चङ्क्रमणे समं दयितया रत्या प्रमत्तो गजः । इत्थं भर्तारं मे समस्त-श्रुवतिश्चाव्यैर्गुणैः सेविते क्षुण्ण नास्ति विवाहितः पतिरिति सान्नेष दोषो यदि ॥ ५३ ॥ ज्ञात ज्ञातिजनैः प्रमृष्टमयशो दूर गता धीरता त्यक्ता ह्रीः प्रतिपादितोऽप्यविनयः साध्वी-पदं प्रोज्झितम् । लुप्ता चोभयलोकसाधुपदवी दत्तः कलङ्कः कुले भूयो दूति किमन्यदस्ति यदसावद्यापि नागच्छति ॥ ५४ ॥ देहे दुर्ललितस्य देवरशिशोः स्फोटव्रणो दारुणो र्यातस्तेन वनस्पतित्वचमुपाहर्तुं मया गम्यते । दृप्यन्तु श्रसितानि धर्मसलिलैः पत्राणि लुप्यन्तु वा वक्षो वा विलिखन्तु हन्त नखैः क्रद्धा कपिश्रेणयः ॥ ५५ ॥ अम्ब श्वश्रु यदि त्वया हतशुकः सवर्धनीयस्तदा लौहं पञ्जरमस्य दुर्नयवतो गाढान्तर कारय । अद्यैवं बदरीनिकुञ्जकुहरे सलीनमन्वि-प्यती दृष्टा यन्न भुजङ्गमेन तदतिश्रेयः किमेभिः क्षतैः ॥ ५६ ॥ न्यस्त पन्नगमूर्ध्नि पादयुगल भक्तिर्विमुक्ता गुरोस्त्यक्ता प्रीतिरकारि किं न भवतो हेतोर्मया दुष्कृतम् ।

१ सुर्देण २ जलम् ३ नवयौवनोपभोक्ता ४ श्रेष्ठ विलक्षणरतिक्रम इत्यर्थः ५ कूपसबन्धिनी ४५ सु. र. भा.

१ भगिनी २ कदाचित् ३ अनुकरण कुर्वाणा ४ विश्वासम् ५ शयाने ६ क्रीडितुम् ७ जायै ८ कोकिलः ९ गमने १० सवोध नपदम् 'जात' इति वा पाठ

अङ्गानां शतयातना नयनयोः कोऽपि क्रमो सैरवः
कुम्भीपाकपराभवश्च मनसो युक्तः, त्वयि प्रस्थिते ॥ ५७ ॥
नारीणां खलु बन्धुरन्धतमस पाथोधरः सोदरः कुञ्जं नाभिगृहं
निशा सहचरी सेव्यः स्मरः क्षमापतिः । इत्थं चारुचकोर-
चञ्चलदृशा यासा मतिर्जायते तासामेव यशः सुधाशुधवल
तासा च सौख्यं सदा ॥ ५८ ॥ हसैः शैवलमञ्जरीति कबरी
चञ्चलभिराकर्षिता वक्त्रे चन्द्रधिया चकोरवनिता चक्रे नखै-
रक्रमम् । भृङ्गैः पङ्कजकोरकप्रतिभया वक्षोरुहो वीक्षितस्त-
न्मातः करवै पुनर्न सरसीतोयावगाहोद्यमम् ॥ ५९ ॥
आस्ता विश्वसनं सखीषु विदिताभिप्रायसारे जने तत्राप्य-
र्पयितुं दशं सुरचिरा शक्नोमि न व्रीडया । लोकोऽप्येष
परोपहासकुशलः सूक्ष्मेङ्गितज्ञोऽप्यलं मातः कं शरणं
ब्रजामि हृदये जीर्णोऽनुरागानलः ॥ ६० ॥ कार्येणापि विल-
म्बनं परगृहे श्वश्रून् समन्यते शङ्कामारचयन्ति यूनि भवन
प्राप्ते मिथो यातरः । वीथीनिर्गमनेऽपि तर्जयति च कुद्धा
ननान्दा पुनः कष्टं हन्त मृगीदृशा पतिगृहं प्रायेण कारा-
गृहम् ॥ ६१ ॥ एकान्ते बत नो गृहं शशिसुखोऽप्यन्या-
दृशो दृश्यते क्षिप्रं साधय यातु पुत्रि स दिने भुक्त्वान्यमावा-
सकम् । श्वश्र्वा सभ्रमिता किलेति बहुशः सप्रेरयन्त्या वधूः
पान्थ वीक्ष्य बभञ्ज सखितमुखी सैवाधैसिद्धौदनम् ॥ ६२ ॥
एते वारिकणाः किरन्ति पुरुषान्वर्षन्ति नाम्मोधराः शैलाः
शाद्वलमुद्रमन्ति न सृजन्त्येते पुनर्नायकान् । त्रैलोक्ये
तरवः फलानि सुवते नैवारमन्ते जनान्धातः कातरमाल-
पामि कुलटाहेतोस्त्वया किं कृतम् ॥ ६३ ॥ सपत्न्याद्य
तारा भवति तरलिता यत्पुरो नेत्रतारा दृष्टा केनाद्य काञ्ची
यदभिमुखगता वेपते रत्नकाञ्ची । उग्रः कस्याद्य तुष्टः सखि
यदनुमते कश्चिदुग्रोऽनुतापः स्नातं केनाद्य वेणीपयसि
विलुलिता यत्कृते कापि वेणी ॥ ६४ ॥ पश्यन्ति स्निग्धमुग्धं
प्रतिकलमधुरैर्मोहयन्त्यङ्गहारैः साकूतैर्मन्दहासैरपि पर-
पुरुषान् शश्वदानन्दयन्ति । चेष्टन्ते चेत एते किमपि
परिचयाद्वारयिष्यन्ति तेषां प्राणाङ्को वेद लोके परजलज-
दृशा चित्तमत्यन्तलोलम् ॥ ६५ ॥ पृथ्वी तावत्रिकोणा
विपुलनदनदीग्रावरुद्धं तदर्धं तत्राप्यर्धं युवत्यः शिशुगत-
वयसो रोगिणो योगिनश्च । त्याज्यास्तत्रापि मान्याः श्वशुर-
पितृमुखाः सन्ति शेषाः कियन्तो मिथ्यावादो ममायं
मुखरमुखरवः पुंश्चली पुंश्चलीति ॥ ६६ ॥

पान्थसंकेतः

ग्रामेऽस्मिन्प्रसूतप्राये न किञ्चित्पान्थ विद्यते । पयोधरो-
न्नति दृष्ट्वा वस्तुमिच्छति चेद्वस ॥ ६७ ॥ पान्थ

१ पाषाणबहुले, पक्षे, -पाषाणतुल्ये २ आस्तरणादिकम्, पक्षे, -
समागमप्रतिबन्धकम् ३ मेघानामुन्नति पर्जन्यागमसंकेत इति
यावत्, पक्षे, -स्तनयोरुन्नति ।

मन्दमते किंवा सतापमनुविन्दसि । पयोधरं सैमा-
शास्त्र येन शान्तिमवाप्नुयात् ॥ ६८ ॥ वीक्षितुं न क्षमा श्वश्रूः
स्वामी दूरतरं गतः । अहमेकाकिनी बाला तवेह वसतिः
कुतः ॥ ६९ ॥ त्वमिव पथिकः प्रियो मे विटपिस्तोमेषु
गमयति क्लेशान् । किमितोऽन्यत्कुशल मे सप्रति यत्पान्थ
जीवामि ॥ ७० ॥ किमिति कृशासि कृशोदरि किं तव
परकीयवृत्तान्तैः । कथय तथापि मुँदे मम कथयिष्यति
पान्थ तव जाया ॥ ७१ ॥ यदि गन्तासि दिगन्तं पथिक
पतिस्तत्र सबोध्यः । नयनश्रवणविहीना कथमुपचर्या मयै-
कया जननी ॥ ७२ ॥ निविडतभतमालमल्लिवल्लीविचकिल-
राजिविराजितोपकण्ठे । पथिक समुचितस्त्वबाद्य तीव्रे सवि-
तरि तत्र सरित्छटे निवासः ॥ ७३ ॥ भो पान्थ पुस्तकधर
क्षणमत्र तिष्ठ वैद्योऽसि किं गणितशास्त्रविशारदोऽसि । केनौ-
षधेन मम पश्यति भर्तुरम्बा किं वागमिष्यति पतिः सुचिर-
प्रवासी ॥ ७४ ॥ एकाकिनी यदवला तरुणी तथाहमस्मिन्
गृहे गृहपतिश्च गतो विदेशे । कं याचसे तदिह वासमियं
वराकी श्वश्रूर्मान्धवधिरा ननु मूढ पान्थ ॥ ७५ ॥ रथ्या-
रजोरुणितधूसरिताङ्गयष्टे, कश्चित्पितुः स्मरसि पुत्रक नि-
र्घृणस्य । उक्तवैवमङ्कगतयायतमायताक्ष्या पान्थस्त्रिया प्ररुदितं
करुणं दिनान्ते ॥ ७६ ॥ भवनमिव मदीय निर्जनः पान्थ
पन्थाः कुसुमशर इवास्मिन्स्तस्करा दुर्निवाराः । गृहप इव
पतङ्गोऽप्येष यातो दिगन्तान्मदनसुभग भूयो नैव गन्तुं
समीहे ॥ ७७ ॥ अहमिव दिनलक्ष्मीः प्रोषितप्राणनाथा
त्वमिव पथिक पन्था मुक्तपान्थानुबन्धः । अयमपि परदेशः
सोऽपि यत्रासि गन्ता मदनमधुरमूर्ते किं वृथा सत्त्वरोऽसि
॥ ७८ ॥ यामिन्येषा बहुलजलदैर्बद्धमीमान्धकारा निद्रा
यातो मम पतिसौ क्लेशितः । कर्मदुःखैः । बाला चाहं मने-
सिजभयात्प्रासगाढप्रकम्पा ग्रामश्चोरैरयमुपहतः पान्थ निद्रा
जहीहि ॥ ७९ ॥ कुत्रायासीः किमिवमकरो, साहस
पान्थ बन्धो यद्येतस्मिन्निवससि पुरे सावधानस्तदा स्याः ।
अत्रोत्तालाः कतिचिदबलाः सन्ति यासा विलासैरुपद्यन्ते
सपदि मदनव्याधयो दुर्निवाराः ॥ ८० ॥ इयं सुरैतरं-
गिणी न पुनरत्र नौसर्गमो भवेत्तरेणिमज्जनं पथिक नैव

१ मेघम्, पक्षे, -स्तनम् २ सन्यक्तप्रायेणा कुरु ३ कान्त ४ वृक्षस
मूहेषु ५ हर्षाय ६ कक्षे पुस्तकधारिण पान्थ प्रति कस्याश्चित्कामिन्या
स्वामिप्रायद्योतकोक्ति औषधप्रश्नेन श्वश्र्वा अन्धत्व सूचितम् प्रोषि-
तस्य पत्युः कदागमन भविष्यतीति प्रश्नेन सोऽपि गृहे नास्तीति
सूचितम् ७ गृहस्वामीव ८ सूर्य ९ रात्रि १० भयकरगाढान्धकारा
११ कर्मजन्मैर्दुःखैः श्रान्त इत्यर्थ १२ उक्तहेतुभिर्नसि जात
यद्भय तस्मात्, पक्षे, -कामभयात् १३ सुराणां तरंगिणी नदी,
पक्षे, -सुरतरजनशीला १४ नौसर्गमः नौकाप्राप्ति, पक्षे, -आवयो
समागम १५ तरणि सूर्य, पक्षे, -नौका

पान्थागमः । निधाय हृदये सदा विपुलचारुकुम्भद्वयं सखे
घनघनागमे धनरसस्य पार व्रज ॥ ८१ ॥ वाणि-
ज्येन गतः स मे गृहपतिर्वार्तापि न श्रूयते प्रातस्त-
जननी प्रसूततनया जामातृगेहं गता । बालाहं नव-
यौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मिन्गृहे सायं सप्रति वर्तते
पथिक हे स्थानान्तर गम्यताम् ॥ ८२ ॥ रे रे पान्थ कुतो
भवान्नगरतो वार्ता न चापि श्रुता नैवं ब्रूहि युवा पयोद-
समये हित्वा प्रिया जीवति । सत्यं जीवति जीवतीति
कथिता वार्ता मयापि श्रुता विस्तीर्णा पृथिवी जनोऽपि विविधः
किं किं न सभाव्यते ॥ ८३ ॥ शून्यं वेष्टम चिरायितो
गृहपतिर्जाताधुना शर्वरी स्थातुं नोचितमत्र गच्छ निभृतं
लोकैर्नालक्षितः । इत्थं लोलदशा ह्यसावभिहितो दासीमुखे-
नाध्वगः स्थित्वा किंचिदिव क यामि रजनी प्राप्तेत्युदीर्य
स्थितः ॥ ८४ ॥ स्मर्तव्या वयमिन्दुसुन्दरमुखि प्रस्तावतोऽपि
त्वया स्यादेव यदि नाथ दास्यति विविर्जातिस्मरत्वं मम ।
एकस्मिन्नपि जन्मनि प्रियतमे जातिस्मरत्वं कुतः प्राणा-
पान्थ समं त्वयैव चलितः काद्यापि जन्मैकता ॥ ८५ ॥
भ्रातः पान्थ पथि त्वया न पथिकः कश्चिन्समासादितो बाले
नैकशतानि कीदृश इति प्रख्यायता वल्लभः । यं दृष्ट्वा
प्रमदाजनस्य भवतः स्फारे मुदा लोचने स ज्ञेयो दयितो
ममेति पथिकायावेद्य मोहं गता ॥ ८६ ॥ मो पान्थ
त्वरितोऽसि तिष्ठ निमिषं किंचिद्ब्रूदामो वयं मार्गोऽयं पुरतो
द्विधा खलु भवेद्भ्रामेन नो गम्यताम् । तत्रास्ते सहकारकोमल-
तरोर्मूले प्रपापालिका तस्मा लोचनैवागुरानिपतितो न त्वं
पुनर्याससि ॥ ८७ ॥ नाथो मे विपणि गतो न गणयत्येषा
सपत्नी च मा त्यक्त्वा मामिह पुंषिणीति गुरवो याता गृहा-
भ्यन्तरम् । शय्यामात्रसहायिनी परिजनः श्रान्तो न मा सेवते
स्वामिर्नागमलालनीय रजनी लक्ष्मीपते रक्ष माम् ॥ ८८ ॥

वेश्यागर्हणम्

वेश्यासौ मदनज्वाला रूपेन्धनसमेधिता । कामिभिर्यत्र
हूयन्ते यौवनानि धनानि च ॥ १ ॥ अयं च सुरतज्वाला-
कामाग्निः प्रणयेन्धनः । नराणां यत्र हूयन्ते यौवनानि धनानि
च ॥ २ ॥ इह सर्वस्वफलिनः कुलपुत्रमहादुमाः । निष्कलत्व-

मल यान्ति वेश्याविहगभक्षिताः ॥ ३ ॥ धनाशा
कैतवस्नेहो वितथैश्चित्ततोषणम् । एकमप्यस्ति नात्मासु
कथं वेश्यासमा वयम् ॥ ४ ॥ कष्ट जीवति गणिका गण-
कोऽपि च राजसेवको वैद्यः । दिवसे दिवसे मरणं परस्य
यच्चित्तरञ्जनं वृत्तिः ॥ ५ ॥ न पर्वताग्रे नलिनी प्ररोहति
न गर्दभा वाजिधुर वहन्ति । यवा, प्रकीर्णा न भवन्ति
शालयो न वेशजाताः शुचयस्तथाङ्गनाः ॥ ६ ॥ हारहीरक-
हिरण्यभूषणैस्तोषमेति गणिका धनैषिणी । प्रेमकोमल-
कटाक्षवीक्षितैरेव जीवति कुलाङ्गनाजनः ॥ ७ ॥ एता हसन्ति
च रुदन्ति च वित्तहेतोर्विश्वासयन्ति पुरुष न च विश्वसन्ति ।
तस्मान्नरेण कुलशीलसमन्वितेन वेश्याः श्मशानघटिका इव
वर्जनीयाः ॥ ८ ॥ जात्यन्धाय च दुर्मुखाय च जराजीर्णांश्चि-
लाङ्गाय च ग्रामीणाय च दुष्कुलाय च गलकुष्ठाभिभूताय
च । यच्छन्तीषु मनोहरं निजवपुर्लक्ष्मीर्लवश्रद्धया पण्यस्त्रीषु
विवेककल्पलतिकाशस्त्रीषु रज्येत कः ॥ ९ ॥ केश, कुन्द-
मिषादिवोपहसति द्रव्यैर्विहीनाञ्जनान् यूना ग्रन्थिधनं विलो-
कितुमिवोद्रीवस्तनस्तिष्ठति । प्रेमच्छेदकृपाणवल्लिसुषमा रोमा-
लिरालम्बते यस्याः सा कथमस्तु चेतसि चमत्काराय
वाराङ्गना ॥ १० ॥ वाप्या स्नाति विचक्षणो द्विजवरो
मूर्खोऽपि वर्णाधमः फुल्ला नामयति वायमोऽपि हि लता या
नामिता बर्हिणा । ब्रह्मक्षत्रविशस्तरन्ति च यया नावा तयैवे-
तरे त्वं वापीव लतेव नौरिव जनं वेश्यासि सर्वे भज ॥ ११ ॥

अष्टनायिकाः

स्वाधीनपतिका

यदपि रतिमहोत्सवे नकारो यदपि करेण च
नीविधारणानि । प्रियसखि पतिरेष पार्श्वदेशं तदपि न
मुञ्चति तत्किमाचरामि ॥ १ ॥ मा गर्वमुद्वह कपोलतले
चकास्ति कान्त स्वहस्तलिखिता मम मञ्जरीति । अन्यापि
किं न सखि भाजनमीदृशाना वैरी न चेद्भक्ति वेपथुरन्तरायः
॥ २ ॥ अस्माकं सखि वाससी न रुचिरे ग्रैवेयकं नोज्ज्वलं
नो वक्रा गतिरुद्धतं न हसितं नैवास्ति कश्चिन्मदः । किं
त्वन्येऽपि जना वदन्ति सुमगोऽप्यस्याः पतिर्नान्यतो दृष्टिं
निक्षिपतीति विश्वमियता मन्यामहे दुःखितम् ॥ ३ ॥
श्वश्रूः पश्यति नैव पश्यति यदि भ्रूभङ्गवक्त्रेक्षणं मर्मच्छेदपटु
प्रतिक्षणमसौ ब्रूते ननान्दा वचः । अन्यासामपि किं
ब्रवीमि चरितं स्मृत्वा मनो वेपते कान्त, श्लिग्धश

१ उदकस्य २ वाणिज्यार्थं परदेशं गत ३ भर्ता ४ सत्यम्
५ वर्षाकाले ६ चिरकालं दूरं गत ७ अदृष्ट ८ उक्त्वा
९ गोष्ठीप्रसङ्गेन १० वामभागेन ११ लोचनमेव वागुरा मृगदन्धिनी
जालमित्यर्थः १२ पण्यवीथिका १३ रजस्वला १४ आगमेन
वेदेन लालनीय स्तुल्य पक्षे-आगमनेन लालनीयः १५ रजनी
व्याप्येत्यर्थः १६ वाराङ्गनाः १७ रूपमेवेन्धनं काष्ठं तेन सम्यक्प्रदीप्ता

१ कपटस्नेहः २ असलगोष्ठीभिः ३ धनेच्छावती ४ श्मशान-
नस्थिता घटिका घटयो घटा इति यावत् एता यथा असुरस्या-
स्तथैव ता वर्जनीया इति भावः ५ जन्मनान्धाय ६ आन्याय
७ अपयन्तीषु ८ लक्ष्मीलेशाशया ९ गणिकासु

विलोकयति मामेतावदागः सखि ॥ ४ ॥ वक्रस्याधरपल्लवस्य
वचसो हासस्य लास्यस्य वा धन्यानामरविन्दसुन्दरदृशा
कान्तस्तनोति स्तुतिम् । स्वप्नेनापि न गच्छति श्रुतिपथ
चेतःपथं दृक्पथं काप्यन्या दयितस्य मे सखि कथं तस्यास्तु
भेदग्रहः ॥ ५ ॥ स्वीया सन्ति गृहे गृहे मृगदृशो
यासा विलासकण्ठकाञ्चीकुण्डलहेमकङ्कणझणत्कारो न
विश्राम्यति । को हेतुः सखि कानने पुगपथे सौधे सखीसनिधौ
भ्राम्यन्ती मम वल्लभस्य परितो दृष्टिर्न मा मुञ्चति ॥ ६ ॥
सन्त्येव प्रतिमन्दिर युवतयो यासा सुधासागरस्रोतः-
स्यूतसरोजसुन्दरचमत्कारा दृशोर्विभ्रमाः । चित्रं किं तु
विचित्रमन्मथकलावैशद्यहेतोः पुनर्विस्तं चित्तहर प्रयच्छति
युवा मय्येव कि कारणम् ॥ ७ ॥ एतत्किं प्रणयिन्यपि प्रण-
यिनी यन्मानिनी जायते मन्ये मानविधौ भविष्यति सुखं
किञ्चिद्विशिष्टं रसात् । वाञ्छा तस्य सुखस्य मेऽपि हृदये
जागर्ति नित्यं पर स्वप्नेऽप्येष न मेऽपराध्यति पतिः कुप्यामि
तस्मै कथम् ॥ ८ ॥ मध्ये न कश्चिमा स्तने न गरिमा देहे न वा
कान्तिमा श्रोणौ न प्रथिमा गतौ न गरिमा नेत्रे न वा वक्रिमा ।
लासे न द्रढिमा न वाचि पटिमा हासे न वा स्फीतिमा
प्राणेशस्य तथापि मज्जति मनो मय्येव कि कारणम् ॥ ९ ॥

खण्डिता

वक्षः किमु कलशाङ्कितमिति किमपि प्रष्टुमिच्छन्त्याः ।
नयनं नवोदसुदृशः प्राणेशः पाणिना पिदधे ॥ १० ॥
सत्यमेव गदितं त्वया विभो जीव एक इति यत्पुरावयोः ।
अन्यदारनिहिता नखव्रणास्तावके वपुषि पीडयन्ति माम्
॥ ११ ॥ सव्यलीकमवधीरितखिन्नं प्रस्थितं सपदि कोपपदेन ।
योषितः सुहृदिव स्रग्गुणद्वि प्राणनाथमभिबाष्पनिपातः
॥ १२ ॥ शङ्किताय कृतबाष्पनिपातामीर्ष्या विमुखिता
दयिताय । मानिनीमभिमुखाहितचित्ता शंसति स्रग्
घनरोमाविभेदः ॥ १३ ॥ वक्षोजचिह्नितसुरो दयितस्य वीक्ष्य
दीर्घं न निःश्वसति जल्पति नैव किञ्चित् । प्रातर्जलेन
वदनं परिमार्जयन्ती बाला विलोचनजलानि तिरोदधाति
॥ १४ ॥ कान्तं निरीक्ष्य वलयाङ्कितकण्ठदेशं मुक्तास्तया
परमिया परुषा न वाच । दूतीमुखे मृगदृशा स्खलदम्बुपूरा
दूरात्पर निदधिरे नयनान्तपाताः ॥ १५ ॥ भवतु विदितं
व्यर्थालोपैरलं प्रिय गम्यता तनुरपि न ते दोषोऽस्माकं
विधिस्तु पराङ्मुखः । तव यदि तथा रूढं प्रेम प्रपन्नमिमा
दृशा प्रकृतितरले का न पीडा गते हतजीविते ॥ १६ ॥
उरस्तव पयोधराङ्कितमिदं कुतो मे क्षमा ततो मयि
विधीयता वसु पुरा यदङ्गीकृतम् । इति प्रचलचेतसः
प्रियतमस्य वारस्त्रिया कण्ठकनककङ्कणं करतलात्समाकृष्यते
॥ १७ ॥ जातस्ते निशि जागरो मम पुनर्नैत्राम्बुजे शोणिमा

निःपीत भवता मधु प्रविततं व्याघूर्णितं मे मनः ।
भ्राम्यद्भृङ्गघने निकुञ्जभवने लब्धं त्वया श्रीफलं पञ्चपुः
पुनरेष मा बहुतरैः क्रूरैः शरैः कृतंति ॥ १८ ॥ प्रातः
प्रातरुपागतेन जनिता निर्निद्रता चक्षुषोर्मन्दाया मम
गौरवं व्यपहतं प्रोत्पादितं लाघवम् । किं तद्यन्न कृतं त्वया
रमण भीर्मुक्ता मया गम्यता दुःखं तिष्ठसि यच्च पथ्यमधुना
कर्तासि तच्छोष्यसि ॥ १९ ॥ लाक्षालक्ष्म ललाटपट्टफलके
केयूरमुद्रा गले वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूलरागो-
ऽपरः । दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो
लीलातामरसोदरे मृगदृशः श्वासाः समाप्ति गताः ॥ २० ॥
कान्तं वीक्ष्य विपक्षपक्षमलदृशः पादाम्बुजालक्तकैरालिसा-
ननमानतीकृतमुखी चित्रार्पितेवाभवत् । रूक्षं नोक्तवती
न वा कृतवती निःश्वासकोष्णे दृशौ प्रातर्मङ्गलमङ्गना
करतलादादर्शमादर्शयत् ॥ २१ ॥

अभिसारिका

भीतासि नैव भुजगात्पथि मद्भुजस्य सङ्गे पुनः किमपि
कम्पसुरीकरोषि । अम्भोधरध्वनिभिरक्षुभितासि तन्वि
मद्वाचि साचिवदनासि किमाचरामि ॥ २२ ॥ इह जगति
रतीशप्रक्रियाकौशलिन्यः कति कति न निशीथे सुभ्रुवः
सचरन्ति । मम तु विधिहताया जायमानस्मितायाः सहचरि
परिपन्थी हन्त दन्ताशुरेव ॥ २३ ॥ अम्भोजाक्ष्याः
पुरनवलताधाम्नि सकेतभाजश्चेतोनाथे चिरयति भृशं मोह-
निद्रा गतायाः । स्वच्छं नाभीहृदवलयित कान्तरत्नाञ्जुजालं
तोयभ्रान्त्या पिबति हरिणी विषयं च प्रयाति ॥ २४ ॥
किमुत्तीर्णः पन्थाः कुपितभुजगीभोगविषमो विसोढा भूयस्यः
किमिति कुलपालीकटुगिरः । इति सार सारं दरदलित-
शीतद्युतिरुचौ सरोजाक्षी शोण दिशि नयनकोणं विकिरति
॥ २५ ॥ जनो दुर्लक्ष्योऽयं कुलममलिनं वर्त्म विषमं पति-
श्लिद्रान्वेषी प्रणयिवचनं दुष्परिहरम् । अतः काचित्तन्वी
रतिविहितसकेतगतये गृहाद्वारवार निरगमदथ प्राविशदथ
॥ २६ ॥ सितं वसनमर्पितं वपुषि नीलचोलभ्रमाम्भया
मृगमदाशया मलयजद्रवः सेवितः । करेण परिबोधितः
स्वजनशङ्कया दुर्जन परं परमपुण्यतः सखि न लङ्घिता देहली
॥ २७ ॥ प्रत्यावृत्त्य यदि व्रजामि भवन वाचा भवेत्पच्यवो
निर्गच्छामि निकुञ्जमेव यदि वा को वेद कि स्यादितः ।
तिष्ठामो यदि वा कचिद्वनतटे कि जातमेतावता मध्ये वर्त्म
कलानिधेः समुदयो जातः किमातन्यताम् ॥ २८ ॥ आत-
कङ्कण कि कदाप्यसि घनाश्लेषेषु विश्लेषित दूरे किङ्किणि
किं कृताप्यसि रतारम्भे रणत्कारिणी । कि मञ्जीर बहिः
कुतोऽप्यसि रहस्तल्पाधिरोहे मया सकेताध्वनि बद्धवैरमिव
यन्मौख्यमालम्बसे ॥ २९ ॥ उत्क्षिप्तं करकङ्कणद्वयमिदं

बद्धा दृढं मेखला यत्नेन प्रतिपादिता मुखरयोर्मञ्जीरयो-
र्मूकता । आरब्धे रभसान्मया प्रियसखि क्रीडाभिसागेत्सवे
चण्डालस्तिमिरावगुण्ठनपटक्षेप विधत्ते विधुः ॥ ३० ॥ एषा
फुल्लकदम्बनीपसुरमौ काले घनोद्भासिते कान्तस्वालयमागता
समदना दृष्टा जलाद्रालका । विद्युद्धारिदगर्जितै मचकिता
त्वदर्शनाकाङ्क्षिणी पादौ नूपुरलक्ष्मकर्मधरौ प्रक्षालयन्ती
स्थिता ॥ ३१ ॥ मार्गे पङ्कचिते घनान्वतमसे निःशब्द-
सचारया गन्तव्या च मया प्रियस्य वसतिर्मुग्धेति कृत्वा
मतिम् । आजानूद्धतनूपुरा करतलेनाच्छाद्य नेत्रे भृशं कृच्छ्रे-
णासपदस्थितिः स्वभवने पन्थानमभ्यस्यति ॥ ३२ ॥
छिद्रान्वेषणतत्पर, प्रियसखि प्रायेण लोकोऽधुना रात्रिश्चापि
घनान्वकारबहला गन्तुं न ते युज्यते । मा मैव सखि
वल्लभ, प्रियतमस्तोस्तुका दर्शने युक्तायुक्तविचारणा यदि
भवेत्स्नेहाय दत्त जलम् ॥ ३३ ॥ दूती विद्युदुपागता सह-
चरी रात्रिः सहस्थायिनी दैवज्ञो दिशति स्वनेन जलदः
प्रस्थानवेला शुभम् । वाचं माङ्गलिकी तनोति तिमिरस्तोमो-
ऽपि झिल्लीरवैर्जातोऽय दयिताभिसारसमयो मुग्धे विमुञ्च
त्रपाम् ॥ ३४ ॥ द्वित्रै, केलिसरोरुहं त्रिचतुरैर्धम्मिल्लमल्ली-
स्रज कण्ठान्मौक्तिकमालिका च तदनु त्यक्त्वा पदै, पञ्चभिः ।
अन्तः कान्तवियोगकातरतया दूराभिसारातुरा तन्वङ्गी
निरुपायमध्वनि पर श्रोणीभर निन्दति ॥ ३५ ॥ आत,
प्राणगणप्रयाणसमये प्राणाधिनाथस्य मे कुर्या, स्वैर्यमपि
क्षणं करुणया कण्ठस्थलेऽपि स्थित, । यावल्लोचननीर-
निर्मितनदीवन्याभिरन्यादृशं पन्थानं परिकल्पयामि भविता
येनावयोर्वाञ्छितम् ॥ ३६ ॥ कान्ते कल्पयि वासराणि
गमय त्व मीलयित्वा दृशौ सत्यं नाथ निमीलयामि नयने
यावन्न शून्या दृश । आयाता वयमागमिष्यसि सुहृद्वर्गस्य
भाग्योदयैः सदेश वद कस्तवाभिलषितस्तीर्थेषु तोयाञ्जलि,
॥ ३७ ॥ उद्दामाभुदवर्धितान्वतमसि प्रभ्रष्टदिङ्मण्डले
काले यामिकजाग्रदुग्रसुभटव्याकीर्णकोलाहले । कर्णस्यासु-
हृदार्णवाम्बुवडवावहैर्यदन्तःपुरादायातासि तदम्बुजाक्षि
कृतकं मन्ये भयं योषिताम् ॥ ३८ ॥ पल्लीनामधिपस्य पङ्कज-
दृशा पर्वोत्सवाम्ब्रणे जाते सद्वाजना मिथः कृतमहोत्साह
पुरः प्रस्थिताः । सव्याजं स्थितयोर्विहस्य गतयो शुद्धान्त-
मन्त्रान्तरे यूनो, स्विन्नकपोलयोर्विजयते कोऽप्येष कण्ठग्रह,
॥ ३९ ॥ लोलचोलचमत्कृति प्रविलसत्काञ्चीलतास्रकृति
न्यञ्चत्कक्षुकवन्धवन्धुरचलद्वक्षोजकुम्भोजति । स्फूर्जद्दीधिति
विस्फुरद्गति चलचामीकरालकृति क्रीडाकुञ्जगृहं प्रयाति
कृतिनः कस्यापि वाराङ्गना ॥ ४० ॥

कलहान्तरितम्

द्वारि चक्षुरधिपाणि कमोलौ जीवितं त्वयि कुतः कल-
होऽस्या, । कामिनामिति वचः पुनरुक्तं प्रीतये नवनवत्व-
मियाय ॥ ४१ ॥ चकितहरिणलोललोचनाया क्रुधि तरुणारुण-
तारहागकान्ति । सरसिजमिदमानन च तस्या, मममिति
चेतसि समदं विवर्त्ते ॥ ४२ ॥ विरमति कथन विना न खेद,
सति कथने समुपैति कापि लज्जा । इति कलहमधोमुखी
सखिभ्यो लपितुमनालपितुं समाचकाङ्क्ष ॥ ४३ ॥ अनुनयति
पति न लज्जमाना कथयति नापि सखीजनाय किञ्चित् ।
प्रसरति मलयानिले नवोढा वहति परंतु चिराय शून्यमन्त,
॥ ४४ ॥ प्रयच्छतोच्चै, कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्र दयितेन
लम्बिता । न किञ्चिदूचे चरणेन केवलं लिलेख वाष्पाकुल-
लोचना भुवम् ॥ ४५ ॥ न बरीभरीति कवरीभरे स्रजो न
चरीकरीति भृगनाभिचित्रकम् । विजगीहरीति न पुरेव मत्पुरो
विवरीवरीति न च विप्रिय प्रिया ॥ ४६ ॥ तत्तद्वदत्यपि
यथावसर हसत्यप्यालिङ्गनेऽपि न निषेधति चुम्बनेऽपि । कि
तु प्रमादनभयादपि निहृतेन कोपेन कोऽपि विहितोऽद्य रसा-
वतारः ॥ ४७ ॥ न तिर्यगवलोकित भवति चक्षुरालोहित
वचोऽपि परुषाक्षर न च पदेषु सगच्छते । हिमार्त इव
वेपते सकल एव विम्बाधर, प्रकामविनते भ्रुवौ युगपदेव
भेदं गते ॥ ४८ ॥ मय्यायाते सपदि नयनादुत्थितं चाटु
वाक्य बद्धा पाणी बहु निगदितं क्षालितं पादपद्मम् । दत्त्वा
वीटी सविनयमथोद्धीजितं तालवृत्तैर्ब्रूते कोपं कुवलयदृशो
भूयसी भक्तिरेव ॥ ४९ ॥ चरणपतनप्रत्यास्थानात्प्रसाद-
पराङ्मुखे निभृतकितवाचारेत्युक्त्वा रुषा परुषीकृते । व्रजति
रमणे निःश्वस्योच्चै, स्तनस्थितहस्तया नयनसलिलच्छन्ना
दृष्टिः सखीषु निवेशिता ॥ ५० ॥ स्फुटतु हृदयं काम,
कामं करोतु तनुं तनुं न सखि चटुलप्रेम्णा कार्यं पुनर्दयि-
तेन मे । इति सरभस मानोद्रेकादुदीर्य वचस्तया रमण-
पदवी सारङ्गाक्ष्या ससभ्रममीक्षिता ॥ ५१ ॥ पयःपीठं दत्ते
त्वरितमभिधत्ते न च वच, समाज्ञामाधत्ते शिरसि न
विधत्ते च मिलनम् । इति स्वान्ते गोपायितनिबिडकोपा
प्रतिपद कृशोदर्याश्चर्या प्रियमहह पर्याकुलयति ॥ ५२ ॥
पुरस्तन्व्या गोत्रस्खलनचकितोहं नतमुख, प्रवृत्तो वैलक्ष्या-
त्किमपि लिखितु दैवहतक, । स्फुटो रेखान्यास, कथमपि
स तादृक्परिणतो गता येन व्यक्ति पुनरवयवै, सैव तरुणी
॥ ५३ ॥ ततश्चाभिज्ञाय स्फुरदरुणगण्डस्थलरुचा मन-
स्विन्या रोषप्रणयरभसाद्गदगिरा । अहो चित्रं चित्रं स्फुट-
मिति निगद्याश्रुकलुष रुषा ब्रह्मास्त्रं मे शिरसि निहितो वाम-
चरण, ॥ ५४ ॥ चल चेत, पुंसा सहजसगला, पङ्कजदृशो

भवत्येव क्रोधः कचिदपि कदाचित्तरुणयोः । दहेदङ्गं भृङ्गी
विधुरपि विदध्यात्परिभवं स्मरो मा मञ्जीवादिति किमपि
नाज्ञासिषमहम् ॥ ५५ ॥ आनन्द कचिदञ्च सुख हृदयं
चातुर्यं धैर्यं त्वया स्थेयं केति विचार्यता रसिक ते निर्याहि
पर्याकुला । रक्ताम्भोजपरीतषट्पदनदत्तक्षोपमानक्षमक्षुभ्यत्य-
क्षमचलाचलेक्षणयुगं पश्यामि तस्या मुखम् ॥ ५६ ॥ मानम्लान-
मना मनागपि नतं नालोकते बलभं निर्याते दयिते निरन्तर-
मियं बाला पर तप्यते । आनीते रमणे बलात्परिजनैर्मौनं
समालम्बते धत्ते कण्ठगतानसूत्रियतमे निर्गन्तुकामे पुनः
॥ ५७ ॥ आयस्ता कलहं पुरेव कुरुते न संसने वाससो भुञ्ज-
रतिखण्ड्यमानमधरं धत्ते न केशग्रहे । अङ्गान्यर्पयति स्वयं
भवति नो वामा हठालिङ्गने तन्व्या शिक्षित एष सप्रति
कुतः कोपप्रकारोऽपरः ॥ ५८ ॥ एकत्रासनसंस्थितिः परि-
हृता प्रत्युद्गमादूरतस्ताम्बूलानयनच्छलेन रमसाश्लेषोऽपि
सविभ्रितः । आलापोऽपि न मिश्रित परिजनं व्यापारयन्त्या-
न्तिके कान्त प्रत्युपचारतश्चतुरया कोपः कृतार्थीकृतः ॥ ५९ ॥
आशङ्क्य प्रणति पटान्तपिहितौ पादौ करोत्यादराद्वाजे-
नागतमावृणोति हसितं न स्पष्टमुद्दीक्षते । मथ्यालापवति
प्रतीपचनं सख्या सहाभाषते तन्व्यास्तिष्ठतु निर्भरप्रण-
यिता मानोऽपि रम्योदयः ॥ ६० ॥ दूरादुत्सुकमागते
विवलितं सभाषिणि स्फारितं सश्लिष्यत्यरुणे गृहीतवसने
कोपाश्रितभ्रूलतम् । मानिन्याश्चरणानतिव्यतिकरे बाष्पाभ्यु-
पूर्णक्षणं चक्षुर्जातमहो प्रपञ्चचतुरं जातागसि प्रेयसि ॥ ६१ ॥
तारल्यं मुखमेलने न च वचोवैदग्ध्यमम्यादृशं न भ्रूमङ्ग-
परिग्रहो न च रहःप्रभेऽपि मौनस्थितिः । एवं सप्रति
तर्क्यते तु सुदृशः कोपस्तु मद्रस्तुनि स्वार्थीनेऽपि पुरेव
पङ्कजदृशो यत्र प्रभुत्वग्रहः ॥ ६२ ॥ शोणं वीक्ष्य मुखं
विचुम्बितुमहं यातः समीपं ततः पादेन प्रहृतं तथा सपदि
तं धृत्वा सहासे मयि । किञ्चित्त्र विधातुमक्षमतया बाष्पं
त्यजन्त्याः सखे ध्यातश्चेतसि कौतुकं वितनुते कोपोऽपि
वामभ्रुवः ॥ ६३ ॥ सा पत्युः प्रथमापराधसमये सख्योप-
देशं विना नो जानाति सविभ्रमाङ्गवलनावक्रोक्तिससूचनम् ।
स्वच्छैरच्छकपोलमूलगलितैः पर्यस्तनेत्रोत्पला बाला केवल-
मेव रोदिति लुठलोलालकैरश्रुभिः ॥ ६४ ॥ एकस्मिन्शयने
विपक्षरमणीनामग्रहे सुग्धया सद्यःकोपपरिग्रहलपितया
चाटूनि कुर्वन्नपि । आवेगादवधीरितः प्रियतमस्तूष्णीं स्थित-
स्तत्क्षणं मा भूत्सुप्त इवेत्यमन्दवलितग्रीव पुनर्नीक्षितः ॥ ६५ ॥
तलोपान्तसुपेयुषि प्रियतमे वक्रीकृतग्रीवया काकुव्याकुलवाचि
साचिहसितस्फूर्जकपोलश्रिया । हस्तन्यस्तकरे पुनर्मृगदृशा

लाक्षारसक्षालितग्रीष्ठीपृष्ठमयूखमासलरुचो विस्फारिता दृष्टयः
॥ ६६ ॥ भ्रूभेदो रचितश्चिरं नयनयोरभ्यस्तमामीलनं रोदुं
शिक्षितमादरेण हसितं मौनेऽभियोगः कृतः । धैर्यं कर्तुमपि
स्थिरीकृतमिदं चेतः कथंचिन्मया बद्धो मानपरिग्रहे परिकरः
सिद्धिस्तु दैवे स्थिता ॥ ६७ ॥ न ब्रूते परुषा गिर वितनुते न
भ्रूयुगं भङ्गुरं नोत्तंस क्षिपति क्षितौ श्रवणतः सा मे स्फुटोऽप्या-
गसि । कान्ता गर्भगृहे गवाक्षविवरव्यापारिताक्ष्या बहिः
सख्या वक्रमभिप्रयच्छति पर पर्यश्रुणी लोचने ॥ ६८ ॥

विप्रलब्धा

उत्तिष्ठ दूति यामो यामो यातस्तथापि नायातः । यातः
परमपि जीवेजीवितनाथो भवेत्तस्याः ॥ ६९ ॥ निःस्नेह
निष्करण निस्त्रप निर्निमित्तं मद्रञ्चक त्वमपि सप्रति वक्षितः
स्याः । इत्यक्षराणि लिखितानि समीक्ष्य कश्चित्सकेतकेतक-
दले नितरामताम्यत् ॥ ७० ॥ सकेतकेलिगृहमेत्य निरीक्ष्य
शून्यमेणीदृशो निभृतनिःश्वसिताधरायाः । अर्धाक्षर वचन-
मर्धविकासि नेत्र ताम्बूलमर्धकवलीकृतमेव तस्यौ ॥ ७१ ॥
कपटवचनभाजा केनचिद्धारयोषा सकलरसिकगोष्ठीवक्षिका
वक्षितासौ । इति विहसति रिङ्गदृङ्गविक्षितचक्षुर्विकचकुसुम-
कान्तिच्छन्नना केलिकुञ्जः ॥ ७२ ॥ नायातो यदि निर्दयः
सखि शठस्त्वं दूति किं दूयसे स्वच्छन्दं बहुबलभः स रमते
किं तत्र ते दूषणम् । पश्याद्य प्रियसगमाय दयितस्याकृष्य-
माणं गुणैरुत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति
॥ ७३ ॥ शून्यं कुञ्जगृहं निरीक्ष्य कुटिलं विज्ञाय चेतोमुवं
दूती नापि निवेदिता सहचरी पृष्ठापि नो वाऽनया । शमो
शकर चन्द्रशेखर हर श्रीकण्ठ शूलिन्निशत्रु त्रायस्वेति परंतु
पङ्कजदृशा भर्गस्य चक्रे स्तुतिः ॥ ७४ ॥ तत्किं कामपि
कामिनीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभिर्बद्धो बन्धुभिरन्धकारिणि
वनोपान्ते किमु भ्राम्यति । कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि
प्रस्थातुमेवाक्षमः सकेतीकृतमञ्जुवञ्जुललताकुञ्जेऽपि यन्ना-
गतः ॥ ७५ ॥ सासे मा कुरु लोचने विगलति न्यस्तं
शलाकाञ्जन तीव्रं निःश्वसितं निवर्तय नवास्ताम्यन्ति
कण्ठस्रजः । तल्पे मा लुठ कोमलाङ्गि तनुता हन्ताङ्ग-
रागोऽश्रुते नातीतो दयितोपयानसमयो मा स्नान्यथा मन्यथाः
॥ ७६ ॥ अन्यत्र व्रजतीति का खलु कथा नाप्यस्य तादृक्सु-
हृद्यो मा नेच्छति नागतश्च हहहा कोऽयं विधेः प्रक्रमः । इत्य-
ल्पेतरकल्पनाकवलितस्वान्ता निशान्तान्तरे बाला वृत्तविवर्त-
नव्यतिकरा नामोति निद्रा निशि ॥ ७७ ॥ दत्त्वा धैर्यमुज्ज-
मूर्ध्नि चरणबुलङ्घ्य लज्जानदीमङ्गीकृत्य घनान्धकारपटलं
तन्व्या न दृष्टः प्रियः । सतापकुलया तथा च परितः
पाथोधरे गर्जति क्रोधाकान्तकृतान्तमत्तमहिषभ्रान्त्या दशौ

योजिते ॥ ७८ ॥ आलीभिः शपथैरनेककपटैः कुञ्जोदर
नीतया शून्य तच्च निरीक्ष्य विक्षुभितया न प्रस्थित न
स्थितम् । न्यस्ता. किंतु नवोदनीरजदशा कुञ्जोपकण्ठे रूपा
तादृग्भृङ्गकदम्बडम्बरचमत्कारस्पृशो दृष्टयः ॥ ७९ ॥

प्रोषितभर्तृका

अर्पयति प्रतिदिवस प्रियस्य पथि लोचने बाला ।
निक्षिपति कमलमाला. कोमलमिव कर्तुमध्वानम् ॥ ८० ॥
आकस्मिकक्षितमुखीषु सखीषु विज्ञा विज्ञास्वपि प्रणय-
निहवमाचरन्ती । तत्रैव रङ्गुनयना नयनारविन्दमस्पन्दमाहित-
वती दयिते गतेऽपि ॥ ८१ ॥ विरहविदितमन्तः प्रेम
विज्ञाय कान्तः पुनरपि वसु तस्मादेत्य मे दास्यतीति ।
मरिचनियममक्षोर्न्यस्य बाष्पोदबिन्दून्विस्जति पुरयोषिद्वार-
देशोपविष्टा ॥ ८२ ॥ ता जानीथा. परिमितकथा
जीवितं मे द्वितीय दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवै-
काम् । गाढोत्कण्ठा गुरुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बाला
जाता मन्ये शिशिरमथिता पद्मिनी वान्यरूपाम् ॥ ८३ ॥
माला बालाम्बुजदलमयी मौक्तिकी हारयष्टि. काञ्ची याते
प्रभवति हरौ सुभ्रुवः प्रस्थितैव । अन्यद्रूमः किमपि धमनी
वर्तते वा न वेति ज्ञातुं बाहोरहह वलयं पाणिमूलं प्रयाति
॥ ८४ ॥ समर्थ्य हृदि दारुणा मदनवेदना भूयसीमनेन
तव वर्मना प्रचलित. स मे वल्लभः । न वामदिशि शब्दितं
किमिति बालया वायस त्वया मदनसारिके किमिति वा
कृतं न क्षुतम् ॥ ८५ ॥ आदृष्टिप्रसरात्प्रियस्य पदवीसुद्रीक्ष्य
निर्विण्णया विश्रान्तेषु पथिष्वह.परिणतौ ध्वान्ते समु-
त्सर्पति । दत्तैकं सशुचा गृहं प्रतिपदं पान्थस्त्रियास्मिन्क्षणे
मा भूदागत इत्यमन्दवलितग्रीवं पुनर्वीक्षितम् ॥ ८६ ॥
श्वश्रूः पद्मदलं ददाति तदपि भ्रूसञ्ज्ञया गृह्यते सद्यो मर्मर-
शङ्कया न च तया सस्पृश्यते पाणिना । यातुर्वाचि सुह-
द्रणस्य वचसि प्रत्युत्तरं दीयते श्वास. किंतु न सुच्यते
हुतवहकूर. कुरङ्गीदृशा ॥ ८७ ॥

वासकसज्जा

निजपाणिपल्लवतटस्खलनादभिनासिकाविवरमुत्पतितै. ।
अपरा परीक्ष्य शनैर्कैर्मुसुदे सुखवासमास्यकमलश्वसनै.
॥ ८८ ॥ नेद समीरितमकारि कला न चयमित्याकुला.
कथमपि प्रथमार्धमहः । एवं विधेयमथ वाच्यमिदं मयेति
शेषं प्रियाः सुकृतिनामतिवाहयन्ति ॥ ८९ ॥ कृतं वपुषि
भूषणं चिकुरघोरणी धूपिता कृता शयनसनिधौ
क्रमिकवीटिकासमृतिः । अकारि हरिणीदृशा भवनमेत्य
देहत्विषा स्फुरत्कनककेतकीकुसुमकान्तिभिर्दुर्दिनम् ॥ ९० ॥
विदूरे केयूरे कुरु करयुगे रत्नवल्यैरलं गुर्वी ग्रीवा-
भरणलतिकेयं किमनया । ज्ञवामेकामेकावलिमपि मयि त्वं
विरचयेन पथ्यं नेपथ्यं बहुतरमनङ्गोत्सवविधौ ॥ ९१ ॥

श्वश्रूं स्वापयति च्छलेन च तिरोधत्ते प्रदीपाङ्कुर धत्ते मौध-
कपोतपोतनिनदैः साकेतिक चेष्टितम् । शश्वत्पार्श्वविवर्तिता-
ङ्गलतिक लोलत्कपोलद्युति कापि कापि कराम्बुजं प्रियधिया
तल्पान्तिके न्यस्यति ॥ ९२ ॥ चोल नीलनिचोलकर्षण-
विधौ चूडामणि चुम्बने याचिष्ये कुचयो कर्गर्पणविधौ
काञ्ची पुनः काञ्चनीम् । इत्थं चन्दनचर्चितैर्मृगमदैर्गङ्गानि
सस्कुर्वती तत्किं यन्न मनोरथं वितनुते वारेषु वाराङ्गना
॥ ९३ ॥ दृष्ट्वा दर्पणमण्डले निजवपुर्भूषा मनोहारिणीं
दीप्ताभिः कपिशं च मोहनगृहं त्रसत्कुरङ्गीदृशा । एवं नौ
सुरतं भविष्यति चिरादयेति सानन्दया कामं कान्तदिदृक्षया
च ललिता द्वारेऽर्पिता दृष्टयः ॥ ९४ ॥ हार गुम्फति
तारकान्तिरुचिर मञ्चाति काञ्चीलता दीपं न्यस्यति किंतु तत्र
बहुल स्नेहं न धत्ते पुनः । आलीनामिति वासकस्य रजनौ
कामानुरूपा क्रिया सच्चिखेरमुखी नवोदसमुखी दूगात्समु-
द्रीक्षते ॥ ९५ ॥ शिल्प दर्शयितु करोति कुतुकाकल्लारहार-
सजं चित्रप्रेक्षणकैतवेन किमपि द्वार समुद्रीक्षते ।
गृह्णात्याभरणं नव सहचरीभूषाजिगीषामिषादित्यं पञ्चदशः
प्रतीत्य चरितं खेराननोऽभूत्सरः ॥ ९६ ॥

उत्का

अम्भोरुहाक्षि शमोश्चरणावाराधितौ केन । यस्यै
विवलितवदना मदनाकृतं विभावयसि ॥ ९७ ॥ सखि
स विजितो वीणावाद्यै. कथाप्यपरस्त्रिया पणितमभव-
त्ताभ्या तत्र क्षपाललित ध्रुवम् । कथमितरथा शैफालेषु
स्खलत्कुसुमास्वपि प्रसरति नमोमन्येऽपीन्दौ प्रियेण
विलम्ब्यते ॥ ९८ ॥ भ्रूमङ्गे रुचितेऽपि दृष्टिरधिक सोत्कण्ठ-
सुद्रीक्षते रुद्धायामपि वाचि सखितमिदं दग्धानन
जायते । कार्कश्यं नमितेऽपि चेतसि तन् रोमाञ्चमालम्बते
दृष्टे निर्वहणं भविष्यति कथं मानस्य तस्मिन्ने ॥ ९९ ॥
किं रुद्ध. प्रियया कथाचिदथवा सख्या ममोद्वेजितः किंवा
कारणगौरवं किमपि यन्नाद्यागतो वल्लभः । इत्यालोच्य
मृगीदृशा करतले विन्यस्य वक्राम्बुजं दीर्घं निःश्वसित चिर
च रुदितं क्षिप्ताश्च पुष्पस्रज. ॥ १०० ॥ यन्नाद्यापि समा-
गत. पतिरिति प्रायः प्रपेदे परामित्य चेतसि चिन्तयन्त्यपि
सखी न व्रीडया पृच्छति । दीर्घं निःश्वसितं दधाति चकितं
न प्रेक्षते केवलं किंचित्यक्पलाण्डुपाण्डुररुचि धत्ते कपोल-
स्थलीम् ॥ १०१ ॥ आनेतुं न गता किमु प्रियसखी
भीतो भुजंगात्किमु कुड्रो वा प्रतिषेधवाचि किमसौ प्राणे-
श्वरो वर्तते । इत्थं कर्णसुवर्णकेतकरज.पातोपधातच्छला-
दक्ष्णोः कापि नवोदनीरजसुखी बाष्पोदकं मुञ्चति ॥ १०२ ॥
ज्ञानं वारिदवारिभिर्विरचितो वासो धने कानने शीतै-

श्रन्दनविन्दुभिर्मनसिजो देवः समाराधितः । नीता जागरण-
व्रतेन रजनी व्रीडा कृता दक्षिणा तप्तं किं न तपस्तथापि
स कथं नायाति नेत्रातिथिः ॥ १०३ ॥

वीरसनिर्देशः

भर्तृपिण्डानृणकरो यशः कथमहापणः । सुराङ्गनाख्य-
ग्राहो रम्यः कालोऽयमागतः ॥ १ ॥ प्रायेण सुकर दानं
प्रायेण सुकर तपः । प्राणानपेक्षी व्यापारः पुनर्वीरस्य दुष्करः
॥ २ ॥ मा भैष्ट नैते निस्त्रिंशा नीलोत्पलदलत्विषः ।
एते वीरावलोकित्या लक्ष्म्या नयनविभ्रमाः ॥ ३ ॥
खड्गास्तिष्ठन्तु मत्तेभकुम्भकूटाट्टहासिनः । एकदोर्दण्ड-
शेषेऽपि कः सहेत पराभवम् ॥ ४ ॥ हतेऽभिमन्यौ क्रद्धेन
तत्र पार्थेन सद्युगे । अक्षौहिणीः सप्त हत्वा हतो राजा
जयद्रथः ॥ ५ ॥ लोहितायति चादित्ये त्वरमाणो धन-
जयः । पञ्चविंशतिसाहस्रास्त्रिजघान महारथान् ॥ ६ ॥
रथेभ्यो गजवाजिभ्यः सङ्ग्रामे वीरसकराः । पातिताः पाल्य-
मानाश्च दृश्यन्तेऽर्जुनताडिताः ॥ ७ ॥ पूर्णे शतसहस्रे
द्वे पदातीना नरोत्तमः । प्रजज्वाल रणे भीष्मो विधूम इव
पावकः ॥ ८ ॥ आकर्णपलितः श्यामो वयसाऽशीति-
पञ्चकः । रणे पर्यचरद्गणो वृद्धः षोडशवर्षवत् ॥ ९ ॥
लक्ष्मणो लघुसधानी दूरपाती च राघवः । कर्णो दृढप्रहारी
च पार्थस्यैते त्रयो गुणाः ॥ १० ॥ न कालस्य न शक्रस्य
न विष्णोर्विचक्षितस्य च । श्रूयन्ते तानि कर्माणि यानि युद्धे
हनूमतः ॥ ११ ॥ सप्तषष्टि हताः कोट्यो वानराणां तर-
खिनाम् । पश्चिमेनाहःशेषेण मेघनादेन सायकैः ॥ १२ ॥
धृतधनुषि शौर्यशालिनि शैला न नमन्ति यत्तदाश्चर्यम् ।
रिपुसङ्गकेषु गणना कैव वराकेषु काकेषु ॥ १३ ॥ जीव-
न्नेव मृतोऽसौ यस्य जनो वीक्ष्य वदनमन्योन्यम् । कृत-
मुखमङ्गो दूरात्करोति निर्देशमङ्गुल्या ॥ १४ ॥ रविमणिरपि
निश्चेष्टः पादैस्तिग्मद्युतेर्मनाकस्पृष्टः । ज्वलतितरामिति को वा
मन्थुं सोढुं क्षमो मानी ॥ १५ ॥ छिन्नेऽपि शस्त्रभिन्नेऽप्या-
पत्यतितेऽपि निर्विशेषेऽपि । हनुमति कृतप्रतिज्ञे दैवमदैवं
यमोऽप्ययमः ॥ १६ ॥ लोकः शुभस्तिष्ठतु तावदन्यः
पराञ्छुखानां समरेषु पुंसाम् । पल्योऽपि तेषां न हिया
मुखानि पुरः सखीनामपि दर्शयन्ति ॥ १७ ॥ हा तात
तातेति स वेदनार्तः कणञ्छकृन्मूत्रकफानुलितः । वर मृतः
किं भवने किमाजौ सदृष्टदन्तच्छदभीमवक्रः ॥ १८ ॥
समूर्च्छितं सयुगसप्रहारैः पश्यन्ति सुप्तप्रतिबुद्धतुल्यम् ।
आत्मानमङ्गेषु सुराङ्गनाना मन्दाकिनीमारुतवीजिताङ्गम्
॥ १९ ॥ कश्चिद्विषत्खड्गहतोत्तमाङ्गः सद्यो विमानप्रभुता-

मुपेत्य । वामाङ्गससक्तसुराङ्गनः स्वं नृत्यत्कवन्धं समरे
दर्श ॥ २० ॥ ते क्षत्रियाः कुण्डलिनो युवानः परस्पर
सायकविक्षताङ्गाः । कुम्भेषु लम्बाः सुषुपुर्गजाना कुचेषु
लम्बा इव कामिनीनाम् ॥ २१ ॥ भूरेणुदिग्धा नवपारिजात-
सज्जो रजोवासितबाहुमध्याः । गाढं शिवाभिः परिरम्यमाणाः
सुराङ्गनाश्चिष्टभुजान्तरालाः ॥ २२ ॥ सलीलयातानि न
भर्तुरभ्रमोर्न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम् । अनुद्रुतः संयति
येन केवलं बलस्य शत्रुः प्रशंसंस् शीघ्रताम् ॥ २३ ॥
कोऽप्येष खण्डितशिरा विकसन्मुखश्रीः प्रारब्धताण्डवविधिः
सुरकामिनीभिः । आलोक्यते निजकराभिनयानुरूपव्यापारि-
तेक्षणनिवेदितसत्त्वसारः ॥ २४ ॥ स्त्रीषु प्रवीरजननी जननी
तवैव देवी स्वयं भगवती गिरिजापि यस्य । त्वद्दो-
र्वशीकृतविशाखसुखावलोकनीयाविदीर्णहृदया स्पृहयावभूव
॥ २५ ॥ शस्त्रीकृतस्तरुवरः कपिपुंगवेन लङ्केशवक्षसि
मृणालमृदु पपात । तत्र स्थितैश्च कुसुमैः कुसुमेषुरेनं सीता-
वियोगविधुर दृढमाजघान ॥ २६ ॥ दृष्टिस्तुणीकृतजगत्रय-
सत्त्वसारा धीरोद्धता नमयतीव गतिधरित्रीम् । कौमा-
रकेऽपि गिरिवद्गुरुता दधानो वीरो रसः किमयमेत्युत दर्प
एषः ॥ २७ ॥ अप्राकृतस्य चरितातिशयैश्च दृष्टैरत्यद्भुतै-
रपहतस्य तथापि नास्या । कोऽप्येष वीरशिशुकाकृति-
रप्रमेयमाहात्म्यसारसमुदायमयः पदार्थः ॥ २८ ॥ समर-
विहरदस्रद्वल्लनिःपातभिन्नप्रतिनरपतिभिन्नाद्वास्वता बिम्ब-
मध्यात् । वयमहह धराया पातयामः पताकावसनपवन-
लोळं वारि दिव्यापगायाः ॥ २९ ॥ वयस्याः क्रोधारः
प्रतिशृणुत बद्धोऽञ्जलिरयं किमप्याकाङ्क्षामः क्षरति न तथा
वीरचरितम् । मृतानामस्माकं भवति परवश्यं वपुर्निदं
भवद्भिः कर्तव्यं नहि नहि पराचीनचरणम् ॥ ३० ॥
कपोले जानक्याः करिकलभदन्तद्युतिमुषि स्मरस्मेर गण्डो-
द्भुमरपुलकं वक्रकमलम् । मुहुः पश्यन्शृण्वन्नरजनिचरसेना-
कलकलं जटाजूटग्रन्थि द्रढयति रघूणां परिवृढः ॥ ३१ ॥
मयासेनो यस्य प्रमदयमदृष्टासहचरैः शरसैर्मुक्तो जीवन्निर्विव
शरजन्मा समभवत् । इमा च क्षत्राणां भुजवनमहादुर्गवि-
षहामयं वीरो धीमानजयदधिविशान्वसुमतीम् ॥ ३२ ॥
पुरोजन्मा नाद्य प्रभृति सम रामः स्वयमहं न पुत्रः पौत्रो
वा रघुकुलमुवा च क्षितिभुजाम् । अधीर धीर वा कलयतु
जनो मामयमयं मया बद्धो दुष्टद्विजदमनवीक्षापरिकरः
॥ ३३ ॥ चापाचार्यस्त्रिपुरविजयी कार्तवीर्यो विजेयः शस्त्र-
व्यस्तः सदनमुदधिभूरिय हन्तकारः । अस्त्वेवैतत्किमु कृत-

१ 'प्रासप्रमाणं भिक्षा स्वादय प्रासचतुष्टयम् । अत्र चतुर्ण
प्राहुर्हन्तकार द्विजोत्तमा' ॥

वतो रेणुकाकण्ठबाधा बद्धस्पर्धस्तव परशुना लज्जते चन्द्र
हासः ॥ ३४ ॥ अत्रैः स्वरपि सयताग्रचरणो मूर्च्छा-
विरामक्षणे स्वाधीनव्रणिताङ्गगन्धनिचितो रोमोद्गम वर्ण-
यन् । भग्नानुद्वल्यन्निजान् परभटान्सतर्जयन्निष्ठुर धन्यो
धाम जयश्रियः पृथुरणस्तम्भे पताकायते ॥ ३५ ॥ जन्मे-
न्दोरमले कुले व्यपदिशस्यद्यापि धत्से गदा मा दुःशासन-
कोष्णशोणितसुराक्षीवं रिपु भाषसे । दर्पान्धो मधुकैटभद्विषि
हरावप्युद्धत चेष्टसे मन्त्रासान्नृपशो विहाय समर पङ्केऽधुना
लीयसे ॥ ३६ ॥ वीरोऽसौ किमु वर्ण्यते दशमुख-
श्छिन्नैः शिरोभिः स्वयं यः पूजास्रजसुत्सुको घटयितुं
देवस्य खट्वाङ्गिनः । सूत्रार्थी हरकण्ठसूत्रमुजगव्याकर्षणा-
योधतः साटोपं प्रमथैः कृतभ्रुकुटिभिः स्थित्वान्तरे वारितः
॥ ३७ ॥ सतुष्टे तिसृणा पुरामपि रिपौ कण्डूलदोर्मण्डल-
क्रीडाकृतपुनःप्ररुद्धशिरसो वीरस्य लिप्सोर्वरम् । याच्नादैन्त्य-
परास्त्रि यस्य कलहायन्ते मिथस्त्वं वृणु त्वं वृण्वित्यमितो
मुखानि स दशग्रीवः कथं वर्ण्यते ॥ ३८ ॥ भूमात्रं किय-
देतदर्णवमित तत्साधितं हार्यते यद्वीरेण भवादशेन वदति
त्रिःसप्तकुत्वो जय । वीरोऽयं नवबाहुरीदृशमिदं घोरं च
वीरव्रतं तत्कोधाद्विरम प्रसीद भगवन्नात्यैव पूज्योऽसि नः
॥ ३९ ॥ तात त्वं निजकर्मणैव गमितः स्वर्गं यदि स्वस्ति
ते ब्रूमस्त्वेकमिदं वधूहृतिकथा तातान्तिकं मा कथाः ।
रामोऽहं यदि तद्विनैः कतिपयैर्ब्रौडानमत्कंधरः सार्धं बन्धु-
जनैः सुरेन्द्रविजयी वक्ता स्वयं रावणः ॥ ४० ॥ त्वय्यर्धासन-
भाजि किनरगणोद्गीतैर्भवद्विक्रमैरन्तःसभृतमत्सरोऽपि भग-
वानाकारगुप्तौ कृती । उन्मीलद्भवदीयदक्षिणभुजारोमाश्ववि-
द्धोच्चरद्वाष्पैरेव विलोचनैरभिनयत्यानन्दमाखण्डलः ॥ ४१ ॥
शस्त्राशस्त्रिकथैव काननमगाद्दीर्वाणपाणिधमाः पन्थानो दिवि
सकुचन्ति वसुधा वन्ध्या न सूते भटान् । लक्ष्मीरप्यरवि-
न्दसौधवलभीनिर्व्यूहपर्यङ्किकाविश्रान्तैरलिभिर्न कुञ्जरघटाग-
ण्डोत्करैर्मोदते ॥ ४२ ॥ अस्त्रौघप्रसरेण रावणिरसौ यं दुर्य-
शोभागिनं चक्रे गौतमशापयन्निर्भुजस्येमानमाखण्डलम् ।
कच्छागर्तकुलीरता गमयता वीर त्वया रावणं तत्समृष्टमहो
विशल्यकरिणी जागर्ति सत्पुत्रता ॥ ४३ ॥ चत्वारो वय-
मृत्विजः स भगवान्कर्मोपदेष्टा हरिः सङ्ग्रामाध्वरदीक्षितो
नैरपतिः पैत्ती गृहीतव्रता । कौरव्याः पशवः प्रियापरिभव-
क्लेशोपशान्तिः फलं राजन्योपनिमन्त्रणाय रैसति स्फीतं यशो
दुन्दुभिः ॥ ४४ ॥ अद्यारभ्य कठोरकार्मुकलताविन्यस्त-
हस्ताम्बुजस्तावन्न प्रकटीकरोमि नयने शोणे निमेषो
दयात् । यावत्सायककोटिपाटितरिपुक्षमापालमौलिस्खलन्मल्ली-

माल्यमिलत्परागपटलैरामोदिनी मेदिनी ॥ ४५ ॥ नो
तावत्कलयामि केलिकृपणे वामभ्रुवो लोचने तावन्न प्रणया-
वलीढमनसः पश्यामि मातुर्मुखम् । यावत्तारकुठारपात-
निपतत्प्रत्यर्थिपृथ्वीपतिभ्राम्यत्स्वर्णकिरीटबद्धशिरसो भ्राम्यन्ति
नो फेरव ॥ ४६ ॥ निपीते कलशोद्भवेन जलधौ
गौरीपतेर्गङ्गाया होतुं हन्त वपुर्ललाटदहने यावत्कृतः
प्रक्रमः । तावत्तत्र मया विपक्षनगरीनारीदृग्गम्भोरुहद्वन्द्व-
प्रस्वलदसवारिपटलैः सृष्टाः पयोराशयः ॥ ४७ ॥ आ-
जन्मब्रह्मचारी पृथुलभुजशिलास्तम्भविभ्राजमानज्याघातश्रेणि-
सञ्ज्ञान्तरितवसुमतीचक्रजैत्रप्रशस्तिः । वक्षःपीठे घनास्त्र-
व्रणकिणकठिने सक्षुवानः पृष्ठत्कान्त्रासो राजन्यगोष्ठीवन-
गजमृगयाकौतुकी जामदग्नयः ॥ ४८ ॥ क्षुद्राः सत्रासमेते
विजहित हरयो भिन्नमत्तेभकुम्भा युष्मद्देहेषु लज्जा दधति
परममी सायका निष्पतन्तः । सौमित्रे तिष्ठ पात्रं त्वमसि
न हि रुषा नन्वहं मेघनादः किञ्चित्सरम्भलीलानियमित-
जलधिं राममन्वेषयामि ॥ ४९ ॥ अस्त्रज्वालावलीढप्रति-
बलजलधेरन्तरौर्वायमाणे सेनानादे स्थितेऽस्मिन्मम पितरि
गुरौ सर्वधन्वीश्वराणाम् । कर्णालं सभ्रमेण व्रज कृप
समर मुखं हार्दिक्य शङ्का ताते चापद्वितीये वहति रणधुरं को
भयस्यावकाशः ॥ ५० ॥ कृष्टा केशेषु भार्या तव तव च
पशोस्तस्य राज्ञस्तयोर्वा प्रत्यक्षं भूपतीना मम भुवनपतेराज्ञया
धूतदासी । तस्मिन्वैरानुबन्धे वद किमपकृतं तैर्हता ये नरेन्द्रा
बाहोर्वीर्यातिभारद्विगणगुरुपदं मामजित्वैव गर्वः ॥ ५१ ॥

करुणरसनिर्देशः

यस्याः कुसुमशय्यापि कोमलाङ्ग्या रुजाकरी । साऽधि-
शेते कथं देवी ज्वलन्मीमधुना चिताम् ॥ १ ॥ साक्षा-
न्मधवतः पौत्रः पुत्रो गाण्डीवधन्वनः । स्वस्तीयो वासु-
देवस्य तं गृध्राः पशुपासते ॥ २ ॥ असहायः सहायार्थी
मामनुध्यातवान्भ्रुवम् । पीड्यमानः शरैस्तीक्ष्णैर्द्रोणद्रौणि-
कृपादिभिः ॥ ३ ॥ मितं ददाति हि पिता मितं आता मितं
सुतः । अमितस्य प्रदातारं भर्तारं का न शोचति ॥ ४ ॥
अथ बद्धजटे रामे सुमन्त्रे गृहमागते । त्यक्तो राजा सुत-
त्यागादविश्वस्तैरिवासुभिः ॥ ५ ॥ देशे देशे कलत्राणि देशे
देशे च बान्धवाः । तं देशं नैव पश्यामि यत्र आता
सहोदर ॥ ६ ॥ प्रियस्य सुहृदो यत्र मम तत्रैव संभवः ।
भूयादमुष्य भूयोऽपि भूयासमनुसंचरः ॥ ७ ॥ विकृन्त-
तीव मर्माणि देहं शोषयतीव मे । दहतीवान्तरास्थानं क्रूरः
शोकाभिरुत्थितः ॥ ८ ॥ अविशीर्णकान्तपात्रे नव्यदेशे
सुसुखि सभृतज्ञेहे । मद्देहदीपकलिके कथमुपयातासि

निर्वाणम् ॥ ९ ॥ वत्स गच्छ मम वाचिकमेतद्वा-
मचन्द्रचरणे कथयेथाः । आवयोरिव भवेदनुरागो नावयो-
रिव विधिः प्रतिकूलः ॥ १० ॥ शैशवात्प्रभृति योषिता
प्रियैः सौहृदादप्रुथगाशया प्रियाम् । छद्मना परिददामि
मृत्यवे सौनिको गृहशकुन्तिकामिव ॥ ११ ॥ शीलानि
ते चन्दनशीतलानि श्रुतानि भूमीतलविश्रुतानि । तथापि
जीर्णो पितरावतस्मिन्विहाय हा वत्स कथं प्रयासि ॥ १२ ॥
वनी सुनीनामटवी तरूणा दरी गिरीणा तु गवेषितैव ।
अतः पर लक्ष्मण पक्ष्मलक्ष्मी प्राणा बहिर्भूय गवेषयन्तु
॥ १३ ॥ अर्थो हि कन्या परकीय एव तामद्य सप्रेष्य
परिग्रहीतुः । जातो ममाय विशदः प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास
इवान्तरात्मा ॥ १४ ॥ गृहिणी सचिवः सखी मिथः
प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ । करुणाविमुखेन मृत्युना
हरता त्वा वत किं न मे हृतम् ॥ १५ ॥ अपहस्तित-
बान्धवे त्वया विहितं साहसमस्य तृष्ण्या । तदिहानपरा-
धिनि प्रिये सखि कोऽयं करुणोज्झिततक्रमः ॥ १६ ॥ विपिने
क जटानिबन्धनं तव चेदं क मनोहर वपुः । अनयो-
र्घटना विधेः स्फुटं तनु खड्गेन शिरीषकर्तनम् ॥ १७ ॥
मदेकपुत्रा जननी जरतुरा नवप्रसूतिर्वरटा तपस्विनी ।
गतिस्तयोरेव जनस्तमर्दयन्नहो विधे त्वा करुणा रुणद्धि
न ॥ १८ ॥ मदर्थसदृशमृणालमन्धरः प्रियः कियदूर इति
त्वयोदिते । विलोकयन्त्या रुदतोऽथ पक्षिणः प्रिये स कीदृ-
ग्भविता तव क्षणः ॥ १९ ॥ इयमियं मयदानवनन्दिनी
त्रिदशनाथजितः प्रसवस्थली । किमपर दशकंधरगेहिनी
त्वयि करोति करद्वययोजनम् ॥ २० ॥ उत्खातदैवतमिवा-
यतनं सुरारेरस्ताचलान्तरितसूर्यमिवान्तरिक्षम् । हम्मीर-
भूभुजि गते सुरवेश्म विश्वं पश्यामि हारमिव नायकरत्न-
शून्यम् ॥ २१ ॥ आदाय मासमखिलं स्तनवर्जमङ्गान्मा मुञ्च
वार्गुरिक यामि कुरु प्रसादम् । सीदन्ति शष्पकवलग्रह-
णानुभिज्ञा मन्मार्गवीक्षणपराः शिशवो मदीया ॥ २२ ॥
सद्यः पुँरीपरिसरेऽपि शिरीषेष्टद्वी गत्वा जवात्रिचतुराणि
पदानि सीता । गन्तव्यमस्ति कियदित्यसकृद्बुवाणा रामा-
श्रुणुः कृतवती प्रथमावतारम् ॥ २३ ॥ हत्वा पतिं नृप-
मवेक्ष्य भुजङ्गदृष्ट देशान्तरे विधिवशाद्गणिकासि जाता ।
पुत्रं पतिं समधिगम्य चिता प्रविष्टा शोचामि गोपगृहिणी
कथमद्य तक्रम ॥ २४ ॥ अस्तङ्गते शशिनि सैव कुमुद्वती
मे दृष्टि न नन्दयति सस्मरणीयशोभा । इष्टप्रवासजनिता-
न्यबलाजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रसुदुःसहानि ॥ २५ ॥
यस्य त्वया व्रणविरोपणमिडुदीना तैलं न्यषिच्यत मुखे

कुशसूचिविद्धे । श्यामाकमुष्टिपरिवर्धितको जहाति सोऽयं न
पुत्रकृतकः पदवी मृगस्ते ॥ २६ ॥ दैवे परागवदनशालिनि
हन्त जाते याते च सप्रति दिवं प्रति बन्धुरत्ने । कस्य मनः
कथयितासि निजामवस्था कः शीतलैः शमयिता दचनैस्तवौ-
धिम् ॥ २७ ॥ सर्वेऽपि विस्मृतिपथं विषयाः प्रयाता विद्यापि
खेदकलिता विमुखीबभूव । सा केवल हरिणशावकलोचना
मे नैवापयाति हृदयादधिदेवतेव ॥ २८ ॥ धृत्वा पद-
स्खलनभीतिवशात्कर मे यारूढवत्यसि शिलाशकलं विवाहे ।
सा मा विहाय कथमद्य विलासिनि धामारोहतीति हृदयं
शतधा प्रयाति ॥ २९ ॥ भूमौ स्थिता रमण नाथ मनो-
हरेति सबोधनैर्यमधिरोपितवत्यसि द्याम् । स्वर्गं गता कथ-
मिव क्षिपसि त्वमेणशावक्षि त धरणिधूलिषु मामिदानीम्
॥ ३० ॥ कनकहरिण हत्वा रामो ययौ निजमाश्रमं जनक-
तनया प्राणेभ्योऽपि प्रियामविलोकयन् । दृढमुपगतैर्बाष्पा-
पूरैर्निमीलितलोचनो न विशति कुटीमाशातन्तुप्रणाशमया-
दसौ ॥ ३१ ॥ अथेदं रक्षोभिः कनकहरिणच्छद्मविधिना
तथा वृत्तं पीपैर्व्यथयति यथा क्षालितमपि । जनस्थाने
शून्ये करुणकरुणैरार्यचरितैरपि आवा रोदित्यपि दुर्लति
वज्रस्य हृदयम् ॥ ३२ ॥ भ्रुवं ध्वंसो भावी जलनिधि-
महीशैलसरितामतो मृत्योः शीर्यत्कणलघुषु का जन्तुषु
कथा । तथाप्युच्चैर्बन्धुव्यसनजनितः कोऽपि विषयो विवेक-
प्रोन्माथी दहति हृदयं शोकदहनः ॥ ३३ ॥ अक्षत्रारि-
कृताभिमन्युहननप्रोद्धततीव्रक्रुधः पार्थस्याकृतशात्रवप्रतिकृते-
रन्तःशुचा मुखतः । कीर्णा बाष्पकणैः पतन्ति धनुषि
व्रीडाजडा दृष्टयो हा वत्सेति गिरः स्फुरन्ति न पुन-
र्निर्यान्ति वक्त्राद्बहिः ॥ ३४ ॥ कोऽहं ब्रूहि सखे स एव
भगवानार्यः सखे राघवः के यूय वत नाथ नाथ
किमिदं दासोऽसि ते लक्ष्मणः । कान्तारे किमिहासहे
वत सखे देव्या गतिर्मृग्यते का देवी जनकाधिराजतनया
हा जानकि कासि हा ॥ ३५ ॥ मध्याह्ने दववह्निनोष्म-
समये दंदद्वयमानाद्विरेः कृच्छ्रान्निर्गतमुत्तृष्य जलमथो वीक्ष्यै-
करक्षाक्षमम् । प्रेम्णा जीवयितुं मिथः पिब पिबेत्सुचार्य
मिथ्या पिबन्निर्मन्त्रास्यमपीतवारि हरिणद्वन्द्वं विपन्नं वने
॥ ३६ ॥ हा मातस्त्वरितासि कुत्र किमिदं हा देवताः
काशिषो धिक्प्राणान्पतितोऽशनिर्हुतवहस्तेऽङ्गेषु दग्धे
दृशौ । इत्थं घर्घरमध्यरुद्धकरुणाः पौराङ्गनाना गिरश्चित्रस्था-
नपि रोदयन्ति शतधा कुर्वन्ति भित्तीरपि ॥ ३७ ॥ यास-

त्यथ शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया कण्ठस्तम्भित-
बाष्पवृत्तिकलुषश्चिन्ताजड दर्शनम् । वैक्लव्यं मम ताव-
दीदृशमपि स्नेहादरुण्यौकसः पीड्यन्ते गृहिणः कथं न
तैनयाविश्लेषदुःखैर्नवैः ॥ ३८ ॥ पातुं न प्रथमं व्यवस्यति
जलं शुष्मास्वपीतेषु या नादत्ते प्रियमण्डनापि भवता स्नेहेन
या पल्लवम् । आवे वः कुसुमप्रसूतिसमये यस्या भवत्यु-
त्सवः सेयं याति शकुन्तला पतिगृहं सर्वैरुत्तमयाताम्
॥ ३९ ॥ या केलिच्युतकेशलेशविषमा शय्या न भजे पुरा
या जालान्तरनिर्गतार्ककिरणद्योतादपि म्लायते । सेयं निष्ठुर-
काष्ठसंचितचिता देदीप्यमानानला सस्मेरा भजते यदि
प्रियमुखं स्नेहस्य किं दुष्करम् ॥ ४० ॥ ध्वस्तः काव्योरु-
मेरुः कविविपणिमहारत्नराशिर्विश्रीर्णः शुष्कः शब्दौघसिन्धुः
प्रलयमुपगतो वाक्यमाणिक्यकोशः । दिव्योत्तीना निधान
निधनमुपगत हा हता दिव्यवाणी बाणे गीर्वाणवाणी-
प्रणयिनि विधिना शायिते दीर्घनिद्राम् ॥ ४१ ॥

अद्भुतरसनिर्देशः

तस्मिन्नुद्वेक्षणेनैव त्वरितो वानरध्वजः । सरथं सध्वजं
साश्च भीष्ममन्तर्दधे शरैः ॥ १ ॥ रत्नभित्तिषु सक्रान्तैः
प्रतिबिम्बशतैर्धृत । ज्ञातो लङ्घ्यश्वरः कृच्छ्रादाञ्जनेयेन त-
त्त्वतः ॥ २ ॥ चतुर्ध्वपि ससुद्रेषु सध्यामन्वास्य तत्क्षणात् ।
कक्षाक्षिप्तं निशान्ते स्वे वाली पौलस्त्यमत्यजत् ॥ ३ ॥
न केनापि श्रुत दृष्टं वारिणा वारि शुष्यति । अहो गोदा-
वरीवारा भवसिन्धुर्विशुष्यति ॥ ४ ॥ एष वन्ध्यासुतो
याति खपुष्पकृतशेखरः । मृगैर्नृष्णाम्भसि स्नातः शंश-
शङ्खधनुर्धरः ॥ ५ ॥ कस्मै किं कथनीय कस्य मनःप्रत्ययो
भवति । रमयति गोपर्वधूटी कुञ्जकुटीरे परं ब्रह्म ॥ ६ ॥
चित्रं कनकलताया पल्लव एवामृतं सूते । कुसुमसमुद्गम-
समये नो जाने किं परं भावि ॥ ७ ॥ अम्बुजमम्बुनि जातं
न हि दृष्टं जातमम्बुजादम्बु । अधुना तद्विपरीतं चरण-
सरोजाद्विनिर्गता गङ्गा ॥ ८ ॥ जाता लता हि शैले जातु
लताया न जायते शैलः । अधुना तद्विपरीतं कनकलताया
गिरिद्वयं जातम् ॥ ९ ॥ कमलमनम्भसि कमले कुवलय-
मेतानि कनकलतिकायाम् । सा च सुकुमारसुभगेत्युत्पात-
परम्परा केयम् ॥ १० ॥ चित्रं कनकलताया शरदिन्दुस्तत्र

खञ्जनद्वितयम् । तत्र च मनोजघनुषी तदुपरि गाढान्व-
काराणि ॥ ११ ॥ चित्रं महानेप वतावतारः क कान्ति-
रेषाभिनवेव भङ्गिः । लोकोत्तर धैर्यमहो प्रभावः काप्या-
कृतिर्नूतन एष सर्ग ॥ १२ ॥ स्थाणुः स्वयं मूलविहीन एव
पुत्रो विशाखो रमणी त्वपर्णा । परोपनीतैः कुसुमैरजस्रं
फल्यभीष्टं किमिदं विचित्रम् ॥ १३ ॥ किं कमिष्यति
किलैष वामनो यावदित्थमहसन्त दानवाः । तावदस्य न
ममौ नभस्तले लङ्घिताकेशशिमण्डलः क्रमः ॥ १४ ॥ युगा-
न्तकालप्रतिसहृतात्मनो जगन्ति यस्या सविकासमासत ।
तनौ ममुस्तस्य न कैटभद्विषस्तपोधनाभ्यागमसमवा मुदः
॥ १५ ॥ कथमुपरि कलापिनः कलापो विलसति तस्य
तलेऽष्टमीन्दुखण्डम् । कुवलययुगलं ततो विलोलं तिल-
कुसुमं तदधः प्रवालमस्मात् ॥ १६ ॥ विपुलेन सागरशयस्य
कुक्षिणा भुवनानि यस्य पतिरे युगक्षये । मदविभ्रमात्सक-
लया पपे पुनः स पुरस्त्रियैकतनयैकया दशा ॥ १७ ॥
पाश्चात्यभागमिह सानुषु सनिषणाः पश्यन्ति शान्तमनसा-
न्द्रतराशुजालम् । सपूर्णलब्धललनालपनोपमानसुस्तङ्गसङ्गि-
हरिणस्य हिमाश्रुमूर्तेः ॥ १८ ॥ इदं तावच्चित्रं यदवनि-
तले पार्वणशशी कलङ्कादुन्मुक्तः किमपि च तदन्तर्विल-
सति । प्रवालं माणिक्यं कुवलयदलं मन्मथधनुर्मनोवीणा-
वादध्वनिरिति महच्चित्रमधरम् ॥ १९ ॥ मूकारब्धं कमपि
बधिराः श्लोकमाकर्णयन्ति श्रद्धालुस्तं विलिखति कुणिः श्ला-
घया वीक्षतेऽन्ध । अभ्यारोहत्यहह सहसा पञ्चुरप्यद्रि-
शङ्खं सान्द्रालस्याः शिशुभरणतो मन्दमायान्ति वन्ध्याः
॥ २० ॥ काकुत्स्थेन शिरासि यानि शतशश्छिन्नानि माया-
निधेः पौलस्त्यस्य विमानसीमनि तथा भ्रान्तानि नाकौक-
साम् । तान्येवास्य धनुःश्रमप्रशमनं कुर्वन्ति सीतापतेः क्रीडा-
चामरडम्बरानुकृतिभिर्दोलायमानैः कचैः ॥ २१ ॥ किं
ब्रूमो हरिमस्य विश्वसुदरे किं वा फणान्भोगिनः शेते यत्र
हरिः स्वयं जलनिधेः सोऽप्येकदेशे स्थितः । आश्चर्यं कल-
शोद्भवो मुनिरसौ यस्यैकहस्तेऽम्बुधिर्गण्डूषीयति पङ्कजीयति
फणी भृङ्गीयति श्रीपतिः ॥ २२ ॥ दोर्दण्डाक्षितचन्द्र-
शेखरधनुर्दण्डावभङ्गोद्यतदृङ्कारध्वनिरार्यबालचरितप्रस्तावना-
ङ्घ्रिङ्गिमः । द्राक्पर्यस्तकपालसपुटमिलद्ब्रह्माण्डभाण्डोदब्रा-
म्यत्पिण्डितचण्डिमा कथमहो नाद्यापि विश्राम्यति ॥ २३ ॥

हास्यरसनिर्देशः

जिह्वायाश्छेदनं नास्ति न तालुपतनाद्भयम् । निर्विशेषेण
वक्तव्यं निर्लज्जः को न पण्डितः ॥ १ ॥ पराजं प्राप्य

१ अरण्यवासिन २ गृहस्थाश्रमिण ३ कन्याविद्योगदु खै
४ उदकेन ५ खमाकाश तस्य पुष्पेण कृत शेखर शिरोभूषण येन
६ मरुमरीचिकोदके कृतमञ्जन ७ शशशङ्खकृतधनुर्धारी ८ विश्वास
९ गोपक्षी १० सुवर्णवर्णाङ्गी या स्त्री तस्या कोमलशरीरे ११
पर्वततुल्यमतिनिविड स्तनद्वयमिति भाव

१ अद्भुतवान् २ विकल्पाणि ३ शिखरम् ४ देवानाम् ५ अगस्त्य

दुर्बुद्धे मा प्राणेषु दया कुरु । दुर्लभानि परान्नानि प्राणा
जन्मनि जन्मनि ॥ २ ॥ विना मद्यं विना मास परस्वहरण
विना । विना परापकारेण^१ दिविरो दिवि रोदिति ॥ ३ ॥
पूर्वं चेटी ततो बेटी पश्चाद्भवति कुट्टिनी । सर्वोपायपरि-
क्षीणा वृद्धा वेश्या तपस्विनी ॥ ४ ॥ यदक्षिभ्रूलतापाङ्गैः
स्त्रियः कुर्वन्ति चापलम् । जघनेष्वेव तत्सर्वं पतत्यनपरा-
धिषु ॥ ५ ॥ केशलुब्धनसाम्येऽपि हन्त पश्यैतदन्तरम् ।
उपस्थाः कीटमश्नन्ति घृतभक्तं दिगम्बराः ॥ ६ ॥ सामगा-
यनपूत मे नोच्छिष्टमधरं कुरु । उत्कण्ठितासि चेद्भद्रे वामं
कर्णं दशस्व मे ॥ ७ ॥ भस्माङ्गुलिर्विकोड्ढायी बालशौची
तथा हिहिः । धारावतीं चक्रवर्तीं षडेते पुरुषाधमाः ॥ ८ ॥
प्रेषकः प्रैष्यकः काण्डः किमेकः स्तम्भलीनकः । योगी
तत्कालरोगी च षडेते सेवकाधमाः ॥ ९ ॥ आदौ वेश्या
पुनर्दासी पश्चाद्भवति कुट्टिनी । सर्वोपायपरिक्षीणा वृद्धा
नारी पतिव्रता ॥ १० ॥ गताः केचित्प्रबोधाय स्वयं त
कुम्भकर्णकम् । तदधःपवनोत्सर्गादुड्डीय पतिताः क्वचित्
॥ ११ ॥ असारे खलु ससारे सारं श्वशुरमन्दिरम् । हरो
हिमालये शेते हरिः शेते महोदधौ ॥ १२ ॥ कमले कमला
शेते हरः शेते हिमालये । क्षीराब्धौ च हरिः शेते मन्ये
मत्कुणशङ्कया ॥ १३ ॥ बिलाद्बहिर्विलस्यान्तःस्थितमार्ज-
रसर्पयोः । मध्ये चाखुरिवाभाति पत्नीद्वययुतो नरः ॥ १४ ॥
सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा पूजामपेक्षते । कन्याराशिस्थितो
नित्यं जामाता दशमो ग्रहः ॥ १५ ॥ स्वयं पञ्चमुखः पुत्रौ
गजाननषडाननौ । दिगम्बरः कथं जीवेदन्नपूर्णां न चेद्बुद्धे
॥ १६ ॥ उदरद्वयभरणभयादर्धाङ्गाहितदारः । यदि नैवं
तस्य सुतः कथमद्यापि कुमारः ॥ १७ ॥ अङ्गुलिभङ्गविक-
ल्पनविधिविवादप्रवृत्तपाण्डित्यः । जपचपलैष्ठः स जने
ध्यानपरो नगररथ्यासु ॥ १८ ॥ मुण्डो जटिलो नम्रश्छत्री
दण्डी कषायचीरी वा । भस्मस्तरशरीरो दिशि दिशि भोगी
विजृम्भते दम्भः ॥ १९ ॥ भृकुटीकुटिलललाटः कण्टकि-
ताङ्गः कटाक्षविकटाक्षः । कवलयति पृथुलकवलैस्तण्डुल-
मचलं द्विजः क्रुद्धः ॥ २० ॥ कयविकयकूटतुलालाघवनि-
क्षेपरक्षणव्याजैः । एते हि दिवसचौरा मुष्णन्ति महाजनं
वणिजः ॥ २१ ॥ आख्यायिकानुरागी व्रजति सदा पुण्य-
पुस्तकं श्रोतुम् । दष्ट इव कृष्णसर्पः पलायते दानधर्मभ्यः
॥ २२ ॥ दत्त्वा दिशि दिशि दृष्टिं याचकचकितोऽवगुण्ठनं
कृत्वा । चौर इव कुटिलचारी पलायते कुटिलरथ्याभिः
॥ २३ ॥ गणयति गगने गणकश्चन्द्रेण समागमं विशा-
खायाः । विविधभुजगक्रीडासक्ता गृहिणी न जानाति

॥ २४ ॥ कलमाग्रनिर्गतमधीविन्दुव्याजेन साञ्जनाश्रुकणैः ।
कायम्यलुण्ठ्यमाना रोदिति खिन्नेव राज्यश्रीः ॥ २५ ॥ वा-
चयति नान्यलिखितं लिखितमनेनापि वाचयति नान्यः ।
अयमपरोऽस्य विशेषः स्वयमपि लिखितं स्वयं न वाचयति
॥ २६ ॥ अर्थो नाम जनानां जीवितमखिलक्रियाकलापश्च ।
तं सहरन्ति वृत्ताश्छगलगला गायना लोके ॥ २७ ॥ तमसि
वराकश्चौरो हाहाकारेण याति सन्नस्तः । गायनचौरः कपटो
हा हा कृत्वा न याति लक्ष्यं च ॥ २८ ॥ आमन्त्रणजयशब्दैः प्र-
तिपदहुकारघर्घरावाँ । स्वयमुक्तसाधुवादैरन्तरयति गायनो
गीतम् ॥ २९ ॥ मेरुः स्थितोऽतिदूरे मनुष्यभूमिं परा परि-
त्यज्य । भीतो भयेन चौर्याद्दोराणां हेमकाराणाम् ॥ ३० ॥
तस्मान्महीपतीनामसम्भवे दस्युचौराणाम् । एकः सुवर्णकारो
निग्राह्यः सर्वथा नित्यम् ॥ ३१ ॥ उपभुक्तखदिरवीटकज-
निताधररागमङ्गभयात् । पितरि मृतेऽपि हि वेश्या रोदिति
हा तात तातेति ॥ ३२ ॥ वर्णनदयितः कश्चिद्धनदयितो
दानकर्मदयितोऽन्यः । रक्षादयितश्चान्यो वेश्यानां नर्मदयितो-
ऽन्यः ॥ ३३ ॥ शृणु सखि कौतुकमेकं ग्राम्येण कु-
कामिना यदद्य कृतम् । सुरतसुखमीलिताक्षी मृतेति भीतेन
मुक्तासि ॥ ३४ ॥ श्रमणः श्रावकवध्वाः सुरतविधौ
दशति नाधरं दत्तम् । मदिराक्षिमासमक्षमसत्समये निषि-
द्धमिति ॥ ३५ ॥ द्विजराजशेखरो यद्वृषभारूढः सदा
सदारस्त्वम् । चक्रे हरं तद्विधिना पुनरुपनयनं ललाटवटितं
ते ॥ ३६ ॥ विनापि तातेन विना जनन्या गजाननः
शंसुसुताभिधान । विनैव शास्त्रेण विनैव वेदैर्माध्यदिना-
नामिव पाठकोऽभूत् ॥ ३७ ॥ शिक्षितापि सखिभिर्ननु सीता
रामचन्द्रचरणौ न ननाम । किं भविष्यति मुनीशवधूवद्भाल-
रत्नमिह तद्रजसेति ॥ ३८ ॥ अयं पटो मे पितुरङ्गभूषणं
पितामहचैरुपभुक्तयौवनः । अलंकरिष्यत्यथ पुत्रपौत्रकान्
मयाधुना पुष्पवदेव धार्यते ॥ ३९ ॥ वैराग्यमङ्गिरचनावचनैः
प्रतार्यं रण्डा चिराय विकटस्तनसनताङ्गीम् । ब्रह्मोपदेशमिष-
सगतगण्डमिति निःशङ्कचुम्बनरसैः कितवा द्रवन्ति ॥ ४० ॥
धान्याकनागरनिशार्द्रकदाडिमत्त्वकुस्तुम्बरीलवणतैलसुसस्कु-
तान्नः । मत्स्यान्मुशीतसितभक्ततले ददाति स ब्रह्मलोक-
मधिगच्छति पुण्यकर्मा ॥ ४१ ॥ खट्वा नितान्त-
लघुका शिथिलप्रताना द्वेष्यः पतिः स च निरन्तरचाटु-
कारी । तत्रापि दैवहतिकाः खलु माधरात्र्यो हा सख्यता
कथमयं व्यसनप्रपञ्चः ॥ ४२ ॥ आकुक्ष्य पाणिमशुचि
मम मूर्ध्नि वेश्या मन्त्राम्भसा प्रतिपदं पृषतैः पवित्रे । तार-
स्वरं प्रहितयूक्तमदात्प्रहारं हा हा हतोऽहमिति रोदिति

विष्णुशर्मा ॥ ४३ ॥ गारां तलुनेयनमायनमुन्नता च नामा
कुशा कटितटी व पटी विचित्रा । अङ्गानि रोमरहितानि
सुखाय भर्तु पुच्छ न तुच्छमिति कुत्र ममस्तवस्तु ॥ ४४ ॥
आपाण्डुरा गिरसिजास्त्रिवली कपोले दन्तावली विगलिता
न च मे विषाद । एणीदृशो युवतय पयि मा विलोक्य
तातेति भाषणपरा, खलु वज्रपात ॥ ४५ ॥ कटी मुष्टि-
ग्राह्या द्विपुरुषभुजग्राह्यमुदर स्तनौ घण्टालोलौ जघन-
मधिगन्तुं व्यवसिनौ । स्मितं भेरीनादो मुखमपि च यत्त-
द्वयकर तथाप्येषा रण्डा परिभवति सतापयति च ॥ ४६ ॥
एका भार्या प्रकृतिमुख्या चञ्चला च द्वितीया पुत्रस्त्वेको
भुवनविजयी मन्मथो दुर्निवारः । शेषः शय्या शयनमुदधौ
वाहन पन्नगारिः स्मार स्मार स्वगृहचरित दारुभूतो मुगारिः
॥ ४७ ॥ गत्वा द्वारवती नयामि दिवसानाराधयन्ती
हरिं त्यक्त्वा वाञ्छनेन जीवितमिदं मुञ्चामि भागीरथीम् ।
प्रातः प्रातरिति प्रवर्तितकथा निर्वेदमातन्वती रण्डा
नक्तमनन्तजारसुरतप्रीता सुखायास्तु व ॥ ४८ ॥ पाणौ
ताम्रघटी कुश करतले धौते सिते वाससी भाले
मृत्तिलकः सचन्दनरसो न्यस्तैकपुष्प गिरः । दूराक्षिप्र-
पदा गतिर्दृढतरव्याश्लिष्टदन्ता गिरः मोऽयं वञ्चयितुं
जगद्गवतो दम्भस्य देहकमः ॥ ४९ ॥ यत्नोत्थापनमात्र-
निःसहजरच्चर्मवशेषश्चभ्रश्यच्छेफसि दुर्बलाङ्गचलनव्यर्थोद्य-
मालिङ्गने । लज्जावाथिनि खिद्यमानयुवतौ वृद्धस्य वृच्छे
रते यस्यात्तत्प्रतिभाव्य किं नु हसितुं युक्त किमारोदि-
तुम् ॥ ५० ॥ वत्ते वक्षसि कैस्तुभोपलभ्यं मत्वा श्रियः
सोदर तन्नाभीगृहमाकलय्य मकरावास मनाङ्गोऽङ्गति ।
तन्नामप्रणयान्न लुम्पति हरि श्रवत्समङ्गे स्थित किं केन
क्रियता स एव यदभूदेतादृशः स्त्रीवशः ॥ ५१ ॥ अतु
वाञ्छति वाहनं गणपतेरांस्तु क्षुधार्तं फणी तं च कौञ्च-
पतेः शिखी च गिरिजासिंहोऽपि नागाननम् । गौरी जह्नु-
सुतामसूयति कलानाथं कपालानलो निर्धिण्ण म पणौ
बुद्धिभ्रमकलहादीशोऽपि हालाहलम् ॥ ५२ ॥ रण्डा पीनपयो-
धराकृत मया चण्डानुरागाद्भुज दोर्दण्डद्वयपीवस्तनभर
नो गाढमालिङ्गिता । बुद्धेभ्यः शतशः शपे यदि पुन कुत्रापि
कापालिनीपीनोत्तुङ्गकुचावपीडनभरः प्राप्तः प्रबोवोदयः
॥ ५३ ॥ जग्ध्वा माषमयानपूपवटकानाध्मायमानोदरे फट्फट्-
फाडिति पायवीयपवनं योगेश्वरे मुञ्चति । उड्डीनं विहगै-
र्पटैर्विघटितं दोलायितं मितिभिः शिष्यैर्वीवितमर्मकैर्निप-
तितं कोलाहलोऽभून्मठे ॥ ५४ ॥ पीठीप्रक्षालनेन क्षितिपति-
कथया सज्जनानां प्रवादेर्नीत्वा यामार्धमेव कुशकुसुम-

समारम्भणव्यग्रहस्ता । पश्चादेते निमज्जपुरयुवतिकुचाभोग-
दत्तेक्षणायां, प्राणायामापदेशादिह मरिति मदा वासराणि
क्षिपन्ति ॥ ५५ ॥ रं रे लोकाः कुरुष्व श्रवणपुटपिधानं द्रुत
हस्तयुग्मैः गत्वा, सर्वेऽपि यूयं भवत गुरुतरा, मावधाना धरि-
त्र्याम् । शीघ्र रे गवण त्व विरचय वसनेर्नासिकाना पिधानं
सुमोऽय कुम्भकर्णं, कटुरवविकटं श्रद्धते दीर्घमुच्चैः ॥ ५६ ॥

भयानकरसनिर्देशः

इदं मधोनः कुलिश धारासनिहितानलम् । स्मरणं यस्य
देत्यस्त्रीगर्भपाताय केवलम् ॥ १ ॥ ततः पगमर्शविबुद्ध-
मन्योर्भ्रूमङ्गदुःप्रेक्ष्यमुखस्य तस्य । स्फुरन्नुदार्चिः सहसा
नृतीयादक्ष्ण कृणानु, किल निःपपात ॥ २ ॥ विनिर्गतं
मानदमात्ममन्दिराद्भवत्युपश्रुत्य यदृच्छयापि यम् । ससम्भ्र-
मेन्द्रद्रुतपातितार्गला निमीलिताक्षीव भियाऽमरावती ॥ ३ ॥
अशक्नुवन्सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम् ।
प्रविश्य हेमाद्रिगुहाद्गुहान्तरं निनाय विभ्यद्विषमनि
काशिक ॥ ४ ॥ महाप्रलयमारुतक्षुभितपुष्करावर्तकप्रचण्ड-
घनगर्जितप्रतिरवानुकारी मुहुः । रवः श्रवणभैरवः स्थगित-
रोदसीकन्दरः कुतोऽयं समरोदधेरयमभूतपूर्वं पुर ॥ ५ ॥
किञ्चित्कोपकलाकलापकलानाहुंकारविभ्रज्जुवोर्विक्षेपादकरोदमौ
रघुपतिलङ्कापते, पत्तनम् । क्रन्दत्फेरु रटत्करेदु विघट-
दारु स्फुटद्गुगुलु क्रोत्कीडत्कपि निःश्वस्तफणि रणजिह्वि
भ्रमद्वीपि च ॥ ६ ॥ अद्याप्युन्मदयातुधानतरुणीचञ्चत्क-
रास्फालनव्यावल्गन्नृकपालतालरणिर्तैर्वृत्त्यपिशोचाङ्गना ।
उद्गायन्ति यशासि यस्य विततैर्नादैः, प्रचण्डानिलप्रक्षुभ्य-
त्करिकुम्भकूटकुहरव्यक्तै रणक्षोणयः ॥ ७ ॥ गीर्वाणाः
प्रतियन्ति नैव पिदधे कणौ सुषर्माधिप कर्णाकर्णिकयन्ति
हन्त निभृत शमुख्यभूगणाः । दूरादेत्य कृतान्तदूतनिवहाः
स्वाकारसगोपनैरुद्वीव कलयन्ति कोणपचमूनाथे शयाने
रणे ॥ ८ ॥ निशङ्कं बहिरम्ब चण्डमनसो नामानुरूपा
क्रिया स्वर्धेऽप्यपदधर्धरखनवती न कापि रङ्गस्थली ।
किञ्चाप्यदृशकंधराद्वियुगले कल्याणभाजि स्फुटं लङ्काया
प्रतिपक्षविक्रमयथाशङ्काकरी भ्राम्यति ॥ ९ ॥ अत्राकल्प-
चलस्योधरभरव्याविद्धमेघच्छटासृक्स्थामिषगुग्गुर्गर्गरुदा-
स्फालोच्चलन्मूर्धजा । व्यादायाननमद्गृहसविकट दूरेण
तारापथात्रस्यत्सिद्धपुरप्रिवृन्दरभसोन्मुक्तादुपक्रामति ॥ १० ॥
प्रौढच्छेदानुरूपोच्छलनरयवशात्सैहिकेयोपमेयत्रासाकृष्टाश्व-
तिर्यग्बलितरविरथेनारुणेनेक्ष्यमाणम् । कुर्वन्काकुत्स्थवीर्य-
स्तुतिमिव मरुता कंधरारन्त्रभाजा झाङ्कारैर्मममेतन्निपतति

वियतः कुम्भकर्णोत्तमाङ्गम् ॥ ११ ॥ माद्यन्मातङ्गकुम्भस्थ-
लबहलवसावासनाविषगन्धव्यासक्तव्यक्तसुक्ताफलशकल-
लसत्केसरालीकरालः । एणीवैधव्यवेधाः स्वभुजबलमदप्रस्त-
तेजस्विधामा गुञ्जन्कुञ्जे गिरीणा हरिरिह शबरीगर्भपातं
विधत्ते ॥ १२ ॥ मन्थायस्तार्णवाम्भःप्रतिकुहरवलन्मन्दर-
ध्वानधीरः कोणाघातेषु गर्जत्प्रलयघनघटान्योन्यसघट्ट-
चण्डः । कृष्णाक्रोधाग्रदूतः कुरुकुलनिधनोत्पातनिर्घातवातः
केनास्मत्सिंहनादप्रतिरसितसखो दुन्दुभिस्ताडितोऽयम् ॥ १३ ॥
निर्मज्जच्चक्षुरन्तर्भ्रमदतिकपिलकूरतारा नरास्थिरन्थि दन्तान्त-
रालग्रथितमविरतं जिह्वया घट्टयन्ती । ध्वान्तेऽपि व्यात्त-
वक्त्रे ज्वलदनलशिखाजर्जरे व्यक्तकर्मा निर्मान्ती गृध्ररौद्री
दिवमुपरि परिक्रीडते ताडकेयम् ॥ १४ ॥

बीभत्सरसनिर्देशः

प्रखेदमलदिग्धेन वहता मूत्रशोणितम् । व्रणेन विकृ-
तेनेदं सर्वमन्धीकृतं जगत् ॥ १ ॥ विकीर्णहरिचन्दनद्रविणि
यत्र लीलालसा निपेतुरतिचञ्चलश्चतुरकामिनीदृष्टयः । तदे-
तदुपरिभ्रमन्निविडगृध्रजालं जनैर्लुठत्कृमि कलेवरं पिहित-
नासिकैर्वीक्ष्यते ॥ २ ॥ अत्रैः कल्पितमङ्गलप्रतिसराः स्त्रीह-
स्तरक्तोत्पलव्यक्तोत्तसभृतः पिनह्य शिरसा हृत्पुण्डरीकसज्ज ।
एताः शोणितपङ्ककुङ्कुमजुषः सभूय कान्तैः पिबन्त्यस्थि-
स्नेहसुराः कपालचषकैः प्रीताः पिशाचाङ्गनाः ॥ ३ ॥ उत्कृत्य
ज्वलिता शवात्कथमपि प्रेताशनः पैशित्ती पेशीमग्निमयीं
निर्गीर्य सहसा दन्दद्वयमानोदरः । धावत्युल्लवते मुहुर्निप-
तति प्रोत्तिष्ठति प्रेक्षते विष्वक्क्रोशति सपिनष्टि जठर मुष्ट्या
चलन्मस्तकः ॥ ४ ॥ अन्नप्रोतबृहत्कपालनलककूरकण्ठक-
ङ्कणप्रायप्रेङ्खितभूरिभूषणरवैराघोषयन्त्यम्बरम् । पीतच्छर्दित-
रक्तकर्दमघनप्राग्भारघोरोल्लसद्बालोलस्तनभारभैरववपुर्दोषोद्धतं
धावति ॥ ५ ॥ रक्त नक्तचरौघः पिबति वमति च
ग्रस्तकुन्तः शकुन्तः क्रव्यं नव्यं गृहीत्वा प्रणदति मुदितो
मत्तवेतालबालः । क्रीडत्यब्रीडमस्मिन्धिरमदवशात्पूतना
नूतनाङ्गी योगिन्यो मासमेदःप्रमुदितमनसः शूरशक्ति
स्तुवन्ति ॥ ६ ॥ उत्कृत्योत्कृत्य कृत्ति प्रथममथ पृथूच्छोफ-
भूयासि मासान्यंसर्पिकपुष्टपिण्डाद्यवयवसुलभान्युग्रपूतीनि
जग्ध्वा । आत्तस्त्रायवन्ननेत्रः प्रकटितदशनः प्रेतैरङ्कः कँरङ्का-
दङ्कस्थादस्थिसंस्थं स्थपुटगतमपि कैव्यमव्यग्रमत्ति ॥ ७ ॥

रौद्ररसनिर्देशः

स रोषदष्टाधरलोहिताक्षैर्व्यक्तोर्ध्वरेखा भृकुटीर्वहद्भिः ।
तस्तार गा मल्लनिकृत्तकण्ठैर्हुकारगर्भैर्द्विषता शिरोभिः ॥ १ ॥
पातालतः किमु सुधारसमानयामि निष्पीड्य चन्द्रममृतं
किमु वाहरामि । उद्यन्तमद्य तपनं किमु वारयामि कीनाश-
पाशमथवा किमु चूर्णयामि ॥ २ ॥ चञ्चद्भुजभ्रमित-
चण्डगदाभिघातसचूर्णितोरुयुगलस्य सुयोधनस्य । स्त्यानाव-
नद्धधनशोणितशोणपाणिर्दत्तसयिष्यति कचास्तव देवि भीमः
॥ ३ ॥ कृतमनुमतं दृष्ट्वा यैरिदं गुरुपातकं मनुजपशु-
भिर्मिर्मर्यादैर्मवद्भिरुदायुधैः । नैरकरिपुणा सार्धं तेषा सभ्री-
मैकिरीटिनामहमयमसृज्येदोमासैः करोमि दिशा बलिम्
॥ ४ ॥ यत्सत्यव्रतमङ्गभीरुमनसा यत्नेन मन्दीकृतं यद्वि-
स्मर्तुमपीहितं शमवता शान्ति कुलसेच्छता । तदद्युतार-
णिसभृतं नृपसुताकेशाम्बराकर्षणैः क्रोधज्योतिरिदं महत्कु-
रवने यौधिष्ठिर जृम्भते ॥ ५ ॥ येन स्वा विनिहत्य
मातरमपि क्षत्रास्रपूरासवाखादोन्मत्तपरश्वधेन विदधे निः-
क्षत्रिया मेदिनी । यद्वाणव्रणवर्त्मनः शिखरिणः क्रौञ्चस्य हस-
च्छलादद्याप्यस्थिकणाः पतन्ति स पुनः क्रुद्धो मुनिर्मार्गवः
॥ ६ ॥ देशः सोऽयमरातिशोणितजलैर्यस्मिन्हृदा पूरिताः
क्षत्रादेव तथाविधः परिभवस्तातस्य केशग्रहः । तान्येवाहित-
शस्त्रधस्तरगुरुण्यस्त्राणि भास्वन्ति मे यद्रामेण कृतं तदेव
कुरुते द्रोणात्मजः क्रोधनः ॥ ७ ॥ यैः प्राणापहृतिः कृता
मम पितुः क्रुद्धैर्युधि क्षत्रियै रामोऽहं रमणीर्विहाय बल-
वान्निःशेषमेषा हठात् । भास्वत्पौढकुठारकोटिघनका-
काण्डवृट्कंघरास्रोतोऽन्तःसुतशोणशोणितभरैः कुर्या कुधा
निर्वृतिम् ॥ ८ ॥ राज्ञो मानघनस्य कार्मुकभृतो दुर्योधन-
स्याग्रतः प्रत्यक्षं कुरु बान्धवस्य च तथा कर्णस्य शल्यस्य च ।
पीतं तस्य ममाद्य पाण्डववधूकेशाम्बराकर्षिणः कोष्णं
जीवत एव तीक्ष्णकरजक्षुण्णादसृग्वक्षसः ॥ ९ ॥ स्पृष्ट्वा
येन शिरोरुहे नृपशुना पाञ्चालराजात्मजा येनास्याः परि-
धानमप्यपहृतं राज्ञा कुरूणा पुरः । यस्योरःस्थलशोणिता-
सवमहं पातुं प्रतिज्ञातवान् सोऽयं मद्भुजपञ्जरे निपतितः सर-
क्ष्यता कौरवाः ॥ १० ॥ रक्तोत्फुल्लविशाललोलनयनः कम्पो-
त्तराङ्गो मुहुर्मुक्त्वा कर्णमपेतधीर्धृतधनुर्बाणो हरेः पश्यतः ।
आभ्यातः कटुकोक्तिभिः स्वमसकृद्दोर्विक्रमं कीर्तयन्त्र-
सारफोटपटुर्युधिष्ठिरमसौ हन्तुं प्रविष्टोऽर्जुनः ॥ ११ ॥
त्रैलोक्यत्राणशौण्डः सैरसिजवसते सप्रसूतो भुजाभ्या सुक्षवं
नाम वर्णः कुलिशकठिनयोयस्य दोष्णोर्विलीनः । ज्वाला-

१ इमशाने शव भुञ्जान प्रेत दृष्ट्वा माधवस्योक्तिरियम् २ चर्म
३ कटिदेशस्यमासपिण्ड ४ अत्यन्तदुर्गन्धीनि ५ भक्षयित्वा ६ प्रेत-
दरिद्र ७ मृतशरीरात् ८ निश्चोन्नतप्रदेशस्यम् ९ मासम्

१ स्वयं मृतद्रोणक्षिरदछेदकृदस्याश्वत्थाम उक्तिरियम् २ कृष्णेन
३ अर्जुन ४ रक्षणम् ५ ब्रह्मण ६ बाहो

जिह्वालकालानलकवलभयभ्रान्तदेवासुराणि व्यातन्वानो जग-
न्ति ज्वलति मुनिरयं पार्वतीधर्मपुत्रः ॥ १२ ॥ अन्योन्या-
स्फालभिन्नद्विपरुधिरवसामासमस्तिष्कपङ्के मग्नाना सन्दना-
नामुपरि कृतपदन्यासविक्रान्तपत्तौ । स्कीतासक्पानगोष्ठीरस-
दशिवशिवातूर्यनृत्यत्कवन्धे सङ्ग्रामैकार्णवान्तः प्रविचरितु-
मलं पण्डिता. पाण्डपुत्राः ॥ १३ ॥ रे धृष्टा धार्तराष्ट्राः
प्रबलमुजहृत्ताण्डवाः पाण्डवा रे रे वार्ष्णेयाः सकृष्णा.
शृणुत मम वचो यद्वीम्यूर्ध्वबाहुः । एतस्योत्खातबाहो-
र्दुपदन्तपसुतातापिनः पापिनोऽहं पाता हृच्छोणिताना प्रम-
वति यदि वस्तत्किमेतं न पथ ॥ १४ ॥ नाह रक्षो न
भूतो रिपुरुधिरजलाह्लादिताङ्गः प्रकाशं विस्तीर्णरुप्रतिज्ञा-
जलनिधिगहनः क्रोधनः क्षत्रियोऽस्मि । भो भो राजन्य-
वीराः समरशिखिशिखाभुक्तशेषा. कृतं वस्त्रासेनानेन लीनै-
र्हतकरितुरगान्तर्हितैरास्यते यत् ॥ १५ ॥ यो यः शस्त्रं
विभर्ति स्वसुजगुरुमदः पाण्डवीना चमूना यो यः पाञ्चाल-
गोत्रे शिशुरधिकवया गर्भशय्या गतो वा । यो यस्तत्कर्म-
साक्षी चरति मयि रणे यश्च यश्च प्रतीपः क्रोधान्ध-
स्त्रस्य तस्य स्वयमिह जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम् ॥ १६ ॥

शान्तरसनिर्देशः

वैराग्यम्

को देशः कानि मित्राणि कः कालः कौ व्ययागमौ ।
कश्चाहं का च मे शक्तिरिति चिन्त्यं मुहुर्मुहुः ॥ १ ॥
पुत्रमित्रकलत्रेषु सक्ताः सीदन्ति जन्तवः । सरःपङ्कान्तरे मग्ना
जीर्णा वनगजा इव ॥ २ ॥ मन्ये मायेयमज्ञानं यत्सुखं
स्वजनादपि । निदाघवारणायालं निजच्छाया न कस्यचित्
॥ ३ ॥ विपत्प्रशान्त्यै सेव्यन्ते यदि कष्टेन भूयतः ।
तत्करिष्यति कष्टापि विपत्किमधिकं ततः ॥ ४ ॥ मितमायु-
र्वयोऽनित्यं नैति यातं कदाचन । परामृशन्ति तदपि न
भवं भोगलोलुपाः ॥ ५ ॥ निःस्नेहो याति निर्वाणं
स्नेहोऽनर्थस्य कारणम् । निःस्नेहेन प्रदीपेन यदेतत्प्रकटीकृतम्
॥ ६ ॥ अश्रीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि ।
शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ॥ ७ ॥ यावन्तः
कुरुते जन्तुः सबन्धान्मनसः प्रियान् । तावन्तोऽस्य निखन्यन्ते
हृदये शोकशङ्कवः ॥ ८ ॥ प्रचण्डवासनावातैरुद्धूता नैर्मनो-
मयी । वैराग्यकर्णधारेण विना रोद्धुं न शक्यते ॥ ९ ॥
रागिण्यपि विरागिण्यः स्त्रियस्तासु रमेत कः । अहं च
कलये सुक्तिं या विरागिणि रागिणी ॥ १० ॥ लावण्य
तदसौ कान्तिस्तद्रूपं स वचःक्रमः । तदा सुधास्पदमभूदधुना
तु ज्वरो महान् ॥ ११ ॥ पूरयित्वाथिनामाशा प्रियं कृत्वा

द्विषामपि । पारं गत्वा श्रुतौघस्य धन्या वनमुपासते
॥ १२ ॥ पुत्रदारादिसारः पुसा संमूढचेतसाम् । विदुषा
शास्त्रसंसार. सद्योगाभ्यासविघ्नकृत् ॥ १३ ॥ गतः काम-
कथोन्मादो गलितो यौवनज्वरः । गतो मोहश्चयुता तृष्णा
कृतं पुण्याश्रमे मनः ॥ १४ ॥ वनान्यमूनि न गृहाण्येता
नद्यो न योषितः । दुमा इमे न दायादास्तन्मे नन्दति
मानसम् ॥ १५ ॥ शान्तिकन्धालसत्कण्ठो मनःस्थाली-
मिलत्करः । त्रिपुरारिपुरद्वारि कदाहं मोक्षभिक्षुकः ॥ १६ ॥
उद्धाटितनवद्वारे पञ्जरे विहंगोऽनिलः । यत्तिष्ठति तदाश्चर्यं
प्रयाणे विस्मयः कुतः ॥ १७ ॥ निर्विवेकतया बाल्यं
कामोन्मादेन यौवनम् । वृद्धत्वं विकलत्वेन सदा सोपद्रवं
नृणाम् ॥ १८ ॥ प्रातर्मूत्रपुरीषाभ्या मध्याह्ने क्षुत्पिपासया ।
तृप्ताः कामेन बाध्यन्ते प्राणिनो निशि निद्रया ॥ १९ ॥
गैतसारोऽत्र ससारे सुखभ्रान्तिः शरीरिणाम् । लालापान-
मिवाङ्गुष्ठे बालाना स्तन्यविभ्रमः ॥ २० ॥ दिनमेकं शशी
पूर्णः क्षीणस्तु बहुवासरान् । सुखादुःखं सुराणामप्यधिकं
का कथा नृणाम् ॥ २१ ॥ न विषयभोगो भाग्यं योग्यं
खलु यत्र जन्तुमात्रमपि । ब्रह्मेन्द्ररुद्रमृग्यं भाग्यं विषयेषु
वैराग्यम् ॥ २२ ॥ पाषाणखण्डेष्वपि रत्नबुद्धिः कान्तेति
धीः शोणितमासपिण्डे । पञ्चात्मके वर्ष्मणि चात्मभावो
जयत्यसौ काचन मोहलीला ॥ २३ ॥ त्रय्यन्तसिद्धाञ्जन-
निर्मलाक्षैस्तपोधनैरप्यनवेक्षितं यत् । अवेक्ष्यते धाम तदेव
काश्यामात्यन्तिकेनाक्षिनिमीलनेन ॥ २४ ॥ कुटुम्बचिन्ता-
कुलितस्य पुंसः कुलं च शीलं च गुणाश्च सर्वे । अपक्वकुम्भे
निहिता इवापः प्रयान्ति देहेन समं विनाशम् ॥ २५ ॥
सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः शय्या भूतलमजिनं वासः । सर्व-
परिग्रहभोगत्यागः कस्य सुखं न करोति विरागः ॥ २६ ॥
निर्विलं जगदेव नैश्वर्यं पुनरस्मिन्नितरा कल्लेवरम् । अथ
तस्य कृते कियानयं क्रियते हन्त जनैः परिश्रमः ॥ २७ ॥
मलयानिलकालकूटयो रमणीकुन्तलभोगिभोगयोः । श्वप-
चांत्मभुवोः किमन्तरं मम भूयात्परमात्मनि स्थितिः ॥ २८ ॥
नवनीलमेघरुचिरः पर. पुमानैवनीमवाप्य धृतगोपविग्रहः ।
नवनीयकीर्तिरमरैरपि स्वयं नवनीतभिश्चुरधुना स चिन्त्यते
॥ २९ ॥ सार्वभौमभघ्नं वनवासो निस्वभावभवभावनया
ते । बालिशो हि विषयेन्द्रियचौरैर्मुष्यते स्वभवने च वने च
॥ ३० ॥ इतो न किञ्चित्परतो न किञ्चिद्यतो यतो यामि ततो
न किञ्चित् । विचार्यं पश्यामि जगन्न किञ्चित्स्वात्मावबो-
धादधिकं न किञ्चित् ॥ ३१ ॥ व्याघ्रीव तिष्ठति जरा^१परि-

तर्जयन्ती रोगाश्च शत्रव इव प्रहरन्ति देहम् । आयुः परि-
 स्रवति भिन्नघटादिवाम्भो लोकस्तथाप्यहितमाचरतीति चित्रम्
 ॥ ३२ ॥ दैन्यं क्वचित्कचन मन्मथजा विकारा कुत्राप्यनेक-
 विधवन्धुजनप्रपञ्चः । कापि प्रभुत्वधनकल्पितमीश्वरत्वमित्येक-
 वैकृतमिदं जगदाविभाति ॥ ३३ ॥ आस्तामकण्टकमिदं
 वसुधाधिपत्यं त्रैलोक्यराज्यमपि नैव तृणाय मन्ये । निःश-
 ङ्कसुप्तहरिणीकुलसकुलासु चेतः पर वलति शैलवनस्थलीषु
 ॥ ३४ ॥ ते तीक्ष्णदुर्जननिकारशरैर्न भिन्ना धीरास्त एव
 शमसौख्यमुजस्त एव । सीमन्तिनीमुजलतागहन व्युदस्य
 येऽवस्थिताः शमफलेषु तपोवनेषु ॥ ३५ ॥ बुद्धेरगोचरतया
 न गिरा प्रचारो दूरे गुरुप्रथितवस्तुकथावतारः । तत्त्वं
 क्रमेण विदुषा करुणावदाते श्रद्धावता हृदि पदं स्वयमाद-
 धाति ॥ ३६ ॥ दधति तावदमी विषया, सुखं स्फुरति
 थावदियं हृदि मूढता । मनसि तत्त्वविदा तु विवेचके क
 विषयाः क सुखं क परिग्रहाः ॥ ३७ ॥ क्षणं बालो भूत्वा
 क्षणमपि युवा कामरसिकः क्षणं वित्तेर्हीनः क्षणमपि च
 सपूर्णविभवः । जराजीर्णैरङ्गैर्नट इव वलीमण्डिततनुर्नरः,
 संसाराङ्गे विशति यमधानीजवनिकाम् ॥ ३८ ॥ क्वचित्क-
 न्धाधारी क्वचिदपि च दिव्याम्बरधरः, क्वचिद्भूमौ गय्या
 क्वचिदपि च पर्यङ्कशयनः । क्वचिद्विष्णुवृत्तिः क्वचिदपि च
 मृष्टाशनरुचिर्महात्मा योगज्ञो न गणयति दुःखं न च सुखम्
 ॥ ३९ ॥ अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा
 मणौ वा लोष्ट्रे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा । तृणे वा
 स्त्रेणे वा मम समदृशो यान्तु दिवसाः क्वचित्पुण्येऽरण्ये
 शिव शिव शिवेति प्रलपतः ॥ ४० ॥ गतास्तातत्रातृप्रमुख-
 सुखपीयूषमधुराः पुरा लक्ष्मीक्षैव्यवसनसरसास्तेऽपि दिवसाः ।
 अदः शान्तं स्वान्तं सपदि यदि निर्वेदपदवी मजत्यभ्यासो-
 ऽयं जनयति सुखं भावविमुखम् ॥ ४१ ॥ अवश्य
 यातारश्चितरमुषित्वापि विषया वियोगे को भेदस्त्यजति न
 जनो यत्स्वयममून् । व्रजन्तः स्वातन्त्र्यादतुलपरितापाय
 मनसः स्वयं त्यक्तास्वेते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ ४२ ॥
 न ससारोत्पन्नं चरितमनुपश्यामि कुशलं विपाकः पुण्याना
 जनयति भयं मे विमृशतः । महद्भिः पुण्यौघैश्चिरपरिगृही-
 ताश्च विषया महान्तो जायन्ते व्यसनमिव दातु विषयि-
 णाम् ॥ ४३ ॥ धनं तावलब्ध कथमपि तथाप्यस्य नियतं
 विनाशेऽलभे वा तव सति वियोगोऽन्युभयथा । अनुत्पाद
 श्रेयान्किमु कथय तस्याथ विलयो विनाशो लब्धस्य व्यथ-
 यतितरा न त्वनुदयः ॥ ४४ ॥ परेपा चेतासि प्रतिदिवस-
 माराध्य बहुधा प्रसादं किं नेतुं विशसि हृदय क्लेशकलिलम् ।
 प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे विविक्तः सकल्पः

किमिव हि फलं पुष्यति न ते ॥ ४५ ॥ यदेतत्स्वच्छन्दं
 विहरणमकार्पण्यमशनं सहायैः सलापः श्रुतमुपशमैकव्रतफ-
 लम् । मनो मन्दस्पन्द बहिरपि चिरस्थापि विमृशन्न जाने
 कस्येषा परिणतिरुदारस्य तपसः ॥ ४६ ॥ तडिन्मालालोलं
 प्रतिदिवसदत्तान्धतमस भवे मौख्यं हित्वा शमसुखमुपादेय-
 मनघम् । इति व्यक्तोद्धार चटुलवचसः शून्यमनसो वयं
 वीतव्रीडाः शुक् इव पठामः परममी ॥ ४७ ॥ यदासौ
 दुर्वारः प्रसरति मदश्चित्तकरिणस्तदा तस्योद्दामप्रसररसरुद्धै-
 र्व्यवसितैः । क तद्वैर्यालान क च निजकुलाचारनिगडः क
 सा लज्जारज्जुः क विनयकठोरारुक्षमपि ॥ ४८ ॥ कुरङ्गाः
 कल्याण प्रतिविटपमारोग्यमटवि स्रवन्ति क्षेमं ते पुलिन-
 कुशल भद्रमुपलाः । निशान्तादस्वन्तात्कथमपि विनिष्का-
 न्तमधुना मनोऽस्माक दीर्घामभिलपति शुष्मत्परिचितम्
 ॥ ४९ ॥ गत कालो यत्र प्रणयिनि मयि प्रेमकुटिलः
 कटाक्ष कालिन्दीलघुलहरिवृत्तिः प्रभवति । इदानीमस्माक
 जरठकमठीपृष्ठकठिना मनोवृत्तिस्तत्किं व्यसनिनि मुधैव
 ग्लपयसि ॥ ५० ॥ गतः कालो यत्र द्विचरणपशूना क्षिति-
 भुजा पुरः स्वस्तीत्युक्त्वा विषयसुखमास्वादितमभूत् । इदानी-
 मस्माकं तृणमिव समस्तं कलयतामपेक्षा भिक्षायामपि
 किमपि चेतस्त्रयति ॥ ५१ ॥ अहंकार कापि व्रज वृजिन
 हे मा त्वमिह भूरभूमिर्दर्पाणामहमपसर त्वं पिशुन हे ।
 अरे क्रोध स्थानान्तरमनुसरानन्यमनसां त्रिलोकीनाथो नो
 हृदि वसतु देवो हरिरसौ ॥ ५२ ॥ अतिक्रान्तः कालो
 ललितललनाभोगसुखदो भ्रमन्तः शान्ताः साः सुचिरमिह
 ससारसरणौ । इदानी स्वैःसिन्धोस्तटभुवि समाक्रन्दनगिरः
 सुतारैः फूत्कारैः शिवशिवशिवेति प्रतनुमः ॥ ५३ ॥ महा-
 शय्या भूमिर्मसृणैमुपधानं भुजलता वित्तानं चाकाशं व्यजन-
 मनुकूलोऽयमनिलः । स्फुरद्दीपश्चन्द्रः स्वधृतिवनितासङ्ग-
 मुदितः सुखं शान्तः शेते विगतभवभीतिर्नृप इव ॥ ५४ ॥
 कदा वृन्दारण्ये नवधननिभं नन्दनयनं परीतं गोपीभिः क्षण-
 रुचिमनोज्ञाभिरमितः । गमिष्यामस्तोषं नयनविषयीकृत्य
 कृतिनो वयं प्रेमोद्रेकस्खलितगतयो वेपथुभृतः ॥ ५५ ॥
 कदा भिक्षामत्तैः करकलितगङ्गाभ्रमुतरलैः शरीर मे स्थास्य-
 त्युपरतसमस्तेन्द्रियसुखम् । कदा ब्रह्माभ्यासस्थिरतनुतया-
 रण्यविहगा, पतिष्यन्ति स्थाणुभ्रमहतधियः स्कन्धशिरसि
 ॥ ५६ ॥ कदा वृन्दारण्ये विमलयमुनातीरपुलिने चरन्तं
 गोविन्दं हलधरमुद्रामादिसहितम् । अये कृष्ण स्वामिन्-
 मधुरसुरलीवादन विभो प्रसीदेत्याक्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि

१ पद्धतौ २ स्वर्णव्या ३ पर्यङ्क ४ मृदु ५ लङ्घोच ६ स्वधृति
 स्वीय धैर्यं तदेव वनिता स्त्री तस्या सङ्गेन मुदितो हृष्ट सन्

दिवसान् ॥ ५७ ॥ कदा वा साकेते विमलसरयूतीरपुलिने
चरन्तं श्रीरामं जनकतनयालक्ष्मणयुतम् । अये राम स्वामि-
ञ्जनकतयावहम् विभो प्रसीदेत्याकोशनिमिषमिव नेष्यामि
दिवसान् ॥ ५८ ॥ कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि
वसन्वसानः कौपीन शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम् । अये
गौरीनाथ त्रिपुरहर शंभो त्रिनयन प्रसीदेत्याकोशनिमिष-
मिव नेष्यामि दिवसान् ॥ ५९ ॥ भू. पर्यङ्को निजमुज-
लतागेन्द्रकः खं वितानं दीपश्चन्द्रो विरतिवनितालब्धयोग-
प्रमोदः । दिक्कन्याना व्यजनपवनैर्वीज्यमानोऽसुकूलैर्भिक्षुः
शेते नृप इव सदा वीतरागो जितात्मा ॥ ६० ॥ आस-
सारात्रिभुवनमिदं चिन्वता तात तादृङ्गो वाऽस्माकं नयनपदवीं
श्रोत्रवर्त्मगतो वा । योऽयं धत्ते विषयकरिणीगाढगूढाभि-
मानक्षीबस्यान्तःकरणकरिणः सयमालानलीलाम् ॥ ६१ ॥
आयुर्वायुव्यथितनलिनीपत्रमित्र किमन्यत्सपञ्चम्पाद्युतिसह-
चरी खैरचारी कृतान्तः । कस्मादस्मिन्ममसि तमसि त्व
प्रयाहि प्रयागं पौनःपुन्यं भुवि भगवती स्वर्धुनी ते धुनीते
॥ ६२ ॥ पूर्व तावत्कुवलयदशा लोलोलैरपाङ्गैराकर्षद्भिः
किमपि हृदयं पूजिता यौवनश्रीः । सप्रत्यन्तनिर्हितसद-
सद्भावलब्धप्रबोधप्रत्याहारैर्विशदहृदये वर्तते कोऽपि भावः
॥ ६३ ॥ मातर्माये भगिनि कुमते हे पितर्मोहजाल व्याव-
र्तध्वं भवतु भवतामेष दीर्घो वियोगः । सद्यो लक्ष्मीरमण-
चरणभ्रष्टगङ्गाप्रवाहव्यामिश्राया दृषदि परमब्रह्मदृष्टिर्भवामि
॥ ६४ ॥ गङ्गातीरे हिमगिरिशिलाबद्धपद्मासनस्य ब्रह्मज्ञाना-
भ्यसनविधिना योगनिद्रा गतस्य । किं तैर्माव्यं मम सुदिवसै-
र्वत्र ते निर्विशङ्का, कण्डूयन्ते जरठहरिणा, शृङ्गमङ्गे
मदीये ॥ ६५ ॥ भेदाभेदौ सपदि गलितौ पुण्यपापे
विशोर्णे मायामोहौ क्षयमुपगतौ नष्टसदेहवृत्तेः । शब्दातीतं
त्रिगुणरहितं प्राप्य तत्त्वावबोधं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः
को विधिः को निषेधः ॥ ६६ ॥ यद्वात्मानं सकलवपुषामेक-
मन्तर्बहिःस्थं दृष्ट्वा पूर्णं खमिव सतत सर्वभाण्डस्थमेकम् ।
नान्यत्कार्यं किमपि च ततः कारणाद्विज्ञरूपं निस्त्रैगुण्ये
पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६७ ॥ हेमः कार्यं
हुतवहगतं हेममेवेति यद्वत्क्षीरं क्षीरं समरसतया तोयमे-
वाम्बुमध्ये । एवं सर्वं समरसतया त्वंपद तत्पदार्थं निस्त्रै-
गुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६८ ॥
यसिन्विश्वं सकलभुवनं सामरस्यैकभूतमुर्वी ह्यापोऽनल-
मनिलख जीवमेवं क्रमेण । यत्क्षाराब्धौ समरसतया सैन्ध-
वैकत्वभूतं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः
॥ ६९ ॥ यद्वन्नद्योदधिसमरसौ सागरत्व ह्यवाप्तौ तद्वज्जीवा-

लयपरिगतौ सामरस्यैकभूतौ । भेदातीतं परिलयगतं सच्चि-
दानन्दरूपं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः
॥ ७० ॥ दृष्ट्वा वेद्यं परमं पदं स्वात्मबोधस्वरूपं बुद्ध्यात्मानं
सकलवपुषामेकमन्तर्बहिःस्थम् । भूत्वा नित्यं सदुदिततया
स्वप्रकाशस्वरूपं निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः
॥ ७१ ॥ कार्याकार्ये किमपि सततं नैव कर्तृत्वमस्ति जीव-
न्मुक्तस्थितिरेव गतो दग्धवस्त्रावभासः । एव देहे प्रविलय-
गते तिष्ठमानो विमुक्तो निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः
को निषेधः ॥ ७२ ॥ कस्मान्कोऽहं किमपि च भवान्कोऽय-
मत्र प्रपञ्चः स्वं स्वं वेद्यं गगनसदृशं पूर्णतत्त्वप्रकाशम् । आन-
न्दाख्यं समरसघने बाह्यमन्तर्विहीने निस्त्रैगुण्ये पथि विच-
रतः को विधिः को निषेधः ॥ ७३ ॥ किं कदर्पं करं कदर्थ-
यसि रे कोदण्डटङ्कारितै रे रे कोकिल कोमलैः कलरवैः किं त्वं
मुधा वल्गसि । मुग्धे स्निग्धविदग्धमुग्धमधुरैर्लोलैः कटाक्षै-
रलं चेतश्चुम्बितचन्द्रचूडचरणध्यानामृतं वर्तते ॥ ७४ ॥
मातर्मेदिनि तात मारुत सखे ज्योतिः सुबन्धो जल भ्रात-
व्योम निबद्ध एष भवतामन्यः प्रणामाञ्जलिः । युष्मत्सङ्ग-
वशोपजातसुकृतोद्रेकः स्फुरन्निर्मलज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा
लीये परे ब्रह्मणि ॥ ७५ ॥ आशा नाम नदी मनोरथजला
तृष्णातरङ्गाकुला रागाग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यदुम-
ध्वसिनी । मोहावर्तसुदुस्तरातिगहना प्रोत्तङ्गचिन्तातटी तस्याः
पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः ॥ ७६ ॥ येषां
बल्लभया सह क्षणमपि क्षिप्रं क्षपा क्षीयते तेषां शीतकरः
शशी विरहिणामुल्लेखं सतापकृत् । अस्माकं तु न बल्लभा
न विरहस्तेनोभयभ्रंशिनोऽमिन्दू राजति दर्पणाकृतिरसौ नोष्णो
न वा शीतलः ॥ ७७ ॥ धावन्त प्रतिवासरं दिशि दिशि
प्रत्याशया सपदा दृष्ट्वा कालवशेन हन्तं पलितं कस्यापि
दैवद्रुमम् । श्रावं श्रावमवश्योपहसितं सर्वत्र भग्नोद्यमा
जीवामः परमार्थशून्यहृदयास्तृप्ता मनोमोदकैः ॥ ७८ ॥
सन्त्येके धनलाभमात्रगहनव्यामोहसमूर्च्छिताः केचिदैवत-
सुन्दरीस्तनपरीरम्भभ्रमव्याकुलाः । अन्तर्भूतसमस्ततत्त्वनि-
वहं चिन्मात्रशेषं शिवं दृष्ट्वा हृष्टतनूरुहाङ्कुरभराः कष्टं
न शिष्टाः क्वचित् ॥ ७९ ॥ आदित्यस्य गतागतैरहरहः
सक्षीयते जीवितं व्यापारैर्वहुकार्यभारगुरुभिः कालोऽपि न
ज्ञायते । दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते पीत्वा
मोहमयीं प्रमादमदिरासुमन्तभूतं जगत् ॥ ८० ॥ यत्रैकं
श्रुतमक्षरं पशुपतेर्हेतुः श्रुतीनां कृतौ सद्यो रोहति चाष्टधा
तनुभूता यत्रैकमुद्यद्गुः । यत्रैकाग्रनदीकणेऽपि विधृते
सर्वे सा धार्यते सा दृष्टाद्भुतवैभवा कविगिरा पारे हि

वाराणसी ॥ ८१ ॥ स्मारस्मेरमदोन्नमत्कुचतटीकान्ताकरा-
न्दोलितैः पुष्पाभ्मोनिचितैरुशीररचितैः किं तालवृन्तैर्मम ।
अन्वानन्दवनं मुखं शिशयिषोरर्धप्रमीलदृशो यातायातपरि-
श्रमं शमयिता गङ्गातरङ्गानिलः ॥ ८२ ॥ एकद्वैः किम-
भावि सूरिभिरथ द्वित्राणि मित्राणि किं व्यापन्नानि गताश्च
किं त्रिचतुरा घोरा महाव्याधयः । सप्ताष्टैरलमिष्टमेतदपि
नश्चेत, क्षणान्पञ्चषान्स्वात्मन्येव रमस्व तेजसि गते कालेऽथ
वा सर्वतः ॥ ८३ ॥ नित्यानित्यविचारणा प्रणयिनी वैराग्य-
मेक सुहृन्मित्राण्येव यमादयः शमदमप्रायाः सखायो
मताः । मैत्र्याद्याः परिचारिकाः सहचरी नित्यं सुसुक्षा
बलादुच्छेद्या रिपवश्च मोहममतासकल्पवैरादयः ॥ ८४ ॥
पुण्यैर्मूलफलैः प्रियप्रणयिनी वृत्ति कुरुष्वधुना भूशय्या
नवपल्लवैः कुरु तृणैरुत्तिष्ठ यामो वने । क्षुद्राणामविवेकमूढ-
मनसा यत्रेश्वराणां सदा वित्तव्याध्यविवेकसकुलगिरा
नामापि न श्रूयते ॥ ८५ ॥ भस्मोद्धूलन भद्रमस्तु भवते
रुद्राक्षमाले शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयालं-
कृते । अद्याराधनतोषितेन विमुना युष्मत्सपर्यासुखालोको-
च्छेदिनि मोक्षनामनि महामोहे निधीयामहे ॥ ८६ ॥
कृत्वा दीननिपीडना निजजने बद्धा वचोविग्रहं नैवालोच्य
गरीयसीरपि चिरादामुष्मिकीर्यातना । द्रव्यौघा परि-
सचिता, खलु मया यस्याः कृते साप्रतं नीवाराञ्जलिनापि
केवलमहो सेयं कृतार्था तनुः ॥ ८७ ॥ रथ्यान्तश्चरतस्तथा
धृतजरत्कन्थालवसाध्वगैः सत्रास च सकौतुक च
सदयं दृष्ट्य तैर्नागरैः । निर्व्याजीकृतचित्सुधारसमुदा
निद्रायमाणस्य मे निःशङ्कं कैरटः कदा करपुटीभिक्षा
विलुण्ठिष्यति ॥ ८८ ॥ सौजन्याम्बुमरुस्थली सुचरिता-
लेख्यद्युभित्तिगुणज्योत्स्नाकृष्णचतुर्दशी सरलतायोगश्चपुच्छ-
च्छटा । यैरेषापि दुराशया कलियुगे राजावली सेविता
तेषां शूलिनि भक्तिमात्रसुलभे सेवा कियत्कौशलम् ॥ ८९ ॥
भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालद्वय माने दैन्य-
भय बले रिपुभयं रूपे जराया भयम् । शास्त्रे वादभयं
गुणे खलभय काये कृतान्ताद्वय सर्वे वस्तु भयान्वितं भुवि
नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥ ९० ॥ शय्या शार्दूलमासनं शुचि
शिला सद्यः दुमाणामधः शीतं निक्षेपवारि पानमशनं कन्दा,
सहाया मृगाः । इत्यप्रार्थितलभ्यसर्वविभवो दोषोऽयमेको
वने दुष्प्रापार्थिनि यत्पराध्वनवन्धैर्वृथा स्वीयते ॥ ९१ ॥
याच्चाशून्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः कृतो वेधसा व्यालानां
पशवस्त्रुणाङ्कुरभुजः सुस्थाः स्थलीशायिनः । ससाराण्व-
लङ्घनक्षमधिया वृत्तिः कृता सा नृणां यामन्वेषयता प्रयान्ति

सततं सर्वे समाप्ति गुणाः ॥ ९२ ॥ बीभत्सा विषया जुगु-
प्सिततमः कायो वयो गत्वर प्रायो बन्धुभिरध्वनीव पथिकै-
र्योगो वियोगावहः । हातव्योऽयमसार एष विरसः ससार
इत्यादिकं सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्या-
त्मनः ॥ ९३ ॥ पुत्रः स्यादिति दुःखितः सति सुते तस्या-
मये दुःखितस्तद्दुःखादिकमार्जने तदनये तन्मूर्खतादुःखितः ।
जातश्चेत्सगुणोऽथ तन्मृतिभयं तस्मिन्मृते दुःखितः पुत्रव्याज-
मुपागतो रिपुरयं मा कस्यचिज्जायताम् ॥ ९४ ॥ आ-
हारः फलमूलमात्मरचितं शय्या मही बल्कलं सवीताय
परिच्छदः कुशसमित्पुष्पाणि पुत्रा मृगाः । वस्त्रान्नाश्रयदान-
भोगविभवा निर्यन्त्राणां शाखिनो मित्राणीत्यधिकं गृहेषु
गृहिणा किं नाम दुःखादते ॥ ९५ ॥ सूक्तिं कर्णसुधा
व्यनक्तुं सुजनस्तस्मिन् मोदामहे ब्रूता वाचमसूयको विष-
मुचं तस्मिन् खिद्यामहे । या यस्य प्रकृतिः स ता वितनुता
किं नस्तया चिन्तया कुर्मस्तत्खलु कर्म जन्मनिगडच्छेदाय
यज्जायते ॥ ९६ ॥ यत्क्षान्तिः समये श्रुतिः शिव शिवे-
त्युक्तौ मनोनिर्वृतिर्भैक्षे चाभिरुचिर्धनेषु विरतिः शश्वत्स-
माधौ रतिः । एकान्ते वसतिर्गुरौ प्रतिनतिः सद्भिः समं
सगतिः सत्त्वे प्रीतिरनङ्गनिर्जितिरसौ सन्मुक्तिमार्गं स्थितिः
॥ ९७ ॥ समोगाद्विषयामिषस्य परितः सौहित्यमस्ताखिल-
ज्ञानोन्मेषतया कथं तव भवेदत्यास्यद देहिनः । साध्यं
तद्वि तदेव साधनमितो व्यावृत्तिरेवामिषात्तस्या ज्योतिरूपैत्य-
निन्धनमिदं दोषत्रयं ध्वस्यति ॥ ९८ ॥ सत्यं वक्तुमशेष-
मस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी दातुं दानवर शरण्यमभयं
स्वच्छं पितृभ्यो जलम् । पूजार्थं परमेश्वरस्य विमलः स्वाध्याय-
यज्ञः परं क्षुब्धावेः फलमूलमस्ति शमनं क्लेशात्मकैः
किं धनैः ॥ ९९ ॥ जिह्वे लोचन नासिके श्रवण हे त्वक्
चापि नो वार्यसे सर्वेभ्योऽस्तु नमः कृताञ्जलिरहं सप्रश्रयं
प्रार्थये । युष्माकं यदि समतं तदधुना नात्मानमिच्छाम्यहं
होतुं भूमिभुजा निकारदहनज्वालाकराले गृहे ॥ १०० ॥
भिक्षाहारमदैन्यमप्रतिहतं भीतिच्छिदं सर्वदा दुर्मात्सर्यमदा-
भिमानमथनं दुःखौघविध्वसनम् । सर्वत्रान्वहमप्रयत्नसुलभं
साधुप्रियं पावनं शमोः सत्रमवार्थमक्षयनिधिं शंसन्ति योगी-
श्वराः ॥ १०१ ॥ मातर्लक्ष्मि भजस्व कंचिदपरं मत्का-
ङ्क्षिणी मा स्व भूर्भोग्यैः स्पृहयालवो नहि वयं का निःस्पृ-
हाणामसि । सद्यःस्पृतपलाशपत्रपुटके पात्रे पवित्रीकृते
भिक्षासक्तुभिरेव सप्रति वयं वृत्तिं संमीहामहे ॥ १०२ ॥
धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी सत्यं
सुनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसयमः । शय्या भूमि-

तल दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनमेते यस्य कुटुम्बिनो
वद सखे कस्माद्भय योगिन. ॥ १०३ ॥ सन्धा-
वन्दन भद्रमस्तु भवते भो स्नान तुभ्य नमो भो देवा-
पितरश्च तर्पणविधा नान्द क्षम. क्षम्यताम् । यत्र कापि
निषद्य यादवकुलोत्तमस्य कसद्विषः स्मार स्मारमयं हरामि
तदलं मन्ये किमन्येन मे ॥ १०४ ॥ एणाक्षीस्पृहयालुता
न कथमप्यास्ते विवेकोदयान्नित्यं प्रच्युतिशङ्कया क्षणमपि
स्वर्गे न मोदामहे । अन्यन्येषु विनाशिवन्तुविषयाभोगेषु
तृष्णा न मे स्वर्णधाः पुलिने पर हरिपदध्यान मनो वा-
ञ्छति ॥ १०५ ॥ जानोऽह जनको ममैष जननी क्षेत्रं
कलत्र कुल पुत्रा मित्रमरातयो वसु बलं विद्या सुहृद्वा-
न्धवाः । चित्तस्थन्दितकल्पनामनुभवविविधानविद्यामयी निद्रा-
मेत्य विधूर्णितो बहुविधान्वन्मानिमान्प्रश्यति ॥ १०६ ॥
लाटीनेत्रपुटीपयोवरघटीकीडाकुटीरोस्तटीपाटीरद्रुमवर्णनेन
कविभिर्मूर्द्धादिन नीयते । गोविन्देति जनार्दनेति जगता
नाथेति कृष्णेति च व्याहारे समयस्तदेकमनमा पुंसामति-
क्रामति ॥ १०७ ॥ वेदसाध्ययनं कृतं परिचित शास्त्रं
पुराणं स्मृतं सर्वं व्यर्थमिदं पदं न कमलाकान्तस्य चेत्की-
र्तितम् । उत्खातं सदृशीकृतं विरचितः सेकोऽम्भसा भूयसा
सर्वं निष्फलमालवालवलये क्षिप्तं न बीज यदि ॥ १०८ ॥
हेयं हर्म्यमिदं निकुञ्जभवनं श्रेयं प्रदेयं धनं पेयं तीर्थपयो
हरेर्भगवतो गेयं पदाम्भोरुहम् । नेयं जन्म चिराय दर्भ-
शयने धर्मे निधेयं मनः स्थेयं तत्र सितासितस्य सविधे
ध्येय पुराणं महः ॥ १०९ ॥ गङ्गोत्तुङ्गतरङ्गरिङ्गणलघूत्सर्प-
न्मरुच्छीतलान्गुञ्जन्पट्टदमञ्जुवञ्जुललसत्कुञ्जोपकण्ठान्मुदा ।
अध्यास्य प्रणिवाय मानसमहो शंभोः पदाम्भोरुहे धन्याः
प्राप्य पर पद प्रतिदिन नन्दन्ति योगं विना ॥ ११० ॥
कौपीन शतखण्डजर्जरतर कन्था पुनस्तादृशी निश्चिन्त
सुखसाध्यमैक्षमशनं शय्या श्मशाने वने । मित्रामित्रसमा-
नता पशुपतेश्चिन्ताथ शून्यालये स्वात्मानन्दमदप्रमोदमुदितो
योगी सुखं तिष्ठति ॥ १११ ॥ धिग्धिक्तान्कृमिनिर्विशेष-
वपुषः स्फूर्जन्महासिद्धयो निष्पन्दीकृतशान्तयोऽपि च तमः-
कारागृहेष्वासते । तं विद्वासमिह स्तुम' करपुटीभिक्षाज्ञा-
कोऽपि वा बालावक्त्रसरोजिनीमधुनि वा यस्याविशेषो रसः
॥ ११२ ॥ पाणिः पात्र पवित्रं भ्रमणपरिगतं भैक्षमक्षय्य-
मन्नं वस्त्रं विस्तीर्णमाशादशकममलिन तल्पमखल्पमुर्वी । येषा
नि.सङ्गताङ्गीकरणपरिचितः स्वान्तसतोषिणस्ते धन्याः सन्य-
स्तदैव्यव्यतिकरनिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ ११३ ॥ आशा
निष्ठा प्रतिष्ठा मम किल महिलास्तासु सौख्य कदा साद्या

प्रान्त्या मा विदध्यादिह किमपि तथा मध्यमा सा परत्र ।
आद्या मा नोभयत्रायहह नदपि किं मक्तता यामि तस्या या
प्राद्व्यादप्रगल्भे प्रतिदिवममुभे ते कदर्थीकरोति ॥ ११४ ॥

विषयोपहासः

नित्यमाचरतः शौचं कुर्वत. पितृतर्पणम् । यस्य नोद्वि-
जते चेत शान्त्रं तस्य करोति किम् ॥ ११५ ॥ क्रमयो
मम विष्टा वा निष्टा यन्मयमीदृशी । स काय परतापाय
युज्यतामिति को नय. ॥ ११६ ॥ रक्तमासमय. कायः
स्त्रीणा स्पर्शमुन्वाय नः । तमेवाश्नन्ति मिहाद्या रम्यं नास्तीह
वस्तुतः ॥ ११७ ॥ अङ्गमङ्गन सपीड्य मास मामेन तु
स्त्रिय । पुराहमभव प्रीतो यत्तन्मोहविवृज्जितम् ॥ ११८ ॥
उत्तानोच्छ्रनमण्डकपाटिनोदरसनिभे । क्वेदिनि स्त्रीत्रणे
सक्तिरकृमे कस्य जायते ॥ ११९ ॥ दृष्ट्वैव विकृतं कार्यं
वायुस्पर्शविवर्जितम् । ये तु निर्व्याजमासक्तास्तेभ्योऽपि
विभिमो वयम् ॥ १२० ॥ अन्यत्र भीष्माद्वाङ्मयादन्यत्र
च हनूमतः । हरिणीखुरमात्रेण चर्मणा मोहितं जगत्
॥ १२१ ॥ त्वञ्चासरुविरस्त्रायुमेदोमजास्थिसहतौ । विष्णुव-
पूये रमता कृमीणा कियदन्तरम् ॥ १२२ ॥ चर्मखण्डं
द्विधा भिन्नमपानोद्गारधूपितम् । ये रमन्ते नरास्तत्र कृमिमुल्याः
कथं न ते ॥ १२३ ॥ सर्वाशुचिनिधानस्य कूर्तघ्नस्य
विनाशिनः । शरीरकस्यापि कृते मूढा. पापानि कुर्वते
॥ १२४ ॥ लाला वक्त्रासवं वेत्ति मासपिण्डौ पयोधरौ ।
मासास्थिकूटं जघन जनः कामग्रहातुरः ॥ १२५ ॥
दाराः परिभवकागा बन्धुजनो बन्धनं विषं विषयाः ।
कोऽयं जनस्य मोहो ये रिपवस्तेषु सुहृदाशा ॥ १२६ ॥
केश. काशस्तवकविलासः कायः प्रकटितकरभविलासः ।
चक्षुर्दग्धवराटककल्पं त्यजति न चेतः काममनल्पम्
॥ १२७ ॥ आलोचनं च वचनं च निगूहनं च यासा
स्तरन्नमृतवत्सरस कुशस्त्वम् । तासा किमङ्ग पिशितास-
पुरीषपात्रं गात्र स्वरन्मृगदृशा न निराकुलोऽसि ॥ १२८ ॥
प्रादुर्भवन्ति वपुषः कति नाम कीटा यान्यन्नतः खलु तनो-
रपसारयन्ति । मोह. क एष जगतो यदपत्यसज्ञा तेषा
विधाय परिशोषयति स्वदेहम् ॥ १२९ ॥ स्तनौ मासग्रन्थी
कनककलशावित्युपमितौ सुख श्लेष्मागार तदपि च शशाङ्केन
तुलितम् । स्रवन्मूत्रक्लृप्तं करिवरकरसार्धिं जघनं परं
निन्द्य रूप कविजनविशेषैरु कृतम् ॥ १३० ॥ तृषा
शुष्यत्यासे पिबति सलिलं स्वादु सुरभि क्षुधार्त. सन्ध्याली-
न्कवलयति मासाज्यकलितान् । प्रदीप्ते कामाग्नौ सुदृढतर-
माश्लिष्यति वधूं प्रतीकारं व्याधेः सुखमिति विपर्यस्यति जनः
॥ १३१ ॥ कुशः काण. खड्ग. श्रवणरहितः पुच्छविकलो

ब्रणी पूयक्रिन्नः कृमिकुलशतैराचिततनुः । क्षुधाक्षामो जीर्णः
पिठरककपालावृतगलः शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव
मदनः ॥ १३२ ॥ श्रियो दोलालोला विषयजरसाः प्रान्त-
विरसा विपद्देहं देहं महदपि धनं भूरि निधनम् । बृह-
च्छोको लोकः सततमबला दुःखबहलास्तथाप्यस्मिन्धोरे
पथि बत रता हन्त कुधियः ॥ १३३ ॥ समाश्लिष्यत्युच्चै-
र्धनपिशितपिण्डं स्तनधिया मुखं लालाक्रिन्नं पिबति चैषकं
सौसवमिव । अमेध्यक्लेदाद्रै पथि च रमते स्पर्शरसिको
महामोहान्धाना किमिव रमणीयं न भवति ॥ १३४ ॥
बाला मामियमिच्छतीन्दुवदना सानन्दसुद्रीक्षते नीलेन्दी-
वरलोचना पृथुकुचोत्पीडं परीरप्सते । का त्वामिच्छति का
व पश्यति पशो मासास्थिभिर्निर्मिता नारी वेद न किञ्चि-
दत्र स पुनः पश्यत्यमूर्तं पुमान् ॥ १३५ ॥ आस्य यस्या
सुधाशुं कलयति नयनाभ्या जित पुंसमूहः कान्त्या विद्यु-
त्कुचाभ्या तरुणजलरुहे निर्जितेऽस्या सुधाशुम् । कुष्ठं
दुर्गन्धियुक्तं लघुकृमिविकृतं पूयमज्जास्रवाहिव्याप्तं तन्मक्षि-
काभिर्गतिरिति वपुषः कुत्सिता नास्ति लोके ॥ १३६ ॥
कैतद्वक्त्रारविन्दं क तदधरमधु कायतास्ते कटाक्षा काला-
लाभाः कोमलास्ते क च मदनधनुर्भङ्गुरो भ्रूविलासः । इत्थं
खट्वाङ्गकोटौ प्रकटितदशनं मञ्जुगुञ्जसमीर रागान्धानामि-
वोच्चैरुपहसति महामोहजालं कपालम् ॥ १३७ ॥

गर्भवासप्रयुक्तं दुःखम्

कृमिभिः क्षतसर्वाङ्गः सौकुमार्यात्प्रतिक्षणम् । मूर्च्छा-
माप्रोत्यैरुक्लेशो गर्भस्थैः क्षुधितैर्भृशम् ॥ १३८ ॥ कटु-
तीक्ष्णोष्णलवणक्षाराम्लादिभिर्हृल्लवणैः । मातृमुक्तैरुपस्पृष्टः
सर्वाङ्गोत्थितवेदनः ॥ १३९ ॥ उल्लेने सर्वतस्तस्मिन्नाद्रैश्च
बहिरावृतः । आस्ते कृत्वा शिरः कुक्षौ मुग्नपृष्ठशिरोधरः
॥ १४० ॥ अकल्पः स्तब्धचेष्टया शकुन्त इव पञ्जरे ।
अनुच्छसन्स्पर्शपूर्वे गर्भे कि नाम विन्दते ॥ १४१ ॥ निःसु-
तोऽहं करिष्यामि सुकृतानीति चिन्तयन् । मेदोसुर्दिग्ध-
सर्वाङ्गो जैरायुपुटसवृतः ॥ १४२ ॥ निर्धौमर्भृशदुःखार्तो
रुदन्नुच्चैरधोमुखः । यन्नादिव विनिर्मुक्तः पतत्युत्तानशाय्यथ
॥ १४३ ॥

अनित्यतानिरूपणम्

एता याः प्रेक्षसे लक्ष्मीश्छत्रचामरचञ्चलाः । स्वप्न एष
महाबुद्धे दिनानि त्रीणि पञ्च वा ॥ १४४ ॥ एकेऽद्य

१ सामपिण्डम्. २ पानपात्रम् ३ मद्ययुक्तम् ४ कीटकैः ५ महा
कष्टयुक्तं ६ उक्तैः ७ जरायुणा ८ व्यास ९ असमर्थः १० चल
नादिव्यापारे ११ पक्षीव १२ उच्छ्वासं त्यक्तमशक्तं १३ प्राचीनं कर्म
१४ गर्भाशयाच्छ्रुतं १५ मेदोरक्तलिसर्वाङ्गं १६ जरायुकोशव्यास
१७ बहिर्नि सरन् १८ नि सरणकालेऽत्यन्तदुःखयुक्तं १९ उच्चस्वरेण
रोदनं कुर्वन् २० उत्तानं शोतेऽसौ.

प्रातरपरे पश्चादन्ये पुनः परे । सर्वे निःसीन्नि संसारे
यान्ति कः केन शोन्यते ॥ १४५ ॥ येषां निमेषोन्मेषाभ्या
जगता प्रलयोदयौ । तादृशाः पुरुषा याता मादृशा गणनैव
का ॥ १४६ ॥ गलितानीन्द्रलक्षाणि बुद्बुदानीव वारिणि ।
मा जीवितनिबद्धाश्च विहसिष्यन्ति साधवः ॥ १४७ ॥
ससाररात्रिदुःखमे शून्ये देहभये भ्रमे । आस्था चेदनु-
ब्रामि तन्मूर्खो नास्ति मत्परः ॥ १४८ ॥ येषु येषु दृढं
बद्धा भावना दृष्टवस्तुषु । तानि तानि विनष्टानि दृष्टानि
किमिहोत्तमम् ॥ १४९ ॥ यन्मध्ये यच्च पर्यन्ते यदापाते
मनोरमम् । सर्वमेवापवित्रं तद्विनाशाभेद्यद्विषितम् ॥ १५० ॥
नीलोत्पलाभनयना परमप्रेमभूषणम् । हासायैव विलासिन्यः
क्षणमङ्गितया स्थिता ॥ १५१ ॥ गन्धर्वनगराकारः ससारः
क्षणमङ्गुर । मनसो वासनैवेयमुभयोर्भेदसाधनम् ॥ १५२ ॥
गतेनापि न सबन्धो न सुखेन भविष्यता । वर्तमानं क्षणा-
तीतं सगति कस्य केन वा ॥ १५३ ॥ पृथिवी दह्यते
यत्र मेरुश्चापि विशीर्यते । सुशोष सागरजलं शरीरे तत्र का
कथा ॥ १५४ ॥ इदं युगसहस्रस्य भविष्यदभवद्दिनम् ।
तदप्यद्यत्त्वमापन्नं का कथा मरणावधे ॥ १५५ ॥ लब्धा-
स्त्यक्ताश्च ससारे यावन्तो बान्धवास्त्वया । न सन्ति
खलु तावन्त्यो गङ्गायामपि वालुकाः ॥ १५६ ॥ आसन्न-
तामेति मृत्युरायुर्याति दिने दिने । आघातं नीयमानस्य
वध्यस्येव पदे पदे ॥ १५७ ॥ अव्यक्तादीनि भूतानि
व्यक्तमध्यानि भारत । अव्यक्तनिधनान्येव तत्र का परि-
देवना ॥ १५८ ॥ एकसार्थप्रयाताना सर्वेषां तत्र गामि-
नाम् । यद्येकस्त्वरितं यातस्तत्र का परिदेवना ॥ १५९ ॥
सत्य मनोरमा रामा सत्य रम्या विभूतयः । किंतु मत्ता-
ङ्गनापाङ्गमङ्गलोलं हि जीवितम् ॥ १६० ॥ मातापितृ-
सहस्राणि पुत्रदारशतानि च । तवानन्तानि यातानि कस्य ते
कस्य वा भवान् ॥ १६१ ॥ सर्वे क्षयान्ता निचया पत-
नान्ताः समुच्छ्रयाः । सयोगा विप्रयोगान्ता मरणान्तं हि
जीवितम् ॥ १६२ ॥ विहालमक्षिते दुःखं यादृशं गृह-
कुक्कुटे । न तादृक्ममताशून्ये कलविङ्केश्वर मूषके ॥ १६३ ॥
शरदम्बुधरच्छायागत्यो यौवनश्रियः । आपातरम्या
विषयाः पर्यन्तपरितापिनः ॥ १६४ ॥ अन्तकः पर्यवस्थाता
जन्मिनः सततापदः । इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्ताबुत्ति-
ष्ठते जनः ॥ १६५ ॥ न्यस्तं यथा मूर्ध्नि मुदोत्ति मेघो
यवाक्षताद्यं बलिकल्पितः सन् । मृत्युं समीपस्थितमप्यजान-
न्मुनक्ति मर्त्यो विषयास्तथैव ॥ १६६ ॥ नन्दन्ति मन्दाः
श्रियमाप्य नित्यं पर विधीदन्ति विपद्गृहीताः । विवेकदृष्ट्या

चरता नराणा श्रियो न किंचिद्विषदो न किञ्चित् ॥ १६७ ॥
हरिष्यमाणो बहुधा परस्व करिष्यमाणः सुतसपदादि ।
धरिष्यमाणोऽरिभिरःसु पादं न खं मरिष्यन्तमवेति कोऽपि
॥ १६८ ॥ उत्तुङ्गवातायनगोपुराणि गृहाणि विद्धानि दुर-
र्जितानि । क्षणादधःपातकराणि हन्त चितातिथेरस्व निर-
र्थकानि ॥ १६९ ॥ मरण प्रकृतिः शरीरिणा विकृतिर्जीवन-
मुच्यते बुधैः । क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसत्यदि जन्तुर्ननु लाभ-
वानसौ ॥ १७० ॥ क्षिपसि शुक्र वृषदशकरदने मृगमर्ष-
यसि मृगादनवदने । वितरसि तुरगं महिषविषाणे विदध-
च्चेतो भोगविताने ॥ १७१ ॥ नलिनीदलगतजलमतिरलं
तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् । विद्धि व्याधिव्यालग्रस्तं लोक-
शोकहतं च समस्तम् ॥ १७२ ॥ अष्टकुलचलसप्तसमुद्रा
ब्रह्मपुरंदरदिनकररुद्राः । न त्वं नाह नाय लोकस्तदपि
किमर्थं क्रियते शोकः ॥ १७३ ॥ चेतोहरा युवतयः सुहृदो-
ऽनुकूलाः सद्बान्धवाः प्रणतिगर्भगिरश्च भृत्याः । गर्जन्ति
दन्तिनिवहास्तरलास्तुरङ्गाः समीलने नयनयोर्न हि किञ्चि-
दस्ति ॥ १७४ ॥ मित्रं कलत्रमितरः परिवारलोको भोगैक-
साधनमिमाः किल सपदो नः । एकः क्षणः स तु भविष्यति
यत्र भूयो नायं न यूयमितरे न वयं न चैते ॥ १७५ ॥
अहमिह कृतविद्यो वेदिता सत्कलाना धनपतिरहमेको
रूपलावण्ययुक्तः । इति कृतगुणगर्वः खिद्यते किं जनोऽयं
कतिपयदिनमध्ये सर्वमेतन्न किञ्चित् ॥ १७६ ॥ वयं येभ्यो
जाताश्चिरतरगता एव खलु ते समं यैः सवृद्धाः स्मरण-
पदवीं तेऽपि गमिताः । इदानीमेते स्मः प्रतिदिवसमासज्ञ-
पतना गतास्तुल्यावस्था सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥ १७७ ॥
यदस्माभिर्दृष्टं क्षणिकमभवत्स्वप्नमिव तत्किञ्चिन्तो भावा-
स्तुः स्मरणविषयादप्यवगताः । अहो पश्यन्पश्यन्स्वजन-
मखिल यान्तमनिशं हतव्रीडं चेतस्तदपि न भवेत्सद्भरहि-
तम् ॥ १७८ ॥ अमीषा जन्तूना कतिपयनिमेषस्थितिजुषा
वियोगे धीराणां क इह परितापस्य विषयः । क्षणादुत्पद्यन्ते
विलयमपि यान्ति क्षणममी न केऽपि स्थातारः सुरगिरि-
पयोधिप्रभृतयः ॥ १७९ ॥ आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं
रात्रौ तदर्थं गतं तस्यार्धस्य परस्य चार्धमपर बालत्ववृद्ध-
त्वयोः । शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते जीवे
वारितरङ्गबुद्बुदसमे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ १८० ॥
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्रव्यं न गेयादिकं किं वा
प्राणतमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये । किं तूद्भान्तपतत्पतङ्ग-
पवनव्यालोलदीपाङ्कुरच्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो
वनान्तं गताः ॥ १८१ ॥ भूत्वा कल्पशतायुषोऽण्डजमुवः
सेन्द्राश्च देवासुरा मन्वाद्या मुनयो महीजलधयो नद्याः

पराः कोटयः । मोहः कोऽयमहो महानुदयते लोकस्य
शोकावहो बन्धोः फेनममे गते वपुषि यत्पञ्चात्मके पञ्चताम्
॥ १८२ ॥ आक्रान्त मरणेन जन्म जरया यात्युत्त्वणं
यौवनं सतोषो धनलिप्सया शैमसुखं प्रौढाङ्गनाविभ्रमैः ।
लोकैर्मत्सरिभिर्गुणा वनमुवो व्यालैर्नृपा दुर्जनैरस्थैयेण
विपत्तयोऽप्युपहृता ग्रस्तं न किं केन वा ॥ १८३ ॥
आधिव्याधिशतैर्जनस्य विविधैरारोग्यमुन्मूल्यते लक्ष्मीर्यत्र
पतन्ति तत्र विवृतद्वारा इव व्यापदः । जातं जातमवश्य-
माशु विवर्षं मृत्युः करोत्यात्मसात्तत्किं तेन निर्द्भुशेन
विधिना यन्निर्मितं सुस्थिरम् ॥ १८४ ॥ भोगास्तुङ्गतरङ्ग-
मङ्गचपलाः प्राणाः क्षणध्वसिनः स्तोकांन्येव दिनानि यौवन-
सुखं स्फूर्तिः क्रियास्वस्थिरा । तत्ससारमसारमेव निखिलं
बुद्ध्या बुधा बोधका लोकानुग्रहपेशलेन मनसा यत्नः समा-
धीयताम् ॥ १८५ ॥ भोगा मेघवितानमध्यविलसत्सौदा-
मिनीचञ्चला आयुर्वायुविषट्ठिताभ्रपटलीलीनाम्बुवद्भ्रुरम् ।
लोला यौवनलालसास्तनुभृतामित्याकलय्य द्रुतं योगे धैर्य-
समाधिसिद्धिसुलभे बुद्धि विदध्वं बुधाः ॥ १८६ ॥ साक्षा-
त्प्रेमावतारः कमलदलदृशो दिक्षु लक्ष्मीरनन्ताः सत्युत्राः
सन्ति मित्राण्यपि विषमविपत्सविभागी कुटुम्बः । एतत्सर्वं
हि तावत्सुकृतविलसितं दृश्यमानं मनोज्ञं यच्चैतत्क्षिप्रनाश-
प्रणयि बत मनाइ म्लायते तेन चेतः ॥ १८७ ॥ आयुः
कल्लोललोलं कतिपयदिवसस्थायिनी यौवनश्रीरर्थाः सर्कल्य-
कल्पा धनैःसमयतडिद्धिभ्रमा भोगपूगा । कण्ठारुषोपगूढं
तदपि च न चिर यत्प्रियैर्भाभिः प्रणीतं ब्रह्मण्यासक्तचित्ता
भवत भवभयाम्भोधिपार तरीतुम् ॥ १८८ ॥

कालचरितम्

मातुलो यस्य गोविन्दः पिता यस्य धनंजयः । सोऽपि
कालवशं प्राप्तः कालो हि दुरतिक्रमः ॥ १८९ ॥ पुरंदर-
सहस्राणि चक्रवर्तिशतानि च । निर्वापितानि कालेन प्रदीपा
इव वायुना ॥ १९० ॥ अद्यैव हसितं गीतं पठितं यैः
शरीरिभिः । अद्यैव ते न दृश्यन्ते कष्टं कालस्य चेष्टितम्
॥ १९१ ॥ म्रियमाणं मृतं बन्धुं शोचन्ति परिदेविनः ।
आत्मानं नानुशोचन्ति कालेन कवलीकृतम् ॥ १९२ ॥
ब्रह्मा विष्णुदिने याति विष्णु रुद्रस्य वासरे । ईश्वरस्य
तथा सोऽपि क. कालं लङ्घितुं क्षमः ॥ १९३ ॥ अप्सु
ल्लवन्ते पाषाणा मानुषा भ्रन्ति राक्षसान् । कपयः कर्म
कुर्वन्ति कालस्य कुटिला गतिः ॥ १९४ ॥ अंशं मे

१ उच्छिष्टम् २ शान्तिमुखम् ३ विलासै ४ विपत्तय ५ परा-
वीनम् ६ कालः ७ आत्मावीनम् ८ स्वतन्त्रेण ९ तुङ्गा उच्चा ये
नरङ्गा ऊर्ध्वस्तेषां भङ्गस्तद्वच्चपला १० अल्पानि ११ मृदुलेन
१२ सकल्पतुल्या १३ वर्षाकालविद्युद्विलासा अतिचञ्चला इत्यर्थः
१४ कान्ताभि १५ तरन्ति १६ भोजनम्

वसन् मे जाया मे बन्धुवर्गो मे । इति मे मे कुर्वाणं काल-
वृको हन्ति पुरुषाजम् ॥ १९५ ॥ प्राप्ता जरा यौवनमप्य-
तीतं बुधा यतर्धं परमार्थसिद्धये । आयुर्गतप्राथम्यं यतोऽसौ
विश्रम्य विश्रम्य न याति कालः ॥ १९६ ॥ भगीरथाद्याः
सगरः ककुत्स्थो दशाननो राघवलक्ष्मणौ च । युधिष्ठिरा-
द्याश्च बभूवुरेते सत्यं क याता बत ते नरेन्द्राः ॥ १९७ ॥
आराध्य भूपतिमवाप्य ततो धनानि मुञ्चामहे वयमिह
प्रसभं सुखानि । इत्याशया बत विमोहितमानसाना कालो
जगाम मरणावधिरेव पुंसाम् ॥ १९८ ॥ यत्रानेके क्वचि-
दपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र
नैकोऽपि चान्ते । इत्थं चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन्द्वावि-
र्वाक्षौ कालः काल्या मुवनफलके क्रीडति प्राणिसारैः
॥ १९९ ॥ भ्रातः कष्टमहो महान्स नृपतिः सौमन्तचक्र
च तत्पार्श्वे तस्य च सा विर्द्धपरिवृत्ताश्चन्द्रविम्बाननाः ।
उद्रिक्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते बन्दिनस्ताः कथाः सर्व
यस्य वशादगात्स्मृतिपथ कालाय तस्मै नमः ॥ २०० ॥
काश्चित्कल्पशतं कृतस्थितिचयान्काश्चिद्युगाना शतं काश्चि-
द्वर्षशतं तथा कतिपयाञ्जनून्दिनाना शतम् । तास्तान्कर्मभि-
रात्मनः प्रतिदिनं सक्षीयमाणाशुषः कालोऽय कवली-
करोति सकलान्भ्रातः कुतः कौशलम् ॥ २०१ ॥ कालेन
क्षितिवारिवह्निपवनव्योमादियुक्तं जगद्ब्रह्माद्याश्च सुराः प्रया-
न्ति विलयं विद्मो विचारादिति । पश्यामोऽपि विनश्यतो-
ऽनवरतं लोकाननेकान्मुधा माया मोहमयी भवप्रणयिनी
नास्यां जहीमो वयम् ॥ २०२ ॥ ^{१३}व्योमैकान्तविहारिणोऽपि
विहर्गाः सप्राप्नुवन्त्यापदं बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः
समुद्रादपि । दुर्नीतं किमिहास्ति किं सुचरितं कः स्थानलाभे
गुणः कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि
॥ २०३ ॥ मान्धाता स महीपतिः क्षितितलेऽलङ्कारभूतो
गतः सेतुर्येन महोदधौ विरचितः कासौ दशास्यान्तकः ।
अन्ये चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावन्त एवामवन्नैकेनापि
समं गता वसुमती मुञ्च त्वया यासति ॥ २०४ ॥

पश्चात्तापः

जन्मैव व्यर्थता नीतं भवभोगप्रलोभिना । काचमूल्येन
विक्रीतो हन्ते चिन्तामणिर्मया ॥ २०५ ॥
तरत्तरलवृष्णेन किमिवास्मिन्धरातले । मया न कृतमज्ञेन
पश्चात्तापामिवृद्धये ॥ २०६ ॥ यात यौवनमधुना

वनमधुना शरणमेकमस्माकम् । स्फुरदुरुहारमणीना हा
रमणीना गतः कालः ॥ २०७ ॥ धनवानिति हि मदो मे
किं गतविभवो विषादमुपयामि । करनिहतकन्दुकसमाः
पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ २०८ ॥ भोगा न मुक्ता वयमेव
मुक्तास्तपो न तप्तं वयमेव तप्ताः । कालो न यातो वयमेव
यातास्तृष्णा न जीर्णा वयमेव जीर्णाः ॥ २०९ ॥ पुनः
प्रभातं पुनरेव शर्वरी पुनः शशाङ्कः पुनरुद्यतो रविः । कालस्य
किं गच्छति याति यौवनं तथापि लोकः कथितं न बुध्यते
॥ २१० ॥ न चाराधि राधाधवो माधवो वा न वाऽपूजि
पुष्पादिभिश्चन्द्रच्छदः । परेषा धने धन्धने नीतकालो दयालो
यमलोकने कः प्रकारः ॥ २११ ॥ न चाकारि कामारि-
कंसारिसेवा न वा स्वेष्टमाचेष्टितं हन्त किञ्चित् । मनः प्रेयसी-
रूपपङ्के निमग्न किमन्ते कृतान्ते मयावेदनीयम्
॥ २१२ ॥ चित्तभूवित्तभूमत्तभूपालकोपासनावासानायास-
नानाभ्रमैः । साधुता सा धुता साविता साधिता किं तथा
चिन्तया चिन्तयाम शिवम् ॥ २१३ ॥ अजानन्दाहार्ति
पतति शलभस्तीव्रदहने न मीनोऽपि ज्ञात्वा बडिशयुत-
मश्नाति पिशितम् । विजानन्तोऽप्येते वयमिह विपज्जाल-
जटिलान्न मुञ्चामः कामानहह गह्नो मोहमहिमा ॥ २१४ ॥
चिर ध्याता रामा क्षणमपि न रामप्रतिकृतिः पर पीतं
रामाधरमधु न रामाङ्घ्रिसलिलम् । नता रुष्टा रामा यदरवि
न रामाय विनर्तिर्गतं मे जन्माश्रय न दशरथजन्मा परिगतः
॥ २१५ ॥ कुचौ तु परिचर्चितौ परिचितं चिर चन्दनं
कृताः परमुरोजयो परिसरेऽरविन्दश्रियः । स्तुतिर्नतिरपि
स्मृतिर्वरतनो कृतैवादरादिदं तु निखिल मया विरचितं
पुनर्नैश्वरे ॥ २१६ ॥ नाभ्यस्ता भुवि वादिवृन्ददमनी
विद्या विनीतोचिता खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदलनैर्नाक न
नीत यश । कान्ताकोमलपल्लवाधरसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्य गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥ २१७ ॥
न ध्यात पदमीश्वरस्य विधिवत्ससारविच्छिन्नये स्वर्गद्वारकपाट-
पाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः । नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्ने-
ऽपि नालिङ्गितं मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कुंठारा वयम्
॥ २१८ ॥ क्षान्त न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्त न सतो-
षतः सोढा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्त तपः । ध्यातं
वित्तमहर्निश नियमितप्राणैर्न शमोः पदं तत्तत्कर्म कृतं
यदेव मुनिभिस्तैस्तै फलैर्विहितम् ॥ २१९ ॥ धन्याना
गिरिकन्दरे निवसता ज्योतिः पर ध्यायतामानन्दाश्रुजल

१ वल्गुम् २ काल एव वृत् ३ पुरुष एवाज ४ पाशौ
५ भुवनमेव फलकमारीपटस्तस्मिन् ६ प्राणिन एव सारासौ ७ माण्ड
लिकमण्डलम् ८ चतुरस्रभा ९ स्तुतिपाठका १० केवलमाकाश-
संचारिण ११ पक्षिण १२ विपत्तिम् १३ कुशलं १४ निःफल-
त्वम् १५ हन्तेति खेदे १६ रत्नविशेष

१ चित्तभू काम, चित्तभूमिद ताभ्या मत्तो यो भूपालस्तस्यो-
पासनया वासनया तथा जायास्ततो ये नाना भ्रमास्तै २ आधि-
सहितत्वम् ३ स्त्री ४ राममूर्ति ५ रामपादोदकम् ६ नमस्कार
७ दशरथाजन्म यस्य न राम ८ स्वर्गम् ९ छेदनाय १० परश्वधा

पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्कशयाः । अस्माक तु मनोरथो-
परचितप्रासादवापीतटक्रीडाकाननकेलिकौतुकजुषामायुः पर-
क्षीयते ॥ २२० ॥ मन्त्रोद्भाषितदैवतेर्न विधिवद्दासीकृता-
सिद्धयो योगाभ्याससमाहितैरनुदिनं तीर्णो न मोहार्णवः ।
क्षुभ्यत्क्षुद्रनरेन्द्रदत्तविगलत्सपद्मबोछासितैर्धिष्णुदैरिव पण्डितै-
रपि बलात्कालं कथं नीयते ॥ २२१ ॥ धावित्वा सुसमा-
हितेन मनसा दूराच्छिगे नामित भूपाना प्रतिशब्दकैरिव
चिरं प्रोद्धृष्टमिष्टं वचः । द्वाराभ्यक्षनियन्त्रणापरिभवप्रम्लान-
वक्त्रैः स्थितं आतः किं करवाम मुञ्चति मनो नाद्याप्य
विद्याग्रहम् ॥ २२२ ॥ नो धर्माय ततो न तत्र निरता
नार्थाय येनेदृशाः कामोऽप्यर्थवता तदर्थमपि नो मोक्ष-
कचित्कस्यचित् । तत्के नाम वयं वृथैव घटिता ज्ञात पुनः
कारण जीवन्तोऽपि मृता इति प्रवदता शब्दार्थसिद्धये
॥ २२३ ॥ ब्रह्मज्ञानविवेकिनोऽमलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करं
यन्मुञ्चन्त्युपभोगवन्त्यपि धनान्येकान्ततो निःस्पृहाः । न
प्राप्तानि पुरा न सप्रति न च प्राप्तौ दृढप्रत्ययो वाञ्छामात्र-
परिग्रहाण्यपि परित्यक्तुं न शक्ता वयम् ॥ २२४ ॥ विद्या
नाधिगता कलङ्करहिता वित्तं च नोपार्जितं शुश्रूषापि समा-
हितेन मनसा पित्रोर्न सपादिता । आलोलायतलोचना
युवतयः स्वप्नेऽपि नालिङ्गिताः कालोऽयं परपिण्डलोलुपतया
काकैरिव प्रेरितः ॥ २२५ ॥ दन्तैः प्रस्थितमग्रतस्तदनु भोः
शौक्यं धृतं मूर्धजैः कर्णाभ्यामपि वाग्विलासरचना कथा-
त्समाकर्ण्यते । नेत्राभ्यामपि चापलं युवतिषु त्यक्तं गतं
यौवनं सार्धेऽस्मिंश्चलिते कथं पुनरहं यातास्मि तच्चिन्तये
॥ २२६ ॥ रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वा मुधा
जन्तवो धावन्त्युद्यमिनस्तथैव निभृतप्रारब्धतत्तत्क्रियाः ।
व्यापारैः पुनरुक्तमुक्तविषयैरेवंविधेनामुना ससारेण कद-
र्थिताः कथमहो मोहान्न लज्जामहे ॥ २२७ ॥ कृत्वा शस्त्र-
विभीषिका कतिपयग्रामेषु दीनाः प्रजा भक्षन्तो विटजल्पितै-
रुपहताः क्षोणीभुजस्ते किल । विद्वान्सोऽपि वयं किल
त्रिजगतीसर्गस्थितिव्यापदामीशस्तत्परिचर्यया न गणितो
यैरेष नारायणः ॥ २२८ ॥ क्षोणीपर्यटनं श्रमाय विदुषा
वादाय विद्यार्जिता मानध्वसनहेतवे परिचितास्ते ते धरा-
धीश्वराः । विश्लेषाय सरोजसुन्दरदृशामासे कृता दृष्टयः
कुञ्जनेन मया प्रयागनगरे नाराधि नारायणः ॥ २२९ ॥
देशे देशे दुराशाकवलितहृदयो निष्कृपाणा नृपाणा धावं
धावं पुरस्तादतिक्रमतिरहं जन्म सपादयामि । आघायाघाय

१ ब्रह्मज्ञानविचारेण शुद्धान्त करणा २ दुःखेन कर्तुमशक्यम्
३ स्वभावतः, नैरन्तर्येणेति वा ४ निरिच्छा ५ सपादिता ६ स्वस्थेन
७ माता च पिता च पित्रौ तयो

राधाधव तत्र चरणाम्भोजमन्तःममाधावन्येऽरण्येऽतिपुण्ये
पुलकितवपुषो वासरान्वाहयन्ति ॥ २३० ॥

विचारः

मृत्योर्विभेषि किं मूढ भीत मुञ्चति किं यमः ।
अजात नैव गृह्णाति कुरु यत्नमजन्मनि ॥ २३१ ॥
अधीत्य चतुरो वेदान्वयाकृत्याष्टादश स्मृतीः । अहो श्रमस्य
वैफल्यमात्मापि कलितो न चेत् ॥ २३२ ॥ आदरेण यथा
स्तौति धनवन्तं धनेच्छया । तथा चेद्विश्वकर्तारं को न
मुच्येत बन्धनात् ॥ २३३ ॥ स्वमस्तकसमारुढं मृत्युं
पश्येज्जनो यदि । आहारोऽपि न रोचेत् किमुतान्या विभू-
तयः ॥ २३४ ॥ विवेक एव व्यसनं पुसा क्षपयितुं क्षमः ।
अपहर्तुं समर्थोऽसौ रविरेव निशातमः ॥ २३५ ॥ यस्मि-
न्वस्तुनि ममता मम तापस्तत्र तत्रैव । यत्रैवाहमुदासे तत्र
मुदासे स्वभावसतुष्टः ॥ २३६ ॥ मुण्डी जटी वल्कलवा-
स्त्रिदण्डी कषायवासा व्रतकर्षिताङ्गः । त्यक्तैहिको वा यदि
नासतत्त्वस्तदा तु तस्योभयमेव नष्टम् ॥ २३७ ॥ जडा-
स्तपोभिः शमयन्ति देहं बुधा मनश्चापि विकारहेतुम् । आ-
मुक्तमन्त्रं दशतीति कोपात्क्षेसारमुद्दिश्य हिनस्ति सिंहः
॥ २३८ ॥ किं ते धनैर्वन्धुभिरेव वा किं दारैश्च किं
ब्राह्मणं यो मरिष्यति । आत्मानमन्विच्छ गुहा प्रविष्ट पिता-
महास्ते क्व गताः पिता च ॥ २३९ ॥ धर्मं प्रसङ्गादपि
नाचरन्ति पापं प्रयत्नेन समाचरन्ति । आश्चर्यमेतद्वि मनुष्य-
लोकेऽमृतं परित्यज्य विषं पिबन्ति ॥ २४० ॥ बालिका-
रचितवस्त्रपुत्रिकाक्रीडनेन सदृशं सुरार्चनम् । यत्र शा-
म्यति मनो न निश्चलं स्फीतवज्जलधिमज्जनमलम् ॥ २४१ ॥
केचिद्वदन्ति धनहीनजनो जघन्यः, केचिद्वदन्ति गुणहीन-
जनो जघन्यः । व्यासो वदत्यखिलवेदविशेषविज्ञो नारायण-
स्मरणहीनजनो जघन्यः ॥ २४२ ॥ भिक्षाशनं भवनमाय-
तनैकदेशः शय्या भुवः परिजनो निजदेहभारः । वासश्च
जीर्णपटखण्डनिबद्धकन्था हा हा तथापि विषयान्न जहाति
चेतः ॥ २४३ ॥ केनाप्यनर्थरुचिना कपटं प्रयुक्तमेतत्सुह-
त्तनयबन्धुमय विचित्रम् । कस्यात्र कः परिजनः स्वजनो
जनो वा स्वप्नेन्द्रजालसदृशः खलु जीवलोकः ॥ २४४ ॥
अग्रे गीतं मरसकवयः पार्श्वतो दाक्षिणात्याः पृष्ठे लीलावल-
रणितं चामरआहिणीनाम् । यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादेन
लम्पटत्वं नो चेत्तत् प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ
॥ २४५ ॥ यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसस्कारजनितं तदा
दृष्ट नारीमयमखिलमेतज्जगदिति । इदानीमस्माकं पटुतर-
विवेकाज्जनजुषा समीभूता दृष्टिस्त्रिसुवनमपि ब्रह्म मनुते
॥ २४६ ॥ परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुन-

१ उदासीनो भवामि २ दूर्वेण तिष्ठामि

जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान् । विवेकप्रध्वंसादुपचित-
महामोहगहनो विकारः कोऽप्यन्तर्जडयति च तापं च
कुरुते ॥ २४७ ॥ विशीर्णः प्रारम्भो वपुरपि जराव्याधि-
विधुरं गतं दूरे विप्रस्वजनभरणं वाञ्छितमपि । इदानीं
व्यामोहादहह विपरीते हतविधौ विधेयं यत्तत्त्वं स्फुरति
मम नाद्यापि हृदये ॥ २४८ ॥ शुचा पात्रं घात्री परिणति-
रमेध्यप्रचयभूरयं भूतावासो विमृश कियती याति न दशाम् ।
तदस्मिन्धीराणां क्षणमपि किमास्थातुमुचितं खलीकारः
कोऽयं यदहमहमेवेति रभसः ॥ २४९ ॥ यदा पूर्वं नासी-
दुपरि च तथा नैव भविता तदा मध्यावस्थाक्षणापरिचयो
मूतनिचयः । अतः सयोगोऽस्मिन्परिणतिवियोगे च सहजे
किमाधारः प्रेमा किमधिकरणाः सन्तु च शुचः ॥ २५० ॥
स्थिरपायः कायः प्रणयिषु सुखं स्थैर्यविमुखं महाभोगा
रोगाः कुवलयदृशः सर्पसदृशः । महावेशः क्लेशः प्रकृति-
चपला श्रीरपि खला यमः स्वैरी वैरी तदपि न हितं कर्म
विहितम् ॥ २५१ ॥ विवेकः किं सोऽपि स्वरसजनिता
यत्र न कृपा स किं योगो यस्मिन्न भवति परानुग्रहरसः ।
स किं धर्मो यत्र स्फुरति न परद्रोहविरतिः कृतं किं तद्वा
स्यादुपशमफलं यन्न भवति ॥ २५२ ॥ दिवसरजनीकूल-
च्छेदैः पतद्भिरनारतं वहति निकटे कालस्रोतः समस्त-
भयावहम् । इह हि पतता नास्त्यालम्बो न चापि निवर्तन
तदिह महता कोऽयं मोहो यदेष मदाविल ॥ २५३ ॥
माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थं प्रयातेऽर्थिनि क्षीणे
बन्धुजने गते परिजने नष्टे शनैर्यौवने । युक्तं केवलमेत-
देव सुधिया यज्जह्नुकन्यापयःपूतग्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे
निवासः क्वचित् ॥ २५४ ॥ अद्वैतोक्तिपटून्बटून्पि वयं
बालान्नमस्कुर्महे ये तु द्वैन्दवदास्तदीयशिरसि न्यस्याम वामं
पदम् । सिंहः स्वीयशिशुन्निवेश्य हृदये सान्द्रादरादामृश-
त्यावेशेन भिनत्ति सन्नमपदं मत्तेभकुम्भस्थलम् ॥ २५५ ॥
क्लेशत्यागकृतेऽर्पितेन करणव्यूहेन देहेन च स्वानर्थं वत

१ द्वैतवादिन

जन्तुरर्जयति चेन्मन्तुर्निर्यन्तुः कुतः । शस्त्रे शत्रुजयाय
नैजगुरुणादत्तेऽथ तेनैव चेत्पुत्रो हन्ति निजं वपुः कथय
रे तत्रापराधी तु कः ॥ २५६ ॥ बीभत्सा प्रतिभान्ति किं
न विषयाः किं तु स्पृहायुष्मती देहस्यापचयो मृतौ
निविशते गाढो गृहेषु ग्रहः । ब्रह्मोपासमिति स्फुरत्यपि
हृदि व्यावर्तिका वासना का नामेयमतर्क्यहेतुगहना दैवी
सता यातना ॥ २५७ ॥ नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजगता-
मेकाधिपे चेतसा सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे
नारायणे तिष्ठति । यं कंचित्पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पा-
र्थदं सेवायै मृगयामहे नरमहो मूढा वराका वयम्
॥ २५८ ॥ रेतःशोणितयोरियं परिणतिर्यद्वर्ष्म तत्रामव-
न्मृत्योरास्पदमाश्रयो गुरुशुचा रोगस्य विश्रामभूः । जान-
न्नप्यवशी विवेकविरहान्मज्जनविद्याम्बुधौ शृङ्गारीयति पुत्र-
काम्ययति वत क्षेत्रीयति स्त्रीयति ॥ २५९ ॥ इन्द्रस्याशुचि-
शूकरस्य च सुखे दुःखे च नास्त्यन्तरं स्वेच्छाकल्पनया
तयोः खलु सुधा विष्टा च काम्याशनम् । रम्भा चाशुचि-
शूकरी च परमप्रेमास्पदं मृत्युतः सत्रासोऽपि समः स्वकर्म-
गतिभिश्चान्योन्यभावः समः ॥ २६० ॥ अर्थप्राणविनाश-
सशयकरी प्राप्यापदं दुस्तरा प्रत्यासन्नभयं न वेत्ति विभवं
स्वं जीवितं काङ्क्षति । उत्तीर्णस्तु ततो धनार्थमपरा भूयो
विशत्यापदं प्राणानां च धनस्य चाधमधियामन्योन्यभावः
पणः ॥ २६१ ॥ अग्रे कस्यचिदस्ति कंचिदभितः केनापि
पृष्ठे कृतः ससारः शिशुभावयौवनजराभारावतारादयम् ।
बालस्तं बहु मन्यतामसुलभं प्राप्तं युवा सेवता वृद्धस्त्वं विष-
याद्वहिष्कृत इव व्यावृत्य किं पश्यसि ॥ २६२ ॥ येषां
श्रीमद्यशोदासुतपदकमले नास्ति भक्तिर्नाराणां येषामाभीर-
कन्याप्रियगुणकथने नानुरक्ता रसज्ञाः । येषां श्रीकृष्णली-
लालितगुणरसे सादरौ नैव कर्णौ धिक्तान्धिक्तान्धिगेतान्
कथयति सतत कीर्तनस्थो मृदङ्गः ॥ २६३ ॥

१ अपराध २ परमेश्वरस्य

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे षष्ठं नवरसप्रकरणं समाप्तम् ।

सप्तमं संकीर्णप्रकरणम्

शीलं प्रधानं पुरुषे तद्यसेह प्रणश्यति । न तस्य जीवितेनार्थो न धनेन न बन्धुभिः ॥ १ ॥ महतो हि क्षय लब्ध्वा श्लाघा नीचोऽपि गच्छति । दानार्थी मधुपो यद्वद्भजकर्णसमाहतः ॥ २ ॥ महद्भिः स्पर्धमानस्य विपदेव गरीयसी । दन्तभङ्गो हि नागानां श्लाघ्यो गिरिविदारणे ॥ ३ ॥ पञ्चासस्य परामवाय भैषको मासेन गोर्भूयसा दध्यन्नैरपि पायसैः प्रतिदिनं सर्वाधितो यो मया । सोऽयं सिहरवाहुहान्तरगमद्गीत्याकुलः सन्नमाद्वन्ताशा विलयं गता हतविधेर्लाम पर गोवधः ॥ ४ ॥ पञ्चेन्द्रियस्य मर्त्यस्य छिद्रं चेदेकमिन्द्रियम् । ततोऽस्य स्रवति प्रज्ञा दैतेः पात्रादिवोदकम् ॥ ५ ॥ पञ्चैव पूजयँल्लोके यशः प्राप्नोति केवलम् । देवान्पितृन्मनुष्याश्च भिक्षून्तिथिपञ्चमान् ॥ ६ ॥ यन्निमित्तं भवेच्छोकस्त्रासो वा दुःखमेव च । आयासो वा यतो मूलस्तदेकाङ्गमपि त्यजेत् ॥ ७ ॥ यन्निःशब्दजला घनाश्मपरुषे देशेऽतिघोरारवा यच्चाच्छाः समये पयोदमलिने कालुष्यसदृषिताः । दृश्यन्ते कुलनिम्नगा अपि पर दिग्देशकालाविमौ तत्सत्यं महतामपि स्वसदृशाचारप्रवृत्तिप्रदौ ॥ ८ ॥ यमो वैवस्वतस्तस्य निर्यातयति दुष्कृतम् । हृदि स्थितः कर्मसाक्षी क्षेत्रज्ञो यस्य तुष्यति ॥ ९ ॥ भीतवस्त-विधातव्य यावद्भयमनागतम् । आगतं तु भयं दृष्ट्वा प्रहर्तव्यमभीतवत् ॥ १० ॥ मुञ्जानाः पवन सरीसृपगणा प्रस्थापिता भोगिनो गायद्भृङ्गनिवारका निगदिता विस्तीर्ण-कर्णा गजाः । यश्चाभ्यन्तरसभृतोष्मविकृतिः प्रोक्तः शमी स द्रुमो लोकेनेति निर्गलं प्रलपता सर्व विपर्यासितम् ॥ ११ ॥ प्रतिव्रता पतिप्राणा पत्युः प्रियहिते रता । यस्य स्यादीदृशी भार्या धन्यः स पुरुषो भुवि ॥ १२ ॥ सक्षेपात्कथ्यते धर्मी जनाः किं विस्तरेण तु । परोपकारः पुण्याय पापाय परपीडनम् ॥ १३ ॥ शुभ्रं सद्यः सविभ्रमा युवतयः श्वेतात-पत्रोज्ज्वला लक्ष्मीरित्यनुभूयते स्थिरमिव स्फीते शुभे कर्मणि । विच्छिन्ने नितरामनङ्गकलहक्रीडावृट्त्तन्तुक मुक्ताजालमिव प्रयाति झटिति अश्यद्दिशो दृश्यताम् ॥ १४ ॥ यन्नत्र सरल चापि यच्चापस्तु न सीदति । धनुर्मित्रं कलत्र च दुर्लभं शुद्धवशजम् ॥ १५ ॥ यन्नवे भाजने लग्नः सस्कारो नान्यथा भवेत् । कथाछलेन बालानां नीतिस्तदिह कथ्यते ॥ १६ ॥ यदप्युच्चैर्विजानीयान्नीचैस्तदपि कीर्तयेत् । कर्मणा तस्य वैशिष्ट्यं कथयेद्विनयान्वितः ॥ १७ ॥ सकृज्जल्पन्ति राजानः

सकृज्जल्पन्ति साधवः । सकृत्कन्याः प्रदीयन्ते त्रीण्येतानि सकृत्सकृत् ॥ १८ ॥ मुखं प्रसन्नं विमला च दृष्टिः कथा-नुरागो मधुरा च वाणी । ज्ञेहोऽधिकः सन्नमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य चिह्नम् ॥ १९ ॥ पञ्च त्वाऽनुगमिष्यन्ति यत्र यत्र गमिष्यसि । मित्राण्यमित्रा मध्यस्था उपजीव्योप-जीविनः ॥ २० ॥ परेषामात्मनश्चैव योऽविचार्य बला-बलम् । कार्यायोत्तिष्ठते मोहादापदः स समीहते ॥ २१ ॥ बलीयसा हीनबलो विरोधं न भूतिकामो मनसापि वाञ्छेत् । न वध्यतेऽत्यन्तबलो हि यस्माद्यत्तं प्रणाशोऽस्ति पतंगवृत्ते ॥ २२ ॥ बलोपपन्नोऽपि हि बुद्धिमान्नरः पर नयेन्न स्वयमेव वैरिताम् । भिषङ्ममास्तीति विचिन्त्य भक्ष-येदकारणात्को हि विचक्षणो विषम् ॥ २३ ॥ मित्र-स्वजनबन्धूनां बुद्धेर्धैर्यस्य चात्मनः । आपन्निकषपाषाणे नरो जानाति सारताम् ॥ २४ ॥ मित्राण्येव हि रक्षन्ति मित्र-वाच्चावसीदति । मित्रादुत्पादितं वैरमपि मूलं निवृन्तति ॥ २५ ॥ मित्रार्थं बान्धवार्थं च बुद्धिमान् यतते सदा । जातात्वापस्तु यत्नेन जगादेद वचो मनुः ॥ २६ ॥ प्रत्या-सक्तिं मदकरटिनो दानगन्धेन वायुर्गर्जोद्भूतिं प्रकटित-रुचिश्चञ्चलेवाम्बुदस्य । चेष्टा स्पष्टं वदति मतिमन्नैपुणोन्ने-यतत्त्वा जन्तोर्जन्मान्तरपरिचिता निश्चला चित्तवृत्तिम् ॥ २७ ॥ प्रसादः कुरुते पत्युः सपत्तिं नाभिजातताम् । कालिमा कालकूटस्य नापैति हरसगमात् ॥ २८ ॥ प्रसादो निष्फलो यस्य क्रोधश्चापि निरर्थकः । न तं भर्तारमिच्छन्ति षण्ढ पतिमिव स्त्रियः ॥ २९ ॥ प्रजावृद्धं धर्मवृद्धं स्वबन्धुं विद्यावृद्धं वयसा चापि वृद्धम् । कार्याकार्ये पूजयित्वा प्रसाद्य यः सपृच्छेन्न स सुखेत्कदाचित् ॥ ३० ॥ यथा ग्रामान्तरं गच्छन्नरः कश्चित्कचिद्वसेत् । उत्सृज्य च तमा-वास प्रतिष्ठेतापरेऽहनि ॥ ३१ ॥ एवमेव मनुष्याणां पिता माता गृहं वसु । आवासमात्रं काकुत्स्थ सज्जन्ते नात्र सज्जनाः ॥ ३२ ॥ यथा छायातपौ नित्यं सुसंबद्धौ पर-स्परम् । एवं कर्म च कर्ता च सल्लिष्टावितरेतरम् ॥ ३३ ॥ यथा फलानां पक्वानां नान्यत्र पतनाद्भयम् । एवं नरस्य जातस्य नान्यत्र मरणाद्भयम् ॥ ३४ ॥ यथा बीजं विना क्षेत्रमुतं भवति निष्फलम् । तथा पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३५ ॥ योऽन्यथा सन्तमात्मानमन्यथा सत्सु भाषते । स पापकृतमो लोके स्तेन आत्मापहारकः ॥ ३६ ॥

शान्तेऽनन्तमहिम्नि निर्मलचिदानन्दे तरगावलीनिर्मुक्तेऽमृत-
सागराम्भसि मनाञ्चक्षोऽपि नाचामति । निःसारे मृग-
तृष्णिकार्णवजले श्रान्तो विमूढः पिबत्याचामत्यवगा-
हतेऽभिरमते मज्जत्यथोन्मज्जति ॥ ३७ ॥ वशं प्राप्ते मृत्योः
पितरि तनये वा सुहृदि वा शुचाऽलं तप्यन्ते मृगमुदरताडं
जडधियः । असारे ससारे विरसपरिणामे तु विदुषा
वियोगो वैराग्यं दृढयति वितन्वन् शमसुखम् ॥ ३८ ॥
विधिरिव हि जागर्ति भव्यानामर्थसिद्धये । असचेतयमानाना
सद्रृत्याः स्वामिनामिव ॥ ३९ ॥ लीलायन्त्यः कुलं घ्नन्ति
कुलानीव सरिद्वराः । दोषान्सर्वाश्च मत्याशु प्रजापतिरभाषत
॥ ४० ॥ रामो हेममृगं न वेत्ति नहुषो नो यान्युनक्ति
द्विजान्निप्रादेव सवत्सधेनुहरणे जाता मतिश्चाजुने । द्यूते
भ्रातृचतुष्टयस्वमहिषी धर्मात्मजो दत्तवान् प्रायः सत्पुरुषो
विनाशसमये बुद्ध्या परित्यज्यते ॥ ४१ ॥ पुरा विद्वत्ता-
सीदमलिनधिया क्लेशहतये गता कालेनासौ विषयसुखसिद्धौ
विषयिणाम् । इदानीं सप्रेक्ष्य क्षितिलवभुजः शस्त्रविमुखा-
नहो कष्ट सापि प्रतिदिनमधोऽधः प्रविशति ॥ ४२ ॥
राजा धर्मविना द्विजः शुचिविना ज्ञानं विना योगिनः कान्ता
सत्यविना हयो गतिविना ज्योतिर्विना भूषणम् । योद्धा
शूरविना तपो व्रतविना छन्दो विना गायन भ्राता स्नेहविना
नरो हरिविना मुञ्चन्ति शीघ्रं बुधाः ॥ ४३ ॥ प्रियवचन-
कृतोऽपि योषिता दयितजनानुनयो रसादते । प्रविशति
हृदयं न तद्विदा मणिरिव कृत्रिमरागयोजितः ॥ ४४ ॥
मानो वा दर्पो वा विज्ञानं विभ्रम सुबुद्धिर्वा । सर्वं प्रण-
श्यति समं वित्तिविहीनो यदा पुरुषः ॥ ४५ ॥ परा
विनीतः समुपैति सेव्यता महीपतीना विनयो विभूषणम् ।
प्रवृत्तदानो मृदुसचरत्करः करीव भद्रो विनयेन शोभते
॥ ४६ ॥ ग्रीणाति यः सुचरितैः पितर स पुत्रो यद्गुतुरेव
हितमिच्छति तत्कलत्रम् । तन्मित्रमापदि सुखे च समक्रियं
यदेतन्नयं जगति पुण्यकृतो लभन्ते ॥ ४७ ॥ भार्याया
जनित पुत्रमादर्शेष्विव चाननम् । ह्लादते जनिता प्रेक्ष्य
स्वर्गं प्राप्येव पुण्यकृत् ॥ ४८ ॥ हिसकान्यपि भूतानि
यो हिनस्ति स निर्घृणः । स याति नरकं घोरं किं पुनर्य-
शुभानि च ॥ ४९ ॥ सुखाखादपरो यस्तु ससारे सत्स-
मागमः । स वियोगावसानत्वाद्दुःखानां धुरि युज्यते
॥ ५० ॥ पूज्यो बन्धुरपि प्रियोऽपि तनयो भ्राता वयसोऽपि
वा मोहादनवधकार्यविमुखो हेयः स कार्यार्थिना । लोके
हि प्रथिता ननु श्रुतिरियं नार्योऽपि गायन्ति या किं कार्यं
कनकेन तेन भवति च्छेदाय कर्णस्य यत् ॥ ५१ ॥ सुधा-
शुभ्रं धाम स्फुरदमलरश्मिः शशधरः प्रियावक्त्राम्भोज मलय-

जरजश्चातिसुरभिः । सजो हृद्यामोदास्तदिदमखिलं रागिणि
जने करोत्यन्तःक्षोभं न तु विषयससर्गविमुखे ॥ ५२ ॥
भार्यावन्तः क्रियावन्तः सभार्या गृहमेधिनः । भार्यावन्तः
प्रमोदन्ते भार्यावन्तः श्रियान्विताः ॥ ५३ ॥ मन्त्रे तीर्थे
द्विजे देवे दैवज्ञे भेषजे गुरौ । यादृशी भावना यस्य सिद्धि-
र्भवति तादृशी ॥ ५४ ॥ बाहू द्वौ च मृणालमास्यकमलं
लावण्यलीलाजलं श्रोणी तीर्थशिला च नेत्रशफर धम्मिल्ल-
शैवालकम् । कान्तायाः स्तनचक्रवाक्युगलं कन्दर्पबाणानलै-
र्दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्य सरो निर्मितम् ॥ ५५ ॥
भार्या पुत्रश्च दासश्च त्रय एवाधनाः स्मृताः । यत्ते समधि-
गच्छन्ति यस्य ते तस्य तद्धनम् ॥ ५६ ॥ प्रिया हिताश्च
ये राज्ञो ग्राह्यवाक्या विशेषतः । आश्रयेत्पार्थिवं विद्वान्-
द्वारेण नान्यथा ॥ ५७ ॥ भवारण्यं भीम तनुगृहमिदं
छिद्रबहुलं बली कालश्चौरो नियतमसिता मोहरजनी ।
गृहीत्वा ज्ञानार्से विरतिफलकं शीलकवचं समाधानं कृत्वा
स्थिरतरदृशो जाग्रत जनाः ॥ ५८ ॥ प्रत्युपस्थितकालस्य
सुखस्य परिवर्जनम् । अनागतसुखाशा च नैव बुद्धिमता
नयः ॥ ५९ ॥ प्रथमं सस्थिता भार्या पतिं प्रेत्य प्रतीक्षते ।
पूर्वं मृतं च भर्तारं पश्चात्साऽध्यनुगच्छति ॥ ६० ॥ प्रथमे
नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं धनम् । तृतीये नार्जितं
पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ॥ ६१ ॥ रागी बिम्बाधरोऽसौ
स्तनकलशयुगं यौवनारूढगर्वं नीचा नाभिः प्रकृत्या कुटिल-
कमलकं स्वल्पकं चापि मध्यम् । कुर्वन्त्वेतानि नाम प्रसभ-
मिह मनश्चिन्तितान्याशु खेदं यन्मा तस्याः कपोलौ दहत
इति मुहुः स्वच्छकौ तन्न युक्तम् ॥ ६२ ॥ यो नानाभुति-
मत्पदार्थरसिकोऽसारेऽपि शक्रायुधे सप्रेमा स विलोक्य
बर्हमिह मे किं किं न कुर्यात्प्रियम् । इत्याविष्कृतबर्हराजि
नटते यो बर्हिणोऽम्भोलवान्नान्यनुमुञ्चति तं विहाय जलद
कोऽन्योऽस्ति शून्याशयः ॥ ६३ ॥ शरीरमेवायतनं सुखस्य
दुःखस्य चाप्यायतनं शरीरम् । यद्यच्छरीरेण करोति कर्म
तेनैव देही समुपाश्रुते तत् ॥ ६४ ॥ विनयेन विना का
श्रीः का निशा शशिना विना । रहिता सत्कवित्वेन कीदृशी
वाग्विदग्धता ॥ ६५ ॥ शशिना सह याति कौमुदी सह
मेघेन तडित्प्रलीयते । प्रमदाः पतिवर्त्मगा इति प्रतिपन्नं हि
विचेतनैरपि ॥ ६६ ॥ वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यद-
नृतं वरं क्लैव्यं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् । वरं प्राण-
त्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिर्वरं भिक्षाशित्वं न च
परधनास्वादनसुखम् ॥ ६७ ॥ पुरो रेवापारे गिरिरतिरादु-
रोहशिखरो धनुर्बाणैः पश्चाच्छबरकवरो धावति भृशम् ।
सरः सव्येऽसव्ये दवदहनदाहव्यतिकरो न गन्तुं न स्थातुं

हरिणशिशुरेव विलपति ॥ ६८ ॥ लीलावतीना सहजा
विलासास्त एव मूढस्य हृदि स्फुरन्ति । रागो नलिन्या
हि निसर्गसिद्धस्तत्र भ्रमत्येव मुधा षडङ्गिः ॥ ६९ ॥ बुद्धिश्च
हीयते पुसा नीचैः सह समागमात् । मध्यमैर्मध्यता याति
श्रेष्ठता याति चोत्तमैः ॥ ७० ॥ विस्तीर्णाप्यवसायसाध्य-
महता स्निग्धप्रयुक्ताशिषा कार्याणां नयसाहसोन्नतिमता-
मिच्छापदारोहिणाम् । मानोत्सेकपराक्रमव्यसनिनः पार न
यावद्गताः सामर्थ्ये हृदयेऽवकाशविषया तावत्कथं निर्वृतिः
॥ ७१ ॥ लोको वहति किं राजन्न मूर्खा दग्धुमिन्धनम् ।
क्षालयन्नपि वृक्षाङ्गीक्षदीवेगो निवृन्तति ॥ ७२ ॥ वरु-
णेन यथा पार्श्वेर्द्ध एवामिदृश्यते । तथा पापान्निगृह्णीया-
द्भ्रतमेतद्वि वारुणम् ॥ ७३ ॥ लाक्षाऽक्षम ललाटमिदं प्रतिः
केयूरमुद्रा गले वक्त्रे कज्जलकालिमा नयनयोस्ताम्बूल-
रागोदयः । दृष्ट्वा कोपविधायि मण्डनमिदं प्रातश्चिरं प्रेयसो
लीलातामरसोदरे मृगदृश आसा समाप्ति गता ॥ ७४ ॥
लज्जा स्नेहः स्वरमधुरता बुद्धयो यौवनश्रीः कान्तासङ्गो
यजनसमता दुःखहानिर्विलासः । धर्मः शास्त्रं सुरगुरुमतिः
शौचमाचारचिन्ता पूर्णं सर्वं जठरपिठरे प्राणिनां सम्भवन्ति
॥ ७५ ॥ पुण्ये ग्रामे वने वा महति सितपटच्छन्नपाली-
कपालीमादाय न्यायगर्भं द्विजहुतहुतभुग्धूमधूप्रोपकण्ठम् ।
द्वार द्वारं प्रविष्टो दरमुदरदरीपूरणाय क्षुधार्तो मानी प्राणी
सनाथो न पुनरनुदिनं तुल्यकुल्येषु दीनः ॥ ७६ ॥
अदेष्टकालज्ञमनायतिक्षमं यदप्रिय लघवकारि चात्मनः ।
योऽत्राववीत्कारणवर्जित वचो न तद्वचः स्याद्विषमेव तद्वचः
॥ ७७ ॥ अदृष्टपूर्वनादाय भावानपरिशङ्कितान् । इष्टानि-
ष्टान्मनुष्याणामस्त गच्छन्ति रात्रयः ॥ ७८ ॥ सत्क्षेत्रप्रति-
पादितः प्रियवचोबद्धालवालावलिर्विदोषेण मनःप्रसादपयसा
निष्पन्नसेकक्रियः । दातुस्तद्वदभीष्टसित किल फलन्कालेऽ-
तिवालोऽप्यसौ राजन् दानमहीरुहो विजयते कल्पद्रुमादी-
नपि ॥ ७९ ॥ अथ नित्यमनित्यं वा नेह शोचन्ति तद्विदः ।
नान्यथा शक्यते कर्तुं स्वभावः शोचतामिति ॥ ८० ॥ अत्यु-
न्नतिं प्राप्य नरः प्रावारः कीटको यथा । स विनश्यत्य-
सदेहमिहैवमुशना नृप ॥ ८१ ॥ क्षेत्रग्रामवनाद्रिपत्तनपुरी-
द्वीपक्षमामण्डलप्रत्याशाघनसूत्रबद्धमनसा लब्धादिक ध्याय-
ताम् । तृष्णे देवि यदि प्रसीदसि तनोष्यज्ञानि तुङ्गानि
चेत्तद्भोः प्राणभृता कुतः शमकथा ब्रह्माण्डलक्षैरपि ॥ ८२ ॥
अत्युदात्तगुणेष्वेषा कृतपुण्यैः प्ररोपिता । शतशास्त्री भवत्येव
यावन्मात्रापि सत्क्रिया ॥ ८३ ॥ अत्युत्सेकेन सहसा साहसा-
ध्यवसायिनाम् । श्रीरारोहति सदेहं महतामपि भूभृताम्
॥ ८४ ॥ ज्ञातुं वपुःपरिमितः क्षमते त्रिलोकीं जीवः कथं

कथय सगतिमन्तरेण । शक्नोति कुम्भनिहितः सुशिखोऽपि
दीपो भावान्प्रकाशयितुमप्युदरे गृहस्य ॥ ८५ ॥ अत्यादरपरो
विद्वानीहमानः स्थिरा श्रियम् । अन्ने शेषमृणाच्छेषं शत्रोः
शेषं न शेषयेत् ॥ ८६ ॥ अत्यम्बुपानाद्विषमाशनाच्च दिवाश-
याज्जागरणाच्च रात्रौ । सरोधनान्मूत्रपुरीषयोश्च षड्विः प्रकारैः
प्रभवन्ति रोगाः ॥ ८७ ॥ आश्रिताश्च लोकस्य विवृद्धिं यान्ति
विद्वेषः । विवृद्धाश्च विनाशाय तस्मान्नोद्वेजयेत्पुत्रजा ॥ ८८ ॥
अत्यन्तचञ्चलसेहं पारदस्य निबन्धने । कामं विज्ञायते
युक्तिर्न स्त्रीचित्तस्य काचन ॥ ८९ ॥ अतुष्टिदानं कृतपूर्व-
नाशनममानं दुश्चरितानुकीर्तनम् । कथाप्रसङ्गेन च
नामवस्मृतिर्विरक्तभावस्य जनस्य लक्षणम् ॥ ९० ॥ दुर्ज-
नस्य च सर्पस्य वरः सर्पो न दुर्जनः । सर्पो दशति कालेन
दुर्जनस्तु पदे पदे ॥ ९१ ॥ अतीव गुणसम्पन्नो न जातु
विनयान्वितः । सुसूक्ष्ममपि भूतानामुपमर्दमुपेक्षते ॥ ९२ ॥
अतीतानागता भावा ये च वर्तन्ति साप्रतम् । तान्काल-
निर्मितान्बुद्ध्या न सज्जा हातुमर्हसि ॥ ९३ ॥ धनवान्कोध-
लोभाभ्यामाविष्टो नष्टचेतनः । तिर्यगीक्षः शुष्कमुखः पापको
भ्रुकुटीमुखः ॥ ९४ ॥ अतिवादास्तितिक्षेत नावमन्येत कंचन ।
क्रोध्यमानः प्रियं ब्रयादाकुष्टः कुशलं वदेत् ॥ ९५ ॥
अतिक्लेशेन येऽर्थाः स्युर्धर्मस्यातिक्रमेण च । अरेर्वां प्रणिपातेन
मा स्त तेषु मनः कृथाः ॥ ९६ ॥ निर्दशन्नघरोष्ठं च क्रुद्धो
दारुणभाषिता । कस्तमिच्छेत्परिद्रष्टुं दातुमिच्छति चेन्महीम्
॥ ९७ ॥ अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठा ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः ।
धारिभ्यो ज्ञानिनः श्रेष्ठा ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः ॥ ९८ ॥
अज्ञानाद्यदि वा ज्ञानात्कृत्वा कर्म विगर्हितम् । तस्माद्वि-
मुक्तिमन्विच्छन्निद्वितीयं न समाचरेत् ॥ ९९ ॥ मा कुरु
धनजनयौवनगर्वं हरति निमेषात्कालः सर्वम् । मायामय-
मिदमखिलं हित्वा ब्रह्मपदं प्रविशाशु विदित्वा ॥ १०० ॥
अजात्वरसुरोत्सर्गमार्जनीरेणुवज्जनैः । दीपखट्वापच्छायेव
त्यज्यते निर्धनो जनः ॥ १०१ ॥ अचोद्यमानानि यथा
पुष्पाणि च फलानि च । स्वं कालं नातिवर्तन्ते तथा
कर्म पुराकृतम् ॥ १०२ ॥ नाकालतो भानुरपैति योगं
नाकालतोऽस्तं गिरिमभ्युपैति । नाकालतो हीयते वर्धते च
चन्द्रः समुद्रोऽपि महोर्मिमाली ॥ १०३ ॥ अथ स केवलं
मुञ्क्ते यः पचत्यात्मकारणात् । यज्ञशिष्टाशनं ह्येतत्सतामन्नं
विधीयते ॥ १०४ ॥ अभ्याधानेन यज्ञेन काषायेण जटा-
जिनैः । लोकान्विश्वासयित्वैव ततो लुम्पेद्यथा वृकः ॥ १०५ ॥
नाकालतो म्रियते जायते वा नाकालतो व्याहरते च बालः ।
नाकालतो यौवनमभ्युपैति नाकालतो रोहति बीजमुसम्
॥ १०६ ॥ अग्नौ प्राप्तं तु पुरुषं कर्मान्वेति स्वयंकृतम् ।

तस्मात्तु पुरुषो यत्नाद्धर्मं सचिनुयाच्छनैः ॥१०७॥ अग्निहोत्रं
त्रयो वेदान्निदण्डं भस्मगुण्ठनम् । प्रज्ञापौरुषहीनाना जीवि-
केति बृहस्पतिः ॥१०८॥ नाकालमत्ता खगपन्नगाश्च मृग-
द्विपाः शैलमृगाश्च लोके । नाकालतः स्त्रीषु भवन्ति गर्भा
नायान्त्यकाले शिशिरोष्णवर्षा ॥१०९॥ एवमेव कुले जाताः
पावक्रोपमतेजसः । क्षमावन्तो निराकारा काष्ठेऽग्निरिव
शेरते ॥११०॥ स एव खलु दारुभ्य यदा निर्मथ्य दीप्यते ।
तद्दारु च वनं चान्यन्निर्दहत्याशु तेजसा ॥१११॥ नाकोशी
स्यान्नावमानी परस्य मित्रद्रोही नोत नीचोपसेवी । न
चाभिमानी न च हीनवृत्तो रूक्षा वाचमुपसीर्षयतीति ॥११२॥
अग्निस्तेजो महलोके गूढस्तिष्ठति दारुषु । न चोपयुक्ते
तद्दारु यावन्नोदीप्यते परैः ॥११३॥ अग्निं प्राप्य यथा
सद्यस्तूलराशिर्विनश्यति । तथा गंगा प्रवाहेण सर्वं पापं
विनश्यति ॥११४॥ व्याधिभिर्मथ्यमानानां त्यजता विपुलं
धनम् । वेदना नापकर्षन्ति यतमानाश्चिकित्सकाः ॥११५॥
अक्षेत्रे बीजमुत्सृष्टमन्तरैव विनश्यति । अबीजकमपि क्षेत्रं
केवलं स्थण्डिलं भवेत् ॥११६॥ अक्षमा ह्रीपरित्यागः
श्रीनाशो धर्मसंक्षयः । अभिध्याप्रसूयता चैव सर्वं लोमा-
त्यवर्तते ॥११७॥ शमयति गजानन्यान्गन्धद्विपः कलमोऽपि
सम्प्रभवतितरा वेगोदग्रं भुजंगशिशोर्विषम् । भुवमधिपति-
र्बालावस्थोऽप्यलं परिरक्षितुं न खलु वयसा जात्यैवायं
स्वकार्यसहो गणः ॥११८॥ अक्षमः क्षमतामानी क्रियाया
यः प्रवर्तते । स हि हास्यास्पदत्वं च लभते प्राणसंशयम्
॥११९॥ अक्रोधेन जयेत्कद्रमसाधुं साधुना जयेत् ।
जयेत्कद्रं दानेन जयेत्सत्येन चानृतम् ॥१२०॥ ब्राह्मणः
पतनीयेषु वर्तमानो विकर्मसु । दाम्भिको दुष्कृतप्राज्ञः
शूद्रेण सदृशो भवेत् ॥१२१॥ अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो
विशिष्टस्तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः । अमानुषेभ्यो मानु-
षाश्च प्रधाना विद्वान्स्तथैवाविदुषः प्रधानाः ॥१२२॥
अकृतेष्वेव कार्गेषु मृत्युर्वै संप्रकर्षति । युवैव धर्मशीलः
स्यादनिमित्तं हि जीवितम् ॥१२३॥ यस्तु शूद्रो दमे सत्ये
धर्मे च सनतोत्थितः । तं ब्राह्मणमहं मन्ये वृत्तेन हि
भवेद्विजः ॥१२४॥ अकीर्तिं विनयो हन्ति हन्त्यनर्थं
पराक्रमः । हन्ति नित्यं क्षमा क्रोधमाचारो हन्त्यलक्षणम्
॥१२५॥ अकिंचनस्य शुद्धस्य उपपन्नस्य सर्वतः । अवैक्ष-
माणस्त्रीलोकान्न तुल्यमिह लक्ष्ये ॥१२६॥ सन्त सच्चरि-
तोदयव्यसनिनः प्रादुर्भवद्यन्त्रणा सर्वत्रैव जनापवाद-
चकिता जीवन्ति दुःखं सदा । अत्युत्पन्नमतिः कृतेन न सता
नैवासता व्याकुलो युक्तायुक्तविवेकशून्यहृदयो धन्यो
जनः प्राकृतः ॥१२७॥ अकिंचनः परिपतन्सुखमास्वादयि-

ष्यति । अकिंचनः सुखं शेते समुत्तिष्ठति चैव ह ॥१२८॥
अकाले कृत्यमारब्धं कर्तुर्नार्थाय कल्पते । तदेव काले
आरब्धं महतेऽर्थाय कल्पते ॥१२९॥ ह्यः पश्यद्विरकारण-
क्षितसितं पाथोजकोशाकृतिं श्मश्रुदोधकठोरमद्य रभसादुत्त-
ताम्रप्रभम् । प्रातर्जीर्णवलक्षकेशविकृतं वृद्धाजशीर्षोपमं वक्त्रं
नः परिहस्यते ध्रुवमिदं भूतैश्चिरस्थायिभिः ॥१३०॥
अकालसहमत्यलं मूर्खव्यसनिनायकम् । अगुप्तं भीरुशोभं
च दुर्गव्यसनमुच्यते ॥१३१॥ अकार्याण्यपि पर्याय
कृत्वापि वृजिनाज्वलम् । विधीयते हितं यस्य स देहः कस्य
सुस्थिरः ॥१३२॥ स्तनतटमिदमुत्तुङ्गं निम्नो मध्यः समुन्नतं
जघनम् । विषमे मृगशावाक्ष्या वपुषि नवे क इव न
स्खलति ॥१३३॥ अकार्यकरणाद्भीतः कार्याणां च विवर्ज-
नात् । अकाले मन्त्रभेदाच्च येन माद्येन्न तत्पिबेत् ॥१३४॥
अकामान्कामयति यः कामयानान्परित्यजेत् । बलवन्तं च
यो द्वेष्टि तमाहुर्मूढचेतसम् ॥१३५॥ स्तनयोर्जघनस्यापि
मध्ये मध्यं प्रिये तव । अस्ति-नास्तीति सदेहो न मेऽद्यापि
निवर्तते ॥१३६॥ अकामो कामयानस्य शरीरं परिपीड्यते ।
इच्छन्ती कामयानस्य रतिर्भवति शोभना ॥१३७॥ अकामस्य
क्रिया काचिद्दृश्यते नेह कर्हिचित् । यद्यद्वि कुरुते
किञ्चित्तत्कामस्य चेष्टितम् ॥१३८॥ प्रथमा गतिरात्मैव
द्वितीया गतिरात्मजः । सन्तो गतिस्तृतीयोक्ता चतुर्थी
धर्मसंक्षयः ॥१३९॥ अकस्मात्प्रक्रिया नृणामकस्माच्चाप-
कर्षणम् । शुभाशुभे महत्त्वं च प्रकर्तुं बुद्धिलाघवम् ॥१४०॥
अकर्मशीलं च महाशनं च लोकद्विष्टं बहुमायं नृशंसम् ।
अदेशकालज्ञमनिष्टवेषमेतान्गृहे न प्रतिवासयेत् ॥१४१॥
प्रयोजनेषु ये सक्ता न विशेषेषु भारत । तानहं पण्डिता-
न्मन्ये विशेषा हि प्रसज्जिनः ॥१४२॥ अद्यैव कुरु यच्छ्रेयो
मा त्वा कालोऽत्यगादयम् । अकृतेष्वेव कार्येषु मृत्युर्वै
संप्रकर्षति ॥१४३॥ अधरः किसलयरागः कोमलविटपानु-
कारिणौ बाहू । कुसुममिव लोभनीयं यौवनमङ्गेषु सनद्धम्
॥१४४॥ चत्वार्याहुर्नरश्रेष्ठा व्यसनानि महीक्षिताम् ।
मृगया पानमक्षाश्च ग्राम्ये चैवातिरक्तता ॥१४५॥ अधर्मेण
च यः प्राह यश्चाधर्मेण पृच्छति । तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं
वाधिगच्छति ॥१४६॥ अध्रुवेण शरीरेण प्रतिक्षणविना-
शिना । ध्रुवं यो नार्जयेद्धर्मं स शोच्यो मूढचेतनः ॥१४७॥
निबन्धनी रज्जुरेषा या ग्रामे वसतो रतिः । छित्त्वैना सुकृतो
यान्ति नैना छिन्दन्ति दुष्कृतः ॥१४८॥ अध्वा जरा
देहवता पर्वतानां जलं जरा । असमो गो जरा स्त्रीणां वाक्-
शल्यं मनसो जरा ॥१४९॥ अनधिगतमनोरथस्य सर्वं
शतगुणितेव गता मम त्रियामा । यदि तु तव समागमे

तथैव प्रसरति सुव्रु ततः कृनी भवेयम् ॥ १५० ॥ मृदुराद्रः
कृगो भूत्वा शनैः सँछीयते रिपुः । वल्मीक इव वृक्षस्य
पश्चान्मूत्रानि कृन्तति ॥ १५१ ॥ अनध्वन्याः काव्येष्वलस-
गतयः शास्त्रगहनेष्वदु खज्ञा वाचा परिणतिषु मूकाः परगुणे ।
विदग्धाना गोष्ठीष्वकृतपरिचर्याश्च खलु ये भवेयुस्ते किं वा
परमणितिकण्डूतिनिकषाः ॥ १५२ ॥ अनभ्यासेन विद्याना-
मससर्गेण धीमनाम् । अनिग्रहेण चाक्षाणा जायते व्यसन
नृगाम् ॥ १५३ ॥ मौढ्येन विपदापन्न मध्यस्थं सुहृद तथा ।
शक्त्या ततः समुद्धृत्य हितार्थे मर्त्येत्सुधीः ॥ १५४ ॥
अनर्थकं विप्रवास गृहेभ्यः पापैः सन्धिं परदारभिमर्शम् ।
दैन्यं सैन्यं पैशुनं मद्यपानं न सेवते यश्च सुखी सदैव
॥ १५५ ॥ अनर्थमर्थतः पश्यन्नर्थं चैवाप्यनर्थतः । इन्द्रियै-
रजितैर्बालः सुदुःख मन्यते सुखम् ॥ १५६ ॥ बन्धुत्याग-
स्तनुत्यागो देशत्याग इति त्रिषु । आद्यन्तावायतकेशौ
मध्यमः क्षणिकज्वरः ॥ १५७ ॥ अनवाप्यं च शोकेन शरीर
चोपतप्यते । अमित्राश्च प्रहृष्यन्ति मा ख शोके मनः
कृथाः ॥ १५८ ॥ अनातुरोत्कण्ठितयोः प्रसिध्यता समा-
गमेनापि रतिर्न मा प्रति । परस्परप्राप्तिनिराशयोर्वर शरीर-
नाशोऽपि समानरागयोः ॥ १५९ ॥ प्रज्ञया मानस दुःखं
हृन्त्याच्छारीरमौषधैः । एतद्धि ज्ञानसामर्थ्ये न बालैः
समतामियात् ॥ १६० ॥ अनात्मवान्नयद्वेषी वर्धयन्नति-
सपदः । प्राप्यापि महदैश्वर्यं सह तेन विपद्यते ॥ १६१ ॥
अनादेयं नाददीत परिक्षीणोऽपि पार्थिवः । न चादेय
समृद्धोऽपि सूक्ष्ममप्यर्थमुत्सृजेत् ॥ १६२ ॥ न च राज्ञौ
सुखं शेते ससर्प इव वेश्मनि । यः कोपयति निर्दोषं
सदोषोऽभ्यन्तर जनम् ॥ १६३ ॥ अनादेयस्य चादानादा-
देयस्य च वर्जनात् । दौर्बल्य ख्याप्यते राज्ञः स प्रेत्येह
च नश्यति ॥ १६४ ॥ अनाद्यन्ता तु सा तृष्णा अन्तर्देह-
गता नृणाम् । विनाशयति भूतानि अयोनिज इवानिलः
॥ १६५ ॥ न च शत्रुरवज्ञेयो दुर्बलोऽपि बलीयसा ।
अल्पोऽपि हि दहत्यग्निर्विषमल्पं हिनस्ति च ॥ १६६ ॥ अना-
ज्ञायमला वेदा ब्राह्मणस्याव्रतं मलम् । मलं पृथिव्या
बाल्हीकाः पुरुषस्यानृतं मलम् ॥ १६७ ॥ अनारभ्या भव-
न्त्यर्थाः केचिन्नित्यं तथागता । कृतः पुरुषकारो हि भवेद्येषु
निरर्थकः ॥ १६८ ॥ द्वेषादिवैकृतवतः प्रतिभासतेऽन्यो
मिथ्यैव चित्रमधिको विशदात्मनोऽपि । चन्द्रादि पश्यति
पुरो द्विगुण प्रकृत्या तेजोमयं तिमिरदोषहत हि चक्षुः
॥ १६९ ॥ अनार्यवृत्तमप्राज्ञमसूयकमधार्मिकम् । अनर्था-
क्षिप्रमायान्ति वाग्दुष्ट क्रोधन तथा ॥ १७० ॥ अनावृतनव-

द्वारपङ्कजे विहगानिलः । यत्तिष्ठति ऋदाश्चर्यं वियोगे तस्य
का कथा ॥ १७१ ॥ परोक्तमात्र यस्तथ्य मन्यते बुद्धि-
वर्जितः । हसनीय परेषा म शास्त्रारूढो जटी यथा ॥ १७२ ॥
अनित्ये प्रियसवासे ससारे चक्रवद्गतौ । पथि सगतमेवैत-
द्भाता माता पिता सखा ॥ १७३ ॥ अनिर्वाच्यमनिर्मिन्नमप-
रिच्छिन्नमव्ययम् । ब्रह्मेव सुजनप्रेम दुःखमूलनिकृन्तनम्
॥ १७४ ॥ अगकृत्य बुद्धिमतो दूरस्थोऽस्मीति नाश्वसेत् ।
दीर्घो बुद्धिमतो बाहू यान्या हिसति हिसितः ॥ १७५ ॥
अनिर्वेदः श्रियो मूलं लामस्य च शुभस्य च । महान्भवत्य-
निर्विण्णः सुखं चानन्तमश्नुते ॥ १७६ ॥ अनिश्रितैरध्यवसाय-
भीरुभिः पदे पदे दोषशतानुदर्शिभिः । फलैर्विसवादसुपागता
गिरः प्रयान्ति लोके परिहासवस्तुताम् ॥ १७७ ॥ मित्रं
परित्यजति सुखति बन्धुवर्गे शीघ्रं विहाय जननीमपि जन्म-
भूमिम् । ससज्य गच्छति विदेशमनिष्टलोकं चित्ताकुली-
कृतमतिः पुरुषोऽविलम्ब्य ॥ १७८ ॥ अनिष्टसप्रयोगाच्च
विप्रयोगात्प्रियस्य च । मनुष्या मानसैर्दुःखैर्दृष्टान्ते
स्वल्पबुद्धयः ॥ १७९ ॥ अनीर्ष्यगुप्तदारश्च सविभागी प्रिय-
वदः । श्लक्ष्णो मधुरवाक् स्त्रीणा न चासा वशगो भवेत्
॥ १८० ॥ न पिता नात्मजो नात्मा न माता न सखी-
जनः । इह प्रेत्य च नारीणा पतिरेको गतिः सदा ॥ १८१ ॥
अनुबन्धं च संप्रेक्ष्य विपाकं चैव कर्मणाम् । उत्थानमा-
त्मनश्चैव धीरः कुर्वीत वा न वा ॥ १८२ ॥ अनुबन्धानुपेक्षेत
सानुबन्धेषु कर्मसु । सप्रधार्य च कुर्वीत न वेगेन समाचरेत्
॥ १८३ ॥ सत्यश्चात्र प्रवादोऽयं लौकिकः प्रतिभाति माम् ।
पितृन्समनुजायन्ते नरा मातरमङ्गनाः ॥ १८४ ॥ अनुयाति
न मर्तार यदि दैवात्कथचन । तथापि शीलं सरक्ष्यं शील-
मङ्गात्पतत्यधः ॥ १८५ ॥ अनेकचित्तमन्नस्तु द्वेष्यो भवति
मन्त्रिणाम् । अनवस्थितचित्तत्वात्कार्ये तैः स उपेक्ष्यते
॥ १८६ ॥ मूढ जहीहि घनागमतृष्णा कुरु तनुबुद्धिमनःसु
वितृष्णाम् । यल्लभसे निजकर्मोपात्तं वित्तं तेन विनोदय
चित्तम् ॥ १८७ ॥ अन्तर्दुष्टः सदायुक्तः सर्वानर्थकरः किल ।
शकुनिः शकटारश्च दृष्टान्तावत्र भूपते ॥ १८८ ॥ अन्तर्यै
सततं लुठन्त्यगणितास्तानेव पाथोधैरात्तानापतितास्तरग-
वल्यैरालिङ्ग्य गृह्णन्सौ । व्यक्त मौक्तिकरत्नता जलकणा-
न्सप्रापयत्यम्बुधि प्रायोऽन्येन कृतादरो लघुरपि प्राप्नोऽर्च्यते
स्वामिभिः ॥ १८९ ॥ मूर्खा यत्र न पूज्यन्ते धान्यं यत्र सुसं-
चितम् । दंपत्योः कलहो नास्ति तत्र श्रीः स्वयमागता ॥ १९० ॥
अन्त्येषु रेमिरे धीरा न ते मध्येषु रेमिरे । अन्त्यप्राप्तिं सुखं
प्राहुर्दुःखमन्तरमन्त्ययोः ॥ १९१ ॥ मूलमेवादितदिच्छन्धात्पर-

पक्षस्य नित्यशः । ततः सहायास्तत्पक्षान्सर्वाश्च तदनन्तरम् ॥ १९२ ॥ अन्योच्छिष्टेषु पात्रेषु सुत्तवैतेषु महीभुजः । कक्षात्र लज्जामवहन् शौचे चिन्ता न वा दधुः ॥ १९३ ॥ अन्यो धन प्रेतगतस्य भुङ्क्ते वयासि चाग्निश्च शरीरघातून । द्वाभ्यामयं गच्छत्यमुत्र पुण्येन पापेन च वेष्ट्यमानः ॥ १९४ ॥ चलस्वभावा दुःसेव्या दुर्ग्राह्या भावतस्तथा । प्राज्ञस्य पुरुषस्येह यथा वाचस्तथा श्रियः ॥ १९५ ॥ अन्योऽन्य-समुपस्तम्भादन्योन्यापाश्रयेण च । ज्ञातयः सप्रवर्धन्ते सरसीशोत्पलान्युत ॥ १९६ ॥ अन्यो हि नाश्नाति कृतं हि कर्म मनुष्यलोके मनुजस्य कश्चित् । यत्तेन किञ्चिद्धि कृतं हि कर्म तदश्रुते नास्ति कृतस्य नाशः ॥ १९७ ॥ उद्योगेन विना नैव कार्यं किमपि सिध्यति । नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ १९८ ॥ अपकारिणि विश्रम्भ यः करोति नराधम । अनाथो दुर्बलो यद्वन्न चिरं स तु जीवति ॥ १९९ ॥ लोभादेव नरा मूढा धनविद्यान्विता अपि । अकृत्येषु नियोज्यन्ते भ्राम्यन्ते दुर्गमेष्वपि ॥ २०० ॥ अन्यो हि नाश्नाति कृतं हि कर्म मनुष्यलोके मनुजस्य कश्चित् । यत्तेन किञ्चिद्धि कृतं हि कर्म तदश्रुते नास्ति कृतस्य नाशः ॥ २०१ ॥ अपहृत्य तमस्तीव्रं यथा मात्स्यदये रविः । तथापहृत्य पापानि भाति गङ्गाजलप्लुतः ॥ २०२ ॥ अग्नौ प्रवाहो गाङ्गो वा समुद्रं प्राप्य तद्रसः । भवत्यपेयस्तद्विद्वान्नाश्रयेदशुभात्मकम् ॥ २०३ ॥ सुखमेव हि दुःखान्तं कदाचिद्दुःखतः सुखम् । तस्मादेतद्व्यर्थं जह्याद्य इच्छेच्छाश्रितं सुखम् ॥ २०४ ॥ अपि मन्दत्वमापन्नो नष्टो वाऽभीष्टदर्शनात् । प्रायेण प्राणिना भूयो दुःखवेगोऽधिको भवेत् ॥ २०५ ॥ अपि मार्दवभावेन गात्रं सलीयं बुद्धिमान् । अरिर्नाशयते नित्यं यथा वल्ली महाद्रुमम् ॥ २०६ ॥ सुखार्थं नागारिप्रतिभयशमात्प्रत्युत सुखं जहौ शेषस्त-ल्पीकृततनु निषेव्यासुररिपुम् । यतस्तेनामुष्मिन्नधिगतवता क्लेशसहता श्रमाधायि न्यस्त निरवधि धराभारवहनम् ॥ २०७ ॥ अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव कथंचन । तस्मात्पुत्रमुखं दृष्ट्वा पश्चाद्भवति तापसः ॥ २०८ ॥ अपूर्विणा न कर्तव्यं कर्म लोके विगर्हितम् । कृतपूर्वं तु त्यजतो महान्धर्म इति श्रुतिः ॥ २०९ ॥ सुखदुःखानि भूतानाम-जरो जरयत्यसौ । आदित्यो ह्यस्तमभ्येति पुनः पुनरुदेति च ॥ २१० ॥ अप्युन्मत्तात्प्रलपतो बाणश्च परिजल्पतः । सर्वतः सारमादद्यादश्मभ्य इव काञ्चनम् ॥ २११ ॥ अप्र-सादोऽनविष्टानं देयाशहरणं च यत् । कालयापोऽप्रती-कारस्तद्वैराग्यस्य कारणम् ॥ २१२ ॥ सुखदुःखे समे स्याता जन्तूना क्लेशहेतुके । मूर्ध्नि स्थिताना केशाना भवेता

स्नेहच्छेदने ॥ २१३ ॥ अप्रियैरपि निष्पिष्टैः किं स्यात्क्लेश-सहिष्णुभिः । ये तदुन्मूलने शक्ता जिगीषा तेषु शोभते ॥ २१४ ॥ अभयस्य हि यो दाता तस्यैव सुमहत्फलम् । नहि प्राणसमं दानं त्रिषु लोकेषु विद्यते ॥ २१५ ॥ सुखदुःखे हि पुरुषः पर्यायेणोपसेवते । न ह्यनन्तं सुखं कश्चित्प्राप्नोति पुरुषर्षभ ॥ २१६ ॥ अभिन्नवेलौ गम्भीरावम्बुराशिर्भवानपि । असावज्जनसकाशस्त्व तु चामीकरद्युतिः ॥ २१७ ॥ अभि-प्रायं यो विदित्वा तु भर्तुः सर्वाणि कार्याणि करोत्यतन्द्रीः । वक्ता हि तानामनुरक्त आर्यं शक्तिञ्च आत्मेव हि सोऽनु-कम्प्यः ॥ २१८ ॥ सुखं दुःखान्तमालस्य दाक्ष्यं दुःख सुखोदयम् । भूतिः श्रीर्हार्दितः कीर्तिर्दक्षे वसति नालसे ॥ २१९ ॥ वाक्यं तु यो नाद्रियतेऽनुशिष्टः प्रत्याह यश्चापि नियुज्यमानः । प्रज्ञाभिमानौ प्रतिकूलवादी त्याज्यः स तादृक् त्वरयैव भृत्य ॥ २२० ॥ अभिमानवता ब्रह्मन्युक्ता-युक्तविवेकिनाम् । युज्यतेऽवश्यमोज्याना दुःखानामप्रकाशनम् ॥ २२१ ॥ सुवमापतित सेवेद्दुःखमापतित वहेत् । काल-प्राप्तमुपासीत सस्यानामिव कर्षकः ॥ २२२ ॥ अभिमान श्रियं हन्ति पुरुषस्यालसमेघसः । गर्भेण दुष्यते कन्या गृहवासेन च द्विजः ॥ २२३ ॥ अभियुक्तं बलवता दुर्बल हीनसा-धनम् । हृतस्व कामिन चौरमाविशन्ति प्रजागराः ॥ २२४ ॥ सुकर सर्वथा मैत्रं दुष्कर प्रतिपालनम् । अनित्यत्वाद्धि चित्ताना प्रीतिरल्पेन मिद्यते ॥ २२५ ॥ अभियोक्ता बलीय-स्त्वादलब्धा न निवर्तते । उपहारादते तस्मात्सधिरन्यो न विद्यते ॥ २२६ ॥ अभिलष्य स्थिर पुण्य ख्यात सिद्धिर्निषे-वितम् । सेवेत सिद्धिमन्त्रिच्छन् श्लाघ्यं विन्ध्यमिवेश्वरम् ॥ २२७ ॥ यथा शरीरमेवेदं जलबुद्बुदसनिभम् । प्रवात-दीपचपलास्तथा कस्य कृते श्रियः ॥ २२८ ॥ यथा हि पुरुषः कुर्याच्छरीरे यत्नमुत्तमम् । वसनाद्यैरुपायैस्तु तथा राज्ये नराधिपः ॥ २२९ ॥ अमित्रं नैव सुञ्चेत वदन्तं कारणा-न्यपि । दुःखं तत्र न कर्तव्यं हन्या पूर्वापकारिणम् ॥ २३० ॥ अमित्रादुन्नतिं प्राप्य नोन्नतोऽस्मीति विश्वसेत् । तस्मात्प्राप्योन्नतिं नश्येत् प्रावार इव कीटकः ॥ २३१ ॥ यथा हि भरतो वर्णैर्वर्णयत्यात्मनस्तनुम् । नानारूपाणि कुर्वाणस्तथात्मा कर्मजास्तनूः ॥ २३२ ॥ अमित्रो न विमो-क्तव्यः कृपणो बह्वपि ब्रुवन् । कृपा न तस्मिन्कर्तव्या हन्या देवापकारिणम् ॥ २३३ ॥ अमित्रो मित्रता याति मित्रं चापि प्रदुष्यति । सामर्थ्ययोगात्कार्याणामनित्या वै सदागतिः ॥ २३४ ॥ बुद्धिः प्रभावस्तेजश्च सत्यमुत्थानमेव च । व्यवसायश्च यस्य स्यात्तस्य वृत्तिभयं कुतः ॥ २३५ ॥ अमृतं चैव मृत्युश्च द्वयं देहे प्रतिष्ठितम् । मृत्युरापद्यते

मोहात्सत्येनापद्यतेऽमृतम् ॥ २३६ ॥ बुद्धिमन्त कृतप्रज्ञं
शुश्रूषुमनसूयकम् । दान्तं जितेन्द्रियं चापि शाको न
स्पृशते नरम् ॥ २३७ ॥ बुद्धिमन्तं च मूढं च शूर मीरं
जडं कविम् । दुर्बल बलवन्त च भागिनं भजते सुखम्
॥ २३८ ॥ बुद्धिरूपगुणायुष्मत्पुत्रान्विद्याविशारदान् ।
प्राप्नुवन्ति नराः सर्वे सुकृतैः पूर्वजन्मनि ॥ २३९ ॥
बुद्धिश्रेष्ठानि कर्माणि बाहुमध्यानि भारत । तानि जङ्घा-
जघन्यानि भारप्रत्यवराणि च ॥ २४० ॥ दिशो वासः पात्र
करकुहरमेणाः प्रणयिनः समाधानं निद्रा शयनमवनी
मूलमशनम् । कदैतत्सपूर्णे मम हृदयवृत्तेरभिमत भविष्य-
त्यत्युग्रं परमपरितोषोपचितये ॥ २४१ ॥ तप सीमा
मुक्ति सकलगुणसीमा वितरण कलासीमा काव्यं जनन-
सुखसीमा सुवदना । भियः सीमा मृत्युः सुकृतकुलसीमा-
श्रितभृतिः क्षुधासीमान्नान्तः श्रुतिमुखसीमा हरिकथा
॥ २४२ ॥ यदा विनाशकाग्रे वै लक्ष्यते दैवनिर्मितः । तदा
वै विपरीतेषु मनः प्रकुरुते नरः ॥ २४३ ॥ व्यालाश्रयापि
विफलापि सकण्टकापि वक्रापि पङ्किलभवापि दुरासदापि ।
गन्धेन बन्धुरसि केतकि सर्वजन्तोरेको गुणः खलु निहन्ति
समस्तदोषान् ॥ २४४ ॥ प्रेयास्तेऽहं त्वमपि च मम प्रेयसीति
प्रवादस्त्व मे प्राणा अहमपि तवासीति हन्त प्रलापः ।
त्वं मे ते स्वामहमपि च यत्तच्च नो साधु राघे व्याहारे नौ
नहि समुचितो युष्मदसत्ययोगः ॥ २४५ ॥ उत्थिता एव
पूज्यन्ते जनाः कार्यार्थिभिर्नरैः । शत्रुवत्पतितं को नु वन्दते
मानवं पुनः ॥ २४६ ॥ उत्पततोऽन्तरीक्षं वै गच्छतोऽपि
महीतलम् । धावतः पृथिवीं सर्वो नादत्तमुपतिष्ठते ॥ २४७ ॥
उत्पन्नमापदं यस्तु समाधत्ते स बुद्धिमान् । वणिजो भार्यया
जारः प्रत्यक्षे निहुतो यथा ॥ २४८ ॥ उपशमफलाद्विद्या-
बीजात्फलान्तरमिच्छता भवति विफलो यत्प्रारम्भस्तदत्र
किमद्भुतम् । नियतविषया ह्येते भावा न यान्ति विपर्ययं
जनयति यतः शालेर्बीजं न जातु यवाङ्कुरम् ॥ २४९ ॥
एकः खादु न भुञ्जीत एकश्चार्थान्न चिन्तयेत् । एको न
गच्छेदध्वानं नैकः सुतेषु जागृयात् ॥ २५० ॥ एकाकी
गृहसत्यक्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः । सोऽपि सवाहते लोके
तृष्णाया पश्य कौतुकम् ॥ २५१ ॥ एकाकी निःस्पृहः
शान्तः पाणिपात्रो दिगम्बरः । कदा शंभो भविष्यामि
कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥ २५२ ॥ द्वाविमौ न विराजेते विपरीतेन
कर्मेणा । गृहस्थश्च निरारम्भः कार्यवाश्रैव भिक्षुक ॥ २५३ ॥
आहारयति न स्वस्थो विनिद्रो न प्रबुध्यते । वक्ति न
स्वेच्छया किंचित्सेवकः किं तु जीवति ॥ २५४ ॥ आयस्य
तुर्यभागेन व्ययकर्म प्रवर्तयन् । अन्यूनतैलदीपोऽपि चिर

भद्राणि पश्यति ॥ २५५ ॥ आयत्या गुणदोषज्ञस्तदात्वे
क्षिप्रनिश्चयः । अतीते कार्यशेषज्ञः शत्रुभिर्नाभिभूयते
॥ २५६ ॥ आयत्या च तदात्वे च यत्स्यादास्वादपेशलम् ।
तदेव तस्य कुर्वीत न लोकद्विष्टमाचरेत् ॥ २५७ ॥ एतत्काम-
फल लोके यद्व्योरेकचित्ता । अन्यचित्तकृते कामे शवयोरिव
सगमः ॥ २५८ ॥ एतस्माद्विरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रय
श्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात् । आत्मीभाव-
मुपैहि सत्यज निजा कलोलोला गतिं मा भूयो भज
भङ्गुरा भवरतिं चेतः प्रसीदाधुना ॥ २५९ ॥ धैर्यं हि कार्ये
सतत महद्भिः कृच्छ्रेऽपि कष्टेऽप्यतिसकटेऽपि । कृच्छ्राण्य-
कृच्छ्रेण समुत्तरन्ति धैर्योच्छ्रिता ये प्रतिपत्तिदक्षाः ॥ २६० ॥
देहि देहीति जल्पन्ति त्यागिनोऽर्थार्थिनोऽपि च । आलोकयन्ति
यावत्स्यादस्ति-नास्तीति न क्वचित् ॥ २६१ ॥ एते सत्पुरुषाः
परार्थघटकाः स्वार्थे परित्यज्य ये सामान्यास्तु परार्थमुद्यम-
भृतः स्वार्थाविरोधेन ये । तेऽमी मानुषराक्षसाः परहितं
स्वार्थाय विघ्नन्ति ये ये तु घ्नन्ति निरर्थक परहितं ते के न
जानीमहे ॥ २६२ ॥ देवस्याम्बुमुचश्च नास्ति नियमः
कोऽप्यानुकूल्यं प्रति व्यञ्जन् यः प्रियमुक्तं घटयते जन्तोः
क्षणादप्रियम् । क्षिप्रं दीर्घनिदाघवासरवियत्सतापनिर्वापणा
प्रादुष्कृत्य वनस्पतेः प्रकुरुते विद्युद्विसर्गं च यः ॥ २६३ ॥
देवी श्रीर्जनकात्मजा दशमुखस्यासीद्देहे रक्षसो नीता चैव
रसातल भगवती वेदत्रयी दानवैः । गन्धर्वस्य मदालसा
च तनया पातालकेतुच्छलाद्वैत्येन्द्रोऽपजहार हन्त विषमा
वामा विधेर्वृत्तयः ॥ २६४ ॥ किमशक्यं बुद्धिमता किमसाध्यं
निश्चयं दृढं दधताम् । किमशक्यं प्रियवचसा किमलभ्यमिहो-
द्यमस्थानाम् ॥ २६५ ॥ गन्धाप्यसौ भुवनविदिता केतकी
स्वर्णवर्णा पद्मभ्रान्त्या चपलमधुपः पुष्पमध्ये पपात । अन्धी-
भूतः कुसुमरजसा कण्टकैर्लूनपक्षः स्थातुं गन्तुं द्वयमपि
सखे नैव शक्तो द्विरेफः ॥ २६६ ॥ गवार्थे ब्राह्मणार्थे च
स्वाम्यर्थे स्त्रीकृतेऽथ वा । स्थानार्थे यस्त्यजेत्प्राणास्त्रस्य
लोकाः सनातनाः ॥ २६७ ॥ गावो गन्धेन पश्यन्ति वेदेनैव
द्विजातयः । चारैः पश्यन्ति राजानश्चक्षुर्म्यामितरे जना
॥ २६८ ॥ त्यागो गुणो गुणशताभ्यधिको मतो मे विद्यापि
भूषयति तं यदि किं ब्रवीमि । शौर्यं च नाम यदि तत्र
नमोऽस्तु तस्मै तच्च त्रयं न च यदीर्ष्यति चित्रमेतत्
॥ २६९ ॥ त्याज्यं सुखं विषयसगमजन्म पुंसां दुःखोपसृ-
ष्टमिति मूर्खं विचारणैषा । ब्रीह्रीञ्जिहासति सितोत्तम-
तण्डुलाब्धान्को नाम भोस्तुषकणोपहितान्हितार्थी ॥ २७० ॥
दुर्गे त्रिकूटः परिखा समुद्रो रक्षासि योधा धनदाश्च वित्तम् ।
शास्त्रं च यस्योशनसा प्रणीतं स रावणो दैवशक्तिपन्नः

॥२७१॥ कर्मानुमेयाः सर्वत्र परोक्षगुणवृत्तयः । तस्मात्परोक्ष-
वृत्तीनां फलैः कर्म विभावयेत् ॥२७२॥ किं गजेन प्रभिन्नेन
राजकर्मण्यकुर्वता । स्थूत्रोऽपि यदि वाऽस्थूलः श्रेयान्कृत्यकरः
पुमान् ॥२७३॥ किं चन्दनैः सर्करैस्तुहिनैः शीतलैश्च किम् ।
सर्वे ते मित्रगात्रस्य कला नार्हन्ति षोडशीम् ॥ २७४ ॥
नोपभोक्तु न च त्यक्तु शक्नोति विषयाञ्जरी । अस्थि निर्द-
शनः श्वेव जिह्वया लेढि केवलम् ॥ २७५ ॥ नो सत्येन
मृगाङ्क एष वदनीभूतो न चेन्दीवरद्वन्द्वं लोचनता गतं
न कनकैरप्यङ्गयष्टिः कृता । किं त्वेवं कविभिः प्रतारितमना-
स्तत्त्वं विज्ञानन्नपि त्वङ्मासास्थिमयं वपुर्मृगदृशां मन्दो जनः
सेवते ॥ २७६ ॥ दायादा व्ययभीरुतापरिहृतारब्धेर्वन्त्यु-
न्नता भृत्याः प्रत्युपकारकातरमतेः कुर्युर्न केऽपि प्रियम् ।
राशीभूतधनस्य जीवितहृतौ शश्वद्यतेरन्निजा भूमर्तुः क्रियते
द्विषेव रमसाहोमेन किं नाप्रियम् ॥ २७७ ॥ कोकिलोऽहं
भवान्काकः समानः कालिमावयो । अन्तरं कथयिष्यन्ति
काकलीकोविदाः पुनः ॥२७८॥ क स दशरथः स्वर्गे भूत्वा
महेन्द्रसुहृदतः क स जलनिधेर्वेला बद्धा नृपः सगरस्तथा ।
क स करतलाज्जातो वैष्णवः क सूर्यतनुर्मनुर्ननु बलवता
कालेनैते प्रबध्य निमीलिताः ॥ २७९ ॥ आदीर्घेण चलेन
वक्रगतिना तेजस्विना भोगिना नीलाब्जद्युतिनाहिना वरमहं
दृश्यो न तच्चक्षुषा । दष्टे सन्ति चिकित्सका दिशि दिशि प्रायेण
धर्मार्थिनो मुग्धाक्षीक्षणवीक्षितस्य न हि मे वैद्यो न चाप्यौष-
धम् ॥ २८० ॥ आदौ चित्ते ततः काये सता सजयाते
जरा । असता च पुनः काये नैव चित्ते कदाचन ॥२८१॥
अत्युक्तिं रहसि गतं विचित्रमत्येन भाषमाणं च । उचित-
प्रणयमपि नृपं सहसार्था नोपसर्पन्ति ॥ २८२ ॥ दुर्जन-
सगतितरन्तरपरपराया हेतुः सतामधिगतं वचनीयमत्र ।
लङ्केश्वरे हरति दाशग्ये कलत्रं प्राप्नोति बन्धमथ दक्षिण-
सिन्धुराजः ॥२८३॥ जलौक्योपमीयन्ते प्रमदा मन्दबुद्धिभिः ।
मृगीदृशा जलकाणां विचारान्महदन्तरम् ॥ २८४ ॥
जलौका केवलं रक्तमाददाना तपस्विनाम् । प्रमदा सर्वमा-
दत्ते चित्तं वित्तं बलं सुखम् ॥ २८५ ॥ कुलं वृत्तं च शौर्यं
च सर्वमेतन्न गण्यते । दुर्वृत्तेऽप्यकुलीनेऽपि जनो दातरि
रज्यते ॥ २८६ ॥ दाता लघुरपि सेव्यो भवति न कृपणो
महानपि समृद्ध्या । कूपोऽन्तःस्वादुजलः प्रीत्यै लोकस्य न
समुद्रः ॥ २८७ ॥ निःश्वासोद्गर्णहतभुग्धूमधूम्नीकृताननैः ।
वरमाशीविषे सङ्गं कुर्यान्न त्वेव दुर्जनैः ॥ २८८ ॥ किं रुद्धः
प्रियया कयाचिदथ वा सख्या ममोद्वेजितः किं वा कारण-
गौरव किमपि यन्नाद्यागतो बल्लभः । इत्यालोच्य मृगीदृशा
करतले विन्यस्य वक्त्राम्बुजं दीर्घं निःश्वासितं चिरं रुदितं

क्षिप्ताश्च पुष्पस्रजः ॥ २८९ ॥ कालिदासकविता नवं वयो
माहिषं दधि सशर्करं पयः । ऐणमासमबला च कोमला
समवन्तु मम जन्मजन्मनि ॥ २९० ॥ उपायो न जयो
यादग्निपोस्तादृशं हेतिभिः । उपायज्ञोऽल्पकायोऽपि न शूरैः
परिभूयते ॥ २९१ ॥ आगतं विग्रहं विद्वानुपायैः प्रशमं
नयेत् । विजयस्य ह्यनित्यत्वाद्वमसेन न सपतेत् ॥ २९२ ॥
नैतद्विचित्रं मनुजार्ममायिनः परावराणां परमस्य वेधसः ॥
अधोऽपि यत्स्पर्शनघातपातकः प्रापात्मसाम्यं त्वसता
सुदुर्लभम् ॥ २९३ ॥ ये बालभावान्न पठन्ति विद्या ये
यौवनस्था ह्यधनात्मदाराः ॥ ते शोचनीया इह जीव-
लोके मनुष्यरूपेण मृगाश्चरन्ति ॥ २९४ ॥ दमेन हीनं न
पुनन्ति वेदा यद्यप्यधीताः सह षड्विंशतैः ॥ सास्यं च
योगश्च कुलं च जन्म तीर्थाभिषेकश्च निरर्थकानि ॥२९५॥
कालो दैवं कर्म जीवः स्वभवो द्रव्यं क्षेत्र प्राण आत्मा
विकारः ॥ तत्सङ्घातो बीजरोहप्रवाहस्त्वन्मायैषा तन्निषेधः
प्रपद्ये ॥ २९६ ॥ शत्रोरपत्यानि प्रियंवदानि नोपेक्षितव्यानि
बुधैर्मनुष्यैः ॥ तान्येव कालेषु विपत्कराणि विषस्य पात्राप्यपि
दारुणानि ॥ २९७ ॥ ऋतेन जीवेदन्तेन जीमिवेतेन
जीवेत्प्रमितेन जीवेत् ॥ सत्यानृताभ्यामथवापि जीवेत्
श्रुत्तिमेका परिवर्जयेत् ॥ २९८ ॥ अक्रोधनः क्रोधनेभ्यो
विशिष्टस्तथा तितिक्षुरतितिक्षोर्विशिष्टः ॥ अमानुषेभ्यो
मानुषश्च प्रधानो विद्वान्स्थैवाविदुषः प्रधानः ॥ २९९ ॥
नास्तीदृश सवननं त्रिषु लोकेषु किञ्चन ॥ यथा मेत्री
च लोकेषु दानं च मधुरा च वाक् ॥ ३०० ॥ न
तथा तप्यते विद्धः पुमान्बाणैः सुमर्मगैः ॥ यथा तुदन्ति
मर्मस्था ह्यसता परुषेषु ॥ ३०१ ॥ शूरत्वयुक्ता
मृदुमन्दवाक्या जितेन्द्रियाः सत्यपराक्रमाश्च ॥ प्रागेव
पश्चाद्विपरीतरूपा ये ते तु भृत्या न हिता भवन्ति ॥३०२॥
यसात्मबुद्धिः कुणपे त्रिधातुके स्वधीः कलत्रादिषु
भौम इज्यधीः ॥ यत्तीर्थबुद्धिः सलिले न कर्हिचिज्जनेष्व-
भिज्ञेषु स एव गोखरः ॥ ३०३ ॥ कं योजयेन्मनुजोऽर्थं
लभेत निपातयन्नदृष्टदं हि गते ॥ एव नराणां विषयस्पृहा
च निपातयन्निरये त्वन्धकूपे ॥ ३०४ ॥ कृत्यं किमत्रास्य
खलस्य जीवनं न वा अमीषा च सता विहिसनम् ॥ द्वयं
कथं स्यादिति सविचिन्त्य तज्ज्ञात्वाऽविशतुण्डमशेषदृष्टिः
॥ ३०५ ॥ लोकः स्वयं श्रेयसि नष्टदृष्टिर्योऽर्थान्समीहेत
निकामकमाः । अन्योऽन्यवैरः सुखलेशहेतोरनन्तदुःखं न च
वेद मूढः ॥ ३०६ ॥ सत्या क्षितौ किं कशिपोः प्रयासैर्बाहौ
स्वसिद्धे ह्युपबर्हणैः किम् ॥ सत्यञ्जलौ किं पुरुषाऽऽन्नप्राण्या

दिग्बलकलादौ सति किं दुकूलैः ॥ ३०७ ॥ भूतराक्रम्य-
माणोऽपि धीरो दैववशानुगैः । तद्विद्वान्न चलेन्मार्गादन्व-
शिष्वं क्षितेर्व्रतम् ॥ ३०८ ॥ प्राणवृत्त्यैव सतुष्येन्मुनिर्नैवेन्द्रिय-
प्रियैः । ज्ञानं यथा न नश्येत नावकीर्येत वाङ्मन ॥ ३०९ ॥
गुणैर्गुणानुपादत्ते यथाकालं विमुञ्चति ॥ न तेषु युज्यते देही
गोभिर्गा इव गोपति ॥ ३१० ॥ महीयसा पादरजोऽभिषेक
निष्किञ्चनानां न वृणीत यावत् ॥ ३११ ॥ नवनीतोपमा वाणी
करुणाकोमलं मनः । वर्मवीजप्रसूतानामेतत्प्रत्यक्षलक्षणम्
॥ ३१२ ॥ कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रता ।
विद्या रूपं कुरुपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ३१३ ॥
किं जीवितेन धनमानविवर्जितेन मित्रेण किं भवति भीति-
सशक्तितेन । सिंहव्रतं चरत गच्छत मा विषादं काकोऽपि
जीवति चिरं च बलिं च भुङ्क्ते ॥ ३१४ ॥ तन्मंगलं यत्र
मनः प्रसन्नं तज्जीवनं यन्न परस्य सेवा । तद्वर्जितं यत्स्व-
जनेन मुक्तं तद्वर्जितं यत्समरे रिपूनाम् ॥ ३१५ ॥ वेदादि-
शास्त्रमखिलं प्रपठन्तु लोका कुर्वन्तु नाम सततं क्षितिपाल-
सेवाम् । उग्रं तपः प्रतिदिनं प्रतिपादयन्तु न श्रीस्तथापि च
मजत्यतिभाग्यहीनम् ॥ ३१६ ॥ त्यक्त्वा लमान्दैवपरान्मनु-
ष्यान् उत्थानयुक्तान्पुरुषाद्वि लक्ष्मीः । अन्विष्य यत्नाद्गुणया-
वृपेन्द्र तस्मात्सदोत्थानवता हि भाव्यम् ॥ ३१७ ॥ नित्य
छेदस्तृणानां धरणिविलिखनं पादयोश्चापमार्ष्टिर्दन्तानाम-
ल्पशौचं मलिनवसनता रूक्षता मूर्धजानाम् । द्वैसध्ये चापि
निद्रा विवसनशयनं ग्रासहासातिरेकः स्वागे पीठे च वाद्यं
हरति धनपतेः केशवस्यापि लक्ष्मीम् ॥ ३१८ ॥ कुचेलिनं
दन्तमलोपधारिणं बह्वाशिनं निष्ठुरवाक्यभाषिणम् । सूर्योदये
हस्तमयेऽपि शायिनं विमुञ्चति श्रीरपि चक्रपाणिनम् ॥ ३१९ ॥
तद्वीर्यादधिकं यस्तु पुनरन्यत्स्वशक्तितः । निष्पादयति त
प्राज्ञा प्रवदन्ति नरोत्तमम् ॥ ३२० ॥ भिक्षाशी जनमध्यसङ्ग-
रहितः स्वायत्तचेष्टः सदा दानादानविरक्तमार्गनिरतः कश्चि-
त्तपस्वी स्थितः । रथ्याकीर्णविशीर्णजीर्णवसनैरास्यूतकन्थाधरो
निर्मानो निरहंकृतिः शमसुधाभोगैकबद्धस्पृहः ॥ ३२१ ॥
रोहते सायकैर्विद्धं वनं परशुना हतम् । वाचा दुरुक्तं बीभत्स
न सरोहति वाक्क्षतम् ॥ ३२२ ॥ शय्या शैलशिला गृहं
गिरिगुहा वल्लं तरुणा त्वचः सारंगाः सुहृदो ननु क्षितिरुहा
वृत्तिः फलैः कोमलैः । येषां नैर्झरिणाम्बु पानमुचितं रत्यै
च विद्याङ्गना मन्ये ते परमेश्वराः शिरसि यैर्बद्धो न
सेवाञ्जलिः ॥ ३२३ ॥ स्वामिनि गुणान्तरज्ञे गुणवति भृत्येऽ-
नुवर्तिनि कलत्रे । मित्रे चानुपचर्ये निषेधं दुःखं सुखी
भवति ॥ ३२४ ॥ ताम्बूलं कटुं तिक्तमिश्रमधुरं क्षारं कषा-

यान्वितं वातघ्नं कफनाशनं कृमिहरं दौर्गन्ध्यदोषापहम् ।
वक्रस्याभरणं मलाग्रहणं कामाग्निसदीपनं ताम्बूलस्य सखे
त्रयोदश गुणाः स्वर्गेऽप्यमी दुर्लभाः ॥ ३२५ ॥ यः पित्रा
समुपात्तानि धनवीर्ययशासि वै । न्यूनता नयति प्राज्ञस्तमाहुः
पुरुषधमम् ॥ ३२६ ॥ भोगा भङ्गुरवृत्तयो बहुविधास्तैरेव चार्यं
भवस्तत्कसेह कृते परिभ्रम्य रे लोकाः कृतं चेष्टितैः ।
आशापाशशतोपशान्तिविशदं चेतः समाधीयता कान्यो-
त्पत्तिवशे स्वधामनि यदि श्रद्धेयमसद्वचः ॥ ३२७ ॥ लज्जा
गुणौघजननी जननीमिव स्वामत्यन्तशुद्धहृदयामनुवर्तमानाः ।
तेजस्विनः सुखमसूनपि सत्यजन्ति सत्यव्रतव्यसनिनो न पुनः
प्रतिज्ञाम् ॥ ३२८ ॥ शीघ्रकृत्येषु कार्येषु नरो यदि विल-
म्बते । तत्कृत्यं देवतास्तस्य कोपाद्विघ्नसशयम् ॥ ३२९ ॥
आत्मभाग्यक्षतद्रव्यं स्त्रीद्रव्येणानुकम्पितम् । अर्थतः पुरुषो
नारी या नारी माऽर्थतः पुमान् ॥ ३३० ॥ दक्षता भद्रता
दाढ्यं क्षान्तिः क्लेशसहिष्णुता । सतोषः शीलमुत्साहो मण्ड-
यन्त्यनुजीविनम् ॥ ३३१ ॥ यदुपात्तं यशः पित्रा धनं
वीर्यमथापि वा । तन्न ह्यापयते यस्तु स नरो मध्यमः
स्मृतः ॥ ३३२ ॥ प्रियमेवाभिधातव्यं नित्यं सत्सु द्विषत्सु
च । शिखीव केकामधुरः प्रियवाक्कस्य न प्रियः ॥ ३३३ ॥
राज्ञो विपद्बन्धुवियोगदुःखं देशच्युतिर्दुर्गममार्गखेदः ।
आस्वाद्यतेऽस्याः कटुं निष्फलायाः फलं मयैतच्चिरजीवितायाः
॥ ३३४ ॥ वीतव्यसनमश्रान्तं महोत्साहं महामतिम् ।
प्रविशन्ति सदा लक्ष्म्यः सरित्पतिमिवापगाः ॥ ३३५ ॥
स्थानमुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः । तत्रैव
निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ ३३६ ॥ के वा न
सन्ति तामरसावतंसा हंसावलीवलथिनो जलसनिवेशाः ।
किं चातकः फलमपेक्ष्य सवज्रपाता पौरदरीमुपगतो नव-
वारिधाराम् ॥ ३३७ ॥ मानमुद्रहतः पुंसो वरमापयदे पदे ।
मानहीनं सुरैः सार्धं विमानमपि सत्यजेत् ॥ ३३८ ॥
पुनर्दाराः पुनर्वित्तं पुनः क्षेत्रं पुनः पुनः । पुनः शुभाशुभं
कर्म शरीरं न पुनः पुनः ॥ ३३९ ॥ रथः शरीरं पुरुषस्य
राजन्नात्मा नियन्तेन्द्रियाण्यस्य चाश्वाः । तैरप्रमत्तः कुशली
सदृशैर्दान्तैः सुखं याति रथीव धीरः ॥ ३४० ॥ विधाना
रचिता रेखा ललाटेऽक्षरमालिका । न ता मार्जयितुं शक्तः
स्वबुद्ध्याप्यतिपण्डितः ॥ ३४१ ॥ सत्यं जना वच्मि न पक्ष-
पाताल्लोकेषु सर्वेषु च तथ्यमेतत् । नान्यन्मनोहारि नितम्बि-
नीभ्यो दुःखस्य हेतुर्न च कश्चिदन्यः ॥ ३४२ ॥ एकं भूमिपतिः
करोति सच्चिवं राज्ये प्रधानं यदा तं मोहान्छ्रूयते मदः स
च मदादास्येन निर्विद्यते । निर्विण्णस्य पदं करोति हृदये
तस्य स्वतन्त्रस्पृहा स्वातन्त्र्यस्पृहया ततः स नृपतेः प्राणेष्वभि-

दुहति ॥ ३४३ ॥ सत्यमेव व्रतं यस्य दया दीनेषु सर्वथा ।
कामक्रोधौ वशे यस्य तेन लोकत्रयं जितम् ॥ ३४४ ॥ पर-
क्षिपति दोषेण वर्तमानः स्वयं तथा । यश्च क्रध्यत्यनीशानः
स च मूढतमो नरः ॥ ३४५ ॥ धनानि जीवितं चैव परार्थे
प्राज्ञ उत्सृजेत् । सन्निमित्तं वर त्यागो विनाशे नियते सति
॥ ३४६ ॥ सनियच्छति यो वेगसुत्थितं क्रोधहर्षयोः । स श्रियो
भाजन राजन् यश्चापत्सु न मुहति ॥ ३४७ ॥ परिचरि-
तव्याः सन्तो यद्यपि कथयन्ति नो सदुपदेशम् । यास्तेषां
स्वैरकथास्ता एव भवन्ति शास्त्राणि ॥ ३४८ ॥ श्रीर्मङ्गला-
त्प्रभवति प्रागल्भ्यात्सप्रवर्धते । दाक्ष्यात्तु कुरुते मूलं सयमा-
त्यतितिष्ठति ॥ ३४९ ॥ पञ्चभिः सभृतः कायो यदि पञ्चत्व-
मागतः । कर्मभिः स्वशरीरोत्थैस्त्रयः का परिदेवना ॥ ३५० ॥
धनहेतोर्य ईहेत तस्यानीहा गरीयसी । भूयान्दोषो हि
वित्तस्य यश्च धर्मस्तदाश्रयः ॥ ३५१ ॥ वाचाशौचं च मनसः
शौचमिन्द्रियनिग्रहः । सर्वभूतदयाशौचमेतच्छौचं परार्थिनाम्
॥ ३५२ ॥ हृष्यन्ति देवताः सर्वा गायन्ति ऋषयस्तथा ।
नृत्यन्ति पितरः सर्वे ह्यतिथौ गृहमागते ॥ ३५३ ॥ दुर्वृत्तं
वा सुवृत्तं वा सर्वपापरतं तथा । भर्तारं तारयत्येव भार्या
धर्मेषु निष्ठिता ॥ ३५४ ॥ न भिक्षा दुष्प्रापा पथि मम
महारामचरिते फलैः संपूर्णा भूरपि मृगसुचर्मापि वसनम् ।
सुखैर्वा दुःखैर्वा सदृशपरिपाकः खलु सदा त्रिनेत्रं कस्त्यक्त्वा
धनलवमदान्वं प्रणमति ॥ ३५५ ॥ यद्यपि भ्रातरः क्रुद्धा
भार्या वा कारणान्तरे । स्वभावतस्ते प्रीयन्ते नेतरः प्रीयते
जनः ॥ ३५६ ॥ ललाटदेशे रुधिरं सवेद्यच्छरस्य यस्य
प्रविशेच्च वक्रे । तत्सोमपानेन समं भवेच्च सग्रामयज्ञे विधिवत्प्र-
दिष्टम् ॥ ३५७ ॥ मीनः स्नानपरः फणी पवनमुद्गं मेषश्च पर्णा-
शनो गर्ते तिष्ठति मूषिकोऽपि विपिने सिंहो बको ध्यानवान् ।
शश्वद्भ्राम्यति चक्रिगौः परिचरन्दैवः सदा देवलः किं तेषां
फलमस्ति तेन तपसा तद्भावशुद्धिं कुरु ॥ ३५८ ॥ बाहुवीर्यं
बलं राज्ञो ब्राह्मणो ब्रह्मविद्वली । रूपयौवनमाधुर्यं स्त्रीणां बल-
मनुत्तमम् ॥ ३५९ ॥ नश्यतो युध्यतो वापि तावद्भवति जीवि-
तम् । यावद्भाताऽऽसृजत्पूर्वं न यावन्मनसेप्सितम् ॥ ३६० ॥
पतिर्भार्या सप्रविश्य गर्भो भूत्वेह जायते । जायायास्तद्धि
जायात्वं यदस्या जायते पुनः ॥ ३६१ ॥ दग्धं दग्धं त्यजति
न पुनः काश्चनं कान्तिवर्णं छिन्नं छिन्नं त्यजति न पुनः
खादुताभिस्तुदण्डम् । घृष्टं घृष्टं त्यजति न पुनश्चन्दनं चारु-
गन्धं प्राणान्तेऽपि प्रकृतिविकृतिर्जायते नोत्तमानाम् ॥ ३६२ ॥
नालपीयसि निबध्नन्ति पदमुन्नतचेतसः । येषां भुवनलाभेऽपि
निःसीमानो मनोरथाः ॥ ३६३ ॥ छादयित्वात्मभावं हि
चला हि शठबुद्धयः । प्रहरन्ति च रन्ध्रेषु सोऽनर्थः

सुमहान्मवेत् ॥ ३६४ ॥ नात्यक्त्वा सुखमाप्नोति नात्यक्त्वा
विन्दते परम् । नात्यक्त्वा चाभयः शोते त्यक्त्वा सर्वं सुखी
भव ॥ ३६५ ॥ तर्पच्छेदो न भवति पुरुषस्येह कल्मषात् ।
निवर्तते तदा तर्पः पापमन्तगतं यदा ॥ ३६६ ॥ दिवसे
सन्निधानेन पिशुनप्रेरेणा प्रभोः । ईर्ष्यालुना स्वैरिणीव
रक्षितुं यदि पार्यते ॥ ३६७ ॥ कर्मणः फलनिवृत्तिं स्वयमश्नाति
कारकः । प्रत्यक्षं दृश्यते लोके कृतस्यापकृतस्य च ॥ ३६८ ॥
कं पृच्छामः सुराः स्वर्गे निवसामो वयं सुवि । किं वा
काव्यरसः स्वादुः किं वा स्वादीयसी सुधा ॥ ३६९ ॥ उर्वी-
पतेश्च स्फटिकाश्मनश्च शीलोऽज्ज्ञतस्त्रीहृदयस्य चान्तः । अस-
निधानात्सततस्थितीनामन्योन्यरागं कुरुते प्रवेशम् ॥ ३७० ॥
आत्मोत्कर्षं न मार्गेत परेषां परिनिन्दया । स्वगुणैरेव
मार्गेत विप्रकर्षं पृथग्जनात् ॥ ३७१ ॥ कृतिनोऽपि प्रतीक्ष्यन्ते
सहायं कार्यसिद्धये । चक्षुष्मानपि नालोकाद्विना वस्तु न
पश्यति ॥ ३७२ ॥ किं देवकार्याणि नराधिपस्य कृत्वा विरोधं
विषयस्थितानाम् । तदेवकार्यं जपयज्ञहोमा यस्याश्रुपाता न
पतन्ति राष्ट्रे ॥ ३७३ ॥ देयमार्तस्य शयनं स्थितश्रान्तस्य
चासनम् । तृषितस्य च पानीयं क्षुधितस्य च भोजनम्
॥ ३७४ ॥ राजव्रजज्युपाध्यायो देवी यच्छिक्षयेद्रहः । तत्र
प्रजागरं कर्तुमसर्वज्ञैर्न शक्यते ॥ ३७५ ॥ किं ते धनैर्बान्धवै-
र्वापि किं ते किं ते दारैर्ब्राह्मणं यो मरिष्यसि । आत्मानम-
न्विच्छ गुहां प्रविष्टं पितामहस्ते क्व गतः पिता च ॥ ३७६ ॥
न व्याधयो नापि यमः प्राप्तं श्रेयः प्रतीक्षते । यावदेव
भवेत्कल्यस्तावच्छ्रेयः समाचरेत् ॥ ३७७ ॥ न व्याधिर्न विषं
तापस्तथान्यद्व्यापि भूतले । दुःखाय स्वशरीरोत्थं मौर्ख्य-
मेतद्यथा नृणाम् ॥ ३७८ ॥ सुखाद्बहुतरं दुःखं जीविते
नास्ति सशयः । स्निग्धस्य चेन्द्रियार्थेषु मोहान्मरणमप्रियम्
॥ ३७९ ॥ सामुद्रास्तिमयो नृपाश्च सदृशा एके हतान्मभसः
स्वस्मादेव कणान्वनस्य जहतो जानन्ति ये दातृताम् ।
सर्वस्मात्स्फुटलुण्ठिताद्वितरतो लेशान्किलान्येऽपि ये दुष्का-
यस्थकुलस्य हन्त कलयन्त्यन्तर्हिताधायिताम् ॥ ३८० ॥
सुखं च दुःखं च भवाभवौ च लाभालाभौ मरणं जीवितं च ।
पर्यायशः सर्वमेते स्पृशन्ति तस्माद्वीरो न च हृष्येन्न शोचेत्
॥ ३८१ ॥ कृषिका रूपनाशाय अर्थनाशाय वाजिनः ।
शालको गृहनाशाय सर्वनाशाय पावकः ॥ ३८२ ॥
एको बहूना मूर्खाणां मध्ये निपतितो बुधः । पद्मः पय-
स्तरङ्गाणामिव विप्लवते ध्रुवम् ॥ ३८३ ॥ निजानुत्पततः
शत्रून्पञ्च पञ्चप्रयोजनान् । यो मोहान्न निगृह्णाति
तमापद्भ्रसते नरम् ॥ ३८४ ॥ ज्ञानं सता मानमदादिनाशनं
केषाचिदेतन्मदमानकारणम् । स्थानं विविक्तं यमिना

विमुक्तये कामातुगणामतिकामकारणम् ॥ ३८५ ॥ तद्रोजन
यद्विजमुक्तयेषं तस्मै हृदयक्रियते परस्मिन् । सा प्राज्ञा
या न करोति पापदम्भविनायकक्रियते स धर्मः ॥ ३८६ ॥ धर्मात्प्रेमजनो राजा चिगय बुभुजे भुवम् ।
अधर्माच्चैव नहुषप्रतिपेदे रसातलम् ॥ ३८७ ॥ कः
स्वभावगभीराणां लक्षयेद्वहिरापदम् । बालापत्येन भृत्येन
यदि सा न प्रकाश्यते ॥ ३८८ ॥ नास्ति धर्मसमो बन्धुर्नास्ति
धर्मसमा क्रिया । नास्ति धर्मसमो देवः सत्यं सत्यं
वदाम्यहम् ॥ ३८९ ॥ नास्ति सत्यात्परो धर्मो नानृतात्पातक
परम् । श्रुतिर्हि सत्यं धर्मश्च तस्मात्सत्यं न लोपयेत् ॥ ३९० ॥
एष ते विदुमच्छायो मरुमार्ग इवाधरः । कस्य नो तनुते
तन्वि पिपासाकुलितमनः ॥ ३९१ ॥ नावज्ञया प्रदातव्यं
किंचिद्वा केनचित्कचित् । अवज्ञया हि यद्वत् दातुस्तदोप-
मावहेत् ॥ ३९२ ॥ एकीभूय स्फुटमिव किमप्याचरद्भिः
प्रलीनैरेभिर्भूतैः स्मरकति कृताः स्वान्तं ते विप्रलम्भाः ।
तस्मादेषां त्यजपरिचयचिन्तयस्वव्यवस्थामा-
भाषस्ते किमु न विदितः पण्डितः खण्डितः स्यात् ॥ ३९३ ॥
नाश्रमः कारणधर्मे क्रियमाणो भवेद्विदुः स । अतो
यदात्मनोऽपथ्यं परेषां न तदाचरेत् ॥ ३९४ ॥ जलाहतौ
विशेषेण वैद्युताग्नेरिव द्युतिः । आपदि स्फुरति प्रज्ञा
यस्य धीरः स एव हि ॥ ३९५ ॥ नाभूतिकालेषु फलं
ददन्ति शिल्पानि मन्त्रश्च तथौषधानि । तान्येव कालेन
समाहितानि सिद्ध्यन्ति वर्धन्ति च भूतिकाले ॥ ३९६ ॥
देशकालविहीनानि कर्माणि विपरीतवन् । क्रियमाणानि
दुष्यन्ति हवीष्यप्रयतेष्विव ॥ ३९७ ॥ ऐश्वर्यमदपापिष्ठा
मदापानमदादयः । ऐश्वर्यमदमत्तो हि नापतित्वा विबुध्यते
॥ ३९८ ॥ कुलोद्धतसत्यमुदारविक्रमस्थिरकृतज्ञधृतिमन्त-
मूर्जितम् । अतीव दातारमुपेतवत्सलसुदुष्प्रसाध्यप्रवदन्ति
विद्विषम् ॥ ३९९ ॥ ऐश्वर्यात्सहसबन्धं न कुर्याच्च कदा-
चनं । गते च गौरवनास्ति आगते च धनक्षयः ॥ ४०० ॥
कन्या वरयते रूपमाता वित्तं पिता श्रुतम् । बान्धवा
कुलमिच्छन्ति मिष्टान्नमितरे जनाः ॥ ४०१ ॥ नारभेतान्य-
सामर्थ्यात्पुरुषः कार्यमात्मनः । मतिसाम्यद्वयोर्नास्ति कार्येषु
कुरुनन्दन ॥ ४०२ ॥ एष स्वभावो नारीणामनुभूय पुरा
सुखम् । अल्पामप्यापदप्राप्य दुष्यन्ति प्रजहत्यपि ॥ ४०३ ॥
धनेन वाससा प्रेम्णा श्रद्धयामृतभाषणैः । सततं तोषये-
द्वारान्नाप्रियकचिदाचरेत् ॥ ४०४ ॥ का तव कान्ता कस्ते
पुत्रः ससारोऽयमतीव विचित्रः । कस्य त्वं वा कुत आया-
तस्तत्त्वचिन्तय तदिदं आतः ॥ ४०५ ॥ ते चापि निपुणा
वैद्याः कुशलाः सभृतौषवाः । व्याधिभिः परिकृष्यन्ते मृगा

व्याधिरिवादिता ॥ ४०६ ॥ काले महिगुर्गिरिवदमहिष्णुश्च
वहिवत् । स्कन्वेनापि वहेच्छत्रप्रियाणि समुदाहरन् ॥
४०७ ॥ ऐन्दवादर्चिषः कामी गिशिरहव्यवाहनम् ।
अवलाविग्नेद्देगविह्वलो गणयत्ययम् ॥ ४०८ ॥ पुनर्वित्तं
पुनर्मित्रं पुनर्मर्या पुनर्मही । एतत्सर्वं पुनर्लभ्यं न शरीर
पुनः पुनः ॥ ४०९ ॥ कश्चिदाभ्रवणं छित्त्वा पलाशाश्च
निषिञ्चति । पुष्पद्वारा फले गृध्रं न शोचति फलागमे
॥ ४१० ॥ देवो राजा गुरुर्मर्या वैद्यनक्षत्रपाठकाः ।
रिक्तहस्ता न गच्छन्ति गते कार्ये न मिथ्यति ॥ ४११ ॥
त्वन्मुखं कमलचेति द्वयोरप्यनयोर्भिदा । कमलं जलसरोहि
त्वन्मुखं त्वदुपाश्रयम् ॥ ४१२ ॥ परोऽप्यपत्यहितकृच्छ्रा-
षवा स्वदेहोऽप्यामयवत्सुतोऽहितः । छिन्नात्तद्वत् यदुता-
त्मनोऽहितं शेषं सुखं जीवति यद्विवर्जनात् ॥ ४१३ ॥
कश्चिद्व्यासति भूताथ सर्वो मा तुल्यिग्यति । शङ्कनीया
हि लोकेऽस्मिन्निप्रतापा दरिद्रता ॥ ४१४ ॥ पूर्वं वयसि
कर्माणि कृत्वा पापानि ये नराः । पश्चाद्भङ्गा निषेवन्ते
तेऽपि यान्त्युत्तमा गतिम् ॥ ४१५ ॥ तरुणिसमारम्भे
तस्या शरीरसरोवरमरभसमनोहंसश्रीमन्प्रयासिकथं
पुनः । श्रवणलतिकापाशौ पार्श्वे प्रसारितपातितौ हतविधि-
वशाद्वन्धायान्धो न पश्यति किं भवान् ॥ ४१६ ॥ पीतः
कुण्डेन तातश्चरणतलहतो वल्लभोऽन्येन रोषादाऽऽवाल्या-
द्विप्रवयैः स्ववदनविवरे धार्यते वैरिणी मे । गेहमे छेद-
यन्ति प्रतिदिवसमुमाकान्तपूजानिमित्तात्तस्मात्स्विन्ना सदाहं
द्विजकुलनिलयनाथ युक्तं त्यजामि ॥ ४१७ ॥ दूर्वाया
भूषणं पत्रवृक्षाणां भूषणं सुमम् । स्ववृत्तिर्भूषणं पुसा
नारीणां भूषणं पति ॥ ४१८ ॥ कृतवैरे न विश्वासः
कार्यस्त्विह सुहृद्यपि । उन्नतसतिष्ठते वैरगूढोऽग्निरिव
दारुषु ॥ ४१९ ॥ द्विजातिपूजाभिरतो दाता ज्ञातिषु
चार्जवी । क्षत्रियः शीलभाप्राजश्चिरपालयते महीम् ॥
४२० ॥ धनहीनो न हीनश्च धनिकः स सुनिश्चयात् ।
विद्यारत्नेन यो हीनः स हीनः सर्ववस्तुषु ॥ ४२१ ॥
परकाव्येन कवयः परद्रव्येण चेश्वराः । निर्लोठितेन स्वकृतिं
पुष्पान्त्यद्यतने क्षणे ॥ ४२२ ॥ धननाशोऽधिकदुःखं मन्ये
सर्वमहत्तरम् । ज्ञातयो ह्यवमन्यन्ते मित्राणि च धनाद्युतम्
॥ ४२३ ॥ तीर्थसेवनमौनभागपि तिमिः सक्तः स्वकुल्याशने
वाताशान्प्रसते शिखी घनपयोमात्राशनोऽप्यन्वहम् । विश्व-
स्ताञ्जलचारिणः प्रकटितध्यानोऽपि भुङ्क्ते बकसत्कर्माचरणे-
ऽपि दोषविकृतौ न प्रत्ययः पापिनाम् ॥ ४२४ ॥
कृतविद्योऽपि बलिना व्यक्तं रागेण रज्यते । रागानुरक्त
चित्तस्तु किं न कुर्यादसाप्रतम् ॥ ४२५ ॥ त्वया

नीलोत्पलं कर्णे खरेणाखं शरासवे । मयापि मरणे
 वेतस्त्रयमेतत्समं कृतम् ॥ ४२६ ॥ धनक्षयः शिष्टगर्हा
 सदाचारविवर्जनम् । ज्ञातिभिः पीडनं चैव द्यूतासक्तधिया
 वृणाम् ॥ ४२७ ॥ त्रासहेतोर्विनीतिस्तु क्रियते जीविता-
 शया । पञ्चत्वं चेद्भूमिष्यामि किं सिहानुनयेन मे ॥ ४२८ ॥
 निर्दहति कुलशेषं ज्ञातीनां वैरसम्भवः क्रोधः । वनमिव
 धनपवनाहततरुकरसघट्टसम्भवे दहनः ॥ ४२९ ॥ पयोमुचः
 परीतापं हरन्त्येव शरीरिणाम् । नन्वात्मलाभो महता
 परदुःखोपशान्तये ॥ ४३० ॥ त्यजेद्धर्मं दयाहीनं विद्याहीनं
 गुरुं त्यजेत् । त्यजेत्क्रोधमुखी भार्या निःस्नेहान्बान्धवास्त्य-
 जेत् ॥ ४३१ ॥ त्यजेत् सचयास्तस्मात्तज्जान्हेतुशान्ते
 वा । नहि सचयवान्कश्चिद्दृश्यते निरुपद्रवः ॥ ४३२ ॥
 नौका च खलजिह्वा च प्रतिकूलप्रवर्तिनी । प्रतारणाय
 लोकानां दारुणा केन निर्मिता ॥ ४३३ ॥ तलवद्दृश्यते
 व्योम खद्योतो हव्यवाडिव । न चैवास्ति तलं व्योम्नि
 खद्योते न दुताशनः ॥ ४३४ ॥ नोपभोगो न वा दानं
 बन्धुना भरणं न वा । तथापि गुरुता धत्ते नृणां सरक्षित
 धनम् ॥ ४३५ ॥ द्वावेव कथितौ सद्भिः पन्थानौ वदता
 वरः । अहिंसा चैव सत्यं च यत्र धर्मः प्रतिष्ठितः ॥ ४३६ ॥
 तृणोल्कया जायते जातरूपं वृत्तेन भद्रो व्यवहारेण
 साधुः । शूरो भयेष्वर्थकृच्छ्रेषु धीरः कृच्छ्रास्वापत्सु
 सुहृदश्चारयश्च ॥ ४३७ ॥ निर्गुणस्य हतं रूपं दुःशीलस्य
 हतं कुलम् । असिद्धस्य हता विद्या अभोगेन हतं धनम्
 ॥ ४३८ ॥ दोग्ध्री धान्यं हिरण्यं च मही राज्ञा सुरक्षिता ।
 नित्यं स्वभ्यः परेभ्यश्च तृप्ता माता यथा पयः ॥ ४३९ ॥
 मितं भुङ्क्ते सविभज्याश्रितेभ्यो मितं स्वपितृमितं कर्म
 कृत्वा । ददात्यभिनेष्वभिप्रायितः स्वं तमात्मवन्तं
 प्रजहत्यनर्थाः ॥ ४४० ॥ यत्र सूक्तं दुरुक्तं च समं
 स्यान्मधुसूदनः । न तत्र प्रलपेत्प्राज्ञो बधिरेष्विव गायकः
 ॥ ४४१ ॥ भिषजो भेषजं कर्तुं कस्मादिच्छन्ति रोगिणाम् ।
 यदि कालेन पच्यन्ते भेषजैः किं प्रयोजनम् ॥ ४४२ ॥
 मूर्खस्तु परिहर्तव्यः प्रत्यक्षो द्विपदः पशुः । भिनत्ति
 वाक्यशाल्येन अदृशं कण्टको यथा ॥ ४४३ ॥ यत्रोदकं
 तत्र वसन्ति हंसस्तथैव शुष्कं परिवर्जयन्ति । न
 हसतुल्येन नरेण भाव्यं पुनस्त्यजन्ते पुनराश्रयन्ते ॥ ४४४ ॥
 भूतानामपरः कश्चिद्भिसाया सततोत्थितः । वञ्चनाया च
 लोकस्य स सुखेष्वेव जीर्यते ॥ ४४५ ॥ मृत्योर्वा
 गृहमेतद्वै या ग्रामे वसतो रतिः । देवानामेष वै गोष्ठो
 यदरण्यामिति श्रुतिः ॥ ४४६ ॥ यः सर्वकालमबुधैः

परिहस्यमानो मूलाङ्कुराद्यपि न जातु पुरस्करोति । व्याप्सु
 शास्त्रविटपी स फलं प्रसूय पुंसः किलैकपद एव
 लुनात्यलक्ष्मीम् ॥ ४४७ ॥ भैषज्यमेतदुःखस्य यदेतन्नानु-
 चिन्तयेत् । चिन्त्यात्मानं हि न व्येति भूयश्चापि प्रवर्धते ॥
 ४४८ ॥ पुष्पं पुष्पं विचिन्वीत मूलच्छेदं न कारयेत् ।
 मालाकार इवारामे न यथाङ्गारकारकः ॥ ४४९ ॥ भक्त
 द्वेषो जडे प्रीतिः सुरचिर्गुरुलङ्घने । मुखे कटुकता नित्यं
 धनिना ज्वरिणामिव ॥ ४५० ॥ यत्सग्रहो रत्नमहौषधीनां
 करोति सर्वव्यसनावसानम् । त्यागेन तद्यस्य भवेन्नमोऽस्तु
 चित्रप्रभावाय धनाय तस्मै ॥ ४५१ ॥ उपकारं करोम्यस्य
 ममाप्येष करिष्यति । अयं चापि प्रतीकारो राममुग्रीव-
 योरिव ॥ ४५२ ॥ महाबलान्पश्य महानुभावान्प्रशास्य
 भूमिं धनधान्यपूर्णाम् । राज्यानि हित्वा विपुलाश्च
 भोगान्गतान्नरेन्द्रान्वशमन्तकस्य ॥ ४५३ ॥ यथा
 खरश्चन्दनभारवाही भारस्य वेत्ता न तु चन्दनस्य । एवं
 हि शास्त्राणि बहून्वधीत्य चार्थेषु मूढा खरवद्बहन्ति
 ॥ ४५४ ॥ फेनमात्रोगमे देहे जीवे शकुनिवत्स्थिते ।
 अनित्ये प्रियसवासे कथं स्वपिषि पुत्रक ॥ ४५५ ॥ यदा
 विनाशो भूतानां दृश्यते कालचोदितः । तदा कार्ये
 प्रमाद्यन्ति नराः कालवशं गताः ॥ ४५६ ॥ प्रिया वा मधुरा
 वा तु स्वाम्येष्वेव विराजते । श्रीरक्षणे प्रमाणं तु वाचः
 सुनयकर्कशाः ॥ ४५७ ॥ महादेवो देवः सरिदपि च
 सैवामरसरिद्रुहा एवागारं वसनमपि ता एव हरितः ।
 सुहृद्वा कालोऽयं व्रतमिदमदैवव्रतमिदं कियद्वा वक्ष्यामो
 वटविटप एवास्तु दयिता ॥ ४५८ ॥ यथा तैलक्षयादीपः
 प्रहासमुपगच्छति । तथा कर्मक्षयादैव प्रहासमुपगच्छति
 ॥ ४५९ ॥ प्राप्य कार्यं गरीयस्तु प्रियमुत्सृज्य
 दूरतः । हितमेव हि वक्तव्यं सुहृदा मन्त्रिणा सदा
 ॥ ४६० ॥ मत्या परीक्ष्य मेधावी बुद्ध्या सपांथ
 चासकृत् । श्रुत्वा दृष्ट्वाथ विज्ञाय प्राज्ञैर्भैत्रीं समाचरेत्
 ॥ ४६१ ॥ यस्या यस्यामवस्थाया यत्करोति शुभाशुभम् ।
 तस्या तस्यामवस्थाया तत्फलं समुपाश्रुते ॥ ४६२ ॥
 भर्तारं किल या नारी छायेवानुगता सदा । अनुगच्छति
 गच्छन्तं तिष्ठन्तं चानुतिष्ठति ॥ ४६३ ॥ महान्तमप्यर्थम-
 धर्मयुक्तं यः सत्यजत्यनपाकृष्ट एव । सुखं सुदुःखान्यवमुच्य
 शेते जीर्णं त्वच सर्प इवावमुच्य ॥ ४६४ ॥ यस्य चित्तं
 द्रवीभूतं कृपया सर्वजन्तुषु । तस्य ज्ञानेन मोक्षेण किं
 जटामसलेपनैः ॥ ४६५ ॥ मदरक्तस्य हंसस्य कोकिलस्य
 शिखण्डिनः । हरन्ति न तथा वाचो यथा साधु-

विपश्चिताम् ॥ ४६६ ॥ प्राज्ञो वा यदि वा मूर्खः सधनो निर्धनोऽपि वा । सर्वः कालवशं याति शुभाशुभसमन्वित ॥ ४६७ ॥ यदा शरीरस्य शरीरिणश्च पृथक्त्वमेकान्तत एव भावि । आहार्ययोगेण विद्युज्यमान परण को नाम भवेद्विषादी ॥ ४६८ ॥ मधुरेणदृशा मानं मधुरेण सुगन्धिना । सहकारोद्गमेनैव शब्दशेष करिष्यति ॥ ४६९ ॥ तद्भावभावनिरता तत्तमयोगपरायणा । तमेव भूयो भर्तारं सा प्रेत्याप्यनुगच्छति ॥ ४७० ॥ मूर्खश्चिरायुर्जातोऽपि तस्माज्जातमृतो वरः । मृत स चाल्पदुःखाय यावज्जीव जडो दहेत् ॥ ४७१ ॥ प्राकृतो हि प्रशंसन्वा निन्दन्वा किं करिष्यति । वने काक इवाबुद्धिर्वाशमानो निरर्थकम् ॥ ४७२ ॥ यस्मिन्यथा वर्तते यो मनुष्यस्तस्मिन्तथा वर्तितव्यं स धर्मः । मायाचारो मायया बाधितव्यः साध्याचारः साधुना प्रत्युपेयः ॥ ४७३ ॥ मयास्योपकृतं पूर्वं ममाप्येष करिष्यति । इति यः क्रियते सधि प्रतीकारं स उच्यते ॥ ४७४ ॥ युगान्ते चलते येरु कल्पान्ते सप्त सागरा । साधवः प्रतिपन्नार्थान्न चलन्ति कदाचन ॥ ४७५ ॥ भवने सुहृदो यस्य समागच्छन्ति नित्यं च । चित्ते च सौख्येन न किञ्चित्सदृशं भुवि ॥ ४७६ ॥ वणिक्प्रमादी भृतकश्च मानी भिक्षुर्विलासी ह्यधनश्च कामी । वराङ्गना चाप्रियवादिनी च न ते च कर्माणि समारभन्ते ॥ ४७७ ॥ चितासहस्रेषु च तेषु मध्ये चिताश्चतस्रोऽप्यसि- धारतुल्या । नीचापमानं क्षुधितं कलत्रं भार्या विरक्ता सहजोपरोधः ॥ ४७८ ॥ कान्तावियोगः स्वजनापमान ऋणस्य शेषः कुजनस्य सेवा । दारिद्र्यभावाद्विमुखाश्च मित्रा विनाभिना पञ्च दहन्ति तीव्राः ॥ ४७९ ॥ यदा न योगोप- चितासु चेतो मायासु मिद्वस्य विषजतेऽङ्ग । अनन्यहेतु- ष्वथ मे गतिः स्यादात्यन्तिको यत्र न मृत्युहासः ॥ ४८० ॥ गृहेश्वरी सद्गुणभूषिता शुभां पङ्कवन्धयोगेन पतिं समेताम् । न लालयेत्पूरयेन्नैव कामं स किं पुमान्न पुमान्मे मृतोऽस्ति ॥ ४८१ ॥ योषिद्धिरण्याभरणाभरादिद्रव्येषु मायारचितेषु मूढः ॥ प्रलोभितात्मा ह्युपभोगबुद्ध्या पतङ्गवन्नयति नष्टदृष्टिः ॥ ४८२ ॥ एकान्तशीलस्य दृढव्रतस्य सर्वेन्द्रियप्रीतिनि- वर्तकस्य । अध्यात्मयोगे गतमानसस्य मोक्षो भ्रुवं नित्यमहि- सकस्य ॥ ४८३ ॥ न शब्दशब्दे निरतः न मोक्षो न वर्णराङ्गे निरतस्य चैव । न भोजनाच्छादनतत्परस्य न लोकचित्तग्रहणे रतस्य ॥ ४८४ ॥ बालातपः प्रेतधूमः स्त्री वृद्धा तरुणदधि । आयुष्कामो न सेवेत तथा समार्जनी रजः ॥ ४८५ ॥

नाश्रन्ति पितरो देवा क्षुद्रस्य वृषलीपतेः । भा नाश्रन्ति यस्य चोपपत्तिर्गृहे ॥ ४८६ ॥ सङ्गं त्यजेत मिथुन- व्रतिना मुमुक्षु सर्वात्मना न विमृजेद्बहिरिन्द्रियाणि । एकश्चरन्नहसि चित्तमनन्त ईशे युञ्जीत तद्व्रतिषु साधुषु चैत्यसङ्गः ॥ ४८७ ॥ धर्मः प्रव्रजितस्तपः प्रचलितं सत्यं च दूरं गतं पृथ्वी वन्ध्यफला जनः कपटिनो लौह्ये स्थिता ब्राह्मणाः । मर्त्याः स्त्रीवशात् । स्त्रियश्च चपला नीचा जना उन्नता हा कष्टं खलु जीवितं कलियुगे धन्या जना ये स्मृता ॥ ४८८ ॥ यस्मिन्निदा पुष्करनाभमायया दुरन्तया स्पृष्टधियः पृथग्यशः । कुर्वन्ति तत्र ह्यनुकम्पया कृपा न साधवो देवबलात्कृते क्रमम् ॥ ४८९ ॥ यो धर्मशीलो जितमानरोषो विद्याविनीतो न परोपतापी ॥ स्वदारतुष्टः परदारवर्जितो न तस्य लोके भयमस्ति किञ्चित् ॥ ४९० ॥ अतः कविर्नामसु यावदर्थः स्यादप्रमत्तो व्यवसायबुद्धिः । सिद्धेऽन्यथार्थे न यतेत भूयः परिश्रमं तत्र समीक्षमाणः ॥ ४९१ ॥ भयं प्रमत्तस्य वनेष्वपि साधतः स आस्ते सह षट्सप्ततः । जितेन्द्रियस्यात्मरतेर्बुधस्य गृहाश्रमः किं नु करोत्यवद्यम् ॥ ४९२ ॥ यत्र नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः । यत्रैतास्तु न पूज्यन्ते सर्वास्तत्राफलाः क्रियाः ॥ ४९३ ॥ पुनर्वित्तं पुनर्मित्रं पुनर्भार्या पुनर्मही । एतत्सर्वं पुनर्लभ्यं न शरीरं पुनः पुनः ॥ ४९४ ॥ यस्य कृत्यं न जानन्ति मन्त्रं वा मन्त्रितं परे । कृतमेवास्व जानन्ति स वै पण्डित उच्यते ॥ ४९५ ॥ ममत्वं हि न कर्तव्यमैश्वर्ये वा धनेऽपि वा । पूर्वावाप्तं हरन्त्यन्ये राजधर्मं हि तं विदुः ॥ ४९६ ॥ प्रज्ञावास्त्वेव पुरुषः सयुक्तः परया विया । उदयास्तमनञ्जो हि न हृष्यति न शोचति ॥ ४९७ ॥ यस्य पुत्रो वशीभूतो भार्या छन्दानुगामिनी । विभवे यश्च सतुष्टस्तस्य स्वर्ग इहैव हि ॥ ४९८ ॥ भोक्तुं पुरुषकारेण दुष्टस्त्रियमिव श्रियम् । व्यवसायं सदैवेच्छेन्न हि क्लीबवदाचरेत् ॥ ४९९ ॥ मार्दवं सर्वभूतानामनसूया क्षमा धृतिः । आयुष्याणि बुधा प्राहर्भिन्नाणां चापि मानना ॥ ५०० ॥ पुत्राभ्यो नरकाद्यस्त्रायाते पितरं सुतः । तस्मात्पुत्र इति प्रोक्तः स्वयमेव स्वयमुपा ॥ ५०१ ॥ यस्य भार्या गृहे नास्ति साध्वी च प्रियवादिनी । अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ५०२ ॥ भस्मना शुष्यते कास्यं ताम्रमग्लेन शुष्यति । रजसा शुष्यते नारी नदी वेगेन शुष्यति ॥ ५०३ ॥ मा वनं छिन्ना सव्यात्र मा व्यात्रा नीनशर्त्तु वनात् । वनं हि रक्ष्यते व्याघ्रैर्यात्रात्रक्षते काननम् ॥ ५०४ ॥ यत्क्रोधो यजति यद्ददाति यद्वा तपस्तप्यति यजुहोति ।

वैवस्वतस्तद्धरतेऽस्य सर्वं मोघं श्रमो भवति हि क्रोधनस्य ॥ ५०५ ॥ पुमासो ये हि निन्दन्ति वृत्तेनाभिजनेन च । न तेषु निवसेत्प्राज्ञः श्रेयोऽर्थी पापबुद्धिषु ॥ ५०६ ॥ भार्या मूलं गृहस्थस्य भार्या मूलं सुखस्य च । भार्या धर्मफलावाप्त्यै भार्या सतानहेतवे ॥ ५०७ ॥ ये त्वेनमभिजानन्ति वृत्तेनाभिजनेन वा । तेषु साधुषु वस्तव्यं स वासः श्रेष्ठ उच्यते ॥ ५०८ ॥ वध्यन्ते न ह्यविश्वस्ता शत्रुभिर्दुर्बला अपि । विश्वस्तास्तेषु वध्यन्ते बलवन्तोऽपि दुर्बलैः ॥ ५०९ ॥ पुरतः कृच्छ्रकालस्य धीमान् जागर्ति पूरुषः । स कृच्छ्रकालं सप्राप्य व्यथा नैवैति कर्हिचित् ॥ ५१० ॥ बन्धनानि खलु सन्ति बहूनि प्रेमरज्जु दृढबन्धनमुक्तम् । दारभेदनिपुणोऽपि षडङ्घ्रिर्निष्क्रियो भवति पङ्कजकोशे ॥ ५११ ॥ यस्तु कृच्छ्रमनुप्राप्तं विचेता नावबुध्यते । स कृच्छ्रकाले व्यथितो न श्रेयो विन्दते महत् ॥ ५१२ ॥ ब्राह्मणेषु च ये शूरा स्त्रीषु ज्ञातिषु गोषु च । वृन्तादिव फलं पक्वं धृतराष्ट्र पतन्ति ते ॥ ५१३ ॥ यत्तु सम्यगुपक्रान्तं कार्यमेति विपर्ययम् । पुमास्तत्रानुपालभ्यो दैवान्तरितपौरुषः ॥ ५१४ ॥ पुष्पे गन्ध तिले तैले काष्ठेऽग्निं पयसि घृतम् । इक्षौ गुडं तथा देहे पश्यात्मानं विवेकतः ॥ ५१५ ॥ सुखं पद्मदलाकार वाक्य चन्दनशीतलम् । हृदयं बह्निःसदृशं त्रिविधं वूर्तलक्षणम् ॥ ५१६ ॥ भार्या पति सप्रविश्य स यस्माज्जायते पुनः । जायायास्तद्धि जायात्वं पौराणां कवयो विदुः ॥ ५१७ ॥ पुस्तकप्रत्ययाधीतं नाधीतं गुरुसनिधौ । आजते न सभामध्ये जारगर्भ इव स्त्रियाः ॥ ५१८ ॥ यस्य स्नेहो भय तस्य स्नेहो दुःखस्य भाजनम् । स्नेहमूलानि दुःखानि तानि त्यक्त्वा वसेत्सुखम् ॥ ५१९ ॥ ब्राह्मणं ब्राह्मणो वेद भर्ता वेद स्त्रियं तथा । जमात्यं नृपतिर्वेद राजा राजानमेव च ॥ ५२० ॥ यस्य स्त्रीषु रते शक्तिर्जीर्णशक्तिश्च भोजने । देहेऽधिकबला शक्तिस्तस्यारोग्यं प्रचक्षते ॥ ५२१ ॥ प्रकीर्णविषयारण्ये धावन्त विप्रमाथिनम् । ज्ञानाङ्गुशेन कुर्वीत वश्यमिन्द्रियदन्तिनम् ॥ ५२२ ॥ प्रकुप्यत्यप्रतीकार्ये स्वतेजस्तप्तचेतसाम् । शरणं मरणं त्यक्त्वा किमिवान्यथ-शोऽर्थिनाम् ॥ ५२३ ॥ सज्जमानमकार्येषु सुहृदो वारयन्ति ये । सत्यं ते नैव सुहृदो गुरवो गुरवो हि ते ॥ ५२४ ॥ फलं कतकवृक्षस्य यद्यप्यम्बुप्रसादकम् । न नामग्रहणादेव तस्य वारिं प्रसीदति ॥ ५२५ ॥ प्राप्ते भार्ये परित्राणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् । केन रत्नमिदं सृष्ट मित्रमित्यक्षरद्वयम् ॥ ५२६ ॥ सत्यं वक्तुमशेषमस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी दातुं दानवरं शरण्यमभयं

स्वच्छं पितृभ्यो जलम् । पूजार्थं परमेश्वरस्य विमलः स्वाध्याययज्ञः परं क्षुद्रवाधैः फलमूलमस्ति शमनं क्लेशात्मकैः किं धनैः ॥ ५२७ ॥ फलतीह पूर्वसुकृतं विद्यावन्तोऽपि कुलसमुद्भूताः । यस्य यदा विभवः स्यात्तस्य तदा दासता यान्ति ॥ ५२८ ॥ सर्वनाशो च सजाते प्राणानामपि सशये । अपि शत्रुं प्रणम्योच्चै रक्षेत्राणान्धनानि च ॥ ५२९ ॥ प्रमाणाभ्यधिकस्यापि गण्डश्याममदच्युते । पदं मूर्ध्नि समाधत्ते केसरी मत्तदन्तिनः ॥ ५३० ॥ सचये च विनाशान्ते भरणान्ते च जीविते । सयोगे च वियोगान्ते को नु विप्र-णयेन्मनः ॥ ५३१ ॥ प्राप्तविद्यार्थशिल्पानां देशान्तरनिवासि-नाम् । कोशमात्रोऽपि भूभागः शतयोजनवद्भवेत् ॥ ५३२ ॥ सता मतमतिक्रम्य योऽसता वर्तते मते । कालेन व्यसनं प्राप्य पश्चात्तापं स गच्छति ॥ ५३३ ॥ पृथिवी रत्नसपूर्णा हिरण्यं पशवः स्त्रियः । नालमेकस्य तत्सर्वमिति मत्वा शमं व्रजेत् ॥ ५३४ ॥ व्यथयन्ति परं चेतो मनोरथ-शतैर्जनाः । अनुष्ठानैर्विहीनाः स्युः कुलजा विधवा इव ॥ ५३५ ॥ बोद्धारो मत्सरग्रस्ताः प्रभवः स्युर्दूषिताः । अबोधोपहताश्चान्ये जीर्णमङ्गे सुभाषितम् ॥ ५३६ ॥ प्रदह्यमानास्तीक्ष्णेन नीचाः परयशोभिनाः । अशक्तास्तत्पदं गन्तुमतो निन्दां प्रकुर्वते ॥ ५३७ ॥ फलं धर्मस्य विभवो विभवस्य फलं सुखम् । सुखमूलं तु तन्वद्भ्यो विना ताभिः कुतः सुखम् ॥ ५३८ ॥ वणिगालोक्य निजे हृदि सोत्साहं परिचितग्रहीतारम् । हृष्यति तद्धनलुब्धो यद्वस्तुत्रेण जातेन ॥ ५३९ ॥ बहुधा बहुभिः सार्धं चिन्तिताः सुनिरूपिताः । न कथंचिद्विलीयन्ते विद्वद्भिश्चिन्तिता नयाः ॥ ५४० ॥ श्यामा प्रिया केशव एव देवो मानो धनं मन्मथ एव धन्वी । वाणी सखी वारण एव यानं कालो वसन्तः कवितैव विद्या ॥ ५४१ ॥ बुभुक्षितः किं न करोति पापं क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति । प्राणार्थमेते हि समाचरन्ति मत्तं सता यन्न मत्तं यदेषाम् ॥ ५४२ ॥ प्रायेण श्रीमता लोके भोक्तुं शक्तिर्न विद्यते । जीर्यन्त्यपि तु काष्ठानि दरिद्राणां महीपते ॥ ५४३ ॥ शत्रुणां योजयेच्छत्रुं बलिना बलवत्तरम् । स्वकार्याय यतो स्यात्काचित्पीडात्र तत्क्षये ॥ ५४४ ॥ प्रायः कन्दुकपातेनोत्पतत्यार्यः पतन्नपि । तथा त्वनार्यः पतति मृत्पिण्डपतनं यथा ॥ ५४५ ॥ बहूनामप्यसाराणां समवायो बलावहः । तृणैरावेष्ट्यते रजस्तया नागोऽपि बध्यते ॥ ५४६ ॥ वैषम्यमपि सप्राप्ता गोपायन्ति कुलस्त्रियः । आत्मानमात्मना सत्यो जितस्वर्गा न सशयः ॥ ५४७ ॥ प्रारभ्यते न खलु विघ्नभयेन नीचैः प्रारभ्य

विघ्नविहता विरमन्ति मध्या । विघ्नैः पुन पुनरपि
प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमजना न परित्यजन्ति ॥ ५४८ ॥
शक्याशक्यमविज्ञाय यस्त्वमाध्ये प्रवर्तते । स केवलमवाप्नोति
निजजीवितसक्षयम् ॥ ५४९ ॥ प्रणयादुपकाराद्वा यो
विश्वसिति शत्रुषु । स सुप्त इव वृक्षाये पतित प्रतिबुध्यते
॥ ५५० ॥ विप्रो वृक्षस्तस्य मूलं च सध्या वेद, गान्वा
धर्मकर्मादि पत्रम् । तस्मान्मूलं यत्नतो रक्षणीय छिन्ने मूले
नैव शाखा न पत्रम् ॥ ५५१ ॥ शक्यामि कर्तुमिदमपमयव-
साध्यमत्रादर, क इति कृत्यमुपेक्षमाणा । केचित्प्रमत्तमनस,
परितापदुःखमापत्प्रसङ्गसुलभं पुरुषा प्रयान्ति ॥ ५५२ ॥
विश्राम्यन्ति महात्मानो यत्र कल्पतगविव । स लाघ्य जीवति
श्रीमान्सत्सभोगफला श्रिय ॥ ५५३ ॥ सचिन्त्य सचिन्त्य
तसुग्रदण्डं मृत्युं मनुष्यस्य विचक्षणस्य । वर्षाम्बुसिक्ता
इव चर्मबन्धा सर्वे प्रयत्नाः शिथिलीभवन्ति ॥ ५५४ ॥
प्रविष्टः सर्वभूतानि यथा चरति मारुत, । चारेणैव चरेद्राजा
स्मृतं तन्मारुतं व्रतम् ॥ ५५५ ॥ विहितस्यानुष्ठानान्निन्दि-
तस्य च सेवनात् । अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नर, पतनमृच्छति
॥ ५५६ ॥ शतहृदाना लोलत्वं शस्त्राणा तीक्ष्णता तथा ।
गरुडानिलयो शैश्यमनुगच्छन्ति योषितः ॥ ५५७ ॥
व्यञ्जनं हन्ति वै पूर्वं चैव पयोधरौ । रतिरिष्टास्तथा
लोकान्हन्याच्च पितर रजः ॥ ५५८ ॥ प्लवन्ते
धर्मलववो लोकेऽम्भसि यथा प्लवाः । मज्जन्ति पाप-
गुरवः शस्त्रं स्कन्धमिवोदके ॥ ५५९ ॥ सर्वेषामेव
मर्त्याना व्यसने समुपस्थिते । वाञ्छात्रेणापि साहाय्य
मित्रादन्यो न सदधे ॥ ५६० ॥ शठस्तु समयं प्राप्य
नोपकार हि मन्यते । वर तसुपकर्तारं दोषदृष्ट्या च दूषयेत्
॥ ५६१ ॥ सुखं ह्यवमतः शेते सुखं च प्रतिबुध्यते । सुखं
चरति लोकेऽस्मिन्नवमन्ता विनश्यति ॥ ५६२ ॥ प्रयाति
शमनं यस्य तेजस्तेजस्वितेजसा । वृथाजातेन किं तेन
मातुर्यौवनहारिणा ॥ ५६३ ॥ साध्वैव यत्र सिद्धिर्न तत्र
दण्डो बुधेन विनियोज्य, । पित्तं यदि शर्वरया शाम्यति
कोऽर्थः पटोलेन ॥ ५६४ ॥ विकार याति नो चित्तं विचे
यस्य कदाचन । मित्रं स्यात्सर्वकाले च कारयेन्मित्रमुत्तमम्
॥ ५६५ ॥ सामवादाः मकोपस्य शत्रोः प्रत्युत दीपकाः ।
प्रतप्तस्येव सहसा सर्पिषस्तोयबिन्दव, ॥ ५६६ ॥ विपुलमपि
धनौघं प्राप्य भोगान्त्रियो वा पुरुष इह न शक्तः कर्महीनो
हि भोक्तुम् । मुनिहितमपि चार्थं दैवतै रक्ष्यमाणं पुरुष
इह महात्मा प्राप्नुते नित्यमुक्तः ॥ ५६७ ॥ योऽभ्यर्थित,
मद्भिरसज्जमानः करोत्यर्थं शक्तिमहापयित्वा ; क्षिप्रं यशस्तं
समुपैति सन्तमरुं प्रसन्ना हि सुम्बाय सन्तः ॥ ५६८ ॥

पण्णामात्मनि युक्तानामिन्द्रियाणां प्रमाथिनाम् । यो धीरो
धारयेद्रज्जमीन्म स्यात्परममारथिः ॥ ५६९ ॥ वेदा, प्रमाणं
स्मृतय, प्रमाणं वर्मार्थयुक्तं, वचनं प्रमाणम् । यस्य
प्रमाणं न भवेत्प्रमाणकं तस्य कुर्याद्वचनं प्रमाणम्
॥ ५७० ॥ सहायवन्धना बर्था महायाश्वार्थवन्धनाः ।
अन्योऽन्यवन्धनावेतो विनान्योऽन्य न मिथ्यत ॥ ५७१ ॥
वैराग्ये सचरत्येको नीतौ भ्रमति चापरः । शृङ्गारे रमते
कश्चिद्भुवि भेदा परस्परम् ॥ ५७२ ॥ हृदि विद्ध इवात्यर्थ
यथा सतायते जन । पीडितोऽपि हि मेधावी न ता
वाचसुदीरयेत् ॥ ५७३ ॥ विद्वद्भि सुहृदामत्र चिह्नैरेतै-
र्निसयम् । परीक्षाकरणं प्रोक्तं होमाशेरिव भूतले ॥ ५७४ ॥
सतोषस्त्रिषु कर्तव्यो स्वदार भोजने । त्रिषु चैव न
कर्तव्योऽध्येन तपदानयो, ॥ ५७५ ॥ प्रसारितकरे मित्रे
जगदुद्घोतकारिणि । किं न कैरव लज्जा ते कुर्वतः
कोशसवृत्तिम् ॥ ५७६ ॥ यो यत्र सततं याति मुञ्क्ते चैव
निरन्तरम् । स तत्र लघुता याति यदि शकसमो भवेत्
॥ ५७७ ॥ लब्धव्यमर्थं लभते मनुष्यो देवोऽपि तं वारयितु न
शक्त, । अतो न शोचामि न विस्मयो मे ललाटलेखा न पुनः
प्रयाति ॥ ५७८ ॥ ये च मूढतमा लोके ये च बुद्धेः पर
गताः । त एव सुखमेधन्ते मध्यमः क्लिश्यते जनः ॥ ५७९ ॥
वर न राज्यं न कुराजराज्यं वर न मित्रं न कुमित्रमित्रम् ।
वर न शिष्यो न कुशिष्यशिष्यो वर न दारा न कुद्वारदाराः
॥ ५८० ॥ यो जित, पञ्चवर्गेण सहजेनात्मकर्षिणा ।
आपदस्तस्य वर्धन्ते शुक्रपक्ष इवोडुराद् ॥ ५८१ ॥ प्रालेय-
लेशमिश्रे मरुति प्रामातिके च वाति जडे । गुणदोषज्ञ,
पुरुषो जलेन कः शीतमपनयति ॥ ५८२ ॥ प्राणत्यागे
समुत्पन्ने यदा स्यान्मित्रदर्शनम् । तद्वाभ्या सुखदं पश्चा-
ज्जीवतोऽपि मृतस्य च ॥ ५८३ ॥ सङ्ग, सत्सु विधीयता
भगवतो भक्तिर्दृढाधीयता शान्त्यादिः परिचीयता दृढतर
कर्माशु सत्यज्यताम् । सद्विद्यो ह्युपसर्प्यता प्रतिदिनं तत्पादुका
सेव्यता बह्वैकाक्षरमर्थ्यता श्रुतिगिगेवाक्यं समाकर्ष्यताम्
॥ ५८४ ॥ विरहोऽपि सगमः खलु परस्पर सगतं मनो
येषाम् । यदि हृदयं तु विघटितं समागमोऽपि विरहं
विशेषयति ॥ ५८५ ॥ प्रणयमधुराः प्रेमोद्वादा रसादलसा-
स्तथा भणितिमधुरा मुग्धप्रायाः प्रकाशितसमदाः । प्रकृति-
सुभगा विश्रम्भार्हा, स्मरोदयदायिनो रहसि किमपि
स्वैरालापा हरन्ति मृगीदृशाम् ॥ ५८६ ॥ शरत्पद्मोत्सवं
वक्त्रं वचश्च श्रवणामृतम् । हृदयं क्षुरधारामं स्त्रीणा को
वेद चेष्टितम् ॥ ५८७ ॥ यो नोद्धतं कुरुते जातु वेषं न
पौरुषेणापि विकल्पतेऽन्यान् । न मूर्च्छितः कटुकान्याह

किंचित्प्रियं सदा तं कुरुते जनो हि ॥ ५८८ ॥ प्रतीप
 कृष्यमाणो हि नोत्तरेदुत्तरेन्नरः । बाह्यमानोऽनूकूलं तु
 नयोघाद्वयसनात्तथा ॥ ५८९ ॥ संप्राप्य पण्डितः कृच्छं
 प्रशमेवावगाहते । बालस्तु कृच्छमासाद्य शिलेवाम्भसि
 मज्जति ॥ ५९० ॥ प्रणिपातेन हि गुरुन्सतोऽनूचानचेष्टितैः ।
 कुर्वीतामिमुखान्भूत्यै देवान्सुकृतकर्मणा ॥ ५९१ ॥
 समानाद्वाह्यणो नित्यमुद्विजेत विषादिव । अमृतस्येव चाका-
 ङ्क्षेदवमानस्य सर्वदा ॥ ५९२ ॥ प्रसन्ना. कान्तिहारिण्यो
 नानाश्लेषविक्षणाः । भवन्ति कस्यचित्युण्यैमुखे वाचो
 गृहे स्त्रियः ॥ ५९३ ॥ सर्वौषधीनाममृता प्रधाना सर्वेषु
 सौख्येष्वशनं प्रधानम् । सर्वेन्द्रियाणां नयनं प्रधानं सर्वेषु
 गात्रेषु शिरः प्रधानम् ॥ ५९४ ॥ राजा राष्ट्रकृतं पापं राक्षः
 पापं पुरोहितः । भर्ता च स्त्रीकृतं पापं शिष्यपापं गुरुस्तथा
 ॥ ५९५ ॥ यो नात्युक्तः ग्राह्यं रूक्षं प्रियं वा यो वा हतो
 न प्रतिहन्ति धैर्यात् । पापं च यो नेच्छति तस्य हन्तुस्तस्येह
 देवाः स्पृहयन्ति नित्यम् ॥ ५९६ ॥ प्रतिक्षणमयं कायः
 क्षीयमाणो न लक्ष्यते । आमकुम्भ इवाम्भःस्थो विशीर्णः
 सन्निभायते ॥ ५९७ ॥ वित्तं देहि गुणान्वितेषु मति-
 मन्मन्यत्र देहि कचित्प्राप्तं वारिनिर्धेजलं धनमुखे माधुर्ययुक्तं
 सदा । जीवान्स्वावरजङ्गमाश्च सकलान्सजीव्य भूमण्डल
 भूयः पश्य तदेव कोटिगुणितं यच्छत्तमम्भोनिधिम् ॥ ५९८ ॥
 प्रियमनुचितं क्षमापण्यस्त्रीक्षणप्रभुरीश्वरो रमयति यतो
 धित्कान्भृत्यान्स्ववृत्तिसुखार्थिनः । नृपमपथगं पान्ति प्राणा-
 नुपेक्ष्य निजानपि प्रसभमिह ये तैः पूतेयं महात्ममिर्बरी
 ॥ ५९९ ॥ प्रणीतश्चाप्रणीतश्च यथाभिदैवतं महत् ।
 एवं विद्वानविद्वान् ब्राह्मणो दैवतं परम् ॥ ६०० ॥
 संसारश्चान्तचित्तानां तिस्रो विश्रान्तिभूमयः । अपत्यं च
 कलत्रं च सता संगतिरेव च ॥ ६०१ ॥ वाति गन्धः
 सुमनसा प्रतिवातं कथंचन । धर्मजस्तु मनुष्याणां वाति
 गन्धः समन्ततः ॥ ६०२ ॥ शयानं चानुशेते हि तिष्ठन्तं
 चानुतिष्ठति । अनुधावति धावन्तं कर्म पूर्वकृतं नरम्
 ॥ ६०३ ॥ विद्वान्जुरभिगम्यो विदुषि शठे चाप्रमादिना
 भाव्यम् । ऋजुमूर्खस्त्वनुकम्प्यो मूर्खशठः सर्वथा त्याज्या
 ॥ ६०४ ॥ यो हि दिष्टमुपासीनो निर्विचेष्टः सुखं शयेत् ।
 अवसीदेत्सुदुर्बुद्धिरामो घट इवोदके ॥ ६०५ ॥ राजा
 वेष्ट्या यमश्चाभिस्तस्करो बालयाचकौ । परदुःखं न जानन्ति
 अष्टमो आमकण्टकः ॥ ६०६ ॥ प्राणवद्रक्षयेद्भृत्यान्स्वकाय-
 मिव पोषयेत् । सदैकदिवसस्यार्थे यत्र स्वाद्रिपुसगमः
 ॥ ६०७ ॥ तं शोकवेगाभिहतं व्याधिः स्पृशति दारुणः ।
 तस्यात्मा सप्रसुष्येत न शोकात्प्रसुच्यते ॥ ६०८ ॥ सर्वर्धितोऽपि

भुजगः पयसा न वश्यस्तत्पालकानपि निहन्ति बलेन सिंहः ।
 दुष्टः परैरुपकृतस्तदनिष्टकारी विश्वासलेश इह नैव बुधैर्विधेयः
 ॥ ६०९ ॥ विद्यार्थी सेवकः पान्थः क्षुधार्तो मयकातरः ।
 भाण्डाग्री प्रतिहारी च सप्त सुप्तान्प्रबोधयेत् ॥ ६१० ॥
 शोकेन रोगा वर्धन्ते पयसा वर्धते तनुः । घृतेन वर्धते
 वीर्यं मासान्मामं प्रवर्धते ॥ ६११ ॥ श्लाघ्यं जन्म
 सुरुपता धनिकता नीरोगता प्राज्ञता स्वाचारस्थिरता दया
 सुकुलता दाक्षिण्यवहारता । आयुष्मद्भुषिपुत्रता स्ववशता
 सौजन्यवन्मित्रता श्रीशे भक्तिरती च यस्य स नरः स्यान्मान-
 वानन्दवान् ॥ ६१२ ॥ वयसः परिणामेऽपि यः खलः
 खल एव सः । सुपक्रमपि माधुर्यं नोपयातीन्द्रवारुणम्
 ॥ ६१३ ॥ शुचि भूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यलं
 क्रिया । प्रशमाभरणं पराक्रमं स नयापाठितसिद्धिभूषणः
 ॥ ६१४ ॥ यो हि वेदे च शास्त्रे च ग्रन्थधारणतत्परः ।
 न च ग्रन्थार्थतत्त्वज्ञस्तस्य तद्धारणं वृथा ॥ ६१५ ॥
 रुजन्ति हि शरीराणि रोगाः शरीरमानसा । सायका इव
 तीक्ष्णाग्राः प्रयुक्ता दृढधन्विभिः ॥ ६१६ ॥ भारं स
 वहते तस्य ग्रन्थस्यार्थं न वेत्ति यः । वस्तुग्रन्थार्थतत्त्वज्ञो
 नास्य ग्रन्थागमो वृथा ॥ ६१७ ॥ रम्याणि वीक्ष्य मधुराश्च
 निशम्य शब्दान्पर्युत्सुकीभवति यत्सुखितेऽपि जन्तुः ।
 तच्चेतसा स्मरति नूनमबोधपूर्वं भावस्थिराणि जननान्तर-
 सौहृदानि ॥ ६१८ ॥ सतुष्टो मायया भता भर्त्रा भार्या
 तथैव च । यस्मिन्नेवं कुले नित्यं कल्याणं तत्र वै भ्रुवम्
 ॥ ६१९ ॥ शीतभीताश्च ये विप्रा रणभीताश्च क्षत्रियाः ।
 अधिभीता च या नारी त्रयः स्वर्गं न यान्ति हि ॥ ६२० ॥
 विपत्तिष्वव्यथो दक्षो नित्यमुत्थानवान्नरः । अप्रमत्तो
 विनीतात्मा नित्यं भद्राणि पश्यति ॥ ६२१ ॥ रसायन-
 विदश्चैव सप्रयुक्तरसायनाः । दृश्यन्ते जरया भग्ना नगा
 नागैरिवोत्तमैः ॥ ६२२ ॥ योऽर्थकामस्य वचनं प्रातिकूल्यान्न
 मृष्यते । शृणोति चानुकूलानि द्विषता वशमेति सः
 ॥ ६२३ ॥ लक्ष्म्या लक्ष्मीवता लोके विकशिण्या च किं
 तया । बन्धुभिश्च सहृद्विश्च विश्रब्धं वा न मुज्यते ॥ ६२४ ॥
 रक्षेतकन्यां पिता विज्ञा पतिः पुत्रास्तु वार्धके । अभावे
 ज्ञातयस्तेषां न स्वातन्त्र्यं क्वचित् स्त्रियाः ॥ ६२५ ॥ लक्ष्मी-
 र्धर्मश्च सतानः कीर्तिश्चायुष्यवैभवम् । वर्धते दयया नित्यं
 राजन्भूतदया कुरु ॥ ६२६ ॥ प्रतिदिवसं याति लयं
 वसन्तवाताहतेव शिशिरश्रीः । बुद्धिर्बुद्धिमतामपि कुटुम्ब-
 भारस्य चिन्ताभिः ॥ ६२७ ॥ रम्या रामा यदि कुलवधू-
 रस्यागमोगाय वित्तं वक्त्रे वाणी सरलकविता केशवे चित्त-
 वृत्तिः । सद्भिः सङ्गो वपुषि दृढता सत्कुले जन्म पुंसा

धिग्विधदूरादनशनपथं सर्गमेकान्तदुर्गम् ॥ ६२८ ॥ पूर्णा-
पूर्णं माने परिचितजनवञ्चनं तथा नित्यम् । मिथ्याकृत्यस्य
कथनं प्रकृतिरियं स्वात्किराटानाम् ॥ ६२९ ॥ विवेकिन-
मनुप्राप्ता गुणा यान्ति मनोज्ञताम् । सुतरा रत्नमाभाति
चामीकरनियोजितम् ॥ ६३० ॥ पूर्णेन्दुमालोक्य यथा
प्रीतिमाज्ञायते नरः । एवं यत्र प्रजाः सर्वा निर्वृतास्तच्छशि-
व्रतम् ॥ ६३१ ॥ सत्कृता लालिताश्चैव वैदेहि प्राकृता
स्त्रियः । दरिद्रमवमन्यन्ते भर्तारं न तु सत्स्त्रियः ॥ ६३२ ॥
कश्चित्तरति काष्ठेन सुगम्भीरा महानदीम् । स तारयति
तत्काष्ठं स च काष्ठेन तार्यते ॥ ६३३ ॥ कुमुदान्येव शशाङ्कः
सविता बोधयति पङ्कजान्येव । वशिना हि परपरिग्रह-
संश्लेषपराञ्छुखी वृत्तिः ॥ ६३४ ॥ निर्गत्य न विशेद्भूयो
महता दन्तिदन्तवत् । कूर्मग्रीवेव नीचानां वच आयाति
याति च ॥ ६३५ ॥ बालिशस्तु नरो नित्यं वैक्लव्यं योऽनुवर्तते ।
स मज्जत्यवशः शोके भाराकान्तेव नौजले ॥ ६३६ ॥ कुपुत्रे
नास्ति विश्वासः कुभार्याया कुतो रतिः । कुराज्ये निर्वृति-
र्नास्ति कुदेशे नास्ति जीविका ॥ ६३७ ॥ जीवितं च शरीरेण
जात्यैव सह जायते । उभे सह विवर्तते उभे सह
विनश्यतः ॥ ६३८ ॥ प्रज्ञाशरेणामिहतस्य जन्तोश्चिकित्सकाः
सन्ति न चोषधानि । न होममन्त्रा न च मङ्गलानि नाथर्वणा
नाप्यगदाः सुसिद्धाः ॥ ६३९ ॥ बन्धनानि खलु सन्ति बहूनि
प्रेमरज्जुं दृढबन्धनमुक्तम् । दारुभेदनिपुणोऽपि षडङ्गि-
र्निष्क्रियो भवति पङ्कजकोशे ॥ ६४० ॥ भार्या हि परमो ह्यर्थः
पुरुषस्यैव पठ्यते । असहायस्य लोकेऽसिंहोऽकयात्रासहायिनी
॥ ६४१ ॥ कोशद्वन्द्वमियं दधाति नलिनी कादम्बचञ्चूक्षत
धत्ते चूतलता नव किसलय पुंस्कोकिलाखादितम् ।
इत्याकर्ण मिथः सखीजनवचः सा दीर्घकायास्तते चैलान्तेन
तिरोदधे स्तनतट बिम्बाधर पाणिना ॥ ६४२ ॥ जानाति
विश्वासयितुं मनुष्यान्विज्ञातदोषेषु दधाति दण्डम् ।
जानाति मात्रां च तथा क्षमां च तं तादृशं श्रीर्जुषते समग्रा
॥ ६४३ ॥ एकाम्रः स्यादविवृतो नित्यं विवरदर्शकः ।
राजन्नित्यं सपत्नेषु नित्योद्विग्नः समाचरेत् ॥ ६४४ ॥ कर्म-
भूमिमिमां प्राप्य कर्तव्यं कर्म यच्छुभम् । अग्निर्वायुश्च
सोमश्च कर्मणा फलभागिनः ॥ ६४५ ॥ न किञ्चित्सहसा
कार्यं कार्यं कार्यविदा क्वचित् । क्रियते चेद्विविच्यैव तस्य
श्रेयः कश्चित्तम् ॥ ६४६ ॥ दातारो यदि कल्पशास्त्रिभिरलं
यद्यर्थिनः किं तृणैर्ज्ञातिश्चदनलेन किं यदि सुहृद्विषाधैः
किं फलम् । किं कर्पूरशलाकया यदि दृशोः पन्थानमेति
प्रिया ससारे नसतीन्द्रजालमपरं यद्यस्ति तेनापि किम्
॥ ६४७ ॥ एकान्ते सुखमासता परतरे चेतः समाधीयता
प्राणात्मा सुसमीक्ष्यता जगदिदं तथापितं दृश्यताम् ।

प्राक्कर्म प्रविलोप्यता चित्तबलान्नाप्युत्तरे श्लिष्यता प्रारब्ध
त्विह भुज्यतामथ परत्रह्यात्मनास्थीयताम् ॥ ६४८ ॥ धूमा-
द्राढमलीमसाच्छुचि पयः सूते घनस्रोद्गमो लोहस्यातिशितस्य
जातिरचलात्कुष्ठाश्ममालामयात् । किं चात्यन्तजडाजला-
द्युतिमतो ज्वालाध्वजस्योद्भवो जन्मावध्यनुकारिणो न महता
सत्यं स्वभावाः क्वचित् ॥ ६४९ ॥ भूतानामपरः कश्चिद्वि-
साया सततोत्थितः । वञ्चनाया च लोकस्य स सुखेष्वेव
जीर्यते ॥ ६५० ॥ एकामिषप्रसवमेव सहोदराणामुज्जृम्भते
जगति वैरमिति प्रसिद्धम् । पृथ्वीनिमित्तमभवत्कुरुपाडवाना
तीव्रस्तथा हि भुवन्क्षयकृद्बिरोधः ॥ ६५१ ॥ ते पिबन्तः
कपायाश्च सर्पाणि विविधानि च । दृश्यन्ते जरया भग्ना
नगा नागैरिवोत्तमैः ॥ ६५२ ॥ न कालस्य प्रियः कश्चिन्न
द्वेष्यः कुरुसत्तम । न मध्यस्थः क्वचित्कालः सर्वं कालः
प्रकर्षति ॥ ६५३ ॥ एकाकिना न गन्तव्यं यदि कार्य-
शतान्यपि । कर्कटीजन्तुमात्रेण कालसर्पो निपातितः
॥ ६५४ ॥ न दानैः शुध्यते नारी नोपवासशतैरपि । न
तीर्थसेवया तद्वद्भर्तुः पादोदकैर्यथा ॥ ६५५ ॥ भैषज्यमेत-
द्बुद्धस्य यदेतन्नानुचिन्तयेत् । चिन्त्यमानं हि न व्येति
भूयश्चापि प्रवर्धते ॥ ६५६ ॥ न दिष्टमप्यतिक्रान्तुं शक्यं
भूतेन केनचित् । दिष्टमेव ध्रुवं मन्ये पौरुषं तु निरर्थकम्
॥ ६५७ ॥ भिषजो भेषजं कर्तुं कस्मादिच्छन्ति रोगिणाम् ।
यदि कालेन पच्यन्ते भेषजैः किं प्रयोजनम् ॥ ६५८ ॥
भार्या यस्य गृहे नित्यमतीव परिगर्विता । तस्य लक्ष्मीः
क्षयं याति कृष्णपक्षे यथा शशी ॥ ६५९ ॥ न कर्मणा
लभ्यते नेज्यया वा नाप्यस्ति दाता पुरुषस्य कश्चित् ।
पर्याययोगाद्विहितं विधात्रा कालेन सर्वं लभते मनुष्यः
॥ ६६० ॥ भोक्तुं पुरुषकारेण दुष्टस्त्रियमिव श्रियम् ।
व्यवसायं सदैवेच्छेन्नहि क्लीबवदाचरेत् ॥ ६६१ ॥ धूमायन्ते
व्यपेतानि ज्वलन्ति सहितानि च । धृतराष्ट्रोऽमुकानीव
ज्ञातयो भरतर्षभ ॥ ६६२ ॥ कुर्मः किल्बिषमेतदेव हृदये
कृत्वेति कौतूहलात्स्वरिण्यः क्षितिपाश्च विक्चपलता कौर्यं
च कुर्वुः सकृत् । पापाकान्तधियो भवन्त्यथ यथा नान्त्या-
न्स्पृशन्त्योऽपि ता दूयन्ते न च ते यथा स्वपितरौ प्रन्तोऽपि
शान्तत्रयाः ॥ ६६३ ॥ दुर्मिक्षादेव दुर्मिक्षं क्लेशात्क्लेशं
भयाद्भयम् । मृतेभ्यः प्रमृतं यान्ति दरिद्राः पापकारिणः
॥ ६६४ ॥ बहवोऽविनयान्गृष्टा राजानः सपरिच्छदाः ।
वनस्था अपि राज्यानि विनयात्प्रतिपेदिरे ॥ ६६५ ॥ जल-
रेखा खलप्रीतिरर्धवारिघटस्थता । शिरसा धार्यमाणोऽपि
खलः खलखलायते ॥ ६६६ ॥ जीवन्तं मृतवन्मन्ये देहिन
धर्मवर्जितम् । मृतो धर्मेण सयुक्तो दीर्घजीवी न संशयः
॥ ६६७ ॥ न वाचा दुर्गमः पारः कार्याणां राक्षसाधमः ।

कार्याणां कर्मणा पार यो गच्छति स बुद्धिमान् ॥ ६६८ ॥
 नयेन जाग्रत्यनिश नरेश्वरे सुखं स्वपन्तीह निराधयः पजा ।
 प्रमत्तचित्ते स्वपतीह सभ्रमात्पजागरेणास्य जगत्प्रबुध्यते
 ॥ ६६९ ॥ चिता दहति निर्जीव चिन्ता जीवं दहत्यहो ।
 बिन्दुनैवाधिका चिता चितात्यत्या हि भूतले ॥ ६७० ॥
 न कुल वृत्तहीनस्य प्रमाणमिति मे मतिः । अन्येष्वपि हि
 जातानां वृत्तमेव विशिष्यते ॥ ६७१ ॥ दुर्बुद्धिमकृतप्रज्ञं
 छन्नं कूपं तृणैरिव । विवर्जयेत् मेधावी तस्मिन्मैत्री प्रणयति
 ॥ ६७२ ॥ न सा प्रीतिर्दिविस्थस्य सर्वकामानुपाश्रुत ।
 सभवेद्या परा प्रीतिर्गङ्गायाः पुलिने नृगाम् ॥ ६७३ ॥
 तीर्थस्थितः स्वकुलजास्तिमिरति मुक्ते मौनी बकस्तिमिमुपेत्य
 वनान्तवासी । व्याधो निहन्ति तु बक्र प्रभवन्ति ते ते
 पात्राण्युपर्युपरि वञ्चनचञ्चुतायाम् ॥ ६७४ ॥ एतल्लब्धमिदं
 च लभ्यमविक्रं तन्मूललभ्यं ततो लभ्यं चापरमित्यनारतमहो
 लभ्यं धनं ध्यायसि । नैतद्वेत्ति पुनर्भवन्तमचिरादाशापिशाची
 बलात्सर्वभ्रासमियं ग्रसिष्यति महामोहन्धकारावृतम्
 ॥ ६७५ ॥ पूर्वं समानना यत्र पश्चाच्चैव विमानना । जल-
 त्तत्सत्त्ववान्स्थानं शत्रोः समानितोऽपि सन् ॥ ६७६ ॥
 धर्मादर्थः प्रभवति धर्मात्प्रभवते सुखम् । धर्मेण लभ्यते सर्वं
 धर्मसारमिदं जगत् ॥ ६७७ ॥ न वैगण्यमिजानन्ति
 गुणान्पश्यन्ति नागुणान् । विरोधं नाविगच्छन्ति ये त
 उत्तमपूरुषाः ॥ ६७८ ॥ क्षीणो रविमवति शशी वृद्धौ च
 वर्धयति पयसा नाथम् । अन्ये विपदि सहाया धनिना
 श्रियमनुभवन्त्यन्ये ॥ ६७९ ॥ कुमार्यो च कुपुत्रं च कुराजानं
 कुसौहृदम् । कुसवन्धं कुदेशं च दूरतः परिवर्जयेत्
 ॥ ६८० ॥ किं कुलेन विशालेन शीलमेवात्र कारणम् ।
 कृमय किं न जायन्ते कुसुमेषु सुगन्धिषु ॥ ६८१ ॥
 नहि कस्य प्रियः को वा विप्रियो वा जगन्नये । काले
 कार्यवशात्सर्वे भ्रान्त्येवाप्रियाः प्रियाः ॥ ६८२ ॥ तीक्ष्णो-
 पायप्रान्तगम्योऽपि योऽर्थस्तस्याप्यादौ सप्रयः साधुयुक्तः ।
 उत्तुङ्गाग्रः सारभूतो वनानां सालोऽभ्यर्च्यं चिद्यते पादपेन्द्रः
 ॥ ६८३ ॥ नापितस्य गृहे क्षौर पाषाणे गन्धलेपनम् ।
 आत्मरूपं जले पश्यन् शकस्यापि श्रियं हरेत् ॥ ६८४ ॥
 पुत्राश्चो नरकाद्यस्त्रायाते पितरं सुतः । तस्मात्पुत्र इति
 प्रोक्तः स्वयमेव स्वयंभुवा ॥ ६८५ ॥ धर्माख्याने श्मशाने
 च रोगिणा या मतिर्भवेत् । सा सर्वदैव तिष्ठेच्छेत्को
 न मुच्येत बन्धनात् ॥ ६८६ ॥ कालो हेतु विकुरुते स्वार्थ-

स्तमनुवर्तते । स्वार्थं प्राज्ञोऽभिजानाति प्राज्ञं लोकोऽनुवर्तते
 ॥ ६८७ ॥ न स्वे सुखे वै कुरुते प्रहर्षं नान्यस्य दुःखे
 भवति प्रहृष्टः । दत्त्वा न पश्चात्कुरुतेऽनुतापं स कथ्यते
 सत्पुरुषार्थशीलः ॥ ६८८ ॥ तिलार्धं स्वीयभागश्च निःसार
 बद्रीफलम् । आहारात्परतः श्रेयो धूलिः परगृहादपि
 ॥ ६८९ ॥ धर्म एव प्लवो नान्यः स्वर्गं द्रौपदि गच्छताम् ।
 सैव नौ, सागरस्यैव वणिजः पारमिच्छतः ॥ ६९० ॥ न
 स्कन्दते न व्यथते न विनश्यति कर्हिचित् । वरिष्ठमभि-
 होत्रेभ्यो ब्राह्मणस्य सुखे हुतम् ॥ ६९१ ॥ दोग्धव्यं न च
 मित्रेषु न विश्वस्तेषु कर्हिचित् । येषां चान्नानि भुञ्जीत यत्र
 च स्यात्प्रतिश्रयः ॥ ६९२ ॥ किं करिष्यति ससर्गः स्वभावो
 दुरतिक्रमः । पश्यान्नफलससर्गी कषायो मधुरः कुतः
 ॥ ६९३ ॥ धार्मात्मन शुभैर्वृत्तैः कतुभिश्चासदक्षिणैः । धूतपापा
 गताः स्वर्गं पितामहं निषेवितम् ॥ ६९४ ॥ न विश्वामाज्जातु
 परस्य नेहे गच्छेन्नश्चेतयानो विकाले । न चत्वरे निशि
 तिष्ठेन्निरुद्धो न राजकाम्या योषितं प्रार्थयेत् ॥ ६९५ ॥
 बध्यन्ते न ह्यविश्वस्ताः शत्रुभिर्दुर्बला अपि । विश्वस्तास्तेषु
 बध्यन्ते चलवन्तोऽपि दुर्बलैः ॥ ६९६ ॥ न वैरमुद्दीपयति
 प्रशान्तं न र्पमारोहति चास्ति मेति । न दुर्गतोऽस्मीति
 कगेत्यकार्यं तमार्थशीलं परमाहुरार्याः ॥ ६९७ ॥ काले
 मृदुर्यो भवति काले भवति दारुणः । प्रमादयति कृत्यानि
 शत्रु चाप्यधितिष्ठति ॥ ६९८ ॥ चिकीर्षितं विप्रकृतं च
 यस्य नान्ये जनाः कर्म जानन्ति किञ्चित् । मन्त्रे गुप्ते
 सम्यगनुष्ठिते च नाल्पोऽप्यस्य च्यवते कश्चिदर्थः ॥ ६९९ ॥
 धनेनाधर्मलब्धेन यच्छिद्रमपिधीयते । असवृतं तद्ववति
 ततोऽन्यद्वदीर्यते ॥ ७०० ॥ मदरक्तस्य हंसस्य कोकिलस्य
 शिखण्डिनः । हरन्ति न तथा वाचो यथा साधु विप्रश्चिताम्
 ॥ ७०१ ॥ न स्पृशत्यायुधं जातु न स्त्रीणां स्तनमण्डलम् ।
 अमनुष्यस्य कस्यापि हस्तोऽयं न किलाफलः ॥ ७०२ ॥
 कोशमूलो हि राजेति प्रवादः सार्वलौकिकः । एतत्सर्वं
 जहातीह कोशव्यसनवान्नृपः ॥ ७०३ ॥ कालेन शीघ्रा-
 प्रवहन्ति वाताः कालेन वृष्टिर्जलदानुपैति । कालेन पद्मो-
 त्पलवज्जलं च कालेन पुष्प्यन्ति नगा वनेषु ॥ ७०४ ॥
 तमेव धातुः पूर्वोऽसि त्वमेव प्रत्ययः परः । अनाख्यातं न
 ते किञ्चिन्नाथ केनोपमीयसे ॥ ७०५ ॥ क्षीरिण्यः सन्तु गावो
 भवतु वसुमती सर्वसपन्नसूता पर्जन्यः कालवर्षी सकलजन-
 मनोनन्दिनो वान्तु वाताः । मोदन्ता जन्मभाजः सततमभिमता
 ब्राह्मणाः सन्तु सन्तः श्रीमन्तः पान्तु पृथ्वी प्रशमितरिपवो
 धर्मनिष्ठाश्च भूपाः ॥ ७०६ ॥

इति श्रीसुभाषितरत्नभाण्डागारे सप्तमं संकीर्णप्रकरणम् ॥

समाप्तोऽयं ग्रन्थः

सुभाषितरत्नखण्डमञ्जूषा

अकाण्डपातोपनता न कं लक्ष्मीर्विमोहयेत् । (क० स०)
 अकालमेघवद्विषमकस्मादेति याति च । (क० स०)
 अकृत्य मन्यते कृत्यम् । (प० त०)
 अक्षोभ्यतैव महतां महत्त्वस्य हि लक्षणम् । (क० स०)
 अगच्छन्वैनतेयोऽपि पदमेकं न गच्छति ।
 अगम्यं मन्यते सुगम् ।
 अगाधजलसंचारी न गर्वं याति रोहितः । (प० त०)
 अगुणस्य हत रूपम् ।
 अङ्कमारुह्य सुप्तं हि हत्वा किं नाम पौरुषम् ।
 अङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ।
 अचिन्त्यं शीलगुप्तानां चरितं कुलयोषिताम् । (क० स०)
 अचिन्त्यं हि फलं सूते सद्यः सुकृतपादपः । (क० स०)
 अचिन्त्यो बत दैवेनाप्यापातः सुखदुःखयोः । (क० स०)
 अचिराद्गुणविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीं फलमानुषङ्गिकम् ।
 अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् । (प० त०)
 अजानतो हठात्कुर्वन्प्राज्ञमानी विनश्यति । (क० स०)
 अजीर्णं भोजनं विषम् । (हि०)
 अज्ञता कस्य नामेह नोपहासाय जायते । (क० स०)
 अज्ञानामृतचेतसामतिरुषा कोऽर्थस्तिरश्चा गुणैः ।
 अतर्क्यां कुट्टनीं कूटरचनां हि विधेरपि । (क० स०)
 अतिदानाद्बलिर्बद्धः । (भाग०)
 अतिपरिचयाद्ब्रह्मा संततगमनादनादरो भवति ।
 अतिभुक्तिरतीवोक्तिः सद्यः प्राणापहारिणी ।
 अतिलोभो न कर्तव्यश्चक्रं भ्रमति मस्तके । (प० त०)
 अति सर्वत्र वर्जयेत् । (प० त०)
 अतृणे पतितो वद्धिं स्वयमेवोपशाम्यति । (प० त०)
 अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः । (र० व०)
 अत्युच्चैर्भवति लघीयसा हि धार्ढ्यम् । (शि० व०)
 अथास्य तत्त्वेषु कृतेऽवभासे समुन्मिसीलेव चिराय चक्षुः ।
 अदाता वशदोषेण ।
 अधरेष्वमृतं हि योषिता हृदि हालाहलमेव केवलम् ।
 अधर्मयुद्धेन जयः को हीच्छेत्क्षत्रियो भवन् । (क० स०)
 अधर्मविषवृक्षस्य पच्यते स्वादुः किं फलम् । (क० स०)
 अधिकस्याधिकं फलम् ।
 अनध्वा वाजिना जरा । (प० त०)
 अनन्तपुष्पस्य मधोर्हि चूते द्विरेफमाला सविशेषसङ्गा । (कु० स०)

अनन्यगामिनी पुंसां कीर्तिरेका पतिव्रता ।

अनपायिनि सश्रयद्रुमे गजभङ्गे पतनाय वल्लरी । (कु० स०)

१ यत्तत्साकेतिकचिद्धानां विवरणं 'साङ्केतिकचिद्धारिचयाद' अवसेयम् ।

1 सु० २० भा०

अनपेक्ष्य गुणागुणौ जनः स्वरुचिं निश्चयतोऽनुधावन् । (शि० व०)
 अनवसरे याचितमिति सत्पात्रमपि कुप्यते दाता ।
 अनाथा कृच्छ्रपतिता विदेशे स्त्री करोति किम् । (क० स०)
 अनार्यं परदारव्यवहारः । (अ० शा०)
 अनार्यजुष्टेन पथा प्रवृत्तानां शिवः कुतः । (क० स०)
 अनार्यसगमाद्वरं विरोधोऽपि समः महात्मभिः । (कि० व०)
 अनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लता ।
 अनियुक्तोऽपि च ब्रूयाद्यदोच्छेत्स्वामिनो हितम् । (क० स०)
 अनिर्वर्णनीयं परकलत्रम् । (अ० शा०)
 अनिश्चितावधि धीरा सहन्ते विरहं चिरम् । (क० स०)
 अनुकूटेऽपि कलत्रे नीचः परदारलम्पटो भवति ।
 अनुगृह्णन्ति हि प्रायो देवता अपि नादृशम् । (क० स०)
 अनुत्सेकः खलु विक्रमालंकारः ।
 अनुभवति हि मूर्धा पादपस्तीव्रमुष्णं शमयति परितापं
 छायायां सश्रितानाम् । (अ० शा०)
 अनुरागपरायत्ता कुर्वन्ते किं न योषितः । (क० स०)
 अनुरागान्धमनसा विचारः सहसा कुतः । (क० स०)
 अनुसृत्य सता वर्त्म यत्स्वल्पमपि तद्गृह्णन् ।
 अनुहुङ्कुरते घनध्वनिं नहि गोमायुरुताने केसरी । (शि० व०)
 अन्तरापातिः हि श्रेयः कार्यसंपत्तिसूचकम् । (क० स०)
 अन्तर्विषमया ह्येता बहिश्चैव मनोरमा । (प० त०)
 अन्तःसारविहीनानामुपदेशो न विद्यते ।
 अन्धस्य दीपो बधिरस्य गीतम् ।
 अन्यस्माल्लब्धपदो नीचः त्रायेण दुःसहो भवति ।
 अन्यायः कुरुते यदा क्षितिपतिः कस्तं निरोद्धुं क्षमः ।
 अन्योन्यशोभाजननाद्भूय साधारणो भूषणभूष्यभावः ।
 अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः । (र० व०)
 अपन्थानं तु गच्छन्तं सोदरोऽपि विमुञ्चति ।
 अपवाद एव सुलभो द्रष्टुं दूरतः ।
 अपायो यस्तकस्थो हि विषयग्रस्तचेतसाम् । (क० स०)
 अपां हि तृसाय न वारिधारा, स्वादुः सुगन्धिः स्वदते
 तुषाराः । (नै० च०)
 अपि गङ्गाजलस्नानादधः केशः कुशायते ।
 अपि प्रावा रोदित्यपि दलति वज्रस्य हृदयम् । (मा० सा०)
 अपि धन्वन्तरिवैद्यः किं करोति गतायुषि ।
 अपि मुदमुपयान्तो वाग्विलासैः स्वकीयैः परमणिषु
 तृप्तिं यान्ति सन्तः कियन्तः ।
 अपि स्वदेहात्किमुत्तेन्द्रियार्थाद्यशोधनानां हि यशो गरीयः । (र० व०)

अपुत्रस्य गृहं शून्यम् ।

अपृष्टोऽपि हितं ब्रूयात् यस्य नेच्छेत् पराभवम् ।

अपेक्षन्ते हि विपदं किं पेलवमपेलवम् । (क० स०)

अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुतामनन्यसाधारणमेव कर्म ।

(कु० स०)

अप्रकटीकृतशक्तिं शक्तोऽपि जनस्तिरस्क्रियः लभते ।

अप्राप्यं नाम नेहास्ति धीरस्य व्यवसायिनः । (क० स०)

अप्रियस्य च पथ्यस्य वक्ता श्रोता च दुर्लभः । (प० त०)

अबला यत्र प्रबला ।

अबुद्धा चित्तमप्राप्यं विस्मयं प्रभविष्णुषु । (क० स०)

अभक्ष्य मन्यते भक्ष्यम् ।

अभद्रं भद्रं वा विधिलिखितमुन्मूलयति कः ।

अभितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैवल्या शरीरिषु ।

(र० व०)

अभोगस्य हतं धनम् ।

(प० त०)

अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे ।

(कु० स०)

अभ्यागतो यत्र न तत्र लक्ष्मीः ।

अभर्षणं शोणितकाङ्क्षया किं पदा स्पृशन्तं दशति द्विजिह्व ।

(र० व०)

अमृतं क्षीरभोजनम् ।

अमृतं प्रियदर्शनम् ।

अमृतं राजसमानम् ।

अमृतं शिशिरे बद्धिः ।

अमृतायते हि स्तुतयः सुकर्मणाम् । (कि० अ०)

अमोघो देवतानां च प्रसादः किं न साधयेत् । (क० स०)

अम्बुगर्भो हि जीमूतश्चातकैरभिनन्द्यते । (र० व०)

अयमश्च पताकेयमथवा वीरघोषणम् ।

अयशोभीरवः किं न कुर्वते बत साधवः । (क० स०)

अयाच्यो नार्तानामनुपकरणीयो न महताम् ।

अयातपूर्वा परिवादगोचरं सता हि वाणी गुणमेव भाषते ।

(कि० अ०)

अयि खलु विषमं पुराकृतानां भवति हि जन्तुषु कर्मणा

विपाकः ।

अयोविकारे स्वरितत्वमिष्यते कुतोऽयमा सिद्धरसस्पृशा

मपि ।

(नै० च०)

अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशा विदधति सोपधि सधि-

दृष्टणानि ।

(कि० अ०)

अस्तुदत्तं महता ह्यगोचरं ।

(कि० अ०)

अर्थभारवती वाणी भजते कामपि श्रियम् ।

अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम् ।

(च० प०)

अर्थार्थी जीवलोकोऽयः ।

(प० त०)

अर्थतुराणां न गुरुर्न बन्धुः ।

अर्थिनि जने त्यागं विना श्रीश्च काः ।

अर्थेन बलवान् सर्वः ।

(प० त०)

अर्थो हि कन्या परकीय एव ।

(अ० शा०)

अर्थमात्रालाघवेनापि पुत्रोत्सवः मन्यन्ते वैद्याकरणाः ।

अर्थो घटो घोषमुपैति नूनम् ।

अलब्धशाणोत्कषणां नृपाणां न जातु मौलौ मणयो वसन्तः ।

अलोकसामान्यमचिन्त्यहेतुकं द्विषन्ति मन्दाश्चरितं महात्मनाम् । (कु० स०)

अल्पबीजं हतं क्षेत्रम् ।

अल्पविद्यो महागर्वी ।

अल्पश्च कालो बहुवश्च विघ्नाः ।

अल्पसत्त्वेषु धीराणामवज्ञैव हि शोभते । (क० स०)

अल्पस्य हेतोर्बहुं हातुमिच्छन्विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम् । (र० व०)

अल्पाक्षररमणीयं यः कथयति निश्चितं स खलु वाग्मी ।

अल्पीयसोऽप्यामयतुल्यवृत्तेर्महापकाराय रिपोर्विवृद्धिः ।

(कि० अ०)

अवसाययितुं क्षमाः सुखं न विधेयेषु विशेषसंपदः ।

(कि० अ०)

अवस्तुनि कृतकेशो मूर्खो यात्यवहास्यताम् । (क० स०)

अविचार्यं प्रभूणां हि शुचेर्वाक्यं स्वमन्त्रिणः । (क० स०)

अविज्ञातेऽपि बन्धौ हि बलात्प्रह्लादते मनः । (कि० अ०)

अविद्याजीवनं शून्यम् ।

अविनीता रिपुर्भार्या ।

अविश्रमो लोकतन्त्राधिकारः । (अ० शा०)

अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयकरः । (भर्तृ०)

अव्याक्षेपो भविष्यन्त्या कार्यसिद्धेर्हि लक्षणम् । (र० व०)

अव्यापारेषु व्यापारो यो नरः कर्तुमिच्छति । (प० त०)

अशनेरमृतस्य चोभयोर्वंशिनश्चांभुधराश्च योनयः ।

(कु० स०)

अशीलं कस्य नाम स्यान्न खलीकारकारणम् । (क० स०)

अशीलं कस्य भूतये ।

(क० स०)

अशीलस्य हतं कुलम् ।

अशोच्या हि पितुः कन्या सन्नर्तृप्रतिपादिता । (कु० स०)

अश्रुते स हि कल्याणं व्यसने यो न मुह्यति । (क० स०)

अश्रेयसे न वा कस्य विश्वासो दुर्जने जने । (क० स०)

अश्वं शस्त्रं शास्त्रं वीणां वाणीं नरश्च नारी च । (प० त०)

अश्वा यस्य जयस्तस्य ।

(चा० नी०)

अश्वा यस्य यशस्तस्य ।

असतुष्टा द्विजा नष्टाः ।

(प० त०)

असन्मैत्री हि दोषाय कूलच्छायेव सेविता । (कि० अ०)

अमभाष्या अपि नृणां भवन्तीह समागमाः । (क० स०)

असंभोगो जरा स्त्रीणाम् ।
 असना सङ्गदोषेण साधवो यान्ति विक्रियाम् ।
 असाध्य सत्यसाध्वीना किमस्ति हि जगन्नये । (क० स०)
 असाध्यं साध्यस्यार्थं हेलयामिमुखो विधिः । (क० स०)
 असारे दग्धसंसारे सार सारङ्गलोचनाः ।
 असारेऽस्मिन्भवे तावद्भावा पर्यन्तनीरसा । (क० स०)
 असिद्धार्था निवर्तन्ते न हि धीरा कृतोद्यमा । (क० स०)
 असिद्धेस्तु हता विद्या ।
 अस्थाने पतिता सतीव महतामेतादृशी स्याद्वृत्तिः ।
 अस्थिर जीवित लोके । (हि०)
 अस्थिराः पुत्रदाराश्च । (हि०)
 अस्थिरे धनयौवने । (हि०)
 अस्वर्ग्यं लोकविद्विष्टम् ।
 अहह कलिकाल प्रभवति ।
 अहह कष्टमपण्डितता विधे । (भट्ट०)
 अहह महता निःसीमानश्चरित्रविभूतयः । (भट्ट०)
 अहितो देहजो व्याधिः ।
 अहो अतीव भोगाशा कं नाम न विडम्बयेत् । (क० स०)
 अहो चित्राकारा नियतिरिव नीतिर्नयविदः ।
 अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता । (कि० अ०)
 अहो दैवाभिशासना प्राप्तेऽप्यर्थं पलायते । (क० स०)
 अहो नवनवाश्चर्यनिर्माणे रसिको विधिः । (क० स०)
 अहो रूपमहो ध्वनिः । (हि०)
 अहो विधेरचिन्त्यैव गतिरद्भुतकर्मणाम् । (क० स०)
 अहो विधौ विपर्यस्ते न विपर्यस्यतीह किम् । (क० स०)
 अहो विनेन्द्रजालेन स्त्रीणां चेष्टा न विद्यते । (क० स०)
 अहो विश्वास्य वज्रयन्ते धूर्तैश्छद्मभिरीश्वरा । (क० स०)
 अहो सहन्ते बत नो परोदयम् ।
 आकण्ठजलमग्नोऽपि श्वा लिहत्येव जिह्वया ।
 आकरः स्वपरभूरिकथाना प्रायशो हि सुहृदोः सहवासः । (नै० च०)
 आकृष्टः कामलोभाभ्यामपायः को हि पश्यति । (क० स०)
 आचारः प्रथमो धर्मः । (म० स्मृ०)
 आज्ञा गुरुणा ह्यविचारणीया । (र० व०)
 आत्मबुद्धिः सुखायैव ।
 आत्मार्थे पृथिवी त्यजेत् । (प० त०)
 आत्मेश्वराणां नहि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति । (कु० स०)
 आदानं हि विसर्गाय सता वारिसुचामिव । (र० व०)
 आदावसत्यवचनं पश्चाज्जाता हि कुञ्चियः । (क० स०)
 आदौ साम प्रयोक्तव्यम् । (प० त०)
 आपत्काले च कष्टेऽपि नोत्साहस्यज्यते बुधैः । (क० स०)
 आपत्काले तु सप्रसंने यन्मित्रं मित्रमेव तत् । (प० त०)
 आपत्सु धीरान्पुरुषान्स्वयमायान्ति सपदः । (क० स०)

आपदर्थं धनं रक्षेद्वारान् रक्षेद्वनैरपि । (प० त०)
 आपदि येनापकृतं येन च हसितं दशासु विषमेषु । (प० न०)
 आपदि स्फुरति प्रज्ञा यस्य धीरः स एव हि । (क० स०)
 आपदेत्युभयलोकदूषणी वर्तमानमपथे हि दुर्मतिम् । (कि० अ०)
 आपद्यपि त्याज्यं न सत्त्वं संपदेषुभिः । (क० स०)
 आपद्यपि सतीवृत्तं किं मुञ्चन्ति कुलस्त्रियः । (क० स०)
 आपन्नप्राणविकलैः किं प्राणैः पौरुषेण वा । (क० स०)
 आपन्नस्य विषयवासिनः आर्तिहरेण राज्ञा भवितव्यम् । (अ० शा०)
 आपन्नार्तिप्रशमनफलाः सपदो ह्युत्तमानाम् । (मे० दू०)
 आपो वहन्तीह हि लोकयात्रा यथा न भूतानि तथा-
 पराणि । (नै० च०)
 आमुखापाति कल्याणं कार्यसिद्धिं हि शसति । (क० स०)
 आये दुःखं व्यये दुःखं धिगर्थः कष्टसञ्चया । (प० त०)
 आरब्धा ह्यसमाप्तैव किं धीरैस्त्यज्यते क्रिया । (क० स०)
 आरब्धे हि सुदुष्करेऽपि महता मध्ये विरामः कुतः । (क० स०)
 आरम्भगुर्वी क्षयिणी क्रमेण लब्धी पुरा वृद्धिमती च
 पश्चात् । (प० त०)
 आर्जवं हि कुटिलेषु न नीतिः । (नै० च०)
 आलस्योपहता विद्या । (हि०)
 आवेष्टितो महासपैश्वन्दनः किं विषायते ।
 आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां सद्यः पाति
 प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि । (मे० दू०)
 आशु ब्रह्माति हि प्रेम प्राग्जन्मान्तरसंस्तवः । (क० स०)
 आश्वस्तो वेत्ति कुसृतिं प्रभुः को हि स्वमन्त्रिणाम् । (क० स०)
 आसुरः कुलमनादरणीयम् ।
 आहारे व्यवहारे च त्यक्तलजः सुखी भवेत् ।
 आहुः ससपदी मैत्री ।
 आहूता हि विषयैकतानतां ज्ञानधौतमनसः न लिम्पति । (नै० च०)
 इच्छादानपरोपकारकरणं पात्रानुरूपं फलम् ।
 इतो अष्टस्ततो अष्टः ।
 इदं च नास्ति न परं च लभ्यते ।
 इन्द्रोऽपि लघुतां याति स्वयं प्रख्यापितैर्गुणैः । (प० त०)
 इन्धनौघधग्न्यग्निस्त्वेषा नात्येति पूषणम् । (शि० व०)
 इष्टं धर्मेण योजयेत् । (प० त०)
 इष्टप्रवासजनिताभ्युदयजनस्य दुःखानि नूनमतिमात्रा-
 सुदुःसहानि । (अ० शा०)
 इष्टमूलानि शोकानि ।
 इहामुत्र च नारीणां परमा हि गतिः पतिः । (क० स०)
 ईश्या हि विवेकपरिपन्थिनी । (क० स०)

ईश्वराणां हि विनोदरसिकं मनः । (कि० अ०)
 उच्छ्रायं नयति यदृच्छयापि योगः । (क० स०)
 उत्पद्यन्ते विलीयन्ते ।
 उत्तरोत्तरशुभो हि विभूना कोऽपि मञ्जुलतमः क्रमवादः । (नै० च०)
 उत्सवप्रिया खलु मनुष्याः । (अ० श०)
 उत्सहन्ते नहि द्रष्टुमुत्तमा स्वजनापदम् । (क० स०)
 उत्साहैकधने हि वीरहृदये नामोति खेदोऽन्तरम् । (क० स०)
 उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुम्बकम् । (हि०)
 उदारमस्त्वं वृणुते स्वयं हि श्रीरिवाङ्मना । (क० स०)
 उदारस्य तृणं बिम्बम् ।
 उदिते तु सहस्रांशौ न खद्योतो न चन्द्रमा ।
 उदिते परमानन्दे नाहं न त्वं न वै जगत् ।
 उदेति पूर्वं कुसुमं ततः फलं धनोदयः प्राक्तदनन्तरं पयः । (अ० शा०)
 उद्धृतौ भवति कस्य वा भुवः श्रीवराहमपहाय योग्यता । (शि० व०)
 उद्यमेन विना राजश्च सिद्ध्यन्ति मनोरथाः । (प० त०)
 उद्यमेन हि सिद्ध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः । (प० त०)
 उद्योगः पुरुषलक्षणम् ।
 उद्योगिनः पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीः । (प० त०)
 उद्वृत्तः क इव सुखावहः परेषाम् । (शि० व०)
 उद्धरेद्दीनमात्मानं समर्थो धर्ममाचरेत् ।
 उच्चतो न सहते तिरस्क्रियाम् ।
 उन्मादो मातृदोषेण ।
 उपकृत्य निसर्गतः परेषामुपरोधं नहि कुर्वते महान्तः । (शि० व०)
 उपदेशपराः परेष्वपि स्वविनाशाभिमुखेषु साधवः । (शि० व०)
 उपदेशो हि मूर्खाणां प्रकोपाय न शान्तये । (प० त०)
 उपपन्ना हि दारेषु प्रभुता सर्वतोमुखी । (अ० शा०)
 उपभुक्ते हि तारुण्ये प्रशमः सन्निरिष्यते । (क० स०)
 उपहितपरमप्रभावघातां न हि जयिनां तपसामलङ्घ्य-
 मस्ति । (कि० अ०)
 उपायं चिन्तयेत् प्राज्ञः । (प० त०)
 उपायेन हि यत्कुर्यात् तच्च शक्यं पराक्रमैः । (प० त०)
 उपार्जितानामर्थानां त्याग एव हि रक्षणम् । (प० त०)
 असं सुकृतवीजं हि सुक्षेत्रेषु महत्फलम् । (क० स०)
 उष्णत्वमभ्यातपसंप्रयोगाच्छैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य । (र० व०)
 उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् । (प० त०)
 ऋणकर्ता पिता शत्रुः । (प० त०)

ऋते कृशानोर्न हि मन्त्रपूतमर्हन्ति तेजांस्यपराणि हव्यम् । (कु० स०)
 ऋते रवेः क्षालयितुं क्षमेत कः क्षपातमस्काण्डमलीमसं
 नभः । (शि० व०)
 ऋद्धिश्चित्तविकारिणी ।
 एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा । (भर्तृ०)
 एकाम्रो हि बहिर्वृत्तिनिवृत्तस्तत्त्वमीक्षते । (क० स०)
 एका भार्या सुन्दरी वा दरी वा । (भर्तृ०)
 एको देवः केशवो वा शिवो वा । (भर्तृ०)
 एकोऽप्याश्रमहीनोऽपि लक्ष्मीं प्राप्नोति सत्त्ववान् । (क० स०)
 एको वासः पट्टने वा वने वा । (भर्तृ०)
 एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः । (कु० स०)
 एवमाशाग्रहग्रस्तौ क्रीडन्ति धनिनोऽर्थिभिः । (हि०)
 ऐकचित्ते द्वयोरेव किमसाध्यं भवेदिति । (क० स०)
 औचित्यं गणयति को विशेषकायः । (शि० व०)
 कः उष्णोदकेन नवमल्लिकां सिञ्चति । (अ० शा०)
 कठिनाः खलु स्त्रियः । (कु० स०)
 कणशः क्षणशश्चैव विद्यामर्थं च साधयेत् ।
 कण्ठे सुधा वसति वै खलु सज्जनानाम् ।
 कथं हि लङ्घ्यते भृत्यैर्ग्रहिकस्य प्रभोर्वचः । (क० स०)
 कथंचिच्च हि दिव्यानां वीर्यं भजति मोघताम् । (क० स०)
 कथमपि भुवनेऽस्मिन्नादशाः संभवन्ति । (शृ०)
 कदर्याणां परे प्राणा प्रायेण ह्यर्थसंचयाः । (क० स०)
 कदापि सत्पुरुषाः शोकवास्तव्या न भवन्ति । (अ० शा०)
 कन्या नाम महद्दुःखं धिगाहो महतामपि । (क० स०)
 कमलवनभूषा मधुकरः ।
 कमिवेशते रमयितुं न गुणाः । (कि० अ०)
 करुणार्द्रा हि सर्वस्य सन्तोऽकारणबान्धवाः । (क० स०)
 कर्तव्यं हि सता घचः । (क० स०)
 कर्तव्यो महदाश्रयः । (प० त०)
 कर्मणो ज्ञानमतिरिच्यते ।
 कर्मदोषाद्विद्रुता ।
 कर्मानुगो गच्छति जीव एकः । (भाग०)
 कर्मायत्तं फलं पुंसाम् ।
 कलहान्तानि हर्म्याणि । (प० त०)
 कलारत्नं गाने । (प्र० अ०)
 कलासीमा काव्यम् । (प्र० अ०)
 कलौ वेदान्तिनो भान्ति फाल्गुने बालका इव ।
 कल्पवृक्षोऽप्यभयानां प्रायो याति पलाशताम् । (क० स०)
 कवयः किं न पश्यन्ति ।

कवले पतिता सद्यो वमयति ननु मक्षिकाभोक्तारम् ।
 कष्टं शिष्टक्षतिकृति कलौ कार्यमृच्छन्ति विद्या ।
 कष्टं निर्धनिकस्य जीवितमहो दारैरपि त्यज्यते ।
 कष्टं हन्त शृगीदशा पतिगृहं प्रायेण कारागृहम् ।
 कष्ट. खलु पराश्रय ।
 कष्टा. कुलखलीकारहेतवो बत कुस्त्रिय. । (क० स०)
 कष्टापि कष्टतर परगृहवास पराज्ञ च ।
 कष्टा हि कुटिलश्चरूपरतघ्नवधुस्थिति । (क० स०)
 कष्टो हि बान्धवस्नेह राज्यलोभोऽतिवर्तते । (क० स०)
 कष्टो ह्यविनयक्रम. । (क० स०)
 कस्त्याग. स्वकुटुम्बपोषणविधायार्थव्ययं कुर्वत. ।
 कस्मिन्वा सजलगुणे गिरा पटुत्वम् । (शि० व०)
 कस्य नेष्टं हि यौवनम् । (क० स०)
 कस्यचिक्किमपि नो हरणीयम् ।
 कस्य नाभ्युदये हेतुर्भवेत्साधुसमागम । (क० स०)
 कस्य नोच्छृङ्खलं बाल्यं गुरुशासनवर्जितम् । (क० स०)
 कस्य सत्सङ्गो न भवेच्छुभ. । (क० स०)
 कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा नीचैर्गच्छत्युपरि
 च दशा चक्रनेमिक्रमेण । (मे० दू०)
 कस्याश्वसिति चेतो हि विहितस्वैरसाहसम् । (क० स०)
 कः कालस्य न गोचरान्तरगत. । (भर्तृ०)
 कः पर. प्रियवादिनाम् । (हि०)
 क पैतामहगोलकेऽत्र निखिलै. समानितो वर्तते ।
 क. प्राज्ञो वाञ्छति स्नेह वेद्यासु सिकतासु च । (क० स०)
 क. शरीरनिर्वापयित्रीं शारदीं ज्योत्स्ना पटान्तेन वारयि
 ष्यति । (अ० शा०)
 क. सहकारमन्तरेणातिमुकलतां पल्लविता सहते ।
 (अ० शा०)
 क. सूनुर्विनयं विना ।
 क. स्थानलाभे गुण. । (हि०)
 का कस्य परिदेवना ।
 काका किमपराध्यन्ति हसैर्जग्घेषु शालिषु । (क० स०)
 काकोऽपि जीवति चिराय बलि च भुङ्क्ते । (प० त०)
 का नाम कुलजा हि स्त्री भर्तृद्रोह करिष्यति । (क० स०)
 कान्ता रूपवती शत्रु. ।
 कान्ते कथं घटितवानुपलेन चेत. ।
 कामक्रोधौ हि विप्राणा मोक्षद्वारार्गलाबुधौ । (क० स०)
 कामं न श्रेयसे कस्य सगम पुण्यकर्मभि । (क० स०)
 कामं व्यसनवृक्षस्य मूलं दुर्जनसगति. । (क० स०)
 कामातुराणा न भयं न लज्जा । (भर्तृ०)
 कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु । (मे० दू०)
 कामिनश्च कुतो विद्या ।
 काय. कस्य न वल्लभ. ।
 कार्य निदानाद्धि गुणानधीते । (नै० च०)

कार्यान्ते ते च शप्पवत् ।
 कालप्रयुक्ता खलु कर्मविद्धिर्विज्ञापना भर्तृषु सिद्धिमेति ।
 (कु० स०)
 कालयुक्त्या ह्यरिर्मित्र जायते न च सर्वदा । (क० स०)
 कालस्य कुटिला गति ।
 काले खलु समारब्धा फलं बल्लन्ति नीतय । (र० व०)
 काले दत्त वर ह्यल्पमकाले बहुनापि किम् । (क० स०)
 कालेन फलने तीर्थं सद्य साधुसमागम । (भाग०)
 कालो ह्यय निरवधिर्विपुला च पृथ्वी । (मा० म०)
 का विद्या कविता विना ।
 काश्मीरजस्य कटुतापि नितान्तरम्या ।
 का ह्यङ्गिनी विना हंस कश्च हसोऽङ्गिनीं विना । (क० स०)
 कि वा धाराधिरूढ हि जाड्य वेदजडे जने । (क० स०)
 कि वा भविष्यदरुणस्त्रमसा विभेत्ता तं चेत्पहस्वकिरणो धुरि
 नाकरिष्यत् । (अ० शा०)
 किं वा सुलभपापा हि भवन्त्युन्मार्गवृत्तय. । (क० स०)
 किं हि न भवेदीश्वरेच्छया । (क० स०)
 किं किं करोति न निरर्गलता गता स्त्री ।
 किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ।
 किं जीवितेन पुरुषस्य निरक्षरेण । (भर्तृ०)
 किं तदस्ति हि ससारे पर्यन्तविरस हि यत् । (क० स०)
 कि दूर व्यवसायिनाम् । (चा० नी०)
 किं न कुर्वन्ति योषित. । (भर्तृ०)
 किं न भक्षन्ति वायसा. ।
 कि नाम न सहन्ते हि भर्तृभक्ता कुलङ्गना. । (क० स०)
 किमज्ञेयं हि धीमताम् । (क० स०)
 किमत्र चित्रं यदि विशाखे शशाङ्कलेखामनुवर्तेते ।
 (अ० शा०)
 किमदेयमुदाराणामुपकारिषु नृण्यताम् । (क० स०)
 किमलभ्यं भगवति प्रसन्ने श्रीनिकेतने ।
 किमिव हि मधुराणा मण्डनं नाकृतीनाम् । (अ० शा०)
 किमिव हि शक्तिहर ससाध्वसानाम् । (शि० व०)
 किमिवावसादकरमहमवताम् । (कि० अ०)
 किमिवास्ति यज्ञ सुकर मनस्विभि. । (कि० अ०)
 किमु चोदिता प्रियहितार्थकृत. कृतिनो भवन्ति सुहृदः
 सुहृदाम् । (शि० व०)
 किं परस्य स गुण समश्नुते पथ्यवृत्तिरपि यद्यरोगिताम् ।
 (शि० व०)
 किं मर्दितोऽपि कस्तूर्या लघुनो याति सौरभम् ।
 किं मिष्टमन्नं खरसुकराणाम् ।
 कुकर्मान्त यशो नृणाम् ।
 कुकृत्ये को न पण्डित. ।
 कुगेहिनीं प्राप्य गृहे कुतः सुखम् ।
 कुण्डे कुण्डे नवं पय. ।

कुतः परस्मिन्पुरुषे विकारः । (कि० अ०)
 कुतः शङ्का कलङ्किनः ।
 कुतः सस्यं च कामिनाम् ।
 कुतो विद्यार्थिनः सुखम् ।
 कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसंचयः ।
 कुदेशोऽपि जायन्ते कचित्केचिन्महाशयाः । (क० स०)
 कुपात्रदानाच्च भवेद्दरिद्रः ।
 कुपुत्रमासाद्य कुतो जलाञ्जलिः ।
 कुपुत्रेण कुलं नष्टम् ।
 कुप्येको नातिपाचितः ।
 कुभोजनं चोष्णतया विराजते ।
 कुभोज्येन दिनं नष्टम् ।
 कुरहस्यसहाये हि भृत्ये भृत्यायते प्रभुः । (क० स०)
 कुराजान्तानि राष्ट्राणि । (प० त०)
 कुरूपता शीलतया विराजते ।
 कुरूपी बहुचेष्टिकः ।
 कुर्वन्त्यकालेऽभिव्यक्तिं न कार्यापेक्षिणो बुधा । (क० स०)
 कुलवधू का स्वामिभक्तिं विना ।
 कुले कश्चिद्वन्यः प्रभवति नरः श्लाघ्यमहिमा ।
 कुवस्त्रता शुभ्रतया विराजते ।
 कुवाक्यान्तं च सौहृदम् । (प० त०)
 कुशिष्यमध्यापयत कुतो यशः ।
 कृतघ्ना धनलोभान्धा नोपकारेक्षणक्षमाः । (क० स०)
 कृतघ्नानां शिवं कुतः । (क० स०)
 कृतघ्नाश्चिरसिद्धार्या अपि अश्रयन्ति हि ध्रुवम् । (क० स०)
 कृतज्ञे सत्परीवारे प्रभौ सेवाऽफला कुतः । (क० स०)
 कृतार्थः स्वामिनं द्वेष्टि । (प० त०)
 कृपणानुसारि च धनम् ।
 कृशे कस्यास्ति सौहृदम् ।
 कृष्या दहन्नपि खलु क्षितिमिन्धनेद्धो बीजप्ररोहजननीं
 ज्वलनं करोति । (र० व०)
 केचिदज्ञानतो नष्टाः ।
 केचिन्नष्टा प्रमादतः ।
 केचिन्नष्टैस्तु नाशिताः ।
 केनेत्थं परमार्थतोऽर्थवदिव प्रेमास्ति वामभ्रुवाम् ।
 केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनश्चिदशचापला-
 ष्छितः । (र० व०)
 के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलरम्भयत्नाः । (मे० दू०)
 केषां न स्यादभिमतफला प्रार्थना ह्युत्तमेषु । (मे० दू०)
 केषां नैषा कथय कविताकामिनी कौतुकाय ।
 केषां हि नापदा हेतुरतिलोभान्धबुद्धिता । (क० स०)
 को जानाति जनो जनार्दनमनोवृत्तिः कदा कीदृशी ।
 कोऽतिभारः समर्थानाम् । (प० त०)

को धर्मः कृपया विना ।
 को न तृप्यति वित्तेन ।
 को न याति वशं लोके मुखे पिण्डेन पूरितः ।
 को नाम राज्ञा प्रियः । (प० त०)
 कोऽन्यो हुतब्रह्मादृग्धुं प्रभविव्यति । (अ० शा०)
 कोऽर्थान्प्राप्य न गर्वितः । (प० त०)
 कोऽर्थी गतो गौरवम् । (प० त०)
 कोऽवकाशो विवेकस्य हृदि कामान्धचेतसः । (क० स०)
 को वा दुर्जनवागुरासु पतितः क्षेमेण यातः पुमान् । (प० त०)
 को विदेशः समर्थानाम् । (प० त०)
 को विहन्तुमलमास्थितोदये वासरश्रियमशीतदीधितिः ।
 (शि० व०)
 को हि मार्गमार्गं वा व्यसनान्धो निरीक्षते । (क० म०)
 को हि वित्तं रहस्यं वा स्त्रीषु शक्नोति गूहितुम् । (क० स०)
 को हि सपत्सु चपलास्वाश्रये वनितासु च । (क० स०)
 को हि स्वशिरसश्छाया विधेश्चोलङ्घयेद्भ्रतिम् । (क० स०)
 क्रियाणां खलु धर्म्याणां सत्पत्न्यो मूलकारणम् । (कु० स०)
 क्रियासिद्धिः सत्त्वे भवति महता नोपकरणे । (भर्तृ०)
 क्रिया हि वस्तुपहिता प्रसीदति । (र० व०)
 क्रुद्धे विधौ भजति मित्रममित्रभावम् ।
 क्रोधः संसारबन्धनम् ।
 क्रोधो मूलमनर्थानाम् । (हि०)
 क्रेश फलेन हि पुनर्नवतां विधत्ते । (कु० स०)
 कश्चिद्वै नास्ति विश्वासः शुद्धैर्कर्मणि दुर्जने । (क० स०)
 क वा निधिर्निधनमेति किं च तं स वाक्पट घटयश्चिर-
 स्यति । (नै० च०)
 काश्रयोऽस्ति दुरात्मनाम् ।
 क्षणविध्वंसिनः काथाः का चिन्ता मरणे रणे ।
 क्षणे क्षणे यज्ञवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः ।
 (शि० व०)
 क्षमन्ते न विचार हि मूर्खा विषयलोलुपाः । (क० स०)
 क्षमया किं न सिध्यति ।
 क्षान्तिस्तुल्यं तपो नास्ति ।
 क्षारं पिबति पयोधेर्वर्षत्यम्भोधरो मधुरमम्भः ।
 क्षितितले किं जन्म कीर्तिं विना ।
 क्षितिपतिः को नाम नीतिं विना ।
 क्षीणा नरा निष्करुणा भवन्ति । (प० त०)
 क्षीयन्ते खलु भूषणानि सततं वाग्भूषणं भूषणम् ।
 (भर्तृ०)
 क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैः शिरसां सतीव ।
 (कु० स०)
 क्षुधातुराणां न रुचिर्न पक्वम् ।
 क्षुभ्यन्ति प्रसभमहो विनापि हेतोर्लालाभिः किमु सति
 कारणे रमण्यः । (शि० व०)

ख(फ)टाटोपो भयंकरः । (प० त०)
 खण्डिता एव शोभन्ते वीराधरपयोधराः ।
 खलसङ्गेऽपि नैष्ठुर्यं कल्याणप्रकृतेः कुतः ।
 गणयन्ति न राज्ञार्येऽपत्यस्त्रेहं महीभुजः । (क० स०)
 गतं न शोचामि कृतं न मन्ये ।
 गतस्य शोचन नास्ति ।
 गतानुगतिको लोको न लोकः पारमार्थिकः ।
 गन्तव्यं राजपथे ।
 गहना कर्मणो गतिः । (भ० गी०)
 गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः । (कि० अ०)
 गुणसहते समतिरिक्तमहो निजमेव सत्त्वमुपकारि सताम् ।
 (कि० अ०)
 गुणान्भूषयते रूपम् ।
 गुणाञ्जनोच्छ्रायविरुद्धबुद्धयः प्रकृत्यमित्रा हि सतामसा-
 धवः । (कि० अ०)
 गुणाः पूजास्थानं गुणेषु न च लिङ्गं न च वयः । (उ० च०)
 गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।
 गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणः । (म० स्मृ०)
 गुणैर्विहीना बहु जल्पयन्ति ।
 गुरुता नयन्ति हि गुणा न संहतिः । (कि० अ०)
 गुर्वपि विरहदुःखमाशाबन्ध साहयति । (अ० शा०)
 गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनी-
 षिणः । (शि० व०)
 गृहे या पुण्यनिष्पत्तिः साध्वनि अमृतः कुतः । (क० स०)
 असते हि तमोपहं मुहुर्न तु राक्ष्णमहर्षति तमः ।
 (शि० व०)
 ग्रहीतुमार्यान्परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः ।
 (शि० व०)
 ग्रामनाशाय कुञ्जरः । (वृ० चा०)
 ग्रामस्थार्थे कुल त्यजेत् । (प० त०)
 ग्रावाणोऽप्यार्द्रता सम्यग्भजन्यभिमुखे विधौ । (क० स०)
 ग्लपयति यथा शशाङ्क न तथा हि कुमुद्वतीं दिवसः ।
 (अ० शा०)
 घनाम्बुना राजपथे हि पिच्छिले क्वचिद्दुर्घैरप्यपथेन
 गम्यते । (नै० च०)
 घनाम्बुभिर्बहुलितनिम्नगाजलैर्जलं नहि ब्रजति विकार-
 मम्बुधेः । (शि० व०)
 घ्नन्ति सहजमपि भूरिभियः सममागताः सपदि वैरमापदः ।
 (कि० अ०)
 चकास्ति योग्येन हि योग्यसंगमः । (नै० च०)
 चक्रवत्परिवर्तन्ते दुःखानि च सुखानि च । (यो० बा०)
 चक्षुःपूर्तं न्यसेत्पादम् । (चा० नी०)
 चन्द्रचन्दनयोर्मध्ये शीतला साधुसंगतिः ।
 चपलौ किल शूराणां रणे जयपराजयौ । (क० स०)

चाण्डाल पक्षिणा काकः ।
 चाण्डालोऽपि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुल धनम् ।
 चाराजानन्ति राजानः ।
 चित्तं जानाति जन्तूनां प्रेम जन्मान्तरार्जितम् । (क० स०)
 चित्तमेतदमलीकरणीयम् ।
 चित्ते वाचि क्रियाया च साधूनामेकरूपता ।
 चित्रा गतिः कर्मणाम् ।
 चिन्ता जरा मनुष्याणाम् ।
 चिन्तासम नास्ति शरीरशोषणम् ।
 चेष्टाप्रतिरूपिका कामिजनमनोवृत्तिः । (अ० शा०)
 चोराणामनृतं बलम् ।
 चौरैः गते या किमु सावधानम् ।
 छाया न मूर्च्छति मलोपहतप्रसादे शुद्धे तु दर्पणतले सुल-
 भावकाशा । (अ० शा०)
 छाया हि भूमेः शशिनो मलत्वेनारोपिता शुद्धिमतः
 प्रजामि । (र० व०)
 छायेव मैत्री खलसज्जनानाम् । (प० त०)
 छिद्रेष्वनर्था बहुलीभवन्ति । (प० त०)
 जगति बहुमताः कस्य नाभ्यर्चनीयाः ।
 जठरं को न विभर्ति केवलम् ।
 जनाने कः कर्मर्षयिष्यति । (नै० च०)
 जनानुरागप्रभवा हि सपदः ।
 जनो बहु क्षपयति स्वल्पस्यार्थे धनान्धवीः । (क० स०)
 जपतो नास्ति पातकम् ।
 जरा रूपं हरति ।
 जलदसमय एष प्राणिनां प्राणभूतः । (का० दा०)
 जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।
 जातं तु जातं न पुनः प्रयाति ।
 जातस्य हि ध्रुवो मृत्युः । (यो० बा०)
 जातापत्या पतिं द्वेष्टि ।
 जातौ जातौ नवाचाराः ।
 जानन्ति पशवो गन्धात् ।
 जामाता दशमो ग्रहः ।
 जायन्ते बत मूढानां संवादा अपि तादृशाः । (क० स०)
 जारक्षीणां पति शत्रुः ।
 जितक्रोधेन सर्वं हि जगदेतद्विजीयते । (क० स०)
 जितक्रोधो न दुःस्वसास्पदीभवेत् । (क० स०)
 जितशान्तेषु धीराणां स्नेह एवोचितोऽस्ति । (क० स०)
 जिह्वालक्ष्मणैककोटिनियमो नो दुर्जनानां मुखे ।
 जीवन्तमेव कुष्णाति काकीव कुकुटम्बिनी । (क० स०)
 जीवन्तोऽसति मूढोऽर्थान्यावदर्थैः स नोज्झितः । (क० स०)
 जीवन्धि धीरोऽभिमतं किं नाम न यदामुयात् । (क० स०)
 जीवो जीवस्य जीवनम् ।
 ज्ञातास्वादो विवृतजघनां को विहातुं समर्थः । (मे० दू०)

ज्ञानमार्गे ह्यहंकारः परिघो दुरतिक्रमः । (क० स०)
 ज्ञानमेव शक्तिः ।
 ज्ञानलवदुर्विदग्धं ब्रह्मापि नर न रञ्जयति । (भर्तृ०)
 ज्ञानस्याभरणं क्षमा ।
 ज्येष्ठभ्राता पितु समः ।
 ज्वलयति महतां मनांस्यमर्षं न हि लभतेऽवसरं सुखाभि-
 लाषः । (कि० अ०)
 झटिति पराशयवेदिनो हि विज्ञाः । (नै० च०)
 तक्रान्तं खलु भोजनम् ।
 तत्कार्मुक कर्मसु यस्य शक्तिः ।
 तत्क्षणं किं नु कुर्याद्वि प्रसादः पारमेश्वरः । (क० स०)
 तत्तस्य किमपि द्रव्यं यो हि यस्य प्रियो जनः । (उ० च०)
 तत्र सौरभनिर्माणे चतुरश्चतुरानन ।
 तदेव दु सहं स्त्रीणामिह प्रणयखण्डनम् । (क० स०)
 तप सीमा मुक्तिः । (प्र० भ०)
 तपोधीनानि श्रेयासि ह्युपायोऽन्यो न विद्यते । (क० स०)
 तपोधीना हि संपदः । (क० स०)
 तमस्तपति धर्माशौ कथमाविर्भविष्यति । (अ० शा०)
 तरुणीकच इव नीचः कौटिल्यं नैव विजहाति ।
 तस्करस्य कुतो धर्मः ।
 तस्माच्छेषं न रक्षयेत् ।
 तस्माज्जात्या महान्तोऽधमजनविषये मौनमेवाश्रयन्ते ।
 तस्मात्सर्वं परित्यज्य पतिमेकं भजेत्सती ।
 तस्य तदेव हि मधुरं यस्य मनो यत्र संलग्नम् ।
 तस्य विस्मारिता बुद्धिस्तैलबिन्दुरिवाम्भसि ।
 तस्य संकुचिता बुद्धिर्घृतबिन्दुरिवाम्भसि ।
 तिष्ठत्येका निशा चन्द्र श्रीमान्सपूर्णमण्डलः ।
 तीव्रसत्त्वस्य न चिराद्भवत्येव हि सिद्धयः । (क० स०)
 तुदति कुसुममासो मन्मथोद्वेजनाय । (का० दा०)
 तुल्यप्रतिद्वन्द्वि बभूव युद्धम् ।
 तुष्यन्ति भोजनैर्विप्राः ।
 तुष्णैका तरुणायते । (प० त०)
 तेजसा हि न वयः समीक्ष्यते । (र० व०)
 ते भूमण्डलमण्डनैकतिलका सन्तः कियन्तो जनाः ।
 तेषामिन्द्रियनिग्रहो यदि भवेद्विन्ध्यस्तरेत्सागरम् ।
 त्यजन्त्युत्तमसत्त्वा हि प्राणानपि न सत्पथम् । (क० स०)
 त्यजेदेकं कुलस्यार्थं । (प० त०)
 त्यागाजगति पूज्यन्ते पशुपाषाणपादपाः ।
 त्राणाभावे हि शापास्मा कुर्वन्ति तपसो व्ययम् । (र० व०)
 त्रिभुवनविषये कस्य दोषो न चास्ति ।
 त्रैलोक्ये दीपको धर्मः ।
 ददाति तीव्रसत्त्वानामिष्टमीश्वर एव हि । (क० स०)
 दया मांसाशिनः कुतः । (प० त०)
 दयितं जनः खलु गुणीति मन्यते । (शि० व०)

दयितास्वनवस्थितं नृणां न खलु प्रेम चलं सुहज्जने । (कु० स०)
 दरिद्रता धीरतया विराजते ।
 दुर्दुरा यत्र वक्तास्त्र मौनं हि शोभनम् ।
 दशाननोऽहरत्सीता बन्धनं च महोदधेः ।
 दारिद्र्यदोषेण करोति पापम् ।
 दारिद्र्यदोषो गुणराशिनाशी । (घ० ख०)
 दारिद्र्यं परमाञ्जनम् । (भा० व०)
 दावानल्लोषविपत्तिमन्योऽरण्यस्य हर्तुं जलदात्मभुः किम् । (कु० सं०)
 दिक्शून्या चेदबान्धवा ।
 दिवि गगनरत्नं दिनकरः । (प्र० भ०)
 दिशत्यपायं हि सतामतिक्रमः । (कि० अ०)
 दुःखान्धा हि पतन्येव विपच्छ्रेषु कातराः । (क० स०)
 दुग्धघृतोऽपि किं याति वायसः कलहंसताम् ।
 दुरधिगमा हि गतिः प्रयोजनानाम् । (कि० अ०)
 दुरधीता विषं विद्या । (हि०)
 दुरितघ्नतप शुद्धिसव्यपेक्षा हि सिद्धयः । (क० स०)
 दुर्गहीनस्तथा नृपः । (हि०)
 दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययाऽलंकृतोऽपि सन् ।
 दुर्जनस्य कुत क्षमा ।
 दुर्जनस्यार्जितं वित्तं भुज्यते राजतस्करैः ।
 दुर्जया हि विषया विदुषापि । (नै० च०)
 दुर्बलस्य बलं राजा । (हि०)
 दुर्मन्त्री राज्यनाशाय । (प० त०)
 दुर्लक्ष्यचिह्ना महता हि वृत्तिः । (कि० अ०)
 दुर्लभ क्षेमकृतसुतः ।
 दुर्लभं भारते जन्म मानुष्य तत्र दुर्लभम् ।
 दुर्लभः स गुरुलोकं शिष्यचिन्तापहारकः ।
 दुर्लभः स्वजनप्रियः ।
 दुष्ट हि जन्तुमुत्थाप्य कस्यात्मनि सुखं भवेत् । (क० स०)
 दुष्टेऽपि पत्न्यौ साध्वीना नान्यथावृत्ति मानसम् । (क० स०)
 दूरत पर्वता रम्याः ।
 दूरारोहपरिश्रमविनिपातो हि दारुणः ।
 दृष्टतत्त्वश्च न पुनः कर्मजालेन बध्यते । (क० स०)
 दृष्टो हि वृष्वन्कलभप्रमाणोऽप्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः । (र० व०)
 देवद्विजसपर्यां हि कामधेनुर्मता सताम् । (क० स०)
 देवा हि नान्यद्वितरन्ति किं तु प्रसह्य ते साधुधियं ददन्ते । (नै० च०)
 देवो दुर्बलघातकः ।
 देहपातमपीच्छन्ति सन्तो नाविनयं पुनः । (क० स०)
 देहह्नेहो हि दुस्त्यजः । (क० स०)
 दैवमेव हि साहाय्यं कुरुते सत्त्वशालिनाम् । (क० स०)

दैवी विचित्रा गतिः ।
 दैवे दुर्जनता गते तृणमपि प्रायेण वज्रायते ।
 दैवेनैव हि साध्यन्ते सदर्या शुभरुर्मगाम् । (क० स०)
 दोषग्राही गुणत्यागी पलोलीव हि दुर्जन । (प० त०)
 दोषाय निर्विमर्शय भातप्रश्नोत्तरक्रिया । (क० स०)
 दोषोऽपि गुणता याति प्रभोर्भवति चेत्कृपा ।
 दौर्न काचिदथवास्ति निरुद्धा सैव सा चलति यत्र हि
 चित्तम् । (ने० च०)
 द्रव्येण सर्वे वशा ।
 धन सर्वप्रयोजनम् ।
 धनानि जीवित चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् । (प० त०)
 धनिनामितर सता पुनर्गुणवत्सनिधिरेव सनिधि ।
 (शि० व०)
 धन्यास्ते भुवि ये निवृत्तमनसो धिगदु खितान्कामिन ।
 धर्मक्षयकर कोध ।
 धर्म कीर्तित्वं स्थिरम् । (म० भा०)
 धर्मः सत्येन वर्धते ।
 धर्म स नो यत्र न सत्यमस्ति ।
 धर्मसंरक्षणायैव प्रवृत्तिर्भुवि शार्ङ्गिण । (र० व०)
 धर्मस्य तत्त्वं निहित गुहायाम् । (म० भा०)
 धर्मस्य त्वरिता गतिः । (प० त०)
 धर्मेण चरता सत्ये नास्त्यनभ्युदयः कश्चित् । (क० स०)
 धर्मेण हीना पशुभि समाना ।
 धर्मो मित्रं मृतस्य च ।
 धर्मो हि सानिध्यं कुरुते सताम् । (क० स०)
 धर्मो ह्यसम्यङ्निर्णीतो निहन्त्युभयलोकोऽयोः । (क० म०)
 धिक्कलत्रमपुत्रकम् ।
 धिक्पुत्रमविनीत च ।
 धिगाशा सर्वदोषभू ।
 धिगिमा देहभृतामसारताम् । (र० व०)
 धिग्गृह गृहिणीश्चान्यम् ।
 धिग्जीवित चोद्यमवर्जितस्य ।
 धिग्जीवित ज्ञातिपराजितस्य ।
 धिग्जीवित व्यर्थमनोरथस्य ।
 धिग्जीवित शास्त्ररुल्लोङ्घितस्य ।
 धिग्ज्योतिषमजातकम् ।
 धीराणां व्रजति हि सर्व एव नान्त पातित्वादभिभवनीयतां
 परस्य । (शि० व०)
 धीराश्च सोढविरहाः प्राप्नुवन्तीष्टसंगमम् । (क० स०)
 धीर्न चित्रीयते कस्मादभिचौ चित्रकर्मणा । (क० स०)
 धूमो निवर्त्येत समीरणेन यतस्तु कक्षस्त एव वह्नि ।
 (र० व०)
 धूर्ताः क्रीडन्त्येव हि बालिदौ । (क० स०)
 ध्रुवमभिमते को वा पूर्णे मुदा न हि मायति । (कु० स०)
 २ सु० २० भा०

ध्रुवं फलाय महते महता सह संगम । (क० स०)
 न कस्य वीर्याय वरस्य संगति । (उ० स०)
 न काचस्य कृते जातु युक्ता मुक्तामणे क्षति । (प० त०)
 न कामसदृशो रिपु । (प० व०)
 न कृपस्वनन युक्त प्रदीपे वह्निना गृहे । (प० त०)
 नक्त स्वस्थानमासाद्य गजन्द्रमपि कर्पति । (प० त०)
 न कापि साख्यमपराधकृता प्रभूणाम् ।
 नक्षत्रभूषण चन्द्र । (च० नी०)
 न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया मश्रयाय प्राप्ते मित्रे
 भवति विमुख । (मे० दृ०)
 न खलु धीमता कश्चिद्विषयो नाम । (अ० शा०)
 न खलु वयस्तेजसो हेतु । (भ० नृ०)
 न खलु स उपरतो यस्य बलभो जन स्मरति ।
 न च दैवात्पर बलम् ।
 न च धर्मो दयापर ।
 न चलति खलु वार्क्यं सैन्यानां कदाचित् ।
 न च विद्यासमो बन्धु ।
 न च व्याधिसमो रिपु ।
 न चापत्यसमः स्नेहः ।
 न जात्वन्नसरे प्राप्ते सत्त्ववानवसीदति । (क० स०)
 न जाने ससार किममृतमय किं विषमयः ।
 न ज्ञानात्परम चक्षुः ।
 न तथा कृतवेदिनां करिष्यन्प्रियतामेति यथा कृतावदानः ।
 (कि० अ०)
 न तु प्रतिनिविष्टमूर्खजनचित्तमाराधयेत् ।
 न तोषात्परम सुखम् ।
 न तोषो महता मृषा । (क० स०)
 न दयासदृश ज्ञानम् ।
 न दरिद्रस्तथा दुःखी लब्धक्षीणधनो यथा ।
 न दुष्प्राप परच्छिद्र जाप्रद्विनिर्गुणैर्यत् । (क० स०)
 न देव परमो विष्णो ।
 न धर्मवृद्धेषु वय समीक्ष्यते । (कु० स०)
 न धर्मनदृश मित्रम् ।
 न धर्मात्परम मित्रम् ।
 न नन्दनालोकनमङ्गलेषु क्षण क्षण हव्यति कस्य चेत् ।
 (कु० स०)
 न नश्यति तमो नाम कृतया दीपवार्तया ।
 ननु तैलनिषेकबिन्दुना सह दीपार्चिरूपैति मेदिनीम् ।
 (र० व०)
 ननु दैवमेव शरण धिग्निगृह्णा पौरुषम् ।
 ननु प्रवातेऽपि निष्कम्पा गिरयः । (अ० शा०)
 ननु वक्तृविशेषनि स्पृहा गुणगृह्णा वचने विपश्चित् ।
 (कि० अ०)
 ननु विमृश्य कृतो कुरुतेऽखिलम् ।

न पतिव्यतिरेकेण सुखीणामपरा गति । (क० स०)
 न परिवयो मलिनात्मना प्रधानम् । (शि० व०)
 न परेषु महौजसश्छलादपकुर्वन्ति मलिभ्लुचा इव । (शि० व०)
 न परोदितं हि कलयन्ति कुमारा । (द० वि०)
 न पादपोन्मूलनशक्तिरहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य । (र० व०)
 न पुत्रात्परमो लाभः ।
 न प्रभातरल ज्योतिरुदेति वसुधातलात् । (अ० शा०)
 न प्राणान्ते प्रकृतिविकृतिर्जायते चोत्तमानाम् ।
 न भयं चास्ति जाग्रतः ।
 न भवति पुनरुक्त भाषितं सज्जनानाम् ।
 न भवति महता हि कापि मोघ प्रसादः । (ह० वि०)
 न भविष्यति हन्त साधन किमिवान्यत्प्रहरिष्यतो विधेः । (र० व०)
 न भार्यायाः परं सुखम् ।
 न भूतो न भविष्यति ।
 न भेकः कोकनदिनीकिजलकास्वादकोविदः । (क० स०)
 नभोभूषा पूषा । (प्र० भ०)
 न मुक्ते परमा गतिः । (यो० वा०)
 नयनसुख को निवारयति ।
 नयनवर्मणा प्रभवता हि धियः ।
 न युक्त ते रोषादतिथिमिव धिक्कृत्य गमनम् ।
 नये च शौर्यं च वसन्ति संपदः ।
 नयेन चालंक्रियते नरेन्द्रता ।
 नर प्रत्युपकारार्थं विपत्तिमभिवान्छति ।
 न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत् । (कु० स०)
 नरपति हितकर्ता द्वेष्यता याति लोके । (प० त०)
 नराणा नापितो धूर्तः । (प० त०)
 नमैकसादरं हि नव वयः । (क० स०)
 न वस्तु दैवस्वरसाद्विनश्वरं सुरेश्वरोऽपि प्रतिकर्तुमीश्वरः । (नै० च०)
 नवाङ्गनानां नव एव पन्थाः ।
 नवा वाणी मुखे मुखे ।
 न विवेक विना ज्ञानम् ।
 न वैराग्यात्पर भाग्यम् ।
 न शरीर पुन पुनः ।
 न शान्ते परमं सुखम् ।
 न शास्त्र वेदत परम् ।
 न शिक्षित प्रयत्नो हि धीराणां हृदये भिया । (क० स०)
 न शूरा विसहन्ते हि स्त्रीनिमित्त पराभवम् । (क० स०)
 न षट्पदश्रेणिभिरेव पङ्कजं सशैवलासङ्गमपि प्रकाशते । (कु० स०)
 न स शक्नोति किं यस्य प्रज्ञा नापदि हीयते । (*० स०)

न सा सभा यत्र न सन्ति वृद्धाः ।
 न सुवर्णे ध्वनिस्तादृग्यादृकास्थे प्रजायते ।
 न स्त्री चलितचारित्रा निम्रोन्नतमवेक्षते । (क० स०)
 न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति । (म० भा०)
 न स्नेहो न च दाक्षिण्यं स्त्रीष्वहो चापलाहते । (क० स०)
 न स्पृशति पल्लवलाभं पञ्जरशेषोऽपि कुञ्जरः कापि ।
 न स्वेच्छ व्यवहर्तव्यमात्मनो भूतिमिच्छता । (क० स०)
 नहि कृतमुपकार साधवो विस्मरन्ति ।
 नहि गणयति क्षुद्रो जन्तु परिग्रहफलगुताम् ।
 नहि तापयितुं शक्य सागराम्भस्तृणोत्कया ।
 नहि दुर्बलदग्धानां काले किञ्चित्प्ररोहति ।
 नहि दुष्करमस्तीह किञ्चिदध्यवसायिनाम् । (क० स०)
 नहि नायों विनेर्ष्यया ।
 नहि प्रफुल्लं सहकारमेत्य वृक्षान्तर काङ्क्षति षट्पदाली । (र० व०)
 नहि प्रियं प्रवक्तुमिच्छन्ति मृषा हितैषिणः । (कि० अ०)
 नहि मूला प्रसिध्यति ।
 नहि वन्ध्याक्षुते दुःख यथा हि मृतपुत्रिणी ।
 नहि विचलति मैत्री दूरतोऽपि क्षितानाम् ।
 नहि सत्त्वावसादेन स्वल्पाप्यापद्विलङ्घ्यते । (क० स०)
 नहि सर्वविदः सर्वे ।
 नहि सर्वेऽपि कुर्वन्ति सभ्या युक्तिविवेचनम् ।
 नहि सिंहो गजास्क्रन्दी भयाद्भिरिगुहाशयः । (र० व०)
 नहि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ।
 नहीद्वितज्ञोऽवसरेऽवसीदति । (कि० अ०)
 नहीश्वरव्याहृतयः कदाचित्पुष्पान्ति लोके विपरीतमर्थम् । (कु० स०)
 नाकाले म्रियते जन्तुर्विद्धः शरशतैरपि । (घ० ख०)
 नातिपीडयितुं भग्नानिच्छन्ति हि महौजसः । (कि० अ०)
 नाधर्मश्चिरमृद्धये । (क० स०)
 नानातत्त्वविचारणप्रणयिनो लोका वहिर्बुद्धयः ।
 नानाफलैः फलति कल्पलतेव भूमिः । (भर्तृ०)
 नानृतात्पातक परम् ।
 नाभाव्य भवतीह कर्मवशतो भाव्यस्य नाशः कुतः ।
 नारीणां भूषण पतिः ।
 नार्कातपैर्जलजमेति हिमैस्तु दाहम् । (नै० च०)
 नार्थः समाश्रितजनं हि कलङ्कयन्ति ।
 नालं सुखाय सुहृदो नालं दुःखाय शत्रवः । (म० भा०)
 नालपीयान्बहु सुकृत हिनस्ति दोषः । (कि० अ०)
 नाऽविष्णु पृथिवीपतिः । (म० भा०)
 नासङ्गि किञ्चिदाचरेत् ।
 नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ।
 नास्ति कामसमो व्याधिः ।
 नान्ति क्रोधसमो वह्निः ।

नास्ति चक्षु सम तेज ।
 नास्ति चात्मसम बलम् ।
 नास्ति ज्ञानात्पर सुखम् ।
 नास्ति तृष्णासमो व्याधि ।
 नास्ति धान्यसम प्रियम् ।
 नास्ति प्राणसम भयम् ।
 नास्ति बन्धुसम बलम् ।
 नास्ति भर्तु. समो बन्धु । (विक्र०)
 नास्ति मेघसमं तोयम् ।
 नास्ति मोहसमो रिपु ।
 नास्ति व्यसनिनां किञ्चिद्बुवि पर्यासये धनम् । (क० स०)
 नास्ति सत्यसमो धर्म । (म० भा०)
 नास्ति हस्तिसम सखा ।
 नास्ति हस्तिसमो बन्धु ।
 नास्त्यदेयं महात्मनाम् ।
 नास्त्यहो स्वामिभक्ताना पुत्रे वात्मनि वा स्पृहा ।

(क० स०)

निजहृदि विकसन्त. सन्ति सन्त. कियन्त. ।
 निजामृतैर्लोचनसेचनाद्वा पृथक्किमिन्दु. सृजति प्रजानाम् ।
 (नै० च०)
 निपातनीया हि सतामसाधव. । (शि० व०)
 नि सारस्य पदार्थस्य प्रायेणाडम्बरो महान् ।
 निजेऽप्यपत्ये करुणा कठिनप्रकृतेः कुत । (प्र० रा०)
 निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि द्रुमायते । (हि०)
 निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्वन नार्दति चातकोऽपि । (र० व०)
 निजितेषु तरसा तरस्विना शत्रुषु प्रणतिरेव कीर्तये ।

(र० व०)

निर्द्रव्यं पुरुष त्यजन्ति गणिका. । (भर्तृ०)
 निर्धनता सर्वापदामास्पदम् ।
 निर्धनस्य कुत सुखम् ।
 निर्वाणदीपे किमु तैलदानम् ।
 निर्ग्राह प्रतिपन्नवस्तुषु सतामेतद्धि गोत्रव्रतम् ।
 निर्विमर्शा हि भीरव । (क० स०)
 निवसन्ति पराक्रमाश्रया न विषादेन समं समृद्धय ।

(कि० अ०)

निवसन्नन्तर्द्वारुणि लङ्घयो वह्निर्न तु ज्वलित ।
 निवृत्तपापसंपर्का सन्तो गान्ति हि निवृत्तिम् । (क० म०)
 निवृत्तरागस्य गृह तपोवनम् । (हि०)
 निशारव चन्द्र । (प्रगया०)
 निष्प्रज्ञास्त्ववमीदन्ति लोकोपहसिता सदा । (क० स०)
 निष्प्रज्ञो नाशयत्येव प्रभोरर्थमथात्मन । (क० स०)
 निसर्ग स हि धीराणा यदापद्यधिकं दृढम् । (क० स०)
 निसर्गचपलाना हि मादशा सयम. कुत । (क० स०)
 निसर्गतोऽन्तर्मलिना ह्यसाधव ।

निसर्गसिद्धो नारीणा मपत्नीषु हि मन्मर. । (क० स०)
 निस्पृहस्य तृणं जगत् ।
 नि सङ्गाद्भवति सहता मानपूजापहार ।
 नीचाश्रयो हि महतामपमानहेतु ।
 नीचैर्गच्छ-युपरि च उशाचक्रनेमिक्रमेण । (म० दू०)
 नीचैर्नीचैरनिनीचनीचै सर्वैरुपायं फलमेव साध्यम् ।
 नीचो वदति न कुरुते वदति न माधु करोत्येव ।
 नून विरूपपरविक्र हासनै. क्रीडति स्मर. । (क० स०)
 नृपति जनपदाना दुर्लभ । (प्र० त०)
 नृपस्य वर्णाश्रमपालन यत्न एव धर्म । (र० व०)
 नेन्दु. क्षिपति कि काल परिश्रीणोऽर्कनण्डले । (क० स०)
 नेष्ट्या भर्तृहितैषिण्यो गणयन्ति हि सुखिय । (क० स०)
 नैकत्र सर्वो गुणसन्निपात ।
 नैवाकृति फलति नैव कुलं न शील । (भर्तृ०)
 नैता रूप परीक्षन्ते नासा वयमि मस्थिति । (हि०)
 नैवात्मनीनमथवा क्रियते मदान्यै । (शि० व०)
 नैवान्यथा भवति यल्लिखित विधात्रा ।
 नैवाश्रितेषु महता गुणदोषशङ्का ।
 न्याय्यमुपेक्षते हि क. । (न० च०)
 न्याय्या वृत्ति समाचरेत् ।
 न्याय्यात्पथ प्रविचलन्ति पदं न धीरा । (भर्तृ०)
 पङ्को हि नभसि श्लिष. क्षेमु. पतति मूर्धनि । (क० स०)
 पञ्चभिर्मिलितै कि यजगतीह न साध्यते । (न० च०)
 पठतो नान्ति मूर्खत्वम् ।
 पथ श्रुनेर्दर्शयितार ईश्वरा मलीमसामाददते न पद्धतिम् ।
 (र० व०)
 पदं हि सर्वत्र गुणैर्विधीयते ।
 पद सहेत अमरस्य पेलवं शिरीषपुष्पं न पुन. पतत्रिण ।
 (कु० स०)
 पद्मपत्रस्थितं वारि धत्ते मुक्ताफलश्रियम् ।
 पद्माना शिशिराद्भयम् ।
 पय पान भुजगाना केवल विपवर्धनम् । (प्र० त०)
 पयो गते कि खलु सेतुबन्ध. ।
 पयो मुचा पङ्क्तिषु विद्युतेव ।
 परदु खेनापि दु खिता विरला ।
 परबुद्धिर्विनाशाय ।
 परबुद्धिषु बद्धमत्सराणा किमिव ह्यस्ति दुरात्मनामलङ्घ्यम् ।
 (कि० अ०)
 परभुके हि कमले किमलेर्जायते रति । (क० स०)
 परम लाभमरतिभङ्गमाहु. । (कि० अ०)
 परमार्थमविज्ञाय न भेतव्यं क्वचिद्बुभि । (क० स०)
 परलोकगतस्य को बन्धु ।
 परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथा हि देहिनाम् ।
 (र० व०)

परवृद्धिमात्सरि मनो हि मानिनाम् । (शि० व०)
 परसदननिविष्ट को लघुत्व न याति । (भर्तृ०)
 परसेवैकसक्तानां को हि खेहो निजे जने । (क० स०)
 परहस्तगता, स्त्रियः ।
 परहितनिरतानामादरो नात्मकार्ये ।
 पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम् ।
 परार्थप्रतिपन्ना हि नेशन्ते स्वार्थमुत्तमा । (क० स०)
 परिजनतापि गुणाय सद्गुणानाम् । (कि० अ०)
 परिवर्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ।
 परेक्षितज्ञानफला हि बुद्धयः ।
 परैरनिन्द्यं चरितं मनस्विनां पयोनुसारोचितमेव शोभते । (क० स०)
 परैरप्यथासितवीर्यसंपदां पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम् । (कि० अ०)
 परोपकारज्ञं पुण्यं न स्यात्कलुषतैरपि ।
 परोपकाराय सतां विभूतयः ।
 परोपकारार्थमिदं शरीरम् ।
 परोपदेशवेलायाः शिष्टाः सर्वे भवन्ति वै ।
 परोऽपि हितवान्बन्धुः । (प० त०)
 पर्यायपीतस्य सुरैर्हिमाशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः । (र० व०)
 पर्वतानां भयं वज्रात् । (चा० नी०)
 पलालजालैः पिहितः स्वयं हि प्रकाशमासादयतीक्षुब्धिमः । (नै० च०)
 पवनः परागवाही रथ्यासु वह्नरजस्वलो भवति ।
 पश्यन्तु लोकाः कलिकौतुकानि ।
 पश्यन्तु लोकाः कलिदोषकानि ।
 पणौ पयसा वृधे तर्कं पूस्कृत्य पामरः पिबति ।
 पात्रत्वाद्धनमग्नौति ।
 पात्रानुसारं फलम् ।
 पाददाना भयं वातात् । (चा० नी०)
 पापप्रभावाद्भरकं प्रयाति ।
 पापे कर्मण्यवज्ञातहितवाक्ये कुतः सुखम् । (क० स०)
 पिण्डे पिण्डे मतिर्भिन्ना ।
 पिण्डेष्वनास्था खलु भौतिकेषु ।
 पितृदोषेण भूर्लता ।
 पिपासितैः काव्यरसो न पीयते ।
 पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान् ।
 पिशुनजनः खलु बिभ्रातः क्षितीन्द्राः ।
 पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ।
 पुंभामदृष्टे दृष्टे वा श्रेयोऽहंकारिणा कुतः । (क० स०)
 पुण्यवन्तो हि सतान् पश्यन्त्युच्चैः कृतान्वयम् । (क० स०)
 पुण्यैरेव हि लभ्यते सुकृतिभिः सस्संगतिर्दुर्लभा ।
 पुत्रः पिण्डप्रयोजनः । (चा० नी०)

पुत्रः शत्रुरपण्डितः । (चा० नी०)
 पुत्रप्रयोजना दाराः ।
 पुत्रहीनं गृहं शून्यम् ।
 पुत्रादपि भयं यत्र तत्र सौख्यं हि कीदृशम् ।
 पुत्रोदये माद्यति का न हर्षात् । (कु० सं०)
 पुनर्दरिद्री पुनरेव पापी ।
 पुनर्दारा पुनर्वित्तं । (विक्र० च०)
 पुनर्धनाढ्यः पुनरेव भोगी ।
 पुरुषा अपि बाणा अपि गुणच्युताः कस्य न भयाय ।
 पुष्पं पर्युषितं त्यजन्ति मधुपाः ।
 पुस्तकप्रत्ययाधीतं । (नारद०)
 पूज्यं वाक्यं समृद्धस्य ।
 पूर्वपुण्यतया विद्या ।
 पूर्ववधीरितं श्रेयो दुःखं हि परिवर्तते । (अ० शा०)
 पृथिवीभूषणं राजा ।
 पेशल हि सतीमनः । (क० सं०)
 प्रकृतिः खलु सा महीयसां सहते नान्यसमुच्चतिं यया ।
 प्रकृतिमहते कुर्मस्तस्मै नमः कविकर्मणे ।
 प्रकृतिरियं सत्त्ववताम् ।
 प्रकृतिसिद्धमिदं हि दुरात्मनाम् ।
 प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् । (भर्तृ०)
 प्रकृत्या ह्यमणिः श्रेयाश्चालकारश्च्युतोपलः । (कि० अ०)
 प्रच्छन्नमप्युह्यते हि चेष्टा । (कि० अ०)
 प्रजानामपि दीनानां राजैव सद्यः पिता ।
 प्रजापतेर्विसर्गो हि प्राणिसर्गोऽधिकाधिकः । (क० स०)
 प्रज्ञा नाम बलं ह्येव निष्प्रज्ञस्य बलेन किम् । (क० स०)
 प्रज्ञाबलं च सर्वेषु सुख्ये कार्येषु साधनम् । (क० स०)
 प्रणामान्तः सता कोपः ।
 प्रणिपातप्रतीकारः संग्मो हि महात्मनाम् । (र० व०)
 प्रतिकारविधानमायुषः सति शेषे हि फलाय कल्पते । (र० व०)
 प्रतिकूलतामुपगते हि विधौ विफलत्वमेति
 बहुसाधनता । (शि० व०)
 प्रतिक्षणं यज्ञवतामुपैति तदेव रूपं रमणीयतायाः ।
 प्रतिपन्नसुहृत्कार्यनिर्वाहं धीरसत्त्वता । (क० स०)
 प्रतिपन्नार्थनिर्वाहं सहजं हि सता व्रतम् । (क० स०)
 प्रतिबध्नाति हि श्रेयः पूज्यपूज्याव्यतिक्रमः । (र० व०)
 प्रतिभातश्च पश्यन्ति सर्वे प्रज्ञावता धियः । (क० स०)
 प्रतीयन्ते न नीतिज्ञा कृतावज्ञस्य वैरिणः । (क० स०)
 प्रत्ययः स्त्रीषु मुष्णाति विमर्शं विदुषामपि । (क० स०)
 प्रत्यासन्नविपत्तिमूढमनसां प्रायो मतिः क्षीयते ।
 प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव । (मे० दू०)
 प्रत्युत्पन्नमतिस्त्रैणम् । (अ० शा०)
 प्रथमालीढमधुरा विवन्ति कटु भेषजम् ।

प्रबलतमसामेवप्रायाः शुभेषु हि वृत्तयः सजमपि शिरस्य
 न्यक्षिप्ता धुनोत्यहिशङ्कया । (अ० गा०)
 प्रभुचित्तमेव हि जनोऽनुवर्तते । (शि० व०)
 प्रभुप्रसादो हि मुदे न कस्य । (कु० स०)
 प्रभुश्च निर्विचारश्च नीतिज्ञैर्न प्रशस्यते । (क० स०)
 प्रभुस्तु विबुधाश्रयः कति न सन्नि कुक्षिभरा ।
 प्रभूणां हि विभूत्यन्धा धावत्यविषये मति । (क० स०)
 प्रभौ दृढप्रवृत्ते हि कस्य प्रत्यायना भवेत् । (क० स०)
 प्रमदालोचनन्यस्त मलीमसमिवाजनम् ।
 प्रमाणं परम श्रुतिः । (म० भा०)
 प्रमाद्यता सवृणोति खलु दोषममङ्गता । (कि० अ०)
 प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चित्तं गोरवमाश्रितेषु ।
 (कु० स०)
 प्रलयोलसितस्य वारिधे परिवाहो जगतः करोति किम् ।
 (शि० व०)
 प्रवादमोहित प्रायो न विचारक्षमो जनः । (क० स०)
 प्रसन्नतोयानि सुशीतलानि सरासि चेतासि हरन्ति
 पुसाम् । (का० द०)
 प्रसन्नानां वाचः फलमपरिमेयं प्रसुवते ।
 प्रसन्ने हि किमप्राप्यमन्तीह परमेश्वरे । (क० स०)
 प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि ।
 प्रसादसौम्यानि सता सुहृज्जने पतन्ति चक्षुषि
 न दारुणा शरा । (अ० शा०)
 प्रसूयन्त च यौवनम् ।
 प्रस्तुतार्थविरुद्धं हि कोऽभिदध्यादबालिशः । (क० न०)
 प्रहर नमतु चाप प्राक्प्रहारप्रियोऽहम् ।
 प्रह्वेयनिर्वन्धरुषो हि सन्तः । (१० व०)
 प्रागेव मुक्ता नयनाभिरामा प्राप्येन्द्रनील
 किमुतोन्मयूखम् । (१० व०)
 प्राचीनकर्म बलवन्मुनयो वदन्ति । (म० भा०)
 प्राज्ञा सत्त्वहितं कुर्यात्सम्यक्मबोधलब्धये । (क० स०)
 प्राणव्ययाय शराणां जायते हि रणोत्सवः । (क० स०)
 प्राणानुदारा विमृजन्त्यर्थिनो न पराङ्मुखाः । (क० स०)
 प्राणिना हि निकृष्टापि जन्मभूमि परा प्रिया । (क० स०)
 प्राणेभ्योऽपि हि धीराणां प्रिया शत्रुप्रतिक्रिया । (ने० च०)
 प्राणेभ्योऽप्यर्थमात्रा हि कृपणस्य गरीयसी । (क० स०)
 प्राणैरपि हि भृत्यानां स्वामिमरक्षणं व्रतम् । (क० स०)
 प्राप्तोऽप्यर्थं क्षणादेव हार्यते मन्दबुद्धिना । (क० ग०)
 प्राप्तोतीष्टमविक्रयः । (१० स०)
 प्राप्यते किं यशः शुभ्रमनङ्गीकृत्य साहसम् । (क० स०)
 प्रायः प्रत्ययमाधत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः । (कु० स०)
 प्रायः शत्रून्पश्योर्न दृश्यते सौहृदं लोके ।
 प्रायः सज्जनसंगतौ हि लभते देवानुरूपं फलम् ।
 प्रायः सत्पुरुषाश्रितोऽपि लभते देवानुरूपं फलम् ।

प्रायः समानविद्याः परस्परयशः पुरोभागाः ।
 प्रायः समासन्नविपत्तिकान्ते विद्योऽपि पुंसं मल्लिनी-
 भवन्ति ।
 प्रायः सर्वे भवन्ति कण्ठानुनिराद्वान्तरात्मा । (मे० व०)
 प्रायः स्त्रियो भवन्तीह निसर्गविषमाः शठाः । (क० स०)
 प्रायः स्वमहिमानं क्रोधात्प्रतिपद्यते हि जनः ।
 प्रायेण गृहिणीनेत्राः कन्यार्थेषु कुटुम्बिनः । (कु० स०)
 प्रायेण भार्यादौ शील्यं स्नहान्धो नैक्षते जनः । (क० स०)
 प्रायेण भूमिपतयः प्रमदा लुनाश्च यः पार्श्वतो भवति त
 परिविष्टयन्ति । (१० न०)
 प्रायेण मत्यपि हितार्थकरे विधां हि श्रेयासि लब्धुमसुखानि
 विनान्तरायैः । (कि० अ०)
 प्रायेण साधुवृत्तानामस्यायिन्यो विपत्तयः ।
 प्रायेण सामग्र्यविधौ गुणानां पराङ्मुखी विश्वसृजः प्रवृत्तिः ।
 (कु० स०)
 प्रायेणाधममध्यमोत्तमगुणं संसर्गतो जायते । (भर्तृ०)
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रापदा भाजनम् ।
 (भर्तृ०)
 प्रायो गच्छति यत्र भाग्यरहितस्तत्रैव यान्त्यापदः । (भर्तृ०)
 प्रायो वारितत्वामा हि प्रवृत्तिर्मनसो मृणाम् । (क० स०)
 प्रायोऽग्नौ कार्यस्य कालहारः प्रतिक्रिया । (क० स०)
 प्रारभ्य चोत्तमजना न परित्यजन्ति । (भर्तृ०)
 प्रासादशिखरस्थोऽपि काकः किं गरुडायते । (१० त०)
 प्रियबन्धुविनाशोऽथ शोकात् किं न तापयेत् । (क० स०)
 प्रियमनु सुकृता हि स स्पृहाया विलम्बः । (ने० च०)
 प्रियमात्ममृगाधिपोज्झितः किमवद्यः करिकुम्भजो मणिः ।
 (शि० व०)
 प्रियानामे कृष्णं किल जगदरण्यं हि भवति । (मे० दू०)
 प्रियेषु सौभाग्यफला हि चारुता । (कु० स०)
 प्रिये सीमाह्लादः ।
 प्रौढ विकान्तमासीद्वन इव भवता शूरशून्ये रणेऽस्मिन् ।
 फलं भाग्यानुसारतः । (म० भा०)
 फलेन फलमादिशेत् ।
 बत स्त्रीणां चञ्चलाश्चित्तवृत्तयः । (क० स०)
 बताश्रितानुरोधेन किं न कुर्वन्ति साधवः । (क० स०)
 बधिरस्य गानम् ।
 बधिरान्मन्दकर्णं श्रेयान् ।
 बध्नात्यार्यपरीवादं खलसंवादशृङ्खला । (क० स०)
 बन्धु को नाम दुष्टानाम् ।
 बन्धुरप्यहितं परः ।
 बलवति सति दैवे बन्धुभिः किं विधेयम् ।
 बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः । (अ० शा०)
 बलं मूर्खस्य मोलित्वम् ।
 बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्दलः ।

बलीयसी केवलमीश्वरेच्छा । (म० भा०)
 बहुवृत्ता वसुंधरा ।
 बहुवचनमल्पसार य. कथयति विप्रलापी स. ।
 बहुविघ्नास्तु सदा कल्याणमिदय. । (क० स०)
 बह्वाश्रया हि मेदिनी । (क० स०)
 बालानां रोदनं बलम् ।
 बुद्धय. कुञ्जगामिन्यो भवन्ति महतामपि ।
 बुद्धिः कर्मानुसारिणी । (चा० नी०)
 बुद्धिर्नाम च सर्वत्र मुख्यं मित्रं न पौरुषम् । (क० स०)
 बुद्धेः फलमनाग्रह. ।
 बुद्धिं वा जितमपरेण काममाविर्बुद्धीं स्वगुणमपन्नपः क
 एव । (शि० व०)
 बुभुक्षितं किं न करोति पापम् । (प० त०)
 बुभुक्षितं न प्रतिभाति किञ्चित् ।
 बुभुक्षितैर्व्याकरणं न मुज्यते ।
 बोधे बोधे सच्चिदानन्दभास. ।
 बुवते हि फलेन साधवो न तु कण्ठेन निजोपयोगिताम् । (नै० च०)
 भक्तानामनिर्वाच्य हि चेष्टितम् । (क० स०)
 मत्स्या कार्यधुर वहन्ति कृत्स्नस्ते दुर्लभास्त्वादशाः ।
 मत्स्या हि दुष्यन्ति महानुभावा. ।
 मेदस्तत्र त्रयोक्तव्यो यत. स वशकारक. । (प० त०)
 भङ्गेऽपि हि मृगालानामनुब्रमन्ति सन्तव. ।
 भजन्ति वैतसी वृत्तिं राजान कालवेदिन. । (क० स०)
 भजन्यात्मभरित्व हि दुर्लभेऽपि न साधवः । (क० स०)
 भद्रकृपामुयाद्भद्रमभद्र चाप्यभद्रकृत् । (क० स०)
 भद्रमभद्रं वा कृतमात्मनि कल्प्यते । (क० स०)
 भयकार्कश्यकोपानां गृहं हि छान्दसा द्विजाः । (क० स०)
 भये सीमा मृत्यु. । (ष० ख०)
 भर्ता च स्त्रीकृतं पापम् ।
 भर्तारं हि विना नान्य. सतीनामस्ति बान्धवः । (क० स०)
 भर्तृमार्गानुसरण स्त्रीणां च परमं व्रतम् । (क० स०)
 भवति महत्सु न निष्फल. प्रयास. । (शि० व०)
 भवति योजयितुर्वचनीयता ।
 भवति हि विह्वलता गुणोद्भनानाम् । (शि० व०)
 भवति हृदयदाही शल्यतुल्यो विपाक. ।
 भवन्ति क्लेशबहुलाः सर्वस्यापीह सिद्धय. । (क० स०)
 भवन्ति वाचोवसरे प्रयुक्ता भुवं प्रविष्टष्टफलोदयाय । (कु० स०)
 भवन्ति साम्येऽपि निविष्टचेतसां वपुर्विशेषेऽवतिमौखवाः
 क्रिया. । (कु० स०)
 भवन्त्यव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः । (कु० स०)
 भवन्त्युदयकाले हि सत्कल्याणपरम्परा. । (क० स०)
 भवन्त्येव हि भद्राणि धर्मादेव यदादरात् । (क० स०)

भवितव्यता बलवती । (अ० शा०)
 भवितव्यं भवत्येव कर्मणामीदृशी गति. । (म० भा०)
 भवितव्यस्य नासाध्यं दृश्यते बत दृश्यताम् । (क० स०)
 भवितव्यानां द्वाराणि भवन्ति सर्वत्र । (अ० शा०)
 भवेन्न यस्य यत्कर्म स तत्कुर्वन्निबन्धयति । (क० स०)
 भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम् ।
 भस्मीभूतस्य जीवस्य पुनरागमनं कुत. । (नै० च०)
 भाग्येनैव हि लभ्यते पुनरसौ सर्वोत्तम. सेवकः ।
 भार्या मूलं गृहस्थस्य । (दम्पती०)
 भार्यासम नास्ति शरीरतोषणम् ।
 भार्याहीन गृहस्थस्य शून्यमेव गृहं मतम् ।
 भावस्थिराणि जननान्तरसौहृदानि । (अ० शा०)
 भिक्षुको भिक्षुकं दृष्ट्वा श्वानवद्वगुरायते ।
 भिक्षुचर्चिर्हि लोक. । (र० ब०)
 भीता इव हि धीराणां यान्ति दूरे विपत्तयः । (क० स०)
 भूतार्थकथने यस्य स्थेयस्येव सरस्वती ।
 भूतार्थव्याहृति सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः ।
 भूभृद्बल कनकशिखरी । (प्र० भ०)
 भूयोऽपि सिक्त. पयसा धृतेन न निम्बवृक्षो मधुरस्वमेति ।
 भोगरत्नं मृगाक्षी । (प्र० भ०)
 भोगो भूषयते धनम् ।
 भोग्यं किं रमणी विना ।
 अष्टस्य का वा गतिः ।
 मणिना भूषितं सर्पं किमसौ न भयङ्करः । (भट्ट०)
 मणेस्तुल्यं मूल्यं सहजसुभगस्य शुक्तिमतः ।
 मतिरेव बलाद्वरीयसी ।
 मदमूढबुद्धिषु विवेकिता कुतः । (शि० व०)
 मद्यपस्य कुत सत्यम् ।
 मद्यपा. किं न जल्पन्ति ।
 मद्ये मारैकसुहृदि प्रसक्ता स्त्री सती कुतः । (क० स०)
 मधुसमयभूषा मनसिज. । (प्र० भ०)
 मधुरविधुरमिश्राः सृष्टयो हा विधातुः । (प्र० रा०)
 मधुराणि हि मूर्च्छयते विषविटपिसमाश्रिता बली ।
 मन. पूर्तं समाचरेत् । (का० नी०)
 मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः । (म० गी०)
 मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् । (शा० प०)
 मनस्वी कार्यार्थी न गणयति दुःखं न च सुखम् । (भट्ट०)
 मनीषिण सन्ति न ते हितैषिण ।
 मनोभूषा मैत्री । (प्र० भ०)
 मनोरथानामगतिर्न विद्यते । (कु० स०)
 मनो हि जन्मान्तरसंगतिज्ञम् । (र० व०)
 मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः । (मे० दू०)
 मन्ये दुर्जनवित्तवृत्तिहरणे धातापि भद्रोद्यमः ।
 मयि तु कृतनिवाते किं विद्व्याः परेण ।

मय्युलङ्कितमर्यादे को हि तिष्ठेत्स्ववर्त्मनि । (क० स०)
 मरण प्रकृतिः शरीरिणाम् । (१० व०)
 मर्दनं गुणवर्धनम् ।
 मर्मवाक्यमपि नोच्चरणीयम् ।
 महतां हि धैर्यमभिभाव्यवैभवम् । (कि० अ०)
 महतां हि सर्वमथवा जनातिगम् । (शि० व०)
 महतामनुकम्पा हि विरुद्धेषु प्रतिक्रिया । (क० स०)
 महतीमपि श्रियमवाप्य विस्मयः सुजनो न विस्मरति जातु
 किंचन । (शि० व०)
 महते रुजश्चपि गुणाय महान् । (कि० अ०)
 महाजनो येन गतः स पन्था । (प० त०)
 महानपि प्रसङ्गेन नीचं सेवितुमिच्छति ।
 महानुभावः प्रतिहन्ति पौरुषम् । (कि० अ०)
 महान्महत्येव करोति विक्रमम् । (प० त०)
 महीतलस्पर्शनमात्रमिदं हि राज्यं पदमैन्द्रमाहुः ।
 (१० व०)
 महीपतीनां विनयो हि भूषणम् ।
 महेश्वरमनाराध्य न सन्तीप्सितसिद्धयः । (क० स०)
 महोदयानामपि सद्योत्तिता सहायसाध्याः प्रदिशन्ति
 सिद्धयः । (कि० अ०)
 मातर्लक्ष्मि तव प्रसादवशतो दोषा अपि स्थगुणाः ।
 माता च व्यभिचारिणी । (चा० नी०)
 मातापितृभ्यां शतः सन्न जातु सुखमश्नुते । (क० स०)
 मातृजङ्घा हि वत्सस्य स्तम्भीभवति बन्धने । (प० त०)
 मात्सर्यरागोपहृतात्मना हि स्खलन्ति साधुध्वपि
 मानसानि । (कि० अ०)
 मात्सर्येण दुरात्मकोऽपि सुजनं दृष्ट्वा सदा हासते ।
 मात्रा समं नास्ति शरीरपोषणम् ।
 मादृशो हि कथं कुर्युः सत्त्वोलङ्घनसाध्वसम् । (क० स०)
 माने म्लाने कुतः सुखम् ।
 मासरत्न वसन्तः । (प्र० म०)
 मितं च सारं च वचो हि वाग्मिता । (नै० च०)
 मित्रार्थगणितप्राणा दुर्लभा हि महोदयाः । (क० स०)
 मिथ्या परोपकारो हि कुतः स्यात्कस्य शर्मणे । (क० स०)
 मिष्टान्नमितरे जनाः । (नै० च०)
 मुक्त्वा बलिभुज काकी कोकिले रमते कथम् । (क० स०)
 मुखं विमुच्य श्वसितस्य धारया वृथैव नासापथधावनश्रमः ।
 (नै० च०)
 मुखरतावसरे हि विराजते । (कि० अ०)
 मुख्यमङ्ग हि मन्त्रस्य विनिपातप्रतिक्रिया । (क० स०)
 मुह्यत्येव हि कृच्छ्रेषु संभ्रमज्वलितं मनः । (कि० अ०)
 मुह्यन्मार्गममार्गं वा रागान्धः को हि पश्यति । (क० स०)
 मूढः परप्रत्ययनेयबुद्धिः । (प० त०)
 मूर्खस्य किं शास्त्रकथाप्रसङ्गः ।

मूर्खस्य हृदयं शून्यम् ।
 मूर्खाणां बोधको रिपुः ।
 मूर्खैर्हि सन्न कस्यान्ति शर्मणे । (क० स०)
 मूर्खो दृष्टव्यलीलोऽपि व्याजमन्त्वेन तुष्यति । (क० स०)
 मूर्खोऽनुभवति क्लेशं न कर्म्यं कुरुते पुनः । (क० स०)
 मूर्च्छन्त्यमी विकाराः प्रायेणैश्वर्यमत्तेषु । (अ० अ०)
 मृत्योः सर्वत्र तुल्यता ।
 मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्तिः चेतः कण्ठाश्लेष-
 प्रणयिनि जने किं पुनर्दूरस्थे । (म० दू०)
 मेघो गिरिजलधिवर्षां च । (प० त०)
 मोघा हि नाम जायेत महत्सूचकः कुतः । (क० स०)
 मोहान्धमविवेकं हि श्रीश्चिराय न सेवते । (क० स०)
 मौनं विधेयं सततं सुधीभिः ।
 मौनं सर्वार्थसाधकम् ।
 मौनिनः कलहो नास्ति ।
 म्लायति श्रीः कुलस्त्रीव गृहे बन्धव्यधिष्ठिते । (क० स०)
 यं य पश्यसि तस्य तस्य पुरतो मा ब्रूहि दीनवचः । (म० व०)
 यतः सतां हि संगतं मनीषिभिः सासपदीनमुच्यते ।
 (कु० स०)
 यतः सत्यं ततो धर्मः ।
 यतो धर्मस्ततो धनम् ।
 यतो नागास्ततो जयः ।
 यतो रूपं ततः शीलम् ।
 यत्तदग्रे विषमिव परिणामेऽमृतोपमम् ।
 यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽत्र दोषः ।
 यत्पूर्वं विधिना ललाटलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ।
 यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि ।
 यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति ।
 यत्रास्त लक्ष्मीर्विनयो न तत्र ।
 यथा चित्तं तथा वाचो यथा वाचस्तथा क्रियाः ।
 यथा देशस्तथा भाषा ।
 यथा बीजं तथा कुलः ।
 यथा भूमिस्तथा तोयम् ।
 यथा राजा तथा प्रजा ।
 यथा वृक्षस्तथा फलम् ।
 यथाशक्त्यतिथेः पूजा धर्मो हि गृहमेधिनाम् । (क० स०)
 यथोत्तरेच्छा हि गुणेषु कामिनः । (कि० अ०)
 यथौषधं स्वादु हितं च दुर्लभम् ।
 यद्व्यासितमर्हन्निस्तद्धि तीर्थं प्रचक्षते । (कु० स०)
 यदनुद्वेगतं साध्यं पुरुषार्थः सदा बुधैः । (क० स०)
 यदन्नं भक्षयेन्नित्यं जायते तादृशी प्रजा ।
 यदि वात्यन्तमृदुता न कस्य परिभूतये । (क० स०)
 यदेव रोचते यस्मै भवेत्तत्तस्य सुन्दरम् ।
 यदेवेन ललाटपत्रलिखितं तज्जोयितुं कः क्षमः ।

यद्वात्रा निजभालपट्टलिखितं तन्मार्जितुं कः क्षमः ।
 यद्वाविनात्मा श्रियते जन्तुस्तद्रूपमश्नुते । (क० स०)
 यद्यपि शुद्ध लोकविरुद्ध नाकरणीय नाचरणीयम् ।
 यद्वा तद्वा भविष्यति ।
 यश्च पुण्यैरवाप्यते । (चा० नी०)
 यश्चतु रक्ष्यं परतो यशोधनैः । (र० व०)
 यस्याश्वास्तस्य काञ्चनम् ।
 यस्याश्वास्तस्य मेदिनी ।
 यः क्रियावान्स पण्डितः ।
 यो गोविन्दरसप्रमोदमधुरा सा माधुरी माधुरी ।
 याचको याचकं दृष्ट्वा श्रानवद्गुरुरायते ।
 याचनान्तं हि गौरवम् ।
 याज्ञा मोघा जरमधिगुण नाधमे लब्धकामा । (मे० दू०)
 यादृशो यः कृतो धात्रा भवेत्तादृश एव स । (क० स०)
 यादृशास्तन्तवः कामं तादृशो जायते पट । (क० स०)
 यानरत्न हि तुरगः । (प्र० भ०)
 यान्ति न्यायप्रवृत्तस्य तिर्यञ्चोऽपि सहायताम् । (अ० रा०)
 या यस्य प्रकृतिः स्वभावजनिता केनापि न त्यज्यते ।
 या राका शशिशोभना गतघना सा यामिनी यामिनी ।
 या लोकद्वयसाधनी तनुभृता सा चातुरी चातुरी ।
 या सौन्दर्यगुणान्विता पतिरता सा कामिनी कामिनी ।
 युक्तं न वा युक्तमिदं विचिन्त्य वदेद्विपश्चिन्महतोऽनु-
 रोधात् ।
 युक्तानां खलु महता परोपकारे कल्याणी भवति रुजस्त्वपि
 प्रवृत्तिः । (कि० अ०)
 युक्तानां विमलतया तिरस्क्रियायै नाकामञ्जलि हि भवत्यल-
 जलौघ । (शि० व०)
 युक्तियुक्तं प्रगृह्णीयाद्वालादपि विचक्षणः ।
 युद्धस्य वार्ता रम्या स्यात् ।
 ये तु ब्रह्मन्ति निरर्थकं परहितं ते के न जानीमहे । (भर्तृ०)
 येन केन प्रकारेण प्रसिद्धः पुरुषो भवेत् ।
 येन श्रियः संश्रयदोषरूढ स्वभावलोलेत्ययं प्रमृष्टम् ।
 ये नाम केचिदिह न प्रथयन्त्यवज्ञा जानन्तु ते किमपि
 तान्प्रति नैव यत्नः । (मा० मा०)
 येनेष्टं तेन गम्यताम् ।
 योगस्तडित्तोयदयोरिवास्तु ।
 योजकस्तत्र दुर्लभः ।
 यो यद्वपति बीजं हि लभते सोऽपि तत्फलम् । (क० स०)
 रक्षन्ति पुण्यानि पुरा कृतानि ।
 रत्नं शुक्लपटे यथा ।
 रत्नदीपस्य हि शिखा बालयापि न नश्यति ।
 रत्नव्ययेन पाषाणं को हि रक्षितुमर्हति । (क० स०)
 रत्नं समायुज्जतु काञ्चनेन ।
 रत्नाकरे युज्यत एव रत्नम् । (कु० स०)

रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्था । (अ० शा०)
 रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति । (कि० अ०)
 रविपीतजला तपात्यये पुनरोधेन हि युज्यते नदी ।
 (कु० स०)
 रसमूला हि व्याधयः ।
 रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते ।
 राजा राष्ट्रकृत पापम् । (शृ० चा०)
 राजा सहायवाञ्छार सोत्साहो जयति द्विषः । (क० स०)
 राज्ञः पापं पुरोहितः । (शृ० चा०)
 रामचाम शरणीकरणीयम् ।
 रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय । (मे० दू०)
 रिक्तपाणिर्न पश्येत राजानं देवता गुरुम् ।
 रिपुष्वपि हि भीतेषु सानुकम्पा महाशयाः । (क० स०)
 लक्ष्मीरनुसरति नयगुणसमृद्धिम् ।
 लक्ष्मीर्यस्य भृहे स एव भजति प्रायो जगद्वन्धताम् ।
 लङ्केश्वरो हरति दाशरथे कलत्रं प्राप्नोति बन्धमथ दक्षिण-
 सिन्धुराजः ।
 लब्धदिग्दरसास्वादः को हि रज्येद्रसान्तरे । (क० स०)
 लब्धस्पर्शानां भवति कुतोऽथवा व्यवस्था । (शि० व०)
 लभेत वा प्रार्थयिता न वा श्रियः श्रिया दुरापः कथमी-
 प्सितो भवेत् । (अ० शा०)
 ललितान्तानि गीतानि ।
 लाभः परं खलु मुखे तव भस्मपातः ।
 लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं कं समर्थः ।
 लीलया भवजलं तरणीयम् ।
 लुब्धमर्थेन गृह्णीयात् । (प० न०)
 लुब्धानां याचकः शत्रुः ।
 लोके पशुश्च मूर्खश्च निर्विधेकमती समौ । (क० स०)
 लोकोत्तराणां चेतासि को हि विज्ञातुमर्हति ।
 लोकोपहसिता शश्वत्सीदन्त्येव ह्यबुद्धयः । (क० स०)
 लोभः पापस्य कारणम् ।
 लोभमूलानि पापानि ।
 वक्ता श्रोता च यत्रास्ति रमन्ते तत्र संपदः ।
 वक्ति जन्मान्तरप्रीतिं मनः स्निह्यदकारणम् । (क० स०)
 वक्त्रे विधौ वदः कथं व्यवसायसिद्धिः ।
 वचने किं दरिद्रता ।
 वचोभूषा सत्यम् । (प्र० भ०)
 वज्रयन्ते हेलयैवेह कुक्षीभिः सरलाशयाः । (क० स०)
 वज्रादपि हि वीराणां चित्तरत्नमखण्डितम् । (क० स०)
 वदः प्रदोषे स्फुटचन्द्रतारका विभावरी यद्यरुणाय कल्पते ।
 (कु० स०)
 वनेऽपि दोषाः प्रभवन्ति रात्रिणां ।
 वयोगते किं वनिताविलासः ।
 वरं हि मानिनो मृत्युर्न दैन्यं स्वजनाग्रतः । (क० स०)

वर क्लेश्य पुंसा न च परकलत्राभिगमनम् । (भृ०)
 वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचि ।
 वर भिक्षाशित्व न भानपरिखण्डनम् । (वृ० चा०)
 वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्त यदनृतम् ।
 वरविभवभूषा विनरणम् ।
 वरयेत्कुलजा प्राज्ञो विरूपामपि कन्यकाम् । (वृ० चा०)
 वर्तमानेन कालेन वर्तयन्ति विचक्षणाः ।
 वशिना न निहन्ति वैर्यसनुभावगुण । (क्रि० अ०)
 वसुमत्या हि नृपाः कलत्रिण । (२० व०)
 वस्त्रभूत पिबेज्जलम् । (का० नी०)
 वस्त्राणामातपो जरा । (प० त०)
 वाङ्मात्रोत्पादितासह्यवैराक्तो नानुत्पद्यते । (क० स०)
 वाङ्मात्रं परमपदवी । (प्र० भ०)
 वाते वाति कदम्बपुष्पसुरभौ केन प्रतारिष्यते ।
 वामे विधौ न हि फलन्यभिवाञ्छितानि ।
 वाराङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा । (भृ०)
 वास प्रधानं खलु योग्यतायाः ।
 वासोविहीन विजहाति लक्ष्मीः ।
 विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वा नारम्भ प्रतीकारस्य । (अ० शा०)
 विकारहेतौ सति विक्रियन्ते येषां न चेतासि त एव धीराः । (कु० स०)
 विक्रियायै न कल्पते संवन्धा सदनुष्ठिता । (कु० स०)
 विक्रोते करिणि किमद्भुतं विवादः ।
 विघ्नवत्य प्रथितार्थसिद्धयः । (अ० शा०)
 विचित्रमाया किंवा ईदृशा एव सर्वदा । (क० स०)
 विचित्ररूपा खलु चित्तवृत्तयः । (क्रि० अ०)
 विचित्रविधये तस्मै सर्वदा विधये नमः । (क० स०)
 विचित्राः खलु पासनाः ।
 विचित्रो वत कायस्य विपाकविषमः क्रमः । (क० स०)
 विजानतोऽपि ह्यनयस्य रौद्रता भनत्यपाये परिमोहिना मतिः । (क्रि० अ०)
 विज्ञेन रक्षयते धर्मो विद्या योगेन रक्षयते । (वृ० चा०)
 विदग्धा अपि वदन्ते विटवर्णनया स्त्रियः । (क० स०)
 विदेशे बन्धुलाभो हि भरावमृतनिर्हारः । (क० स०)
 विद्यातुराणा न सुखं न निद्रा ।
 विद्या ददाति विनयम् । (हि०)
 विद्या मित्रं प्रवामे च । (वृ० चा०)
 विद्या रूपं कुरुपिणाम् ।
 विद्या विवादाय वनम् । (उ० २०)
 विद्यासमं नास्ति शरीरभूषणम् ।
 विद्या सर्वस्य भूषणम् ।
 विद्या स्वर्गस्य निष्फला ।
 विद्वान्कुलीनो न करोति गर्वम् ।
 विद्वान्सर्वगुणेषु पूजिततनुर्मूर्खस्य नान्या गतिः ।
 ३ सु० २० भा०

विद्वान्मर्षत्र पृथगे । (चा० नी०)
 विविरो बलप्रानिनि मे मतिः । (भाग०)
 विविरुद्धलो नृगाम् ।
 विविहिं घटयन्त्यर्थान्चिन्त्यानपि ममुन्व । (अ० म०)
 विविधित्वेन बुद्धिगुणवर्तिनः ।
 विविधिविचित्राणि विचष्टितानि ।
 विवेर्विलासान्द्वेषश्च तरङ्गान्को हि तर्कयेत् । (क० स०)
 विनयाद्यानि पात्राणाम् ।
 विनयो हि सतीव्रतम् । (क० स०)
 विनाप्यर्थेधीरः स्पृगति बहुमानोन्नति पदः । (हि०)
 विना मलयमन्यत्र चन्दनं न प्ररोहति ।
 विनाशकाले विपरीतबुद्धिः ।
 विनाश्रया न शोभन्ते पण्डिता वनिता लताः ।
 विना हि गुवांशेन सपूर्णाः सिद्धयः कुतः । (क० स०)
 विनियोगप्रमत्ता हि विक्रगा प्रभविष्णुषु । (कु० स०)
 विनीतनागः किञ्च सूत्रधारैरेतन् पदं भूमिगतोऽपि भुङ्के । (२० व०)
 विपदा परिभूता किं व्यवस्यन्ति बिलम्बितम् । (कु० स०)
 विपदि न दृषितानिभूमिः । (शि० व०)
 विपदोऽपि पदं श्लाघ्योऽप्यकारयति नो हि सः । (कु० स०)
 विप्रियमप्याकर्ष्य भूते पिप्रमेव सर्वदा सुजनः ।
 विभूषणं मौनमपण्डितानाम् । (भृ०)
 विमलं कलुषीभवच्च चेतः कथयत्येव हितैषिणं रिपुं वा । (क्रि० अ०)
 विरक्तस्य तृणं जगत् ।
 विरक्तस्य तृणं भार्या ।
 विलम्बितु न खलु सदा मनसिनी विवित्तस्यः कलहम्
 वेक्ष्य विद्विषः । (शि० व०)
 विलासिनी हि सर्वस्य मध्येव क्षणरागिणी । (क० स०)
 विवक्षितं ह्यनुक्तमनुवाप जनयति । (अ० शा०)
 विवेकवाराशतद्यौनमन्त सता न कामः कलुषीकरोति । (ने० व०)
 विशाखान्तानि मेघानि ।
 विश्वासं स्त्रीषु वर्जयेत् । (वृ० चा०)
 विश्वासं कुटिलेषु कः । (क० स०)
 विश्वासयत्याशु सता हि योगः । (क्रि० अ०)
 विषं गोष्ठीं दरिद्रस्य ।
 विषमप्यमृतं कचिद्वेदमृतं वा विषमीश्वरेच्छया । (२० व०)
 विषयाङ्गम्याणां हि निष्ठन्ति सुपथे कथम् । (क० स०)
 विप्रियं कन्यापटोऽस्त गताः । (शि० पु०)
 विषदृक्षोऽपि सन्त्यर्थं स्वयं लेत्तुमसाप्रतम् । (कु० स०)
 वीरमाहायतिर्विघ्ना सुखलभ्या हि सिद्धयः । (क० स०)
 वीरो हि स्वास्यमर्हति । (क० स०)
 वृक्षक्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः । (स० २०)

वृत्त हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तम् । (१० वं०)
 वृथा सुसस्य भोजनम् ।
 वृथा दान समर्थस्य ।
 वृथा दीपो दिवापि च ।
 वृथा भवेदसङ्गहान्धस्य हितोपदेशना । (कु० स०)
 वृथा वृष्टिः समुद्रेषु ।
 वृद्धस्य तरुणी विषम् ।
 वृद्धा जना निष्करुणा भवन्ति ।
 वृद्धा न ते ये न वदन्ति धर्मम् ।
 वृद्धा नारी पतिव्रता ।
 वेदाज्ज्ञानन्ति पण्डिताः ।
 वैश्याङ्गनेव नृपनीतिरनेकरूपा ।
 वैश्यानां च कुतः स्नेहः ।
 व्याघ्रस्य चोपवासस्य पारणं पशुमारणम् ।
 व्याजसंप्रणयैर्वाक्यैर्जनन्या को न वद्ध्यते । (क० स०)
 व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृष्णेन देहोद्बुद्धनाथ शेषः । (कु० स०)
 व्याधितस्यौषधं मित्रम् ।
 व्रताभिरक्षा हि सतामलंक्रिया । (कि० अ०)
 शक्तयो नियता वारि वैद्युताग्निं नु हन्ति किम् । (क० स०)
 शक्या हि केन निश्चेतु दुर्ज्ञाना नियतेर्गतिः । (क० स०)
 शत्रोरपि गुणा वाच्या दोषा वाच्या गुरोरपि ।
 शयनतलरत्नं शशिमुखी । (प्र० अ०)
 शरीरमूला हि नृपा मन्त्रमूला च राजता । (क० स०)
 शरीरमाद्यं खलु धर्मसाधनम् । (कु० स०)
 शस्त्राघाता न तथा सूचीक्षतवेदना यादृक् ।
 शस्त्रेण रक्ष्य यदशक्यरक्ष न तद्यशः शस्त्रभृतां क्षिणोति । (१० व०)
 शास्येत्यत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः । (कु० स०)
 शास्त्रं हि निश्चितधिया क्व न सिद्धिमेति । (शि० व०)
 शास्त्राद्दिर्बलीयसी ।
 शिरसि लिखितं लङ्घयति कः ।
 शिष्यपापं गुरुस्तथा ।
 शीलं पर भूषणम् ।
 शीलं भूषयते कुलम् ।
 शीलं हि विदुषां धनम् । (क० स०)
 शीलं हि सर्वस्य नरस्य भूषणम् ।
 शुचिः क्षेमकरो राजा ।
 शुचिर्नारी पतिव्रता ।
 शुचिर्भूमिगतं तोयम् ।
 शुभकृन्नहि सीदति । (क० स०)
 शुभस्य शीघ्रमशुभस्य कालहरणम् ।
 शुभाचारस्य क्व कुर्यादशुभं हि सचेतनः । (क० स०)
 शुष्केन्द्रेण वद्विरुपैति वृद्धिम् ।

शूरं कृतज्ञं दृढसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः । (५० त०)
 शूरस्य मरणं तृणम् ।
 शूराणां मृतमारणे नहि परो धर्मः प्रयुक्तो बुधैः ।
 शूरा हि प्रणतिप्रियाः । (क० स०)
 शोककन्दः क्व कन्या हि कानन्दः कायवान्सुतः । (क० स०)
 शोभन्ते विद्यया विप्राः ।
 शोषितसरसि निदाघे नितरामेवोद्धतः सिन्धुः ।
 श्यालको गृहनाशाय । (चा० नी०)
 श्रद्धया न विना दानम् ।
 श्रवणपुटरत्नं हरिकथा । (प्र० अ०)
 श्रवणसुखसीमा हरिकथा । (प्र० अ०)
 श्रीकृष्णस्य कृपालवो यदि भवेत्कः कं निहन्तुं क्षमः ।
 श्रीपतेः पदयुगं स्मरणीयम् ।
 श्रीर्मङ्गलाय प्रभवति । (म० अ०)
 श्रेयसि केन तृप्यते । (शि० व०)
 श्रेयान्नि मानिनो मृत्युर्नेदगात्मप्रकाशनम् । (क० स०)
 श्रोत्रस्य भूषणं शास्त्रम् ।
 सपत्सु महतां चित्तं भवत्युत्पलकोमलम् ।
 संसर्गजा दोषगुणा भवन्ति । (भर्तृ०)
 संहर्षिणा सह गुणाभ्यधिकैर्दुरासम् । (शि० व०)
 सकलं शीलेन कुर्याद्वशम् ।
 सकलकृतिसीमा श्रुतिभृतिः । (प्र० अ०)
 सकलगुणभूषा च विनयः ।
 सकलगुणसीमा वितरणम् ।
 सकलसुखसीमा सुवदना । (प्र० अ०)
 सकृद्विज्ञानपि हि प्रयुक्तं माधुर्यमीष्टे हरिणान्प्रहीतुम् । (१० व०)
 स क्षत्रियस्त्राणसहः सतां यः ।
 सखि साहजिकं प्रेम दूरादपि विजायते ।
 सकटे हि परीक्ष्यन्ते प्राज्ञाः शूराश्च संगरे । (क० स०)
 संकल्पैकप्रधाना हि दिव्यानामखिलाः क्रियाः । (क० स०)
 सङ्गः सता किमु न मङ्गलमातनोति । (भाग०)
 सङ्गात्सजायते कामः । (अ० गी०)
 सङ्ग्रामो नाम शूराणामुत्सवो हि महानयम् । (क० स०)
 सता प्रज्ञोन्मेष पुनरयमसीमा विजयते ।
 सतां महत्संमुखधावि पौरुषम् । (नै० च०)
 सता हि चेत् शुचितात्मसाक्षिका । (नै० च०)
 सता हि सङ्गः सकलं प्रसूयते । (भाग०)
 सता हि सदेहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः । (अ० शा०)
 सतां हि साधुशीलत्वात्स्वभावो न निवर्तते ।
 सतां गुरुजिगीषे हि चेतसि स्त्रीवृत्तं कियत् । (क० स०)
 सतीधर्मो हि सुस्त्रीणां चिन्त्यो न सुहृदादयः । (क० स०)
 स तु निरवधिरेकः सज्जनानां विवेकः ।
 सत्त्वाधीना हि सिद्धयः । (क० स०)

सत्त्वानुरूपं सर्वस्य धाता सर्वं प्रयच्छति । (क० स०)

सत्पुत्र एव कुलसंज्ञानि कोऽपि दीप ।

सत्यः प्रवातो यच्छिद्रेऽप्यनर्था यान्ति भूरिस्ताम् ।

(क० स०)

सत्यनियतवचस वचसा सुजनं जनाश्चलयितुं क ईशते ।

(शि० व०)

सत्यपूता वदेद्वाणीम् ।

सत्यं सम्यक्ृतोऽल्पोऽपि धर्मो भूरिफलो भवेत् ।

(क० स०)

सत्यं कण्ठस्य भूषणम् ।

सत्यं न तद्यच्छलमभ्युपैति ।

सत्यमेव जयते ।

(वृ० चा०)

सत्येन तपते रवि ।

(वृ० चा०)

सत्येन धार्यते पृथ्वी ।

(वृ० चा०)

सत्येन पूर्यते साक्षी ।

सत्येन वाति वायुश्च ।

(वृ० चा०)

सत्संगतिः कथय किं न करोति पुसां ।

(भर्तृ०)

सदसद्वा नहि विदुः कुस्त्रीवचनमोहिता ।

(क० स०)

सदाभिमानैकधना हि मानिन ।

(शि० व०)

सदा स्याद्योऽत्र यच्चित्तस्तन्मयत्वमुपैति स ।

(क० स०)

सदोभूषा सूक्ति ।

सद्भावाद्द्रुः फलति न विरेणोपकारो महत्सु ।

(म० दू०)

सद्भिः कुर्वीत संगतिम् ।

सद्भिरेव सहासीत ।

सद्भिर्विवाद मैत्री च ।

सद्भिस्तु लीलया प्रोक्त शिलालिखितमक्षरम् ।

सद्यः फलति गान्धर्वम् ।

सद्य एव सुकृता हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि काङ्क्षितम् ।

(र० व०)

स धार्मिको यः परमर्म न स्पृशेत् ।

स धीरो यो न समोहमापत्कालेऽपि गच्छति ।

(क० स०)

सन्तः परीक्ष्यान्यतरद्गजन्ते ।

सन्तः परार्थं कुर्वाणा नावेक्षन्ते प्रतिक्रियाम् ।

(म० भा०)

संततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे ।

(र० व०)

सतोष एव पुरुषस्य पर निधानम् ।

सतोषतुल्यं धनमस्ति नान्यत् ।

सतोषे ब्राह्मण शुचिः ।

संदीप्ते भवने तु कूपखनन प्रत्युद्यम कीदृश ।

(भर्तृ०)

संधत्ते भृशमरति हि सद्भिर्योग ।

संधिं कृत्वा तु हन्तव्य सप्राप्तेऽवसरे पुनः ।

(क० स०)

सनिक्कृष्टे निक्कृष्टेऽपि कष्टं रज्यन्ति कुस्त्रिय ।

(क० स०)

सभारत्न विद्वान् ।

(प्र० भ०)

समये हि सर्वमुपकारि कृतम् ।

(शि० व०)

समर्थो यो नित्यं स जयति तस्य कोऽपि पुरुषः ।

समानशीलव्यमनेषु मरुत्यम् ।

(हि० प०)

समीरणो नोदयिता भवेति व्यादिश्यते केन हुताशनस्य ।

(कु० स०)

सपत्सु हि सुसत्त्वानामेकतेन स्वपोरूपम् ।

(क० स०)

सपूर्णकुम्भो न करोति शब्दम् ।

सभवत्यभिजातानामभिमानो ह्यकुत्रिम ।

(क० स०)

सभावना ह्यविकृतस्य तनोति नेत्र ।

(कि० अ०)

सभावितस्य चाक्रीर्तिर्मरणादनिरिच्यते ।

(भ० गी०)

समुत्पीनो हि जयो रन्ध्रप्रहाणिनाम् ।

(र० व०)

सरिपतिर्न हि समुपति रिकताम् ।

(शि० व०)

सरिपूरप्रपूगोऽपि क्षारो न मधुरायते ।

(वा० वा०)

सर्पं कर खलः कुर सर्पत्कुरतर खलः ।

(चा० नी०)

सर्वं स्नेहात्प्रवर्तते ।

(म० भा०)

सर्वं कान्तमात्मीयं पश्यति ।

(अ० शा०)

सर्वं कालवशेन नश्यति ।

सर्वं कृच्छ्रगतोऽपि वान्छति जन सत्त्वानुरूप फलम् ।

(भर्तृ०)

सर्वं प्रार्थितमर्थमधिगम्य सुखी सपद्यते जन्तु ।

राज्ञा तु चरितायेता दुःखोत्तरैव ।

(अ० शा०)

सर्वं प्रियः खलु भवत्यनुरूपचेष्टः ।

(शि० व०)

सर्वं कार्यबशाज्जनोऽभिरमते तत्कस्य को वल्लभः ।

(भर्तृ०)

सर्वं जीवद्भिराप्यते ।

(क० स०)

सर्वं यस्य वशादगास्मृतिपथ कालाप्य तस्मै नमः ।

सर्वं रत्नमुपद्रवेण सहितं निर्दोषमेकं यशः ।

सर्वं शून्यं दरिद्रस्य ।

(प० त०)

सर्वं सत्ये प्रतिष्ठितम् ।

(चा० नी०)

सर्वं सावधि नावधि कुलभुवां प्रेम्ण पर केवलम् ।

सर्वनाशाय मातुल ।

(चा० नी०)

सर्वमत्यन्तगर्हितम् ।

सर्वलोकप्रतिष्ठाया यतन्ते बहवो जनाः ।

सर्वशून्या दरिद्रता ।

सर्वश्चित्तप्रमाणेन सदसद्भाविवाञ्छति ।

(क० स०)

सर्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं, मूर्खस्य नास्यौ

षधम् ।

(प० त०)

सर्वाङ्गे दुर्जनो विषम् ।

सर्वारम्भास्तण्डुलप्रस्थमूलाः ।

सर्वास्ववस्थासु रमणीयत्वमाकृतिविशेषाणाम् ।

(अ० शा०)

सर्वे गुणा काञ्चनमाश्रयन्ते ।

(भर्तृ०)

सर्वे क्षयान्ता निचया पतनान्ता समुच्छ्रयाः ।

(म० भा०)

सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमानं वर्धिष्णुमाश्रयमनागतम-

भ्युपैति ।

(शि० व०)

सलज्जा गणिका नष्टा ।

स सुहृद्भ्यमने य स्यात् ।

(प० त०)

सहते मादश को हि तादश धर्मविप्लवम् ।

(क० स०)

सहते विपत्सहस्रं मानी नैवापमानलेशमपि ।

(म० भा०)

सहते विरहद्वेषं यशस्वी नायशः पुनः ।

(क० स०)

सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदा पदम् ।

(कि० अ०)

सहसा हि कृतं पाप कथं मा भूद्विपत्तये । (क० स०)

सहसि प्लवगैरुपासित नहि गुञ्जाफलमेति सोष्मताम् ।

(शि० व०)

सहस्रेषु च पण्डितः ।

सहायकृद्दैर्महता न सगतं भवन्ति गोमायुसखा न

दन्तिन ।

(कि० अ०)

सागर वर्जयित्वा कुत्र महानद्यवतरति । (अ० शा०)

साधनेषु हि रतेरुपधत्ते रम्यता प्रियसमागम एव ।

(कि० अ०)

साधने हि नियमोऽन्यजनानां योगिनां तु तपसाखिल-

सिद्धिः ।

(नै० च०)

साधु सीदति दुर्जनः प्रभवति प्राप्ते कलौ दुर्युगे ।

साधूना दुर्जनाद्वयम् ।

(प० त०)

साधूना हि परोपकारकरणे नोपाध्यपेक्ष मनः ।

साध्यासाध्यविचार हि नेक्षते भवितव्यता । (क० स०)

सानुकूले जगन्नाथे विप्रियः सुप्रियो भवेत् ।

सामानाधिकरण्यं हि तेजस्तिमिरयोः कुतः । (शि० व०)

सार गृह्णन्ति पण्डिताः ।

साहसं नैरपेक्ष्यं च कितवानां निसर्गजम् । (क० स०)

सिते हि जायेत शिते सुलक्ष्यता । (नै० च०)

सिद्धि वा यदि वाऽसिद्धिं चित्तोत्साहो निवेदयेत् । (प० त०)

सिध्यन्ति कुत्र सुकृतानि विना श्रमेण ।

सीमन्तिनीनां कान्तोदन्त सुहृदुपगतः सगमा-

किंचिदूनः ।

(मे० दू०)

सुकविता यद्यस्ति राज्येन किम् ।

सुकृती चानुभूयैव दुःखमप्यभुते सुखम् । (क० स०)

सुखं च मे शयनं च मे ।

सुखमास्ते नि स्पृहः पुरुषः ।

सुखार्थिनः कुतो विद्याः ।

सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् । (प० त०)

सुदुर्ग्रहान्त करणा हि साधवः । (कि० अ०)

सुदुर्लभे नार्हति कोऽभिनन्दितुं प्रकर्षलक्ष्मीमनुरूपसंगमे ।

(कि० अ०)

सुपर्वणो हि स्फुटभावना या सा पूर्वरूपं फलभावनायाः ।

(शि० व०)

सुरेषु हि श्रद्धतां नभस्या सर्वार्थसिद्ध्यभिधः समस्याः ।

(शि० व०)

सुलभा रम्यता लोके दुर्लभं हि गुणार्जनम् । (कि० अ०)

सुलभो हि द्विषा भद्रो दुर्लभा सत्स्ववाच्यता ।

(कि० अ०)

सुहृदर्थमीहितमजिज्ञाषियां प्रकृतेर्विराजति विरुद्धमपि ।

(शि० व०)

सूर्यापाये न खलु कमल पुण्यति स्वाभिख्याम् । (मे० दू०)

सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा ।

(र० व०)

सेवाधर्मं परमगहनो योगिनामप्यगम्यः । (भर्तृ०)

सौख्यं धन्याः किमपि दधते सर्वसंपत्समृद्धाः ।

स्तवे रवेरप्सु कृताप्लवैः कृते न मुद्वती जातु भवेत्कुमुद्वती ।

(नै० च०)

स्रोत्रं कस्य न तुष्टये ।

(कु० स०)

स्त्रियश्चरित्रं पुरुषस्य भाग्यं देवो न जानाति कुतो मनुष्यः ।

स्त्रियो नष्टा ह्यभर्तृकाः । (वृ० चा०)

स्त्रियो यथा विचेष्टन्ता निष्कम्पं हि सतां मनः । (क० स०)

स्त्रीचित्तमहो विचित्रमिति । (क० स०)

स्त्रीचित्तस्येव दैवस्य को वेत्ति गहनां गतिम् । (क० स०)

स्त्रीणां पति प्राणा न बान्धवाः । (क० स०)

स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेषः । (कु० स०)

स्त्रीणां भावानुरक्तं हि विरहासहन मनः । (क० स०)

स्त्रीणामलीकमुग्ध हि वच को मन्यते मृषा । (क० स०)

स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु । (मे० दू०)

स्त्रीपुमानित्यनास्त्येषा वृत्त हि महितं सताम् । (कु० स०)

स्त्री पुंवच्च प्रभवति यदा तद्धि गेहं विनष्टम् ।

स्त्रीबुद्धिं प्रलयावहा ।

(का० नी०)

स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः । (भर्तृ०)

स्त्रीवचः प्रत्ययो हन्ति विचारं महतामपि । (क० स०)

स्त्री विनश्यति रूपेण । (शा० प०)

स्त्रीषु वाक्संथम कुतः । (क० स०)

स्त्रीध्वनर्गलचेष्टासु कल्येच्छा नोपजायते । (क० स०)

स्थातुं नियोक्तुर्नहि शक्यमग्रे विनाश्य रक्ष्यं स्वयमक्षतेन ।

(र० व०)

स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः । (कु० स०)

स्थिरा शैली गुणवता । (कु० व० न०)

स्त्रापितोऽपि बहुशो नदीजलैर्गर्दभः किमु हयो भवेत्कचित् ।

स्त्रिगुणमुग्धा हि सत्स्त्रियः । (क० स०)

स्त्रिगुणो हि विरहायासे साधुवादं ददाति किम् । (क० स०)

सूषात्वं पापानां फलमधनगेहेषु सुदृशम् ।

सूक्ष्मलानि दुःखानि ।

(म० भा०)

सूक्ष्मानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगादिषु वस्तु-

न्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति । (मे० दू०)

सूक्ष्मः खलु पापशङ्की । (अ० शा०)

स्पृशन्ति न नृशंसानां हृदयं बन्धुबुद्धयः । (नै० च०)

स्पृशन्त्यास्तारुण्यं किमिव नहि रम्यं मृगदृशः ।

स्पृशन्नपि गजो हन्ति ।

(प० त०)

सत्तुर्भुविगतगुणस्मरणाः पटवो न दोषमस्विलं खलूत्तमाः ।

(शि० व०)

स्रोतोरत्नं विबुधतटिनी ।

(प्र० अ०)

स्वं जीवितमपि सन्तो न गणयन्ति मित्रार्थे । (प० त०)

स्वकर्मसूत्रप्रथितो हि लोकः ।

स्वगृहे पूज्यते मूर्खः ।
 स्वग्रामे पूज्यते प्रभुः ।
 स्वचित्तकल्पितो गर्वः कस्य केन प्रशाम्यति । (५० त०)
 स्वजनस्य हि दुःखमग्रतो विवृतद्वारमिवोपजायते ।
 (कु० स०)
 स्वजनालोकवातेद्धो दुःखान्निः कं न तापयेत् । (क० स०)
 स्वजातीयविधाताय माहात्म्यं दृश्यते नृणाम् ।
 स्वत एव सतां परार्थता ग्रहणानां हि यथा यथार्थता ।
 (शि० व०)
 स्वदेशजातस्य नरस्य नूनं गुणाधिकस्यापि भवेदवज्ञा ।
 स्वदेशे पूज्यते राजा । (चा० नी०)
 स्वधर्मे निधन श्रेयः परधर्मो भयावहः । (भ० गी०)
 स्वधियो निश्चयो नास्ति यस्य स भ्रमति स्वयम् । (वृ० श०)
 स्वपत्न्यज्ञा हि निश्चेष्टाः कुतो निद्रा विवेकिनाम् । (क० स०)
 स्वपदाढ्यवमानस्य कस्याज्ञा को हि मन्यते । (क० स०)
 स्वभाव एवैष परोपकारिणाम् । (मर्त०)
 स्वभावतः सर्वमिदं हि सिद्धम् ।
 स्वभावस्वच्छाना पतनमपि भाग्यं हि भवति ।
 स्वभावो दुरतिक्रमः । (५० न०)
 स्वभावो यादृशो यस्य न जहाति कदाचन । (चा० नी०)
 स्वमहिमदर्शनमक्षोर्मुकुरतले जायते यस्मात् ।
 स्वयंशासि विक्रमवतामवता न वधूष्वधानि विमृशन्ति
 धियः । (कि० अ०)
 स्वयमेव हि वातोऽग्ने सारथ्यं प्रतिपद्यते । (१० व०)
 स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसूतिः । (१० व०)
 स्वसुख नास्ति साध्वीनां तासां भर्तुसुखं सुखम् ।
 (क० स०)
 स्वस्थे को वा न पण्डितः । (५० त०)
 स्वस्थे चित्ते बुद्धयः संभवन्ति ।
 स्वादुभिस्तु विषयैर्हृतस्ततो दुःखमिन्द्रियगणो निवार्यते
 (१० व०)
 स्वाधीनकुशलाः सिद्धिमन्तः । (अ० शा०)
 स्वार्थीनां दयिता सुतावधि ।
 स्वामापदं प्रोज्झ्य विपत्तिमग्नं शोचन्ति सन्तो
 ह्युपकारिपक्षम् । (कि० अ०)
 स्वामिन्यसाध्यव्यसने सुखं सन्मन्त्रिणां कुतः । (क० स०)

स्वामिवन्पञ्च वर्षाणि दश वर्षाणि दासवत् । प्राप्ते तु षोडशे
 वर्षे पुत्रं मित्रवदाचरेत् ॥ (प्र० म०)
 स्वाभ्यायत्ताः सदा प्राणा भृत्यानामर्जिता धनैः । (५० त०)
 स्वेद्यमामज्वरं प्राज्ञः कोऽम्भसा परिषिञ्चति । (शि० व०)
 स्वेनानलस्य स्फुटतां यियासोः फूट्कृत्यपेक्षा
 कियनी खलु स्यात् । (शि० व०)
 हंसो यथा क्षीरमिवाम्बुमध्यात् ।
 हंसो हि क्षीरमादत्ते तन्मिश्रा वर्जयन्त्यपः । (अ० शा०)
 हहो पद्मसरः कुतः कतिपयैर्हंसैर्विना श्रीस्तव ।
 हतं ज्ञानं क्रियाहीनम् । (वृ० चा०)
 हतमश्रोत्रियं श्राद्धं । (चा० नी०)
 हतं सैन्यमनायकम् । (चा० नी०)
 हतश्चाज्ञानतो नरः । (वृ० चा०)
 हतविधिपरिपाकः केन वा लङ्घनीयः । (मे० दू०)
 हरति मनो मधुरा हि यौवनश्रीः । (कि० अ०)
 हस्तस्य नृपो हन्ति ।
 हस्तस्य भूषणं दानम् ।
 हस्तौ दानविवर्जितौ । (वृ० चा०)
 हा कष्टं खलु वर्तते कलियुगे धन्या नराः सज्जनाः ।
 हास्यादते किमन्यस्यादतिलौल्यवतां फलम् । (क० स०)
 हा हा तथापि विषयान्न जहाति चेतः । (मर्त०)
 हिसा बलमसाधूना । (म० सा०)
 हितप्रयोजनं मित्रम् ।
 हितमुद्धातुमुक् शाकमुक् ।
 हितमारण्यमौषधम् ।
 हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः । (कि० अ०)
 हितैषिणः सन्ति न ते मनीषिणः ।
 हितोपदेशो मूर्खस्य कोपायैव न शान्तये । (क० स०)
 हीनान्यनुपकर्तृणि प्रवृद्धानि विकुर्वते..... मित्राणि ।
 (१० व०)
 हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् ॥ (हि०)
 ह्येन सलक्ष्यते ह्यग्नौ विशुद्धिः श्यामिकापि वा । (१० व०)
 होतारमपि जुह्वन्तं स्पृष्टो दहति पावकः । (५० त०)
 ह्यर्थो हि लोकं पुरुषस्य बन्धुः । (मर्त०)
 हृदे गर्भीरं हृदि चावगाढं शंसन्ति कार्यावतरं हि सन्तः ।
 (नै० च०)

ग्रन्थसमाप्तिः

इति विरचितबन्धा पद्धतिर्या मयेयं सकलगुणिगणानां प्रीतये सास्तु नित्यम् ।
विपुलविमलदीव्यत्सत्कलानां निधानं तरुणतरणिरुद्धा विद्विषत्कौशिकानाम् ॥

अस्याभ्यासाद्ग्रन्थवर्यस्य शिष्यः सर्वज्ञः स्याद्विस्फुरच्चारुबुद्धिः ।
अर्थं कामं वेत्ति धर्मं च मोक्षं निःसंदेहं शीलितुं पण्डितोऽपि ॥

शास्त्राब्धिं सकलं विलोड्य नितरां ग्रन्थः कृतोऽयं मया
लोकानन्दकरः समस्तसुकलासंतानजैवातृकः ।
अस्यास्याद्य सुभाषितामृतरसानानन्दपूर्णान्तराः
सन्तः संप्रति नाकवासनिरतान्देवान्हसन्तु ध्रुवम् ॥

विज्ञप्तिः

दृष्टं किमपि लोकेऽस्मिन्न निर्दोषं न निर्गुणम् ।
आवृणुध्वमतो दोषान्विवृणुध्वं गुणान्वुधाः ।

आशीर्वचनम्

सर्वे भवन्तु सुखिनः सर्वे सन्तु निरामयाः ।
सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिदुःखभाग्भवेत् ॥

सुभाषितरत्नभाण्डागारस्थपद्यानां सस्थाननिर्देशमनुक्रमकोशः

अ	अकृत्य (प त २ १५१) १६५।५३५	अमौ दग्धं १५७।१९८
अंशुकं हृतवता (शिर्ष १० ४३) ३१६।३	अकृत्रि (किरात ३ ३७) . २५१।७	अमौ प्राप्तं (भा ५ १५५०) ३७९।१०७
अशुकमिव शीतभया (सु. १८५१) ३४७।४	अकृत्वा (शा प अ १५) १५०।३४१	अभ्याधानेन (भा १ ५५६०) ३७९।१०५
अशुपाणिभिरतीव पिपासु २९४।२३	अकृत्वा परसता (शा.प म १) ७५।२	अग्रसानुपु निता २९४।२६
अंसाकृष्टुकूलया ३१८।१५	अकृत्वा पौरुषं (प त ४ ८८) १५८।२६०	अग्राह्य हृदयं (भर्तृ ० ५०) ३५०।७६
असालम्बितवामकुण्डल २५।१८२	अकृत्वा हेलया ७८।७	अग्रे कस्यचि (शा य २ ०४) ३७६।२६२
अकरुण कातरमनसा ३५१।२५	अकृशं कुचयो २५१।२८	अग्रे गीतं मर (भर्तृ ३ ३७) ३७५।२४५
अकरुणस्वमकारण (भर्तृ स ६१) ५९।२१७	अकृश नितम्ब (शा.प. ३३७६) २७०।८	अग्रे यान्ति रयस्य १४०।६
अकरो किमु नेत्रशोणि ३०९।३	अकृत्वाङ्गमतस्तक्र १८१।१५	अग्रे लघिमा पश्चा ७३।२४
अकर्तव्येष्वसाध्वीव ७६।२१	अक्रोधन. (भा १ ३५५६) ३८०।१२०	अग्रे व्याव २३३।११२
अकर्मशील (भा ५ १३६८) ३८०।१४१	अक्रोधेन जये (भा ५ १५१८) ३८०।१२०	अग्रे भुक्तिमता ९६।३
अकस्मात्प्र (भा १२ ४१७०) ३८०।१६०	अक्षत्रारिकृताभि ३६२।३४	अर्थं स केवलं (म ३ ११८) ३७९।१०४
अकलङ्कचन्द्रकलया कलि ३०३।१२३	अक्षम क्षमतामानी (स ३९) ३८०।११९	अघटितघटित ९१।३६
अकलितशब्दालङ्कृति २९।१२	अक्षमा ही (भा १२ ५८८१) ३८०।११७	अङ्क केऽपि (सु १९८०) ३०४।१६२
अकल्प स्वाङ्गचेष्टाया ३७२।१४१	अक्षमालापकृति ५५।५३	अङ्कनिलीनगजा ११।१०
अकस्मादेकस्मिन्पथि २८७।६	अक्षरद्वयमभ्यस्तं १५६।१३३	अङ्काविरोपितमृगश्च (कुव २६) ७९।८
अकस्मादेव कुप्यन्ति प्रसीद ५४।३१	अक्षरमैत्रीभाज १८६।१२	अङ्ग येन रथीकृत ६।६९
अकस्माद्वेष्टि यो (कविता. ३७) १४६।१७५	अक्षराणि परी १५८।२४४	अङ्गं गलितं पलितं (मोहसुद्ध.) ७६।३३
अकाण्डधृतमानसव्यव १०६।१६९	अक्षेत्रे बीजसु (म १० ७१) ३८०।११६	अङ्गं चन्दनपा ३३७।५५
अकाण्डपा (हि. ४. ८२.) १५८।२३७	अखण्डमण्डल (स क १ १२१) १०३।६२	अङ्ग भूषणनि २७०।१३
अकामस्य क्रिया (म २ ४) ३८०।१३८	अखण्डिता १०४।९९	अङ्गण तदिदमु (शा प ५६७) २०५।६
अकामा कामया (र ५ २४) ३८०।१३७	अखर्वपर्वगर्तेषु २१७।४३	अङ्गणवेदी वसुधा (सु २२७०) ७७।७
अकामान्काम (भा ५ १००२) ३८०।१३५	अखिलेषु विहं (कुव. १६२) २२७।१८१	अङ्गमङ्गेन सपीड्य (वासिष्ठ) ३७१।११८
अकारणाविष्कृत (वृह ११२) ५९।२२१	अगजाननप २।५	अङ्गा सजातभ ११५।४०
अकार्यकरणा (भा ५.११३७) ३८०।१३४	अगणितगुणेन २८८।१७	अङ्गानामतितानवं (सु. १५८४) ३०५।३
अकार्याण्यपि (राग ४ ३८३) ३८०।१३२	अगस्तितुल्याश्च ९६।२	अङ्गानि खेदय (सा द ६ १९२) ३०५।१२
अकालसहम (हि ३ १३५) ३८०।१३१	अगस्त्यस्य मुने १९५।६	अङ्गानि मे दहतु (शा प ३४८३) २८८।४१
अकाले कृत्य (भा १२ ५००६) ३८०।१२९	अगस्त्येन पयो १९८।८	अङ्गारै खचिते (शा प ३८२७) ३३६।२६
अकिंचन (भा १२ ६५६८) ३८०।१२८	अगाधजलसचारी (नीति १०) २३५।२	अङ्गासङ्गिमृणाल (कुव २७) २७७।५५
अकिंचनस्य (भर्तृ ३. १००) ७६।१०	अगाधहृदया १४६।१७२	अङ्गुलिभङ्गविक (क्षेमेन्द्र) ३६४।१८
*अकिंचनस्य (भा १२. ६५७०) ३८०।१२६	अगारेऽस्मिन्का २७६।३१	अङ्गुलीकिसलया (शा प ३५६६) ३१०।१
अकिंचिदपि कुर्वाण १६७।६२७	अगुणकणो गुण (सु. ४६६) ५८।१९५	अङ्गुलीभिरिव (सु १९६३) २९९।२७
अकीर्ति विन (भा ५. १४८८) ३८०।१२५	अगुणस्य हत १५९।१६०	अङ्गुलीषु कुर (शा प ३३३४) २६४।२४६
अकुबेरपुरीविलोकनं १८९।६१	अगुरुति वद (शा प वृ १४) २३८।६२	अङ्गुल्यग्रनखेन (अमर ८०) ३०८।२२
अकुलीन कुली (सु ३०५१) ८४।११	अग्निं प्राप्य यथा (विक १८३) ३८०।११४	अङ्गुल्यग्रनिरो (सु १७११) ३३९।११८
अकुलीनोऽपि (प त १ १६४) १४९।२७८	अग्निदाहे न २४६।१८	अङ्गुल्या क (सु १३०) २६।१९१
अकुले पतितो १५८।२४७	अग्निस्तेजो म (भा ५ १३९४) ३८०।११३	अङ्गेन केनापि २६८।३८६
अकूपाराद्वारि २१३।५४	अग्निहोत्र गृहं १६०।३१८	अङ्गेऽनङ्गज्वरहु (कविकठा ३ २) २८९।४८
अकूपारम्भोऽपि (शार्ङ्गधर) २०८।३७	अग्निहोत्र त्रयो (प्रब ३०) ३८०।१०८	अङ्गेष्वाभरण (गीत ६. १२ २) २९०।९०
अकृतेष्वेव (भा १२. ९९४२) ३८०।१२३	अग्निहोत्रफला (प त २ १५४) १६५।५३६	अङ्गिदण्डो हरेरु (कुव १९) २०।६१
अकृतो (पच त १ ४७४) १५६।१२९		

अचकमत सप(किरात.१० ४९)२८८१३८	अणुरपि मणि प्राण(सु ३२५)५११२२७	अत्यच्छ सितमंशु ३३६१२८
अचतुर्वदनो ब्रह्मा (कुव ५) ३६१५६	अणुरप्यसता सङ्ग ८७१४	अत्यच्छेनाविह २४६१२०
अचलं चलदिव २५५११३	अत एव निपीयते ३४९१६१	अत्यद्भुतमिदं (सु ५१४) ७०१२१
अचला कमला १६५१५६३	अत कविर्ना (भाग २ २) ३८९१४९१	अत्यन्तचञ्च (कथा.३७.२३२) ३७९१८९
अचिन्तितानि (शा प स ७) ७५१५	अतनुज्वरपीडि १८९१६०	अत्यन्तमन्थन १७६१९५५
अचिन्तितानि (हि १ १५७) ९१११७	अतन्द्रचन्द्रामरणा (का प्र ४ ७२)२५३१५	अत्यन्तविमुखे दैवे (हि १.१२४) ६५१९
अचिन्त्या (शा प २२०) ५२१२४१	अतसीकुसुमोपमेय २२११२२	अत्यम्बुपाना (विक्रम.२३७) ३७९१८७
अचिराधिष्ठित १५११३६६	अतसीपुष्पसकाशं १८१११९	अत्यपूर्वस्य २६९१४०६
अचिरेण परस्य १५११३८७	अताडयत्पल्लव ३३४११०५	अत्यर्थवक्तृमन (सु १७४) ४०१४२
अचोद्यमानानि (भा.१२ ६७५६)९१११३	अतिकुपिता अपि (शा प स ९) ४७११११	अत्यादरपरो (प्रब ८८) ३७९१८६
अच्छप्रकाशवति ३०४१५४	अतिक्रान्त का (भर्तृ ३ १०१) ३६८१५३	अत्यादरादभ्ययनं १०४११०६
अच्छिन्नं नयना (सु ११०७) २८९१००	अतिक्लेशेन (भा ५ १५२१) ३७९१९६	अत्यायतै (का प्र १० ३९४) ११०११४३
अच्छिन्नमृतबिन्दु २७४१२५	अतिगम्भीरे भूमे १५११३७०	अत्यार्यमतिदातारम(भा ५.१५०९)६२१५
अच्युतभक्तिवशा १८९१४८	अतितेज (शा प रा ११३) १५११३६५	अत्यासन्ना (शा.प.रा.९४) १५६११२४
अजनि प्रतिदिन २८४१७	अतिथिर्वालक १५७१२०६	अत्युक्तिं रह (पच.१ २५) ३८४१२८२
अजन्मा पुरु(किरात ११ ७०)१४९१३०८	अतिदयं हना १६११३८३	अत्युक्तौ यदि न (शा.प सा) १३३११३
अजरामरव (शा प ६६९) १६२१४२७	अतिदाक्षिण्ययु १६११३५३	अत्युक्ता परित (कुव १०२) ११०१२३२
अजर्ल लसत्पद्मि २०९१६	अतिदाना (शा प नी २६) १५३१२०	अत्युच्छिन्ने (हि २ १२०) १५११३७८
अजस्रमन्यास १०५११३०	अतिदीर्घजीविदो ३५१११	अत्युत्तेकेन स (राग ४ ५१७) ३७९१८४
अजातमृतमूर्खा (हि प्र १३) ९०१५	अतिदूरपथ (घ.ख नी १५) १६०१२९८	अत्युदात्तगु (राग ३ ३०४) ३७९१८३
अजातमृतमूर्खेभ्यो (शा प १४८३)९०१६	अतिपरिचया १६९१७२४	अत्युन्नतस्तन (सा द ३.१६१) २५५१२२
अजाखरखुरो (पच.२ १०८) ३७९११०१	अतिपरिचया(शा.प.नी ८३) १६९१७२३	अत्युन्नतिं प्राप्य (स.पा ५७) ३७९१८१
अजानन्दाहार्ति(भर्तृ.स.१६०)३७४१२१४	अतिपरिचया १६९१७२२	अत्युल्लसद्विसरहस्य ३३५१२
अजामिव प्रजा(शा प १२९०)१४५११२२	अतिपूजिततारयं २५९१७४	अत्युष्णात्सघृता १६७१६२८
अजायुद्धमृषि (शा प स ८) १५३१२७	अतिपेलवमति (का प्र.७ २०२)५७११३४	अत्र मन्मथमि १२३११९०
अजीयतावर्त (नैषध ७ ६९) २६४१२२९	अतिप्रचण्डा १७५१९२२	अत्रस्थ. सखि २२८१२२४
अज्ञ सुखमाराध्य (हि १ ५६) ४०१२५	अतिबहुतरलज्जा २६८१३६०	अत्रान्तरे च (गीत ७ १३ १)३०४१५३
अज्ञतया प्रेम्णा २१८१७३	अतिमन्दचन्दन ३३४११२६	अत्राशितं शयित २७४१२
अज्ञातपाण्डित्यर (सु १६९) ४०१३४	अतिमल्लिने कर्त (शा.प.नी.८३)५७११२६	अत्रिलोचनस (का प्र ७ १५८)१८८१४१
अज्ञातशास्त्रसङ्गावा ४४१५	अतिमात्रभास्वरत्व ८६१८	अथ क्रोकिल २२५११२९
अज्ञातेन्दुपरामर्श २६३१२०५	अतिरमणीये काव्ये ३७११४	अथ नभसि निरी ३४११५२
अज्ञानायदि (म.११.२३२) ३७९१९९	अतिवादास्ति (म.६.४७) ३७९१९५	अथ नित्यम (भाग ७ २ ४९) ३७९१८०
अज्ञेभ्यो ग्रन्थि (म १२ १०३) ३७९१९८	अतिविततगगनस (का प्र ७ २५५) २७१३	अथ पथिरुववूद २९९११०
अज्ञानामविरामलौ ९९१२०	अतिविपुलं कुच (अरसीठकुर.) १४१५	अथ प्रसन्नोन्दु (सु १८१८) ३४४११३
अज्ञानेन पराङ्मुखी (अमर.१४)३१०११२	अतिव्ययोऽनवे (हि २ ९०) १४६११४३	अथ बद्धजटे रामे ३६११५
अज्ञो वा यदि १५२१४१६	अतिशयितकद ३४१११३	अथ मन्मथवा (शा प ३६२२) २९९११७
अवति रजनिरुद ३०८१७	अतिसचयकर्तृणा (सु ४७४) ७१२८	अथ लक्ष्मणानु (शिशु ९ ३१) ३००१५६
अञ्जनस्य क्षय दृष्ट्वा (हि २ ९) १५४१४३	अतिप्रकृता अपि (सु ४०४) ५८११७९	अथ वाभिनिविष्ट (शिशु.१६ ४३)४०४६
अञ्जलिंकारि लोकै ९८१८	अतिसाहसमतिदु (शा.प लो २) ७२१३८	अथ सान्द्रसाध्यकि (शिशु ९ ५२)२९६१३
अञ्जलिस्थानि पुष्पाणि (शा प प ३)४५१३	अतीतानागता (भा १.२४४) ३७९१९३	अथ स्फुरन्मीन (किरात ८ ३७)३३८१७२
अञ्जलौ जलमवीर ३३८१९८	अतीव गुण (भा.५.१४.५५) ३७९१९२	अथ स्वस्थाय देवाय १११
अट्टकटकघोटकप्र ११५१३५	अतुष्टिदानं (हि १ ११८) ३७९१९०	अथेदं रक्षोभि (उत्तर.१.२८) ३६२१३२
अटवी कीदृशी प्रायो १९८१६	अतुष्टिनरचिना(शिशु ११ ४६)३२७११५	अथोच्चकैर्जरठक (शिशु.१७ ५२)१२७११
अट्टशला जनपदा १८७११५	अतो हास्यतरं (म.१.३०८७) ५६११०१	अथोपगूढे शरदा शशा (कुव ६१)३४४१३
	अतुं वाञ्छति (पच.१ १७५) ३६५१५२	अद समित्समु (नैषध १२ ३५)१३५११५

अदम्भा हि रम्भा	२५३१७	अधरे मधुरा सरस्व	२७०१३०	अनन्नोद्भूतभूतौषम (सु २०५६)	७८१३
अदाता पुरुषस्त्यागी (शा प ४६८) ७०१२		अधरोऽयमवीरा (कुव ५९)	२६११९१	अनन्यधुष्णश्रीमलय	३०६१२४
अदातार दातुप्रवर	१०६१५६	अधरोऽमौ कुरङ्गा	२६११९४	अनन्यमापारगका	२६७३३६
अदाता वंशदोषेण	१६११३८२	अधर्मण च (म २ १११)	३८०१९६	अनपेक्षितगुरुवचना (सु २)	३०११०
अदातुर्मानस कापि न	७११२१	अधाक्षीन्नो ल (शा प १२६७) ११९११२३		अनभिज्ञो गुणाना यो	१४८१२७१
अदुर्गो विषय कस्य (हि ३ ५४) १४३१६४		अधारि पद्मेषु तद (नैषध १ २०) २५२११		अनभिध्या पर (भा १३ ५८६) १५४३८	
अदृष्टपूर्वमस्माभिर्य (सु १७२९) ३४३१९७		अविकरतलत (का प्र ७ २३३) २८६११२		अनभ्यासेन (काव्या २ २४७) ३८११९५३	
अदृष्टपूर्वा (भाग १० १२५१९) ३७९१७९		अधिगतपरमार्थान्प (मृत् २.१४) ३९१२६		अनभ्रष्टाश्रि श्रवणामृ	३१२२८
अदृष्टमुखभङ्गस्य युक्त (सु ५०३) ७३१८		अधिगमनमनेकास्ता	२०९१११	अनयनपथे प्रिये न	२८८१७
अदृष्टव्यापारं (का नी ९ ३८) २२९१२३९		अधिदेहलि हन्त हेम	२७५११५	अनयोरनवद्याङ्गि (काव्या ८ ८७) १२११९६	
अदृष्टे दर्शनोक्त (का प्र ५ १२८) २९१११		अधिपञ्चवटीकुटीरव	२११७८	अनर्घ्यमपि माणि	१६०१३२१
अदेशकाल (पच ३ ११३) ३७९१७७		अधिभिल्लपल्लिगल	३७१९	अनर्थकं विप्र (भा ५ १०७८) ३८११९५५	
अद्भुतस्तर्कपाथोधिर	४२११	अधियामिनि गजगा	२९८१६	अनर्थमर्थत (भा ५ ११५५) ३८११९५६	
अद्य द्यूतजिताध (सु २११०) ३१६१४		अधिरजनि जगाम (शिशु ७ ५२) ३१०१२		अनर्थित्वान्मनुष्याणा	३४८११४
अद्य धारा सदाधारा	११७८३	अधिलवङ्गममी (शिशु ६ ३६) ३४७१११		अनलस्तम्भनवि (शा प ३४४३) २८४१६	
अद्य शीतं वरीवर्ति	३४५१७	अधिश्चर्याने त्वमसि	२४०१११८	अनल्पदग्धारिपु (नैष १ १०) १०५११२५	
अद्यापि तत्प्रचलकु (सु १२९१) २७८१३९		अधीतव्यवहारज्ञं मौलं	१४२१२	अनवरतधनुर्ज्यास्फा	१४११२
अद्यापि ता कन (शा प ३४६९) २७८१४१		अधीतिबोधाचर (नैषध १ ४) १०५११२०		अनवरतपरोपकरण	४७११०६
अद्यापि तिष्ठति दृशो (कुव ९६) २७९१५३		अधील्य चतु (शा.प ४१७४) ३७५१२३२		अनवसरे गुणवानपि (शा प ३०६) ८२१३३	
अद्यापि दुर्निवारं	४८११२३	अधुना मधुकरपतिना	१८८१४६	अनवसरे च यदुक्त	१७०१७५६
अद्यापि मूर्ध्न हरको	२८२११२५	अधृतपरिपतञ्चिचोल	२७८१३०	अनवाप्यं च (भा ५ १३०४) ३८११९५८	
अद्यापि नोच्छति (कौ. ५०) ५०१२००		अधोऽध पश्यत (हि २ २) १६३१६६७		अनसि सीदति (शा प ९६२) २३४११४२	
अद्यापि सा मन (शा प ३४७०) २७८१४२		अधोविधानात्क (नैषध १ १८) १०५११३१		अनस्तमितसार (शा प १०९८) २१७१४९	
अद्यापि सुन्दरि तवा	२९१११२	अध्याक्रान्ता वसेति	१०७११७४	अनाकाशे (शा प ३३२४) २६३१९९७	
अद्यापि स्तनशैलदुर्ग (हनु ना २) ३०२१९५		अध्यायोधनवेदि मार्ग	१३४१२४	अनाकृतैरेव (शा प ३२८९) २५५१२७	
अद्याप्युन्मदयातु (शा प ४०६७) ३६५१७		अध्याहार स्मर (नैषध १२ ५७) १३६१३५		अनागतविधा (शा प नी ११) ६२१६	
अद्यारभ्य कठोरका	३६११४५	अधुवेण शरी (विक्रम १६७) ३८०११४७		अनाघ्रातं पुष्प (अ शा २ १०) २५५१२५	
अद्यारभ्य यदि प्रिये (सु ११५९) ३०९१९		अध्वनि पदग्रहपर	३०११३	अनातुरोत्कण्ठि (मालवि ५०) ३८११९५९	
अद्यैव कुरु (भा १२ ६५२५) ३८०११४३		अध्वन्यध्वनि तरव	२३६११०	अनात्मवान्न (का नी ५ ४) ३८११९६१	
अद्यैव हसितं (शा प ४१६८) ३७३११९१		अध्वन्यध्वनि भूरुह	२८१११४२	अनादायी व्यर्थ	१६७१६५३
अद्योत्सङ्गवसङ्गजग	३२६१३०	अध्वन्यस्य वधूर्वि (सु १६८७) ३३५११४३		अनादिष्टोऽपि भूप	१४४१९१
अद्रोह सर्व (म ३.१६७८) ८४१७		अध्वन्यैर्मकरन्द	३३५११४५	अनादृतचमूपतिप्रहि	१५१२४
अद्विसवीक्षणं चक्षुरद्वि	२८७११	अध्वा जरा (भा ५ १५२३) ३८०११४९		अनादेयं नादधीत (म ८ १७०) ३८११९६२	
अद्वैतं सुखदुःख (उत्तर १ ३९) ५३१२६७		अध्वानं नैकचक्र	२९५१६९	अनादेयस्य (म ८.१७१) ३८११९६४	
अद्वैतोक्तिपद्मपद्मनपि	३७६१२५५	अनकुरितकूर्पक. स	३४९१७१	अनाद्यन्ता (भा ३ ८३) ३८११९६५	
अध करोषि रत्ना (शा प.स. ५) २१५१४		अनङ्गमङ्गल (का प्र ७ १४१) २५९१७२		अनाघ्रायमला (भा ५ १५२४) ३८११९६७	
अधना धनमि (चा.नी. ४ १८) १५९१२८९		अनङ्गरङ्गपीठोऽस्या.	२६८१३८३	अनायके न (शा प १४६३) १५४१३६	
अधमं बाधते भूयो (ह. ६४) १६९१६९८		अनङ्गेनाबलास (शा प ३०७६) २५०११		अनायासकृशं म (सा द. १० ६७) २५४१४	
अधर किसलयराग	२५५१८	अनङ्गोऽयमनङ्ग (शा प ३७९८) ३१२१११		अनारतपरिस्खलज	१३३११८
अधरः किसल (अ.शा १ १८) ३८०११४४		अनधिगतमनोरथ (विक्रम ६३) ३१३१४४		अनारभ्या (भा ५ १११३) ३८११९६८	
अधर खलु बिम्ब	२६१११४३	अनध्वन्या (कविता १०५) ३८११९५२		अनार्यप्रज्ञाना (शा प. ३७७८) ३५२१३४	
अधरममृतं क	२६१११५३	अनन्तनामधेयाय (सु ११)	११३	अनार्यवृत्तम (भा ५.१४३२) ३८११९७०	
अधरस्य मधुरिमाणं	१७११७९९	अनन्तपदविन्यासरचना	३२११२	अनाश्रुतनवद्वार (द ३९) ३८११९७१	
अधरे नववीटिका	२५११२९	अनन्तपार किल	१७३१८७९	अनालोच्य प्रेम्ण. (सु ११७०) ३०८११४	

अनाहृतो विशेष (हि २ ५२) १६३।४७६
 अनिले प्रिय (भा १२ ८७३) ३८१।१७३
 अनिर्वाच्यमनि (कवि २३) ३८१।१७४
 अनिवेद श्रि(भा ५ १५०३) ३८१।१७६
 अनिश्चितैरध्य(पच ३ २६१) ३८१।१७७
 अनेष्टसप्रयोगा(भा ११ ७३) ३८१।१७९
 अनि सरन्तीमपि १३५।१६
 अनिभालित (शिशु १६ २४) २१७।५५
 अनिराकृततापसप ५९।२०२
 अनिर्दयोपभोगस्य रूप ३०५।१
 अनिलोडितकार्यस्य १५८।२३८
 अनिलनिखिलविश्वं प्रा २१४।८
 अनिशमपि मकरके २७८।२०
 अनिशं मतङ्ग २२९।१५
 अनिष्टादिष्टलामे (हि १ ५) १६२।४३३
 अनीर्घुगुप्तदा (भा ५ १४०७) ३८१।१८०
 अनुकृत खल (शा प स १०) ४७।११२
 अनुकूलविधायिदैव २०१।६१
 अनुकूला विमलाङ्गी १७०।७५३
 अनुकूले विधौ देय यत्. ६८।१
 अनुकूले सति धातरि ९१।४०
 अनुक्षणमनुक्षणं १३५।२५
 अनुगन्तुं सता (शा प नी १) १५३।१
 अनुचितकर्मार (हि.२.१४२) १६९।७२९
 अनुचितमेवाचरितं ९१।४१
 अनुच्छिद्यो देवैरप २६३।२००
 अनुदिनमधिक ते २८६।१०
 अनुदिनमनुकूल १७५।९४३
 अनुदेहमागतवत् (शिशु ७ १३) ३१०।५
 अनुनयति पतिं न ३५७।४४
 अनुनयमगृहीत्वा (शिशु.११ ९) ३२२।२
 अनुनेतुं मानिन्या १८५।२९
 अनुपालयता (किरात २.२०) १५१।३८८
 अनुबन्धं च (भा ५ ११०२) ३८१।१८३
 अनुबन्धानुपे (भा ५ ११०१) ३८१।१८३
 अनुभवत ददत वित्तं (विक्रम ७५) ६२।१५
 अनुभवत युवलो ३३४।११८
 अनुभवन्नवदोलम् ३३२।५६
 अनुममार न (नैषध ४ ७९) २८२।१२८
 अनुययौ विधि (शिशु.६ २७) ३४१।३३
 अनुयातानेकजन पर १५१।३७५
 अनुयाति न (द ५९) ३८१।१८५
 अनुरागमणिमेखल २६९।४१०
 अनुरागवती सध्या(ध्वन्या १.१३) ९१।३५

अनुसगवन्तमपि (शिशु ९ ११) २९४।३८
 अनुरागवर्तिना तव २८८।१६
 अनुलैपनानि (शिशु ९ २४) २९७।२०
 अनुवन वनरा (शिशु ६ ४८) ३४४।३८
 अनुसरति करिकपो(शा प ८०८) ७३।२२
 अनूनवेगादयमद्विती १२३।३
 अनुत सत्य (भार १३ २२४) ३८८।२१
 अनुत साहस (चा नी २ १) ३४६।१
 अनेकचित्त (का नी ९ ३४) ३८१।१८६
 अनेकविद्वज्जनरत्नपूर्ण १०१।७
 अनेकशास्त्र बहु १७३।८७८
 अनेकसशयोच्छेदि परो (हि प्र १०) २९।२
 अनेकसुषिर वाद्य १८४।५
 अनेके फणिन. २३६।१६४
 अनेन पर्याप्त(सा द १० ६१) १०५।११९
 अनेन मर्यादे (शा.प.स ४९) १५४।४१
 अनेन रम्भोर (शा प ३३२१) २६२।१८०
 अनेन सर्वार्थिकृता १०४।११८
 अन्त कटुरपि (शा प.प.१६) ४८।१२२
 अन्त करणतत्त्वस्य (उत्तर ३ १७) ८९।५
 अन्त कुटि (शा प श ३) २१८।७४
 अन्त कूजदुदारकण्ठ ३१४।७५
 अन्त क्रूराः ३४८।७
 अन्त क्रोधोज्ज्वलान १९।५७
 अन्त पुरचरै (पच १ ६१) १४८।२६३
 अन्त पुरधनाध्य १५०।३२८
 अन्त पुराणा विहित १३९।३
 अन्त पुरीयसि(सा द १०.२०) १०५।१४५
 अन्त प्रतप्त (शा प वृ १५) १७६।९७२
 अन्त सतोषबा (नैषध.१२ ३९) १३८।८१
 अन्त सारविहीनस्य ३९।७
 अन्त सारैरकु (पच १ १४२) १४२।२७
 अन्तक पर्यवस्था ३७२।१६५
 अन्तरङ्गमनङ्गस्य २५४।२
 अन्तरायतिमिरोप २।१६
 अन्तर्गता मदनव (शृ.न.१६) २८४।२०
 अन्तर्गतैर्गुणै कि द्वि ८२।३९
 अन्तर्गुडानर्थानव्यजय ३१।२५
 अन्तर्दुष्ट सदा (हि २ ९७) ३८१।१८८
 अन्तर्नाडीनियमितम् ९।१३९
 अन्तर्बलान्यहममुष्य २३०।२७
 अन्तर्भूतो निवसति जडे ४०।२८
 अन्तर्मलिनदेहेन बहि (कविता ८) ५५।६२
 अन्तर्मलिनससर्गाच्छु ८७।२

अन्तर्मौहनमौ (गीत ८ १७ २) २५।१७९
 अन्तये सतत (राग ३ २०२) ३८१।१८९
 अन्तर्वसति मार्जारी २३१।५९
 अन्तर्वाणि मन्यमा ५९।२१०
 अन्तर्विषमया (पच १.२११) ३४८।२२
 अन्तर्विष्णोन्निलोकी (कुव ४९) ११६।५५
 अन्तर्हिते शशिनि (शा ७८) ३२३।१२
 अन्तर्लिङ्गाणि (शा प क.१०) २४३।२०८
 अन्तस्तारं तरलतर २७६।३९
 अन्तिकान्तिक (गोमट्ट) ३००।३८
 अन्त्यावस्थोऽपि (पच ४.७६) ४८।१४२
 अन्त्येषु रे (भा १२ ६४९१) ३८१।१९१
 अन्त्रप्रोतवृहत्कपा(म नी च ३५) ३६६।५
 अन्त्राकल्पचलत्पयो ३६५।१०
 अन्त्रैः कल्पितमङ्ग(शा प ४०७६) ३६६।३
 अन्त्रै स्वैरपि (मालती ५ १८) ३६१।३५
 अन्धकारगरलं (शा प ३६३५) २९९।२२
 अन्धत्वमन्धसमये १७१।७९६
 अन्नदानात्परं दानं १५८।२१७
 अन्नवस्त्रसुवर्णानि (शा प ५३६) १९४।१९
 अन्त्यं मनुष्य हृ(मृच्छ.४.१६) ३४०।६६
 अन्यकालपरिहार्य ३१८।१४
 अन्यतो यदि निजोप ७३।३०
 अन्यत्र भीष्माङ्गा ३७१।१२१
 अन्यत्र यापितनिशं ३२३।१७
 अन्यत्र यूय कुक्का प्र ३ २०) ३३४।१०६
 अन्यत्र व्रजतीति (का प्र ४ ३३) ३५८।७७
 अन्यथैव हि सौहार्द (हि.१.९३) ८८।४
 अन्यदा भूषणं (शिशु २ ४४) १५७।१८१
 अन्यप्रतापमा (पच १ १२०) १६४।५०३
 अन्यमाश्रयते १६०।३३३
 अन्यमु (शा प प्र ४) १६९।७३०
 अन्ययान्यवनि (शिशु १० २८) ३१५।३१
 अन्यवर्णपरावृत्त्या (शा प १९६) ३७।३
 अन्यस्त्रीस्पृह्यालवो १९८।३९
 अन्यस्य लगति कर्णे ५७।१५४
 अन्या जगद्वितमयी (रसगङ्गाधर) ३९।२५
 अन्यानि शास्त्राणि विनो ४३।३
 अन्यायवितेन कृतो १७२।८३१
 अन्यायोपा (चा नी.१५.६) १६६।५५७
 अन्यार्थमङ्गीकृत १०४।१०८
 अन्या सा सरसी (शा प ८०६) २२१।२९
 अन्यासु तावदु (सु ७३५) २२३।७९

अन्यास्ता गु (का प्र ७ २१८) ११११२५०	अपहृत्य तम (निक्रम १८१) ३८२१०००	अपुत्रेय धनुर्विद्या (सु २४५५) १०२१५५
अन्यूनं गुणम् (शिशु ८ ५०) ३३९११०९	अपहरति महत्त्व प्रार्थना ९६१७	अपूर्वो दृश्यते व (भर्तृ स ३७१) २७७१११
अन्यूनोन्नतयो (शिशु १७ ६९) १२७१२२	अपहस्तितबान्धवे ३६२११६	अपूर्वो भाति भारत्या ३२१७
अन्ये ते जल (शा प चा १०) २२६११६४	अपहाय शनै पटीर ३२५१७	अपूर्वोऽयं मया दृष्ट १८५१२६
अन्ये ते विहगा २२६११६८	अपा प्रवाहो (का नी ५ ८) ३८२१२०३	अपृष्टस्तु नर कि १४९१३०५
अन्येऽपि सन्ति कति २४६१२८	अपाकृत्याशेषाण्यपि ३४५१४४	अपेक्षन्ते न च स्नेह (सु २०४) ४६१४०
अन्येऽपि स (शा प चा ११) २२६११६०	अपाङ्गतरले (का प्र १० ५४६) २५३१२७	अप्याक्रममुत्पन्ना २१७१४८
अन्येयं रूपसपत्तिरन्या (कुव १३) २५४१३	अपाङ्गसर्गि तर (का प्र ७ १८४) ३०४१३	अप्यापन्नमय साधो (सु २९७) ४६१६०
अन्योच्छिष्टेषु (राग ५ ११) ३८२११९३	अपानिनि वारिभिर ४९११७८	अप्युन्नतपदारूढ २५४१०५
अन्यो धन (भा १५४८) ३८२११९४	अपायसदर्शन (पच १ ७०) १७२१८३६	अप्युन्नतताप्र (भा ५ १०४) ३८२१२११
अन्योन्यमुख २६५१२७४	अपायि मुनिना पुरा १३५१०८	अप्येकवंशजनुषो १७११७९५
अन्योऽन्यस (भा ५ १३०४) ३८२११९६	अपार पाथोवि २२७११९५	अप्यौत्सुक्ये महति ३९८११३
अन्योन्या (शा प ४०८६) ३६७११३	अपरिव्यापारहरिह ९९११५	अप्सु लवन्ते पाषा ३७३११९४
अन्योन्याहति (शा प ३९३४) ३४७१५२	अपि कापुरुषो (पच, १.१६५) १४९१२७९	अप्रकटीकृतशक्ति १७११७७६
अन्योन्येषा पु (शिशु १८ ३०) १२९१७१	अपि तद्वपुषि प्रम २६५१२८७	अप्रगल्भस्य या १६११३५०
अन्योऽपि चन्दन (शा प मे १०) २१२१३७	अपि त्वया कैरवि २४४१०२१	अप्रगल्भा (शा प १०१) ३७११
अन्यो हि (भा ३ १३८६८) ३८२१२०१	अपि दलन्मुकुले बकु २२३१७४	अप्रतिबुद्धे श्रोतरि (सु २८८८) १७०१७४२
अन्वयागतविद्या १५६११२७	अपि दिनमणिरेष ३४६१२६	अप्रभूतमतनीय (शिशु १० ८३) ३०११९
अप पिबन्प्रपापाली १८७१२३	अपि दोभ्यां परिवद्धा ६०११९	अप्रसन्नमपराद्धरि (सु २०११) ३१५११७
अपकारमस ५६११०२	अपि नाम स दृश्यते (सु ५०८) ७०११५	अप्रसादोऽन (हि ३ ९०) ३८२१२१२
अपकारिणि वि (हरि ११६३) ३८२११९९	अपि पिबत चक्रो ३०३११२७	अप्रस्तावस्तुतिभि (सु ३२०२) ६५५४
अपकुर्वन्नपि प्राय (शा प म. ११) ४५१९	अपि मन्दत्व (पच २ १७९) ३८२१२०५	अप्राकृतस्य च (म वी च २ ३९) ३६०१२८
अपकृत्य ब (भा १२ ३५०१) ३८१११७५	अपि मरणमुपैति २७५११७	अप्राज्ञेन च कातरे १३९१९
अपक्रान्ते बाल्ये २५५१३१	अपि मार्दव (हरि ११६७) ३८२१२०६	अप्राप्तकाल (सु २७८९) १४५१३९
अपण्डितास्ते पुरु (श्रुच्छ ४ १०) ३४९१६५	अपि मुदमुपयान्तो (शा प १६४) ३३४३	अप्रियवचनदरिद्रै ४७१९१
अपतुषारतया ३३२१४९	अपि मृगाक्षि तवा २६१११४६	अप्रियस्यापि प (हि २ १३५) १६४१४८७
अपत्यदर्शनस्यार्थे १५७११९३	अपि मेरुपम प्राज्ञम् (शा प ४२७) ७६१९	अप्रियाण्यपि कु (हि २ १३३) १६४१४८६
अपदो दूरगामी च (शा प ५१४) १८४११	अपि विधि कु (नैषध ४ ८९) २८२११३२	अप्रियैरपि (राग ३ २८३) ३८२१२१४
अपनीतपरिमलान्त २२३१५५	अपि विभवविही ५११२२५	अफलानि दुरन्ता (सु २७२०) १६०१३५६
अपमान पुर (पञ्च. ३ २४६) १६०१२९९	अपि वेत्ति षडक्ष ५९१२०३	अबलाव्यविग्रहश्रीरम १३१३
अपराधी नूनमह प्रसीद ३०५१८	अपि शिशिरतरोप ३३६११५	अबला यत्र प्रब १७०१७४७
अपराधेऽपि नि (हि २ ९८) १४७१२०४	अपि सपूर्णतायु १६५१५२३	अबले सलिले तप २६२११७५
* अपराधो न मेऽस्ती (हि १ ७५) १६३१४४७	अपि समानस्यु १४९१२८३	अबुद्धिमात्रि (शा प १३९८) १४६११६९
अपराह्णशीतल २९४१३३	अपि स्थाणुवदा १४८१२५८	अबुधा अजंगमा १६९१७३६
अपरीक्षितलक्षणप्रमाणै ४२१२	अपि स्वल्पमसत्य १४९१२४७	अबुधैरर्थलाभा (शा प रा १२१) ७११७
अपर्णैयं भूयुद्धनम १३२१२२	अपीतक्षीबकाद (का द २ २००) ३४६१२	अब्जं त्वज्जम (शा प ११६६) २४५११५
अपर्णैव लता सेव्या १११३	अपुत्रस्य गति (विक्रम ८५) ३८२१२०८	अब्दैर्वारिजिघृक्ष १३३११५
अपर्याप्तभुजायाम २६८१३७४	अपुत्रस्य गृह (चा नी ४.८४) १६३१४५४	अब्धेरम्भ (का प्र १० ४४६) २४८१९५
अपवादादभीत (किरात. ११ ५६) ५५१५६	अपूर्जितैवास्तु २८७११	अभयस्य हि (भा १२ २७७२) ३८२१२१५
अपसरणमेव क्षरण (शा प ७९८) २२११८	अपूर्वं कोऽपि कोपा (शा प ३५९) ५४१७	अभितापसपदमथो (शिशु ९ १२) २९४१३०
अपसरत रे दूरादस्मा ३४९१७४	अपूर्वं कोऽपि कोशोऽय २९११	अभितिमिरदिम २९४१३९
अपसरति २७८१२७	अपूर्वं चौर्यमभ्यस्तं ३१२१४	अभिद्रोहेण भूता १६११३६४
अपसर मधुकर दू (शा प ८३१) २२३१५०	अपूर्वा रसनाव्यालाः ५५१४७	अभिनयान्परि ३३२१३९
अपसारय घन (सु १०७१) २७५१७	अपूर्विणा (भा १२ १०७९६) ३८२१२०९	अभिनवनलि (का प्र १० ४८२) २८८११३

अभिनवनलिनी (शा प म ५) २२३१७२	अमरैरमृतं न (सु ४२९) ५९१२०६	अम्बरमेघ रमण्यै ३४५१९
अभिनवनवनीत २२१९२९	अमलमृणालका २५४१३६	अम्बरविपिनमिदानी २९७१५
अभिनवनवनीत २२१९३०	अमलात्मसु प्रति(शिशु ९ ३७) ३००१६२	अम्ब श्राम्यसि तिष्ठ २४१९६५
अभिनवपुलकालीम ३१९१३२	अमितगुणोऽपि पदा (रसगङ्गाधर) ८२१३७	अम्ब श्वश्रु यदि त्वया ३५३१५६
अभिनवयवसश्रीशा ३४११५३	अमित समित (सा द ४ ७) १०२१३६	अम्बा कुप्यति तात १८३१६३
अभिन्नवलौ (काव्या २ १८३) ३८२१२१७	अमित्रं नैव (भा १२ ५२९८) ३८२१२३०	अम्बा तुष्यति (सु ३१८५) ६६१३४
अभिप्रायं यो(भा ५ १३५८) ३८२१२१८	अमित्रादुन्नति (हरि ११७७) ३८२१२३१	अम्बुजमम्बुनि जातं ३६३१८
अभिप्रेतार्थसि (सु ९) २१८	अमित्रो न (भा १ ५५६४) ३८२१२३३	अम्बुजमम्बुनि मम २६२११७१
अभिभवति (किरात १० २३) ३४०१२५	अमित्रो मि (भा १२ ४९२५) ३८२१२३४	अम्भ कर्दमतासु १२१११६०
अभिभूतोऽप्यव १५०१३२७	अमी तटसमीपनि ३२६१२२	अम्भसा भिव (पच १ ११५) १६४१५०२
अभिभूय सतामव २९४१४४	अमी तिलास्तै (शा प ११८९) २४६१४२	अम्भासि जलज (हि १ १९६) १६३१४६५
अभिमतफल (शा प स १४) १०६११६८	अमी पृथुस्तम्बभृत ३४४१२२	अम्भोजप्रकरोऽथ २२५११४५
अभिमतमहामानस (भर्तृ ३ २३) ९७१९	अमी शिरीष ३३७१६२	अम्भोजाक्ष्या पुरन ३५६१२४
अभिमान (भा १३ २१८१) ३८२१२२३	अमीषां जन्तू (शा श २ ९) ३७३११७९	अम्भोजिनीवन (भर्तृ २ १५) २२१११५
अभिमानधनस्य ८०१३१	अमीषा प्राणाना (भर्तृ.३ ७) ७७४१५	अम्भोधि स्थल (सु ३१५२) ९४१११८
अभिमानवतो १५११३९१	अमी समुद्रतसरो ३४४१२७	अम्भोमुचा सलि (सु.२४१३) २०७१६
अभिमानवता(राग १ २२६) ३८२१२२१	अमुं कालक्षेपं (शा प ७८४) २१३१५३	अम्भोरुहमये स्नात्वा १९४१३१
अभिमुखनिह (सु.२२७२) १५११३६८	अमुना मरुकूपेन २२०१३	अम्भोरुहाक्षि शंभो ३५९१९७
अभिमुखपतयालुभि ३२०१११	अमुष्मिन्ना (नैषध १८ २२०) १२७११९२	अम्भोवाहमुरद्वि २४३११०८
अभियुक्तं (भा ५ ९८३) ३८२१२२४	अमुष्मिन्नुद्यानद्रुम २९७१२९	अम्भानपङ्कजा माला १९३१११
अभियोक्ता (का नी ९ २०) ३८२१२२६	अमुष्मिन्नुद्याने (शा प ८७९) २२७११९१	अय खलु मृणालि ३२७११९
अभिलषन्ति तवा २६१११४७	अमुष्मिन्ना (सु १५५८) २६८१३६२	अयं च सुरतज्वा (मृच्छ ४ ११) ३५५१२
अभिलषसि यदि (कुव ३८) २८२११४७	अमुष्य दोर्भ्यामरि(नैषध १ २२) २५२१३	अय त्रयाणा प्रामा २६३१२१४
अभिलष्य (का नी ५ १०) ३८२१२२७	अमुष्य सुषिता २५९१६५	अयं दरिद्रो (नैषध १ १५) १०५११२८
अभिवीक्ष्य (शिशु १३ ३१) १२६१३८	अमुष्य विद्या (नैषध १ ५) १०५११२१	अयं निज परो (शा.प २७३) ७०१९
अभिविषेणयिषु (शिशु ६ ६४) ३४७१९	अमुष्या लावण्य मृदु २५४१३०	अयं नेत्रादन्नेरजनि ३०११८०
अभुक्ताया यस्या (भर्तृ ३ ५९) ८०१३४	अमुष्योर्वीभ (नैषध १२ ८२) १०६११६४	अयं पटो मे पितु ३६४१३९
अभूत्प्राची (सु २०१८) ३२४१३६	अमूल्यस्य मम (सु १५७०) २६९१४०३	अय पुर पार्वण ३०४११४७
अभूदम्भोरशि सह ६०१२५०	अमृतं शिशिरे (पच १ १४४) १६४१५०८	अयं मार्तण्ड (सा द १०.३६) १०६११६१
अमेदेनोपास्ते (सु ११०२) ५२१२४३	अमृतं किरति हिमा ४८१११७	अयं मृग समायाति १८११७
अभ्यास कर्मणा (सु १४५४) २५३११	अमृतं चैव (भा १२ ६५५२) ३८२१२३६	अयं मृदुमृणालिनी ३२४१४३
अभ्युत्थानसु (शा प ३७५७) ३५११३६	अमृतजलधेः पार्यं पार्यं ३११३६	अय मे वाग्मुफो ३३१४५
अभ्युद्धता वसु(स क १.७७) १०५११३५	अमृतद्रवमाधुरीधुरीणा २६३१२१८	अयं रत्नाकरो (सा द १० ७०) २१५१६
अभ्युन्नतस्तनयुगा ३०४१४	अमृतद्रवैर्विदध ३००१६१	अयं रेवाकुञ्ज कुसु ३५२१३५
अभ्युन्नताङ्गुष्ठ(कुमार १ ३३) २६९१४१२	अमृतं तदधरबिम्बे २५३१११	अय वारामेको (महट १०८) २१६१३३
अभ्युन्नतेऽपि जलदे २२०१४	अमृतं दुर्लभं नृणा १५६११२५	अय विपाको वद कस्य २८५१७
अभ्युपयुक्ता सद्भिर्ग (सु ४७१) ७२१४४	अमृतममृतं (वामन सू ३ २) २५२१५०	अयं स्वभाव स्वत ४९११७६
अभ्रच्छाया (पच २ १२०) १५६११५१	अमृतममृतं (शा प ३५१९) २७३११८	अय पिण्ड इवो (शा.प.दु.२१) ५४११७
अभ्रच्छाया तृणा १६०१३२४	अमृतवचनलीला २२७११८९	अयमङ्कुरभा (शा.प.३२७२) २५५११४
अभ्रध्वानैर्मुखरि २८९१५५	अमृतस्यैव कुण्डानि (सु १४५०) २५११५	अयमतिजरठा. प्र (शिशु ४ २०) १४०११
अमदयन्मधु ३३२१५२	अमृतोत्प्रेक्षणे रागं (शा प १७) ३२११०	अयमपि खरयोषि २९५१५५
अमन्त्रमधरं नास्ति १५६११५८	अम्बर विनय (शिशु २० ६२) ३१७१२३	अयमपि पुरुहूतप्रे २९५१५८
अमन्दमणिनूपुर(शा प ३९२९) ३४६१३८	अम्बरमनूरुलङ्घ्यं ४८११५०	अयमभिनवमेघश्या(मालती ९ ५) १४०१२
अमरतरकुसुमसौर २२३१५३	अम्बरमम्बुनि (शा.प.५२८) १८९१५८	अयममृतनिधानं (भर्तृ स.२०९) ९.३१८४

अयमवसर सर. (सु. ११२८) २१९१२	अरक्षित तिष्ठति (शा.प. ४४६) ९११८७	अर्थी लाघवमु (न.र. २) १७९११०३१
अयमविचारितत्वास्तया ८९१४	अरण्य सारङ्गै १७७१९९०	अर्थेन तु विहीनस्य (पच. २.९०) ६५१७
अयमसौ गगनाङ्ग २९४१४३	अरण्यरुदितं कृतं (पच. १. २५५) ४०१५५	अर्थो गिरामपिहित ३११३१
अयमुदयति चन्द्र ३०११७६	अरतिरियमुपै (शा.प. ३४२७) २८४११७	अर्थो नराणा पति १७३१८५८
अयमुदयति चन्द्रो ३०११७५	अरविन्दमिदं (सा. द. १०. २७) २७८११५	अर्थो नाम ज (शा.प. ४०४६) ३६४१२७
अयमुदयति (शा.प. ३७३८) ३२७११०	अरविन्दवृन्दमकरन्द ३२५१९	अर्थो विनैवार्थनयो ६९१२४
अयमुदयमहीभृन्मू ३२३१३१	अरविन्देषु कुन्देषु २४०१९८	अर्थोऽस्ति चेन्न (सु. १७६) ८०१५३
अयमुदितो हिमरश्मि १९६१११	अरसिकजनभाष १७०१७५४	अर्थो हि कन्या (अ.शा. ४. २८) ३६२११४
अयश्चकचर्वण फणि ७२१५८	अरातिविक्र (का. प्र. ८०. ८०८) १०३१६३	अर्थे दानव (शा.प. १२५९) ११११२४९
अयश प्राप्य (पच. २. ११६) १६५१५३१	अरावप्युचित (शा.प. १४०८) १४६११७१	अर्थे सुप्तो निशा (भृ. १. ४७) ३४५१४६
अयाचित सुखं दत्ते ९१११८	अरुचिर्निशया १७५१९३१	अर्थे चन्द्रवदाकार १८५१२१
अयि कि गुणवति २३९१८२	अरुणकिरणजालैर ३२२१५	अर्थे चन्द्रसमायुक्त १८५१२८
अयि कुरङ्गि तपो २३३११०३	अरुणजलदराजी ३२३१३०	अर्थे रात्रे दिनस्यार्थ १८७१२५
अयि कुरङ्गि तुर २३३११०४	अरुणनयन सभृभङ्ग ५१४३	अर्थे स्मितेन विनिम २७३१११
अयि जलद यदि (शा.प. ७७९) २११११६	अरुणरागनिषे (रघु. ९. ४३) ३३२१५३	अर्थे ज्ञाहितपौर्वकी १३६१५१
अयि त्यक्तासि कस्तू २४७१५७	अरुणताखिल (शिथु. ६. २१) ३३२१६९	अर्थे श्रिता १२६१३६
अयि दलदरविन्द २४४१२३४	अरुणे च तरुणि (सा. द. १०. ८५) ३०९१६	अर्थे न्मीलितलो (शा.प. ११५) २४११५३
अयि दुष्कृतकेन २४२११८१	अरुन्धतीकामपुर २६९१८१७	अर्थे यति प्रतिदिवस ३५९१८०
अयि बत गुरुगर्व २४७१६०	अरै सधायते (पच. १. ८९) १४४१८७	अर्थे रसित ३१५१३०
अयि मकरन्दस्य २४३१२१६	अर्कच्छायां तिरयति २७३१२०	अलं करोति य श्लोक ३८८८
अयि मन्मथचूत (शृ. त. २२) ३१२१३४	अर्षायाम्बुधिरिन्दु १३७१६२	अलं करोति हि जरा ९५११
अयि मलयज महि २३७१४२	अर्षिष्मन्ति विदार्य (शा.प. १०५) १३१३	अलंकार शङ्काक (का. प्र. ९. ३६९) ९३११४
अयि मालति सौर २३९१८५	अर्जुन कृष्णसयुक्त २५९१६३	अल हिमानीपरिदीर्घ ३४६११२
अयि रोषमुरीकरो २१६११४	अर्जुनस्य इमे बाणा १८६१४	अलकाश्च खलाश्चैव ५४१११
अयि सखि शस्त १८९१५०	अर्जुनीयति यदर्ज ६४११४	अलक्तको यथा (पच. १. १६१) ३४८११७
अयुक्तं युक्तं वा १५२१४१३	अर्थे सुख कीर्ति (शा.प. श्री ५) ७७१९	अलक्षितकुचाभोगं ३४५१४८
अयुक्तं स्वामि (चा. नी. ८५. ७) १५८१२८८	अर्थे ग्रहणे न तथा ५७११४८	अलक्षितगतागतैः १२४१७
अयुक्तं बहु भाष १००१४	अर्थे नाशं मनस्ता (चा. नी. ७. १) १५३१२८	अलङ्घयत्वाज्जनैर (किरात. ११. ४०) ८५१५
अयुद्धे हि यदा (हि. २. १७१) १४७१२१९	अर्थे प्राणविना ३७६१२६१	अलङ्घयं तत्तदु (किरात. ११. ६०) ७९११०
अये कीर श्रेणी २२७११९४	अर्थे गमो नि (म. ५. १०५७) १७११८२३	अलब्ध चैव (हि. २. ७) १६३१४६८
अये केयं लीला (शा.प. ३५१८) २७३११५	अर्थे तुराणा न (विक्रम. १३२) १७२१८४५	अलब्ध्वापि धनं (शा.प. १४५०) ८७११६
अये को जानीते ३५३१३८	अर्थे न सन्ति न ६७१५०	अलभ्य लब्धु (कविता ७०) १५६११६१
अये ताल व्रीडा २४१११४१	अर्थे नामार्जन (सु. २८१५) १६७१६४१	अलमतिचपल (शा.प. ५६६) २५२१४४
अये नीलश्रीव (शा.प. ८७०) २२६११७३	अर्थे नामाशिषे (सु. २४७४) ८११८८	अलमलमघृण (शा.प. ३५१३) २९२१२
अये नृपतिमण्डली १३३११२	अर्थे न्केचिदुपा (शा.प. १६८) ३३१५१	अलसभुजलताभिर्ना १३११११
अये मधुप मा कृथा २२४१९९	अर्थे र्था जीवलो (पच. १. ९) ६४११	अलसवलितमु (मालवी १. ३१) २७९१५९
अये मातर्हृष्टा मुखम २५८१४९	अर्थे हरणकौशल्यं ३८११४	अलसवलिते (अमर ४) २८६११३
अये मातस्तात १३२१२१	अर्थे हसन्त्यु (भृ. स. ३८२) १७६१९५६	अलसविलसितानामु २७९१५८
अये यदि समी १२२११७६	अर्थे ना कृपणा (शा.प. २७५) १०३१५३	अलसस्य कुतो (चा. नी. ३५) १६०१३२०
अये लाजानुचै. पथि ६७१५६	अर्थे नि कवयति ७२१४१	अलाभात्पुरुषाणा ३४९१४९
अये बापीहसा २२६११६२	अर्थे ने न तृणवद्ध ६९१२१	अलिङ्गुलमञ्जुल (सा. द. ६. २६२) २५३११०
अये वाराणसे (शा.प. १०९५) २१६१२४	अर्थे प्रत्यर्थिलक्षैर १०२१५०	अलिपटलेरनुयाता (शा.प. ७९१) २१४१२
अयेऽन्तमयते शशी ३०८११५	अर्थे प्रशब्दभूम् (सु. २५१७) १०७११८३	अलिभिरञ्जन ३३२१५१
अये हेलावेलाङ्गु. (शा.प. ७७५) २१३१५२	अर्थे करोति दैन्य (शा.प. ३१०) ७५११२	आलरनुसरति परि १७०१७५०

अलिख्यं नलि (चा.नं. १५.१५) २२३१७३	अविद्वासमल लोके (म.२.२१४) ३४९१५३	अशेषविघ्नप्रतिषेध २१७
अलीकरूपो यदि २७०१२१	अविद्वानपि भू (हि ३ ११३) १४८१२३७	अशोच्यानीह (पच १.३६४) १६४१५१४
अलौकिकमहालोक १०३१५५	अविधेयो मृत्युज (सु २८५०) १६९१७२५	अशोच्यो निर्धन १६९१३८७
अल्पं निर्मितमा (कुव ९७) २६५१२६५	अविनयभुवामज्ञा (सु ३६४) ४११६२	अश्नीमहि वयं (भर्तृ ३ ५६) ३६७७
अल्पश्रुतलव एव (सु ३९६) ५८११७२	अविनाशिनमग्राम्यम ३७१६०	अश्रान्त दृश्य २५८१३४
अल्पाक्षररमणीयं य ८५१८	अविनीत सुतो जात ९०१८	अश्रुच्छलेन सु (सा द १०.४५) २६०१११३
अल्पानामपि वस्तूना (हि १ ३०) ८३१२	अविभावितेषु (शिशु ९ ४०) ३००१६५	अश्व शस्त्रं (पच १ १२४) ८६११०
अल्पायासबलेन २३३१११४	अविभाव्यतारक (शिशु ९ १२) २९४१४०	अश्व नैव गर्जं नैव १५६११३६
अल्पीयसामेव (सु ५४१) १७३१८७७	अविरतमविरामा ३२३१२०	अश्वप्लुत वासवग (विक्रम ९) १७२१८२८
अल्पीयसैव (शा प अ ३) २१७४४४	अविरतं परकार्य (रसगङ्गाधर) ५०११८९	अश्वमेधसहस्रं (म १ ३०९५) ८३१२
अल्पेच्छुर्धृतिमा (हि २.५३) १४५११३८	अविताम्बुजसग १७४४	अश्वा यस्य (शा प १६७२) १४३१५०
अल्पेनापि सुरक्ते (सु १५०८) २६९११३८	अविरलकमलविकास ३३१११३	अष्टकुलाचलसप्त (मोक्षमुद्र.) ३७३११७३
अवंशपतितो (चा नी ८०) १६२१४१२	अविरलकरवाल (सा द १०.९५) १०४१९४	अष्टपादश्चतु कर्णो १८५१२२
अवगच्छति (रघु ८.८७) २६९१९२७	अविरलपरिवाहै (शा प ३८८८) २८८१४५	अष्टौ यस्य दिशो दला १८१३४
अवज्ञानुत्ति प्रेम १५८१२२१	अविरलफलि (किरात १०.२८) ३४६११३	अष्टौ हाटककोट (शा प ५६५) २०५११०
अवज्ञानात्प्राज्ञो (हि. ७५) १५२१४१२	अविरलमद्वारायात २१२४	असंख्यपुष्पोऽपि (सु १८६८) ३३४११०४
अवतु न सवितुस्तु (कुव १००) २८१२०	अविरलसिद्धमम्भ ३३९१११४	असंतुष्टा द्विजा (चा नी. ८०) १६२१४११
अवद्यजम्बालगवेषणा ४०१३५	अविरलविगलन्मदजल (रसगङ्गाधर) २११०	असपादयत (शिशु २ ४७) ८११२
अवधार्य कार्यगु २९७११८	अविवेकमतिर्नुपति १५११३६९	असभव हेमसृग (हि १ २४) ९२१५३
अवनम्य वक्षसि (शिशु ९ ७४) ३१०१६	अविवेकि कुचद्वन्द्व (कुव ३५) २६१२५१	असभवगुणस्तु (दृ श ६०) ३५९१६९५
अवन्ध्यकोपस्य (किरात १ ३३) १५२१४०१	अविवेकिनि (शा. प. रा ८६) १४६११५९	असभाभ्य न वक्त १६२१४१६
अवय केवलकवय ३३१२३	अविशीर्णकान्तपात्रे ३६११९	असभृत् मण्डन (रसगङ्गाधर) २५५१२०
अवयवेषु २७०१४३२	अविश्राम वहे (चा नी. ७०) १६२१४०१	असभोगेन सामा (हि १.१५२) ७११२९
अवलम्बितविष्णुपद ८२१३६	अविश्वसन्धूर्तधुरध २५११३८	असमाने तपोवृद्धि. १६०१३२९
अवलोकनमपि (शा प ३३६९) २५११२१	अवृत्तिकं त्यजे (शा प नी. ४०) १५३१२९	असमुखालोकनमा ३१८१५
अवलोकितमनुगो २२११०७	अवृत्तिभयम (सु २०४) ८०१२६	असशय न्यस्त (किरात ८.३८) ३३८१८१
अवलोक्य स्तनौ (शा प ५२१) १८४१९	अवेश्य स्वात्मानं (सु ४५२) ६१२१५४	असज्जन सज्जनसङ्गि ८७१२५
अवशेन्द्रियचि (हि १.१६) १६३१४३८	अवेमव्यापाराकलन २३११३६	असती भवति स १७११७८०
अवश्यं याता (भर्तृ ३.१३) ३६८१४२	अव्यक्तादीनि (भाग २ २८) ३७२११५८	असत्प्रलाप पाह (सु २९६३) १८६११७७
अवश्यकारणैः प्रा २२७११५१	अव्यवसायिनमलस (हि २ ३) ६२१११	असत्यता (का नी १० ३०) १७४१९१२
अवश्यमव्येष्व (सु ३१४७) ९२१६१	अव्याकरणभधीत १७०१७५९	असत्यमप्रत्ययमूलका ८३१२
अवश्यंभाविनो भावा (हि २७) ९११२६	अव्याजसुन्दरी (शा प ३३७७) २७०१९	असत्सङ्गाद्गुण (शा प ४८८९) ८७१७
अवश्यंभाविभावाना ९१२२९	अव्याद्वो वाम (सु ५९) २०१६०	असद्वर्मस्त्वय ३४९१५२
अवसरपठितं सर्व (सु १५०) २९११५	अव्यापारेषु व्या (हि २ ३०) १६६१५६९	असद्वृत्तो नाय (सु १६०७) ३०८११३
अवसरपठिता वाणी १७०१७५८	अशक्त सतत १६६१५९३	असमाने समानत्वं (शा. प. स ३) १८११३
अवास प्रा (का प्र १० ४३०) ३०४११५८	अशक्ता शक्ति (कविता. ७१) ५४१३२	असमाप्तजि (सा द १०.५६) १५०१३५४
अविकारिणमपि (सु ४०९) ५८११८३	अशकुवन्तोदुम (सा द ३ २६६) ३६५१४	असमै समी (पच १ ८४) १५११३७४
अविज्ञातप्रब (किरात ११ ४३) १६९१३७४	अशठमलोभ (शा प. प्र. ८) १६९१७३१	असहाय सहा (पच १ १५२) ३६११३
अविज्ञातवि (सु १८८९) २९६१२	अशन मे वसन ३७३११९५	असावु सावु (शा प स १०) ५११२३८
अविदितगुणापि (शा प क. १) ३०११८	अशर्मदहनज्वल १२३११९२	असाध्यमन्यथा १४७१९९५
अविदितपरमानन्दो १७०१७६७	अशुचिर्वचनाद्यस्य १८२११०	असार एष ससार १५७११८७
अविदितसुखदुःख ३१९१३१	अशुभपुषि कला १८९१८	अमारभूते ससारे ३५०१३
अविद्य पुरुष १६९१३८८	अशुण्वन्नपि (पच १ ८७६) १४३११६५	अमार खलु ससा (ध वि १०) ३६४११२
अविद्यं जीवन (चा. नी ४७) १६९१३८९	अशेषलङ्कापतिसैन्यह २११०८	असारे खलु (विक्रम. १०५) १५६११४६

असावधाने पाण्डि	१५९१२७०	अस्मिन्दिविजयो	११०१२३५	अहं च त्व च राजे	२१२२
असावधानास्थापर	३४४१२६	अस्मिन्मोदवृत्त (शा प ११०)	२२८१२२५	अहं महानसायात	१३४३०
असावन्तश्चन्द्रि	२६३१९५	अस्मिन्प्रकृतिम	२६६१३९६	अहयुवरवर्णि	२२५१३९
असाधुद्वेललावण्य	२६३१२९२	अस्य क्षोणिपते (कुव ६५)	१०८१२०१	अहमपि परेऽपि	३३१२४
असितात्मा (भर्तृ स २११)	२५८१५३	अस्य दग्धोदरस्या	९६१२	अहमस्मि नीलकण्ठ	२२६१६९
असिधारापथे (शा प सा ६)	१०२११३	अस्य प्रयाणेषु समग्र (रखु ६ ३३)	१२५१५	अहमिव दिनलक्ष्मी	३५४१७८
असुखमथ सुखं वा	४४१३	अस्य श्रीभोजराज	११७१७९	अहमिह (गीत ५ १० ८)	३७३१७६
असुलभा सकले	२७८१३६	अस्या सखे (शा प ८४०)	२२५१३२	अहमिह स्थित	२८४१३३
असूत सद्य कुसु(कुमार ३ २६)	३३९१२३	अस्या कचाना (नैषध ७ २०)	२५७१९६	अहमेव (का.प्र १०.५५६)	५९१२०४
असूयया हते	१६९१३५२	अस्या कररुह	२६४१९०३	अहह चण्डसमीरण	२१४१७
असेवितेधरद्वारम (दि.१.१३८)	८०१७	अस्या करस्प (नैषध ७ ७१)	२६३१२३३	अहितहितविचार (पच.१.१६)	९६१५
असोढा तत्कालोल (कुव ६०)	५१५०	अस्या कामनिवा	२६०१२२	अहिभूषणोऽप्य	४१२१
असौभाग्यं धत्ते (मृच्छ ३ ६)	६३३३०	अस्या कुसुमशय्या	३६१११	अहिरहिरिति सभ्र(सक्ति ३६ १०१२२११२)	१९११७९
असौ मरुत्तुम्बि (हनु ६ ३५)	३३१११५	अस्या खलु म (नैषध ७.८८)	२६८१३७०	अहिरिपुपतिकान्ता	१५८१२२०
असौ हि दत्त्वा तिमि	३२२१२	अस्या पदौ चा(नैषध ७ ९९)	२६९१८९३	अहोरिव गणाङ्गीत	२३६११
अस्तंगतवति सवि	३०३११४३	अस्या पीठोपविष्टा	२५७१२७	अहो एषा वर जन्म	६४११
अस्तंगतवति सवित	२९३१७	अस्या सयमवान्क	२५८१५०	अहो कनकमाहात्म्यं (शा.प म ४)	४५११
अस्तंगते शशिनि	३६२१२५	अस्या सपक्षैक (नैषध ७ २०)	२५७११४	अहो किमपि चि (शा.प २१२)	४५११
अस्तंगतोऽय (शा प ११८०)	२२७११८०	अस्या सर्गवि (विक्र उ १ ९)	२५४१४२	अहो कुटिलबुद्धीना (सु.३४४)	५६१८७
अस्तमितविषय (सु १३८५)	२७५१५	अस्या सुगन्धिन	२५८१४९	अहो केनेदृशी (का.प्र.९.३५३)	२०५१३
अस्तावलम्बिरवि (सु.१९०९)	२९४१४९	अस्या खेदाम्बुवि	३४७१४३	अहो खलभुजं (पच.१.३४०)	५५१४३
अस्ति श्रीवा शिरो	१८५११४	अस्या धामसरोवरे	२७४१२८	अहो गुणाना प्राप्त्यर्थ	८११७
अस्ति पुत्रो वशे (चा नी ४२)	१६९१३७८	अस्याननस्य भ (सक्ति २४ ५)	२३४११२८	अहो तृष्णावेदया (सु.३२६३)	७७४८
अस्ति यद्यपि सर्वत्र (सु ६९३)	२२९१४	अस्या मनोहराकार (सु १४८०)	२५७११	अहो दुर्जनससर्गा	८७११
अस्तोदयाचलविल	२९६१३	अस्यामपूर्व इव	२६२११९०	अहो धनाना महती (सु ४९०)	७२१५३
अस्त्यद्यापि चतु	८५११५	अस्या मुखश्री (नैषध ७ ५६)	२६२११८४	अहो नक्षत्रराजस्य (शा.प.७५०)	२०९१३
अस्त्यप्रतिसमाधेय	२६४१२५८	अस्या मुखस्या(नैषध ७ ५३)	२६२११८१	अहो नु कष्टं सततं	६६१४५
अल्वज्वालावलीढ (वेणी.३.७)	३६९१५०	अस्या मुखेनैव (नैषध ७ ५८)	२६२११८५	अहो प्रकृतिसादृश्यं (सु ३५३)	५५१६६
अल्वामास तृण	१२१११५५	अस्या मुखेन्दा (नैषध ७ ३८)	२६१११५०	अहो प्रभावो (शा.प १८९)	३६१३७
अल्वौघप्रसरेण	३६९१४३	अस्या सुनीनामपि	२६९१३९५	अहो बत खल (सु ३३४)	५६१८०
अस्थानाभिनिवेशी (रविशुभ)	५८११७०	अस्या यदष्टा (नैषध ७ ६३)	२६०११२८	अहो बत मह (शा.प.४६७)	५४१३७
अस्थाने गमिता (सु १८५)	३४६१४	अस्या यदास्येन (नैषध ७ २१)	२५७११५	अहो बाणस्य सधानं	३४४११
अस्थि नास्ति शिरो	१८५११३	अस्थारिप्रकर (नैषध १२ ९८)	११११२४७	अहो महत्त्वं महता	४९११६९
अस्थिर जीवितं	१६०१३०७	अस्या ललाटे (सु १४८७)	२५८१४६	अहो मोहो वरा (सक्ति १७ १)	२२८१२०६
अस्थिरमनेकरागं (शा प ३८६३)	३४०१९	अस्याश्चेदलकावली	२७२१६४	अहो रघुशिरोमणे	११९११२८
अस्थिवद्विधिवचैव	१३४१२	अस्याश्चेद्वतिसोकुमा (कुव ६६)	२५४१४४	अहो विशालं (काव्या.२ २१९)	१३४१६
अस्मद्रिपूणामनिला	३३६१३७	अस्यासिर्भुजग (नैषध १ ९६)	१२४१११	अहो वैचित्र्यमेत (शा.प.३०५)	८११२१
अस्माकं जल (शा प ५०६)	१८३१६०	अस्यास्तनुसुन्दन	२५८१४७	अहो साहजिक	१५७१२०८
अस्माकं परमन्दि	१२०११३७	अस्या स्तनौ विर	२७५१२०	अहौ वा हारे (औचित्य १६)	३६८१४०
अस्माकं सखि वा (शा प ३७५४)	३५५१३	अस्यैव सर्गाय (नैषध ७ ७२)	२७४१२३४		
अस्मानवेहि कल	२४३१९७७	अस्योर्वोरमणस्य(नैषध १२ ६५)	१३६१४८		
अस्मान्विचित्र (सक्ति.१६ ७)	२२६११७२	अस्माध्याय. पि	३३७१५७		
अस्मिन्कुले विना (शा प.११६)	२६११९०	अहकार कापि	३६८१५२		
अस्मिन्केलिबने सुग	२३९१८८	अह किमम्बा किम	८९११२		

आः पात्री स्याम २८०१८७
 आः सर्वत २४८१९३
 आकण्ठद्वयशिरसा(सक्ति १०४ ६ १४०१६
 आकर्णपलित (शा.प.३९८६) ३६०१९
 आकर्ण्य सरोजा (कुव १५) ३१२११३
 आकर्णितगणि रसि ३४३११०१
 आकर्ण्य गणि (शा.प.सा ६०) २३५११५४
 आकर्ण्य भूपाल १३५१११
 आकर्ण्य स्मर (शा.प.३८६५) ३४११६०
 आकर्ण्यमित्रफल २४१११२३
 आकर्ण्यव गा (सु २४१९) २०७११२
 आकर्ण्य मुरजिन्मुखे १५१३४
 आकर्ण्यकसित ३५९१८१
 आकार. कम (शा.प.८१३) २२२१३२
 आकार कारण (इ.श.३८) १६ ८१६८८
 आकारमात्रविज्ञान (सु ५११) ७०१५
 आकारेण शशी (सु.२३८६) ३५३१५३
 आकारेणैव चतुरा १५८१२३३
 आकारैरिन्नि (हि २५०) १४७१२२६
 आकाश प्रसर ११८१११३
 आकाशमुत्पततु (भर्तृ.सं.१९७) ९२१७३
 आकाशवापीसित (शा ३६२८) २९९११३
 आकाशात्पतितं २६०१२९१
 आकाशे नटनं ३१७१९
 आर्किचन्यादतिपति ९८१५
 आकुल्य पाणि (का.प्र.४.३७) ३६४१४३
 आकुलश्चलपत (किरात ९ ८) २९४१२७
 आकुष्टे कवचाद १२०११४३
 आकुष्टे सुधि (इ.नु.१४ ३५) १२१११५९
 आक्रम्याजेरग्रिमस्क १२९१६०
 आक्रम्यैकाम्र (शिशु.१८.५१) १३०१८४
 आक्रान्तपूर्वा रभ १२९१५०
 आक्रान्तं मरणे (भर्तृ.३.३३) ३७३११८३
 आक्रान्तासु वसुध ९९११९
 आक्रान्ते शैश २६७३२३
 आक्रोशितोऽपि सु ५०१२०५
 आक्षिपन्त्यर (सा.द.६.१७५) ३१२११९
 आक्षिपसि कर्णम ३१२१२५
 आक्षेपवचन तस्य १४२११३
 आसुः कैलासशैलं (सु २५७२) ६२१२८३
 आख्यातनामरच ३११३४
 आख्याते हसित पिता १६११०
 आख्यायिकासु (शा.प.४०३६) ३६४१२२
 आगच्छतामपूर्णा २१९११

आगच्छदुत्सवो (इ.श.८५) १६९१७१०
 आगच्छन्सूचितो (शा.प.३५२७) ३०६१२
 आगच्छागच्छ सर्ज १३३१४१
 आगतं (का.नी १० ३१) ३८४१२९२
 आगता पाण्डवा (शा.प.५३४) १९३११
 आगतानगणि (शिशु १० २०) ३१५१२३
 आगत्य प्रणिपात (सु २०८३) ३११११७
 आगत्य सप्रति (का.प्र.५ १२५) ३२७१७
 आगमरूपविचारिण्यधि ४३१२
 आगमिष्यन्ति ते भा (सु.२६६३) ७५१३
 आगुञ्जतिरिक्कज (उत्तर ५ ६) १३१११२०
 आग्नेयास्त्रप्रवीणप्र ११६१६९
 आघूर्णितं पक्ष्म (नैषध.७.२०) २५९१८२
 आघ्रातं कमलं प्रिये २७३१२
 आघ्रातं परिलीढ (कुव १३५) २१७१५८
 आघ्रायाघ्राय ग (सु २४२२) २०७११६
 आचक्ष्महे तव (शा.प.१०६६) २१५१६
 आचरति दुर्ज (सा.द.७ २७) ५८११६५
 आचान्तकान्तिक १६८१६६६
 आचुम्ब्य बिम्बाधर ३४७१५
 आच्छन्ने क्षितितेज ३४२१६६
 आच्छादयसि किं मुग्धे ३२८१३
 आजन्मकल्पतरु २२३१८४
 आजन्मब्रह्मचारी (इ.नु १ ३२) ३६११४८
 आजन्मसिद्धं कौटि ५४१२१
 आजन्मस्थितयो(शा.प.११२२) २१९१११
 आजन्मानुगतेऽप्य ६४१६
 आजौ त्वद्वाजिरा १२६१२७
 आज्ञा कीर्ति (भर्तृ २.४०) १५२१३९४
 आज्ञाभङ्गकरा (हि.२.१०७) १४७१२०६
 आज्ञाभङ्गो नरे (हि.२.६०) १५८१२४९
 आज्ञामात्रफ (विक्रम.१३३) १५७११९६
 आतन्वद्भि (शिशु १८.७४) १३०११०३
 आतपे धृतिमता (किरात.९ ३०) २९६१३
 आताम्रतामपनया (रत्ना ३ १४) ३०६१२४
 आताम्राभा (शिशु १८ ४२) १३०१७९
 आताम्रे नयने स्फुर २३११४३
 आते सीम (का.प्र १० ५७०) १३३१४३
 आत्मभान्य (सृच्छ. ३ २७) ३८५१३३०
 आत्मनश्च परेषां (हि.३.८) १४७१२२३
 आत्मनो मुखदोषेण (पच ४ ४८) ८६११
 आत्मन्यस्य (नैषध १२.८३) ११०१२४४
 आत्मसुद्धिं सुखा १५५१९४

आत्माधीनशरीराणा (शा.प.३१५) ७५१७
 आत्मानमम्भो (चातका.५) २२५११५७
 आत्मान प्रथ (का.नी १ २३) १४५१११८
 आत्मार्थ जीवलोके ७४१६
 आत्मैव तात (नैषध.७ ६५) २६१११३०
 आत्मोदय प (शिशु २ ३०) १४६११८२
 आदरेण यथा ३७५१२३३
 आदर्शाय शशा ११६१५९
 आदातु सकृदीक्षिते (कुव ४२) २७६१५४
 आदानपानलैः कश्चि २५११२३
 आदानस्य प्रदा (हि ३.०५) १६११३५४
 आदाय चापम (का.प्र.९ ३८३) ४१२४
 आदाय प्रतिपक्ष १०९१२२८
 आदाय बकुलग (सा.द.१०.३) ३२५१६
 आदाय मासमखि (सु.९८१) ३६२१२२
 आदाय वारि (औचित्य.२०) २१६११७
 आदायादाय सु ११८११०२
 आदायामृतपूर्ण ३०२११११
 आदावजनपु (का.प्र.७.२००) २९११९३
 आदावेव गजेन्द्र १२७११९
 आदिकवी चतुरास्यौ ३६१४८
 आदित्यचन्द्रा(भा १ ९८ ११) १७४१८८६
 आदित्यस्य गताग (सु ३३२७) ३६९१८०
 आदित्याः किं दशैते (सु ५३) २०१५९
 आदिमध्यनिघनेषु (सु २५७) ४९११५९
 आदिमध्यान्तरहित १४१२
 आदीर्घेण (भर्तृ १ ८६) ३८४१२८०
 आदतकुपितभवानी ४१२६
 आदता नख (किरात ९ ४९) ३१६११३
 आदष्टिप्रसरान्त्रिय (अमर ७६) ३५९१८६
 आदौ गृहीतपाणि. १८६१८
 आदौ धर्मे प्रमाणं विवि ४३१५
 आदौ न वा (पच.१.२७६) १७६१९५०
 आदौ (पच १ १७७) ३८४१२८१
 आदौ प्रेमकषायिता १२१२७
 आदौ लज्जयति कृतं (सु ३९१) ५८११६८
 आदौ वेद्या पुनर्दा ३६४११०
 आदौ हालाहलहुत (कुव.९२) २८४१२८
 आद्य कोपस्तदनु २८९१५३
 आद्येन हीना जल १८५१३६
 आघाय कोमलक २७३११२
 आधाराय घरा (सु.५३७) ७१४११
 आधिभ्याधिज्ञ (भर्तृ ३ ३४) २८७११८४

आधोरणाकुशभया ९२।७८
 आधोरणानां (खु ७ ४६) १२८।३०
 आध्मातोदू (शा प ३८५३) ३२९।१२४
 आननं मृगशावा (रसगगाधर) २६२।१६७
 आननानि हरिणी ३००।३३
 आननैर्विचक (शिशु.१०.३६) ३१५।३९
 आनन्तरमिव बहि ३१।२६
 आनन्द कचिद्व ३५८।५६
 आनन्दं कुमुदादीना २९९।३
 आनन्दम (का.प्र.१० ५४०) २७८।२३
 आनन्दमन्थरपुरद (कुव १७१) ११।१७
 आनन्दमात्रमकर २३।१२५
 आनन्दमादधत २२।१२५
 आनन्दमृगदावाभि (रसगगाधर) ८७।६
 आनन्दयति कोऽल्य १९८।५
 आनन्दश्रुतिताः समा ५।५७
 आनन्दश्रुतिरात्मनो ९०।१४
 आनन्देन (सु ३९) २५।१८५
 आनम्रा स्तबकभरे २२३।७६
 आनीला करपल्लवै ३०२।११२
 आनेतुं न गता ३५९।१०२
 आपत्समुद्धरणधी ७८।१३
 आपस्तु मित्रं (हि.१.७२) १६३।४४५
 आपत्स्वेव हि मह (शा प २१४) ४७।८६
 आपदर्थं धनं र (हि.१.४२) १६१।३४८
 आपदर्थं धनं (भा १ ६१६९) १६७।६४२
 आपदा कथि (चा.नी.७४) १६२।४०५
 आपदामापतन्ती (हि.१.३०) १६७।६२९
 आपदि मित्रपरी १७०।७५५
 आपदि येनोप (पच १ ३६६) १७१।७७९
 आपद्गत खलु मद्वा (रसगगाधर) ५०।१९१
 आपद्गत हसति किं ६५।१७
 आपद्युन्मा (का.नी ५.२८) १६४।४८४
 आपञ्जाशाय (पच २.१८१) १६४।५३७
 आपरितोषादि (अ शा १ २) १७०।७४६
 आपस्काराखनगात्र १३०।८२
 आपाटलैः प्रथमम ३२३।१६
 आपाण्डु पीनकठि १८५।१०
 आपाण्डुरा शिर ३६५।४५
 आपातालगभीरे २३१।६५
 आपुङ्गाग्रममी (हनु ५.२३) २८२।१४०
 आपुष्पप्रसवा (शा प.१०२८) २४१।१३९
 आपूरितमिदं श्याम २९७।३
 आपूर्येत पुनः स्फु (सु.७११) २१९।१५

आपेदिरेऽम्बरपथ (रसगगाधर) २१९।६
 आपो विमुक्ता. क २१२।२८
 आवद्धकृत्रिमस (भट्ट.६६) २३०।२५
 आवध्न्य (शा प ३३०९) २६१।१३६
 आबाल्यं पतिरेष १२०।१५०
 आबाहूद्रतमण्डलाग्र (सु.७४) २६।२०६
 आभाति बालिकेयं पा ३१७।२
 आभाति शोभातिश २५७।१७
 आमुद्राङ्गुलि (शा प ३२९१) २५८।३५
 आभ्या कुचा (नैषध ७ ७८) २६५।२७९
 आमन्त्रणजय (शा प ४०४८) ३६४।२९
 आमरणादपि (शा.प.८८२) २२८।२०७
 आमरणान्ता प्रण (हि १ १८०) ४६।८५
 आमीलनवनील २७०।४३०
 आमीलिताल (मा.द.१० ९५) ३१९।२९
 आमूलं कचिदुद्धृता १४२।११
 आमूलग्रनिबद्ध २४२।१६२
 आमूलान्ता (शिशु.१८.२१) १२९।६६
 आमृशद्भिरभि (शिशु १० २९) ३१७।२०
 आमोवीनि (शा प १०५०) २४२।१७५
 आमोदैर्मस्तो मृगः (सु ८२३) २३६।२६
 आमोदैस्ते दिशि (शा प ९९८) २३७।५२
 आम्राथानामा (काव्या ३ ८४) २०६।१४
 आम्र ययपि गता २३९।१०४
 आम्रे पल्लविते स्थित्वा ३३१।६
 आयताग्रसितर ३०४।१४५
 आयताङ्गुलि (शिशु १० ६५) ३१७।२६
 आयस्य तुर्य (शा प रा ११५) ३८३।२५५
 आयत्यां (का नी ५ ६) ३८३।२५७
 आयस्ता कलहं (अमर १०६) ३५८।५८
 आयत्या गु (म ७ १७९) ३८३।२५६
 आयाच्यतुर्थ (शा प.१३९२) १४६।१६५
 आयात. कुमुदेधरो ३०८।१६
 आयातस्ते समीपं ११३।६
 आयाता सखि ३४०।११
 आयाता जलदावली ३३०।२
 आयाता मधुयामि (शृगारति २) २८५।३७
 आयाता मधुरजनी ३३१।१२
 आयातासि वि (शा.प.३७७९) ३५३।४७
 आयाति याति पुनरे (शृगार ४) २९६।७
 आयाति श्रियमज २५४।४८
 आयाते च ति १८०।१०५१
 आयाते दयिते मनो (अमर ७७) ३१९।३८
 आयाते दयिते (दशरूप ४.१३) ३०५।१

आयाते श्रुतिगो (सु १०५२) ३२९।१५
 आयातो दयितस्त (सु २०७७) ३०४।५
 आयातो भवत (सु २८१५) २०८।३६
 आयान्त्या दिवस ३२७।२०
 आयामिनोस्तदक्ष्णो २५९।७६
 आयासशतलब्धस्य (भर्तृ स ४००) ६९।१३
 आयु कर्म च (पच २ ८५) १६२।४२८
 आयु कलोल (भर्तृ ३ ३७) ३७३।१८८
 आयुर्दानमहोत्स (कुव ०१६८) ११४।१२
 आयुर्वर्षशतं (भर्तृ ३ ५०) ३०३।१८०
 आयुर्वायुव्य (सूक्ति १०७ २४) ३६९।६२
 आयुर्वित्त गृह (हि १ १२३) १५७।१९७
 आयुर्वेदकृता (चा.नी.१०३) १४२।२०
 आयुस्ते नरवीर १०९।२२५
 आयूरेखा च २६४।२४३
 आरब्धे दयि (शा प ३३२५) २६३।२०३
 आरभन्तेऽल्पमेवा (शिशु २.७९) ४५।२०
 आरभ्यते न (भर्तृ स २७७) ५०।२०३
 आरम्भगुर्वी (भर्तृ २.४०) १७२।८२६
 आरात्कारीषव (सु २४१७) ३४८।२२
 आराध्य भूपति (सु ३२५८) ३७४।१९८
 आराध्यमा (हि.२ १५८) ६०।१२७
 आरामाधिपति २१४।८१
 आरामाभरणस्य (शा प १००१) २१३।६१
 आरामोऽयमन (शा प.९३०) २३२।८७
 आरुख शैलशि ३१२।२३
 आरूढ पति (शिशु.८.५४) ३३९।१११
 आरूढक्षितिपाल १२७।२१
 आरूढो मलया ३३३।९८
 आरोग्य वि (शा.प.३१७) १७०।७५७
 आरोग्यमात्र (भा ५ १०५५) १७२।८२४
 आरोपिता शिलाया ३६८।८
 आरोप्यते शिला (हि.२.४७) १६३।४७५
 आरोहतु गिरिशि ९१।४४
 आर्ता देवान्नम १५७।१६८
 आर्तानामिह जन्तू १०१।८
 आलक्ष्यदन्तमुकु (अ.शा.७ १७) ८९।१३
 आलपति पिकव २७०।११
 आलम्बे जगदालम्बे २।२
 आलम्ब्याङ्गणवा (अमर ७८) २९०।९१
 आलस्यं ह्रीसेवा (हि.२.५) १७१।७९४
 आलस्यं स्थिर (सूक्ति.११५ १४) ६३।३६
 आलस्यं हि मनु (भर्तृ.२.७४) ८३।१५
 आलस्योपहृता (चा.नी.५.७) १५७।१७७

आलानं (का प्र १० ४०६)	१०९१२११	आशु लङ्घितव(शिशु १० ६४)	३१७१२५	आस्तां तावद्वचनर	२९२१२२
आलापं कलकण्ठ	२२८१२२१	आ शैलेन्द्राच्छि	११२१२८४	आस्ता दूरतया	१८७११०९
आलापान्मूविलासो	२५७६०	आशैव राक्षसी पुंसा	७६११३	आस्ता दूरेण विश्ले (सु २०८७)	३१८११
आलापैर्मधुरैश्च का	३५०१८०	आश्वर्य समराम्बरे	१२४११३	आस्ता विश्वसनं (अमर ६३)	३५४१६०
आलिङ्गन्ते मलय	३३४११२८	आश्रय कियतामेष	२१११९	आस्तामकण्टक (शा २ १५)	३६८१३४
आलिङ्गन्तो वसु (सूक्ति १०० ५)	१३९११	आश्रयवशेन सततं (शा.प ३२७)	८६१११	आस्तामन्यत्सु (शा प २४३)	४७१११३
आलिङ्गसे चारुलता	२२३१६४	आश्रयितव्यो नर	१५११३७३	आस्तीर्यन्तामुपान्ते	१४११६
आलिङ्गिता परैर्या (शा प ३४२)	६४१५	आश्रिताना मृतौ (हि २.३३)	१६३१४७१	आस्तुतेऽभिन (शिशु १० ८९)	३२१११५
आलि बालिशतया	२८४१९	आलिष्टभूमिं (शिशु ३ ७२)	१४०१३	आस्ते दामोद (नैषध १२ ९५)	१३८१८३
आलीचालितपद्मि	२७७१६१	आश्लेषचुम्बनर (शा प ३६६१)	३१६१२	आस्ते विधु पर	२१०१२३
आलीभि शपथैर	३५९१७९	आश्लेषशेषा रतिरङ्ग	३२३१५	आस्थामालम्ब्य (किरात १५ ४)	४६१६८
आलीभि सह भाषि	२९११२	आश्लेषाधरबिम्ब (सूक्ति १)	११११६६	आस्थित स्थगि (किरात ९ ०)	२९४१२८
आलोकयस्त (शा प ५७४)	२०८१२८	आश्लेषे प्रथमं क(शा प.३६६४)	३१६१६	आस्माकी युव (शिशु ८ ५०)	३३९११०७
आलोकमार्ग सहसा (रघु ७ ६)	१२६१३२	आश्वासलेहभक्तीना	१०२१२८	आस्यं यस्या सु	३७२११३६
आलोकवन्त (शा प ७४८)	२०९११	आश्वास्य पर्वत (शा प ७७८)	२१२१३८	आस्य सहास्ये नय	२५११३५
आलोकान्तप्रति	१०७११७३	आषाढी कार्तिकी	१८११२१	आस्येन्दो परिवे	२७०१४२७
आलोकैरतिपाटलै	३२५१६५	आससारान्निभुव (भर्तृ ३ ८२)	३६९१६१	आस्वादितं स्वादुम	३३११२१
आलोक्य चन्द्रम	३०३११२५	आसक्ता प्रतिकोट	२१३१६९	आस्वादितदयिताध	२९११४
आलोक्य चिकुरनि	२७०११०	आसन्नतामेति(शा प ४१३४)	३७२११५७	आस्वाद्य निर्विशेष	२२४११५
आलोचनं च वचनं	३७१११२८	आसन्नमार्गमति(शा प ३४७१)	२७८१४३	आस्वाद्य स्वयमे (शा श १ १६)	७४४१२
आलोलमलका (अमर ३)	३२०११८	आसन्नमेव दृप (पच.८ ४८)	१५२१४०३	आस्वाद्यात्र मधू	२२४११०७
आलोलैरुपगम्यते	२५२१५८	आसन्नमवलम्ब्य (सु १८००)	२८६१२१	आस्वाद्यैष कषायमङ्गु	८५११३
आवर्त सशया (भर्तृ १ ७६)	३५०१८३	आसन्नान्पुरतो भाव	७६१२४	आहत कुचत (शिशु १०.७४)	३१९११७
आवर्त एव ना (सा द १० ११)	३१२१२०	आसन्नाय सुदूराय (सु २०)	८११३	आहल्याहल्य मूर्ध्ना(शा प ५९७)	२०७११६
आवर्तशोभा नत (रघु १६ ६३)	३३७१६४	आसन्त्यावन्ति याज्वा	२१११४	आहवे जगदु (सा द १० ३०)	११५१४१
आवर्त्य कण्ठं सिच	२५८१२८	आसा व्रतमतीवा	२५९१६२	आहवेषु च ये (हि ३ १४७)	१४८१२४५
आवारा क्रिय (भर्तृ १ ३१)	१५५१२९३	आसा जला (रघु १६ ६२)	३३७१६३	आहार फलमू (शा श २ २२)	३७०१९५
आवासोत्सुकपक्षिण	२९५१६८	आसादितप्रकट (सा द ६ २७)	३४५१४०	आहारयति (वे ०९)	३८३१२५४
आवासो वि (गीत ४ ८ १०)	२८९१६९	आसाद्यापि महोद	९४११०३	आहारे वडवानलश्च	९७११८
आ विन्ध्या (शा प १२५५)	११६१७०	आसाद्याप्रवनीमि	२२५११४६	आहारे विरति (सा द ४ ११)	२८६१२५
आविर्भूतानुरा	१८०११०५७	आसायं सलिलभ(रसगगाधर)	२६२११७२	आहारे शुचिता ध्वनो (धर्म ४)	९४११०४
आविर्भूते शशि (विक्रम उ १ ९)	३१०१२	आसारेण न ह (भर्तृ १ ४६)	३४२१६७	आहारो द्विगु (हि २ ११९)	१६२१४०९
आविशद्विरुट (कुमार ८ ३८)	२९४११७	आसिध्ये सुखितो (सु ३२६०)	७७१५५	आहिते तु मधु (किरात ९ ६९)	३१६१६१
आवृणोति यदि सा	२५५१२१	आसीत्ताम्रमयं शरी (सु.३२०६)	६८१८७	आहूतेषु विहं (मल्ल ६९)	१८०११०५३
आवृण्वतो लोचन (रघु ७ ४२)	१२८१२८	आसीत्पूर्वं विमलज	२१८१७१	आहूतोऽपि सहा (ध्वन्या.१)	३४७१४७
आवृणान्यपि निर	३१७११७	आसीत्सत्ययुगे बलिस्त	९८११	आहृत्य रक्ष्यमाणापि	८७१८
आशङ्क्य प्रणतिं (अमर ४७)	३५८१६०	आसीदासीम (नैषध १२ १८)	११२१२८१	आह्वानं किं भवति	२०३११००
आशा नाम न (भर्तृ ३.८१)	३६९१७६	आसीन शयित	२८१११०१	इ	
आशा नाम मनु (भर्तृ स.४०५)	७६११०	आसीने पूष्णि (शा प ९३)	८११०३	इक्षुदण्डास्तिला	१६०१३२७
आशा निष्ठाप्रति	३७११११४	आसुर कुलमना	१७११८०९	इक्षुर्धन्य शरा प्रसू	२५०१२१
आशा बलवती क (सु.३२४६)	७६१२२	आसे चेतस्वगृहे कुटु (सु.३१९८)	६८१८२	इक्षोरग्रातक्रमश (पच २ ३९)	४७११०८
आशाया ये दासास्ते(कविता.२७)	७६१२८	आस्ता गाढतरा	२४०११३०	इक्षिताकारतत्त्व (चा नी.१०८)	१४४१७६
आशावलम्बोपचिता	७६१३५	आस्ता तावत्किम (पच.४ ५७)	३४९१२९	इच्छता सह वधू (किरात ९ १३)	२९६१५
आशासु राशीभवदङ्ग	३१८	आस्ता तावदहो	२१६१३२	इच्छति शती सह (पच ५ ६९)	७६१३१

इच्छेच्चैद्विपुला मै १५८१२२७
 इच्छेयस्तु सुख १५२४१५
 इतः पौरस्याया क ३२४३९
 इत शुक्ला चन्द्रयु ३२४३७
 इत स्वपिति (भर्तृ स.२०) २१६१२५
 इतरकर्मफलानि (भा ३ १२१) ४०१४७
 इतरदेव बहिर्मुख ५९१२१८
 इतश्चेतश्चाद्विर्षि १३२११९
 इतस्ततो वात (कुमार १४ ४६) १२८१४७
 इतस्त्रसद्विद्रुतवै (नैषध १२ २६) १३११९
 इतो न किंचित्प (शा प ४१२७) ३६७३१
 इतो विद्युत्पुञ्ज (शा.प.३४५७) २९२१२०
 इतो विद्युद्ग्रीवि (भर्तृ १ ४४) २७६१३६
 इत्थ तल्पतलाधि ३९८११९
 इद कृष्णं कृष्णं (अमर ९४) ३०९१७
 इदं तत्त्वेहसर्वस्वं (मृच्छ १० ०३) ८९११
 इदं तावच्चित्रं यद्व ३६३११९
 इदं दूर्वाकाण्डद्युति ३०६१४३
 इदं नभसि (शा प.३६०५) २९७१२७
 इदं नृपप्रा (नैषध १२ ९०) १०४११७
 इद परमसुन्दर तनु २५६१३७
 इदं मघोन कुलि(शा.प ४०६८) ३६५११
 इद युगसहस्र(शा.प ४१३२) ३७२१५५
 इदं वक्त्रं साक्षाद्वि २७११४१
 इदं हि माहात्म्य ४९११८६
 इदमनुचितमकम (भर्तृ १ ०८) २०५१७
 इदमपटु कपाट(शा प ८७८) २०७११८९
 इदमयुक्तमहो म(शिख ६.५६) ३४६१७७
 इदमशिशिरैर (अ शा ३ १०) ०७९१७३
 इदमाभाति गग (सा द १० ९९) २९९१८
 इदमिवमिति भू (शिख ७ ५०) ३३४१११४
 इदमीदृगुणोपेत (किरात ११ ४१) ८५१६
 इदमेव नरेन्द्राणा १४६११८०
 इदानी तीव्राभि (शा.प ३४३६) २८४१२५
 इन्दीवर लोचनयो २६०१७९
 इन्दीवरवल्लभ्यामि २२१९९
 इन्दीवराक्ष्या स्फुट १९०१७२
 इन्दीवरेण नयनं सु (शृंगार.३) ३०६१२५
 इन्दुं कैरविणीव (शा.प १५५७) २९११४
 इन्दुं निन्दति च(शा प १२३८) १३६१४०
 इन्दुं निन्दति (शा प १२३८) १३६१४१
 इन्दु निन्दति १७९११०३६
 इन्दुं निन्दतु नाम २९११३९
 इन्दु कि (का.प्र.१०.४१९) ३१२१२२

इन्दु प्रयास्यति (शा प ८९७) २२९१२३७
 इन्दुप्रभारसविदं (शा प १८१) ३५११२
 इन्दुरिन्दुरिति कि दु २९९१२४
 इन्दुर्यत्र न नि (शा प ३७८०) ३५३१४९
 इन्दुर्यद्युदयाद्रिमूर्ध्नि २९११४७
 इन्दुर्लित इवा (बाल.रा १ ४२) २७२१७७
 इन्दुस्त्वयशसा १०७११९१
 इन्दोरस्य त्रियामा ३०३११३७
 इन्दोरेकफला (शा प ३६३७) ३०३११४२
 इन्दोर्लक्ष्म त्रिपुर (कुव १३८) १३५१३२
 इन्द्र प्रक्षुब्धचित्तो १२६१२६
 इन्द्रस्याशुचिः (शा श.२.७) ३७६१२६०
 इन्द्रात्प्रभुत्वं ज्वल १४२११४
 इन्द्राद्या लोकपाला १८४१७७
 इन्द्रो यमोऽसि वरु २८८१९२
 इमे तारुण्यश्रीन (भर्तृ.१ ८५) २५५१३०
 इयं चिद्रूपापि प्रकट ९११२४
 इयं तावल्लीला यदधि २४५१३
 इयं पल्ली भिल्लैर (शा प.शु ७) २२७११९२
 इयं प्रीतिर्वल्ली हृद १७७१९८८
 इयं बाला वल्ली मृदु २३६११७
 इयं भुजगिनीश्रिता २७४१२३
 इय सुखाम्मोहस २५७११३
 इय यशसि द्विषत १३५११४
 इय व्याधायते बा(शृंगारति १३) २५३१३
 इयं सुनय (का प्र १० ४६५) २६२११६८
 इय सुरतरङ्गिणी न ३५४१८१
 इयं सुस्तनी मस्तकन्य २७३१९
 इय सृष्टा चञ्चत्क २६८१३२३
 इयती जगती कियती १२३१५
 इयत्यप्येतस्मिन्निर (भर्तृ स ४१२) ७०१३८
 इयत्या सपत्तावति २१९१७
 इयत्यामपि सामग्र्या ९५१७
 इयत्येतस्मिन्वा (भर्तृ स ४१२) २४८१९६
 इयमसौ तरलायत (अमर १२७) २७३१८
 इयमिय मयदानवन ३६२१२०
 इयमुदरदरी तुरन्तपू(भर्तृ स ४१४) ९६१६
 इयमुन्नतसत्त्व (शा प.२२०) ४९११५७
 इषुत्रयेणैव जग (नैषध ७ २७) २५९१८०
 इह किं कुरङ्गशाव (शा प ९३९) २३३१९९
 इह जगति रतीशम ३५६१२३
 इह तुरगशतै प्रया(शा प १९८) ३९१२३
 इह नगरे प्रतिरथ्य ३५२११३
 इह निचुलनिकु (शा.प ३९१८) ३४५१५८

इह पुगेऽनि (सा द १० ३९) १८६११३
 इह मयुपवधूना ३३३१८६
 इह रूपमात्रसारे २२३१५४
 इह लोकेऽपि (सु.३१६०) ६५१३
 इह वटशृङ्गे यक्ष (शा १ ३७७२) ३५२१५
 इह समदशकु (महावीर ५ ४०) १४०१४
 इह सरसि (शा प ८३६) २२४१८९
 इह सर्वस्वफलिन (मृच्छ) १३५५१३
 इह स्फुटं तिष्ठति (शा प ३५८०) ३१०१२
 इह हि नववसन्ते ३३३१८६
 इहानेके सन्त ५२१२४२
 इहाविशयेन (नैषध ७ ६०) २६०११२८
 इहोद्याने सप्रत्यहह २३६११५

ई

ईदृशस्य भवत (शिख १० ७७) ३१९१२०
 ईर्ष्यां घृणी (भा ५ १०५६) १५९१२९५
 ईश करस्थीकृतकाञ्च ९२१५१
 ईश्वरा पिशुना १६८१६७५
 ईषत्कम्प ३२०१४८
 ईषन्मीलित (गीत १२.२४.६) ३१९१४१
 ईषलब्धप्रवेशोऽपि ५५१६४

उ

उग्रग्राहमुदन्वतो (सु २५५४) १८४१६९
 उग्ररूप कुचद्वन्द्व ३१८१२
 उचितं गोपनमन ३१३१२७
 उचित नाम (शा प १०५७) २४३११८८
 उचितमनुचितं वा १७६१९७३
 उच्चित्य प्रथम(शा प ३८०१) ३३४११०७
 उच्चै स्थान (शा प ७६४) २१०१३७
 उच्चै कल्याणवाही ११३१२८९
 उच्चैरध्ययनं पुरातन (सु.२३७८) ९६१४
 उच्चैश्चरतु चिर(शा प १११४) २१९१७५
 उच्चैश्चत्ताल (शा प ६६) १०११५८
 उच्चैश्चत्तालगण्डस्थल ३१३२
 उच्चैरेष तरु. (भर्तृ स ४१७) २४१११४०
 उच्चैर्ब्रह्माण्ड (शा प ५८) १२१७
 उच्चैस्तरादम्बरशैल २९६११
 उच्छिष्टं शिवनिर्मा (शा.प ५१७) १८४१४
 उच्छ्वसन्मण्डल २६५१२६६
 उज्ज्वलभते कुमुदिनी ३०११७१
 उज्ज्वलमानन (शा.प ३४१७) २८६१२२
 उज्ज्वती शुच (किरात.९ १८) ३००१३५
 उज्जित्वा दिशमम्बरं ७८५
 उडुगणपरिवारो नायको (सु ५७६) ९६१४

उडुराजमुखी मृग	२५१३९	उत्तुङ्गस्तनपर्वताद	२६८३६६	उदयजेव सविता (कुष ५६)	८८१५
उड्डीन विहगैर्मृत	२१९१९८	उत्तुङ्गस्तनभरता	२५३१५	उदयमयते (का प्र १० ४३३)	३२७१९८
उड्डीना गुणपत्रिण (शा.प.३९५)७४३७		उत्तुङ्गस्तनभार	२६८३६७	उदयमुदित (शिशु ११ १२)	३२२१८
उत्कण्ठयति (कुष ५०)	३४०८	उत्तुङ्गस्तनमण्डलोपरि	१६१९	उदयशिखरि (शिशु.११ ४७)	३२७१९६
उत्कर्णोऽयमकाण्ड	२०७१४	उत्तुङ्गस्तनशैलदुस्तर	२७४३२	उदये सविता रक्तो	४५१९९
उत्कर्षवाञ्छिजगुणो	४८११९९	उत्तुङ्गस्तर (शा प १०५९)	२८३१९५	उदरद्वयभर (शा.प.६४)	३६४१७७
उत्कृजन्तु वटे(सक्ति.१४ २)२२६१४७		उत्थापित सय (रघु ७ ३०)	१२८१२६	उदर्कभूतिमि	१५८१२३६
उत्कृत्य ज्वलिता (शा प ४०७७)३६६१४		उत्थाय हृदि लीयन्ते (शा प ८०१)६५११		उदस्य धैर्य (किरात ८ ५०)	३३८१३३
उत्कृत्योत्कृत्य (मालती ५ १६)	३६६१७	उत्थायोत्थाय (शा प ६६८)	१६२१४३२	उदस्योच्चै (शा प.१२१२)	२३५१९६०
उत्क्रान्तानामा (शिशु १८७३)१३०१९०२		उत्थिता (का नी ५ ६०)	३८३१२४६	उदारचरितस्स्या (शा प ३८९)	७११४
उत्क्षिप्तं कर (सा द.३ ७६)	३५६३०	उत्थितो निशि	२६११४५	उदारस्य तृणं वित्तं	१५६१४७
उत्क्षिप्ता अपि	१२८१४४	उत्पतन्ति (पच २ १३०)	३८३१२४७	उदासीना लीनामपि	२५४३३३
उत्क्षिप्य करि (कुमार.१६ ३४) १२८११५		उत्पत्त्युत्पन्नशिष्टा	११३१२९०	उदाहरण (किरात ११.६५)	७९१४
उत्क्षिप्योच्चै (शिशु १८.३८) १२९१७६		उत्पन्नम् (हि ४.७)	३८३१२४८	उदित प्रिया (शिशु ९ ६९)	२८८३३३
उत्खात निधि (भर्तृ ३ ५)	७७४४९	उत्पादयस्त्वलपिदं	२८६१९	उदितवति (शा.प ११४१)	२४४१२१२
उत्खातच्छिन्न	२९८३९	उत्पादिता (भर्तृ स ४२३)	७०३६	उदितवति परस्मि	१९११८०
उत्खातदैवत (शा प ८००४) ३६२१२१		उत्प्लव्य य शिख	२३०३१	उदितेऽपि तवावनीन्द्र	१३३१७
उत्खातान्प्रति (रघु ९ ३५) १४२१५५		उत्प्लव्यारा (शिशु १८ ५३)	१३०१८५	उदितोरुसादमति (शिशु ९.७७)	३११९
उत्तस केकिपिच्छैर्मरकत	२९९१२२	उत्फुल्लगल्लैरा (शा प १६२)	३२१८	उदीरितोऽर्थ (पच १ ४४)	१७४१९११
उत्तसकौतुक (शा.प ११०७) २३९११०९		उत्फुल्लपङ्कजनिषक्त	३३३१८१	उदेति पूर्वं कुसु(अ.शा ७ ३०)१०४१११३	
उत्तंसेषु न नर्ति (शा.प २९९४)२१७१५९		उत्फुल्लमानमरसीरुह	२२११२७	उद्गतेन्दुमवि (किरात ९ २४)	३००१४१
उत्ततोऽयमुर्गम	३३०१५८	उत्फुल्लरम्यसह	२३९११११	उद्गर्भहृणतरु (वामन का १३५)	३०१६९
उत्तमं सुचिर नैव (सु ३०३) ४६१६८		उत्फुल्लामलकोमलो	२१८१	उद्गाटितनवद्वारे (उद्गाट)	३६७१७७
उत्तमं स्वार्जितं	१६०३१९९	उत्फुल्लार्जुनसर्ज (मालती ९ १७)३८२१६५		उद्गण्डे भुजदण्डे	१०३१६५
उत्तमं प्रणिपा (पच ४ ७४) १५८१२४६		उत्सरङ्गकलितोरु (शा प ५४९) २०६११		उद्गानाम्बुदवर्धमान	२१९१९६
उत्तमं क्लेशविक्षोभं (दृ श १०) ४६१५५		उत्सवे व्यसने चैव (चा नी १७) ८८१५		उद्गामदानद्विप (कुमार १४ ४१)१२८१४२	
उत्तमर्णधनदान	७३१२८	उत्सार्थ कुन्तलम	३२५११०	उद्गामदिगिद्वारदच	२९७१२४
उत्तमस्तोषमायाति	१६९१७०८	उत्साहमपन्नम (पच.२ १०९) ६३१२५		उद्गामद्युमणिषु (सक्ति.६०.२०)३३७१४६	
उत्तमा (शा प.१४८७) १५४१५६		उत्साहस्य प्र (शा प १४०९)१५०३१९९		उद्गामभ्रमिवेगविस्तृत(सक्ति.२.३२)६१७१	
उत्तमानामपि स्त्रीणा(रसगगाधर)३४९३७		उत्सिक्त कुसुमा	३२६१२९	उद्गामाम्बुदवर्धिता (सु २५५५)३५७३८	
उत्तमोऽप्यधमस्य (दृ.श ७०) १६९१७०१		उत्सृष्टमम्बुजहशा	३३३१८०	उद्गामार्काशुदीप्य	१८४१७४
उत्तरङ्गय कुरङ्ग(शा प ३५५७) ३०५११६		उदञ्चत्कावेरी (शा प ३८१०)३३४१३२		उद्वतैरिव (शिशु.१० ३२)	३१५३५
उत्तरन्ति विनि (कुमार ८ ३५) २९४११४		उदञ्चद्वक्षोजद्वय	२५५३४	उद्वतैर्निभृत (शिशु १०.७६)	३१९१९९
उत्तरीयविनि (शिशु १० ४२)	३१६१२	उदञ्चय दगम्बलं	३०६१३९	उद्वर्तु किल शैलकेलि	२९९१२
उत्तानामुपधाय	२७०१४२९	उदधिरवधिरुव्यास्तं	५११२१७	उद्वृतपाशुपटलानुमित	१३९१२
उत्तानो (का प्र ७ ३०४) ३७१११९९		उदन्वच्छिन्ना (भर्तृ ३ २०)	५११२३३	उद्वयेत तनूलतेति	२७७१५७
उत्तालालकभञ्ज	२५६१५५	उदमज्जि कैट (शिशु ९ ३०)	३००१५५	उद्वयेत नतभू	२८८१२१
उत्तिष्ठ क्षणमेक (पच २ २४) ६७६८		उदयगिरितटस्थ. (सु २०२८) २९५१४७		उद्वन्वकेश (रघु.१६ ६७) ३३८१६८	
उत्तिष्ठ दूति (सा द ३ ८३) ३५८१६९		उदयतटान्तरित	२९९१९	उद्गासिताखिल (भर्तृ २ ४९) ६०१२३८	
उत्तिष्ठन्त्या (वेणी [पा] १३) १६११४		उदयति कलमन्दै	३०११७७	उद्भिन्नं किमिदं	२६५१२९५
उत्तिष्ठमान (शिशु २ १०) १४९१२९६		उदयति तरुणिम	२५५११२	उद्भेदं प्रतिपद्य	२६६१२९६
उत्तुङ्गमत्तमातङ्गम	२२९१९	उदयति यदि (विक्रम २४९)	५११२२२	उद्यत्करकरवाल (शा प १३२) २७१२१०	
उत्तुङ्गवातायनगो	३७३११६९	उदयति वित (शिशु ४.२०)	३२७१५	उद्यतेष्वपि (हि ३.१५) १४४१७०	
उत्तुङ्गशैलशिखर (सु ८३७) २३०१२६		उदयदुदयवीक्षणाय	२५३१९६	उद्यद्गर्हिषि दर्जुरा (शा.प.३३९७)३३०३३	

उद्यद्वालाङ्कुर (शा प १२३५) १३८१७६
 उद्यद्विद्रुमकान्ति (रत्ना १ १७) ३३३१९३
 उद्यन्त्वमूनि (शा प. ७४१) २०९१९
 उद्यन्नाद धन्विभि १२९१५६
 उद्यमं साहस वैर्य (विक्रम ६८) ८२१२
 उद्यमेन हि (पच २ १३८) ८०१३
 उद्यानपालकल २३८१६८
 उद्योग कलह १५६११२९
 उद्योग क्षयमेति ३४०१६८
 उद्योग खलु कर्तव्य ८२११
 उद्योगिनः करालम्बं ८२११३
 उद्योगिनः (षट् नी १३) ८२१२०
 उद्वाहारोपितार्द्राक्षत १३१४९
 उद्भूतदैत्यपृतना (सु ५०) १६१४७
 उद्देजयति दरिद्रं १७०१७६२
 उन्नतं पद (का प्र १० ४३८) ५९१२१४
 उन्नतावनतभा (कुमार ८ ६९) ३००१३१
 उन्नतेषु शशिनि (कुमार ८ ६६) २९९१२९
 उन्नमय सकच (शा प ५०९) १८२१३७
 उन्नमितैक (अ शा ३ ११) २०८१३९
 उन्नम्य दूर मु (सक्ति ६५.२९) ३४२१७५
 उन्नादाम्बुदवर्धि १८३१६८
 उन्नालनाभिपङ्केरुह इव १११९
 उन्निद्रकन्दलद (शा प ३८७५) ३४११४८
 उन्निद्रकोकन (का प्र ५ ११४) ३२७१८
 उन्मीलद्रसबिन्दु २४११२८
 उन्मीलद्रदनेन्दु (सक्ति. ५३ ३) २५७१२६
 उन्मीलन्ति (सा द १० ७९) २९०१७३
 उन्मीलन्ति निशा ३२४१५२
 उन्मीलन्ति (सक्ति ७२.११) ३०३११३१
 उन्मीलन्नयनान्त २८३१९६१
 उन्मीलन्मधु (सा द १० ४) ३३५११४४
 उन्मीलन्मुकु (मालती १ ४१) २८३११४९
 उन्मीलयन्ति कुसु २३८१७५
 उन्मीलितं तूलि (कुमार १ ३०) २५५११९
 उन्मुक्ताभिर्दिवस (सक्ति. ६९ ५) २९६१५
 उन्मूलितालान (नैषध ७ ८५) २६७१३५१
 उन्मृष्टं कुचसीमि २११९३
 उन्मृष्टपत्रा (शा प. ३८४८) ३३८१६९
 उन्मेषं यो (का. प्र १०. ४१६) ३१३१६०
 उपकर्ताधिकार (दि. २. ९५) १४७१२०५
 उपकर्तुमप्रकाश (सु. २. ५०) ४८११४८
 उपकर्तुं प्रियं (शा प २३१) ४६१३८
 उपकर्तुं यथा (इ. श. १३) १६८१६७२

उपकार (शा. प ६ ८९) १५९१८०
 उपकार (किरात २ ६३) १७५१९३२
 उपकार (का नी ० १०) ३८९१८५०
 उपकारगृही (चा नी ०२) १८९१३१४
 उपकारपर (शिशु १६ ००) ५९१२००
 उपकारमेव तनुते (रसगंगाधर) ८७११०८
 उपकाराच्च (पच ० ३७) १६५१५०६
 उपकारिणि विश्रब्धे (सु ३०६१) ७०१०
 उपकारिणि वीत (सु ३०२१) ४९११६३
 उपकारिणु य (पच ० ७०) ८६१८०
 उपकारेण दूयन्ते (सु ०००) ८०१२४
 उपकारोऽपि नीचाना ५४११०
 उपकृतमनेन (शा प ३५२) ५७११२८
 उपकृतिरेव (सु ६१७) ५८११८८
 उपकृतिसादृशिक (सु ०५०) ४८११४७
 उपगूढवेलमल (शिशु ९ ३८) ३००१६३
 उपचरितव्या (शा. प २३६) ४७११०९
 उपचार कर्तव्यो १७११७८८
 उपचारानुनयास्ते ३०९११
 उपचितावयवा (रघु ९ ४४) ३३२१५४
 उपचितेषु (शिशु ६ ६३) ३४७१८
 उपजीवति स्म (शिशु ९. ३२.) ३००१५७
 उपताप्यमान (शिशु ९ ६५) २८८१२९
 उपदेशो हि (पच. १ ४२०) ३९१४
 उपनदिपुलिने २४२१२६९
 उपनयनविवाहानुत्स ९९११२
 उपनिषद परिपीता २५११२४
 उपनेतुमुन्नतिमते (शिशु ९ ७०) ३१०१४
 उपपत्तिभिरम्लाना (सु १४२) ३९१२१
 उपबर्हमम्बुजदृशो ३०११६
 उपभुक्तखदिरवी ३६५१३२
 उपभोक्तु न १५७१९६७
 उपभोगकातराणा (सु ४८२) ७२१३२
 उपमा कालिदासस्य ३७१६३
 उपययौ तनुता मधु ३३२१४८
 उपरि करवालधारा (रसगंगाधर) ४८११२७
 उपरिगतं हि सर्वर्ण १८९१४७
 उपरि घनं घन (सुद्धारा १ २१) ३४२१८२
 उपरिजतरु (शिशु ७ ४९) ३३४१११३
 उपरि पयो (शा प ३८८४) ३४२१८१
 उपरि पीनपयोधर २६६१२९९
 उपवनतरुनृत्या ३३४११२७
 उपशम (शान्ति. ३ ३०) ३८३१२४९
 उपहरण विभवाना (शा. प. ९२) ४१२५

उग्रहितं शिशि (रघु. ९ ३१) ३३११३७
 उपसध्यमास्त (शिशु ९ ५) २९८१३४
 उपादाता यावन्न भव ८२१४६
 उपाधिभि सतत १७८१८८७
 उपाध्यायश्च वैद्य १५७११८९
 उपानीत दूरात्परि २३७१५०
 उपायज्ञो ३८८१२९१
 उपार्जिताना वित्ता (पच ० १५७) ६९११०
 उपेक्षित क्षी (पच ० ७८) १५११३८०
 उपैति घनमण्डली ३८११९७
 उपैति सस्यं परि (किरात ४ २२) ३८४११८
 उपोद्वारागेण वि (शा प ३६३४) २९९११९
 उप्ता कीर्तिलता १२१११५६
 उभौ श्वेतौ पक्षौ (शा प ८९४) ८६११३
 उमासिमा समुद्राक्षय ३०११२
 उर स्थलं कोऽत्र २०२१८०
 उरसि निहितस्ता (अमर. ३१) २९८११७
 उरसि फणिपतिः शिखी २४५१२
 उरसि मुरभिद का २०३१९६
 उरस्तव पयोधराक्षि ३५६११७
 उरोजवचकमनो २६७१३२७
 उरोरुहादुद्रमितैः पयो ८९११०
 उरोरुहाम्भोरुहदर्श ३१९१२५
 उर्वोपेतश्च स्फटिकादमनश्च ३८६१३७०
 उल्बेन सवृतस्त ३७२११४०
 उल्लङ्घयापि सखी (शा प ३४४४) २८७१८
 उल्लापयन्त्या (शा प ३५११) २९२११
 उल्लास्य कालक (का प्र ४ ५४) १३३११०
 उशना वेद (भा १३ २२३९) ३४८१२०
 उषसि परिवर्तयन्त्या ३२८१६
 उषसि मलयवासी ३२६११८
 उष्णालु शिशिरे ३३७१५२
 उष्णालु कचिदर्क २६११९७

ऊ

ऊरु कुरङ्ग (सा द ० ४३) २६८१३९०
 ऊरुद्वयं मृगदृशः (अमर १३७) २७११३७
 ऊरुप्रकाण्डदि (नैषध ७ ९५) ३६९१३९४
 ऊरुमूलचपले (शिशु. १०. ६७) ३१७१२८
 ऊरु रम्भा दृगपि २७९१६४
 ऊर्जितं सज्जनं दृष्ट्वा (इ श ३५) ५४१८
 ऊर्णा नैष दधा (शा. प १२१०) २३३१९६
 ऊर्ध्व नीरपवृन्दमै २७२१६५

ऊर्ध्वोक्तप्रवीमहो	२२६११५६	एकस्थं जीवि (सु. ६०)	१६४२	एकेनाक्षणा प्रवित (शा.प.३५९६)२९६१८	
ऊषरेषु विवरेषु चा	२१२१२४	एकस्त्वं गहने	२२५११२८	एकेनापि सुपुत्रेण जाय	९०१९
क		एकस्त्वं मरुभूरुहे	२३७१२८	एकेनापि सुपुत्रेण विद्या	९०१४
ऋक्षाणां भूरिधाना (सु. २.१६)२१९१		एकस्मिन्निरावयोः	२४४१२३८	एकेनापि सुपुत्रेण सिंही	९०१८
ऋणकर्ता पिता (चा.नी.४५) १५९१२८५		एकस्मिन्शयने (अमर.२३)	३१११२२	एकेनापि हि शूरेण	७८११
ऋणशेषश्चाग्नि (पंच.३.२४०) १५४१५७		एकस्मिन्शयने विप (अमर.२२) ३५८१६५		एके सत्पुरुषाः (शा.प.४६५) ६१२६६	
ऋणीकृता किं (नैषध.७.३३) २५९१८६		एकस्मिन्शयने सरो	३१११३०	एकैकातिशयालवः (सु.४९२) ७२१५९	
ऋतेन	३८४१२९८	एकस्मिन्नयने मृशं (सु. २.५७)२७१०		एकैव सामृतमयी (सु. १.७)२१०१२४	
ऋषेरस्याश्रमे पुण्ये	१८११६	एकस्मिन्मलयाचले	२३८१६१	एकैर्ध्वस्थितोऽपि	७१००
ए		एकस्य कर्म सं (पंच.१.३७३) १५७११७३		एको देवः केश (भट्ट.३.३०) १७११८१४	
एकं काञ्चनभूधरं	११९११३५	एकस्य तस्य मन्ये (शा.प.७६५) २११११२		एकोना विंशतिः स्त्री	१८७११९
एकं दन्तच्छदस्य (सु. ७०) ८१११९		एकस्य दुःख (पंच.२.१८७) १७२१८४३		एकोऽन्ते द्विसमन्त्रिलो	६१६१
एकं ध्याननिमी (सा.द.७.३०) ९११४१		एकस्यायमुदेति (शा.प.१०७०)२१५११२		एकोऽपि गुणवानुपुत्रो (सु.२७३०) ९०११	
एकं भूमिपतिः	१५२१४१८	एकाकिनां (चा.नी. ५६) ३९३१६५४		एकोऽभूत्पुलिनात्तत	३७१५९
एकं भूमिपतिः करोति (पंच.१.२२३)		एकाकिनि वन (शा.प.९०५) २२९११४		एको विश्वसतां हरा (रसगंगाधर)२४६१४४	
एकं वस्तु द्विधा कर्तुं	२५०१२	एकाकिनी यद (शा.प.३७७३) ३५४१७५		एकोऽहमसहायो (सु.५८२) २२९११	
एकं वस्तु यदस्ति	१०९१२१७	एकाकी निःस्पृ (भट्ट.३.९०) ३८३१२५२		एको हि खज्जन (शृंगारति.४) ३१३१५०	
एकं हन्याज (भा.५.१०१३) १४६११४६		एकाग्रः स्या	३९३१६४४	एको हि दोषो गुण (वट.नी.१७) ६६१४३	
एकः कर्णमहीपतिं	२४९११०४	एकादशरुद्राणामे	११८१११६	एणः कीडति (शा.प.९१४) २३०१४३	
एकः खलोऽपि यदि	६०१२३२	एकान्त	३८९१४८३	एणाक्षीसृष्ट्यालु (शा.श.४) ३७११०५	
एकः शतं योधयते (हि.३.५०) १४४१६७		एकान्तसुन्दरवि (शा.प.२७७३) २५३११८		एणाद्याः पशवः कि	२३८१६३
एकः स एव जीवति (शा.प.२५८) ९६१३		एकान्ते (साधन.५) ३९३१६४८		एणीगणेषु गुरुषा	२३३११०७
एकः स एव तेजस्वी (शा.प.२८५) ७८१२		एकान्ते द्विसमन्त्रिलोच	५१६१	एणीदशः पाणिषु	२५७११२
एकः स्तनस्तुङ्गतरः परस्य	१०११६२	एकान्ते बत नो (शा.प.३७७५)२५८१६२		एणीदशः श्रवणसी	२२३१८२
एकः स्वादु (भा.५.१०१६) ३८३१२५०		एकामिष (प्र.१०) ३९३१६५१		एणीदशो विजयते वे	२५७१५
एक एव खगो (भट्ट.सं.४३३)२२६११४८		एका भार्या प्रकृ (वट.नीति.१४) ३६५१४७		एतत्काम (भट्ट.१.२९) ३८३१२५८	
एक एव पदार्थ	१५७११७९	एकाभूत्कुसुमायु (कुव.१७१) ११०१२३०		एतर्किं प्रणयिन्यपि	३५६१८
एक एव महान्दो	१०२११८	एका भूरुभयोरैक्यं (धर्मवि.९) २४८१८६		एतत्कीर्तिवि (नैषध.१२.१०४) १३७१५७	
एकचक्रो रथो (स.कं.४.१६९) ७९१११		एकामिषामिलपो	१६८१६६५	एतत्कुचस्पर्धि (नैषध.७.७५) २६५१२७७	
एकचक्षुरेण काकोऽयं	१८५१११	एकावलीकलि (शा.प.३३४३) २६६१३०९		एतत्कोककुटुम्ब	३०२११००
एकतश्चतुरो वेदा ब्रह्म	१००१२	एकासनस्था जलवायु	४४१२	एतत्कर्कय कैर (शा.प.३६३९)३०३११३०	
एकतामिव गत (किरात.९.१२) २९७१८		एकीभावं गतयोजं (सु.४२०) ५८११९१		एतत्कर्कय चक्रवाक	३२४१५३
एकत्रासनसंस्थितिः (अमर.१८) ३५८१५९		एकीभूय (शान्ति. ३.१८) ३८७१३९३		एतत्कर्कय चक्रवाय	३२७१२१
एकदन्तद्युतिसित (शा.प.८८) २१७		एके केचिद्यतिकरम	८७१३२	एतदन्न पथिकै (शा.प.७८३) २१२१२३	
एकदिप्रभृति क्रमेण	३२५१५७	एके तुम्बा त्रतिकर	२४३१२०१	एतदर्थं कुली (पंच.१.३२०) १५०१३३४	
एकद्वैः किमभावि	३७०१८३	एकेऽय प्रात (शा.प.४१३७) ३७२११४५		एतदुच्छ्रितपी (कुमार.८.७०)३००१३२	
एकमेव गुणं प्राप्य	१०२१३१	एकेन चुलुकेन (शा.प.३९०५) ३४४१५		एतद्वन्धगजस्तु (नैषध.१२.८५) १२३१३	
एकमेव बलिं (शा.प.३३४७) २६७१३२८		एकेन चेतपरिहृतो	२३९१९४	एतद्वत्तासिघात (नैषध.१२.७३) १२५११९	
एकमेवाक्षि वामाक्षि	२५९१६४	एकेन तिष्ठताधस्ता (शा.प.२७१)७३११८		एतद्वन्तिबलैर्वि (नैषध.१२.२०) ११६१६४	
एकरद द्वैमातुर	२१११	एकेन राजहंसेन या	२२११५	एतद्वीतारिनारी (नैषध.१२.२८) १३३१४६	
एकशक्तिप्रहारेण	१४३१४०	एकेन शृङ्गश्रेण दद्य	९०१३	एतद्यशःक्षीर (नैषध.१२.९) १०४११०४	
एकसार्थप्रया (शा.प.४१३६) ३७२११५९		एकेन स्मितपा (पंच.१.१५२) ३५०१७७		एतद्विभाति (सा.द.१०.३८) ३०११७१	
एकस्तपो द्विरभ्या	१५८१२११	एकेन हि सुवृक्षेण (चा.नी.१३) ९०१२		एतद्योमवनीवराह	२९८१३५
एकस्त्रिया वस (का.प्र.४७७) १०५११३६				एतन्मन्दविप (का.प्र.७.१४२) २४७१५४	

एतल्लधमिदं च	३९४६७५	एष क्षुत्ताति पङ्क दल	१४११५	औषसातपमयाद (किरात ९ ११) २९७७
एतस्मादमृत (शा प १०८५) २१६१२७		एष ते (कुव १६७) ३८७३९१		क
एतस्माद्विरमे (भर्तृ ३ ६४) ३८३१२५९		एष बक सह (शा प ८९०) २२९१२२६		क पृच्छाम सुराः ३८६३६९
एतस्मिन्दक्षि (शा प ३८१९) ३३५११४७		एष वन्ध्यासुतो याति ३६३१५		कं योजयेत् ३८४३०४
एतस्मिन्मरुमण्डले (शा प ११२९) २१९१९		एष वृक्षशिखरे (कुमार ८ ३६) २९४११५		क संजघान कृष्णः १९६११५
एतस्मिन्मलया (शा प ८६७) २२७१७७५		एष षट्पदयुवा २४३१२०३		कंस ध्वंसयते मुर २४१९६७
एतस्मिन्वन (शा प १०२०) २४०११२५		एष खभावो (र २ ३९) ३८७१०३		कंसारातेर्वद गमनं २०११७३
एतस्मिन्विजने वने १३२१३७		एष सूर्याशुसत (शा प ३८३६) ३३६१३३		कसारिचरणोद्भूत (शा प ७९६) २२११३
एतस्मिन्सहसा वसन्त ३३०१५		एष स्वर्गत (शा प ३६३०) ३०११९४		क क कुत्र (का प्र ७ २२४) २३११४८
एतस्या रतिवल्ग्व २५६१४९		एषा का भुक्तमुक्ता ३२८१२		क कर्गारिपिता २०४११७
एतस्या करिकु (सक्ति १) ३३९११९६		एषा ते हर का सुगा ७१२३		क कान्तारमगा १९७३४
एतस्या स्तनपद्म २७०१६९		एषा धर्मपताकिनी (शा प १०७) ९११३०		क कुर्याद्धवन सर्व १९६१७
एतस्योन्नतसर्वक ११११२४८		एषा पुष्करिणी मरा २२२१३६		क कौ कं कौ कान् १९६११६
एता नवाम्बुधरका २५७१२१		एषा फुल्लकद (मृच्छ. ५ ३५) ३५७३१		क खे चरति (सक्ति ९८.०८) १९६१२
एता करोत्पी (रघु १६ ६६) ३३८१६७		एषा भविष्यति विनि २५३१२६		क खे माति हतो २०४११५
एता सप्रति गर्भ ११५१५२		एषैव योषिता धन्या ३५११२		क पूज्य सुजन २०४११९
एता स्खलद्रलयस २५३१०५		एष्यति मा पुनरय ३५२१९९		क प्रार्थयते मदन (शा प ५५५) १९७३१
एता स्वार्थपरा (पच ५ ६३) ३४९१३४		एष्यन्ति या (नैष ७ १०५) २६९१४१८		क श्रद्धास्यति (मृच्छ ५ ३८) ३८७४१४
एता गुरुश्रोणि (रघु १६ ६०) ३३७१६१		एष्यन्त्यवश्यमधु ३४३११००		क- स्यादम्बुदया २०४११२
एतादृशे कलियुगेऽपि ९९१११		एहि गच्छ पतोत्तिष्ठ (धन्या ३) ६५१५		क खभाव (राग त १ २३०) ३८७३८८
एतानि नि सह (शा प ३४१०) २८४१९९		एहि स्वागतमा १८०११०४३		क खभावगभी (सु. ३ १५९) ६६११८
एतानि बालधव (शा प ९६९) २३४१४३		एहि हे रमणि (शा प ५३७) १९४१२८		ककुमा मुखानि (शिशु ९ ४२) ३००१६७
एता या प्रेक्षा (शा प ४११९) ३७२१४४		ऐ		कचकुचचुक्रात्रे १५१२१
एतावज्जन्मसाफ (हि २ ४७) १६३१४७०		ऐन्दवादृचि (काव्या ३ १८३) ३८७४०८		कञ्चिद्वै समय समा २२११३
एतावत्सरसिजकु २०९१७		ऐन्द्र वनु (काव्या सू. १ २७) ३४४११७		कटाक्षेणापीष (सा द १० ९८) २८०१७७
एतासु केतकि (शा प १०१३) २३९१९३		ऐश्वर्य नहुषस्य ११२१२७१		कटी मुष्टिग्राह्या (सु २३६०) ३६५४६
एता हसन्ति च रु (मृच्छ ४ १४) ३५५१८		ऐश्वर्यमद (भा ५ ११४७) ३८७३९८		कटुकं वा मधुरं १६९१७२१
एते केतकवृ (सक्ति ६१ ३०) ३२४१५०		ऐश्वर्यस्य विभूषण (भर्तृ स ४१) ८४१२०		कटु कणन्तो मल ४९११७४
एते ते गिरिकूटसघ १४०१५		ऐश्वर्यात्सह (वा नी ३ ३३) ३८७४००		कटुतीक्ष्णोष्णलव ३७११३९
एते ते दुरति (शा प ३८८२) ३४२१७८		ऐश्वर्यादिनपेत (मुद्रारा १ १४) १५२१४१९		कटुभिरपि कठोरचक २७५
एतेनोक्तुतकृष्ण ११२१२८२		औ		कठिनतरदासवेष्टनले २२११०९
एते पाटीरवाटीनव ३२६१३६		औशरो मदनद्वि (शा प ३६२९) ३०११०२		कठिनहृदये मुब (अमर ५३) ३०७५१
एते वारिकणा किर ३५४१६३		ओजसापि ख (किरात. ९ ३३) ३००१४८		कण्ठस्य तस्या (कुमार १ ४२) २६३१२१५
एतेषु हा तरुण मा (भोज २०४) २१२१३९		ओजोभाजा (शिशु १८ ७५) १३०११०४		कण्ठस्य विदधे (शा प ३३२७) २६३१२११
एते सत्पु (भर्तृ २ ६६) ३८३१२६२		औनम परमार्थैक (सु १२) ४१८		कण्ठालंकारघण्टाघण १०११४९
एते समुल्लसद्भासो रा ३४७१३		ओषामासे मत्स (शिशु १८ ३५) १२९१७४		कण्ठालिङ्गनमङ्गलं २४११६३
एते स्निग्धतमा (सक्ति ८ ०५) ५६११२०		ओष्ठपल्लवविदश (किरात ९ ५७) ३१५१४९		कण्ठाश्लेषिणमुन्नत ३१८११७
एते हि गुणा (भोज ६७) २४३१२१३		औ		कण्ठे गद्गदता स्वेदो (सु ३१७२) ६६१२८
एतैर्दक्षिणगन्ध (शा प ९९४) २३८१५५		औत्सुक्यमात्रमवसा १३९१२		कण्ठे मौक्तिकमालि २७७१६५
एतौ द्वौ दशकण्ठक २११८६		औत्सुक्येन कृत (रत्ना १ ०) १२१२६		कण्ठे वसन्ती (नैष ७ ५०) २६३१२२३
एवमेव कुले जाता ३८०१११०		औदार्य भुवनत्रये २३७१३५		कण्ठोचितोऽपि हुंक् १११११
एवमेव नहि (सु ४२८) ५९१२१६		औरस कृतसम्बन्धं ८८१७		कतरत्पुनरहर परुषं हा ७३१२३
एवमेव मनु ३७७१३२		और्वा इवातिलुब्धा (शा प ४३१) ७२१४०		कति कति न (शा प. ९३८) २३३११०२
एष क्रीडान्तताम्य ३२६१३७		औषधार्थसुमन्त्रा १६४१५११		कति कति न लताः २२२१६१
३ सुभा० अनु०				कति कति न (सक्ति २६ ४) २४०१११६

कतिचिदुद्धतनिर्भरम	४०४८	कपोलपत्रान्म (नैषध ७.६०)	२६२।१८७	करिष्यति कलानाय	२९३।१
कति ते कवरीभार	१८८।४४	कपोलपाली तव	२६१।१३५	करेण करिणा वीर	१२८।१८
कति न सन्ति जना	२८४।१६	कपोलफलकाव (सा द १० ४३)	२७५।३	करे वेणीमेणीसट	२७१।४६
कति न सन्ति मही	२३७।४७	कपोले जान (महा ना ३ ५०)	३६०।३१	करे स्थाध्यस्त्याग (भर्तृ स ७०)	५२।२४०
कति नो विषया	१०५।१३३	कपोले पत्राली कर (सु १६२७)	३०६।४७	करोति योऽ (किरात ३ ५१)	१७४।८८९
कतिपयदिनपर (शा प ६९७)	५८।१५९	कपोले पत्राली पुल	२३।१३७	करोति निर्मलाधार (शा प प्र १५)	८६।८
कतिपयदिवसस्था (भोज ३९)	२१८।२	कपोले पाण्डुवं किम	२७६।३३	करोति पूज्यमानो (सु ३६५)	५६।९७
कतिपयदिवसे क्ष (कुव ३९)	१२२।१७१	कपोले मार्जार (सा प्र १७९)	३०१।७९	करोति शोभामलके (भाव ४३)	१९७।२५
कतिपयनिमेषव (शा प १५५)	३२।१८	कमठकुलाचल (भर्तृ २ १०९)	४८।१२१	करोति नाभ नीति (हि २ १४)	९१।९
कतिपयसह (किरात १० ३०)	३६६।१५	कमण्डलूपमोऽमा (हि २.९१)	१४२।२३	करौ युनाना (किरात ८.४८)	३३८।९१
कति पल्लवि (शा प १०१८)	२३९।१०६	कमनीयतानिवास	२६०।१२५	करौ युनाना नव (किरात ८ ७)	३४५।५२
कति सन्ति लवङ्ग	२३९।८४	कमलभूतनया व	१०४।११२	कर्कशतर्कविचारव्यग्र	४३।३
कथं नाम न सेव्य (हि २ २८)	१४६।१७३	कमलमनम्भसि (सु १५१६)	३६३।१०	कर्णलङ्घिगुणोत्कर्षास्त्या	७०।६
कथमपि कृतप्रत्या (अमर ७५)	२७६।४९	कमलाकुवचनकाचल	१४।१२	कर्णस्त्वच शिविर्मा (भर्तृ ७ ३४)	७०।११
कथमपि सखि क्री (अमर १५)	३०९।८	कमलाक्ष विलम्ब्य	३१२।३३	कर्णादिदन्त (नैषध ७ १०३)	२७०।२५
कथमवनिप (काव्य प्र ५ १३४)	१३६।३६	कमलासनकमलेक्षण	१६।६	कर्णाट देहि कर्णावि	११३।३
कथमिव तव (किरात १० ३६)	३३६।१३	कमलिनि म (शा प ३७९३)	२४।१२२२	कर्णामृत सूक्तिर (शा प १४४)	३७।१७
कथमिह मनुष्य (शा प १४०)	२९।१२	कमलिनी मलिनी (सु ७३०)	३३२।७०	कर्णस्तुदमन्तरे (रसगगाधर)	२०७।२२८
कथमुपरि कला (सा द १० ४७)	३६३।१६	कमले कमला शेते	३६४।१३	कर्णस्तुदमेव कोकि	२७२।५६
कथयत कथमेषामनेया	५।४२	कमले कमले निर्यं	१९५।४०	कर्णिकादिष्विव स्वर्ण (सु १४)	१।४
कथय निपुणे (शा प ३५८२)	२९२।३	कमले कमलोत्पत्ति	३१२।१२	कर्ण चामरचार (शा प ९१९)	२३०।८२
कदर्थितस्यापि हि (हि २ ६७)	७७।८	कमले निवाय कम	२७५।१०	कर्णेजपाना वचनप्र	४९।१७७
कदली कद (प्र रावव २ ३७)	२६९।२९८	कमलेव मतिर्मे (सा द १० २७)	१०४।८३	कर्णे तत्कथयन्ति (सु ४६२)	६२।२७८
कदा कान्तागारं (नृद्वारश ७)	२७९।७४	कम्पन्ते गिरय (शा प १०७४)	२१७।४६	कर्णोत्पलेनापि (नैषध ७ ३०)	२५९।८३
कदाचित्पाञ्चालीवि	१८२।४५	कम्बुकण्ठ चरण	३१२।३२	कर्णोत्पलविवर्षिणी	२७२।६३
कदा भिक्षाभक्तै (शाति ४)	३६८।५६	करकम्पितखङ्गय	१२२।१७०	कर्तव्यमेव कर्त (वृ चा ५ ३)	१६०।३१७
कदा वाराण (सा द ३ २५०)	३६९।५९	करकिमलय (अमर ९०)	३२१।१७	कर्तव्यो हृदि वर्त	२१४।७४
कदा वा साकेते वि	३६९।१८	करजालमपूर्वचे (सु ७२)	२७।१७	कर्पूर इव दग्धो (का प्र १५८)	२५०।५
कदा वृन्दारण्ये न	३६८।५५	करतलयुगपरिण	२६५।२७१	कर्पूरधूलि (का.प्र ७ ३२५)	२७३।१०
कदा वृन्दारण्ये वि	३६८।५७	करनसरविदीर्णधा	३२७।११	कर्पूरवलीरचिता	२४३।१९३
कनककलशस्थ (स क ३ ११०)	२२।१३१	करप्रचेयामु (शिशु ७ ८९)	१४७।१९१	कर्पूरान्ति सुवाद्रव	१३६।४९
कनककमुकायित	२६५।२८६	करवदरसदृशमखिल (शा प ५९)	३।६	कर्पूरपूरच्छविवाद	१८२।२९
कनकनिरुषभासा	२१।७९	करभदयिते य (शा प ९६०)	२३४।१३२	कर्पूरप्रतिपत्थिनो	१०७।१८६
कनकभङ्गपिशङ्ग (शिशु ६ ४७)	३४४।३५	करभदयिते योऽ (सु ६६७)	२३४।१३१	कर्पूरादपि केत (प्र रावव ७.६८)	१३७।४३
कनकभूषण (पञ्च १ ८१)	१७५।९३९	करमुदयमही (सा द ३ १३१)	२९९।२०	कर्पूराम्बुनिषेक (सूक्ति ४२ ८)	२७७।६०
कनकहरिण हत्वा	३६२।३१	करयुगमपन्न (शिशु १३ ३७)	१२६।४२	कर्पूरेण स्थलविर	२५४।४०
कन्दर्पज्वरस (गीत ४ ९ १२)	२९०।८५	कररुद्धनीवि दधि (शिशु ९ ७५)	३१०।७	कर्मण फलनिर्घृति	३८६।३६८
कन्दरा समपहाय क	९६।४	करवारिरुहेण सधु	११८।१११	कर्मणा बाध्यते (महा ना १)	९१।२४
कन्या कामप्युद्वह	१००।३३	करवालफरालवारि	१३५।१७	कर्मणा मन (शा प १३९४)	१४६।१६६
कन्या लोफलाति	१६६।५७१	करस्कोटोऽम्बरस्था	२०९।५	कर्मरद्भाविचारणा विज	४३।७
कन्या प्रसूतस्य धनु	३४६।११	कराग्रजाग्रच्छ (नैषध ७.७९)	२६५।२८०	कर्मभूमिमिसा प्रा (र २ १०९)	३९३।६४५
कन्या वर (नैषध [१]१०.१)	३८७।४०१	करान्प्रसार्य रविणा (शा प.७४०)	७३।१७	कर्मार्थमेया (काम नी ४ ४०)	३८४।२७२
कपटवचनभाजा के	३५८।७२	करालवाचालमु	१२९।४९	कर्मयित फल (भर्तृ ७ ६०)	१६१।३७५
कपिरपि च कापि (कुव.१४५)	२३५।१५१	कराविव शरीरस्य नेत्र	८८।१	कर्षद्भि सिच (शा प १२७७)	१३२।३२
				कलकण्ठ यथा (भोज २८७)	२२५।१२४

कलकृष्णितगर्भे (काव्या. २. १०) २०८१२२	कल्लोलमचलद्गगन २१५११	कस्तुरीग्रन्थि भाले १०११४६
कलङ्कदाशो गगना २२२११	कल्लोल स्थगन २१५१२	कस्तुरी मितिमानमा १३३१७३
कलभ तवान्तिक २०११२	कवय कालिदासा २१५१३	कस्तुरी गीयमदो घोडु (कुव ७१) १०२१३३
कलमा पाकविनामोज १७४/२४२११५	कवय कि न २१५१४	कस्तुरी कृष्णमवेहि २३११५०
कलमाग्रनिर्ग (शा प ४०/१) ८५१८ २०८१२५	कवय परिनुष्पन्ति (शा प १०/१) २१५१५	कस्तुरी ब्रह्मपुत्रे (सक्ति २८३) २०१६८
कलयति कुव (सा २१०५१) २०८१२६	कवयति पणिउतराजे २१५१६	कस्तुरी भद्र खले (कमिना २०) ६११२७०
कलयति मम चेत २०८१२७	कवयो वट कुत्र २०११६३	कस्तुरी भो क(शा प १०८६) २०११७१
कलय वलय धम्मि २०५१८	कवि करेति काव्या २२११८	कस्तुरी भो कविर २०४१८९
कलया तुषार (शिशु ०३७) ३०८१२८	कवि कर्गति पद्यानि २२११९	कस्तुरी लोहितलोच (सु ७६३) २२११३०
कलशे निजहेतुद २६५१२८८	कवि पिना पोपप्रति २२११७	कस्तुरी शक्ती मृगय (शा प ९५) ५१४५
कलहान्तानि (पच ४७०) १८५१५४५	कवित्वगानप्रि (नपध ७६७) २६५१२९६	कस्तुरी किमपि २६९१७३
कलाविनाथानय २०८१२०	कविभिर्नपसेवासु (शा प १९५) २७१२	कस्तुरी दुर्बलासी १९५१५३
कलानिविरय रवे ३०११८८	कविरनुहरति च्छाया ३०११२	कस्तुरी दिन्दुरसौ विनो ५३१२६६
कलारज गीत गग १७७१९७९	कविरमर कविरच (शा प १७८) ३४१४	कस्तुरी शोते मुरारि १९८१३९
कलावत सेव कला ८११३	कविवाक्यामृतती (शा प १६९) ३२११९	कस्तुरी नवसन्ति वद १९७१२९
कलासीमा का १७७१२९२	कविहृदयेवनसूया १७११७८४	कस्तुरी नवपिति कमा २००१३४
कलास्तास्ता सम्य २१०१३२	कवीना महता सूक्ते (सु १८८) ४०१२४	कस्तुरी कि कयनीयं कस्य ३६३१६
कलिकालमियं याव १९८१५१	कवीना मानस नोमि (भोज ८१२) ३२१६	कस्तुरी चिन्कपटाय कैट ६३३३३
कलितमम्बरमारु ३००१६९	कवीना सतापो (प्रदीप) १०६११५१	कस्तुरी यच्छति स २०४११११
कलुष च तवा (सा २०८२) १०८१९०	कवीनामगलहर्षो (सक्ति १५४) ३०६२	कस्तुरी हन्त फलाय (रसगगावर) २४९१०२
कल्पक्षेत्रिहोऽ ११११२५५	कवीन्दु नौमि वा (शा प ८७०) ३६१४४	कस्तुरी चिन्कमपि नो १७११८०८
कल्पतरुकामदोग्ध्री (कुव १२५) १०३१७१	कवीन्द्राणासास (कुव ४३) १२२११०२	कस्तुरी चिन्कमद (शिशु १०१०) ३१११३
कल्पद्रुम कल्पितमे ८७१२४	कवीधराणा वचसा ३५१२०	कस्तुरी तृष न क्षपय (भोज ७३) २१११३
कल्पद्रुमो न जा (शा प १२४२) १०११५	कवेरभिप्रायमगन्द (सु १५८) ३२१३५	कस्तुरी मरो दुरवि (शा प ५५६) १९६११३
कल्पद्रुमोऽपि (शा प ९८७) २३०१३१	कश्चिच्छला (शिशु १८६६) १३०१९४	कस्तुरी रायाय (प्र राघव ६४४) २९२१२८
कल्पयति येन (हि २६५) १७०१७७१	कश्चिन्कम्यचिदव (इ १७) १६८१६७८	कस्तुरी देशान्धपयति ५११२३१
कल्पस्थायि न जीवि (सु ५२१) ७०१२९	कश्चित्तरति (सा ८० ८९७७) १३१६३३	कस्तुरी कोऽप्य १७६१५८
कल्पान्तकूरकेलि क्रतु ८११०७	कश्चि पान्यस्तृपा १८८१७०	कस्तुरी चिद्वाचि कश्चि ३४१६८
कल्पान्तवाससक्षो १५६११४९	कश्चिदाग्रवर्ण छि (र २६३) ३८०१०१०	कस्तुरी चिन्कम्य (शिशु ८५६) ३३९११३
कल्पान्ते क्रोवनस्य (शा प ९७) ८११११	कश्चिद्विपत्तव (रघु ७५५) ३६०१२०	कस्तुरी चिन्कम्य तरणि प्रपा ३३९१२२
कल्पान्ते शमित (सक्ति २२४) ५१५४	कश्चिन्नव पञ्चवमा २२६१३१	कस्तुरी महमसि गुहावक्ति १८७१२७
कल्याणं व क्रियासु ८११११	कश्चिन्मूर्च्छामि (शिशु १८५८) १३०१८८	कश्चिन्कम्यपशत ३७४१२०१
कल्याण वो विधत्ता ३१३३	कषायेरुपवासंश्च क्रुता ४४१४	कश्चित्तुच्छयति ९६११११
कल्याणं न किम (शा प. ११८३) २२०१४	कष्टं च खलु मूर्खत्व (चा ना २८) ९६१६	काक कृष्ण पि (नीति १३) २२५१२०
कल्याणं भगवत्कथा ३४५४	कष्ट जीवति गणिका ३५५५	काक पक्षबलेन भू २३११५०
कल्याणं भवता ११११२६३	कष्टा वृत्ति परा (चा ना ५९) १५२१३९०	काक पक्षिषु चा १५८१२१२
कल्याणवाक्त्वमि २०२१११	कस्तुरिना हरिण २४४११०८	काक पञ्चवने रति ८४१२१
कल्याणाङ्गरुचानुक्त ३००१५९	कस्तुरिका तृणभु २०११०	काक आह्वयते काकान् ७३११४
कल्याणाना निवान (हनु १८) २११८८	कस्तुरिकासृगणाम (कुव १२६) ५८११६४	काकतालीययोगेन १५३११२
कल्याणोल्लाससीमा क २११८९	कस्तुरी जायते कस्या १९६११	काकतालीयवत्प्राप्तं (हि प्र ३६) ८३११४
कल्योत्थानपरा नि ३५०११२	कस्तुरीतिलक ललाट (सु २७) २५११८३	काक ख फल (सक्ति १७४) २२८१२१८
कल्लोलक्षित (प्र राघव २. ३५) ३०३१११९	कस्तुरीतिलक ललाट १८३१५५	काकस्य गात्रं यदि (नीति र ८) २२८११०
कल्लोलवेल्लितदृश्य २१६११९	कस्तुरीतिलकान्ति भा १०११४५	काका कि कि न(भोज १९२) २२७११८२
	कस्तुरीतिलक (शा प ३२९६) २५८१४३	का कान्ता कालिया २००१४०

का काबला निधुवन	२२३।१८	कान्तारभूमिरुहमौलि	८७३१	वामेधादुपजाति	२०४।११३
काकालौल्यं यमा (सुक्ति ८९ ३५) ४५।१		कान्ता रुचि मुनि	१९०।७७	वामेन कामं प्रहि	३४०।१९
काकुत्स्थस्य दशाननो	७८।१३	कान्तावियोग (चा नी २ १४) ३८०।४७९		वामेनाकृष्य चापं	२६।२०८
काकुत्स्थेन (शा प ४० १८) ३६३।२१		कान्तारे जलवृक्षवै	१३०।२३	कामो वामदशा	१२२।१८५
का कृता विष्णुना	१९८।१०	कान्ते कञ्चुलिकाव	३१८।१८	काय सनिहिता (हि.२.६५) १६३।४६६	
काके काण्ड्यम (सुक्ति १५ ११) २२२।३८		कान्ते कल्पि (अमर.१३) ३५७।३७		काय कण्ट (शा प १०३९) २४१।१५४	
काके शौच (विक्रम ४१) १७१।८१३		कान्ते कथंचिद् (अमर.१५८) ३२९।६		कायस्थेनोदरस्थेन (शा प.४०४३) ४५।२	
काकै सह विवृद्ध (शा प ८३८) ४५।३५		कान्ते कलितचोलान्ते	३१८।३	कारज्जी कुञ्ज (शा प ३८५१) ३३९।१२५	
काकोलं कलक (शा प ३६०२) २९७।३०		कान्ते घोरकृतान्त	३११।२९	कारणान्मित्रता (पच १ ३१७) १६५।५२५	
का खलेन सह (वृ चा ४ ३५) ५६।१०४		कान्ते जग्मुषि ताम्र	३२४।४७	कारणोत्पन्नकोऽ (शा प ३९३८) ३४७।२	
काच काञ्चनसस (हि प्र ४२) ८६।१२		कान्ते तथा (शृङ्गारति १ ३९) ३१९।२८		कारुण्यं सवि (पच २ २७) १४९।३०६	
का चक्रे हरिणा	२०३।१०९	कान्ते तल्पमु (अमर १०१) ३२९।२१		कारुण्यामृतनीरमाश्रि	२१।८४
काचा काञ्चनभूषि	२१८।६३	कान्तेत्युत्पललो (भर्तृ.१ ७२) २५०।१९		कार्कश्यं स्तनयो (पच १ २०२) ३५०।७८	
काचित्कीर्णा (शिशु १५ ९६) १२६।२२		कान्ते वावय मे पा	१८८।३०	कार्कश्येन निर्वर्णयि	२७०।२७
काचिद्वाला रमणव	१९१।८४	कान्तो यास्यति दूरदे	३३०।३	कार्पण्येन यश (नव.५) १७९।१०३३	
काचिद्वियोगानलतप्त	१९०।६७	कान्तोऽसि नित्य(भोज २३५) २४२।१७८		कार्पासकृतकूर्पास	२५१।१५
काचिद्विलोलनयना	१९०।७६	कान्पृच्छाम सुरा (शा प १४७) ३०।१		कार्याकार्ये किम (सु २८६१) ३६९।७२	
काचिन्निवारितव (शा प.३५२३) २७३।३		का पाण्डुपत्नीशुभू	१९७।२४	कार्यापेक्षी जन (इ श.४५) १६८।६९०	
काचिन्मृगाक्षी (शा प ५१९) १८५।३१		कापिशायनसुग (शिशु १० ४) ३१४।७		कार्येणापि विलम्बन	३५४।६१
काचे मणिर्मणौ (पच १ ८३) १४९।२७३		कापूरुष कुकुरश्च	५५।२७	कार्ये दासी रतौ वेद्या	३५०।९
काचो मणिर्मणि (मछट.३) ४६।७१		का प्रियेण रहिता	२००।५५	कार्येषु मञ्त्री करणे	३५१।२७
काचिद्दिनार्धसमये	१८२।४०	का प्रीति सह	१६७।६४८	कार्ये सत्यपि जातु	३५३।५२
काक्षीगुणैर्विर (शा.प.३३४५) २६६।३१९		कामं कामदुघ धु (शा प.४९५) १८१।२		कार्यं चेत्प्रतिप (हनु.६ ४०) २९०।८५	
काक्षी काञ्चो न	११८।१०९	कामं कामसमस्तव	१०८।२०४	कालक्रमकमनीयक्री	२३९।९१
काठिन्य कुचकुम्भ	११५।५१	काम जीर्णपलाशसह	७४।४७	कालक्रमेण परिणा	१७६।९७०
काठिन्य कुचयो स (कुव १३४) १३१।४		काम नृपा सन्ति (कुव ५२) १०४।११०		कालागुरौ सुरभि	२३७।४९
काठिन्यमञ्जर (शा प ३३४१) २६५।२७२		काम प्रियानपि (सु ५१३) ७९।१		कालातिक्रमणं (पच १ १६५) १४९।२८४	
काणा कुञ्जा (शा प १३३९) १४४।७९		कामं भवन्तु (शा प ११४४) २४०।२२८		कालातिक्रमण (शा प ७८६) २१३।६६	
का तव का (मोहमुद्गर) ३८७।४०५		काम वनेषु हरि (शान्ति ४ ४) ८०।२८		कालिदासकवि (पचस १५) ३८०।२९०	
का त्व पुत्रि नरेन्द्र(भोज १८२) १३३।३८		काम वाच कतिचिद	६९।२७	कालिन्दि ब्रूहि कु (कुव ६६) ११४।२३	
कानने सरिदुहे (सा द १० ७४) १०३।६४		कामकार्मुकतया कथ	२५८।५६	कालिन्दीनर्मदाम्भ	१३८।९०
का'न'ना (शा प ३८२८) ३३६।३०		कामनाम्ना किरातेन	३४८।८	कालिन्दीपुलिनोदरेषु (सु ३८) २५।१८४	
कान्त कृ'न्तचरि	२८७।५	कामपि श्रियमासाद्य	८२।१२	कालिन्ध्या पुलिनेषु (वेणी.१.२) २४।१६६	
कान्तं वक्ति कपोति (धर्म.५) ९५।१२४		कामबाणप्रहारेण	२६३।२०७	काले देशे यथायु	१९९।१६
कान्त विना नदीती	१९३।१०	कामारिरहितामिच्छ	२०२।७७	कालेन शिति (शा प ४१६७) ३७४।२०२	
कान्त वीक्ष्य विपक्ष	३५६।२१	कामसगरविधौ मृगी	३२१।६	कालेन शी (भा १२ ७३९) ३९४।७०४	
कान्तद्वल्य इव (किरात ९.६) २९४।२५		कामान्दुग्धे विप्र (उत्तर.५ ३०) ८५।१२		काले नीलबला (शा प ३८७६) ३४२।६४	
कान्तं निरीक्ष्य बल	३५६।१५	कामाय स्पृष्ट्य (इ श २४) १६९।७१८		काले पयोधराणामय	१८६।४
कान्तया कान्तसयोगे	१९३।७	कामिन कृत (शिशु १०.६१) ३१७।२२		काले मृदु (भा १२ ५३१४) ३९०।६९८	
कान्तया सपदि (शिशु.१० ७३) ३१९।१६		कामिनामसक (शिशु.१० ५७) ३१७।१८		काले सहि(काम नी ८०.३६) ३८७।४०७	
कान्तसगमप (किरात ९ ५२) ३१५।४४		कामिनीनयनकज्जल	२५९।९५	का लोकमाता किमु	१९७।१८
कान्ता कामपि कामय	७।८३	कामिनो हन्त हेमन्त	३४५।६	कालो दैव कर्म	३८०।२९६
कान्ताकटाक्षविशि (भर्तृ २ ७६) ७८।१२		कामिन्या स्तनभा	२०३।१०७	कालो मधु कुपित	२८७।४
कान्ताकेलि क (शा प ९९१) २३७।५१		कामुका स्यु कया	१९९।१३	कालो हेतुं (भा १२ ५०६८) ३९४।६८७	
कान्तामुखं सु (अमर.१६२) २७८।३८		कामुजहार ह (सुक्ति.९८.३४) २०२।८९		का विद्या कवे	१७९।१०३८

कावेरीतीरभू (भर्तृ ४५०) ३३५।१३६
 कावेरीवारिवे (सुक्ति ५९ ३३) ३२७।३८
 काव्यं करोषि किमु (सुक्ति ५ ४) ३८।२२
 काव्यप्रपञ्चचन्द्र रच ३२।२०
 काव्यमय्यो गिरो (शा प. १७१) ३२।११
 काव्यस्याक्षरमैत्रीभा ३१।२४
 काव्यस्याम्रफलस्यापि ३०।८
 काव्यामृतं दुर्जनराहु (सु १७२) ४०।४०
 काव्ये भव्यतमेषि विज्ञ (पदस २) ४१।७०
 का शंभुकान्ता किमु १९७।१७
 काशा क्षीरानि (शा प ३९०६) ३४४।११
 का शङ्कारकथा (हनु ६ ४१) १२०।१५१
 का शैलपुत्री किमु १९७।१९
 काश्मर्या कृतमाल ३३७।४९
 काश्मीरगौरव (शा.प ३६०९) २९७।२३
 काश्मीरद्रवगौरि ३१४।७७
 काश्मीरेण दिहा ३०४।१६४
 का श्लाघ्या गुणि १७९।१०२१
 काष्ठानुषङ्गात्परिव ११४।१७
 का सबुद्धि सुभ २०३।१०१
 कासारेषु सरित्सु (चा त ४) २१४।७९
 कासि त्वं वद चौ २३।१४७
 कि कण्ठे शिथि (वेणी २ ९) ३०७।५७
 कि कंदर्प करं (शा प ४०९६) ३६९।७४
 कि कन्दा कन्दरे (भर्तृ ३ २६) ९७।१४
 कि करिष्यति (चा ती २.१०) ३८४।६९३
 कि करिष्यन्ति (सु २७९०) १६२।४२६
 कि करोति नरः प्रा (शा प. ४५२) ९०।६
 कि करोति (विक्रम ९२ २६४) ९१।३१
 कि करोमि क गच्छा ६६।१२
 कि कवेस्तस्य काव्येन (शा प १५९) ३७।६
 कि कवेस्तस्य काव्येन (सु. १३४) ३७।५
 कि कारणं सुकवि १०५।१३८
 कि कि वक्त्रमुपेय ३०९।८
 कि कि सिंहस्ततः कि १९।५५
 कि कुप्यसि क (भोज ६९) २४४।११५
 कि कुर्वन्त्युषसि १९७।३६
 कि कुलेन विशालेन ३८।३
 कि कुलेन वि (शा प १४८५) ३९४।६८१
 कि कुलेनोपदिष्टेन शी (मृच्छ. ९ ७) ८३।२
 कि कूर्मस्य भर (भर्तृ २ ६९) ५३।२६९
 कि कृतेन न (शा प १२२०) १०१।१२
 कि केकीव शि (शा.प ८८७) २२८।२२३
 कि केतकीपरिमलो २२३।८८

कि कोकिलम्य वि १७६।९६६
 कि कोमलै कल २०५।१३४
 कि कौमुदी (शा प. ३२६९) २५३।१९
 कि कमिष्यति (शिष्ट १४ ७५) ३६३।१४
 कि क्रूरं फणिह १७०।७५२
 कि क्रूर स्त्री (वृ चा २. ६६) १७१।७२१
 कि क्षापि प्रल (शा प ८२७) २२४।१०१
 कि खलु रत्नैरेतै कि २१६।८
 कि गजेन ३८४।२७३
 कि गतेन यदि सा (सु. १७४८) ३४०।८३
 कि गोत्रं किमु जीवन ६।७९
 कि चन्दनै (शृङ्गारति २ २) ३८४।२७४
 कि चन्द्रमा. प्रत्यु ४९।१८४
 कि चान्यै सुकुला (हि. २. ९३) ६६।१४
 कि चारुचारित्रविला ३३।३३
 किचित्कम्पितपा (शा प ३५३०) ३०५।३
 किचित्कुञ्चितहारयष्टि २७३।६
 किचित्कोपकला (हनु १४ ८७) ३६५।६
 कि चित्रं भुवनानि १३६।५०
 कि चित्रं यदि (सु १५३७) १७९।१०२९
 किचित्सविभ्रमोदधि २५८।५५
 किचिदाश्रयसयोगाद् ८६।२
 किचिद्विश्वकेशवा ३२५।६३
 किचिज्जिर्मुच्यमाने गगन (सु. ४५) १६।४१
 किचिन्मुद्रित (अमर. १. १८) ३४२।६३
 कि चैतैर्गुरुसेवनै कि ३१७।६
 कि छत्र कि नु र (सुक्ति २ ८५) २७।१५
 कि जन्मना च मह ५०।२०२
 किञ्जल्कराजिरिव नील १०।७
 कि जातैर्बहुभि पुत्रै (शुक. २२) ९०।१०
 कि जातोऽसि (भट्ट. ३८) २३६।१८
 कि जीवितेन ३८५।३१४
 कि तथा क्रियते (हनु १३ १५) ९०।२
 कि तथा कि (शा प प २. १४१) ६९।२२
 कि तारुष्यत (सा. द १०. ३६) २७२।७३
 कि तावत्सरसि (शिष्ट ८. २९) ३३९।१०१
 कि तिष्ठामि किमु २८१।१००
 कि तीर्थ हरिपा (रसगंगाधर) १७८।१०१८
 कि तृष्णाकारि कीद १९८।४३
 कि ते धनैर्वन्धु ३७५।२३९
 कि ते धनै (भा १२. ६५६०) ३८६।३७६
 कि तेन काव्यमधुना ३२।२
 कि तेन किल (शा प. १५१) ३२।१
 कि तेन जातु जाते (पच १. २७) ९०।१
 कि ते नम्रतया (नीतिप्र. ९) २३८।७७

कि तेन हेमगिरिणा (भर्तृ २. ७८) २१५।७
 कि ते निसर्गदन्ति ३०६।२९
 कि त्राणं जगता २०४।११६
 कि त्व न वेत्ति (शा. प. ४४०) ९१।३८
 कि त्वं निगूहसे (शा. प. ३५१०) २९३।३
 कि त्वा भणामि विच्छे ३०५।२
 कि दूरेण पयो (शा प ८७२) २२७।१७७
 कि देवकार्याणि (विक्रम ११९) ३८६।३७३
 कि दोभ्यां किमु (शा प. १२८) २०।७०
 कि धनेन कुबेर १६०।३१५
 कि न द्रुमा (नैषध ११ १२५) २३७।३३
 कि न पश्यति महे २२३।६६
 कि नमदाया मम २६५।२७२
 कि नु ध्वान्त (सुक्ति ७२ २५) ३०३।१३५
 कि नु मे स्या (भोज. २३) १६१।३५७
 कि पद्मस्य रुचि न (कुव २०) ३१४।७३
 कि पुष्पे कि (शा प १०४९) २४२।१७४
 कि पृष्टेन द्रुत (शा. प. ३४९३) २८९।४९
 कि पौरुषं रक्षति (भोज. १५३) १७२।८३०
 कि बान्धवेन रवि २४४।२३१
 कि ब्रूमो हरि (शा प. ४०२५) ३६३।२२
 कि भक्तेनास (हि २. ७६) १४५।१४०
 कि भूमौ परि (शा. प ३६०६) २९७।३१
 कि भूषण (सा द. १०. ८२) १७६।९४८
 कि भूषणं सुन्दर १९७।२६
 कि मधुना कि वि ४८।१३५
 कि मध्याह्नदिवाक ११५।५०
 कि मालतीकुसु (शा. प. १००६) २३९।८६
 कि मुक्तमासनम ३०६।२६
 कि मुञ्चन्ति पयो १९९।२६
 कि मृष्ट सुतवचनं ८९।९
 कि मे सद्गुरुसेवनै. २८०।९५
 कि युक्तं बत माम २५।१८८
 कि रुद्र प्रि (शृङ्गारति. १. ७५) २८९।८४
 कि रे विधो मृगद २८२।१४६
 कि वर्णयता कुचद्व १०२।२०
 कि वाच्यं सूर्यशशि ६६।१५
 कि वाच्यो २१६।३१
 कि वापरेण बहुना ८७।२८
 कि वाससा तत्र १७४।८८८
 कि विषया कि १५७।२००
 कि विश्राम्यसि (गीत. ६ १२. ३) २५।१७३
 कि वीरयो भुवि २४३।१९८
 कि वृत्तान्तै परशु (रसगंगाधर) १३६।३३
 कि शीकरैः कृ (अ शा. ३. १८) ३०५।२३

किं क्षीतांशुम (प्र.राधव ३ २३) १३६४५	किरति मिहिरे वि ३३६४०	कुञ्चिताधरपुटेन पूर २२११२१
किशुककलिका (शां.प ३७९४) ३३११११	किसलयमिव सुग्ध(उत्तर ३ ५) २७५१२४	कुटिला लक्ष्मीर्यत्र प्रभ ६२११०
किशुक किं शु २४२११६७	किसलयानि कुत (भोज.२०६) २१२१३४	कुटुम्बचिन्ताकुलि ३६७१२५
किशुकक्षितिरहा ३३२१७२	कीटगृहं कुटि (शा प १११५) २१८१७६	कुण्ठत्वमायाति गुण. (सूक्ति. १) ३३३३१
किशुके किं शुक्र (शा प.१३७०) ७१११२	कीटोऽपि सुमन (हि प्र ४६) ८६१११	कुत कुवल्यं कर्णे (कुव १) ३१२१५
किशुके शुक्र मा २२७११८२	कीटकिं स्यान्न मत्स्या १९८१७	कुत प्रेमलवोऽप्य २७७११७
कि स्याद्वाखात्र २७१२०९	कीटक्तोय दुस्तर २०११७०	कुत सेवाविही (हि २ २९) १४९१२७६
कि स्याद्विशेष्यनि २००१४८	कीटम्प्रातर्दापवर्ते २०११७१	कुत आगत्य घटते ६४१५
कि स्वप्न किमु २८७११०	कीटक्षं समिति बल २०११८६	कुत्र विधेयो यत्नो १७०१७६४
किं हारै किमु क (राजेंद्र ७४) २९१२०	कीटक्ष सकलजनो २०११७४	कुत्र विधेयो वास १७०१७६५
कितव प्रपञ्चिता सा २८८११८	कीटक्षा गिरिशतनु १९७१२७	कुत्र श्री स्थिरता २०४१११४
कितवा यं प्र (शा प १३२३) १४५११३४	कीटक्सेना भवति र २०११७२	कुत्रायासी किमिद ३५४८०
किमकरवमहं हरि २०११६७	कीटगृहं याम्यगृहं २००१५०	कुत्रायोव्या क रा (इनु ६ ३७) ९५११३१
किमकारि न कार्पण्यं ९६१२	कीटग्वन स्यान्न भ २००१५१	कुत्रोदेत्युदयाचलस्य १९८१३८
किमकारि मन्दमति २९११६	कीटव्यत्तमतंगज १९७१३५	कुदेश च कुट्र (चा नी ३०) १६११३७७
किमज्ञारवद्वां खुरै १२४१६	कीटश वद मरुथ्य २००१५४	कुदेशमासाय (चा नी.९५) १७५१९१५
किमत्र चित्रं यदि (विक्रम १३८) ४५१३४	कीटश हृदयहारि २०११५६	कुधेनसुप्रीनयनाश्र १९०१७४
किमधिकमस्य (सां.द.१०.७२) २९६११०	कीटशी निरयभूरने २०११५७	कुन्दकुञ्जमसुं पश्य १८७११६
किमनन्ततया ख्यातं १९९१२६	कीर नीरसकरीरपा २२७११८५	कुन्दकुञ्जमलमुपास्य २२३१७०
किमपि कान्तभु (शा प ३७४९) ३२८१९	कीर्णा रेजे सा(शिशु.१८.७९) १३०११०८	कुन्द दन्तैर्मनु निग २७९१६६
किमपि किमपि(मालती.८.१३) ३०६१३१	कीर्ति प्रवरसेनस्य (सूक्ति ४ ६२) ३५१२४	कुन्दे कदम्बे कुमु २३९१०२
किमपेक्ष्य फलं (किरात २ १) ४८११५१	कीर्ति श्रीनरसिंह ११६१५४	कुपात्रदानाच्च भ १७३१८५०
किमप्यसा (शा प १४००) १४६११७०	कीर्ति श्रीरघुवश ११९११२४	कुपितापि मनः पति ३३३१८३
किमप्यस्ति स्व (हि २ ५३) १६३१४७७	कीर्ति श्रीरघुवश रत्न ११९११२९	कुपितासि यदा (सा.द १० ६४) ३०७१२
किमलम्बताम्ब (शिशु ९.२०) २९७११६	कीर्ति स्वर्गतरङ्गिणी १३९१८	कुपुत्रे ना (भा १२ ५२२७) ३९३१६३७
किमव्ययतया ख्यात १९९१२१	कीर्ति स्वर्गतरङ्गिणी (पद्यस ४) ११४११४	कुप्यताशुभव (किरात ९ ५३) ३१५१४५
किमशक्यं तु(पचत १ १९३) ३८३१२५५	कीर्तिस्तव धित्तिप १३५१२१	कुप्यल्लङ्घेत्तबाहुप्रक ३२६१३४
किमसि विमला (शा प ११५४) २२०१५	कीर्तिस्त दयिता १२२११८१	कुप्योऽरुःपौ च शेषो ४२१३
किमस्ति यमुनानद्या २००१३९	कीर्ति मृणालकम १७६१९६१	कुबेरमुता दिशमुष्ण ३३११२२
किमस्य रोम्णा क (नैषध १ २१) २५२१२	कीर्तिर्नृत्यति नर्तकीव ८७३१५	कुब्जस्य कीटखातस्य (सु ३१६६) ६६१२३
किमहं वदामि खल (रसगगाधर) २४८१७७	कीर्तौ व्याप्तिमवेत्य ११९११३०	कुभार्या च (भा १२ ५२२६) ३९४१६८०
किमाव्यत्वगुरुत्वा (शा प ४७९) ८११७	कीर्त्यास्य चन्द्रकरको १३९१५	कुभोज्येन दिनं (शा प १४९२) १५४१५८
किमारार्थ्य (सा द १० ८१) १६८१६६४	कीलालै कुङ्कुमाना(सुधा ल ८) ३२८१२५	कुमारसभवं दृष्ट्वा १८८१३२
किमासेव्यं (का प्र १०.५२१) १७७१९८४	कुङ्कुटे कुर्वति क्राण ३२३१२	कुमुदकमनी (का प्र १० ४६१) ३१३१४६
किमिच्छति नर २००१३५	कुक्षे पूर्णं यवनवित ९९११६	कुमुदवनमप (शिशु ११ ६४) ३२३१३२
किमिति कृशासि कृ (रसगगाधर) ३५४१७१	कुग्रामवास कुल (पद्यस १०) १७३१८७६	कुमुदशबलै (शा प ९५१) २३४११३०
किमिति सखे परदेशे ३३०११	कुङ्कुमपङ्कनाङ्कित (भर्तृ स ११७) २५३११३	कुमुदान्येव श (अ शा ५ २८) ३९३१६३४
किमिन्दु कि पथ २५४१३७	कुचमलशेषवलयाना (रसगगाधर) १३५१८	कुमुदेष्वाधिक भा (शा प ३६४३) २९७१२
किमिवाखिल (शिशु १६ ३१) ४९११५४	कुचकुम्भौ स (शा प ३३५१) २६७१३२५	कुम्भ परिमितमम्भ ९०१११
किमिष्टमन्न खरसू १७३१८६१	कुचतुर्गाराजधान्यो २६७१३४६	कुम्भौ सदम्भौ २६४१२५९
किमिह बहुभिर (सु ३४५३) २५२१५२	कुचद्वये चकोराक्षी २६४१२५५	कुरङ्गा. कल्या (शान्ति.२.१८) ३६८१४९
किमुत्तीर्ण पन्था ३५६१२५	कुचाभ्या भास्वन्ती २५४१३५	कुरङ्गाक्ष्या वेणी सुभ १२४१८
कियती पञ्चसहस्री ७०१२३	कुचावस्या काम २६५१२९१	कुरङ्गीणा यूथं नि २३०१३४
कियन्मात्रं जलं वि (भोज.१८५) २०५१२	कुचेलिनं (चा नी १५ ४) ३८५१३१९	कुरङ्गीवाहानि स्ति(सूक्ति ५१.१५) ३१०१३
किरति प्रकरं गवा २१०११४	कुचौ तु परिचर्चि ३७८१२१६	

कुरबक कुचा (शा प १०६९) १३२।१७
 कुरु गम्भीराशयता (सूक्ति ३० १) २१८।४
 कूर्म किलिष(रागत ४ ६०६) ३९३।६६३
 कुर्यान्न परदारच्छा १५४।६३
 कुर्यान्नीचजना (शा प १५१४) १५४।६९
 कुर्वन्त्योत्तावि (गिशु १८ ४४) १३०।८०
 कुर्वता मुकुलि (गिशु १० ३०) ३१५।३३
 कुर्वते स्वमुखेनैव बहु ५५।५५
 कुर्वन्ति तावत्प्र (पच १ २५७) ३४९।६८
 कुर्वन्तु नाम (सूक्ति ३३ ३७) २११।१४४
 कुर्वन्ति व्यलीका (हि २ १३२) १६४।४८५
 कुर्वन्नाभुमपृष्ठो मुख ३२५।६७
 कुल वृत्त च (काम नी ५ ६०) ३८४।२८६
 कुलगुरुरबलाना (शा प ३०७७) २५०।१६
 कुलपतर्न जनगर्हा (पच १ १८७) ३५२।९
 कुलशीलगुणो (चा नी १००) १४२।१९९
 कुलशैलदल पूर्णसुवर्ण (सु १३) १७।२
 कुलाचला यस्य मर्ही २०।६९
 कुलीना रूपवत्यश्च ३४९।४२
 कुलीनै सह सप (चा नी ५८) १६२।३८९
 कुले कलङ्क कव १७५।९२३
 कुलोद्गत (काम नी १० ३८) ३८७।३९९
 कुल्याम्भोभि पवनच १४१।५
 कुविन्दस्त्वं ताव(क प्र ७ १७३) १३५।३०
 कुशल तस्या जीवति(कुव १४९) २८८।२०
 कुगला शब्दवार्ताया ९८।५
 कुसुम कार्मुकका २३२।६७
 कुसुम कोशा (शा प ११३५) २४३।२११
 कुसुम पतदेल ना २०१।६२
 कुसुमजन्म ततो ३३१।३६
 कुसुमनगवना (किरात १० ३१) ३३२।७६
 कुसुमपरिमलेनाभो ३२६।१९
 कुसुममेव न केवल ३३२।४१
 कुसुमयन्कलिनीर २४७।७
 कुसुमशयन न प्रत्य २७९।७२
 कुसुमशयनेऽप्य (शा प ३४७६) २८९।६३
 कुसुमशरविलास भङ्ग ५।४१
 कुसुमसुकुमार (शा प ३७९७) ३३३।१०२
 कुसुमस्तवकस्येव द्वयी (हि १ १३२) ७९।४
 कुसुमस्तवकान (शा प १००९) २३८।७९
 कुसुमादपि स्मितह २८८।३१
 कुसुमायुवकोदण्डे २६४।२३०
 कुसुमितलता(का प्र १० ४७३) २७५।१३
 कुस्थानस्य प्रवेशे गुग ८६।३
 कुजन्ति कोकिला. (सु. १६८६) १९६।१५

कृजितानि कलयन्व ३३२।७४
 कृतसाक्षी सृषावा (शा प ७०७) १५४।४९
 कृपाभ्मासि पिबन्तु २१४।७३
 कृपे पानमधोसु (शा प ८५९) २१३।६३
 कृपोदकं वदच्छा (चा नी ९६) १६२।४२१
 कूर्म पातालगङ्गाप(भोज २७) ११७।९८
 कूर्म पादो (सूक्ति ९७ ४७) १२२।१६२
 कूर्मो मूलवदालवालव (इनु ६ ३) २१।८५
 कूर्माण्डीकलव २४०।१२६
 कृच्छ्रानुवृत्तयोऽपि ७६।९
 कृच्छ्रेण वापि (सूक्ति ४९ २५) २७३।६
 कृच्छ्रेणामेवमभ्ये (भर्तृ ३ ३८) ८९।६
 कृत च गर्वाभिमु १०५।११८
 कृत पुरुषशब्दे (किरात. ११ ७२) ७७।३
 कृत वपुषि भूषण (कुव ५२) ३५९।९०
 कृतकृतकैर्मायाशा (सु १६०८) १०९।५
 कृतकान्तकेलिकुतुक १७।३
 कृतकृत्यस्य मृत्य (हि ४ ११) १४८।२४६
 कृतकोवे यस्मिन्मर २१।९५
 कृतमन्य शिशुप्र (सु २९८९) १६५।५५९
 कृतचङ्क्रमण गणेषु ८९।११
 कृतदुरितनिराकरण ४२।३
 कृतववलिममे (गिशु ११ १४) ३२३।२०
 कृतनिश्चयिनो (पच १ १८७) १६५।५२२
 कृतमद निगद (गिशु ६ ५०) ३४५।३८
 कृतमनुमत ह (गणी ३ २४) ३६६।४
 कृतमन्दपदन्यासा ३०।१६
 कृतमपि महोपकार (रसगगाधर) ५६।११८
 कृतवानन (किरात ११ ७६) १६१।३६९
 कृतविद्योऽपि (काम नी ४ ४६) ३८७।४२५
 कृतवैरे न विश्वास ३८७।४१९
 कृतशतमसत्सु (हि २ १६६) १७०।७७३
 कृतस्य करणं (नीतिसार १८) १६०।३००
 कृतान्तपाशव (पच २ ७) १५७।१९१
 कृतान्तस्य दूती जरा ९५।१३
 कृतापचारोऽपि (गिशु २ ८४) १४७।१८६
 कृतार्थं स्वामि(इ चा २ ३६) १५६।१४०
 कृतावधान जि (किरात ४ ३३) ३४४।२५
 कृतिनामकृती कथं १७५।९३०
 कृतिनोऽपि प्रती (कविता ३४) ३८६।३७२
 कृते च रेणुका कृत्या ९८।७
 कृतेऽप्याज्ञाभङ्गे कथ ३०६।४६
 कृते प्रतिकृति (पच ५ ८०) १६५।५४६
 कृतो दूरादेव सि (अमर १४) ३०६।४१

कृतोपकार प्रियव (सु १९००) २९३।८
 कृत्यं किमस्य ३८४।३०५
 कृत्वा कार्णाटकान्ता ३२६।३५
 कृत्वा रीननि (सा द ३ ४८) ३६९।८७
 कृत्वापि कोशपान (सु ७०५) २२२।५१
 कृत्वापि येन लज्जा (सु ४११) ५८।१८५
 कृत्वा प्रबुद्ध (प्र राषव २ ३०) २९५।५१
 कृत्वा मेरुमुख (इनु १४ ८५) १३६।५२
 कृत्वा विग्रहमश्रु (सु २१५०) ३११।२३
 कृत्वा शङ्खवि (शान्ति १ १०) ३७५।२२८
 कृतोपकार यस्तस्मा (सु ४७७) ७१।३०
 कृपण स्वधूम्र ७१।१६
 कृपणसमृद्धीनामपि (सु ४८४) ७२।३६
 कृपणं शब्देनैव (शा प ३८८) ७१।८
 कृपणं समो दाता (कविता २९) ७१।१
 कृपाणकिरणानलं १३१।११२
 कृपाणीय काश १२४।९
 कृमयो भस्म (शा प ४१४१) ३७१।११६
 कृमिकुलचित (भर्तृ २ ९) १७७।९९७
 कृमिभि. क्षत ३७२।१३८
 कृश काण (सु ३३९०) ३७१।१३२
 कृश केनासि त्वं (सु १३२६) ३०५।१
 कृशङ्गा कुच २६४।२४१
 कृशासीत्यालीना (सु १३२५) ३०५।२
 कृषिका रूप ३८६।३८२
 कृष्टा केशेषु (वेणी ५ ३०) ३६१।५१
 कृष्ण वपुर्वहतु (सु ७६६) २२८।२१३
 कृष्णत्वं (शा प १२३९) १०८।१९९
 कृष्ण त्वं नव (शा प १३०) २३।१४९
 कृष्ण त्वं (बिब्यमङ्गल) २३।१४८
 कृष्णमुखी न १८५।२५
 कृष्णवर्णहृदयं ३०४।१४४
 कृष्णवर्त्मनि गुणा ९५।१२
 कृष्णस्निग्धकनीनिके ३१०।५
 कृष्णा ते कच २९१।७
 कृष्णार्जुनातुर (शा प ३६५५) ३१२।२
 कृष्णेनाम्ब गतेन (आचल्य १६) २४।१६४
 कृगो गोरसचौर्य २३।१४५
 केका कर्णा (शा प ८८८) २२७।१७८
 केकाभि फल ३०९।१६
 केचित्तिलस्य २६०।११७
 केचिदज्ञानतो (सु २७२४) १५३।१४
 केचिद्वदा १२८।३३
 केचिद्वदा ११३।२८८
 केचिद्वदन्ति ३७५।२४२
 केचिद्वोचन २३७।५३

केतकीकुसुमं मृत्त (सु ७२४) ८१८	कैलासीयति १३७१७०	कोल केलिमलं २३०१३८
केतक्य कटु २२४१११	कैलासीयति कैरवी १३६१५३	कोलाकृतिरपा १८८१३५
केदारभाजा (नैषध ७ ३५) २५९१८८	कैवर्तककशकर ९२१७५	को लानो १८०११०४५
केदारे कीदशो २००१४१	कोक स्तोक ३२०१५०	कोलाहले काककुलस्य ८६१४
केनचिन्मधुर (शिशु १० ५४) ३१७११६	कोकानाकुल्यं ३०२११०७	को वीरस्य मन (हि १ १७५) ७८१११
केनाजितानि नय ५०११९९	कोकानुद्रीवयन्त ३२५१६८	कोशमूलो हि (का नी १३ ३३) ३९४१७०३
केनात्र चम्प (शा प १००३) २३८१६७	कोकिल कल (शा प ८४१) २२५११२५	कोशद्वयमियं (कुव. ६७) ३९३१६४२
केनादिष्टौ कमल ५११२३०	कोकिलश्वतशि (सु १६४३) ३८४१२७८	कोषः स्फीत (सु १५२३) २६३१२०२
केनाप्यनर्थ (शान्ति २ २) ३७५१२४४	कोकिलाना (चा नी ३९) १६३१३८०	कोऽहं कौ (शा प १४०४) १५३१४२३
के नाम न विन (पच ४ ५४) ३४९१२६	कोकिलो (सा द १० ५९) २२५११२२	कोऽहं ब्रूहि (महा ना १) ३६२१३५
केनासीन (शा प १११०) २१८१७०	कोटरान्त स्थितो (सु. १६९७) ९०१४	को हि तुल्य (शा प ११९६) २४८१७५
केऽपि स्वभाव ७२१३९	कोटिद्वयस्य २४८१७५	कौटिल्यं कच (का. प्र १०.५२३) ३१२१२४
के प्रवीणा १९९११८	कोऽतिभार (चा नी ७३) १६३१४०४	कौन्तेयस्य सहा २३११४२
के भूषयन्ति १९७१९९	कोऽत्र भूमि (सा द. १० ५१) २९४१२१	कौप वारि (शा प ९३३) २३२१८८
केयं भाषयती २४११६०	कोऽत्रैलह (का नी २२) १४५११३७	कौपीनं धृतवान् ९८१३
केयं मूर्धन्यकारे (सुक्ति ९९ २) ८११०४	कोदण्डं न १०८१२०९	कौपीन शत ३७१११११
केयं इयामोपल (प्र. राषव. २ ७) २७३११९	कोदण्डस्तव १०८१२०६	कौपे पयसि (शा प ९३२) २३११६१
केयूरं न करे २५८१५१	कोदण्डो २९०१७८	कौमुदीव तुहिना (कुव ९१) ११५१४३
केयूरा न विभूष (भर्तृ २ १६) ८५११४	को दु खी सर्व १९९११४	कौर्म सकोच (हि ३ ४८) १५०१३१६
केयूरीकृतकङ्कणीकृत (सुक्ति ५४. १०) ७८२	को दुराव्यस्य १९८१२	कौ विख्याता १९९१२२
केलिः प्रदहति (पच १ १८६) ३५२११४	को देश कानि ३६११७	कौ शंकरस्य बल २०२१८८
केलिं कुरुष्व परि (सु ६२३) २३११६८	को वन्यो (हि प्र २१) ९०१५	कौशेयं क्रमिजं (पच १ १०३) ८२१४८
केलिचलाङ्गुलिल १४११०	को धर्मो (हि २ १४९) १७०१७६९	कौस्तुभमुरसि (शा प १२०३) २४८१८७
केलीकौतुक २५६१५४	को नयति जग २००१४७	कतौ विवाहे (हि ३ १२४) १५२१३९९
केवल व्यमन (पच २ १९५) १६५१५३९	को न याति (भर्तृ २. १०५) १५६११५६	क्रमसरलित २७९१६०
के वा न सन्ति (चात ३) ३८५१३३७	को नाम नानुवर्ति ६५१७	क्रमोद्गता (नैषध ७ ९७) २६९१४०२
केश. काश (सा द १० ५) ३७१११२७	को निर्दग्धस्त्रिपुर १९७१३३	क्रयविक्रय (शा प ४०३५) ३६४१२१
केशः कुन्द ३५५११०	कोऽन्धो योऽ १७०१७६३	क्रव्यात्पूरो (शिशु १८ ७८) १३०११०७
केशलुखनसाम्ये ३६४१६	कोप चम्पक २३८१७०	क्रान्तक्रान्तवदन (शिशु १० ३) ३१४१६
केशव पतितं (शा प ५२७) १८६११	कोऽपवाद (किरात ११ २५) १६११३६८	क्रामन्त्य क्षत (ध्वन्या ३) १३२१२९
केशाः सयमिन (भर्तृ १ १२) ३१४१६९	कोपप्रसाद (पच. १ ३७) १४८१२४७	क्रियते धवल (शिशु १६ ४६) १७५१९२९
केशानाकुलय (सु १८५४) ३४८११८	कोपवत्यनुन (शिशु १० ३९) ३१५१३२	कीडमन्दरकन्दरो ७४८६
केशान्धकारा (नैषध ७ २३) २५८१४०	कोपस्त्वया (अमर. ११३) ३१३१५१	कीडन्माणव (प्र. राषव ७ ८०) १४२११३
केशान्वाभकरा २५८१३७	कोपार्त्किचिदु (श्रृगारति १ २७) ३१०१५	कीडाकारि तडाग २३१२९१
केशै कोमल (शा प ३४५८) २७७१५६	कोपात्कोमललोल (अमर ९) ३१०१८	कीडाभिन्नहिरण्य १६१११
केषाचिद्धवला २३५११४७	कोपो यत्र भ्रुकुटि (अमर. ३८) ३०९१६	कीडासु च (शा प १५६८) १४३१४१
केषाचिद्वाचि शुक्र (सु १४३) ३९१२२	कोऽप्यन्य (शा प १२२२) १०२११४	कुक्षस्य दन्तिन १२८११६
केषाचिन्निजवेश्म ९५११२६	कोऽप्येष (शा प ३९७६) ३६०१२४	कुक्षोलकनखप्र (सु ७१७) २२२१३९
केसरद्रुमतलेषु २०११५८	को मायति मक २००१४५	कुङ्कार स्मर (का प्र. ७. २२५) २६१२०२
के स्थिरा. के १९८१९	को मोहाय २०३११०६	कुडं तातस्य ३१३१
कैलासस्य प्रथ (का प्र ५. ११७) १३६१३४	कोऽयं कोप ३०७१५३	कुधेदैर्दृष्टिपातै ८११०२
कैलासाद्रावुदस्ते ७११०१	कोऽयं द्वारि हरि. (सु १०४) २४११५६	कुधो मूलम् (वृ. चा २ १३) १६०१३१३
कैलासायितमद्रि (सु २००२) २०६१९६	कोऽयं भ्रान्ति (भट्ट ९९) २१५११३	कुधो हि शत्रुः १७३१८८०
कैलासालयभाल (का प्र ४. ६४) १२१३९	कोऽर्थान्प्रा (पच १ १५७) १७८११०११	कुशन्त. शिशव ८९१३

कौश्र क्रीडनु (शा प ११२७) २१९१८	केशत्यागकृते ३७६१२५६	क गन्तासि भ्रा (शान्तिश १ १७) ७४१३४	क च ननु जनका ९२१६४	कचिचारुचा १०१११२	कचिज्जिल्लीनाद (सु ७२३) २२५११४०	कचित्कन्था (शा प ४०९८) ३६८१३९	कचित्कार्यशाली ५५१७२	कचित्कृष्णार्जुन २६०१९८	कचित्कचिदयं २२३१४४	कचित्ताम्बू (अमर १०७) ३२८११४	कचित्पाणिप्राप्तं ९३१८७	कचित्सर्पोंऽपि मित्र ५४१९	कचित्सुभ्रभङ्ग (भर्तृ म ८९) २५३१२९	कचिद्भूमौ शय्या (सु २९४०) ८०१३५	कचिद्गुप्त कचि (नीतिसार ९) १५७१७४	कचिद्द्विद्रोष्टी (भर्तृ ३.५१) ८९१५	कचिलसद्व (शिशु १७ ५६) १२७१५	क तिष्ठतस्ते पितरौ ४३०	क दोषोऽत्र मया (सु १४१) ३९१२०	क नु कुलमकलङ्क (भोज ३०४) ९२१६५	क पिशुनस्य गति (सु ४३२) ५९१२१९	क प्रस्थितासि (अमर ७१) २९८११४	क यासि (शा प ७४) २३११४०	क रुजा हृदय २८२११२७	क वन तरु (सा द १० ७०) ९२१६६	क वसति लघु १९७३२	क वाम्भोधौ २९८१७९	क स दशरथ (पच ३ २५३) ३८४२७९	काकार्य (विक्रमोर्व ४ ३४) २८११११३	कापि गत २२९१२३६	केदानी दर्पितास्ते (सु ५८) १९१४०	केन्दोर्मण्डलमम्बुधि ८८१२	कैतद्वारविन्दं ३७२११३७	कैतन्मार्तण्ड ३०३११२१	क्षणं सरलवीक्षणं २५६१३९	क्षणं कान्ता (सक्ति अनु ३३) १३२१२०	क्षणं बालो भूत्वा (सु ३१३९) ३६८१३८	क्षण मूर्च्छामिति २८९१६२	क्षणधयिणि साप (सु २९९) ४६१६३	क्षणदासाव (का प ४.८२) १०३१७४	क्षणदृष्टनष्ट (शा प ७६७) २११११४	क्षणमपि विरह. (शा प ३४८२) २८८१३५	क्षणमप्यनु (भोज २४२) १०२१४७
---------------------------------	----------------------	-------------------------------------	--------------------	------------------	---------------------------------	-------------------------------	----------------------	-------------------------	--------------------	------------------------------	-------------------------	---------------------------	------------------------------------	---------------------------------	-----------------------------------	-------------------------------------	-----------------------------	------------------------	-------------------------------	--------------------------------	--------------------------------	-------------------------------	-------------------------	---------------------	-----------------------------	------------------	-------------------	----------------------------	-----------------------------------	-----------------	----------------------------------	---------------------------	------------------------	-----------------------	-------------------------	------------------------------------	------------------------------------	--------------------------	------------------------------	------------------------------	---------------------------------	----------------------------------	-----------------------------

४ सुभा० अनु०

क्षणमयमुपवि (शिशु ११ ४८) ३२७११७	क्षणात्प्रबोधमायाति ९५१२	क्षतात्क्रिल (रघु २ ५३) १५११३७७	क्षते प्रहारा (पच ४ ६३) १७३१८४४	क्षत्रियस्यो (सक्ति ९० ३७) १५०१३२९	क्षन्तव्यो मन्द १६६१५६६	क्षपा धामी (सक्ति ६१ १८) ३४११५५	क्षमातुल्यं तपो १६६१६००	क्षमा बलमशक्ताना (दृ चा १३ २२) ८३१३	क्षमा क्षत्रौ च (हि २ १८०) १६४१८९५	क्षमाशस्त्र करे यस्य (दृ चा ३ ३०) ८३१३	क्षययुक्तमपि (किरात ० ११) १५११३८९	क्षान्त न (भर्तृ स २३६) ३७४१२१९	क्षान्तिश्चेद्व (भर्तृ २ १८) १७८११०१९	क्षामक्षामकपोल २७७१५९	क्षाम गात्रमतीव २८६१२७	क्षार जलं वारि ४९११७५	क्षार वारि न २३५११	क्षारो वारिनिधि ५३१२६५	क्षितिप किमपि १३९१६	क्षिपसि (सा द १० ५१) ३७३११७१	क्षिपेद्वाक्य (शा प १५१२) १५४१६७	क्षितो हस्तावलम्ब (अमर २) ८११०९	क्षिप्रमायमना (हि. ० ९५) १८६११४४	क्षीण क्षीण समी (सु ५६६) २०९१५	क्षीण (सु १६११) ३०५१११	क्षीणयाव (किरात ९ ६२) ३१६१५४	क्षीणाशु (शा प ३७१४) ३०७१५६	क्षीणो रवि (पच ५ ९०) ३९४१६७९	क्षीयतामुप (शिशु २० ३४) ३१५१३७	क्षीरक्षालितपाश ११४१२१	क्षीरसागर (शा प ३५१५) २७३१२	क्षीरान्धेर्लहरीषु ३०२११०१	क्षीरिण्य स (मृच्छ १० ६०) ३९४१७०६	क्षीरेणात्मगतो (भर्तृ २ ६७) ८८१२०	क्षीरोदन्व (नैषध १२.७४) ११०१२४१	क्षीरोदीयन्ति १३८१७५	क्षुत्क्षामा शिशव ६७१६६	क्षुत्क्षामार्भकसभ्र १०१११	क्षुत्क्षामोऽपि (सु ६१४) २३०१४०	क्षुत्तुडाशा कुटु ७६११४	क्षुद्रा सन्ति (शा प ७७३) २३०१३७	क्षुद्रा सन्ति (सु. २८५) ५२१२५७
---------------------------------	--------------------------	---------------------------------	---------------------------------	------------------------------------	-------------------------	---------------------------------	-------------------------	-------------------------------------	------------------------------------	--	-----------------------------------	---------------------------------	---------------------------------------	-----------------------	------------------------	-----------------------	--------------------	------------------------	---------------------	------------------------------	----------------------------------	---------------------------------	----------------------------------	--------------------------------	------------------------	------------------------------	-----------------------------	------------------------------	--------------------------------	------------------------	-----------------------------	----------------------------	-----------------------------------	-----------------------------------	---------------------------------	----------------------	-------------------------	----------------------------	---------------------------------	-------------------------	----------------------------------	---------------------------------

क्षुद्राः सत्रास (सु २२८३)	३६११४९
क्षुद्रोद्भवस्य कटुना	५७११४९
क्षुद्रोऽपि तनुते तात	८७११८
क्षुभ्यत्प्रत्ययिषुर्वी	१२२११६९
क्षेत्रग्राम (प्र ३५)	३७९१८२
क्षोणी क सहते	२०४११२०
क्षोणीकाम निजा	११५१३६
क्षोणीकाम निजाम	११५१३७
क्षोणी यस्य हिरण्ययी	२१५१४
क्षोणीपर्यटनं	३७५१२२९
क्षोणीपाल त्वदरि	१३२१२५
क्षोणीग्राथमि(भर्तृ स ४७०)	१८०११०४९
क्षोभं वत्ते (शा प ३२८३)	२५६१४०
क्ष्वेडाभि क(महावीर ६ ५७)	१३११११९
क्ष्वेलातार्जितसिंह	१४११४
ख	
खचित्रमपि मायावी (सु ३३८)	५६१८४
खट्वा नितान्त (सु २३५६)	३६४१४२
खड्गनिर्द्धनमू (कुमार १६ २६)	१२८१११
खड्गमूलं भवेद्वाज्य	१५९१२८४
खड्गवारि भवत	१२४१२
खड्गहस्तोऽरिमा	२०८१३४
खड्गा शोणितस (कुमार १६ १५)	१२७१७
खड्गा रुधिरसलिता(कुमार १६ ७)	१२७१५
खड्गाऽक्ष्मीस्तया (नकुल)	१४३१५८
खड्गास्तिष्ठन्तु (सु ०२५२)	३६०१४
खड्गेन शितधारेण	१२८१२२
खड्गेनामूलतो (कुमार १६ ३९)	१२८११७
खण्डितानेत्रजालि	२७११
खद्योतास्तरला भवन्ति	२४५१२४१
खद्योतो द्योतते (शा प ७३८)	२०९१२
खननाखुबिलं (पच.३ १६)	२२९१५
खर श्वानं गर्जं मत्तं	१५५१९९
खरनखरविमुक्ता (सु ६०५)	२४८१९४
खर्वैरन्थिविमुक्तसधि	२०१६२
खल करोति दुर्वृ (इनु १३ ११)	५५१५४
खल सज्जनकार्पास	५५१६०
खल सर्षपमात्राणि(भा १ ३०६९)	५४११
खल सत्क्रिय (शा प ३७६)	५४१२६
खल सुजनपैशुन्ये (सु ३३५)	५६१८१
खलसख्य प्राञ्चवुर	४८११३१
खलाना कण्टकाना(चा नी १५.३)	५४१६
खलाना धनुषा(दृ चा १४ ८५)	५४१२२
खलास्तु कुशला (रसगगाधर)	५४१३६

खलेन वनमत्तेन (सु ३३९)	५६।८५
खलेषु मत्सु निर्याता (सु ३४५)	५६।८८
खलो न साधुता याति	५४।२९
खलोल्लापा सोटा (सु ३२६१)	७७।४३
खल्वाटो दिवसेध्व (सु ३१४१)	९४।११४
खाटीच्छाशिपलेह	१९३।९२
खियति कूगति (का प्र १० १०३)	३१७।३
खिन्नं चापि सुभाषि	२९।२१
खिन्नालसनयनान्त	३२१।३
खिन्नोऽसि मुख (कुव ९०)	२२।११०
खेलत्खड्गननेत्रया	२७४।३०
ख्यात शक्रो (पद्यस ६३)	१८०।१०५५
ख्यातस्त्व फलवृष्टि	१८३।५१
ख्याता नराविपतय (सु १६०)	३३३।८
ख्याता वय (शा प ३६४६)	३००।६८
ख्यातिं गमयति (सु १५४)	३०।१५
ख्याति यत्र गुणा (सु २८४)	५३।२७२

ग

गगनविपिनसिंह	३०१।७४
गङ्गा च धारयति	६५।१३
गङ्गातरगकणशीकर (भर्तृ ३ २५)	९७।८
गङ्गातीरे हिम (भर्तृ ३.९२)	३६९।६५
गङ्गादीना सकल	२३५।१५९
गङ्गा पाप शशी ता (भर्तृ स ४७६)	४५।६
गङ्गाम्भसि सुरत्राण	१२६।२९
गङ्गावारिभिरुक्षिता	९।१२२
गङ्गासागरसगमे	१३७।६१
गङ्गीयस्यसितापगा	१०९।२२३
गङ्गीयस्यसितापगा	१३६।५४
गङ्गेवाघविनाशिनी	८७।३४
गङ्गोत्तुङ्गततरङ्गि	३७१।११०
गच्छ गच्छसि (काव्या २ १४१)	३३०।१
गच्छति न तृप्तिमेतत्	२७३।४
गच्छन्ति क्वाजि (शा प ५५१)	१९८।४१
गच्छामीति मयो	३२९।२२
गच्छाम्यच्युत (कुव १५५)	२४।१५४
गजकदम्बक (शिशु ६ २६)	३४१।३२
गजपतिद्वयसीर (शिशु ६ ५५)	३४६।१६
गजभुजंगमयोरपि (भर्तृ २ ८७)	९२।६८
गजव्रजाक्रमण (शिशु १७ ६५)	१२७।१४
गजस्य पङ्कममस्य	२३१।५५
गजाननाय महसे	२।३
गणयति (सु २३०२)	४४।१, ३६४।२४
गणयन्ति नापशब्द (सु १५२)	३७।१०

गणिकागणकौ समान	४४।२
गणेश स्तौति	१६०।३०९
गणेश्वरकवेर्वचोविरच	३।५।८
गण्डभित्तिपु (शिशु १० ३)	३१५।३४
गण्डस्थलील (आसी प्र)	२।२१
गण्डस्थले हि मद	२३१।७२
गण्टाभोगे विहरति (कुव १४४)	११५।४४
गण्डे पाण्डौ	२७६।४३
गण्डौ पाण्डिमसा	१०७।१८६
गतक्लेशायासा	२०३।१०२
गतं तत्तारुयं तरु (भर्तृ स ४७८)	७६।४१
गत तद्गाम्भीर्य (सु ७०७)	२२१।२५
गत कामक (काव्या २ २४८)	३६७।१४
गत कालो (शान्ति ४.१५)	३६८।५१
गत कालो (शान्ति ४ १३)	३६८।५०
गतप्राया रात्रि (सु १६१२)	३०६।४२
गतया पुर (शिशु ० ०)	२९४।३१
गतवति दिननाथे	२९५।५६
गतवत्यराजत (शिशु ९ ८)	२९४।३६
गतश्रीर्गणका (शा प १३१८)	१५५।९३
गतसारेऽत्र ससारे	३६७।२०
गताः केचित्प्रबोधाय	३६४।११
गतागतकुतूहलं	३५१।३४
गता गीता नाश	९९।२४
गतानुगतिको (हि १ १०)	१६३।४३५
गता सा कि स्थानं	१९१।८२
गतास्तातभ्रातृ (राघवदेव)	३६८।४१
गतास्ते दिवसा यत्र	२४८।८४
गते तस्मिन्मानौ (महट्ट १२)	२०९।१२
गतेनापि न (शा प ४१२६)	३७२।१५३
गतेऽपि वयसि (सु २६४५)	१५३।६
गते प्रेमाबन्धे (अमर ४३)	३८७।७
गते मुखच्छद (शिशु १७ ६७)	१२७।१६
गतेर्भङ्ग स्वरो हीनो	७३।९
गते शोको न (चा नी १३ २)	१५९।२७७
गते सुहृदि शत्रुता (सु ३२०३)	६७।५३
गतै सह्यै (किरात ८ २९)	३३८।७४
गतोऽस्मि तीर (नीतिप्र ७)	२१७।४५
गत्वा द्वारवती (सुक्ति ८९ २)	३६५।४८
गत्वा नूनं (शिशु १८ ६३)	१३०।९३
गदोदन्ता दन्ता	७६।४०
गन्तव्या राजसभा	१५१।३६४
गन्तु प्रिये वदति	३२९।१०
गन्तु सत्वर (सु १७१२)	३३९।१२०
गन्तुर्विवस्वदुदये (सुक्ति.३७ ३)	३२९।८

गन्ध सुवर्णे (चा.नी ९ ३)	१७३।८५३
गन्धमुद्धत (किरात ९ ३१)	३००।४६
गन्धर्वनगरा (शा प ४१२३)	३७२।१५२
गन्धवाह गहनानि	२१४।६
गन्धाप्यसौ (पद्य स १९)	३८३।२६६
गन्धाढ्या नवमल्लि (भ्रमराष्टक २)	७५।१८
गन्धैराढ्या जगति	२२३।९१
गभीरनाभिहृद (लक्ष्मीधर)	२६७।३५३
गमनमलस शून्या (मालती १ २०)	२७४।४
गम्भीरनाभि (शा प ३३४८)	२६७।३५३
गम्यतामुपगते (किरात ९ ४)	२९६।४
गम्यते यदि (चा नी ७ १७)	२३०।२३
गरलद्रुमरुन्दमिन्दु	२८४।१०
गरीय सौर (सुक्ति ३३ ३३)	२४०।१३३
गरीयस प्रचुर (शिशु १७ ५४)	१२७।३
गर्जति वारिदपटले	३४०।१२
गर्जद्भीमभुजङ्गभीषण	७।८७
गर्जन्मवु ददाति	२१३।६८
गर्जन्हिरि (भट्टि २ ९)	२०७।१
गर्ज वा वर्ष (सृच्छ ५ ३१)	२९८।४
गर्जसि मेघ न (चातका ४)	२१२।३२
गर्जितबधिरि (शा प ८६०)	२१२।३१
गर्जितमाकर्ण्य	२३०।२०
गर्जित्वा मेघ (शा प ५९६)	२०७।१५
गर्दभ पटहो	१६५।५६४
गर्भग्रन्थिषु वी (सुक्ति ५०.५)	३३३।१०१
गर्वं नोद्वहेते न (भर्तृ स ४८२)	५३।२६८
गर्व मा कुरु	२४०।१२७
गर्वग्रन्थिलगुर्जर	११२।२७८
गर्वायसे विरुचक्रोर	२३८।७४
गर्वविशविशाल	१२०।१३९
गलत्ये हा (शा प ३४७७)	२८९।५८
गलिता (शा प ४११७)	३७२।१४७
गले पाशस्ती (शा प ९३१)	२३२।७६
गवादीना पयोऽन्ये (सु ८५४)	४५।५
गवाथे ब्राह्मणा	३८३।२६७
गवाशनाना स शृणोति	८७।२३
गवीशपत्रो नगजार्ति	१३।५
गाङ्गमम्बु (काव्यप १० १३८)	२२१।१२
गाङ्गायामुनयोगेन तुट्य	१३।२
गाजीजल्लुदीन	११३।४
गाढ गुणवती	१५७।२०७
गाढं प्रौढाङ्गनाभि	२९५।७२
गाढकान्तदशन (सा द ४ ९)	१०४।८५
गाढालिङ्गन (अमर ४०)	३१६।७५

गाढालिङ्गन (शृगारति २१) ३१९३९
गाढालेषनिपीडना (सु २०८२) ३२९४३
गाढालेषविशीर्ण (अमर ७४) ३२९४२
गात्रं कण्ठक (शा प १०४२) २४२१६९
गात्रं ते (शा प ८८०) २२८२१४
गात्रं सकुचितं (शा प ४१६१) ९६११६
गानाब्धेस्तु परं पारं ८४१२
गान्धर्व गन्ध (भर्तृ स ४८५) १५९१२६६
गान्धारा गुप्तदारा १२६१२१
गाम्भीर्येण (काव्या २ ८५) १२०११७७
गायति गीते शसति २८८१११
गायति हसति (शा प ५७९) २०८१३०
गायन्तीना गोपसीम २२११२३
गायन्तु (सु २४९४) ११८११९९
गावो गन्धेन (विक्रम ११७) ३८३१२६८
गाहन्ता महिषा (अ शा २ ६) १४१११
गिरयो गुरवस्तेभ्यो ४७११०५
गिरयोऽप्यनुव्रति १०३१७६
गिरा देवी वीणागुण ३५११५
गिरिगह्वरेषु गुरुर्व २३११६७
गिरिर्मेहाग्निगरेरब्धि (कुव १०८) ७६११३
गिरौ मयूरा (नीतिसार १) १७३१८६६
गीतं कोकिल ते ९४११०५
गीतशास्त्रविनो (शा प २०२) १५३१२३
गीतान्तरेषु (कुमार ३ ३८) ३३११३३
गीत्वा किमपि (शा प ५२२) १८५१३०
गीयन्ते यदि पञ्च १३७१६५
गीर्भिर्गुरुणा परं (रसगगाधर) १७३१८६०
गीर्वाणा प्रतियन्ति ३६५१८
गुञ्जति मञ्जु मिलिन्दे (रसगगाधर) २३९१८१
गुञ्जति प्रतिकुञ्ज २८५१३९
गुणं पृच्छस्व मा १६७१६४५
गुण आकर्षणयोग्यो ८२१३२
गुणग्रामाभिसवादि (प्र राधव १ ५) ४५१११
गुणदोषावनिश्चि (हि २ १४३) १६४१४८९
गुणदोषावशास्त्रज्ञ (सु ३४९) ५६१९१
गुणदोषो बुधो (कुव ६) ३८११०
गुणभेदविद्विषम १०४१९१
गुणमधिगतमपि १६९१७३१
गुणयुक्तोऽपि पूर्णोऽपि ८११२०
गुणयुक्तोऽप्यधो (शा प ३४४) ८११२३
गुणराशिमाहाभार (सु २१६) ४६१७३
गुणवजनसपर्कायाति (सु २१८) ८११२
गुणवतस्त्व हार न २४६१२५
गुणवद्गुणवद्वा (भर्तृ २.९७) ९३१८२

गुणवद्भि सह सगम ६२११२
गुणवन्त (शा प ३०३) ८२१३४
गुणवानपि नोप १७५१९३४
गुणवान्सुचिरम्यायी (इ श ६५) ८२१३०
गुणा कुर्वन्ति (शा प २९०) ८१११
गुणा सर्वत्र (चा नी १६ ७) ८११५
गुणागारे गौरे यशसि १३९१७
गुणा गुणज्ञेषु (गुणरत्न ५) ८२१४०
गुणानर्चन्ति जन्तूना (इ.श ८४) ८२१२८
गुणाना सा (सु ४५१) ६०१२५३
गुणानामज्ञाता प्रचुरधन ८२१४५
गुणानामज्ञानादनु २४६१३३
गुणानामन्तर (इ श २२) १६८१६७९
गुणानामेव (स क ४ १२५) २३४११४०
गुणान्भूषयते रूप १५९१२५९
गुणापवादेन (किरात १४ १२) ५९१२२३
गुणायन्ते (गुणरत्न ६) ५९१२३६
गुणालयोऽप्य (पच १ ४१५) १४९१३०२
गुणाश्रयं (हि २ ११७) ३४९१६२
गुणिगणगण (हि १ १०८) ४०१२६
गुणिन समीपवर्ती (सु २४७) ४८११४५
गुणिन जनमा (शा प २९६) ६२१२
गुणिना गुणेषु ५६११२१
गुणिना निर्गुणाना १५६११६०
गुणिनामपि निजरूप (वासव ८) ४८१११८
गुणिनि गुणज्ञो रमते (सु २५३) ८११३५
गुणिनोऽपि हि ८११२४
गुणी गुण वेत्ति (गुणरत्न ४) १७५१९२७
गुणेन स्पृहणीय (गुणरत्न १३) ८१११८
गुणेषु क्रियता (शा प २९८) ८१११२
गुणेषु यत्न (मृच्छ ४ २३) ८२१४१
गुणेष्वेव हि (मृच्छ ४ ०२) ८१११०
गुणै पूजा (इ श ७१) ८११२६
गुणै सर्वज्ञक (चा नी १६ १०) ८११११
गुणैस्तुङ्गता (चा नी १६ ६) ८१११६
गुणैर्गौरवमायाति (शा प २९९) ८१११३
गुणो गुणान्तरा (का नी ५ ६९) ८११२५
गुणो दूषणता या (शा प.३०४) ८१११५
गुणोऽपि दोषता याति ९११२५
गुणोऽपि नून दोषाय ४६१५१
गुणो भूषयते (चा नी ८ १४) १६७१६४६
गुम्फ पङ्कजकुञ्जलद्युति ३११४७
गुरु प्रयोजनोद्देशा १६९१७१४
गुरुणा स्तनभारे (सु. ५४.९४) २७०१३

गुरुतरकलनूपु (शिष्ट ७ १८) २६९१४२५
गुरुतामुपयाति यन्मु (शा प ३९८) ७३१२६
गुरुत्रासादासादितभ ३२८१२
गुरुपत्न्या निशावी (कथार्णव) १५७११७५
गुरुरभिर्द्विजाती (वृ चा ११ ८) १६९१७१५
गुरुरपि लघूपनीतो ८७१२२
गुरुरेक कविरैक सदसि १०११६
गुरुनायं भार (शा प ९६६) २३४११४४
गुरुश्रूषया वि (विक्रम १२८) १५९११५७
गुरुषु मिलितेषु २४७१६८
गुरुसमीरसमीरितभू १२९१५१
गुरुकुर्वन्ति ते (किरात ११ ६४) ७९११३
गुरो सुता मि (पच २ ११४) १६५१५३०
गुरोराधीताखिलवैद्यविद्या ४३११
गुरोरायवलिप्त (भा १ ५५९५) १६७१६३४
गुरोर्गिर पञ्च दिना (लटक २ १४) ४३१२
गूढमैयुतध (चा नी ६.१९) १६२१४०२
गूढालिङ्गनगण्डचुम्बन २९२१३१
गूढाकारोऽपि (पच १ ३२५) १५०१३४३
गूढमव्यस्य खा (पच २ १५४) ७१२७
गूढिणी सचिव (रघु. ८ ६७) ३६२११५
गूढीत ताम्बूल (शा प.३४७५) ३८९१५७
गूढीता पाणिभि (कुमार १६ १४) १२७१६
गूढे जानुचर केल्या ८९१२
गूढेश्वरी (स्कान्द मा कौ १४) ३८९१४८१
गूढन्तु सर्वे यदि वा (कुव ७३) ३८११९
गूढ दुर्गतबन्धुभि ५३१२७५
गूढादङ्गणमङ्ग (शा प ३४७८) २८९१६७
गूढे गूढे सुभग ११९११२७
गैरिकमन शिलादि १९६११३
गोकर्ण गाहमाना ३४२१८०
गोकर्णराडाभरणं य १९०१६५
गोगजवाहनभोजन १९०१६३
गोत्रस्थिति न मुञ्च (शा प २४१) ४६१४८
गोत्राचारविचारपा ११६१६०
गोत्रे साक्षादज (सुक्ति ७४ १२) ३१३१५९
गोनासाय नियोजिता (विद्ध १ ३) १२१३३
गोपायन्ती विर (शा प ३४२१) २८६११५
गोपालेन प्रजा (पच १ २४१) १४९१२९१
गोपालो नैव गोपा (शा.प ५१६) १८४१३
गोभि क्रीडितवान्कृष्ण ६२१४
गोभिर्विश्व वेदैश्च ८३१३
गोवर्धनोद्धरणहृष्ट (सु ३४) २२११२८
गोष्ठेषु तिष्ठति पतिर्व ३५२१३१
गौरमुधवनिताव २६८१३७

गौरव प्राप्यते दा (सूक्ति.१६.३) ६९।७
 गौराङ्ग्या भुजला २६४।२३६
 गौरीक्षण भूवरजा १९०।६९
 गौरी चम्पककलि (शा प ८१६) २२३।४८
 गौरीचुम्बनचञ्चल (लटक ११) ७।८८
 गौरीतनुर्नयनमायत ३६५।४४
 गौरीनखरसादृश्य (शा प ५३५) १९४।१८
 गौरीपतेर्गरीयो गरल ४७।९५
 गौरीव पत्या सुनैषध ७ ८३) २६३।३४९
 गौर्गो कामदुघा १६६।६०८
 ग्रन्थिमुद्गयि (शिशु १० ६३) ३१५।२४
 ग्रसति कोऽपि विमो २७८।३५
 ग्रसमानमिवौजा (किरात ११ ५३) ७७।४
 ग्रामतरुण तरु (काव्याल ७ ३९) ३५०।२०
 ग्रामाणामुपशलय (शा प ९१३) २३०।४२
 ग्रामेऽस्मिन्पथि (अमर १३१) ३६३।९२
 ग्रामेस्मिन्प्रस्तर (कुव. १४९) ३५४।६७
 प्रावाणो मणयो (भट्ट ५०) २१६।२६
 प्रासादार्धमपि प्रास (पच २.७३) ६९।६
 प्रासादललितसि (शा प १२०८) २३१।५७
 ग्रीवाद्भुतैर्वाविटु (नैषध ७ ६६) २६६।३०६
 ग्रीवाभङ्गाभिराम (अ शा १ ७) २०७।७
 ग्रीवास्तम्भभृत (शा प २०७) ४१।६५
 ग्रीष्मादिलकरप्र (शा प ५८८) २०८।२७
 ग्रीष्मे ग्रीष्मतरै २१४।८२
 ग्रीष्मोष्मलोष (शा प ३८५५) ३४०।१२९
 ग्लानिच्छेदि क्षुप्र १३०।१०६

घ

घट भिन्द्यात्पट (शा प १४६८) १५४।५०
 घटन विघटनमयवा (सु २३९७) ७०।२८
 घटमानकोकुकुचामृ ३२७।६
 घटितमिवाञ्जन (सा द १० ४५) २९७।६
 घटीयन्त्रायते हारी २६६।३००
 घटो जन्मस्थानं (शा प ५०५) ५२।२५४
 घण्टानादो नि (शिशु १८ १०) १२९।५७
 घण्टारवै रौद्रत (कुमार १४ ४७) १२९।४८
 घनघनमपि दृष्ट (शा.प ३५७३) ३०९।१
 घनघनाघनकान्ति १९५।०४
 घनतरघनमुदच्छादिते ३४१।५०
 घनतरघनमुदच्छा ३४१।५१
 घनतरतिमिरघुणो (सूक्ति ६९ १३) २९९।१
 घनसन्तमसमली (भट्ट. ८६) २२९।२३५
 घनसमयमहीभूतप ३४१।४९
 घनसमये शिखिषु २००।४२

घनैविलोक्य (कुमार १४ ३५) १२८।३९
 घनोद्यमे गाढतमेऽ ३४०।१८
 घनोऽय चेद्वेदुपरि २७६।३५
 घर्मर्ति न तथा सु (हि १.९७) ५३।२६१
 घासघास गृहाण (शा प ९२८) २३३।९७
 घूर्णन्ते तूर्णमेतत्कु १२६।२४
 घृतकुम्भसमा (पद्म स ५४) १६२।४०८
 घृत न श्रूयते कर्णे १८१।१४
 घृतलवणतेलतण्डुल (सु ३१८८) ६६।३९
 घृष्टं घृष्टं पुनरपि पु ५१।२२९
 घ्रात तालफला (सूक्ति ९७ ७२) १३२।३५
 घ्रात्वा श्रोणीम (शा प ५८६) २०७।१८

च

चकितहर्षिणलो (का प्र १० ८७) ३५७।४२
 चकोरनेत्रेण दृगु (नैषध ७ ३२) २५९।८६
 चकोराणा चन्द्र १०६।१५५
 चक्र सेव्यं नृ (शा प १३७८) १४६।१६१
 चक्र पप्रच्छ पा (शा प १२६१) ११४।२६
 चक्रवरोऽपि सुरत्व ७६।३२
 चक्र ब्रूहि विमो गदे १५।३८
 चक्राहो विरही (शा.प ३५९५) २९६।१०
 चक्रीकृतभुजलति २६९।४२६
 चक्री चकारपङ्क्ति (सूर्यशतक.७१) २७।१४
 चक्री त्रिशूली न हरो १८५।३५
 चकुरेव लल (शिशु १० ६६) ३१७।२७
 चक्रे चण्डरुचा समं ३४६।३२
 चक्रेण विश्व यु (नैषध ७ ८९) २६८।३७८
 चक्षु प्रत न्य (शा प ४५५१) १५६।१४१
 चक्षु प्रीत्या (सूक्ति ७५ १०) २९५।१२२
 चक्षुर्जाड्यमपैतु ३०७।५८
 चक्षुर्मेचकमम्बुज २७२।५७
 चक्षुर्लसमपीकणं (सूक्ति ५८.७) ३११।२५
 चञ्चच्चण्डनखाग्रभेदवि १९।५०
 चञ्चच्चन्द्रिकचन्द्रचारु ६।७४
 चञ्चच्चैलाञ्जला (शा प ३९२६) ३४७।४२
 चञ्चत्कर्पूरचौरा (शा प. ३८१२) ३२७।३९
 चञ्चत्काञ्चनशैलाव २६५।२७०
 चञ्चद्वेन्द्रकुट्यश्चलि १०।१६०
 चञ्चद्वादशनील (शा प ५३२) १९१।८६
 चञ्चद्भुजभ्रमितच (वेणी १ २१) ३६७।३
 चञ्चरीरु चतुरोऽसि २२३।६७
 चञ्चल वसु (किरात १३ ५३) १५१।३९३
 चञ्चटिति चर्म (शा प. १२६) १९।४८
 चण्डचाणूरदोर्द (सु ३३) २२।१०५

चण्डीजङ्घाकाण्ड ११।८
 चण्डीशचूडाम (सा द ७ १२) २८२।१४४
 चतुर सजत (शा प १४९३) ३४८।१०
 चतुरङ्गबलो राजा ४४।१
 चतुर्थेऽङ्घ्रि स्ना (शा प ३७५८) ३५१।३३
 चतुर्मुखो न च ब्रह्मा १८५।२४
 चतुर्ध्वेपि समुद्रे (शा प ४०२४) ३६३।३
 चत्वार प्रथयन्तु (प्र राघव १ १) १५।३२
 चत्वारो धनदा (भर्तृ स ४९०) १५६।१६४
 चत्वारो वयम् (वेणी १.२५) ३६१।४४
 चत्वार्याहु (भा र २२७०) ३८०।१४५
 चन्दन शीतलं लोके ८६।६
 चन्दन स्तनतटे (शा प ३७३९) ३२८।७
 चन्दने विषधरा (भट्ट ३२) २४२।१६५
 चन्द्र समाश्रयति २१०।२९
 चन्द्र चन्दनरुदं (सूक्ति. ४४ ९) २९०।८२
 चन्द्रं चन्द्रार्धचूड ११४।२८
 चन्द्रं कलङ्करहित २६२।१८९
 चन्द्र क्षयी प्रकृति (विक्रम ९३) ५०।१९४
 चन्द्रकान्तगलदम्बुना ३२३।७
 चन्द्रपादजनित (कुमार ८ ६७) २९९।३०
 चन्द्रबिम्बरविबिम्ब ३४०।३
 चन्द्रश्चण्डकरायते (शृगारति १६) २७४।८
 चन्द्रश्चन्दनमिन्दुरि १३७।५९
 चन्द्रादिलोहनेत्र १७।१३
 चन्द्राद्रूप्यकमण्डलो १३७।६०
 चन्द्राधिकैतन्मु (नैषध ७ ४४) २६१।१५६
 चन्द्राननार्धदेहाय ३।४
 चन्द्रायते शुक्ल (काव्याल ८ २८) ३४४।१६
 चन्द्रे शीतलयत्यली ३४६।२०
 चन्द्रो जड कदलि २५३।२२
 चन्द्रोदये चन्दनमङ्ग २९८।११
 चन्द्रो द्वादश भास्क २९२।३५
 चन्द्रोऽनेन कलङ्कि १२२।१७४
 चपलतरतरगै (शा प १०९२) २१६।२१
 चपलहृदये कि (अमर ५६) ३०८।११
 चरणकमलदासस्त्वे ३०६।३४
 चरणकमल तदीय २६९।४०९
 चरणपतनप्रत्याख्या (अमर ५०) ३५७।५०
 चरमगिरिकुरङ्गी (सूक्ति ८२ २५) ३२२।७
 चरमगिरिनिकुञ्जमु २९७।२२
 चराचरजगत्स्फार (रसगगाधर) १।८
 चरेद्धीमानकटको १५०।३३८
 चर्मखण्ड द्विधा (भर्तृ. ३ १७) ३७।१२३

चलं वित्तं चलं चित्तं	९८१५
चल चेत पुमा	३५७५५
चलत्कर्णानिलोद्गत (शा प ५७)	२१६
चलत्कामिमनोमी (शा प ३२९०)	२५७४
चलत्तरङ्गरङ्गाया गङ्गा	१८११११
चलत्येकेन पादे (शा प १४६३)	१५४१३५
चलद्बलाकादशनाधि	३४०११
चलद्भुजमिवा (रसगगाधर)	२६२१९६१
चलन्ति निरय कामं	७७१२
चलन्ति येषा (शा प १५७१)	१४३१४३
चलापाङ्गा द (अ शा १ २०)	२८३१९६०
चलेषु स्वामित्तेषु	९७१२
चाञ्चल्य चरणौ विहा	२५७५९
चाञ्चल्यमुच्चै श्रवसस्तु	६३१२३
चाटतस्क (याज्ञ सृ १ ३३६)	१४९१२९९
चाण्डाल पक्षिणा	१५९१२८०
चाण्डालश्च दरिद्रश्च	६५१६
चातकं खानुमा (शा.प ७७०)	२१११२
चातकं धूमसमू (शा प ८५७)	२२६११५१
चातकञ्चिचतुरा (पूर्वचातका २)	४९११६०
चातकस्य खलु (शा प ८५४)	२१२१२५
चातुर्यस्यैकचिह्नं	२६३१२०६
चादय इति यत्र	२००१४३
चान्द्री लेखां (प्र राघव ६ ३)	१९८११००६
चापाचार्यस्त्रिपुर (बालरामायण)	३६०१३४
चामरे श्रीक (शा प ८४१३)	१४५११०७
चारुता परदारार्थं	५६१९५
चारुता वपुर (शिशु १०.३३)	३१५१३६
चारुनूपुरस्रणक्त (शा प ३६८९)	३१८१८
चिकीर्षितं वि (भा ५ १०८९)	३९४१६९९
चिकुरप्रकरा जय (नैषध २ २०)	२५७११९
चिता प्रज्वलिता दृष्ट्वा	४४१३
चिता दहति निर्जा (प्र म. १७)	३९४१६७०
चित्तनिर्धृतिनिधायि	३१६१६३
चित्तभूवित्तभूमत्	३७४१२१३
चित्तायत्तं धातुब	१७११८१५
चित्ते निवेश्य परि (अ शा २.९)	२५३१२१
चित्ते भ्रान्तिर्जायते	१००१६
चित्रं कनकलताया	३६३१७
चित्रं कनकलताया	३६३१११
चित्रं चि (का.प्र १०.५३६)	१८१११५८
चित्रं तपति राजेन्द्र (कुव ७९)	१३३११
चित्रं न तथदय (शा प. ११४५)	२२०१७

चित्रं नर्तनमम्बरे	१८४१७०
चित्रं महानेय वना (रसगङ्गाधर)	३६३११२
चित्राभिरस्योपरि (शिशु ३ ४)	१२३१३
चित्राय त्वयि चिन्ति	२९११९२
चित्रास्वातीगता	१६६१२८५
चित्रास्वादक (पच १ ४१६)	१४९१३०३
चित्रोत्कीर्णाद (शा प ३४९४)	२८९१५०
चिन्तनीया हि (शा प १४४०)	१५३११७
चिन्ता मुञ्च गृ (शा प ०५४)	२३४११३४
चिन्तागम्भीरकू	११२१२७९
चिन्ताचक्रिणि हन्त	७९७
चिन्ता जरा म (चा नी १२ ५)	१५५१८२
चिन्ताभि (सा द ३ २०८)	२८६१२८
चिन्तामोहविनिश्च (अमर ८७)	३२९१२३
चिन्तासक्तनिम (मृच्छ ९ १४)	१०१११४
चिन्तासहस्रे (शौन नी ११५)	३८९१४७८
चिन्त्यते नय ए (दृ श ७)	१५०१३५५
चिन्वच्चोरचिकी (शा प ३६०८)	२९७१३३
चिर ध्याता रामा	३७४१२१५
चिरमपि क (किरात १०.४८)	२८८१३७
चिरमाविष्कृतप्रीतिभी	१११७
चिररतिपरिखेद (शिशु ११ १३)	३२२१३
चिरविरहिणो रत्यु (अमर. ४४)	३१९१३५
चिरश्रान्तो दूरादह	२३०११२०
चिरादङ्गोर्जा	११५१२९
चिराद्यत्कौतुकाविष्टं	१०११२
चिराय सत्सगमशु (सु २६२)	४९११८५
चिरेण मित्र सधी	१६६१५८२
चीत्कारैर्नाशयन्त	१४३१४७
चीराणि कि पथि (भर्तृ म ४९७)	७५११५
चुम्बनेषु परिव (रघु १९ २७)	३१८१६
चुम्बन्तो गण्ड (शा प ३९४५)	३४८११९
चुलुकयसि चन्द्रदी	२८३११६३
चुल्लीसीमनि (शा प ३९४१)	३४८११५
चूडापीडकपालसकु (मालवी. १.१)	९११२१
चूडापीडाभिराम	१२५११८
चूडारत्नमपानिधि	२९११९७
चूडारत्नै रफुरद्भिर्वि	२९८१४०
चूडाशीतकरस्तनवय	९११२५
चूतश्रेणीपरि (शा प ३८१३)	३२६१२७
चूताङ्कुरास्वादक (कुमार ३ ३२)	३३११२९
चूताना चिर (अ शा ६ ४)	३३३१९४
चेत कर्षन्ति (शा प ३९१०)	३४५१४७
चेत प्रसादजनन (सु १६१)	४०१५१

चेतोभुवश्चापवति	२५०११०
चेतोहरा (शा प ४१३०)	३७३११७४
चेत्पौरादपि शङ्कसे	३५३१५०
चेलाञ्छेन (शा प ३९१०)	३४९१५३
चोलं नीलनिचोल	३५९१९३
चोलाङ्गनाकुचनि	३२५१११
चोली चोली न तु कल	१२५१९
च्युता दन्ता (शा प ४२३)	७६१६
च्युतामिन्दोलैखा (शा प ९६)	५१४८
च्युतोऽप्युद्रच्छति (सु २२३)	४६१६६
छ	
छत्रवारी न राजासौ	१८५११२
छत्र सैन्यरजोभरेण	११७१९१
छत्र कार्यमुपक्षि (मृच्छ ९ ३)	१३९१५
छादयित्वात्मभावं (प्र म १६)	३८६१३६४
छादित कथ (शिशु १० १९)	३१५१२२
छाया प्रकुर्वन्ति (शा प ११२३)	२१९१७
छायाफलानि (शा प १०२०)	२२०१५
छायाभि प्रथम	२३६१२५
छायामन्यस्य कुर्वन्ति (विक्रम. ६५)	२३६१४
छायावन्तो गत (शा प ९७८)	४५१७
छाया वियोगिवनि	३३६१७
छाया सश्रयते तलं (कुव ५८)	३३७१५१
छायासुप्तमृग (पच २ २)	२३६११९
छित्त्वा पाशम (पच २ ८८)	९४११०६
छिद्रान्वेषण (शा प ३६१९)	३५७१३३
छिन्नं सुनिश्चितै	२४३१२०२
छिन्नेऽपि (शा प ३९८९)	३६०११६
छिन्नोऽपि रोहति (भर्तृ सं २४६)	४७१३३
छेत्ति ब्रह्मशिरो (शा प ११६१)	२८५१६
छेदश्चन्दनचूत (नीतिसार ६)	१७८११०१६
ज	
जगति जयि (मालवी १ ३९)	२७९१६९
जयति नैशमशी (शिशु ६ ४३)	३४४१३१
जगति विदितमेत	२४८१८३
जगत्प्रसूति (किरात ४ ३२)	३४४१२४
जगत्सिद्धक्षाप्रलय (सु ४)	४१३२
जगदिव बहुलातपा	२९४१४७
जगद्बधूमू (नैषध ७ १००)	२६९१४१४
जगन्नेत्रानन्दं वद	२६३१९६
जगौ विवाहावसरे	३३१११९
जग्ध्वा माषमयान	३६११५४
जघान बाणैर्दश	३१३१४२
जङ्घाकाण्डोर (का प्र. ७ १५०)	१३१५०

जङ्घे तदीये (शा प ३३५८) २६९।३९९	जयश्रिय कृपाणीय ११५।३२	जाता शुद्धकुले १८६।३९
जटा नेयं वेणीकृत (कुव २९) २८५।४४	जयश्री (गीत ११ २० ४) २३।१३८	जातिमात्रेण कि (हि १ ५८) १६३।४४३
जटाभाभि (का प्र १०.१४०) ३०१।८१	जये च लभते (हि.२ १७२) १४७।२२०	जातिर्यातु रसातल (भर्तृ स २५) ६४।१५
जठरज्वलनज्वलता २२९।१८	जये वरिण्या (शा प ३०८५) २५१।३४	जातिस्तस्य न २२८।२३०
जटास्त (शा प ४१७५) ३७५।२३८	जरठ इव मरालो ३२२।६	जाते जगति ३५।१९
जडे प्रभवति (सु २९०) १६८।६५३	जगत्परा (म क ५ ६०) ७०।१४	जातेति कन्या महती ९०।१
जडेपु जानप्रतिभाभि ४०।३१	जरा रूप हर (भा ५ १३४१) १७५।९३३	जातोऽह ३७१।१०६
जन जनपदा नित्य (हि २ ७८) १४५।१४१	जरीजुम्भन्प्रौढयु ३४६।२७	जात्यन्धाय च दुर्मु (भर्तृ स १०९) ३५५।९
जनक सातुविशेषा २३७।४५	जर्जरनृणा (शा प ८९६) २२९।२३४	जात्युत्कृष्टस्य हि ८१।२२
जननी जन्म १५७।१७०	जलद ममुद्रसेवा २१२।१९	जानन्ति (शा प १४४८) १५३।२४
जनयन्त्यर्जने दु ख (हि १ १८४) ६८।८	जलदपङ्क्ति (शिशु ६ ३१) ३४१।३७	जानन्ति हि गुणा १५५।१२२
जनस्थाने भ्रान्त (हनु १० २४) ७३।३३	जलवर जल (शा प ७६९) २११।१५	जानन्ति पि (पच ४.३७) १६०।३३५
जनि सरोऽङ्गादपि २४४।२२०	जलवर निर्ल (मृच्छ ५ २८) २९८।७	जानाति वि (भा ५ १०७५) ३९३।६४३
जनिता चोपने (चा नी ५ २२) १६५।५४२	जलनिधौ जनन २७५।७७	जानामि नागेन्द्र तव ८६।१२
जनो दुर्लभ्यो (शा प ३६१८) ३५६।२६	जलविन्दुनि (चा नी १० १९) १५६।१५३	जानीमस्तव गौरि २८६।३०
जन्तोर्निहपभोगस्य (दृ ३ ३४) १६८।६८७	जल प्रनोत्पत्तिकृतो २४५।१७	जानीमहे (सा द १० ६३) २७३।५
जन्म क्षीरनिधौ २११।४६	जलमग्निर्विष शहि १ १६५) १५३।४५७	जानीमो वदन २७२।७४
जन्म क्षीरमहाणवे २११।३८	जलरेखा खल (वृ.चा १७ ९) ३९३।६६६	जानीमो वयमासनस्य २७२।७५
जन्मनि क्लेशबहु (हि १.१८८) १६३।४६३	जलविलुलितवस्त्र ३३९।११५	जानीयात्सगरे (चा नी १ ११) १५५।९८
जन्म ब्रह्मकुलेऽग्रजो ९४।११९	जलसेकेन वर्धन्ते ८०।२५	जानुभ्यामुपविश्य ५८।३३२
जन्मस्थान न (शा प १२०२) २४७।६१	जलाद्रा शष्पा । ३३६।२३	जानुस्थापितदर्पणं २५८।३६
जन्मान्तरीण (सा द १०.९६) ११।५	जलाहृतौ (कया मा १२ ४८) ३८७।३९५	जाने कोप (शा प ३४५४) २८०।८९
जन्माभूदुदयौ २३७।३७	जले तल खले (चा नी १४ ५) १५६।१३८	जानेऽति (नैषध ७ ३९) २६१।१५१
जन्मिनोऽस्य (किरात ११ ३०) १६१।३७३	जलाकरो (काशीखड्ग ३८ ८५) ३८८।२८४	जाने युष्मत्प्रयाणे १२६।२३
जन्मेन्दोरमले (वेणी. ६ ७) ३६१।२६	जलौका के (काशीखड्ग ३६ ८६) ३८४।२८५	जाने रात्रिषु २६७।३४५
जन्मैव मास्तु यदि ३५२।३०	जलपान्त मार्ग (चा ना १६ २) ३४८।५	जाने स्वप्न (म क ५ १६५) २८१।११९
जन्मैव (शा प ४१४९) ३७६।२०५	जयो हि सप्ते (वानराष्टक ८) १७४।८९७	जामाता जठर १५७।१६९
जम्बीर वा कमल २६५।२९२	जहाति सहसासन ७२।५७	जामाता पुरुषोत्तमो ९४।१०२
जम्बीरश्रियमति (रसगगावर) २६५।२८९	जहीहि कोप (किरात ८ ८) ३०८।९	जायन्ते नव सौ १९३।९४
जम्बुद्वीपगृह १२२।१८६	जहीहि गुरुगर्जित २२२।७९	जायन्तरप्रेषित (रघु ७ ९) १२६।३५
जम्बूफलानि पक्वानि १८१।२२	जाग्रत (शा प ३३८१) २६९।४०४	जात्मो गुरु २३४।१४१
जम्भारातीभ (सर्वशतक १ १) २७।११	जाड्य धियो हरति (भर्तृ स ४२) ८७।२९	जाड्यी मूर्ध्नि पादे वा १३।१
जम्भारिरेव (शा प ११६९) २४५।१०	जाड्य हीमति (भर्तृ स २४) ६१।२६३	जिप्रत्यननमिन्दु २७१।५५
जयति जटाकिञ्चलकं ४।२२	जात कूर्म स (भर्तृ स २४८) ९८।११	जितरोषरया (शिशु १६ २६) ४९।१५६
जयति परिमुषित ९।१३५	जात केलिकलावती २३८।६०	जितेन्दुपद्मलावण्य २६२।१६०
जयति प्रियापदान्ते ४।१८	जात मृगकुले पिता (धर्मेनि १०) ९३।१०१	जितेन्द्रियत (का प्र १० १३९) १०३।६१
जयति मनसिज २५०।३	जात सान्न न २२०।१०	जितेन्द्रिय (किरात १) १७३।८६९
जयति ललाटफटाक्ष ९।१३८	जानमात्र न (पच १ २५६) १४७।१९६	जिते लक्ष्मीमृते १५०।३५१
जयति स नाभि (वेण [पा] १० १) १४।६	जानश्च नाम न विन ७०।३५	जिह्वो लोक कथ ६१।२५८
जयति स भग (वेणी [पा] ८.१) १४।४	जातस्ते निशि ३५६।१८	जिह्वाक्षितसत्पात्र ५५।७९
जयत्युपेन्द्र स चकार १४।१७	जाता पक्क (मुरारि) ३२५।५५	जिह्वायाश्छेदन (शा प ४०३१) ३६३।१
जयन्ति जगता मातु १६१।१	जाता प्राणादपङ्गी २९८।२१	जिह्वे लोचन (गातिश ४ १२) २७४।१००
जयन्ति जितमत्सरा ५२।२५५	जाता नोत्क (अमर ८ ८) ३११।३२	जिह्वालोच्यप्रस (पच २ ३) १६४।५२०
जयन्ति ते पञ्चमनाद ३३।३०	जाता लता हि शले (कुव ८२) ३६३।९	जिह्वेन सतामुभे ८३।४
जयन्ति ते सुकृ (शा.म.१६६) ३२।१	जाता शिखण्डीनी ३५।२७	

जीयादम्बुवितनयावर(कुव १२१)१४१३
जीयासु शकुलाकृते (शा प ८१) १७१७
जीर्णमच्चं प्रशं (भा ५ १०५०)१६२१८१०
जीर्णा तरि सरि २४६४१
जीर्णोऽप्युरकटकालकूट (हनु ९ ३६) ६१७८
जीर्णोऽपि क्रमही २२९१६
जीवजीवयति हि यो ७०१२५
जीवति (शा प ३७५५) ३६७१९९
जीवनप्रहणे नम्रा (कुव २५) ५५१५१
जीवन्त मृत (वृ चा १३ ९) ३९३१६६७
जीवन्तोऽपि (पच १ २८९) १५५११२३
जीवन्यर्थक्षये ६६१३१
जीवन्नेव (शा प ३१६७) ३६०१९४
जीवन्नपि न तत्कर्तुं ५६१११०
जीवाकृति स चक्रे १३१११२४
जीवामीति (शा प ३४४२) २८७१७
जीवित तदपि १७११८१०
जीवित इव कण्ठगते ४१२९
जीवेति प्रबुध (पच १ ५४) १४८१२६१
जीवेन तुलितं प्रेम २७५१२
जुम्भाजर्जरडिम्ब (मालती ९ १६)१४०१४
जुम्भा निष्ठीवन १५०१३२९
जुम्भारम्भप्रवित (वेणी २ ८) ३२४१४४
जुम्भाविस्तृतवक्त्रपङ्कज १७११०
जैतुं यस्त्रिपुर हरेण २१२५
ज्ञातं ज्ञाति (शा प. ३६१६) ३६३१५४
ज्ञाता मैत्री सहज ३५३१४०
ज्ञातिभिर्विध्यते (गुणरत्नावलि ११) २९१५
ज्ञातु वपु परि ३७९१८५
ज्ञानं सता (भर्तृ ३ ८३) ३८६३८५
ज्ञानविद्याविहीनस्य ३९११२
ज्ञानाब्धिरक्षिचरण ४२१४
ज्याकृष्टिबद्धखटका (अमर १) ११११९
ज्याघात का (प्र राघव ३ १०)११४१२७
ज्यायासम (भा १३ २६१०, १६०१३३९
ज्योति शास्त्रमहोदयौ ४४१६
ज्योतिस्तमोहरमलोचन ३११०
ज्योत्स्नाचय पथ (सा द ७ ८) २९९१७
ज्योत्स्नाभस्मच्छुरणध (कुव ५४) २९६१६
ज्योत्स्ना (का प्र १० ४७२) २९११९४
ज्योत्स्नी श्यामलि २८०१९९
ज्योत्स्नेव (का प्र १० ४११) २५१११४
ज्वलति चलिते १७०१७४८
ज्वलतु (मालती २ २) २८४१२४
ज्वलितं न (किरात २ २०) ८०१३२

झ
झगिति जग (प्र राघव १ ११)११९११२५
झञ्झानिलोऽपि ३२५११३
झणज्झणितकङ्कण १३११११३
ट
टिङ्गणज्झयसत्तुट्टसि ४२११
ढ
ढकामाहृत्य मद ३५११२४
त
त वन्दे पद्मसद्मान (शा प ८५) १६११
त एव पदविन्यासास्ता ३०१६
त एवामी वाणास्तदपि ०३१९३
तक्षकस्य विष (चा नी १७ ८) ५४१३८
तदमुपगतं पद्मे ३४४१११९
तदस्यै ख्यापिता (इ श ६२)१६८१६९६
तटिनि चिराय विचा २१८११
तडिन्मालालोलं (शातिश ६०) ३६८१८७
तडिलेखा नेय (प्र राघव १ ३५)२७३११६
तत कुमुद (भा द्रोण ८ ४०८) २९९११
तत कोकवधू (शा प ३७३३) ३२७११
तत परामर्शविवृद्ध ३६५१२
ततश्चाभिज्ञाय (अमर. ५२) ३५७१५४
ततोऽरुणपरि (वाल्मीकि) ३२३११
तत्काक त्वयि २२८१२०८
तत्कालारभटीविजुम्भण ६१७३
तत्किं कामपि (गीत ७ १४ १) ३५८१७५
तत्किं काव्यमनल्पपीत ३२१४
तत्किं स्मरसि न २२५११२६
तत्कुचौ चरत २९४१२६१
तत्कृत यत्र (शा प १२४९) १२२११७८
तत्तद्भिर्ज्ञेययात्रोद्धुर १२६१२०
तत्तद्वदत्यपि (शा प ३५३६) ३५७१४७
तत्तस्या कमनीय २५६१५३
तत्तादृक्कृतुणपूलकोप १४११८
तत्तेजस्तरणेनिंदाघ २४११४९
तत्त्वं किमपि (रसगगाधर) ३२११६
तत्र मित्र न (हि १ १०६) १६७१६३१
तत्पादनखरत्नाना २६९१४२०
तया न पूर्व (किरात ८ ४१) ३३८१८४
तया पोरस्त्याया ३०११८२
नयारिभिर्न व्ययते ५९१२२२
तथ्य पथ्य सहेतु ८५११७
तदङ्गमपि नाम २८०१८८
तदपकृत विधि ४८१११६

तदवितथमवा (शिशु ११.३३) ३०९१२
तदाखण्डलाशा २५११८०
तदा तदङ्गस्य (शा प ३३७९) २७०१२९
तदात्वप्रोन्मीलन्म २५५१३२
तदात्वन्नाताना (शा प.३८३४) ३३६१२२
तदा सुगवं वक्त्रं २७९१७६
तदा रम्या (किरात.११ २८) १६०१३७१
तदीयजघनाभोग २६८१३८४
तदीयत्रिवलीमार्ग २६७३३०
तदेवाजिह्वाक्ष (शा प ३५३८) ३१०११५
तदेवाय पर मित्र यत्र ८८१९
तदोजसस्तयशस (नैषध १.१४) १३९१४
तद्गृह यत्र वमति १६६१५७४
तद्विव्यमव्यय वाम ३१३
तद्भोजन (वृ चा १५ ८) ३८७३८६
तद्भोदोऽन्तरसत २९५१६५
तद् प्रमार्द्धं विपद प्र ११११४
तद्वक्त्र सदसि ब्रवीतु ८६११५
तद्वक्त्र नेत्रपद्मं २६९१४२१
तद्वक्त्रं यदि(बालरामा ० १७८) २७११५१
तद्वक्त्राभिमुख (अमर ११) ३०९११२
तद्विच्छेदकृशस्य २८२११४२
तद्वियोगसमुत्थेन २७७१७
तनुता तनुता नीता २०५१३
तनुत्यजा वर्ममृ (रघु ७ ४८) १२८१३१
तनुत्राण तनुत्राण (दश ४ २८) १२७११
तनुरुहाणि (शिशु ६.४५) ३४४१३३
तनुलमा इव ककुभ २९७१४
तनुस्पर्शादस्या २५४१३८
तनोतु ते यस्य फणी १९६१९
तन्त्रावाप (शिशु २ ८८) १४७१९०
तन्द्रातुन्दिलशोण ३२२१३०
तन्नास्ति (शा प ३६९४) ३२०११२
तन्निर्गम्यस्य (शा प ३३५२) २६८१३७१
तन्मङ्गलं ३८५१३१५
तन्मूलं गुरुताया (शा प ३२०) ७५११३
तन्वङ्गया (शा प ३३४०) २६४१२४८
तन्वङ्गया गुरु (अमर.९६) २७६१५०
तन्वन्ती तिमिरद्युति ११६१६१
तन्वि त्वद्वदन(प्र राघव ७ ६५) ३१३१७८
तन्वी चारुपयोधरा १८६११४
तन्वीमुज्जित (शा प १२७२) १३२१३०
तन्वी शरत्रिपथ (अमर १३५) २७११३८
तन्वी श्यामा २७११४९
तन्वी सा यदि २८०१९६

तप सीमा मुक्ति (प्र म १०) ३८३।२८२	तव तन्वि तरुणपुण्या ३१८।५	ताडिता अपि (पच ४ ५६) ३४९।२८
तपति तनुगात्रि (अ शा ३ १३) २९१।५	तव निल्यमुत्सव १०५।१३४	ताडितोऽपि (पच १ ९७) १४४।८९
तपनस्तपति स्म ३४७।६	तव निर्वर्णयट्ठर्ण १०३।५१	तात क्षीर (शा प १११७) २१८।८०
तपस्विनोऽत्यन्त २०२।८३	तव विरहमसहमाना २८८।१२	तात त्वं निजकर्म ३६३।४०
तपस्वी का गतोऽवस्था ११।६	तव विरहे मलय २८८।२५	तातं तत्ताततात कथय ७।९८
तपापात्रे गोदापरतट १८२।४६	तव विरहे विधुवदना २८७।५	तातार्थमन्त्रिसुत १५२।४०७
तप्तं कर्न तपोभि २१।१२४	तव विरहे हरिणाक्षी २८८।२३	तातेन कथितं पुत्र १८८।३९
तप्ता गामिव सरष्ट १२५।११	तव सा कथासु (शिशु ० ६४) २८८।२८	तादृक्सप्तसमुद्रमुद्रित ६।८०
तप्ता मही विरहिणा ३३६।१६	तवाप्रतो वीर १०८।१०९	तादृग्दण्डविवर्त १३३।४०
तते मश्विरह (अमर ८६) २७८।३७	तवाङ्गने सुन्दर (शा प १२६५) ११६।६२	तादृग्दीर्घविरिञ्चि (भाव १ ८) १३४।१८
तम स्तोम (शा प ३५२१) २७१।४३	तवान्न सुन्दरि फुल ३१३।३९	तादृशी जायते (वा नी ६ ६) ९१।२१
तम स्तोम भृश २५७।६	तवारिनारीनयनाम्बु १३३।५	तानि तानि कमलानि २१९।४
तम स्तोम सोमं ३२०।१५	तवाहवादिन क्लीबं १५०।३८६	तानि प्राञ्चि २६३।२०४
तमङ्गे (शिशु ३ ६०) १२३।४	तवाहवे (का प्र १० ८५६) १०४।९५	तानि स्पर्श (गीत ७ १५) २८०।९७
तमसि वरा (शा प ४०४७) ३६८।२८	तवेद पश्यन्त्या (गीत ८ १८ १) ३०९।८	तानीन्द्रियाण्य (पच ५ २८) ६५।१६
तमसि ध्वसन्ते ५२।२४७	तवैतद्वाचि (शा प ८८२) २२५।११६	तापं लुम्पसि २१३।७१
तमास्तुत्रं राजेन्द्र १००।१	तवैव प्रावीण्यं जलद् २१३।५५	तापनैरिव तेजो २९३।२
तमृषिं मनुष्यलोक ३६।४९	तवैष विदुः (शा प ३३१०) २६१।१३७	तापापहे (शा प ११६८) ६३।२७
तमोगणविनाशिनी ३।१२	तवोपकण्ठस्थित २६५।२८२	तापो नापगत (शा प ९२३) २३२।८४
तमोभि पीयन्ते ३२४।३८	तस्करस्य कुतो (वृ चा ९ ११) १६८।३९१	तापोऽम्भ प्रसृति २९०।८३
तया गाढ मुक्तो २७९।७५	तस्करेभ्यो (हि २ १०९) १४७।२०७	तामनङ्गजय (का प्र ७ ३२२) २७३।७
तरङ्गय दशो (विद्ध ३ २७) ३०६।३८	तस्मात्सभ्य (शा प १३४६) १४६।१५१	तामिन्दुसुन्दर (मालती १ २१) २७८।४७
तरत्तरलतृष्णेन ३७४।२०६	तस्मात्सर्वप्रयत्नेन (पच ४ ५०) ३८८।२५	ताम्बूलं (शा प १४१६) ३८५।३२५
तरकुलमुषमापहरां २१५।२	तस्मान्महीपतीनाम ३६८।३१	ताम्बूलरागोऽधर ३१२।३६
तरुणतरणि (शा प ३८३९) ३३६।३९	तस्मिन्गताद्रिभावे ५८।१९७	ताम्बूलाक्ष दशन ३५३।३९
तरुणतमालक्रोमल ३०८।१६१	तस्मिन्पद्मशरे स्मरे २८०।९८	ताम्बूलेन विना १०२।४९
तरुणा दिवाकरमयूख ३२३।९	तस्मिन्पुद्गे (शा प ८०१९) ३६३।१	तारतारतरैरुत (शा प ५४४) २०५।२
तरुणिमनि (का प्र ४ ११०) २७०।१७	तस्या सुतनुमरस्या २७८।२४	तारल्य मुखमेलने ३५८।६२
तरुणिमनि कृ (का प्र. १० ९०) २५१।३२	तस्या कचभरण्याजा २५७।६	ताराक्षतान्प्रवि ३०१।७०
तरुणिमसमा (नीतिस ७७) ३८७।८१६	तस्या कि मुख २८२।११७	तारागणाश्चन्द्रमस २१०।१८
तरुण्याल्लित क (शा प ५२०) १८४।८	तस्या पद्म (शा प ३३५५) २६८।३८२	ताराधिनाथमभिजित्य १२३।६
तरुमूरुयुगेन (नैषध २ ३७) २६९।३९१	तस्या (गीत १२ २३ ४) ३२८।१७	तारानायकशेखरा (रसगंगाधर) ६।८१
तरुमूलादिषु (शा प ९२१) ४७।८८	तस्या पादनख (बिल्हण) २६९।४१९	तारापते कुमुदिनी २८२।१४५
तरौ तीरोद्भूते (शा प ८०३) २२१।२४	तस्या प्रविष्टा (कुमार १ ३८) २२९।२४८	ताराविष्णूरणत्विट् १९८।४४
तर्के तर्कशकवाक्य ३४।६१	तस्या शलाका (कुमार १ ४७) २५८।५७	तारुण्य तरुणी १७९।१०३४
तर्केषु कर्कशतरा ३३।३७	तस्या श्रवणमार्गेण २५९।६७	तालं प्रभु स्यादनु २६५।२७६
तर्तु पर्वतसन्निभेन १८३।६६	तस्या सान्द्र (अमर २६) ३११।२६	तालीतरोरनु (शा प १०२५) २४१।१३५
तत्त्वदृश्यते (भा १२.४१४८) ३८८।४३४	तस्या महा (शा प ३४७९) २८८।४०	तालीदलं (शा प ३३०७) २६०।१२५
तल्पीकृताहिरगणित १६।४	तस्या मुखस्याति (हर्ष) २६२।१७९	तावका कति न १०४।८७
तल्पे प्रभुरिव ३५१।२३	तस्यास्तुङ्गस्तन २६४।२६३	तावच्चकोरचरणा २२५।१३५
तल्पोपान्तमुपेयुषि ३५८।६६	तस्येवाभ्युदयो (शा प ७३९) २०९।३	तावज्जन्माति (पच १ २८८) ९७।८
तव करकमलस्था रक्षा ३।११	ता जानीया परिमित ३५९।८३	तावत्कर्णाध्वयाता ९।१३४
तव कुलयाक्षि ३१२।३१	ता हेमचम्पकराचि २७८।५२	तावत्कविबिहगाना (शा प १८७) ३६।३५
तव कुसुम (अ शा ३.३) २८२।१३६	तादृक्कमस्या (शा प ३३०८) २६१।१३२	तावत्कुलक्रीमयादा ३५०।८

तावत्कोकिल (भामिनी.अ.६) २२५।१२७	तुङ्गात्मना तुङ्गतारा (सु.२५९) ४९।१६४	तृष्णे देवि नम (पच.५.७७) ७६।८
तावत्सप्तसमुद्र (शा.प.१०७७) ७।९६	तुङ्गाभोगे स्तन २६६।३२१	ते कौपीन (शा.प.१२२४) १०८।१९४
तावत्सन्ति सहाया (सु.३१८३) ६६।३७	तुच्छान्तराध्यास १०४।१०७	ते क्षत्रिया (शा.प.३९७९) ३६०।२१
तावत्सर्वगुणालय ७४।४१	तुभ्य दासेर (सूक्ति.२४.१) २३४।१२६	ते चापि (भा.१२.१२५४२) ३८७।४०६
तावत्स्यात्सर्व (पच.२.१५०) १६५।५३४	तुरगशतसहस्रं गो(पथसग्रह.१४) ६९।२६	तेज क्षमा (शिशु.२.८३) १४७।१८५
तावत्स्यात्सु (पच.५.६२) ३४९।३३	तुरङ्गसादिनं श(कुमार.१६.४३) १२८।२०	तेजस्विनि (शा.प.१३९९) ७९।९
तावदाश्रीयते (किरात.११.६१) ७९।११	तुरङ्गी तुरगारू(कुमार.१६.४१) १२८।१९	तेजस्विमध्य (शिशु.२.५१) ७८।६
तावदेव कृतिना (भर्तृ.स.७७) २५१।३३	तुलाधारो वाता १०६।१६२	तेजासि यस्य प्रगमं २२०।१
तावदेव विदुषा २५१।३१	तुलामारुह्य रविणा (सु.२४०८) १०१।११	तेजोहीने महीपाले ७९।१०
तावद्गर्जन्ति (सु.५८८) २३५।१६१	तुल्य परोपतापित्व ४६।६६	ते तीक्ष्णदर्जन ३६८।३५
तावद्गर्जन्ति (शा.प.१५७४) १४३।४९	तुल्यं भूभृति (शा.प.१००४) ९४।११२	ते ते चातकपोतका २१३।७०
तावद्गुणा गुरुत्वं च (सु.३२५२) ७६।२६	तुल्यरूपमसि (किरात.९.६१) ३१६।५३	ते दृष्टिमात्र (का.प.३.१४०) ५९।२३४
तावद्गयाद्धि (हि.१.५७) १६४।५००	तुल्यवर्णच्छद (भोज.२६९) २२८।२०५	ते धन्या पुण्यभाजस्ते ७५।९
तावद्विद्यानवद्या गुणगण ८९।४	तुल्यार्थ (पच.१.२७१) १४६।१५६	ते धन्यास्ते (पच.१.२८५) ३२।९
तावन्महता महती ७३।२५	तुल्येऽपराधे (शिशु.२.४९) ७८।४	तेऽनन्तवाङ्मयमहा (सु.१८२) ३३३।९
तावन्महत्त्वं (भर्तृ.स.२५१) १६६।५९४	तुषारधवल स्फूर्ज १९५।२	तेनाधीत श्रुत तेन ७६।११
तावन्मौनेन (वृ.चा.१४.१८) २२५।१२१	तुष्यन्ति भोजनै(चा.नी.६.९) १५९।२७२	ते पिबन्त. (भा.३.१३८५७) ३९३।६५२
तास्तु वाच सभायोग्या (प्र.भ.८) ८४।१	तुष्यन्तु मे छिद्रम २८७।३	ते भूमीपतयो जयन्ति ३४।५५
तिग्मरुचिरप्रतापो(का.प्र.४.५५) १०३।७२	तूपीरबन्वपरिणद्ध १२७।१८	ते मीमासाशास्त्रलोका ४३।१
तिमिरेऽपि दूरदृश्या ३५२।१८	तूपेव मधुमासे १९४।३५	ते मूर्खतरा लोके (सु.४८३) ७२।४५
तिरोहितान्तानि (किरात.८.४७) ३३८।९०	तृणं चाहं वर मन्ये नरा ७४।४	ते वन्यास्ते कृति (भोज.१२१) ४८।१३६
तिर्यक्कण्ठ (गीत.३.७.१६) २५।१७०	तृणं ब्रह्मविद (चा.नी.५.१४) १६७।६३३	ते साधवो भुवन (पञ्च.उ.अ.७) ५०।२१३
तिर्यक्त्वं भजतु ६३।३५	तृणमुखमपि न २३३।१००	ते सर्वहीनभवद ३०१।९०
तिलार्धं स्वीय (चाणक्य.६६) ३९४।६८९	तृणादपि लघुस्तूल (शा.प.४००) ७३।५	तोयं निर्मथितं घृताय ४१।६९
तिष्ठता तपसि पु (किरात.१३.४४) ८३।१	तृणानि नोन्मू (पच.१.१३३) १७४।९०७	तोयानामधिपति २१६।१५
तिष्ठार्जुनाय सङ्ग्रामे १८१।५	तृणानि भूमि (पच.१.१८२) १६३।४४४	तोयैरल्पैरपि (भामिनी.अ.२८) २४७।४७
तीक्ष्णं रविस्त (शा.प.३९०७) ३४५।३९	तृणैरावेष्ट्यते रज्जु १४४।८४	त्यक्तं जन्म (सु.६५४) २३३।११८
तीक्ष्णधारेण खड्गेन ७३।१५	तृणोल्कया (भा.५.१२३०) ३८८।४३७	त्यक्तप्राणं (शिशु.१८.६१) १३०।९१
तीक्ष्णाग्रहेतिहतिभिः १४३।५६	तृप्तियोग (शिशु.२.३१) १४६।१८३	त्यक्तो विन्ध्यगिरि २७०।९३
तीक्ष्णादुद्विजते मृदा(मुद्रा.३.५) ६३।३२	तृप्त्यर्थं भोजनं १६६।५९८	त्यक्त्वापि निज ५६।११७
तीक्ष्णा नारुतुदा (शिशु.२.१०९) ८५।२	तृप्त्या नय कमल २१३।५८	त्यक्त्वा युवा ६४।१४
तीक्ष्णोपायप्रान्तगम्योऽपि ३९४।६८३	तृषा घराया (शा.प.१०८८) २१६।१२	त्यक्त्वालसान् ३८५।३१७
तीरस्थलीबर्हिभि (रघु.१६.६४) ३३७।६५	तृषार्तै सारङ्ग (शा.प.१२०५) ५२।२४४	त्यज किशुक २४२।१६८
तीरात्तीरमुपैति (शा.प.३५९७) २९६।११	तृषा शृण्व (शा.प.४१४८) ३७१।१३१	त्यज चक्रवाकि २२७।१७९
तीर्थसेवनमौ (राजत.६.३०९) ३८७।४२४	तृष्णाखनिरगाधे(सूक्ति.१२६.२) ७५।२३	त्यजत मानम (रघु.९.४७) ३३२।५७
तीर्थस्थित (राजत.५.३०४) ३९४।६७४	तृष्णा चेह परित्यज्य (हि.१.१९०) ७५।३	त्यजति च गुणा ५७।१५०
तीर्थानामवलोकनं परि ९८।६	तृष्णा छिन्धि भज(भर्तृ.स.४४) ५३।२७३	त्यजति (शा.प.१५४५) १६९।७२८
तीन्ने तपसि (शा.प.१५.१६) १५४।७१	तृष्णापहारी विमलो १०२।२२	त्यज निज (शा.प.११०४) २१८।६९
तीन्ने निदाघस (शा.प.९७५) २३६।८	तृष्णापहारी विमलो १०२।२२	त्यजन्ति मित्राणि (वृ.चा.१५.५) ६४।१०
तीन्नेऽयं नितरा २३७।३०	तृष्णालोल (रसगंगाधर) २६१।१०१	त्यजसि यदपि १३५।२४
तीन्नेऽयं नितरा २३७।३०	तृष्णा हि चेत्परित्य (हि.१.१९०) ७६।१८	त्यजेत सचयास्त(भा.३.९४) ३८८।४३२
तीन्नेऽयं नितरा २३७।३०	तृष्णे कृष्णेऽपि ते ७५।२	त्यजेत्क्षुधातो १७२।८३८
तीन्नेऽयं नितरा २३७।३०	तृष्णे त्वमपि (शा.प.४२४) ७५।७	त्यजेत्स्वामिनमत्यु १५७।२०२
तीन्नेऽयं नितरा २३७।३०	तृष्णे देवि (शा.प.४२०) ७५।१	त्यजेदेकं (चा.नी.२.१०) १५३।३२

त्यजेद्धर्म दया (वृ. चा. ४.१६) ३८८।४३१	त्वत्कीर्तिराजहंस्या १३४।७	त्वय्यागते किमिति (कुव. २०) १२५।७
त्याग एको गुण श्लाघ्य ६८।४	त्वत्कीर्तिर्धनिका १२१।१५४	त्वा चित्तेन (गीत. ११.२२.१) ३०८।१९
त्यागभोगविहीनेन (शा. प. ३८५) ७१।५	त्वत्खङ्गखण्डित (रसगंगाधर) ११४।२४	त्वा पातु नीलन २२।१२६
त्यागो गुणो गुण(विक्रम. १९६) ३८३।२६९	त्वत्खङ्गाघातजात १३४।२८	त्वामञ्जनीयति २८८।४४
त्यागो गुणो वित्तवता (सु. ५०८) ७०।१८	त्वत्तेज प्रतिभाभ १३७।५८	त्वाम (गीत. पा. १२.२४.९) २५।१७७
त्याज्यं न धैर्यं (पच. १.२१६) १७२।८४१	त्वत्पत्रमुक्तविशि १३०।१०९	त्वामयमाबद्धाञ्जलि (दशकु. ७.२) ३०५।९
त्याज्यं सुखं (प्रब. २९) ३८३।२७०	त्वत्प्रतापतपनातपतप्त १३३।६	त्वामालिख्य (मेघ. २.४४) २९२।५४
त्रयोऽग्नयस्त्रयो (शा. प. १७४) ६५।२०	त्वत्प्रतापानर्हमे १३३।४	त्वामुदर साधु म (शान्ति. १.२४) ७६।३०
त्रयन्तसिद्धाञ्जन ३६७।२४	त्वत्प्रत्यर्थिवसुंधरे (कुव. १७१) १३२।३६	द
त्रात काकोदरो येन (कुव. ६५) २१।९६	त्वत्प्रारब्धप्रचण्ड ११२।२८०	दंष्ट्रासकटवक्त्र (शा. प. ४०६६) १९।५१
त्रातुं लोकानि (सूक्ति. १०९.७) १०७।१७६	त्वदङ्गमादवे दृष्टे कस्य (कुव. ४५) ३१२।८	दक्ष श्रिय (हि. ३.११३) १७०।७७४
त्रासहेतोर्विनी (हि. २.१२३) ३८८।४२८	त्वदरिच्युपतिकेली १३१।१३	दक्षता भद्र (काम. नी. ५.१५) ३८५।३३१
त्रिजगदङ्गनलङ्घन १३५।१८	त्वदरिच्युपतिमाशा १३१।१२	दक्षिणाशाप्रवृत्तस्य (शा. प. ३९७) ७३।३
त्रिनयनचूडारत्न (शा. प. ५४१) २९९।११	त्वदीयमुखपङ्कज २९१।१३	दग्धं खाण्डवमर्जु ६७।६७
त्रिनयनजटा (शा. प. ३६३०) ३०१।८४	त्वद्वाणेषु यमो १०९।२१८	दग्धं दग्धं (महा. ना. २५२) ३८६।३६२
त्रिलोकेश शार्ङ्ग (विक्रम. २२९) ९३८।९	त्वद्वाहोद्भूतव्यूह ११४।२२	दग्धा सा (शा. प. ८३२) २२४।१०३
त्रिविक्रमोऽभूद (नीतिसार. ५) १७३।८७५	त्वद्यशोजलधौ (भोज. २०९) ११७।८१	दग्धो विधिर्वि (शा. प. ३२६५) २५३।८
त्रिविधा (शा. प. १३६६) १४६।१५५	त्वद्रूपाभृतपान (सूक्ति. ४५.७) २९२।२९	दत्तं मया २६७।२५८
त्रैलोक्यत्राण (शा. प. ४०८४) ३६६।१२	त्वद्रक्तसाम्यमय (कुव. ९०) ३१३।५६	दत्तमातवदर्न (शिशु. १०.२३) ३१५।२६
त्रैलोक्यभूषणमणि (सु. १८३) ३३।४०	त्वद्वर्तुलस्थूलसुवर्ण ३१३।४१	दत्तमिष्टतमया (शिशु. १०.६) ३१४।९
त्रैलोक्याभयलम् १११।२५४	त्वद्वाजिराजिनिर्धूत १२५।३	दत्ते जनोऽसौ खलु ३३१।१८
त्रैलोक्ये नोप १८७।२०	त्वद्विरहमसहमाना १८९।५२	दत्तोऽस्या (अमर. ६) २९१।९६
त्रोटीपुट करट २२८।२११	त्वद्विरहे विस्तारितर २८८।१४	दत्त्वा कटाक्ष (सा. द. १०.८०) २७७।१०
त्वं चेत्कल्पतरुर्वयं १२१।१५२	त्वद्वैरिणो वीर (शा. प. १२७८) १३१।७	दत्त्वा दिशि (शा. प. ४०३७) ३६४।२३
त्वं चेत्सत्सरसे (काव्यप्र. १०.४३) २४५।५	त्वद्वैरिभवनलि ११८।११८	दत्त्वा धैर्यमुर्जंग ३५८।७८
त्वं चेत्तृचजनानुराग ८०।४१	त्वन्मुखं कम (काव्या. २.१९०) ३८७।४१२	ददतमन्तरिता (शिशु. ६.४१) ३४४।२९
त्वं जामदग्न्य जन २४५।७	त्वमथ सिन्धो २१६।१३	ददतो युष्य (भोज. १०५) १५९।११२
त्वं तावद्बहुबल (शा. प. ३५७१) ३०९।३	त्वमिव पथिक (रसगंगाधर) ३५४।७०	ददाति प्रति (पच. २.५१) १६०।३०६
त्वं दूति निरगा कुञ्ज २९३।४	त्वमुचितं नयना २८२।१३४	ददतोऽपि (शिशु. ९.२३) २९७।१९
त्व दूरमपि गच्छन्ती २९१।११	त्वमेव चातका (शा. प. ७८२) २११।५	ददौ रसात्पङ्कज (कुमार. ३.३७) ३३१।३२
त्व द्वित्राणि पदानि (सु. २५१६) ११३।८	त्वमेव (सर्वस्वटी. १६.७५१) ३९४।७०५	दद्यात्साधुर्यदि (पच. १.३९७) १७८।९९९
त्वं नो गोत्रपति १८३।६७	त्वया नीलो (काव्या. २.१०६) ३८७।४२६	दधति कुहर (मालती. ९.६) १४०।३
त्वं पीयूष दिवो २६१।१५४	त्वया मम समेतस्य २९१।३	दधति तावदमी (शान्ति. २.५) ३६८।३७
त्वं भो शंभोर्निब २१०।३४	त्वया वीर गुणाकृष्टा १०१।४	दधति न जनास्तैव (सु. ३१९०) ६७।६१
त्वं मुग्धाक्षि (अमर. २७) ३२०।४९	त्वयि दृष्ट (का. प्र. १०.४५५) २८८।२२	दधति स्फुटं (शिशु. ९.६६) २८८।३०
त्वं राजा वय (शा. प. २०४) ८०।४२	त्वयि दृष्टे (सा. द. १०.५०) २८७।२	दधत्यधरचुम्बनं ३४७।४४
त्वं विनिर्जितमनो २८८।३४	त्वयि निबद्धरते ३०५।१८	दधान प्रेमाण (भामिनी. अ. ३१) २३८।७३
त्वं सामान्यतर २४०।१३१	त्वयि प्रचलति प्रभो १२५।८	दधि मधुर मधु १७०।७६६
त्वच्छांसरुधिर ३७१।१२२	त्वयि लोचनगोचरं (कुव. १७१) ११५।४२	दधौ हरि कं शुचि २००।५२
त्वच्च समुत्तार्य २५९।८५	त्वयि वर्षति (भोज. १८७) २११।३	दन्तप्रभा (सा. द. १०.५६) २७०।७
त्वचित्ते भोज ११७।७४	त्वयि सगर (सा. द. १०.७७) १०२।४०	दन्तस्य निष्कोष (पच. १.७७) १७२।८३७
त्वचिन्तापरिकल्पितं २९०।७१	त्वयि सति शिवदातृ (कुव. ५४) ७०।३७	दन्ता सप्त (शा. प. ९६४) २३५।१४६
त्वत्कीर्ति शशिन १३७।६९	त्वय्यर्धासनभाजि ३६१।४१	दन्ताप्रनिर्भिन्नहि (शिशु. १२.४७) २।१८
त्वत्कीर्तिमौक्तिक १३५।१९		दन्ताम्बलेन धरणीत २।१९

दन्तानामधर (शिशु ८ ५५) ३३९११२
 दन्तालिकाभिनीवी २६०११५
 दन्ता विश्वदन्ता. ७६१२९
 दन्तिदन्तसमान हि ४५१३२
 दन्तीन्द्रदाना १२८४४
 दन्तै. प्रस्थितम ३७५१२२६
 दन्तरुचलित धिया ७७५२
 दन्तैर्हीन शिला १८५१६
 दन्तै कोरकितास्मि तै १६१८
 दमेन हीन (पञ्च सृष्टि अ.१९) ३८४१२९५
 दम्पत्योर्निशि (अमर १६) ३२८१९
 दम्भोलिस्फूर्जदम्भो २०७१२१
 दयिताबाहु (सृष्टि ५३ ४०) २६४१२२४
 दरफुल्लकमलकानन ३२५१४
 दरललितहरिद्रा २७५१२३
 दरविदलित (गीत १ ३ १०) ३२६११६
 दरिद्रता १७४१९१३
 दरिद्रमुदरे द(सृष्टि ५३ ६३) २६७३३२
 दरिद्रस्य परा (शा प. ३०९) ७३१११
 दरिद्रान्भर कौन्तेय (हि. १. १५) ६९१८
 दर्प कविभुजगाना(सृष्टि ४ ६८) ३६३६
 दर्पणार्पित (शा प ११७) २३११०२
 दर्पणेषु परिभोग (रघु ९९ २८) ३२८१८
 दर्पान्धगन्ध (शा प. १२३७) १२५१६
 दर्पेद्रिक कुसुमध ३०१८९
 दर्शन नाधमद्वारा १५०१३३१
 दर्शनपथ (अ शा ६ २०) २७८१२६
 दर्शनाद्रसते चित्त ३४८१९
 दर्शने स्पर्शने वापि ८८१११
 दर्शयन्ति शरन्न (सु. १. ७९२) ३४४१४
 दर्शिततापोच्छ्रायै ७९११६
 दर्शितानि (शा प. १४७१) १५४१५३
 दलित हृदय (उत्तर ३. ३१) २७९१६८
 दलदमलको (प्र. राषव. २. २७) ३१२१३०
 दलविततिभृता ३०३१२४
 दलितकुचनखाङ्कमङ्क ३१३१४५
 दलितकोमल (शिशु ६. २३) ३३५१११
 दलितमौक्तिक (शिशु ६ ३५) ३४११४१
 दवदहनजटाल(भामिनी अ ३४) २१३१५०
 दवदहनादुत्पन्नो धूमो (कुव ९२) २३०१३
 दशकूपसमा (शा प २०८६) १४५१११४
 दशकैरवबान्ध २६९१४११
 दष्टतामरसकैसर २९६१२
 दष्टे जगद्वपुषि ३१४११५५

दहनजा न पृथु (नैषध ४ ४६) २८४११५
 दहमाना (शा प ३७५) ५४१२५
 दह्यमानेऽपि (शा प ३४०२) २७५११
 दाक्षिण्य स्वजने(सु २९४६) १७९११०३९
 दाक्षिण्यं नाम (मालवि ४ १४) ३०५१४
 दाक्षिण्यं मलय्या २८४१३३
 दातव्यमिति यद्दानं (हि १ १६) ६९१९
 दातव्य भोक्तव्य (शा प ४६९) ६९११७
 दाता क्षमी (हि ३ १४०) १४८१२४४
 दाता दानस्या १७२१८१७
 दाता न दापयति ५०११९८
 दाता नीचोऽपि (शा प २८१) ७०११२
 दाता बलि (गरुड अ ११०) ९११४८
 दातारो यदि (स क ४ ७१) ३९३१६४७
 दाता लघुरपि (पच २ ७१) ३८४१३८७
 दातु परोपकृति ७५११४
 दातुरुन्नतचि (सृष्टि ११६ ४) १५७११९५
 दातृत्व प्रिय १५८१२१३
 दात्यूहा (शा प ८५०) २५५११४३
 दान ददत्यपि (शिशु ५ ३७) २३२१७४
 दानं दरिद्रस्य(सृष्टि १३० ९) १७११८२२
 दानं न दत्त न तपश्च ६७१४८
 दानं प्रियवाक्स (हि. १. ६३) १७०१७७०
 दान भोग च विना (सु ४७९) ७२१४२
 दानं भोगो (पच २ १५७) ६९११५
 दानं वित्ता (सा द १० ४८) १६७१६६२
 दान सत्त्वा (शा प १५०८) १५४१६५
 दानपात्रमधमर्णमिहैक ६९१२३
 दानाय लक्ष्मी (शा प ४६३) ४९११७९
 दानार्थिनो (शा प ९२९) २३११७०
 दाने कल्पतरुर्नये १०७११८०
 दाने तपसि (शा प. १४७७) ९०१९
 दानेन तुल्यो (पच २ १६६) १७२१८४२
 दानेन भूतानि ६९१२५
 दानेन भोगी १६६१६०१
 दानेन श्लाघ्यता ६९११४
 दानोपभोगरहिता (हि ० ११) ७११६
 दानोपभोगवन्ध्या (भोज ६१) ६९१११
 दामोदरकरा (शा प ४९८) १८१११०
 दामोदरमुदरा (शा. प ११६२) २२१११
 दामोदराय पुण्यात्म १९३१८
 दायादत्वं मनसिज २७११४७
 दायादा व्य (राजत ५ १९०) ३८४१२७७
 दायादा स्पृहयन्ति ६५१२०

दारा परि (शा प ४१४०) ३७१११२६
 दारिद्र्यनितिप (सु ३२०४) ६८१८६
 दारिद्र्यदायादगणा १०४११११
 दारिद्र्य भोस्त्व परम ६६१४१
 दारिद्र्यशीलोऽपि १००१२
 दारिद्र्य शोचा (मृच्छ १ ३८०) ६६१४२
 दारिद्र्यस्य परा (पच २ १६७) ७६११७
 दारिद्र्यात्पुरुषस्य (मृच्छ १ ३६) ६८१७३
 दारिद्र्याद्विद्यमेति (मृच्छ १ १४) ६८१७१
 दारिद्र्यानलसत प (भोज १९३) ७३११०
 दारिद्र्यान्मरगाद्वा (मृच्छ १ ११) ६६१३६
 दारिद्र्येण समीरितापि ६८१८०
 दारिद्र्योपहतो यथा १०९१२२१
 दारेषु किञ्चि (पच १ १०९) १७२१८३९
 दासे कृता (मा द १० ३२) ३१३१४८
 दासेरकस्य (शा प १०२७) २४१११३६
 दासेरको रस (शा प ९५९) २३४११२५
 दासेऽहं परिरम्भगानि ६१६५
 दिक्कालात्मसमेव यस्य (कुव १०६) ६१७७
 दिक्कालाद्यनवच्छिन्ना (सु ३) ११२
 दिक्चक्र तृणभस्म (सृष्टि ३४ ६) २२०१८
 दिक्श्रीतमोहतिजग २०९११०
 दिगन्ते खेलन्ती स ६०१२४९
 दिगन्ते श्रूयन्ते (भामिनी अ १) २३०१३२
 दिगम्बरनितम्बिन्या ३१७
 दिगीशश्चन्द्राशवि (नैषध १ ६) १०५११२२
 दिग्बालाकरकन्दु ३०२१९८
 दिग्यन्त्रतस्मि ३०४११५६
 दिग्वासस गतव्रीड ८९१६
 दिङ्नागा प्रति २३११५४
 दिङ्नारीणा स्पृश १२५१२
 दिङ्मण्डलं परिम २३९११०८
 दिङ्मण्डलीमुकुटम ३२३११४
 दिङ्मूढ त सुरारि १८११५
 दिदक्षमाण क्षणमा(शिशु ३ ३१) ३३०११
 दिनकरकरामृष्टं ३१४१६७
 दिनमवसितं वि (शा. प ११४६) २२०१८
 दिनमेक शशी पूर्ण ३६७१२१
 दिनयामिन्यौ साय (मोहमुद्र) ७६१३४
 दिनान्ते ज्ञान्तीना २६०११०९
 दिवमप्युपया (रुद्रटाल ९ ६) ३३१२५
 दिवस मृशोष्ण (शिशु. ९ ३४) ३००१५९
 दिवसरजनीकू (शान्ति ३ २) ३७६१२५३
 दिवसे घटिकास्त्रिशत् ३५२१७

दिवसे सनिधा ३८६।३६७	दुग्धाम्भोधावगाधे १३८।८६	दुर्मन्त्रिणं कमुप (षड्द ५) १७५।९४६
दिवसोऽनुमित्र (शिशु ९ १७) २९६।५	दुन्दुभिस्तु सुतरामचे ६४।१३	दुर्मन्त्री राज्यना १५६।१३७
दिवानिश वारि (रसगाधर) २६५।२७३	दुरधिगम पर (पच ५ ३४) १७१।७७८	दुर्योधन सम(शा प १३५७) १४६।१४८
दिवा पश्यति १५९।२६१	दुरधीता विषं (चाणक्य ९८) १६२।४२३	दुर्लभं सस्कृत (चाणक्य ९१) १६१।३८६
दिवारज्यो र(नैषध ७ ५५) २६२।१८३	दुराराध्या श्रि (पच १ ७३) १४८।२७०	दुर्लभोऽप्युत्तम (इ श ३३) १६८।६८६
दिव्यं चूतरस (नीतिरत्न ९) २३५।१५८	दुराराध्या हि रा(पच १ ६८) १४८।२६८	दुर्लोलपल्लीपतिपुत्र २४७।५९
दिव्यं वारि कथं यत ७।९०	दुरारोह (काम नी ११ ३६) १४८।२६९	दुर्वारवीर्य सरुषि २०२।९५
दिव्यचक्षुरह जात (सु १२०८) २७७।२	दुरासदवनज्या(किरात.११ ६३) ७९।१२	दुर्वारा स्मर(काव्यप्र १० ३०) २८५।३४
दिशि दिशि (नैषध २२ १५१) २१७।४०	दुरासदान (किरात.११ २३) १६१।३६६	दुर्वारारातिवाजीव १३४।२९
दिशि दिशि परिहास २८७।५	दुराशेव दरिद्रस्य ३४५।२	दुर्वृत्तं वा सुवृत्तं(विक्रम.२८४) ३८६।३५४
दिशि दिशि (शा.प ३७२०) ३२३।१९	दुरितसमूहबलाहक २।९	दुर्वृत्त कियते धूर्तै (हि ३ १७५) ९७।५
दिशा हाराकारा (सु ६७६६) ३४१।५८	दुर्ग त्रिकूट (गरुड अ ११३) ३८३।२७१	दुर्वृत्तसगतिरनर्थ (महा ना ४०८) ८८।१२
दिशो वास ३८३।२४१	दुर्गदेशप्रविष्टोऽपि १५०।३५८	दुश्चरितैरेव निजै(शा.प ११७५) ५८।१६०
दिश्यात्म शीतकिरणा (सु ६४) ४।२९	दुर्गाणि राज्ञा (शा प १३६१) १४४।६८	दुष्टता दुष्टससर्गादुष्ट ८७।३
दिश्यात्सुखं नरहरि (सु ८५) १९।४६	दुर्गा नदी शि (शा प ११८६) २४६।४०	दुष्टा भार्या (गरुड पू १०८) १५५।१११
दिश्याद् शकुलाकृ (शा प १२३) १७।८	दुर्जन कृतशिक्षोऽपि ५४।२४	दुष्टाविनीत (शा प.१४११) १४५।१०५
दिश्यान्महासुरशिर स (सु ७७) ११।२१	दुर्जन परिहर्तव्यो (हि १ ८९) ५४।५	दुष्टैरपि निजै (शा प १४३९) १५३।१६
दीना दीनमुखैस्तथै (सु ३१९६) ९७।१२	दुर्जन परिहर्तव्य (सु ३५५) ५५।७०	दूति त्वं तरुणी (सु.११८८) २८७।९
दीनाना कल्पवृक्ष (सृच्छ १ ४८) ५३।२७६	दुर्जन प्रियवादी च (हि १ ८२) ५५।४९	दूति त्वया कृतमहो २९३।५
दीनानामिह प (भामिनी अ ९१) २१२।३६	दुर्जन सुजनीकर्तु (सु ३८७) ५६।११४	दूति श्वासविशेष एष २०३।९
दीनोन्नतचलप (शा प ८५३) २२६।१५३	दुर्जन सुजनो न ५४।३५	दूतीद नयनोत्पलद्वय २०३।८
दीपदशा कुलयुवती ३५।१२१	दुर्जनगम्या (पच १ ३०१) १७०।७७२	दूति विद्युदुपागता ३५७।३४
दीपनिर्वाणगन्ध (हि १ ७३) १६३।४४८	दुर्जनजनससर्गात्स ८८।१०	दूतो न सचरति खे (इ चा ९ ५) ४४।४
दीपयन्रोदसीरन्ध्र (सा द ४ १४) १३३।३	दुर्जनदूषितमनसा (सु ३९०) ५६।१२४	दूये कान्ताकर वीक्ष्य ६६।१०
दीपयन्त्र नभ (किरात ९.२३) ३००।४०	दुर्जन प्रथमं वन्दे ५४।३४	दूरं मुक्तालतया (स क ५.१७६) २९१।८
दीपा स्थितं वस्तु (सु २५८) ४९।१८१	दुर्जनवचनाङ्गारैर्दग्धो ४७।९०	दूरं यान्तु निशाच २०९।१८
दीपितस्मरसुरस्यु (शिशु १० ४७) ३१६।७	दुर्जनवदनविनिर्ग ४८।१२०	दूरं सुन्दरि निर्ग (सु १०६३) ३२९।१८
दीपो भक्षयते (इ चा ८ ३) १५८।२४२	दुर्जनसगति (विक्रम १९७) ३८४।२८३	दूरत शोभते (चाणक्य १५) १६१।३४४
दीप्तक्षुद्रेगयोगाद् (शा प ४०६५) १३।४८	दुर्जनसहवासादपि ४८।१२९	दूरतया स्थूलतया २२२।५८
दीप्यन्ता ये दीप्त्यै ७९।१७	दुर्जनस्य विशिष्टत्वं ५४।२७	दूरमस्तु दरघूर्णित २७८।३४
दीर्घशृङ्गमनङ्गाहं १६८।६५६	दुर्जनस्य च सर्प (इ चा ३ ४) ३७९।९१	दूरलग्नपरिमेयर २९४।१९
दीर्घाक्षं शरदिन्दु(मालवि २ ३) २७२।७०	दुर्जनहुताशतप्त (शा प १५३) ३७।११	दूरस्थं जलमध्यस्थं १५५।१००
दीर्घा वन्दनमालि (अमर ४५) ३०५।४	दुर्जनेन समं सख्यं (हि १ ८०) ५५।४८	दूरस्था पर्वता १५८।२१८
दीर्घोऽसि चेत्कनक २४६।२७	दुर्जनैरुच्यमानानि (हि ३ २३) ५५।४१	दूरस्थापितहृदयो ५७।१४०
दीव्यन्मौलित्रिदशपरि ५।४७	दुर्जनो जीयते (इ.श ४६) १६८।६९१	दूरस्थोऽपि ब (शा प.१६०९) १४३।५३
दु ख दीर्घतर वह २७७।६४	दुर्जनो दूषयत्येव सता (इ श ३) ५।७३	दूरस्थोऽपि स (विक्रम ७८) १६६।५९१
दु खं दु खमिति (प्र म १७) ६६।१३	दुर्जनो दोषरादते दुर्गन्धै ५५।४६	दूरादर्थं घटयति (भर्तृ ३ १८) १४२।३१
दु खाङ्गारकती (शान्तिश ३ १४) ८९।३	दुर्जनो नार्जव याति (हि ३ २३) ५४।३९	दूरादर्थिनमाकलय्य ९९।२४
दु खेन लि (भा १२ ४१६७) १५४।५४	दुर्निवसे घनतिमि (पच १ १८४) ३५२।४	दूरादुच्छ्रितपाणि (हि ३ १६४) ६१।२६२
दु प्रापमम्बु पवन २३४।१२७	दुर्दैवप्रभवप्रभञ्जन २३०।६	दूरादुत्सुकभागेते (अमर ४९) ३५८।६१
दु प्रेक्ष्यमुच्चैर्गगन ३३५।८	दुर्बलस्य बलं रा (चाणक्य ३६) १६२।३९३	दूरादुज्जाति (सूक्ति १९.१०) २२४।१०४
दु सहसतापभया (सु १६९९) ३३६।३५	दुर्धृष्टिमकृतप्र(भा ५ १४९४) ३९४।६७२	दूरादेव कृतोऽज्ज(सु १७०९) ३३१।११९
दु कूलं दोर्मूलत्प्रण ३१९।३४	दुर्भग स्यात्प्रकृ (इ श ८३) १६९।७०९	दूरीकरोति कुमति (रसगाधर) ८७।३०
दुग्ध च यत्तदनु (सु.३२५९) ७६।३९	दुर्भिक्षादेव (भा १२.६७४७) ३९३।६६४	दूरेऽपि परस्यागसि (सु ८०७) ५८।१८१

दूरेऽपि श्रुत्वा भव १३५।१०
दूरे मार्गा (नीतिप्रदीप १०) २४१।१५२
दूरोत्क्षिप्तक्षिप्र (शिशु १८ ४५) १३०।८१
दूर्वाङ्कुरतृणाहारा (शा प ९३७) ८०।२२
दूर्वाया भूषणं पत्र (चा २४) ३८७।४१८
द्वक्पात कमलासने (शा प ७५) १५।२५
द्वगन्तव्यापारप्रबल २८०।८४
द्वग्भङ्गभङ्गिम (शा प ३७७) ३५२।२८
द्वग्भ्या यस्य विलोक १८।२१
दृढ प्रेमा भग्न १७७।९८७
दृढतरगलकनि (शा प ११९७) २४८।७०
दृढतरनिबद्धमुष्ट्रे को (कुव ५७) ७२।३५
दृष्यद्वैत्यनितम्बिनी (शा प १२५) १८।३३
दृश पृथुतरीकृ (सक्ति ५० ८) २५३।२८
दृशा किञ्चि (शा प ३७६४) ३५२।३३
दृशा दग्धं मनसिज (विद्व. १ २) २५०।१
दृशा विदधिरे दृश ३४२।७६
दृशा सपदि मीलि (सु २०९७) ३१९।३६
दृशो सीमावाद (सक्ति ५२ १) २५५।२४
दृशो किमस्या (नैषध ७ ३४) २५९।८७
दृशो तव मदा (गीत १०.७) ३१३।६६
दृश्य दृशा सह (शा प ३२७३) २५४।५
दृश्यते पानगोष्ठीषु (सक्ति ७३.७) ३१४।१
दृश्यन्ते भुवि भूरिति ५३।२६०
दृश्यन्ते मानसोत्तं २६९।४०७
दृष्टं दुर्जनचेष्टितं (सु ३१९३) ६८।८१
दृष्ट कातरनेत्रया (अमर ८५) ३२९।१६
दृष्टः कापि स के (सु १००) २५।१८७
दृष्टः सप्रेम देव्या कि (वेणी १.३) ८।१०८
दृष्टः साक्षादसुरवि १०७।१७८
दृष्टदुर्जनदौरात्म्य (सु. २९८) ४६।६२
दृष्टस्य यस्य हरिणा रण (सु ४९) १६।४६
दृष्टा सकष्टदाहाः ९।१३३
दृष्टा दृष्टिम (नागानन्द ३ ३५) ३१८।१४
दृष्टान्तो न तवा १०९।२१९
दृष्टिं देहि पुनर्बालि (शृगारति. ?) ३१२।६
दृष्टिं सालसता विभ २५४।४७
दृष्टिं हे प्रति (शा प ३७६९) ३५३।४३
दृष्टिः कापि सुरा २७२।७२
दृष्टि शैशवमण्ड (सक्ति. ५१.६) २५६।५२
दृष्टिस्तृणीकृत (सक्ति १०९ ६) ३६०।२७
दृष्टे चन्द्रमसि प्रलू (स १९८७) २८९।६८
दृष्टे लोचनव (अमर १६०) ३११।२१
दृष्टो वा मुकृतशतो ६०।२३१

दृष्ट्या केशव (सक्ति २ ९३) २४।१५९
दृष्ट्याडम्बरमम्बरे ३४२।७१
दृष्ट्या दर्पणमण्डले नि ३५९।९४
दृष्ट्यापि दृश्यते दृश्य (सु २२८) ४६।७८
दृष्ट्या मण्डलम १०८।२१०
दृष्ट्या वेद्यं परमय ३६९।७१
दृष्ट्या शाखावकीर्णं २२८।२०२
दृष्ट्या स्फीतोऽभवद (अमर ६) २२३।९२
दृष्ट्याकासनसंस्थिते (अमर १९) ३११।१६
दृष्ट्वैव विकृतं (शा. प ४१४५) ३७१।१२०
दृष्ट्वैवाङ्कुशमुद्रया १११।२६४
देय भो ह्यधने (वृ चा ११ १८) ६९।२८
देयमार्तस्य शय (भा ३ १०१) ३८६।३७४
देव पायात्पयसि २३।१३३
देव पायादपा (सा द १० ९८) २२।१००
देव क्षीरसमुद्रसान्द्र १३७।६३
देव त्व जय (शा प १२२३) १०८।१९३
देव त्व मल (सक्ति ९७ ३३) १०७।१८७
देव त्वत्करनीरदे १०७।१८४
देव त्वत्करपद्मकोश १२५।१४
देव त्वत्तरुणप्रतापत १३३।१४
देव त्वत्तरुणप्रतापशि ११५।४९
देव त्वद्गजवाजिप १२५।१५
देव त्वद्गानपाथो १०२।४४
देव त्वद्गुजद (सु २६४०) १३४।१६
देव त्वद्गुजदण्ड १३४।२५
देव त्वद्यशसा सदा १३६।४४
देव त्वद्यशसि (शा प १२२६) १३६।३९
देव त्वद्विजयप्र (शा प. १२४५) १२५।१०
देव त्वद्विजयोद्यमे १२५।१२
देव त्वमेव पा (का प्र ९. १२०) १०३।६०
देव त्वामसमानदान १०७।१८५
देव ब्रह्माण्डभाण्डे १४८।८४
देवराजो मया दृष्टो १८८।३१
देव श्रीनृप रामचन्द्र १२०।१४८
देवस्याम्बु (सक्ति १०५ २) ३८३।३६३
देवस्त्रैगुण्यमेदात्सु १०।१५९
देवा दिक्पतय (शा प १०८) १०।१५०
देवाधिपो वा भुज १०४।१०५
देवानामिदमाम (सक्ति १०९ ७२) ३२।२
देवी वाचमुपासते हि (कुव ५२) ३६।४०
देवी श्रीर्ज ३८३।२६४
देवे तीर्थे द्विजे (धर्मेवि १८) १६८।६६८
देवे दिग्बिजयोद्यते १२५।११

देवेऽर्पितवरणसजि बहु १६।३
देवे वर्षत्यश (सक्ति ६१ २२) ३४१।५९
देवैर्यद्यपि तक्रव २१६।३३
देवो राजा ३८७।४२१
देवो हरिर्वहनु व (शा प ७४०) २०९।८
देव्या प्राक्परिरम्भणे ६।६७
देश सोऽयमराति (वेणी ३ ३३) ३६६।७
देशकालविहीनानि (र ६ ६३) ३८७।३९७
देशाटन पण्डि १७३।८६४
देशानामुपरि (पच १ १६६) १४९।२८५
देशानुत्सृज्य ग १६७।६३९
देशे देशे कलत्राणि ३६१।६
देशे देशे किमपि कुतुका ९८।४
देशे देशे जडिमकु ३३५।५
देशे देशे दुराशा ३७५।२३०
देशैरन्तरिता शतै (अमर ९९) २०८।३३
देह हेमद्युति परि २६६।३२२
देहार्वा निद्वकान्ता ८।११४
देहि देहीति ज (शा प २६९) ३८३।२६१
देहि मत्कन्दुकं राधे (कुव ६९) २२।१०४
देहीति वक्तुकाम (शा प ३९२) ७३।१३
देहीति वचनं श्रु (भर्तृ स ५३५) ३८३।२६१
देहे दुर्ललितस्य देव ३५३।५५
देहे पातिनि का (भोज ५३) ३५१।३५८
दैत्यानामधिपे न (शा प ८४) १९।५४
दैत्याना मनसि दया १८१।२६
दैत्यारातिरसौ वरा २०३।१०८
दैत्यास्थिपञ्जरविदारण (सु ५२) १९।४६
दैत्यं क्वचित्कच (शा प ४१०७) ३६८।३३
दैवं पुरुष (मत्स्य अ २२१) ८२।१०
दैवं फलति सर्वत्र ९१।१०
दैवं फलति सर्वत्र ९१।११
दैवमुल्लङ्घय यत्कार्य ९०।१
दैववशादुत्पन्ने (पच १ ३) ७१।३१
दैवात्पश्येर्जगति (मालती. ९ २६) २९।११
दैवादप्युत्तमाना (हनु १३ १४) ६२।२८१
दैवादहमत्र (रुद्र ७ २९) २७८।२१
दैवाद्यद्यपि २०९।२
दैवीर्गिरि केऽपि (सु १९४) ३८।३३
दैवेन प्रभुणा (भर्तृ. २ ९०) ९५।१२३
दैवे परागवदन (भामिनी. क १) ३६२।२७
दैवे विमुखता याते ९१।७
दैवे समर्थ (शान्ति ३ २०) ९२।७६
दो सदेहवशंवद ९४।१२१

दोग्ग्री धान्यं (भा १२ २७३३) ३८८४३९
दोर्दण्डद्वयकुण्ड (रसगगाधर) १०८१२०८
दोर्दण्डद्वयलीला १०११५१
दोर्दण्डाश्रित (सुक्ति ९५ ३) ३६३१२३
दोर्थोतद्वन्तखण्ड सक २१२८
दोभ्यां (काव्यप्र १० ११) १०६११४८
दोभ्यां सय (शा प ३६८६) ३१९१४०
दोलाया जघ (सुक्ति ५१.१४) २५६१४५
दोषजातमवधीर्य ४९१९६१
दोषपोषमभियाति ५९१२१३
दोषभीतेर (हि १ ५७) १६४४७९
दोषमपि गुणवति (सु २४४) ८२१३८
दोषाकरोऽपि (भोज १३८) ५०११९५
दोषागमन ३०३११३९
दोषानपि गुणीकर्तुं (सु २१५) ४६१७२
दोषालोकन ५७११५१
दोषो गुणिनां ४८११३८
दोषोऽपि १५८१२४५
दौर्गन्धेन समीरिता ७४१३९
दौर्जन्य (शा प १०३१) २४११२४३
दौर्मन्त्र्या (भर्तृ स २३) १७८११०१०
द्या निरुन्ध (किरात. ९ २०) ३००१३७
द्यामारोहति (सुक्ति २७ १५) २१६१३०
द्युति वहन्तो (किरात ८ ३९) ३३८१८२
द्युतं पुस्तक १५७१२०५
द्युतं यो यम (पच. १ ५७) १४८१२६६
द्रवत्वात्सर्व (हि. १ ९३) १६३१४५१
द्रविणार्जनज परि (सु ५२४) ७०१३१
द्रव्यप्रकृति (काम नी. ५ २) १४८१२५७
द्रष्टव्येषु किमुत्तम (भर्तृ १ ७) २५२१५५
द्राक्षा प्रवेदि २२७११८६
द्राक्षा म्लानमुखी २९११०
द्रागाकम्प्योद १३४१२७
द्रागैन्द्रीमनु २९५१६६
द्राघीयसा धार्ष्ट्य (सुक्ति ५ १) ३७११६
द्राघीयास (शिशु १८.३३) १२९१७२
द्रुत यस्या २५२१४५
द्रुततरकरदक्षा. (शिशु ११ ८) ३२३१२४
द्रुततरमितो (सु ६४९) २३३११०९
द्रुतद्रवद्रवचरण १२७१९
द्रुतशातकुम्भ (शिशु ९ ९) २९४१३७
द्रुतसमीरचले (शिशु ६ २८) ३४११३४
द्रुमा पाण्डुप्राया ३२४१४०
द्रोमध्वं न च (भा. ३ ११४७) ३९४१६९२

द्वन्द्वो द्विगुरपि १८९१५१
द्वयमिदमत्यन्तस (सु १८१३) ३४४११२
द्वान्निशद् (शा प ११९९) २४८१८०
द्वारं खन्नि (सुक्ति ९७ ७८) १०८१२०२
द्वार गृहस्य (सु १८५३) ३४७११२
द्वार द्वार रट ७१११०
द्वारि चक्षुर (किरात. ९.४३) ३५७१४१
द्वारि प्रविष्ट १७३१८४८
द्वारि स्तम्भ ३५२१११
द्वारे कल्पतरुगृहे २०१७३
द्वारे द्वारे परेषाम ७४४१८
द्वारे रुद्धमुपे (सु ३२३८) १५३१४२०
द्वारोपान्तनिर (काव्यप्र. ३ २) ३०४१६
द्राविमावम्भसि (भा ५ १०३०) ६५१८
द्राविमौ न (भा. ५ १०२७) ३८३१२५३
द्राविमौ पुरुषौ (सु २९७३) १५५११०८
द्राविमौ (भा ५ १०२८) १५५११०५
द्राविमौ पुरुषौ (शा प १५४९) १५५११०९
द्राविमौ पुरुषौ (शा प १५४७) १५५११०४
द्राविमौ पुरुषौ (शा प १५३३) १५५११०६
द्राविमौ पुरुषौ (शा प १५५०) १५५११०७
द्रावेव क (र गो २ ६१ १७) ३८८१४३६
द्वि शर नाभि (द्वु १ ४९) १६५१५५३
द्विजकुलपते २२७११९६
द्विजराजशेखरो ३६४१३६
द्विजा (शा प १३८४) १४४११००
द्विजातिपूजा (भा. ५ १२५४) ३८७१४२०
द्वित्रै केलि ३५७१३५
द्वित्रैर्व्योम्नि ३२५१५४
द्विधा (सुक्ति १०९ ८) २६१११५५
द्विरददन्तवलक्ष (शिशु ६ ३४) ३४११४०
द्विर्भावं पुष्प (रसगगाधर) ११६१५८
द्विषतामुदय. (किरात २ ८) १५११३८६
द्विषा प्रास (कुमार १६ ४२) १२८१२१
द्वीपादन्यस्मादपि (रत्ना १ ७) ९११३९
द्वेषादिवैकृ ३८३११६९
द्वेषिद्वेष (पच १.६०) १४८१२६५
द्वेष्या (नेषध १२ १२) ११०१२३४
ध
धत्तर्कण्टक २४३११९१
धत्तूर धूर्त २४३११९०
धत्ते चक्षुर्मुकु (मालती. ३.१२) २७४१५
धत्ते नायक १२०११४१
धत्ते पद्मल ३३७१४४

धत्ते बर्हभरे ३१४१७२
धत्ते भरं (मामिनी अ ८९) २३६११४
धत्ते वक्षसि ३६५१५१
धत्ते वियोगि १९९१२९
धत्से मूर्धनि २३७१२९
धनं तावदसुलभं (हि १ १८९) ६४१७
धनं तावल्लब्ध कथ (प्रब ७७) ३६८१४४
धनं यदि गतं (कविता ४३) ६७१५२
धन यदिह मे ७११२३
धन (वृ. चा १५ २१) १५९१२७५
धनक्षय शिष्टगर्हा (प्रभ १७) ३८८१४२७
धननाशेऽ (भा १२ ६६१९) ३८७१४२३
धनदैर्धर्मराजैश्च १०११३
धनबाहुल्यमहेतु (सु ५२२) ७०१३०
धनमपि परदत्तं (सु ३०७) ६५११८
धनमर्जय काकुत्स्थ (प्र भ. ४) ६४१३
धनमस्तीति (शा प १४४६) १५३१२१
धनवानिति हि (हि १ १६८) ३७४१२०८
धनवान्क्रोध ३७९१९४
धनवान्बलवौल्लोके (हि १ १२३) ६५११
धनहीनो न ही (वृ चा १० १) ३८७१४२१
धनहेतोर्त्य ईहे (भा १२ ७८५) ३८६१३५१
धनागमेऽधिकं १६८१६८१
धनानि जीवित चै (हि १ ४४) २८६१३४६
धनानि भूमौ पश (भर्तृ ३ ३५) ९२१५५
धनानि विद्वत्क ११७१७३
धनाशया खली (इ श ६१) ६४१११
धनाशा कैतव ३५५१४
धनाशा जीवि (हि १ ११२) १६६१५८४
धनिक (गरुड. पू अ ११०) १५३१३४
वनिनोऽपि नि (सा द १०.६६) ४६१५३
वनिनोऽप्यदानभोगा (भोज. १६) ७२१४३
धनु पौष्प मौर्वी (भोज १७१) ५२१२५२
धनेन कि यो (हि २ ९) १७४१८९८
धनेन वाससा प्रे (द श ४४) ३८७१४०४
धनेनाधर्मल (भा ५ १२५१) ३९४१७००
धनेन जीवित (शा प ४२५) १६८१६५७
धनैर्निष्कलीना (नीतिसार ३) ६४११२
धनैर्वियुक्तस्य (मृच्छ ५ ४०) ६६१४४
धन्यस्तन्वि स २९२१३२
धन्यस्त्वमसि २८३११५६
धन्या शरदि ३४४१७
धन्या शुचीनि (सु १८१) २९११९
धन्या (शा प. १०४७) २४२११७२

धन्या केयं स्थिता (सुद्रा ११) ८१०५
धन्याना गिरि (भर्तृ ३१५) ३७४२२०
धन्या सा गृह २८०१९४
धन्यासि या (काव्यप्र ४१७) ३२८१०
धन्यास्ता (शा प ३७४८) ३२८१२०
धन्यास्ते कवयो ३४१५८
धन्यास्ते ये (गरुड पू अ ११५) ६६१२९
धन्योऽय मणि २१७५०
धन्वन्तरिक्षपण ३७३७
धम्मिल्लं परि (शा प ३१७४) ३२८१५
धम्मिल्ले नव (सा द ४९) ११४१३
धम्मिल्लो भंग (सूक्ति ७८ १५) ३२०१५१
धरणिधर ११५१५१
धराधर तव १३२१२७
धर्म पालय ११२१२७०
धर्म प्रसङ्गादपि ३७५१२४०
धर्म प्रव (गरुड पू अ ११५) ३८०१४८८
धर्म प्रागेव (नवरत्न ४) १५३१४२२
धर्म एव छवो (भा ३ ११८३) ३९४१६९०
धर्मशास्त्रार्थ (शा प १३४३) १४२११६
धर्महान्यर्जिते १६६१५८८
धर्मात्मा (र गो २ ११४ १८) ३९४१६९४
धर्माख्याने स्म (वृ चा १४.६) ३९४१६८६
धर्मादर्थं प्रभ (र ३ ९ ३०) ३९४१६७७
धर्मात्पैजवनो (का.नी १ १४) ३८७३८७
धर्मारम्भेऽय ५७१४१
धर्मार्थं यस्य (भा ३ ९५) १६३१४६२
धर्मार्थकामत (हि २ १७९) १६४१८९४
धर्मार्थकाम (ब्रह्म अ १२०) १५९१२५५
धर्मार्थकामोक्षेषु ३०१११
धर्मार्थकामहीनस्य (सु ३१६७) ६६१२४
धर्मार्थो यत्र न १६७१६११
धर्मे तत्परता (वृ चा १२ १५) ५३१२६२
धर्मो यशो नयो २९१७
धवलकुसुमभास्व १२३१७
धवलयति समग्र ५११२१९
धवलान्यात (पच.१.४३) १४८१२५३
धवलीकरोति २६३१२०९
धातस्तात (भर्तृ स ५४५) ६१२१६५
धातु परीक्षा १६०१३३२
धातु (काव्यप्र. १० ३९) २८९१५४
धातुवादिषु १५५१०३
धातुश्चतुर्मुखीकण्ठ ३११
धान्याकनागर (शा प ४०३३) ३६४१४१

धान्याना (हि ३ ५५) १४८१२३५
धारयित्वा त्वया (भोज २३४) १०२१४६
धाराधरस्त्वद (भोज २२५) १२५१७
धारावीश (भोज २०२) ११७१८९
धाराघातं (शा प ३८८१) ३४२१७९
धारेण त्वत्प्रतापेन (भोज १७३) ११७१८०
धार्मिक (काम नी १ ११) १४२१३
गार्धूलद्वित (किरात ० ७२) ३१६१६८
धावन्त (शा प ८१००) ३६९१७८
धावन्तमनु १२३१२
धावित्वा सुस (शा प ४१५९) ३७५१२२२
विकचेष्टितानि (शा.प ९९६) २३७१४८
धित्तस्य मूर्ख (शा प ३३२३) २६२११८८
धित्त्वा रे (शा प १९४) १००१३२
धिगृहं (स्काद वै अ २०) १५६१३३५
धिगजीवि (स्काद काशी अ १) १७३१८७१
धिनिधत्ता (शाति ४ १०) ३७११११२
धिगस्त्वैतां ६५११४
धिग्वारिदं (शा प ८६५) २२६११६१
धीर वारि (अमर १३) ३४३१९४
धीरध्वनिभिर (भामिनी अ ५९) २१२११८
धीराणा १६७१६४९
धुनोति चासि (काव्यप्र. १०.३०) ९३१९२
धुनोतु ध्वान्तं २५७१२५
धुन्वन्यमूनि ३३३१८२
धुन्वानाश्चन्द ३२६१३३
धूम पयो (सु ४४३) ६०१२४४
धूमव्याकुल १२१३२
धूमाद्गाढमली (राजत ४ ११) ३९३१६४९
धूमायन्ते व्य (भा ५ १३१९) ३९३१६६२
धूमायिता (भामिनी अ ९९) २४८१८२
धूर्तं स्त्री वा (हि ३ ३३१) १४८१२४२
धूर्ताधोरण १२५११४
धूलिधूसरसर्वाङ्गो (शा.प ५७५) ८९१७
धूलीधारामिरन्धास्त १३३१४७
धूलीधूसर (काव्याल ७.३२) २०८१३५
धूलीभिर्दिवमन्ध (नैषध १२.९९) १२४१९
धृततुषार (शिशु ६ ६०) ३४६१२१
धृतधनुषि (शा.प ३९६५) ३६०११३
धृतविस (किरात. १० २४) ३४०१२६
धृत्वा पदस्खलन (भामिनी क ५) ३६२१२९
धृष्ट कि ३०७१६४
धैर्यं यस्य (शान्तिश ८ ९) ३७०१०३
धैर्यं हि कार्यं (पच १ २२५) ३८३१२६०

धैर्यमाधाय लज्जा ३०४१२
धैर्यमुल्बण (शिशु १० ६८) ३१८१११
धैर्यलावण्य १०३१५४
ध्माता भालत २१११४३
ध्माता भालत २९५१६७
ध्यानव्याज (शा.प १३१) २६१२०५
ध्यानशस्त्र १६०१३३०
द्रियते याव (शिशु २ ३५) १५११३६२
ध्रुवं ध्वसो (प्रब ८२) ३६२१३३
ध्वजपट ३३२१५५
ध्वनिरति २१८१७८
ध्वस्त काव्यो (शा.प ३९९९) ३६३१४१
ध्वान्तोघे ३०२११०२

न

न कठोर न (काव्या. २ ३२४) २५०१३
न कदाचित्सता (सु ३०५) ४७८३
न करोति १९४१२४
न कर्मणा ल (भा १२.७३६) ३९३१६६०
न कश्चि (शा प १३७६) १४६११६०
न कश्चि (बृहस्पति नी ११४) १६११३४६
न कश्चिदपि (शा प. ६४७) १५४१४०
न कस्यचित्कश्चि (हि.२ ४६) १७२१८३५
न काकारि ३७४१२१२
न का निशि (नैषध १ ३०) २५३१९
न कामभोगा ३४९१५१
न कार्येषु न ३५०१११
न काल (शा प १३२०) १६०१३३४
न कालस्य न (शा प ३९८८) ३६०१११
न कालस्य (र ४ २७ ७) ३९३१६५३
न किञ्चित् (काम नी. ११ ४७) ३९३१६४६
न कुर्यां २३२१७८
न कुर्यादभि (शा.प १५२६) १५५१८०
न कुल वृत्त (भा ५ ११३४) ३९४१६७१
न कुले वापि २४४१२१८
न केनापि श्रुतं ३६३१४
न केवलं मनुष्येषु (शा प ४४४) ९०१३
न कोकिला (शा प ८९२) २२९१२२७
नक्र. स्वस्थान (पच.३ ४४) ८६११
न क्रीडासु ३७३१६२
न क्रोध ६१६८
न क्रोधयातु १६६१६०५
न क्वचिच्च ८०११६
न क्वापि १८२१३२
नक्षत्रधिति ३२२११३

नक्षत्रभू	१०४१९८	न दानेन न (गरुड पू.अ.१०९) ३४९१३९	न पश्यति च	१५९१२८२
नक्षत्रभूषण चन्द्रो (चाणक्य ८) १६११३४२		न दानै शु (वृ.चा १७ १०) ३९३१६५५	न पाणि (सूक्ति ६६ १०)	३४८११६
नक्षत्राणि बहूनि	२१११४२	न दिष्टमप्य (म ६ ७८) ३९३१६५७	न पिता ना (र २ २७ ६)	३८१११८१
न क्षुधा पीड्यते (पच १.९९) १४४१९२		नदीकूले च ये (वृ.चा २ १५) १६२१४२०	न पुसकमिति ज्ञात्वा (कुव ९०)	२७७१३
नखक्षतमुर स्थले	३२८११५	नदीजलङ्केशवनारि (बालभारत) १९०१६४	न पुत्रत्वेन पूज्यन्ते (शा प १४८६) ८११४	
न खनति खुरै (शा प ९७०) ८२१४४		नदीतीरेषु येवृ (वृ.चा २ १५) १६७१६४४	न पुत्रात्परमो	१६०१३३८
न गजाना (शा.प १३६३) १४३१६३		नदीना च कुला (चाणक्य ३७) १६५१५४०	न पुत्रायत्त (शा प.१५२४)	१५४१७७
न गजैर्न नरै (शा प १६१०) १४३१५४		नदीना (गरुड वृ.अ १०८) १५४१७९	न प्रसाद (किरात.९ २५)	३००१४२
न गणस्याप्रतो (शा प १४६४) १५३१३३		न दुर्जन (वृ.चा ११ ६)	न प्रीति पवने	२८६१३१
न गम्यो (भर्तृ स १२६) २५०११८		न दुर्जनानामिह	न बरीभरीति	३५७१४६
न गुणा कापि	४६१६९	न दूतीसचारो न	न ब्रह्मविद्या न च (प्र.राघव १ २३) ३१२७	
न गृहं गृहमित्याहु (पच ३ १४६) २५०१६		न देव्योऽपि (पूर्वचातका ७) २१११११	न ब्रूते परुषा गि (सा द ३ ९७) ३५८१६८	
न गृह्णीति ग्रास (शा प ९२६) २३२१७५		न देवकन्यका (काव्या २ ३२५) २५३१२	न भयाज्ञाप्य (भा १३ २२ १९) ३४९१४४	
न च गन्ध (शा प १०१०) २३९१८९		न देवसेवया याति	न भवति (भर्तृ सं ५५९)	४७११०७
न च मेऽव (शिशु ९ ५६) २८७१२		न देवाय (गरुड पू.आ अ १०९) ५५१५७	न भवति मलयस्य	२०११६५
न च रात्रौ (भा ५ १४३७) ३८१११६३		न देवे देवत्व (भर्तृ स ५५५)	न भसि जलद (अमर १०३) ३४३११०३	
न च विद्यासमो (चाणक्य ७५) १६२१४०६		न देवो विद्यते	न भसि निरव (भोज.२०८) २१३१५१	
न च शत्रुर (भा १२ २१०८) ३८१११६६		न देव न पित्र्य च	न भसि विरलतारा	३२४१३५
न चाभिमानि	३८०१११२	न दवमिति सचिन्त्य (शा प ४५४) ८२१४	न भिक्षा दुर्मिक्षे	६७१५८
न चाराधि राधा	३७४१२११	न द्यो नीचगता (शा.प ८१८) २२२१३३	न भिक्षा दुष्प्रा (भर्तृ ३ ९७) ३८६१३५५	
न चिर मम तापाय (कुव ७५) ३३०१३		न द्वारि द्विरदावली	न भूतपूर्वो न च केन	९२१५४
न चोरहार्यं न च (प्र.भ ८) ३०११३		न द्विषन्ति न (शा प १४२३) १५३१४	न भोदिगन्तप्रतिघोष	१२८१४६
न जल्प दशनत्विषा	२९४११८	न द्रव्याणामविज्ञाय	न भोनदीव्य (शिशु.१७ ६५)	१२७११३
न जातु (वायु ९३.९५) १६६१६०९		न धर्मशास्त्र पठतीति (हि १ १७) ८४११६	न भोभूषा पूषा (प्र.भ १५) १७७१९९१	
न जाने समुख (अमर ६४) २७३११		न धातोर्विज्ञानं न च	न भोलताकुञ्जमुपा	२९९११५
न जिघ्रसाम्नायं स्पृशति	४३१५	न ध्यात पदं (शा प ४१५२) ३७४१२१८	न भोवन नक्तमसौ	३२३१६
न जीमूतच्छेद स	२५७१२४	न ध्वानं कुरुषे (शा प ९६७) २३५११४८	न भ्रूणा स्फुरणं न	२२९१२३२
न ज्ञातुं नाप्यनु (प्र.राघव ५.२) १५८१२३४		न नटा न विटा (भर्तृ स १६५) ८०१३०	नम खलेभ्य क (सु ३२६) ५९१२२०	
नटोऽपि दद्याद्गणकोऽपि	४४१७	न नरस्य नरो दासो (हि ३ ७८) ६४१७	नम शिवाय नि शेष (सु १६) ४१९	
न तच्छल्लैर्न (पच १ १३५) १४६११४७		न निर्विद्यासन्ति (सु ४८६) ७२१५१	नम सर्वविदे तस्मै	३६१५५
न तज्जल यज्ञ (मट्टि २ १९) ३३११३५		न नीतमुपनासिकं	नम स्वतन्त्रचिच्छक्ति (सु २१) ११७	
न तथा तप्य (भाग ११ २३) ३८४१३०१		ननु नीलाञ्जल	न मणेरितोऽधिका	२४७१६४
न तथा बाध्यते (पच २ ९५) ६६१२२		ननु सदिशेऽति (शिशु.९ ६१) २८७१३	न मयव्यसनी (शा प १५०७) १५४१६४	
न तथेच्छन्त्य (सु ३६९) ५६११००		नन्दनजन्मा मधुप	न मया गोर (काव्या ३ १०८) १९५१४७	
न तयोत्थाप्यते (हि ३ ४२) १४८१२२९		नन्दनरेन्द्रद्रविणे (शा प ३८१) ७२१३८	न मया रचित	२३७१३२
न तज्जुक्तं न (शा.प ४७५) १५५१११३		नन्दन्ति म (शा प ४१२४) ३७२११६७	नमस्तुभै कूर्म नमद	१८११८
नतभ्रुवो लोचन	२५९१८९	नन्दयति कस्य न (सु.१७४१) ३४०११०	नमस्तस्मै गणेशाय	२१४
न तस्यादिर्न	१८५११७	नन्वाश्रय (सु ४४१) २४८१६९	नमस्तस्मै वराहाय (सु ७) १८१२३	
न तादृक्पूर्वे (शा प १०१६) २४०१११९		न पक्षवृत्तिर्न सपक्ष	नमस्तुभ्यं देवासुरमुकु (सूक्ति १.५) ५१४९	
न तिर्यगवलोकितं	२६११४८	न पङ्कुरालेप (सूक्ति १ ३५) १८१२९	नमस्त्रिभुवनोत्पत्तिस्थिति (सु ५) १४११	
न तूणाहु (नैषध १२ ४९) १०९११६३		न पण्डिता साह (दशरू ४ २६) ३९१२२	नमस्त्रिमूर्तये तुभ्यं	१४११
न तेजस्तेजस्वी (सूक्ति १० ९) ७९१२०		न पर फलति हि (सु ४१८) ५८११८९	नमस्यामो देवाजनु (भर्तृ २ ९२) ९३१८८	
न दन्तुरमुर स्थलं	२५६१३६	न परस्यापराधे (हि २ १०३) १६४१४८८	न मातरि न (गरुड पू.अ ११४) ८८११३	
न दातुं नोपभोक्तु च (भोज ७०) ७११११		न पर्वताग्रे नलिनी (सृच्छ ४ १७) ३५५१६		

न माता शपते (धर्मवि १८) १६८।६६९
नमामि मामनो (शा.प ५४८) २०५।१
नमिता फलभारेण ३४४।८
न मिथ्यावादस्ते १०६।१५४
न मुग्धदयिता (शा प १८३) ३७।६१
न मृद्रीयान्मृद्वी (सु ५५) १८।३०
न मे दु ख (शा प ३४५६) २७७।४
नमो नम काव्यरसाय (सु.१६८) ३१।३०
नमो रामपदाम्भोजं २०।७६
नमो वाञ्छनसातीत (सु १५) १।५
नमो विश्वसृजे (रघु १० १६) १४।२
नम्रत्वेनोन्नमन्त (भट्ट २ ५९) ५३।२७७
नयगुणोपचितामि (रघु ९ २७) ३३२।४०
न यज्वानो (पच १ ३२३) १४९।२९८
न यत्नकोटिशतकैरपि ५५।४४
न यत्र गुणव (सुक्ति ३६ ३७) २४७।५५
न यत्र स्थेमानं २३०।३३
नयनच्छलेन सुत २५९।७५
नयननिपाते (शा प ३५५५) ३१२।२६
नयननीरज (शा प ३३३६) २६५।२८४
नयनपथनिरोधा (शा प ५९४) २०७।८
नयनमसि (शा प ७५५) २१०।२१
नयनयुगासेचन (सा द ३ २६७) २७०।१८
नयनविकारै (शा प ३७६५) ३५९।५७
नयनस्य तुला चक्रे २५९।७०
नयनाञ्चलचञ्चरी २६०।१०५
नयनानन्द (काव्यप्र १० ५४) २९९।५
नयनेन निरीक्षिता २७८।३१
नयनोत्पलजलधारा २७५।११
न यस्य चेष्टितं (पच १ २८४) १६४।५१२
नयेन जाग्र (काम नी ७.५८) ३९४।६६९
न येनाङ्कुरितं (दृ श ५३) १५०।३५९
नं योजनशतं दूरं (हि १ १४८) ७५।११
नरत्वं दुर्लभं लो (आश्वेयपुराण) १६७।६६०
नरनारीसमुत्पन्ना १८५।१५
नरपतिहित (शा प १३५३) १५२।४०९
न रम्य नारम्य १७७।९८९
नरस्य चिह्नं १७४।८९०
नरस्याभरणं रूपं रूप (चा नी ४३) ८३।२
नरा सस्कार (सु ३०६) १७७।९८०
नराणा नापितो (पच ३ ७४) १५९।२७९
नराधिपा नीच (पच १ ४१४) १५०।३९६
नरेशो जीवलो (काम.नी ४.४२) १४५।१२८
नरैर्विकलजन्मभिर्गिरि ३१७।४

६ सुभा० अनु०

न लज्जते सज्जन (सु ३५९) ५९।२२५
न लज्जा न (हि १ १२०) ३४९।३८
न लभन्ते विनोद्योगं (दृ श ३५) ८३।१७
नलिकागतमपि ५६।११९
नलिनं मलिन (नैषध २ २३) २५९।९१
नलिनान्तिकोप (शिशु १३ ४३) १२६।४३
नलिनि निपुणता २४४।२२४
नलिनीदलगत (शा प ५५७) १७१।७९०
नलिनीदलगत (मोहमुद्गर) ३७३।१७२
नलिनीदलताल २८५।६
न लोकायत (शा प १५२१) १६६।६०६
न लोपो वर्णाना १०६।१५३
नवं वयो (शा प.२०८३) १४५।१११
नव वस्त्रं नव (नीतिप्र १५) १५९।२९६
नवकदम्बरजोह (शिशु ६ ३२) ३४१।३८
नवकनकपिशङ्ग (शिशु ११ ४३) ३२७।१२
नवकिसलयतल्प (ताराश १२२) २७५।२२
नवकुङ्कुमचर्चिका २९९।१८
नवकुङ्कुमारुणपयो (शिशु ९ ७) २९४।३५
नवकुमुदवनश्रीहा (शिशु ११ २२) ३२२।९
न वक्षोजालेषप्रभृति २८०।८६
नवचन्द्रिकाकुसुम (शिशु ९.२८) ३००।५३
न वध्यन्ते ह्य (पच १ १२३) १६४।५०५
नवनखपदमङ्ग (शिशु ११ ३४) ३०९।६
नवनीतोप (सुक्ति १३०.३) ३८५।३१२
नवनीलमेघरुचिर (शा प ७३) ३६७।२९
नवपय कणकोम (शिशु ६ ३६) ३४१।४२
नवपलाशपलाशव (शिशु.६ २) ३३२।५८
न बाचा दुर्गम (र ६ ६७) ३९३।६६८
न वारयामो भवती २९९।८
न विर्तं दर्शये (पच १ ४३३) ६४।२
न विद्यया नैव कुलेन ६५।१२
न विना परिवादेन (शा प ३४६) ५४।२
न विना पार्थिवो (पच १ ८७) १४४।८५
न विप्रपादोदकपङ्क्ति ८९।२
न विमोचयितु ४८।१३२
न विश्वसे (शा प.१३०१) १६०।३२३
न विश्वासा (भा ५ १३६१) ३९४।६९५
न विष विष (स ७ ४४) ९८।१
न विषममृतं (शा प ३७७) ६१।२५५
न विषयभोगो ३६७।२२
न विषेण न (कुव १२३) ३४९।५६
नवीनरीनभावस्य याच (कविता ३९) ७३।७
न वेति यो य (दृ चा ११८) १७३।८६५

नवे वयसि (गृह्य पू अ ११४) १५६।१३४
न वै ताडनात्ता २४६।१९
न वैरमुदीपय (भा ५ १०८२) ३९४।६९७
न वैराण्यभि (भा २ २४३८) ३९४।६७८
नवोक्तिर्जातिर (शा प १५२) ३०।४
न व्यावयो (भा.२ १९७४) ३८६।३७७
न व्याधिर्न (योगवा सा १ २७) ३८६।३७८
न व्यासिरेषा (दृ श ४१) १६८।६८९
न शब्दशास्त्रे (पद्म सू १९) ३८९।४८४
न शान्तान्तस्तृष्णा (सु ४९१) ७२।५६
न शीलं ह्यभङ्गी २५५।३३
नश्यतो युध्य (मार्कण्डेय ४९) ३८६।३७७
न श्लाघते खल १९९।१९
न श्वेताश्रुव (शा प ११११) २९८।६५
नष्ट मृतमति (पच १ ३६३) १६४।५१३
नष्टमपात्रे दान (सु ३४१) ५८।१६६
नष्टे वारिजविपिने २२२।५९
न सशयमना (भा १ ५६१३) १६३।४३४
न ससारोत्पन्नं (भट्ट स २६३) ३६८।४३
न सदश्चा कशाघातं (सु २२६५) ८०।२७
न समास समर्थस्य १०३।५२
न सर्पस्य सुखे १४७।१९३
न सवर्णो न च रूप २८८।९
न साधु कुत्रापि ५२।२३९
न सारणीया १५५।१०२
न सा (स्काद नागर अ ११५) ६५।३
न सा प्रीति (भा १३ १८१८) ३९४।६७३
न सा सभा (शौन नी ११५) १७४।८८४
न साहसैकान्त (हि ३० ११६) १७४।९०९
न सुख न च सौभाग्यं ८३।२
न सौख्यसौभाग्य (शा प ३००) ८३।४
न स्कन्दते न (म ७ ८४) ३९४।६९१
न स्त्रीजित (शा प. १५११) १५४।६६
न स्त्रीणामप्रिय (हि १ ११७) ३४९।४१
न स्थातव्य (शा प ३२४) १६७।६२६
न ज्ञानं न च २९२।३३
न स्पृशत्या (काव्या ३ १२१) ३९४।७०२
न स्म माति (शिशु १०५०) ३१६।१०
न स्वप्नेन (गृह्य पू अ १०८) १६६।५७३
न स्वल्पमप्यध्य (हि १ १७२) १७२।८३४
न स्वल्पस्य कृते (भोज १३) १६९।३५५
न स्वा करेणमपि २३१।७३
न स्वादु नौषधमिदं १००।४
न स्वे सुखे (भा.५ १०८३) ३९४।६८८

न ह्यनैर्न च (शा प ३०८०) २५०१२
 न ह्यनैर्न (भा ३ १०६३२) १६७६१४
 न हार नाहार २८९६१
 नहि कस्य (श्रीकृष्णजन्मख ५) ३९४६८२
 नहि जन्मनि ज्येष्ठ (शा प गुण ४) ८२१२९
 नहि बुद्धिगुणेनैव (मालवि ४ ६) ८८११६
 नहि भवति यन्न (भर्तृ स ५६९) ९१४२२
 नहि भवति वियोग ५११२१८
 न हीदृश सव (शा प १४७०) १५४१५१
 नाकालतो (भा १२ ८८१) ३७९११०३
 नाकालतो मि (भा १२ ७४२) ३७९११०६
 नाकालमत्ता (भा १२ ७४१) ३८०११०९
 नाकाले म्रियते (नीतिसार १९) १६०१३०१
 नाकाश न दि (सुक्ति ६९ ११) २९८१३४
 नाकोशी स्या (भा ५ १२६५) ३८०१११२
 नाक्षराणि पठता (नै १२५) ७०१३२
 नागच्छन्नुपहृत्यते न ६१२६१
 नागविशेषे शेषे २०६११५
 नागुणी गुणिन ४५११३
 नागेन्द्रहस्ता (कुव ४५) २६९१३९७
 नागो भाति (पचरत्न १) १८०११०४२
 नाग्निरुप्यति (पंच २ १४८) १५४६०
 नाङ्गीकृतव्याकरणौष ४२१७
 नाजारज १६५१५६२
 नात पर (शा प ३७५२) ३५११३०
 नात पापीयसी (सु ३१६४) ६६१२१
 नातिप्रसङ्ग (पच १ १४८) ३४९१६७
 नात्यक्त्वा (भा १२ ६५८३) ३८६१३६५
 नात्यर्थमर्थार्थि (शा प ४३३) १६७६२५
 नात्युच्चशिखरो (सु २२६०) ८३११८
 नात्र व्याधशरा २३४११२०
 नाथ मयूरो दृश्यति १८६१११
 नाथ विलोक्य मेघ १८६१९
 नाथे श्रीपुरु (शाति १ ११) ३७६१२५८
 नाथो मे विपणि (कुव १५४) ३५५१८८
 नाद्रव्ये निहिता (हि प्र ४४) १६२१४३०
 नाधन्याना (सुक्ति १०३.२६) २१५११
 नाधीतेऽत्र जनो यदि ९९१९
 नाध्यापयिष्यन्निगमाश्च ४२११
 नानन्दि कैरवमवधि २१०१२८
 नानन्वयस्ते न च ते १०४१९३
 नानाभूषणभूषित १०९१२१३
 नानाविध (काव्य प्र १०.२७) १०५११४४
 नानिवेध (हि २ ९०) १४६११८०

नानीयन्ते मयुनि ८०१३९
 नानृषि कुरुते १६०१३०३
 नान्त प्रवेशमरुण (अमर ११४) २७३१५
 नान्तरज्ञा (किरात ११.२४) १६११३६७
 नान्तर्विचिन्तयति (सु २७६) ५११२१४
 नान्दीपदानि (दश २ ४०) २५२१४३
 नान्वौ स्कन्धनति २१४१७७
 नापरीक्ष्य नयेदृष्टं १५०१३३७
 नापितस्य गृह ३९४६८४
 नापृष्ट (पञ्च पा अ.११०) १६६६१०
 नापितोऽनुनयेन (अमर ४२) ३११२७
 नासं यत्केनचिदपि (सु ५१९) ७०१२७
 नाप्राप्यमभि (भा ५ ९९३) १६३१४५८
 नाभिप्रभिन्नाम्बु (सा द १० ९४) १४०१४
 नाभिरन्त्र २६७३३९
 नाभिषेको (शौन नी ११५) २२०१७
 नाभिसङ्गेन २६७३४१
 नाभीपद्मवस (प्र राषव १ ३) १५१३०
 नाभीबिलान्तर २६७३५९
 नाभीवलयसबद्धा २६७३४२
 नाभूतिकालेषु (भा १२.७३८) ३८७३९६
 नाभूवन्मुवि यस्य (शा प ९२४) २३२१८३
 नाभ्यस्ता (भर्तृ स.१९५) ३७४१२१७
 नामृत न विषं (भर्तृ स ९१) २५१११०
 नामोदस्ताखिलामो २६११९३
 नाम्बुजैर्न कुसुमैरु ३५२१२७
 नायं धार्यमधी २६३१२३१
 नाय प्रयाति विकृति २९११८
 नायं मुञ्चति २८९१७६
 नायाति वाडवशि ७८१८
 नायातो यदि (सु १४३८) ३५८१७१
 नारब्धं कुचपरि ३१३१४७
 नारभेतान्यसा (भा २ १९७२) ३८७४०२
 नारसिंहाकृतिं वीक्ष्य १९४११२
 नारिकेलसमाकारा (हि.१ ९४) ४५१२४
 नारीणा खलु ३५४१५८
 नारीणा मृगनाभि ३२६१३१
 नारीणा वचनेन ६११२६७
 नारी परमुखद्वयी १५७११८०
 नारीभिर्गुरुज (शिशु ८ ४७) ३३९११०४
 नारुद (मसु २.१६१) १६७६१५
 नारुहेद्विषमं वृक्ष १६७६५१
 नार्यं कुक्कुमशङ्कया १३४१२१
 नार्यस्तन्नि (अमर ८) ३१७१४

नालम्बते दैष्टि (शिशु २ ८६) १४७११८८
 नालसा (भा १२ ५२६९) १५३११०
 नालस्य (शा.प ११३७) २४४१२३६
 नालिङ्गन्ति (शा प १२४३) १०८१२००
 नालिङ्गिता नवलवङ्ग २२३१८६
 नालीकभङ्गकुदतीव ११८११२०
 नालेनेव स्थित्वा (शा प ८८९) २०८१२३
 नालोक क्रियते (सु २२६) ४६१७७
 नालपीयसि (शा प.२११) ३८६१३६३
 नावज्ञया प्रदा (र १ १२ ३१) ३८७३९२
 नावज्ञा नाप्यवैद (सुक्ति २७ २) २१५११
 नावर्तो न च तरला २१९१६
 नाविदग्ध प्रियं १६४१५१०
 नाशयन्तो घनध्वान्त (मा द ७ ८) २९९१६
 नाश्रन्ति पित (गरुड पू १०८) ३८९१४८६
 नाशिष्य किमभूद्भव २०१७१
 नाश्राति सेवयौ (पच १ २९०) ९७१९
 नाश्वर्यमेतदनुना (सु ४४५) ६०१२४५
 नाश्रम कारण ३८७३९४
 नासल्यवादिन सख्य ८३११
 नासा कश्चि (भा १३.१२१८) ३४८११५
 नासादसीया (नै ७ ३६) २६०१११६
 नासामौक्तिकमबले २६०१११८
 नासावंशविनिर्मुक्त २५८१४४
 नास्ति कामस (वृ चा ५ १२) १५९१२८६
 नास्ति वर्मसमो (प्रसगा १२) ३८७३८९
 नास्ति क्षुवासमं दु ख ९६११
 नास्ति मेघ (वृ चा ५ १७) १५९१२८८
 नास्ति (भा.३ १३६४९) १५६११४२
 नास्ति (वराह अ १५३) १६७६२४
 नास्ति सत्य १६५१५५६
 नास्ति सत्या (भा १ ३०९७) ३८७३९०
 नास्ति स्त्रीणा (म ५ १५५) ३५१११६
 नास्तीदृशं (मत्स्य अ ३६) ३८४१३००
 नास्त्यन्या वृष्णया (शा प ४२२) ७६१५
 नास्माक शिबिका ८०१४४
 नास्मिन्सततवेष्ट (सु २२९०) ७८११५
 नास्य भारप्रहे (शा प ९६१) २३४१३९
 नास्योच्छायवती (शा प ९०६) २३०१३९
 नाहं रक्षो न (शा प ४०८८) ३६७११५
 नाह दुश्चरिणी न ६३१३८
 नाह धार्यमधी २६४१२३१
 नाहूतापि पुर पद १०१११३
 नि पद्म शिशिरेण २१४१७८

नि पीतपीनति	२१६१७	नितरा नीचो (भामिनी अ ७)	२२०१६	नित्रोन्नत वक्ष्यति	८४११७
नि पीते कलशो	३६११४७	नितान्तस्वच्छहृदय	१९५१५०	निम्ब किं (शा प १०४०)	२४१११५५
नि शङ्खं गजपति	२२३१७७	नित्य छेदस्तृणाना (अष्टरत्न ३)	३८५१३१८	नियत (काम नी २ ४३)	१५२१४१०
नि शङ्ख बहिरम्ब	३६५१९	नित्यं (स्काद आ २५)	१६६१५९९	नियतै पदैर्निषेव्य	१७११७९७
नि शङ्खसकोचित(नै ७ ७७)	२६५१२७८	नित्य निरावृत्ति (सु ८९)	१११०	नियमयसि (अ शाकु ५ ८)	१०६११६७
नि शेषं व्यपनीय	३२०१२०	नित्यं ब्रह्म (शा प १५५८)	२९११३	नियुक्त क्षत्रियो(हि २ ९७)	१४७१२०३
नि शेषच्युत (अमर १०५)	२९३१७	नित्यं मनोरथस्यापि	३०४११	नियुक्तहस्ता (महा ना ९ ३४)	१५११३८३
नि श्वासानलविद्ध	२७७१५८	नित्य या (सु ५३८)	७१४१२	नियोगिमि (शा प १३३२)	१४४१-३
नि श्वासा वदनं (अमर ९२)	३०९१११	नित्य वृद्धिमुपैषि	१ ८१११४	निरक्षरे वीक्ष्य	१७३१८५९
नि श्वासोद्री (काम नी ३ १८)	३८४१२८८	नित्यं स्नाता सुगन्धा	३५०१२	निरञ्जने (किरात ८ ५२)	३३८१५५
नि सारस्य (शा प ४८१)	१५५१११४	नित्यमाचरतः	३७१११५	निरतिशय (पच १ ३१)	१७१७७५
नि सीम (भामिनी शृ. ४६)	२५९१६१	नित्यमाराधिता देवै	१९५१४९	निरर्थकं जन्म (स क २ २५३)	२०५१५
नि सृतोऽह (शा प. ४३२७)	३७२११४२	नित्यमास्यं शुचि(शा प ६१२)	१५६११४४	निरवद्यानि पद्यानि	३०१२
नि स्नेह नि करुण	३५८१८०	नित्यानित्यविचारणा	३७०१८४	निरवधि (काव्यप्र १० ४२८)	१८११६
नि स्नेह पतिरज्जिता	२८७१९	नित्यार्थपृथिवी	१५०१३२५	निरस्थञ्जालीकं	६७५१९
नि स्नेहो याति (शा.प ४१००)	३६७१६	निदधिरे (शिशु ६ २४)	३३५११२	निरा (काव्यालं स ३ ११२)	२२३१९४
नि स्त्रो वष्टि शतं (अष्टरत्न ९)	७७५१०	निद्रातुन्दिलशोण	३२९१२३	निरीक्षितुं (शिशु १७ ६२)	१२७१११
निकटस्थं (इ श ७५)	१६९१७०६	निद्रानिवृत्ता (का प्र १० २२)	३२८११	निरीक्ष्य विद्युजयनै (कुव ६१)	३४०१२०
निकटस्थं दहल्यग्निर्न	१४२१११	निद्रामीलित (भर्तृ.स ५७९)	२३११५१	निरीक्ष्य वेणी	३३८१७१
निकामं क्षामाङ्गी (मालती २ ३)	२७६१३४	निद्रार्धमीलित (दश ४ २३)	२७८१४०	निरुत्साहं निरानन्दं(हि २ ७)	९०११०
निखिलं जगदेव(रसगगाधर)	३६७१२७	निद्रितस्य बत	३४०१४	निरुद्यमानवद्याङ्ग्या	१९३१२
निखिलेषु गुणेषु	१०४१८८	निद्रे लोचनमुद्रणं	२८११११०	निरुपादानसभार (वेणीसंहार ?)	३१३
निचयिनि (किरात १० २९)	३४६११४	निधे कलानामपि	२१०११५	निर्गतामलवाक्यस्य	३४१३
निजकरनिकर (शा प ७५२)	२१०१८	निन्दन्तु नीति (भर्तृ.स.२६५)	७८१११	निर्गल्य न विशेषे	३९३१६३५
निजगुणगरिमा	८३१५	निन्दा य (इ श २७)	१६८१६८३	निर्गुण इति मृत	४०१२७
निजदोषा (का प्र.१० २३)	१७११८०१	निन्यते पितृभिस्त	८९१८	निर्गुणमप्यनुरक्त (सु २४२)	४८११४१
निजनयन (सा द ८ १५)	३३४११०३	निन्यन्ते यदि (प्र राषव १ २०)	३२१४८	निर्गुणस्य हतं रु(वृ चा ८ १६)	३८८१४३८
निजपतिराद्यः	१८११२५	निपतति किल	९२१६२	निर्गुणेष्वपि (शा प २३२)	४६१३९
निजपदगतिशुणरज्जित	४७१९६	निपत्य युधि (शा प १६०७)	१४३१५१	निर्जितसकलाराति	२०११५९
निजपाणिपल्लव (शिशु ९.५२)	३५९१८८	निपपात संप्रमभृत (शिशु ९ ७२)	३१०१३	निर्णेतव्यो	२६८१३६५
निजप्रियमुखभ्रान्त्या	३३७१५९	निपानमिव (हि १ १७६)	८२१९	निर्णेतुं शक्य (कुव १७१)	३१२११७
निजरज पटवास (६.३७)	३४११४३	निशन्धनी (भा १२ ६५४८)	३८०११४८	निर्दयं खड्ग (कुमार १६ ६)	१२७१४
निजवर्षाहितस्नेहा	१४५११२५	निबिडतमतमाल	३५४१७३	निर्दहति कुल (प्रसंगा ८२)	३८८१४२९
निजसौख्यं (हि १ १५८)	७१११८	निबिडानुषक्त	२६६१३०८	निर्धौते सति (शिशु ८.५१)	३३९११०८
निजा काय (शा प ३८३२)	३३६१२१	निभृत निभृतं	३५२१२४	निर्ममेन मयाम्भसि	१५१२६
निजाशुकावृता (शा.प ३७३४)	३२७१२	निमग्नस्य (षट नीति २०)	१६०१३०२	निर्मज्जक्षु (सक्ति ९३ ३)	३६६११४
निजानपि गजा	११७१७६	निमित्तमुद्दि (षट नीति १०)	१७४१९०८	निर्मास मुखमण्डले	१२४१८
निजानुत्पत (भा ५ ११६५)	३८६१३८४	निमीलदाकेक (किरात ८ ५३)	३३८१९६	निर्माणकौशल(सा द १० ३३)	२५३१६
निजाशयवदाभाति	१६८१६९७	निमीलनभ्रंशखुषानै (१ २७)	२५३१७	निर्माय खलजिह्वाप्रं (सु ३७६)	५६११०६
नितम्बगौरवेणासौ	२६८१३७५	निमीलनाय (शा प.७४३)	२०९१४	निर्मित्सु सुदती	२५४१४५
नितम्बपीड्य	२६९१४०८	निमेष (भा १२ १२५०३)	१६११३५९	निर्मुक्तशेषधवलैरचले	१३५१२२
नितम्बबिम्ब	२६८१३७२	निम्ननाभि (का प्र.१०.४६)	३३८१९९	निर्मुक्तशैश (प्र.राषव २ १९)	२५३१२३
नितम्बिन्यो नित्यं विनय	३५३१३७	निम्नप्रदेशा (कुमार १४ १४)	१२८१४५	निर्धच्छोणितपूरताप्र	११५१४८
नितम्बो विशाल.	१७५१९४४	निम्नेष्वोधीभूत(शिशु १८ ६९)	१३०१९८	निर्धक्षासरजीव (विद्ध २ २२)	२९५१६२

निर्यान्त्या (शा प ३७२८)	३२४।४८	नीचस्वनोत्वश्रु निता (सु १७५) ४०।४३	नृत्यत्त्वद्वाजिराजि (रसगगाधर) १२६।२५
निलैपौ कुचकुञ्जलौ	३२१।२९	नीचावमानमलि (दृ श.२०) १६८।६७७	नृत्यद्गर्गादहास (कुव १४८) ११६।५६
निर्वाणदीपे (नीतिप्र १३)	१७३।८७४	नीचेषु यावनी (शा प ५५९) १९९।३३	नृत्यारम्भरसत्रसद्गिरि ६।७०
निर्विषेकतया बाल्यं	३६७।१८	नीचैर्दुर्यवने शुनी १००।३०	नृप. कराभ्यामु (नै १२ ८०) १०४।११६
निर्विशेषो यदा (पंच १ ८६) १४६।१५७		नीतं जन्म (अमरा ४ १२) २२४।१०८	नृप कामासक्तो (हि २.१४२) १५२।४११
निर्विषेणापि (पंच १ २२५) १५७।१७८		नीत नवनवनीतं २२।१११	नृपतिनिजाम तवा ११५।३३
निर्विषोऽपि (शा प.१२९७) १४९।३१०		नीता कुम्भस्थलक १२३।१	नृपतिपुरुषशङ्कि (मृच्छ ३ १०) २९६।२
निर्वीर्या पृथिवी ९९।२३		नीतानामाकुली (कुव ६५) ३१२।१४	नृपतिमुकुटरत्न (हनु ७ ३) ११८।१२१
निर्वृत्ताध्वरकृत्य १७८।१०८०		नीतिर्भूमिभुजा (नवरत्न ३) १७९।१०३२	नृपदीपौ धन (पंच.१.२४४) १४९।२९३
निर्वृत्ते सुरतोत्सवे (सु २११६) ३२१।२६		नीतिस्त्रीमुकरो १११।२५६	नृपाणा च नरा (शा.प १२८७) १४५।१२०
निर्व्याजा (शा प ३७५०) ३५१।३८		नीते मेदं धौत (शिशु १८.२०) १२९।६५	नृपोऽपकृष्ट (सुद्रा ४ १४) १५२।३९७
निर्हार्दं क्रकचक्षतै. ३१।४५		नीत्वोच्चैर्विक्षिप (अमर ११९) ३४७।४६	नृसिंहदेवे चलिते १९०।७३
निलय श्रिय. (शिशु ९ १६) २९६।४		नीपस्कन्धे कुहरिणि १४१।४	नेता यस्य बृह (भर्तृ.स ४९) ९३।१००
निलीना वेश्मान्त २५४।३४		नीपस्कन्धे निवसति १४०।१	नेतु प्रयाणोन्मुखता १९०।६८
निलीयमानैर्विह्वलै (कुव १७१) २९३।६		नीर दूर तदपि वि २१३।५७	नेत्रे खज्जनगजने (सा.द ३ ५९) २७२।७१
निवासश्चिन्ताया (मृच्छ १.१५) ६७।५५		नीरक्षीरविवे (भामिनी.अ १२) २२१।१०	नेत्रे खज्जनगजने नव २८१।१०८
निविशते यदि (नै ४.११) २७५।१८		नीरक्षीरे गृहीत्वा ११७।९६	नेत्रैरिवोत्पलै (सा द १०.२५) १४०।१
निवृत्ता (भर्तृ स.१५३) ७७।४४		नीरजान्यपि निषेव्य २२३।६८	नेत्रोपास्तवतंसिते २७२।६०
निशम्य केलीभवनोप ३३०।२		नीरन्ध्रं परिरभ्य (शृ ति.२ ६७) ३१७।३	नेदं नभोम (सा द १०.३८) ३०४।१५१
निशाचरोऽपि दीनो २०९।६		नीरसान्यपि (शा प.२९४) २४२।१८४	नेदं मुख मृगवियुक्त २५३।२०
निशारत्नं चन्द्र (प्रसगा १५) ११५।४६		नीरागा मृग (शा प ३४८८) २९०।७२	नेदं समीरितमकारि ३५९।८९
निशितशरधि (काव्यप्र ४ १९) २५५।१६		नीराजिर्म (भामिनी.अ ६१) २४४।२३७	नेदं सर सरसवारि २२१।२१
निशीथे लीना (शा प ३८९२) ३४२।८६		नीलनीरजनि (किरात ९ १९) ३००।३६	नेपथ्यादपि रा (सूक्ति ८० २) ३२१।२५
निश्चितं ससुर को १८७।९		नीलाब्जद्युतिनं १८२।३९	नेपालीनामराले १३८।७८
निषेवन्तामेते २३२।७७		नीलाब्जाना नय (स क २ ६७) २७१।४८	नेयं विद्युद्भवमधि २७४।२१
निष्कन्दा किमु (शान्तिश ४ ३) ७४।४६		नीलेन्दीवर (स क ३ ११५) २८१।१०२	नैतच्चित्रं यद (अ शा २.१५) १०७।१७५
निष्कन्दाभारवि (स क ४ ९४) २३५।१५५		नीलोत्पलदल (सूक्ति ४ ९६) ३६।५४	नैतद्धारिदगर्जितं ३४२।७०
निष्कलङ्ककल्यैक (शा.प.४६४) ८२।४२		नीलोत्पलाभ (शा प ४१२२) ३७२।१५१	नैतद्विचित्रं म (भाग.१०.१२) ३८४।२९३
निष्कासयन्त्यनेकै २७८।२५		नीलोत्पलोल्लसित २५३।२४	नैतस्या प्रसूति (शा प.३९४२) ३४८।१७
निष्कूजस्तिमिता. १४०।५		नीवारप्रसवाप्रमुष्टि (सु.६३७) २३२।८१	नैता स्वयमुप (शा प ७८८) २११।१७
निष्कामन्मृश ३७२।१४३		नीवारा शुक्रको (अ शा १ १३) १४१।७	नैयायिकाना नलिनाम्ब ४३।४
निष्णातोऽपि च (भामिनी.अ.८५) ५५।५९		नीवारौदनमण्डमु १४६।१०	नैयायिका वा ननु शाब्दि ४३।४
निष्पात्याशु हि २६।१९५		नीवीदृढार्पितकरा ३१८।८	नैरन्तर्यच्छि (शिशु १८.७६) १३०।१०५
निष्पीडितो यद्य २१०।१६		नीवीबन्धोच्छ्रस (मालती २.५) २७६।४४	नैर्मल्य वपुषस्त २९९।२२९
निष्पेषोऽस्थिच २४३।१८६		नीव्या सयमनं कचे ३२१।२८	नैव व्याकरणाज्ञमे ३१।४३
निष्प्रत्यूहमनल्प (शा प १२४) १८।१९		नीहाराकरसार (शा प ७७२) २१३।६०	नैवाकृति फलति (भर्तृ स.४०) ९२।७२
निष्प्रत्यूहमुपासहै १५।३१		नूनं दुग्धाब्धिम (सूक्ति ६ २) ४६।४७	नैवात्मनो विनाशं (पंच १.४४३) ५६।११५
निसर्गसौरभोद्भान्त ३२७।३		नून बादलशाह शो (शा प ५५०) २०७।३	नैवायं भगवानुद ३०३।१३४
निसर्गादारामे (भामिनी.अ ५२) २३८।७२		नूनं हि ते क (भर्तृ स ११८) २५२।४२	नैवालवालवल्यं २१२।४४
निक्षिप्तनुटि (नैषध.१२ ६६) ११०।२४२		नूनमयं मे पाप (सु १२६५) २७७।१८	नैषा सध्याविधिरवि १३९।५
निहत निहत तूर्ण १४१।१		नूनमाज्ञाकरस्त (भर्तृ १ ११) २५९।६०	नैषा वेगं मृदुतर (सु २१०७) ३१९।३७
नीचं समृद्धमपि १७६।९६८		नृणा धुरि स एवैको (सु ५१०) ७०।१९	नैष्ठ्यं कलकण्ठको २९०।८०
नीच समुत्थितो (शा प.३५६) ५५।६९		नृणामनभ्यस्तफणाभृदी ४२।६	नो काम प्रति (सु.२५७६) १०८।१९६
नीचतामनवलम्ब्य ७३।२९		नृत्यचन्द्रकिणि (सु.१७७३) ३४३।८९	नो ग्लानिं भजते १२१।२५८

नो चाटु श्रवणं (सा.द.३ ८२) ३०९११३
नो चापाकलनं न १३११२१
नो चारु चर (सुक्ति १७ ९) २२८१२१८
नो चिन्तामणि (भर्तृ स.२६६) २१४१७५
नोचै सत्यपि चक्षु (वेणी २ १) १३९१७
नो जानाति कुलीनमु ६३१४२
नो तल्पं भजसे न ३०९१२३
नो तावत्कलयाभि ३६११४६
नोदन्वानर्थितामे (सु २६६५) १५३१११
नो धर्माय त (भर्तृ स ५८२) ३७५१२२३
नोपभोक्तु नच (हि १ ११३) ३८४१२७५
नोपभोक्तुमपि क्लीबो (सु २६७६) ७१११५
नोपभोगपरानर्था १६९१७०४
नोपभोगो न(काव्या.२ ३२६) ३८८१४३५
नोपेक्षा न च दाक्षि २१११७
नोपेक्षितव्यो (सु २७६२) १४९१३१५
नो मन्ये दृढब (शा प ९३४) २३२१८९
नो मल्लीमयमी (शा प ८२०) २२४११००
नो रविर्न च (सुक्ति ६८ २०) २९४११०
नोर्ध्वं न चा (कुमार १४ ३८) १२८१४१
नोर्ध्वमीक्षण (कुमार ८ ५६) २९७१११
नो वा कियन्त २२०१२०
नो सत्येन मृगा (भर्तृ १ ७७) ३८४१२७६
नो सध्या समुपासते २०१७४
नो सेवा विहिता ६७६५५
नौका वै भजते २४८१८५
नौका च (शा प दुर्जन १८) ३८८१४३३
नौश्च दुर्जनजिह्वा (कविता.१०) ५४११४
न्यग्रोधे फलशा २४१११४७
न्यग्रचक्षु (सुक्ति.९६ १०) २०८१२५
न्यग्रति (भामिनी.शृ ४५) २५५६६
न्यस्तं यथा मू(शा प ४११५) ३७२११६६
न्यस्तं पन्नगमूर्ध्नि ३५३१५७
न्यस्तानि (सुक्ति ८६ ५) २६४१२४३
न्याय खलै (सु ३१७) ५०१२०८
न्यायनिर्णीत (किरात ११ ३७) ८५१४
न्यायार्जितधनस्तत्त्व ८९११
न्याय्यं मार्गमनु (सु ५३९) ७११४३

प

पक्वानि प्रच्यवन्ते १८२११४
पक्षाग्रमिव (सु २७६६) १४४१८०
पक्षविकलश्च (शृच्छ.५ ४१) ६६१३३
पक्षावुत्क्षिप्य ध्रुव (सु.२४१८) २०८१२६
पक्षिश्रेष्ठसखीवभ्रूरा १९८१३
पक्षमाप्रग्रथि (सुक्ति ३९ ११) २८६१२०

पक्षमालीपिङ्ग (मालती १ ४) ९११४२
पङ्कज जलेषु वा (शा प ९९) २४३१२१०
पङ्कसकरविगर्हितम(नैषध ५ ८७) ६९१२२
पङ्कानुषङ्गं पथि (शा प ३९१७) ३४५१५७
पङ्कुष्वपि च देवर्षे ३४९१८८
पङ्गो वन्द्यस्त्वम (स क.४ ११३) ७४१३५
पञ्चत्व यान्तु बाणा २८५१४५
पञ्चत्वं तनुरेतु भू (सु १३५५) २८४१३०
पञ्च त्वानुगमि (भा.५ १०४६) ३७७१२०
पञ्चदशीरजनिसमा १८६११०
पञ्चभि. कामिता १५५१११७
पञ्चभि. सभृत (हि.४ ७१) ३८६१३५०
पञ्चभि सह गन्त १५५१८४
पञ्चभिर्याति दास (हि २ ३८) १६३१४७३
पञ्चमेऽहनि षष्ठे (शा.प ३१४) ७५१६
पञ्चसायकमहेन्द्र २७८१३३
पञ्चास्यपञ्चदशनेत्र ११११६
पञ्चास्यस्य पराभवा (धर्मवि ७) ३७७१४
पञ्चेन्द्रियस्य म (भा.५.१०४७) ३७७१५
पञ्चैतानि विलि १६५१५५५
पञ्चैते पाण्डुपुत्राः ९५११२८
पञ्चैव पूजयन् (भा ५.१०४५) ३७७१६
पटलमम्बुमुचा ३४११३५
पटलमे पल्लौ नमय (अमर.४१) ३१८१९
पटविघटितमपि २६५१२८८
पटुत्वं सत्यवादित्वं (हि १ ९९) १६३१४५२
पटु रटति पलितदूतो ९५११०
पठक पाठकश्चैव १५८१२५१
पठतो नास्ति मू(शा प.१४२४) १५३१५
पण्डिते चैव मूर्खे १५८१२२९
पण्डिते हि गुणा (स पाठो.५३) ३८११
पण्डितै सह १५८१२५२
पतङ्गपाकसमये पत ३३११८
पतति रविरपूर्ववारि २९४१४८
पतति व्यसने (सुक्ति ११० २३) ४६१२८
पततु तवोरसि स (सु २१२०) ३२०१२
पततु नभसो गच्छ २०९११४
पतत्यविरतं वारि नृत्य (कुव ११४) ३४०१७
पतत्येतत्तेजो (नैषध १२.४६) १३५१३१
पतन्ति खड्गधारासु (शा प ३४३) ६५१४
पतन्ति नास्मि (किरात ४.२३) ३४४११९
पतन्ति व्यसने दैवात् ४५१२८
पतिते पतङ्गमृगराजि २९७११४
पतितोऽपि राहुव (शा प.४८०) ४७१२२

पतिव्रता पतिप्रा (पच.३ १४४) ३७७११२
पतिरतीव धनी सुभ ३५२१२६
पतिर्भार्या (मनु ९ ८) ३८६१३६१
पतिर्हि देवो(बौधा स्मृ.१ १३) ३५१११४
पतिव्रताया कुच १७३१८६३
पति पति वाहमे १२९१५३
पति पतिम (कुमार १६ २) १२७१२
पति पदार्ति र (रघु.७ ३७) १२८१२५
पत्यु प्रवृत्तस्य रतौ ३१९१२४
पत्युर्यत्पतितावशेष (सु ६३९) २३२१९०
पत्रं नैव यदा क (भर्तृ २ ८९) ९३१९६
पत्रच्छायासु हं (मालवि २ १२) ३३७१५८
पत्रपुष्पफलच्छाया (शा प ९७७) २३६१२
पत्रफलपु (भामिनी अ.२२) २४२१९६०
पत्राणि कण्टक (शा.प १०१२) २३९१९२
पथि निपति (सुक्ति १७ ६) २२८१२१४
पथि पथि लता ३३४१३३१
पथि पथि (काव्य.प्र ४ २०) ३३३१८५
पदद्वयस्य सधान (सु १४०) ३९११९
पदन्यासो गेहाद्दहि ३५११३२
पदप्रणतमालोक्य ३१०११
पदबन्धोज्ज्वलो हारी ३५१३०
पदमनन्तरवाचि २०२१८४
पदव्यक्तियुक्ती (सुक्ति ४.३५) ३३४४
पदशब्दलीनहृद (सुक्ति ४६ ६) २९४११
पदस्थितस्य पद्मस्य (शा प ४८७) ८६१४
पदानि क्रतु (याज्ञ १.३२४) १५०१३४५
पदाभ्यामुञ्चि (प्र राख २.९) २७११४४
पदे पदे च रत्नानि (वृ चा २ १) १६०१३११
पदैश्चतुर्भि सुकृते (नै.१ ७) १०५११२३
पद्माकरं दिनकरो (भर्तृ २ ६५) ७५११३
पद्माकारैर्योधवक्त्रै १३०११०१
पद्माङ्गसद्मान(नैषध ७ ४९) ४२६३१२२२
पद्मातपत्ररसिके (कुव ९०) ३१३१५५
पद्मानना पद्मपलाश १०१११०
पद्मापयोधरत (गीत.१ २.१०) १४११८
पद्माया स्तनहेमसद्व १६११२
पद्मा सद्मनि केशवस्य ११११२६५
पद्मिनि किमिति २४४१२१४
पद्मिन्या सकला ३२४१४९
पद्मिन्या दयितेऽनु ३२१११०९
पद्मे त्वन्नयने स्म (कुव.३०) २४११५८
पद्मे मूढजने ददा ६३१३४
पद्मोदयदिना (सा.द १०.३०) १०३१५८

पन्था सहर दीर्घ	११७।८८	परार्थव्यास (भामिनी अ ७४) ५२।२४६	परोपकार कर्तव्य (पाञ्च उ २२) ७४।१
पन्नगधारिकराप्रो गङ्गो	१३।४	परार्थानुष्ठाने जड (सुद्रा ३ ४) १३९।३	परोपकारविज्ञानमा (सु २३१६) ५६।९६
पपात गङ्गा हरमौलि	३२१।५	परार्थे य (शा प १०।२) २४२।१७९	परोपकारशून्यस्य (शा प १४७८) ७४।७
पपात पाथ कणि	२१२।२९	परिक्षीण कश्चि (भर्तृ २ ३७) ६५।१५	परोपकाराय फल (विक्रम ६६) ७५।१०
पपात मेरो सुरसिं	३२१।४	परिचरितव्या (भर्तृ २ १०८) ३८६।३४८	परोपकृतिकैवल्ये लोल ७४।५
पम्पासरसि रामेण	१९३।५	परिचुम्बति स (शा प ३७८५) ३३१।५	परोपदेशकुशला दृश्यन्ते ८४।४
पय.पीठं दत्ते त्वरि	३५७।५२	परिच्छिन्नस्वादोऽमृत ३१।४०	परोपदेशवेलाया १५६।१५९
पयसि सलिल (शिशु ११ ४५) ३२७।१४		परिच्छेदाती (मालती १ ३३) ३७५।२४७	परोपदेशे पाण्डित्य (हि १ १०३) ४५।२६
पयोदकेशेषु विह्व	२४७।१५	परिच्छेदो हि (हि १ १५०) १६३।४५५	परोपसर्पणानन्त (भामिनी अ ८४) २३६।५
पयोद हे वारि (उत्त.चातक ६) २१२।३५		परिच्युतस्तत्कुच(रत्ना २.१४) २८३।१५७	परोऽपि हितवा (सु २७०५) १५६।१५२
पयोधरधनीभाव	२६४।२५३	परिणयविधौ भङ्गत्वा २०।८०	परोऽप्यपत्यं (भाग ७ ५ ३७) ३८७।४१३
पयोधरस्तावदय	२६७।३५५	परितप्यत एव (शिशु १६ २३) ५९।२०१	परोऽवजाना(किरात १४ २३) १७४।९०३
पयोधराकारध (शा प.३९२७) ३४६।३४		परितोषयिता न(शिशु १६ २८) ५९।१९७	पर्जन्य इव भूता (शा प १२८३) १४२।४
पयोधे सर्वस्व शिर	२१७।५७	परिपतति पयो (शा.प ३५८८) २९४।४५	पर्यङ्क स्वास्तर (शा प ३७६६) ३५२।३
पयोमुच प(काव्या २ १७३) ३८८।४३०		परिपीड्य करद्वयेन २४६।३७	पर्यङ्कमन्यवन्धद्वि (सृच्छ १ १) ८।११२
परं क्षिपति (भा.५ १००७) ३८६।३४५		परिपूर्णगुणाभोगगरि (सु ५०५) ७०।१७	पर्यङ्कीकृतनागनायक १५।३६
परं तदिह नास्ति	२४२।१६६	परिपूर्णेऽपि तटाके ५६।१२३	पर्यङ्को राजलक्ष्म्या ११८।११०
परं पलितकायेन	१६५।५६०	परिभ्रमन्त्या (शा प ३९१४) ३४५।५०	पर्यच्छे सरसि (शिशु ८ ४६) ३३९।१०३
परं विनीतत्वमुपै (भाव ४ ३) १५२।४००		परिमन्थराभि (शिशु ९.७८) ३११।१०	पर्याप्तपुष्पस्तवक ३३१।३४
परकाव्येन क(राजत ५ १५९) ३९७।४२२		परिमलसुरभित (शा प ९९०) २३७।३९	पर्वतभेदि पवित्रं जैत्रं ९।१२३
परगुह्यगुप्ति (भामिनी अ ८७) ५७।१३९		परिमृदितमृणा (मालती १ २५) २७५।२५	पर्वताग्रे रथारूढो १८५।२७
परदारपरद्रव्यपर (शा प ६६७) १५४।४६		परिम्लानं पीन (रत्ना.२ १२) २७५।२७	पर्वताग्रे रथो याति १८५।१९
परदारं परद्र (स पाठो ५४) १६१।३४९		परिम्लाने माने मुख (अमर २५) ३१०।४	पलायिता तवारि ११८।१०१
परदारा न गन्त (सु २९) १५४।४४		परिलुठति ललाटे ३०६।३६	पलाशकुसुमभ्रा (कुव २५) २२२।४३
परदु खं समा (राजत १ २२७) ४७।८१		परिशिथिलित (शिशु ११ ११) ३२३।२५	पल्लवत कल्पतरोरे (कुव ५७) १०३।७९
परपतिनिर्दयकुलटा	३५१।२६	परिशुद्धामपि वृ (शा प ३५५) ५७।१३०	पल्लवोपमितिसा(शिशु १०.५३) ३१७।१५
परपरितापनकुतुकी	५८।१५७	परिश्रमज्ञ जनमन्त (सु १९५) ३८।२१	पल्लीनामधिपस्य पङ्क ३५७।३९
परमृतशिशो (सक्ति १४ ९) २२५।१३८		परिसुरपतिसू (किरात.१० २०) ३४०।२२	पवनापनीतसौरभदूरो २२२।६०
परमर्मघट्टनादिषु (सु ४०३) ५८।१७८		परिस्फुरन्मीन (किरात ८ ४५) ३३८।८८	पवित्रमवितृप्तिकृ २०३।१०५
परमर्मदिव्यदर्शिषु (सु ३९२) ५७।१३९		परिहर कृता (गीत.१० १९ ३) ३०६।४९	पश्चादङ्गी प्रसार्य (सु २४२०) २०७।१३
परमो मरुत्स (शा प ७९३) २१४।३		परिहरत पराङ्गना १७५।९४१	पश्यति परस्य युवति १७१।७८०
परवादे दशवदन.-(सु ३८९) ५७।१२९		परिहरति भयात्तवा २०१।६८	पश्यन्ति नैव कवयो १७६।९६१
परश्लोकान्स्तोकान (सु १७९) ४१।६०		परिहरति यथा य(भाव ३.११) २५५।१५	पश्यन्ति स्निग्धमुग्धं ३५४।६५
परस्पराणु (शा प १९२९) १५०।३५०		परिहरति रतिं मतिं २९३।२	पश्यन्तीं परिणामके ३२०।४६
परस्परेण (रघु ७ ५३) १२८।३६		परिहृत्य दुरारोहं २६७।३३१	पश्यन्त्यसख्यपथगा १०२।३८
परा विनीत (काम नी १ ६५) ३७८।४६		परीक्ष्य सत्कुलं वि (शा प ४०५) ६५।४	पश्यन्हतो (सक्ति ५३ ८०) २६९।३९६
परानै कापूरैस्तुहि	२८०।७१	परीवादस्तथ्यो (लक्ष्मणसेन) १७७।९७७	पश्य पक्कफलिनीफ २९९।२६
पराधीनं वृथा १६०।३२८		परेषा क्लेशदं (शा प १५१३) १५४।६८	पश्य पश्चिमदिगन्त २९४।१३
परान्नं प्राप्य दुर्बुद्धे (सु.२३११) ३६३।३		परेषा चेतासि (भर्तृ ३ ६२) ३६८।४५	पश्यानुपमिन्दि २४१।१५७
पराधेन मुखं दग्धं(वृ चा ४ २३) ९८।३		परेषामात्मन. (पंच ३.८७) ३७७।२१	पश्याम किमियं (अमर २०) ३११।२४
परापकारनिरतै १६८।६५९		परै प्रोक्ता गुणा यस्य ८३।१	पश्यामि तामि (मालती १.४३) २७८।४९
पराभवं परिच्छे (हि २ १५०) १६४।४९०		परै सभुज्यते रा (हि २ १७६) १३९।१	पश्येत्कश्चिच्चलचपल १३२।२३
परामृशन्तो लिङ्गानि ४३।१		परोक्तमात्रं (वृ. चा ४ ४९) ३८१।१७२	पश्योदम्बदवाञ्चदक्षित २०७।३
		परोक्षे कार्यहन्तारं (स.पाठो.५४) ८८।१	पश्योदेति वि (प्र राघव ७.५९) ३०१।९१

पाकश्चेन्न शु (राजत ३ ३०३) ६२१२७४	पाथोदजालजटिलं ३४४१६	पारीन्द्राणा धुरीणैरवनि १२६१३१
पाटलया वन (शा प १०१४) २३९१९७	पादन्यास (सु ५६१) २१०१३३	पार्वतीमोषधीमेकमपर्णा १११२
पाटीर तव प (भामिनी अ ११) २३७४४३	पादपाना (स पाठो.५४) १६२१४१४	पार्श्वस्थपृथ्वीधरराजकन्या ४१२९
पाठीन कमठ (शा प १३३) १७३	पादसवाहने वज्री २५१११७	पार्श्वभ्या (शा प ३५०५) २९३११
पाणि पात्रं प (शान्ति ४ ७) ३७१११३	पादस्याविर्भवन्ती (सुद्रा १ २) १०११५४	पार्श्वस्फाला (शा प ५८७) २०७११९
पाणिग्रहे पर्वतराज ४१२८	पादा कन्दुकवस्थि १४३१५७	पाशक्षुण्णखुरस्य २३४१९२३
पाणिग्रहे पुलकितं वपु ४११६	पादाग्रस्थितया (सुक्ति २ ३८) १२१३८	पाश्चात्यभागमिह (शिशु ४.२२) ३६३११८
पाणिग्राहस्य सा (म ५ १५६) ३५१११७	पादाघातविधूर्णिता (सु ६३५) २३२१८६	पाश्चात्याम्बुधिदृष्टपूर्व २९५१६४
पाणिपल्लवविधून्किरात ९ ५०) ३१८११०	पादाङ्गुष्ठेन (अमर परि १३६) २८११.२१	पाश्चात्यैर्मे (शा प १८३१) ३३६१२७
पाणिरोधमविरो(शिशु १० ६९) ३१८११२	पादासक्ते (अमर ६८) ३०७५२	पाषाणखण्डे (शा प ४०९९) ३६७१२३
पाणिर्नीरवक्रकृष्ण स्तन २९११९५	पादास्त एव ३१३१५४	पाषाणा पयसि १८३१६२
पाणौ कङ्कणमुत्फर्गं (शृ ति ३ २) ७ ८९	पादाहत यदुत्थाय (शिशु २ ४६) ७९१५	पाषाणो भियते ५५१४५
पाणो गृहीतापि पुर ३५२१२२	पादाहतोऽपि (शा प ३६१) ६०१२३७	पास्यन्ति कस्य कुसुमे २४११३४
पाणौ ताम्रघटी (सुक्ति ८९ ७) ३६५१४९	पादेन कम्प्यते १५९१२७१	पिकस्तावत्कृष्ण ८५११२
पाणौ पद्म (सुक्ति ६५ ४०) ३३४१११९	पादे मूर्धनि (शा प ३५६९) ३१०१७	पिका ग्री वाचालीभवति २८५१२६
पाणौ मा कुरु (सु १३१३) २८२११३८	पादौ सस्तम्भयन्ती ९६११८	पिण्डे पिण्डे १५९१२६५
पाण्डित्यस्य विभूष (सु ३०५४) ८४१२३	पान दुर्जनससर्ग (म ९ १३) १६६१५७६	पिता (गरुड पू अ ११५) १६६१५७५
पाण्डु क्षामं वदन(काव्यप्र ७ १५) २८५१२	पानं स्त्री (भा १२.५२७२) १४८१२३८	पिता रत्नाकरो यस्य(वृ चा १७ ५) ९११२०
पात पूष्णो (भल्लट. १०) २०९११३	पानघौतनवया (शिशु १० २६) ३१५१२९	पिता रत्नाधार शुचिसह ९३१९५
पातकाना समस्ता १४७११९७	पानमक्षा (शा प १३८९) १४६१९६४	पिता वा (पंच १ ४५७) १४७१२२१
पात जले विष्णुपदापगा ४२१५	पानायावरतोऽमृत २७२१६२	पितुरधिपुर त्यक्ता ३२९११२
पातयति हृदयदेशे २७५१८	पानीय (भा १२ ४११४) १६३१४५६	पित्रो पादाब्जसे १०११४७
पातालत. किमु (शा प ४०८०) ३६६१२	पानीयं (शा प ३८०७) ३३५११३५	पित्रोर्नित्य प्रियं १६७१६१८
पातालमिव ते नाभि ३१२११०	पानीय पातु (शा प ५३०) १८६१२	पित्रोर्नैव वच शृणोति ९०११२
पातालाद्भवनावलो २७४१२४	पानीयमानीय २१२१२८	पिदधति (शा प ३६०१) २९७११३
पातालाज विमो (शा प २५७) ८०१४४	पान्तु वो (शा प ११३) २२११०१	पिदधानमन्वपुगप (शिशु ९ ७६) ३१०१८
पाताले मञ्जु मूलं १२१११६१	पान्थ मन्दमते २५४१६८	पिनष्टीव तरंगाम्रै (कुव ३५) २९९१४
पातितोऽपि करा (भर्तृ २ ८३) ४५१३०	पान्थाधार इति (शा प ९८३) २३६१२१	पिनाकफणिभालेन्दुभस्म (शा.प ६३) ३१६
पातुं त्रीणि जग (शा प ४०१७) १८१३१	पान्थाना प्रमदा ३३७१५६	पिपासाक्षामकण्ठेन २२६११४९
पातु न प्रथम व्यव (अ शा ४ ८) ३६३१३९	पापं समाचरति (सु २७२) ५०१२१०	पिपासुरिव चञ्चलं २६०११११
पातु ओत्ररसायनं (सुक्ति ४ ९९) ३६१४३	पाप कर्तुमृष्ट कर्तुं ९८१२	पिपि प्रिय (शा प.३६५१) ३१६१६७
पातुमाहितर (किरात ९ ५१) ३१५१४३	पापान्निवारयति (भर्तृ २ ६४) ८८११८	पिपीलिकाजित धान्यं १५५११०१
* पातु व कपटकेरलके १८१२७	पामारागाभि (सुक्ति ९८ १) १९४११७	पिबतस्ते (शा प ५३८) १९५१४२
पातु व शिति १०११४४	पायं पाय पिब (शा प ११५१) २२०१३	पिबन्ति नद्य ४९११७०
पातु वो निकषपावा ३१४	पायात्पयोधिदुहितु (शा प १३४) १६१२	पिबन्ति मधु (सु ६९०) ९११८
पातु वो (मृच्छ १ २) १०११४२	पायात्स व (सु.४८) १६१४५	पिब पय (शा प १२११) २३५११५६
पातु वो मेदिनी (सु ३०) १८१२४	पायादायासखे १०११५७	पिब स्तन्यं (भामिनी अ ५८) २३०१३६
पातु श्रीस्तनपत्र १८१३२	पायाद्रजेन्द्रवदन (सु ८०) २१२३	पिशुन खल्ल ५८११६२
पात्र न तापयति ९०११३	पायाद्द करणोऽरणो २०६११८	पिशुनत्वमेव विद्या ५७११५२
पात्रं पवित्रयति (सु ३२४) ५११२१६	पायाद्भो जमदभिवश २०१७२	पीठा कच्छपवत्तरन्ति ६८१७८
पात्रमपात्री (शा प ३७०) ८८१९	पायान्मायाभृगेन्द्रो १११५८	पीठीप्रक्षाल (शा प.४०२८) ३६५१५५
पात्रविशेषे (भा.१३ १७७) ८६१७	पारिजाततरु यावन्न २३७१३८	पीठे पीठनिषण्णबालक २४११५७
पात्रापात्र (सु २९७५) १५७१२०३	पारीन्द्रशावक न २३०१३०	पीडिते पुर (शिशु १० ४६) ३१६१६
पात्रे त्यागी गुणे (प्रसगा ४) १४२११२	पारीन्द्रस्य (धर्मवि.८) १८३१५९	पीतं येन पुरा पुरन्दरपुरे २२२१३७

पीतं यत्र हिम (शा प ९२१) २३२।८३	पुमासो ये हि (भाव १ ४०) ३९०।५०६	पूरयित्वा (शान्ति. २.२१) ३६७।१२
पीत पङ्कजकानने २२४।११४	पुर पूर्वमेव (रत्ना ३ ७) २०१।२८	पूरोत्पीडे तडा १५६।१६६
पीत कुद्रेन (वृ चा १५ १६) ३८७।४१७	पुर स्थित्वा (सक्ति ४२ १२) २७३।१४	पूर्ण पङ्कज २११।४८
पीतमत्र मधु यापिता २२३।६९	पुरत कृच्छ्र ३९०।५१०	पूर्णचन्द्रमुखी १९६।१४
पीतवलयभिमत (शिशु १०.९) ३१४।१२	पुरत प्रेरयत्याशा ७३।१६	पूर्णखेन्दुद्विगु ९।१३५
पीतशीघ्रमधु (शिशु १० ११) ३१५।१४	पुरंदरमहस्याणि (सु ३३०९) ३७३।१९०	पूर्णापूर्णे (पच १ १७) ३९३।६२९
पीतस्तुषार (अमर १२०) ३१६।६६	पुरस्तन्व्या (अमर ५१) ३५७।५३	पूर्णन्दुमा (माकडेय २७.२५) ३९३।६३१
पीतस्त्वं कलशोद्भवेन १८३।६५	पुरस्ताद्रच्छन्ती २८०।७८	पूर्णन्दु कर १३७।५५
पीतोऽगस्त्येन तातश्चरण ६४।४३	पुरा कवीना गण (कुव १६४) ३५।७	पूर्ण शतसहस्रे (शा प ३९८५) ३६०।८
पीतो यत (अमर १३०) २७९।५७	पुराण (सक्ति ५३ १३) २६०।११४	पूर्वं तावत्कुवलय (शाति ४ १६) ३६९।६३
पीत्वा गर्जन्यपस्ते २१७।३९	पुराणमित्येव (मालवि १ २) १७४।८९३	पूर्वं द्विरेफ (सक्ति ६५ १२) ३३४।११६
पीत्वा शृश (सक्ति ८२ २८) ३२३।१५	पुराणरश्मि २९३।३	पूर्वं चेटी ततो (शा प ४०५२) ३६४।४
पीनोत्तङ्ग (शा प ३९३९) ३४७।१४	पुराणान्ते १५८।२३२	पूर्वं यत्र समं २९३।५
पीनोत्तुङ्गस्तनकलशयो २७६।४२	पुरातनपरीमल ३२६।२१	पूर्वजन्मकृतं कर्म (हि प्र ३२) ८२।६
पीयूष वपुषोऽ (शा प ७६१) २१०।३६	पुराभूद (शा प ३५५८) ३१३।६५	पूर्वजन्मजनितं ८३।१९
पीयूषाश्रयणं (सक्ति ७२ ३०) ३०२।९७	पुरा विद्वत्ता (भर्तृ ३ १००) ३७८।४२	पूर्वत्रासिद्ध १२१।१६४
पीयूषेण कृतार्थिता २१७।३६	पुरारिततुहारिणी १२।२४	पूर्वदत्ता च १५८।२२४
पीयूषेण सुरा श्रिया २१७।३४	पुरा शर (शिशु १७ ५५) १२७।४	पूर्वभागतिसिर २९४।१६
पीलूना फलव (शा प. ९५६) २३४।१३६	पुरा सरसि (भामिनी अ २) २२१।२६	पूर्वा क्षणक्रम ३९५।५२
पुंस सबोधन (शा.प ५५२) १९८।४२	पुरीषस्य च ४५।१	पूर्वाहि प्रतिबोध्य २०९।१७
पुंसा दर्शय सुन्दरि १६२।१७४	पुरुष कीदृशो १९९।३१	पूर्वं वयसि (भा १३ १७८८) ३८७।४१५
पुंसा सर्वसुखैक १४५।११२	पुरुष पौरुष ९१।२७	पृच्छति पुरुष २००।४६
पुसामुन्नत (सक्ति ७ ५) ७०।१३	पुरुहूतदिगङ्गना (सु २२२०) ३२७।४	पृच्छति शिरसिरुहो २०१।६९
पुंस्कोकिलकुलस्यैते १९४।१४	पुरो (भामिनी अ ७९) २४५।११	पृथिवी दह्यते (सु ३३०८) ३७२।१५४
पुच्छं चेदहमुन्नयाम्य १७।१२	पुरोजन्मा नाद्य (महा ना १ ४७) ३६०।३३	पृथिवी रत्न (भा १ ३१७५) ३९०।५३४
पुञ्जायमानारुण १८२।३३	पुरो दिगनुरा ३०६।४०	पृथिव्या त्रीणि (वृ चा १४ १) २९।६
पुञ्जीभूतं प्रेम २२।१२४	पुरोनुज पश्चा (सक्तिसहस्र) २०७।११	पृथुकार्तस्वर (सक्ति. १२७ ४) ६६।३५
पुण्यतीर्थं कृतं (हि १७) ९०।६	पुरो रेवापारे (नीतिरत्न ५) ३७८।६८	पृथु गगन (सक्ति ६८ ६) २९५।५४
पुण्यामौ (सक्ति ६४ १२) ३४८।२०	पुरो वा पश्चाद्वा ८०।३३	पृथुवर्तुलतन्नि (नै २ ३६) २६८।३७७
पुण्ये ग्रामे वने (भर्तृ ३ २४) ३७९।७६	पुष्पं पुष्पं (भा ५ ११११) ३८८।४४९	पृथ्वी तावन्नि ३५४।६६
पुण्यैर्मूलफलै (भर्तृ ३ २७) ३७०।८५	पुष्प प्रवा (शा प ३३१८) २६१।१४८	पृथ्वीपते शुभ १३५।२०
पुत्र (शान्ति २ १०) ३७०।९४	पुष्पाणि प्रथमं ३३३।९५	पृथ्वी पृथ्वीगुणा (सु ५०२) ७०।१६
पुत्रदारादि (शान्ति २.२५) ३६७।१३	पुष्पे गन्धं (वृ चा ७ २१) ३९०।५१५	पृथ्वी श्रीमदनङ्ग (शा प १२६०) ११३।५
पुत्रपौत्र (चाणक्य. १०७) १४४।७७	पुष्पेषुमाता पुरुषा १९०।७०	पृथ्वीसबोधनं १९६।६
पुत्रपौत्रवधू १५६।१३२	पुष्पेषोरभिषेक (सु १५४६) २६५।२९३	पृथो ज्ञूते न १४२।२९
पुत्रप्रयोजना (चाणक्य ५३) १६१।६८५	पुष्पैरपि न (शा प १२९८) १५०।३२६	पृष्ठत (हि २.३४) १६३।४७२
पुत्रमित्रकल (वामन. अ ७७) ३६७।२	पुस्तकस्था (चाणक्य ८३) १६२।४१३	पृष्ठे भ्राम्यद (सु. ३६) १८।२०
पुत्रसू पाक १५७।१९४	पुस्तकेषु च (हि प्र ३८) ३९।१५	पृष्ठे कञ्चुकमुक्त्वा ३१८।७
पुत्रिण्य कति २३६।५	पुस्तकप्रत्यया (वृ चा १७ १) ३९०।५१८	पेटीचीवरपट्टवन्न ४१।७३
पुन प्रभातं ३७४।२१०	पुस्तकेषु च या १५९।२६९	पेशलमपि खल ४८।१२५
पुनरपि मिलनं २७८।२८	पूजाया कि पद १९८।१	पोतो दुस्तर (पंचरत्न. २) ६१।२६४
पुनर्वित्तं पुनर्मि (वृ चा १४ ३) ३८७।४०९	पूज्यो बन्धुरपि (पच १ २४०) ३७८।५१	पौर सुतीयति १०५।१४७
पुनर्दारा पुन (वृ चा १४ ४) ३८५।३३९	पूतिपङ्कमये (सक्ति ९८ ९) १९८।२९	पौरस्त्वैर्दाक्षि (शा प ११०८) २१८।७२
पुनान्नो नर (भा. १ ३०२६) ३८९।५०१	पूरयति पूर्णमेषा ६२।१७	पौराणिकाना व्यभि ४४।१

पौरैभ्यो न भयं	६८७५	प्रणालीदीर्घस्य (विद्ध ४ १४)	२६०११०८	प्रत्युपकुर्वे (भा १२ ४९९३)	८०१२९
पौलस्त्य. (पच. २.४)	१७९११०२४	प्रणीतश्वा (शा प १३१४)	३९२१६००	प्रत्युपस्थित (भा.१२ ५२८०)	३७८१५९
पौलस्त्यपीनभुज (दश रू ४ २८)	१११२०	प्रतापभीत्या (भोजप्र १९५)	११७१७७	प्रत्यूह पुलका	३२०१४७
पौलोमीकुच	३०३१३३	प्रतिकामिनीति (शिशु ९ ३५)	३००१६०	प्रत्यूह (हि ३ ४५)	१६६१५६८
पौलोमी (भामिनी. अ. ४४)	२४५१२४२	प्रतिकूलता (शिशु ९ ६)	९२१७०	प्रत्येकं दिक्प	१८४१७६
प्रकटमपि न (सु. ४३५)	५९१२०९	प्रतिक्षणमय (हि ४ ६६)	३९२१५९७	प्रथम कला (शिशु ९.२९)	३००१५४
प्रकटं (शिशु १६ १९)	१७५१२२४	प्रतिक्षणसमुल्ल (शा प ३६६७)	३१७३३	प्रथमं युद्धकारित्व (हि ३ ८६)	१४३१६०
प्रकटमल्लिन (शिशु ११ ३०)	३२२१११	प्रतिगतमर्थि (शा प. ३८२५)	३३५३३	प्रथमं सस्थिता (भा १ ३०३३)	३७८१६०
प्रकटान्यपि (शिशु १६ ३०)	४९११५३	प्रतिगृहकोणं	१७०११४४	प्रथमदिवस	१७७१९७५
प्रकाममभ्यस्यतु	४९११६५	प्रतिदिनमयज्ञसुलभे (भर्तृ स ६०७)	९६११	प्रथममन्यभृता	३३२१४४
प्रकीर्ण (काम नी १ २५)	३९०१५२२	प्रतिदिवस (पच ५ ४)	३९२१६२७	प्रथममरण (सूक्ति ७२ ४)	३०११८५
प्रकुप्यत्यप्र (राजत ६ २७८)	३९०१५२३	प्रतिदिशमभि (किरात १० ०१)	३४०१२३	प्रथमवयसि (विक्रम ९१)	५११२२०
प्रकीर्णकेशामन	१७४१९००	प्रतिनगरमटन्ती	१३५१२३	प्रथमा गति (र २ ६०)	३८०११३९
प्रकुर्वता सगति	२१०१२०	प्रतिपक्षेणापि (मालवि ५ १९)	३५११२२	प्रथमे ना (चाणक्य. ९३)	३७८१६१
प्रकृति (हि ३ १४४)	१४५११२७	प्रतिपक्षो यदि	२६५१२६९	प्रथितोऽसि यत	२१२१३०
प्रकृतिखलत्वाद (सु ४३३)	५८११८६	प्रतिबिम्बितगौरीमुख	४१२३	प्रदह्यमाना (शा प ३७५)	३९०१५३७
प्रकृतिप्रत्ययो	४६१५०	प्रतिबिम्बितप्रिया	१४१९	प्रदान प्रच्छन्नं (भर्तृ २.५४)	५२१२४९
प्रकोष्ठबन्धे	२६४१२३७	प्रतिरजनि प्रति (शा प. ३७६०)	३५११२०	प्रदीप किमु	२४७१६६
प्रखला एव गुण (सु. ३९७)	५८११७३	प्रतीक्ष्यन्ते वीरा	१३११११४	प्रदोषमातङ्ग	३०४११४८
प्रगल्भाना (शा प ३२८१)	२५५१२८	प्रतीप (कथास ३१ ८७)	३९२१५८९	प्रदोषे दीपकश्चन्द्र	१५८१२१५
प्रचण्डचण्डमुण्ड	१११२३	प्रतीपभूपैरिव (नै १ १३)	१०५११२७	प्रदोषे (चाणक्य ९९)	१६२१४२४
प्रचण्डवासनावा	३६७१९	प्रतीयमानं पुनर (सु १५७)	३३३३४	प्रधानाध्वनि	१०३१७५
प्रचण्डसूर्य.	३३५१७	प्रत्यक्षरसुत	१०५११४०	प्रबुद्धाया प्रातर्ल	३२८१३
प्रजा न (पच. ३ २४९)	१४५११२१	प्रत्यक्षे गुरव	१५९१२७३	प्रभव को	१९६१११
प्रजां सर (काम नी १ १२)	१४५१११७	प्रत्यग्रज्व (सूक्ति ८२ २७)	३२५१५९	प्रभव. खलु (किरात २ १२)	१५११३९०
प्रजाना धर्मपङ्क (वे २७)	१४९१३००	प्रत्यग्रै पत्रनिचयै (सु ७८४)	२३६१३	प्रभवति मनसि (प्रव ७)	२५१११८
प्रजाना (पच १ २४०)	१४९१२९०	प्रत्यग्रोन्मेष (मुद्रा ३ २१)	१५४९	प्रभाते पृच्छन्ती	३२८११३
प्रजापीडन (याज्ञ. १ ३४०)	१४५११२३	प्रत्यङ्कमङ्कुरित (प्र राव १ ७)	३२११	प्रभुप्रसाद (पच १ ५५)	१४८१२६२
प्रजावृद्ध धर्म (भा. ५ १५५)	३७७१३०	प्रत्यङ्गणं प्रति	२२८१२१२	प्रभुप्रसादे (शा प १५२०)	१५४१७४
प्रज्ञया (भा ३ १४०७९)	३८१११६०	प्रत्यङ्गमस्यामभि (नै ७ १९)	२७०१२३	प्रभुभि पूज्यते (भोजप्र. ६८)	८१११९
प्रज्ञया वा विसारण्या	९०१३	प्रत्यर्थिवा मनयना	१३३१८	प्रभुर्विवेकी धन	१७३१८५१
प्रज्ञागुप्त (भोजप्र १५)	१४५११३६	प्रत्यहं प्रत्य (शा प १४२१)	१५३१२	प्रभूतमल्प (चाणक्य ६७)	१६२१३९८
प्रज्ञानृतीयोप्रवि	१२३१२	प्रत्याख्याने च (हि १ १३)	१६३१४३७	प्रभूतवयस (इ. श. २३)	१६९१६८०
प्रज्ञावास्त्वे (भा ३ १५३८३)	३८९१४९७	प्रत्यादिष्टविशे (सूक्ति ४२ ५)	२७४१७	प्रभ्रश्यच्छ्रुति	११२१२६७
प्रज्ञाशरेणा (भा ५ १३९१)	३९३१६३९	प्रत्यावासक	१०९१२१४	प्रभ्रष्टै सरभ (शिशु ८ ४९)	३३९११०६
प्रणतिभिरपि	३४३११०२	प्रत्यावृत्तं (शिशु १८ ५५)	१३०१८६	प्रमदा मदिरा	१६०१३२५
प्रणमत्युन्नति (हि २.२७)	९७११४	प्रत्यावृत्त्य यदि	३५६१२८	प्रमाणाभ्यधिक (पच १ ३१८)	३९०१५३०
प्रणयकुपितप्रिया	४१२०	प्रत्यासर्त्ति (राजत. ४. ३५४)	३७७१२७	प्रमादिना (पच १ १६७)	१४९१२८६
प्रणयकुपिता दृष्ट्वा (दश रू ४. ६०)	५४४४	प्रत्यासन्नतुषारदीधि	१४११९	प्रमोदं जनय	१९५१५२
प्रणयकोप (शिशु ६ ३८)	३४११४४	प्रत्यासन्न (सूक्ति. ६५ २६)	३४२१७७	प्रमोदे खेदे	४४१५
प्रणयमधुरा (भर्तृ सं २७३)	३९११५८६	प्रत्यासन्नविवा (सूक्ति २. ३७)	१२१२८	प्रम्लाना (सूक्ति. १५ ७)	३२२१३५
प्रणयादुप (हि. ४ १०)	३९११५५०	प्रत्यासन्नसुरेन्द्र	३२५१५८	प्रयच्छति चम (सु १९०)	३१३७
प्रणिपातेन (काम नी. ३. ३२)	३९२१५९१	प्रत्यासन्ने (शिशु १८ २८)	१२९१७०	प्रयच्छतोच्चै कु (किरात ८. १४)	३५७१४५
		प्रत्युपकुर्वन्पूर्व (सु. ५ १५)	७०१२४	प्रयत्ने समके (इ. श ७०)	१६९१७०२

प्रयत्नैरस्तोकैः परि	४३।६	प्रहरति न पञ्च (शा प ५०६)	१८६।५	प्रातर्नीलनिचोलमच्युत	२५।१७५
प्रयाणे तव	१२५।१	प्रहरविर (अमर १२)	३२९।११	प्रातर्भूतपुरीषा (सु ३३३६)	३६७।१९
प्रयाति शमनं (पच ३ ३१)	३९१।५६३	प्रहरिष्यन्प्रियं (शा प १४२९)	१५३।८	प्रातर्हन्त कृताह्वोऽपि रज	९९।२८
प्रयातुमस्माकं (नै १ ६९)	१२३।४	प्राकारगोपुरा (शा प १५६५)	१४३।३८	प्रातिभ त्रिसर (शिशु १० २२)	३१५।१५
प्रयातेऽस्तं भानौ (सु १०९०)	२७५।२८	प्राक्पादयो (हि १ ८१)	६०।२३५	प्राथमिकी घनवृष्टि प्राप्ता	२१४।४
प्रयाहि तत्रैव	३०९।२	प्राकृतो हि (भा १२ ४२१७)	३८९।४७२	प्रादुर्भवन्ति वपुषः (प्रब ९३)	३७१।१२९
प्रयोगव्युत्पत्तौ प्रति	३४।१	प्रागल्भ्यं पुरुषा	३०१।२१	प्रादुर्भूते नवजलधरे त्वत्पथं	२८९।५६
प्रयोजनेषु ये (भा ५ २४४१)	३८०।१४२	प्रागल्भ्य प्रथय	२४८।७६	प्रादुष्यात्पण्डितानां कवि	४२।७७
प्रलयसहायकरा (शा प ५१०)	१८१।२४	प्रागल्भ्यहीनस्य (ज्योतिस्तत्त्व)	१७३।८५६	प्रापितेन चटुकाकुविडम्ब	६९।१९
प्रवसतः (शिशु ६ ३०)	३४१।३६	प्रागेतद्व (नै १२ ९३)	११०।२४६	प्राप्त प्राज्यमिव श्रम	३३५।१३४
प्रवातनीलोत्पल (कुमार १ ४६)	२५९।७७	प्राज्ञा मेति ततो (भर्तृ १ २५)	३१७।७	प्राप्तमदो मधुमास प्रबला	१९४।३७
प्रविश झटिति (श्रु ति ६)	२६२।१९३	प्राची वासकसज्जि कामुपगते	३२५।६१	प्राप्तविद्यार्थं (पच १ ४३२)	३९०।५३२
प्रविष्ट सर्वैर (र २.१२२ २०)	३९१।५५५	प्राचीकुङ्कुमतिल (प्रा राधव ७ ९०)	२७।४	प्राप्तव्यमर्थ लभ (पच २ १३३)	९२।४९
प्रवीणो पाकपटु (शा प १३३५)	१४४।७४	प्राची दिगम्बरमणौ दयिते	३२३।१०	प्राप्ता श्रिय (भर्तृ ३ ६८)	१७६।९४९
प्रशस्त्यायुक्त	१९४।३२	प्राचीनाचलचुम्बिचन्द्र	३०२।११६	प्राप्ता जरा (शा प ४१६५)	३७४।१९६
प्रशान्त (किरात ८ २८)	३३८।७३	प्राचीभागे सरागे धरणि	३०३।१२२	प्राप्तानपि न (सूक्ति ९ १९)	७२।३७
प्रशान्ते नूपुरा (शा प ३६९६)	३२०।१	प्राचीमहीधरशिलाविनिवे	३४३।११०	प्राप्तार्थग्रहणं द्रव्य (हि २ १०३)	१४२।२४
प्रसत्तेर्यः पात्रं	३१।४१	प्राचीमालम्ब (प्रा राधव २.३३)	२९५।७०	प्राप्तास्त्रासातिपासातिशय	१३३।४४
प्रसन्ना (सु १४७)	३९२।५९३	प्राचीविभ्रमकर्णिकाकमलिनी	३२५।५६	प्राप्ते भये परि (पच २ १९३)	३९०।५२६
प्रसरति (पच ३ २४५)	१७७।९९४	प्राचेतसव्यासपराशराद्या	३७।६६	प्राप्ते वसन्तसमये (सु ७९४)	२०२।९४
प्रसरदल (सूक्ति ६१ २७)	३४३।१०५	प्राज्ञो वा (भा १२.५७१७)	३८९।४६७	प्राप्य कार्यं गरी (र ५ ८४)	३८८।४६०
प्रसह्य मणिमुद्धरे (भर्तृ. २ ४)	४०।५६	प्राज्ञलावपि (किरात ९ १०)	२९४।२९	प्राप्य चलानधिकारा	१७०।७४०
प्रसाद कुस्ते (हि ३ १९)	३७७।२८	प्राज्ञे नियोज्य (चाणक्य ८५)	१४६।१७८	प्राप्यते गुणव (किरात ९ ५८)	३१५।५०
प्रसादमाधुर्यगुणो	४९।१६७	प्राज्ञो हि जल्पता	३८।६	प्राप्यते स्म (शिशु १० ७८)	३१९।२१
प्रसादरम्य (किरात ११.३८)	८५।३	प्राणवद्रक्षये (पच ३ १२२)	३९२।६०७	प्राप्य नाभि (शिशु १० ६०)	३१७।२१
प्रसादे व (सूक्ति ५७ २३)	३०६।४४	प्राणवृत्त्येव (भाग ११ ७)	३८५।३०९	प्राप्य प्रमाणपद (भोजप्र १३४)	२४७।६९
प्रसादो (सु. २७८५)	१४६।१५८	प्राणाघाताग्नि (भर्तृ २ ६०)	१८०।१०५६	प्राप्य मन्मथर (शिशु १० ८०)	३१९।२३
प्रसादो नि (भोजप्र ४७)	३७७।२९	प्राणातिपात (भा १३.५८४)	१५४।३९	प्राप्य वित्त जडास्तूर्ण (इ श ४४)	५५।७७
प्रसाधिकाल (रघु ७ ७)	१२६।३३	प्राणत्यागे (पच २ १७८)	३९१।५८३	प्राभ्रभ्राङ्गिष्णु (का प ७ १७४)	१८८।४३
प्रसारणपरैः करैः	३०१।८७	प्राणाना च (शा प ३०८९)	२५१।६	प्रामाण्यं स्वत एव नैव	१०९।२१५
प्रसारितकरैः (शा प. ११३८)	३९१।५७६	प्राणाना बत कि (शान्ति १ १८)	७४।४३	प्रामाण्यं परत स्वतोऽपि	१०९।२१६
प्रसार्य (शा प. ३८७८)	३४२।७४	प्राणा यथात्मनो (हि. १ १२)	१६३।४३६	प्रामाण्यं परतो न शक्ति	११७।९९
प्रसीधेति (रत्ना. २. १९)	३०६।४५	प्राणायामोपदेष्टा सरसिरुह	३०२।११८	प्राय कार्यं न मुह्यन्ति	१९९।१२
प्रसूनकलिका	३३३।९०	प्राणेश तव विरहिणी हिम	२८७।६	प्राय काव्यैर्गमितवयस	४३।५
प्रसूनबाणाद्वय (नै ७ ४८)	२६३।२२१	प्राणेशमभिस (शा प ३६१२)	२९८।५	प्रायः कुक्कवयो लोके	३७।४
प्रसूनशृङ्गैः (शा प. ३७९१)	३३१।१६	प्राणेश विज्ञप्ति (श्रु. ति. १७)	३३०।४	प्रायः खलप्रकृतयो (सु ४०२)	५८।१७७
प्रस्ताव (चाणक्य. १४. १५)	१५८।२५०	प्राणेशेन प्रहितनखरेष्वङ्ग	३२८।४	प्राय परोपतापाय (सु ३५१)	५६।९३
प्रस्तावे हेतुयुक्तानि	३२।२	प्राणेश्वरपरि (काव्या सू. १५)	१७२।३०३	प्राय प्रकाशता याति (सु ३५०)	५६।९२
प्रस्थान (अमर. ३५)	३२९।२१	प्राणेश्वरे किमपि जल्पति	३२९।९	प्राय प्रकुप्यतितरा (इ श ३०)	५५।७६
प्रस्थाने तव	१२५।१८	प्राणैरपि हिता वृत्तिरदोहो	८८।१७	प्राय सन्त्युप (इ श ६)	१६८।६७०
प्रस्फुरत्प्रचुर	३३२।७३	प्रात क्षालितलोचना कर	९६।५	प्राय स्वभावमनिलो (सु ४४२)	६०।२४३
प्रस्वेदमलदिधेन (सु. ३३४२)	३६६।१	प्रात प्रात समुत्थाय द्वौ	१९३।२	प्राय स्वभावं (इ. श ८०)	४६।६५
प्रहरकमपनीय (शिशु ११. ४)	३२३।२२	प्रातः प्रातरुषा (अमर ३३)	३५६।१९	प्रायश्चरित्वा वसुवा (कुव ११०)	३३५।९
		प्रातः सीमन्ति (शा. प. ३७३१)	३२६।३२	प्रायश्चित्त न गृहीतस्त्वन्वज्ज्या	२६४।२५२

प्रायेण धनिनमेव (शा प ४३४) ६९।७
 प्रायेण नीचलोकस्य क १९९।२७
 प्रायेण श्रीम (भा ५ ११४५) ३९०।५४३
 प्रायेण सुकरं (शा प ३९६२) ३६०।२
 प्रायेणात्र (पच १ ४४८) १७९।१०२३
 प्रायो दुरन्त (प्र राषव ५ ४९) १५८।२३५
 प्रायो यत्किंचिदपि प्राप्नो ८६।९
 प्रारभ्यते न (सुद्रा २ १७) ३९०।५४८
 प्रारब्धे रति (शा प ३६९७) ३२०।१७
 प्रारब्धे विपरीतनामनि रते ३२०।१९
 प्रारम्भतोऽतिविपुलं (सु ४२३) ५८।१९३
 प्रारम्भे (भामिनी. अ. ४६) २२४।१०९
 प्रात्येयमिश्रमकर (वेणी २ ७) ३२३।१३
 प्रात्येयलेशमिश्रे (पच ३ २३९) ३९१।५८२
 प्रात्येयशैल (शा प ३९२५) ३४६।२३
 प्रावारैरङ्गारैर्गर्भ (शा प ३९३७) ३४७।९
 प्रावृषि शैलश्रेणीनितम्ब २१२।२९
 प्रावृषेयस्य (शा प ७६८) २११।९
 प्रासप्तोत्पत्तिरौलवणरुधिर १३१।१२३
 प्रासादीयति वैणवादिगहन २५०।२२
 प्रासादे सा दिशि (अमर १०२) २७९।६५
 प्रियकृतपटस्तेय (अमर ११५) ३२१।१९
 प्रियतमेन यया (शिशु ६ ५७) ३४६।१८
 प्रियप्राया (उ रामच २ २) ५१।२३७
 प्रियमनु (राज त ४ ३२१) ३९१।५९९
 प्रियमेवा (काम नीति. ३ २६) ३७८।४४
 प्रियवसतेरपया (सक्ति ८२ १३) ३२३।४
 प्रियवाक्य (चाणक्य १६ १७) १५५।८३
 प्रियविरहमहो (विद्ध ३ २३) २८५।४८
 प्रियसखि न तथा पटीरपङ्के २८४।१८
 प्रियसखि विपद् (शा प ४५१) ९३।८६
 प्रियसखीसदृशं (शिशु ६ ८) ३३२।६३
 प्रियस्य सुहृदो (मालवी ९ ४१) ३६१।७
 प्रि गदर्शनमेवास्तु (सक्ति ४९ २) २०३।१
 प्रिया न्याय्या वृ (मर्तु २ ६१) ५२।२४८
 प्रियामूखीभूय सुखी सुधाशु २६१।१५२
 प्रियाया (सक्ति ४३.१८) ३२१।२२
 प्रिया वा (महाना ९ १५) ३८८।५७
 प्रियाविरहितस्या (सक्ति ४२ १) २७४।१
 प्रियासखीभूतवतो मुदेदं २६९।४१६
 प्रिया हिता (पच. १ ३२) ३७८।५७
 प्रियेण संप्रथ्य (किरात ८ ३७) ३३८।८०
 प्रियेण सिक्का (किरात. ८. ५४) ३३८।९७

प्रिये सदा पूर्णतरं मनोहरं ३१३।४०
 प्रियै सलीलं (किरात ८ ४९) ३३८।९२
 प्रियो मयैवावचितै प्रसूनै ३५२।२३
 प्रीणाति य (मर्तु स २७९) ३७८।४७
 प्रीतिं न प्रकटीकरोति (सु ४९३) ७२।६०
 प्रीतिं वस्तुना हरि कुव २५।१७६
 प्रीतिर्लक्ष्मीर्व्यय क्लेश १५७।१८४
 प्रेक्षणीयकमिव (शिशु १० ८२) ३२१।८
 प्रेङ्गणप्रेक्षणापापकुर्वत्य २५३।७
 प्रेङ्गवाजितरगमुन्मदगज २७।२१२
 प्रेम सत्यं तयोरेव १६०।३१४
 प्रेमाद्रा (मालवी. ५ ७) २८०।९३
 प्रेमैव मास्तु यदि चेत्पथि ५०।१९३
 प्रेमोन्नामितरेवतीमुख २६।१९६
 प्रेरयति परम (शा प ३६४) ५७।१३१
 प्रेरितः शश (किरात ९ २८) ३००।४४
 प्रेषिक. प्रेष्यक (शा. प ४०६४) ३६४।९
 प्रेषितस्य कुतो (चाणक्य ६१) १६२।३९२
 प्रोज्ज्वलज्वलनज्वाला १९।८३
 प्रोद्यत्प्रौढार (शा प ३९२४) ३४६।३३
 प्रोषितवति (प्र राषव ५ ५) २१०।१०
 प्रौढमौक्तिकरुच पयोमुचा ३४१।४८
 प्रौढच्छेदानुरू (छलितराम) ३६५।११
 प्रौढिं वृत्ता कलासु प्रथ १२१।१६५
 प्लवन्ते धर्म (भा १३ २२) ३९१।५५९

फ

फणीन्द्रस्ते (कुव ६३) १०२।३५
 फल कतक (मनु ६ ६७) ३९०।५२५
 फल दूरतरे (शा प १०४८) २४२।१७३
 फलं धर्मस्य (शुक ४०) ३९०।५३८
 फल स्वेच्छाल (भोज २७०) ७२।५४
 फलतीह (पच ५ ९) ३९०।५२८
 फलहीनं नृपं (पच १ १६३) १४९।२८१
 फलाना च दलाना च २२२।४२
 फलायते कुचद्वन्द्वमिय २७०।४
 फलार्थी (पच १ ३७८) १४९।२९२
 फलाशिनो मूलतृणाम्बु ६७।४९
 फलितस्य रसालशाखिन २३९।१०५
 फुल्लेषु य कम (शा प ८२५) २२३।८०
 फेनमा (भा १२ १२०५०) ३८८।४५५

ब

बकक्रोयष्टिभिर्जुष्टे पल्लवे २२१।७
 बकुलकुलमिलनिमलिन्दमाला ३३२।७५

बकुलमालिकयापि २८४।१४
 बकोट ब्रूम (शा प. ८९१) २२९।२२८
 बङ्गालिदाम भवत शुभ ११६।६७
 बत सखि (का प्र १० ४३१) २८४।२१
 बदरामलका (भामिनी शृ ८) २६५।२८५
 बद्धकोपविकृती (किरात. ९ ३४) ३१६।५६
 बद्धकोशमपि तिष्ठति २९४।१८
 बद्धा मणिम (पार्वती ५ १५) २६८।३८०
 बद्धा यदर्पणरसेन ४०।५२
 बद्धा पद्मासनं यो नयन २६।२०७
 बद्धा हियोमा त्रिवली गुणेन २६६।३१८
 बधिरयति कर्णविवर वाचं ६४।१२
 बन्दीकृत्य (का प्र ५ ११९) ११२।२६८
 बन्दी (मर्तु स ६१२) १८०।१०५२
 बन्धं लब्धत परस्य २२८।२२२
 बन्धनस्थो हि (शा प. १२०९) २३१।५८
 बन्धनानि (चाणक्य १५ १७) ३९०।५११
 बन्धु को नाम (हि २ १७४) १६४।४९३
 बन्धुल्याग (काव्या ३ १४७) ३८१।१५७
 बन्धुल्लोभस्य (हि २ ८०) १६४।४८३
 बन्धुकुटुम्बि (शा प ३६५८) ३१४।६८
 बन्धुकबन्धुभव २६१।१४९
 बन्धुकबन्धुरधर (प्र रा २.८) २७१।३२
 बन्धूना सुहृदा चैव १६६।५८१
 बभूव बलीकभव कवि. ३६।४२
 बर्बरश्च तपस्वी (शा प १४९६) १५४।५९
 बर्ही रौति बका (शा प ३८८७) ३४३।८८
 बलमार्तभयो (रघु ८ ३१) १०४।८६
 बलयदपि (किरात १० ३७) ३३६।१४
 बलवानपि (किरात २.३७) १६४।४९२
 बलाञ्जीता (शा प ३६७८) ३१८।११
 बलि पातालनिल (भोज २२१) १०१।७
 बलिकर्णदधी (शा प १२२९) १०२।१७
 बलिना सह (काम नी ९ ४९) १४८।२३२
 बलीयसा हीन (पच ३ १२६) ३७७।२२
 बलोपपन्नो (पच ३ १११) ३७७।२३
 बलाल क्षोणिपाल (भोज ६४) ११६।६८
 बहलबलसमर्था मेघनादा १८२।४१
 बहव. पङ्क्तोऽपीह (सु. २.२५५) ७८।२
 बह्वोऽविनया (म. ५. ४०) ३९३।६६५
 बहि सर्वा (मालवी. १ १७) १७७।९७८
 बहिरतिनिर्मलरूपं २४७।६३
 बहिर्न लोला दगपात्र ३५१।२८
 बहु जगदपुर (शिशु ११.३९) ३२८।११

बहुतरङ्गिते रसातल १७०१७४३
 बहुधा बहुभि (पच ३ ७५) ३९०१५४०
 बहुधा राज्यलाभेन यस्तो १०११९
 बहुनात्र किमु (शा प ३५०६) २९३१२
 बहुनिष्कपटग्रीही बहुधा ५४११३
 बहुभिर्न (पच ३ ११९) १६५१५६५
 बहुभिर्वत (शा प २०८५) १४५१११३
 बहुभिर्मु (वृ चाणक्य ७ ११) १६९१७१६
 बहूनामप्यसा (सु २७४२) १४४१८३
 बहूनामल्पसाराणा (भोजप्र १४५) ८३१३
 बहूनि नरशीर्षाणि (सु १४४) ३९१२३
 बहूपि स्वेच्छया (शिशु २ ७३) ८४१५
 बह्वाशी स्वल्प (चाणक्य ६९) १६२१४००
 बाणं हरिरेव कुरुते सुजनो ४७१९७
 बाणकरवीरदमनकशत १०३१६९
 बाणाः पञ्च (रत्ना ३ ३) २८२११४१
 बाणाक्षिता (शिशु १८ ५६) १३०१८७
 बाणाभिमतस्तकरुणो विकिरन् २८२११३५
 बाणान्सहर (विद्ध १ २२) २८२११४३
 बाणेष्वारोप्य गुणान्विधाय २५०१६
 बालक्रीडनमिन्दुशेखर २११८७
 बालक्रीडनमिन्दुशेखर १२१११५३
 बालया वा (मनु ५ १४७) ३५११५
 बालसखित्वमकारणहास्यं १७४८९५
 बालस्यापि रवे (पच १ ३५७) ७८११
 बाला वन्दन (शा प ३५२९) ३०५१२
 बालाकटाक्षसूत्रितमसती ३७११५
 बाला तन्वी (सु १४०१) ३१७१२
 बालातप (गरुड पू १०८) ३८१४८५
 बालादपि (हि २.७९) १६४४८२
 बाला मामियमिच्छतीन्दुवद ३७२११३५
 बालिकारचितवस्त्रपुत्रिका ३७५१२४१
 बालिशस्तु नरो (र. ४ ७ १०) ३९३१६३६
 बाले तवाधरसुधारसपान ३१३१४९
 बाले नाथ (अमर ५७) ३०९१७
 बालेन्दुवक्राण्य (कुमार ३ २९) ३३११२६
 बाले बाला विदुषि विबुधा १७८११००५
 बाले मालेयसु (शा प ३८२९) ३३६१३१
 बाले ललामले (शा प ३२९३) २५८१४१
 बालोऽपि नावमन्त (मनु ७.८) १४२१८
 बाल्ये गेहपतौ निमीलति २५६१४८
 बाष्पाकुलं प्रलपतोरुहिणी ३२९१३
 बाहुपीडनकच (शिशु १० ७२) ३१८११५
 बाहुवीर्यं (वृ.चाणक्य.६.११) ३८६१३५९
 बाहू तस्या कुचाभोग २६४१२२७

बाहू द्वौ च मृणाल (शृ ति १) ३७८१५५
 बाहू प्रियाया जयता मृणा २६४१२२८
 बिडालभक्षिते दु ख ३७२११६३
 बिडौजा पुरा पृष्ठान्प १००१३
 बिन्दुद्वन्द्वतरङ्गि (सुक्ति.४.१०६) ३५१२९
 बिभर्ति वदनेन किं क २०३११०३
 बिभेति पिशुना (सु ३७८) ५६११०८
 बिभेमि सखि (शा प ३४३३) २८३१२
 बिभ्रतौ (शिशु १० ८) ३१४१११
 बिभ्रत्पाथ कपर्दे सुर ८१११७
 बिभ्राणा गरलं कण्ठे भुजंग ५५१५२
 बिभ्राणा हृदये (कुव.१५५) २९०१८४
 बिभ्राणे त्वयि (शा प ११६०) २४५१४
 बिभ्राणोऽभिनवे (सुक्ति २ ७२) १८१३५
 बिम्बाकारं सुधा (भर्तृ स ६१९) १९४११५
 बिम्बितं भृतपरि (शिशु १० ५) ३१४१८
 बिम्बोष्ठ एव (नवसाहसङ्क) ३१२१९
 बिलाह्विर्विलस्यान्त ३६४११४
 विसमलमशनाय खादु पाना ६०१२४६
 बीजं चिन्तामणिश्चेत्क १२२११६७
 बीजं चेदिन्द्रान्तिस्फुरित १३८१८५
 बीजैरङ्कुरितं (शा प ८५६) २२६११६३
 बीभत्सा (शान्ति १ ७) ३७६१२५७
 बीभत्सा (शान्ति १ २०) ३७०१९३
 बुध कीदृशवचो ब्रूते २००१३०
 बुधाम्ने न (भोजप्र १२८) १६११३६७
 बुद्धिं वर्धयति श्रियं वित ८७१३६
 बुद्धि प्रभाव (भा ५ १३७४) ३८२१२३५
 बुद्धिमन्तं (भा १२ ६४९८) ३८३१२३७
 बुद्धिमत्त्वाभि (इ श.६९) १६९१७००
 बुद्धिरूप (प्रसगा.१३) ३८३१२३९
 बुद्धिर्या सत्त्वरहिता (सु ५१२) ७०१२०
 बुद्धिशस्त्रं (शिशु २ ८२) १४६११८४
 बुद्धिश्च हीयते (भा ३.३०) ३७९१७०
 बुद्धिप्रेक्षा (भा ५ १०५६) ३८३१२४०
 बुद्धेरगोचर (शान्ति ३ १४) ३६८१३६
 बुद्धौ कल (भा २.२६८०) १६६१६०३
 बुभुक्षित किं न (पच ४ १६) ३९०१५४२
 बुभुक्षितैर्व्याकर (भर्तृ सं.६२१) ६४१११
 बृहत्सहाय (शिशु २ १००) ८७११९
 बोधयन्ति न (शा.प.२.७४) ७११९
 बोधितोऽपि बहुसूक्तिवि ५९१२११
 बोद्धारो (भर्तृ.३.२) ३९०१५३६

ब्रह्मणे च सुरापे (पंच ४ ११) ७५११
 ब्रह्मणोऽपि नर (चाणक्य ८२) ६४१४
 ब्रह्मज्ञान (भर्तृ ३ १४) ३७५१२२४
 ब्रह्म नान्तमपि १८७१२४
 ब्रह्महत्या (मनु ११ ५४) १५४१४७
 ब्रह्माण्ड कियद ८०१४३
 ब्रह्माण्डं प्रवि १२६१३०
 ब्रह्माण्डकुम्भकारं १६१५९
 ब्रह्माण्डच्छत्र (दशकु. पू १) २०१६६
 ब्रह्माण्डमण्डली (भर्तृ स २८४) ७९१३
 ब्रह्माण्डसप्तदशकलेवर २७१८
 ब्रह्मा दक्ष कुवेरो (सु ८३) १११९
 ब्रह्मादयोऽपि १११०८
 ब्रह्मानन्दप्रचुरं ३१८१४
 ब्रह्मा येन (गरुड अ ११३) ९३१९८
 ब्रह्मा विष्णुदिने ३७३१९९३
 ब्रह्मैव सत्यमखिल ३५२१२९
 ब्राह्मण ब्राह्म (भा ५ १४२५) ३९०१५२०
 ब्राह्मण (हि.२ ९६) १४७१२०२
 ब्राह्मण (भा ३ १४०७५) ३८०११२१
 ब्राह्मणा गणका १५६११३१
 ब्रूत नूतन (दश २ १३) ७९१२
 ब्रूतेऽन्यस्या (शा प २४२) ३८८१४५०
 ब्रूते सप्रति (शा प १२५६) १२२११८२

भ

भक्तं रक्तं (शा प १५१७) १५४१७२
 भक्तानां (पच १ ३०७) ९७११७
 भक्ति प्रेयसि (शा प.३.७५६) ३५११३५
 भक्तिप्रह्विलोकन (रसगंगा २७) १५१३२
 भक्तिप्रहाय (शा प १३८) २७११२
 भक्तिर्भवे (का प्र १० ५२४) ४८११२६
 भक्ते द्वेषो जडे (शा प ३४१) ६४१४
 भक्तो गुणी (हि २ १६) १४४१७१
 भगवदनभ्युपगमनं ४३११
 भगवन्तौ (शा प ४४०) ९०१५
 भगिनि (सुक्ति ३९ ७) २८६११४
 भगीरथाया (शा प ४००३) ३७४११९७
 भग्नकुम्भशकलेन ५९१२१५
 भग्ना वर्यं (सु ३१७९) ६७१५१
 भग्नाशस्य (भर्तृ २ ९२) ९४११०९
 भग्नासु रिपुसे (शा प १२४४) १०२११९
 भर्तृवैद्वैरात (शिशु १८ ६७) १३०१९६
 भर्तृत्वा (शृगाररसाष्टक ५) २९६११३
 भर्ताकीर्तिमयीम १३४११७

भजन्त्यास्त (शा प ३६८१) ३१९१३३	भवभूतिमनाहय (शा प १७८) ३६१३८	मिक्षाहार (भर्तृ ३ ३१) ३७०११०१
भण्डस्ताण्ड (सु ४६३) ६२१२७९	भवभूते सवन्वा ३६१३२	मिक्षितकमल ३२५१५
भद्रं तस्य तरो (शा प ३७७१) ३५३१४५	भवानिशक्रोमेश १९५१४५	मिक्षु क्वास्ति १२१४२
भद्रं ते सदृशं (शा प ५८१) २०८१३२	भवान्हि भगवा १०२१३०	मिक्षुगोऽपि सकलेप्सित ४१२७
भद्रं भद्रं (नीतिरत्न ११) २२५१११८	भवितव्य (विक्रम १४८) ९१२२२	मिक्षुद्वारि ११२१२७२
भद्रात्मनो (रसगंगा २ ५) १०५११४१	भवितव्यं यथा ९११३०	मिक्षो कन्था (सु २४०२) ६२१२८०
भद्रात्र ग्रामके (शा प ३८९५) ३४३१९६	भवित्री र (महा ना १० १२) २०५१९	मिक्षो मास (दश ४ ७५) ६१२७१
भद्रे वाणि ममान (सु ३१९४) ६७६९	भवेत्स्वपर (हि २ ३४) १४४१७८	मिक्षा (शिशु १८ २०) १२९१६७
भयं ताव (सुद्रा ५ १२) १३९१४	भस्मनि स्मरिपो २४५११	मिक्षा सद्य (मेघ २ ४४) २९२१२६
भयं प्रमत्तस्य (भाग ५ १) ३८९१४९०	भस्मना (वृ चाणक्य ६ ३) ३८९१५३०	मिनत्ति (नीतिरत्न ७) २३०१२२
भयादिवाञ्छिष्य ३३८८८९	भस्माङ्गुलिर्वको (शा प ४०६३) ३६४१८	मिन्दन्नरातिहृदयानि (सु ४७) १६४४
भयेन कृष्णान्यरु १२६१२८	भस्मान्धोरगफूत्कृति ५१६०	मिन्दानो (शा प ३८१४) ३२५१६६
भये वा (पच १ ११८) १६८१५०४	भस्मीभूत २८४१२९	मिक्षा महा (भामिनी अ १००) २३०१२९
भर्ता देवो (दपतीश ५८) १५६११४५	भस्मोद्भूतन (कुव १२१) ३७०१८६	मिक्षे चित्ते १६७१६३६
भर्ता यद्यपि (भर्तृ स ६२५) ३५०१७९	भागीरथी (कुमार ११ ३) २००१३६	मिक्षोरस्कौ (शिशु १८ ६५) १३०१९५
भर्तारं किल (र २ २९ २०) ३८८१४६३	भाग्यवन्तं (शा प ४४२) ९०१२	मिक्षो (भा १२ ५१८९) ३८८१४४२
भर्तुं पिण्डान्घ्रण (शा प ३९६१) ३६०११	भाति निर्विवरे २६४१२५४	मीतवत्स (भा १ ५६२०) ३७७११०
भर्तुर्यस्य कृते ३०९११४	भाति रोमा (सक्ति ५३ ६६) २६७१३४०	मीतास्ति नैव ३५५१२३
भर्तुभि प्रणय (किरात ९ ५४) ३१५१४६	भाति विन्यस्तक (शा प ३२८७) २५७१२	मीतिर्नास्ति भुजंगपुगव ५१५५
भर्तृषूपसखि (किरात ९ ६६) ३१६१५८	भातु नाम (शिशु १० ८६) ३२१११२	मीतो वाङ्मवासतो २१११४९
भल्लैर्भिन्ना प्रति १३११११६	भानुबिम्बमिद २९४१११	मीमं यजलधि १२०११४०
भवत इवाति १९६१८	भानो. पादैर्दहन ३३७१४१	मीमं वनं (भर्तृ २ ९९) ९२१७४
भवतामहमिव १०३१६६	भानो शीतकरस्य ४४१६	मीमयामप्रतनु (शा प ११४७) २२०१९
भवति गमनयो २०३१९८	भानावभ्युदिते ३०२१११०	मीमग्रीष्मर्तु (शा प ५००) १८१११६
भवति जयिनी २०३१९९	भानुवै जायते १९४१३६	मुक्तं स्वादुफलं (शा प ९७९) २३६१२०
भवति (माञ्जवी. १० १५) ३१०११	भारं स (भा १२ ११३४१) ३९२१६१७	मुक्तानि यैस्त्व (शा प ९८०) २३६११३
भवति (वासव ४) ४७१०२	भारत चेक्षुदण्डं २०५११	मुक्ता मृणा (भामिनी अ ४५) २२११२३
भवति (शा प १००८) १७७१९७६	भारत्या वदनं १३६१४७	मुक्तिमुक्ति (का प्र ४ ७८) ८७११४
भवतु विदितं (अमर ३०) ३५६११६	भार्या पति (भा १ ३०२४) ३९०१५१७	मुक्त्वा भव्य २३४११२२
भवतु विदितं (सु १६१७) २९१११४	भार्या हि (भा १२ ५५०६) ३९३१६४१	मुग्धभ्रूयुगलै १३११११८
भवत्कृते खजन ३१२१३५	भार्या पुत्र (म ८ ४१६) ३७८१५६	मुग्मालकं (प्र राख ७ १५) ३०६१२७
भवत्तुरगनिष्ठुर १३०११११	भार्यावन्त (भा १ ३०२९) ३७८१५३	मुजगकुण्डली व्यक्त ३१५
भवत्येकस्थले १६७१५३०	भार्यावियोग (चाण ३ १४) १७२१८२७	मुजंगभोग (काव्या ३ ३४६) १०१११०
भवत्या विश्लेषे २९२११६	भाषासु मुख्या २९११	मुजतरुवनच्छाया (राजत १ ४६) ३३१४५
भवनभुवि (विद्ध ४ १२) २६०११०७	भासते प्रति (का प्र ९ ३८७) २०५११०	मुजपञ्जरे (भामिनी शृ ३७) ३१८१४
भवनमिव मदीयं ३५४१७७	भासो रामिलसो (शा प १८८) ३७१६९	मुजप्रभादण्ड २२१११७
भवनेत्रभवो २८२११२४	भास्वत्कर्कश ३०३११२९	मुज्यन्ते खगहस्थिता ७११४०
भवने सुहृदो (पच २ १७) ३८९१४७६	भास्वत्कुण्डलमाणि २५९१६९	मुजे विशाले विमले (सु २२७४) ७८१६
भवनोदरेषु परि(शिशु ९ ३९) ३००१६४	भास्वद्वंश (प्र राख १ ९) ३६१५२	मुजाना (राज त ३ १९४) ३७७१११
भवन्ति ते ८५११०	भास्वाश्चूततरु ३३०१७	भुवनमोहनजेन २८२११२९
भवन्ति नम्रा (भर्तृ २ ६२) ७५१११	भिक्षवो रुचिरा १९६१११	भू पर्यङ्को (भर्तृ ३ ९३) १६९१६०
भवन्ति नरका (कुव १०४) ६९१५	भिक्षार्थी स (कुव १५९) १३१४७	भूजाने किं न जाने १३४१३०
भवन्तो वे (भर्तृ १ ५२) २५२१४८	भिक्षाशनं (भर्तृ ३.१६) ७६१३७	भूतानामपर (३ १३८५१) ३८८१४४५
भवनीजाङ्गुरजल (सु २६) ११९	भिक्षाशनं (शान्ति.१.२३) ३७५१२४३	भूतानाम (भा १२ २५२३) ३९३१६६०

भूतावेशनिवेशिता	३४।५६
भूतैराक्रम्य (भाग ११ ७)	३८५।३०८
भूत्यालेपनभूषित	६।६३
भूत्वा कल्प (प्रब ०१)	३७३।१८२
भूप कूप	१४९।२८२
भूम्बुन्मौलित	१२६।१२
भूम्बुन्मौलितदीधु	१२३।१९१
भूमात्रं कियदेन	३६१।३९
भूमिपतावर्थ	१६९।७२०
भूमिर्मित्रं (काम नी १० २८)	१४९।३११
भूमौ स्थिता (भामिनी क २३)	३६२।३०
भूय कण्ठावधूति	१९।५६
भूयस्तराणि यदमूनि	३०१।७२
भूयादेष सता	१९।३७
भूयिष्ठ द्रविणात्मज	९४।११५
भूयो गर्जितमम्बु (शा प ७८७)	२१३।६७
भूयो निपीय	३२७।९
भूयो भूयस्त्व	१२२।१७३
भूरिभारभरा (शा प ५६०)	२०५।४
भूरिशोऽपि च	२३९।१०३
भूरेणुदिग्वा (ध्वन्या ३)	३६०।२२
भूर्ज (शा प १०५६)	२४३।१८७
भूशकस्य यशा (सक्ति ९७ २५)	१३९।९
भूशय्या (पच १.२९२)	९७।१०
भूषणाद्युप (सुद्रा ३ २३)	१०२।३२
भूसपर्करजो (शा.प १२७४)	१३२।३१
भृकुटीकुटिल	३६४।२०
भृङ्गभेरीन्याम (शिष्ट १८ ४१)	१२९।७८
भृङ्गाङ्गनाजनम (शा प ७९९)	२२१।१६
भृङ्गालीकण्ठमाला	३२७।४१
भृङ्गालीमुदरे	२७२।६६
भृलैर्विना (पच. १ ८८)	१४४।८६
भृशमदयत याधर	३४६।१९
भेकेन कणता (भङ्ग ९६)	२८७।४६
भेकै कोटरशा (भोज २०१)	२१३।६५
भेतव्य (सुद्रा ३ १४)	१३९।८
भेदाभेदौ सपदि	३६९।६६
भेरीझाङ्कति	१२२।१८४
भैषज्यमेतद् (भा ११ ७२)	३९३।६५६
भोक्तुं पुरुष (काम १३ १०)	३८९।४९९
भोक्तुं (काम.नी.१३.१०)	३८९।४९९
भोग. परो (इ. श ७२)	१६९।७०३
भोगस्य भाजन (हि.२.१२५)	१४७।२०८

भोगाक्षमस्य	१७१।८०६
भोगा न (भर्तृ ३ ८)	३७४।२०९
भोगा (भर्तृ ३ ३६)	३७३।१८६
भोगा भङ्गुर (भर्तृ स २९२)	३८५।३२७
भोगासकैकचेता	११८।१०६
भोगास्तुङ्ग (भर्तृ ३ ३५)	३७३।१८५
भोगिन (पच १.६९)	१४६।२७४
भोगीन्द्र प्रमदो (सु २६३८)	१३७।६४
भोगेच्छा नोप	१६८।६८५
भोगे रोगभय (भर्तृ ३ ३२)	३७०।९०
भोज त्वत्कीर्ति (भोजप्र १२७)	११७।७८
भोज त्वद्दानपाथो	११७।७५
भोजनाच्छादने (पच. ५ ६०)	३४९।३१
भोजनान्ते च कि	१९६।५
भोजप्रतापं तु (भोजप्र ९२)	११७।८५
भोजप्रतापामिर (भोजप्र २१८)	११७।८६
भोज्यं (चाणक्य २ २)	१५५।१२१
भो पान्थ त्वरितो	३५५।८७
भो पान्थ (भर्तृ स ८५०)	३५४।७४
भो भो. करी (शा प ९०५)	२३१।६९
भो भो कि कि (शा प ११५२)	२२०।६
भो भो श्रीभो (शा प १२५२)	११७।८५
भो मेघ (सृष्ट ५ ४७)	२८३।१५१
भो रोहिणि त्वमसि	२८५।४९
भो हंसास्ताव (शा प ८०७)	२२२।४०
भ्रमचरणपल्लवकण	३४६।२९
भ्रमति गिरि (सक्ति १०८ २)	२३५।४
भ्रमन्वनान्ते नवमञ्ज	९२।५९
भ्रमन्स (वृ चाणक्य ६ ६)	१५९।२८१
भ्रमन्सैरं भ्रातर्भ्रमर	२२४।९८
भ्रम भ्रमर यूथीषु	२२२।४५
भ्रमय (मालती ९.४२)	२८३।१५२
भ्रमर भ्रमता (शा प ८१८)	२२३।११
भ्रमर मरणभीति	२२३।९०
भ्रमरहित कीदृशो	१९६।१०
भ्रमरहिता सा	३०।१९
भ्रमात्प्रकीर्ण (शा प ३०१७)	३४५।४९
भ्रष्टं नृपति (शा प ११०५)	२१७।५१
भ्राजिष्णवो (सु ७८०)	२२९।२३८
भ्रात कङ्कण किं	३५६।२९
भ्रात (शा प ४१६४)	३७४।२००
भ्रात कस्त्व	१००।७
भ्रात काश्चन (शा प ११९३)	२४८।७२
भ्रात कीर (शा प ८७६)	२२७।१९९

भ्रात कोकिल (शा प ८५१)	२२९।१४४
भ्रात पञ्जर (शा प.१२०६)	२४६।४३
भ्रात पान्थ (कुव १७८)	३४३।९३
भ्रात पान्थ (शा प ३४०६)	३५५।८६
भ्रात पान्थ प्र (शा प ३८९४)	३४३।९५
भ्रात प्राणगणप्रयाण	३५७।३६
भ्रातर्ग्राम्य कुविन्द	२४६।२८
भ्रातर्द्विरेफ	२८३।१५९
भ्रातर्धातरशेष (भर्तृ स ४९)	७४।३६
भ्रातर्भ्राम्य (शा प ११८४)	२२४।१०६
भ्रातश्चन्दन कि (शा प ९९३)	२३७।५४
भ्रान्त याचन (शा प ४२१)	७७।५३
भ्रान्त देशमनेक (भर्तृ ३ ४)	७७।५४
भ्रान्ता वेदान्तिन	४४।६
भ्रान्त्वा (सक्ति ९७ २८)	११९।१३२
भ्राम्यच्ची (शा प ३८५७)	३४०।१३०
भ्राम्यन्मन्दर (पार्वती ५ २३)	१५।३५
भ्रुवौ काचिल्ली (शा प ३२७४)	२५५।२६
भ्रूचातुर्या (भर्तृ ८ ३)	२५१।४१
भ्रूचापवल्ली (कुव ८५)	२७७।१२
भ्रूचापे निहि (शा प ३५०२)	३१४।७०
भ्रूपल्लवो धनुर (शा प ३३८०)	२५५।२३
भ्रूमङ्ग न करोषि	३०७।६३
भ्रूमङ्गे रवि (अमर २८)	३५९।९९
भ्रूमङ्गै क्रियते	३०७।६२
भ्रूमेदै कति (शा प ३७६३)	३५३।४१
भ्रूमेदो रचित (अमर ९७)	३५८।६७
भ्रूम्या प्रियाया भवता मनोभू	२५९।५८
भ्रूयुममुच्चैर्धनुरज्जितज्य	३६७।३०
भ्रूरेसायुगल (शा प ३२९७)	२५८।५२
भ्रूविलास (किरात ९ ५६)	३१५।४८
भ्रुश्चित्ररेखा च तिलोत्तमा	२७०।२४

म

मकरीविरचनभङ्गा (शा प ७७)	२२।१०८
मक्षिका मशको वेद्या	१५६।१२८
मक्षिका व्रणमि (चाणक्य ५८)	१६७।६३७
ममे मेरो पतति तपने	१७।५
मङ्गलकलशद्वयमय	२।१२
मज्जत्वम्भसि (भर्तृ स ४८)	९४।११६
मज्जन्तोऽपि (सक्ति ६ २९)	५२।२५८
मञ्जिष्ठाहणदी (शा प २२८०)	३२८।२४
मञ्जुलघौ सभावितगुणे	१८९।४९
मणि शाणोल्ली (भर्तृ स ११)	१७७।९८३
मणिना वलयं वलयेन	१८०।१०५८

मण्डिठति (नीतिरत्न १२)	२१७।४७	मधुर सुधाव (सा द १० १७)	२७०।१५	मनोभूर्मुग्धासु क्षिपति	१०६।१५९
मणिहारलता विभाति तन्व्या	२६६।३०५	मधुरमिव वदन्ति स्वागतं	१४१।३	मनो मधुक्रो मेघो मानिनी	१५७।१८५
मण्डलीकृत्य (शा प ५६९)	२०७।२०	मधुरया (शिशु ६ २०)	३३२।६८	मनोरथरथारूढ (सु ३२४१)	७६।१९
मण्डले मण्डलाकारो रेखा	२०७।१०	मधुरवचनै (शृंगारि १ ४२)	२५४।३९	मनोरथान्करोत्युच्चैर्जनो	९१।१९
मतिरेव (गुणरत्न ८)	१७५।९२५	मधुरखना घृतोर्णा मण्या	१८६।६	मनोरागस्तीव्रं (मालती २ १)	२८४।२७
मत्तैभकुम्भपरि (पञ्च १ २२०)	३१९।२७	मधुरिमरुचि (का प्र १० ५१६)	५९।२०८	मन्त्रतन्त्रार्पित (शा प १३५१)	१४२।२१
मत्तो हिनस्ति सर्वं मिथ्या	१००।५	मधुरेणदशा (काव्या ३ २०)	३८९।४६९	मन्त्रबीजमिदं (हि २ ४५)	१४७।२१४
मत्या परीक्ष्य (भा ५ १४८७)	३८८।४६१	मधुरोन्नतश्रु (शिशु ९ ७९)	३११।११	मन्त्रभेदेऽपि (भा १५ १९३)	१४७।२२८
मत्वा चापं शशिमुखि निज	२६७।३३८	मधुव्रतौघ (कुव ११९)	३०४।१५२	मन्त्रसंस्कारसपञ्चास्त्व	२९३।१
मत्वा लोकम (सा द ६ १८७)	१०३।५७	मद्युके माध्वीक पिबसि	२२४।९७	मन्त्रिणा पृथि (हि २ १६७)	१४७।२१५
मत्वा सार गुणाना (सु ४९४)	७२।६१	मद्यो मन्द मन्दं मरुति	१८२।४३	मन्त्रिणा (पञ्च १ १३८)	१६४।५०७
मत्स्यादयोऽपि जानन्ति नीर	१५५।११६	मध्यं तनूकृत्य (नैषध ७ ८०)	२६५।२८१	मन्त्रे तीर्थे द्विजे (विक्रम ६४)	३७८।५४
मदकलकृतान्तकासर	२८४।८	मध्य तव (सा द १० २५)	२६६।३१४	मन्त्रोद्भावि (शा प ४१५८)	३७५।२२१
मदनदहन (शा प ३४१३)	२७५।२१	मध्य विष्णुपद कुवो शिव	२७२।६८	मन्त्रो योव (शिशु २ २९)	१४६।१८१
मदनमपि गुणैर्विशेषयन्ती	२७३।१३	मध्यत्रिवली (शा प ३३४६)	२६७।३३४	मन्त्रधम्माधरघूर्णिता (सु ३५)	१५।३७
मदनमवलोक्य (शा प ८२४)	२२२।१९	मध्यमोपलनिभे (किरात ९ २)	२९६।२२	मन्त्रानभूमिवर (कुव २७)	३०४।१५७
मदमयमदयमदुरगं (सु ३१)	२२।११५	मध्यस्य प्रथिमा (सा द ३ ५८)	२५६।५१	मन्त्रायस्तार्ण (वेणी १ २२)	३६६।१३
मदरक्तस्य (भा ५.१४८४)	३९४।७००	मन्त्रात्समानीय सुसारभा	२६७।३३७	मन्दं निक्षिपते पदानि	३३।५२
मदर्थसदृष्ट (नैषध १ १३७)	३६२।१९	मध्याह्नं (दश ८ ५०)	३३९।१२३	मन्दं निषेहि (शा प ३६२०)	२९८।१५
मदसिक्तमुखै (किरात २ १८)	७९।१८	मध्याह्नार्कमनीचिका	१।१३	मन्दं मन्द श्रवणमुटक्रोपान्त	२५६।४१
मदाम्भसा (शिशु १७ ६८)	१२७।१७	मध्याह्ने चलतालान्त	३३७।४८	मन्द मरुद्वहति गर्जति वारि	२७४।३
मदुक्लिष्टेदन्तमद (कुव १३६)	३३।४६	मध्याह्नेऽति (शा प ३८६१)	३३९।१२१	मन्दं मुद्रितपास (अमर. १२७)	३४१।५२
मदेकपुत्रा जननी (नैषध १ ३५)	३६२।१८	मध्याह्ने दव (शा प ४०१४)	३६२।३६	मन्दमग्निमदुर्य (कुव ६५)	३२२।४
मदोपशमन शास्त्र	३९।११	मध्याह्ने नूनमापोऽपि तिग्म	३३६।३४	मन्दमन्दगमना करिणी	२४४।१४
मद्रेहे मुषक्रीव (सु ३१९७)	६८।७७	मध्याह्ने हरितो हुताशन	३३७।४७	मन्दश्चन्द्रकिरी (शा प १२५४)	११६।६६
मद्यपस्य कृत सत्य दया	१००।३	मध्ये न ऋशिमा स्तने	३५६।९	मन्दस्मितेन (भामिनी क १२)	२७८।४६
मद्यपा कि न जलन्ति	१६६।५९२	मध्यन (मा द १०८६)	२६५।२६७	मन्दाकिनीपय पान	१५८।२४१
मद्यमन्दविगल (शिशु १० १७)	३१५।२०	मध्यन सा (कुमार १ ३९)	२६७।३३५	मन्दादर कुसुम (विद्व २ ३)	२७९।५६
मद्युगमभ्योत्पन्ना कृतयुग	९८।८	मध्योऽय बलिसन्न दृष्टि	२६६।२९८	मन्दारमाला (शा प ६७)	१०।१६१
मद्वाणि मा कुरु (भामिनी शा २८)	४०।५०	मन प्रकृत्यैव (सु १२०६)	२७७।१३	मन्दारमेदुरमरदरसाल	२२३।८७
मधुकरगणध्वजं (शा प ८२९)	१७७।९९८	मनसा चिन्तित (इ श ३८)	१६१।३७६	मन्दोद्भूत शिरोभिर्मणि	११२।२८३
मधुकर तव (शा.प ८१५)	२२२।४७	मनसि (शा प ३३८१)	३२९।५	मन्दोप्यमन्दतामे (मालवि. २ ७)	८६।१०
मधुकर मा कुरु शोकं	२२२।६२	मनसि वचसि (मर्त स १९)	५१।२२१	मन्दोऽयं (सक्ति ५९ ९)	३३३।९२
मधुकैरपवाद (शिशु ६ ९)	३३२।६४	मनसैव कृत पाप न	१६७।६३५	मन्दिन्दया (शान्तिश ३ ८)	७५।१६
मधु ब्राह्मा (भामिनी शा २९)	३५।१६	मनस्यन्यद्वचस्य (इ चा २ ६०)	५५।५०	मन्ये तदूह (शा प ३३५७)	२६८।३८८
मधु द्विरेफ कुसु (कुमार ३.३६)	३३१।३१	मनस्विनो न (इ श ८७)	८०।२१	मन्ये मायेयम (शा प ४०९०)	३६७।३
मधुधारेव न मुञ्चसि मानिनि	३०५।१३	मनस्त्रिदय धत्ते (इ श ९)	८०।२०	मन्येऽमुना कर्ण (नैषध ७ ६४)	२६१।१२९
मधुना सिद्धयेन्निम्ब निम्ब	१६०।३१६	मनस्त्री म्रियते (हि १ १३३)	८०।१९	मन्ये मृत्यो सपत्नी जगति	१२२।१६८
मधुप इव (भामिनी प्रा १७)	२४४।२१७	मनागनभ्यावृ (शिशु २ ४३)	१६३।७१७	मन्येऽरण्ये कुलगिरि	११४।२०
मधुपराखिपरा (हरिविजय)	३३०।१	मनीषिण (भोजप्र ५८)	१७४।९०२	मन्ये सत्यमहं लक्ष्मी समु	६२।७
मधुपानप्रवृ (सा द १० ९५)	१०२।४२	मनुष्यजातौ तुल्याया (सु ३२१४)	९७।७	मन्ये सनास (शा प ३३५०)	२६७।३२४
मधुपानसमुल्लसत्प्रवाल	३२०।१०	मनोजराजस्य सितातपत्र	२९९।१६	मन्ये स्पर्शमणि तवैन	१०७।१८९
मधुपे मालतीपुष्पं सत्तृण	२२२।४६	मनो धावति सर्वत्र	१५८।२२६	मम करग्रहणाय (शा.प. ५१३)	१८३।३८
मधुमधुरिममङ्गी मेजिरे	३४१।४२	मनोऽपि शङ्कमानाभि	२९३।४	मम प्रिया कैरविणीं करेण	३०४।१४९

मम रूपकीर्ति (शिशु.) २८८१२७
 ममत्वं हि न (भा २ १९५६) ३८९१४९६
 मया कुमार्यापि (शा प ३७६२) ३५२१२१
 मयास्योप (काम नीति ९ १०) ३८९१४७४
 मयि जीवति बीजाढ्ये २४१११३८
 मयि ते पादपतिते (पंच ४ ८) ३०५१३
 मयि मलयसमीरो वर्षतीव ३०९१२
 मयि सकपटं (सा द ३ १६२) २७९१७०
 मयि स्थितिर्न (सु २५२१) ००४१११५
 मयूखनखरनुट (सु.१९८१) ३०११८६
 मय्यायाते सपदि शयना ३५७१४९
 मरणं प्रकृति (रघु.८ ८६) ३७३११७०
 मरालश्रेणीभिर्नियतमुप २७५१३०
 मरौ नास्त्येव सलि (सु ९३८) २२०११
 मर्कटस्य सुरापानं तस्य १५९१२६८
 मर्तव्यमिति (विक्रम.१४३) १६५१५४९
 मर्दितरावणकसौ सरयू २२१९७
 मर्यादानिलयो महोदधि २४९११०३
 मलयज (काव्याल सू ४ ३ १०) २९९१२३
 मलयभुवि विरुद्धश्चन्दनेना ६०१२४७
 मलयमरुता (अमर ३२) २८३११५३
 मलयशिखरादाकैलास ३३४११३०
 मलयस्य गिरेरपत्यमादौ २१९१५
 मलयाचलगन्धेन त्विन्धनं ८६१४
 मलयानिल (सु १६६७) ३६७१२८
 मलयानिल (काव्याल ३ ३०) ३३१११०
 मलिनयितुं खलवदन (कुव ९४) १३८१२
 मलिनहुतभुग्धुम (सु १७६०) ३४११५४
 मलिना अपि सयमनात्कु २५७११०
 मलिनात्मना (सुक्ति १४.४) २२४११३०
 मलिनेऽपि रा (भामिनी प्रा ९५) २२३१५६
 मलिनैरलकैरैतैः शुक्लत्वं प्रक ९५१४
 मलोत्सर्गं गजे (शा प १२०७) २३११५६
 मल्लिकान्वितध (सा द १० ८९) २९८१३
 मल्लिकामालभारिण्य (कुव १४६) २९८१२
 मल्लीमाल्यधिया सुधाकर ६१६४
 मल्लै शैलेन्द्रकल्प (सु ४६) २६११९४
 मस्ते दु सद्देवनाकवलिते ४३१५
 महत्स्वरसा (शिशु १६ ३५) १७५१९२८
 महतां तादृशं तेजो (इ श.९४) ४६१६७
 महतां प्रार्थनेनैव (शा प २२०) ४५११०
 महता यदि निन्दने रति १७५१९२६
 महता यदेव (सु ३९८) ५८११७४
 महतामाश्रय पुंसा ९११२३

महतोऽपि हि विश्वासा ४७१९९
 महतो हि (भाव.३१) ३७७११
 महतो सुवृत्तयो सखि ४७१९८
 महत्स्यल्येऽप्युपा (हि ३ ४९) १४८१२३४
 महद्भिः स्वर्ग (पच १ ४०४) ३७७१२
 महद्भिरोघैस्तम (सु.१९०३) २९४१४२
 महागजाना गुरुहृति १२८१३८
 महागजाना (कुमार १८ ४२) १२८१४३
 महाजनस्य ससर्ग (पच ३ ५९) ८६१२
 महातर्क्या (सु.७८८) २४१११४६
 महादेवो देव (भर्तृ स २९९) ३८८१४५८
 महात्मानोऽनुगृ (शिशु २ १०४) ४५११४
 महानदीप्रतरणं (विक्रमच ९६) १६७१६५०
 महानपि (सुक्ति ९८.२१) १९५१७
 महानप्यल्पता (हि.३ १२) १६४१४९८
 महानुभावससर्ग (शा प ३२१) ८६११
 महानुभावससर्ग कस्य नो ८६१३
 महान्तमप्य (भा ५ १५३३) ३८८१४६४
 महाप्रलयमारु (वेणी ३ ४) ३६५१५
 महाबलान्प (भा ५ १५४६) ३८८१४५३
 महामतिरपि प्राज्ञो न १६४१५०६
 महाराज श्रीमज्जग (भोजप्र.८२) १३५१२९
 महाशयमतिस्वच्छं नीर १९५११
 महाशय्या (शान्ति.४ ८) ३६८१५४
 महासेनो यस्य प्रमदयम ३६०१३२
 महास्वन (कुमार १४ ३२) १२८१३७
 महिम्नाभन्तर पश्य (सु २२५७) ७८१४
 महिष्या हृष्ट्या भाव्यं १४४१६२
 महीपते सन्ति (शा प १६७) ३३१३२
 महीमण्डलीमण्डपीभूत ३४११४७
 महीयसा पाद (भाव ३०) ३८५१३११
 महीयसा महति (शिशु १७ ५७) १२७१६
 महीरुहो विहंगानामेते १९५१५
 महेशस्त्वा (सुक्ति.३३ ५८) २४३१९९२
 मांस मृगाणा (शा प १५३६) १७२१८१८
 मा साक्षीकृत्य १८४१७५
 माकन्दच्युतपुष्परेणुपटली ३३३१९७
 माकन्ददुममजरीषु वसति ३३६१२९
 माकन्दराजपरिरम्भण १७६१९६९
 माकन्दाक्षि मा मरन्द २७५१९
 माकन्दे मधुपानमम्बु २२४१११३
 मा कुरु गुरुतागर्व २१६१९
 मा कुरु घन (मोहसुद्धर) ३७९११००
 मा गच्छ प्रमदा (सु.१०५३) ३३०१४

मा गमन्मदवि (किरात.९ ७०) ३१६१६२
 मा गर्वमुद्रह (सुक्ति ८६ १४) ३५५१२
 मा गा प्रत्युप (भर्तृ स ६४६) ११४१११
 मा गा विषाद (सुक्ति १९ ४) २२३१८५
 माघश्वोरो मयूरो मुररिपु ३७७११
 माघेन विघ्नितोत्सा (सुक्ति ४ ५९) ३७६४
 मा चक्र चक्रि (शा प १२५७) १२३१९९४
 मा जीवन्त्य (शिशु २ ४५) ८१११
 माणिक्यद्रव (राघवचैतन्य) २२७१२००
 मात क हृदये (दश रू २ ३९) २८६१३२
 मात कि यदुनाथ देहि २४११५२
 मातङ्ग कुम्भ (सुक्ति.५३.३८) २६६१३०२
 मातङ्गा किमु (सुक्ति २२ ६) २३११४९
 मातङ्गाना (शिशु.१८ ३४) १२९१७३
 मातङ्गीमिव (भोजप्र २६१) ३४६६
 मातङ्गैरथ यैर्महे (शा प १५७६) १४३१४६
 मातरं पितरं पुत्र (भोजप्र ३) ६९१४
 मातर्जीव किमेत (सु ६९) ७१९४
 मातर्धर्मपरे दया (सुक्ति ९६ ३) २०८१३१
 मातर्नात परमनुचितं यत् ९७१११
 मातर्मयि (शान्ति ४.२३) ३६९१६४
 मातर्मैदिनि (भर्तृ स ३०१) ३६९१७५
 मातर्लक्ष्मि (भर्तृ स.३०२) ३७०११०२
 मातर्स्तर्णकर (सु १०१) २३११४६
 मातस्तातजटासु कि १२३११
 मा तात सपदा (सु २७४९) १४५११३३
 मा तात साहस (सु २७४७) १४५११३०
 माता नताना सघट्ट २०५१८
 माता निन्दति (नीतिसार २) ६४११६
 माता पिता (शा प १३४७) १४६११५२
 मातापितृसहस्रा (सु ३२८८) ३७२११६१
 माता मित्र पिता (हि १ ३३) १६३१४४२
 माता यदि विषं (वे ३२) १५८१२९९
 माता यस्य (पच ४ ५०) १६११३७९
 माता यस्य धराधरेन्द्र ९४१११०
 माता शत्रु (चाणक्य १.११) ३९११४
 मातुलो य (शा.प ४००६) ३७३११८९
 मातृवत्प (व चाणक्य २ १६) १५९१२५४
 मातेव रक्षति (भोजप्र ५) ३०११४
 मातृसर्वमुत्सार्य (भर्तृ स ८४) २५११३६
 मात्रानर्तनपण्डि (विद्ध १ ४०) २५६१५६
 मात्रासम नास्ति १७५१९१६
 मात्रा खला (शा प.६५४) १५४१४५
 मा त्व तात (शा.प १३१०) १४५११३

माद्यति प्रमदा	३४०४५	मार्गं देहि पदं (शा प ५८९)	१४१३	मीलकैरवलोचना	३४२१३
माद्यद्दिगज (शा.प.११३१)	२१९११	मार्गे कर्दम (शा प ९६३)	२३४१४५	मुकुटे रोपित. (हि २ ७३)	१६४४८१
माद्यद्वेष्टण्ड	१२११६६	मार्गे पङ्कचिते (सक्ति ७१.२)	३५७३२	मुकुलितमति (किरात १० २७)	३४०१२९
माद्यन्मातङ्गकु (शा.प.४०७२)	३६६१२	मार्गे भूरि (शा प ७७६)	२१३१६४	मुक्तं मौक्तिकदाम	२९८१२०
मा धनानि कृपण	७२४७	मार्जारो महिषो (हि १ ८७)	१६३१४४९	मुक्तमूलवु (किरात ९ ५)	२९४१२४
माधवस्य मुरली	२४६१३६	मार्तण्डमण्डलसमं	१३३१९	मुक्ता (सक्ति ९७ १९)	११७१९२
मा धाव मा धाव	९२१५०	मार्दव सर्व (भा ५ १४९८)	३८९१५००	मुक्ता पतन्ति भूमौ	३२०१७
माधुर्यं (वानयैष्टक १)	१७९१९०३५	मालतीकुसुमे	२३८१८०	मुक्ताताटङ्कयुग	२६११९३१
माधुर्यसाराधरि	२४३१८९	मालतीमुकुला	२४३१२०९	मुक्ताफलै कि	४०१३३
माधुर्यैरपि धुर्यैर्द्राक्षा	३५११४	मालाबर्हमनोज्ञ	२५११८१	मुक्ताभा वृकपाल (शा प.१०६)	९११२९
माध्वीके विधुमण्डले	१८३१६४	माला बालाम्बुज	३५११८४	मुक्ताभूषणमिन्दु (भोजप्र.२५१)	३२११२७
मानं मानिनि मुञ्च (शृ ति २९)	३०७१६९	मालिन्यमञ्ज (कुव.१२४)	३१३१५३	मुक्तावली स्मर	२६६३११
मानं मानिनि मुञ्च	३०८११७	मालिन्यमवलम्बे	५५१६८	मुक्ता विद्रुमम (कुव ३७)	२७२१७६
मानभङ्गपटुना (शिशु १० २५)	३१५१२८	मालिन्यं परिदृश्यते	३२५१६२	मुक्ताहारगुणीभूय	२४६१२४
मानम्लानमाना	३५८१५७	मा वन (भा ५ १३७८)	३८९१५०४	मुक्ताहार न च	२८६११७
मानसुद्रहत (भर्तृ स ६४८)	३८५१३३८	मा वम सवृणु	४११७	मुक्ताहारलता (प्रव ७१)	३५०१८२
मानव्याधि (अमर १५७)	३०९११०	मासि मासि (शा प ४८३)	१५५१११५	मुक्तिर्हि नाम परम (ख ९४)	४१३८
मानाभिवर्धनम	३५११३१	मितं ददाति (भा १२ ५५६६)	३६११४	मुक्ते काञ्चनकुण्डले	३४५१५४
मानिनीजन (किरात.९ २६)	२९९१२२	मितं भुङ्क्ते (भा ५ १०८८)	३८८१४४०	मुक्तेषु रस्मिषु (अ.शाङ्क १.८)	१४०१३
मानिनो हतमानस्य	८०११८	मितमायुर्वयो (शा प ४०९२)	३६७१५	मुक्तैर्यास्यति (सक्ति २ ७१)	१९१३६
मानुष्यं वरवंश (सु २९४९)	८९१५	मित्रं कलत्र (शा प ४२२५)	१७३१७७५	मुक्तोत्तर (सा द १० ४५)	२६३१२१७
मानुष्ये सति (प्रसंगा ८)	१८०११०५०	मित्रं परित्यज (पच ५ २५)	३८११७७८	मुक्तो मानपरिग्रह (सु १६३५)	३०९१४
माने नेच्छति (भट्ट.७)	७७१५१	मित्रं प्रीतिरसाय (हि १ २१४)	८८११९	मुक्त्वानङ्ग (विद्ध शा ३ २५)	२७६१४०
माने म्लायिनि (भर्तृ स ३०३)	३७६१२५४	मित्रं स्वेच्छतया (नवरत्न.१)	१७८११००९	मुख जृम्भारम्भ	३२११२१
मानोज्ञतेत्य (शा.प ३५४७)	३०९१५	मित्रस्वजनबन्धू (भोजप्र १५६)	१५३११५	मुख तस्या (शा प ३४७२)	२७७१६
मानो वा द (पच ५.३)	३७८१४५	मित्रद्वह (सु २९९०)	१५५१९२	मुखं पद्मदला (चाणक्य ७१)	४९०१५१६
मान्धाता स (भोजप्र ३८)	३७४१२०४	मित्रद्रोही (विक्रम ५७)	१६४१५९९	मुख पाण्डुच्छायं (सु १८९६)	२८६११९
मान्या एव हि	४५११७	मित्रवान्सा (पच २ ८२)	१६४१५२२	मुख प्रसन्न (हि २ ५९)	३७७११९
मा पुनस्तमभि (शिशु १० २१)	३१५१२४	मित्रस्वजन (शा प १४३८)	३७७१२४	मुख प्रियाया	३३०१३
मा बोधि वैद्यकमयापि	४३१४	मित्राणि शत्रुत्व (मुद्रा ५ ८)	१५११३८१	मुखं यदि किमिन्दु	२७११४०
मा भूत्सजनयोगो	४८११४९	मित्राण्येव हि (र ४ २० १८)	३७७१२५	मुख वहति	२६२११६३
मा भूजन्म महाकुले (सु ३१९९)	६८१८३	मित्रार्थे (पंच १.३४६)	३७७१२६	मुख विकसित (शा प ३२७७)	२५६१३५
मा भैष्ट नैते (शा प.३९६४)	३६०१३	मित्रे कापि (सक्ति ६८ १४)	२९६११२	मुखकमलक (शिशु ७ ४४)	३३४१०८
मामाकाशप्रणि (मेव २ ४३)	२९२१२५	मिथोऽर्धचन्द्र (कुमार १६ ४९)	१२८१२४	मुखकृतबिस (शा प ३८२६)	३३६११९
मा मालति म्लायसि	२३९१८३	मिथ्यौषधैर्हन्त	४४१६	मुखमात्रेण (सु ९९६)	३७७१
मा मा ससाध्वसम	३०५१२२	मिलितमिहिर	१३०१११०	मुखमिन्दुर्यथा (सा द १० १८)	३०५१५
मायामयः प्रकृत्यैव (सु ३३७)	५६१८३	मिश्रीभूते तत्र (शिशु १८ १८)	१२९१६३	मुखविधुपरिवृत्तो	२५११९६
मायामीनतनोस्तनोदु	१७१९	मीन. ज्ञानपर. (कविता ६०)	३८६१३५८	मुखसरोजरुचं (शिशु ६ ४८)	३४४१३६
मा याहीत्यपमङ्ग (सु १०४९)	३३०१८	मीनवती नयना (रसग २८)	२५३१९	मुखारविन्ददत्त	२६१११४१
मारमासुषमा (सा.द १० १३)	२०६१११	मीमासका कति	४३१२	मुखारविन्दोपरि	२५९१७८
मारयन्त्या (शा प.३३६५)	२६९१४२३	मीमासको मही	१०२१२४	मुखेन गरल (कुव १७१)	२३६१६
मारस्य मित्रमसि	२१०१२६	मीमासा पठिता	४११०२	मुखेन चन्द्रका (सक्ति ५३.९७)	२७०१२
मारारिशक्रामेभ (काव्याल.५.६)	२०५१७	मीमासाणवसोमं	२२११०६	मुखेन नोद्विर (शा प २४९)	४५११५
मा रोषीश्चिरमेहि (शा.प.४०८)	६७१६२	मीयता कथमभी (नैषध.५.३८)	६९११८	मुखनैकेन विध्यन्ति (सु.३७५)	५३११०५
मा वनं छि (भा.५.१३७८)	३८९१५०४				

मुखेन्दुच (सक्ति ५३ ४६)	५६४।२६०	मूर्ख व्यसनितं	१४२।३०	मृत्युर्मायति मूर्ध्नि	७५।१९
मुखे यद्वैरस्यं (शा प १०५३)	२४२।१८०	मूर्ख स्वल्प (हि ३ १२५)	३९।१३	मृत्योर्विभेषि किं (सु ३२९५)	३७५।२३१
मुखे हारावातिर्नय (शा प १२६२)	११३।७	मूर्खचिह्नानि षडिति	३९।२	मृत्योर्वा (भा १२ ९९५२)	३८८।४४३
मुखैरसौ (किरात.४ ३६)	३४४।२८	मूर्खत्वं सुलभं (उद्भट १)	४१।६६	मृदुचरणतलाप्रदु	३३४।११२
मुख्यमेक	१५९।२६३	मूर्खशिष्योप (वृ चाणक्य १ ४)	१५५।९१	मृदुनातिसुहृतेन (पच.१.२९४)	९७।१२
मुखस्य कलिविजि	२९६।६	मूर्खश्चिरा (वृ चाणक्य ४ ६)	३८९।४७१	मृदुपवनवि (विक्रमोर्व ४ २२)	२८३।१६६
मुखस्य ते वद (शा प ३४३०)	२८५।४७	मूर्खस्तु (वृ चाणक्य.३ ७)	३८८।४४३	मृदुभिर्बहुभि (इ श.५४)	१५१।३६०
मुग्धा कान्तस्य (काव्या २ १५५)	३२९।१	मूर्खा यत्र (वृ चाणक्य ३ २१)	३८१।१९०	मृदुरार्द्र. (हरिवश ११६८)	३८१।१५१
मुग्धा दुग्ध (सा द १० ३६)	३०३।१३६	मूर्खाणा (पच १ ४४९)	१६४।५१८	मृदुलकनककान्ति	३१३।५७
मुग्धा स्वप्नस (वृगारति १ ५१)	२७६।५१	मूर्खं नियोज्य (चाणक्य ८५)	१४६।१७९	मृदुलवलितमर्घ्यं	२५५।९
मुखे कि (शा प ३५५३)	३०८।२०	मूर्खो (वानयैष्टक ५)	१७१।८२१	मृदुव्यवहितं (शिशु २ ८५)	१४७।१८७
मुखे तवास्मि (सु २१२७)	३२०।१३	मूर्खोऽपि मूर्ख	३९।६	मृदूना स्वादूना (शा प १००५)	२३८।७६
मुखे दोर्लतिका (शा प ३४१९)	२८६।२३	मूर्खोऽशान्त (नवरत्न ६)	१८०।१०५४	मृदो परि (सु २६९२)	१४६।१६८
मुखे धानुष्कता (सक्ति ७४ १८)	३१२।१	मूर्खो हि (भा १ ३०७७)	३९।३	मृदुटवत्सुख (हि १ ९२)	५७।१३५
मुखे प्रतार (शा प ३३३२)	२६४।२३५	मूर्तिमन्तमिवरा (सु २०१६)	३१४।३	मृद्वङ्गि कठिनौ (शा.प.३३३९)	२६४।२४७
मुखे मानं न ते	३०७।१	मूर्ध्व्याधूयमान (सा द ७ १६)	१०।१५५	मृष्टचन्दनवि (शिशु १० ८४)	३२१।१०
मुखे मानिनि	३०७।६८	मूर्ध्ना कल्याण	११८।११५	मेखलीयति मेदिन्या.	१२३।१
मुखे मुग्ध (अमर ७०)	३०८।२१	मूल स्थूलमती (भामिनी प्रा ३२)	२३६।२२	मेघाटोपै स्तनित (सु १७८९)	३४१।५६
मुखे मुग्ध विषा (सु ८४)	१५।२९	मूल दोषस्य (किरात ११ २०)	१६१।३६३	मेघालये भवति	२०२।८६
मुखे विधेहि (गीत १० १९ २)	३०५।२२	मूल बालकवीरुधा (विद्ध ४ ५)	३३६।२५	मेघालये भवति	२०२।९३
मुखन्तश्चापलरस	४६।५२	मूलं भुजौ (शा प ९९९)	२३७।४६	मेघालये भवति	२०२।९०
मुखति मुखति (कुव ४१)	१२३।१९२	मूलमृत्यान्परि (हि २ १३६)	१४७।२१३	मेघा वर्षन्तु (मृच्छ ५.१६)	२९८।१
मुखद्विर्भेदवारि	१३१।११७	मूलमेवादित (भा १ ५५५७)	३८१।१९२	मेघैर्भेदुरमम्बरं (गीत.१ १ १)	२३१।४१
मुख मुख सलिलं	२१२।२४	मूलादेव (शा प १०३७)	२४१।१५०	मेघैर्व्योम नवा (सु १७७७)	३४३।१०६
मुण्ड पृच्छति	२०४।११०	मृग प्रमील	११८।१००	मेघो भाति	१०९।२२०
मुण्डी जटी (शा प ४१७३)	३७५।२३७	मृगत्रय भाति	१९०।७१	मेदश्छेदकृशो (अ शाकुं २ ५)	१४५।१०९
मुण्डो जटिलो (शा प ४०३०)	३६४।१९	मृगमदकर्पूरा (सु ४१५)	५८।१८७	मेदिन्या विषमेषु	१०८।२०७
मुदं विषाद (हि.३.११८)	१७४।९१०	मृगमीनसज्ज (भर्तृ स ३२)	५७।१३६	मेधावी (स पाठोप ५५)	१४४।६९
मुद्रदाली धृत (भोजप्र १४२)	१८८।४२	मृगशिष्टदृश (दश रू २ २९)	२८९।६५	मेरु स्थितो (शा.प ४०४९)	३६४।३०
मुद्गीदालिषुशालितू	१९३।९५	मृगशिष्टुनयनाया	१८२।४२	मेरुर्दूरगतो हिमा	१११।२६२
मुनिर्जयति (कुव १७१)	२१७।४२	मृगसबन्धिनी	२५९।६६	मेरुक्तेसरमुदार (सु ५४)	१८।२८
मुनेरपि (भा.१२.४१४२)	१६५।५५४	मृगा प्रियालङ्घ (कुमार ३ ३१)	३३१।२८	मोमारामममादंदि	१८८।३८
मुरारतिर्लक्ष्मी (शा प १०६८)	२१५।९	मृगाङ्कोऽय (शा प ३६२७)	३०१।७८	मोहं रुणद्धि विमली	४२।३
मुरारिपदभक्तिश्चेत्तदा	३६।३९	मृगा मृगै (पच.१ ३०५)	१७२।८४०	मोहानमया सु (अ शाकु.७ २४)	३०६।२०
मुहुरनुपतता (किरात १० ३३)	३३३।७८	मृगेन्द्रं वा मृगारिं (शा प ९०१)	२२९।२	मौढ्येन विपदा (कविता ७६)	३८१।१५४
मुहुर्मुहुरवेक्षणं	३०६।३७	मृगेभ्यो रक्षयते (शा प ९०२)	२२९।३	मौनं कालविलम्ब	१५८।२४३
मुहुर्लक्ष्योद्भेदा (मुद्रा.रा ५ ३)	१५२।४१४	मृगेर्नष्टं शशौर्लीन (शा प ९०३)	२२९।४	मौनादस्तमितैव (सक्ति.१.१०)	५।५२
मुहुर्व्यजनवीजनै.	२८९।६६	मृणालव्यालवलया (शा प ४६३२)	११।४	मौनान्मूक (हि २.२६)	९७।१५
मुहुर्तमपि (वृ चाणक्य १३ १)	१६९।२७६	मृत प्राप्नोति (हि २ १५९)	१४७।२१७	मौनी पादप्रहारे (शा.प.२८६)	७८।३
मूक परापवादे	४८।१२४	मृतस्य लिप्सा	१७२।८२५	मौने मौनी	१७८।१०००
मूकारब्ध कमपि	३६३।२०	मृताना (पच.१.३३८)	१४९।२९७	मौख्यं सर्वापदा (सु ३१५७)	६६।१६
मूकीभूय तमेव (सु ७२१)	२२५।१४१	मृतो दरिद्र (विक्रमच १५६)	१६५।५२९	मौलि खण्कि (शा प ११८८)	२४७।५२
मूढ जहीहि (मोहमुद्रा)	८३।११८७	मृत्पिण्डो जल (भर्तृ.स ३०४)	८०।४०	मौलि मानविधि	१३२।३४
मूढे निरन्तरपयो	२९८।१६	मृत्यु शरीर (शा.प.३८०)	७१।४	मौलौ किं नु महेद्य	६।६६

मौलौ केकिशिख २५।१८०
मौलौ मन्दारदाम ३४।६७
मौलौ सन्मणयो (उद्भट ६३) २३५।१६३
म्रदीयसीमपि (शिशु २ ७४) ८४।६
म्रदीयस्त्वा (शा प १००७) २३९।८७
म्रियमाणं (शा प ४१६९) ३७३।१९२
म्लानस्य जीवकुसु(मालती ६ ८) ३१३।५२

य

यं दृष्ट्वा मीनरूप १८।१४
य प्राक्प्रत्यगवा ३०२।११४
य मातापितरौ (म २ २२७) १६७।६१७
यं य नृपोऽनु (भोजप्र १३९) १४७।२०१
यं शैवा समुपास (महा ना १ ३) १५।२७
य कन्दुकैरिव ४।२७
य करोति (किरात ११ १९) १६१।३६
य काकिनी (सु २९११) १५१।३७९
यः कुन्तपाणिर्हि २४८।९१
य कुर्यात्सचि (हि २ १३०) १४७।२११
य. कुलाभिज (हि १ १३०) १४५।११६
य कृत्वा सुकृ (पच १ ९३) १४९।२७५
य कृष्णं कुरु (शा प ८६४) २२६।१६५
य कोटिहोमानल १३५।१३
य कौमारहर (सा द १ २) ३५३।४२
य पठति लिखति १७०।७६०
य. परस्य विषमं १७१।८१२
य पित्रा (मार्क पु २१ ९५) ३८५।३२६
य पीयूषसहो (शा प ११६४) २४५।१२
य पूतनामारणलब्ध २२।९८
य. पृष्ठा कुरु (पच ४ ६४) १६५।५४४
य पृष्ठ युधि (नैषध १२ ९७) १०८।१९२
य प्रशंसति नरो ७०।३३
य. प्रागासीदभि ३१३।५८
य प्रीणयेत्सुच (मर्तु स २७९) ५०।१९२
य. शौर्याधिरे (शा.प ९१७) २३१।४६
य श्रीख (प्र राघव ७ ६२) ३०२।१०४
य सतापमपाक (शा प ८०९) २२१।३१
य सनानं समा (पच २ २२) १४९।३०४
य सत्पदस्थमिह (सु १९१) ३८।२३
य सर्वका (राज त ४.५२९) ३८८।४४७
य. ससर्ज कमल २६२।१७७
य सिन्धौ फेनराशि ३।३४
य सुन्दरस्त्रमिता ९२।५८
य सृष्टिसिधितिसहतीर्ति १।१५
य नैन्ये स्मर (शा प ३७२१) ३२४।४५

य स्तोकेना (पच २ १४८) १६५।५३२
य स्यात्कवललक्ष्य (सु १९२) ३८।३०
य स्वभावो हि (हि १ ५८) ८४।३
य एवादि स एवा १८५।१८
यक्ष विरहिण कचि ३०३।१४०
यच कामसु (भा १२ ६५०३) ७६।१६
यच्चिन्तितं तदिह १७६।९७१
यच्छक्यं प्र (भा ५ ११०७) १६६।६०२
यच्छजलमपि जल (पच २ ७९) ७०।२६
यच्छति प्रतिमु (किरात ९ १४) २९६।६
यजमानेन क स्वर्ग १९९।३२
यजातोऽसि (शा प ७५८) २१०।३५
यजीवति क्षणमपि (पच १ २४) ९८।९
यत प्रभृति ते कान्तं २९१।४
यत सत्यं त (विष्णु प्र अ ९) १४३।३५
यत एवागतो (वृ श ६६) १६९।६९९
यती व्रती चापि १७४।८८२
यतो गजैर्विना (शा प १५६०) १४३।३६
यतो यत षट्चर ३४५।५१
यतो यतोऽङ्गा (शा प ३३७५) २७०।२८
यत्कण्ठे गरल (शा प ५०२) १८२।५०
यत्करोत्यरतिं क्लेश (गुणरत्न २) ७१।३
यत्कर्म कुर्व (मनु ४ १६१) १६७।६०१
यत्कस्यामपि (नैषध १२ ८१) ११०।२८३
यत्कीर्तिं कापि गङ्गा १३८।८८
यत्कीर्तिर्विलयं भुव १३७।६७
यत्कीर्त्या धवलीकृत १०७।१७९
यत्कोवनो(भा १२.११०१८) ३८९।५०५
यत्क्षान्ति. (शान्तिश ३.१२) ३७०।९७
यत्खलु खलमुखहु ५७।१४३
यत्तादृशेषु सरलेषु न २१२।४२
यत्तालीदलपा (विद्य शा.२.१५) २८६।२६
यत्तीर्थाम्बु मुखाम्बुजा २७२।६९
यत्तु (काम नी ११ ३९) ३९०।५१४
यत्त्वञ्चैत्रसमान(सुवृत्ति २.३९) २९२।३०
यत्तादन्विष्य का ग्राह्या १९९।२५
यत्तादपि क (पच १ ४४१) २२६।१७०
यत्तोत्थापन (शा.प ४०५६) ३६५।५०
यत्पङ्केरुहलक्ष्म ३०९।१५
यत्पद्मादित्सु(नैषध २२ ११५) ३१२।३७
यत्पल्लव समभवत्कुसु २१२।४३
यत्पादा शिर (शा प.७४७) २०९।१६
यत्पीयूषमयूखमालि ३०२।११३
यत्पूर्वं पवना (शा.प.११७२) २४६।३१

यत्प्रत्यग्रदलावलीकवल २३३।९५
यत्प्रदेयमुपनीय (नैषध ५ ८५) ६९।२०
यत्प्रियव्यति (शिशु १० ५१) ३१६।११
यत्र क्षिपामि दृशमन्य २७८।४५
यत्र देशेऽथ (पच १ ४४३) १६४।५१६
यत्र न फलितास्तरवो १६९।७३४
यत्र न मदनवि (शा प.३६६६) ३१७।२
यत्र नार्यस्तु(भा १३ २८८८) ३८९।४९३
यत्र नास्ति दधिमन्यन ८९।१
यत्र पतत्यव (सा द १० ६३) २५१।२६
यत्र यत्र चलते शनै २६०।१०६
यत्र विद्वज्जो नास्ति (हि १ ६३) ३८।२
यत्र श्यामाकवी ९५।१२९
यत्र सूक्त (भा ५ ३२९०) ३८८।४४१
यत्र स्त्री यत्र (पच ५ ६१) ३४९।३२
यत्राकृतिस्रत्र गु(पच.१ २०८) २७८।३२
यत्राखण्डलदन्तिद ९४।१२०
यत्रात्मीयो जनो १५०।३३३
यत्रानुलिखि (का प्र ७.२७३) २१८।६२
यत्रानेके क (मर्तु स १७१) ३७४।१९९
यत्रापि कुत्रापि २२१।१४
यत्राभ्यागतदानमान ६३।४०
यत्रायुद्धे ध्रुवं (हि २ १७०) १४७।२१८
यत्राज्वेन लघिमा १६९।७३८
यत्रास्ति लक्ष्मीर्विन १७३।८४७
यत्रैक श्रुतमक्षरं ३६९।८१
यत्रैता लहरीच (कुव.१७१) २५२।५६
यत्रोदक (वृ चाणक्य ७ १३) ३८८।४४४
यत्सप्रहो (राज.त ६.२२७) ३८८।४५१
यत्सकाशाक्ष (पच २.१००) १४९।२८०
यत्सत्यव्रतभङ्गभी (वेणी १ २४) ३६६।५
यत्सद्गुणोऽपि (शा प ११९८) २४८।७४
यत्सारस्वतवैभव गुरु(भोजप्र ९५) ३४६।३
यत्स्मृत्तैव परां यान्ति (सु ३४८) ५६।९०
यथा काष्ठ (भा १२ १३३८) १६६।५८९
यथा खनन्ख (मनु २ २१८) १६७।६१६
यथा खरश्चन्दन(सुश्रु १.१३) ३८८।४५४
यथा गजपति श्रान्त (सु ३५४) ५६।९४
यथा गौर्दुह्य (का नी ५ ८४) १४९।२९४
यथा ग्रामान्तर (२ १०८.५.६) ३७७।३१
यथा चतुर्भि (वृ.चा ५ २) १७५।११४
यथा चित्तं तथा (विक्रम २५२) ४६।३६
यथा छायातपौ (पच २ १३६) ३७७।३३
यथा तथापि य पूज्यो (सु.१९) १।६

यथा तैलक्ष (भा १३ ३३८) ३८८।४५९
 यथा दोषो विमात्यस्य (वृ श ४) ५५।७४
 यथा धेनुसहस्रेषु (पच २ १३२) ९१।१२
 यथा नयति कै (शा प २०६१) १८८।३७
 यथा परोपकारेषु ५६।१०७
 यथा प्रभुक्रुता (हि ३ ८८) १४८।२३६
 यथा बीजं विना (भा १३ ३०१) ३७७।३५
 यथा बीजा (शा प १२९२) १४५।१२४
 यथामिषं ज (स्कांद नागर १८५) ६४।९
 यथा मृत्पिण्डत (पञ्च भूमि ८१) ८२।८
 यथायथं ता. (किरात ८ २) ३३४।१२०
 यथा यथा भोज (भोजप्र ७६) ११७।८७
 यथा यथाय वल २५८।३२
 यथा यथा विश (शा प ३२७०) २५४।१
 यथा यथास्या (शा प ३२८५) २५५।१७
 यथा यथैव स्नेहे (शा प ३७२) ५४।२२
 यथा यूनास्तद्व (नैषध २२ १५०) ३१।३९
 यथा रन्ध्रं व्योम (कुव १७१) ३४२।८७
 यथा विहंगास्तरुमा १७४।८८१
 यथा वृष्टि समुद्रेषु ५५ ७१
 यथा शरीर किल (सु ५२६) ७०।३४
 यथा शरीर (कथास २२ ४०) ३८२।२२८
 यथा सत्प्रसव १९५।४
 यथा हि पुरुष (स.पाठोप ५६) ३८२।२२९
 यथा हि (याज्ञ ३ १६२) ३८२।२३२
 यथा हि मलिनैर्वस्त्रै (पच ४ ३०) ८४।९
 यथा हि शृङ्गं (भा १२ ९९२०) ७६।२०
 यथा ह्येकेन चक्रेण (याज्ञ १ ३५१) ८२।७
 यथेयं वाग्देवी (शा प १८२) ३५।२२
 यथोदयगिरौ द्रव्यं (हि प्र ४६) ८७।१३
 यथोर्ध्वाक्ष पिव (कुव ९८) ३३९।११७
 यदक्षिभ्रूलतापा (शा प ४०५९) ३६४।५
 यदचेतनोऽपि (भर्तृस ६५) ७९।१५
 यदधोऽध (हि १ १५७) ७१।१७
 यदन्तस्तज्ञ जि (पच ४ ५३) ३४९।२७
 यदपथ्यवता १६६।५७८
 यदपि कटकयात्रा ११६।६५
 यदपि जन्म बभूव ९२।६९
 यदपि भेकगणेन २२३।७५
 यदपि रतिमहोत्सवे ३५।११
 यदभावि न (भर्तृ स ६६६) १६२।४२९
 यदमरशतै सिन्धो २६२।१९४
 यदमी दश (शा प.२४४) ४८।११५
 यदम्बुकणमादा (शा प ७८९) २११।६

यदर्काशुक्लान्त (शा प ५९५) २०७।१४
 यदर्ज्यते परिके (शा प ३७८) ७१।२
 यदवधि वि (भामिनी शृ वि ६०) २५५।७
 यदवधि विवृद्ध ३५२।१७
 यदशक्य न त (हि १ ९०) १६३।४५०
 यदसेवनीयमसता ३१।२२
 यदस्माभि (शा प ४१२८) ३७३।१७८
 यदस्य यात्रासु बलो (नैषध १ ८) १२५।६
 यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं (भर्तृ स ५) ४१।५८
 यदा तु भाग्य (मृच्छ १ ५३) ६७।४७
 यदा त्वं चन्द्रो (शा प ३५६४) ३०९।३
 यदानतोऽयदान २०६।१३
 यदा न योगो ३८९।४८०
 यदा पूर्वं ना (शान्तिश २ ६) ३७६।३५०
 यदा प्रकृत्यैव (शान्तिश २ ४) ३२।३
 यदालोके सूक्ष्मं (अ शाकु १ ९) १४०।४
 यदा वि (किरात.१४ २४) १७४।९०४
 यदा विनाश (र ३ ६२ २०) ३८३।२४३
 यदा विनाशो (र ३ ६२ २०) ३८८।४५६
 यदा शरीरस्य शरी (शाकु ९४) ३८९।४६८
 यदासीदज्ञानं (भर्तृ स ६) ३७५।२४६
 यदासौ दु (शान्तिश १ २२) ३६८।४८
 यदि कुप्यसि ना (मृच्छ ५ ३४) ३०८।५
 यदि क्षुण्ण पूर्वै ११९।१२४
 यदि गन्तासि ३५४।७२
 यदि गर्जति (मृच्छ ९ ३२) २९८।९
 यदि तव हृदयं (भोजप्र ४९) १५१।३७२
 यदि त्रिलोकी (नैषध ३ ४०) १०४।१०३
 यदिदमगणयित्वा ३०६।३२
 यदि दहत्यन (आनन्द देवीश.) ५०।१९०
 यदि न स्यान्न (पच ४ ७१) १४५।१२६
 यदि नाम कुले (सु ३१५८) ६६।१७
 यदि नाम दैव (भर्तृ स ३०७) २२१।९
 यदिन्दोरन्वेति ५१।२३५
 यदिन्दोर्लक्ष्मीस्ते २९१।१५
 यदि परगुणा (दश रू ४ १७) ६१।२५६
 यदि प्रभुरदारधी ३३।४८
 यदि प्रसादीकु (नैषध ७ ४३) २६३।२१०
 यदि प्राणा एव २९२।१८
 यदि प्रियावियो (शा प ३४४९) २७७।१
 यदि प्रिये वेत्ति तव ३०५।१५
 यदि भवति दे (पच.१ १९२) ३५२।१६
 यदि भवति (पच १ १९२) ७२।३३
 यदि मत्तोऽसि (शा.प ९३६) २३१।६२

यदि रामा (वृ.चाणक्य १७ १६) ८९।२
 यदि वै मनसि १०४।९२
 यदि सत्सङ्गनिरतो (सु ४६१) ८७।१५
 यदि सन्ति गुणा (कुव ५१) ८१।६
 यदि समर (विणी ३ ६) १५२।४०२
 यदि स्मरामि (शा प ३४६२) २७७।५
 यदि स्याच्छीत (पंच १ २८७) ३४९।३५
 यदि स्यात्पाव (पंच ३ १९३) ३४८।२३
 यदि स्यान्म (सा.द १० ४७) २५९।७२
 यदीच्छसि (शा प.१४२६) १५८।२१०
 यदीयबलमालोक्य २८३।४
 यदुपात्तं (मार्क पु २ १.९३) ३८५।३३२
 यदेक कासारं रच २९२।१९
 यदेकस्मिन्वर्षे २४०।११७
 यदेतच्चन्द्रान्त (भोजप्र २३६) २०५।८
 यदेतत्कामिन्या (शा प ४१७०) २४६।३५
 यदेतन्नेत्राभ्रम् (शा प.१४०१) ५१।२३४
 यदेतस्वच्छन्दं (भर्तृ.३.५१) ३६८।४६
 यदेते साधूना (शान्तिश ३ २३) ७२।५५
 यदैव भर्ता (शा.प.४९५) १६६।६०४
 यद्वन्धद्विपदानवा १३७।६६
 यद्वम्भं गुरुगौर (अमर १५९) ३०७।६७
 यद्वुर्गैर्ग्रथितै १३४।४
 यद्वाति यदभ्राति (भोजप्र ६३) ६८।२
 यद्वासि विविष्टे (हि १ १६९) ६८।३
 यद्गुर्गमिष्टवीमट ६९।११
 यद्वात्रा निजभाल (भर्तृ स ५६) ९३।९९
 यद्वाहू व (प्र राघव ३ २६) १०९।२२६
 यद्विम्बमम्बरमणि २७।६
 यद्वीजानि च १२१।१५७
 यद्भ्रम धनुरीश्वरस्य ९४।११३
 यद्भ्रुते कुरुते (नैषध १२.९२) ११०।२४५.
 यद्भ्रूलते तरलिते २०८।४०
 यद्यत्परवशं कर्म (म ४ १५९) १६७।६२०
 यद्यदिष्टतमं तत्तदे ५६।१११
 यद्यदेव सुरुचे (शिशु १० ७९) ३१९।२२
 यद्यदेव हि वाञ्छे (हि १ १९१) १६३।४६४
 यद्यध्वनीनं चिर २४०।११४
 यद्यपि धितिपा (हनु ११.१९) १४७।१९४
 यद्यपि खदिरारण्ये २३८।६५
 यद्यपि च दैवयो २२९।१६
 यद्यपि चन्दन (भर्तृ स ६७१) २३७।४१
 यद्यपि चातकप (चातक ८) २२६।१५३
 यद्यपि तरणे कि २२९।२३३

यद्यपि दिशि (शा प ११२१)	२३९।९९
यद्यपि दैवाल्लब्धा	२४७।५८
यद्यपि न भ (भर्तृ स ६७२)	२४९।९३७
यद्यपि बद्ध शै (शा प.१०७८)	२९५।७
यद्यपि बहुगुणग (शा प १४९)	२२०।५
यद्यपि बहु नाधीषे तथा	४२।२
यद्यपि भ्रात(भा १२ ५०६४)	३८५।३५६
यद्यपि रटति (भर्तृ स ६७४)	२२९।९७
यद्यपि क्षिरोऽधि (शा प.१७५६)	२९०।९
यद्यपि सन्ति बहु	२९२।२२
यद्यपि स्वच्छ (शा प.२०७९)	२९५।२
यद्यप्याम्रतरोरमु	२२४।९।२
यद्यप्युच्चैर्वि (काम नी ५.२७)	३७७।१७
यद्रात्रौ रहसि (अमर १५०)	३२८।९८
यद्रक्त मु (शान्तिश १ १८)	२३३।९९९
यद्रश्चनाहितमति (ध्वन्या उ ३)	५०।२०६
यद्रदन्ति चपले	६३।२२
यद्रदहत्याहे (मृच्छ ५.३०)	२९८।८
यद्रद्वनमसिंह च	९४३।३७
यद्रद्वजयोदधिसम	३६९।७०
यद्रात्मान सकलव	३६९।६७
यद्रिस्मयस्तिमि (मालती १ २२)	२७९।४८
यद्वीक्ष्यते खलाना	५७।९४२
यद्वीचीभि स्पृशसि	२९६।२२
यद्वीर्यं कूर्म (सा द ६ १८६)	९०२।३९
यद्राद्रावितके(विद्ध श १४)	३०३।९३५
यद्राकृष्टसुवर्णसू (शा प १५४)	३९।४६
यज्ञ माति (शा प ३३४२)	२६४।२४९
यज्ञस्र सरल (पच २ १८८)	३७७।९५
यज्ञवे भाजने (हि प्र ८)	३७७।९६
यज्ञादतस्त्वमलिना	२३८।६९
यन्माध्यमिधूर्णमान	६।७२
यन्नाद्यापि समा	३५९।९०९
यन्नाम्र प्रथमाक्षर	९।९२८
यन्नि शब्द (राज न ४ ३०८)	३७७।८
यन्निमित्त भवे (शा प १४६१)	३७८।७
यन्मञ्जुसिञ्जितमि	२६२।९९२
यन्मध्यदेशा (कुव ९७)	३९२।९५
यन्मभ्ये यच्च (शा प ४१२१)	३७२।९५०
यन्मनोरथशतैर (शा प.४५३)	९९।४६
यन्माता विष्णु	९५।९३०
यन्मुक्तामण (शा प १११२)	२९८।६९
यम प्रतिमही	९०६।९७२

यमो वैवस्वत (भा १ ३०१८)	३७७।९
यममिव करधृतदर्भ	९५।८
यमाश्रित्य न (पच १ ५२)	९४८।२६०
ययोरारोपित (सा द १० ८०)	९०२।४९
ययोरैव समं (पच १ ३०४)	९४४।४९९
यवनीनयनाम्बु	२७।२९९
यवनैरवनि क्रान्ता	९८।९
यश करणधोरणी	९०६।९७९
यश पटोऽयमद्भुतो	९२३।९
यश पदाङ्गुष्ठ (नैषध ७ १०७)	२७०।२६
यश पूरं (प्र राघव ७ ९२)	९०६।९६५
यश शशाङ्का	९९८।९०३
यश सौरभ्य (भामिनी प्रा ८०)	५५।६९
यश स्तोमानुचै	९०६।९५७
यशश्चन्द्रैरुद्य	९०६।९६०
यशस्करे (शा प १४०६)	९७५।९२०
यशोदयामण्डि (शा प.१२३१)	९०४।९७
यशोधननिधे	३५।२३
यशोऽधि (किरात ३.४०)	९७२।८३२
यशो यस्माद्भस्मी	८३।३
यश्चत्वारि शतानि	३५।९८
यश्च निम्बं (कुव ४६)	२४९।९५६
यश्च मूढतमो	९५७।२०९
यस्तीर्थाना	२९।९२
यस्तु कृच्छ्र (भा १ ४५५७)	३९०।५९२
यस्तु शूद्रो (भा ३ १४०७५)	३८०।९२४
यस्तु सचरते	९८।२
यस्तोषं न	२२२।६३
यस्माच्च येन च (पच.२ २०)	९२।७९
यस्मादर्थि (शा प १०४१)	२४९।९५९
यस्मादाक्रामतो	२०।६७
यस्मादासीत्कुमार	९४।९०
यस्माद्विश्वमुदेति	९।९४
यस्मिञ्जीवति जीव (भर्तृ स ६८०)	९८।६
यस्मिञ्जीवति (विक्रमच ४)	२२९।९३
यस्मिन्कुले य (पच १ ३१४)	९७४।८९२
यस्मिन्कृत्य (पच १ ९४)	९४९।२७४
यस्मिन्बन्धे (शा प ४६६०)	९४३।५९
यस्मिन्देशे (पच २ ८३)	९५५।८८
यस्मिन्बुधै	२३४।९३३
यस्मिन्नेवाधि (पंच १ २६६)	९४६।९६२
यस्मिन्बुद्धदसक	५।५३
यस्मिन्यथा व(भा ५ १३४०)	३८९।४७३
यस्मिन्यदा पुष्क (भाग ४ ६)	३८९।४८९

यस्मिन्गृहे (वृ चाणक्य ९ ९)	९५७।९७६
यस्मिन्वशे समु (शा प.३६३)	५४।९५
यस्मिन्वस्तु (शा प ४१७१)	३७५।२३६
यस्मिन्विश्वं	३६९।६९
यस्मिन्वेळति	२३५।३
यस्मै ददाति (शा प ११७६)	२३५।९६२
यस्य कृत्यं न (भा ५ ९९३)	३८९।४९५
यस्य क्षेत्र (पच १ २२९)	९६२।४९५
यस्य क्षोणिपते	९३६।४२
यस्य चाप्रिय (शा प १४२८)	९५३।७
यस्य चित्तं(वृ चाणक्य १५ १)	३८८।४६५
यस्य चेतसि (कुमार ६ १८)	९०२।४३
यस्य जिह्वा	३४९।५५
यस्य जीवन्ति	९७।९
यस्य त्वया व्रण (शाकु ४.१३)	३६२।२६
यस्य द्वारि सदा	९८४।७९
यस्य न ज्ञायते (पच २ ६३)	९६५।५२७
यस्य न ज्ञायते (पच ४.२०)	९६७।६४७
यस्य न सविधे (सा द १० ७)	२५९।२५
यस्य नास्ति विवे (भा २ १९४५)	३९।८
यस्य नास्ति स्वय (हि ३ ११९)	३९।९
यस्य पुत्रो न वै	९०।७
यस्य पुत्रो (प्रसगाभ १४)	३८९।४९८
यस्य प्रसादे पद्मा (मनु ७ ११)	९४२।९
यस्य भार्या विरू(गरुड पूर्व १०८)	३५९।९
यस्य भार्या (भा १२ ५५०९)	३८९।५०२
यस्य भार्या शुचि	३५०।९
यस्य मित्राणि मित्रा (का प्र ४ ३०)	९७।२
यस्य मित्रेण सभाषा (हि.१ ३९)	८८।२
यस्य यस्य हि (पच १ ७४)	९६३।४७८
यस्य वक्त्रकुहरे	२९।९६
यस्य वज्रमणे (शा प १०९९)	२९८।६४
यस्य षष्ठी चतुर्थी	९८६।५
यस्य स्त्री तस्य	३४९।५४
यस्य ज्ञेहो (वृ चा १३ ६)	३९०।५९९
यस्य स्त्रीषु (प्रसगाभ.१३)	३९०।५२९
यस्या महत्त्व	२२०।२
यस्या मौलि	९०।९५३
यस्या यस्यामव (भा ११ ७८)	३८८।४६२
यस्या स केस (शा प १२१३)	२९५।९६
यस्या सगम (शा.प ८३०)	२२४।९०२
यस्या सभृत	२३४।९३७
यस्याकर्ण्य वच.(शा प.८४६)	२२८।२२०
यस्याभि कोप	९९६।७९

यस्याद्विदितयं	१३४५	याते मय्य (भामिनी प्रा १५)	२१९११३	यावदृष्टिर्मृगाक्षीणां (भूतेश.८४)	२५१११२
यस्याञ्जनयाम	१३५११२	यातेयं रजनी	२१११४१	यावद्यावत्कुव (शा.प ३३१६)	२६१११५८
यत्यात्मबुद्धि (भा.११.७८)	३८४३०३	याते यात	२२८१२०१	यावद्याव	२८९१५१
यस्यादौ व्रज (शा प ९६८)	२३५११४९	यातोऽस्मि पद्म (रत्ना ३ ६)	२९५१५०	यावन्त. कुरुते (शा प ४१३९)	३६७१८
यस्यार्थास्तस्य मित्राणि (पच १ ३)	६५१६	यात्येकतोऽस्त (अ शाकु ४ १)	३२३१११	यावच्चीरनिवे	३२७१२३
यस्यालीयत	१७१२	यान्नामङ्गल (शा.प ३४३७)	२८४१३२	याविपत्तिर्धना	७११२६
यस्यावन्मयष (शा.प.९१६)	२३११४५	यान्नासु यस्य	१२५१४	यासा कटा (शा प ३२९९)	२६०११००
यस्याश्चोरश्चिकुर	३७६८	या दक्षिणा	२८८११५	यासान्नापि (पच ४.३५)	२५११११
यस्यासीन्नव (शा प ९५५)	२३४११३५	यादृग्जानासि	१६११३	यासा सत्यपि (सा द ३ १०)	२५२१५३
यस्यास्ति विंत्तं स नर (भर्तृ स ५१)	६४१९	यादृशि तादृशि	६५१११	या सा जग	७६१३८
यस्याहुरागमविद.	४३५	यानि मिथ्या (शा प.१३११)	१४५११३२	या साधूश्च	९३१९७
यस्येषव	१०४११०१	यानेन तन्व्या (नैषध ७ १०२)	२६९१४१५	या साधूनिव	३२१५
यस्योच्छिन्ना	१२२११८८	यान्ति न्याय	१५५१८५	यासामन्त्रल	२५११९
यस्योदये गुरु	२१२१४९	यान्ती गुरु (भामिनी शृ वि.५४)	२६०१९७	या सृष्टि स्रष्टुराद्या (अ शाकु १ १)	७१९९
यस्योदये नैव	२१०११९	यान्त्या सर	२७९१५५	यास्यति जलधर (भर्तृ स ६८८)	२१८१३
यस्योद्यद्वाणबाहु (सु ५१)	१६४३	यान्त्या मुहु (मालती.१ ३२)	२७८१५१	यास्यति सज्जन (पच १.२२४)	३३१२६
यस्योद्यद्भुज	११५१३०	या पाणिग्रह	१८६११५	यास्यत्यद्य शकु (अ शाकु ४ ५)	३६२१३८
यस्योपवीत	११११६३	या प्रकृत्यैव चपला (हि २ २४)	९७६	यास्यामीति (शा प.३४३५)	२८४१३१
या कान्ति	२४७६५	या बिम्बौष्ठरुचि (शा प ३३९६)	३३०१२	या खसन्नानि पद्मे (शा प ४७१)	६२११
या दृष्ट्वा यमुना	२४११६१	या भार्या दुष्ट (पच ४.१५१)	३४८१२४	या हि शश्वद्	३४९१४७
या या प्रिय. (शिशु ३.१६)	२७३१२	याभिरनङ्ग	२५०१८	युक्तं मध्ये	२६६१३१२
या पश्यन्ति प्रियं (भर्तृ ६८९)	२८३१३	यामस्ते शिव	२१५११५	युक्तं यथा (सु ४४०)	६०१२४२
या कटाक्षच्छटा	१९४१३८	या महेश	२१०११२	युक्तं प्रमा (किरात ११.२९)	१६११३७२
या कथंचन (शिशु.१० १८)	३१५१२१	या माताममता	२०५१४	युक्तमुक्तं (स्कांद काशी १)	१५९१२९२
या कषेति निज	८४१८	यामि न यामीति धवे (कुव ४२)	३२९१४	युक्तियुक्तं प्रगृही (शा.प ४५२)	१५३१२५
या कामिनी सा	३४०१२	यामिन्येषा बह (शृगारति १३)	३५४१७९	युक्तोऽसि	२३५११६५
या कुन्देन्दुवृषार	३११३	यामि प्रेयसि	३२९११९	युक्त्या परो	१५०१३५७
या केलिच्युत	३६३१४०	यामि विधाव	१८८१४५	युगपत्स्वगण्ड	२११४
या गम्या (किरात.११ २२)	१६११३६५	यामीति प्रिय (शा प.३३८७)	३२९१२	युगपद्विकास (शिशु ९ ४१)	३००१६६
याचकवीरो	७३१२१	यामीत्यप्रिय	३२९१२०	युगान्तकालप्रति (शिशु.१.२३)	३६३११५
याचते कार्यकाले य (हि २.३१)	८८१८	यामीत्युक्ते	३२९११४	युगान्ते (बृ चाणक्य १३.२१)	३८९१४७५
याचना हि पुरुषस्य (प्रसगा.१७)	७३१२७	या राका (गुणरत्न.१०)	१७८११०१७	युद्धं च (चाणक्य ७२)	१६२१४०३
या चन्द्रस्य	२९०१८१	या लाक्षा	११११२६१	युद्धकालेऽप्रगो (पच १ ५८)	१४८१२६७
याचमानजन (नैषध ५ ८८)	७२१४६	या लोभा	६११२६०	युद्धा चाभि (नैषध १२ ४८)	११०१२३९
याचितो यः (भोजप्र ७१)	७०१४	यावत्करसार्द्र (का.प्र ७.१४५)	३१७११	युधिष्ठिर कस्य	१९६१४
याज्जापद (सु २७४)	५०१२१२	यावच्छे नाज (शिशु १८ २६)	१२९१६९	युधिष्ठिरोऽसि (शा.प.१२२८)	१०२११६
याज्जाशून्यम (शातिश १ १३)	३७०१९२	यावच्छकलितो	२०७१९	युध्यन्ति	१६७१६३
या जयश्रीर्मनो (सा द ७ ९)	२७७११४	यावज्जीव	१५७११८६	युध्यन्ते पक्षिपश	७०१८
यानं यौवन (भर्तृ.स.६८३)	३७४१२०७	यावत्तिष्ठति	२१३१६२	युष्मत्प्रौढतर	१३४१२०
यातस्यास्त	३०२१९९	यावत्त्वा न	२४४१२२६	युष्मद्दोर्दण्ड	१३१११२५
याता. किं न मिल (अमर.१०)	२८०१९०	यावत्पौलस्त्य (नैषध १२ ४७)	१३८१८२	युष्मद्वाजि	१२५११३
याता यान्ति च या (शा.प १५०)	३०१३	यावत्फलो (शा प १०२३)	२३९१११०	युष्माकमम्बर (भल्लट.१)	२७११८
यातास्ते रससार (सु १७८)	४११७६	यावत्स्वस्थ (भर्तृ स ६८६)	१६११३६१	यूथान्यग्रे	२३३१९८
यातीत. पान्थ (शा प १२७१)	१३३१४२	यावत्स्वस्थमिदं (भर्तृ १९४)	१७८११००७	यूथि यथो	२३८१७८

यूना धैर्य	२६८।३६८	ये बालभावा (विक्रम १२३) ३८४।२९४	यो धत्ते शेष	१८।२२
यूना मोह	२६५।२९४	ये बाह्वो न युधि (दश ४ ९) १५२।४०८	यो धर्म (पञ्च सृष्टि २२४) ३८९।४९०	
यूना येन	२३१।४७	येऽभिज्ञा	येधैरेव	१२७।२०
ये कन्द (का प्र.१०.५४७)	१३२।१६	ये मज्जन्ति (महा ना ७ १९) ११९।१३३	यो ध्रुवाणि परि (गरुड १०८) १६२।३९४	
ये कायस्थ	९९।१८	ये मुष्णन्ति	यो न ददाति न (शा प ३८७) ६९।१६	
ये कुण्ठीकृत (शा प ३७२६)	३२४।४६	ये ये खञ्जनमेक (शृंगारति ५) ३१४।७१	यो न वेत्ति	१४८।२५६
ये के विचित्र	४०।४९	ये लब्धाश्रय	यो न सचरते	९८।११
ये गृह्णन्ति (शा प ११०९)	२१७।६०	ये वर्धन्ते धनपति (भर्तृ स १७४) ९७।१०	यो नात्मजे न च (पञ्च १.११) ९८।१०	
ये च प्राहुर्दुरा (पञ्च १ ४०) १४८।२५०		ये वर्धिता (विक्रमच २५९) २२१।१९	यो नात्यु (भा १२ ११००८) ३९२।५९६	
ये च मूढ (भा १२ ७५९) ३९१।५७९		ये वर्धिता करि (विक्रमच.२५७) २२३।८१	यो नानाद्युति (राज त ३ २१८) ३७८।६३	
ये जाते व्यसने (शा प २४८) ५२।२५६		ये शान्त	यो नास्ता	१३४।२२
ये जालादि (पञ्च १ ३९) १४८।२४९		ये शिरसा	योऽनाहृत सम (पञ्च १ ९८) १४४।९०	
ये जाल्या लघ्व. (भट्ट ६०) २१४।१०		ये श्रमं हर्तुमी (सु ३४३) ५६।८६	यो नोद्धतं (भा ५ १०८१) ३९१।५८८	
येऽणुत्वं	१११।२५२	येषा कण्ठ (का प्र १० ४८४) ११०।२३३	योऽन्यथा स (मनु ४.२५५) ३७७।३६	
ये तावत्स्वगुणो (सु १६४) ४१।७५		येषा कोमल (प्र राघव १ १८) ३४।६०	योऽभ्यर्थित (भा ५.१५३२) ३९१।५६८	
ये त्वेनमभि (भा १.८४०५) ३९०।५०८		येषा दोर्बल (का प्र ४ १०४) ११०।२३१	योऽमित्रं कुरुते (पञ्च २ १३) १६५।५२४	
ये कीनेषु दयालव (शा प.२२८) ५३।२६४		येषा न विद्या न (भर्तृ स ६०७) ४०।३२	यो मे गर्भगतस्यापि (शा प.३१२) ७५।४	
ये दोलाकेलि (शा प ३८१६) ३३५।१३७		येषा निमेषो (शा प ४१११) ३७२।१४६	यो मोहान्मन्यते (पञ्च १ १५०) ३४८।१३	
येन ध्वस्त (ध्वन्या २.२५) १९२।६९		येषा प्राणिवध (सु ३६७) ५६।९९	यो य शङ्खं (वेणी ३ ३२) ३६७।१६	
येन पाषाण (सु ८९५) ७९।१३		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७	यो यत्र कुशल (भा.१ ३३२४) १४६।१४५	
येन भिन्न (भामिनी प्रा ४९) २३०।२४		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३	यो यत्र सतत (चा नी ४२) ३९१।५७७	
येन यत्रैव भोक्तव्यं (भर्तृ स ६९२) ९१।३३		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९	यो यमर्थं प्रार्थ (शा प.१४३६) १५३।१३	
येन शुक्लीकृता (हि १ १८३) १६३।४६१		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७	यो येन प्रतिबद्ध. (हि ३ १३०) १४८।२४१	
येन स्वा विनिहृत्य (शा प ४०८३) ३६६।६		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३	यो रक्तामवित	२७।७
येनाकारि	१८७।१०	येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९	यो रामो निज	२१।८२
येनाकारि	२४६।२९	येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७	योऽर्थकामस्य (भा ५ ४१४६) ३९२।६२३	
येनाकारि मृणाल (नीतिप्र ३) ९५।१२२		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३	यो व्योमा	१९२।९०
येनाञ्जलेन सर	९२।७७	येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९	योषित पति (शिष्ट १०.८५) ३२१।११	
येनात्मा पण्यता (दृ ५५) १६८।६९३		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७	योषिदुद्धत (किरात.९ ६८) ३९६।६०	
येनानन्दमये (शा प ८४४) २२५।१४२		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३	योषिद्विरण्या (भाग ११.८) ३८९।४८२	
येनानर्गलकाल (शा.प ९०८) २३०।४१		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९	योऽसकृत्पर (क्त प्र.९ ३७६) १०२।४८	
येनामन्दमरन्दे (भामिनी प्रा ९) २२२।५२		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७	यो हि दिष्टमु (भा ३.१२१५) ३९२।६०५	
येनामोदिनि (शा प ८३७) २२४।१०५		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३	यो हि (भा १२.११३४१) ३९२।६१५	
येनास्य (का प्र १० ४४४) २११।४५		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९	यो तौ शङ्खकपाल (शा प १११) १४।८	
येनार्हकार (पञ्च १० ४४४) १६४।५१७		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७	यौवनं जरया (सु ३१४३) ७६।१५	
येनैवाम्बरखण्डेन (भर्तृ स ३१३) ६५।५		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३	यौवनं धन (हि.प्र १०) १५९।२६२	
येनोत्थाप्य	१५।२८	येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९	यौवने वर्त	३४९।४६
येनोत्पलानि	२७१।३३	येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
येनोन्मथ्य तमासि (शा.प ७४४) २०९।१५		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
येनोषितं	२२५।१३६	येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
ये पाप	१८२।४८	येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
ये पूर्वं परिपालि (शा प ९८५) २३६।२३		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
ये पूर्वं यव (विद्ध.शा.३ १०) ३०२।१०५		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
येऽप्यासजिभ (राज.त.१.४७) ३४।६६		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		
		येषा श्री (वृ चाणक्य १२ ५) ३७६।२६३		
		येषा मन्मथ (सु ३६७) ५६।९९		
		येषा वल्लभया (भर्तृ स ६९८) ३६९।७७		

रक्षाशोक (विक्रमोर्व.४.४१) २८३१५५	रत्नान्यधो (सु २९२७) ११११२५७	रहस्यमैदो (हि.१.९८) ८८१२
रक्तेनैव ११११२६०	रत्नावलीपूर्व ३६१३३	रा. पुण्यं १६६५८७
रक्तोत्फुल्ल (सा द ३ २६५) ३६६१११	रत्नैरापूरितस्यापि (शा प.१०८०) २१५१३	राकायाम (का.प्र.१० ४५१) २६२१६६
रक्तोऽभिजायते (पच १ १५५) ३४८११६	रत्नैर्महाहैस्तुतुषुर्न (भर्तृ स.५२) ७७११०	राकाविभा (का प्र ७.१५६) ३१२११८
रक्षन्ति कृपणा (शा प ४७२) ७०१३	रत्नाप्तप्रिय (कुव १४०) २६६१२९७	राका सुधाकरकरै २८८१४३
रक्षन्ति पक्षं ((शा प १५७३) १४३१४४	रथ शरीरं (भा ५ ११५३) ३८५१३४०	राकासुधाकर (का प्र.४ ४९) २७९१५४
रक्ष पात्रगतं (शा प.११९५) २४७१६२	रथस्थिताना (कुव ३५) ३३११२०	राक्षसा कलि ९८१४
रक्षाधिका १५०१३२२	रथस्यैक चक्र (भोजप्र.१६९) ५२१२५१	राक्षसेभ्यः १९४१२०
रक्षामालिकया (शा प ३६६९) ३१७११	रथिनो रथि १२८१२३	रागकान्तनयने (किरात ९.६३) ३१६१५५
रक्षेत्कन्या (याज्ञ १ ८५) ३९२१६३५	रथेभ्यो गज (शा प ३९८४) ३६०१७	रागादिरोगान्तत ४३१२
रघुतिलक ११८११२२	रथो रथाङ्ग १२८१२७	रागिणि नलिने ७४१८
रङ्गावङ्क ३०४१६३	रथ्याघोषैर्वृहणै (शिशु १८.३) १२९१५४	रागिण्यपि ३६७११०
रचयति २६८१३६१	रथ्यान्तश्चरत (शान्तिश ४ ९) ३७०१८८	रागी बिम्बाध (पच.१ २२१) ३७८१६२
रचयति सहसा १११२२	रथ्यारजोरु (शा प ३४०७) ३५४१७६	रागी भिनत्ति १८६१७
रजनिचर (विद्व शा ४ २) ३३६१२०	रभसादभिस २९८११०	रागे द्वेषे १६६१५८०
रजनीमवाप्य (शिशु ९ ३३) ३००१५८	रभसेन द्वार (शिशु १३ ३२) १२६१३९	राघवस्य १९४११६
रजनीषु विमल (सा द ४ ९) १३५१९	रमणीय १७०१७४५	राजस्त्वत्कीर्ति १३४११
रजन्यामन्यस्या (शा प ३५०९) २९३१६	रमणे चरण (सा द ७ ८) ३०८१४	राजस्त्वदर्शने १०१११
रजोजुषे जन्मनि १४१३	रम्भातरु १२८१३५	राजचन्द्रं (भोजप्र १७६) १०२१४५
रज्यञ्च २६४१२४५	रम्भापि (नैषध ७ ९३) २६९१३९२	राजत सलि (भा ३ ८५) ६४११०
रजिता न २१०११३	रम्यं द्वेष्टि (अ शाकु ६ ५) २७४१६	राजति त्रिवली २६७१३३३
रजिता नु विवि (किरात ९.१५) २९७१९	रम्यं हर्म्यतलं (भर्तृ स ३१५) ३४५१४५	राजते राजरामा (भर्तृ स ७०९) ३२८१२
रटनु जलवर (शा.प ३८७४) ३४०१३०	रम्यं हर्म्यतलं (भर्तृ स ७०८) २७३११८१	राजनि (हि २ ६४) १७०१७४९
रणत्कङ्कणाना ३३११२	रम्याणि वीक्ष्य (अ शाकु) ३९२१६१८	राजन्कनक (भोजप्र ३१४) १०२१२६
रणे बाणगणै (कुमार १६ २४) १२८११०	रम्या रामा (प्रसगाभ १३) ३९२१६२८	राजन्कमल १८७११७
रण्डा पीन ३६५१५३	रम्यार्थोक्ति ३१४४	राजन्धुक्षसि (भर्तृ.स.५८) १५२१४०५
रतखिन्नतरा प्रातः(शा प ३७४५) ३२८११	रवि करसह १०११६	राजन्दौवारि (भोजप्र ३१०) १०२१२५
रतरीतिवीत ८५१९	रविचन्द्रौ घना ७४१३	राजन्दिषस्ते भय (शा प १२७९) १३११८
रतान्ते प्राणेशे ३२११२३	रविजा शशि १८४१७	राजन्मयु (भोजप्र ७५) ११११२६६
रतिकृति गते (शा प ३७१२) ३२२१५	रवितप्तो गज (कुव ३७) २३११६०	राजन्मवध १९३१६
रतिकेलिकल (सा द ६ १९३) २९६११	रवितुरङ्गतनूरुह (शिशु ६ २२) ३३५११०	राजन्मुञ्ज (भोजप्र २१२) ११७१९०
रतिक्रीडाद्युते कथ(दशरु २.३९) ३१६१३	रविमणि (सु २२७३) ३६०११५	राजन्मजन्मु (राज त ५ ३१७) ३८६१३७५
रतिपतिप्रहितेव (शिशु ६ ७) ३३२१६२	रविमावसते २८१२	राजन्मराजसुता (शा प १२६८) १३२१२८
रतिरभसनि (शा प ३६८८) ३१९१३०	रविरपि न ५६१११६	राजन्वि (का प्र ७.२११) १०५११४६
रतिरभसविला (शिशु ११ २) ३२३१२१	रविसुतकृत १८९१५४	राजन्वीर १२४११०
रत्नभिन्तिषु (काव्या २ ३०२) ३६३१२	रवे कवे (शा प ५५४) १९७१२१	राजन्ससाप्य (कुव १६३) १३३१२
रत्नसातु १०४१८४	रवेरस्तं तेज २९५१५९	राजपत्नी (वृ चाणक्य ४ २०) १६०१३२६
रत्नाकर किं कुरुते (नीतिप्र.१) ४९११७१	रवेरेवोदय (वेणी १) २०९११	राजल्ललाट (प्र राघव ७ ८) २७८१४४
रत्नाकरतनुजनु (शा प ११४०) ६२११६	रवेर्मयूखैरभि (शा प ३८३८) ३३६१३६	राजसेवा (कुव ५४) १३९११
रत्नाकरस्तव ६३१२८	रसति तरुणीके (शा प ३८९०) ३४२१८५	राजा कुल (हि १ १७३) ८६१५
रत्नाकरे परि (भर्तृ स ७०५) २४६१२२	रसायनविद (भा १२ ८७३) ३९२१६२२	राजा घृणी (शा प १५४१) १७२१८२०
रत्नाकरो २१०१२७	रसालशिखरा (शा प ८४८) २२५१११७	राजा तुष्टोऽपि (भोजप्र १७) १४४११०१
रत्नाना न (शा.प.१०७२) २१५११८	रसालानामन्त १४११६	राजा धर्मविना (सप्तर्ष.२) ३७८१४३
रत्नानि विभूष (शा.प.३०८६) २५११३०	रसां सार (काव्याल.५.२०) २०६११२	राजानं प्रथम (हि.१.२०४) १४२१२

राजान-	११२१२७४	रामं सीता	१८९१६२	रे खल तव	५७११३७
राजानमेव (पंच १ ४२)	१४८१२५२	राम त्वत्की	१८४१७३	रेखा काचन	२५६१५०
राजा नाम	१५०१३२३	रामरामे (रामरक्षा ३८)	१८८१३६	रे चाञ्चल्य (भामिनी.प्रा ५७)	२३२१८०
राजानो यं (शा प.१३२४)	१४५११३५	रामाणा रमणीय (अमर १२३)	३२६१२८	रेजुर्ध्रष्टा	१३०१९७
राजा पश्य	१६६१५६७	रामाद्याचय	१२१२९	रेजे पुष्पैर्ग्रीष्म	३३५११
राजा बन्धु (पच १ ३७७)	१४९१३०१	रामाभिषेके (हनु ३ ३)	१८११२८	रेत शोणि (शाति श १ २६)	३७६१२५९
राजा मत्त- (हि ३ १८)	१४७१२२४	रामार्चिता	१२१५३	रेतोरक्तमया	२६१२०४
राजा राजा (सु ९७)	८१११८	रामाविलोल	२५९१९५	रे धाराधर (चान ७)	२१४१८०
राजा (वृ चाणक्य ६ १०)	१६०१३१२	रामेण त्रि सप्त (शिशु १८ ७०)	१३०१९९	रे धृष्टा वार्त (शा प ४०८७)	३६७११४
राजा राष्ट्र (वृ चाणक्य ६ १०)	३९११६०६	रामे प्रव्रजन (विक्रमच ८०)	९४११०८	रे पद्माकर याव (शा प.११३२)	२१९११२
राजा वे (वृ चाणक्य १७.१९)	३९२१६०६	रामो नाम (कृष्ण कर्णा २ ७२)	२४११५५	रे पद्मिनीदल (शा प ११३३)	२४४१२२७
राजाश्रय	१७३१८५७	रामो हेममृग (वे १५)	३७८१४१	रे पद्मिनी	२४४१२१९
राजा सप (भोजप्र ५२)	१४७११९८	राष्ट्रस्य चित्त	१७२१८२९	रे पान्था	३३५११४१
राजास्य जगतो (का नी १ ९)	१४२११	रासोल्लासभ (गीत १ ४ १२)	२४११६८	रे पुत्र सत्सङ्ग	१८२१३४
राजीव जीव (प्र राघव १.३६)	२७११३५	रिक्ता कर्मणि (शा प १३३०)	१५११३६३	रेफ व्यञ्जन	१२०११४४
राजीवमिव (काव्या २ १६)	३४४११०	रिक्तेषु वारि (कुब ३१)	३३६११८	रे बालकोकिल (शा प ८४७)	२२५११३३
राजीविनीवि	२१४१९	रिङ्गत्तुङ्गतरङ्ग	१३७१७२	रे राजहस (शा प ८०४)	२२१११८
राजेति क्षण	११५१३१	रिपुखि सखी (गीत.७ १६ २)	२८४१२३	रे रे कोकिल (भर्तृ स.७१९)	२२५११३१
राजौ द्विजा (नैषध ७ ४६)	२६१११५७	रिपुश्रिय कि	१२४१४	रे रे खला	३१३२२
राज्ञ सबो	२००१३८	रुचिवाञ्छि भर्तरि (शिशु ९ १३)	२९४१४१	रे रे धरट्ट	२६०११०१
राज्ञस्तु	१५०१३३०	रुचिभिर	३०४११६०	रे रे चातक (भर्तृ स ७२१)	२२६११६६
राज्ञामस्य (नैषध १२ ५८)	११०१२४०	रुचिरति	२४४१२२३	रे रे दीप	२४७१६७
राज्ञामाज्ञा	१५०१३२४	रुचिरस्वरवर्णपदा (शा प ५२३)	१८६१२	रे रे निर्दय (हनु ५.२२)	२८२११३९
राज्ञि धर्मिणि (भोजप्र.४४)	१४५१११९	रुजन्ति (भा १२ १२५१४)	३९२१६१६	रे रे पान्थ	३५५१८३
राज्ञि मात	१४६११६३	रुद्धनिर्गमन (कुमार ८.६०)	२९९१२५	रे रे रसाल	२४०१११३
राज्ञो मानधन (वेणी ४ १)	३६६१९	रुद्रस्यापि	१२२११७५	रे रे रासभ	२३४११३८
राज्ञो विपद्बन्धुवियो (दश रु.)	३८५१३३४	रुद्रोऽद्रि जलधि (सु ५४३)	७१४४	रे रे लोका	३६५१५६
राज्यं येन	२११८३	रुचिरविसर (का प्र ४ ७७)	११६१७२	रे रे शिष्टबकोट (शा प ८९५)	२२९१२३१
राज्य शत	१४३१५५	रुन्धती नयन (किरात ९.६७)	३१६१५९	रे लाङ्गलिक (शा प ११८५)	२४६१३९
राज्य (हि २ १८१)	१४७१२२२	रुष्टे का परपुष्टे (भर्तृ स ७१७)	२८८११९	रेवावारिणि (शा प ९२२)	९५११२५
राज्ये सारं (काव्याल ७ ९७)	१७११८०२	रुष्टोऽपि	१५०१३३६	रे सारङ्गा	२८३११६५
रात्रि काल	२९२१३४	रुक्षं वपुर्न (सूक्ति २४ ४)	२३४११२९	रोगशोक (हि १ ४१)	१६९१७१९
रात्रि सैव (भर्तृ ३ ४५)	३७५१२२७	रुक्षं विरौति (सु ४३८)	६०१२४१	रोगी चिर (शा प २५८९)	१७०१७६८
रात्रिरागमलि (किरात ९ १६)	२९७११०	रुक्षस्यामधुरस्य (शा प ८८४)	२२८१२१६	रोगोऽण्ड (सु ३८३)	५८११६७
रात्रिर्मिष्यति (भर्तृ.स ७१२)	२२३१७८	रुक्षाया लेह (पच ४ ५८)	३४९१३०	रोदोरन्ध्रं (शिशु १८.१५)	१२९१६१
रात्रिर्मे	२८५१३८	रुद्धस्य सिन्धु (शा प १०६०)	२४३११९४	रोमन्थमारचय (भर्तृ स ७२३)	२३३११०६
रात्रौ जातु (भोजप्र २३३)	६६१११	रुपं जरा (वानरा ४)	१७३१८७२	रोमावलिभू	२६७१३५२
रात्रौ रवे (कुव.३५)	१३८११	रूपमप्रति (शिशु १० ३७)	३१५१४०	रोमावली	२६७१३४३
रात्रौ वारिभरा (अमर ५४)	३८३१९१	रूपयौवनसपन्ना (स पाठेप ५३)	३९१९	रोमावलीदण्ड (नैषध ७.९०)	२६८१३७९
राधा पुनानु (कृष्ण कर्णा २ २५)	२६११९९	रूपवाथापि	८६१२	रोमावली सु	१४१११
राधामधु	२२१११२	रूपसपन्न (नल.च १.२२)	३५०१५	रोमावली र (नैषध ७ ८४)	२६७१३५०
राधासुगध (गीत.५.११.६)	२५११७२	रूपसौरभ	२३८१६६	रोलम्बस्य (शा प.१०११)	२३९१९६
राधामोहन (साहित्य.कौ.४.६)	२५११८६	रूपेणा (पच.४ २२६)	१७९११०२८	रोलम्बा.	२८५१४०
रामं वानर	१९११८७	रे कूप जीव	२२०१२	रोलम्बैर्न (शा.प.९७६)	१८०११०४८

रोलम्बैर्निमि	२३७।२७	लङ्काधा	१२२।१८३	लाभप्रणयिनो (सु २३०)	४७।८०
रोलम्बो	२८५।३६	लङ्कापते सकुचित (शा प १६१)	३३।२९	लाभस्तेषा	१६६।५८३
रोषावेशादाभि(शिशु १८ १२)	१२९।५८	लङ्काभूप	१९७।३७	लालने वह (भाग १० ११५)	१६१।३४३
रोषावेशाच्छ (शिशु १८ ४)	१२९।५५	लज्जा गुणौघ (भर्तृ स ३१८)	३८५।३२८	लालयन्तमर (प्र राघव ३।३)	२८।१
रोहणं सूक्तिरत्ना (नल च १.८)	३८।४	लज्जा विहाय (शा प ३३८५)	३२९।७	लालयेत्पञ्च (भाग १० ११४)	१६०।३०८
रोहणाचल (शा प १०७१)	२१५।१३	लज्जा कीर्ति	११९।१२६	लाला वक्रास (दश रु ४ ७३)	३७१।१२५
रोहते सायकै (पच ३ १०९)	३८५।३२२	लज्जा प्रौढ	३४६।३०	लावण्य क नु	२०४।११८
रोहन्तो प्रयमं (अमर १११)	३१०।११	लज्जामहे (सु ८६७)	२१६।२०	लावण्यं तद (का प्र ४ ७५)	३६७।११
ल		लज्जावत (सु ३१७१)	६६।२७	लावण्यकान्तिप (दश ४ ३६)	३०६।२८
लक्ष्मणेत्युत्त	१९९।११	लज्जावशा (शा प ३७५०)	३५१।२९	लावण्यद्रविण (औचित्य ११)	२८६।२९
लक्ष्मणो लघु (शा प.३९८७)	३६०।१०	लज्जा वेहः (पच ५ ९१)	३७९।७५	लावण्यमधु (सा द १० ३२)	२६२।१६९
लक्ष्मि क्षमस्व	६३।२९	लज्जे त्वं मज्ज	७७।५७	लावण्यामृतवी (नल च ७ ४३)	२५४।४१
लक्ष्मी तनोतु	२।२२	लज्जैवोद्ध	२८१।१११	लावण्यामृतमा (शा प ३२.८४)	२५६।४७
लक्ष्मी स्वय (सु १४६८)	२४४।२३३	लता पुष्पवती	३२५।१	लावण्यामृतव (दश ४.६९)	३१४।७४
लक्ष्मीकपोल (सु २९)	१४।३	लताकुञ्ज (सा द ८ ४)	२३४।१२९	लावण्यौकसि (खड्गप्रशस्ति)	१०९।२१२
लक्ष्मीकैलि (सु २००५)	२११।४०	लताकुञ्ज	३२६।२३	लिखति न (शा प ३४०३)	२७५।६
लक्ष्मीकौस्तुभ (भोजप्र ०९)	९४।११७	लतानामे (का.प्र १० ४९८)	२४५।२४३	लिखन्त्या	२६७।३४४
लक्ष्मीक्रीडा (भोजप्र २५९)	३०३।१३८	लतामूले (अल कौस्तु अति १)	२७५।२९	लिखन्तास्ते (अमर ७)	३०८।१२
लक्ष्मीधर	२००।५३	लतास्ता	२२४।९६	लिखिता चित्रगुप्तेन	९१।३२
लक्ष्मीपङ्क (सु ३४१५)	२४४।२३२	लब्ध जन्म सह (शा प ७५९)	९४।१०७	लिम्पतीव (सृच्छ १ ३४)	२९६।१
लक्ष्मीपयोधरोत्स (दश रु ४ ७२)	७०।१०	लब्धव्यमर्थ (महा.ना २१४१)	३९१।५७८	लीढग्रस्त (शा प ५९२)	२०७।२
लक्ष्मीपाणि (सूक्ति सहस्र)	१५।२३	लब्धसोरभ (शिशु १० २४)	३१५।२७	लीनानसून्तरोरुहदृष्टे	२७५।१२
लक्ष्मीरस्य हि (अनर्थ ७ ९३)	१४०।२	लब्धार्थ (विक्रमच २७७)	१०३।६७	लीनेव प्रति (मालती ५ १०)	२८१।१०५
लक्ष्मीधर्म (प्रसगाभ १७)	३९२।६२६	लब्धास्त्य (शा प ४१३३)	३७२।१५६	लीने श्रोत्रेकदे (खड्गप्रशस्ति २२)	१९।३८
लक्ष्मीर्निर्वृति (शातिश ४ १)	८१।४६	लब्धोच्छ्रायो (शा प ३५१)	५७।१२७	लीलयेव (शिशु १० ३८)	३१५।४१
लक्ष्मीर्यादोनिधे (शा प ५२९)	६२।९	लब्धोदयो (सु ३९५)	५८।१७१	लीलातामरसा (अमर ७२)	३११।३१
लक्ष्मीर्या	११८।११२	लब्ध्वा जन्म(सु ३१०५)	१०४।१०२	लीलादोला (शा प ३८१५)	३२७।४०
लक्ष्मीर्वसति	१५५।८७	लभेत सिकतासु (भर्तृ स ३१९)	४१।५७	लीलाद्यूतजिता	६।६२
लक्ष्मीवन्कृत	१९२।९१	लभेद्यदयुर्न	६५।१९	लीलामु (भामिनी प्रा ६२)	२३१।६४
लक्ष्मीवन्तो	६४।२	लम्बोदर तव	१८९।५७	लीलायन्त्य (भा १३ १४७५)	३७८।४०
लक्ष्मीश्वेन	१११।२५८	लम्बिता	२६८।३८९	लीलालु (भामिनी प्रा ७०)	३८।२७
लक्ष्मीसर्पक (शा प ११३९)	२४३।२००	ललाटतिल	१९३।४	लीलावतीना (भर्तृ स.८२)	३७९।६९
लक्ष्मीस्ते	१०९।२२२	ललाटदेशे (पच १ ३३४)	३८६।३५७	लीलावल्ली	२७६।४६
लक्ष्मीस्ते	१०९।२२४	ललाटे स्तूरीतिलक	२५२।४७	लीलास्मितेन (शा.प ५४६)	२७८।५०
लक्ष्म्या परिपूर्णो (शा प १५०१)	६४।१३	ललितगमना नार्यो	२३।१३२	लुब्ध स्तब्धो (सु ३७३)	५६।१०३
लक्ष्म्या (काम नी ५ ७३)	३९२।६२६	ललितमुरसा (अमर १६१)	३३७।६०	लुब्धमर्थेन (हि ४ १०४)	१५५।९७
लक्ष्म्या श्री	२१७।३७	ललितविभ्रम	३३२।४६	लुब्धाना (वृ चा १० ६)	१५६।१५७
लभं रागा (वेणीदत्त.पद्यवेर्णा२)	१३८।७९	ललितान्तानि	१६०।३३१	लुब्धो न (कुव ८०३)	७१।२५
लभ केलिकच (का.प्र ७ २३७)	१२।४०	लवङ्गलतिका	३२५।२	लुलाये गोमायौ	९३।९१
लभद्विरेफा (कुमार ३ ३०)	३३१।२७	लसन्मौक्तिक	२५७।२०	लुलित (शिशु.११ २०)	३२४।३३
लभ पाद	२७४।२७	लाक्षालक्ष्म (अमर.६०)	३७९।७४	लूनग्रीवा (शिशु १८.५९)	१३०।८९
लभा नाशुक (अमर.६२)	३२९।१७	लाङ्गूलचालन (भर्तृ स ५७)	२३१।७१	लूनं मत्त (भामिनी प्रा.३९)	२४२।१८२
लघुनि तृणकुटीरे(दशरु.४ २२)	३४६।२५	लाङ्गुलेनाभिहत्य (सा.द.१०.९२)	२०७।५	लेखनी पुस्तक	१५८।२३२
लघुरय	२१६।११	लाटीनेत्र (मुकुद.३२)	३७१।१०७	लेखन्ती व्योमगर्भे	१२४।१७

लेखया विमल (किरात ९.२२) ३००३९	वक्रं निर्मल (विक्रमांक ८.८७) २७२६७	वदति राममनुष्य जघन्यजो २०२१८५
लोक शुभ (शा प ३९६९) ३६०१७	वक्र शीतकरो (शा प ९४) १२३७	वदनं दशनविहीनं (पच ५ ७३) ९५१९
लोक स्वय (भाग. ५ ५) ३८४३०६	वक्रश्रीजितज (विद्य शा २.११) २७४३३	वदनं प्रसादमदन ४७१०३
लोक एष (सु ३०४१) १७११८११	वक्रश्रीजितल (शा प ३९२८) ३४७१८०	वदनसिद न (अल कौ अप १) २८३१५८
लोक एष परलोक (नैषध ५ ९१) ७२१४८	वक्रस्यन्दि (क्रा प्र १० ५३७) ३२०१९	वदनशशिन (शा.प ३७११) ३२२१४
लोकत्रय (सु ९१) ११११	वक्रस्याधर ३५६१५	वदनसौर ३३२१६६
लोकद्वयप्रति ९८३	वक्राणि पञ्च (अल कौस्तु रसा. १) ४१३३	वदनाच्च बहि ७३११२
लोकयात्राऽभयं (हि १.१०५) १६३१४५३	वक्रादुद्रस मे ७४१४०	वदनेन निर्जित (कुव ५०) ३१२१२८
लोकानन्दन (कुव १३५) २३८१५७	वक्राम्भोजं (भोजप्र २३०) ११३१२८७	वदने विनिवेशिता ५९१२०५
लोकानामपि ३४९१५०	वक्राम्भोरुहि ६१७५	वदन्ती जारवृत्तान्त (कुव ३०) १८६११
लोकाना मानमात्र ११३१२९३	वक्त्रे गुरुत्व २७०१५	वदन्तु कतिचिद्धठात्ख ३३१४९
लोकानुग्रह (पच १ २४८) १४९१२९५	वक्त्रे वल्गाप्रकर्ष ५३१२७८	वदन्तु देव १३३१११
लोके कलङ्कम (कुव ००) २६२१९९१	वक्त्रोपान्त २७४१०२	वद प्रादुर्भावा २३९१९०
लोकेश कर्ण ११३१९	वक्रता बिभ्रतो ५४११९	वद वल्लभ १९९१२४
लोकेषु निर्धनो १५८१२४८	वक्रत्वं ननु ६१२६८	वध्यन्ते न ३९०१५०९
लोकोत्तरं चरित (अल सर्वस्व) ७८१७	वक्रा नैष (शा प ११९१) २४०१९८	वनानि दहतो (शा प ४८८) १५५११२०
लोको वहति (हि ४ ६०) ३७९१७२	वक्रा कपटजि (कविनाम् १६) ५८१९६३	वनान्ते खेल (अल कौस्तु विष १) २४५१९
लोचन (भामिनी शृ ५०) २५८१४५	वक्रेण शिरसि (सु १६६९) ३३५१३८	वनान्यमूनि (काव्या २ २८९) ३६७११५
लोचना (किरात ९.६०) ३१५१५२	वक्रै कूरतरै (शा प १५१५) १५४१७०	वनिताकरतामर (भोज प्र) ३४६१३५
लोचने हरिण २५९१९३	वक्रोऽपि पङ्कज ८२१४३	वनी मुनीनाम ३६२११३
लोहितमखिलं २३९११०१	वक्रोऽस्तु बाल्ये २१०११७	वनेऽखिलकला (सा द. १० ९६) १३११५
लोभ प्रतिष्ठा (भोजप्र १) ६९११	वक्ष किमु ३५६११०	वने जने ९२१५६
लोभ सदा (शा प ४२८) ६९१८	वक्षःपीठे (शा प १०३) १३१५२	वने जाता (शा प ५१५) १८४१२
लोभमूलानि पापानि १५८१२१४	वक्षस्ते दडलग्न ३२८१९६	वनेऽपि सिंहा (पच ५ ७१) ४९११६८
लोभश्चेदगुणेन (भर्तृ स ३७) १७८११०१५	वक्ष स्थली रक्षतु १४११५	वने वसति १८४१६
लोभात्क्रोध (भा. १२ ५८८०) ६९१३	वक्ष स्थलीवदनवा २५०११३	वनेषु दोषा (शाति श २ २८) १७४१९०५
लोभात्क्रोध प्रभवति (भोजप्र २) ६९१२	वक्षस्यावरणा (शा प ३२८०) २५६१४६	वनेषु वन १३५१२७
लोभादेव (हि १ २४) ३८२१२००	वक्षोजन्वि ३५६११४	वन्दामहे महे २०१७५
लोभाविष्टो नरो ६९१६	वक्षोजौ निबिड २५८१२९	वन्दे देवं जलधिशरधि (कुव ६८) ५४६
लोभेन बुद्धिश्चलति (हि १ १२) ६९१५	वचनैरमना (शिशु १६ २७) ४९११५२	वन्दे वन्दारुमन्दार २११
लोलचोलचमत्कृति ३५७१४०	वचसि भवति (भर्तृ स १४७) २५२१५१	वन्द्य स पुमा (सु ३१९) ४९११८३
लोलहृष्टि (किरात ९ ४७) ३१६११२	वचस्तत्रैव वक्त (पच १ ३४) १५९१२६४	वन्द्याग्निन्दति (सु ४५९) ६२१२७७
लोलाशुकस्य (वर्णा ५ २३) ३११११२	वचासि वाचरपति (विक्रमांक १ ७) ३१९	वपु कुञ्जीभूत (कविता ६४) ७६१४२
लोले ब्रूहि १४१९	वचो वीचीदान ३११११४	वपु परीणाह (शा प. ११०३) २५७१५२
लोलैर्लोचन (अमर ६१) ३३०१६	वचो हि सत्य ८४११५	वपुरनुपम (शा प ३३५४) २६८१३८५
लोहितायति (शा प ३९८३) ३६०१६	वज्र च राजते (हि २ १६८) १४७१२१६	वपुरविहितसिद्धा एव ५११२२४
लौकिकाना हि (उत्तर रा १ १०) ३६१४७	वज्रादपि कठो (उत्तर रा २१५) ४५१४	वपुर्दलनसप्रमा (खड प्र ३०) १९१४७
व	वज्रेण त्रिजग (सूक्ति ६१ ९) ३४११६१	वपुर्विषमसंस्थान (भल्लट १) २३४११२४
वंश प्राशुरसौ (शा प ११८७) २४७१५१	वटवृक्षो महानेष (शा प ५३९) १९५१४३	वय काका वय काका २२८१२०४
वंशभवो गुणवानपि ८७१२१	वणिक्प्र (शौनकी नी. अ. ११५) ३८९१४७७	वयं बाल्ये बाला (शा प ३७६१) ३५२१३२
वंशावलम्बन ५७११४४	वणिगालोक्य निजे ३९०१५३९	वय येभ्यो (शा प ४११३) ३७३११७७
वंशे घुण इव ५७११५६	वत्स गच्छ मम वाचिक ३६२११०	वय. प्रकर्षादु (शा प. ३३४४) २६६१३१७
वंशो विश्वावर्तसो ८९१६	वत्से मा गा विषादं (कुव १५५) १७११५	वयमपि कवयः कवयः ३५१५
वक्त्र चन्द्रविका (भर्तृ स ००) २५४१४३	वदतामुत्तमवचनं ध्वनि २००१४४	वयमिह परितुष्टा (शा प. ३०८) ७५११७
		वयस परि (बृ. चा १२. २३) ३९२१६१३

वयसि गते क काम	१७४।८९६	वर्णैः कतिपयैरेव (शिशु २ ७२)	८४।४	वाक्यं तु यो	३८२।२२०
वयसी शिशुता (नैषध २ ३०)	२६७।३४७	वर्धते येन न (सक्ति १२६ १८)	७६।२५	वागर्थाविव (रघु १ १)	१८१।२०
वयस्या क्रोधार प्रति	३६०।३०	वर्धते न चिर लोके वंश	८९।४	वागुच्चारोत्सवं	९८।६
वयो नव्यं स्वान्तं विषयतरल	३३०।१	वर्धनं वाथ समानं (हि २ १३९)	५५।४०	वाग्वादमर्थ	१६७।६४०
वयोभिमानादपमानता	२३०।२१	वर्धितै सेवि (शा प १०३३)	२४१।१४५	वाङ्मातुर्वाचान्य (शा प. १४२७)	८५।११
वयोवृद्धास्तपोवृद्धा (शा प ३३४)	६५।२	वर्धते स्पर्धयेवोभौ (सु ३४६)	५६।८९	वाच पञ्चवयत्यु (गीत १ ४)	३७।७०
वर कृतध्वस्तगुणादल्य	१६६।५९०	वर्धन्ति स्तन (शा प ३४९०)	२९०।७४	वाचयति नान्य (सु २३४४)	३६४।२६
वरं गर्भस्त्रावो (पञ्च.भू ५)	९०।११	वर्षानिलरजो (शा प १४१२)	१४५।१०६	वाचाशौचं च (वृ चा ७ २०)	३८६।३५२
वरं तुङ्गाच्छुद्धा (भर्तृ २ ७७)	१७७।९८१	वर्षासु का भवति निर्मधु	२०२।८७	वाचो वाग्मिनि (शृ ति २ ३५)	३११।१९
वर दरिद्र श्रुतिशास्त्र (सु ३४४०)	४०।३६	वर्षासु जाता (अल कोस्तु अस १)	३४०।१६	वाच्य तस्मै	२८७।६
वरं दारिद्र्यम् (शा प १४४१)	१५३।१८	वर्षासु भीतमवशाद्विभुजं	१३२।१४	वाजिवारण (गरुड पूर्व ११०)	१६३।४७४
वरं न राज्यं न (वृ चा ६ १३)		वलिभिर्मुखमाक्रान्त (भर्तृ स १५६)	७६।४	वाजी चारु (शा.प १५५५)	१४५।११०
वरं पक्षच्छेद (भर्तृ स ३२१)	२१५।११	वल्गत्कुच व्याकु (शा प ३६०८)	३२०।८	वाञ्छा सज्जन (भर्तृ स ४३)	५३।२५९
वरं पर्वतदुर्गेषु (भर्तृ स ३२०)	३९।५	वल्गत्कचानि वलनासट	२९१।११	वाञ्छैव सूच (पंच २ ८७)	१७६।९५१
वर प्राणपरि (शा प १७४३)	१४७।२०९	वल्मीकप्रभवेण (सु १८६)	३४।६५	वाणिज्येन गत	३५५।८२
वरं मौनं कार्य (हि १ १३७)	३७८।६७	वल्गभोत्सङ्गसङ्गेन (सा द १० ६८)	२७५।४	वाणि त्वत्पद (प्र राघव. १.८)	३२।५०
वरं वनं वरं भैक्ष्यं (शा प १३७४)	९७।५	वल्लीना कति (शा प १०६१)	२४३।१९९	वाणी दरिद्रस्य	६५।१०
वरं वन व्याघ्रगजे (नीतिर १५)	६६।४६	वशं प्राप्ते (प्र ९५)	३७८।३८	वाणी ममेव	३१।३३
वरं वरयते कन्या	१६५।५४३	वश्यभावेन सुमना	३५०।१०	वाणी रसवती	९७।३
वरं विन्ध्याटव्यामन (सु ३०५५)	८४।१८	वसति कुत्र सरोरुहसतति	२०१।६४	वात स्थावर	१२४।१०
वरं विभवहीनेन (हि १ १३५)	७१।१३	वसन्तनीलोत्पलपद्मदाना	२६०।१०४	वाताकीर्ण (शा प ३८५६)	३४०।१२८
वरं शून्या (हि १.१३८)	१७७।९८६	वसन्तप्रारम्भे (सु १६८८)	३३५।१४०	वाताच्छीतिर	१८९।५६
वर सखे सत्पुरुषापमानि	१७४।८८५	वसन्तमासाद्य	२०२।७९	वातान्दोलित (विक्रमच २६०)	२२१।२७
वरं हालाहल पीतं (शा प. २५९)	६४।३	वसन्तमासाद्य	२०२।८१	वाता वान्तु (भट्ट. १०१)	३४३।१०७
वरं हि नरके वासो (सु ३१६३)	६६।२०	वसन्तविश्लेषमपारयन्त्या	३४०।१७	वाताहारतया (भट्ट. ८७)	६१।२६९
वरतरुविघटनपटव (शा.प ७९०)	२१४।५	वसन्त्यरण्येषु (शा प ९४५)	१७४।८८३	वाति गन्ध (र २.६१ १९)	३९२।६०२
वरममी तरवो वन (सु. ४८८)	७२।५०	वसुधान्तनिःसृत (शिशु. ९ २५)	३००।५०	वाते वाति यद	९।१२६
वरमल्पबलं सारं (हि ३ ८९)	१४३।६२	वसुमतीपतिना तु सरस्वती	३०।११	वातैर्विधूनय (चात ३)	२१२।४६
वरमत्यन्तविफल (सु ३८५)	५६।११२	वस्तुनि चिराभिलषिते	१७१।७८५	वातोद्धूतमुखी (शा.प ३६११)	२९८।१९
वरमश्रीकता (शा प. ११३६)	२४३।२०५	वस्त्रं गा च (शा प ५४१७)	१६६।५७९	वातोन्नासित	२१५।५
वरमसिधारा तरु (पञ्च.स. ९)	६५।१५	वस्त्रहीनस्त्वलं (चाणक्य. ५१)	१६१।३८४	वादानाशानु	११३।२९४
वरमसौ दिवसो (अमर १२५)	२८४।१२	वहति भुवनश्रेणीं (भोजप्र २०७)	५१।२२६	वानिरप्रसवैर्नि (मालती ९.१५)	१४०।३
वरमहिमुखे क्रोधां (शा प २५५)	८०।३८	वहति विषधरा	५९।२०७	वान्ति कङ्कार (अमर. १२२)	३४५।५६
वरमुन्नतलाङ्गला (शा.प. ४९३)	२२९।१११	वहस्यस्या दृष्टि (प्र. राघव २ १६)	२७१।४५	वान्ति रात्रौ (शा.प. २९१५)	३४५।५५
वरमेको गुणी पुत्रो (स पाठो ५३)	९०।७	वहद्ब्रह्मलासुत	३३७।४२	वापी कापि कदा	२४७।५६
वरुणेन यथा (र २.१२२.१२)	३७९।७३	वहन्ति शोक	४५।१२	वापी कापि स्फु (कुव. ३६)	२७१।५०
वर्जनीयो मतिमता (शा प. ३६७)	५४।१८	वहन्ती सिन्दूरं (कुव. ६७)	२५८।३८	वापीतोयं तटरुह (शा प. ३६००)	२९६।९
वर्जयेदिन्द्रिय (शा प. १५१९)	१५४।७३	वहसि बलि	२३९।१०७	वापी पाताल	१३८।७७
वर्णं सितं समभि (भर्तृ स ३२३)	९५।१४	वहेदमित्रं (भा १२ ५२६४)	१५५।८९	वापी स्वल्प (पू चातका ५)	२२६।१६७
वर्णनदयित (शा प ४०५३)	३६४।३३	वहिं शीतयितु हिम (सु २२८७)	७८।१४	वाप्या ज्ञाति	३५५।११
वर्णप्रकर्षे सति (कुमार. ३ २८)	३३१।२५	वह्निज्वालेव	१६०।३०५	वाप्यो भव (सा द. १० ७८)	१७१।८०३
वर्णयामि विमलत्वमम्भस	१२४।१	वह्निस्तस्य (भर्तृ स ४३)	८४।१९	वामस्कन्धनिष (कवि क ५ १)	२०८।२९
वर्णार्थं गुरुलाघवं न	६२।२७६	वहे शक्तिर्जल (बाल रा ५ ३५)	३४७।१३	वामासस्थल	२५।१७८
वर्णाकारप्रतिष्ठा (हि ३ ३२)	१४७।२२५	वाक्चक्षुःश्रोत्र	६२।१४	वामाङ्गीकृतवामाङ्गी (शा.प ६२)	३।२

वायुमित्र	१८९१५९
वायुरिव खलजनोऽयं (सु.४०५)	५८११८०
वायुरेव महाभूतं	२१४११
वारंवारं (माळती.१.३८)	२७९१६२
वारंवारं ध्रुत	३२६१२६
वारंवारसुदधु	३३०११
वारणार्थपद (शिशु १० ७०)	३१८११३
वारणेन्द्रो	१९९११५
वारस्त्री वन	३३३१९९
वारिजेनेव (सा द १० २६)	१६८१६६१
वार्ता च (प्र राषव २ १)	१७६१९५४
वार्यन्तां	२८५१४१
वालीयुतश्रवण	१३१५४
वाश्चारेड्	१९३१९६
वास का (पच सं ६)	२२७१९९७
वास खण्डमिद (शा प ४०९)	६७६३
वास शुभ्र (चोर पचा)	१८०१९०४७
वास शैल (शा प ९९७)	१३८१५६
वासनावा (शा प ४२२५)	१८८१४०
वासरागम्य	४७१९४
वासश्चर्म	६८१७६
वाससां (किरात.९.६५)	३१६१५७
वासस्तदेव	२८५१८
वासांसि ब्रज	१७९१९०३०
वासोऽर्थ (नागा.१.११)	१४२११२
वासो बल्कल (शांति श २.१९)	७४१४४
वासो विधूय	३२५१८
वाहन्यूहखुर	११५१३८
वाहितं	१६६१५९५
विकचकचकलापः (सु १४४४)	२५७१२३
विकचकमल (शिशु.११.१९)	३२६११४
विकटाटव्या	९११३७
विकसति नय (शा.प ५३३)	१९११७८
विकसति सह	३३३१८७
विकसति सूर्ये	३४५११०
विकसदमर	१३१२
विकसनेत्रनी (सा.द १०.१२)	२७०१६
विकसामि रवातुदिते (सु.३१८६)	६६१३८
विकसितकु (किरात १०.३२)	३३३१७७
विकसितमुखी (सा द.१० ५६)	३२२११२
विकसितसंक्रु (अनर्ध २ १२)	३२३१३
विकसितसह	३३११३
विकारं याति नो (पंच २०)	३९११५६५
विकिरति (शा प.३४९८)	२९३१३

विकिर धवल (वेणी.२ १६)	३०६१३५
विकीर्णहरि (शा प ४०७८)	३६६१२
विकृतिं नैव (शा.प ३२३)	४५११६
विकृन्ततीव	३६११८
विक्रीतं निज	१६८१६९४
विगततिमिर (शिशु ११ २६)	३२३१२९
विगतराग (शिशु ६ ३९)	३४११४५
विगतशय्य (शिशु ६ ४९)	३४५१३७
विगाढमात्रे (किरात ८ ३१)	३३८१७६
विगुणोऽपि	३२१२१
विगृहीत	४६१४९
विघ्नध्वान्त	२१२६
विघ्नेश सर्व	३१३०
विघ्नेशो व स पाया (महा ना १०)	२१२९
विचरन्ति विला (सा द १०.८०)	१३११२
विच्छिन्ना रथ (धनजय वि २४)	१४०१५
विजनमिति (शिशु ७ ५१)	३३४१११५
विजिगीषु (शा प १२९६)	१५०१३४२
विजितात्म (शा प ५१८)	१८७१११
विजेतव्या लङ्का (भोजप्र १७०)	५२१२५०
विजेतु प्रयते (हि ३ ३९)	१४८१२३०
विज्ञै स्निधै (हि.२ १६०)	९७११६
विडम्बनैव	७११२९
विततपृथुवरत्रा (शिशु ११ ४४)	३२७११३
वितरति शुक्र (शा प.४१४)	४११६१
वितरति	१७११७९२
वितरय कुच	३०६१३३
वितर वारिद	२१२१३३
वितीर्णशिक्षा इव (सु १७१)	४०१३९
वित्तं देहि गुणा (वृ चा.८ ५)	३९२१५९८
वित्तं परि	१७०१७४१
वित्ते त्याग क्षमा (सु २६४)	४७१८२
वित्तेन किं (सप्त रत्न ५)	१७६१९४७
विदग्धे (भोजप्र.३०३)	१८११२३
विदधतु	१०६११५०
विदलितसकला (शिशु.१२ ७७)	१०३१७८
विदुरेण्यदपाय (शिशु १६ ४०)	४०१४५
विदुषा वदना	३८११३
विदुरे (राषवान)	३५९१९१
विदेशेषु धनं विद्या (सु ३०५३)	८४११३
विदैवज्ञं ग्रामं	१७७१९८२
विद्धा मृगी	२३३११०१
विद्धि श्रीहृदयं	१८३१५६
विद्यया विनया	१६५१५५१

विद्यया विमल	५९१२१२
विद्यया शस्यते	३९११६
विद्यया सह	१५९१२६७
विद्ययैव समं काम (सु ५०६)	१६७१६१२
विद्यातीर्थे (प्रसगाम ६)	१७८११००१
विद्या नाधि (भर्तृ स १७५)	३७५१२२५
विद्या नाम (भर्तृ स ७०)	३०११६
विद्या नाम	३०११५
विद्याभ्यासो	१५५१८६
विद्या मित्र (वृ चा ५ १४)	१५९१२८७
विद्याया दुर्मदो (शा प ४९७)	१८११८
विद्यारत्न सरस (प्रसगाम १४)	११५१४५
विद्यावत कुलीनस्य (शा प.३९६)	७३१२
विद्यार्थी सेवक (वृ चा ९ ६)	३९२१६१०
विद्यावता (पच १ ३८)	१४८१२४८
विद्यावन्तो	११२१२८६
विद्याविधिविही	३९११०
विद्या विनयो	३९११७
विद्या विवा (गुण रत्न.७)	६०१२२९
विद्याविहीना	९०११२
विद्या शस्त्रं च (हि.प्र ७)	३०१७
विद्युच्चक्रराल	१९१५३
विद्ये हृद्यत	४११७१
विद्योतन्ते	२१५१८
विद्राणे रण (नैषध १२.३०)	११०१२३६
विद्राणे रुद्रवन्दे स (शा.प.११२)	१३१५१
विद्वत्कवय	३२१२२
विद्वत्ता चैव	७६१२७
विद्वत्ता वसु	१००१३१
विद्वत्त्वं च नृपत्वं च (सु ३४२६)	३८१७
विद्वद्रोष्ट्रीगरिष्ठ	११५१३९
विद्वद्भि सुहृदा (पच २)	३९११५७४
विद्वद्बुन्दगुणा	११७१९३
विद्वन्मान (अल सर्वस्व)	१०७११८१
विद्वास कवयो	१०११२
विद्वातुपालम्भ	६०१२२८
विद्वातृजु (पच १)	३९२१६०४
विद्वानेव विजा (कुव ५१)	३८१५
विद्वान्ससदि (नवरत्न ९)	१७९११०३७
विधातुर्दे कन्ये	६७१५७
विधात्रा रचिता (पच.२ १८३)	३८५१३४१
विधिरेव हि (कथास.३० ९१)	३८१३९
विधाय मूर्धानं (नैषध.७ ९४)	२६९१२९३

विधाय वैरं (शिशु २ ४२)	१५०१३५२
विधायार्पूर्वं (रत्ना २ ८)	२६२१९६४
विधायालीक	३४८१४
विधि किमस्या	२५७११८
विधिना मन्त्र (पञ्च १ २३९)	१४९१२८९
विधिरनशम (नैषध ४ ८८)	२८२११३१
विधिरेव (भट्ट.स ७४७)	२२८१२०९
विधूतकेशा परि (भट्ट.स ७४८)	३३८१७८
विधृता प्रियस्य	३१८१६
विधे पिधेहि (शा.प ४९९)	१८१११२
विधोर्विधि	२६२११८६
विधौ विरुद्धे न	९२१६०
विध्वन्मपर (वासवदत्ता ९)	५७११३८
विध्वस्ता मृग (शा.प ११५९)	२२०१७
विनयं (वृ.चाणक्य १२ १८)	१५९१२७४
विनयति सुदृशो (शिशु ७.५४)	३३८११२१
विना कार्येण ये	९६१२
विना खदिर	२४२१९६४
विना गोरस	१७५१९३६
विना न साहित्यविदा (सु १७३)	४०१४१
विना परीक्षा (दृ.श ४३)	४६१६१
विनापि तातेन	३६४१३७
विनायर्धैर्वीर स्पृशति (सु ५३५)	७८११०
विना मयं विना मास (शा.प ४०४५) ४५१३	
विना मय	३६४१३
विनायकपते	१८८१३४
विनायमेनो (कान्याल ३ १५)	२०६११६
विना यौवन	१८८१३३
विना सायं	२६३१९९९
विनिर्गतं मानद	३६५१३
विनिश्चेतु (उत्तर रा.१ ३५)	३१३१६२
विनैवाम्भोवाहं (प्र राघव १ ३३)	२७११४२
विन्ध्यमन्दर (शा.प १०६४)	२१५१३
विन्ध्याद्रि करि (शा.प १२६४)	११६१६३
विपक्ष श्रीकण्ठो (सु २२८०)	५२१२५३
विपक्षचित्तो (किरात ८ ३४)	३३८१७९
विपक्षमखिली (शिशु २ ३४)	१५११३६१
विपत्तौ कि विषा	९१११४
विपत्प्रशान्त्यै (शा.प.४०९१)	३६७१४
विपत्तिस्सन्धु	२८०१८५
विपदि धैर्यमथाभ्यु (भट्ट.स १४)	५०११८८
विपदोऽभि (किरात २ १४)	१५११३९२
विपद्यमानता	१९४१३९
विपन्न पद्मिन्या (शा.प ९८१)	२३६११६

विपन्नलेखा निर	३३८१८३
विपरीतमविष (सूक्ति ७९ १)	३२०१३
विपश्चिताम	३६१४१
विपाकदारुणो (प्रब ३१)	१४९१३०९
पिपाण्डुभिर्मर्त्ता (किरात ४.२४)	३४४१२०
विपिने क (राघवविलास)	३६२११७
विपुलकमपि (शिशु ७ ७०)	३३४११२३
विपुलतरनितम्बा (शिशु ११ ५)	३२३१२३
विपुलपुलक (गीत ६ १२ १)	२८९१४७
विपुलमपि (भा १३.३३९)	३९११५६७
विपुलहृदयाभियोग्ये (भोजप्र ९७)	३७११३
विपुलहृदयैर्धन्यै (भट्ट.सं १६२)	८०१३७
विपुलेन सागर (शिशु १३ ४०)	३६३११७
विप्रो वृक्षस्त (वृ.चा १० १३)	३९११५५१
विप्रार्थेषु धन	१६०१३२२
विप्रियमग्याकर्ण्य	४८११३०
विप्रेभ्य साधु	२४७१४८
विबुधावलिस्पूर्णा	१०११५
विभज्य मेरुर्न (नैषध १ १६)	१०५११२९
विभवो हि यथा	६४१८
विभिन्नपर्यन्त (किरात ८ ३०)	३३८१७५
विभूतिरर्घ्यपि याच (सु ३२५१)	७६१३६
विभ्रमैर्विध्वह्यैस्त्व	३१२१७
विभ्रम्य कानन	२४४१२२९
विमुञ्चति पदे	१३२१२६
विमुञ्चति बुधो	२५२१४९
विमुञ्चन्त्या प्राणा (सु १४०३)	२८९१६०
वियति विलोलति	३२०१५
वियत्पुच्छातुच्छो (शा.प.८२)	१७१६
वियदल्लिमलिनम्बु	३०८१८
वियुक्ता वासन्ती	२४०११२१
वियोगबाष्पा (नैषध ७ ६१)	२६०११२६
वियोगवह्निकुण्डे	२८५११
विरचिता मनु	३३२१४२
विरञ्चिनारायण	११११२
विरमत घना कि (सु १७६२)	३४३११०४
विरमत विरमत (सु १०७०)	२८४१५
विरमति कथनं	३५७१४३
विरमति महा (अनर्घ १ २)	१५१२२
विरम तिमिर (शा.प ७६३)	२१०१२२
विरम नाथ (शृ.ति १ ३५)	३१८१७
विरम रत्न मुधा	२१७१५४
विग्म विरभाग् (भट्ट.स ३२७)	७८११४

विरलविरली (शा.प.३७१८)	३२४१४१
विरला जानन्ति	१७०१७६१
विरलातपच्छ (शिशु ९.३)	२९४१३२
विरहविदित	३५९१८२
विरहविषम काम (अमरु ६७)	२८९१६४
विरहे तव (सा.द.१०.६५)	२८७१३
विरहोऽपि सगम (भट्ट.१ ८०)	३९११५८५
विराजतेऽस्या (शा.प.३२९५)	२५८१४८
विराजराजपुत्रा	१८७११४
विराटनगरे राज	१९३१९
विराममेवानलया	३०५११४
विरोधिवचसो (शिशु २ ७५)	८५११
विलपति तथा (शा.प ७८०)	२१३१५६
विलसत्पाननं	२६२११६२
विलसितमनु (शिशु ७ ४६)	३३४१११०
विलासमसृणोऽस (शा.प ५८२)	२०८१४१
विलासिनी काञ्चन	१९०१६६
विलासिभिरिवोन्मदै	३३३१९१
विलिखति सदसद्वा	४४१४
विलिख्य सत्या	२२१११९
विलीयेन्दु (विद्व.शा.२ २)	२८०१८०
विलुलितकम (शिशु.११.२८)	३२६१२०
विलुलितमतिपुरै	२८६१११
विलुलितालकसहति (शिशु ६ ३)	३३२१५९
विलोकयन्तीभिर	२५३१८
विलोकितास्या (नैषध ७ ५१)	२६१११५९
विलोक्य (कुमार.१४ ३७)	१२८१४०
विलोक्य बालामुख	१८२१३०
विलोक्य सगमे रागं (सु १८८७)	२९३१४
विलोचनं दक्षि (कुमार ७ ५९)	१२६१३४
विवर्णवचनैर्मृत्यु (दृ.श.७४)	१६९१७०५
विवस्वतानायिष (कुव ३५)	२९७१२१
विवादप्रारम्भ	८२१४७
विवादशीला स्वय	१७५१९२१
विवादो घन (शा.प.१४६९)	१५४१५२
विवाहकाले ऋतु	१७३१८४६
विवाहे पुरंघ्नीज	१९७१२८
विविक्त्वर्णाभर (किरात १४ ३)	८५११३
विविनक्ति न तं (शिशु १६ ३९)	४०१४४
विवृण्वती पुरस्तैर्क्षयं	५५१६५
विवेक कि (शा.ति २.२३)	३७६१२५२
विवेक सह सय (नलच ३ १६)	४६१३७
विवेक एव व्यसनं (दृ.श ५)	३७५१२३५
विवेकव्याकोशो (भट्ट.स.३२९)	७७४७

विवेकिन (वृ.चा.१६.९)	३९३१६३०	विषादी भैक्ष्यम्	१९५१४८	वीरसिंहारिनारीणा	१२२१९८७
विशदप्रभाप (शिशु ९ २६)	३००१५१	विष्णुर्वा त्रिपुरान्तको (सु २४)	१११७	वीराणा रुण्डतुण्ड	१३११९२२
विशन्तीना (विद्ध शा १.४४)	३३७४३	विष्णो कावलभा	१९९१३०	वीराणा विषमैर्घो(कुमार १६ २३)१२८१९	
विशाखागता गता	१५७१९०	विष्णोरागमन निशम्य	५५५९	वीराणा शस्त्रभि(कुमार १६.२७)१२८१९२	
विशापते विस्त	१०४१९६	विष्वक्तपोवनकुमार (अनर्घ २ २२) १४१११		वीरायितेषु मृग	३२०११४
विशालं शाल्म (भल्लट.१०७)	२४१११५१	विष्वदीचीर्विक्षिप	१२९१६८	वीरे सरुषि रिपूणां	१९६१९
विशालाक्षीकटा	२६०१९९	विस्तजन्त्यविक (शिशु १६ ३२) ४९११५५		वीरोऽसौ किमु(महा ना ७.५५) ३६१३३७	
विशालाक्ष्या कटा	२७७१८	विस्तज सुन्दरि (माळवि ४ १३) ३०५११९		वीर्योत्साहश्ला (शिशु.१८.१६) १२९१६२	
विशिखव्यालयोरन्य	५४३	विस्तारिणा मुहु	२६८३७३	वृक्षं क्षीण (सप्त.रत्न ४)	१७८११०१३
विशीर्ण. प्रार (शांति श १ ६) ३७६१२४८		विस्तारी स्तनभार (दश रु)	२५७१५८	वृक्षमूलेऽपि	३५०१७
विशोधयेन्मही (शा प १३५०) १४६११५३		विस्तीर्णव्य (पच ३)	३७९१७१	वृक्षस्याग्रे फलं	१८५१२३
विश्रमार्थमुप (शिशु १० ८८) ३२१११४		विस्तीर्णो दीर्घ (शा प १०३४) २४१११४८		वृक्षप्रवासी न च	१८५१३४
विश्रम्य विश्रम्य (भर्तृ १ २२) २७५११६		विस्फार्य व्योमगङ्गा	११४११५	वृक्षप्रवासी न च	१८५१३३
विश्रान्तो दिवस (शा प ३४२०) २८६१२४		विस्मय सर्वथा (हि २ १५) १५५१९५		वृक्षान्दोलनमद्य	२३५११५२
विश्राम्यन्ति (का नी ५ ७२) ३९११५५३		विस्त्रव्यघातदोष (कुव १२३) १७११७८६		वृत्तं यत्नेन (भा.प.१२८९)	८४१८
विश्लेषाकुलचक्र (नल च ५.७५) २९५१६१		विहगपति क हत	२०११६०	वृत्त युदे (शिशु.१८ ६६)	१३०१९०
विश्व चाक्षुषमस्त (अनर्घ २ ५२) २९८१३७		विहंगा वाहन येषा	१८७१२८	वृत्तानुपूर्वं च (कुमार १ ३५) २६९१४०१	
विश्वंभराप्रलम्बत्र	१९८१४	विहर्गैर्गतं मधुकैश्च	२१९१५	वृत्ताभिख्या हृतार्या	८१११३
विश्वस्य हेतुरमरै (शा प ५४२) २०६११७		विहस्य पाणो (किरात ८.५१) ३३८१९८		वृत्तिं स्वा (राज त १.२२८) ६१२७३	
विश्वामिरामगुण	५०१२०१	विहाय पीयूषरस	२२१११८	वृत्तिच्छेदविधौ	१५३१४२१
विश्वामित्रपराशर (भर्तृ स ३३०) २५२१५७		विहाय पौरुषं यो हि (शा प ४५६) ८२१५		वृत्त्यर्थं नाति (हि.१ १८२) १६३१४६०	
विश्वास सपदा (पच २ २५) १४९१३०५		विहाय वाञ्छा (किरात ४.२५) ३४४१२१		वृथा कथं नृत्यसि	२२६११५७
विश्वासप्रति (हि ४ ५२) १६५१५६१		विहायसि विहारिणी	३२०११६	वृथा गाथाश्लोकै (वृत्ति ४१ ६) २८७१५	
विश्वासो भवता	१३७१७१	विहारभूमेरभि (किरात.४ ३१) ३४४१२३		वृथा ज्वलित (सु ३७९)	५६११०९
विश्वास्य मधुर	२४५११३	विहितघनालकार	३६१५०	वृथा दुग्धोऽनङ्गा (सु.४४९)	६०१२५१
विश्वेशोव स पायात्	१११८	विहितस्याननु (याज्ञ ३ २१९) ३९११५५६		वृथा वूलीधारा	३२६१२५
विश्वेश्वरस्तु सुधिया	१७६१९६५	विहिताञ्जलिर्जनत (शिशु ९ १४) २९६१२		वृथा वृष्टि (वृ.चा ५.१६)	१५३१२६
विश्वोपजीव्ये न	२२६११५५	वीक्षितानि तव वारिधि	६३१२१	वृथेव सकल्पशतै	२८२११२६
विष चक्रमणं (चाणक्य ९७) १६३१४२२		वीक्षितुं न क्षमा (सा द १०.८२) ३५४१६९		वृद्धत्वानलदग्धस्य	९५१५
विषं भुङ्क्ष्व	१८६१३	वीक्ष्यते पलितप्रेणिर्नैव	९५१६	वृद्धस्य वचन (नीतिसार८)	१५९१२९७
विषज्जिणि (शिशु १७.६३) १२७११२		वीक्ष्य रत्नचष (किरात ९ ५९) ३१५१५१		वृद्धाङ्गनेव विजहौ	३४५१४१
विषज्जिभिर्मृशभि (शिशु १७ ५३) १२७१२		वीणाप्येकगुणं	२४९११००	वृद्धैर्यस्य (शा प ९८६)	२३६१३४
विषता निषेवित (शिशु.९.६८) २८८१३२		वीणामङ्के कथमपि	२७६१२८	वृद्धिहासा कुमुदसुहृद	४४१५
विषदिग्धस्य भक्त(हि.२ १२९) १४७१२१०		वीणा वशश्चन्दनं (सु ३१७४) ६६१४०		वृद्धोऽन्व पतिरेव (भोजप्र.२५५) ६७१६४	
विषधरतोऽप्यतिवि (वासवद ६) ५७११२५		वीणावंशाश्रया (शा प २२५) ८६१५		वृन्ते क्षुद्रप्रवालस्थ	१४०१६
विषभारसहस्रेण गर्व	२३५११५७	वीणेव श्रोत्रही (दर्पं दलन ३ ५१) ७११२४		वृन्दारका यस्य	१४११६
विषमगता अपि न (सु.२३८) ४८११३९		वीतव्यसन (काम.नी.१३ ७) ३८५१३३५		वृन्दारण्ये चरन्ती	२६११९२
विषमस्थस्वादु (पच.१.१९०) १७११७७७		वीथीषु वीथीषु	२९९११४	वृन्दारण्ये तपनत	२३११३४
विषमा मलिनात्मानो (शा.प.३५३) ५४१४		वीरक्षीरसमुद्र (खड.प्र.९०) ११२१२७६		वृन्देन तारावलितण्डु	३२२१३
विषमोऽपि (किरात २.३) १५११३८५		वीर त्व कर्मुक चेद	११३१२	वृष्टिव्याकुलगो (गीत.४.९.१३) २५११७१	
विषयविधुरा दृष्टि.	२७६१४८	वीर त्वद्रिपुरमणी (कुव.१४१) १३११६		वेगज्वलद्विष्ट (शा.प.८६९) २२६११७१	
विषस्य विष (भर्तृ.सं ७५१) १५८१२३१		वीर त्वद्वैरिदारा	१३३१४५	वेणी ते प्रसमीक्ष्य	३१४१७९
विषहीनो यथा (शा.प.१३६४) १४३१६५		वीरमल्यङ्कृत लोके	१९५१४६	वेणीबन्धक (शा.प.३१६८) १३१४४	
विषादव्यमृतं (गरुड.पुव.११०) १५५१९६		वीर श्रोत्रुमेन्द्र	११८११८	वेणीबन्धमहीन	२७०११२

वेणी विडम्ब (शा.प.३३७८) २७१३१
वेणीवेल्लनमङ्गलं २७१५३
वेणी श्यामा भुज २५७७
वेतण्डगण्ड (भामिनी प्रा.६०) २२९१८
वेत्ता कोकिल एव २३९१००
वेत्तवत्त्वा (अल कौस्तु.प्र.१) २२३१६५
वेदवेदाङ्गत (प्रसगाम.१६) १४२११८
वेदव्यास न ९९११७
वेदस्याध्ययनं ३७११०८
वेदा प्रमाणं स्मृत(द श २४)३९१५७०
वेदादिशास्त्र (पञ्च क्रिया अ ५) ३८५३१६
वेदानुद्धरते (गीत.१.१.१२) १७११
वेदान्तेषु (विक्रमोर्व १.१) ५१५६
वेदा येन समुद्धृता १७१४
वेधा द्वेधा (कुव.२०) १६५५५२
वेधा वेदनया (विक्रमच १७७) १०२१२१
वेपथुर्मेलिनं (लटक मेल.२ ३०) ७३११
वेपन्ते (शा.प.३९२१) ३४६१२८
वेलासुलङ्घय हेलाद ११४११६
वेष्टपक्षतिराज १२५११६
वेद्यानामिव विद्याना ३८११२
वेद्यावेदमसु (प्रबोध च २.१) ६११२७२
वेद्यासौ (भर्तृ स ११०) ३५५१३
वैकल्यं धरणी (पच.१.१८८) १००११
वैकुण्ठाभप्रकाम १२३११८९
वैगुण्येऽपि हि ४७१००
वैवेही समवाप्य १८३१५३
वैद्यं पानरत (पच.रल ३) १७८११०१२
वैद्यराज नमस्तु (शा प ४०३८) ४४१२
वैद्यराज नमस्तुभ्यं (सु २३१९) ४४११
वैद्यस्तर्कविहीनो १६९१७२६
वैद्यानामातुर. (हि ३ ३३) १६४१४९९
वैद्या वदन्ति १७६१५५७
वैभवभाजा दूषणमपि ६५१९
वैभातिको मरुदनु ३२५११२
वैमुख्यं मृगलाञ्छ २४४१२३९
वैयाकरणकिरा (सु २३३३) ४२११
वैराग्यमग्नि (शा.प ४०२७) ३६४१८०
वैराग्ये सचरत्येको(भर्तृ.१ ९९)३९१५७२
वैषम्यमपि (भा.३.२७५१) ३९०५४७
व्यञ्जलन्विश (शिशु.१३ ३४) १२६१४१
व्यजनं व्यजनं २८८१२६
व्यजनमरुत (विद्व.शा ३ २०) २७६१४७
व्यञ्जमानकलङ्क (शा.प.७५४) २०९१४

व्यजनं हन्ति (पच ३ २०४) ३९१५५९
व्यतनोदपास्य (शिशु १३ ३३) १२६१४०
व्यतिकरितदिग (मालती २ ९) ५११२२३
व्यतिषजति (मालती १.२७) १७६१९७४
व्यतोतकल्पे शिशिरै ३३१११७
व्यथयतितरा (शा प ४९१) १६९१७३२
व्यथयति वृ (गीत १०.१९ ५) ३०७१५०
व्यथयन्ति परं(पच २ १०२) ३९०१५३५
व्यथितमपि (किरात.१०.२२) ३४०१२४
व्यधत्त धाता (नैषध ७.५४) २६२११८२
व्ययवासाः पञ्च १९४१२२
व्यसनं (पच.२.१९४) १६५१५३८
व्यसनानन्तर (दृ श २१) १६८१६७८
व्यसननि इव (भोजप्र ७७) २९७१२६
व्यसने मित्रपरीक्षा १७११७९३
व्यसनेष्वेव (पच २ ६) १६४१५२१
व्यसरशु भूधर (शिशु.९ १९) २९७११५
व्याकुलोऽपि (शा प.१५२७) १५५१८१
व्याकोशकोकन २७११३९
व्याख्यातुमेव (सु.१५५) ३९११८
व्यागुञ्जन्मधुकर (रसग समा.) २३६११२
व्याघ्रा सेवति ८४१२२
व्याघ्रीव तिष्ठति (भर्तृ.स ३३२) ३६७१३२
व्याजस्तुति (सा द १० ६०) २१२१४७
व्याजृम्भमाणव (प्र राषव ७.७९)१४११२
व्यावितस्यार्थहीनस्य ८८११०
व्याधिभि (भा.१२ १२५४१) ३८०१११५
व्याधृतकेसरस (सर्वज्ञ.वास्तुदेव) १९१४४
व्याधूय (सा द.१० ५६) २८३११५०
व्यानशे (किरात ९ १७) ३००१३४
व्यापारान्तरमुत्सृज्य ९८१४
व्याप्तं लोकै (शिशु १८.४०) १२९१७७
व्यामिश्रैकैकबाहु ३२२१३४
व्यामोहं तव १९४१२३
व्यालं बालमृणा (भर्तृ स ६७) ४११६७
व्यालाश्च राहुश्च (सु १९६) ४०१३७
व्यालाश्रया (वृ चा १७ २१) ३८३१२४४
व्यालोल केश (शा प ३७०४) ३२२१३२
व्यावल्गत्कुच (कुव ६१) ३४७१४१
व्यावृत्तं खलु (शा प.३५५९) ३०७१६६
व्यासगिरा निर्यातं ३६१५८
व्यासादीन्कवि (शा.प.२०५) ४११६३
व्यास्थं नैकतया (भर्तृ २.६) १०९१२२९
व्योमनि (भामिनी.प्रा.९३) ७५१३

व्योमपात्रमपि	२९६११
व्योमव्या (शा.प.३८५२)	३३९११२६
व्योमार्धे (सक्ति.२६ ८)	२३४११२१
व्योमैकान्त (भर्तृ स ७५८)	३७४१२०३
व्योमस्त्यापिच्छ (मालती.५.६)	२९५१७३
व्योमि प्राङ्गणसीमि	२९८१३८
व्योमि स वास	५७११३३
व्योम्रीव नीरदभर. (सु ९०)	४३३६
व्रजति विषय (शिशु ११.२५)	३२३१२८
व्रजत्यधः (विद्व.शा.४ १)	१५४१६२
व्रजत्यपरवारि (विद्व.४ १)	३२४१४२
व्रजन्ति ते (किरात.१.३०)	१५२१३९८
व्रजन्ति पद्मानि	१९७१२२
व्रणगुरुप्रमदा	३३११३८
व्रणभृता सुतनो (शिशु.६.५९)	३४६१२०
व्रततिवित (शिशु ७ ४५)	३३४१०९
व्रते विवादं (सु.३१८)	४९११८२
व्रीडायोगाच्च (शा.प.३१६४)	२७९१६१
व्रीडावेलाखण्डं	२५११२२
श	
शंकर पतितं दृष्ट्वा	१८७११३
शंकरशिरसि	२१०१११
शंकरार्धतनुव (प्र राषव ७ ५६)	२९९१२३
शम्भु श्वेतार्क	१५८१२३९
शंभुर्मानस (सु २६३९)	१३४११९
शंभुख्यंभुदरयो (भर्तृ स ११२)	२५०११२
शंवत्तत्त्वविबोध	२८५१३५
शक्ति प्रमापयति	१०५११३७
शक्ति सर्वातिरिक्ता	१२१११६३
शक्तिर्निर्लिश (सु.२५९६)	१४८१८०
शक्तिरहितो (शा प १५३२)	१६९१७२७
शक्तिवैकल्य (किरात.११ ५९)	७९११९
शक्तेनापि (पच ३ २२२)	१७९११०२६
शक्यं यन्न विशेषतो	१११६
शक्यते येन	२२६११५०
शक्याशक्य (स पा ४२)	३९११५४९
शक्यो वारयितुं (भर्तृ स ७५९)	४११६८
शक्रादरक्षि (शा.प १०६९)	२१५११०
शक्रोद्याननिवासिता	९८१२
शङ्क्यामि कर्तुं (पच ३.२४६)	३९११५५२
शङ्क्यान्य (शिशु १० ३५)	३१५१३८
शङ्काभि. सर्व (हि.४.२४)	१६३१४३९
शङ्काशङ्कलितेन	३१७१८
शङ्किताय (किरात ९.४६)	३५६११३

शङ्कुव्याकीर्णरङ्कुद्रुतनि	१४११७	शय्या पुष्प (शा प ३४१२)	२७६१५३	शाखोट शाल्म (शा प ९८२)	२४२११७०
शङ्के तच्चित्तमङ्केश	२६४१२५६	शय्या वस्त्रं चन्दनं	९६१२	शाख्येन धर्म (शा प १५३८)	१७२१८१९
शङ्खा सन्ति (शा प १११९)	२१८१८२	शय्या शाद्वल (नागा ४ २)	३७०१९१	शान्ता धर्मरुणा	२४०११३२
शठस्तु समय (स पाठोप ४७)	३९११५६१	शय्या शैलशिला (भर्तृ ३ ८७)	३८५३२३	शान्तिकन्धाल	३६७१६
शत दद्यान्न विव (हि ३ ३१)	५५४२	शरजालाञ्चित (शा प १५६६)	१४३३३९	शान्ते मन्मथ (भर्तृ म ७६२)	३२११२४
शतपत्नी (मह्य ७२)	२४८१८९	शरणं करवाणि	३७	शान्तेर्मातुर्विवेका	७७५६
शतमन्युं दण्डधरं	९५१११	शरण कि प्रपन्नानि (सु ४६७)	७१२२	शारता (किरात ९ २९)	३००१४५
शतमेकोऽपि (पच १ २५२)	१४४१६६	शरणागत (शा प ६८३)	१६५१५८	शारदा शारदा	३१५
शतहृदा (रामायण ३ १३ ६)	३९११५५७	शरत्कालस (काव्य प्र ७ ३)	२६२१९६५	शार्ङ्गा ब्रह्मकमण्डलो	९१२७
शतेषु जायते	७०११	शरत्पद्मो (भाग ६ १८ ४०)	३९११५८७	शासति त्वयि (रसग तुल्य)	१०३१५६
शत्रुक्षत्रकलत्र	१३७५६	शरदम्बुध (किरात ११ १२)	३७२१९६४	शास्त्रं सुनिश्च (वानर्य २)	१७६१९६२
शत्रुणा योजयेच्छ (पच ४ १८)	३९०१५४४	शरदि न वर्षति (शा प २४५)	४८१११४	शास्त्रज्ञ कपटानु (मृच्छ. ९ ५)	१४२३३२
शत्रुर्दहति सयोगे	१५५१११०	शरदिन्दुकुन्द	१९४१२५	शास्त्रज्ञोऽपि (भर्तृ स १००)	३५०७३
शत्रुवाक्या (स पाठोप ३७)	१५६१९६२	शरदि समग्र (शा प ४९२)	१६९१७३३	शास्त्राण्यनीत्यापि (हि १ १७१)	३९२२१
शत्रूणा यम	१११२५९	शरासने सायकमा	११८१११८	शास्त्रेषु निष्ठा	१७२१८३३
शत्रो प्राणानिला	१९४२	शरीर क्षामं (मालवि ३ १)	२८०१८३	शास्त्रोपस्कृत (भर्तृ स १३)	३९२२७
शत्रोरत्यन्तमित्रं	१५०३३३	शरीरानिर (भोज प्र ८)	१६१३५१	शिक्षितापि	३६४३८
शत्रोरपत्या (बृह नीति ११०)	३८४१२९७	शरीरमेवा (भा १२ ६४७८)	३७८१६४	शिखरिणि क नु (सु २०३०)	३१३१४३
शत्रोरपि (कविता ९९)	१६०३३४०	शरीरस्य गुणाना (हि १ ४९)	८१९	शिखिनि कूजति	३४२१८४
शनिरशनिश्च (काव्य प्र ४ १६)	१०३१७३	शर्वाणीपाणिता	१०११५६	शितैर्बाणैरेके मृध	१३११११५
शनै पन्था	१५६१२२६	शल्यमपि स्खल (सु ४२१)	५८११९२	शितिलयति (प्र राघव ७ ८६)	३२४३४
शनै शनैश्च (पच २ ८४)	१६५१५२८	शशपदमणिमालं	३२८११२	शिर शार्वं (भर्तृ २ १०)	४११५९
शनै शनैश्च (पच १ २३८)	१४९१२८८	शशमृध्व (शा प ३३९८)	२७५११४	शिरश्छाया (शा प. ७९)	२३११३५
शनैर्विद्या शनै (वृ चा ३ ३३)	१५७१२०४	शशङ्के सनद्धे	२९६१४	शिरसा वार्यमाणो (शा प ७५३)	९६११
शपथै सवि (पच १ १२५)	१४९१३१३	शशिना सह (कुमार ४ ३३)	३७८१६६	शिरसा विधृता (सु २६९१)	१४४१८८
शबरकुमारिलगुरवो	४३३३	शशिनि खलु (अष्ट रत्न ६)	९३१८५	शिरसि (शिशु १३ १२)	१९०७५५
शब्द प्रभूगत	१९७३३०	शशिनीव हिमार्ता (हि १ १०३)	९५३	शिरसि धृतसुरापगे (पुष्प माला)	११११३
शब्दवद्भिर (सु १५३०)	२६४१२२५	शशिमुखि (गीत १० १९ ४)	३०५११७	शिरसि निहितोऽपि (शा प ३६९)	५७१३२
शब्दशक्त्यैव	३०१९	शशी दिवस (भर्तृ स १०)	१७७१९९३	शिरसि शिरसिजं	३५२१२५
शब्दशास्त्रमनधीत्य	४२१८	शशी हर्तु लोभा	२६१११३३	शिरसि वरयोधा	१२८११३
शब्दार्थमात्रमपि (सु १८४)	३३४१	शशद्वाणद्वितीयेन (नल च १४)	३५१९	शिरीषकोषादपि	२६३१२२०
शब्दार्थयो (शा प १७९)	३५२६	शश्वत्सिर्गमलिना	२४०१११२	शिरोरुहैरलिङ्गुल (शिशु १७ ५८)	१२७१७
शमयति	७९१२३	शस्त्रं न खलु (कुव ९३)	१८७१२९	शिरोवेष्टनव्याजतस्ते	१२३१५
शमयति ग (विक्रमोर्व ५ १८)	३८०१११८	शस्त्रभिन्नेभकुम्भेभ्यो	१२८१८	शिलाघनैर्नाक (किरात ८ ३२)	३३८१७७
शमयति जलधारा (कुव ५०)	३४०११४	शस्त्राशस्त्रिकथैव	३६११४२	शिला बाला जाता	५२१२४५
शमयति यश (सु ३६३)	६१२५७	शस्त्रात्रैर्भिन्नदेहोऽपि	१४३१५२	शिलार्पितपदद्वन्द्व	१८६१७
शमिततापमपोड (शिशु ६ ३३)	३४११३९	शस्त्रीकृतस्तव्वर	३६०१२६	शिलासम्यग्धौ (शा प ३३०३)	२६०१११०
शमितनिखिल (शा प ३७१०)	३२२११	शस्त्रैर्जीवति शास्त्र	९९१२९	शिलीमुखै (विदग्ध मुख ४ ४४)	१९४३३३
शर्मागर्भस्य यो	१८७१२६	शस्त्रैर्हतास्तु रिपवो	१७६१९५२	शिलीमुखोत्कृत	१२८३२
शम्बरस्य च (भा १३ २२३७)	३४८११८	शाखा कण्टक	२४२१९६३	शिल्प दर्शयितुं	३५९१९६
शम्बरारिरमृतं	३०४११४६	शाखामृगस्य	१६६१५८६	शिवभालानलोत्थेन	३०३११४१
शम्पाकस्य रज	१२३६	शाखाशतञ्चित (भोजप्र २२२)	२३६१७	शिवयो सुधाहरिद्रा	२११३
शयानं चानु (र २ ६१ १९)	३९२१६०३	शाखासत (शा प १०५१)	२४२१७७६	शिव शिव हि शिवेन	२५०१११
शयानस्योत्तानं	३२११२०	शाखोटकैश्चन्दन	८७२६	शिशिरकिरण (शिशु ११ २१)	३२३१२७

शिशिरमासमपा (शिशु ६ ६५) ३४७।१०
 शिशिरसीकर (शा प ३८९७) ३४३।९९
 शिशुरपि निपुणो १७५।९४२
 शिशुर्वेति पशुर्वेति वेति २९।९
 शिष्टैरप्यविशेष (हि ३ १२८) १४८।२३९
 शीकरासार (विदग्ध मुख ४ ३८) १९४।२६
 शीघ्रं भूमिगृहे (शा प ३४११) २७६।५२
 शीघ्रकृत्येषु (पच ३ २१८) ३८५।३२९
 शीतमध्वा कदन्नं च (सु ३ १६९) ६६।२५
 शीतलादिव सत्रस्तं (शा प ३८६२) ३४०।५
 शीतवातातापह्नेशा (सु ३२०७) १६३।४६९
 शीतभीताश्च (चाणक्य ९६) ३९२।६२०
 शीताशुमुख (रत्ना ३ ११) ३०७।६०
 शीताशुर्विष (विद्व श ३ १९) २८१।११८
 शीताशुरुफटिकाल ३०२।१०३
 शीताशोरिव नूतनस्य ३४६।२९
 शीतातापादिकष्टानि (पच १ २९३) ९७।११
 शीतार्तिप्रसर (शा प. ३९३३) ३४७।५१
 शीतेऽतीते (नीति प्र १४) १७८।१००३
 शीतेनाभ्युषितस्य (भोजप्र २३२) ६८।७२
 शीधुपानविधु (किरात ९ ४२) ३१५।४२
 शीधुपानविधुरेषु (किरात ९ ७३) ३१६।६५
 शीर्णघ्राणाङ्गिपणी (सूर्यश ६) २७।१६
 शीलं प्रधानं (भा ५ ११४२) ३७७।१
 शीलं रक्षतु मेधावी (सु ३०५२) ८४।१२
 शीलं शातयति श्रुतं ६८।७९
 शीलं शौर्यमना १५८।२५३
 शीलभारवती (रसगं दीप) १५६।१६५
 शीलानि ते चन्दन ३६२।१२
 शीलावलम्बनमह १७६।१५९
 शीलाविजामारुला (शा प १६३) ३३२।७
 शुक्र तव पठन (शा.प ८७४) २२७।१८४
 शुक्रतुण्डच्छवि सवितु (शा प ८६) २७।२
 शुक्र हरितयवाना (शा प ३९२०) ३४६।२४
 शुकीचञ्चुत्वातच्छवि २६५।२९०
 शुक्तिद्वयपुटे भोज (भोज २५६) ११७।८२
 शुक्ले पक्षे शीत १७२।८१६
 शुचा पात्रं (शाति श १ २५) ३७६।२४९
 शुचित्व त्यागिता (काम नी ४ ७५) ८८।३
 शुचि भूमिगतं (शा.प ६११) १५६।१४३
 शुचि भूषयति (किरात २ ३२) ३९२।६१४
 शुचिरिति परित (शा प ३५९३) २९४।४६
 शुष्ठीगोक्षुरयो (धर्म विवेक ६) १८३।५७
 शुद्ध स एव कुलजश्च (सु. २७३) ५०।२११

शुद्धकास्यरचितापि ८५।९
 शुद्धमाविलमव (कुमार ८ ५७) २९७।१२
 शुद्धा सङ्गं न (शिशु १८ १३) १२९।५९
 शुद्धान्ते सीधुपानोन्मद ८।११६
 शुन पुच्छमिव (वृ चाणक्य ७ १९) ३०।८
 शुभ वाप्यशुभ (दृष्टात श ३१) १६८।६८४
 शुभानना (किरात ८ ४२) ३३८।८५
 शुभ्र सद्म सवि (भर्तृ १ ९५) ३७७।१४
 शुशुभिरे स्मित ३३२।४७
 शुश्रूषस्व गुरुन् (अ शाकु ४ १७) ३५१।३७
 शुश्रूषस्व गुरुन् (मालती १० २२) ३५३।४४
 शुश्रूषामनुस्मृती ३५१।४१
 शुष्क मास स्त्रि (चाणक्य ६४) १६२।३९५
 शुष्केन्धने वह्नि (वानरा ६) १७३।८७३
 शून्यं वासगृह (अमर ८२) ३११।२८
 शून्य वेदम चिरा (सुक्ति ८७ ५) ३५५।८४
 शून्यं कुजगृह निरीक्ष्य ३५८।७४
 शून्यमपुत्रस्य गृहं (मृच्छ १ ८) ६६।३२
 शून्यमा (योग वा सार १ ८) १६१।३७०
 शून्येऽपि च (भामिनी प्रा ८५) ४७।८७
 शूरं त्यजामि वैधव्यादुदारं ६२।३
 शूरत्वयुक्ता मृदु ३८४।३०२
 शूराश्च कृतविद्याश्च (सु ५४२) १५६।१६३
 शूरा केऽपि पुर ७४।३८
 शूरा सन्ति सहस्रश (शशि व) ५३।२७१
 शूरोऽर्थशास्त्र (शा प १३३८) १४३।३४
 शूरोऽस्ति कृतविद्यो (पंच. ४ ३९) २२९।१२
 शृगालशशशार्दूल २२५।११९
 शृणु सखि (कुट्टनी म ३९२) ३६४।३४
 शृणु हृदयरह (शाति श १ २८) ३५०।७२
 शृण्वन्पुर (भामिनी प्रा ३५) २१२।४१
 शेते शीतकरोऽम्बुजे ३३०।१
 शेषभार्यं तु काव्येन ६६।३०
 शैल्यं नाम (अल कौस्तु नि १) २४५।१४
 शैलराजतनयास्तन (सु ७१) १३।१
 शैलषी तव १३७।६८
 शैलेन्द्रप्रतिपाद्य (सा द १०.९२) ६।७६
 शैलेयेषु शिलात २१३।५९
 शैले शैले न (चाणक्य. २ ९) १५७।१८३
 शैवालश्रेणिशोभा ९।१३२
 शैशवात्प्रमृति ३६२।११
 शोक मा कुरु ७५।४
 शोकस्थानसह (भा १२ ७५१) १६२।४३१
 शोकारातिभयना (भोजप्र १४८) ८८।१४

शोकोत्पत्तिर २९०।७२
 शोकेन रोगा (वृ चा १० २०) ३९२।६११
 शोणं वीक्ष्य (सा द ३ ३६) ३५८।६३
 शोणौ कोणौ सखि २८६।१६
 शोभते विदुषा (दृष्टात श ५०) ३९।१७
 शोभन्ते विद्यया १५६।१३०
 शोषं गते (शा प ७८५) २१२।४०
 शौर्यं केसरिणा १०८।२०३
 श्याम श्रीकुचकुङ्कुम १४।८
 श्यामं च वर्तुलाकार १८५।२०
 श्यामलेनाङ्कितं (रसग उपमा) २५८।४३
 श्यामश्चेतारुणाङ्गा जल १४।४
 श्यामा प्रिया (प्रमगा ११) ३९०।५४१
 श्यामा मन्थर १६०।३१०
 श्यामा मिलिन्दमाला २५७।९
 श्यामास्त्र (ध्वन्या २ १७) २९२।२३
 श्यामौ तव १९४।२१
 श्रद्धानं शु (भा १२ ६०७१) १६७।६१९
 श्रमण श्राव (सुक्ति ८९ १७) ३६४।३५
 श्रमयति शरीर २५९।७३
 श्रवणाञ्जलि (वेणी १ ४) ३६।५७
 श्रावं श्रावं त्वदीय ११२।२८५
 श्रिय प्रदुग्धे (विद्व श १ ८) ३०।१२
 श्रिया हस (किरात ८ ४४) ३३८।८७
 श्रियो दोलालोला (प्रब ९६) ३७२।१३३
 श्रियो वासा (सुक्ति १९ ६) २२४।९५
 श्रीकण्ठस्य कपर्द (अनर्ष रा. ७ ५३) ९।१३७
 श्रीकण्ठस्य सङ्कति (सु ९५) ७९।१
 श्रीकण्ठासक्त ११३।२९२
 श्रीकरपिहित चक्षु १४।७
 श्रीकर्णं प्रौढतेजा ११४।१०
 श्रीकृष्ण पूतनाया १००।६
 श्रीकृष्ण त्वत्प्रतापेन ११४।१९
 श्रीधाम्नि दुग्धो १४।१४
 श्रीनाथ न श्रुतमिति १८१।२७
 श्रीनाथस्त्वनालु ३८।२६
 श्रीपरिचयाजडा (रविगुप्त) ६२।१३
 श्रीभोज (शा प १२५३) ११७।८४
 श्रीमच्चन्दनवृक्ष (भोजप्र. २२) २३८।५९
 श्रीमता कथय २४६।३०
 श्रीमद्रोपवधूस्वयं २४।१६२
 श्रीमद्राजशिखामणे १३६।४६
 श्रीमद्रूपमणे गुणेन १२२।१७७
 श्रीमद्वीर मही ११२।२७७

श्रीमद्वीराधिवीर	१३४१२६
श्रीमद्वैकुण्ठकण्ठी	११६५७
श्रीमन्नायक	१२०११२
श्रीमाहेश्वरमौलि	२११४४
श्रीराजीवाक्षवक्ष स्थल	१६४०
श्रीराम त्वदनेक	११९१३१
श्रीरामायणभारत	३७६५
श्रीरामे मृगया	१२०११६
श्रीमङ्गलालम्भ(भा ५ १२३२)३८६३४९	
श्रीलक्ष्मीनरसिंह	११५४७
श्रीवीर क्षिति	११२१७३
श्रीवीर त्वद्रिपूणा	११३१२९५
श्रुत कृत (सा ६ १० ७६)	१६८६६३
श्रुत दृष्ट स्पृष्टं (शा प ३०८७)	२५२४६
श्रुति शिथिलता	९६१५
श्रुतिमपरे स्मृति	२२११३
श्रुतिर्विभिन्ना	१७३१८५५
श्रुतिलङ्घनमीहमान	२५१९२
श्रुतिसिद्धान्तशरस्य	८५७
श्रुतिसुखभ्रमरखन	३३२४५
श्रुतिस्मृत्युक्त (श प १५२५)	१५४७८
श्रुतेन बुद्धिर्घ्न (काव्यप्र ७ ९)१७४८९९	
श्रुते महाकवे	३८१९६
श्रुत्यध्ययनसपन्ना	१४२१३७
श्रुत्वा (शा प ११७८)	२४८९७
श्रुत्वा तन्व्या (अमर ५५)	३४३१०९
श्रुत्वा धर्म विजा (दृ चा ६ १)१५८१२२५	
श्रुत्वा नामापि (अमर ५९)	२८५४२
श्रुत्वा प्रदग्धं तनयं	१८२१३५
श्रुत्वा बालमृगी (शा प ३८८९)३४३१९०	
श्रुत्वायान्त बहि (सा ३ १०४)३०४११	
श्रुत्वा षडाननजन	११११५
श्रुत्वा सागरबन्धनं	१८३६१
श्रुत्वा साङ्गामिकी(पच १ १००)१४४१९३	
श्रूयता कौतुकं सोऽपि	२५९६८
श्रेय सदा दिशतु	१५११९
श्रेयस्वी यत्र मान	८१४९
श्रेयासि वो दिशतु यस्य (सु ६५)	४४०
श्रेयान्विधोर्बहुलपक्ष	२१०१२५
श्रेयो नून व्रजति	१७८११००४
श्रोणीबन्धस्थजति (बाल भा १)२५६४३	
श्रोणीभारभारालसा	२७४२६
श्रोतृन्मृकयति श्रुव	८६१४
श्रोत्रं श्रुतेनैव न (भर्तृ स ५४)	७५११२

श्रोत्र हसस्वनोऽय	१४११७
श्रोत्रपीयूषगण्डूषै	२६३१२१३
श्लाघ्य स एको (हि प्र २)	४९१७२
श्लाघ्यं कार्पास (शा प १०५४)२४३१९८५	
श्लाघ्यं जन्म (प्रसगा १२)	३९२१६१२
श्लाघ्यं नीरसकाष्ठ (शृ ति १०)	२४८१७१
श्लाघ्या महतामुन्न (शा प २२६)	७७६
श्लाघ्याशेषतनुं (ध्वन्या)	२६१९९८
श्लाघ्यैव वक्ति (श्रीकठ च २ ३४)४०५४	
श्लिष्टा सभङ्गा सद्वर्ण्या	३०१०
श्लिष्यत प्रिय (किरात ९ २७)	३००४३
श्लिष्यति पश्यति	२७५१९
श्लेषे केचन शब्द (शा प १७७)	३५१२८
श्लेष्मागारे वसति	२६०११९९
श्लोऋस्तु श्लोकता याति	४५१३३
श्लोकार्थस्वादकाले तु	३७१८
श्वश्रू विना वृत्तिरिह	६३१२४
श्वश्रू स्वापयति	३५९१९२
श्वश्रू पद्मदल ददाति	३५९१८७
श्वश्रू पश्यति नैव	३५५१४
श्वश्रूश्चक्षुरयो पादौ	३५०१३
श्वसनचलित (किरात १० ३४)	३३३१७९
श्वास कि (शा प ३५०७)	२९३११०
श्वासा एव मृगीदृशो	२८०१९१
श्वासान्मुञ्चति (सा ३ १०६)	२९०१७७
श्वासास्ते सखि सूच	२८७१३३
ष	
षट्कर्णो (शा प १३५४)	१४७१२२७
षट्कर्णो भिद्यते (सु २७१८)१४६१५४	
षट्चक्रे क्रमभावे	२६१२०३
षट्पद पुष्प	१५९१२५८
षड्दोषा पुरु(भा ५ १०४८)१६३१४४१	
स	
सपत्कस्याद्य तारा	३५४६४
सपत्तय पराधीना (हि २ १५२)१३९१२	
सपत्तौ कर्कशं (दृ श २२)	५५१७५
सपत्तौ कोमलं (दृ श ३७)	४६१५८
सपत्सरस्वती	१५६११५०
सपत्सु महता (भर्तृ स.३३५)	४५१२७
सपदमतललन्या	२५०१७
सपदा सुस्थित (शिष्ट २ ३२)	८३१९६
सपदि यस्य (पच २.१८०)	४७१८९
सपदो महतामेव	४५१८
सपद्यास्ते परै (दृ श १९)	१६८६७६

सपन्नरमणीशील	२५११९६
सपादिता सपदि	२१२४८
सपूर्णकुम्भो न	१७३१८७०
सप्रति न कल्पत (सुक्ति १३ ५) २११११३	
सप्रवेष्टुमिव योषि (शिष्ट १० ४८)३१६१८	
सप्राप्तचिकुरभाव	२५८३१
सप्राप्त मकरध्वजेन	१४१७
सप्राप्तेऽवविवा (सुक्ति ४४ ३०) २९०१७५	
सप्राप्नुवन्ति (सु २२८९)	७८१९
सप्राप्य पण्डित (रा ३ ६८ ५३) ३९२१५९०	
सभाव्यमिष्टभुवना	१०५१३९
सभिन्नयोरसुध्या	२५५१०
सभूतिस्तव मानसे	२४५१२४०
सभोगाद्विष (शाति श ३ १३) ३७०१९८	
सभोगानति (अनर्घ रा ७ ३७) ११११६५	
सभोजनं (भा ५ १४६९) १४६१९६७	
सभ्रम स्नेहमा	१५७१९९
समतोऽहं प्रभोर्नि(पच १ ५९)१४८१२६४	
समानाद्वाह्मणो (मनु २ १६२)३९२१५९२	
समूर्च्छितं (योगयात्रा)	३६०१९९
समोहयन्ति (भर्तृ स ३३६) ३५०६९	
सयोजयति विवैव (हि प्र ५)	३०६
सरम्भोद्विक्कनक्तं	३०३१२२०
सवरणाय वधूटी बहु	३२८१५
सर्वार्थतोऽपि भु (स पाठो ४८)३९२१६०९	
सविधातुमभि (किरात ९ ३२) ३००१४७	
सविष्टो ग्राम (शा प ३९४७) ३४८१२१	
सखिष्ठा सानुरागं	३२२११४
ससक्तानिव पातुमौप	२३११४४
ससदि तदेव भूषण (शा प १३९) २९१११	
ससारकटुवृक्षस्य द्वे (हि १ १५४) २९१४	
ससार तव नि सार (शा प.४१९३) ८८११	
ससाररात्रि (शा प ४११८) ३७२११४८	
ससारविषवृक्षस्य द्वे (हि १ १५४) ८८१२	
ससारश्रान्त (प्रसगा ९) ३९२१६०१	
ससार साकं दर्पेण	२०५१६
ससारेऽभिन्नसारे (भर्तृ स ८८) २५२१६०	
ससारेऽस्मिन्नसारे (भर्तृ स ९७) २५२१६१	
ससारैकनिमित्ताय (सु १८) ४१११	
ससेवितमृगुतुङ्ग विधौ	४११४
सस्थितस्य गुणो (दृष्टात श ८) १६८६७१	
सहति श्रेयसी राज (हि १.३६) ८३११	
स एकस्त्रीणि ज (सा ६ १० ६७) २५०१४	
स एव खलु (भा ५ १३९३)३८०११११	

स एव धन्यो विपदि	७७।१	सङ्ग्रह नाकुली(नल च ४ २०) १४२।२८	सति शीले गुणा (वृ श १४) ८४।६
स एव रसिको लोके	३८।१५	सङ्ग्रामक्षोणिदृष्य	११८।१०७
स कथं न (शा प ३३५३)	२६८।३७६	सङ्ग्रामाङ्गणमाग (सु २५१३) १०८।१९७	सतीमपि ज्ञा(अ शाकु ५ १७) १७४।९०१
सकलभुवनबन्धोवैर (शा प १२१) १५।२०		सङ्ग्रामाङ्गणमागते (सदुक्ति क) २४५।८	सत्कविरसनाशूर्पी निस्तुष ३१।२३
सकलापि कला	१७५।९३७	सङ्ग्रामानन्दवर्धिष्णौ	१२७।३
स किंसा साधु (किरात १ ५) १५२।३९५		सङ्ग्रामे रिपुभूज	१८३।५२
स किमु सहेत सुधांशु	२१९।१०	सङ्ग्रामे सुभटे (भोजप्र.१५१) १५८।२३०	सत्कृता लालिता (भाव २०) ३९३।६३२
सकृजल्पन्ति (वे ३४)	३७७।१८	सङ्ग्रामे स्फुरदसिना	२०१।७५
सकृत्कन्दुकपातेनो (पच २ १६८) ४५।३१		सङ्ग्रामो दिवसायते	११९।१३६
सकृदपि दृष्ट्वा (सु.२४०) १७१।७८३		सच्छिद्रे निकटे	१६७।६३२
सकृदिव समर्थ्य बाले	३०५।७	सच्छिद्रो मध्यकुटिल. (सु ४४७) ९०।४	सत्क्षेत्रप्रति (सु.३०२८) ३७९।७९
सकृदुक्तगृहीता (चाणक्य १०४) १४४।७५		स च्छिन्नमूल	१२८।२९
सकृदुष्टं च मित्रं (चाणक्य १९) १६१।३४५		स जयति चित्रचरित्रो	१८९।५३
सकृच्छोषयति क्षुता (सु ३२०१) ६८।८५		स जयति महावराहो	१८।२६
स क्षत्रियस्त्राण (किरात ३ ४८) १५१।३७६		स जयति हिमकरले (वासवद ४) ४।१५	सत्य तपो ज्ञानमहिसता ३९।१९
स क्षारो जल (सुक्ति १३ १०) २१४।८३		स जयी वरमा (भोजप्र ५९) १४७।१९९	सत्यं त्वं पुरुषोत्तमो १२५।१६
सखि दयित (किरात १० ४७) २८८।३६		स जलजलधर (किरात १० १९) ३४०।२१	सत्यं दुर्लभ एष (शृगारति २ ८) ३११।१८
सखि दशनक्षतमधरे	३२८।४	स जात कोऽप्या (भर्तृ स ३३८) ८०।३६	सत्य म (व्यास औचित्य १८) ३७२।१६०
सखि पतिविरहदुताश	२८५।३	स जातो येन जातेन (हि प्र १४) ९८।७	सत्य वक्तुमशेष (शाति श ४ ५) ३९०।५२७
सखि स विजितो	३५९।९८	स जीव (वृ चाणक्य १४ १३) १५९।२५६	सत्य शौर्य दया (हि ३ १२९) १४८।२४०
सखि साहजिक	८८।१	स जीवति यशो यस्य (नीतिसार ७) ९८।४	सत्य सत्यं मुने (शा प ८५५) १६६।५७२
सखि सुखयत्यव	३५२।१०	स ज्ञान एव हि विद्या	४७।१०१
सखि हे पश्य रस	३४३।९८	स ज्ञानसङ्गो मा भूयदि	८७।२०
सखीभिक्षा (शा प ३४८५) २८९।५९		स ज्ञानस्य हृदयं नवनीतं	४९।१६२
सखे खेदं मा गा (सु ३१९१) ६७।६०		स ज्ञाना एव साधूना (नीतिसार ७) ४६।५६	सत्यपि च सुकृत (भोजप्र २६) १७१।७८७
सखे साय स्नात्वा	२७३।१७	स ज्ञान्ता कुम्भभित्ति	१२७।२४
सगुणापि हन्त	५८।१५८	स ज्ञमानानम (का नी ४ ४५) ३९०।५२४	सत्याभामासमाश्लिष्ट १०२।२९
सगुणै सेवितोपा (शा प ११४८) २२०।४		स जितसकलशरीरा (सु ३५२६) ३०४।३	सत्यमेव गदितं त्वया ३५६।११
सङ्कटे न च गन्तव्यं	१६७।६५२	स जितानि सुरभी (शिशु १० १) ३१४।४	सत्यमेव (महानिर्वाण तत्र २१) ३८६।३४४
सङ्कटेतकुञ्जभुवि सा	२८८।४२	सङ्कथे च (भा १२ ३८९१) ३९०।५३१	सत्यशील (विदग्ध मुख ४ ७०) १९६।१२
सङ्कटेतकेलिगृहमेत्य	३५८।७१	सङ्कथन्ति मृगनाभि	२९८।१३
सङ्क्षिप्येत क्षण (मेघ २.४५) २९२।२७		सङ्कथो रतिमन्दिरा	३५१।४०
सङ्क्षेपात् कथ्यते	३७७।१३	सङ्क्षित क्रतुषु नोप (सु ४८७) ७२।४९	सङ्क्षित सङ्क्षिन्त्य (भोजप्र ९०) १७४।८९४
सङ्क्षोभं पयसि (शिशु ८ १८) ३३८।१००		सङ्क्षिन्त्य सङ्क्षिन्त्य (भोजप्र ९०) १७४।८९४	सङ्क्षमाते तावपा (शिशु १८ १) १२९।५२
सङ्क्षोभो न भवन्ति	२१६।२८	सङ्गहार सहसा प (शिशु १० ४४) ३१६।४	सङ्गातपत्रप्रकरान्विता (कुव ४५) ३३५।६
सङ्गं त्यजेत (शौनकी ३०) ३८९।४८७		सङ्गातसान्द्रमकरन्दरसा	९२।७९
सङ्गं नैव हि कश्चि (मृच्छ १ ३७) ६८।७४		सङ्गाते द्रवरूपता	११८।१०५
सङ्गं सत्सु (साधन पचक २) ३९१।५८४		सता मतमति (भा ३ ४१४७) ३९०।५३३	सता समालोक्यता २६५।२८३
सङ्गं सर्वात्मना (हि ४ ९०) ८७।१७		सति काकुत्स्थकुलोन्नति	३६।५१
सङ्गतानि मृगा (काव्या २ ३३२) ३४९।३६		सति द्राक्षाफले क्षीरे	७१।२०
सङ्गताभिरुचितैश्च (शिशु १०.८१) ३२१।७		सति प्रदीपे सत्यग्नौ (भर्तृ स १३०) २७७।९	
सङ्गतिं स्वविपरीत	८८।११		
सङ्गमविरह	२७७।१९		
सङ्गीतमपि साहित्य	२९।८		

सद्वनमसदनुशास	१५१३७१	सन्ततं श्लाघते कस्यै	१९९१२०	सन्ध्यां यत्प्रणिपत्य लोक	७१५५
सदसत्त्वेन भावाना युक्ता (सु.२०) ४११२		सन्ततमुसलासङ्गा	१०४१८२	सन्ध्याताण्डवचण्डदण्ड	२९५१६३
सदसि विदुरभीष्मद्रोण	९३८९	सन्ततोदयसध्येव वद	२६१११४२	सन्ध्याताण्डवड (सक्ति २ ३१)	१०११४८
सदा खण्डनयोग्याय (सु ३३२) ५५१७८		सन्तस्रश्रमहारिशीतल	१०७११९०	सन्ध्याताण्डवडम्बरव्यस	१०११५२
सदागतिहयोच्छ्रायस्तम	१९६११३	सन्तसायसि सस्थि (भर्तृ स ३३) ८७३३३		सन्ध्यानतौ नरपुरघ्नितनो	४३३४
सदानुरक्तप्रकृति (शा प १२८८) १४२१५		सन्तमेव चिर (शिशु १० १५) ३१५११८		सन्ध्यारागवती स्वभाव	१३१४६
सदा प्रदोषो मम (मृच्छ ५ ३७) ३१२१३८		सन्तश्च छुब्धाश्च	१९७१२३	सन्ध्यावन्दन भद्र	३७१११०४
सदा प्रहृष्टया भाव्यं (द श ४०) ३५१११८		सन्तश्चेद (शा प १५५२) १७८११०१४		सन्ध्यावन्दनवेलाया	१९४११३
सदा मध्ये यासा (का प्र ७ २५६) ३१४२		सन्तश्चेदिह गुणविन्दवो	३९१२४	सन्ध्यावध्यस्त्रशोण	२९५१७१
सदामालो न (हि २ १०२) १४७१२१२		सन्तस्तृणोत्सारण (भोजप्र ४०) ४९११७३		सन्ध्यासलिलाञ्जलिमपि	४११९
सदारिमध्यापि न वैरि	१८५१३२	सन्तापं जगतो बिलु	२१३१७२	सन्नद्धोऽयं नवतरु	२५६१४२
सदा वक्र सदा (सु २३०८) ३६४११५		सन्तापमोहकम्पान्सपा	५७११४७	सन्ना नाविकधोरणी	२४५११६
सदाहंसालस (नल च १ ३६) १०२१२३		सन्तापय चिर चन्द्र	२८५१४६	सन्नारीभरणोमा (काव्या ३ ५) १०३१५९	
स बीक्षितो य सकल	१७५१९९९	सन्तापिताना मधुरै	७३३३१	सन्निकर्षोऽत्र	१५८१२२२
सदुत्तंस दैवादयं	१०५११३२	सन्ति कूपा स्फुर (सु ६८६) २११११०		सन्निकृष्ट चिकुर	३२३१८
सदूषणापि निर्दो (नल च १.११) ३६१४५		सन्ति श्वान (अल कौस्तु उ १५) ३२१४		सन्नियच्छति (भा.५ १३८४) ३८६१३४७	
स दोष (मुद्रा रा ३ ३२) १४७११९२		सन्ति खादुफला (सु ३२३६) ७४१४५		सन्निहितेऽपि	१७११८०४
सदोषमपि निर्दोष	३८१९	सन्तु.डुमा (सक्ति ६५ ३) ३३४११७७		सन्मन्त्रिणा वर्ध	१५११३८२
सद्भावेन ज (काम नी ३ ३३) १६०१३३६		सन्तु विलोकनभाषण (प्रब ९) २५१११९		सन्मार्गे ताव (शा प ३३००) २६०१११२	
सद्भिः संबोध्यमानो	१६५१५४१	सन्तुष्टे तिसृणा (अनर्व ३ ४१) ३६११३८		सन्मयस्तभूषापि	२७०११९
सद्भिरेव सद्भासीत (शा प १४२२) १५३१३		सन्तुष्टो भार्यया (म ३ ६०) ३९२१६१९		सन्मयासमकृत (अल कौस्तु अ १) ३२१११	
सद्भिर्भाव्ये हिते काव्ये	३०१५	सन्तुष्यत्युत्तम (दृ श ९१) १६९१७१२		सपक्षो लभते (शा प १४४९) १५०१३४८	
सद्भिस्तु लीलया प्रोक्त	४५१२१	सन्तोऽपि न विरा (सु ३१६१) ६६११९		सपक्षो लभते (शा प १४४९) १५०१३४९	
सद्मन्येव निरन्तरं	३४२१७२	सन्तोऽपि सन्त (शा प २४०) ४९११६६		सपदि कुमुदि (शिशु ११ २४) ३२२११०	
सद्य करस्पर्शमवा (नवसाहसाङ्क) १२४१५		सन्तो मनसि कृत्यैव प्रवृ	४६१४४	सपदि सखीभिर्नि	३३१११४
सद्य पुरीपरि (बाल रामा ६ ३४) ३६२१२३		सन्तोषक्षतये पुसा (दृ श ८८) १६९१७११		स पातु वो यस्य जरा (सु ६३) २२११२०	
सद्य प्रवालोल्लसचारु	३३११२४	सन्तोषक्षिप्तु (वृ चा १३ १९) १६०१३३७		स पुमानर्थवज्ज (किरात ११ ६२) ७९१७	
सद्य सघटमानकोक	३२४१५१	सन्तोषामृततृप्ता (सक्ति १२८ ७) ७५११		सप्तषष्टि हता (शा प ३९९६) ३६०११२	
सद्य सान्द्रमपी (शा प ३६०७) २९७१३२		सन्त्यज्य शर्पवद्दोषा	५४१२८	सप्तैतानि न (शा प १४५६) १५६११४८	
सद्यश्चन्दनपङ्क	३०२११०६	सन्त्यन्येऽपि बृह (भर्तृ स ५३) २४९१९९		सप्रतिबन्धं कार्यै (मालवि १ ९) १५११३६७	
सद्यो मास (चाणक्य ६५) १६२१३९६		सन्त्येके धनला (शाप सु ४११०) ३६९१७९		स बन्धुर्यो विपन्नाना (हि १ ३१) ८८१६	
सद्गन्तस्फारहाराभय	२५२१५९	सन्त्येकेऽपि महीरुहा	२३८१७१	सभयचकितं (गीत ५ ११ ६) ३०८११०	
सद्गंशजस्य परिताप (सु ३०८) ५०१२०७		सन्त्येव प्रतिमन्दिर युव	३५६१७	सभाकल्पतरु वन्दे	१०१११
सद्गंशजात गुणकोटि	६०१२३०	सन्त्येव लिखिताकाशा	२३७१४०	सभा वा न (शा प १३४५) १४६११५०	
सद्गंशत्वादङ्ग (शिशु १८ १९) १२९१६४		सन्त्येवात्र गृहे (अमर ९१) ३०७१५५		सभ्रभङ्ग करकिस	२५६१४४
सद्गंशसंभव (सा द ६ १७७) १५०१३५३		सन्दवीत (भा १२ २७०५) १५०१३३९		समं विलासो (शा प ३२७६) २५५११८	
सद्विद्या यदि का चिन्ता (शा प ४७३) ३०१९		सन्दर्शयस्वमधुवैभव	२४३१२०४	समदनमवतं (शिशु ७ ५९) ३३४११२५	
सद्ब्रुतसद्गुण (शा प ११७३) २४६१२६		सन्दष्टवत्त्रेध्वबला (सु १८७३) ३३८१६६		समदमतग (का प्र १० ४९१) १०३१७७	
सद्देदिमध्योत्तमहेमकुम्भ	१०११९	सन्दष्टाधरपल्लवा (अमर ३६) ३१७१५		समदशिखि (किरात १० २५) ३४०१२७	
स धूर्जटिजटाजूटो (शा प १०१) ९११२०		सन्दानान्ताद (शिशु १८ ७१) १३०११००		समन्तादाक्रान्तादव	२२६११७४
सन्त कापि न सन्ति	९९१२६	सन्दिग्धे परलोके (पच १ १९६) ३५२११५		समभिसृत्य (शिशु ६ १०) ३३२१६५	
सन्त सच्च (दश रु ३ १८) ३८०११२७		सन्देहो वैष्णवे मार्गे	१६६१६०७	समय एव करोति (शिशु ६ ४४) ३४४१३२	
सन्त खत प्रका.न्ते	४५१२९	सन्धिविग्रहया (सु २४६६) १५०१३१८		समयज्ञानर्थवत. (शिशु ६ ४४) ३४९१४३	
सन्त एव सता नि (हि १ १९३) ४६१४६		सन्ध्या कोषं तत उप.	२७६१४५	समयमिह वदन्ति कं	२०११६६
				समयशबरो व्योमा	३०४११५९

समरविहरदस्मद्	३६०१२९	सरसपरिषत्कर्ण	३११३५	सर्वस्य जन्तोर्भवति	१८२१३१
समरशिरसि सैन्यं	२०३१९७	सरसापि कवेर्वर्णी	३०१७	सर्वस्य द्वे (भोजप्र ३०७)	१८२१४७
समरे हेमरेखाङ्कं बाण	१८६१६	सरसा सालंकारा	३०१७	सर्वस्य सर्वदापि	४८११३४
समर्पिता कस्य न (सु ४२५)	६०१२२६	सरसि बहुशस्ता (हि ४ १०२)	१७७१९५	सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते (हि १ २०)	८३११
समर्प्य हृदि दास्या	३५९१८५	सरसीतोय	१९४१३४	सर्वस्यैव हि (सु १५०९)	२६११३९
समवलोक्य विलास	३३५११३९	सरस्वति प्रसा (द्वि शत आनन्द)	२०५१५	सर्वस्वापहरो न दस्यु	१८५१३७
समस्तनीति (चाणक्य १०५)	१४३१३३	सरस्वतीपवित्राणा (सुक्ति ४ ६९)	३५१२१	सर्वस्वापहरो न	१८६१३८
समस्तलक्षणयोग एव (सु १७)	४११०	सरस्वतीमातुर (श्राकण्ठ च २ २७)	४०१३८	सर्वहिसानिगृत्ता (हि १ ६४)	१६५१५४७
समस्तावनीनाथमौले	१३१११०	सरस्वतीव कार्णा (सुक्ति ४ ९३)	३६१५३	सर्वाङ्गमर्पयन्ती	९११४३
समस्थलीकृत (शिशु १७ ६६)	१२७१५५	सरस्वती स्थिता (सु २४४३)	१३४१३	सर्वालंकारयुक्तापि न	८४१७
समाकृष्टं वास (शा प ३६७७)	३१८११०	सरोरुह तस्य दृगैव	२५२१५	सर्वाङ्गापरिपूरि (सु ९१८)	२१८१८१
समागमिष्यता (शा प ८६३)	२१११८	सरोषदष्टावर	३६६११	सर्वाशारुधि (स क २ २१४)	३३९११२७
समाजे सम्राजा	१०६१५२	सरोषयुद्धाङ्गन	१२८१३४	सर्वाञ्जुचिनि (नागा ४ ७)	३७१११२४
समानकुलशीलयो	२७४११	सर्प कूर (भर्तृ स ७८५)	५४१३३	सर्वास्तुभ्य सम	२४३१२००
समायाति यदा लक्ष्मी (नीति प्र १६)	६२१८	सर्पत्सारिण वा (सुक्ति ६० २३)	३३७१४५	सर्वे क्षयान्ता (भा ११ ४८)	३७२१६२
समारम्भा भग्ना (भर्तृ स ७८१)	७७४१६	सर्पदुर्जनयोर्मन्ये (भर्तृ ७८४)	५४१३०	सर्वे ध्वान्तमिद	२९८१३६
समाश्लिष्टा समा (सा द ३ ९७)	२५१११३	सर्पस्य रत्ने	१७३१८५४	सर्वेन्द्रिया (चाणक्य ६८)	१६२१३९९
समाश्लिष्य (शाति श १ २९)	३७७११३४	सर्पा पिबन्ति (पच २ १५९)	७५११४	सर्वेऽपि विस्मृ (रसग १ विप्र)	३६२१२८
समिति पतिनिपाता	१३६१३७	सर्पाणा च (पच ५ ४४)	१६४१५०९	सर्वे यत्र (शा प १४६७)	१५०१३४०
समाचीना चीनाशुक्र	२५४१३९	सर्पान्व्याघ्रा (पंच १ ४१)	१४८१२५१	सर्वेषामेव (मनु ५ १०६)	३९११५६०
समुत्कीर्ण तन्व्या	२८०१७९	सर्पावेष्टा कृपाणी	१२४११६	सर्वोद्वेगकर मृगादन	२४७१४५
समुत्पत्ति स्वच्छ	२४४१२३५	सर्वं लुण्ठितमुद्धटै	१०८१२०५	सर्वोपमाद्रव्यसमु	२७०१२२
समुदितकुचमुग्ध	२६४१३५७	सर्वं वन तृणाल्या	२१२१२०	सर्वोषधीना (वृ चा ९ ४)	३९२१५९४
समुद्गिरसि (शा प ८२९)	२२५१११५	सर्वमहा ये (शा प १४५१)	१६५१५५७	सललितमलकाना	३२६११७
समुद्दीपितकदर्पा कृत	३५११०	सर्वं कल्ये वयसि यतते	१३९१६	सललितमव (शिशु ७ ४७)	३३४११११
समुद्यते कुत्र न	२०२१८२	सर्वं किलाय (सु ९२)	१११२	सलीलमिय (सुक्ति ५३ ८८)	२६९१४२२
समुद्रवीचाव (सुच्छ ४ १५)	६४९१६३	सर्व एव जन (हि ३ ४१)	१५०१३३५	सलीलयातानि (शिशु १ ५२)	३६०१२३
समुद्रस्यापत्य (शा प १६७)	६३३३१	सर्वज्ञ सन्वदसि	१९११८५	स विकचोत्पल (शिशु ६ ४२)	३४४१३०
समुद्रानरणा भूमि	१६२१४०७	सर्वज्ञ इति लोको (भोजप्र ३१२)	९९१२७	सविता (का प्र १० ४०५)	१७११८००
समुद्रेणान्तस्थस्तट	२१७१५६	सर्वज्ञेन न्वया	१९५१४१	सविप्रपादोदककर्द	८९१३
समुज्जतघनस्तन (भाजप्र २६ ८)	१३५१२६	सर्वज्ञ गुणवान्देशे	८२१३१	सव्यदक्षिणयो (पच १ ८२)	१४८१२७२
समुपागतवति	२४२११७७	सर्वज्ञ गुणवानव (वृ श ७९)	८१२७	सव्यलीरमव (किरात ९ ४५)	३५६११२
समुल्लसत्पङ्कजलो	३४४११४	सर्वज्ञ सपदस्तस्य (सुक्ति १२८ ५)	७५१८	सव्याजं तिलकाल	२८११११२
समुल्लसद्दिनकर (शिशु १७ ६१)	१२७११०	सर्वज्ञोद्गतमुदला	३४२१६९	सव्यावे (शा प ३८२२)	३३५११४६
समुल्लसो वाचा	३१३८	सर्वेया व्यवहर्ते (उत्तर राम १ ५)	५५१६६	सव्यासव्योदबाहु	३२२१३३
स मूर्खे कालम (हि ३ १७)	१८८१२३३	सर्वेया सत्यजेद्वाद	१५४१३७	सत्रीडा दयिता (का प्र ७ ३२१)	१२१४१
समूलघानमग्नन्त (शिशु २ ४५)	७९१०	सर्वेया स्खहित (सु २९०५)	१७११८०७	सत्रीडार्धनिरी (शा प ३७८०)	३५३१८८
सम्यगनिष्पन्न	१७११०४८	सर्वेदा सर्वेदो (भोजप्र ३१३)	१०१३	स श्रीकण्ठ (अनर्वा रा ७ ६१)	३०२१११५
सरजसमप (किरात १० २६)	३८०१२८	सर्वेदवमयस्यापि (पच १ १३१)	१४२१७	ससत्वरमितस्तत	१९१४९
सरजस्का पाण्डु	२२२१४१	सर्वेदवमयो (पच १ १३१)	१४२१६	ससार साक (काव्याल ३ ३५)	२०५१६
सरलप्रिय (नल च २ १५)	१०३१६८	सर्वेदव्येषु (मात्स्य पु १८९)	२९१३	स सुहृद्भयसने (पच २ ३६७)	१६४१११५
सरला बहुलारम्भ (काव्याल)	२०५१९	सर्वेनाशे (पच ४ २८)	१५५१९०	स स्मग्धो (हि २ १८१)	१७९११०२
सरले एव दो (विक्रमाक ८ ६४)	२६४१२२६	सर्वेनाशे च (पच ४ २०)	३०१५२९	सस्यानि स्वय	१८०११०४६
सरले साहसरा (मालती १०)	२०५११०	सर्वेनोपपत्तिप	२३१११३	महकारकुसुम (भर्तृ स ३४०)	३३११९

सहकारे चिरं (भोजप्र २८६) २२५।१२३	साधनं सुमहय (का प्र ७ १५१) ७९।१२	सा मे यद्यपि २८१।१०३
सह कुमुदकदम्बै ३०३।१२८	साधर्म्येण कथं १२०।१४९	सामैव हि १४९।३१२
सहचरि शपथा २८५।५	साधयति (सु ४०१) ५८।१७६	सामोपायनय (सु २२८५) ७८।१२
सहजमलिनवक्र (प्रबोध १२) १७५।९४०	सावारणतरु(सुक्ति ३३ ३०) २३८।६४	साम्रा दानेन (मनु) १४८।२३१
सहजान्धदश. (शिशु १६.२९) ५९।१९८	सा वारयत्य २६४।२६२	साम्रैव यत्र (पंच १ ४०९) ३९१।५६४
सहजोऽपि (दृ श २६) १६८।६८२	सायु चन्द्रम (सुक्ति ५३ ३५) २६२।१७८	साम्य (विद्ध शा १ २५) ३३३।१००
सह तथा स्मर २८२।१३३	सायुरेव (दृ श २) ४६।५४	सायं चन्द्रकला २७४।३१
सह परिजनेन ७७।५	सायुरेवार्थिभि (भर्तु स ७९२) ७३।४	साय दामप्रथन २८६।१८
सह वसतामप्य (सु ३९९) ५८।१७५	सायु व्याकरण ४३।९	सायं नायमुदेति ३०२।११७
सहसा विद (किरात २ ३०) १७५।९३५	सायुष्वेवातित (सु ४०८) ५८।१८२	सायं स्नानमुपा (का प्र ४ ७९) २९३।१२
सहसा हृदये २८५।४	सायूना दर्शनं पुण्य (शुक्र ६८ १) ८६।७	सायकसहायबाहो (काव्यप्र ७ ४) १८१।५५
सहसिद्धिर्द (सु २४८) ४८।१४६	साधो कुण्डलघट २४८।८८	सा यावन्ति (शा प ३५८०) ३११।२०
सहस्रकरपूरणा १०६। ७०	साधो प्रकोपि (हि १ ८६) ४५।२३	सारज्ञाक्ष्या कुच २६६।३१०
सहस्रसीर्षा पुरुष (शा प ४९४) १८१।१	साध्वी मा वी (गीत १२ २४ १) ३५।१७	सारज्ञो न लता (सु ६५८) २३३।११५
सहस्रास्थो नाग ५।५१	साध्वीव भारती (सु १४५) ३२।१७	सारसवत्तावि (शा.प ४००१) १२२।१७९
सहायबन्ध (भा ५ १३७१) ३९१।५७१	साध्वीत्रीणा (नीतिरत्न १५) १७८।१००२	सारस्वते स्रोतसि १०१।८
स हि गगन (हि २१) ९३।८३	सानन्द नन्दिहस्ता (सु ८१) ३।३५	सा राजहसैरिव २६९।४२४
सहिष्ये विरह (काव्या २ १५१) ३३०।३	सानन्दं सदनं (चाणक्य १२ १) ८९।४	सा रामणी (अल कौस्तु अ १) २७१।३४
सहृदया कवि (सु १५९) ३३।२८	सानन्दरुन्दुक ३४६।३६	सारासारपरि (सु २८२०) १४४।१०२
सहेमकटकं वत्ते २६४।२३९	सानन्दप्रमदाकटाक्ष(शृ ति १ ४) ३२।४९	सा रोमाञ्चति (गीत ४ ९ ९) २९०।८८
सहोदरा कुङ्कुमकेस ३१।२९	सानन्दमेष (अल कौस्तु वि १) २२३।८३	सारथकानर्थकपर्द २७०।४२८
स ह्यमाल्य (हि २ ९२) १४२।२२	सानन्दा गणनायके ९।१४०	सार्ध मनोरथ (शृगार ति १२०) ३०९।१
सासारिरुखासक्तं १५७।१८२	सान न ज्ञाति न २९०।८७	सार्धभौमभवनं (शाति श २ २६) ३६७।३०
साक कुरग (का प्र ५ १२१) १०५।१४२	सानुज काननं १९९।२८	सालकाननयुक्ता (शा प १२७५) १३१।१
साक प्रावगणैर्लु २१७।४१	सान्वत्प्रार्थै ३२९।१३	सालक्तकं (अमर १२८) ३१०।४
सा कविता सा (प्रसगा भ १३) ३०।१८	सान्ना मुद २६।२०१	सालक्तकेन (अमर ११६) ३१०।३
साकारो (पंच ३ ८६) १४४।७२	सान्द्रानन्दपुर (गीत ९ १८ ३) २५।१४७	सालस मुखर (शा प १३२९) १४४।९८
साकूत निजसविदे (सु १९७) ४१।७४	सान्द्रामोदवती २३२।९२	सावलेपमुपलि (किरात १३ ५६) ७९।१५८
साकूतमधुरकोमल ३५।६	सान्द्राम्भोद (शिशु १८ ३६) १२९।७५	सावशेषपदमुक्त(शिशु १० १६) ३१५।१९
साकूतस्मितमा (गीत २ ६ १२) २४।१६९	सान्ध्यमस्तमित २९४।२०	सावित्रीमात्र १६७।६१३
साक्षर पुरुषं १५६।१५५	सान्ध्यरागह (भट्टोपमन्त्रु) २९३।९	सा विद्याधर २८१।१०६
साक्षरा विपरीता १५८।२०९	सा पत्यु (अमर २९) ३५८।६४	सा विरहदहनदूना २८८।१०
साक्षात्किलाष्ट (महावीरच ७ ९) १४०।१	साप्तपदीन (सु २४५) ४८।१४३	साशङ्कस्य (सु २५६७) १०८।१९५
साक्षात्प्रेमाव (शा प ४१२९) ३७३।१८७	सा बाढ भवते (शृगार ति १२२) ३१०।६	साश्चर्यं युवि (सु ३६२) ६२।२७५
साक्षादभूस्त्वय ३२०।४	सा बाला वय (अमर ३४) २८०।९२	सा श्रीर्या न (गरुड पुराण) १५७।१७१
साक्षान्मधवत (शा प ४००७) ३६१।२	सा भार्या या (भा १ ३०२७) १५४।६१	सा संचारचम २८१।१०४
सागसि प्रियतमे (सु २०१४) ३१४।२	साभिमानम (सु ३१०) ४७।८५	सा सर्वथैव रक्ता २८८।८
सागसेऽपि न (सु ३२३) ४७।८४	सामगायनपूर्तमे (शा प ४०६२) ३६४।७	सा सा सपद्यते बु (विक्रमच ५३) ९१।३४
साम्नयोऽपि किल १०१।११	सामदाने भेद १५०।३२०	सा सुन्दर तव (काव्याल ६ १०) २८७।४
साटोपव्योमहृष्टोषित २७।१३	सामवादा (शिशु २ ५५) ३९१।५६६	सा सेवा या (पंच १ ४७) १४८।२५५
सा तन्वीति (सुक्ति ४२ ९) ३३५।१४२	सा मा द्रक्ष्यति (गीत ११ २० १) २९३।४	सा सौन्दर्यनिधि २८१।११६
सा तोरणान्ति (सुक्ति.३८ ३) २७५।१९	सामादिसज्जि (पंच १ १६८) १४९।२८७	सा स्तनाजलि २६४।२५७
सा दुग्ध (विद्ध शा १ ३८) २७१।३६	सामुद्रास्तिम (राजत ४ ६२९) ३८६।३८०	सास्त्रे मा कुरु ३५८।७६
सा दृष्टा येन (सु १२५४) २७०।१		साहजिकरूपवत्या ३१२।२१

साह्यारं वचन ३१०१९
 साहित्यपाथो (कुव ७३) ३८११८
 साहित्यसगीत (भर्तृ स ७९६) ४०३३०
 साहित्ये सुकुमार (सुक्ति ४ १०४) ३४५१९
 सिंह शिशु (भर्तृ स ७५) ७९११४
 सिंहशृण्णकरीन्द्रा (नीतिप्र ८) ८६११४
 सिंहादेक (चाणक्य ६६) १६२१३९७
 सिंहो बली गिरि (भर्तृ स ७०७) ९२१८०
 सिंहो व्याकरण (पच २ ३६) १७९११०२५
 सिक्क रफटिककुम्भा (कुव १७१) १३४१५
 सिक्काया वीर (शा प १२३४) १२४११५
 सिञ्जानैर्मञ्जरीति ११४१२५
 सित वसनम (शा प ३०९७) ३५६१२७
 सितकिरणकपोली ३०३११२६
 सिताशुवर्णैर्वैयति १०५११२६
 सिद्ध मन्त्रो (वृ चा १४ १७) १६८६५६
 सिद्धि वाञ्छ (पच ३ २२४) १७९११०२७
 सिद्धान्ति कर्मसु (अ शाकु ७ ४) १५२१४०६
 सिन्दूरं रवि ३२०१४५
 सिन्दूर सीमन्ता (शा प १२४०) १३९१३
 सिन्दूरद्युतिमुग्ध (नैषध १२ ३६) १२३१२
 सिन्दूरस्पृहया (नल च ३ ७) २७१९
 सिन्दूराणीव २८११९
 सिन्धुष्वज्ञावगाह १९१३९
 सिन्धुस्तरं (शा प १११३) २१७१५३
 सिन्धो सुधाशुश २९७१२५
 सिन्धो जैत्रमय ११०१२३८
 सीतासमागमोत्कण्ठा १८११९
 सीतकार शिक्षयति (शा प ५२४) १८६१३
 सीकृतानि (शिशु १० ७५) ३१९११८
 सीदन्ति चाभि ९८१२
 सीदन्ति सन्तो ९९११०
 सीमन्तिनीषु का १९६१३
 सीमा वृद्धि (पच १ १०१) १४४१९४
 सीमा सकोच (पच १ १०२) १४४१९५
 सुकपरिविन्द २००१४९
 सुकविद्वितय मन्ये (भोजप्र १९१) ३६१३१
 सुकर सर्वथा (रा ४ ३२ ७) ३८२१२२५
 सुक्वे शब्द (भोजप्र ८०) ३२१३
 सुकुमारमहो (शिशु १६ २१) ५९११९९
 सुकुलजन्म १७५१९३८
 सुकुले योजये (चाणक्य ३ ३) १६०१३४१
 सुख च दुःख (भा ५ १३०६) ८६१३८१
 सुखं जीवन्ति (काव्या. २ ३४१) ८०१२३

सुखं दुःखान्तं (भा १२ ८३०) ३८२१२१९
 सुख हि (मृच्छ १ १०) १७५१९१८
 सुख ह्यवमत (मनु २ १६३) ३९११५६२
 सुखदुःखा (भा १२ १२५१८) ३८२१२१०
 सुखदुःखे (वृ ज ४७) ३८२१२१३
 सुखदुःखे हि (वृ चा ४ २३) ३८२१२१६
 सुखमापतित (भा ३ १५३८४) ३८२१२२२
 सुखमेव हि (भा १२ ७५५) ३८२१२०४
 सुखयतितरा न ८५११०
 सुखलवदशा हर्ष ५११२२८
 सुखशय्या ताम्बूल (शा प ३७८१) ३५२१६
 सुखस्य दुःखस्य न ९२१५७
 सुखाद्बहुतर (भा १२ ७४६५) ३८६१३७९
 सुखार्थी त्यजते १५८१२१६
 सुखार्थी ना (राजत ३ २१५) ३८२१२०७
 सुखास्वादपरो (हि ४ ७७) ३७८१५०
 सुगन्ध कतकीपुष्प १४६११७६
 सुगृहीतमलिन (कवितामृत १४) ५७११४५
 सुजन व्यजनं (प्रमगा ३) ४५११८
 सुजनानामपि हृदयं ५६११२२
 सुजनो न याति (भर्तृ २ ६२) ४७१११०
 सुजीर्णमन्नं (वानवैद्यक ७) १७४१०६
 सुतं पतन्त प्रस (भोजप्र २९२) १८२१३६
 सुतनु जहिहि (अमर ३९) ३११११३
 सुतनु जहिहि (शा प. ३५७७) ३०६१३०
 सुतनु श्रुतिसेवनतो ३२११२
 सुतनु हृदया (अ शाकु ७ २४) ३०६१४८
 सुतमृत्यु (शा प १४१९) १५०१३४७
 सुदीर्घा रागशा (शा प ३३३५) २६४१२४४
 सुवाशोर्जातिथं कथं (पच म २०) ९३१९०
 सुवाकरकर (शा प ११०२) २१८१६७
 सुवावात्र कान्ति २६१२००
 सुवाबद्धप्राप्तै (विद्ध १ ३१) २६३११९८
 सुवामयोऽपि (शा प ३३०५) २६०११२०
 सुधारश्मि सद्यन्तिमिर ३०११८३
 सुवाशुभ्र (भर्तृ १ ४०) ३७८१५२
 सुदारी सा (शा प ३३६३) २७०१४३१
 सुपर्णपरिसेवितस्तदनु १०११५
 सुपर्ण स्वर्णाद्रारचित २३११३९
 सुपान्नदानाच्च भवेद्ध १७३१८४९
 सुपूरा स्यात्कु (पच १ २६) १५४१५०१
 सुभग वदति जनस्त ३५२११२
 सुभग तवाननपङ्क १९४१२७
 सुभग त्वत्कथारम्भे २८७११
 सुभगसलिलाव (अ शाकु १ ३) ३०५१४

सुभगे कोटिसख्यत्व ३३११७
 सुभाषितं हारि विश २९११७
 सुभाषितज्ञेन जनेन १७३१८६७
 सुभाषितमयैर्द्रव्यै (पच २ १७४) २९१३
 सुभाषितरमा (शा प १५६) १५९१२९४
 सुभाषितरसास्वाद (पच २ १७३) २९१५
 सुभाषितस्याध्ययने २२७११८६
 सुभाषितेन गीतेन २९१२
 सुभाषितैः प्रीतिरनु (सु २६९) ५०११८७
 सुभिर्ज (चाणक्य ९०) १६२१४१७
 सुभ्रु त्वं कुपिते (चोरपचाशिका) ३०७१६५
 सुभ्रु त्व नवनीतकल्प ३०७१७०
 सुभ्रुवामधिपयो (शिशु १० ८७) ३२१११३
 सुम ये वाग्भट्टैर्वचन २९२११७
 सुमनोवरत्नाना १४५११०८
 सुमन्त्रिते सुवि (शा प १४३१) १५३१९
 सुमहान्त्यपि (हि १ २६) १६३१४४०
 सुमुखेन वदन्ति (पच २ १९९) ३४९१६०
 सुमुखोऽपि सुवृत्तो (शाम ३५८) २४८१७८
 सुमेरुशिखरप्रान्त १८१११३
 सुरतभरखिन्नपन्न (विद्ध शा १ २८) ३२५१३
 सुरतविरत (शा प ३७०७) ३२१११८
 सुरते च समाधौ च ३१७११
 सुरमन्दिरतरुमूल (मोहसुद्धर) ३६७१२६
 सुराणा (अल कोस्तु व्य १) १०६११५८
 सुरासुरशिरोरत्नकान्ति (सु ६) १९१४१
 सुरूपं पुरुष दृष्ट्वा ३४९१४०
 सुलभ वस्तु सर्वस्य (इ श ५७) १५७१७२
 सुलभा (भा ५ १३४८) १४५१११५
 सुवदनावदना ३३२१४३
 सुवर्णपुष्पा (भा ५ १२५५) १४८१२५४
 सुवर्णवणललितापद १०११४
 सुवर्णस्य सुवर्णस्य १८६१८
 सुवर्णालंकृता कन्या १८७१२१
 सुवर्णं पट्टे (भोजप्र १२६) १४७१०००
 सुविरलमोकि (रमग २ रूप) २६२१७३
 सुवृत्तल्यैकरूपस्य पर (सु २१९) ४६१०१
 सुव्यवमायिनि शूरे ६२११८
 सुशील स्वर्णगोरात्र १९६१८
 सुश्यामा चन्दनवती १९५१३
 सुषमाविषये परी २६२१७६
 सुसदिगवस्य भक्तस्य १६८१६५४
 सुसहृत्तैर्जीविनवन्सु (सु ४८९) ७२१५२
 सुसहृत्तैर्द्वदपि (शिशु १७ १९) १२७१८

सुसितवसनलंका(काव्यप्र ७ ९)१३६३८
सुहृदस्तरुणीनखक्ष ३३२१७१
सुहृदा हितकामा (हि १ ७४) १६३४४६
सुहृदा हि धनं (सु ३१७०) ६६२६
सुहृदामुपकार (पच १ २२) १५१३८४
सुहृदि निरन्तर(पच.१ ११०)१७०१७३९
सुहृदो ज्ञातय पुत्रा ९११६
सुक्तिं कर्णसुधां (शान्ति श ३ ७) ३७०१९६
सूक्ष्माय शुचये तस्मै (सुक्ति.१ ४६) ३१२
सूक्ष्मेभ्योऽपि (मनु.९ ५) १४४१८१
सूचीमात्रविभेद १५३४१७
सूचीमुखेन (सहृदया ३.५२) २८३१९७
सुविर्गुणसमुद्रतो २८२१४८
सूते सूकरगृहिणी २३१६६
सूत्रधारकृतारम्भेर्ना(सुक्ति ४ ४७)३६३४
सूत्रं पाणिनिबद्ध कलय ४२१४
सूत्रे पाणिनिनिर्मितैर्बहु ४२१२
सूदारा उलपाडि १९३१९३
सुनु सच्चरि(भर्तृ स ८०७) १७९१०२०
सुनृत सर्वशास्त्रार्थ (प्रसगा १५) ८३१
सूर्यस्य का तिमिर २०२१९२
सूर्येऽस्ताचलमौलि ३०७५४
सृजति च जग (काव्यप्र १० २५)९१४५
सृजति तावदशेष (भर्तृ स ३४२) ९२१६७
सेतुं सभेदय (शा प १५७२) १४३१४८
सेतूपक्रमकौ (अनर्घ रा ७ ८४) ५३१२७०
सेयं ममाङ्गेषु सुधा(काव्यप्र.४ ५)२७३१६
सेयं मृदु कौसु (नैषध ७ २८) २५९१८१
सेयं सीधुमयी वा सुधा २७३३३
सेयं स्थली वनतु(सुक्ति २६ ६)२३३१०५
सेवक. स्वामिनं (पच १ ५१) १४८१२५९
सेवया धनमिच्छ (पच.२ २८७) ९७४
सेवा श्रद्धातिर्यैरुक्ता (पच.२ २९१) ९७३
सेवितव्यो (चाणक्य ९२) १६४४९६
सेवेव मानमखिलं (हि १ १३९) ७३१२०
सैन्योत्तारणतो (शा प.१५७५) १४३१४५
सैरन्ध्रीकरकृष्ट (विद्ध शा २ २३)२९५६०
सैव पर न विनश्यति(सुक्ति ६.१४)७०१२२
सैव साव्ही सुभक्तश्च ३५०४
सैव सैव सरसी रम २२११११
सोढुमलमस्मि नाहं ३०५६
सोन्मेषो न सखीजन २७७६३
सोपचारमुपशान्त (शिष्ट.१०.२) ३१४५
सोपानानि तिरोहितानि २१९११४

सोऽपूर्वो रसना (मछट १८) २२४१११०
सोम शौचं ददौ (याज्ञ १ ७१) २५०३
सोमकान्तो (सुक्ति २८ ४) २१८६६
सोमार्थायितनिष्पिबान १९१५२
सोष्मण. स्तन(शिष्ट १० ५८) ३१७११९
सौकर्यमिन्द्रीवरलोच ३४२१७३
सौगन्ध्यं दध (शिष्ट ८ ८८) ३३९११०५
सौजन्यधन्यजनष ५०१२०४
सौजन्यामृतसिन्धव (प्रसगा ९) ५३१२६३
सौजन्याम्बु (सा द १० ३४) ३७०१८९
सौधादुद्धिजते (विद्ध शा ३ २) २९०१८६
सौन्दर्यं (प्रस.रा ४ १४) १०९१२२७
सौन्दर्यपात्रे (विक्रमाक ८.७५)२६०११२३
सौन्दर्यस्य (का.प्र १०.४२५) २५४४६
सौन्दर्यस्य मनो २६८३६९
सौभाग्यं विर (शा प ४८८) १५५१११८
सौमित्रे ननु (प्र.राधव ६.१) २८११२२०
सौरभमम्भो (सा द १० १६) २७०११८
सौरभ्यं भुव (भामिनी प्रा ३६) २३८१५८
सौरभ्य मृग (शा प.३३७४) २७११५२
सौरभ्यगर्भमकरन्द २४०१११५
सौरभ्ये चलिते रसे ३२५६४
सौरभ्येण त्रिभुवन २३३१११३
सौरभ्येण समावृणोषि २४२११८३
सौवर्णं कमला (सुक्ति ३१ ६) २१९११७
सौवर्णकङ्कणश्रेण्या २६४१२३८
सौवर्णाङ्कितपत्रमारुत १६४८८
सौवर्णानि सरो १५६११५८
सौहार्दं शशशृङ्गवत्सु ९९१२२
सौहार्दस्वर्णरेखाणा (कुव ६६) १६८६५८
सौहृदेन परित्यक्त (सु २७०७) १५३३३०
स्कन्वान्सिन्दुरयूथ ३३७५३
स्कन्वे विन्यस्य २७४३४
स्खलदंशुकमव्यवस्थ २७८१२९
स्तनं धयन्तं जननी २२१११६
स्तनं धयन्तं तनयं १२६१३७
स्तनकलशस्खलदम्बर २५३११२
स्तनतटमिदमु (सुक्ति ५३ ९६)३८०११३३
स्तनन्यस्तोशीर (अ शाकु ३ ६) २७६३२२
स्तनपरिसर (शा प ३७३०) ३२६११५
स्तनभाराय मध्येन २६७३२९
स्तनभारोऽत्र वक्त्रेन्दु २६९१६०५
स्तनमण्डलमात्रित्य १८७११८
स्तनयुगमश्रु (औचित्य २०) १०३१७०

स्तनयुगमुक्ताभरणा १०३१८१
स्तनयोर्यज (काव्या २ २१७) ३८०११३६
स्तनावटे चन्दन (नैषध ७ ८०)२६६३३०७
स्तनान्ते नो हारो १९११८३
स्तनाभोगे पत (रसग २ ७) २५७३
स्तनौ तुङ्गा समा २६७२२६
स्तनौ भारार्पणव्यग्रौ २६६३१३
स्तनौ मामप्र (भर्तृ म १५७) ३७११३०
स्तब्धस्य नश्यति(वानराष्ट्र ५)१७५१९४५
स्तुम कं (काव्यप्र ८ १३) ३१३१६४
स्तुवद्भवनिवर्तके सति ३८२२५
स्तुवन्ति गुर्वो (किरात.१४ ५) ८५१११
स्तोकाम्भ परि (शा प ११३०) २१९११०
स्तोत्रास्त्रसावनवता २५०११४
स्तोकनोन्नति (पच १ १६१) ५४१२३
स्तोकोन्निद्रनि (अनर्घ रा ४ १) ३२५६०
स्तोत्रं चैत्रगु (सुक्ति ८२ १८) ३३३१९६
स्त्रिय पवित्र (शा प ३०८४) २५११४
स्त्रियस्तु य (भा १३ १२१६) ३४८१११
स्त्रियोऽत्र (शा प १५६९) १४३४३
स्त्रियो हि नाम (मृच्छ ४ १९) ३४८३३
स्त्रियो हि मूल ३४९१६४
स्त्रियो ह्यक्र (भाग ९ १४ ३७) ३४८१२
स्त्रीणा यौवन (नवरत्न ७) १८०११०४१
स्त्रीणा हि साहच (द श ६०) १७११७८२
स्त्रीणां द्विगुण (वृ चा १ १७) ३४८१६
स्त्रीणामशिक्षि (अ शाकु ५ २२) ३५०१७०
स्त्रीबालस्वामि (विष्णु पुराण) १५४४८८
स्त्रीमुद्रा कुसु (भर्तृ स ११३) २५२१५४
स्त्रीरूपं मोहकं (शा प ४१९२) ६४६
स्त्री विनश्यति (शा प.१४४४) १५३११९
स्त्रीषु न रागः (मृच्छ ४ १३) ३४९१५८
स्त्रीषु प्रवीर (अनर्घ रा ४ ३३) ३६०१२५
स्थगयति तम (भर्तृ.स ८१०) ३२०१६
स्थगयति नयनाब्जं २७५१२६
स्थगिताम्बर (शिष्ट ९ २१) २९७११७
स्थलकमलतरुणा ३३३१८४
स्थलीना दग्धाना (सु ६५०) २३३१११०
स्थाणु स्वय (सुक्ति १३३.१८) ३६३११३
स्थान एव (हि २ ७१) १६४१८०
स्थान नास्ति (हि १ ११६) ३४८११२
स्थानभ्रष्टा न (हि.१ १७३) ८६६
स्थानमादिक्रम २९३११२
स्थानमुत्सृज्य (हि १ १७४) ३८०१३३६

स्थानाजिर्गल्य (सु १३७९)	२९२१३६	स्पृष्टा येन शिरोरुहे	३६६१०	स्मेरराजीवनयने (सा द १० ७)	३०८१३
स्थानेषु शिष्य (अनर्थ २ ९)	१७६१९५३	स्पृष्टोल्लसत्किरण	२९५१५३	स्मेरा सन्तु सभा	२३११५२
स्थाने स्थाने (सक्ति ५९ १४)	३३३१८९	स्पृष्टहणीया कस्य न (सु ९४६)	४८११४४	स्मेरा दिश कुमुद	२१०१३०
स्थायिनोऽर्थे (शिशु २ ८७)	१४७११८९	स्पृष्टयति भुजयो (भर्तृ म ३४६)	७८१५	स्मेराननेन हरिणा सस्पृह	१६१५
स्थाय्या (भर्तृ स ३४३)	९५११२७	स्फटिकमरकतध्रीदा (शा प ११०)	१४१६	स्यादत्यन्तनिरक्षर	१८०११०४४
स्थिति नो रे (भामिनी प्रा ५०)	२३०१३५	स्फटिकस्य गुणो (सु ८९४)	२१८१६८	स्यादेव तोयममृत	१४०१५
स्थितिर्गोहोपान्ते	३५३१३६	स्फारेण सौरभभरेण (सु १८९)	३३१४२	संयमानमुपयन्त (शिशु १० ४६)	३१६१५
स्थितो न खादामि	१७४१८९१	स्फीत शीतं (शा प ३८३०)	३३६१३२	सगदाम मूर्धनि (शा प ११९२)	२४७१५३
स्थित्यतिक्रान्ति (किरात ११.५४)	७९१८	स्फुट स्फुटपलाश	३४५१४३	सस्ता नित (कुमार ३ ५५)	२६८१३८१
स्थित्वा क्षणं (शा प ८००)	२२१११७	स्फुटतरमटवीना	१३२११५	खकपोलेन प्रकटीकृतं	५७११४६
स्थित्वा वैर्या (शा प ५७१)	२०८१२४	स्फुटतु हृदयं (अमर ७३)	३५७१५१	खकान्तदवक्रान्तारो	१३११३
स्थिरत्वमचिरद्युतौ	२५६१३८	स्फुटमसद्वमम (कुव १७१)	२६६१३२०	खकीयं हृदयं (कुव १२०)	२६५१२६४
स्थिरापाय (शाति श २ ११)	३७६१२५१	स्फुटमिदमभि (शिशु ७ ५८)	३३४११२२	खकेलिलेशस्मित (नैषध १.२३)	२५२१४
स्थिरा शैली गुण (कुव ५१)	३८१११	स्फुटमिवोज्ज्वल (शिशु ५ ६)	३३२१६०	खगर्भशुक्तिनिर्मिन्नं सुवृत्त	८९१३
स्थूलप्रावरणो (शाति श २ २७)	९६११७	स्फुरद्भुतरू (का प्र १० ५६१)	१०४१८९	खगुणानिव परदोषान् (सु ८१०)	५८११८४
ज्ञात स्वर्गतरङ्गिणी	७८४	स्फुरदधीतरडिञ्ज (शिशु ६.२५)	३४११३१	खचितपरिचिन्त (भर्तृ म ८१२)	७०१३९
ज्ञातस्त्वद्रिपुरक्तपाथसि	११६१५३	स्फुरदुरसिजभार	२९८११२	खच्छन्द (सु ६५७)	२३३१११७
ज्ञाता प्रावृषि (शा प १२८०)	१३२१३३	स्फुरदनुर्निखन (नैषध १ ९)	१०५११२४	खच्छन्दं दलदर	२४४१२२५
ज्ञाता तिष्ठति (भोज प्र ३०२)	२८११११५	स्फुरद्रोमोद्भेदस्तर	३१८११२	खच्छन्दवनज तेन (हि. १ ६८)	१६५१५५०
ज्ञातुं वाञ्छसि कि	१३७१७४	स्फुरन्त पिङ्गला (सु १७२१)	३४०१६	खच्छन्दैकस्तनश्रीरु	११११६७
ज्ञान वारिदवारि	३५९११०३	स्फुरन्तानारत्नारुणित	२५४१३२	खच्छन्दोच्छलद (का प्र १ ४)	९११३१
ज्ञान नाम (शा प १४१५)	१८८११०३	स्फुरसि बाहुल्ये (सु १५७३)	३०८१४	खजन स्वात्म (इ श ७६)	१६९१७०७
ज्ञानाम्भो बहु (शा प ३७५१)	३५११३९	स्फुरिते जठरे (शा प ५०७)	१८१११८	खजातीयं विना (इ श ११)	१५०१३५६
ज्ञानार्द्रमुक्तेष्वनु (रघु १६ ५०)	२५७१११	स्फूर्जद्ब्रह्माण्डशुक्लौ	१३८१९१	खजातीयविधाताय (इ श ९२)	१६९१७१३
ज्ञान्तीना वृह (शिशु ८.५३)	३३९१११०	स्मयमानमाय (शा प ३३१७)	२६३१२०८	खत प्रकाशो	१०४११००
स्निग्धं यद्यपि वीक्षितं	३०७१६१	स्मरकल्पद्रुमो बाले	२५८१५४	खदशोर्जनयन्ति (नैषध २ ६१)	२५९१९०
स्निग्धमालप सुरूक्षमेव	२९११९	स्मरतोरभिलाषकल्पिता	२७३११	खदेशजं कुला (हि ३ १६)	१४२१२५
स्निग्धस्मेरविलोल	२७२१५८	स्मरदवधुनिमित्तं (द रु २ ४०)	२८९१४६	खदेशजातस्य नरस्य	१७३१८५२
स्निग्धप्रा फलिनो	२४०११२९	स्मर चशसतमस्त्व	२८२११३०	खपक्षच्छेदं वा समु (सु ४५०)	६०१२५२
स्निग्धेन्द्रोपलसुन्दर	२७२१५९	स्मरमानसिक	२६६१३१५	खपरप्रतारकोऽसौ (भर्तृ स १२०)	२५११२७
स्निग्धे यत्परु (शा प ३५४८)	३०८११८	स्मरशरधिनि (विद्ध शा २.१०)	३४६१३७	खप्रासादितदर्शनाम	२५११८९
स्नेह स्वीकुरु कृष्ण	२८३११६४	स्मरशरशतवि (सा द १० ६५)	२८८१२४	खप्रे दृष्टा किमपि	२७९१६७
स्नेहच्छेदेऽपि (हि १.९५)	४५१२५	स्मरहुताशनमुर्धुरचू (शिशु ६.६)	३३२१६१	खप्रेऽपि क्षितिपाव	१३३१३९
स्नेहनिर्भरमधत्त (शिशु १० ४९)	३१६१९	स्मरतव्या वय (शा प ३३९२)	३५५१८५	खप्रेऽपि देवि रमसे	२९१११०
स्नेहसर्वधितान्वाला	२५८१३०	स्मरतव्योऽह त्वया (सु १०४४)	२९११२	खप्रेऽपि समरेषु (अल कोस्तु)	१०२१३७
स्नेहेन भूतिदानेन (शा.प ३७१)	५४१२०	स्मार धनुर्यद्विधुनो	२५९१६९	खप्रज्ञया कुञ्जिकयेव (सु १९३)	३३३१६
स्नेहोपपन्न इति पूर्ण	६९११०	स्मारस्मेरमदोन्नम	३७०१८२	खफलनिचय (सु २८३)	१७७१९९६
स्पर्धन्ता सुखमेव	२३२१९४	स्मितं किञ्चिद्वक्त्रे (भर्तृ स ९३)	२५५१२९	खवालभारस्य तदुत्तमा	२५३१६
स्पर्श स्तनतटस्पर्शौ	२७७११६	स्मितज्योत्स्नागङ्गा	२६३१२०१	खभावं न जहात्ये (इ श ४०)	४६१५९
स्पृशाते निगमरुचौ (हरवि ३)	३३६१३८	स्मितज्योत्स्नाभि (द रु ८ ६४)	३१३१६३	खभावं नैव मुञ्चन्ति (इ श २९)	४६१५७
स्पृशन्नपि गजो (सु २७५७)	१५३१२२	स्मितपुष्पोद्गमोऽय (नागा २ १२)	३१२१३	खभावकठिनस्यास्य (कविता ११)	५४११६
स्पृष्टरत्नयैव (रत्ना १.२१)	२६४१२३२	स्मितेन भावेन च (भर्तृ स ७९)	२५११३७	खभावशूरमन्त्रज्ञमवि (हि ३ ८७)	१४३१६१
स्पृष्टाकृष्टासि पिष्टो	११७१९४	स्मितेनोपायनं (मा द १० ३५)	३१६११	खभावसुन्दर वस्तु (इ.श. ४९)	१६८१६९२
		स्मर निवाय (सा द. १०.२४)	२७८१२२	खभावार्कश्रीनखर	१२३१८

खभावेन हि (वृ चा १३ ३) १५९१२७८
 खभावेनैव निश्चित (सु ३८६) ५६१११३
 खमस्तकसमारुढं ३७५१२३४
 खय कर्म करो (वृ चा ६ ९) १५९१२८३
 खय जहाति सेवक ९७११३
 खयं तथा न कर्तव्यं ख ८३१३
 खयं पञ्चमुख ३६४११६
 खयं प्रणमते (शिशु २ ५०) ७८१५
 खयंभू शम्भुर २६४१२५०
 खयं महेश श्वशुरो ९२१५२
 खय सरा (किरात १० ६३) १८२१४४
 खय खुमुखविस्तारा ८१११४
 खयमपि भूरिच्छिद्र ५८११६१
 खयमप्राप्त (सु ११०९) २८२११२३
 खरसेन बध्नाता ५७११५५
 खरेण तस्या (कुमार १ ४५) २६३१२१९
 खर्गच्युताना (वृ चा ७ १६) १७३१८५८
 खर्गाद्रोपाल कुत्र (भोज प. ८५) ११७१९७
 खर्गानिर्गलनिर्गल ३८१२९
 खर्गे वास (शिशु १८ ६२) १३०१९२
 खर्गे कल्पद्रुमाध १३८१८७
 खर्गैकोभिरेदोनिवाति २८११
 खर्गच्छवीनाम २६१११३५
 खर्णावदातद्युति २६७१३५४
 खर्गै स्कन्धपरि (शा प ९८८) २३७१३४
 खर्गैणाजिनशयनो २०१७७
 खर्भानु सुरवर्त्मनानु ५१५८
 खर्भानुप्रतिवारपार २८१३
 खर्भानुराकलयितुं २५७१२२
 खर्लोकस्य (भामिनी प्रा ५५) २४८१८१
 खर्मास्मृतपान ३०२११०८
 खर्लपं ब्रूम किमपि १३२१२४
 खर्गस्त्रायुवसाव (भर्तृ स ३५०) ७९१२२
 खर्ल्पा इति राम १६९१७३७
 खर्ल्पापि साधु सप (सु २३५) ४८११३७
 खर्वश करोति (शा प ४३९) १७११८०५
 खर्सुखनिर (अ शाकु ५ ७) १०६११६६
 खर्स्तिक्षत्रियदे (शा प ५०१) १८१११७
 खर्स्ति खागतमर्थ्यह (सु ८६) २०१६४
 खर्स्त्यस्तु विद्रुमवना (सु ८९०) २१६११६
 खर्स्थानादपि विचलति ४८११२८
 खर्खव्यापृति (भामिनी प्रा ५६) २२८१२०२
 खातर्त्रयं पितुम् (हि १ ११४) ३५०१७५
 खात्मन्येव लयं याति (सु. २ १७) ४६१७४

खादनेन सुतनो (शिशु १० ७) ३१४११०
 खादित खयम (किरात ९ ५५) ३१५१४७
 खाधीना दयिता १७९११०४०
 खाधीनेऽपि (भर्तृ स ८१६) १७०१७५१
 खाधीनैव समृद्धिर्जनो ४८११३३
 खाधीनो रसनाञ्चल. ३८१२८
 खान्ते वैभवमस्ति ११२१२७५
 खाभाविकं तु (हि १ २०९) ८८११२
 खाभिप्रायपरोक्षस्य (प्रसगाभ १६) ९७११
 खामिन्प्रभो (सु २०९६) ३१९१२६
 खामिन्भङ्गुर्याल (शृ ति १ ४२) ३२२१३१
 खामिनि गुणा (पच १ २२०) ३८५१३२४
 खामी कुप्यति कुप्यता २८७१८
 खामी नि श्वसि (शा प ३६९१) ३५३१४६
 खामी मुग्धतरो (सा द ३ २६६) २३११५१
 खामी सन्भुवनत्रयस्य (सु ५६) २०१६५
 खामोदवासित (सु ७३८) २४४१२३०
 खाम्यमात्यश्च (शा प १८०७) १५०१३१७
 खाम्यादिष्टस्तु (पच १ १२१) १४४१९६
 खाम्यादेशास्तु (पच १ २०) १४४१९७
 खाम्युक्ते यो न (भोज प्र २७) १४४१९९
 खाम्ये पेशलता गुणे (सु २६६) ५३१२७४
 खायत्तमेकान्तगुणं (भर्तृ स ६८) ८६१३
 खार्थ धनानि (भामिनी प्रा ९६) ७३१३२
 खार्थनिरपेक्ष एव हि (सु ४१९) ५८११९०
 खिन्नं केन मुख दिवा २९३१११
 खिन्नं मण्डलमै (भोज प्र २५२) ३१९१४२
 खिन्नौ गण्डौ स्फुरित २७६१४१
 खीया सन्ति गृहे गृहे ३५६१६
 खीयोद्दानप्रगन्धप्रकुपित १२३१४
 खेच्छामङ्गुरभाग्यमेव (सु १६६) ३४१५३
 खेदक्लेदितकङ्कणा २०८१३८
 खेदस्ते कथमीदृश (शा प १०४) १२१३५
 खेदस्यन्दितासन्द्रचन्दन १२१३४
 खेदाम्भ कण (व रु २.१७) १२०११४५
 खेदार्द्रवामकुचमण्डन ११११६४
 खे खे कर्मणि सनि ३३७१५०
 खैरं कैरवकोर (प्र राव ७ ६१) ३०११९३
 खैरं सस्मितमीक्षते २७४१२९
 ह
 हंस श्वेतो बक श्वेत. २२११६
 हंस प्रयच्छ (विक्रमोर्व ४ ३३) २८३११६२
 हंसः प्रयाति (शा प. ११८२) २२११२२
 हंसश्चन्द्र इवाभाति ३४४१९

हंसा पद्मवना (शा प १०३८) २४१११५३
 हसी वेति परागपिञ्जर २२२१३४
 हंसै शैवलमङ्गुरीति ३५४१५९
 हंसैर्लब्धप्रशं (शा प ११२६) २२०११९
 हंसोऽध्वग श्रममपो ८८११३
 हंसो न भाति बलिभो १७६१९६४
 हंसो यथा राज (शा प ३६२५) २९९११२
 हंसो विभाति नलिनी १७६१९६३
 हंहो दग्धसमीर (शा.प. ७९५) २१४१११
 हंहो धीर समीर (सा द. १०. ५) २१४११२
 हंहो मीनतनो हरे किमु १७१११
 हंहो वारिनिधे विधे २१७१३८
 हठादाकृष्टाना (भोज.प्र २४८) ३८१२४
 हतं ज्ञानं क्रिया (वृ चा ८ ८) १६६१५७०
 हतमश्रोत्रियं (चाणक्य १००) १६२१४२५
 हतेऽभिमन्यौ (शा.प ३९८२) ३६०१५
 हत्वा पतिं नृप (भर्तृ.स ८१८) ३६२१२४
 हत्वा लोचनविशिखै २६०१०२
 हनूमति हतारामे १८७११३
 हन्त कान्तमपि त २८७१२
 हन्तालि सतापनिवृत्तये २८४१११
 हन्तुं मेषो (शा प. १४०२) १६६१५७७
 हन्तुर्वन्धुजनान्धनार्थम ६३१३९
 हर. क्षयी तापकर १९६११०
 हरकण्ठप्रहानन्द (शा प. ६८) ११११
 हरकोधज्वालावलिभि २६८१३६४
 हरनयनहुताशज्वालाया २०६१२
 हरन्ति हृदयानि (विद्ध शा ४ ४) ३३६१२४
 हरमुकुटे सुरतटिनी (शा प. ७५१) २०९१७
 हरवन्न विष (का.प्र. १० ४६८) १०३१८०
 हरशिरसि शिरसि यानि ९२१६३
 हरिणचरण (शांति.श २.१६) १४०१२
 हरिणप्रेक्षणा यत्र (रसग.श १) २५११८
 हरिणापि हरेणापि (विक्रमच. २३०) ९१११५
 हरिद्राया राहुप्रसर १९११८१
 हरिभामिनि सिन्धुसभवे ६२१२०
 हरिरलसवि (शा प ९०४) २३०१२५
 हरिर्वहति का तवास्त्यरिषु २०३११०४
 हरिष्यमाणो बहुधा ३७३११६८
 हरे. पदाहति श्लाघ्या ४५१२२
 हरेर्बालवराहस्य (भर्तृ.सं. ८२०) १८१२५
 हर्तुर्न गोचरं याति दत्ता २९१४
 हर्तुर्वाति न गोचरं (भर्तृ सं. १५) ३९१२८
 हर्म्यस्थानमधर्मकर्मवित ९९१२७

हर्षक्रोधौ समौ (हि ३.१३२) १४८।२४३	हा हा देवि (उत्तर राम ३ १९) २७९।६३	हेतुप्रमाण (शा प ३३५) ६५।८
हर्ष वर्षन्विधत्से चिर २१४।८४	हिसकान्यपि (पच ३ १ ६) ३७८।४९	हेतुनैसर्गिक १६८।६६७
हर्षादिभोजजन्मप्रभृति ८।१०६	हिंसाशून्यमय (भर्तृ स ३५२) ९७।१३	हेतो कुतोऽप्य (सु २७९) ५१।२१५
हसति लसति हर्षा (सु ३२३२) ६०।२४८	हितोपदेशं (शा प १५२३) १५४।७६	हे दारिद्र्य (शा प ४०२) ६५।२
हसन्तं प्रह (भा १३.२२३८) ३४८।१९	हित्वा त्वामुपरो (कुट्टनी म) ११२।२६९	हे दावानल (शा प ११५६) २२०।१
हसन्ती वा हसन्ती वा ३४५।५	हित्वा दैत्यरिपोरु. ११०।२३७	हे पक्षिणा (शा प ८०८) ६२।२८२
हस्तं कम्पवती रुणद्धि ३१८।१६	हित्वा मर्दं ६०।२३६	हे पाथोद (भोज प्र २१४) २१४।७६
हस्त इव भूतिम (वासवदत्ता ७) ५७।१५३	हिमऋतावपि (शिशु ६ ६१) ३४६।२२	हे पान्थ (शा प ३९३१) ३४७।५०
हस्तन्यस्तकुशो (सु १४०५) १०७।१८२	हिमकर परभागं २१०।३१	हेमकुम्भमिव ३१८।९
हस्तपङ्कजनिविष्टयो २।१५	हिमधवल (शा प ३९१९) ३४५।८	हेमन्तहिम ३४५।१
हस्तस्य भूषणं १५९।२९१	हिमलवसदृश (शिशु ७ ७३) ३३४।१२४	हेमन्ते दधि (भर्तृ स १४४) ३४६।३१
हस्तखेदन्नपित इव ३१३।६१	हिमव्यपाया (कुमार ३ ३३) ३३१।३०	हेमन्ते ३४७।४८
हस्तादपि (शा प ४८५) १५५।११९	हिमशिशिर १०६।१४९	हेमन्ते बहु ३४५।३
हस्ताम्भोजालिमाला ११३।१	हिमसमयो २३६।९	हेमन्ते हिमकर ३४७।४९
हस्ताम्भोजे २८९।५२	हिमाशुखण्ड २०२।७८	हेममञ्जीर (शा प ३३५९) २६९।४००
हस्ती चाङ्कुश (वृ चा ७ ८) १६७।६३८	हिमाशुश्चण्डा (प्र राख ६.४३) २९२।२१	हे मलि हे २४८।९०
हस्ती वन्य (शा प १२५०) १२२।१८०	हिमानीस्थगिरौ १९९।१७	हे मातङ्ग २३०।४४
हस्ती स्थूल (वृ चा ११ ३) ७९।२०	हिरण्य (का नी १३ २६) १४५।१२९	हेमाम्भोरुहप (भर्तृ स ८२३) ३३४।१३३
हस्ती हस्तस (चाणक्य.२८) १६१।३४७	हीनसेवा न (हि ३ ११) १६४।४९७	हेम कार्य ३६९।६८
हस्ते चकास्ति २६४।२४०	हीनहत्या दधालेव १८१।४	हेयं हर्म्यमिदं ३७१।१०९
हस्तेनाग्रे वीत (शिशु १८ ४८) १३०।८३	हीयते हि (हि प्र ४३) ८६।९	हेयोपादेय ८।११५
हस्ते शक्रकिणाङ्कितो २०।६३	हुंकारैर्ददता (नागा ३ ५) ३१४।७६	हे रङ्ग हेमनुलया २४६।३४
हा तात (शा प ३९७०) ३६०।१८	हुतमिष्टं च १०२।३४	हे राजानस्यज (सु १६७) ३३।५०
हा धिक् सा (विक्रमोर्व.१) २८१।११४	हुतहुताशनदीप्ति (रघु ९ ४०) ३३२।५०	हे लक्ष्मि क्षणिके ६३।३७
हा मातस्त्वरी (नारायणभट्ट) ३६२।३७	हूणीसीमन्त (शा प ३९३०) ३४७।४५	हेलाप्रस्थान ११३।२९१
हारं वक्षसि (भामिनी प्रा ९४) २३५।१५०	हतोऽङ्गराग (शा प ३८४९) ३३८।७०	हेलाविदलित २३०।१९
हार कुरङ्गशा २६६।३०१	हत्वा पद्मवन २८१।१०७	हेला स्यात्कार्य १६२।४१८
हार प्रलम्बित १७६।९६७	हृदयं कौस्तुभ (शा प.१ १९) २२।१०३	हे हर्यक्ष २३१।५३
हार गुम्फति ३५९।९५	हृदयं हरन्ति ३४९।५९	हे हेमकार २४६।२३
हारस्तुव्यति ३१९।४४	हृदयतृणकुटीरे २५०।१७	हे हेमकेतकि २३९।९५
हारस्यासिदुराप २४६।३२	हृदयमाश्रयसे (नैषध ४ ७५) २८५।४३	हे हेमन्त (शा प ३९२३) ३४५।४
हारहीरकहिरण्य ३५५।७	हृदयमिषुभि (विक्रमोर्व २ १०) २७९।७१	हे हे मित्र जिता ४३।३०
हारानाहर देव (शा प १२३६) १०८।१९८	हृदयानि सता (शा प २३४) ४६।४१	हे हेरम्ब १२।३०
हारावशेषा ननु २८८।३९	हृदये कुरु २४६।२१	हे हेला (वाक्यप पुञ्ज २ २४९) २१७।३५
हारीता (शा प.८७१) २२७।१७६	हृदि विस (साहित्य कौ ११ ५) २८२।१३७	हेषन्ते यजित १०७।१७७
हारो जलार्द्रव (अमर.९८) २५०।१५	हृदि लभेन (शा.प १८६) ३५।२५	हेषाचोषैर्हरीणा १२७।२३
हारो नारोपित (हनु.ना.५ २४) २८३।१	हृदि लज्जोदरे ७३।१९	हृदाम्भसि (किरात ८ ४३) ३३८।८६
हारो भाति कुच १८२।४९	हृदि विद्ध (काम नी ३ २४) ३९१।५७३	हीतया गतनीवि ३१६।१
हारोऽयं (साहित्य कौ ११ ८) २६६।३०४	हृष्यति देवता (चाणक्य ५१) ३८६।३५३	हीभरादवनत (शिशु.१०.५२) ३१७।१४
हालाहलं खलु (भामिनी प्रा.९०) ६०।२३३	हे कीर २२७।१८८	हीविमोह (शिशु १० ५२) ३१५।२५
हालाहलो (कुव २७) ६३।२६	हे कूप त्वं २२०।१	हेपयति (सु ४३४) ५८।१९४
हावहारि (शिशु १० १३) ३१५।१६	हे कोकिला (भर्तृ स ८ २२) २२५।१३७	ह्लादनताप २५१।२०
हासस्तूकलिका ३५०।८१	हे गङ्गाधरपत्नि १२।४३	
हा हन्त मानस २२१।२०	हेतु कोऽपि ४३।८	

शुद्धिपत्रम्

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृ.	श्लो.
यन्नम	यन्नम	३७७	१५
मूल	मूल	"	२५
यत्नेन	यत्नेन	"	२६
पूजयि वा	पूजयित्वा	"	३०
प्रतिष्ठे ।	प्रतिष्ठेता	"	३१
क्लैव्य	क्लैव्यं	३७८	६७
दारुभ्यो	दारुभ्यो	३८०	१११
जयेत्कुद्धो	जयेत्कुद्धो	"	१२०
श्मश्रुद्धोष	श्मश्रुद्धोष	"	१३०
मयं गच्छत्यमुत्र	मयं सह गच्छत्य	३८२	१९४
अभिमान	अभिमान	"	२२३
हन्त्या पूर्वा	हन्त्यात्पूर्वा	"	२३०
मूर्ख विचारणैषा	मूर्खविचारणैषा	३८३	२७०
वपुर्मृग	वपुर्मृग	३८४	२७६
सजयाते	सजायते	"	२८१
जलाकाना	जलौकाना	"	२८४
ऐण	ऐण	"	२९०
स्वभावो	स्वभावो	"	२९६
जीन्मिवेतेन	जीवेन्मितेन	"	२९८
मेत्री	मैत्री	"	३००
निकामकमा	निकामकाम	"	३०६
क्रुद्धत्य	क्रुद्धत्य	३८६	३४५
स्तरत्वं	स्तरत्वं	३८७	४०५
भक्त	भक्ते	३८८	४५०
समार्जनी रज	समार्जनीरज	३८९	४८५
भा नाश्रति	भार्याजितस्य नाश्रन्ति	"	४८६
यत्त	यत्तु	३९०	५१४
मुनिहित	मुनिहित	३९१	५६७
त्प्रमाणक स्तस्य	त्प्रमाण कस्तस्य	"	५७०
भोजने	भोजने जने	"	५७५
कर्तव्योऽध्ययने	कर्तव्योऽध्ययने	"	"
ब्रह्मैका	ब्रह्मैका	३९१	५८४
श्लाघ्य	श्लाघ्य	"	६१२
भार्यया भता	भार्यया भर्ता	"	६१९
कायास्तते	कायास्तटे	३९३	६४२
जलाद्युत्तिमतो	जलाद्द्युत्तिमतो	"	६४२
दोषव्यं	दोषव्यं	३९४	६९२
धार्मात्मन	धर्मात्मान	"	६९४